BIBLIOTHEEK KITLV
0318 8735

DE INDISCHE GIDS.

DE INDISCHE GIDS.

TEVENS NIEUWE SERIE VAN HET

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

NEGEN EN TWINTIGSTE JAARGANG.

I.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1907.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

INHOUD VAN DEN NEGEN EN TWINTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Pag.

Katheder-Economie, door Mr. H. 's Jacob 1

Eenige bedenkingen tegen den invoer van den gulden in de Residentie Oostkust van Sumatra, door Wm. Westerman. 23

De Opiumregie in Nederlandsch Indië, door A. A. de Jongh 36

Kleurlingen bij het Binnenlandsch Bestuur, door J. F. H. Schultz van Vlissingen 49

Eene verdediging van het beleid der exploitatie van den Atjeh-Tramweg. 52

Varia:

De oorsprong van het Annamietische volk 70

Verpleging van Bataviasche lepralijders 74

Het Duitsche „Kolonialwirthschaftliches Komitee". 80

Maatregelen tot vermeerdering van de bevolking van Nieuw-Caledonië. 83

Contracten met Inlandsche Vorsten. 83

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 90

Het Atjeh-beleid in de officiëele stukken. — Staatsexploitatie van spoorwegen in theorie en practijk. — Invoerrecht op sigaren in Ned.-Indië. — Cijfers en percentages in verband met Afd. B. — Vreemde eenden in de bijt. — De groei der Indische steden. — Voedingswater voor de fabriek Krampon. — Rietbranden op Java. — De Islam in de Tweede Kamer. — Onze Chineezen-politiek. — Chineesch onderwijs met staatshulp. — De herziening van art. 42 R. R. — Naturalisatie van een Chinees. — Met grooten spoed. — Het land Nanggoeng en de Weeskamer. — Een nieuw argument voor den terugkoop der particuliere landerijen. — De Surinaamsche begrooting voor 1907. — Nieuwe machtsverhoudingen in het Verre Oosten. — De Inlandsche bestuursambtenaar op Java en Madoera. — Onjuiste berichten over ons land en ons volk. — Weelderig gebrek lijden. — De opheffing van het regeeringspersbureau. — Eischen aan ambtenaren te stellen. — Eene omissie in de regeling der bestuursacademie. — Een studiefonds voor Inlanders. — Het munitievraagstuk. — Afspraken tusschen Atjehers en Bataks. — Amerika en Japan — Consulaire ambtenaren van vreemde mogendheden. — Waterrecht en Irrigatiewetgeving in andere landen. — Een exploratietocht op Nieuw-Guinea. — Vaccinatietoestanden in Ned.-Ind. — Nederland als koloniale mogendheid. — Pensioen-regelingen.

Koloniale Literatuur:

Vetten, oliën en wassen, door Dr. J. J. A. Wijs, scheikundige der oliefabrieken Calvé-Delft; beschrijvende catalogus, tevens handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Nederlandsche overzeesche gewesten. Uitgave van het Kolonlaal Museum, druk van de Erven Loosjes te Haarlem; door A. H. Berkhout. 119

Indian Trees, an account of trees, shrubs, woody climbers, bamboos and palms indigenous or commonly cultivated in the British Indian Empire, by Dietrich Brandis K. C. I. E., assisted by Indian Foresters. London. Archibald Constable & Co. Ltd. 1906; door id. 121

Wetenschap en Industrie:

De visscherij in West-Indië 123

Caoutchouc-exploitatie in de Amazonenvallei. 129

Kapok voor export 130

Reinwardt's Indische Zending; door S. Kalff 133

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 145

Financieel Overzicht 149

Pag.

De Rechtspraak over de Inlandsche bevolking in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de residentie Timor, door Mr. J. C. Kielstra. 165

Uit den zetel van het Khalifaat IX: De Mantels van den Profeet; door مخبير Moekhbir 194

Havenverbetering te Soerabaja, door J. E. d. M. 197

Het Banka-verslag van den Hoofdinspecteur A. A. de Jongh, door J. E. de M. 208

De terugkeer van mijnwerkers van Banka in Zuid-China, door J. E. de M. 224

Varia:

De Bastaards in Zuid-Afrika. 228

Een en ander over Britsch-Indië 230

Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten (*Slot.*) 233

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 243

Inlandsch recht en Inlandsche Christenen. — Karakter. — Het huldeblijk uit Ned.-Indië aan H. M. de Koningin en den Prins der Nederlanden. — Pan-Islamisme in onze Oost. — Het duistere Geumpang. — Het legendarische goudland Wojla in Atjeh. — Hulp aan de visscherij in Indië. — Inlandsche ziekenhuizen. — Wijlen Prof. Dr. J. A. C. Oudemans. — Hevea in Suriname. — Een aanval op het departement der B. O. W. — De onveiligheid op de Vrije Landen. — Engelsch op de Europeesche school in N.-I. — J. A. van Dorsser †. — Magneetijzererts. — De geldsomloop ter Oostkust van Sumatra. — De Chineezen in Nederlandsch-Indië. — Landbouw en veeteelt op Java. — Onze consulaten in China en te Singapore. — Het Landbouwdepartement. — Melaatschen in Suriname. — De aanstaande Selenka-expeditie naar Java. — De zending op Soemba. — De Duitsche koloniën in den Rijksdag. — De zuidgrens van Suriname. — A. Pruys van der Hoeven †. — De Inlandsche bevolking en de suikercultuur. — De Straits Settlements en Nederl.-Indië. — De dood van den koning van Goa. — Japansche spionnen. — Reis van den directeur van het Weener Hofmuseum in Nederlandsch-Indië.

Koloniale Literatuur:

De Asoera in de Doerga-voorstelling van de Hindoebeeldhouwkunst op Java, door J. Knebel.

Legenden over de plaatsen van vereering (paeṇḍĕn), de plaatsen waar offers gebracht worden (pandjadranan), de plaatsen waar geloften worden gedaan (kahoelan, panadaran), of waar men zich afzondert om eene openbaring te ontvangen (panĕpèn), in het Regentschap Madioen. Uit het Javaansch naverteld door J. Knebel.

Overgedrukt uit het tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde van het Bat. Gen. v. K. en W., deel XLVIII, afl. 6, Batavia, Albrecht & Co., 1906 . . 267

British Malaya, by Sir Frank Swettenham, K. C. M. G. London, New-York John Lane. 1907. 272

Indische Cultuur-Almanak voor 1907, samengesteld door A. H. Berkhout en M. Greshoff. 21ste Jaargang met supplement. Amsterdam. J. H. de Bussy 1906. 280

Nederlandsche Staatsalmanak voor Iedereen 1907. Samengesteld door H. Pyttersen Tz. Zalt-Bommel H. J. van de Garde & Co. 280

Wetenschap en Industrie:

Lloyd's 282

Afzet van Java-suiker in Britsch-Indië. 286

Reinwardt's Indische zending, door S. Kalff. 289

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . . 304

Financieel Overzicht 309

De werving van Europeanen voor het Indische leger; door D. J. Ruitenbach 325

De Rechtspraak over de Inlandsche bevolking in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de residentie Timor (*Vervolg*); door Mr. J. C. Kielstra. 354

Pag.

Maleisch of Hollandsch, in de kazerne? door J. Habbema 372

Lepra en particulier initiatief; door Dr. J. F. H. Kohlbrugge. 383

De uitkomsten van het welvaart-onderzoek op Java. III. De veeteelt. 386

Varia:

Het bevolken van Nieuw-Guinea met Javanen. 405
De Oetoemboewé-rivieren op Nieuw-Guinea 414
Een indruk van het nieuwe Chineesche leger. 416
Een krasse grijsaard 418

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 419

De wijze van oorlogvoeren in Atjeh. — De zaak-Gravendijk. — De overval bij Fak-fak op West Nieuw-Guinea. — De verbanning van Tjoet-Njà-Dèn. — De zijdeindustrie in Ned.-Indië. — De inboorlingen in het leger. — De slavernij in Ned.-Indië. — Amok en slavenhandel te Kendari. — De betrekkingen der O.-I.-C. met Indo-China. — De bedevaart naar Mekka in dit jaar. — Onze Marine. — Medenemen van honden naar Ned.-Indië. — Ons gevangeniswezen in Ned.-Indië. — Het waterschap van de Woro in Soerakarta. — Inaugureele rede van Prof. Snouck Hurgronje. — Onze koloniale politiek in Duitschland beoordeeld. — Indisch privaat- en strafrecht. — Prof. de Louter over de wijziging van het Regeeringsreglement. — Loonen in Britsch-Indië. — Javaansch Christendom. — Bescherming van paradijsvogels. — De zwervende Penjaboeng-Poenans in Midden-Borneo. — Inlandsche rechtskundigen. — Sisyphus-werk in de onderhoorigheden van Atjeh. — Het hoogland van Java. — Chineesche erfenissen. — De Indische Mijnordonnantie. — Grondhuur voor de suikerindustrie. — Erkenning van de rechtspersoonlijkheid van N.-I. — Door Badoeng en Tabanan. — Een Departement der Gouvs. bedrijven. — Koloniale Staathuishoudkunde.

Koloniale Literatuur:

Indische ziekten. — Practische handleiding ter voorkoming van de voornaamste in Nederlandsch-Indië heerschende ziekten door een Indisch geneesheer. Firma J. H. de Bussy. Amsterdam; door Dr. H. I. Kessler. 449
De looistoffen; botanisch-chemisch monographie der tanniden, door Dr. J. Dekker, Mil. Apoth. 2de kl. N.-I. 1ste deel (Bibliographie, Botanie, Physiologie). Uitgave van het Koloniaal Museum te Haarlem; druk van J. H. de Bussy, Amsterdam. 1907. 450

Wetenschap en Industrie:

Balik-Papan. 452
Sumatra-tabak in 1906 459
De Braziliaansche koffievalorisatie 461

Schetsen uit Ceylon; de reis naar boven. 463

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 472

Financieel Overzicht 476

De werving van Europeanen voor het Indische leger (*Slot*); door D. J. Ruitenbach 489

De Rechtspraak over de Inlandsche bevolking in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de residentie Timor (*Slot*); door Mr. J. C. Kielstra. 511

Het inboorlingen-vraagstuk in Britsch-Indië 531

Varia:

De kolonisatieproef in de Lampongsche districten; door J. E. de M. 547
Inlandsche onderlinge hulp in Tonkin 549
Het opium-rooken uit een Fransch oogpunt beschouwd 554

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 557

Een stap vooruit. — De stilte over de geheele linie. — Een vloedgolf op Sumatra. — Het koloniaal belang is een algemeen Nederlandsch belang. — Kunst en huisvlijt in Indië. — Noodzakelijkheid van vaccinedwang. — Inlandsche geneesheeren in Indië. — Inlandsche soldaten en opium. — Een Britsch-Indisch drukpersdelict. — De rijstcultuur in de Vereenigde Staten. — De tegenwoordige politiek tegenover de Buitenbezittingen. — Nieuw-Vorstenlandsche historiën. — Poeang Tikoe weer gevlucht. — Een aanslag op Celebes. — Waar kan meer op groeien op een heuvel of op zijn projectie? — Mediocratie. — De exploitatie van het Jangplateau. — De onbetrouwbaarheid der Hindoes. — Caoutchouc. — De havens van Singapore en van Soerabaja. — Wat te verwachten is van versterking der troepenmacht in Atjeh. — Herziening der Indische tariefwet. — Voorschotten bij de inhuur van gronden voor de suikercultuur op Java. — De terugkoop der particuliere landerijen. — Dessa-onderwijs. — Betere bevolkings-statistiek. — De uitbreiding van den Raad van Indië. — Een Duitscher over Java. — De buitengewone bevordering van luitenant Christoffel. — Prof. Anton's oordeel over de suikerindustrie op Java. — Het verzet bij Baron in Kediri. — De belastingen in Indië. — Eene „Westwaarts" gewekte ontstemming. — Ridderorden aan regenten. — Legerbelangen. — Goed nieuws uit Suriname. — Vacantiekaarten voor de Buitenbezittingen. — Eene koloniale entente. — Amerika en Japan. — De bedevaart naar Mekka. — Ontruiming van het fort Nieuw-Amsterdam. — Exploitatiekosten van spoor- en tramwegen in N.-I. — Rasverschillen.

Koloniale Literatuur:

Joseph Ribet: Le vol de l'aigle; de Monroë à Roosevelt. Paris 1906. 590

Correspondentie-Artikel; Ambachtsonderwijs, door J. J. de Jong, Dir. der Soerabaiasche amb. school. 598

Wetenschap en Industrie:

De Brusselsche suikerconventie 601
Nog eens Lloyds en de zeeverzekering; door J. E. de M. 603
Cultures op de West-Indische eilanden. 605

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw, VII (*Vervolg*); door N. Mac Leod. 608

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 635

Financieel Overzicht 639

De financieele emancipatie van Nederlandsch-Indië; door Mr. Ph. Kleintjes. 657

Ambachtsscholen voor Inlanders; door J. E. Jasper 673

Het verslag van den dienst van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1905; door A. H. Berkhout. 682

De stad Pak-hoi in Zuid-China. 695

De druk der dessadiensten op Java. 705

Varia:

Rapport over Britsch-Indische contract-koelies in de Engelsche Koloniën. 715
Tanden vijlen op Bali. 723
Oud-ambtenaren als promotors van ondernemingen. 725

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 727

Javanen naar het buitenland. — Onware berichten over Nieuw-Guinea. — Het niet-ambtelijk element in den Raad van Indië. — Nederland en Perzië. — Mr. J. P. Sprenger van Eyk †. — De Lawa-spoorweg in Suriname. — Goed nieuws uit

Pag.

Suriname. — Het jaarverslag van 's Rijks Etnogr. Museum. — Etnographische verzamelingen. — Muntpolitiek in Ned.-Indië. — De aanstaande koloniale tentoonstelling te Berlijn. — De grens van Nederlandsch- en Britsch Nieuw-Guinea. — De expeditie naar het Sneeuwgebergte. — Arbeidersinspectie en promotie. — De Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. — Gebrek aan ambtenaren. — De geheimen der dessa. — Een inlandsch filosoof. — Een Indiaansch geleerde. — Een brave boschneger. — Pan-Islamisme in onze Oost. — Afschaffing van rotanslagen. — Mijnbouwspeculaties in Indië. — Onverschilligheid en onwil met betrekking tot Atjeh. — Het budget van Atjeh. — Indische druiven. — Doelmatige inrichting van handelsstatistieken. — Dienstzegels. — Verpleging der troepen op Bali. — De Emir van Afghanistan op reis in Britsch-Indië. — Irrigatie en Landbouw op Java. — De militaire strafgevangenis te Tjimahi. — Dollar of gulden. — Kiesrecht in Oost-Indië. — De curatoren van de Bestuursacademie. — Dactyloscopie. — Het Chineezen-vraagstuk in Indië. — Inlandsche soldaten en opium. — Draadlooze telegraphie in Indië. — Een internationaal botanisch tijdschrift. — Materialen verzamelen op Delische ondernemingen. — Singa Maharadja. — Godsdienstige woelingen op Java. — Inlandsche rechtskundigen. — De kleeding van den Indischen soldaat. — De „steinreiche" Chineezen. — Sergeant Jesajus Pongoh. — Een nieuw Fransch-Siameesch verdrag. — Een grondhuur quaestie. — Pangeran Hadji Oemar van Djambi.

Koloniale Literatuur:

Het zoutbriketstelsel in Nederl.-Indië, door Mr. J. H. Abendanon, oud-Directeur van het Dept. van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1907; door J. E. d. M. 763

Holländisch-Indien, ein Reisebericht von Paul von Rautenberg-Garczinski. Kön. Preussischer Major a. D. — Leipzig 1907, Thüringische Verlags-Anstalt 773

Wetenschap en Industrie:

De leer van de handelsbalans; door J. E. d. M. 776
De koersdaling van eerste klasse staatsfondsen. 781
Verschillende dollarmunten 783
Spoorweg in de Duitsche kolonie Togo in West-Afrika 783
De Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij. 784

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw, VII (*Slot*); door N. Mac Leod. 787

Schetsen uit Ceylon; Inlandsch Huwelijksgeluk. 803

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 807

Financieel Overzicht 810

Het behoud van onze koloniën in Oost-Indië; door G. Nypels 829

Vóór- of Achteruit?; door Argus 841

De samenstelling en vaststelling van de koloniale begrooting in Ned.-Indië . 845

Dollar of Gulden; door Wm. Westerman 865

De druk der dessadiensten op Java. (*Slot*) 867

Adviezen in zake de financiëele zelfstandigheid van Nederlandsch-Indie. 881

Varia:

Bond van post- en telegraafambtenaren in Ned.-Indië. 893
De vier belastingordonnanties. 897

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift en Dagbladartikelen 902

Een eigen Indische politiek. — De rechtstoestand der ambtenaren. — De spoorweg in Suriname. — Bestuursbeleid in Z.-O. Borneo. — Pangeran Anom van Djambi. — De markt voor Sumatra-tabak in Amsterdam. — Verkiezing van Europeesche

Pag.

gemeenteraadsleden in Indië.— Per auto naar de hoogvlakte.— Het aftreden van Lord Cromer. — St. Eustatius. — Het melaatschen-dorp op Groot Chatillon. — Ons fossiel strafrecht. — Inlandsche rechtskundigen. — Atjeh bezocht door den oud-minister J. T. Cremer. — Bali en de heer Nieuwenkamp. — Voor de Bataks. — Javanen en Bataks. — De Chineezenquaestie in Indië. — Chineesche officieren. — Koloniale voortbrengselen onder vreemde namen. — Onrust in Britsch-Indië. — De pest in Britsch-Indië. — De Nederl. Indische Bestuursacademie. — De uitrusting der expeditie naar Zuid-Nieuw-Guinea. — Het Indische kind en zijn karaktervorming. — De Madoera-stoomtram. — Bureaucratische belemmeringen van inlandsche nijverheid. — Brochure over Onderzeeërs door A. E. Thierens. — Mindere lust in den Indischen staatsdienst. — Opleiding van Inlandsche bestuursambtenaren op Java. — Particulier en algemeen belang. — Het oproer op St. Lucia. — Dr. Wilhelm Volz. — Lucifersbelasting in Suriname. — Tweeërlei decentralisatie. — Nog meer strijd op Celebes. — Amerika en de Philippijnen. — De kosten der Duitsche koloniën. — Verkeerde beoordeeling van Chineezen. — De oorsprong van de Chineesche koloniën in Oost-Indië. — Javaansch Christendom. — Een toekomst voor onze jongelui. — Een zonderlinge opvatting omtrent ambtenaren. — Ethnografische rectificaties. — Onderzoekers en ontdekkers. — Miskenning van het Atjehsche volkskarakter.

Koloniale Literatuur:

De Inlander en de Zending. Vier lezingen door Alb. C. Kruyt. Zendeling-Leeraar te Posso (Celebes). J. H. de Bussy. — Amsterdam 1907. 936

Wetenschap en Industrie:

De dwergen van Centraal-Afrika 942
De Koeboes op Sumatra 945
Nieuw-Guinea en Engelsche onderzoekers 946

De Maleier en zijn Karbouw; door J. Kreemer Jr. 948

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 969

Financieel Overzicht: 973

VERBETERING.

In de rubriek „Wetenschap en Industrie" (Mei-afl. 1907) komt eene verkeerde regel voor:

Blz. 777 regel 25 v. b. staat: fouten der Mercantilisten, enz. lees: *verzendingen komen betrekkelijk weinig te pas bij het vereffenen van inter-*

Katheder-Economie.

DOOR

Mr. H. 's JACOB.

In de nummers van Juli en Augustus 1906 van *De Indische Gids* komt een uitvoerig verslag voor van eene door Prof. G. K. Anton te Jena in „Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft" geplaatste studie over de ontwikkeling en economische beteekenis van de suikerindustrie op Java, waarbij ik het om verschillende redenen van belang acht stil te staan. Ik heb het oorspronkelijke stuk niet tot mijne beschikking, maar ik aarzel niet in de plaats daarvan het verslag in *De Ind. Gids* te volgen, omdat dit de duidelijke kenmerken van eene natuurgetrouwe, fotografisch juiste afbeelding draagt en omdat het wedergegeven betoog geene mistasting in de bedoelingen van den schrijver toelaat. Het beweegt zich voort tusschen oude, bekende bakens, die twijfel omtrent de richting uitsluiten.

Het onderzoek van den schrijver bestaat uit een geschiedkundig overzicht van de genesis en ontwikkeling der suikerindustrie op Java in verband met de wettelijke regelingen, waaraan zij achtereenvolgens onderworpen is geweest, dat ik laat rusten, en eene kritische beschouwing der bestaande wetgeving zoowel als der economische gevolgen voor de Inlandsche bevolking van hare aanrakingen met die industrie, welke ik aan de uitkomsten van praktische waarneming wensch te toetsen en aan eene ontleding te onderwerpen. De schrijver is bij zijne studie geplaatst geworden voor verschijnselen, die hij niet altijd juist begrepen heeft, en voor wetsbepalingen, die hij niet altijd in haar natuurlijk verband heeft weten thuis te brengen. Mijne taak zal daarom in hoofdzaak bestaan in recht zetten van wat door den schrijver scheef of uit elkander gerukt is. Ik hoop daarmede te bereiken, dat de synthetische arbeid, door den schrijver ondernomen, daarna op vertrouwbaarder grondslag hervat zal worden.

De schrijver heeft gemeend bij den Indischen wetgever tegenspraak tusschen woorden en daden te moeten opmerken. Nadat de wetgever tot het inzicht was gekomen, dat het belang der Inlandsche bevolking

beperking van de vrije verhuur harer gronden noodig maakte, had hij niet van hem verwacht, dat hij in de ordonnantie tot bescherming van de economische belangen der bevolking eene bepaling zou hebben opgenomen, die zijn vooropgesteld doel kennelijk moest verijdelen, en in de nieuwe grondhuur-ordonnantie de individueele overeenkomst van den Inlander met den Westerling gehandhaafd, zij het ook met toepassing van een uitvoerig stelsel van waarborgen voor de vrije wilsuiting van den Inlander. Zijne grieven tegen den Indischen wetgever zijn, dat deze in de ordonnantie tot bescherming van de economische belangen der bevolking, niettegenstaande hij vond, dat op het tijdstip der afkondiging van die ordonnantie de suikerindstrie reeds meer grond van de bevolking had ingehuurd dan met dezer belang overeenkwam, aan de suikerindustrie gelegenheid heeft gegeven om zich van een nog grooter maximum aanplant te voorzien door den aanplant, die in het jaar na de afkondiging der ordonnantie zou worden aangelegd, te laten medetellen voor de bepaling van de geoorloofde maximum-uitgestrektheid van inhuur, voorts dat de wetgever bij de grondhuur-ordonnantie niet hetzij heeft ingegrepen met dwangbepalingen, hetzij de dessagemeenschap benut om de belangen van de individueele grondbezitters bij de verhuur hunner gronden te behartigen. Deze grieven lossen zich op in het verwijt tegen den wetgever van onzamenhangendheid, leerstelligheid en zwakheid tegenover het kapitalisme.

De lange beschouwing, die de schrijver gewijd heeft aan de tegenspraak van den wetgever met zich zelf in de ordonnantie tot bescherming van de economische belangen der bevolking, is nuttelooze verspilling van kruit geweest. Onbekendheid met de landbouwtechniek van de suikerindustrie op Java heeft hem op een dwaalspoor gebracht. De ordonnantie bepaalde, dat de suikerondernemingen de maximum-uitgestrektheid niet mochten overschrijden van den grootsten aanplant, dien zij zouden hebben aangelegd of zouden aanleggen in het jaar der afkondiging van de ordonnantie, het daaraan voorafgaande of het daarop volgende jaar. Dit heeft den schrijver in den waan gebracht, dat de suikerondernemingen alsnog gelegenheid verkregen om in het jaar na de afkondiging van de ordonnantie de maximum-uitgestrektheid harer aanplantingen, die voor de toekomst gelden zou, naar haar welmeenen uit te rekken. De gewraakte ordonnantie is van 21 September 1899. Op dat tijdstip waren de gronden voor den aanplant, die in 1900 zou worden aangelegd, reeds lang te voren ingehuurd. De mogelijkheid, die de ordonnantie liet om tot aan het begin der werkzaamheden voor dien aanplant nog nieuwe gronden bij te huren, had om verschillende praktische redenen slechts theoretische waarde. De eischen van de driejaarlijksche grondverwisseling, waarvoor de huurcontracten voor 1901 en wellicht voor volgende jaren reeds waren aangegaan, belemmerden toch evenzeer als het niet plotseling te

vergrooten arbeidsvermogen der fabrieken veranderingen van beteekenis in den status quo op 21 September 1899 te brengen. Op dien datum was de aanplant, die in 1900 zou worden aangelegd, reeds een vaststaand, niet voor belangrijke wijziging meer vatbaar feit. Wenschte de wetgever den status quo als standaard voor de toekomst te doen gelden, zoo kon hij niet slechts de uitgestrektheid van dien aanplant veilig laten medetellen, maar kon hij dit zelfs niet laten zonder aan zijn beginsel ontrouw te worden.

Des schrijvers onvolledig begrip van zijn onderwerp, dat hem in een logischen samenhang gebrek aan logika deed zien, geeft m. i. ook den sleutel tot het oordeel over het mede tot den Indischen wetgever gerichte verwijt van leerstelligheid. Het bewijs der leerstelligheid vindt de schrijver hierin, dat de wetgever, verblind door de theorie der liberale economie, bij het samenstellen der grondhuur-ordonnantie zich zijne roeping om de belangen van den onmondigen Inlander voor dezen te behartigen niet bewust is geweest doch dezen heeft vrijgelaten om tegenover den Westerling naar verkiezing over zijn grond te beschikken. Apriorisme, dat zelf niet vrij van de lucht van leerstelligheid is! Want de Indische wetgever, wel verre van bevangen te zijn door liberaal-economische theorieën, ving zijn arbeid juist aan op den grondslag van het ontwerp-Mullemeister eener nieuwe grondhuurordonnantie, waarbij de stof geheel in den door den schrijver gewenschten geest geregeld was: verplichte goedkeuring der grondhuurcontracten door de Hoofden van plaatselijk bestuur met bevoegdheid hunnerzijds om voorwaarden en huurprijzen vast te stellen en hunne goedkeuring te onthouden, wanneer zij de verhuur niet in het belang van den verhuurder achtten. De wetgever heeft dit stelsel na rijp beraad verworpen niet op theoretische maar op praktische gronden, die hem de overtuiging schonken, dat het ondoelmatig en onuitvoerbaar was.

De grondhuurordonnantie rust op het verband van twee beginselen: erkenning van het recht des Inlanders om individueel met raadpleging alleen van zijn eigen wil over zijn grond in verhuur te beschikken en erkenning van de behoefte om zijne vrije wilsuiting tegen onwettige tusschenkomst te beschermen. Zij heeft den Inlander rechtstreeks tegenover den Westerling geplaatst en maatregelen genomen om te zorgen, dat invloeden van derden aan zijne vrije wilsuiting vreemd bleven. Zij heeft daarom voor ieder verhuurcontract een onderzoek door een Europeeschen bestuursambtenaar en verplichte registratie door eene hoogere Europeesche bestuursmacht voorgeschreven met nietigverklaring en weigering van registratie der overeenkomst, zoo bij het onderzoek bleek, dat de Inlander niet vrijwillig tot verhuur zou hebben besloten. In dit stelsel wordt de Inlander in de gelegenheid gesteld om, zoo hij onder den invloed eener onwettige tusschen-

komst tot den afstand van grond in huur mocht zijn overgegaan, bij het onderzoek van zijn tegenzin in de verhuur te doen blijken, in welk geval er geen verhuur tot stand komt.

De schrijver laat ons in het onzekere omtrent de redenen, die tegenover deze regeling pleiten voor eene regeling, waarbij aan eene bestuurs- of sociale macht wordt opgedragen om in de plaats van den individueelen grondbezitter zijn belang bij een verhuur zijner gronden te beoordeelen. Zijne denkbeelden over de toegevendheid van den wetgever tegenover het kapitalisme, de bedreigde belangen van den Inlander en de taak van den wetgever om deze te beschermen brengen ons op het gebied der algemeenheden, waar wij geen vergoeding voor dat gemis vinden. De wereld van het concrete voert de schrijver hier slechts binnen onzen gezichtskring, waar hij wijst op de dessagemeenschap als eene reeds aanwezige sociale macht, geschikt om hier te lande de rol der werkliedenvereenigingen in Europa op zich te nemen en braak liggend voor den wetgever om het zaad eener sociale wetgeving te ontvangen. Ik begrijp daaruit, dat de schrijver de dessagemeenschap aangewezen wenscht te zien om voor hare individueele leden bij het verhuren hunner gronden op te komen, en ben dan in staat mij een duidelijker begrip te vormen van het verschil tusschen het standpunt, ingenomen door den Indischen wetgever en door hem.

Het verschil is, dat het eerste wordt bepaald door langdurige, beproefde koloniale ervaring en het tweede door theoretische synthese. Het eene standpunt is afgeleid uit de nuchtere praktijk, het andere uit schoolsch idealisme. De koloniale praxis heeft tot eerste gebod, dat, zoo men den Inlander het volle genot der te zijnen behoeve bedongen prestaties wil verzekeren, men er scherp voor moet waken, dat zich geen derde hand tusschen hem en zijne wederpartij uitsteekt. Zij weet, dat in het economisch verkeer tusschen den Inlander en den Europeaan de tusschenpersoon maar al te vaak het bederf brengt en niets gaat boven rechtstreeksche en onmiddellijke aanrakingen bij de voldoening der voor den Inlander bedongen verplichtingen. De praktikus op Java, die met Inlanders over de levering van materialen of arbeid contracteert, beschouwt zich niet van zijne verplichtingen ontslagen met de afdracht van de door hem verschuldigde gelden aan een tusschenhand, al is die in zijn dienst, hij beschouwt ook als zijn taak om te waken, dat het volle bedongen loon of de volle bedongen koopsom den werkman of leverancier in handen komt zonder onder weg een besnoeiing te ondergaan. Hij is zich bewust, dat zijn zorg zelfs dan nog niet is afgeloopen, omdat de Inlander, nadat hij het hem toekomende ontvangen heeft, nog aan afpersing van tusschenpersonen bloot staat en nog tegen dat gevaar moet beschermd worden.

Eene regeling van de grondverhuur, welke dit gevaar voorbijziet, ja daarvoor de deur opent door eene macht tusschen den verhuurder

en den huurder in te schuiven, zou vermoedelijk slechts eene kuil graven voor hare goede bedoelingen. Door in de grondhuur-ordonnantie het beginsel te huldigen van rechtstreeksche overeenkomst van den huurder met den verhuurder heeft m. i. de Indische wetgever blijk gegeven van een juist en praktisch inzicht. In dit opzicht heeft de uitkomst hem in het gelijk gesteld, want zoolang de grondhuur-ordonnantie werkt is nog niet één enkele maal de klacht vernomen, dat een verhuurder op zijn huur is te kort gedaan. Ook wat de maatregelen tot waarborging van de vrije wilsuiting des Inlanders betreft pleit de uitkomst voor zijne zienswijze, daar de klachten over onwettige tusschenkomst tot afstand van grond in huur evenzeer uitblijven.

Eene grondhuur-ordonnantie, die bereikt, dat de Inlander vrijwillig, ongedwongen over de verhuur zijner gronden kan beslissen en van het volle genot der huursom verzekerd is, heeft hare verdienste. In het oog des schrijvers zou hare verdienste grooter zijn, zoo de wetgever het oordeel over het belang van den Inlander bij de verhuur zijner gronden aan een bevoegder gezag dan hij zelf is had opgedragen. De wetgever heeft zich op het standpunt gesteld, dat de Inlander voor zich zelf moet uitmaken niet alleen òf hij zijn grond maar ook voor welken prijs hij dien wil verhuren, en zich niet bevoegd geacht het bedrag der huur voor hem te regelen. Heeft hij hierin gedwaald zooals de schrijver meent? Het ontbreekt in de praktijk niet aan positieve teekenen, dat het voorbarig is den Inlander a priori het besef van zijn belang bij de verhuur zijner gronden te ontzeggen. want welke suikeronderneming heeft niet de ondervinding opgedaan, dat er gronden zijn, die niet in huur te bekomen zijn? En is men wel gerechtigd den wetgever hierover hard te vallen, wanneer men waarneemt, dat zelfs wetenschappelijke onderzoekers er nog niet in geslaagd zijn zich een juist begrip te vormen van de functie der grondverhuur in de Inlandsche volkshuishouding?

De schrijver geeft ons den blik op de zaak zooals zij zich vertoont van de schrijftafel gezien. Staande te midden van het vrije spel van economische belangen verkrijgt men er een ander inzicht in, minder optimistisch voor de verwachting, dat de wetgever door in de grondverhuur in te grijpen deze in de door hem gewenschte banen kan dwingen. Tegen de ironie der ethiek ten opzichte van den Inlander is het geloof in de wetgevende voorzienigheid op Java op den duur niet bestand. Reeds eenige malen hebben suikerondernemingen op Java op verzoek van een ethisch aangelegde ambtenaar de proef genomen met verschuiving van het tijdstip van inhuur van gronden onder toezegging van een hoogere grondhuur. Het gevolg was telkens hetzelfde nl. dat de grondbezitters, wanneer zij op het door hen gewenschte tijdstip hunne gronden niet aan de fabriek konden verhuren, deze aan meergegoede dessagenooten verhuurden en de laatsten met het

voordeel van de hoogere huur gingen strijken. Dat de personen, die het object der ethische bedoeling uitmaakten, aan het kortste eind trokken, laat zich gereedelijk bevroeden. In de natuur van den Inlander zetelt een wetgever, die op economisch gebied met meer klem over hem den scepter voert dan de wetgever te Buitenzorg. Zoo deze laatste mocht vergeten of voorbijzien, dat de belangen en behoeften van den Inlander niet door hem kunnen gefatsoeneerd maar door diens natuur beheerscht worden, zou hij tot zijn schade te laat ondervinden, dat die andere wetgever ten slotte hem zelven de wet zou stellen door hem te noodzaken van het eene voorschrift in het andere te vervallen en ten laatste iedere uiting van economisch leven van den Inlander te reglementeeren. Als weerwraak voor zijne miskenning zou die andere wetgever slechts een ware heksensabbath van dwangbepalingen te voorschijn roepen, die den Inlander zijn leven tot plaag zouden maken.

De weg van de ethische economie valt op Java maar al te zeer zamen met dien van het onkritisch idealisme en op dien weg loeren booze geesten op den argeloozen wandelaar. De schrijver zelf is daar een waarschuwend voorbeeld van. Te recht heeft hij ingezien, dat men de praktische uitkomsten voor de Inlandsche volkshuishouding van de grondverhuur heeft te raadplegen om een antwoord te vinden op de vraag, in hoever de wetgever met zijne agrarische regelingen blijk heeft gegeven van een juist inzicht. Bij dat onderzoek hebben booze geesten hun spel met hem gedreven.

De schrijver volgt daarbij de feitelijke gegevens, voorkomende in het Overzicht van Mr. van Deventer, doch weegt die met zijne eigene gewichten. Hij ontleent aan Mr. van Deventer, dat de Inlander bij eigen verbouw van zijn sawah eene gemiddelde netto-waarde van *f* 50 per jaar voortbrengt gedurende den tijd, waarin hij bij verhuur zijn grond mist, terwijl hij in het laatste geval *f* 30 à *f* 35 aan huur trekt. Mr. van Deventer voegt daarbij de waarde van den tijd, dien hij vrij krijgt wanneer hij zijn grond niet zelf bewerkt en dien hij alsdan in arbeid kan omzetten, en komt tot het besluit, dat eigen verbouw en verhuur van zijn sawah voor hem economisch gelijkwaardig zijn te achten.

De schrijver wraakt evenwel deze rentabiliteitsberekening als niet toepasselijk op de toestanden, die voor den Inlander gelden. Hij stelt daartegenover, dat de Inlandsche volkshuishouding in hoofdzaak nog op Naturalwirtschaft berust en voor haar de waarde van den arbeid niet in aanmerking komt, alleen de hoeveelheid voedingsmiddelen welke deze voortbrengt. Per hoofd brengt het sawahbezit, zegt hij, den bezitters gemiddeld 26 pikols paddie per jaar op, waarvan zij de helft noodig hebben voor het onderhoud van zich en hun gezin en de wederhelft voor de voldoening van belasting. Hunne wenschen gaan

niet verder dan die 26 pikols paddie, waaraan zij genoeg hebben. Verhuren zij hun grond, zoo ontvangen zij in geld slechts de waarde van 15—17 pikols paddie. Vandaar voor hen een deficit van 9—11 pikols paddie, tengevolge waarvan zij gedwongen worden te gaan werken. Bij eigen verbouw van hun gronden dus alles wat zij wenschen zonder arbeid, bij verhuur daarentegen noodwendigheid van arbeid, verval van den onafhankelijken boer tot afhankelijken werkman en zijn ondergang in schulden. Waarom verhuurt de Inlandsche bevolking dan hare gronden? vraagt de schrijver. Uit chronisch geldgebrek en uit dwang, luidt zijn antwoordt.

Deze voorstelling van de toestanden, die tengevolge van de verhuur harer gronden voor de Inlandsche bevolking ontstaan, is wel eenvoudig doch tastbaar onhoudbaar. Ik behoef daartoe geen ander bewijsmateriaal dan dat waarop de schrijver zich voor zijn betoog beroept. Hij neemt aan, dat de Inlandsche volkshuishouding in de Gouvernementslanden uit de suikerindustrie *f* 37 millioen trekt, waarvan *f* 4 millioen uit de verhuur van grond en *f* 12 millioen uit den veldarbeid. Door welke bedekte logika laat zich hiermede rijmen, dat die Inlandsche volkshuishouding in hoofdzaak een Naturalwirtschaft voert en de boer met een jaarlijksch inkomen van 26 pikols paddie in natura als einddoel zijner wenschen het toonbeeld harer leden is? Eene huishouding, die jaarlijks uit één tak van nijverheid *f* 37 millioen trekt, zal wel het geld niet meer kunnen missen als hulpmiddel tot bevrediging harer behoeften. En hoe zou chronisch geldgebrek haar tot verhuur harer gronden kunnen drijven, wanneer zij zich niet op geld aangewezen zag tot verkrijging harer benoodigdheden? De Naturalwirtschaft veronderstelt, dat de bevolking hare oogsten voor eigen gebruik bewaart en dien voorraad naar gelang van behoefte aanspreekt. Op Java, althans op het Java van de suikerindustrie, behoort zij tot eene orde van zaken, die nog slechts het verledene vertegenwoordigt. Een deel van de grondbezitters moge van hun oogst voor de naaste toekomst een saldo bewaren nadat het gros voor afdoening van schulden is gebezigd, waar het kapitaal, hetzij van Chineezen of Arabieren, hetzij van Inlanders, vertegenwoordigd is zal vermoedelijk het meerendeel zijne oogsten te velde staande verkoopen of daartegen voorschot opnemen. Waar het kapitaal niet doordringt of de gemeenschapsmiddelen ontbreken, kan de paddie niet in het verkeer komen en is de Naturalwirtschaft voor den Inlander eene noodwendigheid gebleven. Laat men de spoor- en tramwegen, die voor het kapitaal en de producten den weg naar het groote verkeer geopend hebben, en de bedragen in geld, die de Inlandsche volkshuishouding uit de nijverheid van Europeanen op Java trekt, als kriterium voor de Geldwirtschaft aldaar gelden, zoo komt in verband met de suikerindustrie deze alleen in aanmerking. Binnen het door

haar beheerschte gebied heeft de waarde en zelfs de onmisbaarheid van den arbeid als economische factor der Inlandsche volkshuishouding brieven van erkenning niet meer noodig, wanneer men let op de uitbreiding, die de handenarbeid als bestaansmiddel onder haar heeft aangenomen. De schrijver zelf neemt het getal veldarbeiders bij de suikerindustrie alleen reeds op 750.000 aan. Waar op groote schaal gewerkt wordt voor het levensonderhoud, is de aanwending van arbeid eene maatschappelijke behoefte geworden en vertegenwoordigt de tijd, die voor arbeid vrijkomt, eene werkelijke, contante waarde, mag hij zonder schade aan de juistheid der uitkomst bij de vergelijkende berekening van de economische gevolgen van eigen verbouw en verhuur der gronden niet worden voorbij gegaan. De schrijver zou met hetzelfde recht als hij voor den arbeid gedaan heeft de stelling kunnen verdedigen, dat voor den Inlander zijn karbouw geene waarde vertegenwoordigt, wanneer hij dien niet gebruikt maar onbenut laat rondloopen. De inlander kan zijn karbouw dan niettemin verkoopen en derft bij verlies van het beest de verkoopwaarde. De karbouw wordt voor den Inlander een waardeloos bezit in een cultuurtoestand, die in het geheel geen nuttige bestemming voor het beest heeft. In overeenstemming met dat voorbeeld zal het arbeidsvermogen van den Inlander eerst waardeloos zijn in eene Naturalwirtschaft, die als het ware met een Chineeschen muur van de beschaving met haar kapitaal, gemeenschapsmiddelen en handelsverkeer is afgesloten. Waar hij de keus heeft tusschen eigen verbouw en verhuur van zijn grond d.i. waar men de uitkomsten van het eene met die van het andere kan vergelijken en derhalve beide vormen van exploitatie van den grond naast elkander voorkomen, is zulk een abstractie echter van de termen der vergelijking van zelf uitgesloten. Daar laat de arbeid zijne rechten gelden, zelfs al is deze, zooals de schrijver het voorstelt, een door de suikerindustrie aan de volkshuishouding opgelegd servituut, en zou het willekeurig zijn, zijn gewicht niet te laten medetellen.

Niet minder dan de numerieke gegevens, waarvan hij zich bediend heeft, hangen des schrijvers premissen als een noodlot boven zijne conclusies. Bekend met de grondhuurordonnantie, waarvan hij een overzicht geeft, weet de schrijver, dat elke door een Inlander met een niet-Inlander aangegane huurovereenkomst onderworpen is aan registratie en aan een onderzoek van een Europeesch bestuursambtenaar, dat de registratie door eene tweede, hoogere bestuursmacht moet worden geweigerd, wanneer bij dat onderzoek is gebleken, dat afstand in huur zijner gronden door den verhuurder niet met volkomen vrijen wil heeft plaats gevonden. Het kan hem niet onbekend zijn, dat bij dat onderzoek aan den verhuurder wordt gevraagd, of hij erkent zijn grond verhuurd te hebben, op welke voorwaarden en tot welken prijs. Hij noemt dit zelfs een ingewikkeld stelsel van voorzorgen. Hij wil nu,

dat met dit ingewikkelde stelsel van voorzorgen de grondverhuur toch beheerscht wordt door onwettige tusschenkomst en dwang van dorpshoofden. Zijn betoog kan dan alleen een sluitend geheel vormen, wanneer hij tegelijkertijd aanneemt, dat de Europeesche ambtenaren, die geroepen zijn de ordonnantie toe te passen, als regel hun plicht verzaken en in openlijken strijd met hetgeen hun uitdrukkelijk is opgedragen, zich *niet* overtuigen, dat onwettige tusschenkomst bij de verhuur is uitgesloten. Ik heb in des schrijvers studie wel woorden van waardeering voor het Europeesche bestuur op Java gevonden, maar nergens de geringste aanwijzing, die maar een schaduw van zulk eene verdenking bij hem doet vermoeden. Ik sta derhalve voor eene onoverbrugbare kloof in zijne uiteenzetting Een van beiden kan slechts waar zijn: of de onwettige tusschenkomst en dwang van dorpshoofden heeft bij de grondverhuur vrij spel òf het Europeesche bestuur voert de grondhuurordonnantie niet uit. Maar beide voorstellingen te zamen laten zich niet vereenigen.

Ik vrees, dat de schrijver hier het slachtoffer is geworden van onnadenkendheid bij de overname van het materiaal dat hij bij anderen vond. Hij haalt uit het Overzicht van Mr. van Deventer aan, dat de dorpshoofden van de suikerfabrikanten eene premie over de in hunne dessa ingehuurde gronden plegen te ontvangen, dat uit ambtelijke rapporten van 1894 blijkt van onwettige tusschenkomst van dorpshoofden bij het verhuren van grond, en uit een tijdschriftartikel eene uitlating van den Ingenieur Gerst. Waar zijn daarbij des schrijvers individualiteit en onbevangenheid gebleven? Welk gewicht kunnen rapporten van 1894, waarvan zelfs niet wordt gemeld op welken tijd zij betrekking hebben en hoe zij zijn tot stand gekomen, hebben voor de kennis van den toestand in 1906? Deze, door den schrijver tot het thema zijner beschouwingen gemaakt, heeft een daaraan voorafgaanden toestand vervangen om de gebreken, welke dien aankleefden, op te heffen. Hij wordt beheerscht door een grondhuur-ordonnantie van 1900 en mag dus aanspraak maken op een anderen toetssteen dan een ambtelijk rapport van 1894. Paste men op den schrijver dezelfde methode van beoordeeling toe, die hij hier ten opzichte van zijn onderwerp heeft gebezigd, zoo zou men er toe komen zijn tegenwoordig kritisch onderscheidingsvermogen af te meten naar de logika zijner schooljaren, wat hij terecht misplaatst zou achten.

Met meer recht kan de schrijver zich verontschuldigen, zoo hij de uitlating van den Ingenieur Gerst voor goede munt heeft overgenomen. Hier was aan het woord ontevredenheid over de moeilijkheid met de verkrijging van Inlandsche werkkrachten, in de binnenlanden van Java ondervonden bij de uitvoering van openbare werken niettegenstaande een voldoend loon werd besteed. Deze schrijver maakte eene vergelijking met suikerondernemingen, die geen gebrek aan werkvolk

hadden bij soms een lageren loonstandaard. Hij kon dit niet begrijpen en zocht de verklaring in onwettige tusschenkomst en dwang van hoofden. Persoonlijke veronderstelling, die niets bewijst dan de ontstemming des schrijvers over zijne ondervinding op het gebied van praktischen arbeid in het binnenland van Java. De praktikus stelt bij zich zelf daartegenover eene verklaring, welke de zaak opheldert zonder daarin machten der duisternis te betrekken. Hij is er zich van bewust, dat het werken met Inlandsche arbeiders een kunst is, die praktische oefening en bekendheid met de denkbeelden van den werkman vordert. Zijne ervaring heeft hem doen inzien, dat de Inlander in het werk niet de bevrediging van de wenschen des werkgevers maar die van zijne eigene, weinig klemmende behoeften zoekt, dat de Inlander, wanneer hij door zich in te spannen in een dag 40 cents kan verdienen doch niet meer dan 20 cents verlangt machtig te worden, òf zijn taak langzamer afwerkt òf slechts een halven dag arbeidt. Hij heeft opgemerkt, dat, komen er bij het toezicht, de regeling van het werk of de betaling toestanden voor, die den Inlander niet aanstaan of wantrouwen inboezemen, zijne neiging hem naar eene andere markt voor zijn arbeid doet omzien; dat deze neiging hare rol speelt bij de tenarbeidstelling van Inlanders en, wanneer zij zich in negatieven zin uitspreekt, daarin hunnerzijds eene kritiek op de leiding en regeling van het werk ligt opgesloten.

Blijk van praktische kennis der toestanden op Java, ontbrekende in de studie van Prof. Anton, mag van hem niet gevorderd worden doch de aanraking met de praktijk zal wel niet noodzakelijk zijn voor de overtuiging, dat eene op onwettige tusschenkomst en dwang berustende orde van zaken bij de grondverhuur aldaar, die hij zijnen lezers als een zacht gekookt ei wil doen innemen, een onverteerbare keisteen is. Is er één nuchter verstand ter wereld, dat bij eenig nadenken kan aannemen, hoe een corps ambtenaren, geroepen om den Inlander tegen dwang te beschermen en door de wet daartoe ruimschoots met middelen uitgerust, in zijn geheel zich jaar in jaar uit rustig zou leenen tot plichtsverzaking en kalm aanzien, dat de Inlanders op groote schaal gedwongen werden hunne gronden tegen hun zin af te staan? Dat gelooft, dat zulk eene regeeringloosheid door het Hoofdbestuur niet alleen geduld maar zelfs als normaal bestendigd worden zou, of zich nederlegt bij de bedenking, dat van de zijden der verdrukten zich geen verzet tegen zulk eene orde van zaken openbaren zou? Indien de strenge Godin der Wetenschap het beneden haren ernst acht daarop te antwoorden, hebbe zij ook zorg te dragen, dat de lichte Muse der Feuilletondichting het recht niet verkrijgt over hare schouders heen de actualiteit van zulke vragen te stellen.

De schrijver heeft het recht mij tegen te werpen, dat voor *hem* de door de suikerfabrikanten aan dorpshoofden uitbetaalde premies

over ingehuurde gronden onverteerbaar zijn en op mij de plicht rust hem dat verschijnsel duidelijk te maken. Ik zal mij daaraan niet onttrekken.

Onder de heerschappij der gouvernements-cultuurcontracten was aan de suikerfabrikanten de verplichting opgelegd om boven het plantloon aan de dorpshoofden een premie van *f* 5.— per bouw te betalen als vergoeding voor de bemoeienissen, welke zij met den aanplant hadden. Met het afloopen der gouvernementscontracten hield deze verplichting op voor de geleidelijk vrij vallende uitgestrektheden. Daarvoor in de plaats werden evenwel gronden in huur genomen en vrij bewerkt. Over deze gronden werd door de meeste suikerondernemingen doorgegaan met de betaling van premies aan de dorpshoofden, zij het ook onverplicht. Daarvoor bestonden geldige praktische redenen.

Onbezoldigd hun ambtsbezigheden hebbende te verrichten vonden de dorpshoofden in de premies, die zij tijdens de gouvernementscontracten over de met suikerriet beplante gronden genoten, eene bijdrage tot hunne inkomsten, die hun niet onverschillig kon zijn. Door langdurig gebruik waren deze premies tot een aan hun ambt vastgegroeid apanage geworden. De afscheiding van het apanage van het ambt van dorpshoofd zou bij de invoering der vrije cultuur zonder moeilijkheden hebben kunnen plaats vinden, indien het Europeesch bestuur die taak met ernst had ter hand genomen. Dit bestuur heeft er zich niets van aangetrokken en den suikerfabrikant vrijgelaten het oude apanage te bestendigen. De fabrikant kon ook bij de vrije cultuur niet buiten aanraking met de dorpshoofden. Hij had hen noodig voor het geven van inlichtingen en aanwijzingen en onder de werking van de eerste grondhuurordonnantie om voor elk huurcontract, dat ter registratie werd aangeboden, naar de afdeelingshoofdplaats, zetel van het plaatselijk bestuur, mede te gaan tot het bevestigen van de identiteit des verhuurders en diens recht op den door hem verhuurden grond. Bovendien vloeiden uit de grondverhuur voor de dorpshoofden nog bemoeienissen voort met de waterverdeeling enz. Al hadden de dorpshoofden met den rietaanplant geen inmenging meer, krachtens ambt, gebruik en wet waren zij nauw bij de verhuur betrokken. Het is begrijpelijk, dat waar hunne bemoeienissen niet ophielden, de intrekking der premies op hen denzelfden terugslag als eene onbillijkheid zou hebben gehad. Met de mogelijke praktische gevolgen daarvan hadden de suikerfabrikanten ernstig rekening te houden. De politie en de orde in de dessa, voor den suikerfabrikant geene onverschillige zaak, zijn voor de verantwoording van het dorpshoofd, die er veel aan kan doen, of de politie goed dan wel slecht wordt uitgeoefend. Het dorpshoofd heeft bovendien zijne persoonlijke agrarische belangen. Is hij een man van eenig vermogen, zoo treedt hij in de dessa op als huurder van gronden en uitleener van gelden tegen onderpand van grond. Hij wordt dan een

mededinger van den suikerfabrikant en heeft er belang bij dezen in de inhuur tegen te werken. Voor dezen voegden zich daarbij vaak nog overwegingen van eene andere orde. Een 25-tal jaren geleden, bij den aanvang der vrije cultuur, werden de kassen der suikerfabrieken door Inlandsche hoofden, zelfs van hoogen rang, niet zelden als instellingen van voorzienigheid te hunnen behoeve beschouwd, waar zij slechts aan te kloppen hadden om geholpen te worden. Eene weigering van gevraagde geldelijke hulp zou niet zonder gevolgen zijn gebleven. Zij bracht het gevaar van tegenwerking in het bedrijf met zich. De voorbeelden bestaan van suikerondernemingen, welke daarvan de ervaring hebben moeten opdoen in wegroeping van haar werkvolk voor heerendiensten of plotselinge verandering van de gezindheid der bevolking om gronden te verhuren. Steun tegen bedekte tegenwerking van Inlandsche hoofden bij het Europeesch bestuur werd niet gevonden; geen ambtenaar die zich aan zulk eene doornige zaak zoude wagen; onthouding van bemoeienis met de vrije cultuur was de rekbare leus van het bestuur om niet alleen rechtstreeksche inmenging in de zaken der suikerindustrie maar ook maatregelen tot zuivering harer atmosfeer na te laten. De suikerfabrikant moest dus zich zelf helpen. Het was hem niet euvel te duiden, dat hij de dingen nam zooals hij ze vond en hij de overwegingen van praktischen aard, die ruimschoots voor hem bestonden, liet gelden om het oude gebruik der premies aan dorpshoofden te bestendigen.

Indien men de verantwoordelijkheid voor misstanden zoekt bij hen, die ze bedrijven, loopt men groot gevaar bezijden de zaak te zien. Misstanden zijn het onkruid, dat opschiet wanneer de tuinman, in deze de wetgever en het bestuur, zijne taak veronachtzaamt. Elke wettelijke regeling en elk bestuur hebben de misstanden, welke zij verdienen. Tot eer van de toestanden op Java zal de toekomstige geschiedschrijver, die onbevangen oordeelt, echter kunnen getuigen, dat niettegenstaande de technische gebreken van het Inlandsche bestuur en van de eerste grondhuurordonnantie de misstanden bij de suikerindustrie in het tijdperk van overgang naar de vrije beweging numeriek van weinig beteekenis zijn gebleven. De omstandigheden waren alleszins gunstig voor de voortwoekering van misstanden. Zoo deze schaars zijn gebleven, is dit voor geen gering deel te danken aan de individualiteit der suikerfabrikanten en aan de ernstige opvatting van hunne taak, die bij hen heeft voorgezeten, welke beide het tot een natuurlijk attribuut hunner persoonlijkheid maakten om mede te werken tot het scheppen van zuivere toestanden. Maar ook is dit in niet mindere mate te danken aan de medewerking, die de Inlandsche bevolking verleende door de gereede verhuur harer gronden, waardoor de taak der suikerfabrikanten zeer verlicht werd.

Mocht het onder de heerschappij der vroegere grondhuurordonnantie

een schijn van recht voor zich hebben de aan dorpshoofden betaalde premies over ingehuurde gronden met eene hypothetische behoefte aan hunne onwettige tusschenkomst bij de inhuur in verband te brengen, dit stelsel is te eenenmale onhoudbaar geworden na de inwerkingtreding der nieuwe grondhuurordonnantie van 1900, welker doel juist is om zulk eene onwettige tusschenkomst onmogelijk te maken. De premies worden onder de werking dezer ordonnantie nog betaald. Indien onwettige tusschenkomst bij de inhuur van gronden thans hun doel of gevolg niet meer is, bestaat er dan reden om zulk eene bestemming vóór de inwerkingtreding dezer ordonnantie daarmede in verband te brengen? De uitgestrektheid gronden, welke jaarlijks ingehuurd wordt onder de heerschappij der ordonnantie, die onwettige tusschenkomst van dorpshoofden uitsluit, is belangrijk grooter dan de uitgestrektheid, welke vóór hare inwerkingtreding werd ingehuurd. Indien zonder onwettige tusschenkomst van dorpshoofden de inhuur van meer gronden geen bezwaar ondervindt, is het dan niet ongerijmd aan te nemen, dat vroeger daaraan wel behoefte bestond om minder gronden in te huren?

Wie zijn deze dorpshoofden om dwang op hunne onderhoorigen te kunnen uitoefenen? Zelf uit de dessabevolking voortgekomen, dikwijls zonder tot de vermogende of invloedrijke leden daarvan te behooren, danken zij meerendeels hunne verkiezing niet aan hunne verdiensten of ontwikkeling maar aan partijzucht en intriges. Dikwijls komen en verdwijnen zij aan het hoofd eener dessa als de clowns in een circus en hun ambtsleven kan niet zelden in kortheid wedijveren met den levensduur der roos. Zijn dat de lieden om grondbezitters, die van hen onafhankelijk zijn, te dwingen tegen hun zin hunne gronden af te staan?

Hunne onderhoorigen schromen niet om hunne grieven en zwarigheden bij het Europeesche bestuur bloot te leggen. In grooten getale hoopen zich rekesten en anonieme brieven uit de dessas over allerhande werkelijke of verdichte onregelmatigheden van de dessabesturen op de schrijftafels van controleurs en assistent-residenten op. Een groot deel van den tijd dezer bestuursambtenaren wordt aan het onderzoek daarvan besteed. Men zou dwalen, indien men in de dessa op Java een vredig, eendrachtig Eden meende te moeten zien; heel wat stof wordt er opgejaagd en een ruim arbeidsveld geboden aan de bemoeizucht van raddraaiers en intriganten. Zijn dat de menschen om zich dwang tot het afstaan hunner gronden stilzwijgend te laten aanleunen?

Indien er onder de tallooze dessaklachten, welke jaarlijks haren weg naar het Europeesche bestuur vinden, maar één was, die dwang van een dorpshoofd tot verhuur van grond betrof, zou zij bij de tegen de suikerindustrie bestaande strooming ongetwijfeld tegen haar geëx-

ploiteerd zijn geworden. Geen enkele maal is van de indiening van zulk eene klacht gewag gemaakt. Behoort de onwettige tusschenkomst van hoofden bij de grondverhuur dan nog tot de beweringen, die recht van bestaan hebben?

Staande tegenover het hem vreemde verschijnsel, dat eene bevolking op groote schaal hare bouwgronden in huur afstaat niettegenstaande de rechtstreeksche vergoeding daartoe geen krachtigen prikkel bevat, heeft de schrijver er geen weg mede geweten. Hij heeft krediet gegeven aan eene onhoudbare verklaring, waarvoor eene wetenschappelijke benutting van het door hem verzameld materiaal hem had kunnen behoeden. De geschiedkundige ontwikkeling van het agrarische stelsel op Java wijst hier den weg naar een juister begrip van het verband der verschijnselen.

De agrarische bevolking op Java verkreeg na den overgang van het beheer der koloniën van de O. I. Compagnie op den Staat en onder het Engelsche tusschenbestuur het gebruiksrecht harer bouwgronden, na het Engelsche tusschenbestuur uitdrukkelijk beperkt in haar recht tot vervreemding aan niet-Inlanders. In de plaats daarvan werd in het agrarische stelsel de mogelijkheid van verhuur aan niet-Inlanders opgenomen. Aanvankelijk bleef dit onder den monopoliseerenden invloed van het cultuurstelsel een platonisch voorschrift zonder praktische gevolgen. Eerst het Ontwerp-Cultuurwet van Fransen van de Putte en later de Agrarische Wet maakten de verhuur van grond van Inlanders aan niet-Inlanders tot eene levende instelling.

Het stelsel om den Inlander te verbieden zijne bouwgronden aan niet-Inlanders te vervreemden heeft als iedere zaak naast zijne lichtzijden ook zijne schaduwzijden. Voor eene dun gezaaide landelijke bevolking een zegen, ontaardt het door de werking van twee processen in een knellenden last voor eene dichte menschenmassa. Eenerzijds gaat met de toename van de bevolkingsdichtheid gepaard eene toenemende versnippering van het grondbezit, welke het belang daarvan meer en meer vermindert, en moet wel onder den invloed daarvan de versnippering van het grondbezit geleidelijk voortgezet worden tot hare uiterste grenzen, waarbij het belang bij het grondbezit ophoudt. Een agrarisch stelsel, dat den Inlander belet zijne bouwgronden te vervreemden, bindt hem, zij het ook onopzettelijk, aan dien grond vast. Het heeft tot onvermijdelijk gevolg, dat hij zich beschouwt als te behooren bij en tot zijn grond en zich uitsluitend op zijn grond voor zijn bestaan aangewezen ziet met voorbijgang van handel en nijverheid. De grond wordt in dit stelsel een dienaar, die zich van zijn heer meester maakt en evenzeer op hem een onvervreemdbaar recht verkrijgt als deze op genen bezit. Wanneer het grondbezit door voortschrijdende versnippering zoo klein geworden is, dat het belang bij de bebouwing twijfelachtig geworden is, wordt de dienaar niet alleen een meester maar

ook een dwingeland en de meester niet veel meer dan een slaaf, gedwongen om tegen heug en meug op zijn grond een bestaan te voeren, dat hem niet boven het proletariërspeil verheffen kan.

De geleidelijke wegsmelting van het belang des grondbezitters bij zijn landbouwbedrijf heeft op haar beurt tot natuurlijk gevolg, dat hij met de uitkomsten van dat bedrijf zijne behoeften niet meer altijd in voldoende mate bevredigen kan en hij, ook in verband met de risico's van dat bedrijf, misgewas, overstroomingen enz., behoefte krijgt aan krediet. Hier wordt het agrarische stelsel door een tweeden vijand opgewacht. Wanneer de Inlander uit geldelijken nood zijn grond beleenen of vervreemden moet, vindt hij geene andere dan eene ruïneuze geldmarkt voor zich open staan. Doordat de Europeaan van het verkrijgen van rechten op den bouwgrond des Inlanders is uitgesloten en deze geen ander onderpand of tegenwaarde voor vreemd geld kan aanbieden dan zijn bouwgrond, is hij voor zijne behoefte aan geld aangewezen op de Inlandsche geldmarkt, die eene woekermarkt is.

De wetgever, den verkoop van grond door Inlanders aan niet-Inlanders verbiedend, had de goede bedoeling genen tegen hun eigen zwakheid in bescherming te nemen. Ongetwijfeld is de gedachte ver van hem geweest, dat hij zoodoende zijn beschermeling juist aan booze geesten overleverde. Zijn goed verbod heeft niet kunnen verhoeden, ja in de hand gewerkt ten eerste, dat de bouwgrond des Inlanders gedeprecieerd en hij naar eene verderfelijke woekermarkt gedreven werd en ten andere dat hij het materiaal geleverd heeft voor eene maatschappelijke klasse van pandelingen, het best te vergelijken met de *coloni* in de wereld van het Romeinsche Keizerrijk, vrije lieden met een stuk grond ter bebouwing, dat eenmaal het hunne was maar in het bezit van een ander is overgegaan.

Prof. Anton heeft zich de klasse der Inlandsche grondbezitters op Java voorgesteld als bestaande uit eenvormige eenbouwsbezitters, elk aangewezen op en tevreden met een inkomen in natura van zijn evenredig aandeel in den totalen bouwgrond ad. 26 pikols paddie per jaar. In werkelijkheid laat de klasse der Inlandsche grondbezitters zich naar de uitgestrektheid van het grondbezit en hunne rechten op den grond in uiteenloopende groepen splitsen. De verschillen in de uitgestrektheid van het grondbezit komen aan den dag waar individueel bezit heerscht; daar treft men lieden aan, die in verschillende dessas stukken grond de hunne kunnen noemen, welke gezamenlijk 50 bouws en meer meten, naast kleiner grondbezit van allerhande formaat. De verschillen blijven bedekt in dessas met gemeentelijk bezit, waar werkelijke en nominale rechthebbenden bij de verdeeling medetellen doch de nominale rechthebbende niet veel meer is dan de pandeling van een zijner medegrondbezitters, die een aandeel voor de halve opbrengst

in bewerking heeft, doch de wederhelft aan dezen moet afstaan. Verschillen, grootendeels ontstaan door de werking der kredietbehoefte onder deze klasse der maatschappij.

De Inlander heeft ter kenschetsing zijner geldelijke behoeften eene kernachtige uitdrukking „makanan moerah oewang mahal", waarmede hij zeggen wil, dat hem het geld voor zijne dagelijksche levensbehoeften geen zorg baart maar de verkrijging van eene grootere som gelds in eens hem te duur te staan komt. Zijn landaard legt hem bij uithuwelijking en besnijdenis van kinderen en bij andere gebeurtenissen in zijn leven gebruiken op, die zich oplossen in feesten en waaraan hij zich niet onttrekken kan of wil. Hierdoor zoowel als door andere eischen in zijn leven als de vernieuwing van zijn huis, de vervanging van verloren gegaan ploegvee enz. wordt hij soms voor de noodzakelijkheid gesteld eene voor hem belangrijke uitgaaf in eens te doen. In zulke gevallen laat zijne kredietbehoefte zich gelden, want tot de voorzorg van geld in huis ontbreekt hem de prikkel zijner nooddruft zoowel als zijner wenschen. Met zijn grond als onderpand vindt hij de Inlandsche geldmarkt dan voor zich open. Daar moet hij om de som gelds in eens, die hij noodig heeft, machtig te worden het heden onder drukkende voorwaarden voor de toekomst verbinden en bereidt menig grondbezitter de vergrooting van eens anders grondbezit te zijnen koste voor of zijn toekomstig lot als deelbouwer voor een ander op zijn voormalig eigen grondbezit.

In deze orde van zaken werkt de grondverhuur als een correctief. Zij opent den grondbezitter de gelegenheid om zijne kredietbehoefte te bevredigen zonder zijn grond te verpanden of te vervreemden. De grondverhuur bestaat niet alleen tusschen den Inlander en den Europeeschen industrieel. Zij werkt ook tusschen Inlanders onderling en deze grondverhuur tusschen Inlanders onderling handhaaft zich in sommige streken naast de verhuur aan de suikerindustrie. Deze laatste vertegenwoordigt voor den Inlandschen grondbezitter niet de uitsluitende huurmarkt, maar de ruimste, waar hij te allen tijde zekerheid heeft terecht te komen, en vermoedelijk ook de voordeeligste, waar hij de meeste huur voor zijn grond krijgt. Het „chronisch geldgebrek", dat volgens Prof. Anton den Inlander tot verhuur van zijn grond drijft, is de geldbehoefte die met de regelmaat eener natuurwet het bestaan der meeste grondbezitters kruist. Die behoefte vindt in het kader van het voor hen geldend agrarisch stelsel eene uiterst gebrekkige en bezwarende doch door de verhuur van grond aan de Europeesche industrie eene betere voldoening. Daarnaast komt deze laatste nog aan andere economische eischen en belangen tegemoet, want het is duidelijk, dat zij bij de verschillende categorieën van grondbezitters verschillende functiën vervullen moet. De grootgrondbezitter, die meer heeft dan hij zelf met zijn gezin kan bebouwen, vindt er een middel in om

een grooter of kleiner deel van dat surplus productief te maken, terwijl hij het zonder de mogelijkheid van verhuur in loondienst zou moeten exploiteeren of wel op de in de Inlandsche volkshuishouding gebruikelijke wijze in deelbouw zou moeten uitgeven. Beide deze laatste vormen van exploitatie van den grond zijn voor den grondbezitter weinig loonend, de eerste, bewerking in loondienst, in de meeste gevallen zelfs verliesgevend. Hier komt de verhuur aan positieve economische belangen op duidelijke wijze tegemoet. Tusschen de uitersten van den proletariër, die uit nood al zijn grond verhuurt, en den grootgrondbezitter, die uit overvloed van de gelegenheid tot verhuur gebruik maakt, bewegen zich allerhande overgangen, bij welke beide vermelde redenen het belang tot verhuur van grond in meerdere of mindere mate te zamen bepalen. Het kapitaal van den Inlandschen grondbezitter bestaat in zijn huis met woonerf, zijn grond, soms wat ploegvee en nog zeldzamer wat lijfsieraden en kostbaarheden. Naar gelang hij meer of minder tilbare have en vee bezit en zijn grondbezit grooter of kleiner is, wordt de economische functie van de grondverhuur in zijne huishouding zwakker of klemmender. Maar voor allen zonder onderscheid vertegenwoordigt de suikerfabriek de geldmarkt, welke zij te allen tijde tegen verhuur hunner gronden voor zich geopend vinden, wanneer hunne behoeften of belangen dit noodig maken. In de Inlandsche volkshuishouding is hare economische functie dezelfde als die eener bank in de westersche samenleving. Zij brengt tegen tijdelijken afstand van grond het in de Inlandsche volkshuishouding onmisbare geld in het verkeer. Zoolang de Inlandsche volkshuishouding krachtens het geldend agrarische stelsel op den grondslag van grondbezit en landbouw is ingericht en geen ander kredietwezen dan het Inlandsche naast haar bestaat, is het nut harer functie niet in twijfel te trekken.

De vraag, welke draagwijdte aan dat nut toe te kennen, hangt zoo nauw samen met de uiteenloopende belangen, welke de grondverhuur heeft te bevredigen, dat ik het niet doenlijk acht hare juiste beantwoording te zoeken in eene globale berekening van hetgeen een bouw sawah gemiddeld opbrengt en bij eigen bebouwing gemiddeld kost. Ik ben voor zoover mij bekend, de eerste geweest om dien weg in te slaan (op het in 1903 te Semarang gehouden suikercongres) en zal dus wel niet verdacht worden van partijzucht, indien ik nu op die methode afding. Het beeld van de waarde der netto-productie van den eigen verbouw van een sawah tegenover de daarvoor ontvangen huur, uitgedrukt door de boven vermelde rentabiliteitsberekening, moet onvolledig zijn omdat het alleen weergeeft één variant nl. het geval dat de grondbezitter zijn geheele bezit verhuurt. Voor de gevallen, dat in de verhuur een grooter of kleiner surplus van grond begrepen is boven hetgeen de verhuurder ter eigen bebouwing heeft aangehouden,

ondergaat de berekening noodzakelijke veranderingen. De vergelijking tusschen hetgeen zoodanige grondbezitters voor hun grond ontvangen bij een anderen vorm van exploitatie wordt niet opgelost door de becijfering van de kosten van eigen verbouw zijner sawah door den grondbezitter, maar door de kosten van den daarvoor aangewenden koeliearbeid of door het offer van den deelbouw. Wil men zich eene juiste voorstelling maken van de waarde, waar de grondhuur tegenover staat, zoo is het onvermijdelijk voor de verschillende varianten, die zich in de praktijk van den sawahbouw voordoen, verschillende berekeningen te maken. De gegevens daartoe zijn niet beschikbaar evenmin als de gegevens, in welke mate de verschillende doses van grondbezit in het geheel vertegenwoordigd zijn. Ik moet dien arbeid thans dus laten rusten. Intusschen meen ik in het geval, dat de grondbezitter zijn geheele grondbezit in huur afstaat, wel de uiterste grens te mogen zien van de belangen, die van de grondverhuur afhangen. Wanneer er goede redenen zijn om aan te nemen, dat in dit uiterste geval de huursom opweegt tegen de netto-productie van den grond bij eigen bebouwing door den grondbezitter zal men des te gereeder kunnen besluiten tot een geruststellend inzicht in de totale functie der grondverhuur in de Inlandsche volkshuishouding.

In de berekening van het belang, dat de grondbezitter bij verhuur van zijn grond heeft, is aangenomen, dat hij niet buiten loonarbeid kan blijven. Hierin ligt geen tegenstrijdigheid met de premisse van een grondbezitter, die zich in de noodzakelijkheid ziet zijn lapje grond, eenig kapitaal, dat hij het zijne kan noemen, geheel te verhuren. Daarin ligt evenmin grond voor eene pessimistische beschouwing van zijn lot alsof hij zoodoende van den staat van onafhankelijken boer vervalt in dien van afhankelijken werkman en steeds dieper in schuld zou geraken. De grondverhuur aan de suikerindustrie is voor het behoud van zijn grondbezit een betere waarborg dan de schulden, die hij bij haar ontstentenis in de dessa zou moeten aangaan. En als werkman boet hij zijne zelfstandigheid zoo weinig in, dat hij bij het uitkomen op of het wegblijven van het werk en bij de bepaling van de grootte der dagtaak, die hij wenscht af te maken, slechts zijne eigene verkiezing heeft te raadplegen. Wenscht hij te werken, hij is welkom. Wenscht hij thuis te blijven, niemand die hem dat belet. Wenscht hij maar een halve dagtaak af te maken, hij heeft daarvoor slechts aan zich zelf verantwoording af te leggen. De voorwaarden, waaronder hij bij de suikerindustrie op Java veldwerk vindt, zijn met zijne opvattingen van den loonarbeid in overeenstemming en mogen overal elders gelden als een voorbeeld van eerbiediging van des werkmans zelfstandigheid.

Prof. Anton heeft zich ook ten doel gesteld na te gaan welk geldelijk belang de veldarbeid bij de suikerindustrie voor den individueelen

arbeider vertegenwoordigt, doch daarbij geene gelukkige hand gehad. Hij volgt daarbij Mr. van Deventer, die naar den maatstaf van *f* 100.— per bouw het totaal bedrag der uit dezen hoofde bestede gelden op *f* 12 millioen berekende. Dit gold voor eene uitgestrektheid van 117000 bouws. Prof. Anton neemt de *f* 12 millioen over, doch spreekt tegelijkertijd van eene ingehuurde uitgestrektheid van 148500 bouws. Het getal van *f* 12 millioen is daarop echter niet meer toepasselijk en moet vervangen worden door *f* 15 millioen. Verder verkeert de schrijver in de meening, dat per bouw 5 à 6 man gebezigd worden, maar deze voorstelling kan slechts als uitzondering voor enkele ondernemingen gelden. Verreweg de meeste doen het met minder. Ik geloof, dat men dichter bij de werkelijkheid komt, indien men voor eene uitgestrektheid van 148.500 bouws het totaal getal veldarbeiders op 500.000 dan wanneer men daarvoor met den schrijver 750.000 stelt. In de laatste plaats zondigt de door den schrijver gevolgde berekening doordat hij als duur van den veldarbeid bij de suikerindustrie een vol jaar aanneemt. Het is juister dit te veranderen in 9 à 10 maanden. Het verschil in de einduitkomst is, dat per hoofd bij den veldarbeid niet, zooals het bij den schrijver luidt, *f* 16 in een vol jaar maar *f* 30 in 9 à 10 maanden d. i. het dubbele verdiend wordt.

Bij de voorstelling, die Prof. Anton van den fabrieksarbeid geeft, blijf ik hoofdzakelijk slechts curiositeitshalve stilstaan. Deze wordt door hem veroordeeld niet om het bestede loon — dat vindt hij voldoende — doch om de door afwezigheid van hygienische en moreele maatregelen gekenmerkte voorwaarden, waaronder die arbeid plaats vindt. Hoe de schrijver den arbeid in suikerfabrieken op Java onvereenigbaar acht met de eischen der zedelijkheid is mij een ondoorgrondelijk raadsel. Onderworpen aan een onafgebroken technisch geschoold toezicht laat die arbeid geen aandacht voor iets anders dan het te verrichten werk toe en moet hij bij in de fabrieken heerschende orde, tucht en regelmaat integendeel ieder, die er met onzedelijke gedachten wilde tusschen beiden komen, tot wanhoop drijven. De kritiek op de verwaarloozing der hygiëne laat het veld der gissingen eveneens vrij. Wil de schrijver beweren, dat de zindelijkheid in de suikerfabrieken te wenschen laat of de suikerbereiding gevaren voor de gezondheid oplevert? Of bedoelt hij, dat de voorzorgen tegen lichamelijk letsel ontbreken? In dat laatste geval is hij op zijne wenken bediend, daar dienaangaande sedert een jaar wettelijke voorschriften gegeven zijn. Ik acht het evenwel aannemelijker, dat de schrijver onjuist is ingelicht. Indien hij bekend was met de toestanden, zou het hem niet kunnen ontgaan zijn, dat het in de suikerfabrieken op Java gedurende het werk heerschende toezicht een waarborg tegen afwijkingen van de vormen der zedelijkheid, hygiëne en veiligheid

oplevert, welke door geene wettelijke voorschriften of ethische theorieën te verbeteren is.

De raadpleging van zijn materiaal heeft bij Prof. Anton geleid tot een onbevredigenden indruk van den economischen toestand der agrarische bevolking op Java. Hij zoekt daarvan de oorzaak in de z. i. te lage vergoeding voor haren grond en arbeid, die deze bevolking van de suikerindustrie ontvangt, en de verbetering in tusschenkomst van den Staat tot vaststelling dier vergoeding. Men kan hem het eene toegeven, nl. den mingunstigen economischen toestand, en het andere betwisten, nl. het verband dat tusschen dezen toestand en de suikerindustrie bestaat. Zulk een verband is althans door den schrijver niet aannemelijk gemaakt. De economische toestand der landelijke bevolking moet in de eerste plaats in verband worden gebracht met het voor haar geldende stelsel van agrarische wetgeving. Ik meen te hebben aannemelijk gemaakt, dat het verschijnsel zich tot dat stelsel verhoudt als gevolg tot oorzaak en dat de werking der sloopende krachten, waaraan de economische toestand der landelijke bevolking van Java bloot staat, in dat stelsel zooal niet haar oorsprong, dan toch haar voornaamste drijfkracht vindt, dat de suikerindustrie daarentegen een kracht vertegenwoordigt, die het sloopingswerk tegenhoudt. Van dit standpunt zal men de verwachting, die de schrijver van het door hem aanbevolen geneesmiddel koestert, weinig gerechtvaardigd achten. De praktikus zal daarbij ernstigen twijfel aan de uitvoerbaarheid van den voorgeslagen maatregel koesteren.

Regeling van de loonen der suikerindustrie beteekent regeling van de loonen van andere takken van nijverheid en vooral regeling van de arbeidsvergoeding in den boezem der Inlandsche volkshuishouding zelf. Het beteekent daarenboven de verantwoordelijkheid van den Staat voor het verschaffen van eene voldoende mate van werkkrachten en voor het presteeren van voldoenden arbeid voor het vastgestelde loon. Zondert men den geoefenden arbeid van ambachtslieden uit, zoo zal men bij geen anderen tak van nijverheid op Java en vooral niet in Inlandsche bedrijven hoogere loonen aantreffen dan bij de suikerindustrie. De aanspraak op tusschenkomst van den wetgever, die geldt voor de werklieden bij de suikerindustrie, is niet minder van kracht voor de werknemers in andere bedrijven, ja klemt voor deze in nog meerdere mate, het meest voor die in Inlandsche bedrijven. Wie schetst het beeld van de stoornis in de volkshuishouding, die de Staat zou berokkenen, wanneer hij aan die aanspraken gehoor gaf? Een wilde stier in een porseleinwinkel zal m. i. het meest daaraan nabij komen. Wie het recht van den werknemer op een van staatswege vast te stellen minimum loon erkent, hecht daartegenover ook zijn zegel aan het recht van den werkgever op een minimum arbeid voor dat loon. Wie waagt zich aan eene voorstelling van de middelen,

waarmede de Staat dat recht zal bekrachtigen? De rol van zorgende moeder in de volkshuishouding, die de schrijver aan den Staat wenscht opgedragen te zien, legt dezen ook de verplichting op om te waken, dat met de loonsbepaling van staatswege het doel van de industrieën niet wordt gemist. Op Java is een hoogere loonstandaard niet zelden omgekeerd geëvenredigd aan de benutting van de arbeidsmarkt door den werknemer. Wanneer deze zijn arbeid hooger geprijst ziet, komt hij niet altijd meer op tijd op het werk uit, maar blijft hij meer thuis, althans hij kan zich dan meer rust veroorloven. Hooger loon, minder werk is de regel, die voor Java meer recht van bestaan heeft dan het omgekeerde. De zorg van den Staat zal zich niet kunnen bepalen tot de vaststelling van een minimumloon. Hij zal zich niet kunnen onttrekken aan de zorg om te voorzien in een tekort aan arbeidskrachten, dat daardoor zou kunnen ontstaan en er op voorbereid moeten zijn om zijn ouderlijk gezag over den Inlander uit te strekken tot verplichting tot arbeidsprestatie.

Alvorens men den Staat dezen weg wil laten opgaan, mag men zich wel afvragen, of daarmede het doel, den Inlandschen werkman meer geld te laten verdienen, ten slotte wel zal bereikt worden. Men zou dan aan de tusschenkomst van den Staat tot bepaling van loonen het vermogen moeten toekenneu om den Inlander peau neuve te doen maken en hem te bezielen met het verlangen om zijn toekomst te verzekeren.

Indien de maatregel niet uitwerkt, dat de Inlander in minstens even veel tijd arbeid verricht als nu, zoo loopt hij dood. Blijft de Inlander, zooals thans, de voorkeur geven aan zijn armoedig status quo boven eene lotsverbetering door inspanning en zorg voor de toekomst, zoo zou de wetgever slechts eene nuttelooze poging doen met hem een minimumloon te waarborgen.

Een wettelijk voorschrift van een minimumgrondhuur zou in de gevolgen niet van even wijde strekking zijn als een wettelijk voorschrift van een minimumloon, doch den wetgever voor de moeilijkheid stellen om een juiste maat toe te passen. Deze zal zich niet kunnen vergenoegen met een willekeurigen greep en zich bij de bepaling zijner grens voor iedere streek moeten laten leiden door de plaatselijke netto productie van de voor verhuur bestemde gronden, wanneer zij niet verhuurd worden, en daarbij de verschillende vormen van exploitatie, welke de verhuur bestemd is te vervangen, in aanmerking nemen. Hij zal voorts uit kracht van het beginsel niet kunnen volstaan met eene vaststelling van het minimum eens en voor altijd doch periodieke herzieningen daarvan moeten invoeren. De verschillende belangen van grondbezitters, waaraan de verhuur beantwoordt, verzetten zich op hun beurt tegen de toepassing van een eenvormig minimum in dezelfde streek. Eene regeling, die aan alle bij de zaak

betrokken belangen recht doet, zou ten slotte de controle van den Staat bij den afstand in verhuur niet kunnen ontberen en onvermijdelijk moeten leiden tot eene onafgebroken inmenging van ambtelijke zijde met de grondverhuur.

Wanneer de verhuurders de verhuur hunner gronden aan de controle van het bestuur hebben te onderwerpen, zal het voor hun begrip hetzelfde zijn alsof het bestuur geheel over den afstand hunner gronden beschikt tegen een wettelijk vastgestelde vergoeding. Hoewel in theorie verschillend zal in de praktijk dan het oude cultuurstelsel zijn teruggekeerd. De schrijver voorziet dit doch vindt er niets afschrikwekkends in. Voor hem wordt het belang der Inlandsche grondbezitters uitsluitend beheerscht door het bedrag der door hen voor hun grond te ontvangen vergoedingen en is de oplossing van het vraagstuk van hun min gunstigen economischen toestand gelegen in eene verhooging dier vergoeding. M. i. blijft de schrijver met zijn betoog bezijden het doel en zal verbetering van dien toestand in de richting van verbetering der agrarische wetgeving behooren gezocht te worden. Wanneer de *f* 37 millioen, die de Inlandsche bevolking nu uit de suikerindustrie trekt, niet in staat zijn haar economisch peil te verheffen, zouden dan *f* 2 of 3 millioen meer dat wonder wel kunnen uitrichten? Katheder-economie, die naar de sterren ziet en niet op hare voeten let, die de werkelijke oorzaken, welke den grond en den arbeid van den Inlander deprecieeren, over het hoofd ziet en de waarde daarvan met kunst middelen wil opheffen zonder die oorzaken zelve weg te nemen!

Batavia, 30 September 1906.

Eenige bedenkingen tegen den invoer van den gulden in de Residentie Oostkust van Sumatra.

DOOR

Wm. WESTERMAN.

Nu het rapport van den President der Javasche Bank onder den titel *„De Geldsomloop in de Residentie der Oostkust van Sumatra* is verschenen, mag de kwestie: „gulden of dollar" rijp voor bespreking worden geacht. — Mr. Vissering verkeert, gesteund door den Gouverneur-Generaal in de gelukkige positie niet alleen het laatste woord te hebben, maar zelfs van zijn woorden daden te kunnen maken. — Dat de enkele opmerkingen die ik thans ga maken eenig resultaat zullen hebben, daaraan behoef ik werkelijk niet te denken, te minder omdat al de door belanghebbenden ten beste gegeven theorie een solide basis van voordeel heeft.... voor de Javasche Bank! En als vakman zou ik zelfs geneigd zijn de Indische circulatiebank een complimentje te maken over hare ontwaking, als mogelijk aandeelhouder haar zelfs kunnen danken voor de vermeerderde activiteit waarvan hare Directie blijk geeft. — Maar gelooven dat het hier alleen om het recht van het spel en niet om de knikkers gaat,... dat kan ik niet. De onwettige toestand op muntgebied heeft zoo min de ontwikkeling der belangrijke buitenbezitting als den bloei der tabakscultuur in den weg gestaan en in de welhaast veertig jaren, gedurende welke de Oostkust het zonder gulden stelde, heeft de behoefte aan onze voortreffelijke teekenmunt zich nimmer doen gevoelen. Met allen eerbied voor de journalistiek en voor de nuttige rol, die zij ter Oostkust speelt, veroorloof ik mij toch te beweren, dat de pro-gulden-beweging, door de *Sumatra-Post* en de *Deli-Courant*, gesteund door verschillende buiten cultuur en handel staande personen op touw gezet, in het geheel niet de uiting is van de publieke opinie.

In de vergaderingen, door de vertegenwoordigers van cultuur en handel gehouden vóór en tijdens het bezoek van den President der Javasche Bank te Medan, is dat duidelijk genoeg gebleken. Dat de Regeering, speciaal de Gouverneur-Generaal van Heutsz, die beweging

gaarne zag en van huis uit geneigd was er de beteekenis van te overschatten ligt voor de hand. Na de kordaat-soldateske wijze waarop de toenmalige Goeverneur van Atjeh den dollar daar uitgedreven had, sprak het vanzelf, dat de regularisatie van den „onwettigen toestand" ten Oostkust reeds lang bij Z. Exc. op het programma stond. En wat de Javasche Bank betreft, ook deze had daarover klaarblijkelijk reeds geruimen tijd eene gevestigde overtuiging.

Immers reeds bij de verlenging van het octrooi dier instelling en de daarmede gepaard gaande uitbreiding van hare bevoegdheden was gebleken, dat de oprichting van een agentschap te Medan werd overwogen. In de *„Toelichting op het Concept Nieuw Octrooi voor de Javasche Bank zooals door hare Directie voorgesteld"* beklaagt deze laatste zich er over, dat de termen van het vigeerend octrooi niet voldoende zijn tot wering der circulatie in Nederlandsch-Indië van bankbiljetten en daarmede gelijkstaand papier, uitgegeven en in omloop gebracht door andere banken dan de Javasche Bank, en als voorbeeld haalt de Directie o.a. aan de zoogenaamde kasorders der Nederlandsche Handel-Maatschappij te Medan.

Daar men wel mag aannemen, dat de Directie der Javasche Bank, toen zij die klacht uitte, de gewichtige rol kende welke deze kasorders in de circulatie ter Oostkust van Sumatra spelen lag het voor de hand, dat reeds toen in beginsel vaststond, bij totstandkoming van het nieuwe octrooi een Agentschap der bank te Medan te vestigen. Het kan toch niet in de bedoeling der Bank hebben gelegen de uitgifte der kasorders door de Nederlandsche Handel-Maatschappij onmogelijk te maken zonder van harentwege daarvoor iets anders in de plaats te stellen, waartoe echter de vestiging van een Agentschap te Medan absoluut vereischt was. Echter bleef het toen nog een open vraag, of de biljetten welke de kasorders moesten vervangen door de Directie der Bank in dollars of in guldens werden geprojecteerd.

Artikel 17 van het oude octrooi waarvan de aanhef oorspronkelijk luidde:

„De Bank mag biljetten uitgeven ter waarde respectievelijk van „*f* 1000.—, *f* 500.—, *f* 300.—, *f* 200.—, *f* 100.—, *f* 50.—, *f* 25.—, „*f* 10.— en *f* 5.— verwisselbaar in wettige betaalmiddelen"

is in het nieuwe octrooi aldus gewijzigd:

„De Bank mag biljetten uitgeven *verwisselbaar in wettige betaal-*„*middelen, doch tot geen lager bedrag dan van f 5.—*. Het *bedrag* „de inhoud en de inrichting dier biljetten worden door de Directie „evenwel wat het *bedrag* betreft na bekomen goedkeuring van den „*Gouverneur-Generaal*, bepaald.

Zij die het voor de Oostkust van belang achtten den dollar te behouden, koesterden nog de hoop dat op den dollar in Deli, den Straitsdollar de definitie „wettig betaalmiddel" met eenigen goeden wil zou

zijn toe te passen, in welk geval niets eene eventueele uitgifte van dollarbiljetten tot geen lager bedrag dan de tegenwaarde *f* 5.— door de Javasche Bank in den weg zou staan, maar aan die hoop werd spoedig de bodem ingeslagen. Of de Javasche Bank dadelijk van meening is geweest, dat eene uitgifte van dollarbiljetten door de termen van het octrooi werd belet, kunnen wij in het midden laten, zeker is het dat bij haar de bedoeling moet hebben voorgezeten om de hervorming van het geldverkeer ter Oostkust van Sumatra ter hand te nemen, den dollar uit te drijven en door den gulden te vervangen, zoo spoedig zulks mogelijk was. Want zeer kort na de aankomst te Batavia van den nieuwbenoemden President Mr. Vissering, trok deze er weder op uit, om zich in Deli en in de Straits Settlements persoonlijk op de hoogte te stellen van den toestand. Dat hij niet kwam om zich te laten overtuigen en zich reeds bij voorbaat eene opinie had gevormd, blijkt ten duidelijkste uit hetgeen de *Sumatra-Post* als resultaat van een interview met Mr. Vissering in haar blad van 6 September j.l. mededeelt, welk interview plaats had vóór de vertegenwoordigers van cultuur en handel hadden vergaderd of waren gehoord. Bij die gelegenheid uitte de heer Vissering zich: *dat het de plicht der Regeering is mede te werken tot de afschaffing van den dollar, welke* (volgens Mr. V.) *reeds zooveel schade ter Oostkust van Sumatra heeft veroorzaakt en in de toekomst opnieuw tot ernstige storingen zou kunnen aanleiding geven*".

Kort na het bekend worden van die uitspraak vergaderden de verschillende belanghebbenden en daarna werd te Medan eene algemeene vergadering bijeengeroepen, waarin de vertegenwoordigers van alle groepen der Europeesche bevolking hun standpunt ten opzichte van de dollarkwestie in het bijzijn van den President der Javasche Bank konden verdedigen. Dat de pro-dollar-menschen in hun verdediging bijster gelukkig zijn geweest, kan ik niet beweren en juist hun zwakke verdediging heeft mij geprikkeld om over deze kwestie nog het een en ander in het midden te brengen. M.i. zijn lang niet alle beweringen en stellingen door Mr. Vissering op die vergadering geuit en toegelicht juist, en datzelfde geldt voor het in den aanhef genoemde rapport. Alvorens mijne bezwaren te berde te brengen, wil ik in 't kort vertellen in welken vorm zich de dollarkwestie ter O. K. heeft voorgedaan en ontwikkeld.

In het jaar 1892, ten tijde van de geweldige daling van den dollarkoers is de kwestie geboren, doch toen zag zij er geheel anders uit dan thans. Vóór die daling en sedert de opening van Deli voor de tabakscultuur in 1863, dus dertig jaren lang, had niemand aan den gulden gedacht, niemand ooit eenige behoefte aan een andere muntsoort dan den dollar gevoeld. Men was trouwens door de intieme

relatiën met den overwal, de Straits Settlements, als van zelven aangewezen op den dollar, die langs de geheele Oostkust, van Siak tot Atjeh toe, inheemsch was.

Salarissen van Europeanen, met uitzondering der tractementen van ambtenaren, werden in dollars bepaald en contractueel geregeld, loonen van inlanders, Chineezen, Javanen, Banjareezen, Klings en Batakkers werden in dezelfde munt berekend en betaald, en evenzoo de prijzen van alle artikelen van welke herkomst ook: guano en tins uit Europa, ataps, rotans, nibongs uit de Straits, rijst uit Rangoon en Saigon, opium uit China. Ook de Javaan, die op Java den ringgit blanda heette te kennen (hoeveel Javanen zien er nooit één), gewende spoedig aan den ringgit boeroeng (aldus genaamd naar den adelaar die op den Mexicaanschen dollar prijkt), een ringgit die *toen* in intrinsieke waarde van den zijnen weinig verschilde en lang nog nadat die waarde geleidelijk verminderde weinig van zijn koopkracht inboette. In dien tijd was de Mexicaansche dollar, sedert menschenheugenis de hoofdmunt, zooals vroeger de Spaansche pilaardollar het was geweest, dien men een enkele keer nog wel eens van Batakkers of Atjehers in betaling kreeg. Het is een verkeerd begrip, wanneer men meent (en sommige voorstanders van den gulden gaan van deze veronderstelling uit) dat de pioniers der tabakscultuur den dollar *invoerden* omdat dit hun gemakkelijk was; zij kwamen in een land waar de dollar, het betaalmiddel *was* en hadden zich daarnaar te schikken.

Toen de dollar de daling van het zilver volgende, langzamerhand van *f* 2.— op *f* 1.50 zakte, ging dat zoo geleidelijk, dat er nog geen sprake van een dollarkwestie kon zijn. De belanghebbenden bij de cultuur profiteerden er van en degenen die feitelijk het nadeelig verschil betaalden, protesteerden niet omdat zij 't zelf nauwelijks bemerkten. Wanneer *toen* de Straitsdollar reeds had bestaan en de Straitsregeering de fixity had bepaald, dan zou de dollarkwestie vermoedelijk nooit gerezen zijn. Doch de daling nam grooter proportiën aan. Europeesche importeurs en in dollars gesalarieerden werden in hunne belangen geschaad, en de mindere koopkracht van den dollar deed zich gevoelen ook bij de inlandsche bevolking. Toen ontstond de dollarkwestie, over welker oplossing men thans, twaalf jaren later, nog bezig is.

Als eerste gevolg van de geweldige daling van den zilverprijs begonnen de groote Maatschappijen de dollar-salarissen van hunne geëmployeerden op een basis van 1.75 à 1.80 in Nederlandsch-Indisch geld om te rekenen, dat dan weder tot den koers van den dag in dollars kon ontvangen worden, en in de tweede plaats wierpen de importeurs van Europeesche artikelen of van artikelen uit landen met een vasten standaard, den dollar overboord en schreven voortaan

hunne rekeningen in guldens uit, wat niet wegnam dat deze rekeningen toch weer gewoonlijk in dollars werden betaald. Vóór het zoover kwam hadden de importeurs zware verliezen geleden op hunne voorraden, hunne uitstaande rekeningen en boekschulden, maar dat zijn de gewone risico's van iederen handel. Het had ook omgekeerd kunnen zijn.

Wat later trof de plantersvereeniging eene regeling met de opiumpacht, waarbij deze laatste een soort van fixity voor de door haar wegens opiumleverantie te vorderen dollars kreeg, — wanneer ik mij goed herinner was daarbij een omrekeningskoers van 1.50 als basis aangenomen — en ten slotte namen de planters zelven de rijstleverantie aan hunne ondernemingen in handen, waardoor de koelies niet getroffen werden door de hooge rijstprijzen, omdat de cultuur het nadeelige saldo voor hare rekening nam door rijst in natura te geven. Op die wijze en door die maatregelen bleef het mogelijk de koelieloonen in dollars te handhaven. Onbillijk kan men de houding der planters, die den dollar wenschten te behouden doch daarvoor offers brachten, niet noemen. Zeker, zij waren op eigen voordeel uit, maar de koelie werd zoodoende niet geschaad. Waar zich onbillijkheden dreigden voor te doen, trof de cultuur steeds maatregelen om die te vermijden o. a. bij het repatrieeren van Javaansche koelies, die voor hun bespaarde gelden in den koers werden tegemoetgekomen.

Zoo bleef de zaak hangende, totdat de Mexicaansche regeering aan de regeling harer valuta begon en mede als gevolg daarvan ook de Straitsregeering deze aangelegenheid ter hand nam. Juist door de daarmede verband houdende rijzing van het zilver barstte de strijd opnieuw los. Waaruit m.i. blijkt, dat het niet zoozeer de hoogere of lagere intrinsieke waarde van den dollar was, die de gemoederen in beweging bracht, als wel de geweldige koersschommelingen, die den zilverprijs volgden. Toen namelijk de Mexicaansche dollar en de daarmede gelijkelijk in omloop zijnde yens en Britsche dollars successievelijk in Deli voor den Straitsdollar hadden plaats gemaakt en deze laatste door het besluit der Engelsche Regeering, hetwelk de waardeverhouding tusschen den dollar en de sterlingvaluta op 2. 4d. vaststelde, de veelbesproken en lang gehoopte „fixity" verkregen had, bedaarde het tumult en bleven de locale bladen met eenige theoretici en chauvinisten in hun strijd tegen den dollar vrijwel alleen staan. De handel bleef onverschillig en de cultuur uit den aard der zaak beslist pro-dollar.

Dit is in het kort de geschiedenis der dollarbeweging tot op het oogenblik dat de Javasche Bank en de in deze achter haar staande regeering de zaak ter hand nam en Mr. Vissering naar Deli kwam

Nu het rapport van Mr. Vissering is verschenen, heeft het geen nut in détails stil te staan bij hetgeen op de zooeven gememoreerde

vergadering te Medan is beweerd, maar een enkele greep uit de daar gevoerde discussiën kan in tegenstelling tot het rapport toch wel wenschelijk zijn: ook omdat daaruit blijkt dat de grootste belanghebbende de Javasche Bank is.

Op de vergadering, welke door de vertegenwoordigers van achttien Medansche firma's was belegd en waarvan de Heer Hick, lid der firma Güntzel & Schumacher en consul van het Duitsche Rijk, de leiding op zich nam, werd door verschillende sprekers, waaronder chefs van de voornaamste handelshuizen ter Oostkust, openlijk erkend, dat zij op een volkomen neutraal standpunt ten opzichte der kwestie stonden en dat de Straitsdollar sedert de „fixity" bestond een uitnemend ruilmiddel was. Zij die naar den gulden overhelden, maakten onmiddellijk deze reserve, dat invoering van den gulden alleen *dan* geene bezwaren zou opleveren, wanneer de Javasche Bank zich verbond ten opzichte de wisselkoersen geheel dezelfde taak op zich te nemen, welke de Nederlandsche Bank in het moederland vervult. Warm liep men dus blijkbaar niet voor de invoering en het gevaar van vervalsching op groote schaal van het Nederlandsch-Indisch geld werd door verscheidene sprekers niet licht geteld. Juist de voorzitter Hick, wiens firma een belangrijke plaats inneemt onder de importhuizen en die tegelijk een grooten handel in materialen en estatesbenoodigdheden drijft, meende dat de handel zich in deze naar de cultuur heeft te richten, en dat de planters eigenlijk uit te maken hadden wat al dan niet noodig, nuttig en practisch was.

„Indien mijn zaak, hetzij den dollar, hetzij den gulden, noodig „maakte, zou ik daarvoor uitkomen, maar de aard van mijn zaak „doet mij geheel op een neutraal standpunt staan".

Aldus de Heer Hick. En in denzelfden geest liet zich uit de Heer Van Houten van de firma Van Nie & Co., het grootste Nederlandsche handelshuis ter Oostkust van Sumatra.

In de groote vergadering onder leiding van den Resident Ballot en bijgewoond door Mr. Vissering slaagde de heer van Vollenhoven, Hoofdadministrateur der Deli Maatschappij, op wien de taak rustte de meerdere wenschelijkheid van den dollar voor Deli te verdedigen, er niet in die wenschelijkheid overtuigend te bewijzen. Het meermalen gehoorde argument van het valsche geld, waartegen hij eene garantie van de Javasche Bank vroeg, stuitte af op de wel wat apodictische uitspraak van den Resident, die dit gevaar een chimère en niet actueel noemde, en de fixity van den Straitsdollar „for all times" miste ook zijn doel, omdat wel niemand daaraan gelooft. Steekhoudend daarentegen en helder was de opmerking, dat met de invoering van den gulden het risico, dat thans door den werkgever d.i. de cultuur wordt gedragen overgaat op de schouders van de

werknemers, van de kleine luyden en ook gelukkig was de heer van Vollenhoven in de weerlegging van het betoog des heeren de Voogt van de „Koninklijke" te Pangkalan Berandan, die, als getuige vóór den gulden geciteerd, mededeelde dat de omwisseling van dollars tegen guldens bij zijne Maatschappij geene bezwaren had ondervonden en het guldens-régime goed werkte. Naar aanleiding daarvan wees de heer v. V. op de eigenaardige situatie van de petroleumstad „die „geheel bewoond door de employés van ééne maatschappij een soort „oeconomische eenheid vormde en dus niets als voorbeeld bewijst". (Men kan in eigen huis wel met fiches of krieken betalen, mits men zorgt dat het *geld* voor den slager en den bakker gereed ligt.)

De heer Vissering heeft, na het hooren van verschillende ontboezemingen, ook van de pro-gulden-partij, klaarblijkelijk zeer goed gevoeld dat hij voor het overgroote deel te doen had met toehoorders, die wel over de kwestie praatten, maar er toch niet diep in waren doorgedrongen. Zijne redevoering had zeer goed, b. v. voor een der cursussen der „Vereeniging voor voortgezet handelsonderwijs" kunnen dienen en dat was goed gezien ook.

Na eene uiteenzetting van het standpunt der Regeering en eene opsomming van de mogelijke gevolgen, wanneer deze de zaak à l'abandon liet, volgde in zijn rede de theorie der wisselkoersen en werd duidelijk gemaakt waarom de Javasche Bank nooit eene *garantie* te dien opzichte kon geven, al twijfelde de spreker er niet aan of de noodzakelijkheid daarvan zou zich nimmer voordoen.

Daarna trachtte Mr. Vissering het vervalschingsargument te weerleggen en betoogde hij dat de Batakkers, die den dollar voor de zilversmederij behoeven, ook in de komende guldens-area, zilver genoeg door import, eventueel door de Javasche Bank zelve, zouden kunnen bekomen. — Hierop volgde weder een rechtzetting van het pariteitsbegrip en ten slotte kwam een klare uiteenzetting van den door de Regeering bijgestaan door de Javasche Bank te volgen gedragslijn, welke ik hier laat volgen, zooals ik die in de *Sumatra-Post* vond:

> 1e. Zij (de Regeering) kan het burgerrecht van den gulden verruimen en den dollar toelaten;
>
> 2e. zij kan den dollar toelaten;
>
> Spr. zou het liefst zien dat de invoering van den gulden zonder dwangmaatregelen plaats had, en wel eenvoudig dus door zooveel mogelijk de inwisseling te vergemakkelijken en het cheque-verkeer te bevorderen. De dollar zou dan in Deli op denzelfden voet kunnen worden toegelaten als de Rijksmark in Nederland. Op deze wijze kan men te werk gaan, wanneer de Maatschappijen haar medewerking verleenen. Doen zij dat niet, werken zij zelfs tegen, dan zou er, indien de Regeering geen dwangmaatregelen nam,

groote verwarring ontstaan kunnen door binnenlandsche arbitrage, waarbij ieder die gedwongen wisselt, de dupe wordt.

Om zulk een ongezonden, verwarden toestand te voorkomen, zou de Regeering wel verplicht zijn dwangmaatregelen te nemen en een absoluut verbod uit te vaardigen zooals zij dat in Borneo heeft gedaan. Daar toch wilde de inlandsche bevolking alleen oude dollars accepteeren. De handel, welke die bevolking voor haar producten betalen moest, bezat niet genoeg oude dollars en toen kwamen de Chineezen, die groote hoeveelheden verzameld hadden, de dollars, welke op 1.25 à 1.27 geprijsd hadden gestaan, tot 1.43 à 1.46 aanbieden. Er zijn toen van den handel dringende verzoeken naar de Regeering gegaan om toch dadelijk in te grijpen, daar de handel anders genoodzaakt zou zijn te sluiten.

Indien dergelijke gevallen zich hier eveneens zouden voordoen, zou de Regeering niet anders kunnen handelen dan zij in Borneo deed. Veel aangenamer, en veel regelmatiger vooral, zou de omwisseling echter kunnen plaatshebben, wanneer zij geheel vrijwillig geschiedde". —

Uit de redevoering van den heer Vissering bleek dus wel, dat bij de Regeering en bij de Javasche Bank, die in deze één zijn, à priori vaststond, dat de dollarcirculatie ter Oostkust moest plaats maken voor het guldens-régime en de vraag blijft nu maar, hoe dit zal geschieden en of dit zal blijken een wijze stap te zijn geweest. Dat men zelfs op Java niet daarvan overtuigd is, blijkt wel uit de scherpe critiek door den heer J. Dinger op de plannen van Regeering en Javasche Bank uitgeoefend, voorkomende in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw, September-aflevering, eene critiek die den President der Javasche Bank dermate deed vuur vatten, dat hij zich, nauwelijks in Indië, reeds waagde op het glibberig pad der polemiek, nog wel voorwendende zijn tegenstander niet te kennen.

Wat de heer Dinger zeide was niet erg vriendelijk en wat Mr. Vissering antwoordde wel wat erg uit de hoogte tegen zulk een „Old hand". Van de eene zijde wat overdrijving van praktijk, van de andere wat al te veel professorale theorie. De gulden moge niet zulk een veracht geldstuk zijn als de heer Dinger het wil doen voorkomen, dat de tegenwoordige Straitsdollar dichter bij het begrip „goed geld" komt kan ook Mr. V. niet ontkennen, hoezeer hij ook de kunst verstaat om alleen dát te zien wat hij zien wil.

En thans het rapport. Met allen eerbied voor het omvangrijke werk door Mr. Vissering geleverd, kan ik toch niet gelooven, dat één voorstander van den dollar er door zal zijn bekeerd. Daarvoor is het te veel een preeken voor eigen parochie en worden de bezwaren veel te licht geteld. Zoo zegt de President o.a., dat wanneer tegen zijne ver-

wachting het vertrouwen in de goudwaarde der Nederlandsche zilveren munt onder de inlandsche bevolking zonder daadwerkelijke omwisseling tegen gouden munt niet zou kunnen worden gevestigd, denkelijk zonder groot bezwaar een *beperkt bedrag* aan goud hiervoor beschikbaar kan worden gesteld, in welke opmerking de „singkeh" al te duidelijk om den hoek kijkt. Want ten eerste zou een beperkt (d.i. een klein) bedrag weinig helpen en in de tweede plaats mag Mr. V. wel hartelijk afscheid van die ter beschikking gestelde tientjes nemen, want hij zal ze nooit terug zien. In *l'Indo Chine française*, door de Lanessan, zeker wel een bevoegd beoordeelaar, zegt deze:

„Introduire notre monnaie d'or en Extrême-Orient équivaudrait à „la jeter dans un gouffre sans fond".

Ik heb trouwens meer bezwaren tegen het rapport en meen zelfs naast bepaald eenzijdige voorstellingen dikwijls daarin argumenten te ontdekken, die men ook als voorstander van den dollar kan gebruiken. Zoo schrijft Mr. V. naar aanleiding van de rijzing van den koers van den nieuwen straitsdollar tot 1.47 (vóór de fixity):

„De positie werd daardoor voortdurend critieker voor de minder „krachtige ondernemingen. De prijzen der goederen gingen niet met „gelijke snelheid omlaag, vele bleken zelfs op gelijke hoogte in dollars, „de loonen der koelies moesten dus ook in dollars steeds dezelfden „blijven, zoodat de bedrijfsonkosten op bedenkelijke wijze stegen.

„Ook vele andere die hun salaris in guldens ontvangen en bij de „verplichte verwisseling in dollars steeds minder dollars daarvoor „verkregen, gevoelden sterk de nadeelen dezer opgaande beweging".

Afgescheiden van de omstandigheid, dat dit de eenige maal is dat bij des heeren V.'s overwegingen *het belang der ondernemingen* op den voorgrond treedt, kan men dit geheele betoog gebruiken als argumentatie voor de bewering van den heer van Vollenhoven, waarop ik reeds zooeven wees. Gesteld men had toen reeds den dollar uitgebannen en de loonen in guldens bepaald, wie zouden dan het gelag hebben betaald? De koelies natuurlijk, die de *„op gelijke hoogte gebleven goederen"* in voor hen zooveel duurdere dollars of in de tegenwaarde daarvan te betalen hadden.

En dan is het, dunkt mij, toch maar beter dat de onderneming, kapitaalkrachtig of niet, het risico loopt, dan de koelie.

Of acht men het, behalve van een kaufmännisch standpunt, zoo aanbevelenswaardig wat de „Koninklijke" op Berandan deed, al wordt het in het rapport als een staaltje van wijs beleid aangehaald? Daar rekende men de dollarloonen tot 1.20 in guldens om en dat ging omdat, zooals de heer v. V. terecht opmerkte, de petroleumstad een oeconomische eenheid is. Maar aan zeventien Chineesche koelies, die in één huis woonden (deze bijzonderheid begrijp ik niet) en die, meer pienter dan de anderen, inzagen dat toen de dollar-

koers kort daarop steeg, zij aan het kortste einde trokken, aan die „*werd een kleine toelage gegeven*". Mr. Vissering rapporteert niet of de andere koelies, toen de dollar bleef stijgen een hooger guldenloon kregen, dan wel of de „Koninklijke" het verlies op de uit de Straits aangevoerde goederen voor hare rekening nam om de guldensprijzen der goederen op hetzelfde niveau te houden, wat haar als „oeconomische eenheid" gemakkelijk moest vallen. Ik vermoed dat dit *wel* is geschied maar is noch het één, noch het andere gebeurd, dan heeft de koelie daar reeds het gelag betaald.

Men vergete ook niet, dat de koelies aangewezen zijn op de kedeh's (de winkels door Chineezen en Maleiers gehouden) der ondernemingen waar zij werken en dat het dien handelaren dus o, zoo gemakkelijk valt de prijzen der goederen op te houden, al stijgt de dollar in waarde, een uitkomst die, zocals boven gezegd, ook door Mr. V. wordt bevestigd.

Wat mij ook, zoowel in het rapport als in de rede van Resident Ballot, getroffen heeft is de gewilde begripsverwarring tusschen munt *in omloop* en *gangbare* munt. De resident doet het voorkomen alsof de gulden reeds terrein gewonnen heeft en de President der J. B. spreekt van munt in omloop! en constateert dan dat *gangbaar* zijn: de nieuwe Straitsdollar en de Nederlandsche munt, de kasorders der Nederlandsche Handel-Maatschappij (de „zoogenaamde" kasorders zegt ZEd.) in dollars en Straits bank- en muntpapier naast de biljetten der Javasche Bank. — Mij dunkt, dat dit geen juiste voorstelling is, waar in het rapport zelf wordt medegedeeld, dat er soms geen Nederlandsch-Indisch geld, inclusief bankpapier, genoeg is, om de inkomende rechten daarmeê te voldoen en lieden *f* 20000.— nominaal omzetten zonder ooit één gulden te zien. Het zou beter geweest zijn niet te verbloemen, dat de aanwezigheid van een zeker bedrag aan guldens en bankpapier alleen noodzakelijk is gemaakt doordat de Regeering de betaling van belastingen en rechten in die munt eischt en dat de gulden voor de rest slechts de rol van waardemeter voor speciale gevallen vervult. De *omloop*, die zich tot nu toe naar de behoefte heeft gericht, bestaat uitsluitend uit dollargeld.

Het door de cultuur reeds sedert jaren voor het behoud van den dollar aangevoerde argument, dat de koelie bezwaar zal hebben tegen den gulden, schijnt volgens de voorstelling van den President der J. B. thans niet meer te wegen en de Javaansche koelie zou zelfs bij voorkeur Indische munt ontvangen.... Het is mogelijk, dat de toestand sedert mijn verblijf in Deli in de jaren 1891/98 zoo veranderd is, maar toch waag ik er aan te twijfelen of de op een zeker aantal „ringgits" geëngageerde Javaan 't zoo heel pleizierig zal vinden, wanneer hij merkt, dat een ringgit, dien hij voor een rijksdaalder hield, in Deli slechts een gulden en vier dubbeltjes is. Juist de gelijke

grootte van het geldstuk en de kunstmatig door de planters opgehouden koopkracht van den dollar voor het voornaamste voedingsmiddel: rijst, hebben den Javaanschen contractant over een soort boerenbedrog heengeholpen, en nu 't laat is, maakt men hem wakker.

Niettegenstaande op de vergadering te Medan het schrikbeeld: „valsch geld" èn door den Resident èn door Mr. Vissering vèr werd weggeworpen, komen in het rapport toch tal van overwegingen voor, die bewijzen, dat de Javasche Bank dit gevaar eigenlijk niet zoo licht telt.

Uit eigen ervaring weet ik, dat er tamelijk veel Hollandsch geld in de Indische circulatie is, al mag dan ook de verhouding door verscherpt toezicht minder zijn geworden. Zilvergeld uit Nederlandsch-Indië via Londen te Rotterdam aangebracht bevatte gemiddeld 3 per mille valsch. Dat is gemiddeld gerekend over negentien verschillende zendingen, loopende van begin Januari 1905 tot September 1906, waarvan de hoogste percentage bijna één percent valsch geld uitleverde. Het ligt voor de hand, dat de verhouding voor het zilvergeld, dat onder de inlandsche bevolking van hand tot hand gaat en dus niet uit de circulatie komt, nog veel ongunstiger zal zijn.

Dat de gulden en de rijksdaalder in de Straits zoo gemakkelijk voor de volle waarde zullen worden aangenomen, zooals Mr. V. in zijne rede te Medan beweerde, kan ik niet gelooven. Als de sadovoerder te Medan geen dubbeltje en geen gulden wil aannemen, hoeveel minder dan de „garryman" te Penang. Wel zullen de banken bereid worden gevonden dit geld te wisselen, zoo goed als zij dit iedere vreemde muntsoort doen, maar dit is heel wat anders dan van Chineezen, die dollars te vorderen hebben, gedaan te krijgen daarvoor tot een vaste verhouding betaling in Hollandsch geld aan te nemen Bovendien ook de Chineezen in de Straits kennen het verhaal van den omloop van valsch geld en Chineezen zijn zeer voorzichtig. Het arrangement door de Javasche Bank met de Nederlandsche Handel Maatschappij gemaakt staat daar geheel buiten.

Over de wijze waarop Mr. Vissering zich voorstelt, dat de Regeering te werk moet gaan om tot de invoering van den gulden te komen, kan ik kort zijn.

„*Met* medewerking van de planters *zonder dwang*, of onder tegen„werking van de planters *met dwang*.

„*Door verruiming van het burgerrecht van den gulden met toelating „van den dollar, of door het verbieden van den dollar?* (aldus sprak Mr. V. te Medan.)

In het eerste geval zou, volgens Mr. Vissering, de dollar kunnen worden toegelaten als de Rijksmark in Nederland. Maar wat aan

Rijksmarken in Nederland circuleert, doet dat in den vorm van bankpapier en Cassenscheine. En juist de circulatie van alle vreemde wordt door artikel I van het nieuwe octrooi onmogelijk gemaakt. Dit brengt mij vanzelf op een ander chapiter.

Ik heb in het begin van dit opstel verondersteld, dat de Javasche Bank op de hoogte was van de belangrijke rol, welke de kasorders der Nederlandsche Handel Maatschappij ter Oostkust spelen en het vermoeden geuit, dat eene langdurige voorstudie hare directie geheel op de hoogte van de dollarkwestie had gebracht. Toen ik echter in het nieuwe octrooi vond, dat geen biljetten lager dan tot een bedrag van *f* 5 kon worden uitgegeven, begon ik te twijfelen. Immers juist de grootste dienst bewijzen den planter de één-dollarbiljetten en die van $ 2½. Verafgelegen en dikwijls na regen slecht te bereiken ondernemingen, die in vroeger jaren met rijen ossenkarren het zilver in kistjes moesten aanvoeren, lieten nu door een administrateur of assistent in één koffertje de kasorders van Medan halen en de koelies zagen die gaarne.

Dat is door de termen van het nieuwe octrooi onmogelijk gemaakt, de zilvertransporten kunnen weer beginnen, want naar biljetten van *f* 5 zal weinig vraag komen, daar de coupure te groot is en de meeste koelies op den hari besar niet zooveel meer te vorderen hebben. Bovendien zal de koelie het nieuwe bankpapier met nog grooter wantrouwen tegemoet komen dan den zilveren gulden.

Ten slotte nog ééne opmerking met betrekking tot het rapport. Waarom moet de Regeering alle kosten dragen, alle risico op zich nemen, terwijl toch de eenige die de zoete vruchten gaat plukken door vermeerderde circulatie van bankpapier, de Javasche Bank is. Dat dunkt mij toch wat veel geëischt. Of de ruim *f* 10/ millioen gulden zilver, die van de Turfmarkt naar Indië zullen verhuizen, daar of ginder zijn, kan der Regeering koud laten. Hoogstens zullen de Nederlandsche crediethebbenden door een permanente verlaging van den rentestand, tengevolge van den vermeerderden goudvoorraad, een voordeel genieten, maar ook daarmede heeft de Regeering niet te maken.

Ik heb getracht eenige bezwaren tegen den gulden-invoer ter Sumatra's Oostkust in het licht te stellen en als oud-Deliaan meende ik daarover uit ondervinding te mogen medespreken. Wat ik in het midden bracht geldt speciaal voor de gewesten waar de cultuur is doorgedrongen; over Siak en Bengkalis onthoud ik mij van oordeel. Met eenige vragen wensch ik te besluiten.

Heeft zich wel eens één van de voorstanders van gulden-invoering afgevraagd, *waarom* de Straits Settlements in dollars rekenen en *waarom* daar niet evenzeer als in Engeland zelf de Sterlingmunt is

ingevoerd? Zou dit toeval zijn of heeft de practische Engelschman begrepen, dat een muntsoort niet opgedrongen wordt maar zich vanzelf aanwijst? Zou de Fransche regeering, die toch ook wel van doortastende maatregelen houdt en welker muntpolitiek den toets der critiek kan doorstaan, in Indo China den „piaster" hebben behouden, indien zij het vijffrankenstuk had kunnen invoeren? Men leze dan eens na wat Arnauné in zijn door de Académie bekroond werk: „La Monnaie, le Crédit et le Change" daarover zegt en de conclusie waartoe hij komt: „Le piastre est la monnaie nécessaire de l'Indo Chine". En kwam de Singapore-commissie van 1893 dan tot eene andere conclusie dan deze, dat men wel den gouden standaard behoorde in te voeren maar toch den dollar als munteenheid moest behouden? — Trouwens is de muntpolitiek der Engelsche en Fransche regeeringen niet steeds een opportuniteits-politiek geweest en past het ons nu aan „Prinzipiënreiterei" te gaan doen? Wanneer in een land als Deli, dat door de tabakscultuur groot is geworden, de planters zich verklaren vóór het behoud van den dollar en de handel zegt neutraal te zijn, dan mogen Regeering en Javasche Bank nog wel eens ernstig overwegen of zij wel juist handelen, vóór zij Deli den gulden opdringen.

Zou het zoo onbereikbaar zijn voor de Oostkust van Sumatra, en ook voor andere streken, een Nederlandschen dollar te slaan, gelijk aan den Straitsdollar en dien als teekenmunt in ons muntwezen op te nemen? Zou dan de Javasche Bank niet, met goedkeuring der Indische regeering daartegen bankbiljetten van $ 1.— $ $2^1/_2$ $ 5.— enz. kunnen uitgeven? Zoolang de dollar dichter bij de definitie „goed geld" komt dan de gulden, mag men hem toch wel een zekere prioriteit toekennen en moeite doen hem te behouden.

Is het zoo verkeerd gezien, dat deze strijd er eigenlijk eene is tusschen de belangen der cultuur eenerzijds en van de Javasche Bank, die verloren terrein herwinnen wil, anderzijds?

De Resident der Oostkust van Sumatra heeft zijne ook in het rapport opgenomen redevoering besloten met de woorden:

„Er moeten wel sterke motieven zijn aan het algemeen belang „ontleend eer men personen gaat dwingen, dat te doen wat zij tegen „hun belang achten."

En mijn laatste vraag is: Zijn er wel zulke motieven?

Rotterdam, 2 December.

De Opiumregie in Nederlandsch-Indië,

DOOR

A. A. DE JONGH.

Onder bovenstaanden titel is in de Maart-aflevering van dit tijdschrift een artikel opgenomen van den heer H. D. P. Huizer, waarin eene critiek wordt geleverd op de inrichting van genoemden dienst, die gedurende de laatste vijf jaren onder mijne leiding heeft gestaan.

Zij, die met de Opiumregie in Nederlandsch-Indië van nabij bekend zijn, kunnen wel voor zichzelf uitmaken welke waarde aan de opmerkingen van den schrijver is toe te kennen, en ik was dan ook aanvankelijk niet van plan die te weerleggen. Sedert is mij echter gebleken dat enkele andere lezers door bedoeld artikel een minder gunstigen indruk van de gestie der Regie hebben verkregen, waarom het mij bij nader inzien wenschelijk voorkomt een en ander mede te deelen, waardoor die indruk wellicht kan worden weggenomen.

Ter voorkoming van misverstand moet ik vooraf opmerken dat het „systeem Huizer", waarover in het tijdschriftartikel en ook hieronder wordt gesproken, niet afkomstig is van den schrijver, doch van diens Vader, wijlen den Oud-Hoofdingenieur van het Stoomwezen in Nederlandsch-Indië, den heer S. L. Huizer.

Het onderwerpelijke artikel zal ik niet op den voet volgen; beter acht ik het, de door den heer Huizer gemaakte opmerkingen in eene eenigszins andere volgorde te behandelen, en daarbij de meeste aandacht te schenken aan die welke naar zijn oordeel tot verbeteringen en bezuinigingen zouden kunnen leiden.

Op de bladzijden 361—364 komen onder meer de volgende stellingen voor:

1. Niettegenstaande de debietvermindering staat de Regie in geldelijke opbrengst niet achter bij de pacht (bl. 361; herhaald op blz. 364).
2. Dat zij het verschil nog „ophaalt", is een gevolg der voortdurende prijsverhooging (blz. 361, 362). De Regie noemt dit wel nivelleeren, doch feitelijk is het eleveeren (blz. 364).

3. Deze prijsverhooging heeft tengevolge:
   a. emigratie van de schuivers;
   b. toename van den sluikhandel, en zal zoodoende op den duur tot een plotseling financieël échec leiden (blz. 363).

Bij nadere beschouwing dezer stellingen valt daaromtrent het volgende op te merken.

Ad. 1. In hoofdstuk M van het Koloniaal verslag van 1905, dat de cijfers bevat over het jaar 1904, welk hoofdstuk de heer Huizer bij het schrijven van zijn opstel heeft gebruikt, doch blijkbaar niet geheel gelezen, wordt op bladzijde 213 medegedeeld dat de Regie in 1904 *f* 1.837.034 minder opbracht dan de pacht. Geheel „ophalen" doet zij het verschil dus niet.

Ad. 2. De door den heer Huizer als „taktisch fout" naar alle „kanten" (bl. 364) gewraakte prijsverhooging geschiedt noch met het doel „het verschil bij te werken" (bl. 362) noch om daardoor het debiet te verminderen (t. a. p.), doch is in werkelijkheid uitsluitend een gevolg der „taktisch goed" (bl. 364) geoordeelde nivelleering.

Deze laatste is tweeërlei. Vooreerst moeten de prijzen tusschen de grootere en de kleinere verpakkingseenheden op den langen duur evenredig worden. De onder de pacht bestaande toestand dat de groote hoeveelheden relatief goedkooper zijn dan de kleine, geeft aanleiding tot wederverkoop. In de tweede plaats stelden de pachters de prijzen in verschillende streken van hun pachtperceel op zoodanige bedragen als hun toen het meest gewenscht voorkwam, met het gevolg dat zoowel in de verschillende gewesten als in onderdeelen daarvan vaak vrij ver uiteenloopende prijzen werden en gedeeltelijk ook thans nog worden gevorderd. Dit moet op den duur ook veranderen. Kunnen de prijzen voor gansch Java al niet geheel gelijk worden, dan moet het aantal tarieven toch zooveel mogelijk worden beperkt, bijvoorbeeld tot een voor West-Java en een ander voor Midden- en Oost-Java, welke complexen door een breede strook verboden kringen zijn gescheiden.

In deze beide richtingen wordt door de Regie reeds sedert jaren gestreefd en is zij reeds een belangrijk eind gevorderd. Zij had daarbij de keuze òf de hoogere prijzen te verlagen òf de lagere te verhoogen, dan wel door het toepassen van beide methodes tot een gemiddelde te komen. Het is moeielijk het elkeen naar den zin te maken, maar in verband met het beginsel der Regie om alles te vermijden wat tot vermeerdering van het opiumverbruik zou kunnen leiden, lag het voor de hand naar het beoogde doel te streven bij voorkeur door verhooging der lagere prijzen, en door slechts daar waar het verschil te groot was, ook verlaging toe te passen. Dientengevolge is de gemiddelde prijs successievelijk gestegen en zal hij dat ook de eerste jaren nog blijven doen.

Indien plotseling middels verhooging de prijzen der tubes geheel evenredig of die in verschillende streken geheel gelijk waren gemaakt, zou zulks zeer zeker tot toename van den smokkelhandel hebben geleid, doch ik meen te mogen verklaren dat nivelleering zoo geleidelijk en met zooveel zorg heeft plaats gehad, dat ook deze klip is ontgaan.

Ad 3. De heer Huizer heeft — waarschijnlijk in een rapport over Madoera — gelezen dat het opiumdebiet is verminderd doordat er schuivers naar elders zijn verhuisd. Nu komt het, zooals bekend, meer voor dat lieden van dat eiland zich naar den overwal begeven, wat tot dusverre hieraan werd toegeschreven dat de bevolking er te talrijk is om van de opbrengst van den eigen schralen bodem te bestaan. De heer Huizer ziet echter de oorzaak dezer emigratie in de prijsverhooging van het opium. Tegen deze verklaring zou wel is waar zijn aan te voeren dat het niet slim is van die Madoereezen om niet eerst eens te informeeren naar den prijs van het opium aan den overwal — die is dezelfde als op Madoera of iets hooger — doch in elk geval heeft zij de verdienste van geheel nieuw te zijn. Deze aldus ontdekte trek van opiumschuivers naar elders doet zich tengevolge der prijsverhooging natuurlijk overal voor, en met zijn levendige fantasie ziet de heer Huizer in de toekomst dan ook Java reeds geheel van opiumschuivers gezuiverd. Die zijn dan successievelijk opgedreven naar „een „stil hoekje van den Archipel of van de Straits" (bl. 364).

Het verwondert den heer Huizer „dat het inzicht in deze van die „personen in Indië, die ervoor zijn om deze staats-exploitatie te leiden, „zoo begrensd is", dat zij niet inzien dat het zoo gaan zal. Inderdaad is mijne verbeeldingskracht in dit opzicht eenigszins begrensd, en zoolang die „exodus" door niemand anders wordt opgemerkt, waag ik het er aan te twijfelen of hij wel bestaat.

Zooals hiervoren werd gezegd, heeft de geleidelijke verhooging (nivelleering) der prijzen geen toename van den sluikhandel ten gevolge, en waar dus de beide door den heer Huizer van de prijsverhooging gevreesde „feiten ter zelfbeschadiging" vrij wel imaginair zijn, meen ik dat men zich over het door hem voorspelde plotselinge finanancieele échec nog niet ongerust behoeft te maken.

De heer Huizer heeft terecht verwacht dat, waar hij zoo tegen prijsverhooging gekant is, het eenigszins vreemd zou klinken dat hij op bladzijde 372 als een der voornaamste middelen tot verbetering — een voordeel van 6 ton — aangeeft ..... prijsverhooging. Hij wil slechts ééne tubesoort, de kleinste van eene halve mata, verkrijgbaar stellen en die op den tegenwoordigen prijs behouden, zoodat zij die thans groote tubes koopen in den vervolge zooveel meer moeten betalen. Ditzelfde doel wordt echter ook bereikt langs den door de Regie

gevolgden weg van evenredigmaking der prijzen van alle tubes en is reeds bereikt in Semarang, Madioen en alle ten Oosten daarvan gelegen gewesten, met andere woorden in het voornaamste deel van het regiegebied, zoodat er van de door den heer Huizer voorgespiegelde tonnen reeds eenige zijn begrepen in de als „taktisch fout naar alle kanten" veroordeelde prijsverhooging en dus niet nog eens in rekening mogen worden gebracht.

Het voornaamste bezwaar tegen de oorspronkelijk relatief goedkoopere groote tubes, namelijk de aanleiding tot wederverkoop, wordt als gezegd door de evenredigmaking der prijzen geheel ondervangen. Een tweede bezwaar, door den heer Huizer genoemd, namelijk dat de groote tubes beter dan de kleine met sluikwaar kunnen worden gevuld, is van minder gewicht. In de practijk toch is gebleken — gelukkig komt het zelden voor — dat men daarvoor meestal kleine tubes kiest. In geen geval mag men aannemen dat de uitgaven voor de politie tengevolge van den door den heer Huizer aanbevolen maatregel zouden dalen; wel zouden die der fabriek er door vermeerderen, nog daargelaten dat van andere zijde der Regie het woord „Kampen" naar het hoofd zou worden geworpen indien zij — in het bezit zijnde van machines om alle tubes te maken — slechts de kleinste soort verkrijgbaar stelde. De Postdienst bepaalt zich toch ook niet tot postzegels van een halven cent?

Eene tweede besparing, tot een bedrag van een ton, verwacht de heer Huizer van eene betere regeling van het stelsel van verkoop, dat volgens hem te omslachtig is. Met het aangeven van verbeteringen is hij helaas zeer karig, niettegenstaande hij juist hier op de wenschelijkheid wijst dat de Regeering zich daarover deugdelijk late adviseeren (bl. 374), en noemt hij alleen inkrimping van het hulppersoneel (t. a. p.). „Ieder heeft nog zijn helpers en wakers, en waar men „een mantri een bediende geeft, daar kan men er gerust op rekenen „dat hij zich een te groote meneer voelt om zelf nog wat uit te „voeren dan wat contrôle, omdat hij in alle geval de verantwoordelijke „persoon is". (bl. 367—368).

Het eerste gedeelte van deze opmerking is ten aanzien der wakers eenigszins overdreven; bij 99 pCt. der verkoopplaatsen zijn geen wakers. En het tweede gedeelte heeft misschien algemeene waarde ter kenschetsing van het karakter van den Inlander, doch is in dit bijzondere geval absoluut onjuist en bewijst dat de heer Huizer nooit gezien heeft wat er in eene verkoopplaats te doen is. Indien de mantri het werk aan zijn helper(s) overliet en zelf niets uitvoerde, zou hij er zeker niet komen.

Waar de heer Huizer zich op voor hem zoo onbekend terrein beweegt, laat ik zijne verdere beschouwingen ten deze en zijne bewe-

ring dat de Regie eene liefdadigheids-instelling wordt voor gegoede Inlanders en Indo's (bl. 367), kortheidshalve onbesproken.

Ik kom thans tot de voornaamste besparing. De netto-opbrengst — zegt de heer Huizer — kan, na aftrek van den djitjing-terugkoop, twee millioen gulden meer bedragen, wat toch wel de moeite waard is. (bl. 367). En wel door meer djitjing op te koopen en zoodoende meer opium te verkoopen.

Vooraf ter loops de opmerking dat de heer Huizer ten onrechte voortdurend spreekt van „djitjing" en dat de door hem daarvoor aangegeven naam van „plêret" in Indië nog niet gebruikelijk is; dit woord beteekent glijplank, in het algemeen iets dat een hellenden stand heeft, en is dus hier minder goed te pas gebracht.

Bij de bespreking van dit onderwerp vermoedt de heer Huizer een adder onder het gras. „Merkwaardig genoeg geven de statistieken „t/m 1902 de opgekochte djiting-hoeveelheden geregeld op, doch toen „er groote afwijkingen in voorkwamen, die er op wezen, dat er véél „meer djiting bestond als men tot nog toe opkocht, zijn zij in de „laatste statistieken van 1903 en 1904 eenvoudigheidshalve wegge„laten, omdat men er vermoedelijk geen weg mee wist! Ongeveer „laten die hoeveelheden zich wel uit de boekhouding in de statistieken „berekenen, maar dit „escamoteeren" is toch niet in orde" (bl. 366).

Het komt mij zeer verklaarbaar voor dat men het Koloniaal Verslag, dat uit zichzelf de neiging heeft telken jare langer te worden, zooveel mogelijk tracht te beperken en daartoe uit de bijdragen van de verschillende diensten wel eens bijzonderheden weglaat die een aandachtig lezer er ongaarne in mist, doch deze behoeft dan nog niet dadelijk te veronderstellen dat die weglating is geschied omdat „het „geldt dingen te verbergen, die op beleidsfouten wijzen en waarvan „men de wetenschap liefst niet uitbreidt" (bl. 379), of te spreken van „escamotage-taktiek", „halve waarheid", een „politiek stuk" (bl. 379—380), terwijl de eisch dat het Koloniaal Verslag moet zijn „een oprecht dagboek van het doen en laten van den Staat" (t. a. p.) misschien wat overdreven is.

In de bijdragen van „het hoofdbureau" over 1903 en 1904 komen uit den aard der zaak de noodige opgaven omtrent den inkoop van djitjing even goed als in die over vorige jaren, en nu het blijkt dat er iemand is die daar veel prijs op stelt, zal men ze wellicht voortaan ook weer overnemen in het Koloniaal Verslag, al is aan dien wensch ook op minder heusche wijze uitdrukking gegeven. De bedoelde cijfers zijn werkelijk niet weggelaten „omdat men er vermoedelijk geen weg „mee wist" of omdat „er groote afwijkingen in voorkwamen, die er „op wezen dat er véél meer djiting bestond als men tot nog toe „opkocht".

Dit laatste behoefde in 1903 niet ontdekt te worden; de Regie heeft altijd wel geweten dat zij niet alle djitjing in handen kreeg. Dat is trouwens niet noodig. De heer Huizer denkt wel dat het verboden is eigen djitjing opnieuw te rooken of in koffie te gebruiken, en spreekt daarom van „clandestiene rookerij" (bl. 366), „illicite djitingrookerij" en „een papieren verbod van djitingrooken" (bl. 367), doch bij lezing van de regie-ordonnantie zou hem zijn gebleken dat een dergelijk verbod niet bestaat. Het is alleen verboden uit djitjing opnieuw opium te bereiden en om dat residu te vervreemden anders dan aan de Regie.

Ook begaat de heer Huizer eene bedenkelijke vergissing waar hij beweert dat de „djitingoogst zoowat 40 pCt. van het gewicht der gede-„biteerde tjandoe kan bedragen" (bl. 366); hij vergeet namelijk — wat hij blijkens bl. 373 zeer goed weet — dat een groot gedeelte dier tjandoe tot tikee wordt bereid, en deze levert niet, zooals hij zegt een „zeer minderwaardige djiting" doch in het geheel geen djitjing op.

In het overzicht II van bijlagen DD van het Koloniaal Verslag over 1905 is de betrekkelijke post aldus omschreven: „Inkoop van djiting, „na aftrek van de waarde, waarvoor deze overblijfselen van gerookt „opium als ruwe grondstof bij de fabriek zijn ingenomen..... *f* 441.114.—" Dit residu wordt tegen een, ook door den Heer Huizer „zeer hoog" genoemden prijs van ruim *f* 8.— per thail ingekocht, doch heeft als grondstof voor de fabriek slechts eene waarde van ruim *f* 1.—, zoodat op elke thail een verlies wordt geleden van ongeveer *f* 7.— of in het geheele gebied van *f* 441.114.— Klinkt het nu à priori niet een weinig zonderling dat vergrooting van den inkoop eene winst zou geven van twee millioen gulden? Hier komt nog bij dat men, de djitjing-inlevering willende bevorderen, den prijs zou moeten verhoogen, waardoor het verlies nog grooter zou worden.

Terloops zij nog opgemerkt dat de fabriek slechts eene beperkte hoeveelheid djitjing kan gebruiken. Eene kleine toeneming van de inlevering heeft geen bezwaar in, doch bijvoorbeeld het dubbele van wat thans wordt ontvangen zou veel te veel zijn, om nog niet te spreken van eene vervijfvoudiging.

Maar, zegt de heer Huizer, de djitjingrookerij vormt een „lekkage" van het opiumdebiet; als de djitjing-gebruiker die stof inleverde, zou hij wel zijne toevlucht moeten nemen tot tjandoe, naar de draagkracht zijner beurs. Daar nu die djitjingrookers volgens den heer Huizer „arme liefhebbers" zijn, zou die „draagkracht hunner beurs" er op neerkomen dat zij het voor hun djitjing ontvangen geld zouden omzetten in tjandoe. Nemen wij aan, dat er nog eens 60.000 thails djitjing werden ingeleverd, tegen een prijs van *f* 8.—, met eene waarde als grondstof van *f* 1.—, en dat de debietprijs van het opium *f* 19.50 bedraagt. Volgens de berekening van den heer Huizer zijn de kosten van een thail tjandoe *f* 4.81½ of, het verlies op den inkoop van djitjing

ad *f* 0.58½ niet medegerekend, *f* 4.23; de winst per thail is dus *f* 15.27. Nu zouden de schuivers voor de 60.000 × *f* 8.— of *f* 480.000, van het Gouvernement ontvangen, stel 25000 thail tjandoe kunnen koopen, en dit zoodoende eene winst geven van 25000 × *f* 15.27 of ongeveer *f* 382.000.— Maar ..... daartegenover staat dat op de 60.000 thail djitjing *f* 420.000.— wordt verloren. En waar ik de cijfers nu nog zoo gunstig mogelijk heb genomen, zie ik geen kans langs dezen weg ooit tot eene winst te komen van twee millioen gulden.

Een andere aanleiding om te spreken van „escamotage", „cijferge-„goochel" (bl. 378), „verheimelijking" en „wegmoffelen" (bl. 380), al heeft hij daarbij de welwillendheid „allerminst aan oneerlijkheid" te denken (blz. 378), vindt de heer Huizer in de quaestie van het overwicht in de tubes.

Indien de Regie verklaart: ik maak uit het ruwe opium 59.8 % bereid opium, dan wil dat zeggen: de hoeveelheid tjandoe aangegeven op de tubes, dus met inbegrip van het overwicht, vereischt aan ruwe grondstof $\frac{100}{59.8}$ maal zooveel. Dit cijfer was in 1904 2.5 % meer dan in 1903, welke vermeerdering het gevolg is van eene meer nauwkeurige stelling der vulmachines, waardoor niet meer zooveel overwicht behoeft te worden gegeven als vroeger noodig was om zeker te zijn dat elke tube minstens de juiste vulling inhoudt. Minder uitvoerig wordt dit in het Koloniaal Verslag omschreven met de woorden: „welke ver-„meerdering het gevolg is van eene betere werkwijze", eene kortere omschrijving dus, waarbij niets is „verheimelijkt".

Op blz. 379 zegt de heer Huizer: „De uiterst accuraat werkende „opium-vulmachines, die op milligrammen zuiver afvullen, kunnen „even goed precies de nominale dosis geven als zóó of zooveel percent „meer". Deze bewering is evenwel niet juist. Ware dit het geval, dan zou de Regie in het geheel geen overwicht behoeven te geven, ook niet „pour acquit de conscience ½ of 1 %", doch zoo zuiver kunnen de machines eene dik vloeibare stof als tjandoe niet verdeelen. En daar er geen sprake van mag zijn dat de tubes te weinig zouden inhouden, moet er wel iets meer in worden gedaan. Dit „iets" nu bedroeg in den aanvang inderdaad gemiddeld 10 procent, doch is successievelijk verminderd en blijft thans meestal beneden 3 procent.

Achter de opmerking van den heer Huizer „En men kan met behulp „van automatische weegtoestellen eventuëel te min gevulde tubes „uitsorteeren. Technisch is het mogelijk", zou ik een groot vraagteeken willen zetten en in plaats van „technisch" willen lezen „theoretisch".

De noodzakelijkheid van het overwicht eenmaal ontkennende, is de heer Huizer weder aan het fantaseeren gegaan en stelt hij het voor alsof dat wordt gegeven om den koopers een „voordeeltje" te bezorgen

en men, om „bij den daaraan verwenden schuiver geen misnoegen (te) „verwekken", uit „vrees voor verlies van klandizie", uit „kruideniers-vrees", niet durft over te gaan tot vermindering van het overwicht.

Bij eenig nadenken zou het den heer Huizer zeker zijn opgevallen dat, waar zooals hijzelf zegt, de pachters minder dan het nominale gewicht gaven, het voor de Regie, wilde zij de schuivers gunstig stemmen, voldoende ware geweest het juiste gewicht te geven, doch van overwicht geen sprake had behoeven te zijn. En de bewering dat men dit laatste niet durft verminderen, is blijkens het vorenstaande beslist onwaar.

„De Minister", zegt de heer Huizer, „is in het bezit van technische „voorstellen ter opheffing, of althans aanzienlijke vermindering, van dit „overwicht; en merkwaardig genoeg, kwam de eerste aanstoot hiertoe „van *buitenaf* den ambtenaarskring". Of hiermede andere voorstellen bedoeld worden dan die van den Ingenieur bij de fabriek, weet ik niet; en wie „van buitenaf den ambtenaarskring" dien „eersten aanstoot" heeft gegeven, is mij eveneens onbekend.

Wel weet ik dat de ten deze voorgespiegelde bezuiniging van $^3/_4$ ton 's jaars al evenzeer eene illusie is als de reeds besprokene.

Had ik reeds meer gelegenheid er op te wijzen hoe weinig begrip de heer Huizer heeft van den gang van zaken bij den verkoop, dit komt ook weder duidelijk uit bij zijne beschouwingen op blz. 373 en 374 omtrent de tikee. Hij denkt namelijk dat het den schuivers verboden is van het regie-opium tikee te maken. Zoo spreekt hij van de Regie als „monopoliste (van) de bereiding van tikee", van „oogluikend „toestaan" dat de schuivers dat doen, hetgeen „niet wettig" is, van „indutten over een" — niet bestaand — „wettelijk voorschrift". Inderdaad staat het uit den aard der zaak den koopers geheel vrij, het zoo duur betaalde regie-opium naar verkiezing in den vorm van tjandoe dan wel in dien van tikee te gebruiken. De Regie verkoopt dit laatste praeparaat alleen daar waar zulks onvermijdelijk is (artikel 2 alinea 1 van Staatsblad 1898 No. 279); elders maken de schuivers hun tikee zelf. En daar het nu niet, zooals de heer Huizer denkt, voornamelijk de Chineezen zijn die op Java de opium-millioenen opbrengen (bl. 371), doch voornamelijk de Javanen, die individueel wel minder, doch door hun grooter aantal te zamen zooveel meer verbruiken, en deze lieden het opium grootendeels als tikee consumeeren, spreekt het van zelf dat de door de Regie verkochte tikee slechts een gering — en voortdurend kleiner wordend — deel is van wat in dien vorm wordt verbruikt.

Het ergste is echter volgens den heer Huizer dat de Regie „op geen „stukken na weet" of men voor die „home-made" tikee regie-opium of sluikwaar gebruikt, omdat er geen djiting van komt, die in de fabriek kan worden onderzocht. Gelukkig is dit echter niet het eenige middel om sluikwaar op het spoor te komen, zooals de heer Huizer schijnt

te denken, en niettegenstaande zijn „dus", „ergo" en „per se" kan ik hem niet toegeven dat het verbruik van tikee leidt tot dat van sluikwaar. Juist in de streken waar veel tikee wordt geschoven heeft de sluikhandel weinig te beteekenen.

Als de tikeerookers, zegt de heer Huizer, alleen regie-opium gebruikten, moest in de tikee-residentiën in plaats van de hoeveelheidsvermeerdering van tube-tjandoe kunnen worden geconstateerd. „De statistieken „bewijzen duidelijk genoeg, dat dit tikee-tjandoe-evenwicht niet aanwezig „is, de geregelde verbruiks-daling zelfs in acht nemende..... Het „hoofdbureau der Regie schijnt dus wel statistieken te maken, maar „ze niet te kunnen „lezen"; dat is het te scherpzinnig". Inderdaad is het mij te geleerd, of zooals de heer Huizer in sierlijk Nederlandsch zegt „te scherpzinnig", uit die statistieken te lezen wat hij er uit haalt, niettegenstaande hij nog minder dan ik weet hoeveel hij voor „de geregelde gebruiksdaling" in rekening moet brengen. Wanneer ik zie dat van 1903 op 1904 in alle tikeegewesten — met uitzondering van Pasoeroean — het tikeedebiet is gedaald en het totaaldebiet gestegen, dan valt het mij moeielijk daarin een bewijs te zien dat vermindering van verbruik van tikee niet gepaard gaat met vermeerdering van verbruik van tube-tjandoe.

De opmerking op bl 373 „ook voor deze waar werd de eenheids-„prijs telkens verhoogd vroeger 5 cent, nu 7 cent (of meer?) per gèleng" is weder minder juist; in enkele streken is de prijs aanvankelijk 6 of $6^1/_2$ cent geweest, doch in de meeste altijd door 7 cent, wat nu overal de prijs is.

Op bladzijde 365 geeft de heer Huizer eene berekening van den „zelfkosten-prijs" per thail.

Voor zoover de rubrieken B—E betreft vond hij de daarvoor noodige cijfers in het overzicht II van het Koloniaal Verslag, hiervoren reeds genoemd, zoodat dit deel der berekening wel vertrouwen verdient, al is het minder eigenaardig de uitgaven voor „schrijfbehoeften, pakma-„teriaal en dergelijke" onder de transportkosten op te nemen; doch voor rubriek A is daar — met weglating van de in het dezerzijdsch verslag wel voorkomende gegevens — alleen het eindcijfer *f* 1.73 vermeld. Van dit eindcijfer uitgaande, heeft de heer Huizer de factoren daarvan — zooals hij zich die voorstelde — bij gebrek aan andere gegevens berekend uit de begrooting voor 1904, en wat hij daarin niet vond op rekening van het opium gesteld. Hierbij heeft hij echter twee fouten begaan. Vooreerst heeft hij er niet aan gedacht dat er in de fabriek ook artikelen gebruikt worden die in Nederland worden betaald, bijvoorbeeld sluitoogjes, en in de tweede plaats rekent hij de kosten van het hoofdbureau en de inspectie mede om tot den „fabrieks-„prijs" te komen, wat al heel vreemd is Zijne berekening ziet er dan

ook geheel anders uit dan zij zou doen indien hij de in het jaarverslag opgegeven cijfers had kunnen aanwenden, namelijk:

	Volgens Huizer.	Moet zijn.
Hoofdbureau en inspectie	*f* 0.07	*f* —
Europeesch personeel	„ 0.15	„ 0.14
Werklieden (Inlandsche)	„ 0.10	„ 0.09⅝
Opium	„ 1.21	„ 1.16
Bereiding en verpakking	„ 0.20	„ 0.33⅝
Totaal . . .	*f* 1.73	*f* 1.73

De op deze onjuiste basis opgestelde verdere beschouwingen kunnen naar het mij voorkomt gevoegelijk buiten bespreking worden gelaten. Alleen wil ik even releveeren wat hij van de transportkosten zegt (bl. 369—370). In rubriek C zijn reeds transportkosten vermeld (81 mille) en in rubriek E komen nog eens transportkosten en gedrukten voor (39 mille). Nu is in het meergenoemde overzicht duidelijk aangegeven dat de eerstbedoelde transportkosten betreffen die op het terrein, dat wil zeggen in de regiegewesten, tusschen de depots en verkoopplaatsen vice-versa, welke plaatselijk worden betaald en dus gemakkelijk voor elk gewest afzonderlijk kunnen worden opgegeven. De andere betroffen, zooals daar is vermeld: „transport van opium „van de fabriek naar het regieterrein en omgekeerd, van ledige doozen, „kisten en djiting van het regieterrein naar de fabriek, zoomede voor „de heen- en weerzending van stukken van overtuiging", welke kosten te Batavia worden verrekend met den dienst der Staatsspoorwegen en met particuliere spoorweg- en stoomvaartmaatschappijen enz., en niet voor elk gewest gespecificeerd kunnen worden.

Van deze lange omschrijving is bij den heer Huizer alleen het woord „stukken" blijven hangen, waarbij hij nog vergeet dat geen geschreven stukken, doch corpora delicti bedoeld worden; en dan gaat hij weder aan het fantaseeren dat die 39 mille „in hoofdzaak wel voor gedrukten „en heen- en weerzending van stukken zal dienen, waarbij dan nog „wellicht onvoorziene uitgaven voor transporten van opium, djiting, „geld en ledige kisten en doozen kunnen opgenomen zijn". Dit is natuurlijk niet juist; die transportuitgaven zijn niet „onvoorzien" en betreffen het grootste gedeelte van de 39 mille, namelijk ruim *f* 32.000.— Aan de Landsdrukkerij is voor de noodige boeken, registers enz. van over de 1000 comptabelen een kleine *f* 7000.— betaald.

Intusschen concludeert de heer Huizer op zijne gewone koene wijze: „Maar het geeft ons in alle geval te zien dat papier en inkt een der „genietingen der Regiebeambten uitmaakt", en wijst hij er op dat „het statistisch misschien wel interessant (zou) zijn te weten hoeveel „het gewicht daarvan per thail tjandoe bedraagt".

Is de conclusie op zichzelf al gewaagd, de heer Huizer ziet daarbij over het hoofd dat de eigenlijke uitgaven voor „papier en inkt" in

het geheel niet in dezen post zijn begrepen, doch door hem zelf zijn opgenomen — de heer Huizer zou zeggen „weggemoffeld" — in den post transportkosten sub C.

Een der meest verrassende ontdekkingen van den heer Huizer is dat het Gouvernement op Lombok met verlies verkoopt; het „maakt zich „wel wijs" (bl. 377), dat het er winst behaalt, doch dat is „fancy-„winst". Een handelsman zou volgens hem zeggen: als de gemiddelde totaalkostprijs *f* 4.81½ is en ik verkoop op Lombok voor *f* 3.94, dan verlies ik door de bank bijna een gulden op de thail. Hij veronderstelt dat het „misschien maar een kwestie van opvatting" is, doch in dat geval is zijne opvatting beslist onjuist.

Ik voor mij toch denk dat die handelsman zou zeggen: ik mag geen ongelijksoortige grootheden met elkander vergelijken; neem ik dus den specialen verkoopprijs voor Lombok ad *f* 3.94, dan moet ik daar ook den specialen kostprijs voor dat eiland ad *f* 2.14 tegenover stellen, en blijkt er, zooals ook de Regie berekent, eene winst van *f* 1.50 per thail over te blijven.

Trouwens, gesteld dat in het geheele regiegebied de verkoopprijs slechts *f* 3.94 was, doch ook de exploitatiekosten overal verhoudingsgewijze dezelfde waren als thans op Lombok, dan zou er immers over het geheele gebied eene winst van *f* 1.80 per thail worden gemaakt, dat is veel minder dan nu, maar zelfs dan nog geen verlies.

Zooals te verwachten was, kan ook de verkoop van ruw opium de goedkeuring van den heer Huizer niet wegdragen. Waar zoo successievelijk elk onderdeel der Regie aan eene „kritische beschouwing" wordt onderworpen en het resultaat daarvan steeds is dat „het beleid „in de Regie niet bijzonder hoog staat", treft het op bladzijde 367 te lezen dat de Regie in vele opzichten goed is ingezien en georganiseerd. Welke opzichten dat zijn wordt niet gezegd, doch „velen" blijven er na de critiek van den heer Huizer niet over.

Aan den anderen kant doet zich de vraag voor of de heer Huizer zijn doel niet is voorbijgestreefd door elk onderdeel der Regie zonder uitzondering aan eene zoo heftige critiek te onderwerpen. Het moet toch een onbevooroordeeld lezer al dadelijk onwaarschijnlijk voorkomen dat die dienst *in alle opzichten* verkeerd zou zijn ingericht en *elke* daarbij gemaakte regeling blijken zou geven van wanbeleid.

Maar om tot den verkoop van ruw opium terug te keeren, de sanctionneering daarvan onder de Regie heeft niet — zooals de heer Huizer meent — voor het eerst plaats gehad bij het besluit in Staatsblad 1905 No. 188, doch bij de ordonnantie in het daaraan voorafgaande nummer 187, nog daargelaten dat ook onder de pacht — volkomen wettig — ruw opium werd verkocht.

De Regie zou — evenals met tikee het geval is — liever geen ruw opium verkoopen en doet dit dan ook alleen waar het onvermijdelijk is. Niettegenstaande op de Buitenbezittingen verschillende pachters ruw opium sleten, heeft de Regie dat nog nergens behoeven te doen behalve te Baros, waar het ook naar het inzien van den Resident Welsink — aan wiens oordeel ten deze meer waarde moet worden gehecht dan aan dat van den Heer Huizer — niet anders kon. In de verwondering van laatstgenoemde over het genomen besluit en „nòg „meer over het aan dien voorafgegane advies van het Hoofdbureau „der Regie" valt dus slechts te berusten en te hopen dat dit „gevaar- „lijke besluit" niet zal worden „een antecedent voor verdere verwatering „van systeem en doel der Regie" (bl. 374).

Met benijdenswaardige vrijmoedigheid geeft deze Werktuigkundige Ingenieur op bl. 369 eenige beschouwingen ten beste omtrent de wijze waarop de sluikhandel behoort te worden bestreden, en op blz. 362–363 waagt hij zich aan eene schatting van het aantal opiumschuivers, twee onderwerpen waarmede de heer Huizer uit den aard der zaak volkomen onbekend is en die ik daarom niet verder zal aanroeren.

Wat op bl. 374—375 voorkomt over formatie-bezuinigingen moet ik hier buiten bespreking laten, omdat deze aangelegenheid breedvoerig is behandeld in officiëele stukken, waarvan de inhoud niet voor publicatie vatbaar is. En zoo rest mij nog een enkel punt, n.l. de quaestie der verpakking.

Ik schaar mij gaarne in de eerste rij wanneer het geldt het door wijlen den Hoofdingenieur S. L. Huizer uitgevonden verpakkingssysteem en de daarvoor uitgedachte machines te waardeeren, welke dan ook de bewondering opwekken van elkeen die de fabriek bezoekt. Doch niemand — en in de eerste plaats hijzelf niet — heeft verwacht dat, waar nog nergens ter wereld een zoodanige fabriek bestond en de meeste machines nog van meet af aan moesten worden bedacht en geconstrueerd, alles in eens absoluut volmaakt zou zijn en dat elke latere „verandering in afwijkenden zin het tegendeel van eene verbetering „(zou) blijken" (pag. 376). Ik kan zelfs de verzekering geven dat de heer Huizer Sr. een open oog had voor de verbeteringen, door anderen in zijn systeem aangebracht.

Wat nu de door den heer Huizer Jr. bedoelde „verandering in afwij- „kenden zin" aangaat, zij het volgende opgemerkt. Zooals bekend, worden de tubes in houten doozen en deze weder in kistjes verpakt. Volgens het oorspronkelijke plan van den heer Huizer Sr. werden die doozen en kistjes gewikkeld in papieren enveloppen, welke met een cachet-crampon werden gesloten. In de practijk bleek deze wijze van verzekering geen voldoende waarborgen te geven tegen fraude. De mantri, die de doozen in huis had

en aan de noodige manipulaties zooveel tijd kon besteden als hij zelf wilde, kon ze voorzichtig openmaken, van een deel van haar inhoud ontdoen en ze opnieuw sluiten, zonder dat er aan te zien was dat zij geopend waren geweest. Van die enveloppen werd dan ook kort na het begin der Regie reeds afgezien en werden de doozen verzegeld met touw en plombeerloodjes. Ook dit bleek niet afdoende, en het zou merkwaardig zijn de onderscheidene methoden te beschrijven, door verschillende personen aangegeven om tot eene volkomen veilige sluitingswijze te geraken, zoomede de proeven daarmede genomen en de verschillende systemen die, aanvankelijk afdoende geoordeeld, toch in de practijk opnieuw bleken te falen. Het behoeft intusschen wel geen betoog dat aan dit vraagstuk bij voortduring de meest mogelijke aandacht wordt gewijd.

Het met de nieuwe verpakking beoogde doel is dus niet alleen zooals de heer Huizer Jr. het noemt „bezuinigingsmanie", doch voornamelijk het verkrijgen van eene absoluut betrouwbare verpakking.

Of de heer Huizer niet geweten heeft dat de Regie begonnen is met de verpakking, door zijn Vader bedacht, in haar geheel toe te passen, doch als gezegd daarvan heeft moeten afzien omdat zij aanleiding gaf tot fraude? Men zou het moeten opmaken uit de volgende beschouwingen op bl. 376, omtrent welker onjuistheid ik wel niet meer in bijzonderheden behoef te treden.

„Wij weten verder ten stelligste, dat het oorspronkelijke verpakkings-
„systeem, dat alleen in zijn *volledigen* vorm tegen fraude en zelfs
„diefstal kan waarborgen, sinds jaren onvolledig wordt toegepast, 't
„zij uit gemakzucht of uit slecht begrepen bezuiniging. En nu ligt juist
„in dié onvolledigheid de fout der ontstane malversatiën. .....
„Maar een goed systeem afbrokkelen en dán als ondeugdelijk te keuren,
„is waarlijk geen kunst; het is eer domheid.

„Waar door de ervaring blijkt, dat principiëel en effectief het oude
„systeem goed is; waar de Regie reeds een elftal jaren met succes
„het zeer doelmatige en steeds geprezen „verpakkingssysteem Huizer"
„bezigt en van ernstige fraude daarmede niet één geval bekend is,
„daar moet men eer opbouwend te werk gaan en perfectionneering in
„dezelfde richting zoeken".

Op grond van al het vorenstaande is mijn gevoelen.

1°. dat de heer Huizer met zijn artikel het duidelijke bewijs heeft geleverd slechts eene oppervlakkige kennis van de opiumregie te bezitten en daarvan in elk geval niet genoeg te weten om zich ten deze als hervormer op te werpen;

2°. dat zijne praemissen meerendeels onjuist zijn en aan de daaruit getrokken conclusies dan ook geen waarde valt te hechten; en

3°. dat de door hem voorgespiegelde millioenen geheel imaginair zijn.

Kleurlingen bij het Binnenlandsch Bestuur.

DOOR

J. F. H. SCHULTZ VAN VLISSINGEN.

In de vergadering van het Indisch Genootschap van 9 October j.l. zeide de Oud-Resident *P. J. Kooreman*, dat ter opleiding tot bestuursambtenaar op het gymnasium Willem III, Afd. B, ook in het eindexamen van de hoogere burgerschool geslaagden komen, die door hun opvoeding in een Inlandsche omgeving meer Inlandsch dan Europeesch zijn, soms in hun doen en laten niet van Inlanders zijn te onderscheiden.

Terecht achtte hij deze jonge lieden, zij mogen zwart of blank, arm of rijk zijn, ongewenschte elementen in het corps bestuursambtenaren.

Verder beweerde hij, dat al houden de Europeanen geen rekening met zwart of blank, arm of rijk, de Inlanders, speciaal de hoofden, dit wel doen.

Volgens hem zouden deze tegen de kleurlingen minder opzien dan tegen volbloed Europeanen en liever onder een blanke dan onder een kleurling dienen.

Zooals dit in algemeenen zin is gezegd, zou men op grond van dit beweren van een ervaren gewezen bestuursambtenaar als de heer *Kooreman* lichtelijk tot de conclusie kunnen komen, dat de Inlanders, speciaal de hoofden, ook minder opzien tegen kleurlingen, die in Indië in een min of meer Europeesche omgeving zijn opgevoed of hunne opvoeding in Nederland hebben genoten.

Ik heb de bewering, dat de Inlanders minder opzien tegen kleurlingen in het algemeen, dus ook tegen ontwikkelde, in een Westersche omgeving opgevoede, die in hunne denkwijze niet van in Nederland geborenen en opgevoeden te onderscheiden zijn, dan tegen volbloed Europeanen, wel eens meer door volbloed Europeesche bestuursambtenaren hooren uiten, doch ben op grond van de door mij opgedane ondervinding van meening, dat dit beweren ten eenenmale onjuist is.

Indien het toch juist ware, dat de Inlanders meer opzien tegen een blanke dan tegen iemand, die eenigszins donker getint is, dan zouden

zij ook eerbied moeten koesteren jegens Europeesche mindere militairen en schepelingen.

Het tegendeel is echter waar.

Deze worden door de Inlanders niet als heeren (toewan's,) beschouwd maar door hen min of meer geringschattend blanda's genoemd.

Zoo zal een Inlander of Vreemde Oosterling een volbloed Europeesch bestuursambtenaar, die in zijne gedragingen niet beschaafd en wel opgevoed is, niet als een *toewan* beschouwen maar van hem zeggen, dat hij *kasar* is en hem gelijk stellen met een *blanda*, d. i. een mindere volbloed Europeaan.

In het algemeen ziet een Inlander op tegen iedere verwisseling van bestuursambtenaren, indien zij namelijk met hun bestuur tevreden zijn.

Vertrekt een bestuursambtenaar uit eene afdeeling of een gewest, waar hij geruimen tijd is werkzaam geweest en de Inlanders hem dus kennen, dan zien zij en vooral de hoofden, die het meest met hem in aanraking kwamen, hem met leedwezen vertrekken, daar zij wisten wat zij aan hem hadden, terwijl de nieuwe bestuurder hen nog geheel onbekend is, zoodat zij in het onzekere verkeeren of zij bij den ruil wellicht niet zullen verliezen.

De nieuw opgetreden bestuursambtenaar zal daarom niet dadelijk het vertrouwen der hoofden genieten, maar zijn doen en laten worden door zijne Inlandsche omgeving en de Inlandsche hoofden scherp nagegaan en zijn karakter door hen bestudeerd.

Blijkt hij overdreven streng te zijn en van uit de hoogte op de mindere Inlanders en hunne hoofden neer te zien, dan houden deze zich zooveel mogelijk op een afstand van hem en komen zij niet meer in zijne tegenwoordigheid dan voor afdoening van zaken noodig is.

Laat zijn moreel te wenschen over of handelt hij onrechtvaardig, dan wordt hij geschuwd en geminacht.

Is hij daarentegen zwak van karakter en te familiaar tegen zijne onderhoorigen, dan tracht men hiervan te profiteeren door allerlei gunsten van hem te vragen.

Bewandelt hij evenwel den juisten middenweg, zoodat hij is flink, minzaam zonder te groote toeschietelijkheid en strikt rechtvaardig, dan wordt hij zeker geëerbiedigd, hij moge volbloed Europeaan of kleurling zijn.

Dat dus een door opvoeding en opleiding Westerling geworden kleurling-ambtenaar de voorkeur, die de Inlanders, speciaal de hoofden, voor een volbloed Europeaan zouden gevoelen, moet te boven komen is beslist onjuist, daar deze voorkeur niet bestaat.

Integendeel zullen de Inlanders zich eerder aangetrokken gevoelen door een kleurling, die hen minzaam tegemoet treedt, dan door een volbloed Europeaan, die duidelijk laat merken, dat hij hen als menschen van een minder ras beschouwt en daarom van uit de hoogte op hen neerziet.

Op grond hiervan moet ik dus ernstig opkomen tegen het eerste der 3 bezwaren, door den heer *Kooreman* in bovenbedoelde vergadering tegen de opleiding van bestuursambtenaren te Batavia aangevoerd, namelijk dat de Inlanders, speciaal de hoofden, aan (volbloed) Europeesche bestuursambtenaren de voorkeur geven boven kleurlingen.

Was dit juist, dan zou het ook een bezwaar zijn tegen de opleiding, in Nederland van kleurlingen tot bestuursambtenaren en ik geloof niet, dat velen hiertegen bedenking zullen hebben.

Het vooroordeel, dat men vroeger veelal had tegen kleurlingen, begint toch gelukkig meer en meer te wijken.

Meer en meer wordt door ontwikkelde personen ingezien, dat de waarde van den mensch niet door de kleur wordt bepaald maar wel door het intellect en het karakter.

Men store zich dus niet aan het vooroordeel, dat bij sommigen nog tegen kleurlingen bestaat, maar stelle hen als bestuursambtenaren in elk opzicht met volbloed Europeanen gelijk wanneer zij blijken geven, dat zij door opvoeding en opleiding Westerlingen zijn geworden.

Dat kleurlingen toch alleen de slechte eigenschappen van de beide rassen, waartoe zij door hunne afkomst behooren, zouden hebben overgenomen en niet de goede, zooals soms beweerd wordt, kan onmogelijk waar zijn, wanneer zij in een zuiver Westersche omgeving en in een beschaafd gezin zijn opgevoed.

Het zou toch te dwaas zijn om te beweren, dat de mensch een uitzondering zou maken op hetgeen men bij kruising van dierenrassen waarneemt, namelijk, dat zoowel de goede als de slechte eigenschappen van de rassen in het individu, dat door kruising het aanzijn heeft gekregen, worden vertegenwoordigd.

Een kleurling zal, indien bij zijne opvoeding de slechte eigenschappen zooveel mogelijk worden onderdrukt en de goede aangekweekt, als bestuursambtenaar voorzeker niet minder waarde hebben dan de volbloed Europeaan, terwijl hij op dezen vóór heeft, dat hij tegen het Indisch klimaat beter bestand is en zich spoediger zal wennen aan de gewijzigde levensomstandigheden, waaronder hij door zijne verplaatsing van Nederland naar de binnenlanden in Indië als bestuursambtenaar zal moeten leven.

Watergraafsmeer, 20 November 1906.

Eene verdediging van het beleid der exploitatie van den Atjeh-Tramweg.

Het artikel van den ingenieur A. Snethlage in de Februari-aflevering van dit tijdschrift werd, naar wij vernemen, door den Minister van Koloniën onder de aandacht der Indische regeering gebracht en had een opdracht ten gevolge aan den Civielen en Militairen Gouverneur van *Atjeh en Onderhoorigheden* om er over van advies te dienen. Dit advies werd opgemaakt door den Majoor der Genie G. P. J. Caspersz, Chef van de exploitatie van dien tramweg en door genoemden Gouverneur aan de Regeering aangeboden. Het verzoek om dit stuk te mogen publiceeren, werd door het Legerbestuur ingewilligd, en het was eigenaardig dat de verdediging van het betrachte beleid verscheen in hetzelfde tijdschrift, waarin een aanval daarop was geschied. Daar zulk eene officiëele nota evenwel meer in details gaat dan in het algemeen de lezers belang kan inboezemen, is in het onderstaande overzicht, met toestemming van den schrijver, getracht zijn denkbeelden in meer beknopten vorm weer te geven.

De Redactie.

Zooals bekend is, vestigde de heer S. er in zijn artikel de aandacht op dat de financiëele resultaten van de Atjeh-tram zoo ongunstig zijn, ondanks een zeer omvangrijk vervoer en dat het nadeelig saldo zelfs klimmende was. In zijn pogen om eene wijze van exploiteeren aan te geven, waardoor dit laatste belangrijk zou verminderen, gaat hij uit van het denkbeeld dat het onnoodig is om evenals op Java den eisch te stellen, dat tusschen de eindpunten elken dag een of meermalen in beide richtingen verbinding bestaat. Hij neemt daartoe aan dat de lengte in exploitatie bedragen zal 450 K.M. (ten rechte 475 K.M.), zijnde de afstand van Oleh-leh naar de Aroe-baai (de aansluiting met het net van den Deli-spoorweg wordt uit een commercieel oogpunt dringend noodzakelijk genoemd) en dat het gemiddeld aantal treinkilometers (T. K.) per dagkilometer (D. K.) op 2 wordt gesteld. De exploitatiekosten worden dan berekend op *f* 623,722 per jaar of *f* 3.80 per D.K., terwijl de bruto-ontvangsten — aan de hand der begrooting voor 1906 — gesteld zijn op *f* 400,000 over 405 K.M. of *f* 2.70 per D.K., gevende een verlies van *f* 1.10 per D.K. of over 450 K.M. rond *f* 180,000, hetgeen vergeleken met het voor 1906 berekende nadeelig saldo van *f* 488,286, *eene besparing van 3 ton gouds* zou geven. De heer S. toonde verder aan dat de toeneming der uitgaven voor een treinverkeer van meer dan 2 T.K. per D.K. gesteld mag worden op *f* 0.42 per T.K. Breidt men den treindienst uit met *voordeelige* treinen, dat zijn dezulke die meer dan dit bedrag opbrengen, dan is het denkbaar dat op den duur de verliespost niet alleen verdwijnt, maar plaats maakt voor winst. Meermalen werd eene vergelijking met de Bosnische spoorwegen gemaakt en het is de vraag of wat ginds mogelijk bleek, ook in Atjeh niet zou opgaan

Het geheele aangegeven bedrijfsplan berust op de aangegeven verhouding tusschen dag- en treinkilometers als 1 : 2, het laagst denkbare. Hoe de schrijver daartoe geraakt, is den heer C. niet duidelijk geworden; slechts de

grafiek op bl. 178 brengt haar in beeld, doch bewijskracht voor Atjehsche toestanden wordt daaraan ontzegd, terwijl de onderlinge ligging der daarop aangegeven stations niet met de feitelijke ligging overeenkomt. De grafiek heeft dientengevolge slechts eene zekere betrekkelijke waarde ter toelichting van het stelsel van den heer S. [1])

> Overal elders woont het baanpersoneel in kleine ploegen onder een mandoor op afstanden van 5 à 6 K.M. verspreid langs de lijn. Elke ploeg is dan belast met het onderhoud van een baanvak ter lengte van 5 à 6 K.M.; de standplaats ligt gewoonlijk in het midden van het baanvak. De arbeiders begeven zich des morgens te voet naar het werk en keeren des avonds op gelijke wijze terug — zij hebben dus hoogstens 3 K.M. te loopen om naar of van hun werk te komen.
>
> Terecht heeft de heer S. ingezien, dat de toestand in *Atjeh* vooreerst nog over het algemeen die wijze van legering der ploegarbeiders niet toelaat, en daarom voorgesteld hen tot grootere afdeelingen vereenigd te concentreeren op wat hij noemt districtshoofdplaatsen —, d. z. die plaatsen, waar militaire bezetting ligt, — precies wat al van meet af aan bij de Atjeh-tram is geschied. Eerst in dit jaar is men bij wijze van proef begonnen met in het Edische van dien regel af te wijken. De politieke toestand is van af *Panton Leubeuë* tot *Langsar* toe van dien aard, dat er geen bezwaar bestaat om hier de baankoelies in groepen langs de lijn te legeren. De meeste koelies zijn daar bovendien *Atjehers* uit de streek zelf.
>
> Hetzelfde geldt voor de omgeving van *Lho-Seumawé* en ook daar zal het beproefd worden.
>
> In *Groot-Atjeh* zou het ook kunnen, maar hier is men er niet toe overgegaan, omdat er toch geen gunstiger regeling van den treinloop — die zooals blijken zal ook samenhangt met de wijze van legering der baanwerkers — uit zou voortvloeien.

Om dit laatste toe te lichten, beschouwt de schrijver een baanvak *ab*, waarvan de eindpunten twee opvolgende standplaatsen van baankoelies zijn, die van uit beide plaatsen respectievelijk in de richting van *a* tot *b* over een afstand *ac* van 5 à 6 K.M. en van *b* naar *a* over een afstand *db* van dezelfde lengte de baan te voet kunnen gaan onderhouden. Het tusschenliggende baanvak *cd* kan als regel *niet* meer te voet worden onderhouden van uit *a* en *b* en men is dientengevolge verplicht de baankoelies, welke dat stuk voor hun deel hebben en c.q. de militaire dekking per trein heen en weer te brengen.

> Een behoorlijk baanonderhoud verlangt, dat dagelijks wordt gewerkt en de koelies niet te kort op hun baanvak vertoeven. Anders ontaardt de baan al heel gauw door de weelderig opschietende begroeiing in een soort wildernis, terwijl de ballast gaandeweg in een modderkoek verandert. De dwarsliggers rotten daardoor veel eerder, en het spoor begint onvast te liggen; herhaald richten en lichten blijkt niet meer te helpen, en de rijsnelheid moet worden verminderd. Ten slotte wordt de toestand zoo, dat krachtig moet worden ingegrepen en dan is er geen andere uitweg dan een grondige schoonmaak, gepaard met vernieuwing van het ballastbed, wat groote uitgaven medebrengt.
>
> Dit zijn de gevolgen van onvoldoende baanonderhoud. Daar men deze natuurlijk liefst vermijdt, zit er niets anders op dan dat men op het baanvak *ab* den treinloop zoo inricht, dat de koelies geregeld elken

[1]) Waar de nota woordelijk wordt geciteerd, geschiedt dit met inspringende regels. (Red.)

dag naar en van hun werk gebracht kunnen worden, waaruit weer volgt dat *a* en *b* in den dagelijkschen treindienst moeten worden opgenomen.

Het komt mij voor dat de heer S. daarmede te weinig rekening heeft gehouden. Hij laat toch de baanvakken DE, GH en KM, lang respectievelijk 137, 54 en 64 K.M., maar om den anderen dag berijden, niettegenstaande de standplaatsen van het baanpersoneel van elkander verwijderd worden ondersteld op afstanden van 24 tot 42 K.M.; van goed baanonderhoud kan hier dientengevolge geen sprake zijn.

Proefondervindelijk is gebleken dat voor het baanonderhoud gerekend moet worden op één koelie per K.M. en als dus van een vak van 42 K.M. aan weerskanten 5 K.M. te voet onderhouden kunnen worden, blijven er 32 man voor het middenvak over, die op de dagen dat er geen trein rijdt, geen werk zouden hebben. Daar hun tractement doorgaat, omdat zij op maandgeld dienen, geeft dit volgens den schrijver eene onlogische aanwending van werkkrachten.

De anderdaagsche treindienst is alleen mogelijk, wanneer de baankoelies om de 5 of 6 K.M. langs de lijn kunnen wonen, en te voet hun baanvakken onderhouden. Zoolang dit in het algemeen niet het geval is — en daarvan gaat de heer S. uit — moeten wel alle standplaatsen in beide richtingen dagelijks door treinen worden aangedaan, om de koelies te kunnen opnemen en weer afzetten. Bovendien moeten die op zoodanige tijdstippen loopen, dat de koelies lang genoeg uit zijn geweest om intusschen eene behoorlijke dagtaak vervuld te hebben. Die voorwaarde beheerscht in hoofdzaak den treinloop en dan doet het er niet toe af, of overigens de verkeerseischen ook al lager kunnen worden gesteld dan elders. Deze zouden alleen den doorslag mogen geven op de betrekkelijk kleine gedeelten, waar normale toestanden heerschen gelijk aan die in andere gewesten. De anderdaagsche treinen van het plan S. zullen dus plaats hebben te maken voor dagelijksche; doch dan geraakt men tot een beduidend grooter aantal treinkilometers dan waarop de heer S. rekent en valt de hoeksteen van zijn stelsel, een verhouding tusschen D.K. en T.K. van 1 : 2 tegen den grond.

Een uitgebreider treindienst is bovendien van veel gemak voor uitrukkende en thuis keerende militaire patrouilles; deze kunnen dan in hoofdzaak gebruik maken van de gewone treinen, terwijl daarvoor anders telkens extra treinen beschikbaar zouden moeten worden gesteld.

Een ander bezwaar betreft de gemiddelde snelheid van 20 à 21 K.M., waaronder de lijnen der graphische voorstelling zijn getrokken, bij een rijsnelheid die in den regel kleiner dan 25 K.M. zal zijn. De dienstregeling der lijn ter Noord- en Oostkust is ontworpen op eene rijsnelheid van 27½ K.M. en toch bedraagt door stoppen, enz. de gemiddelde snelheid slechts 19 en had de heer S. dus naar verhouding 17 à 18 als gemiddelde moeten aannemen. Men komt dan tot langere rij- en kortere rusttijden, hetgeen meer personeel en materieel zou kunnen vereischen.

Op de stelling dat de toename der uitgaven voor het verkeer boven het gemiddelde van 2 T.K. per D.K. gesteld mag worden op ƒ 0.42 per T.K., wordt de aanmerking gemaakt, dat eene uitbreiding van den treinenloop geen verhooging van *alle* posten der betrekkelijke begrooting ten gevolge heeft, vooral niet als er geen meerder personeel voor in dienst behoeft te worden genomen. Dan telt de heer C. de posten op bl. 176 der Februari-afl. genoemd sub art. 31 t/m. 35 en 40 bijeen en deelt de verkregen som van ƒ 57,834

door het aantal 328,500 T.K. om *f* 0.18 per treinkilometer in plaats van *f* 0.42 te krijgen. Treinen, die kunnen worden ingelegd zonder uitbreiding van personeel zijn dus reeds voordeelig als de opbrengst nog niet de helft van het bedrag bereikt van hetgeen de heer S. verlangt. Dergelijke treinen kunnen met gemak worden aangewezen. Voert men bijv. in het schema bl. 178 op het baanvak MK een dagelijkschen dienst in, dan is daarvoor geen man meer personeel noodig.

> Laat men het trein- en stationspersoneel in dier voege rouleeren, dat de Europeesche hoofdconducteur op vrije dagen wordt vervangen door den stationschef van M en de Inlandsche conducteur door den klerk of beambte, dan zal niemand over te inspannenden dienst kunnen klagen. Gelijksoortige regelingen bestaan er thans bij den Atjeh-tram. Aan machinepersoneel kan hoogstens meer noodig worden de bediening voor één locomotief.

Dit laatste hangt er van af of er te M reeds een reserve-locomotief is, zoo neen, dan komt er (volgens art. 29) *f* 0.03 per T.K. bij en stijgen de kosten tot *f* 0.21. Eenzelfde redeneering geldt voor het baanvak GH op het schema en daarom acht de heer C. op beide een dagelijkschen dienst aangewezen. Na uitbreiding van den anderdaagschen tot den dagelijkschen dienst zal per dag afgelegd worden 1157 T.K. en de verhouding tot de D.K. wordt 2.5 in plaats van 2 : 1.

Als voorbeeld tot wat voor een treinloop men geraakt, indien rekening wordt gehouden met de boven ontwikkelde beschouwingen, wordt hierbij een grafiek gevoegd (zie bijl. A) van de tegenwoordig geldende dienstregeling. Om aan te toonen in hoeverre al de daarop getrokken treinen recht van bestaan hebben, wordt opgemerkt dat tusschen *Oleh-leh* en *Koeta-Radja* een soort locaaldienst wordt onderhouden, met ongeveer om het uur rijdende treinen. Trein II*a* moet loopen terwille van trein V*a* als passer- en schooltrein voor de vele te *Glé Kambing* woonachtige kinderen van marechaussées. Verder geldt de eisch dat tusschen *Koeta-Radja* en *Seulimeun* minstens eenmaal per dag verbinding heen en weer besta. Houdt men verder in het oog dat *Koeta-Radja* het eenige locomotief-depôt is in Groot-Atjeh en alle treinen hier hun begin- en eindpunt hebben, dan verklaart dit vanzelf de treinen III*a*/X*a* en XVI*a*/XX*a*. Vergenoegt men zich met een anderdaagsche verbinding Koeta-Radja—Seulimeun vice-versa, dan zal daaruit wel veel ongerief maar geen besparing voortspruiten, wellicht verlies.

Wat de treinloop ter Noord- en Oostkust betreft, eerst voorbij *Panton-Leubeuë* en in de omgeving van *Lho-Seumawé* heerschen normale toestanden en daarom zijn de baanploegen tot eerstgenoemde plaats gelegerd als op de grafiek is aangegeven. De treinen loopen zoodanig, dat de ploegen lang genoeg op de baan kunnen vertoeven. Op het vak *Bireum—Lho-Seumawé* is dit het kortste, slechts 4 à 5 uur. Daarom was Bireum oorspronkelijk ontworpen als uitgang van trein VIII en eindstation van trein XIX, die dan geloopen zouden hebben als met stippellijnen is aangegeven. Daartegen bestond evenwel bezwaar, aangezien de sterkte der bezetting te *Bireum* niet gedoogt dekking te geven voor de treinen VIII en XIX en deze door *Samalangan* geleverd moet worden. Verder heeft bij de samenstelling van de treingrafiek op den voorgrond gestaan het machine- en treinpersoneel zooveel mogelijk 's avonds op hun standplaatsen te doen terugkeeren. De dienstregeling geeft dagelijks verbinding tusschen *Sigli* en *Lho-Seumawé* vice versa en tusschen *Lho-Seumawé* en *Langsar*, terwijl tweemaal per dag verbinding heen en weer bestaat tusschen *Lho-Seumawé* en *Idi*. Het is een goed bezet tableau, waarover een ieder zeer tevreden is en dat op logische wijze is opgemaakt.

Bijlage A

Atjeh-Tram.

Grafiek van den loop der treinen in 1906.

Schaal. { 1 uur = 5 m M
3 K.M. = 1 m M

○ Locomotief- en Mat: Depôt
△ Standplaats baanploegen

K.M.

Oeleë-Lheuë 0
Koeta Radja 4
Glè-Kambing. 27
Seulimeum. 46
Padang Tidji 80
Segli 94
Beurennoen 107
Loeëng Poetoe 118
Merdoe 140
Samalanga 155
Bireum 194
Leboe 213
Lho'Seumawe 252
Lho'Soekoen 282
Panton Leubeuë 309
Idi. 350
Langsar. 416
Haven. 425

5 6 7 8 9 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7

Groot Atjeh

Noord- en Oost Kust

Allicht zal men vragen of trein V en XVIII niet met voordeel waren te supprimeeren, daar de baankoelies trein VIII en XIX kunnen gebruiken. Het antwoord luidt ontkennend, omdat daarvoor geen extra personeel en locomotieven benoodigd zijn. In beide gevallen moeten Samalangan en Bireum te zamen toch vier locomotieven geven. Zonder die treinen geeft *Samalangan* er drie, nl. *a*, *b* en *c* en *Bireum* 1, nl. *d*. Met hen *Samalangan a* en *c*, *Bireum d* en *f*. Trein IX, gedeelte *Lho-Soekoen—Lho-Seumawé* is een passertrein, waaruit des middags trein IV volgt tusschen die plaatsen.

Dat het baanvak *Panton-Leubeué—Langsar*, — waarop de treindienst gelijk reeds vroeger werd aangeteekend, niet georganiseerd behoeft te worden in dier voege, dat de baanwerkers kunnen worden heen en weer gebracht — met 2 treinen per dag in elke richting te druk en daarmede oneconomisch zou worden bereden, is m. i. niet het geval.

De eenige treinen, welke men zou kunnen intrekken, zijn XII en XXIII, doch dat zijn juist vrij drukke, en het doen rijden om den anderen dag der treinen XIII en XXIV moet op dezelfde gronden worden ontraden als boven werden aangevoerd tegen zulk een dienst op het baanvak MK van den heer S.

Met opzet heb ik bij den bestaanden treinloop wat lang stil gestaan, omdat door den apodictischen toon, waarmede de heer S. zijn opstel inzet, daarbij waarschuwend tegen arbeidsverspilling, welke ontstaat wanneer meer treinkilometers worden aangeboden dan noodig, het vermoeden wel moet worden opgewekt — ook al wordt het door geen enkel cijfer gestaafd —, dat zulks bij de Atjeh-Tram inderdaad het geval is.

Thans weet men beter. Onnoodige treinen loopen er niet en die, welke men desnoods zou kunnen missen, zijn onder de gegeven exploitatie-omstandigheden als productieve te beschouwen. Zoolang de toestanden blijven gelijk zij zijn, valt er op den treinloop dan ook niets te beperken.

Terwijl dit laatste uit de nota is ontleend, heeft blijkens eene latere toelichting een onderzoek in Juni 1906 geleerd dat de treinen II*a*, V en XVIII de zelfkosten niet dekken; de opbrengst per T.K. was toen respectievelijk slechts 2½, 6 en 12½ cent.

Is de lijn *Padang Tidji—Seulimeun* gereed — wat zij a.s. jaar zal zijn — dan worden de treinen op het baanvak *Sigli—Padang Tidji* zoodanig verlegd, dat zij correspondeeren op de treinen *Koeta-Radja—Seulimeun*, en dagelijks 2 maal verbinding bestaat tusschen *Sigli* en *Koeta-Radja*; overigens blijft alles ongewijzigd

Verder bestaat het voornemen eenmaal per week of om de twee weken, b.v. in aansluiting op de mail, in te leggen een sneltrein *Koeta-Radja—Lho-Seumawé* en terug, die dit traject in één dag aflegt.

Op de lijn *Langsar—Haven* zal geen geregelde dienst worden onderhouden.

In gewonen treindienst worden thans in Groot-Atjeh 6.4 T.K. afgelegd per D.K. en op de Noord- en Oostkust 4.4, gemiddeld 4.6. Dit vergeleken met hetgeen uit de officiëele reisgidsen voor trams op Java is af te leiden, nl. Semarang—Cheribon 6.5, Madoera 5.7, Soerabaja—Goendih 5.7 en Serajoedal 6.9 T.K. per D.K. doet zien dat de Atjeh-tram hier een lager cijfer aanwijst dan zelfs de Madoera-tram, die het zeer zuinig moet doen.

In de derde plaats de organisatie van het personeel bespreken, wordt in de raming van den heer S. het aantal hoogere Europeesche ambtenaren te hoog geacht, waartoe eene vergelijking met de bestaande orga-

nisatie wordt gemaakt, die wel niet over 450 K.M. maar over 382 K.M. hoofdlijn loopt, doch voorloopig nog verdeeld over twee netten.

Thans zijn 1 chef en 2 adjunct-chefs, genie-officieren en 1 ingenieur voor de tractie in dienst, terwijl de raming naast den exploitatie-chef en 1 ingenieur nog 4 inspecteurs aanneemt. Vervolgens bevat deze laatste 1 chef der contrôle, die hier ontbreekt, 9 bouwkundigen en opzichters tegen thans 4, 5 werktuigkundige ambtenaren en 6 hoofdcommiezen, van elk van welke er thans 2 zijn (vergelijk Staatsbl. 1904 nº. 88). Hierbij zijn de Europeesche machinisten van het plan buiten beschouwing gelaten, wier werkkring thans door de depôtchefs en opzichters der werkplaatsen vervuld wordt. Toegegeven wordt dat thans de organisatie vrij krap is, doch die van den heer S. wordt te ruim geacht, evenals de administratiekosten in Nederland ad *f* 50,000 of plm. 8 pCt. der exploitatiekosten, terwijl de Deli-spoorweg daaraan over 1904 slechts *f* 21,000 of 3 pCt. der exploitatiekosten besteedde.

Daarentegen wordt het inlandsch personeel zeer slecht bedacht en wordt uit een vergelijkend overzicht aangetoond dat machinisten, stokers, ongeveer de helft, treinsmeden ongeveer ½, conducteurs 60 à 80 pCt. en remmers 50 pCt. van het loon is toegedacht, dat zij thans genieten. Ook ploegmandoers kosten meer, nl. *f* 25 à *f* 40 's maands tegen *f* 20 à *f* 25 dat uitgetrokken is, terwijl ploegwerkers en poetsers uitgetrokken tegen *f* 15 's maands thans *f* 15 à *f* 22 en *f* 25 krijgen. Voor de uitgetrokken prijzen zou men nauwelijks op Java terecht kunnen: in geen geval kan men er fatsoenlijke elementen voor bekomen in Atjeh, waar de levensstandaard hooger is en de minste koelie *f* 0.50 daags verdient. Daar de loonen in den toelichtenden staat op Afd. VIII (begrooting 1906) zijn opgenomen, had, volgens den heer C., de heer S. ze kunnen weten en wordt aan laatstgenoemde, die plaatselijk niet bekend is, het recht ontzegd om uit te maken dat thans veel te zwaar betaald wordt:

> Ik, die hier al jaren zit, verzeker daartegenover, dat zulks niet het geval is; het kost nu al de grootste moeite bruikbaar personeel te krijgen.

Thans wordt de exploitatie-begrooting nagegaan voor zoover de sobere toelichting critiek mogelijk maakt. Terwijl reeds gewezen is op de te hooge kosten van Europeesch personeel en administratie in Nederland, wordt ook het hoofdstuk D Technisch Bureau en Werkplaatsen (bl. 175) aan een onderzoek onderworpen en door eene berekening, die wij kortheidshalve achterwege laten, aangetoond dat wanneer men bijeen voegt wat besteed zal worden in de werkplaatsen voor onderhoud c.a. van rollend materieel aan gereed geld en magazijnsgoederen (materialen van den lande) dit in het ontwerp S. bedraagt *f* 29,184, waartegenover de algemeene kosten dier werkplaatsen *f* 35,394 zouden bedragen of 121 pCt., terwijl thans die verhouding is 43 pCt. en op de Staatsspoorwegen, Oosterlijnen, Westerlijnen en Sumatra's Westkust respectievelijk 59, 54 en 30 pCt. Voor zulk een kleine werkplaats, als waarmede volstaan kan worden, is alles wat aangaat het personeel veel te weelderig georganiseerd.

Bij de berekening der kosten van onderhoud van het rollend materieel (artt. 33—35) zijn de kilometers in buitengewone treinen af te leggen over het hoofd gezien. Alleen voor ballasttreinen worden deze op 25,000 T.K. berekend, waarbij nog 6500 T.K. voor andere doeleinden, hetgeen te zamen ongeveer 10 pCt. van het aantal kilometers in vasten treindienst geeft. Op het oogenblik is de verhouding van buitengewone tot gewone treinen op de Atjeh-Tram zelfs als 1 : 3, doch dit vindt zijn oorzaak in allerlei diensten, welke thans nog wel, maar later niet meer gevergd zullen worden. De 10 pCt.

vermeerdering wordt echter noodig geacht, zoodat in plaats van op 328,500 op 360,000 T.K. te rekenen valt.

Exclusief het aandeel in de algemeene kosten der werkplaatsen bedroegen bij de Atjeh-Tram de kosten van onderhoud over de laatste jaren per afgelegden T.K. voor locomotieven *f* 0.03, voor rijtuigen en wagens *f* 0.04, te zamen *f* 0.07. Dit maakt voor 360,000 T.K. *f* 25,200. Een hoog percentage, 60 bijv., aannemende voor de algemeene kosten der werkplaats, zoo vindt men voor deze rond *f* 15,000. Wat dus zou mogen kosten *f* 25,200 + *f* 15,000 = *f* 40,200 wordt door den heer S. opgebracht voor *f* 29,184 + *f* 35,394 = *f* 64,578.

Het hoofdstuk F, weg en werken (bl. 176) wordt daarentegen veel te laag begroot. Reeds is gezegd dat men bij de Atjeh-Tram voor het baanonderhoud 1 koelie per K.M. rekent. In Deli waren in 1904 432 ploegarbeiders op 247 K.M. werkzaam, dus bijna 2 per K.M. Desniettemin raamt de heer S voor 450 K.M. lengte slechts 160 ploegarbeiders en 36 mandoers, hetgeen volgens de uitgetrokken loonen *f* 63,900 te laag wordt geoordeeld. Daarbij zijn de loonen te laag, zoodat *f* 70,000 mag gesteld worden voor wat dit hoofdstuk meer zal kosten.

Voor het baanonderhoud is *f* 80 per jaar en per K.M. uitgetrokken. Aan dwarsliggers, waarvan de levensduur op 12 jaren gesteld wordt, zijn er echter per jaar 100 noodig à *f* 1.30, aan ballast 40 M³. à *f* 1 en voor klein ijzerwerk, enz. *f* 10 te zamen *f* 180, waardoor deze post voor 450 K.M. *f* 45,000 hooger is te stellen. Ook wat voor gebouwen en kunstwerken gesteld wordt is te laag, zoodat alles bij elkander, hoofdstuk F *f* 125,000 te laag werd geraamd.

Hoofdstuk G, tractie en materieel, wordt deels te hoog, deels te laag begroot. Terwijl òf een werktuigkundige, òf de depôtchef geschrapt kan worden, is het aantal van 13 machinisten te laag, daar op den eersten dag van den door den heer S. opgezetten treinloop reeds 8 machines in treindienst en 3 reserve-machines onder stoom te zamen 11 machinisten vereischen. Dan zijn er meer stokers dan machinisten noodig en is niet op nachtstokers gerekend. Voorts zijn de loonen te laag, en wordt door bijtelling der buitengewone het aantal treinkilometers hooger. In verband met hetgeen over artt. 33/35 boven gezegd is, komt de heer C. tot de slotsom dat dit hoofdstuk in zijn geheel *f* 10,000 te laag is begroot.

Bij hoofdstuk H, beweging en vervoer, zijn ettelijke inlandsche klerken en stationsbeambten te veel, doch conducteurs en vooral remmers te weinig. Alleen de bergsectie heeft er van deze laatsten een achttal noodig. De tractementen zijn te laag, evenals die der hoofdconducteurs, wier positie gelijk staat met de tegenwoordige treincontroleurs, die een inkomen van *f* 80 à *f* 100 hebben met vrije woning. Daarentegen wordt 100 pCt. der inkomsten voor mijlengelden zeer hoog geacht. Zoo zou een hoofdconducteur 3 cent per afgelegden K.M. krijgen, tegen thans 1½ cent en bij de S.S., waar door grooter snelheid in denzelfden rijtijd meer kilometers afgelegd worden, slechts ¾ cent. Tegen het eindcijfer van dit hoofdstuk bestaat ten slotte geen bezwaar, omdat men er wel mede uit zal komen.

Resumeerende, valt er op de raming *f* 60,000 te besparen voor Europeesch personeel, *f* 25,000 op fabriek en werkplaats en *f* 30,000 op de administratie in Europa, te zamen *f* 115,000, doch zullen weg en werken *f* 125,000, tractie en materieel *f* 10,000 meer kosten, te zamen *f* 135,000. De geraamde exploitatiekosten worden hierdoor *f* 20,000 te laag. Doch de heer C. mist ook eenige posten, in de eerste plaats, die voor onvoorziene uitgaven, waarvoor bij de Atjeh-Tram 10 pCt. is uit te trekken (voor 1906 was de post op *f* 51,000

begroot). Voorts acht hij het geraden een post uit te trekken voor buitengewone schade, waaraan door bandjirs en afschuiving elke spoorweg, en in het bijzonder de Atjeh-Tram, blootstaat. In elk bandjir-seizoen komen zulke schaden voor, zoo bezweek in Jan. jl. na zes jaar stand te hebben gehouden, het middengedeelte der 128 M. lange schroefpaalbrug over de *Kroeng Lebeu* bij *Beureunoen* en bleek de aanvankelijk onbeduidend geachte *Ara Koendoer*-rivier belast te worden met bandjirs uit de *Djamboe Ajer*, die bij Diamantpunt in zee vloeit, hetgeen ten slotte tot den bouw leidde van een nieuwe brug, welke, met de baanverlegging begroot op *f* 50,000, ten laste der exploitatie onderhanden is.

Wat afschuivingen betreft, ingravingen tot 18 M. toe op de bergsectie en dijken tot 18 M. hoog, maken deze allerminst denkbeeldig en tot welke kosten men komen kan, wordt aangetoond met een beroep op het gebeurde in de Anei-kloof ter S. W. K. Voor soortgelijke beschadigingen is voor 1907 in de begrooting van de Atjeh-Tram *f* 25,000 opgebracht [1]), terwijl op diezelfde begrooting *f* 70,000 is uitgetrokken voor „buitengewone werken", welke bij de Staatsspoorwegen gekweten worden uit een afzonderlijk begrootingsartikel: „Uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen".

> Men zal mij zeker niet verdenken van zucht om de begrooting van den heer S. op te willen drijven, wanneer ik voor elk der drie posten, die hij vergeten heeft, onvoorziene zaken, buitengewone schade en buitengewone werken, uittrek *f* 25,000 of te zamen *f* 75,000, d. i. nog niet de helft van hetgeen in de laatste jaren daarvoor werd opgebracht en besteed.
>
> Voegt men hierbij nog het bedrag van *f* 20,000, waarmede volgens de straks gegeven berekening de gewone exploitatiekosten minstens te laag begroot zijn, dan blijkt dat de kosten van het geheele bedrijf, zooals het door den heer S. wordt opgezet met eene verhouding tusschen D.K. en T.K. van 1 : 2 in werkelijkheid een *f* 95,000 of rondweg een ton hooger zullen zijn dan hij becijfert. De exploitatiekosten zullen dan per D.K. bedragen $\frac{623{,}722 + 95{,}000}{164{,}250} = f\,4.40$ in plaats van *f* 3.60. In het gunstigste geval, dat des heeren S.'s stelsel uitvoerbaar ware, moet dus van de in het verschiet gestelde besparing van „drie ton gouds" er al dadelijk één af.

Bij de berekening der i n k o m s t e n vermeldt de heer S. op bl. 184 als voor 1906 geraamd *f* 400,000. Het blijkt nu dat dit cijfer later onder de hand verhoogd is tot *f* 450,000, welk bedrag werd uitgetrokken in art. 95 van het hoofdstuk der Middelen in N.-I. voor dit jaar. In de opbrengst over de jaren 1902—'04, die de heer S. uit de koloniale verslagen heeft overgenomen, zit onder het landsvervoer ook dat ten behoeve van het Departement van Oorlog, hetwelk daarvan verreweg het leeuwendeel vormt; zoo bedroeg het over 1905 bijv. $^{12}/_{13}$ van het geheele landsvervoer. De opbrengst van het militair vervoer voor 1906 is echter n i e t begrepen in de genoemde *f* 450,000. Vergelijking met 1902/04 is mitsdien alleen geoorloofd, wanneer daarbij gevoegd wordt de opbrengst in 1906 verwacht uit het vervoer ten bate van het Dept. van Oorlog, waarvan in de begrootings-bescheiden niets vermeld wordt,

---

[1]) Dit bedrag is vermoedelijk samengesmolten met den post op blz. 57 van begrootingsstuk 1906-07: 4 25 genoemd: onvoorziene uitgaven *f* 49.763, welke evenals die *f* 70.000 voorkomt onder de totale exploitatiekosten ad *f* 834.064. (Red.)

omdat het tegen verrekening geschiedt. Dit vervoer wordt op *f* 134,000 geschat. In een noot op het oorspronkelijk stuk vestigt de heer C. er de aandacht op dat *f* 400,000 slechts *f* 2.70 per D.K. zou geven, hetgeen de heer S. blijkens bl. 169 wel wat heel laag geraamd vond, de werkelijke opbrengst in 1904 ad *f* 425,680 gaf toch *f* 4.35, maar hij aanvaardde het cijfer als te behooren bij den minimum-treindienst, waarvoor de exploitatiekosten op *f* 3.80 per K.M. waren te stellen. Dit had volgens den heer C. niet mogen geschieden en het cijfer had om consequent te blijven, moeten worden verminderd naar gelang van het bij den nieuwen treinloop minder aantal af te leggen treinkilometers. Daar voor 1906 de totale opbrengst feitelijk op *f* 584,000 of *f* 4 per D.K. geraamd is, kan voor een ingekrompen treinloop *f* 2.70 echter wel worden aangehouden en zag de heer C. er geen bezwaar in op dezen grondslag de discussie te aanvaarden.

Als uitgaven heeft de heer S. alleen overgenomen hetgeen aan gereed geld in de begrooting was uitgetrokken. Hierbij moet nog geteld worden de waarde der vermoedelijk te verstrekken magazijnsgoederen, bij het Dept. v. Oorlog bekend als lands-materialen, zooals dwarsliggers, wisselhout, bovenbouw, ijzerwerk, verf, enz. Deze worden eensdeels in N.-I. aangeschaft, anderdeels door uitzending uit Nederland verkregen en voor 1906 geraamd op *f* 89,000. Dit is voor een outsider niet uit de begrooting te lezen en zoo komt het dan dat de op bl. 184 genoemde cijfers worden *f* 584,000 inkomsten tegen *f* 888,000 + *f* 89,000 of *f* 977,000 uitgaven, gevende een nadeelig saldo van *f* 393,000 en niet *f* 488,268, hetgeen nogmaals één ton te veel is.

Op overeenkomstige wijze wordt berekend dat het nadeelig saldo over het dienstjaar 1905 niet *f* 322,000, maar *f* 299,807 bedraagt.

Gelijk heeft de heer S. echter in zooverre, dat tot dusverre de nadeelige saldo's stijgende zijn.

De ongunstige balans van de Atjeh-Tram was al voor dat de heer S. naar de pen greep, ook de Indische Regeering opgevallen. Deze wenschte daarom door het Departement der B. O. W. onderzocht te zien of op de uitgaven niet ware te bezuinigen. Daarop is de exploitatie-begrooting voor het jaar 1907, vergezeld van eene uitvoerige toelichting, waarin post voor post gemotiveerd wordt, in September 1905 aan dat departement ter examinatie aangeboden. Toen het onderzoek, dat aan den hoofd-inspecteur der Staatssporen opgedragen was, plaats had, bevond ik mij te Batavia om zoo noodig mondeling inlichtingen te kunnen verstrekken, hetgeen intusschen niet behoefde.

Het antwoord was afdoende en luidde kortweg, dat geen termen waren gevonden om de begrooting te besnoeien, zijnde bij de samenstelling de zuinigheid reeds zooveel mogelijk betracht. Deze begrooting sluit met een totaal van uitgaven van *f* 833,000 aan geld en *f* 89,000 aan m. v. d. l., te zamen *f* 922,000; evenals over 1906 is hieronder voor buitengewone werken *f* 70,000 aan geld en *f* 16,000 aan m. v. d. l. begrepen.

De gemiddelde lengte in exploitatie is gesteld op 419 K.M. tegen 405 K.M. over het loopende jaar. Desniettemin blijft zij *f* 55,000 onder haar voorgangster, de begrooting over 1906, een gevolg van verschillende bezuinigingen, waaronder een niet gering aandeel toekomt aan den overgang op de *Noord-* en *Oostkust* van steenkolen tot hout als brandstof voor de locomotieven.

De verhouding tusschen D.K. en T.K. — buitengewone inbegrepen — bedraagt daarbij 1 : 5.2, en zonder deze 1 : 4.3.

Deze raming zal zelfs den heer S. bevredigen. Na aftrek der buiten-

gewone werken en onvoorziene zaken — welke hij immers evenmin meeteelt en die te zamen inclusief materialen v. d. l. zijn te stellen op *f* 142,423 — blijft voor de gewone exploitatiekosten rond *f* 781,000 of (bij 152,935 D.K.) per D.K. *f* 5.11.

Bij een verhouding 1 : 5.2 van D.K. tot T.K. worden afgelegd 365 × 450 × 5.2 = 854,100 T.K. Nu zouden volgens den heer S., zie bl. 177, tweede geval, 657,000 treinkilometers kosten *f* 761,692 en 197,100 T.K. meer *f* 0.42 per eenheid of *f* 82,782, te zamen *f* 844,472 of per D.K. (te deelen door 164,500) *f* 5.14, een cijfer dat, vooropgesteld dat de verhouding 1 : 5.2 noodzakelijk is, vrijwel met het actueele van de Atjeh-Tram overeenstemt en dus, commerciëel gesproken, zoo slecht niet is.

In 1907 zal maar gedurende de tweede helft van het jaar het geheele net in exploitatie zijn, over 1908 en volgende jaren evenwel doorloopend; dus zullen de exploitatiekosten in het algemeen hooger moeten worden gesteld. Het geheele net zal dan lang zijn 433 K.M., terwijl de begrooting voor 1907 opgemaakt is voor 419 K.M. in exploitatie. Bij dit geringe verschil kan men, een overeenkomstigen treinenloop vooropstellende, aannemen dat de specifieke kosten gelijk zijn en dus de gewone uitgaven per D.K. *f* 5.11 zullen blijven bedragen. De raming der exploitatiekosten wordt dan voor 1908 en volgende jaren:

a. gewone exploitatiekosten 365 × 433 D.K. à *f* 5.11 ... *f* 807,610
b. onvoorziene zaken en buitengewone werken als voor 1907 „ 142,423

Totaal ..... *f* 950,033

De exploitatiekosten zullen derhalve hoogstens stijgen tot rond *f* 950,000.

Naar gelang meer geregelde toestanden intreden, zal het vervoer ten behoeve van het Departement van Oorlog geleidelijk verminderen en de exploitant zal het als grondslag zijner exploitatierekening op den duur moeten hebben van het betalend vervoer voor particuliere rekening. Men krijgt daarom een veel zuiverder inzicht in de geldelijke gevolgen als alleen dit als inkomst wordt beschouwd, zooals in onderstaand staatje:

Jaar.	K.M. gemiddeld in exploitatie.	Aantal dag-kilometers.	Exploitatie-kosten (buitengewone werken, enz. inbegrepen).	Inkomsten betalend vervoer		Nadeelig saldo.	Toelichtingen.
				Totaal.	per D. K.		
1902 ..	128	46.720	*f* 345.913	*f* 154.138	*f* 3.30	*f* 191.775	Volgens de exploitatie-rekening.
1903 ..	147	53.700	„ 500.449	„ 176.510	„ 3.29	„ 323.939	
1904 ..	268	97.924	„ 682.876	„ 289.653	„ 2.96	„ 393.711	
1905 ..	325	118.866	„ 799.977	„ 363.653	„ 3.06	„ 436.317	
1906 ..	405	147.825	„ 977.000	„ 450.000	„ 3.04	„ 527.000	Volgens de begrooting.
1907 ..	419	152.935	„ 922.000	„ 474.000	„ 3.10	„ 449.000	
1908 ..	433	158.045	„ 950.000	„ 490.000	„ 3.10	„ 460.000	

Hierbij zijn de inkomsten zeer matig, de exploitatiekosten zeer ruim geschat, zoodat geen vrees voor overschrijding behoeft te worden gekoesterd. Het jaar 1906 blijkt een keerpunt in de exploitatie te zullen zijn, waarin het nadeelig saldo een maximum bereikt.

Met elke *f* 0.10, waarmede de opbrengst per D.K. stijgt, nemen de inkomsten in 1908 en volgende jaren met *f* 16,000 rond toe en het is niet aan te nemen dat *f* 3.10 een maximum zou zijn. Wel is in *Groot-Atjeh* in de laatste jaren

het vervoer achteruitgegaan, maar daarentegen staat een flinke vooruitgang ter *Noord-* en *Oostkust*, zooals blijkt uit onderstaand overzicht van de opbrengst van het betalend vervoer per dagkilometer van maand tot maand (bijgewerkt tot 20 Juli 1906) in guldens:

	Groot-Atjeh.				Noord- en Oostkust.			
	1903.	1904.	1905.	1906.	1903.	1904.	1905.	1906.
Januari	4.45⁵	4.40⁵	4.15⁵	3.42⁵	2.09⁵	2.73	2.50	2.44 [1]
Februari	4.37⁵	5.35	4.05⁵	3.20	2.38	2.87⁵	3.24	2.44⁵
Maart	4.03⁵	4.65	3.48⁵	3.20	1.95⁵	2.42⁵	2.16⁵	2.30⁵
April	4.15⁵	4.51	4.19⁵	3.41	1.87⁵	2.08⁵	2.34⁵	2.65
Mei	4.52⁵	4.49⁵	3.61	3.26	2.26	2.03	2.69⁵	2.96
Juni	4.44⁵	4.37	3.56	3.36	2.19⁵	2.18	2.88⁵	3.03
Juli	4.16	4.26⁵	3.74⁵	3.22	2.73	2.04	3.10⁵	3.30
Augustus	4.18⁵	4.08⁵	3.45⁵	(1—20 Juli)	2.97	2.46	3.32⁵	(1—20 Juli)
September ...	4.46	4.05	3.10	—	3.08	2.62	3.34⁵	—
October	4.06⁵	4.04	3.39⁵	—	3.01⁵	2.92⁵	3.41	—
November	4.27⁵	4.23⁵	3.49	—	3.13	2.70⁵	2.74	—
December	4.12⁵	3.79⁵	3.22	—	3.71	2.35	2.92⁵	—
Gemiddeld...	4.27	4.35⁵	3.67	(3.29⁵)	2.54	2.45	2.80⁵	(2.73)

De rekening wordt later gunstiger als voor buitengewone werken niet meer zooveel behoeft te worden uitgegeven, thans nog geraamd op *f* 86,000, doch in later jaren zooals gezegd tot plm. *f* 25,000 terug te brengen. Ook zal het aantal treinkilometers afgelegd in buitengewone treinen (voor 1907 ondersteld 146,000 T.K.) belangrijk verminderen en misschien tot 31,500 zijn te reduceeren. Wil men zoover niet gaan, dan kan men voorloopig eene vermindering met 100,000 K.M. veronderstellen en nu wordt door toepassing van de methode van den heer S. berekend dat zulks op de exploitatie-uitgaven eene besparing van *f* 45,000 zal geven. Stelt men dat inmiddels de opbrengst per D.K. slechts geklommen is tot *f* 3.30, geen optimistisch hoog bedrag, dat in afzienbaren tijd wel bereikt zal worden, dan vermindert het nadeelig saldo uit dien hoofde, zooals boven berekend is, met tweemaal *f* 16,000 of *f* 32,000, hetgeen gevoegd bij de besparingen op buitengewone werken ad *f* 60,000 en op de niet rendeerende buitengewone treinen ad *f* 45,000, te zamen *f* 137,000 geeft, waardoor het nadeelig saldo van *f* 460,000 over 1908 al daalt tot het bedrag van 1903.

Beperking van den gewonen treindienst kan — vooropgesteld dat de omstandigheden, die den tegenwoordigen treinloop vereischen, zulks gedoogen — mede tot bezuiniging leiden, mits slechts zulke treinen worden geschrapt, wier aandeel in de kosten grooter is dan de gemiddelde opbrengst. Dat kosten-aandeel mag evenwel niet voor elken trein worden gesteld op *f* 0.45 per K.M., doch het moet telkenmale worden onderzocht, zooals boven t.o.v. het plan S. plaats vond. Daar werd gevonden, dat bij een gemiddelde van *f* 0.42 per T.K. er toch treinen zijn aan te wijzen, die reeds bij opbrengsten van *f* 0.18 à *f* 0.21 productief zijn, waaruit volgt, dat voor een gemiddelde van *f* 0.45, gelijk in onze raming, dit al het geval kan wezen bij *f* 0.21 à *f* 0.24. Niettemin is voor de buitengewone T.K. een gemiddelde kostprijs van *f* 0.45 aangehouden, aangezien de rekening daarbij over een veel grooter aantal T.K. loopt en men dan mag aannemen, dat elke post van evenredigen invloed is.

[1] Tengevolge van bandjirschade 18 dagen gedeeltelijke stremming in het verkeer op het baanvak *Sigli-Samalangan*.

Blijkens een later toegevoegde noot was de opbrengst in Juni 1906 behalve van de drie reeds genoemde verliesgevende treinen voor I en III*a* onderscheidenlijk *f* 0.42 en *f* 0.44 per T.K., terwijl die der overige treinen varieerde van *f* 0.50 voor tr. XIV tot *f* 0.96^5 voor tr. XVI.

Op het baanvak *Lho-Seumawé—Langsar* was de opbrengst als volgt: tr. X *f* 0.92; XI *f* 0.66; XII *f* 0.69^5, XIII *f* 0.62; XXII *f* 0.76; XXIII *f* 0.68 en XXIV *f* 0.82.

Wat nu het op den duur afnemende n a d e e l i g s a l d o betreft, wordt aangetoond dat men dit niet ten volle als zoodanig mag beschouwen, doch rekening behoort te houden met de verschillende diensten, welke de tram aan het land bewijst, waardoor op andere posten bezuinigd kan worden. Dit wordt thans nagegaan in de onderstelling dat de lijn *Seulimeun—Padang-Tidji* gereed en daarmede de doorgaande verbinding tot stand is gebracht.

		Besparing.
1.	*Gouvernements Marine.* De bereizing van de Noord- en Oostkust door Gouvs. stoomers wordt onnoodig, rekenende dat dit één schip uitspaart, waarvan de kosten gesteld mogen worden op *f* 60,000 per jaar geeft dit	*f* 60,000.—
2.	*Kosten van transport per Kon. Paketvaart Mij.* van reizigers en goederen van Oeleë-Lheuë naar de plaatsen ter Noord- en Oostkust en omgekeerd, globaal geschat	,, 12,000.—
3.	*Subsidie aan de Kon. Paketvaart Mij.* voor het bevaren van een deel der lijn n^0. 1 tusschen Oeleë-Lheuë en Idi, volgens het contract te stellen op	,, 3,400.—
4.	*Kosten van prauwenveeren* op de Noord- en Oostkust. Over 1905 werd daarvoor te Sigli, Lho-Seumawé en Idi te zamen uitgegeven *f* 22,361. In vorige jaren was dit aanmerkelijk meer. Vroeger werd voor reizigers en goederen voor de Noord- en Oostkust driemaal prauwloon betaald. Eens te Oeleë-Lheuë bij aankomst van elders, de tweede maal bij uitvoer aldaar naar de kust en ten derde male op de kust. Later vereischen deze slechts éénmaal prauwloon. De besparing is eerder te laag dan te hoog gesteld op	,, 30,000.—
5.	*Recherchekantoren.* Sigli, Idi en Bajan kunnen voor den algemeenen handel worden gesloten; daarentegen moet Langsar worden opengesteld. Aannemende dat de kosten daarvan tegen die van Bajan opwegen, bespaart men op beide eerstgenoemde	,, 13,200.—
6.	*Onderwijs.* Dank zij de tram kunnen de Europeesche kinderen van Oeleë-Lheuë te Koeta-Radja de school bezoeken, waardoor een afzonderlijke school op eerstgenoemde plaats wordt uitgewonnen en minstens wordt bespaard ...	,, 6,000.—
7.	*Transport te land* van gouvernements reizigers en goederen. Bestond de tram niet, dan zouden tusschen Koeta-Radja, Oeleë-Lheuë en Seulimeum gewone voertuigen gebezigd moeten worden, welke uitgaven thans worden bespaard. Voor de kustplaatsen is die besparing reeds in rekening gebracht bij het zeetransport, terwijl landtransport daar weinig voor zou komen. Het totaal voordeel wordt daarom niet hooger en om een afgerond geheel te krijgen, gesteld op	,, 15,000.—
	Deze zeven posten te zamen	*f* 140,000.—

Dit bedrag geeft aan de totale besparing welke de tram-exploitatie minstens op de overige uitgaven bezorgt. Eigenlijk stelt het voor de in geld omgezette waarde van een deel der diensten, welke het gouvernement voor zich zelf van de tram verlangt; men mag het derhalve beschouwen als de opbrengst van een zeker gedeelte van het landsvervoer. Voorloopig zullen nog verschillende andere diensten gevergd moeten worden, waarop reeds vroeger is gewezen, doch naarmate de algemeene toestand verbetert, zullen zij verminderen en ten slotte geheel ophouden. Omdat mijne berekeningen min of meer de toekomst betreffen, zal ik veronderstellen, dat die toestand eenmaal ingetreden is, en daarom de bate uit het landsvervoer stellen op het vorenberekende bedrag van *f* 140,000. Dit is een juister maatstaf dan de uit het landsvervoer te boeken opbrengst, welke in het beschouwde geval natuurlijk veel minder zou zijn. Het moet in mindering worden gebracht van het boven becijferde nadeelig saldo van *f* 323,000. Men houdt dan over *f* 183,000 als het werkelijk nadeelig saldo.

Dat zulk een nadeelig saldo blijft valt niet te loochenen, doch het is in allen gevalle veel geringer dan een outsider uit Indische begrootingen of Koloniale Verslagen zou afleiden. Om het bedrijf winstgevend te maken, kan niet meer gezocht worden naar bezuiniging, doch het nadeelig saldo zou door vermeerdering van inkomsten moeten verdwijnen. Berekend wordt dat daartoe rond *f* 4.50 in plaats van *f* 3 per D.K. zou moeten worden ontvangen, of 50 pCt. meer. Zulke sprongen in korten tijd zijn zelfs in Ned.-Indië niet onbekend. In de periode 1900—1904 klommen de ontvangsten van de Semarang—Cheribon-tram van *f* 9.21 tot *f* 12.29 per D.K. en van de Madoera-tram van *f* 3.20 tot *f* 4.67 per D.K. Onderzoekt men waaraan die snelle stijging moet worden toegeschreven, dan blijkt het goederenvervoer daarin verreweg het grootste aandeel te hebben. Op Atjeh overweegt het personenvervoer verre (in 1904 *f* 2.18 tegen *f* 0.59 voor het goederenvervoer en in 1905 *f* 2.33 tegen *f* 0.58) en dit geeft geen onbevredigende uitkomst. Op Java bereikten de Kediri en Modjokerto niet eens even groote cijfers als de Atjeh-Tram; doch het goederenvervoer is zoowel absoluut als relatief onbeduidend. Groot-Atjeh voert zoo goed als niets uit; op de Noord- en Oostkust zijn de voornaamste producten peper en pinang. Over 1904 werd hiervan respectievelijk verscheept 90,000 en 120,000 pikols, in gewicht zoowat evenveel als de oogst van een paar suikerfabrieken op Java. Een deel gaat bovendien te water, doch al zou de oogst verdubbelen en alles per tram gaan, dan nog is de hoeveelheid in verband met de lengte der lijn gering. Men hoede zich voor overdreven verwachtingen in deze. De sluiting der drie boven sub 5 genoemde havens zal van gunstiger invloed zijn op het goederenvervoer. Wat thans per stoomer te Sigli bijv. aangebracht en vandaar uitgevoerd wordt, zal dan den weg over Lho-Seumawé of Oeleë-Lheuë moeten volgen. Door meer goederen over grooter vervoerafstand snijdt hier het mes aan twee kanten. De bate is echter moeilijk onder cijfers te brengen.

Om evenwel een gemiddelde opbrengst van *f* 4.50 per D.K. te halen, zal die uit het goederenvervoer bij thans vergeleken, zeker met 150 pCt. moeten toenemen of rond met *f* 1. Men houdt dan *f* 3 voor het personen-vervoer over, wat in de naaste toekomst vrijwel de grens schijnt, die bereikbaar is, terwijl de hoogere opbrengst van het goederenvervoer, voor zoover de heer C. de zaak overziet, niet te verwachten is uit de stijging, waarop onder de gegeven omstandigheden stellig gerekend mag worden. Men zal daartoe moeten streven naar het kweeken van andere exportproducten, die massaal vervoer geven als de suiker op Java. In die richting is men reeds doende door de aanmoediging,

die de copra-cultuur ondervindt. Ook is men in de afdeeling *Bajan* begonnen met het planten van getah, waaruit wel nimmer massaal vervoer zal ontstaan, doch dat als kostbaar product een hoog tarief kan verdragen. Gelukt dat of slaagt de petroleum-industrie dan kan, al zal het in het beste geval nog geruimen tijd duren, de Atjeh-Tram een loonend bedrijf worden, maar anders zal steeds met verlies worden gewerkt en men zich tevreden moeten stellen met de indirecte voordeelen die de tram verschaft voor de pacificatie en daarna voor de wederoprichting van land en volk, welke met een jaarlijksch deficit van hoogstens een paar ton niet te duur gekocht zijn.

Daar door den heer Snethlage gesproken was over de Bosnische spoorwegen, ontleent de heer C. eenige bijzonderheden aan een werk van den Ingenieur bij die lijnen Zezula: „Im Bereich der Schmalspur", dat in 1893 werd uitgegeven. Daaruit blijkt de verrassende vooruitgang dier lijnen en wordt een staatje ontleend van de verkeersdichtheid — naar welke het verkeer wordt afgemeten per jaarkilometer van 1880 tot 1891. De heer Caspersz vulde dit aan met overeenkomstige cijfers voor Java en Atjeh:

	Totaal vervoerde		Specifiek verkeer	
	reizigers.	tonnen betalende goederen.	personen.	tonnen betalende goederen.
1880	57,105	18,248	39,909	17,707
1881	43,028	13,840	27,889	10,152
1882	91,728	34,421	64,425	29,234
1883	79,534	36,784	39,753	22,973
1884	141,527	47,800	51,623	26,997
1885	181,765	53,989	56,457	31,225
1886	183,596	69,379	57,003	50,971
1887	183,111	72,869	55,757	34,340
1888	187,681	86,010	54,932	44,566
1889	198,978	109,313	56,013	54,570
1890	218,899	164,654	64,649	72,059
1891	254,669	172,935	73,271	65,817
1904 Semarang—Joana			122,610	43,188
1904 Semarang—Cheribon			127,750	57,825
1904 Soerabaja—Goendih			99,552	38,328
1904 Madoera			73,200	31,108
1905 Atjeh, betalend vervoer			61,260	4,334
Idem totaal			71,031	8,070

De toeneming was ook op de Bosnische spoorwegen het sterkst bij het goederenvervoer en verviervoudigde in die elf jaar tegen dat het reizigersvervoer nog slechts even verdubbelde. De heer S. zegt dat de meer commerciëele exploitatie der Bosnische sporen in 1888 begonnen zou zijn, waardoor het nadeelig saldo thans in een voordeelig zou zijn omgezet, gevende 2 à 3 pCt. van het aanlegkapitaal. Dit kan intusschen de eenige reden niet geweest zijn. Zeer zeker zal zij er toe hebben bijgedragen, maar de hoofdoorzaak moet gezocht worden in den kolossalen vooruitgang van het vervoer in de twee op 1888 volgende jaren toen het personenvervoer steeg met 30 en het goederenvervoer met 60 pCt. en de inkomsten naar rato moesten vermeerderen. Daar de Bosnische spoorwegen alzoo geëxploiteerd zijn onder uiterst gunstige op Atjeh voorloopig nog ondenkbare voorwaarden, gaat eene vergelijking met de Atjeh-Tram in geen enkel opzicht op. De heer Caspersz durft evenwel verklaren, dat als de inkomsten op dit net zoo veel konden toenemen als op

de Bosnische sporen, even goed als daar binnen eenige jaren winst zou worden gemaakt.

Op één punt wil hij een beroep op de Bosnische sporen aanvaarden; zij leveren het bewijs, dat de militaire leiding „commerciëel" beheer niet uitsluit, want zij moeten minstens vijf jaar na den aanvang der commercieele exploitatie, toen reeds winsten werden geboekt, onder militair beheer hebben gestaan, daar Zezula in 1893 zijn boek opdraagt aan een Generaal, die chef dier spoorwegen is. Dit wordt gereleveerd, daar allicht de meening zou kunnen postvatten dat in 1888 de commercieele exploitatie begon, o m d a t met het militair beheer gebroken werd en uit dien hoofde dezelfde weg t. o. van de Atjeh-Tram behoort te worden ingeslagen [1]).

Stemt men toe, dat de exploitatie van de Atjeh-Tram voorloopig althans verlies zal opleveren, dan moet ook de Staat en niet eene particuliere maatschappij zich daarmede belasten, omdat anders eerstgenoemde behalve voor dat verlies ook de kosten moet voldoen die de laatste in rekening zou brengen als vergoeding voor haar verrichte diensten, terwijl er geen afdoende grond bestaat om te veronderstellen dat het exploitatieverlies evenveel verminderen zal. Bovendien zijn er tal van andere bedenkingen tegen. zooals de vele zwarigheden die het in zal hebben om eene overeenkomst te ontwerpen, waarbij de Staat geen kans loopt op een goeden dag dupe te worden en de kans op conflicten bij de uitoefening van het dagelijksch bedrijf.

Om bijv. één enkel teer punt aan te roeren, de dekkings-quaestie. Het militair bestuur maakt uit op welke trajecten de treinen met militaire dekking moeten rijden en de baanwerken tijdens den arbeid op gelijke wijze beschermd moeten worden. Daarover nu wordt zeer verschillend geoordeeld; zij die geen deel uitmaken van het bestuur en dientengevolge spreken met halve of in het geheel geen kennis van zaken, vinden gewoonlijk, dat men veel te krap is met het geven van dekking en dikwijls op onverantwoordelijke wijze waagt. Al zou een staatsexploitant er voor zich zelven precies zoo over denken, hij zal het wel laten daarover het bestuur in moeilijkheden te brengen door bijv. te dreigen met staking van den dienst op de baanvakken, welke naar zijne opvatting tegen die van het bestuur in wèl dekking vereischen.

Integendeel, hij zal het personeel aansporen ook daarop rustig zijn dienst te doen en geen angst te koesteren, en het er van weten te overtuigen, dat het bestuur zijn maatregelen niet klakkeloos neemt. Handelde hij anders, hij zou onverwijld worden vervangen en er zijn positie bij verspelen.

Na nog verder de bezwaren geschetst te hebben, die eventueele klachten over de exploitatie bij eene directie in Nederland zouden hebben, waarbij misschien weer hoogere machten in den arm genomen zouden worden en het getuigenis aangehaald te hebben van den technischen adviseur van den Deli-spoorweg, die tijdens een bezoek aan de Atjeh-Tram na de toestanden te hebben leeren kennen, eveneens het oogenblik nog niet gekomen achtte om haar in particuliere handen te doen overgaan, acht de heer C. voor Atjeh Staatsexploitatie aangewezen.

---

[1]) Zooals uit nieuwere berichten over de Bosnische spoorwegen blijkt, die wij in de December-aflevering van dit tijdschrift hebben opgenomen (zie o. a. bl. 1882), ging het militair beheer in 1895 in het burgerlijke over, waarbij het beheer dezer banen een directie vormt, als onderdeel der Oostenrijksch-Hongaarsche Staatsspoorwegen.

In dat geval stelt de heer S. (bl. 169, 1e regel) als voorwaarde dat het beheer opgedragen wordt aan een „kundig" Staatsambtenaar met zeer ruime bevoegdheden *slechts* beperkt door toezicht van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur. Na gewezen te hebben op het overbodige van het door hem tusschen aanhalingsteekens geplaatste woord, alsof het de gewoonte zou zijn onbekwame personen te kiezen, wordt de mogelijkheid van de tweede voorwaarde betwijfeld. In te technische en comptabele zaken kan men, al stelt men ook nog zooveel vertrouwen in den exploitatiechef, hem moeilijk bij belangrijke quaesties het laatste woord laten. Overigens is de eisch in strijd met de algemeene bestuursbeginselen in Ned.-Indië, die per se oppertoezicht door den Departementschef vorderen. Ook bij particuliere maatschappijen komen bij zaken van gewicht directies of commissarissen te pas.

De exploitatie geniet onder het tegenwoordig stelsel een mate van zelfstandigheid zoo ruim als men maar wenschen kan en met de gehuldigde bestuursbeginselen vereenigbaar is. De algemeene reglementen voor spoor- en tramwegen zijn ingevolge St. 1893 n°. 274 op de Atjeh-Tram niet van toepassing. De algemeene bepalingen voor den dienst worden door den Gouverneur vastgesteld zonder dat het Departement van Oorlog er bemoeienis mede heeft; terwijl ook het personeel dat eene bezoldiging beneden *f* 220 's maands geniet door hem wordt benoemd en ontslagen, enz. Het Dept. heeft alleen de opperste technische en administratieve leiding behouden, die op zeer vrijzinnige wijze, zonder zich met kleinigheden in te laten, wordt uitgeoefend.

Indien de resultaten niet beter zijn, het licht waarlijk niet hier aan, dat de exploitatie te kort gehouden wordt. In dat opzicht bevindt zij zich ongetwijfeld in veel gunstiger condities dan de meeste andere spoor- of tram-exploitatiën.

Wordt de Atjeh-Tram gebracht onder het Departement der Burgerlijke Openbare Werken of onder het nieuw op te richten departement van verkeersmiddelen, dan zal waarschijnlijk een groot deel dier zelfstandigheid worden ingeboet. Men kan den Civielen en Militairen Gouverneur in dat geval onmogelijk zooveel zegschap laten als hij thans bezit. Tal van zaken, die nu hier afgedaan worden, zullen te Batavia beslist moeten worden. Daarom verdient het m. i. aanbeveling om, zoolang in Atjeh nog militair bestuur wordt uitgeoefend, de zaken te laten gelijk zij zijn en het beheer van de Atjeh-Tram onder het Dept. v. O. te houden. Dit staat in geen enkel opzicht eene geleidelijke ontwikkeling of een zuinig bedrijf in den weg. Bovendien is de exploitatie vrij eenvoudig; ingewikkelde commerciëele vraagstukken, welke een diepgaande kennis van het spoorwegwezen verlangen, doen zich tengevolge van het zwakke verkeer niet voor.

Tot besluit worden nog eenige opmerkingen over het exploitatie-programma gemaakt. Daaruit blijkt dat het personeel tot een minimum is teruggebracht; alleen de hoofdstations zijn bezet. Zooals de dienst ingericht is, vormt de trein eigenlijk een ambulant station. Daardoor kan overal onderweg stukgoed en bagage worden aangenomen en gelost. De afzenders of geadresseerden zijn evenwel verplicht zelf voor het in- en uitladen te zorgen. Het tarief is opgemaakt volgens eenheden van 100 K.G. (voor ijs 10 K.G.) en binnen die grenzen wordt het gewicht geschat. De heer C. geeft hier zelfs de voorkeur aan boven het denkbeeld van den heer S. om naar omvang te bevrachten met eenheden van 100 dM^3. Als vast beginsel is een toeslag van 10 cents per 100 K.G. aangenomen; overigens is het tarief per 100 K.G. gesteld op $^1/_{20}$ van de vracht voor een afgehuurden gesloten wagen van 4 ton laadvermogen. Vrijdom

van bagage is alleen toegelaten voor hetgeen zonder hinder in het rijtuig medegenomen kan worden, eene bepaling voor passergangers mild toegepast. Het beginsel van uniforme bevrachting is behoudens enkele uitzonderingen aangehouden. Voor een open goederenwagen is het tarief gesteld op $\frac{2}{3}$ van dat van een gesloten wagen. Op den duur zal men in Atjeh tot het classificatiesysteem overgaan, doch het beste is daarmede te wachten tot de geheele lijn eenigen tijd in exploitatie is en aard en omvang van het goederenvervoer bekend zijn.

Het bestaande tarief moet niet anders worden beschouwd dan als overgangstarief. Aan den terecht gestelden eisch van sterk differentieel te zijn, beantwoordt het intusschen ten volle, zooals blijkt uit onderstaand staatje:

Traject.	Afstand in K.M.	Vrachten voor een gesloten wagen in guldens.	Vracht per K.M. in centen.
Sigli—Samalangan	61	15	25 [1]
,, —Bireum	100	21	21
,, —Lho-Seumawé	158	25	16
,, —Idi	256	28	11
,, —Langsar	321	28	9

Intusschen is dit voordeel meer van theoretische dan practische beteekenis, daar in 1905 de gemiddelde vervoerafstand slechts 38 K.M. bedroeg; na de sluiting der havens Sigli, Idi en Bajan zal vervoer over grooter afstanden ontstaan.

De bevrachting van reizigers heeft volgens kilometrisch tarief plaats naar rato van 4, 3 en 2 cents per K.M., al naar gelang van de klasse, afgerond tot veelvouden van 20, 15 en 10 cents. Voor het traject *Oeloë-Lheuë—Koeta-Radja* geldt een speciaal en voor mindere militairen een verlaagd tarief.

De instapwagen in een noot op bl. 173 door den heer S. aanbevolen, kan volgens den heer C. gemist worden, daar er geen bezwaar tegen is om evenals nu de plaatsbewijzen gedurende den rit door den conducteur te doen verkoopen, met behulp van souche-boekjes.

Aan het slot zijner beschouwingen vat de heer Caspersz deze als volgt te zamen:

1°. Het stelsel S. is vooreerst onuitvoerbaar.

2°. De financiëele resultaten worden geheel verkeerd voorgesteld.

3°. Er wordt geen enkel onbekend gezichtspunt geopend.

De voor Indische exploitatie ,,nieuwe", doch elders proefhoudend gebleken denkbeelden zijn, zonder dat de heer S. er iets van gemerkt heeft, op de *Atjeh-Tram* bereids lang toegepast.

4°. Er bestaat geen aanleiding om op grond van het opstel des heeren S. verandering in de wijze van exploitatie te brengen.

,,Niet bloot copiëeren" — maar ,,zelfstandig ontwerpen", aanpassende aan de Atjehsche toestanden — onder deze vlag is altijd gevaren en daarom maak ik die woorden van den heer S. met instemming ook tot de mijne; doch dan ook niet geoordeeld alvorens zich van Atjehsche toestanden behoorlijk op de hoogte te hebben gesteld.

De Chef der Exploitatie,
(*w.g.*) G. P. J. Caspersz.

Koeta-Radja, 3 Mei 1906.

[1] Geldt voor kleinere afstanden, behouden n minimum van *f* 3 per wagenlading.

VARIA.

DE OORSPRONG VAN HET ANNAMIETISCHE VOLK.

Met een hoffelijk: „Mesdames, Monsieur le Président, Messieurs", ving op de koloniale Tentoonstelling te Marseille de heer Le Quang Nhut, gewestelijk afgevaardigde van Cochin-China, in onberispelijk Fransch eene voordracht aan over dit onderwerp, welke hieronder vertaald uit de *Revue Indo-Chinoise* van 15 Sept. jl. wordt overgenomen:

Het is mij een groote eer om voor zulk een uitgelezen gehoor te mogen spreken over den oorsprong van het Annamietische volk. Vooraf roep ik uwe toegevendheid in over de onvoldoende wijze, waarop ik dit onderwerp zal behandelen, dat verdiende ontvouwd te worden door iemand, die beter dan ik op de hoogte is van de eigenaardigheden der Fransche taal.

Twintig eeuwen vóór de Christelijke jaartelling leefde er in de zuidelijke bergstreken van China, in een gebied, thans samengesteld uit Boven-Tonkin, Zuid-Yunnan, het Zuiden van Kwangsi en het Zuidwesten van Kwantoeng, een volk, dat in de Chineesche jaarboeken de Sjao-Tsji wordt genoemd.

Deze uitdrukking, die „gespreide teenen" beteekent, werd op dit volk toegepast omdat bij de menschen van dit ras de groote teen op aanmerkelijke wijze van de andere teenen afstond.

Dit onderscheidingsteeken is niet meer, als in de aanvankelijke tijden onzer geschiedenis, een in het oog springend kenmerk van ons ras, want door kruising is het verloren gegaan. Niettemin komt het af en toe in enkele op zichzelf staande gevallen voor en het is gemakkelijk om, zelfs in Cochin-China, dit kenmerkende onderscheidingsteeken van de oude Sjiao-Tsji terug te vinden.

De eerste bijzonderheden uit de geschiedenis van dit volk, zijn evenals die van alle volken, omgeven door een tal van legenden. Vele schrijvers hebben die reeds medegedeeld, en ik zal er niet bij stilstaan.

Intusschen zal ik dit aanstippen, dat de Sjiao-Tsji bijgeloovig waren, dat zij tempels bezaten, dat zij dieren offerden aan de genii, denkbeeldige persoonsverbeeldingen der geheimzinnige natuurkrachten. De Sjiao-Tsji tatoeëerden zich het lichaam en leefden van jacht en vischvangst. Zij gelijken in deze volkomen op de Muongs van Tonkin en op de Khas van den Annamietischen bergketen, langs de grenzen van Laos.

Reeds zeer vroeg maakte Annam de begeerigheid van China gaande. Ongeveer een eeuw v. C. werd het door zijn machtigen nabuur veroverd en gedurende een duizend-tal jaren van 110 v. C. tot 931 der Christelijke jaartelling, bleef het land van Annam onder de voogdij van China, evenwel niet, zonder dat menigmaal, vooral in de eerste tijden, de vaan des opstands werd geheven. Deze vaderlandslievende pogingen bleven zonder resultaat; de veroveraar was te sterk en de Annamiet moest zich in zijn lot schikken. Voor eeuwen onmachtig om zichzelf te zijn, behield hij niettemin een krachtig nationaal gevoel en al moge de Chineesche opvoeding hem onderwezen en beschaafd hebben en

smaak voor kunst en letteren hebben ingeboezemd, deze is er niet in geslaagd, deze strevingen van het ras te vernieten, zij zal hem nooit „ontannamieten". En hoe krachtig waren toch de pogingen der vertegenwoordigers van het Chineesche gouvernement, om den Sjiao-Tsji de beschaving van den overheerscher in te prenten.

Zachtmoedig, matig en gastvrij, doch luchthartig, veranderlijk en geneigd tot opstand, was het wel moeilijk om hen te buigen naar de gewoonten en plichtplegingen van China; nog moeilijker was het hen te brengen tot de bearbeiding van den grond. Meerendeels levend van jacht en vischvangst, beminden de Sjiao-Tsji de vrijheid in alles en overal. Zij weigerden de zeden en gewoonten van het Hemelsche Rijk over te nemen, schoren zich het hoofd, namen de godsdienstige voorschriften niet in acht en de overheid moest met gestrengheid optreden en zelfs geweld gebruiken om dit ruw en aan geen tucht gewende volk te beschaven.

Terwijl zij lichamelijk weinig krachtig waren en ontbloot van den geest, waardoor nijvere rassen zich onderscheiden, bezaten de Sjiao-Tsji geen goede oorlogstuigen en waren hunne wapenen onbeholpen. Toch vreesden zij niet met lans en pijl in het strijdperk te treden: want zij hadden bondgenooten in de ondoordringbare bosschen, die het land bedekten, in de slangen, de tijgers en andere wilde dieren, in de onverdragelijke zomerhitte en in de koorts en alle moeras-ziekten, welke deze vergezellen. En indien zij de vreemde overheersching niet hebben kunnen beletten, indien zij daar slechts een flauwen ja te flauwen en bijna onbeteekenenden weerstand aan hebben geboden, dan is zulks niet toe te schrijven aan een kleinmoedig karakter, maar wel aan den naijver van hun voormannen, aan den geest van onafhankelijkheid, welke dezen niet veroorloofde van persoonlijke aanspraken afstand te doen, om zich te scharen onder een enkel man, die geschikt was om ze te leiden.

Om het land in rust te houden en het daadwerkelijk bij het Hemelsche Rijk in te lijven, maakte het Chineesche gouvernement gebruik van de middelen van kolonisatie en assimilatie, welke het in zijn macht had. Met het oog daarop werd het koninkrijk Annam verdeeld in negen provinciën, elk bestuurd door inheemsche mandarijnen dan wel door Chineezen, doch allen ondergeschikt aan den door den Keizer aangestelden Landvoogd. Na de verdeeling in provinciën, kwam de Chineesche immigratie en de vermenging der beide rassen door huwelijk. De meeste tot ballingschap veroordeelden werden naar de geannexeerde landstreken gezonden, zij namen er inlandsche vrouwen en de Chineesche soldaten deden dit ook. Deze huwelijken werden gewettigd om den band van den man met zijn nieuwe familie te versterken. Toen kwamen de pogingen om dit volk van jagers en visschers aan den grond te hechten; de landbouw werd hun geleerd. En het was op die wijze dat het Annamietische volk, door verstandige leiding, doch soms ook zeer hardhandig, langzamerhand zijn geest bepaalde bij landbouw en handel. Nog geen eeuw verliep of op menige plaats had het koortsverbreidende woud en het ongezonde moeras plaats gemaakt voor vruchtdragende velden, welke dat maatschappelijk welzijn ontwikkelen, hetwelk geschikt is om den drang naar vrede in de gemoederen aan te kweeken.

Ondanks de dikwerf lofwaardige pogingen van het Chineesche Rijk, ondanks zijn bestuur, dat over het geheel zich kenschetste door een betrekkelijk gelukkigen toestand van het volk, was de geest van onafhankelijkheid en opstand in geenen deele uitgedoofd. Eene algemeene opstand, die trouwens op verschillende kleinere beroeringen volgde, barstte in Tonkin in 968 n. C uit en het inlandsche opperhoofd Dinh-bo-Lanh legde de grondslagen van eene nationale Annamietische dynastie. Er kwamen vier dynastiën na elkander en acht-

en-twintig daartoe behoorende koningen volgden elkander op den troon op: de beide eerste dynastiën regeerden niet lang, doch de derde, die der Ly, heerschte van 1010 tot 1225 en droeg de macht over in de familie Tran, welke haar tot 1402 behield. Hoewel feitelijk onafhankelijk, hadden de Annamietische heerschers aanvankelijk nog steeds van den Zoon des Hemels hun aanstelling en zegel ontvangen en zonden zij hem schatting; doch ten slotte werden deze blijken van leenmanschap door hen achterwege gelaten.

In 1408 heroverde de Chineesche Ming-dynastie het land tot aan de Roode Rivier. Maar de inwoners van Tonkin, onderworpen aan een onrechtvaardig en kwellend bestuur, verzetten zich op aansporing van generaal Lê-Loi, die de Chineesche garnizoenen verdreef en zich tot koning deed uitroepen (1427). De dynastie der Lê vestigde haar residentie in Hanoi en onderwierp zich uit eigen beweging aan de keizerlijke investituur.

Een der opvolgers van Lê-Loi maakte zich meester van twee provincies van Ciampa, een koninkrijk, waarvan het gebied ongeveer het tegenwoordige Beneden-Cochin-China besloeg en omstreeks dertig jaar later kwamen Annamietische kolonisten zich daar vestigen.

In de zestiende eeuw betwistte de machtige familie der Mak de kroon aan de dynastie der Lê, die in een bloedigen burgeroorlog (1529—1591) de overhand behielden.

In 1600 verdeelde koning Lê-duy-Tan zijne staten in twee onderkoningschappen. Dit was eene ware ontwrichting der Annamietische monarchie, waarvan het gevolg was dat de oude dynastie der Lê geleidelijk verzwakte, totdat zij geheel verdween, tegen het einde der 18de eeuw ten ondergebracht door een verbazend oproer, dat van de Tay-Son (bergen van het westen), een naam, welke de rebellen hadden aangenomen als herinnering aan de bergen, waar zij hun eerste voordeelen behaald hadden. Het geluk was dezen opstandelingen gunstig. Hué, de hoofdstad van Annam viel, evenals het grootste deel van Cochin-China, in hunne macht.

Prins Sjia-Long, eerste koning uit de dynastie der Nguyen, welke thans nog in Annam regeert, had weldra niet meer in zijn bezit dan Saigon en het grondgebied dat daarbij behoorde. De Tay-Son begonnen toen Tonkin te bezetten; in 1785 waren zij meester van dit land en hun aanvoerder liet zich te Hanoi als koning erkennen. De wettige koning, Lê-tsjièn Thong, nam de vlucht en verborg zich bij landlieden; zijn moeder en zijn oudste zoon, de vermoedelijke troonopvolger, namen de wijk naar China en wisten daar zelfs het zenden van een hulpleger uit te lokken, dat tot Hanoi doordrong, doch door de Tay-Son verslagen werd. Het hof van Peking verleende aan deze laatsten de investituur.

Het was op dit tijdstip, dat koning Sjia-Long aan den bisschop van Adran, Monseigneur Pigneau de Behaine, opdroeg om zich naar Frankrijk te begeven ten einde om hulp te smeeken en versterking te verkrijgen. Deze prelaat vertrok in 1785 uit Tonkin, vergezeld van den zoon van Sjia-Long, twee mandarijnen en verscheidene Annamieten. Te Versailles aangekomen, wist hij Z. M. Lodewijk XVI over te halen om met den onttroonden vorst eene overeenkomst te sluiten, waarbij de Koning van Frankrijk aan den Annamietischen pretendent 20 oorlogsschepen, 7 regimenten, geld en krijgsvoorraad beloofde, waarvoor deze in ruil aan Frankrijk de baai van Tourane en eenige eilanden moest afstaan, alsmede een leger van 40,000 man, in geval de Fransche bezittingen in Azië bedreigd werden. Een misverstand met den Gouverneur van Pondichéry en later de Revolutie verhinderden Frankrijk aan deze overeenkomst gevolg te geven; maar de Bisschop bracht eenige Fransche officieren mede naar Cochin-China, die de inlandsche soldaten onderricht gaven, de ver-

sterkingen op Europeesche wijze inrichtten, gelukkige gevechten met de indringers leverden, Ciampa (1789) en Midden Cochin-China (1793—1801) veroverden en Sjia-Long, die tot keizer werd uitgeroepen, hielpen om, dank zij den steun hunner wapenen, zich van Tonkin meester te maken. Sjia-Long regeerde tot 1820.

Hier, dames, mijnheer de Voorzitter en heeren moet ik u, na de groote figuur, welke Sjia-Long was, mijn hulde gebracht te hebben, vergunning vragen om op te houden, want ik zou de daden van zijn opvolgers: Minh-Mang, Thiêu-Tri en Tu-Duc niet willen beoordeelen. Het zou te pijnlijk voor mij zijn u te moeten verklaren dat Annamietische souvereinen, die overigens een grooten naam hebben achtergelaten in de geschiedenis van mijn land, zich in het geheel niet bekommerden om bezworen trouw. Ik geloof dat het ook niet noodig zal zijn om in deze uitnemende vergadering, de tegenmaatregelen ter sprake te brengen, waartoe Frankrijk de toevlucht moest nemen, om aan die monarchen de beloften in herinnering te brengen, die zij veinsden vergeten te hebben, maatregelen, welke als ontknooping in 1859 de verovering van Cochin-China en in 1883 de instelling van het Fransche protectoraat over Annam-Tonkin tengevolge hadden.

Uit een gevoel van behoorlijkheid, dat u zult gelieven te begrijpen, vraag ik u daarom vergunning hier dit vluchtig overzicht van de geschiedenis van Annam te besluiten.

Moge het mij slechts vergund zijn er aan toe te voegen dat de Annamieten, zoowel die uit Tonkin, als uit Annam en Cochin-China, die meerendeels den oorsprong hunner voorvaderen kennen, gevoel hebben voor het groote verschil in behandeling volgens de wijze van kolonisatie door China als overheerscher in praktijk gebracht en die, waarvan Frankrijk zich tot dusver heeft bediend.

Die behandeling, moet ik zeggen, is door het tegenwoordige Annamietische volk altijd met een zucht van verlichting en een gevoel van geluk aanvaard, welke het niet zoekt te verbergen. Er heerscht dan ook overal in Indo-China een welstand, die in de laatste jaren alleen door atmospherische natuurverschijnselen werd verstoord.

Uit naam van mijne landgenooten breng ik hier in het openbaar hulde aan het groote Frankrijk, dat ik altijd roem en voorspoed toewensch.

Naschrift. In verband met de overlevering omtrent de Sjao-Tsji dient te worden opgemerkt dat deze in het licht der wetenschap een geheel ander aanzien krijgt. Volgens een bij hetzelfde tijdschrift gevoegd *Bulletin médical* is dokter Talbot, majoor van den geneeskundigen dienst bij de koloniale troepen, van oordeel dat men hier te doen heeft met een soort van kenteeken van lepra, dat nu nog veelvuldig wordt aangetroffen. Wanneer de voetzolen door een soort van zenuw-lepra worden aangedaan, wordt een van de bewegingsspieren van de groote teen geatrophieerd en gaat dit lichaamsdeel geheel scheef staan. Daar dit den vasten stand bij het loopen niet veel hindert, wordt er gewoonlijk weinig acht opgeslagen, terwijl veelal ook geen litteekens of andere aanwijzingen van den ziekelijken toestand voorkomen. Het is hier de plaats niet om meer uit dit opstel aan te halen, doch wel blijkt dat de inlandsche mandarijnen, die hechten aan de overlevering niet willen gelooven, dat men hier met een ziekelijk verschijnsel te doen heeft. Zeker is het merkwaardig, dat hierdoor het bestaan van die soort van lepra tot 25 eeuwen vóór onze jaartelling wordt bewezen.

VERPLEGING VAN BATAVIASCHE LEPRALIJDERS.

Bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1907 in de Tweede Kamer werd door den afgevaardigde Van Kol geklaagd, dat door de Indische regeering niets werd verricht tot bestrijding van de lepra en er op gewezen, dat daarom onlangs door 2 particuliere geneesheeren te Batavia een beroep werd gedaan op de openbare liefdadigheid, om die vreeselijke ziekte te bestrijden.

Ook door de afgevaardigden Blooker en Bogaardt werd aangedrongen op krachtiger optreden van de regeering tegen de lepra.

De Minister Fock verklaarde in zijn antwoord de klacht van den heer Van Kol overdreven, herinnerde er aan, dat er te Pelantoengan een gouvernements-inrichting voor lepralijders bestaat en deelde mede, dat bovendien het particulier initiatief wordt gesteund. De beide bedoelde geneesheeren, J. D. Käyser en Kiewiet de Jonge, hadden toch in de nieuwe regeling op de particuliere ziekenhuizen (Staatsblad 276 van 1906) aanleiding gevonden om medewerking van particuliere zijde op te roepen met het voornemen om, wanneer hun voldoende particuliere steun werd verleend, eene gouvernements-subsidie te vragen, welke, indien hun plan daarvoor in de termen valt, hun natuurlijk niet zal worden geweigerd. Bovendien wordt ook overwogen, hoe het mogelijk is van gouvernementswege meer te doen voor lepra-bestrijding, waarvoor het Britsch-Indische stelsel zeker ter navolging in aanmerking komt, omdat daarmede met minder kosten meer te bereiken is.

Wij laten de zeer sympathieke oproeping van de energieke Bataviasche geneesheeren hieronder in haar geheel volgen.

Een oproeping tot medewerking

Iedereen zal toegeven, dat de lepra een geesel is voor het land, waar zij heerscht; wij behoeven dus niet veel woorden te verspillen, om duidelijk te maken, dat de plaats onzer inwoning gasten herbergt, die wij daarin gaarne zouden missen. Dat hier lepra voorkomt, zal een ieder wel weten, maar dat deze vreeselijkste aller ziekten hier veelvuldig wordt aangetroffen, is slechts aan weinigen bekend.

Onder die weinigen behooren de ondergeteekenden, die door hun werkkring in dit opzicht meer ervaring opdoen dan de meeste anderen; welnu, onze schatting over het aantal lepralijders is, dat men zeker niet overdrijft, als men het voor Batavia alleen op 200 begroot. Wij weten zeer wel, dat wij door die raming in conflict komen met de officieele waarheid, die in de geheele residentie Batavia veel minder lepralijders kent; wij kennen er beiden een heele schaar, die officieel absoluut onbekend zijn. Waarom wij die dan niet aan het bestuur opgeven? Wel eenvoudig, omdat we dat niet mogen doen; dit is ons door onzen ambtseed volstrekt onmogelijk gemaakt. Lepra toch behoort — ook al weer officieel — niet tot de besmettelijke ziekten, zooals pokken, cholera, pest en diphtheritis; zij staat voor de wet op één lijn met ieder ander, totaal onschuldig lijden; wij moeten dus ten aanzien van deze patiënten onzen ambtseed als bindend beschouwen en mogen aan niemand doen blijken, dat dergelijke lijders gevaarlijk kunnen zijn voor de maatschappij.

Menigeen zal allicht denken, dat hijzelf wel kan zien of iemand melaatsch is of niet, maar dan bedriegt men zich deerlijk; de lepra is in menig stadium volstrekt niet door leeken als zoodanig te herkennen, en wij zien dan ook heel wat van die lijders in de gewone maatschappij leven en werken, zonder dat ook maar de geringste voorzorgs- of voorzichtigheidsmaatregelen worden

in acht genomen. Daar is op het oogenblik niets aan te doen; men kan de patiënten zelf raden, voorzichtig te zijn, maar ieder kan wel begrijpen, hoe weinig daarvan bij inlanders en onontwikkelde Europeanen terecht komt; dwingen kan men de menschen niet, omdat de wet dat niet toelaat, en zoo moet men veelal lijdelijk aanzien, dat een patiënt als een gevaar voor de maatschappij rondloopt, zonder dat dit kan worden belet.

In ieder beschaafd land wordt dan ook, hetzij door de regeering, hetzij door particulieren, veel gedaan om zoowel het vreeselijk lijden der slachtoffers te lenigen als om het gevaar voor verdere besmetting te verminderen. Op IJsland was het genootschap der Odd fellows met vrucht werkzaam en stichtte er een leprosorium. In Rusland bestaan sinds jaren Lepravereenigingen, die hetzelfde doel nastreven. In Birma (om meer in onze buurt te blijven) bevindt zich een uitstekend ingericht leprosorium, waar ongeveer 300 patiënten opgenomen zijn. Beschamend is het dan ook voor ons gevoel, dat hier eigenlijk niets wordt gedaan. Meermalen is het ons voorgekomen, dat zoo'n ongelukkige verzocht, in een ziekeninrichting alhier te mogen worden opgenomen, hetgeen wij moesten weigeren [1]), ofschoon wij wisten, dat daarmede in de maatschappij werd teruggestooten een bron van infectie voor zijn omgeving en iemand wiens toekomst het was om verlamd of blind en bedekt met stinkende zweren, verlaten door vrienden en magen, een eenzamen dood te sterven.

Dan weer zagen wij hoe een Europeesch lijder, overal hulp zoekend voor zijn kwaal, van hotel tot hotel, van pension tot pension trok, overal de kiemen van zijne vreeselijke ziekte achterlatend. En wij mochten niets doen; wij konden zelfs den patiënt niet verbieden, daarheen te gaan, want als hij ons vroeg: „Waar moet ik dan blijven?" dan had het antwoord moeten luiden: „Nergens is plaats voor u".

De vorenstaande redeneering gaat uit van de veronderstelling, dat de lepra besmettelijk is; ook hierover zullen wij niet lang uitweiden; degenen, die daarover kunnen oordeelen, zijn het daar vrijwel over eens, zoodat men moet aannemen, dat niemand lepra krijgt, die niet direct of indirect met een lepralijder in contact is geweest. Gelukkig is de besmettelijkheid niet groot; was dit toch het geval, dan zou ongetwijfeld het aantal leprozen nog veel aanzienlijker zijn, dan het thans reeds is. Maar, zelfs afgezien van de infectiositeit, is de lepralijder in de latere perioden zijner ziekte in de maatschappij niet op zijn plaats, omdat hij veelal door zijn uiterlijk zijn medemenschen hindert en vrees aanjaagt. Deze twee factoren, nl. besmettelijkheid en de ongeschiktheid om in de maatschappij te verkeeren, maken het treffen van maatregelen ten opzichte van deze patiënten noodig. Hoewel er reeds vele riemen papier over zijn vol geschreven, is het niet te voorzien, dat daartoe door het gouvernement spoedig zal worden overgegaan; onzes inziens is het daarom dringend noodig, dat het particulier initiatief de zaak entameert.

Te zeggen, dat de regeering in 't geheel niets doet, zou niet volkomen juist zijn: er bestaat namelijk op Pelantoengan in Midden-Java een militair hospitaal, waar lepralijders, als zij het verlangen, kunnen worden opgenomen. Daarvan wordt echter weinig gebruik gemaakt; velen zien er tegen op, zoo ver van huis te gaan, anderen vinden het régime van een militaire ziekeninrichting onaangenaam, en zoo komt het, dat daarvan door de patiënten uit deze streken weinig of niet wordt geprofiteerd.

---

[1]) Ingevolge een circulaire van den chef van den geneeskundigen dienst mogen geen lepralijders in militaire hospitalen worden opgenomen. In Tjikini is daarvoor geen gelegenheid.

Hiermee hebben wij afgedaan met de regeeringsbemoeienis in zake lepra, voor zoover het Europeesche lijders betreft; wij moeten er echter nog even op wijzen, dat wel eens enkele lepralijders in het stadsverband worden verpleegd (geen Europeanen) en dat er te Batavia nog in het Chineesche hospitaal een gelegenheid bestaat voor het opnemen van Chineesche lepralijders. Er is daar voor dat doel een zaal met 15 bedden, waar de melaatschen, afgezonderd van de overige lijders, worden verpleegd. Op het oogenblik zijn er 12. Men zal zich er allicht over verwonderen, dat, waar wij het aantal leprozen zoo groot geschat hebben, niet alle plaatsen van deze leprazaal bezet zijn. Daarvoor bestaan verschillende redenen; de voornaamste is, naar wij meenen, gelegen in het daar gevolgde systeem van isoleering, waardoor de lijders er niet gaarne heen gaan, of, als ze er eenmaal zijn, na korter of langer tijd ontslag vragen, dat hun niet kan worden geweigerd. Wij zijn er dan ook van overtuigd, dat een veel grooter aantal lepralijders van de voordeelen eener hospitaalverpleging zou profiteeren, wanneer dit geschiedde in een voor hen aangenamer vorm. Ons doel is nu, te trachten langs dezen weg te verkrijgen, dat een grooter aantal melaatschen genegen wordt bevonden, om in een inrichting te worden opgenomen. Zoolang geen bepalingen bestaan, waarbij langs wettelijken weg iets kan worden bereikt, moeten wij, waar wij er van overtuigd zijn, dat de lepralijder in het huisgezin meestal gevaar voor besmetting oplevert, met particuliere middelen trachten, aan dit kwaad zooveel mogelijk te gemoet te komen. Wat in dit opzicht gedaan wordt in het Chineesche hospitaal, is absoluut onvoldoende; de menschen willen daar niet heen; het is sinds menschenheugenis nooit voorgekomen, dat alle plaatsen der leprazaal bezet waren, niettegenstaande er daartoe helaas materiaal te over is. Bovendien is dit hospitaal niet ingericht op de verpleging van een grooter aantal leprozen, wat wij mettertijd hopen te bereiken, en kunnen er nooit Europeanen worden opgenomen, wat bij ons plan zoo spoedig mogelijk een punt van overweging zal uitmaken.

Wij willen namelijk, langzaam en klein beginnend, beproeven, den bestaanden toestand geleidelijk te verbeteren, ten einde zoodoende op den duur de verbreiding der lepra met kracht tegen te gaan. Wij zouden wel ineens met een groot plan willen komen, om deze zoo nuttige en noodige zaak dadelijk met volle kracht aan te pakken, maar dat zou zeer weinig kans van slagen hebben, omdat daarvoor dadelijk veel geld noodig zou zijn, en omdat het zeer de vraag zou zijn, of een groote inrichting onmiddellijk in den smaak der lijders zou vallen, zoodat het volstrekt niet zeker zou zijn, dat zij aan haar doel zou beantwoorden. Wij willen daarom liever in het klein aanvangen en, al naar de behoefte zich doet gevoelen, al naarmate de leprozen gaan inzien, dat zij het in onze inrichting beter hebben dan thuis, gaan uitbreiden.

Wij willen beginnen met Chineezen en inlanders, 1°. omdat onder hen veel meer verwaarloosde zieken voorkomen, die het grootste gevaar voor gezonden opleveren, 2°. omdat een inrichting voor Chineezen en inlanders uit den aard der zaak goedkooper is, in oprichting zoowel als in exploitatie, dan een leprosorium voor Europeanen. Wij krijgen dus langs dezen weg gemakkelijker en goedkooper een kern, waaromheen wij verder kunnen werken. Als wij met een kleine gelegenheid voor een vijftiental lijders beginnen, dan zal het gemakkelijk vallen, het benoodigde geld bijeen te krijgen; is eenmaal de zaak op touw gezet en slaat zij in, dan kunnen geleidelijk, al naar de financiën het toelaten, plannen tot uitbreiding worden uitgevoerd, waaronder, zoodra zich patiënten ter verpleging aanmelden, het opnemen van Europeesche lijders zal behooren.

Gaan wij thans onze plannen wat meer in bijzonderheden na, voor de uit-

voering waarvan wij straks den steun van onze medeburgers zullen inroepen, dan willen wij het volgende: Wij vragen aan het gouvernement in bruikleen of trachten van een particulier een stuk gronds te koopen, dat zoo groot moet zijn, dat er een behoorlijke ziekeninrichting op kan staan, en dat daarbij een flinken tuin kan worden aangelegd, waarin de leprozen kunnen werken en waardoor zij gedeeltelijk in hun eigen behoeften voorzien. Dit laatste, de gelegenheid tot arbeid, is een zeer essentieel punt in ons plan. Een inrichting, waarin dergelijke patiënten eenvoudig worden opgeborgen, zonder dat zij iets te doen hebben, voldoet nooit aan haar bestemming. De patiënten gaan zich vervelen, zoeken ruzie en loopen weg. Hebben zij werk, dan is het gevaar daarvoor lang niet zoo groot. Nu is het niet zoo eenvoudig, om aan leprozen werk te verschaffen, daar het, met het oog op de mogelijkheid van besmetting, niet wenschelijk is, de producten van hun arbeid in de maatschappij te brengen. Mattenvlechten, mandenmaken en dergelijke zijn dus uitgesloten. Men moet eigenlijk de leprozen zelf laten verbruiken wat zij hebben geproduceerd; daarom is men voor de mannen grootendeels op veldarbeid aangewezen en daarom wordt op een grooten tuin gerekend; er zou natuurlijk ook veel voor sawahbouw te zeggen zijn, maar dat wordt te duur. De vrouwen kunnen in hoofdzaak worden bezig gehouden met het maken en verstellen van kleeren der lijders.

Wij zouden dat stuk grond willen aanvragen niet al te ver van Batavia, vooreerst omdat wij voorzien, dat de lijders geen lust zullen hebben, in onze inrichting te komen, als zij al te ver van huis zijn, zoodat familie en vrienden hen niet gemakkelijk eens kunnen bezoeken, en in de tweede plaats, omdat dan een onderdeel van ons plan onmogelijk wordt, dat wij voor zeer gewichtig houden. Wij wilden namelijk aan de ziekeninrichting verbinden eene gelegenheid voor behandeling van die leprozen, die niet wenschen te worden opgenomen. Behandeling hebben die menschen zeker noodig; hunne wonden moeten verbonden, hunne smarten gelenigd worden. Bovendien beschikt de geneeskunde tegenwoordig over middelen, waarmee in vele gevallen belangrijke verbetering kan worden verkregen. Men zal hier de opmerking maken, dat daarvoor geen ziekenhuis noodig is, en dat die behandeling ook overal elders kan geschieden. Wij voeren hiertegen aan, dat het niet aangaat, lepralijders te verzamelen op gewone poliklinieken of gewone spreekuren, daar het zonder twijfel zou leiden tot het wegblijven van andere patiënten, uit vrees voor infectie of omdat zij niet met melaatschen willen samen zijn. Van die ambulante behandeling van lepralijders zal nooit veel komen, als men daarvoor geen afzonderlijke gelegenheid heeft; onze geprojecteerde ziekeninrichting zou dus ook in dit opzicht nuttig werken. Bovendien heeft de ambulante behandeling van dergelijke lijders in het leprosorium nog het voordeel, dat zij met de inrichting bekend en vertrouwd raken en er dus later, als zij het thuis niet meer zoo goed hebben of als zij invalide worden, er gemakkelijker toe overgaan, zich te laten opnemen. De inrichting moet dus niet al te ver weg zijn, wij hebben op het oog een stuk grond op Djatie Baroe, voldoende ver verwijderd van de kom der gemeente en niet te ver om dagelijks te bezoeken.

Op dit terrein nu zal worden opgericht een vijftiental kamertjes, waarvan tien bestemd voor inlanders en vijf voor Chineezen, verder een kamer voor het behandelen van patiënten, een woning voor verplegend personeel, en accessoires, van welke de voornaamste zijn een paar goede badkamers voor volbaden, terwijl er gerekend wordt op een artesische waterleiding. Voor de gebouwen wordt een cementen vloer geprojecteerd met houten stijlen, bamboe omwanding en pannen dakbedekking. De kosten van de geheele inrichting, inclusief meubilair, worden geraamd op *f*8000. In dit bedrag kan waarschijn-

lijk gedeeltelijk worden voorzien door het aanvragen van een subsidie aan de regeering op den voet van Staatsblad 276 van 1906; deze subsidie zal echter in geen geval voldoende zijn om den geheelen bouw te bestrijden; wij moeten dus een beroep doen op de offervaardigheid van het publiek, die wij ons voorstellen, voor dit goede doel niet te vergeefs te zullen inroepen.

Is de zaak eenmaal tot stand gekomen, dan moeten de kosten der exploitatie gedekt worden. Ook hiervoor zal op den voet van het zooeven aangehaalde Staatsblad een subsidie aan de regeering moeten worden gevraagd, die wij hopen, dat wel zal worden toegestaan. Daartoe zal een onzer zich met de directie der inrichting belasten. Die subsidie zal echter ook weer niet voldoende zijn, om alle kosten te bestrijden, zoodat wij ook voor dit deel van ons plan afhankelijk zijn van de welwillendheid onzer mede-ingezetenen. Natuurlijk zullen wij ook trachten steun te verkrijgen van de gemeenteraden van Batavia en Meester-Cornelis, maar in ieder geval zullen wij zonder den financieelen steun onzer medeburgers niet in staat zijn, ons doel te bereiken.

Men zal ons tegenwerpen, dat met de verpleging van zoo'n klein aantal lijders feitelijk niets gewonnen is, waar wij zelf het aantal zoo groot schatten. Wij kunnen daartegen aanvoeren, wat wij reeds gezegd hebben, namelijk dat een zoo sterk en zoo spoedig mogelijke uitbreiding in onze bedoeling ligt, en verder dat zelfs zoolang het daartoe nog niet gekomen is, het nut niet zoo gering is als het lijkt. Immers, zullen zich het eerst laten opnemen de zwaarste lijders, dat zijn zij, die open zweren hebben, en die daardoor juist de gevaarlijkste zijn. Bovendien zal door het poliklinisch behandelen, door het geregeld verbinden der wonden een belangrijk gevaar van infectie worden weggenomen, en eindelijk zal het feit, dat door dit begin eenige diep beklagenswaardige ongelukkigen worden geholpen, voldoende zijn, om het groote nut, zelfs van een poging op kleine schaal, volmondig te erkennen.

Vraagt men ons nu, hoeveel wij noodig hebben, dan is ons antwoord: hoe meer wij krijgen, des te liever zal het ons zijn; een maximum hebben wij niet. Uit vorenstaande volgt toch, dat in ons plan ligt een belangrijke uitbreiding; hoe meer geld wij te onzer beschikking krijgen, des te eerder zullen wij kunnen trachten, een grooter aantal lijders te helpen, en des te eerder zullen wij er toe kunnen overgaan, ook Europeanen op te nemen.

Door de welwillendheid van de uitgevers van dit blad [1]) zijn wij in staat, den lezers hierbij te doen toekomen een inschrijvingsbiljet, waardoor zij in de gelegenheid worden gesteld, van hunne adhaesie te doen blijken. Gaarne ontvingen wij dit ingevuld terug; elk bedrag, hoe klein ook, zal dankbaar worden aanvaard.

Onze plannen gaan echter nog verder. Mocht deze eerste stap in de goede richting met den gewenschten uitslag worden bekroond, dan is de tijd daar tot het in het leven roepen eener Vereeniging tot bestrijding der Lepra. Deze kan langs verschillende wegen trachten haar doel te bereiken.

Door het verspreiden van vlugschriften, zoowel in het Hollandsch als in de inlandsche en Chineesche talen, kan worden getracht, juister begrippen omtrent den aard der ziekte te verspreiden. Aan den eenen kant kan de overdreven vrees voor besmetting getemperd worden, aan den anderen kant roekelooze onverschilligheid worden tegengegaan.

Bij de regeering kan zij aandringen op het nemen van wettelijke maatregelen tegen deze ziekte.

Zij kan met alle haar ten dienste staande middelen trachten, een nauw-

[1]) De *Java-Bode*.

keurige kennis te krijgen van het aantal lepralijders, opdat men een zoo juist mogelijke voorstelling krijge van de grootte van het gevaar, en van de mate, waarin het toe- of afneemt.

Last, but not least, zou een dergelijke vereeniging financieelen en moreelen steun kunnen verleenen tot het bevorderen van een grondige studie van deze ziekte, vooral wat hare behandeling betreft, teneinde zoodoende mede te werken aan het groote doel, om voor deze vreeselijkste aller ziekten algeheele genezing te kunnen erlangen.

J. D. Käyser.

Kiewiet de Jonge.

Dr. Kiewiet de Jonge, die lid is van den Bataviaschen gemeenteraad, bracht de plannen, door hem en Dr. Käyser beoogd, den 24sten October l.l. ook in dien raad ter sprake.

De maatregelen, die wij willen nemen, zeide hij, zijn rationeel en juist.

Op de vraag: is bestrijding van lepra noodzakelijk? moet m, i. het antwoord bevestigend luiden. Lepra is eene besmettelijke ziekte; die meening wordt vrijwel algemeen door de medici gedeeld. Daar staat echter tegenover, dat de besmettelijkheid niet groot is.

Maar wanneer lepra besmettelijk is, dan ligt het voor de hand, dat maatregelen genomen moeten worden om besmetting te voorkomen. En die maatregelen kunnen uitgaan van de regeering, van de gemeente en van het particulier initiatief. Spreker houdt 't er voor dat maatregelen van de regeering den eersten tijd niet te wachten zijn. Er bestaat kans op dat de gemeente het doet, maar beter acht spreker 't, wanneer het uitgaat van het particulier initiatief.

Over 't algmeen, zegt dr. De Jonge, bestaat bij het publiek, dat met de ziekte onbekend is, een groote vrees voor lepra. Hoe 't komt — misschien dagteekent die vrees nog uit de middeleeuwen — doet er niet toe, maar zij bestaat. Maar die vrees is te groot en daardoor is men over 't algemeen geneigd tot het nemen van strengere maatregelen dan noodig zijn

Ik durf verklaren, dat het gedwongen isoleeren van lepralijders niet noodig is. Het is zelfs overbodig; dat leert de ervaring in Noorwegen. Daar zijn zeer veel lepralijders en hun aantal is den laatsten tijd zeer verminderd. Ze worden niet opgesloten, ze moeten alleen voldoen aan enkele bepalingen, nl.: slapen in een afzonderlijk vertrek, eten van een apart servies, aparte kleeren dragen, die afzonderlijk gewasschen worden.

Willen zij daaraan niet voldoen, dan worden ze opgesloten, maar toch zoo, dat zij gedeeltelijk hun vrijheid hebben en altijd in de nabijheid van de plaats, waar hun familieleden wonen.

Deze betrekkelijk humane bepalingen zijn volstrekt afdoende gebleken voor de bestrijding der ziekte. Het is onnoodig de menschen te behandelen als misdadigers, zooals op de Sandwich-eilanden.

Het Noorsche systeem is het ware, maar 't is een groote moeilijkheid dit ook hier in te voeren, omdat men van de inlanders de toepassing niet gedaan krijgt.

Tot op zekere hoogte is isoleering dus wenschelijk, maar zoo humaan mogelijk en in de buurt van de verwanten, opdat ze met de wereld in contact blijven.

Dat is ons plan, zegt dr. De Jonge, en als de menschen zelf tot ons komen, dan zullen zij zien, dat zij niet van de wereld zijn uitgesloten.

De inlander zal eerder komen, wanneer hij in een klein, aangenaam thuis wordt opgenomen, dan wanneer hem een groote inrichting wacht, waar alles

reglementair toegaat. Hij kan zich bij ons bezig houden met landbouw, want wij hebben een groot stuk grond aangevraagd.

Wij zijn met inlanders begonnen, omdat dit goedkooper is, dan wanneer ook Europeanen zouden worden opgenomen.

Ook willen wij trachten inlanders, die niet opgenomen willen worden, onschadelijk te maken voor hun omgeving door hen toch te verbinden.

Hoewel spreker aan het particulier initiatief de voorkeur geeft, zal de financieele steun der gemeente dankbaar aanvaard worden en zal men zich gaarne stellen onder contrôle der gemeente.

Ik wensch de aandacht te vestigen op deze zaak, zoo besluit dr. Kiewiet de Jonge, en hoop dat als ik later kom om steun, men dien mij niet zal onthouden.

HET DUITSCHE „KOLONIALWIRTHSCHAFTLICHES KOMITEE".

Dit comité werd in Juni 1896 te Berlijn opgericht en geeft in het dezer dagen verschenen December-nummer van zijn orgaan: *Der Tropenpflanzer* een kort verslag van zijne werkzaamheden gedurende zijn tienjarig bestaan.

Het zegt daarin, dat het bezit van koloniën aan het Duitsche volk tot taak heeft gesteld om zijn eigen Staathuishouding uit te breiden door de ontwikkeling van de koloniën. Om aan de vervulling van deze taak behulpzaam te zijn, werd het comité in het leven geroepen, dat thans een lichaam is geworden, hetwelk de vorsten, wetenschappelijke instellingen, kamers van koophandel, steden, banken, koloniale-, handels- en nijverheidsondernemingen, arbeidersvereenigingen en zendingsgenootschappen van Duitschland vereenigt en welks ondernemingen door het Rijk en door de Duitsche nijverheid krachtig worden ondersteund. Met de afdeeling koloniën van buitenlandsche zaken staat het comité in voortdurende verbinding.

Door krachtige wetenschappelijke medewerking van rijksinrichtingen en van vele wetenschappelijke instellingen in Duitschland en de koloniën werd eene grondige voorbereiding en goede uitvoering van zijne plannen en ondernemingen mogelijk gemaakt. Die medewerking werd o.a. verleend door het onderzoeken van grondsoorten, verschaffing van zaden, stekken en fokvee, door chemische beproeving van grondstoffen en producten en door maatregelen genomen tot bestrijding van plantenbederf en veeziekten.

Medewerking van handel en industrie verkreeg het comité door op te wekken tot het nemen van fabrieksproeven met koloniale grondstoffen en producten, door invoering en aanmoediging van den aanmaak van werktuigen en transportmiddelen voor de koloniën, door koloniale tentoonstellingen en prijsvragen, door de uitgave van een koloniaal handels-adresboek, waarvan reeds de 10e jaargang het licht zag, door hulp te verleenen voor het verschaffen van betrekkingen en relatiën in de koloniën, door de oprichting van koloniaal-huishoudkundige vakcommissiën bij 40 handels- en ambachtskamers enz.

Om het voor elke jonge koloniale huishouding onvermijdelijke leertijdperk en leergeld zoo voordeelig mogelijk te gebruiken, liet het comité door erkende deskundigen studiereizen maken naar vreemde landen en koloniën, welke op cultuurgebied de Duitschers ver vooruit zijn (o.a. Ned.-Indië) en zond het practische geleerden voor landbouw-onderzoekingen naar de eigen koloniën. Met behulp van de aldus verkregen gegevens worden sedert 1899 in de Duitsche koloniën proeven genomen en voorloopige werken uitgevoerd met het

doel om voor bepaalde ondernemingen de rente-kansen vast te stellen en vooral om daarbij misslagen te voorkomen.

Het comité kan reeds op flinke resultaten van zijn arbeid wijzen, al vorderen zijn plannen tot het invoeren van volksculturen, die eerst na langen tijd produceeren en zijne onderzoekingen op het gebied van planten-pathologie nog voortdurend nieuwe gegevens en al hangen andere plannen, zooals die betreffende spoorwegen, aanleg van plantages en emigratie, nog af van bereidwilligheid van het particulier kapitaal of wel van het initiatief der Regeering en de instemming van den Rijksdag.

Zoo werd op het gebied van spoorweg-aanleg, die in de Duitsche koloniën nog zeer achterlijk is, in Togo, nadat door het comité het tracé voor een spoorweg naar het binnenland was bepaald en uitgezet, met den aanleg van den lijn Lome—Palime (110 K.M.) begonnen [1]), die in Januari a.s. zal zijn voltooid. De voor-ontwerpen voor de lijn Kilwa—Kissiwani—Nyassa-meer (550 K.M. — Oost-Afrika) [2]) zijn gereed en gepubliceerd; met de verkenning van een lijn naar het Tanganyika-meer is het comité gevorderd tot Udjidji, terwijl in voorbereiding zijn het traceeren van een Oost-Afrikaanschen lijn naar het Victoria-meer en van eene verlenging van de Kameroen-baan in de richting van het Tsjad-meer.

Wat de emigratie betreft, bedroeg het aantal Duitsche landverhuizers in:

1871	76,221	1902	32,098
1881	220,902	1903	36,310
1891	120,089	1904	27,984
1900	22,309	1905	28,075
1901	22,073		

Ter voorbereiding van eene verhuizing naar de Duitsche koloniën, voor zoover die een daarvoor gunstig klimaat bezitten, heeft het comité, wat Duitsch Z.W.-Afrika betreft, bijgedragen door eene expeditie naar de Fisch-rivier en door de uitzending van boor-colonnes met het resultaat, dat plm. 40 openbare en particuliere bronnen zijn aangeboord voor drinkwatervoorziening en projecten zijn gemaakt voor stuw-werken in verschillende districten. In Duitsch Oost-Afrika werd door de spoorwegverkenningen de vestiging van Duitsche kolonisten voorbereid.

De invoer in de Duitsche koloniën bedroeg in 1905 totaal voor eene waarde van plm. 100 millioen Mark, voor ongeveer 50 pCt. door Duitschland geleverd. Om de koopkracht der inlandsche bevolking te vermeerderen, heeft het comité nieuwe cutures ingevoerd en bestaande uitgebreid; door voorbereiding van Duitsche emigratie en van spoorweg-aanleg wordt dit doel eveneens nagestreefd. Ook tengevolge van prijsvragen en van modellen door het comité verstrekt, houdt de Duitsche nijverheid zich in den laatsten tijd bezig met de constructie en aanmaak van werktuigen voor allerlei cultures (katoen, palmolie, caoutchouc e. d.). In Duitsch Oost-Afrika is op een katoen-onderneming van het comité reeds een stoomploeg in werking.

De uitvoer der Duitsche koloniën bedroeg in 1905 voor eene waarde van 50 millioen Mark. In datzelfde jaar werd door Duitschland uit het buitenland o.a. voor eene waarde van 470 millioen Mark aan katoen verkregen. Met het oog op het ernstige oeconomische en sociale gevaar, gelegen in de omstandigheid dat de wereldhandel in katoen afhangt van de weersgesteldheid in een betrekkelijk klein gebied, de Zuidelijke Staten van N.-Amerika, werden

[1]) Zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1047.

[2]) Ibid bl. 1062.

in de koloniën katoen-aanplantingen ondernomen. In Duitsch Oost-Afrika en Togo wtrden in 1905/1906 ongeveer 1 millioen pond katoen geoogst, ter waarde van ongeveer 600,000 Mark; de katoen van het eerstgenoemde gebied verkreeg een gouden medaille op de wereldtentoonstelling van St. Louis.

Van vezelstoffen betrok Duitschland in 1905 voor eene waarde van 143 millioen Mark uit het buitenland. Door voorbereidende studiën en verbetering van machinale bereiding werd het verkrijgen van vezelstoffen uit de sisalagave en sanseviera aangemoedigd. In 1905 werden uit Duitsch Oost-Afrika reeds 1300 ton agave-hennep uitgevoerd van plm. 1 millioen Mark waarde.

Aan caoutchouc en gutta percha verkreeg Duitschland in 1905 voor eene waarde van 156 millioen Mark uit het buitenland. In W.- en O.-Afrika en in de Zuidzee koloniën werden caoutchouc-ondernemingen opgericht en bij onderzoekingen in Nieuw-Guinea werd eene in het wild groeiende gutta percha-plant gevonden. Reeds leverden in 1905 de Duitsche koloniën voor 7 millioen Mark aan caoutchouc; verder voor 1,320,000 Mark aan cacao en reeds voor 423,000 Mark aan koffie. Rijke koper-lagen zijn in Otavi in Z.W.-Afrika gevonden en voor de ontginning daarvan heeft eene particuliere onderneming een spoorbaan aangelegd lang 570 K.M.[1]) Steenkolen zijn aan het Nyassameer gevonden.

Aan het slot van zijn verslag dankt het comité voor den steun ondervonden van Regeering, van ambtenaren en van particulieren en doet het een beroep op verdere, krachtige medewerking aan zijne plannen, daarbij getuigende: „De aanvulling van onze eigen maatschappelijke huishouding door die der koloniën eischt een energieken, geduldigen arbeid van vele geslachten. Het resultaat van dien arbeid, nl. voor zoover die betrekking heeft op de voorziening van de industrie met tropische en sub-tropische grondstoffen en op de emigratie, is van sociaal-politieke beteekenis en heeft een beslissenden invloed op de plaats, die Duitschland voortaan op de wereldmarkt zal innemen".

Zooals men ziet, is het comité blijkbaar heel tevreden met zijn arbeid en met de ontwikkeling van de Duitsche koloniën. Uit de belangrijke debatten dezer dagen in den Rijksdag gevoerd over die koloniën, zelfs uit de eerlijke verklaringen van den flinken, nieuwen Directeur Dernburg blijkt, dat die tevredenheid in Duitschland waarlijk niet algemeen wordt gedeeld.

En in hetzelfde December-nummer van *Der Tropenpflanzer* eindigt Prof. Wohltmann zijne enthousiaste artikelen over de koloniale tentoonstelling te Marseille met klachten over hetgeen door Duitschland, vergeleken bij Frankrijk, voor zijne koloniën wordt gedaan.

Wat z. i. door die tentoonstelling duidelijk wordt aangetoond, is niet alleen de verscheidenheid aan tropische voortbrengselen, maar ook dat in de laatste tien jaren het zwaartepunt van de tropische bodemproductie zich heeft verplaatst. Vroeger dacht men alleen aan koffie, thee, cacao, suiker, tabak en specerijen, maar thans treden gutta percha, harsen, katoen, allerlei vezelstoffen en ook olieproducten meer op den voorgrond en ziet men daarbij een ijverig streven om waardevolle planten op te sporen en aan geregelde cultuur te onderwerpen. Met die belangrijke verplaatsing houden de hoogere inrichtingen voor koloniaal onderwijs in Frankrijk wel degelijk rekening, zooals bleek uit de inzendingen van het „Institut colonial" van Bordeaux, dat van Marseille en van Nancy en van de „Ecole coloniale" te Parijs. Het onderwijs en het onderzoek omtrent koloniale aangelegenheden in Duitschland is, daarbij vergeleken, gansch onvoldoende en niet evenredig aan de beteekenis van zijne koloniën.

1) t. a. p. bl. 1054.

De tentoonstelling bewijst, zegt Prof. Wohltmann, dat wij Duitschers op koloniseerend gebied van Frankrijk veel kunnen leeren, meer dan van elke andere koloniale mogendheid. Maar leeren alleen is lang niet voldoende; geleerd hebben wij Duitschers wel altijd veel, doch als wij onze koloniën goed en snel willen ontwikkelen, dan moeten wij goed en met meer energie *handelen*. Daarvoor zijn ruimere geldmiddelen noodig, niet alleen door particulieren, maar ook door den Staat te verschaffen. Zoowel de Regeering als de Rijksdag hebben dit tot nu toe niet erkend. Doch Frankrijk heeft ze voor zijne koloniën beschikbaar gesteld, ondanks en misschien wel tengevolge van 1870/71 en de Fransche belastingschuldige heeft ze niet geweigerd. Duitschland moet die richting volgen, wil het eene gezonde koloniale politiek voeren en daarbij goede resultaten verkrijgen. S.

MAATREGELEN TOT VERMEERDERING VAN DE BEVOLKING VAN NIEUW-CALEDONIË.

Vrees voor overbevolking van Java drijft de Indische regeering om maatregelen te nemen en te ontwerpen om aldaar de toename van de bevolking — op zich zelve overigens een hoogst gelukkig verschijnsel — te beperken. In de koloniën van andere mogendheden is men verplicht in juist tegenovergestelde richting te werken.

Zoo vermeldt het December-nummer van *Der Tropenpflanzer* dat, evenals op het vasteland van Australië, op het eiland Nieuw-Caledonië groot gebrek aan werklieden heerscht, wat vooral duidelijk blijkt, nu men na het vinden van steenkool en na het verbeteren van de transportmiddelen, in die kolonie verschillende industrieën wil in het leven roepen. Daarom heeft het Fransche gouvernement eenige jaren geleden reeds Javaansche koelies doen invoeren, waarbij door de Nederlandsche regeering als voorwaarde was gesteld, dat in elk contract aan die koelies eene goede behandeling zoude worden gewaarborgd. De ingevoerde koelies zijn krachtig en arbeidzaam; 85 pCt. van hen verlengden hun contract. En die proefneming is zoo goed geslaagd, dat men het plan heeft om ook in Indo-China Javanen te brengen.

Bovendien heeft het gouvernement thans besloten om eene premie van 1000 francs te betalen aan elke moeder, die minstens 8 kinderen heeft. Die premie zal worden uitbetaald zonder onderscheid van rang of nationaliteit, opdat ze niet beschouwd zal worden als geschenk of ondersteuning, maar als eene waardeering van de verdienste, bijgedragen te hebben tot vermeerdering van de bevolking.

Gelukkig — ook voor onze Javanen — dat bij die premie niet op het geslacht der kinderen zal worden gelet. Het gevorderde aantal lijkt ons echter nog al groot. In Frankrijk zelf zou men met de helft al ruim tevreden zijn.

CONTRACTEN MET INLANDSCHE VORSTEN [1]).

LINGGA-RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.

(224. 17). CONTRACT.

CONTRACT onder nadere goedkeuring der Regeering van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen den Resident van Riouw en Onderhoorigheden en het Zelfbestuur van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden.

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen de rechten en verplichtingen tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en het Zelfbestuur van

[1]) Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1905—'06

Lingga-Riouw en Onderhoorigheden nauwkeuriger te omschrijven en meer in overeenstemming te brengen met de eischen van de veranderde tijdsomstandigheden dan door de bestaande overeenkomst, aanvullingen en wijzigingen daarvan geschied is, zoo is op heden den 18den Mei 1905, onder nadere goedkeuring van de Regeering van Nederlandsch-Indië, tusschen ons: Willem Albert de Kanter, Resident van Riouw en Onderhoorigheden en gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Zijne Hoogheid Radja Abdoel Rachman Maädlam Sjah, Sultan van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden en als zoodanig tevens de functiën uitoefenende, verbonden aan de vroegere waardigheid van Onderkoning, overeengekomen als volgt:

Artikel een. 1. Evenals zijne voorgangers verklaart ook de tegenwoordige bestuurder van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden, dat dit landschap uit kracht van overwinning behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat hij mitsdien Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettige Oppergebiedster erkent.

2. Hij belooft derhalve aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en aan Zijne vertegenwoordigers trouw, gehoorzaamheid en onderwerping.

Art. twee. 1. Het gebied van het Sultanaat Lingga-Riouw en Onderhoorigheden bestaat uit:

a. de tot den Lingga-Riouw Archipel, de Karimon-groep en de Poeloe Toedjoeh behoorende eilanden;

b. de Anambas-eilanden-groep;

c. de Natoena-eilanden-groepen;

d. de Tambelan-eilanden-groep; en

e. de op den vasten wal van Sumatra gelegen landschappen met name Danei, Kateman, Mandah, Igal en Gaoeng benoorden- en Reteh bezuiden de mondingen der Indragiri-rivier; en is nader omschreven bij de aan dit contract gehechte opgave letter A.

2. Het Leenbestuur verbindt zich mede te werken tot eene bepaling der grenzen van het Sultanaat met de daaraan palende landschappen Indragiri en Djambi, en zich te onderwerpen aan de te dien aanzien door de Regeering te nemen beslissing.

3. Ook verklaart het zich te zullen onderwerpen aan de beslissing der Regeering in alle gevallen van grensgeschil met de aangrenzende landschappen.

4. Het Gouvernementsgebied binnen het Sultanaat bestaat uit Poelau Bajan en het stuk grond op het eiland Bintan, omschreven in de overeenkomst van 14 Februari 1899, goedgekeurd en bekrachtigd op 22 April daaraanvolgende.

Art. drie. 1. Het Sultanaat blijft als leen afgestaan aan Sultan Abdoel Rachman Maädlam Sjah onder uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in dit contract omschreven verplichtingen.

2. De Sultan verklaart dit leen op die voorwaarde te aanvaarden.

Art. vier. 1. Het gezag van het Leenbestuur bepaalt zich tot de inwendige aangelegenheden. Alle zaken waarbij de belangen van buiten het Sultanaat gelegen landen of op dergelijke landen gevestigde personen betrokken zijn, staan uitsluitend ter beslissing van het Gouvernement.

2. De Sultan noch zijne onderdanen zullen het leen ooit aan eenige andere natie dan de Nederlandsche overgeven, noch met eenige andere mogendheid, hetzij Oostersche of Westersche, noch met eenigen onderdaan van zoodanige natie eenig verbond of eenige overeenkomst aangaan of briefwisseling houden, noch geschenken aannemen dan met toestemming der Regeering, noch zendelingen ontvangen van- of zenden aan zoodanige mogendheid of zoodanigen

onderdaan, noch toelaten dat zulks door of namens hunne bloed- of aanverwanten plaats vinde.

Art. vijf. 1. De aanwijzing van een opvolger in het bestuur (Tengkoe Besar) geschiedt door den Gouverneur-Generaal.

Het Leenbestuur doet, met inachtneming van de landsinstellingen en in overleg met den Resident, eene voordracht tot die aanwijzing.

2. Ingeval de Sultanswaardigheid door overlijden of andere omstandigheden onvervuld mocht geraken en er een Tengkoe Besar is aangewezen, die op dat tijdstip meerderjarig is, treedt deze als Sultan op na vooraf te hebben afgelegd en in geschrifte te hebben onderteekend en bezegeld den eed van trouw aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als vertegenwoordiger der Koningin in die gewesten, zoomede van stipte naleving van deze overeenkomst.

3. Hetzelfde geschiedt wanneer en zoolang de Sultan tijdelijk onbekwaam wordt zelf de teugels van het bewind te voeren.

4. Is er geen Tengkoe Besar aangewezen, dan zal de in artikel 7 bedoelde Rijksraad onder de leiding van den Resident voorloopig het bestuur van het Sultanaat in handen nemen en zoo spoedig mogelijk eene voordracht doen tot vervanging van den Sultan.

Art. zes. 1. Bijaldien de aangewezen Tengkoe Besar gedurende zijne minderjarigheid tot de Sultanswaardigheid mocht geroepen worden, wordt tot aan het door den Gouverneur-Generaal te bepalen tijdstip zijner meerderjarigheid het bestuur van het Sultanaat uitgeoefend door één of meer regenten daartoe door den Gouverneur-Generaal te kiezen en bij eene daarvan uit te reiken akte in die waardigheid te bevestigen.

2. Vóór dat deze akte wordt uitgereikt moeten deze tijdelijke bestuurder of bestuurders afleggen en in geschrifte onderteekenen en bezegelen den eed van trouw en stipte nakoming van dit contract voorgeschreven bij artikel 5.

3. In afwachting van de aanwijzing van de regenten en de in de vorige alinea bedoelde beëediging berust het bestuur van het Sultanaat in handen van den Rijksraad onder leiding van den Resident.

4. Ingeval de Rijksraad nog niet ingesteld dan wel opgeheven of ontbonden is op het tijdstip dat de in de vorige alinea van dit artikel of de in de 4de alinea van artikel 5 bedoelde omstandigheden zich voordoen, wordt de uitoefening van het bestuur tijdelijk door den Resident geregeld of in eigen handen genomen.

Art. zeven. 1. De Sultan resideert te Penjingat.

2. Het Leenbestuur van Riouw-Lingga en Onderhoorigheden zal in den vervolge bestaan uit den Sultan, terzijde gestaan door vijf mantri's, die een Rijksraad vormen, welke door den Sultan in alle bestuursaangelegenheden van aanbelang moet worden geraadpleegd.

3. De mantri's worden aangesteld en ontslagen door den Sultan in overleg met den Resident. Zij leggen vóór de aanvaarding hunner bediening den bij artikel 5 omschreven eed af in handen van den Resident en onderteekenen en bezegelen dien in geschrifte, waarna hun een door den Resident en den Sultan onderteekende akte van aanstelling wordt uitgereikt.

4. Wanneer een meerderjarige aangewezen Tengkoe Besar aanwezig is, heeft deze het recht van zitting in de vergaderingen van het Leenbestuur.

5. De Resident heeft het recht alle vergaderingen van het Leenbestuur, waarin rechtszaken of belangrijke bestuursaangelegenheden behandeld worden, bij te wonen; hij kan dit recht delegeeren op den gewestelijken secretaris of op een der besturende ambtenaren.

6. Van de in die vergaderingen te behandelen rechtszaken of belangrijke bestuursaangelegenheden wordt tijdig aan den Resident mededeeling gedaan.

7. De het Leenbestuur buiten Penjingat vertegenwoordigende Amirs of Wakils en in Poeloe Toedjoeh ook de andere hoofden worden aangesteld en ontslagen door den Sultan in overleg met den Resident; hunne akten van aanstelling worden medeonderteekend door den Resident.

Art. acht. 1. Tot de eerste aanstelling van mantri's overeenkomstig het voorgaande artikel zal niet worden overgegaan, voordat het Gouvernement dit wenschelijk acht.

2. De Rijksraad kan te allen tijde door den Gouverneur-Generaal ontbonden of opgeheven worden.

3. Zoolang nog niet is overgegaan tot de aanstelling van mantri's of wanneer de door hen gevormde Rijksraad opgeheven of ontbonden is, vormt alleen de Sultan het Leenbestuur.

Art. negen. 1. Het Leenbestuur zal den Resident van Riouw en Onderhoorigheden als den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement eerbiedigen en gehoorzamen en mitsdien alleen met hem, rechtstreeks dan wel door tusschenkomst der betrokken plaatselijk besturende ambtenaren, in overleg treden omtrent alle aangelegenheden, de wederzijdsche belangen betreffende.

2. Het zal zonder zijn medeweten of voorafgaand overleg met hem, aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geene brieven noch gezantschappen afzenden.

3. Het zal, bijaldien de Resident het noodig acht met het Leenbestuur in zijn geheel dan wel met een of meer zijner leden te Tandjong Pinang of elders in de residentie Riouw en Onderhoorigheden over dienstaangelegenheden te confereeren, stiptelijk voldoen aan het daartoe door den Resident te zijner kennis gebracht verlangen.

Art. tien. 1. Het Leenbestuur zal vrede en vriendschap onderhouden met de besturen der naburige of van andere tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië behoorende landschappen en zal mitsdien zonder voorkennis en toestemming van het Gouvernement tegen zoodanige besturen geene vijandelijkheden plegen, noch daartoe uitrustingen of voorbereidselen maken, noch versterkingen binnen het Sultanaat opwerpen.

2. Versterkingen, die binnen het Sultanaat mochten bestaan, of met voorkennis van het Gouvernement nader opgericht worden, zullen op eerste aanzegging van dat Gouvernement door het Leenbestuur geslecht worden.

Art. elf. Aan het Gouvernement blijft het recht voorbehouden om ten allen tijde een of meer Europeesche of Inlandsche ambtenaren en het noodig overige personeel in het Sultanaat te vestigen, de standplaatsen, werkkring en het ressort dier ambtenaren te bepalen en naar omstandigheden te veranderen.

Art. twaalf. Wanneer het Gouvernement te eeniger plaatse in het Sultanaat mocht wenschen bezetting te leggen, versterkingen op te werpen of etablissementen op te richten, zal het Leenbestuur daartoe tegen billijke betaling en vergoeding aan rechthebbenden voor eventueel daaruit voort te vloeien derving van inkomsten, alle mogelijke hulp en bijstand verleenen, terwijl het kosteloos den noodigen grond naar keuze van het Gouvernement zal afstaan behoudens billijke schadeloosstelling aan rechthebbenden.

Art. dertien. 1. Het Leenbestuur zal met rechtvaardigheid besturen, het welzijn des volks bevorderen en alle door de vertegenwoordigers van het Gouvernement dienaangaande verstrekte raadgevingen opvolgen.

Het zal in bescherming nemen en doen beschermen allen, die zich met ver-

gunning van het Gouvernement binnen het Sultanaat gevestigd hebben, of aldaar tijdelijk verblijf houden, benevens alle handelaren zonder onderscheid, die in het Sultanaat ten handel komen.

2. Alle den handel belemmerende gebruiken zullen in het Sultanaat afgeschaft en verboden zijn.

3. Aan de handelaren van dat landschap worden met betrekking tot den handel op Java en op ale andere landen, onder het bestuur van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement wederkeerig dezelfde rechten verzekerd, die onderdanen van dat Gouvernement genieten.

4. De aan den Sultan en zijne onderdanen toebehoorende schepen moeten voorzien zijn van een door den Sultan uit te reiken zeebrief of van een jaarpas, opgemaakt volgens de betrekkelijke Gouvernements voorschriften, welke stukken echter niet zullen worden uitgereikt dan in overeenstemming met den Resident, die ze ten blijke daarvan zal medeonderteekenen of doen onderteekenen door den betrokken plaatselijk besturenden ambtenaar.

5. Behoudens het in de 8ste alinea van dit artikel bepaalde zullen de Sultan en zijne onderdanen zoo te land als ter zee de Nederlandsche vlag voeren en niet toelaten dat in de plaats van deze eene andere gevoerd wordt.

6. Te land kan bovendien de vlag van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden, zijnde zwart met een witte linkerbovenhoek gevoerd worden, doch alleen tegelijkertijd met en onder de Nederlandsche vlag en van geen grootere afmetingen dan deze.

7. Aan den Sultan blijft het gebruik van de witte vlag als onderscheidingsteeken, zoowel te land als ter zee, toegestaan, doch altijd tegelijkertijd met de Nederlandsche en van geen grootere afmetingen, en wel te land òf aan denzelfden vlaggestok onder de Nederlandsche vlag òf aan een afzonderlijken vlaggestok, die lager moet wezen dan die, waaraan de Nederlandsche vlag wappert, en ter zee òf onder de Nederlandsche vlag, òf zoo dat niet goed doenlijk is, met de Nederlandsche vlag op de eereplaats.

8. Het gebruik van de Kruisvlag, zwart met een wit diagonaal kruis, blijft toegestaan op de vaartuigen van den Sultan als deze niet zelf aan boord is, en op de vaartuigen van de landsgrooten en hoofden, die niet op jaarpas of zeebrief varen, zoolang deze zich binnen drie Engelsche mijlen van de kusten van het landschap bewegen, zullende zij buiten die grens, op de openzee, alleen de Nederlandsche vlag vertoonen.

Art. veertien. Als onderdanen van den Sultan worden beschouwd alle personen, van welken landaard ook, die in het Sultanaat verblijf houden en niet behooren tot eene der in het volgende artikel omschreven categorieën.

Art. vijftien. 1. Als rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement worden in het Sultanaat beschouwd:

1°. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden;

2°. alle personen in dienst van het Gouvernement onverschillig van welken landaard;

3°. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen;

4°. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der residentie Riouw en Onderhoorigheden, die na minstens vijf jaren onafgebroken dienst eervol zijn ontslagen;

5°. alle Chineezen en Manillareezen;

6°. alle niet tot de inheemsche bevolking van de residentie Riouw en Onderhoorigheden behoorende personen, die in dienst zijn van de hiervoren sub 1 tot en met 5 bedoelde onderdanen van het Gouvernement, benevens alle per-

sonen onverschillig van welken landaard, die krachtens met hunne werkgevers op den voet der bestaande bepalingen gesloten werkcontracten, werkzaam zijn op ondernemingen, welke door onderdanen van het Gouvernement gedreven worden.

2. Gouvernements-onderdanen zijn als zoodanig onderworpen aan de rechtspraak der Gouvernements-rechtbanken en rechters.

3. Wanneer zij, verdacht van eenig misdrijf of eenige overtreding binnen het Sultanaat zijn opgevat, worden zij door den Sultan en de mantri's aan de Gouvernementsvertegenwoordigers uitgeleverd.

Art. zestien. 1. Aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement zijn mede onderworpen onderdanen van den Sultan die:

I. zich te zamen met onderdanen van het Gouvernement aan misdrijven of overtredingen schuldig maken;

II. misdrijven of overtredingen plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, of wel ten aanzien zijner eigendommen of die zijner onderdanen;

III. gedaagden zijn in civiele gedingen waarin tevens een of meer Gouvernements-onderdanen (hetzij eischende, hetzij verwerende) betrokken zijn;

IV. zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien der inkomsten van het Gouvernement dan wel ten aanzien van telegraaflijnen of kabels, hetzij deze liggen binnen het gebied van het Sultanaat, hetzij daarbuiten en evenzoo ten aanzien van de bepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie in het Sultanaat; en

V. overtreden de door den Wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen, welke voor het Sultanaat en zijne ingezetenen van verbindende kracht zijn.

2. De ambtenaren van het Gouvernement zijn bevoegd tot opsporing van bovenbedoelde misdrijven en overtredingen en zullen daarin door den Sultan en zijne mantri's steeds zooveel mogelijk worden bijgestaan.

3. Het Leenbestuur zal de vonnissen in de bovenbedoelde gevallen over Sultans-onderdanen uitgesproken, steeds eerbiedigen en aan de uitvoering daarvan bevorderlijk zijn.

Art. zeventien. In de gevallen waarin volgens het bepaalde bij het voorgaande artikel Sultans-onderdanen voor de rechtbanken of rechters van het Gouvernement terechtstaan, is de Sultan bevoegd in persoon of bij gemachtigde tegenwoordig te zijn bij de berechting der zaken zijner onderdanen, ten einde daarover zijn gevoelen uit te spreken.

Art. achttien. 1. Het Leenbestuur is aansprakelijk voor de handhaving van orde en rust onder de Sultans-onderdanen.

2. Het zal desverlangd en in overleg met den Resident alle voor de overige ingezetenen des lands geldige politioneele verordeningen en keuren ook op de Sultans-onderdanen van toepassing verklaren en ten aanzien van dezen handhaven.

3. Het is bevoegd om wanneer zijne eigene middelen daartoe te kort schieten ten aanzien dier politiezorg de hulp en tusschenkomst van het Europeesch bestuur in te roepen, maar daarentegen ook verplicht om desgevorderd diezelfde hulp en tusschenkomst op eerste aanvrage te verleenen aan de ambtenaren, die van Gouvernementswege met de zorg voor de politie belast zijn.

Art. negentien. 1. Behoudens de bepalingen van de artikelen 16 en 17 van deze overeenkomst zijn alle onderdanen van den Sultan onderworpen aan de rechtspraak van het Leenbestuur.

2. Elk aan die rechtspraak onderworpen misdadiger wordt gestraft volgens de in het Sultanaat bestaande wetten en landsinstellingen, met dien ver-

stande evenwel, dat martelende of verminkende straffen, waaronder ook de straf van rotanslagen wordt begrepen, niet mogen worden toegepast, zullende die straffen in overleg met den Resident door meer menschelijke straffen worden vervangen.

3. Van de door of namens het Leenbestuur opgelegde straffen kan de Gouverneur-Generaal gratie verleenen.

4. De doodstraf wordt niet ten uitvoer gelegd voordat de Gouverneur-Generaal in de gelegenheid is gesteld van het recht van gratie gebruik te maken. De voltrekking van de doodstraf geschiedt op de in de Gouvernementslanden gebruikelijke wijze.

5. De straf van verbanning wegens misdrijven binnen het Sultanaat begaan, mag niet worden ten uitvoer gelegd voordat de schuldige met inachtneming der volgens de wetten en instellingen des lands voorgeschreven rechtspleging daartoe veroordeeld zij en de Resident, na kennisname van het vonnis en alle overige tot de zaak betrekking hebbende bescheiden, zijne toestemming tot die ten uitvoerlegging zal hebben verleend.

6. Wanneer de Resident bedenking heeft tegen de ten uitvoerlegging der straf van verbanning en niet op grond daarvan terstond van hare toepassing wordt afgezien, wordt de beslissing van den Gouverneur-Generaal ingeroepen.

7. Door den Gouverneur-Generaal wordt de plaats aangewezen waar een veroordeelde tot verbanning buiten het Sultanaat de hem opgelegde straf zal ondergaan, zullende door het Leenbestuur voor zooveel noodig worden zorg gedragen voor het levensonderhoud van den veroordeelde op zijn strafplaats door uitkeering van een voor elk geval van Regeeringswege vast te stellen onderstand.

8. Bij veroordeeling tot dwangarbeid voor niet meer dan een jaar wordt de plaats waar de straf zal worden ondergaan door den Resident in overleg met het Leenbestuur en bij langeren duur van straftijd door den Directeur van Justitie aangewezen.

(*Wordt vervolgd.*)

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 December 1906.

INHOUD.

Het Atjeh-beleid in de officiëele stukken. — Staatsexploitatie van spoorwegen in theorie en practijk. — Invoerrecht op sigaren in Ned.-Indië. — Cijfers en percentages in verband met Afd. B. — Vreemde eenden in de bijt. — De groei der Indische steden. — Voedingswater voor de fabriek Krampon. — Rietbranden op Java. — De Islam in de Tweede Kamer. — Onze Chineezen-politiek. — Chineesch onderwijs met staatshulp. — De herziening van art. 42 R. R. — Naturalisatie van een Chinees. — Met grooten spoed. — Het land Nanggoeng en de Weeskamer. — Een nieuw argument voor den terugkoop der particuliere landerijen. — De Surinaamsche begrooting voor 1907. — Nieuwe machtsverhoudingen in het Verre Oosten. — De Inlandsche bestuursambtenaar op Java en Madoera. — Onjuiste berichten over ons land en ons volk. — Weelderig gebrek lijden. — De opheffing van het regeeringspersbureau. — Eischen aan ambtenaren te stellen. — Eene omissie in de regeling der bestuursacademie. — Een studiefonds voor Inlanders. — Het munitievraagstuk. — Afspraken tusschen Atjehers en Bataks. — Amerika en Japan. — Consulaire ambtenaren van vreemde mogendheden. — Waterrecht en Irrigatiewetgeving in andere landen. — Een exploratietocht op Nieuw-Guinea. — Vaccinatietoestanden in Ned.-Ind. — Nederland als koloniale mogendheid. — Pensioen-regelingen.

Het Atjeh-beleid in de officiëele stukken, wordt besproken in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Nov. jl. met terugzicht op de artikelen in dat blad, waarvan in onze Aug.-afl., bl. 1270 melding is gemaakt. Na gewezen te hebben op het stilzwijgen over Atjeh bij de Troonrede en de in Indië gehouden redevoeringen, wordt uitvoerig geresumeerd, hetgeen § 4 van het Voorloopig Verslag over de Indische begrooting bevat: Dat op vele plaatsen van pacificatie geen sprake is, nu nog 1500 à 2000 Atjehers in het afgeloopen jaar zijn nedergelegd, dat de goedgezinde, ontwapende bevolking niet voldoende gesteund wordt tegen rondzwervende benden, welke in 1905 niet minder dan 11 kamponghoofden vermoordden. „Door zware boeteheffing en door een te ver doorgevoerd stelsel van persoonlijke aansprakelijkheid der hoofden, alsmede door het vorderen van heerendiensten voor werken, waarvan de bevolking het nut niet begrijpt, wordt groote verbittering gekweekt". „Men noemde het een wreed stelsel, de goedgezinde bevolking buiten staat te stellen zichzelve te verdedigen en haar dan niet te hulp te komen, wanneer zij wordt aangevallen. Men meende dat dit samenhangt met het geringe aantal troepen, dat tegenwoordig in Atjeh aanwezig is" enz.

Over het algemeen passen de gevolgtrekkingen in het V. V. logisch bij de beschikbare gegevens, al zou de *N. R. Ct.* ze ook niet alle willen onderschrijven, in heerendienst ziet het blad nl. een der krachtige middelen om de pacificatie te bevorderen, ofschoon het voor vermindering van den druk daarvan is. Overigens komen de aangehaalde opmerkingen in hoofdzaak neer op het onvoldoende van de als politie optredende macht. Reeds in een ten volle vreedzaam gebied gist en woelt het kwaad te erger, naar gelang de veiligheidsdienst minder goed geregeld is; Java geeft daarvan een sprekend voorbeeld. Veel sterker moet dit in Atjeh uitkomen, zooals nader geschetst wordt; daar moet, waar rust is, deze verzekerd worden en tegelijk moet achtervolgd worden, wie

in verzet volhardt, tot onderwerping of tot uitroeiing toe. ,,Immoreel en wreed is het", volgens het blad, ,,te verkondigen: wij ontnemen u uwe vuurwapens, omdat wij voor uwe veiligheid zullen zorgen", als wij weten niet in staat te zijn dit na te komen. Immoreel en wreed te meer is het, als wij, na de ontwapening wel volbracht, maar die toezegging niet nageleefd te hebben, de bevolking beboeten voor onze tekortkomingen, ja de hoofden interneeren, omdat zij niet gedaan hebben, wat zij zonder ons beletsel wellicht wel zouden hebben gedaan. Immoreel en wreed is het, hoofden en bevolking eenerzijds te straffen voor een door ons uitgelokte zwakheid of een heulen met de vijandelijke partij, en hen anderzijds nog prijs te geven aan de ruwe willekeur der verzetsmannen. Dat is niet edel en niet slim; wij zijn weer korang pinter, wij maken het weerlooze der goedgezinde bevolking tot een wapen tegen ons".

Wat in de Mem. v. Antw. gezegd wordt, oordeelt het blad niet het sterkste gedeelte van dit staatsstuk. De beteekenis der grieven wordt door algemeenheden afgewezen. Hulp tegen rondzwervende benden wordt steeds verleend, indien hoofden of bevolking slechts tijdig bericht zenden, doch dit kan toch in billijkheid niet verwacht worden, waar de beschermende macht te zwak is en te ver uit elkander verspreid ligt. Wat de bewapening betreft, waar de bevolking over blanke wapenen beschikt, zal zij niet durven als zij zich tegenover vuurwapenen gesteld ziet en dat enkele hoofden geregistreerde vuurwapens bezitten, behoort feitelijk tot de zeldzaamheden. Terecht oordeelt de Minister dat het beschermen van de goedgezinde bevolking niet samen kan gaan met het ongemoeid laten van kwaadwilligen, maar zwak is weer hetgeen aan de Kamer voorgehouden wordt: ,,Of de tegenwoordige troepenmacht daarvoor voldoende is, late men met vertrouwen over aan den gouverneur-generaal, die in deze ongetwijfeld de meest bevoegde beoordeelaar is". Het blad toont de weinige beteekenis der andere afgelegde verklaringen aan en vreest dat Atjeh bij den G.-G. te veel voor andere aangelegenheden op den achtergrond is geraakt; het wil alsnog een duidelijk omlijnd stelsel.

In de vergadering der Tweede Kamer van 9 Nov. heeft het lid Thomson een hartig woord gezegd over het Atjeh-beleid en daarbij al dadelijk de meening van den Minister gewraakt, dat de pessimistische beschouwingen in het V.V. haar grond hoofdzakelijk vinden in mededeelingen van dagblad-correspondenten, ,,die omdat zij slechts een klein deel van het uitgestrekte gebied door persoonlijke waarneming kennen en buiten staat zijn om het geheel te overzien, maar al te dikwijls mistasten". Spreker kan gerust verklaren, dat de gegevens, welke hij persoonlijk aangaande den huidigen toestand in Atjeh bezit, hem wel degelijk zijn verstrekt door personen, die hij uitstekend in staat rekent het geheel te overzien.

De bedenking van den heer Thomson komt hierop neer: ,,dat te zeer de ijzeren greep wordt gevoeld, noodeloos dus verbittering wordt gekweekt, die een toestand van werkelijke bevrediging meer en meer in de toekomst verschuift".

In het verdere gedeelte zijner rede wordt gemeend dat juist de door den Minister bedoelde hulpverleening op den achtergrond staat: ,,Aan de landschapshoofden is de zorg voor eigen veiligheid der bevolking opgedragen en zelfs voor een deel onzer eigene. Juist het omgekeerde dus van hetgeen zou moeten zijn, nl. dat wij in staat waren de goedgezinden te beschermen. En is er de minste reden of verdenking, dat hun medewerking te wenschen overlaat, dan worden die landschapshoofden in de gevangenis gezet — zonder vonnis, puur administratief, net zoolang als het te Kota-Radja goeddunkt.

Zoo gebeurt het, dat in een streek bijna alle landschapshoofden te gelijk gevangen worden gehouden, omdat er niet genoeg berichten over moslemin binnenkomen of omdat ze door den een of anderen obscuren Atjeher beschuldigd worden met de moslemin in verbinding te staan". Een voorbeeld wordt aangehaald van de onbillijke en ongerijmde eischen, die het verbeuren van waarborgsommen tengevolge hebben en er wordt gewezen op de verbittering, die wordt gekweekt door het achter de tralies zetten van hoofden, invloedrijke personen en zelfs vrouwen. Het is ondoenlijk de geheele rede hier te resumeeren, doch er wordt ook in gewezen op de groote bedragen, die in de boetekassen vloeien en hoe dit systeem fiasco maakt. De slotsom is dat de aanwezige troepenmacht bepaald onvoldoende is.

Ook de heer De Stuers wijst ditmaal weder op de vele gevallenen: in zeven jaar 15,800 menschen. Als van deze de lijken in onze handen zijn gelaten, mag men zeggen, dat er veel meer overleden zijn, waarvan men de lijken niet heeft gevonden, of die tengevolge van hun wonden later gestorven zijn, zoodat spreker niet overdrijft met het getal 20,000 aan te nemen. En wanneer hij rekent op 5 personen in een gezin, dan vertegenwoordigt dit eene bevolking van 100,000 menschen, ,,moreel of physiek getroffen door de kogels onzer pacificatie".....

In zijn antwoord zeide de Minister o.a. dat de feiten, waarvan hem uit de koloniale rapporten was gebleken, hem reeds in Januari jl. aanleiding hadden gegeven den G.-G. te vragen, of er aanleiding was verandering in onze Atjeh-politiek te brengen ten aanzien van boeten en heerendiensten. Het bleek toen dat de G.-G., voordat hij 's Ministers brief had ontvangen, aan den Gouverneur van Atjeh had geschreven, ten einde dezen te wijzen op de klachten, die in den laatsten tijd over den toestand aldaar waren vernomen en dat daarop de meest gestrenge instructies zijn gegeven om de heerendiensten te beperken en ten aanzien van de boeten zoo gematigd mogelijk te zijn. ,,Het is de Gouverneur-Generaal", zeide de Minister, ,,die Atjeh bijzonder kent, die den toestand thans moet beoordeelen. Hij verliest zijn vertrouwen in den Gouverneur niet en onder die omstandigheden, bestaat voor mij geen aanleiding om mijnerzijds het vertrouwen aan den Gouverneur op te zeggen".

Inderdaad kan een Minister van Koloniën bezwaarlijk anders spreken, doch de indruk van het debat is dat anderen dat vertrouwen op den Gouverneur van Atjeh w e l beginnen te verliezen. Dat stelsel van willekeurig gevangen zetten, waarvan de heer Thomson sprak, is volgens hem ,,een systeem, dat zelfs op Atjeh niet mocht passen", en daarmede is dan toch ook degeen van wien het uitgaat en die het toepast, veroordeeld.

Zelfs de schrijver van de ,,Indische Kroniek" in het *Hbl.* van 12 Nov. meent dat deze Gouverneur van Atjeh als staatsman niet op één lijn te plaatsen is met zijn voorganger, doch dan is het ook verkeerd om maar te onderschrijven dat alle bedenkingen het gevolg zijn van eenzijdige beschouwingen en onvoldoende bekendheid met de toestanden. Voor buitenstaanders, die niet gebonden zijn, moet onrecht, onrecht blijven en als zoodanig worden gesignaleerd.

* * *

Staatsexploitatie van spoorwegen in theorie en praktijk is de titel van eenige belangrijke opstellen in de *Nieuwe Courant* van 12—16 Nov. jl., geschreven door den Berlijnschen correspondent van dat blad. Hij schildert daarin de toenemende beteekenis van het spoorwegbedrijf in Pruisen, dat thans geheel in handen van den Staat is en, waar het tien jaar geleden 177 millioen Mark zuivere winst afwierp, thans een overwinst van 660 millioen geeft. Op een

totaal budget, van 2910 millioen Mark aan uitgaven, komen 1072 millioen aan bruto-uitgaven voor spoorwegen voor, die daarentegen voor 1732 millioen onder de inkomsten verschijnen tegen bijv. slechts 343½ millioen aan directe en indirecte belastingen. De enorme winsten, uit dit bedrijf verkregen, verdwijnen in de gewone uitgaven en op het oogenblik is er blijkbaar geen gelegenheid om daaruit een deel af te zonderen ten einde het spoorwegverkeer nog verder ten bate van het algemeen goedkooper en gemakkelijker te maken. Eenige maatregelen nu onlangs genomen, zooals het brengen der vrachtprijzen voor personenverkeer op de helft tegen afschaffing der retourkaarten, worden weder opgewogen door andere, als het intrekken van het vrij vervoer van bagage en het meer algemeen maken van toeslag-biljetten op sneltreinen. Over het algemeen wordt evenwel de inrichting van het staatsspoorwegbedrijf in Pruisen geprezen, doch bij het groote pleit tusschen staats- en particuliere exploitatie kan, blijkens dit opstel, Pruisen niet dienen als algemeen argument voor de eerste, omdat bijv. in Nederland de omstandigheden anders zijn. „Bij spoorweg-exploitatie — wil zij een nuttig effect voor handel en nijverheid opleveren — is (volgens den heer Van den Wall Bake) een krachtige en snelwerkende leiding noodig en die is — hier te lande althans — niet mogelijk bij staatsexploitatie. Eenheid in de leiding ontbreekt", volgens dien deskundige, doelend op den in Nederland consequent doorgevoerden, constitutioneel-parlementairen regeeringsvorm, „waar om de vier jaar de leidende persoon niet alleen vervangen wordt, maar vervangen wordt door een aanhanger van geheel tegenovergestelde economische en politieke richting".

Dit nu is in Pruisen geenszins het geval. In een monarchaal geregeerden staat is de drager der Kroon bij de keuze zijner raadslieden volstrekt niet gehouden te rade te gaan met de politiek der meerderheid van het parlement. In Pruisen staat de eerste dienaar der Kroon tegenover de Volksvertegenwoordiging — wel te verstaan alléén tegenover deze! — in een geheel andere positie dan in Nederland. Daarentegen het „Abgeordnetenhaus" in veel ongunstiger verhouding tot den minister, die het niet tot behartiging van de in het huis geuite critiek kan noodzaken.

Denkt men hier aan Indië, waar wel meer continuiteit in de leiding kan heerschen en de exploitatie van staatsspoorwegen meer op Pruisischen voet kan worden gedreven, dan is het verklaarbaar dat men tegelijk voorstander van particuliere exploitatie in Nederland en van staatsexploitatie op Java kan zijn, waar een flinke winst op het bedrijf, grootendeels te danken aan de groot-industrie, eene nuttige en verdedigbare stijving van de schatkist kan en mag opleveren.

* * *

Invoerrecht op sigaren in Ned.-Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 14 Nov. jl. komt „Een Nederlandsch fabrikant" op tegen het voornemen der regeering om de invoerrechten op Manilla-sigaren en op Hollandsche in Nederl.-Indië gelijk te stellen. Waar de meeste Nederlandsche sigarenfabrikanten, die honderden menschen in hun bedrijf werkzaam hebben, aldaar den grootsten afzet van hun product vinden en in Nederland hunne benoodigdheden van Nederlandsche firma's betrekken en duizenden belasting betalen, daar vindt hij het niet billijk dat zij niet gesteund worden in hunne concurrentie tegen de fabrikanten van Manilla, doch dat deze thans een handje worden geholpen.

De heer F. de Hartogh verklaart daarentegen in het *Hbl.* van 16 Nov. dat hij het bedoelde stukje met ongenoegen, ja hij zou haast zeggen „met weerzin" gelezen heeft. Hij ziet in het gestelde slechts ongemotiveerde groote woorden. Alsof met de verhooging van het invoerrecht op Hollandsche sigaren

van f 0.50 per K.G. = f 0.25 per 100 stuks tot f 1 per K.G. of f 0.50 per 100 stuks, dus ¼ cent per sigaar, de duizenden belasting betalende Nederlandsche sigarenfabrikanten en -grossiers te gronde zouden moeten gaan. Hij vreest niet dat er daarom één Hollandsche sigaar minder gerookt zal worden. Evenmin dat tengevolge van de verlaging van het invoerrecht op Manillasigaren van f 2 op f 1 per K.G., ongeveer gelijkstaande met een verschil van ½ cent per stuk, weer aanzienlijk meer van deze soort geïmporteerd zullen worden en wel omdat het verminderd verbruik daarvan aan geheel andere omstandigheden te wijten is.

„Gedurende de laatste 15 jaren namelijk werden op Java verscheidene fabrieken opgericht die, tot veel lagere prijzen, dan van Manilla met f 2 per K.G. rechten moeten worden ingevoerd, sigaren ter markt kunnen brengen, gemaakt uit Manilla-tabak (soms ook vermengd met Deli- of Java-), waarvoor slechts 8 centen per K.G. als invoerrecht behoeft betaald te rorden, zonder de verplichting om, met het oog op het boven de importeurs van Manilla-sigaren genoten groote voordeel, een verbruiksbelasting of accijns van het gefabriceerde bij wijze van compensatie te moeten opbrengen, een verplichting, die geenszins onbillijk had kunnen genoemd worden, zelfs niet in verband met de loffelijke pogingen van het gouvernement om de inlandsche industrie op Java zooveel mogelijk te beschermen en te helpen bevorderen".

In verband daarmede houdt deze schrijver een pleidooi voor het invoeren van accijnzen van die artikelen, welke in Indië worden aangemaakt, omdat voor gelijksoortige ingevoerde invoerrechten worden betaald. In het belang der Ned.-Indische financiën hoopt hij op practische wijzigingen op het gebied van inkomende rechten en accijnzen; ook waar het betreft belasting bij den invoer van verscheidene artikelen als daar b.v. zijn metalen, die tot heden vrijgesteld waren.

* * *

Cijfers en percentages in verband met Afdeeling B. In de Oct.-afl. van het *Tijdschrift voor het Binn. Best.* bespreekt de heer A. H. J. G. Walbeehm de door den heer Hasselman opgemaakte statistiek, welke ongunstige uitkomsten gaf met betrekking tot de vooruitzichten der opgeleiden bij de bekende Afd. B. te Batavia, waarvan in onze voorlaatste revue bl. 1758 is melding gemaakt. Hij betwist dat ook in vroeger jaren de verhouding van de in Indië opgeleiden tot die in Nederland stond als 1 tot 2. Volgens de opgaven voorkomende achter de programma's, slaagden in de jaren 1869 t/m. 1878 52 ex-leerlingen van Afd. B. in het groot-ambtenaars-examen tegen resp. 89 en 121 in de jaren 1879 t/m. 1888 en 1889 t/m. 1897, dus in die perioden gemiddeld 5, 9 en 13 per jaar. Aan den schrijver ontbreken de gegevens om na te gaan hoeveel van de in Nederland in die jaren geslaagden in den Indischen staatsdienst werden opgenomen, maar hij vermoedt dat het totaal aantal gediplomeerden per jaar destijds niet veel minder heeft bedragen dan nu. Was dus toen het aantal der uit Indië betrokken geëxamineerden geringer, dan moeten er ongeveer evenveel meer uit Nederland gekomen zijn. Stelt men nu dat gemiddeld te zamen per jaar 30 gediplomeerden worden aangesteld en dat in de examenjaren, waaruit de tegenwoordige hoofdambtenaren afkomstig zijn, daarvan gemiddeld 6 uit Indië afkomstig waren, dan wordt de verhouding niet ⅕ maar 20 pCt. (Vond de heer H. voor 1906 onder 72 hoofdambtenaren slechts 10 uit Indië, dan had de verwachting niet 24 maar 14 bedragen, en waren in 1895 van de 61 hoofdambtenaren er 13 uit Indië, dan klopt dit met de aanvankelijke verhouding der geëxamineerden). Waar in 1906 de verhouding van het totaal der in dienst zijnde gediplomeerden tot de uit Indië afkomstige inderdaad als 3 tot

1 is, daar doet zulks voor de beoogde bewijsvoering niet af, omdat van de latere examenjaren nog niemand het tot hoofdambtenaar bracht.

Een argument vóór de bruikbaarheid van het jongere personeel put de heer W. uit het feit, dat van de 16 controleurs, die op 1 Jan. 1906 in het bezit waren van de Oranje-Nassau-orde, er 9 uit Indië en 7 uit Nederland waren. Waar in ieder geval verreweg de groote meerderheid der ambtenaren uit Nederland afkomstig is, bevestigen deze cijfers dus zeer zeker *niet* het vermoeden der minderwaardigheid. In de Nov.-afl. bl. 371 betoogt de heer H. daarentegen weder dat die verhouding bij de gedecoreerde Assistent-Residenten geheel omgekeerd is, zelfs 13 tot 1.

* * *

Vreemde eenden in de bijt. In *Het Nederlandsch Zeewezen* van 15 Nov. jl. wordt gewezen op eenige berichten omtrent geheimzinnige bezoeken van vreemde schepen in onzen Archipel. Zoo vestigde de *Java-Bode* de aandacht op een bericht in de *Mak. Courant* dat in April 1906 een tweemaster, genaamd Vite, voor het onbewoonde eiland Poelau Klapa (afd. Aroe-eilanden) het anker liet vallen en aldaar 500 ton steenkolen lostte en verborg. Terecht werd aangedrongen op onderzoek, daar de Regeering toch niet kan dulden dat door derden zonder haar toestemming kolenstations in onzen Archipel worden opgericht. In het *Jaarboek der Zeemacht* 1904—'05 wordt bericht van een bezoek van een vreemd oorlogsschip op 10 Febr. in de Terempa-baai van het eiland Siantan, behoorende tot de in de Zuid-Chineesche Zee gelegen Anambas-eil., dat vermoedelijk de op 19 Febr. te Priok van Singapore aangekomen See-Adler is geweest. In datzelfde Jaarboek van 1903—'04 wordt het van Radja Oemar tijdens het ankeren in diezelfde baai vernomen bericht vermeld, dat in Dec. 1903 een groot Engelsch oorlogsschip drie dagen vertoefd had bij een eilandje dichtbij Poeloe Moeboer (West-Anambas) waarvan de equipage aan den wal had geëxerceerd. Door menig zee-officier wordt betreurd dat in de laatste jaren zuinigheidshalve zoo weinig flottieljevaartuigen in dienst worden gehouden. Daardoor wordt de gelegenheid om als luit. t/z. 1e klasse het bevel over een schip te krijgen steeds minder, doch voornamelijk laat daardoor ook de contrôle, op wat er in de meer afgelegen streken van ons gebied voorvalt, te wenschen over. Dat dit niet alleen betrekking behoeft te hebben op vreemde schepen, doch ook op toestanden in het binnenland, bewijst het uit het *Soerab. Hbl.* overgenomen bericht omtrent een Engelsch stoomschip, kapitein Gibson, dat een 7-tal Chineezen redde, die van een houtlexploitatie op de Natoena-eil. ontvlucht waren en in een prauw 13 dagen te voren in zee waren gestoken, waarbij reeds 3 man waren omgekomen. Als het genoemde tijdschrift zich niet vergist, wordt het Nederlandsch gezag op de Poeloe Toedjoe (dat is de Anambas-, Natoena- en Tambelan-eilanden te zamen) alleen vertegenwoordigd door een Luitenant-Chinees. Van een werkdadig bestuur is dan ook geen sprake; alleen als er belangrijke quaesties rijzen, komen de ambtenaren van Tandjong Pinang er aan te pas. In verband met een en ander acht het een periodiek bezoek dezer eilanden, gelegen nabij den trek naar China en Japan, ten zeerste gewenscht. Ook in de Molukken wordt de vlag veel te weinig vertoond.

* * *

De groei der Indische steden is het opschrift van een reeks artikelen door den hoofdredacteur van het *Soerab. Handelsblad* geschreven in de nummers van 4—12 Oct. jl., waarin hij naar aanleiding van het Semarangsche woningvraagstuk, dat met betrekking tot het ,,hong soei" der Chineesche graven ook in onze revue ter sprake kwam (zie Sept.-afl. bl. 1399), wijst op de noodzakelijkheid om dit in het algemeen van overheidswege te regelen. Hij maakte

daarbij gebruik van Nederlandsche gegevens en beschouwingen en komt tot de conclusie dat in Indië een woningwet even noodig is als in Nederland. Bij de beschouwingen over het gemeentelijk grondbezit, dat hiermede verband houdt, is een dankbaar gebruik gemaakt van een in 1905 te Leiden uitgegeven proefschrift van Mr. J. Tersteeg.

* * *

Voedingswater voor de fabriek Krampon. In het *Vaderland* van 13 Nov. jl. vestigt „Biksjoe" de aandacht op deze brikettenfabriek, die men, met den Madoera-stoomtram van Kamal komende, ontwaart ter hoogte van de halte Tordjoen. Volgens hem was het motief om die fabriek juist daar te plaatsen, behalve de voordeelige ligging ten opichte van het zoutland, ook de gelegenheid om aan water te komen door een te graven kanaal uit een zijtak van de Balega-rivier. Die leiding zou begroot zijn op plm. 22,000 gulden en nog steeds onuitgevoerd zijn gelaten, waardoor thans op kostbare wijze water per stoomtram moet worden aangevoerd. Dat bij de plaatsbepaling de ligging ten opzichte van het zoutland wel den doorslag zal gegeven hebben, is zeer waarschijnlijk en dat de stoomtram in 1905 o.a. 3232 ton voedingswater voor de fabrieken heeft aangevoerd blijkt uit het jongste verslag van die onderneming (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 948) doch tevens is daarbij vermeld dat op dat vervoer voor het vervolg niet meer mag worden gerekend. Waar de schrijver zegt dat de plm. 8000 gulden, die dat vervoer kosten in drie jaar reeds de kosten van de waterleiding zouden goedgemaakt hebben, verliest hij uit het oog dat het aanleggen van zulk een werk in elk geval tijd en voorafgaande studie kost en dat het nergens uit blijkt dat de uitvoering alleen op grond van uitsparing der aanlegkosten is uitgesteld, een al te gemakkelijke illustratie van zuinigheid bedriegende wijsheid, waarover alleen voor Biksjoe het licht zou zijn opgegaan.

* * *

Rietbranden op Java. In de *Nieuwe Courant* van 16 Nov. jl. vestigt Mr. J. W. Ramaer er de aandacht op dat in de Tweede Kamer Mr. Van Deventer er terecht op wees dat het verbranden van riet zich niet, zooals meestal in Nederland wordt vermoed, tot Besoeki bepaalt, maar dat het zich over geheel Java uitstrekt. Waar de Minister meende dat het kwaad zich niet verder uitstrekte dan tot Pasoeroean (met Probolinggo) en Soerabaja, constateert deze schrijver dat bijv. in Kediri in de laatste jaren meer rietbranden voorkomen, dan ooit in Besoeki en dat hij een brief van een administrateur uit Pekalongan ontving, waarbij deze klaagt over het dagelijks plaats vinden er van. Hij wacht meerdere gegevens omtrent het schandelijk en door niets te rechtvaardigen bedrijf der rietbranden om later op de zaak terug te komen.

* * *

De Islam in de Tweede Kamer. Het *Algemeen Handelsblad* van 19 Nov. jl. vestigt de aandacht op een uitspraak van het Kamerlid Bogaardt in de zitting van 8 Nov. jl. (*Hand.* bl. 238 2e kol.) dat o.a. Lombok een voorbeeld geeft hoe ons koloniaal stelsel den Islam steeds bevorderlijk is geweest en dat ter wille daarvan de Hindoe-Balineesche godsdienst, na ons zegevieren op Bali ook daar het veld zal moeten ruimen voor een ontaard Mohammedanisme. Het blad heeft getracht de juistheid der beschouwing over Lombok na te gaan. Omstreeks het midden der 18de eeuw was Lombok geheel Mohammedaansch, toen de Baliërs er zich kwamen vestigen. De laatsten zijn zeer verdraagzaam, doch ter handhaving van hun overwicht (25,000 Baliërs in 1896 tegenover 320,000

Sassaks en eenige heidenen op de Zuidkust) namen zij in menig opzicht den godsdienst te baat, door bij gemengde huwelijken de ombelzing van het Hindoegeloof voor te schrijven en het moskeebezoek en de bedevaart naar Mekka te verbieden (met verwijzing naar W. Cool, De Lombok-expeditie bl. 134). Toen wij Lombok veroverd hadden was natuurlijk van rechtstreeksche of zijdelingsche onderdrukking van den Islam geen sprake meer. In zooverr heeft de heer B. gelijk, doch wie zou het anders wenschen. Onjuist wordt het echter genoemd als zoude in de laatste tien jaren het eiland Lombok geheel Mohammedaansch zijn geworden. Onder de Hindoe's maakt de Islam geene bekeerlingen. Dit alles bewijst niets voor de toekomst van het Hindoeïsme op Bali.

In het *Vaderland* van 16 Nov. jl. kwam de vroeger reeds genoemde „Biksjoe", eveneens naar aanleiding van de bespreking van den Islam in de Kamerzitting van 13 Nov. te voren, op tegen onvrijzinnige maatregelen ten opzichte van dezen godsdienst. In zekeren zin bejammert hij het dat ons parlement geen theologische faculteit is, omdat men dan zou kunnen vernemen of het al of niet tot het eindelijke inzicht is gekomen dat verschil in godsdienst eigenlijk niet bestaat, dat, al mogen de uiterlijke vormen veel verschillen, de grondwaarheid, de essentie, één is gebleven. Door dit inzicht zouden onze bestuurders in Indië verdraagzamer leeren zijn ten aanzien van andersdenkenden en menig spookbeeld en dreigend gevaar kunnen verdrijven door het nemen van juiste maatregelen. De „Prang sabil", waarvan niet kan worden aangetoond, dat zij ooit door Mohammed is gepredikt, heeft thans uitgediend. Als het volk ontevreden is over economische toestanden en verkorting van rechten wordt hij door de drijvers alleen gebruikt om het vuur bij de onontwikkelden aan te wakkeren. Ook het dragen van een bijzonder gewaad door de hadji's dunkt den schrijver geheel ongevaarlijk en hij hoopt dat het Gouvernement dat op den goeden weg is, vrijzinnig moge blijven tegenover den Islam. Door aan de bedevaart geen hinderpalen in den weg te leggen, vermindert met de „veelheid" der hadji's ook hunne zeldzaamheid en hun aanzien. Bovenal wenscht de schrijver de gelegenheid geopend te zien om den inlander-moslim zijn godsdienst z u i v e r te leeren kennen, door oprichting van godsdienstscholen op het voorbeeld van het Hindoo College in Britsch-Indië. Dan zal men in plaats van proselietenmakers boodschappers van den vrede vormen.

* * *

Onze Chineezen-politiek wordt besproken in *Ons Volksbestaan* n°. 9—10 door Sz., in welke afkorting het *Alg. Handelsblad* den Resident H. E. Steinmetz herkent, dien het als een welgeharnasten medestander begroet. In dat artikel wordt betreurd dat bij den grooten ommekeer, die in de verhouding tusschen de volken van 't Verre Oosten en de Europeanen op til is, onze Indische Chineezen-politiek niet eerder de aandacht heeft getrokken. Een beginselfout in onze staatkunde te dezen is, dat geen onderscheid gemaakt werd tusschen de Chineezen, werkelijk vreemdelingen en de in Indië geboren Chineezen: landskinderen, Ned.-Indische onderdanen. Een tweede fout wordt het geacht dat deze officieel voor vreemdelingen uitgemaakten, feitelijk behandeld werden als lieden, tegen wie zoo wat alle willekeur verdienstelijk is. Tegen de bekende uitzonderingsbepalingen (passenstelsel, gedwongen samenwonen in wijken, enz.) worden verschillende bezwaren aangevoerd. Vooreerst is bij de uitvoering te veel aan het goeddunken der ambtenaren overgelaten. In de tweede plaats is in de laatste jaren van regeeringswege wel iets gedaan tot verlichting, maar het is de vraag in hoeverre dit de toepassing verzacht heeft, waar nog te veel aan de inzichten der ambtenaren is overgelaten. Ook hier speelt de voor-

ingenomenheid tegen de Vreemde Oosterlingen een groote rol. Ten derde wordt bij de vaak zeer harde toepassing nooit gedacht aan het nadeel van de rechtstreeksche betrokkenen toegebracht. Vreemde Oosterlingen met hunne gezinnen, bedienden, werklieden, enz., sedert jaren ergens buiten een voor hun landaard aangewezen wijk gevestigd, worden soms, meest zonder persoonlijk onderzoek en zonder vorm van proces, door de binnenlandsche autoriteiten uit hun hebben en houden gejaagd naar een of andere voor hun natie aangewezen wijk, zonder dat gevraagd wordt of zij daar hun brood kunnen verdienen en of daar ruimte voor een onderkomen is. Eerst onlangs verscheen een gouvs. aanschrijving om vreemde Oosterlingen, die reeds 20 jaren buiten hun wijk wonen, met rust te laten. Aan het passenstelsel, op zich zelf reeds vernederend en lastig, zijn zelfs de officieren der Vr. O. onderworpen, menschen die om niet ambtelijke staatsdiensten verrichten (zelfs hunne vroegere vrijstelling van de bedrijfsbelasting werd ingetrokken); dit stelsel is van weinig nut. Door de uitzonderingsbepalingen maakt men het de in N.-I. geboren Vreemde Oosterlingen moeilijk op eerlijke wijze aan den kost te komen; veel van hun minder goeden naam hebben deze aan napraterij te danken.

Merkwaardig is hetgeen de schrijver vermeldt omtrent de gevolgen van het met geweld tot vreemdeling maken en houden van een groote klasse schrandere, naarstige lieden tot dusver goede onderdanen, die zich voor een groot deel in de inlandsche bevolking zouden opgelost hebben, als vrees voor straf hen daar niet van had weerhouden. Een Chineesch kamp te Telaga, ontstaan uit destijds door het bestuur daarheen verjaagde Soendaneesch sprekende Chineesche afstammelingen is daarvan een sprekend voorbeeld. In het Japara'sche gebeurde iets dergelijks. Al zijn nu de tijden veranderd en al dingen de Chineezen niet meer naar opgaan in de Inlandsche bevolking maar naar gelijkstelling met den Europeaan, dit mag geen reden zijn om van de intrekking der bezwarende bepalingen af te zien. Waar deze, en vooral hare toepassing, den betrokkenen ernstig en ook materieel nadeel berokkenen, moet ontevredenheid, zoo geen wrok, worden gewekt. Naarmate ontwikkeling overal doordringt, ontstaat zelfgevoel en hierdoor gevaar. Aanschrijvingen der Regeering in 't belang eener mildere toepassing worden niet altijd opgevolgd (vroegere aanbevelingen in dien zin werden althans haast overal straffeloos in den wind geslagen) en de bekende hormat-circulaire is een recent voorbeeld van zoo iets, ook omdat de Regeering zelf haar niet-nakoming openbaar maakte.

Wat de te bewandelen weg betreft, hierbij is rekening te houden met onze buitenlandsche staatkunde, waarom deze aangelegenheid dan ook niet geheel in Ned.-Indië kan afgedaan worden. Maar overigens mogen bestaande toestanden en belangen niet uit het oog worden verloren. Den in Indië geboren Chineezen moet duidelijk worden, dat zij niet langer als uitgestootenen maar als landskinderen worden beschouwd. Zoo zou het verkrijgen van gelijkstelling met den Europeaan aan minder formaliteiten te binden zijn, doch de eisch van hooger beschavingspeil en kennis van de Nederlandsche taal daartoe hoog gehouden, zou als een prikkel slechts gunstig werken. Voorts zou het onderwijs voor de Chineezen behartigd moeten worden. Daarbij wordt gewezen op het (in onze revue van Oct. jl. bl. 1564 vermelde) algemeen Chineesch Verbond, waarbij het onderwijs-vraagstuk in een andere phase is getreden. De Regeering schijnt dan ook het beginsel, neergelegd in Bijblad 1057, te willen laten varen, want bij Gouvs. besluit van 16 Aug. 1906 is aan eenige Chineesche adressanten te kennen gegeven, dat het uitbreiden der gelegenheid voor Chineezen om van Gouvernementswege onderwijs te ontvangen of het ondersteunen van particulier onderwijs in overweging zal worden genomen. Een derde middel acht de schrijver het openstellen van eenige bezoldigde staatsambten voor Chi-

neezen. In het algemeen trekke zich de regeering de belangen der in Indië geboren Chineezen meer aan.

Wat de buiten Indië geboren Chineezen betreft, wordt met ingenomenheid verwezen naar het opstel van Mr. I. A. Nederburgh in de *Indische Gids* van Jan. 1906 en om nu te komen tot bepalingen, die rekening houden met de eischen der practijk, wordt het een wijze maatregel geacht, als door eene commissie van bevoegden de hoofdbeginselen werden vastgesteld. In die commissie zou laatstgencemde evenmin mogen ontbreken als een paar in Indië geboren, Westersch ontwikkelde, doch niet geheel geëuropeaniseerde Chineezen. Hetgeen voorts door Sz. van Chineezen gezegd is, geldt ook voor andere Vreemde Oosterlingen, speciaal Arabieren, wier invloed evenwel op de bevolking vrijwel = 0 wordt gesteld.

* * *

Chineesch onderwijs met Staatshulp wordt besproken in de *Locomotief* van 18 Oct. jl. door „Progressist", die het eene verstandige, al was het een voor de hand liggende, politiek der regeering vindt om, door staatshulp aan het Chineesche onderwijs te verleenen, er directe voeling mede te verkrijgen en zelfs eenigermate contrôle. Het is dien schrijver echter nog niet recht duidelijk wat in deze de plannen kunnen zijn. Weet zij hoe dat onderwijs op het oogenblik is ingericht en wat het zal moeten worden? Het aanleeren van de Nederlandsche taal zou daarbij als voorwaarde op den voorgrond moeten staan. In een artikel: „Een kijkje in de Chineesche school", dat voorkwam in de *Loc.* van 1 Maart 1906, heeft de hoofdredacteur eens verteld van een bezoek aan de school te Semarang en daaruit bleek o.a. dat al het onderwijs daar in de Chineesche taal wordt gegeven. Het is daardoor niet waarschijnlijk dat de Europeesche plaatselijke ambtenaren, noch de Chineesche officieren, die hoofdzakelijk uit peranakan's worden gerecruteerd en hun eigen taal bijna niet kennen of uit onontwikkelde kringen zijn voortgekomen, weten wàt er eigenlijk gedoceerd wordt en daarover voorlichting kunnen verschaffen. Indien tot het geven van subsidie wordt overgegaan, zal het geraden zijn dat commissies van toezicht worden ingesteld, waarin, behalve een paar Europeesche ambtenaren, zitting hebben eenige vertrouwbare, ontwikkelde Chineezen genoeg van taal en onderwijs op de hoogte om recht te hebben van contrôle en van medespreken. Tevens is in die commissie een geneeskundige noodig met het oog op de hygiënische toestanden op de scholen, waarvan de Chineezen nog weinig begrip hebben. Wat het onderwijs in het Nederlandsch betreft, zouden de onderwijzers daarvoor door de Regeering of op haar aanwijzing door de besturen der Chineesche scholen benoemd moeten worden. Dat naast die scholen ook ambachtsscholen voor Chineezen en handwerkscholen voor Chineesche meisjes zouden verrijzen is zoo goed als zeker. Is de schrijver wel ingelicht, dan bestaan deze reeds hier en daar op Java.

Besluit de Regeering, in plaats van tot subsidieering, tot oprichting van Gouvs. scholen, dan wordt haar taak veel zwaarder: Zij moet een leerplan doen vaststellen, hetgeen met het oog op de Chineesche onderwijzers en taal zeer moeilijk is, zij moet van die onderwijzers ambtenaren maken, voldoende aan examen-vereischten, die haar ten deele onbekend zijn, inspecteurs aanstellen, enz. De kosten hiervan zijn moeilijk te ramen, vooral ook omdat het aantal Chineesche leerlingen alsdan belangrijk grooter zal zijn dan op de thans bestaande scholen. Voor den handel schijnt het plan in het bijzonder van belang, omdat als het Nederlandsch en ook het Nederlandsche schrift eenige jaren onderwezen is, er geen bezwaar meer zal kunnen bestaan om de boekhouding der Chineesche handelaren in het Maleisch of Hollandsch verplichtend

te stellen. Maar ook in velerlei andere opzichten kunnen onze koloniën zich slechts verheugen in eene komende generatie van ontwikkelde Chineezen. Veel bijgeloof, zooals dat over „Hong soei" zal er door verdwijnen en nieuwere denkbeelden, ook omtrent meerdere soliditeit in den handel, zullen de Chineezen verlichten en dichter bij ons brengen. Er zal dan ook stellig eerder een einde komen aan hun onzekeren privaatrechtelijken toestand, die een schande is voor de kolonie. Om al deze redenen wordt het regeeringsplan hartelijk toegejuicht.

* * *

De herziening van art. 42 R.R. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 en 25 Nov. jl. bevat een hoofdartikel over de benoeming en het ontslag van de officieren van het Indische leger, naar aanleiding van het ingediende wetsontwerp (Bijl. Hand. '06—'07 n°. 134) om in plaats van al. 2 en 3 van het bestaande artikel te lezen:

2. De bevelhebber der landmacht wordt door den Koning benoemd.
3. De officieren worden in Nederland door den Koning, in Nederlandsch-Indië door den Gouverneur-Generaal benoemd.
4. Op den voet, bij algemeene verordening te bepalen, wordt de rang van opper-officier verleend door den Koning en geschieden alle overige bevorderingen van de officieren door den Gouverneur-Generaal.
5. De opper-officieren worden ontslagen door den Koning, alle overige officieren, in Nederland door den Koning, in Nederlandsch-Indië door den Gouverneur-Generaal, een en ander op den voet bij algemeene verordening te bepalen.

De 6de alinea is gelijk aan de bestaande 4de.

Volgens de *N. R. Ct.* liet de zinsnede 3 van het bestaande artikel: „Zij (de officieren) worden door hem (den G.-G.) bevorderd en ontslagen op den voet bij algemeene verordening bepaald" geen twijfel over. Toen men echter in 1859 eene regeling bij Kon. besluit vaststelde, wilde men liever het bestaande gebruik handhaven, dat de benoeming tot generaal aan den Koning liet. Men vond toen een reddende plank in de 2de zinsnede van art. 42 die luidt: „In Nederlandsch-Indië worden de officieren door den Gouverneur-Generaal benoemd". De benoemingen *niet* in N.-I. waren dus niet aan den G.-G. voorbehouden. Noemde men de bevordering tot generaal-majoor eene benoeming en vatte men het „in N.-I." op als slaande op de autoriteit, dan kon men in art. 2 van het Kon. Besl. van 24 Nov. 1859 n°. 69 bepalen: „De benoeming van generaal-majoor geschiedt door den Koning bij keuze uit de kolonels..... om het even of die kolonels in N.-I. aanwezig of uit die gewesten afwezig zijn", en in art. 3 de bevoegdheid van den G.-G. beperken tot en met den rang van kolonel.

Vat men de bedoeling der voorgestelde herziening kort samen, dan komt zij neer op het voegen van art. 42 R.R. naar de praktijk. Alleen is het te betwijfelen of door de nieuwe redactie het thans bestaande voorbehoud mogelijk blijft om gepensionneerden m e t b e v o r d e r i n g in het Ind. leger in activiteit te doen terugkeeren. Het blad wijst nu op eenige onvolledigheden en onduidelijkheden in de voorgestelde regeling, die wij hier kortheidshalve onbesproken moeten laten, doch bovendien wijst het op een geschil dat dieper gaat dan een vormen-quaestie. Bij de aanbieding van het ontwerp is het toch vastgeknoopt aan het voornemen om een nieuw K. B. samen te stellen ter vervanging van het genoemde van 24 Nov. 1859. In art. 60 der Grondwet is regeling dezer aangelegenheid evenals die der pensioenen voor de Nederl. officieren bij de wet voorgeschreven. Hoewel de Grondwet alleen geldend is voor

het Rijk in Europa, is het de vraag of dit artikel toch ook voor Ind. officieren geene regeling door de wet noodzakelijk maakt, omdat zij in Europa zijnde of dienstdoende binnen de termen der Grondwet vallen. Bij de behandeling van het Reg.-Regl. mislukte een poging van den heer Van Hoëvell om de wettelijke regeling in art. 42 vast te leggen, doch de Reg. schreef destijds in de Mem. v. Beantw.: „Mogt die behoefte later worden erkend, de regering zal noch in dit, noch in eenig ander geval zich onttrekken aan de toepassing van het grondwettig voorschrift". Deze regeeringsverklaring mag thans, volgens de *N. R. Ct.*, na 52 jaar, nog wel eens in herinnering gebracht worden, in verband met hetgeen de Minister sprak in de zitting van 30 Nov. 1905. In die vergadering werd door de heeren Duymaer van Twist en Van de Velde eene motie voorgesteld: „De Kamer, van oordeel, dat nadere wettelijke regeling van de rechtspositie van den Indischen officier wenschelijk is, gaat over tot de orde van den dag". De behandeling daarvan heeft tot heden niet plaats gehad, doch het blad acht het wenschelijk dat dit geschiedde vóór die der herziening van art. 42 R.R.

De regeling bij de wet verder besprekende, welke als zoodanig niet aan de orde is, staat het blad nog uitvoerig stil bij het geval met de tot tweemaal toe buitengewone promotie van luitenant Christoffel, dat zich van zelf aanbiedt als toetssteen der behoefte aan een zoodanige regeling. Aangetoond wordt dat de overweging waarop afwijking der bepalingen van het Kon. Besl. van 1859 gegrond werd, met betrekking tot de promotie tot kapitein, niet juist kan worden genoemd. Intusschen had de Minister verklaard, dat wanneer de vigeerende regeling de promotie niet had toegelaten, hij niet geaarzeld zou hebben met een voorstel tot wetswijziging bij de Staten-Generaal te komen en hiermede acht het blad het verschil juist geteekend: „De Minister zou dan een voorstel hebben moeten indienen, dat in openbare beraadslaging zou gekomen zijn, terwijl de zaak nu in geheime behandeling tot eene oplossing is kunnen komen, die verschillende twijfelvragen doet rijzen". Het blad wil geen verkleining van den heer Christoffel, dien het bewondert om hetgeen hij in Atjeh en Borneo deed en die ook op Celebes zijn roem handhaaft; doch het geval mocht niet onbesproken blijven in verband met de vraag over welker oplossing bij de behandeling der genoemde motie eene beslissing zal genomen worden.

* * *

Naturalisatie van een Chinees. Onder de vele overigens onbelangrijke naturalisatie-voorstellen kwam er onlangs een voor (zie de bijl. der Hand. nº. 110, 10) waarbij werd voorgesteld om de hoedanigheid van Nederlander te verleenen aan Tan Thwan Soen, zonder beroep, geboren te Bangkalan den 4den Febr. 1866, wonende te Semarang en tijdelijk verblijf houdende te 's-Gravenhage. De commissie van rapporteurs vond daarin aanleiding om nogmaals te wijzen op de wenschelijkheid spoedig eene wettelijke regeling van het Nederlandsch onderdaanschap tot stand te brengen. Men verwachtte dat, indien zoodanige regeling bestond, personen als de in dit wetsontwerp bedoelde met het onderdaanschap zouden tevreden zijn en niet zouden begeeren Nederlander te worden. Dit gevoelen werd door den Minister bestreden, die meende dat, gelijk ten aanzien van Tan Thwan Soen en zijn gezin uit de overgelegde bescheiden duidelijk blijkt, bij de betrokken Chineezen een ernstig streven bestaat, zich de overzeesche beschaving eigen te maken en de Nederlandsche taal, zeden en gewoonten aan te nemen, het te verwachten is dat zij evenmin met het Ned. onderdaanschap, als thans met het N.-I. ingezetenschap genoegen zullen nemen, doch het volle Ned. staatsburgerschap trachten te erlangen. Met betrekking

tot een andere vraag wordt gezegd dat niet met stelligheid kan worden uitgemaakt of een Chinees door de naturalisatie in een ander land zijn Chineesche nationaliteit verliest. Waar het echter een Chinees ingezetene van N.-I. betreft, scheen de maatregel geheel zonder bedenking.

* * *

Met grooten spoed schrijft de *Nieuwe Courant* van 1 Dec. boven een hoofdartikel, waarin de conclusie aangehaald wordt van wat het *Hbl.* schreef naar aanleiding van het artikel van den heer Steinmetz: „laat ons met spoed, voordat er groote moeilijkheden rijzen, zoodanige regelingen maken, dat het duidelijk wordt, dat menschen, op ons gebied geboren, Nederlandsche onderdanen zijn, gelijkstaande met alle anderen, en dat de Keizer van China niets met hen te maken heeft, geen aanleiding kan vinden om zich hun lot aan te trekken. Zij zijn Nederlanders, Javanen, Boegineezen, wat verder ook, — maar geen Chineezen. Dat is de regel in alle beschaafde staten, en het wordt hoog tijd, dien ook in Indië te volgen".

Gaarne grijpt de *N. Ct.* de gelegenheid aan om hiermede haar instemming te betuigen (behoudens het feit dat Javanen, Boegineezen enz. rasnamen zijn, die een Chinees niet krijgen kan, doch wel dien van Nederlandsch-Indiër, als dit woord niet zoo leelijk en omslachtig was). Zij brengt echter in herinnering dat de wet feitelijk ook alle Inlanders en met hen gelijkgestelden als vreemdelingen beschouwt (zie de Louter, 5e dr., bl. 125). Wijziging der wet op het Nederlanderschap, waarop deze onhoudbare toestand berust, is in uitzicht gesteld door den Minister van Koloniën bij de behandeling der wijziging van art. 109 R.R., toen de heer De Beaufort, deskundige op het gebied van buitenlandsche zaken, op grooten spoed aandrong, vooral in verband met moeilijkheden, die bij de veranderde stemming in Oost-Azië, in zake consulaire quaesties, zouden kunnen rijzen. Er is echter nog een ander gevaar, dat de *N. Ct.* in het bijzonder op het oog heeft. Het mag worden ondersteld dat binnen niet te langen tijd de Chineesche regeering haar wensch te kennen zal geven om consuls in N.-I. aan te stellen. Redelijkerwijze kan zulk een verzoek aan eene bevriende natie niet worden geweigerd. Doch welk een toestand van verwarring en weifeling zou bij zulk een verzoek niet worden aangetroffen. Chineezen, wier geslacht eeuwenlang in Indië gevestigd is geweest, worden feitelijk bij tal van bepalingen als vreemdelingen beschouwd. „Zou de Chineesche regeering deze, gesteld zij ware werkelijk voornemens zich met haar in Indië gevestigde onderdanen te bemoeien, zulke lieden niet opeischen, althans de quaestie opwerpen? Het feit dat zij niet lang geleden de Chineesche scholen op Java door een harer ambtenaren heeft doen inspecteeren, maakt zulk eene onderstelling tot eene waarschijnlijkheid". Met het oog op het dwaze figuur, dat wij zouden maken door te bekennen dat wij het er nog niet over eens zijn hoe het vraagstuk moet worden opgelost, hoopt het blad dat de nu al tien jaar aanhangige voorstellen betreffende eene regeling van het Indische onderdaanschap met grooten spoed tot een definitieve uitkomst mogen leiden.

* * *

Het land Nanggoeng en de Weeskamer. Nu op 18 Oct. jl. het wetsontwerp betreffende den terugkoop der particuliere landerijen en daarmede die van het land Nanggoeng in de Tweede Kamer is afgestemd, vindt de heer W. F. Gramser Brinkman, oud-lid van de Weeskamer te Batavia, hierin aanleiding om in het *Weekblad de Amsterdammer* van 11 en 18 Nov. de quaestie van dat land en van de verantwoordelijkheid der Weeskamer nader te bespreken en

ten slotte ook het terugkoopen der particuliere landerijen in het algemeen aan te bevelen. Bij de vele belangrijke opmerkingen van zulk een alleszins bevoegd schrijver, die gedurende negen jaar bij die Kamer werkzaam was, is het jammer dat hij enkele malen in een zekeren smalenden toon vervalt, waartoe niet de minste reden bestaat. Het moge te betreuren zijn dat de Kamer niet op de goede bedoelingen van den Minister is ingegaan, het debat geeft allerminst den indruk dat hier zou gelden: ,,het betrof ,,de Oost" maar, waarom zou men zich daar warm voor maken?" Volgens den schrijver had de Indische pers het lang niet bij het rechte eind en hij tracht aan te toonen dat de Weeskamer geen schuld heeft, dat er geen zes ton verloren zijn, en dat Nanggoeng *f* 260,000 waard is. De bewuste hypotheek (zie onze Oct.-afl. bl. 1558) werd krachtens de instructie der Weeskamer verleend en wel na twee deskundigen, aangewezen door den Resident van Batavia, dus geheel buiten de Weeskamer staande, gehoord te hebben. Het staat daardoor vast dat de som van 6 ton als beleening op Nanggoeng in overeenstemming was met de toenmalige actueele waarde van dat land. Voorts is later *f* 90,000 op die beleening afbetaald en *f* 6000 als opbrengst van verkochte producten, zoodat de genotderving ten slotte *f* 504,000 bedroeg. Van een verlies op kapitaalrekening is geen sprake, omdat zulk eene rekening nimmer wordt afgeschreven. ,,Hebben er verliezen plaats, zoo vindt de afschrijving daarvan plaats door de interestrekening er mede te belasten tegen crediteering der respectieve hypotheekrekening, waarvan het gevolg is, dat er zooveel minder rente aan de geadministreerden te goed wordt gedaan"..... De onbillijkheid hiervan wordt beaamd en een destijds door den schrijver geopperd denkbeeld besproken om deze afschrijving geleidelijk te doen plaats hebben, doch tevens wordt aangetoond dat de Weeskamer tengevolge van regeeringsmaatregelen in later jaren niet anders handelen kan. De Weeskamers hadden namelijk voorheen reservefondsen, te zamen tot een bedrag van plm. 6 millioen gulden. De rente daarmede gekweekt, strekte deels ten voordeele van de geadministreerden (daarom bedroeg het rentecijfer voorheen 9 tot 11 pCt.), deels tot dekking van geleden verliezen, deels tot stijving van die fondsen zelf. Later zijn zij in 's lands kas overgebracht. Door de Weeskamer te Batavia werd gedurende 1869 tot 1873 en door de Boedelkamer aldaar gedurende 1871 tot 1882 een gezamenlijk bedrag van *f* 3,100,000 ruim in die kas gestort. Ook die instellingen te Semarang, Soerabaja, Padang en Makasser moesten: ,,eveneens hare reservefondsen in den steeds geopenden muil van de Hydra, de Indische fiscus" storten. Deze gelden, als afkomstig van met de kapitalen der weezen gewonnen renten, had volgens den schrijver het land zich niet mogen toeëigenen. Men geve dus die sommen terug: ,,want van genoemde tijdstippen af dagteekent de achteruitgang der Wees- en Boedelkamer-inkomsten. Werden voorheen hare uitgaven, ook voor personeel, uit hare inkomsten bestreden, sedert past het land elk jaar ongeveer drie ton bij ten laste der begrooting".

* * *

Een nieuw argument voor den terugkoop der particuliere landerijen vindt men in het slot van bovenbedoeld opstel. Reeds in eene door den heer Gramser Brinkman in 1891 geschreven brochure, over het middel der verpondingsbelasting en welke maatregelen voor eene betere regeling dier belasting genomen moeten worden, werd de urgentie aangetoond der onteigening speciaal dier landerijen, welke door anderen dan den landeigenaar bebouwd zijn met zoogenaamde opstallen [1]). Waren deze laatste vroeger vrij van verpondingsbelas-

[1]) Ook nu wijlen Notaris Houthuijsen schreef een brochure over „Verpondingswaarde van gebouwen op eens anders grond", zie *Ind. Gids* 1890 I bl. 1167.

ting, Staatsblad 1886 n⁰. 78 bepaalde het anders. Betaalden de opstalbezitters eertijds aan den landeigenaar grondhuur van *f* 1 tot *f* 5 's maands, sedert hebben de landheeren, omdat zij ook voor de hun niet toebehoorende opstallen verponding hebben te betalen (¾ pCt. van de jaarlijksche huurwaarde vermenigvuldigd met tien) misbruik van deze omstandigheid gemaakt door de grondhuur zelfs tot *f* 35 's maands te verhoogen. Terwijl nog in 1876 door de Indische regeering was uitgemaakt dat de huurwaarde van de bedoelde opstallen bij de berekening der verponding niet medegeteld moest worden bij de inkomsten, die de landeigenaar trekt, wordt het omgekeerde voorgesteld als een lievelingsidee van den ultra-fiscalen ontwerper van genoemd Staatsblad. Ook tegen de wijze van berekening der verponding heeft de schrijver bezwaar, als hij spreekt van niet-ambtelijke deskundigen, die in last hebben de bewoners van opstallen en de inlandsche opgezetenen van de landerijen af te vragen, hoeveel grond- en tuinhuur wanneer het een opstal betrof, en, wanneer het hun eigendom was, hoeveel huur deze huns inziens op konden brengen. De opgaven welke die deskundigen kregen, zouden zij naar eigen believen aanvullen, in strijd met art. 16 St. 1836 n⁰. 19 en vervolgens zou daarop eene veel te hooge belasting gegrond zijn, waartegen met niet noemenswaardig resultaat doleanties ingebracht werden. Op grond daarvan zou het den landeigenaren niet euvel te duiden zijn, dat zij hunne schade trachten te verhalen op de opgezetenen en de opstal-bezitters, wier huren werden opgedreven. Door de „schandalige" opdrijving der grondhuren zijn ook de huren der huisjes steeds gestegen en dit heeft bij de vijfjaarlijksche herziening der verpondingsbelasting, alweder eene opdrijving van die belasting zelve tengevolge, terwijl de verhoogde huren eveneens aan de personeele belasting ten goede komen. Om aan dien onhoudbaren toestand, vooral op de hoofdplaatsen als Batavia, een einde te maken, is het eenige middel de onteigening der particuliere landen. De opstalbezitters en huurders hebben toch geen andere keus dan te betalen. Doen de eersten het niet, dan zegt de landeigenaar dat zij hun bezit maar moeten afbreken en zijn land verlaten, doch grond in eigendom is voor die opstalbezitters niet te krijgen. Waar de urgentie thans is aangetoond, twijfelt de schrijver niet of de Tweede Kamer zal medewerken om de Indische ingezetenen „niet langer een prooi te laten blijven van gewetenlooze landheeren (de meesten zijn Arabieren en Chineezen) en van een niets ontzienden fiscus".

* * *

De Surinaamsche begrooting voor 1907, welke op 27 Nov. jl. door de Tweede Kamer werd aangenomen, was het onderwerp van een tweetal hoofdartikelen in de *Nieuwe Courant* van 20 en 21 Nov. Daarin wordt er met voldoening op gewezen hoe in tegenstelling met vroeger een streven van actie ten bate dezer kolonie merkbaar is, hetwelk sympathie en belangstelling verdient. Intusschen blijft het bij goede uitzichten, want de cijfers zijn nog ongunstig. Wat de inkomsten betreft, wijzen zij eensdeels op achteruitgang op schier elk gebied, behalve op dat der goudwinning, anderdeels op vooruitgang wat betreft de verwachtingen te bouwen op de eerste uitkomsten der spoorweg-exploitatie. Ook de uitgaven duiden op vermeerdering, die echter voor het overgroote deel niet te ontgaan is. Zij wordt nl. veroorzaakt eensdeels door stijging van de renteposten van vroeger gesloten leeningen of vloeit voort uit bestaande regelingen, anderdeels ontstaat zij door het in exploitatie brengen van den spoorweg. In werkelijkheid is op de gewone uitgaven nog een klein bedrag bespaard. Hoewel de noodzakelijkheid beamende om op de bestuursorganisatie te besparen, is hiervan echter voor het in evenwicht brengen van ontvangsten en uitgaven niet veel te verwachten. Het eenige en ware middel om Suriname

in staat te stellen op eigen beenen te staan en tot bloei en ontwikkeling te geraken, vond het blad in het V. V. aangegeven, waar terecht wordt verklaard, dat naast bezuiniging er krachtig naar moet worden gestreefd alle bronnen van welvaart tot grootere ontwikkeling te brengen en nieuwe te openen. Waar andere leden eenigszins sceptisch spraken, wordt hun niet geheel ongelijk gegeven, want volkomen zekerheid dat het moederland van het in Suriname gestoken geld eer of genoegen zal behalen, bestaat er niet. In het tweede artikel worden de spoorweg en de goudproductie besproken. Deze laatste was in 1905 de grootste van eenig jaar en de opbrengst der belasting op goud is steeds stijgende, terwijl de berichten omtrent ontginbare bosschen, in 1905 ontdekt, goede verwachtingen doen koesteren omtrent de uitkomsten der bosch-exploitatie. Wat de bacoven-cultuur betreft waren, dank zij ook de hulp der *Ned. Handel-Mij.*, van de 949 H.A., waarop met gouvs. steun de teelt zou worden begonnen, ongeveer 360 H.A. ontboscht en gedeeltelijk beplant, terwijl door het contract met de United Fruit Cy. te Boston de afzet is verzekerd.

Ten slotte zij nog de aandacht gevestigd op eenige posten, welke den landbouw ten goede moeten komen. Onder deze zijn te noemen posten ter tegemoetkoming in de oprichtingskosten van en voorschotten aan landbouwersleenbanken; verder voor de oprichting van een landbouwcursus; voor uitbreiding van het laboratorium voor plant- en scheikundige onderzoekingen en voor belangrijke proeven ter bestrijding der krullotenziekte.

* * *

Nieuwe machtsverhoudingen in het Midden-Oosten worden door „Peregrinator" besproken in de Dec.-afl. van *Onze Eeuw*, met terugzicht op een artikel van denzelfden schrijver in de afl. van dat tijdschrift van April 1904. Toen kon hij wijzen op Rusland's veroveringspolitiek, die naar het Westen en Zuidwesten, gericht was op Klein-Azië en Mesopotamië, en in Zuidelijke en Zuidoostelijke richting de bedoeling had om zich een weg te banen naar Hindostan en den Indischen Oceaan. Die weg lag grootendeels door Perzië en vermoedelijk ook door Afghanistan en Tibet. De opeenvolgende heerschers van Rusland zagen in, dat alleen in die richting voor het Russische volk een toekomst lag en dat het niet bereiken van dat doel zijn ondergang beteekende. Als men de donkere schildering leest, die toen al gegeven werd van de Russische toestanden, dan is het te begrijpen dat Engeland ter afwending van het gevaar zijn toevlucht nam tot het uiterste middel van een verbond met Japan om dit gedeelte van Azië voor de Russische duisternis te behoeden. Hierdoor is dat gevaar, zooals de schrijver met voldoening zegt, afdoende bezworen. Inmiddels heeft echter Japan de overwinning behaald en is het een feit dat Rusland zijn veroveringspolitiek in Azië geheel zal moeten staken. Wel doet de Engelsche diplomatie het nog voorkomen of het nu tijd is om met Rusland tot eene „entente" te geraken, waardoor de positie van beide landen in West-Azië voor langen tijd geregeld zoude worden, doch de schrijver meent dat, mocht deze tot stand komen, daarbij voor Rusland zeker niets te winnen zou zijn. Dat Rusland tegenwoordig reeds terzijde wordt geschoven, bewijst de houding van Duitschland, hetwelk met de onweerstaanbaarheid van een natuurkracht gaandeweg Ruslands plaats inneemt. De laatste stap in die richting is de oprichting door de Hamburg-Amerika-lijn van eene geregelde gesubsidieerde stoomvaartverbinding tusschen Hamburg en de Perzische Golf, in concurrentie met de Engelsche vrachtbooten en met een gesubsidieerde Russische lijn. Vooral deze concurrentie met Rusland in Perzië is het bewijs dat men in Duitschland gevoelt dat de „krach" er is en dat Rusland niet meer

die *égards* verdient, waarmede men vroeger zoo kwistig was. Er verschenen geschriften van Duitsche regeeringsambtenaren, waarin de Russische financiën zoo scherp mogelijk gecritiseerd werden en de leening van 1906 wordt niet te Berlijn toegelaten. Verder is het duidelijker dan ooit dat Duitschland voor het eindpunt van den Bagdad-spoorweg een haven op Perzisch grondgebied wenscht. Maar hier komt het in conflict met Engeland, tenzij aan dat land minstens evenveel medezeggingschap over den Bagdad-spoorweg worde toegekend als aan Duitschland zelf. Engelands politiek wordt nog steeds beheerscht door het principe dat geen enkele mogendheid naast Engeland vasten voet in de Perzische Golf mag krijgen; daarom is deze poging van Duitschland van zooveel belang. Vraagt men waarom Duitschland in deze richting werkzaam is, dan zijn hier volgens den schrijver meer politieke dan commercieele redenen in het spel: Vroeg of laat zullen er in het Midden-Oosten nalatenschappen te verdeelen zijn; de Turksche en dan ook de Russische. En Duitschland wenscht er voor te zorgen daarbij tot de executeuren te behooren. De sluiting van de meeste Britsche markten overzee is slechts een quaestie van tijd en waar nu nog de Duitsche fabrikanten voor ongeveer 600 millioen Mark waarde per jaar naar Engeland en de Britsche koloniën uitvoeren, zal deze hoeveelheid alsdan elders geplaatst moeten worden. Men tracht in Duitschland alle staten, die nog onafhankelijk zijn zoolang mogelijk neutraal te doen blijven en ze te maken tot markten vanwaar Duitschland nimmer verdreven kan worden. Perzië, Marokko, China en de Nederlandsche bezittingen zijn zulke markten. En nu had men in Engeland gehoopt met Rusland een allervoordeeligst arrangement te zullen maken betreffende Perzië en komt Duitschland dit tête-à-tête verstoren. Perzië, hoe zwak er het bestuur ook moge zijn, volgt daarbij de traditie die verlangt dat nimmer één enkele Europeesche mogendheid aldaar den toon aangeeft. Voorts hebben de jongste gebeurtenissen in dat land een anderen kijk op den toestand en de hoedanigheid der Perzen gegeven.

* * *

De Inlandsche bestuursambtenaar op Java en Madoera, wordt, in verband met de Nederl.Indische Begrooting voor 1907, door J. E. besproken in eene uit Leiden 4 Nov. jl. gedagteekende en te 's-Hage bij M. van der Beek's hofboekhandel verschenen brochure. Daarin wordt in de eerste plaats met instemming verwezen naar de artikelen, destijds verschenen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12, 14 en 15 Aug. (geresumeerd in onze revue der Sept.-afl. bl. 1404) en het denkbeeld besproken der overdracht van een gedeelte van de bestuurstaak op de Inlandsche ambtenaren. Aan hen, die met den schrijver in de *N. R. Ct.* van meening mochten zijn, dat de tegenwoordige Inl. bestuursambtenaar in 't algemeen berekend zou zijn voor zijn taak, wordt opgemerkt hoe men hier een dubbele qualiteit heeft te onderscheiden, nl. die van hoofd over de Inl. bevolking, haar oorsprong vindende in zijne afkomst en die van ambtenaar. De bevolking eert hem in het algemeen als hoofd, al heeft zij ook leeren inzien, dat hij zijne macht ontleent aan zijne aanstelling als Gouvs. ambtenaar. De tijden zijn voorbij dat naast de natuurlijke eigenschappen van adellijke afkomst en vatbaarheid voor ontwikkeling, die van eerlijkheid, goede trouw, plichtbesef en het zijn van een gehoorzaam en gewillig instrument van den Europeeschen bestuurder, voldoende waren voor de bruikbaarheid als Inl. ambtenaar. Meer kennis dan vroeger is noodig en een eerste stap in die richting werd gedaan door het nu 27 jaar geleden oprichten der scholen, welke thans ten rechte opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren heeten. De toelating daartoe is echter te beperkt, nu het

aantal leerlingen voor elke school bepaald is op 70, zoodat de schrijver berekent dat per jaar van de drie scholen hoogstens 36 jongelieden voor den bestuursdienst beschikbaar zouden kunnen komen, welk cijfer echter tot dusver niet meer dan 15 heeft bedragen. Indien men nagaat, dat er op Java en Madoera 3812 Inlandsche ambtenaren bij het eigenlijke bestuur werkzaam zijn, ongerekend die bij speciale diensttakken als Pandhuisdienst, Opiumrégie, Landbouwcrediet, Irrigatie, Spoorwegen, enz., dan springt het dadelijk in het oog dat die aanvulling een druppel aan den emmer is. Het gevolg is dat ongeveer 90 pCt. van de Inl. ambtenaren bestaat uit personen, die op eene lagere school alleen wat lezen, schrijven en rekenen hebben geleerd en dit leidt den schrijver tot het besluit dat de tegenwoordige Inl. ambtenaar in 't algemeen niet berekend is voor zijne taak en natuurlijk nog minder, als een deel van die der Europeanen op hem wordt overgedragen. Dit zou op eene ergerlijke mislukking uitloopen en daarom zegt hij dat vóór alles begonnen moet worden met de uitbreiding en vermeerdering van die opleidingsscholen voor Inlandsche bestuursambtenaren. Dit denkbeeld wordt na nader uitgewerkt, waarbij 15 opleidingsscholen in den trant der drie bestaande voor de hoofdplaatsen worden aanbevolen, aansluitende aan de 1ste klasse Inl. scholen, met een cursus van 6 jaar in twee afdeelingen gesplitst. Niet alle leerlingen zouden ten slotte de bestuurscarrière willen of mogen volgen. Het diploma van afgelegden cursus in de 1ste afdeeling zou bij de speciale diensten een welkome aanbeveling kunnen zijn: Op elke school zou voor plm. 150 leerlingen plaats moeten wezen en eene gewestelijke commissie zou toezicht moeten houden en de beste elementen voor het bestuurscorps moeten reserveeren. Verder zou de schrijver aan Regentenzonen, aanstaande Regenten, eene opleiding in hoogere richting willen geven en voor degenen, die niet voor dien rang bestemd kunnen worden, een nieuw ambt scheppen, als helper van den Regent, met den titel van Inlandsch controleur of adjunct-Regent. Wij kunnen bij het schema, dat gemaakt wordt, als eenmaal in een gewest verreweg de meeste Inlandsche ambtenaren van een diploma voorzien zijn, voor zoover de taakverdeeling betreft en de kosten, niet verder stilstaan, doch stemmen geheel in met de *Nieuwe Rott. Courant* van 30 Nov. jl., die het een helder gedacht, goed geschreven en uitvoerig toegelicht pleidooi noemt.

* * *

Onjuiste berichten over ons land en ons volk. Het *Alg. Handelsblad* vestigde er meermalen de aandacht op hoe onjuist ons land dikwerf in Engelsche bladen beoordeeld wordt. Zoo besprak het in het „Van Dag tot Dag" van 4 Oct. een artikeltje uit het liberale weekblad *The Speaker* van 29 Sept. te voren, dat wemelde van onjuistheden en weer sprak over den dertigenjarigen guerillaoorlog tegen Atjeh, waarin onbeschrijfelijke wreedheden begaan zouden zijn. In datzelfde blad van 24 Nov. wordt een artikel van *Lloyds Weekly News* behandeld, waarop de *Sumatra-Post* van 24 Oct. de aandacht vestigde. Dat Engelsche blad meent dat onze Oost-Indische bezittingen, sedert ze door Groot-Britannië werden teruggegeven, ons weinig anders dan last hebben bezorgd; het heeft het ook over den langdurigen Atjeh-oorlog en over den verwoeden lansaanval op Bali, doch het schijnt onnoodig alles hier te herhalen wat het *Hbl.* tegen de verkeerde voorstellingen en de beschuldigingen van wreedheid inbrengt. Vooral van Engelsche zijde vindt het *Hbl.* het verwijt: „de Hollanders zijn nooit onnoodig kieskeurig geweest in hun methodes om met weerspannige inlanders om te springen", een Pecksniff waardig.

Ook de *Nieuwe Rott. Courant* van 2 Dec. schrijft onder het opschrift: „Zorg voor onzen goeden naam", een hoofdartikel over de onjuiste berichten over

ons land en ons volk, die in de vreemde pers niet zeldzaam zijn. Zij geven meermalen aanleiding tot klachten en protesten, zoowel als tot pogingen om de scheeve voorstellingen door juister berichten te vervangen, doch volgens dit blad slechts bij uitzondering met gunstig gevolg. Toch schijnt het *Algemeen Nederlandsch Verbond* in deze niet zonder vrucht werkzaam te zijn, want in het *Alg. Handelsblad* van 27 Nov. vindt men een ingezonden stuk van den heer Frederik Rompel, secretaris van die vereeniging, waarin hij mededeelt hoe de vertegenwoordiger van het A. N. V. te Londen omtrent het op Bali gebeurde aan de voornaamste Engelsche bladen en de vertegenwoordigers der provinciale pers te Londen een rondschrijven richtte, waarin hij de ware toedracht zoo kort en duidelijk mogelijk uiteenzette. Hij had de voldoening dat dit door meer dan twintig redacties werd overgenomen. De groote bladen verleenden het geheele stuk gastvrijheid in hunne kolommen, de kleinere, die altijd ruimte tekort komen, namen het voornaamste er uit over. Sommige stonden het zelfs eene in het oog loopende plaats af. Zelfs *The Speaker*, die eerst berichtte deze mededeeling niet te hebben ontvangen, nam later eenige brieven van dien vertegenwoordiger op. „Toonen wij ons verontwaardigd, wanneer ons volk en ons land in de buitenlandsche pers worden belasterd, of door valsche voorstellingen worden benadeeld of bespottelijk gemaakt, tegelijk is het", zegt de heer R., „onze gebiedende plicht om het dankbaar te erkennen, wanneer — zooals in dit geval — de Engelsche pers ons de gelegenheid biedt onze zaak te verdedigen. Die erkenning mogen wij haar niet onthouden, als wij wederzijds de goede betrekkingen willen bevorderen".

* * *

Weelderig gebrek lijden. Het *Alg. Handelsblad* van 22 Nov. jl. bespreekt onder dit opschrift eene belangrijke toelichting van het pauperisme-vraagstuk onder de Indo-Europeanen, gegeven door het *Nieuws van den Dag van N.-I.* Er was sprake van „treincontroleurs" bij sommige stoomtrammaatschappijen, die te veel uren dienst hadden en daarvoor betaald werden met een „hongerloon". Te veel dienst van die menschen vergen is natuurlijk niet goed, maar het „hongerloon" van *f* 75 's maands, wordt vergeleken met de *f* 25, waarvoor men dezelfde zeer matige eischen van bekwaamheid aan een inlandsch opzichter kan stellen. Het verschil wordt in dier voege voorgerekend dat een Europeaan met vrouw en twee kinderen o.a. de volgende noodzakelijke uitgaven meent te hebben: huishuur *f* 10, waschman *f* 7.50, huisjongen *f* 5, keukenmeid *f* 5, kindermeid *f* 5, voeding *f* 21.50. Tegen deze raming trekken beide bladen te velde: „Wat, mag men vragen, voert de vrouw dan in zoo'n huishoudentje uit?" Het *Ind. N. v. d. D.* stelt het geval dat een Amsterdamsch werkman eens analoge posten op zijn budget zette, waarvoor men hem krankzinnig zou achten. De conclusie van het *Hbl.* is dat de Europeesche arbeider in Indië er niet het minste begrip van heeft de tering naar de nering te zetten, hij moet leeren breken met het stelsel der baboes, door wie de huisvrouwen traag en gemakzuchtig worden en niets vermogen zonder keukenmeid en huisjongen; hij moet dat leeren om opgewassen te zijn tegen de mededinging van inlanders: „die volkomen geschikt en genegen zijn, het hem opgedragen werk te doen voor de helft der betaling".

Het zou te ver voeren om naar aanleiding van dit vluchtig artikel diep op deze zaak in te gaan, doch het wil ons voorkomen, dat de beoordeelaars van het geval zich van sommige verschillen te gemakkelijk afmaken. Heeft men er een driemaal grooter bedrag voor over om eene betrekking door een „Europeaan" te doen vervullen, dan is er ook in dat Europeaan zijn of zijn taak Europeesch opvatten op zich zelf reeds een factor, die door particuliere

maatschappijen eene extra-uitgaaf waard werd geacht. Dan moet ook die man met zijn gezin op eenigszins Europeesche wijze leven en kan hij aanspraak maken op bewassching van zijn Europeesche kleedij en op gehuurde hulp in zijn gezin, waar hij, als inlander diezelfde diensten door familieleden zou kunnen doen verrichten. Eene vergelijking met een Amsterdamsch werkman gaat niet op. Wil men Indo's den arbeid van Europeanen doen verrichten, dan moet men ze ook als zoodanig behandelen.

* * *

De opheffing van het regeerings-persbureau in Indië. Deze inrichting, die zooals vroeger reeds werd medegedeeld (*Ind. Gids* 1905, II bl. 1228) in sommige opzichten niet aan de verwachting beantwoordde, is thans opgeheven. Volgens de in Nederl. dagbladen overgenomen inlichtingen, door het *Ind. N. v. d. D.* gevraagd aan den chef er van, den heer F. Louw, hadden de uitkomsten noch de regeering, noch de pers, noch het publiek bevredigd, omdat het onmogelijk was, met het oog op de verhouding van de Indische regeering tot den Minister van Koloniën en van dien bewindsman tot de Staten-Generaal, te voldoen aan datgene, wat beschouwd wordt als te zijn de hoofdgrief der pers, namelijk dat zij niet verkreeg juist die inlichtingen, waarop zij het meest prijs stelde. Daar nu „de pers" eene opzegging van het contract in uitzicht stelde, en de regeering niet vrij was de proef voor rekening van den lande voort te zetten, stond haar geen anderen weg open dan: „toen op den laatsten dag der maand Oct. jl. aan de bedreiging tot opzegging nog geen uitvoering was gegeven, van haar zijde te (moeten) besluiten tot het beeindigen van een proef, welke ten slotte niemand kon, noch zou bevredigen". De *Java-Bode* is met deze toelichting niet voldaan en vraagt hoe het den heer L. bekend was dat het publiek ontevreden was met de werking, en waar en wanneer die opzegging van het contract door de pers in uitzicht is gesteld. Het blad gelooft dat er overijld is gehandeld en dat bij gemeen overleg een groot deel der „grieven" uit den weg geruimd hadden kunnen worden. Het blad geeft zelfs in overweging dit alsnog te doen en zegt dat een schakel tusschen Buitenzorg en het Indisch publiek op den duur niet kan blijven ontbreken en het acht het verstandiger het project van den „Hollandschen journalist" (*Ind. Gids* 1905, I bl. 439 en II bl. 1544) te doen herzien, dan alles weer af te breken, wat reeds tot stand is gekomen.

Hierbij zij nog verwezen naar hetgeen de *Nieuwe Courant* van 13 Aug. jl. overnam uit het *Soerab. Hbl.* ter verdediging van die instelling, waarbij dit herinnerde aan de prachtige nota's, die de pers van het persbureau ontving over de verwikkelingen met Boni, het geschil met Badoeng, de eenige maanden te voren afgekondigde inlandsche gemeente-ordonnantie en aan de rapporten door bemiddeling van het persbureau ter beschikking van de pers gesteld, als het Gedangan-rapport, het Banka-rapport, enz., alsook aan de gewaardeerde commentaren op courantenberichten, bijv. over de op Flores heerschende slavernij. Terwijl het persbureau veel goed werk heeft geleverd, is het zeker dat een regeeringsbureau als dit wel nooit in de volle gratie zal staan van de pers, die natuurlijk altijd meer wil weten, dan de regeering aan de publiciteit wil — en veelal ook mag — overleveren.

Blijkens een uit het *Bat. Nbl.* in de *N. R. Ct.* van 6 Dec. jl. overgenomen entrefilet, zou de regeering nog wel genegen zijn de overeenkomst op andere wijze te vernieuwen, door het bureau te vervormen tot een van informatie, zonder eenigen financieelen band met de pers.

* * *

Eischen aan ambtenaren te stellen. Hoewel de „Sambelan" door P. B. in de *Locomotief* opgedischt, niet altijd naar onzen smaak is, vinden wij in het nummer van 2 Nov. jl., naar aanleiding van de eischen bij de ambtenaarsopleiding te stellen, een uitspraak, die het wel de moeite waard is hier over te nemen. „Mijn hoofdbezwaar is", zegt P. B., „dat ik van „knapheid" alleen niets voor de bevolking verwacht en dat de minister iets had moeten uitdenken om te verzekeren een *zelfstandig karakter* der ambtenaren, om pal te staan voor het wezenlijk belang der bevolking, zelfs waar dat door regeeringsorders zou worden bedreigd. In zulke gevallen moeten controleurs, assistent-residenten en residenten der regeering met ernst durven wijzen op haar ongelijk. Ik zou wel enkele ass.-residenten en controleurs weten te noemen, bij wien „ter beschikking gestelden" een jaartje in de leer konden gaan om zulk een hooger begrip hunner ambtenaars-roeping te krijgen. Maar zoo iets zal eene regeering (allerminst de tegenwoordige) natuurlijk niet in haar educatie-program opnemen". Waar de laatste zinsnede weer eenigszins aan de trassie in de sambelan doet denken, verdient toch het voortdurend wijzen op den eisch van k a r a k t e r als het voornaamst noodige zeker alle aanbeveling.

* * *

Eene omissie in de regeling der bestuursacademie wordt gereleveerd in de *Locomotief* van 10 Oct. te voren, daarin bestaande, dat voor de toelating op die instelling slechts in aanmerking komen diegenen die niet minder dan zes, en niet meer dan tien jaar dienst hebben en nu wordt gevraagd of de ambtenaren, die reeds tien en meer dienstjaren achter den rug hebben, van de toelating uitgesloten zullen zijn. Eene dergelijke onbillijkheid kan niet in de bedoeling liggen en daarom dienen, volgens het blad, de overgangsbepalingen met eene regeling betreffende die ambtenaren te worden aangevuld.

* * *

Een studiefonds voor inlanders. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Dec. jl. en in het „Links en Rechts" van de *Locomotief* van 10 Nov. te voren vindt men een opstel besproken van den heer J. E. Jasper in de *Java-Bode* van 5 Nov., waarin deze constateert dat in den laatsten tijd bij de inlanders „het prettig streven" merkbaar is om hun zonen goed onderwijs te laten genieten. Voor vele ouders echter, die gaarne zouden willen medewerken aan de intellectueele ontwikkeling hunner kinderen, zijn de kosten te zwaar, verbonden aan een laten verblijven op de hoofdplaats, en daarom wordt de aanstaande oprichting van een studiefonds voor inlanders met vreugde begroet. Het oorspronkelijk denkbeeld ging uit van nu wijlen Raden Adjeng Kartini, de overleden vrouw van den Regent van Rembang (*Ind. Gids* 1903, I 293) en thans hebben zich drie Javanen van adel vereenigd om dat te verwezenlijken. Het zijn Pangeran Notodiredjo van de Pakoealaman te Djokjakarta, Raden Mas Tirto Adhi Soerjo, prins van Batjan en redacteur van het Maleische blad *Sinar Matahari* en Mas Soediro Hoesodo, gepensionneerd dokter-djawa te Djokjakarta, redacteur van het Jav. blad *Retno doemilah* (zie *Ind. Gids* 1906, I bl. 607 waar een dezer beide bladen niet voorkomt en de opgaaf dus nog onvolledig schijnt te zijn). Het doel der vereeniging is om zonen van inlandsche hoofden en aanzienlijken door het hun verschaffen van de noodige geldmiddelen in de gelegenheid te stellen hun studies bijv. in Europa voort te zetten, wanneer zij blijken hebben gegeven aanleg voor meerdere ontwikkeling te bezitten. Het daarvoor door het studiefonds verstrekte kapitaal kan door den leerling uit zijn latere bezoldiging bij kleine payementen worden terugbetaald. Het ligt in de bedoeling de contributie aan het fonds te bepalen

naar het inkomen. Voorts zullen op de hoofdplaatsen tehuizen voor inlandsche schoolgaande kinderen worden opgericht, wier ouders voor kost en inwoning een klein bedrag zullen hebben te betalen. Aan het hoofd van die tehuizen wil men bekwame personen plaatsen en er een goede bibliotheek aan verbinden.

Hierbij mag niet onvermeld blijven, dat blijkens een in de *N. R. Ct.* van 16 Dec. overgenomen bericht het *Soerab. Hbl.* weinig idee heeft van de ernst en vertrouwbaarheid van den zoogenaamden prins van Batjan en den ex-dokterdjawa en van oordeel is dat in zulk een zaak eene commissie van beheer met een paar Europeesche leden niet zou mogen ontbreken.

* * *

Het munitie-vraagstuk, waarover „Memor" in de *Nieuwe Courant* sprak (zie vorige afl. bl. 1927), wordt door hem opnieuw behandeld in het avondblad van 8 Dec. jl., naar aanleiding van den gelijksoortigen twijfel door den heer Van Vlijmen op 21 Nov. in de Tweede Kamer uitgesproken, waarop de Minister van Koloniën te kennen gaf: „De samenstellende deelen van de munitie worden van hier uitgezonden en vervolgens in de werkplaatsen van Indië tot patronen verwerkt. Men zendt dus naar Indië de bestanddeelen — niet de grondstoffen — wat het voordeel oplevert, dat men voor hier te lande en voor de koloniën slechts één inrichting tot verwerking van die grondstoffen noodig heeft. Steeds wordt aan de aanvragen der Regeering ten volle voldaan, zoodat daar geen tekort kan zijn". De schrijver acht deze verklaring niet bijster geruststellend en ziet er eene bevestiging in van zijn destijds uitgesproken vermoeden. Hij acht het een gevaarlijk optimisme aan te nemen dat de meervermelde „bestanddeelen" tot het aanmaken van munitie in zoo aanzienlijken getale kunnen worden aangevoerd, dat de toekomst met vertrouwen kan worden tegemoet gezien. Eerder zou dit met de „grondstoffen" het geval kunnen zijn, die uit de naburige landen door de particuliere industrie tot een zoodanigen voorraad vooraf zijn te verzamelen, dat op Java een modern-ingerichte munitiefabriek ook in een oorlog met den B. V. aan den gang kan worden gehouden. Daardoor zou worden hersteld de toestand zooals die op Java in het laatst van de 18de en het begin van de 19de eeuw bestond. Wat het beteekent „naar behooren" te zijn voorzien, licht de schrijver toe door voorbeelden van munitieverbruik in het hedendaagsch gevecht, waarbij de massa verschoten kogels goed moeten maken, hetgeen aan de juistheid van het schieten tekort komt. Bij Colenso werden meer dan 350 patronen per man verschoten, in den Japansch-Russischen oorlog waren Japansche soldaten, die 120—200 schoten deden en, nu het snelvuurgeschut zijn intrede doet met 20 schoten per minuut, rekent men bijv. in het Duitsche Rijk op het in oorlogstijd medevoeren van 1000 schoten per vuurmond.

* * *

Afspraken tusschen Atjehers en Bataks. In de *Nieuwe Courant* van 8 Dec. schrijft de Atjeh-correspondent over den toestand in de Gajoe-landen en hoe de Gajoe-Loeös, met zijn vreeselijk verzet van voorheen, in de maand Augustus een gunstigen indruk maakte, omdat daar slechts één verzetsman gedood werd. In Sept. was dit plotseling anders en moest een patrouille van uit Penampa'an 18 menschen bij verschillende gelegenheden doodschieten, waaronder zelfs twee vrouwen. Men denkt hier aan het optreden van een zekeren Toekoe Bèn uit Tapa-Toean. Verder wordt gesproken van een mystiek persoon, Si Singa Maharadja, die steeds te vergeefs gezocht werd en door de Pak-Pak Bataks met grooten eerbied behandeld wordt, die daarvoor aanleiding hebben gevonden in den nieuwen titel van dien zoogenaamden priestervorst: tengkoe Atjeh. „Deze klinkt", zegt de schrijver, „inderdaad onheilspellend, want.....

hoe komt Si Singa Maharadja daaraan? Het vermoeden ligt voor de hand, dat hier afspraken bestaan tusschen Atjehers en Bataks, bij name tusschen toekoe Bèn en den altijd ontglippenden Maharadja. Dat het bestuur dan ook groot gewicht hecht aan het feit, dat de bevolking dezen persoon zoo blijkbaar in hare bescherming neemt, geen enkel bericht aangaande zijn verblijf geeft en de zendelingen zooveel mogelijk misleidt, kan blijken uit het drastische voorstel om voortaan iedereen in het Pak-Paksche, die voor patrouilles vlucht, als vijand te beschouwen. De consequentie van eene dergelijke beschouwing zou dan ook wel eene vijandelijke behandeling..... dus neerschieten zijn; — zeker geen middel om vriendschap of vertrouwen aan te kweeken onder eene bevolking, die vroeger zelden of ooit iets bemerkte van het bestaan van een Europeesch bestuur".

Verder leest men van een Singkelsche rooverbende en van verstandhouding met personen uit gebieden die reeds vrij goed onder onze contrôle staan, zoodat de Atjehsche practijken schijnen door te dringen tot aan de oevers van het Tobameer.

* * *

Amerika en Japan. De quaestie, waarvan in onze vorige revue (bl. 1929) melding werd gemaakt, wordt nog druk in de pers besproken en het is niet onbelangrijk om daarbij een hoofdartikel van den heer Biard d'Aunet in n°. 78 van 29 Nov. jl. van het nog steeds sporadisch verschijnende blad *l'Europe* Colonial, Economique et Politique (zie *Ind. Gids* 1905, II bl. 1106) zooals het thans heet, te vermelden, waarin deze de Fransche pers verwijt er zoo weinig notitie van te nemen, terwijl de Engelsche bladen, meer ervaren in de waardeering van verschijnselen van internationale politiek, er zich in het bijzonder mede bezighouden. Ook President Roosevelt heeft door zijn boodschap aan het Congres bewezen den ernst der zaak te beseffen en in conciliante richting werkzaam te willen zijn. Nu moge dit in het belang van den uitgebreiden handel van de Vereenigde Staten in het Verre Oosten voorloopig tot eene bevredigende oplossing leiden, de moeilijkheden van thans kunnen zich elk oogenblik herhalen. Daarbij wordt gewezen op de groote bevolkingsdichtheid van 160 zielen per K.M². in het bewoonbare Japan en de toeneming met een half millioen 's jaars van het thans 46 millioen bedragende zielental. Volgens dezen schrijver zouden er alleen in San Francisco en omstreken 40 à 50,000 Japanners, waaronder vele gegoede burgers, wonen. Dit cijfer schijnt echter overdreven, want blijkens een dezer dagen in de dagbladen uit de *Globe* overgenomen opgaaf, hebben zich thans ruim 18,000 Japanners in Californië gevestigd (dus meer dan het in de vorige revue genoemde cijfer), waarvan 5000 in San Francisco. Bijzonder groot is de emigratie naar Hawaï. Voor laatstgenoemd eiland wordt een aantal van 67,000 opgegeven. Intusschen zijn deze gegevens uit Japansche bron ontleend en is dat aantal sedert vermoedelijk grooter, want 18,000 + 67,000 geeft 85,000 totaal, terwijl 86,000 voor de geheele V. S. in Hübner's tabellen reeds voor 1900 wordt vermeld, en volgens diezelfde bron, alleen in 1903, 19,968 Japanners geïmmigreerd zouden zijn. Het merkwaardigste is dat de eerste groep Japansche immigranten in 1869 ten getale van 63 in de Vereenigde Staten zou zijn gekomen op speciale uitnoodiging van de regeering te Washington.

De meer gegoede Japanners te San Francisco maken van de arbeidersconflicten aldaar gebruik om voor weinig geld in het bezit te komen van vernielde gebouwen in de beste stadswijken, deze door landgenooten te laten herstellen en alzoo een invloedrijke plaats in te nemen, die den naijver en haat der blanken opwekt. Volgens *l'Europe* heeft de Japansche regeering een scherp

vertoog tot het gouvernement te Washington gericht, waarvan de bewoordingen daar als „very unusual" werden gequalificeerd. Voeg daarbij een voorgenomen vlootbezoek, dat veel van eene demonstratie zou hebben en het is te begrijpen in welk een moeilijk dilemma de Amerikaansche regeering zich bevindt, nu zij van de uitspraak van het Hoog Gerechtshof afhangt in de vraag in hoeverre de Regeering der Unie een der gefedereerde Staten dwingen kan om internationale verdragen te eerbiedigen, eene quaestie, die den diplomatieken toestand van alle landen, die als federatie zijn ingericht, raakt. In Europa kan men zich ten minste niet voorstellen hoe zoo iets van eene juridische uitspraak van een gerechtshof zou mogen afhangen.

Wat nu het blijven bestaan van het antagonisme betreft, ook al wordt de school-quaestie in Californië bevredigend opgelost, maakt Japan zich volgens den schrijver natuurlijke, verklaarbare maar desniettemin enorme illusies. Toen het met de noodige kanonschoten op schitterende wijze het conflict had opgelost, waar het zich langen tijd zorgvuldig op had voorbereid, verkeerde Japan in de meening, dat het alleen daardoor in de rij der groote beschaafde mogendheden zou worden opgenomen. In alles wat officiëele plichtplegingen en bescherming van stoffelijke belangen betreft, oordeelde het daarbij terecht, doch overigens heeft het zich vergist. Men mag het vooroordeel tegen gekleurde rassen dwaas noemen en als onrechtvaardig laken, dit vooroordeel is nog zeer vermogend, vooral in de Vereenigde Staten, waar het een gevolg, om zoo te zeggen een uitvloeisel, is van de geschiedenis van het land. „Même en Europe, où nous avons des idées larges sur ces questions, nous admettons les Japonais comme nos égaux, mais ne les considérons point comme nos pareils", zooals de schrijver zich juist maar moeilijk vertaalbaar uitdrukt.

Wat vooral in de Japanners zoo hindert, is hun gemis aan waarheidsliefde, die zich bijv. karakteriseert in hetgeen onlangs onder het opschrift: De grootste officiëele leugen der eeuw" in de *Nieuwe Courant* van 1 Dec. te lezen stond: Kort na het uitbreken van den Japansrh-Russischen oorlog, deed de Japansche regeering door de *Staatscourant* mededeelen, dat een goudmijn van fabelachtigen rijkdom in Japan was ontdekt. Volgens Prof. Watanabe van de Universiteit te Tokio werd de waarde op twee milliard yen geschat. Op dat hachelijk oogenblik voor de Japansche financiën deed deze mededeeling veel om den toestand te verlichten en geldbeleggers vertrouwen in te boezemen. Een specialiteit, de heer Kawasaki, werd later aangewezen om de mijn te onderzoeken en toezicht over de exploitatie te houden. Blijkens de *Osaka Asahi* heeft deze wel wat goud gevonden, doch te weinig om de kosten der exploitatie te vergoeden. De professor werd verzocht aan het onderzoek deel te nemen en was daarop verplicht zijne vroegere bewering in te trekken. Kalm verklaart hij nu volgens genoemd blad dat hij zijn prachtig rapport opstelde op verlangen van den toenmaligen Minister van Financiën, baron Sone, tegen de uitspraak van zijn geweten in en alleen om te zorgen dat Japan gedurende den oorlog „financiëel veilig" zou zijn.

Of dit verhaal waar is of niet, het wijst toch op voorzichtigheid, die te betrachten is betreffende hunne beweringen, zooals nu weder de in de *Nieuwe Rott. Courant* van 9 Dec. uit de *Times* overgenomen berichten betreffende eene nieuwe legerorganisatie, waarbij Japan over eenige jaren ¾ millioen man in het veld zou kunnen brengen en waaruit in verband met de legering der troepen tevens zou moeten blijken, dat dit land, ten minste voorloopig, geen oorlogszuchtige bedoelingen koestert. Uit de vooropgestelde theorie dat een krachtig leger en een machtige vloot de beste waarborgen voor den vrede zijn, vloeien dan ook de vlootversterkingen voort, waartoe nog onlangs de „Satsoema" van stapel is geloopen, een schip dat zoo sprekend op de Engel-

sche ,,Dreadnought" moet gelijken, dat volgens de *Daily Telegraph* de Britsche en Japansche admiraliteit blijkbaar haar plannen uitgewisseld hebben. Voor het Japansche eskader dat, bestaande uit een pantserschip en twee kruisers in Maart of April na Honoloeloe te hebben aangedaan een bezoek aan San Francisco zou brengen, is voor deze ,,visite" 500,000 yen beschikbaar gesteld.

Verder valt de aandacht op de Japansche koopvaardijvloot te vestigen, waarvan blijkens de *Locomotief* binnen korten tijd een drietal schepen te Semarang zelf de suiker kwamen halen, die anders door de Java-China-Japanlijn wordt vervoerd.

* * *

Consulaire ambtenaren van vreemde mogendheden. In de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de begrooting voor Buitenlandsche Zaken, heeft de Minister van het betrokken departement, ter verdediging van de aan verschillende consulaire mbtenaren toe te leggen tractementen, een tot Oct. jl. bijgewerkten staat overgelegd ter vergelijking van de jaarwedden, enz. der vreemde consulaire ambtenaren met die genoten door Nederlandsche consuls, op de tegenwoordig bestaande beroepsposten van Nederland. Deze vergelijkende tabellen, opgenomen als stuk 2 III 12 van de Staatsbegrooting voor 1907, geven deze bijzonderheden voor Buenos-Ayres, Rio de Janeiro, Hongkong, Shanghai, Tientsin, Caracas, Caïro, Athene, Londen, Singapore, Calcutta, Melbourne en Sydney, Yokohama en Kobé, Teheran, Bangkok, Smyrna en Djeddah.

* * *

Waterrechten en irrigatiewetgeving in andere landen. Wij ontvingen een overdruk van een voordracht, gehouden in de vergadering van het *Kon. Inst. v. Ingenieurs* van 23 Oct. 1906 door den heer R. A. van Sandick aan wien, zoozals in onze revue Nov.-afl. 1905, bl. 1722—24 vermeld is, door het *Institut Colonial International* alle door dat Instituut verzamelde gegevens over dit onderwerp ter beschikking zijn gesteld en die thans mededeelde hoe de zaak in Canada en de Vereenigde Staten geregeld is. In de irrigatiewet voor de Noordwestelijke gebieden van Canada, die in 1894 werd aangenomen, is in afwijking van de oude gewoonte in Europa en elders, om alleen de bevaarbare en vlotbare rivieren tot staatseigendom te verklaren en de rechten van oevereigenaars op het langs hun bezit stroomende water te eerbiedigen, beslist dat al het natuurlijke water staatseigendom is.

In de Vereenigde Staten had men, meer dan in deze nieuwe streken, te kampen met verkregen rechten, vooral ook omdat daar de zaak ter regeling aan de afzonderlijke staten was overgelaten. Door de National Reclamation Act van 1902 is een stap gedaan om de daaruit voortvloeiende nadeelen te beteugelen. Wat Nederlandsch-Indië betreft, werd gewezen op het gemis aan een voldoende waterwetgeving en in de op de voordracht gevolgde discussie kwam het bekende, in 1875 uitgegeven, rapport van de commissie, waarvan de heeren De Bruyn en de Pauly de woordvoerders waren, ter sprake, dat evenwel geen verder gevolg heeft gehad, daar de beide genoemde heeren het principiëel oneens waren.

In de Aug.-afl. van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik, etc.* vonden wij door Ferdinand Gessert te Inachab uit een werk van L. M. Wilcox, ,,Irrigation Farming', eveneens de grondbeginselen van het Amerikaansche waterrecht uiteengezet met de bedoeling eener toepassing op de toestanden in Duitsch Zuidwest-Afrika. In dit opstel wordt ook het in Californië gebruikelijke ,,Kontur-system" beschreven, dat bestaat in het omdijken en daarna onder

water zetten van velden, terwijl de grond geploegd wordt als het water weggezakt is.

* * *

Een exploratietocht op Nieuw-Guinea. In het bijvoegsel van de *Java-Bode* van 8 Nov. jl. is het verslag opgenomen van een tiendaagschen exploratietocht door de Assistent-Resident van Zuid Nieuw-Guinea, den heer Hellwig, over land ondernomen naar de aan het Britsch gebied grenzende streken, in het bijzonder naar het land der Kondo-Onim, hetwelk volgens de traditie de bakermat is van alle langs de zuidkust wonende stammen. Den 18den September vertrok hij, vergezeld van den aspirant-controleur Staargaard, van Merauké, met eene dekking van 15 gewapende politiedienaren, 23 dwangarbeiders met marschvoeding voor 12 dagen en een viertal te Merauké gevestigde inboorlingen als gids, waarbij zich onderweg anderen aansloten. Den eersten dag ging men naar de Z.O. gelegen strandkampong Selerike en betrok na overschrijding van de Moeje- en Dariere-rivieren nabij Wiwareke, een tuinkampong van de Sefadi-onim op plm. 25 paal afstand van de hoofdplaats het nachtkwartier. Vandaar werd den volgenden dag gedurende drie uren afwisselend door klappertuinen en langs het strand gemarcheerd door het gebied van de landinwaarts gevestigde reeds bekende stammen Enggouverike en Tommerike. Bij de monding van de Inaharike werd de kust voorgoed verlaten en voerde een veel begaan pad landinwaarts, eerst door rhizophoren-bosschen, daarna afwisselend over zandruggen, alang-alang en gras met ijl eucalyptusgeboomte. Men was daar in het gebied van de Siwasiwerike, die in talrijke gehuchten onder armoedige afdaken wonen, omringd met goed onderhouden pisang- en aardvruchtentuinen, voorzien van putten met goed drinkwater. In den laten namiddag kwam men bij de hoofdkampong Majo, aan het gelijknamig riviertje na een marsch van 30 paal. De bewoners, waarvan de vrouwen en kinderen vluchtten, doch de mannen angstvallig doch vriendelijk naderbij kwamen, verschillen weinig van die der kust, doch spreken zeer rad een ander idioom, dat de gidsen niet verstonden. Enkelen waren wel eens op Merauké geweest en de Assistent-Resident was hun bekend als de toewan „Sembanim" d. i. de oudste der aldaar gevestigde vreemdelingen (Poennim). Den volgenden dag ging de marsch door het gebied der Janoe-onim en een aldaar vertoevende Kondo-onim bood zich vrijwillig als gids aan. Na een gelijksoortig terrein te zijn doorgetrokken, ging men de Djoharra-rivier over en kwam toen in het uitgebreide gebied der Kondo-onim, waar na eenige uren het Imbiriembe-riviertje bereikt werd, dat zoet water bevat. Men bivakkeerde aldaar en marcheerde in den vroegen morgen naar de bij vloed voor kleine vaartuigen bevaarbare Sendara-rivier (op de zeekaart ten onrechte Bondara genoemd). In de kampong aan de overzijde was de bevolking vredelievend gestemd, hoewel zij eenigszins bevreesd was, als zijnde niet onschuldig aan sneltochten. Velen hadden reeds herhaaldelijk onze nederzetting bezocht. Dien dag besteedde men aan nadere kennismaking en het volgen van den benedenloop van de Sendara-rivier tot zee. Den volgenden dag werd in Z.O. richting 2½ gemarcheerd over breede zandruggen en langs schaduwrijke, goed onderhouden tuinen tot aan het op primitieve wijze overbrugde Wammeriviertje, een kreek die ook tot de monding in zee werd gevolgd. De Meraukégidsen verklaarden niet verder met het terrein bekend te zijn en de Kondo's beweerden dat tusschen de Wamme en de Bensbach-rivier de streek een onbewoonde wildernis is, met totaal gebrek aan drinkwater en zonder een voetpad. Zij bezochten deze zelden, alleen in den regentijd voor de varkensjacht. Men volgde gedurende twee uur een zandrug, doch deze verloor zich in eene

uitgestrekte alang-alangvlakte zonder voetpaden, die Z.O.-waarts werd doorgetrokken. Tegen 1 uur n.m. kwam men aan de Baratara-rivier, waarschijnlijk de op de zeekaarten aangeduide Java-kreek. Na die op omgekapte boomstammen te zijn overgestoken, en eenige uren door een ijler boschcomplex te zijn gegaan, werd te 6 uur gebivakkeerd, doch vergeets naar drinkwater gezocht. In den vroegen morgen werd nog 2 uur doorgemarcheerd en bereikte men vermoedelijk de Bensbach-rivier, waarop het verder doortrekken zonder gidsen van de waterlooze wildernis doelloos en roekeloos werd geacht en de terugmarsch aanvaard. Na een zeer vermoeienden tocht bereikte men tegen het vallen van den avond weder de goed water bevattende ruggen in het Kondo-gebied, na 30 uren van alle drinkwater verstoken te zijn geweest. Verder naar Merauké ongeveer hetzelfde pad gevolgd.

Blijkens een in de dagbladen opgenomen via Ampenan van den Assistent-Resident van Zuid Nieuw-Guinea op 8 Nov. ontvangen telegram, had hij toen weder andere tochten gemaakt en per „Valk" en sloepen-flottielje de in de Oostbaai uitmondende Oetoemboewe-rivieren, respectievelijk 82 en 73 mijlen opgevaren, waarbij hooge terreinen zijn aangetroffen, leidende naar een steeds in het zicht gebleven hoog voorgebergte.

Zou hier nu eindelijk het beginpunt zijn voor een tocht naar het binnenland en het Sneeuwgebergte?

* * *

Vaccinatie-toestand in Nederlandsch-Indië. Het is thans reeds meer dan drie jaar geleden dat Dr. J. H. F. Kohlbrugge in de Sept.-afl. 1903 van de *Vragen des Tijds*, onder het opschrift „Ervaringen van een Indisch geneesheer", ook een treurig tafereel ophing van den schijn en de misbruiken die heerschten in de praktijk der vaccine in N.-I. (zie revue *Ind. Gids* 1903, II bl. 1726). Dit artikel gaf het *Alg. Handelsblad* van 17 Dec. 1903 aanleiding om tot de conclusie te komen dat bij de vaccine in Indië veel drukte en schijn is. Tot dusver had het blad nog geene wederlegging van Dr. K.'s mededeelingen gelezen en daarom eindigde het met in een paar regels met breed gebaar eene ingrijpende hervorming aan te geven. Het is wel teekenend voor den bedachtzamen spoed, waarmede Indische zaken behandeld worden, dat eerst op 19 Jan. 1904 het bedoelde tijdschrift-artikel in handen werd gesteld van Dr. C. Winkler, Inspecteur v. d. Burg. Gen. Dienst en Dr. J. Noordhoek Hegt, Directeur der Landskoepokinrichting te Batavia, met opdracht om na te gaan, of de door den schrijver gegeven voorstelling van zaken met den werkelijken toestand overeenkwam en in hoever er aanleiding bestond daarin wijziging te brengen. Hieraan werd voldaan door het indienen aan den Directeur van O. E. en N. van een bundel aanteekeningen, gestaafd door 59 bijlagen met aanhalingen uit officiëele stukken. Een verzoek om deze stukken te mogen publiceeren, bleef echter tot Febr. 1906 onbeantwoord, toen eene bespreking met een nieuwen titularis bij dat departement de blijkbaar in het vergeetboek geraakte vraag weder aanhangig maakte en door Mr. J. G. Pott zijn tusschenkomst werd verleend om in Juni 1906 van de regeering machtiging daartoe te verkrijgen. De bedoelde aanteekeningen zijn thans door de Vereeniging tot Bevordering der Geneeskundige Wetenschappen in Ned.-Indië uitgegeven en vormen een boekdeeltje van 82 bladzijden tekst en 135 bladzijden bijlagen. Een résumé van dit uitvoerig geschrift moet achterwege blijven; er blijkt echter uit dat de voorstelling van Dr. Kohlbrugge hoofdzakelijk ontleend is aan zijne ervaring in twee districten opgedaan, die hem een veel te ongunstig beeld van de zaak hebben doen teekenen. Ofschoon de beide deskundigen, die de aanteekeningen bijeen brachten, erkennen dat de vaccine-

regeling voor Java en Madoera in verschillende opzichten wijziging en aanvulling behoeft, zijn zij van oordeel dat men door de toepassing daarvan aan het heerschen van pokken paal en perk zal kunnen stellen en zij hebben ernstig bezwaar tegen de bedoelde ongunstige voorstelling, waardoor het Nederlandsche publiek noch juist, noch volledig wordt ingelicht.

* * *

Nederland als koloniale mogendheid wordt in het tijdschrift *Deutsche Rundschau* van November ter sprake gebracht door den heer Adolf Mayer onder het opschrift „Holland als Kolonialmacht". Daarin wordt in welwillenden zin een onderzoek ingesteld naar de redenen van ons succes op dit gebied en nagegaan in hoeverre zulks ten voorbeeld kan strekken voor Duitschland, dat vooral nu alles behalve genoegen aan zijne koloniën beleeft. Het stuk laat zich aangenaam lezen, een enkele maal is de schrijver niet volkomen juist ingelicht of zijn zijne gegevens verouderd, zooals o.a. door het *Alg. Handelsblad* in zijn „Van Dag tot Dag" van 8 Nov. jl. is aangetoond, doch het is zeer de moeite waard om de zaken ook eens van het standpunt van een vreemdeling te bezien. Wij moeten ons er toe bepalen op enkele passages de aandacht te vestigen. Zoo vraagt hij wat Holland zou zijn zonder handel en zonder koloniën? Een laag land, vrij gelijkelijk uit lage kleigronden en zandruggen samengesteld, zooals Hannover met Oldenburg, een land van veeteelt en akkerbouw, een flink land misschien, doch zonder wereldbekendheid en zonder kunstontwikkeling (welke hier veel meer steunt op de verkregen koopkracht dan op aangeboren talent) en dat ook geen voldoend weerstandsvermogen zou bezitten tegen van buiten opdringende politieke invloeden.

Hij schildert van Java den invloed van luchtgesteldheid, temperatuur en omgeving op de Europeanen, die zich er tijdelijk vestigen en op de bewoners en teekent den Maleischen stam in het algemeen in zijn beschaving en godsdienst, welke bij hem niet diep gaat. De Maleier (en hier vat de schrijver blijkbaar Javaan en Soendanees onder dit begrip tevens samen) is volgens hem apathisch en gemakkelijk in geestesrichting te bepalen, waardoor hij den godsdienst van den veroveraar aannam, eerst het Boeddhisme en later den Islam. Hij zou nu zelfs wel door eene gelijke pressie tot Christen zijn te maken. Terecht wordt deze onderstelling door anderen betwijfeld, terwijl de voorstelling die de schrijver van den Mekkagang en de hadji's geeft, door eenzijdigheid en bekrompenheid het minst sympathieke deel van het opstel vormt.

Merkwaardiger is echter zijn beschouwing over de inlandsche beschaving, welke bij Java's bewoners niet van bepaald verstandelijken aard is, doch meer in de richting van strenge (men kan niet altijd zeggen „goede") zeden, wier niet-eerbiediging door de bewoners van andere eilanden en door de Europeanen beide in hun oog stempelt tot „Barbaren", in de Grieksche opvatting van dat woord. Die vormelijkheid spiegelt zich af in hun taal, waarvan de schrijver de nuancen van hoog-, midden- en laag-Javaansch teekent, om dan eene verklaring te zoeken voor de ontwikkeling van het intellect bij den Europeaan, bij wien de zedelijkheid een meer vrij karakter aanneemt.

Bij de Aziatische volken, zegt hij, is de intellectueele ontwikkeling tot stilstand gekomen, hetgeen physisch waarschijnlijk te verklaren is uit vroegtijdige geslachtsrijpheid, die de ontwikkeling van het verstand afbreuk doet, terwijl de invloed van het Christendom ontbrak, dat het verband tusschen geestkracht en kuischheid reeds vroegtijdig heeft ingezien en tot uitgangspunt van zijn zedeleer verhief. Maar de maatschappelijke instincten zijn onder die omstandigheden, waar zij het meeste noodig waren, hoe langer hoe meer op den voorgrond gekomen en hebben zich tot een soort van versteenden vormen-

uitgestrekte alang-alangvlakte zonder voetpaden, die Z.O.-waarts werd doorgetrokken. Tegen 1 uur n.m. kwam men aan de Baratara-rivier, waarschijnlijk de op de zeekaarten aangeduide Java-kreek. Na die op omgekapte boomstammen te zijn overgestoken, en eenige uren door een ijler boschcomplex te zijn gegaan, werd te 6 uur gebivakkeerd, doch vergeets naar drinkwater gezocht. In den vroegen morgen werd nog 2 uur doorgemarcheerd en bereikte men vermoedelijk de Bensbach-rivier, waarop het verder doortrekken zonder gidsen van de waterlooze wildernis doelloos en roekeloos werd geacht en de terugmarsch aanvaard. Na een zeer vermoeienden tocht bereikte men tegen het vallen van den avond weder de goed water bevattende ruggen in het Kondo-gebied, na 30 uren van alle drinkwater verstoken te zijn geweest. Verder naar Merauké ongeveer hetzelfde pad gevolgd.

Blijkens een in de dagbladen opgenomen via Ampenan van den Assistent-Resident van Zuid Nieuw-Guinea op 8 Nov. ontvangen telegram, had hij toen weder andere tochten gemaakt en per „Valk" en sloepen-flottielje de in de Oostbaai uitmondende Oetoemboewe-rivieren, respectievelijk 82 en 73 mijlen opgevaren, waarbij hooge terreinen zijn aangetroffen, leidende naar een steeds in het zicht gebleven hoog voorgebergte.

Zou hier nu eindelijk het beginpunt zijn voor een tocht naar het binnenland en het Sneeuwgebergte?

* * *

Vaccinatie-toestand in Nederlandsch-Indië. Het is thans reeds meer dan drie jaar geleden dat Dr. J. H. F. Kohlbrugge in de Sept.-afl. 1903 van de *Vragen des Tijds*, onder het opschrift „Ervaringen van een Indisch geneesheer", ook een treurig tafereel ophing van den schijn en de misbruiken die heerschten in de praktijk der vaccine in N.-I. (zie revue *Ind. Gids* 1903, II bl. 1726). Dit artikel gaf het *Alg. Handelsblad* van 17 Dec. 1903 aanleiding om tot de conclusie te komen dat bij de vaccine in Indië veel drukte en schijn is. Tot dusver had het blad nog geene wederlegging van Dr. K.'s mededeelingen gelezen en daarom eindigde het met in een paar regels met breed gebaar eene ingrijpende hervorming aan te geven. Het is wel teekenend voor den bedachtzamen spoed, waarmede Indische zaken behandeld worden, dat eerst op 19 Jan. 1904 het bedoelde tijdschrift-artikel in handen werd gesteld van Dr. C. Winkler, Inspecteur v. d. Burg. Gen. Dienst en Dr. J. Noordhoek Hegt, Directeur der Landskoepokinrichting te Batavia, met opdracht om na te gaan, of de door den schrijver gegeven voorstelling van zaken met den werkelijken toestand overeenkwam en in hoever er aanleiding bestond daarin wijziging te brengen. Hieraan werd voldaan door het indienen aan den Directeur van O. E. en N. van een bundel aanteekeningen, gestaafd door 59 bijlagen met aanhalingen uit officiëele stukken. Een verzoek om deze stukken te mogen publiceeren, bleef echter tot Febr. 1906 onbeantwoord, toen eene bespreking met een nieuwen titularis bij dat departement de blijkbaar in het vergeetboek geraakte vraag weder aanhangig maakte en door Mr. J. G. Pott zijn tusschenkomst werd verleend om in Juni 1906 van de regeering machtiging daartoe te verkrijgen. De bedoelde aanteekeningen zijn thans door de Vereeniging tot Bevordering der Geneeskundige Wetenschappen in Ned.-Indië uitgegeven en vormen een boekdeeltje van 82 bladzijden tekst en 135 bladzijden bijlagen. Een résumé van dit uitvoerig geschrift moet achterwege blijven; er blijkt echter uit dat de voorstelling van Dr. Kohlbrugge hoofdzakelijk ontleend is aan zijne ervaring in twee districten opgedaan, die hem een veel te ongunstig beeld van de zaak hebben doen teekenen. Ofschoon de beide deskundigen, die de aanteekeningen bijeen brachten, erkennen dat de vaccine-

regeling voor Java en Madoera in verschillende opzichten wijziging en aanvulling behoeft, zijn zij van oordeel dat men door de toepassing daarvan aan het heerschen van pokken paal en perk zal kunnen stellen en zij hebben ernstig bezwaar tegen de bedoelde ongunstige voorstelling, waardoor het Nederlandsche publiek noch juist, noch volledig wordt ingelicht.

* * *

Nederland als koloniale mogendheid wordt in het tijdschrift *Deutsche Rundschau* van November ter sprake gebracht door den heer Adolf Mayer onder het opschrift „Holland als Kolonialmacht". Daarin wordt in welwillenden zin een onderzoek ingesteld naar de redenen van ons succes op dit gebied en nagegaan in hoeverre zulks ten voorbeeld kan strekken voor Duitschland, dat vooral nu alles behalve genoegen aan zijne koloniën beleeft. Het stuk laat zich aangenaam lezen, een enkele maal is de schrijver niet volkomen juist ingelicht of zijn zijne gegevens verouderd, zooals o.a. door het *Alg. Handelsblad* in zijn „Van Dag tot Dag" van 8 Nov. jl. is aangetoond, doch het is zeer de moeite waard om de zaken ook eens van het standpunt van een vreemdeling te bezien. Wij moeten ons er toe bepalen op enkele passages de aandacht te vestigen. Zoo vraagt hij wat Holland zou zijn zonder handel en zonder koloniën? Een laag land, vrij gelijkelijk uit lage kleigronden en zandruggen samengesteld, zooals Hannover met Oldenburg, een land van veeteelt en akkerbouw, een flink land misschien, doch zonder wereldbekendheid en zonder kunstontwikkeling (welke hier veel meer steunt op de verkregen koopkracht dan op aangeboren talent) en dat ook geen voldoend weerstandsvermogen zou bezitten tegen van buiten opdringende politieke invloeden.

Hij schildert van Java den invloed van luchtgesteldheid, temperatuur en omgeving op de Europeanen, die zich er tijdelijk vestigen en op de bewoners en teekent den Maleischen stam in het algemeen in zijn beschaving en godsdienst, welke bij hem niet diep gaat. De Maleier (en hier vat de schrijver blijkbaar Javaan en Soendanees onder dit begrip tevens samen) is volgens hem apathisch en gemakkelijk in geestesrichting te bepalen, waardoor hij den godsdienst van den veroveraar aannam, eerst het Boeddhisme en later den Islam. Hij zou nu zelfs wel door eene gelijke pressie tot Christen zijn te maken. Terecht wordt deze onderstelling door anderen betwijfeld, terwijl de voorstelling die de schrijver van den Mekkagang en de hadji's geeft, door eenzijdigheid en bekrompenheid het minst sympathieke deel van het opstel vormt.

Merkwaardiger is echter zijn beschouwing over de inlandsche beschaving, welke bij Java's bewoners niet van bepaald verstandelijken aard is, doch meer in de richting van strenge (men kan niet altijd zeggen „goede") zeden, wier niet-eerbiediging door de bewoners van andere eilanden en door de Europeanen beide in hun oog stempelt tot „Barbaren", in de Grieksche opvatting van dat woord. Die vormelijkheid spiegelt zich af in hun taal, waarvan de schrijver de nuancen van hoog-, midden- en laag-Javaansch teekent, om dan eene verklaring te zoeken voor de ontwikkeling van het intellect bij den Europeaan, bij wien de zedelijkheid een meer vrij karakter aanneemt.

Bij de Aziatische volken, zegt hij, is de intellectueele ontwikkeling tot stilstand gekomen, hetgeen physisch waarschijnlijk te verklaren is uit vroegtijdige geslachtsrijpheid, die de ontwikkeling van het verstand afbreuk doet, terwijl de invloed van het Christendom ontbrak, dat het verband tusschen geestkracht en kuischheid reeds vroegtijdig heeft ingezien en tot uitgangspunt van zijn zedeleer verhief. Maar de maatschappelijke instincten zijn onder die omstandigheden, waar zij het meeste noodig waren, hoe langer hoe meer op den voorgrond gekomen en hebben zich tot een soort van versteenden vormen-

dienst ontwikkeld, die zonderling aandoet. Slechts het genie van het Japansche ras zou er in geslaagd zijn om zich uit dezen dooden hoek van het Aziatische volksbestaan uit te werken en, door Europeesche intelligentie bevrucht, een hooger vlucht beloven te nemen. De andere Aziaten en vooral de zelfgenoegzame Chineezen blijven in de Europeanen slechts barbaren zien voor wier gebrek aan vormen zij een geopend oog hebben, doch van wier vrije zedelijke ontwikkeling zij zich in het geheel geen begrip kunnen vormen.

Voorts wijst hij op het eigenaardige van tropische koloniën, dat geen volksplantingen kunnen zijn en die (evenals de handel) slechts dienen tot verrijking van de hoogere standen, de ondernemers, de ambtenaren, de plantage-beheerders, waarvan de verworven rijkdom in elk geval slechts indirect in dunnere stralen afdruppelt op de gezamenlijke bevolking. In dien zin kan men het niet zoo geheel onjuist noemen als hij zegt dat Java door de Hollanders georganiseerd, beheerscht, bestuurd en in zekeren zin uitgebuit wordt. Over Douwes Dekker, wiens werken nu ook in het Duitsch vertaald zijn, is de schrijver niet goed te spreken.

In het algemeen wordt in onze wijze van doen geprezen dat wij voor den bruinen broeder in elk geval een veel zachter heer zijn dan zijn voormalige vorsten, terwijl wij ons weten aan te passen aan de omgeving, de taal en de leefwijze en met de hoofden vriendschappelijk omgaan. Op dat punt doen wij veel meer dan Engeland, dat zijn groote resultaten vooral door zijn macht bereikt. Van ons beheer is te leeren hoe men ook met kleine middelen groote resultaten kan bereiken en van welken invloed karakter is, de persoonlijkheid, waar Goethe zoozeer voor voelde.

* * *

Pensioen-regelingen. In het *Alg. Handelsblad* van 12 Dec. wordt de zeer onbillijk werkende bepaling van de pensioenwet van 1890 besproken, dat namelijk als een gepensionneerde opnieuw in eene landsbetrekking geplaatst wordt, een deel van het pensioen moet opgeofferd worden en wel voor pensioenen die *f* 1600 of meer bedragen de helft van de belooning aan de nieuwe betrekking verbonden. Voor lagere pensioenen is de verhouding wat gunstiger en de bepaling is niet toepasselijk als pensioen en inkomen te zamen *f* 1000 niet te boven gaan. Herhaaldelijk is over de werking dezer bepaling geklaagd, men heeft ook voorgesteld laatstgenoemd bedrag tot *f* 1500 te verhoogen. Bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1907 heeft de Minister van Financiën eenige toezeggingen gedaan betreffende de herziening der pensioensregeling ook voor personen die zoogenaamd „zijdelingschen Staatsdienst" hebben bewezen en een betrekkelijk wetsontwerp wordt door het *Hbl.* met belangstelling tegemoet gezien.

Nu de quaestie toch aanhangig gemaakt wordt, ware de vraag te stellen of men niet geheel met dat korten op pensioenen zou breken. Een particulier gaat naar Indië en verzamelt eenig fortuin of een levensverzekering voor den ouden dag en is vrij man, terwijl buitendien zijn meerderjarige kinderen daar ook van profiteeren. Een ambtenaar kan in den regel nagenoeg niets overleggen, verwerft zich een pensioen, dat met hem na luttel jaren in het graf gaat, en dit is nu nog aantastbaar als hij zijn laatste arbeidskracht in een nieuwen werkkring aan den Staat tracht te verkoopen. Doet hij dit aan gemeente, provincie en particuliere instellingen dan kan men er terecht niet aankomen, waarom dan voor Staatsbetrekkingen die uitzondering, welke of 's lands dienst berooft van nog nuttige hulp of door gescharrel met tijdelijke waarnemingen, enz. den maatregel doet ontduiken.

J. E. d. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Vetten, oliën en wassen, door Dr. J. J. A. Wijs, scheikundige der oliefabrieken Calvé-Delft; beschrijvende catalogus, tevens handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Nederlandsche overzeesche gewesten. Uitgave van het Koloniaal Museum, druk van de Erven Loosjes te Haarlem.

De schrijver stelde dit geschrift op verzoek van en in overleg met Dr M. Greshoff, den Directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem, samen. Zooals in het voorwoord is vermeld, bedoelt het boekje te zijn, behalve de catalogus dezer afdeeling van het Museum eene beknopte en eenvoudige inleiding tot onze kennis van de vetten en wassen, en van hun gebruik, gevolgd door eene beschrijving van de verschillende soorten.

Ten einde den omvang niet buiten mate te doen toenemen, werden de dierlijke vetten als zijnde producten, voor onze koloniën van geenerlei beteekenis, niet besproken. Ook de aardoliën bleven buiten beschouwing, vermoedelijk dewijl daarover een afzonderlijke catalogus vroeger reeds verscheen.

De vetten en oliën werden gerangschikt naar de planten, waaruit zij afkomstig zijn en bij de benaming werd de Index Kewensis gevolgd met dien verstande, dat de familie-rangschikking geschiedde volgens het alphabet. Ongetwijfeld verdient het aanbeveling den Index Kewensis te volgen, waar men evenwel te doen heeft met een populair geschrift, ware het gewenscht geweest de oudere namen, die min of meer burgerrecht hebben verkregen, steeds tusschen haakjes bij te voegen. Niet ieder gebruiker is in staat even na te gaan, of de op b.v. op bladzijde 77 vermelde Glycine Soya Sieb. et Zucc. dezelfde is als Soya hispida Savi. Groot is het voordeel van de gekozen volgorde niet en wij zouden er daarom de voorkeur aan geschonken hebben, evenals in den beschrijvenden catalogus der Nederlandsch-Indische houtsoorten geschiedde, de planten-families te plaatsen als in Boerlage's handleiding tot de kennis der flora van Nederlandsch-Indië. Nu maakt het wel een ietwat vreemden indruk, het moederkoren aan te treffen tusschen Polygala butyracea Heckel en den ridderspoor, Delphinium elatum L.

Het boekje beslaat 122 bladzijden, waarvan er 45 zijn gewijd aan het algemeen gedeelte en de rest aan het bijzondere.

In de eerste afdeeling worden geleidelijk besproken de scheikundige samenstelling, de eigenschappen, het voorkomen, de verwerking der vethoudende zaden, het residu van persing en extractie, het zuiveren van het verkregen vet, de doeleinden waartoe vetten gebruikt worden, nl. als: voedingsmiddel, geneesmiddel, smeermiddel, hulpmiddel bij de afscheiding van vluchtige oliën, verlichtingsmiddel, grondstof voor de zeepziederij, bindmiddel voor verven en grondstof voor de vernis-, drukinkt-, lak- en linoleum-bereiding, als grondstof voor de bereiding van geblazen oliën en van factis, grondstof voor

turkschbrood-olie, grondstof voor de bereiding van glycerine, en verder het onderzoek.

Wij hadden gaarne gezien, dat een paragraaf ware gewijd geweest aan den handel en de noteeringen der verschillende vetten en oliën. Te ontkennen valt het niet, dat de prijzen niet constant zijn, maar toch geven zij den planter en den handelaar in de tropen een beter idee van de waarde dan de gegevens, die in den catalogus werden opgenomen.

Duidelijk werd in het algemeen gedeelte uiteengezet, hoe b.v. het joodgetal en het Maumené-getal worden bepaald, maar welk verband er bestaat tusschen al die cijfers en de gebruikswaarde van een bepaalde olie, bespeurt men nergens. Dat ze het onderscheiden der soorten van olie vergemakkelijken, zal den niet-scheikundige weinig belang inboezemen. Liever waren hem korte aanwijzigingen geweest ter herkenning van de planten.

Bij de bespreking van de verschillende doeleinden, waartoe vetten worden gebruikt, trof ons de passage, dat in den laatsten tijd aan de kunstboter nog kleine hoeveelheden andere stoffen worden toegevoegd, zooals eidooier, glucose, enz., ten einde een product te verkrijgen, dat bij het bakken, evenals natuurboter, bruin wordt en schuimt. Wederom wordt dus blijkbaar onze huismoeders een middel ontnomen, waardoor zij konden nagaan of natuurboter in belangrijke mate met margarine is vervalscht.

Waar de minerale oliën langzamerhand geheel de plantaardige verdrongen hadden als smeermiddel, daar zij in allerlei graden van dikvloeibaarheid vrij van zuur zijn, aan de lucht niet oxydeeren en door stoom niet ontleed worden, blijkt het, dat zij in den allerlaatsten tijd weer op hun beurt het veld moesten gaan ruimen voor zoogenaamde consistente vetten. Deze mengsels van minerale en plantaardige oliën met kalkzeepen, hebben het voordeel boven minerale oliën van zuinig smeren en gemakkelijkheid in 't gebruik, ook worden zij bij temperatuursverhooging niet zoo spoedig dun. Practisch heeft men in Indië waargenomen, dat metalen wel voortroesten onder vaseline, niet b.v. onder tengkawang.

Wij missen in het bijzonder gedeelte veelal de inheemsche namen der planten en juist de vermelding daarvan ware de groote massa te stade gekomen. Waar b.v. op bladzijde 83 de goede eigenschappen van de behenolie als smeerolie voor uurwerken en als olie voor de enfleurage worden vermeld, zou het menigeen in Indië van nut kunnen zijn te weten, dat de boom, waarvan het genoemde product afkomstig is, door de inlanders onder den naam van kellor veelvuldig gekweekt wordt ter wille van de onrijpe vruchten, die als groente gaarne genuttigd worden. Er zijn dus zeer gemakkelijk zaden van te krijgen, zoodat men in Indië zelf zijn horlogemakersolie desnoods kan vervaardigen. Dergelijke mededeelingen waren door de landbouwers vermoedelijk meer op prijs gesteld dan b.v. het joodgetal van de olie, die in de zaden van den appel en peer aanwezig is.

Bij het doorlezen trof ons de mededeeling, dat in 1899 uit Hankou plm. 21 millioen K.G. vernisolie is uitgevoerd. Deze olie is afkomstig van Aleurites cordata Steud. (= Elaeococca Vernica A. Juss.) en groeit die boom voortreffelijk op Java. Een twintigtal jaren geleden vonden wij in de Preanger-Regentschappen (afd. Tjandjoer) een grooten ons onbekenden boom, waarvan de inlanders de vruchten oogstten, ten einde daaruit een olie te persen, die zij bij het batikken bezigden. Een geheelen morgen hebben wij met het determineeren zoek gebracht om ten slotte tot de conclusie te komen, dat wij te doen hadden met den Chineeschen vernisboom, die in vroegere jaren was ingevoerd en geheel in vergetelheid was geraakt. Waar wij nu lezen, dat de olie uit China naar Europa wordt vervoerd, rijst de vraag op, in hoeverre de

cultuur op Java met kans op voordeel door de inlanders zou zijn ter hand te nemen.

Wij hebben niet geschroomd hier en daar eenige aanmerkingen te maken, maar zulks neemt niet weg, dat onze totaalindruk is, dat het boek blijkbaar met veel ijver, zorg en kennis is samengesteld en dat de schrijver daarmede een uiterst nuttig werk verrichtte.

Ook de heer Dr. Greshoff kan ons inziens voldaan zijn over de hulp, die hij verstrekte. Wederom maakte het Koloniaal Museum te Haarlem zich verdienstelijk door de uitgave van een nuttigen catalogus te bevorderen.

A. H. BERKHOUT.

Indian Trees, an account of trees, shrubs, woody climbers, bamboos and palms indigenous or commonly cultivated in the British Indian Empire, by Dietrich Brandis K.C.I.E. etc. assisted by Indian Foresters. London. Archibald Constable & Co. Ltd. 1906.

Toen wij vier jaren geleden in het herbarium van de Kew gardens werkzaam waren, leerden wij daar den reeds bejaarden vroegeren chef van het Britsch-Indische boschwezen Sir Dietrich Brandis kennen. We bewonderden den ijver, waarmede genoemde heer nagenoeg den geheelen dag bezig was zijne gedroogde planten met het autenthieke materiaal te vergelijken. De vrucht van dien arbeid ligt thans voor ons in bovengenoemd boek, bevattende 767 bladzijden.

Hoewel Ceilon en het schiereiland van Malacca werden uitgesloten, komen er in het boek tal van boomsoorten voor, die ook in onzen archipel inheemsch zijn en achtten wij het gewenscht het werk hier te bespreken.

De schrijver beoogde boschbouwkundigen en belangstellenden in staat te stellen de talrijke boomen en struiken, die in het Britsch-Indische keizerrijk groeien, te leeren kennen.

Zijn hoop is, dat anderen er toe zullen overgaan, kleine plaatselijke boomflora's samen te stellen en wil hij dat door de uitgave van zijn boek in de hand werken.

Reeds vroeger ging een inlander (Kanjelal), die zijne opleiding aan de boschbouwschool te Dehradun had genoten, er toe over een Forest Flora of the School Circle te publiceeren, daarbij steunende op Brandis boek: the Forest Flora of North-West and Central India.

201 afbeeldingen vergemakkelijken het determineeren der planten, waarvan 4400 soorten werden beschreven.

Een feitelijke boschflora in den geest b.v. van het voortreffelijke werk van Mathieu „Flore Forestière de la France", is het niet en vindt men er dan ook geen mededeelingen in betreffende de structuur der houtsoorten, den groei der boomen, hunne behandeling en ziekten.

Wat de kennis der Britsch-Indische houtsoorten aangaat, zoo bestaat daarover een voortreffelijk boek, samengesteld door Gamble. In de tweede editie van „the Indian Timbers" worden niet minder dan 1450 soorten behandeld.

Aanvankelijk bestond het plan om met Gamble slechts de voornaamste boomsoorten te beschrijven, maar de moeilijkheid om een goede grens te trekken, leidde er toe op dit idee terug te komen. Bovendien zou de gebruiker van het boek dan dikwijls genoodzaakt zijn geworden andere boeken te

raadplegen, boeken, die in de binnenlanden niet altijd gemakkelijk ter zijner dispositie staan.

Wat de volgorde der beschreven planten betreft, zoo sloot Dr. Brandis zich aan bij Bentham and Hooker's Genera Plantarum en slechts enkele malen werd de voorkeur geschonken aan de groepeering, zooals deze voorkomt in Engler und Prantl: Natürliche Pflanzenfamilien.

Het doet ons genoegen te lezen, dat onder de vele geraadpleegde publicaties ook gebruik werd gemaakt van het werk onzer beide landslieden: Dr. Koorders en Valeton (Bijdrage No. 1—9 tot de kennis der boomsoorten op Java), dewijl wij speciaal de aandacht van Sir Brandis daarop vestigden. Het is te betreuren, dat voortreffelijke studies van landgenooten dikwijls zoo weinig in het buitenland de attentie trekken doordat onze taal den vreemdeling terugschrikt. In het onderhavig geval hadden de schrijvers nog wel naast de Nederlandsche ook de Latijnsche beschrijvingen der planten geplaatst.

In de voorrede worden de jonge houtvesters aangemoedigd botanische waarnemingen te verrichten, daar nog tal van interessante feiten op plantkundig gebied nader opgehelderd moeten worden.

De beschrijving der planten wordt voorafgegaan door een kort overzicht van de kenmerken der verschillende families.

De diagnosen zelf dalen niet te zeer in détails af en is het daaraan toe te schrijven, dat het boek veel minder volumineus is als dat van de bovengenoemde twee Nederlandsche kruidkundigen. Deze bepaalden zich bovendien niet tot een bloote beschrijving, maar voegden daaraan toe talrijke mededeelingen, omtrent het gebruik, dat van de plantendeelen wordt gemaakt. Daardoor steeg hun werk aanmerkelijk in waarde voor de mannen van de praktijk. De meerdere omvang maakt het echter wel eenigszins bezwaarlijk het boek van Dr. Koorders en Valeton mede op reis te nemen en valt Sir Brandis' publicatie daarvoor eerder in de termen.

Belangstellenden in Ned.-Indië, die gaarne in het bezit willen zijn van een boek met afbeeldingen van tropische boomsoorten, durven wij veilig het hier besprokene aanbevelen.

De prijs (*f* 11.20 gebonden) zal ongetwijfeld niet afschrikken.

Zou het voortreffelijke werk van Dr. Koorders en Valeton niet belangrijk in bruikwaarde stijgen, zoo het vervolgd werd door een deel, bevattende de afbeeldingen der voornaamste boomsoorten?

Tal van de cliché's van Dr. Brandis' boek zouden te gebruiken zijn en de ontbrekende gemakkelijk kunnen worden aangevuld; want het is ons bekend, dat vele potloodteekeningen te Buitenzorg reeds werden vervaardigd.

Het onderzoek van de boschflora op Java heeft veel geld gekost en zal het bedrag daarvan niet in verhouding belangrijk toenemen, wanneer men mocht besluiten tot het uitgeven der teekeningen. Daarentegen zijn we er van overtuigd, dat er heel wat meer voordeel van het boek zou worden getrokken; want uit teekeningen leert nu eenmaal de groote massa het vlugst en op de aangenaamste wijze de planten kennen, ook al zal het noodig blijven voor de contrôle steeds de beschrijving te raadplegen.

A. H. BERKHOUT.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE VISSCHERIJ IN WEST-INDIË.

In het 51ste Bulletin van de „Maatschappij tot Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën" wordt eene belangrijke voordracht afgedrukt, door Dr. J. Boeke op 26 Mei jl. in de Alg. Vergadering dier maatschappij gehouden, waaruit hieronder het een en ander wordt overgenomen.

De spreker was in het vorige jaar door de regeering uitgezonden om een onderzoek in te stellen naar den stand en de toekomst van het visscherijbedrijf in de kolonie Curaçao en reisde negen maanden langs de verschillende eilanden en het aangrenzende vasteland rond om zich door eigen aanschouwing een oordeel te vormen. Nu eens op een deftige mailboot, dan weer op een vruchtenstoomboot of cattle-steamer, deed de reiziger ook avontuurlijke ondervindingen op minder groote vaartuigen op, zooals op een visschersbarkje, waar een zachte plank de eenige rustplaats voor den nacht was en de negerkapitein in teedere bezorgdheid voor zijn blanken passagier zijn veel gedragen jasje hem netjes opgevouwen onder het hoofd schoof. Urenlang heeft hij in een open zeilbootje gedobberd op een spiegelgladde zee, wachtend op een briesje om vóór zonsondergang het in de verte nevelachtig opdoemend eiland te bereiken of op een schoener liggen opzien naar sterrenhemel of maanlicht van den tropennacht, als een Venezolaansch passagier met weemoed zong van „La Paloma" (het duifje) of „Sobre las Olas" (op de golven). Doch ook te land heeft hij keer op keer: „gedoken in den hoek van een rijtuig, genoten van de wonderlijk mooie teere tinten, die het dorre heuvelland van Curaçao — het massá doesjie eilaandsjie — in het opkomend zonlicht of onder de zilveren stralen van de maan aanneemt, als de paarden in onafgebroken draf ons voerden langs grijze negerhutjes en wit stralende massieve plantagehuizen, langs kale rotsen en dorre steenvelden tot daar, waar het plantagehuis onzer bestemming, in de verte smetteloos wit, bij naderbijkomen wel iets van zijne vlekkeloosheid en reinheid bleek te verliezen".

In Barbados ging hij met de negers de volle zee in om de vliegende vissehen op te vangen, een tocht bijna nooit door blanken medegemaakt, zoodat de gasten van het hotel als van een doode van hem afscheid namen en hem bij terugkomst het allereerst begroetten met een: „By Jove, still alive!" Een andermaal was het op een jachtje met hooge witte zeilen, dat de ondiepe wateren tusschen de lage eilanden van Florida werden bevaren, waar men in het heldere water de sponsen ziet groeien, door de visschers met lange haken als onoogelijke zwartblauwe massa's opgehaald. Dan weder zit hij mede aan den verkooptafel op de sponsenmarkt te Batabano [1]) op Cuba en laat zich

[1]) Batabano, op de zuidkust van Cuba ± 30 K. M. bezuiden Havana op de noordkust gelegen, is de woonplaats van een geheele bevolking van sponsvisschers die met honderden schepen de naburige wateren bevaren.

door de sponsenhandelaars inlichten over de waarde der verschillende partijen, over de textuur van „boat" en „glove sponges", van „velvet" en „grass-sponges".

Belangrijk is de beschrijving van het West-Indische zeegebied, dat geheel door den Golfstroom bespoeld wordt.

Het water van den Zuid- en Noordaequatoriaalstroom, die van de kusten van Afrika gekomen, door de passaatwinden, dwars door den Atlantischen Oceaan gedreven, elkaar aan de N.O.-kust van Zuid-Amerika en buiten den krans der Kleine Antillen ontmoeten, stroomt door de diepe passages tusschen St. Vincent, Santa Lucia, Dominica, enz. de Caraïbische Zee binnen. In deze diepe binnenzee, die bijna geheel van den Atlantischen Oceaan is afgesloten, stroomt het water, behoudens enkele afwijkingen, westelijk naar de Yucatan-straat en de wijde golf van Mexico. Daar verzamelt het zich in den eenigen uitweg, de nauwe doch diepe passage ten Z. van Florida en stroomt dan met eene geweldige snelheid in den Atlantischen Oceaan terug. Een schip dat in de groote diepten van de Florida-straat voor anker ligt, ziet de watermassa's met eene snelheid van 1½ à 2¼ Meter per secunde dagelijks in millioenen kub. meters voorbijstroomen.

Door de eigenaardige diepteverhoudingen in het groote Caraïbische bekken, vooral in de streek langs de Noordkust van Zuid-Amerika, waar onze Benedenwindsche Eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao liggen, zijn evenwel de stroomverhoudingen niet overal zoo eenvoudig als het hier werd voorgesteld.

Terwijl Aruba slechts door eene ondiepe groeve van het vasteland is gescheiden, loopt tusschen dit eiland en de beide andere aan Nederland toebehoorende Benedenwindsche Eilanden een diepe geul, die zich ver naar het Oosten langs de kust van Venezuela voortzet en Curaçao met Bonaire, de Avis- en de Roques-eilanden geheel en al van het vasteland scheidt. In deze diepe geul stroomt het water vooral aan de oppervlakte in westelijke richting, daar de bijna voortdurend waaiende N.O. wind het oppervlaktewater tegen de kust van Venezuela drijft en dit in westelijke richting daarlangs wegstroomt. Door de Oostkust van het schiereiland Paraguana naar het N. gedrongen, stroomt het vervolgens door de diepe passage tusschen Aruba en Curaçao in het Groote Caraïbische Bekken terug en slechts een klein gedeelte vloeit door de passage tusschen Aruba en den vasten wal naar de Golf van Maracaïbo.

De eigenaardige kustverhoudingen zijn hier oorzaak van tegenstroomingen, onderstroomen, die in de diepe geul tusschen Curaçao, Bonaire en het vasteland dikwijls aan de oppervlakte komen en eene sterke afkoeling van het oppervlaktewater veroorzaken, een zaak voor de visscherij van groot belang, met het oog op de verspreiding der pelagische vischeieren en vischlarven, die door den westelijken oppervlaktestroom van de vischrijke wateren langs de Noordkust van Venezuela, de golf van Cariaco, de ondiepten bij Cumana en Garupano naar onze eilanden gevoerd worden en daar tot verdere ontwikkeling kunnen geraken. De westelijke oppervlaktestroom is zoo sterk, dat drijvende en in het water zwevende voorwerpen, zooals die eieren en larven, in ongeveer 10 dagen dien weg van de ondiepten bij het eiland Margarita en van de golf van Cariaco naar de kusten van onze eilanden afleggen.

Een van de eigenaardigheden, die op de Benedenwindsche Eilanden het meest in het oog valt, ja men zou kunnen zeggen de geheele ontwikkeling dezer eilanden beheerscht, is het volkomen afwezig zijn van stroomend zoet water; slechts op heel enkele plaatsen wellen kleine zoetwaterbronnen uit de rotsen, waarmede een kleine tuin besproeid kan worden. Dit totale gebrek aan zoetwater heeft op de vischfauna zijn stempel gedrukt. Nergens vindt men zeewater met een geringer zoutgehalte dan dat deze eilanden omspoelt, doch

de binnenwateren of lagoenen met nauwe ingangen, zooals het Schottegat, de Piscadorabaai, de St. Jorisbaai en het Spaansche Water op Curaçao en het Lac op Bonaire bevatten water, waarvan het zoutgehalte toeneemt, naarmate men dieper in deze grillig gevormde baaien of kommen doordringt. Tengevolge van het zeer geringe getijverschil, wordt dat water slechts weinig ververscht en door de sterke verdamping, tengevolge van de hooge temperatuur wordt de oplossing steeds meer geconcentreerd, naarmate men dieper in deze baaien komt,, terwijl het water in de bijna afgesloten gedeelten in concentratie dat van zoutpannen nadert. Zoetwatervisschen, zooals zij bij de grootere eilanden en in de rivieren van de aangrenzende kuststreken voorkomen, behoeft men derhalve hier niet te zoeken.

Wat de zeevisch betreft, staat de onderzoeker, die bij de visscherij op onze Hollandsche kusten zich reeds verheugt als het grondnet iets anders boven brengt dan schol, schar, kabeljauw, schelvisch, wijting en poon, hier verbaasd over de immer wisselende verscheidenheid van vormen, de kleurenpracht in heldere tinten met scherpe contrasten, de groote hoeveelheid verschillende soorten, bewijs van den rijkdom en de kleurenschittering van het tropische leven.

„De groote pelagisch levende zwaardvisschen, Xiphias en Tetrapturus, de wonderlijke zeildrager Histiophorus met zijn sterk vergrooten rugvin, de goud en blauwschitterende dolphijnen, Coryphaena, worden in exemplaren van 1.50 tot 2 M. lengte bijna dagelijks aan de markt gebracht, evenzoo, hoewel in minder groot aantal, de groote Scomberomorus-soorten, de moelat en de koningsvisch. De aan weerszijden van den staart met een fijn lancet gewapende doktersvisschen, Teuthis, de bontgekleurde papegaaivisschen, Scarus-, Sparisoma-, Iridio-soorten, rood en groengeel gekleurde Labriden, de eigenaardige met een sterken bewegelijken stekel op den rug gewapende Monacanthus, de zilverkleurige Gerres- en Xystaema-soorten, de in groote scholen optredende Clupeiden, de in hunnen vorm aan het profiel van een paardekop herinnerende Selene, de ook op onze kusten als „geep" bekende, langgebekte Tylosurus-soorten en de als „balao tjikitoe" bekend staande Hemiramphus-soorten worden overal met netten en lijnen om de eilanden en in de binnenwateren gevangen. De vlindervischjes met hunne aan een pauwenstaart herinnerende kleuren, de rood en zwart gevlekte Holacanthus, de als met fijne puntjes bezaaide Bodianus-soorten, donkerzwarte Pomacanthidae, de schubben met fijne gele teekening afgezet, bewegen zich overal tusschen de koralen en wieren op de koraalriffen en jagen de fijne hemdsblauw en geel gekleurde Eupomacentrus, de azuurvischjes, na of azen op nog kleinere dieren, garnalen, kreeftenlarven, slakken, enz.; de Tetraodontidae blazen zich tot gekleurde stekelballen op, de koffervisschen bewegen traag hunne logge harde vormen. Overal leven en beweging, overal de onbeschrijflijke weelde en kleurenpracht der tropen".

Onder die verscheidenheid zijn er een aantal voor voedsel waardevolle visschen, vooral representanten van de groote groepen der Lutianidae, Serranidae en Haemulidae, die zoowel op groote diepte als in de binnenwateren in prachtige exemplaren gevangen worden. Toch is het aantal individuen van elke soort niet zoo groot als men wel verwachten zoude. Het afwezig zijn van uitgestrekte ondiepten en banken, van eene lage zandige kust en van ondiepe baaien met een rijke flora wordt als de oorzaak hiervan beschouwd. Voor een deel wordt hieraan tegemoet gekomen door de nabijheid van vischrijke gronden als de Monges- en de Roques-eilanden. De eerste zijn twee groepen lage rotsachtige eilanden dichtbij de kust van Venezuela, ongeveer halverwege tusschen Goajira (La Guayra) en Paraguana. Rijk aan ondiepe,

rustige wateren, op veel plaatsen met een zandigen, dicht met wier begroeiden bodem bieden deze eilanden een uitstekende wijkplaats aan zoowel voor diepzee- als voor kustvisschen.

Om te beoordeelen in hoeverre van dien vischrijkdom partij wordt getrokken, geeft de voordracht vooraf een zeer interessant overzicht van de bevolking onzer koloniën in de West. Werkelijke inboorlingen zijn er bijna niet meer. Men heeft slechts blanke kolonisten uit verschillende landen afkomstig en de eveneens van elders aangevoerde negers, die door vele overgangen met het licht gekleurde ras verbonden zijn. Op Curaçao heeft zich de van elders gekomen blanke bevolking volkomen ingeburgerd en concentreert zich bijna geheel in Willemstad. Van de vrij talrijke negerbevolking woont nog een aantal op de plantages en op de door hen gehuurde gronden. Behalve bij Westpunt, San Michiel en Santa Rosa bestaan er buiten Willemstad geen eigenlijke dorpen.

Curaçao is door den handel groot en rijk geworden en toen deze zich verplaatste is het achteruitgegaan en gaat nog steeds achteruit, doch juist die handel heeft Curaçao in zijne natuurlijke ontwikkeling belemmerd. Vóór dat deze tot ontwikkeling kwam, was het eene kolonie zooals vele andere, waar plantages met vlijt bewerkt werden, veeteelt en vischvangst betrekkelijk bloeiden. De afschaffing der slavernij bracht verval der plantages, die tengevolge van het droge klimaat slechts met hulp van vele en goedkoope krachten konden worden bewerkt. Door de opkomst van Venezuela en de aangrenzende kuststaten, ontwikkelde de handel van Curaçao zich, dank zijn uitmuntende haven en zijn ligging, op snelle wijze. Op gemakkelijke wijze was met den transito-handel veel geld te verdienen; de blanken trokken naar Willemstad, de plantages werden voor een groot deel aan een zwarten opzichter overgelaten en slechts enkele tijden van het jaar door de familie bewoond. Ook de lagere klassen der bevolking vonden in den handel werk en verdienste; vele handen waren noodig om de massa's koopwaren te laden en te lossen. Door den handel ontstond een luxe-stand, die slechts daarin zijn toekomst zag; de jongelieden verdienden te Willemstad of op de kantoren in de kustplaatsen van Venezuela goed geld. Men leefde liever in de stad dan op afgelegen plantages en men bekommerde zich niet om de ontwikkeling van de uit den aard der zaak slechts geringe verdiensten afwerpende natuurlijke hulpbronnen van het eiland. De phosphaat-mijnen in den Tafelberg gaven aan vele handen werk; in Willemstad was steeds geld te verdienen, ook voor den minderen man; landbouw, veeteelt en visscherij geraakten op den achtergrond en werden slechts in zooverre beoefend, als voor de dagelijksche consumptie op het eiland noodig was.

Over de inspanning, die de landbouw in dit droge klimaat vereischt, behoeft niet verder te worden uitgeweid, genoeg zij het aan te stippen dat ook de visscherij geheel aan den minderen man werd overgelaten en dan kan het allerminst verwonderen als er weinig vooruitgang te zien is. Toch heeft, aan zich zelf overgelaten, de visscherman van zijn vak meer weten te maken, dan men, zoo oppervlakkig gezien, voor mogelijk zou houden. De eigenaardigheden van het negerras komen daarbij scherp uit. De neger, met zijn bekende eigenschappen is wel in staat op soms zeer vernuftige wijze den strijd om het bestaan met de natuur aan te binden, maar hem ontbreekt het vermogen om met anderen intellectueel samen te werken. Het vertrouwen ontbreekt dat een ander dat deel van het werk, waarvoor hij aansprakelijk is, goed zal doen, ook al is er niemand, die hem controleert. Als bewijs van het bedoelde vernuft gelden de verschillende uitgedachte vischtuigen, waarbij echter niet bekend is in hoeverre ze uit den vreemde zijn ingevoerd. Hoe dit echter zij,

de Curaçaosche visscher kent ze, vervaardigt ze en gebruikt ze op vernuftige manier.

Terwijl de zonder figuren bezwaarlijk te begrijpen vischtuigen, zooals de ,,palanka dobbel", de ,,palanka enkel", de ,,baristille", de ,,hoorka'' hier verder stilzwijgend voorbij worden gegaan, komt de handigheid en het geduld van den visscher volgens Dr. B. het beste uit bij het gebruik van het werpnet (taraai). Dit net, ook elders in ongeveer denzelfden vorm in gebruik, is een rond, vlak uitgespreid net van ongeveer 2 M. middellijn aan den rand van een krans van kleine looden kogeltjes voorzien en in het midden aan een touw bevestigd. Als men dit net op eene bepaalde manier uitwerpt, spreidt het zich boven de oppervlakte van het water uit en daar de kogeltjes den rand snel doen zinken, wordt de visch die zich er onder bevond, daar gevangen.

De visscher sluipt met het net in de linkerhand, één van de kogeltjes van den rand tusschen de tanden, de andere bij elkaar gehouden in de rechterhand, als een kat naar de plaats, waar hij in het ondiepe water eenige visschen zag rondzwemmen. Dicht genoeg naderbij gekomen, werpt hij het net, zelfs op een afstand van 5 à 6 M. snel over de niets kwaads vermoedende visschen uit. Zelfs staande op de voorplecht van een slingerende kanoe of op rotsen meer dan 20 M. boven den waterspiegel, weet hij het net met groote juistheid te werpen en men weet niet wat meer te bewonderen de handigheid van den visscher of de grootte van de visschen, die zich op deze wijze laten vangen. Het nadeel van deze wijze van visschen evenwel is dat ook de kleinste visschen, die geen marktwaarde hebben of nog niet geslachtsrijp zijn, worden weggevischt.

Het gebruik van groote netten is op Curaçao weinig ontwikkeld; dit kan ten deele worden toegeschreven aan den rotsachtigen, met koralen begroeiden bodem, de weinige ondiepe plaatsen en de doorgaans heftig waaiende wind, waardoor de netten beschadigen of weggeslagen worden, doch ook aan het reeds genoemde gemis aan het vermogen om samen te werken. Op Aruba daarentegen, waar het neger-element minder op den voorgrond treedt, is de visscherij beter ontwikkeld en gaan de visschers ook verder uit, terwijl die van Curaçao altijd 's avonds weer naar huis gaan. De wateren van Bonaire zijn betrekkelijk arm aan visch en de bewoners van het eiland indolent. Toch bestaat er een soortgelijke visscherij als op Aruba; waar deze in grooten getale naar de rijke vischgronden bij de Monges-eilanden gaan, gaan de visschers van Bonaire jaarlijks ten getale van ongeveer veertig in hun zeilbootjes naar de aan Venezuela behoorende Roques-eilanden. Deze zouden een aardige bron van inkomsten opleveren, doch terwijl die eilanden vroeger voor alle visschers toegankelijk waren, die er kwamen visschen, schildpadden vangen, meeuweneieren zoeken en zout garen in de natuurlijke zoutpannen op de verschillende eilanden aanwezig, zijn zij sinds een jaar of 30 door Venezuela opgeëischt, dat er een ,,Gobernador del territorio Colon" benoemde, een douanekantoor oprichtte en de visscherij beperkte. De visscher moet thans voorzien zijn van een verlofpas, te La Guayra voor *f* 6 verkrijgbaar, die elke twee maanden vernieuwd moet worden. Het zout garen werd voorts verboden, het zout moest uit laatstgenoemde plaats gehaald worden en de gevangen visch aldaar verkocht. Een en ander heeft de visschers van Bonaire ontmoedigd, terwijl die van Saba er thans geheel vandaan blijven.

Na nog eens gewezen te hebben op het gemis aan originaliteit bij de visschers op de Benedenwindsche Eilanden, is de slotsom dat, wil er verbetering komen, deze vooral gericht moet zijn op de methoden, als het invoeren van betere netten, grootere booten en het in de vaart brengen van vaartuigen voorzien van ijsruimten en buns. De vischrijkdom der West-Indische wateren is groot

genoeg om voor eene dergelijke onderneming succes te waarborgen. Zoowel in de Golf van Mexico als in de wateren van Demerara is dit reeds voor eenige jaren met goed gevolg beproefd. Het invoeren van nieuwere methoden zal gemakkelijk gaan, omdat men hier geen visscherij behoeft te vormen, doch slechts ouderwetsche methoden heeft te vervangen.

De pogingen op andere West-Indische Eilanden in het werk gesteld, zijn echter meer leerzaam dan bemoedigend. Op Trininad zijn eenige malen visschersschoeners met betere instrumenten uitgerust, doch zonder resultaat. Op Jamaica werd voor eenige jaren ,,the Caribbean sea fisheries developing syndicate ltd." opgericht; een stoomtrawler werd in Engeland gecharterd met de beste werktuigen en eene uitgezochte bemanning aan boord. Gedurende eenige maanden werd in de wateren om het eiland en in de nabijheid gevischt, doch de poging is als mislukt opgegeven. Eene onoordeelkundige overbrenging van op de Noordzee gebruikelijke methoden op deze zeeën met rotsachtigen met koraal bezetten bodem wordt als de oorzaak hiervan opgegeven. Op Barbados heeft men van overheidswege beproefd de in groot aantal voorkomende vliegende vissehen te conserveeren; de proeven zijn in gang, doch de resultaten nog niet zeer bevredigend. Ook in Porto Rico, dat door de Vereenigde Staten in bezit werd genomen, is eene commissie van geleerden werkzaam geweest in het belang van de visscherij, doch nog zijn geen practische pogingen tot verbetering gedaan. Alles toont evenwel aan dat men er algemeen van overtuigd is dat verbetering noodig is en loonend kan zijn.

Het laatste product, dat van de Benedenwindsche Eilanden te bespreken viel, waren de sponsen, die op verschillende plaatsen in het Schottegat en elders worden aangetroffen. Het zijn de zoogenaamde ,,boat"- of ,,reefsponges", fijn en sterk van vezel, doch zeer onregelmatig van vorm. Zij groeien snel, doch zijn door die onregelmatigheid niet van zeer hooge waarde. Slechts door ze kunstmatig te kweeken, zooals sinds jaren als proefneming door de ,,United States Commission of Fish and Fisheries" wordt gedaan, is er een handelsartikel van te maken.

De drie Bovenwindsche Eilanden, St. Martin, Saba en St. Eustatius, worden in het kort afzonderlijk besproken. Dr. B. beschrijft ze als eeuwig groen, met een lachende natuur, een tropisch weelderigen plantengroei, met uitgestrekte weilanden en groote bosschen, terwijl er eene gemoedelijke verstandhouding heerscht en geen verwikkelingen voorkomen. Daarentegen liggen zij geheel buiten de gewone route, worden slechts zelden bezocht en is het aantal inwoners gering. Behalve St. Eustatius, dat een korten tijd van grooten bloei door den handel gekend heeft en daarna sterk is achteruit gegaan, hebben die eilanden zich door hunne afgezonderde ligging meer in andere richting ontwikkeld en landbouw en veeteelt nemen er een betere plaats in dan op de Benedenwindsche Eilanden. De visscherij lijdt er echter door gebrek aan verkeersmiddelen en aan kapitaal. Vele Sabanen bijv. zijn uitmuntende visschers en doen als bemanning van verschillende visschersbooten dienst op andere eilanden of op de kusten van Zuid-Amerika. Op hun eigen eiland is slechts weinig visscherij, hoewel de wateren vischrijk zijn en de uitgestrekte Saba-bank voor het bedrijf op groote schaal eene goede gelegenheid aanbiedt.

Alleen op St. Martin is deze tak van nijverheid tot grooter ontwikkeling gekomen. Bijna de geheele visscherij is daar in handen van de bewoners van één enkel dorpje, geheel afgezonderd aan de Simsonsbaai gelegen. De bewoners zijn uitsluitend visschers, of wel zij verdienen hun brood door vischfuiken te vlechten of netten te breien voor hunne dorpsgenooten en op één negerfamilie na, die zich voor korten tijd, aanvankelijk onder protest, daar vestigde, zijn

het allen blanke menschen met blonde haren en blauwe oogen. Waarschijnlijk stammen zij oorspronkelijk uit St. Barths en zijn zij uit Zweden daarheen gekomen; op St. Thomas bestaat eene dergelijke kolonie uit St. Barths afkomstig. Sinds eenige jaren is er door de Katholieke missie een kerkje gebouwd en zorgen twee zusters voor het onderwijs. Sinds dien tijd moeten de bewoners, die vroeger uiterst verlegen en schuw waren, veel vrijer zijn geworden. Dr. Boeke bracht eenige dagen bij hen door en nam waar hoe deze lieden, niettegenstaande hunne lange afzondering, in beschaving, zelfstandigheid, samenwerking, wijze van zich voor te doen en van hunne handelingen te verdedigen en te beredeneeren, verre boven de donkergekleurde visschers van andere eilanden stonden. Hun voornaamste werk bestaat in het uitzetten van vischfuiken (fishpots) overal rondom de eilanden en in het visschen met groote treknetten (zegens) in de lagune, het aan hun dorpje grenzende binnenwater, dat door een nauwen verzandenden ingang met de zee in verbinding staat. De vermeerdering van het aantal inwoners heeft vermeerdering van het aantal netten tengevolge gehad en daar het vroeger bestaande verbod om met netten van te kleine mazen in de lagune te visschen, sinds jaren is opgeheven, bestaat er nu veel kans dat die lagune op den duur wordt ledig gevischt. Het gouvernement zoude met het oog daarop bedoeld verbod weder behooren in te stellen en verder emigratie van de bevolking naar elders moeten bevorderen. Voor de andere eilanden zouden uit deze menschen uitnemende visschers zijn te kweeken.

In aansluiting aan het bovenstaande zij uit het jongste Koloniaal Verslag over Curaçao aangeteekend dat Dr. J. Boeke, die door den Minister Idenburg belast werd met het instellen van een voorloopig onderzoek naar de toestanden op het gebied der zeevisscherij in deze kolonie, den 25sten Februari 1905 op Curaçao aankwam en zijn onderzoek terstond aanving. Eerst onderzocht hij de natuurlijke gesteldheid van de verschillende baaien en inhammen van het eiland en de verdere plaatsen, die voor de visscherij van belang zijn, waarbij zooveel mogelijk ook de marine fauna en flora van die plaatsen werd nagegaan.

De voorloopige mededeeling omtrent zijne bevinding komt overeen met hetgeen boven reeds is vermeld. Er werd bovendien een onderzoek ingesteld naar het voorkomen en de mogelijkheid tot cultuur van oesters, sponsen, kreeften en schildpadden. In Mei 1905 werd een der inhammen in het Schottegat op Curaçao van eene afsluiting voorzien, ten einde te beproeven of het mogelijk zou zijn een kunstmatige schildpaddenteelt in het leven te roepen. Eenige groote en kleine schildpadden werden in deze baai ter verdere opkweeking gebracht, doch daar niet tijdig de gewenschte eieren konden worden verkregen, kan van een eigenlijke proef nog geen sprake zijn. Dr. Boeke, inmiddels benoemd tot lector aan 's Rijks Universiteit te Leiden, vertrok den 6den November 1905 naar Nederland, alwaar hij de resultaten van zijnen arbeid bewerkt tot uitvoerige rapporten, waarvan het eerste gereed is.

CAOUTCHOUC-EXPLOITATIE IN DE AMAZONENVALLEI.

In *De Indische Mercuur* van 27 Nov. 1906 worden door den heer A. H. Berkhout aan een Fransch werk eenige nadere bijzonderheden ontleend over de wijze van caoutchouc-winning in Brazilië, waarop het van belang is hier de aandacht te vestigen omdat zij zich aansluiten aan zijn opstel in de *Indische Gids* van Mei 1905 bl. 665 e.v. Zij zijn afkomstig van den reiziger Bonnechaux

en te vinden in: Jumelle, les plantes à caoutchouc et à gutta, pag. 75 Deze bezocht Brazilië in 1899—1901 en voerde gedurende zijn verblijf in de binnenlanden het leven der seringueiros (aftappers). Bij het zoeken naar een nieuwe estrada, het pad dat onlangs een zeker aantal gelijktijdig af te tappen boomen loopt, gaan gewoonlijk twee man met een bootje de rivier op. De eene, de toqueiro (klopper) loopt aan wal zooveel mogelijk evenwijdig aan den stroom en als hij een Hevea gevonden heeft, klopt hij met het achtereind van zijn houwer hard tegen den boom. Zijn metgezel, de mateiro (houthakker) roeit naar de plaats van waar hij het geluid verneemt en tracht die plek langs den kortsten weg te bereiken. De toqueiro is ondertusschen verder gegaan om een volgenden boom te zoeken en ondertusschen moet zijn kameraad het voorloopige voetpad tusschen de opvolgende boomen uitkappen. Een 60 à 75-tal boomen zijn voldoende voor een estrada, aan het beginpunt waarvan de woonhut en de defumador (bereidingsplaats) worden gemaakt. Door zijpaden (mangas) gelukt het meestal een dubbel aantal boomen te bereiken. Waar veel Hevea's voorkomen, staan deze 30 schreden uit elkander, in minder rijke streken 50. In Juli, wanneer de regens hebben opgehouden, betrekken de aftappers hunne hutten, waarin zij tot Februari blijven. In de boomen worden insnijdingen in schuine richting gemaakt op afstanden van 10 cM. en de melk wordt opgevangen in blikken bakjes (tigelinha) van waar ze in de hut in een blikken reservoir of kan (balde) van 4 à 8 liter inhoud worden overgestort en dit verzamelde sap wordt 's middags tot caoutchouc verwerkt. Dikwijls neemt de arbeider een zacht soort aarde mede om daarmede de wonden der boomen te bestrijken ten einde te beletten dat deze worden aangetast door een soort witte mier, in Suriname houtluis genaamd (Coptotermes Marabitanos. Silv.), welke in staat is de grootste boomen binnen het jaar te dooden

Voor de bewerking wordt de melk op een platten lepel (taniboca) met langen steel geschept, die men boven een rookvuur houdt, gemaakt van urucuri (Attalea excelsa Mart.) en van inaga (Maximiliana regia Mart.). De wei verdampt alsdan en de caoutchouc blijft achter en wordt tot een bol gekneed. In 1½ uur is de dagelijksche oogst van plm. 8 liter gewoonlijk verwerkt en men zet het werk voort tot de bol 10 à 12 K.G. gewicht heeft. De onderneming, waarop Bonnechaux werkzaam was, ligt aan de Rio Jahu, een zijrivier van de Rio Negro en bevat 174 boomen op 44 pas afstand van elkander. Uit zijne opgaven leidt de heer B. af dat er ongeveer 5 boomen op de hectare staan, die per dag 10 à 12 liter melk geven. De boomen worden geschat op een gemiddelden ouderdom van 50 jaren en hebben 50 c.M. middellijn. Er zijn echter veel oudere van 75 c.M. middellijn en een honderdjarige boom zou al zestig jaar lang zijn afgetapt. Bonnechaux schat dat uit 100 liter melk 50 K.G. caoutchouc verkregen wordt, hetgeen de heer B. wat hoog voorkomt, doch te verklaren is doordat de versch bereide caoutchouc nog water bevat. Ook gaan bij de rook-methode stikstofhoudende- en aschbestanddeelen in het product over.

KAPOK VOOR EXPORT.

In *Les Annales politiques et littéraires* van 21 Oct. jl. schreef de wetenschappelijke verslaggever, Henri de Parville, een artikeltje over de kapok, een product waaraan in Frankrijk te weinig aandacht werd geschonken. Volgens hem is een van de eerste merkwaardige eigenschappen die men van deze stof ontdekte, het groote drijfvermogen. Bij een schipbreuk zoude men bevonden hebben, dat zij nog beter dan kurk de drenkelingen boven water hield. Als plantaardig voortbrengsel wordt zij aan verschillende boomsoorten ont-

leend, waarvan er behalve op Java ook in Indo-China en Cambodja worden aangetroffen, in het bijzonder vijf soorten van de familie der Malvaceae, de *Eriodendron anfractuosum*, *Bombax malabaricum*, enz. De eerste der beide met deze wetenschappelijke namen aangeduide boomsoorten, door den schrijver in het Fransch „fromager" genoemd, is onze Indische Randoe of kapokboom; de tweede de Randoe-alas. Terecht wordt opgemerkt dat het product van eerstgenoemde het in hoedanigheid van de andere wint.

De benaming kapok waaronder de stof in den handel komt, moet van Japanschen oorsprong zijn. Na gewezen te hebben op de bekende eigenschappen, welke haar zoo geschikt maken voor vulling van matrassen, kussens, enz., terwijl zij ongeschikt is voor spinnen en weven, wordt ook de olie vermeld, die als nevenproduct uit de pitten gewonnen wordt. Door ijzeren handmolens, elk door vier vrouwen bediend, worden de vezels van de pitten afgescheiden.

In 1900 zouden op de kapokmarkt in Nederland 1,138,000 K.G. zijn aangevoerd, terwijl de best geprepareerde vezel te Amsterdam voor *f* 0.80 per K.G. zou verkocht zijn. In Cambodja wordt 80,000 K.G. 's jaars geproduceerd en plaatselijk verbruikt, terwijl er alle aanleiding bestaat de cultuur in Indo-China, Madagascar, enz. uit te breiden.

Onder de goede eigenschappen worden genoemd, dat kapok in water 30 à 35 maal haar eigen gewicht draagt en daarom voor reddingsmiddelen gebruikt wordt en dat zij in vele gevallen de wol vervangt omdat zij zachter en goedkooper is. Men gebruikt kapok in hospitalen, klinieken, enz. Daarbij is zij niet aan bederf onderhevig, zooals gebleken is, door kapok drie weken in stalmest te bewaren, zonder dat zij tot rotting overging, door een matras met 9 K.G. kapok gevuld een week onder water te houden waarbij deze inwendig droog zou zijn gebleven. Ook wordt de kapok zelf niet door muizen aangetast en kan zij ongestraft eene verhitting tot 140° C. doorstaan. In verband met de aanbeveling dat dit een product schijnt, waarvan de cultuur niet genoeg kan worden aangemoedigd, werd van verschillende zijden aan den schrijver gevraagd waar men die stof kon verkrijgen. In het nummer van 25 November deelde de heer Parville mede dat hij daarnaar vergeefs had geïnformeerd.

Dit lokte een aantal mededeelingen uit. Blijkens de *Annales* van 9 December had hij reeds 24 uur later brieven uit het departement van de Var en uit Bordeaux, een dag later uit andere steden van Frankrijk, daarop uit België en Duitschland en zoo ging het maar door. Toen hij dit schreef was hij aan zijn 103den brief: „Ah! je suis renseigné, maintenant..... J'en rêve du kapok".

Van de eerst ontvangen berichten worden eenige, zoover de plaatsruimte toeliet, gepubliceerd en het is misschien van belang die inlichtingen hier over te nemen.

De heer A. Charmet, 70, cours d'Alsace-Lorraine te Bordeaux, schrijft dat hij de kapok direct van Batavia laat komen in pakken van 40 K.G., die hij in het klein verkoopt. Ook de heer Aug. Boulaine, 22, rue de Cursol te Bordeaux, verkoopt kapok van Java, die blijkens een overgelegd monster, door hem in uitstekend gezuiverden toestand wordt geleverd.

De heer Louis Baume, place Saint Jean, te Bagnols (Gard) schrijft: „ik verkoop al veertig jaar lang kapok om dekbedden, kussens, enz. te vervaardigen. Deze stof is zeer bruikbaar en door zijn matigen prijs, bestemd om zich te verbreiden. De dekbedden zijn warm en licht en worden niet door de mot aangetast. Ik lever de kapok gewoonlijk in zakken van één à twee kilogram tegen een prijs, die afhangt van de qualiteit. De ondoordringbaarheid maakt haar vooral geschikt voor bedjes van zuigelingen". Ook de heer Albert Courbes, 21, rue Dumas te Le Mans verkoopt groote hoeveelheden kapok voor bedden en stelt zich om inlichtingen gaarne voor de lezers van de *Annales*

beschikbaar. De weduwe Garnier-Hornuny, 8, rue de la Verrerie te Parijs verkoopt kapok speciaal voor kinderbedjes.

De heer Th. Gattiker, 88, rue Thiers, te Le Havre schrijft dat alle Fransche huizen van Saigon kapok leveren, zooals de heeren Josseline, Denis Frêres e. a. De prijs is ongeveer 2½ francs op de plaats geleverd. De heer J. Lozes zegt: Met 500 gram kapok, tegen 2 fr. 45 het kilogram, heb ik ruim voldoende om een groot, warm en zacht kussen te vullen..... De schrijver houdt hier op om zijn lezers niet te vermoeien en ontdekt ten slotte dat alle groote magazijnen, als van het Louvre, de Bon Marché en de Printemps eveneens kapok verkoopen tegen 2 fr. 60 à 2 fr. 90 het K.G. naar de qualiteit.

Legt men hier een bericht naast uit de *Locomotief*, overgenomen in de *De Indische Mercuur* van 11 Dec. jl., dan blijkt, dat kapok tegenwoordig bij wagenladingen tegelijk met de tram naar Semarang wordt gevoerd. Voor de bewerking van dat product zijn daar een 20-tal fabrieken, alle in handen van Chineezen, die de ruwe kapok voor *f* 3.50 per pikol van de Javanen opkoopen om ze na bewerking aan de Semarangsche afnemers te leveren voor *f* 28 per pikol. Hierbij moet gerekend worden dat voor één pikol gezuiverde kapok meerdere pikols ruwe noodig zijn.

Hoeveel dit is, blijkt uit dat artikel niet, doch het is van belang omdat er uit blijkt dat de waarde van gezuiverde kapok te Semarang plm *f* 0.45 per K.G. is. In de bekende Jaaroverzichten betreffende koloniale producten, die als bijvoegsel van *De Indische Mercuur* worden gegeven, vindt men over 1904 vermeld, dat de verschillende afpakkingen dat jaar waren te stellen op circa 41 K.G. per pak voor gezuiverde en 90 K.G. per pak voor ongezuiverde. Neemt men deze verhouding aan, dan zouden 41 pikol verkregen worden uit 90 pikol ruw, dus te Semarang 41 pikol aan grondstof kosten *f* 315, dat is ongeveer *f* 7.70 per pikol, of slechts 12½ ct. per K.G., zoodat de Chineezen op de bereiding en verkoop meer dan 30 cts. per K.G. wonnen.

In het jaaroverzicht over 1905 zijn de prijzen op 31 Dec. van de drie laatste jaren opgegeven per ½ K.G. volgens de usance. Daaruit valt af te leiden dat de extra-gezuiverde van *f* 0.58 tot *f* 0.67 per K.G. gold.

Zijn deze cijfers onderling vergelijkbaar, dan ziet men de volgende toeneming: De Javaan verdient 12½ ct. per K.G. gezuiverde en afgeleverde kapok; deze kost op Semarang 45 cts., te Amsterdam gemiddeld 60 cts. en wordt te Havre voor *f* 1.20 en te Parijs voor *f* 1.30 verkocht.

Wat den aanvoer betreft, deze bedroeg in 1905 te Amsterdam 54,323 pakken gezuiverde en 1907 ongezuiverde en te Rotterdam 3255 pakken gezuiverde, te zamen 59,485 pakken, dat is dus tegen 41 K.G. ongeveer het dubbele van de opgaaf in de *Annales*, die echter betrekking heeft op 1900, toen de aanvoer volgens het genoemde jaaroverzicht 41,163 pakken en de verkoop 40,100 pakken beliep. In 1895 was de aanvoer ruim 20,000, in 1885 16,000 en in vorige jaren meestal minder.

Reinwardt's Indische Zending.

DOOR

S. KALFF.

Dezelfde „Nalezingen in oude couranten" (in het *Indisch Magazijn*) dezelfde Levensberichten, dezelfde Verhandelingen en Kronyken, in het algemeen dezelfde bronnen waaruit prof. Veth de stof putte voor zijne studie over Caspar George Carl Reinwardt komen ook heden te stade aan den navorscher, die van dezen indischen natuurkenner een vluchtig levensbeeld tracht te ontwerpen. Maar bovendien kan hij elders nog terecht. Talrijk als de bij Veth genoemde bouwstoffen zijn, hij verzuimde of hij was niet in staat gebruik te maken van de bijzonderheden voorkomende in de *Levens van C. en D. J. van Lennep*, in het werk over *'s Lands Plantentuin te Buitenzorg*, in Bickmore's *Reizen in den O. I. Archipel*, in v. d. Aa's *Biographisch Woordenboek*.

En er is nog veel meer over dezen buitengewonen man en zijne indische zending geschreven, maar dat vele is deels van vluchtigen aard, deels verspreid door een groot aantal officieele bescheiden, door boeken en periodieken van uiteenloopend karakter. Dat alles bijeen te sprokkelen zou waarde hebben in de eerste plaats voor den man, die eene volledige levensbeschrijving van dezen tot Nederlander geworden vreemdeling te boek wilde stellen.

Want een vreemdeling was hij, zoon van het groote duitsche *Vaterland* zoo goed als Rumphius, als Junghuhn, als Miquel, als v. Siebold en zooveel anderen die in het nederlandsche wingewest de fakkeldragers der wetenschap zijn geweest. Hij was van het jaar 1773 en geboren in het pruisische stadje Lüttringhausen in Bergland. In het naburige Lennep, werwaarts zijne ouders verhuisden, verloor hij vroeg zijn vader, die leerling van den beroemden Gellert was geweest. Pas 'n veertienjarige knaap trok hij naar Amsterdam als leerling in een apotheek, welke daar onder beheer van een ouderen broeder stond. Ook schijnt hij in de leer te zijn geweest bij een apotheker op de Lauriergracht, die er weinig mee gediend was dat hij des nachts, in plaats van een gezonden slaap te genieten, bij een kaarsje zat te studeeren. Jongmaatje in een apotheek — 't was een begin, maar

een pover begin; 't was geen leerschool om iemand op te leiden tot eene europeesche vermaardheid.

Maar in de ziel van dezen duitschen knaap brandde een heilig vuur: de begeerte naar wetenschap. Scheikunde en plantkunde: deze twee hadden al vroeg zijne voorliefde, en schreef hij zelf aan prof. Vrolik: „nooit heeft het mij berouwd dat ik daaraan al den tijd, die mij van de minder aangename beroepsbezigheden overbleef, en vele nachtwaken heb gewijd".

Dat verried *the desire to know*, de „brandende zucht voor de wetenschappen", gelijk hij zelf het uitdrukte. Dat was ook de manier om boven een apothekerstoonbank uit te groeien en iets meer te worden dan een pharmaceutisch baasje. Hij had kunnen trachten zijn vak in die mate onder de knie te krijgen, dat hij gelijk Huygens' „Apotheker" had kunnen roemen:

> De Doctor zy soo kloeck, soo Boeck-wys als hy kan,
> Om menschen-lyven aen den anderen te klampen,
> Ick moet 'er Steen en Kalck toe snyden en toe stampen;
> Hy waer geen Metselaer, waer ick geen Opperman.

Doch hij zou 't verder brengen, ook dan den „metselaer". Voornamelijk doordien hij vlijtig de lessen volgde aan het amsterdamsche Athenaeum Illustre, waar bekwame mannen zich zijner aantrokken. Zelf erkende hij dat het hem nooit ontbroken had aan den raad en de gunst van beroemde en voortreffelijke geleerden, die hem tevens door hun voorbeeld prikkelden. Zoo er vóór de apotheek op de Lauriergracht gelijk van ouds *De Gaper* te pronk stond, hij zelf was zoo'n gaper: hij gaapte steeds naar meerdere kennis. Een zijner leermeesters, de hoogleeraar G. Vrolik, noemde hem iemand „van buitengemeene vorderingen in schei- en kruidkunde, maar ook van een steeds werkzamen en veelomvattenden geest". Apotheker was hij alleen nog om den broode; doch over dien eersten amsterdamschen leertijd van den jongen Duitscher is weinig bekend geworden. Sedert 1638 waren de apothekers, die vroeger met de chemisten en drogisten één broederschap uitmaakten, tot een afzonderlijk gilde gevormd. Hun uithangteeken „De Gaper" was nog niet zoo oud als „de lachende gaper met bellen". Wel mocht de Franschman vragen naar *le moyen de siffler quand on baille*, toen hem verweten werd dat hij bij de opvoering van zeker prulwerk niet mee gefloten had; met gelijk recht had men toenmaals mogen vragen hoe een mensch, laat staan een houten kop, tegelijk lachen en gapen kon? En voor een apotheek was zoo'n gaper met bellen, de bellen van een zotskap, altijd een bedenkelijk symbool. Gelukkig behoefde de jonge Reinwardt zich over zoo'n kop als boos *omen* geen grijze veeren te maken. Noch zijn oudere broeder; die te samen met hem de akademische lessen volgde, en te Amsterdam huwde. Op Caspar hadden de bekoringen van hol-

landsche juffers destijds geen vat, zijn eenige liefde bleef de wetenschap. Schonk het aangenomen vaderland den ouderen broeder een christelijk huiswijf, den jongere schonk het een professorale toga.

Duitschland zou hem niet wederzien; of 't moest voor een vluchtig bezoek zijn aan zijne moeder en beide zusters te Lennep. Juist wilde hij naar de hoogeschool te Göttingen vertrekken om daar zijne studiën te voltooien toen hij in 1801, pas 27 jaren oud, werd aangewezen voor den leerstoel in de natuurlijke geschiedenis aan de akademie te Harderwijk. Hij werd doctor *honoris causa* en professor tegelijk. Voorwaar een zeldzame „sprong" in de republiek der wetenschap.

Het is waar dat onder de nederlandsche universiteiten deze geldersche juist niet de eerste in de rij was. Gedurende eene vrij langdurige periode van haar bestaan stond zij er voor te boek dat, zoo men nergens den doctorshoed had kunnen krijgen, hij *daar* te krijgen was. Met een tikje — neen met een volle maat ironie gewaagde men aan de andere hoogescholen des lands van een harderwijksche „k. kbulle"; of ook van het rijmpje:

Harderwyk is een stad van negotie;
Men verkoopt er blauwbessen, bokkings en bullen van promotie.

Doch Reinwardt, die zijn bul niet gekocht had, bracht hier intusschen gelukkige jaren door, en jaren vruchtbaar voor de wetenschap. Zijne colleges werden echter onderbroken doordien koning Lodewijk Napoleon hem in 1808 benoemde tot directeur van een aan te leggen Plantentuin, waarmee hij den vermaarden Parijschen Jardin des Pantes naar de kroon dacht te steken. Aan dien tuin moest eene diergaarde verbonden worden, en daarvoor kocht de koning een menagerie, waarmede zekere Alpi de kermissen afreisde. Ook een museum voor natuurlijke historie; 't behoorde alles tot één bestek. De spilzieke vorst bracht de levende en doode verzameling eerst in het paleis te Soestdijk onder dak, daarna in het Paviljoen te Haarlem, vervolgens in den *Hortus* te Amsterdam, eindelijk in leegstaande kazernes. En overal moest Reinwardt het *ci-devant* beestenspel met den aankleve daarvan volgen; of ook, als kwartiermaker, voorafgaan. *Tel est notre plaisir!* — die formule voorkwam iedere bedenking.

Heel hoog scheen men in 's konings omgeving zijne betrekking niet te schatten. De titularis was een hoogleeraar, zoo goed als prof. v. Maanen, 's konings lijfmedicus; maar terwijl deze bij zijn verblijf te Soestdijk aan de maarschalkstafel dineerde, te samen met de grootofficieren van het koninklijk huis, liet men Reinwardt aanzitten met de kamerdienaars, den hoffourier, den chef der paardenposterij en andere lagere beambten van den hofstoet. Waarschijnlijk had een intendant of kamerheer die achterafzetting op zijn rekening, maar zoo was Reinwardt, zoo nederig en bescheiden (of zoo hoog opziend tegen

de schittering van een koninklijk hof), dat hij geen verzet aantoekende. Hij bleef *battu et content*. Directeur van een paardenposterij of directeur van een voormalig kijkspel — 't verschilde zooveel niet in de schatting van Lodewijk's hofpersoneel.

Gelukkig dat de wispelturige vorst, die niet eens een vaste woonplaats voor zichzelven wist te vinden, laat staan voor een ander, nog even voor zijn troonsafstand den ambulanten professor benoemde tot hoogleeraar in de natuurlijke historie aan de Doorluchtige School te Amsterdam. Langs een omweg was Reinwardt aldus uit het obskure Harderwijk naar de hoofdstad des lands geraakt, en die omweg was door eene kermismenagerie gegaan, maar had hem in 't eind toch 'n heel eind verder gebracht. „Directeur du Jardin du Roi" was geen slechte titel, maar in die bewogen tijden was dit niettemin een onzeker emplooi; als hoogleeraar te Amsterdam was hij veilig. Vooral omdat het keizer Napoleon, dien 't slechts één pennestreek gekost had om de hoogeschool te Franeker op te heffen, behaagde om de Doorluchtige School te Amsterdam te sparen toen prof. v. Swinden, die een wit voetje bij hem had, voor hare instandhouding pleitte. Trouwens eene *oratio pro domo*, want v. Swinden was zelf aan de instelling verbonden; door haar te sauveeren, sauveerde hij zijn eigen baantje.

Reinwardt wijdde zich nu weer met vernieuwden lust aan het akademisch onderwijs. Ook, als lid van onderscheidene geleerde genootschappen, aan de wetenschap in 't algemeen; maar het gewichtigst en het glansrijkst tijdperk in zijn leven brak eerst aan bij zijne indische zending. Eenmaal, in eene professorale inwijdingsrede, had hij zijne toehoorders verhaald hoe een natuurvorscher als Aublet geleden en gestreden had voor de wetenschap tijdens hij in de tropische wildernissen van Guyana rondzwierf; welke offers aan levensduur en gezondheid, aan gemakken en voordeelen hij gebracht had bij het onverdroten onderzoek van beschavinglooze streken en van eene onontdekte plantenwereld, welke uitkomsten hij bereikt had — en 't was alsof hij bij vervroeging verhaalde wat hemzelf, veertien jaren later, te beurt zou vallen.

Het jaar 1814 had de teruggave van den O. I. Archipel door Engeland aan Nederland met zich gebracht. Een hooggeplaatst driemanschap, Elout, v. d. Capellen en Buyskes, zou de kolonie gaan overnemen, tevens reorganiseeren; zou daar het apostolische voorschrift gaan betrachten: onderzoek alle dingen en behoud het goede. Een schip vol hollandsche ambtenaren werd hun achterna gezonden om de plaats der engelsche in te nemen; een aanzienlijk getal suppletietroepen zou met hen gaan en ook een bekwaam wetenschappelijk man als regeerings-adviseur. De keus viel op Reinwardt. Op een vreemdeling derhalve; en zoo 't al waar was dat het destijds in de verschillende rangen der koloniale ambtenaren en militairen krioelde

van vreemdelingen, niet in de hoogste rangen. Tijdens Pieter Marville, gouverneur van Ambon, den persoon van G. E. Rumphius bij de regeering te Batavia aanbeval om de plaats van den opperkoopman Maximiliaen de Jongh in te nemen, schreef hij:

„Ende indien de plaetse syner geboorte in Hoochduytslandt zyn persoon UEd. niet onaengenaem en mochte comen te maken, zoo zoude ick eerbiedelyck versoucken dat UEd. hem daerinne absoluyt geliefden te bevestigen. Enz."

In 't geval van Reinwardt stond de zaak nog zooveel gunstiger: wie zou den voormaligen harderwijker hoogleeraar, den reeds met onderscheiding genoemden natuurkundige en docent aan het Athenaeum Illustre nog als vreemdeling beschouwen! De eminente minister van Willem I, Anton Reinhard Falck, deelde hem in vleiende termen mede dat de vorst hem benoemd had tot Directeur voor de zaken van Landbouw, Kunsten en Wetenschappen ten einde door de bevordering van het natuurwetenschappelijk onderzoek der koloniën *het heugelijke tijdstip der herleving van den Nederlandschen naam merkwaardig te maken.* Zijn post te Amsterdam als hoogleeraar en directeur van het Kabinet van Natuurlijke Historie zou voor hem worden opengehouden tot zijn terugkeer en hij zou de voordeelen van die betrekkingen blijven genieten, mits ten zijnen koste in de waarneming daarvan voorziende. Als salaris werd hem toegelegd *f* 2000 's maands; voorts *f* 7000 voor uitrusting en vrije passage heen en terug. Ook werd een bedrag van *f* 3500 ter zijner beschikking gesteld voor instrumenten en middelen van onderzoek; en twee personen, ter zijner keuze, als assistenten.

Zulke voorwaarden waren niet slecht. Mocht de regeerende koning van Nederland al een zuinig man wezen, zuinig zoowel op zijne eigene als op de staatsfinanciën, minister Falck had de zaak toch in handen, en was bekend om zijne ruime, liberale opvattingen. Diens mildheid wist de wetenschap te beschermen. Ook aarzelde Reinwardt niet den post aan te nemen, alleen onder dit voorbehoud dat bij zijn eventueel overlijden er van staatswege gezorgd zou worden voor zijne hoogbejaarde moeder en beide zusters, ginds over de duitsche grens. Eene belofte van den Staat der Nederlanden was toch wel zooveel waard als eene levensverzekering..... In verband daarmede werd bepaald dat zijne familie een levenslang pensioen van *f* 1200 zou ontvangen wanneer hij kwam te overlijden in het eerste jaar na zijn vertrek, of *f* 1000 wanneer in het tweede jaar.

Daarop zou het scheepje in zee gaan, doch de Honderd Dagen kwamen er tusschen. De gansche expeditie werd uitgesteld; de troepen, welke naar Java zouden zeilen, moesten thans naar de zuidelijke grens en naar Waterloo marcheeren, de drie commissarissen-generaal, en met hen Reinwardt, konden hunne koffers vooreerst wel uitpakken. Eerst in October 1815 was het zoover, dat de zaak opnieuw onder-

nomen kon worden. Een nieuw eskader werd gevormd, een nieuw contingent suppletietroepen bijeen gebracht, en thans — *vogue la galère!*

Het was een vertrek als van den befaamden amsterdamschen Schreyershoek, zooveel achterblijvende, ten deele ook treurende familieleden oogden aan de Texelsche rêe de vluchtende zeilen na. Reinwardt had, in Holland, kind noch kraai; geen bloedverwanten behalve zijn broeder, maar hij had er vele en goede vrienden. Daaronder — wie zou 't anders verwacht hebben! — was ten minste één dichter, Mr. M. C. v. Hall, om hem het afscheid op rijm toe te brengen. Aan soldaten had Nederland wel eens gebrek, aan dichters nooit. En 't waren gansch geen verzen *sans rime ni raison*, welke den vertrekkende naklonken:

Ja, Neerlands Pallas drukt met pas ontboeide hand
En opgehelderd oog op 's Vorsten keus haar stempel;
Schaars had ze een landkapel in 't geurig morgenland,
Nooit priesterschaar of tempel.

Dáár, Reinwardt, toeft natuur uw geestkracht en uw deugd.
Ga, heilig haar, als hier, al uw vernuft en zorgen!
Zij biedt aan u, ten dank, de wondren van haar jeugd,
Bij 't schoon van 's werelds morgen.

Ga, eedle, maar gedoog ons weenend afscheidslied;
Ja, wij zijn trotsch op 't loof dat we om uw kruin zien vlechten,
Maar schamen ons geen traan, die 't manlijk oog ontschiet;
De vriendschap heeft haar rechten.

Zooveel voor 't hollandsch; maar aangezien hier een *geleerde* vertrok, behoorde er ook in 't latijn gezongen te worden. en hiermee belastte zich de hoogleeraar Bosscha. Immers, de eene speelman is den ander een deuntje schuldig.

In 't voorjaar van 1816 kwam de hooge commissie ter plaatse harer bestemming, Batavia. De eerste commissaris-generaal, Elout, had zijn zoon meegenomen; v. d. Capellen zijn vrouw, en Reinwardt, als zijne twee assistenten, den teekenaar A. J. Bik en den hortulanus W. Kent. Nog twee andere teekenaars, Th. Bik en A. Payen, zouden hem in Indië toegevoegd worden; menig bloemstukje kwam sedert voor hunne rekening. Reinwardt was iemand van eene plooibare natuur, ja zoo soepel als een handschoen; dit droeg zeker veel bij tot zijne goede verstandhouding met Elout. De brieven welke deze tot zijn in 't vaderland achtergelaten vriend, prof. D. J. v. Lennep richtte, getuigen zoowel van de persoonlijke sympathie des schrijvers als van de goede gezindheid der nieuwe indische regeering om Reinwardt zijn mandaat te helpen vervullen. Het klimaat van Batavia joeg hem echter, kort na zijn aankomst, eene ziekte op 't lijf, waarvan hij slechts langzaam herstelde. Dit drong hem mede om zich te ontdoen van zijn aandeel in het huis, dat hij te samen met een ander bewoonde, en naar Buitenzorg te verhuizen. „Zijne huishouding daar",

schreef een zijner vrienden, „was eenvoudig en weinig comfortabel. Hij was altijd bezig met zijne planten en dieren, en wanneer hij aan zijn werk was dacht hij noch voor zichzelven, noch voor anderen (die er zich wel eens over beklaagden) er aan om op gezette tijden te eten of te slapen". Moest hij ter hoofdplaats wezen, dan vond hij daar steeds eene kamer ter zijner beschikking in Elout's huis op Rijswijk. Ook bij den als gouverneur-generaal aangewezen baron v. d. Capellen kwam hij als vriend aan huis. In zijn bijzonder leven, met een ruim inkomen gevestigd op een koele woonplaats, voorzien van helpers en van de hulpmiddelen der wetenschap, had hij alles naar wensch; in het openbaar leven echter minder. Want zoolang de officieele overgave der kolonie verschoven werd door de britsche autoriteiten, die beweerden daartoe geen orders te hebben noch uit Londen noch uit Calcutta, stond alles op losse schroeven. Eerst na het neerhalen van de engelsche vlag (Raffles zou gestampvoet hebben, had hij 't moeten aanzien) kwamen commissarissen generaal tot de aanvaarding hunner taak, en kon Reinwardt aan de zijne beginnen.

„Het is moeilijk", aldus prof. Veth, „naar eisch te waardeeren wat Reinwardt in ruim zes jaren tijds in Ned.-Indië heeft gedaan en tot stand gebracht. Zij, die zijne verdiensten alleen naar zijne ontdekkingen en mededeelingen op het veld der wetenschap beoordeelen, en dan wel eens tot minder gunstige gedachten verleid worden, zijn onrechtvaardig jegens den edelen man die, in overeenstemming met zijne roeping, een belangrijk deel van zijn tijd en krachten wijdde aan de verbetering der Indische maatschappij en het opwekken van die liefde voor beschaving en kennis, die het Ned.-Indie onzer dagen zoo gunstig van dat in den tijd der O. I. Compagnie onderscheidt".

Daarna schildert hij Reinwardt's verdiensten voor de opheffing van het openbaar onderwijs, waarmee het destijds slecht gesteld was. Want het britsche tusschenbestuur had het slecht gevonden, en slecht gelaten. Het onderwijs was werktuigelijk; er waren scholen waar de leerlingen de taal van Hooft en Vondel lazen en overschreven zonder er jota of tittel van te begrijpen; te Batavia zelfs eene, waar men de kinderen notarieele en gouvernementeele stukken liet copieeren zonder dat daardoor gevaar ontstond voor het ambtsgeheim. Er was ook een zg. hooger onderwijs; echter geen akademische instelling gelijk in 't vaderland, en niet in de hoofdstad. Te Samarang was eene Marineschool in stand gebleven, die als eene verwaarloosde erfenis van de O. I. Compagnie te beschouwen was, herinnering aan baron v. Imhoff's Academie de Marine. Die inrichting was onder den naam van Artillerieschool in 1812 door de Engelschen opgeheven; thans werd ze hersteld en als Militaire School gedoopt, tevens voor niet-militairen toegankelijk verklaard. Men kon er kadet worden en ook adelborst, ook waterstaats-ambtenaar, ook ingenieur of controleur.

Reinwardt was curator en bleef over de jonge instelling waken, evenals over het geheele departement van onderwijs. Commissiën van toezicht, aanstelling van schoolopzieners, uitzending van onderwijzers, oprichting van scholen, ontwerping van reglementen, bijeenbrenging van schoolfondsen, 't was alles zijn werk. De na zijn vertrek aangestelde inspecteur van onderwijs, v. d. Vinne, erkende in 1825 zonder voorbehoud „de hartelijke belangstelling en de niet genoeg te roemen werkzaamheden van den hoogleeraar Reinwardt". Die 't intusschen beleven moest dat onder het bestuur van v. d. Capellen's opvolger, du Bus de Ghisignies, de jonge Militaire School weer opgeheven werd. De reden – natuurlijk bezuiniging! De Hollanders hadden den Engelschen weinig te verwijten en 't ging toen in Indië al niet anders dan daarvoor en daarna: wat door den een met moeite en nood werd opgebouwd, werd door den ander weer afgebroken. Men was nu eenmaal in het land „daar 't eeuwig onrust is," waar niets kon beklijven en niets standvastig was behalve de verandering.

Met de regeling van den genees- en heelkundigen dienst kwam Reinwardt dichter bij zijn eigen vak. Als apotheker had hij tot den doctor gestaan, gelijk in Huygens' beeldspraak een opperman tot een metselaar; thans moest hij een nieuw gebouw bij elkaar metselen. Er moest een nieuwe staat van zaken in het leven worden geroepen en zelf was hij de eerste Commissaris voor den Civielen Geneeskundigen Dienst. Als zoodanig had hij ook het algemeen toezicht over de koepok-inenting, waarvoor zijn adjunct, dr. C. L. Blume, hem toegevoegd werd met den titel van inspecteur der vaccine. Dit was nog een nieuw element in de geneeskunde; en dat vele tegenstanders had. Het was zoolang niet geleden dat de vaccine in haar eigen vaderland, in Engeland, van den kansel verdoemd, en een werk des satans was genoemd geworden. Te Londen was in 't begin geen enkel ambtgenoot van dr. Jenner te bewegen tot een experiment met de koepok-inenting, veel minder een patient om zich beschikbaar te stellen als proefkonijntje. Er werden spotprenten op den uitvinder (dr. Jenner) gemaakt, die 't er op toelegde zijne natuurgenooten te verdierlijken door stoffen uit koeienuiers in het menschelijk lichaam over te brengen. Men beweerde dat de ingeënte kinderen ossenkoppen kregen en gezwellen die de uitkomende hoornen verrieden; dat zij allengs de tronie van een koe bekwamen en hun keel instede van een menschelijke stem het gebulk van een stier voortbracht. Men zou aan hen nog eens waarnemen gelijk aan het pruisische vorstengeslacht uit Heine's *Schloszlegende:*

Das Brutale in der Rede,
Das Gelächter ein Gewieh'r,
Stallgedanken — und das öde
Fressen — jeder Zoll ein Thier

Maar gelijk overal, ten slotte zegevierde de waarheid. Cuvier sprak de erkentenis uit, tegelijk de schuldbelijdenis der tegenstanders: Indien de vaccine de eenige ontdekking ware van onze eeuw, zij zou voldoende zijn om die voor altijd onvergetelijk te maken." In Indië zag men dat echter zoo dadelijk niet in, en vooral bij de inlandsche gemeente was het noodig dat de regeering hare hand uitstrekte. Aan die prikmethode der Blanda's hadden de Javanen een danigen hekel, te meer omdat onbekwame en onbevoegde medicijnmeesters maar al te vaak verkeerde uitkomsten hadden verkregen. Van een lancet en een vaccinaal kalf bleef men op eerbiedigen afstand. De regeering was slim genoeg hare inlandsche vaccinateurs onder de mahomedaansche priesterschap te rekruteeren, en sedert kwam er schot in de zaak. Het geschrift van dr. Jenner, tevens statistiek van gelukte proefnemingen was eerst in 1798 verschenen, doch reeds vóór 1775 had hij zijne denkbeelden uitgewerkt en wereldkundig gemaakt. Zoo was het mogelijk dat in 1782 door het Bat. Genootschap van K. en W. eene premie van honderd gouden dukaten werd uitgekeerd aan den rotterdamschen doctor Lambertus Bikker voor zijne beantwoording der prijsvraag over de „Inentinge der Kinderziekte". Die dukaten kwamen uit de beurs van het dirigeerend lid mr. Willem van Hogendorp, zelf auteur van een geschrift over dit onderwerp, en die zich voor de zaak veel moeite gaf. Een andere mededinger, dr. P. M. van Nielen, ontving van het genootschap eene zilveren medaille. Doch tot de inlandsche gemeente drongen zulke bekroonde verhandelingen niet door.

Sedert Reinwardt en Blume de zaak dáár aanvatten, sedert er plaatselijke opzieners over de inenting werden aangesteld en onder hen inlandsche vaccinateurs, verdween allengs het wantrouwen der bevolking. *Experientia docet:* de vaccine werd erkend als beproefde geneeswijze, ten minste op Java. Op de buitenbezittingen wilde de zaak zoo goed niet vlotten; de domme vogels wilden niet op den lijmstok komen; misschien was er een tekort aan ..... hadjies.

De landbouw was een ander volksbelang, verdienende de „ernstige zorg der regeering, enz."

De geleerde wereld kende verscheidene tropische gewassen en het nut dat daarvan te trekken was; de Javaan kende er nog veel meer. Het middel om die kennis uit te breiden, de schepping van een Plantentuin, was een denkbeeld dat Reinwardt al spoedig voor den geest stond. 't Was echter niet in de eerste plaats om de wetenschappelijke kennis der tropische flora te bevorderen, 't was meer nog om het praktisch nut daarvan op te sporen en om proeven te nemen in het belang der verschillende takken van landbouwindustrie dat Reinwardt te Buitenzorg de plek uitkoos, waar hij de gewassen van den O. I. Archipel in één bestek wilde bijeenbrengen, en de uitheemsche

acclimateeren. Zoowel de wetenschap als de nijverheid moest vooruit worden gebracht.

In de „Geschiedenis van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg" door M. Treub is de wording dezer botanische instelling uitvoerig beschreven [1]). In 1817 had Reinwardt het voorstel tot den aanleg gedaan, in de *Bataviasche Courant* van 23 Jan. 1819 kon hij berichten dat zijne schepping, waarvan hij doel en nut kortelijk ontwikkelde, nagenoeg geheel was voltooid.

Het was echter geen proeftuin, maar een botanische tuin, welke hier gesticht werd; en het aangewezen stuk grond maakte geen deel uit van het park des gouverneurs-generaal, doch grensde er aan. De 18 Mei 1817 was de geboortedag van den Tuin; toen werd door een ploeg van 43 koelies de eerste patjol in den grond gedreven. Reinwardt nam zelf het beheer op zich en werd daarin geassisteerd door de hortulani J. Hooper en W. Kent Door zijn reizend leven en zijne vele andere bezigheden kon hij weinig rechtstreeksch toezicht op den gang van zaken uitoefenen, maar aan den anderen kant stelden die reizen hem in staat om veel en vele planten en zaden voor Buitenzorg te verzamelen, terwijl hij door zijne officieele positie in de gelegenheid was betrekkingen aan te knoopen met buitenlandsche koloniën en vandaar toevoer te krijgen. Met de Kaapkolonie bv., waar nog die vermaarde Compagniestuin bestond welke eenmaal den uitbundigen lof van dominee Valentijn had opgewekt De voormalige chirurgijn, Jan van Riebeek, was den voormaligen apotheker, C. G. C. Reinwardt, met de schepping van zoo'n tuin vóór geweest; maar zoo de laatste niet op Java ware gekomen, hoe lang zou het nog geduurd hebben alvorens er een Plantentuin op Java ware aangelegd?

Zes jaren lang bleef Reinwardt over zijn *Hortus Bogoriensis* waken, totdat, bij zijn terugkeer naar Europa, zijn adjunct dr. Blume tot directeur werd benoemd. En, zegt prof. Veth, na Reinwardt's vertrek gedurig uitgebreid, verbeterd en verfraaid brengt hij nog heden, ja, thans misschien meer dan ooit, niet slechts wetenschappelijke bezoekers in verrukking, maar doet hij ook den oningewijde opgetogen staan over de gelukkige samenwerking van natuur en kunst, de bekoorlijke afwisseling van plantsoenen, grasperken, waterpartijen en wandelwegen, de groote verscheidenheid te midden van de volkomenste harmonie der deelen in den aanleg, de verrukkelijkste uitzichten naar de omringende landschappen en het naburig gebergte, zoodat hier de gekuischte smaak evenzeer voldoening kan vinden als de onverzadelijke weetlust".

Opmerkelijk mocht het heeten dat, wat de eerste opkomst betreft, in eene nederlandsche kolonie het nederlandsche element juist niet

---

[1]) Ook in het *Gids*-artikel van prof. Oudemans: «Een feest te Buitenzorg".

„le beau rôle", eigenlijk *geen* rol had. Reinwardt en Blume waren Duitschers, Hooper en Kent Engelschen, terwijl de latere systematische rangschikking der gewassen door een Franschman werd tot stand gebracht. In zijn hoofdstuk over „L'institut botanique de Buitenzorg" schreef Chailly Bert: „Ce classement, l'honneur en revient à un Français, M. Diard, qui était, il y a déjà de longues années, plus d'un demi siècle, membre d'une Commission scientifique chargée de la haute surveillance de Buitenzorg".

Reinwardt had ongetwijfeld zijne schepping eerder uit de kluiten zien wassen, had het openbare leven, hadden zijne vele bijbaantjes hem niet zoozeer in beslag genomen. Nu eens zag men hem op Madoera om er naar steenkolen te zoeken, dan weer te Soetji, (bij Grissee) om te rapporteeren over de gouv. salpeterfabriek, of hij moest adviseeren over de exploitatie van de Munt (een duitenmunt) te Soerabaja, of hij was te Semarang voor de belangen der Militaire School, in de Molukken om er over de goudmijnen, over houtsoorten, over vulkanen, over specerijen gegevens te verzamelen, te Batavia om er eene vergadering van het Bat. Genootschap te presideeren, enz.

Dat genootschap was destijds een schier verstorven lichaam. Onder den britschen luitenant gouverneur, Sir Thomas Stamford Raffles, had het eene kortstondige „opwakkering" beleefd; daarna was het weer teruggezonken in den vorigen staat van kwijning. „De leden wisten niet beter te doen dan maar weer in te dommelen", schreef Veth. Het was aan Reinwardt niet gegeven om aan deze lethargische vereeniging nieuw leven in te gieten, maar dat hij, in den aanvang althans, er naar streefde getuigt het *Gedenkboek* van het genootschap. Om de rookende vlaswiek weer aan 't vlammen te brengen werd o. m. door hem voorgesteld dat er nieuwe leden zouden worden aangeworven, dat er maandelijks vergaderd zou worden (blijkbaar zagen de heeren elkaar niet te veel) en dat men voorlezingen zou houden over wetenschappelijke onderwerpen. Zelf zond hij, een volgende maal afwezig zijnde, eene verhandeling in „Over de hoogte en verdere natuurlijke gesteldheid van eenige bergen in de Preanger Regentschappen". Ongelukkig had de auteur van zooveel andere geleerde geschriften [1]) een onleesbare hand van schrijven; het apothekerskrabbelschrift uit zijne jonge jaren scheen hem te zijn bijgebleven. De vice-president van het genootschap, de bejaarde prof. Ross kon er niet wijs uit worden. Was het handschrift van den voorzitter slecht, de oogen van den vice-voorzitter waren *ook* slecht, en zoo besloot men het stuk eerst maar eens te laten overschrijven. Of de leden sedert nog te weten kwamen hoe hoog die Preanger bergen wel waren blijft twijfelachtig; het archief van het genootschap bevestigt de voor-

[1]) Lijst bij v. d. Aa. „Biogr. Woordenboek".

lezing niet. Maar het opstel verscheen toch in druk, nl. in de Verhandelingen van het genootschap.

Dat deze wetenschappelijke vereeniging haren voorzitter intusschen niet zeer na aan 't hart lag, zou men willen afleiden uit de mededeeling van den vice-voorzitter in de vergadering van 22 Juni 1821, belegd „voornamelijk om te delibereeren over den staat des Genootschaps" (die bedenkelijk genoeg was):

„De Heer President Reinwardt, naar Europa terugkeerende, heeft het Praesidium stilzwijgend verlaten, en hetzelve dus zonder Hoofd geheel aan zichzelve overgelaten".

Zoo'n afscheid zou men in Duitschland allicht *holländisch sich empfehlen* genoemd hebben; hoe dan in dit geval, waar een Duitscher eene hollandsche kolonie verliet?

Reinwardt was met stille trom vertrokken; daarom, zoo luidde de mededeeling verder, zou hij, vice-president, nu ook maar aftreden, gezien zijne gevorderde jaren, enz.; waarvan acte. De secretaris Wedding verzocht nu ook om te mogen „defungeren"; of liever, hij herhaalde zijn vroeger daartoe strekkend verzoek. 't Verschilde weinig of het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen stond destijds onder de leiding van een demissionnair bestuur.

In de studie van prof. Veth wordt van deze „onregelmatigheid" geen gewag gemaakt, maar wel vindt men er deze aanteekening:

„Het dankbare Genootschap, dat aan Reinwardt een nieuw leven verschuldigd was, benoemde hem bij zijn vertrek tot honorair lid, in welke hoedanigheid hij tot zijnen dood met die vereeniging in betrekking bleef. In het voorzitterschap werd hij tijdelijk door den hoogbejaarden emeritus-predikant Prof. J. T. Ross, en kort daarna door den President van het Hoog Gerechtshof, Mr. P. S. Maurisse. opgevolgd".

(Slot volgt).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Beschrijvende Catalogus tevens Handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Nederlandsche Overzeesche gewesten. Vetten, Oliën en Wassen, door **Dr. J. J. A. Wijs.** Haarlem, Erven Loosjes, 1906. 8°. [Maatschappij van Nijverheid. Koloniaal Museum te Haarlem] [1].

Prof. Dr. Renward Brandstetter: Ein Prodromus zu einem vergleichenden Wörterbuch der malaio-polynesischen Sprachen für Sprachforscher und Ethnographen [Malaio-polynesische Forschungen. Zweite Reihe, III]. Luzern, E. Haag. 1906. 8°.

P. van der Meulen: Inleiding in het Maleisch, zooals dat in Indië dagelijks wordt gesproken. Voorafgegaan door een vluchtigen blik op de Indische Maatschappij. Een handboekje tot zelfonderricht voor wie zich in Indië willen gaan vestigen. Voor den derden druk geheel omgewerkt door **P. Vermeulen.** Heusden, L. J. Veerman [1906]. 8°.

Dr. C. Winkler en **Dr. J. Noordhoek Hegt:** Aanteekeningen naar aanleiding van Dr. J. H. F. Kolhbrugge's opstel over den vaccinatie-toestand in Nederlandsch-Indië. Uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der Geneeskundige Wetenschappen in Nederlandsch-Indië. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1906. 8°.

R. A. van Sandick: Waterrechten en irrigatiewetgeving in Canada en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en lessen daaruit te trekken voor Nederlandsch-Indië. (Overgedrukt uit „De Ingenieur"). 's-Gravenhage, F. J. Belinfante. 1906. 8°.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië, geographisch, ethnographisch en economisch beschreven. *16e aflevering* [Borneo, (slot) en Celebes]. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1906. gr. 8°.

Dr. B. Hagen: Kopf- und Gesichtstypen ostasiatischer und melanesischer Völker. Herausgegeben mit Unterstützung der Kgl. bayrischen Akademie der Wissenschaften. Atlas mit 50 Doppeltafeln nach eigenen Aufnahmen mit Einleitung und erklärendem Text. Stuttgart, Fritz Lehmann. 1906. langw. fol.

Dr. W. Detmer: Botanische und landwirtschaftliche Studien auf Java Jena, G. Fischer. 1907. 8°. Mit Tafel. [2]

T. J. Bezemer: Door Nederlandsch Oost-Indië. *Afl. 8* [Celebes, Molukken]. Groningen, J. B. Wolters. [1906]. gr. 8°. Met afbeeldingen.

Verslag van de **Wees en Boedelkamers** over het dienstjaar 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 13/11 — 1906. No. 91].

Boeatan. Permanente tentoonstelling met gelegenheid tot koop en nabestelling van Nederlandsch-Indische Kunstnijverheid en Huisvlijt. (Opgericht door de Vereeniging „Oost en West"). ['s Gravenhage, 1906]. kl. 4°. Met afbeeldingen.

[Mr. G. Vissering]: De Javasche Bank. De geldsomloop in de Residentie der Oostkust van Sumatra. Rapport. Batavia, H. M. van Dorp & Co. 1906. 8°. [1]

[1] Besproken in *De Indische Mercuur* No. 51, 18 Dec. 1906.

[2] Id. in No. 50, 11 Dec. 1906.

De Indo-Nederlandsche Wetgeving. Staatsbladen van Nederlandsch-Indië, bewerkt en met Aanteekeningen voorzien door **J. Boudewijnse, G. H. van Soest** en **K. H. Boers.** 55e Aflevering. 1905. Nos. 1—444. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". 1906. gr. 8°.

Bibliothèque Coloniale Internationale. 8me Série. Les lois organiques des Colonies. Documents officiels précédés de notices historiques. Tome III. Colonies françaises (suite). — **Colonies néerlandaises: Indes orientales néerlandaises; Surinam.** etc. Institut Colonial International, Bruxelles etc., 1906. 8°.

J. Greup: De toepasselijkheid van de Grondwet op de Nederlandsche Koloniën onderzocht. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Rechtswetenschap. Leiden, E. Ydo. 1906. 8°.

F. A. von Stürler: Nederlandsch Oost Indische Cultuurgewassen; hunne kenmerken, teelt en bereiding. Met 21 platen en ± 100 tekstfiguren. Tiel, A. van Loon. 1906. gr. 8°.

Dr. R. Kiszling: Beknopt handboek voor de tabakskennis, tabaksteelt en de tabaksfabrikage. Met ruim 90 gravures. In het Nederlandsch vertaald door **S. C. J. Bertram.** Kuilenburg, Blom & Olivierse. 1907. [*Aflevering 1*].

A. Layet: La santé des Européens entre les tropiques. Leçons d'hygiène et de médicine sanitaire coloniales. *1e Partie:* Le climat; le sol; les agents vivants d'agression morbide. Avec 162 figures dans le texte. Paris, F. Alcan. 1906. gr. in 8°. [Hygiène et Colonisation].

De **expeditie naar Korintji** in 1903 (met 2 kaarten). Uittreksel uit de verslagen der verschillende wapens en diensten, benevens eenige afzonderlijke bijlagen. (Officieele bijdragen van het Dep. v. Oorlog in N.-I.). Batavia, G. Kolff & Co. 1906. 8°. [Indisch Militair Tijdschrift. Extra-bijlage No. 17.]

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenknnde. [**Tijdschr. v. h. Bat. Gen.**]. *Dl. 48 (1906). Afl. 6.*

Iets over de munten van Bandjermasin en Maloeka, door J. P. Moquette (met 8 platen). — Kemali, Pantang en Reboe bij de Karo-Bataks, door J. E. Neumann. — De Asoera in de Doerga-voorstelling van de Hindoe-beeldhouwkunst op Java, door J. Knebel. — Legenden over de plaatsen van vereering (poenden), de plaatsen waar offers gebracht worden (panjadranan), de plaatsen waar geloften worden gedaan (kahoelan, panadaran) of waar men zich afzondert om eene openbaring te ontvangen (panépèn) in het regentschap Madioen. Uit het Javaansch naverteld, door J. Knebel.

Notulen van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Dl. 44 (1906), afl. 1.*

Notulen der Vergaderingen van 15 Jan., 12 Febr. en 26 Maart 1906. — Lijst van handschriften en boeken van Dr. J. A. L. Brandes, enz. — Lijst van wetenschappelijke aanteekeningen, nagelaten door wijlen Dr. J. L. A. Brandes. — Mededeeling van Dr. J. G. F. Riedel. — Verslag nopens een Bal.-Jav. palmblad handschrift, door D. van Hinloopen Labberton.

Verhandelingen van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Dl. 56. 4e Stuk. 1906.*

Het Halifoersch, zooals dit gesproken wordt ter Zuid-Oostkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea. Eerste proeve tot bekendmaking, door J. Seijne Kok.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 31. Afl. 5 November 1906.*

Landbouwcrediet een middel tot verbetering van agrarische toestanden, door G. D. van Ravenswaay. — Dari hal sendjata orang Madoera, door Raden Sosro Danoe Koesoemo. — Hervorming der desa-instellingen en districts-politie, door P. H. G. J. van Leeuwen. — Het landschap Loeboe Oelang Aling aan de Batang Hari in 1897, door H. F. Damsté. — The Agricultural Bank of Egypt, door C. A. — Cijfers en percentages in verband met Koninklijke onderscheidingen, door C. J. Hasselman. — Uitbreiding der bedrijfsbelasting tot eene belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten.

---

1) Besproken in *De Indische Mercuur*. No. 50. 11 Dec. 1906.

Eigen Haard. *32e Jaarg. 1906. No. 48.*
De Marine bij de Bali-expeditie (met afb.) (*zie ook No. 49*).
Id. No. 50. Van de Bali-expeditie (met afb.). — Uit Bali (met afb.)

Indisch Genootschap. *Vergadering van 13 Nov. 1906.*
Volksplantingen van Staatswege van Javanen op Nederlandsch Nieuw Guinea. (Voordracht van J. P. VAN HOUTEN).

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *7e Jaar. 1906-1907. No. 3.*
De positie van den Indischen officier behoort bij de wet te worden geregeld. Formeel geen eisch van — doch toegelaten door het Staatsrecht, is wettelijke regeling geboden door motieven van ethischen en practischen aard, door J. J. C. VAN DIJK.
Id. No. 4. Onze zeemacht, door J. VAN DER ELST.

Het Daghet. Een blad voor kunst en leven. *1e Jaarg. 1905-1906 No. 12.*
Indisch natuurschoon, door H. J. WIGMAN (met afb.). — De Tjihea-werken, door CH. MEYLL (met afb.). — Uit Soenda's voortijd, door C. M. PLEYTE (met afb.) — Uit de Javaansche litteratuur, door D. VAN HINLOOPEN LABBERTON — Buitenzorgsch weefwerk (met afb.). — Slotwoord, door W. F. M. VAN SCHAIK.

De Tijdspiegel. *63e jaarg. No. 12 December 1906.*
De Chineezen in Nederlandsch-Indië, door M. J. WIESSING.

Ons Volksbestaan. Orgaan van de Groep Ned. Indië van het Alg. Nederl. Verbond. *2e Jaarg. 1906. No. 9—10.*
Onze Chineezen-politiek, door Sz. — De Chineezenkwestie, door R. v. I.

Verslagen der Marine-Vereeniging. *No. 1. Jaarg (1906-1907).*
Over de beteekenis van de nieuw opgerichte Nederlandsche Vereeniging „Onze Vloot", door A. G. ELLIS.

Weekblad voor Indië. *3e jaarg. 1906—1907. No. 26.*
In memoriam L. A. ARENDS, door M. VAN GEUNS (met foto). — De Bali-expeditie in woord en beeld (met afb.). — Correspondentie van Bali. Uit Tabanan (met afb.).
Id. No. 27. Van 't oude Soerabaja, door GABRIËL (vervolg; *zie ook No.28—30*). Het jaarlijksche feest van de particuliere meisjesschool te Soerabaja (met afb.), door C. W.
Id. No. 28. Het beleid van den opperbevelhebber der Bali-expeditie, door M. VAN GEUNS. — Een feest in den kraton te Jogjakarta, door J. E. JASPER (met teekeningen). — De Bali-expeditie (met afb.) — Het zware terrein op Bali (met teekening). — Poepotan (met teekening), door CEËS.
Id. No. 29. Kunstwerken op Bali (met afb.) — Schietsport in Indië: Saint Hubert te Semarang (met afb.).
Id. No. 30. De tentoonstelling van den N.-I. Kunstkring te Batavia, door P. A. J. MOOJEN. — De Bali-expeditie in woord en beeld (met foto's). — Een eigenaardige plechtigheid (Chineesche begrafenis) (met foto's).

Indisch Militair Tijdschrift. *37e jaarg. 1906. No. 11.*
De expeditie naar Korintji door P. VAN GENDEREN STORT. — Draagbaar veldgeschut, door A. J. GOOSZEN. — Bali, door E. P. M. (met plaat). Onze uitgesleten geweerloopen, door R. N. HAREMAKER (met figuren). — Orgelgeschut en mitrailleuses door A. J. G. — Drijvende rijwielen (met plaat). — De vloten der Mogendheden. — Boekaankondiging. Enz.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 87 (1906) No. 1—4.*
De verplichting van den erfpachter tot betaling van den canon, door Mr. P. H. FROMBERG. — De absolute testeervrijheid van Chineezen, volgens de jongste jurisprudentie der Raden van Justitie van Soerabaja en Samarang, door A. VAN GENNEP.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 46 (1906). Afl. 5.*
Beri-beri en katjang-hidjoe. Rapport, door D. J. HULSHOFF POL. — Pokkenepidemie op de Duizend-Eilanden (Residentie Batavia) in 1905. Verslag door Dr. C. WINKLER. — Nadere inlichtingen over de Porocephalus moniliformis (Diesing), door G. W. KIEWIET DE JONGE. — Veronalvergiftiging, door dr. J. DE

Haan. — Iets over filariose bij mensch en dier, door Dr. A. J. Salm. — De pokkenstatistiek van het Ned.-Ind. leger, door A. H. Nijland. — Scoliosis ischiadica, door H. C. Nauta.

De Indische Mercuur. *29e Jaarg. 1906. No. 47.* Het Surinaamsche Manbarklakhout, door A. H. Berkhout. — Cultuur en handel van Bananen in Costa-Rica en Fransch Congo.

Id. No. 48. De inlandsche geneesmiddelen der Maleiers (*zie ook No. 50*). — Nog iets over sisal-cultuur (met afb.).

Id. No. 49. De cocospalm en zijne producten, door M. Gr. — Vereeniging tot bevordering van Landbouw, enz. in het Gouv. Sumatra's Westkust (*zie ook No. 50*). — Koffiecongres te Bondowoso. — Beschouwingen over veeteelt. — Exploratie van Nieuw-Guinea. — Voordracht over Lombok, door J. C. van Eerde.

Id. No. 50. Bericht omtrent de Gouvernements-kina-onderneming over het 3e kwartaal 1906. — Het Middelburgsche sprookje van de banaan en de spin.

Id. No. 51. Het aftappen der Paracaoutchouc boomen (met afb.), door A. H. Berkhout. — De plantersbijeenkomst te Bondowoso.

Mededeelingen van het Deli-Proefstation. *1e jaargang. Afl. 1.*
Ter inleiding. — Een en ander uit de geschiedenis van het laboratorium voor onderzoekingen van Deli-tabak. — Tabak cultuur op gronden, die gereboiseerd zijn met Albizzia Molucana. — Schweinfurter groen. — Resultaten met Scheinf. groen verkregen in 1906, bij de bestrijding van rupsen in de kweekbedden. — Over de verpakking der tabak. — Strippen van tabak in Deli, enz.

Teysmannia. *17e jaargang (1906). Afl. 10.*
Kamfer, door H. J. Wigman. — Amerikaansche opvattingen over de vruchtbaarheid van den grond, door E. C. Julius Mohr. — De cultuur van Paracaoutchouc, door J. Pit. — Noodwendige bestanddeelen van het plantenvoedsel. — Verslag over de tentoonstelling te Singapore op 16—18 Aug. 1906, uitgebracht aan den Directeur van Landbouw, door J. Pit en A. W. K. de Jong. — Een proeftuin voor selectie bij Liberia-koffie, door Treub. — Het behoud van kiemvermogen bij Ficus elastica-zaden, door J. Pit. — Eene goede methode tot bestrijding van Pestalozzia Palmarum bij den cocospalm, door Dr. Ch. Bernard.

De Cultuurgids, Landbouwkundig Tijdschrift. *8e Jaarg. (1906—07). Afl. 6.*
Een belang voor alle bergcultuur-ondernemers, door W. v. G. — Over de beteekenis van zwavelkoolstof voor den landbouw, door J. J. Paerels. — De snoei der Liberiakoffie, door J. Punter. — Aanteekeningen omtrent Ficus elastica, door C. J. de Vogel. — Diverse mededeelingen.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *6e Jaargang (1906). Afl. 10.*
Resultaten der te Langsee genomen proeven met stikstof-fixeerende bacteriën, door C. L. Vlaanderen. — Over de bruikbaarheid der hydrosulfieten als bleekmiddel bij de suikerfabrikatie, door Prof. Dr. A. Herzfeld en W. C. Dickhoff. — Verbetering van suikerriet door se ectie en kruising, door F. A. Stockdale en W. C. Dickhoff. — Over de inwerking van chloorammonium op waterige saccharose-oplossingen, door F. Strohler e.a. — Enz.

Het Koloniaal Weekblad. *6e Jaargang 1906. No. 47.*
Afvoer van Ombilinkolen naar Singapore, door H. E Prins. — De Chineesche bevolking van Medan, door P. B. van Staden ten Brink (*zie ook No. 48*).

Id. No. 49. Het havenbedrijf in Nederlandsch-Indië.

The Geographical Journal. *Vol. 28. No. 6. Dec. 1906.*
The volcano of Smeroe, Java, by I. A. Stigand (with illustrations).

Deutsche Rundschau. *33. Jahrg. Heft 2. Nov. 1906.*
Holland als Kolonialmacht, von A. Mayer.

Globus. Illustrirte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. *Bd. 90. 1906. Nr. 19.*
Curaçao, nebst einigen Bemerkungen über eine westindische Reise (1899—1900), von Dr. Augustin Krämer (mit Abbildungen).

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1906. No. 12.*
Ein Rundgang durch die Batakmission. Rings um den Tobasee.

W. C. Muller.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 November—21 December 1906.

Voor cultuurwaarden was de periode onder verslag al bijzonder stil en kwamen geen variaties van eenige beteekenis voor.

Daarentegen bleef de handel in tabakswaarden uiterst levendig. Over het algemeen gingen de koersen van de verschillende aandeelen van tabaksmaatschappijen wederom hooger; speciaal de laaggeprijsde aandeelen ondervonden hiervan den invloed. Voor deze stijging kan men moeilijk andere motieven bijbrengen dan de gunstige vooruitzichten voor de tabakscampagne gedurende 1907. Eene vraag blijft echter of bij vele der maatschappijen deze gunstige vooruitzichten niet reeds in den koers zijn gedisconteerd.

Mijnwaarden ondervonden aanvankelijk de ongunstige gevolgen van de verhooging van het rentetarief der Javasche Bank, doch konden zich hiervan vrij spoedig herstellen. In de laatste dagen trok de reactie, waaraan de aandeelen Ketahoen bloot stonden op het bericht dat het gehalte der ertsen van het vierde niveau tegenviel, nog al aandacht.

In de aandeelen van petroleummaatschappijen bleef de handel tamelijk beperkt, terwijl van bepaalde stemmingen niets te bemerken viel. Slechts aandeelen Zuid Perlak trokken eenige aandacht.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	2 %
Winstaand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	1/8 „
Oblig. 1905.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	1/4 „
Aand.	Java Bank	1/2 „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	1/2 „
Aand.	Houtaankap Maatschappij	3 1/2 „
Oblig.	„ „	1/2 „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	5 „
Cert.		
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	9 „
Pref. Aand.	„ „ „	9 1/2 „
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	11 „
„	Deli Cultuur Maatschappij	6 „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	9 1/8 „
Aand.	Deli Maatschappij	1 1/2 „
Cert.	„ „	5 1/2 „
Aand.	Deli-Padang Maatschappij	13 „
„	Holland Sumatra Tabak Mij	1 1/4 „
		1/4 „

Aand.	Krapoh Tabak Maatschappij	4 %
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	11½ „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	5⅜ „
C. v. A.	„ „ „	9 „
Aand.	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	5¼ „
„	Padang Tabak Maatschappij	2 „
B. v. D.	Rimboen Tabak Mij.	2⅜ „
Aand.	Rotterdam Asahan Tabak Mij	4¼ „
„	Senembah Maatschappij	10 „
Cert.	„ „	6 „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	6 „
„ B.	„ „ „	3⅞ „
Aand.	Silau Asahan Tab. Mij.	¼ „
„	Sumatra Cultuur Maatschappij	5½ „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	5 „
C. v. g. A.	United Langkat Plantations Cy. Ltd.	4 „
Aand.	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	1½ „
„	Stoomvaart Maatschappij Nederland	¾ „
4½ % Oblig.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	⅛ „
Oblig.	Petroleum Mij. Moeara Enim	¼ „
3 % cum pref. Aand.	B. Perlak Petroleum Maatschappij	1¼ „
Aand. A.	Expl. Mijnbouw Maatschappij „Kwand. Soemalata"	¾ „
R. v. g. A.	Mijnb. Mij. Paleleh	5⅝ „
Pref. Aand.	„ „ „	1½ „
Winstbew.	„ „ „	2¼ „
Aand.	Deli Spoorweg Maatschappij	2 „
4 % Oblig.	Nederl.-Ind. Spoorweg Maatschappij	⅜ „
2½ „ „	„ „ „	¼ „
4½ „ „	Babat Djombang Stoomtram Maatschappij	¼ „
Aand.	Semarang-Joana Stoomtram Maatschappij	1 „
Oblig. 4 %	Solosche Tram Maatschappij	¼ „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cultuurmaatschappij der Vorstenlanden	¼ %
Pref. Aand.	„ „ „	1¼ „
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	3 „
„	Koloniale Bank	1⅜ „
„	Likwidatie Barge c. s.	½ „
„	Nederlandsche Handel-Maatschappij	21/16 „
Certif.	„ „ „	3 „
Aand. f 150	Nederl. Ind. Handelsbank	2½ „
„ f 1000	„ „ „	5 „
Oblig 4 %	„ „ „	½ „
Aand.	Java Cultuur Maatschappij	1 „
„	Landbouw-Maatschappij Melattie	1¾ „
„	Ned. Nieuw Guinea Handel Maatschappij	2½ „
„	Preanger Landbouw Maatschappij	5½ „
„	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	3 „
„	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	⅛ „
Cert.	Tabak-Maatschappij Arendsburg	5 „
Aand.	Besoeki Tabak Maatschappij	1 „
„	Deli-Batavia Maatschappij	12½ „
Cert.	„ „	15 „
Pref. Aand.	Holland Sumatra Tabak Maatschappij	½ „
Aand.	Rotterdam Deli Maatschappij	2½ „
C. v. A.	„ „ „	4 „
Aand.	Soengei Bedjankar	2½ „
„	Ned. Gutta Percha Maatschappij	2 „
„	Maatschappij tot expl. v. IJsfabr. in Ned.-Ind.	3 „

Aand.	Koninkl. West-Indische Maildienst	1/8 %
„	Rotterdamsche Lloyd	1/2 „
Pref. Aand.	Dordt Petrol. Industr. Mij.	3 5/8 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot expl. van Petroleumbr.	1 3/4 „
C. v. A.	„ „ „ „ „ „	3 „
Aand.	Petroleum Maatschappij Moeara Enim	1 1/2 „
6% cum pref. Aand.	A. Perlak Petroleum Maatschappij	1 3/4 „
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	1 1/8 „
Pref. Aand.	Zuid Perlak Petr. Mij	3/4 „
„	Boekal Mij. t. expl. v. Mijnconc.	5/8 „
Gew. Aand.	Guyana Goud-placer Maatschappij.	1/2 „
Oblig.	„ „ „ „	1 „
Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	9 3/4 „
Pref. Aand.	„ „ „	26 1/2 „
Pref. Aand.	Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij.	1/2 „
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	3/4 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	7 1/2 „
„	Suriname Mijnbouw Maatschappij	32 1/2 „
„	Totok Mijnb. Mij.	3 „
„	Mij. tot vrtz. d. z. Linde & Teves	1 „
4% oblig.	Deli spoorweg Maatschappij	1/2 „
Aand.	Nederl.-Ind. Spoorw. Maatschappij	47/8 „
3 1/2 % oblig.	„ „ „	1 „
Aand.	Kediri Stoomtram Maatschappij	1/4 „
Oblig.	„ „ „	1/4 „
Aand.	Madoera Stoomtram Mij	3/4 „
„	Nederl.-Indische Tramweg Maatschappij.	9 5/8 „
Oblig.	„ „ „ „	1 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Maatschappij.	2 „
Oblig.	Semarang-Joana Stoomtr. Maatsch.	3/8 „
„	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij.	1/2 „

DIVIDENDEN.

Landbouw Maatschappij Soekowono		15 %
Singkep Tin Maatschappij	(voorgesteld)	8 „
Cultuur Maatschappij Goalpara.		10 „
Nederlandsch Indische Tramweg Maatschappij		8,8 „
Kina Cultuur Maatschappij Lodaja.	(slot)	10 „
Nederlandsch Indische Zee- en Brandassurantie Maatschappij		6 „
Tweede Nederlandsch Indische Zee- en Brandassurantie Maatsch.		3 „
Handelscompagnie Padang		4 „
Suikerfabriek Tjoekir	(interim)	f 62 1/2

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Nederlandsch-Ind. Crediet- en Bankvereeniging	50 %
„	Petroleum Maatschappij Rembang. Serie B.	2 1/2 „
„	Billiton Maatschappij	f 2750
1e pref. Aand.	Oost-Borneo Maatschappij	142 1/2–145 %
„	Pharmaceutische Handelsvereeniging	135 1/2 „
„	Amsterdamsche Chininefabriek	99 „
Opr. Aand.	Algemeene Consignatiebank	f 60
„	Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij	f 27,50–30
„	Javasche Cultuur Maatschappij	f 70

Aand.	Landbouw Maatschappij Ngoepit	260 %
„	Mijnbouw Maatschappij Totok	225—245 „
Opr. Bew.	Singkep Tin Maatschappij	ƒ 59—70
Aand.	Javasche Bank	181 118 %
„	Surinaamsche Bank	110 „
„	Cultuur Maatschappij Petjangaän.	140 „
„	Moluksche Handelsvennootschap	155 „
Winstbew.	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	ƒ 515—560
Aand.	Administratiekantoor van Indische Fondsen . .	80 %
„	Cultuur Maatschappij Kali Tello	42 „
„	Landbouw Maatschappij Manang	125 „
„	Preanger Koffiecult. Maatsch. Tjiharoes Rahajoe	25 „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	ƒ 4,25
„	Landbouw Maatschappij Panggerango	115 %
Opr. Aand.	Nederlandsch-Indische Landbouw Maatschappij .	ƒ 48
Aand.	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	18 %
Winstbew.	Amsterdam Serdang Tabak Maatschappij	ƒ 522,50

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. December. 7	21
Kol. Suriname	Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds	„ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank	Aand.	95½	97½
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven 4½ pCt.		—	—
N. I. Hyp. Bank	Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank	Pref. Aand.	—	—
Borneo Sumatra Maatschappij	Aand.	—	—
Cultuurm. der Vorstenl	„	96⅞	96⅝
„ „ „ „	Pref. Aand.	164¾	163½
„ „ „ „	Winst- „	26⅝	26¾
Handelsv. „Amsterdam"	Aand.	166	163
„ „ '85	Winst A. 4 pCt.	100⅞	100⅞
„ „ '94	4 „	—	—
„ „ 1905		99⅝	99⅞
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd	Aand.	140	140
Java Bank	„	181½	182
„ „	Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank	Aand.	83	81⅝
„ „	Pref. Aand.	93	93½
„ „	Oblig. 5 pCt.	99¼	99¼
Likw. Aand. Barge c. s.	Aand.	87	86½
Ned. Handel-Maatschappij	„	185⁹/₁₆	183½
„ „	Cert.	186	183
„ „	Rescontre	183⁷/₁₆	180⅞
Ned.-Ind. Escompto Mij.	Aand.	129	129
„ „ „	Cert. v. Aand.	129	129
Ned.-Ind. Handelsbank *f* 150	Aand.	134½	132
„ „ *f* 1000	„	135	130
„ „	Oblig. 4 pCt.	99¾	99¼
Surinaamsche Bank	Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.	„	—	—
Crediet- en Handelsver. Banda	„	47	47
Java Bosch Expl.-Mij.	„	—	103
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Java Cult. Mij.	Aand.	114	113
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	99½	99½
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.	Aand.	—	—
„ „ „ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah	Aand.	—	—
„ „ Kali Tello	„	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran"	„	—	—
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron"	Aand.	104	104
Landbouw-Maatsch. Melattie	„	22	20¼
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold	„	107	107
Ned.-Ind. Cultuur Mij	Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Houtaankap Mij.	Aand.	52½	56
„ „ „ „	Oblig 5 pCt.	96½	97
Landbouw-Maatschij. Ngoepit	Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo	„	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij.....Aand.	22½	20
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij. t. E. Rec. v. H. 04.	—	99½
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Preanger Landbouw Maatschappij .. „	93½	88
Landbouw Maatschappij Rongga.... „	105	105
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	—	—
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	195	195
Cultuur-Mij. Soember Redjo. ..... „	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	—
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp..... „ 4½ „	97¾	97¾
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	93	90
Mij. t. expl. van het land Wonokoyo. „	—	—
Amsterdam Bedagei Tabak Mij..... „	100	100
Amsterdam Deli Comp..... „	820	825
„ „ „ .....Cert.	820	829
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	170	179½
„ „ „ .....Pref. „	224	235
Amsterdam Padang Comp.....Aand.	117	117
„ „ „ ... oprichters aand. *f*	59½	59½
Amsterdam Serdang Tabak Mij.....Aand.	136½	136⅜
Tabak-Maatschappij Arendsburg .....Aand.	835	835
„ „ „ .....Cert.	839½	834½
Asahan Plantage Maatschappij .....Aand.	88	94
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	103	102
Deli-Batavia Maatschappij..... „	905	892½
„ „ „ .....Cert.	910	895
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	132⅞	142
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	395	396½
Deli-Maatschappij.....Aand.	561	566½
„ „ .....Cert.	559	572
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	118¾	120
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	76¼	76½
„ „ „ „ .....pr. Aand.	109	108½
Krapoh Tabak Maatschappij .....Aand.	140¾	144¾
Langkat Tabak Mij., Serie A..... „	93¼	104¾
„ „ „ „ B..... „	61	—
Langkat Mij..... „	4½	4½
Medan-Tabak Maatschappij..... „	341	346⅜
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	340	349
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij.....Aand.	182	187¼
Padang Tabak-Maatschappij..... „	193	195
Rimboen Tabak Synd. B. v. D..... „	83	85⅜
Rotterd. Asahan Tab. Mij..... „	83	87¼
Rotterdam Deli-Maatschappij..... „	519½	517
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	520	516
Senembah-Maatschappij .....Aand.	546	556
„ „ .....Cert.	550	556
Serdang Tabak Maatschappij, A.....Aand.	208½	214½
„ „ „ B..... „	87⅛	91
Silau Asahan Tabak Maatschappij.... „	131¾	132

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Soekowono Landbouw Maatschappij, A....	115	115
Soengei Bedjankar, Tabak Mij.....	107½	104
Sumatra Cultuur Maatschappij..... Aand.	420	425½
Sumatra Plantage Maatschappij..... „	100½	105½
United Langkat Plantations Cy. Ltd. Cert. v. g Aand.	452	456
Ned. Gutta Percha Mij.....Aand.	45	43
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ..... Aand.	—	—
„ „ „ „ ..1901/05 Oblig. 4 pCt.	—	—
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'Ailly en Zn. en M. & G.....Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië, Mij. t. Expl. van Aand.	59	56
Java-China-Japanlijn, 1 Serie..... „	107½	107½
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	100⅜	100⅜
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	156	157½
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	102¾	102¾
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	104⅝	104½
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	—	—
„ „ „ „ 1900. Obl. 4 pCt.	103	103
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	129	128½
„ „ . .....Oblig. 4 pCt.	102½	102½
Stoomvaart Maatschappij „Nederland" Aand.	156	156¾
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	103	103
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	130	126⅜
„ „ „ „ .... Oblig. 4½ pCt.	100½	101⅝
„ „ „ „ 1903. „ 4½ pCt.	—	101½
Gaboes Petr. Mij.....Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ..... „	—	—
„ „ „ .....Pref. Aand.	—	—
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	694¾	693
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	700	697
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	133	131½
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	101½	101¾
Petr. Mij. Moesi Ilir..... „	43	43
Panolan Maatschap.....Cert. *f*	355	355
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	148¾	147
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	125¾	127
Sumatra Palembang Petroleum Mij. Aand.	76⅜	75¼
Zuid-Perlak Petroleum Mij.....Pref. Aand.	126⅝	125⅞
Boekal Maatschij t. E. Mijn Conc... „	100⅛	99½
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	—	—
Gross, Concessies.....Gew. Aand.	7¾	7¾
„ „ .....Pref. „	13½	13½
Guyana Goud-Placer Maatschappij ..gew. Aand.	35½	35
„ „ „ ..Pref. „	63	62
Mijnbouw Mij. Ketahoen.....Gew. Aand.	213¼	204
„ „ „ .....Pref. „	277½	251
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata" Aand.	90	90¾
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	3	3
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	9½	9
Noord Celebes Mijnbouw Mij..... „	15	15
Oost Borneo Maatschappij..... „	37	37

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Oost Borneo Maatschappij .....Pref. Aand.	84	83 1/2
Pagoeat Expl. Syndicaat.....Aand.	11	11
Paleleh Mijnb. Mij. ..... gew. Aand.	41 3/8	47
„ „ „ ..... Pref. „	66	67 1/2
„ „ „ ..... Winstbew.	32 3/4	35
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.....Aand.	1070	1062 1/2
Singkep Tin Maatschappij..... „	111 1/2	111 1/2
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	52	52
Suriname Mijnbouw Maatschappij... „	44 1/2	12
Tjenako Steenk. Mij..... „	—	—
Totok Mijnb. Mij..... „	260	257
Handelsvereeniging Java ..... „	83 13/16	83 13/16
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	125	124
Droogdok Mij. Tandjong-Priok.....Aand.	—	—
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel 4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	198	200
„ „ „ .....Obl. 4 pCt.	101 1/2	101
„ „ „ ..... „ 4 „ 1902	101 1/2	101 1/2
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.....Aand.	209 7/8	205
„ „ No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	101 1/2	101 7/8
„ „ 4e-8e serie .. 3 1/2 pCt.	97 1/4	96 1/4
„ „ 1896 .....Oblig. 2 1/2 pCt.	88	88 1/4
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	35	35
„ „ „ „ ...Oblig 4 1/2 pCt.	89	89 1/4
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	26	26
„ „ .....1e hyp. Obl. 5	—	—
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	124	123 3/4
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	100 1/4	100
Madoera Stoomtram Mij.....Aand.	15	14 1/4
„ „ „ .....Pref. Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 5	—	—
Malang Stoomtram Mij.....Aand.	50	50
„ „ „ .....Oblig.	—	—
Modjokerto „ „ .....Aand.	—	—
„ „ „ 4 pCt. Cumul. *f* 250	74	74
„ „ „ Oblig. 4 pCt. *f* 500	93 7/8	93 7/8
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....Aand.	161 5/8	152
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 1/2	100 1/2
Oost-Java Stoomtram Mij.....Aand.	97	95
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	97	97
Pasoeroean „ „ .....Aand.	57	57
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij.....Aand.	142	143
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 3/8	101
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	157	157
„ „ „ „ .....Oblig.	101 1/2	101
Serajoedal Stoomtram-Mij.....Aand.	146 3/4	146 3/4
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 1/2	101 1/2
Solosche Tram-Mij..... „ 4 pCt.	97 3/4	98

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN *(Vervolg)*.

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	17 Oct.— 23 Oct.	25 Oct.— 7 Nov.
Javasche Bank	190	190
Certif Nederl. Handel-Mij.	190½	186—188½
	—	187½
N. I. Escompto Mij.	131	127½—128
Ned.-Ind. Handelsbank.	—	137—140
	137	132—134½
Koloniale Bank	—	84
Koninklijke Paketvaart Mij	—	154—157½
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	145	—
Handels-Verg. „Amsterdam"	167	—
Java-China-Japanlijn	—	117½
Rotterdamsche Lloyd	—	127½
Ned.-Ind. Tramweg Mij	162½	—
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	142	—
Kedirie „ „	124	121½
Samarang-Cheribon „ „	—	159
Serajoedal „ „	—	152½
Kultuur Mij. „Tjiogreg"	—	30
Kina Mij. „Kertamanah"	—	120
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	—	105
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	182½	180
Assam Thee Ondern. Singaparna	117½	—
Intercommunale Telefoon Mij.	136½	137—137½
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	120
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. Aand.)	45	42—50
„ „ „ (pref. Aandeelen).	63½	72½
„ „ „ (Winst Aand.)	35	—
Mijnbouw Mij. „Totok" (Aandeelen)	270	280—290
„ „ „ (Obligatiën)	297½	—
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (Aandeelen)	1075	1172½-1185
Sumatra-Batavia Mijnbouw Mij.	—	50
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. Aandeelen)	340½	355—362½
„ „ „ (gew. Aandeelen)	270	290
Mijnbouw Mij. Tainam (Aandeelen)	1300	2025
Goud Explor. Mij. Simau	380	—
Mijnbouw Mij. Loemar	—	40

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ EMPALAI.

(*Javasche-Courant van 30 October 1906, No. 87*).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname van de rechten en verplichtingen, voortspruitende uit een mijnconcessie in Lantak, residentie Westerafdeeling van Borneo, het aanvragen en overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, enz., enz.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal *f* 2.000.000, verdeeld in 20.000 aandeelen van *f* 100, waarvan geplaatst zijn de seriën 1—10, waarvan worden uitgereikt 9990 stuks aan de Mijnbouw Maatschappij Tainam als vergoeding voor den inbreng van de concessie tot opsporing en ontginning van delfstoffen enz. in Landak.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. H. T. Zimmerman, 4 commissarissen, H. van Taalingen, T. A. F. de Bruine, P. Ellwanger en B. J. H. Frangenheim.

Winstverdeeling. 7¼ % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 82½ % aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ TANAH ABANG WEST.

(*Javasche Courant van 2 November 1906, No. 88*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in eigendom, huur, erfpacht of recht van opstal, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. *f* 50.000 verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer H. F. Roll voor 16 en mevrouw J. G. F. Thyssen voor 4 aandeelen.

De door den Heer Roll genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een perceel te Batavia.

Bestuur. 1 directeur, de Heer J. G. F. Thyssen.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ „HONG SENG HO".

(*Javasche Courant van 2 November 1906, No. 88*).

Zetel. Indramajoe.

Doel. Het drijven van zaken van koophandel in het algemeen, het verkrijgen van onroerende goederen, het kweeken van rente, enz.

Duur. 80 jaar.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn en van welke 200 aandeelen 190 stuks als volgestort beschouwd worden door den inbreng van de door Tan Soen Bie gedreven wordende handelszaak, eenige perceelen, prauwen, enz.

Bestuur. 1 directeur, Tan Soen Bie, 2 commissarissen, Tan Soen Hoei en Tan Soeie Tjien.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL- EN LANDBOUW MAATSCHAPPIJ „PADOLENGAN".

(*Javasche Courant van 9 November 1906, No. 90*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het drijven van landbouw, de overname en verdere exploitatie van landbouwondernemingen, het overnemen of op andere wijze verkrijgen van gronden, het drijven van handel voor eigen rekening en in commissie, en voorts het verrichten van alle daarmede in verband staande handelingen.

Duur tot ultimo December 1950.

Kapitaal. *f* 14.000, verdeeld in 28 aandeelen van *f* 500, welke als volgefourneerd beschouwd worden door den inbreng van het recht van erfpacht op twee perceelen.

Bestuur. 1 directeur, Soh Ing Tjoan, 2 commissarissen, de heeren mr. J. H. L. Bergsma en J. Younge.

Winstverdeeling. Van de zuivere winst 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de commissarissen, 75 pCt. aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ HAP HO HIN KIE.

(*Javasche Courant van 16 November 1906, No. 92*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het batikken van sarongs en het drijven van handel zoowel in die artikelen als in alle andere zaken.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. *f* 40.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Nio Hoey Oen, 1 plaatsvervangend directeur, Nio of Liong A. Sam, 4 commissarissen, Nio Tjiang Oen, Nio Giok Kie, Nio Kong Kay en Nio Kong Kian.

Winstverdeeling. 20 pCt. aan het reservefonds, 80 pCt aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ KONINGSPLEIN NOORD.

(*Javasche Courant van 16 November 1906, No. 92*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, of op andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 10 aandeelen à *f* 5000, waarvan geplaatst 8 stuks en van welke 8 aandeelen er 7 als volgestort beschouwd worden door den inbreng van een te Batavia gelegen perceel.

Bestuur. 1 directeur, de heer A. J. de Wit.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

WONING MAATSCHAPPIJ MERDIKA.

(*Javasche Courant van 16 November 1906, No. 92*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag of op andere wijze, het exploiteeren van die gronden, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn en waarvan 29 stuks als volgefourneerd beschouwd worden door den inbreng door vrouwe M. J. Vellema, geb. van Steel, van een te Bandoeng gelegen perceel.

Bestuur. 1 directeur, de heer P. Vellema.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate van de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN EN RECHTEN „ATOEWAY HALIFA".

(*Javasche Courant van 20 November 1906 No. 93*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het koopen, verkoopen, huren en verhuren van vastigheden in de residentie Batavia of elders.

Duur tot 30 September 1981.

Kapitaal. *f* 20.000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Sech Abdulla bin Awab Atoeway, 1 commissaris, Sech Abdul Habib bin Säïd Halifa.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP SOERABAJASCHE SCHOUWBURG.
(*Javasche Courant van 20 November 1906 No. 93*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van den schouwburg te Soerabaja.

Duur tot ultimo December 1970.

Kapitaal. *f* 71.000, verdeeld in 428 aandeelen, (188 van *f* 250 en 240 van *f* 100) welke bestaan uit de seriën A tot F. terwijl in Serie F wordt deelgenomen door de Directie van den Schouwburg te Soerabaja voor 6 aandeelen à *f* 250, en door het Muziekgenootschap St. Caecilia voor 56 aandeelen à *f* 250 in serie C.

Bestuur. 1 directeur, de heer Mr. H. J. de Bruyn.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP KEDOE AROEM.
(*Javasche Courant van 23 November 1906, No. 94*).

Zetel Semarang.

Doel. Het exploiteeren van fabrieken voor de vervaardiging van aetherische oliën, den handel in die oliën en verder alles wat daarmede annex is.

Duur tot 31 December 1931.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 800 aandeelen van *f* 250, welke verdeeld zijn in 2 seriën A en B van 180 en 620 stuks. De serie A wordt als volgestort beschouwd door den inbreng van het recht van opstal op een den heer A. Ramond toebehoorend perceel, terwijl van serie B 160 stuks geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, de firma P. H. Soeters & Co. te Semarang, 3 commissarissen, de heeren Mr. A. W. Hartman, J. W. Walbrink en J. Doornik.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, van de rest 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van het dan overschietende 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de commissarissen, 75 pCt. aan de aandeelhouders.

AMSTERDAM BEDAGEI TABAK COMPAGNIE.
(*Staats Courant van 4 December 1906, No. 283*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, het planten, voor de markt bereiden van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak, zoomede alles wat met die exploitatie in verband staat, en den verkoop van het product.

Duur tot ultimo December 1966.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst 230 stuks, terwijl de directeur der vennootschap gemachtigd is om voor *f* 270.000 aan volgestorte aandeelen in deze vennootschap over te nemen de tabaksonderneming Soengei Parrit, gelegen te Bedagei, in Deli op Sumatra.

Bestuur. 1 directeur, de heer H. M. Pantekoek, 3 commissarissen, de heeren F. L. S. van Heekeren, N. de Vries en A. M. de Veer.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de directie, van de rest, 5 pCt. rente aan de aandeelhouders, van het dan overschietende 80 pCt. aan de aandeelhouders, 10 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan een aan te leggen reservefonds.

SURINAAMSCHE CULTUUR MAATSCHAPPIJ.
(*Staats Courant van 4 December 1906, No. 283*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van cultuur-ondernemingen in Suriname en den verkoop van het product.

Duur tot 31 December 1960.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren J. W. van Aalst, voor 1, J. R. Bos Janszoon voor 1 en door de Maatschappij tot Exploitatie der plantage Dordrecht voor 48 aandeelen, welke 48 aandeelen als volgestort beschouwd worden door den inbreng van de plantage Dordrecht.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. W. van Aalst, 1 gedelegeerde voor de kolonie Suriname de heer Mr. J. ten Brink.

Winstverdeeling. 7 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan het personeel, 10 pCt. aan het reservefonds, 5 pCt. aan de directeuren, 5 pCt. aan den gedelegeerde, de rest aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEGONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Oct. 1906.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (169.000)	ƒ	63.000.—
Goederen, tonnen (58.000)	„	234.000.—
Verschillende ontvangsten	„	14.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	311.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	312.421.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	ƒ	3.012.130.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.923.435.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	48.94
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	49.16
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	48.33
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	46.91

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (88.000)	ƒ	30.000.—
Goederen, tonnen (7.000)	„	25.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	57.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	94.034.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	714.642.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	907.388.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	33.18
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	54.17
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	41.98
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	53.30

Stoomtramweg Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (43.000)	ƒ	4.000.—
Goederen, tonnen (13.000)	„	18.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	22.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	11.054.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	156.312.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	129.704.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	31.14
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.50
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	22.36
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	18.55

Stoomtramweg Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (83.000)	ƒ	12.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	16.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	28.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	26.928.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	ƒ	259.560.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	228.606.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	19.63
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	18.48
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	18.17
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.—

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (28.000)	f	5.000.—
Goederen, tonnen (6.000)	„	25.000.—
Verschillende ontvangsten	„	1.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	31.000.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	26.530.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	244.516.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	177.056.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	27.03
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	23.13
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	21.74
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	17.01*

Stoomtramweg Goendih—Soerabaja. 244 kilometers.

Reizigers, aantal (120.000)	f	30.000.—
Goederen, tonnen (21.000)	„	66.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	99.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	87.207.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	834.785.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	772.915.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	13.14
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	11.53
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.25
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.42

Tramweg-Maatschappij Solo—Bojolali. (28 kilometers).

Reizigers, aantal (34.000)	f	4.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	5.000 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig	„	59.052.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	—
Per dagkilometer deze maand (voorloopig)	„	5.76
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	6.94
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin).	„	—

* Gemiddeld in exploitatie 34 K.M.

NEDERLANDSCH INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand November 1906 f 29.000 tegen f 28.244 in 1905.
„ sedert 1 Juli 1906 f 142,900 tegen f 145.097 in 1905.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie.
Nov. 1906	f 118.400	f 10.15	389
„ 1905	„ 115.000	„ 9.85	
Verschil meer	„ 3.400	„ 0.30	
Van 1° Januari:			
tot 30 Nov. 1906	„ 1.346.200	„ 10.35	389
„ 30 „ 1905	„ 1.324.500	„ 10.20	
Verschil meer	„ 21.700	„ 0.15	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1906	ƒ 24.800	ƒ 9.10	91
„ 1905	„ 19.100	„ 7.—	
Verschil meer	„ 5.700	„ 2.10	
Van 1° Januari:			
tot 30 Nov. 1906	„ 400.000	„ 13.15	91
„ 30 „ 1905	„ 368 800	„ 12.13	
Verschil meer	„ 31.200	„ 1.—	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Nov. 1906	ƒ 22.700	ƒ 20.45	37
„ 1905	„ 19.300	„ 17.40	
Verschil meer	„ 3 400	„ 3.05	
Van 1° Januari:			
tot 30 Nov. 1906	„ 213.300	„ 17.25	37
„ 30 „ 1905	„ 205.500	„ 16.65	
Verschil meer	„ 7.800	„ 0.60	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Nov. 1906	ƒ 6.300	ƒ 5.10	41
„ 1905	„ 4.500	„ 3.65	
Verschil meer	„ 1.800	„ 1.45	
Van 1° Januari:			
tot 30 Nov. 1906	„ 127.700	„ 9.30	41
„ 30 „ 1905	„ 123.700	„ 9.05	
Verschil meer	„ 4.000	„ 0.25	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang—Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Nov. 1906	ƒ 91.800	ƒ 11.15	274
„ 1905	„ 79.600	„ 9.70	
Verschil meer	„ 12.200	„ 1.45	
Van 1° Januari:			
tot 30 Nov. 1906	„ 1.234.000	„ 13.50	274
„ 30 „ 1905	„ 1.216.600	„ 13.30	
Verschil meer	„ 17.400	„ 0.20	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Nov. 1906	ƒ 14.300	ƒ 9.55	50
„ 1905	„ 11.000	„ 7.35	
Verschil meer	„ 3.300	„ 2.20	
Van 1° Januari:			
tot 30 Nov. 1906	ƒ 205.000	ƒ 12.30	50
„ 30 „ 1905	„ 191.300	„ 11.45	
Verschil meer	„ 13.700	„ 0.85	

BATAVIA ELECTRISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906. Aantal vervoerde reizigers 262.045, opbrengst ƒ 11.550, tegen ƒ 246.640 reizigers en ƒ 10.870 ontvangst in Nov. 1905. Sedert 1 Januari 1906 ƒ 119.730, tegen ƒ 115.640 in 1905.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906 ƒ 30.000 (voorloopige opgaaf); idem 1905 ƒ 16.162 (defin. opgaaf). Sedert 1 Januari 1906 ƒ 389.597 (ten deele voorl. opgaaf), tegen ƒ 353.753 (defin. opgaaf) in 1905.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906 ƒ 19.300 (voorl. opgaaf); idem 1905 ƒ 12.436 (defin. opgaaf). Sedert 1 Januari 1906 199.384 (ten deele voorl. opgaaf), tegen ƒ 194.055 (defin. opgaaf) in 1905.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906 ƒ 9679; idem 1905 ƒ 7231. Per dag-kilometer ƒ 4.64, tegen ƒ 3.50. Sedert 1 Januari 1906 ƒ 165.211; idem 1905 ƒ 130.244. Per dag-kilometer ƒ 6.92, tegen ƒ 5.45.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906 ƒ 12.382; idem 1905 ƒ 11.179. Per dag-kilometer ƒ 6.04, tegen ƒ 5.45. Sedert 1 Januari 1906 ƒ 148.461; idem 1905 ƒ 137.021. Per dag-kilometer ƒ 6.50½, tegen ƒ 6.—.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906 ƒ 7000, of ƒ 6.48 per dag-kilometer; dito 1905 ƒ 8566, of ƒ 7.93 per dag-kilometer. Sedert 1 Januari 1906 ƒ 86.016; dito 1905 ƒ 86.470. Per dag-kilometer ƒ 7.15, tegen ƒ 7.19.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906 ƒ 9000, of ƒ 7.41 per dag-kilometer; dito 1905 ƒ 7033, of ƒ 5.70 per dag-kilometer. Sedert 1 Januari 1906 ƒ 119.332; dito 1905 ƒ 107.729. Per dag-kilometer ƒ 8.82, tegen ƒ 7.96.

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Nov. 1906 ƒ 40.500 (+ ƒ 3500), sedert 1 Jan. ƒ 373.000 (— ƒ 11.500).

KOLONIALE SPOORWEGEN IN SURINAME.

Vervoerde passagiers en goederen sedert de opening van het spoorwegverkeer, einde Maart 1905.

		Passagiers.	Vrachtgoed. Ton.	Opbrengst Guldens.
October	1906	25.283	151	7.565,27
September	1906	17.762	227	5.699,17
Augustus	1906	15.878	194	5.325.17½
Juli	1906	16.575	130	6.645.32½
Juni	1906	15.186	255	6.425.86½
Mei	1906	16.535	161	5.227.53½
April	1906	13.939	157	4.525.72
Maart	1906	15.861	128.5	5.547.40
Februari	1906	14.508	177.5	3.626.60½
Januari	1906	13.501	125½	4.287.40
December	1905	15.304	368	5.101.45
November	1905	28.950	145	5.530.87
October	1905	22.136	168	6.185.60
September	1905	15.573	221	3.942.53
Augustus	1905	16.267	266	4.462.87
Juli	1905	16.942	199	4.054.31
Juni	1905	15.508	311.5	4.194.87
Mei	1905	20.765	268.5	5.174.15
April	1905	21.982	114.5	6.122.42

O. W.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie	92 K.M.	tegen	92 K.M.	in	1905.
Opbrengst Nov. 1906	ƒ 125.000	„	ƒ 106.640	„	1905.
„ per dagkilometer	„ 45.24	„	„ 38.63	„	1905.
„ sedert 1 Jan. 1906	„ 1314.000	„	„ 1202.309	„	1905.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155 K.M.	in	1905.
Opbrengst Nov. 1906	ƒ 44.000	„	ƒ 35.185	„	1905.
„ per dagkilometer	„ 9.46	„	„ 7.57	„	1905.
„ sedert 1 Jan. 1906	„ 400.000	„	„ 381.802	„	1905.

De Rechtspraak over de Inlandsche bevolking in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de residentie Timor.

DOOR

Mr. J. C. KIELSTRA.

INLEIDING.

In het bekende werk van dr. Snouck Hurgronje „De Atjehers", worden door den schrijver eenige opmerkingen gemaakt, betrekking hebbende op het onderzoek voorafgegaan aan de vaststelling der ordonnantie van 14 Maart 1881, betrekkelijk de rechtspleging onder de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh. In een dier opmerkingen wordt van de genoemde ordonnantie gezegd, dat de Atjehers nooit van haar iets bespeurd hebben, daar zij levenloos geboren werd [1]) en de verschillende beschouwingen van den schrijver doen juist geen hoog denkbeeld krijgen van de wijze, waarop genoemde ordonnantie werd voorbereid en van dit product van wetgeving zelve.

Naar de meening van schrijver dezes, is de aandacht op deze opmerkingen niet in zoo voldoende mate gevestigd gebleven als zij wel verdienen, en wordt in de dikwijls zoo scherpe kritiek van dr. Snouck Hurgronje de vinger gelegd op de wonde plek van het rechtswezen, niet slechts in het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, doch in alle bezittingen buiten Java en Madoera.

Het waren de hooger bedoelde opmerkingen van dr. Snouck Hurgronje, die ondergeteekende, reeds voor hij zelf bij de rechtspraktijk werkzaam was, er toe brachten te betwijfelen, of op het gebied van de regeling van het rechtswezen in de Inlandsche maatschappij door den wetgever wel de juiste weg was ingeslagen. Hebben niet, zoo ging hij zich afvragen, westersche rechtsgeleerdheid en vooropgezette doctrinaire theorieën bij de samenstelling dier reglementen een te groote, kennis

1) De Atjehers, deel I, blz. 11.

van land en volk, waarneming van de toestanden in en de ontwikkeling van de Inlandsche samenleving daarentegen een te kleine rol gespeeld? Als het rechtsreglement voor Groot-Atjeh, zoo redeneerde hij verder, een doodgeboren kind is geweest [1]), zouden dan in andere gedeelten van de Buitenbezittingen de op dezelfde leest geschoeide reglementen wel kunnen voldoen? Want zij het al niet lager, hooger in ontwikkeling dan de bewoners van Groot-Atjeh staat de Inlandsche bevolking in de andere gewesten der Buitenbezittingen zeker niet. En onwillekeurig nam ondergeteekende zich voor, om, eenmaal zelf bij de magistratuur werkzaam, de werking der reglementen zoo goed mogelijk na te gaan.

De ondervolgende aanteekeningen zijn van die waarnemingen het direct gevolg. Met het oog op hun ontstaan zal het duidelijk zijn, dat zij in het algemeen gesproken, slechts betrekking hebben op het ressort van het rechtscollege, waarbij schrijver dezes werkzaam is geweest, voor zooverre hij dit uit eigen aanschouwing voldoende kent om zich een oordeel te durven vormen. [2]) Vond een enkele maal eene verwijzing naar een ander reglement of zijn voorbereiding plaats, dan geschiedde dit volledigheidshalve, daar waar het historisch verband, dat er tusschen de rechtsreglementen in de verschillende gewesten der Buitenbezittingen bestaat, dit noodzakelijk maakte. Eveneens zal men begrijpen, dat *theoretische* beschouwingen hier grootendeels uit den booze waren, waar juist het onvoldoende der reglementen voor de *practische* behoeften der Inlandsche maatschappij zou moeten worden aangetoond.

Nog een enkele opmerking ga vooraf. Schrijver dezes betreurt het, dat niet meer practische ondervinding door hem werd opgedaan, voor hij tot het publiceeren dezer aanteekeningen overging. Hij meende echter daarom niet te mogen wachten met de openbaarmaking. Zijn korte praktijk heeft hij zoo goed mogelijk aangevuld door bij collega's met meer, dan wel met andere ondervinding, de noodige inlichtingen te vragen.

Vooral op het gebied van het civiele recht had hij die voorlichting noodig, daar de werkzaamheden bij het parket van een Raad van Justitie in deze materie tot een minimum zijn beperkt. Voor deze hem steeds zoo bereidwillig gegeven inlichtingen betuigt hij gaarne hier zijn dank.

---

1) Zie hiervan de bevestiging bij Van Kol. Uit onze Koloniën, deel I, blz 41.

2) Na het gereedkomen van dit artikel, doch vóór het verkrijgen van de vergunning der Regeering tot het publiceeren dier gewisselde stukken, werd schrijver dezes van Makassar naar Java overgeplaatst.

HOOFDSTUK I.

De slotsom, waartoe schrijver dezes door zijne waarnemingen is gekomen, is, dat de opmerkingen, door dr. Snouck Hurgronje ten aanzien van het Atjeh-reglement gemaakt, in even sterke mate gelden voor de reglementen op het rechtswezen in die vijf gewesten, welke het ressort van den Raad van Justitie te Makassar vormen, dat ook daar, na zeer onvoldoende voorbereiding, een voor de Inlandsche bevolking onbegrijpelijke rechtspraak in het leven is geroepen, die in de praktijk *niet* voldoet en, zooal ooit, dan toch in afzienbaren tijd zeker niet zal *kunnen* voldoen.

Na in dit hoofdstuk de voorbereiding der reglementen te hebben besproken, zal hij in het tweede in hoofdzaken de procedure volgens de tegenwoordige reglementen en hunne toepassing schetsen, op de naar zijne meening, aanwezige fouten de aandacht vestigen en de middelen ter verkrijging van een beteren toestand aangeven.

De samenstelling der reglementen voor de Buitenbezittingen werd ten slotte opgedragen aan Mr. T. H. der Kinderen, als regeerings-commissaris. Schrijver dezes meent niet te mogen nalaten bij diens persoonlijkheid een oogenblik stil te staan, omdat zonder eenige opmerkingen daaromtrent enkele van de gebreken, die de rechtsreglementen aankleven, niet voldoende zouden kunnen worden verklaard. Hij zal zich bij die opmerkingen echter tot het strikt noodige beperken.

Mr. T. H. der Kinderen was in 1847 te Leiden gepromoveerd en had dus in de onmiddellijk daaraan voorafgaande jaren aan die universiteit gestudeerd.

Die jaren kunnen, voor zoover het met het Hollandsch karakter bestaanbaar is, als een soort *Sturm- und Drangperiode* worden beschouwd, welke als alle periodes van dien aard, op degenen, die ze hebben medegeleefd, een diepen indruk heeft gemaakt. In een onlangs verschenen geschiedkundige studie over 1848 en de daaraan voorafgaande jaren [1]) is door enkele documenten aangetoond, hoe opgewonden de geest der studenten aldaar destijds onder den invloed der nieuwe liberale leer en hare vertegenwoordigers was. Doch het was het liberalisme in den tijd van zijn opkomst, toen het nog geene gelegenheid had gehad zijn leer in praktijk te brengen, toen het meer nog dan later zuiver akademisch, een schoolsche richting was.

In de zoo even aangehaalde studie vindt men nog opgemerkt, hoe kenmerkend ook zelfs later op het Nederlandsche liberalisme de invloed der schoolgeleerdheid is geweest, hoe het aan de akademiën was opgekomen en van daaruit werd gevoed. [2]) Het is niet meer dan

[1]) Dr. Colenbrander. Het jaar 1848 in Nederland. Onze Eeuw, Juli 1905 en volgende afleveringen.

[2]) T.a.p. Onze Eeuw, Juli 1905, blz. 31.

natuurlijk, dat zij, die in deze periode aan de Leidsche universiteit gevormd zijn, en zoo ook Mr. Der Kinderen, sterk onder den invloed van de in die jaren aldaar onder Thorbecke's leiding opkomende richting hebben gestaan. En het doctrinaire, dat het Nederlandsche liberalisme heeft gekenmerkt, vooral in den eersten tijd na zijn ontstaan, heeft zich bij Mr. Der Kinderen niet verloochend, toen hij geroepen werd regelingen op het rechtswezen in de buitenbezitingen te ontwerpen [1]). Dat hij omstreeks *veertig* jaren in Indië doorbracht, moest uitteraard er toe medewerken, dat er in zijne eenmaal gevestigde opvattingen weinig wijziging kwam. In de daarop betrekking hebbende geschriften van zijne hand vindt men wel gewag gemaakt van een rekening houden met plaatselijke toestanden en met den trap van ontwikkeling, waarop de Inlandsche maatschappij staat, maar zoodra het op het ontwerpen van een regeling aankomt, de principes in de praktijk moeten worden toegepast, dan voelt men, hoe de theoretisch-dogmatische rechtsgeleerdheid, de richting zijner studie hem aan de akademie bijgebracht, het wint van de eischen der maatschappij, waarvoor hij de regeling ontwierp. Het rekening houden met de plaatselijke toestanden, met den trap van ontwikkeling, waarop de Inlandsche maatschappij staat, is niet meer dan een concessie, zoo eng mogelijk, van de Westersch-Juridische theorie aan de praktijk. De reglementen zijn niet het uitvloeisel van de onbevangen waarneming der behoeften van de Inlandsche maatschappij, eenige ware bron van kennis voor de vorming en ontwikkeling van het recht; de beginselen, de begrippen, zelfs vele dogma's van het Westersche recht zijn eenvoudig overgenomen en op eene gansch andere maatschappij toegepast, voor zoover het eenigszins mogelijk was. Het mag voldoende worden geacht hiervoor te verwijzen naar *„De algemeene verordeningen tot regeling van het rechtswezen in het Gouvernement van Sumatra's Westkust, toegelicht uit officieele bescheiden"*, in 1875 door Mr. Der Kinderen uitgegeven. Men zie daar, met hoeveel ingenomenheid de schrijver de [zuiver doctrinaire] afkeurende meening aan den Raad van Justitie te Padang omtrent de onder de Maleiers ter Sumatra's Westkust bestaande solidariteit aanhaalt, (bl. 56) men lese daar zijne opmerkingen omtrent de bewijsleer, zoowel in civiele [2])

1) Niet alleen Mr. Der Kinderen onderging den invloed van dit doctrinairisme; ook andere maatregelen van wetgeving dan de reglementen op het rechtswezen, b.v. die welke de individualiseering der communistisch aangelegde Inlandsche maatschappij beoogen, kunnen tot op zekere hoogte als uitvloeisel van doctrinair-economische theorieën uit dien tijd worden beschouwd.

2) T.a.p. blz. 204 vlg., waar echter niet behandeld is de vraag hoe het bewijs zal worden verkregen. Uit het op blz. 188 vlg. vermelde kan men opmaken, dat partijen hiervoor zelf zullen hebben te zorgen zonder inmenging van den rechter, terwijl daar tevens het bezwaar, dat vele justiciabelen, ja zelfs vele hoofden leden der rechtbanken weinig begrip zullen hebben van de voorschriften der rechtspleging, wordt ondervangen door de opmerking, dat de wetgeving

als in strafzaken [1]) en men zal zien, hoe de doctrine aan de eischen der praktijk niet meer toegeeft dan strikt noodig is, integendeel ze steeds op den achtergrond dringt in het betoog. Opzettelijk verwees ondergeteekende naar dit geschrift, omdat bij het reglement op het rechtswezen voor de Westkust van Sumatra principiëel is uitgemaakt, op welke wijze het rechtswezen in de Buitenbezittingen zou worden geregeld. De reglementen voor de andere gewesten buiten Java en Madoera zijn ontworpen naar dit model.

Ten slotte nog vermeldende, dat Mr. Der Kinderen in de verschillende door hem bekleede betrekkingen slechts te Batavia en Soerabaja [2]) was geplaatst, dat hij derhalve nimmer iets van de Buitenbezittingen had gezien en de toestanden aldaar, zoo hemelsbreed verschillend van die op de beide genoemde hoofdplaatsen, hem bij den aanvang van de hem opgedragen taak tot ontwerping van de rechtsreglementen, slechts door studie [3]) en niet door eigen aanschouwing bekend waren, meent ondergeteekende zijne aanteekeningen omtrent den persoon van den regeeringscommissaris te kunnen eindigen.

De eischen, te stellen aan den man, die het rechtswezen voor de Buitenbezittingen deels moest scheppen, deels reorganiseeren, waren niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats die van bekwaamheid als Westersch jurist; meer dan op de voldoening daaraan moest worden gelet op de omstandigheid, of de aan te wijzen regeerings-commissaris een man was met practische ondervinding van het werken met en onder de Inlandsche bevolking, of hij los was van vooroordeelen, door zijn Westersch-juridische studie veroorzaakt, of hij een persoon was, die in korten tijd voldoende kennis van plaatselijke toestanden zou weten op te doen, en vreemde, voor hem ongewone toestanden zou weten te leeren begrijpen en waardeeren. En aan deze laatste eischen is, naar de meening van steller dezes, de regeerings-commissaris Der Kinderen gebleken niet te voldoen; integendeel, bij zijne onderzoekingen, voor zoover deze dien naam mogen dragen, heeft hij bewezen de Inlandsche maatschappij der Buitenbezittingen niet te kennen en niet te begrijpen; bij zijne beschouwingen aan de reglementen voorafgaande,

overal moet zijn ingericht met het oog op het van gewone (intellectueele) ontwikkeling meest voorziene deel der natie. Alsof de Inlander, hoe ook van gewone (doch Inlandsche) intellectueele ontwikkeling voorzien, ooit het op Westersche leest geschoeide rechtsreglement zou leeren begrijpen!

[1]) T.a.p. blz. 107 en vlg. De conclusie op blz. 108, dat de gerechten op Java, waar de wettelijke bewijs-theorie niet gelukt, zonder overtuiging van schuld zelfs tot veroordeeling zouden mogen overgaan, houdt ondergeteekende voor een *lapsus calami*; een dergelijke stelling toch laat zich niet in ernst verdedigen.

[2]) Zie Encyclopaedie van Ned.-Indië, voce der Kinderen.

[3]) Hij was secretaris geweest van de commissie tot het ontwerpen van rechtsreglementen voor de buitenbezittingen van 1849.

toonde hij veel te doctrinair en dogmatisch-juridisch te zijn voor de hem opgelegde taak. Welke gevolgen dit heeft gehad op onderzoek en reglementen is voor zoover Atjeh betreft, zooals reeds werd opgemerkt, door dr. Snouck Hurgronje [1]) afdoende aangetoond. Voor zoover de Westkust van Sumatra aangaat, heeft Mr. Der Kinderen in zijn bovenaangehaald werk zelf te boek gesteld, hoe het onderzoek daar gehouden werd. Het komt schrijver dezes voor, dat de gekozen wijze van onderzoek aldaar, groote vergaderingen met ambtenaren en hoofden [2]), niet de juiste manier kon zijn om achter de meening der Inlandsche hoofden te komen, nog daargelaten dan, of zelfs iemand van meer algemeene ontwikkeling dan met redelijkheid van die hoofden kon worden verwacht, in staat zou zijn geweest om dadelijk na een lange, inleidende rede als in die vergaderingen ter inleiding van een geheel nieuwe regeling door den Gouverneur der Kust gehouden, het daarin medegedeelde grondig te bestrijden of daaromtrent inlichtingen te vragen. En een blik op hetgeen is voorafgegaan aan de samenstelling van de reglementen in het ressort van den Raad van Justitie te Makassar, zal duidelijk maken, hoe ook daar niet de noodige aandacht is gewijd aan plaatselijke toestanden en verhoudingen, hoe niet is gevraagd en onderzocht, aan welk een rechtswezen de Inlandsche maatschappij in die gewesten behoefte had. Achtereenvolgens zal de wijze van onderzoek in de verschillende gewesten van dit gebied worden nagegaan.

a. Celebes en Onderhoorigheden.

In 1865 werden de eerste ernstige stappen gedaan ter voorbereiding eener reorganisatie van het rechtswezen in dit gewest. Wel wijzen eenige opmerkingen in de eerste stukken in dat jaar op het bestaan van eene nog oudere correspondentie over enkele onderwerpen, doch van geen bepaalde poging tot reorganisatie, tot het ontwerpen van een geheel nieuw reglement is schrijver dezes uit het gewestelijk archief te Makassar iets gebleken.

Bij schrijven van 4 October 1865 No. 113, opent de regeeringscommissaris de correspondentie met den Gouveneur van Celebes en Onderhoorigheden (den heer J. A. Bakkers). Dit schrijven luidt in zijn geheel als volgt: [3])

---

1) Zie de Atjehers, Deel I, passim.

2) Zie het proces-verbaal van een dergelijke vergadering in: De algemeene verordeningen tot regeling van het rechtswezen voor Sumatra's Westkust, toegelicht enz. bl. 121 vlg. Men krijgt daarbij bovendien nog den indruk, dat de hoofden, die nog eenige opmerkingen maakten, met een kluitje in het riet werden gestuurd.

3) Bij Gouvernementsbesluit van 15 Juli 1906 No. 41 werd vergunning verleend tot het openbaar maken van de tot de archieven der gewesten behoorende stukken, welke op de voorbereiding der reglementen op het rechtswezen betrekking hebben.

Met de mailboot van November e.k. denk ik mij tot UwEd.G. te begeven, ten einde mij te Makassar een tiental dagen op te houden, aldaar met UwEd.G. eene regeling te bespreken van het regtswezen in uw gewest en in verband daarmede zoodanige inlichtingen in te winnen en onderzoekingen in te stellen, als mij zullen blijken noodig te zijn.

Het is namelijk mijn wensch, mijne voorstellen betreffende het rechtswezen in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden zooveel mogelijk te doen in overleg met UwEd.G.

Ter vergemakkelijking van onze bespreking en ter bevordering van dat gemeen overleg heb ik de eer UwEd.G. ter kennisname aan te bieden het door mij ontworpen eerste hoofdstuk eener verordening tot regeling van het rechtswezen binnen uw gewest, betreffende de rechtelijke organisatie.

Ik neem tevens de vrijheid daarbij in het bijzonder uwe aandacht te vestigen op de navolgende punten, die mijns inziens wel in de eerste plaats een onderwerp van ons overleg zullen moeten uitmaken:

1e. Volgens het nog vigeerend reglement op de administratie der politie en op de civiele en crimineele rechtsvordering in het Gouvernement van Makassar (Staatsblad 1824 No. 31*a*) is ook uitoefening van rechtsmacht opgedragen aan kampongshoofden en regentsraden.

De Gouvernements Commissaris Mr. W. H. du Cloux was van meening dat bij de invoering eener nieuwe regeling van zoodanige opdracht ten aanzien van de kampongshoofden in het geheel geen, ten aanzien van de regenten slechts met opzicht tot kleine overtredingen sprake wezen mocht, zoowel omdat de gezegde hoofden toch in den regel die rechtsmacht nimmer of althans hoogst zeldzaam hebben uitgeoefend, als omdat zij voor het grootste deel ten eenenmale onbekwaam en ongeschikt tot onafhankelijke rechtspraak buiten leiding van het Europeesch gezag moeten worden geacht.

Hij grondde die meening ten deele op eigen onderzoek, voornamelijk ook op door hem van bevoegde beoordeelaars te Makassar ingewonnen adviezen.

De Gouverneur de Perèz was echter blijkens zijn schrijven van 31 December 1848 No. 10 gestemd voor het behoud der regentsraden met dezelfde bevoegdheid als hun in 1824 werd toegekend; zoo ook de Gouverneur de Brauw in zijne missive van 15 November 1855 No. 2898.

Zoowel de Procureur-Generaal als het Hoog Gerechtshof vereenigden zich met het gevoelen dier beide Gouverneurs.

Uw ambtsvoorganger echter, de heer Andrée Wiltens, zegt mij dat hij liefst aan de regenten volstrekt geene onafhankelijke rechtsmacht zou willen geven en zeer zeker niet in burgerlijke zaken, zijnde hij mede van meening dat toch ook thans de regenten eene zoodanige rechtsmacht niet uitoefenen.

Ook ik ben in den regel niet gestemd voor het geven van rechtsmacht aan onbekwame inlandsche hoofden, en daarom heb ik die bij mijn ontwerp, in verband tot het gevoelen van den heer du Cloux en den heer Andrée Wiltens beperkt tot rechtspraak in weinig beduidende overtredingszaken, in welke het voor den betrokkene te bezwarend zou zijn naar de hoofdplaats der afdeeling op te komen.

In dit opzicht zal echter uw gevoelen, als dat van iemand, zoo in allen deele met het gewest en zijne bevolking bekend, alles afdoende zijn.

2e. Ik wensch alle landraden te doen voorzitten door rechterlijke ambtenaren:

Dan vervalt de omgaande rechter en komen alle zaken bij denzelfden landraad.

Ik meen dat daartoe voldoende zullen zijn twee rondgaande presidenten,

een voor Makassar, de Noorder- en Zuiderdistricten, een voor de Torathealanden, Bonthain, de Ooster-districten, Saleijer en Bima.

Zij zouden elk vierendeeljaars eens in elk dezer afdeelingen zittingen moeten houden.

Ten einde echter te zorgen dat kleine zaken inmiddels kunnen worden afgedaan, heb ik ook in het burgerlijke eenige rechtsmacht gegeven aan de zoogenaamde magistraten.

Hieronder versta ik de ambtenaren, die in hunne afdeeling zullen zijn belast met de uitoefening der politie.

Deze zullen ook zijn de voorloopig onderzoekende ambtenaren in zaken van misdrijf, zoodat de president alleen verwijst naar de terechtzitting, doch, evenals nu de omgaande rechter, het onderzoek leiden kan.

Het behoeft wel niet te worden gezegd, dat door dit alles nog al belangrijke veranderingen in het bestaande zullen worden gebracht.

Daarom zal het ook een zeer voornaam punt van onze bespreking moeten uitmaken.

Daardoor zal ik dan tevens op de hoogte kunnen komen van de verhouding waarin ons Gouvernement staat tot Kampong Baroe (Tontoli), naar ik meen geheel onder ons bestuur staand niettegenstaande den verren afstand van Makassar.

3e. Uit het ontwerp zal UwEd.G. bemerken dat ik voor Makassar wensch voor te stellen een raad van Justitie geheel samengesteld uit rechterlijke ambtenaren.

Het rechtsgebied van dezen raad zal zich uitstrekken over Uw gewest, over Timor, het gouvernement Molukksche eilanden in de residentie Menado.

Ten einde echter tegemoet te komen in de verre afstanden, wensch ik in 't leven te roepen de rechtspraak vermeld in den 5den titel van het UwEd.G. aangeboden hoofdstuk.

Diezelfde rechtspraak wensch ik in de overige genoemde gewesten mede, zooveel mogelijk toe te vertrouwen aan rechterlijke ambtenaren.

4e. Als mijn ontwerp tot wet verheven wordt, zal een einde zijn aan het willekeurig opleggen van straffen, en zal art. 88 Regeeringsreglement, geen doode letter meer zijn.

Ik vestig ook hierop bijzonder uwe aandacht, omdat dientengevolge zeer zeker nog verordeningen noodig zullen zijn betreffende feiten, welke thans als overtredingen worden gestraft, hoezeer geene enkele wettelijke bepaling daartegen straf bedreigt.

5e. Het zal UwEd.G. blijken dat ik de vreemde Oosterlingen (met inlanders gelijkgestelden) in afwijking van hetgeen tegenwoordig geschiedt, zoowel in strafzaken als in burgerlijke zaken (voor zooverre zij namelijk niet krachtens overeenkomst of krachtens de wet zijn onderworpen aan de Europeesche voorschriften, zooals grootendeels gebeuren zal bij toepasselijkverklaring der ordonnantie van 1855, Staatsblad No. 79) wil onderwerpen aan de rechtsmacht der landraden.

Zoo is het ook op Java en het is verkieslijk omdat de ver van de hoofdplaats wonende vreemde Oosterlingen alsdan hun rechten meer in de onmiddellijke nabijheid hebben.

De toepasselijkverklaring der ordonnantie van 1855 zal mede nog bespreking met UwEd.G. vereischen.

Andere punten van saillanten aard zijn mij niet voorgekomen, doch vermoedelijk zal de lezing van het ontworpen hoofdstuk UwEd.G. wel aanleiding geven om ook nog andere onderwerpen in bespreking te brengen.

Dit zal mij hoogst aangenaam zijn en ik verklaar UwEd.G. bij deze, dat

ik mij te zijner tijd door vele aanmerkingen van uwe zijde verplicht zal achten, aangezien ik overtuigd ben, dat wrijving van gedachten met UwEd.G. mij van groot nut zal zijn, om voor Celebes en Onderhoorigheden eene zoo goed mogelijke regeling voor te stellen.

Ik zal ook uwe hulp behoeven bij het ontwerpen der voorschriften betreffende het opsporen van misdrijven en overtredingen en het uitoefenen der politie onder de inheemsche bevolking (titel 1 t/m. 5 Jav. Inl. Reglement).

Eindelijk zal UwEd.G. mij nog verplichten door te bewerken, dat ik bij mijne komst te Makassar ten mijnen behoeve gereed vinde:

1e. een staat van de bevolking der Gouvernementslanden, voor elke afdeeling en voor elken landaard afzonderlijk;

2e. het totaal cijfer van de uitgaven en inkomsten van Celebes en Onderhoorigheden gedurende de vijf laatste jaren.

> De Commissaris van het Gouvernement tot het ontwerpen en voorstellen der wettelijke bepalingen, vereischt tot verdere regeling van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madoera.
>
> T. H. DER KINDEREN.

Doch van de reis van den regeerings-commissaris kon op den voorgenomen tijd niet komen, van daar een nader schrijven aan den Gouverneur van 4 November 1865 No. 118, mede hier opgenomen:

Het door mij, aan UHEd.G. bij mijne missive van 4 October jl. No. 113 bekend gemaakt voornemen om met de mailboot van deze maand tot UHEd.G. te komen, was gegrond op de hoop dat de Regeering mij voor mijne verdere reis behulpzaam zou kunnen zijn met een der te Makassar gestationneerde stoomschepen van de Koninklijke Nederlandsche marine.

De Regeering heeft mij echter te kennen gegeven, dat de beschikbare scheepsmacht te Makassar niet toeliet in mijn daartoe gedaan verzoek te treden.

Hiervan is het gevolg, dat ik moet afzien van mijn plan om een tiental dagen op Makassar door te brengen.

Ik hoop aldaar alsnu te komen met de December-boot en er niet langer te blijven, dan de boot er verwijlt, om er dan in Februari op de terugreis naar Java terug te keeren en er dan mede niet langer te vertoeven dan de boot er verwijlen zal.

In die dagen zullen wij dus onze besprekingen moeten houden en ik mijne inlichtingen moeten verkrijgen.

Dit zou zeer zeker niet mogelijk zijn zonder vooruit gemaakt plan voor de te ontwerpen regeling.

Ik heb daarom samengesteld eene verordening tot regeling van het rechtswezen in Uw Gouvernement, met eene, daarbij behoorende, en strekkende om uitvoering te geven aan eenige voorschriften van de eerstgenoemde.

Die beide stukken heb ik de eer UwEd.G. hiernevens aan te bieden.

Ik verzoek UwEd.G. beleefdelijk mij aangaande den inhoud dier ontwerpen terstond bij mijne komst in December schriftelijk Uw gevoelen kenbaar te maken.

Op deze wijze zullen wij voor onze bespreking geschikte punten van uitgang hebben en ik twijfel niet of spoedig zullen wij het eens zijn.

Ik herhaal echter wat ik UwEd.G. reeds in mijne vorige missive schreef, hoe meer aanmerkingen UwEd.G. maakt, hoe aangenamer het mij wezen zal.

Uit het ontwerp der tweede hierboven genoemde verordening zal UwEd.G. ontwaren dat ik in afwijking van het vroeger bekend gestelde vermeen, dat de landraden in de afdeelingen Makassar, Noorderdistricten, Zuiderdistricten en Torothealanden zullen kunnen worden voorgezeten door denzelfden Europeeschen rechter, zoomede die in de afdeelingen Bonthain, Oosterdistricten, Saleijer en Birma.

Ik neem de vrijheid bijzonder Uwe aandacht te vestigen op het derde hoofdstuk der algemeene verordening, in het bijzonder met opzicht tot de vraag of die voorschriften door UwEd.G. uitvoerlijk worden geacht.

Ook het 4°. en 5°. artikel der tweede ontwerp-verordening verdienen rijpe overweging.

Bij mijne komst blijf ik mij verder aanbevolen houden voor de opgaven, gevraagd aan het slot mijner boven aangehaalde missive

> De Commissaris van het Gouvernement tot het ontwerpen en voorstellen der wettelijke bepalingen tot verdere regeling van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madoera.
>
> T. H. DER KINDEREN.

Dat deze beide brieven hier in extenso werden opgenomen, heeft de volgende reden. Deze twee stukken bevatten alle toelichtingen, die van de zijde van den regeerings-commissaris aan den Gouverneur van Celebes zijn verstrekt, bij een ontwerp van zooveel belang als het nieuwe reglement op het rechtswezen, dat groote wijzigingen bracht in den bestaanden toestand, dat wel veel volledíger, doch ook veel ingewikkelder was dan het bestaande reglement, een ontwerp mitsdien, waaromtrent meer dan naar aanleiding van eenig ander een uitgebreid advies door de plaatselijke autoriteiten behoorde te worden uitgebracht. Het mag onverantwoordelijk geacht worden een zoo sobere toelichting te geven bij een ontwerp van zooveel belang, als dit en daarbij een zoo korten tijd voor behandeling. Den 4 November 1865 uit Batavia verzonden, werd het ontwerp den 19en dier maand te Makassar ontvangen, terwijl de komst van den regeerings-commissaris in de maand December viel. Van een niet-rechtsgeleerde mocht niet worden verwacht, dat hij in een zoo kort tijdsbestek buiten zijn andere ambtsbezigheden — en die waren in 1865, als thans, voor een hoofd van gewestelijk besruur vele — zich zonder uitgebreide toelichting zoo volledig op de hoogte zou kunnen stellen van een nieuw ontwerp-reglement op het rechtswezen, dat hij in elk opzicht, desgevraagd, den regeerings-commissaris bij zijn komst zou kunnen dienen van advies. Daarenboven had, naar de meening van steller dezes, den Gouverneur tijd gelaten moeten worden om zoo volledig mogelijk het gevoelen der afdeelingschefs in te winnen, want buiten de vijf punten, die door Mr. der Kinderen waren genoemd in zijn eerst aangehaald schrijven en hoofdstuk III, waren er andere, niet minder van saillanten aard, en meer ingrijpend in de Inlandsche maatschappij.

Daar was bij voorbeeld de nieuwe aan het Europeesche recht ontleende bewijs-theorie in strafzaken, die in elk strafproces, ook dat voor den magistraat en de Inlandsche gerechten, zou moeten worden toegepast, terwijl vroeger door alle colleges op overtuiging werd gevonnist. Daar waren de nieuwe bepalingen omtrent het bewijs in het civiele proces, die uitdrukkelijk den bewijs-last op de partijen legden, en daardoor de plaats van den rechter in het civiele geding heel wat enger maakten, dan onder het reglement van 1824 mogelijk was. Daar waren voorts de ingewikkelde bepalingen omtrent de executie der civiele vonnissen, die door hun juridische uitdrukkingen, voor een Europeesch leek al bijna onverstaanbaar zijn, en die in de plaats treden van de niet zoo uitgebreid geregelde en daardoor een meer bemiddelend karakter dragende executie van het reglement van 1824. Daar waren ten slotte de bepalingen omtrent het schriftelijk bewijs, mede ontleend aan het Europeesche recht. Alle zaken, waaromtrent toch ook de vraag allicht had kunnen rijzen, of ze voor de Inlandsche samenleving bruikbaar en gewenscht waren.

Temeer klemt het hooger opgemerkte, daar aan het systeem, volgens hetwelk men nu werkte, een groot gebrek kleefde. Mocht het reeds een hoogst gewaagde onderneming van den regeerings-commissaris worden geacht, om te trachten, zij het dan ook na een grondige voorstudie, in een verblijf van een tiental dagen zoo voldoende op de hoogte van de plaatselijke toestanden in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden te komen, dat een aan de behoeften van de Inlandsche maatschappij geheel beantwoordend reglement op het rechtswezen door hem zou kunnen worden ontworpen; nu het ontwerp reeds gemaakt was vóór die plaatselijke onderzoekingen werd de kans, dat het voor het betrokken gewest geschikt zou zijn nog veel geringer, terwijl het kortstondig verblijf te Makassar, waar de mailboot destijds drie à vier dagen verbleef, onvoldoende was voor de meest elementaire onderzoekingen. Mag de veronderstelling worden gewaagd, dat de toenmalige Gouverneur van Celebes, door dezen gang van zaken den indruk gekregen heeft, dat de plaatselijke onderzoekingen maar voor de leus werden gehouden, en dat zijn gevoelen omtrent het ontwerp-reglement toch weinig of geen gewicht in de schaal zou leggen? [1]) Een dergelijke onderstelling mag zeker niet lichtvaardig uitgesproken worden, doch uit de behandeling van het ontwerp in het Gouvernement Celebes zijn enkele aanwijzingen te putten, dat men buiten hetgeen uitdrukkelijk gevraagd werd, na de ontvangst van het ontwerp-reglement

[1]) Een andere mogelijkheid is, dat de Gouverneur als niet-jurist, zonder eenige toelichting dan boven werd afgeschreven, het ontwerp in korten tijd moetende bestudeeren, de groote verschilpunten niet heeft gezien. Op het eerste gezicht toch schijnt de regeling van 1882 alleen vollediger, niet in hoofdzaak verschillend van die van 1824.

van de zaak daar niet meer studie heeft gemaakt dan strikt noodig was. Een volgen van de verdere behandeling van het onderwerp zal dit doen zien.

Het eerste schrijven van den regeerings-commissaris werd onmiddellijk na ontvangst te Makassar door den Gouverneur in handen gesteld van eenige ambtenaren om hun gevoelen mede te deelen omtrent de regentschapsgerechten en de benoeming van rechterlijke ambtenaren tot voorzitters der Landraden.

Het loont de moeite enkele van die adviezen eenigszins nader te beschouwen. Zoo schrijft de afgetreden Assistent-Resident der Oosterdistricten, die te Makassar verblijf hield, in zijne missive van 31 October 1865 Litt. A.....

De ondergeteekende heeft voor zich de overtuiging dat in dit Gouvernement geene Regentschapsgerechten moeten bestaan.

Hij zal deze zijne meening ontwikkelen.

Als men Staatsblad 1824 No. 31*a* voor zooveel betreft de rechtsmacht aan kampongshoofden en regentsraden opgedragen, leest, en als men dan een blik slaat in het huishouden der verschillende Afdeelingen, dan kan men voorzeker slechts met moeite een glimlach onderdrukken, dan dringt zich de vraag aan ons op hoe is het mogelijk dat dergelijke uitvoerige wettelijke bepalingen als de onderwerpelijke bij hoofden en bevolking zoo zeer onbekend kunnen zijn? Hoe is het mogelijk dat dergelijke definitieve voorschriften, Wetten, de schending waarvan zoo strafbaar moest zijn, door besturende ambtenaren zoowel Europeesche als Inlandsche, zoo openlijk worden geïgnoreerd en verkracht?

Het antwoord op die vraag is niet moeilijk; immers in 1824, toen men Celebes niet kende of althans slecht kende, toen maakte men wetten voor dit land, die later, bij meerdere bekendheid, bleken onuitvoerbaar te zijn.

Doch sinds zijn 40 jaar verloopen, en alhoewel men met eenigen grond zoude mogen vermeenen, dat wat in 1824 niet mogelijk was, thans wel uitvoerbaar is, ben ik evenwel de meening toegedaan, dat Celebes thans evenmin als in 1824 rijp is voor rechtsbedeeling door regenten of kamponghoofden.

Hij die steeds op Java werkzaam was, kan zich geen denkbeeld vormen van het lage standpunt waarop hoofden in dit Gouvernement staan, van de geringe mate hunner ontwikkeling en beschaving, van den geringen invloed die zij op hunne onderhoorigen uitoefenen, van het weinige ontzag dat zij hem inboezemen. En hoe kan het anders? Is eensdeels de minder gedweeë en buigzame aard van den geringen Celebiaan, de zekere mate van gevoel van eigenwaarde, die hem bezielt, eene natuurlijke oorzaak van dien toestand, anderdeels werkte een slecht bestuur dien toestand in de hand.

Was zelfs kort voor 1846 de vraag nog niet beslist, of Celebes moest blijven geoccupeerd door het Gouvernement, de gevolgen dier onzekerheid deden zich tot op en zelfs nog na dat jaartal maar al te levendig gevoelen in de gebrekkige hulpmiddelen, in het bekrompen en slechte personeel, dat de Gouverneurs van vroegere tijden voor het bestuur der Afdeelingen in den regel ten dienste stonden. Veelal en op vele plaatsen was het besturen in naam en niet in de daad en werden daardoor toestanden in het leven geroepen, strijdig met Gouvernements-bepalingen niet alleen, maar zelfs vreemd aan 's lands instellingen.

De persoonlijkheid van den Gezagvoerenden ambtenaar en van den besturenden Regent beslistte over hunne rechtsmacht, hier sprak de Regent recht

over leven en dood, over vrijheid of slavernij, dáár deden de onderhoofden het voor hem en zelfs buiten hem om. In deze afdeeling geschiedde het ter sluiks, in gene afdeeling werd dergelijke rechtspraak door den gezagvoerenden ambtenaar stilzwijgend goedgekeurd.

Doch de tijden zijn veranderd: over meerdere hulpmiddelen, over beter gehalte van personeel kon in de laatste 10 à 15 jaren worden beschikt, er kon een aanvang worden gemaakt met het uitroeien der verkeerde begrippen, die hoofden en bevolking van het Europeesch gezag en bestuur hadden ingezogen. De rechtsmacht van Regenten en hoofden werd ten zeerste ingekrompen en in weerwil van het bepaalde bij Staatsblad 1824 No. 31*a* werd weldra de facto den Regent of het onderhoofd in het geheel geen rechtsmacht meer toegekend.

Na de Bonische expeditie in 1859 werd het gezag niet weinig gereleveerd, doch men redresseert niet binnen weinige jaren wat gedurende bijna een halve eeuw werd bedorven, en een juiste blik in het huishouden der afdeelingen moet ieder doen inzien, dat hoezeer ons prestige op Celebes is verhoogd, hoezeer onze hulpmiddelen zijn toegenomen, in werkelijkheid de toestand der afdeelingen nog zeer veel te wenschen overlaat.

Politie en Justitie werken slecht, veiligheid voor personen en goederen bestaat slechts in zeer geringe mate.

Talrijk zijn de misdaden die worden gepleegd, gering in aantal de strafzaken die door de wettige Rechtbank, hetzij Landraad, hetzij Raad van Justitie, worden behandeld. In vele gevallen straft adat misdaden in strijd met den wil van den Europeeschen ambtenaar, in strijd met Gouvernementswetten of voorschriften.

Men wijte dit niet geheel aan den Afdeelingschef, maar men wijte dit voor het grootste deel aan het lage standpunt, waarop de hoofden staan, aan den aard van het volk en aan de gesteldheid van het land, aan de omgeving van gedesorganiseerde Vorstenlanden, waardoor de hulpmiddelen, die den Afdeelingschef ten dienste staan, te gering zijn om zijn volk goed te leiden, te besturen en te beschermen. En de Celebiaan heeft leiding van den Europeeschen ambtenaar noodig, juist omdat hij daarvoor zoo zeer vatbaar is.

Te vorderen van een volk, dat gevoel van eigenwaarde, dat energie heeft, dat het, zelfs zonder zijn Afdeelingschef te kennen, of met hem in aanraking te komen, in zake Europeesche rechtspraak zich onderwerpt aan Regenten en onderhoofden, die door gebrek aan ontwikkeling en beschaving nog geenszins bekwaam zijn achting en eerbied voor Gouvernementswetten en inzichten in te boezemen, is eene handeling die mijns inziens alleen kan leiden tot wanbestuur, tot scheve ongezonde toestanden; maar die slecht ontwikkelde Regenten rechtsmacht te ontnemen, de positie der onderhoofden te releveeren door zich herhaaldelijk met hen in aanraking te stellen, dat is mijns inziens de weg, om herhaaldelijk met de bevolking in contact te komen, en dit is in de gegeven omstandigheden voorzeker het eenige middel om den aard van het volk en zijn maatschappelijken toestand te verbeteren, hoofden te ontwikkelen en te beschaven en hun invloed op het volk te versterken.

Mijns inziens erlangt men het laatste niet door hun rechtsmacht toe te kennen: integendeel. Immers door het geven van een rechtsmacht aan Regenten en onderhoofden in voege als bedoeld wordt bij Staatsblad 1824 No. 31*a* zal de aanraking van onderhoofden en volk met de besturende ambtenaren ongetwijfeld zeer worden beperkt, — de rechtspraak van Regenten en onderhoofden zelve zal zeer veel te wenschen overlaten, herhaaldelijk zal de Afdeelingschef in de verplichting komen dat rechterlijke collegie wat behandeling van zaken betreft, een gevoelig démenti te geven, aanvankelijk zullen

belanghebbenden herhaaldelijk klachten tegen dat rechterlijke collegie indienen en niet altijd zal het den Afdeelingschef mogelijk zijn onrecht te herstellen.

Is het af te raden administratieve ambtenaren als Presidenten eener Rechtbank te doen fungeren, meer nog is het mijns inziens af te raden inlandsche hoofden op dat lage peil van ontwikkeling en beschaving als de Celebesche als Presidenten eener Rechtbank te doen optreden, en moge men nu al tegenwerpen, dat zaken, die voor den Regentsraad behandeld kunnen worden, toch van weinig beteekenis zijn en voor de uitspraak in elk geval gelegenheid tot appèl bestaat, ik voor mij heb de overtuiging, dat is eenmaal de Regenten officiëel een Rechtsmacht toegekend (hetgeen tot nog toe althans in de laatste 10 à 15 jaren niet het geval was) zij weldra die rechtsmacht ten zeerste zullen overschrijden en toch klachten daarover van de zijde der bevolking schaars zullen zijn.

De slotsom van mijn gevoelen is dus dat Regenten en onderhoofden geen rechtsmacht moet worden toegekend, doch dat die moet berusten bij den Afdeelingschef, voor zoover de aan te brengen zaken niet behooren tot de competentie van den Landraad. Ik ga thans over tot het bespreken van eenige punten deze rechtbank betreffende:

Hij die evenals ik al de moeilijkheden heeft ondervonden, die door ongenoegzaam personeel het onvermijdelijk gevolg waren van behandeling van Landraadzaken, is voorzeker evenzeer als ik overtuigd van de dringende noodzakelijkheid die bestaat de rechtspleging der Landraden op een beteren voet te schoeien.

Meermalen zijn bedenkingen geopperd tegen het plan om besturende ambtenaren van het presidium van Landraden te ontheffen.

Meermalen heeft men doen blijken van de vrees dat daardoor het prestige der besturende ambtenaren zoude worden verkort of geschaad. Ik voor mij kan die vrees niet deelen. Al slaat de Afdeelingschef ook al inzake misdrijf geen vonnissen meer, het moet hoofden en bevolking duidelijk zijn, dat zijn macht inzake misdrijf toch groot blijft, want de Afdeelingschef spoort misdaden op, instrueert ze en bepaalt of ze moeten worden gebracht voor kleinen of grooten Landraad of op de politierol. De actieve ambtenaar zal, al is hij ook geen President van den Landraad, dus niet minder worden gevreesd of gerespecteerd. Doch de hiervoren bedoelde bedenking verliest mijns inziens al haar kracht als men zich stelt de vraag: is het niet dringend noodzakelijk dat de Afdeelingschef worde ontheven van eene bijbetrekking als die van President van den Landraad, de waarneming waarvan hem zoozeer moeilijk valt, omdat hem daarvoor geen geschikt personeel ten dienste staat. In de meeste gevallen moet hij zijn èn griffier èn djaksa; in de meeste gevallen is hij alleen de Rechtbank, en griffier en djaksa en leden slechts toeschouwers; en toch worden nu en dan pasbeginnende ambtenaren geroepen den Landraad te presideeren.

De actieve ambtenaar behartigt landraadzaken zooveel hem eenigszins mogelijk is, doch daardoor komt hij in de noodzakelijkheid andere belangen zijner Afdeeling op te offeren, de niet actieve Afdeelingschef krijgt al spoedig inzake misdrijven een schromelijken achterstand en berokkent zich hierdoor alleen reeds vele moeilijkheden in zijn bestuur.

Ik geloof genoeg gezegd te hebben tot staving mijner bewering, dat het hoogst wenschelijk is Afdeelingschefs van het presidium van Landraden worden ontheven.

Wat nu betreft het instellen van een omgaand gerecht [1]), gepresideerd door

[1]) Bedoeld zal hier zijn: een omgaand rechterlijk ambtenaar, om de verschillende Landraden te presideeren.

een Rechterlijk ambtenaar en waardoor zoowel diefstal als moord zullen worden behandeld, mijns inziens zoude één omgaand Rechter voor de Oosterdistricten, Saleijer, Bonthain en Torathea voldoende zijn, en een tweede omgaand Rechter in de overige Afdeelingen van dit Gouvernement werkzaam kunnen zijn. Doch vermoedelijk zal de Rechtsbedeeling voor beide Omgaande Rechters zwaar vallen als de zaken in hunne handen gesteld, niet behoorlijk geïnstrueerd zijn. De tegenwoordige omgaand Rechter klaagde meermalen over onvolledig voorloopig onderzoek, over het niet door den Afdeelingschef zelven opmaken van stukken van voorloopig verhoor en wellicht niet ten onrechte, doch men vordere niet het onmogelijke van den gezagvoerenden ambtenaar. Hij heeft, lettende op zijne vele bezigheden, te gering en in den regel te slecht personeel dan dat hij zich onverdeeld kan wijden aan het voorloopig onderzoek van misdrijven.

Men voege hem dus toe een klerk op *f* 75 's maands, die den titel zoude kunnen voeren van adjunct-griffier van het omgaand gerecht of Landraad en als zoodanig op de terechtzitting plaats nemen. Men voege hem ook toe een adjunct-djaksa op *f* 50, die evenwel geheel ter zijner beschikking en niet ter beschikking van den Omgaand rechter (tenzij bij verhindering van den hoofddjaksa) staan moet. De Afdeelingschef, de Omgaand rechter, Celebes zullen door deze uitbreiding van personeel ten zeerste worden gebaat. Doch deze personeelsvermeerdering is daarenboven mijns inziens volstrekt noodzakelijk als men gevolg wil geven aan het voornemen het omgaand gerecht ook zitting te doen nemen op andere plaatsen dan de hoofdplaatsen der afdeelingen.

Als de omstandigheden het b.v. wenschelijk maken dat de Rechtbank van omgang eenige zaken van misdrijf behandelt te Boelecomba instede van te Balangnipa, moet dan de Assistent-Resident der Ooster-Districten al die dagen zonder djaksa zijn? Als de griffier van het omgaand gerecht door ziekte verhinderd wordt te fungeren, moet dan de Afdeelingschef nog iemand van zijn personeel dat al even bekrompen is, afstaan, of moeten de zittingen dan worden gestaakt? Het een noch het ander zal wenschelijk zijn.

. . . . . .

Het zoude mij wenschelijk voorkomen dat van straffen opgelegd of uitspraken gedaan door den Magistraat of Afdeelingschefs, nimmer hooger beroep konde zijn bij den President van den Landraad.

. . . . . .

Men late hem zijne rechtsmacht onverdeeld zooals tot nog toe, om den inlander niet te doen gelooven dat de Afdeelingschef geheel ondergeschikt is aan den President van den Landraad, want dit toch zoude voor zijn gezag nadeelig zijn.

. . . . . .

Overschrijdt de Magistraat of Afdeelingschef zijne bevoegdheid, is hij voortdurend onbillijk in het opleggen van politionaire straffen, de President van den Landraad zal in de gelegenheid zijn daarmede de bevoegde autoriteiten in wetenschap te stellen, doch niet wenschelijk komt het mij voor dat hij als directe bemiddelaar tusschen het volk en den Afdeelingschef optrede

. . . . . .

De Assistent-Resident, tevens Magistraat te Makassar geeft bij missive van 26 October 1865 No. 1060 als zijn gevoelen te kennen:

. . . . . .

In de Afdeeling Makassar, waaronder Tello en de Spermundes sorteren, zijn geene Regenten- en dus ook geene Soelewatangs bescheiden en bestaat alzoo het Regentschapsgerecht niet.

. . . . . .

Hoezeer mij niet vermetende ten opzichte van zulke plaatsen, waar regenten zijn, een oordeel te vellen, over het al dan niet wenschelijke van een regentschapsgerecht aldaar, moet ik echter volmondig verklaren dat de door mij opgedane ondervinding, omtrent geschiktheid en doorzicht van de inlandsche hoofden alhier, mij de overtuiging heeft geschonken, dat het verkeerd zou zijn hen rechtsmacht te geven al was die ook nog zoo gering. Ze zijn, met eenige weinige gunstige uitzonderingen, daartoe volstrekt niet op de hoogte en ook volgens het gevoelen van de geschiktsten en geachtsten onder hen, zou het toekennen van rechtsmacht aan de hoofden, tot een tal van knoeierijen leiden, terwijl klachten daaromtrent, uit vrees, maar zeer zelden zouden worden uitgebracht.

. . . . . .

De Assistent-Resident ter Beschikking van den Gouverneur schrijft onder dagteekening van 14 November 1865, No. 12, onder meer:

. . . . . .

Hiermede (dat is met het afschaffen van de rechtsmacht der Regenten in civiele zaken) kan ik mij niet vereenigen en wel om de navolgende redenen:

1e. Omreden de inlander gewoon is zijne burgerlijke zaken als schuldvorderingen, quaesties over waterleidingen, verpanding van padievelden en andere goederen, zoowel losse als vaste en andere in eene inlandsche huishouding dikwijls voorkomende zaken waaraan geldelijke gevolgen zijn verbonden, ter uitwijzing bij zijne Hoofden en zoogenaamde Hadat te brengen.

2e. Omreden het uit den aard der zaak zeer bezwarend zoude zijn, zoowel voor Hoofden als voor de betrokken partijen om zooals dikwijls het geval zou zijn 20 à 30 palen te moeten afleggen, alleen om eene kleine onbeduidende civiele zaak te kunnen brengen voor den Gezagvoerenden ambtenaar.

3e. Omreden men zich zou vergissen, indien men denkt, dat de Hoofden, de Hadat en de bevolking na de invoering van de geprojecteerde wettelijke verordening, zich van alle verdere uitwijzing en voorbrenging van de bovengemelde zaken zouden onthouden.

4e. Omreden, èn de Gezagvoerende ambtenaar èn de President van den Landraad waarschijnlijk geen tijd zouden kunnen vinden tot afdoening van alle respectievelijk aan ieder hunner voorgebrachte zaken, indien alle civiele zaken en het grootste gedeelte der overtredingen, wanbedrijven en misdaden in eersten aanleg bij hun werden voorgebracht; en

5e. Omreden het zeker het gezag der Hoofden niet zal releveeren, indien de hun bij bovengenoemde publicatie toegekende rechtsmacht zoo wordt besnoeid.

. . . . . .

Ten slotte zij het volgende nog aangehaald uit de missive van den Assistent-Resident der Noorder-Districten, van 30 October 1865, No. 965.

. . . . . .

Zonder tegen te spreken, dat deze rechtsmacht nimmer of hoogst zeldzaam door de hoofden zou zijn uitgeoefend, noch de hoofden in het algemeen te willen verdedigen tegen het beweren, dat zij ten eenenmale onbekwaam en ongeschikt tot onafhankelijke rechtspraak buiten leiding van het Europeesch gezag, geacht zouden mogen worden, vermeen ik niet te dwalen wanneer ik beweer, dat niet alle Regenten geheel onbekend zijn met het Reglement van 1824 en dat niet alle wegens onbekwaamheid van alle rechtsmacht verdienen uitgesloten te worden.

Het hun toekennen eener beperkte rechtsmacht, onder behoorlijke contrôle

evenwel, zou mij integendeel een onfeilbaar middel tot hunne verdere ontwikkeling toeschijnen.

. . . . . .

De laatste drie adviseurs geven voorts wel als hun gevoelen te kennen, dat het vervangen van de bestuursambtenaren als voorzitters der Landraden door afzonderlijk daarvoor aan te wijzen ambtenaren nuttig kan zijn, doch motiveeren hun gevoelen in deze niet. Doch men mag aannemen, dat ook hier de vermindering van werk voor de bestuursambtenaren de voornaamste reden is geweest. Ook de ordonnantie van 24 Maart 1864 (Indisch Staatsblad, No. 27*a*) werd met vreugde begroet; veel werk, te weinig tijd voor het dikwijls omvangrijk onderzoek van groote strafzaken, waren de redenen, dat men er heil in zag den gewestelijken secretaris van het voorzitterschap van den zoogenaamden grooten landraad te ontheffen en dit aan een afzonderlijk ambtenaar op te dragen, omgaand rechter voor het gewest Celebes en Onderhoorigheden.

De hooger aangehaalde adviezen in oogenschouw nemende, kan men opmerken, dat de Inlandsche hoofden in het algemeen destijds door alle adviseurs absoluut ongeschikt werden geacht om op dat oogenblik eenige rechtsmacht, hoe gering ook uit te oefenen, dat echter sommige ambtenaren in het uitoefenen van de rechtsmacht, onder onmiddellijke leiding van de bestuursambtenaren, een middel zagen, dat wellicht de hoofden zou kunnen releveeren, hen vooruit brengen. Men moet hierbij in aanmerking nemen, dat geen dier ambtenaren toen nog was ingelicht, dat de wijze, waarop zou worden rechtgesproken, tevens geheel zou worden veranderd, dat de regenten in registers de verschillende voor hen afgelegde verklaringen en hunne beslissingen zouden moeten aanteekenen, dat zij eene aan het Europeesche recht ontleende bewijs-theorie zouden moeten toepassen, wier toepassing, zooals door Mr. Der Kinderen zelf is erkend, [1]) zelfs door juristen, niet altijd gemakkelijk gaat. Hadden de ambtenaren dit geweten, dan zouden in het algemeen hunne adviezen een dergelijke hoofdenrechtspraak voorzeker nog meer hebben ontraden, dan vreest ondergeteekende, dat zelfs de meening van den Assistent-Resident ter Beschikking, die der hoofden rechtspraak het minst ongunstig gezind is, geheel anders had geluid.

Maar het heeft practisch weinig of geen nut om hierover uit te weiden. De tijd heeft geleerd, dat de ambtenaren, die het toekennen van rechtsmacht aan de regenten ontraadden, de zaken goed hebben ingezien. In een in vele opzichten zeer lezenswaardig artikel, heeft de oud-Controleur van Tjamba, de heer Damsté, in de *Indische Gids* van Juli 1905, aangetoond, hoe de bepalingen voor de bevolking en

[1]) Het Reglement op het Rechtswezen voor Sumatra's Westkust, toegelicht enz. blz. 107.

hare hoofden veel te ingewikkeld zijn, hoe de regentschaps-gerechten niet dan in naam bestaan en hoe het werk der regenten in dit opzicht slechts bestaat in het onderteekenen (somtijds nog met een kruisje) van de op het Controleurskantoor voor hen opgemaakte nihilstaten. Het doel, waarmede de adviezen werden aangehaald, was slechts aan te toonen, dat de ambtenaren, die in 1865 in de afdeelingen het bestuur voerden, geen enkel verwijt kan treffen, dat zij aan de practisch onmogelijke regeling van de regentschapsgerechten geen schuld hebben. Hadden zij alles geweten, waren zij vollediger ingelicht geweest, ongetwijfeld zouden hunne adviezen nog sterker, de waarde er van grooter zijn geweest. Doch van die gebrekkige onvolledige inlichtingen dragen zij niet de schuld; die ligt bij den regeerings-commissaris Der Kinderen en den toenmaligen Gouverneur van Celebes. Ook bij dezen laatste: immers zien wij thans, op welke wijze het ontwerp-reglement, bij schrijven van 4 November 1865, No. 118, den Gouverneur aangeboden, behandeld werd.

Men had, na de adviezen, van de plaatselijke besturende ambtenaren gevraagd omtrent de organisatie, mogen verwachten, dat omtrent het volledige ontwerp-reglement, waarin het geheele rechtswezen in alle zijne bijzonderheden geregeld werd, het gevoelen van de verschillende plaatselijke bestuurshoofden nog uitgebreider zou zijn gevraagd. Toch is dit niet het geval. In het gewestelijk archief te Makassar bevindt zich slechts één nota, die omtrent dit reglement eenige opmerkingen bevat. Zij is niet geteekend, en dus vermoedelijk ter gewestelijke secretarie opgesteld. Van diepe studie van het ontwerp getuigt de nota niet. Integendeel, op een enkele na zijn alle daarin gemaakte opmerkingen van betrekkelijk geringe beteekenis. Een principieele zaak behandelt geen enkele, dan wellicht de laatste, die over een niet in het ontwerp geregeld onderwerp, de Godsdienstige rechtbank of sfarat handelt. De andere geven eenige wenken tot verbetering of verduidelijking van redactie, bespreken het onvoldoende van de termijnen voor dagvaarding gesteld, almede een uitvloeisel van de absolute onbekendheid van den regeerings-commissaris met de plaatselijke toestanden, en doen het voorstel den regenten van de eventueel door hen opgelegde boeten een aandeel te geven. Van verdere behandeling van het ontwerp, verdere voorbereiding voor de besprekingen met den regeeringscommissaris blijkt niet. Naar aanleiding van de ontwerp-ordonnantie tot aanwijzing der ambtenaren, aan wie de magistratuur zou worden toevertrouwd, werd zooals te verwachten was, geen belangrijke correspondentie gevoerd.

Bij schrijven van 18 December 1865 No 4541/7 deelt de Gouverneur zijn gevoelen omtrent de ontwerpen aan den regeerings-commissaris mede. Het schrijven is niet belangrijk genoeg om in zijn geheel te worden opgenomen. Hij gaf daarbij eenige wijzigingen aan die naar zijne meening in de ordonnantie betreffende de magistratuur moesten

worden gebracht, bood voorts de hooger besproken nota betreffende het ontwerp-reglement op het rechtswezen aan, en eindigde, de adviezen van de hoofden van plaatselijk bestuur volkomen negeerende, zijne beschouwingen daaromtrent met de woorden:

„Voor het overige komen mij de ontworpen verordening en de „daarbij behoorende ordonnantie, zoowel uit een politiek- als uit een „rechtskundig oogpunt beschouwd, in alle opzichten uitvoerbaar voor.

„Het grootste bezwaar, dat zich m. i. daartegen zal voordoen, is van „financieelen aard, en wel tengevolge van het groote geldelijke offer „dat tot bezoldiging van rechterlijke ambtenaren en het bouwen van „gevangenissen, voor een lastpost als Celebes van het Gouvernement „gevorderd zal worden".

De verschillende opgaven, door den regeeringscommissaris gevraagd, werden hem tevens bij dit schrijven aangeboden.

Van de besprekingen met den commissaris gedurende zijn kortstondig verblijf te Makassar, is, naar het schijnt, geenerlei aanteekening gemaakt; althans in het gewestelijk archief aldaar is daarvan niets aanwezig.

Tusschen den regeeringscommissaris en den Gouverneur schijnt voorts bij het eerste bezoek onmiddellijk op alle punten algeheele overeenstemming te zijn verkregen; geen nader onderzoek is althans ter zake gehouden; en van nadere voorbereiding voor eenige besprekingen ter gelegenheid van het tweede bezoek van Mr. Der Kinderen aan Makassar blijkt in geen enkel opzicht. De rol, door de plaatselijke autoriteiten gespeeld bij de voorbereiding van het reglement op het rechtswezen voor het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden is hiermede afgeloopen. En een dergelijk „onderzoek" voor het tot stand komen van een zoo ingrijpenden maatregel als een geheel nieuwe organisatie en regeling van het rechtswezen werd door de Regeering voldoende geoordeeld!

Na 1865 is nog slechts over enkele speciale onderwerpen gecorrespondeerd o. a. over de mogelijkheid om een gedeelte van het reglement hoofdstuk III reeds vroeger in werking te doen treden, in verband met gerezen moeilijkheden bij het uitoefenen der politie onder Europeanen en vreemde Oosterlingen, doch principieele zaken zijn ook hierbij niet behandeld.

b. Timor en Onderhoorigheden.

Bij schrijven van 4 November 1865, No. 108, deelde de regeeringscommissaris den Resident van Timor en Onderhoorigheden mede, dat hij voornemens was, om na een verblijf van een tiental dagen te Makassar, zich naar Timor te begeven, om zich daar een vijftal dagen op te houden ter bespreking met den Resident van eene regeling van het rechtswezen in dat gewest en tevens tot het instellen van de hem noodig blijkende onderzoekingen.

Hier voegde hij bij een ontwerp-reglement op het rechtswezen voor dat gewest, reeds te voren door hem ontworpen, en vestigde de aandacht van den Resident op eenige punten, die hem van belang schenen.

Het schrijven van den regeerings-commissaris is niet meer in zijn geheel over. Slechts met betrekking tot drie van de door hem aangegeven punten is het nog aanwezig en voor het eerste nog slechts voor een gedeelte. Zij luidden:

1e. Dat ik rechtsmacht in politiezaken en in burgerlijke zaken tot een bedrag van *f* 50 met recht van appèl boven *f* 20 wensch te geven aan de gezaghebbers en posthouders.

Thans is, voor zooverre mij bekend, slechts politie-rechtsmacht toegekend aan den gezaghebber te Atoepoepoe (St.bld. 1861, No. 43), en den posthouder op het eiland Rottie (St.bld. 1854, No. 30).

In 1861 is bij de Regeering ook sprake geweest, om mede die rechtspraak toe te kennen aan den gezaghebber te Larantoeka, doch werd daarvan voorloopig afgezien naar aanleiding eener missive van een uwer ambtsvoorgangers d.d. 15 Augustus 1861 No. 860.

Die Resident grondde zijn gevoelen op de omstandigheid, dat te Larantoeka op Flores, noch op de Solor-eilanden Gouvernements-grond aanwezig is en dat daar ook geene andere vreemdelingen wonen, dan soms eenige Makassaarsche handelaren, die zich er tijdelijk komen vestigen.

In het tractaat met den radja van Larantoeka en de Singadjies op de Solor-eilanden, goedgekeurd bij Gouv. Besl. van 6 Mei 1862, No. 10, is echter wel degelijk sprake van Gouvernements-grondgebied; ook in dat, gesloten met den radja en de rijksgrooten van Endé, goedgekeurd bij Gouv. Besl. van 9 Januari 1862, No. 8, zoo ook de contracten met Soemba en Savoe, gesloten op 10 en 23 Juni 1860.

Bovendien moet, dunkt mij, de gelegenheid voor de vorsten en hoofden bestaan, om hunne onderdanen [1]) . . . . . (door het Gouvernement te doen straffen?)

. . . . . .

7e. Dat ik ook heidenen wil laten zweren.

Weliswaar beweert een uwer ambtsvoorgangers in een schrijven van 27 Februari 1862, No. 179, dat de meeste heidenen den eed niet kennen; zulks komt mij echter zeer vreemd voor, aangezien toch alle heidensche volken in den regel eenig bezweringsformulier bezitten, waaraan zij veel gewicht hechten.

Eene bespreking met UwEd.G. zal ongetwijfeld dit punt voldoende ophelderen.

8e. Dat ik in hoofdstuk III, titel II, heb geregeld de bevoegdheid en de plichten der hoofden op Gouvernements territoir met opzicht tot de politie.

Deze hoofden zijn dadelijk ondergeschikt geacht aan den magistraat en aan de gezagvoerende ambtenaren buiten de hoofdplaats Koepang.

Ik wensch echter tot een bepaald onderwerp van ons overleg te maken in hoeverre deze voorschriften zijn in overeenstemming met den tegenwoordigen toestand, alsmede of zij met het oog op dien toestand uitvoerlijk zijn.

De Regeerings-commissaris eindigde zijn schrijven aldus:

De vraag is bij mij gerezen of het Gouvernement de rechtsmacht van den

---

[1]) Hier vangt het hiaat aan.

Nederlandsch-Indischen rechter niet ook zou kunnen uitstrekken over de rijken en staten der zoogenaamde bondgenooten in het gewest Timor, maar het is mij voorgekomen, dat nog daargelaten dat de bestaande contracten zich daartegen verzetten, de toestand van het volk nog niet geschikt kan worden geacht voor de invoering eener behoorlijke regeling, en dat het voorshands wenschelijk moet worden geacht de eigen rechtsbedeeling in den regel bij die bondgenooten te handhaven.

Desniettemin zal het mij aangenaam zijn door Uwe tusschenkomst bij mijn aanwezen ten uwent te ontvangen eene nota aangevende de wijze van rechtsbedeeling, zoo in burgerlijke- als in strafzaken in zwang bij onze Timoreesche bondgenooten, en tevens een résumé behelzende hun strafrecht.

Meerdere toelichting dan deze brief werd door den regeerings-commissaris voor Timor en Onderhoorigheden niet gegeven.

Doch van de voorgenomen reis, kon, zooals wij reeds onder Celebes en Onderhoorigheden gezien hebben, niet komen. Bij schrijven van 4 November 1865, No. 121, wordt de Resident hiermede in kennis gesteld en hem medegedeeld, dat alsnu voor het bezoek, de te houden besprekingen en onderzoekingen beschikbaar zal zijn in December . . . één dag en in Februari weer een dergelijke korte termijn van oponthoud van de boot. Van dien eersten dag zou nog afgaan de tijd, die de regeerings-commissaris noodig had om de bescheiden, hem op zijn bij eerstaangehaald schrijven gedaan verzoek aangeboden, door te werken. Men stelle zich de waarde van die onderzoekingen voor!

De Resident Coorengel van Timor was nog verstandiger dan de regeerings-commissaris. Hij zorgde ten minste, dat zijn advies van 29 November 1865, No. 1049, dezen in Makassar ter hand werd gesteld. Aan dit schrijven wordt het volgende ontleend:

Art. 1. Bij . . . . . art. 1 wordt melding gemaakt van: rechtsbedeeling aan vorsten en hoofden overgelaten bij met hen gesloten contracten.

Wenschelijk komt het voor om niet te spreken van rechtsbedeeling door vorsten en hoofden, evenmin als van contracten.

In den Timor-archipel zich te beroepen op contracten is minder politiek, en ook minder waarheidlievend.

Minder politiek. Hoofden en bevolking beschouwen het Gouvernement als opperheer. Wel is men hier meer- daar minder gehoorzaam aan den opperheer, maar dit neemt niet weg dat de opperheer als zoodanig erkend wordt. Het denkbeeld onzer opperheerschappij is dan ook zoo bij het volk ingeweven, dat het ons niet begrijpt wanneer wij van contractueele verbintenissen spreken. Het zou er ons op aanzien evenals het kind dat van zijnen vader den voorslag krijgt, om een contract aan te gaan, waarbij dat kind aanneemt zijnen vader kinderlijken eerbied te betoonen.

Minder waarheidlievend. Ik spreek als mijne innige overtuiging uit, dat het contract-Parivicini een valsch stuk is.

Van het bestaan daarvan weet geen der volkshoofden iets; geene overlevering doet dat bestaan vermoeden.

Maar ik wil aannemen dat dit nog niets bewijst, dat de mindere trap van ontwikkeling zoo van hoofden als bevolking het bestaan van dat contract in vergetelheid deed komen.

Doch ik grond mijne bewering van valschheid op de onmogelijkheid die er

in 1756 bestond, en die er in 1865 nog bestaat, om al de bij het contract genoemde radja's naar Koepang te doen opkomen.

Volgens het contract zou dit gebeurd zijn.

Geloove, wie het gelooven wil; maar wie hier maar eenigermate bekend is, zal het met mij eens zijn, dat het niet gebeurde.

Tusschen bestuur en vorsten of bevolking is nimmer sprake van contracten.

. . . . . .

Art. 4. De rechtsmacht te regelen der buiten Koepang gezagvoerende ambtenaren en beambten is noodig.

Nu toch wordt ze feitelijk door hen uitgeoefend.

Om aan den secretaris op te dragen de functiën van magistraat daar is voor, doch daar is ook tegen.

Ik was 5½ jaar secretaris buiten Java en was toen tevens magistraat.

Ik was 6 jaar secretaris op Java en toen reglementair niet belast met de magistrature.

Eenige ondervinding kan mij ter zake wel niet ontzegd worden.

Is de secretaris met de magistrature belast, dan heeft dit het voordeel, dat de Resident zich niet dadelijk behoeft te bemoeien met zaken wel eens zoo nietig dat ze zijn beneden het aanzien zijner betrekking.

Dit voordeel is niet te verwerpen, en schijnt het dat UwEd.G. er ook zoo over denkt.

Maar de bijbetrekkingen aan het secretariaat verbonden, in het bijzonder het notariaat, kunnen er zeer ligt toe leiden, om den ambtenaar met de uitoefening van gezegde functiën belast, tegenover sommige personen iets van zijne zelfstandigheid, te ontnemen.

Een bijna twaalfjarige ondervinding gaf mij de overtuiging dat het notarisambt, en wel ook eens het vendumeesterschap, niet goed vereenigbaar is met de uitoefening van bestuur en politie.

De man die te allen tijde klaar staat, om den eerstkomende tegen betaling ten dienste te staan, moet noch met uitoefening van gezag noch met handhaving van politie belast wezen.

De ambtenaar die geroepen wordt tegenover het publiek op te treden, moet daar geen goede klanten onder hebben; moet niet bekend zijn met sommiger bijzondere toestanden en verhoudingen.

Voorts dient in het oog te worden gehouden, dat wanneer de secretaris zijn werk verstaat, en het met ijver en nauwgezetheid betracht, hij dan reeds genoeg te doen heeft.

De werkzaamheden op het Residentiekantoor moeten door den secretaris geleid en met kennis van zaken gecontroleerd worden.

Wordt dat naar vereischte volbracht, dan is daar genoeg mede te doen.

Als ik al deze bedenkingen naga, dan komt het mij voor, dat ze niet opwegen tegen het straks besproken voordeel.

En daarom geloof ik dat het wenschelijk is, om evenals op Java, de drie hoofdplaatsen uitgezonderd, de uitoefening van politie bij den Resident te laten berusten.

Art. 5. De gelegenheid te geven om onze rechtspraak toe te passen op inlanders behoorende onder het zoogenaamde zelfbestuur der radja's; dit is zeer aan te bevelen.

Feitelijk werd dit reeds gedaan.

. . . . . .

Art. 11. Waarom het rechtsgebied bepaald van de gezagvoerende ambtenaren op vorsten-gronden, — en waarom niets gezegd van dat der gezagvoerende ambtenaren op Gouvernements-gronden?

Het geheele artikel is een weinig te belemmerend en in de praktijk zal er wel eens van worden afgeweken.

Zoo is de gezaghebber der Solor-eilanden gevestigd in het rijk van den radja van Larantoeka en hij doet zaken af in de omliggende rijken.

Evenzoo met den gezaghebber van Beloedie, die gevestigd is op Gouvernementsgrond en zaken afdoet van de omliggende rijken.

De posthouder te Paritti (Gouvernements-grond) behandelt zaken, of juister moet zaken behandelen van Ampoeang Sonnabait.

. . . . . .

Art. 16. Wenschelijk komt het mij voor het daarheen te leiden, dat, wanneer iemand voor den Landraad terecht staat, en zijn landaard niet vertegenwoordigd is onder de leden van den Raad, alsdan dien Raad worde toegevoegd een adviseur van den landraad van beklaagde.

Dat geeft de gemeente meer vertrouwen, en schenkt den Landraad meer waarborg dat bijzondere adats en zienswijzen in overweging komen.

Priesters der Heidenen behoeven niet tegenwoordig te zijn bij de zitting van den Landraad.

Priesterstand, in de werkelijke beteekenis van het woord, bestaat er onder de Heidenen niet, — natuurlijk bedoel ik Heidenen in den Timor-archipel.

De werkzaamheden van een priester, of juister gezegd, offeraar en waarzegger, worden vervuld als bijzaak.

De offeraar of waarzegger maakt daarvan geen hoofdbedrijf.

Moet er gevochten worden, dan wordt er geofferd door den Mee, een soort legeraanvoerder.

In geval van ziekte wordt de zoogenaamde geneesheer ook wel offeraar.

Op Savoe is het de radja van Massara die op dat eiland voor offeraar en waarzegger speelt.

En ik heb het persoonlijk aangehoord, dat een zijner collega's, de Radja van Seba, hem daarover railleerde.

Schertsenderwijze werd de radja van Massara door laatstvermelde ,,toewan pandita Savoe" [1]) genoemd.

Daar waar nog schier geen begrippen bestaan van godsvereering, daar waar geene bepaalde godsdienst bestaat, kan moeilijk verwacht worden dat de voorgangers van godsdienst in aanzien staan.

. . . . . .

Art. 28. Eedsaflegging door Heidenen. Ook ik ben de meening toegedaan dat de Heidenen hier in hunne oorspronkelijke gewoonte den eed niet kennen. Stellig hebben zij dien niet tot bevestiging van af te leggen verklaringen.

Wel na het beslechten van twisten, of bij overeenkomsten, geven zij elkander iets dat dan tot onderling teeken of waarborg dient.

In enkele streken, zooals bijv. op Soemba, wordt daar groote waarde aan gehecht.

Doch eens en vooral, het is hier onmogelijk om bij beschouwing van volksgewoonten in den Timor-archipel te generaliseeren.

Er zijn Heidenen die gelooven, dat wanneer zij eene kip onthoofden, onder omstandigheden waarin zij kwaad bedrijven, dat de ziel dier kip hen zal plagen.

Maar er zijn ook tal van Heidenen die daar niets van weten.

Het onthoofden eener kip kan zeer goed van de Chineezen zijn overgenomen.

Worden er Vorsten beëedigd, dan doet men in een glas wat arak, wat aarde, buskruit en een geweerkogel.

De Resident of de hem vertegenwoordigende ambtenaar, roert den inhoud

---

[1]) De dominé van Savoe.

van dat glas om met de punt van zijn degen; de vorst neemt den kogel er uit, bewaart dien en drinkt het glas leeg.

De beteekenis daarvan is, dat als de vorst ontrouw wordt aan de Compagnie (het Gouvernement), hij dan zal getroffen worden door het zwaard of den kogel, zoodat hij zal vergaan tot stof gelijk de aarde.

Deze formaliteit zal wel uitgedacht zijn òf door de Portugeezen òf door ons.

De artikelen arak, buskruid en kogels doen het zoo denken.

Ik zie er geen bedenking tegen, om van Heidenen den eed af te nemen door middel van het doen onthoofden van eene kip.

Feitelijk toch heeft de gewoonte om dit te doen, reeds wortel geschoten.

. . . . . .

Art. 66. Zonder iets op dit artikel te willen afdingen, zij aangeteekend, dat hier de openbare macht te kort schiet om personen in het binnenland te arresteeren.

. . . . . .

Art. 174 en volg. Regeling van verplichtingen voor de hoofden der inlanders enz.

Ik vind het goed die regeling te maken zooals zij ontworpen is.

Maar men verlange daarvan geene dadelijke opvolging, — men verlange slechts een streven vanwege besturende ambtenaren, om de nakoming der bedoelde regeling van lieverlede in te voeren.

Jhr. Mr. Wichers zeide: De wet moet als 't ware een spiegel wezen, die het beeld der maatschappij, voor welke zij bestemd is, in duidelijke trekken terugkaatst.

Wie nu echter in de besprokene regeling eenig beeld meent te zien der maatschappij waarvoor zij bestemd is, dwaalt met groote dwaling.

Wat hier ook van zij, besturende ambtenaren moeten streven om die regeling te doen opvolgen.

Maar dan moeten er ook besturende ambtenaren bescheiden worden.

En dat is eene geldkwestie, die misschien niet gemakkelijk is uit te maken.

. . . . . .

Ons bestuur in den Timor-archipel is, bij generale beschouwing, geene dadelijke uitvoering van bestuur; het is meer een rust bewaren, waarheen gestreefd moet worden door hier te nemen, ginds te geven.

Men moet trachten alles te zien, maar men zou niet staatkundig handelen door alles op te merken.

Kort gezegd: het is transigeeren; of meer beteekenisvol gezegd: het is schipperen.

Wil men daarvan terugkomen, wil men orde en wet invoeren en handhaven, wie kan daarin beginsel tegen wezen?

Maar dat kost geld.

Zonder geld geen bestuur; zonder geld geen handhaving der wet.

Moet het bij ons stelsel van transigeeren blijven, en wordt daar naast ingevoerd eene wet, voortreffelijk in doel en strekking, doch meer geschoeid naar onze leest dan naar die dezer eilanders, — dan vrees ik dat het stelsel van transigeeren en de wet wel eens in minder goede verhouding tegenover elkaar zullen staan.

Beter van tweeën een.

En geen lang betoog eischt het daarbij over te hellen tot invoering en handhaving van orde en wet.

Maar ik herhaal het, dat kost geld.

De nu beschikbare middelen zijn ten eenenmale onvoldoende.

Zoo leest men in het door UHoogEd.G. opgemaakte ontwerp wat er zoo al gedaan moet worden tegenover onwillige getuigen.

De daarvoor aangegeven dwangmiddelen zijn echter bij den tegenwoordigen staat van zaken niet uitvoerbaar, want hij die werkelijk onwillig is om te verschijnen, blijft eenvoudig weg, hij verwijdert zich van zijne woonplaats, houdt zich dan eens hier, dan weer daar op, en de (zoogenaamde) openbare macht heeft geen middelen, om daartegen te handelen.

Niet vreemd is het dat een vanwege het bestuur opgeroepen persoon, laat antwoorden, dat hij geen tijd heeft om te komen; dat hij het volgend jaar na afloop der djagong-oogst zal verschijnen.

Zoolang wij ons zulke zaken moeten laten aanleunen, zoolang zullen wij ons ook moeten houden bij geven en nemen.

De toestand hier beschreven, is misschien schijnbaar in strijd met onze opperheerschappij, waarvan ik hiervoren melding maakte.

Toch is dat zoo niet.

Van het denkbeeld onzer opperheerschappij is iedereen doordrongen, doch de uiting daarvan zal zich meer openbaren onder buitengewone, dan onder gewone omstandigheden.

Toen in Juni 1810 ons fort te Koepang door de Engelschen bij verrassing genomen was, greep het volk naar de wapens, hernam het fort en sloeg de landing der Engelschen af.

Dat was een feit van veel beteekenis.

Maar bij datzelfde volk vinden wij minder gemakkelijk gehoor als wij aankomen met datgeen wat ik eens zal noemen: de dagelijksche dienst.

De loop van zaken, de toepassing van verordeningen, de handhaving der wet; men kan dat alles hier niet verzekeren als door dadelijke uitoefening van bestuur.

En zooals reeds gezegd werd, dat geschiedt nu hier niet.

UHoogEd.G. vraagt voorts eene nota, aangevende de wijze van rechtsbedeeling, zoo in burgerlijke- als in strafzaken in zwang bij onze Timoreesche bondgenooten, en tevens een résumé behelzende hun strafrecht

Voorzeker worden hier niet alleen bedoeld onze bondgenooten (?) op het eiland Timor, maar ook op Samauw, Rottie, Savoe, Soemba, Flores, Andanara, Solor, Lomblen, Panter en Alor.

De gebruiken en gewoonten van de bewoners dier verschillende eilanden zijn niet gelijk.

Oorspronkelijk schrift bestaat er niet.

Beschreven wetten zijn er niet.

De zaak, voor zoover mogelijk generaliseerende, dan meen ik gerust te durven zeggen, dat er hier nergens begrip bestaat van verschil tusschen burgerlijke- en strafzaken.

Niet nakomen van verbintenissen, overtreding, misdrijf; het lost zich alles op in schadevergoeding.

Men is zoo materieel, dat alles zich reduceert tot een geldkwestie.

Wee echter den ongelukkige die geen schadevergoeding, geen smartegeld kan aanbieden.

Vooreerst hangt het er veel vanaf wie gezondigd heeft.

Zijne persoonlijkheid, familiebetrekkingen, zijn aanhang, rijkdom, zijn zaken die de meer of mindere, dan wel niet toerekenbaarheid van schuld regelen.

Vrouw Justitia staat daarbij niet alleen met open oogen, maar ook met geopende hand; klaar om te ontvangen.

Radja, Fettor, en allen die in de zaak werkzaam waren, moeten betaling hebben; zij krijgen een deel der boeten, en de rest is voor den klager of verongelijkte.

In geval van gepleegden diefstal, wordt den schuldige opgelegd eene twee- of drievoudige vergoeding van het gestolene; maar men verwondere zich niet als dit tot het tienvoudige wordt opgevoerd.

Zoo ook gaat het wanneer de een den ander schade toebrengt.

Zoo ook in cas van moord.

En een groot onderscheid maakt het wie er verslagen is.

Was de verslagene iemand van aanzien; zijn diens nablijvenden lieden van aanzien, en verlangen zij wraak; of behoorde de verslagene tot de heffe des volks, was hij misschien een slaaf, — dat alles zijn omstandigheden, die het zwaard der gerechtigdheid in scherpte doen toe- of afnemen, dan wel rustig in de schêe doen blijven.

Een dief, op heeterdaad betrapt wordende en willende ontvluchten, mag men dooden, diens hoofd van den romp scheiden, en op een staak ten toon stellen; maar het lichaam moet men begraven.

In zaken van overspel mag ieder zijn eigen rechter wezen, de beleedigde mag den beleediger en de schuldige dooden.

Het eigenbelang brengt mede, om de schuldige vrouw niet te dooden. maar haar aan hare familie terug te geven, die dan verplicht is tot restitutie van de vroeger voor haar ontvangen belies.

Belies is de waarde (geld of goed) waarvoor men zijne huisvrouw van hare familie koopt.

Is men de belies schuldig gebleven, dus kocht men eene vrouw op crediet, dan blijven de persoon dier vrouw, en de kinderen die uit haar geboren worden, als onderpand voor de latere betaling van de belies.

Zou men onder zulke omstandigheden die vrouw en kinderen, zonder voorkennis der familie, met zich naar eene andere plaats voeren, dan heeft de familie recht tot reclame.

Eene reclame leidende tot betalen of dienstplichtigheid.

Wie gepleegd kwaad niet door het geven van geld of goed kan afkoopen, kan dienstplichtig, kan slaaf gemaakt worden, hetzij alleen, hetzij met vrouw en kinderen met al zijne nabestaanden.

De schuldige kan ook onthoofd of doodgeschoten worden, en zijne nabestaanden tot slavernij vervallen, ten voordeele der beschadigde of beleedigde partij.

Vaste grondslagen bestaan daar niet voor, want willekeur beheerscht de (zoogenaamde) rechtspraak.

Op Savoe had ik eene bijeenkomst met den radja van Liaij, bij welke gelegenheid ik vernam dat een van diens zonen een paar dagen te voren een slaaf met een varkenstrog had doodgeslagen.

Toen daar over gesproken werd, was het als gold het eene dood natuurlijke zaak.

En toen men bespeurde dat ik het gebeurde in lang niet goedkeurde, zeide mij de radja van Liaij zoo gemoedelijk als het maar kon: „Als mijnheer boos is, neem mijn zoon dan maar mede, en laat hem maar eens flink werken, tot mijnheer denkt dat het genoeg is".

De man wilde mijne ontevredenheid bevredigen door mij zijnen schuldigen zoon af te staan.

Zoo gebeurde het onlangs, dat men op Savoe bij eene plotseling ziek wordende vrouw verschijnselen van vergiftiging meende te ontdekken.

Eene der vrouwelijke huisgenooten kwam tot de bekentenis dat de veronderstelde vergiftiging werkelijk had plaats gehad, en van haar was uitgegaan.

Zij toonde de kruiden die zij daartoe gebezigd had.

De overige huisgenooten dwongen daarop de schuldige om van die kruiden een aftreksel te drinken.

Zij dronk en stierf, evenals de door haar vergiftigde.

Daarmede was de zaak uit.

Wel kon men dat eene huishoudelijke rechtspleging noemen.

Op Ampoeng (Timor) verdacht men een man van te zijn soangi, — dat is iemand die anderen ziekten en ongelukken kan toebedeelen.

Zoo iemand mag men dood slaan, en zijn gezin, have en goed wordt verbeurd verklaard.

Ook wordt hij wel rondgevent, en eerst dan gedood als men er geen kooper voor kan vinden.

Gewoonlijk geschiedt dat dooden door den ongelukkige met een knuppel de hersens in te slaan.

Den man nu op Ampoeang zou men zeer gracieus behandelen; hij zou worden doodgeschoten.

Maar herhaaldelijk weigerde het geweer, waarmede dit zou voltrokken worden, en daarom werd besloten tot onthoofden.

Een tijdelijk ter plaatse aanwezige Savoenees, zeide toen: „Geef mij dien man maar".

En men gaf hem dien man, onder voorwaarde dat hij den man mede moest nemen.

De beschuldiging dat iemand soangi is, wordt wel eens uitgebracht tegen personen, die iets bezitten, om zich langs dien weg van zijn goed meester te maken.

Ziedaar een paar grepen uit het volksleven, die het UHoogEd.G. wel duidelijk zullen maken, dat er hier geen begrip bestaat van verschil tusschen burgerlijke- en strafzaken; dat hier niet gevonden wordt wat wij recht noemen.

Indien er onder de bewoners van den Timor-archipel recht bestaat, dan is 't het recht van den sterkste.

Van den sterkste. Daaronder niet alleen begrepen dadelijke kracht, maar ook invloed van geld en goed.

De zwakke moet niet zelden allerlei omwegen te baat nemen, om zijn klacht in behandeling te doen nemen.

Met een enkel voorbeeld zal ik trachten dit aan te toonen.

Hij die eene klacht voorbrengt, moet om gehoor te vinden iets geven.

Dat is voor het hoofd die de klacht aanneemt, om oirie en pinang te koopen.

Men kan daarbij volstaan met het geven van een paar gulden, of de waarde daarvan in goed.

Wie het meest geeft, vindt het meest genade.

Maar er zijn er die niets hebben, en dus niets geven kunnen.

Zoodanig persoon — ik zal hem A noemen — wordt bestolen door B, die hem bijv. eenige pisangs ontsteelt.

A zou wel willen klagen, maar hij heeft niets; hij kan dus geen gehoor vinden.

Nu gaat hij heen en besteelt B op zijn beurt.

Valt er bij B niets te stelen, dan doet hij het bij B zijn vader, oom, broeder of neef.

Het doel van A nu is niet om te stelen, maar om aangeklaagd te worden, want wordt dit gedaan, dan komt hij ook in de gelegenheid om de grieven die hij tegen B heeft, voor te brengen.

Behoef ik het te herhalen, dat waar de toestand van dien aard is, er wel geen sprake kan zijn van recht.

UHoogEd.G. gelieve niet uit het oog te verliezen, dat het aangehaalde slechts moet worden genomen voor algemeene trekken.

Bij zooveel verscheidenheid als in den Timor-archipel bestaat, is het generaliseeren moeilijk.

Hij die bijv. in dezen archipel met niets anders als Soemba kennis maakte, en het bovenstaande leest, zal mijne voorstelling te gunstig vinden.

Een ander die niets als Rottie zag, zal die voorstelling overdreven ongunstig vinden.

En beide zouden gelijk hebben.

De geschetste trekken zijn slechts algemeen; het is maar de vluchtige teekening eener familietrek, en niet van eenig individu in het bijzonder.

. . . . . .

Den Resident van Timor komt de eer toe den regeerings-commissaris er op gewezen te hebben, waar de schoen wrong. De strekking van het aangehaald advies toch is in het kort, dat, hoe men over het ontwerp-reglement voor het door hem bestuurde gewest al mocht denken het op zichzelf beschouwend, in elk geval de toestanden in Timor er nog op verre na niet naar waren, dat een dergelijk reglement uitvoerbaar was. In hoofdzaken werd dit door den gewestelijken bestuurder voldoende aangetoond. Dat dit advies niet meer gewicht in de schaal heeft gelegd, ligt aan den regeeringscommissaris, die ook hier in een van te voren afgebakende richting heeft gearbeid en het advies van den ambtenaar, die plaatselijk met de toestanden bekend was, niet heeft geteld. Van het ééndaagsch verblijf tot tweemaal toe te Timor-Koepang kon natuurlijk niets worden verwacht; die tijd is zelfs voor de meest oppervlakkige onderzoekingen ter hoofdplaats te kort. Van de tusschen den regeerings-commissaris en den resident gehouden besprekingen, zijn geenerlei aanteekeningen gemaakt, en ook blijkt uit niets, dat tegen het tweede bezoek eenig nader onderzoek is ingesteld. Nadere correspondentie schijnt verder naar aanleiding van dit ontwerp met den resident niet te zijn gevoerd. De plaatselijke autoriteit is in deze voor het gewest zoo gewichtige zaak niet verder gekend.

Ziehier dus de onderzoekingen, in de betrokken gewesten zelve ingesteld, het overleg met de plaatselijke ambtenaren gepleegd. Zoo werd voldaan aan de opdracht van de Regeering, die bij besluit van 18 Mei 1854, No. 6, in de instructie van den toenmaligen regeeringscommissaris Du Cloux, welke instructie bij besluit van 27 December 1863, no. 1, ook op Mr. Der Kinderen van toepassing was verklaard, had geleerd, dat een nauwkeurig plaatselijk onderzoek aan het indienen van de noodige voorstellen moest voorafgaan.

Is de voorbereiding door den gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden hoogst oppervlakkig te noemen, van die in Timor kan beter worden getuigd. Des residents afwijzend advies op het ontwerp-reglement is wel gemotiveerd. En waar de reglementen op het rechtswezen in de in hoofde dezes genoemde gewesten eerst in 1882 zijn ingevoerd, heeft het toch in de zeventien jaren van voorbereiding wel niet aan tijd en gelegenheid ontbroken om nadere gegevens op grond

van plaatselijke onderzoekingen te verkrijgen. Men behoeft er niet aan te twijfelen, dat over de ontwerpers van den regeerings-commissaris in de bureaux te Batavia nog bundels adviezen zijn uitgebracht, maar waar de plaatselijke onderzoekingen van dien aard waren als boven beschreven, waar men dus werkte op gebrekkige gegevens, is die arbeid — om een geestige vergelijking van den controleur Damsté over te nemen — als die verricht door een stoomschip met woest rondwentelende schroefas, doch boven het water! Een zuiver oordeel over land en volk, over de Inlandsche maatschappij met hare nooden en behoeften, verkrijgt men niet achter de schrijftafel; daarvoor is zien het eerste vereischte. Wat en hoe dan ook verder op de Bataviaasche bureaux geconsidereerd en geadviseerd moge zijn, het heeft geen waarde bij de beoordeeling van de vraag, in hoeverre de rechtsreglementen voor de Inlandsche maatschappij, waarvoor zij zijn geschreven, bruikbaar zijn. Van de gewisselde stukken waren alleen de adviezen, door de plaatselijk bekende ambtenaren uitgebracht daarvoor van belang.

(Wordt vervolgd).

Uit den zetel van het Khalifaat.

IX [1])

Der Saädet (Konstantinopel), Tesjrin-Sani (November 1906)

DE MANTELS VAN DEN PROFEET.

Den 15den dag van de Heilige Rhamazanmaand (viel dit jaar op Donderdag, den 1sten November) heeft de ceremonie der vereering van den Mantel („*hirka*") van den Profeet met de gebruikelijke plechtigheid en luister plaats gehad.

Het is bij gelegenheid dezer ceremonie „*Hirka-i-Sjerief*" genoemd, de eenige maal dat de tegenwoordige sultan zich uit de onmiddellijke nabijheid van zijn Paleis Jildiz-Kiosk verwijdert.

De bewuste Mantel van Mohammed bevindt zich namelijk in eene bizondere schatkamer in het binnenste deel van het paleis te Top-Kapoe in Stamboel, meer algemeen bekend onder den naam van het Oude Seraïl. De Sultan moet dus dien dag van den heuvel, waarop Jildiz-Kiosk is gelegen, afdalen, om, na de op den linkeroever van den Gouden Hoorn liggende voorsteden te zijn doorgetrokken en dien zeearm over een der twee schipbruggen te zijn gepasseerd, in het Turksche Stamboel naar het Voorgebergte, dat door de Zee van Marmara en den Gouden Hoorn wordt gevormd en waarop het Oude Seraïl is gebouwd, op te stijgen.

Die tocht duurt over land ongeveer een uur, daar hard rijden op sommige nauwe gedeelten van den weg onmogelijk is. Hij kan echter ook voor het grootste deel te water worden gedaan, waartoe Sultan Hamid, al is hij ook volstrekt geen lief hebber van varen, nu al negen jaren telkens heeft besloten, omdat hij den landweg niet volstrekt vertrouwde.

Ongeveer een uur voor den middag verlaat de Sultan Jildiz-Kiosk, nadat een kwartier te voren de *Sultane-Walidee* en de Keizerlijke Harem zich op weg hebben begeven. Deze volgen nog immer den weg over land in een prachtigen, echt Oosterschen stoet.

De *Padisjah* zelf begeeft zich daarentegen de laatste jaren door het Keizerlijke Park naar de kade voor een der kazernes bij het dorp Ortakeuy, waarvan de hof slechts door een twintig meter breeden, openbaren straatweg van het park is gescheiden en alwaar tot dat einde voor vijf jaren een aanlegsteiger is gebouwd. Daar scheept hij zich met zijn persoonlijk gevolg in op het voor drie jaren voor hem in Engeland gebouwde, prachtig ingerichte, uiterst sierlijke stoomjacht „*Senjoedloe*" (van „*Senjoed*", een plaatsje in Klein-Azië waar de bakermat van het huis van Osman zou hebben gestaan), dat hem in een kwartier brengt naar de aanlegplaats aan de Seraïlpunt, geen twee

[1]) Zie *De Indische Gids* laatstelijk van *Juli 1905*.

minuten van de poort van Jali-Kiosk, een der buitenste poorten van het paleis van Top-Kapoe. Bij sterken wind uit het Noord- tot Zuid-Oosten is evenwel het landen aan de zeer blootgestelde Seraïlpunt onmogelijk. Edoch Allah is den Beheerscher der Geloovigen dien dag immer genadig geweest; en ook dit jaar was het zulk mooi, stil weder, en scheen de zon zoo warmpjes, dat men zich veeleer in Mei dan in November kon wanen.

De Mantels van den Profeet zijn twee in getal. Zij zijn als de andere relieken van den Stichter van den Islam overgegaan in het bezit van de Ottomansche Khaliefen.

De eene werd door den Profeet geschonken aan den stam van Ilee, tijdens den veldtocht naar Taboek (zie hieromtrent de jongste October-aflevering van *De Indische Gids*, blz. 1518 en volgende): Dit kleed wordt bewaard in de moskee van de *Sultane Walidee*, eveneens in Stamboel, en wordt door Haar aldaar voor de geloovigen ter vereering uitgestald, nadat Zij met de andere dames en vrouwen van den Harem eerst hare devotie bij den Mantel in de schatkamer van het Paleis van Top-Kapoe hebben verricht.

Aan dien Mantel, welke door den Profeet zelve is gedragen en door hem werd geschonken aan een Arabisch dichter Kiab-ben-Zuheïr, die van ongeloovige een vroom Moslim was geworden, is de volgende geschiedenis verbonden. Kiab toonde zich lang ongeloovig voor de kwaliteit van Mohammed als Profeet gezonden door God.

Op zekeren dag — het was na diens terugkeer van de militaire expeditie naar Taïf — ontmoette hij zijn broeder Bedjir. Het gesprek kwam over de zending van den Profeet en over den Islam. Bedjir zeide tot zijn broeder: „Blijf hier; ik zal den persoon te Mekka gaan zien, en de lezing bijwonen van wat men noemt Gods Woord. Ik zal daarna je uitsluitsel komen geven. Wellicht is de persoon de Profeet van den jongsten tijd, van wien onze Vader de gewoonte had steeds weer de ophanden zijnde komst aan te kondigen".

Bedjir vertrok, zag de Profeet, en herkende hem dadelijk als zoodanig. Toen Kiab de bekeering van zijn broeder vernam, werd hij boos. Hij richtte tot hem een brief in verzen, door welken hij hem vermaande tot den godsdienst der vaderen weder te keeren. Die brief, welke twee godslasteringen bevatte, werd voorgelezen in een samenkomst, waar ook de Profeet aanwezig was. Deze verving die twee woorden door andere, en verzocht de aanwezigen de straf aan te geven welke den schuldige verdiende, evenwel in aanmerking nemende zijne talenten als dichter. De Profeet wilde hem namelijk vergeven. Bedjir schreef dan ook aan zijn broeder, dat hij hem bezwoer de vereering der afgoden op te geven en den nieuwen godsdienst aan te nemen. Kiab hoewel wel getroffen door de goedheid van den Profeet, bleef ongeloovig ten opzichte van diens goddelijke zending.

Eenigen tijd later kwam Kiab echter op het denkbeeld een lofzang op den Profeet te dichten. Hij bracht die naar Medine, en las hem Eboe-Bekier (later de eerste Khalief) voor. Deze nam hem dadelijk mede naar de moskee waar een groot aantal geloovigen vereenigd waren, en stelde hem aan den Profeet voor. Kiab las nu nogmaals zijn gedicht. In de eerste verzen betreurde hij zijn ongeloof, in de volgende verklaarde hij te gelooven. Bij het laatste vers, het vijftigste, was de Profeet zoo voldaan over het gehoorde, dat hij zich van zijn Mantel ontdeed en dien den berouwvollen dichter omhing.

Het is de Mantel welke in het Paleis van Top-Kapoe in de *Hirka-i-Sjerief-i-Odassi* (Huis van het Heilige Kleed) wordt bewaard in een niet zeer groote zaal, waartoe de ongeloovigen geen toegang hebben. Het reliek bevindt zich in een kastje van onbeschrijfelijken rijkdom, hetwelk weer in een grootere eveneens zeer kostbare kast is geborgen met de *Sandsjek-i-Sjerief* (de Vaan van den Profeet), diens staf, alsmede de sabels, de bogen en de zwaarden van de eerste drie Khaliefen.

Nadat een gebed is uitgesproken, treedt de Khalief — het is in die hoedanigheid dat de Soeverein hier optreedt — het heiligdom binnen, opent de kast, neemt het kostbare reliek — een door ouderdom tamelijk verkleurd groen zijden kleed — er uit, en spreidt dit uit over een soort van tafel, waarna hij het eerbiedig aan voorhooft en lippen brengt.

Onmiddellijk daarop worden Hunne Hoogheden de *Sadrazam* (Groot-Vizier), de *Sjeich-ul-Islam* en de *Daroel-Saädat-ul-Sjerifer Aghassi* (Groot-Eunuch), en verder de Keizerlijke prinsen in tegenwoordigheid van den Khalief tot de vereering van den Mantel toegelaten. Zijne Majesteit trekt zich daarna terug in de nabijgelegen Bagdad-Kiosk om zich daar te verdiepen in de Heilige Schriften, welke daar in een kleine bibliotheek worden bewaard. Na zijn vertrek defileeren alle militairen en burgers tot en met den rang van generaal-majoor en „*Oela* der eerste klasse" voorbij het kleed om het de verschuldigde eer te bewijzen.

De dames van den Harem met de Sultane-Walidee aan het hoofd komen dan aan de beurt; terwijl de Mantel zeven dagen lang blijft uitgestald om aan alle Oelema's der hoofdstad de gelegenheid te geven hem te komen vereeren.

Elk der aanwezigen ontvangt na afloop der plechtigheid een uit de Heilige Steden van den Islam afkomstige kostbare zijden doek, waarop een spreuk uit den Koran is geborduurd; terwijl aan de troepen, opgesteld langs den weg door den Keizerlijken stoet door de stad te nemen, en onder het volk dat zich daar langs en bij het Paleis van Top-Kapoe en in den hof van de moskee der Sultane-Walidee heeft verzameld, overvloedig eetwaren en giften in geld en in kleederen worden rondgedeeld.

MOEKHBIR.

Havenverbetering te Soerabaja.

Zooals bekend is werd in April 1903 aan eene commissie opgedragen, om een onderzoek in te stellen en voorstellen te doen, betreffende de oplossing van het Soerabajasche havenvraagstuk en werden daarin benoemd de twee toenmaals aan het departement werkzame hoofd-ingenieurs, de toenmalige chef der 4de waterstaatsafdeeling, de Inspecteur over de Gouvernements Marine, bebakening, kustverlichting en het loodswezen en de hoofd-inspecteur, chef van de Administratie der In- en Uitvoerrechten en accijnzen. Deze commissie heeft haar taak zeer breed opgevat; zij maakte schetsplannen met ramingen van kosten van eigenlijke zeehavenplannen, van een steigerplan, van aan Straat Soerabaja gelegen prauwhavenplannen, die later tot een diepe zeehaven zouden kunnen worden omgebouwd, van een omvaarplan, waarbij tusschen de Kali Mas en de Pegirian-rivier een verbindingskanaal zou worden gegraven, van plannen tot vergrooting der capaciteit van den bestaanden Boom, en eindelijk van verschillende plannen, waarbij verdieping en verbreeding van de Kali Mas met aanleg van een prauwhaven aan de westzijde daarvan, ter plaatse van de voormalige westerbuitengracht werd bedoeld, al of niet gepaard met verplaatsing van de douane-kantoren naar de nieuwe prauwenhaven. Van al deze plannen, en er waren haast geen andere typen te bedenken, schijnt reeds in 1904 het laatstbedoelde veler instemming te hebben gevonden. Men leest toch in de Memorie van Antwoord van den Minister van Koloniën op het voorloopig verslag over de Indische begrooting voor 1905 (stuk 4 40 bl. 49).

Wat de in overweging genomen verbetering van de haventoestanden te Soerabaja betreft, is den ondergeteekende uit dezer dagen ontvangen stukken bekend, dat in den boezem van de Soerabaja-havencommissie volkomen overeenstemming is verkregen omtrent een globaal op 4¾ millioen gulden begroot plan, ten doel hebbende het verkrijgen van een ruimer en dieper waterverbinding dan de bestaande van de reede tot den nieuwen Grooten Boom, door het verbreeden en verdiepen van de Kali Mas van de reede af tot het voormalig fort Prins Hendrik en het vormen van een ruime ligplaats vóór den nieuwen Grooten Boom aan de westzijde van de Kali Mas. Wanneer nu ook tusschen de betrokken departementschefs overeenstemming daaromtrent zal zijn verkregen, wordt een geheel uitgewerkt en voldoende nauwkeurig begroot vooront werp van dat plan opgemaakt. De voortvarendheid, waarmede de commissie tot dusver werkzaam was, geeft recht om te vertrouwen dat ook daarbij de noodige spoed zal worden betracht.

Op de Indische begrooting voor 1906 waren nog geen fondsen voor deze zaak aangevraagd en naar aanleiding van een verzoek om inlichting hierover in het voorloopig verslag zeide de Minister in de Mem. van Antwoord (stuk 4 42 bl. 53):

Wat verbetering van de haventoestanden te Soerabaja betreft, komt het

den ondergeteekende voor, dat ernstige overweging verdient de uitvoering van het plan, waarop reeds gedoeld werd in de Memorie van Antwoord betreffende de begrooting over het loopende jaar, bestaande in het maken van een ruime prauwenhaven en het oprichten van nieuwe douane-inrichtingen ten westen van de Kali Mas, zoomede het verbreeden en verruimen van laatstbedoeld vaarwater van de reede tot het voormalig fort Prins Hendrik, een plan waarmede de autoriteiten in Indië het algemeen eens zijn en waarbij ook de vertegenwoordigers van handel en scheepvaart zich nagenoeg eenstemmig hebben aangesloten. Credieten zijn daarvoor echter bij deze begrooting nog niet aangevraagd kunnen worden, omdat een voorstel om tot de uitvoering te besluiten, nog niet van den Gouverneur-Generaal is ontvangen, hetgeen wellicht hiermede in verband staat, dat de Indische regeering zich bezig houdt met de vraag, welke bronnen van inkomst te openen zijn ter geheele of gedeeltelijke bestrijding der kosten, welke na aftrek van verschillende baten geraamd zijn op plm. *f* 5,200,000. De Gouverneur-Generaal toch is van oordeel, dat — daar de urgentie der voorgestelde voorzieningen voornamelijk steun vond in *handelsbelangen* en in die van de *prauwvaart*, minder in de belangen van de *groote scheepvaart* — de oplossing niet in de eerste plaats gezocht dient te worden in eene verhooging van de haven- en ankeragegelden der op de reede vertoevende schepen, doch veeleer in eene heffing van de prauwen en kleinere schepen, die van de te verbreeden Kali Mas en van de nieuwe haven gebruik zullen maken. Het kwam den Landvoogd intusschen wenschelijk voor nopens deze financiëele kwestie de meening van belaghebbenden zelve te leeren kennen en daarom droeg hij den resident van Soerabaja op, bijeenkomsten te houden met de kamer van koophandel en nijverheid aldaar de handelsvereeniging, de hoofdagenten en directies der voornaamste scheepvaartmaatschappijen en prauwenveeren en den controleur der in- en uitvoerrechten, ten einde tot eene conclusie te komen omtrent de richting, waarin eene oplossing ten deze gevonden moet worden. De ondergeteekende zal zijnerzijds zooveel mogelijk de vlugge behandeling dezer aangelegenheid bevorderen; hij wenscht toch binnen den kortsten tijd tot een uitvoering van het plan voor de verbetering van de haventoestanden te komen.

Nadat deze officieele mededeelingen het zeer waarschijnlijk maakten dat het tot een prauwhaven bewesten de Kali Mas zou komen, werd inderdaad op onderafd. 98a van de Indische begrooting een som voor het werk uitgetrokken, waarover de Memorie van Toelichting, behoorende bij het op 30 Aug. jl. aan de Tweede Kamer ingediende ontwerp der Indische Begrooting van 1907, het volgende berichtte (stuk 4.10 bl. 20).

Voor de verbetering van de Kali Mas als een eerste en noodzakelijke stap tot verbetering van de haventoestanden te Soerabaja is bij deze begrooting een bedrag van *f* 780,000 uitgetrokken. De Gouverneur-Generaal heeft bij telegram verzocht deze som voor dit doel op de begrooting te brengen, in afwachting van het gereedkomen der uitgewerkte voorstellen betreffende de havenverbetering, waarvan de verbreeding en uitdieping van de Kali Mas een op zichzelf staand deel uitmaakt. De bezwaren die in den afvoertijd der producten van den tegenwoordigen toestand van de Kali Mas worden ondervonden, zijn zoo algemeen bekend en zijn in de laatste jaren zoo toegenomen, dat aan de noodzakelijkheid der voorgenomen werken niet valt te twijfelen. Daarom is het voorgestelde bedrag op de begrooting gebracht, al zal eene breedere toelichting eerst kunnen volgen als de uitgewerkte bescheiden, waar-

van de zeer spoedige ontvangst door den Gouverneur-Generaal in uitzicht is gesteld, zullen zijn ingekomen.

Naar hetgeen wij nader over het veelbesproken plan vernamen, is het de bedoeling de Kali Mas, die thans tot aan het voormalige fort Prins Hendrik ongeveer 40 M. breed is, te brengen op een breedte van 60 M. met een invaartopening van 100 M. Door die rivierverbreeding is het mogelijk de prauwen door middel van stoombarkassen daarlangs op- en af te slepen, hetgeen eene groote bespoediging in het verkeer zal geven. Op het oogenblik vaart men de rivier opgaande eerst aan de oostzijde het bedoelde fort voorbij en komt dan op ongeveer 1 K.M. hooger op, langs een aantal suikerpakhuizen van particulieren, aan het westelijk van de rivier gelegen douane-emplacement, dat zich uitstrekt tot het plein vóór de Roode Brug. Van af het havenkantoor tot aan die brug is de rivier nog voorzien van een bocht en op sommige plaatsen slechts 25 M. breed, zoodat het geen betoog behoeft dat daar een met het toenemend verkeer niet meer te dulden opstopping van vaartuigen ontstaat. Daarbij komt dat de douanegebouwen te klein zijn geworden, dat er geen gelegenheid bestaat om zoogenaamd vrije goederen op te slaan en dat er daardoor een massa koopwaren in de prauwen moeten blijven liggen, die daardoor de beschikbare ruimte nog meer beperken. Voeg daarbij dat alles wat bij den Grooten Boom moet wezen het riviervak langs de suikerpakhuizen passeeren moet, waarop tal van prauwen liggen te laden en te lossen, terwijl ook de handelsprauwen uit zee daarlangs moeten, dan is het zeker een gelukkig denkbeeld om een afzonderlijke prauwhaven te ontwerpen en de Groote Boom daarheen over te brengen. Daartoe is westelijk een haven ontworpen, die ongeveer 1200 M. in het terrein schiet en waarvan de ingang stroomaf gericht, wegens het gemakkelijk bevaren ingeval van bandjirs, de Kali Mas onder een hoek van 60° ontmoet op ongeveer 500 M. benoorden het midden van het voormalige Fort Prins Hendrik. Die zijhaven is over ± 400 M. van de rivier af gerekend 100 M. breed en verwijdt dan tot 200 M. breedte om geheel achterin een eigenaardig bassin te vormen, bestaande uit twee nevens elkander geplaatste noord-zuid gerichte havenkommen van 75 M. breedte, met een landtong van 100 M. er tusschen, waaromheen op zeer doeltreffende wijze de nieuwe douanegebouwen zijn gerangschikt. Men heeft daarbij getracht de plaatsing zoo geconcentreerd mogelijk te maken met het oog op het toezicht, de afstand af te leggen van de hangars naar het karrenterrein en naar de spoorlijnen zoo kort mogelijk te maken, de gelegenheid te openen voor latere uitbreiding en door een zeer doelmatig stel van spoorverbindingen en rangeer-etablissementen de verbinding van de nieuwe haven met het spoorwegnet, de suikerpakhuizen, de vroegere douanegebouwen enz. mogelijk gemaakt. Is de Groote Boom verplaatst, hetgeen wel een groote uitgaaf vordert, doch waarbij de bestaande gebouwen op

een prachtig punt gelegen, als particuliere pakhuizen zeker hun geld wel op zullen brengen, dan behoeven niet alle prauwen in dat nauwe riviergedeelte van het Fort naar de Roode Brug te komen en wordt aan de prauwvaart een watervlak geboden, dat wel drie of vier maal zoo groot schijnt te zijn als het bassin met de invaart van het Marine-Etablissement. De spoorverbinding langs Kali Mas West zal om de nieuwe haven heen loopen en zoowel benoorden als bezuiden daarvan een rangeerterrein krijgen, terwijl voor electrische verlichting en goede toegangen tot de haven is gezorgd. Neemt men in aanmerking dat de groote schepen op de reede van Soerabaja altijd veilig liggen en dat dus uit dien hoofde geen haven voor diepgaande zeeschepen noodig is, dat het snelle laden en lossen zeer goed met prauwen kan gebeuren, als deze geen oponthoud in de rivier ondervinden en dat de kustvaart met prauwen op de aangegeven wijze afdoende geholpen wordt, dan scheen het besproken plan eene zeldzaam gelukkige oplossing, die in het vorige jaar de smeltkroes van bijna alle adviezen scheen te hebben doorloopen.

Niet gering was daarom de verbazing toen in de Memorie van Antwoord, ingezonden bij brief van 2 Nov. 1906 (stuk 4, 47 bl. 74) het volgende werd gezegd:

Nu van den Gouverneur-Generaal de toegezegde nadere gegevens ontvangen zijn, kan de ondergeteekende het volgende mededeelen omtrent de redenen van het voorstel om bij deze begrooting alleen gelden uit te trekken voor de verbetering van de Kali Mas en eenige daarmede samenhangende werken.

Zooals reeds op bl. 53 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor het loopende jaar werd vermeld, had de Indische regeering zich toen in beginsel verklaard vóór de uitvoering van het door de Soerabaja-haven-commissie aanbevolen zoogenaamde schetsplan C3, omvattende het maken van een ruime prauwenhaven en het oprichten van nieuwe douane-inrichtingen ten westen van de Kali Mas, zoomede het verbreeden en verruimen van het vaarwater in de rivier, van de reede tot het voormalig fort Prins Hendrik. De Gouverneur-Generaal was echter van oordeel dat de vermeerdering van uitgaven, die de uitvoering van het plan voor den Lande zou medebrengen, althans gedeeltelijk zou moeten worden gecompenseerd door van handel en prauwvaart te heffen bijdragen en deed te dier zake met de vertegenwoordigers van handel en scheepvaart besprekingen openen.

Bij deze besprekingen nu bleek, dat de belanghebbenden beslist ongenegen waren om, anders dan in zeer beperkte mate, in de zooeven bedoelde uitgaven bij te dragen, daar zij van oordeel waren, dat de prauwenhaven wel aan den handel ten goede zou komen, maar vóór alles gevorderd werd om in de hoogst gebrekkige toestanden, die nu aan den Grooten Boom bestaan, eene niet langer uit te stellen verbetering te brengen; dat derhalve het maken van de prauwenhaven, evenals de daarmede samenhangende rivierverbetering, als eene verplichte uiting van staatszorg was te beschouwen, waarvoor van den localen handel of van de prauwenvaart geen bijzondere bijdragen geheven mochten worden.

Intusschen hadden zich stemmen doen hooren tegen de uitvoering van het plan C3 en daarbij sloot zich aan de tegenwoordige chef der 4de waterstaats-

afdeeling, naar wiens oordeel door de uitvoering van het genoemde plan wel op de meest onbekrompen wijze aan de handelsbelangen *van het oogenblik* zou worden tegemoet gekomen, maar tevens de eischen van de *naaste toekomst* van Soerabaja uit het oog verloren en in hare vervulling geschaad zouden worden. Om aan de bestaande ernstige, vooral uit den toestand van de rivier en van de bestaande douane-inrichtingen voortvloeiende bezwaren van den handel tegemoet te komen, achtte deze deskundige het voldoende, dat werd overgegaan tot verbeteringen op bescheidener schaal, waaronder in de eerste plaats te begrijpen het behoorlijk voorzien van de kaaimuren langs de Kali Mas zóó, dat de diepte daarvóór behouden kan worden en de prauwen daarlangs behoorlijk kunnen aanleggen. Daarnevens bepleitte hij met warmte nadere bestudeering van eene voor de naaste toekomst toch onafwijsbaar noodzakelijke aanlegplaats voor zeeschepen. Ook na uitvoerige gedachtenwisseling met de voorstanders van het prauwhavenplan, heeft de chef van de 4de waterstaatsafdeeling deze zienswijze gehandhaafd.

Intusschen was door de hooger vermelde besprekingen de zaak ook voor de Indische regeering in een ander licht getreden. De ook door haar als noodig erkende verbetering van de rechtenheffing eischte den aanleg van een prauwenhaven niet en kon ook op minder kostbare wijze verkregen worden door verbetering van den toestand aan den bestaanden Grooten Boom en op de Kali Mas, o.a. door over te gaan tot uitdieping van de rivier, uitbreiding van de opslagruimte en steigerlengte en vermeerdering van het aantal loskranen. Te meer verdiende dit aanbeveling, waar blijkens de latere gedachtenwisseling twijfel bestond of door den aanleg van de prauwenhaven wel de gewenschte principiëele verbetering in het handelsverkeer gebracht zou worden en de mogelijkheid dus niet was uitgesloten dat, kwam de haven c.a. tot stand, de voor den aanleg uitgegeven millioenen na eenigen tijd ten deele nutteloos verwerkt geld zouden blijken te zijn.

Om al deze redenen heeft de Gouverneur-Generaal er van afgezien zijne goedkeuring te hechten aan het inmiddels opgemaakt uitgewerkt voorontwerp, dat het voorloopig schetsplan C3 tot grondslag had en waarvan de kosten op rond 6 millioen gulden geraamd waren (waarvan *f* 780,000 te verwerken in 1907) en heeft de landvoogd den directeur der burgerlijke openbare werken opgedragen de mogelijkheid te doen overwegen om, naar de inzichten van den chef der 4de waterstaatsafdeeling, den hoofdingenieur Van Goor, zonder buitensporig hooge kosten, eene principiëele en ook voor de toekomst afdoende verbetering voor Soerabaja tot stand te brengen, door het scheppen van een aanlegplaats voor zeeschepen. Daarbij zal dan tevens rekening te houden zijn met de wenschelijkheid om, indien het aan te schaffen nieuwe dok van groote capaciteit te Soerabaja wordt gestationneerd (zie Memorie van Toelichting bl. 33 en het hierna op bl. 81 vermelde) dit een ligplaats te geven buiten het marine-etablissement aldaar.

Om intusschen het oponthoud dat hiervan het gevolg zal zijn, niet te doen schaden aan de verbetering van de haventoestanden te Soerabaja, wenscht de Gouverneur-Generaal het hiervoren genoemd bedrag van *f* 780,000 op de begrooting voor 1907 gebracht te zien, in afwachting van het gereedkomen der uitgewerkte voorstellen, betreffende de verbetering van de Kali Mas, als een op zich zelf staand deel van de havenverbetering.

Nader is bericht ontvangen dat voor de beoogde verbetering van de Kali Mas en de bestaande douane-inrichtingen als een zelfstandig werk benoodigd is *f* 1,650,000, t.w. *f* 107,750 voor de verbetering van den Grooten Boom door het bijbouwen van een ijzeren hangar van 1440 M². en de aanschaffing van 8 twee-tons kranen met rails; *f* 1,338,500 voor de voorzieningen aan de be-

staande kaaimuren [1]), die thans te ondiep gefundeerd zijn om de daarvoor liggende bank te kunnen opruimen, en voor het uitdiepen der rivier; *f* 20,000 voor de verbetering van den Kleinen Boom, waar, ten behoeve van de uitvarende prauwen aan den mond van de Kali Mas een aanlegsteiger zal worden gemaakt; en *f* 183,750 voor onvoorziene uitgaven. Hiervan zal echter in 1907 slechts verwerkbaar zijn *f* 50,400 voor den bouw van den hangar, *f* 1350 voor een te bouwen ringmuur, *f* 14,000 voor de aanschaffing van twee kranen, en *f* 327,500 voor de kaaimuur vóór de nieuwe hangar en plm. 1700 M. van de overige kaaimuurlengte; in totaal dus een bedrag van rond vier ton. In verband daarmede is, in de deze Memorie vergezellende Nota van Wijziging in het wetsontwerp van Hoofdstuk II der uitgaven, onderafdeeling 98*a* „Verbetering der haventoestanden te Soerabaja", verminderd met *f* 380,000 en alzoo gebracht op *f* 400,000.

Blijkens de *Locomotief* van 8 Dec. jl. gaf deze Ministeriëele mededeeling, toen zij te Soerabaja bekend werd, aanleiding aan den heer Stok, voorzitter van de Handelsvereeniging en Mr. Paets tot Gansoyen, president van de Kamer van Koophandel om op 6 December eene buitengewone algemeene vergadering van de Handelsvereeniging bijeen te roepen. Daarin gaf de voorzitter een overzicht van de geschiedenis der zaak en constateerde dat het plan C[3] door de Handelsvereeniging was genoemd als het beste om in de naaste toekomst in de behoefte van den handel van Soerabaja te kunnen voorzien. De Kamer van Koophandel ging met dit advies geheel mede. Daarop werd langen tijd niets vernomen tot de verschijning van een brief van den heer Gentis, die met een geheel ander plan voor den dag kwam, namelijk vergrooting van de opslagruimte van den Grooten Boom, het versterken van de kaden van de Kali Mas en het uitdiepen van de rivier, zoodat meer ruimte in de Kali Mas komt voor prauwen en het maken van een aanlegsteiger voor uitgaande prauwen aan den Kleinen Boom. Dit stuk werd door den chef van de 4de Wat. Afd. om advies gezonden aan de Handelsvereeniging, welk advies ongunstig luidde; men gaf verre de voorkeur aan het plan C[3].

Mr. Paets tot Gansoyen, president van de Kamer van Koophandel, gaf eenige nadere inlichtingen. In de eerste plaats over eene geheime vergadering door den Resident met belanghebbenden belegd omtrent het denkbeeld der regeering om de handelaren extra te laten betalen voor het tot stand brengen van de havenplannen, welk denkbeeld verworpen werd omdat goede haveninrichtingen een algemeen belang daar stellen. Later hoorde men dat de hoofdingenieur van Goor

[1]) De kaaimuren langs de Kali Mas zijn wegens het dalen van de gewone waterstanden in de rivier, als gevolg van de uitgevoerde kanalisatiewerken, in slechten staat gekomen. De afheiingen daarvóór, die meer dan vroeger boven laagwater uitsteken en toch al niet in goede conditie verkeerden, zullen thans spoedig geheel verrot zijn en de voorgestelde verbetering dier muren is dan ook een zelfstandig werk, dat uitgevoerd moet worden, tot welk haven verbeteringsplan ten slotte ook worde besloten. Zij staat dan ook buiten het havenplan C[3], waarbij op de kosten van deze verbetering (ten bedrage van *f* 1.150.000) niet gerekend is. (Noot v. d. M. v. Antw.)

beslist tegen het havenplan C^3 was en vroeg de Kamer van Koophandel het geheele dossier betreffende de havenplannen ter lezing, dat na eenige correspondentie, onder voorwaarde van geheimhouding, werd toegestaan, omdat anders de Minister van het daarin verhandelde door de dagbladen eerder kennis zou nemen, dan door de Indische Regeering. De bevolen geheimhouding achtte Mr. Paets nu niet meer noodig en hij verhaalde hoe de heer van Goor was voor steiger-aanleg aan de monding van de Kali Mas. Na wederom lang wachtten werd vernomen dat de regeering te Buitenzorg plan C^3 bij het opperbestuur als het beste had aanbevolen. Thans is echter bij een aanvullingsbegrooting dat denkbeeld gewijzigd, zooals zooeven uit de Mem. v. Antw. werd geciteerd en daarbij o. a. ook besloten tot aanschaffing van acht hijschkranen van 2 ton, in plaats van kranen van 20 ton, waaraan de handel dringend behoefte heeft. Wordt dit plan door de Kamer goedgekeurd, dan mag men volgens Mr. Paets verzekerd zijn dat vooreerst niet aan het plan C^3 gedacht zal worden, immers wanneer bijv. tonnen gouds zijn besteed voor de versterking van de kaaimuren van de Kali Mas, dan zal later de regeering natuurlijk niet genegen zijn gelden voor de verbreeding van die rivier toe te staan.

Omdat de handel in de zaak gekend wil worden, stelde de voorzitter spoedshalve voor een telegram te richten aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, luidende:

> Vernamen met leedwezen intrekking Indische regeering voorstellen prauwvaarthaven door technische commissie in overleg Kamer van Koophandel en ons urgent geoordeeld. Nadere plannen werden handel niet medegedeeld. Geven overweging geen definitieve beslissing nieuw plan te nemen zonder nader overleg met handel, scheepvaart hier.
>
> *Handelsvereeniging Soerabaja.*

Men erkende dat deze handeling minder parlementair was, doch de nood drong en daarom besloot de vergadering, door tusschenkomst van den resident, aan den landvoogd een brief te richten, waarin de redenen zouden uiteengezet worden van het zenden van het telegram.

Ten slotte werd nog besloten aan den heer Dinger, agent van de Intern. Cr. en Handelsver. „Rotterdam", die tijdelijk in Holland was, per telegram te verzoeken zijn persoonlijken steun te verleenen.

Of dit telegram, dat na afloop der behandeling van de Indische begrooting, al zeer weinig kon uitwerken, inderdaad bij de Tweede Kamer ontvangen is, blijkt niet. Onder de sedert 6 Dec. bij den aanvang der zittingen door den voorzitter medegedeelde ingediende stukken, troffen wij het niet aan. Wel blijkt uit hetgeen omtrent de vergadering te Soerabaja is medegedeeld, dat eene uitvoerige gedachtenwisseling met de voorstanders van het prauwhavenplan, waarvan de Mem. v.

Antw. spreekt, niet heeft plaats gehad, althans niet met de belanghebbenden uit den handel.

Het betreurenswaardig gemis aan overeenstemming, dat belet om iets voor Soerabaja als haven te doen en waardoor de zaak in hetzelfde stadium dreigt te komen, als waarin zij, blijkens eenige in de *Locomotief* van 12 Dec. j.l. aangehaalde oude courantenberichten, reeds in 1883 verkeerde, is op een afstand niet geheel te verklaren, doch het laat zich denken welke tegenstrijdige belangen hier tegenover elkander staan. Soerabaja, hoe belangrijk het handelsverkeer er ook is, kan niet vergeleken worden met groote transit-havens als Singapore, of met dezulke, die een groot achterland bezitten, als Bombay, Calcutta en dergelijke. Wanneer nu een zestal millioen worden uitgegeven om op de in plan C[3] aangegeven wijze den inwendigen toestand te verbeteren, dan zullen de groote zeebooten daarvan hoogstens in zooverre profiteeren dat de prauwen spoediger en geregelder naar buiten komen, maar het lossen en laden op de overigens veilige reede geschiedt nog steeds langszijde uit zulke vaartuigen met mogelijk oponthoud dat daaraan bij opkomende buien verbonden is.

Nu heeft elk stoomschip en in het bijzonder elk vaartuig tot een geregelde stoomvaartlijn behoorende, er belang bij zoo kort mogelijk ter reede te vertoeven, vooral is dit tegenwoordig het geval wegens de concurrentie van Australische en Japansche booten. Het ideaal is om aan een kaai of hoofd te meeren, daar de lading zoo schielijk mogelijk te lossen; de gereedliggende goederen in te nemen en weer weg te stoomen. Hoe die geloste goederen verwijderd en hoe de in te nemen producten naar die laadplaats vervoerd worden, gaat de vaste stoomvaartlijnen niet aan en wat zulke inrichtingen kosten evenmin, daar men toch geen kaaigelden kan gaan heffen, die eenigszins evenredig zijn aan de te maken kosten van aanleg.

Aanvankelijk meende men dat dit ideaal van zoo spoedig mogelijk lossen en laden verwezenlijkt zou worden door den aanleg van de spoorweghaven, waarvan in de Nov.-afl. 1901 van de *Indische Gids* eene afbeelding is gegeven. Beschouwt men dat plan echter eenigszins nader, dan blijkt dat, ondanks de onevenredig hooge uitgaaf, er alle kans bestaat dat de schepen op de reede zouden blijven en geen gebruik van de haven maken. Het zou te ver voeren om dit in het breede aan te toonen, doch men kan t. a. p. bl. 1311 lezen, dat suiker verreweg het voornaamste export-artikel is, dat dit artikel na aanvoer per spoor nimmer terstond verzonden wordt en dat ook na aanleg van een havenbassin voor zeeschepen opslag in pakhuizen regel zal blijven. Het is tevens aangetoond dat vervoer uit die pakhuizen per prauw of per spoor naar de laadkade, waar het stoomschip ligt, ongeveer even duur zal zijn, terwijl het gebruik van prauwen oneindig meer gemak zal opleveren.

Men komt na deze overwegingen — om nog niet eens van het bezwaarlijk in- en uitvaren van de haven met een snellen stroom langs de monding te spreken — tot het denkbeeld o. a. door Mr. J. W. Ramaer geopperd, om een steiger voor aanleg van zeestoomers te bouwen en daaraan te laden en te lossen in en uit hangars, die met doelmatige spoorverbindingen in gemeenschap staan. Omtrent het steigerplan, dat thans de chef der 4de Waterstaatsafd. op het oog heeft, is niet veel bekend, doch laat zich wel het een en ander gissen. Het zal ergens in de richting ter kust beoosten of bewesten de monding der Kali Mas moeten komen. Aan de oostzijde zijn maar een paar honderd meter beschikbaar tot aan de invaart van het Marine-bassin en zou de steiger dus aan de oostzijde daarvan voortgezet moeten worden, waarbij weinig vast terrein voor pakhuizen is te vinden, evenmin als wanneer men westwaarts wil gaan. Bij de havenplannen-de Jongh werd gerekend op een waterdiepte eerst van 75, later van 80 dM. beneden het laagste water. Daar de hoogste vloedstanden ongeveer 24 dM. daarboven rijzen, heeft men te doen met eene grootste benoodigde waterdiepte van 10.40 M. en als men nu het bovenvlak van den steiger minstens 1.60 M. daar boven legt, dan komt men tot een afstand daarvan tot den zeebodem van 12 M., welke bij den Priok-steiger aan het Oosterboord slechts 9.50 M. is. Bovendien kan, met de zware lasten, die bij laden en lossen van massale goederen op den steiger verwacht moeten worden, niet van de tuitelige gewone schroefpalen gebruik gemaakt worden en zal men dus tot eene veel zwaardere constructie met ingeschroefde holle cylinders, gemetselde putten of iets dergelijks moeten overgaan. Dit zal voor een steiger, die, wil hij iets beteekenen, toch wel een kilometer lang mag zijn, zeer duur worden. Bovendien liggen de schepen er aan gemeerd soms in een vliegenden stroom en zal het dus hoogst bezwaarlijk zijn om in die positie uit prauwen te laden. Men is dus geheel aangewezen op laden en lossen op waggons en het plan vordert den aanleg van een geheel etablissement met spoorverbindingen van gouvernements en particuliere pakhuizen, in elk geval te bouwen op zeer slechten grond (men denke aan de gebouwen van het marine-etablissement) en waardoor de bestaande inrichtingen in de benedenstad waardeloos worden.

De groote stoomvaartmaatschappijen zullen, als ettelijke millioenen aan deze verbetering besteed zijn, daarbij winnen dat de booten iets spoediger bediend worden, doch dit voordeel is voor de vrachtbooten, de zoogenaamde „general traders", die de suiker afhalen, al van minder belang en zeker te duur gekocht met de bedoelde groote uitgaven en de nadeelen voor de plaatselijke exporteurs en importeurs. Het is niet te verwonderen dat vertegenwoordigers van reederijen, stoomvaart-agenten, gezagvoerders en anderen redeneeren: wat kunnen ons die pakhuizen en prauwen schelen, als wij maar spoedig geholpen zijn en als deze

personen het oor van den gezaghebbenden deskundige hebben, slaat de balans naar het steigerplan over, waarbij het zaak is om vooral breed uit te meten wat Soerabaja als handelshaven in de toekomst wel worden zal, omdat men wel voelt dat, als eenmaal 6 millioen voor plan C^3 zijn besteed, de koorden van de beurs niet zoo spoedig weer losgemaakt zullen worden.

Doch gesteld dat nu de eigenlijke scheepvaart de overwinning behaalt, dan wordt er feitelijk niets gedaan om aan de toestanden, die nu al jaren onhoudbaar zijn, tegemoet te komen. De rivier wordt *niet* verbreed en de Groote Boom *blijft* op een plaats, die opstopping in de rivier onvermijdelijk maakt en waar de gelegenheid tot uitbreiding zeer bezwaarlijk is. Daar komt nog iets bij, dat officieel moeilijk kan worden toegegeven, doch feitelijk moet bestaan. Door die verwarring en drukte, welke aan den Grooten Boom heerschen, die vlak bij de Arabische kamp ligt, wordt er verbazend gesmokkeld. Wij hoorden eene schatting dat, als aan die smokkelarij paal en perk gesteld kan worden, de geheven rechten zeker 15 pCt. 's jaars meer zouden bedragen. Bij het wel doordachte plan C^4 is de contrôle op de prauwen met zoo gering mogelijke uitbreiding van het douane-personeel, gemakkelijk en eene toeneming der inkomsten uit dien hoofde zeer waarschijnlijk een niet te versmaden bate. Daar intusschen ook titularis van de in- en uitvoerrechten verwisseld is, kan het zijn dat de nieuwe opgetredene door minder ervaring voor dit smokkelargument ook minder voelt.

Men wil thans ongeveer $1^1/_4$ millioen gaan besteden aan de kaaimuren langs de Kali Mas, die in niet te besten staat zouden verkeeren, doch het schijnt dat men daarmede hoofdzakelijk beoogt de gelegenheid om de rivier tot vlak bij die muren te kunnen uitdiepen en daardoor meer losplaats te geven.

Nu is het de vraag of dat aanleggen over de geheel lengte van de rivier van eenig nut is. Alleen waar zich pakhuizen bevinden kan men er dit van verwachten en overigens wordt de vaart, daar de door barkassen getrokken sleeptreinen van prauwen toch onmogelijk blijven, in de smalle rivier er lang niet zooveel door gebaat als door de verbreeding tot 60 M. die plan C^3 beoogst, met de welkome afleiding der prauwenvaart naar de prauwhaven. Als er eenmaal nieuwe kaaimuren zijn, zal aan die verbreeding niet meer te denken vallen. Het is voorts de vraag of die diepte, welke langs de muren kunstmatig wordt aangebracht, blijvend zal zijn. Moet men in die nauwe rivier steeds baggeren dan is het leed niet te overzien. Zooals de muren thans schijnen te zijn met een grondberm onder water er voor, terwijl een vaargeul van voldoende diepte in het midden wordt aangetroffen, is de toestand niet zoo onvoldoende, dat het verantwoord is $1^1/_4$ millioen voor dieper gefundeerde kaaimuren uit te geven, die, als er zoo dicht onder gebaggerd wordt, steeds aan gevaar van ontgronding bloot staan. Het

is zeer eigenaardig dat over het algemeen de diepte in de Kali Mas na den aanleg der stuwen te Goebeng en Goenoeng Sari vergroot is, hetgeen aanvankelijk niet werd verwacht. Het schijnt dat de benedenrivier vooral aanslibde als de afvoer van boven gering was, dat de slib als het ware geleidelijk omlaag zakte of schoof en dat is, na den aanleg der stuwen, die dan bijna gesloten zijn, niet meer mogelijk; de slib wordt boven deze opgehouden. De werking van eb en vloed houdt de benedenrivier vrij wel op diepte en alleen bij de invaart moet wat gebaggerd worden. Als nu de geul, die op natuurlijke wijze in de Kali Mas onderhouden wordt, maar in het midden blijft, kan men het toch waarlijk met die muren nog wel wat aanzien en zou men zeggen dat een van de eerste zaken waarvoor het bedoelde aanzienlijke bedrag beter te besteden is, de aanleg zou zijn der verbreeding der Kali Mas van af de monding tot de invaart van de toekomstige prauwhaven. Men zou daarna een aanvang met het graven van die haven kunnen maken en, als deze een eind op streek is, met de nieuwe douane-gebouwen kunnen beginnen, waarbij gezorgd moet worden de zoo waardevolle bestaande gebouwen niet voor een appel en een ei weg te doen.

De geheele uitvoering van plan C^3 staat een aanleg van een zeesteiger niet in den weg, doch, wil men inderdaad iets voor Soerabaja doen, dan moeten de meest urgente bezwaren het eerst worden opgelost en die zijn in volgorde: overkropte prauwvaart in de Kali Mas, onvoldoende douane gelegenheid en gevaar voor smokkelen. Overweegt men daarbij dat snellere prauwgemeenschap met de reede, door gebruik van stoombarkassen om te slepen, de prauwvrachten aanzienlijk zal doen dalen en dat het oponthoud van de stoomschepen er tevens belangrijk door verminderen zal, dat voorts het direct lossen van schepen in spoorwagens en van spoorwagens in schepen voor de te Soerabaja te behandelen goederen en speciaal voor de suiker een onpractische illusie is, dan kan men niet anders dan betreuren, dat er nu niet iemand is, bijv. de tegenwoordige directeur der B. O. W., voormalig lid van de genoemde commissie, die zich boven al dat onderling geredekavel van tegenstrijdige belangen weet te verheffen en als voornaamste en meest bevoegde deskundige zegt: eerst het meest urgente en dat is plan C^3.

Dit plan is niet goedkoop, doch de kosten over eenige jaren verdeeld, vormen geen onoverkomelijk bedrag en nu de Indische begrooting tijdelijk profiteert van buitengewone inkomsten door de hooge tinprijzen, is het oogenblik daar om voor een stad als Soerabaja eens op een onbekrompen wijze in de behoefte te voorzien en iets goeds tot stand te brengen, want tegen de doelmatigheid van het plan hebben zich blijkbaar geen stemmen verheven, alleen tegen de opportuniteit.

J. E. d. M.

Het Banka-verslag van den Hoofdinspecteur A. A. de Jongh.

Terwijl in onze laatste Oct.-afl. op bl. 1575 reeds melding is gemaakt van het „Verslag omtrent eenige aangelegenheden betreffende de tinwinning op Banka", uitgebracht door den Hoofdinspecteur der Opiumregie A. A. de Jongh, geeft het bezit van dit geschrift zelf, dat slechts in een beperkt aantal exemplaren te Batavia gedrukt werd, gelegenheid om er eenigszins uitvoeriger op terug te komen. Behalve het door dien hoofdambtenaar bij zijne zeer geheime missive van 8 Januari 1906 nº. 1121/G uitgebracht verslag met bijlagen, bevat het onderhavige boekdeel ook een extract uit het door den wd. Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid ter zake in April d.a.v. uitgebracht advies met twee bijlagen en een afschrift van het besluit, waarbij op de gedane voorstellen is beschikt. In het advies van Mr. J. G. Pott is met noten verwezen naar de getroffen maatregelen en de genomen beschikkingen. Hieronder zullen deze verwijzingen bij het overzicht van het verslag vermeld worden.

I. Werving. In het werfjaar 1902—'03, waarvoor de werfpremie bij besluit van 20 Mei 1902 nº. 4, voor per stoomboot aangebrachte werklieden was vastgesteld op $ 80, werden niet minder dan 4091 koelies voor den mijnarbeid op Banka aangevoerd. In verband met die groote toestrooming werd de premie het volgende jaar tot $ 70 verlaagd. Vermoedelijk als gevolg daarvan daalde de aanvoer tot 873 en hoewel die premie sedert weder tot $ 80 is teruggebracht, was de aanvoer daarna slechts 893.

Uit bijlage 1 van het verslag zijn de volgende resultaten der werving ontleend:

Werfjaar (van 1 Mei tot en met 30 April.)	Aantal aangevraagd.	Aantal aangenomen					Aantal te Muntok afgekeurd.	Aanmerkingen.
		Direct per wangkang.	Direct per stoomschip.	Kakka's en Hokio's [1]) via Singapore.	Contractanten van Singapore.	Totaal.		
1900/01	3000	846	—	—	—	840	218	
1901/02	4000	1011	1076	—	—	2087	452	
1902/03	4092	982	3033	76	—	4091	826	
1903/04	4000	181	686	6	—	873	482	
1904/05	6000	72	676	27	118	893	264	Van 1 Mei t. en m. 31 Dec. 1905.
1905/06	7000	—	—	413	834	1247	?	

Als een der oorzaken, waardoor de werving via Singapore in den laatsten tijd weinig resultaat had, werd door den Luitenant der Chineezen, Lim A

[1]) Hakka's en Hokio's zijn Chineesche stammen.

P a t, die thans de voornaamste koelieleverancier is, de uitsluiting der Cantonneezen genoemd, welke stam in geen der op de werving betrekking hebbende Gouvernements-besluiten is vermeld. Bij informatie bleek dat een tiental jaren geleden ongeveer 500 Cantonneesche nieuwelingen, die in het district Pangkal Pinang werden tewerk gesteld, daar nog al last hadden veroorzaakt, terwijl men tevens, doch zooals den verslaggever persoonlijk bleek, ten onrechte, meende dat niemand op Banka hun taal verstond

Daar de heer de Jongh van vroeger de herinnering had dat een groot aantal Loei-Tjioe-Chineezen, die aanvankelijk ook nog al onhandelbaar waren, zich al spoedig in hunne nieuwe omgeving geschikt hebben en sedert als mijnwerkers een goeden naam bezitten, en verder omdat de Consul-Generaal te Singapore, per draad om inlichting gevraagd, omtrent in 1904 aldaar aangebrachte ruim 50,000 Cantonneezen, gunstige berichten gaf, besloot de Resident op het advies van eerstgenoemde aan Lim A Pat de levering van ten hoogste 1000 Cantonneezen op te dragen. Deze vertrok naar Singapore en kwam reeds eenige dagen terug met de mededeeling, dat hij met twee der voornaamste koeliemakelaars een contract had gesloten voor de levering binnen 6 maanden van 2000 Chineesche nieuwelingen. De resultaten waren aanvankelijk zeer bevredigend en als die toestand aanhoudt zal binnen betrekkelijk korten tijd in het tekort zijn voorzien. Hieromtrent bestaat echter niet de minste zekerheid en Lim A Pat raadde aan de premie met $ 5 te verhoogen, daar hij anders vreesde dat de strenge geneeskundige keuring, die wel voor Banka, maar niet voor de Federated Malay States geëischt wordt, de koeliewervers met het oog op schade zou afschrikken. Aan deze risico stonden namelijk de wervers vroeger niet bloot, toen de afgekeurde sinhaks [1]) tegen verminderde premie door de eigenaars van pepertuinen werden aangenomen. Toen in het begin van 1905 in verschillende districten van Banka onrust heerschte en men onderstelde, dat de kwaadwilligen grootendeels uit de pepertuinen voortkwamen, werden op last van den Resident geen afgekeurde nieuwelingen meer toegelaten, terwijl ook voor den aanleg van pepertuinen geen nieuwe vergunningen werden afgegeven.

Sedert is intusschen een betere toestand ingetreden, nu alle in de pepertuinen gebezigde werklieden geregistreerd zijn en middels patrouilles streng toezicht op hen wordt gehouden. Het blijkt dat na ter zake gevoerde besprekingen het bezwaar tegen nieuwe pepertuinen werd losgelaten, mits geen terreinen werden uitgegeven te dicht bij de mijnstreken, de kusten of de bevaarbare rivieren. De pepercultuur is een ruime bron van inkomsten voor een groot deel der bevolking, terwijl vele mijnbouwondernemers, zonder de winsten uit die cultuur verkregen, niet in staat zouden zijn de tinwinning langer vol te houden. In de verre toekomst, wanneer Banka zal zijn uitgemijnd, zal de pepercultuur een belangrijk middel van bestaan voor de bevolking kunnen blijven.

Terugkomende op de moeilijkheden, die zich bij de koeliewerving kunnen voordoen, wordt de aandacht gevestigd op de ervaringen, opgedaan door den Ambtenaar voor Chineesche Zaken Van de Stadt bij zijne zending naar China om maatregelen te treffen voor een geregelden toevoer van werkkrachten. De hooge eischen, door de autoriteiten daar te lande gesteld, moeten volgens den rapporteur voor goed doen afzien van verdere pogingen tot werving langs den officieelen weg. Men is dus aangewezen op koeliemakelaars, die het liefst zaken doen met hem, die het meeste betaalt. Volgens inlichtingen van den Resident van Sumatra's Oostkust bedraagt de werfpremie voor Deli $ 77 à

[1]) Nieuwelingen.

$ 107, gemiddeld $ 92, dus $ 12 meer dan op Banka. Op grond daarvan behoeven de Deli-planters niet beangst te zijn voor concurrentie van het gouvernement en werd dan ook het voorstel gedaan om op Banka de werfpremie met $ 10 te verhoogen [1]). Daar elke mijnwerker jaarlijks 12 pikol tin produceert, zou deze verhooging voor 2000 koelies als gemiddelde jaarlijksche aanvulling ruimschoots vergoed worden, wanneer men bijv. zooals onlangs zonder deze per jaar maar 800 man bekomen kan.

Een ander gevolg van de bemoeienis der Chineesche ambtenaren met de werving is waarschijnlijk het niet meer komen der wangkangs, hoewel het ook niet onmogelijk is, dat de mindere betaling voor enkele soorten van met die vaartuigen aangevoerde nieuwelingen, aan de werving langs dezen weg een einde heeft gemaakt. Intusschen wordt het wenschelijk geacht de premie voor allen gelijk te maken.

Wat de rechtstreeksche oorzaak is dat de werving sedert 1903 zoo plotseling is achteruit gegaan, ligt in het duister. De behoefte aan Chineesch werkvolk voor Zuid-Afrika en voor spoorweg-aanleg in Zuid-China kan buiten beschouwing blijven, omdat het eerstbedoelde uit Noord-China wordt betrokken en voor de groote spoorlijnen, die buiten onze werfdistricten vallen, ongetwijfeld volk uit de onmiddellijke nabijheid wordt gebezigd. Alleen bij den spoorwegaanleg in Fransch Indo-China wordt gedeeltelijk gewerkt met menschen uit de nabij gelegen districten van Zuid-China, waaruit ook wel koelies naar Ned.-Indië komen.

Onder den invloed van de hoogere tinprijzen der laatste jaren, is aan de tinontginning in de Federated Malay States een belangrijke uitbreiding gegeven, en aangezien daar, evenals op Banka, uitsluitend koelies uit Zuid-China worden gebruikt, is het zeer waarschijnlijk, dat die uitbreiding nadeelig heeft gewerkt op de Banka-werving, te meer daar het van algemeene bekendheid is, dat daar minder hard gewerkt wordt, en de koelies het er door wajangspel, goedkoop opium en de aanwezigheid van vrouwen aangenamer hebben dan op Banka.

In hoever de vrees voor beri-beri, die op Banka vaak epidemisch voorkomt, oorzaak voor den minderen toevloed was, valt moeilijk na te gaan, wegens gemis aan gegevens omtrent die ziekte in andere streken, waar op groote schaal met Chineesche koelies wordt gewerkt. Intusschen kunnen geëvacueerde lijders in China aan Banka een minder goeden naam hebben bezorgd. Anderen achten de werktaken te zwaar of het te Singapore blijven hangen van terugkeerende koelies een der oorzaken, terwijl als zoodanig ook de geheime genootschappen genoemd worden.

Vermoedelijk zijn het verschillende omstandigheden, die hebben samengewerkt en om met andere streken te kunnen concurreeren, worden verhooging van de werfpremie en het nemen van maatregelen ter verbetering van de financieele en sociale positie der werklieden noodig geacht. Vroegere voorstellen voor dit laatste werden door het Mijnwezen onnoodig geacht, doch thans is, volgens het rapport, genoeg geadviseerd en komt het den steller voor dat eindelijk iets gedaan moet worden om het lot der mijnwerkers te verbeteren en hen zoodoende tot langer verblijf op Banka te bewegen.

II. Voeding. Hoewel naar het algemeen gevoelen in de laatste jaren verbetering is gekomen in de voeding der mijnwerkers, is het noodig op dien weg verder te gaan. De hoogere kosten zullen ongetwijfeld teruggevonden

[1]) Deze verhooging van de werfpremie, zoo noodig van $ 80 op $ 90, is door den Minister bij de begrooting voor 1907 overgenomen (zie blz. 24 M. v. T.) en de vereischte machtiging is verleend.

worden in mindere uitgaven voor hospitaalverpleging, evacuatie, afkeuring en terugzending en in besparing op werfkosten.

Er wordt een rapport overgelegd van den sedert afgetreden Geneesheer bij de Tinwinning N. Cnopius, die de tegenwoordige voeding ten eenenmale onvoldoende acht. Volgens diens aanteekeningen ontving ieder mijnwerker daags $\frac{11}{16}$ katti versche visch, of eene daarmede overeenkomende hoeveelheid gedroogde, waarvan $\frac{3}{16}$ katti als afval is te beschouwen en dus 300 gram overblijft, bevattende 12 pCt. eiwit en 6 pCt. koolhydraten. Daarbij gevoegd $1\frac{3}{4}$ katti rijst of 1050 gram, met $6\frac{1}{2}$ pCt. eiwit en 79 pCt. koolhydraten, verkrijgt men in het geheel $104\frac{1}{2}$ gram eiwit en $841\frac{1}{2}$ gram koolhydraten als ongeveer dagelijksch rantsoen. Volgens deskundigen wordt de benoodigde hoeveelheid eiwit echter op 130 à 155 gram berekend, het laatste voor een hard werkend man, en de verhouding tusschen de hoeveelheid eiwitten en koolhydraten op 1 tot $3\frac{1}{2}$ à $4\frac{1}{2}$ gesteld, hetgeen doet zien dat zoowel hoeveelheid als verhouding ongunstig zijn. In overleg met den Dokter zijn door den Sectie-Ingenieur Neeb de kosten van eene verbeterde voeding berekend op plm. 50 cts. per dag en per hoofd.

Volgens becijferingen van genoemden Ingenieur variëeren de kosten in drie willekeurig gekozen mijnen in het district Pangkal Pinang voor gewone voeding van 27.8 cent tot 29.5 cent daags, en is het gemiddelde bedrag 28.6 cent, terwijl voor feestvoeding bovendien per jaar en per hoofd respectievelijk *f* 37.79, *f* 36.59 en *f* 25.35 werd betaald. De onkosten voor de huishouding, welke gewoonlijk bij de voeding worden gerekend, bedragen in deze drie mijnen per hoofd en per dag respectievelijk 3.83 cent, 3.29 cent en 2.6 cent. De gezamenlijke kosten wisselen dus af van 39.2 tot 42 cent, dat is gemiddeld 40.9 cent, of ruim 9 cent minder dan het bovengenoemde noodig geachte bedrag.

Al wil het den steller van het rapport voorkomen, dat niet aan alle door den genoemden geneesheer gestelde eischen behoeft te worden tegemoet gekomen, zoo behoort z. i. toch aan de mijnwerkers, die dagelijks zwaren arbeid hebben te verrichten, eene behoorlijke hoeveelheid visch en groenten te worden verstrekt.

In het als bijlage van het rapport opgenomen model werkcontract A (goedgekeurd bij besl. van den Resident van Banka van 19 Juli 1905 n°. 139) wordt in art. 5 bepaald dat er drie maaltijden per dag worden verstrekt, bestaande uit „rijst naar genoegen, benevens versche, gezouten of gedroogde visch en groenten naar plaatselijke gewoonte"; de hoeveelheid visch en groenten is dus niet voorgeschreven, waarvan het gevolg is, dat de voeding overal verschilt en, bij de beoordeeling der vraag of het mijnhoofd al dan niet wegens contractbreuk is te straffen, elke vaste basis ontbreekt.

Om hierin te voorzien, werd voorgesteld om in de werkcontracten op te nemen, dat dagelijks verstrekt zullen worden rijst naar genoegen, benevens $\frac{1}{4}$ K.G. versche of gezouten visch, dan wel $\frac{1}{10}$ K.G. gedroogde visch, $\frac{1}{4}$ K.G. groenten, 0.04 K.G. varkensvet en 0.12 K.G. katjang-idjoe (groene erwten) en op de feestdagen, in plaats van visch, varkensvleesch en bovendien arak [1]). Volgens eene berekening van den Sectie-Ingenieur Koomans zullen de kosten van eene zoodanige dagelijksche voeding, ongerekend de voorschotten voor rijst, zout en olie, per hoofd en per jaar ongeveer *f* 35 bedragen; met inbegrip daarvan en van de kosten voor de huishouding is per jaar *f* 118.77 of per dag 33 cent noodig, dat is 4.4 cent per dag en per man meer dan het gemiddeld bedrag, thans in Pangkal Pinang besteed.

[1]) In dien zin is sedert conform met een paar ampliatiën beslist bij Gouvern. besluit van 28 Juni 1906 No. 11 art. 2 sub c.

Wat de qualiteit der voedingsmiddelen betreft, bleek dat er dikwijls en niet ten onrechte over de visch werd geklaagd; de hoeveelheid verstrekte groente kwam onvoldoende voor, doch de ingenieurs waren van oordeel: „dat vermeerdering dier hoeveelheid onnoodig was, daar de koelies van hetgeen hun thans verstrekt wordt, reeds dikwijls overlaten, omdat de groenten van inferieure soort zijn, en niet bijzonder in den smaak vallen".

Omtrent het hoofdvoedsel, de rijst, werd bevonden dat vooral de qualiteit der voorraden van de Gouvernements verstrekkingen, die alle vóór of medio 1905 waren aangebracht te wenschen overliet. „Waar in de pakhuizen der mijnen zoowel plaatselijk ingekochte, zoogenaamde conversie-rijst, als Gouvernements-rijst naast elkander lagen, was het zelfs voor een leek te zien, dat de laatste steeds minder goed was, dan de eerste".

„Overal werden klachten omtrent de rijst vernomen, en ik heb er mij", zoo vervolgt de verslaggever, „in de pakhuizen van overtuigd, dat de Gouvernements-rijst voor een groot deel door boeboek was aangetast, en veel vlindertjes, wormen, torren en ander ongedierte bevatte. Tal van zakken waren uit elkander gevallen en vertoonden aan den binnenkant een dikke korst van aan elkander geplakte, half vergane rijst. Wel wordt de rijst, die al te veel onreinheden en boeboek bevat, middels wannen zooveel mogelijk gezuiverd, en krijgt ze daardoor een oogelijker aanzien, maar door die bewerking wordt de qualiteit niet beter, daar de kiemen niet verwijderd worden. Het gewichtsverlies, door het wannen veroorzaakt, bedroeg vaak 20 à 30 pCt. en in een enkel geval zelfs 50 pCt. Zelf constateerde ik in een der mijnen, dat de daar juist gekookte Gouvernements-rijst een zure lucht verspreidde. De Sectie-Ingenieur Neeb bracht mij een monster rijst, dat hij van een boorwerkman had ontvangen met de mededeeling, dat deze zijn ontslag vroeg, liever dan zulke rijst te moeten eten. Het monster, dat groote wormen bevatte, en ook overigens bepaald slecht was, heb ik onderhands afgegeven aan den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, met wien ik de klachten voorloopig besproken heb. Dit geval staat volstrekt niet op zich zelf; hier en daar werd mij zelfs medegedeeld, dat de Gouvernementsrijst als veevoeder niet voldeed, en ook van te inferieure qualiteit was om er arak van te maken".

De oorzaak wordt voor een deel toegeschreven aan het te lang liggen in de pakhuizen. Bovendien is de qualiteit volgens het algemeen oordeel beneden het middelmatige. Wat betreft de op gezag van den sedert afgetreden Resident van Banka in het rapport gedane mededeeling over het geen effect hebben van klachten ter zake op bevindingsstaten, later is gebleken dat het Dept. van O. E. en N. hieraan weinig of geen schuld had, omdat de bewuste klachten, zeer sporadisch geuit op bevindingsstaten, reeds eenige jaren oud en sedert niet herhaald waren.

Naar aanleiding van de hier gedeeltelijk verkort weergegeven bevindingen, werd voorgesteld: „den aanvoer van rijst zoodanig te regelen dat de tijd van opbewaring op Banka zoo kort mogelijk zij". En verder: „de rijst bestemd voor de mijnen in het district Soengei Liat, evenals die voor de andere districten, 4 maal 's jaars te doen aanvoeren, die voor zooveel noodig te Merawang te doen lossen en van daar, voor zoover zulks tot besparing van transportkosten kan leiden, rechtstreeks naar de mijnen te vervoeren; dan wel: den Resident van Banka uit te noodigen na te gaan in hoeverre het wenschelijk en mogelijk is door plaatselijken aankoop van rijst in de behoefte voor het district Soengei Liat te voorzien". De beide eerste punten zijn sedert conform geregeld, doch de plaatselijke aankoop is door den Directeur van O. E. en N. ontraden.

III. De gezondheidstoestand laat, in aanmerking genomen den zwaren arbeid, die door de mijnarbeiders wordt verricht, thans weinig te wenschen over; het aantal zieken over de maand October bedroeg gemiddeld ongeveer 5 pCt. van de sterkte, en in het district Toboali niet meer dan 3 pCt., waarvan overal de kleinste helft lijdende was aan grootendeels onbeteekenende beenwonden; beri-beri kwam slechts in onbeduidende mate voor.

Op grond van in de gevangenis te Muntok ten aanzien van deze ziekte verkregen zeer gunstige resultaten met de verstrekking van versch ontbolsterde rijst, zal daarmede een proef worden genomen in een der mijnen van het district Pangkal Pinang.

Van verschillende zijden werd er op gewezen dat de koelies hun gezondheid benadeelen door het niet voldoende in acht nemen der rusturen, wat op die wijze indirect ten nadeele van het Gouvernement komt. Die rusturen zullen thans worden voorgeschreven. De werkuren voor taakwerk zullen zijn $5\frac{1}{2}$—$6\frac{1}{2}$, 7—9 en $9\frac{1}{4}$—11 uur voormiddags en 12—$1\frac{1}{2}$, $1\frac{3}{4}$—4 uur namiddags of zooveel eerder als de taak is afgewerkt; het werken gedurende daartusschen vallende rusttijden zal dan verboden worden. Verder wordt de wenschelijkheid uitgesproken dat de koelies er toe gebracht werden de vier rustdagen per maand gelijkmatig over deze te verdeelen, zooals reeds in het district Muntok geschiedt.

IV. Uitbuiting der werklieden. Hoewel in de laatste jaren ten deze reeds veel verandering ten goede is gekomen, staat de koelie nog steeds bloot aan uitbuiting van de zijde der kongsie of van den ondernemer en van de leden der mijnhuishouding. Behalve aan winstbejag is dit gedeeltelijk te wijten aan de omstandigheid dat de eerstgenoemden in de meeste gevallen niet kunnen bestaan zonder de winsten uit de winkelnering, de arakstokerij en het uitleenen van geld. Het tarief der winkelnering is thans gewoonlijk 25 pCt. hooger dan op de naburige districtshoofdplaatsen, dus niet abnormaal hoog meer. Vooral voor de plaatsen waarheen de transportkosten gering zijn, is de winst ruim voldoende, nu alle risico zoo goed als uitgesloten is door de bepaling dat geen hooger crediet mag worden verleend dan 80 pCt. van het verdiende loon.

Bovendien krijgen de koelies tegenwoordig 10 cent per dagtaak contant uitbetaald, om ook elders inkoopen te kunnen doen. Toch zullen er nog steeds enkele mijnwerkers gevonden worden, voor wie een bedrag van plm. *f* 4 's maands, nl. plm. *f* 3 contant loon en *f* 1 premie voor ijver, voor hunne loopende uitgaven onvoldoende is en die voortgaan in de mijntoko op crediet te koopen of geld van de kongsie of de huishouding te leenen. Voor hen is het noodig dat de prijzen billijk blijven. Aan een voorschrift van den Directeur van O. E. en N. dat geen hoogere rente dan van 20 pCt. geëischt mag worden en dat later meer dwingend is gemaakt, werd niet overal de hand gehouden. In Toboali werd nog 50 pCt. gevorderd, vermoedelijk omdat zulks niet uitdrukkelijk in eene circulaire van den Resident verboden was, en de kongsie het percentage bepaalt. Ook kwam het nog wel voor dat, in weerwil van de waakzaamheid der ambtenaren van het Mijnwezen bij de laatste afrekening particulier verschuldigde bedragen aan de koelies ontnomen werden door de mijnhoofden of hun trawanten. Over het algemeen bleek dat waar alle koelies een jaar met schuld beginnen, wegens ontvangen premies of aandeel in de werfkosten, zij in de maand November meerendeels een grooter of kleiner tegoed hebben, hetgeen zeker als een gunstig verschijnsel is aan te merken. Of zij buitenaf nog geld schuldig waren, viel niet na te gaan, doch wanneer ook in het vervolg gewaakt wordt tegen het inhouden van

particuliere schulden bij de afrekening, zullen de geldschieters wel voorzichtiger worden met het verleenen van crediet.

V. Taakwerk. Tusschen den Resident en enkele bestuursambtenaren aan den eenen kant, en de technische ambtenaren van het Mijnwezen aan den anderen kant, bestaat een sterk meeningsverschil over de vraag, of het taakwerk al dan niet te zwaar is. In verschillende mijnen, waar men op de komst van den verslaggever niet was voorbereid, deed deze in tegenwoordigheid der betrokken ambtenaren eenige taken opmeten. Naar rato van hetgeen daar toen reeds was afgewerkt, kon het meerendeel der werklieden 's namiddags tusschen 2 en 3 uur daarmede gereed zijn. In aanmerking genomen, dat bij het werken op taak zoo hard mogelijk gewerkt en zoo min mogelijk rust genomen wordt en de werktijd toch gemiddeld 8 uur bedraagt, kan deze arbeid zeker niet licht genoemd worden. Door den Eerstaanwezend Mijningenieur werd erkend dat de taken niet hooger opgevoerd kunnen worden; z. i. zou juist het goede standpunt bereikt zijn. Zeer zeker te zwaar waren de taken, die in mijn 7 van het district Soengei Liat werden gecontroleerd, waar een ploeg per man 7.2 M³. zwarten grond met kwartsklei had los te werken, in draagmanden over te brengen en te vervoeren naar een punt dat 1 M. hooger lag op 40 M. afstand. Van de 5 man waren twee aan het loshakken en de drie anderen aan het vervoeren, elk met 2 draagmanden, bevattende te zamen 36 d.M³. aarde, wegende gevuld 125 en ledig 5 katti. Daar zij $5 \times 7.2 = 36$ M³. hadden te verzetten, moesten de beide gevulde manden 1000-maal weggedragen worden, hetgeen berekend wordt gelijk te staan met het vervoer van 44 K.G. over ongeveer 27 kilometer, ongerekend den opvoer 1 M. hoog en het loopen langs een modderigen weg en over glibberige planken. Een tweede taak bleek nog 3 pCt. zwaarder. Men schreef dit daaraan toe, dat men zich bij het uitzetten der taken in den ondergrond had vergist, doch dan had het mijnhoofd die fout in den loop van den dag behooren te herstellen, ten einde de arbeiders, die nu respectievelijk tot 6¼ en 8¼ uur 's avonds moesten doorwerken, op een redelijk uur gereed te doen zijn.

Behalve deze gegevens werden nog tal van andere uit de werkboekjes der Contrôle-Opzieners verzameld en ter hand gesteld aan den Directeur der B. O. W., die in een ter zake overgelegd advies tot het besluit komt dat de op Banka gegeven taken gemiddeld meer dan het dubbele zijn van die, welke bij groote waterstaatswerken van geroutineerde Javaansche koelies gevorderd worden [1]). In verband daarmede wordt door den verslaggever ondersteld, dat eenige verlaging daarvan wellicht ook een gunstigen invloed op het aanbod van Chineesche werkkrachten kan uitoefenen. Ook omtrent de afrekening van

---

1) In zijn schrijven van 5 Jan. 1906 als bijl. 21 bij het rapport overgelegd, deelt de Directeur Melchior mede dat bij uitvoering door den Waterstaat van groote aardewerken de hoeveelheid grond die per man en per dag kan worden verzet berekend wordt uit de formule: $Q = \frac{375}{t + p\ (l + 15\ h)}$, waarin t het aantal minuten noodig om 1 M³. grond los te maken en in de mandjes te laden zonder eenig vervoer; p de volumeverhouding van den oorspronkelijken en den losgemaakten grond; l de vervoersafstand en h de opvoerhoogte is. Hierbij is aangenomen dat 1 M. opvoer denzelfden arbeid vordert als 15 M. horizontaal.

Aangezien de omschrijving der grondsoort weinig scherp begrensd was, werd voor de vergelijking grondverzet in zand aangenomen, waarvoor $t = 60$. Neemt men verder $p = 1$ en past men de formule toe op het bovengenoemde geval dan is $l = 40$ $h = 1$, dus $Q = \frac{375}{60 + 55} = 3.26$ M³. tegen 7.2 M³. in zwaarderen grond op Banka. (Hoe men bij het departement der B. O. W. aan deze nieuwe formule gekomen is, blijkt niet).

niet geheel afgewerkte taken bestond geen uniformiteit. Door den Resident zal thans een algemeene regeling worden getroffen, waarbij, als een koelie wegens ongesteldheid het werk verlaat, hem naar gelang van het geleverde werk een halve of een heele taak tegoed zal worden gedaan, doch bij willekeurige staking ontvangt hij niets.

VI. Geheime genootschappen. Als een der oorzaken van de minder gunstigen toestand op Banka in de laatste jaren, is ook genoemd de afzetterijen, waaraan de mijnwerkers bloot staan van de zijde der hoofden van een geheim genootschap, de „Sam Tiam Foei".

Nadat in 1899 de onlusten onder de mijnwerkers in Koba en Pangkal Pinang onderdrukt waren, werd van de werking van eenig geheim genootschap op Banka in den loop der eerstvolgende jaren weinig vernomen. In het district Muntok echter, van waar men veronderstelt dat steeds de leiding is uitgegaan, werden een paar jaar geleden enkele moorden gepleegd, welke op rekening van genoemd genootschap werden gesteld.

In enkele buitendistricten begon die foei weder teekenen van leven te geven door geldafdreiging aan welgestelden en het noodzaken van arme mijnwerkers om foei-lid te worden tegen eene contributie van *f* 6 per jaar. Aanvankelijk verkreeg men weinig inlichtingen, daar ieder verklikker met den dood bedreigd werd en hieraan niet zelden uitvoering schijnt te zijn gegeven. Door de opvatting en veroordeeling van enkele mijnhoofden, die zich aan afzetterij en van eenige foei-leden, die zich aan moord hadden schuldig gemaakt, raakten de tongen los en kwam het Bestuur langzamerhand te weten, wie als leider en handlanger vielen aan te merken. Op grond van art. 20 al. 1 van St. 1891 n°. 134 werden in 1903 en 1904 respectievelijk 44 en 86 personen van Banka verwijderd. Daarmede was de zaak echter volstrekt niet uit, inzonderheid in Soengei Liat en Merawang, waar men tegen Chineesch nieuwjaar, als vele werklieden groote sommen in handen krijgen, voor afzetterij vreesde en militaire hulp requireerde om het bestuur te steunen. Ongeregeldheden hadden toen niet plaats, doch de rust was nog niet geheel wedergekeerd. Men liet in beide districten van Jan. tot ult. November 1905 verschillende verdachte sujetten door bevolkingspatrouilles, gesteund door gewapende politiedienaren, opvatten. In het geheele gewest bedroeg het aantal van deze in dat tijdvak 537. Blijkens de overgelegde statistiek waren van de in 1903—1905 verwijderde 667 personen er 482 direct per wangkang en de overigen via Batavia naar China gedirigeerd. In 1905 werden door den Landraad te Muntok 6 foei-zaken berecht met 32 beschuldigden, waarvan er 27 tot dwangarbeid van 2 tot 20 jaar en 5 tot den doodstraf veroordeeld werden, terwijl 6 andere zaken met 21 beklaagden nog in onderzoek waren. Door een en ander is volgens het verslag de kracht der foei voorloopig gebroken, terwijl door eene registratie van alle Chineezen, ook buiten de mijnen, het opsporen van kwade elementen gemakkelijker is geworden.

Heeft de veiligheid op Banka in gemeld jaar inderdaad te wenschen overgelaten, de toestand is niet zoo ernstig geweest als uit vaak overdreven en onjuiste berichten zou moeten worden afgeleid. Zoo was gerapporteerd dat het mijnhoofd van Batoe Ampar (Merawang) met zijn familie *f* 8000 aan de foei had moeten opbrengen, terwijl in werkelijkheid slechts ruim *f* 500 was afgedragen; zoo werd beweerd dat in dat district de hoofden met rust werden gelaten, terwijl er juist 14 uit weggezonden zijn.

In den loop van 1905 zijn uit het district Muntok 37 lieden verwijderd en het getal dergenen, die uit vrees voor de Justitie uit eigen beweging naar Singapore gingen, is volgens den Resident veel grooter. Toch laat de

veiligheid in dit district nog veel te wenschen over, omdat op de gewestelijke hoofdplaats tal van peranakan-Chineezen lid van de foei zijn en deze niet op grond van het aangehaalde art. 20 verwijderd kunnen worden

Aan een voorstel om den Resident van Banka in te lichten omtrent de opvatting der Regeering over de vraag in hoeverre in N.-I. geboren Chineezen, die op goede gronden verdacht worden leider of handlanger van het genoemde geheime genootschap te zijn, doch tegen wie geen voldoende bewijzen voor eene strafrechterlijke vervolging kunnen worden bijgebracht, in aanmerking kunnen komen voor interneering, is geen gevolg gegeven. Ingevolge art. 47 R.R. is nl. ten deze overeenstemming met den Raad van Indië noodig en dit hooge College zal natuurlijk elk geval op zich zelf willen beoordeelen.

Nog wordt met een enkel woord gereleveerd, dat men op Banka algemeen overtuigd is van de wenschelijkheid tot verwijdering der zoogenaamde lok-thoeng's (waarzeggers), die met behulp van fa-kong's (geschreven amuletten) in een toestand van geestvervoering geraken en dan omtrent allerlei aangelegenheden voorspellingen doen. Zulk een lok-thoeng werd o.a. geraadpleegd vóór den aanval door een troep mijnwerkers op de administrateurswoning te Merawang in 1888, en naar het schijnt hechten ook de foei-hoofden waarde aan de uitspraak dezer waarzeggers omtrent de kans van slagen hunner plannen. Zij kunnen dus indirect veel kwaad stichten en het wordt wenschelijk geacht ze, waar zulks nog niet gedaan is, weg te zenden. De fa-kong's zijn reeds op verschillende plaatsen opgeruimd of verbrand en, waar zij nog aanwezig zijn, zouden zij na het aanstaande Chineesche nieuwjaar verwijderd worden.

VII. Verbetering van de positie der mijnwerkers. — *a. Kwijtschelding der gedeeltelijke wervingskosten.* Tot dusver werden de nieuwelingen gedebiteerd met een deel der wervingskosten ten bedrage van *f* 35. Wel had de Resident van Banka de bevoegdheid dit bedrag te verminderen, als hij zulks in het belang van den aanvoer der werklieden geraden achtte, doch hiervan was tot dusverre geen gebruik gemaakt. Thans is bij art. 1 sub 2°. van het Gouvs. besluit van 28 Juni 1906 n°. 11 die kwijtschelding gelast. Het was toch gebleken dat deze maatregel voor de autoriteiten in Zuid-China eene voorname aanleiding was om de werving tegen te gaan, en dat ook de financieele toestand der nieuwelingen ze niet gedoogde. Wanneer zulk een nieuweling 28 dagen 's maands werkt, krijgt hij *f* 6.66⅔ loon, doch wegens ziekteverhindering meestal niet meer dan *f* 6. Door hem daarvan *f* 35 in 12 maanden of ongeveer *f* 3 af te houden, blijft er slechts een gelijk bedrag over, dat voor hem nauwelijks toereikend is om zich van de noodige kleederen en enkele versnaperingen te voorzien. Van geld overhouden, het doel van zijn komst op Banka, was dan ook in het eerste jaar geen sprake. Te Singapore mogen de middels het Protectoraat aangeworven koelie hoogstens met $ 16 (*f* 20) voor hunne passage worden belast en in het werkcontract voor Zuid-Afrika is van restitutie van overtochtsgelden in het geheel geen sprake. Bij een aanvoer van gemiddeld 2000 nieuwelingen 's jaars komt de kwijtschelding den lande op plm. *f* 70,000 te staan.

b. Loon der nieuwelingen. Volgens de bestaande bepalingen moesten deze 360 dagen werken op het bovengenoemde maandloon van *f* 6.66⅔, doch daar zij vaak reeds na drie maanden en over het algemeen binnen het halfjaar met de anderen gelijk opwerken, werd door den rapporteur voorgesteld het loon der nieuwelingen reeds na 180 dagen tot *f* 10 's maands te verhoogen. Hierop is bij art. 2 sub *d* van het hooger genoemde besluit conform beschikt, zoodat deze bepaling in het vervolg in de werkcontracten zal worden opgenomen.

c. Loonsverhooging na langdurig verblijf. Blijkens het verslag zijn er reeds verschillende voorstellen geweest om door loonsverhooging na langdurig verblijf de ervaren werklieden voor de tinwinning te behouden en daardoor de onkosten van werving en de kansen op ziekten te verminderen. Nadat de denkbeelden van een jaarpremie aan alle ouderen of alleen aan die, welke wegens een groot tegoed het meest aanleiding hebben om weg te gaan, dan wel dat van een aandeel in de winst wegens de moeilijke berekening, waren verworpen, was men het er over eens dat eene loonsverhooging van 5 cents per dagtaak, na drie volle jaren op *f* 10 's maands bij de tinwinning te zijn werkzaam geweest, en van 10 cents na 6 volle jaren het meest doelmatig zou zijn. Ook op dit plan is bij het meergenoemde besluit bij art. 2 sub *b* ingegaan.

d. Jaardeelhebbers. In verband met een denkbeeld van den toenmaligen Chef van het Mijnwezen om ter verbetering van de positie der werklieden zoogenaamde jaardeelhebbers aan te stellen, treedt het verslag in eenige bijzonderheden over het deelhebberschap in zijn tegenwoordigen vorm.

Het oorspronkelijk idee van het kongsie-stelsel op Banka is geweest dat eenige werklieden zich vereenigen tot het ontginnen van een terrein, met overeenkomst om de lusten en lasten gelijkelijk te dragen; de huishouding werd voor gemeenschappelijke rekening gedreven en het geheel stond onder leiding van een door de deelhebbers zelf gekozen hoofd. Daar niemand loon ontving en allen afhankelijk waren van de verkregen winsten, was ieder in gelijke mate bij den uitslag van het werk geïnteresseerd.

„Wanneer het aantal der arbeiders niet te groot is, schijnt deze zuivere toepassing van het Chineesche kongsie-stelsel mogelijk te zijn, zocals blijkt in de kleine mijnen van Billiton en de 2de klasse mijnen van Banka, zoomede daar waar, als onderdeel eener 1ste klasse mijn, met enkele arbeiders kleine of afgelegen terreinen worden bewerkt.

„Dit zoogenaamde noempang-stelsel is echter in de groote ontginningen op Banka reeds lang verlaten moeten worden, omdat het schipbreuk leed op dezelfde klippen, waarop alle socialistische stelsels van dien aard zijn gestrand: ongelijkwaardigheid van en oneenigheid tusschen menschen van verschillende karakters en eigenschappen. Ook hier verkregen de sterkere elementen de macht in handen en werden de zwakkere loontrekkend dienaar, en zoo ontstonden op Banka, wat men thans noemt de deelhebbers-mijnen, met kongsies meerendeels uit een gering aantal leden bestaande.

„Die deelhebbers-mijnen, zegt de Sectie-Ingenieur van Blinjoe, zijn in theorie zeer mooi, maar voldoen in de practijk volstrekt niet. Alleen in de zoogenaamde familie-mijnen, waar de deelhebbers zelf mede werken, eensgezind zijn en zich onderwerpen aan het eenhoofdig gezag van een der oudsten, is de toestand in den regel bevredigend. Overal elders zijn langzamerhand misbruiken ingeslopen; de deelhebbers werken daar òf zelf niet mede en stellen een koelie als vervanger, òf maken zich meester van de gemakkelijkste en voordeeligste baantjes in de huishouding. Als regel bevoordeelen zij zich ten koste der werklieden, die het in dergelijke mijnen, wat de voeding betreft, gewoonlijk slechter hebben dan in de ondernemers-mijnen, dat zijn die welke voor rekening van een enkel persoon worden gedreven. Door de koelies, zooals vaak geschiedt, tegen het mijnhoofd op te zetten, verzwakken zij diens gezag, en ook het hoofdelijk grondverzet is in deelhebbers-mijnen gemiddeld geringer dan in ondernemers-mijnen".

Eenstemmig zijn de sectie-ingenieurs dan ook voor ondernemers-mijnen en alleen de toenmalige Chef van het Mijnwezen was voor een groot aantal deelhebbers in elke mijn. Naast de gewone deelhebbers wilde hij het probeeren met jaardeelhebbers, als hoedanig in de eerste plaats in aanmerking zouden

komen de mijnhoofden, werkhoofden en het administratief personeel der mijn, zoomede „eenige der ijverigste en verstandigste werklieden". Om liefhebbers hiervoor te vinden, wenschte de ontwerper aan die lieden een minimum-jaarloon te verzekeren, ook al viel de ertsrijkdom tegen. Het schijnt onnoodig hier verder bij stil te staan, omdat in 1904 met dit jaardeelhebberschap in de mijnen 7 en 16 van het district Blinjoe een proef is genomen, die geheel mislukt is.

e. Speelpacht. Blijkens een verslag van den Ambtenaar voor de Chineesche Zaken Van de Stadt, werd in enkele districten het recht tot het houden van dobbelspelen door den pachter tegen een door hem vastgestelde vergoeding afgestaan aan de verschillende mijnen. Ten einde in de eerste plaats die pachtsom binnen te krijgen en bovendien zoo mogelijk nog winst te maken, waren de mijnhoofden dus verplicht het dobbelen onder de werklieden aan te moedigen. Dit vicieuse stelsel werd thans alleen nog in Merawang toegepast, doch de Resident zou bij den aanvang van het nieuwe exploitatie-jaar de noodige maatregelen nemen om daaraan een einde te maken.

f. Getal toegestane rustdagen. Blijkens het werkcontract verplichten de werklieden zich, het geval van ziekte uitgezonderd, niet meer dan 4 dagen 's maands vrijaf te nemen. In dat geval of bij minder rustdagen genieten zij *f* 1 premie 's maands voor ijver, doch zoodra zij een enkelen dag meer rusten, zijn zij strafbaar wegens contractbreuk. Omdat hier in de bepaling een overgang tusschen belooning en straf ontbreekt, heeft men in de practijk reeds als beginsel aangenomen om werklieden die een vijfden rustdag houden, als regel niet te straffen, en deze opvatting is nu ook bij art. 2 sub *a* van hetzelfde besluit gesanctionneerd.

g. Verlofpassen. Met het denkbeeld om, in navolging van Billiton, aan mijnwerkers, die slechts tijdelijk naar China wenschen terug te keeren, verlofpassen te geven wordt in het verslag ingestemd, omdat men er mede bereikt:

1°. dat ervaren mijnwerkers op Banka terugkomen;

2° dat zij in China tevens als koeliewerver optreden en evenals voor Billiton elk een klein aantal nieuwelingen voor den mijnarbeid aanbrengen.

Thans kan dit niet omdat eenmaal naar China teruggekeerd, de weg is afgesloten om zich opnieuw voor Banka te engageeren, daar men vreest menschen terug te krijgen, die afgekeurd of verwijderd zijn. Bovendien zal de gewezen mijnwerker weinig lust gevoelen aanvankelijk als sinhak op lager loon in te vallen. Door passen voor een verlof van hoogstens 9 maanden, met portret en signalement van den werkman daarop voorkomende, kan het recht worden toegekend weder als lohak in te vallen. Weliswaar is op Banka de verwachting omtrent het effect van dien maatregel niet hoog gespannen, doch men zou op Billiton daarover misschien voorlichting kunnen krijgen. Ook in dit voorstel is getreden en bij art. 3 van het meergenoemde besluit heeft de Resident bevoegdheid gekregen tot het afgeven van die verlofpassen.

h. Vrije retourpassage en overmaking der spaarpenningen. Reeds de heer Hoetink had bij zijn „Verslag van een bezoek aan de tinwinning op het eiland Banka", de wenschelijkheid besproken om aan werklieden die minstens twee volle jaren gediend hebben, vrije retourpassage naar China toe te staan, omdat ook aan particuliere ondernemers bij de koelieordonnanties eene analoge verplichting is opgelegd. Ook in het Zuid-Afrika contract is een bepaling in dien zin opgenomen, het Protectoraat te Singapore eischt hetzelfde, en het moet in Indië voorgekomen zijn dat de terugzending naar hun land van contract-koelies van ondernemingen, die uit gebrek aan fondsen hun bedrijf moesten staken, op kosten van den Lande geschiedde, zij het dan ook met voorbehoud van mogelijk later verhaal op de onderneming. Naar het den

heer De Jongh voorkwam, kan het Gouvernement zich niet langer onttrekken aan de nakoming eener verplichting, die het aan anderen oplegt.

Indirect zou dit ook in het belang van den Lande zijn; immers de op eigen kosten van Banka vertrekkende werklieden komen thans veelal niet verder dan Singapore, waar zij hun geld verdobbelen of op andere wijze kwijt raken en daarna opnieuw in handen vallen van koelieronselaars. Zoodoende ziet men in Zuid-China slechts weinig werklieden van Banka met geld terugkomen, hetgeen uit den aard der zaak anderen van emigratie daarheen zal terughouden. Er werd daarom aanbevolen er voor te zorgen dat de menschen zooveel mogelijk rechtstreeks naar China terugkeeren.

Aan het voorstel om een of twee particuliere stoomschepen te charteren om ongeveer een maand na afloop van het exploitatiejaar de koelies die terug willen keeren, op verschillende plaatsen van Banka aan boord te nemen en ze naar China te vervoeren, waarbij de gezagvoerder tevens zorgt dat zij hun geld niet aan boord verdobbelen of verliezen, is al dadelijk gevolg gegeven. De *Java-Bode* van 21 en 23 April 1906 bevat het verslag eener in Februari en Maart 1906 naar Zuid-China ondernomen reis van den Ambtenaar voor Chineesche Zaken E. F. Thijssen, die belast was met de leiding van den overvoer van gewezen mijnwerkers met twee booten van de Kon. Paketvaart Mij. direct naar Pakhoi, Hoihow en Hongkong, om in elk dier havens de voor de nabij gelegen districten bestemde passagiers te debarkeeren [1]). Volgens opgaaf van den Eerstaanw. Mijningenieur is het jaarlijks repatriëerend aantal op 1000 koelies te schatten en zullen de kosten van dezen maatregel plm. *f* 20,000 bedragen.

i. Uitkeering bij overlijden. Het werd een nuttige en weinig kostbare maatregel geacht om, in navolging van het Zuid-Afrika contract, aan de familie van elk overleden werkman *f* 75 uit te keeren. Daar er volgens de statistiek in de laatste vijf jaren gemiddeld 371 man 's jaars zijn gestorven, vordert dit een uitgaaf van plm. *f* 27,825, die niet zal nalaten een gunstigen invloed op de emigratie naar Banka uit te oefenen. Ook hierop is door de Regeering bij art. 4 van het meergenoemde besluit conform beschikt

VIII. Verbetering der positie van den ondernemer. De financiëele toestand van de ondernemers blijkt in de laatste jaren sterk achteruit te zijn gegaan, gedeeltelijk als een gevolg van de hooge eischen gesteld voor de, zij het ook thans nog niet in alle opzichten voldoende, voeding en voor de huisvesting, alsmede door stijging van den prijs van visch. In Toboali, Koba, Soengei-Slan en Djeboes zitten zij meerendeels diep in de schuld en is hun crediet bijna uitgeput; hetgeen ook het geval is met een der grootste ondernemers in Pangkal Pinang, in welk district het verlies aan werkkapitaal in de laatste vier of vijf jaren door den Sectie-Ingenieur op *f* 40,000 geschat wordt. Velen houden zich staande door de winsten op de pepercultuur.

Bij art. 6, al. 2 van het betalingsreglement is bepaald dat aan de ontginning voor elke 285 werkelijk gepresteerde en door haar bekostigde normale dagtaken van het geheele personeel, de kolenbranders uitgezonderd, *f* 75 per jaar toekomt, behalve de waarde der daar nader aangeduide verstrekkingen, voorschotten en tegemoetkomingen, waaronder die voor rijst, olie en zout. Hieronder vallen echter niet de kosten voor den aankoop der andere voedingsartikelen, evenmin als die voor de bereiding der spijzen. Dit bedrag van *f* 75 is in de laatste jaren noodgedrongen tot een maximum van *f* 100 verhoogd. Om met de betaling uit te komen, moet de ondernemer wel optreden als

[1]) Op dit rapport wordt hierachter teruggekomen.

winkelier, tapper en geldschieter, en bij de bepaling van den tinprijs wordt met de daaruit voortspruitende winsten rekening gehouden. Verschillende berekeningen van den Ingenieur Neeb zijn als bijlagen bij het rapport gevoegd. In bijl. 32 is bijv. de berekening gemaakt voor een mijn van 100 man, waarvan er 16 voor de huishouding zorgen, terwijl de overige 84 tot de „kollong"-sterkte, de eigenlijke mijn, worden gerekend. De eerstgenoemden hebben een constant loon ten bedrage van *f* 240 te zamen 's maands, welk bedrag gelijk gesteld is met 470 koengs of dagtaken. De 84 mijnwerkers verzetten, als het lohaks zijn, per hoofd en per maand gemiddeld 26 taken, terwijl de sinhaks in doorsnee slechts 24 taken leveren. Daarentegen ontvangen de eerste voor 28 taken *f* 10 en de tweede slechts *f*6.66⅔, zoodat, als het allen lohaks zijn, 2654 koengs aan den ondernemer *f* 1020 kosten en, als het allen sinhaks zijn, heeft hij 2486 koengs, die hem r 719.88 kosten. In het eerste geval komen hem de 285 taken of koengs te staan op *f* 109.53 en in het andere grensgeval op *f* 82.53. Naarmate van de verhouding van lohaks of sinhaks liggen de kosten tusschen deze grenzen. Zonder nu de berekening voor andere mijnen met meer menschen en andere omstandigheden hier verder na te gaan, is het duidelijk dat bij verschillende mijnen het maximum bedrag van *f* 100, dat voor 285 koengs tegoed gedaan wordt, reeds onvoldoende is. In 9 van de 16 mijnen der 1e klasse van het district Pangkal Pinang was dit o.a. het geval en daarom werd het billijk geacht den ondernemer eene vergoeding toe te kennen voor de kosten van voeding. De reeds berekende som van *f* 35 per hoofd zal nu als maximum worden toegestaan voor contanten inkoop van voedingsartikelen en voor de huishouding, zooals dit sedert in het gemelde gouvs. besluit van 28 Juni 1906 is vermeld: „met dien verstande dat het maximum van *f* 35 slechts bij gebleken noodzakelijkheid zal mogen worden uitgekeerd en steeds nauwgezet zal moeten worden nagegaan of niet met een minder bedrag kan worden volstaan". Dit slaat op eventueele winsten op de winkelnering en mogelijk overschot op de loonen, welke voor elke mijn afzonderlijk nagerekend moeten worden. Bij een sterkte van 12,000 man en een gemiddelden toeslag van *f* 20 wordt de hiervoor gevorderde uitgaaf op *f* 240,000 's jaars berekend [1]).

IX. Ondergeschikt Europeesch en Chineesch personeel. De Sectiechefs zijn wegens de uitgebreidheid van hun ressort voor de contrôle in de mijnen voor een groot deel aangewezen op de voorlichting hunner Europeesche en Chineesche ondergeschikten. Daar er sprake was van malversatiën en vexatiën, werd hieromtrent het oordeel der Ingenieurs gevraagd, dat over het Europeesch personeel onverdeeld gunstig luidde, al werd daaraan door enkelen toegevoegd, dat zij niet voor ieder hunner zouden durven instaan. In hunne meening over de betrouwbaarheid van het Chineesche personeel — mijn-schrijvers en mijn-mandoers — waren zij meer gereserveerd. Een tal van deze zijn toch als ondernemer, deelhebber of geldschieter bij hunne mijnen betrokken en daardoor allicht partijdig in hunne mededeelingen. Omtrent enkele mijn-schrijvers wordt vermoed dat zij tot een geheim genootschap behooren, omtrent één bestond zelfs zekerheid. Ook werd geklaagd over gebrek aan medewerking van het Chineesche politiepersoneel, waartegenover weder een mijnhoofd, die als zoodanig over afpersingen had moeten rapporteeren, zich verontschuldigde met vrees voor wraak van het geheime genootschap.

---

1) De Directeur van O. E. en N. achtte het veiliger het middencijfer der verhooging op ± *f* 30 per man te stellen en in de Mem. v. Toelichting op de Ind. Begrooting voor 1907 raamt de Minister hiervoor dan ook *f* 360.000.

Zelfs een luitenant der Chineezen verzweeg, dat zijn zoon door de foei was afgezet en was nalatig in het opvolgen van door het bestuur gegeven bevelen betreffende eene poging tot overvalling van eene foei-vergadering. De verslaggever had aangeraden de in het verslag genoemde onbetrouwbare hoofden te ontslaan ten einde een voorbeeld te stellen. Eindelijk werd geklaagd over de geringe activiteit der Chineesche kamponghoofden, die slechts *f* 9 's maands verdienen; terwijl daarvoor geen geschikte candidaten te vinden zijn, achtte men een tractement van *f* 25 noodig. Omtrent deze zaak zou de Resident nadere voorstellen doen.

X. Inlandsche werkkrachten. Naar aanleiding van hetgeen in de op 5 en 6 April 1905 te Buitenzorg gehouden conferentie over het gebruik van Javaansche werklieden bij de tinontginning werd verhandeld en omdat men bij de werving van Chineezen steeds voor onaangename verrassingen kan komen te staan, werd dit onderwerp op Banka opnieuw ter sprake gebracht. Men meende dat daardoor de tinprijs veel hooger zou worden, omdat de uitgaven voor voeding, huisvesting en loon ongeveer gelijk zouden blijven, doch de hoofdelijke productie tot de helft zou dalen. De heer De Jongh is evenwel van oordeel dat men de werkkracht der Javanen onderschat, want bij de Ombilin-mijnen, waar de arbeid niet minder zwaar is, wordt sedert 1903 uitsluitend met Javanen gewerkt. Het voorstel was daarom: Den Resident van Banka uit te noodigen in overleg met den Assistent-Resident in commissie H. G. Heyting, voorstellen te doen voor de emigratie naar Banka van ten hoogste 60 voor den mijnarbeid geschikte Javanen met hunne gezinnen, daarmede te zijner tijd een tinmijn in eigen beheer te ontginnen en daarover na een jaar te rapporteeren. Naar aanleiding van dit voorstel heeft de Regeering vooraf overleg geëischt tusschen de Directeuren van O. E. en N. en van Binnenlandsch Bestuur.

XI. Gouvernements-exploitatie. Gedurende zijn jongste verblijf op Banka is den verslaggever opnieuw gebleken dat het thans gevolgde stelsel van ontginning der tinmijnen door tusschenkomst van ondernemers en kongsies uiterst gecompliceerd is en aanleiding geeft tot groote onbillijkheden. Ook bij de beste leiding en den grootsten ijver mist de ondernemer nog elke zekerheid op een redelijke winst en is hij zelfs niet gewaarborgd tegen groot verlies. Bij de besprekingen bleek het dat enkele onderwerpen alleen rationeel te regelen zouden zijn als de ondernemer als schakel tusschen den werkman en het gouvernement kwam te vervallen. Een krachtig voorstander van dit denkbeeld is de Sectie-Ingenieur Stigter te Toboali, doch daar het onderwerp een uitgebreide studie vordert en om te voorkomen dat het denkbeeld reeds door de critiek zou worden afgebroken, voordat het door dezen behoorlijk uiteen is gezet, wordt het in het verslag niet verder besproken.

XII. Inspecties van den Chef van het Mijnwezen. In verband met de klacht dat er over Banka te veel geschreven wordt verdient het aanbeveling de hand te houden aan het voorschrift in art. 1 sub 2° van het Gouvs. besl. van 4 Oct. 1889 n°. 20, dat de tinwinning op Banka minstens éénmaal 's jaars zal worden geïnspecteerd door den Chef van het Mijnwezen. Die inspectie had in de laatste 14 jaar slechts tweemaal plaats, terwijl toch bij veelvuldige persoonlijke aanraking tal van tegenstrijdige lijvige nota's en rapporten achterwege konden blijven en eene eenstemmigheid door mondeling overleg kon worden verkregen, op grond waarvan het der Regeering gemakkelijker zou zijn om te beslissen.

XIII. Voorstellen. De voorstellen, waartoe de beschouwingen van het rapport aanleiding gaven, worden in het verslag in dit hoofdstuk nog eens te zamen gevoegd, terwijl uit de bijlagen, met name de missive van den Directeur van Onderw., Eered. en Nijv. van 16 April 1906 gericht aan den Gouverneur-Generaal en het mede overgelegde Gouvs. besluit van 28 Juni 1906 nº. 11, blijkt in hoeverre daaraan gevolg is gegeven. Om het overzicht niet te uitvoerig te maken, zijn de hoofdpunten dier beslissingen in het bovenstaande reeds bij elk onderwerp vermeld.

XIV. Geldelijke gevolgen. Voor zoover de gedane voorstellen meerdere uitgaven voor den lande zullen veroorzaken, kwam de Hoofdinspecteur De Jongh tot het besluit dat deze tot een totaal-bedrag van *f* 385,000 's jaars zouden oploopen. Blijkens de Memorie van Toelichting op de Ind. begrooting voor 1907 (zie begr. stuk 4, nº. 10, bl. 23) was dit cijfer echter ten slotte gesteld op *f* 623,500, verdeeld als volgt:

	Volgens het rapport.	Volgens de Mem. v. Toel.
1°. Verhooging van de werfpremie	*f* 25,000	*f* 27,000
2°. Verbetering van het rijsttransport	,, —	,, 12,500
3°. Verbetering van de voeding der mijnwerkers	,, 240,000	,, 360,000
4°. Afschaffing van het verhaal der werfpremie op de nieuwelingen	,, 70,000	,, 70,000
5°. Terugzending gewezen mijnwerkers	,, 20,000	,, 24,000
6°. Loonsverhooging bij langdurigen dienst...	,, —	,, 100,000
7°. Uitkeering bij overlijden	,, 30,000	,, 30,000
	f 385,000	*f* 623,500

Tegenover de geraamde uitgaven, stelde de heer De Jongh dat van de gezamenlijke voorgestelde maatregelen verwacht mag worden:

a. dat aan het in de laatste jaren bestaande gebrek aan werkkrachten op Banka een einde zal komen;

b. dat de werklieden daar langer zullen blijven en dientengevolge de kosten voor aanwerving van nieuwelingen zullen dalen;

c. dat bij een grooter aantal geacclimatiseerde werklieden de uitgaven wegens ziekte en evacuatie zullen verminderen;

d. dat door een en ander zoowel de hoofdelijke als de totale productie zal stijgen, en dientengevolge de baten voor het Gouvernement uit de tinwinning belangrijk zullen vermeerderen.

Indien het gelukken mocht de sterkte der mijnbevolking op te voeren tot de gewenschte hoogte van 16,000 man, dat is ruim 5000 meer dan de sterkte op het einde van 1905, zal de jaarlijksche productie met 5000 × 12 = 60,000 pikols toenemen en de winst per pikol bij de tegenwoordige tinprijzen stellende op *f* 85, een jaarlijksche vermeerdering van de inkomsten van den Lande geven van 60,000 × *f* 85 = *f* 5,100,000.

Aan het bovenstaande valt het volgende toe te voegen uit de Memorie van Antwoord, welke door den Minister van Koloniën bij brief van 2 Nov. 1906 werd ingezonden aan de Tweede Kamer:

„Het uitblijven van afdoende verbeteringen bij de tinwinning in het algemeen gedurende de laatste jaren is niet te wijten aan plichtverzuim van bepaalde ambtenaren, die daarvoor gestraft zouden moeten worden, maar aan

een voortdurend gebrek aan overeenstemming tusschen de verschillende adviseurs der regeering, waardoor haar het nemen van beslissingen moeilijk werd gemaakt, vooral omdat de meeste der voorgestelde maatregelen belangrijke geldelijke offers noodig maakten, terwijl de overtuiging niet bestond dat daarmede de beoogde verbeteringen inderdaad zouden worden bereikt. Die overtuiging is thans bij de regeering gevestigd en de laatstelijk plaats gehad hebbende persoonswisselingen doen voor den vervolge eene betere samenwerking tusschen de bij de tinwinning betrokken autoriteiten verwachten.

„Na de indiening van zijn rapport is door den hoofdinspecteur De Jongh een voorstel gedaan tot het nemen eener proef met de door hem in hoofdstuk XI besproken exploitatie der tinmijnen in eigen beheer. Die proef is thans in voorbereiding en zal vermoedelijk reeds in het aanstaande exploitatiejaar genomen kunnen worden. Fondsen daarvoor zijn op de begrooting voor 1907 niet uitgetrokken, omdat de noodige gegevens daarvoor nog niet uit Indië zijn ontvangen".

J. E. DE M.

De terugkeer van mijnwerkers van Banka in Zuid-China.

In het verslag van zijne reis naar Zuid-China in Februari en Maart 1906, ondernomen door den Ambtenaar voor Chineesche Zaken E. F. Thijssen, in het belang der werving van Chineesche mijnwerkers voor Banka, geeft deze ambtenaar een volledig reisverhaal, waaraan de volgende bijzonderheden ontleend zijn.

De beide voor het terugvoeren van mijnwerkers aangewezen stoomschepen der Koninklijke Paketvaart-maatschappij, *Maha Vajiranhis* en *Generaal Pel*, kwamen den 19den Februari 1906 's morgens ten ongeveer 6 uur ter reede van Toboali aan [1]). Met een tweetal tjunia-prauwen werden de repatriëerende mijnwerkers, die den vorigen avond reeds in de klenteng vereenigd waren, ten getale van 119 aan boord van eerstgenoemden bodem gebracht, waarna beide schepen de Straat verder invoeren tot Poeloe Nangka, om daar de mijnwerkers van Soengei-Slan aan boord te nemen. Dit had evenwel door den sterken stroom en den wind met veel bezwaren plaats, zoodat deze plaats van inscheping in het vervolg wel niet meer zal worden gekozen en het de voorkeur verdient de mijnwerkers uit Pangkal Pinang en Soengei-Slan alsdan ter inscheping naar het te allen tijde gemakkelijk bereikbare Toboali te dirigeeren.

Toen de beide stoomschepen den 20sten ten ongeveer 11 uur voor Muntok aankwamen, bleken aldaar slechts enkele personen zich te zullen inschepen en daarom werden die van Soengei-Slan afkomstig overgescheept op de *Pel*, welke ook die van Muntok, Djeboes, Blinjoe, Soengei Liat en Merawang zou overnemen, terwijl de andere boot uitsluitend de lieden van Toboali, Koba en Pangkal Pinang vervoerde. Deze laatste vertrok dien dag om vier uur rechtstreeks naar Hoihow (de haven op de noordpunt van het eiland Hainan), maar de *Generaal Pel* verliet eerst ten acht uur 's avonds de reede van Muntok, daar zij de Klabat-baai (aan de Noordkust van Banka, waar de haven van Blinjoe ligt) pas met daglicht kon binnenloopen. Kort nadat dit stoomschip in die baai geankerd lag, kwamen vijf met een stoomertje gesleepte tjunia's met de repatrieerenden aan, ten getale van 350 personen, waarna het aan boord nemen in goede orde plaats vond. Een drietal personen, die aanvankelijk op het appèl ontbroken hadden, werd om twaalf uur nog door den Luitenant der Chineezen aan boord gebracht. Een van Soengei-Liat afkomstig mijnwerker was vergezeld door zijn vrouw en twee kinderen, voor wie aan boord een hoekje werd ingeruimd.

Op 28 Februari ankerde de *Pel* ter reede van Hoihow, nadat de *Maha Vajiranhis* daar een dag te voren gearriveerd was.

Op beide schepen was de gezondheidstoestand gedurende de geheele reis uitstekend geweest en heerschte onder de passagiers een opgewekte stemming. Wegens het uitstekende weder gedurende de eerste vijf dagen, hadden de Chineezen zich toen dagelijks vergast aan de zeer goede voeding, welke door de Kon. Paketvaart Mij. werd verstrekt; twee dagen vóór de aankomst

[1]) Aan de zuidkust van Banka bij den ingang van Straat Banka.

te Hoihow evenwel veranderde het weder en stampten de schepen hevig, waardoor de grootste helft der passagiers zeeziek werd en slechts weinigen hun rantsoen kwamen halen. Op beide booten waren eenige repatrieerenden als koks werkzaam, maar terwijl op de *Maha Vajirunhis* het voedsel door de koks werd rondgebracht, moest het op de andere boot tegen afgifte van een dagelijks verschillend kaartje aan de kombuis worden afgehaald, hetgeen beter voorkomt, daar ieder dan een billijke portie krijgt en geen voedsel onnoodig of overdadig wordt uitgereikt.

Te Hoihow aangekomen, vond de heer Thijssen aldaar instructies dat hij bij de firma Jebsen over de noodige fondsen kon beschikken en hij begaf zich daarom tot regeling der uitbetaling van de aan de koelies toebehoorende gelden, onmiddellijk naar den wal. De reede van Hoihow is vol zand- en modderbanken, waardoor de beide stoomschepen genoodzaakt waren op aanmerkelijken afstand van het strand te ankeren, zoodat het aan land gaan ruim twee uur tijd vorderde en het avond was voordat de agent dier firma werd aangetroffen. Er werd besloten dat de compradore der firma voor het noodige kleingeld zou zorg dragen en dat de uitbetaling der verstrekte bons den volgenden morgen in het kantoor der firma in tegenwoordigheid van den heer Thijssen zou plaats hebben, waarna deze eene schuldbekentenis zou afgeven voor het uitbetaalde bedrag, benevens voor dat hetwelk vermoedelijk te Pakhoi benoodigd zou zijn.

Terwijl het bleek dat de bootlieden van emigranten, die van Singapore of Siam terugkeeren, gewoonlijk 50 à 60 dollarcenten eischen voor het naar den wal brengen, zijnde ongeveer het dubbele van hetgeen in gewone omstandigheden gevraagd wordt, werd door bemiddeling van den compradore een billijke prijs bedongen. Waarschijnlijk zijn de bootlieden daartoe overgegaan, omdat zij bemerkten dat de repatrieerenden grootendeels niet van contanten voorzien waren. Debarkement middels de sloepen der stoomschepen was wegens het moeilijke vaarwater onmogelijk.

Den volgenden morgen werd het elf uur voordat allen aan wal waren en de uitbetaling een aanvang kon nemen, die tot vier uur duurde. Verscheidene personen hadden nog Hollandsch zilver- en papiergeld bij zich, dat op verzoek werd ingewisseld tegen den koers van $f\,1 = \$\,0.70$; beter was niet te bedingen. De totale uitbetaling te Hoihow beliep $ 13,237.84.

Door bemiddeling van den Commissioner of customs te Hoihow had de Nederl. Consul-Generaal van Hongkong een brief gezonden aan den Taotai van Kioeng-tsjau, die op engeveer 2 uur afstand van Hoihow woont, terwijl aan den heer Thijssen een introductie-brief aan de plaatselijke autoriteit ter hand werd gesteld. In de morgenuren werd bij dezen onder-magistraat een bezoek gebracht, die van den Taotai nog geen bevelen had ontvangen doch dadelijk zijn hulp toezegde. Gedurende de uitbetaling zond hij een schrijver en eenige soldaten, die de menschen op een afstand hielden, welke voor het kantoor van de firma Jebsen waren samengestroomd. De magistraat toonde zich eenigszins verbaasd of ongeloovig, dat eenvoudige lieden met handenarbeid in eenige jaren de voor Hainan betrekkelijk groote bedragen van 200 of 300 dollars hadden kunnen besparen; hij verklaarde zeer goed te begrijpen dat dobbelaars en opiumschuivers met veel minder geld terugkwamen. Daar zijn schrijver gedurende de uitbetaling herhaaldelijk aan repatrieerenden vroeg hoeveel geld zij ontvingen, veronderstelt de heer Thijssen dat de magistraat niet geloofde, dat gewezen mijnwerkers dergelijke sommen zouden medebrengen. Trouwens, zelfs te Hongkong, waar de loonen zooveel hooger zijn, was het Chineesch personeel van de bank verbaasd over de bedragen, die zij aan enkelen hadden uit te betalen.

Den 2den Maart om ongeveer 11 uur ankerde de *Generaal Pel* voor Pakhoi [1]), waar wegens de slechte postverbinding met Hongkong de brieven van den Consul-Generaal aan de plaatselijke ambtenaren evenwel nog niet waren aangekomen. Van den heer Jüdell, chef van de firma Schomburg en van den Duitschen Consul werd vernomen dat de aldaar gevestigde Taotai, die als Foreign Deputy fungeert en Liang heet, voor dienstaangelegenheden naar Canton was en dat ter plaatse zich geen andere autoriteit bevond. Daar op verzoek van den heer Thijssen de uitbetaling door den heer Jüdell zou plaats hebben, die ook voor het noodige kleingeld zou zorg dragen, liet de Duitsche Consul daarvan door zijn schrijver aan dien van den Foreign Deputy kennis geven.

Hier kon het Nederlandsche geld tegen den koers van $f\,1 = \$\,0.75$ worden ingewisseld. De passagiers van de *Maha Vajirunhis* werden dienzelfden dag omstreeks twee uur met een groote laadprauw afgehaald, waardoor de betaling reeds om 4 uur kon aanvangen, die om 7 uur afliep. Het was toen voor de meesten te laat om zich naar hunne woonplaats op weg te begeven en daarom werd hun in eenige koelieloodsen van de firma Schomburg voor dien nacht een onderkomen verschaft. Daar het kleingeld aan den wal op was en het debarkement hier geen moeilijkheden aanbood, werden de overige passagiers van de *Generaal Pel* aan boord uitbetaald met zilvergeld dat van Hoihow was medegebracht. Ook voor een tiental personen, die bij nader inzien liever te Pakhoi wilden debarkeeren, daar zij dan dichter bij hun woonplaatsen waren, werd nog het noodige geld beschikbaar gesteld. De kosten der ontscheping waren hier aanmerkelijk lager dan te Hoihow, omdat de stoomschepen op een afstand van slechts 20 à 30 minuten roeiend van het strand konden ankeren.

Meer nog dan te Hoihow heeft de uitbetaling te Pakhoi opzien verwekt, omdat deze plaats zoo mogelijk nog armoediger is dan gene; bovendien zijn de zilveren dollars er zeer schaars en bedient men zich in den handel zelfs voor groote bedragen van rollen 10 en 20 centsstukken en het feit dat ruim 200 personen bijna dertien duizend zilveren dollars aan land brachten, kon aan niemands aandacht ontsnappen.

De heer Jüdell was verder van plan door kennisgeving aan de redactie van de Chineesche plaatselijke courant nog meer ruchtbaarheid aan de terugkomst der gewezen mijnwerkers te geven.

Den 3den Maart verliet de *Generaal Pel* ten ongeveer 12 uur de reede van Pakhoi en kwam den 5den om drie uur te Hongkong aan. Daar ook hier het debarkement geen moeilijkheden oplevert en het daarentegen lastig was ruim 200 menschen, die in roeibooten bij tien te gelijk aan wal komen, gezamenlijk door de drukke straten naar de Deutsch-Asiatische Bank te brengen, waar het geld beschikbaar was gesteld, werd hier met behulp van een beambte der bank en eenige kassiers de betaling aan boord verricht. Om half drie verlieten de laatste repatrieerenden de *Generaal Pel* en om vier uur was de afbetaling op de *Maha Vajirunhis* ook afgeloopen. Het Hollandsch geld kon hier eveneens tegen den koers van $f\,1 = \$\,0.75$ gewisseld worden. Men had besloten de uitbetaling door bemiddeling van genoemde bank te doen, omdat gemeend werd dat deze op de beide andere plaatsen agentschappen had. Nu het blijkt dat de firma's Jebsen en Schomburg in geenerlei connectie met die bank staan, wordt aanbevolen in het vervolg tijdig een voldoend crediet te openen bij het agentschap der Nederlandsche Handel-Maatschappij te Hongkong, dat dan minstens 14 dagen vóór de aankomst der schepen de

[1]) In de provincie Kwantoeng aan de golf van Tonkin gelegen.

benoodigde gelden in zilveren dollars naar Pakhoi en Hoihow moet zenden. Wenscht men evenwel van de diensten der firma Schomburg gebruik te maken, dan moet die één maand van te voren gewaarschuwd worden om op beide plaatsen over voldoende fondsen te kunnen beschikken. Het is goed de repatrieerenden er op te wijzen dat zij op Hollandsh geld hier 5 à 10 pCt. verlies lijden, zooals met de thans gewisselde plm. *f* 2000 het geval was, ongerekend het risico van diefstal aan boord.

Terwijl de verschillende voorstellen van ondergeschikt belang, zooals de wijze van afgifte van de bons, die de meesten in hun mouwen naaien, en het toezicht aan boord enz. verder onbesproken kunnen blijven, zij alleen uit een bijlage van het verslag nog aangeteekend het aantal repatrieerenden en de aan hen uitbetaalde tegoed gemaakte of overgespaarde sommen.

Plaats van inscheping.	Afkomstig uit het district	Aantal.	Totaal te goed.	Per hoofd.
Muntok	Muntok	8	*f* 410.—	*f* 51
	Djeboes	7	„ 737.50	„ 105
	Pangkal Pinang	5	„ 420.—	„ 84
Blinjoe	Djeboes	2	„ 250.—	„ 125
	Blinjoe	175	„ 13.724,—	„ 78
	Soengei Liat	133	„ 6.958.50	„ 52
	Merawang	55	„ 3.014.50	„ 54
Soengei-Slan	Pangkal Pinang	149	„ 10.611.—	„ 72
	Soengei Slan	30	„ 1.702.50	„ 57
Toboali	Koba	57	„ 5.655.—	„ 99
	Toboali	62	„ 3.798.50	„ 61
	Te zamen	683	*f* 47.281.50	*f* 69

J. E. DE M.

VARIA.

DE BASTAARDS IN ZUID-AFRIKA.

Met deze benaming, welke in onze taal eene meer algemeene beteekenis heeft, wordt door de Duitschers in het bizonder aangeduid een volkstam in Zuid-Afrika, door de Engelschen meestal Griquas genoemd en ook door Dr. Leyds in zijn onlangs verschenen werk: „De eerste annexatie van de Transvaal", Grikwa's geheeten.

Het zijn afstammelingen van kruising van de oorspronkelijke bevolking van Zuid-Afrika, de Hottentotten, met de Boeren. Ze zijn niet verspreid, zooals afkomst en naam zouden doen vermoeden, maar vormen een aaneengesloten volk, dat in eigen landstreken woont en zich door uiterlijk en aard sterk van de overige volkstammen van Zuid-Afrika onderscheidt.

Volgens Paul Heichen (Afrika-Lexicon) kwamen zij oorspronkelijk uit de Kaapkolonie en vestigden zich aan de Oranje-rivier, daar waar deze zich met de Vaal-rivier vereenigt. Later, omstreeks 1815, trokken zij eerstgenoemde rivier over, om zich neer te zetten in de landstreken, welke tegenwoordig het Engelsche district West-Griqualand vormen met Griquatown (Klaarwater) tot hoofdplaats. In dit district is ook het bekende Kimberley gelegen.

Leyds verhaalt in zijn bovenvermeld werk, dat de Grikwa's in 1861 hun gebied ten N. van de Oranje-rivier voor £ 4000 afstonden aan de Vrijstaatsche regeering, doch dat toen omstreeks 1870 te Kimberley diamanten werden ontdekt, een Grikwa-kapitein, genaamd Waterboer, met behulp van een rechtsgeleerde uit de Kaapkolonie aanspraak maakte op die diamantvelden. Zijn eisch werd ondersteund door den Britschen Hoogen Commissaris, met het gevolg echter, dat die rechten werden overgedragen op het Britsche gouvernement, zelfs zonder dat Waterboer daarvoor eenige betaling genoot.

Bestookt door Hottentotten en Boschjesmannen, waartegen zij door hun gering aantal niet bestand waren, trok een deel der Bastaards, in 1870 onder leiding van den Duitschen zendeling Heidmann, over de Oranje-rivier, noordwaarts naar de tegenwoordige Duitsche kolonie, Z.W.-Afrika, waar zij ten Z. van Windhoek een eigen staatje vormden, waarvan Rehoboth de hoofdplaats werd. Dit Bastaard-land, oorspronkelijk een woeste onvruchtbare landstreek, is door hen tot een rijk en vruchtbaar gebied gemaakt, waarvan de grootte thans ongeveer 16,000 □ K.M. bedraagt.

Het land is echter gelegen tusschen de gebieden van de Herero's en van de Hottentotten, van welke machtige volkstammen de Bastaards menigen aanval hadden te weerstaan. Om zich daartegen te kunnen verzetten en ook omdat zij, trotsch op hun afstamming, zich meer aangetrokken gevoelden tot de blanken dan tot de inlandsche bevolking, sloten zij zich gaarne bij de Duitschers aan en daardoor is hun land thans in een Duitsch district opgenomen.

Over dit Bastaard-volk komt een zeer belangrijk artikel voor in de Sep-

tember-aflevering van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik, Kolonialrecht und Kolonialwirthschaft*, geschreven door den Duitschen kapitein Bayer. Aan dit artikel ontleenen wij nog tot volgende:

Het volk bestaat tegenwoordig uit ongeveer 2000 personen, die allen Christenen zijn. De volwassenen kunnen allen lezen en schrijven, bij voorkeur Hollandsch; de Bastaards spreken het z.g. Kaapsch-Hollandsch, een idioom, dat de Duitschers natuurlijk erg moeilijk vinden. Hun huidkleur wordt zeer verschillend genoemd, men vindt onder hen de blanke kleur der Europeanen zoowel als de bruine kleur der Hottentotten. Hunne levenswijze is als die van de Boeren, met welken volksstam hun aard ook het meest overeenkomt. De mannen hebben voortreffelijke militaire eigenschappen. Zij zijn moedig, doch voorzichtig; gewend aan een leven in de vrije natuur en geoefend door de jacht, zijn ze uitmuntende verkenners, bovendien bezitten zij een verrassend talent van sporen-lezen, waarschijnlijk geoefend door de noodzakelijkheid om dikwijls dieren van hun veestapel op te vangen, die van hun kudde zijn weggeloopen. Zoo beschreef een Bastaard op eene verkenning aan kapitein Bayer nauwkeurig een Herero-bende naar de sporen, welke hij daarvan op een weg vond, daarbij aangevende uit hoeveel mannen, vrouwen en kinderen die bestond, hoeveel strijders daarbij waren en hoeveel ongeveer het aantal ossen en schapen bedroeg, door hen medegevoerd. Toen kort daarop de bende werd aangetroffen en gevangen genomen, bleken die opgaven volkomen juist te zijn geweest.

De Duitschers hebben dan ook een krachtigen steun in de Bastaards gevonden bij de onderwerping der Herero's in 1896, waarbij zij ze meest als verkenners gebruikten. Bij elke patrouille werden eenige Bastaards ingedeeld, wier scherp oog en bizondere gaaf om iets op te sporen, menig onheil hebben voorkomen. Ook als uitmuntende ruiters bewezen ze daarbij goede diensten.

Gedurende den krijg tegen de Herero's gevoerd in 1903/1904 verleenden de Bastaards opnieuw trouwe hulp aan de Duitschers. Een troep van 130 ruiters maakte de geheele veldtocht mede en nam aan de meeste gevechten deel. Na dien krijg werden de Bastaards naar hun land teruggezonden, hoewel juist de opstand der Witboi-Hottentotten was uitgebroken. Men vreesde nl. dat de opstandelingen al het vee van de Bastaards zouden wegvoeren, indien deze aan den strijd deelnamen en gaf er de voorkeur aan, dat de Bastaards onzijdig bleven. Toch bewezen zij bij het bedwingen van dien opstand nog groote diensten als kar- en wagenvoerders. Daar in die terreinen karren met 10, wagens met 20—28 ossen worden bespannen, is het drijven van die voertuigen lang geen gemakkelijk werk, een taak, die veel geduld en overleg en groote bekendheid met de dieren eischt. Door hun aard en omdat ze gewoon zijn met vee om te gaan, waren de Bastaards voor die taak buitengewoon geschikt en daardoor kwamen de proviandtransporten steeds op tijd en op de bestemde plaats aan, wat voor de operatiën van het grootste belang was.

De regeering van Bastaardland was vroeger samengesteld uit een kapitein, een magistraat en 6 raadslieden. Toen het vorige jaar de kapitein Hermanus van Wijk stierf, werd op voorstel van de Duitsche regeering voorloopig geen opvolger benoemd, maar werden slechts raadslieden aangesteld, die den Duitschen districtchef helpen de orde te bewaren en bij hem de belangen van hun volk vertegenwoordigen.

In zekeren zin kunnen de Bastaards rijk worden genoemd. Bijna alle manschappen, die aan de Duitsche krijgsverrichtingen deelnamen, waren op eigen paarden bereden. Menig Bastaard bezit meer dan 20 paarden. Aan rundvee en schapen bezit de bevolking voor eene waarde van millioenen mark. Zij kan 80 bespannen ossenwagens uitbrengen, waarvan 1 tegenwoordig niet onder

de 10,000 mark te koopen is. Aan geld hechten de Bastaards weinig, liever bezitten zij vee. Veeteelt en paardenfokkerij worden in hun land dan ook het meest bedreven en de Duitschers genieten daar de voordeelen van.

In Bastaardland woont een aantal Duitschers. Als een natuurlijk gevolg van de meerdere arbeidskracht van dezen, ging in de laatste jaren een groot deel der gronden in hun bezit over. Daarom heeft de regeering besloten, dat voortaan geen grond meer aan blanken mag worden verkocht; een wijs besluit nu de Bastaard-bevolking jaarlijks sterk blijkt te vermeerderen.

Vele Bastaards houden van sterken drank, maar het zoude eene groote dwaling zijn te gelooven, dat allen aan drank zijn verslaafd; een groot aantal is geheel-onthouder. De hartstocht voor alcohol komt grootendeels door den zwaren, eentoonigen arbeid van vrachtrijden, die soms weken, ja maanden duurt. Daarbij grijpt menigeen naar de flesch ter opwekking; wat nu wel niet braaf en goed is, maar menschelijk en verklaarbaar.

Men beweert dikwijls, dat de Bastaards valsch en arglistig zijn, zooals in het algemeen de inlanders. Maar volgens kapitein Bayer, die lang onder hen verkeerde, is die bewering geheel bezijden de waarheid en zijn de hoofdtrekken van hun karakter: goedhartigheid, voorkomendheid, taaiheid en volharding. Daarenboven hebben zij van hunne voorvaderen, de Boeren, eene groote dosis koppigheid geërfd en door hunne historische ontwikkeling hebben ze ook eenige minder gunstige karakter-eigenschappen verkregen. Meestal tegenover hunne vijanden in de minderheid, moesten zij zich dikwijls voor onrecht bukken; dientengevolge werden ze wantrouwend en geslepen. Door handelaren meermalen bedrogen, is het natuurlijk dat zij blij zijn, wanneer de gelegenheid zich voor hen aanbiedt om aan handelaren een kool te stoven.

Aan officieren en ambtenaren hebben zij echter altijd groote trouw getoond en zonder morren onderwerpen zij zich aan rechterlijke uitspraken en aan beslissingen van autoriteiten.

S.

EEN EN ANDER OVER BRITSCH-INDIË.

In de laatste October-aflevering van *The Imperial and Asiatic quarterly review*, het orgaan van de „East-India Association", komen de verslagen voor van een paar vergaderingen van die vereeniging, waarin onderwerpen werden behandeld, welke ook voor onze koloniën van eenig belang zijn, waarom wij het volgende aan die verslagen ontleenen.

Vooraf echter zij medegedeeld, dat de East-India Association eene invloedrijke vereeniging is, volgens hare statuten opgericht „for the independent and disinterested advocacy and promotion bf all legitimate means of the public interests and welfare of the inhabitants of India generally". Op hare vergaderingen te Londen worden, evenals bij ons Indisch Genootschap, voordrachten gehouden door deskundigen over Indische onderwerpen van actueel belang, waarop belangrijke debatten volgen. Opmerkelijk is het, dat in de verslagen daarvan in het genoemde tijdschrift voorkomende, ook telkens brieven worden opgenomen van leden, die gedurende de vergadering niet meer aan het woord hebben kunnen komen, doch nog schriftelijk hunne meening over het onderwerp willen en mogen mededeelen. En naar het ons voorkomt, was dikwijls zoo'n geschreven redevoering meer zakelijk dan die, welke ter vergadering werd uitgesproken. Aldus kan wellicht menig „esprit d'escalier" weder binnenkomen ten bate van het debat.

De bekende Lord Reay is thans voorzitter van de vereeniging, welke eer

ongewoon aantal onder-voorzitters telt; blijkbaar voral hier een eeretitel. Volgens de laatste opgave zijn er thans 21, waaronder de welbekende namen worden aangetroffen van den Earl of Elgin, Marquis of Ripon, Earl Roberts enz. en ook elf voorname Indische vorsten, zooals de Maharadja van Gwalior, de Geikwar van Baroda o.a. Het aantal leden is zeer groot [1]).

Op de eerste der beide bovenbedoelde vergaderingen werd behandeld: „Zelfbestuur voor Indië", een onderwerp, dat door de Jong-Indiërs [2]) in de laatste jaren zoo op den voorgrond wordt gebracht en dezer dagen weder behandeld is op het te Calcutta gehouden Indische Nationale Congres. Het onderwerp werd ingeleid door den Hon. Gokhale, Indisch lid van den Raad van Indië (Viceroy's Council).

In zijn rede schilderde de inleider met felle kleuren de nadeelen die z. i. aan de bestaande bestuursregeling van Britsch-Indië zouden zijn verbonden; nadeelen welke volgens hem Indië tot een grooter Ierland voor Engeland zouden maken. Voorloopig wenschte hij o.m. dat het leger meer zoude open staan voor verdienstelijke Indiërs, dat hooge betrekkingen niet langer in de praktijk een monopolie voor Engelschen zouden zijn en aan alle officiëele inmenging in plaatselijke besturen een einde zoude worden gemaakt.

Op deze inleiding volgde een levendig debat, waarbij als gewoonlijk geene conclusie werd genomen. Vooral was belangrijk de redevoering van Lord Reay, die de vergadering presideerde en omdat hij verplicht was om wegens andere werkzaamheden haar te verlaten, het eerst na den inleider het woord voerde.

Hij zeide o.m. dat het civiel bestuur in Indië uitmuntend was, vergeleken bij het koloniaal beheer van Duitschland en Frankrijk en van dat der V. S. van Amerika in de Philippijnen. Meer toelating van Indiërs in rechterlijke betrekkingen en ook bij andere departementen zoude zonder bezwaar kunnen geschieden, maar hij achtte zich verplicht één reserve te maken en deze is, dat zoolang Engeland verantwoordelijk is voor het welzijn van Indië, het opperste toezicht en de hooge leiding in handen moet blijven van Engelschen, opdat de bestuurs-standaard niet verlaagd worde maar blijve op de hoogte, waarop die zich bevindt. De bevolking zelve verkiest dit, zooals hem gedurende zijn bestuur bij herhaling is gebleken. Waar wrijving bestaat — zooals helaas tusschen Hindoes en Mohammedanen — is het van groot belang om als scheidsrechter te hebben een onpartijdig Engelsch ambtenaar; de ondervinding had hem geleerd, dat als door inboorlingen eene beslissing moet worden genomen het gevaar van wrijving grooter dreigt te worden.

Hij wenscht vóór alles groote uitbreiding van het elementaire onderwijs. De eisch, dat Indië zoude worden gemaakt tot een zelfbesturende kolonie, komt hem onredelijk voor. Voor kiesrecht is de bevolking nog niet voldoende ontwikkeld; Rusland zij daarbij ten voorbeeld. Aan het jonge geslacht in Indië, dat hier terecht instellingen bewondert, welke de vrucht zijn van een langdurig evolutie-proces, geeft hij den raad om niet lichtvaardig te besluiten dat diezelfde instellingen voordeelig zouden kunnen zijn voor Indië, waar dat proces nog slechts in den aanvang is. Bij terugkeer in Indië zullen zij moeten erkennen, dat de toestanden er niet dezelfde zijn als hier en moeten begrijpen, dat er andere middelen te vinden zijn om de bevolking van Indië te helpen.

---

[1]) De jaarlijksche contributie bedraagt *f* 15, waarvoor men o. a. vrij gebruik kan maken van de belangrijke bibliotheek en gratis de verschillende uitgaven der vereeniging, w. o. het tijdschrift, ontvangt. Eigenaardig is de bepaling, dat men voor een som van *f* 168 zich *levenslang* het lidmaatschap kan verzekeren.

[2]) Zie het artikel: „De Jong-Indiërs in Bengalen", jaargang 1906, II, bl. 1695 van dit tijdschrift.

In eene volgende vergadering, welke den 16den Juli 1906 plaats had en ditmaal gepresideerd werd door Sir Bhownaggree (Indisch lid van het Lagerhuis), werd door den heer Arthur Sawtell van Lahore eene voordracht gehouden over: „Indië en Engelsch-Indië, beschouwd uit een niet-officieel standpunt".

Hij wees er daarin op, dat algemeen wordt aangenomen dat de weinige toeschietelijkheid van de bevolking eene belemmering is voor het succes van Engelsche overheersching in Indië. Maar van die geringe toeschietelijkheid draagt de Engelsch-Indiër zelf de schuld. Hij is en blijft een vreemdeling in een vreemd land. Wel hebben de mailstoomers Europa en Indië nader gebracht, maar tevens scheiden zij Europeanen en Indiërs meer dan voorheen. Nu het zoo gemakkelijk is om terug te gaan, wordt de Engelsch-Indiër meer dan vroeger iemand, die zich maar tijdelijk binnen de poorten ophoudt. De Engelsch-Indische gemeente is talrijker geworden en meer veelsoortig, daarom meer zelfgenoegzaam; ook de dames werken tot mindere aanraking mede, daar zij uit Engeland hebben meegebracht de atmospheer van den welgestelden middenstand.

Ieder Engelschman weet, welken invloed de scheiding van zijn geboortegrond op hem uitoefent. Hij vindt in Indië geene schouwburgen, concerten, schilderijen, heeft daar niet de versterkende geestdrift welke onder zijn landgenooten „at home" wordt opgewekt door politiek, godsdienst of philantropie; om aan sport te kunnen doen, moet hij verre reizen maken. Al dit gemis heeft invloed op zijn temperament. Waar de meesten op kleine posten worden geplaatst met weinig omgang, maakt een soort van dof pessimisme zich bijna zeker van hen meester; niet het pessimisme van de wanhoop, maar wel die geestestoestand, die er een wellust in vindt om niets meer te hopen of te verwachten. In de groote centra en vooral op de „hillstations" schijnt die afzondering der Engelsche gemeente aanleiding te geven tot lichtzinnigheid, die hoewel meestal onschuldig, toch niet geestelijk ontwikkelt.

Het is onmogelijk om de bevolking te leeren kennen en te begrijpen, als men zich opsluit in 't particuliere en openbare leven. Daarom is het dwaas om te verwachten, dat de Indische bevolking ons genegen zoude kunnen zijn. De gesprekken op den pasar en de artikelen van de Indische pers worden beheerscht door een geest van wantrouwen, waardoor administratieve en wetgevende maatregelen van de regeering meestal verkeerd worden begrepen. De maatregelen tegen de pest genomen, zouden o.a. beter zijn begrepen en opgevat, indien eenige toelichting in de inlandsche taal daarvan van bestuurswege, b.v. door aanplakking op openbare plaatsen, algemeen bekend ware gemaakt. Maar beter dan het geschreven woord, zoude het gesproken woord worden verstaan. Helaas, onze ambtenaren spreken weinig in het publiek en welsprekendheid is hier zoo noodig. Is hun Hindostansch niet erg zuiver, laten zij dan een tolk gebruiken.

Ook op deze inleiding volgde een geanimeerd debat waaraan, merkwaardig genoeg, werd deelgenomen door eene Indische vrouw, Mrs. Rustomji, dochter van den Indischen secretaris van den 1sten Minister van Hyderabad, die in een welsprekende, algemeen toegejuichte redevoering hare meening uiteenzette over het onderwerp.

„Mijne landgenooten, zeide zij o.a., kunnen niet dankbaar genoeg zijn aan mannen als de heer Sawtell, voor eene openbare uitdrukking van hun oordeel over de zoo teere kwestie van maatschappelijk verkeer tusschen de beide volken. Misschien verlangt gij ook wel eens het gevoelen van een Indische vrouw daarover te hooren! Welnu, dan beken ik gaarne, dat de Engelsche vrouw geenszins verantwoordelijk mag worden gesteld voor het onvoldoende

van dat onderling verkeer, zooals zooeven werd beweerd. Dat dit verkeer niet is wat het kon zijn, kan niet worden ontkend. Maar er is waarlijk geen scherpzinnig onderzoek voor noodig om de oorzaak daarvan te ontdekken Vooreerst moet er noodzakelijk eene wijde maatschappelijke klove bestaan tusschen beschaafde Engelschen, die naar Indië komen en diegenen onder de Indiërs wier ontwikkeling niet evenredig is aan hun rijkdom en positie. En van de ontwikkelde Indiërs houdt het meerendeel van hen, die den omgang met Engelschen zoeken, hunne vrouwen achter de *purdah* [1]).

Aan den anderen kant zoude een Engelschman, bestraald door den luister van het grootste Rijk, dat de wereld ooit heeft gekend en bezield met de gewettigde trots, van een land als Indië te beheerschen, wel meer dan een mensch moeten zijn, als hij niet eenigszins verwend was. Hij is daarom soms genegen om te minachten wat hij niet begrijpt of vreemd is aan Europeesche denkbeelden. Deze nationale hoogmoed geeft reeds aanleiding tot klachten tegen Engelschen op het vasteland van Europa en nu mag men waarlijk toch niet verwachten, dat zij bevrijd zouden worden van dien karaktertrek, als zij leven in een land met een overoude beschaving maar gegant tegen moderne denkbeelden.

Ik geloof, dat de Engelsche mannen en vrouwen meer werk zouden moeten maken van de volkstaal dan zij nu doen. Opmerkelijk is het, hoe weinig Engelsche heeren en dames, die reeds lang in Indië zijn, een gewoon gesprek in een drawing-room kunnen voeren in de inlandsche taal. Mijne landgenooten zoude ik willen verzoeken om overbodig wantrouwen tegen de overheerschende natie te vermijden, maar tevens zoude ik den Engelschen willen vragen, om wat meer aanmoediging te geven aan ontwikkelde Indiërs, die er geene maatschappelijke of kaste-vooroordeelen op na houden. Is het niet vreemd, dat in een hoofdplaats als Bombay, aan bijna geen inboorling de toegang tot een Europeesche club wordt geopend? Om het maatschappelijk verkeer in Indië te bevorderen, is geven en nemen onvermijdelijk en naar mijne meening behoort zulks van weerszijden te geschieden".

Gelukkig, dat wij Hollanders heel anders optreden in onze koloniën en de zachte wenken van Mrs. Rustomji niet noodig hebben! J. S.

CONTRACTEN MET INLANDSCHE VORSTEN [2]).
LINGGA-RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.

(*Slot*).

Art. twintig. 1. Behoudens de bevoegdheid van het Leenbestuur om tot zoodanigen maatregel voorstellen te doen aan den Resident, berust bij den Gouverneur-Generaal het uitsluitend recht om aan personen, al dan niet tot de Gouvernements rechtstreeksche onderdanen behoorende, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, het verblijf binnen het Sultanaat of een gedeelte daarvan te ontzeggen dan wel eene bepaalde plaats daarbuiten tot verblijf aan te wijzen.

2. Voor zoover die maatregel zal worden toegepast op de onderdanen van den Sultan, geschiedt dit niet dan na ingewonnen advies van het Leenbestuur.

3. In het onderhoud van de personen die door dien maatregel getroffen worden, wordt voor zooveel noodig, van Gouvernementswege voorzien.

Art. een en twintig. 1. Het Leenbestuur zal geene Europeanen en Westersche of Oostersche vreemdelingen, deze laatsten voor zoover zij Gouvernements-

[1]) Gordijn, dat de inlandsche vrouwen van hare mannelijke bezoekers scheidt. Ook de sluier, door haar in het openbaar gedragen.

[2]) Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1905—'06

onderdanen zijn, in het Sultanaat toelaten zonder vooraf verkregen toestemming van den Resident of van den plaatselijk besturenden ambtenaar.

2. Handelaren echter zullen zonder die voorkennis en toestemming in de havens van het Sultanaat worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zoolang zij de orde en rust niet verstoren; zullende van hun meer dan drie maanden voortgezet verblijf in die havens door het Leenbestuur kennis moeten gegeven worden aan den plaatselijk besturenden ambtenaar.

3. Het Gouvernement behoudt zich de bevoegdheid voor om ten aanzien van de toelating en vestiging van Oostersche vreemdelingen in het Sultanaat te allen tijde zoodanige verordeningen uit te vaardigen als het in het algemeen belang van Nederlandsch-Indië of in het bijzonder belang van het Sultanaat zal noodig achten.

4. Personen, die zich zonder verlof hebben verwijderd uit 's Gouvernements militairen- of maritiemen dienst, voortvluchtige veroordeelden of misdadigers en dergelijken zullen in geen geval binnen het Sultanaat geduld, maar onverwijld aan het Gouvernement uitgeleverd worden, indien zij zich daar vertoonen, en zulks ook zonder dat hunne uitlevering in elk voorkomend geval geëischt wordt.

5. Evenzoo bestaat die verplichting tot uitlevering ten aanzien van alle goederen en voorwerpen, die in strijd met de op de onderdanen van den Sultan toepasselijk verklaarde verbodsbepalingen binnen het Sultanaat zijn ingevoerd en aldaar kunnen worden achterhaald.

Art. twee en twintig. 1. Het Leenbestuur zal den zee- en rivierroof met alle in zijn bereik zijnde middelen krachtdadig tegengaan en doen tegengaan en geene schuilplaats noch eenige andere hulp of medewerking hoegenaamd verleenen, noch toelaten dat die verleend worden aan zee- of rivierroovers, noch aan personen, die bekend zijn of aangewezen worden als zoodanig bedrijf uit te oefenen of daarin betrokken te zijn.

2. Het zal degenen, die daaraan schuldig of medeplichtig bevonden worden, aan den Resident uitleveren, dan wel hen volgens de wetten en instellingen des lands doen terechtstellen, naar gelang die schuldigen of medeplichtigen onderworpen zijn aan de rechtspraak van het Gouvernement of van het Leenbestuur.

Art. drie en twintig. 1. Het Leenbestuur zal aan alle schepen en vaartuigen, welke langs de kusten of langs de boorden der rivieren binnen het gebied van het Sultanaat in nood mochten vervallen, allen bijstand verleenen, de schipbreukelingen verzorgen en zich geen hunner goederen toeëigenen noch gedoogen, dat iemand wie ook, zich die toeëigene.

2. Van het stranden van schepen en vaartuigen of aanbrengen van de aan het strand of uit de rivieren opgevischte goederen zal het Leenbestuur onverwijld kennis geven aan den meest nabijzijnden ambtenaar van het Gouvernement en, in afwachting van de maatregelen door dezen te nemen, al dadelijk alles wat mogelijk is doen en laten doen om die schepen en vaartuigen of goederen te behouden of voor verdere schade te bewaren.

3. Het Leenbestuur kan hulp- en bergloon vorderen, waarvan het bedrag door dat bestuur, naarmate van de moeite, wordt begroot. Van die begrooting wordt onverwijld kennis gegeven aan den Resident, die, na het Leenbestuur en de andere belanghebbenden te hebben gehoord, bevoegd is haar te wijzigen zooals hem billijk zal voorkomen.

4. Daarna kunnen de daarbij betrokkenen, indien zij zich door de bedoelde begrooting al dan niet door den Resident gewijzigd, bezwaard gevoelen, door tusschenkomst van dien resident, de beslissing van den Gouverneur-Generaal inroepen, aan welke beslissing het Leenbestuur zich zal onderwerpen

Art. vier en twintig. 1. In het Sultanaat zijn het houden van slaven, menschenroof, slavenhandel en in- en uitvoer van slaven verboden, en derhalve zullen die misdadige bedrijven door het Leenbestuur binnen het Sultanaat niet geduld, maar met alle middelen krachtdadig tegengegaan worden.

2. Ook het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld is verboden en zal door het Leenbestuur met dezelfde gestrengheid worden tegengegaan.

3. Zij die bij de inwerkingtreding dezer overeenkomst in pandelingschap verkeeren, zijn van alle verplichte dienstbaarheid ontslagen twee jaren nà dat tijdstip of zooveel vroeger als hun schuld eerder zal zijn aangezuiverd.

Art. vijf en twintig. Het Gouvernement heeft het recht het havenbeheer en de politie in de havens en op de reeden van het Sultanaat op te dragen aan Gouvernements-ambtenaren, welke alsdan dezelfde bevoegdheid zullen hebben als de havenmeesters in 's Gouvernements rechtstreeksch gebied. Waar het Gouvernement van dit recht gebruik heeft gemaakt zullen de van Gouvernementswege uitgevaardigde of nog uit te vaardigen bepalingen betreffende het beheer en de politie van havens, reeden en ankerplaatsen, zoomede op het vervoer van personen met stoomschepen op het Sultanaat en zijne ingezetenen van verbindende kracht zijn.

Art. zes en twintig. 1. Het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, alsmede tot het verleenen van concessiën tot mijnontginning in het gebied van het Sultanaat berust geheel bij het Gouvernement, dat echter steeds vooraf het Leenbestuur ter zake zal raadplegen en daarenboven vooraf een onderzoek zal doen instellen naar de rechten van derden op de gronden benoodigd voor mijnbouwkundige opsporing of mijnontginning, terwijl het bij eventueele beschikking over zoodanige gronden voor billijke schadeloostelling door den concessionaris zal zorgdragen.

2. Van de voor vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en concessiën tot mijnontginning door het Gouvernement te heffen cijns en vast recht zal steeds de helft ten behoeve van het Leenbestuur worden afgestaan.

3. Het Gouvernement behoudt zich wijders het recht voor om voor eigen rekening mijnbouwkundige opsporingen en mijnontginningen in het gebied van het Sultanaat te doen aanvangen en voortzetten, behoudens billijke schadeloosstelling wanneer daartoe aanleiding bestaat.

Art. zeven en twintig. 1. De door den Wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen betreffende opsporing en ontginning van delfstoffen zijn voor het Sultanaat en zijne ingezetenen van verbindende kracht.

2. De vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en ontginningen, welke reeds vroeger door het Leenbestuur met voorkennis van het Gouvernement zijn uitgegeven aan particulieren, blijven — voor zooveel de houders dier vergunningen daarvan geen afstand mochten doen — beheerscht door de bepalingen der betrekkelijke door of namens het Gouvernement goedgekeurde overeenkomst, met dien verstande evenwel dat de concessiën tot mijnontginning, welke van vergunningen tot opsporing als hier bedoeld het gevolg mochten zijn, ingevolge en met inachtneming der bepalingen van het vorig artikel door het Gouvernement worden uitgegeven.

Art. acht en twintig. 1. Het Leenbestuur zal aan personen, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van het Sultanaat geene concessiën tot ondernemingen van landbouw of boschexploitatie verleenen, noch aan zoodanige personen gronden verkoopen of verhuren, noch toelaten dat door Sultansonderdanen dergelijke vergunningen of concessiën, die eventueel aan deze mochten zijn verleend, dan wel rechten op gronden, aan zoodanige personen

worden overgedragen dan na verkregen toestemming van het Gouvernement en behoudens nadere goedkeuring der contracten door den Resident.

2. Zoodanige concessiën zullen steeds met inachtneming van de algemeene belangen van Nederlandsch-Indië waartoe ook het Sultanaat behoort, zooveel mogelijk worden geregeld in overeenstemming met de algemeene verordeningen die te dezer zake reeds bestaan of nader mochten worden uitgevaardigd en met de bijzondere bepalingen die het Gouvernement te dien aanzien reeds gemaakt heeft of nader zal vaststellen.

3. Het Gouvernement behoudt zich wijders het recht voor om voor zijne rekening ondernemingen van landbouw in het Sultanaat te doen aanvangen en voortzetten, een en ander behoudens billijke schadeloosstelling aan de betrokkenen voor zoover daartoe grond bestaat. Het Leenbestuur zal zoodanige ondernemingen steeds zooveel mogelijk bevorderen.

Art. negen en twintig. Ook andere dan de in het vorige artikel bedoelde concessiën zullen niet verleend, en overeenkomsten van niet strikt privaten aard zullen door het Leenbestuur niet gesloten worden zonder voorafgaande toestemming van den Resident.

Art. dertig. Het Leenbestuur onderwerpt zich aan de regelingen, welke door het Gouvernement zijn of zullen worden in het leven geroepen in het belang der peper- en gambircultuur in het Sultanaat, betreffende het visschen naar en het winnen van parelschelpen, paarlemoerschelpen en tripang, en betreffende den in-, uit- en doorvoer van wapens en oorlogsbehoeften.

Art. een en dertig. 1. Door of vanwege het Leenbestuur zullen, zonder toestemming van het Gouvernement geene andere belastingen en heffingen gevorderd of pachten ingevoerd worden dan die omschreven in de aan dit contract gehechte opgave letter B, zullende mitsdien zonder die toestemming die belastingen, heffingen en pachten, hetzij die in geld, in natura of in arbeid opgebracht worden, in geen geval verhoogd, verzwaard of veranderd worden.

2. De toewijzing van pachten heeft niet plaats dan in overeenstemming met den Resident.

3. Het Leenbestuur zal in het algemeen zorgen en doen zorgen, dat in het Sultanaat geen onwettige heffingen, hoe ook genaamd en door wien ook, van de bevolking geëischt worden.

4. Het Gouvernement behoudt zich het recht voor bestaande belastingen, heffingen en pachten te allen tijde tegen schadevergoeding over te nemen, die overgenomen belastingen, heffingen en pachten te wijzigen, af te schaffen of door andere te vervangen, alles naar eigen goedvinden.

Art. twee en dertig. De aan het Leenbestuur toekomende gelden wegens door het Gouvernement uitgegeven concessiën, benevens de nader in overleg met den Resident aan te wijzen inkomsten worden gestort in eene Rijkskas, bestemd voor uitgaven in het belang van land en volk.

Het beheer dier kas wordt door den Resident geregeld.

Art. drie en dertig. 1. Het pachtgebied van het Gouvernement omvat het geheele Sultanaat, met uitzondering van de eilanden in de Chineesche zee, uitmakende de afdeeling Poeloe Toedjoeh.

2. Het recht tot het heffen van in- en uitvoerrechten en accijnzen binnen al de op den vasten wal van Sumatra gelegen, tot het Sultanaat behoorende landschappen, berust bij het Gouvernement.

3. Alle door het Gouvernement vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen betreffende rechten, belastingen en verpachtingen en in het algemeen betreffende alle inkomsten van het Gouvernement, hoe ook genaamd, zullen ook van verbindende kracht zijn voor alle inwoners, des

Sultans onderdanen daaronder begrepen, van die gedeelten van het Sultanaat, waar zoodanige inkomsten aan het Gouvernement toekomen.

4. Het Gouvernement heeft het recht om ten laste van zijne directe onderdanen, waar deze ook in het Sultanaat mochten gevestigd zijn, alle zoodanige belastingen in te voeren als het noodig zal achten.

5. Wegens den afstand aan het Gouvernement van vroegere inkomsten, komt den Sultan toe eene schadeloosstelling uit 's lands kas van *f* 168,000 (een honderd acht en zestig duizend gulden) 's jaars, uit te betalen in maandelijksche payementen van *f* 14,000 (veertien duizend gulden).

ART. vier en dertig. 1. Voor zoover de bepalingen der vroegere overeenkomsten door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met het Leenbestuur van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden gesloten in strijd zijn met die van deze overeenkomst, zijn zij door deze vervallen.

2. Het Gouvernement zal den Sultan zoolang hij de hem in dit contract opgelegde verplichtingen trouw en stipt opvolgt, in zijne waardigheid en rechten als zoodanig handhaven.

ART. vijf en dertig. Dit contract treedt in werking op den dag waarop het door den Gouverneur-Generaal zal worden goedgekeurd en bekrachtigd.

Aldus ten dage en jare in den aanhef dezes vermeld ter hoofdplaats Tandjong Pinang overeengekomen, in drievoud opgemaakt, door beide partijen onderteekend en bezegeld en door den Sultan van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden Abdoel Rachman Maädlam Sjah plechtig beëedigd.

(*w.g.*) W. A. DE KANTER.

Hier stonden stempel en handteekening van den Sultan van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 1sten September 1905, onder voorwaarde [1]), dat de Sultan van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden instemme met de na te noemen veranderingen in den maleischen tekst van het contract, strekkende om dien beter in overeenstemming te brengen met den Nederlandschen tekst, en van die instemming doe blijken door eene hieronder te stellen, onderteekende en bezegelde verklaring:

a. In de 2de alinea van artikel 18 worden de woorden: ,,maka bolihlah karadjaän" vervangen door ,,maka karadjaän aken".

b. In de 2de alinea van art. 22 wordt het woord ,,ra'ajat" op beide plaatsen waar het voorkomt, vervangen door ,,termasoek pada hoekoeman ka'adilan".

c. In de 4de alinea van artikel 31 wordt het woord ,,terseboet" aan het slot vervangen door ,,diambil".

d. onder V (Heerendiensten) van de belastingopgave, bijlage B, vervallen de woorden ,,kapal-kapal dan".

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

(*get.*) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

De Algemeene Secretaris,

(*get.*) VAN REES.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*w.g.*) VAN HASSELT

[1]) Aan deze voorwaarden is blijkens Gouvernementsbesluit van 21 Januari 1906, No. 17, voldaan.

BIJLAGE LETTER A.

(Artikel 2 van het contract).

OPGAVE van de eilanden en landschappen behoorende tot het Sultanaat van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden.

Alle eilanden en klippen, gelegen binnen de gesloten veelhoeken, waarvan de geographische ligging der hoekpunten in hunne volgorde van Noord-Oost-Zuid-West hieronder zijn aangegeven als:

a. voor den Lingga-Riouw-archipel met inbegrip van de Karimon-eilanden en de Poeloe Toedjoeh:

1°15′	Noorderbreedte,	103°15′	Oosterlengte	(Greenwich)
1°8′	,,	103°45′	,,	,,
1°10′	,,	103°50′	,,	,,
1°15′	,,	104°	,,	,,
1°15′	,,	105°	,,	,,
0°	,,	105°	,,	,,
1°	Zuiderbreedte,	106°	,,	,,
1°20′	,,	105°20′	,,	,,
1°	,,	104°30′	,,	,,
0°35′	,,	104°	,,	,,
0°10′	Noorderbreedte,	104°	,,	,,
0°45′	,,	103°15′	,,	,,

b. voor de Anambas-eilanden-groep:

3°30′	Noorderbreedte,	106°	Oosterlengte	(Greenwich)
3°30′	,,	106°35′	,,	,,
3°	,,	106°35′	,,	,,
2°15′	,,	106°10′	,,	,,
2°15′	,,	105°20′	,,	,,
3°	,,	105°20′	,,	,,

c. voor de Natoena-eilanden-groepen (Noord en Zuid):

5°	Noorderbreedte,	107°40′	Oosterlengte	(Greenwich)
5°	,,	108°10′	,,	,,
2°10′	,,	109°25′	,,	,,
1°45′	,,	108°40′	,,	,,
3°	,,	107°20′	,,	,,
4°	,,	107°20′	,,	,,

d. voor de Tambelan-eilanden-groep:

1°40′	Noorderbreedte,	106°10′	Oosterlengte	(Greenwich)
1°40′	,,	107°	,,	,,
1°	,,	108°	,,	,,
0°	,,	108°20′	,,	,,
0°	,,	107°	,,	,,

De landschappen Danei, Kateman, Mandah, Igal en Gaoeng vormen te zamen één complex, dat begrensd wordt:

in het Noorden door het landschap Pelalawan, volgens de van Tandjong Ongka di Loear uitgaande lijn der waterscheiding van het Zuidelijk stroomgebied der Kampar-rivier,

in het Oosten door de zee,

in het Zuiden en het Westen door het landschap Indragiri volgens eene nader in overleg met de betrokken Inlandsche bestuurders door de Regeering te bepalen lijn, uitgaande van een punt aan de Koeala Gaoeng landwaarts getrokken tot de Noordgrens.

Tot dit complex behooren de kusteilanden P. Keteman en P. Boeroeng.

Het landschap Reteh wordt begrensd:

in het Noorden en het Westen door het landschap Indragiri volgens eene rechte lijn, getrokken van Tandjoeng Sapat Loear naar het punt van den rechteroever der Reteh-rivier, waar deze de Soengei Gangsal in zich opneemt, en verder door den genoemden rechteroever stroomopwaarts,

in het Zuiden door het landschap Djambi, volgens eene nader in overleg met de betrokken Inlandsche bestuurders door de Regeering te bepalen lijn, van Tandjong Laboe uit tot aan den rechteroever der Reteh-rivier,

in het Oosten door de zee.

Tot dit landschap behooren de delta-eilanden in de Reteh-monding met name P. Kitjang en P. Boekoe.

De Resident van Riouw en Onderhoorigheden,
(*w.g.*) W. A. DE KANTER.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) VAN HASSELT.

BIJLAGE B.

OPGAVE der belastingen, heffingen en pachten, bedoeld in artikel 31, alinea 1.

I. BELASTINGEN OP DEN HANDEL.

1°. Een recht van vijf en zeventig dollarcenten per volle kojan (van 40 pikol) lading van vaartuigen en schepen, welke uit het Leenrijk rechtstreeks of via eenige plaats in of buiten de residentie naar het buitenland vertrekken.

2°. Een recht van 10 pCt. der plaatselijke waarde van ruwe en van 5 pCt. van die van gezuiverde sagoe bij den uitvoer naar het buitenland uit het Leenrijk, met uitzondering van de daartoe behoorende, op den vasten wal van Sumatra gelegen landschappen.

3°. Eene belasting van twintig dollarcenten tot één dollar 's maands op de nering — naar gelang van haren omvang — der vreemde Oosterlingen, die zich metterwoon, tot het drijven van handel, in het Leenrijk nederzetten, buiten de Gouvernements-etablissementen, buiten de kampong Daik, buiten Singgarang en buiten de aan niet-inheemsche onderdanen ten behoeve van den landbouw of nijverheid verhuurde gronden.

4°. Een recht van 5 pCt. der plaatselijke waarde van de van den Poeloe Toedjoeh Archipel uitgevoerde copra en klapperolie.

5°. Een recht van één dollar vijftig cent per volle duizend van den Poeloe Toedjoeh Archipel uitgevoerde klappers.

II. BELASTINGEN OP DEN LANDBOUW.

1°. Eene jaarlijksche heffing van zes of twaalf dollar per gambirladang in het Leenrijk naarmate die ladangs zijn klein of groot; de in Maart 1888 reeds bestaande gambirladangs blijven onderworpen aan eene heffing van vier, vijf of zes dollar 's jaars naarmate zij zijn klein, middelmatig of groot.

2°. Eene jaarlijksche heffing van vijftien dollarcenten per doesoen of tuin in het Leenrijk, onverschillig van welke uitgestrektheid voor zooveel niet aangelegd en bewerkt wordende door leden der inheemsche bevolking.

Deze belastingen zijn niet van toepassing op niet-leden der inheemsche bevolking die gronden van het Leenbestuur in huur hebben, overeenkomstig de ter zake door het Gouvernement in overleg met dat Leenbestuur, op de uitgifte dezer gronden vastgestelde, of nog vast te stellen bepalingen.

III. ANDERE BELASTINGEN.

1°. Een recht van 10 pCt. der plaatselijke waarde van verzamelde boschproducten waaronder ook wordt begrepen hout, welk recht naar verkiezing in natura of in geld kan worden voldaan.

Leden der inheemsche bevolking kunnen vrijelijk en kosteloos, ten eigen gebruike zoodanige artikelen verzamelen, met uitzondering van wangkangmasten, krandjihout (voor wangkangroeren) en keledanghout (voor Chineesche doodkisten) waarover evenzeer als over de boschproducten, bestemd om daarmede handel te drijven, het in de 1ste alinea bedoeld recht verschuldigd is.

De heffingen in de beide voorgaande alinea's omschreven, kunnen overal door het Leenbestuur worden gevorderd, behalve in de landschappen op den vasten wal van Sumatra waar zij, krachtens overeenkomst van 22 December 1897, aan het Gouvernement zijn voorbehouden.

Voor brandhout, gekapt voor de bereiding van gambir, zoomede voor aankap van het houtgewas op ondernemingen van landbouw is geen belasting verschuldigd.

2°. Eene door de Regeering in overleg met den Sultan en zijne mantri's vast te stellen retributie op het winnen van parelschelpen, paarlemoerschelpen, tripang en andere zeeproducten, met uitzondering van agar-agar, in de wateren langs de kusten van Lingga-Riouw.

IV. Verpachtingen.

Zij bestaan uitsluitend uit:

1°. Opiumpacht,

2°. Arakpacht en

3°. Dobbelpacht,

in den Poeloe Toedjoeh Archipel.

4°. Het uitsluitend recht tot agar-agarwinning in de gezamenlijke wateren van Lingga-Riouw, met dien verstande, dat voortaan niemand meer door of vanwege den pachter dan wel door anderen gedwongen kan worden agar-agar ten zijnen behoeve te verzamelen.

V. Heerendiensten.

Bij het uitrusten van prauwen door den Sultan of zijne mantri's zijn hunne rechtstreeksche onderdanen daartoe opgeroepen, verplicht tot bemanning dezer prauwen te dienen tegen genot van voeding, zonder meer, met dien verstande, dat voor deze diensten niet meer dan 52 dagen per hoofd en per jaar mogen worden gevorderd.

De Resident van Riouw en Onderhoorigheden,
(*w.g.*) W. A. de Kanter.

Hier stonden stempel en handteekening van den Sultan van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) van Hasselt.

OPGAVE van de havens van het leenrijk Lingga-Riouw, bedoeld in artikel 21, alinea 2 van het politiek contract van den 18den Mei 1905.

Penjingat, eiland Penjingat;
Koeala Segantoeng, eiland Galang;
Koeala Mandah, landschap Mandah, op den vasten wal van Sumatra;
Koeala Igal, landschap Igal, op den vasten wal van Sumatra;
Koeala Gaoeng, landschap Gaoeng, op den vasten wal van Sumatra;
Soengei Goentoeng, landschap Kateman, op den vasten wal van Sumatra;
Poelau Kidjang, landschap Reteh, op den vasten wal Sumatra;
Tandjong Balei, eiland Groot-Karimon;
Meral, eiland Groot-Karimon;

Tandjong Batoe, eiland Koendoer;
Bojan, eiland Bojan;
Boeloeh, eiland Boeloeh;
Penarè (Moro), eiland Soengi Bawah;
Terong, eiland Terong;
Soelat Passei, eiland Soegi;
Soelit, eiland Soelit;
Paoe, eiland Paoe;
Batoe Hadji, eiland Batam;
Samboe, eiland Groot Samboe;
Tandjong Boeton, eiland Lingga;
Daik, eiland Lingga;
Penoeba, eiland Salajar;
Dabo, eiland Singkep;
Soengei Raja, eiland Singkep;
Bakong, eiland Singkep;
Koeala (Maras), eiland Djemadja, Anambas-eilanden;
Letong, eiland Djemadja, ,,
Kramat, eiland Kramat, ,,
Terempa, eiland Siantan, ,,
Genteng, eiland Sedanan, Groot Natoena-eilanden;
Tandjong, eiland Boengoeran, ,, ,,
Ranei, eiland Boengoeran, ,, ,,
Soengei Oeloe, eiland Boengoeran, ,, ,,
Barat, eiland Midai;
Segintjil, eiland Pandjang, Zuid-Natoena-eilanden;
Ajer Sekain, eiland Serasan, ,,
Batoe Lepoh, eiland Tambelan, ,,

De Resident van Riouw en Onderhoorigheden,
(w.g.) W. A. DE KANTER.

Hier stonden stempel en handteekening van den Sultan van Lingga-Riouw en Onderhoorigheden.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(w.g.) VAN HASSELT.

Voor eensluidende afschriften,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
(w.g.) A. E. ELIAS.

(**224.** 18. NOTA VAN TOELICHTING.

De vorige politieke overeenkomst met het leenrijk Lingga-Riouw en Onderhoorigheden, gesloten 1 December 1857, werd aangevuld en bekrachtigd op 9 Februari 1858 [1]) en sedert ten aanzien van verschillende punten gewijzigd en uitgebreid op 19 Augustus 1864 [2]), 30 September 1868 [3]), 17 October 1881 [4]), 11 Januari 1887 [5]), 26 Januari 1888 [6]) en 22 December 1897 [7]).

Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

1) Zitting 1858—1859 — XXIII. nº. 5.
2) „ 1865—1866 — **117.** „ 14.
3) „ 1870—1871 — **15.** „ 3.
4) „ 1882—1883 — **140.** „ 6.
5) „ 1887—1888 — **67.** „ 6. (Zie *Ind. Gids* 1888 I. bl. 163).
6) „ 1888—1889 — **76.** „ 11. (Ibid. 1889 I, bl. 1009)
7) „ 1898—1899 — **166.** „ 21.

Nochtans ontbrak aan eene behoorlijke regeling van de verhouding van dit leenrijk tot het Gouvernement veel, waarin door het jongst gesloten politiek contract is voorzien.

In de eerste plaats had de ondervinding duidelijk aan het licht gebracht, dat de erkenning van het in 1784 opgeheven en in 1804 weder ingevoerd Onderkoningschap (art. 31 van het contract van 1857) niet kon worden gehandhaafd. Instede toch van een gezonden politieken toestand te verzekeren, zooals verwacht was, bleek die instelling een bron van voortdurend antagonisme tusschen Onderkoning en Sultan, waardoor — zeer ten nadeele van de welvaart van land en volk — een goed bestuur onmogelijk werd gemaakt.

Toen er dan ook, na het overlijden van den Onderkoning Radja Mohamad Joesoef, geen aangewezen opvolger was, omdat de aanwijzing als zoodanig van diens jongsten zoon, op eigen verzoek was ingetrokken, is de afschaffing van het Onderkoningschap door de Indische Regeering aan de orde gesteld, met het gevolg, dat in het nieuwe contract het vroegere twééhoofdige gezag voor een éénhoofdig heeft plaats gemaakt.

De voornaamste punten van verschil tusschen de nieuwe overeenkomst en de vroegere politieke contracten zijn verder:

1°. de regeling van de opvolging in het bestuur over het Sultanaat en de tijdelijke voorziening in het bestuur bij ontstentenis van den Sultan (artt. 5 en 6);

2°. de uitbreiding van het Gouvernements-onderdaanschap tot de bedienden van Gouvernements-onderdanen en de op contract werkende arbeiders op ondernemingen door Gouvernements-onderdanen gedreven (art. 15, 1ste alin., sub 6);

3°. de uitbreiding der rechtspraak door Gouvernements-rechters en -rechtbanken in bepaalde gevallen over de onderdanen van den Sultan (art. 16);

4°. het recht van den Gouverneur-Generaal om gratie te verleenen van door of namens het Leenbestuur opgelegde straffen (art. 19, 3de alinea);

5°. het recht van het Gouvernement om het havenbeheer en de politie in de havens en op de reeden van het Sultanaat op te dragen aan Gouvernementsambtenaren (art. 25);

6°. het recht van het Gouvernement tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en het verleenen van concessiën tot mijnontginning (art. 26);

7°. het verbod om concessiën van welken aard ook te verleenen of overeenkomsten van niet strikt privaten aard te sluiten zonder voorafgaande toestemming van den resident (art. 29);

8°. de toekenning aan het Leenbestuur van het recht tot heffing van een uitvoerrecht van 5 pCt. van copra en klapperolie en van $ 1.50 per duizend klappers, afkomstig van den Poeloe-Toedjoeh archipel (art. 31, 1ste alinea en I sub 4 en 5 van bijlage B);

9°. de vorming eener Rijkskas uit eenige aan het Zelfbestuur toekomende inkomsten, bestemd voor uitgaven in het belang van land en volk en beheerd overeenkomstig de voorschriften van den resident (art. 32).

Bijzonderheden omtrent het leenrijk Ringga-Riouw en Onderhoorigheden bevat de Nota van Toelichting in de Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1885—1886. — 110, n°. 19.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Januari 1907.

INHOUD.

Inlandsch recht en Inlandsche Christenen. — Karakter. — Het huldeblijk uit Ned.Indië aan H. M. de Koningin en den Prins der Nederlanden. — Pan-islamisme in onze Oost. — Het duistere Geumpang. — Het legendarische goudland Wojla in Atjeh. — Hulp aan de visscherij in Indië. — Inlandsche ziekenhuizen. — Wijlen Prof. Dr. J. A. C. Oudemans. — Hevea in Suriname. — Een aanval op het departement der B. O. W. — De onveiligheid op de Vrije Landen. — Engelsch op de Europeesche school in N.-I. — J. A. van Dorsser †. — Magneetijzererts. — De geldsomloop ter Oostkust van Sumatra. — De Chineezen in Nederlandsch-Indië. — Landbouw en veeteelt op Java. — Onze consulaten in China en te Singapore. — Het Landbouwdepartement. — Melaatschen in Suriname. — De aanstaande Selenka-expeditie naar Java. — De zending op Soemba. — De Duitsche koloniën in den Rijksdag. — De zuidgrens van Suriname. — A. Pruys van der Hoeven †. — De Inlandsche bevolking en de suikercultuur. — De Straits Settlements en Nederl.-Indië. — De dood van den koning van Goa. — Japansche spionnen. — Reis van den directeur van het Weener Hofmuseum in Nederlandsch-Indië.

Inlandsch recht en inlandsche Christenen. Dezelfde schrijver die reeds herhaaldelijk de voorgenomen wijziging van art. 75 en 109 R.R. besprak (zie *Ind. Gids* 1905, I bl. 85, 1906, I bl. 262, 928), geeft in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Dec. jl. nog eene laatste beschouwing, niet uit lust om de debatten te rekken, doch om uit het korte Voorl. Verslag der Eerste Kamer één gegeven naar voren te brengen, namelijk dit: „dat aan den vooravond der eind-discussiën nog geheel verschillend gedacht wordt over de vraag of deze voordracht nu geeft wat de minister Idenburg en mr. Van Deventer wilden: zooveel mogelijk bespoediging van eenheid van recht op den grondslag der Nederlandsche wetboeken, dan of zij in afzienbare toekomst die eerbiediging van zoowat de gansche burgerrechtelijke adat waarborgt, die verdedigd is door mr. Pierson, mr. De Savornin Lohman, mr. Tydeman en den heer Van Kol. Deze onzekerheid thans te sussen door eene dubbelzinnige beslissing ware vrede voor nu, maar een ramp voor later, zooals het meeningsverschil over artikel 80 der Grondwet een ramp gebleken is. Bij art. 75 vindt de schrijver een soort van sjibboleth of de regeering zich zal openbaren als voorstander en hoogachter of als geringschatter van de adat in het al dan niet laten voorafgaan van een grondig locaal onderzoek daarnaar. Stelt men het gunstigste geval dat dit inderdaad in Indië gehouden wordt, afloopt en leidt tot ontwerp-verordeningen, dan laat de tekst van het artikel, zoolang hij niet door eene novelle gezuiverd is, niet toe deze te aanvaarden. Want er zullen altoos belangrijke stoffen blijven, waarvoor de Europeesche bepalingen, hoe ook verplooid, niet bruikbaar zijn, zooals het privaatrecht der Christen-inlanders, het strafstelsel (dwangarbeid of opsluiting). Hoe wil men Europeesche bepalingen van rechtsvordering en strafvordering ontwerpen, die zonder eenige wijziging ook voor de inlanders in den geheelen archipel kunnen gelden? En dan komt er nog bij dat de tekst van het artikel de vrijheid

geheel uitsluit om de moederlandsche wetboeken slechts van verre te volgen. Er is voor den inlander geen andere keus dan onvervalschte adat of onvervalschte moederlandsche bepalingen. De leemte, dat gewijzigde toepasselijk verklaring van Europeesche bepalingen en a fortiori andere dan Europeesche bepalingen naast de adat verboden zijn, bestaat en maakt de toepassing onuitvoerbaar. Waar de regeering in bestuurszaken het denkbeeld van assimilatie verlaat, geen geleidelijke verdringing van inlandsch door Europeesch bestuur wil, doch het zoekt in meerdere associatie van die beide, zou ook hier de weg in die richting kunnen loopen zonder den inlander òf onder zijn oude adat te laten, òf hem opeens den sprong naar het Europeanenrecht te laten doen; geen stilstand en geen sprongen, doch zooals de Regent van Demak waarschuwde gelijken tred houden met de toeneming der beschaving en ontwikkeling der overheerschten.

Wat het nieuwe art. 109 betreft, dit heeft niet weinig geprofiteerd van den afkeer en de vrees voor het nieuwe art. 75, want had de S.-G. dit ontwerp alleen ontvangen, ze zouden zich lichter hebben afgevraagd welk voordeel dit nu eigenlijk brengt. Eenige onzekerheden van het oude artikel worden tegenover andere van het nieuwe gesteld en men verneemt o.a. dat een dokter-djawa, die in Indië geheel vereuropeescht terugkeert, onder de Vreemde Oosterlingen zal vallen, dat een westersch beschaafd Egyptenaar voortaan niet meer bij de groep van Europeanen ingelijfd kan worden, door het vervallen van lid 5 van het oude artikel, welke mogelijkheid ook voor Chineezen vervalt; terwijl het voorschrift, dat ieder door den rechter kan doen beslissen tot welke categorie van personen hij behoort, den Indischen rechter dwingt zich kennis van de beginselen van Armenisch en ander ongewoon familierecht eigen te maken, en alzoo een belangrijken arbeid verplichtend stelt, ook al spruit het verlangen niet voort uit een concreet belang, doch alleen om zekerheid te hebben. De inlandsche Christenen en de Christen-Chineezen worden alleen gebaat door het wegvallen van het bestaande lid 4, waarin men vroeger bezwaren zocht, doch de eigenaardige privaatrechtelijke wetgeving voor Christen-inlanders is door het amendement-Van Idsinga op art. 75 onmogelijk gemaakt en het voorgenomen privaatrecht voor Christen-Chineezen is eveneens in duigen gevallen door het amendement-Boogaardt, waardoor zij aan de heerschappij der Europeesche wetgeving onttrokken zijn. De brandende vraag of Christen-inlanders inlandsch bestuursambtenaar kunnen wezen, is niet opgelost.

In de derde plaats wordt er op gewezen dat het afschaffen van de dubbele rechtspraak in den geest der Memorie van Toelichting en Antwoord lag, daar deze niet paste in het systeem der „rechtshervorming". Bij de discussies is zij echter zonder slag of stoot weder aanvaard. Mr. Van Deventer uitte zich voor het behoud (Hand. bl. 34 en 69) en de Minister zeide dat het de bedoeling was in de door dezen aangewezen richting te gaan (bl. 71). De aandacht op dezen terugtred, die den schrijver zeer bijzonder verheugt, wordt gevestigd, omdat men mag gaan vragen, wat er dan wel van het systeem der rechtshervorming overblijft. Binnengekomen bij de Tweede Kamer als een pralende pauw, heeft zij zich zelf den wijduitgespreiden waaierstaart „eenheid van recht en rechtspraak" in stilte uitgetrokken en verder in die Kamer zoo geducht geruid, dat men zich verbazen zou als de Eerste Kamer in het geplukte dier nog iets vorstelijks herkende.

De conclusie is dat, waar het hier artikelen geldt, die de Grondwet voor de Indische wetboeken zullen zijn en dus een lang leven moeten hebben, er veel minder gevaar is bij een wetsartikel door ieder als onhelder erkend, dan bij een als het nieuwe 75, waarvan vriend en vijand zegt dat het glas-

helder is, doch elk dezer er precies het omgekeerde uit leest. Op de Eerste Kamer rust volgens den schrijver de ondankbare doch hooge taak om in te grijpen.

Dat deze hoop niet in vervulling gekomen is, blijkt uit het feit dat de Eerste Kamer in hare zitting van 28 Dec. jl. na een kort woord van den heer Waller en van den Minister beide wetsontwerpen zonder hoofdelijke stemming heeft aangenomen.

* * *

Karakter is de titel van een brochure door Mr. J. M. van Stipriaan Luïscius, Advocaat te 's-Gravenhage, uitgegeven tot Nut der Nederlandsche jongelieden, waarvan de tweede verbeterde druk, door de uitgevers Brusse te Rotterdam aan de *Indische Gids* ter recensie gezonden, ook zeker in het belang der Indische jongelieden eene bespreking verdient. Hoe menigmaal wordt toch aan onze ambtenaren gemis aan karakter verweten, hoe gaarne zou men veel schoolsche kennis bij het opkomend geslacht prijsgeven als er een gelijke dosis karakter voor ingeruild kon worden. Doch dan is het de vraag: Wat is karakter? en het antwoord dat op de eerste bladzijde gegeven wordt luidt: „Karakter staat tot den mensch als een roer staat tot een schip; het is ons levensroer op onze levenszee. Het is onze voortdurende wil om ons doen en laten in te richten naar een vooraf beraamd plan. Het is ons beginsel, op ons leven toegepast. Het is uiterlijk datgene, wat ons doen en laten van anderen onderscheidt, en innerlijk datgene wat ons doen en laten bepaalt. Het is de in bijzonderheden uitgevoerde algemeene plicht, dien wij ons zelven hebben opgelegd". Geschetst wordt hoe het zich vormt door het geloof dat door geestkracht, wilskracht, zelfbeheersching, geduld en volharding alle hinderpalen veranderen in ladders naar het geluk, dat men zelfvertrouwen moet bezitten, steunen op eigen kracht, zonder zelfoverschatting. Verder is geestkracht of energie noodig en moeten goede gewoonten worden aangekweekt. Werkzaamheid en lijdzaamheid zijn evenzeer noodig, want in den smeltkroes van den arbeid en van het lijden wordt het karakter gevormd. Ten slotte is noodig een beginsel, in den vorm van een zelf opgelegden plicht, die bestand is om voor het leven te blijven. Daarop worden de bestanddeelen van het karakter beschouwd en door den schrijver uitgewerkt met het doel om zijne jeugdige landgenooten, te midden van alle aansporingen om zoo knap mogelijk te worden en zooveel mogelijk geld te verdienen, te leeren dat er nog een waardiger levensideaal bestaat: zoo goed mogelijk te zijn. Dit ideaal voor allen bereikbaar, die een ontvankelijk gemoed en een gezond verstand hebben, is zeker evenzeer in de tropen te verwezenlijken en het is te hopen dat het boekje, dat in grooten getale genomen, slechts enkele centen kost, ook daar in veler handen moge komen.

* * *

Het huldeblijk uit Ned.-Indië aan H. M. de Koningin en den Prins der Nederlanden, waarvan reeds ettelijke malen door ons terloops melding is gemaakt (zie *Ind. Gids* 1904, II bl. 1244 en 1905 I, bl. 601 en 1533) is eindelijk gereed gekomen en op 19 Dec. jl. door eene commissie namens de ingezetenen van Nederl.-Indië aan H. M. en den Prins aangeboden als blijk hunner groote liefde en gehechtheid en als blijvend aandenken aan Hr. Ms. huwelijk. Zooals de lezer reeds weet, zegt de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 20 Dec. jl., bestaat het uit een in Indischen stijl betimmerde zaal, met houtsnijwerk naar de ontwerpen van den hoofdingenieur L. J. C. van Es, die de opstelling en afwerking in Nederland belangeloos op zich nam. Nadat de teekeningen in 1903 voltooid waren, zijn deze naar Indië opgezonden en door een groep hout-

snijders uit Djepara, daartoe naar Batavia overgebracht en aldaar in kolonie gehuisvest, werd het snijwerk volgens modelteekeningen op de ware grootte aangevangen, onder toezicht van den ingenieur Van den Broek d'Obrenan en den opzichter Heyneman. Het hout was uit den voorraad van het Marine Etablissement te Soerabaja goed droog aangekocht. Naarmate de arbeid vorderde, werden de aan één zijde bewerkte blokken naar Europa overgebracht en onder leiding van den ontwerper, in de voor dit doel door H. M. welwillend afgestane Gothische zaal, aaneengepast en afgewerkt en daarna in de, in het Paleis in het Noordeinde daarvoor aangewezen, ruimte geplaatst. Hiertoe zijn twee salons op de rez-de chaussee tot één zaal vereenigd, waarvan de afmetingen (volgens de *Nieuwe Ct.*) zijn 13 M. lang, 6 M. breed en 4½ M. hoog. De geheele bewanding bestaat uit een djatiehouten betimmering en ook de vloer is een parketvloer van Indische houtsoorten, terwijl de zoldering verdeeld is in 11 caissons, elk naar het midden hoog oploopende en zoo aangebracht, dat men waant zich in een zaal te bevinden van veel grooter hoogte. De motieven, waarnaar de zaal versierd is, zijn grootendeels die, welke voorkomen in de fragmenten en details van monumenten op Java uit den bloeitijd der Hindoe-beschaving, doch ook andere van Indische kunstnijverheid zijn toegepast. De bedoeling van den ontwerper was niet zoozeer een copie van eenig Hindoe-monument te leveren, waartegen trouwens de geheele plaatsing in een Westersch paleis door de afmetingen en de verdeeling der niet te verplaatsen deuren en vensters zich zou hebben verzet, maar meer een waardig, hoofdzakelijk door inlanders bewerkt omhulsel voor daarin bijeen te brengen voorwerpen van Indische kunst. De zaal is gedacht als een voorhal van eenig groot paleis; binnentredende vindt men vier deuren in de twee korte wanden en tegenover den lichtwand met vier vensters een geheel gesloten wand met twee pseudo-deuren, die, konden ze worden geopend, naar het niet door gewone bezoekers te betreden inwendige van het paleis zouden voeren. Tusschen die deuren is een steenen beeld op voetstuk, voorstellende Maja, de moeder van Boeddha of wel de beschermster van kunsten en wetenschappen met een opgeheven zwaard dat niet dient om te strijden maar om de wolken der duisternis te klieven. Dit beeld is door den Inlander Iko onder leiding van den heer den Hamer te Batavia vervaardigd naar een copie van een te Berlijn aanwezig origineel. Daartegenover staat aan den lichtwand een door denzelfden gehouwen Siwah-beeld en aan de korte zijden der zaal heeft men twee bronzen beelden opgesteld, het eene voorstellend Batara-goeroe, de wijsheid, als zoodanig oorzaak van het ontstaan der natuur, kopie van een van Java afkomstig origineel te Leiden en het andere Bodisatwa, de overdenking, naar een origineel beeld der tempelgroep van Prambanan.

Tegenover het rijk met snijwerk bedekte plafond van djatiehout is de vloer, eveneens van djatie, ingelegd met verschillende houtsoorten in hunne natuurlijke kleuren. De ramen zijn afgesloten met roode gordijnen afgezet door gouden randen naar Indische motieven. Van de zoldering hangen bronzen lampen aan kettingen en in het middelste caisson een kroon, waarbij de modellen van oud-Javaansche lampen als voorbeelden hebben gediend en in navolging van de palita's het electrisch gloeilicht de vlammen der oliepitten nabootst. Deze lampen zijn met behulp van photo's en modellen uit het Museum, die vergroot werden, geboetseerd, gegoten en geciseleerd naar daarvoor vervaardigde teekeningen onder leiding van den ontwerper, die met een en ander een zeer gelukkig resultaat schijnt te hebben bereikt. De *Nieuwe Courant* van 19 Dec. zegt toch o.a.: „Het geheel maakt een overweldigenden indruk. De ramen en deuren liggen diep weggezonken achter een decoratief

van fijn gesneden kant, dat doet denken aan neerhangende en weggeschoven draperieën, de donkere lijnen van het bijna zwarte sono steken prachtig af tegen het lichtere djatie; wondere en heerlijke vormen spreken van eene poezie van lang vervlogen tijden, van eene kunstuiting van eeuwen, die reeds ver achter ons liggen....."

Enkele meubelen in grijszwart hout zijn in overeenstemming met het geheel, terwijl midden in de zaal twee vitrines zijn opgesteld, waarin de vroeger genoemde modellen van Sumatraansche huizen in filigrain-werk, de kostbare voor de Koningin vervaardigde weefsels, klewangs en andere voorwerpen van kunstnijverheid zijn bijeen gebracht.

Als bijzonderheid wordt ten slotte vermeld, dat de geheele betimmering, zoowel van het plafond als van de wanden zoodanig is aangebracht, zooveel mogelijk met schroeven zonder vaste bevestiging, dat eene eventueele overbrenging naar een ander paleis uitvoerbaar is, zonder het snijwerk te beschadigen.

De hoofdingenieur Van Es werd door H. M. benoemd tot Commandeur in de huisorde van Oranje.

* * *

Pan-islamisme in onze Oost. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Dec. jl. komt het volgende bericht voor, geschreven door den correspondent te Constantinopel van dat blad d.d. 10 Dec.:

„Vier kinderen van Java — de oudste is nauwelijks veertien jaren — zijn verleden week hier aangekomen met pelgrims voor de bedevaart van dit jaar. Zij hadden natuurlijk geen paspoorten van het Ned.-Ind. gouvernement. Die vier jongens, hun aankomst was van te voren aangekondigd geworden, werden ontvangen aan boord van de Egyptische mailboot door lieden van Jildiz. Zij zijn dadelijk geplaatst als kadetten in de militaire school van Pancaldi (de Turksche Militaire Academie), waar op 't oogenblik nog zes andere Nederlandsch-Indische inboorlingen hunne opleiding ontvangen tot kapitein in het Keizerlijk Ottomansche leger. Na tot dien rang bevorderd te zijn en eenige weken in hun uniform hier ter stede rondgeloopen te hebben, worden ze dan in die hoedanigheid naar buiten gezonden „ter leering der onwetenden". De Nederlandsch-Indiërs komen aldus in hunne dorpen, enz. terug.

„Op 't oogenblik moeten zich in onze Oost-Indische koloniën bevinden — het is natuurlijk hier niet na te gaan, wanneer een dier bijzondere zendelingen sterft of geen teeken van leven meer geeft — vier en twintig personen, die aan de bijzondere school voor inlandsche grooten, door sultan Abdul Hamid op aanzetten van het pan-islamietisch hoofdkwartier geopend, hunne desbetreffende opleiding ontvangen hebben".

Het bericht sluit zich aan bij een dergelijk, besproken in onze Mei-afl. van het vorige jaar, bl. 745, doch evenals toen laat het aan duidelijkheid te wenschen over. In het *Koloniaal Weekblad* van 20 Dec. jl. wordt onder het opschrift „Gif en tegengif" in die opleiding „eene dressuur van inlandsche jongelieden" gezien „voor eene in het pan-islamietische hoofdkwartier voorbereide actie tegen de rust in Nederlandsch-Indië, tegen ons gezag". Waar dit in de laatste jaren door onjuiste en onbillijke critiek werd ondermijnd en door menschen, die beter konden weten, onze koloniale arbeid telkenmale werd verkleind en verguisd, vindt zulk een pan-islamietische propaganda het veld beploegd. Als tegengif wordt aanbevolen om die elementen uit de inlandsche maatschappij, waarop Nederland voor de voltooiing en vervolmaking van zijn kolonialen arbeid is aangewezen, meer tot zich te trekken.

* * *

Het duistere Geumpang. In den CXXsten brief, opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 18 Dec. jl. wordt gesproken over de nog altijd woelige Noordkust van Atjeh, waar de wijd-uitgestrekte contrôle-afdeeling Pédir door den nieuw-opgetreden civiel gezaghebber in alle richtingen wordt doorkruist, doch daarbij, vooral in het Keumala'sche en in de Kawaj XII — dat eigenlijk onbegrensde gebied, omvattende Tangsé en Geumpang — allesbehalve pacifiek moet optreden, zoodat eenige dooden onder de verzetslieden zijn gevallen. Vooral in het duistere Geumpang is het bij iederen voetstap uitkijken, omdat van een eigenlijke bestuursregeling aldaar nog geen sprake is — en in een afzienbaren tijd zal dit wel niet anders worden. Zoolang er nog onwilligen zijn, zullen zij hier altijd een schuilplaats vinden en aan een minutieus afpatrouilleeren valt hier eenvoudig niet te denken. Doch ook in het wèl geregelde kleinere deel van Pédir is het nog verre van pluis en er wordt nog eens geschetst hoe de bevolking daar tusschen twee vuren zit. ,,Zoo zijn in de laatste twee jaren enkel in het Pedirsche al meer dan 25 kleine hoofden en gewone kamponglieden gevallen als slachtoffers, omdat zij het bestuur in zijn strijd tegen de verzetselementen eenigen dienst hadden bewezen, of er ook maar van v e r d a c h t werden. Wanneer hieraan niet spoedig een einde komt, dan mag gevreesd worden voor een nog meer uitwijken naar het Geumpangsche. Want meer dan door een fellen strijd wordt haat en wraakzucht jegens het bestuur gekweekt door den toestand van onzekerheid, waarin het zijn ,,vrienden" laat....."

* * *

Het legendarische goudland Wojla in Atjeh wordt besproken in de volgende Atjeh-correspondentie, opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 27 Dec. jl. (vergel. onze revue Nov.-afl. bl. 1743). ,,Legendarisch" is eigenlijk het juiste woord niet, want er schijnt werkelijk vroeger veel goud te zijn gevonden, doch thans zijn de goudlagen blijkbaar uitgeput. Uitvoerig wordt aangetoond dat als hier van goud-exploratie sprake is, zulks door het gouvernement behoort te geschieden en dat een vierjarig onderzoek bewezen heeft, dat dit goud er thans niet meer in ontginbare hoeveelheid aanwezig is. Wat die vier jaar exploratie hier hebben in gehad en wat eene eventueele exploitatie zou beteekenen, volgt uit de beschrijving van het terrein. De goudhoudende grondlagen moeten gezocht worden aan den bovenloop der rivieren, de Wojla met haar talrijke spruiten. Bij mooi droog weer zou een met weinig beladen toerist onuitsprekelijk veel kunnen genieten in het wilde berglandschap bij Seumanto en Koeboe-Tjapang. Doch voor eene exploratie-kolonne was het moordend afmattend om vooruit te komen. Van wegen en paden is geen sprake, deze moeten voortdurend gekapt worden, tenzij men de bedding van eene rivier kan volgen, doch dan is het klauteren over de rolsteenen en het gevaar voor opkomende bandjirs een bezwaar. In zulk terrein moet men nu putten boren en het door den stroom medegevoerd grind opgevangen en gewasschen worden. Bij Koeboe Tjapang werkte men als het ware in een reusachtigen put met torenhooge wanden, aan welks bovenrand gebivakkeerd werd, terwijl met het oog op de bandjirs de wasch-installaties zoo hoog mogelijk opgesteld waren. ,,Met het klimmen van het terrein wordt de bedding der rivier smaller en de steile oevers rijzen al hooger. Op een paar uren voorbij het toch reeds zoo grimmige Lautjong stort de Wojla zich uit een onheilspellend donker ravijn. Meer dan 150 M. hooge loodrecht opgaande wanden van twee kalkbergen naderen elkaar tot op een 12-tal meters afstand. Met duizendvoudige echo's dondert in deze spleet het Wojla-water van rots tot rots". Geen patrouille of goudwasscher zou zich evenwel wagen in dit ravijn boven Lautjong, waar-

door de Wojla zich henen wringt. Toch zou dit wel de kortste weg zijn naar Blang-Ara — het veld van Ara — waar de beddingen zijn, waarin de Atjehers vroeger zooveel goud moeten hebben gevonden en nu ook nog wel wat vinden. Men kan er slechts langs een omweg komen, waartoe van Lautjong uit de rivierbedding wordt verlaten. „Verscheidene kilometers gaat het eerst door oerwoud en rotsspleten. Hoewel de zwerver hier beveiligd is tegen het gevaar van te verdrinken, zoo vraagt men zich toch met verwondering af, hoe hier vroeger de goudzoekers hun benoodigdheden hebben kunnen opvoeren. Wegens schier doodelijke vermoeienis en ziekte is de exploratie-expeditie in 1903 hier bijna bezweken". Na maanden tobben kwam men aan de ladangs Sakoy en Loeboeq-Nilam, waar het rivierdiluvium oudtijds tot 15 M. boven den gewonen waterstand is bewerkt, het hartje van het goudgebied, waar echter thans, evenmin als in het Seumantosche, in Koeboe-Tjapang en in Lautjong, de verwachte goudrijkdom gevonden werd. Meestal werd niet meer dan voor 2 cts. waarde aan goud per kub. M. gewasschen grind aangetroffen, een enkele maal 10 cts. en als maximum 97 cts. Het laatste is inderdaad een gunstig cijfer, doch wanneer men weet dat het gemiddelde ver beneden de 10 cts. bleef, zal men begrijpen, dat onder zulke moeilijke omstandigheden aan geen exploitatie kan worden gedacht. Volgens den schrijver kan men niet zeggen dat er oppervlakkig onderzocht werd en na bijna vier jaar werken kwam dan ook de ingenieur tot de conclusie, dat het exploiteeren van deze terreinen, zelfs met de volmaaktste, meest economische, werktuigen, beslist moet worden afgeraden.

In de 16de eeuw moeten de goudstreken zeer gebloeid hebben, want de kronieken vermelden als hoofd van Ara een zoon van den machtigen Sultan Mandsjoer Sjah, een prins die voor Malakka sneuvelde. Eenige jaren later toen de Portugeezen in Atjeh vrij talrijk waren, werd de goudrijkdom van Ara wereldbefaamd. Cijfers zijn wel niet opgegeven, doch al rekent men met de gewone overdrijving, dan moet toch de rijkdom betrekkelijk groot geweest zijn. Dat die beddingen na eeuwen exploitatie thans uitgeput zijn, behoeft niet te verwonderen. Steeds zal echter de exploitatie met zeer veel bezwaren gepaard zijn gegaan en in dit opzicht valt de energie der Atjehers te bewonderen, die nog steeds als vijand te vreezen, doch als vrienden te begeeren zijn.

* * *

Hulp aan de visscherij in Indië. Onder het opschrift: „Dankbaar maar niet voldaan", wordt in de *Nieuwe Courant* van 20 Dec. jl. nagegaan, welke voornemens men blijkens de ontwerp-begrooting heeft om de visscherij in Indië te hulp te komen, nl. 1°. het inrichten van een stoomschip der gouvs. marine als onderzoekingsvaartuig ter bestudeering van die vraagstukken, welke voor de visscherij in de Java-zee van fundamenteele beteekenis zijn; 2°. het dienstbaar maken van het semi-permanent station voor de zeefauna te Batavia aan het praktisch onderwijs van achtervolgens uit verschillende deelen van Java in dienst te nemen majang-voerders; 3°. de aanmoediging van de vischteelt op sawahs, terwijl eindelijk 4°. aan 10 particuliere banken elk *f* 15,000 bedrijfskapitaal zal worden verstrekt om de visschers met voorschotten te hulp te komen.

Aangezien er op Java en Madoera in 1903 4263 praoe majang en 28,513 andere visschersvaartuigen waren met 112,351 visschers, zal de invloed van het voorgenomen onderwijs op de verbetering van de zeevisscherij en op de volkswelvaart nog wel in een zeer ver verschiet liggen. Wat de vischteelt op sawah's betreft, waarbij de grond niet voldoende aan licht en lucht wordt

blootgesteld, is men van vele zijden met dit gebruik van de bouwvelden niet zoo bijzonder ingenomen. Of de hulp door middel van banken van zeer grooten invloed zal wezen op de uitbreiding der visscherij en de verbetering van den economischen toestand, wordt betwijfeld. In verband met hetgeen in het verslag der welvaartcommissie over den vischhandel gezegd is (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 563), waarbij door het niet-inzouten aan boord, de markt onderweg vrij spoedig overvoerd is, zal men bij het eenvoudig aansturen op nog meer vangst, dit euvel van onverkoopbaarheid slechts doen toenemen. Daarom werd door de welvaartcommissie aagedongen op het doen aanleeren van inzouten en klaarblijkelijk verwacht ook de Minister daarvan veel heil. Niet alleen dat het lang zal duren voordat de te geven lessen in dit opzicht eenig nuttig effect zullen hebben, er schijnt bij de visschers een afkeer te bestaan om aan boord het gevangene in te zouten; hier heet het dat de vaartuigen daartoe niet genoeg ruimte aanbieden, dáár dat netten, die in aanraking zijn geweest met gezouten visch, niet meer te gebruiken zijn, omdat zij door de visschen in zee worden gemeden. Herinnerd wordt aan de vele vooroordeelen bij de rijstcultuur, die sedert K. F. Holle nu juist 35 jaar geleden hervormingen invoerde, nog niet zijn overwonnen. Daarom, wil men iets doen, dat spoedig verandering en verbetering kan brengen in den tegenwoordigen toestand, dan volge men den wenk door den heer Fock gegeven: „er moet gehandeld worden, voortbouwende op het bestaande en bekende". Reeds nu verkoopen inlandsche visschers hun vangst dikwijls op zee aan voerders van snelvarende vaartuigen, die de visch spoedig naar den wal kunnen brengen. De heer Verloop deed destijds een voorstel in dezen zin om eenige speciaal daarvoor ingerichte schoeners de vloot te doen vergezellen. Hiervoor zou een voorschot noodig zijn van *f* 10,000 per schoener van geen minderen inhoud dan 30 registertonnen. Eerst als op die wijze er voor gezorgd wordt dat de visschers hun vangst, ook wanneer die belangrijk mocht vermeerderen, behoorlijk en altijd kunnen verkoopen, mogen stappen worden gedaan om de vischvangst uit te breiden. De schrijver wil niet meer dan *f* 40,000 aan voorschotten per jaar, gedurende 5 jaren verstrekken en aldus een belangrijke bron van inkomsten openen, tengevolge waarvan het onnoodig zal worden vreemde visch in te voeren, die in 1903 een waarde van 7½ millioen vertegenwoordigde. Laat daarvan nu maar 5 millioen elk jaar komen in handen der visschers, dan is dit voordeel met *f* 200,000 in eens niet te duur gekocht.

* * *

Inlandsche ziekenhuizen. In zijn „Indische Kroniek" in het *Alg. Handelsblad* van 22 Dec. jl. bespreekt Soeka Toelis de bestaande inlandsche ziekenhuizen, die volgens hem geheel onvoldoende zijn en waarvan bijv. dat te Tasik Malaja wel geroemd wordt wegens de vele verbeteringen, die daar reeds zijn aangebracht, doch dat nog voor tal van andere vatbaar is. Verder wordt er op gewezen hoe fatsoenlijke inlanders niet in zulke ziekenhuizen en stadsverbanden willen opgenomen worden. In een volgend artikel wordt als prototype van hospitalen voor inlanders, zooals de schrijver zich die wenschen zoude, eene beschrijving gegeven van de Petronella-stichting te Djokjakarta. Deze stichting draagt g e e n philantropisch karakter, maar is een specifiek Christelijk werk in dienst der zending. Van 8—12 wordt een polikliniek gehouden, waar honderden inlanders komen, sommigen meer dan een dagmarsch ver; zij worden onderzocht, van medicijnen voorzien en daarna al dan niet in het hospitaal opgenomen. Ook enkele geheel onbemiddelde Europeanen worden hier gratis behandeld, maar de hoofdzaak is de behandeling van den i n l a n d e r en die geschiedt geheel kosteloos.

De schrijver zou nu van liberale zijde ook zulk een hospitaal willen oprichten en daarmede een band leggen tusschen ons en den inlander, enz.

Het is eigenaardig dat men altijd op de bestaande inlandsche ziekeninrichtingen als onvoldoende afgeeft, omdat men het doel geheel voorbij ziet waarmede deze zijn opgericht en dat geheel van politioneelen aard is. Als men er van staatswege kettinggangers en gevangenen op nahoudt, moeten deze ook verpleegd worden als ze ziek zijn; als men maatregelen tegen de prostitutie wil doorvoeren, moeten de zieken geïsoleerd kunnen worden; als iemand op den openbaren weg een ongeluk krijgt, moet hem vanwege de politie de eerste hulp verleend kunnen worden. Het schijnt echter een overdreven en uit een economisch oogpunt niet te verdedigen eisch om voor eene bevolking van 30 millioen zielen een geheelen geneeskundigen dienst volgens Europeesch model met klinieken en hospitalen op te richten, waar ieder maar kosteloos verpleegd kan worden. Dat men dit doet met zendingsdoeleinden is duidelijk, daar altijd de verpleging van het lichaam een geschikte inleiding is gebleken tot het leiden van den geest in bepaalde godsdienstige paden. De schrijver denkt zich echter een „neutraal" inlandsch hospitaal en geeft er zich geen rekenschap van wat dat één hospitaal tegenover die groote massa zou beteekenen. Bovendien heeft de ervaring in de dessa inlandsche geneesmiddelen en methoden ingang doen vinden, waar de meeste inlanders wel meer vertrouwen in zullen hebben dan in de dokters, die zoo gauw met het mes gereed staan.

* * *

Wijlen Prof. Dr. J. A. C. Oudemans. Op 29 Dec. jl. werd in de zitting der Wis- en Natuurkundige afdeeling van de Kon. Academie te Amsterdam door den voorzitter Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen het op 14 Dec. te voren overleden lid, wijlen Prof. Dr. J. A. C. Oudemans, herdacht, die een deel van zijn levenstaak ook in Ned.-Indië vervulde en als zoodanig hier niet onvermeld mag blijven. Geboren te Amsterdam op 16 Dec. 1827, was hij reeds op 16-jarigen leeftijd student te Leiden, waar hij tot de meest geliefde leerlingen van Kaiser behoorde. In die stad aanvaardde hij later de betrekking van leeraar in de wiskunde aan het gymnasium en in 1853 werd hij er, na het schrijven eener dissertatie, benoemd tot observator. In 1856 volgde daarop eene benoeming als buitengewoon hoogleeraar te Utrecht, doch reeds een jaar later werd hij tot eene andere belangrijke betrekking geroepen.

Het ministerie van koloniën had nl. in 1849 besloten eene zending uit te rusten, die ten doel zou hebben, aan de topographie van den Indischen Archipel door sterrekundige plaatsbepaling van verschillende hoofdpunten een grondslag te geven, die zij tot nog toe had gemist. Kaiser had de voorbereiding dier zending op zich genomen en zijn denkbeelden omtrent de wijze, waarop zij haar taak zou moeten vervullen in een in 1851 in het licht gegeven geschrift neergelegd. Als eerste gevolg van zijne bemoeienis werd de heer De Lange, die zich te Leiden een jaar daartoe geoefend had, in 1850 als geographisch ingenieur uitgezonden. Deze stierf echter reeds in 1855 en in 1857 werd Oudemans als hoofdingenieur tot chef van den geographischen dienst in Indië benoemd. Aanvankelijk was hij alleen belast met de astronomische plaatsbepalingen en met de voortzetting der triangulatie voor Java, voor zoover deze voor de topographische opname noodig was. Doch al spoedig deed hij het voorstel de metingen zoodanig in te richten dat zij zouden kunnen dienen voor eene graadmeting, waarvan het wetenschappelijk belang ook door de Academie werd betoogd, zoodat de regeering de opdracht daartoe verleende. Met een korte tusschenpoos in 1874—'75 was Oudemans achttien jaar onafgebroken in Indië werkzaam en toen hij in Aug. 1875 Batavia verliet om

na den dood van Hoek ten tweedenmale als hoogleeraar in de sterrekunde te Utrecht op te treden, had hij de hem opgedragen taak met uitzondering van een klein aantal hoekmetingen voltooid. Van al die waarnemingen waren alleen die bewerkt en ten deele uitgegeven, welke betrekking hadden op de basismeting. Gelukkig echter werd Oudemans, toen alle metingen in Indië waren afgesloten, door de Regeering uitgenoodigd om zich met de geheele bewerking van de triangulatie van Java te belasten. Met behulp van verschillende personen, die ten deele ook aan de waarnemingen hadden deelgenomen, vatte hij die taak op en bracht haar in 1900 tot een goed einde. In zes folianten zijn de uitkomsten van de geheele primaire en secundaire triangulatie neergelegd. Zijn wellicht de metingen, ook in verband met de waargenomen groote locale afwijkingen — een gevolg van de aantrekking der gebergten in Midden-Java — minder geschikt om een belangrijke bijdrage tot onze kennis van den vorm der aarde te leveren, zoo vormen zij toch een uitstekenden en onmisbaren grondslag voor onze topographische kennis van Java.

Terwijl de verdiensten van den overledene als sterrekundige hier verder onbesproken blijven, zij er nog de aandacht op gevestigd dat door hem ten behoeve van het inlandsch onderwijs in Indië werd geschreven de „Ilmoe Alam" of wereldbeschrijving.

* * *

Hevea in Suriname. Blijkens een artikel van den heer A. H. Berkhout in *De Indische Mercuur* van 1 Jan. jl. constateerde deze op 25 Aug. 1903 persoonlijk het eerst de aanwezigheid van een Hevea aan de Tempatie en was het daarna de heer J. R. C. Gonggrijp die zulk een boom ontdekte, waaruit hij in 12 dagen een kilogram rubber met 94 pCt. zuiver caoutchouc-gehalte aftapte. Ook de houtvester E. K. Plasschaert ontdekte eenige zaailingen dicht bij den spoorbaan tusschen Republiek en Maabo. Begin Juni jl. ontdekte de heer Gonggrijp, toen ambtenaar bij de koloniale spoorwegen, nabij Guyana Goud Placer wederom eenige Hevea's en constateerde Dr. Sack in het afgetapte product 88 pCt. zuivere caoutchouc. Aan twee Javanen had de heer Gonggrijp bij het opsporen van meer boomen een uitstekende hulp. Den 24sten Sept. kon aan den Inspecteur van den Landbouw in West-Indië, den heer Dr. Van Hall, gerapporteerd worden, dat ongeveer 1 Hevea per H.A. aanwezig is. Men houdt de gevonden boomen echter voor „Hevea Guyanensis", dus nog niet de „Hevea brasiliensis", waarvan echter de aanwezigheid in de Surinaamsche bosschen volgens *Onze Oost*, naar een door de *Nieuwe Courant* van 27 Dec. jl. overgenomen bericht, nog geenszins is uitgesloten. Komt de boom er niet voor, dan zou men uit de ontdekking van den heer Gonggrijp moeten afleiden, dat ook onder eerstgenoemde soorten voorkomen, die caoutchouc van goede qualiteit opleveren, wat voor de praktijk vrijwel hetzelfde is. Eigenlijk gezegd is van de Hevea-variëteiten nog maar zeer weinig bekend. Wat de pogingen betreft om den aanplant van waardevolle Hevea's in Suriname uit te breiden, deelt het blad ten slotte mede dat een zending van 10,000 zaden vanwege het proefstation te Ceylon gedaan, mislukte omdat zij geheel uitgedroogd overkwamen, doch thans moeten 65,000 gekiemde zaden in Ward'sche kisten besteld zijn door de Vereeniging van den grooten landbouw en men hoopt dat deze zending beter moge uitvallen. In den cultuurtuin staan reeds enkele Hevea-boompjes in bloei en zullen binnenkort ook zaden verkregen kunnen worden.

* * *

Een aanval op het departement der B. O. W. wordt gedaan in het *Nieuws van den Dag voor N-I.* van 29 Nov., waarbij dit als het „ergste" der departe-

menten wordt gesignaleerd, omdat volgens de gegevens van het jongste Koloniale Verslag de voor verschillende bevloeiingswerken uitgetrokken sommen niet of niet tot een volgens het blad voldoend bedrag zijn verwerkt, waardoor dan het bewijs geleverd is dat er „schandalig" bij dat departement werd „geluierd". Nu is het niet verwerken van beschikbaar gestelde gelden een verschijnsel, dat zich voordoet zoolang het departement bestaat en in den regel ontstaat als de definitieve ontwerpen eerst in den loop van het jaar worden goedgekeurd en er dus geen vol jaar aan de uitvoering kon worden gewerkt. Het is in elk geval beter dat het geld goed wordt besteed, dan dat men het maar klakkeloos uitgeeft, om den schijn van gemis aan voortvarendheid te vermijden. Bij den waterstaat zal wel altijd op den voorgrond moeten staan hoe en wat er uitgevoerd is en de directeur is niet geroepen om over door het publiek niet begrepen posten aan een ieder tekst en uitleg te geven. De redactie van genoemd blad is van een ander gevoelen en zegt o.a. dat het niet aangaat, „neen, het komt niet te pas dat de chef van een dèrgelijk departement een vertegenwoordiger van dat Publiek, welks loontrekkende dienaar hij is, op laatdunkende, brutale, arrogante manier met een kluitje in het riet tracht te sturen". Dit laatste, toen de Directeur in Mei aan den belanghebbende had te kennen gegeven, dat de door hem gevraagde mededeelingen in het Kol. Verslag over 1906 zouden worden opgenomen en dat het hem niet wenschelijk voorkwam op die mededeelingen vooruit te loopen.

Wat nu de betrekking van „vertegenwoordiger van het Publiek" betreft, juist uit den toon van de zinsnede blijkt wel dat een acte van aanstelling als zoodanig moeilijk te produceeren zou zijn. Vooral in Indië zijn redacties dat zeker niet en is de chef van een departement allerminst de loontrekkende dienaar van een Europeesch publiek, dat zulk een gering aandeel tot de staatsuitgaven bijdraagt. Men maakt zich een en ander in Oostersche koloniën gaarne wijs, doch dan heeft de heer Paul Doumer het bij het rechte einde, toen hij sprekende van de aanvallen der dagbladen, waaronder zijn voorganger zeer geleden had, de vraag stelde (l'Indo-Chine française, Souvenirs bl 119): Qu-est-ce que représentent les journaux, ici, à Haïphong ou à Saigon? Pas une opinion politique, pas une parti..... Le journal exprime donc la pensée personnelle du rédacteur et cette pensée vaut ce que vaut l'homme..... Hij nam van hun schrijverij dan ook geen notitie. Wanneer het *N. v. d. D. v. N.-I.* wat boos is geworden dat men het niet als vertegenwoordiger van het publiek heeft erkend, moge de toon van het zonder kennis van zaken geschreven artikel eenige verontschuldiging vinden, doch de qualificatie „laatdunkende brutaliteit" strekt meer ten nadeele van dengeen die ze uitte dan van den ambtenaar, die maar niet aan elk particulier verantwoording van zijn daden meent schuldig te zijn en niets anders deed dan dit vormelijk te kennen geven.

* * *

De onveiligheid op de Vrije Landen. Tegelijk met het nummer, waarin het bovenbedoelde gepeperde stukje voorkwam, ontvingen wij ook het *Nieuws van den Dag voor N.-I.* van 30 Nov. jl., waarin de heer K. W. in analogen toon te velde trekt tegen de onveiligheid vlak bij Batavia en een uit den mond van inlanders opgeteekende lijst publiceert van in één maand gestolen vee. Het is inderdaad treurig en als hij zegt, dat zoolang hier geen veiligheid van personen en goederen heerscht, men doen kan wat men wil, maar Java nimmer tot welvaart zal komen, dan gevoelen wij veel voor die stelling, doch welk nut heeft het om daarbij op allerlei andere welgemeende pogingen smalend af te geven, om een geheel averechtsche voorstelling van de zaken op

Bali in weinige woorden er bij te halen. Is het verbeteren van den gewraakten misstand inderdaad zoo gemakkelijk, dat men de instructies van den heer K. W. slechts te volgen heeft, om ze te doen ophouden, of is het geheele artikel niets anders dan een reclame voor het blad, latende zien wat de redactie daarvan al niet durft zeggen. Wij zijn het geheel met haar eens dat verbetering noodzakelijk is, maar na de brochure van Mr. W. de Veer gelezen te hebben (*Ind. Gids* 1904, I bl. 1067) voelen wij tevens dat de oplossing van het vraagstuk verre van gemakkelijk is.

* * *

Engelsch op de Europeesche school in N.-I. In de *Nieuwe Soerabaja Courant* van 26 Nov. jl. wijst de heer O. P. Hondius uit Malang er op, dat in alle eerste scholen, d. z. scholen uitsluitend voor betalende leerlingen aangewezen, het geven van onderwijs in de Fransche taal verplichtend is. De Groep Nederlandsch-Indië van het Algemeen Nederlandsch Verbond te Batavia, wendde zich op 19 Febr. 1906 met het verzoek tot den G.-G. om het Fransch als leervak op de Europeesche lagere scholen, tevens als examen-eisch voor de toelating tot de inrichtingen van Middelbaar onderwijs in N.-I., te doen vervallen. Bij dit request was een artikel gevoegd van den heer Th. G. G. Valette getiteld „Geen Fransch op de Lagere School". Hoewel er tot dusver geen rechtstreeksch antwoord op gegeven is, kan toch als een der gevolgen eene missive van den Directeur van O. E. en N. beschouwd worden, gericht tot de Europeesche Schoolcommissie waarbij dat artikel ter inzage gezonden werd, met verzoek om schriftelijk te dezer zake van hare zienswijze te doen blijken en de adviezen der schoolhoofden over hetzelfde onderwerp over te leggen.

De heer Hondius is eveneens voor die afschaffing, doch wil daarvoor in de plaats onderricht in het Engelsch. In alle landen, waarmede de bewoners van Ned.-Indië handel drijven, welke in de toekomst nog voor groote uitbreiding vatbaar is, is nevens de landstaal de Engelsche, niet de Fransche, gebruikelijk. Vooral ook in China en Japan is Engelsch thans het middel van omgang in het verkeer naar buiten. Op de in Indië opgerichte scholen voor Chineezen wordt de Chineesche taal niet als dialect of tongval geleerd, maar als beschaafde taal, die in de toekomst alle jong-Chineezen zullen verstaan en nu en dan ook Mandarijnentaal wordt genoemd. Daarnevens laten de vooruitstrevende Oost-Aziaten er echter ook het Engelsch onderwijzen, als het meest gebruikelijke in de Aziatische koloniën. Wanneer dit voorbeeld niet door de Regeering wordt nagevolgd op Europeesche scholen dan is er volgens den schrijver geen profetische gave voor noodig om te kunnen vaststellen „dat binnen een kwart eeuw de Europeesche leerlingen van onze openbare scholen, *meest hiergeborenen*, het in den strijd om een menschwaardig bestaan onvermijdelijk zullen afleggen tegen de om hunne kennis van het Engelsch dàn een voorsprong en de voorkeur hebbende Chineesche jeugdige werknemers". Hij betreurt het dat de redenen niet gepubliceerd zijn, waarom de wd. Directeur van O. E. en N. onlangs het Engelsch juist als leervak op de eerste school B. te Soerabaja heeft doen vervallen. Hij wil daarentegen van stonde af voorbereidende maatregelen om op de scholen het Engelsch een rechtmatigen voorrang boven het Fransch te geven en gaat in ronde getallen na hoeveel onderwijzers nu reeds een acte van bekwaamheid daarvoor hebben, waarbij hij tot een aantal van 67 komt, dat echter wegens de verlofgangers, die soms 18 pCt. van de sterkte beloopen, niet in zijn geheel beschikbaar is.

Waar het hoofdargument voor de afschaffing van het Fransch is het winnen van tijd, omdat zooveel leerlingen, die als kind op de Fröbelschool nog slechts

in het Maleisch waren toe te spreken, hun tijd veel meer dan in Nederland aan het aanleeren van het Nederlandsch moeten wijden, zal het vervangen van die Fransche taal door Engelsch geen verbetering brengen. Verder wil het ons voorkomen dat het juist voor ons Nederlanders eigenaardig is om bij voortgezette algemeene ontwikkeling, wat het doel van het Lager Onderwijs moet zijn (dus geen vakstudie), met de kennis van het Fransch een andere latijnsche gedachtenwereld te openen, die wat vorm, klank en denkbeelden betreft, de bij onzen volksaard behoorende germaansche beter aanvult, dan door de studie van Engelsch of Duitsch kan geschieden. Een uitgebreider studie van het Fransch en die van de beide laatste talen behooren op de vakschool of in het middelbaar onderwijs tehuis en wij gelooven dat als men de gelegenheid vergelijkt voor een intelligent Indo of een intelligent Chinees om in onze koloniën Engelsch te leeren voor hun vak, daarbij de een niet zooveel voorsprong boven den ander heeft. Als de eersten zich door de laatsten laten overvleugelen, dan ligt hier een gemis aan energie ten grondslag, waartegen de meest welwillende regelingen niets vermgen. Of blijkt het niet bij den Post- en Telegraafdienst dat het personeel hoe langer hoe meer afkeer betoont van examens, waardoor in deze voor Indo's als geknipte betrekkingen een aanvulling uit Europa onvermijdelijk is?

* * *

J. A. van Dorsser †. Op den 27sten December jl. overleed hier ter stede de oud-Directeur van Financiën J. A. van Dorsser, welke de *Indische Gids* onder hare medewerkers mocht tellen, getuige de opstellen over de boekhouding bij de landskassen in Ned.-Indië, opgenomen in den jaargang 1899 (I bl. 14 en 547), naar aanleiding van een polemiek met den heer Roessingh v. Iterson en een oordeel van den heer Van der Kemp daarover. Van meer algemeene en objectieve strekking was de belangrijke studie: „Hulp aan Indië" (*Ind. Gids* 1904 I, bl. 185), waarin hij er op wees hoe wij niet moesten schermen met leuzen, doch in allerlei richting onze krachten moeten inspannen, daarbij onze eischen niet dadelijk te hoog stellen en meer heil zoeken in geleidelijke ontwikkeling dan in snelle schokkende verandering en dat alsdan niet aan de goede toekomst onzer koloniën gewanhoopt behoeft te worden. Deze arbeid was zeker te appreciëeren, omdat de steller, die in 1893 benoemd werd tot Directeur van Financiën, die betrekking reeds het volgende jaar wegens ziekte moest nederleggen en sedert blijkbaar altijd met eene zwakke gezondheid te kampen had. Wat zijn Indische carrière betreft, ontleenen wij aan het *Vaderland* van 29 Dec. dat hij, in 1847 te Dordrecht geboren, in 1868 het grootambtenaarsexamen in Nederland aflegde en bij aankomst in Indië werkzaam werd gesteld bij de Algemeene Secretarie. Vervolgens ging hij over bij het Departement van Financiën, waar hij opklom tot inspecteur. In 1880 werd hij lid en in 1888 president der Algemeene Rekenkamer. In de laatste betrekking werd hem een onderzoek opgedragen naar de mogelijkheid tot het invoeren van bezuinigingen. In 1893 werd hij benoemd tot Directeur van Financiën en in zijn diensttijd verwierf hij ook het Ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw.

* * *

Magneetijzererts. Het *Alg. Handelsblad* van 28 Dec. jl. vestigt er de aandacht op dat het bekend is hoe Billiton's bodem veel ijzer bevat, terwijl nu onlangs in het maandverslag van October te lezen staat dat aan de Billiton Maatschappij vergunning verleend werd tot het kosteloos winnen van 50 ton magneetijzererts aan de zuidelijke helling van den Goenoeng Sloemar in het

district Lenggang, bestemd om naar Japan te worden uitgevoerd bij wijze van proefneming, onder voorwaarde dat de bedoelde hoeveelheid erts slechts mag worden gewonnen uit brokken die op het terrein verspreid liggen.

Deze „voorwaarde" schijnt het blad een bureaucratische fraaiigheid, doch de hoofdzaak is dat er kans bestaat op het exploiteeren van een nieuw uitvoerartikel, dat zeer is toe te juichen, terwijl de hoop wordt uitgesproken dat nu maar niet een *overdreven* „Indische fiscaliteit" een spaak in het wiel steekt.

* * *

De geldsomloop ter Oostkust van Sumatra wordt nog eens besproken in de Oct.—Nov.-afl. van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N.-I.* in een van Salemba 24 Nov. jl. gedagteekend artikel, dat niemand anders dan de heer J. Dinger tot schrijver kan hebben. Het is mogelijk dat hij de zaken te donker inziet, doch zijn beschouwingen zijn zoo pittig dat zij althans op leeken als ons veel indruk maken. De schrijver laat buiten bespreking de vraag waarom, nadat vroeger zooveel te doen is geweest over de duitenplaag op Java, de duitenomloop op de Westkust van Sumatra niet eerder ter hand wordt genomen dan het opruimen van den dollar ter S.O.K. Hij geeft toe dat het bezit van een eigen betaalmiddel een kenmerk is van nationaliteit, doch hij is van oordeel dat deze zaak de beweerde urgentie mist en vooral dat het in Deli aankomt op de vraag: wat is de gulden? Men dient er te weten wat er aan is van den waarborg dat de houders van zilveren standpenningen er te allen tijde op kunnen rekenen dat de Staat ze zoo noodig zal ontmunten tegen de volle waarde in goud. Hieromtrent is men in Nederlandsch-Indië vrij algemeen gerust en dat wel met het oog op art. 4 der Nederlandsche muntwet van 1901. „Zeer weinigen", zegt de schrijver, „zijn er die rekening houden met de ernstige woorden door het lid der Eerste Kamer, Mr. F. S. van Nierop gesproken, zoowel bij de behandeling van wet van 28 Mei 1901, art. 4, als bij gelegenheid dat het octrooi der Nederlandsche Bank aan de orde was op 30 Dec. 1902. Niemand hunner schijnt er aan te twijfelen of Indië zal toch mede kunnen profiteeren van een wet, in Indië niet afgekondigd en slechts voor Nederland geldig. Geen sterveling, die er ook maar aan denkt, dat het verbieden van den invoer in Nederland van guldens, halve guldens of zoogenaamde rijksdaalders, voldoende wezen zou om ons in Indië te berooven van de werking van art. 4 van de wet van 28 Mei 1901 (Ned. Staatsbladen 1901 nº. 132 en 238)". Aangetoond wordt nu hoe den Minister van Financiën geen middelen ten dienste staan om aan dit zoo hoog aangeslagen artikel uitvoering te geven. Om de 25 millioen zilver te doen versmelten, waartoe dit artikel machtiging geeft, is al sedert jaren geen post op de begrooting en zijn geen kapitalen op het grootboek beschikbaar. Er zullen dus voor dat bedrag schatkistpromessen uitgegeven moeten worden op het oogenblik dat de wisselkoersen op Engeland, Duitschland en de Latijnsche Unie *f* 12.16, *f* 0.595 en *f* 0.4825 (zijnde de verhouding in goudwaarde van sovereign, mark en franc en van den gulden met de kosten van goudverzending, plm. ½ pCt.) aanhoudend en belangrijk gaan overschrijden. Nu is voor een rijk land als Nederland de toestand niet zoo spoedig denkbaar, dat de handelsbalans in evenwicht gehouden moet worden met een door de schatkist te fourneeren bedrag, doch voor Indië is de kans op eene tijdelijke depressie van den gulden veel grooter. Er kan een tijd komen dat Deli niet meer 150 cts. dooreen maakt van 31½ millioen halve kilo's tabak en men het aldaar met een mindere inkomst van 45 millioen gulden zal moeten stellen. „Het is dan voor ons muntwezen in Indië heel wat anders of er ter gedeeltelijke betaling van ingevoerde rijst 3½ millioen dollars als over-

bodig ruilmiddel terugvloeien naar de Straits, of 2 millioen zoogenaamde rijksdaalders daartoe gedeeltelijk moeten dienen". Ook andere teleurstellingen zijn mogelijk en de schrijver gaat na wat er gebeuren zal als het daardoor tot de toepassing van art. 4 komt. De Nederlandsche Bank geeft dan af 25 millioen rijksdaalders, die 235,777.5 K.G. fijn zilver geven, dat na onkosten het rijk te Londen netto £ 1,020,000 oplevert, weder te verkoopen tegen *f* 12.16. De aldus verkregen *f* 12,403,200 zullen vermoedelijk als biljetten naar de bank terugvloeien en met 40 pCt. der waarde het metaalsaldo doen aangroeien. Dit saldo, verzwakt met de afgegeven 25 millioen en versterkt met 10 millioen, wegens onnoodig geworden 40 pCt. metaaldekking op 25 millioen biljetten, en met het zooeven bedoelde bedrag van *f* 4,961,280, zal ten slotte dus met bijna 10 millioen verzwakt zijn op het oogenblik, dat al het goud is weggevloeid en de buitenlandsche portefeuille der Bank verdwenen is. Verder moeten plm. *f* 13 millioen aan schatkistpromessen worden vereffend. Gevraagd wordt of zulk een verloop van zaken, veroorzaakt door misoogsten, oproer of wat ook in Indië, maar eenvoudig door de Nederlandsche natie aanvaard zou worden, dat Nederland zonder morren zou bijpassen, ook dan als Indië dat eigen financieele, van het moederland onafhankelijke, huishouden zal hebben, waarop men zoo staart als een ideaal. Naar schrijvers meening zou in dat geval Indië onverplicht door Nederland worden geholpen en zijn de ingezetenen daar verschalkt: eene eerlijke scheiding van financiën stelt andere eischen.

Eerst wanneer in een nieuwe muntwet voor Nederlandsch-Indië, die toch noodig is, de ingezetenen aldaar gewaarborgd worden steeds van vrijen invoer van grof zilvergeld in Nederland te kunnen profiteeren, kan medegegaan worden met het streven om den dollar te vervangen door de zilveren teekenmunt, dan heeft men in Indië geen belang meer bij een eigen goudvoorraad van de Javasche Bank. Eerst dan is de goudwaarde van den gulden verzekerd en valt er evenveel op te vertrouwen als op den dollar zelven, waarvan de goudwaarde door de inrichting van het Treasury Department in de Straits Settlements, veel beter verzekerd is dan thans nog onze gulden, door art. 4 der Ned. muntwet van 1901.

De schrijver eindigt met nu zelf een concept voor die nieuwe muntwet op te maken, want zulk een staatsstuk is dringend noodig. Als wij Deli den gulden opdringen, dan moeten wij kunnen verwijzen naar een kort overicht van wetten en besluiten, die de waarde van dat geldstuk beheerschen. Doch er is meer; als wij gaan leenen voor Indië, dan heeft de vreemdeling, die daaraan mede doet, recht op een kort exposé van ons muntwezen in Indië, en dat ontbreekt. „De grenzelooze oppervlakkigheid, waarop dat plan tot leenen wordt behandeld, wekt nog meer verbazing dan ergernis bij degenen, die het wel meenen met land en volk". Gewaarschuwd wordt voor het gevaar van te leenen op ongezonden grondslag, bij den vreemdeling, aan wien na eenige jaren wellicht sommige bronnen van staatsinkomsten verpand zouden moeten worden, zonder kennis van het nationaal vermogen, enz. Het vraagstuk van de dollaropruiming in Deli heeft geen haast, doch lijkt op het oogenblik, wat het natuurlijk niet is: een middel om de aandacht van groote financieele en veel urgenter vraagstukken af te leiden.

* * *

De Chineezen in Nederlandsch-Indië. In *De Tijdspiegel* van Dec. jl. komt over dit onderwerp een belangrijk artikel voor van den heer M. J. Wiessing, waarin de positie dezer personen in de Indische maatschappij duidelijk wordt geteekend, hunne belangen en grieven besproken. De schrijver geeft de middelen aan de hand om van hen goede vaderlanders te maken, dat zij nu niet

zijn, omdat zij bloot staan aan allerlei uitzonderingsmaatregelen en vexaties. Op den weg der verbetering is onlangs een eersten stap gezet door ze toe te laten als leden van de gemeenteraden en nu hoopt hij dat de Regeering de staatkundige emancipatie van Inlanders en Chineezen snel zal doorzetten en bijv. bij de voorgenomen uitbreiding van den Raad van Indië, daarin ook een Inlander en een Chinees, de beste van hunne stamgenooten, zal opnemen. Verder behoort de verbetering van het onderwijs voor Inlanders en Chineezen met krachtige hand te worden aangevat. Daarbij moeten de laatsten alles aanwenden om, geheel langs wettelijken weg en op behoorlijke wijze, uitbreiding en verbetering te verkrijgen van het openbaar lager onderwijs, waaraan zij kunnen deelnemen.

Ten slotte kan de Chineesche handelsstand veel sterker worden, als vermogende en invloedrijke zakenmannen de handen ineen slaan en een groote Chineesche bank oprichten op een der drie hoofdplaatsen van Java met bijkantoren op de andere.

Het artikel ademt in vele opzichten denzelfden welwillenden geest tegenover de Chineezen, die in den laatsten tijd in meerdere geschriften op den voorgrond treedt. Het als vreemdeling beschouwen en behandelen van menschen, die reeds van ouder tot ouder in onze koloniën wonen, gaat inderdaad niet aan en het plagen, dat wel voorkomt en waarvan staaltjes worden aangehaald op het punt van kleeding, passen, enz. is ergerlijk. Wat echter de onderwijs-quaestie betreft, is het de vraag of de voorstanders van ruime hulp ten koste van de schatkist wel een billijken eisch stellen, waar die uitgaven grootendeels ten laste komen van de Inlanders. Dat er veel besteed wordt voor het Europeesche onderwijs is reeds uit dit oogpunt bedenkelijk, doch dienende ten bate van het overheerschende ras verklaarbaar; maar dat de Inlanders nu ook belangrijke bijdragen zouden moeten opbrengen ten bate van Chineezen, morgen van Arabieren, Japanners en van wie zich hier maar vestigt, is niet zoo voetstoots aan te nemen en het ware niet onbelangrijk vooraf eens te berekenen hoeveel deze vreemdelingen feitelijk tot de landsmiddelen bijdragen. Wat een Chineesche credietbank betreft, vindt men juist in *De Indische Mercuur* van 8 Jan. jl. een bericht uit de *Deli Ct.* overgenomen, dat de oprichting van zulk een bank op Medan verzekerd is.

* * *

Landbouw en Veeteelt op Java. Waar de veestapel zich tegenwoordig in een groote belangstelling van het bestuur verheugt en de uitkomsten van het welvaartonderzoek wel aanleiding zullen geven tot ingrijpen van hoogerhand, is het van belang de aandacht te vestigen op een artikel in de *Locomotief* van 19 Nov., waarin een „Oudgast" aantoont op hoedanige wijze zulke welgemeende maatregelen op teleurstelling zullen uitloopen. Volgens hem zijn landbouwdepartement en veeartsenijkundige dienst op den verkeerden weg door te veel vast te houden aan de theorie. Volgens den schrijver zijn de noodige verbeteringen deze: Belemmer zoo min mogelijk de bevolking. Stel vooral geen boeten op elke overtreding van bepalingen, die de dessaman niet kent. Doe vooral de inlandsche hoofden geen nieuw middel aan de hand om het volk nog meer te drukken. Verspreid althans eenige kennis onder het volk omtrent verlos- en geneeskunde. Tracht het volk te geven voorlichters ook op het gebied van fokkerij. Eisch geen rationeele behandeling, daar waar omstandigheden dit niet toelaten. Fok paarden en hoornvee slechts daar waar voldoende weiland en water is, en stel daar goede hengsten en stieren disponibel. Laat voorloopig de streken met rust waar elke vierkante meter bouwland is. Tracht

zooveel mogelijk de fokkers aan betere prijzen te helpen voor hun paarden en vee. En ten slotte nogmaals: Belemmer zoo min mogelijk de bevolking.

* * *

Onze consulaten in China en te Singapore lijden volgens den heer Henri Borel in de *Locomotief* van 23 Nov. jl. aan het euvel, dat er geen personen aan verbonden zijn, die de Chineesche taal machtig zijn. Onder buitenlandsche zaken ressorteeren slechts twee Nederlandsche secretaris-tolken in China, die de Chineesche (mandarijn) taal machtig zijn, de heer Buitendijk bij het gezantschap te Peking en de heer Van Duisburg bij het consulaat-generaal te Shanghai. Overigens zijn er geen personen, die met de koelies zouden kunnen spreken, hunne contracten inzien en waken tegen knoeierij en willekeur. Voor alle aanrakingen met geen Engelsch sprekende Chineezen is de consul als het ware aan handen en voeten gebonden overgeleverd aan zijn Chineeschen secretaris-tolk. Engeland, Duitschland, Rusland, Frankrijk en Japan hebben reeds lang ingezien hoe noodig het is in de correspondentie met mandarijnen zelf te oordeelen over den toon van hunne geschriften en de schrijver heeft nog geen Engelschen consul in China ontmoet, die de Chineesche taal niet machtig was. Terwijl het Chineezen-vraagstuk zoo nauw samenhangt met ons koloniaal bestaan, en duizenden koelies uit Zuid-China naar ons Indië gaan of van daar terugkeeren, deelde het Ministerie van Buitenlandsche Zaken eenige jaren geleden, op een verzoek om voor plaatsing in China in aanmerking te komen, aan den schrijver mede, dat de behoefte aan Nederlandsche Chineesche tolken in China nog niet werd gevoeld. Als die er geweest waren, was het bijv. overbodig geweest dat een ambtenaar voor de Chineesche zaken repatrieerende koelies van Banka naar hun land geleidde, zooals verleden jaar geschiedde. Te Singapore zou men beter kunnen waken tegen het ronselen van koelies voor houtaankapondernemingen, enz. Van de betrekking onzer Jong-Chineesche vereenigingen in Indië tot de Jong-Chineesche beweging in China zijn onze consuls zelfs vermoedelijk niet op de hoogte. Al de opgesomde feiten leiden tot de conclusie dat aan onze consulaten in China Nederlandsche ambtenaren, de Chineesche taal machtig, onontbeerlijk zijn.

* * *

Het Landbouwdepartement wordt in zijn werking in de *Locomotief* van 24 Nov. jl. besproken. Bij de hervorming van 's Lands Plantentuin tot landbouwdepartement was het alleen de verbetering van de cultures der Inlandsche bevolking, welke deze hervorming rechtvaardigde en op dit gebied zijn de resultaten vrij gering. Terwijl het een lichtpunt is dat de inlandsche leerlingen van de landbouwschool voldoen (voor de Europeesche stuit het onderwijs af op hunne lamlendigheid) en reeds aan enkelen de leiding der demonstratievelden kon worden opgedragen, is het een bezwaar tegen deze laatste dat er nog te veel mislukt. Die velden zijn feitelijk te veel proefvelden en de proefnemingen behooren afzonderlijk te geschieden.

Uit de proeven, die genomen zijn met ontelbare soorten van rijst, wordt het besluit getrokken dat het Landbouwdepartement te theoretisch werkt, dat het die inrichting meer te doen is om het vergaren van minutieuze kennis voor zich zelve dan om zoo snel mogelijk aan den in onwetendheid en zorgeloosheid levenden Javaanschen landbouwer hulp te verschaffen. Die richting is volgens het blad ook merkbaar uit het verslag van den adjunct-inspecteur van den landbouw over diens dienstreis („in het belang der inlandsche cultures") naar de gewesten Madioen, Kediri, Pasoeroean en Pekalongan. Deze dienstreis is zeer interessant geweest voor den adjunct-inspecteur zelf en het

voor candidaat-ambtenaren B.B. lezenswaardige rapport geeft een volledig overzicht van de onverschilligheid en zorgeloosheid van den Inlandschen landbouwer; doch in het algemeen heeft die reis slechts gestrekt tot vermeerdering der kennis van het landbouwdepartement omtrent de werkwijze van den Javaan, eene kennis ook door de welvaartcommissie op groote schaal verzameld. Het bloote constateeren is in de laatste jaren een manie geworden. In het algemeen doet alles te veel denken aan theoretische onderzoekingen in plaats van practische hulp en voorlichting, waartoe het Binnenlandsch Bestuur toch weer in den arm genomen moet worden. De conclusie is dus ook dat het beter ware geweest indien er niet een afzonderlijk landbouwdepartement, doch eene landbouwafdeeling bij het departement van B.B. ware opgericht, een maatregel reeds door ons in de *Ind. Gids* 1903 I, bl. 1728/29 aanbevolen.

* * *

Melaatschen in Suriname. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Jan. jl. komt eene oproeping voor van het centraal-comité in Nederland ten behoeve van de Melaatschen-verpleging in de kolonie Suriname, in het asyl Bethesda, dat noodzakelijk uitbreiding moet ondergaan. Hoewel als bekend wordt verondersteld hoe het in Suriname met de melaatschen gesteld is, wordt toch als een heuglijk feit vermeld, dat na vroegere verwaarloozing, zoowel de zorg voor de melaatschen als de bevordering der isoleering in de laatste jaren met groote liefde is aangevangen. Het Gouvernement is door een nieuw etablissement op Groot-Chatillon betere huisvesting gaan geven aan de behoeftige lijders. En als noodzakelijke aanvulling van deze politiezorg is de particuliere melaatschenverpleging sinds een tiental jaren ter hand genomen. Eerst door de Roomsch-Katholieken en weldra ook door de gezamenlijke Protestanten — Hernhutters, Lutherschen en Hervormden — die zich tot dat doel hadden vereenigd en bij hun pogingen zeer door de Israëlieten werden gesteund. Zoo is er eigenlijk pas nu voldoende gelegenheid voor isoleering, welke vrijwillig geschiedt. Een voordeel wordt dit voor het Gouvernemnt geacht, vooral wanneer volgens een nieuwe Lepra-wet, bij de Koloniale Staten aanhangig en door deze met instemming ontvangen, de isoleering van alle zieken verplicht zal zijn.

Zoo schijnt men dan in Suriname reeds dichter bij eene regeling, die nu ook in de Maleische gefedereerde Staten op Malakka geldt, doch waarnaar men in Oost-Indië nog vergeefs uitziet.

* * *

De aanstaande Selenka-expeditie naar Java. In de *Nieuwe Courant* van 7 Jan. jl. vindt men een uittreksel van een artikel in de *Köln. Ztg.* van Zondag te voren, waarin uitvoerig gesproken wordt over de beteekenis der geologische lagen in de vlakte van Madioen voor de vóórgeschiedenis der menschheid, in verband met de vondst van Prof. Dubois ter plaatse, en tot welke hypothesen deze aanleiding heeft gegeven. Mevrouw Selenka, de echtgenoote van wijlen den beroemden professor in de zoölogie, die bekend is door haar vroegere reizen op Borneo en wetenschappelijken arbeid, heeft er al jaren naar gestreefd om met eene wetenschappelijke expeditie die vlakte te gaan onderzoeken. Deze expeditie is nu eindelijk verzekerd en men verneemt dat de Nederlandsche en Indische autoriteiten haar op verschillende manieren zullen steunen, o.a. door het beschikbaar stellen van de diensten van een Nederlandsch mijningenieur, den heer Oppenoorth. (Deze naam is door ons niet onder die van de Delftsche gediplomeerden aangetroffen). Als wetenschappelijk leider der expeditie wordt genoemd dr. Elbert uit Greifswald, die als geoloog een uitstekenden naam heeft, terwijl de Berlijnsche zoöloog Moskowski medegaat.

De kosten der expeditie, welke einde Januari uit Genua zou vertrekken, worden voor een groot deel gedragen door de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Berlijn, terwijl ook een niet onbelangrijk bedrag wordt gecontribueerd door het z.g. Universiteits-jubileumsfonds van de stad Berlijn.

* * *

De zending op Soemba. Volgens berichten in de *Nieuwe Courant* van 9 Jan. en de *N. R. Ct.* van 10 Jan. jl. hebben de Soembaneezen een nieuwe woning bestemd voor den zendeling D. K. Wielenga te Pajeti op Soemba opzettelijk in brand gestoken en zouden zij den bewaker gedood hebben, als deze niet op de vlucht was gegaan. De familie Wielinga woonde gelukkig nog te Kambaniroe (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 749), doch als men leest hoe de genoemde zendeling vroeger al eens verwond geraakte, dan blijkt wel dat de inlanders op dat eiland de zendelingen, vertegenwoordigers van andere denkbeelden, niet zeer genegen zijn.

* * *

De Duitsche koloniën in den Rijksdag. Als men de uitvoerige berichten in de dagbladen nagaat omtrent de discussies die in den Duitschen Rijksdag met betrekking tot de koloniën plaats hadden, dan blijkt het wel dat men in den nieuwen kolonialen directeur Dernburg (zie onze Oct.-afl. bl. 1579) een flinke persoonlijkheid heeft getroffen, die de intriges van den afgevaardigde van het centrum Roeren onbewimpeld aan het licht heeft gebracht. Zooals bekend is werd op 13 Dec. jl. eene aanvullingsbegrooting voor Zuidwest-Afrika met 178 tegen 168 stemmen verworpen en gaf dit aanleiding tot de ontbinding van dat lichaam. Zooals in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Dec. gezegd wordt, beschouwt men de bewuste afstemming van vele zijden als de wraakoefening van het centrum tegen Dernburg, die den ultramontaanschen rechter Roeren in den vollen Rijksdag zoo deerlijk aan de kaak stelde, toen hij verklapte hoe deze man sinds jaar en dag bezig was, om op de regeering ten bate van zijne katholieke beschermelingen in de koloniën druk te oefenen. Het ligt nog versch in het geheugen hoe erfprins Hohenlohe, de vroegere directeur van de koloniale afdeeling, aan den wrok van het centrum is opgeofferd. De regeering kon zijn opvolger moeilijk denzelfden weg doen opgaan; men was het schipperen en sjacheren met het centrum algemeen moede en juichte Dernburg bewonderend toe, dat deze het eens op zijn plaats had gezet.

Thans heeft de heer Dernburg ook buiten het parlement zijn denkbeelden over de koloniën ontvouwd. Blijkens de *N. R. Ct.* van 10 Jan. jl. trad hij op voor eene vergadering van Berlijnsche geleerden en heeft hij in een schitterende rede de taak omschreven, die eene koloniseerende mogendheid zich stellen moet en ten slotte zijne overtuiging uiteengezet, waarom er geen reden is te wanhopen aan de toekomst van Duitsch Zuidwest-Afrika.

* * *

De zuidgrens van Suriname. Terwijl de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* verleden jaar in Mei (zie onze Juni-afl. bl. 920) reeds bedenking had tegen de met Brazilië gesloten overeenkomst betreffende de grensregeling met Nederlandsch-Guyana, komt dat blad in zijn nummer van 11 Jan. jl. op de zaak terug nu bij Kon. boodschap van 27 Dec. jl. aan de Tweede Kamer het wetsontwerp tot goedkeuring van het op 5 Mei 1906 te Riö de Janeiro gesloten verdrag werd aangeboden. Het moge natuurlijk zijn dat de Braziliaansche regeering, hare grensregelingen met Frankrijk en Engeland klaar hebbende, deze zaak ook met ons in orde wilde brengen. Het grensgebied is echter

geheel onbekend; ook Brazilië verliest niets met uitstel. Door overhaast toe te geven, stellen wij ons bloot aan verlies van een gebied, waarvan dr. Benjamins eenige jaren geleden schreef: ,,Landstreken waarin tot heden niemand eenig belang stelt, van welker bestaan wellicht slechts de geographen zich bewust zijn, kunnen morgen om den gebleken mineralen rijkdom van den bodem in hooge mate de begeerlijkheid der natiën opwekken..... Meer dan andere streken heeft Guyana, nog altijd de klassieke bodem van hen die zoeken naar Eldorado, daarvan voorbeelden opgeleverd''. En overigens: ,,is het onbeheerde land op den aardbol te geef, dat men met een lichtzinnige pennestreek een gebied, altijd als Nederlandsch beschouwd, ter grootte van bijna de helft van ons eigen land, zou prijsgeven?"

Juist nu de expeditie tot onderzoek van de streek waar het om gaat, als 't ware op uitzeilen staat, gaat men zich de handen binden. De regeering zal haar zin wellicht kunnen doordrijven, doch het blad zegt dat zij gewaarschuwd is en dat ieder die haar daarin steunt, de medeverantwoordelijkheid aanvaardt, als later mocht blijken dat Nederlandsch grondgebied noodeloos is weggeworpen.

* * *

A. Pruijs van der Hoeven †. Op den 7den Jan. jl. overleed te Brussel, waar hij in den laatsten tijd woonde, de heer Abraham Pruijs van der Hoeven, oud-lid in den Raad van Nederlandsch-Indië, ridder in de Militaire Willemsorde en in de orde van den Nederl. Leeuw. Het *Alg. Handelsblad* van 8 Jan. herinnert er aan, dat hij in 1829 geboren werd en in 1845 als scheepsjongen in zeedienst ging en verscheidene reizen maakte, tot hij in 1852 als stuurman te Batavia kwam en daar examen voor O. I. ambtenaar aflegde, waarna hij in 1854 als ambtenaar ter beschikking in Benkoelen werd geplaatst. In 1856 werd hij controleur 3e klasse en in 1858 overgeplaatst naar Sumatra's Westkust. In 1859 benoemd tot politiek agent, toegevoegd aan de militaire expeditie in Redjang en Ampat Lawang, onderscheidde hij zich zoo zeer dat hij de Militaire Willemsorde ontving. In 1860 werd hij controleur 2e klasse en in Sept. d.a.v. controleur 1e klasse. Hij wist de onderwerping van het landschap Lebong te bewerken zonder dat eenig noemenswaardig verzet plaats greep. Over deze zaak is in het vorige jaar nog een polemiek gevoerd tusschen het *Alg. Handelsblad* en het Kamerlid Graaf van Limburg Stirum (zie onze revue Jan.-afl. 1906, bl. 100). Overigens moge voor den verderen staat van dienst van den overledene, die resident van de Lampongsche districten en van Palembang en Gouverneur van Atjeh was, verwezen worden naar de *Encycl. v. N.-I.* In 1883 gepensionneerd, trad de heer Pruijs van der Hoeven in 1886 opnieuw in activiteit als Raad van Indië en verliet in 1893 definitief den dienst.

* * *

De Inlandsche bevolking en de suikercultuur worden in een tweetal artikelen besproken in de *Nieuwe Courant* van 3 en 4 Jan. jl. met terugzicht op het behandelde in de Tweede Kamer bij de vaststelling der begrooting voor 1906 en de toen door den afgevaardigde Van Deventer geopperde denkbeelden. Hierover had het blad verleden jaar al een oordeel uitgesproken (zie *Ind. Gids* 1906, I bl. 235) en gemeend dat een groot deel van het door hem voorgestelde niet noodzakelijk, ja zelfs onuitvoerbaar zou wezen. De Minister deed toen de toezegging, dat hij met de Indische regeering ter zake in overleg zou treden en de uitkomsten van dit overleg hebben de *N. Ct.* in hare overtuiging bevestigd.

Het eerste voorstel betrof het wijzigen van het verbod, om de uitbetaling der huursom van te bezigen velden niet eer dan 15 maanden vóór den aanvang van het jaar van ingebruikneming te doen geschieden, tot een termijn van 3 maanden en het voorzien in het ongerief, dat de verhuurder zooveel later geld in handen krijgt, door voorschotten uit 's lands kas. De Minister meent dat dit laatste tot onoverkomelijke administratieve moeilijkheden zoude leiden en wenschte de invoering van den eerstbedoelden maatregel over vier jaren te verdeelen, klaarblijkelijk met het plan om den termijn telkens met 3 maanden te verkorten en geleidelijk in te krimpen tot 12, 9, 6 en 3 maanden. Daar de inlander in de laatste maanden van het jaar het meeste geld noodig heeft, zal volgens de *N. Ct.* het gevolg zijn, dat er toch een of ander middel wordt gevonden om den grond aan den fabrikant te verhuren, of dat die grond wordt overgedaan aan inlandsche geldschieters, tegen veel minder huur. In het laatste geval huurt de fabrikant hem weer van deze en wordt de bevolking ten hunnen behoeve benadeeld.

Wat het tweede denkbeeld van Mr. Van Deventer betreft, het in het leven roepen van een wettelijke voorziening om aan de inlandsche grondverhuurders een zekeren bijslag boven de grondhuur uit te keeren, wanneer de grond na een vast te stellen termijn wordt teruggegeven, dit acht de Minister niet noodig, omdat zich meer en meer het geval voordoet dat partijen zich vrijwillig contractueel hiertoe verbinden. Dat hierdoor bewezen zou zijn dat het denkbeeld practisch uitvoerbaar is en er dus geen bezwaar tegen kan zijn om wat nu vrijwillig gedaan wordt als wet voor te schrijven, wordt minder juist geacht. De grondhuur-ordonnantie geeft ten aanzien der occupatie van de gehuurde gronden rechten aan huurder en verhuurder, waaraan niet te kort mag worden gedaan. Wanneer die rechten vrijwillig beperkt worden, is het de plicht van den Staat zich te onthouden van ongewenschte tusschenkomst.

Het uitbetalen van premiën door de fabrikanten aan de dessahoofden, van ongeveer *f* 2.50 per bouw, wordt door den heer Van Deventer een misstand geacht, welke hij verboden wenschte te zien. De Minister merkte terecht op dat zulk een verbodsbepaling niet zou helpen. De *N. Ct.* herinnert aan den bekenden oorsprong van die tegemoetkoming en zou de premies van gouvernementswege rechtstreeks aan de hoofden willen doen uitbetalen uit gelden, die als belasting van de fabrikanten geïnd worden. Dan zoude die uitbetaling ten minste het karakter van een f o o i van den fabrikant verliezen.

Wat een vierde door den heer Van Deventer voorgestane maatregel betreft, zeide de Minister dat aan een wettelijk voorschrift, om aan de ondernemers de verplichting op te leggen den inlanders wier grond zij in huur hadden, een aandeel in de winst toe te kennen, niet te denken viel. De *N. Ct.* wijst bovendien op de onbillijkheid dat dan anderen, die ook tot het verkrijgen van de grondstof medewerken, als de daglooners, karrevoerders, enz. niet in de winst deelen. Bovendien is de grondhuur slechts een onderdeel in het economisch bedrijf. (In 1903 van *f* 318 per bouw uitgaven slechts *f* 45.25 aan grondhuur). Verder moet niet vergeten worden dat onder de klassen, betrokken bij deze industrie, de grondverhuurders tot de meest gegoeden behooren en dat dus, waar het geldt de economisch zwakkeren te helpen, die hulp in de eerste plaats behoorde te strekken ten behoeve van de overige groote massa, die bij de cultuur is betrokken. Men zij voorzichtig met zulke proefnemingen, waar men een gevoel van ondergaan onrecht gaat opwekken bij honderdduizenden zwervers, die niets te verliezen hebben en dus alles kunnen wagen.

De *N. Ct.* is beslist tegenstander van het op die wijze doen deelen van den inlander in de winst op het landbouwbedrijf en ziet maar één weg open, namelijk de bevolking er toe te brengen zelf riet te planten. De regeering

kan dit in de hand werken door het belang der fabrikanten er bij te betrekken. Dit zou kunnen geschieden door suiker uit zulk ingekocht riet verkregen niet in aanmerking te brengen bij de berekening der belasting en geheelen vrijdom toe te staan als minstens de helft van het vermalen riet opgekocht wordt. De vermindering, daardoor in 's lands inkomsten ontstaan, zou worden vergoed door verhoogde landrente.

* * *

De Straits Settlements en Ned.-Indië. In de *Nieuwe Courant* van 18 Dec. jl. vonden wij de aandacht gevestigd op een reeks artikelen van Dr. George Wegener in de *Köln. Ztg.*, getiteld: Von Indien nach Java". Sprekende van Singapore wordt de voor de hand liggende vergelijking met onze kolonie gemaakt en gezegd hoe wij ons niet om den groei van het wereldverkeer hebben bekommerd. Het gevolg is geweest: „dat zich in de Hollandsche koloniën, een zonderling geïsoleerde zuiver Hollandsche wereld heeft gevormd, die een merkwaardig bestaan op zichzelf leidt en meer buiten aanraking met het groote wereldverkeer blijft dan noodig ware geweest".

Merkwaardig is wat de schrijver zegt omtrent de vaststelling van de hooge pariteit van de dollarwaarde, waardoor nu alles te Singapore zooveel duurder is geworden. Men wijst er niet ten onrechte op de gevolgen, die dit voor den internationalen handel moet hebben. Allerlei levensbehoeften van Europeeschen oorsprong, welke men in den geheelen omtrek gewoon was van Singapore te betrekken, begint men nu van elders te laten komen. Zelfs de reiziger, die de stad slechts even aandoet, ondergaat den invloed. Men komt te Singapore aan met het plan hier allerlei noodzakelijke inkoopen te doen, aan waschgoed, kleeren, boeken, enz. Maar aldra slaat bij de hooge prijzen de schrik om het lijf en zegt men tot zichzelf: „Ik zal liever wachten tot ik in een goedkooper land kom". En zulke landen liggen rondom in de buurt, aangezien ook Nederlandsch-Indië met zijn gulden thans goedkooper is. (Deze uitdrukking wordt door de *N. Ct.* gespatiëerd). Ook valt het op, dat reizigers hun oponthoud te Singapore zooveel mogelijk bekorten met het oog op de hooge hotelprijzen. Dit zijn maar kleinigheden zoo men wil, maar zij zijn kenschetsend voor gewichtige gevolgen van anderen aard.

* * *

De dood van den koning van Goa. Blijkens een alhier ontvangen telegram bereikte luitenant (thans kapitein) Christoffel in den nacht van 24 op 25 December met zes marechaussées de schuilplaats van den vorst van Goa te To Boeloebaoewe in Sidenreng. Bij eene poging tot ontvluchting stortte deze met acht van zijn volgelingen in een ravijn en zij kwamen daarin om. Het lijk van den radja werd gevonden en op 30 December naar Makassar gebracht en daar aan zijne nabestaanden overgegeven.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Jan. 1907 voegt daar een woord van herinnering bij voor Malingkaäng Idris Ibnoe Abdoelkadir Moehammad Aidid Kraëng Katangka, vorst van Goa, die velen zich nog zullen herinneren als hupsch gastheer, die zetelde onder den rook van Makassar. Het blad herinnert aan de gebeurtenissen van het laatste jaar en hoe de te lang uitgestelde bestraffing van herhaaldelijk gepleegde tekortkomingen zoowel bij Goa als bij andere zelfbesturen van Zuid-Celebes overmoed kweekte. Die tekortkomingen waren bij den vorst van Goa talrijk genoeg. Er werd hem verweten: weigering om direct met assistent-residenten en controleurs briefwisseling te voeren, onrechtvaardig bestuur, onwettige monopolies, knevelarij,

gebrek aan medewerking in zaken van bestuur, politie en justitie, niet beantwoorden van brieven van ens bestuur, toepassing van martelende straffen. Het ergste was dat Goa op bedenkelijke wijze het politieke contract geschonden had en zeer veel neiging toonde om eigen rechter te spelen. Intusschen voelde de Indische regeering zelf wel een beetje schuld er aan te hebben, dat het zoover gekomen was. Steeds was er al te veel door de vingers gezien en nooit werd met voldoenden nadruk de radja van Goa er op gewezen, dat de regeering verplicht zou zijn krasse maatregelen tegen hem te nemen. Daarom betrad dan ook ten slotte de Indische regeering nog het pad der onderhandelingen. Nu volgt de beschrijving van het in October 1905 gestelde ultimatum, waarvan voor den vorst het ellendige zwerversleven het gevolg was, dat hij sedert leidde. Hoe men ook moeite deed om achter zijn schuilplaats te komen, de eerbied zat er nog zoo in, dat iedereen voorgaf er niets van te weten. De kapitein der Wadjoreezen, die onder verdenking stond van berichten omtrent den vorst en La Sinrang te leveren, werd door lieden van dat bendehoofd op 23 Mei van het vorige jaar in Alietta onthalsd. Die geheimzinnigheid bleef heerschen totdat Christoffel optrad en binnen twee maanden wist èn waar La Sinrang huisde èn waar de vorst van Goa zich ophield, met het bekende gevolg.

* * *

Japansche spionnen. In de *Locomotief* van 11 Dec. jl. wordt uit het *Soer. Hbl.* overgenomen dat — al mogen vroegere berichten over Japansche spionnen overdreven zijn en al staat het ieder vrij, behalve omtrent bepaald aangeduide versterkingen, gegevens te verzamelen en photo's te maken van openbare gebouwen, landschappen, enz. — het toch niet noodig is, dat elke vreemdeling, die daar plezier in heeft, vrijelijk het geheele terrein om onze versterkingen in kaart kan brengen en uit dat terrein van andere punten der kust en van Chineesche booten op de reede peilingen op die versterkingen kan nemen om de ligging uit zee dadelijk te kunnen aangeven. En toch moet, naar het *Soer. Hbl.* vernam, dat om Soerabaja geschieden. O.a. moet het heuvelterrein ten Zuiden van Grissee haarfijn in kaart zijn gebracht, met verbetering der bestaande kaarten. Evenzoo het terrein beoosten Soerabaja, ten zuiden van Kedoeng Tjoewah. Wat meer toezicht op dit gebied wordt wenschelijk geacht, terwijl als bewijs van minder vriendelijk optreden elders het geval wordt vermeld van een Japanner, een genie-kapitein, die te Manilla als bordeelhouder fungeerde en daarnaast photograaf van beroep was. In zijn atelier vond men afbeeldingen uit zee van Manilla en Cavite, waarop de meest geschikte landingsplaatsen waren aangeduid en een zeekaart met zeer nauwkeurige loodingen van alle voor elk handelsvaartuig verboden wateren, waarop de weg was aangegeven eventueel door torpedobooten te volgen Deze man werd gehangen.

* * *

Reis van den directeur van het Weener Hofmuseum in Ned.-Indië. Een ons toegezonden overdruk uit de *Annalen des k.k. naturhistorisch Hofmuseums* te Weenen (deel XXXI) bevat een bericht over een reis, die de directeur, Regierungsrat Franz Heger van 30 Dec. 1903 tot 29 Sept. 1904 in Ned.-Indië maakte. Aanvankelijk was het de bedoeling met het Oostenrijksche oorlogsschip „Elisabeth" eene reis om de wereld te maken, doch toen die bodem te Batavia was, werd deze reis afgebroken door den last om wegens het uitbreken van den Russisch-Japanschen oorlog naar Noord-China te gaan. De heer Heger veranderde toen zijn reisplan, verliet dat vaartuig en bezocht eerst

de Vorstenlanden op Java en later de kleine Soenda-eilanden. Bij zijn bezoek te Djokja was het vooral het pamorsmeden van krissen, waar Dr. Groneman zijn aandacht op vestigde. Daarbij wordt gebruik gemaakt van meteoor-ijzer, afkomstig van een ongeveer 140 jaar geleden op de grenzen van Djokja en Solo gevonden meteoor. Het nog overblijvende gedeelte van dien steen, dat in den kraton van Solo bewaard wordt, werd bezichtigd en is een onregelmatig blok van 65 c.M. lang en 48 c.M. hoog, waarop beitelsporen zichtbaar zijn. Wil men er een stuk van gebruiken voor het pamor-smeden, dan wordt het geheele blok in het vuur gebracht en een stuk er gloeiend afgeslagen. Om bij gebrek aan dit materiaal voor het pamor-smeden een surrogaat te vinden is men voornemens daartoe nikkel te bezigen. Daar dit in Indië niet in de benoodigde platte reepen voorhanden is, werden later op verzoek van den reiziger door Alfred Krupp te Berndorf een aantal van zulke nikkelen platen ter beschikking gesteld.

Zonder hier bij al de bezochte plaatsen te kunnen stilstaan, zij vermeld dat o.a. een tweedaagsch uitstapje naar Saleyer werd gemaakt om de bekende daar berustende keteltrom te bezichtigen, waarvan opmetingen, afdrukken, photo's en aanteekeningen werden gemaakt, waardoor de heer Heger zich voorstelt een nieuw licht over dit voorwerp te doen opgaan, ook na hetgeen Baron v. Hoëvell er over heeft medegedeeld. Vrij uitvoerig is verder het verslag over tochten ondernomen op het anders weinig bereisde eiland Soembawa.

Aan het slot van het artikel wordt het Museum van het Bataviaasch Genootschap te Batavia besproken. Terwijl hij over het algemeen vol lof is over de ruimte, de verlichting, de opstelling en de inrichting van het museum, is het niet onbelangrijk hier van een buitenlandsch deskundige te vernemen dat het systeem volgens hetwelk de ethnographische voorwerpen aldaar thans gerangschikt zijn, wetenschappelijk niet deugt. Geheel Nederlandsch-Indië is ten onrechte als één ethnographische eenheid opgevat en dit stelsel is zeer verkeerd, daar de ethnographische grondgedachte hierbij geheel ter zijde gesteld is, om plaats te maken voor een meer of minder kunstmatig stelsel, dat voor „vergelijkingsdoeleinden" nuttig zou zijn. Dit laatste is slechts voor diegenen van waarde, die bijv. een speciaal onderwerp als wapens bestudeert, maar dat is slechts een nevendoel. Hoofddoel van elk ethnographisch museum blijft steeds niet alleen de dikwijls voorkomende gelijkheden maar juist de bijzondere vormen en eigenaardigheden der voorwerpen bij verschillende volken te laten zien.

Daarbij komt dat nog altijd de opstelling in eenige zalen niet voltooid is en als men het verslag van een en ander leest, dan schijnt het voor een leek wel een betreurenswaardig feit dat destijds met de bestaande door Mr. van der Chijs beheerde ordelijke opstelling volgens de verschillende volksgroepen en eilanden gebroken is om een nieuw stelsel in te voeren, dat thans na jaren nog niet behoorlijk tot uitvoering kwam, en dat uit een wetenschappelijk oogpunt niet is aan te bevelen. Wat voorts in dit museum hoog noodig is en ontbreekt is behoorlijk bezoldigd deskundig personeel, waarvoor volgens den heer Heger een deel van de tamelijk nutteloos voor ondersteuning der kunstnijverheid afgezonderde fondsen, besteed had kunnen worden.

J. E. d. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De Asoera in de Doerga-voorstelling van de Hindoebeeldhouwkunst op Java, door J. Knebel.

Legenden over de plaatsen van vereering (poenḍèn), de plaatsen waar offers gebracht worden (panjadranan), de plaatsen waar geloften worden gedaan (kahoelan, panadaran), of waar men zich afzondert om eene openbaring te ontvangen (panëpèn), in het Regentschap Madioen. Uit het Javaansch naverteld door J. Knebel.

Overgedrukt uit het tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde van het Bat. Gen. v. K. en W., deel XLVIII, afl. 6., Batavia, Albrecht & Co., 1906.

Knebel kwam op laten leeftijd in den Nederlandsch-Indischen staatsdienst. In zijne mars voerde hij mede een machtig deel levenservaring, een ijzersterk gestel, een levendigen, critischen geest, gescherpt door eene academische opleiding in de oude en nieuwe letteren. Daarbij zijne ongewone belangstelling in al wat hem omgaf, dit alles heeft hem gevormd tot een ambtenaar, die zich wist in te leven in de gedachten en de gewoonten der inlandsche maatschappij zooals weinigen. In de desa levende, gezeten in de inlandsche woning, desnoods met gekruiste beenen, op de balé-balé, leerde hij gaarne uit den mond van den eenvoudigen inlander. De volkstaal behoorde tot zijn lievelingsstudie, en spoedig was hij die zoo meester dat hij gemakkelijk de verhalen kon volgen van den inlander, wanneer deze hem vertelde van zijne dorpsverhalen, zijne volkssprooken, zijne legenden.

Die verhalen heeft hij weergegeven in mededeelingen aan het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, — het eerst, naar wij ons herinneren, de legende van het meer van Grati in Pasoeroean, ten tijde hij controleur was bij het binnenlandsch bestuur en dicht bij dat meer zijne standplaats had.

Als assistent-resident van Pamalang (Tegal) deed hij het licht zien, in den feestbundel van taal-, letter-, geschied- en aardrijkskundige bijdragen, ter gelegenheid van zijn tachtigsten geboortedag den oud-hoogleeraar Dr. P. J. Veth door eenige vrienden en oud-leerlingen aangeboden, *De Rivier Kaboejoeton, desa-legende uit de afdeeling Brebes uit het Javaansch*, en verder in het genoemde tijdschrift: 1. *Goenoeng-Gadjah, Raden Bratasena en Dewi Arunbi*, 2. *De Kalang-legende volgens Tegalsche lezing*, 3. *De Goenoeng Slamet (Antaboga, Koerèx, Rangbong doersita Djaka adji)*, 4. *Rembangsche desa-legenden*, 5. *Darmakoesoema of Seh Djamboekarang*, 6. *Desa-legenden, uit het Javaansch medegedeeld*: I. Tjandi Penggarit en Kahi Tapak, — II. Het beeld van Ardawilaka.

Als assistent-resident van Magetan (Madioen):

A propos d'armes et d'autres objets, désignés par le Javanais sous les noms de kjai, njai, poen et si, kaämpoehan et kariat. Croyances populaires et traditions. Amulettes Javanaises (djimat).

Sur la mensuration des armes chez les Javanais [1]).

Desa-legenden van Pånårågå, uit het Javaansch medegedeeld: 1. Legende van het meer Ngĕbĕl, 2. Legende van de Doekoeh Sirah-kĕtĕng, 3. Legende van de desa Koenṭi 4. Legende van de desa Tjekok.

Na zijn eervol ontslag uit 's Lands dienst bleef hij in Indië gevestigd, en wijdde hij zich geheel aan de studie, die hem lief was geworden. In 1899 verscheen van zijne hand: *De weertijger op Midden-Java, den Javaan naverteld*, in 1900 *een beschrijving van den Tempel van Panataran*, in 1901 *Varia Javanica — (Over Kalangs. — Pasar Londå. — Legende van Telågå-Pasir. — Over het Tingkĕb-feest. — Legende van Njahi-agĕng Någåpertålå. — Over Dievetaal. — Over Reiniging), den Javaan naverteld*, en thans de aan het hoofd van dit opstel genoemde legenden, die door hem in letterlijke overzetting of in verkorten vorm zijn naverteld van hetgeen eenige naibs van het regentschap Madioen hebben gerapporteerd aan Raden Mas Toemenggoeng Koesnådjiningrat (den tegenwoordigen regent van Madioen) [2]).

Deze laatste legenden verhalen van vrome kluizenaars, van zich uit het hofgewoel teruggetrokken hebbende prinsen of staatsdienaren, van de eerste stichters eener nederzetting of desa, van wonderlijke verdwijning van personen en dieren, van grafsteden die onheil aanbrengen, — de vogels die daarover vliegen, vallen onmiddellijk dood, de ruiter, die bij het naderen of voorbijgaan, verzuimt zijn toedoeng (hoed) af te nemen of van het paard te gaan, valt van het paard dood neêr, of hij „krijgt iets smartelijks te verduren op andere wijze (sangsårå)" — van heilige steenen, van geneeskrachtige en heilaanbrengende bronnen, van plekken en boomen, waar men genezing vinden kan, waar men tegen dieven gewaarschuwd wordt, of wel waar dieven of roovers waarschuwende teekenen opmerken om niet voort te gaan, van lastige dooden die zich door geen 25 man lieten oplichten, en nu nog niet willen dat men steenen fundeeringen aanlegt, die geen dans of gamelan bij hun graf verdragen kunnen. Lustiger gaat het toe bij de papoeṇdèn in de Desa Bogangin, gesticht door Kjahi Djenggot, die afkomstig was van Tjaroeban en als pajoengdrager zijn heer, Boepati Tjaroeban, gevolgd was op een expeditie tegen Bali. Onder buitengewoon groote sokaboomen bevindt zich daar een steenen beeld, waarvan het onderhoud is toevertrouwd aan den geest, „die vaak tot de menschen ingaat", „Dèn Baṇdol „Het beeld is voor de desa-lieden een voor„werp van vereering geworden; eenmaal 's jaars wordt de plek onder de soka„boomen gebezigd als vergaderplaats voor de wiloedjĕngan brĕsih ḍoesoen „waarbij de gamelan bespeeld en een danspartij gegeven wordt (mawi naboeh „gongså sĕrtå taṇḍakkan). En dat laatste is bepaald noodzakelijk, want, „wanneer men er geen dans bijgeeft, wordt een van de gasten door een geest „bezeten (tiang ngrikoe salah satoenggillipoen kasoeroepan ḍĕmit); hij smakt „neer als in eene bezwijming, en, bij zijn ontwaken, zegt hij: „dat is je „slamĕtan wel! het schijnt, dat jelui het niet opvatten als een zaak van be„lang, want je hebt er niet eens een gamêlan met danseressen bij (ora nganggo gongså lan talèḍèk).

Jagers op mijnconcessies kunnen er lezen waar volgens de overlevering goud zou te vinden zijn, maar men verhaalt er bij, „dat de menschen, die er goud

---

[1]) Van dit opstel werd een aanvulling en rectificatie gegeven door D. van Hinloopen Labberton in het T. B. G. deel XLI.

[2]) Een paar andere kleine taalkundige en economische opstellen blijven hier onvermeld, alleen zij nog aanteekening gehouden van het werk van meer omvang, opgenomen in de Verhandelingen van het Bat. Gen. „Babad Pasir" volgens een Banjoemaasch handschrift, met vertaling.

vinden en het niet weer weggooien, onmiddellijk door vele verdrietelijkheden worden getroffen (ladjĕng kaṭah sangsarannipoen)".

Wij treffen er een Javaanschen Mozes aan, Pangeran Rånggå Kendang van Madioen, die den dorst zijner volgelingen lescht door water uit den grond te voorschijn te brengen.

Alleraardigst is de legende bij het graf van Paḍangan van den dief Kĕntiri. „Van dien Kĕntiri wordt door de oudsten der desa verhaald, dat hij afkomstig „was van Bajad; verhuisde naar de desa Lĕmbah, van het onderdistrict „Babaddan, en dat hij, toen het hem daar niet beviel, zich metterwoon „vestigde te Paḍangan om, van daaruit, uit stelen te gaan.

„Toen dat bekend was, werd hij ingesloten en aangetroffen staande tegen „een asĕm-boom, met het gezicht naar het westen. Toen ze op het punt „stonden om hem van voren met een piek aan te vallen, zei hij: wel, dat „is vreemd! gewoonlijk doorsteekt men een dief van achteren; niemand, die „een dief van voren met de lans zal aanvallen; doorsteek me dus van achteren, „als je kunt.

„De vervolgers antwoordden: ook goed, daarvoor bestaat wel een middel; „we zullen den boom van achteren uitbeitelen en er de lans recht door in je „rug steken.

„— Maar, antwoordde de dief, als men een dief met de lans wil bewerken, „dan doet men dat 's nachts, maar niet op klaarlichten dag, — maar kijk „eens, wat is dat daar in het oosten? De vervolgers antwoordden: dat is „licht (paḍang), waaraan de desa haar naam van Paḍangan zou ontleenen. „Door dat over en weer praten van dief en vervolgers, werden de laatsten „om den tuin geleid, en kon de dief er van door gaan".

In de legende van de drie graven van desa Tiron (Amfioen-boom) wordt verhaald van „een gouden pulletje, pèlèt pĕngasihan, geel van kleur, dat „men, op mălĕm djoemoengah lĕgi of op anggara-kasih, vaak met eene vurige „lijn door de lucht kan zien snorren, en waarop een zekere Kartådikråmå „afging om het te pakken te krijgen en er de eene of andere openbaring van „te ontvangen. Als lokmiddel werd er door Kartådikråmå een zilveren pulletje „op afgezonden, dat met het gouden pulletje slaags geraakte om het daar- „tegen af te leggen en daarmeê te verdwijnen.

„Daarover werd Kartådikråmå gek van spijt en stierf".

Wie denkt hierbij niet aan de Heilige Graal uit de Arthurromans?

Fraai is de legende van de desa Gaḍing. Letterkundigen vinden daarin licht de stof weder eener ballade uit onzen dichterlijken bloemhof.

„In den ouden tijd had die desa twee hoofden, waarvan de oudste, Bahgĕḍé Gaḍing eene dochter had, genaamd Poetri Gaḍing en de tweede Bahgĕḍé Banjak Pantjang, een zoon, genaamd Raden Djåkå ménak satréjan".

„De beide hoofden waren broeders.

„Poetri Gaḍing was schoon en R. Djåkå ménak satréjan koesterde begeerte „naar de poetri, die zijn volle nichtje was; maar het was heel moeilijk om „haar te benaderen.

„Maar door allerlei listen, zooals het lokken van vogels, dat hem vaak „deed afdwalen naar de dalĕm van poetri Gaḍing, wist hij geheime samen- „komsten te bewerken, — tot hij ten laatste op heeterdaad betrapt werd en „door den vader van de poetri werd afgemaakt.

„Daarop doorstak poetri Gaḍing zich bij het lijk van Djåkå ménak en „volgde hem in den dood (bélå soedoek slirå).

„Hoe gespannen de verhouding der broeders door deze geschiedenis ook „geworden was, kwamen ze toch in zooverre tot overeenstemming, dat de „lijken der beide geliefden in één graf werden bijgezet, en ook de bamboe-

,,staakjes voor het vangen van vogels (bĕkakassipoen mikat voor: prantining ,,pikat) dicht bij het graf in den grond werden gestoken.

,,De staakjes herleefden en bleven leven als bamboe ampèl, tot den huidigen ,,dag.

,,Toen de beide hoofden zich heimelijk verwijderd hadden, werd het graf poenḍèn voor de inwoners van de desa Gaḍing: elk jaar wordt er de ,,wiloedjĕngan brĕsih ḍoesoen aangericht.

,,Ook wordt het graf gebezigd als kahoelan: wanneer eene vrouw bevallen ,,moet, en het kind maar niet ter wereld kan komen, dan wordt er wierook ,,gebrand bij het graf, en komt het kindje te voorschijn; en wanneer er zieken ,,zijn in de desa Gaḍing dan vinden ze genezing, zoodra ze aan dat graf een ,,offermaaltijd hebben aangeboden".

,,De Asoera in de Doerga-voorstelling van de Hindoe-beeldhouwkunst op Java" behoort tot de vruchten van den arbeid, sedert 1901 door Knebel verricht als lid der Commissie in N.-I. voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera.

Aangaande die commissie en de voor haar door den heer Knebel verrichte werkzaamheden lezen wij in de door wijlen Dr. Brandes als voorzitter dier commissie uitgebrachte rapporten:

,,Bij Gouvernements Besluit van 18 Mei 1901, No. 4, werd met ingang van 1 Juli 1901 ingesteld eene ,,Commissie in Nederlandsch-Indië, voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera", welke Commissie te Batavia zal zijn gevestigd, en welker taak zal zijn het samenstellen van archeologische en architectonische beschrijvingen van de oudheden op genoemde eilanden, het in teekening brengen dan wel photografeeren dier oudheden, voor zoover dit nog niet is geschied, het vervaardigen van gipsafgietsels en het aangeven van middelen om de monumenten voor verval te behoeden

,,Tot leden dier Commissie werden benoemd de heeren: Dr. J. S. A. Brandes, ambtenaar voor de beoefening der Indische talen; J. Knebel, oud-assistent-resident en H. L. Leydie Melville, opzichter der 1e klasse bij den aanleg der Staatsspoorwegen; de eerste tevens tot voorzitter (leider).

,,Als eerste object van onderzoek werd aangewezen de Tjandi Toempang, nabij Malang (Pasoeroean)".

,,De heer Knebel vervaardigde een inleidende nota over de Tjandi Toempang, waarin vereenigd werd wat over dit monument in de bestaande literatuur al voorkwam. Deze nota werd samengesteld om haar als legger te laten dienen bij het onderzoek dat volgen zou".

,,Ook verzamelde hij de Gouvernements besluiten, bijbladen en circulaires, die op de oudheden betrekking hebben, voor zoo ver als reeds doenlijk was, ten einde straks een soort van Vademecum voor de commissie vast te leggen; hij maakte voorts eene reeks korte aanteekeningen over hetgeen er in de laatste jaren op oudheidkundig gebied, op het terrein der Commissie, is voorgevallen, met de bedoeling om zoo de gegevens te vergaren voor een bibliographisch overzicht".

,,Met zijne beschrijving van de Tjandi Toempang gereed gekomen, verzamelde de heer Knebel ook de gegevens voor een voorloopige beschrijving van Tjandi Kiḍal (zooals deze thans is waar te nemen) en Tjandi Singasari. Ook onderzocht hij verschillende op zich zelf staande oudheden (beelden, enz.) in de omgeving, zooals o.a. ter hoofdplaats Malang, en had hij in opdracht een plan te concipieeren voor het verder onderzoek, in de eerste plaats van de residentie Pasoeroean".

„Einde September (1901) berichtte de heer Knebel over een beschreven steen, hem aangewezen door den heer K. A. Baron van Reede van Oudtshoorn, te Lawadjati, die een praçasti bleek te dragen van Mpu Sindok, van çaka 851".

Omtrent den hoofdtempel van Panataran is „bericht in een aparte nota van het Commissielid Knebel, die, omdat hij deze tjandi van vroeger goed kende, — men zie slechts zijne beschrijving in het *Tijdschr. Ind. T. L. en Vk.*, XLII, — in opdracht kreeg haar ook in haren tegenwoordigen staat (na de restauratie) op te nemen en daarover verslag te doen".

Behalve de voorbereidende nota's over Tjandi Singasari, Tjandi Kidal, en de oudheden ter hoofdplaats Malang, leverde de heer Knebel in 1901 een nota over Koeta-bědah, de oude versterking vlak bij Malang gelegen op een schiereilandje in de rivier, een beschrijving van eenige beelden uit de archaeologische verzameling van het Bataviaasch Museum, en een beschrijving van de beelden in de Chineesche kerk bij Goenoeng-Sari te Weltevreden (Batavia).

In 1902 werd den heer Knebel opgedragen „een catalogus te maken van de nieuw in het Museum te Jogja opgenomen stukken, om dit daarna voort te zetten over de voorwerpen, die inmiddels ontvangen of verder aangetroffen zouden worden, en dit ook uit te breiden over de overige voorhanden en in den voorloopjgen eersten catalogus enz. reeds beschreven stukken

„Behalve de beelden enz. in het Museum te Jogja, beschreef de heer Knebel ook het op het erf van den heer E. Kraag aanwezige, d.w.z. wat zich nog bevindt in de woning, eertijds bewoond door de familie Kläring op Toegoe, Jogja", leverde hij een „beschrijving der Hindoe-oudheden (226 nummers) zich bevindende op de Chineesche begraafplaats van Han Liang Tjwan te Kotalama, Residentie Pasoeroean, afdeeling Malang" en een „Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Malang, residentie Pasoeroean, met uitzondering van Tj. Toempang en Tj. Singasari, met aanhangsel, en eigen inhoud".

„De bezwaren, die, veel meer dan velen meenen te behoeven te veronderstellen, het identificeeren van goden- en godinnebeelden belemmeren, en nog lang zeer bezwaarlijk zullen blijven maken, brachten er toe den heer Knebel een begin te laten maken met een studie, die straks als legger zal kunnen dienen tot het opsporen van de hulpmiddelen om die identificatie te vergemakkelijken. Als eerste resultaat van dat onderzoek kan door het Bataviaasch Genootschap gepubliceerd worden: De Doerga-voorstelling in de beeldhouwkunst en litteratuur der Hindoes, van zijne hand, *Tijdschr. Ind. T. L. en Vk.*, deel XLVI".

„Te Weltevreden, waar de heer Knebel geregeld doende was geweest met het in gereedheid brengen der voorbereidende nota's over het overige gedeelte van Pasoeroean, Besoeki, Madoera, Soerabaja en Kediri, werden de maatregelen genomen om deze zoo volledig te doen worden als mogelijk was, ... waar het straks te doen zal moeten zijn om werkelijk een survey te leveren van het voorhandene, daar zullen deze nota's, als zij zoo veel als doenlijk is aan den eisch beantwoorden, zeer veel werk uit de hand nemen, en daardoor de opname niet alleen beter doen zijn, maar ook vlugger van de hand laten gaan, Daarnevens had de heer Knebel zijn studie van de wâhana's voortgezet".

Laatstbedoelde hoogst belangrijke en wijd uitgestrekte studie werd onder den titel: „De Vâhana's van het Brahmaansch en Boeddhistisch Pantheon" openbaar gemaakt in deel XLVII van het *Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap*.

Aan deze vorengenoemde studie: „De Doerga-voorstelling in de beeldhouw-

kunst en litteratuur der Hindoe's", waarvan de uitkomsten zeer bijzonder de aandacht hadden getrokken van de geleerde wereld, zooals bleek op het Internationaal Orientalisten-Congres te Hanoi, sluit zich aan de jongst verschenene: „De Asoera enz.

„Met de opsporing van de Doerga-legende uit de Poerana's en het zoeken naar overeenstemming tusschen het werk van den dichter en dat van den beeldhouwer, werd — aldus de heer Knebel — het laatste woord over de Doergasculptuur nog geenszins gezegd. De asoera-voorstelling vordert eene afzonderlijke beschouwing — want al dadelijk rijst de vraag, of het vaststellen als prototype van de Doerga van Prambanan (ik meen de godin met bewapening en buffel) ook geldig kan worden verklaard voor den *asoera in die houding, bewapend met een knots*".

In de Markandeya Poerana wordt verhaald van de worsteling van Mahisha Asoera, van „de verwoesting, aangericht door het stompen van zijn muil, door het stampen zijner hoeven, door den zweepslag van zijn staart, door de windvlaag van zijn adem, — vervolgens zijne metamorfose tot leeuw, en daarna (waarop het volgens den heer Knebel hier voornamelijk aankomt): „En terwijl Ambika bezig was met het afsnijden van zijn hals, nam hij de gedaante aan van een man *met een krom zwaard in de hand*. En dadelijk doorboorde de godin den man, tegelijk *met zijn zwaard en schild*, met hare pijlen". Tot heden, besluit de heer Knebel, „werd, nergens elders op Java, een asoera bewapend gevonden met eene knots, en het vaststellen als prototype van de Doergavoorstelling van Prambanan kan dus niet geldig worden verklaard voor den asoera". En hierin ziet hij eene bevestiging zijner vroeger uitgesproken meening: „dat de beeldhouwers op Java, in het leveren van bedoelde voorstelling, zich niet gehouden hebben geacht aan een canon, waarin misschien de voorschriften waren vastgelegd omtrent het aantal der armen, den aard en de plaatsing der attributen, de ligging van den buffel, de plaatsing van den asoera en diens houding tegenover de godin". B.

British Malaya, an account of the origin and progress of British influence in Malaya, by Sir Frank Swettenham, K. C. M. G., Late Governor etc. of the Straits Colony and High Commissioner for the federated Malay States;

with a specially compiled map, numerous illustrations reproduced from photographs and a frontispiece in photogravure. London: John Lane The Bodley Head. New-York: John Lane Company. 1907.

Dit boek, versierd met niet minder dan 54 platen, geeft een aantrekkelijk beeld van de Maleische beschaving, van de toestanden, die gemis aan een behoorlijk bestuur op het Maleisch schiereiland in het leven hadden geroepen en van de wijze, waarop de Engelschen daaraan op energieke wijze een einde hebben gemaakt. Bij het nagaan van de oude geschiedenis der Engelsche vestigingen wordt niet verbloemd hoe de Engelsch Oost-Indische Compagnie, alleen bedacht op handelsvoordeelen, haar politieke beloften soms niet nakwam, als aan het gestand doen geen voordeel verbonden was. Bij het regelen der toestanden in de onafhankelijke staten traden echter bij de Britsche ambtenaren geheel andere drijfveeren op en met trots mag de schrijver zeggen dat waar het een volksgeloof is dat de Engelschen geboren zeelieden zijn, het wellicht nog juister is om in hen geboren bestuurders te zien. Voor het eerste vak

bestaat bij hen gelegenheid tot goede opleiding, voor administrateur hebben zij geen school en toch is elk adelborst gereed om elke verantwoordelijkheid, ook al staat zij niet met de zee in betrekking, op zich te nemen. En dat hij veelal zijn taak goed zal beëindigen is waarschijnlijk, omdat zijn opvoeding hem juist leert met het onverwachte rekening te houden. Het was dan ook een zeeman, die in 1874 voor het Britsche gouvernement de taak op zich nam om orde te brengen in de Maleische Staten op het Schiereiland, toen de aldaar heerschende toestanden niet langer gedoogd konden worden

Nadat de schrijver [1]) met het gezag van een ooggetuige een breed beeld geteekend heeft van het uiterlijk voorkomen van het Maleische schiereiland, gaat hij in de drie volgende hoofdstukken over tot een vluchtige geschiedenis der drie vestigingen Malakka, Pinang en Singapore. Het blijkt daarbij dat de geschiedenis van eerstgenoemde plaats reeds jaren geleden met die van ons Indië is samengeweven. Zoo werd volgens een Maleische kroniek reeds in 1160 ter plaatse van het tegenwoordige Singapore een stad gesticht, doch deze in 1252 door den vorst van Madjapahit verwoest en degenen, die aan de slachting ontkwamen, vestigden zich in het tegenwoordige Malakka, van waar zij in 1511 door de Portugeezen onder Albuquerque werden verdreven. Deze hielden er 130 jaar stand, stichtten er een kerk, waarvan de bouwval nog aanwezig is en maakten het tot het middelpunt van den zendingsarbeid, toen Franciscus Xaverius er woonde en tot een handelsemporium, dat hun in 1641 door de Hollanders ontnomen werd. Deze openden factorijen op de kust, in Pêrak, Selangor en andere Maleische Staten, waar tin te krijgen was en met de bevolking handel gedreven kon worden en vooral van 1779 tot 1795, toen de Engelschen de stad veroverden, was de handel er bloeiend. Als bron voor de kennis der geschiedenis wordt door den schrijver het een en ander aangehaald uit Valentijn en uit het in 1861 te Brussel gevonden handschrift van Manuel Godinho de Eredia van 1613.

Minder bekend is de wijze hoe de Engelsche Compagnie in het bezit van Pinang kwam in 1786. Deze deed toen veel zaken met China, doch haar aandacht werd gevestigd op de waarde van het handelsverkeer met het Maleische schiereiland en den Indischen Archipel, waar de Hollanders hen zooveel mogelijk buiten hielden. De Engelsche Compagnie had aan verschillende flinke mannen opgedragen om geschikte plaatsen voor stations uit te zoeken, waar men in de eerste plaats een goede gelegenheid zou vinden om te ankeren, proviand en drinkwater op te doen en de schepen, die in den Chineeschen handel gebruikt werden, zouden kunnen timmeren. Een van hen, die zulk een opdracht kreeg was de koopvaardijkapitein Francis Light, die veel zaken had te doen met den Maleischen Staat Kĕdah, op de Westkust van het schiereiland, ongeveer 300 Eng. mijlen benoorden Malakka. Deze stelde aan den toenmaligen gouverneur Warren Hastings voor om een van de eilanden tot dien staat behoorende over te nemen en in 1786 opende hij, daartoe gemachtigd, onderhandelingen met den sultan, met wien hij op den besten voet verkeerde.

Dat de sultan zoo gereedelijk afstand van het bewuste eiland deed, was te verklaren omdat hij steun zocht tegen de aanvallen van den koning van Siam en in een brief had hij als uitdrukkelijke voorwaarde gesteld dat de Compagnie hem, bij aanvallen van vijanden, met troepen, oorlogsbehoeften en geld zoude bijstaan. Men bezette Pinang en een half jaar later werd het vervullen van die voorwaarde geweigerd. De rol, die men op die wijze door Light liet

[1]) Sir Frank Swettenham is in 1904 gepensionneerd; niet te verwarren met Sir J. A. Swettenham, thans gouverneur van Jamaïca.

spelen, was niet van de aangenaamste. Deze, die wel zag dat het argument van recht en billijkheid niets uitwerkte, poogde de noodzakelijkheid aan te toonen om den vorst van Kĕdah niet tot vijand te maken, die zich wel tot anderen kon wenden om steun tegen de hem bedreigende rijken van Siam en Birma, doch niets hielp en 7 jaar na de bezetting, kort voor den dood van Light, kwam de last van het moederland, dat geen of- en defensief verbond met den Radja van Kĕdah gesloten mocht worden.

De ongelukkige vorst van Kĕdah hield steeds te vergeefs aan om steun en redres van grieven, totdat in 1821 de Siameezen een verraderlijken inval in het land deden, waarbij zij allen te vuur en te zwaard verwoestten en de vorst met moeite ontvluchtte, waarbij hij in ballingschap stierf. Merkwaardig is dat een aantal bijzonderheden, op deze zaak betrekking hebbende, in 1824 door den Secretaris van het Gouvernement van Pinang, den heer John Anderson, verzameld en uitgegeven werden, doch dat deze uitgaaf dadelijk werd geschorst en de schrijver zijn eerewoord moest geven, geen enkel exemplaar te hebben achtergehouden. Toch ontsnapte er een en werd in 1835 in een courant van de Straits herdrukt, van waar het opstel in 1854 overging in het „Journal of the Eastern Archipelago", waarvan niet veel complete exemplaren meer bestaan.

Bij de stichting van Singapore door Raffles vindt men een dergelijke geschiedenis. Het is bekend hoe deze als Gouverneur van Benkoelen steeds doende was om een beter punt te vinden, dat als Engelsch handelscentrum tegenover den Hollandschen invloed zou kunnen dienen en dat hij in gezelschap van kolonel Farquhar verschillende punten in Straat Malakka met het oog daarop bezocht. Toen zij in Djohore kwamen en de aandacht op Singapore viel, besloot Raffles die plek dadelijk te verkrijgen door een voorloopige overeenkomst te sluiten met het plaatselijke hoofd. Dit was de Datoe Tĕmĕnggong van Djohore, een voornaam ambtenaar van den Sultan van dat rijk, die eenige aanspraken op dit gebied beweerde te hebben. Het bleek echter duidelijk dat hij niet zonder machtiging van den Sultan kon handelen. Nu was echter juist de jongere van twee broeders ten onrechte tot sultan uitgeroepen, terwijl de rechtmatige opvolger, de oudere broeder Toenkoe Hoesein, ook Toenkoe Long genaamd, zich in Riouw ophield. Raffles liet hem halen en tot Sultan uitroepen en sloot toen met hem en den Tĕmĕnggong een verdrag van 6 Febr. 1819, waarbij het Britsche gouvernement gemachtigd werd zich op het eiland te vestigen.

Toen dit verdrag gesloten werd, was het eiland Singapore slechts bevolkt door 150 menschen en Djohore had ook geen inkomsten. De beide vorsten leefden te Singapore op kosten van de Compagnie. Toen de Tĕmĕnggong in 1825 stierf, werd zijn tweede zoon als zijn opvolger erkend, doch toen in 1835 ook de Sultan Toenkoe Ali stierf, achtte het gouvernement in Bengalen het niet noodig diens zoon officieel als zoodanig te erkennen. Het resultaat was de onbillijkheid dat de stedehouder, die door de Europeanen gesteund werd, alle inkomsten die er nog waren, opstak en dat de wettige sultan niets kreeg. Intusschen zijn door ontginningen en de nabijheid van Singapore de inkomsten van Djohore enorm gestegen en nu heeft wel in 1855 Sultan Ali goedgevonden dat de inkomsten tusschen hem en den Tĕmĕnggong gedeeld zouden worden, als hij zijn titel maar kreeg, doch daarmede heeft hij aan het kortste eind getrokken. De oude sultansfamilie krijgt nu 1250 dollars per maand, doch de erfgenaam van den Tĕmĕnggong werd Sultan van den Staat en het grondgebied van Djohore, terwijl de inkomsten tot meer dan een millioen dollars gestegen zijn. Dat deze laatste sedert afstand van zijn troon deed (zie *Ind. Gids* 1906, I bl. 925) vermeldt de schrijver niet, doch dat hem dit minder moet

gekost hebben, daar hij niet tot het aloude geslacht behoorde, is blijkens het bovenstaande duidelijk.

In het jaar 1863 werd te Singapore de kern van een maatschappij gevormd, met een kapitaal van slechts ongeveer £ 30,000 om steigers, dokken en pakhuizen te bouwen ter plaatse van hetgeen destijds de Nieuwe haven en later „Keppel Harbour" werd genoemd, ter eere van nu wijlen Admiraal Sir Harry Keppel, G.C.B., die het eerst met een schip daar binnenvoer. Deze maatschappij, wier kapitaal in 1865 belangrijk vergroot werd, bouwde de bekende „Tanjong Pagar Docks", die van zoodanig belang zijn voor de zeevaart, dat het gewestelijk bestuur verleden jaar besloot om tot de onteigening er van over te gaan, alle werken en zaken over te nemen en een groote som voor verbeteringen te besteden. Vooral de ontwikkeling van de spoorwegen in de Maleische Staten maakt deze stap raadzaam, ook afgescheiden van andere overwegingen, want het is waarschijnlijk dat in het vervolg de belangen der dokonderneming als zoodanig niet overeen zullen stemmen met die der spoorwegen, welke eigendom van het gouvernement zijn, zoodat dan het beheer gezamenlijk in het meeste belang der kolonie gevoerd kan worden.

Terwijl tot omstreeks veertig jaar geleden de Straits behoorden tot Britsch-Indië, hebben de Europeesche ingezetenen er hoe langer hoe meer op aangedrongen om ze tot een Kroonkolonie te verheffen, hetgeen op 1 April 1867 plaats vond, waarbij Kolonel Harry St. George Ord, C.B. van de genie, van de Westkust van Afrika als eerste gouverneur derwaarts werd overgeplaatst. Deze was niet op de hoogte van Maleische gewoonten en zaken en hij is het geweest, die vooral invloed moet hebben uitgeoefend op de nieuwe gedragslijn van Engeland, waarbij dit al zijn belangen op Sumatra prijsgaf, tegen de annexatie van de kust van Guinea, welke den Ashanti-oorlog, die op £ 900,000 te staan kwam, tengevolge had, terwijl wij in den Atjeh-oorlog gewikkeld werden, die zooals de schrijver opmerkt, na drie en dertig jaar strijden en een groote opoffering van bloed en geld nog niet is geëindigd. Terwijl op bl. 109 de slachting van vrouwen en kinderen ter sprake komt, die in Atjeh onvermijdelijk scheen, geeft een noot op bl. 132 aan het eind van dit hoofdstuk een brief te lezen van den heer C. Thieme, correspondent van de *Nieuwe Courant*, gedagteekend 25 Sept., waarbij als parallel van zulk eene gemeenschappelijke ter dood wijding (tribal suicide), waarvan de schrijver tot dusver niet gehoord had, het verhaal van de „poepoetan" op Bali wordt gedaan.

Intusschen was onder Sir Harry Ord's bestuur de toestand in de onafhankelijke Maleische Staten, waarvan men weinig wist en waarmede men zich niet bemoeide, hoe langer hoe onhoudbaarder geworden. Om er eenig idee van te geven, beschrijft de heer Swettenham o.a. van Pêrak wat hij uit eigen aanschouwing waarnam.

Pêrak (de staat bezuiden Kĕdah aan Straat Malakka grenzende) was een onafzienbare wildernis, mijlen en mijlen strekten zich bosschen uit, slechts hier en daar door rivieren doorsneden of door enkele lichtere plekken afgebroken, waar ontginning had plaats gehad. Behalve in het district Lâroet was er nergens een weg en bijna nergens een behoorlijk huis; zelfs geen paardepaden bestonden en alleen de sporen door wilde dieren gemaakt, werden gevolgd door houtskoolbranders en enkele voetgangers. Overigens was alleen verkeer langs de rivieren mogelijk en de menschen bleven in de buurt daarvan, tenzij tot het tegendeel gedwongen. Bekend met de moeilijkheden, verplaatsten zij zich weinig, want een reis per prauw stroomaf over een afstand van 100 Eng. mijlen, vorderde een week en terug een maand. Lieden van aanzien reisden over land op olifanten, als zij die konden krijgen en deden den weg

voor zich hakken. Wij kunnen niet stil staan bij het beeld der tochten door modder en over boomwortels, door de bosschen waar al even weinig te krijgen was als in de Maleische dorpjes met op palen gebouwde door atap gedekte huisjes langs de rivieren. Alleen in de mijnstreken was het voor de menschen iets voordeeliger, omdat men daar, wat men had, aan Chineezen kon verkoopen. Toch had ook dit een bezwaar, want juist de mijnstreken waren het groote aantrekkingspunt voor allerlei roovers en slecht volk, die iedereen afzetten, die iets bezat. Klachten aan hoofden hierover hadden alleen tot gevolg dat partijen door deze werden opgeroepen en ten slotte beide armer vertrokken, dan ze gekomen waren. Wel was er een Sultan, destijds de zeventiende van zijn dynastie en bestond er ook een georganiseerd ambtenaarspersoneel, doch twisten over de erfopvolging en allerlei geschillen maakten dat de ondergeschikte hoofden deden wat zij wilden. Onder deze was de zoogenaamde Mantri van het tin-district Lâroet de rijkste en machtigste en daar hij van Indische afstamming was, ook de flinkste.

In dit district waren hevige ruzies uitgebroken tusschen de Chineezen, die in twee partijen verdeeld, de Go Koean en de Si Koean, elkander bloedig bestreden, en waarbij de Mantri de zijde der eersten koos, omdat hij te zwak was om de orde te handhaven. Bloedige gevechten te land en van vloten prauwen ter zee hadden plaats en daar de Si Koean gebrek kregen, werd door hen het beroep van zeeroover uitgeoefend, waartegen de Engelsche regeering met gewapende sloepen deed waken. Zelf lag de schrijver daar drie weken in station en weet er van mede te spreken hoe vermoeiend dit is, bij de vreeselijke zomerhitte over dag en de tropische stortregens des nachts. Het was onmogelijk om aan den wal te gaan, waar slechts rhizoporen en modder te vinden waren en hier en daar een visschersdorpje, waarvan de bewoners, al ontbrak het bewijs, ongetwijfeld de roovers steunden. Deze strandbosschen worden in alle richtingen door diepe kreken doorsneden, waarin zich de roovers met hun snelvarende booten gemakkelijk konden verbergen. Bij 50 pCt. zieken onder de bemanning was het resultaat van dit ageeren tegen de brutaal optredende Si Koean dan ook nagenoeg nihil.

Met Selangor, dat 140 Eng. mijlen kustlijn bezit, was het niet veel beter gesteld. Hier was een zeer oude man sultan, een merkwaardig persoon, van wien men vertelde dat hij eigenhandig negen-en-negentig menschen gedood had, hetwelk hij niet ontkende. Hij had zich indertijd met geweld van het gezag meester gemaakt en zich sedert weten te handhaven. Eigenaardig was het dat hij in 1872 op een modderige plaats aan den oever van een benedenrivier woonde, zich veel met tuinbouw en het sparen van schatten bezig hield en toen 60 jaar oud zich goedaardig voordeed, met een glimlach op de lippen, terwijl hij niet ontbloot was van een gevoel voor humor. Hij was geen streng Mohammedaan en hield veel van snippen. Toen de schrijver in een inlandsch huis in de buurt woonde, schoot hij ze wel voor hem. Alles wat de Sultan verlangde was, dat deze bij het aftrekken van den haan „Bismillah" zeide; was dat gebeurd, dan waren de vogels „halâl" en kon de sultan ze gerust eten. Alle moeilijkheden ten spijt werd de man nog drie en negentig jaar oud, tot het laatste toe tuinierende, sparende en opium schuivende en hij stierf, betreurd niet alleen door zijn eigen volk, doch ook door allen die hem kenden. Intusschen was destijds het land ten prooi aan verschillende elkander bestrijdende partijen, die echter allen beweerden, dat zij op gezag en met goedkeuring van den Sultan handelden. Later vroeg de schrijver hem eens hoe dat mogelijk was en toen legde hij hem met een glimlach uit, dat als de lieden bij hem kwamen en met lange beweringen lastig vielen, hij om veel geredeneer te voorkomen en ze gauw kwijt te zijn, maar

spoedig zeide: ,,Bĕnar, bĕnar'', dat is, ,,je hebt gelijk", maar voegde er bij, ,,gelijk van jullie standpunt, maar niet van het mijne".

Het medegedeelde is genoeg om aan te toonen hoe feitelijk omstreeks 1873, toen Sir Harry Ord de kolonie verliet, in alle westelijke Staten burgeroorlog dreigde of reeds ontbrand was, dat er dagelijks in Straat Malakka geroofd werd en dat de geheele handel met inlandsche vaartuigen werd belet.

In het 7de hoofdstuk geeft de schrijver een zeer interessant overzicht van de zeden en gewoonten der Maleiers, hunne vooroordeelen, hunne kunstvaardigheid, taal en letterkunde en dan is de weg bereid om te laten zien op welke wijze en met welk resultaat de Engelschen sedert 1874, toen Sir Andrew Clarke gouverneur werd, hebben ingegrepen. Deze vaardigde in Nov. van dat jaar eene proclamatie uit, waarbij werd bekend gemaakt, dat de Engelsche Minister van Koloniën zijn goedkeuring had gehecht aan het aanstellen van Residenten bij de hoofden der onafhankelijke Maleische Staten om deze adviseerend en regelend bij te staan. Tegelijk werd de heer James W. Birch benoemd tot Resident van Pêrak met kapitein Speedy als Assistent Resident. De heer J. G. Davidson werd Resident van Selangor met den heer Swettenham als Assistent Resident, terwijl Kapitein Tatham van de Artillerie benoemd werd tot Assistent Resident van Soengei Oejong, het gewest tusschen Selangor en, later deel uitmakende van, de zoogenaamde Negri Sembilan.

De taak van deze ambtenaren in een ongebaand land, met tegenover elkander staande partijen, hoofden die met argwaan een ingrijpen in hunne bestuurszaken aanschouwden, voorloopig zonder behoorlijk belastingstelsel, dus zonder de benoodigde fondsen, was buitengewoon zwaar en het is wel typisch dat toen de heer Birch vermoord werd, hij juist bezig was kalm een bad te nemen, terwijl de andere Europeanen de tijding ontvingen op een geruimen afstand bovenstrooms van de plaats waar het feit gebeurde, met de uitnoodiging om aan den wal te komen, in welk geval zij zeker hetzelfde lot gedeeld zouden hebben en slechts door hun koelbloedig optreden het leven er afbrachten. Wie iets voelt voor persoonlijke energie en geestkracht moet die avonturen in Pêrak lezen. Er werden na het gebeurde troepen gerequireerd en alle schuldigen aan den moord ontkwamen hun straf niet. Doch ook van de zijde der Maleiers is het gebeurde in dit boek zeer verklaarbaar geteekend. Sprekende over de beide meest schuldige hoofden, zegt de schrijver: ,,Noch de Maharadja Lela, noch de Datoe Sagor, noch een van hun ondergeschikten had grieven tegen den Resident. Hij vertegenwoordigde evenwel denkbeelden van goed en slecht, waar zij niet mede instemden en een vreemde macht, die boven hun bevatting ging en tegen wiens ingrijpen in Maleische zaken zij zich instinctmatig verzetten. Daarom besloten zij hem te dooden, meenende dat de zaak daarmede uit zou zijn. Alle waarschuwingen dat het Britsche gouvernement zijn staatkunde zou doorzetten, werden door hen met minachting vernomen, want zij geloofden het niet en daar zij te voren nooit blanken in hun Staat gezien hadden, lachten de Maleiers om het denkbeeld dat ooit blanke troepen zich in die uitgebreide wildernissen zouden wagen".

De adviseerende Residenten, die tegelijk mede zouden werken aan het invoeren van betere belastingstelsels en andere noodzakelijke regelingen, moesten natuurlijk in de praktijk anders handelen dan in het moederland of te Singapore gedacht werd, waar men meende dat tegenover de ,,passive resistance'' van tienduizenden Maleiers de ,,peaceful persuasion" van 2 of 3 Residenten van eenig effect zou zijn. Dertig jaar later, zegt de schrijver, werd eerst in Engeland erkend dat: ,,peaceful persuasion" is only effective when the persuaders largely ontnumber the passive resisters''. Toen was men

nog zoo ver niet en de Residenten, waar zij optraden in gewesten, feitelijk niet staande onder Britsch gezag, hebben veel op eigen verantwoordelijkheid aan moeten durven om de geordende toestanden te bereiken, die thans verkregen zijn. Het is natuurlijk niet doenlijk hier in bijzonderheden over uit te weiden, doch wat o.a. de aandacht trekt is de practische wijze, waarop het bestuur en de rechtspraak georganiseerd werden. Was het moeilijk om met een enkelen sultan de zaken altijd in het goede spoor te leiden, de instelling van een inlandschen Staatsraad, waarin de rijksbestuurder, de voorname hoofden, een paar van de voornaamste Chineezen en de Resident en Assistent-Resident zitting hadden, bleek een uitnemende veiligheidsklep, want de leden toonden allen belangstelling in de bestuurszaken en een tactvol Resident wist ze toch in zijn geest te doen beslissen.

De grootste nieuwigheid was het oprichten van gerechtshoven, voorgezeten door een Europeesch magistraat, dikwijls bijgestaan door Maleische magistraten, waarvoor alle klassen en nationaliteiten, Europeanen, Maleische Radja's en landbouwers, Chineesche kapitalisten en koelies, gelijk werden behandeld. De wet, die toegepast wordt, is de Strafwet van de Straits (een gewijzigd Indian Penal Code), met wetboeken voor burgerlijke en strafrechtsvordering, en andere regelingen, die waren samengesteld naar het voorbeeld van de Indische en Koloniale wetten en besluiten. Jarenlang was de tegenwoordige Sultan van Pêrak, rechter van het hof te Kwala Kangsar, in het hartje van een groote Maleische bevolking, en oefende hij dit ambt zeer bevredigend uit. Elke staat is verdeeld in districten en in elk van deze zijn een of meer Europeesche magistraten en dikwijls ook een paar inlandsche met beperkte jurisdictie. De districten waren weer onderverdeeld in *Moekims* en dorpen met hun eigen Maleische hoofden, *Pêng-hoeloe* genaamd, en deze hoogst nuttige ambtenaren, waren voorzien van aanstellingen, waarin hunne velerhande bemoeiingen vermeld stonden, die hoofdzakelijk betrekking hadden op het bewaren van de rust, het opvatten van schuldigen en het opzenden van deze naar het naaste politiestation, het rapporteeren over ongelukken en over het uitbreken van besmettelijke ziekten, het innen van de grondbelasting en andere inkomsten, het beslechten van kleine geschillen en het berechten van kleine overtredingen binnen hunne zeer beperkte macht als magistraten.

Voor een groot deel berusten deze staten financiëel direct of indirect op de tinmijnen en het is eigenaardig om te zien hoe de op bl. 229 beschreven exploitatie gelijkt op die in Ned.-Indië. Het is daarbij dat met waardeering gesproken wordt van de Chineezen, die door hun energie en arbeidzaamheid de Maleische Staten er bovenop geholpen hebben: „it would be impossible to overstate the obligation which the Malay Government and people are under to these hardworking, capable, and law-abiding aliens".

Een van de belangrijkste beslissingen, die in de Maleische Staten genomen werd, was dat al het water onder beheer van de regeering zou staan en geen afstand van grond tegelijk recht op water zou inhouden. Vervolgens wordt beschreven hoe in elk gewest, naarmate de inkomsten toenamen, de beschikbare gelden besteed werden voor den aanleg van wegen en spoorwegen, hoe daardoor het aantal nederzettingen weder toenam en hoe door de intelligente samenwerking van Europeesche en Maleische bestuurders het land tot welvaart werd gebracht. Men verneemt verschillende bijzonderheden omtrent de toenemende staatszorg, het oprichten van gezondheidsraden, de regeling van de opiumverpachting, van de speelpacht, het inlandsch onderwijs in de landstaal, waarbij op sommige plaatsen zelfs leerplicht werd ingevoerd, de openbare werken en den landbouw, waarbij de cultuur van Para-rubber een hoofdrol speelt, de regeling van het muntwezen en maatregelen tegen de lepra. Eigen-

aardig is dat van uit Engeland een voorstel der inlandsche hoofden om lepralijders te isoleeren, aanvankelijk werd bestreden omdat de geneeskundige faculteit had uitgemaakt dat die ziekte niet besmettelijk was en dat vijftien jaar later diezelfde faculteit tot het tegengestelde inzicht kwam.

Behalve de staten waar over gesproken werd, kwam men in 1888 in aanraking met Pahang, een groot Maleisch Rijk op de Oostkust, dat nog zeer onontwikkeld was en door een Radja Bĕndahâra despotisch bestuurd werd. Er was daar een Britsch onderdaan vermoord onder omstandigheden, die het noodig maakten dat door den Gouverneur van de Straits Settlements opheldering werd gevraagd. Op raad van den Radja van Djohore betuigde de Radja Bĕndahâra zijn leedwezen over de zaak en vroeg de aanstelling van een Britsch Resident.

Terwijl in 1896 de stand van zaken deze was dat Pêrak en Selangor financiëel zeer goed stonden, Negri Sembilan nog een kleine schuld had, maar veel beloofde en Pahang nog zeer arm en aan de Straitskolonie groote sommen schuldig was, werd de laatste stap ter verbetering van het beheer gedaan door onderling een federatie te sluiten en een Resident-Generaal aan te stellen, die zijn zetel te Kwala Loempoer in Selangor vestigde. De eerste titularis tot die hooge betrekking was de heer Swettenham zelf. Zoowel de verschillende sultans als de residenten waren met dezen maatregel ingenomen. In de eerste plaats bevorderde deze de continuïteit in de bestuursrichting, verder werd daardoor onderlinge wrijving en naijver vermeden en konden maatregelen worden ontworpen in het belang van de gemeenschap, waarbij de belangen der onderdeelen aan die van het geheel ondergeschikt werden gemaakt. De hoofden stelden zich ook voor in den Resident-Generaal een machtig pleitbezorger te vinden voor hunne behoeften en inzichten, wiens woord meer gewicht in de schaal zou leggen dan die van de residenten afzonderlijk. En zelfs de residenten, wier macht er wel eenigszins door beperkt werd, waren voor de federatie, omdat zij het gebrekkige van de bestaande regeling inzagen, omdat door eenheid van handelen meer kracht zou kunnen worden ontwikkeld en omdat de onderlinge samenwerking van de Europeesche bestuurskrachten meer nuttig effect zou hebben. Verschillende diensten konden nu ook gecentraliseerd, verbeterd en vereenvoudigd worden. Het prachtige regeeringsgebouw, dat te Kwala Loempoer verrees en waarvan tegenover bl. 276 eene afbeelding wordt aangetroffen als pendant van een vorig plaatje waarop de kampong is afgebeeld, die vroeger op het emplacement stond, geeft door zijn omvang een indruk van de uitgebreidheid der daarin behandelde bestuurstaak.

Eigenaardig is de gewoonte, die in 1897 werd ingesteld om enkele malen een groote gezamenlijke bijeenkomst te houden van alle bestuurders der gefedereerde staten, hetgeen toen plaats had te Pêrak en in 1903 te Kwala Loempoer in Selangor, waar de Maleische hoofden elkander beter leeren kennen, waar gemeenschappelijke belangen mondeling besproken werden en waar de banden van onderlinge vriendschap en waardeering worden aangehaald.

Wij kunnen niet meer aan het interessante geschrift ontleenen, doch ieder die te maken heeft met het tegenwoordige denkbeeld om Inlanders meer aandeel in bestuurszaken te geven moet het lezen om te zien hoe de Maleische hoofden op Malakka in dit opzicht aan de verwachting beantwoorden. Verder blijkt er uit hoe practisch en flink onder Engelschen invloed aan de ontwikkeling der landstreken wordt gewerkt, hoe men fondsen krijgt door een flinke belastingregeling en ze dadelijk besteed voor productieve werken, hoe men zonder jarenlang gezeur, de vraagstukken op het gebied van rechtspleging, onderwijs, ziekenverpleging, enz. weet op te lossen, hoe hier inderdaad een

actueel voorbeeld van koloniale ontwikkeling bestaat, waaruit ook Nederland, wel wat te veel terend op zijn oude reputatie, nog menige les kan trekken.

Indische Cultuur-Almanak voor 1907, samengesteld door A. H. Berkhout en M. Greshoff. 21ste Jaargang met supplement. Amsterdam. J. H. de Bussy 1906.

Deze nuttige almanak heeft ditmaal weder eenige belangrijke aanvullingen ondergaan, terwijl de opgave van „tijdschriften en boeken betreffende koloniale landbouw en aanverwante vakken", om plaats te winnen, naar een los supplement is overgebracht. Onder de aanwinsten vermelden wij op bl. 265 de „Index-cijfers", van welken hoogst belangrijken graadmeter van de koopkracht van het goud menigeen niet op de hoogte is. Bij de marktnoteeringen, bl. 298, veroorloven wij ons de opmerking dat kapok hier niet wordt aangetroffen, waarvan het gewicht der pakken en de prijs per eenheid wel verklaard is in de Jaaroverzichten van *De Indische Mercuur* van 1904, doch in die van 1905 bekend is ondersteld. Op bl. 300—301 is een overzicht gegeven van den uitvoer der voornaamste producten van Java en Madoera door particulieren in 1896 t/m. 1905, waaruit men kan zien hoe belangrijk deze voor verschillende artikelen is toegenomen; het is echter jammer dat de eenheden niet benoemd zijn. Op bl. 311 vindt men de prijsnoteering van rietsuiker te Londen volgens de daar gebruikelijke cijfers herleid tot die per pikol op Java, hetgeen naar onze meening eigenaardiger bij bl. 298—299 ware te voegen geweest. Over het geheel is er overigens naar getracht de gegevens systematisch te rangschikken en om plaats te winnen zijn enkele dingen weggelaten, zooals de waardebepaling van Java-coca, waarvoor naar den jaargang 1906, bl. 292 verwezen wordt. Op bl. 335 zijn cijfers gegeven betreffende productie en prijs van de Deli-tabak van 1864—1904, terwijl bl. 341/342 een chronologisch overzicht geeft van „Handelsbotanie sedert 1800", namelijk de jaren, waarin belangrijke uitvindingen en ontdekkingen op dit gebied gedaan zijn. De daarop volgende opgaaf van eenige snelheden is o.a. vermeerderd met die van den groei van bamboe, bedragende 2½ centimeter per uur. Nieuw is ook de wereldoogst van katoen 1904/05 op bl. 345. Op bl. 408 heeft het hoofdstuk over „opmeting, carteering en oppervlakteberekening van gronden" eene uitbreiding ondergaan betreffende het uitbakenen en opmeten van lijnen en het carteeren, welke velen welkom zal wezen. Op den omslag is, naast de gebruikelijke Nederlandsche en Engelsche maat, ditmaal ook de Rijnlandsche gegeven. Alles bijeen genomen, gelooven wij dat dit periodiek, hetwelk blijkbaar in eene behoefte voorziet, zich op zijn eenmaal ingenomen standpunt weet te handhaven.

Nederlandsche Staatsalmanak voor Iedereen 1907. Samengesteld door H. Pyttersen Tz. Zalt-Bommel H. J. van de Garde & Co.

Deze handige en goedkoope almanak, die stevig in linnen gebonden, op menige schrijftafel zijn plaats zal vinden, beleeft thans den achtsten verbeterden druk. Naast een massa wetenswaardigheden omtrent Nederland, be-

ginnen op bl. 766 de Indische personalia en treft men hier de namen aan van alle Indische ambtenaren en officieren, zooals men die ook in den Regeeringsalmanak pleegt te vinden. Zelfs is van de controleurs achter elken naam de standplaats vermeld evenals bij de onderwijzers, de predikanten, de pastoors en de consulaire ambtenaren. Van de ingenieurs van het mijnwezen, de houtvesters en de ambtenaren der B. O. W. zijn met inbegrip van de architecten de lijsten overgenomen. Ook bij oorlog vindt men de officieren vermeld, terwijl bij het departement van Marine o.a. de havenmeesters, de gezaghebber, de stuurlieden en de machinisten der gouvs.-marine zijn opgenomen. Met de Javasche Bank en hare agentschappen eindigen de personeele gegevens over Ned. Oost-Indië op bl. 816, om gevolgd te worden door eenige naamlijsten betrekkelijk West-Indië, waarna bl. 823—845 nog eenige algemeene mededeelingen bevatten, zooals een lijst van de opvolgende Gouverneurs-Generaal, eenige bevolkingscijfers en een opgaaf van het personeel der Protestantsche zendingvereenigingen, die in Ned.-Indië werkzaam zijn. Verder bevat dit gedeelte uittreksels uit de begrooting, cijfers betreffende de Ombilinkolenexploitatie, de postspaarbank, de brievenposterij, het leger, de zeemacht, enz.

Een en ander is voldoende om aan te toonen, dat deze almanak ook voor Indië van nut is. Wat in dezen jaargang is weggelaten, heeft meer betrekking op vreemde landen, zooals de gegevens, die in den vorigen jaargang op bl. 44—59 voorkwamen. Wanneer zulke cijfers niet verouderd en aan de beste bronnen ontleend zijn, dan worden zij toch ook gaarne door belangstellenden geraadpleegd en waar men o.a. de uitstekende Hübner'sche Tabellen van Prof. v. Juraschek voor de samenstelling raadplegen kan, is het misschien niet moeilijk deze leemte alsnog weder aan te vullen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

LLOYD'S.

De merkwaardige instelling, waarbij de zeevaart van de geheele wereld belang heeft, ontleent haar naam aan een zekeren Edward Lloyd, die aanvankelijk bekend was als „a kauphy-man", omdat hij in de 17de eeuw in Londen een koffiehuis in Tower Street hield, dat het vereenigingspunt der zeelieden werd. Hij bleek een handig man van zaken te zijn en, om zijn uitgebreide clientèle ter wille te zijn, ondernam hij de uitgaaf van een driemaal 's weeks verschijnend blaadje, *Lloyd's News*, dat de kiem is geworden van de groote instelling, die thans zijn naam draagt. Het blad gaf voornamelijk berichten over schepen en had daartoe ook correspondenten in het buitenland.

In 1692 werd het koffiehuis overgebracht naar den hoek van Lombard Street en Abchurch Lane en omstreeks 1770 in een gebouw in Pope's Head Alley, terwijl in 1773 de kooplieden, makelaars en assuradeurs, die jaren lang gewoon waren bij Lloyd's te komen als verzamelplaats om zaken te doen en nieuws te vernemen, onderling eene vereeniging oprichtten, welke geregeld contribueerende leden telde, terwijl het karakter van koffiehuis meer en meer verloren ging. In dien vorm werd de instelling in dat jaar overgebracht naar de localen van de toenmalige Britsche haringvisscherij-maatschappij tegenover de noord-westzijde van de Beurs van Londen.

In 1871 werd Lloyd's bij Parlementsacte als rechtspersoon erkend, doch al is het de groote marktplaats voor zeeverzekering, als zoodanig doet het zelf geen zaken. Zijn leden treden alleen voor eigen rekening als assuradeurs en makelaars op, doch zijn daarbij krachtens hun lidmaatschap gebonden aan bepaalde regelen en gebruiken. Voor de personen, die er buiten staan, beteekent dit dat men te doen heeft met mannen van erkende positie, onkreukbaarheid en finantiëele degelijkheid. Ieder, die zich aanmeldt voor het lidmaatschap, moet op deze punten aan de commissie de noodige waarborgen geven en bovendien bij hen een kapitaal van minstens £ 5000 deponeeren, ten name van borgen, ten einde meerdere zekerheid te geven voor mogelijke schulden, voortvloeiende uit schadekansen ter zee of bij vervoer. In het geheel is op die wijze 3½ millioen pond sterling gedeponeerd. Bij de statuten wordt het doel der vereeniging aldus omschreven: 1°. Het door de leden zaken doen in zeeassurantie. 2°. Het beschermen van de belangen der leden van de vereeniging met betrekking tot afschepen, ladingen en vrachten. 3°. Het verzamelen, uitgeven en verspreiden van berichten en mededeelingen, die op de scheepvaart betrekking hebben.

Wanneer men de groote deur binnenkomt, waarboven alleen het woord „Lloyd's" geschreven staat, ziet men het eerst een druk begane steenen trap, die op de eerste verdieping voert naar „The Room", dat is de zaal der assuradeuren, waartoe men echter geen toegang heeft als men geen lid of inteekenaar, dan wel de erkende gemachtigde van een van beiden is, of zaken met het personeel heeft te doen. Er is namelijk aan den ingang een balustrade, waarbij men aan een beambte met een scharlaken tabberd en gouden band om zijn hoed zijn naam zegt en het lid opgeeft dat men wenscht te spreken. Dit wordt overgebracht aan den oproeper of „caller", die in een soort tribune met een groot klankbord er achter in de zaal zetelt en de naam wordt vervolgens overluid uitgeroepen, waarop het lid zich bij den bezoeker voegt.

De assuradeuren-zaal is een ruim vertrek met een gewelfde zoldering langs de wanden en in het midden waarvan zich rijen lage banken bevinden, bekend als de ,,boxes", in elk waarvan zich een smalle schrijftafel bevindt met plaats voor drie personen aan weerskanten en hier zitten de assuradeurs met hunne schrijvers naast zich om zaken te doen, de aangegane risico's in te boeken, polissen af te geven en vorderingen aan te teekenen. Aan het uiteinde van elke schrijftafel of lessenaar is een mand van ijzerdraad, waarin de geteekende polissen ter beschikking van de makelaars gelegd worden, terwijl de beide breede gangen tusschen de ,,boxes" gevuld zijn met een voortdurenden stroom van makelaars en kantoorbedienden, die van den eenen assuradeur of de eene groep van deze naar een ander gaat, meestal met nette lederen schrijfmappen of ,,slips", waarop alle bijzonderheden der aangeboden of te sluiten verzekeringen zijn aangeteekend.

Aan de linkerzijde bij het binnenkomen is de lessenaar van den superintendent en een weinig verderop is een leeslessenaar, waarop een van de meest van onheilen vervulde boekdeelen ligt, die er bestaan. Het is een groote foliant in groen leder gebonden, bekend als ,,The Loss Book", waarin elken dag de lijst van ongelukken op zee wordt bijgeschreven, die soms in een enkel jaar meer dan duizend beloopen. Als pendant liggen aan de tegenovergestelde zijde der zaal twee even groote boeken, in het eene waarvan al de tehuiskomsten zijn geboekt en in het andere de aankomsten in vreemde havens. Vlak rechts bij het binnentreden zit de reeds genoemde ,,caller" en in het noordelijk deel van de zaal vlak achter hem is een vertrek door een beschot afgeschoten, dat bekend staat als ,,The Chamber of Horrors" of ook als de begraafplaats. Hier zijn afschriften aangeplakt van de telegrammen, die ongelukken vermelden, evenals de berichten van aankomst en vertrek. Niet belangrijke ongelukken worden niet in het ,,Loss Book" opgenomen, maar berichten daarover worden hier op eigenaardig dun papier aangeplakt. Kust-rapporten van het Vereenigd Koninkrijk zijn geschreven op bruin getint papier, aankomsten en afvaarten in den vreemde op geel, terwijl onheilspellende berichten omtrent weggebleven of verloren schepen op wit papier zijn vermeld.

Boven op het scheidingsbeschot staat een scheepsklok, omgeven door roerkettingen, welke afkomstig is van de bekende *La Lutine*, het met schatten beladen vaartuig dat in 1799 op weg van Yarmouth naar Cuxhaven op onze kusten bij Vlieland verging en waar men jarenlang naar gevischt heeft om de schatten uit het zand op te halen [1]). Het was oorspronkelijk een Fransch schip, dat door de Engelschen buit gemaakt werd. Wat de reden is geweest dat dit fregat met 32 stukken bewapend ter beschikking werd gesteld van eenige Engelsche kooplieden en bankiers om een enorme waarde naar Cuxhafen over te brengen is nooit voldoende opgehelderd. Men zegt dat bijna elke bankinstelling van Lombardstreet een van haar jongere leden had medegegeven om op de schatten, door de klanten er aan toevertrouwd, het oog te houden. Het schip verging met man en muis op twee personen na, die door een Hollandsche visschersboot gered werden, doch hunne redding niet lang genoeg overleefden om meer bijzonderheden mede te deelen. Wel meenen voorbijvarende visschers, die het schip passeerden, veel licht in de kajuit gezien te hebben, alsof er aan boord werd feest gevierd. Hoe het zij, men heeft af en toe nog veel uit het wrak opgehaald en daaronder de genoemde klok, die een zestigtal jaren onder water had gelegen en thans behalve als souvenir, voor

[1]) In de werken van ons Kon. Instituut van Ingenieurs kan men tal van mededeelingen lezen over de bekende visscherij op de Lutine.

een eigenaardig doel wordt aangewend. Als van een schip in zulk een langen tijd niets gehoord is, dat de eigenaren aan zijn behoud wanhopen, dan wordt een aanvraag bij de commissie ingediend om het verloren gaan van dat schip aan te plakken. Op een Woensdag heeft dit plaats door middel van een gedrukt en ingevuld formulier, waarbij de commissie ter zake inlichting vraagt. Is op den volgenden Woensdag geen nader bericht ingekomen, dan wordt dit biljet door een ander vervangen, vermeldende dat van het schip genaamd enz., vertrokken van die en die haven op dien en dien tijd, sedert niets meer is vernomen. Dat is de handeling, die men noemt „posted as missing at Lloyd's". Op dien dag is het verlies betaalbaar bij de assuradeuren en is de bemanning in zooverre dood voor de wet, dat de rechtsgeldigheid hunner testamenten kan worden uitgesproken. Als een schip, waarbij algemeene belangen in zekere mate betrokken zijn, op die manier wordt aangeplakt, dan geeft de „caller" een korte slag op de Lutine-klok. In het zeer ongewone geval dat het schip later toch nog in een haven belandt, geeft de „caller" twee slagen en doet hij de aankondiging van uit zijn spreekgestoelte.

Behalve deze klok, bestaat er nog een kanon van het ongelukkige schip, geplaatst bij den ingang van het Guildhall, en een groote stoel, die gebruikt wordt door den onder-voorzitter van de commissie, alsmede een fraaie tafel gesneden uit het roer van het schip met zilveren platen ingelegd, waarop toepasselijk inscripties zijn aangebracht, welke staat in de bestuurskamer van Lloyd's.

Het tooneel van eenige duizenden bezoekers, die vooral tusschen drieën en vieren zich heen en weer bewegen in de Assurantie-zaal, is zeer levendig. Oppervlakkig gezien schijnt de verzekering tegen zeegevaar zeer eenvoudig, doch in werkelijkheid wordt het risico steeds verdeeld en zijn er daarom veel personen mede gemoeid en wordt onderscheid gemaakt tusschen „regular risk" of het gevaar, dat geloopen wordt bij een geheele reis uit en thuis en „cross risk", dat bij een reis van een bepaalde vreemde haven naar een andere vreemde haven. De zaak wordt gesteld in handen van een makelaar, die bij verschillende assuradeurs achtervolgens een paar duizend pond van het risico plaatst, totdat het gevraagde totaal verzekerd is, of wel een assuradeur neemt het geheele risico en herverzekert het onder zijn mede-assuradeuren. Om dit gemakkelijk te maken, zitten zij meestal in groepen bijeen, terwijl sommige groepen ook bepaalde soorten van verzekeringen sluiten, als voor Oostzeereizen, Amerikaansche risico's, Turksche of andere.

De assuradeur moet hierbij een groote aardrijkskundige kennis hebben en van elke haven of reede ter wereld de gevaren op zijn duimpje kennen, alsook de seizoenen die het best of het gevaarlijkst voor de reizen zijn en den aard van de scheepvaart tusschen de verschillende landen. Voorts moet hij alles weten wat de makelaars weten, hoe polissen van alle mogelijke soorten ingevuld worden met de tallooze clausules voor allerlei mogelijke voorkomende gevallen; hij moet nauwkeurige renteberekeningen maken en de premies op juiste wijze bepalen en weten hoe volledige verklaringen afgelegd worden betreffende geschatte en gedeeltelijke schaden op allerlei soort van goederen. Hij moet de gebruikelijke premies voor elke soort van reizen kennen en de positie der verschillende assuradeuren om de meest geschikte namen op zijn polis in te vullen.

Bij hun moeilijk beroep moeten assuradeur en makelaar veel hulp hebben, die door Lloyd's verleend wordt in den vorm van een kleine maar uitgezochte bibliotheek met zorgvuldig gekozen en actueele gegevens over de zeevaart. Deze is aan de eene zijde van uit de zaal toegankelijk en verder door middel van een leeszaal, een fraai vertrek, van waar uit het telegraafbureau bereik-

baar is om dadelijk met de geheele wereld berichten te wisselen. In de derde en voornaamste plaats worden zij bijgestaan door het informatiebureau, „Lloyd's Intelligence Department". Behalve nieuwsbladen en gebonden deelen van „Lloyd's List" en „Lloyd's Register of Shipping", vindt men in de leeszaal een aantal groote geschreven deelen, waarvan de regels met „Lloyd's List" overeenstemmen en die bekend is als „Lloyd's Index", waar een geheele staf schrijvers aan werkt. Elk jaar wordt een nieuw stel boekdeelen begonnen en worden de oude opgeborgen, zoodat zij nog te raadplegen zijn.

Een ander omvangrijk stel boeken is het „Captain's Register", hetwelk men wel eens het biographisch woordenboek heeft genoemd van alle van een getuigschrift van bevoegdheid voorziene gezagvoerders van de Britsche handelsvloot. Het aantal van deze bedraagt zoo ongeveer 60,000. De gegevens worden met den dag bijgehouden en alleen voor Lloyd's verkregen van het bureau van den „Registrar-General of Shipping and Seamen" en op gezag van de Kamer van Koophandel. Elke week zijn er een tal van veranderingen wegens sterfgeval, vertrek, het uit dienst gaan, enz. en alles wordt ingeschreven wat voor scheepseigenaars en assuradeurs ook maar eenigszins van belang kan zijn.

Dit register wordt dagelijks geraadpleegd, want het is duidelijk dat niemand een eigendom zal verzekeren, zonder alles wat bekend is, na te gaan omtrent den man, die de eenige is aan wien het beheer over dat eigendom wordt toevertrouwd.

Men heeft ook een zoogenaamde kapiteinskamer in het gebouw, waar de gezagvoerders vroeger bijeenkwamen om met elkander te praten, doch deze is langzamerhand in een soort restauratie veranderd, alleen toegankelijk voor de leden. Het op bepaalde tijden opveilen van schepen heeft ook in dit vertrek plaats, dat dan voor het publiek toegankelijk wordt gesteld.

Het informatiebureau van Lloyd's is even bewonderenswaardig door omvang als door volmaakte werkwijze. Er zijn meer dan 2000 Lloyd's agenten, verdeeld over alle havenplaatsen der wereld. Zij worden door eene speciale commissie gekozen en hoewel de belooningen zeer matig zijn, is de betrekking zeer gewild, door de maatschappelijke onderscheiding welke er in de handelswereld aan verbonden is. Deze agenten melden alle aankomsten, afvaarten, schipbreuken, ongelukken, enz. onmiddellijk als zij voorkomen, aan het hoofdbureau. Met machtiging van het Parlement en van de koloniale gouvernementen heeft Lloyd's het toezicht op en het beheer van alle seinposten in het Vereenigd Koninkrijk en in verschillende Britsche koloniën en door overeenkomsten met vreemde gouvernementen ontvangt en verzendt die instelling de rapporten en mededeelingen van hunne stations en seinposten.

De commissie van Lloyd's is er zoo goed in geslaagd om scheepsgezagvoerders voor hun arbeid belang in te boezemen, dat de groote massa hunner het een heiligen plicht acht om bijzonderheden, die zij omtrent schepen vernemen, ongelukken, schipbreuken en verlaten vaartuigen, dadelijk te berichten aan den agent in de eerste haven, die zij aandoen; want Lloyd's heeft een aparte zaal, waar de betrekkingen van zeelieden omtrent hunne afwezige familieleden alle beschikbare inlichtingen kunnen krijgen.

Uit al die bronnen komt een onafgebroken stroom van telegrammen (ongeveer 90,000 per jaar) en van brieven (meer dan 100,000 per jaar) bij het informatiebureau van Lloyd's binnen, dat het geheele etmaal geopend is en waar dag en nacht ploegen beambten de berichten ontvangen, overschrijven, vertalen, inboeken en verzenden en afschriften doen toekomen aan agentschappen en firma's, die daar op geabonneerd zijn en ze weder verder seinen naar andere zeeplaatsen. Hier slaat als het ware de pols van het wereldverkeer ter zee en is men te midden van de onophoudelijke waarneming der bewegingen van

de honderdduizend schepen, die in alle richtingen de zeeën van den aardbol doorkruisen.

Het „Lloyd's Register of British and Foreign Shipping" doet voor de schepen wat het „Captains' Register" voor de gezagvoerders doet. Het is eene jaarlijksche uitgaaf — de voornaamste autoriteit op dit gebied — waarin de meest nauwkeurige bijzonderheden vermeld staan over alle in het Britsche Rijk tehuis behoorende handelsvaartuigen van minstens 100 ton inhoud en van een aantal vreemde schepen. Een van de afdeelingen der administratie van het „Register" houdt zich niet alleen bezig met de inboeking, maar ook met de classificatie der schepen, de beproeving en het onderzoek van machines, ketels, ankers, kabels, enz. en houdt er voor dat doel een groot corps inspecteurs, „surveyors", op na, natuurlijk erkend bekwame deskundigen. De klasse, waarin het schip gerangschikt wordt, bepaalt de assurantiewaarde, hetgeen het verband tusschen „Lloyd's" en „Lloyd's Register" duidelijk maakt, hoewel beide niet in dezelfde localiteit gevestigd zijn, al is de laatstgenoemde instelling ook uit de eerste ontstaan en slechts een eeuw minder oud. Lloyd's Register is gevestigd in White Lion Court en staat onder hetzelfde bestuur. In haar soort is zij evenwel niet de eenige en bestaat er een zuster-instelling, welke van deze geheel onafhankelijk is.

Al deze contrôle dient ook om misbruiken te beletten, met betrekking tot het hoog assureeren en daarop doen vergaan van minderwaardige schepen, waarvan enkele treffend brutale staaltjes worden medegedeeld in het *Strand Magazine* van November, waar de genoemde bijzonderheden zijn opgenomen in een geïllustreerd artikel van den heer E. St. John Hart, dat wel de lezing waard is en ons doet begrijpen hoe het hart van een Engelschman open gaat, als hij na mijlen zeereis van een seinpost de vlag met de letters V. C. ziet hijschen („what ship's that?"), als symbool van alles wat met die vraag in verband staat.

AFZET VAN JAVA-SUIKER IN BRITSCH-INDIË.

In de *Consulaire Verslagen en Berichten* van 15 Nov. jl. (nº. 46) wordt o.a. de aandacht gevestigd op den achteruitgang der oppervlakte van de landerijen, die in Britsch-Indië met suikerriet beplant worden, een feit, dat in 1899 het financieele Lid van den Raad van Indië, Sir James Westland, als voornaamste argument bezigde om het invoeren van contra-rechten op ingevoerde suiker, de zoogenaamde „countervailing duties", te verdedigen. Dat ondanks dezen maatregel de achteruitgang in de productie steeds voortgegaan is, wordt verklaarbaar, als men de cijfers raadpleegt en ziet hoe gering de suikerinvoer in Britsch-Indië is in vergelijking met de eigen productie. Het bedoelde verslag van den consul Bendien te Bombay geeft de volgende invoercijfers:

	Rietsuiker.		Bietsuiker.		Totaal.	
	Geraffineerd.	Ongeraffineerd.	Geraffineerd.	Ongeraffineerd.	Geraffineerd.	Ongeraffineerd.
	Tonnen.	Tonnen.	Tonnen.	Tonnen.	Tonnen.	Tonnen.
1890/91.....	90,994	9,870	45,781	—	136,725	9,870
1891/92.....	89,423	7,206	14,026	1	103,449	7,207
1892/93.....	77,810	5,596	14,583	—	92,393	5,596
1893/94.....	91,305	4,830	10,257	1	101,562	4,831
1894/95.....	100,499	9,708	14,311	13	114,810	9,721
1895/96.....	89,738	10,297	36,511	2	126,249	10,299

	Rietsuiker.		Bietsuiker.		Totaal.	
	Geraffineerd. Tonnen.	Ongerafineerd. Tonnen.	Geraffineerd Tonnen.	Ongerafineerd. Tonnen.	Geraffineerd. Tonnen.	Ongerafineerd. Tonnen.
1896/97	89,782	8,939	44,341	8	134,123	8,947
1897/98	100,003	18,660	111,766	2	211,769	18,662
1898/99	111,931	15,629	76,314	—	188,245	15,629
1899/1900	103,173	21,243	43,625	—	146,798	21,243
1900/01	153,110	20,432	90,295	—	243,405	20,432
1901/02	125,190	28,082	147,393	1	272,583	28,083
1902/03	177,065	22,560	73,484	1	250,549	22,561
1903/04	251,822	23,820	41,051	—	292,873	23,820
1904/05	236,099	23,611	87,130	1	323,229	23,612
1905/06 (9 mnd.)	168,171	10,381	49,980	—	218,151	10,381

In deze statistiek is het grootste gedeelte der Java-suiker onder ,,geraffineerde" opgenomen.

Gaat men thans na welke oppervlakte met suikerriet beplant is, dan blijkt dat deze van 2¾ millioen acres in 1890/91 is afgenomen tot 2¼ in 1903/04 en 1905/06.

Herleid tot Javaansche bouws, komt de beplante oppervlakte in de verschillende jaren op de volgende cijfers (op duizendtallen afgerond):

	Bouws.		Bouws.
1890/91	1,573,000	1898/99	1,571,000
1891/92	1,768,000	1899/1900	1,536,000
1892/93	1,596,000	1900/01	1,438,000
1893/94	1,692,000	1901/02	1,411,000
1894/95	1,576,000	1902/03	1,346,000
1895/96	1,671,000	1903/04	1,272,000
1896/97	1,512,000	1904/05	1,369,000
1897/98	1,510,000	1905/06	1,267,000

Vergelijkt men dit met de met suikerriet beplante oppervlakte van Java (zie bijv. *Ind. Gids* Aug. 1906, bl. 1226), dan is deze toch nog ruim achtmaal kleiner. De hoeveelheid en hoedanigheid van de verkregen suiker blijft evenwel aanzienlijk bij die van Java ten achter. Volgens datzelfde verslag zou, blijkens eene brochure getiteld: ,,Improvements in Native methods of Sugar Manufacture" door S. M. Hadi, M. R. A. C. (Allahabad. Government Press.), de opbrengst gemiddeld slechts zijn 1.30 ton per acre, of 37 pikols per bouw, terwijl op Hawaii 120, op Java 100 en op Cuba 57 pikol gemaakt worden. Bovendien is het product, als ,,gur", ,,rab" of ,,khand" bekend, geenszins dat afgewerkte voortbrengsel, dat op de wereldmarkt als suiker wordt aangeduid. Wel zijn er ook verschillende op Europeesche wijze toegeruste suikerondernemingen, waaromtrent het *Archief der Java-Suikerindustrie* (1904, afl. 24) eenige bijzonderheden moet bevatten, en die in het genoemde consulaire verslag nader aangevuld worden, doch deze bereiden niet de groote massa inheemsche suiker, welke daar zelfs met inbegrip van het product der inlandsche staten op 5 millioen ton geschat wordt, terwijl van de genoemde oppervlakten in het rechtstreeksch gebied van 2¼ à 2¾ millioen acres tegen 1.30 ton per acre de opbrengst zal afwisselen tusschen nog geen 3 millioen ton op het oogenblik en 3½ millioen vijftien jaar geleden.

,,Gur" is de voornaamste, meest voorkomende, ruwe suiker, bestaande uit een mengsel van kristallen en melasse; deze naam is algemeen in Noordelijken Centraal-Indië, doch in het zuiden heet deze ,,jaggery". Een vorm, waarbij de ruwe suiker nog dunner van bestanddeelen is, dus blijkbaar nog meer het

karakter van ,,stroopsuiker" draagt, heet ,,rab" en de op inlandsche wijze geraffineerde suiker heet ,,khand" en wordt veel in Centraal-Indië gebruikt. Volgens de genoemde brochure plaatsen de landbouwers hun molens om het riet uit te persen, dicht bij een inlandsche suikerkokerij en verkoopen zij het sap bij het gewicht aan de suikerkokers of ,,khandsari". Door het sap in open pannen in te dampen, krijgt het den halfvasten vorm bekend als ,,rab". Dan wordt door koeliearbeid de stroop er uitgeperst en de overblijvende suiker heet ,,potli". Deze wordt ontkleurd door middel van een waterplant, genaamd ,,siwar" en ten slotte wordt ,,khand" verkregen.

Omtrent de oorzaken van achteruitgang in de zes voornaamste gewesten, namelijk Bengalen, Oost-Bengalen, de Vereenigde Provincies, Pendjab, de Noordwestelijke grensprovincie en Madras, waar te zamen 75 pCt. van de met riet bebouwde velden liggen, wordt o.a. gezegd dat in Bengalen de opbrengst iets grooter is, dat in Oost-Bengalen de oogst leed onder overmatigen regenval, in de Vereenigde Provincies door te late regens en daarop volgende groote droogte, terwijl in Pendjab een neiging merkbaar was om in de plaats van suiker granen te verbouwen en elders katoen. Ook in Bombay begint men het voordeeliger te vinden op geïrrigeerde gronden granen te verbouwen en in het algemeen schijnt door de bevolking aan buitenlandsche suiker de voorkeur gegeven te worden boven het inlandsche product.

Men ziet dus dat Britsch-Indië met zijn groote consumptie van suiker, die tot dusver grootendeels door inlandsche productie bevredigd wordt, eensdeels de concurrentie in de bereiding niet kan volhouden, door de primitieve, onwetenschappelijke methoden, die over het algemeen worden gevolgd, en anderdeels dat bij den grooten smaak voor lichtkleurige suiker, de buitenlandsche suiker hoe langer hoe meer gezocht is, terwijl hieraan zoowel door invoer van bietsuiker uit Oostenrijk-Hongarije, Duitschland, Engeland en andere landen voldaan wordt, als door rietsuiker uit Mauritius, China, Java, de Straits, Engeland en elders. Met inbegrip van melasse en suikergoed (confectionery) klom de waarde van den invoer van suiker in de voornaamste havens (Kurrachee, Bombay, Madras en Calcutta) in 1903/04 tot 59 millioen roepieën, in 1904/05 tot 69 millioen en in 1905/06 tot 78 millioen. Zonder melasse en suikergoed was die invoer in ronde cijfers in 1905/06 7,700,000 hundredweights, waarvan 3.4 biet- en 4.3 rietsuiker. Daar 1 cwt. = 50.8 K.G. is dit een totaal van 391,000 ton, waarvan 218,000 ton rietsuiker, en van deze massa kwam in 1905/06 100,000 ton uit Mauritius en 85,000 ton van Java. In het voorafgaande jaar was die invoer van Java eveneens ruim 100,000 ton, zoodat hier achteruitgang is. Evenwel mag men daaraan geen te groot gewicht hechten; het kan zijn dat de oogst van 1905/06 uitverkocht was, voordat Britsch-Indië als kooper aan de markt kwam. Van meer belang is echter de omstandigheid, die onze consul reeds meermalen deed uitkomen, dat de invoeren van b i e t suiker gedurende de laatste drie jaren enorm zijn vermeerderd, die van r i e t suiker zijn verminderd. Dit is onnatuurlijk, want de laatste wordt in het land meer op prijs gesteld. Voorts wordt het eene anomalie geacht dat Java door de levering van bruine suiker, die in Britsch-Indië geraffineerd wordt, medewerkt tot verlevendiging der industrie aldaar. Terwijl verreweg het grootste deel der Java-uitvoeren bestaat uit bruine suiker n^{0}. 16, 17 en 18 en slechts een klein gedeelte uit de witte consumptiesuiker TMO, GW enz. ligt juist in deze laatste de toekomst, daar zij nog wat witter zijn en hooger prijs halen dan de Oostenrijksche merken BRB, Crystal HZ enz. Zelfs de beste Mauritius-suiker kan nog niet met eerstgenoemde merken concurreeren.

Reinwardt's Indische Zending.

DOOR

S. KALFF.

(Slot).

De kleinere reizen, door Reinwardt sedert zijne komst in Indië ondernomen, waren dra gevolgd door grootere. Gestadig zat hij tusschen de wielen, altijd bezig met de ijverige nasporing van de voortbrengselen en de natuurlijke gesteldheid van den Archipel. In hem leefde, behalve de natuurkenner, ook de natuurbewonderaar: zeker was hij in die eerste jaren nog niet zoover als zijn beroemde landgenoot Junghuhn, die de tropische natuur ten leste met een tamelijk onverschillig oog beschouwde. Die, in zijn *Java*, aanleiding vond tot de erkentenis:

„De kracht der gewoonte verstompt alle genot; slechts de werking der tegenstelling maakt de schoonheid der natuur uit. *Verandering*, gedurige afwisseling moet derhalve de prikkel zijn, die de vatbaarheid van ons gemoed voortdurend frisch en levendig houdt. Eindelijk verlangt men evenzeer naar de meer zamengedrongene vormen welke de natuur in het noorden bezit, naar het eentoonige gezigt eener weide, naar een bosch van laag gegroeide eiken of naar een kersenboomgaard, als men vroeger reikhalzend uitzag naar de palmboomwouden van Indië. Leve derhalve de industrie en werktuigkundige ondernemingen, die het reizen gemakkelijk maken. Leve de spoorweg! en God sterke de veeren van mijn wagen en doe de assen duren totdat ik althans Midden Java heb bereikt".

Auf dass wir uns in ihr zerstreuen,
Nur darum ist die Welt so gross.

Maar aan verstrooiing dacht Reinwardt minder dan aan verbreiding van kennis. Hem verstrooide alleen de wetenschap. Zijn eerste groote reis was die in het gevolg der commissarissen generaal, Elout en v. d. Capellen, toen deze eene inspectiereis over Java en naar de Molukken ondernamen. Doch na afloop daarvan ontstond een misver-

stand, waarvan noch in het opstel van prof. Veth, noch in de zooveel uitvoeriger biografie van prof. de Vriese eenig gewag wordt gemaakt.

Er liepen nl. geruchten in Nederland dat de amsterdamsche hoogleeraar, van wiens zending men in Nederland zulke groote verwachtingen koesterde, zich in Indië teruggezet en gegriefd gevoelde, niet met die onderscheiding behandeld, niet op die wijze in zijn werk gesteund werd als hij had mogen verwachten. Die geruchten bereikten ook het oor van minister Falck, en deze geloofde er niets van — totdat zijn vriend v. Lennep ze hem bevestigde. Dat bericht, zoo schreef Falck, „me fait tomber des nues". Hoe is het mogelijk? Vooral dat men omtrent het geld voor zijne subsidiën en experimenten zoude gechicaneerd hebben? Ik heb vele en lange brieven van v. d. Capellen zoowel als van Elout; maar van die kwestie komt niets voor. Dat één van hen, door humeur of door overmaat van staatsbezigheden tot een soort van illiberaliteit ware vervallen, dit laat zich nog onderstellen; maar beide? Van den anderen kant wil ik Reinwardt ook niet verdenken".

Elout had er den Minister niet over geschreven; niettemin hij moest er meer van weten. En deze verantwoordde zich uitvoerig in een brief aan v. Lennep van 29 Maart 1818. Als er zulke geruchten in de wereld waren gekomen, dan moest òf Reinwardt zich onvoorzichtig hebben uitgelaten in zijne brieven aan de vrienden te Leiden, òf die vrienden hadden er meer uit gehaald dan er in zat. Opgedrongen commissies, opgedrongen reizen? — daarvan was geen sprake. Hij had ja, de beide commissarissen generaal vergezeld op hunne inspectiereis over Java, en die reis gedaan ten deele in den reiswagen van Z. Exc., maar hij was er niet toe gekommandeerd geworden. „Hij heeft gelegenheid gehad om alles te zien, nooit was er iets of wij hebben den Professor verzocht, en daar de Gouv. Gen. en ik meestal dagelijks, zelfs na 's ochtends sterk gereden te hebben, ons met confereeren en delibereeren bezig hielden, had de Prof. vrij af, gelijk hij in alles vrij was en is".

Ook met dien botanischen tuin was hij geholpen; eerst aan den grond, toen aan de middelen om dien te exploiteeren. „Hetgeen de Prof. vraagt kan hij erlangen en zoo iemand hem hierin ter wille is, is het de Gouv. Gen., die zelf zooveel liefhebberij in het wetenschappelijke heeft, en dit beschermt. Alle de Residenten hebben in last den Professor in zijne aanvragen te ondersteunen. Hij heeft maar orders te stellen, die Heeren aan te schrijven en aanwijzingen te doen, en hij zal in alles zijn zin krijgen.

„Ten einde den Prof. daar (te Buitenzorg) geheel op zijn gemak te zetten, heeft de Gouv. Gen. hem een zeer goed huis ter bewoning gegeven. En onze vriend eet alle middagen bij den Gouv. Gen. als

wij op Buitenzorg zijn. Dit beneemt hem de moeite en kosten, en geeft ons een aangenaam gezelschap, dat wij ook alle avonden genieten — en zoo wij in deze streken zijn, ziet de Gouv. Gen. zoowel als ik hem gaarne en bij herhaling aan onze tafel. Wat zijn huis hier (te Batavia) betreft, hij is daarin wat voorbarig geweest. Hij heeft zich laten wegslepen door de zoete bewoordingen van een paar echtelieden die nauwlijks het huis met hem gekocht hadden of zij moesten, gedreven door wispelturigheid of nood, hun helft verkoopen. Wij hebben hem geraden dat huis (ook) voor zijn helft te verkoopen, vooral daar hij zich geheel op Buitenzorg vestigen kon. Wij hebben dit zelfs aangedrongen met de aanmerking, dat hij toch eens moest denken om Java te doorreizen etc., maar zoo ver zult gij den man kennen, dat hij dan wat besluiteloos is — en wij kunnen hem toch niet dwingen. Nu zal ik zeker nog een toontje harder zingen. Maar hij heeft mij dikwijls geantwoord: het geld is niet weg, etc.

„Prof. heeft een woning op Buitenzorg waar het gezond is, zeer geschikt voor botanische en andere natuurkundige recherches; waar bij een tuin, tuiniers, arbeiders etc. tot zijn dienst heeft, en waar hij niet veel behoeft te verteren".

Ongehuwd en *f* 2000 's maands! — inderdaad, daarvan kon wel een tabaksstuiver overschieten wanneer men bovendien nog vrij woning had, en telkens bij een gouverneur generaal in den kost was. Wat dien tuin betreft, er was zeker veel te doen, maar hij had ten aanzien van werkvolk (geld was er toen niet veel) van terrein en hulpmiddelen vrij wel *carte blanche*. De exploitatie vorderde dan ook snel; de wildernis week terug voor de wetenschap. En die wildernis had hare gevaren, ook wat de roofdieren van Java betrof. Nog in het jaar 1857 werd op een voormiddag de inlander Endek, die in den tuin van een Chinees onmiddellijk bij het Chineesche Kamp te Buitenzorg aan het werk was, door een koningstijger besprongen. De man verdedigde zich wanhopig met zijn gollok, en raakte ten slotte den tijger kwijt. Hij had zware wonden, maar ze bleken niet doodelijk. Bij een drijfjacht, die daarop door eenige europeanen en inlanders gehouden werd, slaagde men er in het dier neer te schieten; het had eene lengte van bijna 8 voet. [1])

Zoo'n geval was zeker eene uitzondering, doch in Reinwardt's tijd, veertig jaren te voren, was men in dat opzicht te Buitenzorg niet buiten zorg.

Er was in Holland ook eene grieve gemaakt van het beweerde feit, dat er van een „Directeur van Kunsten en Wetenschappen" verlangd werd, dat hij lessen over de natuurlijke historie zou houden. Moest hij dáárvoor naar Java gaan; moest men dáárvoor te Amsterdam zijn zoo gewaardeerd onderwijs missen?

[1]) Warnasarie. 1858 p. 209.

Welnu, deze grieve reduceerde zich tot een verzoek, door Elout aan Reinwardt gedaan om, blootelijk als letterkundige verpoozing, voor een kleinen kring van vrienden en kennissen eene verhandeling ten beste te geven gelijk in 't vaderland, of met een paar proeven iets van *la science amusante* te vertoonen. Een gezellige avond derhalve, met een wetenschappelijk kleurtje; meer niet. Zelf had Reinwardt eens een klein gezelschap ten zijnent verzocht op de thee . . . en op een krokodil. Ja, op een kaaiman, die kortelings gevangen en gedood was. Hij had toen zoowat gedemonstreerd op het skelet, zoowat om dien kaaiman heen gepraat en vergelijkingen gemaakt met andere monsterachtige beesten, *enfin*, de luidjes aangenamer bezig gehouden dan b.v. de directeur van een kermismenagerie dat over *zijn* krokodil gedaan zou hebben. Uit den tijd toen hij nog de menagerie van Koning Lodewijk Napoleon beheerde en *Directeur du Jardin du Roi* was, moest zoo'n uitlegpraatje hem allicht gemeenzaam zijn. Maar na die eene „les" was er geen tweede gehouden. Het haperde aan opgewektheid, of aan krokodillen: in elk geval er had geen aanleiding bestaan om in Indië den professor te herinneren aan zijn docentenbaantje in Amsterdam. „Zoo is het letterlijke waarheid", schreef Elout. „Die het anders opgeeft, wie hij ook zij, vermeldt onwaarheid".

Voorts vermeldde hij nog als aanleiding tot zijn verzoek aan Reinwardt — „hij keurde het niet af, hij nam het niet stellig aan" — dat het gezellig leven te Batavia toen zoo ten achteren was. Daarmee zei hij niet te veel. Onder de Engelschen was 't beter geweest; bij hen had, reeds spoedig na de verovering van 1811, de speelman op het dak gezeten. Toch was Batavia na de restauratie van 1816 niet geheel zonder publieke vermakelijkheid, want in het bamboezen schouwburglokaal te Weltevreden, dat de Engelschen aan de ingezetenen der hoofdplaats cadeau hadden gedaan, werden reeds in April 1817 een tooneelspel van Kotzebue en eene uit het fransch vertaalde vaudeville opgevoerd. Ook te Samarang werd eene voorstelling van het gezelschap *Nut en Vermaak* door de tegenwoordigheid van commissarissen generaal, mevr. v. d. Capellen en „hoogstderzelver gevolg opgeluisterd". Uit de advertentiën van de *Bataviasche Courant* enz. blijkt, dat het „Liefhebberij Tooneel te Weltevreden" zich in dat eerste tooneeljaar zeer toelegde op de bewerking van de meest geliefkoosde stukken van het fransche tooneel. Daaronder de vaudeville; het genre door Boileau genoemd in zijn *Art poëtique*, waar hij van het hekeldicht had gesproken:

D'un trait de ce poëme en bonmots si fertile,
Le Français, né malin, forma le vaudeville.

(Een spotter zou daarbij de *o* in *e* veranderd, en het publiek dus gelezen hebben: „ferma le vaudeville".)

Maar vooral de producten van v. Kotzebue waren destijds in eere. Reinwardt moet er iets voor gevoeld hebben — duitsche namen, duitsche toestanden, die zijne herinneringen aan het duitsche vaderland weer deden opleven. Maar hij was zeker onafhankelijk genoeg om niet te dwepen met den tooneelschrijver zelf, politiek spion van Rusland en vorstenprijzer *quand même*, die een paar jaren later door den student Sand te Mannheim doorstoken werd. Zoo hem in die voorstellingen te Batavia iets gehinderd moet hebben, en velen met hem, 't was zeker het „beklagenswaardig gemis van acterende liefhebsters". Er kwamen geen vrouwen voor de tooneelschermen (achter de schermen waren er als van ouds genoeg, in de toenmalige samenleving) en dat gemis doodde de illusie. De muze Thalia deed zich hier voor als een verkleede „joncheling"; het Bataviasche tooneel stond hierin gelijk met het Chineesche, dat de vrouwenrollen vervuld moesten worden door de jeugdige mannelijke leden van het gezelschap die ja „zonderling begaafd" heetten, maar toch in de eerste plaats begaafd moesten zijn met een melkmuil en een fausset-stemmetje.

Met dat liefhebberij-tooneel hield het „openbare" onder de vermakelijkheden der hoofdstad echter ook op. Elout was niet te misprijzen omdat hij van de aanwezigheid van een amsterdamschen professor partij had willen trekken om de *intellectuels* van Batavia eens op een korreltje populaire wetenschap te vergasten. En, schreef hij aan v. Lennep, „voor uzelven moet ik u dit nog zeggen: ik houde Reinwardt voor een uitmuntend en oordeelkundig geleerde, dagelijks waardeer ik de grondigheid van zijne kennis, dikwijls spreek ik daarover met den Gouv. Gen., maar dan eindigen wij telkens met de aanmerking hoe jammer het is dat hij zoo weinig orde en aaneengeschakelde werkzaamheid in hetgeen naar buiten werkt heeft. Reinwardt moet aangezet niet tot studie, maar tot arbeidzame beweging".

Maar nu die booze geruchten in 't vaderland — hoe kwamen ze in de wereld? Elout sprak zijn geleerde reisgenoot over de zaak aan, en de ander maakte er zijne excuses over. Hij zei dat de schuld van die praatjes lag bij de vrienden in 't vaderland. Daar had de chineesche kerk weer opengestaan, daar had men zijne brieven verkeerd opgevat, verkeerd uitgelegd. Hij had reeds met de *Korenzayer* naar Holland geschreven en zijn ongenoegen betoond over de averechtsche opvatting zijner woorden. Eerstdaags zou hij dat nog nader doen," want hij kon zich van de gedachten dier Heeren geen juiste gedachten vormen".

Daarmee liep de zaak af. Het kwam in Reinwardt's voordeel dat zijne hooge beschermheeren zich verder door deze „pijlen van laster" niet geraakt betoonden, en ook niet verder in deze sloot wilden baggeren. Bevreesd voor de dampen, misschien. Doch met een gouv. generaal als Daendels b. v. ware deze zaak zoo spoedig niet den

doofpot in gegaan, en zou de onvoorzichtige professor allicht reden hebben gehad om uit te roepen: „God beware mij voor mijne vrienden; met mijne vijanden zal ik zelf wel klaar komen".

De heeren vonden Reinwardt ook 'n beetje geheimzinnig; naijverig op hetgeen hij in den dienst der wetenschap verrichtte en bijeenbracht. Hij was verzamelaar *ex officio;* hij had zich tot taak gesteld de europeesche wetenschap, in de eerste plaats de nederlandsche, met de stukken te overtuigen welke schatten op botanisch en ethnologisch gebied er in den lande van overzee nog voor 't grijpen waren. Spoedig had hij dan ook eene eerste verzameling natuurhistorische voorwerpen bijeen ter verzending, maar, schreef Elout, „ik weet het bij het bewijs der dingen die men niet ziet; want hoezeer wij alle dagen bij elkander zijn, zoo heeft onze vriend Reinwardt alles ingepakt, maar noch de Gouv. Gen., noch ik hebben iets te zien gekregen". Hij zou het ook in Europa niet zien; de collectie, welke in 1817 met het linieschip *Amsterdam* verzonden werd, verongelukte met dien bodem in de Algoa-baai. De wetenschap verloor er veel aan: geprepareerde huiden en skeletten, moluksche zeegewassen, verduurzaamde insekten, monsters delfstoffen, curiosa uit China en Bengalen, een krokodilgeraamte van 17 voet lengte, een stuk chalcedon (halfdoorzichtige topaassteen) van eene merkwaardige grootte: alles werd door de zee verzwolgen. Een tweede verzameling met de *Ida Aleida* ging denzelfden weg; dit schip strandde in de Simonsbaai (aan de Kaap). Een derde bezending ging verloren met de *Admiraal Evertsen* welk schip bij het eiland Diego Garcia lek sprong, op strand werd gezet en verbrandde. Hoe terecht had de dichter gezongen:

Denn die Elemente hassen
Das Gebild der Menschenhand.

Ook met deze derde aan de nederlandsche wetenschap geconsigneerde factuur ging veel verloren. Onder de skeletten en huiden onderscheidden zich die van een tijger en een orang oetang door de buitengewone grootte, van een australisch vogelbekdier en een javaansche segoeng (*mephitis*) door de zeldzaamheid, van vele vogels door de schoonheid, en andere doordien zij schaars bekend en beschreven waren. Daaronder hadden zich ook bevonden een tiental onderscheidene spechtsoorten; en dan waren er nog natuurkenners, die veronderstelden dat op Java geen spechten gevonden werden!

Voorts was aan deze verzameling toegevoegd, als bestemd voor het Kon. Museum van schilderijen, een voorstelling in olieverf van een landschap bij Buitenzorg: de Tjiliwong op den voor-, de Megamendong op den achtergrond. Het stuk was geschilderd door A. Payen, den talentvollen aan Reinwardt toegevoegden schilder-teekenaar, en moest den hollandschen „bourgeois", grootgebracht tusschen de binnenhuisjes

en de armoed-schilderijen", een flauw denkbeeld geven van het javasche bergtafreel gelijk de dichter het zich voor den geest tooverde:

Dicht in zijn donker gewaad van eeuwige wouden gewikkeld,
Blauwt nu in schaduw de top des Gedees tegen 't blauw van het zonnig
Luchtruim. En tusschen 't gebied dier ontzachlijke, rotsige reuzen
Wisselt een weeldrige waereld van glooiende en hellende heuvlen,
Vlakke valeien en ruwe ravijnen en duistere kloven
Zilvrig doorspeeld of doorgolfd van ruischende beekjens, of stroomen,
Die in hun donderenden val soms rotswanden splinterend splijten.
Altoos de nimf en de reus.[1])

't Zou alles vergeefs zijn, 't zou alles de diepte in gaan. Het was alsof een naijverige berggeest, een indische Rübezahl geen natuurvorschers uit het Westen in zijn gebied wilde dulden, of, zoo ze zich aan zijn eigendom vergrepen, zich wreekte aan hunne schatten. Want nog een vierde verzameling verzonk in zee met het schip *Adrianus Marinus*, ten zuiden van de straat Sunda. 't Was weer dezelfde verscheidenheid van opgezette dieren, huiden, skeletten, delfstoffen, planten en zeegewassen; bovendien waren er een levende olifant en een zwarte panter aan boord. 't Verschilde niet veel of de geleerde verzamelaar had zelf bij deze gelegenheid zijn hachje er bij ingeschoten. Hij had nl. met dit schip willen repatrieeren om te Leiden de plaats in te nemen van den vermaarden prof. Brugmans, en maar kort te voren van die reis afgezien omdat hij eerst nog de Molukken wilde bezoeken. Zijn tijd was nog niet gekomen.

Dit waren de teleurstellingen van den geleerde; maar Reinwardt werd des verzamelens niet moede. Zooveel kon de zee hem niet afnemen, als de aarde hem geven. Twee aanzienlijke verzamelingen kwamen behouden over; een derde bracht hijzelf mee. „Hierdoor", aldus prof. Veth „erlangde Nederland een aanzienlijken voorraad van belangrijke natuur-voorwerpen om het pas opgerichte Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, dat thans met de eerste van Europa om den prijs dingt, de musea der andere hoogescholen en de kruidtuinen van Leiden en Gent op te luisteren. Hij is, in weerwil dier herhaalde rampen, als de voornaamste stichter te beschouwen dier rijke kabinetten en verzamelingen, waardoor de Leidsche Hoogeschool in gansch Europa vermaard is".

Hoeveel van die gewassen had Reinwardt niet met eigen hand geplukt en in zijn kruidtrommel geborgen: hoeveel van die delfstoffen niet persoonlijk uit indische kraters losgebroken. Een „Bergkraxler" gelijk Junghuhn was hij niet, maar wanneer ergens op Java eene vulkanische uitbarsting had plaats gehad, dan was geen moeite hem te veel om zoo'n berg te beklimmen en daar zijne waarnemingen te verrichten. Aldus in 1818 bij de eruptie van den G. Goentoer, een

[1]) Hofdijk. In 't harte van Java.

der moeilijkst te bestijgen toppen in den vulkanenketen van Java. Met een talrijk reisgezelschap beklom hij den berg, maar zoo groot waren de vermoeienissen, de gevaren ook door de heete, neervallende steenen, dat bij het naderen van den krater slechts één inlander hem was bijgebleven. Terwijl hij bezig was eenige waarnemingen omtrent den stand van barometer en thermometer op te teekenen, raakten een groot aantal steenen van den top los en stuitten in hun vaart tegen lagere steenblokken, ook tegen dat waarop Reinwardt stond. Met vervaarlijk geraas en in groote bogen werden zij over de hoofden der beide reizigers naar omlaag geslingerd: en nu werd het professor te machtig. Hij stond hier als schijf voor de booze geesten, welke volgens de inlanders dit bergplateau als kegelbaan gebruikten — en maakte dat hij weg kwam. Ieder moest zijn gezondheid kennen . . . . .

Welk een heet plaatsje dat was bleek hem nog bij de afdaling, toen zich uit een spleet in de helling van den berg een groote vlam met veel rook ontwikkelde. Ook hadden de neerslaande zwaveldampen zijne ademhaling wel eens ernstig kunnen belemmeren; 't zou denkbaar zijn geweest dat hier een Directeur van Kunsten en Wetenschappen was gestorven door gebrek aan zuurstof. „Ik betwijfel", schreef sedert zijn leerling prof. de Vriese, „of wel veel natuuronderzoekers zulke blijken van moed, en dit als in het aangezigt des doods zelf, hebben gegeven; en het is zonder overdrijving als wij Reinwardt in dit opzigt vergelijken met den beroemden Plinius, die bij de bestijging van den Vesuvius tijdens de eruptie van dien berg in het jaar 79 zijn dood vond en waarvan wij de heerlijke beschrijving vinden in den brief van den jongen Plinius over den dood zijns ooms. Het gevaar waarin Reinwardt zich bevond op den Goentoer was inderdaad van gelijken aard en niemand zou het iets buitengewoons hebben geacht, zoo hij op die plaats gestikt ware".

Inderdaad, Reinwardt was voor een klein gerucht niet vervaard, en ook niet voor een groot gerucht — als zoodanig mocht een stoomende, loeiende, steenenbrekende krater toch zeker wel gerekend worden. Zijne volharding als bergbeklimmer was des te opmerkelijker, omdat hij iemand van kleine gestalte en zwakken lichaamsbouw was, daarbij niet al te best ter been. Behalve voor zijne volharding, ook voor zijn moed waren betrouwbare getuigen aan te wijzen. Elout b.v., die hem een „stout en onvervaard ruiter" noemde; en prof. de Vriese, die van een rhinocerosjacht verhaalt waarbij Reinwardt's volgelingen verschrikt uiteenstoven voor den snuivenden dikhuid, die in zijn vaart alles onder den voet liep. Alleen Reinwardt zelf bleef op de plek, en bracht door zijn voorbeeld ook de vluchtenden weer tot staan.

Op de reis van 1817 in 't bijzijn der commissarissen-generaal volgde in 1818 een reis naar de Preanger en Noesa Kembangan, die vrij

grootscheeps was opgezet. Hij werd daarbij vergezeld door vijf europeanen, terwijl voor het transport van kisten en pakken bij het vertrek van Buitenzorg al dadelijk 130 koelies noodig waren. Het was deze reis waarover verslag werd uitgebracht in de vergadering van het Bat. Genootschap, en die tevens de bouwstoffen verschafte voor het latijnsche geschrift van prof. A. H. v. d. Boon Mesch. 't Was een arbeid die als de eerste wetenschappelijke beschrijving der Javasche vuurbergen mocht gelden.

Ook de oudheidkunde vond in Reinwardt een vlijtig beoefenaar. Aan den ondergang van de *Erertsen*-collectie waren drie groote steenen beelden uit Malang ontkomen, doordien ze, te laat komende, met een ander vaartuig verscheept werden. Sedert verzond hij nog ongeveer veertig kleinere beelden, en vele teekeningen en beschrijvingen van hindoeruïnen op Java. 't Zou alles in het Leidsche museum van oudheden belanden. Er was toen nog geen „droge waterstaat" om voor het behoud van de monumenten van een merkwaardigen Indischen godsdienst te waken; „sleept maar weg!" was de leus. Latere directeuren van den Plantentuin zouden er hunne verontwaardiging over luchten, dat het aan een franschen natuuronderzoeker en aan een „capitaine de corvette" werd toegestaan dien botanischen hof te plunderen, en te nemen wat ze noodig hadden. (De lui hadden goede aanbevelingen, *savez-vous*, en moesten haastig geholpen worden). Maar niemand maakte zich grijze veeren over het plunderen van den oudheden-schat op Java. Had men al die met en zonder vergunning verscheepte beelden eens bijeen, al de geschaakte godinnen met zes en acht armen, al de steenen karbouwen, al de goden met olifantskoppen, het Museum op het Bataviasche Koningsplein zou eene belangrijke uitbreiding behoeven om ze allen te herbergen.

Nog was Reinwardt's zending niet beëindigd, of hij werd (in 1820) geroepen om de plaats van den overleden hoogleeraar Brugmans aan de Leidsche Hoogeschool in te nemen. Zoo hij aan die roepstem al gevolg gaf, hij wilde toch eerst het mandaat, dat de koning en de wetenschap hem gegeven hadden, zooveel mogelijk vervullen. Een reis naar de Molukken en omliggende eilanden scheen hem daartoe het middel. De beschrijving daarvan, uit Reinwardt's nagelaten papieren als bronnen, werd sedert in druk uitgegeven door den hoogleeraar W. H. de Vriese onder den titel *Reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel*. Met een brik, door den gouv. generaal v. d. Capellen ter zijner beschikking gesteld, met ettelijke helpers en de beide heeren Bik als teekenaars, bezocht Reinwardt het eiland Timor, op welks rijkdom aan koper de resident Hazaart kort te voren de aandacht der regeering had gevestigd. Van daar ging de reis naar Ombaai (Allor-eilanden) en Kisser naar de Molukken. Op Banda beklom hij den Goenong Api, een vulkaan bijna zoo moeilijk om te bestijgen als de

G. Goentoer. De reiziger Bickmore, die in 1865 te zamen met den gouverneur Arriëns de beklimming volbracht en daarvan in zijne *Reizen* eene levendige beschrijving gaf, vermeldde dat, voor zoover hem bekend, Reinwardt de eerste europeaan op den top van den G. Api was geweest. De wetenschap heeft hare triumfen, zoowel in het laboratorium der geleerden als in het laboratorium der tropische natuur.

Het eiland Halmaheira en de gouddistrikten van oostelijk Celebes kwamen thans aan de beurt. Het visioen van goud, *le rêve d'or* schemerde ook de regeering van Van de Capellen voor oogen, gelijk dat reeds in de dagen van de O. I. Comp. het geval was geweest. De aandacht was destijds echter meer op Sumatra en Borneo, dan op Celebes gevestigd — „Van Celebes wordt wat gedroomd", schreef Rumphius. Men struikelde in Indië maar niet zoo over de goudklompen als in Salomo's tijd te Jeruzalem over de steenen. De brave letterheld Jan de Marre dacht gewis aan de mislukte exploitatie van de Silida-mijnen (Sumatra) door de O. I. Comp. toen hij in zijn dichterlijk tafreel van *Batavia* zong van het gewest:

> Daar 't goud, dat de ijverzucht van Amstels Beurs verwekt,
> Een onvernoegden drom van Batavieren trekt,
> Die, schoon natuur dien buit in d' afgrond heeft geklonken,
> De bergen ondermijnt om met dien schat te pronken,
> Het ingewand der aarde, en 't geen nooit zonlicht zag,
> Voor 't heil der Maatschappij wil rukken in den dag.

Behalve met de oogen van den natuuronderzoeker bezag Reinwardt de inlandsche goud-exploitatie op oostelijk Celebes met de oogen van den ambtenaar: hij had daarover de regeering te dienen „van consideratie en advies". Van daar reisde hij over Menado en Amoerang naar Bezoeki, waar hij de afgelegen en schaars bevolkte distrikten, ook den oosthoek van den Oosthoek bezocht, en den Goenong Idjen beklom.

Eerst in Maart 1822 kwam hij van deze reis te Buitenzorg terug, en nu waren zijne dagen in Indië ook geteld. Over land vertrok hij naar Anjer, ten einde ook de belangrijkste distrikten van Bantam te leeren kennen: en daar scheepte hij zich in naar Nederland met eene aanzienlijke verzameling naturaliën en levende dieren. Het noodlot, dat zoolang op de uitkomsten van zijn wetenschappelijk streven gerust, zoo menige kostbare verzameling hem ontroofd had, liet af nu hijzelf met de „wonderen van het Oosten" mee ging. Hij kwam behouden in zijn aangenomen vaderland terug.

Niet onbetreurd was hij uit de kolonie heengegaan. De termijn voor zijne zending was twee, uiterlijk vier jaren geweest: hij was er zes gebleven. Onder de ambtelijke beslommeringen, de nooit eindigende besognes der administratie was hij als begraven geweest, en tevens moest hij de tropische natuur onderzoeken en beschrijven, moest zaken

van landbouw, van onderwijs, van geneeskunde, van vaccine regelen, moest adviseeren en rapporteeren, moest reizen en trekken, en dat alles in eene kolonie ter nauwernood uit handen eener vreemde mogendheid overgenomen. Veel had hij in Indië verricht, maar er was hem ook veel, te veel opgedragen. Aan den vooravond van zijn vertrek schreef Van der Capellen aan prof. v. Lennep:

„Dat mijne vrouw (eene barones v. Tuyll v. Serooskerken) zeer verlangt hare bejaarde ouders weer te zien kan niemand vreemd vinden. Gelukkig dat wij beide (zijn huwelijk was kinderloos) tot hiertoe vrij gezond gebleven zijn. Prof. Reinwardt die binnen weinige dagen staat te vertrekken en een groot gedeelte van zijn tijd bij ons heeft doorgebragt, zal U alle informatiën kunnen geven die U aangenaam zijn. Met leedwezen zie ik het oogenblik van zijn vertrek naderen. God geve hem eene voorspoedige reis. Zijne gezondheid heeft hier geleden; in dat opzigt zoude ik hem niet gaarne langer hier zien blijven enz."

Brachten andere repatrieerenden een fortuin voor zichzelve mee, hij had een fortuin voor de wetenschap bij zich. Zeegewassen, planten, zaden, delfstoffen, skeletten, huiden als van ouds; ook gouderts, stofgoud en gouden antiquiteiten. Maar bovendien had het schip *Elisabeth*, dat hem overbracht, behalve het karakter van een ethnologisch museum het karakter van een drijvende diergaarde. Het geleek wel een halve arke Noach's. Tapirs van Sumatra en antilopen van Celebes bevonden zich aan boord, een kasuaris van Ceram, een babiroesa van Boeton, voorts kroonduiven, civetkatten, apen, papegaaien, panters en kidangs — de roover en zijn prooi! Zooveel exotisch gedierte had hij in den napoleontischen tijd als Directeur du Jardin du Roi gewis niet onder zijne directie gehad.

In hetzelfde jaar 1822, waarin Nederland hem terugzag, huwde hij....

„Ei potztausend, also doch!" — zou men in het duitsche vaderland geroepen hebben zoo 't *daar* geschied ware. Hij was nu een vijftiger geworden en had alleen de wetenschap lief gehad; hij was groot en geleerd geworden tusschen de boeken en de voortbrengselen der natuur, hij had duitsche noch hollandsche „Liebchen" aan den schort gehangen, en toch — ook hij glipte de huwelijksfuik in. Hij verbond zich in den echt met de weduwe Calkoen, geb. v. Ysseldijk; een echt die kinderloos zou blijven. Toch had hij geen „eenzamen haard", want zijne vrouw bracht uit haar vorig huwelijk eene dochter mede, en deze schonk het leven aan een viertal spruiten die het huis te Leiden, woonplaats der geleerdheid, mede tot woonplaats van levensvreugde en gezelligheid maakten. Na zijn overlijden (zijne vrouw overleefde hem slechts kort) bleef in Holland van zijne eigene familie slechts eene dochter van zijn eenigen broeder over, gehuwd met den hoogleeraar Gêel. De levensbeschrijver legde als 't ware een krans op zijn graf, schrijvende: „Een man zoo minzaam en zacht van aard

als Reinwardt was voor het huiselijk leven als geboren; het behoeft dus nauwlijks vermeld te worden dat hij een liefderijk echtgenoot was, en de dochter zijner gade uit haar vroeger huwelijk eene vaderlijke genegenheid schonk".

Nog tweeëntwintig jaren ongeveer bleef hij het leidsche professoraat vervullen, en tevens menige spreekbeurt, menige opdracht, menig lidmaatschap van geleerde genootschappen. Een daarvan geloofde zijne verdiensten te moeten huldigen met een *epitheton ornans;* gelijk men zijn grooten landgenoot Rumphius eenmaal als „Indische Plinius" had geëerd, zoo voegde men thans dien naam van den ambonschen natuuronderzoeker aan den zijnen toe. Reinwardt–Rumphius! — *trouvaille comme une autre.* Het was eene onderscheiding, zoo goed als het ridderkruis van den Ned. Leeuw dat meer dan dertig jaren zijne borst versierde. En 't zou niet de eenige onderscheiding blijven. Zelf had hij 't, in eene vroegere redevoering, eene begeerlijke eer voor kruidkenners geacht dat hun naam bleef voortleven in een der planten, die door hen waren ontdekt of die naar hen genoemd werden. Hij sprak destijds in de taal van Latium tot de studenten der Bataafsche Hoogeschool te Harderwijk de woorden:

„Er leefden oudtijds twee broeders, Antonius Musa en Euphorbus; de eerste was lijfarts van den keizer Augustus, de laatste van Juba, koning van Mauritanië. Voor den eerste richtte men een standbeeld op; en om den schijn te vermijden van aan den laatste geen de minste eer bewezen te hebben, werd zeker plantgewas met zijn naam bestempeld. Dan, waar is thans het standbeeld van Musa, — het is vergaan en reeds lang in vergetelheid, daar intusschen de naam van Euphorbus voortduurt, en nimmer kan uitgeroeid worden".

Opmerkelijk genoeg werd deze in de geleerde wereld gangbare onderscheiding niet toegepast op zijn eigen naam in verband met de gewassen in den Buitenzorgschen Plantentuin. De lijst daarvan bewaart de heugenis aan ettelijke directeuren van dien tuin; aan Blume (*artabotrys Blumei*) aan Binnendijk (*clianthus Binnendykii*) aan Teysman (*medinella Teysmanii*) aan Hasskarl (*plantago Hasskarlii*) aan Treub (*palaquium Treubii*) enz. Den naam van den stichter zal men zoo licht niet aantreffen. Evenwel zegt een der bronnen dat onderscheidene namen van Javaansche planten van hem afkomstig zijn, hetgeen door toevoeging van de letters *Reinw.* wordt aangeduid, en bij de Vriese leest men: Maar dit mogen wij niet verzwijgen, dat de schoonste planten, door hem in den Archipel het eerst ontdekt, somwijlen als ontdekkingen van anderen doorgaan".

Daarbij, de eer welke hij begeerlijker of duurzamer dan zelfs een standbeeld had geacht, ontging hem niet geheel. Een paar duivensoorten van Halmaheira, verwant aan de familie der kaneelduiven, werden naar hem genoemd *macropygia Reinwardtii* en *Reinwardtoena*

typica; terwijl de deensche plantengeograaf graaf Schouw, bij de vaststelling en indeeling zijner vijfentwintig plantenrijken, aan het polynesische gebied den naam gaf van Reinwardtrijk. De Euphorbus der oudheid had hier een evenknie gevonden. En de amsterdamsche Gemeenteraad hield zijne nagedachtenis in eere door eene nieuwe straat in het Linnaeus-kwartier naar hem te noemen.

Reinwardt bleef levenslang dienaar der wetenschap. De indische dienstjaren hadden ook bij hem dubbel gewogen; immers, „es wandelt Niemand ungestraft unter Palmen" sprak Goethe. En voorwaar terecht. Sedert zijn terugkeer uit de tropen was Reinwardt's gang gebrekkig geworden; toch drong de zucht tot onderzoek hem telkens tot buitenlandsche reizen. Overigens leefde de kinderlooze geleerde het liefst te midden zijner boekerij, van welke getuigd werd dat zij eenig in haar soort was en alle denkbare wetenschap omvatte. (Ze werd in 1855 te Leiden verkocht.) En hij hield dien boekenschat niet voor zich alleen, hij verborg dien niet gelijk Warenar zijn pot; hij stelde die schatkamer iederen zoeker open.

In 1844 beperkte hij zijne akademische lessen uitsluitend tot het onderwijs in de botanie. Hij was toen op den leeftijd gekomen waarvan de psalmist gezegd had: „Aangaande de dagen onzer jaren, daarin zijn zeventig jaren, of zoo wij zeer sterk zijn, tachtig jaren. Zoo sterk nu was Reinwardt; zooveel jaren, en nog meer, zouden hem toegemeten worden. In 1845 aanvaardde hij het emeritaat, en bleef te Leiden wonen. Zijn opvolger de Vriese voegde hem in zijne entreerede o. a. toe: „Het is niet de geringste uwer verdiensten, dat gij, zooals Boerhave eenmaal van den edelen Karel Clusius getuigde, uw gansche leven aan de beoefening der wetenschap hebt gewijd, en daarbij meer voor den roem van anderen dan voor uwe eigene belangen zijt bezorgd geweest". Maar dat die verdiensten toch gaarne in het licht gesteld werden waar hij zelf zijn licht onder een korenmaat had gezet, bleek nog in 1851, op den dag waarop hij een halve eeuw geleden het hoogleeraarschap (te Harderwijk) had aanvaard. Vrienden en discipelen zorgden toen voor een gouden eerepenning om de gedachtenis aan dat gouden feest in eere te houden. En wanneer de grijze jubilaris op het leven dat hij achter zich had terugblikte, wanneer hij herdacht aan hoeveel gevaren andere natuuronderzoekers hadden blootgestaan en hoe hijzelf daaraan ontkomen was, dan had hij reden om tevens de woorden te herdenken van den vader der botanische wetenschap, van Linnaeus:

„Wat arbeid en welke wetenschap zoude verveelender en moeyelijker zijn dan de kruidkunde, zo niet eene zonderlinge en betoverende, ik weet zelve niet welk eene drift ons meermaalen tot deze wetenschap vervoerde, zo dat de liefde tot de planten dikwerf de liefde tot ons zelven te boven streeft. Goede God, wanneer ik het oog sla op de

lotgevallen der kruidkundigen, sta ik geheel in twyffel of ik ben verstandig of onzinnig op dit stuk te noemen".

Welnu, met hèm had het Lot het goed gemaakt. De gevaren waren voorbij, de klippen waren ontzeild, eer en voordeel en een lang leven waren zijn deel geweest; maar in zijn nederigheid geleek hij dan ook niet kwalijk op dien Engelschman die bij de herdenking aan hoeveel maatschappelijke gevaren hij ontsnapt was, uitriep: „Hier loopt Jonathan Bradford, vrij en frank, maar door Gods genade!"

Reinwardt stierf den 6 Maart 1854, in den gezegenden ouderdom van 81 jaren. „En toch niet afgeleefd", roept de levensbeschrijver; „hij ging met bewustzijn en kalmte de eeuwigheid in".

Zoo er nog een schaduw over dit lang en voorspoedig leven was gevallen, 't was dat het hem niet gegeven was aan de wereld een standaardwerk te schenken, gelijk de tijdgenoot dat van hem verwachtte. Dat hij zichzelven geen monument stichtte door een grooten wetenschappelijken arbeid, werd hem door zijn tweede vaderland niet in dank afgenomen. Zie, bij zijne harderwijksche inauguratie had hij met zooveel geestdrift gewaagd van den „verbaazenden yver van Rhedius" in 't beschrijven der gewassen van Malabar, van de verdiensten van Rumphius ten aanzien van Ambon's plantenschat — eilieve, wat had hij zelf tot stand gebracht dat met v. Rheede v. Drakesteyn's *Hortus Malabaricus*, met Rumphius' *Amboinsche Kruidboek* vergeleken kon worden? In Indië had hij toch de steenen verzameld; waar bleef het gebouw? Prof. Vrolik noemde in zijn levensschets van Reinwardt de uitkomsten zijner indische zending kortweg „betreurenswaardig" En anderen oordeelden, dat hij de munificentie der nederlandsche regeering kwalijk beloond had.

Maar 't zou hem aan kampioenen niet ontbreken. Vrolik zelf, het feit vaststellende, zocht de reden daarvoor in de overmaat van werkzaamheden, op de schouders van één man geladen. Prof. Veth, die wel een standaardwerk over Indië tot stand bracht zonder ooit in Indië geweest te zijn, boekstaafde dat men in Nederland zijne zending maar al te zeer als mislukt beschouwde, en de daaraan ten koste gelegde schatten als verkwist, doch boekstaafde meteen de verontschuldiging. Deze nl., dat Reinwardt bijna onmiddellijk na zijn terugkeer het hoogleeraarsambt aan de leidsche akademie aanvaardde, dat hij toen de reuzenschreden had in te halen door de natuurkundige wetenschappen gedurende zijne zevenjarige uitlandigheid gemaakt, en dat hij voor het alternatief stond: òf zich te wijden aan de bewerking en openbaarmaking van hetgeen hij ontdekt en verzameld had, òf zijn taak als akademisch leeraar, maar dan ook met onverdeelden ijver, weer opvatten. En, oordeelde zijn leerling en opvolger prof. de Vriese, „het was een geluk voor Leiden's hoogeschool dat hij ten haren voordeele besliste".

Reinwardt wist wat er van hem verwacht werd, wist dat men hem beschouwde als een man, die een duren plicht te kwijten had aan zijn aangenomen vaderland, aan de wetenschap, aan eigen reputatie — en die schuldenaar bleef. Doch hoe meer de ouderdom naderde, destemeer werd die oude schuld verschoven en raakte eindelijk geheel op den achtergrond. „Het was de teedere snaar die men niet meer aanroerde, om den hoogbejaarden en zoo innig geliefden man niet te grieven". —

Zijn dood bluschte de laatste hoop van de vrienden der wetenschap. „Met hem (aldus prof. Vrolik) ontviel aan Nederland een dier vertegenwoordigers eener veelzijdige beoefening van wetenschap wier aantal allengs meer en meer inkrimpt, en waarvan het een jeugdiger geslacht niet mogelijk is het voorbeeld te volgen. De tegenwoordige omvang van elke tak van wetenschap gedoogt zulks niet".

Bekend is (uit den *Prolog* van „Wallenstein") Schillers gevleugeld woord: „Denn wer den Besten seiner Zeit genug gethan, der hat gelebt für alle Zeiten". Onder die geestelijke keurbende mocht Reinwardt wel gerekend worden want, behoudens die verijdelde verwachting van een litterarisch monument, had hij inderdaad den besten onder zijne tijdgenooten „genug gethan". En waar, bij 't opmaken der balans, de onthoudenis aan de wetenschap van een standaardwerk in het nadeel zijner nagedachtenis komt, in het voordeel gewis de stichting van dien volschoonen indischen hof — 's Lands Plantentuin te Buitenzorg — waaraan de naam Reinwardt voor altijd verbonden zal blijven.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Indische Ziekten. Practische handleiding ter voorkoming van de voornaamste in Nederlandsch-Indië heerschende ziekten, door een Indisch geneesheer. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1906. [1] 8°. Met platen.

Mijnordonnantie voor Nederlandsch-Indië. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1907. 8°.

[**Prof. Dr. M. Treub**]: Verslag omtrent de te Buitenzorg gevestigde technische afdeelingen van het Departement van Landbouw 1905. Batavia, G. KOLFF & Co. 1906. gr. 8°. Met platen. [2]

Verslag van het Mijnwezen over het 2e kwartaal 1906. Extra-Bijvoegsel der *Javasche Courant* 7/12-1906. No. 98. Batavia, Landsdrukkerij, 1906. gr. 8°.

Regenwaarnemingen in Nederlandsch-Indië. 27e jaargang 1905. Bewerkt en uitgegeven door het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia. Batavia, Landsdrukkerij, 1906. gr. 8°.

Nederlandsch Zendings-Jaarboekje voor het jaar 1907. Ermelo, Zendingsdrukkerij. (1906). kl. 8°. Met platen.

Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1905. Samengesteld bij het Departement van Financiën. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 3 dln. 4°.

T. J. Bezemer: Door Nederlandsch Oost-Indië. *Aflevering 9* [Molukken en Nederlandsch Nieuw-Guinea]. Groningen, J. B. WOLTERS. [1907]. gr. 8°. Met afbeeldingen.

Handboek voor Cultuur- en Handels-ondernemingen in Nederlandsch-Indië. Negentiende jaargang. 1907. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1906. 8°.

Mr. J. E. Heeres: Corpus diplomaticum neerlando-indicum. Verzameling van politieke contracten en verdere verdragen door de Nederlanders in het Oosten gesloten, van privilegebrieven aan hen verleend, enz., uitgegeven en toegelicht. Eerste deel. (1596—1650). 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1907. gr. 8°. [Bijdragen van het Koninkl. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Zevende volgreeks. Derde deel].

Dr. S. Lijkles: Verslag omtrent het Gouvernements Krankzinnigengesticht te Lawang (Residentie Pasoeroean) vanaf de opening op 23 Juni 1902 tot ultimo 1905, benevens een overzicht van de wordingsgeschiedenis daarvan. Met drie plannen en elf photo's. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. gr. 8°.

---

[1] De omslag heeft 1907.

[2] Besproken in *De Indische Mercuur* No. 3, dd. 15 Jan. 1907.

J. F. C. Nienhuis en **J. Kuijper:** Handleiding voor het keuren van levensmiddelen enz. Door — —. 1e Luitenants-Kwartiermeester bij het Depart. van Oorlog in Ned.-Indië. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1906. 8°.

C. C. J. van Romondt: Alphabetisch register op de publicatiën en de publicatiebladen van de Colonie Curaçao, loopende van 1816 tot en met 1904. 's-Gravenhage, F. J. Belinfante. [1906]. 8°.

Dr. J. Groneman: De vorderingen der Pamor-smeedkunst (Meteoor- en nikkel-pamor.) Soerabaia, H. van Ingen, 1906. gr- 8°. Met plaat.

Dr. J. Groneman: Een Karma-legende. Een merkwaardige beeldengroep aan de Tjandi Bäräboedoer. Soerabaia, H. van Ingen. 1906 gr. 8°. Met platen.

Dagboek betreffende de verrichtingen der Commissie tot aankoop van paarden in Australië, van Maart tot Augustus 1906. Officieele bijdrage van het Dep. van Oorlog in Ned Indië. Batavia, G. Kolff & Co. 1906. 8°. [Ind. Mil. Tijdschrift. Extra-bijlage No. 18].

W. R. M. Veenstra: In- en uitvoerrechten en accijnzen in Nederlandsch-Indië. IIIe Deel A. Batavia, Albrecht & Co. 1906. 8°.

J. Kats: Leerplan en methode bij het Inlandsch onderwijs inzonderheid op Java. Samarang-Soerabaia, G. C. T. van Dorp & Co. 1906. 8°.

Lijst van de voornaamste **aardrijkskundige namen** in den Nederlandsch-Indischen Archipel. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. fol.

Jaarverslag (Negende) van de Vereeniging tot bevordering van Christelijk leven en onderling hulpbetoon, gevestigd te Malang, over het jaar 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 8°.

Jaarverslag (over 1905) van de Directie van het Parapattan-Weezengesticht te Batavia. (Opgericht in het jaar 1832). Batavia, Landsdrukkerij 1906. 8°.

Jaarverslag (Negentiende) van de Vereeniging tot Weezenverpleging te Padang over het jaar 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 8°.

Jaarverslag (Vijfde) der Vereeniging tot verbetering van het lot der Blinden in Ned.-Oost-Indië, gevestigd te Bandoeng. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. 8°.

Verslag van het Protestantsche Weeshuis te Semarang over het jaar 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. gr. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *2e Serie Dl. XXIV. No. 1, 7 Januari 1907.*

Opsporing van den zwervenden stam der Penjaboeng-Poenan's op de waterscheiding der Barito met de Mahakam en Kapoeas (Midden-Borneo), in Oct. 1905, door J. J. Stolk (met kaart). — Uittreksels uit de memorie van overgave van het bestuur over de Residentie Oostkust van Sumatra, door G. Schaap. — *Bijlage:* Verbeteringen op het „Rapport omtrent de tegenwoordige politieke en economische verhoudingen en toestanden in de Kampar-Kirilanden, door J. L. O'Brien, door Red. — Een landtocht naar den bovenloop der Koembërivier (Z. Nieuw-Guinea) van Mérauke uit, in Aug. 1906, door R. L. A. Hellwig. — Ongegronde klachten over de West-Indische zeekaarten, door L. Roosenburg. — Eene waarschuwing tegen een foutieve kaart [der Gajo- en Alaslanden], door Th. F. A. Delprat. — Enz.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. *Deel XLIX (1906). Afl. 1 en 2.*

C. M. Pleyte: Raden Moending Laja di Koesoema. Een oude Soendaneesche ridderroman. Met eene inleiding over den toekang pantoen (Met plaat)

Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid. *15 Januari 1907.*

Zijde-industrie in Indië (met afbeeldingen).

Eigen Haard. *33e jaarg. (1907) No. 2.*
Een kijkje op een houtaankap op Java, door BLANDONG (met afb.).
Id. No. 3. De Staatsspoorwegen op Java voorheen en thans, door A. KOOREVAAR (met afb.).

De Aarde en haar Volken. *13e jaarg. (1907). No. 8 Bijblad.*
Versierde bamboe [naar aanleiding der tentoonstelling in het Museum van Land- en Volkenkunde te Rotterdam], door JOH. F. SNELLEMAN (met afb.).

Onze Eeuw. *7e jaarg. (1907). 1e aflevering.*
Een Indische Regeeringscommissaris [ELOUT], in 1816 door S. KALFF (I.

Weekblad voor Indië. *3e jaarg. 1906—07. No. 31.*
Tentoonstelling van den N. I. Kunstkring te Batavia. 13—18 Nov. 1906 II, door P. A. J. MOOJEN. — Vroegere Indische buitenplaatsen door GABRIËL (*zie ook Nos.* 32—35). — De Bali-expeditie in woord en beeld (met foto's). — Bouwkunst te Batavia (met foto's), door C. J. A. GOKKEL.
Id. No. 32. Wat men in Holland weet van Indië, door H. BOREL. — De garebeg te Solo (met foto's). — Van Bali terug (met foto). — Balinesche offerplaatsen (met teekening).
Id. No. 33. De verplaatsing van Semarang. — Pakan Malam te Fort de Kock (met foto's) door L. C. WESTENENK. — De laatste rustplaats van kapitein DE GRUYTER te Makassar (met foto's). — Onze postdienst, door JAROMIR.
Id. No. 34. De popoetans in Badoeng en een Fransche teekenaar (met afb.) door M. VAN GEUNS. — Het werk van Inlanders en onze hulp (met afb.), door D. VAN MULLUM.
Id. No. 35. Nieuwe artisten naar Indië (met afb.) door Amateur. — Minangkabausche districtshoofden naar Java (met foto's) door GANESA. — Zeemeerminnen (met afb.) — Van een buitenpost. Ongeschikt voor Postcommandant, door M. W.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned. Indië. *Dl. 73. October—November 1906.*
De ontworpen voorschriften tot uitvoering van de Indische mijnwet, door REINIER D. VERBEEK (slot). — De geldsomloop ter Oostkust van Sumatra. — Bereiding van klapperolie in Gouvernementsfabrieken, door J. J. R. RAAT. — Aanschaffing van boter voor het Indische leger, door J. F. L. NIENHUIS. — Een gemakkelijk en goedkoop middel tot het onderzoek van de al- of niet bruikbaarheid van drink-, wasch- en badwater, door L. TH. M[ayer]. — Bemestingsproeven met Manihot (Ketella pohon, Cassave-soort). — Cocaïne-misbruik. — Productenmarkt over 1906. — Wat is een bankbillet? — Productenmarkt en wisselkoersen over November 1906.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *14e jaarg. (1906). Afl. 11.*
Het mogelijk nut van melasse-spiritusmotoren voor de suikerindustrie, door C. J. H. PENNING. — Over de chemische verschijnselen bij de assimilatie der elementaire stikstof door Azotobacter en Radiobacter, door Dr. J. STOKLASA en W. C. DICKHOFF. — Proeven met suikerriet in Britsch-Guyana, door G. WILBRINK.
Id. Afl. 12. Schatting der Java-suikerproductie over 1906 en der beplante oppervlakte voor campagne 1907, door W. C. DICKHOFF. — Bacteriologische onderzoekingen en beschouwingen omtrent het opslaan van ruw-suiker, door Dr. A. SCHÖNE en W. C. DICKHOFF. — Over de koolzure kalk in water en in sap, door Dr. G. BRUHNS en W. C. DICKHOFF. — Beschouwingen over de nieuwe formule ter onderlinge vergelijking van den molenarbeid in de suikerfabrieken op Java, door W. E. DE RUITER.

Teysmannia. *17e Jaarg. 1906. Afl. 11.*
Zwavelkoolstof als insectendoodend middel door J. C. KONINGSBERGER. — Het nemen van grondmonsters en het nut der chemische grondanalyses, door A. W. K. DE JONG. — De cultuur van Para-caoutchouc (vervolg), door J. PIT. — De binding der atmosferische stikstof door microben, door E. de KRUYFF. — Amerikaansche opvattingen over de vruchtbaarheid van den grond (vervolg), door F. C. JULIUS MOHR. — Heesters in den tuin, door H. J. WIGMAN. — Een vertakte palm (met plaat), door H. J. WIGMAN. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties. — *Korte berichten uitgaande van het Departement van Landbouw:* Rapport over een Acarinenplaag in cassave-aanplantingen in de Res. Kediri, door Dr. P. CRAMER.

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *8e jaarg. (1906—1907). Aflevering 7.*
De koffieculture op Java, door v. L. — Het snoeien van Liberiakoffie, door C. H. DE BLIJ. — Aanteekeningen over Hevea en fiscus, door C. J. DE VOGEL. — Algemeene beschouwingen over de verhouding van de cultuurplanten tegenover de dierenwereld. — De cultuur van Hevea Brasiliensis of Para-Rubber. — Mestproeven voor cacao. — Productief maken van caoutchouc-afval.

De Indische Mercuur. *29e jaarg. (1906) No. 52.*
De inlandsche geneesmiddelen der Maleiers (slot). — De planters-bijeenkomst te Bondowoso (slot). — Handelstoestanden op Java. — Vereeniging ter bevordering der Kantoencultuur in de Ned. koloniën.
Id. 30e jaarg. (1907) No. 1. Een belangrijke vondst [de Hevea] in Suriname, door A. H. BERKHOUT. — Uitbreidingsplan van de haven te Tandjong Priok. — Malangsche Landbouw-Vereeniging.
Id. No. 2. Lezing van Dr. J. BOEKE [over de West-Indische eilanden]. — De gelah pertja aanplantingen in de Preanger-Regentschappen. — Het Algemeen Syndicaat voor Koffie- en andere Bergcultures.
Id. No. 3. Een boek over Javaansche houtsoorten, door A. H. BERKHOUT. — Suikerproductie in Midden-Java. — Tinmijnen op Malakka. — Surinaamsche brieven. VIII. — Enz.

Het Leven. Algemeen geïllustreerd Weekblad. *2e jaarg. No. 1. 4 Jan. 1907.*
Celebes. De vorst van Goa en zijne familie (met afbeeldingen).

Veeartsenijkundige bladen voor Ned.-Indië. *Dl. XVIII (1906). Afl. 3.*
Elfde jaarverslag van het Instituut PASTEUR. — Coccidiën in de nier bij kippen. — Dekziekte in de Preanger-Regentschappen. — Australische paarden als rijtuigpaarden. — Een nieuw systeem hoefbeslag. — Curiosum uit het psychisch leven van een hond. — Surra bij den hond.

Indisch Militair Tijdschrift. *37e jaarg. (1906) No. 12.*
Het Ned. Indische officierskorps en het Indisch Militair Tijdschrift. — De expeditie naar Korintji, door P. VAN GENDEREN STORT (vervolg met plaat). — Het voorkomen van drukkingen bij paarden en muildieren, door W. J. GIEL. — Schietopleiding bij de Infanterie, door H. C. GERRITSEN. — De onafhankelijke vizierlijn bij veldgeschut, door J. (met plaat). — *Voor de practijk.* — *Varia:* Kort overzicht van de ongeregeldheden op het eiland Soemba (met plaat). Enz.

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. 1906—1907, *IIIe aflevering.*
Beschouwingen over koloniale expeditiën als oefenschool voor den oorlog tegen een buitenlandschen vijand door W. MUURLING.

Het Koloniaal Weekblad. *6e jaarg. (1906). No. 51.*
Surinaamsche Schetsen. XII. Onderwijs.
Id. 7e jaarg. (1907). No. 2. Is Java overbevolkt? door J. HABBEMA. — Atjeh en nog eens Atjeh.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *12e jaarg. 1906. No. 6.*
De beteekenis der kleine dingen te Posso, door ALB. C. KRUIJT (met platen).

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Januari 1907.*
De zending in Posso gedurende 1905, door PH. H. C. HOFMAN. — De meisjesschool te Tomohon.

De Haagsche Zendingsbode. *1907. No. 1.*
Een belangrijk boek [Bespreking van ALB. C. KRUIJT: Het Animisme in den Indischen Archipel], door C.

The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. *Vol. XXXV. 1906. Jan.—June.*
Materials for a study of Tatu in Borneo (with plates and illustrations), by C. HOSE and R. SHELFORD.

Annalen des K.K. naturhist. Hofmuseums. Wien, XXI. 1906.
Regierungsrat Franz Heger: Bericht über eine Studienreise nach Niederländ. Indien (30 Dec. 1903—29 Sept. 1904).

Globus. *Band XCI. Nr. 3. 17. Januar 1907.*
Uber die Verbreitung der östlichen Urbevölkerungen und ihre Beziehungen zu den Wandervölkern, von Gustav Fritsch (Schlusz) (mit Abbildungen).

Mitteilungen aus dem Museum für Volkerkunde in Hamburg. *5. Beiheft zum Jahrbuch. 1906.*
G. Thilenius. Die Bedeutung der Meeresströmungen für die Besiedelung Melanesiens. Mit 5 Abbildungen im Text.

W. C. Muller.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 December 1906—21 Januari 1907.

Ofschoon bij de jaarwisseling inkrimping van zaken en het binnenhalen van winst een ongunstigen invloed op den koers van de cultuurfondsen pleegt uit te oefenen, werd het jaar voor de meeste hoeken in hoopvolle stemming afgesloten. De gunstige inhoud van de jaaroverzichten der Tabakmakelaars bracht in den Tabakshoek meer leven en dikwijls nieuwe verhoogingen, afgewisseld door schommelingen naar beneden. Ook de uitgiften van aandeelen in nieuwe en reeds bestaande Maatschappijen, als de Tabak-Maatschappij Krapoh, de Amsterdam Senembah Compagnie, de Bindjey Tabak Maatschappij, hadden invloed op het koersverloop. De grondstemming blijft echter merkwaardig vast. — In Petroleum-aandeelen was de omzet niet groot, allerhande later weêr tegengesproken geruchten brachten bij tusschenpoozen wat leven, doch de rechte lust ontbrak. Bij Mijnwaarden daarentegen was tusschenbeide levendige handel, speciaal voor Indische rekening. Redjang Lebong gaf het sein voor een groote daling, die aan het eind slechts voor een klein deel werd ingehaald. Ook andere mijnwaarden werden min of meer meêgesleept. Cultuurwaarden waren over het geheel stil doch vast.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	$1^1/_2$ %
Pref. Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	3 „
Oblig. 1905.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	$^1/_{16}$ „
Aand.	Javasche Bank	3 „
„	„ Bosch Expl. Maatschappij	$1^7/_8$ „
„	„ Cultuur Maatschappij	4 „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	$^1/_4$ „
Aand.	Maron Cultuur Maatschappij	2 „
„	Nederlandsche Handel-Maatschappij	2 „
C. v. A.	„ „ „	$2^1/_8$ „
Rescontre 5 %	„ „ „	$^3/_4$ „
Oblig.	Houtaankap Maatschappij	$^1/_2$ „
Aand.	Temoeloes Landbouw-Maatschappij	2 „
„	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	15 „
Pref. Aand.	Guyana Goud-placer Maatschappij	$1^1/_4$ „
Aand.	„Kwand. Soemalata" Expl. en Mijnbouw Maatsch.	$^9/_{16}$ „
Gew. Aand.	Paleleh Mijnbouw-Maatschappij	$^1/_2$ „
Aand.	Suriname Mijnbouw Maatschappij	$1^3/_4$ „
Aand.	Totok Mijnb. Mij.	31 %
Pref. Aand.	Dordt Petrol. Industr. Mij.	3 „
Oblig.	Moeara Enim Petroleum Maatschappij	$^1/_4$ „
Cert.	Panolan Maatschappij	11 „
6% cum pref. Aand.	A. Perlak Petroleum Maatschappij	$6^5/_8$ „
3% cum pref. Aand.	A. Perlak Petroleum Maatschappij	$7^{13}/_{16}$ „

Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij . . .	$5^5/_8$ %
Oblig.	Java-China-Japanlijn	$1^1/_4$ „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	1 „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	$12^1/_2$ „
Pref. Aand.	„ „ „	$20^1/_2$ „
Cert.	Arendsburg Tabak-Maatschappij	35 „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	$28^1/_2$ „
Aand.	Deli Maatschappij	$6^1/_2$ „
„	„ „	3 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$^3/_8$ „
„	Sumatra Cultuur Maatschappij	16 „
C. v. g. A.	United Langkat Plantations Cy. Ltd.	$10^1/_2$ „
Aand.	Linde & Teves	1 „
Oblig. 1888	Deli spoorweg Maatschappij	$^1/_2$ „
„ 1902	„ „ „	$^1/_2$ „
4 % oblig.	Nederl.-Ind. Spoorw. Maatschappij	$^7/_8$ „
$3^1/_2$ % „	„ „ „ „	$1^1/_4$ „
Oblig.	Modjokerto Stoomtram Mij	$^1/_8$ „
Aand.	Nederl.-Indische Tramweg Maatschappij.	1 „
Oblig.	„ „ „ „	$^1/_2$ „
Aand.	Samarang-Joana Stoomtr. Maatsch..	$^1/_2$ „
Oblig.	„ „ „ „	$^1/_8$ „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Ned. Gutta Percha Maatschappij	$4^4/_8$ %
„	Maatschappij tot expl. v. IJsfabr. in Ned.-Ind.. . .	3 „
„	Cultuurmaatschappij der Vorstenlanden	$^3/_8$ „
Winstaand.	„ „ „ „	$^3/_{16}$ „
Aand.	Koloniale Bank	3 „
Oblig. f 1000	Nederl. Ind. Handelsbank	$47/_8$ „
Aand.	Houtaankap Maatschappij	$1^1/_4$ „
„	Pamanoekan en Tjiassemi	$^1/_2$ „
„	Preanger Landbouw Maatschappij	$^1/_2$ „
Pref. Aand.	Gros Consessies.	1 „
Gew. Aand.	Guyana Goud Placer.	$^1/_4$ „
Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	$19^1/_4$ „
Pref. Aand.	„ „ „	$20^1/_2$ „
„ „	Ned. W.-Ind. Exploratie-Mij	$^1/_2$ „
Aand.	N. Celebes Mijnbouw-Maatschappij.	$1^1/_8$ „
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	$3^1/_2$ „
Aand.	Pagoeat Exploitatie Synd	$^3/_4$ „
Pref. Aand.	Paleleh Mijnbouw-Maatschappij.	$2^1/_2$ „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	164 „
„	Singkep Tin-Maatschappij	$1^1/_2$ „
„	Soemalata Mijnbouw-Maatschappij	$1^1/_2$ „
„	Kon. Ned. Mij. tot expl. van Petroleumbr.	15 „
C. v. A.	„ „ „ „ „ „	14 „
Aand.	Moeara Enim Petroleum Mij.	$^1/_8$ „
„	Zuid Perlak Petr. Mij	$47/_8$ „
„	Koninkl. West-Indische Maildienst	$^3/_4$ „
„	Amsterdam Bedagei Tabak Mij.	$6^7/_{16}$ „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	3 „
Cert.	„ „ „	12 „
Aand.	Amsterdam Padang Comp.	$1^3/_4$ %
Opr. „	„ „ „ „	10 „
Aand.	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	$1^3/_4$ „
„	Asahan Plantage Maatschappij	$11^1/_2$ „
„	Deli-Batavia Maatschappij	5 „
Cert.	„ „ „	6 „
„	Deli Cultuur Maatschappij	$3^5/_8$ „

„	Deli-Padang Maatschappij	$5^1/_4$ %
„	Holland Sumatra Tabak Mij	$6^3/_4$ „
Pref. Aand.	„ „ „ „	$3^1/_2$ „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	$2^1/_8$ „
„ B.	„ „ „	$5^1/_2$ „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	12 „
C. v. A.	„ „ „	$15^1/_2$ „
Aand.	Padang Tabak Maatschappij	$7^1/_2$ „
B. v. D.	Rimboen Tabak Mij.	$5^{15}/_{16}$ „
Aand.	Rotterdam Asahan Tabak Mij	6 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	$22^1/_2$ „
C. v. A.	„ „ „	$22^1/_2$ „
Aand.	Senembah Maatschappij	$12^1/_2$ „
Cert.	„ „	3 „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	2 „
„ B.	„ „ „	$3^5/_8$ „
Aand.	Silau Asahan Tab. Mij.	$12^1/_2$ „
„	Soekowono Landbouw Maatschappij	$2^1/_8$ „
„	Soengei Bedjankar.	$4^1/_2$ „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	10 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	$1^1/_2$ „
„	Nederl.-Ind. Spoorweg Maatschappij	$2^3/_4$ „
Pref. Aand.	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	1 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Maatschappij	2 „
4 % Oblig.	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij	$^5/_8$ „

DIVIDENDEN.

Singkep Tin Maatschappij	8 %
Nederlandsch-Indische Telefoon-Maatschappij	f 100
Amsterdamsche-Chininefabriek	7 %
Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij	f 20

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Landbouw Maatschappij Rongga	106 %
„	Landbouw Maatschappij Tjisaroenie	110 „
„	Pharmaceutische Handelsvereeniging	134—135
„	Nederlandsch Indische Gas Maatschappij	190 %
„	Maatschappij tot Expl. der Suikerfabr. Waroe.	125 „
Opr. Bew.	Singkep Tin Maatschappij	f 70
Aand.	Landbouw Maatschappij Manang	125 %
„	Petroleum Maatschappij Rembang. Serie A.	45 „
Opr. Aand.	Nederlandsch-Indische Landbouw Maatschappij	f 48
Aand.	Surinaamsche Bank	110 %
5 % Oblig.	Malangsche Cultuur Maatschappij	90 %
Aand.	Intercommunale Telefoon Maatschappij	136 %
„	Nederlandsch Indische Levensverzekering en Lijfrente Maatschappij	320 %
Opr. Aand.	Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij	f 28—30
„	Javasche Cultuur Maatschappij	f 70
Aand.	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	18 %
„	Cultuur Maatschappij Petjangaan	145 „
„	Landbouw Maatschappij Temoeloes	125 „
Winstbew.	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	f 520—550
Aand.	Brandassurantie Maatschappij de Oosterling	75 %
„	Oost Borneo Maatschappij	150 „
„	Amsterdamsche Chininefabriek	100—102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
Kol. Suriname .....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds..... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank .....Aand.	95½	97
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven 4½ pCt..	—	—
N. I. Hyp. Bank..... Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank .....Pref. Aand.	—	—
Ned. Gutta Percha Maatschappij ...Aand.	44⅝	40
Ned.-Ind. Gas-Maatschappij..... „	—	—
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101¼	101¼
Tandjong-Priok (Droogdok-Maatsch.)Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië, Mij. t. Expl. van Aand.	56	53
Badas Suikerfabriek ..... „	—	—
Banda Cred. & Handelsvereeniging v. „	—	47
Barge & Moorm. ... .Liq. „	88⅞	88⅞
Borneo Sumatra Maatschappij.....Aand.	—	—
Cultuurm. der Vorsten!..... „	100⅞	100½
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	165	168
„ „ „ „ .....Winst- „	28½	28⅝
Handelsv. „Amsterdam" .....Aand.	166	166
„ „ '85.....Oblig. A. 4 pCt.	100	100
„ „ '94 ..... 4 „	100	100
„ „ 1905..... 4 „	100	100½
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	—	147
Javasche Bank..... „	182	185
„ „ .....Cert. v. Aand.	—	—
Javasche Bosch Expl.-Mij..... „	102	103⅞
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Javasche Cult. Mij. .....Aand.	111	115
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	99½	99½
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	—	—
„ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah .....Aand.	—	—
„ „ Kali Tello..... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran" „	116	116
Karang Soew. Suikerfabriek .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Koloniale Bank .....Aand.	86	83
„ „ .....Pref. Aand.	95½	95¾
„ „ .....Oblig. 1905 4 pCt.	99½	99½
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	104	106
Landbouw-Maatsch. Melattie..... „	20¼	20¼
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned. Handel-Maatschappij..... „	186	188
„ „ .....Cert.	185⅞	188
„ „ .....Rescontre	184⅜	184¾
Ned.-Ind. Cultuur Mij .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Escompto Mij.....Aand.	130	130
„ „ .....Cert. v. Aand.	—	130
Ned.-Ind. Handelsbank *f* 150 .....Aand.	132	132
„ „ .... *f* 1000 „	133	128⅛
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	99⅞	99⅛
Ned.-Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	56	54¾
„ „ „ „ .....Oblig 5 pCt.	97	97½
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.... ..Aand.	265	265

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
Cultuurmaatschappij Ngredjo .....Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handels Mij..... „	20	20
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04.	99½	99
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Preanger Landbouw Maatschappij .. „	85½	85
Landbouw Maatschappij Rongga.... „	—	—
Mij. t. expl. Suikeron. Sentanen-Lor „	—	—
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	195	195
Cultuur-Mij. Soember Redjo. ..... „	—	—
Surinaamsche Bank .....Aand.	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	125	127
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp..... „ 1½ „	97¾	97¾
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	90	105
Mij. t. expl. van het land Wonokoyo. „	—	—
Boekal Maatschij t. E. Mijn Conc... „	97	97
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	—	—
Gros, Concessies.....Gew. Aand.	—	—
„ „ ....Pref. „	13	12
Guyana Goud-Placer Maatschappij ..gew. Aand.	35	34¾
„ „ „ ..Pref. „	62¾	64
Mijnbouw Mij. Ketahoen.....Gew. Aand.	213¾	194
„ „ „ .....Pref. „	262	241½
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata"Aand.	89⁷/₁₆	90
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	9	—
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand	9	8½
Noord Celebes Mijnbouw Mij..... „	15	13⅞
Oost Borneo Maatschappij..... „	35⅜	35⅜
Oost Borneo Maatschappij ..... „	83½	80
Pagoeat Expl. Syndicaat.....Aand.	15¼	14½
Paleleh Mijnb. Mij. ..... gew. Aand.	43½	44
„ „ „ ..... Pref. „	64¾	62¼
„ „ „ ..... Winstbew.	30	30
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.....Aand.	1099	935
Singkep Tin Maatschappij..... „	101	99½
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	55	53½
Surinaamsche Mijnb. Maatschappij.. „	12	13¾
Tjenako Steenk. Mij..... „	—	—
Totok Mijnb. Mij..... „	270	201
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	128	131
„ „ „ „ 1897 Oblig. 4½ pCt.	101½	101½
„ „ „ „ 1903. „ 4½ pCt.	101½	101½
Gaboes Petr. Mij. .....Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ..... „	—	—
„ „ „ .....Pref. Aand.	—	—
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	737	722
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	735	721
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	136⅛	136
„ Mij. Moesi Ilir ..... „ „ Oblig. 5 pCt.	100¾	101
	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januarie. 7	21
Panolan Maatschap.....Cert. *f*	355	366
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	154½	161⅛
„ „ „ 3 „ „ Pref. „ B	133⅜	141 3/16
Sumatra Palembang Petroleum Mij. Aand.	75⅜	81½
Zuid-Perlak Petroleum Mij.. ..Pref. Aand.	127⅜	122½
Java-China-Japanlijn, 1 Serie..... „	102	102
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	102¼
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	157	157½
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	102¾	103¾
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	105	104¼
„ „ „ „ . Oblig. 4 pCt.	—	—
„ „ „ „ 1900 Obl. 4 pCt.	102¾	102¾
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	129	129
„ „ . .....Oblig. 4 pCt.	101	101
Stoomvaart Maatschappij „Nederland" Aand.	156¾	156¾
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	103	103
Amsterdam Bedagei Tabak Mij..... „	85	78 9/16
Amsterdam Deli Comp..... „	872½	869½
„ „ „ .....Cert.	875	863
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	194	206½
„ „ „ .....Pref. „	269	289½
Amsterdam Padang Comp.....Aand.	121¾	120
„ „ „ ... oprichters aand. *f*	65	55
Amsterdam Serdang Tabak Mij.....Aand.	155½	153¾
Tabak-Maatschappij Arendsburg.....Aand.	839	839
„ „ „ .....Cert.	850	885
Asahan Plantage Maatschappij.....Aand.	103½	92
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	105	105
Deli-Batavia Maatschappij..... „	930	925
„ „ „ .....Cert.	926	920
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	162	158⅜
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	421½	450
Deli-Maatschappij.....Aand.	603½	610
„ „ .....Cert.	605	608
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	124⅞	119¾
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	82¼	75½
„ „ „ „ .....pr. Aand.	111½	108
Krapoh Tabak Maatschappij ..... Aand.	151	151
Langkat Tabak Mij., Serie A..... „	116½	114⅜
B..... „	75½	70
„ „ „ „ Lima Poeloe Tab. Mij. A ....B.	—	100⅜
Medan-Tabak Maatschappij..... „	397	385
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	399½	384
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij.....Aand.	202¼	202⅝
Padang Tabak-Maatschappij..... „	214	206½
Rimboen Tabak Synd. B. v. D..... „	88 15/16	83
Rotterd. Asahan Tab. Mij..... „	91	85
Rotterdam Deli-Maatschappij..... „	562½	540
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	560	537½
Senembah-Maatschappij.....Aand.	582½	570
„ „ .....Cert.	579	576
Serdang Tabak Maatschappij, A.....Aand.	222	220
„ „ „ B..... „	97	93⅝

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
Silau Asahan Tabak Maatschappij ..... Aand.	143	130½
Soekowono Landbouw Maatschappij, A.... „	121½	119⅛
Soengei Bedjankar, Tabak Mij..... „	116	111½
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	444	460
Sumatra Plantage Maatschappij ..... „	131	121
Langkat Mij..... „	4⅜	4⅜
United Langkat Plantations Cy. Ltd. Cert. v. g Aand.	474½	485
Curaçao Hand. & Ind. Mij..... „	—	—
Handelsvereeniging Java ..... „	83½	83½
Handelsvereeniging Reiss & Co. ..... „	—	—
Koelit v/h. Brummer & Co. 1e Hyp. Obl 1901 5 pCt.	—	—
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves....Aand.	126	127
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel 4½ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	198	196½
„ „ „ ...Obl. 1888 4 pCt.	100½	101
„ „ „ ... „ 1902 4 „ 1902	100½	101
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.....Aand.	206¾	204
„ „ No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	101⅛	102
„ „ 4e-8e serie .. 3½ pCt.	96¼	97½
„ „ 1896 .....Oblig. 2½ pCt.	88	88
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	—	—
„ „ „ „ ...Oblig 4½ pCt.	89¼	89¼
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	25½	25½
„ „ .....1e hyp. Obl. 5	92	92
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	123½	123½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	100	100
Madoera Stoomtram Mij.....Aand.	14¼	14¼
„ „ „ .....Pref. Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Malang Stoomtram Mij.....Aand.	—	55
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	85
Modjokerto „ „ .....Aand.	—	—
„ „ „ .....Pref. Aand	73½	72½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	93⅞	94
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....Aand.	152	153
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	100½	101
Oost-Java Stoomtram Mij.....Aand.	98	96
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	97	97
Pasoeroean „ „ .....Aand	57	57
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4½ pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij.....Aand.	143	143½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	101⅛
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	157	157
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101½	100⅞
Serajoedal Stoomtram-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	101
Solosche Tram-Mij..... „ 4 pCt.	98½	98½

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN *(Vervolg).*

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	14 Nov.— 27 Nov.	28 Nov.— 11 Dec.
Javasche Bank	187	186½—190
Certif Nederl. Handel-Mij.	183—185	186—188
N. I. Escompto Mij.	125—125½	128—128½
Ned.-Ind. Handelsbank	128—129	138—139
Koloniale Bank (gew. Aand.)	145	134
„ „ (pref. Aandeelen)	94	—
Koninklijke Paketvaart Mij	153—160	158
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	145	145
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	—	70
Mij. Onderlinge Hulp	—	80
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	115
Java-China-Japanlijn	103—116	102½
Rotterdamsche Lloyd	123—125	127½—128½
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	142	140
Kedirie „ „	118—120	121
Oost-Java „ „	100	100
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	50
Bataviaasch Prauwenveer	185	185
Nieuw Prauwenveer te Batavia	76	—
Bagelen Thee- en Kina Mij.	85	92—92½
Kultuur Mij. „Tjiogreg"	25	—
Assam Theeonderneming Taloen	135	137½—139
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	262½	—
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	—	185
Assam Thee Ondern. Singaparna	107½—110	107½
Assam Thee Ondern. Pasir Salam	160	155
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	100	80
Cultuur Mij. Maswatti	—	80
Cultuur Mij. Gabes	—	800
Intercommunale Telefoon-Mij	128—132½	128
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	—	105
Preanger Telefoon Mij	105	105
New Singap. distilled Water Ice Foy. Lmtd.	120	119
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. Aand.)	39—41	39—40
„ „ „ (pref. Aand.)	65—70	64—65
„ „ „ (winst Aand.)	40	—
Mijnbouw Mij. „Totok" (Aandeelen)	220—240	265 270
„ „ „ (Obligatiën)	232½	267½—265
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (Aandeelen)	1070—1075	1070—1120
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. Aandeelen)	315—320	280—320
„ „ „ (gew. Aandeelen)	237½—245	222½
Goud Explor. Mij. Simau (Aand.)	290—335	310—325
Mij. Empalei (Aand.)	232½—270	260—280
„ „ („)	270—320	300

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ VOORHEEN „ENG HIN KONGSIE".

(*Javasche Courant van 27 November 1906, No. 95*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel op allerlei gebied en in den meest uitgebreiden zin van het woord.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst 36 stuks.

Bestuur. 1 directeur Lauw Teng Seng, 2 commissarissen Lim Tiang Bou en Tan Kap Soey.

Winstverdeeling. 10% aan het reservefonds, van de rest 18% aan den administrateur, de rest aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT VOORTZETTING VAN DEN BOEK-, PAPIER- EN KANTOORHANDEL E. FUHRI & Co.

(*Javasche Courant van 30 November 1906, No. 96*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De uitoefening der typographie, lithographie en den handel in boeken, school- en kantoorbehoeften en alle andere artikelen, gewoonlijk in een boek- en papierhandel verkrijgbaar.

Duur. 30 jaren.

Kapitaal *f* 100.000, verdeeld in 800 aandeelen à *f* 2500, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur de heer Schicke, 2 commissarissen de heeren Kropveld en Fabius.

Winstverdeeling. 5% rente aan de aandeelhouders, van de rest 20% aan den directeur, 20% aan het Europeesch personeel, 10% aan de commissarissen, 10% aan het reservefonds, 40% aan de aandeelhouders.

IMPORT MAATSCHAPPIJ ZIKEL & Co.

(*Javasche Courant van 4 December 1906, No. 97*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoowel import- als exporthandel, zoowel voor eigen rekening als in commissie, het beleggen en in leen verstrekken van gelden, het exploiteeren van onroerende goederen, het aanvragen in eigendom, erfpacht of recht van opstal van Gouvernementsgronden en het bebouwen en in cultuur brengen daarvan, het verkoopen van verkregen producten, en voorts het verrichten van alle handelingen, die hiermede in verband staan.

Duur. 10 jaren.

Kapitaal. *f* 300.000, verdeeld in 300 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren C. en B. Zikel respectievelijk voor 150 en 150 aandeelen, welke aandeelen als volgestort beschouwd worden door den inbreng van de door genoemde heeren te Batavia, Bandoeng en Semarang gedreven wordende handelszaken enz.

Bestuur. 2 directeuren de heeren C. en B. Zikel.

Winstverdeeling. De winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

EXPLORATIE MAATSCHAPPIJ LEMATANG.

(*Javasche Courant van 7 December 1906, No. 98*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen van concessie tot mijnontginning van alle soorten delfstoffen, het aan- en verkoopen van concessies, enz. enz.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 500 aandeelen serie A en 500 serie B. à *f* 100, welke aandeelen geplaatst zijn. Serie A wordt uitgereikt aan den heer C. W. Dull als vergoeding voor den inbreng van verschillende concessies tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen.

Bestuur. 1 directeur de heer R. von Hemert, 3 commissarissen de heeren E. A. Zeilinga Azn, Mr. J. Gerritzen en C. W. Dull.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de commissarissen. 90 pCt. aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „PLANTAGEN GESELLSCHAFT BOENISARI."

(*Javasche Courant van 11 December 1906, No. 99*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De overname en de exploitatie van de onderneming Boenisari, het in cultuur brengen daarvan door aanplant van caoutchouc en andere gewassen, en voorts de exploitatie van andere eventueel te verkrijgen gronden.

Duur 75 jaren.

Kapitaal. *f* 280.000, verdeeld in 560 aandeelen van *f* 500, waarvan 460 stuks als volgefourneerd beschouwd worden door den inbreng genoemde onderneming en voorts in het resteerende gedeelte wordt deelgenomen door de heeren J. F. L. E P. Schroeder voor 50, Th. G. F. Luppe voor 25 en G. W. E. Gänzel voor 25 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur de heer Schroeder, 2 commissarissen de heeren Luppe en Gänzel.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, 2½ % aan de commissarissen, 2½ % aan den administrateur, zoo mogelijk 5 % aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

JAVA DJATI COMPAGNIE.

(*Javasche Courant van 14 December 1906, No. 100*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie en zuivering van djati- en wildhoutbosschen, het drijven van handel in bewerkt en onbewerkt hout, en het verrichten van alle daarmede in verband staande handelingen.

Duur. 30 jaren.

Kapitaal. *f* 100.000 verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarvan 10 aandeelen worden uitgereikt aan den heer I. Bäck als vergoeding voor den inbreng van de rechten en verplichtingen voortspruitende uit een contract op het perceel Pakontjen, terwijl door de heeren J. Bäck en C. J. Habnoit wordt deelgenomen voor 10 stuks ieder.

Bestuur. 1 directeur de heer Habnit, 1 commissaris de heer Bäck.

Winstverdeeling. Zoo mogelijk 15% aan het reservefonds, van de rest 6% rente aan de aandeelhouders, vervolgens 5 % aan den commissaris en de rest aan de aandeelhouders.

BOUWMAATSCHAPPIJ „OEI TIONG HAM".

(*Javasche Courant van 18 December 1906 No. 101*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het oprichten van huizen en andere gebouwen, het verkrijgen, verhuren, verkoopen van onroerende goederen en voorts het verrichten van al hetgeen daarmede in verband staat.

Duur. 80 jaren.

Kapitaal *f* 1.000.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 10.000, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur Ko Dji Soei, 2 commissarissen Oei Tiong Ham en Tjioe Ping Hie.

Winstverdeeling. 20% aan het reservefonds, 1 % aan den directeur, 2 % aan de commissarissen, 77 % aan de aandeelhouders.

BANKVEREENIGING „OEI TIONG HAM".

(*Javasche-Courant van 18 December 1906, No. 101*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het in leen verstrekken van gelden en het verleenen van credieten, het verstrekken van werkkapitaal voor landbouwondernemingen of andere industriën enz.

Duur. 80 jaren.

Kapitaal *f* 1.000.000, vərdeeld in 100 aandeelen van *f* 10.000, wêlke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur Ko Dji Soei, 2 commissarissen Oei Tiong Ham en Tjioe Ping Hie.

Winstverdeeling. 20% aan het reservefonds, 1 % aan den directeur, 2 % aan de commissarissen, 77 % aan dc aandeelhonders.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ SINTOEROE.
(*Javasche Courant van 21 Decembar 1906 No. 102.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het aanvragen en overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, het aanvragen van concessie tot mijn ontginning, het exploiteeren en verkoopen van zoodanige concessies, enz. enz.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 400.000, verdeeld in 2 serien en wel serie A en serie B. Serie A bestaande uit 2750 aandeelen à *f* 100 en B. uit 5000 aandeelen à *f* 25, terwijl A. geplaatst is en B uitgereikt wordt aan de Mijnbouw Maatschappij Loemar als vergoeding voor den inbreng van een gedeelte van het haar toebehoorend terrein.

Bestuur. 1 directeur de heer J. E. Wood. 3 commissarissen de heeren Mr. A. Maclaine Pont, E. A. Zeilinga Azn en A. Ch. van der Hout.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, van de rest 7½ pCt. aan den directeur, 7½ pCt. aan de commissarissen, 85 pCt. aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET LAND NANGGOENG.
(*Javasche Courant van 21 December 1906, No. 102*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van het land Nanggoeng, het opkoopen van producten, en hoewel de hoofdcultuur uit rijst en thee zal bestaan is de cultuur van andere gewassen niet uitgesloten.

Duur. 25 jaren.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 1000 aandeelen à *f* 500.

Bestuur. 1 directeur de heer A. Ch. van der Hout, 2 commissarissen de heeren F. Neumann, en J. P. I. C. Stortenbeker.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 30 pCt. voor een reservefonds. 10 pCt. aan den administrateur, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, 40 pCt. aan de aandeelhouders

---

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ BEHE.
(*Javasche Courant van 21 December 1906, No. 102*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, het aanvragen en exploiteeren van concessies tot mijnontginning, het verkoopen van verkregen vergunningen, het deelnemen in andere maatschappijen, met soortgelijk doel.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 500.000, gesplitst in 20 serien van 250 aandeelen à *f* 100, waarvan geplaatst 5 serien.

Bestuur. 1 directeur de heer J. H. T. Zimmermann, 3 commissarissen de heeren H. van Taalingen, P. A. Ellwanger en F. D. Cochius.

Winstverdeeling. 4 pCt. aan den directeur, 6 pCt. aan de commissarissen, 90 pCt. aan de aandeelhouders.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ LANDAK TAJAN.
(*Javasche Courant van 24 Deeember 1906 No. 103*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen van concessie tot mijnontginning, het exploiteeren van zoodanige concessies, het deelnemen in andere maatschappijen met gelijksoortig doel, enz.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 1.00.000, verdeeld in 20 serien van 500 aandeelen van *f* 100, waarvan geplaatst 6 serien.

Bestuur. 1 directeur de heer J. H. T. Zimmermann, 4 commissarissen de heeren F. D. Cochius, B. J. H. Frangenheim, Mr. E. H. Winkelman en P. A. Ellwanger.

Winstverdeeling. 4 pCt. aan den directeur, 8 pCt. aan de commissarissen, 88 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUURMAATSCHAPPIJ „TOEGOESARI".

(*Staats-Courant van 15 Januari 1907 No. 12*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het planten en kweeken in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, van allerlei gewassen, het winnen, voor de markt bereiden en verkoopen van het product.

Duur tot 31 December 1966.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de Cultuurmaatschappij Djelboek voor 99 en door den heer D. Hammes voor 1 aandeel, de 99 door genoemde Maatschappij genomen aandeelen worden als volgestort beschouwd door den inbreng van de erfpachtsrechten op verschillende in de residentie Bezoeki, afdeeling Djember, gelegen perceelen.

Bestuur. 1 directeur de heer G. du Ry van Beest Holle.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het Europeesch personeel in Indië, 10 pCt. aan het reservefonds, terwijl de rest onder de aandeelhouders verdeeld wordt.

ATJEH BOSCHEXPLOITATIE COMPAGNIE.

(*Staats Courant van 22 Januari 1907, No. 18*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van bosschen op het Gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden en elders in Nederlandsch Indië, de handel in en het vervoer van hout, boschproducten en goederen, het verkrijgen, exploiteeren zoo voor eigen rekening als voor rekening van derden, het overdragen, het verkoopen of op andere wijze van de hand zetten van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen enz. enz.

Duur 50 jaren.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 2 seriën, A en B elk bestaande uit 250 aandeelen van *f* 1000; van de eerste serie worden voorloopig uitgegeven 150 stuks, welke bij de uitgifte worden volgestort.

Bestuur. 1 directrice, de naamlooze vennootschap Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij voorheen F. Buwalda & Co, leden van den raad van commissarissen, de heeren Jhr. G. Ch. Q. van Ufford, R. van Lennep en Jhr. H. M. Huydecoper.

Winstverdeeling. 5 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 50 pCt. aan de aandeelhouders, 30 pCt. aan de directie, 5 pCt. aan den raad van commissarissen, 15 pCt. aan het reservefonds.

GECONSOLIDEERDE HOLLANDSCHE PETROLEUM COMPAGNIE.

(*Staats Courant van 22 Januari 1907 No. 18*).

Zetel. 's-Gravenhage.

Doel. Het al dan niet op eigen naam aanvragen en aanvaarden van vergunningen tot onderzoek van petroleumhoudende terreinen en van concessiën tot het exploiteeren van zoodanige terreinen en in het algemeen het verkrijgen van rechten tot het exploreeren en exploiteeren van petroleumhoudende terreinen, het winnen en voor de markt bereiden van petroleum en bijproducten, het verkoopen en vervoeren daarvan, het exploiteeren van petroleumhoudende terreinen voor rekening van derden of wel het afstaan aan derden van terreinen en van verkregen vergunningen, enz. enz.

Duur tot 31 December 1956.

Kapitaal. *f* 12.000.000 verdeeld in 12.000 aandeelen van *f* 1000, genummerd van 1 tot 12.000. waarvan voorloopig worden uitgegeven de aandeelen genummerd van 1 tot 2500.

Bestuur. 3 directeuren, de heeren Jhr. H. Loudon, H. W. A. Detering en Mr. A. J. Cohen Stuart.

Winstverdeeling. 5 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 15 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan de directie, 10 pCt. aan den raad van commissarissen, 65 pCt. aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP MIJNBOUW- EN INDUSTRIESYNDICAAT TIMOR.
(*Staats Courant van 22 Januari 1907 No. 18.*)

Zetel. Den Haag.

Doel. Het aanvragen en verkrijgen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen; het aankoopen en overnemen van door anderen aangevraagde en verkregen vergunningen, het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen en verkrijgen van concessies tot mijnontginning, het aankoopen, overnemen en exploiteeren van door anderen aangevraagde en verkregen concessies, het verkoopen van de uit die concessies of vergunningen voortvloeiende rechten en verplichtingen, het aanvragen, verkrijgen, aankoopen, overnemen, ontginnen en exploiteeren van vergunningen of concessies voor alle cultures, voor houtaankap en winning van boschproducten enz.; het oprichten en drijven, dan wel het deelnemen in de oprichting en in het bedrijf van industrieele ondernemingen, het opkoopen, zoo noodig verwerken en weder verkoopen van door de bevolking van Nederlandsch-Indië gewonnen producten.

Duur tot 31 December 1931.

Kapitaal. *f* 250.000, verdeeld in 5 seriën van 50 volgestorte aandeelen, elk groot *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur, de heer A. M. Joekes, 1 adjunct-directeur, de heer E. W. v. Baerle, 6 commissarissen, de heeren dr. E. B. Kielstra, G. W. W. C. baron van Hövell, mr. W. C. Veenstra, E. van Essen, mr. T. de Vries en S. Elsma.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de aandeelhouders over hun kapitaal, van de rest 8 pCt. aan den directeur, 8 pCt. aan den adjunct-directeur, 3 pCt. aan elk der commissarissen, 10 pCt. aan het reservefonds, 20 pCt. aan de houders der winstaandeelen, de rest aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEGONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Nov. 1906.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (159.000)	*f*	61.000.—
Goederen, tonnen (33.000)	„	128.000.—
Verschillende ontvangsten	„	10.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	199.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	201.062.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	*f*	3.209.936.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	3.124.497.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	32.36
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	32.69
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	46.88
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	45.63

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (95.000)	*f*	31.000.—
Goederen, tonnen (6.000)	„	23.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	56.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	88.661.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	771.272.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	996.050.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	33.45
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	52.77
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	41.24
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	53.25

Stoomtramweg Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (36.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	2.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	5.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.003.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	161.694.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	136.707.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.54
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.15
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	21.05
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	17.80

Stoomtramweg Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (93.000)	*f*	14.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	9.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	23.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	19.575.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	*f*	282.387.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	248.180.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	16.60
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.88
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	17.99
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.81

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (31.000)	*f*	7.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	13.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	20.600.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	16.544.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	265.179.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	193.600.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	18.56
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	14.90
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	21.46
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.80*

Stoomtramweg Goendih—Soerabaja. 244 kilomoters.

Reizigers, aantal (121.000)	*f*	31.000.—
Goederen, tonnen (25.000)	„	51.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	86.100.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	83.793.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	922.487.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	856.708.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.76
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	11.45
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.32
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.51

* Gemiddeld in exploitatie 34 K.M.

Tramweg-Maatschappij Solo—Bojolali. (28 kilometers).

Reizigers, aantal (27.000)	ƒ	4.000.—
Goederen, tonnen —	„	—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	4.000 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	62.503.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	—
Per dagkilometer deze maand (voorloopig)	„	4.76
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	6.68
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin).	„	—

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1906	ƒ 136.800	ƒ 11.35	389
„ 1905	„ 142.200	„ 11.80	
Verschil minder	„ 5.400	„ 0.45	
Van 1° Januari:			
tot 30 Nov. 1906	„ 1.483.100	„ 10.45	389
„ 30 „ 1905	„ 1.466.700	„ 10.35	
Verschil meer	„ 16.400	„ 0.10	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1906	ƒ 26.000	ƒ 9.70	91
„ 1905	„ 20.700	„ 7.35	
Verschil meer	„ 5.300	„ 1.85	
Van 1° Januari:			
tot 31 Dec. 1906	„ 426.000	„ 12.80	91
„ 31 „ 1905	„ 389 500	„ 11.75	
Verschil meer	„ 36 500	„ 1.05	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Dec. 1906	ƒ 23.700	ƒ 20.65	37
„ 1905	„ 22.200	„ 19.35	
Verschil meer	„ 1 300	„ 1.30	
Van 1° Januari:			
tot 31 Dec. 1906.	„ 237.000	„ 17.55	37
„ 31 „ 1905.	„ 227.700	„ 16.85	
Verschil meer	„ 9.300	„ 0.70	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Dec. 1906	ƒ 5.300	ƒ 4.15	41
„ 1905	„ 5.300	„ 4.15	
Verschil meer	„ —	„ —	
Van 1° Januari:			
tot 31 Dec. 1906	„ 133.000	„ 8.90	41
„ 31 „ 1905	„ 129.000	„ 8.60	
Verschil meer	„ 4.000	„ 0.30	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang—Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Dec. 1906	ƒ 87.300	ƒ 10.30	274
„ 1905	„ 87.000	„ 10.25	
Verschil meer	„ 300	„ 0.05	

Van 1e Januari:				
tot 31 Dec. 1906	„ 1.321.300	„ 13.20	}	274
„ 31 „ 1905	„ 1.303.600	„ 13.05	}	
Verschil meer	„ 17.700	„ 0.15		

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Dec. 1906	ƒ 10.600	ƒ 8.85	}	50
„ 1905	„ 11.200	„ 7.20	}	
Verschil minder	„ 600	„ 0.35		
Van 1e Januari:				
tot 31 Dec. 1906	ƒ 215.600	ƒ 11.80	}	50
„ 31 „ 1905	„ 202.600	„ 11.10	}	
Verschil meer	„ 13.000	„ 0.70		

NEDERLANDSCH INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand December 1906 ƒ 28.500 tegen ƒ 31.117 in 1905.
„ sedert 1 Juli 1906 ƒ171,400 tegen ƒ 176.215 in 1905.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ7100 tegen 1905 ƒ5854. Sedert 1 Jan. ƒ126,432 tegen ƒ113.583.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ5300 tegen 1905 ƒ6586. Sedert 1 Jan. ƒ91,316 tegen ƒ93,056.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ10,690. tegen ƒ 10.400. Sedert 1 Jan. ƒ 130.420 tegen ƒ126,040.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ20,500 (voorloopige opgaaf) tegen ƒ15,829. Sedert 1 Jan. ƒ411,118 (ten deele voorl. opgaaf), tegen ƒ369,581.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ18,300 (voorl. opgaaf) tegen ƒ12,574. Sedert 1 Jan. ƒ217,943 (ten deele voorl. opgaaf), tegen ƒ206,628.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ9105 tegen ƒ7990. Sedert 1 Jan. ƒ174,316 tegen ƒ138,234. Per dag-kilometer ƒ6.69 tegen ƒ5.31.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ13.399 tegen ƒ9822. Sedert 1 Jan. ƒ161,850 tegen ƒ146,843. Per dag-kilometer ƒ6.49 tegen ƒ5.89.

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Dec. 1906 ƒ37.000 tegen ƒ39,000.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie	92 K.M.	tegen	92 K.M.	in 1905.
Opbrengst Dec. 1906	ƒ 154.000	„	ƒ 126.451	„ 1905.
„ per dagkilometer	„ 53.99	„	„ 44.33	„ 1905.
„ sedert 1 Jan. 1906	„ 1468.000	„	„ 1328.761	„ 1905.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155 K.M.	in 1905.
Opbrengst Dec. 1906	ƒ 45.000	„	ƒ 38.254	„ 1905.
„ per dagkilometer	„ 9.36	„	„ 7.96	„ 1905.
„ sedert 1 Jan. 1906	„ 445.000	„	„ 420.056	„ 1905.

De werving van Europeanen voor het Indische leger.

DOOR

D. J. RUITENBACH.

Wanneer men ten aanzien van de koloniale werving de officieele verslagen bestudeert, komt men spoedig tot de slotsom, dat het tegenwoordig met de aanvulling van het Europeesche legerdeel treurig is gesteld. De toestand is wel nimmer schitterend geweest, steeds heeft men, behoudens enkele jaren van uitzondering, veel ijver en overleg noodig gehad om het vereischte aantal menschen, geschikt voor suppletie, bijeen te krijgen, maar dit kon geen aanleiding tot ongerustheid geven, in aanmerking genomen dat feitelijk alle verbintenissen voor dienstprestatie beheerscht worden door de wet van vraag en aanbod, en men den ijver en het overleg hier bedoeld, ook bij de werving altijd uitsluitend geregeld heeft naar de voorwaarden die men stelde en den toevloed welke te verwachten was.

Blijkbaar echter helpen de oude middelen om tot dienstnemen aan te moedigen, nu niet meer voldoende. Terwijl de vraag groot is, blijft het aanbod verre beneden de verwachting. In het Koloniaal Verslag van verleden jaar wordt dan ook de klacht geuit, dat niettegenstaande hetgeen gedaan werd om de voorwaarden — en deze waren gunstiger dan ooit — te publiceeren, toch de werving van Europeanen voor het Indische leger, zoowel te Harderwijk als te Nijmegen, geen bevredigende resultaten opleverde. Het verslag meent dezen toestand te moeten wijten, eensdeels aan de omstandigheid „dat in de jongst-„voorgaande jaren een aantal jongere elementen in het leger werden „opgenomen, waardoor als 't ware eenigszins werd geanticipeerd op „de productiviteit der werving in de naastvolgende jaren, anderdeels „aan het feit, dat sedert de nieuwe pensioensregeling voor het leger „hier te lande. (Wet van 1902 Ned. Staatsbl: N°. 90), de pensioens-„vooruitzichten, althans van de Indische onderofficieren, ten achter-„staan bij die van de troepen in het moederland". Voor wat dit laatste betreft wordt al vast de verklaring hieraan toegevoegd, dat bij den Raad van State de overweging aanhangig is gemaakt, om een nieuw pensioensreglement voor de militairen beneden den rang van officier bij het Indische leger vast te stellen, dat o. m. ten doel

heeft, in dezen misstand te voorzien. (Thans reeds in werking; zie Kon: Besluit d.d. 17 Februari 1905 N°. 8).

Al dadelijk zal men kunnen opmerken, dat deze twee redenen niets, of althans heel weinig zeggen. Wanneer de werving in 1903 en 1904 — de jaren waarop het verslag doelt — te lijden heeft gehad van den maatregel in de jongst voorgaande jaren genomen, om n.l. een aantal jongere elementen in het leger op te nemen, dan valt hieruit af te leiden, dat de bron van werving dus ook in die „jongstvoorgaande jaren" reeds min of meer verstopt moet zijn geweest, anders toch had men *toen* die „jongere elementen" niet noodig gehad. Wat de sedert 1902 verminderde pensioensvooruitzichten aangaat, zeker zullen zij in aanmerking kunnen komen bij het beoordeelen der oorzaken die tot de slechte uitkomsten hebben geleid, maar dit dan toch maar alleen ten aanzien van de jaren na 1902, daar eerst toen de pensioenswet voor het leger hier te lande in werking trad.

De waarheid is, dat de klacht in het ten vorigen jare uitgebrachte verslag, eigenlijk slaat op de *zeven* voorafgaande jaren. Niet toch in 1903 en 1904 zijn de uitkomsten der werving voor het eerst beneden de verwachting gebleven, maar reeds in het koloniaal verslag van 1900 moest worden geconstateerd, dat zij bij het vorige jaar „weer" te achter stonden. De achteruitgang dateert dan ook vanaf 1898, ten minste, de chronische achteruitgang kan worden aangemerkt als te zijn begonnen omstreeks dezen tijd. Terwijl bij het begin der Pedir-operatiën nog een overcompleet van ± 1000 Europeanen kon worden gemeld, — een overschot dat te danken was aan de in de jaren '96 en '97 bij het verraad van Oemar betoonde bereidwilligheid van Nederlandsche miliciens om zich voor de koloniën beschikbaar te stellen, dit, ten getale van resp: 1165 en 966 of te zamen ruim 2100 man — moest men in 1900 al verklaren dat weliswaar nog een overcompleet van 996 Europeanen bestond, maar dat dit surplus verkregen was door de opheffing van het recruten-bataljon en de inkrimping der garnizoenstroepen op Atjeh en Lombok. De achteruitgang was dus toen reeds feitelijk zóó groot, als de sterkte van het recruten-bataljon en de vermindering aan bedoelde garnizoenstroepen gezamenlijk bedroeg, zijnde ongeveer 950 man. Hoe het sedert gegaan is met het Europeesche element is het best te zien, wanneer men onderstaande opgave met eenige aandacht beschouwt.

Aan Europeanen	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	Totaal
verloren	2.440	2.418	1.963	1.934	1.705	1 827	1.747	14.034
gewonnen ...	1.489	1.244	1.377	1.678	1.562	1.535	1.267	10.152
Terug dus...	951	1 174	586	256	143	292	480	3 882[1]

1) Officieren en onderluitenants buiten beschouwing gelaten.

Dat deze teruggang van bijna 4000 Europeanen alleen en uitsluitend te wijten is aan de verminderde uitkomsten van de werving hier te lande, staat boven allen twijfel verheven. De werving in Indië toch ging in het hiergenoemde zevenjarig tijdvak eer voor dan achteruit, terwijl ook het aantal reëngagementen, gagementen, paspoorten, overledenen, enz. zich op een vrijwel constant blijvend gemiddelde wist te handhaven. Dat trouwens Harderwijk en Nijmegen elk voor zijn deel de schuld alleen te dragen hebben, is ook op te maken uit het feit, dat het getal aangeworvenen bij het Koloniaal werfdepot van 1941 man in 1896 tot 729 in 1905 daalde, en dat dit bij de Koloniale reserve resp. van 271 op 120 zonk. De opgave I, hierachter bijgevoegd, kan dit nog nader aantoonen.

Het gevolg van dezen nu reeds zeven jaren aanhoudenden teruggang heeft gemaakt, dat op ult. 1905 slechts 12.054 Europeanen aanwezig waren, een sterkte, die in de laatste halve eeuw nog nimmer zoo zwak geweest is. Van groot belang moet het daarom worden geacht, den hier geschetsten toestand eens te overzien, opdat men de noodzakelijkheid te beter beseffe, dat *bijzondere* maatregelen noodig zijn, om aan het euvel een einde te maken. Met het opheffen van korpsen en inkrimpen van eenig troependeel kan men natuurlijk op den duur niet volstaan. Zeker zal alles wat naar eene overdadige formatie zweemt, kunnen en moeten worden besnoeid, maar men zal bij het beoordeelen van het strikt benoodigde aantal Europeesche mindere militairen niet beneden een zeker minimum mogen gaan, zonder de koloniale belangen en dus ook die van het moederland, ernstig in de waagschaal te stellen. Hoe groot dit minimum moet zijn, kan ons de geschiedenis het beste leeren.

In 1814, na het Engelsche tusschenbestuur, oordeelde eene daartoe benoemde militaire commissie met den luit. generaal J. W. Janssens als voorzitter, een totaal van 5125 Europeanen voldoende, maar al spoedig bleek dat deze organisatie te gering was en aanmerkelijk diende te worden uitgebreid. In 1819 ontwierp de generaal de Kock daarom eene formatie die ongeveer 2500 man sterker was, zoodat het aantal van 5125 op 7620 gebracht werd. Na den Java-oorlog beproefde men weer met minder Europeanen te volstaan, door in 1830 en '32 achtereenvolgens eene organisatie van 6000 en 6300 man aan te nemen, maar reeds in 1838 kwam men hiervan terug, door in dat jaar de formatie in eens te verdubbelen en tot 12.500 Europeanen op te voeren. Aanhoudend trachtte men sedert op deze uitbreiding weer wat te beknibbelen, zoodat in 1853 de generaal von Gagern in verband met zijn verdedigingsplan voor Java, een sterkte van 10.343 Europeanen voldoende vond. Niet minder dan vier malen werd kort daarna dit aantal afwisselend ingekrompen en uitgebreid, zoodat de formatie in 1864, 10.940 Europeanen telde. Daar deze circa 11.000 man gedurende

het geheele eerste decennium van den Atjeh-oorlog bij lange na niet voldoende bleken, zoodat reeds in dat tijdvak een belangrijk overcompleet in dienst moest worden gehouden, ging men in 1882 er toe over dit ook officieel te erkennen, door in dat jaar de formatie werkelijk tot 14.113 Europeanen te verhoogen. Na 1882 is vrij wel alle stabiliteit in de eischen verdwenen, wat kan blijken uit onderstaande vijfjaarlijksche opgave. Men heeft toch gehad:

In 1885	eene	normale	formatie	van	14.099	en eene	sterkte	van	13.680 Europeanen.
„ 1890	„	„	„	„	14.234	„ „	„	„	13.663 „
„ 1895	„	„	„	„	13.788	„ „	„	„	16.339 „
„ 1900	„	„	„	„	13.740	„ „	„	„	13.802 „

En verder jaarlijks:

In 1901	eene	normale	formatie	van	13.601	en eene	sterkte	van	13.245 Europeanen.
„ 1902	„	„	„	„	13.677	„ „	„	„	12.954 „
„ 1903	„	„	„	„	13.717	„ „	„	„	12.856 „
„ 1904	„	„	„	„	13.721	„ „	„	„	12 535 „
„ 1905	„	„	„	„	12.881	„ „	„	„	12.054 „

Uit dit korte overzicht valt o.i. de leering te trekken, dat het *minimum* aantal Europeesche minderen niet beneden de 14.000 man kan worden gesteld. Niet dan schoorvoetend, na lang wikken en wegen, en telkens door de omstandigheden daartoe gedwongen, heeft men de formatie tot ongeveer dat getal moeten opvoeren, terwijl de werkelijke sterkte, dikwijls genoeg, een paar duizend man boven dit aantal noodzakelijk bleek. De geheele 35-jarige ondervinding van den Atjeh-oorlog heeft geleerd, dat men het niet beneden de 14.000 Europeanen stellen kan, terwijl ook reeds veel vroeger, in 1838, de noodzakelijkheid bestond 12.500 man op de been te houden. Wanneer men het toen door ons bezette gebied met dat van den tegenwoordigen tijd vergelijkt en bedenkt, dat wij ons in de toekomst nog meer zullen hebben voor te bereiden op een aanval van een eventueelen Europeeschen tegenstander, dan kan zeker de eisch hier gesteld, niet overdreven worden genoemd. Alleen onze beperkte financiëele draagkracht kan als argument dienen, om dit minimum van 14.000 Europeanen nog niet hooger te stellen.

Daar de sterkte reeds tot op 12.054 daalde, is men al begonnen het te kort met inlanders aan te vullen. Duidelijk zal het echter wel zijn, dat hiervoor ook een grens bestaat, die niet straffeloos te overschrijden is. Gaandeweg is men zoo al gekomen tot de nooit gekende verhouding van het getal Europeanen tot dat der inlanders als van 1 : 2. Rekent men, dat vóór 1850 het aantal Europeanen het getal inlanders meestal overtrof; men daarna behoudens kleine verschillen eene verhouding van gemiddeld 5 : 7 handhaafde, dan kan zeker een aantal van 12.054 Europeanen tegen 24.433 inlanders[1]), als nu in het laatstuitgekomen

1) Waaronder 5104 Amboneezen.

Koloniaal verslag vermeld wordt, niet zonder bezorgdheid worden aanvaard. Het is alleszins verleidelijk om, wanneer de dure Europeaan zich voor dienstneming niet laat vinden, den zooveel goedkooperen inlander er voor in de plaats te stellen, die tevens zooveel gemakkelijker te verkrijgen is, maar behalve met de defensie, zal men hier ook met onze staatkundige positie als koloniale mogendheid rekening moeten houden, want ook zij stelt te dezen opzichte hare eischen.

De thans reeds ontstane wanverhouding tusschen Europeanen en inlanders zou overigens nog niet zoo gevaarlijk zijn, wanneer men de laatsten volkomen voor hunne militaire taak berekend kon achten. Het gros van onze inlanders bestaat echter uit Javanen, waarvan — de meeste troepen-officieren zijn het hierover tegenwoordig wel eens — het physiek en moreel zich voor het soldaten beroep niet eigenen. De Soendaneezen kan men ten aanzien hiervan een weinig hooger stellen, terwijl de enkele Madoereezen, Niassers en Timoreezen, hoewel beter, door hun gering aantal geheel in het Javaansche deel verdwijnen. Blijven alzoo feitelijk alleen de Ambonneezen over. Dezen zijn werkelijk van veel waarde, maar ook zij hebben als inlanders gebreken, die men niet over het hoofd mag zien bij het beoordeelen der hier aan de orde zijnde quaestie. Zij zijn intelligent — maar niet kalm-verstandig; moedig — maar niet beleidvol; uitermate zenuwachtig en gehaast wanneer het op handelen aankomt. Toch komen zij het Europeesche element in waarde het meest nabij, en in zooverre moet het worden toegejuicht, dat sedert 1890 het aantal Ambonneezen ten minste ongeveer verdubbeld werd.

Onder deze omstandigheden kan men niet anders dan constateeren, dat het tegenwoordig met de innerlijke waarde van het leger reeds alles behalve rooskleurig is gesteld. Dat leger heeft, wil er de noodige kracht van uitgaan, een kern van Europeanen noodig, die, behalve op zichzelf sterk genoeg, niet beneden de verhouding van het $^5/_7$ deel der gansche legersterkte dalen mag. Eerst wanneer het minimum van 14.000 Europeanen aanwezig is, kan men het daarmede correspondeerende aantal van 19.600 inlanders, wanneer de behoefte dit noodig maakt, uitbreiden, maar ook dan nog zal men er op bedacht moeten zijn, dat eene daaraan evenredige uitbreiding van het getal Europeanen op den duur niet achterwege blijven kan.

Zelfs al wilde men een buitenlandschen vijand geheel buiten beschouwing laten, dan nog zal men aan dezen eisch niet mogen tornen. Begint men echter ook hiermede rekening te houden, dan spreekt het wel van zelf, dat nog andere overwegingen geldende zijn. In dat geval zal het er in de eerste plaats om te doen moeten zijn Java te behouden, maar daarvoor zal het uit een staatkundig oogpunt wenschelijk wezen, het Javaansche element niet of slechts zwak aan de verdediging van dit eiland te laten deelnemen. Een belangrijke hoeveelheid van het

geheel aantal aanwezige inlandsche militairen zal dan dus minder goed te gebruiken zijn, zoodat de noodzakelijkheid van het bezit eener voldoend sterke Europeesche legermacht, zich in dat geval nog zooveel te sterker gevoelen doet.

Wanneer men verder bedenkt, dat steeds een groot deel van het aantal aanwezige militairen als tijdelijk niet beschikbaar, van het hier gestelde minimum nog moet worden afgetrokken, dan zal men zeker een 14000 Europeanen geen overdreven weelde kunnen noemen. De tijdelijken ongeschikten — d. w. z. de militairen die voorloopig te velde niet te gebruiken zijn, als recruten, zieken, voor den veldienst afgekeurden enz. — vormen een heel belangrijk deel van de gansche krijgsmacht. Zoo waren in 1902 van de 35220 man, niet minder dan 8761 ongeschikt om te velde te worden gezonden, dus ongeveer een kwart van de geheele sterkte. Van de Infanterie, waar het hier het meest om gaat, waren van de 28211 man, 7633 niet beschikbaar. Naar dezen maatstaf genomen zou dus het geëischte aantal van 14000 Europeanen, tot op hoogstens 11000 man worden teruggebracht.

Het spreekt verder van zelf dat elke daling beneden het strikt benoodigde, een onevenredig grooter aantal invaliden ten gevolge moet hebben. Van de aanwezige macht moet dan meer gevergd worden dan waarvoor zij berekend is. Nog niet geheel van vorige gelegenheden op kracht gekomen troepen, moeten in zoo'n geval weer als „versche" opnieuw te velde worden gezonden. Maar natuurlijk, dat deze meer dan gewone inspanning, zich later wreekt op een nog grooter getal zieken en zwakken. De wet, dat op actie altijd reactie volgt, doet zich steeds gevoelen, maar dit te hinderlijker, naarmate het eigenlijk benoodigde aantal met het werkelijk aanwezige totaal meer verschilt. Wisselwerking ook hier: door een te klein aantal menschen te groote inspanning, en door te groote inspanning meer dan het normaal aantal invaliden, dus ten slotte, een nog kleiner aantal geschikten. Het verschijnsel, dat de teruggang in de laatste jaren aanhoudend groeit is mogelijk wel een bewijs, dat het aantal thans aanwezigen reeds beneden het strikt benoodigde is gedaald.

De omstandigheid, dat de slechte uitkomsten der werving zich nu reeds gedurende eenige jaren herhalen, maakt het duidelijk, dat hierbij geene oorzaken van tijdelijken of voorbijgaanden aard in het spel kunnen zijn. Vóór 1898 konden de optimisten nog wijzen op een werkelijk overcompleet en daarna zich troosten met de verwachting, dat door de afschaffing der plaatsvervanging in Nederland veel remplaçanten aan Indië als vrijwilligers ten goede zoude komen. Terecht schreef de kolonel Nieuwenhuyzen in de *Indische Gids* van 1899 (deel I blz. 525) reeds, dat de tijd het nog moest leeren of deze verwachting wel zou worden vervuld. — Welnu, de tijd heeft het geleerd! De lieden, die in het moederland steeds in genoegzamen

voorraad aanwezig waren, om zich voor eenige honderden guldens beschikbaar te stellen, blijven zich, evenals vroeger, voor Indië verre houden.

De chronische achteruitgang blijkt ook al niet meer te kunnen worden gestuit door de gewone middelen, vroeger daarvoor zoo dikwijls en met succes gebruikt. Het verhoogen van het handgeld, het uitzenden van onderofficieren-wervers, het aanplakken van mooie reclameplaten, zelfs het uitzenden van de Koloniale-reserve naar de Noordelijke provinciën, met — natuurlijk — de muziek aan het hoofd, het helpt alles blijkbaar niets, of in elk geval bitter weinig. De Hollandsche jongens, zij mogen dan al dikwijls door gebrek aan werk niet of weinig te eten hebben thuis, zoo'n leven van armoede en ontbering prikkelt hen nog geenszins tot dienstneming voor de tropen.

Men mag dit verschijnsel bij onze natie betreuren zooveel men wil, het feit blijft niettemin bestaan en daarmede valt dus rekening te houden. Trouwens, ook van de vreemdelingen kan men niet anders dan hetzelfde zeggen. De werving hiervan gaat evenmin op rozen. Moest men vroeger dikwijls er op bedacht zijn den toevoer bijtijds te beperken, door het dienstnemen voor de koloniën òf geheel te stremmen òf aan zwaardere voorwaarden te onderwerpen, sedert het laatste tiental jaren is dit niet meer noodig geweest, want gaandeweg is vrijwel van zelf de stroom verminderd. Het best is dit te zien uit ondervolgende cijfers:

Vreemdelingen aangenomen in:

1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.
359	353	412	312	201	131	236	228	140	91

Natuurlijk dat men zich in gewone omstandigheden, als Nederlander over dezen achteruitgang niet al te zeer te beklagen heeft. Het vreemdelingen-element is en blijft voor het leger altijd een noodzakelijk kwaad. Zoolang men nog te doen heeft met inlandsche vijanden, bestaat er geen grond voor vrees, want de ondervinding heeft geleerd, dat in doorsnee de vreemdelingen niet onderdoen voor de eigen zonen des lands, wat hun militaire waarde betreft, maar geheel anders wordt dit, wanneer het leger moet optreden tegen een Europeeschen vijand uit hetzelfde land, als waarvan die vreemdelingen afkomstig zijn. Mochten we b. v. ooit in botsing komen met Duitschland, dan zou zeker $^1/_{10}$ deel van de Europeanen niet te gebruiken zijn. Sedert de gemoederen er dan ook minder gerust op zijn geworden, en men de noodzakelijkheid wat meer begint in te zien, zich ook op een eventueelen B. V. te moeten voorbereiden, is men telken jare bij het behandelen der Indische begrooting op deze aangelegenheid teruggekomen, en heeft meer dan één kamerlid er bij den minister op aangedrongen, het contingent vreemdelingen zoo gering mogelijk te doen zijn. Echter, men

had goed praten! Zoo b. v. de H. H. Verhey en Pijnacker Hordijk bij de behandeling der begrooting voor 1903, die beiden het gevaar toen schetsten, dat in het toelaten van vreemdelingen, inzonderheid van Duitschers, gelegen is, en daarom beperking hiervan bepleitten. De minister, blijkbaar op datzelfde oogenblik niet geheel au fait van de zaak, beloofde behartiging van de gegeven wenken, maar later zal deze autoriteit zich wel rekenschap hebben gegeven van het toen reeds bestaande incompleet, en daarin aanleiding gevonden hebben, het „noodzakelijk kwaad" voorloopig nog maar niet al te veel te beteugelen.

Werd zooeven van een minimum van 14.000 man gesproken, hier dient nu nog te worden opgemerkt, dat daaronder zoo min mogelijk menschen van vreemden landaard moeten worden gerekend. Kan men dit aantal met geen mogelijkheid vormen uit de eigen landskinderen — Nederlanders en Indo's — dàn, maar ook dan alléén is het wenschelijk, dat men de werving van vreemdelingen niet sluit of beperkt. Zooals thans de zaken staan, heeft men ze nog dankbaar te aanvaarden, want hun gemis zou een bedenkelijke desorganisatie van het leger ten gevolge hebben, zoodat in de toekomst de maatregel tot wering toch onuitvoerbaar blijken zou. Het is er hier nu evenwel om te doen eene regeling van de werving te bespreken, die als uitgangspunt neemt de noodzakelijkheid, dat 14000 Nederlanders (Indo's) aanwezig behooren te zijn. Daarom kan voorloopig over het wenschelijke der aanneming van vreemdelingen verder gezwegen worden.

Wanneer men de statistiek der werving over de laatste tien jaren meer in bijzonderheden nagaat, valt er nog een eigenaardig verschijnsel waar te nemen, waarop het goed is, eens de aandacht te vestigen. Hierboven! werd aangetoond, dat het aantal Europeanen in de jaren 1899—1906 teruggeloopen was, en wel tot bijna 4000 man. Gaat men nu na, welke categorie van aangeworvenen daaraan de meeste schuld heeft, dan blijkt, dat behalve de vreemdelingen, alleen de van het leger hier te lande overgenomen en gedetacheerden in aantal verminderden. Voor wat toch de buiten dat leger vrij aangeworven Nederlanders betreft, hun aantal bleef vrij wel gelijk, n. l. gemiddeld 500 per jaar. Anders was het evenwel met de miliciens die zich voor dienstneming lieten vinden. Van deze militairen gingen voor goed naar het leger in Indië over, in

1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905
521	201	157	86	113	157	157	136	113	84

terwijl in deze jaren gedetacheerd werden:

644	765	685	180	0	0	163	116	180	194

zoodat het totaal getal Nederlandsche militairen dat naar Indië ging, achtereenvolgens was:

1165	966	842	266	113	157	320	252	293	278

Hierbij valt op te merken, dat gedurende het tweede halfjaar van 1899 en de daarop volgende jaren 1900 en 1901, geen detacheeringen van miliciens werden toegelaten, wat natuurlijk van invloed is geweest op de in deze periode verkregen uitkomsten, tevens, dat in de jaren 1896—'98 door het verraad van Oemar en de daarop gevolgde actie in Pedir het enthousiasme ontwaakte, en als gevolg hiervan een meer dan gewone lust tot dienstnemen bij de Nederlandsche militairen bestond. Dit laatste valt trouwens, hoewel in mindere mate, ook van de vrij aangeworvenen te constateeren. (1)

De werving van Indo's heeft aan het ontstane incompleet geen schuld werd boven gezegd. Gedurende het laatste decennium toch werden aangenomen:

in 1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905
328	265	212	225	219	239	234	305	280	236

Overigens valt van deze categorie nog te vermelden, dat ook in de jaren vóór 1896 zoo al geen groote, dan toch wel een kleine verbetering te bespeuren valt. Het gemiddelde van het aantal aangenomenen was in de vier laatste tientallen van jaren, in

1866—1875. . . . . = 184 per jaar.
1876—1885. . . . . = 191 „ „
1886—1895. . . . . = 245 „ „
1896—1905. . . . . = 254 „ „

(alles volgens de Kol. verslagen), zoodat zeker op goede gronden kon worden gezegd, dat de werving in Indië eer vóór- dan achteruitging.

Ten einde den omvang van het kwaad naar eisch te kunnen beoordeelen, om daarnaar dan de beste maatregelen te kiezen, is het van belang na te gaan, hoeveel er nu eigenlijk aan het normaal benoodigde ontbreekt. Een cijfer zal men hebben vast te stellen, dat aangeeft de sterkte van het contingent suppletie, hetwelk *geregeld* jaarlijks moet worden aangenomen, om het totaal benoodigde minimum van 14000 Europeanen, steeds compleet te houden.

Dit normale aanvullingsgetal zal men slechts kunnen vinden, zooals ook het daareven genoemde minimum gevonden werd, n.l. met behulp

1) Dat men gedurende twee en een half jaar de gelegenheid tot detacheering van miliciens sloot, zal wel moeten worden toegeschreven, behalve wellicht aan overwegingen voor het Nederlandsche leger van belang, aan de bezuinigingskoorts die in de laatste jaren woedt en die doorgaans haar aanvallen het meeste richt op het militair deel van het staatsorganisme. Wanneer er over bezuiniging voor de koloniën gesproken wordt blijft toch nimmer de toevoeging achterwege: maar vooral op de *militaire* uitgaven. Alsof hierop zonder schade voor het geheel nog zooveel te bekrimpen valt! In elk geval is de toestand nu zoo, dat men het zonder de gedetacheerde miliciens al niet meer stellen kan.

van het verleden als leermeester. Een voldoend aantal jaren zal men hebben terug te gaan om te onderzoeken, hoeveel menschen men vroeger naar de jaarlijks uitgezonden suppletie telkens noodig had in verband met de aanwezige sterkte in al die jaren. Door daarvan dan het gemiddelde te nemen, zal men kunnen komen tot een normaal getal, dat als maatstaf te gebruiken is voor eene behoorlijke verzekering der aanvulling nu en in de toekomst.

In de hierachter bijgevoegde opgave II zijn daarom de getallen vermeld, aangevende de jaarlijksche sterkten en de jaarlijks daarvoor gediend hebbende aanvullingen, een en ander genomen over het tijdvak 1868—97, alzoo de 30 jaren vóór het tijdstip, waarop het verschijnsel van den chronischen achteruitgang voor het eerst merkbaar werd (in 1898). Daaruit blijkt, dat het Europeesche legerdeel gedurende dien tijd gemiddeld 14324 men sterk was, terwijl de aanvulling gemiddeld 2177 man bedroeg. Moet die sterkte dus, zooals zooeven aangetoond wordt, op minstens 14000 man gehouden worden, dan volgt daaruit, dat de jaarlijksche hiervoor benoodigde suppleering niet beneden de 2130 man kan worden gesteld.

Met de in deze opgave voorkomende buitengewone getallen, hetzij ze abnormaal groot dan wel abnormaal klein zijn, is geen bijzondere rekening gehouden, omdat ze bij het overzien van een tijdvak van 30 jaren feitelijk al hunne bijzondere beteekenis verliezen. Telkens, wanneer belangrijke expedities moesten worden uitgezonden, werd natuurlijk het contingent voor aanvulling boven het normale opgevoerd, wat aanleiding gaf om dit contingent beneden het normale in te krimpen — door kleinere aanvullingen uit te zenden — zoodra die expeditiën waren afgeloopen. Deze buitengewone gevallen en daaruit voortspruitende oogenblikkelijke behoeften, zullen zich echter ook wel en over 't geheel genomen in gelijke mate, in de toekomst doen gelden en dus zullen zij, nu hier zoo'n ruim tijdsbestek genomen werd, wel buiten beschouwing kunnen worden gelaten. De legersterkten staan trouwens in direct verband met de sterkten der aanvullingen, zoodat dus de verhouding tusschen deze twee grootheden in gelijke omstandigheden geheel dezelfde blijft. Alleen zouden de verbeterde hygiënische toestanden van nu vergeleken bij die in vroegere jaren, aanleiding kunnen geven tot de opmerking, dat het verloop door afkeuring en overlijden nu minder is dan toen, wat ten gevolge moet hebben, dat men thans ook met een evenredig minder groot aantal suppletietroepen zal kunnen volstaan. Daartegenover staat echter, dat men in de toekomst meer bedacht moet wezen op een B. V., die ons gedurende geruimen tijd de aanvulling uit Nederland beletten of bemoeilijken kan. De eisch, om steeds te zorgen dat eene *geregelde* aanvulling van minstens 2130 Europeanen per jaar mogelijk wordt, kan in verband met het voorgaande, dan ook geenszins als overdreven worden aangemerkt.

Daarvan uitgaande valt thans te onderzoeken, in hoeverre de tegenwoordige werving aan dezen eisch voldoet. Zooals bekend, heeft men voor die werving, in Nederland: het Koloniaal Werfdepot te Harderwijk; de Koloniale reserve te Nijmegen en het Instructie Bataljon te Kampen.

In Indië: de Korpsen (subsistentenkaders), benevens de Pupillenschool te Gombong.

Hiervan kan veilig het Instructie Bataljon buiten beschouwing blijven, omdat bij dit korps slechts weinig jongelieden worden aangenomen, die dan nog alleen voor eenigen graad worden opgeleid. Het komt dus slechts in aanmerking voor wat de aanvulling van kader betreft, iets, wat thans niet in de eerste plaats aan de orde is. Voor wat de subsistentenkaders in Indië aangaat, moet men deze geheel met de pupillenschool samentrekken, omdat van beide geen afzonderlijke cijfers worden bekend gesteld.

De tegenwoordige capaciteit der nu nog overblijvende bronnen van aanvulling is te zien uit onderstaande opgave, aangevende de uitkomsten der werving bij elk der inrichtingen afzonderlijk, gedurende het laatst verloopen decennium.

Uitkomsten, verkregen:

	bij het Kol: Werfdepot	bij de Kol: reserve	in Indië.	Totaal.
1896.	1941	271	328	2540
1897.	1834	285	265	2384
1898.	1775	160	212	2147
1899.	1107	123	225	1455
1900.	877	79	219	1175
1901.	946	149	239	1334
1902.	1186	169	234	1589
1903.	952	186	305	1443
1904.	935	157	280	1372
1905.	729	120	236	1085
Totaal . . .	12282	1699	2543	16524

of gemiddeld per jaar 1650 man.

Uit deze opgave blijkt dus, dat in de laatste 10 jaren door de gezamenlijke inrichtingen niet meer dan gemiddeld 1650 Europeanen werden aangenomen, zoodat nog jaarlijks 480 man aan het getal van 2130 ontbraken, noodig om de legersterkte op het vereischte minimum van 14000 Europeanen te houden. Daarbij in aanmerking genomen dat er geen enkele reden bestaat om te kunnen vermoeden, dat de resultaten der werving in de volgende jaren bij den bestaanden toestand zullen verbeteren, — zoodat dus het gemiddelde van 1650 man gaandeweg tot nog lager cijfer dalen zal, waardoor het benoodigde voor aanvulling tot 2130 man natuurlijk ook weer meer wordt — kan men, zonder van pessimisme te worden beschuldigd zeggen, dat

jaarlijks rond 500 minderen *boven* het thans bereikte aantal verkregen moeten worden.

Als eisch dus stellende een minimum sterkte van 14000 Europeanen, vloeit hieruit voort, dat men te zorgen heeft voor eene jaarlijksche aanvulling van 2130 man, en daar de bestaande inrichtingen voor werving hieraan thans niet voldoen, moeten maatregelen worden getroffen om in dezen misstand te voorzien. Daar de capaciteit dier inrichtingen dient te worden vergroot zoodanig, dat eene vermeerdering van jaarlijks 500 man verkregen kan worden, blijkt het genoegzaam, dat deze maatregelen, zooals we boven reeds vooropzetten, van *bijzonderen* aard behooren te zijn.

Alvorens nu over te gaan tot eene bespreking hiervan, dienen vooraf de gebreken aan de tegenwoordige wijze van werving verbonden in het licht te worden gesteld. Zoo moet al dadelijk op den voorgrond staan, dat het zeer verkeerd is, het benoodigde voor aanvulling *jaar* voor *jaar* vast te stellen. Wil men zich van eenen geregelden en eenigszins *constant* blijvenden toevoer verzekeren, dan mag men niet te rade gaan met de behoefte voor één jaar, maar moet men, zooals zooeven geschiedde, met de statistiek als leiddraad, een *norm* van aanvulling vaststellen, die elk jaar weer opnieuw te leveren valt. Hierop moet nu nogmaals de klemtoon worden gelegd, omdat, wanneer men deze voorwaarde niet of niet voldoende bij de werving in het oog blijft houden, op den duur ook geen afdoende verbetering van den toestand mogelijk is. Alsdan heerscht de wet van vraag en aanbod te onbeperkt, en houdt men slechts rekening met tijdelijke omstandigheden en oogenblikkelijke behoeften. Dit nu is tegenwoordig bij de werving absoluut verkeerd. Zonder te willen beweren dat de wet van vraag en aanbod op zijde kan worden geschoven, heeft men toch wel te bedenken, dat slechts in zeer buitengewone gevallen haar hulp als voor ieder zichtbaar aan het daglicht komen mag. Dit zal b. v. wenschelijk kunnen wezen, wanneer plotseling een belangrijke expeditie moet worden uitgezonden, waarvoor de gewoon benoodigde sterkte niet toereikend is, zoodat eene buitengewone aanvulling in het ontbrekende moet voorzien. Maar, in dit verband de zaak nu verder ontledende, is het als heel verkeerd aan te merken, om dan onmiddellijk na afloop dezer expeditie, de nog te veel aanwezigen dadelijk te reduceeren tot het gewoon compleet, door op de werving van het *normaal* benoodigde plotseling een bijzonderen druk uit te oefenen. En ook is het al eveneens verkeerd om, wanneer door werkeloosheid of economische malaise de toevloed van menschen tijdelijk wat ruimer dan strikt noodzakelijk is, dien toevloed maar dadelijk hinderpalen in den weg te leggen, door de voorwaarden van aanneming te verzwaren, 't zij door vermindering

van handgeld, dan wel door langere dienstverbintenissen te eischen, enz. De werving raakt alsdan ten speelbal van allerlei buitengewone omstandigheden, en is het best te vergelijken met een markt, die aan veel plotselinge daling en rijzing van prijs onderhevig is.

De quaestie is deze, dat men bij de werving niet met een koopwaar, maar met menschen te doen heeft. Dit mag hier wel eens met nadruk in het midden worden gebracht. Die menschen hebben, behalve hunne lichamelijke, ook hunne zedelijke krachten ter beschikking te stellen en nu is het eigenaardig, maar die zedelijke krachten onderwerpen zich doorgaans niet of heel ongaarne aan de wet van vraag en aanbod, ten minste, wanneer die wet zoo brutaal als bij de hedendaagsche werving, op den voorgrond treedt. Deze omstandigheid maakt het eenigszins begrijpelijk, dat feitelijk alleen gedegenereerde of gedeprimeerde lieden zich zonder tegenzin kunnen laten vinden voor eene dienstneming, die ook thans nog meer gelijkt op een „verkoopen" van lichaam en ziel, dan op een „zich geven". Wanneer men wil, zou men kunnen zeggen, dat alleen zij, die geen of weinig zedelijke krachten bezitten, zich op die manier ter beschikking kunnen stellen. In den tegenwoordigen tijd, nu de zedelijke waarde van het individu zooveel hooger gesteld wordt en ook de man uit het volk zich meer en meer die zedelijke waarde bewust wordt, in dezen tijd is het minstens genomen onverstandig, daarmede geen rekening te houden en bij de werving maar net te doen of het daarbij gaat om de verhandeling van een aan marktprijs onderhevig stuk vee, hetwelk men heden op deze en morgen weer op die voorwaarden krijgen kan. Inderdaad, de wet van vraag en aanbod, op zoo'n wijze bij de werving te laten heerschen is immoreel en voor den lust tot dienstnemen geenszins bevorderlijk.

In het hedendaagsche systeem van werven zit dus eene fout, die in de eerste plaats verbetering behoeft. De wet van vraag en aanbod mag, bij aldien zij al moet worden toegepast, zeker voor het individu niet op zoo'n wijze voelbaar worden, dat zijne eigenwaarde als mensch er bij in de verdrukking komt. Een bewijs, dat men zich tot heden nog maar weinig aan dezen eisch heeft gestoord is te vinden in de omstandigheid, dat men bij het bestaande gebrek aan menschen, altijd en steeds zijn toevlucht zocht tot eene verbetering der voorwaarden in uitsluitend materieel opzicht. Voor zoover eene verandering daarvan ook kan doen denken aan eenige meerdere vrijgevigheid in moreelen zin, blijkt zoo'n verandering nog dikwijls eene moraliteit te beoogen, die geenszins van onverdacht allooi heeten kan. Daaronder kan men bijv. rangschikken het indertijd „verbeteren" der uniform, die er evenwel meer op berekend schijnt de ijdelheid te moeten prikkelen, dan om het gemakkelijke en practische er van, voor den man bij zijn dienst in de tropen te verhoogen. Overigens draait bij de heden-

daagsche werving nog vrijwel alles om materieele voordeelen. Men staart zich blind op de handgelden, soldijen, gagementen enz. en als een onmiddellijk gevolg van deze eenzijdigheid bij het bepalen der voorwaarden, wordt niet de minste aandacht geschonken aan de vraag of het individu, op zoo'n wijze verkregen, wel zal kunnen voldoen aan de *zedelijke* eischen, hem als militair te stellen.

Volstrekt zal hier niet worden beweerd, dat men geen aandacht behoeft te schenken aan de stoffelijke voorwaarden tot dienstneming. Integendeel, zij vormen een zeer belangrijken kant van het wervingsvraagstuk en niet meer dan natuurlijk dus, dat men deze zijde ook goed heeft te bezien. Waar hier voor gewaarschuwd wordt is dit, dat men zich op deze zijde niet blind mag staren, zoodat de meening ingang vindt, dat er eigenlijk niets anders te beoordeelen valt dan de stoffelijke belangen van het individu. En ook worde er mede te kennen gegeven, dat men die stoffelijke voordeelen aan het dienstnemen verbonden, niet zóó brutaal op den voorgrond moet schuiven, dat daardoor de werving in het oog van het in zedelijk opzicht behoorlijk ontwikkeld individu op een soort van menschenhandel gelijken gaat, wat weer ten gevolge moet hebben, dat alleen de zedelijk lager staanden tot dienstnemen zich genoopt zullen kunnen voelen.

Alles te zamen genomen zou men kunnen zeggen dat de wijze van werven zoodanig moet worden herzien, dat óók met de zedelijke behoeften van het individu rekening gehouden wordt; dat men dus zorgt, het verlangen, uit deze behoeften geboren, eveneens te bevredigen. Geenszins is het noodig en ook daarom zeker niet wenschelijk, de materieele voordeelen zoo met opzet in het licht te stellen. De strijd om het bestaan, welke wel het hevigst in die volkslagen woedt, van waaruit het Indische leger zijne soldaten betrekken moet, die strijd zal er wel zelf voldoende voor zorgen, dat gunstige vooruitzichten en voorwaarden, ook als gunstig zullen bekend raken, en als gunstig zullen worden beoordeeld. Deze nog bovendien met veel ophef of geschreeuw ter markt te brengen, kan de zaak slechts schaden. De tegenwoordige voorwaarden nu zijn werkelijk reeds zéér voordeelig voor den man, en door deze nu nog op overdreven wijze aan te prijzen, kan men slechts aanleiding geven tot de verdenking, dat er toch mogelijk ook nog wel iets anders achter steekt. Ook hier is het spreekwoord van volle kracht, dat goede wijn geen krans behoeft.

Dat de zedelijke kant van het wervingsvraagstuk nog niet zoo'n geheel onbelangrijke zijde hiervan is, kan men vooral dan opmerken, wanneer door buitengewone omstandigheden ons koloniaal bezit plotseling in gevaar is, of wanneer door bijzondere gebeurtenissen onze vlag of ons prestige ernstig wordt bedreigd. Alsdan is het oogenblik gekomen waarop de wet van vraag en aanbod bepaaldelijk voor ieder zichtbaar en openlijk te werk moet worden gesteld, het oogenblik dus, waarop

zooeven werd gedoeld. Op het allersnelst dient dan eene belangrijke aanvulling uit het moederland te vertrekken en — hoe komt het nu, dat tot op heden aan dezen eisch dan steeds kon worden voldaan? Kwam dit alleen, omdat men in zoo'n geval het handgeld met een *f* 50.— à *f* 100.— verhoogde of tijdelijk andere materieele voordeelen beloofde? Niemand is er die dit zal kunnen beweren! Neen, de quaestie was dan veeleer deze, dat het Nederlandsche gemoed door het dreigende gevaar of den ondervonden smaad geschokt werd, daardoor geestdrift werd gewekt voor de algemeene zaak, en dus de drijfveer van zuiver *zedelijke* motieven tot dienstnemen aanzette. Steeds en altijd heeft men kunnen zien, dat, wanneer de nood werkelijk dwong en de werving daarom tot het buitengewone moest worden opgevoerd, dat dan de zedelijke kracht van het individu op het dienstnemen haar invloed uitoefende en mogelijk maakte, wat de voorwaarden op stoffelijk gebied alléén, al waren deze ook nog zoo voordeelig geweest, nimmer zouden hebben bereikt.

Alsdan waren het dus de buitengewone omstandigheden die den jongen man er toe brachten, zich voor de koloniën beschikbaar te stellen, en daaruit valt iets te leeren voor het beramen van de maatregelen, om ook in *gewone* omstandigheden de bron van aanvulling wat te zuiveren en ruimer te doen vloeien. Die buitengewone omstandigheden maakten het den man duidelijk zichtbaar, dat hij zijn land, vorstin of volk een dienst te bewijzen had, brachten hem aan het verstand, dat hij nuttig kon zijn, dat hij zich te „geven" had, en het daardoor in hem ontwaakte gevoel van mannelijke eigenwaarde en fierheid, deden hem er in verband daarmede spontaan-weg toe besluiten, zijne diensten aan te bieden.

Men zal derhalve goed doen, ook in gewone omstandigheden wat meer rekening te houden, met de eigenwaarde en fierheid van den man als mensch. De werving heeft tot op heden de wenschelijkheid hiervan nog niet voldoende ingezien, want dikwijls genoeg laadde zij den schijn op zich, de menschen meer door 't leggen van valstrikken te willen vangen, dan door 't hooghouden hunner eigenwaarde en fierheid tot dienstnemen te prikkelen. Om het maar bij zijn waren naam te noemen: het *karakter* der werving is nog niet zuiver genoeg. Al neemt men tegenwoordig geen gevangenen meer in dienst, de geheele inrichting gelijkt toch in schijn nog te veel op de ronselarij uit vroeger tijd. Van daar dat zij in de oogen van den weldenkenden man uit het volk niet hoog staat aangeschreven; van daar ook, dat een in gewone omstandigheden aangeworven „koloniaal" eerder op de minachting dan op den eerbied zijner medeburgers te rekenen heeft. Dit trouwens,het moet hier worden gezegd, tegenover hem niet geheel zonder grond. Een man, die zich als soldaat beschikbaar stelt zonder dat daarbij op zijne zedelijke waarde een beroep wordt gedaan, toont zich die waarde niet voldoende

bewust, en gelijkt nog maar al te veel op den huurling uit de middeleeuwen, die zich óók alleen voor grof-materieele belangen beschikbaar stelde.

Naar verbetering van het karakter der werving moet derhalve worden gestreefd, en daarvoor nu is in de eerste plaats noodig dat men afstand doe van de gewoonte, om het aanvullingscontingent openlijk jaar voor jaar vast te stellen. Zelfs al is de sterkte gedurende enkele jaren, om welke redenen dan ook, grooter dan voor het oogenblik gewenscht wordt, dan nog mag men in die jaren niet dadelijk tot inkrimpen overgaan, door de stoffelijke voordeelen aan het dienstnemen verbonden, in te trekken of te beperken. Op een naar de ondervinding vastgesteld gemiddelde, hetwelk tevens op den duur voor de naaste toekomst toereikende is, en dat boven op jaarlijks 2130 man begroot werd, moet worden gerekend. Alsdan is men in de gelegenheid, het opnemen van nieuwelingen naar meer vaste beginselen te regelen, terwijl men de uitkomsten van voordeelige jaren kan doen strekken ter compensatie van minder gunstige tijden, waardoor tegelijk de eenmaal aangenomen sterkte van het Europeesche legerdeel beter verzekerd wordt.

Om het karakter der werving te verbeteren moeten er echter ook andere wijzigingen in het hedendaagsche systeem gebracht worden. De jaarlijks aan te nemen 2130 man moeten, zooals gezegd werd, zooveel mogelijk Nederlanders (Indo's) zijn, en alleen wanneer dit niet mogelijk is, mogen naar de thans in acht genomen verhouding ook de noodige vreemdelingen tevens worden gebruikt. Ten aanzien hiervan zal men nu echter steeds te bedenken hebben, dat het feit der aanneming van vreemdelingen, op zich zelf genomen al voldoende is, om het karakter der werving te bederven en om deze laatste bij de eigen landszonen in zedelijk opzicht in miscrediet te brengen, daar juist uit dit feit zoo klaar en duidelijk blijkt, hoe weinig men bij de werving met de zedelijke waarde van het *Nederlandsche* individu rekening houdt.

Mag men dus al, omdat de noodzakelijkheid hiertoe nog dwingt, vreemdelingen aannemen, in het belang der aanneming van Nederlanders zal het zijn, wanneer men de personen van vreemden landaard, die zich voor de koloniën aanmelden, geheel afzonderlijk beschouwt en hen niet eerder als Nederlandsch soldaat aanmerkt, dan wanneer zij in Indië vasten voet aan wal hebben gezet. De geheele werving dezer categorie, dus ook de uitzending hiervan, behoort geheel *afgezonderd* van de aanneming der Nederlanders te geschieden. Juist bij vreemdelingen heeft men de wet van vraag en aanbod openlijk toe te passen, omdat bij hen van een zich geven geen sprake kan zijn. In het eigen land is hun den materieelen strijd om het bestaan te machtig geworden, en alleen om verlichting van dien strijd is het hun te doen, wanneer zij er toe besluiten, hun eigen vaderland den rug toe te keeren en een ander te gaan dienen.

Men zal dus het aannemen van vreemdelingen geheel van dat der

Nederlanders te scheiden hebben. De plaats waar de eersten verzameld worden, mag nimmer de plaats zijn waar de laatsten zich bevinden, en, zooals gezegd, ook de uitzending naar Indië moet steeds afzonderlijk geschieden. Alleen op die wijze kan het instituut van aanneming voor Nederlanders een nationaal karakter behouden, iets wat dringend noodig is, wil men hunne eigenwaarde en fierheid geen geweld aandoen en daardoor deze instelling bij hen niet van haar aanzien berooven, wat ten gevolge moet hebben dat de goed gezinde man uit het Nederlandsche volk zich van haar afkeert, en slechts de minderwaardigen er toe kunnen komen den militairen rok aan te trekken.

Een andere fout van de tegenwoordige wijze van werven is deze, dat men zich daarbij uitsluitend bepaalt tot *aannemen* en *uitzenden*. Een zoodanige manier van soldatenmakerij stuit den fatsoenlijken en oppassenden man tegen de borst, omdat er voor hem het idee te veel aan verbonden is, dat hij wordt gekocht; dat hij slechts voor kanonnenvleesch behoeft te dienen en als zoodanig zal worden behandeld. Wil men het karakter der werving verbeteren, zóó, dat meer de zedelijke waarde van het individu in rekening kan worden gebracht, dan moet men noodzakelijk met het aannemen en uitzenden het *opleiden* verbinden. De instelling, bestemd om Nederlanders aan te nemen, moet meer het karakter verkrijgen van een militaire onderwijsinrichting, waarbij voor hem die dit wenscht, de gelegenheid bestaat, zich voor het militaire beroep te bekwamen. Geen werving dus, maar *opleiding* voor den kolonialen militairen dienst moet het streven zijn. Wanneer men met Nederlandsche jonge lieden te doen wil hebben, die niet alleen op het handgeld afkomen, maar in wier hart ook nog iets van een gepaste eerzucht gloort, moet men er op bedacht zijn de ambitie, door die eerzucht gewekt, te bevredigen. Men moet alsdan zulken jongelieden den weg openen, om alvorens naar Indië te vertrekken, geoefend te kunnen worden als soldaat, zelfs ook, om desgewenscht en als daartoe geschikt bevonden, den korporaals- en onderofficiersgraad te kunnen bereiken. Een indische kaderschool zou men dus noodwendig aan de inrichting moeten verbinden.

De bedoeling zou moeten voorzitten, om zooveel mogelijk *geoefende* soldaten uit te zenden. Dit is niet alleen in het belang van de instelling die daardoor meer het karakter van een opleidingsschool verkrijgt en dus in zedelijk opzicht zooveel hooger komt te staan, maar ook in het belang van de weermacht en het individu, wijl het oefenen in Indië aan de gezondheid meer afbreuk doet dan in Nederland. Wel is waar wordt de Europeesche recruut tegenwoordig niet anders dan in z. g. koele klimaten voor zijne soldatentaak geschikt gemaakt, maar men zal het er wel over eens zijn, dat de een of andere garnizoensplaats in Gelderland of Utrecht, voor dit doel toch nog verre boven het gezondste bergklimaat van Indie te verkiezen is.

Verder moet, om het karakter der werving te verbeteren, haar *naam* eene andere zijn. Er kleeft hieraan nog een zeer slechte beteekenis, die geenszins onverdiend is. Als na den Peloponesischen oorlog de voor dien krijg aangeworven benden in Griekenland blijven rondzwerven, en, niet meer gewoon aan een geregeld leven, allerwege het land onveilig maken, ondervindt men in Athene reeds wat de schaduwzijde er van is, om zich alleen voor geld een legermacht te scheppen. Rome ziet zich om die reden genoodzaakt de uit Plebejers aangeworven legers het eigen land uit te zetten en ze als militaire kolonies in de onderworpen landen bijeen te brengen. Gedurende den 30 jarigen oorlog hebben alle Duitsche volken het als een geesel gevoeld, hoezeer de door de vorsten aangeworven landsknechten en condottière slechts op buit en plundering belust waren. In zijn „Wallensteins Lager" noemt Schiller dan ook als oorzaken van de ellende die over het land gebracht is:

..... die Lastern und Sünden,
Von dem Gräuel und Heidenleben,
Dem sich Officier und Soldaten ergeben.

En 't was immers geen wonder dat men van soldatengespuis spreken moest, wanneer men nagaat, hoe dit er toe werd gebracht, het militaire beroep te kiezen! Hunne werving ging maar al te dikwijls gepaard met een list en geweld die aan het misdadige grensde. Door de vorsten voor dit doel uitgezonden, gingen officieren of soldaten, als burgers verkleed en voorzien van de noodige fondsen voor het aanrichten van drinkgelagen, als wervers de naaste grensdorpen rond, om eenvoudige landlieden, na ze eerst door drank of spel in opgewonden toestand te hebben gebracht, tot verbintenissen over te halen, of, wanneer het niet anders kon, daartoe te dwingen. Voorschotten werden verstrekt met het doel deze door valsch spel terug te winnen, om daarna de op zoo'n wijze in het nauw gebrachte jongelieden hun schuld te laten delgen, door toe te stemmen tot eene verbintenis van dikwijls ettelijke jaren.

Hoewel deze misdadige manier van werven gezegd kan worden reeds met de Fransche revolutie te zijn verdwenen, in Westelijk Europa wordt nog bij alle volken de dissonant gehoord, die in het woord „werven" verscholen ligt. Die klank boezemt bij het aan zijne zedelijke waarde hechtend deel des volks afkeer in; doet dit met minachting bejegenen alles wat men met het woord bedoelt of wat er mede samenhangt. Geen wonder daarom ook, dat men nimmer eenig resultaat meer te verwachten zal hebben van den maatregel, om onderofficieren of andere personen als wervers uit te zenden, al zorgt men er tegenwoordig wel voor, dat daarbij geen bedrog of list als bondgenooten kunnen dienen. Aan deze slechte beteekenis van het woord dankt ook de instelling, die heden ten dage voor de werving bestaat, voor een groot deel haar

slechten naam. Hoewel dit in den laatsten tijd door 't nemen van doeltreffende maatregelen heel wat minder is dan vroeger, maar nog altijd staat Harderwijk bij de natie met een zwarte kool op de kaart geteekend. Zegt zelfs niet de volksmond, dat het beter is vader en moeder te vermoorden dan daar te belanden? Welnu, met al die herinneringen en uitingen heeft men, hoe overdreven de laatste ook mogen klinken, rekening te houden, want zij zijn het die de vrijwillige dienstneming voor de koloniën ten zeerste beperken.

Het moet hier nu nog worden gezegd dat het thans vigeerende voorschrift omtrent de werving nog maar al te veel de beteekenis van vroeger dagen huldigt. Behalve dat dit uitkomt bij het uitzenden van personen, gemachtigd om het rijk te vertegenwoordigen bij het opmaken der engagementsacte, duidt ook het uitloven en uitbetalen van aanbrengpremiën aan die personen er op, dat nog altijd de oude manier van werven als model voor oogen staat. Hij, die een ander weet over te halen tot dienstnemen, wordt daarvoor met aanbrenggeld beloond, zonder dat men er nu verder naar vraagt op welke wijze zoo iemand te werk gaat en met welke middelen hij tracht dit doel te bereiken. Geen enkel zedelijk beginsel ligt hieraan dus ten grondslag. Bij Nederlanders heeft men zich ten aanzien van de hierbedoelde quaestie slechts deze beide mogelijkheden voor den geest te halen: een man wil zich *wel* of *niet* verbinden. In het eerste geval heeft men een „aanbrenger" niet van noode, mits er maar genoeg voor gezorgd is dat de man weet waar of bij wien hij zich aan te melden heeft: in het tweede geval is het niet anders dan immoreel te noemen, nu toch nog eene geldelijke belooning uit te loven voor hem, die het weet klaar te spelen, den man tot andere gedachten te brengen. Geen enkelen waarborg bezit men nu immers, dat niet met ongeoorloofde middelen de tegenzin overwonnen wordt? Integendeel, door het in uitzicht stellen der belooning heeft men louter het eigenbelang van den aanbrenger tot bondgenoot gekozen, en waartoe het eigenbelang zich al niet verleiden laat, zal hier niet nader behoeven te worden uiteengezet. Zeker zal dit er niet toe medewerken, de daad van dienstneming in moreel opzicht te verheffen, iets, waar het bij Nederlanders naar ons gevoelen toch het eerst om te doen moet zijn.

Het uitloven van aanbrengpremiën kan tegenwoordig nog alleen noodzakelijk geacht worden bij het werven van vreemdelingen, omdat bij deze lieden de zedelijke motieven op het besluit tot dienstneming weinig of geen invloed uitoefenen, en ook, omdat er voor het bekend maken der voorwaarden en het geven van inlichtingen, in het buitenland tusschenpersonen noodig zijn, die natuurlijk voor hunnen arbeid en hunne moeite betaling verlangen. Bij Nederlanders is zoo 'n tusschenpersoon geheel overbodig, omdat het voldoende bekend is dat er eene gelegenheid voor koloniale dienstneming bestaat, zoodat een man, die

neiging voelt van die gelegenheid te profiteeren, zijn weg zelf best kan vinden. Wanneer dit nog niet het geval mocht zijn, of wanneer die neiging thans nog te weinig bestaat, dan is het zaak daarin te voorzien, maar men geve dit werk niet in handen van den eersten den besten, dien het alleen om winstbejag te doen is. Het kan niet anders, maar bij zoo'n wijze van doen is de werving slechts op één lijn met ronselarij te stellen.

Wanneer men meent dat bij het afschaffen der aanbrengpremie het getal Nederlanders aanmerkelijk slinken zal, dan vergist men zich ten zeerste. Zooals gezegd zijn er slechts twee gevallen te beoordeelen. Bij een man, die uit zichzelf er toe komt dienst te nemen, is de aanbrenger overbodig en bij een man die daartoe geene geneigdheid gevoelt, moet de aanbrenger al zeker heel mooi praten, om hem nog tot andere gedachten te brengen. Met analphabeten heeft hij tegenwoordig niet meer te doen! De domste boerenjongen weet wel waarom het gaat, wanneer hij er in toestemt zich voor de koloniën beschikbaar te stellen, en zou men nu meenen dat zoo'n jongen — om maar niet van de anderen te spreken — zich door een z.g. aanbrenger bepraten laat? Zeker, er komen nu nog vele Nederlanders te Harderwijk zich melden, allen vergezeld van iemand die zich als aanbrenger voordoet, maar als men meent dat deze laatste op de neiging van den jongen man eenigen invloed heeft uitgeoefend en het dáaraan te danken is dat men dezen te Harderwijk ziet, dan doet men goed zich dit uit het hoofd te zetten. Die man was ook even goed zonder aanbrenger gekomen. Nu treedt deze laatste eerst in werkelijke functie, wanneer hij de premie op te strijken heeft. — Of hij deze geheel voor zich behouden kan hangt af van de voorwaarden, die dienstnemer en „aanbrenger" van te voren met elkander overeenkwamen![1])

Ter wille van de zedelijke verheffing zoude het verder ook noodig zijn, de beide instellingen van aanneming, — die voor Nederlanders en die voor vreemdelingen — niet meer te gelijk dienstbaar te maken aan het voorloopig opnemen van uit Indië teruggekeerde militairen. Aan deze voorwaarde is thans wel is waar voor een groot deel reeds voldaan door het in het leven roepen der commissariaten van afmonstering te Amsterdam en Rotterdam, maar men dient daarbij nog een stap verder te gaan en ook de uit Indië teruggekeerde miliciens of tot de Koloniale reserve behoorende militairen geheel afzonderlijk — dus afgescheiden van de nieuw aangenomenen — te huisvesten. Al die uit Indië teruggekeerde militairen zijn gedurende de laatste weken als alleen reizende militairen aan te veel vrijheid gewoon geraakt, om, bij het depot van aanneming teruggekeerd, als goede voorbeelden in orde en gehoorzaamheid voor de nieuwe manschappen te kunnen gelden.

---

[1]) Met genoegen constateeren we dat de aanbrengpremiën bij de werving voor het Nederlandsche leger nu onlangs zijn ingetrokken

Ongelukkig genoeg staat ook het zedelijk gehalte van deze militairen, na hun terugkeer uit Indië, over 't geheel genomen nog niet op een zoodanig hoog peil, dat men hen met volle gerustheid in nauwe aanraking kan brengen met nog voor het meerendeel jonge en dus levenslustige maar zwakke menschen. Dat zedelijk gehalte zooveel mogelijk in Indië te verbeteren is mede een maatregel die het dienstnemen in de toekomst bevorderen kan en deze quaestie zal dan ook straks nog even ter sprake komen. Voorloopig valt op die verbetering echter nu nog niet te rekenen en moet mitsdien bij de instellingen in Nederland, alle aanraking met kersversch uit Indië aangekomen militairen vooralsnog vermeden worden.

Nog op een ander gebrek, dat niet zoozeer de zedelijke belangen maar meer den goeden gang van zaken betreft, moet worden gewezen. Het is dit, dat de verantwoordelijkheid voor de uitkomsten der werving gedragen wordt door iemand, die geheel buiten de zaak staat, en die er dus niet voldoende over kan oordeelen wat eigenlijk in het meeste belang dier werving is en hoe die werving in verband daarmede in de practijk in toepassing moet worden gebracht. Zoo staan het Koloniaal Werfdepot en de Koloniale reserve rechtstreeks onder de bevelen van den Minister van Oorlog, en zijn Harderwijk en Nijmegen zuiver Nederlandsche garnizoensplaatsen. Door den Minister van Oorlog wordt dus als opperste leider de koloniale werving beheerd. Het meest bedenkelijke hiervan nu is, dat de financieele verantwoordelijkheid niet door deze autoriteit gedragen wordt, maar dat zij op de schouders van den Minister van Koloniën rust, iets, wat ten gevolge heeft, dat de Minister van Oorlog zich over de slechte uitkomsten nimmer te verantwoorden heeft, omdat de geheele wervingszaak slechts ter sprake komt bij de behandeling der Indische begrooting (Uitgaven Nederland). Dat deze toestand inderdaad bedenkelijk moet worden geacht springt voldoende in het oog. Wanneer men toch maatregelen kan treffen en bevelen kan uitvaardigen, zonder zich meer direct met de financieele consequentiën daaruit voortvloeiende in te laten, dan worden de bezwaren aan deze consequentiën verbonden allicht minder gevoeld, en in elk geval zal men die bezwaren minder goed in verband met nevenbelangen en neveneischen kunnen beoordeelen.

Deze tweeslachtige verhouding in de opperste leiding sleept als gevolg een ander nadeel met zich mede. Daar „Oorlog" de zaak bestuurt, berust de aanneming van menschen hoofdzakelijk in handen van tot het Nederlandsche leger behoorende personen, die deze aangelegenheid natuurlijk niet anders dan als een bijzaak kunnen beschouwen. De commandant en de officieren, de onderofficieren, korporaals, enz — het z. g. vaste kader van het depôt te Harderwijk — staan geheel buiten het Indische leger, en kunnen daardoor noch het groote belang van eene geregelde en ruime aanvulling, noch de eischen hieraan te

stellen, zuiver beseffen. Volstrekt wordt hier niet mede bedoeld eene verdachtmaking van deze personen voor wat betreft hunne belangstelling in de tijdelijk aan hen opgedragen taak of in 't algemeen van hunne plichtsbetrachting, maar het zou werkelijk niet anders dan onnatuurlijk kunnen worden genoemd, dat iemand hart voor een zaak gevoelt, zonder die zaak vooraf voldoende en dan uit ervaring te hebben leeren kennen. Bovendien wordt een detacheering naar Harderwijk, althans door de officieren, volstrekt niet als zoo iets begeerigs beschouwd, waarnaar met verlangen moet worden uitgekeken. Is het dit voor enkelen nog wel, dan spelen daarbij zeker beweegredenen van particulieren aard een voornamer rol dan de wensch, om zich jegens de aanneming voor het Indische leger nuttig te maken. Zooals gezegd, dit is niet te verwachten van menschen die de behoeften van dat leger niet kennen en daarmede nimmer hebben medegeleefd.

Wordt hier dus als eisch gesteld dat de aanvulling van het Indische leger en wat daarmede in verband staat, aan de zorg van „Oorlog" onttrokken moet worden, [1] hiermede zij niet gezegd, dat de *moreele band*, die er tusschen beide deelen der gansche weermacht — de Nederlandsche en Indische landmacht — behoort te bestaan, verbroken mag worden. Integendeel, waar en op welke wijze dit maar mogelijk is, moet het eene leger het andere steunen en helpen, dit zoowel ten aanzien van de aanvulling als de opleiding voor den dienst. De boven gegeven opgave van het aantal miliciens hetwelk jaarlijks voorgoed bij het Indische leger overgaat of zich daarbij tijdelijk verbindt, toont genoegzaam aan, dat men het in Indië in de laatste tientallen van jaren zonder de hulp van het Nederlandsche leger onmogelijk stellen kan. En dit zelfde zal ook in de toekomst het geval wel blijven. Daarom moet het Nederlandsche leger steeds bereid gevonden worden, het overgaan en detacheeren bij het Indische leger met alle kracht te bevorderen. Om verder aan deze opofferingsgezindheid te gemoet te komen en haar niet alleen van één zijde te laten drukken, zou men ook aan Koloniën het aannemen van Nederlanders meer in overeenstemming kunnen brengen met de Nederlandsche militaire belangen. Zoo zou men, om hier iets te noemen, den later uit Indië gepasporteerden of gegageerden onderofficier, korporaal of soldaat de verplichting kunnen opleggen, — door dit in zijne engagementsacte te vermelden, — dat hij zich na afloop van zijn Indisch dienstverband nog voor een zeker aantal jaren bij de landweer of de later op te richten landstorm in

1) Gelukkig ziet nu ook de Regeering de noodzakelijkheid hiervan in. In de Mem. van Toel. behoorende bij de Indische begrooting over 1907 wordt ten minste gezegd: „Nader overleg met den Minister van Oorlog heeft den „ondergeteekende tot de overtuiging geleid, dat het oogenblik gekomen is „om de zorg voor de koloniale werving, die sedert 1843 nog bij het Departe„ment van Oorlog berust, over te brengen bij dat van Koloniën".

Nederland ter beschikking te houden heeft. Zoo noodig zou alsdan daarvoor de duur van zijnen Indischen diensttijd kunnen worden verkort. Op die wijze verkrijgt eene indiensttreding voor Indië meer het karakter van een daad ook ten bate van het eigen land verricht, terwijl de moreele band zooeven bedoeld, er aanmerkelijk door versterkt zoude worden. De belangen van Indië worden dan in de oogen van den man meer de belangen van het moederland en omgekeerd. Het denkbeeld, zich voor zijn land en volk nuttig te kunnen maken door eene verbintenis voor de koloniën, kan dan beter ingang bij hem vinden.

Er valt nog op te wijzen, dat de zedelijke band, als waarvan hier sprake is, vroeger ook heeft bestaan. Toen wij in 1815 onze vrijheid herkregen en kort daarna de koloniën weer uit de handen der Engelschen aan ons overgingen, werd bij Kon. Besluit van 22 Juli 1815, no. 15, bepaald, dat de werving en uitzending van suppletietroepen voortaan bij het Depot-Bataillon voor de Koloniën te Harderwijk geschieden zou; maar, dit bataillon werd toen ter tijd geheel als een onderdeel van de korpsen der staande armée beschouwd, dit zelfs zoo volkomen, dat aanvankelijk maar één reglement voor de Nederlandsche en de Indische werving bestond. Eerst later, in 1822, begon men een maatregel in te voeren, die den grond gelegd heeft voor de formeele afscheiding tusschen de Nederlandsche en Indische belangen. In dat jaar toch werd de benaming van Depot-Bataillon voor de Koloniën veranderd in die van Algemeen Depot der landmacht, terwijl men met deze naamsverandering tevens gepaard liet gaan eene verdeeling van dit Depot in vier divisiën, waarvan de eerste, in garnizoen te Harderwijk, voortaan de werving voor Indië op zich zoude nemen, terwijl de drie andere divisiën bestemd werden voor de opneming van manschappen, — — op wie herhaalde bestraffing was uitgeoefend en die genoegzaam hadden getoond, aan eene strengere tucht te moeten worden onderworpen. Deze drie divisiën, gelegerd in Hoorn, Brielle en Vlissingen, waren dus niet anders dan *straf*detachementen van het Nederlandsche leger, waarmede het Koloniaal Depot, als 1e divisie, door zijne indeeling onafscheidelijk verbonden werd ....

Deze aaneenkoppeling van de werving voor Indië met het uitschot van het Nederlandsche leger, heeft voor die werving noodlottige gevolgen gehad. Men gaf er mede te kennen dat zij, die zich voor het Indische leger beschikbaar stelden, eigenlijk thuis behoorden bij hen die in Nederland als militair niet wilden deugen, immers, de commandant van de eersten was ook de commandant van de laatsten, en allen behoorden bij een en hetzelfde Algemeene Depot. Geen wonder voorzeker, dat het ruim 20jarige tijdvak, gedurende welken deze toestand bestendigd bleef, voldoende lang geweest is, om aan den Indischen soldaat eene beruchtheid te geven, die zich een fatsoenlijk man, al

is dit ook een man uit het volk, niet kan of mag laten welgevallen. Wie zich in Harderwijk aanmeldde, behoorde tot het Nederlandsche militaire uitschot, dit en niets anders was de beteekenis, die men voortaan aan eene dienstneming voor Indië hechtte. En wanneer nu nog het volk zich met minachting en afkeer afwendt van den met eerlijke bedoelingen in dienst getreden „koloniaal", dan is de grondoorzaak hiervan te vinden in den maatregel in 1822 genomen, waardoor niet alleen de zedelijke band met het Nederlandsche leger, in 1815 gelegd, verscheurd, maar waardoor nog tevens aan het Koloniaal werfdepot zijn goeden naam ontnomen werd.

De op 1 Januari 1844 bewerkstelligde afscheiding van de strafdivisies, waarmede dus ook eene definitieve afscheiding van het Nederlandsche leger gepaard ging, heeft het bedreven kwaad niet kunnen herstellen. Trots de goede maatregelen, in de laatste 25 jaren bij het Koloniaal Werfdepot genomen, is nog steeds de vlek niet uitgewischt, daar vroeger op geworpen. Een voorname reden bestaat er trouwens, die het schoonwasschen van den smaad uiterst moeielijk maakt. Bij het jaar voor jaar vaststellen van het contingent, (een fout waarop zooeven gewezen werd) vereischt elke plotseling opgekomen gebeurlijkheid eene spoedige en dadelijke aanvulling, en genoodzaakt is men dan wel, minder kieskeurig bij de aanneming te werk te gaan. Hieraan is het altijd te wijten geweest, dat men in Harderwijk zoo nu en dan eene verzameling van menschen bijeen kreeg, waarvan het gros den beugel van het gewone en alledaagsche fatsoen werkelijk niet passeeren kon. Duitschers, Franschen, Zwitsers, Belgen, Denen, Noren, tot Russen en Spanjaarden toe [1]), hebben te Harderwijk hun intrede gedaan, en er dikwijls in ongelooflijk korten tijd hun handgeld verteerd. Deze laatste omstandigheid maakte het kleine stadje, waar vroeger de eerzame Linnaeus zijn botanische studiën voortzette, tot een Gomorrha van zedelijke corruptie, terwijl de berichten der daar plaats grijpende bachanaliën en orgiën gaande weg het geheele volk met afkeer vervulden.

De goede naam kan onder zulke omstandigheden niet meer worden herwonnen. De band tusschen de Nederlandsche en Indische weermacht, in 1822 zoo ruw verbroken, moet worden hersteld, en de eerste moet aan de laatste vergoeden wat zij vroeger misdreven heeft, door voortaan volle en loyale medewerking te verleenen. Zonder hier in grondwettelijken zin eene fusie van het Indische met het Nederlandsche leger te willen bepleiten, moet het toch wel vast staan, dat in moreelen zin de vermenging van beider belangen zoo innig mogelijk

[1]) Sedert 1855 hebben niet minder dan 17 nationaliteiten bij het Kol. werfdepôt gediend. Zie Geschiedenis van het Kol. werfdepôt door J. Kruisinga. Ind. Mil. Tijdschr. 1896, deel I, blz. 22.

moet zijn. En daarbij moet er nog wel om worden gedacht, dat ten deze het leger hier te lande, méér dan dat in Indië te geven heeft. Als rechtstreeks gerecruteerd uit het eigen volk, kan en moet de weermacht in Nederland als de brug fungeeren, die de koloniale weermacht aan de natie verbindt [1]).

Al het voorgaande nu samenvattende is dus gebleken:

1°. dat de toenemende vermindering van het aantal Europeanen sedert 1898, het nemen van *bijzondere* maatregelen dringend noodig maakt;

2°. dat deze bijzondere maatregelen in de eerste plaats gericht moeten zijn op eene verbetering van het stelsel van aanneming in Nederland, daar de aanneming in Indië eer op vóóruitgang dan op achteruitgang wijst;

3°. dat die bijzondere maatregelen ten doel moeten hebben: om nu en in de toekomst, een minimum sterkte van 14000 Europeesche minderen te hunnen behouden, waaruit dan volgt, dat op een jaarlijksch contingent van 2130 man als aanvulling *vast* gerekend moet worden;

4°. dat het streven moet bestaan, om deze aanvulling geheel uit eigen landszonen (Nederlanders en Indo's) samen te stellen, en alleen wanneer en voor zoover dit niet mogelijk is, vreemdelingen mogen worden gebruikt;

5°. dat deze vreemdelingen echter steeds afzonderlijk moeten worden aangenomen, gehuisvest en uitgezonden;

6°. dat de koloniale werving van Nederlanders in de oogen van de burgerij moet worden gereleveerd, zoodat meer dan tot nu toe, de in zedelijken zin behoorlijk ontwikkelde man uit het volk, zich tot dienstnemen genoopt voelen kan.

7°. dat het streven moet voorzitten, zooveel mogelijk geoefend personeel uit te zenden, in verband waarmede ten aanzien van Nederlanders het stelsel van werven zich meer moet wijzigen in een stelsel van *opleiden*, waarmede tevens gepaard dient te gaan eene overbrenging van het beheer der instelling van het Departement van Oorlog naar dat van Koloniën; en

8°. dat dit stelsel van opleiden zich moet uitstrekken tot de vorming van soldaten, en onder zekere voorwaarden ook tot die van korporaals en onderofficiers.

Thans allereerst overgaande tot het bespreken der maatregelen in Nederland te nemen, zij opgemerkt, dat aldaar volgens vorenstaande

---

1) In dit licht moet dunkt ons ook de wel of niet wenschelijkheid van de fusie der officierskorpsen wat meer bekeken worden.

punten, *drie* instellingen voor aanneming beschikbaar dienen te zijn.

Men zal toch moeten hebben:

eene gelegenheid waar de *vreemdelingen*, voor zoover zij noodig zijn, kunnen worden samengebracht;

eene gelegenheid, waar de *opleiding* voor den kolonialen militairen dienst geschieden kan; en

eene gelegenheid, vanwaar de Nederlanders, die zich aan de opleiding niet wenschen te onderwerpen en aan wie daaromtrent de keuze gelaten kan worden, rechtstreeks op den voet als thans geschiedt, kunnen worden uitgezonden.

Ter wille eener geregelde behandeling der nu aan de orde zijnde stof, zullen achtereenvolgens deze instellingen besproken worden. Natuurlijk zal de beschikbare ruimte niet toelaten hierbij in details af de dalen, maar getracht zal worden de hoofdpunten aan te geven, dit zoo nauwkeurig, dat hierdoor de te bewandelen weg voldoende afgebakend is.

Voor wat de gelegenheid voor vreemdelingen betreft, hieromtrent behoeft slechts weinig als toelichting in het midden te worden gebracht. De nu gevolgde wijze van aanneming en uitzending kan men blijven volgen, wijl zij thans voldoende zekerheid geeft, dat geen oneerlijke practijken bij het aanwerven meer plaats vinden. In zooverre heeft de in Maart 1902 gehouden interpellatie van het kamerlid Schaper haar nut gehad, dat de toen op wat hardhandige manier onthulde geheimen omtrent de werving in het buitenland, en vooral van Zwitsers, de oogen hebben geopend voor het gevaar, gelegen in een al te nauwe verstandhouding tusschen den Harderwijker logementhouder en den vreemden ronselaar van over de grenzen. Het bleek maar al te zeer, dat, eenmaal in de macht van deze twee personen verzeild, de man in de eerste plaats het nadeel hiervan ondervond, maar dat het in de tweede plaats voor de werving in het algemeen ook verre van dienstig was, wanneer deze tusschenpersonen zich te veel op den voorgrond drongen. Daardoor toch werd het niet alleen voor den vreemdeling, maar ook voor den Nederlander zooveel te moeielijker, zich los te maken van het denkbeeld, dat hij zich door het aangaan van eene dienstverbintenis met lijf en ziel *verkocht*. De zedelijke verheffing, die de dienstneming voor de koloniën het eerste en het meeste behoeft, kan toch ook in de oogen van den Nederlander onmogelijk tot haar volle recht komen, wanneer men den vreemdeling op 't stuk van dienstnemen te veel in handen laat van lieden, die slechts met behulp van allerlei trucs en knepen er in slagen hem over te halen.

Het in dit jaar in werking getreden nieuwe voorschrift op de werving van vreemdelingen maakt aan deze knoeierijen zoo goed mogelijk een einde en, zooals gezegd, vooral voor de aanneming in het algemeen is dit van hooge waarde. Iemand die zich nu in een der garnizoens-

plaatsen aan de grens aanmeldt, wordt onder militair geleide naar Harderwijk overgebracht, waar hem dadelijk in de kazerne huisvesting verleend en voedsel verstrekt wordt. Is hij den volgenden dag geneeskundig geschikt bevonden, alsdan ontvangt hij na eene voorwaardelijke verbintenis te hebben aangegaan, bovendien 10 cts. zakgeld per dag, zulks in afwachting van de definitieve verbintenis, die pas gesloten mag worden, wanneer alle vereischte papieren in orde zijn. Zoodoende kan het nu minder voorkomen, dat de naam van het werfdepot en daarmede de geheele beteekenis van het dienstnemen in opspraak komt door de handelingen van ronselaars in het buitenland en van kostbazen te Harderwijk, en al zal de nu aangenomen regeling op minstens een paar duizend gulden komen te staan, in het belang van de zaak is het toe te juichen, dat deze maatregel genomen werd.

Zoolang men vreemdelingen moet aannemen, zal de instelling hiervoor bestemd steeds nauwlettend moeten worden getoetst aan deze voorwaarde, dat zij aan de toetreding in het algemeen, en aan die van Nederlanders in het bijzonder, in moreel opzicht geen nadeel toebrengen mag. In dit verband moet daarom ook nog de quaestie worden besproken, wáár het vreemdelingendepot gevestigd moet zijn. Het kan zeker aan geen redelijken twijfel meer onderhevig wezen, dat Harderwijk zoowel voor de aanneming van vreemdelingen als voor die van Nederlanders ongeschikt geworden is. Sedert men in 1822 deze plaats in één adem noemde met Hoorn, Brielle en Vlissingen als standplaatsen der strafdetachementen van het Nederlandsche leger, kan er op Harderwijk, als standplaats van koloniale troepen, geen zegen meer rusten; ten minste niet in een afzienbare toekomst. Ook de herinnering aan de vroegere uitspattingen als indirecte gevolgen van verkeerde maatregelen bij de werving genomen, staan eene rehabilitatie van Harderwijk te veel in den weg. De zich daar bevindende kazerne en andere gebouwen zullen nog best te gebruiken zijn voor een Nederlandsch garnizoen, in aanmerking genomen de omstandigheid, dat men voor het Nederlandsche leger tegenwoordig gaarne op en bij de Veluwe verblijfplaatsen kiest (Ede, Amersfoort). Overigens, op welke wijze deze zaak nu ook te regelen is, vast moet staan dat Harderwijk nimmer meer in verband met het Indische leger behoeft te worden genoemd.

De keuze van een plaats zal trouwens niet zoo moeielijk wezen, omdat de kazerneering en wat daarmede samenhangt, aan het vreemdelingen-depot geen zware eischen stelt. Rekenende, dat jaarlijks 250 man worden aangenomen (Opgave I rubriek 6), kan men zeggen, dat het in gewone omstandigheden bij de inrichting vertoevende aantal niet veel grooter zal behoeven te zijn dan een 20 à 30 man, waarvoor toch al licht en gemakkelijk huisvesting te vinden is. Een nauwkeurige aanduiding van de plaats kan daarom zeker overbodig heeten.

In het belang der werving moet het verder worden geacht, dat het daarmede belaste personeel aan weinig verwisseling bloot staat. Daar de aangenomen vreemdelingen zoo vlug mogelijk naar Indië moeten worden gezonden, is het aan geen bezwaar onderhevig, aan de instelling slechts gepensionneerde Indische militairen te plaatsen, waardoor het voordeel verkregen wordt, dat de met de toetreding, uitrusting en uitzending belaste personen, zich hieraan voor langeren tijd kunnen wijden, terwijl de aan hen boven het pensioen uit te keeren toelagen, allicht minder financieele offers eischen dan de tractementen, noodig voor actief-dienend personeel. Dat personeel behoeft trouwens niet groot te zijn. Bij eene gelijktijdige aanwezigheid van een 30 man, zullen een commandant en een paar flinke onderofficieren benevens een schrijver al wel voldoende zijn.

(Slot volgt).

Opgave I.

Uitkomsten der werving in Nederland in de laatste 10 jaren (1896—1905) [1].

Jaren.	Bij de Koloniaal Werfdepot.						Bij de Koloniale Reserve aangenomen.	Totaal generaal.
	Overgenomen van het leger hier te lande.	Gedetacheerd van het leger hier te lande.	Te zamen van het leger h. t. l.	Nederlanders vrij geworven.	Vreemdelingen.	Totaal.		
1896	531	644	1175	467	359	1941	271	2212
1897	201	765	966	515	353	1834	285	2119
1898	157	685	842	521	412	1775	160	1935
1899	86	180	266	529	312	1107	123	1230
1900	113	0	113	563	201	877	79	956
1901	157	0	157	658	131	946	149	1095
1902	157	163	320	630	236	1186	169	1355
1903	136	116	252	472	228	952	186	1138
1904	113	180	293	502	140	935	157	1092
1905	84	194	278	360	91	729	120	849
					2463 of gemidd. 250 man per jaar.			

1) Uit de koloniale Verslagen.

OPGAVE II.

Berekening van de gemiddelde sterkte en daarvoor benoodigde aanvulling per jaar, genomen over het dertig jarig tijdvak (1868—1897).

Jaren.	Sterkte Europeanen [1].	Sterkte Afrikanen [1].	Totale sterkte.	Door het Kol. W. dep. uitgezonden [2].	Door de Koloniale reserve uitgezonden [1].	In Indië aangenomen [1].	Totale aanvulling.	Toelichtingen.
1868	11,223	417	11,640	2,007		164	2,171	[1]) Uit de Koloniale Verslagen.
1869	12,062	445	12,507	2,007		165	2,172	[2]) Ind. Mid. Tijdschrift 1896 deel I. Geschiedenis van het Kol. Werfdep. door J. Kruisinga, voor wat de jaren 1868 tot en met 1893 betreft. De latere gegevens (1894—'97) uit de Kol. Verslagen.
1870	12,310	521	12,831	1,000		184	1,184	
1871	12,127	504	12,631	1,000		217	1,217	
1872	11,696	548	12,244	914		181	1,095	
1873	13,245	516	13,761	3,981		216	4,197	
1874	12,974	412	13,386	1,819		177	1,996	
1875	14,461	365	14,826	4,386		173	4,559	
1876	15,513	298	15,811	3,841		170	4,011	
1877	16,396	247	16,643	3,046		171	3,217	
1878	16,266	202	16,468	1,984		214	2,198	
1879	15,788	172	15,960	1,764		216	1,980	
1880	15,399	146	15,545	1,492		157	1,649	
1881	14,524	119	14,643	1,467		186	1,653	
1882	13,578	111	13,689	1,728		181	1,909	
1883	13,093	100	13,193	1,725	In 1890 opgericht.	177	1,902	
1884	13,492	96	13,588	1,629		228	1,857	
1885	13,680	90	13,770	1,791		208	1,999	
1886	13,037	86	13,123	1,963		239	2,202	
1887	14,607	88	14,695	1,840		259	2,099	
1888	14,984	77	15,061	1,930		243	2,173	
1889	14,159	67	14,226	1,295		210	1,505	
1890	13,663	57	13,720	1,405		281	1,686	
1891	13,593	57	13,650	1,656		257	1,913	
1892	13,847	55	13,902	1,933	93	195	2,221	
1893	13,883	55	13,938	1,655	100	219	1,974	
1894	15,812	55	15,867	1,708	100	229	2,037	
1895	16,339	56	16,395	1,198	100	314	1,612	
1896	16,066	55	16,121	1,941	271	328	2,540	
1897	15,839	52	15,891	1,834	285	265	2,384	
Totaal in 30 jaren			429,725	Totaal in 30 jaren			65,312	
Gemiddelde jaarl. sterkte			14,324	Gemiddelde jaarlijk. aanvulling			2,177	

Derhalve bij een sterkte van **14000** een jaarl. aanvulling noodig van 2128 of rond **2130** man.

De Rechtspraak over de Inlandsche bevolking in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de residentie Timor.

DOOR

Mr. J. C. KIELSTRA.

(Vervolg).

HOOFDSTUK II.

Het schijnt het beste in dit hoofdstuk in hoofdzaken den gang der procedure voor de Inlandsche gerechten en rechtbanken te volgen, om de verschillende fouten te kunnen opmerken waartoe het door den regeeringscommissaris en op zijn voorstel door de Regeering gevolgde systeem heeft geleid. Tevens zal dan ook kunnen worden aangegeven hoe men tot verbetering kan komen.

Terwijl het reglement op het rechtswezen van 1824 [1]) slechts in hoofdzaken de wijze van procedeeren regelde, de bijzonderheden der uitvoering aan de gewoonte of den rechter overlatende, bedoelde het reglement van 1882 er op berekend te zijn om elke procedure van het begin tot het einde te regelen. Hoewel het dit niet heeft bereikt, was het volledíger dan dat van 1824, volledíger, doch tevens ingewikkelder. Ware het nieuwe reglement nu door behoorlijke, uitgebreide onderzoekingen goed plaatselijk voorbereid, dan had men inderdaad een betere regeling in het leven kunnen roepen, daar ook die onder vigueur van het reglement van 1824 en zijn aanvullingen niet volmaakt was. Doch thans heeft men menige bepaling in het leven geroepen, die niet voor toepassing vatbaar is, en eveneens menig voorschrift, dat bij toepassing, aan een goede rechtsbedeeling in den weg staat.

Zooals boven reeds werd opgemerkt, bestaan de regentschapsgerechten [2]) in Celebes en Onderhoorigheden, grootendeels slechts in

1) Het mag voldoende worden geacht in bijzonderheden het reglement voor Celebes en Onderhoorigheden te bespreken. Dat van Timor komt in hoofdzaak hiermede overeen. Waar noodig, zullen de afwijkingen telkens worden vermeld.

2) In de Residentie Timor en ook in Ternate zijn geen Inlandsche Gouvernements-gerechten; in Menado heeten zij districts-gerechten.

naam [1]). Buiten de algeheele ongeschiktheid der hoofden aldaar voor de vervulling van dit gedeelte hunner taak (zie het hooger reeds vermeld artikel van den heer Damsté) zal de reden hiervan ook wel te zoeken zijn in het geringe maximum, door den wetgever in civiele zaken den regenten gesteld. De Inlander is in het algemeen wel zoo verstandig, dat hij om een bedrag van minder dan *f* 25.— niet procedeert. Volgt dus de procedure voor den bestuursambtenaar-magistraat. De grondidee van de regeling dezer procedure schijnt, evenals bij de practisch weinig of niet in toepassing komende bepalingen voor het regentschapsgerecht, te zijn, dat partijen gezamenlijk met hun geschil bij den magistraat zullen komen, en dat deze dan, na partijen en getuigen gehoord te hebben, uitspraak zal doen. Slechts indien het noodig is, geschiedt de oproeping van partijen en getuigen mondeling door een politiebeambte of een den magistraat ondergeschikt hoofd zonder eenige formaliteit. Wettelijk zijn in de procedure voor den magistraat dezelfde, op een enkele uitzondering na met die van het Europeesche procesrecht overeenkomende, regelen voor het bewijs van toepassing, als voor de Landraden, doch allereerst zullen de strenge regelen omtrent het schriftelijk bewijs in dit geding nog minder in toepassing komen, dan voor den landraad en daarenboven heeft de praktijk, meer nog dan bij de Landraden, de wet getemperd. In de praktijk is de magistraat meer dan de leider van het geding; al staat het niet uitdrukkelijk in het reglement, hij is de man, die de zaak onderzoekt. Partijen leveren feitelijk niet, gelijk de wet veronderstelt, zelf het bewijs, doch hunne zaak wordt onderzocht door den magistraat, die hen en de getuigen de hem noodig schijnende vragen doet. Daarenboven heeft de magistraat, de bestuursambtenaar, door zijn persoon gewoonlijk invloed genoeg om bemiddelend tusschen partijen op te treden en zoo noodig achter de waarheid te komen, zoodat, al staat het niet uitdrukkelijk in het reglement, dit proces een bemiddelend karakter draagt, terwijl, zoo noodig, de materieele waarheid wordt gezocht.

De wijze van administratie is ook zeer eenvoudig. Een register, waarin de verschillende afgelegde verklaringen en geuite gevoelens worden aangeteekend, waarachter dan, eveneens in het kort, de beslissing van den magistraat wordt geplaatst, ziedaar alles. Eveneens is de executie van een magistraatsvonnis niet ingewikkeld. De magistraat, die ook hier door zijn persoon meestal voldoenden invloed heeft om te zorgen, dat aan het vonnis vrijwillig voldaan wordt, draagt, zoo dit al eens een enkele maal niet geschiedt, een hem ondergeschikt dorpshoofd of ander beambte op, om het vonnis ten uitvoer te leggen, wat mede, na aanmaning van den betrokkene,

[1]) In de Ooster-districten schijnt een enkele maal wel eens een vonnis van een regent voor te komen.

zonder schrijverij, geschiedt, door in het bijzijn van twee getuigen zoovele roerende goederen in beslag te nemen als noodig is, en die aan den meestbiedende te verkoopen. Behoudens de vergoeding aan getuigen, geschiedt de rechtsbedeeling voor regentschaps- en magistraatsgerecht kosteloos. Daar de getuigen echter zelden of ooit van verre behoeven te komen, leidt deze bepaling niet tot zware onkosten.

Hoe eenvoudig dus de door de wet voorgeschreven procedure hier reeds schijnt, toch heeft de praktijk haar nog gewijzigd en verbeterd ten behoeve der justiciabelen. En zulks geldt niet alleen de wijze van procedeeren, doch ook in een ander opzicht heeft de praktijk de wet getemperd. Het reglement laat partijen hier, evenals bij de Landraden, toe, hunne zaak schriftelijk aanhangig te maken en ook bij gemachtigde of bijgestaan door een gemachtigde te verschijnen. Schriftelijk aanhangig maken van een zaak voor den magistraat geschiedt nagenoeg nimmer en kan dus buiten beschouwing blijven. In sommige gevallen kan het verschijnen bij gemachtigde natuurlijk noodig zijn, als bijvoorbeeld bij verre verwijdering van woonplaats van de partijen, dan wel bij onmogelijkheid van verschijning wegens ziekte en andere gewichtige redenen. Doch in het algemeen zijn die bepalingen, waarbij den ontwerper vermoedelijk de rechtsgeleerde vertegenwoordiging of bijstand in het Europeesche procesrecht voor den geest heeft gezweefd, niet geweest in het belang van de bevolking. Immers zij hebben gestrekt tot het doen opkomen van de klasse der z.g. procureurs-bamboe, alle lieden van min of meer verdacht allooi, die er hun werk van maken tegen hooge vergoeding, bezwaarschriften, introductieve requesten (waarover straks) en dergelijke op te stellen, en eventueel partijen voor den Magistraat of den Landraad of waar ook „bij te staan" of te „vertegenwoordigen". Ware parasieten op de bevolking, enkel en alleen hun eigen belang en geenszins dat der tot hen gekomen of door hen opgezochte personen dienende, trachten zij niet zelden allerlei oude kwesties op te rakelen, allerlei hopelooze zaken aanhangig te doen maken in de hoop op winst voor zich zelve en onder voorspiegeling van allerlei denkbeeldige voordeelen aan de partijen. In de praktijk nu geschiedt het meermalen, dat de Magistraat, ziende met een dergelijke zaak te doen hebben, de partij zelve, na deze zoo noodig te hebben doen roepen, onder het oog brengt, wat hij eigenlijk bezig is te doen, hoe nimmer hij zelf, doch enkel zijn helper of vertegenwoordiger eenig voordeel bij de zaak kan hebben. En ook geschiedt het wel, dat een procureur-bamboe, die van de zaak niet op de hoogte blijkt te zijn — en dit laatste is lang geen zeldzaamheid — eenvoudig door den Magistraat naar huis wordt gezonden, terwijl de zaak verder met de partij zelve wordt behandeld. Deze praktijken zijn zoo zeer in het belang van de bevolking, dat men niet anders mag doen dan zich over hun ontstaan verheugen. Zoo

vindt de Magistraat nog wel eens de gelegenheid een procureur-bamboe te ontmaskeren, de partijen voor zijne kwade praktijken waarschuwend.

Deze wijze van procedeeren voor den Magistraat, zooals die in de praktijk is gevormd, is voor de Inlandsche bevolking begrijpelijk. Onderzoek van zijne zaak, onderzoek naar wat hem in recht of billijkheid toekomt, dat is wat de Inlander van den rechter verwacht. „Saija minta toean priksa perkara itoe dengan adil"; (Ik verzoek mijnheer die zaak met rechtvaardigheid te onderzoeken), dit is de uitdrukking die den Inlander in den mond bestorven ligt, indien hij eene zaak komt aanbrengen. Het procesrecht van de Inlandsche bevolking moet zijn een tot klaarheid en oplossing brengen van het geschil; de materieele waarheid moet worden gezocht in het geding, terwijl alle formaliteiten, waarvan de Inlander toch de beteekenis niet begrijpt en die hij niet weet te gebruiken, behooren te vervallen. Werden in de procedure voor den Magistraat de noodige wijzigingen gebracht, de ondergeteekende zou niet aarzelen deze procedure de ware wijze van behandeling van civiele zaken voor Inlanders te noemen. Met de wijzigingen bedoelt hij het volgende. Allereerst zou de wet moeten worden gebracht in overeenstemming met de praktijk: uitdrukkelijk zou behooren te worden erkend, dat de Magistraat is de onderzoekende, niet alleen de leidende rechter. In de tweede plaats zou steller dezes eenige bepalingen wenschen, ten einde te bewerken, dat partijen zooveel mogelijk zelf werden gehoord, en hunne zaken voorbrachten, terwijl hun recht om zich ter zitting te doen bijstaan, geheel behoorde te vervallen. Schriftelijke indiening van den eisch of vertegenwoordiging door een gemachtigde zou bijvoorbeeld slechts kunnen worden toegelaten aan hen, die op verderen afstand dan b.v. 15 of 20 paal van de standplaats van den Magistraat, of van de plaats, waar hij zitting houden zal, verwijderd wonen, dan wel, wegens ziekte of om andere gewichtige redenen, zulks ter beoordeeling van en bij desnoodig geacht onderzoek werkelijk blijkende aan den rechter. Zoo zouden de procureurs-bamboe meer dan thans kunnen worden geweerd en aan hunne slechte praktijken zooveel mogelijk de kop kunnen worden ingedrukt. Wel zal ook bij een dergelijke regeling, het ideaal, dat steeds de zuivere waarheid worde ontdekt, en elk vonnis rechtvaardig zij, niet worden bereikt; doch men zal het althans meer kunnen naderen dan thans het geval is.

Evenwel is hierbij in aanmerking te nemen, dat er onder de magistraten van de laagste ambtelijke rangen, posthouders en civiele gezaghebbers, menigeen is, die niet de vereischte karaktereigenschappen bezit voor het uitoefenen van deze rechtspraak, en zijn bevoegdheid misbruikt om zich zelve of personen, die hij genegen is, te bevoordeelen. Tegen dit euvel kan de wet geenerlei voorziening treffen. Men

kan aan posthouders en civiele gezaghebbers geen hooge eischen stellen bij de veel te geringe bezoldiging die zij, vooral de eerst genoemde, genieten, hunne groote verantwoordelijkheid in aanmerking genomen. Evenmin kunnen zij worden ontbeerd, en het schijnt ook niet mogelijk hun alle rechtspraak te ontnemen. Strenge, voortdurende contrôle moet hier vergoeden, wat aan karakter en plichtsbetrachting ontbreekt.

Bij de procedure voor den magistraat meende ondergeteekende zoo uitvoerig te moeten stilstaan, omdat bij bespreking daarvan het gemakkelijkst kon worden aangetoond, op welke wijze in hoofdzaak, naar zijne meening, de civiele procedure voor de inlandsche bevolking behoort te worden geregeld. Een bespreking der procedure voor de Landraden zal doen zien, hoeveel minder geschikt voor de bevolking de regeling daar is, doch tevens, hoe ook daar de praktijk, waar dit mogelijk is, neiging toont in dezelfde richting te gaan als voor den magistraat, en de gestrengheid van de wet te verzachten, daarin echter door verschillende oorzaken meer belemmerd dan bij het magistraatsgerecht het geval is.

Het civiele proces voor de Landraden hinkt op twee gedachten. Aan den eenen kant huldigt de wetgever blijkbaar de opinie, nog in 1884 op de Nederlandsch-Indische Juristenvereeniging geuit [1]), dat de civiele procedure „uit den aard der zaak" formeel moet zijn, aan den anderen kant ziet men het streven de vormen te beperken, ja schijnt de wetgever het verkrijgen van de materieele waarheid in het civiele geding te wenschen. Als uitvloeisel van het eerste mag men de bepalingen omtrent het bewijs beschouwen, die uitdrukkelijk den bewijslast op de partijen leggen, hun bijvoorbeeld zelfs opdragen den Landraad op te geven, welke vragen zij aan de door hen medegebrachte of op hun verzoek opgeroepen getuigen wenschen gedaan te hebben, het verbod van splitsing eener bekentenis en dergelijke; het tweede blijkt uit het voorschrift, dat de zaak op de terechtzitting zooveel mogelijk tot klaarheid zal worden gebracht, eene uitdrukking, die op het zoeken van de materieele waarheid in het geding schijnt te wijzen.

Gaan wij thans in hoofdzaken de civiele procedure voor de Landraden na. Het proces voor deze rechtbank kan in twee deelen gesplitst worden, de schriftelijke behandeling voor de terechtzitting en de mondelinge op de zitting. Achtereenvolgens zullen beide gedeelten besproken worden.

Het begin is onmiddellijk reeds veel minder eenvoudig, dan dat voor den magistraat. De zaak wordt hier in het algemeen niet meer mondeling aanhangig gemaakt, de grondidee is niet meer, dat partijen samen met hun geschil zullen komen bij den rechter, doch een soort van nagemaakte Europeesche dagvaarding, een request, gericht aan

[1]) Zie de Handelingen dier Vereeniging, 1886.

den voorzitter van den Landraad, en bestemd door dezen met bepaling van een termijn van antwoord aan de wederpartij te worden overgegeven, is de aanvang van het proces. Dit zoogenaamde introductieve request moet door dengene, die de zaak aanhangig wenscht te maken, of door zijn gemachtigde, worden opgesteld. Alleen voor dengene, die niet kan schrijven, noch zijne handteekening stellen, heeft de wetgever een uitzondering gemaakt: hij kan zich wenden tot den President van den Landraad of tot den magistraat zijner woonplaats, die dan de vordering, na mondelinge mededeeling, voor hem in geschrift stelt. De jurisprudentie heeft dezen regel nooit bij analogie willen uitbreiden tot den gemachtigde, die niet lezen of schrijven kan, zooals de volgende vrij recente beslissing kan getuigen.

In een civiele zaak had de Landraad te Bonthain in eerste instantie uitgemaakt bij analogie, dat de zoon van de eischeresse, haar gemachtigde, die niet kon lezen of schrijven, noch zijn naam teekenen, daarom evenals zij zelve zou hebben kunnen doen, den eisch door den voorzitter van den Landraad in geschrifte kon doen stellen. De Raad van Justitie huldigde echter de meening der jurisprudentie, dat de bepaling, die zulk een hulp van den voorzitter toelaat, is een uitzonderingsbepaling (een voor de Inlandsche maatschappij, die voor 99/100 uit analphabeten bestaat, voorzeker allermerkwaardigste opvatting van de wet) en dat die bepaling als uitzondering dus zoo beperkt mogelijk moest worden uitgelegd en in hooger beroep de eisch, met vernietiging van het vonnis van den Landraad, niet ontvankelijk moest worden verklaard. Partijen konden dus de kosten, benevens die van een procureur-bamboe nog eens maken of van de zaak afzien. Immers wegens ziekte kon eischeresse niet persoonlijk verschijnen voor den Landraad.

Het College (en zoo is de algemeene jurisprudentie) heeft hier consequent den regel, dat elke uitzondering beperkt moet worden uitgelegd, toegepast. Maar zoo ooit, dan is hier die theoretische regel van uitlegging in strijd met de eischen der praktijk. Deze toch vragen dringend dat hier de uitzondering op zich zelve beschouwd en bij analogie ook op den gemachtigde toegepast wordt.

Van deze schriftelijke vordering wordt nu door den President, na dat zij ingeschreven is in een daartoe bestemd register, een afschrift in handen van de tegenpartij gesteld, met aanzegging daarop binnen een bepaalden tijd te dienen van antwoord. De aanzegging geschiedt door een deurwaarder of dienaar der openbare macht; zoo beide ontbreken door een geschikt persoon, aan te wijzen door den magistraat. Dit geschiedt derhalve in het algemeen niet kosteloos, tenzij ingeval van onvermogen. De verweerder kan nu binnen den gestelden termijn schriftelijk van antwoord dienen op het introductieve request. Hiermede is de schriftelijke behandeling afgeloopen, en wordt de zaak voor

mondelinge voortzetting door den voorzitter naar de terechtzitting verwezen, met bepaling van een rechtsdag.

Bij de schriftelijke behandeling een oogenblik stilstaande, mag allereerst de opmerking worden gemaakt, dat het doel van den wetgever blijkbaar is geweest de lijdelijkheid van den rechter zoover mogelijk vol te houden en in verband daarmede zooveel mogelijk door den eischer zelf of zijn gemachtigde het introductief request te doen opstellen, hem slechts in het uiterste geval vergunnende zijn eisch door Voorzitter of magistraat in geschrifte te doen stellen. Voor het opstellen toch van zulk een request is — het behoeft geen betoog — heel wat meer noodig, dan de bekwaamheid om zijn naam te teekenen of zelfs om te kunnen schrijven. Er zijn niet vele Inlanders, die den graad van ontwikkeling, voor het opstellen van een eenigszins gemotiveerd verzoekschrift vereischt, bezitten. En dit is in een land, waar het meest elementaire onderwijs nagenoeg geheel ontbreekt, waar degene, die kan schrijven, zij het dan ook met Latijnsche of Makassaarsche karakters, gewoonlijk slechts dit ter loops van zijn vader of een ander familielid geleerd heeft, waarlijk niet verwonderen. [1])

En daarbij zie men de eischen van volledigheid, die de jurisprudentie, de toepassing van hare Westersche actiënleer van den Inlander eischende, aan het introductieve request is gaan stellen. Het volgende voorbeeld moge dit aantoonen.

De Landraad te Gorontalo had een zaak behandeld, waarin de eischer, een Inlandsch koopman, van den gedaagde „op grond van de in 1904 tusschen hen plaats gehad hebbende handelstransactiën", een zekere som eischte. De gedaagde had zich daarop verantwoord, voor den Landraad waren de transactiën, over wier aard en aantal geen verschil van gevoelen bestond tusschen partijen, nagegaan, en den eischer werd een gedeelte van de som, die hij eischte, toegewezen, waarmede hij echter niet tevreden was. Hij teekende dus hooger beroep aan. De ongelukkige! Want wat noch zijn tegenpartij, die zich had verdedigd, noch de Landraad te Gorontalo, die deze verdediging had gehoord, had gemerkt, dat ontdekte de Raad van Justitie te Makassar! De tegenpartij had zich niet voldoende kunnen verantwoorden, had niet met voldoende zekerheid geweten, wat geëischt werd! In

1) Voor Menado, Timor en Ambon gaat dit in zooverre niet op, dat daar vele Inlandsche Christenen van de Gouvernements- of zendingsscholen gebruik maken. Dit bepaalt zich echter toch tot eenvoudig lager onderwijs, dat op verre na niet de ontwikkeling geeft, om in een request een geregelden gedachtengang te ontwikkelen. Het opstellen van een eenvoudig request, eene sollicitatie inhoudend, veroorzaakt hun dikwijls reeds moeite. En bij de engheid van het reglement, wat betreft de hulp van den voorzitter of magistraat, dwingt juist dit genot van elementair onderwijs hen van een procureur-bamboe gebruik te maken. Dit is zeker mede een van de redenen, waarom deze lieden juist in de Christen-residenties talrijker voorkomen dan elders.

het introductief request hadden alle transacties in bijzonderheden moeten worden opgenomen. De eisch werd niet ontvankelijk verklaard en de partijen zullen als ze recht willen gedaan hebben, nog eens moeten beginnen, en opnieuw de kosten maken. Het reglement stelt geen bepaalde eischen aan het introductief request; de „rechtswetenschap" heeft dus deze beslissing blijkbaar op haar geweten.

Vorderingen tot betaling van den koopprijs van goederen worden niet ontvankelijk verklaard, indien niet uitdrukkelijk de levering van het goed in het request is gesteld. Alsof één Inlander het in de hersenen zou krijgen in rechten betaling te vragen, indien hij het goed nog niet had geleverd, en alsof anders door een enkele vraag op de zitting geen zekerheid hieromtrent ware te krijgen, alsof die zekerheid op het oogenblik, waarop de niet ontvankelijk verklaring wordt uitgesproken niet reeds lang bestond. Kortom, de rechtsgeleerdheid heeft zich op het Inlandsche civiele proces geworpen tot schade van het werkelijk recht en de billijkheid, tot jammer van de Inlandsche rechtzoekenden.

Hij, die een eisch wenscht in te stellen, wordt dus in vele gevallen gedreven in de armen van een procureur-bamboe, of wel hij wendt zich tot de griffier van den Landraad of een der klerken ter griffie, die het request en de schriftelijke bijzondere machtiging, die daarbij behoort te zijn, voor hem opstelt, natuurlijk tegen vergoeding; een gewoonlijk, gelijk gedeeltelijk reeds boven werd opgemerkt, dure en dikwijls slechte hulp [1]). De wet is hier te eng, met het oog op den graad van ontwikkeling der bevolking, en werkt slechte praktijken in de hand. Zij is niet in overeenstemming met de behoeften der maatschappij, waarvoor zij geschreven is.

In de tweede plaats worde opgemerkt, dat de gedaagde zich in slechtere conditie bevindt dan de eischer. Hij moge kunnen schrijven of niet, de wetgever heeft hem niet de bevoegdheid gegeven zich bij het opstellen van zijn antwoord door magistraat of Landraadsvoorzitter te doen bijstaan. Hij heeft zelf daarvoor te zorgen. Daar nu voor het opstellen van het antwoord eveneens een zekere graad van ontwikkeling noodig is, en het kunnen schrijven of stellen van de handteekening hiervoor al evenmin voldoende is, als voor het opstellen van het introductief request, wordt de verweerder, die wil dienen van schriftelijk antwoord ook — doch hij in elk geval — gedreven naar den gemachtigden procureur bamboe of klerk ter griffie. Hij draagt in

1) Degene, die een vordering bij den residentie-rechter indient, wordt door dezen op de tekortkomingen van zijn request gewezen (zie art. 928 Reglement op de Burgerlijke rechtsvordering). In de Europeesche rechtspraak is dus grootere vrijheid van den rechter dan in de Inlandsche. Bij sommige landraden gebeurt in de praktijk wel eens hetzelfde, doch op de wet is dit daar niet gegrond.

elk geval dus de kosten daarvan. Heeft de voorzitter van den Landraad den eischer bijgestaan en van zijn eisch een proces-verbaal, natuurlijk in de Hollandsche taal gesteld, opgemaakt, dan krijgt de gedaagde een voor hem, zelfs al kan hij lezen en schrijven, volkomen onbegrijpelijk stuk in handen. Antwoorden is hem dus dan, zonder hulp geheel en al onmogelijk. Ja, dan is eigenlijk in waarheid het geval aanwezig, dat hij uit het request niet zou kunnen opmaken, wat men van hem vraagt! Maar gewoonlijk weet hij dit al wel uit een hem onderhandsch gedaan verzoek, voor de eischer tot procedeeren overgaat, zoodat de gevolgen van dit voorschrift erger lijken dan zij zijn. Gedurende de schriftelijke behandeling van de zaak staan de partijen echter niet gelijk, en heeft de eischer-analphabeet een voorsprong boven den gedaagde, hetzij deze in zelfde omstandigheden verkeert of niet.

Ten slotte nog het volgende. Dit request en het antwoord er op kende ook het reglement van 1824, slechts met dit verschil, dat de redactie van dit reglement een ruimere hulp van den voorzitter van den Landraad schijnt toe te laten. Doch het reglement van 1882 heeft in dit vooronderzoek nog een andere wijziging gebracht. Onder vigueur van het reglement van 1824 had de voorzitter de bevoegdheid om, alvorens de zaak ter mondelinge behandeling naar de zitting van den Landraad te verwijzen, eene commissie te benoemen tot het doen van plaatselijke opnemingen of zoodanige onderzoekingen, als tot inlichting van den rechter konden dienen; waarbij hij tevens een termijn moest bepalen, binnen welken een zoodanige commissie haar rapport zou kunnen indienen of uitbrengen. Zoodat hier een door den voorzitter geleid onderzoek aan de behandeling van de zaak ter terechtzitting voorafging.

Dit onderzoek nu heeft het nieuwe reglement ook, in dit opzicht de lijdelijkheid van den rechter blijkbaar zoo ver mogelijk willende volhouden, doen vervallen. Dit is te betreuren, want juist zulk een onderzoek was zoo geschikt om de zaak te ontwarren, den voorzitter een juist beeld van den werkelijken toestand te geven, de materieele waarheid aan het licht te brengen. Door dit onderzoek te doen vervallen, heeft de wetgever de positie van den voorzitter niet gemakkelijker gemaakt en het recht doen op formeele waarheid een goed eind bevorderd. Nu toch is de rechter licht aangewezen op hetgeen door de meest geslepen partij ter terechtzitting beweerd wordt, en hetgeen zij aan bewijs mede brengt. De positie van een minder geslepen tegenpartij b.v. van den Inlandschen gedaagde tegenover een vreemden Oosterling-eischer, is hierdoor minder sterk geworden. De partijen staan ook op de zitting niet meer gelijk. Geslepenheid — en men vergete niet, dat men met Inlanders als gedaagden en, voor het overgroot gedeelte met Inlanders of vreemde Oosterlingen als eischers te doen heeft — krijgt een voorsprong.

En het valt toch niet te ontkennen, dat, indien men het dogma der lijdelijkheid van den rechter slechts niet had willen overnemen, eene behandeling van de civiele zaak voor de terechtzitting zijn nut hebben kan, ter vaststelling van de feiten. Het zal weer de praktijk zijn, die hier den weg wijst, die aantoont, bij welke regeling dit onderzoek tot zijn recht had kunnen komen.

In de Zuider-districten — en in enkele andere afdeelingen van Celebes ook[1]) — bestaat de gewoonte, dat hij, die een civiele zaak heeft aan te brengen, zich daarmede begeeft naar het kantoor van den bestuurs-ambtenaar-Magistraat, en aldaar bij den djaksa de noodige inlichtingen verkrijgt, omtrent hetgeen hij te doen heeft. Moet de zaak voor den Magistraat behandeld worden, de djaksa stelt hem in kennis met dag en uur, waarop dit kan geschieden; behoort de zaak voor den Landraad, hij wordt geholpen bij het opstellen van zijn eisch of naar den voorzitter van die rechtbank verwezen. Dit is een praktijk, ontstaan door de onwetendheid der bevolking. Geen inlander toch, uitgenomen sommige Inlandsche ambtenaren en een enkele procureur-bamboe kent het reglement op het rechtswezen; zelfs van de hoofdzaken heeft de bevolking geen besef. — Eenig idee van de beteekenis der afscheiding van administratieve en rechterlijke macht bestaat onder haar niet. Het kantoor van den Controleur of Assistent-Resident (kraeng pétor zooals men op Celebes zegt), is voor de bevolking in elk opzicht de vertegenwoordiging van de overheid, waarheen hij die op een of andere wijze de hulp dier overheid noodig meent te hebben, zich begeeft. Dat deze hem in sommige gevallen niet kan helpen, schijnt hem apocrief. De rechtsovertuiging van de bevolking doet haar in den met gezag bekleeden bestuursambtenaar tevens den rechter zien. Van verdeeling der overheidstaak onder naast elkaar staande organen heeft men niet het minste begrip. De scheiding van administratieve en rechterlijke macht is met het oog op den trap van ontwikkeling der bevolking in Celebes geheel ontijdig ingevoerd; niet begrepen, wordt zij ook niet gewaardeerd. Het geld, gedurende nagenoeg vijf en twintig jaren daaraan besteed, tonnen gouds, is voor zoover de afscheiding niet door den omvang der andere werkzaamheden van de bestuurs-ambtenaren strikt noodig was, weggeworpen. Doch keeren wij tot ons onderwerp terug.

Het is de hooger beschreven praktijk, die leert, hoe een behandeling van een zaak voor de zitting indien men haar behouden wil — en dit schijnt ondergeteekende wenschelijk — geregeld behoorde te zijn. Zij is ontstaan door eene werkelijke behoefte van de bevolking, eenig ware grond voor elke wettelijke regeling. Na mondelinge aangifte der zaak behoorde de magistraat of djaksa, met beide partijen de zaak

[1]) In Timor-Koepang bestaat de hier te beschrijven praktijk ook.

te kunnen bespreken, en, zoo noodig, een voorloopig onderzoek te kunnen houden, zoodat gelijk thans bij de behandeling van strafzaken geschiedt, de Inlandsche rechtbank ook eene civiele zaak, reeds voorloopig onderzocht, althans nadat de feiten in hoofzaak waren vastgelegd, voor zich kreeg. Deze wijze van behandeling zou vele voordeelen hebben boven de thans ingevolge het reglement van 1882 bestaande voorbehandeling. Allereerst zou de tusschenkomst van procureur-bamboe of griffie-personeel bij de opstelling van request en antwoord kunnen worden ontbeerd, een niet gering financieel voordeel voor partijen; voorts zouden partijen hier gelijk staan, en niet de eischer in sommige gevallen bevoorrecht zijn boven den gedaagde, terwijl eindelijk de Inlandsche rechtbank de zaak voor zich krijgende, uit het door den djaksa, een Inlandsch ambtenaar van eenige ontwikkeling, of den Magistraat gehouden vooronderzoek, zich een veel helderder voorstelling van de zaak zou kunnen vormen, dan thans na request en antwoord.— Ten slotte zouden, indien op deze wijze een vooronderzoek gehouden werd, vele, alleen in het belang van de procureurs-bamboe opgerakelde en aanhangig gemaakte, zaken achterwege blijven.

Mede schijnt het dan gewenscht de bevoegdheid, die de voorzitter onder vigueur van het reglement van 1824 vóór de terechtzitting had, om commissies te benoemen voor verschillende hem noodig schijnende onderzoekingen, te herstellen. Hoemeer volledig onderzocht de zaak ter terechtzitting komt, hoe meer dit in het werkelijke belang is van de partijen. Immers des te geringer is de kans, dat de zaak tot een volgende terechtzitting zal moeten worden uitgesteld, welke soms geruimen tijd later kan vallen vooral bij een toestand, nu de waarneming van het voorzitterschap van verschilende Landraden aan één ambtenaar is opgedragen. Plaatsopnemingen, eventueel noodige onderzoekingen van schriftelijke bescheiden, en andere, door den rechter noodig geoordeeld, konden even goed voor de zitting plaats hebben. Het recht zou er niet slechter en in vele gevallen sneller door worden. Voor sommige gevallen zou het benoemen van commissiën (als het reglement van 1824 kende) voor onderzoekingen zijn nut kunnen hebben, bijvoorbeeld ingeval van grenskwesties, wanneer het er op aan kan komen den plaatselijken toestand vast te leggen, en het wenschelijk is, dat dit hoe eer hoe beter geschiedt. Maar wat kwam er dan van het klakkeloos uit het Westersche procesrecht overgenomen dogma van lijdelijkheid van den rechter!

Dat de schriftelijke behandeling der zaak vóór de terechtzitting hier afzonderlijk werd besproken, vindt zijn reden in het volgende. Bij dit gedeelte van de procedure wordt de wet in het algemeen getrouwelijk nageleefd. De praktijk toch, dat men bij den Magistraat om raad komt, stemt wel met de wet overeen, is daarmede niet in strijd, al steunt zij er niet bepaald op. Op de terechtzitting evenwel,

bij de mondelinge behandeling, is dit anders. Daar heeft de praktijk er in vele gevallen wat op gevonden, om de wet, die eenvoudig niet toe te passen zou zijn, te verzachten; een praktijk alweer, waarover men zich slechts mag verheugen.

Komt de eischer op den rechtsdag niet ter zitting, dan wordt de eisch gehouden voor vervallen. Komt de gedaagde niet, dan kan de Landraad alvorens den eisch bij verstek toe te wijzen, tenzij die is onrechtmatig of ongegrond, nog een nadere oproeping gelasten. Ingeval van vermoedelijk of zeker wettelijk beletsel van den gedaagde is de rechter daartoe zelfs verplicht. Deze bepalingen zijn hoogst nuttig voor den gedaagde, doch bij het weinig besef van dagen en tijd, dat de Inlander heeft, ware het gewenscht ze een weinig ruimer te maken door te bepalen, dat ook de eischer nog eens kan worden opgeroepen, en dat elke aanzegging van den eersten of naderen rechtsdag vergezeld moest gaan van de mondelinge waarschuwing — aan een schriftelijke heeft de betrokkene meestal niets — in de landstaal, welke nadeelen het niet verschijnen met zich brengt. Immers ook daarvan heeft in verreweg de meeste gevallen de opgeroepene geen idee.

Zijn beide partijen op de zitting verschenen, dan is allereerst de plicht van den Landraad om bij monde van den voorzitter te trachten hen tot een vergelijk te brengen. Maar de rechtsgeleerde President is in de meeste gevallen daarvoor niet de aangewezen man. Hij mist den invloed, dien door zijne persoonlijkheid een bestuurs-ambtenaar heeft. De bevolking kent hem weinig of niet; in geen enkele andere functie heeft zij zijn optreden kunnen zien en waardeeren, zooals van den bestuursambtenaar; hij komt, gevestigd op de standplaats van een der Landraden, meestal bij de andere Landraden slechts dan als het voorzitten eener zitting dit vereischt. Dikwijls kent hij de landstaal niet of weinig [1]). Alle redenen om van hem niet dien invloed te doen uitgaan die voor een bemiddelend optreden tusschen partijen noodig is. Is hij een gemoedelijk, ernstig man, die hart heeft voor de Inlandsche bevolking en met haar weet om te gaan, dan zal het hem wat meer lukken om partijen tot elkaar te brengen, dan wanneer hij zijn westersch-juridische kennis op den voorgrond plaatst, maar, in het algemeen genomen, is hij voor een bemiddelend optreden niet de aangewezen man, zooals de bestuursambtenaar-magistraat is, over wiens geschiktheid daarvoor boven reeds werd gesproken. In

1) Het belang van de kennis der landstaal voor rechterlijke ambtenaren is door de Regeering wel ingezien blijkens de circulaire van den Directeur van Justitie van 14 November 1904, No. 9376, waarin de kennis van de landstaal min of meer verplicht wordt gesteld voor het voorzitterschap in een bepaalde streek, doch die circulaire heeft slechts op Java en Madoera betrekking en gaat de Buitenbezittingen voorbij.

vele gevallen gaat het trachten naar bemiddeling voor den Landraad dan ook hoogst summier en is niet veel meer dan een formaliteit geworden. Komen er trouwens gemachtigden ter zitting en niet partijen zelve, dan is toch alle moeite tot verzoening te vergeefs. De gemachtigde procureur-bamboe doet niet vrijwillig afstand van het te verwachten voordeel [1]).

Is de poging tot bemiddeling mislukt, dan gaat de Landraad over tot het hooren van de partijen en het onderzoek der schriftelijke bescheiden, door partijen medegebracht. Het hooren van partijen, dat hier steeds geschiedt, is een zeer belangrijk middel om in het proces de materieele waarheid te ontdekken, ook daarom is het zoo jammer, dat hier volstaan kan worden met het hooren van den gemachtigde, die soms niet goed op de hoogte is van de feiten. De verklaring van partijen zelf heeft altijd trouwens meer waarde. Wenschelijk ware het daarom den voorzitter de bevoegdheid te geven de partij zelve te doen oproepen en te hooren, indien hij zulks noodig acht. Bij dit verhoor van partijen doet de wet den voorzitter actief optreden, hij stelt voor den Landraad de vragen, die noodig schijnen, de partijen hebben zelf op het verhoor geenerlei invloed. De bedoeling materieele waarheid te willen, blijkt weer uit de regeling van dit verhoor. Maar doordat volstaan wordt, met het hooren van gemachtigden, kan het te gemakkelijk geschieden, dat de bedoeling van den wetgever verijdeld wordt. Juist hier is het zoo jammer, dat den voorzitter in civiele zaken geen voor-onderzoek ten dienste staat, waaruit hij zich een heldere voorstelling van de feiten, die aan het geschil ten grondslag liggen, kan vormen. Bij het hooren van partijen worde nog opgemerkt, dat van het onsplitsbare der bekentenis door de bevolking absoluut niets wordt begrepen, en dat het vasthouden aan dit uit het westersche procesrecht klakkeloos overgenomen dogma aan het vinden der materieele waarheid ten zeerste in den weg kan staan.

Na het hooren van partijen worden de schriftelijke stukken onderzocht, die ter zitting zijn medegebracht en overgelegd. In de praktijk wordt aan partijen gevraagd, of zij eenig schriftelijk bewijsstuk hebben, waarop in Celebes en Onderhoorigheden nagenoeg steeds ontkennend wordt geantwoord [2]). Voor het, behalve ter hoofdplaats, nagenoeg nooit voorkomend geval, dat er wel schriftelijk bewijs in de zaak bestaat, wordt in de praktijk door den Landraad de waarde van het stuk onderzocht, en de tegenpartij er op gehoord.

---

1) De residentierechter, die in geschillen tusschen Europeanen recht spreekt, heeft sedert 1901 wel de bevoegdheid persoonlijke verschijning van partijen te gelasten (zie artikel 944 van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering).

2) Anders in Menado (de Minahassa ten minste) en Ambon, waar meer dan in Celebes van schriftelijk bewijs schijnt gebruik gemaakt te worden.

Hierna volgt het getuigenverhoor, in de procedure voor Inlandsche rechtbanken steeds geoorloofd. Verbod om sommige personen als getuigen te hooren en redenen van wraking zijn als in het Europeesche recht. Nog meer dan in het Europeesche recht zijn deze in de Inlandsche Maatschappij te veroordeelen.[1] Het getuigenverhoor heeft in de praktijk eenigszins anders plaats dan de wet voorschrijft. Partijen ondervraagd, of en zoo ja, welke getuigen zij kunnen doen hooren om hunne beweringen te staven, geven nimmer, gelijk de wet veronderstelt, aan den Landraad de vragen op, die zij aan getuigen gedaan wenschen te hebben, doch de voorzitter van den Landraad stelt eenvoudig de vragen, die door hem noodig worden geacht. De praktijk heeft zich hier geregeld naar de behoefte; partijen zijn niet in staat de te stellen vragen op te geven; hun zaak wordt ten deze door den rechter, die zijn wettelijke lijdelijkheid op zijde zettend actief optreedt, onderzocht.

Rest nog ter bespreking het afleggen van den eed. De gevallen waarin die kan worden opgedragen, zijn gelijk aan die in het Europeesche recht, doch het komt weinig of niet voor, dat partijen den eed aan elkaar opdragen en dit niet alleen uit onbekendheid met de wet. Zij kennen elkander te goed op dit punt. Immers wordt de eed niet in de missigit afgelegd, dan is de Inlander er geheel onverschillig onder; gelast de rechter dit wel, dan zijn er wel Mohamedanen, die er genoeg aan hechten, dat zij liever de zaak verliezen dan daar een valschen eed te doen. Dit is echter verre van algemeen. Heidenen geven weinig of niets om een valschen eed en onder hen zijn ook bezweerders genoeg, die de kracht van een valschen eed weer afnemen, en zoo den persoon, die dien aflegde voor slechte gevolgen vrijwaren. En daarmede is de eed, door een Inlandschen eischer of gedaagde afgelegd, als bewijsmiddel, tenzij in een hoogst enkel geval en dan door den rechter zelfstandig opgedragen, veroordeeld. De vermoedens geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Na de zitting komen beraadslaging en vonnis. Over de regeling der beraadslaging valt weinig te zeggen. In de praktijk is het echter de voorzitter, die beslist, omtrent de waarde van het bijgebrachte bewijs en de naleving van het reglement, daar de leden niet in staat zijn zich hierover een oordeel te vormen. Meer echter valt op te merken naar aanleiding van de bij de beslissing te gebruiken bewijstheorie. Deze is de wettelijke, geheel dezelfde als in het Europeesche recht. Deze theorie is op zich zelve niet bevorderlijk aan het vinden der materiëele waarheid in het geding; zij kan dit belemmeren: daarom

---

[1] Zie over de redenen hiervoor Mr. Van Deventer. Koloniaal Economische Bijdragen, I, blz. 190. De daar opgegeven redenen gelden ook voor de gewesten, die het ressort van den Raad van Justitie te Makassar vormen.

is zij voor de Inlandsche Maatschappij, waar schriftelijk bewijs meestal ontbreekt, waar het getuigenbewijs dikwijls onbetrouwbaar is, en een valsche eed niet wordt gevreesd en verafschuwd als in de Europeesche maatschappij, onvoorwaardelijk af te keuren. De meest geslepen en gewetenlooze partij kan bij de toepassing dezer theorie bevoordeeld worden, zonder dat de rechter iets kan doen om dit te verhinderen.

Waar deze bewijstheorie zelfs in de Europeesche maatschappij langzamerhand algemeen wordt veroordeeld [1]), is zij voor de Inlandsche maatschappij nog veel meer te verwerpen. Het karakter der partijen staat daar lager dan in Europa; in onwaarheid op zich zelve wordt niets verachtelijks gevonden; het bewijs, dat ter terechtzitting verkregen wordt, zal steeds nauwkeurig moeten worden onderzocht, ten einde voor bedrog gevrijwaard te zijn. Meer nog dan in de Europeesche maatschappij zal het derhalve gewenscht zijn den rechter zoo groot mogelijke vrijheid te geven om te beoordeelen, welke waarde hij aan het bijgebrachte bewijsmateriaal wil hechten. Hem in dit opzicht te binden is hoogst gevaarlijk.

Uit het boven opgemerkte volgt reeds, dat de lijdelijkheid van den rechter in de Inlandsche rechtspraak niet thuis behoort. De praktijk heeft zich, zooals werd aangetoond, in vele opzichten weten te helpen, om de „ten deze misplaatste lijdelijkheid" [2]) te verzachten. Wenschelijk blijft echter de wet met de praktijk, die ontstaan is door de behoefte der maatschappij aan een andere regeling, weer in overeenstemming te brengen. Doch men ga dan hierin zoover als noodig is, en erkenne uitdrukkelijk in de wet, dat de rechter is degene, die de zaak onderzoekt, dat hij zelfstandig nagaat, welk bewijs voor de vordering dan wel voor het tegendeel aanwezig is, en na beoordeeling daarvan, in welke beoordeeling hij geheel vrij zij, zijn oordeel, gegrond op de adat en op zijne overtuiging, uitspreekt.

In verband met het hier opgemerkte zij nog aangeteekend, dat, terwijl in de Inlandsche procedure de lijdelijkheid van den rechter wettelijk nog steeds zoover mogelijk volgehouden wordt, men bij de herziening van 1901 heeft gemeend de lijdelijkheid van den residentierechter, die over Europeanen rechtspreekt, te moeten loslaten.[3]) Ligt ook hierin niet de erkenning, dat in de Inlandsche procedure zij nog veeleer behoort te worden opgeheven?

Inderdaad het volkomen loslaten hiervan is een van de meest dringende eischen, zal eene regeling van het civiele proces aan de behoeften der Inlandsche maatschappij kunnen voldoen.

Voor de behandeling in hooger beroep geldt in sommige opzichten

1) Zie Levy, Voortgezette Toelichting van het Burgerlijk Wetboek, Deel XII.

2) Deze uitdrukking is van Mr. Van Deventer, Kol. Econ. Bijdragen, Deel I, blz. 192.

3) Artikel 943 van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering

ook het hooger omtrent het proces voor de Landraden opgemerkte. Men komt in hooger beroep door binnen een bepaalden termijn eene verklaring af te leggen ter griffie van den Landraad, dan wel voor den Magistraat zijner woonplaats, dit laatste in geval de griffier van den Landraad gevestigd is buiten de afdeeling van de partij, die in hooger beroep wil komen. Men doet dit of zelf of bij daartoe bij authentieke of door het hoofd van plaatselijk bestuur gelegaliseerde akte speciaal gevolmachtigde. Omtrent het verschijnen bij gemachtigde geldt hetzelfde wat daaromtrent reeds boven werd gezegd.

Mondelinge behandeling heeft in hooger beroep niet plaats. Er wordt recht gedaan op de stukken. De partijen kunnen evenwel eene schriftelijke memorie indienen, hetzij tegelijk met het aanteekenen van hooger beroep, hetzij later aan den rechter. Na hetgeen reeds hooger werd opgemerkt, zal duidelijk zijn, dat dit een vrij nuttelooze bepaling is, die nagenoeg nooit aan partijen, doch uitsluitend den procureur-bamboe ten goede kan komen. Niemand in de Inlandsche maatschappij toch bezit de ontwikkeling om zulk een memorie in te dienen. Waar nu de rechter in hooger beroep, de Raad van Justitie, van de adat, soms plaatselijk sterk verschillend, niet zoo goed op de hoogte kan zijn als de Landraad[1]), die in eerste instantie recht spreekt, zal het duidelijk zijn, dat het hooger beroep niet veel anders is in de praktijk dan een nagaan, of de door de procesorde voorgeschreven vormen en regelen wel zijn in acht genomen en toegepast. De rechtzoekenden hebben aan het middel dus weinig of niets; hoogstens kan het hun indirect voordeel brengen. Dit nu is beslist niet, wat de rechtzoekenden er van verwachten; indien zij in hooger beroep komen, dan is zulks alleen, omdat zij het vonnis van den Landraad niet billijk achten, en een nieuw onderzoek hunner zaak wenschen. En dat in hooger beroep zeer sterk aan een formeele wijze van procedeeren gehecht wordt, leert het volgende voorbeeld. Het reglement voor Celebes en Onderhoorigheden bepaalt, dat van vonnissen, die geen eindvonnissen zijn, aanteekening op het proces-verbaal der zitting wordt gehouden, doch geen afzonderlijk stuk behoeft te worden opgemaakt. Verscheidene processen-verbaal van zittingen der landraden nu zijn door den Raad van Justitie te Makassar vernietigd, en alles moest op nieuw worden gedaan, omdat een dergelijke aanteekening niet was gehouden met de woorden „In naam der Koningin" daarboven. Meent men werkelijk, dat een dergelijke strenge toepassing van formaliteiten — en omtrent deze is nog betwist, of zij geeischt wordt — het vertrouwen der bevolking in onze rechtspraak zal bevorderen?

---

[1]) Zooals het College te Makassar b.v. in 1905 en 1906 was samengesteld, had noch de President, noch een der leden zelfs ook maar een gedeelte van zijn diensttijd bij een der Landraden in het rechtsgebied doorgebracht.

Het beroep in cassatie van niet aan hooger beroep onderhevige landraadsvonnissen, dat het rechtsreglement van 1882 oorspronkelijk ook kende, is in 1901 daaruit gelicht. Het schijnt dat er in de praktijk nimmer gebruik van werd gemaakt.

De executie van een vonnis, als het eenmaal zoover gekomen is, geeft gewoonlijk weinig moeilijkheden. De verliezende partij is, vooral buiten de hoofdplaats, als regel wel geneigd om, als zij de zaak eenmaal verloren heeft, zich er bij neer te leggen, om geen verdere moeilijkheden en kwesties te krijgen. De invloed van den bestuursambtenaar-magistraat, aan wien meestal de executie door den voorzitter van den Landraad, wien de leiding er van is opgedragen, gedelegeerd wordt, is gewoonlijk groot genoeg om door overreding hen, die aanvankelijk bezwaren maken, tot vrijwillig gevolg geven aan het vonnis te bewegen. Slechts voor enkele zeer hardnekkige patiënten komen de bepalingen omtrent de executie in werking. Deze schijnen dan in het algemeen niet veel bezwaar bij toepassing op te leveren en, indien er enkele vereenvoudigingen in werden gebracht, zoo bij voorbeeld de bemoeienis van den griffier van den Landraad of een Europeesch beambte zooveel mogelijk werd uitgesloten, waardoor de kosten der executie, thans bij kleine bedragen soms buitensporig hoog, zouden verminderen, zou de tegenwoordige regeling in de praktijk vrij goed genoemd mogen worden. Bij executie vooral van onroerende goederen schijnen zelfs enkele gemakkelijke na te komen formaliteiten gewenscht om den nieuwen toestand vast te leggen, nieuwe kwesties te voorkomen. De aangewezen man voor beslagen enz. schijnt ons de djaksa of een van zijn adjuncten.

De bijzondere procedures in het reglement nog geregeld, komen onder de Inlandsche bevolking weinig of niet voor, behalve een enkele maal het conservatoir beslag of het opnemen van een krankzinnige in een gesticht met de daaraan verbonden curateele, en de praktijk heeft dus hierin weinig of niets geleerd. Alleen worde opgemerkt, dat het verzoekschrift steeds beter ware te vervangen door mondeling verzoek.

Daar is nog iets, wat voor belangrijke vereenvoudiging vatbaar zou zijn en dat is de administratie in het geding. Het uitgebreide proces-verbaal van de zitting, waarin op straffe van nietigheid alles tot in bijzonderheden moet worden opgenomen, is een geheel onnoodige en overbodige fraaiheid.

Het proces-verbaal zou op voor de Inlandsche maatschappij zeer voldoende wijze te vervangen zijn door een register, als bij het magistraatsrecht in gebruik is, en waarin in het kort, eisch, antwoord, de hoofdzaken der verschillende verklaringen, geuite gevoelens en de beslissing wordt aangeteekend. Daarbij zou het aanhouden van een register, waarin de introductieve requesten nog eens afzonderlijk worden ingeschreven, geheel kunnen vervallen, of juister uitgedrukt, het zou,

gecombineerd wordend met het register der zittingen en beslissingen, geheel overbodig worden.

Ook kan het vonnis, dat thans overmatig lang en omslachtig is, terwijl de Inlandsche maatschappij niet meer vraagt dan een korte aanteekening van de beslissing, zeer bekort worden. De omschrijving van eisch en antwoord, de overwegingen en de omschrijving van het bijgebrachte bewijs, die er thans op straffe van nietigheid alle in moeten voorkomen, zijn onnoodige bladvulling, waarvan niemand pleizier heeft, doch velen last. De Inlandsche maatschappij heeft er geen behoefte aan, en als men dit argument nog niet voldoende mocht achten, het vonnis wordt in de praktijk uitgesproken voor het in geschrifte is gesteld, d.w.z. de beslissing wordt den partijen reeds eerder medegedeeld, als regel onmiddellijk na de zitting.

Eerst later, soms geruimen tijd later zelfs, als hij van zijn reis terug is gekomen, gaat de president er toe over het vonnis in geschrift te stellen of te doen stellen. Nut hebben de overwegingen dus in geen enkel opzicht. Men beweert wel eens, dat het den president van het nemen eener lichtvaardige beslissing terug zou houden, als hij weet, die beslissing schriftelijk te moeten motiveeren. Doch zoo conscientieus zijn de ambtenaren nog wel, dat zij geen beslissing lichtvaardig zullen nemen, ook al behoefde die niet schriftelijk gemotiveerd te worden. Als dit laatste door zulke zwakke middelen zou moeten worden voorkomen, dan zou het de hoogste tijd worden om naar verbetering van het gehalte dier ambtenaren om te zien. Ook hiervoor schijnen dus de uitgebreide vonnissen niet noodig.

De consequentie van dit argument, welke wel niemand zal aandurven, zon daarenboven deze zijn, dat de Inlandsche hoofden en de bestuursambtenaren als rechters betrouwbaarder zijn dan de rechterlijke ambtenaren. Die uitgebreide omslachtige schrijverij, niet gegrond op de maatschappelijke behoeften, doch klakkeloos nagevolgd uit het Europeesche procesrecht, maakt verder een betrekkelijk groot en duur griffiepersoneel noodig, dat bij vereenvoudiging voor een goed deel zou kunnen vervallen.

Ook de gestrenge bepalingen der zegelordonnantie maken het voor den Inlander dikwijls hoogst bezwarend om in rechten zijn belangen te handhaven. Ook hier is geen rekening gehouden met de algeheele onwetenheid van de Inlandsche bevolking omtrent dergelijke wettelijke bepalingen. Daar waar van schriftelijk bewijs gebruik pleegt gemaakt te worden, schijnt het vooral gewenscht de zoogenaamde nazegeling minder kostbaar te maken. Doch verder hierop in te gaan, valt buiten het bestek van dit opstel.

(Slot volgt).

Maleisch of Hollandsch, in de kazerne?

DOOR

J. HABBEMA.

In een artikel in het Indisch Militair Tijdschrift No. 10 van 1906 „Waarom spreken wij Maleisch", betoogt de schrijver (S.) de wenschelijkheid van vervanging van het Maleisch als omgangs- en onderwijstaal voor de inlandsche militairen, door het Hollandsch.

De schrijver merkt o. a. op, dat de inlandsche soldaten voor 75 % Javanen zijn en dat het Europeesche kader het Maleisch veelal zeer slecht spreekt en uitspreekt, ook na langdurig verblijf in Indië. Veel beter doen dat de officieren, dank zij het onderwijs in het Maleisch aan de K. M. A. en den Hoofdcursus, hunne meerdere ontwikkeling en de meerdere moeite die zij zich geven, maar het zijn in den regel Javanen tot wie zij spreken en daarom stelt S. zich de vraag: „als wij geen Javaansch spreken met Javanen, waarom dan Maleisch en geen Hollandsch"? Hij vindt het ongerijmd dat en Europeanen en Inlanders zich de moeite getroosten om een taal te leeren, *niet* de Hollandsche, *niet* de Javaansche, maar een derde, de Maleische.

Volgens S. zou de opvatting voor de hand liggen, dat aangezien officieren en het Europeesche kader de taal der inlanders niet spreken, deze de onze spreken, evenals de „natives" in Britsch-Indië Engelsch spreken en slechts een enkele Engelschman, die dit noodig heeft, de taal der, „natives" spreekt.

Hij zou daarom al dadelijk voor de bevordering tot Inlandsch sergant den eisch willen stellen: „eenige kennis van de Hollandsche taal", om na verloop van tijd te geraken tot den toestand, dat een afgericht inlandsch militair Hollandsch spreekt. S. vindt eene verhouding waarbij de inlander de taal zijner meerderen tracht te spreken, juister dan die, waarbij de Europeaan eene afzonderlijke taal spreekt ter wille van den inlander, vooral wanneer hij zich daarin toch veelal moeielijk en slecht uitdrukt.

Spreekt de inlander Hollandsch, dan behoeven de aanstaande officieren geen Maleisch meer te leeren en komt tijd vrij voor de studie van het Javaansch op de K. M. A. en den Hoofdcursus. Het Maleisch

in het dagelijksch leven noodig, leert men spoedig genoeg en als de inlandsche militairen Hollandsch spreken, dan zullen officiersbedienden en tokohouders het ook spoedig leeren. Andere voordeelen zouden zijn, dat de inlander Hollandsch kennende, reglementen zal hebben in een voor hem begrijpelijke taal, terwijl de Maleische vertalingen daarvan noch door den inlander noch door zijne Europeesche meerderen worden begrepen. Tegen alle militairen (behalve de rekruten bij de dépots) kan dan een zelfde taal worden gesproken, wat groot gemak oplevert voor de meerderen en den omgang tusschen Europeanen en inlanders bevordert.

Het tangsi-Maleisch kan dan vervallen; jonge officieren en het Europeesche kader maken zich niet meer belachelijk door fouten in taal en uitspraak, terwijl door den voorgestelden maatregel gelijken tred zou worden gehouden met den vooruitgang, die daarbuiten, wat betreft de verbreiding der kennis van de Nederlandsche taal onder inlandsche ambtenaren en andere inlanders, valt te constateeren.

Tot zoover het artikel van S., waarvan wij hier alleen den hoofdinhoud weergeven.

Het is zeker een eigenaardig verschijnsel, dat Javanen en Hollanders zich van het Maleisch bedienen om van gedachten te wisselen en het zou zeker rationeeler zijn, indien de Hollandsche officieren en onderofficieren tot hunne Javaansche minderen Javaansch spraken, dan wel deze Hollandsch, tot hunne Europeesche meerderen. De vraag is maar of het eene of het andere mogelijk zou zijn.

De schrijver heeft gelijk waar hij zegt, dat het Maleisch vooral van de Europeesche militairen beneden den rang van officier, althans van de totok's, over het algemeen slecht en dikwijls afschuwelijk is. Sedert alle officieren onderwijs in het Maleisch hebben genoten, spreken zij die taal beter dan de officieren van een kwart eeuw geleden en dat is ook een gevolg van de omstandigheid, dat studie van inlandsche talen van hoogerhand wordt aangemoedigd, o.a. door het toekennen van gratificatiën, bij voldoend examen in Indische talen, terwijl ook op de Hoogere Krijgsschool de studie daarvan wordt voortgezet.

Wij zijn nu althans zoo ver, dat de officieren, waaronder S., inzien, dat men aan het in Breda of Kampen geleerde Maleisch wel degelijk iets heeft, wat vroeger steeds beslist werd ontkend, en dat de op Java en elders door inlandsche militairen, bedienden en andere niet Maleische inlanders gesproken „lingua franca", zich van dat Maleisch alleen onderscheidt door grooteren eenvoud, weglating van voor- en achtervoegsels, armoede aan woorden en het gebruik van vele verbasterde, uit het Javaansch, Hollandsch en andere talen overgenomen woorden.

Het verwondert ons dan ook, dat S. nog spreekt van „hoog" en „laag" Maleisch, waar hij het Maleisch, waarin de reglementen zijn vertaald, vergelijkt met de dagelijksche spreektaal.

Reeds Ds. Werndly schreef in de Voorrede van zijn in 1736 uitgegeven Maleische Spraakkunst (blz. 63):

„Zulke menschen nu, die in den gemenen ommegang eenige kennis van deze tale gekregen hebben, zonder dat zij die hebben geleerd te lezen en te schrijven naar den aard en eisch der tale, noemen al 't geen hen onverstaanbaar voorkomt *hoog*, omdat zij geen verstandt genoeg hebben om zo eene manier van aanlering der tale, volgens de regelen der spraakkunst, van de andere, door het enkel gehoor in den gemeenzamen ommegang, te onderscheiden, 't welk een kenner en inzonderheit een goed kenner der spraakkunst aanstonds zal weten.

Dit is de reden waarom aan de Maleische taal, die alleen uit den ommegang, zonder kennis van lezen, schrijven of eenige woordgronding derzelve geleerd wordt, van velen de naam *laag* Maleisch is gegeven, daar zij die, volgens de regelen der spraakkunst geleerde, 't *hoog* Maleisch noemen.

En dit is het eenigste verschil, dat er tusschen het hoog of laag Maleisch is."

Overal bestaat verschil tusschen schrijf- en spreektaal. In onze taal bestaan b.v. tal van woorden en uitdrukkingen, die men in een gewoon gesprek niet zou kunnen bezigen, zonder pedant te schijnen en zich belachelijk te maken, om niet te spreken van de talrijke vreemde al of niet verbasterde woorden, die het burgerrecht hebben verkregen en waarvan de niet-taalkundige dikwijls de afkomst niet kent.

Een dergelijk verschil bestaat ook in het Maleisch, doch bepaalt zich tot een gering aantal woorden, die bijna nooit in een gewoon gesprek worden gebezigd en in den regel van geringen invloed zijn op den zin, zooals: *hata*, *maka*, *adapon* enz. Maleische woorden die men „hoog" zou kunnen noemen zooals *santap*, *beradoe titah*, voor: eten, slapen en spreken van vorsten, zijn eveneens zeer weinig in aantal.

Dat de Maleische reglementen noch door de Europeesche meerderen noch door de inlandsche minderen worden begrepen en dat zelfs ontwikkelde Javanen, zooals de officieren van het legioen van Mangkoe Negårå, herhaaldelijk de beteekenis van woorden uit die reglementen moesten vragen aan den Europeeschen instructeur, die hen slechts kon helpen na het Woordenboek te hebben geraadpleegd, was misschien alleen een gevolg van onvoldoende kennis der Maleische taal, bij die officieren en minderen.

De groote moeielijkheid van eene vertaling van exercitie- en andere militaire reglementen, ligt in het weergeven van de technische termen, waarvoor in het Maleisch (of Javaansch) geen equivalenten bestaan,

zoodat men ze zelf moet scheppen, terwijl bovendien in zulk eene vertaling en trouwens in elk ander Maleisch boek of geschrift, dat over zaken handelt, natuurlijk tal van Maleische woorden moeten voorkomen, die in de dagelijksche omgangstaal zelden of niet gebezigd worden en dus den lezer wiens kennis zich dikwijls tot een paar honderd woorden bepaalt, onbekend, maar daarom nog niet „hoog" zijn.

De nieuw gevormde Maleische woorden, welke in de plaats treden van de Hollandsche technische termen, moeten dan ook eerst langzamerhand het burgerrecht verkrijgen en het is daarom volstrekt niet vreemd, dat noch Inlanders noch Hollanders aanvankelijk uit zulke vertaalde reglementen wijs worden.

Waren zij in het Javaansch vertaald, dan zouden de Europeanen er niets van begrijpen en de Javaansche militairen misschien weinig.

Wenschelijk schijnt het ons toe in zulke vertalingen alle technische termen liever onvertaald te laten, tenzij men ze kan vervangen door Maleische equivalenten, die de beteekenis volkomen juist weêrgeven, gemakkelijk te begrijpen en niet te gezocht zijn. In den aanvang klinkt de vertaling dan wel wat vreemd, maar men gewent daaraan spoedig. Wij verwonderen ons al lang niet meer over zinnen als: „De inspecteur van Financiën komt morgen de vendu-kas inspecteeren", waarin meer vreemde dan eigen woorden voorkomen.

Wel kost het uitspreken van woorden als *patroontrekker, schroevedraaier, kolfplaat* e. d. met een maximum medeklinkers en een minimum klinkers, den inlander, niet gewend aan zulke Russische opeenstapelingen van medeklinkers, veel inspanning, maar hij heeft er gelukkig den slag van, om door weglating en verzachting van medeklinkers of invoeging van klinkers en neusletters, het woord voor zijne spraakorganen meer geschikt te maken en zoo ontstaan langzamerhand woorden waarvan de inlander dikwijls zelf niet weet dat het verbasterde Hollandsche woorden zijn, zooals *litnan, kapten, sèsan, pandri* (infanterist 1e kl.) *marsoesi* en vele andere. Zoo beweerde indertijd een onzer huisbedienden stijf en sterk dat *tapëlak* (tafellaken) een Maleisch woord is; zoo denken de Soendaneezen dat *sampeu* een oorspronkelijk Soendaasch woord is, omdat zij niet meer weten, dat het een verbastering is van *cassave*. De eerste lettergreep van dat woord wordt niet uitgesproken, de *c* door *p* en de *ë* door de Soendasche *eu* vervangen, de lipneusletter vóór de *p* ingevoegd, et le tour est fait; *cassave* wordt (cas)sa*m*peu.

Intusschen valt het niet te ontkennen, dat vervanging van het Maleisch door Hollandsch als universeele omgangstaal voor de verschillende elementen, waaruit het Indische leger is samengesteld en tevens als schrijftaal (voor de reglementen) een groot gemak zou opleveren voor de officieren en het Europ. kader. Wij vreezen echter,

dat aan zulk eene vervanging onoverkomelijke bezwaren in den weg staan.

Uit eigen jarenlange ondervinding is het ons bekend, hoeveel inspanning en tijd het kost aan intelligente en goed onderwezen inlanders, om het in de kennis van onze voor den inlander zoo moeielijk te leeren taal, zoover te brengen, dat zij in staat zijn Hollandsche boeken te lezen en te begrijpen en zich redelijk in het Hollandsch uit te drukken. Wel zou men den Javaanschen militair, dank zij zijn goed geheugen, er toe kunnen brengen een aantal woorden en zinnetjes van buiten te kennen, zoodat hij reageert op eenvoudige vragen en opmerkingen en korte antwoorden kan geven in het Hollandsch, maar om een inlandsch sergeant zoover te brengen, dat hij in staat zou zijn b.v. theorie te houden over den Velddienst in het Hollandsch en de reglementen in die taal te lezen, te begrijpen en te verklaren, daarvoor zouden jaren noodig zijn.

En gesteld eens dat men inlandsche sergeanten en korporaals zooveel Hollandsch zou kunnen leeren in veel minder tijd en met veel minder moeite dan wij op goede gronden veronderstellen, hoe zal men dan met den inlandschen rekruut moeten handelen om hem reeds gedurende de africhting bij de dépots eene zoodanige mate van kennis der Nederlandsche taal te doen verwerven, dat hij bij de veldbataillons het militaire onderwijs in die taal kan volgen. Wij achten dat een onbereikbaar ideaal.

De Heer S. zegt in zijn artikel, dat hem een officier bekend is, die alle inlanders zijner afdeeling Hollandsch laat leeren op een korpsschool en met succes. Dat succes zal zich wel bepalen tot het van buiten kennen van wat woorden en zinnetjes. Wij kunnen ons voorstellen dat men met eenige moeite de inlanders van zijne afdeeling zoo ver brengt, dat men begrepen wordt als men tot een inlandsch fuselier zegt: „roep de korporaal van de week", „geef mij je geweer eens", e.d. en dat de aangesprokene op eenvoudige vragen korte antwoorden in het Hollandsch geeft, maar zulk eene oppervlakkige kennis van onze taal bij niet of slecht onderwezen inlanders is van zeer weinig waarde en is heel iets anders dan eene kennis, die hem in staat stelt in het Hollandsch gegeven onderwijs te volgen en goed te begrijpen en zich in die taal redelijk uit te drukken, door b.v. met eigen woorden te vertellen wat hem geleerd is.

De Heer S. vermeent, dat als de inlander weet dat het voor zijn zoon eisch is Hollandsch te kennen, om bevordering te kunnen maken, hij hem dat wel zal laten leeren, maar dat komt ons op zijn minst twijfelachtig voor. Een Javaansche vader die zijn zoon Hollandsch kan laten leeren, waartoe deze al een zekeren graad van kennis en ontwikkeling moet hebben bereikt, kan er wel iets anders van maken dan inlandsch fuselier, met het, in het oog van den Javaan, juist niet schit-

terend vooruitzicht, dat hij het zal brengen tot sergeant, tot nu toe de bâton de maréchal van den inlandschen militair.

Wij weten niet of de gewone motieven die een 30 tal jaren geleden den desa-Javaan noopten als soldaat in dienst te treden, t.w. het handgeld, honger of schulden, ook thans nog de gewone beweegredenen zijn en even als toen de meeste rekruten of niet of heel weinig onderwijs hebben genoten. Is dat nog het geval, dan zien wij niet in, hoe men reeds gedurende de africhting bij de dépots zulke menschen, bij al hetgeen zij als militair hebben te leeren, ook nog béduidend en vruchtdragend onderwijs in de Nederlandsche taal zal kunnen geven.

Wij moeten ons *dan* zonder aarzelen scharen aan de zijde van degenen („de anderen", blz. 828), die de uitvoering van het denkbeeld van S. „onmogelijk" achten.

Over het algemeen leeren Javanen en andere Polynesiers het Maleisch veel spoediger en beter dan Hollanders en dat komt, omdat het Maleisch, het Javaansch en andere inlandsche talen, bij veel verschil zooveel overeenkomst hebben, terwijl het verschil niets beteekent, vergeleken bij dat tusschen een der genoemde talen en de Nederlandsche met haar geslachten, getallen, naamvallen, vervoeging en verbuiging, allemaal zaken, waarmee Maleisch en Javaansch zich niet ophouden, terwijl men ze in het Hollandsch niet kan verwaarloozen, zonder van die taal een karikatuur te maken. Daarom, n.l. omdat het Maleisch zoo eenvoudig en zoo gemakkelijk te leeren is, vooral door inlanders, die een aan het Maleisch verwante taal spreken, zullen wij het in het leger voorloopig wel niet zonder het Maleisch kunnen stellen en verdient die taal verre de voorkeur, boven het voor den inlander zoo moeielijk te leeren Hollandsch.

Vrij algemeen wordt geloofd, blijkbaar ook door S., dat in Britsch-Indië vele inlanders Engelsch kennen, doch hoewel het Engelsch met zijn zeer eenvoudige grammatica veel gemakkelijker te leeren is dan Hollandsch, bestaat er voor dat geloof niet den minsten grond en het kan geen kwaad hier nog eens tegen die dwaling op te komen.[1])

Sir John Strachey, schrijver van het bekende werk: „India its administration and progress" zegt op blz. 256 o.a.: „In geheel Indië waren in 1891 slechts 386.000 inlanders die Engelsch kenden en in dit aantal waren de schoolgaande jongens begrepen".

Uit het laatste Vijfj. Verslag van het Onderwijs in Britsch-Indië blijkt, dat op de lagere inlandsche scholen het onderwijs in de Engelsche taal minder algemeen is geworden, omdat gebleken was, dat het de algemeene vorderingen belemmerde, terwijl het in de hand werkte,

[1]) Wat wij reeds deden in de Mei-aflevering van de Indische Gids van 1906, blz. 674 en volgende.

het van buiten leeren zonder begrip van het behandelde onderwerp. Er is dan ook enkele jaren geleden last gegeven, aan het onderwijs in het Engelsch een einde te maken in Birma en de invoering van het nieuwe landstaalsysteem, zal er ook in Bengalen een einde aan maken.

Neemt men in aanmerking, dat de bevolking van Britsch-Indië bijna 300 millioen zielen telt en dat onder de 386.000 inlanders die Engelsch kenden, alle Engelsch leerende jongens van de ± 4 millioen leerlingen begrepen zijn, dan was het aantal niet-schoolgaande inlanders, die *nog* Engelsch kenden, wel klein en moet minder dan 1 per 1000 hebben bedragen, eene verhouding, die door de beperking van het onderwijs in het Engelsch er zeker niet beter op is geworden.

Wel zullen er op de hoofdplaatsen en handelscentra als Bombay, Madras en Calcutta betrekkelijk veel inlanders zijn, die Engelsch kennen, en dat zal dan ook wel de reden zijn, waarom globe-trotters, die zich hoofdzakelijk langs de touristen-paden bewegen en uit den aard der zaak vooral in aanraking komen met Engelsch-sprekende hotelbedienden, kooplieden, inlandsche ambtenaren e. a., den indruk verkrijgen alsof vele inlanders in B. I. Engelsch kennen.

Wat het Britsch-Indische leger aangaat, eene vergelijking daarvan, voor de taalkwestie, met ons Indisch leger, zou misplaatst zijn, aangezien het eerste voor een gedeelte bestaat uit Engelsche regimenten die in hun geheel gedurende een aantal jaren naar Indië worden gedetacheerd en uit inlandsche regimenten met inlandsche officieren en eenige Europeesche als leiders, welke laatste wel degelijk kennis van inlandsche talen moeten bezitten. Over het algemeen wordt er zoowel door de in Indië blijvende officieren als door de ambtenaren van de Civil-Service, van studie van inlandsche talen wel werk gemaakt. [1])

Al meenen wij dus te moeten twijfelen aan de mogelijkheid om alle inlanders van het Indische leger zooveel Hollandsch te leeren, dat zij die taal voldoende kennen om daarin onderwijs te kunnen geven of het daarin gegeven onderwijs te kunnen volgen, toch komt het ons zeer wenschelijk voor, de beoefening onzer taal door inlandsche militairen aan te moedigen en te bevorderen, wanneer de tijd daarvoor kan worden gevonden en het onderwijs in hetgeen zij als militair noodzakelijk moeten weten, daardoor niet wordt geschaad.

Dwang behoort echter uitgesloten te blijven en wij kunnen dus niet meegaan met S. waar hij zegt: „Wij (officieren en Eur. kader) spreken de taal der inlanders niet, dus spreken zij de onze". Wij zouden die stelling willen omkeeren en zeggen: het klein aantal ontwikkelde en

[1]) Zie o.a. Strachey's „India enz." blz. 443 en J. Chailley Bert „Les Anglais en Birmanie" „Revue des deux Mondes" van 1 Jan. 1892.

onderwezen Europeanen behoort zich te schikken naar het groot aanaantal niet of slecht onderwezen inlanders, die voor het leeren van onze taal te weinig ontwikkeld zijn en daarvoor in den regel ook geen tijd hebben.

Het is daarom beter en billijker, dat de Europeesche meerderen zich op het gemakkelijk door den Javaan te leeren Maleisch toeleggen en zorgen, dat zij zich in die taal goed en vooral ook Indisch leeren uitdrukken. Kon er bovendien tijd gevonden worden om de aanstaande officieren te Breda en te Kampen behalve Maleisch ook de beginselen van het Javaansch te leeren, dan zou dat zeker warme aanbeveling verdienen.

Al bepaalt het onderwijs zich slechts tot eene inleiding tot de kennis van het Javaansch, dan zal reeds daardoor bij menigeen de lust ontstaan zich op die taal verder toe te leggen en den weg gebaand worden voor verdere beoefening. De a. s. Indische ambtenaren leeren allen Javaansch, niettegenstaande velen hunner gedurende hun geheelen diensttijd op de buitenbezittingen blijven, terwijl de officieren bijna overal in Indië met Javanen te doen hebben.

Het Javaansch is ongetwijfeld een voor ons Hollanders zeer moeielijk te leeren taal en tot eene belangrijke hoogte zouden wel niet veel officieren het in de kennis er van kunnen brengen, maar het onderhoud tusschen Europeesche meerderen en inlandsche minderen loopt veelal over militaire zaken en het aantal Javaansche woorden, waarmede de officieren desnoods kunnen volstaan, voor hetgeen zij in den regel tot de inlandsche minderen hebben te zeggen, is beperkt en waar zij zich niet sterk gevoelen om dat in het Javaansch te doen, daar kunnen zij zich van het Maleisch bedienen.

Zelfs eene geringe kennis van het Javaansch zal op den Javaan al een uitstekenden indruk maken; wij gelooven dat hij het aangenaam vindt en waardeert als zijn chef Javaansch spreekt. Al was de officier b.v. maar in staat het door Javaansche onderofficieren in het Javaansch gegeven onderwijs te volgen en nu en dan in die taal een opmerking te maken of een fout te verbeteren, dan zou dat al van veel belang zijn en zijn prestige verhoogen, zoowel bij het kader als bij de minderen.

Mocht hij nu en dan een fout maken, die den Javaan een onmerkbaren glimlach afdwingt, dan zal hij zich daardoor nog niet belachelijk maken. Wat zouden onze zeventiende-eeuwsche voorouders zich dan wel belachelijk hebben gemaakt, wier Maleisch, blijkens de staaltjes die men aantreft in de Dagregisters en Plakaatboeken, bij Valentijn e.a., in afschuwelijkheid van taal en uitspraak niet onderdoet voor dat van den gemiddelden Eur. flankeur of marine-matroos van thans.

Wij mogen er wel eens aan denken, dat het speciaal de Hollanders zijn, die het belachelijk vinden als vreemdelingen onze taal niet correct spreken. Franschen en Engelschen doen dat niet, maar stellen het op

prijs als wij hen in hunne taal kunnen toespreken, al is het dan wat gebrekkig. Zou het ons i.c. niet gaan als de waard in het spreekwoord: „Zooals de waard is vertrouwt hij zijn gasten".

Officieren die gediend hebben bij eene compagnie waarvan de op Java geboren kapitein vloeiend Javaansch sprak, zooals indertijd met ons het geval was, zullen hebben opgemerkt, hoe zulk een chef, hoofdzakelijk door zijne kennis van het Javaansch de compagnie als het ware met de oogen regeerde en hoe hij door een hartig woordje in de taal der delinquenten op het compagniesbureau, meer uitrichtte, dan met provoost en cachotstraffen, aangeboden met de noodige g. v. d.'s.

Hoezeer hebben wij toen de waarheid gevoeld van de spreuk: „de taal is gants het volk".

Kunnen wij Europeanen (totok's) het slechts bij uitzondering tot eene belangrijke hoogte in de kennis van het Javaansch brengen, dat mag geen reden zijn om de studie er van dan maar te ontwijken, want ook van eene beperkte kennis van die taal kan men veel dienst en voldoening hebben en een begin kan dan toch gemaakt worden.

Vooral voor den militair is een snelle en juiste uitdrukking van de gedachte en een dadelijk begrijpen door den toegesprokene van het grootste gewicht. Verkeerd zeggen of verkeerd begrijpen, kan de noodlottigste gevolgen na zich slepen. Daarom is het van zooveel belang dat de Eur. meerderen de taal van hunne inlandsche minderen kennen, dan wel een daarmee verwante, gemakkelijk door die minderen te leeren taal, zooals het Maleisch voor den Javaan is. Op die taal moet ook daarom de keuze gevestigd blijven, omdat zij is de lingua franca van den Archipel, waarvan de kennis voor den Europeeschen militair niet alleen in het garnizoen, maar ook te velde telkens te pas komt en omdat weliswaar 75 % der inlandsche militairen Javanen zijn, maar er dan toch ook een niet onbelangrijke minderheid is, waartoe onze beste soldaten, de Amboneezen behooren, die het Maleisch als moedertaal spreken.

Zijn wij derhalve van meening, dat wij het Maleisch noch in de kazerne noch daar buiten kunnen missen, wij zijn ook van meening dat de Europeanen in het algemeen het in de kennis van het Maleisch met weinig moeite heel wat verder zouden kunnen brengen dan thans veelal het geval is.

Regel is dat een Europeaan na zekeren tijd in Indië te hebben doorgebracht, b. v. een jaar, een zeker quantum Maleische woorden *spreekt*, maar daarna zijn répertoire nagenoeg niet meer uitbreidt. Hij blijft dan steeds op ongeveer dezelfde hoogte en blijft dezelfde uitspraakfouten maken, die hij zich in den beginne heeft aangewend. Hij geeft zich veelal niet de moeite er op te letten, welke woorden de inlander bezigt, hoe hij ze uitspreekt en in den zin bijeenvoegt.

Hoewel een inlander, tenzij een ontaarde, voor: *kalihatan, katanja, tangannja, saja sakit*, niet zeggen zal: *bisa lihat, dia bilang, dia poenja tangan, saja ada sakit*, hoort men die en andere on-Maleische combinaties uit den mond van zeer vele Europeanen, niettegenstaande de goede manier van zeggen eenvoudiger en dus gemakkelijker is.

In een geestig artikel in het Indisch Militair Tijdschrift van 1878 II, blz. 71, „Europeesch brabbelmaleisch in het Indische leger", hekelde Kjahi Goeroe (wijlen D. F. v. d. Pant) het tangsi-Maleisch, zooals dat toenmaals vrij algemeen werd en waarschijnlijk nu ook nog wel wordt gesproken.

De lezing van dat artikel kunnen wij den in de taalzaak belangstellenden lezer zeer aanbevelen. Tal van wenken ter verbetering van het brabbel-Maleisch worden daarin gegeven, die ook, thans nog de aandacht verdienen en ter harte behooren te worden genomen.

Wij kunnen de verleiding niet weerstaan één van de door Kjahi Goeroe afgeluisterde Maleische(?) gesprekken hier weer te geven als staaltje van Maleisch, zooals dat vroeger door vele Europeanen werd en nu vermoedelijk nog wordt gesproken, vooral ook omdat het eenige van de meest algemeen gemaakte uitspraakfouten vertoont, die zooveel mogelijk grafisch zijn weergegeven.

„Een Hoofdman over honderd heeft den fuselier Sètråwidjåjå gelast, zijne lokkenpracht tot minder weelderigen vorm te reduceeren. Die kunstbewerking heeft plaats gehad, doch een duimstok werd er niet bij gebruikt. Op een volgend appèl ontwaart 's Kapiteins geoefend oog, dat de haarlengte van 2 cM, waarop hij hart en zinnen heeft gezet, nog steeds blijft overschreden. Groot is het verschil niet; den man te straffen zou wat bar wezen; maar een uitbrander zal hij hebben".

„Mèrri sini Sètrówidjójó; kènappè kwé tida bèkin pottong kwé poenje ramboet bètoel sèpèrti moesti en keijè akkoe kèmarrin bilang sama kooi? Pigi dan toch mannè; kwé orang Java tra dènger sammè kwé poenjè koeping, appè pigimannè! Nou kenappè?

— Soe.....dah! Soedah dipo.....tong.

— Ja dat zie ik ook wel en dat is je geluk man! Maar itoe tra baai hoor! Kwé bèkin pottong, mèmang pottong joega; maar toch maar stènga. Pottong lakki hoor en di blakang kalli massok politiekamer, mèngarti? Nou als je er dan maar aan denken wilt".

Met een paar honderd woorden meer dan het gemiddelde quantum waarover de Europeaan beschikt, een gepast gebruik van enkele ook in de spreektaal door inlanders gebezigde voor- en achtervoegsels, weglating van de vele *ada*'s, *dari*'s, *poenja*'s, waar die overbodig of misplaatst zijn en een correcter uitspraak, zou het totok-Maleisch veel

beter en veel meer Indisch kunnen worden en zou men er veel meer mee kunnen zeggen, dan waartoe men thans in staat is.

Nu en dan een conversatieles van in Indië geboren, vlot Maleisch sprekende officieren, aan de officieren en het Eur. kader in Indië en aan de a.s. officieren te Breda en Kampen, vooral ten doel hebbende, hen Maleisch te leeren *spreken* en te wijzen op de stereotiepe gebreken van het door Europeanen gesproken Maleisch, zou een belangrijken invloed ten goede kunnen hebben. Tevens zou dan wel eens onder deskundige leiding kennis gemaakt mogen worden met de Maleische reglementen, opdat het niet meer voorkomt, dat een instructeur van een inlandsch hulpcorps, om daarin voorkomende woorden te kunnen verklaren, telkens zijn toevlucht moet nemen tot het Woordenboek.

Al zal men langs den aangegeven weg geen idealen bereiken, met wat goeden wil en aanmoediging en aansporing van hooger hand, toch zeker wel beduidende verbetering van het spreek-Maleisch en daarmee zal al veel gewonnen zijn. Zoolang die taal als medium voor Europeanen met de meeste Archipelvolken onmisbaar blijft, is het zaak haar zoo goed mogelijk te leeren spreken.

Lepra en particulier initiatief.

DOOR

Dr. J. F. H. KOHLBRUGGE.

Den 9 Juli 1903 werd door mij het volgende request aan Z. Ex. den Gouverneur-Generaal verzonden:

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen..... dat hij Uwe Excellentie eerbiedig verzoekt: wel te willen intrekken het Gouv. besluit van 29 Sept. 1865 n°. 11; B. B. 1715, in welk besluit de volgende woorden gevonden worden: „De lepra moet als niet besmettelijk worden beschouwd. De lijders kunnen niet genoodzaakt worden zich in een lepragesticht te doen opnemen of om op bepaalde aangewezen plaatsen verblijf te houden".

Ter toelichting diene, dat deze bepaling zeer zeker voor verouderd gelden kan, want zij was een uitvloeisel van het overal op te merken verschijnsel dat eene ziekte, die verdwijnt, door den geneesheer voor minder kwaadaardig gehouden wordt; alle historische feiten wijken dan terug voor het optimisme geboren uit het tijdelijk verminderen der ziekte, die tot het begin der vorige eeuw algemeen voor besmettelijk werd gehouden.

Aan alle infectieziekten is het eigen om te rijzen en te dalen in zekere perioden en zoo volgde ook op bovengenoemde vermindering eene nieuwe toename, die leidde tot het congres van Berlijn (October 1897), waar alle onderzoekers der meest verschillende landen de besmettelijkheid der lepra erkenden, waarvoor tal van onomstootelijke bewijzen sedert werden aangebracht en isolatie werd als het beste middel tegen deze ongeneeslijke kwaal erkend.

Dat de lepra in deze gewesten geheel hetzelfde karakter vertoont blijkt uit het uitvoerig rapport van Dr. Neeb over de lepra op de Oeliasser-eilanden, welk onderzoek duidelijk aantoonde: dat lepra besmettelijk is, dat de lepra sedert de opheffing van het lepragesticht aldaar vijf maal meer voorkomt dan vroeger en dat de eenige afdoende bestrijding bestaat in de verplichte isolatie in op te richten leproserien (*Geneeskundig Tijdschrift* 1902).

Dat dezelfde overtuiging werd uitgesproken door den resident Liefrinck (Indisch Genootschap 30 Dec. 1902), dat verder uit de mededeelingen

van bovengenoemden hoofdambtenaar blijkt: dat de regeering heeft goedgevonden dat de lepralijders in Boeleleng en Djembrana aan de zeekust geisoleerd worden, waarom requestrant meent, dat de maatregelen, die voor genoemde streken doelmatig bleken, ook op Java dienen te worden toegepast;

dat verder in bijna alle Engelsche koloniën dergelijke maatregelen vooral sedert de invoering der „Lepers-act" in 1898 voor Britsch-Indië voor mindervermogenden bestaan;

dat weliswaar uit G. B. van 15 Sept. 1870 n°. 59 blijkt, dat de regeering de oprichting van leproserien aan de particuliere weldadigheid wenscht over te laten, maar dat requestrant het inroepen van deze geheel waardeloos acht, zoolang het Gouv. Besl. van 29 Sept. 1865 n°. 11; B. B. 1715 nog van kracht is. Immers kan het niet in de eerste plaats de bedoeling zijn de bestaande lepralijders het lijden te verzachten, die toch voor de maatschappij zijn verloren, maar wel om verdere besmetting van gezonden te voorkomen, hetgeen alleen door verplichte isolatie mogelijk is;

dat in de afdeeling Sidhoardjo ongeveer 150 bekende lepralijders zijn, voor welke lijders wellicht door particuliere weldadigheid een leprozenkampong tot stand zou kunnen worden gebracht, mits de dessas van waar zij herkomstig zijn, verplicht worden hen te blijven voeden, hetgeen bijv. door verplichte levering van zekere hoeveelheid padi, ten uitvoer zou kunnen worden gebracht: De oprichting dus eener rijstschuur in den leprozenkampong te vullen door de dessas die lijders aan bedoelde leproserie geleverd hebben. De directie zoude door den civiel geneesheer gevoerd worden, die geassisteerd wordt door de leerling-hulpgeneesheeren, zoodat alleen de afstand van een geschikt terrein en de bezoldiging van eenige bedienden ten laste der regeering zouden komen, zooals het laatste reeds voorzien werd bij de circulaire van den Directeur van O. E. N. dato 29 Sept. 1892, n°. 9640;

dat requestrant mitsdien eerbiedig en met gepaste bescheidenheid Uwe Excellentie verzoekt wel in overweging te willen nemen of daar, waar particulier initiatief zich mocht doen gelden, de lepralijders ter isoleering gedwongen en de dessas tot het leveren van voeding aangehouden kunnen worden; daar het alleen dan zou loonen particulier initiatief tot voorgaan op te wekken. Verplichte isoleering bedoelt dan geen liefdadigheid maar evenals de reglementeering der prostitutie het voorkomen van kwalen, die de werkkracht der bevolking verminderen, terwijl elk improductief persoon, die door zijne omgeving onderhouden moet worden het pauperisme doet toenemen.

Op dit request ontving ik geen antwoord, waarom ik $2^1/_2$ jaar later (einde November 1905) den assistent resident verzocht op beantwoording aan te dringen. Toen kwam er het volgende antwoord ged.

27 Dec. 1905 „dat bij de regeering een voorstel aanhangig is gemaakt tot gedwongen afzondering der leprozen." Anders niets — en sedert gebeurde er ook niets.

Ter toelichting diene nog: dat het in het request genoemde plan tot stichting van een leprozenkampong door mij werd ontworpen na langdurig overleg met den regent van Sidhoardjo Raden Adipati Pandji Tjondronegoro (thans overleden), die er geheel mede instemde, maar niet wenschte dat zijn naam in het request genoemd werd, daar hij niet wist of het plan der regeering aangenaam zoude zijn. Later bleek mij uit de mededeelingen van den heer van Affelen van Saemsfoort, dat in Oost Lombok een leprozenkampong bestaat berustende op gelijksoortige regelingen (mededeelingen in het dagblad *de Locomotief*). Verder was het het voornemen de direct na den oogst in te vorderen padi op te schuren en uit de winsten bij gedeeltelijken verkoop gedurende den duren tijd winst te maken, waardoor de voeding verbeterd of afwisselend kon worden gemaakt, verder om de lepralijders in die kampong te laten werken. In enkele opzichten bestaat dus ook overeenkomst met het plan van Dr. Kiewiet de Jonge, opgenomen in de Januari-aflevering van dit tijdschrift. Van eene vrijwillige isoleering verwachtte ik, lettende op het volkskarakter, geen heil; bezoeken door familieleden in de leprozenkampong wilde ik evenwel niet weren, daar slechts meer intiem contact gevaarlijk schijnt te zijn.

Ik vind het zoo treurig dat de regeering, niet in staat zijnde alles zelf te doen, het particulier initiatief op zulke wijze negeert als hier het geval was, wat wij weder zagen gebeuren bij de emigratieplannen van Dr. Jansen, die met particuliere middelen Javanen naar Sumatra wilde brengen, en wat wellicht weer gebeuren zal met de emigratieplannen van den heer van Emmerik. — Hier verdient er wellicht ook op gewezen te worden dat de regeering jaren lang naar een geschikt terrein in den Tengger zocht voor de mariniers; daarbij werd zij eerst teruggeschrikt door de hooge eischen, gesteld door de eigenaars van Tosari en Nongodjadjar, tot zij eindelijk een terrein vond bij Gerbo, dat minder geschikt genoemd mag worden, daar het niet vrij is van malaria. Dit alles ware te vermijden geweest zoo de regeering had willen letten op een jaren geleden door mij gedaan voorstel om een bepaald zeer geschikt terrein te Tosari voor dergelijke doeleinden te reserveeren en niet aan particulieren uit te geven. Dit eigenaardige terugdringen, zoo niet onderdrukken van particulier initiatief heb ik in Indië ten zeerste betreurd, en is een der beste argumenten om eene steeds verder gaande decentralisatie te verdedigen. Ware Sidhoardjo een zelfstandigen afdeelingsraad rijk geweest, de leprozenkampong zoude er sedert jaren bestaan, zooals het daar uit particuliere middelen opgerichte ziekenhuis en ziekenfonds bewezen hebben.

Utrecht, 29 Jan. 1907.

De uitkomsten van het welvaart-onderzoek op Java [1]).

III.

DE VEETEELT.

De bundels III*a* en III*b*, respectievelijk 97 bladz. tekst en 57 bladz bijlagen, van het „Overzicht der gewestelijke onderzoekingen naar de veeteelt" van Java en Madoera en de „daaruit gemaakte gevolgtrekkingen", zijn geen lectuur om ademloos door te werken, daar geen hoogst belangrijke onverwachte gezichtspunten konden worden geopend. Het resultaat, dat in het algemeen de hoornveestapel waarschijnlijk voldoende zou zijn, ware op Java en Madoera de maatschappij een Inlandsche gebleven, zelfs met geleidelijken vooruitgang, is in zooverre onverwacht, omdat degenen die zulke alarmkreten omtrent den achteruitgang aanhieven er door teleurgesteld worden. Eenige voldoening vinden de pessimisten in de uitspraak dat de achteruitgang in den paardenstapel grooter is dan die in het hoornvee, doch als men in den aanhef der inleiding leest dat het economisch belang van den paardenstapel voor de meeste streken tegenwoordig zoo gering is, dat vele onderzoekers het niet noodig achtten de betrekkelijke vragen in den Leidraad betreffende de paarden afzonderlijk te beantwoorden, dan valt ook van deze uitkomst veel van het tragische weg. Dit, gepaard aan het ontmoedigende der mededeeling, dat voor vele streken de toestand moeilijk te beoordeelen is, dat in de verslagen subjectieve meeningen zich deden gelden, dat met de bestaande voorschriften geen voldoende veestatistiek te krijgen is, maakt dat er wel wat ontbreekt aan de opgewektheid van de lange beschouwingen, die ten slotte zoo weinig zekers brengen.

Intusschen ligt in deze geschriften weder de vrucht van een veelomvattenden arbeid voor ons en het zou onbillijk zijn om er zich toe te bepalen het résumé aan het slot door te zien en er dan maar den staf over te breken.

Ieder, die wel eens een verzamelwerk heeft moeten maken uit een tal van gewestelijke of andere partiëele verslagen, waar de een met hart en ziel aan arbeidde, doch een ander juist genoeg banaliteiten in schreef om zich geen aanmerking van hoogerhand op den hals te halen, voelt het zware, het weinig dankbare van de taak van den overzichtsschrijver, die zoo menig vraagteeken plaatst, waar eenvoudige plaatselijke waarneming de oplossing had kunnen geven. Met het oog daarop mag een woord van hulde niet ontbreken aan den bewerker van deze bundels, die de hulp van deskundigen inriep en alles wat hij had zoo goed mogelijk benutte.

De gouvernements-veearts te Bandoeng B. Vrijburg, werd in de gelegenheid gesteld van zijn gevoelen over de behandelde onderwerpen te doen blijken en deed dit in eene onder de bijlagen opgenomen nota en in met de letters B V. aangeduide noten aan den voet der bladzijden van het overzicht zelf.

In de inleiding worden eenige historische bijzonderheden bijeen gebracht, waarbij o.a. de *Encycl. v. N.-I.* is geraadpleegd. Dat hier herhaald

[1]) Zie *Ind. Gids* 1906 I bl. 553 en 731.

wordt, met een beroep op eene Javaansche overlevering, dat de buffel tegelijk met den rijstbouw ongeveer in de helft der middeleeuwen op Java ingevoerd zou zijn, wordt hoogst onwaarschijnlijk, nu die geheele theorie van het gerst-eiland naar het rijk der misvattingen is verwezen (zie in diezelfde *Encycl.* het art. „Tochten" van den heer Rouffaer. deel IV, bl. 364). Veel is voorts ontleend aan eene „Causerie over veefokkerij" van den gouvs. veearts C. A. Penning in de *Veeartsenijk. Bladen voor N.-I.* van 1904 en aan andere opstellen in dit tijdschrift en in dat *voor het Binn. Bestuur.* Merkwaardig is wat uit een „Historisch overzicht van de maatregelen tot verbetering van den paarden- en veestapel in N.-I.", door J. Ballot (*Veearts. Bl.* 1895, deel X) wordt overgenomen.

Men zal waarschijnlijk eenigszins verrast zijn er uit te zien, zegt het verslag, dat zij reeds van zoovele jaren her dagteekenen. Zoo zoude dan in 1651 Soesoehoenan Pakoe Boewono III eene stoeterij te Mĕrgowati (Kĕdoe) hebben opgericht, doch het daar gekweekte ras was in 1822 reeds uitgestorven. Daar wij evenwel in de lijst van heerschers over Soerakarta dien vorst met het jaartal 1788 aantroffen, schijnt hier toch wel eene kleine vergissing in het spel. Trouwens de verdere historische bijzonderheden beginnen bij 1820, toen een stoeterij van Tjipanas naar Pasirhajam in Tjandjoer werd overgebracht en in 1831 opgeheven. Omtrent het invoeren van fokdieren van vreemd ras, dat reeds door de O. I. Comp. geschied schijnt te zijn, vindt men medegedeeld dat zulks ook in het begin der 19de eeuw door enkele Inlandsche hoofden met Perzische dekhengsten het geval was en in 1809 met Arabische. In 1817 ingevoerde Australische hengsten kwamen op *f* 550 per stuk te staan. In 1828 stationneerde het gouvernement op Java met weinig gevolg dekhengsten van Makassar en Birma. De landheeren in de Preanger hebben reeds vroeg veel voor de verbetering van het paardenras gedaan, terwijl de meeste landbouwondernemers in West-Java er kleinere of grootere runderfokkerijen op na houden, hoofdzakelijk ter verkrijging van mest. Ook de bemoeienis van K. F. Holle met de verbetering van het paardenras wordt herdacht.

Verder blijkt dat het castreeren van minderwaardigen niet iets is van den laatsten tijd, getuige een aanschrijving van 1828 om deze bewerking op lastdragende hengsten toe te passen. In 1877 adviseerden Holle en de Resident der Preanger daartoe met betrekking tot slechte hengsten, als maatregel gepaard aan het stationneeren van goede hengsten en in 1899 werd door den Resident van Bagĕlèn O. A. Burnaby Lantier eigener autoriteit castratie op groote schaal gelast en door den gouvs. veearts F. Paszotta of onder zijn toezicht verricht, met gunstige uitkomsten, daar de sterfte beneden 1 pCt. bleef en de waarde van een os vaak 4 pCt. hooger is dan van een stier.

Bij gouvs. besluit werd in 1892 en volgende jaren de maatregel ook als proef in de Preanger bevolen, waarbij het voorkwam dat in de afdeeling Soekaboemi een paar ongeschikte castreerders bijna de helft der door hen behandelde dieren doodden.

Voor verbetering van het veevoeder werd in 's Lands Plantentuin proeven genomen met uitheemsche grassoorten, een snel groeiende katjang (genoemd naar Holle), uitheemsche djagoengsoorten en andere gewassen. De uit Amerika afkomstige „teosinte" vond reeds 30 jaar zijn weg over Java. Omstreeks 1880 werd op aanbeveling van een gepensionneerd officier en onder diens toezicht o.a. in Pasoeroean een proef er mede genomen, waarvoor *f* 5400 werd toegestaan. Aanvankelijk werden goede uitkomsten verkregen, later ontaardde het gewas.

Nu en dan werd getracht om, waar schaarschte aan weidegronden bestond, de bevolking te bewegen een deel van haar velden met veevoeder te beplanten,

dat in 1878 in Rembang op aandrang van het bestuur geschiedde, doch in 1881 stuitte in Demak de aanleg van zulke velden af op den onwil der bevolking.

In zake het slachten werd in 1828 een verbod van 1801 en 1806 vernieuwd, dat in 't algemeen nog tot de voortteling geschikte wijfjesbuffels en in het bijzonder witte buffels betrof. In 1836 en 1853 ziet men aan deze bepalingen herinnerd en voorschriften gegeven tegen het mishandelen van dieren. Het laatste is later bij de politie-strafreglementen strafbaar gesteld. Intusschen moest steeds aan de bepalingen tot bescherming van vee herinnerd worden, zooals nog geschiedde bij circ. van den 1sten gouvs. secretaris van 15 Febr. 1905, die de aandacht vestigt op het strafbaar zijn van het laten dragen van te zware lasten.

Omtrent den veeartsenijkundigen dienst vernemt men dat de eerste gouvs. veearts in 1820 werd aangesteld, doch bij zijn dood in 1822 niet vervangen tot 1832, toen een adjunct-paardenarts aan de stoeterij te Tjiandjoer werd geplaatst, die bij de veeziekte in Djëpara zich onderscheidde. In de jaren 1843, 1852 en 1854 werd telkens een veearts uitgezonden en in 1860 werd te Soerabaja een school geopend tot opleiding van Inlandsche veeartsen, die echter in 1876 weder opgeheven werd. Daarentegen werd bepaald dat aan elk der toen aanwezige 7 Europeesche gouvs. veeartsen, een of meer Inlanders toegevoegd zouden worden ter opleiding, hetgeen echter niet aan de verwachtingen heeft beantwoord. Meer en meer was de behoefte gebleken aan geschikt hulppersoneel, als hoedanig de Inlandsche veeartsen niet voldoen. De eigenlijke werkkring daarvan is toch meer het uitoefenen van de veterinaire politie, dan het bieden van geneeskundige hulp. Hierbij wordt de voorziening in personeel tijdens de veepest in 1879 in herinnering gebracht.

Vee- en paardenmarkten werden reeds in 1827 gehouden met uitloving van premiën, doch in 1833 werd daarvan afgezien wegens gemis aan resultaten en bezwaar voor de bevolking. Van 1853—1856 werd het nogmaals in de Preanger beproefd, doch gestaakt als gevaarlijk voor de algemeene rust. In hoeverre hiertoe aanleiding was, weet de bewerker niet mede te deelen. Nog meer voorbeelden van tijdelijke uitloving van premies door de regeering of door particulieren, van aanmoediging en ondersteuning van wedrennen worden bijgebracht. In 1892 werd te Bandoeng de vereeniging „Het Sandelhoutstamboek" opgericht, doch in 1905 ontbonden. Over het algemeen schijnt met subsidies aan veetentoonstellingen en wedloop-societeiten te worden voortgegaan.

Het cultuurstelsel vergrootte de behoefte aan trek- en lastdieren, waarvan reeds 't uiterste gevergd was, buitengemeen. De vraag overtrof verre het aanbod, de veeprijzen stegen tot eene ongekende hoogte, zoodat het opperbestuur zich er mede bemoeide. Men trachtte het vervoer met draagbeesten zooveel mogelijk te vervangen door dat per kar, waarbij aan transport-ondernemers groote voorschotten werden gegeven om zich het benoodigde materieel aan te schaffen. Zelfs werden in 1841 op last van den minister 40 kameelen te Teneriffe gekocht, waarvan er na verloop van drie jaar reeds 39 waren gestorven. Een gelijke teleurstelling trof den invoer van 1843—'45 van 801 ezels en ezelinnen uit Nederland.

In 1864 had invoer van paarden en muildieren uit Zuid-Amerika plaats ten dienste der artillerie, zij bleken schuw en onhandelbaar. Beter voldeed het Chineesche muildier, in 1876 geïmporteerd.

In 1877 werden een 6-tal gedresseerde olifanten uit Siam betrokken, die voor het leger en in de djatiebosschen van nut zouden kunnen zijn. Vroeger had de regeering ook eenige merinoschapen ter beschikking van den heer Holle gesteld en men heeft er ook aan gedacht lama's te laten komen, doch daarvan wegens de kosten en het twijfelachtig nut afgezien.

Bij de opsomming van wat er alzoo tot verbetering is beproefd, heeft die van den paardenstapel, waarschijnlijk wegens de behoefte van het leger, op den voorgrond gestaan. Evenwel zijn ook later krachtige pogingen tot verbetering of herstel van den hoornveestapel te vermelden. Enkele plaatselijke ambtenaren, waarschijnlijk ingelicht en gesteund, zoo niet daartoe gedrongen, door gouvs. veeartsen, deden ter zake het eerst stappen. Herinnerd wordt aan den arbeid van H. E. B. Schmalhausen, en hetgeen de toenmalige controleur van Tënggër P. H. van Andel verrichtte, voorgelicht door den veearts K. Bosma, die een gedeelte van het geld, uitgekeerd voor een weg van Poespo naar Tosari, bezigde voor schadevergoeding bij castratie en invoer van vee. In gelijken geest was de controleur van Ambarawa L. J. Schippers werkzaam, voorgelicht door den veearts Penning en in Rembang maakte zich de controleur A. J. N. Eijcken verdienstelijk op dit gebied, waarbij hij afgeschreven djatiebosschen voor weiden inrichtte. Overigens werd voor verbetering van weidegronden het meest in de Preanger gedaan, waar men ook het onkruid lantana in dessadienst liet opruimen. Voor het herstel van den veestapel in het in 1902 geteisterde deel van Semarang en Djëpara werden 12,897 buffels aan de bevolking in huur gegeven.

Verder zijn sedert 1902 jaarlijks op de Indische begrooting sommen uitgetrokken tot aanmoediging van de paarden- en veeteelt. Op de begrooting voor 1906 was dit bedrag *f* 82,550, benevens een som van *f* 107,600 voor de verbetering van den paarden- en veestapel, terwijl ook onder de maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling sommen voor overeenkomstige doeleinden in bepaalde gewesten zijn uitgetrokken.

Sedert 1900 is er een inspecteur van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst, welke sedert 1°. Jan. 1905 naar het Departement van Landbouw is overgebracht. Bij art. 2 van St. 1904 n°. 460 is het aantal gouvs. veeartsen verhoogd tot 22, waarvan 17 voor Java en Madoera, doch van deze plaatsen zijn er wegens incompleet slechts 13 vervuld. Daarentegen zijn er 2 in het ressort Semarang, waarvan één speciaal belast is met het toezicht op de z.g. gouvs. buffels. Aanstelling van Inlandsche veeartsen volgens St. 1876 n°. 348 heeft niet meer plaats; op Java zijn er nog 8 in dienst. Daarentegen zijn er sedert 1898 (St. n°. 89) tien mantries voor den veeartsenijk. dienst aangesteld, waarvan 7 op Java.

Bepalingen ter bestrijding van besmettelijke veeziekten en omtrent maatregelen bij veepest, zijn te vinden in Staatsbl. 1892 nos. 240 en 241; de eerste aangevuld bij St. 1896 n°. 183. Verbodsbepalingen omtrent in- en doorvoer uit door veeziekte besmette streken, vastgesteld in 1878 en 1901, zijn gewijzigd bij St. 1906 n°. 147. Het zou te ver voeren om al de maatregelen op dit gebied, die een meer locaal karakter dragen, hier verder aan te stippen, evenmin als hetgeen gedaan wordt om het te jong gebruiken van paarden, het mishandelen, het slachten van voor de voortteling geschikte beesten, enz. tegen te gaan.

In de residentie Batavia werd een proef genomen met het merken van het vee door middel van genummerde en van letters voorziene oorringen, sedert jaren in België in zwang. De kosten zouden gedragen worden door eenige landheeren. De bevolking was met deze wijze van veemerken weinig ingenomen; daaraan weet ze vermagering van het vee. In Batavia was dit merken in 1903 afgeloopen, daarbuiten werden de proeven met oorringen voortgezet.

Onder toezicht van den controleur J. B. Leon (schrijver van verscheidene opstellen over veeteelt) werd in Batavia eene registratie van het vee ondernomen, die in 1901 afliep. Hierbij werden als contrôle de horens gebrandmerkt.

In Oct. 1903 had eene veetelling plaats in de residentie Banjoemas onder

toezicht van den heer Leon, volgens eene door hem aangegeven regeling, met het doel om na te gaan of zij bij de in 1905 te houden zesde vijfjaarlijksche opneming van den veestapel in toepassing zou kunnen worden gebracht. Hierbij wordt in eene noot aangeteekend dat de welvaart-commissie aan de Regeering voorstelde eene veetelling over geheel Java te doen houden — omdat voor een onderzoek naar de oorzaken van de mindere welvaart eener grootendeels landbouwende bevolking het noodig is met genoegzame juistheid de sterkte van den veestapel te kennen — daarbij de telling volgens die regeling onder de aandacht brengende. Het gevolg was het beschikbaar stellen van een kleine som voor die telling in Banjoemas, waarbij ongeveer 10 pCt. meer buffels en runderen en 5 pCt. meer veebezitters werden aangetroffen dan in de overigens over 't algemeen goed bijgehouden afzonderlijke veeregisters te boek stonden. „Hoewel de proef geslaagd was, werd geen vrijheid gevonden de telling over geheel Java en Madoera voort te zetten, vermits de bedenking van geldelijken aard tegen eene behoorlijke volkstelling aangevoerd — vooral in de tegenwoordige ongunstige omstandigheden — tegen zoodanige uitbreiding bezwaar oplevert". Men zal zich bepalen moeten tot verbetering van de vijfjaarl. opneming, vastgesteld bij St. 1904 n°. 334 en in Bijblad 6071 en 6361.

Op een prijsvraag in 1897 uitgeschreven voor eene handleiding voor paardenfokkerij en runder- en buffelteelt kwamen geen antwoorden, die geheel voldeden, doch er werd eene handleiding uit samengesteld, waarvan de eerste hoofdstukken, bewerkt door den gouvs. veearts B. Vrijburg, het licht zagen in het tijdschrift *Bintang Hindia*.

Vermeld wordt hoe de toestand van den veestapel in de laatste tijden de aandacht heeft getrokken van belanghebbenden bij de suikercultuur.

Op het 7de suikercongres van 6—8 April 1905 te Soerabaja hield de veearts P. Schat een voordracht over de verrichtingen van die zijde, waaruit blijkt hoe het Algemeen Syndicaat in 1903 aan de suikerfabrikanten op Java een vragenlijst ter beantwoording toezond, waarop door 46 fabrikanten, 3 Assistent-Residenten en den heer Leon geantwoord werd. Bijna eenstemmig waren zij van gevoelen, dat de quantiteit van den veestapel niet achteruitgaat, maar wel de qualiteit. In de rayons van enkele plaatsen kon het tegendeel geconstateerd worden, welk oordeel berustte op het aldaar voorkomen van overvloed van flink en krachtig gebouwd trekvee. Als oorzaken van achteruitgang worden genoemd: 1°. Dikwijls voorkomen van besmettelijke ziekten; 2°. verlagen der loonen; 3°. veel toepassen van smal spoor, waardoor ook kleine beesten het werk kunnen doen; 4°. geen teeltkeuze; 5°. castreeren van de beste stieren, om ze voor trekvee te kunnen gebruiken; 6°. verkoop van stierkalveren voor de consumptie; 7°. dikwijls onvoldoende voeden en verzorgen; 8°. gebruik van te jonge dieren voor zwaren arbeid; 9°. slechte economische toestand in sommige streken (Madioen o.a.) en 10°. gebrek aan weidegronden.

Tot verbetering werden aanbevolen: 1°. stationneeren van flinke dekstieren; 2°. betere, continuëele voeding; 3°. castreeren van voor de voortteling ongeschikte stieren; 4°. verhooging der loonen; 5°. afschaffing van smalspoor; 6°. veetentoonstellingen en veemarkten; 7°. geven van voorschotten voor goede trekdieren en 8°. waar mogelijk, aanleggen van gemeenteweiden.

Op een in 1904 gedaan voorstel van 19 suikerfabrikanten in Soerabaja, genegen om daartoe *f* 5600 ter beschikking der regeering te stellen, tot aankoop en stationneering van dekstieren, werd geantwoord dat de regeering met waardeering van dit aanbod kennis had genomen, doch de aanvaarding afhankelijk stelde van het thans in dat gewest nog aanhangig onderzoek omtrent de te volgen gedragslijn tot verbetering van den veestapel aldaar.

Intusschen zijn volgens de laatste in dit hoofdstuk opgenomen berichten de

suikerfabrikanten in Sidhoardjo, Modjokerto en Djombang reeds bezig om fokmateriaal te doen aankoopen, waartoe de veearts W. J. Esser naar Bali was geweest om dekstieren te keuren.

1. Bij de studie over het HOORNVEE worden in de eerste plaats de samenstelling, toestand, sterkte, toereikendheid, voor- en achteruitgang van den stapel besproken, zoowel in het algemeen als residentiesgewijze. De algemeene conclusie als de maatschappij een zuiver inlandsche gebleven was, werd reeds in den aanvang vermeld. Thans zijn de eischen hooger en veel wat in beschaafde landen gedaan wordt om daaraan het hoofd te bieden, werd hier nog verzuimd. Voor de primitieve wijze van veehouden der meeste Inlanders zijn uitgestrekte weidegronden of bosschen noodig, waarheen behalve het vee uit de naaste dessa's ook dat van de meer bevolkte streken aan het strand in de droge tijden gedreven wordt of als door beplanting der bouwvelden de voedering lastig wordt. Bij den runderstapel op Madoera, in Wonosobo en Temanggoeng is men tot stalvoedering gekomen, doch dit zal ten aanzien van karbouwen wel bezwaarlijk zijn.

„Waar de inlander nog aan zichzelf overgelaten is of niet door prikkels van buitenaf tot grootere inspanning aangezet wordt, vordert hij slechts matige diensten van zijn vee. Op de warmste uren van den dag wordt geploegd noch geëgd, en heeft 't grootste deel van 't vee dan van zelf rust. Vervoer heeft slechts in beperkten zin plaats en, zoo het al over grootere afstanden gaat, dan worden hiervoor liefst de nachtelijke uren gekozen. En hiermee in overeenstemming is de verzorging. De tani, als kleine botjah-angon met buffel en rund opgegroeid, daaraan reeds zijn zorgen wijdend, heeft hart voor zijn vee, zijn grootsten rijkdom, beschouwt het als een deel van zijn gezin (verslag Pekalongan), leeft er mee mede en laat het aan niets, wat binnen zijn bereik is, ontbreken. Het wordt dagelijks gebaad, gewreven en gekneed en slechts bij groote feesten of als een dier onbruikbaar is, wordt geslacht".

Geschetst wordt hoe cultuurstelsel en transportdiensten hier storend op werkten, doch spoor- en tramverkeer bracht later weder verlichting. In verband met een en ander is het eenigszins moeilijk over de al of niet toereikendheid van den stapel te oordeelen.

Vele onderzoekers lieten zich leiden door berekening van de verhouding van het aanwezige vee tot de uitgestrektheid van den bouwgrond, doch er zijn vele andere omstandigheden, die hierbij in aanmerking komen. Om maar iets te noemen: niet alle grondsoorten zijn even moeilijk te bewerken, niet alle dieren even krachtig, het deel van den veestapel uitsluitend voor vervoer bestemd, mag daarbij niet medegerekend worden, enz. Daarbij komt dat niet elk Inlandsch grondbezitter zijn eigen span karbouwen of sapi's behoeft te bezitten, soms komt het huren voordeeliger uit. Een betere maatstaf dan de verhouding van veesterkte tot de oppervlakte van den bouwgrond, zou de omstandigheid zijn of er voor beploeging geschikte bouwgronden wegens gebrek aan ploegvee onbeploegd bleven, behoudens die velden, waar beploeging niet gebruikelijk is of de patjoel-bewerking goedkooper of gemakkelijker is Evenwel ook deze maatstaf kan slechts voor een ruwe schatting dienen.

In *Bantën* bestaat de veestapel zoo goed als geheel uit karbouwen, die er over het algemeen goed uit zien. Overal — en dit is wel opmerkenswaardig in een gewest in de laatste kwart eeuw zoo geteisterd door groote rampen, w.o. in 1880 en 1881 de veepest — wordt hij voldoende voor den landbouw geacht, behalve in Pandéglang. In *Krawang* is voldoende vee in het bergachtig zuidelijk deel, doch in het vlakke noordelijk is de veestapel verre van voldoende en gaat achteruit. In de *Preanger Regentschappen* wordt in het noordelijk deel

tengevolge van de veeziekte de veestapel onvoldoende geacht. In Bandoeng wordt het grootste gedeelte van de velden met den patjoel bewerkt. In de afdeeling Tjiandoer „blijven tengevolge van het tekort in het district Tjihea vele sawah's onbeplant". (Deze uitspraak is wel merkwaardig in verband met het feit, dat juist voor deze sawah's een kostbaar irrigatiewerk is aangelegd). De gevolgen van de veeziekte schijnen intusschen zoo goed als te boven gekomen. Want door den controleur P. K. W. Kern is gezegd, dat in 1900 de veestapel in de Preanger de sterkte herkregen had van vóór het uitbreken daarvan in 1879.

In *Cheribon* is de buffel overheerschend, slechts in bergdistricten wordt het aantal voldoende voor den landbouw geacht, veel gronden worden met den patjoel bewerkt, doch in de afdeelingen Cheribon, Indramajoe en Galoeh wordt geen belangrijke achteruitgang waargenomen.

In *Banjoemas* overtreft het aantal runderen dat der buffels, doch het type is er minderwaardig. In verband met het vele dat over den achteruitgang van den veestapel in dit gewest is gezegd, is het niet te verwonderen dat deze zoowel wat getalsterkte als hoedanigheid betreft, zoowel voor landbouw als vervoer onvoldoende wordt geoordeeld. Toch zijn er volgens den gouvs. veearts Dr. 't Hoen gelukkig nog vele goede uitzonderingen, vooral onder het vrouwelijk fokmateriaal.

Pekalongan heeft bijna uitsluitend karbouwen en daarvan in de vlakte bijzonder fraaie en krachtige exemplaren. In de afdeeling Pekalongan en in Batang met uitgestrekte weidevelden is het aantal voldoende. In getalsterkte zou de buffelstapel sedert 1895 in eerstgenoemde afdeeling achteruitgaan, doch niet in hoedanigheid. In Tegal is gebrek aan vee in de dichtbevolkte lager gelegen districten. In Pemalang en Tjomal zijn op 6 à 4 bouws sawah 1 span buffels.

Omtrent *Semarang* zijn de berichten verdeeld. Hoewel er volgens een veearts algemeene achteruitgang was, werd in het verslag der afdeeling van dien naam niets daarvan bespeurd en in Djĕpara is er in de laatste drie jaren toeneming.

Kĕdoe behoort tot die gewesten, waar de veestapel officieel bekend staat als dringend verbetering behoevend. Hierop zijn uitzonderingen, zelfs zijn in het onder-district Mirit, district Poering, afdeeling Keboemen, waar naar een goede fokkerij gestreefd wordt, Bengaalsche kruislingen van runderen, die groot en gunstig van uiterlijk zijn. Ook in een paar districten van Temanggoeng en in Wonosobo schijnt de toestand niet ongunstig.

In *Madioen* treft men vrij wat runderen aan, in de afdeeling van dien naam zelfs evenveel als karbouwen. In Ngawi zijn de laatste vooral in de vlakte in de meerderheid, doch in Magĕtan zijn de runderen overheerschend, evenals in Ponorogo en Patjitan. In laatstgenoemde afdeeling, waar de verhouding is als 5 : 4, doet zich het merkwaardig verschijnsel voor dat men in de valleien der rivieren meer runderen, in de bergen meer buffels aantreft, dus juist het tegenovergestelde van hetgeen men verwachten zou.

In de residentie *Rembang* bevatten de afdeelingsverslagen geen bepaalde mededeelingen omtrent vóór- of achteruitgang, doch het eerste wordt waarschijnlijk geacht, daar er uitvoer van vee plaats heeft naar de naburige gewesten.

In *Soerabaja* is de veestapel over het algemeen voldoende. Alleen voor den landbouw maken Grissee en Lamongan eene uitzondering omdat daar bij het invallen der regens groote uitgestrektheden van regen afhankelijke sawah's tegelijk bewerkt worden. Voor het vervoer is de veestapel in het geheele gewest voldoende.

Op *Madoera* zijn, met uitzondering van eenige eilanden van den Kangean-Archipel, waar bijna uitsluitend buffels voorkomen, de runderen verreweg in de meerderheid. De groote veestapel, waarvan zooveel uitgevoerd wordt, is natuurlijk alleszins voldoende voor landbouw en vervoer; dit laatste, waarvoor buitendien ook paarden beschikbaar zijn, heeft betrekkelijk weinig te beteekenen. Alleen van Soemĕnĕp en Sampang wordt uitdrukkelijk getuigd, dat er belangrijke vermeerdering is.

Betreffende de residenties *Kediri*, *Pasoeroean* en *Besoeki* vindt men ten slotte eenige opgaven, waarbij de voor- of achteruitgang niet uit de verslagen gebleken is, doch over het algemeen schijnt de toestand in die gewesten bevredigend.

2. De veestatistiek, waaraan de 2de paragraaf van het overzicht met betrekking tot het hoornvee gewijd is, schijnt thans nog vrijwel het zwakke punt, hoewel de overgelegde staten aan uitvoerigheid niets te wenschen overlaten. Merkwaardig is daarbij dat de meeningen der afdeelingscommissies betreffende den voor- of achteruitgang van den veestapel, niet altijd met de cijfers overeenstemmen. Soms kan zulks ook slechts schijnbaar zijn, doordien de cijfers niet met de werkelijkheid overeenstemmen.

Dat die Indische statistieken betreffende den veestapel wat betrouwbaarheid betreft, veel te wenschen overlaten, wordt met sprekende voorbeelden aangetoond. Deze zijn met voordacht gekozen uit de districts- en afdeelingsgewijze opgemaakte opgaven betreffende den veestapel, als bijlage A gevoegd bij de Koloniale Verslagen der jaren 1892, 1897 en 1902, om dusdoende des te sterker in 't oog te laten springen dat zelfs de 5-jaarlijksche opnamen niet ten volle vertrouwen verdienen en waaruit de noodzakelijkheid van een betere veestatistiek, aan 't nut waarvan niemand twijfelt, ten overvloede nog blijkt. Bij sommige der verkeerde opgaven bleken ook drukfouten in het spel te zijn.

De zooveel mogelijk van fouten gezuiverde statistieke opgaven als bijl. 3 bij het Overzicht bijeengebracht, mogen hieronder een plaats vinden als: Gewestelijk overzicht van den hoornvee- en paardenstapel in de jaren 1880, 1885, 1890, 1895, 1900 en 1903.

Gewesten.	1880.		1885.		1890.	
	Hoornvee.	Paarden.	Hoornvee.	Paarden.	Hoornvee.	Paarden.
Bantèn	47.367	8.233	67.776	3.772	91.006	5.857
Batavia	188.901	29.539	261.755	26.032	286.032	28.278
Preanger	194.879	57.641	191.677	42.141	225.507	42.840
Cheribon	170.376	31.582	150.863	19.532	180.852	18.498
Banjoemas	188.511	8.854	187.116	10.197	181.924	11.629
Pekalongan	195.304	19.810	196.894	22.007	225.645	26.666
Semarang	364.577	21.531	415.227	24.412	438.452	25.739
Kedoe	321.381	17.835	323.313	18.607	330.186	18.215
Madioen	308.450	42.701	288.495	42.287	287.956	38.696
Rembang	351.932	49.739	381.278	40.848	386.258	40.566
Soerabaja	342.839	37.537	352.329	39.688	372.536	38.978
Madoera	327.642	20.720	446.157	22.299	538.301	27.855
Kediri	231.385	29.324	269.947	33.903	308.518	35.749
Pasoeroean	343.206	73.172	347.180	79.062	387.985	77.499
Besoeki	223.817	52.035	226.823	54.472	236.753	58.862
Totaal.....	3.800.567	500.253	4.106.830	479.264	4.477.906	495.927
Totaal z. Batavia	3.611.666	470.714	3.845.075	453.232	4.191.874	467.649

Gewesten.	1895.		1900.		1903.	
	Hoornvee.	Paarden.	Hoornvee.	Paarden.	Hoornvee.	Paarden.
Bantèn	100.622	7.099	152.189	8.914	134.220	9.086
Batavia	279.506	27.326	320.628	22.261	43.167	2.916
Preanger	225.710	46.726	225.271	44.965	216.862	45.917
Cheribon	162.548	17.584	135.124	15.431	119.674	13.068
Banjoemas	184.375	10.726	161.549	8.180	174.526	6.449
Pekalongan	233.720	22.529	182.275	18.085	196.136	16.427
Semarang	456.546	27.232	366.848	21.682	365.755	16.851
Kedoe	338.482	19.455	298.214	17.795	235.446	13.223
Madioen	307.163	24.653	332.632	21.645	318.726	14.737
Rembang	410.949	26.637	391.922	21.046	384.559	16.198
Soerabaja	349.395	31.505	341.979	25.972	330.403	22.536
Madoera	576.675	32.535	596.660	29.622	581.413	29.056
Kediri	328.100	23.236	320.070	19.816	321.518	13.912
Pasoeroean	424.899	77.292	448.285	64.067	460.119	52.827
Besoe'ki	270.296	60.451	276.220	54.830	314.784	59.851
Totaal.....	4.648.986	454.986	4.549.866	394.311	4.197.108	333.054
Totaal z. Batavia	4.369.480	427.660	4.229.238	372.050	4.153.941	330.138

In de laatste kolom (1903) zijn de cijfers opgenomen ontleend aan de verslagen der welvaartonderzoekingen, die afdeelings- en districtsgewijze gedetailleerd onder de bijlagen als n°. 1 en n°. 2 zijn opgenomen. Die cijfers zijn — men houde dit wel in het oog, zooals in het overzicht wordt gezegd — in tegenstelling van die voorkomende in de voorafgaande kolommen niet gegrond op rechtstreeksche telling, doch op de sedert de telling van 1900 aangehouden mutatiestaten, omdat bij de samenstelling van het overzicht niet gewacht kon worden op de cijfers over 1905. Dit verklaart blijkbaar ook de groote verschillen voor Batavia, waar het welvaartsonderzoek geen rekening hield met de vrije landen, de statistiek wel. Het is daarom jammer dat men voor dit gewest Krawang niet afgescheiden heeft en daarvan de totalen voor de 5 gouvs. districten vergeleken. Bij andere gewesten is evenmin voldoende rekening gehouden met den aftrek voor de particuliere landerijen. Legt men toch bijv. bijl. A van het Kol. Verslag van 1902 er naast, dan waren er in 1900 in Cheribon volgens dat verslag 15,431 paarden, 1830 runderen en 129,694 buffels, te zamen 131,524 stuks hoornvee. De steller van het overzicht neemt het aantal paarden over, maar geeft voor het hoornvee 135,124 (wellicht een drukfout), terwijl voor 1903 de districten der vrije landen niet in bijl. 1 en 2 opgenomen zijn. Deze uitkomsten hadden dus vergeleken moeten worden met respectievelijk 817 paarden en 18,366 hoornvee minder in 1900 dus met 113,158 hoornvee en 14,614 paarden. Men had dan in 1903 feitelijk 6316 stuks hoornvee *meer* en 1548 paarden *minder* dan in 1903.

Dat het bij zooveel verwarring en onzekerheid niet veel geeft om relatieve mutatiecijfers na te gaan en daarop conclusie te bouwen is duidelijk. Het bovenstaande kan alleen als een bijdrage dienen tot de wetenschap hoe weinig notitie in den regel van zulke lange cijferstaten genomen wordt. Het wordt daardoor minder opmerkelijk dat enorme verschillen in zulke statistieken, door drukfouten en verwisselingen van cijfers ingeslopen, tot in laatste instantie de aandacht niet trekken, waarover de steller zich op bl. 25 van zijn overzicht verbaasd toont. Eene contrôle door graphische voorstellingen is daarom bij belangrijke statistieken niet te verwerpen.

Eene op de tellingen gebaseerde conclusie, die gespatieerd gedrukt wordt,

is deze dat de veestapel in 1890 zijn toppunt van gestalsterkte bereikt moet hebben en van af omstreeks dat jaar in verval is geraakt. Deze is gegrond op eene berekening der vermeerderingen en verminderingen in de opvolgende vijfjarige tijdvakken in de verschillende gewesten, onder de bijlagen als nº. 4 opgenomen. De eenvoudige beschouwing der eindcijfers van het boven gegeven staatje zoude eerder 1895 als keerpunt aanwijzen. Intusschen was de telling in vroegere vijfjarige tijdvakken zeker nog slechter dan nu.

3. Wat de verhouding van buffels tegenover runderen betreft, het blijkt, wat reeds bekend was dat de eerste voornamelijk in Westen de tweede in Oost-Java voorkomen. Waarschijnlijk is de verhouding voor den buffel vroeger gunstiger geweest, maar, naarmate de primitieve toestanden voor een scherper bestaansstrijd wijken, ruimt de trage buffel de plaats voor het rund. De gouvs. veearts Dr. 't Hoen deed onderzoek naar die merkwaardige terugdringing. Van het westen uitgaande, doet dit verschijnsel zich sedert ongeveer 10 jaar voor in de afdeeling Soemedang, aan de zuidkust wordt het reeds in Banjoemas waargenomen, doch aan de noordkust eerst in Rembang. In Pasoeroean en Besoeki had het reeds vele jaren geleden plaats. Als redenen worden opgegeven de grootere ruimten, die de buffel noodig heeft om rond te loopen, zich in slijkwater te wentelen, enz. waardoor hij op een beperkt erf moeilijker te houden is dan een rund, ook bederft dit de wegen zoo niet en eigent het zich beter voor trekdier. Het rund vermenigvuldigt zich spoediger dan de buffel en een sapi-kalf is goedkooper, terwijl runderen beter bestand zijn tegen ziekten en meer waarde hebben als slachtvee

Terwijl de vele argumenten voor en tegen hier overigens onbesproken blijven, zij alleen de opinie van den Ass.-Res. A. H. H. S. Hermens vermeld, die het overheerschen van den buffel op West-Java toeschrijft aan den minderen invloed, die de Hindoes aldaar oudtijds hebben uitgeoefend, waardoor het met het leven van deze zoo saamgeweven rund aldaar den nationalen buffel niet heeft verdrongen.

4. Onder de in § 4 behandelde middelen om in het tekort aan vee te voorzien wordt in de eerste plaats onderscheid gemaakt tusschen een tekort voor landbouwdoeleinden of voor vervoer, voor het eerste doel kan ook vee gehuurd of geleend worden, doch het is ook mogelijk daaraan tegemoet te komen door beurtelings bewerken van de sawah's, de van levend water voorziene in den drogen tijd, de van regen afhankelijke in den natten. Voorts wordt gesproken van het lĕbot-stelsel in Bantĕn, d. i. het verrichten van verplichte diensten bij wijze van betaling voor gehuurd vee, het wederkeerig hulpbetoon (sojo) bij beploegen en de deelbouw (maro of mĕrtĕloe in Toeloeng agoeng, Bangil, Pasoeroean). Een regelmatige beurtbevloeiing komt ook aan tekort aan vee tegemoet.

5. Het sub 5 besproken gebruik en misbruik sluit zich hierbij aan, daar het laatste wel zal voorkomen als er een tekort aan vee is. Trouwens de gouvs. veearts Penning acht den landbouwarbeid in elk geval zwaar voor 't vee. Vooral worden de noordelijke districten van Krawang en Noord-Soekapoera in de Preanger, als een zoodanigen zwaren arbeid vorderend, gesignaleerd. In den Oosthoek wordt het gebruik van Europeesche ploegen in de suikertuinen zwaar en uitputtend genoemd. Ook de trekdiensten ten behoeve van de suikercultuur gelden voor de zwaarste en de meeste gewestelijke verslagen getuigen van nadeelige gevolgen ervan voor den veestapel. Enkele verslagen ontkennen alle voordeelen, welke die landbouwnijverheid in dit opzicht geven zou, waar tegenover staat dat in andere gezegd wordt, dat geen nadeelen ervan gebleken zijn. Waarschijnlijk doen ook hier plaatselijke omstandigheden en subjectieve meeningen zich gelden. Ook volgens sommige veeartsen heeft de suikercultuur

den veestapel achteruit gebracht door het onttrekken van vele stieren aan de bevolking en het vergen van te zwaren arbeid. Daarentegen wijzen anderen op het voordeel dat veel en goed vee wordt ingevoerd door de fabrikanten. Voor meerdere bijzonderheden zij verwezen naar bl. 32—38 van het overzicht

6. Bij de bespreking van het 6de punt, weidegronden en weideplaatsen; grasvoeding, wordt er aan herinnerd van welk groot belang bij de primitieve Inlandsche wijze van veeverzorging voldoende gelegenheid tot weiden is en hoe die gelegenheid door vermeerdering der bevolking en door uitbreiding van bebouwingen van lieverlede beperkter geworden is en in vele streken geheel ontbreekt. Bij die weidegronden valt niet te denken aan kunstmatig aangelegde of behoorlijk onderhouden weilanden, doch aan alle begroeide vlakten en hellingen, waar het vee met weinig bewaking zijn eigen voedsel kan vinden.

In den Leidraad was gesproken van „gereserveerde weideplaatsen". Deze hebben belang uit een wettelijk agrarisch oogpunt. Art. 2 der ontginningsordonnantie (St. 1896 nº. 44) luidt: „Onder gemeene weide wordt verstaan de grond, welke tot weideplaats voor het uitsluitende gebruik van een of meer dorpen is afgezonderd". Volgens circ. Directeur B.B. van 22 Jan. 1878 nº. 857 moet de afzondering hebben plaats gehad vóór de uitvaardiging der ordonnantie in St. 1874 nº. 75, terwijl reeds in 1877 in Bijblad 3279 het opnieuw afzonderen van gemeene weiden verboden werd. In den zin der wet zouden thans òf in het geheel geen òf slechts weinige gemeene weiden bestaan. Intusschen is het de vrees voor inkrimping dan wel het teniet gaan van gebruikelijke weideterreinen — vaak dienend voor een uitgestrekte streek — welke verscheidene gewestelijke en plaatselijke ambtenaren reeds jaren geleden noopte ze te doen begrenzen of afbakenen. Op groote schaal werd dit gedaan in de Preanger, waar men dientengevolge gemeente- en gouvs. weiden onderscheidt. Niet overal geschiedde dit daar op voldoende wijze. In dat gewest heeft men bepalingen op het weiden, echter niet in alle afdeelingen toegepast, ook om den onvoldoenden toestand der weidegronden. In Toeban werden in de laatste jaren afgeschreven boschgronden voor weide afgestaan. Gunstige gelegenheid hiertoe biedt de plm. 50 paal lange en minstens 100 M. breede strook grond voor de Solovallei-werken onteigend; volgens den veearts Sohns thans de beste weiden in de geheele residentie. In eenige Blitarsche districten waren terreinen afgebakend voor weiden en zouden voorstellen daaromtrent ingediend worden. Behalve in den regentijd in het gebergte, zijn deze gronden onvoldoende met gras begroeid en woekert er vooral de lantana, waarom zij niet te uitgestrekt moeten zijn. Uitstekende weiden zijn afgeschreven koffietuinen.

Bij gebrek aan voldoende gelegenheid tot weiden wordt gras gesneden, waar men het maar krijgen kan, in den drogen tijd soms op grooten afstand en dan is er dikwijls gebrek daaraan. Nabij groote plaatsen of drukke wegen laat men voor veevoeder gras op laag gelegen sawah's opschieten.

7. Andere voederstoffen dan gras; opschuring van droog voer. Onder de eerstbedoelde worden verschillende meer of minder algemeen bekende gewassen opgesomd, waarvan alleen „komak" met een wetenschappelijken naam wordt aangeduid, nl. Phaseolus lunatus, welke naam echter in Nederland aan de kratok gegeven werd (zie *Ind. Gids* 1905, I bl. 609), terwijl bij Filet voor komak de naam Lablab cultratus vermeld is. Intusschen zijn de meeste veevoedergewassen wel bekend en is het van meer belang te vernemen, dat in de laatste jaren hier en daar meer stelselmatig werk gemaakt wordt van het aanplanten ook op sawah's en van toeri langs binnenwegen, kanalen, enz. In Bandjarnegara zijn op onbenutte gronden door de veeartsen aanbevolen Braziliaansch-, Bengaalsch- en Australisch gras aangeplant. Voorts

wordt meer werk gemaakt van de opschuring van droogvoer (in sommige streken reeds gebruikelijk), vooral van padistoppels en stroo, damèn, wat echter nog niet met de noodige zorg geschiedt. De reeds van ouds beproefde invoering van uitheemsche voedergewassen werd hier en daar opnieuw ter hand genomen.

8. Zoutverstrekking. Terwijl het vee belust is op zout, is dit nog geen reden om dit er aan te verstrekken. In sommige streken acht de Javaan het schadelijk, zoo meent men in Pandeglang dat de wijfjesbuffels er onvruchtbaar door worden en schrijven veehouders in Bangil en Pasoeroean er verzwakking aan toe, terwijl men er in Banjoewangi nadeel voor de hoeven van ducht. Algemeen wordt het voor geneesmiddel gegeven en ook bij droog voer wordt dit met pekel besprenkeld om het smakelijker te maken. In enkele streken heeft toediening van zout- of zeewater op vaste tijden plaats. De gouvs. veearts Sohns geeft als goedkoop zoutlek aan een aan een boom gehangen bamboegeleding met zout gevuld, waarin eenige gaatjes, waardoor het zout heen lekt. Met $^1/_{32}$ van een zoutbriket zou men 14 dagen lang per dier toe kunnen komen, dat is $\frac{3}{4}$ briket of katti per jaar, ter waarde van 8 cts. Het is wel merkwaardig dat dit cijfer van ongeveer 0.47 K.G. overeenkomt met hetgeen vroeger in dit tijdschrift voor Nederland is opgegeven (½ K.G. per winter, zie *Ind. Gids* 1905, II bl. 1832).

9. Veehouding in de weide of verzorging op stal. Waar mogelijk laat men de dieren hun eigen fortuin zoeken, althans overdag. Krijgen zij op die wijze te weinig voedsel, dan houdt men ze tehuis. Dit geschiedt inzonderheid als de velden beplant zijn of als het dieren betreft die bijzondere verzorging behoeven, zooals de vet te mesten dieren in Kědoe en de kěraban-stieren, voor de wedrennen op Madoera. Ook geschiedt dit veel voor trekvee dat men bij de hand moet hebben of waar de mest noodig is, als in de bergdessa's bij het Diëng-plateau voor de tabaksaanplantingen en groentetuinen. De veeverzorging wordt het meest nauwgezet toegepast door de Madoereezen, inzonderheid die van Soeměnĕp, althans ten aanzien der stieren. Nachtelijke berooking der stallen ter verdrijving van muskieten vindt overal plaats. De stallen zijn op Madoera het best; overal elders laten ze te wenschen over. De gezamenlijke kralen, tegen veediefstal op last van 't bestuur hier en daar opgericht en in stand gehouden, zijn zeer nadeelig voor de gezondheid van 't vee. Wordt de verzorging te bezwarend door ontbreken van weidegelegenheid, dan wordt het vee tijdelijk uitbesteed op verschillende voorwaarden, die eenige overeenkomst hebben met die van verhuur van ploegvee en waarbij gebruik ten eigen bate al of niet is toegestaan. Als belooning voor de in bewaarneming, alsook voor de herdersjongens is het afstaan van kalveren gebruikelijk. Ontbreekt gelegenheid zoowel tot weiden als tot uitbesteden of inhuren, dan wordt het vee gekocht voor de bewerking der velden en daarna weer verkocht, gewoonlijk met verlies, omdat het dan afgewerkt is.

10. Fokkerij. Aan veefokken — in den uitgebreiden zin van het woord — doet op zijn manier elk Inlandsch veehouder en laat de wijze, vergeleken bij de moderne wetenschappelijke wijze van het te doen, veel te wenschen over, er worden toch vrij aardige uitkomsten mede verkregen, getuige de voortdurende kolossale uitvoer van vee uit Madoera en de minder groote, maar toch belangrijke, van slachtvee uit Kědoe, opzettelijk vetgemeste dieren, die opgekocht werden toen ze nog mager en dus goedkoop waren.

Behalve op Madoera zijn er elders slechts enkele veefokkers, die er uitsluitend hun beroep van maken, nl. te Semarang en in Trenggalek, en die daarbij waken tegen wilde voortteling en keuze toepassen. Behalve in Wonosobo, Tĕmanggoeng en het onderdistrict Mirit van de afd. Keboemen, staat overal het fokkersbedrijf ver beneden dat van Soemenep. Teeltkeuze

wordt niet overal (hier en daar ook wegens gebrek aan goed fokmateriaal) toegepast of slechts ten aanzien van één der geslachten. Behalve de genoemde streken wordt aan fokkerij gedaan in Serang (enkele), Zuid-Lĕbak, Zuid-Preanger, Banjoemas (sporadisch), Bandjarnegara (karrevoeders), Pĕkalongan, Batang, Salatiga (sedert eenigen tijd), Kĕndal, Djĕpara (vooral Bandjaran en Ngĕtoek), Ngawi, Rembang (residentie, karrevoerders), Tanggoel en Poeger.

11. Castratie wordt in vele gewesten van ouds toegepast, doch niet met het doel den veestapel te verbeteren, doch gewoonlijk om het vee makker te maken, of spoedig vet voor het slachten. Waar het alsdan toegepast wordt op de krachtigste individuen, strekt het tot nadeel voor den veestapel, terwijl de kunstbewerking niet zonder gevaar is. Op Madoera en in Wonosobo is men er tegen. In het belang van de verbetering van den veestapel wordt nu door de veeartsen een betere, de zoogenaamde klop-methode, ingevoerd, die gepaard aan vergoeding voor eventueele schade, in Bandjarnegara, Salatiga en Kĕboemèn reeds goede resultaten heeft gehad en daarom wel overal ingang zal vinden. Een vergelijkende proef met het gewicht van ossen en stieren vóór en na den maaltijd in 1903 op de suikeronderneming Mĕritjan (Kediri) genomen, viel ten gunste der ossen uit, die allen in gewicht toegenomen waren. Dit bracht de Javaansche karrevoerders niet terug van hun gevoelen dat de ossen minder sterk dan de stieren waren.

12. Handel in hoornvee en in vleesch; markten, passenstelsel, heffingen. Er zijn nog streken — welke voortdurend inkrimpen — waar de Inlander zich alleen van zijn vee ontdoet, als het hem onnuttig wordt. Maar ook daar komen nu en dan opkoopers van elders. De veeverkoop heeft gewoonlijk plaats met behulp van tusschenpersonen, die beter dan de belanghebbenden den stand van vraag en aanbod kennen en behalve over meer tijd en ervaring, vooral minder schuchterheid hebben bij de te voeren onderhandelingen. Zelfs de weinig bedeesde Madoerees maakt van die makelaars gebruik, die in verschillende deelen van Java met verschillende namen worden aangeduid. Hun commissieloon varieert van *f* 0.25 tot *f* 2.50.

De tusschenpersonen met eigen kapitaal werkend, de eigenlijke veehandelaars, zijn veel minder talrijk. Ook zij bewijzen makelaarsdiensten en profiteeren òf van een provisie òf van overwinst bij verkoop boven een met den eigenaar bedongen som.

Veemarkten zijn er over 't geheel weinig en de meeste bestaande zijn onvoldoende. Voor eenige afdeelingen wordt in de afdeelingsverslagen gezegd dat er geen behoefte aan bestaat en dat vergeefs beproefd is zulke markten aldaar op te richten. Goed voorzien van veepasars zijn Madoera en Kĕdoe. In laatstgenoemd gewest schijnen zij het best geregeld. Zeer groote veemarkten zijn die van Salatiga, Koedoes (pasar Kliwon) en Buitenzorg. De veearts Hellemans beveelt de exploitatie van pasars van gouvernementswege aan, waardoor voor weinig geld goede markten verkregen zouden worden.

Eene verlevendiging van den veehandel, vooral in Kĕdoe, waar men reeds werk maakte van het veefokken, is voornamelijk te danken aan de tijdelijke sluiting van Java voor vee uit Australië, Afrika en Azië, aan de stijgende behoefte aan slachtvee voor de groote garnizoenen te Batavia, Tjimahi en Magĕlang, aan het toenemend Europeesch publiek, aan de vleeschconservenfabriek Magnum te Poerworedjo en aan de doorloopende spoorverbindingen. De verkoop van rundvleesch wordt hierdoor aangemoedigd, want de Javaansche en Soendaneesche bevolking nuttigt dit zelf niet; wel geiten-, schapen- en kippenvleesch en ook karbouwenvleesch, doch dikwijls nog alleen bij feestelijke gelegenheden.

Waar veel Europeanen zijn, wordt dagelijks geslacht. Overigens wordt alleen

op de groote pasars vleesch verkocht, waarvan het overschot à tout prix aan de saté-verkoopers wordt afgestaan. De gouvs. veearts Hellemans wijst op de treurige slachtgelegenheid en beveelt de oprichting van slachthuizen aan, als dat te Kediri.

De heffingen en formaliteiten bij bezitsovergang van vee en bij de slacht, 't passenstelsel bij vervoer van vee en de hooge slachtbelasting, maar meer nog 't oponthoud (met onkosten tot gevolg) er door veroorzaakt, de dikwijls groote er voor af te leggen afstanden belemmeren den veehandel. Verscheidene veeartsen zijn voor afschaffing, althans vereenvoudiging van het veepassenstelsel, doch de bestuursambtenaren achten dit meerendeels onmisbaar met het oog op veediefstallen en kwade praktijken, bijv. van dessahoofden, veehandelaars en makelaars. Een uitzondering op deze maakt de Regent van Ngawi, die een onder de bijlagen opgenomen nota over de zaak schreef. Na den omslag en het oponthoud geconstateerd te hebben, dat aan het verkrijgen van een pas verbonden is, constateert hij dat geen enkele van de 153 veediefstallen, die van 1902—1904 in zijne afdeeilng voorkwamen, aan het licht is gekomen door het veepassenstelsel. Daarentegen werden in dat tijdvak 7 personen voor de rol gestraft wegens het vervoeren van vee buiten hun district en 14 wegens het niet aangeven van koop en verkoop, hoewel het betrokken vee hun wettig eigendom was. Deze regent stelt daarom eene vereenvoudiging in de toepassing voor, door de passen onder contrôle van het onderdistrictshoofd te doen afgeven.

13. In- en uitvoer. Behalve de periodieke veeverplaatsingen in verband met de bebouwing der gronden en de suikerindustrie, wordt hier o.a. stilgestaan bij den uitvoer van vee over Anjar naar de Lampongs, in 1904 ten getale van 1395 buffels en 125 runderen, hetgeen sedert Juli 1904 vergemakkelijkt wordt door een stoomvaartverbinding der Kon. Paketvaart Mij.

De slachtvee-uitvoer van Kědoe naar West-Java bedroeg volgens den gouvs. veearts 't Hoen in 1904: 810 wagenladingen of 8100 stuks. Deze zou wel grooter zijn als de spoorvrachten niet te hoog waren, zoodat van een rund van *f* 30 van Poerworedjo *f* 6 of 20 pCt. der waarde aan vracht betaald moet worden. Door verlaging der vrachten zou de veehandel en uitvoer toenemen en het Gouvernement dat van elk slachtrund *f* 3 krijgt, zou er ten slotte toch voordeel van hebben. Ook de uitvoer van Bawean naar Billiton wordt belemmerd door hooge vrachten. De uitvoer is het grootst van Madoera, waar jaarlijks volgens den veearts Fischer plm. 147,060 stuks worden verhandeld. Het vervoer gaat uit Soemenep per prauw naar Java en de Buitenbezittingen, w.o. in 1904 ook naar Atjeh. De uitvoer uit deze plaats was in 1904 17,877 stuks, uit Kamal plm. 30,000 à 40,000 stuks en ook uit Bangkalan was de uitvoer belangrijk. In het verslag van Sampang wordt gezegd dat de hooge vrachten van de Madoera-tram het vervoer drukken.

14. Bepalingen op de verboden slacht. De verbodsbepalingen op de slacht van vrouwelijk vee deden wanverhouding tusschen de geslachten ontstaan. Verscheidene veeartsen wenschen afschaffing of niet strenge toepassing dier voorschriften in tegenstelling met de afdeelingscommissies van Bandjarnĕgara en Toeban. Beide konden daarbij nog geen rekening houden met de verbeterde bepalingen, St. 1905 n°. 416 en Bijblad 6315.

15. Oorzaken van achteruitgang. Terwijl hieromtrent de meeningen zeer uiteenloopen, geeft het verslag een overzicht van hetgeen daaromtrent in de afdeelingsverslagen wordt medegedeeld, doch het is niet altijd duidelijk of deze met voor- of achteruitgang de sterkte of het gehalte van den veestapel, dan wel beide bedoelen. Het zou te wijdloopig worden om al

die meeningen residentiegewijze hier over te nemen. Genoeg zij het te vermelden dat onder die oorzaken worden genoemd:

a. Deelneming van ontaarden aan de voortteling. *b*. Uitputting van te jong vee door arbeid en van volwassen vee door overmatigen arbeid. *c*. Slechte verzorging. *d*. Gebrek aan voedsel. *e*. Besmettelijke ziekten. *f*. Niet toepassen van rationeele veeteelt. *g*. Uitvoer. *h*. Slachten op groote schaal uit vrees voor heerschende ziekten. *i*. Als boven om overeenkomsten tot levering van huiden te kunnen nakomen. *j*. Andere nog niet vermelde oorzaken.

In het overzicht bl. 59—63 kan men vinden in hoever in elke residentie deze factoren op den voorgrond treden.

16. Ziekten. Van elke ziekte wordt in het overzicht, voor zoover de verslagen daartoe in staat stellen afzonderlijk opgegeven, waar ze voorkomt en wat in hoofdzaak daarbij op te merken valt. De hier behandelde ziekten zijn: Mond- en klauwzeer; surra; septichaemie; miltvuur; rundermalaria, Texaskoorts; sakit tjatjingĕn; distomatose en amphistomatose; digestie stoornissen en tuberculose.

De gegevens omtrent veeziekten zijn zeer onvolledig, daar vele gevallen niet aangegeven worden en de diagnose van de meeste ziekten niet door deskundigen geschiedt. Van de verliezen, veroorzaakt door de veepest (1879—1882) en de maatregelen er tegen, heeft de veestapel in de Preanger zich in 1890 reeds geheel, die van Bantĕn thans zoo goed als, maar die van Indramajoe nog niet hersteld.

17. Dierenbescherming heeft nog weinig te beteekenen, getuige de overmatige arbeid van het vee ten behoeve van 't rietvervoer gevorderd. De politie is veelal huiverig tegen overtredingen op te treden als daarvan reclames van notabelen te vreezen zijn. Tegen de Inlandsche of Chineesche karvoerders of verhuurders daarentegen wordt zonder bedenken opgetreden en gaat zij zelfs hare bevoegdheid wel eens te buiten. Invloed uitgeoefend door vereenigingen tot dierenbescherming is gering en bepaalt zich tot hoofdplaatsen. In Semarang is bij een gewestelijke verordening voor het oprijden van bepaalde hellingen het gebruik van een voorspan voorgeschreven, doch dit heeft geen uitwerking omdat men de karren dan zwaarder belaadt. Het gebruik van leeren schoenen of zolen voor het trekvee komt voor in Pekalongan en Probolinggo bij het trekken over harde en steenachtige gronden en is algemeen in Kraksaän. In Loemadjang is het uitzondering, terwijl er in de afdeeling Pasoeroean met weinig gevolg door het bestuur op aangedrongen is.

18. Genomen maatregelen tot verbetering. Reeds jaren geleden werd door plaatselijke ambtenaren hier en daar wat gedaan aan afbakening van weidegronden, waarvan weinig over zal zijn. Op groote schaal en stelselmatig geschiedde het in de Preanger van af 1895, in Toeban werden boschgronden er voor afgestaan. De in vroeger jaren op bestuursaandrang toegepaste castratie liet in verscheidene streken geen gunstige herinnering achter en werd dan ook niet uit eigener beweging voortgezet. Beter ging het met de in den jongsten tijd toegepaste klopmethode, gepaard met meest cöoperatieven aankoop van springstieren door bestuurs-tusschenkomst (dit laatste reeds vroeger beproefd in Tosari met zeer gunstig, in Soekapoera met ongunstig gevolg). Tevens werd meest in dezelfde afdeelingen, waar genoemde verbeteringen tot stand kwamen, werk gemaakt van den aanplant van toeri en andere voedingsgewassen, hier en daar ook op sawah's en van opschuring van droog voer. Verder werden in de noodlijdende streken van de residentie Semarang door het gouvernement aan de bevolking achtereenvolgens verstrekt 11,907 buffels en een 200-tal runderen in huur, om bij goed onderhoud na 5 à 8 jaar in eigendom over te gaan.

19. Gewenschte verbeteringen. Op dit punt zijn in de eerste plaats de verschillende gouvs. veeartsen gehoord, wier adviezen in het overzicht geresumeerd worden, doch met de aanbeveling om hunne meer uitgebreide adviezen in hun geheel na te lezen in de gewestelijke samentrekkingen der afdeelingsverslagen.

Tot hoofdtypen teruggebracht zijn het de volgende: Castratie van minderwaardigen, aanmoediging van het gebruik van ossen, plaatsing van springstieren en oordeelkundige teeltkeus. Verder een andere aanvulling van den veestapel en maatregelen tot vermindering der nadeelen aan deze toegebracht door de slacht. Zorg voor het veevoeder en maatregelen om het veefokken voordeelig te maken, waartoe voor het departement van oorlog uitsluitend inheemsch vleesch ware te gebruiken, waar mogelijk van ossen, verhooging van invoerrecht op vleesch in blik, lage spoorvrachten en betere inrichting van het spoorvervoer. Wanneer men verneemt dat in Banjoemas en Kĕdoe voor een 3-jarig stuk vee niet meer betaald wordt dan *f* 20 tot *f* 25 en de moeite en kosten van grootbrenging dus slechts met 2 cents per dag beloond worden, wat onvoldoende is als er in den Oostmoesson voor het voer betaald moet worden, dan schijnt het inderdaad moeilijk om het veefokken loonend te maken. Onder de andere middelen, die worden aan de hand gedaan, zijn te vermelden het beter stalhouden en het afschaffen der algemeene kralen, dan wel het verplaatsen daarvan naar hoogere plekken. Voorts periodieke tentoonstellingen met premies, aanhoudingspremies, veemarkten, openbare slachtplaatsen, verbreiding van de kennis van de beginselen van de veeteelt, betere bestrijding van veeziekten, meerdere bemoeienis der veeartsen met den veestapel, vermeerdering van het veeartsenijkundig personeel, ingrijpen door het bestuur, veebescherming, registratie, stamboek, hoefbescherming, veeverzekeringsfondsen, uitvoerrecht, onderzoek naar oorzaken van grasvergiftiging en instelling van een landbouw-ridderorde. Een aantal dezer desiderata zijn niet algemeen aanbevolen, doch het zou te ver voeren om zulks hier nader aan te geven.

Omtrent de PAARDEN valt minder dan over de buffels en runderen te vermelden, vooreerst omdat de paardenstapel van veel geringer belang is en ook omdat verscheidene der reeds onder „hoornvee" behandelde onderwerpen ook voor paarden gelden.

20. Toestand, sterkte, toereikendheid, voor- en achteruitgang van den stapel. Nog meer dan het hoornvee zijn de paarden achteruit gegaan. Eensdeels heeft een Inlander daar minder hart voor dan voor zijn ander vee, anderdeels zijn zij in het bezit van personen, die wel genoodzaakt zijn om den broode alles van hun dieren te vergen. Sommige streken van Java hadden den naam een goed paardenras te bezitten zooals Kĕdoe en Bĕsoeki. Hierbij had Koeningan gevoegd kunnen worden, waar het paardenras, klein maar krachtig met breede borst, eenige vermaardheid bezat. Door uitvoer der inheemsche paarden en vermenging met z.g. overwallers zijn die rassen of is althans hun zuiverheid haast verdwenen. In de verslagen wordt ook van andere goede paardenrassen gesproken, die echter meestal in het gebergte voorkomen, waar de levensomstandigheden over het geheel beter zijn dan in de vlakte. Overigens wordt van het uiterlijk voorkomen en de hoedanigheid der paarden geen gunstig getuigenis afgelegd. Uitzonderingen hierop maken de paarden van het district Djampangkoelon in de Preanger, die vrij groot zijn en van de afdeeling Soekapoera, die klein maar krachtig zijn. In Djaboeng (res. Soerabaja) heeft men betere paarden, w.o. enkele goede rijdieren. De paarden op het eiland Sapoedi zijn vrij groot en hebben goede eigenschappen. Trĕnggalĕk (Kediri) heeft nog kleine sterke paarden. In Bĕsoeki

is het ras nog altijd beter dan veelal elders op Java; zelfs onder de vrachtpaarden heeft men er geen ontaarde of overwerkte exemplaren, wat door den resident toegeschreven wordt aan gestadigen invoer van overwallers.

Van de aanwezigheid der paarden en hun gebruik kan gezegd worden dat zij in de vlakten en ook in bergstreken met niet te steile wegen voornamelijk voor huurkarretjes dienen, wier aantal zeer vermeerderd is, vooral sedert de opening van spoor- en tramwegen. Onder deze karrepaardjes zijn vele overwallers, vooral in de buurt van groote plaatsen, waar deze uit de prauw verkocht worden. Volgens verscheidene verslagen zijn nog alleen de hoofden in het bezit van rijpaarden en zou dit hoe langer hoe minder worden. De lange reeksen pikolpaarden van vroeger jaren ziet men haast niet meer, behalve op enkele steile bergwegen; en dit is geen wonder nu spoor- en tramwegen en karren op de wegen, die verbeterd zijn, meer gelegenheid tot goederenvervoer bieden. In de Preanger worden hoofdzakelijk paarden voor de vrachtkarren gespannen en dit geschiedt ook elders, omdat zij zich vlugger bewegen. Sapi's als lastdier komen hier en daar voor, doch in Rembang en Toeban zou dit alleen wegens gebrek aan paarden zijn. In de afdeeling Madjalengka wordt voor suikerriet- en bibit-vervoer meer en meer van paarden gebruik gemaakt, dit geschiedde ook bij de fabriek Prĕmboen (Këboemen).

Voor de over het algemeen betrekkelijk veel geringer geworden behoefte aan paarden schijnt de paardenstapel over het geheel voldoende, waarbij in aanmerking genomen moet worden dat in de toenemende vraag naar karretjespaarden meer en meer door overwallers voorzien wordt. Onvoldoend is volgens de verslagen de stapel in Krawang, Indramajoe, de districten Pelaboean (afd. Soekaboemi), Tjihea, Tjipoetri en Tjikondang (afd. Tjiandjoer) Verder in Ngawi, waar veel vervoer door dragers geschiedt, in Magetan en in Ponorogo. Van Blora wordt gezegd dat uit gebrek aan paarden deze alleen op steile wegen worden gebruikt; ook in Malang is gebrek aan pikolpaarden in het district Pĕnanggoengan, waar veel door de Inlanders zelf gedragen wordt en bij groote koffieoogsten in het district Ngantang.

Van enkele streken is daarentegen vermeld dat de paarden er talrijk zijn, zooals Probolinggo, Koedoes en sommige gedeelten van de Preanger.

21. Gebruik en misbruik. Het Javaansche paard wordt niet voor ploeg of eg gespannen, doch heeft het als karrepaard al hard genoeg te verantwoorden, vooral bij de groote mededinging tusschen huurkarretjes en spoor of tram. Daar wordt den dieren weinig rust gegund. Tegen het overwerken van paarden is het echter gemakkelijker op te treden, omdat deze dieren er spoedig de zichtbare teekenen van vertoonen. Dat de vervoerdiensten ten behoeve van landbouwondernemingen dikwijls overmatig zwaar zijn, blijkt uit de groote sterfte tijdens of na den afvoer.

22. Verzorging op stal en in de weide. Voeding met gras en andere voedingsstoffen. Paarden worden meest op stal gehouden, al laat men ze in de dessa, als de velden afgeoogst zijn en de dieren niet bij de hand behoeven te wezen voor het gebruik, wel vrij rondloopen.

Het hoofdvoedsel is gras, zelfs in de maanden van schaarschte, als dit ver gesneden moet worden. Trekpaarden krijgen veel padizemelen (dĕdĕk) meest gemengd met gehakt gras en water (tjomboran) en ook suikerstroop (tètès). Een enkele maal krijgen paarden ook djagoeng-, katjang- en kĕdĕléblaren, damèn en zelfs padi.

De verzorging laat overigens te wenschen over. De stallen worden niet zindelijk gehouden, roskam en borstel niet gebruikt, behalve voor de paarden van de hoofden.

23. Zoutverstrekking. Zelden wordt aan paarden zout gegeven.

In de verslagen van Bandoeng, Madjalengka en Poerbolinggo wordt bepaaldelijk vermeld dat het toegediend wordt als opwekkingsmiddel, om de dieren een beter uiterlijk te geven en als geneesmiddel, doch in Bangil vreest men er verzwakking van.

24. Fokkerij. Aan 't fokken van paarden wordt, behalve in de Preanger, weinig gedaan en zelfs daar zijn geen personen, die er hun bestaan in vinden. Toch is de belangstelling daar vooral toegenomen door de reeds van ouds genomen maatregelen en door de invoering van gouvs. dekhengsten. Bij teeltkeuze let men ook hier slechts op wat in Inlandsche oogen paardenschoon is en op goede teekens. Alleen waar de paarden losloopen, kan wilde voortteling plaats hebben. Door den gestadigen aanvoer van overwallers is er een groote overmaat van hengsten. Op merries is men, behalve in de Preanger, weinig gesteld en velen worden niet bevrucht. Streken, waar wat de fokkerij betreft, de toestand vrij gunstig is zijn: de bergstreek van Këndal, Trënggalèk, Tënggër en Soemënëp (vooral Sapoedi).

25. Castratie wordt bij paarden hoogst zeldzaam toegepast en dan nog meestal door bemoeienis of op aandrang van ambtenaren. Het gebeurt wel tegen onhandelbaarheid, doch volgens den veearts Hellemans schijnt het volgens Inlandsche begrippen niet te staan een ruin te berijden.

26. Handel in paarden en paardenvleesch, markten. Te Buitenzorg wordt elken Vrijdag een belangrijke paardenmarkt gehouden, tegenwoordig te Tanah Saréal (nabij 't race-terrein). Vaak worden er honderd en meer paarden op één marktdag verkocht, meest zijn ze uit de Preanger aangebracht. Bij dezen handel verleenen makelaars hun tusschenkomst. Overigens zijn afzonderlijke paardenmarkten zeldzaam en de paarden worden ook weinig op veemarkten of pasars verkocht. Te Bandoeng wordt een paardenmarkt ter hoofdplaats gewenscht. In de afd. Madjalengka was de prijs der paarden gestegen (thans *f* 25 à *f*30 tegen vroeger *f* 20 à *f* 25) wat op grooter behoefte wijst. De handel in overwalsche paarden, die op groote plaatsen in openbare veiling gebracht worden, is niet in handen van Inlanders, maar meest van Arabieren. Voor paarden zijn geen geleidebiljetten voorgeschreven, maar waagde een Inlander het zulk een dier over eenigszins grooten afstand zonder schriftelijk bewijs te vervoeren, dan zou hij al ras, verdacht van diefstal, aangehouden worden. Verbruik van paardenvleesch is onbeduidend en waar het voorkomt, worden slechts oude, onbruikbare paarden geslacht.

27. Uit- en invoer. Van de Preanger heeft een belangrijke uitvoer van paarden plaats naar Batavia, Buitenzorg en Krawang, zelfs naar Djokja, alles door middel van opkoopers. Omgekeerd bestaat er eenige invoer uit de bergstreken van Cheribon. Belangrijk is de invoer van hengsten uit de kleine Soenda-eilanden (in de laatste jaren worden ook wel merries aangevoerd). Van Makassar wordt in de verslagen niet gerept. Ook is er eenige aanvoer van Madoera, vooral van de eilanden Kangean en Sapoedi. Uit Bantën is er eenige uitvoer naar de Lampongs.

28. Oorzaken van achteruitgang. De bijna overal waargenomen achteruitgang wordt het meest geweten aan irrationeele teelt en overmatigen arbeid. De verzorging is slecht, de voeding onvoldoende, het paard wordt te jong aan den arbeid gezet en hem te weinig rust gegund, terwijl de voortteling overgelaten wordt aan wilde paring. Dat de overwallers, die meest op stal gehouden worden, daaraan niet mede doen is almede een reden dat het paardenras door den gestadigen invoer van deze toch niet verbetert.

27. Ziekten schijnen minder invloed op den achteruitgang gehad te hebben. Zij werden in de afdeelingsverslagen niet uitvoerig behandeld. Waarschijnlijk maken zij, door het meer op stal houden, minder slachtoffers dan

onder het hoornvee. Algemeen komen voor goedaardige en kwade droes (vooral waar opeenhooping is van karrepaarden), koliek (vooral tijdens de kentering), surra, scalma (Pandéglang 1896). Overigens wordt nog gesproken van infectueuse huidziekten aan de beenen, andere beengebreken, drukking (bij pikolpaarden), long- en darmaandoeningen, enz.

30. Dierenbescherming is voor paarden meer van beteekenis dan voor hoornvee en vooral ten opzichte van de paarden der huurkarretjes wordt ze uitgeoefend. Dit wil echter nog niet zeggen, dat ze van grooten invloed is. Natuurlijk bepaalt zij zich hoofdzakelijk tot daar, waar nog het meeste politietoezicht is, nl. op of nabij de grootere plaatsen.

31. Genomen maatregelen ter verbetering. Het plaatsen van de dekhengsten werkte in de Preanger goed; van de werking daarbuiten is nog weinig te zeggen, maar over het geheel zijn de berichten gunstig evenals over de tentoonstellingen.

32. Gewenschte verbeteringen. Behalve hetgeen onder „hoornvee" gezegd is en ook toepasselijk is op paarden, als veevoeder, tentoonstellingen, enz. wordt door de veeartsen de bevordering van het gebruik van ruinen voorgestaan. Dit zou kunnen geschieden door eene belasting op hengsten beneden 10 jaar, door na een jaar bijv. — behalve voor niet-Inlanders en Hoofden — het gebruik van hengsten voor rijtuigen, karren en als pikolpaard te verbieden. Verder wordt het verstrekken van denkhengsten aan de bevolking aanbevolen en een beter model pakzadel.

Klein Vee. Het houden van schapen en geiten op de Inlandsche wijze — welke natuurlijk ver van volkomen is — kan, wat zijn economisch belang betreft, vergeleken worden met die van de pluimveeteelt. Met weinig moeite en kosten kunnen velen, die niet in staat zijn groot vee te houden, wat aan de teelt van klein vee doen en er iets aan verdienen. Voordeelen door het verslag van Tĕgal opgesomd zijn: 1°. Het klein vee is minder aan ziekten onderhevig dan het groot vee; 2°. het vermenigvuldigt zich sneller; 3°. het levert een gewild goed voedsel; 4°. de uitvoerhandel er van is voordeelig; 5°. de huiden zijn een gezocht artikel; 6°. het verbruik van het vleesch van klein vee voorkomt het slachten van groot vee en werkt dus mede tot het instandhouden van den stapel daarvan en 7°. maakt het de dessafeesten en slametans minder kostbaar. Loonend zal de teelt voornamelijk daar zijn, waar het zijn eigen voer kan zoeken, doch dan doet het schade aan de gewassen, althans is dit met geiten het geval. De waarde schijnt zich voornamelijk naar dien van de huid te richten. Geiten zijn meer waard dan schapen en kruislingen van Bengaalsche geiten hebben ongeveer de dubbele waarde van Javaansche geiten.

Het hoogst schijnt de teelt te staan in Cheribon, Tĕgal (waar echter de getalsterkte vermindert), Batang en Pekalongan. Voor laatstgenoemde plaats is de groote vraag naar geiten. De uitvoer van huiden wordt toenemend genoemd in Batang, Tĕgal en Pasoeroean; in deze laatste plaats en Bangil ook die van schapen. Belangrijk is de invoer van klein vee uit Madoera en vooral van 't eiland Sapoedi. Van ouds had in de kustplaatsen kruising plaats met Australische (?), maar vooral Bengaalsche geiten; èn hierin èn in algemeene castratie der minderwaardigen wordt thans de grootste verbetering gezocht. In enkele afdeelingen was men in den laatsten tijd reeds in die richting werkzaam. In de Preanger wordt door het departement van landbouw de invoer van merinosschapen voorbereid. Als overige gewenschte verbeteringen worden genoemd: verbod van uitvoer, oprichten van markten, aanwijzing van débouché's voor schapenwol en premies op het vangen van wilde honden.

VARIA.

HET BEVOLKEN VAN NIEUW-GUINEA MET JAVANEN.

Blijkens het gedrukte verslag der op 13 Nov. jl. in het *Indisch Genootschap* door den heer P. J. van Houten gehouden lezing is zijn denkbeeld om van staatswege volksplantingen van Javanen op Nieuw-Guinea te stichten, reeds vrij oud en werd het voor het eerst geopperd in eene discussie over eene op 12 Dec. 1893 in dat genootschap gehouden lezing van den heer F. S. A. de Clercq over den oeconomischen en politieken toestand van Nederlandsch Nieuw-Guinea. Deze deskundige (zie o.a. *Ind. Gids* 1897 I, bl. 1450) was steeds tegen zulke proefnemingen. Hij voorspelde van dien oeconomischen toestand weinig goeds en stemde geheel in met het door de Regeering toenmaals gehuldigde beginsel van onthouding. De heer Van Houten voelde zich genoopt tegen die mistroostige meening op te komen. Hij had zichzelf dikwijls afgevraagd of het niet mogelijk zou zijn dat de Regeering het initiatief nam om van die plaatsen van Java, waar overbevolking heerscht, een groot aantal personen te bewegen zich met hulp en onder bescherming van het Gouvernement op Nieuw-Guinea neer te zetten. Wanneer eenmaal één of twee etablissementen zich daar kunnen handhaven, die geregelden akkerbouw drijven, dan zou de tijd gekomen zijn om Europeesche ondernemers derwaarts te trekken, daar deze dan niet zoo geheel afhankelijk zouden zijn van aanvoer van koelies van elders. Naar aanleiding van de openbaarmaking van dit denkbeeld in de *N. Rott. Courant* kreeg de heer Van Houten eene uitnoodiging om de zaak nader uiteen te zetten in het *Kon. Aardrijksk. Genootschap*, waaraan op 3 Maart 1894 gevolg gegeven werd, doch zoowel de hoogst onbelangrijke gedachtenwisseling op die vergadering als het verder stilzwijgen der dagbladpers waren bewijzen van weinig instemming. In de volgende jaren werd de politiek van onthouding door de Regeering voortgezet. Nieuw-Guinea kwam, behalve door de van Staatswege aan zichzelve overgelaten zendingsposten op Doré en aan de Humboldtbaai, alleen met Inlandsche en Arabische handelaren in aanraking of werd bezocht door op Ternate en Ambon uitgeruste gezelschappen inlandsche jagers tot het schieten van paradijsvogels.

Oorlogen tusschen de verschillende stammen, strooptochten, menschenroof, moord en kannibalisme hadden vrij spel, totdat de inboorlingen hunne uitspattingen ook uitstrekten tot buiten het Nederlandsche gebied. Hoogstwaarschijnlijk hebben de vertoogen van de Engelsche Regeering hierover, nog eerder dan het overrompelen en slachten van de drie Europeanen van de „Generaal Pel", er toe bijgedragen dat onze Regeering eindelijk begreep hare staatkunde van berusting te moeten laten varen en in 1898, vooral op aandringen van den Resident Dr. D. W. Horst en den toenmaligen Controleur J. A. Kroesen, besloot om drie punten op het eiland te bezetten.

Terwijl deze maatregel — na de mislukte poging op Merkusoord de eerste flinke regeeringsdaad ten opzichte van dit zoo lang in schijn bezeten land — voor den heer v. H. een ware voldoening was, werd die in de dagbladpers en op staatkundige vergadering om strijd gelaakt. Het *Vaderland* gaf zelfs den raad „dit vervloekte eiland" — men nam gemakshalve in die uitspraak maar het geheele eiland op — hoe eer hoe beter te verlaten.

Dit gaf aanleiding tot een tegen-pleidooi in de *Nieuwe Courant* (waarvan

in de *Indische Gids* van 1902 (deel I, bl. 723) melding is gemaakt) waarvan aan verschillende autoriteiten afdrukken werden gezonden en de schrijver smaakte de voldoening dat zijn opstel de aandacht trok van den toenmaligen Minister van Koloniën Jhr. Mr. T. A. J. van Asch van Wijck. Op diens verzoek werd een nota opgesteld, waarin het denkbeeld der overbrenging van Javaansche huisgezinnen scherper omlijnd en een overzichtelijke kostenraming opgesteld werd. Intusschen bleef de zaak slepende door de ziekte en dood van den Minister, doch op 14 Maart 1903 ontving de steller der nota een schrijven van zijn opvolger, den heer A. W. F. Idenburg, waarin belangstelling met de nota werd uitgedrukt en die tot eene audientie aanleiding gaf. De stukken werden om advies naar Indië gezonden en in Dec. 1905 verkreeg spreker inzage van een belangwekkend met redenen omkleed oordeel van den Assistent-Resident Kroesen, die zich met zijn gronddenkbeeld vereenigen kon en de proefneming, in voor sommige onderdeelen eenigszins gewijzigden vorm, aanbeval. Toen de nieuw benoemde opperlandvoogd, Luit.-Generaal Van Heutsz, zich in Nederland bevond en de gebruikelijke audienties verleende, greep de spreker die gelegenheid aan, om bij Z. E. met klem van redenen het groote staatsbelang eener kolonisatie van Nederlandsch Nieuw-Guinea te bepleiten in een toespraak, die om ze meer blijvend te kunnen overzien, tevens op schrift werd aangeboden.

Sedert zijn weder twee jaar verloopen en men mag dankbaar zijn dat de vestigingen op dat eiland zich gehandhaafd hebben, doch niet voldaan, want wij staan nu voor onze voornaamste taak met het oog op de toekomst, nl. om het met beleid en bekwamen spoed tot ontwikkeling en bloei te brengen. Daartoe is in de eerste plaats noodig het schenken van eene krachtige en voor snelle ontwikkeling en vermeerdering vatbare bevolking aan deze landstreek, met name volgens den heer Van Houten door *invoer van Javanen*.

Dat dit mogelijk is, wordt reeds bewezen door de eerste kolonie Javanen die op Zuid-Sumatra gevestigd werd en wanneer men nu vraagt waarom zulk eene verhuizing nu juist gewenscht wordt voor het veraf gelegen Nieuw-Guinea, dan geeft de spreker daarbij een antwoord, waarbij hij herinnert aan het woord: „het eene doen, het andere niet nalaten". In geen geval wil hij dat het ondernemen eener overbrenging van Javanen naar Nieuw-Guinea eene zoodanig verhuizing naar andere eilanden zal doen vertragen. Er is echter eene omstandigheid welke de emigratie derwaarts op den voorgrond doet treden. Uitgaande van de gedachte dat Java zekerlijk baat vindt bij, ja weldra meer en meer behoefte zal gevoelen aan, den afvoer van zijne overtollige bevolking naar gewesten, die op den duur beter in hun levensonderhoud kunnen voorzien, behoeft het geen betoog, dat het voor Nederland verre verkieselijk is dat de uit hun land trekkende Javanen niet vreemde landen met hun arbeidskracht gaan verrijken, doch hen naar eigen gebied te leiden en dat tot ontginning te brengen.

Men moet voorts rekening houden met de rechten der eigen inheemsche bevolking van die gewesten, werwaarts wij den stroom der landverhuizing richten en die vroeg of laat tot botsing aanleiding kunnen geven. Dit vraagstuk is voor Nieuw-Guinea veel minder moeilijk dan voor andere landen. „Hier hebben wij een land vóór ons groot en uitgestrekt, wellicht voor belangrijke gedeelten nog onbewoond, elders schaars betreden door een menschenras, bijna, evenals de hetzelve omringende dieren- en plantenwereld, nog geheel in den natuurstaat verkeerende of althans staande op den laagsten trap van ontwikkeling, misschien zelfs volgens de onverbiddelijke natuurwetten niet voorbeschikt om op den duur den strijd om het bestaan tegen andere krachtiger toegeruste volken vol te houden. Weliswaar hebben de jongste

onderzoekingen en ervaringen onzer ambtenaren ons geleerd dat de inboorlingen des lands niet overal zoo geheel alle begin van beschaving missen als de vroegere, meesttijds vijandige, aanrakingen met hen deden vermoeden; doch met dit al blijft het onmogelijk op hen alleen te bouwen voor het groote te ondernemen werk".

Waar het openen van het land met de eigen bevolking eene hopelooze taak is, wordt gevraagd of dit werk daarom geheel onbegonnen zal blijven. Op Nederland rust de plicht zijn overzeesch rijk niet alleen te beheeren, doch ook te ontwikkelen en te beschaven. In ons eigen belang behooren wij door flinke daden te toonen dat wij iets van ons Nieuw-Guinea willen en kunnen maken.

Wat daarbij de belangen der eigen bevolking betreft, moet getracht worden haar te overreden haar wilde levenswijze te laten varen, zich op landbouw en bedrijven toe te leggen, rustige inzaten te worden, die gaandeweg de hen omringende meerdere beschaving in zich opnemen. De Christelijke zending kan hierbij een krachtig bondgenoot zijn. Bovendien is er geen gevaar dat een Javanen-volkplanting spoedig zoodanige afmetingen zal aannemen dat alleen daardoor het voortbestaan der Papoea's zoodanig in gevaar komt, als dat bij der Roodhuiden door de Europeanen in Amerika het geval was. Is hun geslacht evenwel tot uitsterven gedoemd, dan is het ons niet gegeven den grooten natuurstrijd om het bestaan te keeren of op te houden.

Na deze algemeene beschouwingen wordt de wijze geschetst waarop de spreker zich de uitvoering der landverhuizing heeft voorgesteld. De Regeering zou moeten trachten uit de streken van Java, waar de bevolking, hetzij door groote getalsterkte of door mindere welvaart, of wel door meerder geopenbaarde geestkracht, het meest daarvoor geschikt geoordeeld wordt, deze door het verschaffen van vrijen overtocht, het toekennen van zekere voordeelen en het waarborgen van bescherming over te halen tot de landverhuizing naar Nieuw-Guinea. Onder leiding van een kundig besturend ambtenaar kan men beginnen met het overbrengen van een 50 tot 100 gezinnen van handwerkslieden en landbouwers naar een vooraf met zorg uitgekozen plek der Nieuw-Guineesche kust. „Een detachement militairen onder twee tot drie officieren en met een geneesheer, als voor eene expeditie uitgerust, vergezelt de nederzetting. Met de hoofden der emigreerende Javaansche huisgezinnen heeft de Regeering vooraf werkovereenkomsten gesloten, bijv. voor 3 jaar, waarbij bepaald wordt dat tegen verstrekking van loon en levensmiddelen de arbeid zal verricht worden, welken de besturende ambtenaar zal aanwijzen en welke in de eerste plaats zal bestaan in het oprichten van tijdelijke hutten en een versterkt kamp, straks van blijvende woningen en eene eenvoudige versterking voor de militaire dekking. Daarna zullen de kolonisten gezet worden aan het aanleggen van rijst- en maïsvelden, het drijven van tuinbouw en veeteelt op gronden welke later hun eigendom zullen worden; terwijl inmiddels uit de voornamere of meest energieke mannen een dorpsbestuur wordt voorbereid. De besturende ambtenaar zal tevens voortdurend trachten de nabij wonende inheemsche stammen tot vriendschappelijk verkeer en ruilhandel aan te lokken. Mogelijke rooftochten van die zijde zullen wel spoedig na kennismaking met geweer en bajonet ophouden. De Javaansche kolonie zal vooreerst van alle belasting blijven vrijgesteld; daarentegen zal door gepaste oefeningen in den wapenhandel uit de mannelijke bevolking eene soort „barisan" gevormd worden om de nederzetting zelve zekere weerkracht te verleenen, zoodat ten slotte ook de bezetting zal kunnen worden gemist. Zoo zal eene kern gevestigd worden om welke zich alras door vrijwillige nederzetting meerdere bevolking zal verzamelen. Alsdan beproeve men

hetzelfde op een ander punt der kust. Zoodoende is de stoot tot verhuizing naar het eiland gegeven, zullen er meerdere vrijwillige landverhuizingen volgen en ten slotte zal het land eigen werkkrachten aanbieden, welke ook vestiging van landbouw-ondernemingen door Europa mogelijk maken".

Dit citaat uit een artikel reeds in 1893 in de *N. R. Ct.* gepubliceerd, geeft duidelijk weder hoe de spreker zich de uitvoering van zijn plan denkt. Wat de plaats betreft, waar de eerste vestiging moet plaats hebben is hem sedert Merauké als de meest geschikte voorgekomen, omdat men daar het beste bescherming kan verleenen en langs de goed bevaarbare Merauké-rivier schoone golvende, vruchtbare terreinen worden aangetroffen.

Terwijl de nadere wijzigingen, die in de details van het plan bij latere studie werden aangebracht, hier kortheidshalve onbesproken blijven, is het noodig de kostenraming te vermelden. Spr. nam aan dat de overtocht zou geschieden op door de Kon. Paketv. Mij. genoemde tarieven en wel van Semarang naar Merauké per volwassen inlander voor *f* 44 en kinderen van 2—15 jaar voor de helft, terwijl voor de inl. hoofden met hunne gezinnen het dubbele werd aangenomen.

Er wordt gerekend op het overbrengen van 125 gezinnen of 500 personen, zuigelingen niet medegerekend, waarvan een derde na ommekomst der contractjaren naar Java zou wenschen te worden teruggevoerd. Bij de aanwerving zou elk hoofd eens huisgezins *f* 25 handgeld krijgen voor uitrusting, elk hoofdman *f* 100, elk opperhoofdman *f* 150. Het dagloon der dessalieden zou gedurende de 2 contractsjaren *f* 1 daags per huisgezin bedragen, waarvoor alleen de man in dienst van het Bestuur zou werken. Het opperste hoofd zou ontvangen *f* 100, de beide onderhoofdlieden *f* 75 's maands. De kolonie zou vergezeld worden door een inlandschen priester en een inlandschen gouvs. onderwijzer, waarvoor de betaling gelijk aan die der dessalieden wordt gesteld. Te Merauké worden de kosten van voorbereiding, het maken der kazernes („tangsi"), putten, ziekenhuizen, rijst- en zoutschuren, enz. op *f* 25,000 geraamd. Voorts zou per huisgezin voor het in eigen arbeid te bouwen blijvende huisje, ploegvee, gereedschap, zaaizaad, pluimvee en mogelijke hospitaalkosten *f* 125 worden uitgegeven.

Alles aldus berekend, zouden de gezamenlijke kosten der uitzending, als een derde terug ging, bedragen *f* 167,050, waarvoor men n e t t o 85 gezinnen en 2 hoofden met gezin, totaal 350 personen, voor goed te Merauké gevestigd kreeg. Het gemiddeld bedrag van *f* 480 per hoofd lijkt zeer hoog en na 4½ jaar de becijfering herziende, durft spr. beweren, dat dit feitelijk belangrijk minder zal kunnen zijn. Zoo werden de overtochtskosten op *f* 132 per gezin van twee volwassenen en twee kinderen gesteld, doch dit blijkt tot *f* 108 terug te brengen. Ook de bezoldiging kan lager zijn en bij de thans te Merauké opgedane ervaring is het niet waarschijnlijk dat vol één derde naar hun geboorteland terug zullen willen. De heer P. C. C. Hansen berekende eene landverhuizing naar Borneo destijds op *f* 200 per gezin (zie *Ind. Gids* 1903 I, bl. 444).

Wat nu het verkrijgen van het benoodigde geld betreft, wordt betoogd dat het gewettigd is hiervoor te leenen en dat het billijk is dat Nederland en Indië elk de helft der kosten voor hunne rekening nemen. Indië wordt namelijk rechtstreeks door den maatregel gebaat en voor het moederland is het toegankelijk maken en ontwikkelen van Nieuw-Guinea niet slechts de kwijting van een zedelijken en staatsplicht, doch het openen van zulk een nieuw uitgestrekt arbeidsveld en afzetgebied belooft zooveel duurzame geestelijke en stoffelijke voordeelen, dat daardoor het deelen in de aanvankelijke uitgaven voldoende gewettigd is.

Wat de vraag betreft of Nieuw-Guinea deze millioenen waard is, wordt gewezen op de kolossale uitgestrektheid van het ons toebehoorend gedeelte van 7000 vierk. geogr. mijlen (het eiland is 14,600 in het geheel), dat is 3½ maal de grootte van Java of meer dan Groot-Britannië en Ierland met de omliggende eilandengroepen te zamen. Ons gebied strekt zich over ongeveer 9 breedte- en 13 lengtegraden uit in de streek der tropische regens en dus voor den plantengroei bijzonder gunstig, hetgeen bewezen wordt door het ontzagwekkend maagdelijk woud, dat, van de kust gezien, oogenschijnlijk het geheele eiland overdekt. Voor zooverre wij ons een begrip kunnen vormen van het binnenland, verheft zich daar als ruggegraat een gebergte, hier en daar de kusten naderende, waaruit enkele hooge, soms met sneeuw bedekte, toppen oprijzen. De dit omringende hoogvlakten gaan met geleidelijke golvingen in de lage met zware humuslagen bedekte kustvlakte over. Van het gebergte dalen talrijke rivieren af, waarvan verscheidene ettelijke dagreizen stroomop met stoomschepen bevaarbaar blijken te zijn. Behalve een paar groote golven, heeft men tal van kleinere inhammen en baaien en op vele plaatsen goeden ankergrond. Met deze gegevens mag men toch aannemen dat hier een ontzaggelijk veld braak ligt voor menschelijke werkzaamheid.

Spreker gelooft niet dat, met de ervaring der jongste jaren op het eiland, in het bijzonder die te Merauké, waar onze wakkere bestuursambtenaren hebben bewezen wat doorzettingskracht en beleid vermogen tot stand te brengen, de waarschuwingen van te angstvallige philantropen en financiers, of de oeconomische bezwaren van staatkundige tegenstanders, noch de vrees voor bloeddorstige inboorlingen, wilde dieren of moorddadige ziekten ons nù nog van de zoo wenschelijke kolonisatie behoeven af te schrikken.

Bij al het aangevoerde is nog een slot-argument te voegen. Het bezit der koloniën is voor Nederland van het allerhoogste gewicht. Niet om te hopen op geldelijke bijdragen daarvan aan de staatskas, maar omdat zij een ontzaggelijk afzetgebied vormen voor den handel en de nijverheid van het moederland; omdat zij uit hun schoot kostbare voortbrengselen van bodem en cultuur, of wel de winsten daarop behaald, naar dat moederland doen vloeien; omdat tal van Nederlandsche mannen en vrouwen in of door de koloniën een levensdoel, een bestaan vinden; eindelijk ook omdat het bezit van het koloniaal gebied ons belet te slapen in eigen nauwe sfeer, integendeel onzen blik verruimt en dien richt op hetgeen in andere werelddeelen voorvalt of te verrichten is, om ons meer dan iets anders ten prikkel te zijn mede te streven in den onderlingen wedstrijd der natiën. Kortom ons koloniaal bezit is schering en inslag van Nederland's staatkundig bestaan, althans van zijne beteekenis in de rij der volken. Vrijwillig moet het daarom geen duimbreed van zijn koloniaal gebied afgeven; maar het behoort meer te doen. Niet slechts de koloniën bewaren en besturen zij het doel, doch ook krachtig optreden en handelen, het oog gericht op de toekomst, en daarom niet nalaten wat, binnen onze macht zijnde, bevorderlijk zijn kan aan de ontwikkeling en het tot welvaart brengen van dit rijksgebied en zijne eigen bevolkingen.

Slechts onder deze voorwaarde kunnen wij verwachten dat andere sterkere mogendheden ons in het ongestoord bezit onzer koloniën zullen laten en uit onze werkeloosheid geen wapenen kunnen smeden om ons uit het bestuur te verdringen en de taak, waartegen wij opzagen, eigenmachtig van ons over te nemen.

Nederlandsch Nieuw-Guinea, een *grens*gebied, is het gewest, waar wij het spoedigst door ernstige daden moeten toonen, dat wij den op ons rustenden bestuursplicht kennen en ook kunnen en willen volbrengen.

In de jongste jaren zijn voor ons als koloniebezitters grooter gevaren gerezen nu Amerika zich van de Philippijnen meester maakte, Japan zich zoo krachtig betoont en wellicht China met zijne honderden millioenen zielen in de moderne beweging zal medeslepen. Tegenover het dringen en streven dezer taaie, levenskrachtige Mongolen is het onze dure plicht, zoowel uit een verlangen naar zelfbehoud, doch niet minder tegenover de Maleische volken, die wij sedert eeuwen regeeren, het gebied onzer Indische bezittingen te behouden voor hen, onze onderzaten en bondgenooten, te behouden als een hun in de eerste plaats aangewezen, en hun toekomend terrein ter uitbreiding en ter vestiging, daar waar het tot dusver door hen bewoond gebied, bij het gestaag wassend aantal der bevolking reeds binnen een afzienbaar tijdperk te eng dreigt te worden. Als de Chineezen, zich hunner kracht en aantal bewust, meer en meer gaan uitzwermen, zal dit vermoedelijk het allereerst zijn naar onze koloniën, waar het Chineesche volk al sedert eeuwen zulk een belangrijke rol speelt.

Wij kunnen die strooming niet keeren of afwenden en behoeven ons ook over de aanwezigheid der Aziatische vreemdelingen in de kolonie niet te beklagen noch te verontrusten, zoolang zij, als rustige kooplieden, landbouwers, nijveren of arbeidslieden, medewerken tot de ontwikkeling des lands. Maar wij moeten wakende blijven, zorgen of er naar streven dat de kern, de groote meerderheid der opgezetenen blijve inboorlingen van den Archipel zelven.

De rede vond nogal oppositie, o.a. bij Dr. J. H. F. Kohlbrugge, oudgeneesheer van Tosari, die daar een lange reeks van ambtenaren van Duitsch Nieuw-Guinea had zien aankomen en van hen treurige berichten verkreeg omtrent de sterfte onder geïmporteerde Chineezen en Javanen. Ook van Britsch Nieuw-Guinea meende hij dat niet veel goeds te berichten was. Een en ander gaf den heer Van Houten aanleiding iets over deze gebieden mede te deelen, nadat hij eerst toegegeven had, dat er een tijd is geweest, dat wij op Nieuw-Guinea veel last hadden van ziekten. Dat tijdperk is echter thans doorworsteld en er bestaat geen reden meer om dit land te beschouwen als een bij uitstek door ziekten gezocht oord. Men dient voorts bij de uitvoering met de grootste omzichtigheid te werk te gaan en bijv. aanvankelijk niet dadelijk sawah's aan te leggen, waar de humusrijke bodem het bewerken als ladang voorloopig toelaat.

Wat nu de naburige koloniën betreft, uit het Annual Report, loopende over het tijdperk van 1 Juli 1904 tot 30 Juni 1905, ingediend aan het parlement te Melbourne — het Engelsche gebied op Nieuw-Guinea staat wel onder toezicht van de kroon van Engeland, maar het behoort aan het Australisch gemeenebest — deelde de spreker enkele cijfers mede. Australië geeft jaarlijks £ 20,000, maar daarnaast zien wij nog een *revenue* van ongeveer gelijk bedrag. Tegenover die £ 40,000 inkomsten staat in de laatste jaren een nagenoeg gelijk bedrag aan uitgaven, waaronder £ 6600 aan onderhoud van de kolonale vaartuigen.

Het land is verdeeld in 5 *divisions* onder „Resident-Magistrates" op een salaris van £ 325 tot £ 450, terwijl aan het hoofd van het geheele gewest staat een Lieutenant-Governor, ook „Administrator" genaamd, die zijn zetel heeft te Port-Moresby en een salaris groot £ 1200. Dit Moresby vormt met de plaatsen Daru en Samarai de havens van in- en uitvoer. De Europeesche bevolking telt 573 zielen, waaronder 120 „females". De uitvoer is gestegen tot £ 73,435, waaronder £ 5671 aan kopra. Aan goud werd £ 52,309 uitgevoerd; alzoo komt hier wel goud voor, doch de winning geeft vooralsnog geen

voordeel, daar de kosten bijna even groot waren. Volgens een rapport van den heer Atlee Hunt, den secretaris van het Dept. van buitenl. zaken te Melbourne, die een inspectiereis derwaarts maakte, is het gewonnene alleen stroomgoud en is rifgoud nog niet in ontginbare hoeveelheid ontmoet. Hij ziet een toekomst in koffie, manilla-hennep en kopra en verwacht dat er met *time, patience, energy and money* daar wel iets tot stand is te brengen.

Wat aangaat Duitsch Nieuw-Guinea, de, oorspronkelijke bezitster, de Neu-Guinea Compagnie heeft het aanvankelijk op zuinige wijze moeten doen. Men beproefde het hier in hoofdzaak met landbouw en heeft heel veel moeite gedaan om tabak te planten, maar in de eerste jaren had men te kampen met veel koortsepidemieën en dientengevolge was er groote sterfte. De tabak schijnt buitendien daar niet gelukkig te gaan. Zij hebben zich toen behalve op mijnonderzoek toegelegd op allerlei andere cultuurgewassen. Volgens een verslag over 1904—'05 bedroeg de invoer 566,503 Rm. en de uitvoer 54,272 Rm. Derhalve is er nog heel wat meer in gestoken dan er uit gekomen is. Maar ten opzichte van de omringende eilanden (den Bismarck-archipel) is de verhouding minder ongunstig, want daar is de invoer geweest 1,7,59,000 Rm. en de uitvoer 1,210,000 Rm. Men werkt met allerlei soort van menschen, ook Chineezen, beproeft de teelt van verschillende vruchten en legt zich ook op de kopra-productie toe, waarvan de uitvoer is geweest 222,412 K.G. Verder worden uitgevoerd kapok en eenige zeeproducten als tripang, parelmoer, schelpen, schildpad, enz. Er zijn 17 handelsfirma's, waaronder ook nog de Neu-Guinea Compagnie. De hoofdhavens zijn Finschhafen en Friedrich-Wilhelmhafen. Alles is hier nog niet van heel veel beteekenis, maar als men nagaat dat de Duitschers er pas sedert 1885 zijn, zal men erkennen dat hier toch getoond is hoe met energie in dit land wel wat te doen is. De Europeesche bevolking van Kaiser-Wilhelmsland bedraagt 128 en van den Bismarck-archipel 338, totaal 466 zielen en is dus betrekkelijk veel grooter dan in ons gebied. Uit een en ander maakt de spreker de gevolgtrekking dat werkelijk die twee natiën als naburen in dit ons Australisch gebied ons tot voorbeeld kunnen zijn.

NASCHRIFT.

In de pers wordt aan den heer Van Houten een te groot optimisme verweten. In het *Alg. Handelsblad* van 5 Jan. jl. zegt Soeka Toelis in zijn „Indische Kroniek" dat optimisme wel een deugd is, die in het bezit diende te zijn van alle menschen met initiatief, maar dat het hier de redeneering wel wat al te sterk kruidt!

„Zoo zegt de heer v. H., dat uitstel van zijne plannen gelijk is aan renteverlies. Hij acht blijkbaar eene „vrijwillige" emigratie van 125 gezinnen of 500 hoofden op staatskosten zeer goed uitvoerbaar, het openen van dit uitgestrekte gebied zal voor den afzet van artikelen „groote waarde" hebben. Hij brengt deze eerste volksplanting in verband met de mogelijk gunstige mijnbouwkundige opsporingen. De hygiënische bezwaren telt hij niet zoo zwaar. Bij dit alles denkt men: moge het zoo zijn! De ervaringen in N.-Guinea opgedaan met malaria, sporen b.v. tot voorzichtigheid aan. Maar al wil men de vooruitzichten van een eenmaal bereisd, onderzocht, geëxploreerd en bebouwd N.-Guinea in v e r r e t o e k o m s t een beetje rooskleurig zien, men moet bedenken, dat tusschen het vestigen van — laten wij aannemen — 10,000 Javanen en die toekomst wel een kleine 100 jaar zullen verloopen".

Deze beschouwing van Soeka Toelis pleit niet tegen het denkbeeld. Wanneer men bijv. in den tijd der Commissarisen-Generaal in de vorige eeuw met

het werk begonnen was, zou het nu al bijna voltooid zijn. Een ander bezwaar is dat de plicht niet zoo imperatief zou zijn als de heer v. H. voorstelt. Nu door de activiteit onzer ambtenaren de roof- en sneltochten op Engelsch grondgebied hebben opgehouden, mag, zooals in het slot van het jaarverslag van het Consulaat-Generaal der Nederlanden in de Australische territorieën, eindigende 30 Juni 1906, gezegd wordt, „het doel der oprichting der bestuursvestiging in Zuid Nieuw-Guinea als bereikt worden beschouwd". Dit blijkt ook, volgens Soeka Toelis, uit het rapport van den „Resident-Magistrate of the Western division", welke Engelsche ambtenaar verklaart, dat het „voorstation" Boegi kon worden opgeheven, wijl er sinds 1902 geen invallen meer voorkwamen van inlanders uit Nederlandsch gebied.

De vestiging was n o o d i g en het beoogde doel heeft het Gouvernement daarmede naar het schijnt b e r e i k t. Met deze uitkomst kunnen wij voorloopig tevreden zijn, doch omdat er nog zoo tal van andere streken tot ontwikkeling zijn te brengen, waar wij niet kunnen wachten, zooals in de Gajoelanden, Boni, Centraal-Celebes, enz. moeten deze vóór gaan. Intusschen wordt door dezen schrijver gaarne aan den heer Van Houten toegegeven dat Nieuw-Guinea en daarvan het door hem aangegeven deel, ongeveer op de door hem aangegeven wijze kan worden ontwikkeld door emigratie van eene kolonie Javanen, waartoe de proef op kleine schaal kan worden genomen, doch staatsplicht wordt dit niet geacht. Dat ook in het algemeen alleen proeven met volksplantingen op kleine schaal zullen voldoen, wordt door denzelfden schrijver in het *Alg. Hbl.* van 11 Jan. jl. aangetoond. In een later artikel (1 Febr.) wordt bovendien gewaarschuwd tegen onderschatting van de oorspronkelijke bewoners, die bij den overval bij Fak-fak getoond hebben in het bezit te zijn van een aantal vuurwapenen (men zegt van Engelschen en Duitschers tegen kopra geruild) en deze goed te kunnen gebruiken, zoodat de slotsom is dat wij moeten beginnen met de bevolking te ontdoen van hunne wapens en ze ontzag in te boezemen voor de onze, die later de vreedzame ontwikkeling der bevolking zullen beschermen. Dat men in dezen zin reeds werkzaam is, bewijst een in de *N. R. Ct.* van 2 Febr. uit de *Java-Bode* overgenomen bericht dat de troepenmacht in West Nieuw-Guinea op 150 man is gebracht.

Bij deze beschouwingen schijnt wel een weinig uit het oog verloren hoe groot Nieuw-Guinea is en hoe uiteenloopend de toestanden op verschillende plaatsen zijn, waar bijv. de Mac Cluer Golf geregeld in gemeenschap staat met de kooplieden en jagers uit de Molukken, terwijl in Zuid Nieuw-Guinea de bewoners nog nagenoeg geen vreemdelingen gezien hebben en op betrekkelijk korten afstand geheel andere typen vertoonen, die elkanders taal niet verstaan.

Natuurlijk zijn er bergen van bezwaren en tegenwerpingen als men plannen beraamt om dit land te ontwikkelen, doch het denkbeeld heeft niettemin veel aantrekkelijks en als men nu maar eerst door ontdekkingsreizen, die beter slagen dan de mislukte tocht naar het Sneeuwgebergte, het land meer leert kennen, dan zal ook een grooter aantal personen zich gemeenzaam maken met het denkbeeld om daar economisch meer actief op te treden.

Het is daarom niet overbodig hier tevens te wijzen op een artikel dat voorkomt in de *Locomotief* van 13 Dec. jl., No. 291, over „Cultures en mijnbouw op Nieuw-Guinea", waarin T. nagaat wat er met onze tegenwoordige kennis van dat eiland in dat opzicht vooralsnog te verwachten is. Hoewel principieel tegenstander van uitsluitend kapitalistische ontginning van een land, daar deze steeds nadeelig is voor de oorspronkelijke bewoners en hierdoor weliswaar snellere directe voordeelen voor ons land verkregen, maar

daarentegen de anders te verwachten veel grootere indirecte verloren worden, gaat hij toch eens na waar en hoe Europeesch kapitaal op Nieuw-Guinea met voordeel gebruikt zou kunnen worden.

Vooraf wordt de waarde van den Papoea als werkkracht besproken, waarvan tot dusver niet veel goeds is gezegd. De zendelingen op Doreh hebben na een arbeid van tientallen jaren nog slechts enkelen tot een werkzaam leven kunnen brengen en de ondervinding te Fak-fak leert niet veel beter. Deze schrijver gelooft echter dat men het in deze bij het kiezen der standplaatsen ongelukkig getroffen heeft. Zoowel in het Duitsche als in het Engelsche gedeelte zijn stammen gevonden, bereid tot arbeid in de plantages, terwijl verschillende reizigers berichten van uitstekend onderhouden tuinen en stevige huizen en het reeds lang bekend is dat op de Noordkust van het N.W. schiereiland de nijvere stam der Amberbaken rijst en tabak verbouwt. De mogelijkheid is daarom niet uitgesloten om in het land zelf arbeidskrachten te vinden. De Amberbaken hebben veel te lijden onder de herhaalde strooptochten van de Arfak en van de menschenetende Karon. Konden zij hiertegen beschermd worden, dan zou de landbouw bij hen waarschijnlijk spoedig een veel hooger vlucht nemen. Het groote bezwaar is de ontoegankelijkheid der kust van dit schiereiland als gevolg van de steil uit zee oprijzende bergketens en de zware branding. Misschien zal de Wa Samson, die bij de N.W. punt uitmondt, een bruikbaren toegangsweg vormen. Alleen aan de westkust der Geelvinkbaai verkeert men in eenigszins betere omstandigheden en men heeft in de baai van Doreh en in de reede tusschen het eiland Amberpon en de kust vrij geschikte ankerplaatsen. De bevolking is hier echter niet alleen ongenegen tot den arbeid, maar de kuststreek is er ook meerendeels ongeschikt voor cultures, daar zij, op een smalle alluviale strook na, bestaat uit een zeer geaccidenteerd kalkgebergte. Daar achter vindt men in het zuiden eene zeer waterrijke en vruchtbare vlakte met oerwoud bedekt. Aan den bovenloop van de Wasiáni (die in de Mac Cluer Golf uitstroomt) werden door prof. Wichman de eerste tot de werkelijke kolenformatie behoorende steenkolen ontdekt en volgens berichten van de Papoea's der noordelijker gelegen Angi-meren moeten deze zich noordwaarts voortzetten. Een nauwkeurig onderzoek zou moeten uitmaken of exploitatie mogelijk is en dan blijft het bezwaar van den afvoer (80 K.M. tot de kust bij Amberpon). Of die rivier hoogerop bevaarbaar is, is niet bekend; van uit de Mac Cluer Golf is zij plm. 15 K.M. opgevaren, doch de mond biedt dezelfde bezwaren als de andere in deze golf uitstroomende rivieren.

Het schiereiland Onin (het achterland van Fak-fak) heeft een drogen bodem, bedekt met een dunne humuslaag, misschien uitstekend geschikt voor de teelt der agave-hennep, een cultuur die weinig werkkracht vereischt en goed rendeert (tot nu toe zijn het alleen Yucatan en de Philippijnen, welke deze hennep in den handel brengen).

Voor de gewone Indische cultures zijn misschien geschikt de terreinen beoosten Onin tusschen de Wandammen- en de Argoeni-baai en de uitloopers van het Sneeuwgebergte.

De geheele Zuidwestkust die dan volgt, kan vrijwel onbesproken blijven. Alleen valt te vermelden dat eenige jaren geleden op korten afstand van de kust een plek werd aangetroffen, waar een petroleum-achtige vloeistof opborrelde. De resultaten van een onderzoek door eenige heeren ingesteld omtrent het voorkomen van olie bij de Argoeni-baai en langs de kust tot aan het meer Kamaka Waller zijn den schrijver echter niet bekend. De steenkolen van P. Adi zijn herhaaldelijk onderzocht, doch steeds ongeschikt bevonden voor exploitatie. Overigens is de geheele kust vrijwel ongenaakbaar door de

er voor liggende modderbanken, terwijl er geen belangrijke rivieren uitmonden. Dit wordt anders wanneer men bij de z.g. Oostbaai komt, waar het terrein waarschijnlijk vrijwel vlak is, langzaam naar het Noorden stijgend en door vele groote rivieren doorsneden. Na het een en ander over deze te hebben medegedeeld, wordt de mogelijkheid ondersteld dat de Papoea aldaar, die thans reeds veel zorg heeft voor zijn varkens, vrij spoedig tot veeteelt zou zijn te brengen, eerder nog dan tot landbouw.

Den blik naar het Noorden wendende, treft men allereerst de vlakte aan langs de Z.- en Z.-O. kust der Geelvinkbaai en de reusachtige delta van de Mambéramo (Amberno of Rochussen-rivier). Deze geheele streek is zeer moerassig, met sagobosschen en rhizophoren begroeid en moeilijk van uit zee te naderen. De kleinere rivieren zijn voor de scheepvaart onbruikbaar en het gebergte, ten minste in het Westen en langs de Mambéramo, zeer geaccidenteerd.

De naar het Oosten volgende kust van Tabi is nog zoo goed als onbekend, doch het terrein schijnt, als bijna overal langs de kust, uitstekend geschikt voor klappercultuur. Daarna volgt Tanah Merah, waarvan de „roode aarde" weinig voor de vruchtbaarheid belooft. Eindelijk krijgt men het bekken der Tami-rivier bij de Humboldtbaai, waar in het oerwoud boomen zijn aangetroffen, die caoutchouc van inferieure qualiteit opleveren. In hoeverre grond en klimaat hier voor cultures geschikt zijn, valt nog niet te zeggen, doch verder Oostelijk hebben de Duitschers met de teelt van tabak vrij goede resultaten gekregen. Ook op de Noordkust zijn steenkolen aangetroffen. De eerste vindplaats is gelegen aan den bovenloop van de Bab, linkerzijrivier van de Moaif, die in de Walckenaer-baai uitmondt op 20 K.M. hemelsbreedte van de kust. De stam der Kimburan, die hier woont, wordt op 8 à 10,000 zielen geschat. De tweede vindplaats ligt westelijker aan de Erisangra, een riviertje, dat men bereikt door de Tawarin en haar zijrivier, de Bakeruai op te varen en dan langs een vrij goed pad de waterscheiding over te steken. De Walckenaer-baai ligt te veel open, doch voor afscheep zouden de Matterer- en Tanah-Merah-baaien meer in aanmerking komen, die resp. op plm. 37, 30, 56 en 42 K.M. van de beide vindplaatsen liggen.

In aansluiting aan deze mededeelingen kan nog verwezen worden naar het werk van den heer Mr. H. A. Lorentz (zie *Ind. Gids* 1905 II, bl. 1901) die in het vijfde hoofdstuk van zijn boek een tocht naar die steenkolenvelden beschrijft.

DE OETOEMBOEWÉ-RIVIEREN OP NIEUW-GUINEA.

De Indische couranten bevatten uittreksels uit het kort verslag van Zuid Nieuw-Guinea over October 1906, waarin belangrijke mededeelingen worden gedaan over de exploratie van de Oetoemboewé-rivier, waarvan op bl. 116 van onze Januari-afl. reeds terloops is melding gemaakt. Daaraan wordt het volgende ontleend:

Van den 6den tot en met den 25sten October werd met behulp van het stoomschip Valk en een sloepenflottielje een exploratietocht ondernomen tot nadere verkenning van het stroomgebied van de in de Oostbaai (Zuidwestkust) uitmondende zoogenaamde Oetoemboewé- (Oetoengoewi) rivieren, ook met het doel om te onderzoeken, of deze rivieren als toegangswegen naar het centrale gebergte zouden kunnen dienen.

De zuidelijke Oetoemboewé blijkt voor de Valk 50 en daarna voor de stoom-

sloep, met 4 voet diepgang, nog 23 Eng. mijlen bevaarbaar te zijn. Een breede rechterzijrivier kon per stoomsloep 19 Engelsche mijlen worden opgevaren.

De noordelijke Oetoemboewé werd met de Valk 61 en daarna per stoomsloep nog 21 E. M. opgevaren.

Van het verst bereikbare punt per stoomsloep bedraagt de astronomische plaatsbepaling:

Voor de noordelijke rivier 4° 51′ 47″ Z.B. en 138° 44′ 21″ O.L.

Voor de zuidelijke 5° 15′ 26″ Z.B. en 138° 49′ 46″ O.L.

Het stroomgebied van beide rivieren met haar tallooze zijrivieren en kreken maakt den indruk van vrij dichtbevolkt te zijn. Tal van groote kampongs, waaronder met 40 à 50 groote en kleine huizen, meestal aan de monding van een zijrivier gelegen, werden voorbij gevaren. Met de inboorlingen werden herhaaldelijk, doch slechts vluchtige aanrakingen verkregen. Bij onze nadering gaven zij wel blijken van schrik en verbazing, zich uitende door een oorverdoovend geschreeuw, het slaan met de roeiriemen op de kanten der kano's en het blazen van wolken asch en kalk uit bamboe-kokers, doch zonder de vlucht te nemen.

Na eenige aarzeling waagden zij het met hun kano's het schip of de sloepen te naderen en werd alsdan een levendige ruilhandel gedreven, waarbij zij zich vaak van al hun wapenen, zooals fraai besneden lansen en dolken van casuarisbeenderen geheel te goeder trouw ontdeden.

Hoewel bij geen enkele ontmoeting van de zijde der met bogen en lansen gewapende inboorlingen eenig blijk van vijandigheid werd opgemerkt, was het toch zaak, om met het oog op hun felle begeerigheid en daarmede verband houdende opdringerigheid, steeds groote waakzaamheid te betrachten. Tijdens rapporteur zich op een sloepentocht in de noordelijke rivier bevond, ontving de Valk op haar ankerplaats bezoek van plm. 240 opvarenden, die plotseling en gelijktijdig met zulk een vaart en onder veel geschreeuw op het schip afkwamen, dat de gezaghebber het noodig oordeelde, hen door het afschieten in de lucht van eenige geweren te intimideeren, waarop zij zonder overhaasting naar hun kampong terugkeerden.

Dat ook zij koppensnellers zijn, lijdt geen twijfel, daar op twee plaatsen aan staken opgehangen menschenschedels werden opgemerkt. Tusschen de aan de monding en de in den bovenloop gevestigde inboorlingen werden geen merkwaardige verschillen in uitwendig voorkomen waargenomen. Daarentegen wijken zij in vele opzichten sterk af van de Kaja-Kaja der Zuidkust.

Hun lichaamslengte is kleiner, doch zij zijn slank, lenig en gespierd. Het hoofdhaar dragen zij zeer kort gesneden, andere lichaams-versierselen dan gevlochten armbanden en veeren, werden bij hen niet opgemerkt. De vrouwen dragen een bedekking der schaamdeelen, de mannen gaan geheel naakt. Hun zeer rad gesproken taal was niet alleen voor ons, maar ook voor de mij vergezellende te Merauké woonachtige Kaja's geheel onverstaanbaar. Hun huizen staan op palen, sommige 3 à 4 M. boven den grond. Dakbedekking en bewanding bestaan uit aan elkaar geregen sagobladeren, het geraamte uit ruwe boomstammen. De ruimte beneden de woning wordt door vrij dikke, horizontaal geplaatste boomstammen gesloten. De zeer groote, van vele ingangen voorziene, doch slechts uit één ruimte bestaande huizen, worden door meerdere gezinnen bewoond. De kleinere huizen bevatten slechts ruimte voor een of twee gezinnen.

Aan de uiteinden van het dorp bevinden zich 4 à 5 meter boven den grond gebouwde wachthuisjes. Goede bamboesoorten schijnen schaarsch te zijn, daar noch aan hun huizen noch aan hun prauwen het gebruik daarvan werd waar-

genomen. De kampong is omgeven door sago-boomen, inferieure pisangsoorten en kloewé-boomen, terwijl klapperboomen slechts sporadisch worden aangetroffen. Bereiding van sago, jacht op casuarissen en vischvangst met behulp van afsluiting der kreekjes en van werpspiesen vormen de hoofdbronnen van hun bestaan.

In de nabijheid van een geheel verlaten en vervallen kampong treft men steeds een nieuwe aan. Waarschijnlijk verliet men de oude kampong uit vrees voor ziekte dan wel om de een of andere bijgeloovige reden.

De oevers zijn met zwaar bosch begroeid, waarin benedenstrooms de rhizophoren den boventoon voeren, doch allengs plaats maken voor zwaar timmerhout, niboeng, wilde pinang, ketapang en sago, waartusschen diverse rottansoorten in overvloed woekeren en het doordringen bemoeilijken. Open alang-alangvlakten en ijle eucalyptus-bosschen, zoo karakteristiek voor de zuidkust, werden niet opgemerkt. De oeverterreinen, in den benedenloop laag en modderig, worden stroomopwaarts geleidelijk hooger en zeer humusrijk. Gedurende de laatste 10 mijlen van het traject per sloep op de noordelijke rivier rezen de oevers gemiddeld 3 à 4 meter boven de waterlijn. Bij een verkenning bleek het terrein landinwaarts nog hooger te zijn.

In den bovenloop werden grindbanken met losse stukken inferieure steenkolen aangetroffen.

Gedurende den sloepentocht was niettegenstaande den bewolkten hemel het voorgebergte voortdurend in noordelijke en noordoostelijke richting zichtbaar. Met behulp van den kijker kon het op de bergkammen zich bevindend geboomte onderscheiden worden. De afstand van het eindpunt van den sloepentocht in de noordelijke rivier tot aan den voet van het gebergte wordt op 3 à 4 dagmarschen à 20 K.M. geschat. De meest oostelijke sneeuwtop ligt volgens peiling juist noordwaarts van meergenoemd eindpunt. Op grond van een en ander acht de heer Hellwig de noordelijke Oetoemboewe-rivier geschikt als toegangsweg naar hooge terreinen, die naar het voorgebergte en het benoorden daarvan oprijzende oostelijk deel van het Sneeuwgebergte leiden.

EEN INDRUK VAN HET NIEUWE CHINEESCHE LEGER.

De reiziger, die eenige weken geleden de Yang-Tse-rivier opvoer, kon in een vlakte, benedenstrooms van Hankow, een lange reeks van donkerblauwe tenten zien. Het prachtig in het gelid staan dier tenten, de nabijheid van het spoorwegstation, het voortdurend heen- en weergeloop, dat alles was wel in staat om hen nieuwsgierig te maken, die niet wisten dat het Chineesche leger daar verzameld was om het oogenblik van vertrek af te wachten.

Men heeft in geheel China en elders druk gesproken over de groote manoeuvres in Ho-Nan. Laten wij aan de militaire attaché's en andere personen de taak over, om die gebeurtenis uit een technisch oogpunt te behandelen. Voor ons leeken is het voldoende eenige indrukken te vermelden, die al zijn ze ook niet goed voorbereid, daarom toch niet minder juist kunnen zijn.

Het is niet onbelangrijk om de verschillende meeningen te hooren over hetgeen de militaire ontwikkeling van China voor ons blanken in de toekomst zal opleveren. Eenigen, overdreven optimisten, zien in den Chinees slechts het groote kind, dat gedwongen of goedschiks met zich laat sollen; anderen beweren dat wij onze matten slechts hebben op te rollen en dat in weinige jaren de zonen van het Hemelsche Rijk als een scherpe noordenwind, het geheele vreemde element uit het land zullen geveegd hebben.

Maar dat alles beduidt niet veel, men heeft al zoo veel over dit onderwerp geschreven. Het is grappiger om den heer X. te hooren vertellen hoe hij het zal aanleggen om zijn koffers te pakken en de anderen zich er zelf uit te laten redden zooals zij kunnen; of Y die op de Chineezen ferm zal inhakken, dapper zal steken en slaan en daarbij zijn eer en..... zijn eigen huid zal bergen of Z, die nu eens het eene en dan weer het andere zal doen. Het wijste zullen in dat geval zeker zij zijn, die het juiste midden weten te bewaren; maar vooralsnog is het beter zich geen overdreven voorstellingen te maken. Laten wij aan onze verbeelding niet te zeer den vrijen teugel vieren en trachten van de Chineezen onze vrienden te maken, terwijl wij hen tevens noodzaken om nu nog en steeds de meerderheid te erkennen van onze wijze van denken en van handelen.

Als de Chineezen meer soldaat en sterker worden, zullen zij dan ook gevaarlijker zijn? geenszins. Evenals alle andere volken, zullen zij de pleitredenen hunner diplomatie steunen met argumenten, die hen kunnen aanmanen tot wijsheid en voorzichtigheid, maar kunnen wij er aan twijfelen, dat naarmate China uit een militair oogpunt vooruit gaat, het tevens voortschrijdt in beschaving, al zij het slechts door de gedwongen aanraking met de lieden uit Europa, welke door de ontwikkeling van zijn leger noodzakelijk is?

In afwachting van de voltooiing dier ontwikkeling is er wel wat lachwekkends in het vertoon en de drukte der Chineezen met betrekking tot hunne militaire wapenhandelingen.

Men kleedde die heeren in splinternieuwe pakken: een platte pet, een sierlijke tuniek, nauwsluitende laarzen, dat alles is heel fraai. Het was er om te doen de volksmenigte te verbazen en ik denk ook om een goeden dikken leverancier in Duitschland of Japan zaken te laten doen, die natuurlijk best te spreken is met een gemakkelijk winstje.

Ik heb maar een klein deel van de troepen gezien, die van de manoeuvres terug kwamen, maar genoeg om op te merken dat het toch beter ware geweest het nuttige met het aangename te vereenigen. De kleur van de nieuwe uniformen was erg verschoten en verbleekt; de rand van de pet had zijn stijfheid verloren; wat weet ik meer? Maakt men ooit veldoefeningen met mooie en opzichtige pakken, zonder dat er wat winkelhaken in komen? Dan zou het de oorlog niet zijn, de echte veldtocht, waar de soldaat in het stof moet kunnen liggen, hoe en waar het ook noodig is.

Blijkbaar hebben de heeren in China meer rekening gehouden met het oppervlakkig voorkomen dan met de deugdelijkheid of stevigheid van het laken of met het gemakkelijk zitten der kleeding. Vóór zoowel als na de manoeuvres, is het ten minste eigenaardig om te zien hoe de aardige vaandrigs van het Chineesche leger met hun gegalonneerde kepi's met een eigenaardig air voorbij loopen, terwijl zij met hunne geheele waardigheid minachtend neerzien op het plebs, dat hen meer of minder overbluft aanstaart. Zij hebben een kittig voorkomen of willen dat ten minste hebben; zij zouden daartoe gaarne een monocle dragen, doch voorloopig stellen zij zich tevreden met groote brillen, die zij niet noodig hebben en waardoor zij er wonderlijk uitzien.....

Laat ons hopen dat de zonen van het Hemelsche Rijk vooruit gaan, dat zij altijd vooruitgaan en, als dat noodig is voor hunne overige zedelijke ontwikkeling, dat hun leger het eerste der wereld worde, wel, waarom niet? althans in getalsterkte.

Er is echter nog iets wat er bij moet komen.

Men kan menschen aankleeden, ze geweren in handen geven, enz., maar

men heeft niet genoeg aan het uiterlijk; men moet den mensch zelf, den soldaat hebben, in één woord: durf. Deze bezit een Chinees niet, ondanks de opsnijderij van een slecht omschreven vaderlandsliefde. Het zal, om een ernstig leger te krijgen, niet voldoende zijn om dit te wennen aan eene werktuigelijke oefening. Ik moest er onlangs om lachen toen ik op straat een grooten Chinees zag met een groote sabel, die in de pas liep, als op het exercitie-terrein en daarbij vooral niet vergat om zijn knie buitengewoon hoog op te tillen..... dat was op zijn minst belachelijk.....

(*Rev. Ind.-Chin.* naar „Echo de Chine").

EEN KRASSE GRIJSAARD.

Het onlangs te Calcutta gehouden twee-en-twintigste Indische Nationale Congres werd gepresideerd door den heer Dadabhai Naoroji, van wien in dit tijdschrift in 1904 (deel I, bl. 418) een korte levensschets is opgenomen en die nu reeds voor de derde maal die functie vervult. Geboren in 1825, heeft deze 81-jarige grijsaard, die het voorwerp was van talrijke afscheids-ovaties en diner's te Londen, op 27 Nov. jl. die plaats met de P. & O. Express verlaten om op 14 Dec. te Bombay aan te komen. Door een juichende menigte van de landingsplaats afgehaald, begaf hij zich per versierde auto naar Malabar Hill langs een weg, die over den afstand van 3 mijlen vol stond met toeschouwers en afgevaardigden. Vijftig maal moest er halt gehouden worden om hem op Oostersche wijze te bekransen. Onder de hem vereerde sieraden waren er van echte parelen. Op 24 December deed hij zijn intrede in Calcutta waar de geestdrift niet minder groot was en de straten van de inlandsche stad, welke hij op weg naar het verblijf van den Maharadja van Darbhanga doortrok, waren allen feestelijk versierd, terwijl een groote stoet met banieren hem begeleidde.

Het Congres werd op 26 Dec. geopend en ongeveer 20,000 menschen ontvingen hem jubelend in de zaal, waar hij op een tafel geplaatst werd, omhangen met een keten, versierd met edelgesteenten en hem van alle zijden gouden bloemen werden toegeworpen. Hij hield eene uitvoerige doch gematigde rede, waarin in Indië voor het volk meer aandeel in het bestuur werd geëischt, belastingwetten, die goedgekeurd behoorden te worden door vertegenwoordigers daarvan, eene billijke regeling van de financiëele verhouding van Engeland en Indië en dergelijke.

Op 3 Febr. jl. was de krasse grijsaard weder te Londen terug, waar hij aan het station Charing Cross door tal van Indiërs werd verwelkomd. De dagen, die hij te Bombay doorbracht, alvorens zich op 19 Januari opnieuw in te schepen, waren getuige van tal van bewijzen van vereering en achting. De Ripon Club bood hem een openbaar gastmaal aan en in het Stadhuis werd hem een groote afscheidsbijeenkomst aangeboden. De Gouverneur, Lord Lamington, en de Opperrechter, Sir Lawrence Jenkins, waren tot groote voldoening van de partij der Jong-Indiërs onder degenen, die den Indischen veteraan-volksleider gastvrijheid bewezen. Het is overbodig mede te deelen, zegt het weekblad *India*, dat de heer Naoroji diep getroffen is door de oprechtheid en warmte der verwelkoming in Indië, welke hem van elke stad en elke geloofsbelijdenis te beurt viel. Hij is in goede gezondheid teruggekomen, doch met het oog op de inspanning, die in de laatste weken van hem gevergd is, heeft hij wijselijk besloten om zichzelf eenigen tijd van absolute rust te gunnen voordat hij weder politieken arbeid onderneemt.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 12 Februari 1907.

INHOUD.

De wijze van oorlogvoeren in Atjeh. — De zaak-Gravendijk. — De overval bij Fak-fak op West Nieuw-Guinea. — De verbanning van Tjoet-Njà-Dèn. — De zijde-industrie in Ned.-Indië. — De inboorlingen in het leger. — De slavernij in Ned.-Indië. — Amok en slavenhandel te Kendari. — De betrekkingen der O.-I.-C. met Indo-China. — De bedevaart naar Mekka in dit jaar. — Onze Marine. — Medenemen van honden naar Ned.-Indië. — Ons gevangeniswezen in Ned.-Indië. — Het waterschap van de Woro in Soerakarta. — Inaugureele rede van Prof. Snouck Hurgronje. — Onze koloniale politiek in Duitschland beoordeeld. — Indisch privaat- en strafrecht. — Prof. de Louter over de wijziging van het Regeeringsreglement. — Loonen in Britsch-Indië. — Javaansch Christendom. — Bescherming van paradijsvogels. — De zwervende Penjaboeng-Poenans in Midden-Borneo. — Inlandsche rechtskundigen. — Sisyphus-werk in de onderhoorigheden van Atjeh. — Het hoogland van Java. — Chineesche erfenissen. — De Indische Mijnordonnantie. — Grondhuur voor de suikerindustrie. — Erkenning van de rechtspersoonlijkheid van N.-I. — Door Badoeng en Tabanan. — Een Departem. der Gouvs. bedrijven. — Koloniale Staathuishoudkunde.

De wijze van oorlogvoeren in Atjeh. In *De Locomotief* van 20 Dec. jl. komt „Atjehman", die in het vorige jaar menig belangrijk opstel in het *Vaderland* plaatste (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 437, 609, 617), op tegen eene beschouwing van den gewezen officier Fanoy, aangehaald door Mr. Brooshooft in een artikel („Een Lauwerkrans afgerukt"), als zoude het uit Duitschland tot ons overgewaaide beginsel, dat de oorlog humaner is, naarmate deze intensiever gevoerd wordt, oorzaak zijn van den weinigen vooruitgang, welken wij tegenwoordig op Atjeh bespeuren. „Hartmann's leer en onze toepassing", heet het opstel, omdat „Atjehman" wel de denkbeelden van den Duitschen generaal Hartmann omtrent het wenschelijke van intensief oorlogvoeren beaamt, maar volhoudt dat wij dien oorlog nooit intensief hebben gevoerd. Dit beteekent toch niet in de eerste plaats het optreden zonder mededoogen, maar het concentreeren van alle middelen op het eenige doel: het zoo spoedig mogelijk verkrijgen van een op gezonde, dat is duurzame basis gebouwden vrede. Met verwijzing naar hetgeen hij destijds zeide over het kunststuk dat generaal Van Heutsz wilde uitvoeren (t.a.p. bl. 437), is volgens hem het gering aantal troepen, waarover beschikt kon worden, oorzaak geweest dat het goede principe offensief faalde en de gesloten beurs baat men geen baat vond bij het ook niet kwade beginsel om op 's vijands geldkist te gaan zitten. Het langzamerhand tot systeem verheven gebruik, om door boeten en heerendiensten, den vijand opgelegd, eenigermate de kosten van den oorlog te verminderen, heeft eene verbittering gewekt, welke elke pacificatie in den weg staat. Naar aanleiding van de artikelen, destijds in het *Vaderland* verschenen over het gebrek aan troepen op het oorlogsterrein had de *Java-Bode* aangevoerd dat reeds in 1898 betweters hetzelfde hadden beweerd. Die repliek keert zich tegen Atjeh's onderwerper, want de gebeurtenissen hebben dan de helderzienden van 8 jaar geleden in het gelijk gesteld. Herinnerd wordt aan een brief van een Fransch officier, Bernard, die Atjeh bereisde en een aantal van 4000 man om 800 K.M. terrein te bewaken veel te gering vond: „On risque fort avec de si faibles ressources, de tout entreprendre, *sans rien pouvoir achever*". Toevallig kwam den schrijver een gezegde ter oore, dat in het paleis te Buitenzorg zijn oorsprong vond: „Meer troepen, meer troepen,

ja dat weet ik ook wel, dat die op Atjeh te gebruiken zijn, maar begrijpt men dan niet, dat ik die elders noodig heb". Hierop gaat de schrijver verder in en hij meent dat er te veel tegelijk is aangepakt. Te veel pessimisme deugt niet, maar een te groot optimisme werkt nog schadelijker. Genoemde heer Bernard beweerde dat het uitroeien van de Atjehers — de qualificatie is wat sterk, zeggen we het voortdurend bloedvergieten — de beschaafde wereld verfoeilijk moet schijnen. Hier is iets, waar volgens ,,Atjehman", rekening mede dient gehouden te worden. Onze weermiddelen tegen den B V. zijn beneden kritiek. Of de tegenwoordige landvoogd meent dat eene defensie daartegen ondoenlijk is en daarbij niet te zwartgallig denkt, laat de schr. daar, maar de zaak van zijn gezichtspunt beziende, is eene verbetering van de toestanden op Java, maar vooral eene snelle bevrediging van den geheelen archipel noodig om een buitenlandschen vijand althans r e c h t tot ingrijpen, als de kans schoon is, te ontnemen. Waar men in de Kamer adviseert om voorloopig van verdere inmenging in de aangelegenheden van andere eilanden af te zien en alle krachten voor Atjeh te bewaren, ziet deze niet in dat het hiervoor nu te laat is. Men kan nu de voordeelen elders niet prijsgeven, zonder het vergoten bloed aldaar nutteloos te maken. Hetgeen, misschien lichtvaardig, begonnen is moet nu met alle kracht voleindigd worden en daarvoor is in de eerste jaren versterking van het Indische leger noodig.

* * *

De zaak-Gravendijk. Terwijl in onze Oct.-afl., bl. 1576, melding werd gemaakt van het feit dat de krijgsraad den luitenant A. Gravendijk wegens het mishandelen en doodschieten van een gids tot twee jaar gevangenisstraf had veroordeeld, brengt deze betreurenswaardige geschiedenis thans vele pennen in beweging, nu het blijkt dat het hoog militair gerechtshof den beklaagde in hooger beroep heeft vrijgesproken. Zooals vroeger werd vermeld (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 605) was het optreden van dezen officier het eerst bekend gemaakt door het *Nieuws van den Dag voor N.-I.* van 12 Jan. 1906 en als men nog eens overleest wat dat blad in zijn nummer van 11 Dec. jl. dienaangaande herhaalt, dan was inderdaad het opschrift ,,Schrikkelijke Dingen" niet misplaatst. Het onderzoek geschiedde evenwel niet behoorlijk, omdat er geen krijgsraad te velde was en de behandeling voor den krijgsraad te Batavia wordt door den heer K. Wijbrands in de meest heftige bewoordingen aangevallen, omdat de auditeur-militair verzuimde den ziekenoppasser Hartman onder eede te hooren, die na een gesprek met den luitenant den ongelukkigen gids het genadeschot schijnt te hebben toegebracht. Nadat de *Locomotief* van 15 Dec. en ook het *Soerab. Handelsblad* hunne verontwaardiging te kennen hadden gegeven over de vrijspraak, die, tengevolge van dat verzuim, was uitgesproken, gaf de *Java-Bode* van 17 Dec. een verslag van door dat blad bij de bevoegde autoriteit ingewonnen inlichtingen. De *J.-B.* vernam o.a. dat de auditeur-militair Mr. M. C. Andrée Wiltens, na overleg met zijn substituut, tot de slotsom kwam, dat het hooren onder eede van den soldaat-ziekenverpleger Hartman niet gewenscht en niet noodig behoorde te worden geacht; niet gewenscht omdat de man bij het voorloopig onderzoek als mede-verdachte was gehoord en het hooren van mededaders in elkanders zaak juridisch immoreel wordt geacht, evenals het Engelsche stelsel van kroongetuigen in Indië streng wordt afgekeurd; niet noodig omdat de auditeurs-militair van meening waren dat er voldoende bewijsmateriaal aanwezig was. De procureur-generaal bij het hoog militair gerechtshof Mr. B. H. P. van der Zwaan was blijkbaar dezelfde meening toegedaan, daar zijn requisitoir luidde: veroordeeld ter zake van dezelfde feiten als in den eersten aanleg.

Het hoog militair gerechtshof stelde zich echter op een ander standpunt, zag in de opgaven van den beklaagde geen bekentenis en achtte daarom het bewijs niet geleverd. Daaraan wordt toegevoegd dat ook, indien de bedoelde soldaat als getuige ware gehoord, het hof toch tot deze uitspraak zou zijn gekomen, omdat de enkele verklaring van Hartman tegenover de ontkentenis van den beklaagde niet het bewijs zou hebben geleverd dat deze aan Hartman den last gegeven zou hebben den Djambiër te dooden. De *Java-Bode* deelt eenige overwegingen uit het arrest mede, doch onthoudt zich verder van commentaren. In het *N. v. d. D. v. N.-I.* van 18 Dec. wordt dit opgevat als een bewijs dat men in de ambtelijke wereld blijkbaar met de zaak verlegen zit. Inderdaad zijn er overwegingen, die de verbazing van een leek gaande maken zooals: ,,dat het hof op de in 's krijgraads vonnis vermelde gronden aanneemt, dat terecht ter zake van het door beklaagde op den gids geloste schot, geen schuldigverklaring en veroordeeling is uitgesproken'', en verder ,,dat de krijgsraad echter op min juiste gronden heeft aangenomen het den beklaagde bij de klacht sub II subsidiair ten laste gelegde; de beklaagde immers ten aanzien van dit punt heeft verklaard:

,,dat na het vallen van het door hem op den gids gelost schot, Hartman naar voren kwam, wien beklaagde het gebeurde mededeelde en vroeg of hij, wanneer hij, evenals beklaagde, van meening was dat Koetjink Raboen uit zijn lijden moest worden verlost, dat doen wilde, waarop Hartman antwoordde: ,,ja zeker, luitenant'';

,,dat hierin allerminst is gelegen een erkenning van het subsidiair ten laste gelegde feit'', enz. Het was namelijk geen last, doch de daad werd aan het zelfstandig oordeel van den soldaat overgelaten.

De heer Wijbrands teekent hierbij aan dat hij dacht dat zelfs een arts die het lijden van een patiënt verkort, wegens moord vervolgd wordt en dat er bovendien niet de minste noodzaak bestond om den man af te maken. Wat het juridisch immoreele betreft om een mededader als getuige te hooren, wordt een oordeel van Prof. Simons aangehaald, die zegt, dat de noodzakelijkheid daartoe kan bestaan, wanneer op andere wijze het wettig bewijs onmogelijk te leveren is en toch het maatschappelijk belang de veroordeeling van den sociaal gevaarlijken schuldige gebiedend vordert. Het *Soer. Hbl.* waaraan dit citaat ontleend werd, voegt er aan toe dat die noodzakelijkheid hier inderdaad bestond. Er was een g r u w e l d a a d bedreven en deze eischte bestraffing. Dit is zeker dat de bedoelde vrijspraak een betreurenswaardigen indruk op het publiek maakt en dat men tot de gevolgtrekking komt dat verbazend veel ongestraft wordt toegelaten, terwijl het weinige dat dan nog juridisch strafbaar blijkt, door gemis aan juist inzicht bij de rechters ten slotte ook nog vrijloopt.

* * *

De overval bij Fak-fak op West-Nieuw-Guinea. Terwijl reeds verschillende berichten over deze betreurenswaardige gebeurtenis in de dagbladen voorkwamen, bevat thans, o.a. het *Algemeen Handelsblad* van 23 Jan. jl. een aan de *Java-Bode* ontleend overzicht door het persbureau van de zaak gegeven, opgemaakt op grond van een rapport van den Assistent-Resident van West-Nieuw-Guinea. Het is wel merkwaardig dat die overval plaats had op de route in 1904 door den heer Van Dissel gevolgd van Fak-fak naar Kaukas aan de baai van Sĕkar van de Mac Cluer Golf. Het detachement had zich, op het bericht van de heerschende onrust in de buurt van Fak-fak den 15den Nov. van Kaukas, waar het gelegerd was, op weg begeven en trok, sterk 29 bajonetten met 1 Eur. ziekenverpleger, 1 hoornblazer, 6 politiedienaren, 8

dragers en 1 gids onder den 2den luitenant J. C. van Nispen, zuidwaarts, om dien dag te bivakkeeren te Pat-widi-widi, het plaatsje dat door den heer Van Dissel in zijn reisverhaal op bl. 957 van de *Indische Gids* 1904, eerste deel, is genoemd. (Op de kaart, die bij dat opstel onder fig. 1 is opgenomen, aangeduid door het cijfer 7). Toen men den volgenden dag de marsch voortzette, werd de troep reeds spoedig door een bende beschoten en geraakte omstreeks 2 uur 's namiddags in een hevig vuurgevecht, met het gevolg dat des avonds 2 Europeesche en 5 Inlandsche fuseliers gesneuveld en de luitenant en 6 anderen gewond waren. Men geraakte bij den verderen tocht van elkander af, moest de gesneuvelden achterlaten en kwam bij troepjes van 3 en 4 man uitgeput te Fak-fak aan, terwijl de gids zich al dadelijk uit de voeten had gemaakt.

Wat de aanleiding tot de gepleegde vijandelijkheden betreft, volgens het hier bedoelde rapport, stond de bevolking van het schiereiland, waarop Fak-fak en Kaukas gelegen zijn, van oudsher als woest en onbetrouwbaar bekend. Sedert eeuwen ondernamen zij hongi-tochten naar den overkant van de Mac-Cluer-Golf en naar het oostelijk en zuid-oostelijk gelegen bergland. Vuurwapenen verkregen zij van de vreemdelingen van Ceram en Goram, die zich in hun gebied neer hadden gezet en van handelaren, die geroofde slaven opkochten. Daardoor werd hunne strijdbaarheid niet weinig verhoogd en hadden zij de suprematie over de omringende stammen, totdat wij ons op deze kust kwamen nederzetten. De hongi-tochten werden nu zooveel mogelijk tegengegaan, al beteekent ons gezag nog te weinig om dit geheel te doen. Nog slechts een maand te voren ondernamen 100 à 150 Alifoeroe's van Solat-lèn, dat zoogenaamd tot het gebied van den radja van Patipi behoort (zie kaart IX in het *Tijdschr. v. h. Kon. Aardr. Gen.* 1904), een hongi-tocht naar Berau en kwamen met een aantal gevangenen terug. Onze vestiging is dan ook van den beginne af door de Alifoeroe's met leede oogen aangezien. Zij onthielden zich zoo eenigszins mogelijk van alle aanraking met het bestuur en het schijnt een sluwe radja, Lakaté, gelukt te zijn genoeg strijdlustigen bijeen te brengen om den post te Kaukas aan te vallen, in de hoop dat die dan zou worden opgeheven. Het ondervonden échec is zeer betreurenswaardig en zeker onverwacht voor hen, die uit de aangehaalde reisbeschrijving den indruk gekregen hadden, dat de bevolking, hoewel behept met allerlei vooroordeelen, door eene tactvolle behandeling wel met de Europeesche vestiging te verzoenen zou zijn.

Als een bewijs van edele opoffering ontleent het *Vaderland* van 19 Jan. jl. nog aan eene correspondentie van het *Soerab. Hbl.* een uitvoerig bericht hoe de ziekenverpleger Cohen, die een schotwond in den arm had, zijn luitenant niet in den steek liet, doch hem drie etmalen lang met zijn kameraden verder torste. Met de zwaar gewonden kwam hij nog per stoomboot over Banda te Ambon, doch daar bezweek deze brave kerel drie dagen later aan de vreeselijke klem, terwijl de luitenant, die toen nog leefde, er evenwel ook erg aan toe was.

* * *

De verbanning van Tjoet-Nja-Dèn. In den CXXIVsten brief van den Atjeh-correspondent van de *Nieuwe Courant*, opgenomen 23 Jan. jl., wordt melding gemaakt van een gouvs. besluit van 17 Dec. jl. waarbij deze thans ongeveer 60 jaar oude Atjehsche vrouw, de weduwe van Toekoe Oemar, die in het laatst van 1905 door de colonne-Véltman in het Beutonsche gevangen genomen werd met haar neef Toekoe Nana naar Soemedang wordt verbannen. Na de omzwerving in de wildernis, waarbij deze eertijds zoo fiere en gevreesde vrouw, door velen verlaten, zich schaamde over haar bittere armoede en

algeheele hulpeloosheid, is deze maatregel voor haar in zekeren zin een uitkomst, terwijl haar verwijdering van Atjeh uit een politiek oogpunt zeer wenschelijk, ja noodzakelijk is. „Niet dat er gevaar bestaat", zegt de briefschrijver, „dat ze nog eens de leiding van het verzet op zich zal nemen. Maar hare tegenwoordigheid te Kota-Radja of elders in Atjeh zou een immer vloeiende bron van onderling getwist in de hoofdenmaatschappij zijn. Want groot is het aantal wederzijdsche grieven en bij den aanhoudenden achteruitgang van zaken is het humeur van Oemar's weduwe er niet op verbeterd. Telkens zit zij te wroeten in het veelbewogen verleden, aan velen van de medestrijders en vertrouwelingen, terecht dan wel ten onrechte, voor een deel de schuld gevend van al de tegenvallers".

Terwijl vele hoofden, die op haar verzoek gezworen hadden zich nooit aan de k e u m p e n i e te onderwerpen, haar hadden verlaten, ontviel haar later den krachtigsten steun in haar broeder Toekoe Rajeu, die in 1904 door een patrouille onder luitenant Kramers doodgeschoten werd. Het bleek haar toen duidelijk dat verder verzet op niets meer kon uitloopen. Slechts Toekoe Tandi, hoofd der datoe-familie van Boven-Wojla, zelf nog jong en beweeglijk, daarbij in staat om door allerlei gekonkel zich het noodige te verschaffen, stijfde de oude weduwe van Oemar in haar verzet. Dat zij dit tot den dood zou hebben volgehouden, kwam uit schaamte voort; ze dorst niet meer in Groot-Atjeh — werwaarts zij toch na hare onderwerping gebracht zou worden — te verschijnen. Immers zij had daar met haar verwanten zoo vorstelijk voornaam geleefd, als nog geen enkele andere Atjehsche familie, toen Toekoe Oemar daar met een groot tractement en vele bij-inkomsten te Lampisang in een hoofdofficierswoning huisde. Met de vandaar medegevoerde schatten liet hij het nog twee jaar lang als verzetsleider breed hangen en na zijn sneuvelen in 1898 bij Melaboeh moet er nog overgebleven zijn. De legende zegt dat bij Lohon een som van 60,000 gulden begraven is, op een plek alleen aan Oemar en Rajeu bekend.

Toekoe Nana, die zijn tante vergezelt, is de zoon van laatstgenoemden en heeft reeds vanaf zijn prille jeugd met haar weelde en armoede, glorie en vernederingen meegeleefd. Het behoeft geen betoog, dat de drager van zooveel gevaarlijke tradities door het bestuur liefst voor eenige jaren van het Atjehsche tooneel wordt verwijderd. Gelukkig is het een vroolijke levenslustige jongen, die de verbanning niet zwaar opneemt en er één voordeel in vindt dat hij nl. daardoor niet behoeft te trouwen met een leelijk meisje, door zijn tante tegen zijn zin voor hem bestemd.

De briefschrijver verwacht dat de vlugge knaap spoedig de school voor zonen van Inl. hoofden te Bandoeng zal bezoeken en dat hij door onderwijs een zeer bruikbaar element in de ambtenaarswereld zal worden. Diegenen, die onderwijs genoten hebben, voelen zich niet meer thuis in de rimboe. Het is een in geheel de inlandsche wereld waar te nemen verschijnsel: een weinig Westersch onderwijs zet de menschen in andere levensrichting. Het afdoende pacificatiemiddel zal zijn, geheel de Atjehsche jeugd dat weinigje primitieve, doch zeden-verzachtende onderwijs te geven.

* * *

De zijde-industrie in Ned.-Indië. In de Januari-afl. van het (Nederlandsche) *Tijdschrift der Maatsch. v. Nijverheid* komt een overzicht voor van den stand der zijde-industrie op Java en de verdiensten van den industrieel Lie Kim Liong op dit gebied, over wiens fabriek in Tangerang reeds vroeger in de *Ind. Gids* (1906 I, bl. 950) het een en ander is medegedeeld. Merkwaardig zijn de beide er aan toegevoegde afbeeldingen. Op de eene zijn Javaansche

vrouwen bezig de cocons af te haspelen met de in alle bijzonderheden zelf door den fabrikant vervaardigde werktuigen. De berichtgever, die de redactie de afbeeldingen bezorgde, merkte op dat de vrouwen er bijzonder zindelijk en tevreden uitzagen. Zij geven aan dit werk, hoewel het hun slechts 15 cts. per dag aan loon opleverde verre de voorkeur boven veldarbeid, omdat zij het deftiger en meer aan hun stand passend vinden. Het andere plaatje is nog merkwaardiger, omdat men er inlandsche vrouwen met het miscroscoop bezig ziet. Er kan namelijk onder de zijderupsen eene infectieziekte heerschen, die tengevolge heeft dat de volwassen rups geen cocon spint. De ziektekiem is in het bloed van het dier onder het microscoop te ontdekken. Indien dit gebeurt, worden de gelegde eieren als geïnfecteerd verbrand. Eigenaardig is ook dat in de fabriek gebruik wordt gemaakt van koelbakken om als er overvloed van eieren is, de ontwikkeling van deze tijdelijk tegen te gaan, totdat er weer behoefte aan is. De genoemde Chinees vindt zijn afnemers vooral in Frankrijk en Duitschland en hij wil thans zijn fabriek vergrooten, eene nieuwe bouwen in een dichtbevolkte streek, in een koel klimaat, waar de temperatuur gunstiger is voor den groei van de moerbei. Hij stelt zich voor de cultuur daarvan aan den inlander over te laten en van deze de bladeren op te koopen; zelfs, als het mogelijk blijkt, zou hij onder geregelde levering van gezond eierenmateriaal ook de zijdeworm teelt door inlanders willen laten drijven en de cocons opkoopen om alle krachten op de eigenlijke zijde-industrie te kunnen concentreeren.

De Chineesche regeering heeft aan Lie Kim Liong een medaille uitgereikt en dat hij zijn kennis en ervaring niet in China gaat toepassen ligt alleen daaraan dat hij de toestanden in onze Oost meer geordend vindt en vooral de rechtszekerheid er veel grooter is. Het is nu echter de vraag of wij Nederlanders werkeloos mogen blijven, waar zulke nijverheidskrachten zich spontaan in Indië ontwikkelen, of bijv. voor zulk een industrie het verbod van toelating van Chineezen in de Preanger niet behoort opgeheven te worden.

* * *

De inboorlingen in het leger. In het *Alg. Handelsblad* van 17 Jan. jl. is een belangrijk artikel uit de *Java-Bode* overgenomen, waarin het een fout wordt genoemd inboorlingen voor officier op te leiden, terwijl in de lagere rangen van het leger nog de leer gehuldigd wordt, dat de Europeaan de meerdere is van zijn graadgenoot van inlandschen landaard. Die fout moet volgens den schrijver met spoed hersteld worden, wil niet de inlandsche officier, bij zijn intrede in het leger, tot zijn schade ondervinden, dat de Europeesche militair meer den minderwaardigen inboorling in hem ziet dan den officier. De toestand wordt uiteengezet, daarin bestaande dat wel Europeesche onderofficieren worden ingedeeld bij Amboneezen en Javanen, doch dat overigens de kaders bij troepen van hun landaard dienen en alleen in de brigades van de marechaussee verschillende landaarden bijeen zijn gevoegd. Bij inlanders heeft men korporaals en sergeanten, bij de Europeanen bovendien sergeant-majoors, adjudant-onderofficiers en onderluitenants, welke laatsten hetzelfde inkomen als 2e luitenants hebben en het tot *f* 1200 's jaars pensioen brengen. De adjudant-onderofficieren ontvangen per dag een soldij van *f* 2.20 en bovendien *f* 0.40 kleedinggeld, de sergeant-majoors een soldij van *f* 1.85 daags; de pensioenen zijn respectievelijk *f* 666 en *f* 626. Omtrent de soldijen van sergeanten en korporaals en hun later maximum gagement vindt men hier opgegeven voor Europeanen *f* 1.25 en *f* 0.60 daags, *f* 586 en *f* 430. Voor de Amboneezen worden deze cijfers *f* 1, *f* 0.60, *f* 300 en *f* 240, voor andere inlanders *f* 0.75, *f* 0.50, *f* 180 en *f* 150. De Europeesche en Amboneesche fuse-

liers genieten eenzelfde soldij van *f* 0.33, de overigen *f* 0.21 en de gagementen zijn in volgorde *f* 370, *f* 200 en *f* 120. Terwijl de Europeesche sergeant hierarchiek boven zijn niet-Europeesche collega's staat, wordt eerst bij de begrooting van 1907 gerekend op meerdere bezoldiging van de Europeesche onderofficieren. Aangetoond wordt dat het beginsel om de bezoldiging verband te doen houden met de strijdbaarheid niet tot zijn recht komt, dat de Amboneezen wel wat veel worden bevoorrecht en dat de kunstmatige scheidsmuren tusschen de verschillende landaarden de onderlinge aanvulling van de verschillende onderdeelen van het leger bemoeilijken en oorzaak zijn van gebrekkige voorziening in de behoefte aan flink inlandsch kader. Afscheiding kweekt voorts onverdraagzaamheid en de praktijk bij de marechaussée bewijst dat de verschillende landaarden op den duur met elkander overweg kunnen.

* * *

De slavernij in Nederlandsch-Indië. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22/23 Jan. jl. behandelt dit onderwerp uitvoerig in een tweetal hoofdartikelen. Uitgangspunt zijn natuurlijk het, oorspronkelijk niet door de Regeering voorgestelde, ja tegen haar zin in het Reg. Regl. opgenomen, art. 115 en het met het verbod van publieken verkoop geamendeerde art. 116. Het is alsof de Regeering niet van harte tot de uitvoering heeft kunnen medewerken. Na 1860 voldeden de Koloniale Verslagen niet meer aan het bij de 3de alinea van art. 115 voorgeschrevene. Het was in 1867 dat bij de behandeling der begrooting het vermoeden werd uitgesproken van het voortbestaan der slavernij buiten Java en Madoera. Met behulp van art. 27 R.R. werd dit vergoelijkt voor de niet-geregistreerde slaven in de zelfbesturen op Celebes en daaraan is het toe te schrijven dat hetgeen het Kol. Verslag van 1872 mededeelt over slavernij is opgenomen onder de paragraaf: „bijzondere rechten". In dat jaar had ter zake overleg plaats tusschen het Plein en Buitenzorg en werd erkend dat in art. 115 het beginsel van algemeene emancipatie gelezen moest worden. De regeering trok in 1875 aanvankelijk een post uit voor de verdere afschaffing der slavernij op de Buitenbezittingen, doch minister Van Goltstein nam deze bij zijn optreden niet over. De Kamer kon dit niet goedkeuren en bracht *f* 12,000 op de begrooting voor onderzoek en voorbereiding, die tot 1879 gehandhaafd bleven. Op Sumatra's Westkust kreeg de zaak eindelijk haar beslag; toen later nieuwe landschappen geannexeerd werden, waar de slavernij nog bestond, heeft men maatregelen getroffen om deze te doen uitsterven door de nieuwgeborenen vrij te verklaren en de slavernij overigens om te zetten in een geleidelijk op te heffen pandelingschap. Op Zuid-Celebes werd in het gouvernementsgebied registratie der slaven voorgeschreven, doch het duurde tot 1905 alvorens de laatste slaaf daar zijn vrijheid kreeg. In de overwonnen staatjes aldaar is de afschaffing als plicht opgelegd met een overgangstijdperk dat bijv. voor Boni 1 Jan. 1911 afloopt. Vermeld wordt hoe men op Bali, Lombok, Koetei en Pasir op den goeden weg is; in Groot-Atjeh en de onderhoorige kuststaten is de taak nagenoeg volbracht en in de Gajoe- en Alaslanden zal de slavernij afgeschaft kunnen worden, dank hare vervanging door een uitstervend pandelingschap. Ook zijn reeds in 1878 de slaven op Batjan, twee jaar later op Ternate en Tidore vrij verklaard en in 1889 op de Sangi- en Talaut-eilanden. Nieuw-Guinea maakt hierop eene uitzondering en het is zeker dat de slavernij ook elders nog lang niet uitgeroeid is. Sterke voorbeelden hiervan worden aangehaald uit het *Soerab. Hbl.* (welke reeds in de *Ind. Gids* 1906 I, bl. 257 zijn vermeld). Dat die toestanden bestaan is bevestigd door het persbureau, doch tevens dat men ze niet blauw-blauw wil laten. Door daden is bewezen dat het met die verklaring ernst was. Op het

minst bekend Zuidooster schiereiland van Celebes bestaat de slavenhandel nog een in de laatste maanden van 1906 werd de controleur Van Affelen van Saemsfoort van Makassar naar Kendari gezonden op het bericht dat een menigte personen van het eiland Moena (straat Boeton) als slaven naar dit Z.O. schiereiland waren gezonden, hetgeen voordien al herhaaldelijk was voorgekomen. Men had zelfs te Makassar Moena-slaven gevonden. De controleur had in opdracht alle Moena-slaven op te sporen en naar hun eiland terug te brengen en de hoofden aan de Kendarikust het verbod duidelijk te maken.

Terwijl niemand een volledig begrip kan hebben van den juisten omvang der slavernij, staat het volgens het in het artikel vermelde toch vast dat thans de wil bestaat om deze eindelijk uit onze koloniën te bannen Aangetoond wordt echter dat met geld alleen de zaak niet is op te lossen omdat belangrijke sommen alleen doeltreffend zijn aan te wenden, waar een voldoend geregelde toestand bestaat. Men heeft dit op Celebes o.a. ondervonden. Eerst als ingezien wordt dat de slavernij slechts uit de maatschappelijke instellingen van een volk, waarmede zij ineengestrengeld is, kan worden verwijderd, als de maatschappij in menig ander opzicht gereorganiseerd wordt, zal men haar meester worden. Willen artt. 115 en 116 R.R. spoedig werkelijkheid worden, dan moet de betrokken stam goedschiks of kwaadschiks onder zoodanig geregeld bestuur komen, dat registratie van alle slaven mogelijk is. Is deze geschied, dan kunnen zij òf vrijgekocht òf wat nog beter is, in pandelingschap overgaan, waardoor zij zichzelf vrijkoopen. Daartoe wordt een met arbeid in te verdienen losprijs vastgesteld.

* * *

Amok en slavenhandel te Kendari. Een door het *Alg. Handelsblad* van 23 Jan. jl. uit het *Bat. Nbl.* overgenomen bericht sluit zich bij het bovenstaande aan. Het betreft het gebeurde aan boord van den gouvs. stoomer de ,,Kwartel", waarmede de controleur Van Affelen van Saemsfoort zich in het laatst van Nov. jl. naar Boeton, Moena, Kendari, enz. begaf tot regeling der slaven-quaestie. Terwijl te Boeton nog een luitenant met twintig man aan boord waren gekomen, gingen te Kendari de controleur en luitenant aan wal en verzochten den radja de slaven bijeen te laten komen. Dit waren een 300-tal, allen van Moena afkomstig, welke vrijverklaard werden, doch een 200-tal wilden liever niet naar hun land terugkeeren, waaraan in den regel groote teleurstellingen verbonden zijn. Zij verkozen onder de hoede van den civielgezaghebber en den radja een eigen kampong te stichten. De rest ging aan boord, waar men ook een bekend slavenroover, Masinala, een gevaarlijk sujet, op behendige wijze heen gekregen had. Men had hem handboeien aangedaan, doch op weg naar de Oostkust van Moena wist hij den schildwacht te bepraten ze even af te doen en maakte daarop amok, waarna hij in eene schermutseling werd afgemaakt, doch niet dan nadat een Europeesch sergeant doodelijk getroffen en 7 personen verwond waren.

In datzelfde bericht wordt vermeld, hoe de heer Van Affelen van Saemsfoort o.a. te Makassar twee door Masinala geroofde Moenasche meisjes bij een Chinees ontdekte, waarvan een zusje nog ten huize van eerstgenoemde te Kendari bleek te zijn en hoe ten slotte ook de moeder, die naar Saleyer verkocht was, werd aangetroffen onder vijf van daar door controleur Wentholt opgezonden slavinnen. Een treffend tooneel van hereeniging volgde, waarvan de vreugde des te grooter was, nu zij niet langer blootgesteld waren aan mishandelingen. Want weliswaar worden niet alle slaven en slavinnen mishandeld, maar sommige bezitters hebben toch rare manieren om hun gezag te laten gelden. Wat moet men er bijv. van denken, dat het jongste der drie

meisjes, even voor de aankomst van de „Kwartel", door Masinala aan één been aan den zolder was geheschen?

Waar men onwillekeurig vraagt waarom de bevolking van Moena zich niet tegen den roof der hunnen verzet, daar wordt vooreerst gewezen op hunne slechte bewapening, doch bovendien zijn zij, van alle kanten bedreigd, niet tegen bloedige wraak gewaarborgd. Zoo gebeurde het maanden geleden dat de broeder van Masinala met vijf roovers een strooptocht ondernam, waarvan zij niet terugkeerden. Zij werden 's nachts omsingeld en doodgeslagen. Dit lokte de wraak uit van Masinala, die onverwacht op Moena landde, negen menschen het leven benam, om daarna weder te verdwijnen.

* * *

De betrekkingen der O. I. C. met Indo-China. Onder het opschrift: „Les relations de la Hollande avec le Cambodge et la Cochin-Chine au XVIIe siècle", is een opstel opgenomen in de *Revue Indo-Chinoise* van 30 Nov. 1906, hetgeen aan de redactie werd toegezonden door een Hollander, "M. le Docteur Winkel" en ontleend werd aan een in Amsterdam in 1862 gepubliceerd werk van wijlen Mr. L. C. D. van Dijk. Dit bericht gaf ons aanleiding het Fransche opstel te vergelijken met dit boek (Neêrland's vroegste betrekkingen met Borneo, den Solo-archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China) en het blijkt, behoudens veel drukfouten in de eigennamen, eene vrij getrouwe vertaling te zijn van bl. 318—355 van dat werk met bekorting van enkele deelen, weglating van karakteristieke maar onvertaalbare zinswendingen en wat wel jammer is, van de beschrijving van den geweldigen slag door de onzen op 7 Juni 1644 op de rivier boven Pnom-Penh tegen de inlanders geleverd, die den stroom geheel door een zware brug of versperring hadden afgesloten om onze schepen den weg naar zee af te snijden, welke versperring ten slotte door de onzen werd geforceerd, al kostte het ook velen, waaronder den aanvoerder Harouze, het leven.

Het bedoelde boek dat in 1862 verscheen, na den dood van den schrijver, bevat diens levensschets door Mr. G. W. Vreede, waaraan het na 45 jaâr misschien niet overbodig is te herinneren, omdat de op 21 Juli 1824 op een buiten bij Haarlem geboren Louis Charles Désiré van Dijk een eminent man moet geweest zijn, waarvan men bij zijn promotie te Leiden in 1847 de grootste verwachtingen koesterde. Een Latijnsch proefschrift over „de Geschiedenis der Regtspleging tegen Nederlandsche Landvoogden der Overzeesche Bezittingen, ter zake van ambtsmisdrijf ingesteld", was de grondslag zijner sedert schier onafgebroken nasporingen in het toen nog te Amsterdam aanwezig Indisch Archief. Van den Minister van Koloniën ontving hij betreffende die nasporingen bepaalde opdrachten en eene aanstelling. tot adjunct-commies, doch in 1856 werd wegens de vereeniging van het O.-I. archief met dat van het Rijk die betrekking opgeheven. De ijverige geschiedvorscher, die reeds verscheidene geschriften daaruit bewerkt en gepubliceerd had, voelde zich miskend en ziek, want een slepende kwaal sloopte zijn gestel. In 1852 gelukkig getrouwd met Jonkvr. S. A. A. Luden, had hij, zooals prof. Vreede zegt, met meer zelfbeheersching in den huiselijken kring een schat kunnen vinden. Maar voor zijn hoogdravenden geest was die kring te eng. Illusies om afgevaardigde te worden of een andere betrekking te krijgen ontvielen hem. In zelfgenoegzame afzondering schijnt de onbevredigende eerzucht hem een verborgen en knagend verdriet te hebben berokkend, dat zijn krachten verteerde en de kalmte zijner ziel stoorde, al doet de lezing van het zoo rustig en met stalen vlijt bewerkte boek ook niets daarvan vermoeden. In 1860 bezweek hij te Bonn, waar hij voor de bedoelde kwaal verpleging had gezocht.

* * *

De bedevaart naar Mekka van dit jaar is volgens den correspondent te Constantinopel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Jan. jl., een der belangrijkste en talrijkste geweest, sinds tien jaren. De groote toeloop van pelgrims wordt o.a. toegeschreven aan den aanvankelijk bevredigenden gezondheidstoestand, de veiligheid van den weg naar de heilige steden, de betrekkelijke rust in het Zuiden van Rusland en de aanmoediging door de van Constantinopel uitgezonden pan-islamietische propagandisten. In een rond cijfer wordt het aantal pelgrims op 200,000 geschat, waarvan 15,000 uit Egypte, 30,000 uit de verschillende Indiën (w.o. 10,000 uit onze bezittingen), 10,000 uit Centraal-Azië, 5000 Perzen en andere Sjiieten, 8000 Noord-Afrikanen en negers, 12,000 uit het Ottomansche rijk zelf, allen per scheepsgelegenheid aangebracht, te zamen 80,000 tegen 70,000 het vorige jaar. Slechts in 1896 is dit getal overschreden en bedroeg toen 90,000 omdat toen een ,,Hadsj Akbar'' of groote bedevaart inviel, geldende voor zeven gewone pelgrimsreizen, wegens het vallen van het Koerban Baïram(offer)-feest op een Vrijdag.

Dat de gezondheidstoestand zoo goed was is zonder twijfel te danken aan het loffelijk en onvermoeid streven van den internationalen gezondheidsraad, maar ook in niet geringe mate aan dat van den Sultan, om de hygiënische toestanden in Mekka zooveel mogelijk te verbeteren. Heeft de eerste op eenige eilandjes nabij Djedda goed ingerichte lazarets gesticht, te Mekka werden de waterleidingen naar de heilige stad hersteld, die dagteekenen uit den tijd van Haroen-el-Rasjied. Om daarvoor de noodige fondsen te krijgen, is in de geheele Moslimsche wereld eene inschrijving geopend en reeds meer dan 200,000 gulden moet voor dat doel zijn overgemaakt. De herstellingsarbeid vordert goed onder leiding van twee bekwame ingenieurs en het speciale toezicht van den gouverneur-generaal van den Hedzjas. Deze waterleidingen werden onder de regeering van genoemden Khalief aangelegd ingevolge eene gelofte door zijn vrouw Zobeïda omstreeks het jaar 800 gedaan. Twintig jaar heeft de aanleg geduurd en vorderde de voor dien tijd kolossale som van 400,000 goudstukken. Het water komt uit een onuitputbare bron, een dertigtal kilometers van Mekka verwijderd en wordt door een gemetseld kanaal derwaarts vervoerd. De laatste maal had de herstelling een eeuw geleden plaats onder Sultan Selim.

Onder de bedevaartgangers noemt de correspondent o.a. Mohamed Khan Baädoer, Nabab van Bahawalpoer (in Pendjab), die per Eng. mail met 528 volgelingen te Djedda aankwam. Verder den radja van Nampara (ten Noorden van Calcutta) die zich al zes maanden te Djedda bevindt en een millioen francs moet uitgegeven hebben. Eindelijk een schatrijk Chineesch theehandelaar Hussein Baï uit Koerjo (in Zuid-China), die op eigen kosten twee scholen in zijn vaderstad onderhoudt, waarop 300 jeugdige Chineesche moslims leeren. Een dozijn jonge door hem medegebrachte Chineezen zullen op staatsscholen in Constantinopel geplaatst worden en de uitzending van twee leeraren en twee geneesheeren voor de Moslimsche gemeente te Koerjo is hem vanwege den Sultan toegezegd (welke plaats hiermede bedoeld wordt is ons niet duidelijk).

Een groote teleurstelling is het in een naschrift vermeld bericht, dat omstreeks 10 Jan. jl. de pest zich te Djedda vertoond heeft. Voorloopig bepaalt men zich er toe de pelgrims zooveel mogelijk buiten de stad om te leiden en te houden en hoopt men door krachtig voortgezette ontsmetting de voorgekomen gevallen te localiseeren. Blijkens een later bericht waren strengere maatregelen noodig omdat de ziekte zich uitbreidde.

* * *

Onze Marine. In een reeks artikelen, opgenomen in de *Nieuwe Courant* tusschen 12 en 19 Jan. jl., ontwikkelt de Luitenant t/zee F. L. Rambonnet een geheel nieuw systeem van verdediging ter zee van Nederland en Indië, dat gegrond is op het niet meer aanbouwen van pantserschepen, doch op de handhaving onzer neutraliteit met de volgende middelen: *a.* kustversterkingen; *b.* een goed mijnenstelsel; *c.* voor het optreden bij nacht: torpedobooten en destroyers; *d.* voor het optreden overdag: onderzee-booten, w.o. submersibles en *e.* vaartuigen bewapend met licht anti-torpedogeschut. Onder ,,onderzee-boot" worden hierbij verstaan booten met een kleine werkingssfeer en onder ,,submersible" de o.z.-booten met groote werkingssfeer, terwijl met ,,destroyer" een volzee-torpedoboot wordt bedoeld. De cijfers der begrooting (zie onze Nov.-afl. bl. 1756) voor den dienst der koloniën vergelijkende (in totaal 52.7 millioen) komt hij tot het verrassende besluit dat daarvoor niet minder dan 75 destroyers zouden aangeschaft kunnen worden.

Het zou te ver voeren als hier maar eenigermate getracht werd het voor een leek zeer aannemelijke betoog van den schrijver te volgen, doch het komt o.a. hier op neder dat in geval van conflicten, als onze neutraliteit geschonden wordt en wij ons bij een der partijen zouden moeten voegen, een dusdanige aanwinst van kleine snel loopende vaartuigen voor den vreemdeling een niet te versmaden winst zou zijn, terwijl de hulp van kleine pantserschepen, die de vaart der vreemde vloot niet kunnen bijhouden, voor deze eer een nadeel dan een voordeel is te achten. Voorts zal een vreemde vloot zich tweemaal bedenken alvorens een neutraliteit te breken, die beschikt over zulke aanvallende wapens, welke daarvan ernstig schade kunnen toebrengen. Op dit artikel zijn nog tal van andere gevolgd, waaronder wij vooral de aandacht vestigen op dat van den Kapt.-Luit. t/z. F. Bauduin in de *N. Ct.* van 9 en 10 Februari, die het behoud van kleine pantserschepen verdedigt.

* * *

Medenemen van honden naar Ned.-Indië. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Jan. jl. waarschuwt de heer J. C. E. Proetskie, agent v/d. Rott. Lloyd te Utrecht, degenen die een hond mede naar Indië willen nemen, dat de invoer van deze dieren in onze Oost in den laatsten tijd zeer is bemoeilijkt. Om ze te kunnen ontschepen zijn nl. twee officiëele stukken noodig: 1°. een stuk afgegeven door den Burgemeester der laatste verblijfplaats, vermeldend dat er in de laatste zes maanden aldaar geen hondsdolheid (rabies) is voorgekomen en 2°. een stuk geteekend door een veeartsenijkundig ambtenaar ter plaatse van inscheping, dat de hond in alle opzichten gezond is en vrij van hondsdolheid, benevens opgave van ouderdom, soort, geslacht en signalement (in een woord ,,een pas").

Zonder die certificaten wordt de toegang geweigerd en staat men voor de keus terugzenden of afmaken. Verder wordt medegedeeld dat het Staatsbl. n°. 281—284 o.a. vermeldt dat de ontscheping alleen mag geschieden te Tandjong Priok, Cheribon, Pekalongan, Semarang, Soerabaja, Pasoeroean, Palembang, Belawan-Deli en Emmahaven; doch dat het vervoer in Ned.-Indië per Kon. Paketv. Mij. verboden is.

* * *

Ons gevangeniswezen in Ned.-Indië wordt door Soeka Toelis besproken in het *Alg. Handelsblad* van 22 Jan. jl., waarbij op de bekende gronden weder eens betoogd wordt, dat de Indische gevangenisstraf heel wat lichter is te dragen dan de Nederlandsche. In de eerste plaats zou dit zijn toe te schrijven aan de groote aantrekkelijkheid van het ,,luchten" der gevangenen, nl. het buiten de gevangenis arbeiden, waarbij gesproken wordt van de ,,vroolijke

schare'', die 's morgens de gevangenispoort uitgaat, enz. Het komt echter niet heel billijk voor dat hier niet gewezen wordt op het groote onderscheid tusschen zwaar gestraften, die ver van hun woonplaats tewerkgesteld worden en dikwijls arbeid moeten doen waarvoor geen vrije koelies te vinden zijn (men denke aan mijnen, expeditiën, enz.) en de tot enkele dagen ten arbeidstelling veroordeelden, die misschien alleen gestraft werden, omdat zij zonder licht liepen of hun erf niet netjes genoeg aangeveegd hadden. De tweede grief is het te weinig strenge toezicht en de derde dat een inlander in de straf geen groote schande ziet. Dit laatste is een legende, die gemakkelijk bij den zwijgenden kleinen man kan worden aangenomen, doch of zij juist is, schijnt voor den fatsoenlijken Javaan of Maleier zeer te betwijfelen. In tegenstelling van het vigeerende stelsel is in 1904 het Britsch-Indische opnieuw bestudeerd en thans verneemt de schrijver met instemming dat in afwachting van de totstandkoming eener reorganisatie van het gevangeniswezen een deskundig ambtenaar aan den Directeur van Justitie zal worden toegevoegd om in het bijzonder te worden belast met alles, wat het gevangeniswezen betreft.

Het zal ons benieuwen of er thans meer van die plannen zal komen dan ruim twintig jaar geleden, toen de heer J. A. B. Wiselius zijn boek over het gevangenis- en dwangarbeiderstelsel in Ned.- en Britsch-Indië schreef (Zaltbommel Joh. Noman & Zoon 1885), waar al diezelfde grieven in behandeld zijn.

* * *

Het waterschap van de Woro in Soerakarta. In de *Locomotief* van 13 Dec. jl. kwam een telegram uit Solo voor betreffende eene aldaar ten huize van den resident Schneider gehouden conferentie, van den Directeur van B.B., De Graaff, den genoemden resident en de beheerders van ondernemingen, wier belangen betrokken zijn bij de zandbandjirs van de Merapi, waarin een denkbeeld der Regeering besproken werd om door eene algemeene regeling voorgoed een eind te maken aan de achterstelling van het algemeen belang bij het eigenbelang inzake de afleiding van die bandjirs en de waterverdeeling in het algemeen. Het bestuur stelde zich voor in Soerakarta en in de eerste plaats in het Woro-gebied ,,waterschappen'' in te stellen. De belanghebbenden in zulk een waterschap zullen een college vormen, dat de wateraangelegenheden behandelen zal en advies uitbrengen aan een kleiner college voor de gezamenlijke waterschappen, welk laatste in geval van geschillen beslissen zal. In dit kleinere college zouden zitting nemen de resident, de rijksbestuurder, een waterstaatsdeskundige en eenige landhuurders. De vorming van waterschappen sluit in zich dat al wat voortaan aan rivierbeddingen, dammen of dijken geschieden zal, uitsluitend op last en kosten van het zelfbestuur gebeurt, dat die kosten op de gezamenlijke ondernemingen verhaalt. Niemand zal dan meer eigenmachtig een werk ter hand mogen nemen. Ook zal het waterschap de geheele waterverdeeling ter hand nemen, waarbij echter geene onderneming in slechtere conditie mag gebracht worden dan te voren, omdat de pachtsommen ten deele op die conditiën gebaseerd zijn.

De voorname aanleiding tot dit plan schijnt te zijn de toestand in het Woro-gebied, waaraan in de *Locomotief* van 14 en 22 Dec. en 3 Jan. jl. artikelen gewijd zijn, welke echter voor een plaatselijk niet bekenden lezer moeilijk geheel zijn te volgen. Gaat men met de topographische kaart te rade, dan blijkt dat in het westen der residentie van de Merapi talrijke riviertjes afstroomen, waaronder (nabij de ongeveer noord-zuid loopende grens met Djokjakarta) de Woro en de beoosten daarvan gelegen Kali Loesah met name zijn aangeduid. In het dal van de Kali Woro en de ravijnen waaruit deze voortkomt, ontlaste zich op 30 Jan. 1904 een massa door dien vulkaan

uitgeworpen steenen en zand. Daarbij werd de dessa Seloeman verwoest. In Januari van het volgende jaar kwam er tengevolge van zwaren regenval beweging in de zandmassa's, waardoor een oeverbreuk ontstond op het gebied der onderneming Prambonan. De Kali Woro verlegde zich geheel naar de Kali Ondo, een zijtak van de Kali Loesah, zoodat de zandbandjirs oostelijk in een streek te land kwamen, waar zij sedert 1873 niet geweest waren. De onderneming Prambonan zag het zand met genoegen oostwaarts trekken en de onderneming Geneng Sari zorgde door het aanleggen van dijken dat die oostelijke richting niet meer in een westelijke kon veranderen. Als gevolg van het gebeurde zagen de ondernemingen Gondang en Gantiwarno zich genoodzaakt het bedijken der Kali Loesah ter hand te nemen. In de maand Sept. 1906 werd de dijk op de grens van beide ondernemingen weggeslagen en kreeg de laagst gelegene van beide, Gantiwarno, al den overlast van het zand. Gondang, die hierin een veiligheidsklep zag, weigerde den dijk te herstellen, hetgeen nu van overheidswege geschiedde. Gondang beklaagde zich dat ook Prambonan niet gelast was de oeverbreuk te dichten, waardoor de Loesah-streek den overlast van zand had gekregen. Waar het Woro-zand moet blijven, schijnt intusschen door de deskundigen nog niet uitgemaakt, doch dit tot oplossing te brengen, zoodanig dat voor alle ondernemingen het gevaar zoo gering mogelijk wordt, zal de taak moeten zijn van het in te stellen waterschap van de Woro, waarvan de kosten waarschijnlijk door de belanghebbenden naar evenredigheid zullen worden gedragen.

* * *

Inaugureele rede van Prof. C. Snouck Hurgronje. Uit het verslag dezer op 23 Jan. jl. gehouden rede, die sedert bij Brill te Leiden in druk is verschenen, wordt ontleend dat zij handelde over: „Arabië en Oost-Indië". Daarbij werd in het licht gesteld hoe de studie van de Arabische taal en van het geestelijk leven, welks voertuig zij geworden is, een gewichtig onderdeel van de wetenschap der menschelijke geschiedenis vormt en hoe deze in het bijzonder op onze toewijding aanspraak heeft nu dertig millioen onzer mede-onderdanen van Neerlands koningin op hun wijze aan dat geestelijk leven deelnemen. De vestiging van ons gezag op Noord-Sumatra heeft tot veler verrassing aan het licht gebracht dat de Mohammedaansche wetenschappen in Atjeh vlijtig beoefend werden. Zoo werd te Keumala een groote verzameling Arabische en Maleische boeken aangetroffen, die aan verschillende geleerden toebehoord hadden. Het waren wat de inlanders kitab noemen, handboeken van de theologie en de wet van den Islam of van hulpvakken, zooals de Arabische spraakkunst. Dat zij ijverig gebruikt waren, bewezen de marginale aanteekeningen. Een Duitsch geleerde, die zulks vernam, knoopte er de opmerking aan vast dat, al mochten die studies in het licht der moderne beschaving bekrompen schijnen, er toch iets groots in lag, dat men daar in Atjeh geheel op dezelfde wijze dezelfde vakken beoefende als bijv. aan het andere einde der aarde, in Marokko of aan den Senegal. Die vreemde door zulk een treffende geesteseenheid verbonden wereld zal, zoo oordeelde hij, Europa nog menig probleem op te lossen geven. Er is inderdaad geen wereldgodsdienst, die een grootere eenheid heeft bewaard dan de Islam. Hoe deze zich naar het verre Oosten verspreid heeft werd nagegaan en de Arabier Ibn Batoetah, die in de 14de eeuw Noord-Sumatra bezocht, blijkt uit Marokko afkomstig. Omstreeks den toenmaals aldaar bestaanden bestuurszetel van Pasé zijn onlangs nieuwe gegevens gevonden (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1765). Reeds toen verzekerde de eenheid van geloof aan een op Noord-Sumatra of Noord-Java verzeilden Marokkaan een gastvrije ontvangst en kon

hij zich daar verstaanbaar maken in zijn eigen, de Arabische taal. De eerste ernstige stappen tot opneming van den Indischen Archipel in dit internationaal geestelijk verkeersnet mag niet vroeger dan het jaar 1200 worden gesteld. Waar echter de bekeering in het Verre Westen door veroveringen haar beslag kreeg, was het in het Verre Oosten de stille werkzaamheid van vreemde kooplieden, die kwamen om hun wereldsch voordeel te zoeken. Gedeeltelijk werden zij door eigenbelang tot proselietenmakerij gedreven. Zij wilden trouwen; daartoe moest de vrouw tot den Islam bekeerd zijn en de kinderen volgden vanzelf. De aldus ontstane kring van Mohammedaansche vreemdelingengezinnen zocht vermeerdering van kracht in de vorming van gemeenten van inlandsche geloofsgenooten. Zulke gemeenten ontwikkelden zich tot staatjes en deze besloegen weldra de geheele kustlijn. Tevens werd de agressieve geest, waarmede de Islam vooral pasbekeerden bezielt, over deze proselieten vaardig en deed hen den heiligen oorlog voeren tegen hun nog heidensche stamverwanten in het binnenland. Aangetoond wordt dat alle dingen van Arabischen oorsprong, die den Indischen Archipel bereikten, niet rechtstreeks uit Arabië afkomstig waren — de betrekkingen met dat land zijn van jongeren datum — doch via Hindoestan. Dit wordt door allerlei bijzonderheden bevestigd. Een sterker getuigenis levert echter de geheele geestelijke atmosfeer, waarin de Inlandsche overlevering betreffende de eerste prediking van den Islam zich beweegt. De uitspraken, die men den acht of negen hoofdheiligen van Java in den mond legt, getuigen van een vermetel mystiek pantheïsme. Diezelfde ketterssche mystiek had nog op de grenzen der 16de en 17de eeuw in Atjeh bestrijders, maar ook vele aanhangers. Die in bijzonderheden toegelichte geloofsvorm, waarbij de aandacht van het positieve dogma en van de wet wordt afgeleid, wijst heen naar Hindoestan, als land van secundairen oorsprong. Wil men den Islam der Oost-Indiërs wel begrijpen, dan behoort men steeds te bedenken dat deze godsdienst hun uit Indië is gebracht en zich bij hen nog eeuwenlang meerendeels onder Indischen invloed bleef ontwikkelen. Later zou dit veranderen. Europa heeft, zonder het zelf te weten, veel bijgedragen om Oost-Indië met Arabië in directe verbinding te brengen. In de 17de eeuw leerden de „Djawa'' (de in O.-I. gevestigde Mohammedanen) in de geboorteplaatsen van den Islam de bron zelve kennen en stelden zij zich met Mekka in onmiddellijke verbinding. Spr. is van oordeel, dat, indien eenmaal de denkbeelden over het bovenzinnelijke onder zekere tucht gesteld zijn en het gezin naar de regelen der heilige wet is ingericht, de Islam der praktijk vrij toegevend is. Zonder hierop verder in te gaan, wordt opgemerkt dat de woorden fanatisme en pan-islamisme vaak misbruikt worden, doch dat daarmede ontegenzeggelijk iets zeer reëels wordt aangeduid. In vroegere eeuwen heeft de militaire geest veel tot de wereldsche grootheid van den Islam bijgedragen. Die tijden zijn voorbij, en het belang der Mohammedanen zelf eischt, dat zij dit leeren inzien. Het pan-islamisme is thans volstrekt buiten staat iets groots tot stand te brengen. Daarentegen kan het veel onrust en verwarring stichten. Dit laatste wordt door hen, die het bedenken moesten, wel eens voorbij gezien.

Terwijl de geleerde spreker aldus blijk gaf van zijn diepgaande kennis van den Mohammedaanschen godsdienst, welke hier algemeen wordt gewaardeerd, is het aangenaam om te zien dat men in het buitenland zijn arbeid niet minder hoog schat. In het Januari-nummer van *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* vonden wij op bl. 230 eene aankondiging van de Engelsche vertaling van „The Achenese", door C. C. Blagden, waarin de volgende zinsnede zulks bevestigt: „The author's delineation of

the characteristics of Islam as it exists in Acheh (and other countries of the Eastern Archipelago) is a masterpiece of lucid exposition, and its importance for the thorough understanding of the native point of view would in itself have justified a translation of the work".

* * *

Onze koloniale politiek in Duitschland beoordeeld. In de Dec.-afl. van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik*, etc. komt eene aankondiging voor van de opstellen van Prof. Anton in „Schmoller's Jahrbuch", waarvan in onze Juli- en Aug.-afl. het résumé is gegeven, onder den titel: „Die Sozialpolitik der Niederländer in Ostindien", door Erich Prager. Deze laat zich in zeer waardeerenden zin over dien arbeid uit. Om den indruk weder te geven, die de schrijver kreeg, is het misschien voldoende een drietal zinsneden er uit over te nemen. Wat blijkens bl. 1047 onzer Juli-afl. prof. Anton onderstellenderwijze uitsprak betreffende den invloed der Grondwetsherziening van 1848, wordt hier als vaststaande aangehaald: „Nachdem mit der Änderung der mutterländischen Verfassung von 1848 das Privatkapital auf koloniale Angelegenheiten Einflusz erhalten hatte, wurde die Gesetzgebung durch die Bestrebungen der Kapitalisten, die die groszen Überschüsse, die damals Ostindien abwarf und die namentlich aus dem Regierungskaffee, -Zucker und -Indigo flossen, mit Neid erfüllten, beeinfluszt", enz.

Na de uiteenzetting der maatregelen in de laatste jaren door de regeering genomen, zegt de schrijver: „Nach alledem ist Anton dahin beizustimmen, dasz der moderne Gesetzgeber dem Privatkapital mehr entgegengekommen ist, als es sich mit den Interressen der Eingeborenen vertrug. Seine ganzen Bemühungen, die Interessen der Eingeborenen und ihres Landbaues mit denen des Privatkapitals zu versöhnen, erscheinen zu sehr getragen vom Geiste des modernen Kapitalismus". Als de schrijver het geneesmiddel van Prof. Anton heeft vermeld, eindigt hij met de opmerking dat de opgedane ondervinding met de Nederlandsche wetgeving ten opzichte der inlanders duidelijk leert dat het vraagstuk van dwang of vrijheid bij de behandeling van inboorlingen toch niet zoo eenvoudig is als men gewoonlijk denkt, wanneer men elke opleiding tot den arbeid van overheidswege als dwang en verwerpelijk, maar daarentegen alle aan hunzelf overgelaten betrekkingen tusschen ondernemers en inboorlingen als vrijheid en een ideaaltoestand beschouwt. Wat er bij die vrijheid, welke den ondernemer ontziet, te voorschijn komt, moet bij de Duitschers o.a. gebleken zijn bij de jongste sluiting van Roeanda en Oeroendi. (Dit zijn de gedeelten van Duitsch Oost-Afrika, die tusschen het Tanganyika- en het Victoria Nyansa-meer liggen, doch omtrent hetgeen daar gebeurde zochten wij tevergeefs naar berichten).

* * *

Indisch privaat- en strafrecht. Bij kon. besluit is volgens de *Staatscourant* van 29 Jan. jl. aan de staatscommissie tot het doen van voorstellen omtrent de wijzigingen en voorzieningen, die in de wetgeving van N.-I. op privaatrechterlijk gebied noodig zijn (zie voor de samenstelling dezer commissie *Ind. Gids* 1905 I, bl. 238, noot):

1°. tevens opgedragen de voorbereiding van de herziening van een op alle bevolkingsgroepen van Ned.-Indië toepasselijk strafrecht, in verband waarmede die Staatscommissie voortaan zal worden aangeduid met den naam van Staatscommissie voor de herziening van het Indisch privaat- en strafrecht;

2°. machtiging verleend om, in overleg met den Minister van Koloniën, voor een bepaalde binnen den kring harer bemoeienis vallende werkzaamheid

eenige harer leden te vereenigen tot een bijzondere commissie, welke een zelfstandig verslag aan de regeering zal kunnen indienen.

Bij hetzelfde kon. besluit is tot lid der bedoelde Staatscommissie benoemd mr. F. C. Hekmeijer, Oost-Indisch rechterlijk ambtenaar met verlof.

Met gebruikmaking van de voormelde machtiging is een bijzondere commissie ingesteld ter voorbereiding van de koninklijke besluiten, welke ter uitvoering van de artikelen 75 en 109 van het reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië zijn uit te vaardigen en zijn als leden dier bijzondere commissie aangewezen de heeren mr. A. Stibbe (tevens als voorzitter), M. H. C. van Oosterzee, G. J. A. van Berckel, L. W. C. van den Berg en F. C. Hekmeijer.

* * *

Professor De Louter over de wijziging van het Regeeringsreglement. In een artikel in de *Gids* van Februari bespreekt Professor J. de Louter de onlangs tot wet verheven wijzigingen van artt. 75 en 109 R.R. en tracht de juiste waarde en de naaste gevolgen daarvan te schetsen. Vooraf wordt herinnerd hoe de Minister het in de vergadering der Tweede Kamer van 10 Oct. 1906 door den heer Van Kol gedane verwijt, dat de Regeernig de wetsontwerpen onder de valsche vlag van het belang der Inlandsche Christenen had ingediend om zoodoende stemmen er voor te verwerven, verre van zich wierp, niet wetende aan wie de schuld lag van den onjuisten naam. Met een beroep op uitlatingen van Mr. C. van Vollenhoven en Mr. Pierson zal men zonder aarzelen den Minister op zijn woord gelooven en vrijspreken van elken zweem van onoprechtheid. Desniettemin klinkt de naieve verklaring zijner onkunde omtrent den oorsprong van den onjuisten naam volgens Mr. d. L. zonderling. De heer Pierson verklaarde dat zijn aandacht sedert 1890 op den onhoudbaren toestand der Inlandsche Christenen gevestigd was door een artikel van Mr. L. W. C. van den Berg in de *Gids* van Oct. van dat jaar, in 1896 had Dr. Kuyper op hen gewezen en sedert 1901 maakte zelfs de Troonrede gewag van de zaak. In 1892 had Mr. F. C. Hekmeijer er eene verdienstelijke dissertatie over geschreven en op 30 Juli 1892 was de hooger genoemde staatscommissie ingesteld: ,,ten einde aan de Regeering voorstellen te doen omtrent de wijzigingen of voorzieningen, die in de wetgeving van Ned.-Indië op privaatrechtelijk gebied noodig zijn". Bij deze commissie, waarvan de schrijver van den aanvang lid was, vormde ,,de regeling van den toestand der Inlandsche Christenen" een der hoofdschotels. ,,Toen weldra bleek dat deze regeling zou stranden op het onveranderlijk behoud van de artt. 75 en 109 R.R. had zij niet geaarzeld met toestemming der toenmalige Regeering ook de wijziging dezer artikelen zelve onder handen te nemen en aan eene sub-commissie uit haar midden op te dragen. Bedenkt men ten slotte, dat de secretaris, tevens lid dezer commissie, later de raadsman werd van den Minister Idenburg en de toelichtende bescheiden grootendeels zoo niet geheel van hem afkomstig zijn, dan zal de bevreemding van den Minister over den onjuisten naam, die men aan zijn ontwerpen gaf, niet door vele deskundigen worden gedeeld".

Intusschen wordt gewezen op de veel ruimere strekking der voorstellen en daarin de verklaring gezocht van het verrassende feit dat de genoemde staatscommissie er niet over werd gehoord en zoodoende onkundig bleef van een voordracht die vele harer op de oude grondslagen opgemaakte voorstellen doelloos moest maken. ,,In het besef dat haar secretaris in dit alles een des te ruimer aandeel verwierf, vond zij eene schamele vergoeding voor hare teleurstelling".

Na den bestaanden gebrekkigen toestand geschetst te hebben, bespreekt de schrijver de twee wegen die open stonden om hierin verandering te bren-

gen, het geleidelijk codificeeren van het adatrecht of langzame en omzichtige uitbreiding van de wetgeving voor Europeanen over die groepen en belangen der Inlandsche bevolking, welke daarvoor vatbaar schijnen. De derde weg, door Mr. I. A. Nederburg aangewezen, wordt „ter wille van beknoptheid en klaarheid" in een noot ter zijde gesteld, omdat codificatie van een eigen Indisch landrecht uit Westersche en Oostersche bestanddeelen samengesteld, zoo zij mogelijk ware, bijna een eeuw zou kosten en alsdan waarschijnlijk de rechtsverscheidenheid veeleer zou vermeerderen dan verminderen.

Een restauratie van een sluimerend en minder volkomen gewoonterecht wordt niet alleen een ongerechtvaardigd conservatisme geacht, maar ook eene miskenning van Nederlands paedagogische taak als koloniale mogendheid. „Op elk gebied van huiselijk en maatschappelijk leven, van stoffelijke en geestelijke behoeften, verzuime de Nederlandsche heerscher niet, zijne heerschappij te rechtvaardigen door eene beleidvolle maar volhardende opvoeding tot een hooger peil van stoffelijk en geestelijk welzijn".

Terwijl het artikel verder het door de regeering voorgestane stelsel verdedigt, is het voor een leek in verband met deze woorden niet duidelijk waarom het door Mr. Nederburgh voorgestane denkbeeld zoo ver wordt weggeworpen, die toch zeker volkomen bedoelt, wat in den laatst geciteerden volzin wordt beoogd. Het is alleen de vraag of de Nederlandsche wetgeving, zooals die in het moederland wordt toegepast en ook daar volgens de deskundigen aan groote gebreken lijdt, geschikt is voor het Oostersch millieu. Men vergelijke bijv. de artikelen van Mr. J. C. Kielstra over de toepassing van het strafrecht in Celebes en Timor, het bezwaar dat die ingewikkelde procedures voor ieder de hulp van vliegende procureurs in de hand werken, enz.

Wat het amendement-Van Idsinga betreft, wordt o.a. gezegd: „Het wetsontwerp verlangde toepassing van Nederlandsch recht, tenzij de noodzakelijkheid van afwijking bewezen was; het amendement wil niet-toepassing, tenzij de behoefte daaraan blijkt te bestaan. De bewijslast is als het ware verplaatst: volgens de regeering moest de behoefte aan afwijking, krachtens de aangenomen redactie de behoefte aan toepassing worden aangetoond. Blijft dit bewijs achterwege, dan zal in het eerste geval het Nederlandsch recht kunnen worden toegepast, in het tweede de adat blijven gelden. Inderdaad een verschil van niet geringe beteekenis, doch alleen indien men twijfelt aan den ernst van het voorafgaand plaatselijk onderzoek, dat over de al of niet toepasselijkheid van het Nederlandsch recht moet beslissen".

De schrijver merkt verder op, dat uit het overnemen door de regeering van het amendement-Van Idsinga de belangrijke vraag is ontstaan, of de reeds vooraf ontworpen koninklijke besluiten tot uitvoering der nieuwe wetsbepalingen, welke intusschen aan de Kamer niet waren medegedeeld, ook na de overgenomen redactiewijziging onveranderd konden blijven. Naar zijn oordeel kan dit inderdaad geschieden, mits een deskundig en zorgvuldig onderzoek vooraf beslisse, dat de toepassing der voor Europeanen geldende bepalingen op bestanddeelen of betrekkingen der Inlandsche bevolking door hare maatschappelijke behoeften wordt gevorderd.

* * *

Loonen in Britsch-Indië. In de „Indrukken van Engelsch-Indië" van Maurits Wagenvoort, opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 20 Jan. jl., vindt men een eigenaardig staaltje van hetgeen Europeanen aldaar onder betaling van Indische werkkrachten verstaan. Eenigen tijd geleden bezocht de schrijver te Agra de tapijtfabriek van een Duitscher, sinds jaren daar gevestigd en inderdaad reeds Engelsch burger geworden. Daar waren honderden opgeschoten Indische knapen aan het werk in een vrij slechte werkplaats, zooals

zij in Europa niet geduld zou worden en onder voor de gezondheid van kinderen in hun groei allerschadelijkste omstandigheden. De Duitscher, trotsch op zijn fabriek, had maar één groote ergernis aan zijn jong Indisch werkvolk. Ofschoon hij een premietje uitkeerde aan de ouders of aanbrengers van werkkrachten, kon hij nooit jongens genoeg krijgen. Zij speelden liever op straat dan in de fabriek te arbeiden. Op de vraag wat hij dan wel betaalde, was het antwoord: „Eén roepie, vier". Nu wist de schrijver reeds genoeg van Indische loonen om te begrijpen dat dit bedrag van ongeveer een gulden niet door de knapen per dag verdiend werd. „Per week", vroeg hij. „Neen, per maand", was het antwoord. „En die knapen", zegt M. W., „hadden daar te arbeiden van zonsopgang tot zonsondergang, en de brave Duitscher, zeer geëerd lid van de Agra'sche Club, was naïef genoeg om zich te verwonderen dat de jongens liever op straat speelden dan een maand lang in zijn fabriek te arbeiden voor één gulden".

* * *

Javaansch Christendom. In de Februari-afl. van de *Gids* komt nog een ander belangrijk artikel voor, namelijk van Prof. L. W. C. van den Berg over den eigenaardigen godsdienstvorm, die op Java ontstaan is door versmelting van Javaansche godsdienstige begrippen met grondstellingen van het Christendom, waarvoor vooral in Midden-Java een zekere Sadrach tal van volgelingen heeft gewonnen en waarover in de *Indische Gids* van 1905 II, bl. 1542 reeds het een en ander werd gezegd. Deze poging om het geïmporteerde Christendom der Europeanen in een specifiek Javaansch kleed te steken, dateert al van vroeger en zoo vindt men hier de geschiedenis van Coolen, den zoon van een Russischen vader en een Javaansche moeder, die zich in 1828 te Ngoro in het Modjokertosche vestigde op ter ontginning gehuurde gronden en weldra in breeder kring een Evangelie begon te prediken in den vorm van een op Java nog nieuwe *ngèlmoe* (geheime wetenschap) van Eroe Tjakro, den Rodjo Adil, of rechtvaardigen vorst. Voor de uitvoering van dezen *ngèlmoe* stelde Coolen *rapal's* (tooverformulieren) samen uit de twaalf geloofsartikelen, de tien geboden, enz. Doop en avondmaal bediende hij niet, omdat hij de hulp van den Europeeschen predikant en aansluiting bij de gemeente te Soerabaja vreesde, waardoor het specifiek Javaansche karakter van zijn arbeid zou verloren gaan. Hoe grooten invloed Coolen ook had, zijn gemeente is niet blijvend geweest. Toen hij oud werd, kwamen velen zijner bekeerlingen onder den invloed van den zendeling Jellesma, die zich in 1848 te Dinojo en in 1851 te Modjowarno vestigde en het denkbeeld van Chastelein op Depok weder opvatte dat een Inlander, Christen wordende, niet behoeft op te houden naar uitwendig voorkomen en levensomstandigheden Inlander te zijn, maar moet breken met occultisme en Mohammedaansche familieverhoudingen. Toch bezochten velen af en toe hun ouden goeroe, die op Nieuwjaarsdag van 1863 als negentigjarig grijsaard degenen, die hem nog niet vergeten waren, ten zijnent vereenigde en toesprak om ze aan zijn onderwijs te herinneren. Enkele jaren later overleed hij; de weinigen, die nog persoonlijke aanrakingen met hem hadden onderhouden, gingen over tot de naburige zendingsgemeente, voor zoover zij zich niet in de massa der Onchristenen verloren.

Een tweede poging in bedoelden zin werd gedaan in het Japarasche door een gewezen kluizenaar Kiahi Toenggoel Woeloeng, die onderwijs van Coolen ontving en in 1852—'55 in den Oosthoek reisde om zijne opvatting van het Christendom onder zijne landgenooten te verbreiden. Hij leidde uit de *ngèlmoe*, door den Rodjo Adil onderwezen, vele anderen af, trad op als wonderdokter en week vooral van Coolen af in zijne houding tegenover de zendelingen. Hij beschouwde zich als hun gelijke. Ofschoon in zijn tijd nog

ieder Javaan, die geen aanzienlijk ambt bekleedde, voor een Europeaan nederhurkte, verlangde hij op een stoel te zitten. Hij vond hierin steun bij een rechterlijk ambtenaar te Semarang, den lateren Raadsheer Anthing, die de slaafsche eerbewijzen van den Javaan jegens zijn meerderen, vooral wanneer deze meerderheid niet met de uitoefening van wettig gezag verband hield, onder Christenen misplaatst achtte. Dat Ibrahim in zijne prediking slaagde, was niet twijfelachtig. In het Japara'sche kon hij verschillende gemeenten vormen en twee belangrijke dessa's, geheel uit Javaansche Christenen bestaande, werden gesticht. De Doopsgezinde zending, reeds in 1853 in Japara gevestigd, verloor zelfs verscheidene harer bekeerlingen en de zendelingen klaagden bitter. Toch was ook zijn werk niet blijvend. Toen hij in 1884 stierf, werd hij opgevolgd door een kleinzoon, Roestiman, die blijken gaf van toenadering tot de zending en zich met eenige volgelingen opnieuw doopen liet. De meesten van Ibrahim's aanhangers bleven desniettegenstaande bij hun eigen Christendom. In 1890 bedroeg hun aantal stellig nog meer dan 1000, tegenover hoogstens 400 Christenen der Japara'sche zendingsgemeenten. Eerst in de laatste jaren schijnt de aansluiting bij deze eene grootere beteekenis te hebben gekregen.

In 1869 werd het Javaansch Christendom door Ibrahim's leerling Sadrach overgebracht naar Kedoe en Banjoemas. De uitslag der propaganda in die streken overtrof alles, wat men te voren in het Modjokerto'sche en Japara'sche had waargenomen. Geboren in het Japara'sche bezocht deze persoon verscheidene Mohammedaansche godsdienstscholen op Midden-Java, waar hij behalve den Islam ook de ngèlmoe's bestudeerde, kwam in 1851 in aanraking met Jellesma en later te Batavia met Anthing, door wiens bemoeienis hij in 1867 in de Buitenkerk te Batavia gedoopt werd en bij die gelegenheid den bijbelschen naam van Sadrach ontving. Na veel heen en weer trekken vestigde hij zich te Poerworedjo, waar hij als zelfstandig godsdienstleeraar in de dessa Karangdjoso optrad en de leer verkondigde dat Rodjo Adil, door eenige Mohammedaansche godsdienstleeraars verwacht, reeds in den persoon van Jezus Christus verschenen was. Hij stelde voorts voorop, dat het Christendom, wil het op Java een nationalen godsdienst worden, een ander Christendom moest zijn dan dat hetwelk hij als van het „Gouvernement" betitelde. Dat de evangelisatie van Sadrach zoo in omvang toenam, is zeker voor een groot deel toe te schrijven aan zijne persoonlijkheid, die, ook volgens zijn tegenstanders, er eene is, waaraan de Javanen gaarne gehoorzamen, die zij als *alim* (met het voorkomen van een geleerde) beschouwen. Enkele zijner volgelingen gingen zoover van hemzelf als den Rodjo Adil te beschouwen, die de Nederlanders zou verdrijven. In hoever Sadrach zich voldoende moeite heeft gegeven om dergelijke uitspattingen te keer te gaan, is iets waaromtrent de berichtgevers verdeeld zijn. Alleen verrichtte hij in 1876 een daad van zelfverheffing door zijn naam te veranderen in dien van Soera pranoto (de held der verordeningen). In 1877 vestigde zich te Poerworedjo de Gereformeerde zending en weldra ontstonden tusschen deze en Sadrach aanrakingen, die tevens de verhouding zijner aanhangers tot de reeds vroeger gestichte zendingsposten elders beheerschten. Er begon tusschen de zendelingen een groot verschil van gevoelen omtrent het „Javaansch Christendom" te heerschen en de verwarring in de elkander weersprekende rapporten bracht het Hoofdbestuur van de toenmalige Nederlandsch Gereformeerde Zendingvereeniging er toe in 1891 den predikant Lion Cachet naar Java af te vaardigen „tot het instellen van een onderzoek aangaande den toestand der gemeenten en den gang van het zendingswerk". Deze schaarde zich aan den kant der tegenstanders van Sadrach, waardoor de zendelingen zich geheel van hem afschei-

den, naar den schijn een zware slag voor de Gereformeerde zending in Midden-Java, die daardoor nagenoeg al hare bekeerlingen verloor, doch uit een dogmatisch oogpunt te verdedigen. Sadrach's invloed op de bevolking blijkt er niet door te hebben geleden. Zijne gemeenten breidden zich tot in het Cheribonsche uit. Geregelde kerkvergaderingen werden door hem te Karangdjoso ingesteld en zijne organisatie nam ook in andere opzichten meer en meer in vastheid toe. In 1899 liet Sadrach zich door een Chineesch Christen te Magelang overhalen om naar Batavia te gaan en zich aldaar te doen opnemen in de zoogenaamde Apostolische Gemeente en hij is thans het hoofd der Apostolische Inlandsche Christenen in Midden-Java, waar zijn volgers hem ook na zijn overgang zijn trouw gebleven. Prof. v. d. Berg wijst er op hoe dit kerkgenootschap en het Javaansche Christendom eenvoudig negeeren wat in art. 123 R.R. is voorgeschreven en al heeft hij niet veel sympathie voor dit wetsartikel, zoo lang het bestaat, behoorde het te worden toegepast.

Na de beweging geschetst te hebben, wordt ten slotte de vraag besproken of de zending er ook iets uit leeren kan en dan schijnt het dit te zijn dat de Europeesche voorgangers der zendinggemeenten meer het voorbeeld van de zendelingen in China moeten volgen en individueel moeten doen uitkomen dat het Christendom geen specifiek hoogere of lagere menschenrassen kent. Het is den schrijver zeer goed denkbaar dat een Dienaar des Woords, door met eene dochter des lands te huwen, als anderszins, zich oplost in de maatschappij waarin hij leeft en arbeidt.

De *Nieuwe Courant* van 5 Febr. jl. vestigt, aan het slot van een overzicht van bovenstaand artikel, de aandacht op de mededeeling dat de tegenwoordige omvang der propaganda van de Apostolische kerk op Java, waartoe Sadrach behoort, zelfs niet bij benadering te bepalen is, wegens het totaal gemis aan gegevens, voor het publiek toegankelijk. Het daaruit getrokken besluit van den schrijver dat de regeering zelve met een en ander onbekend is, wordt door de redactie gecursiveerd en deze meent dat wanneer die onderstelling juist is (en daar valt heel wat vóór te zeggen!) het tijd wordt voor de regeering zich volkomen op de hoogte te stellen van den voortgang, den staat en den omvang eener zoo merkwaardige geestelijke beweging.

* * *

Bescherming van paradijsvogels. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Febr. jl. vindt men een uittreksel van een adres door de Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van dieren gericht aan den Minister van Koloniën, ter ondersteuning van de pogingen der Indische Dierenbeschermingsvereeniging tot bescherming van de paradijsvogels. In herinnering wordt gebracht hoe in 1895 en 1896 Mr. M. C. Piepers in twee opstellen de aandacht op deze aangelegenheid vestigde en hoe toen reeds verschillende adressen ter zake werden aangeboden. Men wilde eene doelmatige regeling met verstandige beperking van de nog teugelloos uitgeoefende jacht vooral op Nieuw-Guinea. Tegen het einde van 1904 moeten in Nederland uitgewerkte voorstellen voor eene wettelijke regeling zijn ontvangen, waarbij op eene gelukkige wijze door invoering van jachtacten en licenties niet slechts het gewenschte doel kon worden bereikt, doch tevens tegenover de kosten ter handhaving van de wet zekere baten aan de Indische schatkist konden ten goede komen. Tot hare teleurstelling vernam de vereeniging evenwel dat bij sommige ambtenaren nieuwe bezwaren tegen die voorstellen waren gerezen. Zij oppert nu de vraag of de Minister niet zou willen besluiten tot openbaarmaking der gevoerde gedachtenwisseling ten einde tot oordeelen bevoegden de gelegenheid

te geven daarover hunne meening uit te spreken en verzoekt tevens de spoedige goedkeuring der gewenschte verordening, tot uitvoering waarvan de Indische regeering zelve reeds heeft geadviseerd.

In aansluiting hieraan zij vermeld dat T. in het slot van zijn elders besproken opstel in de *Locomotief* van 13 Dec. jl. spreekt van een entrefilet in de *Java-Bode*, waarin aan de regeering het voornemen wordt toegeschreven de paradijsvogeljacht en -handel te willen verpachten. Deze is nu voornamelijk in handen der Nieuw-Guinea Handelscomp. te Ternate en van enkele Makassaren en Boegineezen. T. vraagt wie voor de handhaving van het monopolie zou moeten waken en gelooft dat bij de uitgestrekte kustlijn de onkosten der bewaking de pachtsommen waarschijnlijk zouden verslinden of overtreffen. Geen bewaking maar contrôle op de uitvoerhavens zou waarschijnlijk tengevolge hebben dat de huiden niet meer te Makassar maar te Singare, Thursday of in Duitsch Nieuw-Guinea ter markt zouden komen. Ook zou door pacht de uitroeiing der vogels niet worden belet, want de pachter zou uit zijn gebied trachten te halen wat hij kan. Deez schrijver vindt maatregelen tegen die uitroeiing niet noodig, daar het gebied, waar de vogels gejaagd worden, betrekkelijk klein is en verder alleen de oudere mannetjes handelswaarde hebben, zoodat de voortplanting vrijwel gewaarborgd is.

* * *

De zwervende Penjaboeng-Poenans in Midden-Borneo. In de Jan.-afl. van het *Tijdschr. van het Kon. Ned. Aardr. Gen.* komt een interessant opstel voor van den kapitein O.-I. Leger J. J. Stolk over een in Oct. 1905 gedane tocht tot opsporing van den zwervenden stam der Penjaboeng-Poenan's, op de waterscheiding der Barito met de Mahakam. Uitgaande van zijn standplaats te Poeroek-Tjahoe op 29 Sept. 1905 met 1 Eur. sergeant, 12 andere Amboneesche en inl. militairen, 1 verkenner en 12 dwangarbeiders, werd de Barito stroomop gevolgd; men overnachtte van 1 op 2 Oct. te Toembang Baboeat (het uiterste plaatsje dat nog aangeduid is op het schetskaartje voorkomende in den vorigen jaargang *Ind. Gids* I, bl. 381) om van daar de Barito stroomop langs lastige watervallen te volgen tot aan Moeara Djoeloi, waar men van 6—8 Oct. verbleef. Nu werd de laatstgenoemde rivier en toen de zijrivier Boesang opgevaren totdat men op 15—17 Oct. zich bevond op het punt waar de Soengei Boelan er in valt die van de waterscheiding tusschen Mahakam en Barito afkomt, welke waterscheiding werd overgetrokken. Van 18 tot 23 Oct. bevond men zich aan de Mahakkam, waar een tocht gemaakt moest worden om te fourageeren en vervolgens de Soengei Kasau werd opgevaren, die langs een zijriviertje opnieuw naar een waterscheiding leidde, van waar men langs een nauwelijks te onderkennen voetpad, „den grooten weg" der Penjaboeng-Poenan's op 25 Oct. hunne eerste tijdelijke nederzetting, Doan Kabo, bereikte. Den volgenden dag bezocht men de andere nederzetting, Sabaoi. In beide was het zoo primitief en vuil, dat bovenstrooms een bivak betrokken moest worden. De menschen werden door tusschenkomst van een vergezellend inlandsch hoofd aangemaand hun zwervend leven te laten varen en zich aan een groote rivier te vestigen en geen koppen meer te snellen. Men beloofde te zullen verhuizen naar de Boesang bij de monding van de Měloewé, welke laatste rivier, na den vermoeienden marsch waardoor verscheidene der tochtgenooten uitgeput geraakten, op 27 Oct. verder gevolgd werd, toen men de daar bescheiden met Moeroeng Dajaks bemande prauwen weder had aangetroffen. Den 31sten Oct. was men terug te Moeara Djoeloi en op 2 Nov. te Poeroek Tjahoe. Deze inspannende reis had dus meer dan een maand geduurd en men zal met belangstelling de sober vertelde avonturen volgen, terwijl de

bijgevoegde kaart een bijdrage levert tot de betere kennis van het rivierstelsel aldaar en de redactie de aandacht vestigt op het belangrijke feit dat de waterscheiding tusschen Barito en Mahakam nu blijkt *niet* te bestaan uit een onafgebroken hooggebergte.

* * *

Inlandsche rechtskundigen. Naar aanleiding van het bij de Tweede Kamer aanhangig gemaakte voorstel tot oprichting van een opleidingsschool voor inlandsche rechtskundigen te Batavia (Bijl. Hand. 1906/7 nº. 178) bevat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Febr. jl. een hoofdartikel met het opschrift „Inlandsche landraadpresidenten?" waarin omtrent dit sober toegelicht wetsontwerp vragen worden gedaan, waarvan de beteekenis niet kan worden ontkend, doch die tevens getuigen van ernstigen twijfel aan de doelmatigheid van het voorstel. Terwijl in de Mem. v. Toel. de geldquaestie schijnbaar op den voorgrond treedt, telt het blad het doel het voornaamste. Omtrent de concrete vraag: tot welke rechterlijke betrekkingen zullen de nieuwe „inlandsche rechtskundigen" worden geroepen? laat dat stuk ons vrijwel in het duister. Het spreekt van klerk, griffier, bezoldigd lid van een rechtbank en..... „hoogere betrekkingen", doch praeciseert niet verder. Nu doet het bij de eerstgenoemde er weinig toe of deze door een Europeaan of een Inlander bekleed worden, doch de vraag wordt gedaan: Ligt het in het voornemen der regeering ook Inlandsche voorzitters van landraden in te stellen of ook, gevolg gevend aan den aandrang van Mr. v. Deventer (*Hand.* 2e K. 1906—'07, bl. 34), Inlandsche leden van den Raad v. Justitie? De toelichting meldt het niet, dus de Regeering weet dit zelve nog niet of wil het althans nog niet zeggen. Zoo blijft ook de allesoverheerschende vraag open of in de Inlandsche maatschappij voldoende en vooral ook zedelijk voldoend ontwikkelde krachten worden aangetroffen om ze in gewichtige en verantwoordelijke betrekkingen, in de rechtsbedeeling over den Inlander te betrekken. Gewaarschuwd wordt tegen de versterking van het voorstel door het argument, dat er tegelijk een politiek voordeel uit te behalen zou zijn. Waar kennis en een onkreukbaar karakter beide vereischt worden, neemt het blad aan dat de eerste op de rechtsschool verkregen zal worden, zooals ook Mr. Tobias schijnt te meenen (*Ind. Gids* 1906 I, bl. 496) doch het vraagt of daarmee het pleit voor den Inlandschen rechter beslist is. Tot verbazing er van, zwijgt de M. v. T. daarover.

Reeds in 1902 heeft Mr. Van Deventer in het Ind. Genootschap den Inlandschen rechter zijn voorspraak verleend; later kwam de zaak opnieuw ter sprake door een verzoek van den Regent van Serang en toen werd door de Indische Regeering eene commissie benoemd om haar voor te lichten (bestaande uit de heeren Dr. C. Snouck Hurgronje, Mr. B. H. P. van der Zwaan en Mr. M. S. Koster). Het blad wenscht nu te weten of het voorstel in overeenstemming is met het advies dier commissie. Het regeerings-ontwerp vermeldt dat aan de Indische Regeering is verzocht „van hare meening nopens het denkbeeld te doen blijken", niet, hoe die meening was. Voor de Kamer moge dit zonderlinge verschijnsel eene aansporing zijn om het ontwerp met groote behoedzaamheid te beschouwen. Het voorname punt waar het om gaat is of de standen, waaruit de rechterlijke autoriteiten moeten worden getrokken, genoeg integriteit bezitten en daarvoor zijn de Indische adviezen onmisbaar. Niet onwaarschijnlijk zal de regeering hierbij een beroep doen op Engelsch-Indië, doch vooreerst heeft de inlander daar door jarenlange, groote deelneming aan het bestuur een oefen- en opleidingsschool doorloopen, waarvan de invloed niet kan worden weggecijferd; maar daarenboven: staat

de Indische rechter daar inderdaad zoo hoog, of is het meer schijn? Doch aangenomen dat de Inlandsche rechter, wat integriteit betreft, boven verdenking verheven is, dan wordt nog gevraagd, waarom is dan die aparte opleidingsschool noodig en kan niet volstaan worden met aanvulling der bestaande scholen voor Inl. ambtenaren. Begrijpt de *N. R. Ct.* de strekking van het ontwerp wel, dan heeft de Minister van Koloniën nu, met de indiening van dit voorstel, zijne oude denkbeelden tot unificatie van rechtspraak, voorgoed prijsgegeven. Dat maakt het nog moeilijker verklaarbaar, waarom thans op één centrale rechtsschool wordt aangestuurd. Hetgeen in het midden werd gebracht, bepaalde zich in hoofdzaak tot vragen, doch eerst door onbewimpeld antwoord daarop kan het ontwerp met kennis van zaken worden beoordeeld.

Al deze vragen zijn blijkbaar bij het *Alg. Handelsblad* niet opgekomen, dat in zijn nummer van 26 Jan. jl. nagenoeg onverdeelde instemming betuigt met het voorstel, waarvan de toelichting als kort en duidelijk wordt geprezen. Hoewel niet blijkt dat de in 1902 door Mr. Van Deventer ontwikkelde denkbeelden rechtstreeks aanleiding hebben gegeven tot de thans voorgestelde maatregelen, wordt nog eens gereleveerd hoe deze duidelijk heeft aangetoond dat de tegenwoordige regeling volstrekt onvoldoende was. Naar zijne persoonlijke ervaring schatte hij (zie *Ind. Gids* 1902 I, bl. 534), dat er van de 25 Europeesche landraad-voorzitters er één was, de volkstaal voldoende machtig om persoonlijk het onderzoek in die taal te leiden; dat er tien zouden zijn, die den djaksa voldoende konden controleeren, en dat de overigens min of meer moesten afgaan op hetgeen deze hun mededeelt. De inlandsche leden van den landraad zijn in den regel volstrekt onrechtskundig..... Hieruit concludeert het *Hbl.* dat er dus noodzakelijk verandering moest komen.

Slechts één voorbehoud heeft het blad tegen het ontwerp. De Minister denkt tegen 1908 een gebouw voor 72 interne leerlingen te kunnen doen oprichten, waarover in 1909 kan worden beschikt. Dit gebouw zal kostbaar zijn en later misschien niet geschikt blijken. Daarom wil het *Hbl.* liever zich met gehuurde gebouwen behelpen, ook als men later voor deze school een andere plaats zou willen verkiezen boven het warme en weinig inlandsche Batavia.

* * *

Sisyphuswerk in de onderhoorigheden van Atjeh. De 125ste brief van den Atjeh-correspondent in de *Nieuwe Courant* van 7 Februari, bevat een terugblik op de twee laatste maanden van het afgeloopen jaar, die wat het aantal gesneuvelden betreft, weder verschrikkelijk mogen heeten. In November 150, w.o. 2 vrouwen, in December voor zoover bekend 100, w.o. 5 vrouwen, „bij ongeluk" doodgeschoten, een euphemisme voor „onvermijdelijk". De schrijver beantwoordt de vraag of 1907 de voortzetting zal zijn van dit — met betrekking tot veel onderhoorigheden althans — sisyphuswerk, volmondig met ja, omdat afdoende ingrijpen is een quaestie van v e e l g e l d en niemand zal durven gelooven, dat men ergens in Indië of Nederland bereid is, behalve het reeds zoo moeizaam afgetelde gewone, nog buitengewoon geld voor Atjeh toe te staan. Er wordt integendeel herinnerd aan het denkbeeld om het gewest zoo zoetjes aan te laten bijdragen aan de algemeene kas, waartegen misschien principieel geen bezwaar is, doch dat in de praktijk op zoo overwegende bezwaren zal stuiten, dat het r o e k e l o o s h e i d zou worden er geen rekening mede te houden. „Immers er wordt hier een aanleiding te meer geschapen tot het zwaaien van het zwaard zonder genade om „orde en rust" te bewaren; en wat dit reeds nu zeggen wil in het reuzengebied buiten het betrekkelijk

klein gedeelte, dat vóór 1899 werkelijk gepacificeerd werd", toonen de gemelde cijfers der slachtoffers. Wat verder in de correspondentie wordt medegedeeld over de moeilijkheden in al die afgelegen streken ondervonden, waar het verzet zich meer of minder organiseert, klinkt ernstig en ontmoedigend. Als het inderdaad slechts aan geld hapert, is dat dan een reden om zulke toestanden te doen voortbestaan?

* * *

Het hoogland van Java. In het *Alg. Handelsblad* van 7 Febr. jl. wordt door L. gewezen op het onverstandige der Europeanen om steeds aan de kust te wonen en een tafereel opgehangen van verschillende heerlijke plekken in het binnenland, waar het zooveel beter voor hen zou zijn. Men is op Java nog niet gewend aan de betere verkeersmiddelen, welke deze streken onder veler bereik brengen. Ging het Gouvernement vóór om alles naar de hoogte te brengen, wat daarvoor praktisch vatbaar was, dan zou de gunstige invloed zich op de Europeesche bevolking van Java doen gevoelen in meerdere energie, levenslust en opgewektheid kweeken bij hen, die thans vaak in de laagte aan de kust slechts uitzien naar verlof, pensioen, enz.

Het schijnt onnoodig verder bij dit uitvoerig artikel stil te staan Het denkbeeld is bekend genoeg, doch als men ziet dat de praktijk er zich nooit aan houdt en wel enkele gepensionneerden en herstellenden zich in de hoogte vestigen, doch juist de kustplaatsen in hoofdzaak de centra van energie en opgewektheid blijven, dan is het de vraag heeft men het vraagstuk in alle opzichten bekeken. Is het voor ons, in lage landen geborenen, inderdaad zoo heilzaam onder een geringeren barometerdruk te leven. Is de mate van geestelijke krachtsontwikkelnig niet afhankelijk van de hoeveelheid zuurstof, die men inademt en komt men daaraan in de hooglanden niet te kort. Gaarne wordt toegegeven dat een kortstondig verblijf bij een malarialijder of ander zieke soms een wonderbaarlijke beterschap teweeg brengt, doch als een zware koortslijder als uiterste redmiddel door een ijsbad er boven opkomt, is dit nog geen reden om zulk een middel voortdurend op gezonden te appliceeren. Het ware na te gaan of werkelijk het schijnbaar zoo heerlijke klimaat den gemiddelden levensduur verhoogt, de energie vermeerdert. Voor kinderen zijn vele dier plaatsen zeker minder goed, getuige Bandoeng, dat vroeger althans op het punt van kindersterfte een zeer slechten naam had.

* * *

Chineesche erfenissen. De *Locomotief* van 7 Jan. jl. bevat een hoofdartikel van Mr. J. H. L. Bergsma over dit onderwerp, waarin de noodzakelijkheid van een burgerlijken stand voor Chineezen bepleit wordt en o.a. het volgende voorkomt, overgenomen in de *N. R. Ct.* van 8 Febr. jl.

En er zijn nog tal van gevallen hier op Java, welke de noodzakelijkheid daarvan aantoonen. Dagelijks komt het voor, dat een Chinees eene relatie heeft met eene Javaansche en uit de relatie kinderen voortspruiten. De Chineesche vader behandelt die kinderen als de zijne, geeft hun een naam, voedt hen op, behandelt hen als zijne kinderen. Maar als die kinderen mede moeten erven, dan ligt het voor de hand, dat de kinderen van de wettige Chineesche echtgenoote zeggen, dat zij met de Javaansche kinderen niets te maken willen hebben. Immers de Javaansche moeder baart, als er geen huwelijk is, alleen Javaansche kinderen.....

Met Chineesche gewoonten hebben wij in casu nooit iets te maken; die zijn alleen toepasselijk op Chineesche concubines en hun kinderen.....

Volgens Chineesche begrippen doet het er echter niet toe wie of de concu-

bine is en daarom is het zoo noodig, dat een Staatsblad omtrent den burgerlijken stand verschijnt,waarbij ook de erkenning van niet bij de hoofdvrouw verwekte kinderen, daaronder begrepen die bij een Javaansche verwekt, worde geregeld.

* * *

De Indische Mijnordonnantie. Wij ontvingen een exemplaar van Staatsblad 1906 nº. 434, getiteld: ,,Mijnordonnantie. Uitvoering van de Indische mijnwet (Ind. Staatsblad 1899 nº. 214). Dit lijvig staatsstuk van 213 bladzijden is gesplitst in 12 titels en 612 artikelen. Tevens bevat het *Tijdschr. voor Nijv. en Landb. in N.-I.* in de Mei-Juni- en Oct.-Nov.-afl. een beschouwing daarover van den (particulieren) mijningenieur Reinier D. Verbeek die meent dat dit uitvoeringsontwerp met het oog op de praktijk, in veel beknopter vorm had moeten zijn gegoten. ,,Met recht kan men zeggen, dat nergens ter wereld de wedergade van zulk een regeling gevonden wordt. Een mijnwet van 46 in Nederland en 612 in Ned.-Indië ontworpen artikelen. En daarmede zou de ontwikkeling van de mijnbouw-industrie in Indië bevorderd worden?"

Zeer ten onrechte heeft men, volgens schrijver in dit ontwerp bepalingen opgenomen betreffende de uitoefening van het bedrijf behoorende tot de mijnpolitie in engeren zin en daarbij nog wel het voorbeeld gevolgd van Europeesche mijnen, die als model-inrichtingen van dien aard bekend staan. ,,Grooter contrast is toch niet denkbaar dan tusschen de omstandigheden waaronder in het centrum van Europa, speciaal in Pruisen, de mijnbouw kan worden uitgeoefend en die waaronder deze industrie in Ned.-Indië, met overwinning van de grootste moeilijkheden, zich al tastende en struikelende baan zal moeten breken. Hier in dit opzicht voorwaarden te veronderstellen als dáár, kunnen wij niet anders dan verkeerd achten. Wil de mijnbouw in Indië, in tot nu toe meest geheel woest liggende streken, kunnen opkomen, dan dient hem een groote mate van vrijheid gelaten en dient hij niet al dadelijk in het dwangbuis van allerlei administratieve verbodsbepalingen geknèld te worden".

Men bedenke, dat de Indische mijnbouw niet als in Europa in dichtbevolkte streken, maar in het oerwoud zal moeten worden gevestigd en uitgeoefend.

Pijnlijk schijnt het vooral den schrijver te treffen, dat men in het geheele, zoo volumineuze ontwerp niet één enkel artikel aantreft, ,,waaruit de bedoeling blijkt om den ondernemer te steunen, hem verlichting te verschaffen, hem zoo weinig mogelijk kosten te doen dragen, terwijl er menige regeling is aan te wijzen, waar de ondernemer eenvoudig beschouwd wordt als ,,gent taillable et corvéable à merci".

Hij hoopt op eene herziening, met breede opvatting ter hand genomen, waarbij een staatsman aan het woord moge komen, die zijn oog gericht houdt op de toekomst en de ongehinderde ontwikkeling eener industrie, die niet alleen de voornaamste van N.-I., maar ook van de wereld belooft te worden.

* * *

Grondhuur voor de suikerindustrie. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Febr. jl. wordt onder het opschrift ,,Eene huurquaestie van groote beteekenis voor de suikerindustrie", een bericht uit de *Java-Bode* overgenomen, waarin vermeld wordt dat de sedert overleden regent van Sidoardjo de bevolking er steeds toe aanspoorde laatrijpende padi aan te planten, omdat deze een veel ruimer beschot oplevert, en in verband daarmede hunne bouwvelden niet te vroeg in het jaar voor de suikerfabrikanten beschikbaar te stellen. Nu eischt de huurordonnantie, dat in de betrekkelijke overeenkomsten de data van den ingang en het einde van den huurtermijn worden genoemd en maakt de niet-

inlandsche huurder, die, zelfs met toestemming van den inlandschen verhuurder, vóór den aangegeven begindatum den grond gaat beplanten, zich schuldig aan overtreding der bestaande bepalingen. Oogluikend schijnt dit echter gedurende de laatste jaren in Sidoardjo te zijn toegelaten, omdat het natuurlijk vaak voorkomt dat de padioogst eerder is afgeloopen dan de huur volgens het contract ingaat. Thans heeft de Resident den belanghebbenden evenwel doen weten dat hij dit jaar geen afwijking der wettelijke voorschriften meer zal toelaten. Volgens het bericht zoude wegens het gunstige weder de oogst dit jaar echter veel eerder dan anders afloopen en door dit verbod zouden zoowel de fabrikanten als de bevolking benadeeld worden, de laatste omdat zij niet dadelijk zou kunnen beginnen met geld verdienen in de tuinen. De groep Sidoardjo van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten moet zich ter zake telegraphisch tot de Regeering hebben gewend.

Een andere quaestie met betrekking tot de grondhuur wordt besproken in de *Nieuwe Courant* van 9 Febr. met terugzicht op de in onze revue van Jan. jl., bl. 262 besproken artikelen en het denkbeeld van Mr. Van Deventer om de huurprijzen niet 15, maar 3 maanden vóór het aanvaarden van den grond te laten uitbetalen. De *N. Ct.* vond hier steun in het *Soerab. Hbl.* van 22 Dec. jl., waarin o.a. gezegd wordt dat dit Kamerlid het goed meent, doch dat het blad vreest dat hij verzuimd heeft bij mannen, die de praktijk kennen, informaties in te winnen omtrent de uitvoerbaarheid zijner denkbeelden. Waarom die termijn van 15 maanden na rijpe overweging door den wetgever is aangenomen, grondt zich op het feit dat deze van twee kwaden het minste moest kiezen. Het blad zegt dat de werkelijke toestand deze is dat de Inlandsche grondbezitter vooral in de maanden Oct.—Dec. geld noodig heeft, hetzij om de landrente te betalen, hetzij om zaaipadi te koopen, hetzij voor andere doeleinden, zooals de viering van het nieuwjaarsfeest. Als de inlander contanten noodig heeft is er niets dat hem weerhoudt en als de fabrikant hem niet helpt vervalt hij in handen van hadji's, gapensionneerde inlandsche hoofden, enz., die hem op hun manier helpen: 1°. In plaats van *f* 40 huur per bouw en per jaar ontvangt de geldbehoevende verhuurder slechts *f* 25 of minder. (Aan het blad zijn huurprijzen bekend, die eenvoudig schandelijk zijn: soms 15, 12, 10 gulden per bouw of nog minder); 2°. op de *f* 25 huur heeft de man eerst recht als zijn grond vrijkomt, dus over circa anderhalf jaar. Wil hij *dadelijk* zijn geld hebben, dan wordt de rente gedisconteerd en ontvangt hij..... *f* 15. (Deze cijfers geven volgens het blad de werkelijkheid terug). De suikerfabrikant disconteert daarentegen niet en geeft hem dadelijk het volle bedrag. Een en ander was der regeering bekend en gaf, juist op raad van de mannen der praktijk, aanleiding tot de regeling.

De *Nieuwe Courant* vindt de schets van het *Soerab. Hbl.* uit het leven gegrepen en meent dat de rekening met deze cijfers gemakkelijk te maken is: voor den verhuurder beteekent het terugbrengen van den termijn tot drie maanden een verlies van plm. *f* 25 per bouw en als van de 170,000 bouws, die verhuurd worden, slechts de helft in dat verlies deelen, voor alle gezamenlijk een verlies van 2 millioen. Het waarschuwt daarom ernstig tegen dergelijke maatregelen en beveelt aan de grondhuurordonnantie *ongewijzigd* te laten.

* * *

Erkenning van de rechtspersoonlijkheid van Nederl.-Indië. In een tweetal hoofdartikelen worden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 en 10 Febr. jl. de wetsontwerpen besproken, strekkende tot erkenning van de rechtspersoonlijkheid van Nederlandsch-Indië, die bij Kon. boodschap van 17 Jan.

jl. (bijl. *Handel.* nº. 180) aan de Tweede Kamer zijn ingediend. Er wordt op gewezen hoe zij alleen de handteekening van Minister Fock dragen, terwijl het blad gaarne ook den naam daaronder had gezien van den tegenwoordigen Minister van Financiën, Mr. Th. H. de Meester, die als oud Vice-President van den Raad van Indië en als spreker in het *Indisch Genootschap* op 11 April 1905 (zie *Ind. Gids* 1905 I, bl. 879) zulk een belangrijk indirect aandeel in dezen arbeid heeft gehad. Die mede-onderteekening zou ook daarom op haar plaats zijn geweest, omdat de voorstellen verband houden met de regeling der verhouding van de Nederlandsche en de Indische geldmiddelen.

Uit het feit der indiening van de wetsontwerpen blijkt dat de Regeering van oordeel is dat het allereerste arikel van de Grondwet geen beletsel daartegen vormt, zooals sommigen beweren, wanneer men het slechts beschouwt als een omschrijving van het beheerschte gebied. In die interpretatie ligt nog geen beslissing opgesloten betreffende de vraag of Ned.-Indië reeds rechtspersoonlijkheid bezit. Waar gewezen wordt op eigen regeering, eigen muntstelsel, eigen financiëel beheer, enz., daar is door deze feiten het kenmerk der rechtspersoonlijkheid nog niet aangewezen. Het bezit van eigen organen geeft aan eene huishouding nog niet de volle bevoegdheid, vereischt om zelfstandige en eigenmachtige handelingen te verrichten. Indië is juridisch geen ten volle verantwoordelijk persoon. Het blad acht het dan ook terecht noodig het bij de wet als zoodanig te erkennen en gaat vervolgens de voornaamste factoren na, die bij de beslissing van deze belangrijke aangelegenheid overwogen moeten worden en wel in de eerste plaats het beheer en de beschikking over de koloniale geldmiddelen en in verband daarmede over de koloniale huishouding. De bij de comptabiliteitswet in 1864 voorgeschreven vaststelling van de Indische begrooting door de wet is eene belangrijke stap in de goede richting geweest. Die wet werkte mede tot den groei van mildere begrippen en daarin lag vanzelf opgesloten dat beginselen, door haar als nieuw gehuldigd, binnen betrekkelijk korten tijd zouden verouderen, zooals dat hetwelk in art. 4 was vastgelegd over de bijdragen aan de Nederlandsche schatkist. Ook de toekenning van het budgetrecht over Indië aan de volksvertegenwoordiging in Nederland, is een nadeel, omdat deze zonder eenige bemoeienis van Indië en zonder eenigen waarborg van bekwaamheid tot oordeelen over Indië wordt samengesteld. Het eerste dier bezwaren is tot oplossing gebracht door het in 1903 intrekken der artikelen 4 en 28 van de Comptabiliteitswet, waardoor evenwel nog niet verboden is, dat eene bijdrage uit Indië in de schatkist van Nederland vloeit. De volksvertegenwoordiging heeft ook na 1903 in eerste en laatste instantie de beslissing behouden over het financiëel beleid van de koloniën in Azië.

Daar de tegenwoordige manier van werken bij de samenstelling der begrooting niet kan bijdragen tot versterking van het besef van verantwoordelijkheid bij hen, die in Indië voorstellen te bewerken hebben, werd reeds door Minister Idenburg getracht hierin verbetering te brengen door de geheele begrooting in Indië te doen ontwerpen. Deze proef heeft geen practische bezwaren opgeleverd, doch de vaststelling der begrooting kan vooralsnog daar niet geschieden door een lichaam, dat als vertegenwoordiger van den volkswil of den volkswensch is aan te merken en als zoodanig deelneemt in den regeeringsarbeid. Voor de toekomst is de mogelijkheid daartoe geenszins uitgesloten en de M. v. T. wijst daar zelfs op.

„Uitgaande van den toestand zooals hij tot heden is, moet", naar het blad meent, „tot het bevorderen van de ontwikkeling der koloniale regeering in de richting van zelfstandigheid, er reeds dadelijk rekening mede gehouden worden, dat de geest van onzen tijd geen bevrediging kan vinden in een zelf-

standige bestuursorganisatie, waarin het ambtelijk element te veel invloed wordt toegekend". Om te doen zien dat de Regeering daarvan iets, maar niet veel heeft gevoeld, gaat de *N. R. Ct.* den voorgestelden gang van zaken na, die wij hier kortheidshalve bekend onderstellen en stuit dan ten slotte „op een zóó groote zonde" dat zij twijfel moet uitspreken of zij de bedoeling wel goed begrepen heeft. Volgens art. 112 der Grondwet heeft de Tweede Kamer onvoorwaardelijk het recht van amendement en daar de Minister den schijn niet kan willen aannemen dit niet te weten, moet er eene redeneering bestaan, die de afwijking voor de behandeling der koloniale begrootingen naar zijne opvatting rechtvaardigt. Het is waar dat door verwerping van een hoofdstuk het bekorte recht nader herkregen kan worden, maar dit eischen van een omweg is inconstitutioneel. Er wordt hierbij nog op gewezen dat de meerderheid der Staatscommissie voor de Grondwetsherziening zich zelfs verklaarde voor het mede verleenen van het wijzigingsrecht der Eerste Kamer.

In het tweede artikel wordt het tijdig openbaar maken der ontwerpen toegejuicht, doch van de pers in de koloniën gezegd, dat die onder een zoo drukkende contrôle staat, dat van haar als orgaan der openbare meening niet de oprechtheid te verwachten is, noodig om uit rondborstige verklaring tot betrouwbare conclusies te kunnen komen. Bij de aanvulling van den Raad van Indië met vijf buitengewone leden wordt het eene verzwakking van den waarborg hunner adviezen geacht, dat de voordracht der benoeming van den G.-G. zal uitgaan. Voorts wordt nu reeds in beginsel verklaard dat niet alleen de Europeanen stem in de beslissing mogen behouden. De regeling zou verbeteren als de voordracht van een dubbeltal werd opgedragen aan de gewestelijke en gemeenteraden, de Kamers van Koophandel, de regenten en de officieren der vreemde Oosterlingen. Wat de behandeling aan veelzijdigheid in Indië tekort schiet, zal die in de volksvertegenwoordiging op het Binnenhof moeten aanvullen en dan komt de schrijver weder op art. 112 G. W.

De beslissing over de bevoegdheid tot vaststelling van een eigen begrooting is niet onafscheidelijk van die over de erkenning van de rechtspersoonlijkheid. Deze laatste is noodig voor het aangaan van eigen leeningen, liefst zonder waarborg van het moederland en hiervan blijkt de *N. R. Ct.* een voorstandster om het verantwoordelijkheidsbesef in Indië te verhoogen. Het crediet dat de koloniën op de geldmarkt zullen hebben, wordt een peilschaal van haar financiëele positie. Het oogenblik voor scheiding van financiën is thans bijzonder gunstig, omdat thans door de wet van 18 Maart 1905 (Staatsbl. n°. 97) Ned.-Indië, zooals Mr. De Meester het uitdrukte, schoone lei heeft gemaakt. Eindelijk wordt nog het argument aangevoerd van een eventueel verlies der koloniën. Eigen leeningen mag men daarbij als mede-verdedigers tegen den B. V. begroeten.

Ten slotte concludeert het blad dat het wenschelijk is, dat Indië niet alleen ten volle op de inkomsten van Indië zal kunnen rekenen en in de uitgaven vóór Indië zal hebben te voorzien, maar dat het ook op eigen verantwoordelijkheid onder toezicht van het moederland het beheer en bestuur over alle inkomsten, uitgaven en middelen krijgt. Instemming dus met de strekking der ontwerpen, doch deze laten overigens op het punt van waarborgen voor een onbevangen, veelzijdige beoordeeling van de te nemen beslissingen veel te wenschen over. Bij het beknopte overzicht heeft het blad nog vele gewichtige overwegingen onbesproken gelaten, waar het alleen in het kort op wijst. Zoo is de rechtspersoonlijkheid voor al op financiëel gebied van belang; dus ook op ander en dan behoorde zij bij de Grondwet geregeld te worden. Voorts is het de vraag welk aandeel Indië zal dragen in de gezamenlijk voor moeder-

land en koloniën te besteden uitgaven, zooals kosten van algemeen bestuur, gezantschappen, consulaten, opleiding van ambtenaren, scheepsbouw, enz. enz. Hoe zal de verhouding zijn van de kassen van moederland en kolonie ten opzichte van landsdienaren en gepensionneerden, hoe wordt deze als Neerlands vlag onverhoopt in Indië werd verdrongen. De wet moet zich hierover uitspreken. Verder wordt gewezen op de verhouding met betrekking tot de Marine en gevraagd of het in de bedoeling ligt ook ten aanzien der valuta tot scheiding te komen. Al die punten behoeven geen beletsel te zijn, doch onbeantwoord zouden zij de wetsontwerpen onaannemelijk maken.

Als men al deze opmerkingen leest, dan mag men hopen dat de ophanden crisis op parlementair gebied een ongezochte reden zal zijn om deze zoo ingrijpende voorstellen nog eens meer nauwkeurig ter hand te nemen. De geest van onzen tijd moge dan geen bevrediging vinden in eene zelfstandige bestuursorganisatie, waarin het ambtelijk element te veel invloed heeft; alvorens daarvan af te stappen dient men zich rekenschap te geven bij wie men feitelijk het zwaartepunt gaat overbrengen, bij de uit Indië ten behoeve van elders trekkende groot-industrie, bij het inlandsch element, of bij het gros der in Indië vertoevende Europeanen en vreemden. Zoolang deze niet in dezelfde positie tegenover het land staan als bijv. het Nederlandsche volk tot Nederland, gaat het toch bezwaarlijk aan hier te spreken van een volkswil of volkswensch, van eene openbare meening in Indië, waarvan de vrijgemaakte drukpers de volle onafhankelijke gedachte tot uiting behoort te brengen. Het ligt misschien aan ons, maar de denkbeelden, die bij de ontwerpen en in de commentaar van de *N. R. Ct.* voorzitten, schijnen te weinig scherp omlijnd om daarmede zulk een sprong in het duister te doen, nog niet eens gesproken van de geldquaestie, die in een geheel ander licht zal treden, als Nederland de teekenwaarde van den gulden niet meer waarborgt, zooals de heer Dinger dit zoo duidelijk heeft aangetoond (zie onze vorige revue bl. 256—257).

* * *

Door Badoeng en Tabanan. Onder dezen titel zond de heer M. van Geuns ons een brochure, behelzende „Een en ander over Bali en zijne bewoners", zijnde een overdruk van een reeks opstellen in het *Soerabajasch Handelsblad* van 24 Nov.—17 Dec. jl., waarin op onderhoudende en levendige wijze de indrukken worden beschreven van een plaatselijk bezoek, aangevuld door aan verschillende schrijvers ontleende bijzonderheden. Als men een beknopt overzicht wil krijgen van de tegenstelling der oude toestanden in de Balische vorstendommen en de omwenteling ten goede aldaar door ons ingrijpen bewerkstelligd, dan zal men dit geschrift met veel genoegen lezen. Het *Alg Handelsblad* van 12 Febr. jl. legt in een er aan gewijd artikel eene overeenkomstige getuigenis af.

* * *

Een Departement van Gouvernementsbedrijven. Ons overzicht zou niet volledig zijn als wij geen melding maakten van een derde ingrijpend voorstel op denzelfden 17den Jan. jl. bij de Tweede Kamer ingediend, namelijk om weder een nieuw departement van algemeen bestuur op te richten (Bijl. *Handel.* nº. 179), waarbij het beheer over staatsspoorwegen en stoomwezen; post-, telegraaf- en telephoondienst (en postspaarbank); de fabriek der opiumregie, steenkolen, tin, zout en landsdrukkerij broederlijk vereenigd zullen zijn. Het zou te ver voeren hieromtrent in bijzonderheden te komen. Een der motieven is o.a. dat tegenover de uitgaven voor deze diensttakken ad *f* 30,686,300 in-

komsten ad f 54,489,400 staan en deze met het bijna 24 millioen beloopende saldo in verhouding tot de totale bedragen van inkomsten en uitgaven van zoo groote beteekenis zijn, dat het dringend noodig is om het beheer dier bedrijven aan de hoogste eischen te doen beantwoorden. Aan het hoofd van het Departement denkt de Minister zich eene krachtige persoonlijkheid, die, naast industrieelen aanleg, de noodige organiseerende talenten bezit om aan de zaken de gewenschte eenheid van richting en vastheid van gang te geven.

Op het punt van commerciëele boekhouding, welke onder dien idealen directeur in één persoon als het ware gecentraliseerd zal worden, zijn de inzichten niet eenstemmig. Als tegenhanger wijzen wij op een uitspraak van den heer Van Nierop in de zitting van 30 Jan. jl. van de Eerste Kamer (*Handel.* bl. 198): „De Regeering wenscht... in alle daarvoor vatbare takken van Staatsdienst een commerciëele boekhouding in te voeren ten einde tot eene goede onderscheiding te komen tusschen gewone en buitengewone uitgaven. Indien deze aldus wordt opgevat, en daarvoor nu de commerciëele boekhouding moet dienen, dan ben ik daarvan geen vriend". Hoe dit wordt toegelicht moet hier achterwege blijven, doch de vrees wordt uitgesproken dat zij leiden kan tot schuldvermeerdering en het uit het oog doen verliezen van de belangen van den dienst ter wille van die van de financieele resultaten.

* * *

Koloniale Staathuishoudkunde. In de Februari-afl. van de *Vragen van den Dag* bespreekt Dr. H. Blink dit onderwerp in verband met de Academie voor hoogere Bestuursambtenaren, waarvan hij de oprichting kenschetst als eene belangrijke gebeurtenis, die behoort tot de stroomingen van dezen tijd, om de vervulling der verschillende takken van dienst en betrekkingen, die de staat en de maatschappij eischen, tot een hoogere volmaaktheid te brengen. Na de hoogere eischen besproken te hebben, die tegenwoordig gesteld worden om inderdaad te kunnen b e s t u r e n en niet slechts te h e e r s c h e n, acht de schrijver het noodig dat de hoogere ambtenaren naast de gewone administratieve gegevens beschikken over de bouwstoffen voor de diepere kennis van het volksleven en alle factoren, welke de stoffelijke, geestelijke en staatkundige toestanden in een gewest beheerschen. Men heeft noodig: *a.* personen, die de bedoelde kennis en bekwaamheid bezitten en *b.* de noodige wetenschappelijke gegevens, welke zij voor hun doel kunnen gebruiken. Als zij goed georganiseerd wordt kan de Bestuurs-academie tot beide ten krachtigste medewerken. Dit wordt nader aangetoond, doch het hoofddoel van het opstel is om onder de te doceeren vakken in het bijzonder de staathuishoudkunde te bespreken en de stelling te verdedigen dat de „koloniale staathuishoudkunde", verschilt van de staathuishoudkunde, zooals zij meestal in Nederland wordt opgevat. Het wordt vreemd geacht, dat over die „koloniale staathuishoudkunde" nooit een afzonderlijk werk in Nederland is verschenen en dat in grootere handboeken, zooals dat van Mr. Pierson bijv. niets voorkomt over de Javasche Bank en het Indische muntwezen. Terwijl de geneeskundigen en hygiënisten voor den tropenbewoner anders oordeelen moeten dan voor den bewoner van Europa is dit met de staathuishoudkundigen nog in sterkere mate het geval. Gewezen wordt op invloed van gesteldheid en ligging, volksaard, gewoonten, instellingen, enz. waardoor bijv. gelijksoortige belastingen verschillend zullen drukken, coöperatie en credietwezen verschillend zijn toe te passen enz. Verschillende onderwerpen, die op dit gebied aan de orde zijn, worden genoemd en zullen bij een goede keuze van docenten aan de Bestuursacademie in behandeling moeten komen.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Indische ziekten. — Practische handleiding ter voorkoming van de voornaamste in Nederlandsch-Indië heerschende ziekten door een Indisch geneesheer. Firma J. H. de Bussy. Amsterdam.

De schrijver van dit werkje heeft het nuttig geoordeeld zijn naam te verzwijgen. Het komt mij voor, dat dit aan de ruime verspreiding van het boekje niet bevorderlijk zal zijn; ook zullen raadgevingen op medisch gebied met meer vertrouwen worden opgevolgd, wanneer degeen, die ze geeft niet door 't verzwijgen van zijn naam den schijn op zich laadt de verantwoording voor die raadgevingen niet op zich te willen nemen. Ik kan niet vermoeden welke motieven den schrijver er toe geleid hebben, maar zoude hem in overweging willen geven bij een nieuwen druk, die, naar ik hoop, spoedig dezen eersten zal volgen, zijn naam op het titelblad te vermelden.

Het was eene goede gedachte van den S. dit onderwerp voor leeken te behandelen, want zelfs bij zeer ontwikkelden bestaan dikwijls over het ontstaan van ziekten de meest zonderlinge voorstellingen, terwijl dan van een doeltreffend optreden bij de pogingen ziekte te voorkomen, natuurlijk geen sprake kan zijn. Zooals de S. dit in de voorrede mededeelt, is het zijne bedoeling zijne lezers in te lichten omtrent de beste wijze waarop ze het ontstaan van de in Indië heerschende ziekten kunnen voorkomen en hoopt hij zijn boekje niet alleen te zullen zien in handen van hen, die slechts voor de gezondheid van zichzelf en hunne naaste omgeving hebben zorg te dragen, maar ook van diegenen, aan wie de zorg over geheele groepen van personen is toevertrouwd, zooals ambtenaren, landheeren, garnizoenscommandanten, beheerders van gevangenissen, enz.

Eene geneeswijze van de verschillende ziekten vindt men in het boek niet. S. heeft dit met bedoeling vermeden. Toch heeft hij zich niet kunnen weerhouden in de hoofdstukken over Cholera en Indische spruw zijne opinie over de behandeling kenbaar te maken. Bij de cholera diende deze uitweiding over de behandeling blijkbaar slechts om tegenover het geringe resultaat, dat volgens S.'s opvatting door de geneeskundige behandeling der ziekte verkregen wordt, het groote nut eener streng doorgezette prophylaxe beter te doen uitkomen. 't Komt me voor dat S. hierbij zijn doel is voorbij gestreefd. De behandeling is in vele gevallen van cholera geenszins hopeloos en men bereikt zeer dikwijls bevredigende resultaten. Naast eene ernstige aanbeveling om alle voorzorgsmaatregelen zorgvuldig toe te passen, ware eene opwekking om tijdens cholera-epidemieën voor elke buikaandoening zich zoo spoedig mogelijk onder geneeskundige behandeling te stellen in dit boekje beter op hare plaats geweest. Ook was het niet noodig, dat S. zijn twijfel uitte omtrent het nut van de door zendelingen en ambtenaren aangewende pogingen om bestaande ziekten te genezen, ten einde de overtuiging te helpen vestigen, dat „voorkomen beter is dan genezen". 't Zoude te betreuren zijn, wanneer de onschatbare diensten vooral door de zendelingen, maar ook door vele ambtenaren aan

de zieke Inlanders bewezen, door dergelijke uitingen in hunne waarde werden verkleind. Integendeel, streve men er naar door ruimer verstrekking en doelmatiger toepassing der door 't Gouvernement ter beschikking gestelde geneesmiddelen, dit gedeelte van den werkkring der zendelingen en ambtenaren zoo vruchtdragend mogelijk te maken.

Waar S. zich bepaalt tot de beschrijving van de oorzaken der ziekten en de middelen om 't ontstaan der ziekten te voorkomen, is hij in het algemeen zeer goed geslaagd, meer in het bijzonder in de hoofdstukken over malaria, voedingsziekten, leverziekten, zenuwziekten en geslachtsziekten. In beknopten vorm, zeer goed begrijpelijk voor den leek, zijn de oorzaken van 't ontstaan dier ziekten uiteengezet en in weinige bladzijden vele nuttige wenken gegeven om hun ontstaan te voorkomen.

Over het gebruik van alcohol en alcoholhoudende dranken is S. op verschillende plaatsen met zichzelf in strijd. Terwijl we toch op pag. 29 lezen dat hij het zeer matig gebruik van lichte alcoholica (wijn, whisky-soda, vatbier) niet afkeurt, noemt hij bij bijkans elke ziekte of ziektengroep alcohol in elken vorm als hoofdoorzaak of medewerkende oorzaak van 't ontstaan er van, en eveneens als oorzaak van den minderen weerstand van 't lichaam tegen allerlei ziektemakende invloeden. Hieruit volgt toch als vanzelf de conclusie, dat het geregeld gebruik van alcoholhoudende dranken in Indië nadeelig is voor de gezondheid en met deze uitspraak zullen zeer zeker de meeste geneesheeren, die in Indië practiseeren, instemmen.

Onder de algemeene opmerkingen over 't ontstaan van buikziekten miste ik een waarschuwend woord tegen 't overmatig gebruik van prikkelende toespijzen, van vleesch en met koolzuur overladen dranken.

Ondanks de opmerkingen, die ik me vergunde te maken en die mogen getuigen van de belangstelling, waarmede ik met het boekje kennis maakte, begroet ik de poging van den mij onbekenden schrijver om dit onderwerp populair te behandelen met vreugde en kan ieder ten zeerste aanbevelen het boek te lezen en de daarin gegeven adviezen te volgen. Wanneer ieder in zijne omgeving deze adviezen nauwkeurig toepast en tracht ingang te doen vinden, zoo mogelijk ook bij den Inlander, dan kan prophylactisch veel bereikt worden, menige epidemie geweerd en de verspreiding ervan worden tegengegaan.

Dr. H. I. KESSLER.

De looistoffen; botanisch-chemische monographie der tanniden, door Dr. J. Dekker. Mil. Apoth. 2de kl. N.-I. Iste deel (Bibliographie, Botanie, Physiologie). Uitgave van het Koloniaal Museum te Haarlem; druk van J. H. de Bussy. Amsterdam. 1907.

Dit werk, tevens nº. 35 van het Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem, is een boekdeeltje van 220 bladzijden, waarvan de eerste 73 op een kort voorwoord na eene opsomming bevatten van alle tijdschrift-artikelen van het jaar 1754 af, die den schrijver over dit onderwerp bekend waren en van de boeken, waarvan het oudste zelfs tot 1598 opklimt. Blijkens het voorwoord deed de wanverhouding tusschen die uitgebreide tijdschrift-literatuur en de onvolledige behandeling in de wetenschappelijke handboeken de behoefte gevoelen aan een monographisch geschrift, waarin de resultaten van alle onderzoekingen in systematisch verband zijn gebracht. Slechts éénmaal

is zulks door een Fransch geleerde, prof. Braemer, verricht in ,,Les Tannoïdes'' 1890—'91, doch de beknoptheid is hierin op sommige plaatsen te ver gedreven, terwijl een Amerikaansch werk van Trimble, ,,the Tannins'' 1892—'94, zich hoofdzakelijk bepaalt tot eigen ervaringen inzake scheikundige looistofstudie. Een en ander maakt dat, nu sedert de uitgave dezer werken 15 jaren verloopen zijn, waarin de scheikundige wetenschap niet heeft stilgestaan, het goed recht van het onderhavige geschrift wel te verdedigen is.

Omtrent het ontstaan en den inhoud leest men: ,,Welke bekoring de bestudeering van de wetenschappelijke literatuur ook moge uitoefenen, in het bijzonder, waar het hier gold het werk van mannen als Scheele, Berzelius, Liebig en Mulder, zoo kan zij niet opwegen tegen de voldoening, die experimenteele arbeid oplevert. Waar nu bij de literatuur-studie zich leemten in onze kennis vertoonden, daar heeft de schrijver, voor zoover hem dit mogelijk was, getracht deze door eigen onderzoek aan te vullen. Als eerste vrucht van het in het Laboratorium van het Koloniaal Museum verricht onderzoek, verscheen reeds eene publicatie van zijne hand over de constitutie-formule van tannine (Berl. Ber. 1906). — In dit eerste deel der monographie is opgenomen een stelselmatig onderzoek naar de verspreiding der looistoffen in de hoogere planten. De daarvoor verrichte triage heeft zich uitgebreid over meer dan 300 planten''.

,,Een hoofdstuk over de botanische anatomie en physiologie der looistoffen besluit dit eerste deel dat in den loop van het jaar 1907 door een tweede chemisch gedeelte gevolgd zal worden, aan het slot waarvan een register op beide deelen zal opgenomen worden''.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

BALIK-PAPAN.

Terwijl deze Engelsche nederzetting op Nederlandsch gebied meer en meer de aandacht trekt, is het niet ondienstig het uitstapje in herinnering te brengen, dat de heer Van Kol in Juni 1902 derwaarts maakte op reis van Menado naar Makassar. Onder het opschrift „Een uitstapje naar Borneo" [1]) schrijft hij o.a. het volgende:

„Na een rustige nachtreis begon ons schip erg te schommelen, terwijl wij aan den horizon een rij lage heuvelen vol geboomte begonnen te onderscheiden. In de ochtendschemering waren de lichten van Koetei zichtbaar, en een loodsvaartuig verschafte ons een loods, die met vaste hand het stampende en slingerende vaartuig over een geelgroene zee naar het „Shell-dominion", Balik-Papan, voerde.

„Op een vooruitspringende kaap was een diepe inkapping gemaakt, om een spoorweg aan te leggen naar een „acide-fabriek" aan zee. Wegens de onzekere toekomst der Maatschappij is dat plan echter opgegeven, en zag men daar nu slechts het huis van een houthakker en een jongen die met een vlieger speelde. Witte zeiltjes van visschers werden zichtbaar, die de zéro's van hun vangst gingen ontlasten; en plotseling den hoek omslaande, ontrolde zich voor ons oog een industriëel panorama, dat een grootschen indruk maakte.

„Drie stoombooten lagen aan stevige steigers; talrijke schoorsteenen staken boven alles uit; twaalf reusachtige ketels bleken met petroleum gevuld; een drietal boorstellingen verhieven haar torens; locomobielen snorden; stoomzaagmolens en olieraffinaderijen waren in werking. Op een hoogte een groep nette huizen voor het personeel, waar tusschen de woning van den „Manager" en de „Club" uitblonken; in een flinke koeliekampong was een messigit gebouwd".

Voorts wordt medegedeeld dat het oorspronkelijk het concessieterrein van den heer Menten was, thans bij de Nederlandsch-Indische Industrie- en Handel Maatschappij ingebracht, welke later een contract sloot met de „Shell", terwijl de oorspronkelijke inbrenger en de sultan van Koetei respectievelijk 50 cents en 10 cents per uitgevoerden ton ruwe petroleum krijgen. Over de verhouding der beide maatschappijen onderling zal hieronder uit andere bron nog het een en ander worden gezegd, terwijl de toen geconstateerde achteruitgang in productie zich later niet bestendigd schijnt te hebben, en integendeel de laatste cijfers op belangrijken vooruitgang wijzen.

Toen de heer Van Kol de plaats bezocht, vonden tweeduizend koelies van allerlei landaard er werk; het blanke personeel bestond voor de meerderheid uit Engelschen; er was een Hongaarsch dokter en drie Amerikaansche boormeesters waren met het zoeken naar olie belast. „Het Gouvernement bezit in dit deel van het Sultanaat Koetei slechts een klein stuk terrein in eigendom. Daarop is de Boom gebouwd, staan de woningen van den havenmeester,

[1]) Uit onze Koloniën, Leiden A. W. Sijthoff 1903 deel I bl. 373.

den loods en verder personeel, dat zijn drinkwater moet verkrijgen door den regen in gemetselde „tanks" op te vangen".

Verder vindt men o.a. vermeld dat de geheele omgeving van Balik-Papan woest en onbewoond is, dat men in het woud wel herten en wilde honden, maar geen tijgers vindt en dat op enkele leeggekapte gedeelten Boegineezen van den overwal huizen, gevlucht wegens misdaden of uit vrees voor hun radja. Van industrie was in dit gedeelte van Koetei niet anders sprake, dan een koffieland dat goede resultaten beloofde, terwijl de „Koninklijke" naar petroleum zocht op de terreinen der „Oost-Borneo Steenkool-Maatschappij". Op het terrein der Shell-Company werkten inboorlingen van Bandjermasin als timmerlieden, die ook eenige rijst telen. Als contract-koelies vindt men er Chineezen en Javanen.

Vergelijkt men hiermede hetgeen de laatste uitgaaf van de Reisgids der Kon. Paketvaart Mij. van 1906, bl. 181 over Balik-Papan bericht, dan onderscheidt de baai dier plaats zich van alle andere havens der zuidoostkust van Borneo doordat er hoegenaamd geen bank voor ligt. „Het minste water in de geul is 8 M. bij lagen waterstand. Schepen tot een diepgang van 10 M. kunnen veilig in- en uitvaren. De baai is ruim genoeg om aan gansche vloten van groote zeeschepen een veilige ankerplaats te bieden. Bij het binnenstoomen passeert men het eilandje Toekong, niet veel meer dan een begroeide rots, door de inlanders als heilig beschouwd; er wordt geregeld geofferd. Dan ontwaart men op een ongeveer 30 M. hoogen heuvel bij den hoek der baai eenige huizen; het grootste, wit geschilderd, is dat van den havenmeester, tevens havenkantoor, in de andere wonen Europeesche en inlandsche loodsen".

Verder vermeldt de reisgids aan den voet van den heuvel het ook reeds door Van Kol geroemde hospitaal der Nederlandsch-Indische Industrie- en Handel Maatschappij en vervolgens het opslaglocaal der douane met den gouvernementssteiger, waaraan echter geen schip kan meeren, omdat er slechts 4 voet water staat. Daartegenover heeft men een flink steenen gebouw als Post- en Telegraafkantoor. Balik-Papan is namelijk, sedert een paar jaar overland telegraphisch met Bandjermasin en Samarinda en door middel van een kabel met Menado verbonden. Naast genoemd kantoor staat het huis van den ambtenaar der recherche en daarmede is dan volgens de reisgids het Hollandsche gedeelte besproken, waarbij met leedwezen het na te noemen gemis van een hooger bestuursambtenaar wordt vermeld.

De petroleummaatschappij, waarvan de Hollandsche naam genoemd is, doch waarvan het kapitaal, de directeuren en het grootste gedeelte der employé's Engelsch zijn, bezit drie flinke steigers, van een waarvan ook de booten der Kon. Paketvaart Mij. gebruik maken. „In de helling van de heuvels, welke achter deze steigers liggen, zijn plateaux uitgekapt, waarop een 15-tal petroleumtanken geplaatst zijn, die ieder 4000 ton olie kunnen inhouden; op den top dezer heuvels wonen de Europeesche employé's. Een weinig meer om de Noord vindt men de raffinaderij, houtzaagmolen, werkplaats, ijzergieterij, koelieloodsen en kampong.

De Sanga-Sanga-rivier, waar langs de ruwe olie wordt afgevoerd is een zijtak van de Mahakkam en het transport geschiedt volgens de reisgids met zeven tankbooten elk van plm. 400 ton inhoud. Deze tankbootjes, de booten der Kon. Paketvaart Mij., welke hier residu laden, en de booten der Shell line, die de geraffineerde olie naar alle deelen der wereld vervoeren, brengen een aanzienlijke scheepvaartdrukte teweeg.

De quaestie van de onvoldoende bestuursmiddelen kwam ter sprake in het

Voorl. Verslag over de loopende begrooting in deze woorden: „Te Balik-Papan wordt het gezag uitgeoefend door een loods en moet men voor politiemaatregelen de hulp inroepen van een corps Britsch-Indische politiedienaren van de Shell Company". Daarop werd in de Mem. v. Antw. gerepliceerd dat die voorstelling niet juist was, hetgeen reeds daaruit blijkt dat het Nederlandsch gezag te dezer plaatse niet wordt vertegenwoordigd door een loods, maar door den onderhavenmeester, die tevens is aangewezen om te zijner standplaats, bij afwezigheid, belet of ontstentenis van den magistraat der onderafdeeling Koetei, de aan dezen toegekende rechtsmacht in zaken van overtreding uit te oefenen. In het jaar 1903 is het denkbeeld overwogen om te Balik-Papan een Europeesch ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur te plaatsen, doch dit is toen door den resident als onnoodig ontraden. Mocht thans voor versterking van de bestuursmiddelen wel aanleiding bestaan, dan zal de Gouverneur-Generaal wel niet nalaten daartoe een voorstel te doen.

In de Vergadering der Tweede Kamer van 15 November 1906 werd door het lid Mr. Van Deventer nog eene opmerking over deze bij ons nog weinig bekende streek gemaakt (bl. 326 der Handelingen). „Deze streek", zoo sprak hij, „behoort tot het rijk van Koetei en ligt zuidelijk van den benedenstroom der Mahakkam. Er bevinden zich daar uitgestrekte petroleumhoudende terreinen, die ontgonnen worden door een maatschappij, die in naam Nederlandsch, doch in werkelijkheid Engelsch is en dan ook het meest bekend staat onder den naam van de Shell Company.

„De toestanden, die te Balik-Papan bestaan en waarvan in het Voorloopig Verslag melding wordt gemaakt, strekken naar de berichten welke ik daaromtrent heb gekregen, inderdaad niet tot verhooging van Nederlands' aanzien en toonen wel aan, hoezeer gewenscht is, dat het Nederl.-Ind. Gouvernement beschikt over ambtenaren als ik zoo even schetste (nl. die met opgewektheid dienen niet alleen, maar ook èn physiek èn wat hun geestesfrischheid betreft in zoodanige omstandigheden verkeeren dat men van hen kan verwachten een energiek optreden en frissche denkbeelden).

„Er heeft zich daar in het Balik-Papansche een overwegend Engelsche kolonie gevormd. Kort geleden ontving ik een brief van iemand, die zeer onlangs te Balik-Papan was en die mij schrijft: „Als ge te Balik-Papan komt, kunt ge met Hollandsch niet terecht. De uithangborden, de waarschuwingen om niet te rooken — dit hangt samen met het feit dat daar petroleum gevonden wordt — zijn er Engelsch. Engelsch sprekende politieagenten en de men in de street — veel Singapore import — die je den weg naar het postkantoor of naar de toko vraagt. De schepen, die er aanleggen, voeren de Hollandsche vlag, maar geen sterveling aan boord, die een woord *blooming Dutch* verstaat".

„Dat zijn de toestanden, die heerschen in een deel van Nederlandsch-Indië, en wie vertegenwoordigt nu in die streken het Nederlandsch-Indisch Gouvernement? Wij hebben het gehoord; een onderhavenmeester, die tevens waarnemend magistraat is. Dat is al Nederlandsch ambtenaar dat er is. Nu vraag ik: zou het niet van het allerhoogste belang zijn, dat juist daar Nederland vertegenwoordigd werd door een goed onderlegd, flink, beschaafd, energiek en nog jeugdig ambtenaar, een persoon die zich weet te bewegen, die goed Engelsch kent, die van zich weet af te bijten, waar het noodig is; die in één woord aan vreemdelingen respect afdwingt?

„Ik zie den Minister een gebaar maken, dat ik maar al te goed begrijp, doch dan vraag ik waarom hij er niet toe overgaat om te Balik-Papan belastingen te heffen. Er is daar een maatschappij, die schatten verdient; laat de Minister die maatschappij doen betalen voor hetgeen door haar aan-

wezigheid is noodig geworden en ook door de Engelschen verlangd wordt; want zij zijn de eersten, die, en terecht, klagen over den onvoldoenden bestuurstoestand in Balik-Papan".

In antwoord hierop zeide de Minister dat bij de Regeering over den toestand te Balik-Papan geen klachten zijn ingekomen; „de resident was enkele jaren geleden van meening, dat de toestand voldoende was en dat met den daar geplaatsten onderhavenmeester voor de hem opgedragen functiën kon worden volstaan. Het spreekt echter vanzelf, dat de door den geachten afgevaardigde ingebrachte klacht aan de Indische regeering zal worden overgebracht en als de toestand werkelijk zoo is als hij dien beschrijft, dan zal daaraan een einde worden gemaakt".

De *Locomotief* van 5 Januari jl. zegt in een „Links en Rechts" dat Balik-Papan, feitelijk een Engelsche nederzetting op Nederlandsch gebied, van een klein Boegineesch dorp een havenplaats geworden is met ongeveer 6000 inwoners. De Europeesche bevolking bestaat uit 82 personen en van deze behooren er 64 tot den Engelschen landaard. De verkeerstaal is er het Engelsch en de kleine import, levensmiddelen en dingen van dagelijksche behoefte, komen er uit Singapore. Wat deze Engelsche nederzetting in de toekomst worden kan, valt af te leiden uit het feit dat Balik-Papan de natuurlijke haven is van Oost-Borneo en dat het thans reeds, na een bestaan van nauwelijwks een tiental jaren, een schepenverkeer heeft, dat het vertier ter reede van Semarang evenaart of overtreft. In 1902 werd Balik-Papan ingelijfd bij ons tolgebied en in 1905 bracht het tolkantoor reeds drie- en een half maal zooveel op als in het eerste jaar. De ontvangsten van het tolkantoor en de geïnde loodsgelden bedroegen in het laatste jaar te zamen meer dan een ton. De Nederlandsche Industrie- en Handel Maatschappij betaalt maandelijks honderd à honderdvijftigduizend gulden aan werkloonen uit; de import bedraagt ongeveer 5 millioen 's jaars en de N.-I. I. en H. M. voert ongeveer 350,000 ton petroleum, benzine en residu uit.

Met deze cijfers bedoelt de *Loc.* aan te toonen dat Balik-Papan op weg is een industrie- en handelscentrum van beteekenis te worden, maar tevens een centrum van Britschen invloed in onze kolonie en om deze beide redenen een plaats waaraan het Gouvernement zijn bijzondere aandacht behoorde te wijden. En dit geschiedt volgens het blad thans onvoldoende. Er is een postkantoor geopend, het loodswezen is er geregeld, een pasangrahan en een nieuwe hulpgevangenis zijn er gebouwd en een kampongweg is verbreed, doch daarmede houdt het op.

„De Engelsche maatschappij", zegt het blad, „doet al haar best met het Nederlandsch Gouvernement op goeden voet te blijven; de employé's worden aangespoord alle geschil met onze ambtenaren te vermijden; vier employé's (deze waren géén Engelschen), die de invoerrechten hadden ontdoken, werden ontslagen. Kortom, de N.-I. I. en H. M. streeft er naar, zich volkomen te voegen naar de omstandigheden, waaronder zij haar bedrijf uitoefent. Zij behandelt hare koelies in het algemeen zeer goed en geeft in geen enkel opzicht aanstoot. Na een tijdperk van tegenspoed — de geheele inrichting heeft ongeveer 30 millioen gekost en nog pas twee jaren geleden dacht men er over de onderneming „op te doeken" — wil zij thans de vruchten plukken van haar volharding door elk conflict met ons gouvernement te vermijden en in rust en vrede te arbeiden. De maatschappij betaalt wat zij betalen moet. Maar heeft zij reden tot tevredenheid over ons bestuur? De los- en laadgelegenheid, hoofdfactor voor elke export-industrie, is..... abominabel. De rechtspleging in kleine zaken, een voornaam belang voor alle onderne-

mingen, die op 't open veld met honderden contractarbeiders moet werken, is toevertrouwd aan ambtenaren wier geaardheid, aanleg en opleiding in geen enkel opzicht strookt met de eischen der magistratuur en is buitendien zéér Hollandsch-langzaam in haar loop, 't geen vooral den Engelschman, die gewend is aan snel recht in politiezaken, wrevelig moet stemmen".

Het blad wijst er vervolgens op dat de hoogste Nederlandsche autoriteit te Balik-Papan de onderhavenmeester is, buitendien magistraat, die straffen kan opleggen tot een maximum van drie maanden gevangenis en daarenboven de instructie heeft te voeren ingeval van zware misdrijven, met het gevolg dat de rechtsvervolging herhaaldelijk op niets uitloopt wegens zijn ontoereikende rechtskennis.

„Te Sanga-Sanga in het binnenland en op het eigenlijke boorterrein, wordt de magistratuur uitgeoefend door den havenmeester te Moeara-Djawa, welke plaats twee uren stoomens van Sanga-Sanga verwijderd ligt. Deze havenmeester is inderdaad overstelpt met werk en kan dus te Sanga-Sanga de magistratuur niet naar behooren waarnemen, ofschoon het daar in het binnenland natuurlijk ruwer toegaat dan te Balik-Papan. Intusschen onderhoudt de Engelsche onderneming een eigen politiecorps van plm. 80 man".

De *Loc.* komt er in verband met een en ander op terug dat de personen die het N.-I. gouvernement vertegenwoordigen te laag in rang zijn en ook dat dit laatste geen voldoende rekening houdt met de geringe achting, die de Engelschman den „half-cast" toedraagt. Daar waar mannen als de broeder en de zoon van Sir Samuel Marcus ter plaatse den scepter zwaaien, behoorde volgens het blad naast dezen alvermogenden invloed in het dagelijksch maatschappelijk leven een tegenwicht te worden gevonden in eene hoogstaande Nederlandsche autoriteit, in ambtenaren, welke de voornaamste Engelschen daarginds niet zouden aarzelen minstens als hun gelijken in maatschappelijke positie en beschaving te beschouwen. Er is thans te Samarinda een Assistent-Resident en te Tenggarong een controleur. Dit moet volgens het blad veranderen, daar niet een dezer plaatsen, maar Balik-Papan feitelijk de voornaamste is. Afgescheiden van de noodzakelijke verbetering der bestuursinrichting, is er behoefte aan eene bankinstelling ter Oostkust van Sumatra en aan communicatiewegen tusschen Samarinda, Tenggarong en Balik-Papan. De nieuwe president der Javasche Bank, Mr. Vissering, blijkt de beteekenis van Balik-Papan voor de toekomst helder in te zien. Een vertegenwoordiger der Bank zal den toestand ter plaatse opnemen met het oog op de mogelijkheid der vestiging van een agentschap. Aldus kunnen de voordeelen, die anders allicht eene Engelsche instelling ten goede zouden komen, voor ons behouden blijven.

Terwijl reeds een Britsche oorlogsbodem te Balik-Papan de Britsche vlag vertoonde, wordt het betreurd dat dit voorbeeld niet door een Nederlandsch oorlogsschip is gevolgd. Alles te zamen genomen is de slotsom in het artikel van de *Locomotief* dat de Indische Regeering, ondanks de verzekering van den Minister in de Tweede Kamer, niet de aandacht aan Balik-Papan wijdt, welke met het oog op de naaste toekomst wenschelijk moet worden geacht.

Ter betere waardeering van de industriëele ondernemingen, die op het bedoelde punt van Borneo werkzaam zijn, zij het volgende aangeteekend.

The „Shell" Transport & Trading Co. Ltd. is een te Londen gevestigde maatschappij, die in 1897 de zaken overnam van de firma M. Samuel Co. te Londen en van nog eenige andere groote petroleum-firma's. Zij bestaat in hoofdzaak voor den groothandel en het vervoer van lichtgevende en brandbare petroleumproducten van de voortbrengende naar de verbruikende

landen en de verdeeling en verkoop er van door hare agentschappen en subagentschappen. Daartoe bezit deze maatschappij een vloot van 34 tankschepen met een gezamenlijk laadvermogen van 100,000 ton, benevens 40 groote en meer dan 300 kleine depots, bestaande uit tank-inrichtingen, met blikfabrieken en alles wat voor de distributie noodig is. Over de geheele wereld verspreid, hebben deze te zamen eene capaciteit van ongeveer 400,000 ton. Behalve haar zaken te Koetei, heeft de ,,Shell" een distributie-contract met de J. M. Guffey Petroleum Cy. te Port-Arthur in Texas en verder heeft zij zich met de voornaamste Indische petroleum-maatschappijen verstaan (zie met betrekking tot de ,,Koninklijke" de *Indische Gids* van Nov. 1906, bl. 1763). De verkoop in het Oosten heeft uitsluitend plaats door de speciaal daartoe opgerichte Asiatic Petroleum Cy. met een kapitaal van £ 900,000, waarin de ,,Shell" voor ⅓ aandeelhouder is.

Het kapitaal van de ,,Shell" was aanvankelijk £ 1,800,000 in gewone aandeelen. In 1900 werden nog £ 200,000 aan gewone aandeelen daaraan toegevoegd, die à 250 pCt. werden uitgegeven. In Februari 1902 werden voor £ 1,000,000 cumulatief preferente 5 pCts. aandeelen tegen pari uitgegeven. De gewone aandeelen zijn groot £ 100 en de preferente £ 10. Op onderpand van gewone aandeelen zijn in 1902 door het Nieuw-Amsterdamsch Administratiekantoor certificaten van gewone aandeelen in coupures van £ 50 en £ 100 uitgegeven, waarvan de koers verleden jaar plm. 140 pCt. was.

Blijkens hetgeen de heer Marcus Samuel in de op 24 Oct. jl. te Londen gehouden vergadering van aandeelhouders mededeelde, bedroeg over 1905 met inbegrip van het saldo der vorige rekening de bruto winst £ 525,962. Hierop werd o.a. een bedrag bestemd voor afschrijving op de stoomschepen en inrichtingen der maatschappij, waardoor het betreffende fonds steeg tot £ 600,699. Verder werd een som van £ 10,000 afgeschreven op de kosten van uitgifte der preferente aandeelen, terwijl het saldo van de onkosten in Amerika eveneens werd afgeschreven.

Wat nu de Nederlandsch-Indische Industrie- en Handel Maatschappij betreft, het kapitaal daarvan groot f 2,000,000 of £ 183,622, behoort geheel aan de ,,Shell" en komt als zoodanig op haar balans voor. Op diezelfde vergadering werd er op gewezen dat de gemiddelde prijzen, welke in het Oosten gemaakt werden, in 1905 de slechtste waren, die tot dusver zijn voorgekomen en het was daarom niet te verwonderen dat de winst een achteruitgang heeft ondergaan. Van Borneo echter waren de verschepingen van lichtolie belangrijk toegenomen, hetgeen deze verliezen eenigszins had gecompenseerd. De terreinen op Borneo vormden dan ook een bezit van hooge waarde.

Wat de exploitatie in 1904 betreft, vindt men vermeld dat de Ned.-Ind. I.- en H. M. in dat jaar 21 nieuwe bronnen opende tegen 9 in 1903 en tot 16 Juni 1905: 11. De productie van ruwe olie bedroeg in 1904: 294,453 ton tegen 147,902 in 1903. De beschikbare tankruimte te Balik-Papan vermeerderde in 1904 met 11,500 ton, zoodat op het einde van dat jaar 74,000 ton aldaar geborgen konden worden, welke hoeveelheid men binnenkort tot 106,600 ton hoopte te vergrooten. De grootere productie noodzaakte tot vermeerdering der transportmiddelen, waartoe nog een drietal booten werden overgenomen.

Aan de raffinaderijen werd in 1904: 223,944 ton tegen 142,800 ton in 1903 afgeleverd, die in 1904 aan lichtolie (kerosene) 78,843 ton produceeren tegen 171,736 in 1903, alsmede 146,557 ton andere producten tegen 110,605 in 1903. In 1904 werd een aanvang gemaakt met de vergrooting der raffinaderij, welke men voornemens is in capaciteit te verdubbelen.

Ten slotte moet nog vermeld worden dat de Oost-Borneo Maat-

schappij, wier steenkoolbedrijf in de laatste jaren door de lage kolenprijzen zoo weinig voorspoedig ging en die in 1904 haar laatste mijn, de Helena, tijdelijk sloot, in 1902 hare terreinen van wege de „Koninklijke" op petroleum heeft doen exploreeren en daarop met deze maatschappij een exploitatie-contract heeft afgesloten, waarbij voor de eerste 100,000 ton ruwe olie op de terreinen der Oost-Borneo Mij. gewonnen een „royalty" van *f* 4.25 zal worden betaald en voor de verder gewonnen olie een cijns van *f* 1.25 per ton. De aan de „Koninklijke" aldus verleende concessie wordt onder den naam van „Moeara" geëxploiteerd. Het meest belangrijke gebied van deze concessie bleef het Sanga-Sangagebied, terwijl in 1904 eene hoeveelheid van 29,934 ton ruwe olie gewonnen werd, tegen 30,126 ton in 1903. Van deze laatste was 27,108 afkomstig uit Sanga-Sanga en 2825 ton uit Angana. Dat de productie in 1904 hierbij ten achter bleef wordt toegeschreven aan onvoldoende afscheepmiddelen. Het schijnt dus dat de petroleum-concessieterreinen van beide maatschappijen aan elkander grenzen en dat alles te Balik-Papan verscheept wordt.

In het jaarverslag van de „Koninklijke" over 1905 leest men dat alle ruwe olie van de terreinen der Oost-Borneo Maatschappij door de concessie „Madoera" verkregen in de 2de helft van dat jaar met de tankschepen: de Sultan van Koetei en de Salahadji naar de ondernemingen op Sumatra gebracht werd. Vóór dien tijd geschiedde de verscheping met vaartuigen van de Asiatic Petroleum Cy. Voor het grootste deel werd de ruwe olie vervoerd naar Pangkalan Berandan, omdat ze een hoog gehalte aan paraffine bevat en dus met succes in de paraffinefabriek kan worden verwerkt. Ter vereenvoudiging van het transport is een oud tankschip, de Chigwell, als lichter in de Balik-Papanbaai geplaatst en een klein tankschip, de Attaka, gekocht om de olie van Sanga-Sanga naar de Chigwell te brengen.

In de *Locomotief* van 15 Jan. jl. deelt de heer D. nog eenige nadere bijzonderheden over Balik-Papan mede en geeft een levendige beschrijving van de bedrijvigheid daar ter plaatse. De meeste schepen komen er residu voor brandstof laden, waarvoor de aanvoerbuizen langs de steigers loopen naast een smalspoor voor transport van lading. Aan die steigers liggen de hoppers, die de olie van het boorterrein aanvoeren en hier lossen. Lage, plompe, zwart geverfde booten, oud-gedienden van het Suez-kanaal, tot dit doel omgebouwd. Het zijn deze vaartuigen, die de scheepvaart zoo belangrijk doen schijnen dat die wel met die van Semarang gelijk wordt gesteld. Zij varen af en aan tusschen B.-P. en de mondingen der Koetei-rivier, waar zij de Sanga-Sanga opvaren om de olie op te nemen. Elk betaalt voor iedere reis weer zijn haven- en loodsgelden, een grief der beide hier werkende petroleummaatschappijen, die den afvoer van hun ruw product zoo zwaar belast zien.

Het eenige wat de Balik-Papanbaai doet leven is de petroleum, die de Handel- en Industrie Mij., alias de „Shell", verwerkt. Eerlang zal dit bedrijf in handen der „Koninklijke" overgaan, waarmêe de vrees, dat Engeland hier een te gewichtige plaats gaat innemen, reeds vanzelf grond verliest. Als het beheer in Nederlandsche hand komt, zal het nu zoo in het oogvallend Britsche karakter allengs verdwijnen. Daarom is het echter niet minder urgent hier een meer bevoegd bestuur te plaatsen en niet langer uit zuinigheid het werk aan een havenmeester op te dragen, die daartoe niet eens ten volle in staat wordt gesteld.

Verder bespreekt D. het voorstel om het agentschap van de Javasche Bank niet hier maar op Samarinda te plaatsen en acht dit zeer natuurlijk. Samarinda is ontegenzeggelijk als handelsplaats van meer gewicht. Evenals voor Bandjer zal altijd de toegang een moeilijkheid blijven; de mondingen van de imposante

Koetei-rivier zijn alleen bij hoog tij bevaarbaar. Door den doolhof van waterarmen in het nipabosch kunnen de schepen langs een drietal wegen Moeara Djawa bereiken, kleine nederzetting aan lagen oever, waar de Sanga-Sanga uitmondt. Hier is een hospitaal der Engelsche nederzetting, woning van den havenmeester, daar hier de schepen worden ingeklaard, een inrichting tot onderhoud der talrijke boeien, die in zee en rivier het vaarwater aanwijzen. Klappers wuiven over dit alles een stille vriendelijkheid.

Langs heuvels en moeras gaat het nu verder de onverdeelde rivier op, tot na een sierlijke bocht zich Samarinda vertoont, zooals alle Indische plaatsjes: lage huizen langs de oevers gerijd. Hier is bedrijvigheid, ofschoon niet het schilderachtige, drukke prauwverkeer van Bandjer of Palembang. In hoofdzaak boschproducten worden er afgevoerd, uit geheel Koetei. Pretensieuze huizen van rijke Chineezen, rotan-pakhuizen vallen al dadelijk op. Er is een flinke steiger; in 't Oosten tegen de heuvels liggen de gebouwen van het hospitaal der „Koninklijke" en de belangrijke werkplaats met werf van Gray vertegenwoordigt er de industrie. Talrijke launches vroolijken er de rivier op, waar de losgewerkte oeverplanten snel stroomaf drijven.

Een belangrijk deel van den handel is in handen van den sultan van Koetei, te noemen een „verlicht vorst", omdat hij immers nogal Westersch doet, zijn electrische installatie heeft, zijn ijsfabriek, zijn launches.

Daar de rivier de natuurlijke afvoerweg is voor geheel Koetei, en Samarinda als wachter staat aan dien weg, de onmetelijke wouden in het binnenland zullen blijven leveren hun rotans en getah's, schijnt voor Samarinda meer toekomst dan voor Balik-Papan. Uitgestrekte moerassen, door enkele steile heuvels doorsneden, bemoeilijken wegenaanleg, zoodat althans een arm Indisch gouvernement daartoe niet gauw zal overgaan. Voor particulieren zal de zeeweg aangewezen blijven, waardoor Balik-Papan vrij geïsoleerd blijft liggen.

SUMATRA-TABAK IN 1906.

Uit den 12den jaargang van het jaarboekje van den heer H. Dentz (waarvan de 9de o.a. besproken werd in de *Ind. Gids* van 1904 I, bl. 466) nemen zoowel het *Hbl.* als de *N. R. Ct.* eenige beschouwingen en cijfers over, waarop het van belang is de aandacht te vestigen, omdat het jaar 1906 volgens den schrijver gerust als een record-jaar voor de markt van Sumatra-tabak geboekstaafd mag worden, zoowel wat den opbrengstprijs als de qualiteit van den oogst betreft.

De marktstemming was dan ook eene uiterst gunstige en overtrof verre de meest optimistische verwachtingen, die tevoren gekoesterd werden. Verschillende factoren hebben daartoe bijgedragen en bestaan nog voor de te openen campagne. „De vraag is zelfs gewettigd of niet de thans heerschende willige stemming voor Sumatra-tabak voor eene lange reeks van jaren bestendigd zal blijven of wij ons niet één jaar geleden aan den vooravond van eene blijvende prijsverhooging bevonden".

De omstandigheden, die dezen toestand allengs in het leven hebben geroepen, zijn in de allereerste plaats toe te schrijven aan de steeds stijgende behoefte aan dekmateriaal voor de sigaren-industrie, waarvoor tegenwoordig bijna uitsluitend Sumatra-tabak wordt aangewend en bovendien aan den achteruitgang van het gebruik van sigaretten, vooral in Duitschland en in Amerika. Waar nu de aanplant op Sumatra vrijwel stabiel bleef — eene afwijking van 10 of 20,000 pakken per oogst kan veilig buiten beschouwing blijven — steeg de behoefte aan dekmateriaal, met het natuurlijk gevolg, dat de ten vorigen jare reeds zóózeer geslonken tweedehands-voorraden, in

den loop van het vóórjaar geheel opgeruimd werden, waardoor de markt ontheven werd van den langdurigen druk der voorraden van vorige jaargangen. Het overschot der behoefte moest dus uitsluitend uit de aanvoeren van den nieuwen oogst gedekt worden en, bij de buitengewoon goede qualiteit van dezen oogst, is het duidelijk dat de handel met temeer graagte bereid gevonden werd het aangebodene grif en tot hooger prijzen op te nemen. Nochtans waren volgens den schrijver die prijzen niet buitensporig en steeds in verhouding tot de qualiteit. Dit was in vroeger jaren niet altijd het geval, zooals bijv. in 1893 toen eene reactie volgde, die zulke afmetingen aannam, dat groote sommen door handelaren en afnemers verloren werden.

„Hoe geheel anders, hoe beredeneerd was de wijze van opereeren in het afgeloopen jaar. Thans eene gelijkmatig verdeelde prijsverhooging over alle onderdeelen van den oogst en verdeeld over alle inschrijvingen. Eene stijging der prijzen gemotiveerd door natuurlijke oorzaken, door steeds toenemend verbruik van het artikel, de meest gewettigde aanleiding tot een hoog prijsniveau".

Bij de vraag of niet uitbreiding van den aanplant het gevolg zal zijn van het meer winstgevend cultuurbedrijf is de heer Dentz optimistisch gestemd, nu het gebleken is, welke afmetingen de toename der consumptie heeft aangenomen, die in geen verhouding staan tot mogelijke uitbreiding van productie. Wel zullen enkele, wegens gebrek aan geldmiddelen gesloten, ondernemingen heropend worden of enkele terreinen, die als tabaksland in aanmerking komen, in exploitatie worden gebracht, doch die uitbreiding kan niet van dien aard zijn dat zij tot overproductie zou kunnen leiden. Uitbreiding op groote schaal zou alleen dan mogelijk zijn, indien de groote maatschappijen over groote uitgestrektheden braakliggend goed tabaksland beschikten en dit is, behalve bij de Deli Maatschappij, niet het geval. De practisch-zaakkundige leiding van het bestuur dezer maatschappij sluit echter het denkbeeld van uitbreiding harer productie, althans voor de eerste jaren, ten eenenmale uit.

De oogst 1905 bracht 225,369 pakken, die gemiddeld tot ongeveer 155 cents per half kilogram mochten gelden, zoodat de oogst van 1905 ruim 56 pCt. hooger dan zijn voorganger werd gewaardeerd. In hoeveelheid overschreed hij de raming met 4000 pakken. In waarde vertegenwoordigde de oogst 1905 een bedrag van *f* 54,500,000, hetwelk het hoogst bereikte bedrag (oogst 1889) met 14 millioen overschreed. Oogst 1905 was van een superieur gehalte en het best geslaagde product, ooit van Sumatra aangevoerd. Stellig kwamen vroeger ook mooie partijen voor, maar als één geheel beschouwd, werd hij nimmer overtroffen, noch zelfs geëvenaard: „Kenschetsend was het rijpe, lichtsoortige, dekkrachtige karakter van de tabak, hetwelk gepaard ging met een goed ontwikkeld blad en buitengewone egale kleuren, zooals men die slechts zeiden ziet. In één woord de goede eigenschappen waren overwegend. Alléén de brandbaarheid had beter kunnen zijn. De mooiste tabak kwam tot ons uit Deli, Langkat en Padang, terwijl Serdang ten achteren bleef. Het product uit Asahan was goed, zonder dat uit eerstgenoemde streken nabij te komen. Het hoogste doorsnêe-cijfer — 262 cents — werd bereikt met de tabak van de onderneming „Gedong Djohore", toebehoorende aan de Deli-Batavia Mij. Daarentegen bedong de Amsterdam-Deli Cie. voor haar geheele product gemiddeld 217 cents, een prijs die hooger was, dan die van eenige andere maatschappij". (Vergelijk Nov.- en Dec.-afl. bl. 1800 en 1975).

Bij de behandeling van de financiëele zijde van den oogst, wordt de beurswaarde van de aandeelen van alle maatschappijen opgegeven, waaraan ten vervolge op het voorkomende op bl. 468 van de *Indische Gids* 1904, I de

volgende cijfers worden ontleend (het cijfer omtrent 1904 schijnt herzien te zijn):

Op 1 Januari:	Kapitalen.	Beurswaarde.	Gemiddelde koers. pCt.
1903.....	*f* 52.000.000	*f* 96.000.000	185
1904.....	,, 51.000.000	,, 76.000.000	149
1905.....	,, 42.000.000	,, 86.000.000	205
1906.....	,, 40.000.000	,, 96.000.000	240
1907.....	,, 45.000.000	,, 142.000.000	316

Men ziet dus dat sedert 1° Jan. 1906 de beurswaarde der aandeelen in alle maatschappijen met niet minder dan 45 millioen gulden is gestegen, tegenover eene kapitaalsvergrooting van slechts 5 millioen, hetgeen met vroegere opwaartsche bewegingen alweder een record aanwijst.

Ten aanzien van de vooruitzichten voor 1907 is volgens den schrijver de waarschijnlijkheid zeer groot, dat men ditmaal iets zal zien gebeuren, hetwelk zich sinds den aanvang van de tabakscultuur op Sumatra slechts uiterst zelden en in de latere jaren nimmer heeft voorgedaan en wel het aan de markt komen van twee elkander opvolgende buitengewoon goed geslaagde oogsten. Op grond van de uniform gunstige berichten, die thans verkregen worden, is twijfel nauwelijks meer mogelijk.

Wat de hoegrootheid van den oogst 1906 betreft, zoo verwacht men een product van ongeveer 238,000 pakken, geteeld op 33,036 velden, terwijl de 225,369 pakken van 1905 geoogst werden van ongeveer 32,700 velden. Voor den oogst 1907 zijn 35,224 velden in voorbereiding, eene vermeerdering in aanplant van slechts 6½ pCt.

DE BRAZILIAANSCHE KOFFIE-VALORISATIE.

Terwijl in het vorige jaar (*Indische Gids* 1906 I, bl. 1415) het een en ander is medegedeeld over de in Brazilië ondernomen pogingen om de koffie op prijs te houden, bevatten de couranten thans af en toe berichten over het verder verloop van deze zaak. Zooals gemeld is zouden de staten Rio, Minas en Sao Paolo de zaak voor eigen rekening uitvoeren, doch tot dusver kon men den prijs niet hooger opwerken dan tot het minimum, dat aan de planters gewaarborgd was; deze verzetten zich onder die omstandigheden er tegen om een uitvoerrecht van *f* 1.50 per zak te betalen, dat dienen moet ter verzekering der rente van de 75 millioen gulden, welke geleend moeten worden om die staten in de gelegenheid te stellen koffie te koopen ten einde den prijs op te drijven. Een ontzaggelijke oogst van 17 millioen zakken, waarvan slechts de helft vervoerd is, dreigt mede te werken om het ,,prijzingsplan" te doen mislukken. Daarom moeten zich gedelegeerden van den staat Sao Paolo bij den president der Braziliaansche republiek vervoegd hebben om dringend hun verlangen te kennen te geven naar ondersteuning van de Braziliaansche regeering om de valorisatie ten uitvoer te kunnen leggen. Wanneer niet dadelijk gelden bijeen gebracht werden, zouden de koffie-aankoopen gestaakt moeten worden. Die regeering heeft daarop te Londen onderhandelingen aangeknoopt voor de uitgifte van een leening van vijf millioen pond sterling, doch in financiëele kringen had men ernstige bezwaren tegen het voornemen, omdat men overtuigd was dat de groote nadeelen, die uit het ongezonde beginsel moeten voortvloeien, door de regeeringshulp slechts uitgesteld en niet voorkomen kunnen worden. Men schijnt zich toen tot België te hebben gewend, waar de heer Ramos, gedelegeerde van den staat Sao Paolo op 30 Jan. jl. te Antwerpen in de ,,Cercle d'Etudes coloniales" het plan verdedigde.

Daarbij liet hij o.a. doorschemeren dat Brazilië van de zijde van België rekent op onvoorwaardelijken en practischen steun, en wanneer zulks niet het geval mocht zijn, zou Brazilië op zijn beurt minder belangstelling toonen voor de voortbrengselen der Belgische nijverheid. Hij wees er op hoe Brazilië in de wereldproductie de eerste plaats innam (volgens de Jaaroverzichten van *De Indische Mercuur* in 1905/6 11,100,000 balen tegen 15,000,000 als wereldproductie), terwijl de qualiteit ook geroemd werd en de spreker beweerde zelfs dat veel koffie, onder de namen van Mokka, Java of San Domingo verkocht, feitelijk uit Brazilië afkomstig was. Deze reclame scheen van belang omdat de „Banque Nationale de Belgique" bereidwillig bleek tot het plan mede te werken. Deze wilde namelijk 50 millioen francs voorschieten aan een groep Antwerpsche en buitenlandsche geldmannen op in entrepôt te Antwerpen opgeslagen koffie, waardoor deze in staat zouden zijn een aanzienlijk gedeelte van den koffieoogst van Brazilië op te koopen. Van andere zijde werd gewezen op het eigenaardige standpunt dat de Belgische Bank hierbij inneemt en in de Kamer werd door den heer Lorand tot den Minister van Financiën en van Openbare Werken de vraag gericht of hij van die plannen kennis droeg. Heeft de Nationale Bank het recht aldus er toe bij te dragen een volksverbruiksartikel te doen opslaan ten nadeele der bevolking en acht de regeering, die zelf de invoerrechten op koffie afschafte, het geen plicht de Bank te beletten om tot bedoeld speculeeren mede te werken?

De Brusselsche gouverneur der Nationale Bank, de heer De Lantsheere, verstrekte intusschen (volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Jan. jl.) aan een Brusselsch blad de volgende inlichtingen:

„Een Duitsch blad, welks mededeelingen door Belgische bladen werden overgenomen, blijft volhouden dat de Nationale Bank een misdadig werk verricht door deel te nemen aan deze zaak, welke door sommigen, als de heer Lorand, die in de Kamer een vraag stelde, genoemd wordt „een speculatie, welke door de achtbaarste organen van Europa wordt afgekeurd". Wat al groote woorden voor een zeer wettige en zeer regelmatige operatie. Waar gaat het hier in werkelijkheid om? In den staat Sao Paolo wordt veel en uitmuntende koffie gekweekt. De ondervinding heeft geleerd dat de koffieoogst slechts eens in de drie jaar overvloedig is. De staat Sao Paolo, die aankooper is van bijna geheel de opbrengst van zijn grondgebied, wil, wat zijn recht is, den verkoop regelen, derwijze dat in overvloedige jaren de oogst niet tegen spotprijzen wordt verkocht, maar dat er wat overblijve voor de volgende magere jaren. Om dit doel te bereiken, heeft hij depôts opgeslagen te Havre, Hamburg, Liverpool en Lissabon. Een voornaam koopman van Antwerpen heeft den denkbeeld opgevat daar ter stede ook zulk een depôt tot stand te brengen. Door zoo te handelen gehoorzaamt hij aan den zeer edelmoedigen, wettigen en vaderlandslievenden wensch te Antwerpen de koffiemarkt tot haren vroegeren bloei te brengen. Hij onderhandelde en verstond zich met andere kooplieden — die weldra een groep vormden — en deed toen voorstellen aan den vertegenwoordiger van den staat Sao Paolo in Europa. De goede naam en de solvabiliteit der leden van dit consortium boden den staat Sao Paolo alle waarborgen aan en de overeenkomst kan zonder moeilijkheden getroffen worden".

Vervolgens zegt genoemde heer dat hij niet weet welke schikkingen genomen zijn, doch dat dit ook niet zijn zaak is. Waar de Bank wel geld voorschiet op andere producten, was er volstrekt geen reden om zulks in dit geval op koffie te weigeren.

Schetsen uit Ceylon. [1])

DE REIS NAAR BOVEN.

Ten laatste bereikten zij het punt waar de trein verlaten moest worden. Toen mevrouw Osterley uit het rijtuig stapte kwam de stationschef zelf naar voren om haar te begroeten. Hij was een inlander van goede opvoeding en sprak Engelsch. De bestellers kregen order om de bagage bijeen te brengen, die op de voorbank van het ruime wagentje werd opgestapeld en een paar magere paarden werden er voor gespannen.

De koetsier, een slanke inlander, die in voorkomen bij zijn rossen behoorde, klom op de bok en wist zijn magere beenen met eenig overleg in de nauwe reten te bergen, die tusschen valiezen en koffers overgebleven waren. Hij gaf aan mevr. Osterley te kennen dat hij gereed was te vertrekken.

Nog altijd begeleid door den beleefden chef namen de dames plaats achter in het rijtuig. Na verschillende aanbevelingen van mevr. Osterley om toch vooral voorzichtig te rijden, rukte de jongen, die de leidsels hield, eerst hard aan de eene en toen aan de andere, met het

1) Onlangs verscheen een Engelsche roman: The Tea-planter, door Mevr. F. E. Penny, welke een aanschouwelijk beeld geeft van het leven der Engelsche planters op Ceylon. Het werk is te lang om het in zijn geheel over te nemen, doch enkele tafereelen zullen niet onwelkom zijn. Tot recht verstand van deze dient in het kort de echt Engelsch-romantisch opgezette intrige vermeld te worden. De heldin, Andine Stratton, had een oom, die er zeer op gesteld was dat zij zoude huwen met een neef Jermyn en op zijn sterfbed een groot fortuin in handen van een vriend naliet, met de voorwaarde dat dit alleen aan hun uitgekeerd zal worden als het huwelijk plaats heeft. De neef, die geïnteresseerd is in een thee-onderneming op Ceylon doet eenige vage toezeggingen om voor het huwelijk in Engeland terug te komen, doch heeft redenen om de zaak op de lange baan te schuiven. Het nichtje, ontevreden met een kleurloos bestaan en het wachten op een talmend echtgenoot, neemt eene betrekking aan als gouvernante op een theeplantage in Ceylon, welke toevallig in de buurt van die van haar aanstaande blijkt te liggen. Zij gaat per mailstoomer naar Colombo, wordt daar door een dame, Mrs. Osterley van een andere onderneming, die voor zaken beneden is, afgehaald en reist met deze per spoor tot een zeker punt, waar zij per rijtuig verder moeten.

gevolg dat het eene paard vooruitsprong en het andere tegenhield. De zweep kwam raak neer op hun beenige lichamen en zij holden beide vooruit doch om even schielijk weer in te worden gehouden omdat er een streng was gebroken. Mevr. Osterley bleek in het geheel niet verschrikt of verbaasd. Zij haalde een dik stuk touw uit haar valies en gaf het den jongen, die de breuk vastbond; zij herhaalde haar aanbeveling om toch voorzichtig te zijn, toen hij weer op den bok klom.

De tweede keer was het afrijden gelukkiger en nadat men het stationsterrein verlaten had rolde het rijtuig gemakkelijker voort. De weg was een voortdurende klim, en wond zich met regelmatige helling om de uitloopers der heuvels die de vallei begrensden.

„Hoever is het naar Nagaten? vroeg Andine.

„Nagatenne", verbeterde Mevr. Osterley. „Wij drukken op de laatste lettergreep. Het punt waar wij uit het rijtuig stappen ligt ongeveer zeven mijl van het station. Dan hebt gij nog drie mijl langs plantwegen".

„Moet ik die laatste drie mijl loopen?"

„O heden neen! Mevr. Angus Smith zal wel een draagstoel of een paard zenden. Kunt gij paard rijden?"

„Ja".

„Wanneer leerde gij dat?"

„Toen ik bij mijn oom woonde. Hij hield paarden. Hij dacht er zelfs over een auto te koopen, maar hij stierf vóór dat hij dat plan kon uitvoeren".

Andine begon zich onhandig en niet op haar gemak te gevoelen onder dit verhoor. Haar metgezellin had een ongedwongen manier om van den hak op den tak te springen, waardoor haar woorden niets beleedigends hadden, maar dit maakte haar vragen niet minder dringend en op den man af.

„Liet hij u eenig geld na?"

„Neen...; het weinige dat ik heb, erfde ik van mijn ouders".

„Wel, wel! Uw oom gaf u buitensporige liefhebberijen en liet u daarna zonder de middelen om daaraan te voldoen. Dat noem ik eerst verfijnde wreedheid. Het is al erg genoeg als het ongeluk iemand dat koopje geeft zooals in mijn geval, maar als zoo iets willens en wetens door een menschelijk wezen gedaan wordt, wel dan verdiende hij — verbrand te worden!"

De woorden kwamen er met een soort van knal uit, die Andine deed glimlachen. Zij antwoordde: „Ja, wij zouden hem zeker wel naar een crematorium hebben mogen brengen, de arme oude man! Hij was volstrekt niet van plan onvriendelijk of onrechtvaardig te zijn. Alleen wenschte hij de dingen naar zijn eigen inzichten te regelen".

„Hij wilde het leven van andere menschen voor hen doorleven, evenals zijn eigen. Hoe dikwijls zeg ik niet tegen vrienden, die zulk een lust hebben om de wereld recht te zetten, „leef uw eigen leven en wees zoo goed anderen het hunne te laten leven!" Gij zeide daar zoo van „wij" — gij bedoelde zeker de erfgenamen?"

„Ja ja".

„Waren zij u zeer verwant?"

„Neen; zij — dat is te zeggen hij was even na familie als ik".

„Dan kan ik alleen zeggen, dat het zeer onrechtvaardig is".

Andine antwoordde niet. Zij was van nature terughoudend en zich zelf meester, daar zij sedert den dood van haar ouders altijd in meerdere of mindere mate voor zichzelf had moeten handelen en denken. De nieuwsgierigheid van Mevr. Osterley, die haar geheel vreemd was, verbaasde haar. Zij moest nog leeren dat een Engelsche gemeenschap, wonende in een vreemd land, een soort van onderling familieleven leidt, waarbij het noodig is dat elk lid behoorlijke geloofsbrieven heeft. Als deze voldoen, wordt de nieuw aangekomene met open armen in den vriendschappelijken kring der kolonie opgenomen en tot een deel er van gemaakt, zonder dat gevoel van stand, dat in Engeland de samenleving in kringen en klieken splitst. Andine, die de betrekking van gouvernante nog nooit vervuld had, had ook geen ervaring van de eigenaardige wijze, waarop deze in Engeland wordt behandeld, niet zoo zeer door de vrouw des huizes, als door hare vriendinnen. Zij had dan ook het ontbreken van zulk een houding bij Mevr. Osterley niet opgemerkt, die haar precies behandelde als een geëerde gast die in de woning van een vriendin ontvangen wordt. De vragen van die dame werden gedaan om te weten in hoeverre Andine er aanspraak op had om op gelijken voet als andere vrienden te worden ontvangen en waren dus niet aan bloote nieuwsgierigheid toe te schrijven. Misschien zou zij het onderwerp nog verder hebben voortgezet, als haar gezellin niet geheel verdiept was geraakt in het landschap.

De lucht werd koeler naarmate zij stegen en Andine wilde haar parasol dicht doen, doch Mevr. Osterley drong er op aan dat zij die op zoude houden.

„Gij weet niet hoe gevaarlijk de zon is, tenzij gij een groote zontoppie draagt, zooals ik. Al is de lucht koel, de zon blijft tropisch". Zij gingen onder wijdvertakte boomen door en over steenen boogbruggen, die bergstroomen overspanden. Dikwijls was de weg slechts een soort van uitstekende rand langs de berghelling met een loodrecht oprijzenden rotsmuur aan den eenen kant en een steil afvallend ravijn aan den anderen. Een ruischende rivier kon men beneden hooren, maar niet altijd zien.

Aan weerskanten in de vallei verspreidden de zorgvuldig gesnoeide theestruiken met hunne glimmende, camelia-achtige bladeren en bloe

sems zich over de hellingen der heuvels. De bungalows of landhuizen der plantages lagen meest dicht bij den weg, waar zij zich verscholen achter een scherm van weelderig bloeiende struiken en fraai geboomte. Over daken en poorten verdeelden zich de klimplanten, oranjekleurige trompetbloemen, blauwe thunbergia's, witte en gele jasmijnen, ayokkol en massa's theerozen. Zelfs de duikers langs den weg waren dik bezet met varens, zooals men die in Engelsche broeikassen zoo gaarne kweekt.

Mevr. Osterley wist een familiegeschiedenis van elk huis, dat zij voorbijkwamen. Het waren meest verhalen van vroegeren voorspoed: van geld geleend om een nieuw product te gaan planten in plaats van het oude, waarmede het mis was geloopen; van hernieuwde worsteling; van geduld, van volharding; en eindelijk van een zich schikken in een lot, dat onvermijdelijk was gebleken. Sommigen, die gelukkig werden geoordeeld, wisten uit de pogingen op landbouwgebied een bestaan te vinden; enkelen waren zoo voorspoedig geweest dat zij in staat waren hun landerijen aan administrateurs over te laten om in Engeland te gaan leven op een inkomen, dat hun een goed bestaan verzekerde; een zeer enkele had een mooie speculatie gemaakt met een nieuw product, waarvoor zijn grond in het bijzonder geschikt bleek. Maar niemand had zich nog op Ceylon een fortuin verworven vergelijkbaar met het vermogen opgegaard in andere Britsche koloniën, waar mineralen en niet landbouw de bron van rijkdom waren.

Aangenaam bezig gehouden door Mevr. Osterley's verhalen en betooverd door het bevallige landschap, snelden de uren voor Andine onopgemerkt voorbij. Dikwijls als de koetsier zijn zweep wilde leggen over de zwoegende beesten, gebood de plantersvrouw hem streng dit niet te doen. Hij schikte zich gereedelijk daarin, want tijd is voor den oosterling geen onderwerp van belang. Nog een kwartier verliep en de jongen bracht het rijtuig tot stilstand.

„Hier moet ik u verlaten", zeide Mevr. Osterley, haar pakjes bijeenzoekend. „Ik zie mijn riksja met de koelies daar beneden aan de rivier staan".

„Waar is uw huis?" vroeg Andine.

„Aan de andere zijde van het dal. Ik moet de rivier over om er te komen. Daar ginds bij die eucalyptus-boomen is een brug".

De riksja-koelies zagen het rijtuig en haastten zich er heen. Zij hielpen met aandachtige gehoorzaamheid aan haar bevelen, de inkoopen van hun meesteres bijeen te verzamelen en Andine werd niet lang opgehouden.

„Dag, lieve. Ik hoop dat wij u eens gauw op Mahlipatna zullen zien. Gij behoeft slechts een half uur door te rijden. Laat de man u aan het andere eind van den passer afzetten.

Hier hield zij op om den koetsier nadrukkelijk bevel te geven, dat

hij niet op mocht houden voordat hij al de winkeltjes van de Periya-passer voorbij was, buiten het bereik van de massa ledigloopers, die zich altijd in de buurt der inlandsche kraampjes ophouden. Toen gaf zij hem een roepie en zeide dat het rijtuig door zijn baas op haar rekening moest worden geschreven, en naar dat alles luisterde hij met herhaaldelijk hoofdknikken. Op een gegeven teeken reed hij voort tot een punt waar de vallei zich in tweeën deelde en de rivier zich vertakte. De weg ging door langs den rechter tak, maar de Nagatenne-plantage lag aan den linker en was van het punt waar het rijtuig op hield slechts langs plantwegen toegankelijk.

„Is dit Nagatenne?" vroeg Andine aan den koetsier, die, nadat hij de leidsels over den rug van zijn hijgende paarden had geworpen, haar met een tot gunstige stemming verlokkend lachje aanzag. Zijn uitgestrekte handpalm liet daarbij geen twijfel omtrent den aard zijner verwachtingen.

De stem van een Engelsche knaap gaf echter dadelijk antwoord op haar vraag.

„Neen, Miss Stratton. Dit is het einde van de Periya-passer. Nagatenne ligt drie mijl verder de vallei op. Heidaar koetsier! Laad de bagage van de dame af", vervolgde hij in vloeiend Tamil, de taal van de plantage-koelies. „Je krijgt geen fooi voordat het werk gedaan is".

De man bleef op goedhartige wijze glimlachen en ging onderdanig voort met het uitvoeren der bevelen.

„Wie zijt gij, beste jongen?" vroeg Andine, eenigszins verbaasd over den bevelenden toon van zulk een klein persoontje.

De knaap antwoordde niet, maar riep tot eenige inlanders, die om bevelen naar hem uitzagen: „Hier koelies! Help een handje met de koffers van de dame".

Toen alles op den weg was neergezet, beurde hij elk stuk op om er het gewicht van te gissen.

Twee man voor dezen koffer, een voor die, een voor die andere. Deze twee pakken kan één man wel dragen".

Hij verdeelde de gewichten, babbelde in de landstaal tegen de dragers, die terug babbelden bewerende dat het te zwaar was en toch zijn beslissing aanvaardend, zonder een idee om zich tegen hem te verzetten. Toen eindelijk alles geregeld was, schenen zij geheel tevreden en begonnen weer met het praten en lachen, dat door zijn bevelen was afgebroken. Toen wendde hij zich tot Andine.

„Kom nu uit die menschen hier, Miss Stratton", zeide hij terwijl hij met zijn jachtzweep zwaaide tegen een groepje lediggangers, die van de passer waren komen aanslenteren om te zien wat er gaande was. „U kunt nu den koetsier zijn roepie geven" en tegelijk den man argwanend aanziende, vroeg hij: „was hij beleefd?"

„O zeker. Hij hield altijd op met de paarden te slaan als wij het

vroegen en op de steilste gedeelten van den weg liet hij ze stapvoets gaan".

„Het zijn barbaren als het paarden betreft. Ja, nu mag hij zijn roepie hebben. Kom nu gauw met mij mede en laten wij uit die massa passer-volk komen".

De kleine man, met zijn rijbroek en jachtbuis, stapte weg, terwijl hij zijn jachtzweep klapte tegen de kampong honden, die vreesachtig achter hun inlandsche meesters aanliepen.

„U moet weten dat ze hier in de buurt de pokken hebben — dat is gewoonlijk om dezen tijd van het jaar — en daarom moeten wij hier zoo spoedig mogelijk van daan komen. Heidaar, koelies, kom met die dingen wat gauw hier", riep hij, terwijl hij omkeek naar de dragers van het goed, die juist een beetje door de ledigloopers uitgehoord werden.

„Zijt gij Lancelot August Smith?" vroeg Andine, terwijl zij hem op den voet volgde.

„Gewoonlijk Lance genoemd. Ik wil niet hebben dat iemand mij Lancie noemt. Als dat gebeurt sla ik gewoonlijk van mij af. Daar u een meisje is, kan ik u niet slaan; het zou daarom voor ons beiden maar het beste zijn als u mij Lance wilde noemen, zonder meer".

Het werd op een ernstigen toon gezegd, die Andine zorgvuldig nabootste, toen zij hem verzekerde dat zij zijn wensch zou eerbiedigen. Zij verlieten nu den rijweg en sloegen een pad in, dat dwars door een weiland naar de rivier leidde. Bij een draai rond een rots, die zich in het welige grasveld verhief, kwamen zij bij een troepje wachtende menschen.

„Zijt gij Antonia, en gij Theresa?" vroeg Andine toen twee meisjes met zeer korte serge-rokjes en matrozen-blouses met uitgestoken hand naar voren kwamen om de nieuw aangekomene te begroeten.

„Zij worden als 't u blieft altijd Tony en Terry genoemd", kwam Lance tusschen beide.

Andine kuste ze beide, wat nu niet zoo heel gemakkelijk was, wegens de flinke zonnehoeden, die ze ophadden.

„Heidaar, tandoe-koelies!" riep Lance. „Kom hier en breng de draagstoelen".

„Het is erg lief van jullie om mij allemaal zoo tegemoet te komen. Indien gij wandelt, dan wandel ik mee".

„Maar dat doen wij niet. Tony en ik rijden", zeide Lance.

„En u en ik zullen gedragen worden", zei Terry, die niet in haar schik was, als ze lang zwijgen moest.

„Ik zou eigenlijk liever loopen", merkte Andine op, toen zij naar de vier blootgebeende zwartjes zag, die haar vervoermiddel zouden wezen.

Deze grijnsden overredend, evenals de koetsier, toen hij zijn welsprekende handpalmen naar haar uitstak.

„Dat is beter van niet, de zon is zoo heet", raadde Lance. „Moeder zond haar draagstoel expres voor u, daarom is het even goed als gij maar gedragen wordt".

Hij begon zijn karavaan op handige wijze te schikken. Tony zat op haar hit, een klein inlandsch beestje, dat pooten had als van een kat en er uitzag of het in geval van nood tegen de rots of in een boom zou kunnen klauteren. Terry ging op een stoeltje zitten dat tusschen twee lange bamboezen was vastgemaakt en werd op commando op de schouders van de koelies geheven. Andine werd uitgenoodigd op een grooteren stoel plaats te nemen, die ook aan een paar stevige lange stokken was vastgebonden. Toen zij tot op de hoogte van de schouders der dragers werd opgetild, greep zij zich vast aan de leuningen van de stoel.

„'t Is alles in orde; Miss Stratton. Wees maar niet bang; de mannen zullen u heel veilig dragen", riep Lance, terwijl hij zich naar zijn eigen rijdier begaf, een hooge Australische merrie, die aan zijn vader behoorde. Een van de loopers werd teruggezonden om de draagkoelies aan te porren, die thans in ongeregelde orde kwamen opzetten. De cavalcade zette zich in beweging, Tony voor op haar muis van een paardje en Lance als achterhoede, zorgende dat elke man voor hem bleef.

De optocht ging een riviertje over en betrad een nauw planterspad, dat alleen veroorloofde om achter elkander te gaan. De tandoe-koelies liepen wat moeilijk, nu eens elkander op de hielen, dan zijdelings uitglijdende in de greppel er naast. Toch ging het nog steeds omhoog, hier en daar wel weder naar de laagte als het water de kanten der heuvels tot bonken en uitloopers had afgespoeld, doch bij elke tegenhelling kwam men weer hooger.

Het dal werd nauwer en de met struikgewas begroeide toppen der heuvels kwamen dichter bijeen. Op een punt voerde het pad door een smalle boschgordel, die tot aan de rivier doorliep. Dit was de grens van de Nagatenne-plantage. De koele groene schaduw der boomen was een aangename afwisseling van den fellen zonneschijn die de lange rijen gesnoeide theestruiken in licht baadde.

De koelies liepen met veerkrachtigen tred, zonder op de steilte van den weg te letten. De stoel zonk dikwijls op zijde en Andine greep onwillekeurig naar de leuningen in instinktmatige poging tot zelfbehoud. Eens, toen zij een beek doorgingen, gleed een van de menschen uit op de door den stroom afgesleten steenen en de stoel dook omlaag. De mannen lachten toen zij snel haar evenwicht herstelden en stelden haar gerust in een woordenrijke maar voor haar onverstaanbare taal. Dat uitglijden was het scherpe oog van Lance niet ontgaan, die zijn merrie naar voren dreef met aanbeveling aan de koelies om toch vooral voorzichtig te zijn. Zij knikten bevestigend met hun hoofden,

toen zij naar zijn boetpredikatie luisterden en zeulden weer voort, in gelukkige zorgeloosheid. Weder moest Andine glimlachen als de vaderlijke toon van den knaap haar oor trof.

Het landhuis van Nagatenne lag op de zuidoostelijke helling van een heuvel, die zijn top verhief boven de zadels, die de vallei insloten. Een uitlooper van dien heuvel was over voldoende uitgestrektheid afgevlakt om er de bungalow op te bouwen met zijn keukens, stallen en bijgebouwen. Achter het huis was een welvoorziene moestuin. Er voor liep een laan de helling af, welke door bloemperken versierd en onderbroken werd. De randen waren omzoomd met rozenhagen, die hunne met bloesems beladen takken tot tusschen de er achter geplante thee uitstrekten.

Terwijl de tandoe-koelies het steile heen en weder slingerende pad naar het landhuis beklommen, scheen het Andine alsof zij tot in het hart der heuvelen doordrong. Reeds den geheelen dag van af het oogenblik dat zij voor het eerst de blauwe heuvels in het oog kreeg van uit de rijstvelden bij Colombo, had zij de azuren bergen achtervolgd. Op den spoorweg had zij zich geslingerd om hun voeten en hun zoom beklommen. Langs den rijweg was zij steeds hooger gestegen en had bijna hun middel bereikt Nu ten laatste scheen zij tot aan hun schouders te reiken.

De prachtige door oerbosch bekroonde top, die zich achter het landhuis van Nagatenne verhief, bleek niet weer weg te deinen als te voren. Het was haar vergund die te naderen, zijn hals te beklimmen; in plaats van in een sapphieren nevel te versmelten, werd hij bij elke wending van het pad grooter en breeder. Daarboven prijkend, glansde hij in den gloed van tropisch zonnelicht, met de weelderige thee als een kleed overtogen, met het grijze oerbosch als kap. Op zijn schoot droeg hij het tehuis van een Engelschman, een tehuis dat voor maanden, misschien voor jaren het hare zou zijn.

De koelies gingen onder een begroeide boog door, waar de bleekblauwe plumbago wedijverde met sleutelbloem en zalmkleurige theerozen. De bergtop was verscholen achter de eucalyptussen en de Australische pijnboomen, die de bijgebouwen beschutten.

Tony holde op haar gespierd beestje vooruit om de aankomst van de gast aan te kondigen. Maar het was niet noodig het gezin bijeen te roepen. Mevrouw Angus Smith had, opgewonden en vol verwachting, al een uur lang naar hun komst uitgezien. Zooals mevrouw Osterley zeide haar uilen waren altijd valken en haar levendige verbeelding had zich Miss Stratton reeds afgeschilderd als schoon, verstandig en misschien wel rijk, omdat zij niet van salaris af hankelijk was.

De koelies deden den stoel van hun schouders dalen. Op hetzelfde oogenblik verscheen in de voordeur, die altijd gastvrij open stond, een glimlachende huismoeder van niet meer dan drie en dertig jaar die

Andine met open armen tegemoet kwam en „welkom, welkom te Nagatenne, Miss Stratton" riep; en Andine voelde zich hartelijk gekust door de gevoelvolle dame.

De heer Angus Smith volgde zijn vrouw op den voet en herhaalde haar welkomstwoorden, terwijl hij Andine hartelijk de hand schudde. Op het spoor van den huisheer kwamen twee patrijshonden, overvloeiende van overmatige vriendelijkheid, een springende fox-terrier en een blaffende Ierse dashond. Een Cingaleesche mandoor kwam bedaard achter de honden aan en een jongere bediende kwam op den drempel. Tusschen de bloote voeten van dezen laatsten keek nog een gele hond met een langen snoet uit, die argwanend naar de vreemde snuffelde. Het was de eenige die niet in de algemeene welkomstbetuigingen aan Andine mededeed. De kring werd nu vergroot door de aankomst van de dragers met de bagage, den tuinman en zijn helper, den kok met zijn jongen en de vrouwen van de loopers, die met eenig vertoon begonnen te helpen om de koffers van „de nieuwe missie" in huis te dragen.

(Wordt vervolgd).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Koloniaal Verslag 1906. Nederlandsch-Indië. Landbouw, Boschwezen, Veeteelt, Mijnwezen, Handel en Nijverheid. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. (1907). 8°.

(**P. van Leersum:**) Jaarverslag der Gouvernements Kina-onderneming in de Residentie Preanger-Regentschappen over het jaar 1905. Bandoeng, G. Kolff & Co. 1906. gr. 8°. Met platen en kaart. [1])

Indische Cultuur-Almanak voor 1907. Samengesteld door **A. H. Berkhout** en **M. Greshoff**. 21e jaarg. Met Supplement [Tijdschriften en boeken betreffende koloniale landbouw en aanverwante vakken]. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1906. kl. 8°.

H. H. Janssonius: Mikrographie des Holzes der auf Java vorkommenden Baumarten, im Auftrage des Kolonial-Ministeriums, unter Leitung von Dr. J. W. Moll bearbeitet. Erste Lieferung. Mit 44 Figuren im Texte. Leiden, vormals E. J. Brill. 1906. 8°.

M. van Geuns: Door Badoeng en Tabanan. Een en ander over Bali en zijn bewoners. (Overgedrukt uit het *Soerabajasch Handelsblad* van Nov. en Dec. 1906). Soerabaja, 1906. 8°.

Général L. de Beylié: L'architecture hindoue en Extrême-Orient. Illustrations de Tournois et Doumenq. Paris, E. Leroux. 1907. gr. in - 8°. [Hoofdstuk V behandelt Java].

Dr. C. Snouck Hurgronje: Arabië en Oost-Indië. Rede bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Rijks-Universiteit te Leiden den 23 Januari 1907 uitgesproken. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1907. 8°.

De Indo-Nederlandsche Wetgeving. Staatsbladen van Nederlandsch Indië, bewerkt en met Aanteekeningen voorzien door **J. Boudewijnse, G. H. van Soest** en **K. H. Boers.** 56e Aflevering. 1905. Nos. 444—635. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". 1907 gr. 8°.

Jaarboek van de Koninklijke Marine. 1906. Uitgegeven door de zorg van het Departement van Marine. 's-Gravenhage, Gebr. van Cleef. 1907. 8°.

J. C. Hasselman: Eindverslag over het onderzoek naar den druk der dessadiensten op Java en Madoera. (Ingesteld krachtens gouv. Besluit d. d. 25 Jan. 1902. No. 19). Batavia, Landsdrukkerij. 1905. fol. [2]).

H. Wright: Hevea Brasiliensis or Para rubber; its botany, cultivation, chemistry and diseases. Second edition. With plates and diagrams. Colombo, A. M. & J. Ferguson. 1906. 8°.

Dr. C. Holtermann: Der Einfluss des Klimas auf den Bau der Pflanzengewebe. Anatomisch-physiologische Untersuchungen in den Tropen. Mit einer Textfigur, 6 Vegetationsbildern und 16 lithographischen Tafeln. Leipzig, W. Engelmann. 1907. gr. 8°.

---

[1]) Besproken in *De Indische Mercuur*, Nos. 5 en 6 van den jaarg. 1907.

[2]) Eerst nu in Nederland algemeen verkrijgbaar.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 31. Afl. 6. December 1906.*
Opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren, door G. J. DU MARCHIE SARVAAS. — Mededeelingen over de hoofdplaats Soerabaja (fragment), door H. TH. KAL. — De vischvangst in de contrôle-afdeeling Zuid-Bangkalan, door F. H. G. J. VAN LEEUWEN. — Nog eens cijfers en percentages, A. H. J. G. WALBEEHM. — De Pewarta Prijaji, door RADEN SOSRO DANOE KOESOEMO. — *Varia:* Assistent-Residenten, door K. — Vereeniging van dessa's door K. — Inlandsche landbouw.

De Gids. *71e jaarg. Februari 1907.*
Javaansch Christendom, door Prof. L. W. C. VAN DEN BERG. — De wijziging van het Regeerings-Reglement voor Nederlandsch-Indië, door Prof. J. DE LOUTER.

Onze Eeuw. *7e jaargang. Februari 1907.*
Een Indische Regeeringscommissaris [Elout] in 1816, door S. KALFF (slot).

Vragen van den Dag. *22e jaargang. Februari 1907.*
Koloniale Staathuishoudkunde en de Academie voor hoogere Bestuursambtenaren in Nederlandsch-Indië, door Dr. H. BLINK. — De economische beteekenis van het vulkanismus.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 15 Januari 1907.*
De tegenwoordige politiek tegenover de Buitenbezittingen. (Voordracht door H. DOEFF, met discussie).

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *7e jaar: 1906—1907 No. V.*
Discussiën naar aanleiding van de Voordracht „Onze Zeemacht", door J. VAN DER ELST.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen. *Afd. Letterkunde, 4e Reeks. Deel VIII. 1907.*
De Indonesische Rechter in het Hiernamaals. Bijdrage van den heer ALB. C. KRUIJT.

Weekblad voor Indië. *3e jaarg. (1906—'07). No. 36.*
Vagabondages van een verlofganger, door F. P. H. PRICK VAN WELY (vervolg; *zie ook No. 38*). — Brieven uit patria, door JAN WILLEMSZ. (vervolg; *zie ook No. 38*). — De boaja's (met foto's), door L. C. WESTENENK, (*zie ook No. 37*). — Sawah's op Bali (met afb.) — Vroegere Indische buitenplaatsen, door GABRIEL, (vervolg; *zie ook Nos. 37—38*). — Het werk van Inlanders en onze hulp, door W. BOYD. — Indische indrukken, door CARLO, (*zie ook Nos. 37—38*). — Van een buitenpost, door M. W. (*zie ook No. 37*).
Id. No. 37. Gevangenis of verbeterhuis, door Dr. R. BROERSMA. — Martapoerasche kleederdracht (met afb.) — Een nacht in een Japansch hotel (met afb.) door TAKÉ. — Bali in woord en beeld (met afb.) — Henri Borel contra K. Wijbrands: theosofie contra geloof.
Id. No. 38. De eerste reis van en met de „Rembrandt" naar Java (met afb.) — De spoorbrug bij Ngoedjang in gevaar (met afb.) — Militaire schetsen, door LEM. — Een onjuiste beschuldiging, [inzake bevordering der inlandsche nijverheid], door J. E. JASPER. — Indische boosdoeners, door AUDITOR.

De Indische Mercuur. *30e jaarg. 1907. No. 4.*
Invloed van het vezelstofgehalte van riet op de contrôlecijfers van den molenarbeid, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Departement Soerabaja van het Suikersyndicaat. — Papierfabrikatie uit ampas. — Een cassave-plaag (*zie ook No. 7*). — Over tuinonderhoud van Ficus en Hevea. — Thee-expert voor Java
Id. No. 5. Koloniaal Museum te Haarlem. Beslissing der prijsvraag: Handleiding voor de fruitteelt in de Nederl. Koloniën. — Uit het Verslag over 1905 van het Departement van Landbouw in N. O. I., door v. G. — Caoutchouc. — Jaarverslag van den Plantentuin op Ceylon. — Opmerkingen naar aanleiding van het jaarverslag der Gouvernements Kina-onderneming. — Soekaboemische Landbouwvereeniging.

Id. No. 6. Versiag der Gouvernements Kina-onderneming over het jaar 1905, door v. G. — De Braziliaansche koffie-valorisatie. — Kiemen van zaden van Accacia decurrence.

Id. No. 7. Maatregelen tot tegengang van wanbetaling van erfpachts-canon. — Het drogen van thee. — Mededeeling van het Deli-proefstation. — Gouvernements-ontginningen. — Britsch-Indische theeën. — Over bemestingsproeven. — Het winnen van zaadriet-variëteiten door kruising gecombineerd met scheikundige selectie, door J. D. Kobus. — Chineesche thee.

Id. No. 8. Over cultuur en bereiding van rijst, door Dr. van Bijlert. — Bemesting van theetuinen. — Suikerproductie der fabrieken in den Oosthoek. — Fermentatie van cacao in verschillende productie-landen. — Tabakszaad en tabaksbibit. — Natuurlijke en kunstmatige kamfer. — Lemoengrasolie. — Ziekte in de thee.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië. *Dl. 73. December 1906.* Rente, door Dr. H. Onnen Jr. — De terugkoop der particuliere landerijen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, door D. Mulder met Naschrift. — De diamantwinning in Landak, door J. G. Doorman. — Een en ander over plantenvoedsel en kunstmest, door W. G. Leembruggen. — De aanstaande Internationale Maritime tentoonstelling te Bordeaux, door Noach. — Eenige aanteekeningen over kosten voor exploitatie van spoor- en tramwegen in Ned.-Indië, door S. A. Schaafsma. — Productenmarkt en wisselkoersen over December 1906.

Teysmannia. *17e jaargang (1906). Afl. 12.*

Zwavelkoolstof als insectendoodend middel, door J. C. Koningsberger. — Blackwattle-cultuur in Natal, door H. J. Wigman. — Ananas als vezelplant, door J. H. Heijl. — Amerikaansche opvattingen over de vruchtbaarheid van den grond (slot), door E. C. Jul. Mohr. — Vijanden van vruchtboomen. — De cultuur van de vanille. — Het ranzig worden van klapperolie. — Individueele alcaloïdverschillen bij cocaplanten, door Dr. A. W. K. de Jongh. — Leidraad voor den aanleg van een koffieproeftuin te Sidakalang (Res. Tapanoeli), door L. E. Dom. — Eene ziekte in de thee veroorzaakt door Pestalozzia, door Dr. Ch. Bernard.

Idem. *18e jaargang (1907). Afl. 1.*

Zoölogische wandelingen te Tjibodas. I, door J. C. Koningsberger. — Rozen in den tuin, door H. J. Wigman. — De cultuur en bereiding van gambir in den Riouw-Archipel, door A. W. K. de Jong. — De vezel-agave door Pit. — Oogst-resultaten van den Ficus-aanplant in den cultuurtuin bij één- en tweemalige aftapping, door C. J. Heijl. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties. Korte berichten, uitgaande van het Departement van Landbouw: De caoutchouctentoonstelling te Ceylon in 1906, door J. C. Willis. — Nota over het klappervraagstuk, door K. Heyne.

Indisch Militair Tijdschrift. *38e jaarg. (1907). No. 1.*

In memoriam Kolonel Raden Ario Majang Koro, door F. L. W. Raedt van Oldenbarneveld. — De expeditie naar Korintji, door P. van Genderen Stort (vervolg). De tegenwoordige stand van het vraagstuk der oorlogscontrabande, door R. Boonstra. — De reden, waarom wij Maleisch spreken. Een antwoord aan S., door L. J. — Wenken bij het rijden van groote patrouilleritten, door H. Heering. — Over „Draagbaar veldgeschut", door A. J. Gooszen en F. Schütt. — Geweerreiniging, door H. — Waarom niet voor het Indische leger? [over opleiding in rechtskundige vakken]. — Kort overzicht van den stand van zaken op het eiland Ceram (vervolg). — Nieuwe munitie, door H. — Enz.

Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. *1907. Eerste Helft. No. 7.*

De vaccine in Nederlandsch-Indie, door Dr. J. F. H. Kohlbrugge.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië *Dl. 46 (1906) afl. 6.*

Fixatie-absces bij een geval van aanhoudende koortsen na typhus, door Dr. A. A. F. M. Deutmann. — Een geval van dood na intraduraalanaesthesie met stovaine, door N. F. Lim. — Een geval van blaasverwonding door het infanterieprojectiel model '95, door J. A. van Dijk. — Eenige statistische en andere gegevens, ontleend aan de civiel geneeskundige jaarverslagen en aan de rapporten omtrent besmettelijke ziekten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1905.

De Rijnsche Zending. *37e jaarg. (1906). No. 4.*
Losse schetsjes uit de Bataklanden. door J. H. M[EERWALDT]. — Het schoone dal van Silindoeng, door zendeling IELE. — De Rijnsche zending in het Parlement. Korte mededeelingen: Bataksche leprabestrijding.

Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap. *Dl. 50 (1906) 4e Stuk.*
Een en ander aangaande de Karo-Bataks (2e vervolg), door J. H. NEUMANN. — Over eenige uitdrukkingen voor geestelijke begrippen in de Evangeliepredikïng in Indië, door ALB. C. KRUYT. — Javaansche raadsels, door S. LUINENBURG. — De zending en de landbouw, door A. HUETING. Spaarbank „Minahassa".

Maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap. *Februari 1907.*
De zending in Posso, gedurende 1905, door PH. H. C. HOFMAN (slot).

De Haagsche Zendingsbode. *Februari 1907.*
Een belangrijk boek [Bespreking van ALB. C. KRUIJT: Het animisme in den Indischen Archipel], door C. (vervolg).

De Katholieke Missiën. *32e jaarg. 1906—07. No. 7.*
Uit de Missie van Curaçao, door A. L. M. J. JANSEN.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 87 (1906). No. 5-8.*
Een merkwaardig adatgeval in zake grondbezit, door R. A. KERN. — Overdracht van handelspapier aan order door middel van endossement en van cessie, door v. B.

Themis. *Dl. 68 (1907), No. 1.*
Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche Koloniën. Proefschrift van Mr. H. W. C. BORDEWIJK, beoordeeld door Mr. D. W. K. DE ROO DE LA FAILLE.

Rechtsgeleerd Magazijn. *26e jaarg. (1907), Afl. 1—2.*
H. W. C. BORDEWIJK: Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche Koloniën. Proefschrift. Besproken door Mr. C. TH. VAN DEVENTER.

Het Koloniaal Weekblad. *7e jaarg. 1907 No. 5.*
De tegenwoordige politiek tegenover de Buitenbezittingen.
Id. No. 6. De tentoonstelling van Sumatra'sche kunstnijverheid te Leiden. — Het opstootje in Kediri.
Id. No. 7. Het nut van Koloniën. I.

Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society. *No. 46. December 1906.*
A pelandok tale, by G. M. LAIDLAW. — Dyak ceremonies in Pregnancy and Childbirth, by Rev. W. HOWEL. — Grasses and sedges of Borneo, by H. N. RIDLEY. — Scitamineae of Borneo, bij H. N. RIDLEY. — Begonias of Borneo, by H. N. RIDLEY.

W. C. MULLER.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Januari—21 Februari 1907.

In bovengenoemd tijdsverloop was bij de Tabaksaandeelen eene afwachtende houding de meest toegepaste. Op 8 Maart a.s. toch zal de eerste inschrijving plaats hebben, die spoedig daarna door meerdere gevolgd wordt. Waar velen nog een aanzienlijke winst konden binnenhalen, was het aanbod overheerschend, hetgeen over het algemeen eene verlaging der koersen tot gevolg had. Toch blijft de grondstemming vast en kon de markt zich gedeeltelijk herstellen. In Petroleumaandeelen was de stemming weifelend, doch ten slotte vast. Bij Goudaandeelen trad na eene aanzienlijke verhooging eene scherpe daling in, vooral bij de aandeelen Redjang-Lebong. De Cultuuraandeelen leden onder den onbehagelijken stand der suikermarkt, ofschoon enkele zich daaraan konden onttrekken en b.v. Aand. Barge & Moormann en Temoeloes nog eene verhooging aanwijzen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	7/8 %
Oblig.	Ned.-Ind. Gas-Maatschappij	1 1/8 „
Liq. Aand.	Barge & Moorm.	3 1/8 „
Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	1/4 „
Pref. Aand.	„ „ „	1 „
4 % Oblig. 1905.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	1/16 „
C. v. A.	Javasche Bank	1 1/4 „
Aand.	„ Bosch Expl. Maatschappij	1/4 „
„	Melatie Landbouw-Maatschappij	1/4 „
„	Pamanoekan en Tjiasseml	1 „
„	Temoeloes Landbouw-Maatschappij	7 1/2 „
„	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	3/4 „
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	5 1/8 „
Pref. Aand.	„ „ „	13 „
Aand.	Singkep Tin-Maatschappij	9 7/8 „
„	Kon. Ned. Mij. tot expl. van Petroleumbronnen	27 1/4 „
C. v. A.	„ „ „ „ „ „	23 1/2 „
Aand.	Moeara Enim Petroleum Mij.	2 1/8 „
3% cum pref. Aand.	A. Perlak Petroleum Maatschappij	2 7/8 „
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	1/8 „
„	Zuid Perlak Petr. Mij	3 5/8 „
„	Koninkl. West-Indische Maildienst	7/8 „
„	Amsterdam Senembah Cy.	7 „
Cert.	Arendsburg Tabak-Maatschappij	9 „
Aand.	Besoekie Tabak Mij.	2 1/4 „
„	Silau Asahan Tab. Mij.	1 3/8 „
4 % Oblig. 1902	Deli spoorweg Maatschappij	1/2 „
Aand.	Nederl.-Ind. Spoorw. Maatschappij	1 1/4 „
4 % oblig.	„ „ „	1/2 „
2 1/2 % „	„ „ „	3/8 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Ned. Gutta Percha Maatschappij	2 %
Winst. Aand.	Cultuur Maatschappij de Vorstenlanden	1/8 „
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	1/2 „

Aand.	Int. Cred. en Handelsver. Rotterdam	5 3/4 %
„	Javasche Bank	3 1/4 „
„	Javasche Cultuur Maatschappij	2 1/2 „
„	Kaliwoengoe Plantaran Cultuur Maatschappij	4 1/2 „
„	Koloniale Bank	1 1/8 „
Pref. Aand.	„ „	1/2 „
Aand.	Nederlandsche Handel-Maatschappij	7/16 „
C. v. A.	„ „ „	1 „
Rescontre 5 %	„ „ „	1 1/4 „
Aand. f 150	Nederl. Ind. Handelsbank	8 „
„ „ 1000	„ „ „	2 3/4 „
Aand.	„ „ Houtaankap Maatschappij	2 1/4 „
„	Preanger Reg. Landbouw Maatschappij	3/4 „
„	Ketahoen Mijnbouw	15 „
Pref. Aand.	„ „	13 1/2 „
Aand.	„Kwand. Soemalata" Expl. en Mijnbouw Maatsch.	8 „
Aand.	Pagoeat Exploitatie Synd	1 „
Gew. Aand.	Paleleh Mijnbouw-Maatschappij	9/16 „
Pref. Aand.	„ „ „	1 7/8 „
Winstbew.	„ „ „	1/4 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	71 „
„	Totok Mijnb. Mij.	21 1/8 „
Pref. Aand.	Dordt Petrol. Industr. Mij.	1 „
„	Java Petroleum Maatschappij.	1/2 „
Cert.	Panolan Maatschappij	34 „
6% cum pref. Aand.	A. Perlak Petroleum Maatschappij	2 1/16 „
Aand.	Java-China-Japanlijn	1/4 „
Oblig.	„ „	1 1/2 „
Aand.	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	5/8 „
Oblig.	„ „ „	1 3/4 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	2 1/16 „
Oblig.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	1 1/2 „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	25 „
Cert.	„ „ „	8 „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	20 „
Pref. Aand.	„ „ „	15 1/2 „
Aand.	Amsterdam Padang Comp.	7 „
„	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	187/ „
„	Bindjei Tabak	13 „
„	Deli-Batavia Maatschappij	5 „
Cert.	„ „ „	7 „
„	Deli Cultuur Maatschappij	15 1/8 „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	25 „
Aand.	Deli Maatschappij	24 „
Cert.	„ „	15 „
Aand.	Holland Sumatra Tabak Mij.	6 3/4 „
Pref. Aand.	„ „ „ „	5 „
Aand.	Krapoh Tabak Maatschappij	4 1/2 „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	14 „
„ B.	„ „ „	3 3/4 „
Aand.	Lima Poelöeh	15/16 „
„	Medan Tabak Maatschappij	4 1/2 „
C. v. A.	„ „ „	4 „
Aand.	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	11 1/4 „
Aand.	Padang Tabak Maatschappij	3 „
B. v. D.	Rimboen Tabak Mij.	4 1/4 „
Aand.	Rotterdam Asahan Tabak Mij	6 3/4 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	21 1/2 „
C. v. A.	„ „ „	19 „
Aand.	Senembah Maatschappij	20 „

Cert.	Senembah Maatschappij	2 %
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	9¾ „
„ B.	„ „ „	2½ „
Aand.	Soekowono Landbouw Maatschappij	4 „
„	Sumatra Cultuur Maatschappij	10 „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	5¼ „
C. v. g. A.	United Langkat Plantations	2 „
Aand.	Linde en Teves	2 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	¼ „
4 % Oblig. 1888	„ „ „	½ „
4 „ „	Kediri Stoomtram Maatschappij	1 „
Oblig.	Modjokerto Stoomtram Mij	2 „
4 % Oblig.	Nederl.-Indische Tramweg Maatschappij	2 „
4 „ „	Semarang-Joana Stoomtr. Maatsch.	⅛ „
4 „ „	Solosche Stoomtram Maatschappij	¼ „

DIVIDENDEN.

Kina Maatschappij Kertamanah		10 %
Deli Langkat Tabak Maatschappij	slotdividend	8,6 %
Rotterdamsche Likwidatiekas		ƒ 10,50

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Surinaamsche Bank	110 %
„	Landbouw Maatschappij Getas	77 „
1ste pref. aand.	Oost Borneo Maatschappij	150 „
Aand.	Amsterdamsche Chininefabriek	115 „
„	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 70—72
„	Nederlandsch-Indische Landbouw Maatschappij	„ 48—50
„	Cultuur Maatschappij Kali Tello	40 %
„	Tabak Maatschappij Ramboeng	80 „
„	Ramoenia Cultuur Maatschappij	180—200 %
„	Landbouwmaatschappij Preanger Regentschappen	185 %
4 % Oblig.	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	90 „
Winstaand.	Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran	ƒ 50
„	Suikerfabriek Poerwokerto	„ 41
Opr. Aand.	Sinkep Tin Maatschappij	„ 65
5 % Oblig.	Crediet en Handels Vereeniging Banda	100—101 %
Aand.	Nederlandsch Indische Gas Maatschappij	198—200 „
4 % Oblig.	Malang Stoomtram Maatschappij	88 %
Aand.	Solosche Tramweg Maatschappij	58 „
Winstaand.	Amsterdam Serdang Tabak Maatschappij	ƒ 580—640
„	Koninklijke Paketvaart Maatschappij	ƒ 600
Aand.	Administratiekantoor van Indische Fondsen	79 %
„	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	19—20 %
„	Preanger Koffie Cultuur Mij. Tjiharoes Rahajoe	25 %
„	Tarakan Petroleum Maatschappij	25 „
„	Guyana Goud Explor. Mij. Mindrineti	2½ „
„	Mpij tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor	115 „
Opr. bew.	Nederlandsch Indische Landbouw Maatschappij	ƒ 48—52
Aand.	Landbouw Maatschappij Temoeloes	127 %
„	West Java Kina Cultuur Maatschappij	100 „
„	Vereenigd Bezit van Indische Fondsen	55 „
„	Mij. tot Expl. van Rijstl. op Java Michiels Arnold.	104 „
„	Handelsvereeniging Gorontalo	52½ „
5 % oblig.	Moluksche Handelsvennootschap	101 „
Aand.	Brandassurantie Maatschappij de Oosterling	75 „
„	Cultuur Maatschappij Moeteran	20 „
„	Nederlandsch Indische Houtaankap Maatschappij	581¼ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN.	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Kol. Suriname .....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds..... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank .....Aand.	96	96 7/8
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven 4 1/2 pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank..... Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank .....Pref. Aand.	—	—
Ned. Gutta Percha Maatschappij ...Aand.	39	37
Ned.-Ind. Gas-Maatschappij..... „	—	—
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 1/4	102 3/8
Tandjong-Priok (Droogdok-Maatsch. Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië. Mij. t. Expl. van Aand.	53	53
Badas Suikerfabriek..... „	54	54
Banda Cred. & Handelsvereeniging v. „	47 1/4	47 1/4
Barge & Moorm. ... .Liq. „	86 3/4	89 7/8
Borneo Sumatra Maatschappij.....Aand.	—	—
Cultuurm. der Vorstenl..... „	100 3/4	101
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	168 1/2	169 1/2
„ „ „ „ .....Winst- „	29 1/4	29 1/8
Handelsv. „Amsterdam" .....Aand.	168	167 1/2
„ „ '85.....Oblig. A. 4 pCt.	100	100
„ „ '94 ..... 4 „	100	100
„ „ 1905..... 4 „	99 15/16	100
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	147	141 1/4
Javasche Bank..... „	190	186 3/4
„ „ .....Cert. v. Aand.	189 1/2	190 3/4
Javasche Bosch Expl.-Mij..... „	106 1/2	106 3/4
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	100
Javasche Cult. Mij.....Aand.	113 1/2	111
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	97 1/2
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor. Aand.	—	—
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah .....Aand.	—	—
„ „ Kali Tello..... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran" „	116	111 1/2
Karang Soew. Suikerfabriek .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Koloniale Bank .....Aand.	84	82 7/8
„ „ .....Pref. Aand.	96 1/2	96
„ „ .....Oblig. 1905 4 pCt.	98 3/4	98 3/4
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	107	107
Landbouw-Maatsch. Melattie..... „	20 1/4	20 1/2
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned. Handel-Maatschappij..... „	188 3/8	187 15/16
„ „ .....Cert.	188 1/2	187 1/2
„ „ .....Rescontre 5 pCt	184 13/16	183 9/16
Ned.-Ind. Cultuur Mij .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Escompto Mij.....Aand.	131	131
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	130	130
Ned.-Ind. Handelsbank f 150 .....Aand.	135	127
„ „ .... f 1000 „	127 3/4	125
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	99 1/2	99 1/2
Ned.-Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	58 1/4	56
„ „ „ „ .....Oblig 5 pCt.	97 1/2	97 1/2
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.... ..Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Cultuurmaatschappij Ngredjo .....Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handels Mij..... „	22	22
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04.	99	100
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Preanger Landbouw Maatschappij .. „	82 3/4	82
Landbouw Maatschappij Rongga.... „	—	—
Mij. t. expl. Suikeron. Sentanen-Lor „	—	—
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	102 1/8
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet .Aand.	192	192
Cultuur-Mij. Soember Redjo..... .. „	—	—
Surinaamsche Bank .....Aand.	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.. „	127 1/2	135
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp..... „ 1 1/2 „	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatsch....Aand.	100 1/4	101
Mij. t. expl. van het land Wonokoyo. „	—	—
Boekal Maatschij t. E. Mijn Conc... „	—	93
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	—	—
Gros, Concessies.....Gew. Aand.	—	—
„ „ .....Pref. „	11 1/2	11 1/2
Guyana Goud-Placer Maatschappij ..gew. Aand.	35	35
„ „ „ ..Pref. „	61	61
Mijnbouw Mij. Ketahoen.....Gew. Aand.	178 1/2	163 1/2
„ „ „ .....Pref. „	229 1/2	216
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata"Aand.	88	80
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	9	9
Noord Celebes Mijnbouw Mij..... „	13 1/4	13 1/4
Oost Borneo Maatschappij..... „	46 3/8	51 1/2
Oost Borneo Maatschappij ..... „	95 1/4	108 1/4
Pagoeat Expl. Syndicaat.....Aand.	15	14
Paleleh Mijnb. Mij. ..... gew. Aand.	39 11/16	39 1/8
„ „ „ ..... Pref. „	62 1/2	60 5/8
„ „ „ ..... Winstbew.	29 1/4	29
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.....Aand.	908 1/2	837 1/2
Singkep Tin Maatschappij..... „	95	104 7/8
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	52	52
Surinaamsche Mijnb. Maatschappij.. „	13 3/4	13 3/4
Tjenako Steenk. Mij..... „	—	—
Totok Mijnb. Mij..... „	167 3/8	146 1/4
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	129	128
„ „ „ „ 1897 Oblig. 4 1/2 pCt.	102 1/2	102 1/2
„ „ „ „ 1903. „ 4 1/2 pCt.	101 1/2	101 1/2
Gaboes Petr. Mij.....Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ..... „	—	—
„ „ „ .....Pref. Aand.	13 1/2	13
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	736 1/4	763 1/2
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	738	761 1/2
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	134 7/8	137
„ „ „ Oblig. 5 pCt.	101 11/16	101 11/16
Petr. Mij. Moesi Ilir ..... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februarie. 7	21
Panolan Maatschap.....Cert. /	360	326
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	162	$159^{15}/_{16}$
„ „ „ 3 „ „ Pref. „ B	136	$138^{7}/_{8}$
Sumatra Palembang Petroleum Mij. Aand.	$89^{3}/_{8}$	$89^{1}/_{2}$
Zuid-Perlak Petroleum Mij.. ..Pref. Aand.	122	$125^{5}/_{8}$
Java-China-Japanlijn, 1 Serie..... „	$99^{1}/_{2}$	$99^{1}/_{4}$
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	$102^{1}/_{4}$	$100^{3}/_{4}$
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	$155^{5}/_{8}$	155
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	103	$101^{1}/_{4}$
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	$104^{1}/_{8}$	105
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	$102^{3}/_{4}$	$102^{3}/_{4}$
„ „ „ „ 1900. Obl. 4 pCt.	103	103
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	$131^{1}/_{2}$	$129^{7}/_{16}$
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	101
Stoomvaart Maatschappij „Nederland" Aand.	155	155
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	103	$101^{1}/_{2}$
Amsterdam Bedagei Tabak Mij..... „	78	78
Amsterdam Deli Comp..... „	900	875
„ „ „ .....Cert.	890	882
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	229	209
„ „ „ .....Pref. „	293	$277^{1}/_{2}$
Amsterdam Padang Comp.....Aand.	125	118
„ „ „ ... oprichters aand. /	55	55
Amsterdam Senembah Cy A.....Aand.	$100^{1}/_{4}$	$107^{1}/_{4}$
Amsterdam Serdang Tabak Mij..... „	$156^{3}/_{8}$	$137^{1}/_{2}$
Tabak-Maatschappij Arendsburg.....Aand.	839	839
„ „ „ .....Cert.	$885^{1}/_{2}$	$894^{1}/_{2}$
Asahan Plantage Maatschappij.....Aand.	97	97
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	$103^{3}/_{4}$	106
Bindjei Tabak Maatschappij A..... „	117	104
Deli-Batavia Maatschappij..... „	945	910
„ „ „ .....Cert.	910	903
Deli-Cultuur-Maatschappij.....Aand.	$166^{1}/_{2}$	$151^{3}/_{8}$
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	445	420
Deli-Maatschappij.....Aand.	618	594
„ „ .....Cert.	615	600
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	$125^{3}/_{4}$	$125^{3}/_{4}$
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	81	$74^{1}/_{4}$
„ „ „ „ .....pr. Aand.	112	107
Krapoh Tabak Maatschappij ..... Aand.	$151^{1}/_{2}$	147
Langkat Tabak Mij., Serie A..... „	$137^{3}/_{4}$	$123^{3}/_{4}$
„ „ „ „ B..... „	$106^{1}/_{4}$	$102^{1}/_{2}$
Lima Poeloe Tab. Mij. A..... „	$101^{11}/_{16}$	$100^{3}/_{4}$
Medan-Tabak Maatschappij..... „	$385^{1}/_{2}$	381
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	390	386
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij.....Aand.	$204^{3}/_{4}$	$193^{1}/_{2}$
Padang Tabak-Maatschappij..... „	216	213
Rimboen Tabak Synd. B. v. D..... „	$79^{3}/_{4}$	$75^{1}/_{2}$
Rotterd. Asahan Tab. Mij..... „	$84^{3}/_{4}$	78
Rotterdam Deli-Maatschappij..... „	$552^{1}/_{2}$	531
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	557	538
Senembah-Maatschappij.....Aand.	610	590
„ „ .....Cert.	600	598

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Serdang Tabak Maatschappij, A..... Aand.	237¾	228
„ „ „ B..... „	101½	104
Silau Asahan Tabak Maatschappij..... „	137⅛	138½
Soekowono Landbouw Maatschappij. A.... „	130	126
Soengei Bedjankar..... „	113½	113½
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	460	450
Sumatra Plantage Maatschappij..... „	127½	122¼
Langkat Mij..... „	—	—
United Langkat Plantations Cy. Ltd. Cert. v. g. Aand.	500	498
Curaçao Hand. & Ind. Mij..... „	—	—
Handelsvereeniging Java..... „	83¾	83¾
Handelsvereeniging Reiss & Co..... „	—	—
Koelit v/h. Brummer & Co. 1e Hyp. Obl. 1901 5 pCt.	—	—
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves....Aand.	127	125
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel 4½ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	198	197¾
„ „ „ ...Obl. 1888 4 pCt.	101⅛	100⅝
„ „ „ ... „ 1902 4 „ 1902	101⅛	101⅝
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.....Aand.	206¼	207½
„ „ No. 1-13000..Oblig. 4 pCt.	101	101½
„ „ 4e-Se serie .. 3½ pCt.	97½	97½
„ „ 1896 .....Oblig. 2½ pCt.	88⅛	88½
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	—	—
„ „ „ „ ...Oblig 4½ pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	—	24⅜
„ „ .....1e hyp. Obl. 5	91	91
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	124½	124½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	100	99
Madoera Stoomtram Mij.....Aand.	14¼	14¼
„ „ „ .....Pref. Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Malang Stoomtram Mij.....Aand.	54¾	54¾
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	89	89
Modjokerto „ „ .....Aand.	—	—
„ „ „ .....Pref. Aand.	72½	72½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	93	91
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....Aand.	157	157
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	99
Oost-Java Stoomtram Mij.....Aand.	98	98
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	97
Pasoeroean „ „ .....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij.....Aand.	—	15
„ „ „ .....Oblig. 4½ pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij.....Aand.	143½	143½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101⅛	101
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	157	157
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	101
Serajoedal Stoomtram-Mij.....Aand.	—	150
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	101
Solosche Tram-Mij..... „ 4 pCt.	98½	98¼

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN *(Vervolg)*.

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	12—24 December.	
Javasche Bank	190—190½	190
Certif Nederl. Handel-Mij.	186—187	187
N. I. Escompto Mij.	128	128½
Ned.-Ind. Handelsbank	132	132
Koloniale Bank (gew. Aand.)	82½	—
„ „ (pref. Aandeelen)	95	85
Koninklijke Paketvaart Mij	157	157
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	142	142
Handels-Verg. „Amsterdam"	167½	—
Mij. Onderlinge Hulp	100	—
Boekhandel Visser & Co	100	—
Java-China-Japanlijn	102	102½
Rotterdamsche Lloyd	126	124½—125
Semarang-Joana Stoomtram-Mij	140	140
Kedirie „ „	122	—
Semarang-Cheribon „ „	157	—
Oost-Java „ „	97	—
Tagalsch Prauwenveer	172½	—
Sem. St. en Prauwenveer	—	180
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	99—100	99
Kultuur Mij. „Artana"	—	127½
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	185	—
Assam Thee Ondern. Singaparna	105	105
Assam Thee Ondern. Pasir Salam	—	150
Assam Thee Onderneming Taloen	145	—
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	—	80
Cultuur Mij. Gabes	600	—
Cultuur Mij. Maswatti	82½	80
Ned. Ind. Telefoon-Mij.	—	125
Intercommunale Telefoon-Mij	127½—128½	126
Preanger Telefoon Mij	—	104
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	117½
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. Aand.)	38—44½	41—43
„ „ „ (pref. Aand.)	62—68	68—71
„ „ „ (winst Aand.)	—	—
Mijnbouw Mij. „Totok" (Aandeelen)	270—272½	260—265
„ „ „ (Obligatiën)	267½	260
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (Aandeelen)	1075—1090	1055—1065
Mijnbouw Mij. Ketahoen (gew. Aandeelen)	260—270	255—265
„ „ „ (pref. Aandeelen)	200—210	210—212½
Goud Explor. Mij. Simau (Aand.)	270—290	290

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

HANDEL MAATSCHAPPIJ GÜNTZEL & SCHUMACHER.
(Javasche Courant van 28 December 1906, No. 104).

Zetel. Medan.
Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot dusverre te Medan, Belawan en Loeboec Pakam gedreven onder de firma Güntzel en Schumacher, voorts het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin enz.
Duur. 30 jaren.

Kapitaal. *f* 300.000, verdeeld in 300 aandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren C. H. M. Hick en E. Goldenberg ieder voor 100 aandeelen, welke 200 aandeelen als volgefourneerd beschouwd worden door den inbreng van de genoemde handelszaak.
Bestuur. 2 directeuren, de heeren Hick en Goldenberg.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

THE LANGEN RUBER AND COCOANUT COMPANY LIMITED.
(*Javasche Courant van 28 December 1906, No. 104*).

Zetel. Batavia.
Doel. De overname van het recht van erfpacht op het perceel Langen, het koopen of aanvragen of op andere wijze verkrijgen van gronden in erfpacht, het ontginnen en beplanten dier gronden voor de cultuur van caoutchouc of andere gewassen, het verkoopen dier gronden, het handelen in de verkregen producten, het bereiden van caoutchouc en de fabricatie van andere producten, het deelnemen in of oprichten van andere vennootschappen enz.
Duur. Tot 30 Juni 1981.
Kapitaal. *f* 175.000, verdeeld in 700 aandeelen van *f* 250, (540 aandeelen A en 160 aandeelen B) waarvan geplaatst zijn serie B geheel en van serie A 130 stuks.
Bestuur. 1 hoofddirecteur de heer R. N. G. Bingley, 2 directeuren de heeren A. de Vos en K. A. Stevens.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP GAMBIR-ZUID.
(*Javasche Courant van 4 Januari 1907, No. 1*).

Zetel. Batavia.
Doel. De exploitatie van een te Batavia gelegen perceel met welks inbreng de vennootschap wordt opgericht, zoomede den verkoop, de verhuring van andere door de vennootschap aan te koopen perceelen.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. *f* 45.000, verdeeld in 45 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren Th. V. Zimmerman en J. P. J. van Maanen respectievelijk voor 38 en 7 aandeelen.
Bestuur. 1 directeur, de heer van Maanen.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

MAATSCHAPPIJ TOT VOORTZETTING VAN DE ZAKEN VAN DE FIRMA VOORH. LE ROUX & Co.
(*Javasche Courant van 8 Januari 1907, No. 2*).

Zetel. Batavia.
Doel. De overname en exploitatie van de te Batavia gedreven wordende handelszaak.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal *f* 10.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 100, waarvan 99 stuks geacht worden te zijn volgestort door den inbreng van genoemde handelszaak en 1 aandeel in contanten is volgestort.
Bestuur. 1 directeur, de heer J. C. Jaquet.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

BATAVIAASCH EXPEDITIE- EN COMMISSIEKANTOOR.
(*Javasche Courant van 8 Januari 1907, No. 2.*)

Zetel. Batavia.
Doel. Het drijven van commissiehandel en het doen van expeditiezaken en alles wat in den meest uitgebreiden zin daarmede is verbonden.
Duur. 25 jaren.
Kapitaal. *f* 10.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 100, waarvan geplaatst 50 stuks.
Bestuur. 2 directeuren. Liauw Kang Hoat en Oey Khang Lim, 2 commissarissen, Tio Goan An en Oey Kim Hay.
Winstverdeeling. 5 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan de directeuren, 10 pCt. aan de commissarissen, 80 pCt. aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TODOK.
(*Javasche Courant van 11 Januari 1907, No. 3*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het exploiteeren van onroerende goederen in de residentie Batavia en elders, voorts het drijven van handel in het algemeen, zoowel voor eigen rekening als in commissie.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarvan 25 worden uitgereikt en volgestort, beschouwd worden door den inbreng van eenige perceelen te Batavia.
Bestuur. 1 directeur, de firma Gebroeders Sutorius en Compagnie.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ RIJSWIJK.

(*Javasche Courant van 11 Januari 1907 No. 3*).

Zetel. Batavia.
Doel. De exploitatie van onroerende goederen te Batavia en elders.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. *f* 65.000, verdeeld in 65 aandeelen van *f* 1000, waarvan 64 stuks als volgestort beschouwd worden door den inbreng van eenige te Batavia gelegen perceelen.
Bestuur. 1 directeur, de heer J. C Jaquet.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP HOTEL PENSION KONINGSPLEIN.

(*Javasche Courant van 15 Januari 1907 No 4.*)

Zetel. Batavia.
Doel. Het houden van hotel in combinatie met pension in den meest uitgebreiden zin, zóó in gehuurde als in gekochte huizen.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. *f* 60.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer E. van Angelbeek voor 45 en mejuffrouw E. J. van Angelbeek voor 1 aandeel.
Bestuur. 1 directrice, mejuffrouw van Angelbeek.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ TH. W. KRONE.

(*Javasche Courant van 18 Januari 1907, No. 5*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of op andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur 75 jaren.
Kapitaal. *f* 60.000, verdeeld in 120 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren Th. W. Crone en V. van der Lee voor 45 en 1 aandeel, terwijl genoemde 45 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een te Batavia gelegen perceel.
Bestuur. 1 directeur, de heer Th. W. Krone, een plaatsvervangend directrice vrouwe E. M. Krone.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

HANDEL-, CULTUUR EN BOUW MAATSCHAPPIJ „TJIBODAS".

(*Javasche Courant van 22 Januari 1907 No 6*).

Zetel. Bandoeng.
Doel. Het drijven van handel zoowel import als export in den meest uitgebreiden zin des woords, zoowel voor eigen rekening als in commissie, het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal door aanvraag, aankoop of op andere wijze, het in cultuur brengen van die gronden, den handel en den opkoop van producten, en het exploiteeren van de op die gronden staande gebouwen en getimmerten, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 75 jaren
Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 500, waarvan geplaatst 120 stuks, van welk aantal 118 stuks als volgestort beschouwd worden door den inbreng van verschillende te Bandoeng gelegen perceelen.
Bestuur. 1 directeur, de heer Ch. J. G. Witbols Feugen.
Winstverdeeling. 20% aan den directeur, 5% aan de eventueele commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

BOGOR-PRADAH CULTUUR-MAATSCHAPPIJ.

(*Staats Courant van 5 Februari 1907 No. 30.*)

Zetel. Amsterdam.
Doel. De exploitatie van eenige in de residentie Kediri gelegen erfpachtsperceelen, door het planten en teelen van koffie, kina, cacao, thee, peper en andere voor de Europeesche markt geschikte producten, de verkoop der verkregen producten en al hetgeen met het voorenstaande in verband staat.
Duur tot December 1964.
Kapitaal *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarvan 90 stuks worden beschouwd te zijn volgestort door den inbreng door den heer J. Bierens de Haan, door den inbreng van de Koffieonderneming Bogor Pradah enz.
Bestuur. 1 directeur, de firma Gebroeders Hartsen, 2 commissarissen de heeren A. en C. F. Biarens de Haan.
Winstverdeeling. 5% rente aan de aandeelhouders, van de rest 10% aan den directeur, 10% aan de commissarissen, 15% aan het reservefonds, de rest als extradividend aan de aandeelhouders.

NEDERLANDSCH INDISCHE RAMEH MAATSCHAPPIJ.

Staats-Courant van 5 Februari 1907, No. 30.

Zetel. Amsterdam.
Doel. Het aankoopen en machinaal bereiden van rameh en het verkoopen van het

product, het geheel of gedeeltelijk deelnemen in de voordeelen, welke de patenten op de ramehbereidingsmachine, uitgevonden door den heer G. M. E. Pos, opleveren, hetzij door verkoop van de patenten of door levering van machines.
Duur tot 31 December 1936.
Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren P. 't Hoofd voor 10, F W. 't Hooft voor 2, O B. de Kat van Blijswijk voor 2, G. O. 't Hooft voor 1, C. G. 't Hooft voor 1, G. M. E. Pos voor 27 en A. Noordendorp voor 7 aandeelen.
Van de 27 door den heer Pos genomen aandeelen worden er 25 als volgestort beschouwd door den inbreng van een ramehbereidingsmachine met drijfwerk en toebehooren.
Bestuur. 1 technisch directeur, de heer G. M. E. Pos, 1 administrateur-directeur, de heer P. Hooft, 2 commissarissen, de heeren F. W. 't Hooft en H. Noordendorp.
Winstverdeeling. 5 % aan de aandeelhouders als rente, van de rest 20 % aan de directeuren, 10 ½ aan het personeel in Indië, 5 % aan commissarissen, 65 % aan de aandeelhouders.

KOLONIALE HANDEL EN CONSIGNATIE MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Courant van 19 Februari 1907, No. 42*).

Zetel. Rotterdam.
Doel. Het drijven van handel, zoo voor eigen rekening als in consignatie, hoofdzakelijk voor in- en export met Nederlandsch- en Britsch-Indië.
Duur. 25 jaren.
Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de vennootschap Weise & Co. voor 96, door de heeren J. P. Schalkwijk, H. R. Weise en J. J. H. Ch. Musly ieder voor een aandeel.
Bestuur. 1 directeur, de heer O. F. Weise, 3 commissarissen de heeren J. P. Schalkwijk, H. R. Weise en J. J. H. Ch. Musly.
Winstverdeeling. 4 % rente aan de aandeelhouuders. terwijl over de verdeeling van de rest door de algemeene vergadering van aandeelhouders wordt beschikt.

SPOOR- EN TRAMWEGONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Dec. 1906.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (137.000)	*f*	60.000.—
Goederen, tonnen (35.000)	„	141.000.—
Verschillende ontvangsten	„	10.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	211.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	179.457.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	3.418.667.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	3.303.954.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	33.20
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	28.24
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	45.69
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	44.16

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (89.000)	*f*	33.000.—
Goederen, tonnen (8.000)	„	24.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	59.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	88.039.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	830.760.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	1,084.089.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	34.27
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	50.71
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	40.64
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	53.04

Stoomtramweg Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (31.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	4.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.750.—

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	f	165.693.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	141.457.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	6.03
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.66
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	19.74
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.85

Stoomtramweg Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (69.000)	f	11.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	9.000.—
Verschillende ontvangsten	„	900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	20.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	18.382.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	304.025.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	266.562.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	14.34
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.62
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	17.72
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.54

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (23.000)	f	5.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	16.000.—
Verschillende ontvangsten	„	800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	21.800.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	15.962.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	286.353.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	209.562.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	19.01
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	13.92
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	21.20
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.54*

Stoomtramweg Goendih—Soerabaja. 244 kilometers.

Reizigers, aantal (110.000)	f	30.000.—
Goederen, tonnen (19.000)	„	54.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	88.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	68.411.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.009.008
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	925.119.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.63
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	9.05
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.33
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.39

Tramweg-Maatschappij Solo—Bojolali. (28 kilometers).

Reizigers, aantal (26.000)	f	4.000.—
Goederen, tonnen 1.000	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	5.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar defin.)	„	—

* Gemiddeld in exploitatie 35 K.M.

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	ƒ	67.207.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	—
Per dagkilometer deze maand (voorloopig)	„	5.76
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	—
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	6.58
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	—

NEDERLANDSCH INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Januari 1907 ƒ 28.400 tegen ƒ 30.991 in 1906.
„ sedert 1 Juli 1906 ƒ 199,800 tegen ƒ 203.600 in 1906.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Jan. 1907 ƒ 10,890, tegen ƒ 12.215 in Januari 1906.
Hierbij valt op te merken, dat de Pasar-Malam-feesten in 1906 in de maand Januari vielen, terwijl zij in dit jaar in Februari plaats hadden.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Jan. 1907	ƒ 115.500	ƒ 9.60	389
„ 1906	„ 95.300	„ 7.90	
Verschil meer	„ 20.200	„ 1.70	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Jan. 1907	ƒ 22.000	ƒ 7.80	91
„ 1906	„ 17.600	„ 6.25	
Verschil meer	„ 4.400	„ 1.55	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Jan. 1907	ƒ 19.600	ƒ 17.10	37
„ 1906	„ 16.900	„ 14.75	
Verschil meer	„ 2.700	„ 2.35	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Jan. 1907	ƒ 5.900	ƒ 4.65	41
„ 1906	„ 4.700	„ 3.70	
Verschil meer	„ 1.200	„ 0.95	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang—Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Jan. 1907	ƒ 83.200	ƒ 9.80	274
„ 1906	„ 79.500	„ 9.35	
Verschil meer	„ 3.700	„ 0.45	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Jan. 1907	ƒ 10.700	ƒ 6.90	50
„ 1906	„ 9.700	„ 6.25	
Verschil meer	„ 1.000	„ 0.65	

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie	92 K.M.	tegen 92 K.M.	in 1906.
Opbrengst Jan. 1907	ƒ 158.000	„ ƒ 135.267	„ 1906.
„ per dagkilometer	„ 55.40	„ „ 47.42	„ 1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ —	„ „ —	„ 1906.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen 155 K.M.	in 1906.
Opbrengst Jan. 1907	ƒ 44.000	„ ƒ 37.067	„ 1906.
„ per dagkilometer	„ 9.15	„ „ 7.71	„ 1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ —	„ „ —	„ 1906.

De werving van Europeanen voor het Indische leger.

DOOR

D. J. RUITENBACH.

(Slot).

Hiermede van het vreemdelingen-depot afstappende, valt thans de tweede gelegenheid, ten dienste der *opleiding* voor den koloniaal-militairen dienst te bespreken.

Allereerst den naam aanduidende, zou men deze instelling *Koloniaal Instructiebataljon* kunnen noemen. Dit bataljon moet ten doel hebben, om Nederlandsche jongelieden, die het 16e levensjaar reeds zijn ingetreden en den vollen leeftijd van 17 jaar nog niet hebben bereikt, op te leiden tot onderofficier, korporaal of soldaat, zulks al naarmate de krachten waarover een elk in het bijzonder blijk geeft te beschikken. Tevens zou deze opleiding desverkiezende ook voor oudere Nederlanders moeten worden opengesteld, het een en het ander dus in dezen zin, dat aan *elk* zich aanmeldend Nederlander de gelegenheid moet worden gegeven, zich binnen zekere tijdgrenzen, alvorens naar Indië te worden gezonden, te kunnen bekwamen voor soldaat, korporaal of sergeant.

Het hier gedefinieerde doel nu verder uitwerkende blijkt dus, dat dit Instructie-bataljon in de eerste en voornaamste plaats een recruten-bataljon wezen moet Aan elk der hierbij ingedeelde menschen wordt eene op militair- opvoedkundige gronden steunende soldatenopleiding gegeven, eene vorming dus, die rekening houdt met het Nederlandsche karakter en die zich niet gaat verliezen in eene ons volk afkeerige naäperij van het Duitsche drilsysteem. Vooral dit laatste moet op den voorgrond staan, omdat hiervan de toevloed van nieuw toetredenden geheel afhankelijk is. Begint men toch op de wijze zooals thans nog maar al te veel geschiedt, met commandeeren uitsluitend vergezeld van dwang en straf, dit, door den man al dadelijk te onderwerpen aan de stramme eischen aan het gesloten exerceeren verbonden, dan is hem dit als Nederlander zóó onaangenaam, dat reeds alleen daardoor al zijn lust en ijver verdwijnt, terwijl, voorzoover hij zich nog niet verbond, de kans heel groot wordt, dat hij, van het militaire afkeerig geworden,

zich maar tevreden blijft stellen met datgene, wat de burgersamenleving hem verder bieden kan.

Naar aanleiding van het nu aangevoerde zij dus met allen nadruk gezegd, dat het met de aanvulling van het Europeesche legerdeel door Nederlanders hoe langer hoe treuriger gesteld zal raken, wanneer men bij het beramen van de middelen om het toetreden hiervan te bevorderen, niet tevens de maatregelen in toepassing brengt, die de te geven militaire opleiding tot eene *opvoedkundige* maken kunnen. Men kan er zich verzekerd van houden dat de onverschilligheid, waarmede thans het dienstnemen bejegend wordt, haar voornaamsten grond vindt in die stijve en stramme, geheel uit den tijd geraakte manier van opleiden. Noch de man uit het volk, noch de meer verstandelijk ontwikkelde burger, laat zich tegenwoordig met zijne denkbeelden omtrent zedelijke vrijheid meer rijgen in een dwangbuis, hetwelk nuttig en noodig was voor den huurling uit de middeleeuwen en den analphabeet uit Napoleons tijd, maar niet voor hem. Ziet men de waarheid hiervan niet in en stoort men zich niet aan wat hier gezegd wordt, nu, dat men zich dan ook maar niet meer het hoofd breke, door op middelen te peinzen, de toetreding van Nederlanders te bevorderen. Hoe hoog men ook opbiedt door materieele voordeelen te geven of te beloven, — *de Nederlandsche burger lijdt liever armoede, dan zich op die wijze tot militair te laten omzetten.* Hij heeft naar zijne individualiteit als mensch en naar zijne opvattingen en denkbeelden als Nederlander, eene op paedagogische gronden berustende opleiding van noode, en zóó 'n opleiding zal men hem dus bij het Instructie-bataljon voor Indië te geven hebben.[1])

Wanneer de man gedurende de soldatenopleiding, die men hem geeft, blijkt voldoende geschiktheid en aanleg te bezitten, om het binnen een zeker getal maanden tot korporaal of sergeant te kunnen brengen, dan moet hem daarvoor de gelegenheid worden geschonken. Daaruit vloeit derhalve voort, dat aan het Instructie-bataljon tevens een *kaderschool* verbonden moet worden. Die school zou men hebben in te richten geheel overeenkomstig de thans in Indië reeds bestaande zusterinstellingen, en mitsdien kan voor wat de verdere regeling hiervan aangaat, naar de daaromtrent bestaande voorschriften worden verwezen. Om het verblijf in Nederland alvorens naar Indië te vertrekken niet te lang te rekken, zou als basis voor den opleidingsduur kunnen worden aangenomen: zes maanden voor het vormen tot soldaat; daarna nog vier maanden voor dat tot korporaal en eindelijk nog acht maanden voor dat tot sergeant, zoodat voor de opleiding tot onderofficier, in haar geheel, eene tijdruimte van 18 maanden beschikbaar

---

[1]) Den belangstellenden lezer verwijzen we hier naar ons werk: *Militaire Opvoeding*. Uitgave Gebr. van Cleef, 's-Hage 1906.

komt. Alleen den onmiddellijk bij het intreden van hun 16e levensjaar aangenomen jongelieden zou dus in verband met de bepaling, dat geen uitzending vóór het 18e levensjaar mag plaats hebben, een volle twee jaar voor die opleiding zijn toegestaan.

Het goedkoopste en tevens het beste zoude zijn, dat het hierbedoelde Instructie-bataljon geheel in de plaats trad van de thans bestaande Koloniale reserve te Nijmegen. Deze „Reserve" zou dus moeten vervallen. Voor hen die meenen, dat alsdan de oprichting van het hierbedoelde Instructiebataljon op niet veel meer dan eene naamsverwisseling zoude uitloopen, zoodat de toetreding bij het Indische leger door de instelling er maar weinig op winnen kan, zij hier even uiteengezet, welk onderscheid er tusschen de toekomstige en tegenwoordige instelling gevonden zoude worden. In de voornaamste plaats komt dit wel hier op neer, dat de opleiding voor den *kolonialen* militairen dienst alsdan meer en beter tot zijn recht komen kan. Nu toch wordt er wel is waar bij de Koloniale reserve ook wel opgeleid, maar dit opleiden wordt thans geheel beheerscht door de bepaling in het Kon. besluit der oprichting, dat „de oefeningen worden geleid en gehouden in overeenstemming met de reglementen, geldende voor het leger *hier te lande*". Men heeft dus bij het in het leven roepen der tegenwoordige instelling te Nijmegen, blijkbaar te veel het oog gehad op de omstandigheid, dat zij in tijden van oorlog of gevaar ook voor het moederland dienen kan, wat aanleiding is geworden, dat het hoofddoel, om voor aanvulling van het Indische leger te zorgen, geheel op den achtergrond kwam te staan.

De reden, waarom de opleiding op Nederlandsche leest geschoeid werd, zal overigens wel te vinden zijn in de omstandigheid, dat blijkens § 1 der „Voorloopige Regeling", de Koloniale reserve, hoewel deel uitmakende van het leger in Ned. Indië, rechtstreeks staat onder de bevelen van den Minister van Oorlog. Daardoor is de Koloniale reserve geworden niet een *Indisch* militair, maar een *Nederlandsch* militair instituut. Waar men nu bij het Nederlandsche leger al sedert ettelijke jaren er aan gewoon is geraakt, dat zich hierbij weinig of geen vrijwilligers aanmelden, daar behoeft het ook niet met zooveel woorden bewezen te worden, dat de hier genoemde omstandigheid ook van zeer nadeeligen invloed wezen moet op de vrijwillige dienstneming voor het Indische leger. De man, die zich nu voor Indië beschikbaar stellen wil, wordt geheel als ware hij een milicien, behandeld en geoefend; hij meent dus als *Nederlandsch* soldaat te moeten beginnen, iets, wat men hem niet geheel uit het hoofd kan zetten, door hem in Indische militaire kleedij te steken en eene hoogere premie ter hand te stellen. Bovendien is ook deze opleiding, als nog niet voldoende uitgaande van opvoedkundige beginselen, niet geschikt den Nederlander belangstelling voor het militaire in te boezemen. Het een en het ander

doet er den man maar al te dikwijls van afzien, zich voor den kolonialen militairen dienst beschikbaar te stellen.

Een ander onderscheid zoude zijn dat ook als speciaal doel de *kaderopleiding* voorop komt te staan. Wij voor ons achten dit een groot voordeel, niet zoozeer om dat daardoor beter en gemakkelijker in den kadernood kan worden voorzien, — hoewel ook van belang, — maar meer, omdat door zoo'n opleiding de geheele instelling in zedelijk opzicht gereleveerd wordt. Het is den Nederlandschen burger nog volstrekt niet voldoende duidelijk, dat iemand, die zich als soldaat bij het Indische leger verbindt, ruimschoots de gelegenheid geboden wordt zich hooger op te werken. Nog maar al te veel meent hij dat de soldaat ook soldaat blijft, althans heel moeielijk opklimmen kan. Tot nu toe ziet hij van het Indische leger niets anders dan detachementen die vertrekken en die terugkeeren (de laatste dikwijls in déplorabelen toestand!), en daarnaar vormt hij zijn oordeel. Natuurlijk, dat de kalmverstandige en op zijne toekomst bedachte jongeling zich dáárdoor niet aangetrokken voelt. Geheel anders zou dit kunnen worden, wanneer hij opmerkt, dat deze of gene kennis, die hij als soldaat in dienst zag komen, over 10 maanden als korporaal of over 18 maanden als sergeant weer voor hem staat. Het nu maar al te sterk op den voorgrond gedrongen idée „Koloniaal" te moeten worden en dit ook wel te moeten blijven, zou langzamerhand verdwijnen.

Zooals hiervoor reeds werd betoogd, is in de eerste plaats zedelijke verheffing noodig, en om daartoe te geraken, moet in Nederland het „werven" gaandeweg geheel plaats maken voor een „opleiden" voor den Indischen militairen dienst. Deze voorwaarde moet *alles* beheerschen wat met het beramen van maatregelen ten dienste der aanneming in verband staat. En, zooals almede werd opgemerkt, geheel naar men die opleiding in Indië regelt, moet zij ook bij het Instructiebataljon in Nederland geregeld worden, dit, zoowel wat de soldaten als de kadervorming betreft. In hoeverre eene in Nederland opgerichte kaderschool het inkrimpen of opheffen van een of meer gelijknamige instellingen in Indië ten gevolge zoude kunnen hebben, is natuurlijk iets dat eerst later te beoordeelen valt.

Zonder hierdoor in eenig opzicht het Indische karakter te schaden, zou men overigens dit Instructie-bataljon, wat huisvesting, voeding en behandeling aangaat, geheel kunnen inrichten als dat, hetwelk voor het Nederlandsche leger te Kampen bestaat Zelfs zou het aanbeveling verdienen, de kaderschool ook in zooverre dienstbaar te maken aan de officiersopleiding, dat jongelieden, die op deze school blijken geven van *bijzonderen* aanleg, den weg geopend wordt om den hoofdcursus te Kampen te kunnen bereiken, alvorens naar Indië te worden uitgezonden. Op die manier zou men nog meer het idée van „werven" aan de instelling ontnemen, omdat alsdan ook meer verstandelijk

ontwikkelde en beschaafde jongelui zich tot dienstnemen voor Indië aangetrokken konden voelen. Dat dit aan de zedelijke verheffing ten goede zoude komen behoeft zeker niet nader te worden uiteengezet.

Om het toetreden tot het bataljon zooveel mogelijk te bevorderen, zou men verder goed doen, den aspirant-soldaat (korporaal of sergeant) al dadelijk *dezelfde* materieele voordeelen toe te kennen, als welke de zich in Indië bevindende militairen ook genieten. Zoo zouden de Indische soldijen eveneens voor Nederland moeten gelden, en de diensttijd bij het Instructie-bataljon doorgebracht, zou geheel in mindering van het aangegane verband moeten komen. Ook zou voor de berekening van het gagement, de Nederlandsche opleidingsduur geheel als Indische dienst moeten worden aangemerkt. Een man derhalve, die zich bij het Instructie-bataljon voor de eerste maal voor zes jaren verbindt, zal van die zes jaren slechts in Indië behoeven te verblijven: $\pm$ $5^1/_2$ jaar wanneer hij als geoefend soldaat, $\pm$ 5 jaar en 2 maanden wanneer hij als korporaal, en $\pm$ $4^1/_2$ jaar wanneer hij als sergeant uitgezonden wordt, zulks in verband met den normalen opleidingsduur van resp. 6, 10 en 18 maanden voor soldaat, korporaal en sergeant. Op die wijze zal men de keuze, zich in Nederland vooraf voor den Indischen militairen dienst te laten *opleiden*, gemakkelijker maken, en hierom moet het vooral te doen zijn. Hoe algemeener het denkbeeld doordringt, dat men zich voor dien dienst te bekwamen heeft, hoe minder het idee nog ingang kan vinden, dat er voor het Indische leger slechts „geworven" wordt. Wil men de koloniale dienstverbintenissen zedelijk verheffen, dan mag aan de instelling van aanneming het karakter van militair opvoedingsinstituut niet ontbreken.

Het zal wellicht niet geheel overbodig zijn op te merken, dat aan deze wijze van handelen geen of weinig opofferingen van financieelen aard verbonden zijn. Immers een man, die zonder vooraf geoefend te zijn, naar Indië vertrekt, is gedurende den tijd noodig voor zijne opleiding, ook in Indië niet beschikbaar te noemen en dus ook dan moet van zijn zesjarig verband even goed een zeker aantal maanden worden afgetrokken. Een thans bij het Koloniaal Werfdepot aangenomen recruut dient, als *geoefend* soldaat, in Indië van zijn zesjarig verband al evenmin langer dan ongeveer 5½ jaar, zoodat feitelijk de zaak alleen van dit standpunt moet worden bekeken, wat nu beter is: den recrutentijd in Nederland dan wel in Indië te laten doorbrengen. Zij die meenen, dat bij eene opleiding in Indië het voordeel verkregen wordt, dat de menschen zich gedurende den opleidingstijd al vast wat kunnen acclimatiseeren, moet worden opgemerkt, dat dit argument maar van weinig waarde meer kan worden geacht, sedert men met cijfers heeft aangetoond, dat de sterfte en ziekte er geenszins op vermeerderen, wanneer men voor den vredes-velddienst gebruik maakt van jonge en geheel versche krachten. Alleen de geschiktheid om al dadelijk

aan de een of andere expeditie deel te kunnen nemen, zou hier eenig gewicht in de schaal kunnen leggen; maar te dezen aanzien zal er wel nimmer eenig bezwaar bestaan, nog een halfjaarlijksch acclimatatieproces bij elken nieuweling vooraf te laten gaan.

En wat hier gezegd wordt van den soldaat, geldt ook voor den korporaal en sergeant. Ook in Indië neemt de kaderopleiding tijd in beslag, gedurende welken men niet over de aspiranten beschikken kan. Of die opleiding dus in Indië dan wel in Nederland geschiedt, blijft volmaakt gelijk. Dit zoo zijnde bestaat er dus ook geen billijke reden om den tijd, die op voor den Kolonialen dienst volkomen gelijkwaardige wijze wordt besteed, niet te beschouwen als een tijd, doorgebracht in werkelijken Kolonialen dienst en in verband hiermede, deze ook voor het gagement dubbel te rekenen. Nog mag bovendien wel in het midden worden gebracht, dat men met het tegenwoordige systeem veel onnutte uitgaven doet. De kosten toch voor huisvesting, voeding, soldij, enz. gedurende het verblijf in Nederland vóór de uitzending gemaakt, worden tegenwoordig te Harderwijk door geen enkele dienstprestatie vergoed.

Als hoofddoel van de instelling moet natuurlijk *soldaten*aanneming op den voorgrond staan. Daarom mag het opleiden van kader niet anders dan als middel dienen. De gelegenheid, om ook tot korporaal of sergeant te kunnen worden gevormd moet alleen bestaan, om daardoor aan het instituut meer het kenmerk van eene onderwijsinrichting te geven, waardoor de daad van dienstneming voor Indië in de oogen van de natie tot hooger zedelijke waarde zal worden opgevoerd. Het eigenlijke doel, n.l. om meerdere soldaten te verkrijgen, mag onder dit streven echter niet te veel lijden, weshalve de vergunning, om zich vóór de uitzending naar Indië tot korporaal of sergeant te mogen bekwamen, slechts zal kunnen worden toegestaan aan hem, van wie op goede gronden te verwachten is, dat zij resp. in 10 en 18 maanden ook werkelijk tot korporaal of sergeant te bevorderen zijn. Dit laatste zal evenwel eerst kunnen worden beoordeeld, wanneer de man gedurende zijne opleiding tot soldaat eenige maanden onder de waarneming van zijne chefs gestaan heeft, zoodat hieromtrent dus nimmer eenigerlei belofte bij het indiensttreden mag of kan worden gegeven.

De bepaling, dat ook op jonger leeftijd dan 18 jaar kan worden aangenomen, zal wel geen aanleiding geven tot het verwijt, dat het er hier dus weer om te doen is, de „onzedelijke dienstverbintenissen" in de hand te werken. Indertijd is door den Algemeenen Bond van Nederlandsche marinematrozen dit argument ten aanzien der marinewerving met zooveel ophef en geschreeuw de wereld ingezonden, dat veel ernstige mannen, hierdoor medegesleept, al eveneens begonnen te spreken van „een valstrik den argeloozen knaap gelegd". In hoeverre

nu het minder wenschelijke vaststaat, om jongens van 13 à 14jarigen leeftijd al dadelijk voor ettelijke jaren aan den zeedienst te verbinden, behoeft hier niet te worden onderzocht, maar wel kan het nuttig zijn naar aanleiding hiervan nu al vast op te merken, dat een jongen uit den werkmansstand, die zijn 16e levensjaar reeds is ingetreden, ook in de burgermaatschappij zijn keuze op 't een of ander beroep reeds sinds een paar jaar gevestigd heeft, en het daarom niet verkeerd, laat staan immoreel heeten kan, wanneer men alsdan tegelijk ook het militaire beroep voor hem open stelt. Feitelijk is zoo'n jongen reeds bezig te zoeken van zijn 12e jaar, toen hij — van den leerplicht ontslagen — de lagere school verliet. Een jongen, die ten deze op 16jarigen leeftijd nog niet weet wat hij wil, mag en moet als eene uitzondering worden beschouwd en behandeld, in elk geval behoort een maatregel van algemeene strekking als hierbedoeld, daarnaar niet te worden beoordeeld.

Om de Koloniale reserve in een Indisch Instructie-bataljon als boven omschreven te kunnen veranderen, zal het noodig zijn, dat de reconvalescenten-Compagnie er niet meer als aanhangsel toe gerekend wordt. Deze compagnie zou meer het karakter van een zelfstandig in Nederland aanwezig subsistenten-kader moeten verkrijgen, dat, evenals alles wat voor het Indische leger dient, onder het toezicht en beheer van Koloniën komt te staan. Bij dit subsistenten-kader zouden alsdan tevens in de sterkte moeten worden opgenomen de officieren en andere militairen, die zich in Nederland met verlof bevinden; ook de militairen, die uit Indië met paspoort of gagement terugkeeren en niet door de Commissariaten te Amsterdam of Rotterdam dadelijk kunnen worden afgemonsterd, zouden op dat kader moeten worden gedirigeerd. Op die wijze zal men steeds het nadeel vermijden, dat uit Indië aangekomen manschappen met jongere elementen samenwonen. Zutphen zou voor dit subsistentenkader behouden kunnen blijven. Overigens behoort deze instelling niet direct tot die welke moeten dienen voor de aanneming van menschen, weshalve eene nadere bespreking hiervan buiten het kader van dit onderwerp valt.

In hoeverre Nijmegen als standplaats voor het Instructie-bataljon behouden kan blijven, is hier moeielijk uit te maken, omdat deze quaestie in nauw verband staat met de gelegenheid voor kazerneering, enz. Wij voor ons achten ten deze geene verandering wenschelijk, omdat de terreinen om Nijmegen het meest overeenstemmen met die in Indië en dus de plaats voor eene Indische opleiding daar het gunstigst is, — tenzij men de inrichting zoude willen verplaatsen naar het Zuiden van Limburg, waartegen evenwel weer het bezwaar eener te afgelegen ligging kan worden aangevoerd. Mag men de berichten gelooven, die omtrent de thans aanhangig gemaakte reorganisatie-plannen uitlekken, dan zou men van hooger hand ernstig aan eene overbrenging naar

Utrecht denken. Wat men hieromtrent nu ook zoude willen bepalen, van veel gewicht voor de aanneming achten wij deze zaak niet. Wanneer men echter — wat ook verluidt — eene verhuizing naar Utrecht wenschelijk vindt, om zoodoende de Indische militaire instelling beter dienstbaar te kunnen maken aan *Nederlandsche* defensiebelangen, dan hopen wij, dat men zich door *dit* argument maar weinig zal laten leiden. Men kan nu eenmaal geen twee heeren dienen en zoo kan ook de instelling, die voor de aanvulling en opleiding van het Indische leger te zorgen heeft, niet te gelijk ook voor het Nederlandsche leger nuttig zijn. Beider belangen loopen te veel uiteen om deze illusie ooit verwezenlijkt te kunnen zien. Het najagen hiervan zal altijd moeten uitloopen op eene ten achterstelling van de voor Indië vereischte maatregelen.

Wel zal de *zedelijke* band tusschen beide legers nauwer kunnen worden toegehaald, dit door het middel, reeds vroeger aangegeven. Wanneer de gelegenheid voor miliciens, om naar het Indische leger over te gaan of daarbij gedetacheerd te worden, door de Nederlandsche autoriteit zoo ruim mogelijk gegeven en gemakkelijk gemaakt wordt, en de Indische autoriteiten zorgen er voor dat alle terugkeerende Nederlanders, dus ook de onderofficieren en korporaals, voor zekeren tijd bij de landweer of de later op te richten landstorm overgaan, — dit door eene evenredige vermindering van den duur van het Indisch verband toe te staan, dan is aan weerskanten een dienst bewezen, die voor beide partijen gunstige gevolgen hebben kan. Vooral hierbij zal er echter op moeten worden gelet, dat de miliciens de beteekenis, aan eene dienstneming voor de koloniën verbonden, in zedelijken zin kunnen verheffen, en dat niet omgekeerd, hunne dienstneming het zedelijk gehalte van het Nederlandsche leger tot lager peil dalen doet. Daarom moeten de miliciens *steeds* bij de inrichting, bestemd voor de opleiding, dus de nu besprokene, worden ingedeeld, dit onder de voorwaarden zooeven uiteengezet. Ook voor hen zou dus, bijaldien ze de geschiktheid daarvoor bezitten, de gelegenheid, zich voor den graad van korporaal of sergeant te bekwamen, open moeten staan. Verder zou al datgene moeten worden verricht, om eene koloniale dienstverbintenis in de oogen van den milicien te verheffen en aantrekkelijk te maken.

Daarom moet er ook maar weinig over handgelden gesproken worden. Zeker is het dat deze nu nog niet kunnen worden gemist, maar men zal ten aanzien hiervan te bedenken hebben, dat een man, die alleen op dat handgeld afkomt, toch maar voor het leger van twijfelachtige waarde wezen zal, en tevens, dat zoo'n man door het gebrek aan zedelijke ontwikkeling waarvan hij blijk geeft, anderen besmetten en dus de zaak in haar geheel veel nadeel toebrengen kan. Juist zulke lieden hebben aan de Indische werving de reputatie bezorgd die zij

nu bezit. Om den goeden naam te winnen — iets wat hoog boven alle andere eischen uit moet steken — moet men nu de zedelijke, in plaats van de stoffelijke belangen op den voorgrond zetten. Om die reden behoort dan ook bij de aanneming van Nederlanders het *aanbrenggeld* tot het verleden te worden gedoemd.

Het personeel met de soldaten- en kaderopleiding belast, moet, evenals bij het depot voor vreemdelingen ingedeeld, aan weinig verwisseling onderhevig zijn. Toch moet er hier nu wel de aandacht op worden gevestigd, dat deze opleiding geheel op *Indischen* voet moet worden geregeld, en zij zich dus steeds te richten en te gedragen zal hebben naar Indische voorschriften en reglementen Deze eisch brengt mede, dat de officieren en het kader die met de vorming belast worden, in nauwe aanraking en voeling moeten blijven met het Indische leger, zoodat niet alleen geen gepensioneerden bij het bataljon te gebruiken zijn, maar ook geen actief dienenden, die door een te lang verblijf in Europa de specifiek Indische toestanden te veel ontwend zijn. Het best zoude daarom zijn het personeel voor vijf jaren bij de instelling te detacheeren, als wanneer men aan de hier genoemde voorwaarden het gemakkelijkst voldoet. Dit personeel zal verder vooral aan dezen eisch moeten beantwoorden, dat het langs militair opvoedkundigen weg het doel der opleiding bereiken kan.

Zal de toetreding van Europeanen in nieuwe banen worden geleid, dan moet de zedelijke verheffing op den voorgrond staan, en, zal deze verheffing behoorlijk tot haar recht kunnen komen, dan moet het „werven" voor „opleiden" verwisseld worden. Om deze reden zal het zooeven omschreven Instructie-bataljon altijd als het *voornaamste* instituut moeten worden beschouwd, hetwelk voor de aanvulling te zorgen heeft. Dit mag echter niet beteekenen, dat men nu maar in deze richting aan het reorganiseeren moet gaan, zonder te letten op eenen geleidelijken *overgang* van den ouden in den nieuwen toestand. Zoolang het denkbeeld van opleiden bij de natie nog niet voldoende is doorgedrongen en daarom nog niet voldoende kan worden geapreciëerd, zal men nog naast het Instructiebataljon zooeven omschreven eene gelegenheid noodig hebben, die het voor Nederlanders, ouder dan 18 jaren, mogelijk maakt, ook zonder voorafgaande opleiding, geheel, dus op den voet zooals thans geschiedt, naar Indië te gaan.

Hiermede wordt derhalve bedoeld de *derde* gelegenheid, zooeven genoemd. Voor wat de inrichting en werking hiervan betreft, daarover zal wel heel weinig behoeven te worden gezegd, omdat deze geheel overeenkomen kan met de regeling, thans bij het Koloniaal-werfdepot te Harderwijk ten aanzien van Nederlanders gevolgd. In herinnering brengende de voorwaarde dat de naam van dit stadje nimmer meer in eenig verband met het Indische leger mag worden genoemd, zou de nu

bedoelde inrichting naar elders, liefst naar een of ander provincieplaatsje moeten worden overgebracht. De Minister van Koloniën, die het, blijkens zijne Momorie van Toelichting behoorende bij de Indische begrooting over 1907, er mede eens is dat Harderwijk niet meer dienen kan, wil aan de te reorganiseeren Koloniale reserve eene afdeeling toevoegen, die het werk, vroeger door het Koloniaal Werfdepôt verricht, overneemt. Op die wijze zou dus de door ons bedoelde instelling voor opleiding, met die voor het werven worden bijeengevoegd, iets, wat ons alles behalve wenschelijk voorkomt.

Wij moeten er hier al weer op wijzen, dat de aanvulling voor het Indische leger allereerst maatregelen van zedelijke strekking behoeft, maatregelen, die vóór dezen nog maar weinig werden genomen. Wil men de zaak stevig vestigen en ook voor de toekomst regelen, dan kan men niet volstaan met eene wijziging van het *bestaande* systeem, maar dan moet men beginnen den grond te leggen tot een geheel *ander* systeem. Dat systeem wordt door ons *het systeem van opleiden* genoemd, en dit is niet met behoorlijke kans op slagen door te voeren, wanneer men daaraan het tegenwoordige *stelsel van werving* blijft verbinden. Juist de voornaamste reden, waarom de Koloniale reserve niet tot meerderen bloei gekomen is, schuilt o. i. hierin, dat men bij de oprichting er van, de werving te veel met de opleiding samenkoppelde, en dus geen *ander*, maar een *gewijzigd* stelsel in werking bracht, — afgescheiden nog van de omstandigheid waarop reeds gewezen werd, dat n. l. die opleiding niet op Indische, maar op Nederlandsche leest werd geschoeid. Nu zou men eenzelfde maar nog grootere fout willen begaan, door de geheele Harderwijker werving, met alles wat er in zedelijken zin onsmakelijks aan is, over te brengen naar de instelling, die in de eerste plaats eene zuivering in zedelijk opzicht beoogt! In waarheid, dit kan tot geen verbetering leiden.

Waar wij hiervoor hebben aangetoond dat bijzondere maatregelen noodig zijn, daar aarzelen wij niet als onze meening kenbaar te maken, dat de met de werving belaste afdeeling, als door den Minister bedoeld, in een geheel *afgescheiden* garnizoen moet worden gehuisvest. Wil of kan men aan deze voorwaarde om financiëele redenen niet voldoen, welnu, dat men dan die afdeeling maar stilletjes te Harderwijk late, beter, dan haar aan het opleidingsinstituut te verbinden. Van dit laatste kan nimmer eenig voordeel, wèl daarentegen veel nadeel worden verwacht. Bedenken mag men toch wel, dat door de bijeenvoeging van het Koloniaal-werfdepôt met de Koloniale reserve, het heele lot der werving op één enkele kaart gezet wordt. De zeer magere uitkomsten bij de Koloniale reserve gedurende haar gansche bestaan verkregen, (ruim 2000 man in 15 jaar) wettigen het vermoeden, dat de uitkomsten der geheele werving er zeer treurig uit zullen gaan zien, wanneer het Koloniaal Werfdepôt er niet meer zijn zal om hulp

te verleenen. Want, wat men dat depot ook verwijten kan, zeker niet dit, dat het nu reeds overbodig is! De Koloniale reserve heeft nog volstrekt niet bewezen dat wij op haar alleen steunen kunnen, reden, waarom men van hooger hand voorzichtig moet zijn, aan háár zoo maar op eens de gansche taak der aanvulling toe te vertrouwen. Een geleidelijke overgang van den ouden in den nieuwen toestand, zou dan niet gewaarborgd zijn. [1])

Het nu aan de orde zijnde depot van aanneming zou overigens, evenals het depot voor vreemdelingen, slechts mogen worden beschouwd als een wel is waar nu nog noodzakelijk, doch niettemin ongewenscht aanhangsel van het geheele stelsel. Al het mogelijke moet worden gedaan om het Instructiebataljon tot bloei te brengen, en daarom moet het denkbeeld steeds voorzitten, de beide andere instellingen overbodig te maken. In hoeverre dit in de toekomst mogelijk is zal alleen de ondervinding kunnen leeren, maar nooit anders dan als een overgangsmaatregel zal het mogen worden beschouwd, wanneer nu nog een vreemdelingendepot en een werfdepot voor Nederlanders in stand gehouden wordt.

Het personeel aan laatstgenoemde inrichting kan, evenals bij het vreemdelingendepot, uit Indische gepensioneerde militairen bestaan. Eischen van opleiding worden er niet aan gesteld, alleen voor het behandelen van administratieve aangelegenheden en het bewaren van tucht en orde is het noodig. Daar ook hier er naar moet worden gestreefd de menschen zoo vlug mogelijk uit te zenden, behoeft in Nederland op geen groot aantal recruten gerekend te worden, zoodat veel vast personeel niet noodig zal zijn. Overigens zal dit natuurlijk geheel naar de omstandigheden ingekrimpt of uitgebreid moeten worden.

Het zou zeker aanleiding kunnen geven tot het verwijt, een ongemotiveerd optimisme te koesteren, wanneer wij ons van het hier ontwikkelde systeem van aannemen, al dadelijk gouden bergen beloofden. Daarom zij nu nog de verzekering gegeven, dat we de quaestie waarom het hier gaat, niet anders dan nuchter en zakelijk hebben beoordeeld. Geenszins onderschatten we de kracht des vijands, die tegenwoordig te bestrijden valt. In de voornaamste plaats is het wel de tegenzin van het volk in alles wat met het militaire samenhangt,

---

[1]) In de Memorie van Toelichting behoorende bij de Indische Begrooting over 1907 zegt de Minister naar aanleiding van de in uitzicht gestelde reorganisatie-maatregelen, dat deze „in elk geval tot niet onbelangrijke bezuinigingen leiden zullen (zal)". Wij meenen dat deze voorspelling niet bewaarheid kan worden. De verbetering van den diep-treurigen toestand der werving eischt zeker ook nog iets anders dan een dusdanige verzekering. Wij voor ons zouden meenen, dat er „niet onbelangrijke uitgaven" mede gepaard moeten gaan.

die men te overwinnen heeft. Te dien einde moest er hier zoo ernstig en nadrukkelijk op worden gewezen, dat tegenwoordig alleen „zedelijke verheffing" het redmiddel is, dit te meer, nu de materieele voordeelen die beloofd worden, reeds zoo tot het uiterste zijn opgevoerd en dan ook werkelijk als zeer aanlokkelijk kunnen worden genoemd. [1]) Voor die zedelijke verheffing is noodig opleiding, — maar, eene opleiding, die uitgaat van opvoedkundige beginselen. Dáármede alleen is bij ons volk de tegenzin in het militaire te breken, en om deze voor de aanneming noodlottigste hinderpaal op te ruimen, is dus ten slotte militaire *opvoeding* het eenige middel. Wanneer men in Nederland de bron van aanvulling wil zuiveren en ruimer wil doen vloeien, moet men bij het op te richten Instructie-bataljon voor den Kolonialen militairen dienst, met dezen eisch vóór alles rekening houden.

Echter, hoe zuiver en overvloedig de bron van aanvulling in Nederland nu ook vloeit, nimmer zal men er in slagen daar alléén een vast jaarlijksch contingent van 2130 man te winnen. Gelukkig is dit ook niet noodig, want niet alleen Europeanen, maar ook Indo's kunnen worden gebruikt en dus kan de aanneming in Indië die in Nederland behulpzaam zijn. Reeds werd boven met cijfers aangetoond, dat de toeloop van deze categorie Europeanen er niet op verminderde en jaarlijks op gemiddeld 250 Indo's kan worden gerekend. Niettemin zal het zijn nut kunnen hebben de tegenwoordige wijze van werving in Indië eens wat van naderbij te gaan bezien, ten einde uit te kunnen maken of van die zijde nog niet meerdere hulp te verkrijgen is.

Afgaande op het oordeel van enkele legerautoriteiten, zou men ten deze geene groote verwachtingen meer mogen koesteren. De generaals Pfeiffer en Vetter o. a. achtten eene vermeerdering van het aantal kleurlingen niet mogelijk, omdat naar hun oordeel reeds vrijwel het

---

[1]) Wat men o. i. nog in materieel opzicht zoude kunnen doen is het toestaan van een verlof naar Nederland voor 6 maanden, na b.v. 10-jarigen dienst, dit onder het genot en behoudt van alle rechten alsdan verkregen. Het zou de gezondheid en opgewektheid ten goede komen en den man er minder tegen doen opzien om zoo lang aan één stuk in Indië te moeten verblijven. Geheel eens zijn we het met een schrijver in de *Sumatra-Bode*, die van eene verlofsverleening de volgende voordeelen opsomt:

1°. dat niet zooveel betrekkelijk jonge en gezonde mannen al van hun 30e jaar gedeeltelijk door het gouvernement moeten worden onderhouden;

2°. dat men op een grooter aantal gezonden rekenen kan;

3°. dat velen, die hun eerste zesjarig verband hebben uitgediend, zich genoopt zullen voelen in dienst te blijven totdat zij na een 10-jarig verblijf het recht op verlof zouden kunnen doen gelden; en

4°. dat velen reeds eenige jaren voor zij aanspraak op verlof bekomen wat zouden gaan sparen, waardoor dan hunne soldij beter in Indië zoude worden besteed dan nu dikwijls het geval is.

maximum bereikt is dat verkregen kan worden.[1]) Inderdaad moet het worden gezegd, dat het aantal in Indië geboren militairen nog al aanzienlijk is te noemen, want in 1884 bedroeg dit 2.8 % en in 1897 4.2 % der geheele Indo-bevolking. Neemt men hierbij in aanmerking, dat in Pruisen tijdens den oorlog in 1870—71 slechts 3.8 % van de geheele bevolking onder de wapens was (als mobiele en niet mobiele troepen) en dat Nederland in het bezit zoude zijn van een leger van 220.000 man, indien daarin de verhouding der in het leger dienenden met de gansche bevolking even groot was, dan is men te meer geneigd te besluiten, dat werkelijk eene uitzetting der Indische werving tot de onmogelijkheden behooren moet.

Echter, de omstandigheid, dat sedert 1866 het aantal toegetreden Indo's nog steeds geleidelijk stijgende is, en dit terwijl toch geen enkele bijzondere maatregel genomen werd om den toevoer te bevorderen, doet de vraag geboren worden, of afwachten nu het eenige is wat kan worden gedaan. De generaal Vetter oordeelde, dat alleen zij die van militaire vaders afstammen, de stof voor het leger leveren, waarom hem elke poging, om aan de militaire wereld vreemd zijnde Indo's ook naar het leger te trekken, nutteloos voorkwam. Volgens dien oud-legercommandant zien deze laatste lieden te veel op tegen den militairen dienst en de zoo geheel andere levensomstandigheden, terwijl ook hun karakter zich niet zou eigenen voor de militaire tucht.

Het wil ons toeschijnen dat de generaal Vetter, met zijn anders zoo ruimen blik, de zaak nu wel wat al te eenzijdig beziet. In de eerste plaats zijn we het niet met hem eens dat slechts *militaire* kinderen later als Indo's het leger versterken. Ware dit zoo, men zou zeker met groote bezorgdheid de steeds toenemende vruchtbaarheid der militaire concubines moeten gadeslaan, want, de officieren niet medegerekend, is het aantal in Indië geboren militairen gedurende de laatste 40 jaren ongeveer verdubbeld, wat dus, den gedachtengang van generaal Vetter volgende zou beteekenen, dat het aantal kazernekinderen ook evenveel zoude moeten zijn aangegroeid. Wanneer men dit niet aannemen kan, alsdan zou nog moeten worden gevraagd of wellicht het aantal huishoudsters van Europeesche militairen sedert dermate is toegenomen, dat eene zoo groote vermeerdering van geboorten mogelijk werd. Bij gebrek aan de noodige gegevens — die helaas nergens te vinden zijn — is dit niet uit te maken, maar, den hardnekkigen en voortdurenden strijd tegen het kazerne-concubinaat in aanmerking genomen, is het toch zeker niet te gewaagd te veronderstellen, dat dit, hoewel de opheffing er van nog niet bereikt werd, toch wel eene vermindering, in elk geval een stationair blijven van den toestand tengevolge zal hebben gehad.

---

1) Zie het Pauperisme-rapport van 1904.

Alles bij elkaar genomen zijn wij het dus niet eens met den generaal, dat enkel militaire kinderen tot dienstneming lust hebben, maar dat ook zekerlijk, en dit volgens de statistiek in geleidelijk toenemende mate, jongelui „aan de militaire wereld vreemd" daarvan blijk geven. Dit brengt ons als van zelf in de tweede plaats op 's generaals apodictische uitspraak, als zou het karakter dezer laatste categorie zich niet eigenen voor de militaire tucht. Men zou hier mogen vragen, hoe de oud-legercommandant tot dit oordeel is kunnen komen, wijl hem immers volgens eigen verklaring de gelegenheid ontbroken heeft, om zulke jongelieden als militairen te observeeren. Zonder hierop verder in te gaan willen we alleen constateeren dat de opinie slechts door weinigen gedeeld wordt, en er onder de voorgangers van generaal Vetter genoeg zijn aan te wijzen, die wel degelijk in hunne rapporten blijk geven van groote waardeering omtrent de militaire eigenschappen en deugden van den Indo. We willen hier slechts noemen van Swieten en de Neve, terwijl ook generaal Pfeifer, hoewel eene uitbreiding der werving, met het oog op het reeds aanzienlijk verkregen aantal niet mogelijk achtende, de waarde van den Indo als militair onaangetast laat. Wel zijn genoemde autoriteiten het niet eens, op welke wijze de militaire eigenschappen van den sinjo het best tot ontwikkeling kunnen worden gebracht. Terwijl van Swieten en de Neve eene indeeling in afzonderlijke korpsen noodzakelijk vinden, betoogt Pfeifer juist de wenschelijkheid van vermenging zooals deze thans wordt toegepast. Ons hier ook een oordeel aanmatigende, zouden wij willen beweren dat het in het belang der toetreding en dat der ontwikkeling hunner goede eigenschappen moet worden geacht, hen in *geheel afzonderlijke* compagniën te vereenigen.

Wil men in Indië maatregelen nemen om ook de aanneming van sinjo's, aan de militaire wereld vreemd, te bevorderen, dan is o. i. inderdaad eene afzonderlijke huisvesting, indeeling en opleiding van alle Indo's, een eerste vereischte. Wanneer men deze voorwaarde zou willen terugwijzen door te beweren, dat reeds een gehouden proef het ondoeltreffende van een afzonderlijk gebruik heeft aangetoond, dan moet hier kort en goed worden gezegd, dat die proef feitelijk niets bewezen heeft. In 1861 ging men er toe over, alle door het pupillenkorps af te zenden jongelingen naar gelang van hun aantal, in te deelen in een sectie of peloton van de 1e Compagnie 8e Bataljon te Kedong Kebo, en al het mogelijke werd gedaan — alzoo de geschiedschrijver — om tot een goeden uitslag te komen. Desniettegenstaande mislukte de proef en werd in 1865 tot opheffing besloten. Sedert is deze mislukte proef herhaalde malen het stootblok geweest, waarop nieuw te berde gebrachte voornemens, om eene afzonderlijke indeeling van Indo's toe te passen, afstuitten, reden waarom het ons wel wenschelijk voorkomt deze proef nu nog eens wat nader voor het voetlicht te halen.

De nadeelen dan van het afzonderen bestonden volgens de daarover handelende rapporten hierin, dat de Indo's gebrekkig Hollandsch begonnen te spreken; dat zij zich te veel aan de Inlandsche levenswijze wenden; verder, dat zij door de geboren Europeanen te veel als minderwaardig werden beschouwd. Hieruit blijkt dus, dat de militaire waarde gedurende de vierjarige proef er niet op geleden schijnt te hebben, iets, wat al in de eerste plaats op te merken valt. Dat verder het gebrekkig spreken van het Hollandsch (doen zij dit dan wel ooit zuiver?) en het aannemen van de inlandsche levenswijze als eerste nadeelen worden genoemd, kan niet tot bewijs strekken, dat nog veel andere en grootere bestonden, terwijl deze nadeelen bovendien nog al breed uitgemeten voorkomen, daar toch de invloed te Kedong-Kebo, van geen slechter gehalte kan zijn geweest dan die op den burger sinjo te midden van inlanders in de kampong. Rest dan nog het euvel dat de Indo's door den Europeaan als minderwaardig werden beschouwd. Dit zou natuurlijk hunne waarde als soldaat kunnen aantasten door verlies van het noodige zelfvertrouwen, maar als men meent dat de Indo's, die tegenwoordig onder de zuivere Europeanen worden vermengd, nu er van kunnen spreken dat zij door dezen heel hoog aangeslagen worden, dan is de ondervinding daar om dit te logenstraffen. Neen, ook nu is de sinjo in de Europeesche soldatenkamer maar weinig in tel.

De z.g. mislukking der proef moet o. i. worden toegeschreven aan het feit, dat men de afzondering niet *volkomen* en *consequent* heeft doorgevoerd. Het zou zeer goed mogelijk wezen het sinjo-element zoowel van inlanders als van Europeanen geheel te scheiden, door dit in een apart bataljon bijeen te houden. Volgens de laatst bekende gegevens zijn ruim 1500 kleurlingen aanwezig. Hieraf de non-combattanten, als: opnemers, enz. zou men op een bataljon van 4 à 5 compagnieën kunnen rekenen, waaraan zeker gemakkelijk een garnizoen kon worden gegeven, waarin noch Europeesche, noch inlandsche militairen aanwezig zijn. Zelfs wanneer men niet, zooals in 1861, eene sectie of peloton, maar b.v. twee of drie compagnieën Indo's met de noodige compagnieën inlanders elk tot een bataljon vereenigde, wil het ons toeschijnen, dat de eersten zich niet te veel door de laatsten aangetrokken zouden voelen en hunne goede militaire eigenschappen zich veel beter zouden ontplooien, dan nu in eene omgeving en te midden van volbloed Europeanen, waarvan zij ook numeriek de minderheid vormen. Alleen zou het er maar op aankomen, dat de keuze der bij hen in te deelen officieren en die van het kader met zorg geschiedde.

Het moet naar ons gevoelen op den voorgrond staan dat men het Indo-element, wat huisvesting, indeeling en gebruik aangaat, geheel van het Europeesche afscheidt en, wanneer hiertegen geen overwegende bezwaren zijn aan te voeren, ook van het inlandsche, dit in de eerste

plaats wat de quaestie van huisvesting betreft. Wanneer men hen overigens geheel met Europeanen gelijk blijft stellen, zal jalousie, geboren uit eene achterafstelling in materieel opzicht, geen wortel kunnen schieten, maar alleen de vrees om in moreele waarde als mindere van den Europeaan te worden beschouwd zal bij hen naijver kunnen wekken, een naijver echter, die eerder voor het leger nuttig dan schadelijk werken zal. Men kan er zich toch wel van verzekerd houden dat bij een actie tegen den vijand, waaraan twee verschillende afdeelingen — een Europeesche en een Indo — deelnemen, beide afdeelingen voor elkaar niet zullen willen onderdoen in moed. beleid en uithoudingsvermogen. Slechts de noodige tact zou men aan den dag moeten leggen om dien naijver in de juiste richting te leiden, zóó, dat deze zich ten meesten nutte van het leger uiten kan, zonder tegelijk ook haat of vijandschap tusschen de beide rassen op te wekken.

Wanneer men er toe overging op deze wijze de Indo's af te zonderen, dan zouden daardoor ook zij „aan de militaire wereld vreemd" zich meer tot dienstnemen genoopt gevoelen. Vooral wanneer men bij het stellen van de voorwaarden tot toetreding, rekening houdt met de elgenaardige en kenmerkende karaktereigenschappen van den sinjo. Alles moet daarbij worden vermeden wat hem in zijn trots zou kunnen kwetsen, of wat hem met argwaan kan vervullen omtrent de waardeering die men ten zijnen opzichte koestert. Wel moet men hem in het leger van Europeanen meer afgezonderd houden, maar in geen *enkelen* zin mag men hem overigens als minderwaardig aanmerken. Zijn voorliefde voor nette kleeding moet men tegemoetkomen, ook zijne mindere physieke kracht. In één woord zou men kunnen zeggen, dat zij als Europeanen van een bijzonder ras moeten worden geleid en behandeld.

Een voornaam middel zoude ook zijn om zooveel mogelijk te trachten, het beter opgevoede deel der sinjo's te trekken, zoodat daardoor eene verhooging van het gehalte verkregen werd. Dit zou de lust tot dienstnemen bevorderen, omdat de Indo zich zoo geheel laat beheerschen door invloeden die op zijn eergevoel en trots werken. Indien hij merkt, dat eene instelling alleen het minderwaardige deel der bevolking tot zich trekt, dan zal zijn trots, die dikwijls tot eigenwaan opgeblazen is — zich er tegen verzetten zich daarbij te voegen, geheel ongelijk als wanneer diezelfde instelling veel in zijn oog nette en beschaafde jongelui herbergt, in welke omstandigheid hij zich, door diezelfde trots geprikkeld, daarbij gaarne aansluiten zal. Dit is eene voorname reden, waarom de pupillenschool voor de toetreding van Indo's van twijfelachtig nut heeten kan. Die school trekt alleen het ouderlooze en armere deel der sinjo's, en mitsdien is de militaire stand bij het beter onderlegde en ontwikkelde deel hiervan minder gezien, iets, waarop de

aandacht te vestigen valt bij het beramen van maatregelen in het belang der Indo-werving.

Behalve dus voor eene afscheiding, heeft men ook te zorgen voor eene *verheffing* van het militaire sinjo-element. Om hiertoe te komen, zou men het oog moeten richten op al die jongelui uit de Indo-wereld, die nu, met een luttel tractementje per maand tevreden, het gouvernements-klerkenbaantje nog altijd hooger achten dan den soldaten- en zelfs den onderofficiersstand. De vraag zou men zich hier te stellen hebben, of beide landsdienaren, de klein-ambtenaar en de soldaat, niet door gepaste middelen op meer één lijn te brengen zijn, door de aannemingsvoorwaarden van den eerste wat meer in overeenstemming te brengen met militaire belangen. Door n.l. geen klerk, enz. te benoemen, anders dan wanneer hij eerst eenige jaren als militair heeft gediend. Men zou toch aan eene benoeming tot ondergeschikt ambtenaar als hierbedoeld, zonder eenig bezwaar de voorwaarde kunnen verbinden, dat als regel alleen zij die 2 à 5 jaar als militair gediend hebben, de uitverkorenen zijn; in elk geval zou men deze voorwaarde steeds als eene aanbeveling voor hunne benoembaarheid kunnen laten gelden.

Wanneer men daarmede den tol om tot een ambtenaarsbaantje te komen, te duur betaald vindt, dan moet er hiermede in verband nog wel op gewezen worden, dat de Indo als staatsburger van het dragen der militaire lasten vrij wat minder gevoelt dan zijn Nederlandsche collega, die immers, zonder dat dit aan hem wordt overgelaten, door de wet *verplicht* wordt het vaderland als militair te dienen. De quaestie, in hoeverre het staatsrechtelijk te verdedigen zoude zijn, om ook Indo's een kolonialen militieplicht op de schouders te leggen hier overigens buiten beschouwing latende, mag het zeker toch wel als een punt van ernstige overweging worden aangemerkt, om het zoo ruime aanbod van werkkrachten op de civiele markt, dienstbaar te maken aan het gebrek aan die krachten op de militaire markt; beide toch worden door eenzelfde gouvernement beheerd en gehouden.

Er werd zooeven een afkeurend oordeel over de pupillenschool geveld als instelling, om voor aanvulling van het leger te zorgen. Hieraan moet nu nog worden toegevoegd, dat die school dit oordeel niet verdient als onderwijs-inrichting, maar omdat zij als zoodanig de geheele Indo-werving *beheerscht*, dit, wijl die werving geheel of bijna geheel aan haar is overgelaten. Het percentage Indo-militairen, niet afkomstig van Gombong, is altijd bitter klein geweest, zóó klein, dat dit op het element in zijn geheel geen bijzonderen invloed kon uitoefenen. Waar nu de pupillenschool blijkens het doel van hare oprichting en instandhouding, niet anders dan als een liefdadigheidsgesticht te beschouwen is, en mitsdien daarin niet anders

dan ouderlooze en armlastige kinderen worden opgenomen, daar is het gemakkelijk te begrijpen dat beter ontwikkelden en economisch krachtigen, zich minder aangetrokken voelen. Om die reden doet Gombong aan het leger minstens evenveel kwaad als goed.

Het zou ons veel te ver voeren om aan te toonen, dat aan de pupillenschool eene gewijzigde bestemming moet en kan worden gegeven. Den belangstellenden lezer verwijzen wij daarvoor naar een vroeger door ons geschreven opstel in de Indische Gids (Mei 1902), waarin we hebben betoogd, hoeveel beter het was, deze school om te zetten in een gouvernements-ambachtsschool, *zonder* daardoor den weg af te snijden, om ook nog van deze inrichting vrijwilligers voor het leger te kunnen betrekken. Ten aanzien van het onderwerp hier aan de orde moet het tegenwoordige Gombong alleen dáárom worden gereorganiseerd, omdat het de werving te veel beheerscht, en daardoor voor het leger de oorzaak wordt, dat het verstandelijk en moreel beter opgevoede deel der Indo's, zich tot dienstnemen niet genoopt voelen kan.

Om hierin verandering te brengen moet er ook in Indië evenals in Nederland, een *InstructieBataljon* te vinden zijn. Eene gelegenheid zal er moeten bestaan, waar zich ook de behoorlijk ontwikkelde en opgevoede sinjo door aangetrokken voelt. Ook hierbij zullen de besten het in 18 maanden tot sergeant; in 10 maanden tot korporaal moeten kunnen brengen, terwijl de overigen in zes maanden tot geoefend soldaat worden opgeleid. De leeftijd, waarop eene verbintenis van b.v. 5 jaren kan worden aangegaan, zou hier als minimum op volle 15 jaar te stellen zijn, zoodat voor hen, die hun 18e jaar nog niet zijn ingetreden, een evenredig langeren tijd beschikbaar komen kan om tot onderofficier of korporaal gevormd te worden. De hoog begaafden en meer algemeen ontwikkelde jongelui zou men bij dit bataljon den weg moeten effenen, het nog eens tot den rang van officier te kunnen brengen.

Op die wijze zou men het ook vermijden dat er kinderen op al te jeugdigen leeftijd aan den dienst verbonden worden. Wanneer men er zich hier in het moederland al zoo tegen verzet, om knapen van 13 à 14 jaar voor den zeedienst op te leiden, wat zal men dan wel niet moeten zeggen van de tegenwoordige regeling in Indië, waarbij de jongens reeds voor den militairen dienst worden bestemd op den prillen leeftijd van 8 jaar! Voor geen tegenspraak is het vatbaar dat deze regeling elk opvoedkundig beginsel met voeten treedt. Men eischt dat de vader, moeder of voogd reeds bij voorbaat over de gansche toekomst van het kind beschikt, omdat anders de mogelijkheid uitgesloten is, den knaap te Gombong op Gouvernementskosten te doen opvoeden en verzorgen. Noodgedwongen wordt hier dus voor het kind eene keuze gedaan die voor zijn later leven beslissend is, en waarbij noch met

den wil, noch met den wensch, noch met den aanleg van den betrokkene rekening kan worden gehouden [1]).

Wanneer hier nu een Indisch Instructie-bataljon aanbevolen wordt, zij nog opgemerkt, dat dit denkbeeld geenszins nieuw is. Zoo werd dit reeds aanbevolen in de *Javabode* van 7 Juli 1904, terwijl de gep. kapitein F. A. Kleian zelfs daarmede in 1898 meer daadwerkelijk optrad, door bij gelegenheid van de troonsbestijging van H. M. de Koningin een verzoekschrift dienaangaande in te dienen, welk stuk door meer dan 1000 Europeesche ingezetenen werd ondersteund. Desniettemin bleef van hoogerhand eenig teeken van instemming met dit streven geheel uit. Waaraan deze weinige medewerking moet worden toegeschreven is niet wel duidelijk, of het zoude moeten zijn de vrees voor het doen van nieuwe uitgaven, met de daarmede gepaard gaande zekerheid, die men meent te kunnen koesteren, dat n.l. de pupillenschool als instituut van aanvulling reeds ruimschoots voldoende is. Voor wat dit laatste betreft, moge het voorgaande genoegzaam hebben aangetoond, dat op die zekerheid geenszins vast te bouwen is; voor wat de quaestie der uitgaven aangaat, dient hier als toelichting nog iets te volgen.

In het midden zij dan gebracht dat, wanneer hier de wenschelijkheid van een Instructie-bataljon wordt betoogd, wij daarmede niet gezegd willen hebben, dat zoo'n instelling maar dadelijk gelijken moet op die, welke thans te Kampen gevonden wordt. Dit zou werkelijk te zware financiëele offers eischen, terwijl ook nog volstrekt niet als vast zoude kunnen worden aangenomen, dat de onderneming slagen en aan het gestelde doel — ruimere en betere aanvulling — beantwoorden zou. Op den voorgrond zou zeker moeten staan, dat men niet alleen of in de eerste plaats *kader*vorming, maar vooral *soldaten*opleiding te beoogen heeft, waaruit voortvloeit, dat het hierbedoelde Instructiebataljon vóór alles een *recruten*bataljon wezen moet. Verder zou men bij de oprichting heel geleidelijk te werk moeten gaan, door aanvankelijk een Instructie-*peleton*, daarna een Instructie-*compagnie*, vervolgens een Instructie-*bataljon* te vormen. Alsdan zou het groote voordeel verkregen worden dat men beginnen kan met de inrichting bij een der reeds bestaande onderwijsinstellingen — b. v. een kaderschool — in te deelen, waarbij dan o. a. kon worden gelet op de bestaande en meest geschikte gelegenheid voor kazerneering, enz. Al naarmate de behoefte, zou men daarna tot het nemen van andere maatregelen over kunnen gaan.

Wel dient men echter in het oog te houden. dat zoo'n Instructieafdeeling reeds van den beginne af aan geheel zelfstandig zou moeten staan. Zij moet zich dus voor wat de aanvulling en opleiding betreft, rechtstreeks tot het legerbestuur verhouden. De zorg voor de opleiding

[1]) Vreemd genoeg wordt zelfs in het bekende pauperisme-rapport voorgesteld, dien leeftijd terug te brengen tot op *zes* jaar!

zal zich hebben uit te strekken tot alle Indo's, die langs anderen weg dan over Gombong toetreden, waarbij dan bovendien nog het streven moet voorzitten, om de pupillenschool als specifiek militaire instelling, gaandeweg overbodig te maken. Bij het hier gedachte Instructie-bataljon zouden derhalve ook zij moeten worden geplaatst, die met het oog op de meerdere kans op eene plaatsing bij den civielen dienst, zich vooraf — voor 2 à 5 jaar — naar gelang van den bereikten leeftijd — bij het militaire verbinden.

En hiermede van de eigenlijke werving afstappende, zij het ons vergund, ten slotte nog een tweetal opmerkingen te maken.

Waar wij in het voorgaande zoo vóór alles den klemtoon legden op de zedelijke verheffing der werving, daar behoeven we het nu zeker niet meer met zooveel woorden te betoogen, dat wij het gehalte van het tegenwoordig Europeesche legerdeel, voortgebracht en geleidelijk aangevuld als dit werd door het huidige werfsysteem, óók nog wel voor verbetering vatbaar achten. Aan de vruchten immers kent men den boom, wat eigenlijk wil zeggen, dat, wanneer die boom niet goed is, ook de vruchten bezwaarlijk goed kunnen wezen. Wel moet en kan het worden geconstateerd, dat het zedelijk gehalte, vergeleken bij vroeger jaren, veel verbeterd is, maar niettemin zou men zich toch aan schromelijke overdrijving schuldig maken, wanneer men in verband daarmede beweren ging, dat het Europeesche element tegenwoordig reeds op gelijke trap van zedelijke ontwikkeling staat, als waarop het nijvere en oppassende deel des volks, waaruit het heet voortgekomen te zijn, zich thans bevindt.

Dit nu is niet in alles de schuld van het gebrekkige der werving, maar is ook een gevolg van den déprimeerenden invloed, welke het Indische bestaansleven op den man uitoefent. — Te weinig *af*leiding en daardoor te veel *ver*leiding, ziedaar het gevaar hetwelk den Indischen soldaat steeds bedreigt. Zijn zedelijke kracht moet eene te zware proef doorstaan; de geestdoodende omgeving en het ongewoon warme klimaat ondermijnen die kracht. Daardoor zullen velen gedurende hun verblijf in Indië er zedelijk op achteruitgaan, reden dan ook, om de terugkeerenden nimmer met nieuw aangenomenen te zamen te brengen. Maar, wat is van dezen toestand nu het natuurlijk gevolg? Dat de natie, ziende de nadeelige gevolgen van een verblijf in de tropen, met wantrouwen vervuld raakt en huiverig wordt, haar zonen aan een zoodanig verblijf bloot te stellen.

De maatregelen om de aanvulling van het Europeesche legerdeel te verbeteren, behooren zich derhalve ook uit te strekken tot die, welke het verblijf in Indië minder gevaarlijk kunnen maken. Men heeft daartoe de middelen aan te wenden die dienen kunnen, het zedelijk welzijn van den soldaat te bevorderen. Daarmede betreedt

men echter een gebied, dat bij den eersten aanblik maar niet zoo dadelijk is te overzien. Bijna alles staat hier met andere vraagstukken in verband. Het alcoholisme, het cantinewezen, het prostitutievraagstuk en het concubinaat zijn de voornaamste, waarbij zich dan nog al die andere zaken voegen, wier regeling noodig is, om het maatschappelijk leven van den Europeeschen minderen militair aangenamer en opgewekter te maken. Dit alles is echter in deze bladzijden niet te behandelen, zelfs niet in hoofdtrekken; bovendien staat het als indirect middel om de werving te verbeteren, ook in meer verwijderd verband met het doel hetwelk bij het schrijven van dit opstel voorzit. [1]) Zeker is evenwel, dat men van hoogerhand er niet op zal mogen rekenen, dat hetgeen wat in deze richting tot nu toe werd gedaan, al reeds voldoende is. Geconstateerd moet hier worden, dat het Koloniaal Verslag omtrent deze materie nog heel wat anders en beters te vermelden zal hebben dan de weinig zeggende beschouwingen die het nu jaarlijks bevat, en ook — dat men meer dan een simpele *f* 9000.— zooals nu op de Begrooting staat, voor dit doel uit te trekken heeft.

De tweede en laatste opmerking is deze, dat hier niet uitsluitend en alleen op de regeering de verantwoordelijkheid rust. Onmogelijk zal zij de Europeesche werving uit haar diep verval voldoende kunnen opheffen, wanneer zij daarbij niet tevens gesteund wordt door het ontwikkelde en toonaangevende deel des volks. Waarin die steun zal moeten bestaan behoeft hier niet precies omlijnd te worden aangegeven, maar vaderlandslievende mannen van aanzien en met voldoende kennis en inzicht bedeeld zijn noodig, om in de burgersamenleving het pad te effenen, hetwelk door de regeering bewandeld moet worden. Tegenover het onbesuisd dringen naar sociale en zedekundige hervormingen, behoort een ander streven te worden gesteld. Schoon mag het zijn het ideaal eener eeuwige vrede na te jagen, als men zich daarbij dan maar steeds voor oogen stelt, dat nog altijd de eigen onafhankelijkheid staat of valt met het ongeschonden bezit der landen aan gene zijde der zee! Voor wat de Marine betreft heeft men het reeds sinds lang ingezien dat steun van de zijde der natie niet uitblijven mag. In 1855 begreep men dat een Kweekschool voor de zeevaart voor volk en vloot onmisbaar was, en mannen met een helder hoofd en sterken wil kwamen toen te Leiden bijeen om zoo'n school te stichten. Welnu, evenals voor de zeemacht te Leiden, zou men in Nederland ook voor de Koloniën eene gelegenheid moeten openen, om zoodoende jongelieden den weg te bereiden tot eene eervolle en nuttige

---

1) Vele van deze onderwerpen werden reeds afzonderlijk door ons behandeld in de *Indische Gids* en het *Indisch Mil. Tijdschrift*. Zie daarvan de jaargangen 1901, 1902, 1903 en 1904.

betrekking in de maatschappij, zij het dan, dat men o. i. de aanneming der aspiranten op wat ouderen leeftijd stellen kon. En verder, zou eene vereeniging, als nu onlangs onder den naam van „Onze Vloot" tot stand kwam, ook voor het Indische leger niet van hooge waarde zijn? Of, nog beter, — zou niet het vaderland er meer aan hebben wanneer beide vereenigingen *samensmolten*, om alzoo der spreuk „Eendracht maakt macht" getrouw, gezamenlijk te streven naar een ongeschonden Koloniaal bezit en daarmede naar het behoud en vergrooten van Neerlands zelfstandigheid en kracht?

De Rechtspraak over de Inlandsche bevolking in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de residentie Timor.

DOOR

Mr. J. C. KIELSTRA.

(Slot).

Thans eenige opmerkingen naar aanleiding van het strafproces.

Evenals te voren reeds met betrekking tot de door hen te behandelen civiele zaken omtrent de regentschaps-gerechten werd opgemerkt, bestaan deze Inlandsche gerechten, voor zoover strafzaken betreft, in Celebes en Onderhoorigheden grootendeels in naam. Gedeeltelijk is de reden hiervan al weer gelegen in hunne beperkte competentie; gedeeltelijk in de absolute ongeschiktheid der hoofden voor dit gedeelte hunner taak. En deze ongeschiktheid bestaat hier niet alleen in onbekwaamheid, een groot gedeelte der hoofden die niet onder rechtstreeksch onmiddellijk toezicht van de Europeesche bestuursambtenaren werkzaam zijn, dan wel hunne familieleden, zijn rechtstreeks of zijdelings betrokken bij veediefstallen en allerlei andere zaken, die het daglicht niet mogen zien. Zoo hebben de regenten te veel redenen om lieden van slecht allooi te ontzien [1]), en behoorde hun wettelijk geenerlei rechtsmacht te zijn toegekend. Voor politietoezicht kunnen zij dus eigenlijk ook niet in aanmerking komen, doch het zal moeilijk zijn hen hierbij geheel uit te schakelen. Voor voorloopige onderzoekingen

1) In hoeverre de betrokken hoofden in de andere gewesten, waar Inlandsche gerechten bestaan, in dit opzicht te vertrouwen zijn, is moeilijk te zeggen. Volgens sommigen die er vertoefd hebben, zijn zij er minder rechtstreeks of door hunne familie bij misdrijven als veediefstal en dergelijke betrokken, doch knevelarij en afpersing zouden volgens deze zegslieden ook daar zeer gewone zaken zijn.

Men zie voorts omtrent de hoofden op Celebes en de door hen uitgeoefende strafrechtspraak het hooger aangehaald artikel van den Controleur Damsté. In 1905 werden in het gewest Celebes en Onderhoorigheden niet minder dan drie regenten geschorst en preventief gevangen gezet onder meer verdacht van het geven van inlichtingen of verblijfplaatsen aan rooverbenden en het helen van gestolen karbouwen.

in den geest van het rechtsreglement zijn zij, op een hoogst enkele uitzondering na, in het geheel niet berekend, evenmin als de mindere hoofden. Feitelijk doen de regenten in Celebes en Onderhoorigheden als strafrechter ook niet anders dan op het Controleurskantoor door hen ingevulde nihilstaten, dikwijls nog met een kruisje, onderteekenen.

Daarom zij dus dadelijk besproken de strafprocedure voor den magistraat, den Europeeschen bestuursambtenaar, een in de praktijk eenvoudige wijze van rechtspleging, zonder onnoodige schrijverij en onbegrepen formaliteiten. De magistraat doet, nadat de djaksa een kort voorloopig onderzoek heeft gehouden, den beklaagde en de getuigen mondeling oproepen, hoort ze en spreekt het vonnis uit, na ingewonnen advies van djaksa en hoofden van den verdachte. Geen andere administratie dan de invulling van een register bestaat in deze procedure, welke invulling slechts de hoofdzaken van de afgelegde verklaringen omvat, en de beslissing van den magistraat. De executie van het vonnis geschiedt korten tijd na de uitspraak, zonder dat verdere voorziening tegen het vonnis mogelijk is.

De meeste magistraten zijn voor hunne taak als strafrechter wel berekend. Slechts hoogst zelden is een posthouder of civiel gezaghebber zoo onbekwaam dat hij deze functie niet kan uitoefenen. Door geregelde opzending van de registers door bemiddeling van het hoofd van gewestelijk bestuur aan den Raad van Justitie, die ze, voorzien van eventueele aanmerkingen, langs denzelfden weg aan den magistraat terugzendt, verkrijgen zelfs de magistraten van den laagsten ambtelijken rang een soort routine in dit gedeelte van hun werk. Omtrent het karakter dezer ambtenaren geldt hier hetzelfde als boven bij hunne civiele rechtspraak reeds werd opgemerkt.

Doch de regeling van het proces voor den magistraat is in haar eenvoud ook hier weer de ware voor de Inlandsche maatschappij, die den gang van zaken hier in hunnen eenvoud begrijpt. De verdediging die de Inlandsche beklaagde voert is nimmer een andere dan een ontkentenis of de bewering, dat de andere partij aanleiding tot de daad gaf of in een enkel geval, dat de adat het zoo medebrengt [1]) of dat hij uit vrees voor een ander en op last het feit pleegde. De negatief-wettelijke, uit het Europeesch procesrecht overgenomen, bewijs-theorie, wettelijk ook voor het proces geldende, die niet immer zoo gemakkelijk is toe te passen als het wel lijkt, komt hier in de praktijk niet tot haar recht; feitelijk spreekt de politierechter recht op overtuiging, ook in de Buitenbezittingen.

Dadelijk wordt de procedure geheel anders, als het een ernstiger feit geldt dat door den Landraad berecht moet worden, zoo het den autoriteiten ter oore komt, en de dader gevonden wordt.

[1]) Bijvoorbeeld doodslag na schaking in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden.

Weliswaar moet dit laatste voorbehoud steeds, door wien het feit ook berecht worde, in zeer sterke mate gemaakt worden, doch één der redenen daarvan, de in dit land nagenoeg zonder praeventieve politie verre van ongemotiveerde vrees voor wraakneming of terugschrikking voor den last, dien hij zich op den hals haalt, die oorzaak zijn dat menigeen een zaak vooral een eenigszins belangrijke, liever laat loopen dan aangeeft, werkt natuurlijk het sterkst bij zware misdrijven. Ook is het verre van zeldzaam dat ook na aangifte de dader niet gevonden wordt. Het zal niet gemakkelijk zijn dit laatste afdoende te verhelpen; het langzamerhand in het leven roepen van een goede praeventieve politie, en het verbeteren, eveneens langzamerhand, van het gehalte der Inlandsche hoofden, zullen de eenige middelen zijn, waarvan afdoende hulp mag worden verwacht. Verdere beschouwingen hieromtrent vallen echter buiten het kader van dit opstel.

We nemen dus aan, dat een misdrijf den autoriteiten ter oore komt en de vermoedelijke dader gevonden wordt, terwijl geen Inlandsch machthebbende het in zijn belang acht de getuigen te verwijderen of te bewerken. Nu is de djaksa, de Inlandsche officier van Justitie belast met het houden van het vooronderzoek, een taak, waartoe deze Inlandsche ambtenaar in het algemeen wel de bekwaamheden heeft. Het verdient hier vermeld te worden, dat de Inlandsche officier van Justitie niet dezelfde positie inneemt als zijn Europeesche collega. De djaksa is toch feitelijk den bestuurs-ambtenaar toegevoegd; hij is onder diens leiding en volgens diens bevelen werkzaam, en van zijn onderzoek aan hem verantwoording schuldig, een zeer verstandige maatregel, daar een zelfstandige, onafhankelijke positie door nagenoeg geen enkele djaksa zou kunnen worden ingenomen. Acht de bestuurs-ambtenaar in zijne kwaliteit van magistraat het noodig, dan kan hij, nadat het onderzoek van den djaksa is afgeloopen, zelf nog een onderzoek houden. Waar de djaksa hem echter ondergeschikt is, kan hij evengoed bij onvolledigheid de noodige orders aan dezen geven. Dit laatste ziet men in de praktijk dan ook meestal geschieden. Toch kan de bepaling, dat de magistraat zelf het onderzoek kan houden, zijn nut hebben bij onbekwaamheid of onbetrouwbaarheid van den djaksa. Wat echter overbodig genoemd mag worden, is, dat bij zware misdrijven, waarop de doodstraf of een straf naast die des doods is gesteld, den bestuurs-ambtenaar-magistraat is opgedragen in elk geval zelf dit nader onderzoek te houden. Zoo krijgt men in een eenigszins belangrijke Inlandsche strafzaak twee nagenoeg gelijkluidende vooronderzoeken. Waar den magistraat in dit vooronderzoek geen meerdere rechten zijn toegekend dan den djaksa, kan het weinig of geen nut hebben; daarenboven kost het tijd en geld door den langeren duur der preventieve hechtenis van

den verdachte en is het een onnoodige last voor de getuigen. Met dit dubbele vooronderzoek werd gepoogd de instructie uit het Europeesche procesrecht over te nemen, [1]) een poging, die echter volmaakt overbodig was, waar de magistraat de chef is van den djaksa en de nadere onderzoeker geen meerdere rechten heeft. Van de verklaringen in het voorloopig onderzoek afgelegd, wordt een volledig proces-verbaal opgemaakt. Dit zou zeer zeker te vereenvoudigen zijn, indien slechts de hoofdpunten van de verklaringen werden opgeteekend, die ter zake dienende zijn. Minder schrijverij zal de innerlijke waarde van het onderzoek helpen vergrooten. En onder de leiding van den bestuursambtenaar kan de djaksa wel de hoofdgedeelten eener verklaring, waarop het aankomt, leeren onderkennen.

Is het voorloopig onderzoek afgeloopen, dan gaat de bestuursambtenaar-magistraat de resultaten na en beslist of de zaak verderen voortgang zal hebben. Acht hij het niet noodig, dan deponeert hij de stukken, stelt de preventief gevangenen op vrije voeten en de zaak is geëindigd. De bestuursambtenaar-magistraat is de man, die deze beslissing neemt; hij is daarvan aan geen rechterlijke autoriteit verantwoording schuldig. Het moet gezegd worden, dat door de bestuursambtenaren geen misbruik wordt gemaakt van de bevoegdheid tot deponeeren. Men zou wellicht eerder mogen beweren, dat zij er geen voldoende gebruik van maken en zaken, waarin geenerlei of bij lange geen voldoend wettig bewijsmateriaal aanwezig is, toch in handen van den landraadsvoorzitter stellen.

Heeft deze titularis de zaak ontvangen, dan neemt hij de stukken zoo spoedig mogelijk in overweging. Zulks noodig oordeelende, kan hij een nader onderzoek gelasten, hetwelk door of op last van den bestuursambtenaar-magistraat gehouden wordt. Is het vooronderzoek echter afgeloopen, dan beslist de voorzitter, wat er verder zal gebeuren. Dat hij, den door hem voorgezeten landraad onbevoegd oordeelende, de zaak kan verwijzen naar den politierechter, die dan gehouden is haar op de rol af te doen, doet voor onze beschouwing er niet toe; evenmin, wat hij heeft te doen, wanneer hij meent, dat een andere landraad, een Europeesche rechtbank, dan wel een militaire rechter bevoegd is haar te behandelen. Wij nemen dus aan, dat de landraad door den voorzitter bevoegd wordt geacht.

Hij kan dan de zaak naar de terechtzitting verwijzen dan wel verklaren, dat er geen termen tot verdere voortzetting bestaan. In het laatste geval moet de door hem op te maken met redenen omkleede beschikking, alvorens van kracht te zijn, door den Raad van Justitie bekrachtigd worden.

---

[1]) Zie de algemeene verordeningen op het Rechtswezen ter Sumatra's Westkust, toegelicht enz. blz. 237.

In het eerste geval verwijst hij de zaak naar de terechtzitting van den Landraad. Het oorspronkelijke reglement van 1882 deed hem dan tevens den last geven aan den Inlandschen Officier van Justitie om den beklaagde met zijne akte van beschuldiging in wetenschap te stellen. Doch wegens de onuitvoerbaarheid der bepaling, vermoedelijk door de algeheele ongeschiktheid van de meeste Inlandsche officieren van Justitie tot het zelfstandig opmaken van eene dergelijke akte van beschuldiging, is men later van deze wijze van behandeling terug gekomen en heeft de verwijzing van den president tevens tot akte van beschuldiging of dagvaarding gemaakt, die de grondslag is voor het geding ter terechtzitting van den landraad.

Van daar wellicht ook de strenge formeele eischen, door de wet aan deze beschikking, de zoogenaamde akte van verwijzing, gesteld. Immers op straffe van nietigheid moet die akte inhouden de feiten, welke worden te laste gelegd, de plaats, waar en den tijd, wanneer ze gepleegd werden, benevens de aanhaling der wetsbepalingen d.w.z. de nummers der artikelen, waarbij de feiten strafbaar zijn gesteld. Tevens wordt dan de dag ter terechtzitting vastgesteld en de termijn bepaald, die moet verloopen tusschen het tijdstip waarop de beklaagde met den inhoud van de akte van verwijzing door den Inlandschen Officier van Justitie in kennis is gesteld en den dag der terechtzitting. Ook de oproeping der getuigen wordt daarbij gelast. De beklaagde wordt in de akte natuurlijk zoo nauwkeurig mogelijk aangeduid.

Bijzondere gevallen, die zich bij het verwijzen van de zaak kunnen voordoen, zullen wij buiten beschouwing laten; het is de voorzitter van de Inlandsche rechtbank, een Europeesche ambtenaar, die de daarop betrekking hebbende bepalingen moet toepassen, zoodat ze in den regel geen aanleiding geven tot eenige moeilijkheid bij de toepassing.

Wat nu de formeele eischen betreft, door de wet aan de akte van verwijzing gesteld, moge het volgende worden opgemerkt. De feiten, waarvoor de beklaagde terecht staat, de plaats waar en de tijd, waarop ze gepleegd zijn, zullen bij den aanvang van een geregeld straf-proces natuurlijk steeds behooren vast te staan. Tot op zekere hoogte geldt dit ook voor de omstandigheden, die tot verlichting op verzwaring van de schuld van den beklaagde aanleiding kunnen geven. Niet altijd echter, daar van die omstandigheden wellicht eerst op de zitting kan blijken. Voor dat geval kan dan ook op de zitting de akte van verwijzing nog worden gewijzigd, indien het strafbare feit daardoor niet van aard verandert. Waar de Inlandsche dader nimmer een juridische verdediging voert, kon deze beperking van de bevoegdheid tot wijziging zonder bezwaar vervallen. Dat elke minder juiste vermelding van de feiten, den tijd en de plaats, waarop ze gepleegd zijn, nu echter dadelijk tot nietigheid aanleiding geeft, is zeer over-

dreven; het schijnt volkomen voldoende als den beklaagde slechts alles wat veranderd moet worden, voorgehouden wordt. Het vermelden op straffe van nietigheid van de bepalingen, waarbij de ten laste gelegde feiten zijn strafbaar gesteld, mag een volmaakt overbodige eisch worden genoemd. De rechter, de wet toepassende, kent de bepalingen wel; de Inlandsche beklaagde heeft er absolnut niets aan. Zijne verdediging is nimmer eene zoodanige, waarbij hij de kennis der bepalingen noodig zou kunnen hebben; geen enkel Inlandsch beklaagde kent een letter van de wet en het is dus absolute onzin hem het nummer van het artikel, dat hij heeft overtreden, op straffe van nietigheid te doen mededeelen. Doch men zal wellicht opmerken, dat ook hier de voorzitter van de Inlandsche rechtbank de bepaling toepast en de artikelen vermeldt, en dat hij de wet wel zal weten toe te passen, ook in dit opzicht, zoodat het nuttelooze en overbodige voorschrift in de praktijk geen aanleiding tot moeilijkheden geeft. Dit is wel waar, doch eene kleine vergissing kan een verbazende vertraging geven. Wanneer men ziet, hoe rigoureus men de vermelding der artikelen eischt, zal men begrijpen, dat door de soms wegens het aanhalen van een verkeerd nummer volgende vernietiging van de akte van verwijzing met al hetgeen daarop gevolgd is de praeventieve hechtenis in hoogst ongewenschte mate kan worden verlengd. De beklaagde is dan het slachtoffer van den zuiver doctrinairen eisch, dat hem moet worden medegedeeld, bij welke hem volmaakt onbekende en onbegrijpelijke wetsbepaling, waarnaar zijn rechtsovertuiging hem in het geheel niet doet vragen, de door hem gepleegde feiten zijn strafbaar gesteld. Het volgende voorbeeld moge leeren, hoever de nummervereering hier soms gaat en de juistheid der bewering staven, dat de beklaagde het slachtoffer kan worden van deze theoretisch in zijn belang voorgeschreven bepaling.

In een akte van verwijzing naar den Landraad had de Assistent Resident van Gorontalo, voorzitter van die Inlandsche rechtbank, de nummers der artikelen van het strafwetboek voor Europeanen in plaats van van dat voor Inlanders opgenomen. Uit de omschrijving van het delict en tevens uit de omstandigheid dat de genoemde artikelen in het strafwetboek voor Inlanders niet samenhingen, bleek in dit geval daarenboven duidelijk, dat de juiste wetsbepalingen bedoeld waren en men met eene vergissing te doen had, vermoedelijk veroorzaakt door het gebruik van de algemeen verbreide gecombineerde uitgave van de beide strafwetboeken. Nochtans werd die akte van verwijzing vernietigd, met alles wat er op gevolgd was, alleen om die foutieve nummers. En alles moest van a tot z nog eens herhaald worden. Eenig werkelijk praktisch nut kon die herhaling natuurlijk nimmer hebben.

Een vertaling van de akte van verwijzing in het maleisch, ter

griffie van den landraad vervaardigd, wordt den Inlandschen Officier van Justitie uitgereikt die den beklaagde, in zijn landstaal met den inhoud daarvan in wetenschap stelt en voor de oproeping der getuigen zorg draagt. Zoo is dan de zaak ter terechtzitting gekomen, waar zij opnieuw, thans in het openbaar, wordt onderzocht. Over de wijze van handeling valt niet veel te zeggen; het is de gewone gang van zaken, voorlezing van de akte van verwijzing en de andere noodige stukken en voorhouding daarvan aan den beklaagde, verhoor van beklaagde en getuigen en confrontatie. Redenen van verbod om sommige personen als getuigen te hooren zijn als in het Europeesche recht. Het proces draagt in de praktijk, hoewel er een Inlandsch Officier van Justitie ter terechtzitting is en de beklaagde dezelfde rechten heeft als zijn lotgenoot in het Europeesche geding, zich ook mag laten bijstaan door een verdediger, geheel een inquisitoir karakter. Overdreven en een weinig sentimenteel schijnt ondergeteekende het wettelijk voorschrift, dat de beklaagde, welk een gevaarlijk individu hij ook zij, niet gebonden mag zijn op de terechtzitting. Voor het Europeesche procesrecht bestaat zelf een dergelijke bepaling niet, en in patria zag ondergeteekende dan ook meermalen een beklaagde geboeid ter zitting verschijnen.

De positie, die de Inlandsche Officier van Justitie ter zitting inneemt, verschilt ook hier veel van die van zijn Europeeschen collega op de zitting. Dit ligt hierin, dat niet hij als beschuldiger optreedt, doch dat feitelijk de president dit doet door zijne akte van verwijzing, zoodat de positie van den djaksa zou kunnen worden genoemd die van adviseur van den Landraad voor het strafrecht. In de praktijk is hij voorts gewoonlijk den president behulpzaam als tolk, voor de landstaal, als hoedanig hij zich meestal zeer ijverig en intelligent betoont. Want, zooals boven reeds werd gezegd, het is een uitzondering, wanneer de rechtsgeleerde president de landstaal zoo machtig is, dat hij zelf daarin instrueeren kan. Nadat den beklaagde aan het einde der zitting nog eens is afgevraagd, of hij iets tot zijne verdediging in te brengen heeft — van de verschijning van een raadsman van den beklaagde schijnt in de praktijk geen geval bekend te zijn [1]) — worden hij, de getuigen en het publiek verwijderd en over de schuld en straf van den beklaagde beraadslaagd. Nadat de adviseur voor het Mohamedaansch- of adatrecht gehoord is, brengt de Inlandsche Officier van Justitie zijn gevoelen uit. Daarna beraadslagen de leden en de president, welke laatste ook hier in de praktijk eigenlijk degene is, die beslist. Over de beraadslaging en beslissing valt weer weinig of niets te zeggen; van de bewijstheorie, dezelfde als in het Europeesche

---

1) Op de hoofdplaatsen van Java komt het wel eens voor dat de beklaagde door een advocaat wordt bijgestaan.

recht, die vooral waar het de aanwijzingen geldt, niet altijdzoo gemakkelijk toe te passen is, heeft de Inlandsche rechter geen flauw besef.

Doch aangenomen, dat de Landraad de bewijstheorie onder den invloed van den voorzitter behoorlijk toepast, dan nog is zij door haar eisch van een minimum bewijs in dit land met hoogst onvoldoende praeventieve politie dikwijls zeer gevaarlijk. Immers door het gebrek aan praeventieve politie is de vrees der getuigen à charge voor wraakneming van den beklaagde ingeval van vrijspraak dikwijls zoo groot, dat in meer dan één zaak dientengevolge het minimum bewijs niet te leveren is. Kon men op zijne overtuiging rechtspreken waar eenig bewijs aanwezig is, dan mag men aannemen, dat de kans op vrijspraak van werkelijk schuldigen bij zware misdrijven zeer zou verminderen, en dientengevolge de bij latere te verkrijgen hoeveelheid bewijs zou vergrooten. „Onder de bevolking heerscht thans", zoo rapporteerde in 1905 een bestuurs-ambtenaar aan den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, „de vaste overtuiging, dat zware misdrijven straffeloos kunnen worden gepleegd". Aan dien toestand moet een einde komen. Dat de kans dat een onschuldige wegens het betrekkelijk feit veroordeeld zou worden, belangrijk grooter zou zijn, indien alleen op overtuiging werd recht gesproken, kun nen wij niet toegeven. Met meer recht toch zou den rechter in N. I. kunnen worden verweten dat hij te zwaar op de hand is bij het vestigen zijner overtuiging dan dat hij te lichtvaardig oordeelt. Het bezwaren van een onschuldige zou de getuigen voorts aan de wraak van de familie van den betrokkene blootstellen, terwijl de familie van een misdadiger dikwijls blij is het gevaarlijke individu kwijt te zijn. Men kan dit laatste wel hieruit opmaken, dat het ondanks het sterke familieverband nagenoeg nimmer voorkomt, dat iemand zich verschoont om als getuige tegen een familielid op te treden. Maar een rechtdoen op stukken alleen zooals nu in revisie geschiedt, zou bij een rechtspraak op de z. g. intieme convictie van den rechter natuurlijk uitgesloten moeten worden.

Onnoodig is het wellicht te zeggen, dat van het verhandelde ter zitting een op straffe van nietigheid tot in bijzonderheden alles vermeldend proces-verbaal wordt opgemaakt, dat, zonder aan de rechtszekerheid eenige schade te doen, belangrijk kon worden bekort, indien het werd ingericht in registervorm, en slechts aangeteekend werden de ten laste gelegde feiten, en de hoofdzaken der afgelegde verklaringen, geuite gevoelens en de beslissing.

Terstond na de beraadslaging wordt de uitspraak van den landraad den beklaagde medegedeeld. Doch het is er verre van af, dat alles hiermede is afgeloopen. Neen, na die uitspraak behoort de voorzitter het vonnis in geschrift te stellen, met alle overwegingen, en de aanhaling van de wetsbepalingen, waarop het gegrond is, voldoende aan

de bepalingen van het reglement op het rechtswezen en het regeeringsreglement, zuiver doctrinaire voorschriften, goed bedoeld, doch in de praktijk der Inlandsche rechtspraak volmaakt nutteloos en overbodig. Dit laatste wordt wel voldoende aangetoond door de omstandigheid, dat het vonnis in zijn geheel noch uitgesproken, noch den beklaagde medegedeeld, ja zelfs niet in de landstaal of het maleisch wordt overgezet; tenzij de beklaagde een volledige vertaling verlangt, wat, voorzoover bekend, nimmer is voorgekomen. Het is zeker niet te gewaagd hieruit te concludeeren, dat de Inlandsche maatschappij aan vonnissen als het reglement eischt geen behoefte heeft. In het algemeen blijft het vonnis voor den Inlandschen beklaagde en ook voor de leden der rechtbank, die het mede onderteekenen, dus een gesloten boek. Dit is alles ook heel verstandig, want de rechtsovertuiging van de bevolking vraagt niet naar zulk een vonnis als de wet voorschrijft, en de leden zouden, gesteld ze kunnen lezen en schrijven, het vonnis toch niet begrijpen, al was het vertaald. Doch waarom dan zulke doctrinaire voorschriften, die een paskwil zijn bij de bestaande toestanden en slechts den voorzitters een hoop schrijfwerk bezorgen, gehandhaafd? Een korte aanteekening in een register, is geheel voldoende. Rechtszekerheid bestaat ook dan genoeg; wie het dictum niet genoeg vindt, kan dan een afschrift van de geheele aanteekening in het register vragen. Ook hier heeft men wel gezegd, dat de wetenschap zijne beslissing te moeten motiveeren, den voorzitter van lichtvaardige beslissingen zou terug houden. Men zou aan den anderen kant met even veel grond kunnen veronderstellen, dat de voorzitter thans, indien de argumentatie moeilijk is, maar liever zou vrijspreken, omdat het vonnis dan zooveel gemakkelijker op te stellen is. Toch zou dit laatste — waaraan de schrijver overigens evenmin geloof hecht als aan het eerste — in dit land nagenoeg zonder praeventieve politie, waar adatmoord, veediefstallen en dergelijke aan de orde van den dag zijn, een even gevaarlijk verschijnsel zijn als het eerste.

Zijn er meerdere beklaagden, dan moet voor elken beklaagde een dikwijls nagenoeg geheel gelijkluidend vonnis worden opgemaakt, eveneens een volmaakt onnoodig schrijfwerk en op Java en Madoera reeds sedert jaren afgeschaft, en door één vonnis voor de gezamenlijke beklaagden vervangen. Waartoe dan dit dwaze, volmaakt nuttelooze voorschrift voor de nog veel primitiever maatschappij op Celebes gehandhaafd?

Nog even aanstippende, dat vermindering van schrijfwerk door vereenvoudiging van administratie ook vermindering van griffie-personeel en dus ook van uitgaven zou medebrengen, meent ondergeteekende van de behandeling der zaak door den landraad af te kunnen stappen.

Is de zaak door den landraad afgedaan en de beklaagde veroor-

deeld, dan gaat het vonnis naar den Raad van Justitie in revisie. Het is een eigenaardig rechtsmiddel deze revisie, een verplichte behandeling in tweede instantie, waarbij als regel alleen op de processtukken wordt recht gedaan. Wel hebben de beklaagde en de Inl. Officier van Justitie het recht binnen drie weken een memorie in te dienen, doch hiervan is in al de jaren, gedurende welke het reglement gold, naar het schijnt slechts éénmaal en wel door een beklaagde gebruik gemaakt. De termijn en de mogelijkheid tot het indienen der memorie kunnen dus zeer zeker vervallen, waardoor de praeventieve hechtenis bij de door sommige landraden veroordeelden zou verminderen [1]). Na genoemden termijn volgt de uitspraak in revisie. De conclusie van den Officier van Justitie, waarvoor ook nog ten hoogste tien dagen waren uitgetrokken, is begin 1906 afgeschaft. De beslissing in revisie moet uit den aard der zaak minderwaardig zijn, vergeleken bij die van den eersten rechter die beklaagde en getuigen voor zich ziet. De beoordeeling van de getuigen en het door hen aangevoerde moet in revisie minder zuiver zijn; hun houding gaat geheel buiten de waarneming van den rechter, een minder gelukkige aanteekening in het procesverbaal der zitting door den Indo-griffier, niet altijd de Nederlandsche taal even goed machtig, kan een anderen indruk maken op dengene die haar leest dan op hem, die de verklaring hoorde uitspreken, kortom de beoordeeling van de zaak in revisie staat beneden die door den landraad. Daarbij bestaat de kans, dat de leden geruimen tijd niet meer bij de Inlandsche rechtspraak werkzaam, de Inlandsche toestanden niet zoo zuiver meer beoordeelen, vooral als men, zooals in 1905 het geval was, een college heeft, samengesteld uit leden, die nimmer in het ressort bij de Inlandsche rechtspraak zijn werkzaam geweest. Licht wordt daarenboven over het geheele ressort met zijn in elk gewest reeds zoo hemelsbreed verschillende toestanden gegeneraliseerd. Ten slotte is de, in een primitieve maatschappij nog sterk tot eigen richting geneigd, dubbel gevaarlijke neiging tot spitsvondigheid, die bij een uitsluitend uit juristen samengesteld college zoo gemakkelijk schijnt te ontstaan, ook een factor, waarmede rekening gehouden moet worden. In de praktijk is de revisie dan ook een toezien — en dat streng — of de formaliteiten wel alle zijn vervuld, benevens een vrijspreken op groote schaal van door de Inlandsche rechtbanken veroordeelde personen hetzij door gemis van de overtuiging van de schuld bij den hoogeren rechter, een overtuiging, door minder zuivere en nauwkeurige beoordeeling gevormd dan die in eerste instantie, hetzij tengevolge van spitsvondige wetsuitlegging.

De verplichte revisie ontheft de landraden feitelijk van alle verant-

---

[1]) Niet bij alle, want de slechte verbindingen zijn oorzaak dat de stukken dikwijls eerst na verloop van eenige weken te Makassar aankomen.

woordelijkheid voor hunne beslissing; zij vernietigt het prestige dier rechtbanken bij de bevolking; zij doodt den ijver, de liefde voor hun arbeid bij voorzitter en leden, wier beslissing ten slotte moet wijken voor een, genomen na minderwaardige behandeling, zij maakt de rechtsbedeeling zeer ongelijk door de onevenredige verlenging van den duur der praeventieve hechtenis bij de verafgelegen rechtbanken; het is een rechtsmiddel dat in het algemeen nimmer aan het materieele recht, doch slechts aan het formeele ten nutte kan komen.

Het volgende staatje zal doen zien, hoe weinig effect in de praktijk de strafvervolgingen in het ressort van Makassar sorteeren.

In de jaren 1903—1905 kwamen bij den Raad van Justitie te Makassar in behandeling:

revisiezaken van door de landraden en andere Inlandsche rechtbanken veroordeelde personen:	examinatiezaken van door die rechtbanken vrijgesproken personen:
1903 238 zaken met 298 beklaagden.	1903 79 zaken met 122 beklaagden.
1904 314 „ „ 395 „	1904 98 „ „ 142 „
1905 225 „ „ 289 „	1905 61 „ „ 94 „

De verhouding van veroordeeling tot vrijspraak was dus bij de landraden in 1903 ongeveer 2,4 : 1, in 1904 ongeveer 2,8 : 1, in 1905 ongeveer 3 : 1.

In revisie werden echter nog vrijgesproken:

in 1903 wegens gebrek aan wettig bewijs 1, wegens niet overtuigd zijn 32 bekl.
„ 1904 „ „ „ „ „ 2, „ „ „ „ 62 „
„ 1905 [1]), „ „ „ „ 53 „

In hetzelfde tijdvak werden ontslagen van rechtsvervolging:

in 1903 . . . . . 3 beklaagden.
„ 1904 . . . . . 6 „
„ 1905 . . . . . [1])

Hierdoor werd de verhouding tusschen veroordeelde en vrijgesproken beklaagden, in alle drie jaren ongeveer 1,9 : 1. Ondergeteekende merkt hierbij op, dat de verhouding bij de landraden, gemiddeld iets gunstiger dan 2,8 : 1 ongeveer gelijk, ja iets gunstiger is dan de door Mr. van Deventer voor Java over 1897—1899 medegedeelde verhouding tusschen de eindvonnissen. Bestond de verplichte revisie niet, dan zou de verhouding, misschien ongeveer dezelfde of iets ongunstiger zijn dan op Java. Hierin ligt voorzeker een aanwijzing dat de verplichte revisie of althans hare toepassing een oorzaak is, dat de verhouding zooveel ongunstiger is, dat de reeds voor Java zoo „bedenkelijke" [2]) verhoudingsgetallen voor de „groote Oost" nog zooveel bedenkelijker zijn.

De vrijspraak-vonnissen komen ter examinatie bij den Raad van

1) In 1905 is hiervan geen afzonderlijke aanteekening gehouden
2) De uitdrukking is van Mr. Van Deventer, Kol. Econ. Bijdr. I, blz 183.

Justitie, de door de landraden berechte overtredingszaken kunnen aldaar in hooger beroep worden behandeld.

Dit geeft, daar ook hier op de stukken recht wordt gedaan, na hetgeen omtrent de revisie gezegd is, geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Reeds boven hadden wij gelegenheid te wijzen op de zware wijze, waarop de rechter in Nederlandsch-Indië zich laat overtuigen. Dat de revisierechter te Makassar niet het minst zwaar op de hand is, mogen de volgende voorbeelden bewijzen.

De beklaagde La Wadji had tot tweemaal toe opzettelijk gestoken met een lans naar een persoon, dien hij 's nachts in zijn tuin achter een boschje zag en voor een kippendief hield en beide keeren gevoeld, dat hij trof. Een en ander bekende hij volmondig. Die persoon was later gebleken zijn vader te zijn, daar aanwezig om den tuin te bewaken, en was dus krachtig en gezond; anders doet men zoo iets niet. De verslagene had twee steken gekregen, één in de linker borst en één in de linker zijde, steken, waarvan de grootte aan de oppervlakte nog was geconstateerd niet alleen door de getuigen, doch ook door een ambtseedig rapport van den djaksa, een Inlandsch ambtenaar dus van eenige ontwikkeling. Met den uitroep: „Ik sterf, La Wadji heeft mij gestoken" was beklaagde dood neergevallen, onmiddellijk na het toebrengen van de steken. De beklaagde was door den Landraad van Tjamba veroordeeld wegens vadermoord, onder het aannemen van verzachtende omstandigheden. Nochtans meende de Raad van Justitie, dat niet met voldoende zekerheid vaststond, dat de dood het gevolg was van de toegebrachte steken![1])

De beklaagde Sleman, matroos op de vloot van de parelvisscherij te Laboean Badjo, stak in een drinkgelag een van zijn kameraden met een badik in den buik, zoodanig dat hij neerviel, niet meer kon loopen en den volgenden dag overleed, terwijl de wond bloedde. Ook hier nam de Raad van Justitie in revisie niet aan, dat de dood het gevolg van den steek in de buik was, daar geen geneeskundige dit geconstateerd had!

Wettigen dergelijke beslissingen niet de conclusie van den Controleur Damsté: „Moord en doodslag acht de rechtsgeleerde rechter veelal onmogelijk op plaatsen, waar geen geneeskundige is." Welken indruk moeten zulke met het gezond verstand strijdende beslissingen op de Inlandsche Maatschappij maken!

En dat de vrees voor spitsvondigheid evenmin ongegrond is, toonen de volgende vonnissen.

De beklaagde Panampe had zijn meesteres, die in een stoel lag te

---

1) Dit vonnis wordt ook door den Controleur Damsté medegedeeld. Schrijver dezes vermeldt dit uitdrukkelijk, omdat in de *Java-Bode* van 2 November 1905 Mr. J. Louwes gemeend heeft de waarheid van die mededeeling van den heer Damsté in twijfel te moeten trekken.

lezen en op iets dergelijks niet in het minst verdacht was, onverwachts op oneerbare wijze aangerand. Toen zij begreep, wat er gebeurde, schreeuwde zij luidkeels om hulp en greep haren aanrander bij de keel. Deze beklaagde, voor den Landraad veroordeeld wegens met geweld volvoerde aanranding der eerbaarheid, werd in revisie ontslagen van rechtsvervolging, en dit wel, omdat naar de meening van den Raad van Justitie, geweld eerst aanwezig zou zijn, indien de aanranding was geschied tegen den op een of andere wijze van te voren geopenbaarden wil van de gevioleerde vrouw. Bij deze jurisprudentie zou dus elke plotselinge, onverwachte aanranding van iemand, die er niet op verdacht is, straffeloos kunnen plaats hebben. Gelukkig had beklaagde, ook na het hulpgeroep en nadat hij bij de keel gegrepen was, de aanranding niet dadelijk opgegeven; later is hij dus voor die voortzetting nog veroordeeld kunnen worden, zoodat hij, hoe zonderling de eerste beslissing ook ware, toch zijn verdiende straf niet is ontloopen.

Anders een beklaagde uit Bonthain. Deze had een kind, een klein meisje, gevioleerd. Vaststond, dat het kind gewoonlijk nog geheel naakt liep en de leeftijd kan dus op hoogstens zeven of acht jaar worden geschat. Uiterlijke sporen van gepleegd geweld waren aanwezig. Nochtans sprak de Raad van Justitie te Makassar dien beklaagde vrij op grond, dat niet van gepleegd geweld zou zijn gebleken, daar de violatie niet had plaats gehad tegen den van te voren uitdrukkelijk geopenbaarden wil van dat meisje, dat op haar leeftijd misschien niet eens heeft begrepen, wat er gebeuren ging.

Maar als straks de vader van dat kind zijn lans neemt en den schender van zijn dochtertje, die, dank zij zulk een rechtspraak, vrij uitgaat, met voorbedachten rade over hoop steekt, waarvoor hij aan de galg kan komen, dan vraagt ondergeteekende, of hij alleen de schuldige is aan dat misdrijf.

Zoo is de toestand van het rechtswezen in de in hoofde dezes genoemde gewesten. Veel schuld heeft hieraan de Regeering door het invoeren en handhaven der tegenwoordige reglementen op het rechtswezen, ware misbaksels, producten van dogmatische Westersche rechtsgeleerdheid in plaats van voortgevloeid uit de onbevangen waarneming van de behoeften der Inlandsche maatschappij, doch evenveel schuld heeft de rechterlijke macht, die, door hare Westersche rechtsgeleerdheid en niet de behoeften der samenleving op den voorgrond te stellen, door spitsvondige, met het gezond verstand strijdende wetsuitlegging, door formaliteitenvergoding heeft medegewerkt, om de gebreken, die het rechtswezen aankleven, nog erger te doen gevoelen.

Het rechtswezen is niet populair in Celebes en Onderhoorigheden, noch bij de Inlandsche bevolking, die dat zonderlinge instrument, niet begrijpend, staat aan te staren, noch bij den bestuurambtenaar,

die zich door een ander, van wiens minderheid in kennis omtrent de Inlandsche Maatschappij en de adat hij zich gelijk een ieder, bewust is, ziet gedrongen van de rechtersplaats, waarop de rechtsovertuiging der bevolking, indien daarnaar werd gevraagd, hem zou plaatsen, noch bij de Europeesche bevolking, niet juristen, die ook wel inziet, dat de veiligheid van personen en goederen niet zoo wordt gehandhaafd, als dit met de gebrekkige middelen nog wel kon. Het kan ook niet anders; uitspraken als er boven werden vermeld, worden bekend en zijn ten spot aan het publiek, dat zijne verontwaardiging niet verzwijgt, doch uit in de nieuwsbladen door hatelijke opmerkingen aan het adres der rechterlijke macht, in spotrijmpjes en dergelijke. [1])

Bovenstaande schets maakt in geen enkel opzicht aanspraak op volledigheid; slechts in hoofdzaken kon en mocht de gang der procedure uiteen worden gezet, om daardoor zooveel mogelijk de fouten aan te toonen, die het rechtswezen in de genoemde gewesten aankleven. Maar onze opmerkingen zouden al te onvolledig zijn, indien niet tevens werd gewezen op de practische mogelijkheid om betere, aan de behoeften der Inlandsche maatschappij beantwoordende reglementen op het rechtswezen in het leven te roepen. Daartoe wordt nog de aandacht gevraagd voor het volgende.

Toen in 1905 na de eerste slagen bij de Boni-expeditie aan de vijandige landschappen toegebracht, het georganiseerd verzet in de verschillende rijkjes was gebroken, was natuurlijk het eerste doel, waarnaar gestreefd werd, in het ten onder gebracht gebied een geregelden toestand in het leven te roepen, het bestuur daarover te regelen zooveel mogelijk met behoud van de instellingen des lands. Een en ander bracht van zelf met zich mede, een regeling van de rechtspraak in het voormalig zelfbestuur, eveneens zooveel mogelijk in overeenstemming met hetgeen de bevolking uit hare eigen instellingen bekend was, doch met de noodige waarborgen, dat zou worden rechtgesproken zonder aanzien des persoons, dat geen knoeierij en omkooperij zouden voorkomen, gelijk onder de eigenlijke rechtspraak maar al te dikwijls het geval was geweest.

Nadat men gedurende eenige maanden de noodige ondervinding had opgedaan omtrent de wijze, waarop in de verschillende zelfbesturen de rechtspraak of wat daarvoor doorging, uitgeoefend werd, waarbij in hoofdzaken weinig verschil tusschen de verschillende zelfbesturen

---

[1]) Zooals bijvoorbeeld het volgende:

Wij leven vrij, wij leven blij,
Onder 't Indisch Gouvernement;
Hier kent de Wet geen slavernij;
Bij moord of doodslag loopt ieder vrij,
Dank rechterlijke vitterij.....

(*Makassaarsche Courant* van 31 October 1905).

werd geconstateerd, werd bij besluit van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden van 8 Januari 1906 no. 123/7, de rechtspraak in de zelfbesturen, waar de inwendige toestand door den terugkeer van orde en rust dit toeliet, geregeld. Waar, zooals gezegd, bij deze regeling het streven bestond zooveel mogelijk de landsinstellingen te behouden onder de noodige waarborgen, eigenlijk dus de landsrechtspraak te reorganiseeren, haar op betere grondslagen te vestigen, waar verder een behoorlijke tijd genomen is om de ontbrekende kennis van den inwendigen toestand der zelfbesturen aan te vullen, zijn de regelingen, door hooger genoemd besluit in het leven geroepen, voorzeker een nadere beschouwing waard.

Ook in deze regeling is aan de Inlandsche hoofden rechtsmacht toegekend, — wat voor kleine zaken, het geringe aantal ambtenaren in aanmerking genomen, wel noodzakelijk was —, doch met twee zeer gewichtige beperkingen, die in de landen onder rechtstreeksch bestuur ontbreken. Heeft toch daar elk regent de bevoegdheid recht te spreken — ze doen het gelukkig niet veel —, in de zelfbesturen zullen slechts die hoofden tot de rechtspraak bevoegd zijn, die daartoe op voorstel van den Europeeschen hoogsten ambtenaar in het landschap, zullen worden aangewezen. Een zeer gewichtige bepaling inderdaad, die, bij verstandige toepassing, het mogelijk maakt, om die hoofden, in wier handen deze bevoegdheid wegens onbekwaamheid of onbetrouwbaarheid niet veilig zou zijn, alle rechtsmacht te onthouden. En niet minder gewichtig is de tweede beperking, dat alle vonnissen, door een hoofdengerecht geveld, niet zullen mogen worden geexecuteerd, alvorens door den Europeeschen bestuurder van het landschap te zijn goedgekeurd. Zoo wordt geregeld contrôle gehouden op het gebruik, dat de hoofden van hunne rechtsmacht maken, en wordt gewaakt, zooveel mogelijk is, tegen partijdigheid.

Ook komt in het besproken reglement de bepaling voor dat de landschapshoofden deze rechtspraak aan den Europeeschen bestuurder kunnen delegeeren, wat echter, daar zij juist op voorstel van dien bestuurder voor het uitoefenen daarvan in aanmerking komen, zich wel niet of nagenoeg niet zal voordoen.

Eenige administratie van de door hen behandelde zaken te voeren is den hoofden niet opgedragen. Hoewel natuurlijk de wenschelijkheid van een korte aanteekening in het algemeen niet kan worden ontkend, moet aan den anderen kant verklaard worden, dat het zeer verstandig is den hoofden het houden daarvan niet op te dragen. Zij zouden er grootendeels evenals in de rechtstreeks bestuurde landen niet toe in staat zijn. Waar nu de besturende ambtenaar van de omstandigheid, dat hij de uitspraak van een hoofd bekrachtigt, vermoedelijk wel aanteekening zal houden, zoo hem dit noodig schijnt, waar hij in elk geval op de hoogte van elk vonnis moet gebracht

worden, kan een door de hoofden te voeren administratie ook zeer wel worden gemist.

De belangrijke zaken in een zelfbesturend landschap worden behandeld door de inheemsche rechtbank, die gevestigd is ter standplaats van den Europeeschen ambtenaar, die het gezag voert. Deze ambtenaar is voorzitter van de Inlandsche rechtbank, doch heeft als zoodanig slechts een raadgevende stem. Verder is hij belast met het bijhouden van de registers, één voor strafzaken, één voor civiele gedingen, waarin de behandelde zaken in het kort worden aangeteekend. In de registers worden slechts opgenomen de hoofdzaken der afgelegde verklaringen, in dat voor civiele zaken voorts eisch en antwoord, in dat voor strafzaken de ten laste gelegde feiten, in civiele en strafzaken beide eindelijk de beslissing van de rechtbank, terwijl ten slotte ook nog een kolom is ingericht voor verschillende aanteekeningen als daar zijn, datum van executie van het vonnis, van aangeteekend verzet, van bekrachtiging enz. Deze registers worden door den besturenden ambtenaar maandelijks aan het hoofd van Gewestelijk Bestuur ingediend, die ze voorzien van zijne opmerkingen terug zendt.

Leden van de Inheemsche rechtbank zijn in elk landschap de landschapshoofden, leden van de Hadat en die landsgrooten, die volgens de aloude gewoonte tot de Hadat gerekend worden. Daarenboven kunnen landsgrooten, die hier niet onder vallen, zoomede verdienstelijke Inlanders op voorstel van den Europeeschen bestuurder van het landschap, door den Gouverneur van Celebes worden benoemd tot leden der Inlandsche rechtbank. Door dezen maatregel, gecombineerd met een anderen, namelijk de bevoegdheid, den Gouverneur gegeven om voor de behandeling eener zaak bepaalde leden aan te wijzen, heeft men de rechtspraak min of meer in de hand, kan men in elk geval in belangrijke zaken een beslissing uitlokken, die in den geest van het oppergezag is. Daarom kunnen beide bepalingen, mits zij verstandig worden toegepast, van groot nut zijn, om langzamerhand in de primitieve Inlandsche maatschappij der zelfbesturen, meer humane, met onze denkbeelden strookende ideeën omtrent rechtspraak te doen doordringen, terwijl zij natuurlijk ook ter bestrijding van omkooperij en geknoei goede diensten kunnen bewijzen, als men bij vermoeden daarvan geen voldoende zekerheid kan krijgen om tot schorsing van een of meer leden over te gaan. In een geordende Maatschappij, dit wordt dadelijk toegegeven, behooren deze maatregelen niet thuis, doch de Inlandsche Maatschappij in Celebes, vooral in de zelfbesturen is nog niet geordend, is nog hoogst primitief en een maatregel als deze, waaraan die landen, waar een geregelde toestand heerscht, zijn ontgroeid, is ter verzekering eener zooveel mogelijk onpartijdige rechtspraak daar nog geheel op zijn plaats.

Voor de vormen, welke bij de rechtspleging door de gerechten en rechtbanken in de zelfbesturen zullen moeten worden gevolgd, verwijst de regeling van den Gouverneur naar hetgeen door het reglement op het rechtswezen voor de magistraatsgerechten en landraden is voorgeschreven. Evenwel is daarbij de opmerking gevoegd, dat de bij dat reglement voorgeschreven vormen slechts zooveel mogelijk, voor zooverre ze dus als noodig of nuttig worden beschouwd en hunne toepassing op de Inlandsche maatschappij uitvoerbaar is, zullen behooren te worden gevolgd, en verder zijn er belangrijke uitzonderingen op dezen regel. Zoo kan in de eerste plaats het verzuim van eenige formaliteit nooit leiden tot nietigheid, mits de zaak behoorlijk in het betrekkelijk register is ingeschreven. Verder zullen noch in civiele, noch in strafzaken de bewijstheorieën, door het reglement op het rechtswezen gehuldigd, worden gevolgd, doch zal in civiele zaken worden rechtgesproken naar adat en overtuiging van den rechter, in strafzaken volgens de overtuiging van den rechter (het inroepen van godsoordeelen is echter verboden). Voorts zal in civiele gedingen er niet naar worden gestreefd om lijdelijkheid van den rechter te verkrijgen.[1]) Eindelijk zullen in civiele gedingen de partijen steeds zelve voor den rechter moeten verschijnen en zal het hun niet dan om gewichtige redenen, ter beoordeeling van den Voorzitter, toegestaan kunnen worden zich door een gemachtigde te doen vertegenwoordigen. Terwijl ten slotte een civiele vordering wordt aanhangig gemaakt door een mondeling verzoek van den eischer aan den Voorzitter der rechtbank, tenzij de eischer meer dan een dagreis van diens standplaats verwijderd is, in welk laatste geval hij schriftelijk of bij gemachtigde zijn eisch kan indienen.

Tegen de vonnissen, in civiele zaken door de landschaps-rechtbanken gewezen, bestaat verzet. Wordt dit aangeteekend, hetgeen door kennisgeving aan den Voorzitter der rechtbank geschiedt, dan wordt de zaak nog eens door dezelfde rechtbank onderzocht, doch andere of althans meerdere leden nemen aan de behandeling deel. Het kan niet worden ontkend, dat, indien de gezaghebber iemand is, wiens adviseerende stem veel gewicht in de schaal legt, de betrokkenen aan het verzet op deze wijze niet veel zullen hebben. Maar er zal in de zelfbesturen wel bezwaarlijk een betere wijze van behandeling zijn te denken.

De executie van vonnissen, in civiele zaken door de landschapsrechtbanken uitgesproken, is in het besproken reglement niet in bijzonderheden geregeld. De Voorzitter van de rechtbank, de Civiele Gezaghebber in het landschap, moet zooveel mogelijk trachten door overreding de uitspraak geëxecuteerd te krijgen. Gewoonlijk zal dit, gelijk hooger

---

1) Zoodat de Voorzitter hier dus voor de zitting een onderzoek kan houden of doen houden, als hij dit noodig acht.

reeds werd opgemerkt, hem geen moeite kosten, doch voor het geval men weigert gevolg te geven aan de beslissing, kan hij zonder eenige formaliteit alles verrichten wat noodig is om het vonnis ten uitvoer te doen leggen.

Als de ervaring heeft doen zien, welke regeling hier gewenscht is, zal een meer uitgebreide omschrijving van hetgeen hier te doen valt, wel niet achterwege blijven. Ter bestrijding van de kosten en als bezoldiging der rechters, stort de eischer tien percent van zijn eisch als waarborgsom. Bij afwijzing verbeurt hij die, bij toewijzing wordt ze op den gedaagde verhaald.

Doordat de Gouverneur de bevoegdheid heeft, in bijzondere gevallen hiervan dispensatie te verleenen, is tegen een onevenredig groote storting voldoende gewaakt.

Ook deze bepalingen hooren echter in een geordende maatschappij met goed bezoldigde ambtenaren niet thuis. Slechts van een vergoeding der werkelijk gedane uitgaven mag daar sprake zijn.

Wat de in strafzaken gewezen vonnissen betreft, die, welke een veroordeeling tot zwaardere straffen dan die van dwangarbeid van één jaar of *f* 500,— boete inhouden, mogen niet worden geëxecuteerd dan na te zijn goedgekeurd door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, welke laatste in het vonnis zulke wijzigingen mag brengen als hem billijk en rechtvaardig voorkomen en ook de bevoegdheid heeft het vonnis te vernietigen en een nieuw onderzoek te gelasten. Des noodig oordeelende, kan de civiele gezaghebber hem hiertoe de noodige voorstellen doen.

Zie hier in het kort een regeling van het rechtswezen besproken, in toepassing gebracht in de zelfbesturen van Celebes en Onderhoorigheden en dus practisch uitvoerbaar, ook in de Gouvernementslanden in dat gewest, waar de Inlandsche maatschappij op vrijwel denzelfden trap van ontwikkeling staat als in de zelfbesturende landschappen. Zij is eenvoudig genoeg om door de bevolking begrepen te worden, en als men dan het geld, dat door vereenvoudiging op de rechterlijke macht kan worden bezuinigd, besteed aan verbetering en vermeerdering der politie, dan zullen misschien veiligheid voor persoon en goed, rust en orde langzamerhand gaan heerschen op Celebes.

En voor Timor geldt volkomen hetzelfde. Mogen, doordat het onder direct bestuur staand gebied er zooveel kleiner en minder belangrijk is, de gebreken der tegenwoordige regeling niet zoo duidelijk aan het licht zijn gekomen, zij doen zich binnen dat gebied evenzeer gevoelen. De toestand in dat gewest is in hoofdzaak nog geheel, gelijk de Resident in 1865 dien schilderde. Hier en daar zijn onder den invloed der zending de zeden verzacht, doch het is nog steeds een hoogst primitieve maatschappij op alle eilanden van den Timor-archipel.

Eén vraag werd tot nu toe niet opzettelijk aangeroerd en dat is

deze: Moet het voorzitterschap van de Inlandsche rechtbanken in de Gouvernementslanden worden opgedragen aan de bestuursambtenaren dan wel aan afzonderlijke voorzitters? Naar onze meening is dit van betrekkelijk weinig belang. Hier zal een bestuursambtenaar, ginds een rechterlijk ambtenaar benoemd kunnen worden, die tact bezit om met de bevolking om te gaan; elders, op de hoofdplaats bijv., zal de drukke rechtspraak het noodig maken den bestuursambtenaar van het voorzitten der rechtbank te ontlasten. En hoewel het niet met de rechtsovertuiging der bevolking strookt, dat de bestuurder niet tevens rechter is, mag men, naar onze meening, in de afscheiding waar die noodig is, op zich zelve, bij doelmatige reglementen en verstandige keuze der ambtenaren, geen gevaar voor goede rechtsbedeeling zien.

Men verlieze echter niet uit het oog, dat elk reglement, dat voor zijne toepassing Westersch-juridische studiën vereischt, dat niet of niet behoorlijk en gemakkelijk in ieder opzicht kan worden toegepast door een ambtenaar van zoodanige ontwikkeling als onze bestuursambtenaren, in kennis en karakter zoo ver boven de primitieve inlandsche maatschappij staande, van te voren veroordeeld is en nooit aan de behoeften dier primitieve maatschappij *kan* voldoen.

Over de werking van het reglement voor de zelfbesturen valt — het is 1 Februari 1906 in werking getreden — nog niet veel te zeggen, al werd ook vóór dien datum reeds in denzelfden geest gehandeld. Dat men echter omtrent de werking goede verwachtingen mag koesteren, moge blijken uit het volgende. Eenige dagen voor steller dezes, na overplaatsing zijn bestemming volgend, van Makassar vertrok, sprak hij een van de voornaamste inlandsche handelaren daar ter plaatse, een man van aanzien en invloed in de inlandsche maatschappij, niet alleen ter hoofdplaats, doch ook in het naburige zelfbestuur Goa. En deze, het gesprek brengende op de wijze, waarop toen ter tijd in Goa onder de leiding van den Assistent-Resident werd rechtgesproken, sprak er van, dat de bevolking aldaar, speciaal de kleine man, zoo ingenomen was met de snelle en gemakkelijke wijze van behandeling harer rechtszaken. En voortgaande, vroeg hij, of men in Goa dan niet dezelfde wijze van rechtspleging moest krijgen als in Makassar en de andere Gouvernements-landen, nu in Goa toch ook ambtenaren waren, en zoo neen, waarom dan de bevolking van Makassar, die nu toch reeds honderd jaar en meer trouw aan het gouvernement was, ten opzichte van het rechtswezen moest achterstaan bij die van Goa, dat pas onder Gouvernements bestuur was gekomen. Is er scherper veroordeeling denkbaar van het huidige rechtswezen dan deze naieve vraag van Hadji Abdulrizak poedoe daeng Tompo?

In zijne circulaire van 4 April 1882 no. 502[1]), gericht aan de na

[1]) Bijblad op het Staatsblad van Ned.-Indië, No. 3808.

de invoering der reglementen op het rechtswezen met rechtspraak en politie belaste ambtenaren, sprak de regeeringscommissaris van de weldaad, die de Regeering door het invoeren van de nieuwe reglementen op het rechtswezen aan de bevolking der vijf gewesten van de „Groote Oost" wilde bewijzen. De bedoeling was goed, doch, dank zij de voorbereiding en uitvoering, is van de weldaad niet veel terecht gekomen. En een heel wat grooter weldaad zou men de bevolking thans bewijzen door op staanden voet de reglementen van 1882 in te trekken en ze te vervangen door nieuwe, overeenkomstig de behoeften van de Inlandsche maatschappij.

Het inboorlingen-vraagstuk in Britsch-Indië.

Door de beleefdheid der redactie van de *Revue Economique internationale* [1]) ontvingen wij de proef van een dezer dagen daarin verschenen artikel van den bekenden Franschen schrijver en afgevaardigde Joseph Chailley, waarvan hieronder een uitvoerig overzicht volgt. Het behandelt de quaestie van het aandeel, dat in Britsch-Indië in de administratie aan de inboorlingen wordt toegekend en de moeilijkheden waarop men stuit met betrekking tot de te stellen eischen en den naijver tusschen de verschillende rassen.

Nadat de gemoederen in Britsch-Indië sterk in beweging waren geraakt door de splitsing van Bengalen onder het bestuur van Lord Curzon werd eenige maanden geleden het bericht bekend dat de nieuwe Staatssecretaris voor Indië, Lord Morley, besloten had eene commissie te benoemen om na te gaan in hoeverre tegemoet zou kunnen worden gekomen aan de wenschen der inlanders om de gelegenheid tot het vervullen van hooge administratieve betrekkingen ruimer voor hen open te stellen.

Men heeft hier te doen met een van de moeilijkste vraagstukken van de inboorlingen-politiek en wat hier over de Britsch-Indiërs gezegd zal worden geldt in zekeren zin voor alle overwonnelingen, in de periode van koloniale expansie welke Europa thans doormaakt.

Na de verovering zullen de inboorlingen nog geheel onder den indruk van den schrik en de beroering, welke deze teweegbracht, aan den overwinnaar slechts een minimum van veiligheid en rechtvaardigheid vragen en als deze handig of eerlijk is, zal hij hun dit verzekeren. Slaagt hij daarin, dan heeft zulks tot onverwacht gevolg dat de meest invloedrijken zich bij het nieuwe bestuur aansluiten, indachtig aan de wanorde en het onrecht dat te voren heerschte en dankbaar voor den vrede door den overwinnaar gebracht. Een volgend geslacht heeft echter andere behoeften en andere drijfveeren. De blijvende voorrechten der nieuwe orde van zaken, veiligheid en rechtvaardigheid, worden uit gewoonte niet meer zoo hoog aangeslagen. Er komen andere wenschen en belangen op, waarvan de bevrediging stof voor een politiek programma geeft. Terwijl men zich vroeger met weinig tevreden stelde, wil men thans veel meer van den overwinnaar, die tegelijk als zoodanig in den loop der tijden een deel van zijn prestige verloren heeft. Hij handelt als vroeger, meent zijn plicht te doen en is ontstemd dat niet ieder even als hijzelf tevreden is. Die ontevredenheid wordt door verschillende oorzaken gevoed; zonen uit oude aanzienlijke geslachten betreuren hun verloren voorrechten; degenen die door het nieuwe régime uit lagere standen zijn opgekomen, wenschen een arbeidsveld voor in eigen oog over-

[1]) Deze hoogst belangrijke *Revue*, reeds kort na het eerste verschijnen in de *Indische Gids* (1903 II bl. 1224) vermeld, schijnt in Nederlandsche en Indische kringen nog weinig lezers te tellen; daarom zij er de aandacht op gevestigd wegens de vele opstellen op sociaal en koloniaal gebied, die men er in aantreft. Zij wordt te Brussel uitgegeven Rue du Parlement 4. (Red).

schatte bekwaamheden; de massa van het volk ten prooi aan afzetters en woekeraars stelt dat régime er voor aansprakelijk.

Om al die elementen te bevredigen wil het gouvernement ze deelgenoot in zijn arbeid maken, doch zoo is het kader der administratie niet gedeeltelijk voor hen geopend of is er plaats gemaakt in de bestuursraden of het blijkt dat in die richting geen stilstaan mogelijk is. De zoogenaamde openbare meening, zijn eigen schepping, drijft het voort en wat aanvankelijk tot voldoening van een geslacht was toegestaan, wekt de ontevredenheid van het volgende. Het aantal liefhebbers voor lucratieve en eervolle ambten neemt meer en meer toe en waar men hoe langer hoe meer het aandeel wil besnoeien dat de vreemdeling in de landsregeering heeft, ziet de meester ten slotte dat het, in plaats van om meer of minder aandeel in het bewind, wel eens gaan kon om het geheele bestaan van zijn overheersching. Het is dit schouwspel waarvan in Britsch-Indië de tooneelen zich afwikkelen, dat door den schrijver nader wordt geteekend.

I. Historisch overzicht.

Toen op het voetspoor van Clive de onderkoning Lord Cornwallis, die voor het eerst in 1786—1793 regeerde, het Indische bestuur van bederf wilde zuiveren, meende hij dit alleen te kunnen bereiken door bijna alle inlandsche ambtenaren er uit te verwijderen. Door een langdurige gewoonte, welke de Engelschen niet alleen geduld, doch door hun voorbeeld ook wel in de hand hadden gewerkt, waren zij geslepen beoefenaars geworden van de kunst om de schatkist te benadeelen en zich onrechtmatig te verrijken. Cornwallis eischte dat alle voordeelen in het vervolg aan de Compagnie alleen behoorden te komen. Terwijl hij dit doel ongetwijfeld had kunnen bereiken, zonder zich van de hulp van een aantal bekwame Indiërs te ontdoen en zonder eene naijverige openbare meening tegen zich in te nemen, besliste hij intusschen anders en liet aan de inboorlingen slechts eenige kwalijk bezoldigde mindere betrekkingen. Al de andere werden, eerst krachtens gewoonte, later bij een wet van 1803, vorbehouden aan de ambtenaren van de *civil service*.

Eerst in 1831 kwam de edelmoedige en helderziende Lord Bentinck op die gedragslijn terug en stelde alle diensttakken inzonderheid de rechterlijke macht weder voor hen open. Het moederland ging nog verder door bij parlementsacte de benoembaarheid van inboorlingen in alle ambten vast te stellen [1]). In eene circulaire van den raad van Directeuren der Compagnie werd de bedoeling van deze wet nader verklaard en vastgesteld dat tot toelating, zoowel tot de *covenanted civil service* als tot andere dienstbetrekkingen, de bekwaamheid de eenige toetsteen zou zijn. Zoo werd bij een wet van 1855 de toegang tot den burgerlijken dienst door middel van een vergelijkend examen opengesteld en in 1858 werden door Koningin Victoria, om de gemoederen na den opstand van 1857 tot rust te brengen, deze verplichtingen plechtig bevestigd. Die beloften waren destijds niet ijdel bedoeld; de regeering zoude gaarne jonge Indiërs in eervolle en lucratieve betrekkingen gezien hebben om daardoor een goeden dunk van de Britsche overheersching te vestigen. Jaar op jaar werden de concessies, aan de inlanders bevestigd en uitgebreid; in 1861 werd zelfs bepaald dat het bestuur over de zoogenaamde *regulations provinces* niet uitsluitend door ambtenaren van de *civil service* behoefde te worden uitgeoefend, doch dat men daar ook anderen

[1]) Zie de bewoordingen van deze en de volgende proclamaties en verklaringen *Indische Gids* van 1903 II bl. 1503, waar deze vertaald zijn overgenomen (Red).

dan degenen, die in het bovengenoemd vergelijkend examen geslaagd waren, zou kunnen aanwijzen.

Doch het is gemakkelijker wetten te maken dan ze toe te passen. Die van 1855 dreigde een doode letter te blijven, omdat het bewuste examen in Engeland werd gehouden en de Indiërs, om allerlei redenen van godsdienst, caste, gemis aan fortuin, enz. bezwaar hadden de zee over te steken en die van 1861 vond geen toepassing omdat nauwgezette bestuurders aarzelden in hooge ambten personen aan te stellen, die daartoe door hen niet voldoende bevoegd werden geacht. Het aantal aldus toegelaten inlanders was na negen jaren nog niet meer dan een tweetal. Men meende toen in 1870 eene nieuwe bepaling (of *statute*) te moeten maken door wel geschiktheid te eischen, zooals die ligt opgesloten in de uitdrukking: *merit and ability*, doch het bewijs daarvan niet aan een examen, maar aan het oordeel der bestuurders te vragen. Deze welwillende tegemoetkoming had evenmin effect. De inboorlingen schijnen haar als niet oprecht gemeend te hebben beschouwd doch als uitvloeisel van politieke overwegingen, gedwongen door de openbare meening der Indiërs, die sterk stonden door de verklaringen van 1833 en 1858, door de wetten van 1855 en 1861 en door de parlementaire oppositie in het moederland. De omstandigheden schenen dit ongunstig oordeel te bevestigen. Van de zijde der regeering maakte men niet veel haast met de verwezenlijking van het denkbeeld van 1870 waarvan eerst negen jaar later de wijze van toepassing werd afgekondigd. Elk jaar zouden in het vervolg de gewestelijke besturen aan het Indische gouvernement en den Staatssecretaris ter keuze een zeker aantal inlanders als candidaten voor betrekkingen bij de *civil service* opgeven, welke in aantal een vijfde zouden uitmaken van het aantal candidaten van elken landaard, die in Engeland bij het vergelijkend onderzoek zouden zijn aangewezen. Voorts zouden (op enkele afdeelingen na) alle betrekkingen met eene bezoldiging van 200 Roepie per maand of minder uitsluitend voor inlanders gereserveerd blijven.

Intusschen was het in dienst treden krachtens de wet van 1870, in de zoogenaamde *statutory civil service*, weinig populair en in een achttal jaren, na de uitvoeringsbepalingen van 1879, waren er slechts een 60-tal aangesteld. Die dienst bestemd voor de inboorlingen, *natives of India*, bedoelde deze benaming zoo ruim mogelijk toe te passen en wel niet alleen op Hindoes, Mohammedanen, Parsi's enz., maar ook op Eurasiërs en in Indië geboren Engelschen. Dit geeft aanleiding de Engelsche opvatting omtrent het ras te bespreken.

De Engelschen schijnen te meenen — hun gedragslijn wijst er op — dat het voor het behoud en het voortduren van de raszuiverheid niet voldoende is dat bloedsmenging wordt vermeden. Niet alleen dat zij en de Amerikanen, hun afstammelingen, naijverig gewaakt hebben tegen rasvermenging en de kinderen, welke van het oorspronkelijk type afweken in het oog hielden, door welke onverdraagzaamheid mésalliances niet weinig werden belemmerd, doch zij beschouwen feitelijk slechts als echte Engelschen zij die dat zijn, zoowel door het bloed, als door de omgeving, waarin zij thuis behooren. Het is een ongeschreven traditie, die zich bij hen van het eene geslacht op het andere voortplant.

Als een Engelschman van goeden huize, gehuwd met eene hem gelijkwaardige vrouw, zich in Indië vestigt en zijn kinderen niet op den leeftijd van 7 à 8 jaar naar Engeland zendt om ze in de moederlandsche omgeving te doen opvoeden, doch bij gemis aan middelen dit werk zelf ter hand neemt, dan mogen beide ouders nog zoo ontwikkeld zijn en hun best doen; het zal tot de bijna wonderbaarlijke uitzonderingen behooren als hun kinderen later niet

behandeld worden als Indische Engelschen, die geacht worden minderwaardig te zijn vergeleken met de Engelsche Engelschen. Zij hebben niet in het oude land medegeleefd en niet omgegaan met de krachtige en ruwe Engelsche jongelingschap, zij hebben zich niet met deze doordrongen van die oude vooroordeelen, welke de pittige eigenaardigheid van het ras uitmaken en van de krachtige beginselen, welke hun door den machtigen trots daarvan worden ingeprent. En hoe scherpzinnig ook later hun geest moge blijken, hoe veelomvattend hun kennis, Engeland zal ze niet gaarne rangschikken onder degenen, welke het voorbestemt om de leiding der menigte en het lot van het land in handen te geven; want het wantrouwt hun geweten en hun karakter. En, tenzij de ouders hen later alsnog eene academische opleiding hebben doen geven, zullen zij in den dienst steeds in de lagere rangen moeten beginnen en zich slechts bij hooge uitzonderingen tot de hoogste sporten opwerken.

Wanneer men achteraf op het weinig succes van de eervolle pogingen der Engelschen terugziet, dan schijnt men er een eigenaardig verschijnsel in te moeten zien van den eeuwigdurenden strijd tusschen politiek en bureaucratie. De eerste, belichaamd in den staatsman, decreteert bepalingen, die uit een staatkundig oogpunt geboden schijnen, doch de laatste houdt rekening met de behoeften der administratie en kant zich tegen de uitvoering. Ten slotte behaalt het lijdelijk verzet der bureaux de overwinning, doch deze is slechts voorbijgaand. De inlander, die zich gesteund voelt, hernieuwt zijn klachten, de staatsman, die zich om den tuin geleid weet, drijft door en het slot is eene hernieuwde worsteling, waarin de inlander op nieuw een stukje van de macht meester wordt. Dit herhaalt zich, doch de inlander is niet en kan niet tevreden zijn; wat op die wijze bereikt wordt is niet uit eigen aandrift en niet gulhartig toegestaan. Op den duur moeten de inboorlingen in dien strijd winnen en de Engelschen zich vergenoegen met het bezetten van een zeer klein aantal der allervoornaamste plaatsen; het is echter goed zoowel voor hem zelf als voor Indië dat die overwinning van den inboorling niet te spoedig plaats hebbe. De voorname tegenkanting van het gouvernement spruit voort uit de ambtelijke ongeschiktheid der nieuwe leden, die men het wil opdringen. Dit bezwaar vermindert echter met den tijd. De oudere reeds toegelaten inboorlingen vereenzelvigen zich geleidelijk met het stelsel en terwijl het onderwijs verbetert, oefenen zij een vormende kracht uit op de aldus beter onderlegde jongeren. Technisch zoude het probleem aldus zijn oplossing naderen, doch na het verstand te hebben geoefend, moet ook het karakter worden gevormd en hoeveel tijd zal dat in beslag nemen?

Bij den strijd die geschetst werd, treedt de Staatssecretaris in Engeland in zekeren zin regelend op. Door het Parlement belast om het Indische gouvernement te controleeren staat hij er vrijwel neutraal tegenover en daar het hier den naijver van rassen geldt, moet hij strijd voeren tegen zijn eigen vooroordeelen van Engelschman. Daarbij heeft hij, als de liberalen aan het bewind zijn, in de parlementaire oppositie, de radicale partij, steeds voorlichting omtrent alles wat die partij, als verdediger van de rechten van den mensch, plaatselijk opvangt en op de tribune brengt. De Minister heeft zijn raadsleden en hij behoort van de zaken het juiste te weten. Aan hem daarom de taak, om aan de administratie en de politiek wederzijds recht te doen wedervaren. Vrij dikwijls komt dit neer op het benoemen van eene commissie; dit gebeurde ook in 1882. Deze begon eerst in 1886 aan haar taak. Krachtens haar voorstellen, die aangenomen werden, werd de zoogenaamde *Statutory service* afgeschaft en de *Civil service* verdeeld in drie takken: De *Indian civil service*, de *Provincial service* en de *Subordinate service*.

De eerste dezer drie (die in de plaats kwam van de *covenanted civil service*) zoude aan geheel Indië voor alle gewesten zonder onderscheid de hoogste ambtenaren leveren, door den Onderkoning in Rade te benoemen. Het zoude niet meer een uitsluitend Engelsch corps zijn, wel zouden de Engelschen er de grootste meerderheid van uitmaken en door de vergelijkende mededinging er de hoogste ambten in bekleeden en juist genoeg van de lagere ambten om daar een voldoende leerschool in te vinden; doch er zouden ook inboorlingen in voorkomen met den rang van *collectors, deputy commissioners*, rechters. enz.

De *Provincial service* zoude de ambten omvatten, onmiddellijk volgende op die van het algemeen bestuur, zoowel uitvoerend als rechterlijk en zijn ambtenaren in het gewest zelf aanwerven. Elk gewest als Bengalen, Madras, Pendjab, enz. zou onder toezicht van de regeering zijn eigen voorschriften betreffende indiensttreding en promotie vaststellen hetzij bij directe benoeming of bij bevordering van de beste leden der *Subordinate service*. Deze omvat de lagere betrekkingen en terwijl de aristocratie bestemd is voor de beide eerstbedoelde diensttakken, staat deze laatste voor de Indische democratie open. De gewestelijke en de ondergeschikte dienst zijn uitsluitend open voor inboorlingen; om er een Europeaan bij aan te stellen is eene bepaalde machtiging van het Indische gouvernement noodig. Dit is eene voldoening voor de inboorlingen, doch met hoeveel tegenzin zij verleend werd blijkt daaruit dat de goedkeuring der in 1886 gedane voorstellen van de in 1882 benoemde Commissie eerst in 1892 volgde.

II. Eenige cijfers.

De Indische administratie telt verbazend veel leden. Alles bijeen genomen zijn er in de direct bestuurde streken en in de Vorstenlanden 6,200,000 dienaren en als men de soldaten medetelt 6,600,000; op een tienduizendtal na zijn dat allen inboorlingen. Een door de regeering in 1904, naar aanleiding eener in 1903 gehouden interpellatie, openbaar gemaakt overzicht geeft nadere bijzonderheden. Het vermeldt, dienst voor dienst, het wederzijdsch aantal Europeanen en inboorlingen doch slechts voor de rechtstreeks bestuurde gewesten en van posten, waarvan het inkomen hooger is dan 75 Roepiën per maand. Men heeft toch ten rechte gemeend dat daar beneden alle betrekkingen door inlanders vervuld worden. Op de 3,814,000 beambten van het rechtstreeksche gebied waren er (in 1903) slechts 28,278, die meer dan 75 Roepiën per maand verdienden.

Men vindt in het stuk eene vergelijking van 1867 en 1903. Daaruit blijkt dat de inlanders in alle opzichten zijn vooruitgegaan [1]). Zoo waren er in 1867 boven 75 Roepiën 's maands 13,431 betrekkingen, bezet door 4,760 Europeanen, 2633 Eurasiërs, 5090 Hindoes en 948 Mohammedanen, terwijl in 1903 in 28,278 betrekkingen van dezelfde soort 6468 Europeanen, 5435 Eurasiërs, 14,202 Hindoes en 2173 Mohammedanen dienden.

De Europeanen hebben ongetwijfeld het grootste aantal hoog bezoldigde betrekkingen (van af 1000 R. per maand) en de Inlanders het grootste aantal lagere (van af 200 R. per mnd. en lager), maar het aantal der groote ambten is van 648 in 1867 slechts geklommen tot 1370 in 1903, doch dat van de kleine van 7837 in 1867 tot 17.725 in 1903. In dat tijdvak is het aandeel der Europeanen in alle mogelijke ambten, berekend in bezoldigingen, vooruitgegaan met 36 pCt., dat der Eurasiërs met 106 pCt., der Hindoes met 179 pCt. en der Mohammedanen met 129 pCt. Stelt men de beide

[1]) Zie ook *Indische Gids* 1905 II bl. 1063. (Red.)

eerste groepen bijeen tegenover de beide laatste, dan is de aanwinst 61 pCt. tegen 171 pCt.

De 28,278 betrekkingen, waarover de statistiek van 1903 zich uitstrekt, kostten aan het budget maandelijks 8,618,155 Roepiën; de 13,431 betrekkingen van 1867 daarentegen 4,514,418, dat is dus in 1867 een gemiddelde per betrekking van 336 R. en in 1903 van 307 R. De gemiddelde bezoldiging is dus stationnair gebleven of zelfs iets afgenomen wat de Europeanen betreft (de Eurasiërs inbegrepen) namelijk van 468 R. in 1867 tot 466 R. in 1903; daarentegen is het gemiddeld salaris der Indiërs gestegen van 175 tot 188 R.

Verder blijkt dat in 1903 de Europeanen en Eurasiërs in de lager bezoldigde betrekkingen slechts in geringe mate mededingen. Op 6209 betrekkingen met 75 R. per maand bezetten zij er slechts 336 of 5 pCt.; op 11,516 betrekkingen van 100—200 R. is hun aantal 1199 of 10 pCt. en op 3635 van 200—300 R. zijn er 648 of 18 pCt. Men vindt ze, straks zal blijken waarom, voornamelijk bij de politie, den post- en telegraafdienst, de grondbelasting, de openbare werken en de spoorwegen. Jaar op jaar ziet men voorts hun aantal afnemen in de betrekkingen, die minder dan 400 R. geven, terwijl in die, waar de bezoldigingen van 400 R. tot 4500 R. opklimt het oude monopolie ook aangetast wordt.

De gegeven cijfers hebben betrekking op het geheele rechtstreeks bestuurde Britsch-Indië. In sommige gewesten is het percentage der Inlanders in landsbetrekkingen nog veel grooter, zooals in Assam 74 pCt., in Madras 68 pCt. en in Bengalen, zooals het voor de splitsing was, 67 pCt. Van de ambten bezoldigd met meer dan 1000 R. 's maands bekleeden zij in Berar 27, in Bombay 14 en in Bengalen 13 pCt.

Er wordt nu nagegaan hoe het in dit opzicht met de verschillende departementen gesteld is.

Het onderwijs omvat drie diensten. Voor de *Indian educational service* worden personen uit Europa gezonden, gewoonlijk Europeanen, doch bij gelijke bekwaamheid kunnen het Inlanders zijn. De *Provincial* en de *Subordinate* zijn diensten, waarvoor de gewestelijke besturen plaatselijk personeel aanstellen, zonder dat eenige verhouding in het aantal van elk ras behoeft te worden in acht genoemen. Er waren in de drie diensttakken, in 1903, 1293 betrekkingen met meer dan 75 R. 's maands salaris, waarvan 203 bezet door Europeanen, 927 door Hindoes, 97 door Mohammedanen en 66 door Eurasiërs.

Bij rekenkamer en financiën zijn eenige betrekkingen aan de *civilians* voorbehouden; van de 47 overige zijn er 22 bezet door Europeanen en 25 door Inlanders. De betrekkingen van 130 R. en daarboven worden bij de eigenlijke comptabiliteit aan de beste candidaten vergeven, zonder op den landaard te letten.

Het boschwezen is gesplitst in een rijksdienst en een gewestelijken dienst. Alle hooge betrekkingen bij den eersten worden bekleed door in Engeland aangenomen Europeanen; in de bijkomende als *extra deputy conservator*, *extra assistent conservator* wordt plaatselijk voorzien door Engelschen of Inlanders aan te stellen. De laatsten vindt men vooral bij den gewestelijken dienst. In het geheel vindt men 416 Inlanders op 608 ambtenaren met meer dan 75 R. per maand.

Bij de *Royal Indian Marine* zijn de 18 betrekkingen, die meer dan 500 R. geven alle door Europeanen bezet; van de 129 van boven 75 R. 57, tegen 52 door Inlanders.

In het *Political Department* (buitenlandsche zaken met betrekking tot het binnenland van Indië en de inlandsche vorsten en rechtstreeksch bestuur van sommige gewesten door den gouverneur-generaal), zijn alle hooge rangen

door *civilians* bezet. Hun betrekkelijk kleine staf bestaat echter voor een groot deel uit Indiërs, liefst die plaatselijk tehuis behooren; de verhouding is 47 pCt. in het noordwestelijk grensgewest, 50 pCt. in Beloedsjistan. Gezamenlijk is het aandeel gestegen van 61 pCt. in 1877, tot 64 in 1887, 71 in 1897 en 81 pCt. in 1903, doch het verdient opmerking dat daarbij steeds veel meer Hindoes dan Mohammedanen waren.

Bij Justitie zijn 2398 betrekkingen boven 75 R., waarvan in 1903 de Europeanen 286, de Hindoes 1701, de Mohammedanen 229 en de Eurasiërs er 168 innamen. Bij den nauw daaraan verbonden dienst van de *Registration* zijn van 357 zulke betrekkingen slechts 3 door Europeanen bekleed en 281, 54 en 19 respectievelijk door de drie andere groepen.

Bij het binnenlandsch bestuur, voor zoover de dienst niet van staatkundigen aard is, zijn uitsluitend Inlanders, voor een deel door vergelijkende examens toegelaten.

Bij de landelijke inkomsten (*Land Revenue*) waren in 1903 een aantal van 4632 betrekkingen boven de 75 R. 's maands bezet door 880 Europeanen, 2920 Hindoes, 624 Mohammedanen en 208 Eurasiërs. Bij de aan dezen dienst nauw verwante *Survey* behooren alle posten boven de 700 Roepiën per maand ten getale van 18 aan Europeanen, en van de 216 boven de 75 R. zijn er 41 door deze vervuld, 19 door Eurasiërs, 49 door Hindoes en 8 door Mohammedanen.

Bij den geneeskundigen dienst zijn 1042 posten boven 75 R. waarvan 341 door Europeaen en 504 door Hindoes vervuld, de rest door Eurasiërs en Mohammedanen.

Het blijkt hieruit welk een belangrijk aandeel aan de inboorlingen is voorbehouden. Die diensten, waar zij het minst voorkomen, zijn degene, die of technische kennis vereischen, of een volkomen onzijdigheid ten opzichte van de verschillende rassen, dan wel geschiktheid om aan verleidingen van allerlei aard weerstand te bieden. Er bestaan eervolle uitzonderingen onder de Inlanders, waarvan de toeneming reeds belangrijk wordt geacht, doch het gros heeft in deze nog geen afdoende proeven afgelegd. Men heeft het oog op den opiumdienst, de in- en uitvoerrechten, de politie, enz.

III. De mededinging der Inlanders onderling.

Hoezeer het aandeel der Indiërs in de bestuursbetrekkingen reeds groot is, zijn zij niet tevreden en wenschen dat dit ook rechtvaardig zij en dat de geheele bureaucratie (waarmede evenwel niet het gezag bedoeld wordt) ten slotte in hunne handen kome. En hiervan is men nog ver verwijderd door den naijver tusschen de verschillende volken. Britsch-Indië is geen eenig volk, doch eene opeenhooping van volken, die in ras, godsdienst, instellingen, taal enz. naast elkander leven en wier oude herinneringen nog levendig zijn. Als morgen het Britsche gezag verdween, zouden Sikhs, Mohammedanen, Mahratten, Hindoes, Birmanen, enz. geen dag meer vereenigd blijven en zelfs nu komt de naijver dikwijls aan den dag. De uitoefening van het gezag, of juister het verdeelen van de plaatsen onder Britsch toezicht is voor die verschillende mededingers het voorwendsel en erger nog de oorzaak van telkens opflikkerende jaloezie. Het schijnt dat de Engelschen daarin oorspronkelijk geen erg gehad hebben. Toen zij de mannen van het land aan hun taak gingen verbinden, waren dat, in navolging van de Mogols de machtigen van het oogenblik, de Mohammedaansche en Hindoesche aristocratie (*gentry*). Naarmate zij echter meer in bijzonderheden de administratie ter hand namen, trad het criterium van talent en blijkbare kennis op den voorgrond. Geen Europeaan zou dit wraken het is een verdedigbare praktijk waaraan deze gewoon is. En toch

hadden de Engelschen zich moeten bedenken voor zij dien maatstaf aanlegden en zich herinneren hoe lang nog in hun eigen land een buitengewoon groote plaats aan de aristocratie werd ingeruimd. Zij zouden dan ook de Indische zaken onder een anderen hoek gezien hebben.

Eenvoudigheidshalve wordt aangenomen dat daar twee groote bevolkingsgroepen zijn; 62 millioen Mohammedanen tegenover 160 millioen Hindoes. De eersten, vroeger krijgslieden, landbouwers en herders, waren eeuwen lang het overheerschende ras. Als mannen van de buitenlucht en de daad, zijn zij nooit groote studieliefhebbers geweest en hebben zij zich nooit veel moeite gegeven om te leeren. Dat heeft niet belet dat zij eenige beroemde heerschers aan Indië hebben geleverd, waarvan de namen in de wereldgeschiedenis staan geboekstaafd. Dat herinneren zij zich en, wetende wat zij eenmaal deden en konden, zien zij met eenige verbazing om niet te zeggen verachting neer op die nieuwe gewoonte om aan de liefhebbers voor openbare ambten bewijzen van hun kennis te vragen. Zij maken ontegenzeggelijk een onderscheid tusschen kennen en kunnen en zij waren langen tijd al zeer weinig genegen om hun aandeel in de ambten te verwerven door het doen van examens en het produceeren van diploma's.

De Hindoes daarentegen, vooral die van de hoogere casten waren en blijven de mannen van overdenking en van het studeervertrek. Het is altijd een eigenaardigheid van de overwonnenen geweest om zich terug te trekken in de studie. De wijsgeerige werken van Cicero, zij mogen dan zijn wat ze zijn, dagteekenen uit den tijd der dictaturen en verbanningen. Eeuwen lang hebben de Brahmanen of althans een deel van hen, dat gedeelte der bevolking uitgemaakt, dat kon lezen, schrijven en redekavelen; hunne bezigheden waren van verstandelijken aard, vooral in wijsgeerige en letterkundige richting. Toen men in de laatste vijftig jaren de Engelsch-Indische universiteiten heeft opgericht waren het ook hun zonen die de eerste studenten leverden en daar het leerplan, althans aanvankelijk, zuiver letterkundig was, hebben de zonen van die zonen die geestesrichting overgeërfd en zijn zij bekneld gebleven in die bijzondere kundigheden. Het is die soort van studie en van kundigheden, welke hen noodwendig tot de openbare ambten drijft. De Hindoes, vooral die der hoogere casten, hebben hier een soort monopolie weten te krijgen.

De Mohammedanen hebben dit wat laat ingezien en ontdekken nu eerst het practische nut van die tot dusver geminachte studies. Zij bezoeken thans meer de universiteiten en willen er zelfs voor zich alleen hebben. Zij vleien zich binnenkort een voldoend aantal candidaten voor elk wilekeurig ambt te zullen leveren. En toch kunnen zij niet nalaten de wijze der Engelschen om het personeel aan te vullen, te critiseeren, zooals o.a. geschiedde in een in 1904 aan den gouverneur van Pendjab ingediend bezwaarschrift, waaraan eenige nuttige overwegingen zijn vast te knoopen.

Het is eerst sedert 1882 zeggen zij in hoofdzaak in dit geschrift, dat men in dit gewest het verkrijgen van plaatsen (inzonderheid bij de rechterlijke macht die van *extra assistant commissioner*) heeft laten afhangen van het slagen in een vergelijkend examen. Wij onderstellen dat gij, Engelschen, uw redenen hebt om die beproeving te eischen. Wij kennen ze niet en weten er niet naar te raden; onze tradities verzetten zich er tegen en ons verstand komt er tegen op, dat men den uitslag van een vergelijkend examen een voldoende blijk vindt dat iemand geschikt is om te regeeren, te besturen of recht te spreken. Onze geschiedenis heeft ons geleerd dat er andere kenmerken bestaan. Boven vluchtige examens, waar het geheugen de hoofdrol speelt, verkiezen wij de aanwijzingen, die voortvloeien uit den maatschappelijken

stand van den canditdaat, uit de diensten door zijn geslacht aan den staat bewezen, uit zijn karakter, zijn houding, zijn geschiktheid om te gehoorzamen en te bevelen. Wij kunnen er niet toe besluiten ons vertrouwen te schenken aan gewezen schoolknapen, die meer of minder goed onderricht zijn of onderstellen dat zij dit werkelijk zijn.

Verder wijzen zij aan dat de feiten hen in het gelijk stellen, dat de resultaten der vergelijkende examens middelmatig zijn, iets wat zij reeds lang voorzien hadden. In dit gewest, waar daarbij geen rekening werd gehouden met den staatkundigen en godsdienstigen toestand, moest het stelsel noodwendig schipbreuk lijden. Doch dit is reeds te laat gebleken, het heeft reeds de ergste gevolgen gehad in zooverre het de sluimerende vijandschap weder heeft opgewekt tusschen Hindoes en Mohammedanen. Door een handelwijze, die het evenwicht der belangen van de tegengestelde rassen verbrak, moest hun antogonisme worden overprikkeld.

Zonder eenig voordeel voor het gouvernement voelen de Mohammedaansche stellers van het bezwaarschrift, zich overal teruggedrongen. Waar zij in Pendjab in de meerderheid zijn, vullen de Hindoes 74 betrekkingen van *extra assistant commissioner* en zij slechts 57; de Hindoes hebben bij de vergelijkende examens 40 *munssiffs* [1]) zien slagen, de Mohammedanen slechts 5. In het geheel hebben de eersten er 97, de laatsten 23. Cijfers zijn echter alleen niet voldoende om het onrecht en de mate van ontstemming der Mohammedanen uit te drukken. De gouverneur heeft het geschrift met belangstelling ontvangen, doch het was hem niet gegeven het snelle geneesmiddel voor de kwaal te verschaffen, dat door de verzoekers gewenscht werd.

Twee jaar later, in Oct. 1906, hebben de Mohammedanen, nu niet alleen van Pendjab maar bijna van geheel Indië, en vooral uit de Vereenigde Provinciën, geschokt door de beweging, die er gemaakt was over het vormen van het gewest Oost-Bengalen eene deputatie naar den onderkoning gezonden en hem opnieuw hun lange lijst van grieven blootgelegd. Zij dringen er op aan dat hun geloofsgenooten zoowel in de lagere als in de hoogste ambten het evenredig aandeel krijgen, waarop zij recht meenen te hebben door hun aantal, hun geschiedenis en hunne maatschappelijke stelling en dat zoowel het centrale bestuur als de gewestelijke besturen, zonder te veel rekening te houden met vergelijkende examens, maatregelen mogen nemen, die hun daadwerkelijk hun wettig aandeel verzekeren.

Het Indisch gouvernement heeft zelf niet meer het vertrouwen van vroeger in die vergelijkende examens en kent er al de gebreken van. Het weet dat de *baboo* daardoor de baas is, omdat hij een goed geheugen en weinig gewetensbezwaren [2]) bezit, dat daardoor slechts de kinderen uit den middenstand en de lagere klassen der maatschappij worden uitgezocht en nooit die van den adel en de groote grondbezitters. Daarom gebruikt de regeering tegenwoordig, vooral in de Noordelijke gewesten, andere handelwijzen: directe keus of promotie bij keuze uit de rangen der lagere diensttakken.

Wat de hoogere klassen blijkbaar het meest voldoet is de *directe keus*, op

---

[1]) Dit zijn inlandsche burgerlijke rechters van den laagsten rang, wier jurisdictie zich niet verder uitstrekt dan over civiele zaken loopende over ettelijke honderden roepiën. (RED).

[2]) De Baboo's (een algemeene soortnaam) vormen een geheele klasse van schriftgeleerden, studenten, candidaten, enz. Men verhaalt — het is misschien eene legende — dat men er in Bengalen gezien heeft, die voor de examens clandestien de thema-boeken en antwoorden van vraagstukken hadden weten te bemachtigen; de antwoorden van buiten leerden en na de lessen onverstoord te hebben opgezegd, dank zij hun geheugen een prachtig examen aflegden, zonder dat hun verstand er ook maar eenigermate bij betrokken was.

aanwijzing der plaatselijke ambtenaren en deze is sedert 1903 vooral in de Vereenigde Provinciën toegepast. Om verder bij de toetreding tot de lagere rangen het *baboo-isme* te beperken, zijn er twee hinderpalen aangebracht. De eene bestaat daarin dat op de lijst slechts candidaten worden gebracht, waarvan de familie gunstige antecedenten heeft en zich door toewijding aan de regeering onderscheidde. De andere maatregel, om de kansen van slagen der *baboo's*, die geduchte mededingers, te verminderen, bestaat in het wijzigen van het examenprogramma en in het bijzonder in het opbrengen van vakken, waaruit gekozen kan worden en die hun niet vooruit gemeenzaam zijn, zooals het Perzisch en Arabisch, de taal der vorsten en adellijke Mohammedanen.

Aldus is eenige genoegdoening gegeven aan de hoogere standen. Maar het gouvernement stoot dikwijls op andere en grootere bezwaren, die, naar te vreezen is, in het vervolg nu meer dan minder, wel even lang zullen blijven voortbestaan als de Britsche overheersching zelve.

IV. De aanspraken der geletterden en de meening van het volk.

Het is voor een land van beperkte afmetingen een bovenmatige taak om op zulk een afstand zijn gezag over een gebied met 300 millioen inwoners te handhaven en dit is te moeilijker, daar het tegenover de massa inboorlingen slechts door ettelijke tienduizenden der zijnen is vertegenwoordigd. De bestuurders voelen hun zwakte en worden bij menige gelegenheid er toe gebracht verklaringen af te leggen, daar zij later last van zullen hebben. Zij zullen, als eenig gevaar dreigt, nu eens hun toevlucht moeten nemen tot vleierij, dan weer tot beloften. Zij prijzen hun onderdanen meer als billijk is, en zij nemen verplichtingen op zich, grooter dan zij kunnen houden. Zij wekken ook eerzuchtige denkbeelden op, die zich gewettigd wanen, en verwachtingen die in de naaste toekomst schijnen te zullen worden verwezenlijkt. Dit is nu met Engeland en Indië het geval. Engeland heeft, hetzij om de vijanden der Compagnie en later de liberalen der oppositie te voldoen, hetzij om onderdanen te verzoenen, die bewezen hadden geducht te kunnen zijn, ter goeder trouw aan de Indiërs een stelsel van medewerking voorgespiegeld, dat innig en eervol zou zijn. Ofwel, in sommige critieke oogenblikken van zijn geschiedenis heeft het een beroep gedaan op hun toewijding en wissels op hen getrokken, die in de toekomst voldaan zouden worden. Dat hebben de Indiërs alles onthouden en zij wachten van het eene tijdvak op het andere de bevestiging van al die vleiende woorden, die plechtige beloften, het vervallen van die in blanco afgegeven chèques. Zij brengen ze van tijd tot tijd aan hunne „medeburgers van het Rijk" in herinnering en als het antwoord uitblijft of ontwijkend luidt, zinspelen zij er op dat het hier gaat om hun goede trouw dat hier hun goede naam op het spel staat.

Bij dit meeningsverschil dat reeds van 1833 dagteekent, is er één punt, dat de Engelschen niet genoeg op den voorgrond deden treden, een voorwaarde, volgens de eene partij niet vervuld, volgens de andere wel.

De Indiërs zeggen: in dit ontzaggelijke rijk dat het onze is, oefenen wij geenerlei invloed uit op de richting, waarin het bestuurd wordt. Met paait ons met een aantal lagere betrekkingen doch sluit ons uit van de hoogere, waarin men daadwerkelijk handelen kan. Dit argument werd o.a. in 1903 door den president Ghose op het Nationale Congres te berde gebracht. De zeer enkele Indiërs, die hoog klimmen, staan daar zoo op zich zelf en vervreemden zoo zeer dat zij geheel in het belang der Engelschen werkzaam zijn. Op hen valt niet te rekenen. Hij gaat dan na hoeveel Indiërs er in verschillende diensttakken zijn. Bij de *civil service* is het aandeel bedroevend, doch de examens worden in Londen gehouden; de zeereis is voor velen een schending der caste-

voorschriften, die de besten er van afkeerig maakt. Bovendien moeten zij mededingen in de Engelsche en niet in hun eigen taal. Dat er niettemin bij elk vergelijkend examen een paar Indische candidaten een zeer goed figuur maken, doet vragen hoe men durft zeggen dat de Indiërs de vereischte talenten voor dien dienst missen en van de 900 hoogere plaatsen slechts een veertigtal voor deze over heeft. Bij de *politie* werden zij zelfs niet toegelaten en ook daarvoor heeft de mededinging te Londen plaats. Bij de Openbare Werken waren slechts twee plaatsen te *Cooper's Hill* voor Indiërs gereserveerd. (Deze ingenieursschool is sedert gesloten en de toegang voor Indiërs wat verruimd). Bij een tiental andere diensten is het evenzoo. Nu eens wordt gesproken van gemis aan kennis, dan van zelfbewustzijn, klaagt deze spreker en toch worden wij gevleid wegens onze talenten en ons succes.

De heer Gokhale[1]), brahmaan uit Poona, een zeer ontwikkeld man, van vlekkeloos karakter en een welsprekend lid van den wetgevenden raad van den Onderkoning, heeft het financiëele argument op den voorgrond gebracht. Door Indiërs, gewend aan eenvoudige leefwijze in de plaats te stellen van de dure Engelschen, zal men op het budget belangrijk bezuinigen, zonder dat het bestuur minder doeltreffend wordt.

Op al die redeneeringen hebben de Engelschen een antwoord waaruit het misverstand blijkt. De Indiërs hebben het altijd slechts over talent en bekwaamheid (*cleverness*); doch de Engelschen hechten vooral aan *character*. Wat verstaat men daaronder? Het is de zedelijke waarde van den mensch: de koelbloedigheid, als er beslist moet worden, en de snelheid, als het handelen geldt; het geweten, om het hoofd te bieden aan verleiding, geestkracht tegenover dengeen, die dreigt. Het is het gevoel van plicht jegens zijn land en jegens zichzelf. Het verstand, aangetoond door schitterende examens, welsprekende redevoeringen en vernuftige opstellen, wordt door de Engelschen geoordeeld wat het waard is. De genoemde zaken zijn voor hen slechts verdiensten van de tweede orde.

In zijn tijd was Lord Lawrence zeker niet de burgerlijke ambtenaar, die de grootste talenten of geschiktheid ten toon spreidde; dat men hem toch tot Onderkoning verkoos, dankte hij aan het in de hoogste mate bezitten van de onvergelijkelijke gaven van wilskracht en rechtschapenheid. Aan die eigenschappen hebben de Engelschen van het moederland en van de Indische regeering ongetwijfeld gedacht toen zij herhaaldelijk het woord *fitness* bezigden. Het ware goed geweest als zij het duidelijker hadden uitgesproken dat zij slechts voor candidaten van een hoog zedelijk gehalte de deuren van de *civil service* wijd zouden openen. Dan hadden de Indiërs die nu slechts streefden naar verscherping van hun verstand, ook hun moreel meer ontwikkeld. Het is toch voor niemand, zelfs voor hen zelf niet, twijfelachtig dat dit hun zwakke punt is. Zij boezemen geen vertrouwen in en zij vertrouwen elkander niet. Allen gelooven, of zij het bekennen willen of niet en verscheidenen doen dit, meer aan het woord van een Engelschman dan aan dat van het meerendeel der hunnen. En particulier erkennen de meesten dat de zedelijke hervorming bij die van het individu behoorde te beginnen.

Verder geven de Engelschen niet toe dat zij aan de Indiërs geen behoorlijk evenredig aandeel in de hoogere ambten hebben ingeruimd. Daarbij wordt gewezen op de 8 Hindoes en Parsi's en de 7 Mohammedanen in hoogste ambten van de *civil service* van Bombay, op Berar, waar zooveel Inlanders ambtenaar zijn, dat de Engelsche pers zich er over beklaagt, (volgens de Indiërs

---

[1]) Zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1847. (Red.)

evenwel nog niet genoeg), op het aantal rechters in de Hooggerechtshoven, op hun rang bij den dienst der financiën, enz.

Wat eindelijk het financiëele argument betreft, dit laat hun vrij koud. Zij weten dat de Indiërs in hun dienst zich spoedig aan die hooge bezoldigingen gewennen (zelfs de Inlandsche rechters in het Hof hebben 48,000 Roepiën inkomen 's jaars) en dat als zij de overhand in de bureaucratie hadden, zij zich daarop niet zouden laten afdingen. Als men den Engelschen verwijt dat hun bestuur kostbaar is, dan antwoorden zij dat goede ambtenaren voortbrengselen zijn, als ijzer en petroleum, waarvoor de marktprijs betaald moet worden, dat zij ze nemen waar ze te krijgen zijn en dat zij ze niet meer uit Europa zullen betrekken als Indië er genoeg levert.

Ten slotte beroepen zij zich — en dat is het beslissende argument — op het belang van hunne overheersching. Zij houden vol dat deze voor Indië zelf voordeelig is en dat de Indiërs die er aanmerking op maken, haar wellicht minder verafschuwen dan elke andere die er voor in de plaats zou komen. Zij vreezen bovendien niet te verklaren dat die overheersching een noodwendige factor van hun staatkunde is geworden. Engeland, beroofd van Indië, zou in de wereld in aanzien verliezen; en Indië kan het slechts behouden op voorwaarde van het goed te besturen. Door welke organen? Alleen Indiërs? Dat gelooven zij niet.

Zij hebben de merkwaardige opmerking gemaakt, dat de beste Indische ambtenaar, uit welk ras hij voortspruit, op den langen duur geheel in zijne betrekking opgaat. Hij verliest weldra die eigenschappen van meegaande toewijding, waaraan de overwinnaar in een onder bescherming staand land zulk een behoefte heeft; zij zijn niet langer van die ambtenaren, die zich veelzijdig uiten, tegelijk dienaren der administratie en tolken der staatkunde; die de hun opgedragen taak blijmoedig vervullen, doch tegelijk als tusschenpersoon dienen voor het volk en het gouvernement. De Indiër als ambtenaar vervormt zich zeer spoedig tot bureaucraat. Trots op zijne betrekking, ijverig om aan zijn meerderen te voldoen, wordt hij een geheel in zijn werk opgaand deskundige, hij biedt het gouvernement zijn persoonlijke getrouwheid aan, hij werkt er niet op anderen trouw te maken .

De bedoelde opmerking brengt de Engelschen natuurlijk niet tot het besluit om alle Indiërs door landgenooten te vervangen maar wel — en zelfs mannen als Gokhale geven dit toe [1]) — om aan het hoofd van de administratie een behoorlijk aantal Engelsche ambtenaren te houden die door hun bevoegdheid, hun talenten en ook door hun karakter de bekwame en trouwe verdedigers zijn van hunne overheersching en hunne belangen. Als dit maar bereikt is zal men het aandeel der Engelschen niet trachten uit te breiden verre van dien; men zal integendeel trachten door onderwijs betrouwbare Inlandsche ambtenaren op te leiden, van wier ijver en trouw het zal afhangen of hun aandeel in het bestuur ten koste van dat der Engelschen zal toenemen.

In dien geest strekt het besluit van 9 Mei 1906 waarbij, zij het nog in onvoldoende mate, meer hooge betrekkingen bij de openbare werken voor hen werden opengesteld en ook, op aandringen van den Staatssecretaris eene commissie werd ingesteld om in Indië na te gaan met welke hooge rechterlijke en burgerlijke betrekkingen dit overigens het geval zou kunnen zijn. Deze maatregelen zijn en kunnen vooral een overwinning worden voor de *baboo's* in Indië en de radicalen in Engeland. De Engelschen in Indië, de Anglo-Indiërs, die zich daarmede vereenigen, vragen zich af wat de Inlandsche openbare meening er van zeggen zal. En voor dengeen, die het land kent, wordt deze niet

[1]) Zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1063—1064 (Red.)

alleen vertegenwoordigd door de inlandsche pers, de studenten der verschillende universiteiten, de advocaten en zelfs niet door de verschillende fracties van het Nationale Congres. Die groepen, waarvan het weliswaar een dwaasheid zoude zijn de kracht te miskennen of de wenschen uit parti-pris te verwerpen, bestaan ten slotte slechts uit ettelijke tienduizenden en al telt men er degenen bij, die zich bewust of onbewust van hun doel bij die partij hebben laten inlijven, dan komt men toch nog slechts tot eenige honderdduizenden.

De openbare meening in dit land is echter eensdeels ook die van de groote grondeigenaren (*landed gentry*) en anderdeels van het geheele Indië, dat arbeidt: van den landbouwer van Pendjab tot aan Malabar, den koopman van Rangoon tot aan Kurrachee; van den industriëel van Bangalen en Bombay. Het is boven en voor die der aristocratie van het talent, de meening van de aristocratie van geboorte en van het bezit, alsmede van de groote massa van het volk. Wat zullen die allen denken van een ruimer aandeel in het Indisch bestuur van den geletterden Hindoe, van de prijswinners bij examens? Het volk zelf zal zonder een woord te zeggen zijn pakzadel blijven dragen. Indien er onder hen zijn, die nadenken, dan zullen zij zeggen dat zij niets beters te verwachten hebben van de macht toegekend aan eene baatzuchtige partij, die, al sprekende in naam van het volk, toch alleen aan zich zelf denkt. Wat de aristocratie betreft, de geboren edellieden en de landadel, zij moeten denken dat Engeland achteruit gaat door zijn overoude staatkunde, van te steunen op de keur der natie, te verlaten.

Niemand zal het voor een afdoenden maatregel houden om meer plaatsen en meer macht in te ruimen aan geletterden, aan „examenhengsten" [1]). Allen zijn met de Engelschen en de Mohammedanen van oordeel dat dikwijls twijfelachtige theoretische kennis een weinig belangrijke factor is tegenover aanzien en ervaring. En hetgeen een vreugde is voor den *baboo* van Bengalen en de brahmanen van Poona, heeft alle kans de ontevredenheid op te wekken van de mannen van de daad uit de Vereenigde Provinciën en Pendjab.

V. Een denkbeeld van den heer Chailley.

Het vorige is alles nog slechts onderstelling en daarom waagt de schrijver het een denkbeeld te opperen. Als het een vreemdeling, na twaalf jaar studie, vele reizen en een weloverwogen bewondering voor het werk der Britten vergund is eene meening te uiten en raad te geven, dan schetst hij hier onder een plan, dat hij met bescheidenheid aanbeveelt, waar het dienstig kan zijn.

Het Indische gouvernement is een weg ingeslagen, waarop terugtreden moeilijk is; het is gehouden dien te betreden tot dat zich een behoorlijke uitweg voordoet. Het eenige wat het doen kan, is te trachten partij te trekken van de instellingen, die het zelf geschapen heeft, van de nieuwe klassen van menschen, waar toe het heeft bijgedragen om ze te vormen. Het heeft in al zijn onderdeelen een onderwijsstelsel ingevoerd, dat wel tot dusverre op het gebied van kennis slechts zeer middelmatige vruchten heeft gedragen en op dat van de politiek weinig bevredigde resultaten opleverde, doch hoe het zij het is toch een middel van voortuitgang. *Young India*, dat het op den voorgrond doet treden, kan sommigen verontrusten, het is niettemin een belangrijk iets in wording, op weg naar een beter Indië. Dit werk kan niet ongedaan gemaakt worden, doch men kan het onderwijsstelsel wijzigen, de voortbrengselen er van verbeteren en ze anders benutten. Men heeft het stelsel reeds verbeterd, men kan meer en beter doen. Het is een voortdurende dwaling ge-

1) Bêtes à concours" is een uitdrukking bij de Fransche studenten in zwang, die daaraan geen onteerende beteekenis hechten.

weest, dat men hooger onderwijs kan inrichten en verspreiden onder eene bevolking, die nog alles met weinig hulpmiddelen en kosten moest leeren. De uitkomst was treurig. De universiteiten met hun minderwaardig en slecht betaald personeel hebben, op een half dozijn eminente mannen na, zooals de groote natuurkundige Bose, de geleerde professor Bandharkar, enz., slechts half-geleerden afgeleverd, een ongeduldig en gevaarlijk ras. En des te gevaarlijker omdat het aan alle toezicht ontsnapte, want het werd zoowel door zijn leermeesters als door het gouvernement ontzien, welk laatste hen niet durfde wraken of naar waarheid afbeelden, terwijl zij rekenen konden op de ongetoetste bewondering van de klassen, waaruit zij voortkwamen, en die in bijna volslagen onwetendheid worden gehouden.

Dit was een eerste fout en de tweede was dat men, een gebrekkig werktuig vormende, er zich toch in elk geval van wilde bedienen. Aanvankelijk werden van de universiteiten slechts leerlingen en lagere ambtenaren gevraagd. Mettertijd werd de oogst overvloedig doch bleef middelmatig. Daar men de voortbrenging niet kon stuiten, werd naar plaatsing gezocht, doch het was onmogelijk het aantal ambten naar de candidaten te regelen. Vandaar overvulling en ontevredenheid. Om er aan tegemoet te komen heeft men er aan toegegeven dat de candidaten aanspraken deden gelden, die hunne verdiensten verre overtroffen; men heeft daardoor de middelsoort ambten overladen met menschen, die niet tegen hun taak zijn opgewassen. Dit heeft niet belet dat er op nieuw overvulling en beweging ontstond, maar in dit stadium hebben de zonen der universiteit ingezien dat daar geen plaats voor hen was en zij hebben zich in de politiek geworpen, om die aanspraken te verdedigen, welke zij de rechten van hun stand noemen.

Het gouvernement is dus eenigermate in de knel geraakt, doch het dient te zorgen dat de machine beter werkt. Daartoe is het noodig om in Engeland — het moge kostbaar zijn en daarom slechts tot een beperkt aantal — talentvolle veelbelovende leeraren aan te werven met de opdracht het peil der studies en examens te verhoogen, zooals het behoort. Na verloop van korten tijd zal men eerst een belangrijke vermindering waarnemen in het aantal gediplomeerden en dan in dat der candidaten. De waarde der diploma's zal er door verhoogd worden en men zal van de toekomstige studenten zoowel meer arbeid als meer verstand mogen vorderen. Tal van hen, die hoogstens voor schrijvers of klerken deugen, doch moeite doen om magistraat te worden, zullen daarvan worden afgeschrikt en een andere loopbaan inslaan; zij zullen in hun dorpen blijven, hun vaderlijk erfgoed besturen of achter den toonbank gaan staan.

De uitverkorenen daarentegen, uitzondering geworden en beter onderlegd, wat zal men er mede doen? Zij kunnen, als men niet oppast, een wezenlijk gevaar opleveren. Door hun verminderd aantal kan hun ijdelheid toenemen. Als zij allen in het bestuur treden, worden zij onverdragelijk voor het volk en voor hun collega's. Om ze tot eene juiste waardeering van hun verdienste te brengen, zou men bij elke promotie er een paar dozijn uit moeten kiezen, die men den weg naar de zuivere wetenschap behoorde te wijzen: zij zullen den maatstaf opleveren, waarnaar men de andere zal afmeten.

Die zuivere wetenschap is eene onontgonnen mijn, waaruit het Britsch-Indische gouvernement nog schatten kan ontleenen. De Indiërs zijn op weinig uitzonderingen na (zooals de heer Gokhale bijv. en zijn vrienden, wier belangeloosheid buiten kijf is), minder verzot op machtsuitoefening dan naijverig op het bezit van zwaarbetaalde en eeraanbrengende ambten. Tegelijk schijnen zij, ook uit atavisme, buitengewoon geschikt voor bespiegelende studies. Engeland heeft in Indië dit gebied nog niet doorzocht en zijn roem wordt

daardoor benadeeld. Het had bij zulk eene goede gelegenheid de geleerde wereld moeten voorzien van studenten en studies over den ouden en den modernen Aziatischen geest. Het schijnt daar niet veel belang in te hebben gesteld. Het Sanskrit, het Perzisch, het Pali, het Arabisch, de cosmogoniën, de antieke dichtwerken, de eeuwigheugende metaphysische opvattingen de bijne niet bekende geschiedenis dezer landen van den tijd der fabelen af tot heden, dat alles kon en behoorde het bijna uitsluitend domein te worden van Engeland en zijn Indische onderdanen. Men kan als verontschuldiging aanhalen dat er tot dusver zoo menig ander en even waardevol arbeidsveld was, doch nu wordt het tijd hierin het verwaarloosde in te halen.

In plaats van die leerlingen, die slechts kwalijk begrepen theorieën herhalen, aan hunne handleidingen en *text books* ontleend en de armoede van hun geest verbergen achter een hoop slecht begrepen en slecht tepasgebrachte citaten, moeten aan de universiteiten in redelijk aantal wel onderlegde kweekelingen worden gevormd. Als zij eenmaal hun diploma behaald hebben behooren zij, in plaats van ambtenaren of leeraren te worden, waar zij nog minder voor deugen, naar de geleerde en bespiegelende studies te worden verwezen. Men zende ze met een voldoend gevulde beurs naar Europa of Amerika en late ze daar niet enkele weken maar eenige jaren omgaan met leermeesters en met groote geleerden, niet te Londen, om zich op het politieke terrein te gaan vertoonen, doch te Oxford, te Leiden, te Parijs, te Padua, te Berlijn, te Harvard. Dat zal tweederlei voordeel hebben: voedsel voor het verstand en oefening in bescheidenheid.

Jongelieden, fijngevoelig als de Indiërs, zullen dan niet kunnen nalaten in te zien hoe betrekkelijk de kundigheden waren, waarop hun landgenooten zoo prat gingen. De omgang met echte geleerden zal hen doen neerzien op lieden van opervlakkige kennis (*smatterers*). Hun aantal zal hen er van weerhouden zich overdreven te verhoovaardigen. Mettertijd zullen zij zelve geleerden worden, door de wetenschap bescheiden gemaakt, en wel echte, ontegenzeggelijke geleerden, van internationale bekendheid, bekende leden van congressen, academiën, enz. Eene vrijgevig toegemeten bezoldiging zal hen in staat stellen nu eens in Indië, dan weder in Europa te verblijven, zij zullen uit hun kennis eer en voordeel putten. En als zij, na de opwinding van het succes, met roem bekroond zich weder in hun geboorteland vestigen, zullen zij daar de dubbele rol vervullen van beoordeelaars en raadgevers der universiteit en tevens leermeesters worden in bescheidenheid en zedelijkheid voor de inlandsche wereld.

Indien dit plan goed wordt toegepast, als het Indische gouvernement het breed en vrijzinnig opvat, als het naar Engeland, Duitschland, Frankrijk, Italië, de Vereenigde Staten, Rusland en later — dat dan zonder gevaar geschieden kan — zelfs naar Japan niet één of twee *scholars*, want dat zou een groote misgreep zijn, maar een behoorlijk aantal studenten zendt, zoodat de proef voldoende ruim zij en de onderlinge contrôle daadwerkelijk dan twijfelt de schrijver niet, dat men er in zal slagen het peil van het hooger onderwijs in Indië belangrijk op te voeren en den geest onder de klasse der geletterden te wijzigen. Men zou dan voor het eerst in Britsch-Indië studenten zien, die studeeren, geleerden, die wat zullen weten en geletterden, die geen pedanten zijn.

Na aldus een middel voor de wetenschap en de maatschappij te hebben aanbevolen, volgt ten slotte er een voor de administratie.

In dien strijd, welke reeds langer dan een kwart eeuw duurt tusschen Hindoes en Mohammedanen, zijn het ongetwijfeld de laatsten, die gelijk hebben. De schrijver is volstrekt geen vijand van de geletterden, van de *baboo's*. Als er

iemand van hen in Frankrijk kwam om daar een onderzoek in te stellen, zoude deze de heer Chailley ongetwijfeld in de klasse van Fransche *baboo's* rangschikken. De waarde en waardigheid van aangeleerde kennis wordt door dezen niet onderschat; maar verstand en kennis zijn niet op zich zelf voldoende om de leidende klasse te vormen. Er schuilt een gevaar in als als eene minderheid van geletterden, van geleerden met enge en theoretische kennis, zonder verleden, zonder verworven, vastgeworden en overgeleverde ervaring, ontijdig de hand op het gezag legt. Het is goed dat een gedeelte van hen, zich krachtens hun talent er in omhoog werkt en, gemengd onder de tradioneele bestuurders, op deze inwerkt, zooals de gist het doet op het beslag; dit kan vruchtbaar in zijn gevolgen zijn. Maar dat hun bijna het geheele bestuur zoude worden overgeleverd, terwijl de vertegenwoordigers van de oude leidende klassen en de enorme en nederige volksmassa er geheel van uitgesloten zijn, dat is meer dan eene dwaling, het is een fout, waarlijk niet te begrijpen van de zijde van heerschers die zoo lang eene zuiver aristocratische natie uitmaakten.

Bovendien moet men er zich voor wachten voor geheel Indië eenvormige regels te stellen. Elk gewest heeft er bijzondere noodig, in overeenstemming met zijn tradities en tegenwoordigen toestand. Maar welk gewest het ook geldt, het is zeker dat men in het vervolg bij het aanstellen van ambtenaren een grootere waarde moet gaan hechten aan eigenschappen van zedelijken aard: geweten en wilskracht, geestkracht en volharding. Als men er niet door de vergelijkende examens kan komen, dat men dan andere middelen bedenke, bijv. ontleend aan het vertegenwoordigend regeerstelsel.

Eenige redelijke en doeltreffende handelwijzen om het inlandsche element een doelmatig aandeel te bezorgen zullen wellicht zijn: het onderscheiden van ambten, welke door mededinging verkregen kunnen worden van die welke door vrije keuze zijn te vervullen; in de plaatselijke raden, die daartoe vooraf vermeerderd en uitgebreid moeten worden, zoude een redelijk aantal plaatsen zijn in te ruimen aan vertegenwoordigers van verschillende belangen: aristocratie van geboorte of fortuin, handel en industrie, hooger onderwijs, wetenschap, enz.; in elk gewest zouden in bepaalde verhouding plaatsen zijn aan te wijzen voor de belijders der beide voornaamste godsdiensten en eindelijk zou meer gebruik moeten gemaakt worden van de beoordeeling der aanhankelijkheid; waardoor men diegenen weert, die verdacht worden van onbetrouwbaarheid, gemis aan gewetensnauwgezetheid of oordeel.

Met eene verbeterde studie, eene administratie, waarvan de elementen aan verschillende bronnen ontleend worden, en met op nieuwe leest geschoeide raden zal het Britsch gouvernement, dat dan voortaan zal steunen op de vorsten, op de aristocratie, op den rijkdom, op de verschillende godsdienstige belijdenissen, op de nieuwere wetenschap en de traditioneele ervaring, met vertrouwen de stormen kunnen weerstaan, onverschillig uit welken hoek zij komen en de overheersching handhaven zoo lang als het zulks in het belang van Indië en voor zijn eigen roem noodig zal oordeelen.

VARIA.

DE KOLONISATIEPROEF IN DE LAMPONGSCHE DISTRICTEN.

Terwijl in den vorigen jaargang van dit tijdschrift (deel II, bl. 1734) het een en ander is medegedeeld over de kolonie te Gedong Tataän, in de Lampongsche Districten, werden in de dagbladen zeer weinig berichten dienaangaande vernomen en scheen zelfs bij sommigen de overtuiging te hebben post gevat dat de geheele zaak op niets zou uitloopen.

Blijkens sedert meer rechtstreeks ontvangen berichten is dit geenszins het geval; wel bestaan er moeilijkheden, doch er is alle aanleiding om te verwachten dat men deze te boven zal komen.

De heer H. G. Heyting, aan wien de eer toekomt de zaak plaatselijk op pooten gezet te hebben, slaagde bij zijn vertrek er niet in iemand uit het corps controleurs als zijn opvolger aan te wijzen. Het oog is toen gevallen op den heer J. S. A. van Dissel, die zich van zijn standplaats Fak-fak op Nieuw-Guinea toevallig met verlof op Java bevond en aanvankelijk met 1°. Juli aan den genoemden Assistent-Resident werd toegevoegd met de bedoeling hem als leider der kolonisatieproeven met Javanen in de Lampongsche Districten op te volgan.

Wie o.a. de reisbeschrijving van den heer Van Dissel in de *Indische Gids* van 1904 (I bl. 932) gelezen heeft, zal toestemmen, dat deze getoond heeft tact te bezitten om met allerlei soort van inlanders om te gaan, en dat het niet aan hem heeft gelegen, dat Fak-fak later zoo onrustig geworden is, dat hij weinig lust gevoelde derwaarts terug te keeren. Juist door zijn veelzijdige ondervinding op dit gebied, was hij de man om als tusschenpersoon te dienen, tusschen de Javaansche emigranten, met hun aangeboren bescheidenheid en onderworpenheid, en den onafhankelijken Lamponger, over wiens vrij optreden een op Java gewoon controleur zich onnoodig ergert en waardoor eene wrijving kan ontstaan, die het gelukken van de geheele proef in de waagschaal stelt. Waar men voorts iemand noodig had van rijperen leeftijd, die, behalve met Java en de Javanen bekend, ook slag had met niet-Javanen om te gaan, in het algemeen veel wereldkennis bezat en wien ook de landbouw op Java en de Buitenbezittingen niet vreemd mochten zijn, daar had de Directeur van Binnenlandsch bestuur eene lastige keuze, doch tevens mag hij zich hoogstwaarschijnlijk gelukkig rekenen daarin goed geslaagd te zijn.

De taak van leider van deze kolonisatieproeven is heel lastig; hij moet ondanks alle weten, werkelijk veel ‚veine'' hebben zooals dit gewoonlijk bij landbouw het geval moet zijn. Met de cultures in streken als Nieuw-Guinea had de heer Van Dissel om in eigen behoeften te voorzien reeds kennis gemaakt, over de andere en inzonderheid over den natten rijstbouw had hij veel gelezen; doch met deze laatste in de praktijk nog geen ervaring opgedaan. Daarvoor heeft hij echter hulp in de hem toegevoegde Javaansche hoofden, een Assistent Wedono, die op nominatie staat Wedono te worden, een Mantri van de irrigatie en verder minder personeel. Juist die praktijk is in den beginne zoo lastig omdat de cultuur dan vooral zoo wisselvallig is. Onder

leiding van den heer Heyting die als rijstbouwer een goeden naam heeft, is in Juli 1906 een oppervlak van 20 bouws met padi beplant en..... ondanks goede zorgen, mislukte alles. Men heeft bij zulk eene nieuwe ontginning met allerlei tegenspoeden rekening te houden: De grond is maagdelijk, dus weelderig. Gedijt het gewas goed, het onkruid doet er niet voor onder, derhalve veel tijdverlies om het zooveel mogelijk meester te worden. Dit wordt natuurlijk met het jaar beter doch in het begin is het een wanhopige zaak.

Omdat men blijkbaar van het idee is uitgegaan dat natte rijstbouw, zooals de inlanders op Java gewoon zijn, de hoofdzaak behoort te wezen, is men tot dien aanleg overgegaan. Het is echter de vraag of het niet beter geweest ware eerst met droge velden te beginnen.

De heer P. J. van Houten, in zijn lezing over volkplanting van Javanen op Nieuw-Guinea van 13 Nov. j.l. haalde op dit gebied een wenk aan van den bekenden heer Hansen (Boeka). ,,Hij wees er op, dat wanneer men een wildernis gaat ontginnen, men die niet in eens behoeft te veranderen in bewaterbare velden. Er is in het maagdelijk woud zoo'n rijke humuslaag voorhanden, dat men den grond kan bewerken als l a d a n g, zoodat men daarin veel minder behoeft te werken''. Dit zou voor Nieuw-Guinea een voorzorgsmaatregel zijn om de kolonisten tegen malaria te vrijwaren, die dikwijls optreedt als er spoedig te veel in den grond wordt geroerd. In de Lampongs blijkt nu dat ook zonder die reden het dadelijk aanleggen van sawah's zijn gevaren heeft.

Wat den opzet van het werk betreft, mochten in zijn geheel volgens twee gouvernementsbesluiten 710 gezinnen uit Java worden betrokken, terwijl — wanneer het goed ging en deze gevestigd waren — nog 710 nakomende huisgezinnen als hulp van de eerste en half en half op hunne rekening in de kolonie konden verschijnen. Het denkbeeld, dat bij de emigratie voorstaat, is nu niet meer Java te ontlasten van zijn overbevolking, hetgeen au fond ook een utopie is, doch de vruchtbare buitenbezittingen voorzien van inwoners, waardoor latere ontginning mogelijk wordt. Daar echter zulk kunstmatig ,.overplanten'' altijd gevaren in zich houdt, is de Regeering zoo verstandig geweest zich voorloopig tot een proef te bepalen en eene (latere) emigratie op groote schaal te verbinden aan een of ander groot werk, waarvoor zeker een spoorweg in de allereerste plaats in aanmerking komt. De kolonisatieproef moet geen cultuur-onderneming worden met contract-koelies, van wier lot, na gebruik gemaakt te hebben van hun arbeid, de ondernemer zich niets meer aantrekt en die hij door nieuwe vervangt. De emigranten moeten zich als vrije menschen gaan voelen, die door landbezit en hard werken in goeden doen kunnen geraken. De vrees, bij luieren, weder naar hun geboorteland te worden gezonden, waar armoe troef is, kan hier alleen als bangmakerij dienst doen en den menschen aansporen om in de nieuwe omgeving door den zuren appel heen te bijten.

Zwaar is daar namelijk alles, èn het bosch kappen, èn het onderhoud van den aanplant èn de eenzelvige samenleving. Bijna alle immigranten te Gedong Tataän zijn van Bagelen afkomstig en waren op Java geen sawah-bezitters. Voor het werken worden zij, zooveel mogelijk per taakwerk betaald en van het verkregen geld koopen zij hun rijst, enz. De rijst wordt van gouvernementswege opgevoerd en tegen inkoopsprijs van de hand gedaan. Wanneer zich bij het oogsten geen tegenvallers voordoen zal de proef zeker gelukken, want hoewel langzaam, begint het denkbeeld onder de kolonisten hoe langer hoe meer veld te winnen, dat wat zij bewerken niet voor een ,,toewan'', doch voor hen zelven is; dat het te veld staand gewas niet door dien ,,toewan'' verkocht wordt, doch later in hun eigen behoeften moet voorzien.

Het land wordt in eigendom onder de immigranten verdeeld in den vorm van communaal bezit met vaste aandeelen. Alles is er op zijn Javaansch ingericht, zoodat het is of men een Javaansch dorp heeft opgenomen en derwaarts verplaatst; loerah, tjongkoh noch kaoem ontbreken. Dit alles is het zeker niet gemakkelijke werk van den heer Heyting geweest. Het geldt nu de proef te laten gelukken en de daarvoor opgenomen verantwoording is zwaar, doch voor wie werken wil is er tevens een veld van dankbaren arbeid.

Op den duur gaat ook niet alles van een leien dakje, want wat in het begin, toen er weinig menschen waren, gemakkelijk en vlug te regelen viel, begint nu meer hoofdbreken te kosten. Of dit den heer Van Dissel op den duur gelukken zal moet nog blijken, doch dit schijnt alvast bereikt dat de verstandhouding tusschen Javanen en Lampongers op het oogenblik goed is te noemen, een voordeel dat voor het slagen van de proef niet mag worden onderschat. Het aantal immigranten heeft thans bijna het van regeeringswege bepaalde cijfer bereikt, doch daarmede is nog lang niet alles zoo als het wezen moet. Er wordt namelijk op gerekend dat elk immigranten-huisgezin één bouw sawah moet hebben en nu zijn nog pas een goede honderd bouw ontgonnen, terwijl er 710 bouws moeten zijn. Ware het de vraag grond voor tabak of koffie te ontginnen dan zou dit veel spoediger gaan, doch het aanleggen van sawah's is zoo bewerkelijk. Intusschen blijkt uit alles duidelijk dat men op den goeden weg is en dat het vooral van belang is het streven te Gedong Tataän door belangstelling en vertrouwen in de uitkomst te steunen.

J. E. DE M.

INLANDSCHE ONDERLINGE HULP IN TONKIN.

Het was in 1902 dat een hoofdambtenaar van Tonkin, de heer Prêtre, toen Resident van de provincie Phu-liên, voor de eerste maal in Indo-China, eene inlandsche coöperatieve vereeniging trachtte te stichten. Omdat er destijds moeilijkheden gerezen waren in verband met den verkoop in het klein van zout op de markten, had de Resident verschillende dorpen uitgenoodigd om gemeentelijke zoutdebitanten aan te wijzen, die de opdracht kregen zich van de noodige hoeveelheden voor het maandelijksch verbruik te voorzien, waarbij zij met de administratie afrekenden, als de voorraad was verkocht. Toen deze poging gelukte, begreep de heer Prêtre dat de Annamieten niet zoo gekant waren tegen onderlinge hulp en coöperatie als men beweerde en hij bewerkte de oprichting van eene vereeniging, genaamd „Dòng-loi" (gemeenschappelijke belangen).

De aanvang dezer vereeniging was zeer bescheiden: het kapitaal beliep slechts 1308 piasters, gesplitst in 327 aandeelen van 4 piaster, die door 166 deelgenooten werden genomen.

Volgens de statuten heeft de vereeniging hoofdzakelijk ten doel om aan de landbouwers een goede winst te verzekeren ,door hunne producten van hen te koopen en hun vervolgens een belangrijk aandeel uit te keeren in de winsten bij verkoop van die producten gemaakt. De vereeniging houdt zich verder bezig met zaken op handels- en nijverheidsgebied, die binnen het bereik der Annamieten vallen; zij kan inschrijven op aanbestedingen voor de levering van goederen of voor uit te voeren werken.

Een raad van beheer en een rekenplichtig directeur waarborgen den goeden gang van zaken. Deze worden zelf weer gecontroleerd door 15 gedelegeer-

den, gekozen door de aandeelhouders, die te allen tijde inzage van de boeken hebben. Eindelijk heeft het hoofd van gewestelijk bestuur van Phu-liên, een voortdurend recht van oppertoezicht.

In de vier jaren, dat de vereeniging bestaat, heeft zij haar zaken telkens uitgebreid en de enkele tijdelijke moeilijkheden, welke zij heeft ontmoet, zijn gelukkig uit den weg geruimd. De in Nov. 1903 voor het eerst opgemaakte balans wees een netto-winst aan, die veroorloofde om een dividend van 0.50 c. per aandeel van 4 piaster uit te betalen (dat is dus 12½ pCt.). De Vereeniging, die tot dusver geheel als een handelsvennootschap had gewerkt, werd van dat oogenblik in eene coöperatieve vereeniging omgezet. Op verschillende markten van het gewest werden partijen padie ingekocht en later op gunstige voorwaarden verkocht: de zuivere winst op deze transacties behaald werd verdeeld tusschen de vereeniging en de verkoopers van het graan; zoodat deze laatsten, die reeds de contante waarde van hun koopwaar ontvangen hadden, later nog een voordeel van 0.15 c. per piaster van de verkochte partijen ontvingen.

In den loop van het jaar 1904 werd de toestand van de vereeniging steeds voorspoediger, het dividend aan de aandeelhouders uitgekeerd klom tot 1 piaster per aandeel of 25 pCt. en dit gebeurde, terwijl tevens een groote som uit de winst in een reservefonds werd belegd. Eindelijk stichtte de ,,Dòng-loi' voor haar leden een spaarkas en een kas voor het geven van voorschotten op onroerende goederen.

De vereeniging boezemde overigens voldoende vertrouwen in, om in 1905 belangrijke bedragen in leen te bekomen, die op den vervaldag weder behoorlijk terugbetaald werden, zoo van de Bank van Indo-China als van particulieren. Deze leeningen stelden haar in staat haar arbeidsveld te verruimen; zij pachtte de opbrengst van een overhaal-veer en van een markt, zaken die in een land als Annam altijd winstgevend zijn, wanneer zij door inboorlingen worden bestuurd. Daar de vereeniging niet alleen een handelmaatschappij, doch ook en vooral eene coöperatieve vereeniging was, schenen deze pachten aanvankelijk niet geschikt om als handelszaken haar in staat te stellen haar weldadige coöperatieve rol te vervullen. De heer Prêtre wist op gelukkige wijze deze moeilijkheid op te lossen, door den Raad van beheer op het denkbeeld te brengen om alle bewoners der dorpen deelgenoot te maken van de voordeelen, behaald bij de verpachting der overvaarten en markten, door het vormen van gemeentelijke aandeelen. Deze aandeelen werden daardoor een bron van inkomsten voor de gemeenten en vormden alzoo eene welkome bijdrage tot hun bestuurskosten. Deze laatste vinding van den heer Prêtre verdient in het bijzonder de aandacht: in landen, zoo door waterloopen doorsneden als de delta van Tonkin, oefent de middeleeuwsche belasting op de overvaarten, welke als inkomst ten bate komt van de gewestelijke kas, een zwaren druk op de bevolking uit. Door de toewijzing der verpachting van de gewestelijke veerponten aan coöperatieve vereenigingen, zooals de ,,Dòng-loi'', welke een gedeelte van de daarop behaalde winst aan de gemeenten uitkeeren, worden de inboorlingen indirect met een gelijk bedrag ontlast van de opbrengst der belastingen, die op alle ruilingen en handelszaken vrij gevoelig drukken. Dit zoude alleen reeds een reden zijn het Fransche gouvernement aan te sporen om in Tonkin het oprichten van ,,Dèng-loi'' in de hand te werken; doch er bestaan nog andere, niet minder belangrijke, waarop nader zal worden teruggekomen.

Zoowel bij den Gouverneur-Generaal als bij de verschillende Residenten, die sedert 1902 opvolgden aan het hoofd van het gewestelijk bestuur van Tonkin, heeft het streven van den heer Prêtre instemming en aanmoediging

gevonden. Die aanmoediging was noodig, want het ondernomen werk mocht aan velen wel voorbarig en nutteloos toeschijnen. Tal van belangwekkende proefnemingen hebben toch schipbreuk geleden op de onverschilligheid en het wantrouwen van den inlander en ook, het moet erkend worden, op gemis aan volharding bij het bestuur der ambtelijke kringen om niet te vreezen dat zulk een proef van langen duur, als die welke de Resident van Phu-liên het waagde te ondernemen, met eene mislukking werd bedreigd.

Men vroeg zich ook af of het beheeren van de zaken eener maatschappij, als de „Dòng-loi" met het oog op de Annamietische verstandelijkheid mogelijk was. Dit bezwaar was een van de ernstigste: waar men vroeger den maatschappelijken toestand der inboorlingen nog meer dan hun aard miskende door eenigszins voorbarige hervormingen, is de regeering sedert in een ander uiterste vervallen en onder voorwendsel van den geestelijken aard der gelen en der zwarten te ontzien, hetgeen steeds eene gemakkelijke en indrukmakende beweegreden oplevert, is het maar al te dikwijls gekomen tot een gedwongen bewondering van plaatselijke overleveringen en tot de ontkenning, bij de bestuurde rassen, van alle mogelijkheid van vooruitgang. Dit is overigens een van de gevaarlijkste opvattingen eener jonge koloniale school, die geheel doordrongen is van vooropgestelde theorieën en niet de minste rekening houdt met de snelle ontwikkeling van eenige der volken, welke onder de voogdij van Frankrijk gesteld zijn. Eigenlijk gezegd bestaat er — en dit is een overtuiging door den schrijver verkregen, naar mate zijn praktische kennis van koloniale zaken zich ontwikkelde — geen afzonderlijke verstandelijke aard van dit of dat ras: ten slotte is de mensch altijd mensch; er zijn alleen zedelijke en verstandelijke toestanden, die overeenstemmen met maatschappelijke toestanden, met bepaalde bestaansvoorwaarden en die zich met deze wijzigen. De geestestoestand van een Franschman der twintigste eeuw is niet die van een Franschman der middeleeuwen, welke op zijn beurt verschilde van dien van een Galliër, tijdens de Romeinsche overheersching. Niet alleen hebben de politieke opvattingen der individuen van hetzelfde ras in den loop der tijden veranderingen ondergaan, maar ook sommige opvattingen op zedelijk gebied. Dit geldt ook voor wat men den gelen verstandstoestand pleegt te noemen; deze is voor een Cochinchinees van 1906 niet die van een Cochinchinees van vóór de Fransche bezetting. Door dit te loochenen, loochent men allen invloed van het beschavend genie van Frankrijk.

Bovendien getuigt de merkwaardige overeenstemming, die er bestaat tusschen de maatschappelijke opvattingen van een Europeesch volk en de overeenkomstige opvattingen van een Aziatisch volk voor de identiteit van hun verstandelijkheid in overeenkomstige omstandigheden. Zoo schijnt het wel of de inrichting van de Russische *mir* met de driejaarlijksche verdeeling der gemeentegronden onder de inwoners en de ambtelijke bezigheden, die worden opgedragen aan het dorpshoofd en aan de voorname inwoners, als het ware afgezien is van de gemeentelijke organisatie der Annamieten. Indien de plaatsruimte het veroorloofde zoude men hier de blijkbare overeenstemming in het licht kunnen stellen, die bestaat tusschen de volksgezegden en spreekwoorden in Frankrijk en in Annam, tusschen bepaalde gedachten der Fransche wijsgeeren en schrijvers en sommige grondstellingen der Chineesche letterkunde. Zulke feiten getuigen dat er tusschen den geestesaard der blanken en die der gelen niet zulk een onoverkomelijke afgrond gaapt, als wel eens wordt beweerd.

Zoodra men door de instelling eener goede rechtsbedeeling en de noodige maatschappelijke hervormingen in Annam en Tonkin de veiligheid van personen en goederen zal hebben gewaarborgd, zal de geestelijke aard van den Annamiet zich ook wijzigen: de inlander zal ophouden te denken dat: alle

geluk, hetwelk niet met de hand te grijpen is, als een droom moet worden beschouwd''. hij zal ophouden een onbedachtzaam persoon te zijn. niet in staat ondernemingen van langen duur te beginnen en ze met eerlijkheid te besturen. Het besef van de noodzakelijkheid van eerlijkheid in zaken zal hem ten deel vallen, zoodra hij zich rekenschap zal hebben gegeven dat deze onontbeerlijk is voor de goede ontwikkeling van alle belangrijke ondernemingen.

Onder het stelsel van den Franschen vrede, zijn in Cochinchina groote landelijke fortuinen opgebouwd; men verbaast er zich over dat in Tonkin, waar de bevolking veel arbeidzamer en ijveriger is, geen gelijke resultaten zijn bereikt: dat komt omdat de staatkundige inrichting van Cochinchina en van Tonkin verschillend is en in dit laatste land het communale stelsel den enkeling meer drukt, terwijl ook de afpersingen der mandarijnen er grooter zijn.

Eindelijk is het voorbeeld van Algerië aanwezig om te toonen dat er werkelijk vooringenomenheid bestond in de twijfelzucht van sommige bestuurders ten opzichte van een belangwekkende poging tot Annamietische onderlinge hulp. In Algerië had men aanvankelijk ook slechts een middelmatig vertrouwen in de toekomst der vereenigingen van voorzorg onder inlanders. Ook daar werden de onbedachtzaamheid der bevolking en hare onverschilligheid ten opzichte van den dag van morgen tegen deze instellingen aangevoerd. En thans bestaan er 173 vereenigingen, die te zamen 441.129 deelhebbers tellen en die op 30 September 1905 gezamenlijk in het bezit waren van een actief van 13.921.317 francs. Deze maatschappijen hebben in den loop van het dienstjaar 1904-1905 voor 115.000 francs geldelijken bijstand verleend en voor 5000 frs. verlichting van belasting gegeven, terwijl zij voor 5.926.000 francs hadden uitstaan aan voorschotten voor voedingsmiddelen en zaaizaad. Het schijnt wel dat in dit precedent eene aanmoediging voor de Indo-Chineesche regeering ligt, om dezelfde proef te nemen. De Annamiet is minst genomen evenzoo intelligent als de Arabier. Hij is volkomen in staat de voordeelen te begrijpen van eene instelling, bestemd om, in ruil voor een geringe opoffering, hem en zijn gezin te vrijwaren tegen hongersnood en hem de middelen te verschaffen een volgenden oogst voor te bereiden.

De feiten hebben overigens in Tonkin het antwoord gegeven op de betuigingen van vrees, die boven werden aangewezen. De heer Prêtre is een opener van nieuwe banen, die school heeft gemaakt. Er is nu onlangs eene coöperatieve vereeniging met statuten overeenkomstig met die van Phu-Liên, te Haiphong opgericht.

Weldadigheidsgenootschappen zijn gesticht te Sontây en te Hanoi. Handelsvereenigingen hebben zich ook gevormd te Thai-binh om de zijde aldaar te exploiteeren en terzelfder plaatse voor de vervaardiging en den verkoop van de fraaie matten, waarvoor die streek bekend is.

De reeds opgerichte ,,Dòng-loi''-vereenigingen maken zelf krachtig propaganda voor de vorming in andere provinciën van Tonkin van meer ,,Dòng-loi'', gedreven volgens overeenkomstige statuten. Wat nog beter is, die vereenigingen denken er over in de Bovenlanden ,,Dòng-loi'' te stichten, die aan arme Annamieten uit de delta-streek de middelen zullen verschaffen om zich op woeste gronden te vestigen en daarvan eigenaar te worden, zoodra zij ontgonnen zijn. Al deze ,,Dòng-loi-'' en andere vereenigingen wenschen de financiëele contrôle van de Fransche administratie en nemen dit beginsel in hunne statuten op. De raden van beheer dezer vereenigingen zijn alzoo van oordeel dat de inboorlingen, tot wie zij zich wenden om het kapitaal bijeen te brengen in dit staatstoezicht een waarborg zullen zien met betrekking tot de regelmatige en eerlijke aanwending van hun geld.

Eene streving in die richting is gelukkig te achten en stelt de overheid

in staat het oog te houden op de aanwending van kapitalen, die op een gegeven oogenblik belangrijk kunnen worden en die wellicht, als men er geen acht op sloeg, gebezigd zouden kunnen worden om kassen voor staatkundige doeleinden te stijven en alsdan een geducht wapen te vormen in handen van geestdrijvers, welke aan de Fransche zaak vijandig zijn.

Men moet ook in deze beweging voor onderling hulpbetoon en samenwerking, welke meer algemeen wordt en die men behoort te steunen, een nieuw streven opmerken, het ontstaan van een soort van vaderlandsliefde op commercieël gebied onder de Annamieten. Sedert zij de kracht gevoeld hebben, die er in gemeenschappelijk handelen ligt, zijn zij op het denkbeeld gekomen om op hun beurt de schatten machtig te worden, die zich thans in handen der Chineezen ophoopen, krachtens een soort van monopolie in den handel der voortbrengselen van het land, dat deze zonen van het Hemelsche rijk hebben weten te vestigen. Door de ontwikkeling van de ,,Dòng-loi'' wordt wellicht eene geheele omwenteling op economisch gebied voorbereid.

Zoowel in Cochinchina. als in Annam en in Tonkin ontwikkelt het Annamietische volk zich met onbetwistbare snelheid; doch dit maakt eene overeenkomstige ontwikkelig elders noodig, namelijk in de opvattingen en wijze van besturen der Fransche administratie; aan deze laatste is, zooals men behoort te bedenken in verband met den ernst van het huidige oogenblik, de toekomst van de Fransche overheersching zelve in Indo-China ten nauwste verbonden.

Z.

(*Revue Indo-Chinoise*).

HET OPIUM-ROOKEN UIT EEN FRANSCH OOGPUNT BESCHOUWD.

O, trouw, teeder en machtig opium! moet eens in een vurig klankdicht de bekende Thomas de Quincey hebben uitgeroepen die echter het heulsap niet rookte maar at. En, op zijn voetspoor heeft het geheele Westen vooral sedert het Verre Oosten ons zijne weelden en gebreken heeft onthuld, een koor van overdreven loftuitingen aangeheven. Ik moet daarbij echter vermelden dat in dit bijna eensluidend concert zich het drukst en welsprekendst die soort van grootdoeners hebben geweerd, die zelf nooit hadden geschoven, doch in het openbaar een vertoon van gekruid zedenbederf wilden geven, evenals die goede spiritisten, welke met hun handen nooit een tafel in beweging konden brengen, doch met het voorkomen of zij naar zwavel rieken, net doen of zij Zondagsmorgens van een heksensabbat tehuis komen. De wezenlijke opiumrookers zijn zij, die zwijgen en hun hartstocht verbergen in hunne eenzame schuilplaatsen, even als de jaloersche minnaar voor allen de godin van zijn hart verbergt.

Men heeft gezien hoe Jean Ajalbert, de teedere dichter en ingelichte minnaar van Sao-van-di het meisje uit Laos, in de *Matin* de eerste alarmkreet heeft doen hooren tegen de in Frankrijk zelf bestaande kitten, waarbij hij het voorbeeld volgde van den heer Maurice Gandolphe in de *Liberté*, en van den heer Jean Hess, voormalig mentor van den jongen Yukanthor, ik weet niet meer waar. In den laatsten tijd hebben zich namelijk de gelegenheden om opium te rooken op merkwaardige wijze op Franschen bodem vermenigvuldigd en dat wel in de oorlogshavens, in Toulon en in Brest. De zeeofficieren hadden van hunne lange kruistochten in den Grooten en den Indischen Oceaan de eigenaardige pijpen medegebracht en ook de niet minder eigenaardige gewoonte

om er uit te rooken. En die gewoonte was zoo gebruikelijk en algemeen geworden dat de jonge vrouwen, welke de vreugde vertegenwoordigen in de nachten aan den Oceaan of de Middellandsche Zee, in plaats van de jongelui naar restauraties te lokken om te eten en te drinken, ze nu tot zich trokken om te schuiven. Dat was de reden dat vooral in Toulon, de handelaars in alle bestanddeelen van nachtelijk genot, in hun zaken benadeeld, den eersten stoot gaven tot een veldtocht tegen het opium. Zooals het altijd gaat, de eene ondeugd drijft de andere uit.

Het moet nu vermeld worden dat het gouvernement van Fransch Indo-China, en dat van den koning van Engeland, keizer van Indië, meer bezorgd voor een goed financiewezen dan voor goede zeden in Annam, Tonkin, Cochin-China en Hindostan een staatsmonopolie hebben ingevoerd, waaraan het te danken is, dat de verkoop van opium aan het geheele gele ras en aan een klein deel van het blanke, aan zuivere winst door elkander 15 millioen francs tot het Indo-Chineesche en 120 millioen tot het Britsch-Indische budget bijdraagt. Men moet zeggen dat op de Parijsche tentoonstelling van 1900 evenals op de tentoonstelling te Marseille in 1906, het opium der Fransche régie, een behoorlijk figuur maakte en onze brave moederlanders hun hartstocht in deze volkomen konden rechtvaardigen en aantoonen dat dit nu een nieuwe manier was om op vaderlandslievende wijze hun land te verrijken door een vermeerderd aandeel in de indirecte belastingen bij te dragen.

De geschiedenis van het opium in Frankrijk behoeft niet lang te zijn. Het eerste hoofdstuk er van werd geschreven door A-Sing-Ling, een lange, wonderlijke en uitgemergelde Chinees, die een opiumkit oprichtte in den omtrek van de Place de l'Etoile en overleed zonder er fortuin te hebben gemaakt, hoewel de al te talrijk uitverkorenen van dit vereenigingslokaal eindigden met er voor geheel andere doeleinden te komen, dan om er te schuiven. Er was nog een andere gelijksoortige onderneming vlak bij het Odéon; doch ten minste in Parijs zijn zulke pogingen doodgeboren ondernemingen. Het opium toch moge een genot voor den kieskeurige zijn, het is ook het genot voor den bemiddelde en den nietsdoener; daarom bezitten bijna allen, die er zich aan overgeven, een eigen rookgelegenheid en zij ontsnappen op die wijze tegelijk aan de nieuwsgierigheid van hun evenmensch en aan het hinderlijke van een vrij wel publieke inrichting, welke de politie alle reden heeft om te vereenzelvigen met een geheime verkoopplaats van bedwelmende middelen.

Er komt dan ook, behalve het officiëele heulsap, dat wil zeggen de tinnen kokertjes, die door het gouvernement van Fransch Indo-China en het onderkoningschap van Indië met opium gevuld en te koop aangeboden worden, blijkbaar met de bedoeling dat men zich dit zal aanschaffen en het verbruiken, geen ander opium te Parijs dan dat, hetwelk tweemaal 's maands deftig wordt aangebracht in het diplomatieke valies van het meest bevolkte der rijken van Azië en van de geheele wereld.

Indien het beperkt bleef tot een zoo kleine groep van esthetische en omzichtige liefhebbers zou de smaak voor opium wellicht niet onder de verbodene te rangschikken zijn en zeker de krachtige beweging en de verbodcirculaires niet waard wezen, waardoor de regeering van den heer Clemenceau zich onderscheidt. Maar, zooals ik zeide, onze oorlogshavens waren besmet door de ziekelijke gewoonte. De officieren der marine niet alleen die met verlof, doch ook die in werkelijken dienst en niet alleen de officieren maar zelfs de gewone matrozen en de geheele bevolking om hun gezelschap te houden bij uitnoodigingen, die zij wel eigenaardig vond, offerden aan de zwarte godheid en deden dit buitensporig. En daar buitensporigheid altijd een gebrek is, vooral op het punt van bedwelmende middelen en het in het algemeen scha-

delijk is een natuurvoortbrengsel te verbruiken op plaatsen waar de natuur het niet heeft doen groeien, moet men deze reeks van maatregelen toejuichen, welke, al zullen zij het verbruik van opium in Frankrijk niet geheel te keer gaan, het althans zullen beperken, hetzij tot eene intellectueele groep, die er een aristocratisch tijdverdrijf in ziet, hetzij tot een stand van nietsdoeners en onnutte leden der maatschappij, wier inertie ten slotte het land onverschillig kan zijn.

Maar als ik ten rechte wat streng ben voor de onervaren en onvoorzichtige importeurs van een gewoonte uit verre landen, men moge mij vergunnen met een zekere mate van artistieke gemoedsbeweging de oppermachtige indrukken uit de groote opiumverbruik-plaatsen van het verre Oosten op te roepen.

Het zoude in dit artikel even onverdragelijk, langwijlig als pedant zijn om een overzicht te willen geven van de wetten welke in den loop der tijden in het Hemelsche Rijk zijn afgekondigd met betrekking tot het opium of om het gebruik er van te beperken. Het is alleen mijn doel dat men zich niet van de wijs laat brengen door de verbodsbepalingen, welke keizer Kong-soe nu onlangs heeft afgekondigd met betrekking tot den invoer van opium in zijn staten.

De zoon des Hemels — die in zijn jeugd aan maatschappelijke wijsbegeerte heeft gedaan — weet beter dan iemand anders dat men niet met één slag de geliefkoosde neiging van een volk kan onderdrukken of geheel vernietigen. En ondanks het draconische schrikbewind van die edicten van onlangs (waarvan men zorg heeft gedragen den inhoud over de geheele wereld te verspreiden, zoodat zij in Europa stellig beter bekend zijn dan in China) hebben zij toch in geenen deele ten doel om teelt, handel en gebruik van opium dadelijk te vernietigen. Zij hebben een veel boosaardiger en veel gewoner strekking, welke is als volgt.

Engeland heeft met kracht van wapenen en een goed tractaat China gedwongen om het opium te koopen, dat in Engelsch-Indië wordt bereid en dat wel in zulke hoeveelheden dat de winst op die onderneming jaarlijks zuiver honderd twintig millioen francs tot het budget van het Onderkoningschap bijdraagt; dit opium bevat tusschen 8 pCt. en 10 pCt. morphine, het bedwelmende element dat tegenwoordig de geheele wereld najaagt. Het Chineesche gouvernement heeft besloten dien invoer te doen ophouden. Deze zal dan van zelf worden vervangen door het inheemsche product. Inderdaad brengt China al gedurende zes eeuwen een opiumsoort voort die 5 pCt. tot 7 pCt. morphine bevat, welke echter geneutraliseerd wordt door het bestaan van een tegenstrijdig bestanddeel, de thebaine die vijf en twintig maal werkzamer is dan de morphine en die niet voorkomt in het Bengaalsche opium. Bovendien zal de vervanging van het Engelsche opium door het Chineesche aan China de honderd twintig millioen voordeel bezorgen, die Indië te voren incasseerde. Het is op die wijze dat de Keizer tegelijk goede zaken en een goede daad doet. Alleen de Engelschen, die hier geplaatst worden tusschen deugd en eigenbelang en bovendien door de gele slimheid kostelijk om den tuin zijn geleid, zijn niet tevreden.

Slechts de toekomst kan leeren wat het lot van het opium zal zijn en of het van de lijst der Aziatische bedwelmende middelen zal verdwijnen vóór dat alcohol, morphine, absinth en strychnine (anders gezegd Angostura) dit zullen doen van die der Europeesche.

Intusschen zij het mij vergund er op te wijzen dat — zoo al niet de Oosterlingen in het algemeen — ten minste de Chineezen, in het opium niet zoo zeer de vergetelheid van het leven en betooverende hallucinaties zoeken, dan wel een opwekking (zij het ook voorbijgaande) van het verstand en de bevre-

diging van een hoogeren esthetischen smaak. Blijkbaar zijn de openbare opiumkitten van de Fransch-Chineesche havens verachtelijke holen, evenals de mindere wijnhuizen en kroegen van onze buitenwijken en ongelukkig hebben de Europeanen nooit iets anders gezien dan deze. Maar om met kennis van zaken te spreken moet men, zooals ik gedaan heb, de particuliere rookgelegenheden der rijke mandarijnen bezocht hebben en zijn doorgedrongen in de intimiteit der keizerlijke opiumrustplaatsen. Daar is het dat, uitgestrekt op groote fijngevlochten matten, omgeven door zeldzame ivoren snijwerken en bewonderenswaardige kunstvoorwerpen, langs muren bedekt met de prachtigste lakwerken, in een atmospheer bezwangerd met geheimzinnige geuren en in de hand een kop van nephriet, waarin de helder gele keizerlijke thee schittert, het oog gericht op de kostbaarste handschriften der wijsgeeren, de geletterde rookers in de witte kronkelingen een samengesteld maar volkomen genot smaken, waarvan het haastige Westen nooit de verfijnde beteekenis heeft gekend of begrepen.

Albert de Pouvourville.

(*l'Europe Col., Ec. et Pol.*)

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 Maart 1907.

INHOUD.

Een stap vooruit. — De stilte over de geheele linie. — Een vloedgolf op Sumatra. — Het koloniaal belang is een algemeen Nederlandsch belang. — Kunst en huisvlijt in Indië. — Noodzakelijkheid van vaccinedwang. — Inlandsche geneesheeren in Indië. — Inlandsche soldaten en opium. — Een Britsch-Indisch drukpers-delict. — De rijstcultuur in de Vereenigde Staten. — De tegenwoordige politiek tegenover de Buitenbezittingen. — Nieuwe Vorstenlandsche historiën. — Poeang Tikoe weer gevlucht. — Een aanslag op Celebes. — Waar kan meer op groeien: op een heuvel of op zijn projectie? — Mediocratie. — De exploitatie van het Jangplateau. — De onbetrouwbaarheid der Hindoes. — Caoutchouc. — De havens van Singapore en van Soerabaja. — Wat te verwachten is van versterking der troepenmacht in Atjeh. — Herziening der Indische tariefwet. — Voorschotten bij de inhuur van gronden voor de suikercultuur op Java. — De terugkoop der particuliere landerijen. — Dessa-onderwijs. — Betere bevolkings-statistiek. — De uitbreiding van den Raad van Indie. — Een Duitscher over Java. — De buitengewone bevordering van luitenant Christoffel. — Prof. Anton's oordeel over de suikerindustrie op Java. — Het verzet bij Baron in Kediri. — De belastingen in Indië. — Eene „Westwaarts" gewekte ontstemming. — Ridderorden aan regenten. — Legerbelangen. — Goed nieuws uit Suriname. — Vacantiekaarten voor de Buitenbezittingen. — Eene koloniale entente. — Amerika en Japan. — De bedevaart naar Mekka. — Ontruiming van het fort Nieuw-Amsterdam. — Exploitatiekosten van spoor- en tramwegen in N.-I. — Rasverschillen.

Een stap vooruit noemt de *Nieuwe Courant* van 15 Febr. j.l. de bij Gouv. besluit van 24 Dec. te voren in het leven geroepen commissie van advies in zake de suikerindustrie op Java wier werkkring zal zijn om aan de regeering, de chefs der departementen en de hoofden van gewestelijk bestuur advies uit te brengen, inlichtingen te geven of voorstellen te doen met betrekking tot de suikerindustrie. Deze werkzaamheden worden opgedragen aan het dagelijksch bestuur van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten. Zeer belangrijk acht het blad art. 4, waarbij is voorgeschreven om bij alle betrekkelijke voorstellen de adviezen dier Commissie over te leggen. Daardoor zullen de ondernemers in het vervolg verschoond blijven van verrassingen, die wel eens hun deel werden bij maatregelen, afgekondigd vóór dat zij in de gelegenheid waren voor hunne belangen op te komen. Als voorbeeld wordt een geval aangehaald van verbod tot inhuur van tegalgronden in Madioen, waarop later grootendeels terug moest worden gekomen. Doch vooral zal de verplichting preventief wezen. Zoolang men", zegt het blad, „gedekt door den dikken mantel van het ambtsgeheim, elke verdenking, ook zonder eenig zweem van bewijs tegen de industrie en de industriëelen kon uitspreken, zoolang men in het geheim argumenten kon aanvoeren, juist of onjuist en zonder vrees voor weerlegging of tegenspraak, lag daar een breed veld open voor verdachtmaking en voor het doen van allerhande ondoordachte en overijlde voorstellen". Thans zal men van regeeringswege door tegenspraak en weerlegging genoodzaakt worden de zaken grondiger te onderzoeken. Het zijn echter ook de hoofden van gewestelijk bestuur, welke regelingen treffen die de belangen van de inlandsche bevolking en van de ondernemers ten nauwste raken en dit ten

rechte of ten onrechte eigener autoriteit doen. Het blad zou daarom wenschen dat de regeering nog een stap verder ging en ook voor deze de verplichting stelde om de commissie van advies te hooren, alvorens zelf over te gaan tot het nemen van ingrijpende maatregelen, met bepaling dat bij verschil van meening de beslissing der regeering moet worden ingeroepen. Thans kan die commissie zich slechts achterna beklagen en is het voor de regeering moeilijk den resident een démenti te geven.

De *N. Ct.* acht hier een gelukwensch op zijn plaats aan het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten, dat door zijn request van 1905 (zie *Ind. Gids* 1905 I, blz. 742 en II blz. 1556) den eersten stoot gaf tot deze beweging in gunstige richting. Wel meende de regeering het destijds gedaan verzoek niet te moeten inwilligen: ,,maar de behandeling van dit request heeft haar tot het juiste inzicht gebracht, dat wilde men komen tot eene goede oplossing van de verschillende vragen, die zich voordoen bij het zoeken naar een betere en meer harmonische verhouding tusschen regeering, bevolking en suikerindustrie, de direct daarbij betrokkenen in de gelegenheid moeten worden gesteld hun belangen voor te dragen en de regeering ook van hun zijde voor te lichten''.

* * *

De stilte over de geheele linie is het opschrift van een hoofdartikel in de *Locomotief* van 10 Jan. j.l. onderteekend door ,,Argus'', waarin de onhoudbare toestand in het Indische ambtenaarscorps wordt geteekend. Bij de jongste reorganisatie van het corps werd den ambtenaren voorgespiegeld, dat deze slechts een eerste stap zou zijn. In een in de Juni-afl. van het *Tijdschr. v. h. B. B.* afgedrukt request om lotsverbetering beriep men zich op het kamerlid Fock, doch als Minister bleek deze van de beide toen aangegeven middelen (geen 5 maar 2 jaar dienst in de hoogere rangen om het volle pensioen te verwerven en wijziging in de termijnen van tractementsverhooging) niet veel te verwachten. Op den duur meent deze dat verbetering slechts is te verkrijgen door, zooveel het kan het Europ. bestuur in te krimpen en meer Inlanders te bezigen. Dit is echter niet in ééns te verwezenlijken. Volgens Argus leidt dit voorloopig slechts tot toepassing van palliatieven en laat men residenten en assistent-residenten overrijp voor pensioen kalmpjes doordienen. Dat de stemming onder de controleurs hierdoor alles te wenschen overlaat, kan volgens hem daarom niet bevreemden. Hij vergelijkt den toestand bij dien van het Inlandsch onderwijs dat nu en vogue is en wel geholpen wordt, terwijl door denzelfden Minister het B. B. als quantité négligeable wordt beschouwd. Hoe hoogst willekeurig met dit corps omgesprongen wordt blijkt uit het wegmoffelen van residentsbetrekkingen, het niet toelaten van ambtenaren op de Bestuursacademie, die thans meer dan tien dienstjaren tellen en het dus niet meer tot leidende bestuursbetrekkingen zullen kunnen brengen.

Na aldus de vooruitzichten behandeld te hebben, wordt nagegaan wat de regeering in Indië voor het corps B. B. gedaan heeft. Om niet te uitvoerig te worden bespreekt hij thans niet: bedrijfsbelasting- en Bintang-hindia-circulaires, afschaffing van postpaarden, vermindering van klerkenpersoneel, zelfs daar waar om uitbreiding gevraagd was, conduitebeoordeelingen, als waarop in de *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1357 is gewezen. Hoe ergerlijk die maatregelen ook zijn, zij werkten als speldeprikken, vergeleken bij de mokerslagen, die den ambtenaren van het B. B. overigens worden toegediend. Argus bedoelt het handhaven van een bestuurssysteem dat den ambtenaren geen tijd laat om zijn plicht te doen en op den duur noodwendig leiden moet tot intellectueelen achteruitgang, alsmede het door regeeringspersonen openlijk grieven en kwetsen van het corps B. B.

De controleur J. E. Jasper haalt in het *Weekbl. voor Indië* (no. 15) tal van voorbeelden aan, hoe er in de dessa's geknoeid wordt, doch zegt dat de controleur geen tijd heeft zich daarmede te bemoeien, omdat hij overstelpt wordt met ,,meer pressante zaken". Dit zijn vaak staten, kaarten, statistieken, adviezen, gegevens van allerlei aard door verschillende takken van dienst en allerlei instellingen van handel, nijverheid en wetenschap gevraagd. Men ergert zich vaak aan de al te groote meegaandheid van de residenten en ass.residenten, die den moed missen aan de vragers te antwoorden, dat de controleurs geen tijd er voor hebben. Doen deze het werk niet vlug af dan volgen herinneringen, een gemakkelijk middel om ze op de conduitestaten af te maken. Het gevolg is oppervlakkig werk en wie het best met den Franschen slag weet te arbeiden staat het best aangeschreven. Onder dit overladingssysteem blijft de ambtenaar dienen en maakt zeer traag promotie omdat men in de hoogere rangen de gepasseerden niet evenals in het leger pensionneert. De ongeschikte aanblijvers doen niet veel meer dan het werk aan hunne controleurs renvoyeeren en dit brengt Argus weder op de werkzaamheid van deze, die thans beter duivelstoejagers zouden heeten. Daarentegen doen de hoogstgeplaatste Inl. ambtenaren niet veel en zijn sommige regentsbetrekkingen ware sinecures. Klachten over Inl. ambtenaren worden nauwelijks aangehoord. De controleur heeft maar te zorgen dat de boel marcheert of anders..... doen de voorgeschreven conduite registers het hunne wel.

De titel van het opstel ontleende de schrijver aan het *Soerab. Hbl.* dat in een zaakrijke bespreking der verhandeling van Mr. J. H. Tobias over de reorganisatie van het B. B. (*Ind. Gids* 1906 I, bl. 489) de ,,heeren van het B. B., als navolgers van Boeddha" aanspoorde om ,,de stilte over de geheele linie te verbreken". Hij sloeg volgens Argus den spijker op den kop bij het uitspreken van het vermoeden dat deze ,,stilte" te wijten is aan onverschilligheid", welke zich van de oudere helft der controleurs heeft meester gemaakt, die zich misleid en miskend achten. Uit berouw van in den Indischen bestuursdienst te zijn getreden zou die stilte geboren zijn. ,,Een stilte die den storm voorafgaat"?

Als men al die ontstemde artikelen leest dan zijn er dus drie hoofdgrieven: de trage promotie, de geringschatting en kleine plagerijen en het vele bijwerk, dat het volbrengen van de hoofdtaak, het medeleven met de bevolking, ondoenlijk maakt. Op deze punten moeten de schrijvers niet overdrijven. Als bij de trage promotie gesproken wordt van mannen overrijp voor pensioen, die men maar laat doordienen daarbij blijkbaar doelende op non-valeurs in die hoogere rangen, dan moet men niet vergeten dat deze bij keuze uit hetzelfde corps zijn voortgekomen. Liever had men ze beter en flinker, doch dan zou er ook geen aanleiding zijn om niet zoo lang mogelijk van die flinkheid te profiteeren en bleef de promotiekans voor de controleurs dezelfde. Trage promotie is het natuurlijk gevolg van zeer veel omstandigheden en op den duur zijn er niet veel middelen om ze te verbeteren. Wanneer men echter in zijn tegenwoordigen rang maar behoorlijk leven kan, dan vormt de hoop op promotie toch niet het eenige levensdoel. Een grooter ideaal blijft toch om zooveel mogelijk nut te stichten op het arbeidsveld dat elk individu wordt toebedeeld en daar kan zeker elk in zijn kring voldoening van zijn werk vinden, althans als hij zich in de eerste plaats tevreden stelt met die bij zich zelf te zoeken. Wordt de ambtenaar door tallooze onbeteekenende opdrachten van die taak afgehouden dan is dit inderdaad een grief, waarop terecht dient gewezen. Men vraagt echter wel eens of de klagers zich niet al te lijdelijk voordoen. Is het niet gemakkelijk zich te laten medeglijden in de ambtelijke sleur en te klagen dan af en toe eens blijk te geven van karakter, al geeft dit ook aan-

leiding tot wrijving. Men behoeft niet oproerig te worden, doch kan toch met vastheid, „onderdanig maar tevens onverschrokken" zooals de soldaat behoort te groeten, zijn superieuren trachten te overtuigen dat een opdracht onuitvoerbaar, een last een verkeerde uitwerking zal hebben.

* * *

Een vloedgolf op Sumatra. Van de ramp die op 4 Jan. j.l. 's middags omstreeks 12 uur het eiland Simaloer teisterde, vindt men in het *Alg. Handelsbl.* van 14 Febr. j.l. een bericht ontleend aan het rapport van den heer Bosselaar, opzichter bij de Atjeh Bosch-exploitatie Compagnie te Sinafang, welk plaatsje gelegen is aan een baai in het Zuid-Oostelijk deel van het eiland (zie de kaart in het *Tijdschr. K. A. Gen.* 1904 I, bl. 65). Op dien dag werden aldaar tot 's middags 4 uur zeventien maal aardschokken gevoeld, terwijl het water in de Sinafangbaai om de vijf minuten soms ½ M. op- en nederging.

Den 5den verkreeg men bericht dat op het tegenover de westkunst liggende eilandje Tapah een verbazende vloedgolf tot drie maal de geheele kust, zelfs tot 500 M. landwaarts in, was opgeloopen, waarbij alles medegesleurd was. Het aantal dooden was echter onbekend. Te Sinafang heerschte weldra een paniek en de houthakkers, die van Tapah afkomstig waren, wilden dadelijk huiswaarts. Den 6den ging de heer B. zich persoonlijk van den toestand overtuigen en bevond dat de geheele westkust van het eiland Simaloer van Lesikin tot Simaloh een woesternij was geworden. Alle kampongs waren daar verdwenen, terwijl het aantal dooden op een duizendtal geschat werd en ook tal van karbouwen verloren gingen. Het eilandje Simaloer Tjoet dat noordelijker tegenover de zuidwestkust van Simaloer ligt, met een 30-tal menschen er op, zoude zoo goed als verdwenen zijn; slechts een topje van het gebergte steekt nog boven water. Ook het eilandje Lakoen, aan dezelfde zijde tegenover de noordpunt van Simaloer gelegen, had veel te lijden gehad, doch er gingen daar geen menschenlevens verloren.

Meer uitvoerige berichten van hetgeen er op Simaloer, dat tot de contrôleafdeeling Tapa-Toean behoort, gebeurde, leest men in den brief van den Atjehcorrespondent in de *Nieuwe Courant* van 16 Febr. Terwijl daar de vloedgolf plotseling honderden menschen van het leven beroofde en zijn welvarende streken in verpestende modderpoelen herschiep, gingen er ach dagen voorbij, vóór dat men te Kota Radja bericht van de ramp ontving. In het zuidoosten van het eiland heerschte een schromelijke paniek; handelaars scheepten zich onverwijld in om naar Tapah-Toean en Singkel te vluchten. Ten gevolge van dien uittocht was er nagenoeg niets meer te koop en eerst op 15 of 16 Januari is een met levensmiddelen en medicijnen beladen stoomschip op het eiland kunnen aankomen, waar de overlevenden een vreeselijken tijd doormaakten.

In het *Bat. Nbl.* werd het bericht opgenomen, dat de resident van Tapanoeli op 9 Jan. aan de regeering seinde en waaraan de *Nieuwe Rott. Ct.* van 7 Februari het weer ontleende dat de controleur van Goenoeng Sitoli op 4 Jan. een zware aardbeving en vloedgolf meldde op het eiland Saroeng-Baoeng. Daarbij was een persoon verdronken en veel schade aan woningen enz., geleden. Dit eiland staat ook bekend als Poeli Babi of Saragbau en ligt 9 zeemijlen noordoost van Nias zoodat men hier met dezelfde vloedgolf te doen heeft, die ook de noordwestkust van laatstgenoemd eiland bij Afoeloe teisterde.

Aan deze berichten is nog toe te voegen dat het persbureau o.a. mededeelt dat de eerste der drie waargenomen vloedgolven de kleinste, de laatste de grootste was, terwijl de richting als Zuid ten Oosten wordt opgegeven. Ook de richting van 19 aardschokken op Sinafang waargenomen was Z.-O. naar N.-W.

* * *

Het koloniaal belang is een algemeen Nederlandsch belang. Deze stelling wordt door Excelsior toegelicht in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 19 Febr. j.l., later ook aangetroffen in *De Indische Mercuur* van 26 Febr. Na gewezen te hebben op de opbouwende beteekenis van de tentoonstelling van Indische kunstnijverheid en huisvlijt, welke in Aug.—5 Sep. 1906 te Amsterdam gehouden werd (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1397 en 1579) en op die te Crefeld (Ibid. bl. 1259), wordt het begrijpelijk gevonden dat het meerendeel der Nederlandsche bevolking uit onwetendheid niets voor onze overzeesche bezittingen gevoelt. Onbekend maakt onbemind, maar meer belangstelling kan en moet den Nederlanders bijgebracht worden, wil ons land de rijke koloniën niet aan naburige staten in handen spelen. Wanneer geheel het volk iets gevoelt voor Indië, dan zal het dit ook uit eigenbelang verdedigen. Om die meerdere kennis te verspreiden wil de schrijver op het voetspoor van Engeland dat een Zuid-Afrikaansche tentoonstelling steunt, gelden bijeen brengen voor de voorbereiding en uitvoering van eene uitgebreide koloniale expositie, waarvan het plan geschetst wordt en die, praktisch georganiseerd, direct voldoende financiëele resultaten kan hebben en waardoor in de toekomst de welvaart van Moederland en Koloniën wordt vergroot. Allen, die sympathie voelen voor dit denkbeeld en aan de uitvoering geldelijken of zedelijken steun willen verleenen wordt door den schrijver verzocht hem door bemiddeling der redactie van de *N. Ct.* hun naamkaartje te zenden.

* * *

Kunst en huisvlijt in Indië. Dat men zich in Indië omtrent deze onderwerpen niet onbetuigd laat, blijkt uit een tweetal berichten in de *N. Ct.* van 17 Febr. overgenomen uit de *N. Soerab. Ct.* Het eerste betreft een reis die controleur J. E. Jasper op 15 Febr. naar de Molukken zou ondernemen, vergezeld van den intelligenten inlander Mas Pringadi om op verschillende plaatsen een technisch-artistiek onderzoek in te stellen en wel eerst naar Makasser en verdere plaatsen op Celebes en in Juni naar de overige Molukken.

Het tweede bericht betreft de huisvlijtschool te Ngawi, welke met 1 Febr. zou geopend worden. Voor de aanschaffing van meubilair, leermiddelen en grondstoffen en voor salarissen van het hoofd der school en van 4 toekangsonderwijzers is pl.m. *f* 3000 toegestaan. De bedoeling is dat de school in de toekomst zich zelf gaat bedruipen door verkoop van de nijverheidsproducten, die door de 4 toekangs en de 50 leerlingen zullen worden aangemaakt. Het onderwijs zal gegeven worden in het pottebakkersvak, de houtsnijkunst, het werken in hoorn en het matten vlechten.

* * *

Noodzakelijkheid van vaccinedwang. Terwijl op bl. 416 van onze Januari-afl. terloops melding werd gemaakt van het lijvig geschrift van de heeren Dr. C. Winkler en Dr. J. Noordhoek Hegt, dat blijkens het slot hoofdzakelijk bestemd scheen om eene te donkere voorstelling der vaccinetoestanden op Java van Dr. J. H. F. Kohlbrugge te weerleggen doet thans laatstgenoemde in het *Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde* 1907 Eerste helft no. 7, over „De vaccine in Nederlandsch-Indië" aan de hand van deze offciëele publicatie, welke door hem met vreugde begroet wordt, een licht opgaan, dat voor leeken zeker onverwacht is. Ja nog sterker, hij zegt ironisch dat alhoewel hij vroeger wel eens op de weinig bevredigende resultaten gewezen had, hij toch niet wist, dat die zóó ongunstig zijn, als uit bedoeld verslag blijkt. Daartoe geeft hij eenige uittreksels uit het werk hetgeen te meer gewenscht is, „daar bij aandachtige lezing blijkt, dat de gewichtigste mededeelingen in noten zijn opgeborgen, waarover men gemakkelijk zou kunnen heen lezen". Eventueele meeningsverschillen met de schrijvers stelt Dr. K. als zonder belang ter zijde om te wijzen

op de merkwaardige gegevens die hij vond. In de eerste plaats worden 73 bladzijden der bijlagen ingenomen door een rapport van Dr. Luchtmans in 1874 geschreven, dat door de schrijvers ook nu nog van het hoogste gewicht en van actueele waarde wordt geoordeeld en waarvan wordt gezegd dat als zij het eerder gekend hadden zij een gedeelte hunner ,,aanteekeningen" niet hadden behoeven te schrijven. Dat eene beschrijving van de toestanden 32 jaar geleden nu nog actueel kan heeten is inderdaad verrassend. Uit de destijds getrokken conclusies wordt gereleveerd: 1o. dat bijna overal in de revaccinatie te kort werd geschoten en 2o. dat de contrôle op de inentingen onvoldoende was. Hierbij teekenen de schrijvers aan, dat zij vast overtuigd zijn, dat een opnieuw te houden onderzoek dezelfde feiten zou opleveren. Hieraan worden nog eenige mededeelingen vastgeknoopt, zoals uit de noot op bl. 48 dat de Javanen te Djeddah en omstreken een treurige bekendheid hebben als verspreiders van pokken, op bl. 25 dat een onderzoek van 1905 aan het licht bracht, dat het met de vaccinatie en revaccinatie te Batavia hoogst bedroevend gesteld is en op bd. 27 dat Dr. Vorderman in 1898 Batavia een pepinière van pokken noemde. ,,Het klinkt ongelooflijk, maar helaas moeten wij deze autoriteiten wel gelooven", zegt Dr. Kohlbrugge, ,,temeer daar de regeering verlof gaf deze aanteekeningen uit te geven; zij zijn dus ,,archi-officiëel". Hiernaast stelt hij de mededeelingen op bl. 69 over de hoogst ongunstige rapporten die de inspecteur in zijn verslagen 1897—1899 gaf over den opziener der vaccine te Sidhoardjo en den vaccinateur te Soeko aldaar. Desniettemin werden beide later gedecoreerd, wel een bewijs, dat op die vaccinerapporten geen acht wordt geslagen. Dat ook de tegenwoordige inspecteur vermoedt dat zijn jaarverslagen ter zijde zullen worden gelegd, blijkt uit de mismoedige zinsnede (noot) bl. 30, dat waar Dr. Luchtmans in 1874 zijn denkbeelden zoo voortreffelijk uiteenzette, gemeend wordt dat zijn betoog bij tallooze autoriteiten wellicht eerder ingang zal vinden dan hetgeen hier door de schrijvers te berde werd gebracht. In verband daarmede gevoelt Dr. Kohlbrugge zich gedwongen den klank van zijn stem bij de hunne te voegen, en hen die zij aanduiden met ,,Hooge autoriteiten", wakker te schreeuwen.

Aan de hand van het boekwerk wordt nu nagegaan waarom de resultaten zoo treurig zijn. Dit wordt in de eerste plaats daaraan geweten dat de Regeering nimmer vaccine-dwang dorst in te voeren en dat men daardoor kwam tot de fijne onderscheiding, dat zij geen dwang doch wel pressie wilde. Dit leidde tot onwettige dwangmiddelen en bracht de bestuursambtenaren in een scheeve positie, terwijl waar vreemde Oosterlingen zich aan de vaccinatie ontrokken, hun wijken dikwijls permanente pokkenhaarden (bl. 25) vormde. Ook het zenden van anderen op de inspectiedagen, het aanvankelijk gewraakte wakil-systeem, dat den schrijvers in 1904 onbekend was, wordt in 1906 in een noot bl. 45-46 als zoodanig erkend. Tal van aanhalingen volgen nu over ondoelmatige desinfectie, omslachtige boekhouding, het ontbreken van een vast stelsel, enz. Zooals niet anders verwacht kon worden, wijzen de schrijvers ook de middelen aan om den toestand te verbeteren. Deze voorstellen, als zij allen te gelijk worden ingevoerd, beloven goede resultaten en Dr. K. zou zich alleen op een afwijkend standpunt moeten plaatsen bij partieele invoering. De grief is echter dat de gewichtigste mededeelingen in noten en bijlagen zijn opgeborgen en geen scherp geformuleerde eindconclusies werden gegeven. Daarom acht Dr. K. het de plicht van elk geneesheer om in vereeniging met allen zijn stem te verheffen en zoo pressie op de regeering van Nederlandsch-Indië uit te oefenen.

Slaat men bl. 51 der brochure van de schrijvers op, dan zijn zij in de eerste plaats voor invoering van vaccinedwang en dan voor maatregelen om den

tegenstand tegen de koepokinenting zooveel mogelijk weg te nemen en de zaak voor alle ingezetenen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, om de toepassing van straffen tot een minimum te brengen.

* * *

Inlandsche geneesheeren in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 20 Febr. j.l. wordt naar aanleiding van eene lezing van Dr. Kohlbrugge in het *Indisch Genootschap* (door iemand die zich „Philindo" noemt), in herinnering gebracht wat Dr. Engelmayer in 1902 schreef over de weinige vertrouwbaarheid van een dokter-djawa, wiens overplaatsing hij daarom verzocht. Uit het antwoord van den Chef van den Gen. Dienst bleek twijfel aan de juistheid van de klacht en de schr. vindt het niet behoorlijk dat zoo iets niet nader werd onderzocht. Nog sterker was het dat men niet genegen bleek een ander dokter-djawa, die geweigerd had een inlander te bezoeken, die zijn hulp had ingeroepen, omdat hij te spelen zat met Chineezen, uit den dienst te ontslaan, wegens het heerschende incompleet en hem zelf paaide met het vooruitzicht op tractementsverhooging.

Het blad vindt dat op die wijze èn Staat, èn bevolking al zeer slecht gediend worden. Het handhaven van mannen die niet deugen, werkt demoraliseerend op het geheele corps. Het is zoo jammer dat men het instituut der dokterdjawa's aldus gaat ondermijnen. Geen schijnvertooning door een groot aantal; liever geen dokter-djawa op een plaats, dan een, die niet nuttig werkzaam is.

In het *Hbl.* van 3 Maart bespreekt „Soeka Toelis" het „dienen" in Indië in het algemeen, vindt in Philindo een medestander en verwijst voorts naar hetgeen hij op 15 Sept. 1906 in het *Hbl.* schreef (vermeld in de *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1749).

* * *

Inlandsche soldaten en opium. In het *Alg. Handelsblad* van 21 Febr. wordt gesproken over de bezwaren die er bestaan om in geheel Indië het opiumgebruik te verbieden en over de pogingen die de Regering niettemin in het werk stelt om het gebruik te verminderen, zooals bij de inlandsche ambtenaren. Wanneer een regent, een districts-, of een onderdistrictshoofd zich aan opiumschuiven schuldig maakte, zou hij zeker niet lang in zijne betrekking gehandhaafd blijven. De goedkeuring der verkiezing van een dessahoofd wordt geweigerd, wanneer deze aan opium verslaafd is; men zou hierin verder kunnen gaan en ieder die bekend staat als opiumschuiver van het dessabestuur kunnen uitsluiten. Doch er is één categorie van landsdienaren, die in zake opiumgebruik vrij spel schijnen te hebben, namelijk de inlandsche soldaten. Het *Hbl.* las in het Kol. Verslag van 1906 (kol. 206) dat de vergunning aan Chineezen en inlandsche militairen om opium te bezitten binnen de verboden kringen in Batavia, Bantam en de Preanger R. in zoover beperkt is, dat het voor laatstgenoemden alleen is toegestaan te Tjimahi, Bandoeng, Tjiandjoer en Tassikmalaja. Waar speciaal Tjimahi, de eenige plaats waar veel soldaten zijn, hierdoor tot een wettige bergplaats van opium wordt gemaakt en men aan de bezitters niet kan beletten van hun voorraad aan vrienden onder de bevolking uit te deelen, acht het blad het de vraag hoe de Regeering het voor zich zelf verantwoorden kan het opiumverbruik in de kampongs te verbieden en het hier toe te staan. De oorzaak is volgens het *Hbl.* blijkbaar gelegen in utiliteitsoverwegingen, omdat de inlandsche soldaten er nu eenmaal aan gewend zijn en de werving onder het verbod zou kunnen lijden, doch dit gaat niet. Er moet wat op gevonden worden dat die landsdienaren feitelijk niet langer in bedoeld opzicht boven de wet worden geplaatst.

* * *

Een Britsch-Indisch drukpersdelict. In de *Nieuwe Courant* van 17 Febr. j.l. troffen wij het bericht aan dat de eigenaar van het inlandsche blad ,,Punjabi'' te Lahore veroordeeld is tot 2 jaar gevangenisstraf en 1000 roepiën boete, terwijl de redacteur er van 6 maanden gevangenis en 200 roepiën boete kreeg wegens ophitsing tot haat tegen de regeering en de Europeanen. Deze zeer strenge vonnissen wekken algemeene verbazing, vooral in inlanderskringen.

Volgens nadere mededeelingen in het weekblad *India* van 22 Febr. was de reden der vervolging, zooals die door Reuter's agentschap werd medegedeeld, dat de ,,Punjabi'' een bericht zou hebben opgenomen omtrent het doodschieten van een Mohammedaansch politie-agent door een Europeesch officier, omdat deze geweigerd had een door laatstgenoemde gespietst wild varken naar het kamp te dragen. Het blad had verzekerd, dat het gouvernement de zaak na een opervlakkig onderzoek in de doofpot had gedaan, waardoor: ,,de moordenaar vrij kwam, zooals Europeesche moordenaars van Inlanders in den regel vrijloopen in dit land, waar de zoo hooggeroemde Britsche rechtvaardigheid slechts een bedriegelijke schijn is''. Voorts werd bericht dat de Officier van Justitie had aangetoond, dat de mededeelingen van de ,,Punjabi'' geheel valsch waren, want dat de bewuste politiedienaar dood was gegaan door van een koppig paard te zijn gevallen en medegesleurd. En om zulks nog meer afdoende te maken werd er bijgevoegd dat de geneeskundige lijkschouwing dit ten volle had bevestigd. Het gemelde weekblad zegt dat Reuter er niet bij verhaalde dat die geschiedenis reeds twee jaar geleden gebeurd was en dat het blad zich verdedigd had met de verontschuldiging, dat het een ongecontroleerd gerucht ter goede trouw had opgenomen. Wanneer men in aanmerking neemt dat het verhaal algemeen de ronde deed en niet officieel werd tegengesproken, terwijl niet bekend is dat de resultaten van het destijds gehouden gerechterlijk onderzoek openbaar zijn gemaakt, dan vindt het blad het vonnis niet in evenredigheid met de schuld. Nog wordt bericht dat na het bekend worden der uitspraak een aantal geestverwanten der gevangenen, meest Bengaalsche Baboo's en studenten schreeuwend en met veel misbaar door de straten van Lahore trokken. Zij jouwden alle Europeanen uit, die zij tegenkwamen en begonnen te jouwen en uit te varen tegen het bureau van de ,,Civil en Military Gazette". Dit is het orgaan van de in Indië verblijvende Engelschen. Het heeft de lagere klassen onder deze vergund een soort kruistocht uit rassenhaat te prediken en daarvoor van den Bisschop van Lahore eene ernstige terechtwijzing ontvangen. Toen de ,,Indian Association'' te Lahore echter de aandacht van het gouvernement van Pendjab vestigde op den aanhitsenden en hinderlijken toon der opgenomen brieven en verzocht om den eigenaar en den uitgever van de ,,Civil and Military Gazette'' daarvoor te vervolgen krachtens dezelfde wetsbepalingen nu op de ,,Punjabi'' toegepast, had zij van den Luitenant-Gouverneur het bescheid gekregen, dat hij die publicatie wel betreurde doch geen plan had last tot vervolging te geven.

Natuurlijk wordt een beroep gedaan op het liberale bewind van Minister Morley, die volgens *India* door de dwaasheden der bureaucratie in Indië in moeilijkheid wordt gebracht. De hatelijke commentaar van de ,,Punjabi'' is daarmede echter nog niet goedgepraat.

* * *

De rijstcultuur in de Vereenigde Staten. In de vergadering van 7 Februari van de ,,Nederl. afdeeling der N. I. Maatschappij van Nijverheid en Landbouw'', werd door Dr. A. van Bijlert, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen een zeer interessante lezing gehouden over de cultuur en bereiding van rijst. Daar deze in extenso is opgenomen in *De Indische Mercuur* van 19 Februari, bepalen wij er ons toe daarnaar te verwijzen, doch op één punt zij

hier de aandacht gevestigd, namelijk de enorme besparing, die in andere landen verkregen wordt door het machinale landbouwbedrijf. Uit een Amerikaansch tijdschrift had de schrijver een opgaaf ontleend, hoeveel oppervlak bij de rijstcultuur door één man kon worden bebouwd en hoeveel voor hem het loon per jaar met de kost bedraagt. Deze cijfers (globaal herleid in de verhouding van 1 acre = $^4/_7$ bouw en 1 dollar = *f* 2.50) laten wij hier volgen: Japan $^2/_7$ bouw en *f* 35; China 1 bouw en *f* 25; de Philippijnen 1½ bouw en *f* 44; Britsch-Indië en Siam bijna 2 bouw en *f* 37.50; Egypte ruim 2 bouw en *f* 56.50; Italië en Spanje 3 bouw en *f* 125; de staat Carolina in Amerika bijna 5 bouw en *f* 270; de staat Mississipi 6 bouw en *f* 330 en eindelijk Z.-W. Louisiana en Texas 46 bouws en *f* 495. Verder geschiedt in Amerika het machinaal zaaien van het graan 19-maal, het oogsten en dorschen 46-maal, het uitplanten 10-maal, het doppen of schillen 19-maal en het maaien 6-maal vlugger dan met de hand, welke opgaven voornamelijk betrekking hebben op de maïs-cultuur. Daar de tarwebouw in alle opzichten gelijkt op de nieuwere rijstcultuur in Carolina, Texas, enz. zijn de cijfers ook voor deze in hoofdzaak geldig.

* * *

De tegenwoordige politiek tegenover de Buitenbézittingën. Onder de vele voordrachten over Indische aangelegenheden, waarvan plaatsgebrek belet om er de noodige aandacht aan te wijden, verdient evenwel deze gevestigd te worden op die welke de heer H. Doeff op 15 Jan. j.l. gehouden heeft in het *Indisch Genootschap* en waarvan het gedrukte verslag ons dezer dagen ter hand kwam. Aanleiding waren eenige opmerkingen door Mr. J. H. Abendanon in de vergadering van 25 Sept. j.l. gemaakt over onze expansiepolitiek. Ter karakteriseering van het standpunt van den inlander zij vermeld dat op de vraag of hij voornemens was het régime Van Heutsz te verdedigen zijn aanvankelijk antwoord bevestigend luidde. Bij nadenken was zijn voornemen evenwel een politiek aan te toonen, waarvan die bevelhebber en dat régime slechts een onderdeel uitmaakten. Deze politiek, al was zij sedert jaren en is zij thans nog die van onze uitnemendste koloniale staatslieden, is niet anders te kenschetsen dan als een „onbewuste politiek", zonder daarbij afkeurend, nog veel minder ironisch te willen spreken. De inleider wil zeggen: „dat hier gestreefd is en vermoedelijk nog gestreefd wordt naar een geschiedkundig doel, 't welk niet te onderscheiden of te bevroeden was, maar waarheen de nationale energie, als 't ware instinktmatig zich richtte; dat hier een arbeid verricht is en wordt — blind, hoezeer ook intelligent — zooals tot groote dingen voorbestemde natiën er soms verrichten, gedreven door een hoogere macht die niet met individuën maar met generatiën werkt; een arbeid, waarbij iedere daad of handeling tot stand komt als het direct uitvloeisel van de omstandigheden van het oogenblik, omdat het zoo moet, omdat men voelt dat het zoo goed is, hoewel schijnbaar niet passend in eenig beraamd plan; maar waarvan de naaldpunt — om het zoo eens uit te drukken — zich steeds, onbewust, onweerstaanbaar, richt naar dezelfde pool. Na langen arbeid, als in een nacht, ontwaakt men, ziet men waar men toe gekomen is, slaat men de oogen op naar het gebouw waarvan men, als 't ware slaapwandelend, steen voor steen de muren heeft opgetrokken, zonder dat de architect inzage van zijn plan had verleend. 't Zijn niet de slechte, de gebrekkige dingen, die op zulk een wijze tot stand komen. Geen grootsche schepping in de geschiedenis der menschheid of zij heeft tot op het tijdvak harer voltooiïng zulk een voorgeschiedenis van onbewust streven gehad".

* * *

Nieuwe Vorstenlandsche historiën is de titel van een overdruk van een drietal in het *Soerab. Handelsblad* van 7, 9 en 12 Jan. j.l. door den hoofdredacteur

M. van Geuns geschreven artikelen over de Woro-Loesah-bandjir-quaestie en de instelling van waterschappen, toegelicht door twee duidelijke kaartjes. De berichten zijn gegrond op een persoonlijk bezoek en uit het eerste gedeelte blijkt dat de voorstelling in onze vorige revue aan de *Locomotief* ontleend (zie Maart-afl. bl. 430) vrijwel juist is. Alleen behoort er aan toegevoegd te worden dat, waar de gemelde rivieren affluenten zijn van de Solo en de medegevoerde stoffen dus op den duur geheel tot de uitmonding daarvan in de Java-Zee moeten worden medegevoerd, er juist over de grens aan de westzijde in het Djokjasche een andere rivier van de Merapi afkomt, de Kali Opak, die naar den Indischen Oceaan uitwatert. De hoofdingenieur Lamminga stelde daarom voor het Merapi-zand terug te brengen in eene in 1872 verlaten Woro-bedding en van daar door de onderneming Tjandi Sewoe een kanaal te graven om al de ladoe in die Kali Opak te leiden. Dit advies werd niet gevolgd omdat gevreesd werd voor tegenkanting van de zijde der Djokjasche ondernemingen, langs de Kali Opak gelegen, welke huurlanden door dien zandtoevoer in slechter conditie zouden komen. Waar aldus plannen die bij één groep van landhuurders instemming vinden, door een andere groep worden verworpen, schijnt het instellen van waterschappen op de voorgestelde wijze niet veel heil te beloven. Dit laatste punt nader beschouwende, komt de schrijver o.a. tot de conclusie dat het noodig zal zijn, om tegen waterverspilling te waken en de werken op de meest oordeelkundige wijze aan te leggen, alles in één hand te brengen evenals in de irrigatieafdeelingen in de gouvs.-landen. Wordt deze centralisatie niet aanvaard, dan worden de waterschappen in de Vorstenlanden eenheden zonder samenhang. Met de bijzondere rechten van de landhuurders moet het daarbij uit zijn. Komt zulk een verandering tot stand dan moet bij dezen overgang van een middeleeuwschen chaos in een geordenden staat de meerderheid winnen.

* * *

Poeang Tikoe weer gevlucht. Terwijl in de revue, voorkomende in onze Dec.-afl., op bl. 1910—'12 melding werd gemaakt van het vermeesteren van Baroepoe op Celebes en van het zich overgeven van het kordate Toradja-hoofd Poeang Tikoe, leest men thans dat, terwijl hij aanvankelijk naar het scheen loyaal wenschte mede te werken met onze troepen om de overige Toradja-landschappen beter te leeren kennen en te pacificeeren, dit hoofd thans weer gevlucht is en ons vijandig geworden. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Febr. j.l. zegt dat het waarom bij dergelijke half wilde machthebbers hoogst moeilijk is na te gaan; de geringste tegenslag in hunne verwachtingen kan daartoe aanleiding geven, vooral als een hoofd zooals dat van Siroerang zijn invloed daartoe aanwendt. Dit Siroerang is een gedeelte van de Toradja-landen op 19 Febr. 1906 voor het eerst door onze troepen bezocht. Het ligt in de buurt van Lali; dat door een bergrug met het bekende Baroepoe verbonden is. Overigens meent het blad dat men zich niet te veel moet laten intimideeren door het tiental versterkingen, dat na het overloopen van Poeang Tikoe is aangetroffen. Haast alle rotsen in de Toradja-landen — en die zijn zeer talrijk — zijn als versterkingen ingericht. Bij onderzoek blijken zij veelal onbezet.

Volgens een bericht in hetzelfde blad van 2 Maart j.l. veroverde, blijkens een telegram van Celebes, de luitenant Pimentel in den nacht van 30—31 Januari weder zulk eene rotsstelling in het gebergte N.W. van Kalossi en viel het eenigst kind van Poeang Tikoe in onze handen. De *N. R. Ct.* teekent hierbij aan dat de kampongs Rappang, Enrekang en Kalossi in de woelige Masenrempoeloe-landen langzamerhand een zekere vermaardheid gekregen heb-

ben. Merkwaardig is hoe in dit deel van Celebes steeds nieuwe bergbentengs te voorschijn worden gebracht doch nog merkwaardiger dat er onder de bevolking altijd weer liefhebbers gevonden worden, om zich in die bentings te nestelen, hoewel men weet welk gevaarlijk spel daarmede wordt gespeeld. Het blad brengt hulde aan den moed en het zelfvertrouwen bij den aanvoerder en prijst het leger gelukkig, waar de jonge aanvoerders een dergelijke oefenschool doorloopen en telkenmale blijk geven van meer dan gewone geschiktheid voor het zware en moeilijke werk hun opgedragen.

* * *

Een aanslag op Celebes. Blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Maart en het *Alg. Handelsblad* van denzelfden datum was er te Kaapstad een complot ontdekt van een geheim genootschap, zich noemende ,,League of Oceania'', hetwelk vertakkingen had in Amerika, Europa en Zuid-Afrika. De Kaapstadsche correspondent van de *Tribune* deelde mede dat de in beslag genomen stukken gevonden waren in een huis in Kingstreet. Daaruit bleek dat het doel was ergens op een eiland te landen en daar een constitutioneele monarchie te vestigen, doch op welk werd niet vermeld. De bond moet reeds in 1895 zijn opgericht en zijn hoofdzetel in Amerika hebben terwijl in 1905 een afdeeling te Kaapstad werd gevormd. Zooals uit de papieren blijkt, moesten zij die toetraden een plechtigen eed van trouw zweren aan een geheimzinnig opperbevelhebber die in Amerika bleef en beloven zijn bevelen in alle zaken, het complot betreffende, op te volgen en later zijn souvereiniteit te erkennen over het geheele grondgebied, dat door den bond zou worden verworven. Uit één stuk bleek dat het bewuste eiland Celebes was en dat de opperbevelhebber reeds den titel van ,,le roy de Celebes'' had aangenomen. Een correspondent van de *Tribune* had te Kaapstad den Skandinaviër Friedland, die de leiding der expeditie op zich wilde nemen, uitgevraagd. Hij ontkende dat zijn veroveringstocht een geweldadige rooftocht zou geweest zijn. Nederland had volgens hem het bezitrecht op dat eiland door stelselmatige verwaarloozing verbeurd. Daarom had iedereen, volgens het volkenrecht het recht verkregen om Celebes in te palmen en het onafhankelijk te beheeren en te beschaven. De veroveraars zouden bereid zijn geweest uit de winsten van het bedrijf een cijns aan Nederland te betalen.

De regeering van de Kaap stelt een grondig onderzoek in ten einde mogelijke onaangenaamheden met een bevriende mogendheid te vermijden, doch op welke wijze tegen eventueel te arresteeren leden van den bond zal worden opgetreden, schijnt nog niet vast te staan. Niettegenstaande het romantisch-avontuurlijke van het plan, schenen vele aangeslotenen de zaak in vollen ernst op te vatten en vast van voornemen in het eind van dit jaar scheep te gaan.

In den tegenwoordigen tijd, nu ons gezag zich meer heeft uitgebreid, schijnt zulk een plan ongeloofelijk, doch de tegenstanders van de tegenwoordige politiek ten opzichte van de Buitenbezittingen kunnen met dit bericht misschien hun voordeel doen. In 1840 deed James Brooke, de latere radja van Serawak, een poging geheel in denzelfden geest om zich met den vorst van Boni te verstaan en het is alleen aan toevallige omstandigheden te danken dat er toen geen Europeeschen radja van Celebes is ontstaan zooals twee jaar later van Serawak (zie de noot in het werk van den heer G. Nijpels, ,,Onze strijd in Zuid-West-Celebes tot 1838'', 2e deel bl. 160).

* * *

Waar kan meer op groeien: op een heuvel of op zijn projectiel? Dat deze quaestie, waaromtrent zooveel personen zich vergissen ,en die o.a. onlangs nog besproken werd in het *Koloniaal Weekblad* van 10 en 17 Jan. j.l. reeds jaren

oud is, blijkt o.a. uit een ons ter inzage verleend boek, in het jaar 1762 te Leiden bij Johannes le Mair uitgegeven en getiteld: ,,Echte berichten van den Akkerbouw der Oostersche volkeren, ter opheldering van vele schriftuurplaatsen, zoo uit het Oude als Nieuwe Testament, uit de Oostersche Reisbeschrijvingen verzamelt en uitgegeven door den heer Hermannus Christiaan Paulsen, eertijds predikant te Crempe nu te Wedel, aan de Elve, enz., uit het Hoogduitsch vertaalt door J. F. F." Men maakte ons opmerkzaam op een dezer berichten bl. 8) ontleend aan M. Henr. Maundrell Reisbeschr. bladz. 88, die zegt (van Palestina): ,,Wij zagen, op de meeste plaatsen, niets dan ber-,,gen, steenrotzen en steile hoogtens. Dit maakt de bedevaartgangers in 't ,,begin schuw en verlegen. — Het is voor hun, die zich de moeite nemen, om ,,de zaak recht te beschouwen, gemakkelijk te zien, dat deze steenrotzen en ,,bergen eertijds met aarde moeten zijn bedekt, en tot onderhoudt der inwoon-,,ders aangebouwt, eveneens alsof dit landt aan elkanderen, waar vastgehecht ,,geweest. *En misschien nog meer daarom dewijl de bergen en ongelijke vlak-,,tens een veel grooteren grondt, om te bebouwen, hebben, dan wanneer dit landt ,,eene gelijke vlakte was*".

Bij de door ons gecursiveerde regels teekende Paulsen aan: ,,Deeze redene-,,ring is ongegrond. Want alhoewel een berg meer aarde heeft, zoo kan op ,,den zelven echter geen meer graan staan als op een vlakken grondt, gelijk ,,de heer Reinbeek reeds herinnert heeft, wien wij haast zullen aanhaalen". Wij behoeven er de later genoemde ,,Betracht. über die Augsb. Conf. van Joh. Gust. Reinbeck" niet op na te slaan, doch de opmerking bewijst wel hoe algemeen de dwaling was en is en hoe zij voor de hand ligt.

* * *

Mediocratie is een nieuw woord, gevonden door de *Assiette au Beurre* en door de *Locomotief* van 12 Jan. toegepast op ons parlementarisme. Het is de heerschappij der middelmatigheid. Door algemeen kiesrecht de afspiegeling van het politiek intellect der gansche massa, kan eene volksvertegenwoordiging niet anders te zien geven, dan de middelmatigheid in optima forma, en daar de volksvertegenwoordiging het land regeert is de mediocratie in waarheid: de parlementaire heerschapij onzer dagen. Na geschetst te hebben hoe zoowel in Duitschland als bij ons partij- en personenbelang dikwijls den doorslag geven, gebiedt de eerlijkheid in herinnering te brengen dat het Nederlandsche parlement ten tijde van minister Idenburg bij de behandeling der koloniale zaken het partij-antagonisme in den regel terugdrong en dat bij alle partijen sympathie met Idenburg's streven doorstraalde. Maar dit schijnt meer zijn persoon te hebben gegolden en geeft geen waarborg dat ook niet in ons parlement te eeniger tijd de beslechting van een koloniaal vraagstuk afhankelijk zal zijn van partij-eigenbelang.

Alleen groote persoonlijkheden kunnen een meeslepende kracht uitoefenen ten goede maar hun aantal wordt zeldzamer en nu wordt nog opgemerkt dat de schaduwzijde der overigens zegenrijke heerschappij van groote geesten hierin te vinden is, dat hun werk meestal mèt hen ten grave daalt, en de lichtzijde van de heerschappij der middelmatigheid, dat hare werken, daar zij zich niet verheft boven het beschavingspeil en de geestelijke dispositie der massa, van blijvenden aard zijn. De groote mannen brengen hunne natiën met horten en stooten vooruit ten koste van menschenlevens en veroorzaken eene reactie, die op nieuw menschenlevens eischt. De mediocratie, uiterlijk heel wat minder sympathiek, ontwikkelt de maatschappij wel langzaam, maar geleidelijk en is daarom volgens de *Loc.* ondanks zichzelve de hoeksteen van den binnenlandschen vrede. Zou het inderdaad waar zijn?

* * *

Schijnbezuiniging. In de *Locomotief* van 16 Januari j.l. bespreekt P. het intrekken van subsidies aan verschillende gezondheidsetablissementen in Ned.-Indië en hoe de ambtenaren daardoor worden gedupeerd. Daar het verblijf in particuliere inrichtingen bij ziekte hun te kostbaar is, gaan zij eerder voor herstel van gezondheid met hun gezin met verlof naar Europa en het gouvernement betaalt ten slotte daaraan veel meer. Wel verre van de subsidies in te trekken, zou de schrijver ze willen verhoogen. Men geve aan de ambtenaren, die niet aan Nederland gewoon zijn, en „niet weten, wat zij in het land van mist en nevel, van sneeuw en ijs moeten zoeken", de gelegenheid om tegen het tijdstip, waarop zij recht hebben op een buitenlandsch verlof, een zestal maanden met behoud van vol tractement plus toelage (omdat zij de regeering passagekosten naar Holland besparen) door te brengen in een der sanatoria in Indië en D. voorspelt dat dan het aantal verlofaanvragen naar Europa belangrijk zal verminderen, niet het minst tot heil van die personen zelf, die arm en berooid, ja, soms zelfs met een wrok in het hart tegen het moederland naar Java terugkeeren".

* * *

De exploitatie van het Jang-plateau. Het bovengenoemde denkbeeld zou mooi te pas komen als het reeds zoo lang hangende plan tot exploitatie van het Jang-plateau eindelijk werd verwezenlijkt. De oud-Assistent Resident J. L. van Gennep hield er op 14 Febr. j.l. eene lezing over en de heer v. G. betuigde in *De Indische Mercuur* van 26 Febr. zijn instemming er mede, doch wijst tevens op de hoogvlakte van Pengalengan in de Preanger als eveneens zeer geschikt voor sanatorium en herstellingsoord.

In een ingezonden stuk in het *Vaderland* van 2 Maart j.l. wordt evenwel gezegd dat de inleider over eenige is het midden gebrachte bezwaren wel wat vluchtig is heengestapt. Zoo scheen de vraag naar voldoende water niet bevredigend beantwoord en dit is toch een voornaam vereischte. Dat het daarboven te koud zal zijn, zij het ook maar op sommige tijden van het jaar, dunkt den schrijver van dit stuk ook. Door kunstmatige verwarming wordt veel van het aantrekkelijke weggenomen, terwijl inlanders het er als bedienden kwalijk zullen uithouden. Dat Zwitsersche reizigers het op groote hoogten soms te kwaad krijgen met slapeloosheid en kortademigheid is van mindere of meerdere bekendheid. Heeft een onderzoek in Britsch-Indië of elders zeker uitgemaakt, dat het daar minder of niet het geval is, welnu, dan is men op dit punt gerustgesteld. Een onderzoek van negen achtereenvolgende dagen is voor een gewichtige zaak, waarmede 25 ton gemoeid is, wel wat kort. Voorts wijst deze schrijver op de onbevredigende resultaten der oude sanatoria, wegens de verveling, die de menschen door gebrek aan alle geestelijk of zinnelijk vertier ondervinden. Dat onder die omstandigheden — lange avonden bij een petroleumlamp niet te vergeten — degenen, die het maar even doen kunnen, liever een reis naar Europa zullen maken is waarschijnlijk. Ten slotte wordt een sanatorium op meer bescheiden schaal, doch lager en dichter bij overvloedig water aanbevolen.

De heer Van Gennep repliceert in het *Vaderland* van 5 Maart en wijst er op hoe de schrijver van het bedoelde stuk blijkbaar spreekt van eene ervaring van nu 25 jaar geleden, en dus niet bekend is met den vooruitgang aldaar sedert dien tijd. Wat de verveling betreft, heeft hij er in zijn lezing juist op gewezen, hoe op den Jang in tegenstelling met andere gezondheidsoorden, door de groote vlakteuitgebreidheid, de wondervolle natuur en het heerlijk koele klimaat volop gelegenheid bestaat tot alle soorten van sport en tot afwisseling. Het plan beoogt niet het gaan naar Europa tegen te gaan, doch

hun, voor wie dat voorrecht onbereikbaar is, gelegenheid te geven op Java te genieten van een Midden-Europeesch klimaat. Door de inrichting eenige honderden meters lager te plaatsen, vervalt men weder in tropische inrichtingen, zooals er reeds verscheidene bestaan. Het verblijf op het Jang-plateau behoeft niet kostbaarder te zijn dan op deze. Men kan als de lamp niet voldoende is, des avonds petroleumkachels plaatsen; alle levensmiddelen zullen per tram gemakkelijk zijn aan te voeren.

Dat de waterquaestie niet het zwakke punt is, hoopt de heer v. G in het gedrukte verslag nader aan te toonen, doch thans wordt reeds gezegd dat de bronnen, welke in hoofdzaak het water aan het hoogland zullen leveren, zijn die van de Deloewang- en Tanggoel-rivieren, die 5 K.M. uit elkander liggen. Die van laatstgenoemde liggen ongeveer 400 M. hooger dan het Jang-plateau en zijn rijker, dan de op de „Groote Aloen-aloen" ontspringende Deloewangbron. Zij zullen ruim $\frac{1}{2}$ M³. water per seconde leveren, hetgeen vergeleken met de watervoorziening van Soerabaja overvloedig wordt geacht. Door een watertoren boven laatstgenoemde bron en een buisleiding uit de Tanggoel kan het water naar alle beschikbare gronden op het hoogland geleid worden en alzoo duizenden menschen van drink-, wasch- en spoelwater voorzien.

* * *

De onbetrouwbaarheid der Hindoes. In zijn correspondentie over Britsch-Indië aan de *Nieuwe Courant* van 3 Maart j.l. herinnert Maurits Wagenvoort aan de beschuldiging destijds door den vorigen Onderkoning, Lord Curzon geuit, dat de Bengaleezen zoo tot liegen geneigd zijn (zie *Ind. Gids* 1905 II, bl. 1506) en hij tracht de onbetrouwbaarheid van hun woorden uit hun Oostersch karakter te verklaren. Hij weet niet of het met hen erger dan met menschen uit andere deelen van het Indische Rijk gesteld is, doch in het algemeen heeft hij in het Oosten opgemerkt, dat wanneer de menschen er u een onwaarheid vertellen, zij meestal op het oogenblik zelf er aan gelooven. „Zij kunnen hunne verbeeldingskracht niet breidelen: zij zien de feiten, wier verhoudingen wij met onze klare oogen en logisch denken tamelijk juist kunnen meten, in veel grootere, soms gedrochtelijke vormen; zij laten zich door hun eigen spreken meeslepen, door hun eigen woorden bedwelmen en zoo vertellen zij dingen, waarvan een Europeaan op grooten afstand de onwaarheid ziet". Deze schrijver meent dat Westerlingen, die in Indië leven die eigenschap behooren te kennen en er rekening mede te houden.

* * *

Caoutchouc. In de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 21 Febr. j.l. komt een aan *Teysmannia* ontleend uittreksel voor van het door Dr. Treub daarin gepubliceerde verslag over de in 1906 gehouden Ceylonsche caoutchouc-tentoonstelling, opgemaakt door den directeur van den Botanischen Tuin te Peradeniya (Ceylon). De bedoelde tentoonstelling werd daar ter plaatse van 13—27 Sept. j.l. gehouden. Uitgestrekte gebouwen in Kandya- (of Cingaleesche bergbewoners) -stijl waren er opgericht en goed gevuld met uitstallingen van ruwe caoutchouc in verschillende vormen, afkomstig van de Ceylon-plantages, het Maleische Schiereiland en Indië, gereedschappen voor het aftappen en opvangen van het melksap, bereide rubber en rubber-artikelen, zoomede monsters rubber van alle deelen der wereld. In twee loodsen vond men voorts machinerieën bij de behandeling van het melksap in gebruik.

Terwijl tien jaar geleden praktisch nog geen rubber van Hevea brasiliensis werd gecultiveerd en zaad van dien boom zoo goed als niet te krijgen was,

is hierin sedert 1902 verandering gekomen en zijn nu op Ceylon 110,000 acres, op het Maleische Schiereiland ongeveer 60,000 acres en in andere streken waarschijnlijk 40,000 acres, dus in het geheel ruim 200,000 acres met Pararubber beplant, ongerekend 100,000 acres in Mexico met Castilloa elastica.

Voorbijgaande hetgeen gezegd wordt over de verbeterde wijze van aftapping, teekenen wij aan dat als men niet te veel op eens aftapt, waardoor men langer moet wachten voor nieuwe bast zich ontwikkelt eene geregelde exploitatie niet meer dan één pond (0,453 K.G.) per jaar en per boom mag doen verwachten, hetgeen 150 à 200 pond per acre beteekent (120 à 160 K.G. per bouw), wat voldoende is om bij de tegenwoordige prijzen een enorme winst te verzekeren.

* * *

De havens van Singapore en van Soerabaya. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Febr. j.l. kwam een uittreksel voor van een artikel van F. in het *Soerab. Hbl.* waarin deze, na de groote havenwerken van Singapore te Tandjong Pagger beschreven te hebben, zegt dat er bovendien voor de kustvaart nog een andere haven bestaat, ,,the Roads'', dichter bij de stad gelegen, welke oude reede door het uitbouwen van steenen dammen een zeer geriefelijke haven voor kleine schepen is geworden. Om van die haven de stad te bereiken moet van de Singapore-rivier gebruik gemaakt worden, die door de nabijheid van het Chineesche kamp en de vele Chineezen, die er op schuiten wonen, zeer vervuild is, waarbij de vaardiepte op onrustbare wijze afneemt. Om hierin te voorzien werd door de Chineesche leden van den gemeenteraad een voorstel ingediend om de rivier beter bevaarbaar te maken en na eenige discussie in dien raad is 4½ millioen dollars beschikbaar gesteld om die rivier te verbeteren, waar noodig te normaliseeren, uit te diepen en hooger op, waar houtzagerijen, machinefabrieken en scheepswerven zijn, te verbreeden. Daar het hier slechts het belang geldt van eenige duizenden Chineezen, heeft de raad tevens bepaald dat de handelaren, die langs de ,,boatquai'' hunne pakhuizen hebben, een extra-belasting zullen betalen, zoodanig berekend, dat zij gezamenlijk van de leening, die gesloten wordt en 5½ pCt. moet rendeeren, 3½ pCt. opbrengen en de rij pakhuizen, welke daarachter ligt, dus niet langs de rivier, maar toch ook nut er van hebben, de overige 2 pCt., wat naar de *Penang Gazette* vluchtig uitrekent, neerkomt op eene belasting van 35 à 40 dollars per pakhuiseigenaar. Hoe de amortisatie van de leening moet plaats hebben blijkt niet, maar F. onderstelt dat Singapore wel tegen 4 pCt. geld kan krijgen en dat de 1½ pCt. surplus voor aflossing zullen dienen. Hij noemt het snel beslissen tot dien maatregel een beschamend voorbeeld voor ons gouvernement, dat ,,er zelfs tegen opziet om Soerabaja met een prauwenvijvertje te verrijken en aan een haven niet denkt''. Voorts betoogt hij dat te Soerabaja het algemeen belang er mede gemoeid is en dus de gemeente niets behoort te betalen. Afgescheiden van de omstandigheid dat het zoo coulant beslissen tot zulk een plaatselijke belasting te Singapore even goed als een beschamend voorbeeld zou kunnen worden aangehaald voor de belanghebbenden te Soerabaja, die hunne belangen wellicht ten onrechte met die van geheel Indië vereenzelvigen en in elk geval in het geheel niets wenschen bij te dragen, kan het verwijt dat de Regeering hier vertragend werkt, bezwaarlijk worden volgehouden, nu het blijkt dat men in Nederland de prauwhaven, die eene belangrijke verbetering zou geven en dus niet smalend ,,een vijvertje'' behoort te worden genoemd, zonder bezwaar bij de begrooting heeft willen toestaan, als niet uit Soerabaja zelf weder allerlei bezwaren tegen het plan waren gemaakt.

* * *

Wat te verwachten is van versterking der troepenmacht in Atjeh is in een hoofdartikel van de *Java-Bode* besproken en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Febr. j.l. haalt daar enkele passages uit aan. Hieruit blijkt dat de schrijver hoogstens eenige versterking zou wenschen om de eischen aan het soldatenmateriaal te stellen, iets te matigen, doch dat het mogelijk zou zijn de pacificatie te beproeven door meerdere troepen in het veld te brengen, gelooft hij niet. De geleidelijke weg is de eenig betrouwbare, onze onverzoenlijke tegenstanders moeten rusteloos achtervolgd worden en als wij daarbij den vasten wil doen blijken om ons gezag te laten gelden in het belang van de rust en ten bate van de gezeten bevolking, dan moet het overige aan den tijd worden overgelaten. Van voldoende bescherming der bevolking, als deze zelf niet medewerkt, zou zelfs bij een veel grootere troepenmacht niet afdoende sprake kunnen zijn. Dat de beschikbare troepenmacht thans uitsluitend bestemd zou moeten worden ,,om ruwe gewelddaden te volbrengen", daar deze te zwak zou zijn om ook met ander werk te worden belast, wordt in strijd met de waarheid geacht.

,,Meerdere officieren", zoo leest men verder, ,,oefenen in het hun aangewezen patrouillegebied politioneele rechten uit en maken daarvan op hunne patrouilletochten een ruim gebruik. Waarom men die rechten niet toekent aan alle patrouillecommandanten, zal een ieder duidelijk zijn, die weet, dat vóór alles tactloos optreden van onbevoegden moet vermeden worden, waar het hier geldt bemoeienis met de inwendige huishouding der kampongs en het uitoefenen van moeilijk te omschrijven rechten, waarvan een schandelijk misbruik is te maken, daar van eenigszins afdoende contrôle bijna geen sprake kan zijn. Maar ook afgescheiden hiervan, zullen zuivere politiediensten voor de patrouillecommandanten steeds bijzaak zijn, daar de civiele bestuurders als regel zelven de kampongs moeten inspecteeren en daarvoor dan een speciale tournée maken. De taak der patrouilles blijft in hoofdzaak, we zeiden het reeds, het opsporen en onschadelijk maken van hen, die met de wapens in de hand tegenover ons staan. Dat is een strijd op leven en dood; ruwe gewelddaden zijn daarbij onvermijdelijk".

* * *

Herziening der Indische Tariefwet. In het Voorloopig Verslag op het wetsontwerp door ons in den vorigen jaargang van dit tijdschrift II bl. 1077 besproken, werd o.a. (bijl. Hand. **199,** 5 bl. 18) door sommige leden betoogd, dat aan alle wijziging van het Indisch tarief vooraf behoorde te gaan een grondig onderzoek naar de werking van het systeem van driemaandelijksche prijscouranten, door den directeur van financiën vast te stellen. Deze leden meenden, dat de vraag overweging zoude verdienen, of niet het doel beter te bereiken ware door eene herziening van de bepalingen, betreffende de heffing en verzekering van de in- en uitvoerrechten (Ind. Staatsbl. nº. 240 van 1882), in den geest der wet van 20 April 1895 (Staatsblad nº. 54).

Tegen dit denkbeeld wordt in het *Vaderland* van 23 Febr. j.l. opgekomen door ,,Een Indisch douane-ambtenaar", die daartoe begint met eene verklaring van dat prijscouranten-stelsel te geven. Ingevolge art. 19 van het aangehaalde Ind. Staatsblad worden die prijscouranten, na raadpleging der binnen het tolgebied gevestigde Kamers van Koophandel en Nijverheid vastgesteld, doch zijn niet binnen dat geheele gebied geldig. De havens in Nederlandsch-Indië worden n.l. verdeeld in groote havens (Batavia, Semarang, Soerabaja, Padang, Belawan, Makasser, Menado en Cheribon) en kleine (pl.m. 160 in getal). Voor de eerste geldt een reglement A met stelsel van eigen aangifte; aldaar moet de importeur van goederen de waarde daarvan zelf aangeven en als deze

in de prijscourant vermeld zijn, de prijscourantwaarde. In de kleine havens geldt reglement B. en stelt de ontvanger der tolrechten de waarde zelf vast met de prijscourant als handleiding, een aldaar bijna onmisbaar hulpmiddel. Dat een invoering van het eigen aangifte-stelsel in de kleine havens niet mogelijk is werd betoogd in een in de *Jav. Courant* van 8 Maart 1881 opgenomen Toelichting op de ordonnantie van 1 Oct. 1882 (St. nº. 240) van de hand van Mr. J. P. Sprenger v. Eyk. Of het in de groote havens mogelijk zou zijn de in Nederland gebruikelijke Waardewet in te voeren, wordt betwijfeld, omdat men daar de hand niet zal kunnen leggen op personen die als experts dienst zouden kunnen doen. En al zoude men op de hoogte wezen van de juiste waarde der Europeesche, Australische en Amerikaansche goederen, met die van vele Japansche, Siameesche, Bengaalsche en Chineesche, zooals medicijnen en lekkernijen zijn behalve de importeurs slechts weinigen bekend. En al waren er enkele deskundigen te vinden, deze zouden toch niet van de eene haven naar de andere geroepen kunnen worden, zoodat in elke dergelijke personen aanwezig zouden moeten zijn. Van een verhooging van invoerrechten door betere taxatie stelt de schrijver zich dus blijkbaar weinig voor en de kosten zullen zich bovendien tegen de wijziging verzetten. Men zou het aantal ambtenaren namelijk aanzienlijk moeten uitbreiden daar de behandeling der passen veel meer tijd zou vorderen, dan met raadpleging van de prijscourant en bovendien zullen de experts hooge vergoeding eischen en ook de Raad van Beroep zou presentiegelden declareeren. Het verdient daarom geen aanbeveling het prijscourantenstelsel los te laten, wel het van gebreken te zuiveren.

* * *

Voorschotten bij den inhuur van gronden voor de suikercultuur op Java. De in de vorige revue (bl. 444) vermelde bestrijding door de *Nieuwe Courant* van het denkbeeld, o.a. door Mr. Van Deventer geopperd om den termijn van vooruitbetaling der voor de suikercultuur in te huren gronden, binnen engere grenzen te beperken, wordt blijkens een artikel in dat blad van 23 Febr. door *Land en Volk* besproken. Terwijl de *Nieuwe Courant*, evenals het *Soerab. Hbl.*, daarbij het belang der bevolking op den voorgrond stelde, wordt gezegd dat hoe aandoenlijk zij die belangen ook bepleiten, die bladen zich feitelijk, zij het misschien onbewust, hebben laten leiden door hunne natuurlijke sympathie voor de ondernemers. De *N. Ct.* meent dat waar een betoog zijn kracht moet vinden in dergelijke toespelingen, zulks al dadelijk het bewijs geeft van gebrek aan degelijke argumenten. Waar de denkbeelden van dit blad worden besproken, maakt het voorkomende in *L. en. V.* bovendien den indruk van gebrek aan kennis van de toestanden en van de geschiedenis der voor de suikercultuur geldende wetgeving. Zoo wordt ten onrechte vermeld dat de fabrikanten tijdig veel moeite moeten doen om door voorschotten aan gronden te komen. Het overgroote deel echter wordt *aangeboden* om de doodeenvoudige reden dat de inlander geld noodig heeft en geen anderen weg weet om dat te verkrijgen dat door zijn veld te verhuren, waarbij hij van landgenooten belangrijk minder ontvangst dan van den fabrikant. Het geven van voorschotten is niet door de suikercultuur in het leven geroepen, zij heeft alleen gebruik gemaakt van den bestaanden toestand en door het geven van grooter vooruitbetaling degenen, die anders aan eigen landgenooten verhuurden, tot zich getrokken. Verder wordt opgekomen tegen de voorstellingen van *Land en Volk* alsof de in 1898 toegestane verlenging van den termijn van vooruitbetaling van 12 op 15 maanden, geschied zou zijn, omdat in het laatst van het jaar de inlander het meest behoefte heeft aan contanten en er dus belang bij zou hebben zijn grond te verhuren en voorschot op de huurpenningen te bedingen. Uit bl. 73-76

der toelichting op de grondhuur-ordonnantie wordt aangehaald dat het inderdaad de bedoeling was, daarmede den grondbezitter te hulp te komen, waar hij anders zijn grond tegen lage prijzen aan eigen dessagenooten zou moeten verhuren. Verder wordt de onuitvoerbaarheid van het door Mr. van Deventer beoogd voorschottenstelsel in het licht gesteld, waarbij het zeer mogelijk is dat de inlander na verloop van tijd toch weder in geldverlegenheid zou zitten.

In de *Nieuwe Courant* van 1 Maart wordt de discussie met *Land en Volk* voortgezet en nog gewezen op het gevaar dat als eenmaal een aantal inlanders, op de verklaring dat zij hun grond wilen verhuren, voorschot ontvangen hebben, zij ten slotte bij nietnakoming dier verplichting, niet gebonden zullen wezen, want dat de Regeering dan wel niet zal willen medewerken om ze daartoe te dwingen.

In de *Nieuwe Courant* van 7 Maart wordt de discussie na een nieuw artikel van *L. en V.* beëindigd. Laatstgenoemd blad zegt dat het natuurlijk nooit in zijn bedoeling heeft gelegen dat voorschotten verleend worden aan personen, die volstrekt geen plan hebben om hun grond te verhuren, doch hierop wordt gerepliceerd dat die goede bedoeling de door de *N. Ct.* aangewezen minder gewenschte gevolgen niet zal kunnen beletten. Waar 117.000 bouws verhuurd worden en elk landbouwer gemiddeld $^1/_3$ bouw afstaat, loopt het voorschottensysteem over 350,000 personen, wier omstandigheden nagegaan moeten worden en de kans dat een belangrijk deel van het voorschot niet terugbetaald zal worden is ook volgens den minster van Koloniën, zeer groot. Waar als voorbeeld van het tegendeel de koffieplanters in Malang en de voorschotten op ploegvee en zaaipadie in het Semarangsche worden aangehaald, betoogt de *N. Ct.* dat men daar met geheel andere gevallen te doen had, waarbij koffie en ploegvee zelf een onderpand waren.

* * *

De terugkoop der particuliere landerijen. De Dec.-afl. van het *Tijdschr. voor Landb. en Nijv. in N.-I.* bevat een belangrijk artikel van den heer D. Mulder van Soedimara waarin hij met betrekking tot de overneming der particuliere landerijen door den Staat, waaromtrent een nieuw voorstel zeker wel zal worden aangenomen, de aandacht er op vestigt dat de voorspiegelingen van den Minister ter zake van het voor de onteigening bencodigde kapitaal onjuist zijn en dat binnen korten tijd zal blijken dat de door den Minister geschatte waarde van 50 millioen, geput uit de verpondingswaarde, vermoedelijk niet de helft vertegenwoordigt van de werkelijke waarde dier landerijen. Misschien zal daardoor het bezwaar van sommige Afgevaardigden tegen het voorstel van den heer Mulder om slechts de souvereine rechten af te koopen (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1092) komen te vervallen.

Na gewezen te hebben op de nieuw vast te stellen verpondingswaarde, welke voor de vrije landen in het tegenwoordig en het afgeloopen vijfjarig tijdvak wel niet veel uiteen zal loopen en die wordt afgeleid uit den regel om haar te stellen op tienmaal de zuivere jaarlijksche opbrengst, toont hij tevens aan dat deze volstrekt niet de verkoopwaarde vertegenwoordigt. Zoo wordt gesproken van een land dat pl.m. *f* 72.000 verpondingswaarde heeft en 6 jaar geleden voor *f* 120.000 werd verkocht. Zoo werden de landen Bodjong Gedeh, Sadeng Djamboe en Tjikoja alle gelegen in de residentie Batavia op veiling verkocht respectievelijk voor *f* 263.000.—, *f* 260.000.— en *f* 105.000.—, terwijl de verpondingswaarde bedroeg *f* 147.000.—, *f* 161.000.— en *f* 33.000.—. Bij die koopsommen moet nog 8 pCt. gevoegd worden voor vendusalaris en overschrijving, die voor rekening van koopers komen. Het land Tjipoetat in de verponding aangeslagen voor *f* 130.000 werd onlangs uit de

hand verkocht voor *f* 225,000. Bij de Naaml. Vennootschappen zijn landen, die eenige millioenen meer waard zijn dan de verpondingswaarde.

De schrijver hoopt, niet ter wille der landeigenaren, maar van Ned.-Indië, dat de door hem aangegeven oplossing wat meer op den voorgrond kome, want hij acht het een ramp voor dat land, indien men dit met een groote schuldenlast ging belasten voor een zaak van betrekkelijk gering belang.

* * *

Dessa-onderwijs. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Febr. wordt uit de *Java-Bode* de hoofdinhoud opgenomen van eene gouvs.-circulaire van 25 Jan. j.l., waarin de regeering de hoofden van gewestelijk bestuur herinnert aan haar plan om zoo mogelijk op Java en Madoera een hoofdzakelijk van de Inlandsche gemeenten zelve uitgaand, voor zooveel noodig door het gouvernement ook financieel ondersteund, volksonderwijs in het leven te roepen en dat alvorens eene meer algemeene verwezenlijking van dat denkbeeld aan de orde te stellen, een proef daarmede zal genomen worden in bepaalde gedeelten van de Preanger, Cheribon, Kedoe en Kediri.

Aan die mededeeling wordt de waarschuwing vastgeknoopt tegen het gevaar dat inzonderheid bij regenten en andere inlandsche hoofden, doch ook bij menig Europeesch ambtenaar de meening zou kunnen postvatten, dat het in de oogen der regeering verdienstelijk en prijzenswaardig is, om op eigen initiatief allerwege zulke schooltjes te stichten. Vermits op grond van de ten deze reeds opgedane ondervinding met vrij groote zekerheid voorspeld kan worden, dat het bestaan van dergelijke schooltjes in het algemeen kortstondig zal zijn, en de bevolking tot die ervaring gekomen, later, wanneer de zaak door de regeering ter hand genomen wordt, waarschijnlijk minder offervaardig zal worden bevonden, wordt het vooruitloopen op de zaak bij de circulaire verboden.

Dit menschkundige inzicht in de weinige zelfstandigheid van vele inlandsche ambtenaren verdient in herinnering te blijven, in verband met het plan om een grooter aandeel van de bestuurstaak aan hen op te dragen.

* * *

Betere Bevolkingsstatistiek. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Maart j.l. neemt uit de *Java-Bode* een waardeerende aankondiging over van een studie van den controleur J. van Aalst over dit onderwerp, voorkomende in de Januari-afl. van het *Tijdschr. v. h. Binn. Bestuur*, welke oorspronkelijk eene door hem opgemaakte officieele nota was, ingediend aan den Directeur van B. B. naar aanleiding van diens circulaire van 9 Juni 1906 n^{0}. 1704, waarbij opgave werd verzocht van wenschelijk geachte herzieningen van het Gouv. besluit van 20 Aug. 1904 n^{0}. 20 (Stbl. n^{0}. 334).

De opneming zal volgens dit plan geschieden door middel van telkaarten in diverse kleuren en vormen; voor Inlanders en vreemde Oosterlingen zijn zij door de tellers met gebruikmaking van een tang en een telvorm op bepaalde plaatsen te perforeeren, voor Europeanen door de getelden zelf in te vullen. Voor elk individu wordt één kaart gebezigd. Om de aldus te behandelen circa 30 millioen geperforeerde kaarten volgens verschillende door de gaten aangewezen bijzonderheden te tellen, zou een zoogenaamde statistiekmachine gebezigd kunnen worden, waarvan men de aan Brockhaus' Konversation Lexicon ontleende beschrijving in het artikel aantreft. Als tellers fungeeren, behalve personen in dienst van het Gouvernement, allen die voldoende kunnen lezen en schrijven en zich op van Bestuurswege gedaan verzoek er toe bereid verklaren; waar garnizoenen zijn kunnen ook militairen, elders oudere school-

leerlingen, enz. mededoen. De opneming vindt tweemaal plaats. Voor de eerste maal zoo kort mogelijk voor het einde van het jaar, voor de tweede maal, de verificatie-opneming, op zoodanig tijdstip, dat zij juist op den avond van den 31sten December is afgeloopen. Mutatiestaten worden dus niet ingediend. De tijd voor de eerste opneming te gebruiken is betrekkelijk onverschillig, de tweede behoort echter zoo mogelijk in één dag af te loopen. Ieder teller krijgt een telkring van ongeveer 200 menschen, en zij leggen bovendien elk bevolkingsregisters aan die gelegenheid geven tot het bijhouden van mutaties en dessa's en wijksgewijze vereenigd de basis zullen vormen van de dessa-administratie. De eindcijfers voor bevolking, veestapel en voertuigen worden uit deze registers onmiddellijk overgebracht op staten en ingediend. De telkaarten worden verzameld en de overige daarop voorkomende gegevens verwerkt. De persoon, waarop een bepaalde kaart betrekking heeft, is daarop zoo duidelijk aangewezen, dat men hem of haar met behulp van het bevolkingsregister dadelijk kan terugvinden; navraag is dus altijd gemakkelijk. Hoe de verwerking plaats heeft blijkt uitvoerig uit de zeer lezenswaardige nota, waarnaar overigens kortheidshalve verwezen moet worden.

* * *

De uitbreiding van den Raad van Indië wordt besproken in de *Locomotief* van 23 Jan. j.l. Het blad vraagt waarom die uitbreiding juist met *vier* buitengewone leden wordt voorgesteld en meent daarin, evenals vroeger bij het instellen van gemeenteraden, een streven te zien om het ambtelijk element de overheid te doen houden. De opvatting dat de vijf gewone leden van den Raad het ambtelijk element vertegenwoordigen zou echter, naar het meent, door de leden van den Raad v. Indië zelf gewraakt worden. Zij staan in eene geheel andere verhouding tot het gouvernement dan de ambtenaren-leden van den Gemeenteraad. In de praktijk is evenwel gebleken dat deze laatsten zich in niets van de particuliere leden onderscheiden en dat de burgerij zoo weinig onderscheid tusschen ambtenaar en particulier maakt, dat zelfs op een aanbevelingslijst ambtenaren als candidaten voorkomen. Indien de Regeering meende in het overwicht van het ambtelijk element een waarborg te scheppen, tegen vermeend egoïsme van een tijdelijke en vlottende Europeesche bevolking, dan wel dat de belangen der Inlanders zouden opgeofferd worden aan die der Europeanen, dan heeft volgens de *Locomotief* de uitkomst bewezen dat die grondgedachte onjuist was. Het is n.l. opmerkelijk dat de Indische Gemeenteraden zich tot heden hoofdzakelijk hebben bezig gehouden, niet met maatregelen die den l e v e n d e n eenig voordeel zouden kunnen bezorgen, maar met plannen voor de t o e k o m s t vooral op hygiënisch gebied, ter bestrijding van malaria, enz., waarbij de belangen van de inlandsche bevolking zijn betrokken.

Het blad meent dat nu in Indië eerlang het initiatief zal zijn te nemen tot het aangaan van geldleeningen ten laste van Indië zelf, de belastingbetalende burgerij aanspraak heeft op eene zoo volledig mogelijke vertegenwoordiging in den Raad van Indië.

In dit college behooren vertegenwoordigd te zijn:

1. Het Gouvernement.
2. De in de kolonie ontstane zelfstandige financiëele eenheden, zijnde de Gemeenten.
3. De Handel.
4. De nijverheid ten platten lande.

En, zoolang de Inlandsche bevolking en de groep der Vreemde Oosterlingen beschouwd worden als „overheerscht" element, zal men goed doen, als advi-

seerende leden in den Raad van Indië op te nemen: een of meer representanten der Inlandsche bevolking en een of meer vertegenwoordigers der Chineezen en andere Vreemde Oosterlingen.

Vervolgens worden voor de vertegenwoordigers een soort van verkiezing aanbevolen, waarbij naast de 5 vertegenwoordigers der Regeering, er 3 van de gemeenteraden, 1 van het Suikersyndicaat, 1 van de bergcultures, 1 van de Vorstenlanden, 1 van de West-Java cultures, 1 van de Sumatrasche nijverheid en nog 2 van andere groepen zouden zijn, totaal 15 leden

Met zulk een vertegenwoordiging van belangengroepen wil de *Java-Bode* echter niet medegaan; dit blad wil eerst een kieswet, kiesdistricten, enz. en dan pas een R. v. I., afspiegeling van de geheele Indische maatschappij. De *Locomotief* acht zulks in de eerste tientallen van jaren niet mogelijk en men moet daarom slechts vragen wat in de gegeven omstandigheden het beste is, op welke wijze men met de beschikbare maatschappelijke vermogens een Raad kan samenstellen, die de Europeesche bevolking zoo goed mogelijk vertegenwoordigt naast de Koloniale Regeering (*Loc.* van 29 Jan. j.l. Het blad schijnt daarbij echter de Inlandsche bevolking over het hoofd te zien).

De *Java-Bode* wil hier niets van weten en telt de practische bezwaren tegen het vertegenwoordigend stelsel lichter, als eerst maar uitgemaakt is wie kiezer zal zijn. In afwachting is het blad eerder bereid het als overgangsmaatregel met een gekozen begrootingsraad voor lief te nemen, dan te stemmen voor een raad, samengesteld uit de belangengroepen der koloniën, gelijk de *Locomotief* voorstaat.

* * *

Een Duitscher over Java. Dr. George Wegener, op wiens artikelen in de *Kölnische Zeitung*, de *Nieuwe Courant* vroeger reeds de aandacht vestigde (zie de Febr.-afl. bl. 264) zet zijne beschouwingen voort en besprak volgens de *N. Ct.* van 2 Maart j.l. o.a. den Islam en het fanatisme, waarvan hem op Java zoo weinig gebleken is; de vrouwen loopen ongesluierd, openbare wasschingen en gebeden ziet met zeer zelden en zelfs zijn bouwkunst heeft de Islam op Java niet medegebracht.

Opmerkelijk is in denzelfden brief de vergelijking tusschen de politiek in Britsch-Indië tegenover de inlanders gevolgd, met die van Nederl.-Indië.

Naar de letter der wet, zegt hij, is de positie der inlandsche bevolking op Java veel minder ruim dan in Britsch-Indië. In laatstgenoemd land zijn de inlanders in theorie volkomen met de blanken gelijkgesteld, zij zijn evengoed Britsche burgers als geboren Engelschen, zij staan onder dezelfde wetten, betalen gelijksoortige belastingen, zijn tot alle ambten en waardigheden benoembaar. Op Java daarentegen is het anders. Op allerlei wijzen wordt wettelijk verschil gemaakt tusschen Europeaan en inlander; van politieke gelijkstelling tusschen beide categorieën van ingezetenen is geen sprake. „En toch is het de heerschende meening dat de Javaansche inlander het onder de Hollandsche heerschappij feitelijk beter heeft als de Britsch-Indische onder de Engelsche". En hij haalt het oordeel aan van den heer Preyer, die in zijn „Indo-Malayische Streifzüge" (*Ind. Gids* 1903 II, bl. 1749) er op wijst hoe weinig de Engelschen zich om de belangen der inboorlingen bekommeren.

In een anderen brief, vermeld in de *N. Ct.* van 8 Maart wordt besproken hoe Nederland den roep heeft in Indië een ideaal bestuur uit te oefenen. De vroegere consul-generaal te Batavia, de heer Von Syburg vertelde hem, dat minister Von Richthofen dezen vóór zijn vertrek naar Java goeden dag zeide met de woorden: „Ik wensch u geluk, u gaat nu naar een model-kolonie". Zonder een oordeel uit te spreken is Dr. Wegener eenigszins gaan twijfelen

of men de Nederlandsche regeering wel in zulk een glorieschijn van onzelfzuchtige liefde voor den inlander mag zien, vooral als men de geschiedenis er bij raadpleegt. Op de plaats zelf wordt dan ook heel anders gesproken en dat niet alleen door kooplieden en ondernemers, die in de Britsche bezittingen veel grooter vrijheid en veel meer tegemoetkoming genieten dan hier. Anderzijds erkent hij dat uitspraken als die van Alleyne Ireland, die getuigen van hoogen eerbied voor de prestaties der Hollandsche bestuursambtenaren, veel gewicht in de schaal behooren te leggen.

* * *

De buitengewone bevordering van luitenant Christoffel en de groote verdienste van dezen officier werden besproken in den 127sten brief van den Atjeh-correspondent van de *Nieuwe Courant* van 28 Februari j.l. Daarin wordt o.a. gereleveerd dat de openbaarmaking van het Kon. Besluit van 31 Juli 1906 nº. 114, waarbij de gouverneur-generaal gemachtigd werd af te wijken van de beperkende bepalingen (o.a. minstens vijf jaar als 1e Luitenant gediend te hebben) ten behoeve eener buitengewone bevordering van dezen officier tot kapitein, in de militaire wereld gevoeligheid heeft gewekt. Men sprak zelfs van onrecht, terwijl er juist een zeldzaam prachtig staal van rechtvaardigheid werd uitgeoefend. Wel brengen de omstandigheden mede dat niet altijd buitengewone verdiensten bij anderen worden beloond, dat ook in de Indische wereld „nepotisme" en „arrivisme" geen onbekenden zijn en sommigen door gebrek aan zwaarte omhoog schijnen te stijgen, doch het zal toch bij zulke onvolmaakte toestanden bij niemand opkomen om per se te denken aan boos opzet. Dat menigeen zich terecht dan wel ten onrechte slachtoffer voelt is begrijpelijk, maar dit mag geen reden zijn de derde buitengewone bevordering van Christoffel — die toch werkelijk, afgezien van alle verdienstelijkheid, eene administratieve noodzakelijkheid genoemd mag worden — als een soort onrecht te beschouwen.

Wij moeten de beschrijving van de in dien brief opgenomen daden van Christoffel hier kortheidshalve voorbijgaan, om er nog op te wijzen dat de heer G. N. in de *Nieuwe Courant* van 7 Maart j.l. in het midden brengt dat, hoe groot bewonderaar hij ook van diens verdiensten is en het achteraf niet ongelukkig acht dat de landvoogd bijtijds de bevoegdheid bezat om Christoffel na zijn succes op Celebes buitengewoon tot kapitein te bevorderen, dit niet wegneemt dat het uitlokken en uitvaardigen van het genoemde Kon. besluit van 31 Juli 1906 een niet te verdedigen daad was, omdat er tusschen zijne benoeming tot 1e Luitenant, kort vóór hij Borneo verliet, en dien datum geen nieuwe krijgsdaden door hem verricht waren.

Hiertegenover wordt in de *Nieuwe Courant* van 9 Maart j.l. door den heer J. C. J. Kempees eese rectificatie ingezonden, welke het geopperde bezwaar geheel schijnt weg te nemen, en die geheel wordt aangevuld door hetgeen wij aan den Atjeh-brief ontleenen, dat de bevordering tot 2e Luitenant destijds plaats had als belooning voor de door den toenmaligen onderluitenant op 6 Sept. 1903 met een handvol volk bereikte onderwerping van Panglima Polèm, het laatste van een reeks wonderbaarlijke successen in het Telok-Semawésche. Voor eene bevordering tot 1ste luitenant werd de 2de luitenant Christoffel voorgedragen voor zijn zeer moedig en beleidvol gedrag gedurende de excursie naar de Gajoe-, Alas- en Bataklanden onder bevel van den luitenant-kolonel Van Daalen van 8 Febr. tot 28 Juli 1904 (door den heer Kempees zelf beschreven, zie *Ind. Gids* 1905 II, bl. 1427). Om redenen den schrijver onbekend is deze bevordering later afgekomen dan die der andere voor die excursie toegekende onderscheidingen (29 Juli 1905).

Het Kon. besuit van 31 Juli 1906 opende den weg om hem voor zijn handelingen op Borneo te onderscheiden en de voorstelling door den Minister van de zaak gegeven is dan ook geheel juist. Dat de bevordering eerst plaats had, toen er gelegenheid was om in die belooning ook die voor de opsporing van den radja van Goa in te sluiten, neemt niet weg dat er reeds vroeger alle reden voor bestond. In de *Nieuwe Courant* van 11 Maart komt een ingezonden stuk voor van den Luit.-Kolonel K. v. d. Maaten, dat de voorstelling door de heer Kempees van de zaak gegeven geheel bevestigt en een ander van G. N., waarin deze met voldoening van het protest kennis neemt, waardoor de zaak thans naar genoegen is opgehelderd. Men ziet er tevens uit dat Christoffel reeds als onderluitenant de Mil. Willemsorde 4e klasse en later als 2e luitenant die der 3e klasse verwierf.

* * *

Professor Anton's oordeel over de suikerindustrie op Java wordt naar aanleiding van het in de *Indische Gids* van Juli en Aug. 1906 gepubliceerde overzicht, uitvoerig besproken in een drietal opstellen in de *Nieuwe Courant* van 6—8 Maart j.l. Er bestaat geen aanleiding om op deze artikelen verder in te gaan. Wij achten het zelfs vleiend dat de schrijver het met onze aanteekeningen geheel eens is. Hij is het dit ook met het protest van Mr. H. 's Jacob in de Januari-afl. Alleen wil het hem voorkomen dat een andere reden dan die de laatste veronderstelt, aanleiding is van het verkeerde inzicht, dat prof. Anton in de bestaande toestanden verkregen heeft.

„Deze is", zoo leest men, „betrekkelijk kort op Java geweest en gedurende dat verblijf was hij nog geruimen tijd ziek; hij heeft daarom weinig gelegenheid gehad voor het instellen van bepaalde onderzoekingen en zijn wetenschap voor een groot deel moeten putten uit gesprekken met dezen en genen. Deze schijnen bij hem den indruk te hebben gewekt, dat de suikercultuur den inlander benadeelt en eenmaal daarvan overtuigd, heeft hij naar argumenten gezocht en die naar zijn meening gevonden, daarbij echter voor de hand liggende conclusiën verwaarloozende, die bij eene nauwgezette behandeling van dit onderwerp hem niet hadden mogen ontgaan".

Wij willen de mogelijkheid van zulk een gedachtengang niet weerspreken, doch als de *N. Ct.* het werk van prof. Anton uit dit cogpunt verder ontleedt, dan gelooven wij toch dat het onbillijk is om ten slotte tot het besluit te komen: „Door dit alles maakt zijn artikel niet den indruk de vrucht te zijn van ernstig onderzoek en diepgaande studie, gelijk men van dezen schrijver had mogen verwachten. Waar bij zijn beschouwingen zoovele belangrijke factoren zijn over het hoofd gezien, kan aan zijn oordeel over de toestanden op Java dan ook weinig waarde worden gehecht".

Het wil ons voorkomen dat de geschiedenis dier industrie door dezen geleerde en vreemdeling integendeel onder een bijzonder helder en pakkend licht is samengevat, dat de lastige uiteenrafeling der opvolgende regelingen en bedoelingen, die bij de bepalingen op den grondverhuur voorzaten, waarlijk wel als diepgaande studie mag gelden en dat alleen de aangegeven oplossing niet strookt met onzen volksaard, noch met de behoeften der inlandsche maatschappij. Dat er echter voor de suikerindustriëelen veel leerzame waarheden in voorkomen en er lessen uit de geschiedenis te putten zijn, die ook in de toekomst nog te behartigen vallen, bewijst wel de aandacht die de studie getrokken heeft en mocht er eenige ontstemming door zijn ontstaan, dan denke men dat deze in den regel niet wordt gewekt door een volkomen waardeloos geschrift.

* * *

Het verzet bij Baron in Kediri. Op 29 Jan. j.l. werd te Batavia en in Nederland telegraphisch bericht ontvangen van een oproer, dat was uitgebroken in de dessa Baron, district Waroedjajeng, residentie Kediri, waarbij de Assistent Resident van Berbek vrij zwaar gewond werd en de wedono werd gedood. Sedert zijn in de dagbladen tal van artikelen verschenen om eene verklaring te geven van de aanleiding van het verzet, waarbij de gevoelens nog al uiteenloopen. Ons bestek laat niet toe uitvoerig op de zaak in te gaan, evenmin als wij melding hebben gemaakt van het omstreeks Nieuwjaar voorgekomen opstootje te Karang Tengah in de afd. Soekaboemi der Preanger. Te Baron echter is de aanvoerder Darmodjojo, die sneuvelde, een merkwaardige persoonlijkheid met het oog op bestaande economische toestanden. Men leest van hem dat hij afkomstig was uit de afdeeling Koedoes en pl.m. 30 jaren geleden in de afdeeling Ngangdjoek kwam om gronden te ontginnen. Destijds was het district Waroedjajeng voor een groot gedeelte bosch en door vlijt en arbeidzaamheid wist hij elk jaar de uitgestrektheid zijner gronden te vergrooten, zoodat hij ten slotte ongeveer 25 bouws bezat. Tot rijkdom gekomen had hij een ruim met talrijke vruchtboomen beplant erf, een bamboehuis met houten stijlen en pannen dak, was hij ook smid van beroep en bezat hij veel vee, terwijl zijn gezin bestond uit zes vrouwen en 21 kinderen. Volgens L. G. O. in de *Locomotief* van 5 Febr. werd een rijke bron van inkomsten voor hem gevormd door zijn kennis om de wenschen der menschen in vervulling te brengen, geput uit een oude kitab „Rodjokoemo" geheeten. Daarin stond te lezen hoe men het moest aanleggen om Allah te vermurwen. Van heinde en ver kwam men zijn hulp inroepen. Darmodjojo moet ook veel moeite gedaan hebben om dessahoofd te worden en toen dit niet slaagde steeds overhoop gelegen hebben met den bezitter van dat ambt. In het algemeen schijnt er tusschen verschillende partijen in de dessa sterk geintrigeerd te zijn en wijst het feit dat hij spoedig zooveel volgelingen had, er op dat er al sedert lang iets moet gebroeid hebben, waarvan de lagere hoofden wel wisten, doch vermoedelijk uit vrees geen rapport hebben gemaakt. Invloed van naburige suikerfabrieken zou in dit geval niet in het spel zijn, doch het onderzoek is nog niet afgeloopen.

* * *

De belastingen in Indië worden door den heer J. J. Bekaar (Inspecteur van Financiën) in de *Vragen des Tijds* van Maart aan eene algemeene beschouwing onderworpen, die er op wijst, dat de boekhouding op dit gebied te wenschen overlaat en dat als men beter wist hoe de belastingen in het algemeen drukken er alle aanleiding zou bestaan om daarin verbetering te brengen. Zoo weet men officiëel niet hoeveel elk gewest opbrengt en kost, doch uit eenige berekeningen in het bekend werk van den heer Van Kol blijkt dat o.a. Celebes, Ambon, Ternate, Menado en Gorontalo in meerdere of mindere mate een te kort aanwijzen en Sumatra's Oostkust een overschot van 3 millioen, Bali van een ton. De schrijver heeft nu eenige met name genoemde belastingen, die op de inlanders drukken gewestelijk bijeen geteld en gedeeld door het aantal inwoners en komt dan voor de volgende willekeurig gekozen gewesten tot een belastingcijfer van *f* 0.70 per hoofd in Ambon, *f* 1.50 in Cheribon, *f* 1.60 in Kedoe, *f* 2.40 in Madioen, *f* 2.80 in Besoeki, *f* 3.— in Palembang, *f* 5.— op Banka en *f* 10.50 ter Sumatra's Oostkust. Hier dient bij opgemerkt te worden dat opium en speelpacht in de beide laatstgenoemde gewesten ongeveer 60 pCt. van het belastingbedrag uitmaken.

Om de belasting in percenten van het inkomen te vinden waarbij Nederland ter vergelijking wordt geciteerd, waar een arbeider van *f* 500 jaarinko-

men 8.7 pCt. en een millionnair met *f* 50.000 10.8 pCt. daarvan betaalt, neemt hij voor den kleinen man op Java het door Mr. v. Deventer geciteerde belastingcijfer bij pl.m. *f*90 jaarinkomst aan, n.l. 18 pCt. (zie *Ind. Gids* 1904 II, bl. 1731). Door de *f* 44 millioen belasting, volgens Mr. v. D. op Java betaald, te vermeerderen met hetgeen op de Buitenbezittingen door overeenkomstige belastingen wordt opgebracht, verkrijgt de schrijver een totaal van *f* 75.700.000 dat afgetrokken van de *f* 93 millioen totale opbrengst *f* 17.3 millioen geeft, voornamelijk opgebracht door 90.000 Europeanen en pl.m 10.000 gegoede Chineezen. Hieronder neemt hij aan dat 12.000 personen *f* 10.000 's jaars en meer inkomen hebben (waarvan er 300 onder de ambtenaren geteld worden). Hij stelt dat die 12.000 driemaal zooveel betalen als de anderen en vindt dan dat de belasting voor die personen pl.m. 13 pCt. van hun inkomen is.

Op de aannemelijkheid van al die beschouwingen valt nog al wat af te dingen, vooral omdat men bij de inlanders nog veel ,,Naturalwirtschaft'' aantreft, doch de conclusie dat groote ondernemingen te weinig betalen is er wel uit af te leiden. Naast eenige wenken met betrekking tot belastingverhooging, geeft de schrijver het middel aan de hand om bij naamlooze vennootschappen, die met zeer ongelijke kapitalen werkende eenzelfde winst opleveren, de belasting naar het percentage, dat de winst van die kapitalen uitmaakt, te berekenen.

* * *

Eene ,,Westwaarts'' gewekte ontstemming. Toen wij in de beide laatste afleveringen van den vorigen jaargang de opgewekte en humoristisch getinte indrukken opnamen door Dr. R. B. Damsté op zijn reis ,,Westwaarts'' opgedaan, dachten wij er niet aan dat de onschuldige, doch overdreven grapjes over negereigenaardigheden, in Paramaribo opgemerkt, daarginds au sérieux genomen zouden worden en ons eene terechtwijzing bezorgen in *De Surinaamsche Bode* van Zaterdag 2 Febr. 1907. In het bijblad daarvan is een artikel overgenomen uit een concurreerend blad, getiteld *Suriname*, waarmede de redactie blijkens een artikel in het voorafgaande nummer van 30 Januari anders niet steeds op vriendschappelijken voet leeft, en daarin wordt melding gemaakt van de groote ontstemming, waarmede men kennis heeft genomen van de bewuste artikelen van iemand, die maar voortdurend ,,Damstré'' wordt genoemd: ,,Is het de bedoeling om Suriname geheel af te maken? Is het fatsoenlijk werk eene kolonie en hare bevolking in een bespottelijk daglicht te stellen? En dan nog nadat men een blauwen Maandag hier is geweest!''..... Vervolgens worden bl. 1782 en 1783 overgenomen en, met weglating der beschouwing over de koelies en het bezoek aan Belwaarden, de nabetrachting over de negers op bl. 1785, met de verzuchting om in het vervolg van soortgelijke bezoekers gevrijwaard te worden.

De redactie van de *Sur. Bode* geeft in het hoofdblad hier eene nabetrachting bij, waarin de aardigheid wel wat lang wordt uitgesponnen dat die Dr. ,,Damstré'' zijn artikel zeker onder den invloed van den geprezen ,,swizzle''-drank heeft geschreven. Door dien vorm is het protest niet belangrijk genoeg om het over te nemen en zou men bijna denken dat Dr. Damsté een gevoelige plek heeft aangeraakt door te zeggen dat de leestafel in de societeit te Paramaribo hem het peil der Surinaamsche journalistiek had doen waardeeren als van zeer lagen rang.

* * *

Ridderorden aan regenten. In de *Nieuwe Courant* van 10 Maart j.l. komt onder het opschrift: Koninklijke onderscheiding aan Javaansche regenten, eene zeer belangrijke opmerking voor betreffende de onlangs afgekomen benoeming van den regent van Karang-Anjer tot Officier in de orde van Oranje-Nassau. Terwijl hulde gebracht wordt aan dezen vooruitstrevenden inlandschen hoofdambtenaar, die zich op het gebied van nijverheid, verbetering van den veestapel, bevordering van emigratie enz. zeer verdienstelijk heeft gemaakt, wordt er evenwel op gewezen dat hij eerst sedert 28 Maart 1903 regent is en dat, waar ridderorden zoo hoogst zelden aan regenten worden toegekend, er aanleiding is tot de vraag of men goed deed die ridderorde nn reeds toe te kennen.

Regenten ontvangen, als zij tot dien rang benoemd worden, den titel van raden toemengoeng en bij goede en trouwe plichtsbetrachting wordt hun na 10 of 15 jaren dienst den titel gegeven van raden adipati; later kunnen zij nog krijgen het praedicaat ario, als zij dit niet reeds, zooals de regent van Karang-Anjar, krachtens geboorterecht mogen voeren.

Bij hooge uitzondering wordt hun de pangerangstitel geschonken.

Behalve deze titels kunnen hun nog worden toegekend de kleine en groote gouden ster — eigenlijk een ridderorde voor inlanders — en het recht om een geel zonnescherm te voeren, d.w.z. achter zich te laten aandragen.

Eerst in de laatste jaren is het gewoonte geworden aan regenten ook ridderorden, gewoonlijk het officierskruis van Oranje-Nassau, te schenken. Dit is zeer toe te juichen, doch waar die hooge onderscheiding in den regel eerst na jarenlangen dienst verkregen wordt en allen daarnaar haken, heeft men hier blijk gegeven van gemis aan een juist inzicht en voldoende kennis van inlandsche toestanden. In de eerste plaats is het niet goed voor den betrokkene zelf voor wien het toekennen van den titel van r a d e n a d i p a t i reeds eene in het oog loopende onderscheiding zou zijn geweest, terwijl men door onverstandig beloonen allicht lastige pretentieuse menschen schept. Wel wordt gehoopt en gaarne ondersteld dat zulks met den regent van Karang-Anjar niet het geval zal zijn, doch als hij zijn plicht blijft doen is voor het vervolg de weg van verdere belooning afgesneden, daar onderscheidingen van lagere orde hem nu onverschillig zullen laten. Er is echter iets veel ergers, dat is de wrevel, dien deze benoeming ongetwijfeld zal wekken vooral bij de oude beproefde regenten, niet alleen bij hen die nog niet werden gedecoreerd, maar juist bij degenen, die eerst na tientallen jaren dienst en eerst veel later na niet minder getrouwe plichtbetrachting dit ideaal bereikten. Hoe teergevoelig de inlandsche hoofden, op wier goede trouw en goede gezindheid een groot deel van ons gezag op Java rust, op dit punt zijn wordt door een voorbeeld aangehaald van een regent, die in vast inkomen achteruitging omdat zijn standplaats ophield gewestelijke hoofdplaats te zijn en die nu met het tractementsverschil als toelage zich achtergesteld meende bij een jonger collega. Waar wij onze kracht moeten vinden in eerlijk en rechtvaardig optreden, daar wachte men zich voor daden als deze, getuigend van onvoldoend politiek beleid en kennis van de inlandsche wereld.

* * *

Legerbelangen. In de *Locomotief* van 4 Febr. j.l. bespreekt „Voetknegt" o.a. een belangrijk geschrift getiteld: „Ervaringen uit den Russisch-Japanschen oorlog", door R. L. Scholten verzameld en uitgegeven door de Vereeniging ter beoefening van Krijgswetenschap. Deze officier was geruimen tijd bij het Russische leger gedetacheerd en een van de weinigen van de Nederl. weermacht die Russisch kent. In het Indische leger is niemand die Russisch of

Japansch kent en het wordt streng gelaakt dat men zich van vermoedelijke tegenstanders als de Japanners bij ons Indisch leger niets aantrekt. Men behoort zich op de studie van het Janpansche leger toe te leggen en waar Engeland en Frankrijk reeds verschillende officieren daarbij detacheerden, wordt de hoop uitgesproken dat onze regeering en ons legerbestuur in tijds het spreekwoord ter harte zullen nemen: Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht. Opdat het nageslacht hun nagedachtenis niet hard valle over wat gedaan had kunnen worden, doch wat verzuimd is.

* * *

Goed nieuws van Suriname. J. L. P. maakt in het *Alg. Handelsblad* van 19 Februari melding van een onderhoud met Dr. C. J. J. van Hall, inspecteur van den landbouw in West-Indië, tot 5 April met verlof hier te lande, welke bijzonderheden mededeelde over de bacoven-cultuur. Het is thans gebleken dat die in Suriname een toekomst heeft. Dit blijkt het beste uit het feit dat de planters, die eerst eens de kat uit den boom keken, en slechts schoorvoetend inschreven op het door de Regeering geëischte minimum van 1000 H.A. bacoven-aanplant, nu reeds uit vrije beweging de voor die teelt bestemde gronden tot 3200 H.A. hebben uitgebreid. Omtrent den afzet van het nieuwe product, volgens een overeenkomst van gouvernementswege met de United Fruit Company aangegaan, en het contract voor verscheping met de Kon. West-Ind. maildienst is reeds vroeger bericht (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1266), doch thans worden ook indirecte voordeelen vermeld. Al dadelijk werd de immigratie van werkkrachten uit Japan en Britsch-Indië hervat, die, onder den invloed van de crisis in de cacaoverbouwing gestaakt, thans weer noodzakelijk is geworden en nu aan andere cultures eveneens ten goede zal komen, gezwegen nog van de voordeelen welke in het algemeen aan het uitbreiden der bevolking zijn verbonden. De verscheping van de vruchten bezorgt Suriname bovendien een nieuwe en zeer gewenschte geregelde snelverbinding met New-York, want hoewel oorspronkelijk het plan was met de voor dat doel te bouwen booten van den K. W. M. D. alleen vruchten te vervoeren, heeft die maatschappij terecht ingezien dat het in haar eigen voordeel was er een geregelden stoombootdienst van te maken.

* * *

Vacantiekaarten voor de Buitenbezittingen. In zijn „Indische Kroniek" in het *Alg. Handelsblad* van 6 Maart j.l. bespreekt Soeka Toelis het bericht dat de agenten van de maatschappij „Nederland" en van den „Rotterdamschen Lloyd" aan hunne directies het verzoek overgebracht hebben om óók voor de Buitenbezittingen eene regeling te willen treffen ten opzichte van vacantiekaarten. Daardoor worden in Europa schoolgaande kinderen in de gelegenheid gesteld om in de zomervacantie tegen verminderd tarief naar hunne in Indië wonende ouders over te komen. Zij bestaan reeds voor Java en de schrijver hoopt van harte dat zij ook weldra van kracht zullen worden voor de Buitenbezittingen, welke hij in menig opzicht bij Java achtergesteld acht. De vergemakkelijking van zulk een reis grijpt vrij diep in het leven van menig ambtenaar en officier, welke door deze faciliteit er misschien minder spoedig toe over zal gaan pensioen te vragen en eerder zijn kinderen voor de opvoeding naar Europa zal zenden.

* * *

Een koloniale entente. In de *Nieuwe Courant* van 2 Maart wordt vermeld dat de *Deutsche Orient. Korrespondenz* in een uit Batavia gedagteekend artikel het

plan oppert van een samengaan tot behartiging der gemeenschappelijke politieke belangen in het Verre Oosten, van Nederland, de Vereenigde Staten, Frankrijk en Duitschland. De bezittingen van deze staten in Azië worden bedreigd door de in gisting gebrachte inlandsche bevolkingen en in Nederl. Indië zou volgens dien berichtgever, het verhoogde zelfbewustzijn der inboorlingen zich nog slechts openbaren in een trotseerenden, passieven tegenstand en onbeteekenede conflicten met politie en met de tot nog toe met grooten eerbied behandelde Europeesche autoriteiten, maar het zou er toch op eene ondergraving en vernietiging van ons gezag uitloopen. Aan hen zelf overgelaten zou het den inlanders zoo goed als onmogelijk zijn hunne zelfstandigheid te veroveren, doch, als zij op de tusschenkomst van Japan konden rekenen zou dit geheel anders worden. Daar het gevaar ook andere staten dreigt, wordt eene overeenkomst voorgeslagen, die ,,de bestaande politieke machtsverhoudingen in den Stillen Oceaan onaangetast latende, een gemeenschappelijk optreden ter gemeenschappelijke verdediging van de bij de overeenkomst aangesloten mogendheden zou waarborgen, voor het geval, dat een van haar door eene andere mogendheid met een aanval of met een interventie werd bedreigd''. Zulk eene louter defensief bedoelde entente zou bij de andere staten of verbonden geen ongerustheid behoeven te wekken.

De *Nieuwe Courant* de wenschelijkheid of mogelijkheid overigens in het midden latende, is bepaald afkeerig van elke alliantie of ,,entente'', welke Nederland zou kunnen dwingen op een gegeven oogenblik eene andere politiek ten opzichte onzer koloniën te voeren dan het wenschelijk acht. Voorts teekent het blad aan dat Indië volstrekt niet in gisting verkeert tengevolge van gebeurtenissen in het Verre Oosten en dat het beslist onwaar is dat zulk een gisting zich zou openbaren in passieven tegenstand bij de bevolking of in kleine conflicten met de politie en de autoriteiten. Dit bericht doet er aan twijfelen of de steller wel te Batavia woont.

* * *

Amerika en Japan. In aansluiting aan hetgeen in de Jan.-afl. op bl. 112 e. v. werd medegedeeld, valt thans te vermelden dat de Vereenigde Staten besloten hebben de eskaders van den Stillen Oceaan, de Philippijnen en van China tot één vloot te vereenigen met Honolooloe als steunpunt. Het *Alg. Handelsblad* van 9 Maart zegt daaromtrent dat de bedoeling voor de hand ligt. De regeering te Washington is er van overtuigd dat het beste verdedigingsmiddel voor koloniën en kusten steeds een actieve vloot is, die den tegenstander kan aanvallen. President Roosevelt heeft in zijn jongste boodschap een kijk gegeven op de kustverdediging, waaruit blijkt dat die aan de Westkust van Amerika nog lang niet in orde is. Zonder hierop verder in te gaan, zij uit dit artikel overgenomen dat de vloot der Vereenigde Staten, de kleine kruisers en de onderzeesche booten buiten beschouwing latende, bestaat uit 19 linieschepen, met ongeveer 250.000 ton waterverplaatsing. Van deze zijn er 6 niet meer als ,,eerste klasse vaartuigen'' te beschouwen zoodat er feitelijk 13 linieschepen zijn, waarvan 5 een inhoud van 11,760 ton, 3 (in 1901 gebouwd) van 12,500 ton en 5 van het ,,Virginia''-type van 15,200 ton, bewapend met kanonnen van 30.5, 20.3 en 15 c.M. De kruisers van het ,,Pennsylvania''-type hebben een inhoud van 14.000 ton, die van het ,,St.-Louis''-type van 10.000 ton; zij loopen ongeveer 22 knoopen en zijn allen gepantserd. In den loop van dit jaar komen nog 6 groote pantserschepen gereed van het ,,Connecticut''-type met 16.260 ton inhoud, met 4 kanonnen van 30.5 c.M., 8 van 20.3 c.M. en 12 snelvuurkanonnen van 17.7 c.M. Dan zal de Amerikaansche vloot bestaan uit 14 eerste rangsschepen, van een type slechts door

dat van de Engelsche „Dreadnought" overtroffen, 5 tweederangs slagschepen en 6 andere, te zamen 25 linieschepen. Nog zijn er twee schepen in aanbouw met een waterverplaatsing van 17.000 ton en twee toegestaan van 20 à 21000 ton, die de grootste der wereld zullen worden.

Wanneer al die schepen gereed zijn overtreft de Amerikaansche vloot in allen deele die van Japan; alleen bezit zij, zoolang het Panama-kanaal nog niet klaar is, niet dezelfde bewegelijkheid.

Hoewel thans de breuk tusschen Japan en de Vereenigde Staten, volgens een in de *N. Ct.* uit de *Morning Post* overgenomen bericht onmogelijk wordt geacht, schijnt het er op den duur toch wel toe te moeten komen. In een te Munchen verchenen brochure wordt die oorlog als onvermijdelijk voorgesteld, omdat Japan snel zijn slag zal moeten slaan ten einde de Unie geen tijd te geven zich gereed te maken. Het moet van de Vereenigde Staten de milliarden zien te krijgen, die het bij de vrede van Portsmouth niet van Rusland ontving en die het noodig heeft om den financiëelen nood in Japan te verhelpen en zijn vloot tot de eerste der wereld te maken.

* * *

De bedevaart naar Mekka van dit jaar, waarvan reeds in de vorige afl. bl. 428 iets is medegedeeld wordt door den correspondent uit Constantinopel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Maart j.l. nader besproken, nu de bedevaartgangers op den terugweg zijn. Op 1 Maart kwam aldaar de eerste boot met hadji's uit Djedda aan, na eerst een strenge quarantaine te hebben doorgemaakt aan het Egyptische lazaret te El-Tor op het schiereiland Sinai en daarna nogmaals vijf dagen in observatie te zijn gebleven bij het Turksche lazaret van Clazomenes bij Smyrna. Allen waren het er over eens dat de bedevaart dit jaar bijzonder druk bezocht was. De cijfers, die thans gegeven worden zijn nog hooger dan de vroegere raming, namelijk in het geheel 300.000, waarvan 108.000 over zee kwamen, ruim 80.000 met de karavanen van Nedsjd, van Jemen en met de „heilige karavaan" van Damaskus en Medina, terwijl de Hedzjas zelf en de Bedoeïenenstammen bij de 120.000 pelgrims hebben geleverd. Van het noorden door het kanaal van Suez zijn 51310 pelgrims te Djedda geland (uit Klein-Azië 4189, uit Europ.-Turkije 590, uit Bosnië 29, uit Tripolis 25, uit Syrië 3432, uit Egypte 18150, uit Centraal-Azië 7681, uit den Kaukasus 1977, uit Algerië 2545, uit Marokko 3317 en uit China 49 en verder lieden uit Bokhara, Perzië, enz.). Van het Zuiden ontscheepten te Djedda niet minder dan 13.173 pelgrims uit Nederlandsch-Indië, 24007 uit Britsch-Indië, 2901 Afghanen, 3603 uit Arabië zelf, 6000 uit Perzië, 7000 uit Afrika, enz., te zamen 56.689. Men kan uit deze cijfers afleiden dat de bewoners van eigenlijk Turkije veel minder aandrang gevoelen om ter bedevaart te gaan, dan die van Egypte en vooral van Nederlandsch- en Britsch-Indië. Verwondering heeft het gewekt en het Pan-islamietische hoofdkwartier op den Yildiz-heuvel was er eenigszins ontstemd over, dat voor dezen grooten Hadsjd geen enkele Moslim uit Zuid-Afrika is overgekomen. Men schreef dit toe aan tegenwerking van het Britsch bestuur, hetwelk, naar aanleiding van het steeds zelfbewuste optreden van het Moslimsch element in Voor-Indië als uitvloeisel van de Pan-islamietische propaganda iets dergelijks in Zuid-Afrika wil voorkomen en mitsdien de Moslims aldaar liever verre van Stamboel en Mekka houdt. Daarentegen was men zeer ingenomen met de Chineesche notabelen, die overkwamen.

Terwijl de bevolking van Mekka in gewone tijden rond 80.000 zielen bedraagt, werd deze na den Koerban-Baïram verviervoudigd, zoodat tallooze tenten om de muren heen werden opgeslagen. De overheid had gezorgd voor zuiver drinkwater, dank zij de vroeger vermelde herstelling der waterleiding

en ook doeltreffende maatregelen genomen in verband met het kolossale aantal dieren, welke in de vallei van Mina geslacht zouden worden, n.l. over de 250.000 stuks geofferde schapen, geiten en jonge kameelen. Eene groote uitgestrektheid van het terrein aldaar was door een heining omgeven en daarin waren verscheidene groote en diepe kuilen, ten deele gevuld met ongebluschte kalk, waarbij voldoende personeel om de geslachte dieren er in te werpen en verder met kalk te bedekken. En of twee dagen voor den vooravond van het Koerban-Baïramfeest gaan de pelgrims namelijk in lange kameelen-karavanen met talrijke troepen offerdieren naar de vlakte aan den voet van den Arafat, vier uur van Mekka gelegen, van waar zij, den 1sten Baïramdag, na de Sjoetba (leerrede) gehoord te hebben, nog twee uur verder trekken naar de genoemde vallei. Op den derden dag van het Baïramfeest beginnen de voorbereidselen voor het vertrek van daar. Tegen het ondergaan van de zon vormden alle bedevaartgangers één reusachtige karavaan om naar Mekka terug te keeren. Het heeft meer dan een dag geduurd, aleer die onmetelijke menschenstroom vergezeld door ongeveer 150.000 kameelen in en door de heilige stad was getrokken. Reeds den volgenden dag begon de uittocht naar de kust, welke met het oog op de overvolte zooveel mogelijk door de overheid werd verhaast en op 1 Februari kwam de eerste bezending van 15.000 der nieuwe hadji's reeds te Djedda aan. Ook hier was alles overvol en moesten voor een onderdak in de karavaan-seraï's ongehoorde prijzen betaald worden, terwijl de winkels net onbeschrijfelijk druk hadden, met de aankoopen van hen die voor hun verwanten en vrienden nog een geschenk of aandenken wilden medenemen. Alvorens zich in te schepen op een der talrijke booten, die reeds eenige weken ter reede den terugkeer der pelgrims hebben afgewacht, begeven deze zich nog naar een heiligdom buiten Djedda, het ,,Graf van Eva'', om daar te bidden. Onmiddellijk daarna werden zij echter dit jaar door de overheid naar boord gezonden om de menschen zooveel mogelijk te behoeden voor de besmetting door de pest. Dat er op 1 Maart toch twee gevallen met doodelijken afloop onder de terugkeerenden geconstateerd werden, mag volgens den schrijver niet aan gebrek aan voorzorg, toezicht en ijver van het personeel van den gezondheidsdienst worden geweten; het nakomen der bepalingen wordt dikwijls belemmerd door hen, die van het uitbuiten der pelgrims bestaan.

* * *

Ontruiming van het fort Nieuw-Amsterdam. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Maart j.l. wordt uit *Onze West* van 13 Febr. het bericht overgenomen dat het bedoelde fort, voormalig bolwerk van Suriname's verdediging als zoodanig opgehouden heeft te bestaan en dat op dien datum de 40 man sterke bezetting onder den 1sten luitenant J. J. H. Meyer te Paramaribo was aangekomen en aldaar eenigszins feestelijk ontvangen. De troepenmacht in Suriname schijnt volgens het blad *Suriname* tot 300 man ingekrompen. Met het oog daarop had men sedert eenigen tijd het tekort aan manschappen niet aangevuld, zoodat er nu nog slechts een tiental overcompleet zijn, die als burgers bij den telephoondienst overgaan.

Het fort Nieuw-Amsterdam ligt aan de zuidzijde der uitmonding van de Commewijne in de Suriname-rivier, tegenover de post Leiden, het rijk der muskieten, door Van Kol's quarantaine aldaar meer algemeen bekend geworden (zie ,,Naar de Antillen en Venezuela'' bl. 510 e. v.)

* * *

Exploitatiekosten van spoor- en tramwegen in N.-I. De oud-Hoofdinspecteur der Spoorwegen, de heer S. A. Schaafsma, heeft in een interessant artikel

in de Dec.-afl. van het *Tijdschr. voor Nijv. en Landb. in N.-I.* getracht uit de gegevens, die sedert 1890 te vinden zijn in de van regeeringswege uitgegeven „Statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen", eene vergelijking te maken tusschen de particuliere en staatslijnen op het punt van meer of minder voordeelig exploiteeren. Rechtstreeks is zulks niet uit de cijfers te vinden, doch de opgave van het aantal afgelegde as-kilometers geeft een basis van vergelijking, daar het draagvermogen der assen van de spoor- en tramwegen ongeveer gelijk is, behalve bij de N. I. S. met breeder spoor, waar die pl.m. 9 ton bedraagt, tegen elders 7; daarom zijn de as-kilometers bij deze lijn voor de vergelijking met $^9/_7$ vermenigvuldigd. Door het aantal as-kilometers per jaar te deelen door het aantal dagkilometers (365 × de lengte der lijnen) krijgt men het aantal assen dat gemiddeld dagelijks over de geheele lengte der lijn verplaatst wordt, ook genaamd de verkeersdichtheid. Deze wisselt bij de spoorwegen af tusschen 495 op de lijn Batavia-Buitenzorg en 283 op de spoorwegen ter Sumatra's Westkust. Door de exploitatiekosten, de bruto-ontvangsten, het aantal reizigerskilometers en het aantal tonkilometers per askilometer te berekenen zijn dan verschillende interessante vergelijkingen mogelijk, waarop hier niet verder kan worden ingegaan. Door de exploitatie kosten nog te splitsen in die voor administratie, weg en werken, tractie, beweging en vernieuwing, komt de schrijver o.a. tot het besluit dat bijv. de particuliere lijn Batavia-Buitenzorg op weg en werken en op tractie per askilometer nog minder uitgaven heeft dan de Oosterlijnen der Staatsspoorwegen, maar daarentegen aan administratiekosten viermaal zooveel noodig heeft als deze. Voor die administratie geeft de Sumatra-lijn per eenheid het dubbele uit van de O/L., doch nog altijd bijna de helft minder dan de drie particuliere lijnen, hoewel de lijn Semarang-Vorstenlanden even lang is en de beide andere, namelijk Delispoor en Bat./Buitenzorg nauwelijks respectievelijk de helft en een vierde harer lengte bezitten, terwijl de administratie der Sumatra-lijn nog bovendien belast is met uitgaven voor de expeditie van steenkolen.

Ook uit de beschouwingen van de tramwegen worden analoge resultaten getrokken, hetgeen leidt tot de uitspraak: „Er zal dan nu ook wel in het geheel niet meer ontkend kunnen worden dat alle particuliere spoor- en tramwegen, niettegenstaande zij de veel besproken commerciëele boekhouding op de staatslijnen voor hebben, belangrijk veel duurder (in menig geval te duur) administreeren dan de staatsspoor- en tramwegbedrijven". Op het overige gebied der exploitatie viel omtrent spoorwegen niet te bemerken dat er voor zoover het der kosten betreft, een voorrang aan particuliere of aan staatsexploitatie valt toe te kennen; omtrent tramwegen was vergelijking niet doenlijk, wegens de eigenaardige omstandigheden, waarin de Atjeh-tram, de eenige van staatswege geëxploiteerde, verkeert.

De gemaakte opmerking omtrent de administratiekosen moge juist wezen, het is toch de vraag of zij wel geheel zuiver uit de gegevens is af te leiden. De particuliere maatschappijen brengen vermoedelijk a l l e kosten in rekening en bij den Staat zijn er steeds eenige, die op andere hoofden worden geboekt. Zoo leest men in het jongste verslag over den Post- en Telegraafdienst (1905), en dit zal ook op de Staatsspoorwegen toepasselijk zijn: „Hierbij valt op te merken dat bij deze becijferingen, wat de uitgaven betreft, niet zijn opgenomen die voor verlofs- en non-activiteitstractementen, wachtgelden, pensioenen, reiskosten bij binnen of buitenlandsche verloven en bij reizen voor het afleggen van examens", enz.

Wanneer men alleen den post van pensioenen nagaat, dan heeft men een aanhoudingspunt in het rapport van Aug. 1898 door Prof. P. van Geer uitge-

bracht over de pensioenregeling der Europ. ambtenaren in Nederl.-Indië, waarop in April 1900 en vervolg verscheen. In dit laatste vindt men dat in 1896 tegen f 17$^1/_3$ millioen aan tractementen f 2½ millioen aan pensioenen werd uitbetaald en dat die verhouding in de laatste jaren om 14½ procent schommelde en neiging vertoonde stationnair te worden. Wil men dus billijk rekenen, dan zal men alleen uit dien hoofde bij staatsexploitatie alle tractementen van vaste ambtenaren voor de vergelijking, na aftrek van 2 pCt. contributie, met 12½ pCt. moeten verhoogen. Stelt men de verlofstractementen, enz. op $^1/_3$ van eerstbedoeld bedrag, dan zal met andere onkosten dit cijfer tot 18 pCt. klimmen en dan is nog niet in rekening gebracht welk aandeel in de kosten van departementen en regeering, zoowel in Indië als in Nederland feitelijk ten laste van de administratie komt, men lette bijv. alleen maar op de Technische afdeeling bij het Ministerie van Koloniën. Dit leidt tot de conclusie dat als de particuliere maatschappijen schijnbaar 25 pCt. duurder administreeren, zij feitelijk even duur werken als de staat.

* * *

Rasverschillen. In eene lezing door Dr. J. H. K. Kohlbrugge op 12 Februari j.l. in het *Indisch Genootschap* gehouden, werd, aan de hand der vragen 94-102 van den Leiddraad van het gewestelijk onderzoek naar de oorzaken der mindere welvaart van de inlandsche bevolking op Java en Madoera, uit eigen ervaring nagegaan wat op hygiënisch en medisch gebied in Indië verricht wordt en wat men er behoorde te doen. Het zou ons te ver voeren bij die denkbeelden hier stil te staan, doch een gedeelte trof ons in het bijzonder namelijk de schets, die de spreker gaf van den eigenaardigen aard van den inlander, door klimaat en gestel niet geschikt voor het gejaagde zenuwleven dat de Europeaan leidt en als hij door examens doen en gejaagd arbeiden als ambtenaar daartoe verplicht wordt, hoe zich dit dan wreekt door overgevoeligheid, zenuwlijden, enz., getuige het toenemend aantal zieke inlandsche hoofden, dat hij onder behandeling kreeg, wier weerstandsvermogen gebroken was, terwijl dit bij hun minder kunstmatig ontwikkelde vrouwen nog zijn volle kracht had bewaard.

Daar de tegenwoordige richting er toe leidt om dit verschil in physieken en geestelijken aanleg zooveel mogelijk weg te vagen en in den ijver om de inlanders niet als minderwaardig te beschouwen, voorbij wordt gezien dat zij feitelijk als het ware anderwaardig zijn, wendden wij ons tot den spreker, die, in afwachting van later op dit onderwerp verder in te gaan ons o.a. het volgende schreef:

„De consequenties door u getrokken uit mijne lezing, accepteer ik geheel en al:

1°. Wij hebben niet het recht den oosterling als minderwaardig te beschouwen.

2°. Zijne eigenschappen zijn evenwel een onoverkomelijke hinderpaal voor de thans aan de orde zijnde veranderingen, althans langs den ingeslagen weg.

3°. Evenwel mogen wij niet wanhopen maar wij moeten andere wegen zoeken in overeenstemming met zijne ontwikkeling en eigenschappen.

„Het zoude wellicht zeer goed zijn als u deze conclusie als door u uit mijne voordracht opgemaakt, in de *Indische Gids* wilde vermelden.

„Al behoeven wij niet aan den Javaan te wanhopen wel hebben wij meer reden om te wanhopen dergelijke beginselen in de Tweede Kamer en bij Indische specialiteiten ingang te doen vinden.

„Wie ons den Javaan voorstelt als een toekomst-Europeaan of Japanner, wie de in Europa alles overheerschende beginselen wil toepassen op de Koloniën, kan steeds rekenen op de toejuiching der menigte. Zoodra men evenwel

eene stelling als de mijne erkent, dan blijven er slechts enkele personen over, die zeggen kunnen hoe het dan wel moet en dan zouden de anderen moeten zwijgen en dat verkiezen die, den Javaan idealiseerende, Hollanders natuurlijk niet.

,,Toch ben ik anderzijds overtuigd dat ik die personen op mijne zijde heb, die thans op Java in de binnenlanden actief werkzaam zijn; het oordeel der gepensionneerden is van minder waarde, door den afstand idealiseeren ook zij.

,,Het zoude wel eigenaardig zijn als u de eerste categorie van personen, hetzij ambtenaren B. B., presidenten van Landraden, of suikerlui uitnoodigde hunne meening in de *Indische Gids* bekend te maken''.

In de hoop dat plaatselijk deskundigen hierin aanleiding mogen vinden hun stem te doen hooren wordt deze revue ditmaal afgesloten.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Joseph Ribet: Le vol de l'aigle; de Monro à Roosevelt. Paris, Ern. Flammarion, Editeur. 26 Rue Racine (1906).

In dit werk wordt een poging gedaan om de Europeesche landen in het algemeen en de Latijnsche in het bizonder te waarschuwen tegen den steeds veldwinnenden invloed der Amerikanen, die er op gericht is om de heerschappij over de geheel wereld geleidelijk tot zich te trekken, als consequent gevolg van de leer, die nu meer dan tachtig jaar geleden het eerst door Monroe is verkondigd. Het ontstaan van de Vereenigde Staten en de ontwikkeling van die leer worden geschetst. Vervolgens wordt de beteekenis beschreven van het Pan-Amerikanisme, het Imperialisme dat er uit voortvloeit en welke gevolgen dit op den duur voor de wereldvrede moet hebben. Daar Amerika's jongste koloniale bezit aan het onze grenst, is het niet ondienstig van de in dit boek bijeengebrachte feiten en denkbeelden een kort overzicht te geven.

De Vereenigde Staten zijn tegelijk een jong en een oud volk, in zooverre zij ontstaan zijn uit de meest uiteenloopende doch ook de meest ondernemende en stoutmoedige elementen van het oude Europa. De krachtige tradities, die Duitschers, Calvinisten, Hollanders, Kwakers, Puriteinen, e.a. medebrachten waren in den strijd tegen de maagdelijke natuur de beste waarborg tegen anarchie en daarbij voegde zich een nieuw beginsel: de zucht om wat nieuws tot stand te brengen. Deze, die voortvloeide uit de weelderige levenskracht en onbegrensde toekomstidealen, heeft in de Vereenigde Staten wonderen gewrocht. Overal ziet men daar de tegenstellingen van beide stroomingen in een zonderlinge mengeling van beschaving en barbaarschheid; naast de lynchwet de matigheidsgenootschappen en de onderwijszorg, naast bijbelsche opvattingen de uiterste vrijdenkerij, naast de gruwelen bij de verovering der Philippijnen een krans op het graf van Hugo de Groot en het manifest van Roosevelt voor de vredesconferentie. Nu eens een stoutmoedig ingrijpen als bij de gruwelen van Kisjeneff, dan weder sluwe en berekenende vertragingen als bij de regeling der Cubaansche aangelegenheden.

Aan de kracht, welke bij de Yankees voortvloeit uit dit streven naar het nieuwe, gaan een onmetelijke hoogmoed en de liefde voor het goud gepaard. Ieder wil op zijn beurt over zijn medemenschen heerschen en versmaadt raadgevingen, terwijl hij slechts lof wil inoogsten. Wat de geldzucht betreft, een gedenkteeken wordt niet beoordeeld naar de kunstwaarde, maar naar den prijs. Een rijke Californiër versierde zijn huis van buiten met massief zilveren caryatiden en van binnen met zilveren vloerbekleedingen en gas- en waterleidingsbuizen van hetzelfde metaal. Om goud te verkrijgen moet men het verdienen en dit eischt beweging, waarin de schrijver de oorzaak ziet van de wonderbaarlijke activiteit der Yankees. Het oog gericht op dien duizelingwekkenden maalstroom van groot-industrie en geldomzet is het de vraag wat het einde daarvan zal zijn en of dit volk als de geest van een Washington er weder vaardig over wordt zijn krachten op nieuw zal stalen in dien geest der traditie die het wel niet verloochent doch thans slechts medevoert.

George Washington, in 1732 in Virginië geboren, waar hij in 1799 stierf,

was de stichter van een volk, hij wenschte eenheid en samenhang in zijn schepping te brengen. Rechtvaardigheid en algemeene zedelijkheidsbeginselen waren de grondslagen waarop hij zijn staatsgebouw wenschte op te trekken. Vrij en vol inwendige krachten moesten de Vereenigde Staten geen veroveringen najagen, geen militair Cesarenrijk willen vestigen, doch eene stelselmatige en rustige ontwikkeling nastreven in het bewustzijn een rol te vervullen in de geschiedenis der ontwikkeling van de menschelijke moraal. Geen bemoeienis met de zaken van Europa was Washington's leer, doch zijn denkbeelden geraakten op den achtergrond en op 2 December 1823 werd door James Monroe, de vijfde president der Republiek van de V. S., het zedelijkheidsbeginsel in zooverre op den achtergrond gedrongen, dat het thans heette: ,,Amerika voor de Amerikanen, geen Europeanen in Amerika.'' Zij behoorden niet meer aan kolonisatieplannen op dien bodem te denken. Wel werd dit denkbeeld door het Congres in geen enkele wet of maatregel belichaamd doch de uitspraak bleef een niet voor tegenspraak vatbare onaantastbare leefregel, waarvan pers en openbare meening zich meester maakten. Amerika voor de Amerikanen klonk als een uitdaging aan Europa, afkomstig van eene persoonlijkheid, die zich tot ontwikkeling voelde komen. Aanvankelijk vond deze haar krachtigste uiting in de beperking der buitenlandsche mededinging en de aanmoediging van binnenlandschen handel en industrie. Alexander Hamilton een vriend van Washington, was de eerste, die het stelsel van beschermende rechten invoerde en toen men in 1808, twee jaar na zijn dood, de proef nam met een lager tarief, ontstond zulk een industriëele crisis dat men haastig tot de bescherming terugkeerde. Waar Hamilton in het stelsel een hulp zag, verleend aan een nog niet tegen de mededinging opgewassen industrie in haar kindsheid, ontwikkelde het protectionisme zich, krachtens de leer van Monroe, tot den strijd met den Europeeschen mededinger, aan wien Amerika, in het bezit van eigen kolen en ertsen, kon toeroepen: ,,Ik kom bij U als ik U noodig heb, maar kom niet bij mij, want ik heb U niet noodig''. Deze leer werd vooral ontwikkeld door Henri C. Carey, die in de crisis van 1837 de gevolgen meende te zien van het vrijhandelstelsel en door zijn geschriften er veel toe bijdroeg dat in 1842 het protectionisme weer zegevierde. Van toen af is dit als een levensbeginsel voor de Vereenigde Staten beschouwd. Toen de Zuidelijke Staten zich, als voortbrengers van tabak, katoen en andere exportartikelen, er tegen verzetten, was hun nederlaag de bevestiging van het stelsel, dat bij die gelegenheid als het ware met bloed bezegeld werd. Van dien tijd af zijn de slagboomen der beschermende rechten steeds hooger geworden, behalve eenige in 1874 ingevoerde verlagingen op grondstoffen. Bij de bekende Mac-Kinley-wet van 1 Oct. 1890 werden de rechten op een aantal artikelen, niet voorkomende op de zoogenaamde ,,free list'', buitengewoon verhoogd. Op deze laatste kwamen alleen de koopwaren voor welke de V. S. niet in voldoende hoeveelheid voortbrengen, zooals suiker, doch daarentegen werden verschillende lijnwaden en andere weefsels, ijzer, staal, wijnen, sterke dranken en kunstvoortbrengselen zoo zwaar belast, dat Engeland, Duitschland en Frankrijk er ernstig door werden benadeeld. De storm die daardoor algemeen opging, had van 1894 tot 1897 een matiger tarief (van Wilson) ten gevolge, doch op 24 Juli 1897 werden met het Dingley-tarief de rechten op de meeste artikelen met 55 à 60 pCt. verhoogd.

Even als de Yankee zijn land tegen de buitenlandsche concurrentie wil vrijwaren, treedt hij ook op tegen den toenemenden aandrang van vreemdelingen. Van 1820 tot 1870 hadden meer dan 7.554.000 immigranten van allerlei landaard den bodem der V. S. betreden en van deze wordt de Chinees het meest gevreesd. Van de 300.000 Chineezen, die van 1821 tot 1890 immigreerden,

bleven er ⅔ in Californië. In 1879 had er een koeliemoord plaats en toen het getal jaarlijks toenam, werd in 1888 de „Chinese Exclusion Law" afgekondigd, waarbij voor een verlengbaar tijdperk van 20 jaren alle invoer van Chineezen verboden werd. Wat andere landverhuizers betreft, ook armen en zieken werden geweerd.

Waar men hier te doen heeft met een in alle opzichten beschermde maatschappij, wordt deze politiek ook theoretisch verdedigd, o.a. door professor S. Patten van Philadelphia. De V. S. hebben boven het oude Europa voor, dat zij nog een massa onontgonnen gronden bezitten, terwijl de in monopolie bezeten gronden in dit laatste een rentelast leggen op de verdeeling van het bezit, inzonderheid op de loonen die in de V. S. daarentegen onbegrensd kunnen stijgen. Als er nu geen beschermende rechten bestonden zouden buitenlandsche ladbouwproducten de prijzen op de binnenlandsche markt in de V. S. en daarmede de loonen doen dalen en deze zouden op die wijze bijdragen tot de grondrente van elders.

De economische resultaten, die door het stelsel bereikt werden zijn enorm 1). In ¾ eeuw is het aantal fabrieken verdubbeld en de waarde der afgeleverde producten van 15 tot 65 milliard francs gestegen. De Vereenigde Staten zijn de grootste economische macht ter wereld geworden en overschaduwen zelfs Engeland wat steenkolen, ijzer en staal betreft, terwijl zij het in de textiel industrie op zijde streven en dit ook met Frankrijk doen met betrekking tot de zijde-industrie. De Vereenigde Staten zijn steeds bezig hun inwendige markt te ontwikkelen en dit economische wapen gericht tegen de Europeesche voortbrenging is een uitvloeisel van de leer van Monroe, zooals die zich meer en meer heeft ontwikeld en zonder welke van geen Pan-Amerikanisme en van geen Amerikaansch Imperialisme sprake zou zijn.

Het was in 1845 dat de toenmalige president James Polk, in zijn boodschap van 2 December, de eerste actieve uitbreiding gaf aan de leer van Monroe door den overgang van Texas van Mexico naar de Unie te bepleiten en als regel te stellen dat de volken van het Amerikaansche vasteland het recht moesten bezitten om over hun eigen lot te beslissen. Nog had hij echter slechts het Noorden van Amerika op het oog; bij een boodschap van 31 Mei 1870 werd dit principe door president Ulysses Grant ook op Zuid-Amerika toepasselijk verklaard. Als overwinnaar van de zuidelijken, wilde hij zijn land vooruitbrengen en St. Domingo veroveren, doch de geest der traditie, vertegenwoordigd door den Senaat, verzette zich daar toen nog tegen.

Vijf en twintig jaar later, was men weder een groote stap verder toen de democratische president Cleveland aan Engeland verklaarde, dat eene Amerikaansche commissie de zaken van Venezuela zou onderzoeken en dat wanneer de besluiten naar aanleiding van dat onderzoek genomen, niet geëerbiedigd werden, het oorlog zou zijn. Het beginsel dat de Vereenigde Staten zich rijp voelden om het protectoraat over het geheele nieuwe werelddeel op zich te nemen werd door den heer Olney, den onderstaatssecretaris te Washington aan de Europeesche mogendheden medegedeeld en door de boodschap van Cleveland van 17 Dec. 1895 bevestigd. Daarin luidde het: „De Monroeleer is zoo gewichtig voor de veiligheid van de natie, zij is zoo noodzakelijk voor de handhaving der instellingen, zij is toepasselijk op al de gestalten van het nationale

---

1) Hier mag niet onvermeld blijven dat Dr. Hermann Levy uit Halle, in de Nov.-afl. 1906 van de *Jahrbücher für National Ökonomie und Statistik* van Dr. J. J. Conrad, betoogt dat de Amerikanen die ontwikkeling ten onrechte aan hun beschermend stelsel toeschrijven, terwijl hun landbouw, waar tweemaal zooveel kapitaal in steekt als in de industrie, onbeschermd is.

leven, dat zij niet in onbruik kan vervallen." In aansluiting daaraan werd op 19 Jan. 1896 in het sub-comité van den Senaat voor de buitenlandsche zaken, de motie Davis aangenomen, waarbij aan Europa elke bezetting, in pandneming, afstand, protectoraat of hypotheek van of op Amerikaanschen grond verboden wordt. Waar deze gedragslijn van Amerikaansche zijde wordt verklaard als de bedoeling te hebben het republikeinsche beginsel van „selfgovernment" hoog te houden tegenover monarchistische neigingen, is dit volgens den schrijver slechts een vernis om het eigenbelang der Vereenigde Staten te verbergen. En mochten de Staten van Zuid-Amerika aanvankelijk in de leer van Monroe een waarborg voor hunne zelfstandigheid gezien hebben, de bedoeling Amerika voor de N o o r d-Amerikanen wordt hoe langer hoe duidelijker.

Daarbij zijn ook economische belangen betrokken en omdat deze voor Noord en Zuid uiteenloopen en het belang van Zuid-Amerika op zich zelf geen algemeen tegen Europa gericht „Zollverein" vordert, moeten de Vereenigde Staten de Zuidelijke door het politieke overwicht er toe brengen om zich ook economisch bij hen aan te sluiten. Het denkbeeld om door middel van een Pan-Amerikaansch Congres het verbond van alle Amerikaansche Staten tegen Europa te bevestigen, ging het eerst uit van Blaine, doch een voorstel daartoe in 1881 leed schipbreuk, wegens den moord op president Garfield. In 1884 werd een Commissie ingesteld die de toeëenheid met Midden- en Zuid-Amerika bestudeerde en er zich gunstig over uit liet, doch eerst in 1889 kwam het, toen Blaine staatssecretaris werd, onder president Harrison tot het Pan-Amerikaansche Congres dat te Washington bijeenkwam. Men kon het evenwel niet eens worden en de zaak raakte op den achtergrond, totdat Mac-Kinley het denkbeeld van Blaine weder opvatte en te Buffalo eene Pan-Amerikaansche Tentoonstelling in het leven riep en in het laatst van 1901 eene conferentie van eenige Zuid- en Midden-Amerikaansche Staten wist bijeen te krijgen, die een schijn van overeenstemming op eenige punten vertoonden, juist genoeg om het Kabinet te Washington in de gelegenheid te stellen aan de mogendheden hoog op te geven van de verkregen resultaten; doch tevens om de overtuiging te vestigen dat economische zonder politieke eenheid ondoenlijk zou blijken.

Aan de hand der geschiedenis wordt thans nagegaan hoe geleidelijk naar deze laatste wordt gestreefd. In 1826 had Bolivar, de bevrijder van Columbia, Venezuela, enz., de leer van Monroe willen gebruiken om op een algemeen te Panama te houden Congres eene aaneensluiting van alle Amerikaansche Staten te verkrijgen, doch die poging faalde, omdat de Vereenigde Staten toen reeds duidelijk deden blijken, dat zij naar de suprematie streefden. Terwijl in 1845 Texas geannexeerd werd, mislukten de pogingen om St. Domingo te veroveren en de Deensche Antillen aan te koopen, doch de schrijver gelooft dat het er op den duur toe komen zal. Een belangrijke stap in de aangewezen richting was de verovering van Cuba, op welk eiland men reeds sedert lang het oog had. Na den burgeroorlog aldaar volgde op 12 April 1898 de oorlogsverklaring aan Spanje en bij het verdrag van Parijs gingen Cuba en Porto-Rico aan de Vereenigde Staten over en werden de Philippijnen voor 20 millioen dollar eveneens afgestaan. Intusschen werd in 1902 Cuba weder vrij verklaard, een daad die door den schrijver wordt geïnterpreteerd als getuigend van listig overleg om thans ten koste van een klein voordeel voor onbaatzuchtig en zedelijk door te gaan, ten einde later grootere voordeelen te behalen, terwijl bovendien gezorgd is dat Cuba geen Europeesche mogendheid ten deel valt. Bij de beschrijving der gebeurtenissen in Venezuela en Columbia wordt aangetoond dat bij het op 2 Febr. 1897 geteekende arbitrage-verdrag met betrekking tot eerstgenoemden Staat, Engeland zich feitelijk onderwierp;

de opstand in Columbia in 1900 eindigde door tusschenkomst van de Vereenigde Staten en toen in 1901 Duitschland en later ook de mogendheden met Venezuela in conflict kwamen, waren het weder de Vereenigde Staten die de arbitrage wisten te bewerken en over dat land een zedelijk protectoraat uit te oefenen. Op Porto-Rico werd een wijze van bestuur ingesteld, die hun voldoende contrôle geeft en toch aan het volk eenige autonomie laat.

Een laatste belangrijke stap was de geprovoceerde opstand in Panama en het uitroepen van de republiek aldaar toen het Congres van Columbia het verdrag Hay-Herran met de Vereenigde Staten betreffende het Panamakanaal verworpen had. Het groote belang dat deze bij dat kanaal hebben, deed de onbillijkheid, tegenover Columbia begaan, voorbijzien en de groote Republiek heeft bij deze gelegenheid getoond dat zij geen rekening houdt met het Recht, indien dit de ontwikkeling van haar macht in den weg staat.

Bij de beschouwing van hetgeen van het Pan-Amerikanisme in de toekomst te wachten is, gaat de schrijver eerst in bijzonderheden na hoe de verschillende staten van Zuid- en Midden-Amerika onder den invloed van de leer van Monroe zijn gekomen, doch hij wijst ook op eenige tegenkanting. In de eerste plaats wordt daarbij Mexico genoemd, dat zich uit traditie en ook uit stoffelijk belang, als monometallist, tegen vereeniging met de Unie verzet. Canada heeft een aantal redenen om dit wel te wenschen, doch de Fransche Canadeezen, die hunne zelfstandigheid wisten te bewaren zouden niet gaarne door die aansluiting in de groote massa opgaan en de liberale partij met Sir Wilfrid Laurier aan het hoofd is zeer Engelsch-gezind. In Zuid-Amerika treden Brazilië, Argentinië en Chili op den voorgrond. De betrekkingen van eerstgenoemd land met de V. S. zijn zeer gespannen. De republiek Argentinië heeft van Europa immigranten voor haar ontwikkeling te wachten en slechts een achtste van haar handel heeft met Amerika zelf plaats. Wat Chili betreft dit land heeft nog meer toekomt dan de beide genoemde. Het bezit groote natuurlijke rijkdommen, staatkundig is het tot rust gekomen en de bewoners behooren tot de meest ijverige, werkzame volken van het Zuiden, die met het oog op hun toekomst weinig gediend zijn van Yankee-overheersching. Uit een en ander blijkt dat het Pan-Amerikanisme nog niet overal op onwankelbare grondslagen rust, doch niettemin moeten de volken zich niet door een schijnbaar gemis aan actie, en een beroep op arbitrage en wereldvrede van Noord-Amerika laten in slaap sussen. Het gevaar bestaat dat de zedelijke voogdij, die de V. S. nu reeds uitoefenen, geleidelijk in werkelijk bezit zal overgaan en dan ten slotte tot een Imperialisme zal voeren dat de schrijver in het derde gedeelte van zijn boek nader beschouwt.

Het Amerikaansche Imperialisme is ontstaan door de reusachtige economische ontwikkeling die de V. S. sedert 1870 ondergaan hebben. Wat bewerkte goederen betreft steeg de uitvoer van 500 millioen francs waarde in 1871 tot 1500 in 1890 en tot 2300 millioen in 1900, terwijl de inwendige markt bovendien een onnoemelijke hoeveelheid verbruikt, want de fabrieken in 1870 ten getale van 252.148 brachten toen voor 17 milliard frs. waarde aan goederen voort en in 1900 zijn er 490.415 die voor 65 milliard produceeren. Aan landbouwproducten wordt voor 15½ milliard frcs. waarde voortgebracht. Van de 480 millioen hectoliters graan, die Europa jaarlijks noodig heeft en de 134 millioen die elders worden verbruikt levert Noord-Amerika 55 à 60 millioen na zijn eigen bevolking ruimschoots voorzien te hebben.

Die buitengewone ontwikkeling heeft buitengewone wenschen en verhoudingen in het leven geroepen. De trust's vormen een soort van Cesarisme in de zaken, die het wint van den georganiseerden arbeid en voor wier economische plannen Amerika te klein wordt. En krachtens de zinspreuk: „Trade

follows the flag", moet het economische imperialisme noodwendig met het politieke gepaard gaan. Aangetoond wordt dat ook deze neiging niet in strijd is met de Monroe-leer. Na het „Amerika voor de Noord-Amerikanen volgt de stelling: „De wereld voor de Vereenigde Staten". En al klinkt deze leuze wat al te boud en al schijnt zij niet voor verwezenlijking vatbaar, toch wordt zij in het land van den dollar reeds menigmaal uitgesproken. Die formule moet om wel verstaan te worden in twee beginselen worden gesplitst. Het voornaamste is dat van het economisch imperialisme en het bijkomende is het politieke van het zedelijk overwicht, zooals dit in vroeger tijden achtereenvolgens bestaan heeft in de tradities van het oude Duitschland, van Spanje, van het Oostenrijksche huis, van Frankrijk. Daarmede zoude misschien een toestand van vrede gepaard kunnen gaan, als het denkbeeld van arbitrage algemeen gehuldigd werd, doch op het oogenblik zijn beide stroomingen nog een wezenlijk gevaar, dat duidelijk wordt als de economische gevolgen van dit imperialisme worden nagegaan. De schrijver treedt hier in beschouwingen over vrijhandel en protectie in theorie en practijk en toont aan dat, waar Amerika voor eigen land protectie voorstaat, doch voor zijn uitvoer vrijhandel noodig heeft, het geen zwaarder slag zou ondervinden dan het invoeren van het beschermend stelsel in Engeland.

De geleidelijke ontwikkeling van het Amerikaansche imperalisme wordt thans geschetst, te beginnen met de geschiedenis van het Panamakanaal, waarna de verovering van de Philippijnen en van Hawaï en Samoa wordt behandeld. Op vreedzame wijze drong de invloed der Vereenigde Staten door in China, waar de Europeesche concurrentie met succes bestreden wordt, en de politieke invloed reeds zeer groot is. In 1900 traden de Vereenigde Staten tusschenbeide om voor China gunstige voorwaarden van de mogendheden te bedingen, doch dat die welwillendheid een baatzuchtig doel heeft wordt volgens den schrijver bewezen door de wet, waarbij de Chineezen van toelating in de Vereenigde Staten worden uitgesloten. Een laatste kenschetsende beweging in dezelfde richting was de groote Atlantische scheepvaarttrust het ideaal van den heer Pierpont Morgan (zie *Ind. Gids* 1903 II, bl. 1104), dat mislukte. De schrijver meent dat dit denkbeeld weder opgevat zal worden en uitvoerbaer is als eenmaal de V. S. den Grooten Oceaan veroverd hebben.

Wat nu het politieke imperialisme van het zedelijk overwicht betreft, vonden de Vereenigde Staten een geschikt arbeidsveld in het Haagsche Vredescongres van 1899. Zij voldeden gretig aan de oproeping van den Tsaar en zonden een delegatie van eminente mannen derwaarts, waarvan de gezant te Berlijn, de heer A. White, tot eere-voorziter werd gekozen, welke onderscheiding geheel in overeenstemming was met de plannen der Amerikaansche afgevaardigden. Eensdeels weigerden zij de verklaring te teekenen betreffende het verbieden van giftige ontploffingsmiddelen en dum-dumkogels, anderdeels maakten zij met betrekking tot de arbitrage een voorbehoud, dat niets in de geteekende conventie zoodanig uitgelegd zou kunnen worden, dat de V. S. daardoor gedwongen zouden zijn om van hunne traditioneele op de Monroe-leer gegronde politiek af te wijken. Door het eerste behouden zij zich in geval van oorlog het recht voor om tot elken prijs te overwinnen, door het tweede stellen zij zich zelf op het standpunt van oppersten rechter in Amerikaansche zaken in afwachting dat zij het later voor de geheele wereld zullen zijn. Dat president Roosevelt in Oct. 1904 het initiatief nam tot een nieuwe vredesconferentie, wordt door den schrijver toegeschreven aan de zucht om daar de rol op de vorige gespeeld voort te zetten, terwijl inmiddels gebeurtenissen van minder aanbelang de positie van de V. S. in dit opzicht hebben versterkt. Hiermede wordt gedoeld op de interventie in Turkije en Rumenië, terwijl in

1903 naar aanleiding van de gruwelen van Kisjeneff een petitie van Israëlitische Amerikaansche burgers op plechtige wijze bij het departement van Buitenlandsche Zaken te Washington werd gedeponeerd, waarvan wel geen copie officiëel naar Rusland werd gezonden, omdat dit land zich tegen een dergelijke inmenging in zijn zaken verzette, doch waarvan de heer Hay zeide, dat de inhoud voldoende wereldkundig is gemaakt om door duizenden geesten te worden opgenomen.

President Roosevelt, de man van de daad, wordt door den schrijver beschouwd als de incarnatie van dit gevreesde imperialisme. Hij heeft zelf gezegd: ,,Alle machtige rassen zijn die rassen geweest die den drang voelden om te strijden; zoodra een ras de lust daartoe verliest, verliest het tevens het recht om de eerste plaats in te nemen, hoe groot zijn macht ook is op handels- of financiëel gebied, hoezeer het ook uitmunt in zin voor wetenschap en kunst''. Het logisch gevolg daarvan is dat Amerika niet bekneld kan blijven binnen zijn grenzen, als een verzameling gemakzuchtige handelaars, doch dat het zich bemoeien moet met hetgeen daarbuiten omgaat. Het is een oorlogskreet, welke onder den invloed der nieuwe denkbeelden getemperd wordt door een beroep op den drang naar vrede, te grondvesten op internationale arbitrage.

Na geschetst te hebben hoeveel scherper afgebakend thans de weg is, die Roosevelt opgaat, vergeleken met den drang waaronder Mac Kinley werkte, zonder zich zelf volkomen bewust te zijn van het doel, wordt nagegaan hoe de internationale staatkunde zich tegenover de Vereenigde Staten verhoudt. Volgens de schrijver zijn het in Europa zoowel Duitschland als Engeland die imperialistische neigingen hebben en die beide in Amerika een concurrent zien, waarmede het maar goed zou zijn om samen te gaan. Dat eerstgenoemd land zich bekwaam rekent om in Europa de rol van het Romeinsche rijk over te nemen, wordt uit gezegden van keizer Wilhelm II aangetoond en dat eene alliantie met de V. S. gezocht werd, bleek uit diens toespelingen op de vele Duitschers, die in Amerika wonen en uit de reis van Prins Heinrich van Pruisen naar dat werelddeel. Hoewel de ontvangst schitterend was, waren de vriendschapsbetuigingen niet overdreven warm en deden sommige voorname Amerikanen niet mede en keurden de volgens hun oordeel te serviele houding af. Ook schijnt er nog een rivaliteit te bestaan tusschen de Duitsche kolonisten, die zich in Amerika vestigden en de Yankees

Wat Engeland betreft, het imperialisme van dat land, gegrond op den vrijen handel, begint een mededinger in de V. S. te krijgen, welke het boven het hoofd wast. Rusland en Duitschland zijn steeds vijanden geweest en met Japan is een verbond gesloten. Kan Engeland zich geheel met de V. S. verbinden, dan zouden zij te zamen eerstgenoemden de baas zijn. Intusschen heeft de meegaande politiek jegens deze laatsten nog niet veel anders dan eenige bewijzen van onderlinge sympathie opgeleverd. De rassenverwantschap leidt wel tot samengaan, doch op het oogenblik is het nog niet tot een enge verhouding gekomen.

Met Rusland bestond jarenlang eene goede en kameraadschappelijke verhouding waarvan de Yankees als ,,business-men'' profiteeren om van de Russen goedkoop Nieuw-Archangel over te nemen. Toen evenwel Rusland zich in Azië meer en meer uitbreidde en China onder Amerikaanschen invloed kwam ontstond daarover wrijving tusschen deze beide mogendheden en het incident van Kisjeneff heeft ten slotte de vriendschap geheel doen ophouden, zoodat Amerika juichte toen Japan Port-Arthur aantastte. Na de aspiraties van Japan, door de zegepraal gewekt, om China te hervormen en aldus het ,,Azië voor de Aziaten'' waar te maken, heeft Amerika een oogenblik gedacht

dat het samen met Japan van de ontsluiting van China zou kunnen profiteeren. Dit zal echter op den duur uit een oogpunt van rasverschil niet gaan en het vraagstuk van de overmacht in den Grooten Oceaan zal Amerika niet in vereeniging met, doch tegen Japan in moeten oplossen en hier heeft men te doen met een twijfelachtig punt in het internationale evenwicht.

Waar dus Japan, Rusland en Duitschland vermoedelijk vijandig tegenover de V. S. zullen staan en Engeland zich op den achtergrond houdt, is het in den Franschen schrijver niet te verwonderen, dat hij ten slotte in Frankrijk de natie ziet, die niet met geweld doch op geestelijk gebied de beschaafde wereld zal beheerschen, door ze in de eerste plaats eene richting te geven naar de rechtvaardigheid en dan naar den vrede. In afwachting van de geheele verwezenlijking van dit ideaal, moeten aan den tegenwoordigen politieken horizon door een beleidvollen en voortdurenden arbeid, de vrucht van verstand en van wilskracht, die donkere vlekken worden weggenomen, welke gevormd worden door verschillende imperialistische strevingen, waarvan de Amerikaansche de meest dreigende is. De politiek door Frankrijk te volgen wordt in het slotwoord geteekend. Eerst een Slavisch en Latijnsch evenwicht in Europa bewerkstelligen dan op handige wijze hinderpalen in den weg leggen aan een Anglo-Amerikaansch bondgenootschap en vervolgens door middel van het arbitrage-hof in den Haag, dat de Vereenigde Staten niet kunnen wraken, de wrijvingen zooveel mogelijk verzachten. Men zal dan vier groote evenwichtssfeeren hebben: 1o. Japan, waarvan de invloed nog onbepaald en dreigend is, 2o. Engeland, 3o. Duitschland, 4o. Rusland, Italië en Spanje vereenigd met Frankrijk. Op die wijze zou laatstgenoemd rijk het zwaartepunt van het algemeene evenwicht zijn en in die positie zou het de denkbeelden van Rechtvaardigheid en Recht kunnen verspreiden en een zedelijk overwicht uitoefenen, vrij van veroveringszucht, doch met de hoop om eens langs vredelievenden weg weder in het bezit van Elzas-Lotharingen te komen. Het evenwicht is het eenige middel om de wereldvrede te vrijwaren tegen de imperialistische gevaren. Wel is op het oogenblik, zooals de schrijver in een noot zegt, door de nederlagen van Rusland in Oost-Azië een leegte ontstaan en werpen Duitschland en Engeland elkander uitdagende blikken toe, waar tusschen Frankrijk bekneld raakt, doch dit is nog geen reden om het Amerikaansche gevaar voorbij te zien, dat bij een eventuëele nederlaag van een der beide mededingers dadelijk klaar staat om zich zelf in aanzien te verhoogen ten koste van de onderliggende partij.

De schrijver wanhoopt evenwel niet aan de zegepraal van het Recht en citeert Fouillée, die in de *Rev. des Deux-Mondes* van Dec. 1899 zeide: „Het is een natuurwet dat de maatschappelijke en diensvolgens de intellectueele en zedelijke factoren met den vooruitgang der moderne beschaving meer en meer de overhand behouden op de ethische, de geographische en de klimaatsinvloeden. De toekomst behoort niet aan Angel-Saksers of Latijnen, doch aan de meest ontwikkelden, de ijverigsten en de zedelijksten."

CORRESPONDENTIE-ARTIKEL.

Ambachtsonderwijs.

Aan de Redactie van de „Indische Gids".

Wel Ed. G. Heer!

Naar aanleiding van het artikel „Ambachtsscholen of Patroonsleergangen voor Ned. Indië door Th. F. A. Delprat in uw nummer van December a. p. verzoekt ondergeteekende u beleefd hem de noodige plaatsruimte toe te staan, teneinde op eenige omstandigheden te wijzen, die de beschouwingen van den geachten schrijver in een ander licht zullen plaatsen en hem vermoedelijk met de regeeringsplannen zullen verzoenen.

Teneinde te voorkomen dat mijn schrijven beschouwd worde als amateurswerk, zij het mij vergund te vermelden dat ik gedurende zes jaren leeraar was aan een der groote ambachtsscholen in patria en de eer had door den WelEd.G. Heer J. E. Jasper, controleur in commissie alhier, te worden uitgenoodigd hem te assisteeren bij de samenstelling van het practische gedeelte van het ambachtonderwijs-vraagstuk, waaraan ik gaarne voldeed en waardoor ik vermeen, op de hoogte te zijn der te volgen richting.

Het artikel van den schrijver op den voet volgende, beginnen wij met het schoen- en kleermaken en kan ik het resultaat vermelden van een proef omstreeks 1893 in Nederland genomen om schoenmakers voor hun vak zoowel theoretisch als practisch te bekwamen.

De school waaraan ik werkzaam was stelde zich daartoe in contact met een der meest gunstig bekend staande bazen ter plaatse en kwam met hem overeen dat hij zich belasten zou met de practische opleiding van een bepaald aantal leerlingen die op de school theoretisch zouden worden bekwaamd. Leerplan enz. werden opgemaakt waarin o.m. paraisseerde anatomie van den voet; de noodige bekendheid werd aan de plannen gegeven..... en het resultaat? *Een* leerling meldde zich aan op een bevolking van pl.m. 200,000 zielen. Deze candidaat werd aangenomen, doch, daar zich het volgend jaar geen enkele aanmeldde, werd de proef als mislukt beschouwd.

Nu een vraag: Waar in Nederland zoo weinig animo bestond om in deze branche meer te leeren dan vader of baas kende, vermeent u dan dat de dessaman zich hier onbekwaam voelt? En nog iets: vermeent u van een Europeesch plattelandsch schoen- of kleermaker werk te ontvangen als waaraan wij gewoon zijn? Neen, geachte heer Delprat, u zult zoowel in Europa als hier, in de steden in alle opzichten beter bediend worden dan ten platten lande, waar u in uw keuze beperkt zijt op één, hoogstens twee schoen- of kleermakers, die niet gewoon zijn aan geacheveerd werk, doch voldoen aan de behoefte der plattelandsche bevolking; hetzelfde geldt voor den zadelmaker.

Deze proef haalde ik slechts aan om te doen zien dat reeds pl.m. 14 jaar geleden het schoenmaken in Nederland de aandacht had, die het zoo ruimschoots verdient. Misschien zijn de toestanden nu meer in het voordeel van

een dergelijke proef en zal zij daar nu kans van slagen hebben, doch ik vermeen Java en zijn bewoners voldoende te kennen om nu in deze branche met zekerheid een fiasco te kunnen voorspellen. Bovendien schaadt in het begin te veel, heeft men met de ontworpen plannen succès dan kan meer gedaan worden, voor een begin wordt al heel wat ter hand genomen.

Waar sprake is van hoefsmeden moet ik toegeven dat in dit vak veel misstanden bestaan, zelfs op de groote plaatsen, doch wie heeft die in het leven geroepen en houdt daaraan pertinent vast? Niemand anders dan uw eigen koetsier.

Zooals misschien niet algemeen bekend is hebben de hoefsmeden, zoowel de Inlandsche als vrijwel alle Europeesche, een premie ingesteld voor den koetsier per beslagen hoef, waarvan het gevolg is dat wie het meeste geeft, ook het meeste werk krijgt, en waaraan natuurlijk uw paard wordt opgeofferd. Volgt u de keuze van uw koetsier niet dan ondervindt u allerlei moeilijkheden: één of twee dagen na het beslaan bijv. is een ijzer los en meer dergelijke en dit houdt aan tot uw koetsier u overtuigd heeft dat *uw smid* een prul is en u hem carte-blanche geeft. Nu houdt de soesah op, d.w.z. voor u, maar uw paard wordt nu de dupe door slecht bijsmeden, slecht passende ijzers, enz., kortom u wordt bediend als in het binnenland waar de hoefsmid zelden iets anders als dogcartpaarden beslaat.

Ook de smid en timmerman zijn in het binnenland slechter dan op de hoofdplaatsen, daar eerstgenoemde voor de inlanders slechts te voldoen heeft aan de voorwaarde dat hij goedkoop is en werkt hij voor Europeanen dan zijn dit veelal amateurs die hier en daar iets opvangen (in Indië is iedereen bouwkundige) doch er zelven te weinig van weten, om te leiden; de man knoeit dus voort zooals hij voor zijn landgenooten gewoon is. Staat hij onder degelijke leiding dan is mijn ondervinding dat hij goed leert werken, doch het schrooiwerk zit er zoo diep bij hem in dat zij zulks eenvoudig niet verkiezen en wegblijven.

De vergelijking van de houtsnijkunst, het weven, batikken enz., dus van de kunstnijverheid met het ambacht gaat mank daar de eerste een gevoelsuiting is, die alleen kan worden ontwikkeld doch niet aangeleerd, terwijl het tweede een zekere handigheid vraagt die tot vaardigheid gebracht wordt.

Nu het actueele, nam. het vakonderwijs in Ned.-Indië, zooals dit is voorgesteld.

Dat in de allereerste plaats aandacht geschonken werd aan de oprichting van ambachtsscholen op de hoofdplaatsen vindt zijn oorzaak hierin dat in de steden reeds een werkmansstand bestaat, die door de aanwezigheid der plaatselijke industrie in het leven is geroepen, doch over het algemeen te eenzijdig ontwikkeld is om volkomen tot zijn recht te komen. Waar het vakonderwijs voor inlanders bij ons niet bestaat, ligt het voor de hand dat verbetering van het bestaande ter plaatse meer kans op succès heeft dan het instellen van iets nieuws, wat te meer het geval zal zijn daar, met de hoogere eischen die de industrie stelt, ook behoefte bestaat aan meerzijdige ontwikkeling en hoe die te vinden waar daartoe geen gelegenheid is?

De school alleen kan hierin tegemoet komen. Daar de eerste school ontworpen is voor 200 leerlingen met geprojecteerde uitbreiding tot 450, zal zij mijns inziens langen tijd aan de behoefte voldoen en daar de Heer Delprat niet bekend schijnt met de voorstellen, kan ik hem verzekeren dat zoowel met het eigenbelang als met de ijdelheid van den Javaanschen leerling rekening is gehouden.

Nu de ambulante scholen:

Deze categorie heb ik van den aanvang af ontraden en wel om twee redenen.

1e. Daar het tijdelijk verblijf van een dergelijke school in de dessa te weinig effect sorteert om de daaraan verbonden onkosten te motiveeren.

2e. Omdat het vijf à zes jaar na het verlaten der school zal duren, eer een oud-leerling voldoende ervaring heeft opgedaan, om onderricht in zijn vak te geven.

Ik voor mij acht het noodig (en sta hiermede gedeeltelijk aan de zijde van den Heer Delprat) in verschillende afdeelingen werklieden die een eigen werkplaats hebben, te belasten met de opleiding van een maximum aantal jongelieden waarvoor zij een toelage per leerling ontvangen. Deze leerlingen worden na een proef te hebben afgelegd, één jaar op de school genomen en daarna naar hun dessa's teruggezonden. Deze opleiding staat onder toezicht van de school.

De Heer Delprat houde mij ten goede dat ik mijn denkbeelden slechts in ruw trekken omschrijf daar ik bang ben te uitgebreid te worden wanneer ik in détails afdaal.

De voordeelen dezer regeling zijn:

1e. Een doorloopende opleiding voor den leerling.

2e. Dat hiermede terstond bij de opening der school kan worden aangevangen, dus niet slechts plannen doch terstond een begin.

Zooals u dus ziet bij mij geen hinken op twee gedachten doch het eene een aanvulling van het andere en daar ik vermeen te kunnen zeggen dat mijn voorstellen veel kans hebben te worden gevolgd, zal alsdan aan de bezwaren van den Heer Delprat voor zooverre die werkelijk bestaan, tegemoet worden gekomen.

U dankzeggende voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend,

J. J. DE JONG.

Dir. der Soerabaiasche Amb. school

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE BRUSSELSCHE SUIKERCONVENTIE.

De vraag of de Brusselsche suikerconventie (besproken in de *Indische Gids* 1902 I, bl. 575 en 733), na afloop van de eerste vijf jaar kans heeft te blijven voortbestaan, wordt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Februari j.l. behandeld aan de hand van een artikel, voorkomende in *De Suikerindustrie*, het orgaan van den Bond van oud-leerlingen der school voor suikerindustrie te Amsterdam, geschreven door den redacteur, den heer Ten Dam Ham.

De conventie werd op 5 Maart 1902 gesloten, doch eerst September 1903 van kracht, met een duur van 5 jaar onder verplichting der verschillende mogendheden een jaar te voren van eventueel uittreden kennis te geven. Zonder die kennisgeving is de conventie telkens stilzwijgend voor een jaar verlengd. Deelnemers aan de conventie zijn Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, Frankrijk, België, Nederland, Engeland, Italië en Zweden, terwijl Luxemburg Peru en Zwitserland naderhand nog zijn toegetreden, Spanje heeft de conventie wel geteekend, doch het verdrag is niet geratificeerd en dit land staat er dus buiten. In het artikel wordt er de aandacht op gevestigd dat alle deelnemers zelf produceerende landen zijn, alleen Engeland niet, zoodat dit eene zeer bijzondere stelling inneemt.

Vóór het tot stand komen werd steeds beweerd, dat Engeland profiteerde van de uitvoerpremiën der mogendheden, in dier voege dat wat de suiker in Engeland te goedkoop was door de gebruikers op het vasteland te veel betaald werd, en zeker was dit zoo, waar kartels bestonden, die den binnenlandschen prijs hoog hielden om met het excedent de markt der uitgevoerde suiker te drukken. Dat Engeland niet alleen toetrad tot de conventie, maar zelfs een der heftigste voorstanders was, vond zijn verklaring in het toenmalige regeeringsbeleid, waarvan het bevoordeelen der koloniën een der hoofdpunten vormde.

Van 1900 tot 1906 werden in Engeland de volgende hoeveelheden rietsuiker ingevoerd (herleid tot Ind. pikols):

	Uit Britsche koloniën pikols	Uit vreemde landen pikols	(Java) pikols	Totaal pikols
1900	1.133.000	934.000	(313.000)	2.067.000
1901	1.271.000	1.212.000	(213.000)	2.483.000
1902	1.486.000	1.436.000	(41.000)	2.922.000
1903	1.045.000	1.976.000	(506.000)	3.021.000
1904	1.469.000	2.974.000	(1.616.000)	4.443.000
1905	1.525.000	3.667.000	(2.020.000)	5.192.000
1906	1.615.000	1.808.000	(294.000)	3.423.000

Hieruit blijkt dat in 1903, het eerste jaar van de conventie een zeer groote daling plaats vond in den invoer van suiker uit de koloniën, die verklaard wordt uit het feit dat 8 maanden van dat jaar nog buiten de conventie vallen en Engeland juist toen overstroomd werd met de beetwortelsuiker, welke tot dien datum nog premie genoot en vóór het in werking treden der conventie verkocht moest zijn. Van af het tweede conventie-jaar is de uitvoer uit de koloniën in Engeland steeds stijgende.

De gezamenlijke rietsuiker produceerende andere landen hebben in nog sterker mate van de conventie geprofiteerd, want blijkens het overzicht werd de invoer uit vreemde landen van 1900 tot 1905 verviervoudigd. In 1906 is er een terugslag, die uitsluitend neerkomt op Java, dat dit jaar een afzetgebied voor het meerendeel van zijn product in Oost-Azië vond, waar de Russische suiker niet ter markt kwam.

In hoeverre Engeland voldaan kan zijn of is over de bevoordeeling zijner koloniën is thans van minder belang nu de regeering aldaar in andere handen is overgegaan, en wel in die van eene partij, die steeds tegen de conventie geweest is. Reeds in Maart j.l. werd in het Lagerhuis het voorstel gedaan om zich uit de conventie terug te trekken. Sir Campbell Bannerman wist het voorstel om zuiver politieke redenen te doen intrekken, doch de kans dat Engeland in de conventie behouden blijft is gering. Met die mogelijkheid moet rekening worden gehouden, maar dat alle andere deelnemers hunne vrijheid terug zullen nemen wordt bijna niet denkbaar geacht. Uit het gegeven staatje blijkt dat er thans eene aanzienlijke hoeveelheid rietsuiker meer naar Engeland gaat dan vroeger. De consumptie in Engeland, zoo zij niet verminderd is, zal in elk geval niet vermeerderd zijn (o.a. ten gevolge van de in April 1901 ingevoerde oorlogsbelasting van *f* 5 per 100 K.G. geraffineerd). Hieruit volgt dat de beetwortelsuiker een ander débouché moet gevonden hebben en wel op de binnenlandsche markten, waar door verlaging van accijns de consumptie is toegenomen. Direct na de conventie verlaagden de suikerproduceerende landen van Europa, behalve Oostenrijk en Nederland, den accijns, wat in premiegevende landen gemakkelijk was, omdat door de conventie de premie vrij kwam, daardoor nam het verbruik van bietsuiker toe. Dat sommige dier landen zooals Frankrijk dat de accijns van 64 op 27 frs., Duitschland dat hem van 20 Mark op 14 en België dat hem van 51 frs. op 20 frs. per 100 K.G. bracht, het oude stelsel van premies ten koste van de binnenlandsche verbruikers weder zouden invoeren, is niet aan te nemen, omdat daar thans de middelen voor ontbreken, tenzij de hoogere accijns op nieuw werd ingevoerd.

Het is ten slotte de vraag wat er gebeuren zal als Engeland uit de conventie treedt, waarvan het uittreden van Peru het gevolg zal zijn, daar dit land alleen toetrad om in Engeland te kunnen invoeren. Dan zullen de landen, niet-deelnemers aan de conventie, in de eerste plaats Rusland en Spanje, weer toegang hebben tot de Engelsche markt. Tengevolge daarvan zal de Java-suiker er wegblijven en naar de Oostersche markt verplaatst worden, zoodat de invloed van de Russische suiker bij het uittreden van Engeland uit de conventie een factor is, waarmede geen rekening behoeft te worden gehouden.

De slotsom is dat het tot stand komen van de conventie en het daarmede gepaard gaan der accijnsverlaging in Duitschland, België en Frankrijk in zijn gevolgen zeer zegenrijk was met betrekking tot de consumptie in die landen, dat het uittreden van Engeland en zelfs het opheffen van de conventie niet van veel belang zal zijn, mits de mogendheden, die aan de conventie deelnamen, slechts niet meer tot bescherming overgaan. Intusschen is het voortbestaan der conventie, eventueel zonder Engeland, ongetwijfeld een groote waarborg tegen weder-invoer van premies in de contracteerende landen en uit dit oogpunt wordt aan de conventie nog een lang leven toegewenscht.

NOG EENS LLOYDS EN DE ZEEVERZEKERING.

Naar aanleiding van het artikel over ,,Lloyds'' in de jongste Februari-aflevering deelt een Oud-assuradeur ons mede dat, ofschoon de gegeven beschrijving van Lloyds over het geheel juist genoemd kan worden, er wel wat vluchtig over het eigenlijke bedrijf bij die instelling wordt heen geloopen.

Zooals gezegd sluit Lloyds als zoodanig geene verzekeringen, doch is het eene Vereeniging van privé-assuradeuren, die elk voor zich verzekeringen aannemen, en die uit den aard hunner positie wel de noodige waarborgen aanbieden, doch die ook weder niet altijd zelf optreden. Een aantal gefortuneerde personen te Londen achten het namelijk ,,de bon ton'' om te behooren tot ,,Lloyds' underwriters'' (assuradeuren), ofschoon zij van het vak niet het minste verstand hebben en slechts aan het einde van het boekjaar naar de resultaten vragen. Het bedrijf aan Lloyds wordt dan ook uitgeoefend door een betrekkelijk klein aantal personen, die met het vak bekend zijn en die als gemachtigden van dikwijls 20 of meer ,,Lloyds underwriters'' verzekeringen aannemen. Daar de volmachten niet worden gepubliceerd, is de mogelijkheid niet uitgesloten dat de gemachtigde buiten zijn boekje gaat en dat de geassureerde, die niet op de hoogte kan zijn, ten slotte de dupe wordt. In de *Verzekeringsbode* van 1903 n⁰. 45 en 49 moet hiervan een merkwaardig staaltje zijn medegedeeld (zaak Burnand).

Verder worden bij die instelling ook allerlei andere verzekeringen gesloten, niet alleen tegen brand en inbraak, doch met de bekende zucht van den Engelschman naar wedden en dobbelen, kan men er zelfs bediend worden met verzekeringen tegen het krijgen van tweelingen, tegen teleurstelling bij Kroningsfeesten, verlies bij loterijen, enz. Ook worden er veel verzekeringen gesloten op schepen, die zoogenaamd ,,over due'' zijn, dat zijn schepen die langer reis hebben dan kon worden verwacht, hetgeen vrijwel onder dobbelarij is te brengen. Daarbij komt dat de som van £5000 door elken Lloyds' underwriter bij de vereeniging gestort, uitsluitend dient als waarborg voor reclames in zake transportverzekering; terwijl degeen, die zich tegen brand of iets anders bij Lloyds' verzekert, geheel afhankelijk is van de meer of mindere soliditeit van den privé-assuradeur, die hoe gefortuneerd ook, uit den aard der zaak minder waarborg biedt, dan eene solide Maatschappij, die uitsluitend werk van het verzekeringsbedrijf maakt en die de resultaten van haar bedrijf publiceert.

Intusschen worden vele verzekeringen ook uit ons land bij Lloyds gesloten, omdat de leden dier vereeniging aldaar alles vinden wat voor hun bedrijf noodig is, waardoor hunne onkosten een minimum zijn en zij steeds iets goedkooper kunnen wezen dan Verzekering-maatschappijen op het Vasteland.

Hoewel niet op zulk een grootsche schaal, vindt men ook bij ons en elders in handeldrijvende landen inrichtingen ten behoeve van scheepvaart- en zeeverzekering. Het Fransche register ,,Veritas'' tot classificeering van schepen is minstens even betrouwbaar als ,,Lloyds Register''. Opgericht in 1828 was het oorspronkelijk eene Nederlandsche onderneming die later naar Parijs is overgebracht. Ook de Nederlandsche Vereeniging van Assuradeuren geeft een Scheepsregister ter classificeering van schepen uit en die Vereeniging heeft een staf van inspecteurs en agenten op de voornaamste havenplaatsen tot wie men zich in geval van schade om onderzoek wenden kan.

Wat bij Lloyds eenig en bewonderenswaardig mag genoemd worden is het ,,Intelligence department'' (het informatie-bureau). Nergens is zulk eene inrichting te vinden en de geheele zee-assurantie der wereld drijft letterlijk voor de buitenlandsche scheepstijdingen op deze uitstekende instelling.

Is volgens het bovenstaande het assurantie-wezen zelfs bij een instelling als Lloyds niet onberispelijk, bitter schijnt reeds jaren geklaagd te worden over toestanden in het vak ook bij ons te lande.

In een brochure getiteld ,,Zee-verzekering en statistiek'' (Breda, P. B. Nieuwenhuys 1904) heeft bedoelde oud-assuradeur op die misstanden gewezen en hij drukte daarbij een artikel af uit de *Zeepost* van 25 Jan. 1871, om te doen zien dat toenmaals het Zee-Assurantievak in Amsterdam reeds in een treurigen toestand verkeerde. In een mede overgenomen artikel uit de *Verzekeringsbode* van 1902 afl. no. 26, 34 en 35 ,,De Wondeplek der Zee-verzekering'', zegt de schrijver: ,,De kanker die bij ons, zoowel als overal elders, aan de Zeeverzekering knaagt is het volslagen gebrek aan wetenschappelijke behandeling van het vak. Een ieder die eenige studie van het verzekeringswezen maakt zal het met mij eens wezen, dat voor elke soort van verzekering, onverschillig welke, eene wiskundige basis voor de premieberekening noodzakelijk is. Waar die ontbreekt, wordt de verzekering van speculatieven aard, en wordt zij, daar waar concurrentie zonder eenige beperking is toegelaten, misschien langzaam, doch zeker te gronde gericht. Het Zee-verzekeringsvak nu verkeert in zulk een toestand.

,,Aan de Nederlandsche beurzen is al sedert jaren geen sprake meer van een officiëel premietarief. Hoe de premie thans wordt vastgesteld?..... 't Is een loven en bieden of het om een of ander handelsartikel te doen is en aan dengeen, die verzekering tegen de laagste premie levert, wordt de post veelal gegund, ook al is het een concurrent in het buitenland, tenzij die premie reeds elders liefst aan de Londensche assurantiebeurs (Lloyds) mocht zijn vastgesteld. Vraagt men soms waarop een gegeven premie is gebaseerd, dan kan men zeker zijn op die vraag nimmer voldoende antwoord te zullen bekomen, alleen zal men veelal hooren, dat die premie scherp concurreerende is.

,,Wat onze Nederlandsche assurantie-beurzen en ook alle Buitenlandsche ontbreekt, is eene met zorg en kennis van het Zee-verzekeringsvak bewerkte Statistiek van Scheepvaart ingericht ten behoeve van het Zee-verzekeringsbedrijf''.

De schrijver van het vlugschrift raadt daarom aan een Bureau voor de Statistiek ten behoeve van de Zee-verzekering op te richten, en zeer zeker zou eene Vereeniging als Lloyds, die over zulk een rijk materiaal beschikt de aangewezen inrichting zijn om zulk een bureau samen te stellen.

Nader wordt aangetoond dat met slechts geringe aanvulling de Rijks-statistieken reeds vrij voldoend materiaal zouden opleveren om tot zulk een statistiek voor Nederland te komen. Deze moet den assuradeur in staat stellen de verhouding na te gaan:

1o. tusschen het aantal verzekerbare schepen van één nationaliteit en van een bepaalde soort, grootte en ouderdom en de binnen een zeker tijdperk aan die schepen overkomen ongevallen, en

2o. tusschen het aantal, binnen een bepaalden tijd, in de havens van een Rijk aankomende of van die havens vertrekkende geladen schepen, en de ongevallen in dienzelfden tijd aan bedoelde schepen of hunne lading overkomen.

Om een vergelijkend statistisch overzicht te kunnen samenstellen, kan de Zee-verzekering in twee hoofd-verdeelingen worden gesplitst, die elk afzonderlijk een speciale bewerking noodig hebben, en wel: in verzekering op het schip, en in verzekering op lading. De eerste afdeeling zou moeten geven een overzicht, afgesloten op een vasten datum van de Nederlandsche koopvaardijvloot, verdeeld in stoom- en zeilschepen gerangschikt naar grootte en ouderdom terwijl de in den loop van één jaar aan Nederlandsche schepen overkomen

schipbreuken en andere ongevallen op dezelfde wijze zoude moeten worden gerangschikt, teneinde een percentsgewijs overzicht mogelijk te maken.

De tweede afdeeling zou de in- en uitgaande geladen schepen (eveneens verdeeld in stoom- en zeilschepen) moeten geven gerangschikt naar de reis, de lading, en zoo mogelijk naar de grootte en ouderdom der schepen, terwijl de schipbreuken en andere ongevallen eveneens op dezelfde wijze gerangschikt zouden moeten worden met verdeeling tevens van de ongevallen naar gelang van de meer of mindere belangrijkheid en naar de maanden, waarin zij plaats hebben gehad.

Aan de brochure is een voorbeeld toegevoegd opgemaakt met behulp van de Rijksstatistiek van In-, Uit- en Doorvoer der voornaamste Handelsartikelen en die van de Zeescheepvaart, terwijl het dagblad *Scheepvaart* en het jaarboekje *Neerlands Vloot en Reederijen* de overige gegevens hebben verstrekt.

Zonder verder in bijzonderheden hierop in te gaan is het ook voor Indië niet ondienstig hierop te wijzen, opdat men bij de samenstelling der Indische statistieken rekening met de vereischte gegevens zoude kunnen houden, ten einde daarin vooral ook datgene op te nemen, wat voor het assurantie-vak van belang kan zijn.

J. E. D. M.

CULTURES OP DE WEST-INDISCHE EILANDEN.

Terwijl in dit tijdschrift reeds eenige malen met ingenomenheid is melding gemaakt van de in Suriname ingevoerde bacovencultuur die de cacao en de suiker langzamerhand zou moeten vervangen, wordt er door sommigen de aandacht op gevestigd hoe gevaarlijk het is zich in zulk een kolonie zoo geheel afhankelijk te maken van slechts ééne cultuur, waarbij een tegenslag in de productiviteit daardoor zulke ernstige gevolgen heeft, als b.v. de krullotenziekte bij de cacao veroorzaakte. De Engelschen schijnen dit vooral in te zien en in een Engelsch tijdschrift *The Field*, gewijd aan sport, tuinbouw en boerderij, wordt omtrent de „industriëele wedergeboorte" der Britsch West-Indische eilanden het een en ander gezegd, dat hieronder uit een van bevriende hand verstrekt uitknipsel wordt overgenomen:

Waar suikerriet omstreeks twintig jaar geleden het stapelproduct van die eilanden was, hebben niet alleen bananen, maar ook sinaasappelen, ananassen, cacao, koffie, verschillende specerijen, vezelstoffen en andere plantaardige voortbrengselen met handelswaarde de plaats daarvan ingenomen. Er is vooral veiligheid in het aantal der cultures, zooals door planters in verschillende deelen der wereld, die slechts steunden op een enkel product, tot hun schade is ondervonden. Het lot van de koffie op Ceylon, van de sinaasappelen op Florida en St. Michael waren bewijzen voor het onverstand om alles op één kaart te zetten. Het laatste blijk van ontwikkeling in de West is de limoensap-industrie op Dominica, waar de limoenboomen [1]) thans zoo talrijk en vruchtdragend zijn, dat de jaarlijks uitgevoerde vruchten £40 à 50.000 opbrengen, terwijl er twintig jaar geleden nog maar enkele van die boomen werden aangetroffen. De limoen wordt gemakkelijk verspreid, daar deze uit zaden kan worden gekweekt, in welk opzicht deze boom veel voor heeft boven den oranjeboom omdat de fijnere soorten daarvan slechts door enten en stekken zijn te vermeerderen, evenals zulks bij appelen, pruimen, enz. het geval is. Het was te wijten aan de ongelukkige meening dat ook goede oranjeboomen uit zaad

[1]) Zie H. v. Kol. Naar de Antillen, enz. bl. 89.

te kweeken waren, dat Jamaica geheel werd vervuld met oranjeboomen, die, toen zij vruchten gingen dragen, waardeloos bleken. Dit is sedert hersteld door op die slechte zaadboomen goede soorten te enten. Er worden ook pogingen gedaan om de limoen door teeltkeus en aankweeking te veredelen. Het belang van de limoenvrucht wordt vooral gezocht in het gebruik er van als middel tegen den scheurbuik, waartoe het door de zeelieden over de geheele wereld wordt toegepast en in hare geneeskrachtige eigenschappen in het algemeen. De meeste menschen houden van het verdichte sap der limoenen als aangenamen drank bij warm weder. Drie jaar geleden werden de limoenboomen op Dominica aangetast door een soort torretjes, die deze industrie ernstig bedreigden, doch door het besproeien met een mengsel van hars en walvischtraan heeft men de boomen er van gezuiverd. Er is een zoete vorm van limoen, welke zoowel in Westersche als in Oostersche landen gekweekt wordt en die de aandacht van deskundigen verdient; deze heeft een grootere vrucht dan de zure soort, die zeer sappig en smakelijk is. Deze varitiet van de *Citrus medica* wordt door de botanisten *limetta* genoemd.

Wat de suiker betreft, leest men elders dat de Britsch West-Indische eilanden, inzonderheid Jamaica zeer veel te lijden hadden door het meer en meer in gebruik komen van beetwortelsuiker in plaats van rietsuiker. Men schijnt daar tot het besluit te zijn gekomen dat noch de afschaffing der premies noch eenige andere maatregel van het moederlandsche gouvernement de rietsuiker in staat kan stellen zich staande te houden tegenover den goedkooper voortgebrachten mededinger en de plaatselijk aanwezige planters worden nu aangemoedigd meer loonende producten te telen. Ontelbare tropische planten zijn beproefd en de beste praktische mededeelingen, omtrent de vooruitzichten om ze met voordeel aan te kweeken, worden onder hen verspreid. Als toevoeging tot de stapelproducten, zijn katoen en caoutchouc met goede vooruitzichten beproefd, en men heeft thans ook zekerheid dat Jamaica een groote toekomst heeft als tabak voortbrengend land. Cuba heeft langen tijd een feitelijk monopolie gehad van het maken van de fijnste sigaren, maar deze industrie heeft zwaar geleden in den oorlog, waarbij dat eiland voor Spanje verloren ging. De later voorgekomen staatkundige woelingen hebben de planters benadeeld en de hevige stortregens in het begin van het jaar hebben den tabaksoogst zooveel schade toegebracht, dat men verwacht dat het aantal ter markt gebrachte balen dit jaar met twee derde zal verminderd zijn, terwijl de hoedanigheid bovendien inferieur zal wezen. De ondervinding heeft geleerd dat de grond van Jamaica in geenen deele bij die van Cuba achterstaat wat betreft de geschiktheid om tabak voor sigaren op te leveren en dat de klimaatsinvloeden op beide eilanden gelijk zijn. De smaak en geur van het Jamaica-blad moet volkomen even goed zijn als die van de tabak op het naburige eiland gekweekt en men heeft er alleen nog maar die mate van bedrevenheid en handigheid in de wijze van bereiden noodig, welke door langdurige ervaring in het vak door de Cubaansche industrieelen is opgedaan.

Op een andere plaats bespreekt het genoemde blad de toekomst van het Britsche West-Indische landbouwdepartement, waarvan wel eens geruchten loopen dat het Parlement niet genegen is het jaarlijks er voor uitgetrokken bedrag opnieuw toe te staan. Hiermede zoude het bestaan er van in de waagschaal gesteld worden, want het wordt onwaarschijnlijk geacht dat de eilanden geheel voor eigen rekening dien arbied zouden kunnen voortzetten. Dit departement werd in 1898 ingesteld op aanbeveling van de ,,West-Indian Royal Commission'', met Dr. (nu Sir Daniel) Morris, vroeger onderdirecteur der

koninklijke tuinen te Kew, aan het hoofd. De taak ervan was de algemeene verbetering van de suikerindustrie en de aanmoediging van een stel bijkomende industrieën, zooals het kweeken van cacao, koffie, bananen, limoenen, katoen, caoutchouc, kokosnoten, sisal-hennep [1]), rijst, notemuskaat en ananassen; ook zou het zijn aandacht wijden aan de verbetering van het ras en de verpleging van runderen, paarden en klein vee en het uitbreiden van den bijenteelt. En nu wordt gevraagd wat het departement heeft uitgericht om het jaarlijksch subsidie van omstreeks £17.400 te wettigen. In Barbados en op verschei dene eilanden Boven en Beneden den Wind, heeft het botanische- en proefstations onderhouden; op Jamaica is een landbouw-leeraar aangesteld, in Britsch-Guyana heeft het de leiding van proeven ter verbetering van de suikerindustrie en op Trinidad onderhoudt het een botanisch station [2]). Het geeft een kwartaal tijdschrift en een veertiendaagsch bulletin uit en verschillende vlugschriften van onderwijzenden aard, terwijl onder zijn veelzijdige en verscheidene werkzaamheden ook behoort het organiseeren van plaatselijke tuinbouw-tentoonstellingen en het aanwakkeren van de vraag naar West-Indische voortbrengselen door deze als er gelegenheid toe is, officiëel ten toon te stellen. Het departement telt een vijftigtal zorgvuldig uitgekozen voornamere ambtenaren. Daartoe behooren een aantal wetenschappelijke onderzoekers, de leiders van stations, reizende leeraren en onderwijzers. Onder de voornaamste gelukkige daden van het West-Indische landbouwdepartement, valt te wijzen op de aansporing welke zijn werkzaamheid heeft gegeven aan de nu gelukkig weder herlevende suikercultuur en op den belangrijken vruchtenhandel, waardoor het zooveel gedaan heeft om dien te doen ontstaan en aan te moedigen. Het schijnt dat het departement alzoo zijn recht van bestaan wel heeft bewezen en daar de verwachtingen der Britsche West-Indische bezittingen bijna geheel gevestigd zijn op den landbouw, kan het instellen en in stand houde van een krachtig landbouwdepartement om de planters bij te staan, niet anders dan als een regeeringsplicht worden beschouwd. Bovendien zijn andere Britsche koloniën door het voorbeeld van West-Indië en de mate van welslagen die dit bereikte aangemoedigd om meer aandacht aan de cultures te wijden en dit is zeker eene belangrijke stap in de goede richting.

---

[1]) Agave rigida, var. sisalana, zie Bull. Kol. Museum te Haarlem No. 28 verslag over 1902 bl. 119.

[2]) Van Kol t. a. p. bl. 482.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

VII.

De Oostkust van Sumatra van 1685 tot 1700.

De vorst van Djambi, die zich sedert 1683 Soeltan Ing-ngalaga liet noemen, ging voort met rooversvaartuigen uit te zenden, de bevolking aan zijne westelijke grens af te zetten en de Compagnie in haar peperhandel te benadeelen. Zijne drie vrouwen van Makasaarsche afkomst oefenden grooten invloed uit in de regeering. Tambesi bleef steeds een punt van verschil met Palembang.

De peperhandel was, ook in Djambi, de hoofdzaak in de bemoeiingen der Compagnie, zooals blijkt uit den brief, den 15en December 1684 door den resident Sijbrand Swart geschreven, en vermeldende dat bij gongslag gelast is dat de inwoners zich naar boven moeten begeven, onder bepaalde hoofden, om ijzerhouten stutten en ander hout te kappen voor een defensieve woning voor des sultan's eerste vrouw Ratoe-agong, hetgeen geschiedde „contrarie onse menigvuldige heussche vermaningen omtrent sijn Hoogheijt d'gepreste bovenlanders die gehoopt hadden in het korten naar huijs te keren, om haare peperplanterijen voord te setten, nu weder alhier een wijle tijdt sullen moeten continueren".

Om den uitvoer te controleeren, was er een wachthuis aan de Moeara Kompeh, bezet met 8 Nederlanders en 6 slaven; voorbijgaande vaartuigen moesten daar gevisiteerd worden, maar dit ging steeds met moeilijkheden en zelfs bedreigingen van de opvarenden, volk van Riouw, Lingga en andere eilanden, gepaard; natuurlijk verzette zich de geest van vrijen handel tegen het monopolie, zoodat de „clandestine" uitvoer van peper en goud toch niet belet kon worden. Swart gaf der Regeering in overweging den post in te trekken of anders te versterken en hem daartoe meer volk te zenden, want hij had in het geheel maar 18 soldaten en matrozen. De Regeering gelastte echter den post te behouden.

Het is verbazend dat het met zulke geringe middelen mogelijk was zich staande te houden en invloed te blijven uitoefenen in dit orde-

looze Rijk, waarvan het hoofd een verkwister was, die altijd geldgebrek had en allerlei ongewone middelen, niet het minst roof, gebruikte om daarin te voorzien. Zijne tochten naar het binnenland hadden gewoonlijk ten doel de bevolking te „scheren", waaraan dan ook de herhaalde verhuizingen aan de grens, vooral in Tambesi, waren toe te schrijven. Had de Sulthan niets anders te doen, dan vermaakte hij zich met tournooien (de liefhebberij voor paarden schijnt in Djambi steeds groot geweest te zijn); hij zond vaartuigen naar Java om paarden te koopen en had er in 1685 vijftig op stal. Een zending naar den koning van Siam, om geld te leenen, mislukte door het onbehoorlijke gedrag van de kiais, die de boodschappers waren. Maar hij wist zich goud te verschaffen uit een Indragirisch vaartuig, waarvan hij het volk liet vermoorden. Een Chineesch vaartuig, dat van Djambi vertrokken was, werd achterhaald en beroofd, zelfs werden te Djambi menschen als slaven verkocht, die bij Soekadana uit een vaartuig geroofd waren; en middelerwijl voeren Djambische rooftochten rond, waarvan de sulthan zijn deel kreeg.

Daarbij kwam, dat verschillende tijdingen omtrent verzet tegen de Compagnie zeer geschikt waren om den sulthan overmoedig te maken. Zoo bracht een boodschapper van Ratoe-agong, die voor haar naar Malaka gegaan was, van daar het bericht mede dat Johannes van Vliet, provisioneel hoofd te Poeloe Dinding en Perakh, den 28 April 1685 met de *Goedbegin* daar aangekomen, op last van den datoe-bandhara van Perakh, met nog 10 man van genoemd schip, vermoord was, onder voorgeven, dat hij mannen van Perakh aan boord had mishandeld. In April 1686 ontving de sulthan bericht van den moord, door Soerapati gepleegd op François Tak te Karta Soera; hij kwam dit in de loge vertellen en voegde er bij dat de Soenan van Mataram hem en den sulthan van Palembang had aangeraden ook de Hollanders te vermoorden, hetgeen hij, sulthan, zou doen, zoodra Batavia in ongelegenheid zou geraken. Hierbij dacht hij waarschijnlijk aan de loopende geruchten dat eene Engelsche vloot in Indië verwacht werd. Ondanks al dit bluffen gaf hij in Mei aan zijn naar Bantam vertrekkenden zwager Pangéran Hinga Wangsa, die zijne dochter Ratoe-mas Ardi Koesoema zou gaan halen, een brief aan den gouverneur-generaal mede, waarin hij dezen van zijn trouw verzekerde. Swart schreef er bij dat dit eene valschheid was.

Met zijne zendingen naar Java was de sulthan in deze jaren niet gelukkig. In 1685 viel zijn afgezant naar Mataram in handen van den roover Intje Abas, die hem op Bangka aan den wal zette, vanwaar hij naar Palembang ging en vervolgens door den sulthan van Palembang naar Djambi teruggezonden werd, en nu in 1686 kwamen de zendingen naar Bantam en Mataram door harde zuidelijke winden ook van verloren reis terug.

Het geluk van des sulthans rooverhoofden was afwisselend. Lajang gadi liep in Junij 1686 Ajer-hangat op Bangka af; Kiai Demang-ketjil ging in Julij naar zee, viel voor de rivier een Portugeesch schip aan, maar werd afgeslagen; vervolgens weer vertrekkende en met een vaartuig onder Tano Karti versterkt, ging hij in straat Malaka kruisen en kwam terug met eene buit geroofde menschen van Perakh, Deli en Asahan.

Toen in dit jaar de Menangkabausche gelukzoeker Jang-di-pertoewan (radja Sakhti) zijne vloot bij Blitoeng tot 250 en meer vaartuigen zag aangroeien, was de sulthan van Djambi niet op zijn gemak, evenmin als die van Palembang. Evenwel wist hij, zelf roover, zich met de roovers te verstaan. Een vaartuig, dat van Blitoeng naar Borneo was gezonden om rijst te koopen, waaraan de Menangkabauers groot gebrek hadden, werd door een anderen roover aangevallen en vluchtte naar Djambi. Eenigen tijd daarna verdeelde de geheele vloot zich, en kwamen 70 vaartuigen, met, zoo men zeide, 4000 man, onder de hoofden Intjé Amar, Nachoda Djanggoet, Nachoda Bongsoe en Panglima Djabar, ook naar Djambi. Zij werden daar als goede vrienden aangenomen en de sulthan vergunde hun, zich er te vestigen. Een gevolg van het optreden van Radja Sakhti was intusschen ook het uitzenden der expeditiën onder Steven Claerbout en Crijn de Rande [1], en dit had op den sulthan de gewone uitwerking van het ontzag voor de Compagnie weer op te wekken, want het was toch maar steeds hare „navale macht", waardoor zij het gezag in handen hield.

In 1686 bracht de sulthan weer eenige maanden in het binnenland door, om de rust te herstellen aan de Soengej Soewemé en S. Ketalo, twee zijrivieren van de Batang Hari, waar het volk oproerig was tengevolge van het kwade bestuur van zijne derde vrouw Ratoe-wètan, die daar de macht in handen had. De rust werd hersteld, maar intusschen waren uit Tambesi weer 200 huisgezinnen naar Palembang gevlucht om niet „gestroopt" te worden. Op voorstel van de residenten stemde de sulthan, evenals die van Palembang, er eindelijk in toe, het Tambesi-geschil opnieuw aan de uitspraak van den gouverneur-generaal te onderwerpen.

Den 24 October kwam het Engelsche schip *The Rose*, onder George Fothergill, voor de Djambi-rivier. De kapitein en twee andere Engelschen kwamen met hun boot bij den sulthan, gaven hem een geschenk en verzochten te mogen handelen. Zij werden in een steenen huis dicht bij den dalem gehuisvest, en de sulthan verzocht Fothergill zijn medegebracht kapitaal van boord te laten halen en bij hem te blijven, aan welke uitnoodiging Fothergill voldeed. Na een paar weken vertrok het schip met duur gekochte peper naar Bangkoeloe,

[1] *Indische Gids* 1906 bl. 795 e. v.

terwijl de drie Engelschen te Djambi bleven. Dit voorval en het gerucht dat Pangeran Aria van Palembang zou gaan trouwen met de jongste zuster van den sulthan, gaf Sijbrand Swart aanleiding tot de gevolgtrekking, dat de Palembangsche peper nu ook wel in Engelsche handen zou komen. De komst van dit en andere Engelsche schepen werd door onze ambtenaren ook in verband gebracht met den Menangkabauschen Jang-di-pertoewan, vermoedelijk geheel ten onrechte.

De vrees voor den Jang-di-pertoewan, zoowel als voor Djambi, deed den sulthan van Palembang meer dan gewoonlijk tot de Compagnie naderen, maar de verhouding was ook geheel anders dan in Djambi. De sulthan blufte niet, wanneer voor de Compagnie ongunstige tijdingen vernomen werden, maar betuigde zijn leedwezen en deelneming, b.v. op het bericht van een te Tegal op Compagnie's dienaren gepleegden moord. Hij drong er op aan dat de loge, het verblijf der Nederlanders, beter verdedigbaar zou gemaakt worden, en zond zelf volk uit, om nibong-stammen te kappen voor palisaden.

Terwijl het opperhoofd Willem Sabelaar met verlof naar Java was, liet zijn provisioneele opvolger Joannes Stael het rivierfront voorzien van eene palisadeering, met eene borstwering daarachter, „aan weerzijden van de poort met 2 steene huijsjens omtrent lanck 16 en breet 12 voeten van 2 verdiepings, te weten, 't eene voor den sergiant en 't andere voor een corporael — tusschen beijden met eene steene poort en frontespies onder met 2 canonpoorten en voorts met een nijpeboome pagger, boven met pannen gedeckt en onder met een borstwering, hoog drie en dick vier voeten op 't alderbreetste en vreetste tot een afschrik van den palembanger". Dit was de beschrijving die Sabelaer bij zijne terugkomst, met *de Faem*, in Augustus, er van gaf. De versterking was bewapend met 8 metalen bassen en eenige „morgensterren". Sabelaer rapporteerde verder dat Stael, (die den 21en September met *de Faem* naar Batavia vertrok) voor het overige de loge en de materialen voor de herstelling had verwaarloosd. Maar hij nam nu het overige zelf ter hand, waaronder ook het vernieuwen van het laadhoofd. Daarenboven had de Regeering in Rembang lichters doen bouwen, 95 voet lang, om de buiten liggende schepen gemakkelijker met peper te kunnen beladen. Er werd dus voor Palembang nog al veel gedaan. De sulthan maakte zich voor vijanden weinig ongerust, want hij meende dat de Compagnie, in het belang van haar peperhandel, wel zorgen zou dat zij in Palembang de baas bleef. Toen omstreeks 1 October de *Rose* van Fothergill voor de rivier van Palembang kwam, en op allerlei manieren trachtte peper te bekomen, werd zij namens den sulthan door den sjah-bandar afgewezen.

In September had de Compagnie het verlies te betreuren van een

groot schip, de *Prins Willem Hendrik*, dat op een klip in straat Bangka stootte en zonk. De bemanning van 128 koppen werd gelukkig met „de schuijt" en „de boot" gered.

Pangeran Aria schreef een brief aan de Regeering dat hij voor een trouw bondgenoot wilde gehouden zijn, en zond daarbij een geschenk van 50 pikols peper, dat spoedig door een tegengeschenk beantwoord werd.

Intusschen werd de sulthan zeer oud en rees meer en meer de vraag wie hem zou opvolgen. Pangeran Dipa en de mangkoe-boemi wenschten dat het de oudste zoon van den sulthan zoude zijn, maar Aria aasde nog steeds op de regeering, en er ontstond een plan, dat hij met behulp van Djambi en de nu daar aanwezige Menangkabauers zou uitvoeren. Deze zouden met 100 vaartuigen naar de rivier van Palembang gaan, terwijl pangeran Dita Manggala, broeder van den sulthan van Djambi, in de Palembangsche bovenlanden zou vallen om het land voor Aria te veroveren.

In de troebelen werd ook Djohor gemengd, dat reeds van Djambi teruggaaf van zijn geroofde onderdanen geëischt en met weerwraak gedreigd had. De Regeering te Batavia liet den radja van Djohor verzoeken, zich zoo mogelijk buiten den dreigenden strijd te houden, waarop deze antwoordde dat hij de rooverijen zou tegengaan.

Den 1en Februari 1687 besloot nu de Regeering met hare zeemacht in den toestand in te grijpen. Crijn de Rande, die met zijn eskadertje voor Toelang Bawang lag, kreeg bevel om naar Palembang en vervolgens naar Djambi te gaan. De Regeering had daarbij voornamelijk het oog op de vloot der Menangkabauers, dacht ook aan Pangeran Aria, maar scheen nog geen vijandelijkheid met Djambi te verwachten. Evenwel schreef zij aan Sijbrand Swart, naar aanleiding van zijne oogenschijnlijk steeds van angst getuigende brieven, dat hij, ingeval hij door de Menangkabauers of Djambiërs in levensgevaar kwam, moest trachten te ontvluchten. De jachten *Blauwen berg*, *Wildschut*, *Peperthuijn*, met de sloepen *Paliacatta* en *de Vlieger* werden van Batavia naar Toelang Bawang gezonden. De jachten *Odijck* en *Orangie*, de sloep *Paliacatta* en 2 Compagnies-pantjallangs moesten te Toelang Bawang blijven, en de Rande met 20 schepen en vaartuigen, namelijk de jachten *Boswijk*, *Wildschut*, *Blauwen berg*, de sloepen *Egmont*, *Houtsnip*, *Chirrebon*, *de Vlieger* en 13 Comp.-pantjallangs, te samen bemand met 700 koppen, zoo Europeanen als Boegis en Baliërs, naar Palembang gaan, waarheen een groot gedeelte der Bantamsche flotille zich ook zou begeven. *De Rog*, *Javaansche bode* en *Nederhorst* werden aangewezen om met de zieken naar Java terug te keeren. De *Pouleron* (Poeloe Ron), die te Batavia was, moest daar blijven en het jacht *Alexander* werd nog nagezonden. Met laatstgenoemd schip ging de onderkoopman Willem Valentijn mede, om, met een geschenk aan

den radjah lakhsamana van Djohor, door de Rande daarheen gezonden te worden. Wij zien hier, behalve de pantjallangs, 16 oorlogsschepen en vaartuigen genoemd, waarover de Regeering op dit oogenblik in de nabijheid van Batavia beschikken kon.

Omstreeks 5 Maart a/b *Boswijck* van Toelang-bawang vertrokken, kwam de Rande den 23en voor de rivier van Palembang, waar later ook de *Griffioen* (het 17e schip) van Djambi en de *Alexander* aankwamen. De *Wildschut* ging met Valentijn naar de Djohorsche vloot, de kat *Opmeer* (18e schip) den 29en Maart met tijdingen naar Batavia en de *Griffioen* den 3en April naar Djambi om zoo noodig Swart en zijn volk af te halen.

De Rande werd den 6en April bij den sultan van Palembang ontvangen. Hij ging er heen met 6 Compagnies-pantjallangs en vergezeld van de van Toelang-bawang met 55 prauwen medegekomen Bantamsche pangerans Nata Nagara en Nata Widjaja. De sulthan bejegende hen vriendelijk en de Rande deelde den vorst mede dat de gouverneur-generaal hem gezonden had om te trachten een oorlog tusschen Palembang en Djambi te voorkomen. Daar verder te Palembang niets te doen viel, besloot men den 11en April naar Djambi te vertrekken, om zoo mogelijk de Menangkabausche flotille daar aan te tasten. De *Alexander* zou voor Palembang blijven, en de *Tortelduijf* (het 19e hier genoemde schip) en de *Griffioen* zich bij het eskader van de Rande voegen. De Bantammers, die eerst bezwaar maakten om verder dan Palembang te gaan, werden tot medegaan overreed, met de belofte dat men over hunne bezwaren zou schrijven. Hieruit blijkt wel hunne gehoorzaamheid aan hun heer den sulthan en hunne trouw aan de Compagnie. Den 15en April uit de rivier vertrokken, was de vloot 2 dagen op de droogte en den 17en in zee. De *Griffioen* kwam van Djambi terug met het bericht dat Swart het onmogelijk achtte in stilte te ontvluchten, tenzij met een schip dat peper kwam laden. Het is ook de vraag of hij het wel erg noodig vond, want wel schreef hij den 21en, dat het geheele personeel te Djambi wenschte overgeplaatst te worden, en dat de benedenrivier geheel met vaartuigen en geschut bezet was, in afwachting van de Djohorezen of de Palembangers, maar wat de Compagnie betreft, had de sulthan nu nog bijstand met geschut en schietvoorraad gevraagd, onder aanbieding van vrijen handel op Bangkalis en Siak. In denzelfden brief schreef Swart nog over den pepervoorraad en het afhalen daarvan.

Den 27en kwam de Rande voor de Djambi-rivier. De lakhsamana van Djohor zond een afgevaardigde naar de Rande, om te zeggen dat hij met 200 vaartuigen bij Lingga lag en te vragen met welk doel onze vloot naar Djambi ging. De Rande antwoordde dat hij alleen ging om de Menangkabauers te verdrijven.

Uit de houding van den sulthan van Djambi bleek niet dat hij

oorlog wenschte. Hij zond in het laatst van April, nog voor dat de vloot van de Rande aankwam, twee hoofden over land naar Palembang, om uit zijn naam aan den sulthan van Palembang te zeggen dat er niets van waar was dat hij hem wilde beoorlogen. Hij noemde dezen zijn ouderen broeder, zeide dat hunne belangen samen gingen en vroeg zijn hulp tegen Djohor. De sulthan van Palembang nam dat echter zoo maar niet aan en antwoordde dat hij moest beginnen met de gevangenen uit vroegere oorlogen los te laten en Tambesi terug te geven. Toen de schepen in de rivier kwamen, belette de sulthan van Djambi echter den Menangkabauers onder Intjé Amar door de kwala Nior te ontvluchten, zooals zij wilden doen. Het schijnt dat werkelijk al zijne maatregelen voortsproten uit vrees voor Djohor, dat dan ook wel eene rekening met hem te vereffenen had.

Crijn de Rande werd intusschen ziek en overleed kort na zijne aankomst. Hij werd met hem toekomende eerbewijzen op Poeloe Berhala begraven, en schipper Gerrit Koster nam, ingevolge zijn lastgeving, het bevel over. De schepen gingen bij Moeara Kompeh liggen en Sijbrand Swart bleef bij Koster, aan boord van *de Peperthuijn*.

Reeds den 3en Mei zond de sulthan afgevaardigden naar de vloot om over de wenschen van de Compagnie te spreken; den 12en werd dit herhaald. De besprekingen eindigden toen met de onbewimpelde verklaring dat de sulthan niet van meening was, de Menangkabauers, die zich bij hem hadden gevestigd, aan de Compagnie over te leveren, of haar te helpen om hen in handen te krijgen. Koster en Swart besloten nu, den voornaamsten afgevaardigde, pangeran Mangkoe Pradja, aan boord in gijzeling te houden. Maar alvorens hiertoe over te gaan, gaven zij hem te kennen dat zij wenschten, het personeel en de goederen uit de loge aan boord te nemen (het bekende dreigement van „lichten" van het kantoor). Mangkoe Pradja verzekerde echter dat hun geen leed zou geschieden, en verzocht hen maar te laten blijven, waartoe evenwel Koster en Swart zich niet geneigd betoonden. Daarop verzochten zij den pangeran, vermits de verschillen zoo groot waren, nog eenige dagen te blijven, terwijl zij dan in dien tijd hunne wenschen aan den sulthan zouden voorleggen, waarop Mangkoe Pradja antwoordde dat hij niet blijven kon, omdat deze belangrijke zaken niet buiten hem konden behandeld worden. Onze opperhoofden, begrijpende dat hun plan tot niets leiden zou, lieten hem daarop gaan.

De sulthan scheen nu te bemerken dat hem van de zijde der Compagnie ook wel eenig gevaar dreigde. Hij hield tot nu toe zijn verblijf in eene woning beneden de loge, maar verliet die thans en betrok den dalem, die hoogerop aan de andere zijde van de rivier gelegen was. Ons volk behoefde daardoor, om naar de schepen te gaan, niet meer den sulthan voorbij te varen, en maakte hiervan

gebruik om, op den 21en Mei, zich in te schepen, zooveel mogelijk goederen medenemende. Den volgenden dag liet de sulthan de loge leeghalen. Koster en Swart berichtten hem schriftelijk dat het alleen uit vrees voor de Menangkabausche roovers was, dat zij de loge hadden verlaten. De sulthan antwoordde hierop dat hij haar, in afwachting van hunne terugkomst, liet bewaken, en dat het goed zou zijn, wanneer zij nu ook maar uit de rivier gingen. Deze briefwisseling werd gedurende de geheele maand Juni voortgezet.

Intusschen werden door Djambiërs en Menangkabauers aan weerszijden van de rivier batterijen gemaakt en met veel geschut bewapend. De onzen overwogen dat hunne macht maar 497 Europeanen en 275 inlanders telde, en dat, om met goed gevolg tegen de batterijen te kunnen werken, meer geschut noodig was en dat men zou moeten landen, welk laatste echter door de Regeering verboden was. Op medewerking van de Bantammers, die medegekomen waren, maar erg naar huis verlangden, meende men niet veel te moeten rekenen. Pangeran Poerbaja was al met 20 vaartuigen weg gegaan. Men zond nu den 25en Mei Pangeran Merta Widjaja naar Java om met den sulthan van Bantam over deze hulptroepen te spreken, vroeg daarbij aan de Regeering of er nog versterking zou gezonden worden, besprak het landen en vroeg nog 4 metalen 12-ponders, 10 prinsestukjes en 4 veldstukjes aan, met den noodigen schietvoorraad.

Den 31en Mei kwam de *Wildschut* terug van Riouw, waar zij den 3en Mei was aangekomen.

Kort daarop werd een brief van de Regeering ontvangen, tengevolge waarvan pangeran Nata Negara met het restje van de Bantammers den 4en Juni naar huis gezonden werd.

Het Engelsche schip *Mary* verscheen weer voor de Djambi-rivier. Twee stuurlieden daarvan werden naar boven doorgelaten; slechts één daarvan kwam terug. Dat zij op eene of andere wijze hulp aan den sulthan verleenden werd niet onwaarschijnlijk geacht.

In afwachting van nadere orders van Java liet Koster nu rivieropwaarts van Kompeh batterijen aanleggen. Terwijl men daarmede bezig was, deden de Djambiërs en Menangkabauers, den 25en Junij plotseling met prauwen een aanval, waardoor de onzen verplicht waren naar Kompeh terug te gaan, waar zij nu aan weerszijden van de rivier eene batterij maakten. De Djambiërs deden in de nabijheid daarvan hetzelfde.

De aanval van den 25en had weder eene lange briefwisseling met den sulthan ten gevolge, die geen vredebreuk bekende, bewerende dat de Menangkabauers alleen de schuldigen waren, dat hij niets met hen te doen wilde hebben en dat hij zich integendeel onder de bescherming der Compagnie wilde stellen (2 Julij). Koster antwoordde daarop dat de sulthan maar aan boord komen moest en goed ont-

vangen zou worden. — Sijbrand Swart, die 18 jaar in Djambi geweest en nu benoemd was tot tweede opperhoofd te Palembang, was met de *Vlieger* daarheen vertrokken. De onderkoopman Joannes Stael zou hem te Djambi vervangen. Swart zou echter spoedig terugkomen, omdat de Regeering bepaald had dat het civiele opperhoofd te Djambi nog tot het einde der expeditie daar zou blijven.

Koster begreep intusschen, dat hij niet langer lijdelijk mocht aanzien dat in zijne nabijheid steeds meer versterkingen werden aangelegd. Den 4en Julij tastte hij de pagar aan de westzijde der rivier, die met één ijzeren kanon, 2 bassen en 2 metalen stukjes uit de loge bewapend was, aan, en nam die, ten koste van 12 gewonden, doch zonder dooden te hebben bekomen. De Djambiërs verbrandden daarop hunne rakits, na de 2 stukken, die er op stonden, te hebben weggenomen, benevens 20 andere vlotten, die als branders moesten dienen, zij verlieten al hunne pagars tot 2 mijl boven Kompeh en trokken hunne vaartuigen bij Djambi te samen, waar nog meer versterkingen werden gemaakt. De Menangkabauers lagen dus nu tusschen de onzen en de Djambiërs in. De sulthan had zijn intrek genomen in de verlaten loge.

Van de Regeering kreeg Koster bericht dat de troepen, die nog te Toelang-bawang waren, en de *Alexander* naar Djambi gezonden zouden worden. In plaats van de niet ontvangen 12-ponders, nam hij de vier 8-ponders van de *Odijck* en bracht die op de rivier aan boord van de *Peperthuijn*.

Den 22en Julij kwam Swart van Palembang terug; hij bracht eene versterking van 1000 kippen, een massa eieren en rotan-touwen mee, de laatsten om de schepen de rivier op te halen. De sulthan van Palembang had hem óók iets meegegeven, namelijk de belofte van slacht-karbouwen te zenden, maar deze verschenen niet.

Binnen Djambi waren geenszins allen het met den sulthan eens. Op den 26 Julij kwam een der voorname hoofden met een prauwtje bij Koster aan boord, om te zeggen dat hij naar Palembang wilde verhuizen en dat zijn oom, de 2e sjahbandar Kiai demang Dira'di joeddha overland daarheen ging. Verder vertelde hij dat er achter de loge een pagar was gemaakt en dat de versterkingen nu gereed waren.

Men lachte om zijne mededeelingen, zeggende dat het niet de bedoeling was tegen de Djambiërs te vechten, maar alleen tegen de Menangkabauers; en zond hem naar Djambi terug.

Den 28en kwamen het jacht *Orangie* en de sloep *Paliakata* aan, van Toelang-bawang, en den 6en Augustus de *Alexander*, met nog 2 konstabels, 60 Baliërs, victualie en schietvoorraad.

Verscheidene naar Djambi bestemde vaartuigen werden aangehouden. Aan boord van één daarvan werd een zekere nachoda Baroe

gevangen genomen, die door den sulthan van Djambi naar Makasar was gezonden. Men zond hem per *Alexander* naar Batavia. Ook werd gevangen genomen een van Java terugkomende gezant van den sulthan, Kiai ngabehi Angga Lodra; men hoopte hierdoor op den sulthan dwang te oefenen tot het wegjagen van de Menangkabauers. Deze Angga Lodra wist echter den 11en Augustus zwemmende te ontsnappen.

Van den sjahbandar Dira'di joeddha, die dus nog niet naar Palembang gegaan was, vernam men dat de Djambiërs, indien zij aangevallen werden, niet zouden vechten, maar besloten hadden op de vlucht te gaan.

Den 20en Augustus begon nu Koster zijne operatie rechtstreeks tegen Djambi, een langzaam en moeilijk werk, omdat de schepen niet anders dan door verwerpen naar boven konden komen en daarbij aan het vijandelijk vuur blootgesteld konden zijn. In de versterking aan den zuidkant der rivier, bij den hoek van de Kompeh, die bewapend was met twee 6-ponders en vier 3-ponders, liet hij 60 man achter, met 2 lichte pantjallangs op de rivier. Eerst op den 30en was hij gevorderd tot „den hoek van Mortiasa, waar de kleine Kompeh ligt". Hier werd hij uit drie goed versterkte batterijen beschoten. Den 1en September liet hij aan de zuidzijde der rivier 2 kompagnieën soldaten, 3 kompagniën matrozen, met de Boeginezen en Baliërs landen (vermoedelijk ongeveer 350 man), en een daar gelegen pagar bestormen. De bezetting daarvan vluchtte in de rivier, waar velen werden afgemaakt. Bij de gelande troepen waren 1 doode en 15 gewonden, waarvan later 3 overleden; aan boord van de *Peperthuijn* waren 2 dooden gevallen.

Nu liet Koster eene mortierbatterij maken om de volgende pagar te bewerpen, maar eer die voltooid was kwam, op den 3en September, een onverwacht bezoeker uit Djambi, namelijk Kiai demang Aria Menggala, met een zonderling verzoek namens den pangeran-adipati, zoon van den sulthan. Onder voorgeven dat de sulthan zijn eigen volk noodig had tegen de Menangkabauers, verzocht Aria Menggala dat Koster 100 Nederlanders met eenige Boegis en Baliërs zou zenden om de loge en verschillende punten in de stad te bezetten. Als bewijs van oprechtheid bracht hij zijn zoontje en twee jongere broeders mede, om als gijzelaars aan boord te blijven. Maar er moest met spoed gehandeld worden, omdat de sulthan, die van niets wist, er niet achter mocht komen.

Koster belegde raad. Het verraderlijke plan van den pangeran-adipati scheen zoo aannemelijk en goed gemeend, dat allen, (uitgezonderd de misschien meer wantrouwende of gemoedsbezwaren hebbende schipper Jan Barents) eenstemmig besloten het verzoek toe te staan, te eerder omdat men hoogstens 2 of 3 uur gaans van Djambi

af was. De noodige troepen, een paar honderd man, werden reeds aangewezen, maar.... op eens bleek, dat bijna alle officieren ziek waren! De troep kon dus niet aangevoerd worden, hoewel Sijbrand Swart aanbood zelf mede te gaan, en het plan kwam niet tot uitvoering. Kiai demang Aria Menggala was radeloos en bleef uit angst voor zijn leven aan boord.

„De sultan, die ten eersten de presentie van Kieij demangh vermiste heeft de voncken in de neus gekregen alsmede de geheijme correspondentie van pangeran depattij waeraen zijn majesteijt zijn wreetheijt vermeende te bethoonen, vermits aen de manicabers ordre had gegeven om wanneer dienzelven avondt uijt 't paleijs na sijn wooningh keerende, datmen hem aen de hofspoorte dooden souw, 't gunt oock door een geladen donderbus wel gemeent en geraackt wierd hoewel dien dans ontsprongen en sonder quetsure de bosschagien gewonnen heeft, nopende zijn hoogheijt familie deselve heeft pangeran porbo in zijn eijge woningh verborgen gehadt".

De sulthan vond het nu geraden, zijn volk uit de werken bij de kleine Kompeh terug te trekken. Den 4en September 's morgens bemerkte men dat deze verlaten waren en daarop ging men met het verhalen der schepen voort tot laat in den avond, toen bericht ontvangen werd van de Compagnie's-gezinde Djambiërs dat de sulthan met de Menangkabauers rivieropwaarts gevlucht was. Onmiddellijk werden nu 70 soldaten, met de Boeginezen en Baliërs, onder den luitenant van Wingerstraten en den opperstuurman Cornelis Coops op de 12 Compagnie's pantjallangs verdeeld en deze de rivier opgezonden. Zij kwamen den 5en 's morgens vóór de Djambische pagars, die aan weerszijden van de rivier vóór de stad lagen, aan, en bezetten ze. Swart en Aria Menggala lieten zich in eene prauw naar de stad pagaaien en kwamen onderweg pangeran Poerba hinga Wangsa, zwager van den sulthan, met groot gevolg en witte vlaggetjes voerende, tegen. Swart werd ingehaald en omhelsd „alsof hij hun vader was geweest".

Zijn eerste werk was nu, de prauwen die geschut voerden te laten losmaken en wegdrijven, zoodat ze door de schepen konden opgepikt worden; hij liet al het geschut vernagelen en het kruit weghalen. Daarop ging hij met 2 pantjallangs naar de loge en liet deze door Coops bezetten. Aan het krijgsvolk werd het plunderen verboden. Pangeran Poerba maakte aan de Djambische bevolking bekend dat zij hare huizen weer moest betrekken en hij ging vervolgens met Swart aan boord, waar hij bij Koster zijn sëmbah maakte, hem aldus als Heer erkennende.

Den 6en kwam de pangeran-adipati uit het bosch te voorschijn. Hij, pangeran Dipa-negara en Mangkoe-pradja komen allen in de loge en maken sëmbah. De adipati verzocht, door erkenning van de Com-

pagnie, in zijns vaders plaats te mogen treden. Men besluit, de met den sulthan naar boven getrokken Menangkabauers terug te roepen, daar men van vervolging weinig verwachtte.

De loge was leeggehaald gevonden, doch de peper (voor de Compagnie het voornaamste!) was nog aanwezig. De buit bestond uit 50 Menangkabausche prauwen en 76 stukken geschut, in en om Djambi.

Het volk keerde gaandeweg in Djambi terug. De pangeran-adipati werd onder nadere goedkeuring van de Regeering „tot Coninck gecroont". Aria Menggala ging de rivier op en bracht 6 Menangkabausche hoofden, waaronder Intjé Abas, met 287 minderen, mede. De Intjé gaf zich veel moeite om nog meer volk te laten afkomen, om zich daardoor de gunst der Compagnie te verwerven.

Men verneemt dat de sulthan gevlucht is tot Tambesi. Vandaar zou hij door de Toengkal-rivier naar zee kunnen ontkomen. De pangeran-adipati stelt voor, de rivieren te blokkeeren, maar Koster raadt aan, den vijand in het land te vervolgen en uit te roeien. Daarop wordt een hoofd naar boven gezonden om aan de bevolking te zeggen dat zij den sulthan en de Menangkabauers levend of dood in handen moet trachten te krijgen en tot belooning al het goud en zilver mag behouden dat bij hen gevonden wordt.

De sulthan had intusschen aan de Moeara Tabo een pagar gemaakt en lag daar met 1000 of 1500 man; men beweerde dat hij hulp had gevraagd aan een zekeren Menangkabauschen radjah Bongso.

Koster en Swart begonnen aan het groote Compagnie's belang, den peper, te denken en vreesden dat de sulthan daar boven de pepertuinen zou laten verwoesten, en ook dat hij nu wel in Palembang zou kunnen vallen of met radja Sakhti gaan meedoen. Daarom besloten zij zelf met eigen middelen tegen hem op te treden. De pangeran-adipati werd met 20 vaartuigen naar boven gezonden, vergezeld van een vaandrig met 32 Europeesche en 90 inlandsche soldaten en aan den sulthan van Palembang werd een brief gezonden om hem te waarschuwen, op zijn hoede te zijn. Later volgde nog de provisioneele vaandrig Jan van Coevorden met 9 pantjallangs en eene kompagnie, zoodat er den 13en October 288 man troepen naar boven gezonden waren, waarvan Sijbrand zich aan het hoofd had gesteld.

Men had echter nu reeds veel volk door ziekte verloren; 85 man van de expeditie waren overleden en vele zieken weggezonden. De bezetting aan de Moeara Kompeh werd daarom ingetrokken en de batterij geslecht. Daarentegen werd de kleine Kompeh bezet met 2 pantjallangs en de *Griffioen*.

De sulthan wachtte onze troepen niet aan de Moeara Tabo af maar trok nog verder westwaarts, naar Tandjong. (Dit was de plaats, waar van ouds de Menangkabauers hun goud kwamen ruilen tegen zout en kleeding van Djambische kooplieden. Goede wegen liepen

van daar naar de Westkust). Swart scheen het niet raadzaam te vinden hem te vervolgen, en gaf den troepen last om terug te keeren. De Adipati had Tabo bereikt, maar bleef daar niet, toen onze macht niet verder ging. Koster richtte nu zijne stelling te Djambi tot verdediging in, door 3 mijl boven de stad, aan weerszijden van de rivier, 2 pagars te laten maken, die bezet werden door eene Europeesche kompagnie, 46 Baliërs, eenige matrozen en Djambiërs.

Djambi, dat zich altijd zoo onafhankelijk gedragen en niet, als Palembang, aan de Compagnie onderworpen beschouwd had, was nu feitelijk in de macht der Compagnie. De Adipati gedroeg zich ook als zoodanig. In alle zaken werd Swart geraadpleegd en naar zijn beschikking gehandeld. De hoofden beschouwden de ambtenaren niet als helpers, maar als hun wettige meerderen uit het recht van verovering, en de besten onder hen wenschten onder het bestuur der Compagnie te staan, liever dan onder de partij, die het rooversbedrijf had uitgeoefend, met den Sulthan aan het hoofd.

Deze kwam in November weer nader bij en wendde zich nu tot zijn zwager pangeran Poerba, om door diens bemiddeling vrede met de Compagnie te maken. De ambtenaren toonden zich daartoe genegen om hem te ontvangen, maar stelden als voorwaarde (dit was toch het oorspronkelijk doel der expeditie) dat hij de Menangkabauers, vooral Intjé Amar, panglima Djabar en panglima Balo zou overleveren. Dit werd hem geschreven in zijne familietaal, het Javaansch, opdat de Maleiers het niet zouden kunnen lezen. Koster en zijn raad liepen reeds op het succes vooruit, en vroegen aan de Regeering wat zij met den Sulthan moesten doen, wanneer zij hem „door deze sinisterlijke streeken in het net gevangen" zouden hebben. Maar het was nog zoo ver niet, en de Regeering keurde zelfs af dat men Pangeran adipati het bestuur in handen gegeven had, aldus toonende dat zij, zooals gewoonlijk, op haren afstand het belang der zaak anders inzag dan de anderen, die op de plaats waren.

Koster bleef intusschen maatregelen nemen om ook met geweld den Sulthan in handen te kunnen krijgen. Hij liet aan den Sulthan van Palembang vragen om aan den adipati 10 goede roeiprauwen te verkoopen of te leveren, om die met troepen de rivier op te laten gaan om den Sulthan te kunnen achterhalen. Zijn troepenmacht bestond nu nog uit 136 Europeesche soldaten, 223 matrozen, 24 mardhikas, 199 Boegis en 129 Baliërs, behalve 24 matrozen op de *Peperthuijn*, 70 op de *Odijck* en 50 op de *Boswijck*.

De Sulthan schreef dat hij van plan was, weer naar boven te gaan en vroeg of Swart met hem wilde komen onderhandelen. Deze was daartoe wel genegen, maar de hoofden rieden het af. Zij hadden wel reden om geen toenadering tusschen den Sulthan en zijn zoon te wenschen, want wanneer deze weer bevriend werden, zou het met hen,

die den Sulthan afgevallen waren, slecht kunnen afloopen. Middelerwijl versterkte de Sulthan zich in een pagar nabij Djambi, met veel volk bezet, waardoor Koster het in het begin van December raadzaam achtte een van zijn vooruitgeschoven posten, aan de Pioewan, terug te trekken en een nieuwen pagar te maken, op een musketschot-afstand van den sulthan. Van hier werd op den 8^{en} het werk van den Sulthan beschoten, waardoor deze weer een paar dagen ver naar boven roeide en zich vestigde te „Si-ambe-oekoe" of „Sajang-boekoe" (Si-alang-boengkoe?), waar hij vooreerst bleef, terwijl hij liet weten dat hij terug wilde komen indien men hem in den dalëm liet wonen, totdat hij ten behoeve van zijn zoon afstand van de regeering zou hebben gedaan.

Toen de *Odijck* in December naar Java zou gaan, zouden de meesten der in September door Intjé Abas teruggebrachte Menangkabauers met dien bodem naar Batavia vervoerd werden. De *Tortelduijf* en de sloep de *Kakap* brachten hen uit de rivier naar het jacht. Maar aan boord van de *Tortelduijf* bejegende hun (28 Nov.) eenig kwaad van de matrozen die zich bedronken hadden, waarop zij scheepswapens uit de kajuit haalden, 7 matrozen doodden en 5 zwaar verwondden, terwijl ook verscheidene Menangkabauers hierbij omkwamen. De bemanning van de *Tortelduijf* werd door de *Kakap* gered, maar de Menangkabauers zeilden met het vaartuig weg. De *Odijck* nam echter eenige personen mede, wier tegenwoordigheid in Djambi ongewenscht was; hieronder eene zuster van de Makasaarsche Ratoe-agong. Aan Intjé Abas werd om zijn goede diensten veroorloofd te blijven. Waarschijnlijk nam de *Odijck* ook Engelschen mede, waarvan er steeds enkelen in Djambi gebleven waren.

Niet alleen toonde de Regeering zich misnoegd over het aanvaarden van het bestuur door den adipati, maar zij gaf zelfs bevel om de expeditie op te breken en het was misschien wel in verband hiermede, dat zij naliet victualie te zenden, waardoor de gezondheid van het volk, dat soms van droge rijst met zout moest leven, veel te lijden had. Het was daarom flink en zelfs opofferend van de leiders der expeditie, die het belang der zaak beter inzagen, dat zij, hoewel niet ongehoorzaam willende zijn, draalden met aan het bevel gevolg te geven, en zij wisten met veel beleid meester van den toestand te blijven, terwijl zij toch eenig materieel en personeel terug zonden. De Regeering liet den sulthan van Palembang verzoeken dien van Djambi te verdelgen, maar wilde liever verder van de zaak af zijn en aan den adipati laten verzoeken om de stad in staat van verdediging te brengen. Maar het was duidelijk, dat de sulthan, die telkens met zijn vechtlustige Menangkabauers tot vlak bij de stad kwam afzakken, niets liever wilde dan het oogenblik waar te nemen waarop hij met goeden uitslag een aanval op Djambi kon doen, en dat alleen de tegenwoordigheid van 's Compagnie's macht hem hiervan terug hield.

Per de *Hogergeest* had Koster eindelijk weer victualie ontvangen. Eene lading gedroogde visch en geld, door Sabelaer uit Palembang verzonden, was verloren gegaan, doordat het vaartuig afgeloopen werd door de inlandsche opvarenden, die den stuurman en 2 van de 3 Europeesche matrozen vermoordden; de derde verstopte zich en werd door een Chinees opgepikt.

Koster liet nu de loge versterken met 2 „punten" of schansen. De ééne, aan den zuidoostkant, was 45 voet in het vierkant en 12 voet hoog, en kon over de rivier de stad beschieten; de andere lag aan den noordwestkant tot verdediging aan de landzijde. De pangeranadipati hield zijne vaartuigen gereed om op de rivier te ageeren en werd daartoe versterkt met 7 prauwen, door den sulthan van Palembang gezonden, nadat deze eerst, in plaats van prauwen, *tien* Kĕmĕringsche krijgslieden had gezonden, die men dadelijk weer terug had laten gaan. Tengevolge van het verzoek der Regeering aan den sulthan van Palembang om in de Djambische zaak hulp te verleenen, zond deze echter ook troepen naar Tambesi, onder radèn Wira Sari, (ook radèn Makasar geheeten), en nu eene flinke versterking over land naar Djambi, bestaande in 150 man uit Kĕmĕring, met piek en schild gewapend.

In Januarij 1688 kwam de *Naeltwijck* nog meer victualie brengen. Koster, die reeds maanden geleden wegens ongesteldheid verzocht had afgelost te worden, en zijn geheugen voelde afnemen, had verlof bekomen om te vertrekken en het bevel aan Sijbrandt Swart over te geven, en maakte zich thans gereed om met het teruggaande gedeelte van de expeditie mede te gaan. In Djambi bleven 2 vaandrigs, 3 sergeants, 6 korporaals, 52 Europeesche soldaten en 2 tamboers, 58 Baliërs, 40 matrozen aan den wal als kanonniers, 27 aan boord van de *Wildschut*, 17 op de *Houtsnip*, en 32 Boegineezen op de blijvende pantjallangs. Met den *Blauwen berg*, de sloep *Paliacata* en 11 pantjallangs gingen den 21 Januari met Koster mede: 49 zieke Europeesche soldaten, 86 matrozen, waarvan 30 ziek, 40 Boegineesche soldaten, en 68 Baliërs. Men liet natuurlijk den adipati wat geschut behouden, maar 42 stukken gingen mede naar Batavia.

De sulthan bleef intusschen in het binnenland, te Si-anbé-oekoe (Si-alang-boengkoe). Misschien gaf de tegenwoordigheid van de Palembangers in Tambesi wel een gunstige afleiding, want hij zond Panglima Djabar met 450 man van zijn rooversvolk tegen hen uit. Men beweerde dat hij ook door de Moeara Soewémé en de Tongkal-rivier in verbinding was met visschersvolk van de kwala Nioer en andere mondingen, en dat hij dit met geschenken had overgehaald om de riviermonden onveilig te maken en toevoer van levensmiddelen naar Djambi te beletten. Langs bedoelden weg zou hij ook in verstandhouding zijn met Menangkabauers die met 12 vaartuigen in Indragiri waren gevallen

en met een aantal roovers, die met de vrouw van Intjé Amar aan de Soengei Antan woonden.

Den 5en Februarij zond de Pangeran-adipati iemand naar Si-ambé-oekoe op kondschap. Deze kwam den 9en terug, met het bericht dat de sulthan wel in vrede zou willen terugkeeren en de Menangkabauers loslaten, maar dat hij vernomen had dat de adipati gezegd had hem nooit meer als zijn vader te willen erkennen, hetgeen een onoverkomelijk beletsel voor hem was.

Evenwel kwam niet lang daarna de sulthan, nu met een sterke macht, in 40 vaartuigen, weer afzakken tot 2 mijl boven Djambi. Door tusschenkomst van pangéran Poerba liet hij weten dat hij wilde terugkomen wanneer pangéran Dipa Negara, Mangkoe Pradja of kiai Aria, de zwager van den adipati, hem afhaalde. Pangeran Poerba zou met zijn leven voor dat van den gezondene instaan. De pangéran adipati wilde echter niemand laten gaan, hetzij uit voorzichtigheid of omdat hij geen verzoening wenschte, en de sulthan, die meteen had kunnen zien dat men in Djambi goed in postuur stond, ging weer naar boven om in Tambesi te laten vechten.

Pangéran Poerba gaf intusschen zijne pogingen niet op. Hij bewerkte dat de sulthan den 16en Maart voor de derde maal naar beneden kwam, maar nu met 100 prauwen en 1500 man, en tot aan het tolhuis, $^1/_4$ mijl boven de stad. Het bezoek heette vriendschappelijk te zijn, maar Swart rekende er op, dat de sulthan misschien zou trachten met veel volk in de loge te komen en die dan af te loopen. Vier of vijf dagen achtereen zond de sulthan boodschappers om te zeggen dat hij nu bepaald met zijn zoon vrede wilde maken; maar hij wenschte eerst den gezaghebber te spreken, waartoe zij beiden, ieder in een klein vaartuig, elkander zouden moeten ontmoeten in het gezicht van de *Wiltschut*. Swart nam dit aan, maar onder voorgeven dat hij bevreesd was voor de Menangkabauers en zich in hunne nabijheid niet veilig achtte, verzocht hij den sulthan, vooraf zijn zoon pangéran Pringabaja tot waarborg in de loge te zenden. De sulthan zond daarop inderdaad zijn zoon en twee demangs als gijzelaars, en vervolgens ging Swart, in eene prauw, met 6 Europeanen, eenige Boegis en Baliërs, den sulthan tot boven de *Wiltschut* te gemoet. Het onderhoud was spoedig afgeloopen, want de vorst vroeg slechts dat Swart hem en zijne vrouwen den volgenden dag zou laten afhalen en naar de loge brengen, wat Swart beloofde. 's Morgens liet hij nog even aan den sulthan verzoeken niet veel volk mede te brengen, „om de Djambiërs niet bang te maken!" Het antwoord was, dat de sulthan gereed lag om te komen, met niet meer dan 5 prauwen, waarin zijne vrouwen en gevolg. Nu haalde Swart hem af en begeleidde hem naar de loge. Het „gevolg" bestond uit een paar honderd uitgelezen Menangkabauers, „Jantjes om wat mede uijt te regten". Maar Swart had

zijne maatregelen zoo goed genomen, dat, zoodra de sulthan en zijne vrouwen binnen waren, de poort gesloten werd en de anderen buiten bleven. Men riep hun toe, dat ze dadelijk terug moesten, of dat anders op hen geschoten zou worden. Zij raasden van teleurstelling, smeten hun wapens tegen den grond en liepen weg. De vaartuigen van den pangéran adipati, die gevechtsklaar lagen, dreven hen verder naar boven.

Nu werden pangéran Dipa Negara en de Sjahbander Kiai Mas Aria in de loge geroepen. De sulthan verklaarde in hunne tegenwoordigheid afstand te doen ten behoeve van zijn zoon den pangéran adipati, en verzocht slechts, evenals vroeger zijn vader Sulthan-agoeng, in Djambi te mogen blijven wonen, dat men zijn leven sparen zou en dat de adipati met de rijksgrooten hem uit de loge naar zijne nieuwe woning zouden brengen.

Den volgenden dag geschiedde dit. De adipati, pangéran, vrouwen en volgelingen vormden een grooten sleep. Men stortte „rijkelijck Judastranen", en tegen den avond trok men onder het afschieten van al het geschut der loge naar den dalëm, waar feest gevierd werd. Maar gedurende het feest vernam de Sulthan dat zijn zoon hem door de Palembangers van kant wilde laten maken; hij vluchtte daarom te middernacht met zijn vrouwen en haar kinderen naar de woning van pangeran Poerba negara en smeekte dezen duizend maal om zijn leven te sparen. De Adipati, met recht bevreesd dat de Sulthan weer naar boven zou gaan, en alles van voren af aan beginnen, liet het erf van Poerba negara met 5 of 600 man omsingelen en hem zóó gevangen houden. Dit duurde 4 dagen, maar belette niet dat een paar honderd aanhangers van den sulthan, die zelfs eenige bassen medebrachten, binnen het erf kwamen. Nu werd op zijn beurt de depati bang en wilde zich in de loge in veiligheid stellen. Swart voorzag hiervan groote beroering, daar het wel kon gebeuren dat het volk weer op de hand van den sulthan kwam. Hij besloot dus, zelf den toestand te blijven beheerschen. Na eerst alle vrouwen, van beide partijen, in de loge gehaald te hebben, als zoovele gijzelaars, trad hij zoogenaamd als bemiddelaar op. Zijne bemiddeling bestond hierin, dat hij den sulthan, voor zijne veiligheid, in de loge bracht, en hem vervolgens, met zijne eigene toestemming en met goedvinden van alle pangerans en kiais, aan boord van de *Wiltschut* naar Batavia zond.

Terwijl de sulthan gedurende 4 dagen aan de overzijde der rivier, bij Poerba-negara was, vertelde zijn zoon Pringabaja in de loge, dat zijne bedoeling was geweest, Swart te bedriegen, zooals deze voorzien en zoo beleidvol voorkomen had, „waeromme het onzen geringen oordeels best is desen woelgeest die doch tot quaat doen geboren schijnt, wat ver van honcq raackt, en bij aldien vanden beginne aan in deser vougen (in de plaats van met gewelt) was gearbeijt, wij had-

den desen fielt, die ons niet heden eerst bekent is geworden, al voor lange vat gehadt d' meijninge van den palembanger als van pangéran depattij is altijt geweest, om indien hem zultan konden in handen krijgen, 't leven te benemen en 't soude indien niet te lang gesammelt hadden, voortgancq genomen hebben, 't gunt rugtbaar geraackt sijnde, nu belet is, en wert denselven principael om reden niet garen d' naam haren coninq vermoort te hebben souden moeten voeren, gelicentieerdt uwer hooch achtb. Edn. overgesonden te werden om aldaar met hem naar welgevallen te handelen".

Het was een kranig stuk van Swart, dat hij het zoover had weten te brengen, nadat de Regeering hem moedwillig zóó verzwakt had, dat hij, toen de *Wiltschut* den 31en Maart met 1 sergeant en 6 soldaten ten geleide van den sulthan vertrok, nog maar 20 gezonde Europeanen in de loge en aan boord van de *Houtsnip* over had. Van 25 Februari tot 31 Maart waren de 2 vendrigs Cornelis Couwenhoven en Jan van Couverden, en 14 anderen overleden.

Welke rol pangéran Poerba negara eigenlijk speelde, is niet duidelijk; hij zond met de *Wiltschut* een brief aan den Gouverneur-generaal Camphuys mede, waarin hij schreef dat hij en alle Djambiërs hoopten dat de G.-G. den sulthan wederom in zijn staat zou herstellen.

De *Wiltschut* kwam den 19 April te Batavia aan. De Regeering zat met haren nieuwen gast nog al verlegen. Zij liet aan zijn zoon vragen of deze voor zijn onderhoud wilde zorgen, die daar echter voor bedankte.

De op verzoek van de Regeering door den sulthan van Palembang verleende hulp had ook nog bestaan in het zenden van troepen naar Rawas Tambesi en ander grensland, onder den pangéran depati en andere hoofden. Daar werd echter niet veel uitgevoerd: een paar malen kwam uit Soeroe-wilangan (langoen) bericht dat er gevochten was, maar dan ten nadeele van de Palembangers, die zelfs uit twee van hunne pagars verjaagd waren geworden. Den 22en Maart, toen men in Palembang natuurlijk nog geen bericht kon hebben van het gevangen nemen van sulthan 'ing-ngalaga, werd pangeran Dipa naar Soeroe-wilangan gezonden, en zoowaar de lastige pangéran Aria naar Djambi, om daar hulp te verleenen!

Juist had de pangéran adipati zijn prauwenflotille klaar om tegen Kiai demang ketjil en zijn bende, die kwanswijs den ouden sulthan getrouw was en het binnenland onveilig maakte, op te trekken, toen, twee dagen na het vertrek van de *Wiltschut*, geheel onnoodig en ontijdig, Aria met een aanzienlijke macht over land te Djambi aan kwam. Men kon nu de weerbare mannen niet wegnemen en de huisgezinnen aan den overlast der Palembangers blootstellen en de zoo noodige tocht naar het binnenland moest uitgesteld worden. Tengevolge hiervan kwam Demang ketjil tot bij Si-alang-boengkoe afzakken;

hij vond hier nog geschut van sulthan Agong, dat hij meenam, en zette zich bij Moeara Tabo neder.

Aria van Palembang speelde in Djambi den grooten heer. Als verlosser daarheen gezonden, matigde hij zich het recht aan van een meerdere, en Swart liet hem wijselijk begaan. Aria hield den 11en Mei eene volksvergadering, waarop hij den pangéran depati als pangéran ratoe aan het volk voorstelde, dat hem trouw zwoer, terwijl meteen een verbond tusschen Djambi en Palembang uitgeroepen werd.

Intusschen klaagde pangéran Ratoe, die steeds geheel onderworpen bleef aan Swart, en al zijne aanwijzingen opvolgde, voortdurend over den overlast der Palembangers, en verzocht hem naar den sulthan van Palembang te schrijven om Aria terug te roepen. Vier dagen later dacht hij er weer anders over, daar hij meende dat Aria hem zou kunnen helpen tegen Demang-ketjil, welke meening echter weer verdween, toen Aria wilde bedingen dat al het volk, dat door hem gevangen zou worden of uit eigen beweging hem toeviel, bij hem zou mogen blijven.

Aria, die niets dan zijn eigen voordeel zocht, schreef den 23en Mei aan Demang ketjil of deze hem wilde dienen en door Tambesi naar Palembang verhuizen (waar Aria dan de grootste macht in handen gehad zou hebben) en tegelijkertijd beweerde hij dat Demang ketjil en de bovenlanders wilden dat hij heer werd over Djambi, waarop de pangéran-ratoe zich haastte om aan Demang-ketjil te schrijven dat hij hem „vergunde" naar Palembang te verhuizen. Maar deze liet zich niet verlokken en bleef waar hij was.

De sulthan van Palembang had nu pangéran Dipa uit Tambesi en pangéran Aria uit Djambi teruggeroepen, en deze laatste, die ten slotte hier niets te halen gevonden had, dan eenige vaartuigen, waarvan hij zich meester maakte, vertrok den 2en Juni, „met groot miscontentement tegens pangeran Ratoe, welckers redenen voor ons openbaarden, namentlijck, omdat hem sedert zijn aanwesen soo weijnich eere en onthaal was aengedaen, ten anderen dat van den beginne sekere hoffdame (die wel wist pangẽ Ratoe voor zijn bijwijf gebruijcte) versogt hebbende, in meijningh die aan zijn vader zulthan ratoe te schencken, hem sulcx was geweijgert en afgeslagen, om deze oorsake sond hij pangẽ arria aen pangẽ ratoe weder thuijs een dansmeijt die hem op sijne primo aenkomste was vereert, met mondelinge ordre te seggen indien 't versouck voor sijn vader niet en wierde ingewilligt, dat alsdan d' gift aen hem gedaen, oocq niet en begeerde, dien gansche dagh tragten pangeran ratoe desen d'wingelant met een van sijne moijste meijden (die door d'pangerang diepa en mancapradja liet uytsoucken) te payen, welke pangeran arria met de sijne tegelyck toesondt, doch wilde geen van beijde aanvaarden, schoon d'eerst gedagte (soo lange hier geweest is) als een bisit heeft gebruyct begeerende juijst een die

wel wist pangerang Ratoe al eenige jaren gebruijct hadt, die oock nu (25 Junij) getrouwt en voor sijn wettige huysvrouw aengenomen heeft".

Iedereen in Djambi was blijde dat hij weg was; vooral had zijn tegenwoordigheid veel kwaad gedaan omdat men niets had kunnen ondernemen tegen Demang-ketjil, die oorzaak was dat wel 1000 menschen uit Tambesi en 1000 uit Maringin naar het Palembangsche verhuisd waren.

Intusschen waren de Menangkabauers meest allen naar hun land teruggekeerd; maar de zeeroof had nog niet opgehouden. Een 300-tal, Makasaren en Menangkabauers, onder een Makassaarsch hoofd, kiai besar Battan genaamd, vertoonden zich in Mei bij Blitoeng.

Men wist nu ook waar de *Tortelduijf* gebleven was. De roovers hadden het vaartuig naar Sambas gebracht en daar aan den radja te koop aangeboden, die het echter, uit vrees voor de Compagnie, niet wilde hebben. De roovers hadden het toen verbrand en waren naar Sollok gevlucht.

Met het jacht *Bantam* ontving Swart weer een versterking van 20 matrozen, zoodat hij in Juni over 169 man (Europeanen en inlanders) beschikte. Alle officieren waren echter overleden.

Den 13en Juni werd een toemenggoeng naar Demang-ketjil gezonden, om te trachten hem in der minne over te halen zich te onderwerpen, en men maakte intusschen de flotille gereed om zoo noodig tegen hem op te trekken, waarbij Swart, met zooveel van zijn volk als in Djambi gemist kon worden, met den pangéran-ratoe zou meegaan.

Juist was men gereed om op den 25en Juni te vertrekken, toen er op den 24en weer een kink in de kabel kwam. Pangéran Pringabaja, de jongste broeder van P. ratoe, liep plotseling weg, naar men vermoedde om zich bij demang-ketjil te voegen. Den volgenden dag kwam de toemenggoeng terug. Hij was beneden Moeara Tabo door wachten van Demang ketjil tegengehouden en had dezen niet gesproken. In de onzekerheid over hetgeen in het binnenland voorviel, bleef men in Djambi. Maar eindelijk, toen men wist dat Pringabaja zich met krijgsvolk had vastgezet bij de Soengej Tabir, besloten Swart en de pangéran-ratoe op te trekken. Den 25 Juli gingen zij de rivier op, met 60 Europeanen, 40 Baliërs, 28 Boegis en de Djambiërs van den p. ratoe. Deze gingen vooruit, de troepen van Swart volgden in goentings. Bij de Soengej Tabir gekomen, werden de eerstgenoemden hevig beschoten en lieten zich dadelijk achter de goentings zakken. Toen deze vervolgens 3 of 4 schoten gedaan hadden, vluchtte de vijand achter hoeken en bezette hij de oevers met tirailleurs, die verdreven moesten worden om verder te kunnen gaan. Swart liet daarom op de beide oevers landen, en terwijl hierdoor de vijand steeds voortgedreven werd, vorderden de prauwen langzaam, totdat men, na 18 dagen,

bij Boekit Serpeh, $^1/_2$ mijl van de Moeara Tabo, de legerplaats van Demang ketjil naderde en het terrein met randjoes bezet vond. De vijand lag hier in 7 pagars achter elkander, die van boven met dikken boombast gedekt waren tegen handgranaten. Swart bracht zijn kanonnetjes aan den wal en maakte aan weerszijden van de rivier vesterkingen, waarmede hij steeds vooruitschoof, tot hij zoo dicht bij den vijand gekomen was, dat men gemakkelijk met dezen kon spreken. Maar toch kon Swart met zijn geschut geen kwaad doen. De kogels gingen blijkbaar door den wand of wal van de pagar niet heen; alleen schoot hij de bovendekking er af; maar die werd geregeld 's nachts weer hersteld. Hij had ook een mortier, „die oock seer goet en groot effect soude gedaan hebben; maar tot ons ongeluck quam den vierwerker te sterven, en buijten hem was niemant die sig op dat werck verstondt." — Met het geschut niets kunnende winnen, en meenende dat de vijand niet dapper was en geen schietvoorraad meer had, besloot Swart hem van de land- en de rivierzijde tegelijk te bestormen. Aan de landzijde zouden 200 man van pangéranratoe, aan de rivierzijde 25 Europeanen, de Boegis, het loge-personeel en de Djambiërs die bij de loge woonden, te zamen 150 man, oprukken. Men ging vooruit, maar de lieden van den p. ratoe liepen al weg voordat zij bij de pagar kwamen. De Europeanen stormden, maar werden door de bij hen ingedeelde inlanders verlaten. Twee Europeanen werden gewond, een bediende van Swart gedood, en hijzelf kreeg een kogel door zijn hoed. Hij waagde er niet méér aan, en zoo liep dit wapenfeit af.

Kon de pangéran-ratoe door de lafheid van zijn eigen volk dus geen voordeel behalen, weldra bleek dat hij ook strategisch in een benauwden toestand geraakte. Toen hij, de Batang-hari opgaande, de Moeara-Tabir voorbijgevaren was, had hij daar een paar mantris achtergelaten, om de bevolking op zijn hand te houden. Deze kwamen nu bij hem terug „en bragten vandaar mede twee radins met name Dieta Troena en Naja Cassoema, beijde hoofden van die rivier, door kiay d'mang kitchil aldaar gestelt, dese quamen met 10 vaartuijgen en ontrent 200 mannen tot den pangerang van wien (naardat hare schuldige obedientie affgeleijt hadden) beijde met den titul van pangeran wierden begiftigt, dese princen leverden over aan pangratoe een dienaar en Expres affgesant van kieij d'manch kitchil gesonden om haar te disponeren dat met al de vaartuijgen die aldaer bij derhandt hadden, langs de groote rivier alle toevoer naar boven wilden beletten voorsz princen verhaalde voor de waarheijt dat bij aldien pangerang pringabaija nogh maar eenige dagen door sijn broeder pangerang ratoe was in bewaringe gehouden, soo soude kiey demangh kitchil afgecomen zijn, want reets twee groote rackits had doen maken, om daar mede de huijsvrouw van hem pangerangh pringabaija voor

af naar beneden te senden, (1) niet twijffelende off alle zijne misdaden souden hem alsdan vergeven en quijt gescholden werden, maar dese genome resolutie veranderden door de verschijninge van hem pangerang pringabaija aldaar in een doodelijken haat op pangeran ratoe, swerende en belovende hem pringabaija voor haren wettigen heer en koninck te erkennen, en gehoorsamen, dit verhaalden voorsz nieuw gemaakte princen alles ten aenhooren van hem pangerangh ratoe, die van schaamte over dese zijne onagtsaamheijt nauwelijks konde spreeken.

Pangeran Ratoe's leeftocht voor sijn gantsche macht meest opgeraackt sijnde, hield sulcx voor ons (Swart) verborgen, en liet dagelijcx versoucken alsoo sijn kint was ziek geworden, om naar beneden te mogen vertrekken, soukende in deser vougen om dat beloofd hadt sigh voor drie maanden te fictalieren, en nauwlijckx een en halve maand sijnde) 't wercq van sijn hals en op een ander te schuijven, om welcq te aanvaarden niemant happigh scheen, soodat genoodsaackt was in persoon aldaar te continueeren, van dese schaarsheijt had pangeran pringabaija door diverse overloopers berigt gekregen, die haar oocq na den tijt vrij stouter als bevorens quamen aen te stellen en sonde beneden ons om, overland een goede quantiteijt van sijn beste soldaten om aan de mond van hier voren gedagte rivier Songy Tabir een vastigheijtjen op te werpen, en alsdan met d'onderdanen aldaar nog verbleven alle toevoer te beletten". Dáár gekomen, dwongen zij de bevolking hen te helpen, en joegen den toemenggoeng, die met 3 of 4 prauwen op wacht lag, naar boven bij den ratoe, die zich nu wegens gebrek genoodzaakt zag de rivier af te zakken, onderweg door den vijand beschoten wordende, gelukkig zonder dat iemand geraakt werd. Men had twee maanden verknoeid voor niets.

De pangéran-ratoe liet aan de Tambesi twee pagars maken, waarin hij 400 man onder een toemenggoeng achterliet. Deze kwamen den 14en October weer te Djambi.

Swart kwam den 16en September te Djambi terug. Pangéran Dipa Negara was in Augustus overleden. De pangéran-ratoe wilde nu hulp vragen aan de Regeering te Batavia, maar de andere pangérans begrepen dat dit te lang zou duren en haalden hem over om zich te wenden tot den sulthan van Palembang, waartoe pangéran Mangkoepradja en demang Aria-menggala daarheen gingen „sendende ten teken van sijne opregte mijninge aan voorz vorst een van sijne beste dansmeijden waaromme voor desen heeft laten versouken nevens eenige geschencken meer".

---

(1) Indien dit geen vergissing van den schrijver is, is het niet duidelijk hoe de vrouw van Pringabaja bij Demang Ketjil kwam.

Swart verwachtte hiervan niet veel. Wanneer de Palembangers al zouden komen, zouden ze toch tegen de oproerlingen niet vechten, tenzij met zijne hulp; daarom verzocht hij aan de Regeering om versterking. De macht van Pringabaja werd nu op 3000 man geschat, waarbij waarschijnlijk gevoegd zouden worden 2000 man van Tambesi en Maringin, die hij wel aan zich zou onderwerpen. Van Djambi tot Moeara Tabo was langs de rivier alles verwoest en in Djambi heerschte gebrek aan rijst.

In November kwamen de naar Palembang gezonden pangerans onverrichter zake terug. De sulthan zeide zich niet in den tweespalt te willen begeven. De resident Sabelaer vermoedde echter, dat hij de rebellen in de hand werkte ten einde hen onder zijn gezag te brengen; ook scheen het dat hij uitvoer van rijst naar Djambi bemoeilijkte. Sabelaer was, evenals Swart, van oordeel dat de Regeering behoorde in te grijpen om de orde in Djambi te herstellen.

Veertien dagen na de terugkomst van genoemde pangerans liet sulthan Ratoe zeggen dat 3000 man gereed stonden om Djambi ter hulp te komen. Intusschen werden de oproerlingen door Palembang van krijgsvoorraad voorzien, die van Batavia gehaald werd. Op zulk een tocht werden ook huisgezinnen van Batavia overgehaald om zich te Palembang te vestigen; stierven de mannen, dan werden de vrouwen en kinderen door den sulthan als slaven verkocht. Sabelaer vernam dat de sulthan zelf naar boven was gegaan om Kiai demang ketjil te spreken, dat hij hem eenige kleine stukjes, kruit en kogels gegeven had en aangeraden de hulp van de Engelsche compagnie maar in te roepen, die schepen had, *met koper beslagen* (1), in vergelijking waarvan 's Compagnie's schepen maar bootjes waren. Van dezen onderdaan der Compagnie werd ook nog vermeld dat hij haar in den peperhandel bedroog, door vaartuigen leeg te laten uitvaren, die dan 's nachts eene andere kwala binnenliepen om clandestien peper te laden. Hij kocht daartoe in het binnenland peper op en verbood aan anderen te leveren.

In het laatst van December 1688 kwamen de rebellen met 2000 man in 200 prauwen de rivier afzakken. Den 7en Januari 1689 bestormden zij Djambi. Dooden of gewonden vielen aan beide zijden niet, doch 200 menschen, op het land aangetroffen, werden geroofd. Op herhaalde verzoeken van Pangéran Ratoe zond de sulthan van Palembang eindelijk de radèns Astra Widjaja en Wira Sari met 150 man, over den landweg naar Djambi. Zij brachten niets anders mede dan brieven aan Pangeran Pringabaja en Demang ketjil, hun aanradende vrede te

(1) Hiermede wordt bedoeld de koperen dubbeling, die toen in zwang kwam, ter vervanging van het greenen hout, waarmede tot dusver de eiken huid der schepen gedubbeld was.

maken, waarop deze antwoordden dat zij pangeran-Ratoe nimmer als vorst zouden erkennen. Den 6en Februarij gingen de rebellen weer de rivier op en van de Palembangers gingen velen naar huis. Den 28en werd een gezant naar den Gouverneur-generaal gezonden om dezen den toestand bloot te leggen. In verband hiermede betoogde Swart aan de Regeering dat het niet wel mogelijk was, van Djambi uit, de rivier op, tegen Pringabaja te handelen, maar dat dit gemakkelijk van Palembang uit over land kon geschieden; hij vroeg of hij daarbij nog zou moeten oprukken, hetzij met Djambiërs alleen, hetzij met dezen en Palembangers.

Intusschen had hij de loge doen versterken. Met 12 ijzerhouten balken, 5 vaam lang, was een nieuwe „punt" gemaakt, 22 voet hoog, tot gelijk met het dak van de loge, en 30 voet in het vierkant groot; hierop waren 3 metalen en 2 ijzeren drieponders geplaatst. Door deze hooge batterij was de loge tegen kanonvuur van de overzijde der rivier gedekt. Men had er drie maanden aan gewerkt. Het ijzerhout en timmerhout was bestemd geweest voor den dalem van sulthan Ing-ngalogo en nu door pangeran Ratoe kosteloos afgestaan; het overige: klappastammen, pinangboomen, bamboe, rotan en arbeidsloon, had maar 150 rijksdaalders en ruim 2 last rijst gekost.

Den 29en Mei deed de vijand weer een aanval op Djambi, waarbij 100 menschen geroofd werden. Swart liet het jacht *de Peperduijn* voor de loge midden in de rivier ankeren; de vijand trok den 16en Juni weer af. Bij een anderen aanval nam hij 60 menschen mee. Djambi werd verder ook ontvolkt door verhuizing tengevolge van gebrek; het volk trok naar Indragiri, Djohor, Palembang en zelfs uit eigen beweging naar de vijandelijke partij. Overbevolking bestond toen nog niet; althans niet in Palembang, welks sulthan steeds meer volk naar zich toehaalde. Uit Tambesi waren 377 huisgezinnen naar Palembang overgebracht. Sulthan Ratoe zond in November 200 Boeginezen naar Rawas om 400 daar wonende Djambiërs naar Palembang te brengen.

Pangeran Ratoe was machteloos; hij versterkte zijn dalem maar, waarheen hij al zijn geschut liet brengen, om zich als laatste toevluchtsoord daarin te verdedigen, maar Swart verwachtte dat hij dan wel zich in de loge onder zijne bescherming zou stellen, niet alleen om zich tegen Pringabaja te verdedigen, maar ook om niet door zijn eigene partij afgezet te worden, want men haatte hem, omdat hij gebleken was niets beter te zijn dan zijn vader, in wiens plaats men hem gesteld had. Ook de sulthan van Palembang, wiens hulp hij voortdurend inriep, mocht Pringabaja liever dan hem; hij zond dan ook maar 20 man om hem te helpen.

Men herinnert zich (Ind. Gids Mei 1906, bl. 802) dat de zoogenaamde Jang-di-pertoewan radja sakhti na Maart 1689 trachtte naar Mendjoeta

of Indrapoera te gaan, doch te Seblat tegengehouden werd en zich toen met 40 menschen in een bosch zou verscholen hebben, hetgeen ook wel kan beteekenen dat men zijn spoor bijster was. Hij is toen echter dwars door het land over het gebergte naar Djambi getrokken en verscheen omstreeks December 1689 bij de rebellen aan de Tabo, door wie hij met eerbied bejegend werd en bij wie hij zich weer een grooten aanhang verwierf. Vandaar zond hij aan pangeran Poerbanegara een dergelijken brief vol geleerdheid en bombast als vroeger aan andere hoofden, terwijl vermoedelijk zijne boodschappers mondelinge opstokerij moesten overbrengen. De hoofden binnen Djambi lieten 2 dezer boden krissen, terwijl de 3 overigen bij Mangkoe-pradja in den ketting aan het werk gesteld werden. Swart vroeg nu aan de Regeering om versterking; de geheele bezetting bestond op het einde van 1689 slechts uit: 1 provisioneel koopman, (Swart), gezaghebber; 1 provisioneel vendrig, 2 adsistenten, 3 chirurgijns, 2 stuurlieden, 2 smids, 3 kwartiermeesters, 1 bottelier, 39 Europeesche soldaten, 27 Europeesche matrozen. 2 jongens, 49 Baliërs en 28 Boegineezen. Men zond hem eenige soldaten.

In het begin van 1690 ging sulthan Ratoe van Palembang meer handelend optreden, hetgeen in den toestand belangrijke veranderingen te weeg bracht. Misschien was het wel zijne bedoeling om, na voortdurend Djambi verzwakt te hebben, nu zijn slag te slaan en het te annexeeren; de uitkomst was echter anders.

In Maart werd te Palembang eene vloot uitgerust onder bevel van pangéran Aria, met bestemming naar Djambi en Bangka. Op dit eiland waren in Januari, door volk van Pralang (Perlang?) 300 Blitoengers geroofd; het hoofd Pa-Maning was opgeroepen ter verantwoording, maar was niet verschenen. Aria vertrok den 24en April, uitgeleid door den sulthan; den 1en Mei ging hij de rivier van Palembang uit en kwam den 13en met het naar Djambi bestemde deel der vloot aldaar aan. Twee dagen later ging hij de rivier op; de pangèran-ratoe volgde hem na 3 dagen. Hun gesamenlijke macht bedroeg ongeveer 2000 man en 100 vaartuigen.

Sulthan Ratoe had ook Radèn Makasar (Wira Sari) rechtstreeks uit Palembang naar de bovenlanden gezonden, in verband met het gerucht of het vermoeden dat de Jang-di-pertoewan in de Palembangsche landen kwaad zou doen; men rekende dat er in Rawas nog meer dan 1000 man troepen waren.

Aan de Tambesi gekomen, vernamen de pangérans Ratoe en Aria dat Radèn Makasar zich met Demang ketjil (tegen wien hij had moeten optreden) vereenigd had en met hem naar Tandjong was opgetrokken, om den jang-di-pertoean te vatten, wat echter niet gelukt was, terwijl zij 40 man verloren hadden. Daarentegen was pangéran Pringabaja, op het naderen van zijn broeder en Aria, met achter-

lating van vrouw en kinderen naar den jang-di-pertoewan gevlucht, die nu wel 3000 koppen, o. a. al het volk van de VII kota's, bij zich had. De versterkingen van Demang ketjil en Pringabaja aan de Moeara-Tabo (Boekit Serpeh) waren echter nog bezet en werden niet dadelijk aangevallen, doch Aria zocht Demang-ketjil zelven op, die in een gevecht door een kogel gedood werd. Zijn afgehouwen hoofd werd aan PangéranRatoe gebracht, en zijn volk vluchtte het binnenland in. Aria liet nu drie pagars aan de Tabo maken, waardoor die aan de monding van het binnenland afgesneden waren. Hij en pangéran Ratoe verzochten Swart om geschut, die hem een vijfponder met munitie zond. Sulthan Ratoe zond over zee nog 300 man naar Djambi en Swart werd nog met 31 soldaten versterkt.

Radén Makasar sloot zich nu weer aan bij den Jang-di-pertoewan, die door alle Djambiërs, die zich bij hem voegden, rijkelijk van middelen voorzien en goddelijk vereerd werd. Het bevel over de opstandelingen werd nu door deze beiden gevoerd, terwijl pangéran Pringabaja, die zich thans Depati-anoem liet noemen, zich met niets bemoeide.

De maanden Augustus en September verliepen zonder meldenswaardige voorvallen en pangéran Ratoe keerde naar Djambi terug, zoodat het scheen alsof de beide broeders met elkander verzoend waren. Dit was echter geenszins het geval en Pringabaja bleef in het binnenland zijn tijd afwachten, steeds allerlei voorwendsels aanvoerende om niet terug te komen, wanneer men trachtte hem daartoe te overreden.

De kans voor de Palembangers, om meester van Djambi te worden, was nu zeer verminderd. Pangeran Aria bleef in zijne versterkingen liggen, om daar te blijven tot hij door zijn vader sulthan Ratoe of door de Compagnie teruggeroepen zou worden.

Radén Makasar bleef niet lang bij den radja sakhti, maar trok over land naar Indragiri, om te trachten daar buit te behalen. Hij verscheen den 19en November aan de groote rivier, voorgevende zich daar te willen vestigen onder bescherming van de Jang-di-pertoewans, die hem met eerbewijzen ontvingen. Een verhaal, dat de pangéranratoe van Djambi iemand gezonden had om de goederen op te eischen van een vier jaar geleden vermoorden panglima, staat misschien wel met zijn komst in verband, die echter aan het volk niet beviel en onlusten veroorzaakte, zoodat hij uitgedreven werd en over zee naar Palembang terugkeerde, waar hij „zijn kris aan den sulthan overleverde" en pardon vroeg.

Sijbrand Swart genoot niet lang van de schijnbare rust in Djambi. Ontdekt hebbende, dat de slaaf, die zijn lijfjongen was, het met een zijner meiden hield, liet hij dezen een ketting met een blok aan het been klinken en vervolgens in zijne tegenwoordigheid afranselen; de

vrije inlander, die dit moest doen, legde daarbij zijne kris af, doch de slaaf wist die kris te grijpen en stak onverhoeds Swart daarmede in de linkerzijde, zoodat hij bijna onmiddellijk stierf. De man, die den slaaf geslagen had, werd vervolgens ook door dezen aangevallen, maar hij ontweek naar de aangrenzende kamer, waar hij den houwer van Swart vond, waarmede hij zich verdedigde en den slaaf met een slag op het hoofd en in den nek afmaakte. De meid, die de oorzaak van den moord was, hing zich op, doch werd terstond losgemaakt en voor den pangeran-ratoe, die dadelijk naar de loge was gekomen, gebracht. Zij bekende hoe zij zich jegens haren meester misdragen had, en -- hier blijkt hoe de inlanders nog andere gevoelens voor de Compagnie hadden dan van vrees en winstbejag — de ratoe stak haar eigenhandig zijn kris in de borst en liet haar lijk in de rivier werpen, tot aas voor de krokodillen. In welken korten tijd moet dit drama van wraak en straf afgespeeld zijn! Het gebeurde op den 30en October 1690.

Na den dood van Swart werd de administratie gevoerd door den assistent Joannes Rëael en het militair commando door den provisionelen vendrig Jan Coenraet Cramer. Later werd uit Palembang de vaandrig Hendrik Jaspersz. Dermonde naar Djambi gezonden als tijdelijk gezaghebber. Deze onderscheidde zich bij die gelegenheid door, nadat zijn vaartuig verongelukt was, in korten tijd door het moerassige kustland van de Soengsang naar Djambi te marcheeren, wat men voor bijna onmogelijk hield. Zijne voortvarendheid ging echter gepaard met eene ruwheid, die hem voor de hem opgedragen betrekking weinig geschikt maakte. Daarenboven was hij spoedig al te bevriend met den pangéran-ratoe, die voortdurend bleek een eerste losbol en even slecht vorst als zijn vader te zijn. Dermonde gaf hem wapens en munitie en werd daarvoor met vrouwen en lijfeigenen beloond. De te Palembang vertoevende commissaris Isaac van Thije liet Dermonde wegens zijn onordelijkheden terugkomen en benoemde Joannes Reael tot gezaghebber.

Intusschen was aan de Tabo pangeran Aria's leeftocht opgeraakt, zoodat hij opbrak en naar Djambi, en vervolgens naar Palembang, terugkeerde, zonder de vijandige bende verjaagd te hebben, met wie men zeide dat pangeran Ratoe nog in heimelijke verstandhouding stond.

Ofschoon in Djambi het volk de sawah's weer begon te bewerken, bleef de toestand daar ongeregeld, door het slechte gedrag van pangéran Ratoe, die door de hoofden en het volk hoe langer hoe meer gehaat werd. Deze toestand duurde nog langen tijd voort.

(*Slot volgt*).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Alb. C. Kruyt: De Inlander en de Zending. Vier lezingen. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1907. 8°.

J. Hendrik van Balen: Naar Suriname! Gids voor allen die wenschen te emigreeren. Kampen, L. VAN HULST. (1907). 8°. Met platen.

C. H. de Goeje: Bijdrage tot de ethnographie der Surinaamsche Indianen. Leiden, E. J. BRILL. 1906. 4°. Met afbeeldingen. [Internationales Archiv für Ethnographie. Supplement zu Band XVII].

[**J. H. de Bussy**]: Jaaroverzichten betreffende den handel in koloniale producten. 1906. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1907. 4°. [Bijvoegsel van „De Indische Mercuur" No. 11, d.d. 13 Maart 1907.]

Dr. A. W. Nieuwenhuis: Quer durch Borneo. Ergebnisse seiner Reisen in den Jahren 1894, 1896—97 und 1898—1900. Unter Mitarbeit von Dr. M. NIEUWENHUIS-VON UXKÜLL-GÜLDENBANDT, Zweiter Teil. Mit 73 Tafeln in Lichtdruck und 18 Tafeln in Farbendruck. Leiden, vormals E. J. BRILL. 1907. 4°.

Statistiek der rechtsbedeeling in Nederlandsch-Indië over de jaren 1900 tot en met 1904. Batavia, F. B. SMITS. 1906. fol.

Algemeen Verslag van het **Europeesch** middelbaar en lager **onderwijs** in Nederlandsch-Indië over 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. gr. 8°.

Verslag omtrent den **Post- en Telegraafdienst** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1905. Rijswijk—Weltevreden, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1906. 4°.

Onderzoek naar de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera. IVa. Overzicht van de uitkomst der gewestelijke onderzoekingen naar het **Vervoerwezen** en daaruit gemaakte gevolgtrekkingen. Batavia, G. KOLFF & Co. 1907. fol.

Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië. 1907. *Eerste gedeelte*: Grondgebied en bevolking, inrichting van het Bestuur en Bijlagen. *Tweede gedeelte*: Kalender en Personalia. Batavia, Landsdrukkerij (1907), 2 dln. 8°.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India. Anno 1678. Uitgegeven door het Bat. Gen. van K. en W., met medewerking van de Ned.-Indische Regeering en onder toezicht van **Dr. F. de Haan**. Batavia, Landsdrukkerij — 's Gravenhage, M. NIJHOFF, 1907. gr. 8°.

Post- en Telegraafgids voor Nederlandsch-Indië. (Staatsblad 1896 No. 110). Elfde jaargang. 1907. Batavia, Landsdrukkerij. 1907. 8°.

D. Bakker: Verhoudingen in den zendingsarbeid contra Ds. K. FERNHOUT in de Utrechtsche Kerkbode. Amsterdam, W. KIRCHNER. [1907]. 8°.

T. H. P. Heriot: Science in Sugar production. An introduction to the methods of chemical control. Altrincham, NORMAN RODGER. 1907. 8°.

P. Hubert: Le Bananier. Paris, H. DUNOD et E. PINAT. 1907. 8°. Avec illustrations. [Bibliothéque pratique du Colon].

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 32. Afl. 1. Februari 1907.*
De zg. Preanger Heerendienstregeling in de praktijk, door C. J. HASSELMAN. — Bevolkingsstatistiek, door J. VAN AALST. — Padizaadselectie, door SARVAAS. — Priesterraden.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 12 Februari 1907.*
De vragen 94—102 van den Leiddraad voor het gewestelijk onderzoek naar de oorzaken der mindere welvaart van de inlandsche bevolking op Java en Madoera. (Voordracht door Dr. J. H. F. KOHLRUGGE).

Eigen Haard. *1907. Nr. 9.*
Gorontalo, door J. P. (met afb.).

Internationales Archiv für Ethnographie. *Band XVIII. (1906). Heft III.*
H. W. FISCHER, Mitteilungen über die Nias-Sammlung des ethnogr. Reichsmus. (Mit Tafel und Textill). — G. W. W. C. Baron VAN HOËVELL: Nog iets over Messing-helmen, -schilden en -pantsers in het oostelijk deel van den O.-I. Archipel (met 4 afb.). — W. VON BÜLOW: Beitrage zur Malayopolynesischen Etnographie und Sprachforschung. *Kleine Notizen*: J. D. E. SCHMETZ: Dr. H. BOHATTA's Arbeit über das Javanische Drama (Wajang). — G. W. W. C. Baron VAN HOËVELL: Die Kesseltrommel zu Pedjang Gianjar. — ALB. C. KRUYT: Het Animisme in den Indischen Archipel. — H. W. FISCHER: F. HEGER's Bericht über eine Studienreise in Niederländisch Indien.

Tijdschrift van het Kon. Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap. *2e Serie. Dl. 24 (1907). No. 2.*
Beschrijving van eene reis tot nader onderzoek der in de Oostbaai (Z. W. Nieuw-Guinea) uitmondende Oetoemboewe; en eerste onderzoek der „Noord"-rivier aldaar, (dd. 6—25 Oct. 1906), door J. H. HONDIUS VAN HERWERDEN. — Toevoegingen tot den onderzoekingstocht naar de Oostbaai, door R. L. A. HELLWIG. — Nota over het Alasland, door G. C. E. VAN DAALEN. — Een landtocht naar de grens van Britsch Nieuw-Guinea van Měraukě uit, in Sept. 1906, door R. L. A. HELLWIG. — De aanstaande 5e expeditie van het Kon Ned. Aardr. Gen. naar het binnenland van Suriname. — Een verzoek aan Indische ambtenaren, officieren en zendelingen. — Een desideratum: Een bibliographie der Ned. volksplantingen en voormalige bezittingen, door J. F. NIERMEIJER. — De palaeontologische onderzoekingstocht van Mevr. M. L. SALENKA naar Trinil (Madioen), door G. P. ROUFFAER. — Litteratuur Oost-Indische Archipel.

Weekblad voor Indië. *3e jaarg. (1906—1907). No. 39.*
Aaneensluiting van Suikergeëmployeerden, door M. VAN GEUNS. — De Pakan-Malam te Fort de Kock door L. C. WESTENENK (vervolg; met afb.) — De aankomst te Makassar van het stoffelijk overschot van wijlen den Radja van Gowa, door J. C. STRAVERS JR. (met afb.). — De spoorbrug bij Ngoedjang in gevaar (met afb.).
Id. No. 40. Het ethisch koloniaal bestuur op de planken, door AMAT. — Een brandend vraagstuk in de Vorstenlanden. De Woro-Loesah-quaestie en de instelling van waterschappen (met afb. en kaartjes); door M. VAN GEUNS. *) — Het tramongeluk bij Aloeë Tapa in Atjeh (met afb.).
Id. No. 42. Van 't oude Serabaja, door GABRIËL (vervolg; *zie ook No. 43.*). — Het opstootje bij Barang (met afb.).

De Ingenieur. *22e jaarg. (1907). No. 11.*
Bescheiden betreffende de verbetering van het Westgat van Straat Madoera, door E. A. C. F. VON ESSEN e. a.

Id. No. 12. De Rapporten betreffende Straat Soerabaja. III. De dammenaanleg in het Westgat, door D. F. TOLLENAAR.

Indisch Militair Tijdschrift. *38e jaarg. (1907). No. 2.*
De expeditie naar Korintji, door P. VAN GENDEREN STORT (vervolg). — De tegenwoordige stand van het vraagstuk der oorlogs-contrabande, door R. BOONSTRA (vervolg). — De onlusten op Nieuw-Guinea, door T. v. P. (met plaat). —

*) Zie ook *De Indische Mercuur*, 1907. No. 10. (blz. 152).

Bespreking van eenige hoefgebreken, wenken over het beslag en enkele opmerkingen, door J. C. Numans. — Kort overzicht van de expeditie naar Bali, door E. P. M. — De veldgeschutbewapening in de verschillende rijken, door J. — Springen van loopen, door Kr. — Nog iets over vingerafdrukken. — Over het bewaren van geheimen gedurende den oorlog.

Veeartsenijkundige Bladen voor Nederlandsch-Indië. *Deel XVII (1906), afl. 4.*

Tuberculinisatie van het melkvee ter hoofdplaats Semarang, door C. A. Penning. — Proeven betreffende behandeling van trypanosomiasen, door Hellemans. — Het een en ander omtrent verschillende vormen van Septichaemie bij den buffel in Ned.-Indië, door C. A. Penning. — Verslag over het 22ste vereenigingsjaar der Vereeniging tot bevordering van Veeartsenijkunde. — Staat der gevallen van besmettelijke veeziekten in Ned. Indië van Januari—April 1906

Cultura. *19e jaarg. Maart 1907.*

Het tegenwoordig standpunt van de Javasuikerindustrie, en in verband daarmede het daarvoor noodige landbouwonderwijs. Lezing, gehouden in de afdeeling „Wageningen" der vereeniging „Moederland en Koloniën". 1e Deel: De Javasuikerindustrie. Haar tegenwoordig standpunt.

Teysmannia. *18e jaarg. (1907). Afl. 2.*

Zoölogische wandelingen te Tjibodas. II. Boschvogels door J. C. Koningsberger. - Hevea brasiliensis of Para-caoutchouc. door Pit. — De cultuur en de bereiding van gambir in den Riouw-Archipel (vervolg), door A. W. K. de Jong.— Ziekten in hevea brasiliensis. — Vezelstoffen ter vervanging van jute. — Vervolg Nota over het klappervraagstuk, door K. Heyne.

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *8e jaarg. (1906—1907). Afl. 8.*

Over tuinonderhoud van Ficus en Hevea, door C. J. de Vogel. — Over besmettingsproeven, door C. J. de Vogel; met verslag omtrent den koffie-proeftuin Bangelan (Malang), over 1904 en 1905. — Bericht omtrent de Gouv. kina-onderneming over het 3e kwartaal 1906, door P. van Leersum. — De rationeele koffiecultuur zonder schaduwboomen.

Archief voor de Java-suikerindustrie. *15e jaarg. (1907). Afl. 1.*

Het winnen van zaadrietvarietëiten door kruising gecombineerd met scheikundige selectie, door J. D. Kobus. — Invloed van het vezelstofgehalte van riet op de contrôle cijfers van den molenarbeid, door H. C. Prinsen Geerligs.— Over eenige kleurreacties der belangrijkste suikersoorten, vertaald door H. C. Prinsen Geerligs. — Analyse van molascuit, door H. Tervooren. — Onze moleninstallaties, door L. Draayer.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *1907. No. V.*

Neue Orchideen des malaiischen Archipels, von J. J. Smith.

Id. No. VI. Notes de pathologie végétale. I. Sur quelques maladies de Thea assamanica, de Kickxia elastica et de Hevea brasiliensis, par Dr. Ch. Bernard.

De Indische Mercuur. *30e jaarg. (1907), No. 9.*

Koloniaal Museum te Haarlem. Voordracht van Prof. Ch. A. van Ophuysen [over „Eenige dagen in de Batak-landen"]. — Het Jang-plateau op Oost-Java. — Bemesting van theetuinen (vervolg).

Id. No. 10. De scheikundige bestanddeelen van het theeblad, door Dr. A. W. Nanninga. (*Zie ook No. 11*). — Een woord over bemesting, door G. W. Leembruggen. — Djocdjasche Landhuurders-Vereeniging. — Het waterschap van de Woro. — De vezel-agave.

Id. No. 11. Monazite in de tinhoudende alluviale gronden van Malakka. — De waarde van harsvrije caoutchouc. — Stikstofvoeding van suikerriet. — Statistiek van caoutchouc. — Kaneel-cultuur.

Id. No. 12. Koloniaal Museum te Haarlem. Het eiland St. Eustatius in verleden, heden en toekomst. Eene voordracht, door G. J. van Grol (met afb.) — Caoutchouc uit Britsch-Guiana, door A. H. Berkhout. — Proeven met

cultuur en bereiding van Rameh. — De reorganisatie der Kon. Ned. Mij. tot exploitatie van petroleumbronnen in N. I. — Arm Suriname. — Bericht omtrent de Gouv. kina-onderneming over het 4e kwartaal 1906. — Wenken voor cacaocultuur.

Het Koloniaal Weekblad. *7e jaargang.* (*1907*). *No. 8.*
Het nut van Koloniën (vervolg, (*zie ook No. 9*). — 2e Pakan Malam te Fort de Kock. — Het koloniaal belang is een algemeen Nederlandsch belang.
Id. No. 11. Muntpolitiek in Ned. Indië, door M. J. Wiessing. (*zie ook No. 12*).
Id. No. 12. De Lawa?-spoorweg.

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint-Claverbond. *1907. No. 1.* [*Niet in den handel*].
Brieven uit Bali, van pastoor H. Fisscher (met platen). — Sumatra's Westkust. Reis van Padang naar Bangkinang, door pastoor J. van Beckhoven (met platen). — Flores. Missiepost Tengah en omstreken door **A.** van Leeuwenberg (met plaat). — Eene doopreis naar Zuid-Timor, door pastoor J. Erftemeijer.

De Katholieke Missiën. *32e jaarg.* (*1906—1907*). *No. 8.*
De Nederlandsche Missie in Ned. Nieuw-Guinea.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. Maart 1907.
Een en ander over Bantik [in Menado], door J. G. de Haan. — Bezoek aan Nanasi, Nonapan en Mariri in Bolaäng-Mongondou, door J. S. de Vries.

Bulletin de la Société de Géographie. *Tome XIV. 1906. No. 4.*
J. Giraud: Au travers des forêts vierges de la Guyane hollandaise (avec trois figures dans le texte).

Geographische Zeitschrift. *1906. Heft 12.*
Hundhausen: Die Platte zwischen Sumatra und Borneo.

Berichte der Reinischen Missions-Gesellschaft. *1907 No. 3.*
Aus den Lehr- und Wanderjahren eines jungen Missionars in Nias.

Sitzungsber. d. Königl. preuss. Akademie der Wissensch., *Sitzung der physikal.-mathem. Klasse vom 7 Februar 1907.*
Dr. Wilhelm Volz: Vorläufiger Bericht über eine Forschungsreise zur Untersuchung des Gebirgsbaues und der Vulkane von Sumatra in den Jahren 1904 bis 1906.

Anthropos. *Bd. II* (*1907*). *Heft 1.*
C. van Coll: Matrimonia Indigenarum Surinamensium.

Revue de l'Histoire des Religions. *Tome LIV. 1906.*
A. Cabaton: Raden Paku, Sunan de Giri. Légende musulmane javanaise.

W. C. Muller.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Februari—21 Maart 1907.

In bovengenoemd tijdperk hadden in de aandeelen der Amerikaansche Spoorweg-aandeelen herhaaldelijk paniekachtige dalingen plaats. De invloed daarvan was duidelijk merkbaar in de Koloniale fondsen. Noch de bijzonder hooge prijzen in de 1e en de nog schitterender in de 2e Sumatra Tabak-Inschrijving konden verhoeden dat ook bij de Tabaks-aandeelen scherpe verlagingen vielen te constateeren, die echter tusschenbeide door een min of meer krachtig herstel werden gevolgd. Waarschijnlijk zijn nu de aandeelen uit zwakke naar sterkere verhuisd, zoodat de hooge prijzen voor Sumatra en ook voor Java Tabak misschien reeds spoedig een krachtige reprise zullen veroorzaken.

Mijnwaarden konden zich ook niet geheel aan bovengenoemden invloed onttrekken, doch deze sluiten toch vast. Van Petroleum-waarden waren vooral „Koninklijke" willig gestemd. De overige Cultuurwaarden waren meestal aan den flauwen kant, vooral Aandeelen Ned. Handel Maatschappij, welke zich echter weer eenigszins konden herstellen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Ned. Gutta Percha Maatschappij	2 %
Oblig.	Javasche Bosch Expl. Maatschappij	1/2 „
4 % Oblig.	Ned.-Ind. Handelsbank	1 1/4 „
Aand.	Temoeloes Landbouw-Maatschappij	5 „
„	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	8 „
Gew. Aand.	Guyana Goud Placer	5 „
Pref. „	„ „ „	3 „
Aand.	Surinaamsche Mijnbouw Maatschappij	3/4 „
„	Kon. Ned. Mij. tot expl. van Petroleumbronnen	53 1/2 „
C. v. A.	„ „ „ „ „ „ „	60 „
Aand.	Moeara Enim Petroleum Mij.	7 5/8 „
„	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	3 „
Oblig.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	1 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	1 1/8 „
„	Linde & Teves	5 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	2 %
Liq. Aand.	Barge & Moorm.	1 1/4 „
Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	2 7/8 „
Winst. Aand.	„ „ „ „	5/16 „
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	3 7/8 „
4 % Oblig. 1905.	„ „	1 „
Aand.	Int. Cred. en Handelsver. Rotterdam	1/4 „

Aand.	Javasche Bosch Expl. Maatschappij	6 %
„	Javasche Cultuur Maatschappij	8 „
„	Koloniale Bank	4 1/4 „
Aand.	Nederlandsche Handel-Maatschappij	9 3/8 „
C. v. A.	„ „ „	9 5/8 „
Rescontre 5 %	„ „ „	8 15/16 „
Oblig.	Nederl.-Ind. Cultuur Maatschappij	1 1/2 „
Aand. *f* 1000	Nederl. Ind. Handelsbank	1 5/8 „
Aand.	Pamanoekan en Tjiasseml	1 „
Oblig.	Sentanen-Lor. Suikerondern	1/8 „
Gew. Aand.	Gros Concessies	1 1/16 „
Aand.	Ketahoen Mijnbouw	8 „
Pref. Aand.	„ „	11 „
Aand.	„Kwand. Soemalata" Expl. en Mijnbouw Maatsch.	11 1/4 „
„	N. Celeb. Mijnbouw-Maatschappij	3 „
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	4 1/4 „
Gew. Aand.	Paleleh Mijnbouw-Maatschappij	6 „
Pref. Aand.	„ „ „	11 „
Winstbew.	„ „ „	5 1/2 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	49 „
„	Singkep Tin-Maatschappij	1 1/2 „
„	Soemalata Mijnbouw Maatschappij	11 15/16 „
„	Totok. Mijnb. Mij.	7 1/4 „
Oblig.	Moeara Enim Petroleum Maatschappij	1 „
6% cum pref. Aand.	A. Perlak Petroleum Maatschappij	31 1/2 „
3% cum pref. Aand.	B. „ „	47/8 „
Aand.	Zuid Perlak Petr. Mij Pref.	15 3/4 „
„	Java-China-Japanlijn 1e en 2e Serie	1 „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	6 1/2 „
„	Rotterdamsche Lloyd	5 „
„	Stoomvaart Maatschappij Nederland	1 1/4 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	75 „
Cert.	„ „ „	59 1/2 „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	5 „
Pref. Aand.	„ „ „	10 1/2 „
Aand.	Amsterdam Padang Comp.	7 1/4 „
Opr. Aand.	„ „ „	12 1/2 „
Aand.	Amsterdam Senembah Cy.	13 1/2 „
„	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	14 „
Cert.	Arendsburg Tabak-Maatschappij	4 1/2 „
Aand.	Besoekie Tabak Mij.	4 „
„	Bindjei Tabak	4 „
„	Deli-Batavia Maatschappij	7 „
Cert.	„ „ „	7 „
Aand.	Deli Maatschappij	42 1/2 „
Oblig.	„ „	40 „
Aand.	Deli Padang Maatschappij	8 1/2 „
„	Holland Sumatra Tabak Mij	4 „
Pref. Aand.	„ „ „ „	6 1/4 „
Aand.	Krapoh Tabak Maatschappij	22 1/2 „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	14 3/4 „
„ B.	„ „ „	12 1/2 „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	16 „
C. v. A.	„ „ „	15 „
Aand.	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	7 1/4 „
„	Padang Tabak Maatschappij	9 „
B. v. D.	Rimboen Tabak Mij.	9 1/2 „
Aand.	Rotterdam Asahan Tabak Mij	2 1/4 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	44 „
C. v. A.	„ „ „	59 „

Aand.	Senembah Maatschappij	19½ %
Cert.	„ „	22 „
Aand.	Sennah Tabak Maatschappij	⅛ „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	15¾ „
„ B.	„ „ „	8⅜ „
Aand.	Silau Asahan Tab. Mij.	1 „
„	Soekowono Landbouw Maatschappij	1 „
„	Soengei Bedjankar	3¾ „
„	Sumatra Cultuur Maatschappij	44 „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	11 „
Cert. v. Aand.	United Langkat Plantations	22¼ „
Aand.	Deli spoorweg Maatschappij	½ „
4 % Oblig. 1884	„ „ „	1⅛ „
4 % „ 1902	„ „ „	1⅜ „
Oblig. '02 Serie E.	„ „ „	1¼ „
Aand.	Nederl.-Ind. Spoorw. Maatschappij	3½ „
Oblig. 4 %	„ „ „	17/ „
„ 3½ %	„ „ „	1 „
Aand.	Kediri Stoomtram Maatschappij	1½ „
Oblig.	Semarang-Joana Stoomtr. Maatsch.	1¼ „
Aand.	Semarang Cher. Stoomtram Maatschappij	¾ „
„	Serajoedal Stoomtram Maatschappij	1 „

DIVIDENDEN.

Tabak Maatschappij Krapoh		10 %
New Singapore Distilled Water Ice Factory Limited		5 „
Cultuur Maatschappij Sewoe Galoor		21 „
Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong		52½ „
Petroleum Maatschappij Perlak	superdividend	25 „
Amsterdam Deli Compagnie	voorgesteld slotdividend	50 „
Soerabayasche Prauw Maatschappij		12 „
Deli Batavia Maatschappij	voorgesteld	77 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Surinaamsche Bank	110 %
„	Landbouw Maatschappij Bangak	60—80 „
„	Landbouw Maatschappij Manang	130 „
Oblig.	Mijnbouw Maatschappij Hermina	12½ „
1ste pref. aand.	Oost Borneo Maatschappij	160—190 %
Aand.	Nederlandsch Indische Gas Maatschappij	193—195 „
Winstbew.	Amsterdam Serdang Tabak Maatschappij	ƒ 600—630
Opr. aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 70
Winstaand.	Koninklijke Paketvaart Maatschappij	ƒ 610—630
„	Suikerfabriek Poerwokerto	„ 41—44
Opr. Aand.	Maatschappij tot Expl. der Suikerfabriek Waroe	ƒ 80
Oblig.	Crediet en Handels Vereeniging Banda	100 %
Aand.	Landbouw Maatschappij Temoeloes	135 „
Opr. bew.	Nederlandsch Indische Landbouw Maatschappij	ƒ 48
„ „	Sinkep Tin Maatschappij	„ 55
Oblig.	Cultuur Maatschappij Maron	99½ %
Aand.	Landbouw Maatschappij Melattie	19⅛—20 „
„	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	35 %
„	Tabak Maatschappij Ramboeng	200 „
„	Tarakan Petroleum Maatschappij	25—35 „

Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Maatschappij	27½ „
Gew. Aand.	„ „ „	10 „
Aand.	Cultuur Maatschappij Kali Tello	38 „
„	Cultuur Maatschappij Moeteran.	20 „
„	Koetei Exploratie Maatschappij.	17 „
Pref. Aand.	Petroleum Maatschappij Rembang serie A . . .	42½ „
Aand.	Vereenigd Bezit van Indische Fondsen	70 „
„	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	21 „
„	Billiton Maatschappij	f 3250
Oblig.	Maatschappij voor Uitvoer- en Commissiehandel .	96 %
„	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor . . .	120 „
Opr. Aand.	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	f 5.75
„	Oost-Java Stoomtram Maatschappij.	„ 50
„ Aand.	Landbouw Maatschappij Getas	80 %
„	Cultuur Maatschappij Petjangaän.	150 „
„	Preanger Koffie Cultuur Mij. Tjiharoes Rahajoe .	21 „
„	Pharmaceutische Handelsvereeniging	137 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Kol. Suriname .....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds..... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank .....Aand.	98	96
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank..... Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank .....Pref. Aand.	110	110
Ned. Gutta Percha Maatschappij ...Aand.	42	44
Ned.-Ind. Gas-Maatschappij..... „	193	193
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	$102^3/_8$	$102^3/_8$
Tandjong-Priok (Droogdok-Maatsch.)Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië, Mij. t. Expl. van Aand.	—	$52^1/_2$
Badas Suikerfabriek..... „	—	54
Banda Cred. & Handelsvereeniging v. „	45	45
Barge & Moorm. .....Liq. „	—	$88^1/_4$
Borneo Sumatra Maatschappij.....Aand.	—	—
Cultuurm. der Vorstenl..... „	$100^7/_8$	98
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	170	170
„ „ „ „ .....Winst- „	$30^1/_8$	$29^{13}/_{16}$
Handelsv. „Amsterdam" .....Aand.	$168^7/_8$	165
„ „ '85.....Oblig. A. 4 pCt.	—	—
„ „ '94 ..... 4 „	—	—
„ „ 1905..... 4 „	99	98
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	$141^1/_4$	141
Javasche Bank..... „	190	190
„ „ .....Cert. v. Aand.	190	190
Javasche Bosch Expl.-Mij..... „	107	101
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	$100^1/_2$	101
Javasche Cult. Mij. .....Aand.	114	106
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	98	98
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	—	—
„ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah .....Aand.	—	—
„ „ Kali Tello..... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran" „	110	110
Karang Soew. Suikerfabriek .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Koloniale Bank .....Aand.	$84^3/_4$	$80^1/_2$
„ „ .....Pref. Aand.	96	96
„ „ .....Oblig. 1905 4 pCt.	$97^1/_2$	$97^1/_2$
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	—	—
Landbouw-Maatsch. Melattie..... „	$17^1/_2$	$17^1/_2$
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned. Handel-Maatschappij..... „	$185^3/_8$	176
„ „ .....Cert.	$184^3/_8$	$174^3/_4$
„ „ .....Rescontre 5 pCt	$180^1/_2$	$171^9/_{16}$
Ned.-Ind. Cultuur Mij .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Escompto Mij.....Aand.	131	$130^1/_2$
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	—	—
Ned.-Ind. Handelsbank *f* 150 .....Aand.	127	127
„ „ .... *f* 1000 „	$128^1/_8$	$126^1/_2$
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	$98^1/_4$	$99^1/_2$
Ned.-Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	$58^1/_2$	52
„ „ „ „ .....Oblig 5 pCt.	96	96
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.... ..Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Cultuurmaatschappij Ngredjo .....Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handels Mij.... „	—	—
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04.	100	99
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Preanger Landbouw Maatschappij .. „	82	82
Landbouw Maatschappij Rongga.... „	—	—
Mij. t. expl. Suikeron. Sentanen-Lor „ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	— $102^{1}/_{8}$	— 102
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet . Aand.	192	192
Cultuur-Mij. Soember Redjo..... „	—	—
Surinaamsche Bank .....Aand.	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.. „	135	140
„ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp..... „ $1^{1}/_{2}$ „	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatsch....Aand.	102	110
Mij. t. expl. van het land Wonokoyo. „	—	—
Boekal Maatschij t. E. Mijn Conc... „	81	81
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	—	—
Gros, Concessies.....Gew. Aand.	8	$6^{15}/_{16}$
„ „ .....Pref. „	6	6
Guyana Goud-Placer Maatschappij ..gew. Aand.	33	38
„ „ „ ..Pref. „	60	63
Mijnbouw Mij. Ketahoen.....Gew. Aand.	156	148
„ „ „ .....Pref. „	$217^{1}/_{2}$	$206^{1}/_{2}$
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata" Aand.	$80^{1}/_{4}$	69
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	—	$8^{1}/_{2}$
Noord Celebes Mijnbouw Mij.....Aand.	12	9
Oost Borneo Maatschappij.....Gew. „	50	50
„ „ „ .....Pref. „	110	$105^{3}/_{4}$
Pagoeat Expl. Syndicaat.....Aand.	$15^{15}/_{16}$	$15^{15}/_{16}$
Paleleh Mijnb. Mij. .....Gew. Aand.	$39^{3}/_{4}$	$33^{3}/_{4}$
„ „ „ .....Pref. „	60	49
„ „ „ .....Winstbew.	$28^{1}/_{2}$	23
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.....Aand.	892	943
Singkep Tin Maatschappij..... „	$101^{1}/_{2}$	100
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	$51^{15}/_{16}$	40
Surinaamsche Mijnb. Maatschappij.. „	$13^{3}/_{4}$	$14^{1}/_{2}$
Tjenako Steenk. Mij..... „	—	—
Totok Mijnb. Mij..... „	156	$148^{3}/_{4}$
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	125	125
„ „ „ „ 1897 Oblig. $4^{1}/_{2}$ pCt.	$102^{1}/_{4}$	$102^{1}/_{4}$
„ „ „ „ 1933. „ $4^{1}/_{2}$ pCt.	$101^{1}/_{2}$	$101^{1}/_{2}$
Gaboes Petr. Mij. .....Aand.	10	10
Java Petroleum Maatschappij ..... „	—	—
„ „ „ .....Pref. Aand.	13	13
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	$785^{1}/_{2}$	839
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	783	843
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$138^{3}/_{8}$	$147^{1}/_{2}$
Petr. Mij. Moesi Ilir..... „ „ Oblig. 5 pCt.	101	100
Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februarie. 7	21
Panolan Maatschap.....Cert. *f*	327	327
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	162	130½
„ „ „ 3 „ „ Pref. „ B	135⅜	130½
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	89½	92½
Zuid-Perlak Petroleum Mij. ..Pref. Aand.	123	107¾
Java-China-Japanlijn, 1e en 2e Serie. „	91½	90½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	100¾	100¾
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	157	151½
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	101	101
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	105	105
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	102¾	102¾
„ „ „ „ 1900. Obl. 4 pCt.	103	103
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	128	123
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	101
Stoomvaart Maatschappij „Nederland" Aand.	150¼	149
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	102	102
Amsterdam Bedagei Tabak Mij..... „	—	60
Amsterdam Deli Comp..... „	890	815
„ „ „ .....Cert.	884	824½
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	233½	228½
„ „ „ .....Pref. „	307½	297
Amsterdam Padang Comp.....Aand.	142½	134¾
„ „ „ ... oprichters aand. *f*	77½	65
Amsterdam Senembah Cy A... .....Aand.	109½	96
Amsterdam Serdang Tabak Mij..... „	151	137
Tabak-Maatschappij Arendsburg.....Aand.	920	920
„ „ „ .....Cert.	925	920½
Asahan Plantage Maatschappij.....Aand	93	93
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	114	110
Bindjei Tabak Maatschappij A..... „	106	102
Deli-Batavia Maatschappij..... „	955	948
„ „ „ .....Cert.	945	938
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	159	160⅛
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	420	420
Deli-Maatschappij.....Aand.	632½	590
„ „ .....Cert.	630	590
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	127½	119
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	78½	74½
„ „ „ „ .....pr. Aand.	111¼	105
Krapoh Tabak Maatschappij ..... Aand.	151½	129
Langkat Tabak Mij., Serie A..... „	141¼	126½
„ „ „ „ B..... „	119½	107
Lima Poeloeh Tab. Mij. A..... „	100¼	100¾
Medan-Tabak Maatschappij..... „	398	382
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	405	390
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij.....Aand.	201¾	194½
Padang Tabak-Maatschappij..... „	215	206
Rimboen Tabak Synd. B. v. D..... „	83	73½
Rotterd. Asahan Tab. Mij..... „	87¼	85
Rotterdam Deli-Maatschappij..... „	564	520
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	570	511
Senembah-Maatschappij.....Aand.	627½	608
„ „ .....Cert.	625	603
Sennah Tabak Maatschappij, ...Aand.	100¾	100⅛

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Serdang Tabak Maatschappij, A.	Aand.	233¾	218
„ „ „ B.	„	104⅜	96
Silau Asahan Tabak Maatschappij	„	164	163
Soekowono Landbouw Maatschappij, A.	„	128	127
Soengei Bedjankar	„	113¼	109½
Sumatra Cultuur Maatschappij	„	464	420
Sumatra Plantage Maatschappij	„	126	115
Langkat Mij	„	—	4⅝
United Langkat Plantations Cy. Ltd. Cert. v. g.	Aand.	532	509¾
Curaçao Hand. & Ind. Mij	„	—	—
Handelsvereeniging Java	„	83¾	83¾
Handelsvereeniging Reiss & Co.	„	—	—
Koelit v/h. Brummer & Co. 1e Hyp. Obl. 1901	5 pCt.	—	—
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves	Aand.	125	130
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel	4½ pCt. Oblig.	99½	99½
Deli Spoorweg Maatschappij	Aand.	197½	197
„ „ „	Obl. 1888 4 pCt.	100⅜	99¼
„ „ „	„ 1902 4 „	100⅝	99¼
„ „ „	„ 1902 Serie E.	100½	—
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.	Aand.	205½	202
„ „ No. 1-13000.	Oblig. 4 pCt.	101½	99⅝
„ „ 4e-8e serie ..	3½ pCt.	96	95
„ „ 1896	Oblig. 2½ pCt.	88⅜	88⅜
„ „ 1906	„	100⅜	—
Babat Djombang Stoomtram Mij.	Aand.	35	35
„ „ „ „	Oblig. 4½ pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij.	Aand.	25	25
„ „	1e hyp. Obl. 5	92	92
Kediri Stoomtram Mij.	Aand.	124½	123
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	99	99
Madoera Stoomtram Mij.	Aand.	—	—
„ „ „	Pref. Aand.	—	32½
„ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Malang Stoomtram Mij.	Aand.	54¾	54¾
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	89½	89½
Modjokerto „ „	Aand.	—	39¾
„ „ „	Pref. Aand.	—	—
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	91	91
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.	Aand.	—	—
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	99½	99½
Oost-Java Stoomtram Mij.	Aand.	98	98
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	97	97
Pasoeroean „ „	Aand.	—	53
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij.	Aand.	15	15
„ „ „	Oblig. 4½ pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij.	Aand.	—	—
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	101	99¾
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij.	Aand.	158	157¼
„ „ „ „	Oblig. 4 pCt.	101	101
Serajoedal Stoomtram-Mij.	Aand.	155	154
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	101	101
Solosche Tram-Mij.	„ 4 pCt.	98¼	98¼

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN *(Vervolg)*.

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	16—29 Januari.	30 Jan.— 12 Febr.
Javasche Bank	188—190	190
Certif. Nederl. Handel-Mij.	186	186
N. I. Escompto Mij.	129—139	130—131
Ned.-Ind. Handelsbank.	132—131½ / 129—127½	132 / 127—128
Koloniale Bank (gew. Aand.)	81	84—85
„ „ (pref. Aandeelen)	94	—
Koninklijke Paketvaart Mij	157	153—154
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	140—142	—
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	—	62
Java-China-Japanlijn	98—100	—
Rotterdamsche Lloyd	127—129	128—130
Ned. Ind. Spoorweg Mij.	—	212½
Kedirie Stoomtram-Mij	125—126	—
Probolingo „ „	—	128
Semarang-Cheribon „ „	—	156
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	—	335
Nederlandsche Lloyd	80	—
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	110
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	75
2e Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	59
Bagelen Thee- en Kina Mij.	—	90
Kultuur Mij. „Perbawatie"	180	175
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	99	95—96
Kultuur Mij. „Artana"	—	127½
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	—	190
Assam Thee Ondern. Singaparna	—	100
Assam Thee Ondern. Pasir Salam	—	145
Assam Thee Onderneming Taloen	143—143½	140½
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	80	—
Landbouw Mij. Tjisaroeni	—	105
Cultuur Mij. Sindangsarie		185
Cultuur Mij. Maswatti	—	82½
Intercommunale Telefoon-Mij	—	117½—127½
Preanger Telefoon Mij. (nieuwe emissie)	—	140
Algemeene Telefoon Mij.	—	90
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	116
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. Aand.)	40—41	37—39
„ „ „ (pref. Aand.)	70	61½—65
Mijnbouw Mij. „Totok" (Aandeelen)	147½—210	157½—167½
„ „ „ (Obligatiën)	145	165
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (Aandeelen)	905—965	880—905
Goud Explor. Mij. Simau	—	225—275
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. Aandeelen)	240	220—240
„ „ „ (gew. Aandeelen)	195—240	170—185
Aandeelen Empalei	150	105
„ Béhé	175	—

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL-INDIË.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP TRADING COMPANY LIMITED SOEY TEK BIE.

(*Javasche Courant van 25 Januari 1907, No. 7*).

Zetel. Medan.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaak tot dusverre te Medan gedreven onder het merk Soey Tek Bie; voorts het drijven van import- en exporthandel, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's landsmiddelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en van derden.

Duur. 30 jaren.

Kapitaal. *f* 120.000, verdeeld in 240 aandeelen van *f* 500, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Oei Soey Boe.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „HOTEL VILLA-DOLCE".

(*Javasche Courant van 29 Januari 1907 No 81*).

Zetel. Garoet.

Doel. Het houden van hotel en pension in den meest uitgebreiden zin, met wagenverhuurderij, veestapel, melkerij, enz. enz.

Duur. 50 jaren.

Kapitaal. *f* 80.000, verdeeld in 80 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren L. F. van Steyn van Hensbroek en J. G. A. Bos voor 69 en 1 aandeel welke 69 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van twee perceelen en alle tot het „Hotel Villa-Dolce behoorende goederen, en zaken enz.

Bestuur. 1 directrice, vrouwe A. Pabst, echtgenoote van voormelden heer van Hensbroek.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TEK SOEY.

(*Javasche Courant van 29 Januari 1907, No. 8*).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en voortzetting der zaken welke te Batavia gedreven worden onder de firma Nio Hoey Oen, voorts het drijven van import- en exporthandel, het beleggen van gelden en andere fondsen, het exploiteeren van roerende en onroerende goederen, het verstrekken van werkkapitaal, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en van derden, enz. enz.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 112.500, verdeeld in 90 aandeelen à *f* 1250, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 hoofddirecteur, Nio Hoey Oen, 2 directeuren, Nie Giok Kie en Nio A Hiok, 2 commissarissen, Nio A. Yong en Nio Heng Oen.

BOUW MAATSCHAPPIJ DJEMBER.

(*Javasche Courant van 1 Februari 1907, No. 9*).

Zetel. Djember.

Doel. Het oprichten van woonhuizen en andere gebouwen, zoomede de exploitatie van te Djember gelegen perceelen.

Duur. 25 jaren.

Kapitaal. *f* 15.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer H. C. A. Zellerer voor 28 en vrouwe A. M. C. Zellerer voor 2 aandeelen, terwijl de door den heer Zellerer genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemd perceel.

Bestuur. 1 directeur, de heer Zellerer.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling van de winst.

HANDELSVEREENIGING HIAP SING.
(*Javasche Courant van 5 Februari 1907, No. 10*).

Zetel. Sitoebondo.

Doel. Het drijven van handel in alle daarvoor vatbare zaken, voor eigen rekening en in commissie, het beleggen van gelden en andere fondsen, het in leen verstrekken van gelden, het exploiteeren van onroerende goederen, het koopen of op andere wijze verkrijgen en verkoopen van roerende en onroerende goederen en vaartuigen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen en handelszaken; het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement, het aangaan van contracten met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor de zuivering van boschperceelen, enz.

Duur. 30 jaren.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 500, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Oen Sam Yam, plaatsvervangend directeur Oen Tjong Hwat.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDELSVEREENIGING VOORHEEN TIK TJHI ANG.
(*Javasche Courant van 5 Februari 1907 No. 10*).

Zetel. Panaroekan.

Doel. Het drijven van alle daarvoor vatbare zaken, voor eigen rekening of in commissie, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het koopen of op andere wijze verkrijgen en exploiteeren en verkoopen van onroerende goederen en vaartuigen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen en handelszaken, enz. enz.

Duur. 30 jaren.

Kapitaal. *f* 25.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 500.

Bestuur. 1 directeur, Lim King Bing, 2 commissarissen, Lim Swie Thay en Kwee Swie Ting.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

ZEEVISSCHERIJ MAATSCHAPPIJ MIDDEN-JAVA.
(*Javasche Courant van 8 Februari 1907, No. 11*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het uitoefenen van zeevisscherij en den handel in zeevisch.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 300 aandeelen van *f* 100, waarvan geplaatst 200 stuks.

Bestuur. 1 directeur, de heer P. F. Groos, 1 commissaris, de heer O. L. A. Muller von Czernicki.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TJENG HOEAT.
(*Javasche Courant van 15 Februari 1907, No. 13*).

Zetel. Poeloe Tello.

Doel. De overname en verdere voortzetting der handelszaken tot nog toe te Poeloe Tello gedreven wordende, de exploitatie van eventueel te verkrijgen roerende en onroerende goederen en het drijven van koophandel in alle daarvoor vatbare zaken.

Duur tot 17 September 1946.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Lie Tjoen Eng, 2 commissarissen, Lie Tjoen Hoea en Lie Tjoen Hok.

Winstverdeeling. 10% aan het reservefonds, en het resteerende aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TEK HIN.
(*Javasche Courant van 15 Februari 1907, No. 13*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen, huren, in administratie nemen, verhuren, exploiteeren en vervreemden van onroerende goederen in den ruimsten zin des woords.

Duur. 75 jaar.
Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 20 aandeelen van 5000, welke geplaatst zijn.
Bestuur. 1 directeur Lauw Teng Seng.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „STOOMRIJSTPELLERIJ KAWEDEN".
(*Javasche Courant van 19 Februari 1907 No. 14*).

Zetel te Kaweden. Afdeeling Djombang.
Doel. De exploitatie van rijstpelmolens en het drijven van handel in rijst. De vennootschap zal bewerkte en onbewerkte producten opkoopen dan wel zelf de benoodigde grondstoffen planten op gronden door haar hetzij in eigendom, hetzij in huur, opstal of erfpacht verkregen.
Duur 75 jaren.
Kapitaal. *f* 75.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer J. A. Barentz voor 39 en door zijne echtgenoote voor 1 aandeel.
Bestuur. 1 directeur, de heer Barentz.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BERAN.
(*Staats-Courant van 26 Februari 1907, No. 48*).

Zetel. 's Gravenhage.
Doel. De overname en verdere exploitatie der suikerfabriek Beran, met bijbehoorende landbouwondernemingen en al hetgeen daartoe behoort, alles gelegen op Java in de residentie Djokjakarta, waaronder ook de handel in landbouwproducten en voorts van andere eventueel te verkrijgen landbouwondernemingen.
Duur. Tot 31 December 1981.
Kapitaal. *f* 512.000, verdeeld in 512 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer J. M. Pijnacker Hordijk voor 256, mejuffrouw A. Ch. W. Semster voor 64, mevrouw E. L. Semster voor 64, mevrouw P. Eekhout voor 16, door de minderjarigen J. W. J. Semster, E. P. Semster en A. Semster elk voor 12, door den heer W. F. B. Semster voor 12, door de minderjarigen J. C. Baumgarten, C. C. N. Baumgarten, C. W. Baumgarten en Ch. F. R. Baumgarten elk voor 16 aandeelen.
Bestuur. 1 directeur, de heer J. M. Pijnacker Hordijk, 3 commissarissen, de heeren J. G. A. Bischoff, W. F. B. Semster en F. J. Pijnacker Hordijk.
Winstverdeeling. 6 % rente aan de aandeelhouders, van de rest minstens 10 en hoogstens 20 % voor het reservefonds, van het restant 3 % aan den directeur, en het overige aan de aandeelhouders.

NEDERLANDSCH-INDISCHE CAOUTCHOUC COMPAGNIE.
(*Staats Courant van 26 Februari 1907 No. 48.*)

Zetel. 's Gravenhage.
Doel. De cultuur van gummisap voortbrengende boomen en in verband daarmede ook de cultuur van andere tropische gewassen, het inoogsten en ter verzending geschikt maken van landbouwproducten en het drijven van handel in de producten van het bedrijf.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. *f* 424.000, verdeeld in 424 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren K. H. M. Th. Diederichsen voor 50, dr. K. F. S. Mitscherlich voor 6, F. K. G. Mann voor 11, de Cultuur Maatschappij Tjadasari voor 24, E. Gruenewald voor 120, dr. K. Popp voor 6, A. Mann voor 4, dr. D. Cunze voor 7, A. W. B. Redemann voor 3, E. Wicke voor 5, J. Lange voor 6, E. Ch. van Swieten voor 1 aandeel.
De door den heer Gruenewald en de door de Cultuur Maatschappij Tjadasari genomen aandeelen worden als volgestort beschouwd door den inbreng van de landbouw-onderneming Koepak en de onderneming Tjadasari, in de residentie Bantam.
Bestuur. 1 directeur, de heer F. K. G. Mann, 4 commissarissen, de heeren K. H. W. Th. Diederichsen, E. Wicke, E. Ch. van Swieten en dr. W. Mann.

Winstverdeeling. 4 % aan de aandeelhouders over het gestorte bedrag, van de rest 10 % aan het reservefonds, van het overschietende zoo mogelijk 5 % over hunne aandeelen aan de aandeelhouders, van het restant 3 % aan den hoofdadministrateur, 1 % aan ieder der commissarissen, 8 % aan de administrateurs, terwijl de algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling van de rest.

BINDJEY TABAK MAATSCHAAPPIJ.

(*Staats-Courant van 5 Maart 1907, No. 54*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, het planten, voor de markt bereiden van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak, zoomede alles wat met die exploitatie in verband staat en den verkoop van het product.

Duur. tot ultimo December 1966.

Kapitaal. *f* 3.500.000, verdeeld in aandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren M. J. Boissevain voor 3240, door de firma Dunlop en van Essen voor 130 en door de firma van Vloten en de Gijselaar voor 130 aandeelen. De door den heer Boissevain genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de tabaksonderneming Bindjey, in Langkat, met de zich daarop bevindende gebouwen, inventaris, en den oogst van het jaar 1906, opgeschuurd of nog op te schuren, verzonden of nog te verzenden en de landbouwconcessie Lau Bientoe, in Langkat.

Bestuur. 1 directeur, de heer H. M. Pantekoek: 5 commissarissen, de heeren H. Chr. Soesters, C. F. de Ruyter de Wildt, J. H. Fock Jr., W. C. de Vlaming en K. van Lennep.

Winstverdeeling. 6 % aan de aandeelhouders over het gestorte bedrag, van de rest een te bepalen percentage aan het reservefonds, van het overblijvende 85 % aan de aandeelhouders, 7½ % aan de commissarissen, 7½ % aan de directie.

AMSTERDAM SENEMBAH COMPAGNIE.

(*Staats-Courant van 12 Maart 1907, No. 60*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, het planten, voor de markt bereiden van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak, zoomede alles wat met die exploitatie in verband staat.

Duur. tot ultimo December 1960.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.

Door de Serdang Plantage Maatschappij in likwidatie worden in de vennootschap ingebracht de landbouwonderneming Soengei Merah, gelegen in het landschap Senembah in Serdang en de landbouwonderneming Kalitawang, met de op de ondernemingen staande gebouwen, beplantingen, de op de gronden of in de pakhuizen zich bevindende tabak, inventarisgoederen, enz. enz.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. H. Fock Jr.

Winstverdeeling. 5 % aan de directie, van de rest 5 % dividend aan de aandeelhouders, van het overblijvende 80 % aan de aandeelhouders, 10 % aan de commissarissen, 10 % aan het op te richten reservefonds.

CULTUUR-, IM- EN EXPORTMAATSCHAPPIJ „DE NIJVERHEID".

(*Staats-Courant van 12 Maart 1907, No. 60*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen, hetzij in eigendom, huur of op andere wijze, het exploiteeren verbeteren, oprichten, besturen en weder van de hand zetten van in Nederlandsch West Indië gelegen cultuur- en andere ondernemingen; het voor de markt bereiden, ter markt brengen en handel drijven in de verkregen producten, export- en importhandel van een en ander, het aandeel nemen in cultuur- of andere ondernemingen en het verrichten van alle daarmede in verband staande handelingen.

Duur. 30 jaren.

Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren A. A. J. Moelaart voor 10, C. Heineken voor 6, S. H. Binkes voor 6, A. J. de Boer voor 3 en voor den heer Hettyey de Makkos-hettye voor 6 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur-administrateur, de heer A. J. de Boer, 1 directeur, de heer C. Heineken, 2 commissarissen, de heeren Gyula Hettyey de Makkos-hettye en S. H. Binkes.

Winstverdeeling. 5 % aan de aandeelhouders, van het restant 35% aan de aandeelhouders, 10 % aan de commissarissen, 30 % aan de directie, 10 % aan het reservefond, 10 % aan het pensioenfonds, 5 % aan de houders van oprichtersaandeelen.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ SOERANGGA
(*Staats-Courant van 12 Maart 1907, No. 60*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het telen en kweeken van peper of andere producten op door de vennootschap te verkrijgen gronden, het verwerken en ten verkoop geschikt maken, het verkoopen en vervoeren van de verkregen producten.

De vennootschap kan ook commissie- en eigen handel drijven in diverse producten, die in consignatie nemen en daarop voorschotten verstrekken.

Duur tot 31 December 1980.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren E. Baron van Heerdt tot Everberg voor 40, P. S. L. Ward voor 15, F. H. de Kock van Leeuwen voor 40 aandeelen.

Bestuur. Directeur en Commissarissen zullen door de algemeene vergadering van aandeelhouders benoemd worden.

Winstverdeeling. 6 % over de aandeelen aan de aandeelhouders, van het restant 12½ % aan de directie, 7½ % aan de commissarissen en het overblijvende aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ MEDARIE.
(*Staats-Courant van 19 Maart 1907, No. 66*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van de landbouwondernemingen Medarie en Klellen, regentschap Sleman, afdeeling Mataram, residentie Djocjacarta die te zamen eene onderneming van landbouw uitmaken, benevens van andere eventueel te verkrijgen ondernemingen. Voorts den aanplant van voor de Europeesche markt bestemde landbouwproducten, en de bewerking en den verkoop van de te verkrijgen producten.

Duur. tot 31 December 1931.

Kapitaal. *f* 1.500.000, verdeeld in 1500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de Koloniale Bank voor 283, en door de heeren J. Hudig Dirkszoon voor 5, I. W. Mac Donald 2, A. Roelvink 5 en mr. M. Enschede voor 5 aandeelen.

Van de door de Koloniale Bank genomen aandeelen worden 10 stuks als volgestort beschouwd door den inbreng van de genoemde landbouwondernemingen.

Bestuur. 1 directeur, de Koloniale Bank, 3 commissarissen, de heeren A. Roelvink, Mr. M. Enschede en H. W. Wegman.

Winstverdeeling. Ten eerste 10 % aan het reservefonds, van de rest 6 % aan de aandeelhouders, van het overblijvende 20 % aan de eigenaars van winstaandeelen, 10 % aan den directeur, 6 % aan de commissarissen, 14 % aan een vernieuwingsfonds voor gebouwen en machinerieën en het restant aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEGONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Jan. 1907.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (142.000)	f	57.000.—
Goederen, tonnen (34.000)	„	149.000.—
Verschillende ontvangsten	„	12.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	218.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	174.186.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	218.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	174.186.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	34.30
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	27.41
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	34.30
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	27.41

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (86.000)	f	29.000.—
Goederen, tonnen (7.000)	„	26.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	59.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	86.812.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	59.400.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	86.812.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	34.22
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	50.01
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	34.22
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	50.01

Stoomtramweg Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (33.000)	f	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	2.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	5.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.764.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	f	5.300.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.764.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.43
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.86
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.43
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	6.68

Stoomtramweg Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (73.000)	f	12.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	10.000.—
Verschillende ontvangsten	„	900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	22.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.914.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	22.900.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.914.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	15.72
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.92
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.72
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.92

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 50 kilom. †.

Reizigers, aantal (27.000)	ƒ	7.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	14.000.—
Verschillende ontvangsten	„	800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	21.800.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	12.848.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	21.800.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	12.848.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	14.04
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	11.20*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	14.04
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	11.20*

Stoomtramweg Goendih—Soerabaja. 244 kilomoters.

Reizigers, aantal (110.000)	ƒ	27.000.—
Goederen, tonnen (21.000)	„	64.000.—
Verschillende ontvangsten	„	5.500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	96.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	71.390.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	96.500.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	71.390.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.76
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	9.44
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.76
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.44

Tramweg-Maatschappij Solo—Bojolali. (28 kilometers).

Reizigers, aantal (26.000)	ƒ	4.000.—
Goederen, tonnen (—)	„	—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	4 000 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar defin.)	„	5.441.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig	ƒ	4.000.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	5.441.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.61
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.27
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	4.61
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin).	„	6.27

†Gemiddeld in exploitatie deze maand.

*In exploitatie 37 K.M.

NEDERLANDSCH INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Febr. 1907 ƒ 30.600 tegen ƒ 29.050. Sedert 1 Juli 1906 ƒ 230,400 tegen ƒ 236.257.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1907 ƒ 4900 tegen ƒ 3894; per dagkm. ƒ 4.33 tegen ƒ 3.43. Sedert 1 Januari ƒ 11700 tegen ƒ 8606; per dagkm. ƒ 4.90 tegen ƒ 3.60.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1907 ƒ 5500 tegen ƒ 5179; per dagkm. ƒ 5.46 tegen ƒ 5.17. Sedert 1 Januari ƒ 11200 tegen ƒ 10021; per dagkm. ƒ 5.28 tegen ƒ 4.72.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie	92 K.M.	tegen	92 K.M.	in	1906.
Opbrengst Febr. 1907	ƒ 147.000	„	ƒ 116.131	„	1906.
„ per dagkilometer	„ 57.06	„	„ 45.08	„	1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ 305.000	„	„ 251.398	„	1906.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155 K.M.	in	1906.
Opbrengst Febr. 1907	ƒ 44.000	„	ƒ 34.490	„	1906.
„ per dagkilometer	„ 10.13	„	„ 7.94	„	1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ 88.000	„	„ 71.558	„	1906.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Febr. 1907	ƒ 96.000	ƒ 8.80	389
„ 1906	„ 96.700	„ 8.90	
Verschil minder	„ 700	„ 0.10	
Van 1° Januari:			
tot 28 Febr. 1907	„ 211.500	„ 9.20	389
„ 28 „ 1906	„ 191.900	„ 8.35	
Verschil meer	„ 19.602	„ 0.85	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1907	ƒ 18.700	ƒ 7.35	91
„ 1906	„ 18.300	„ 7.20	
Verschil meer	„ 400	„ 0.15	
Van 1° Januari:			
tot 28 Febr. 1907	„ 40.700	„ 7.60	91
„ 28 „ 1906	„ 36.000	„ 6.70	
Verschil meer	„ 4.700	„ 0.90	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Febr. 1907	ƒ 18.700	ƒ 18.05	37
„ 1906	„ 15.800	„ 15.25	
Verschil meer	„ 2.900	„ 2.80	
Van 1° Januari:			
tot 28 Febr. 1907	„ 38.300	„ 17.55	37
„ 28 „ 1906	„ 32.700	„ 15.—	
Verschil meer	„ 5 600	„ 2.55	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Febr. 1907	ƒ 6.500	ƒ 5.65	41
„ 1906	„ 4.600	„ 4.—	
Verschil meer	„ 1.900	„ 1.65	
Van 1° Januari:			
tot 28 Febr. 1907	„ 12.400	„ 5.15	41
„ 28 „ 1906	„ 9.300	„ 3.85	
Verschil meer	„ 3.100	„ 1.30	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang—Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Febr. 1907	ƒ 83.000	ƒ 10.80	274
„ 1906	„ 76.400	„ 9.95	
Verschil meer	„ 6.600	„ 0.85	
Van 1° Januari:			
tot 28 Febr. 1907	ƒ 166.200	ƒ 10.30	274
„ 28 „ 1906	„ 155.900	„ 9.65	
Verschil meer	„ 10.300	„ 0.65	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1907	ƒ 11.600	ƒ 8.30	50
„ 1906	„ 10.300	„ 7.35	
Verschil meer	„ 1.300	„ 0.95	
Van 1º Januari:			
tot 28 Febr. 1907	„ 22.300	„ 7.55	50
„ 28 „ 1906	„ 20.000	„ 6.80	
Verschil meer	„ 2.300	„ 0.75	

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1907 ƒ 16,000 (voorloopige opgaaf) tegen ƒ 12,497. Sedert 1 Jan. ƒ 38,100 (voorl. opgaaf), tegen ƒ 28,439.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1907 ƒ 13,000 (voorl. opgaaf) tegen ƒ 11,491. Sedert 1 Jan. ƒ 30,900 (voorl. opgaaf), tegen ƒ 23,600.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1907 ƒ 7009 tegen ƒ 6129. Sedert 1 Jan. ƒ 14,176 tegen ƒ 12,166. Per dag-kilometer ƒ 3.45 tegen ƒ 2.92.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1907 ƒ 9188 tegen ƒ 8471. Sedert 1 Jan. 9,704 tegen ƒ 17,128. Per dag-kilometer ƒ 4.89 tegen ƒ 4.25.

De financieele emancipatie van Nederlandsch-Indië,

DOOR

Mr. Ph. KLEINTJES.

Den 17den Januari j.l. zijn bij Koninklijke boodschap ontwerpen tot wijziging van de Ned.-Indische Comptabiliteitswet en van het Regeeringsreglement voor Ned.-Indië bij de Tweede Kamer ingediend.

Het ontwerp tot het brengen van wijzigingen in de laatstgenoemde wet hangt ten nauwste samen met de voorgestelde nieuwe wijze van begrootingsvaststelling, in het andere ontwerp behandeld, waarin volgens den Minister van Koloniën aan de wenschelijkheid om de bevoegdheid van de koloniale regeering op financieel gebied te verruimen wordt tegemoet gekomen. In deze beide ontwerpen heeft men de belichaming te zien van „het voorstel, strekkende om aan Ned.-Indië op financieel gebied grootere zelfstandigheid te verleenen", waarvan de jongste troonrede gewaagde.

Hoewel nu de Minister de erkenning van Ned.-Indië als rechtspersoon door den wetgever op den voorgrond stelt en in den considerans van het ontwerp tot wijziging van de Comptabiliteitswet deze erkenning als uitgangspunt aangeeft van de beoogde hervorming, ligt toch de groote beteekenis dezer ontwerpen niet in deze uitdrukkelijke verklaring des wetgevers, doch wel in de gloednieuwe wijze, waarop de begrooting tot stand zal moeten worden gebracht en de daarmede samenhangende uitbreiding van den Raad van Ned.-Indië.

Bij de bespreking dezer ontwerpen zal ik in navolging van de Memorie van Toelichting beginnen met een enkel woord te wijden aan de bepalingen, welke betrekking hebben op de rechtspersoonlijkheid.

Wanneer de Minister door den wetgever wil laten verklaren hetgeen m. i. zonder die verklaring krachtens verschillende bepalingen thans reeds rechtens is, dan is dit voornamelijk, zoo niet uitsluitend te danken aan het verlangen, om aan het heerschende verschil van meening omtrent de beantwoording der vraag, of ten name en ten

laste van Ned.-Indië geldleeningen rechtsgeldig kunnen worden gesloten, een einde te maken. Zoolang bij de bestaande verscheidenheid van inzicht omtrent de waarde der argumenten der voor- en tegenstanders de wetgever zich niet nader uitspreekt, zal de twistvraag blijven bestaan en daarom kan de handelwijze van den Minister, die op dit stuk klaarheid wil verschaffen, niet anders dan instemming verdienen. Elke twijfel aan de rechtsgeldigheid der zuiver koloniale leening moet worden weggenomen. Zonder rechtszekerheid omtrent de bestaanbaarheid van zuiver Ned.-Indische leeningen is aan het welslagen van zulk een leening niet te denken. Moge het woord des wetgevers betreffende de rechtscapaciteit van Ned-Indië spoedig het Staatsblad bereiken! Reeds te lang houdt het twistgeschrijf aan en blijft de kolonie verstoken van de gelden, die zij noodig heeft voor het tot stand brengen der gewenschte kostbare hervormingen en die zij wel niet anders in handen zal kunnen krijgen dan door het aangaan eener leening. Evenmin als de Grondwet — en hier heb ik in het bijzonder het oog op haar eerste artikel, een voorschrift inhoudende van louter territoriale beteekenis — de rechtspersoonlijkheid van Ned.-Indië iets in den weg legt, wordt ook een uitdrukkelijke grondwettelijke erkenning van die kolonie als rechtspersoon niet vereischt. Tot zoover ga ik met de opvatting des Ministers accoord.

Het wil mij toeschijnen, dat het beter zoude zijn geweest, wanneer de Minister in den considerans van het wetsontwerp tot wijziging van de Comptabiliteitswet niet het standpunt van hen had ingenomen, die de rechtspersoonlijkheid van Ned.-Indië thans als niet bestaande aannemen. Immers klinkt het niet ietwat vreemd in den bewusten considerans de wenschelijkheid te lezen „de rechtspersoonlijkheid van Ned.-Indië wettelijk te erkennen", wanneer men uitspraken van den Hoogen Raad voor zich heeft, waarvan de eene die rechtspersoonlijkheid, als door den wetgever erkend, duidelijk aanneemt, en waarvan de andere zijdelings daarop duidt? In 1844 toch heeft het opperrechterlijk college zich in dezen zin uitgesproken, dat door de Regeering van Ned.-Indië, onder het Opperbestuur van den Koning, kunnen worden gesloten overeenkomsten, waardoor de kolonie wordt verbonden en niet de Staat en dat het in obligo stellen van den Staat der Nederlanden, wegens elke verbintenis door de Indische Regeering aangegaan, in lijnrechten strijd is met „wettelijke[1]) antecedenten en bepalingen[1]), volgens welke onder andere geldleeningen ten laste der Oost-Indische bezittingen, onder uitdrukkelijke garantie van den Staat, zijn toegestemd, en waarbij het moederland, mitsdien als cautionaris, de alzoo te contracteeren schulden ten laste der koloniën heeft gewaarborgd, ten blijke, dat ook de wetgevende macht in Neder-

[1]) De spatieering is van mij.

land [1]) de onderscheiding tusschen koloniale schulden en verbintenissen en schulden en verbintenissen van den Staat heeft gehuldigd" [2]).

En later in 1871 verklaarde de Hooge Raad Mr. van Angelbeek, gewezen lid van het Hooggerechtshof van Ned.-Indië, die den Staat der Nederlanden had gedagvaard tot betaling van tractement en overtochtsgelden, op grond van onwettig verleend ontslag, in zijn vordering niet ontvankelijk en overwoog daarbij:

„dat, bijaldien de eischer regt mogt hebben op een en ander, de schuld, die het onderwerp van dat regt zou zijn, alleen en uitsluitend de staatsdienst in Nederlandsch Indië raakt en zou zijn een last der koloniale schatkist [1]), uit welke zij alzoo zou moeten worden gekweten;

„dat mitsdien, zoo de eischer ter hier bedoelde zake heeft eene burgerlijke schuldvordering, deze alleen aangaat de Regering in Nederlandsch-Indië, en de eischer haar dan even daarom, naar den weg, daartoe aangewezen bij art. 159 der wet op de regterlijke organisatie in Nederlandsch Indië, aldaar kan en moet doen gelden" [3]).

Ook de Raad van Justitie te Semarang verklaarde in een vonnis, dat „Nederlandsch-Indië in privaatrechtelijken zin wel degelijk moest beschouwd worden als een eigen rechtspersoonlijkheid te bezitten". [4]) Nu uit verschillende bepalingen der wetgeving reeds volgt, dat Ned.-Indië niet enkel publiekrechtelijk een zekere zelfstandigheid heeft, doch eveneens in privaatrechtelijken zin een rechtspersoon is, gaat het m.i. niet aan het in den considerans te laten voorkomen, alsof er thans op dit stuk nog in het geheel geen sprake is of kan zijn van rechtspersoonlijkheid. [5])

Voorzichtiger zoude het naar bescheiden meening wezen den aanvang van den considerans aldus te laten luiden: „Alzoo enz.... dat het wenschelijk is in de wet de rechtspersoonlijkheid van Nederlandsch-Indië uitdrukkelijk nader te vermelden".

Door den Minister wordt voorgesteld de erkenning der rechtspersoonlijkheid in het eerste artikel der Ned.-Indische Comptabiliteitswet op te nemen. De reden waarom juist deze wet daarvoor in aanmerking komt, vindt men vermeld bij de artikelsgewijze bespreking der ontworpen

---

[1]) De spatieering is van mij.

[2]) *Weekblad van het Recht* No. 522.

[3]) *Weekblad van het Recht* No. 3289.

[4]) *Indisch Weekblad van het Recht* No. 1431.

[5]) Cf. Mijn „Het Staatsrecht van Ned.-Indië" Deel II, blz. 170 e. v. Voor dit onderwerp en de daarop betrekking hebbende rechtspraak en litteratuur is met vrucht te raadplegen de uitvoerige dissertatie van Mr. H. W. C. Bordewijk, Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche Koloniën, Leiden, 1905, o. a. beoordeeld door Mr. C. Th. van Deventer in het *Rechtsgeleerd Magazijn* 1907 blz. 194 en door mij in het *Weekblad van het Recht* No. 8364.

bepalingen. Daar heet het, dat de bewuste erkenning hier het meest op haar plaats is, omdat zij vooral op financiëel gebied van beteekenis is.[1])

Wil men de vraag betreffende de rechtsverhouding tusschen moederland en Ned.-Indië en den rechtstoestand dier kolonie in de wet een uitdrukkelijke beantwoording geven, dan is daarvoor het Reg. Reglement, de wet, die als de Grondwet der kolonie geldt, als van zelf aangewezen. Ik weet, dat men nu eenmaal met opzet vermeden heeft in het Reg. Reglement zich over beginselen van financiëel beheer uit te spreken, doch hier geldt het een zaak van fundamenteele beteekenis, die de grenzen eener „regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen" verre overschrijdt.

Van de veronderstelling uitgaande, dat de voorgestelde inlijving in de Comptabiliteitswet gehandhaafd blijft, wensch ik het volgende omtrent den tekst van het nieuw ontworpen art. 1 der Comptabiliteitswet op te merken.

De redactie luidt aldus:

„*Nederlandsch-Indië* is een rechtspersoon met eigen vermogen.

Die rechtspersoon wordt vertegenwoordigd: in *Nederland* door Onzen Minister van Koloniën, in *Nederlandsch-Indië* door den Gouverneur-Generaal.

De geldmiddelen van *Nederlandsch-Indië* worden beheerd en verantwoord naar de regelen in deze wet gesteld."

Al dadelijk valt het op, dat de eerste twee leden van dit artikel, welke bij elkaar passen, met het derde lid niet samenhangen. De ontwerper dezer bepaling was zeker de meening toegedaan, dat een en ander op zich zelf in een aanvangsartikel thuis hoorde en daarom heeft hij die twee onderwerpen maar in één artikel samen gegoten.

Mij dunkt een splitsing in twee artikelen verdient hier aanbeveling.

Het eerste lid zegt te veel. De woorden, „met eigen vermogen" zijn overbodig. Een rechtstreeksch gevolg van de rechtspersoonlijkheid is, dat het zedelijk lichaam een eigen vermogen heeft (zoo er althans van een vermogen sprake kan zijn). Uit de hoedanigheid van zelfstandig persoon vloeit het hebben van „eigen vermogen" direct voort en dit gevolg behoeft dus niet afzonderlijk vermeld te worden.

Wanneer het bedoelde eerste lid kort en bondig inhoudt, dat Ned.-Indië een rechtspersoon is zonder toevoeging, dan blijft er met deze redactie niet de geringste twijfel over, of de genoemde kolonie is een subject, hetwelk vermogensrechtelijk een eigen bestaan voert, een draagster van rechten en verplichtingen.

Het tweede lid laat aan duidelijkheid te wenschen. Aldus geredigeerd rijst er twijfel aangaande de vraag, wie de vertegenwoordiger der

---

[1]) **Gedrukte stukken 1906—1907 180**, No. 4 blz. 8.

rechtspersoon zal zijn buiten Ned.-Indië en het Rijk in Europa. Ik heb een oplossing gezocht in de toelichting op dit artikel, doch te vergeefs. Het is moeilijk een minder toelichtende verklaring, dan den lezer hier wordt geboden, te schrijven.

Men oordeele. „Het is wenschelijk — zoo laat de Steller der Memorie zich uit — te doen uitkomen, dat het de rechtspersoon is, die in gegeven gevallen partij is en te bepalen, wie hem vertegenwoordigt" [1]).

Maar wie anders zou in het stelsel van het wetsontwerp dan wel partij kunnen zijn? En de Schrijver van de toelichting, die nadrukkelijk de wenschelijkheid betoogt, om de persoon, die de kolonie vertegenwoordigen moet, aan te wijzen, bezigt in het wetsontwerp zulk een onduidelijke redactie, dat het twijfelachtig is, wie Ned.-Indië representeeren moet, wanneer het in rechte optreedt in een der West-Indische koloniën of in het buitenland. Komt dan de Minister van Koloniën of wel de Gouverneur-Generaal daarvoor in aanmerking?

Om aan de bezwaren, waartoe de tekst van het nieuw ontworpen artikel op dit stuk aanleiding kan geven, tegemoet te komen, zou ik de eerste twee leden aldus willen redigeeren:

„Nederlandsch-Indië is een rechtspersoon.

Deze wordt vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal, behoudens in het Rijk in Europa, alwaar de Minister van Koloniën de vertegenwoordiger is".

Is het artikel aldus geredigeerd, dan vertegenwoordigt de landvoogd de kolonie overal, behalve in het moederland.

Ik spreek van „de"(n) Minister van Koloniën in afwijking van de terminologie der ontwerpen, die herhaaldelijk van „Onze(n)" Minister van Koloniën gewagen, wijl in de nu geldende Indische Comptabiliteitswet menig artikel den door mij gebezigden term inhoudt (o. a. artt. 25, 26, 42, 75, 77, 81, 84, 92) en het aanbeveling verdient in een wet eenheid van uitdrukking te behouden.

Ten slotte nog een kleine vraag tot besluit van het gedeelte, hetwelk betrekking heeft op de rechtspersoonlijkheid van Ned.-Indië.

Mag het woord „gouvernementsproducten" in het nieuwe art. 18*a* 1° worden opgenomen?

Mij komt het voor, dat hier in de aangenomen terminologie de term „producten van den Lande" moet komen te staan.

Zullen de voorgestelde bepalingen aangaande de rechtscapaciteit der kolonie wel geene principieele bezwaren bij de Staten-Generaal ontmoeten, ik vermoed, dat de nieuwe wijze van vaststelling der Indische begrooting, gelijk deze ontworpen is, op heel wat tegenstand van de zijde der Volksvertegenwoordiging zal stuiten.

---

[1]) Gedrukte Stukken t. a. p.

Vooral hetniet toekennen van de bevoegdheid, om wijzigingen in de begroot ingaan te brengen, zal de Tweede Kamer wel weinig aanstaan. Het is dan ook zeer te begrijpen, dat zij gehecht is aan dit recht, hetwelk haar na veel strijd werd toegekend en door haar nu al een veertigtal jaren werd uitgeoefend. Noode zal dit lichaam een bevoegdheid van zulk een groot belang prijsgeven.

Alvorens evenwel nader op dit onderwerp in te gaan wensch ik volledigheidshalve in korte trekken aan te geven, hoe de Minister zich de wijze van vaststelling der Indische begrooting in de toekomst denkt. Als regel zal deze begrooting door vier ordonnantiën worden vastgesteld, een betrekking hebbende op de uitgaven in het Rijk in Europa, een ander op die in Ned.-Indië en verder een tot aanwijzing van de middelen in het moederland en een ander van die in de kolonie. Deze ordonnantiën zullen niet op de wijze tot stand worden gebracht, welke tot nog toe voor het in het leven roepen van producten van wetgeving van den Gouverneur-Generaal met den Raad voorgeschreven is. Voor de begrootingsordonnantiën wordt overeenstemming vereischt tusschen den Landvoogd en den Raad van Ned.-Indië, die voor deze gelegenheid aangevuld wordt met vier buitengewone, resp. waarnemende buitengewone leden, terwijl verschillende nieuwe voorschriften de wijze van behandeling der ontwerp-begrooting regelen. Bedoelde ordonnantiën kunnen niet werken alvorens door den wetgever in het moederland te zijn goedgekeurd.

Aan dien wetgever moet het laatste woord blijven „omdat — aldus drukt de Steller der Memorie van Toelichting zich uit — hetgeen... werd aangegeven als datgene, waaraan die medewerking thans hare groote beteekenis ontleent, vooralsnog niet mag worden prijsgegeven" [1]). En die groote beteekenis ontleent zij aan het feit, dat de Staten-Generaal door de behandeling der begrooting contrôle uitoefent op het geheele Indische bestuursbeleid en de financiëele politiek. Ofschoon de Minister dus de Volksvertegenwoordiging nog een woord wil laten meespreken in het vaststellingsproces der Indische begrooting, ligt het toch in zijn plan de bemoeienis der Tweede Kamer in deze binnen enger grenzen terug te brengen.

Van een artikelsgewijze behandeling zal volgens het ministerieele denkbeeld geen sprake meer zijn, daar de begrootingsordonnantiën elk in haar geheel aan de goedkeuring van den wetgever worden onderworpen. Elk hoofdstuk der begrooting moet in zijn geheel worden goedgekeurd dan wel afgestemd.

Tegen deze bevoegdheidsbeperking der Tweede Kamer zal, ongetwijfeld in de Kamer zelve, — wij wezen er boven op — oppositie gevoerd worden. Reeds werd in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* [1]) in een

---

[1]) **Gedrukte stukken 1906/1907 180**, No. 4 blz. 6.

hoofdartikel tegen deze nieuwigheid geducht te velde getrokken en beschuldigde de schrijver van dit belangrijke opstel den Minister van niet minder dan het begaan van een ongrondwettigheid. Bedoelde beoordeelaar liet zich als volgt uit: „In dit verloop stuiten wij op een zóó groote zonde, dat wij twijfel moeten uitspreken, of wij de bedoeling, die er o. i. toch duidelijk uitgedrukt staat, wel goed begrepen hebben. Volgens art. 112 van onze wet der wetten, heeft de Tweede Kamer onvoorwaardelijk het recht wijzigingen in de haar aangeboden voorstellen te maken. Minister F o c k kan toch niet den schijn willen aannemen dit niet te weten; er moet dus een redeneering bestaan, die de afwijking voor de behandeling der koloniale begrootingen naar zijn opvatting rechtvaardigt; de M. v. T. deelt ons die echter niet mede en wij kunnen haar ook niet bevroeden. Het is waar: door verwerping van een hoofdstuk kan nader het bekorte recht weer verkregen worden, maar dit maken tot uitzondering van hetgeen grondwettelijk regel moet zijn, dit eischen van een omweg voor hetgeen voor de hand moet blijven liggen, is inconstitutioneel. Wij voegen daarbij, dat een meerderheid der staatscommissie in zake grondwetsherziening zich zelfs verklaard heeft voor het mede verleenen van het wijzigingsrecht aan de Eerste Kamer". De beteekenis van deze laatste bijvoeging ontgaat mij, daar volgens de Staatscommissie de Eerste Kamer het recht van amendement ten aanzien van de begrooting juist n i e t moet worden toegekend [2]), en het hier toch om het onderzoek eener begrooting gaat. Hoe dit zij, bedoelde laatste zinsnede kan buiten bespreking blijven, daar zij voor het bestaande recht van geen belang is. Maar hoe staat het met de beweerde ongrondwettigheid? Mij komt de opvatting van het Rotterdamsche orgaan niet juist voor. Een inbreuk op het grondwettelijke recht van amendement maakt het ontwerp-F o c k niet. Het verkort noch ontneemt dit recht in strijd met de Grondwet.

Het amendeeringsrecht behoudt de Tweede Kamer ten aanzien van het wetsontwerp tot goedkeuring. Geenszins eischt de hoogste Staatswet, dat het recht om wijzigingen aan te brengen zich moet uitstrekken tot het object, hetwelk bij een wetsontwerp ter goedkeuring wordt aangeboden. Men kan hier een vergelijking maken tusschen de ter goedkeuring voorgelegde begrootingsordonnantie en een ter parlementaire goedkeuring aan de Staten-Generaal aangeboden tractaat. [3])

In het door den Minister aangenomen stelsel kan er van amendeering

---

[1]) *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Februari 1907. Eerste Blad C.

[2]) Verslag der Staatscommissie voor Grondwetsherziening ingesteld bij Kon. Besluit van 23 October 1905, No. 56 tot het onderzoek der vraag, welke andere wijzigingen dan die van de artt. 80, 127 en 143 nog in de Grondwet moeten worden gebracht. § 70.

[3]) Deze goedkeuring geschiedt in den vorm van een wet.

van het goed te keuren object, d.w.z. van een door anderen reeds vastgestelde regeling, geen sprake zijn, immers op het oogenblik zelf, dat de Tweede Kamer een wijziging in de reeds vastgestelde begrooting zou aanbrengen, keurt zij die niet goed. Een verandering in de bepalingen, van de begrootingsordonnantie, een verhooging of verlaging van cijfers, komt neer op een niet-goedkeuring van die ordonnantie.

Nu weet ik wel, dat wanneer het recht van amendement enkel het goedkeuringsontwerp geldt en niet het ter goedkeuring voorgelegde object, dit recht in de practijk van zoo goed als geen beteekenis zal zijn, doch hoe klein of gering de amendeeringsbevoegdheid in de uitoefening moge wezen, op het grondwettelijk amendeeringsrecht wordt door den Minister geen inbreuk gemaakt en het is daarom niet juist het stelsel van het ontwerp op dit stuk inconstitutioneel te noemen.

Een andere vraag is het evenwel, of het niet toekennen van de bevoegdheid aan de Tweede Kamer, om wijzigingen in de Indische begrooting, gelijk die in de kolonie is vastgesteld, aan te brengen, wel wenschelijk genoemd kan worden.

Aangenomen, dat de vaststelling in Indië zal plaats vinden door ter zake bevoegden, dan komt het mij voor, dat een artikelsgewijze herhaalde behandeling in de Tweede Kamer, samengesteld uit personen, van wie slechts enkelen met Indië bekend zijn, doch wier overgroote meerderheid van de behoeften en wenschen van het uitgestrekte rijk in Azië uit persoonlijke ervaring of bekendheid met dat land zoo goed als niets afweet en bij de beoordeeling dan ook enkel afgaat op de meening van eenige Indische specialiteiten in de vergadering zelve, geheel misplaatst is.

Waar de Tweede Kamer als zoodanig in haar geheel uit hoofde harer samenstelling niet beschikt over de noodige detailkennis op Indisch gebied, is het niet logisch aan haar een bevoegdheid toe te kennen, om door allerhande amendementen een door ter zake kundigen reeds vastgestelde begrooting in bijzonderheden te veranderen.

Dat de Volksvertegenwoordiging in den Haag zich met de begrooting van Ned.-Indië inlaat en de vaststelling met haar medewerking na een in bijzonderheden afdalend onderzoek tot stand komt, heeft bij de behandeling van het ontwerp Indische Comptabiliteitswet en ook daarna — gelijk bekend — ernstige bestrijding gevonden. In 1888 liet Prof. J. de Louter in een vergadering van het Indisch Genootschap zich ongunstig uit over deze bemoeienis der Staten-Generaal Volgens den Utrechtschen hoog leeraar is de wettelijke vaststelling der Indische begrooting een ongerijmdheid geworden, een onredelijken verderfelijk misbruik van macht. [1])

---

[1]) Algemeene Vergadering van 25 September 1888. Verslagen der Algemeene Vergaderingen van 1888 blz. 117 e. v. en in het bijzonder blz. 130.

En slaat men den blik om zich heen, dan valt het op, dat de twee groote koloniale mogendheden Groot-Britannië en Frankrijk de begrootingen van Britsch-Indië en van de Union Indo-Chinoise (Cochinchina, Cambodja, Annam, Laos en Tonkin) niet door de moederlandsche parlementen laten vaststellen.

De uitoefening van de contrôle op het Indisch bestuursbeleid en de financieele politiek blijft ook zonder de toekenning der bevoegdheid om de in Indië vastgestelde begrootingsordonnantiën al of niet goed te keuren, bestaan, daar de Kamers op de hoogte gehouden worden van den gang van zaken in de Kolonie en de Minister van Koloniën verantwoordelijk is voor zijn beleid aan de Staten-Generaal, die middelen genoeg te hunner beschikking hebben, om van hun afkeuring te doen blijken.

Staat het voor mij vast, dat de begrooting in Indië zelf moet worden vastgesteld, dan doet zich de zeer moeilijke vraag ter beantwoording voor, door welke personen dit moet geschieden. Dat de Gouverneur-Generaal met den Raad van Ned.-Indië in diens tegenwoordige samenstelling niet voldoende voor deze gewichtige taak berekend is, zal na de uiteenzetting van wijlen Prof. P. A. van der Lith, welke hij nu bijna twintig jaren geleden in een vergadering van het Indisch Genootschap gaf,[1]) thans wel geen bestrijding vinden. Een zoo klein college, hetwelk met de geregeerden niet de minste voeling heeft, een zoo buitengewoon groote macht op te dragen, gaat toch niet aan. Te minder, nu de mogelijkheid bestaat, dat in bedoelden uit slechts enkelen samengestelden Raad nog een plaats wordt gegeven (gelijk geschied is) aan personen met Indië persoonlijk geheel onbekend.

Een uitbreiding van den Raad van Ned.-Indië voor de behandeling dezer werkzaamheden is dus noodzakelijk. Maar wie moeten hiervoor in aanmerking komen? En van welke macht moeten dezen hun mandaat ontvangen?

Volgens den Minister moet de Raad van Ned.-Indië versterkt worden — waar het de bespreking van het hier bedoelde onderwerp en verdere in het ontwerp houdende wijzigingen van het Reg.-Reglement genoemde financieele aangelegenheden betreft — met buitengewone leden te benoemen door den Koning op een met redenen omkleede aanbeveling van minstens twee personen door den Gouv.-Generaal na overleg met den Raad van Ned.-Indië, aan den Minister van Koloniën te zenden. Wel wordt er met zorg voor gewaakt, dat deze buitengewone leden het particuliere element zullen uitmaken — zij moeten buiten 's Lands dienst worden gekozen en kunnen geen bezoldigde betrekking daarin bekleeden — doch het is duidelijk, dat noch deze

[1]) Algemeene Vergadering van 27 November 1888. Verslagen der Algemeene Vergaderingen 1888 blz. 151 e. v. in het bijzonder blz. 181.

negatieve vereischten, noch de verdere positieve, die het wetsontwerp vermeldt, als het bezit van het Nederlanderschap en het hebben van een bepaalden leeftijd ook maar eenigermate toereikend zijn, om te waarborgen, dat het hoogste college in de kolonie nu ook personen in zijn midden zal krijgen, die voeling hebben met de belasting opbrengende inwoners van Ned.-Indië. Ja, wat meer zegt, het vereischte van de hoedanigheid van Nederlander legt een hinderpaal in den weg voor de benoeming van een Inlander of van een met dezen gelijkgestelde tot buitengewoon lid. Het is bekend, dat de ingezetenen van Ned.-Indië, die volgens het R. R. als Inlanders of met hen gelijkgestelden worden beschouwd, het Nederlanderschap, hetwelk zij ingevolge de voorschriften van het B. W. bezaten, door de fameuse overgangsbepaling van de wet op het Nederlanderschap en ingezetenschap van 12 December 1892 (Stbl. No. 268) zoo maar op eens verloren hebben. Wel worden zij als Nederlanders beschouwd met betrekking tot de uitleveringswet en kunnen zij niet worden uitgeleverd, doch ingevolge art. 12 der genoemde wet op het Nederlanderschap hebben zij niet de hoedanigheid van Nederlander.

Het „invoeren van het niet-ambtelijk element" in den Raad van Ned.-Indië lijkt in verband met het bestaande ambtenaarsbestuur als een radicale hervorming, doch is gestoken in het gewaad, hetwelk de Minister er aan wil geven, voor het beoogde doel geheel onvoldoende. Een benoeming der buitengewone leden door de Kroon levert op zich zelve geen waarborg op, dat de benoemden met de in de kolonie bestaande meeningen en denkbeelden voeling zullen houden, dat zij op de hoogte zijn van de te behartigen belangen, terwijl men de Regeering de gelegenheid schenkt door haar keus op het nemen van door haar wenschelijk geoordeelde maatregelen te influenceeren. Door de periodieke aftreding toch met mogelijkheid van herbenoeming wordt het welgevallig of aangenaam zijn aan de Regeering nu wel niet direct in de hand gewerkt, maar zoodanige houding zou er toch wel mede in verband kunnen worden gebracht, hetzij dan terecht of ten onrechte.

Men lette er wel op, dat de Kroon niet gebonden is aan de aanbeveling van buitengewone leden door den Gouv.-Generaal en, buiten die aanbeveling om, iemand met Indië onbekend tot buitengewoon lid van den Raad van Ned.-Indië zou kunnen benoemen.

Met het voorstel des Ministers in zake de wijze van aanvulling van het hoogste college in de kolonie kan ik mij dan ook bezwaarlijk vereenigen. Hoe behoort de uitbreiding dan wel te geschieden? Het meest gewenscht ware, dat de vergadering, welke de begrooting van Ned.-Indië te behandelen krijgt een zoo getrouw mogelijke afspiegeling zij van de koloniale maatschappij, voor welke zij optreedt. Die afbeelding van de Indische maatschappij is in beginsel niet anders te verkrijgen dan door afvaardiging van personen door de geregeerden.

Is dit juist, dan is hiermede de onmogelijkheid der verwezenlijking

van dit desideratum voor de genoemde kolonie met hare verschillende bevolkingsgroepen in het tegenwoordige stadium harer maatschappelijke ontwikkeling uitgesproken. Behalve het ontbreken van een kieswet voor Europeanen moet men rekening houden met het feit, dat het overgroote deel der Indische maatschappij — de Inlanders — behoudens individueele uitzonderingen — nog geen voldoend begrip eener koloniale huishouding heeft.

Wanneer de inwoners — althans de Europeanen — vooralsnog niet zelven hunne afgevaardigden in het college kunnen zenden, hetwelk over de geheele huishouding der kolonie te beslissen krijgt en een behoorlijke samenstelling van den Raad op deze wijze de eerste jaren practisch onuitvoerbaar zal zijn, zal men zijn toevlucht moeten nemen tot een of ander hulpmiddel, hetwelk dan een overgangstoestand in het leven roept.

Het voorstel, hetwelk de *Locomotief*[1]) onlangs in hare kolommen afdrukte, om in den Raad vertegenwoordigers der groepen van belangen op te nemen, acht ik in beginsel de overweging ten volle waard, daar deze wijze van aanvulling van genoemd college in de omstandigheden, waarin Indië zich thans bevindt, verre de voorkeur verdient boven het ontwerp des Ministers.

Men zou dan in den begrootingsraad krijgen een uitbreiding met vertegenwoordigers van de in de kolonie ontstane zelfstandige financieele eenheden, d. z. de gemeenten, verder van den handel en de nijverheid ten platten lande[2]). De vertegenwoordigers der gemeenten kunnen volgens genoemd dagblad worden aangewezen door de Raden der grootste drie gemeenten, terwijl de in de voornaamste drie havens gevestigde Handelsvereenigingen de representanten van den handel zouden kunnen aanwijzen. Ik voor mij zou, wat den handel betreft, liever het woord laten aan de Kamers van Koophandel, colleges, die volkomen op de hoogte geacht worden te zijn van de belangen, welke op dit stuk te behartigen vallen.

Vervolgens zou de Europeesche nijverheid, die zich in groote corporaties heeft georganiseerd, voor vertegenwoordiging, resp. afvaardiging, kunnnen zorgen.

Wat de Inlandsche bevolking en de groep der Vreemde Oosterlingen betreft, van elk dezer moeten volgens de meening van den schrijver van het *Locomotief*-artikel een of meer vertegenwoordigers als adviseerende leden in den Raad van Ned.-Indië worden opgenomen. Komt men er toe bedoelde personen in genoemd college een plaats te geven, dan zie ik niet in, waarom zij slechts zouden mogen adviseeren en niet medestemmen. Welk bezwaar kan aan de toekenning van dit recht verbonden zijn?

---

[1]) *De Locomotief* van 23 Januari 1907; zie April-afl. *Ind. Gids* blz. 576.

[2]) „Ten platten lande". Wel een eigenaardige uitdrukking, waar het ook bergcultures betreft.

Ik acht het overbodig hier op eene nadere detailleering van dit plan in te gaan, wijl het mij in deze regelen enkel om het principe te doen is en de uitwerking ter plaatse zal moeten bestudeerd worden. Zoolang Indië verstoken blijft van een algemeen geldende kieswet wat de Europeanen betreft, en men toch aan belanghebbenden medezeggenschap in het beheer van 's Lands gelden wil toekennen, lijkt mij een oplossing in deze richting de beste. Een soortgelijke samenstelling heeft dit voor boven die door den Minister in het ontwerp, houdende wijziging van het Reg.-Reglement, voorgesteld, dat er meer kans is op eenvertegenwoordiging der denkbeelden en belangen der veel geschakeerde Indische maatschappij, en op een onpartijdiger en veelzijdiger beschouwing van het budget.

Er zijn er die vreezen, dat het brengen op deze wijze van het particuliere element in den Raad zal leiden tot het toenemen van de macht der groot-industrie ten nadeele van de Inlandsche bevolking. Tot hen, die aldus denken, zou ik willen zeggen: „vreest niet, in den strijd van belangen tusschen de particuliere nijverheid of nog algemeener van het groot-kapitaal en den Inlander ligt de verdediging der belangen van de Inlandsche bevolking veilig in handen der Indische Regeering en het Opperbestuur, die reeds in menig opzicht — vooral in den laatsten tijd — getoond hebben daarvoor te kunnen waken."

Die dubbele vaststelling der begrooting, de voorwaardelijke in Batavia en de definitieve in den Haag met hare herhaalde bespreking in openbare vergadering brengt een wijze van behandelen mede, die naar mijn meening als regel onnoodig tijdroovend en omslachtig is. Welk een aaneengeschakelde reeks van onderzoekingen en beoordeelingen wordt er telken jare vereischt! Eerst het nauwkeurig bezien en uitvoerig bespreken in Indië door allerhande autoriteiten, waarbij ruggespraak met den Minister van Koloniën niet zal uitblijven, daarna het onderzoek aan het Departement van Koloniën, verder het onderzoek en advies van den Raad van State, dan de behandeling in de Tweede Kamer met de schriftelijke gedachtenwisseling tusschen haar en den Minister en de mondelinge opmerkingen, die ettelijke vellen druks in de Handelingen zullen beslaan, en eindelijk de bespreking in de Eerste Kamer, die ook eerst schriftelijk in debat zal treden met den Minister.

Deze procedure kan, naar het mij wil toeschijnen, zonder eenig bezwaar verkort worden.

Ik voor mij zou liever het volgende stelsel aangenomen zien, hetwelk overeenkomst vertoont met de wijzen van begrootingsvaststelling geldende voor de West-Indische koloniën [1]).

[1]) Cf. artt. 109 tot 112 van het Regeeringsreglement van Suriname (*Stb.* 1902, No. 37) en artt. 101 tot 104 van het Regeeringsreglement van Curaçao (*Sbl.* 1902, No. 38). Wat de begrooting van Suriname betreft, waar de leden der Koloniale Staten door de kiezers rechtstreeks gekozen worden, deze werd, tengevolge van

De begrooting wordt in den voor deze gelegenheid uitgebreiden Raad van Ned.-Indië in het openbaar behandeld en vervolgens bij ordonnantie vastgesteld, welke om te werken de goedkeuring van de Kroon behoeft. De Raad wordt dan aangevuld met personen, die hun mandaat van de Europeesche en van de met deze gelijkgestelde bevolking min of meer rechtstreeks ontvangen en verder met enkele voorname Inlanders en Vreemde Oosterlingen, die voorloopig nog wel noodgedrongen door den Koning zullen moeten worden benoemd.

De begrooting bestaat uit vier hoofdstukken, gelijk nader omschreven in het ontwerp tot wijziging van de Comptabiliteitswet. De wetgever in het moederland stelt een begrootingshoofdstuk eerst dan definitief vast:

1°. wanneer de Kroon de ordonnantie, waarbij het hoofdstuk is vastgesteld, niet goedkeurt;

2°. wanneer een hoofdstuk der begrooting niet is vastgesteld bij ordonnantie op 1 Juli van het jaar voorafgaande aan dat, waarin de begrooting moet werken.

En voorts zal in het geval, dat tot aanvulling der koloniale geldmiddelen een bijdrage gevorderd wordt uit 's Rijks schatkist, de begrooting in haar geheel door den moederlandschen wetgever moeten worden vastgesteld.

Deze laatste bepaling acht ik een onvermijdelijk gevolg van de vereischte subsidie. Daar Ned.-Indië door het aangaan van geldleeningen, die subsidie niet zal noodig hebben, zal de inmenging des wetgevers om deze reden wel achterwege blijven.

Door het hier slechts met enkele woorden aangestipte stelsel in principe te aanvaarden, verkort men als regel de lange procedure, die het wijzigings-ontwerp der Comptabiliteitswet inhoudt.

---

de noodzakelijk gebleken subsidie uit 's Rijks schatkist, steeds door de wet vastgesteld.

Bij het tot stand komen van het Regeeringsreglement meende de Minister van Koloniën, dat een drietal jaren voldoende zoude wezen om Suriname van subsidie te bevrijden.

De prikkel daartoe zou in art. 112, No. 1 R.R. liggen. De Regeering gaf in 1865 in de volgende woorden hare meening op dit punt te kennen: „autonomie ware een ijdele klank, zonder zeggen over eigen finantiën en in den regel zal dus de koloniale huishoudelijke begrooting door de Koloniale Vertegenwoordiging worden vastgesteld en de verhouding tot het Opperbestuur alleen medebrengen, dat zij aan 's Konings goedkeuring wordt onderworpen". (*Bijlagen* 1863—1864, blz. 1409).

Minister Keuchenius en de oud-Gouverneur Smidt waren indertijd voorstanders van doorgaande bemoeiing van de Staten-Generaal met de Surinaamsche begrooting en wenschten dus o.m. afschaffing van de bepaling, krachtens welke de koloniale begrooting alleen dan aan de bekrachtiging bij de wet is onderworpen, wanneer voor de dekking der uitgaven een subsidie uit 's Rijks schatkist noodzakelijk is.

Zoo ter zake kundige met land en volk vertrouwde mannen de begrooting van Ned.-Indië in het land zelf vaststellen na openbare behandeling, dan is, gelijk ik reeds deed uitkomen, een nadere rechtstreeksche inmenging van de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging in het beheer der Indische huishouding als regel als overbodig te beschouwen en slechts bij uitzondering op haar plaats.

De goedkeuring der Kroon wordt vereischt, wijl bij den Koning het Opperbestuur berust. De Koning heeft er voor te waken, dat geene maatregelen worden genomen in directen strijd met de belangen der overige deelen van het Koninkrijk. Bij niet-goedkeuring van een begrootingshoofdstuk door de Kroon zal een hoogere macht, de wetgever, moeten beslissen, gelijk in het geval, dat er geen begrootingsordonnantie op een bepaalden datum tot stand is gekomen.

In het eerste geval is er een meeningsverschil tusschen het Opperbestuur en de betrokken macht in Indië en het oordeel van een hoogere autoriteit op zijn plaats, in het tweede geval heeft de Kroon geen in de kolonie zelve aangenomen begrooting of raming in haar bezit, en is het goed, dat deze vóór haar vaststelling in het openbaar behandeld worde.

Noodzakelijk acht ik het, — om conflicten te voorkomen — dat een nadere wet bepale welk aandeel der uitgaven ten behoeve van moederland en kolonie gezamenlijk te doen — ten laste der koloniale kas zal komen. Niet minder noodzakelijk, dat de wetgever het absolute verbod tegen vereenigingen en vergaderingen van staatkundigen aard, opgenomen in art. 111 R.R. — welk verbod reeds werd afgeschaft ten aanzien van vereenigingen en vergaderingen, uitsluitend strekkende tot het aanbevelen van personen voor het lidmaatschap der gewestelijke en plaatselijke raden — verder opheffe.

Sedert dit verbod in het Regeerings-Reglement werd opgenomen, is de belangstelling in de publieke zaak in Indië voortdurend gegroeid en kan een bepaling, die de beraadslaging van de inwoners als burgers in vereeniging of vergadering verbiedt, zoodra het de algemeene zaak geldt, niet langer gehandhaafd blijven. De kolonie is aan zulk een voorschrift ontgroeid [1]). Het artikel begint nu bepaald bespottelijk te worden bij de politieke mondigheidserkenning, die niet meer in aantocht is, doch reeds voor de deur staat.

Tot besluit een paar losse opmerkingen zonder eenig verband en wel naar aanleiding van den tekst van den considerans der beide wetsontwerpen en van twee artikelen.

Vooreerst dan dit. Aan den wensch, om nieuwe voorschriften aangaande het tot stand komen der Ned.-Indische begrooting in de wet

[1]) Cf. uitvoeriger mijn „Het Staatsrecht van Ned.-Indië", Dl. I, blz. 177 e. v.

te leggen, wordt in den considerans van het wetsontwerp tot wijziging van de Indische Comptabiliteitswet niet met even zoovele woorden uitdrukking gegeven. Ten opzichte van dit punt leest men daarin: „dat het wenschelijk is . . . in verband (met de wettelijke erkenning der rechtspersoonlijkheid van Ned.-Indië) eenige bepalingen der Indische Comptabiliteitswet te herzien en die wet aan te vullen". Ik zou het een verbetering achten, wanneer achter het woord „erkennen" in plaats van de nu voorgestelde redactie deze woorden geplaatst werden: „nieuwe voorschriften omtrent de vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië te geven en in verband daarmede eenige bepalingen der Indische Comptabiliteitswet te herzien en die wet aan te vullen." Een hervorming van zulk een groote beteekenis mag wel met een enkel woordje in den considerans vermeld worden.

Vervolgens wensch ik te wijzen op het tweemaal voorkomen van het woord „aan te vullen" in den considerans van het wetsontwerp tot nadere wijziging en aanvulling van het Reg.-Reglement. Ware het niet gewenschter in plaats van het tweede „aan te vullen" de uitdrukking „uit te breiden" te bezigen?

Het eerste lid van art. 7 R. R. wordt in zijn nieuwe gedaante aldus voorgesteld:

„Er is een Raad van *Nederlandsch-Indië* bestaande uit één vice-president en vier leden, benevens vier buitengewone leden". Heeft de Minister met het woord „benevens" een bijzondere bedoeling gehad? Men zou het wel vermoeden, daar de tekst er in dezen vorm ongewoon uitziet. Wellicht wilde de ontwerper van dit nieuwe artikel door het gebruik van het woord „benevens" op een ongelijkheid wijzen tusschen de gewone en de buitengewone leden van den Raad in navolging van de Regeering van 1887, die door de plaatsing van het woordje „benevens" in art. 1 der Grondwet eveneens een ongelijkheid wilde aanduiden[1]).

Daar de ongelijkheid tusschen gewone en buitengewone leden van den Raad voldoende uit de bevoegdheidstoekenning zelve blijkt, is het dunkt mij onnoodig die hier door deze zonderlinge redactie te willen aangeven. Zou er werkelijk ernstig bezwaar kunnen zijn het eerste lid van art. 7 R.R. aldus te redigeeren: „Er is een Raad van Nederlandsch-Indië, bestaande uit één vice-president, vier leden en vier buitengewone leden"?

Volgens art. 7b. zijn de vice-president, de leden en de buitengewone leden van den Raad niet gerechtelijk vervolgbaar voor hetgeen zij in

[1]) (Mr. A. R. Arntzenius). Handelingen over de herziening der Grondwet, IX, blz 470.

de openbare vergaderingen van den Raad hebben gezegd of schriftelijk aan den Raad hebben medegedeeld.

Men vraagt zich af, waarom hier de waarnemende buitengewone leden zijn buitengesloten? Voor dezen geldt toch dezelfde reden van niet-vervolgbaarheid als voor de in het artikel genoemden.

Ik wil eindigen met het uitspreken van den wensch, dat de aanhangige wetsontwerpen, betreffende de zoogenaamde financiëele emancipatie van Ned.-Indië, niet zonder wijziging het Staatsblad mogen bereiken en dat mijne bovenstaande opmerkingen iets tot verbetering dezer voorstellen mogen bijdragen.

Ambachtsscholen voor Inlanders,

DOOR

J. E. JASPER.

In de *Indische Gids* van December 1906 komt een opstel voor: „Ambachtsscholen of patroonsleergangen voor Nederlandsch-Indië", van de hand van den heer Th. F. A. Delprat, die zich niet vereenigen kan met het denkbeeld van de Regeering, om degelijke ambachtsscholen op te richten, en het instellen van patroonsleergangen aanbeveelt.

De motieven, waarop de heer Delprat zijn advies geeft, zijn echter niet altijd heel juist, en het is daarom wel de moeite waard zijn opstel aandachtig te volgen en er de noodige op- en aanmerkingen over te maken. Dit laatste toch kan van groot belang zijn; de kwestie nl. hoe het voor Nederlandsch Indië en voor Inlanders nieuwe vak- of ambachtsonderwijs gegeven zal worden, kan men geenszins beoordeelen van achter de schrijftafel of op grond van ervaringen, hier en daar met Inlanders opgedaan; ze is, dunkt mij, gewichtig genoeg, om er afzonderlijke onderzoekingen voor in te stellen en de resultaten daarvan met elkander te vergelijken. Het artikel nu van den heer Delprat maakt wel den indruk, alsof genoemde schrijver te lichtvaardig over het onderwerp nagedacht heeft, en om een vooropgezette meening het idee van de oprichting van ambachtsscholen voor Inlanders heeft verworpen.

Schrijver begint met heel juist te constateeren, dat de ambachtsman in de binnenlanden slecht werk levert. Dadelijk daarop heeft de heer Delprat 't over het maken van kleeren, schoenen en laarzen, en jammer genoeg heeft hij, wat wij winkelnering zouden kunnen noemen, verward met het voor Indië meer urgente vak- of ambachtsonderricht; hij verwart nijverheid en kunstnijverheid met ambacht, verwart ook nog andere dingen met elkaar, met het gevolg, dat we, gekomen aan het slot van zijn opstel, eigenlijk nog niet weten, welke leervakken dan op het programma van de door hem aanbevolen patroonsleergangen moeten staan.

In de allereerste plaats, bij de beoordeeling van de wenschelijkheid,

om vakonderwijs te geven, moest natuurlijk onderzocht worden, welk vak voor verbetering vatbaar was, zoodanig, dat de opgeleide ambachtsman na het door hem genoten onderricht, dadelijk arbeid genoeg zal vinden, met welker verdiensten hij gemakkelijk in zijn levensonderhoud kan voorzien.

Het onderzoek heeft aangetoond, dat wij hierbij denken moeten aan het timmeren en meubelmaken, het metselen, het smeden en ketelmaken, het wagenmaken en hoefsmeden, het bankwerken en metaalbewerken, het schilderen en verven, het koper- en blikslaan, de electrotechniek en het monteeren, met het onderricht waarin men Inlandsche vaklieden kan vormen, die hoog noodig zijn voor de industrieën in Nederlandsch-Indië. We mogen den kleermaker, den schoenmaker wel met rust laten; aan een opleiding van dergelijke kleine ambachtslieden, tevens winkeliers, bestaat vooralsnog in Indië geen groote behoefte. Ook de heer Delprat raadt tot verbetering van het werk van ambachtslieden in het algemeen aan, om den Inlander goed vakonderwijs te geven. Dan, opeens, keurt hij de oprichting van ambachtsscholen af; het onderwijs wordt er te hoog opgevoerd, zegt hij, en de overgroote meerderheid der jongelieden, vooral zij die op kleine plaatsen wonen, buiten den stroom der wereld, blijven van onderricht verstoken.

Dit zal, hoe en waar men dit onderwijs geeft, altijd het geval zijn; het is bovendien volstrekt niet wenschelijk, om elken Inlander als het ware het ambachtsonderwijs op te dringen als het ééne noodige.

Maar de eigenlijke reden, waarom de schrijver zich tegen de oprichting van ambachtsscholen verklaart, schijnt te zijn, dat de Inlandsche leerling de „kampong" ontgroeit, — de schrijver bedoelt hier zeker: „dessa" — en te veel heer wordt, om zich later weer als gewoon ambachtsman in de „kampong" (dessa) te willen vestigen.

Ziedaar de groote onjuistheid in het betoog van den heer Delprat!

De Inlandsche leerling *moet* juist aan zijn dessa ontgroeien, wil hij een goed ambachtsman worden; de Inlander, die wat voelt voor het beoefenen van een vak, verlaat uit eigen beweging zijn dessa, om de ambachtsschool in de kotta te bezoeken; en wie daar geen lust, geen energie toe gevoelt, mag gerust als wong tani" (landbouwer) in zijn dessa blijven. Maar gelukkig — en dit is een verblijdend verschijnsel — zijn al honderden en nog eens honderden aanvragen binnengekomen, om als leerling te mogen worden toegelaten op de te Soerabaja nog op te richten ambachtsschool. Er zit in den jongen Javaan van tegenwoordig over het algemeen een zij 't nog schuchter streven, om iets anders te willen zijn dan onbezoldigd magang gedurende vele jaren, iets anders aan te pakken, tot iets origineels op te klimmen door arbeid.

De Javaansche candidaat-ambachtsman *moet* de dessa uit, als hij de noodige intellectueele ontwikkeling wil opdoen. Dat is urgent voor

hem; hij moet reizen, veel zien, grootschere en andere dingen dan in de beperkte sfeer van zijn dessaleven, en desnoods nooit meer naar zijn dessa terugkeeren. Wat zou hij er nog doen!? Er zich vestigen als ambachtsman, na een zekere opleiding te hebben genoten!?

Ambachtsman, vakman in een dessa! Welk een dwaasheid! Aan wie moet hij de mooie, degelijke stukken, die hij maakt, verkoopen? Waar moet hij in zijn dessa of in de omgeving daarvan debitanten vinden voor zijn, laat ik nu zeggen, superieur geworden werk? Of denkt de heer Delprat, dat de gansche dessabevolking van landbouwers ook superieure dingen bij en om zich zal willen zien, nu er een vakman in hun midden woont, steenen huizen zal gaan oprichten, nu zij over een goed metselaar kunnen beschikken, degelijke meubels zal bestellen om den vakman-meubelmaker te gerieven, of — om mij tot het voorbeeld van den schrijver te bepalen — schoenen zal gaan dragen, omdat die zoo opperbest door den opgeleiden schoenmaker afgeleverd worden?

Neen, nogmaals, de ambachtsman *mòet* zijn dessa uit; hij mòet wonen, zijn atelier hebben in een groote stad, hij moet verdienen, hij moet kunnen leven, en dat kan hij niet, als hij in de dessa blijft, als hij dus niet aan zijn dessa ontgroeit, gelijk de heer Delprat zou verlangen.

En daarom is een ambachtsschool in een groote, drukke stad, centrum van industrie, een eerste vereischte voor de opleiding van den Inlandschen vakman.

Er zijn nu reeds ambachtsscholen, welke men met patroonsleergangen zou kunnen vergelijken, heel eenvoudige ambachtsscholen waar toekangs zich bekwamen in timmermanswerk enz. De cursus van die scholen duurt niet lang; het leerplan is er bescheiden; van technische opleiding, hoe gering ook, is er geen sprake; men zou ze dus reeds een permanenten patroonsleergang kunnen noemen. Wie de school gevolgd heeft blijft zich vestigen in de dessa. Ongeveer hetzelfde idee dus als van den heer Delprat.

Ik bedoel de inrichtingen van Modjowarno en Kediri, ambachtsscholen door de zending gesticht. Inderdaad, zij hebben wel nut, de toekang leert er iets beter werken, wordt handiger, maar aan zijn arbeid kan men zien, dat hij nog geen vakman is, en in de dessa, waar hij blijft, valt bitter weinig voor hem te verdienen.

De heer Delprat mag m. i. geen vergelijking maken tusschen Europa en Indië, in welke landen een reusachtig verschil bestaat tusschen de behoeften aan het werk van den ambachtsman. En men moet toch in de eerste plaats de behoefte in aanmerking nemen, zou ik zeggen. Wat hebt ge er aan een Inlandschen photograaf op te leiden en die in zijn dessa te laten blijven wonen; uw goed bedoelde poging tot ontwikkeling van den Inlander heeft dan niet alleen geen praktisch

resultaat, maar ge maakt uw beschermeling er bovendien dood-ongelukkig mee.

En wat het „heer" of „opzichtertje" worden betreft — een bezwaar van den heer Delprat — diene de mededeeling, dat er op de ambachtsschool gewerkt moet worden. De ambachtsschool is tevens werkinrichting, men mag deze niet vergelijken met een school, waar alleen geestesarbeid wordt verricht Het tegengaan van het euvel moet aan het hoofd van zoo'n ambachtsschool worden overgelaten, en dat ligt ook op zijn weg, dat gaat als van zelf, is rationeel, omdat er handenarbeid gepresteerd en op het door de leerlingen afgeleverde werk gelet moet worden.

Hoe kan een leerling daarbij heertjesmanieren aannemen? Wie voor het ambachtswerk ongeschikt is, uit lichamelijke zwakte, luiheid of pedanterie, gaat eenvoudig de school uit; daarvoor kan gezorgd worden.

Bedoelt de heer Delprat, dat de leerling het heertje zal gaan uithangen, als hij het diploma van doorloopen cursus aan de ambachtsschool heeft verkregen?

Dat kan over het algemeen oòk al niet, want na het verlaten der school moet hij leven, moet hij verdiensten hebben en dan ligt het in de rede, dat hij profiteert van zijn opgedane kennis en zijn aangekweekte handigheid, wat voor hem het gemakkelijkst is.

Bedoelt dan de schrijver misschien, dat, wanneer zoo'n ambachtsman, volleerd uit een ambachtsschool gekomen, een eigen atelier opricht, zich „heer" zal gaan voelen en den arbeid meer door zijn ondergeschikte werklieden zal laten verrichten?

Juist! dat zal hij wel eenigszins, dat is in beperkte mate ook heel goed; 't is nu eenmaal overal zoo, dat de „baas" toezicht uitoefent op het werk van zijn knechts, en ziet! daarmee wordt onwillekeurig door den baas, die zijn toekangs uitzoekt, een patroonsleergang gevormd, in den geest, als door den heer Delprat bedoeld, niet te hooi en te gras, maar aangegeven door, voortgekomen, ontsproten uit de behoefte. Kijk, uit de door den heer Delprat zoo afgekeurde ambachtsschool ontstaat als van zelf, heel gewoon, als het ware zonder dat iemand er aan denkt, een patroonsleergang, met den gewezen leerling van de ambachtsschool als onderwijzer, de onder hem werkende toekangs als leerlingen.

Evenmin als de tegenwoordig in Indische fabrieken en etablissementen werkende bazen, toekangs, leerling-toekangs tijd en gelegenheid hebben, om zich „heer" te voelen, zal dit euvel behoeven te bestaan op de ambachtsscholen, fabrieken in het klein, met altijd werk, voor iederen leerling. Hiermee is bij het ontwerpen van het reglement voor de ambachtsscholen rekening gehouden.

Laten we nu even den gedachtengang van den heer Delprat volgen. Hij wil de opleiding niet van onder op doen beginnen, dus niet

met de jongeren aanvangen, maar integendeel de ouderen onderwijzen en deze „in staat stellen om het jonge geslacht op te leiden tot de mate van hun eigen kennis". Dit is iets verwards. Niet rechtstreeks dus de jongeren, maar eerst de ouderen, die al sedert lang verkeerd werkten, en dan pas de jongeren. „Geeft men dit jongere geslacht dan weder „aanvullingsonderwijs" — wat bedoelt de heer Delprat hiermee? — „dan zullen de aldus gevormde reeds beter onderlegde patroons wederom een geslacht van jongeren kunnen opleiden, dat hooger in kennis staat dan de vroegere bazen". De gedachten van den heer Delprat loopen op elkaar vast in een cirkeltje. Hij geeft niet aan wie als onderwijzers zullen moeten optreden en vergeet dat de tegenwoordige Inlandsche toekangs voor het meerendeel analphabeten zijn. Hij vergeet ook, dat het gewone lager onderwijs den grondslag moet vormen van degelijk ambachtsonderricht. Zonder het eerste is het laatste m. i. ook niet mogelijk; ik meen, dat dit indertijd ook heel juist door den heer Habbema in de „*Indische Gids*" is aangetoond.

Wanneer men enkel patroonsleergangen ging instellen, zonder eerst behoorlijke krachten tot leiding van die leergangen te vormen, dan zou men geen haarbreed verder komen. Dan zou men precies denzelfden toestand krijgen zooals de heer Delprat te voren heeft geschetst. In de inleiding van zijn opstel zegt hij namelijk: „De oorzaak van den treurigen stand van zaken ligt evenmin in onbevattelijkheid van den Inlander om een ambacht te leeren, als aan onwil, doch *aan de ongelukkige wijze waarop hem zijn ambacht onderwezen werd*. Hij begint als jongen te werken in de werkplaats van zijn vader of van den baas, die hem heeft opgenomen, hij leert, wat deze weet, maar niet meer, en gewoonlijk is die kennis zeer beperkt. Hij komt spoedig tot een zekere routine, ziet weinig of niets van wat anderen in zijn vak vermogen, blijft doorwerken op dezelfde gebrekkige wijze als zijn leermeesters en blijft dezelfde krukkebeen als in het begin".

Met deze zijn eigen woorden, in de inleiding van zijn opstel zoo juist neergeschreven, heeft de heer Delprat zijn elders aanbevolen systeem van enkel patroonsleergangen zonder oprichting van degelijke ambachtsscholen van zelf veroordeeld.

Dat gaat goed voor Nederland, voor Europa, waar de patroon-leermeester lezen, schrijven en rekenen kan, logische denkkracht bezit, opgedaan bij het vroeger genoten lager onderwijs, opgedaan ook bij zijn reizen heen en weer, maar dat is niet mogelijk voor Indië, waar de toekang over het algemeen wel handig, praktisch bekwaam is, wel goede degelijke dingen kan afleveren, mits . . . . onder leiding van Europeesche deskundigen.

De heer Delprat moet mij wel verstaan; ik heb het niet over winkelnering, nijverheid, kunstnijverheid of huisvlijt, maar over het vak, het ambacht. Aan handigheid en praktische bekwaamheid tot beoefening

daarvan ontbreekt het den Inlandschen toekang niet en deze kan in Gouvernements en particuliere ateliers werk afleveren, dat in geen enkel opzicht voor dat van Europeesche werklieden behoeft onder te doen.

Bij de grootste draaibanken, snij- en boormachines in de modelmakerij, smederij, gieterswerkplaats kan men duidelijk opmerken, wat toevallige industriëele opleiding van den Inlander reeds vermag te maken. De „Nederlandsch-Indische Industrie" te Soerabaja bijv. heeft eens een ijzeren loopkraan van 22 Meters spanning en met een draagvermogen van 16000 K.G. afgeleverd, welk kranig stuk werk *geheel* door Inlandsche ambachtslieden onder technische leiding vervaardigd is.

Maar technische leiding, deskundig toezicht moèt er zijn, en dit is de meening van alle beheerders van groote werkinrichtingen te Soerabaja, die ik over deze zaak geraadpleegd heb.

Ontbreekt die technische leiding, dat deskundig toezicht gedurende zekeren tijd, dan gaat de niet opgeleide toekang-analphabeet aan het knoeien, aan het prutsen. De constructie van de dingen, die hij maakt, is niet volmaakt in orde, er ontbreekt wat aan, het kan gevaarlijk zijn op de deugdelijkheid van zulk werk vast te rekenen.

Wil nu de heer Delprat deze toekangs, hoe praktisch bekwaam zij onder leiding ook mogen wezen, leermeesters maken voor de patroonsleergangen, dan zou 't — om des schrijvers eigen woorden te gebruiken — een „ongelukkige wijze" zijn, waarop het ambacht onderwezen werd.

In Zutfen werd reeds een patroonsleergang in het kleedermaken begonnen, zegt de heer Delprat; in Amsterdam zal weldra een patroonsleergang voor het schoenmaken worden geopend. Zie! de geachte schrijver heeft bij het opstellen van zijn advies te veel gedacht aan Holland, aan winkelnering. Ik sprak hierboven van „toevallige" opleiding; hieraan schijnt de heer Delprat te groote waarde te hechten voor de toekomst.

„Zoo noodig" — schrijft hij — „zullen die Europeanen (beheerders van industrieele ondernemingen) zelf wel gelegenheid verschaffen tot opleiding van die Inlanders, welke zij noodig hebben".

Dat is zeer luchtig gedacht, oppervlakkig geoordeeld.

De Inlander, die het ambacht als beroep kiest, komt op jeugdigen leeftijd als leerling op een atelier, vormt zich zelf door veel waarnemen, probeeren en nadoen; zijn opleiding is toevallig; aan een opzettelijke, systematische opleiding kan uit den aard der zaak op een atelier niet gedacht worden. De beheerders van groote, industrieele ondernemingen zijn blij, wanneer ze bekwame ambachtslieden kunnen krijgen; ze ontfutselen ze te Soerabaja van elkaar; toekangs gaan van de eene werkplaats naar de andere over op een hooger loon. Er bestaat behoefte aan goed onderlegde werklieden. Het Marine-etablissement wil graag nog goed onderlegde timmerlieden, smeden, machinestellers, instrument-

makers, bankwerkers gebruiken, als het ze maar krijgen kon; de „Nederlandsch-Indische Industrie" wil dadelijk nog een honderdtal werklieden in dienst nemen, voor alle vakken: ketelmaken, draaien, smeden, bankwerken, koperslaan, modelmaken, gieten. Ook andere groote inrichtingen vragen nog meer werklieden, zoo het slechts bekwame toekangs zijn, en geen koelies, die alles nog moeten leeren, zij hebben behoefte aan draaiers, bankwerkers, vormers, modelmakers, enz., werken al met menschen, die hun opleiding overal verspreid hebben ontvangen.

Vele suikerfabrikanten kunnen nog goed onderlegde bankwerkers, draaiers, smeden, metselaars, gieters, timmerlieden, electriciens, enz. plaatsen.

Wat praat de heer Delprat nog van schoenmakers en kleermakers! Hoe komt de schrijver er aan, dat de beheerders van industrieele ondernemingen hun werklieden wel zelf zullen opleiden?

„Men gevoelt de behoefte", zegt hij, „om de nijverheid bij de bevolking op te heffen en besteedt groote sommen, om enkele weinige Inlanders aan die volksindustrie" — let op de woorden „nijverheid" en „industrie", waar sprake moet zijn van „ambacht" — „te onttrekken, en op te leiden tot arbeiders voor door Europeanen gedreven industrieele ondernemingen. Dit mag niet het doel zijn, dat men nastreeft".

Wat dat onttrekken aan die volksindustrie beteekent, begrijp ik niet; dit is een begrip, klaarblijkelijk gebaseerd op de onjuiste meening, dat het den Inlandschen jongen niet vrij staat zijn loopbaan te kiezen zooals hij dat zelf wil,

Maar de heer Delprat spreekt ook hierin zich zelf tegen. „Dit mag niet het doel zijn, dat men nastreeft." Dit is ook het doel niet en de heer Delprat zelf geeft elders nog juist aan: „Het ligt in de bedoeling (der Regeering) deze bevordering (van ambachts-onderwijs) te verkrijgen door de oprichting van ambachtsscholen en het verleenen van geldelijken en zedelijken steun aan de leerlingen, die na doorloopen cursus afzonderlijk of coöperatief een werkplaats willen oprichten".

Ik heb het hierboven al met een kort woord vermeld: de leerling is in de gelegenheid, om, als hij dat zelf verkiest, alleen of met kameraden een eigen atelier op te richten.

Er is gelukkig in de groote steden — niet in de dessa's geachte heer Delprat! — bij Inlandsche toekangs, die zich eenige werkkracht eigen hebben leeren maken, een streven, om na „toevallige" opleiding op een groot atelier, eigen zaken te doen, een eigen werkplaats te stichten; voorbeelden daarvan zal iedere Soerabajasche ingezetene kunnen aanwijzen of noemen.

Hoe veel grooter zal dat streven zijn, wanneer de opleiding niet toevallig, maar methodisch heeft plaats gehad, en wanneer de toekangs, door hun opleiding geen analphabeten, logische denkkracht bezitten,

om zoo'n eigen zaak naar behooren te kunnen drijven! Ook met dit streven is in het ontwerp-reglement voor de ambachtsscholen rekening gehouden.

Ten slotte nog de ambulante ambachtsscholen.

De heer Delprat schijnt in den waan te verkeeren, dat deze „van kampong tot kampong" zullen trekken, en verwart alweer „kampong" (in de stad) met „dessa" buiten de stad.

Ook dat trekken „van kampong tot kampong" maakt wel den indruk, alsof iets heel erg ambulants bedoeld wordt, zoo b.v. de eene week hier, en de andere week daar.

„Hier is dus iets", zegt de schrijver, „dat flauw aan het denkbeeld „Meisterschulen" doet denken".

Neen, nog beter! het doet er niet flauw aan denken, het is volmaakter en praktisch toegepast voor Indië. Immers, de heer Delprat wil een „Meisterschule" met een Meister als onderwijzer, die niet lezen of schrijven kan, en op „ongelukkige wijze" in het ambacht opgeleid is — laat schrijver bovendien maar eens zoo'n toekang-analphabeet vinden, die genegen is, om elders dan in zijn eigen dessa les te geven! — de Regeering wil een „Meisterschule" met een Meister als onderwijzer, die behoorlijk lager onderwijs genoten heeft, logische denkkracht bezit, aan zijn dessa geheel ontgroeid is, en methodisch, zoowel theoretisch als praktisch zijn ambacht geleerd heeft, op een degelijke ambachtsschool in een groote stad.

De heer Delprat wil enkel „Meisterschulen" oprichten, in de dessa's, de onderwijzers-toekangs overal bijeenzamelen, waar hij ze maar krijgen kan; de Regeering wil in de eerste plaats een ambachtsschool, een degelijke inrichting, waaruit zij zoo noodig behoorlijke krachten kan trekken tot behoorlijke leiding der „Meisterschulen", of anders gezegd: ambulante ambachtsscholen „met cursussen van korten duur".

Het systeem van den heer Delprat, is, hoe goed bedoeld ook, nog onvolledig, en waar hij aan het eind van zijn artikel zegt, dat in de door hem aanbevolen richting „de" oplossing moet worden gezocht van het heele vraagstuk betreffende ambachtsonderwijs in Nederlandsch-Indië, kan ik niet nalaten nog even ten behoeve van mijn lezers de eindrekening op te maken, opdat duidelijk blijke, waar het saldo voordeeliger is.

De resultaten van het door den heer Delprat aanbevolen systeem zullen zijn:

1. Door opleiding van den eenen analphabeet door den anderen, — gesteld, dat deze een bekwamere toekang is — zal eenige oppervlakkige, praktische bekwaamheid meer verkregen worden, die de in de Meisterschule opgeleide werkman bij een eenigszins gewijzigden arbeid waarschijnlijk verkeerd of gebrekkig zal toepassen.

2. De reeds oppervlakkig opgedane kennis van den toekang zal nog oppervlakkiger worden overgebracht op den jongere.

3. Bij het derde geslacht is het nut van de Meisterschule al nihil geworden.

Bij een opleiding in industrieele richting in degelijke ambachtsscholen en bovendien nog in ambulante, meer op bescheiden schaal in het leven geroepen inrichtingen van denzelfden aard, als bedoeld door de Regeering, worden voor den Inlandschen leerling, die ook den cursus van een lagere school heeft gevolgd, de navolgende, belangrijke, nieuwe wegen geopend.

1. Hij treedt als vak- of ambachtsman in Gouvernementsinrichtingen of ateliers (van het Marine-etablissement, de Artillerie Constructiewinkel, de Burgerlijke Openbare Werken, de Genie, de Staatsspoorwegen, enz.) in dienst.

2. Hij treedt als vak- of ambachtsman in particuliere inrichtingen, of ateliers in dienst.

3. Hij richt alleen, of samen met eenige andere mede-leerlingen een eigen atelier op.

4. Hij treedt in dienst als onderwijzer op een permanente vak- of ambachtsschool voor Inlanders.

5. Hij treedt in dienst als onderwijzer van een ambulante ambachtsschool voor Inlanders.

De leerling van de ambulante ambachtsschool neemt in de uitvoering van zijn arbeid de logische denkkracht over van den technisch opgeleiden patroon.

Het verslag van den dienst van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1905.

DOOR

A. H. BERKHOUT.

De jongste Indische Mail bracht ons het bovengenoemde verslag, het laatste dat door den 1 Mei a.s. aftredenden Hoofd-Inspecteur, den heer A. E. J. Bruinsma, werd samengesteld.

Het moet voor dezen Hoofdambtenaar een aangename voldoening zijn, dat 1905 afsluit met een batig saldo grooter dan ooit te voren, bereikende bijna 2 millioen gulden. Bovendien kon nog voor zijn vertrek uit Indië geconstateerd worden, dat 1906 vermoedelijk nog schitterende resultaten zal afwerpen, daar de opbrengsten van de verpachte perceelen en de eigen exploitatie aanmerkelijk de schattingen overtreffen en alleen de laatste reeds een overschot van *f* 678.000 laat. De houtvesterij Noordwest-Worosari alleen had in 1906 een batig saldo van rond *f* 30.000, dus *f* 6.72 per H.A., tegen *f* 3.25 als gemiddelde over de jaren 1897 t/m. 1905.

Wij hopen het volgende jaar, wanneer de officieele verslagen voor ons liggen, op deze laatste cijfers terug te komen en moeten ons thans bepalen tot het verslag over 1905.

Door inlijving van wildhoutterreinen en door het verkrijgen van juiste gegevens bij de definitieve opname van een deel der bosschen enz. nam in 1905 het djatiboschareaal toe met 5417 H.A. en bedroeg daardoor aan het einde van het verslagjaar 649.247 H.A.

Ook de oppervlakte der in stand te houden wildhoutbosschen vermeerderde met 20.000 H.A. doordien de vloedbosschen van Tjilatjap daaronder werden opgenomen.

De wildhoutbosschen op de bergen van het oostelijk deel van Java hadden veel te lijden van boschbranden. Gelukkig, dat elders, dank zij de maatregelen, genomen tot wering van het vuur, de minder goede toestand, dateerende uit vroegere jaren, spoedig verbeterde. De spontane reboisatie schrijdt boven de brandvrije strooken op Java snel voort en speelt daarbij de mangkoan (= pitjisan = Myrica Javanica) een belangrijke rol.

Met de grensregeling en afbakening der djatibosschen hoopt men over twee jaren geheel klaar te zijn. Hetzelfde kan helaas niet

gezegd van de in stand te houden wildhoutbosschen, die bij *Staatsblad* 1905 No. 42 opnieuw als zoodanig werden aangewezen.

In 1905 werden 9 voorloopige bedrijfplannen gearresteerd, zoodat er nu nog slechts twee boschdistricten overblijven, die voor het maken van een bedrijfsplan in aanmerking komen.

Uit die plannen blijkt, dat in het boschdistrict Padangan (Rembang) het min of meer gedevasteerde bosch circa 70 pCt. van het geheele boschdistrict beslaat; de helft van dit gedevasteerde gedeelte is zelfs zoo slecht, dat er geen opbrengst van wordt verwacht.

De meening door leeken meermaals verkondigd, dat in de tropen de groei in de bosschen zoo sterk is, dat geëxploiteerd kan worden zonder dat voor de wederverjonging gezorgd behoeft te worden, is ten eenemale onjuist. Integendeel, de ambtenaren van het Indische Boschwezen hebben al hunne krachten in te spannen om de gevolgen van het wanbeheer van vroegere jaren weg te nemen.

Met den bouw van woningen voor het personeel werd krachtig voortgegaan en bij Gouvernementsbesluit van 4 Maart 1905 No. 34 vastgesteld, dat door de betrokken Residenten aan het inlandsch boschpolitie-personeel boschgronden tot een maximum uitgestrektheid van 3 bouw tot wederopzeggens als dienstveld kunnen worden in bruikleen gegeven.

In het geheel werd voor de inrichtingswerkzaamheden uitgegeven *f* 176.634 tegen *f* 191.386. De kleine achteruitgang zal vermoedelijk wel verband houden met de ziekte van den chef van dien tak van dienst, die in het midden van het jaar binnenlandsch verlof kreeg en inmiddels helaas reeds is overleden. De heer N. J. Kollewijn zou wanneer zijn zwakke gezondheid geen beletsel ware geweest, nog heel wat meer hebben kunnen presteeren, want de overledene was een zeer intelligent man. Door zijn overlijden werd het corps een gevoelige slag toegebracht, die dubbel gevoeld zal worden, nu ook de Chef den dienst verlaat. Het is te hopen, dat anderen de taak met volle toewijding overnemen en dat spoedig met kracht aan de inrichting der djatibosschen wordt voortgewerkt; want juist op dit terrein vindt het Boschwezen zijn vruchtbaarste akker voor de toekomst. Men beoordeelt de resultaten maar al te vaak naar de vruchten van heden, terwijl bij het Boschwezen nog meer gelet moet worden op wat voor de toekomst gedaan wordt.

In het geheel werden 7343 H.A. met djati beplant, tegen respectievelijk 6319 en 6007 H.A. in de cultuurjaren 1903/04 en 1902/03. De gemiddelde kosten per H.A. waren respectievelijk in de genoemde jaren *f* 47.60, *f* 48.80 en *f* 37.70. Deze cijfers zijn onderling niet goed vergelijkbaar wegens de aanzienlijke bedragen, welke in 1904 en 1905 voor caoutchouc-cultures en voor maatregelen tegen cultuurbranden moesten worden uitgegeven. Bij het bespreken van het verslag over 1904 drongen wij reeds aan op een splitsing, daar het voor het Boschwezen gewenscht

is een zuiver overzicht te hebben van de kosten der djati-cultures en voor den particulieren landbouw de cijfers van de caoutchouc-aanplantingen waarde hebben. Speelt ons onze memorie geen parten, dan meenen wij onder de circulaire's van den D. B. B. er een te hebben aangetroffen, waarin den boschbeheerders werd opgedragen, in het vervolg de bovengenoemde uitgaven afzonderlijk te boeken.

De in Nederland berucht geworden kratok (Phaseolus lunatus), waarop veler hoop gevestigd was als een afdoend middel tegen allang-allang, gaf in het verslagjaar minder goede resultaten.

Het komt ons voor, dat de goede werking van den kratok aanmerkelijk zou worden ondersteund door een eng plantverband. In de laatste jaren is zulks veelal ruimer genomen dan in vroegeren tijd. Het nadeel van dicht planten is gemakkelijk weg te nemen door vroegtijdig dunnen. Waar het aantal houtvesters thans zooveel grooter is en het dunningsmateriaal spoediger waarde krijgt, behoeft geen vrees te bestaan, dat dat dunnen niet op tijd kan geschieden.

De tusschenplantingen van toeri (Sesbania grandiflora) en kemlandingan (Leucæna glauca), die voor hetzelfde doel werden ondernomen, leverden evenmin veel succes.

Van de opslagcultuur, waarbij het plantmateriaal geleverd wordt door de stronkjes van den jongen opslag, die tusschen de oude boomen was opgeschoten, worden de goede resultaten geconstateerd. Jammer dat deze methode niet overal is toe te passen, aangezien de opslag in vele bosschen ontbreekt. Ook werd voortgegaan op andere wijze natuurlijke verjonging gecombineerd met kunstmatige toe te passen. De resultaten daarbij waren zeer uiteenloopend.

Wat de schade, aangericht door boschbranden, aangaat, zoo blijkt, dat de houtvesterijen (die intensiever beheerd worden) gunstig afsteken bij de boschdistricten.

Het toenemend gebrek aan looibasten, naast het feit, dat pilang (Acacia leucophlaea) van nature tusschen de djati voorkomt, gaf aanleiding tot het aanleggen van gemengde aanplantingen van deze houtsoorten.

Reeds twintig jaar geleden begonnen wij met proefaanplantingen van pilang te maken. Het is onze overtuiging, dat deze cultuur niet alleen loonend zal blijken te zijn voor het boschwezen, maar ook ten goede kan komen voor de leerindustrie op Java. Waarom moeten de huiden van dat eiland naar Europa worden gezonden en gedeeltelijk in den vorm van leer worden geretourneerd, waar Java blijkt uitstekende looibasten te kunnen leveren?

Voor een Europeaan was het echter ondoenlijk een looierij op te richten, daar hij geen zekerheid bezat om steeds in het bezit te komen van een voldoende hoeveelheid bast. De inlander moest zich behelpen door clandestien de boomen in 's lands bosschen af te stroopen. In-

dertijd zag men in de nabijheid van Kedoeng-djati nagenoeg geen pilangstam meer in het bezit van zijn bast.

Van parasieten van plantaardigen of dierlijken aard had de djati weinig te lijden, hoewel eenige vrees dienaangaande wel gewettigd is. Door de exploitatie der bosschen, door tusschenkomst van de particuliere nijverheid, krijgen de jonge aaneengesloten plantsoenen veelal een grooten omvang. Op de houtvesterijen waar staatsexploitatie wordt toegepast, heeft men het beter in de hand de vellingen over het geheele bosch te verspreiden.

Veel zorg werd wederom besteed aan de cultuur van sandelhout in Besoeki, die evenwel veel moeilijkheden oplevert. Als voedsterboomen teelt men asem, kesambiweroe, walikoekoen enz. In Britsch-Indië bezigt men voor dat doel met succes Spaansche peper.

Aan het eind van het verslag is een afbeelding van een 11-jarigen Pterocarpus indicus (Sånå-Kembang) boom opgenomen en vertoont deze een uiterst sterken groei.

Ziet men dergelijke photo's, dan maakt men onwillekeurig de opmerking, dat de Indische houtvester onder heel wat gunstiger omstandigheden werkt dan zijn collega in Midden-Europa en dat er voor de toekomst door het Boschwezen op Java nog zoo ontzaglijk veel goeds kan worden verricht.

De verzuchting kan dan ook niet weerhouden worden, wanneer zullen de buitenbezittingen de zegeningen voor een geregeld boschbeheer ten deel vallen?

Ter bevordering van de klimatologische en hydrologische belangen werd voortgegaan maatregelen te treffen voor de instandhouding der bergbosschen op Java. Alleen in het boschdistrict Banjoemas wordt het totaal der reboisaties, voor dat doel tot stand gebracht, geschat op 2500 H.A. De kinaboom blijkt bij het herwouden zeer geschikt te zijn daar hij zich spontaan voortplant en een mooien humeusen bovengrond vormt.

De aanplant van caoutchouc leverende gewassen en in het bijzonder van karet (Ficus elastica) werd op vrij groote schaal voortgezet. Op ultimo Maart 1906 bedroeg de totale uitgestrektheid van de Ficusculturen 5262 H.A. tegen 3710 H.A. op hetzelfde tijdstip in 1905.

In staat D^1 zijn thans alle caoutchouc aanplantingen van het Boschwezen op Java beschreven en de kosten gespecificeerd opgegeven. Daardoor werd aan een vroeger door ons hier uitgesproken verlangen voldaan. Voor particulieren, die de cultuur van caoutchouc leverende gewassen willen beginnen in een gedeelte van Java, waar men nog weinig ervaring op dit gebied bezit, zijn die opgaven van veel waarde.

Staat D^2 geeft een globaal overzicht van D^1. Daaruit blijkt, dat vooral in het boschdistrict Japara aan de cultuur een grooten omvang is gegeven (1058 H.A.).

De totale oppervlakte met Hevea beplant beslaat 234 H.A., met Castilloa 79 H.A. en met Funtumia elastica 2.8 H.A.

De caoutchouc aanplantingen hebben tot dusverre gekost:

die van	1901	gemiddeld	*f* 88,40	per H.A.
„ „	1902	„	„ 60,50	„ „
„ „	1903	„	„ 53,60	„ „
„ „	1904	„	„ 34,00	„ „
„ „	1905	„	„ 15,10	„ „

Weliswaar zullen deze aanplantingen nog onderhouden moeten worden, maar daar in het vervolg minder geld aan proefnemingen zal behoeven te worden uitgegeven kan reeds thans worden aangenomen, dat een H.A. geslaagd plantsoen het Boschwezen op zijn hoogst op *f* 100 zal komen te staan.

Op niet te vasten en te zwaren, maar doorlatenden en niet drassigen grond groeit de Ficus over geheel Java goed. In eenige Rembangsche boschdistricten en in een deel van Noord-Soerabaya blijft de cultuur teleurstelling baren. De veel belovende terreinen op Noesakambangan werden in dwangarbeid ontgonnen en beplant.

In deel VII (1905) van de „Cultuur Gids" komt een verhandeling voor, geschreven door de heeren Dr. Zehntner en Dr. Koorders over vijanden der caoutchoucboomen.

Een schimmelziekte, die in de karetkweekbakken te Margasari optrad, werd tot stilstand gebracht door besproeiïng met een zeer verdunde oplossing van creoline.

Zeer te recht drongen wij vroeger in dit tijdschrift aan op nadere onderzoekingen om uit te maken of werkelijk marcotten achter te stellen zijn bij karet-zaailingen, iets waaraan wij op grond van onze waarnemingen sterk twijfelen.

Thans wordt geconstateerd, dat de kroonomvang bij de marcotten aanzienlijk grooter is en dat de lengtegroei weinig verschilt. Het heet verder, dat het onjuist zou zijn om op grond van deze gegevens aan de marcotten de voorkeur te schenken. Ziet men de groeiwijze der planten op het terrein, dan zal men meestal geneigd zijn, meer vertrouwen in de zaadplanten te stellen. Waarom zulks het geval zou zijn, is echter niet vermeld.

De gemiddelde hoogte-aanwas is op losse doorlatende, zandige kleigronden belangrijk sterker dan op de mergelgronden (respectievelijk 0.105 en 0.146 M. per maand).

De oudste plantsoenen door ons in Krawang aangelegd, te zamen groot 24 H.A. (waarvan 1 H.A. 21 jaar, 3 H.A. 20 jaar, 5 H.A. 16 jaar en 15 H.A. 15 jaar) leverden 683,5 K.G. caoutchouc op tegen 341 K.G. in 1904. De kosten van oogsten waren *f* 0.75 per K.G. terwijl de opbrengst na aftrek van de verzendingskosten *f* 6.14 per K.G. beliep, zijnde 20 pCt. beneden die van Para-fine. De stand van het plantsoen

moet thans voor een deel minder gunstig zijn, maar ook al gaan nu de boomen dood, dan nog dekte hun opbrengst eenige malen de uitgaven, die gemiddeld op nog geen *f* 50 de H.A. zijn aan te nemen. In 1905 alleen was de netto-opbrengst per H.A. ± *f* 150.

Het is voor ons een aangename voldoening deze resultaten te kunnen constateeren. Een extensieve cultuur van Ficus elastica is dus bewezen flink rendabel te zijn. Dat men bij de tegenwoordige hooge prijzen de voorkeur schenkt aan een intensievere behandeling ligt voor de hand, maar mocht eens in de toekomst door overproductie de prijzen sterk gaan dalen, dan zal het Gouvernements Boschwezen zeer gemakkelijk de concurrentie met de particulieren kunnen volhouden, door eenvoudig tijdelijk het aftappen te staken, het personeel elders te gebruiken en de caoutchoucboomen kalm te laten doorgroeien.

Aan de cultuur van Hevea werd 102 H.A. uitbreiding gegeven. Een deel van de oude boomen begint reeds kiemkrachtig zaad te produceeren.

Met het toppen der Hevea's te Ngarengan had men weinig succes. Wright geeft in de tweede editie van zijn boek over den Para-rubber daarentegen zeer gunstige resultaten van het toppen op.

Uit de bemestingsproeven te Ngarengan kunnen nog geen bepaalde conclusiën getrokken worden.

Uit het volgend staatje blijkt, dat de groei der Hevea's op Java vergeleken bij die op Ceylon en op de Goudkust van Afrika verre van onbevredigend is. Op Malakka is de ontwikkeling veel krachtiger. Evenwel moet men niet uit het oog verliezen, dat het personeel van het Boschwezen op Java nog weinig ervaring opdeed op het gebied van de cultuur van Hevea's.

GROEI DER HEVEA'S.

Ouderdom.	Omtrek in c.M.				Hoogte in Meters.			
	Ceylon	Malakka	Goud-kust	Java	Ceylon	Malakka	Goud-kust.	Java
3 jaar	35.5 (1)	–	16.5 (3)	23.5 (3)	9.10	—	5.30	6.40
	22.0 (2)	—	—	26.0 (4)	—	—	—	—
	24.0 (2)	—	—	—	—	—	—	—
	28.0 (2)	—	—	—	—	—	—	—
3½ jaar	—	44.5 (2)	3	31.0 (4)	—	—	—	7.30
4 jaar	33.0 (2)	57.0 (2)	25.5 (2)	—	—	—	—	—
	40.5 (2)	—	—	30.5 (5)	—	9.10	7.0	—

(1) Onbekend op welke hoogte.
(2) Omtrek gemeten 0.90 Meter hoogte.
(3) " " 1 " "
(4) " " 0,50 " "
(5) " " 1.50 " "

De wortelhalsschimmel bleef veel slachtoffers onder de Castilloaboompjes eischen.

In de echte djatistreken schijnt men voorzichtig te moeten zijn met de Funtumia elastica. Uit Tegal-Cheribon en Pekalongan-Kendal, waar het klimaat vochtiger en de oostmoesson minder sterk is, komen gunstiger berichten.

De djatibosch-exploitatie nam wederom in omvang toe, vooral die, welke in eigen beheer geschiedde.

Het volgende overzicht vulden wij aan met gegevens van vroegere jaren om daardoor een duidelijker beeld te krijgen. Voor dat doel werden tevens de cijfers hier en daar afgerond.

DJATI-TIMMERHOUT IN M^3 EXCLUSIEF HET DUNSEL.

JAREN.	Verkregen door geregelde exploitatie.		Verkregen door ongeregelde exploitatie.	Totaal.	Uitgevoerd naar plaatsen buiten Nederl.-Indië.
	door tusschenkomst van aannemers.	in eigen beheer.			
gemiddeld.					
1873—1877	47.000	Het quantum hout gekapt in eigen beheer niet afzonderlijk opgegeven en van ondergeschikte beteekenis.	19.000	68.000	Niet voldoende nauwkeurig bekend.
1878—1882	60.000		22.000	82.000	
1883—1887	42.000		18.000	60.000	
1888—1892	69.000		13.000	82.000	
1893—1897	123.000		10.000	133.000	
1898	130.000	6.200	3.800	140.000	
1899	133.000	4.100	8.900	146.000	
1900	115.000	3.000	6.500	124.000	
1901	135.000	5.200	10.000	150.000	
1902	152.000	7.900	11.600	172.000	
1903	96.000	10.200	11.600	118.000	28.071
1904	151.000	20.600	8.600	180.000	31.178
1905	168.100	36.400	8.500	213.000	60.826
1873—1892	—	—	18.000	73.000	—
1893—1905	—	—	8.800	153.000	—

Uit deze opgave ziet men dus dat de totale gemiddelde opbrengst der djatibosch-exploitatie in de laatste 13 jaar meer dan tweemaal zooveel bedroeg als die van de daaraan voorafgaande twintig jaar, terwijl de oppervlakte der bosschen niet noemenswaardig in die perioden veranderde. Verder is het een verblijdend verschijnsel, dat de ongeregelde vellingen, die veelal tot boschdevastatie voeren, aanmerkelijk afnamen. De djati-brandhout-exploitatie steeg in den loop der jaren mede aanzienlijk. Bedroeg deze in 1896 nog in totaal 280.000 S. M^3., in 1905 was dit cijfer geklommen tot 573.000 S. M^3.

De voorafgaande cijfers krijgen vooral beteekenis, wanneer men

bedenkt, dat ze niet verkregen werden door ongemotiveerde vellingen, maar op grond van voorloopige of definitieve bedrijfsplannen, die alle gebaseerd zijn op de duurzaamheid der opbrengsten.

Opvallend is de sterke stijging van de houtmassa verkregen door kappingen in eigen beheer. Deze vonden plaats in de houtvesterijen en in de perceelen waarvan de uitbesteding mislukt was. Niet minder dan 7056 M³. timmerhout werd verkregen doordat verschillende ondernemers hout in hunne perceelen hadden achtergelaten. *Staatsblad* No. 40 had bovendien in 1905 de mogelijkheid geschapen ook de zuivering der bosschen in eigen beheer uit te voeren en werd die maatregel reeds in enkele boschgedeelten toegepast, waardoor 1325 M³. timmerhout werd verkregen.

Het Indische Boschwezen begint zich dus al meer en meer onafhankelijk te maken van de tusschenkomst der Europeesche aannemers. De resultaten van het eigen bedrijf zijn zeer bevredigend en kunnen uitstekend een vergelijk doorstaan met die van de ter exploitatie aan particuliere verpachte bosschen.

Het batig saldo der vijf oudste houtvesterijen sedert hunne opwachting bedroeg:

	per H.A.	per M³. timmerhout.	in het geheel.
t/m 1904.	*f* 3.52	*f* 8.93	*f* 299.268
t/m 1905.	*f* 3.87	*f* 9.86	*f* 428.729

De resultaten van 19 djati-boschdistricten waarin dus in hoofdzaak gekapt werd door tusschenkomst van de particuliere nijverheid waren:

	per H.A.	per M³.
in 1904	*f* 2.71	*f* 10.01
in 1905	*f* 3.48	*f* 10.70
van 1900 t/m 1905.	*f* 2.41	*f* 10.07

Bij de particuliere exploitatie wordt veel hout verkapt en bij de staatsexploitatie een deel van het hout als spintvrije dolken aan de markt gebracht van daar, dat de opbrengsten per H.-A. beter vergeleken kunnen worden dan die per M³.

Naast den openbaren verkoop neemt de onderhandsche verkoop van minderwaardig timmer- en vaartuigenhout aan de bevolking een vrij belangrijke plaats in en kan ook in die richting de eigen exploitatie nuttig werken. In de houtvesterij Balo vermeerderde daardoor de houtopbrengst aanzienlijk en al is dan ook de netto opbrengst per M³. niet zoo hoog als zij zonder dat zou zijn geweest, per H. A. stijgt zij er belangrijk door. Te Balo verrijzen thans meerdere nieuwe huizen, nu het hout goedkoop en zonder afschrikkende formaliteiten wordt verkrijgbaar gesteld.

De uitvoer van djatihout van Java nam sterk toe en traden daarbij ook op handelaren, die zelf wel over perceelen beschikken, maar het

hout van de contractanten en voor het grootste deel op de Gouvernements veilingen inslaan. Onjuist wordt daarom de bewering genoemd, dat uitvoer van hout op groote schaal alleen mogelijk zou zijn, indien de exporteur tevens exploitant is.

Gedurende de jaren 1902 t/m 1905 werd gemiddeld in ronde cijfers gedund 10,500 H. A. Het batig saldo bedroeg in doorsnede per jaar en per H. A. gedund bosch *f* 3,24 en respectievelijk in de vier genoemde jaren *f* 1.45, *f* 3.50, *f* 3.74 en *f* 4.29. Een deel van het dunsel werd kosteloos aan de bevolking afgestaan.

Waar het dunnen een maatregel is zuiver in het belang van een goede ontwikkeling van het plantsoen, zijn de voorafgaande cijfers zeer bevredigend te noemen.

De toestand van de houtvesterijen in vergelijking met die van de boschdistricten valt wederom zeer ten gunste der eerste uit. Voor een deel moet dit gezocht worden in de grootere getalsterkte van het personeel. Een groote factor is echter ook de omstandigheid, dat de bevolking hier meer geregeld werk vindt, en dat beter in haar behoefte aan hout kan worden voorzien.

Naar schatting kan het tot ultimo 1905 gereed gekomen meetwerk gelijk worden gesteld aan de volledige opneming en karteering van 327200 H. A. djatibosch of ruim de helft van de totale djatiboschoppervlakte van Java. Volledige kaarten bestonden op het eind van het verslagjaar van 249873 H.A.

Bij ordonnantie van 1 April 1905 No. 34 werd de houtvesterij O. Tegal opgericht. Hare uitgestrektheid bedraagt 5305 H. A., waarvan 2270 H.A. uit grootendeels onproductief wildhout bosch bestaat, dat geleidelijk in djati- en wildhout cultuur zal worden omgezet.

Andere definitieve bedrijfsplannen waren nog in bewerking, zoodat in 1906 nieuwe houtvesterijen kunnen worden opgericht.

Nog zij hier te vermelden, dat bij Indisch besluit van 25 Januari 1905 de houtvesterij Ngarengan tot stand kwam.

Op ultimo 1905 besloeg de oppervlakte der djatibosschen, die volgens een definitief bedrijfsplan worden beheerd, nog geen 6 procent van het totale djatiboschareaal.

Nogmaals wordt hierom de hoop uitgesproken, dat met kracht worde voortgegaan met de oprichting van houtvesterijen. Vooral nu het bewijs is geleverd, dat de exploitatie daarvan voor den lande voordeeliger is dan die der boschdistricten en dat vooral veel beter gewaakt kon worden voor hun toekomst, is die hoop ten volle gewettigd.

Natuurlijk zouden de uitgaven van het Boschwezen daardoor stijgen, maar waar de netto-opbrengst thans bijna 2 millioen gulden is, kan desnoods daarvan wel een hooger bedrag worden afgezonderd, wanneer dat geld flink rente-afwerpend wordt belegd.

De geringe sterkte van het inrichtings-personeel liet ook dat jaar niet toe veel aan bijgroei-onderzoek te verrichten.

Dat betreuren wij in hooge mate, want die onderzoekingen moeten voor de toekomst het compas leveren, waarmede men den koers uitzet. Kent men nauwkeurig den houtvoorraad en den aanwas, dan weet men ook, wat kapitaal en wat rente is en loopt men geen gevaar, behalve de coupon te verzilveren een deel van het kapitaal op te maken of wel de coupon te laat af te knippen.

Ons inziens is het dringend noodig, dat het personeel van de inrichtings-brigade ontheven wordt van de aanwas-onderzoekingen, opdat het alle krachten kan concentreeren op het feitelijke inrichtingswerk. De eerstgenoemde werkzaamheden konden dan worden toevertrouwd aan het personeel van een boschproefstation, dat in combinatie met een school voor boschopzieners in het leven is te roepen.

Het boschbeheer op de Buitenbezittingen moest in 1905 evenals 1904 aan het Bestuur worden overgelaten.

Deze mededeeling is vrijwel synoniem met het berichten, dat de bosschen op de buitenbezittingen aan hun lot werden overgelaten en de inlander daarin roofbouw mocht plegen.

Waar het personeel van het Boschwezen op Java met zooveel succes werkzaam is, ligt het voor de hand, dat de Chef niet gaarne kundige houtvesters naar de buitenbezittingen overplaatst, want daar zal eerst na jaren geprofiteerd kunnen worden van hun werk.

Wij betreuren het, dat de gouvernements-caoutchouc-aanplanting, die op Sumatra nu zal worden aangelegd, niet ressorteert onder den dienst van het Boschwezen. Had men aan het hoofd daarvan een houtvester geplaatst, dan had deze wellicht ook voor de bosschen op de buitenbezittingen nuttig kunnen werkzaam zijn als pionier voor later komende collega's.

Zooals we reeds een 25-tal jaren geleden aantoonden, kan het Gouvernement niet alleen met voordeel timmerhout en caoutchouc exploiteeren, maar zijn er nog tal van andere boschproducten, die, wanneer ze oordeelkundig worden gecultiveerd, groote geldelijke voordeelen beloven af te werpen. Moeten ze door den inlander van de verspreid staande boomen uit de moeilijk toegankelijke maagdelijke wouden worden verkregen, dan geniet deze daarbij veelal slechts een schamel dagloon.

Uit de residentie Oostkust van Sumatra werd ruim 4 millioen K. G. koelit bako en tengar uitgevoerd, vermoedelijk naar Singapore en wel om als looistof te dienen.

In de afdeeling Bengkalis was een Europeesche houtaankap-onderneming in werking, die ± 3200 M³. hout afvoerde en $ 1000 cijns aan den Sultan van Siak betaalde.

Uit de Wester-afdeeling van Borneo werd een hoeveelheid „cutch" (de naam van het product) uitgevoerd, ter waarde van *f* 240,000.

Cutch is een in B.-Indië gebruikelijke naam voor catechu, zijnde het ingedampte sap, dat van Acacia Catechu wordt verkregen en door de inboorlingen gebruikt wordt met het betelblad. Ook worden groote hoeveelheden cutch naar Europa geëxporteerd voor het looien van huiden en verven van stoffen.

Ten onrechte wordt de vrucht van den pinang-palm wel eens cutch genoemd en daar de Acacia Catechu niet op Borneo voorkomt, mag aangenomen worden, dat onder „cutch" van het verslag pinang-noten moet worden verstaan, maar dan ware het beter geweest dit woord te bezigen, dan het Engelsche Cutch.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo tracht men het onoordeelkundig oogsten der boschproducten tegen te gaan, terwijl de bijplanting wordt aangemoedigd.

Waar het dikwijls nog hapert aan voldoende voedingsgewassen, hebben wij geen hoog idee van de goede resultaten van dergelijke aanmoedigingen.

De uitvoer van getah van Banjermassin steeg van 153.000 KG. in 1903 en 1.000.000 KG. in 1904 tot 2.800.000 KG. in 1905. Wat hier onder getah is te verstaan, is niet duidelijk, vermoedelijk zal er veel inferieur product onder zijn dat noch caoutchouc, noch getah pertja mag genoemd worden.

Ook de bevolking van Celebes wordt aangespoord tot bijplanting van nuttige houtsoorten.

Het eenige ware is natuurlijk, dat onder deskundige leiding proefaanplantingen worden aangelegd en bij slaging daarvan voor Gouvernements rekening de cultuur ter hand genomen wordt. Van den zorgeloozen, armen inlander is in deze niets te verwachten. In Nederland is het trouwens ook de kleine landbouwer niet die hout plant.

Uit Noord-Halmaheira werd 620.000 KG. ebbenhout via Menado naar Hongkong en Sjanghai uitgevoerd. Waar natuurlijk niets gedaan wordt voor de instandhouding der genoemde houtsoort, zal het wel niet lang duren, of de uitvoer houdt op wegens het ontbreken der boomen op bereikbare plaatsen.

In het 4de hoofdstuk, dat over het personeel handelt, klaagt de Hoofd-Inspecteur er over, dat zijne voorstellen betreffende de aanstelling van een vierden Inspecteur geen genade hebben kunnen vinden in de oogen van het Opperbestuur.

Het personeel bestond uit 1 hoofdinspecteur, chef van den dienst, 2 inspecteurs (de derde was nonactief), 31 houtvesters, 4 asp. houtvesters, 7 adjuncts 1e klasse, 19 adj. 2e kl., 65 opzieners, 24 leerlingopzieners (waaronder 4 inlandsche), 11 opnemers, 24 mantri's opnemer, 218 mantri's politie en 349 boschwachters Voor een uitgestrektheid

djatibosch van 649.247 H.A. en een veel grooter wildhoutboschareaal is dit personeel ongetwijfeld onvoldoende.

Het batig saldo over 1905 is grooter geweest dan ooit te voren.

De navolgende tabellen geven een overzicht van de verrichtingen van het Boschwezen, vergeleken met vroegere jaren.

Jaren in doorsnede.	Beplant met djati.	Beplant met caoutchouc.	Uitgedund.	Opgemeten door de inrichtingsbrigade.
1873—1877	814 H.A.	—	—	—
1878—1882	1463 „	—	—	—
1883—1887	1601 „	—	—	—
1888—1892	2157 „	—	—	—
1893—1897	—	nihil	niet nauwkeurig bekend.	niet nauwkeurig bekend.
1898	4095 „			
1899	3851 „			
1900	4412 „	16 H.A.	4834 H.A.	25229 H.A.
1901	4850 „	280 „	6453 „	26095 „
1902	6007 „	932 „	10089 „	28960 „
1903	6319 „	1168 „	8821 „	40798 „
1904	7343 „	1269 „	11442 „	30452 „
1905	nog niet nauwkeurig bekend.	1784 „	11614 „	42252 „

Opbrengsten en Uitgaven afgerond.

Jaren gemiddeld.	Opbrengsten met de tariefswaarde v/h. hout geleverd aan het D. B. B.	Opbrengsten zonder de tariefswaarde v/h. hout geleverd aan het D. B. B.	Uitgaven.	Saldo met de tariefswaarde.	Saldo zonder de tariefswaarde.
1875—1879	—	*f* 462.000	*f* 318.000	—	*f* 144.000
1880—1884	—	„ 594.000	„ 388.000	—	„ 206.000
1885—1889	—	„ 421.000	„ 359.000	—	„ 62.000
1890—1894	—	—	—	—	—
1895—1899	*f* 1,950.000	„ 1.850.000	„ 882.000	—	„ 964.000
1900	„ 2.000.000	—	„ 1.058.000	*f* 942.000	„ 836.000
1901	„ 2.373.000	—	„ 1.217.000	„ 1.157.000	„ 1.057.000
1902	„ 2.901.000	—	„ 1.265.000	„ 1.636.000	„ 1.459.000
1903	„ 2.422.000	—	„ 1.428.000	„ 994.000	„ 856.000
1904	„ 3.212.000	—	„ 1.773.000	„ 1.439.000	„ 1.263.000
1905	„ 3.926.000	—	„ 2.000.000	„ 1.927.000	„ 1.762.000

In betrekkelijk weinig jaren verdubbelden de uitgaven, maar terzelfdertijd verdubbelden ook de inkomsten en daarmede ook de netto

opbrengsten. Onder de uitgaven zijn er vele, waarvan eerst later de vruchten zullen worden geplukt.

Veilig mag verklaard worden, dat het Boschwezen op Java ten zegen van het land in de laatste jaren is werkzaam geweest.

De netto opbrengsten van de boschcultuur komen den fiscus en niet de kapitalisten in Europa grootendeels ten goede.

Wat zou er van de djatibosschen geworden zijn, indien een halve eeuw geleden de Regeering niet had ingezien, dat beschermende bepalingen weinig vermogen, zoo deskundig personeel ontbreekt?

Te betreuren is het, dat op landbouwkundig gebied de Ind. Regeering niet denzelfden weg kan inslaan als op boschbouwkundig. De millioenen met de tabak op Sumatra en met de suiker op Java verdiend door de particuliere nijverheid, zouden zoo goed gebruikt kunnen worden ten bate van de inlandsche bevolking, maar bij staatsculturen is de kans groot, dat dezelfde resultaten behaald worden, die menig particuliere landbouwonderneming ten onder bracht. Bij den boschbouw, de ervaring bewees zulks ook in Midden-Europa, verkeert de Staat in het algemeen onder gunstiger condities dan de particulieren.

Laten wij hopen, dat zulks geleidelijk algemeen ook voor Java wordt ingezien.

Wageningen, Maart 1907.

A. H. Berkhout.

De stad Pak-hoi in Zuid-China.

I. Aardrijkskundig, historisch en commercieël overzicht.

De stad Pak-hoi is gelegen op de noordelijke helling van een zanderigen uitlooper, welke in de golf van Tonkin uitsteekt op 106° 47′ Oosterlengte van Parijs en 21° 9′ Noorderbreedte. Deze parallel westwaarts verlengd, ontmoet het gebied van Tonkin juist bij kaap Pak-Loeong, een weinig benoorden de grens van Mon-kai. Het schiereiland eindigt in twee punten, die van Ti-Koh en kaap Koean-Tao, welke eenige toppen vertoonen, waarvan de hoogste ongeveer 135 M. is. De lage en met zandbanken bedekte kust is moeilijk te naderen en maakt een ankeren op grooten afstand noodzakelijk, hetgeen een voortdurend bezwaar oplevert voor de handelsbetrekkingen. Bovendien is de reede weinig beschut: in den winter doet de Noord-Oostmoesson zich er dikwijls met eene zoodanige hevigheid gevoelen, dat de gemeenschap tusschen de schepen en den wal gedurende verscheidene uren afgebroken wordt. De haven is sedert 1877 voor den buitenlandschen handel geopend.

Vijftig jaar geleden, schreef de heer Piry in 1878, bestond Pak-hoi niet. Men zag alleen in het westelijk deel van de baai een verzameling van eenige gezinnen, die aanvankelijk aangeduid werden met den schilderachtigen naam, Fen-sji-wang-Ts'oen" (mest-dorp) en later met den meer aardrijkskundigen van „Pak-hoi" (dorp in het noorden der zee). De bevolking groeide snel aan, eene handelsbeweging ontstond en de opkomende welvaart was van dien aard, dat zij de hebzucht der zeeroovers in de golf van Tonkin gaande maakte, die de plaats plunderden en de inwoners dwongen om een schuilplaats te zoeken in Nam-wan, een visschersdorp op ongeveer 6 K.M. afstand aan de zuidkust van het schiereiland. Het was eerst omstreeks 1852 dat eenige handelshuizen uit Kanton zich ter plaatse kwamen vestigen en een nieuwe vlucht gaven aan het verdwenen verkeer. Eene andere overlevering beweert dat de naburige haven van Kao-tah oorspronkelijk de voornaamste afzetplaats voor den handel geweest is en dat Pak-hoi eerst in belangrijkheid zou zijn toegenomen, naarmate de baai van die plaats geleidelijk verzandde.

De stad telt tegenwoordig omtrent 25,000 inwoners en strekt zich langs de kust over een afstand van meer dan twee kilometers uit. Zij bestaat in hoofdzaak uit eenige evenwijdige straten van ongelijke lengte, die met eene flauwe helling naar zee afloopen en door haaks daarop gelegen stegen gesneden worden. Deze gelukkige ligging zoude een gemakkelijken afvoer van het stadsvuil mogelijk maken; maar dank de Chineesche zorgeloosheid, wordt Pak-hoi alleen een weinig gereinigd tijdens groote stortbuien en in de straten en op het land ziet men steeds dragers met de beide verplaatsbare tonnetjes, waarin, tot groot ongerief van de voorbijgangers, de kostbare menschelijke uitwerpselen uitgestort worden. De huizen staan op elkander gepakt; het zijn lange pijpenladen, verdeeld in een aantal kamers, waar licht en lucht slechts spaarzaam binnentreden.

De tegenstelling is treffend wanneer men de ettelijke meters stijgt, die

de stad scheiden van de hoogvlakte waar zij tegen aanligt en men het oog laat gaan over de Europeesche vestigingen. Deze hebben zich vrijelijk over de uitgestrekte vlakte verspreid, met hare sierlijke en goed ingerichte villa's en zorgvuldig onderhouden groene grasvelden voor het lawn-tennis. Daar zijn inderdaad twee beschavingen tegenover en naast elkander zonder zich te doordringen: de eene steeds bedacht op vooruitgang en zorg voor de gezondheid, de andere behoudend en met den blik onafgewend naar het verledene gericht.

Aan de west- en aan de oostzijde op 3 à 4 K.M. afstand wordt de stad ingesloten door een paar groote dorpen, die er als het ware de voorsteden van uitmaken: Ti-koh aan den voet der heuvels van Kwan-tao, dicht bij de punt van het schiereiland en het reeds genoemde Kao-tah, dat ligt langs den grooten mandarijnenweg naar Lien-tsjeoe. Daaromheen heeft men nog eenige meer of minder belangrijke gehuchten, bewoond door Chineesche landbouwers.

De handel van Pak-hoi was vroeger belangrijk. De jonken daar vandaan gingen tot Macao en Singapore toe. Men wist er het grootste deel van de uitvoeren uit Yunnan en Kwangsi (anijszaad, rijst, opium, enz.) tot zich te trekken langs de verschillende handelswegen, die van de Si-kiang-rivier naar de kust loopen van Nanning of Nam-heong naar Kim-tsjeoe en Pak-hoi. Hoewel dichter bij de West-River gelegen, zou Kim-tsjeoe nooit een ernstig mededingster van Pak-hoi geweest zijn, want de werkelijke haven er van, Long-moen, op een eilandje aan de monding van de rivier van Kim-tsjeoe, die door aanspoelingen verzand is, kan slechts door jonken van zeer gering laadvermogen worden bereikt. Het verval van Pak-hoi begon vooral na de openstelling van de Si-kiang en van de haven van Oe-tsjeoe dicht bij Kanton, op slechts 36 uur afstand van Hongkong. De handelsbeweging, die belemmerd werd door plaagachtige formaliteiten in het binnenland en door de vrijbuiterij, die als een chronische kwaal heerscht in de streken behoorende tot Kwangsi en Kwantong, verlegde zich gaandeweg naar het oosten tot groot nadeel van de Fransche belangen in het Zuid-Chineesche achterland. Na eenige weifelingen, schikte de inlandsche routine zich naar de gebeurtenissen en bracht haar reeks van kantoren en haar vertegenwoordigers weder naar de Si-kiang. Dit wordt bewezen door de statistiek van de douane der laatste jaren, welke eene voortdurende en kenmerkende toeneming ten gunste van Oe-tsjeoe aanwijst:

	1902.	1903.	1904.
Oe-Tsjeoe	6,585,374	8,267,124	11,080,037
Pak-hoi	3,298,724	3,431,418	3,013,256

(Alle cijfers zijn uitgedrukt in taëls).

Het geheele verkeer op het bovenpand van de Si-kiang van Oe-Tsjeoe tot Long-Tsjeoe, dat is van een door groote jonken bevaarbaren waterweg van een ontwikkelde lengte van meer dan 1000 K.M., ontsnapt den Franschen geheel. Het middel daartegen zou zijn om dwars op de West-River bij bepaalde punten, zooals Nanning of Kwei-S'ien haaks daarop gerichte afleidingen te maken. De spoorweg, welke aldus van Nanning naar Kim-Tsjeoe ware te bouwen, zou het voordeel hebben van den kortsten weg te zijn, maar die van Kwei-S'ien zou daarentegen door de vruchtbare en volkrijke vallei van de Yulin loopen. Deze laatste, die den linker-affluent van de rivier van Pak-hoi zou volgen, zoude zelfs voorloopig kunnen eindigen te Siek-Tsjong, het punt waar de rivier bevaarbaar wordt. De Fransche haven Haiphong zoude in hooge mate gebaat worden bij de wederopkomst van Pak-hoi en de geheele handel van een uitgestrekt gebied zou op die wijze door een stalen gordel

omgeven zijn, die den Franschen er de daadwerkelijke exploitatie van zou verzekeren.

De tegenwoordige jonken oefenen feitelijk slechts de kustvaart uit van de eene haven naar de andere, met Long-Moen en Tong-Hin in het Westen, Sjak-teoe-poe, Oe-poe en Lei-Tsjeoe in het Oosten. Zij voeren behalve een weinig zijde en rijst, groote hoeveelheden gezouten en gedroogde visch uit, die gevangen is op de Chineesch-Tonkinsche kusten en een voornaam bestanddeel van de inlandsche voeding uitmaakt. Zij onderhouden ook voortdurende betrekkingen met het eiland Kwa-Tsjao dat ruim 50 K.M. zuidwaarts ligt en waarvan de bevolking van 6 à 7000 zielen voor driekwart bestaat uit Chineesche Christenen, die gedurende de burgeroorlogen derwaarts zijn uitgeweken.

De Fransche vlag wordt in de haven bijna uitsluitend vertegenwoordigd door de stoomschepen der maatschappij Marty; één daarvan doet Pak-hoi, Hoi-how en Kwang-Tsjeoe-Wan aan en ontvangt daarvoor een mailsubsidie.

Sedert een dertigtal jaren is een Duitsch handelshuis te Pak-hoi gevestigd, dat petroleum invoert en koelies verzendt, hoofdzakelijk naar Singapore.

II. Voortbrengselen van den grond. — Plaatselijke nijverheid.

Indien men slechts oordeelde naar de betrekkelijk woeste strook, welke den zeeoever begrenst van kaap Pak-Loeng tot Kwang-Tsjeoe, dan zou men geen bijzonder rijken indruk van de streek krijgen en men zou in de onmiddellijk aan Pak-hoi grenzende plaatsen te vergeefs zoeken naar de rijke alluviale vlakten van de delta van Tonkin. De rivier bestaat nog slechts in den toestand van bijna teniet loopen, in eenige laagten van het terrein, waar zich het water in den regentijd verzamelt. Ieder, die zooals de schrijver, in de gelegenheid was om achtervolgens te wonen in Tonkin, Mon-kai, Pak-hoi en Kwang-tsjeoe-Wan, moet getroffen worden door de opvolgende veranderingen, die de bodem aan den zeekant ondergaat, welke hoe langer hoe armer wordt, naarmate men oostelijk opgaat om ten slotte in een zandgrond over te gaan, welke door de geduldige arbeidzaamheid van den Chineeschen landbouwer, slechts zeer moeilijk vruchtdragend wordt. Maar toch moet die indruk niet algemeen zijn. Achter dat scherm van zand, wordt de plantengroei overvloediger, het terrein meer geaccidenteerd, beter bevloeid en vruchtbaarder. Eenige valleien, zooals die van de Yulin, kunnen als rijk beschouwd worden en voeren rijst in overvloed uit. Te Lim-Tsjeoe op 25 K.M. noordwaarts verandert het land dan ook geheel van voorkomen en dat wel ten goede, dank de bevloeiing uit rivierwater. Zelfs te Pak-hoi verbouwt men, ondanks de schijnbare armoede, rijst, aardnoten, inlandsche aardappelen, suikerriet, indigo, cassave, sesam en eenige groenten, zooals knollen, kool, snijboonen en doperwten, hetgeen een heerlijke tegemoetkoming is voor de Europeesche bewoners. Onder de vruchtboomen worden genoemd: de papaja, djeroek, pompelmoes, mangga, een vijgensoort, kaneelappelen, enz.

De ondergrond is arm en de onderzoekingen door verschillende personen ingesteld, hebben weinig bevredigende resultaten opgeleverd. Intusschen heeft men te Sjak-Feoe-Poe kolenlagen aangetroffen. Maar de magere aderen, die dwars op de oppervlakte liggen, zijn zeer moeilijk ontginbaar gebleken. Eenige Chineezen uit Lim-Tsjeoe en Tsjong-Lok hebben een fortuintje vergaard door goudhoudend zand te wasschen, doch het verkregen product is te gering om aan eene kostbare ontginning te kunnen denken. Alleen ijzererts komt op bepaalde plaatsen in overvloed voor en de inboorlingen bewerken dit, na het gewonnen te hebben, volgens zeer primitieve en onvolkomen werkwijzen.

Als andere takken van plaatselijke nijverheid van deze streken worden genoemd: de zoutmakerijen, die op verschillende punten van de kust verspreid zijn; de lederarbeid (het maken van koffers van buffelleder); parelvisscherijen, die nog de aanleiding zijn dat de hoogste overheidspersoon in Pak-hoi bekend is als de parel-mandarijn, „Tsjoe-tsjong-Tsoe"; talrijke drogerijen van gezouten visch. Deze laatste industrie is zeer bloeiend, zooals boven reeds gezegd werd. Men weet ook van welk een groot belang de voortbrengselen der visscherij zijn voor de Chineesch-Annamietische voeding. Door de statistieken van Tonkin over het jaar 1903 wordt aangetoond dat 838,872 K.G. visch naar China is uitgevoerd, 309,094 K.G. naar Cochin-China en Annam en 173,000 K.G. naar Yunnan, hetgeen dus te zamen 1,320,966 K.G. geeft als uitvoer alleen uit Tonkin, waarbij een nog veel grooter hoeveelheid te voegen is, die plaatselijk wordt verbruikt.

Op 4 à 5 M. beneden de oppervlakte van den grond vindt men eene dikke laag kaolin, die dient om de gewone pottebakkerswaren te vervaardigen, welke bij de Chineezen en Annamieten in dagelijksch gebruik zijn. Te Kim-Tsjeoe worden zelfs vrij eigenaardige stukken gevormd, die menigmaal een waarlijk artistiek voorkomen hebben.

Drinkwater wordt uitsluitend uit putten verkregen. Het is van niet onaangenamen smaak, weinig bezwangerd met organische stoffen en doet zeep goed schuimen; men kan het door afgieten klaren. Uit een oogpunt van microben wordt het niet schadelijk geacht. De ondergrondsche waterlaag wordt beschermd door de kleilagen; dit is ook de oorzaak dat putten, gegraven op enkele meters afstand van den zeeoever, toch geheel vrij zijn van doorkwellen van zout water.

III. Weerkundige opmerkingen.

Een nauwgezet waarnemer zou te Pak-hoi de vier jaargetijden der gematigde luchtstreken kunnen herkennen, maar de grenzen er van zijn zoo weinig scherp, zij gaan zoo in elkander over, dat het ten slotte eenvoudiger schijnt om ze tot drie terug te brengen: een winter van Januari tot einde Maart, een warm regenseizoen van April tot einde September en een droog en betrekkelijk koel seizoen van October tot einde December. Er dient echter bijgevoegd te worden dat zij in geen enkel jaar geheel overeenstemmen met het vorige en dat er een wezenlijke thermometrische wanverhouding kan bestaan, waardoor men dikwijls onder de warmte bezwijkt in Januari en bij het vuur gaat zitten in April. De verklaring van deze schokken in de temperatuur zal blijken, als men opmerkt dat de weersgesteldheid van Pak-hoi geheel afhankelijk is van de heerschende winden: Noordoostmoesson van November tot April en Zuidwestmoesson van Mei tot October, met daartusschenin winden, die in veranderlijke richting waaien. Tijden van stilte zijn te Pak-hoi zeldzaam; zij wijzen, gedurende den zomer bijna altijd op een hevigen storm, en zelfs op een typhon. In den winter kan men dikwijls plotselinge temperatuursafwijkingen waarnemen, van 20° in enkele uren, tengevolge van een hevige windvlaag uit het Noorden. Deze voortdurende schommelingen dwingen het organisme tot onophoudelijke aanpassing aan den warmtegraad. De minima, die gedurende een waarnemingsperiode van meer dan 15 jaar zijn waargenomen, zijn zelden lager geweest dan 4° à 5° en de maxima hooger dan 33°. De temperaturen buiten deze grenzen waren altijd zeer kort van duur en behooren tot de hooge uitzonderingen.

De regenval is eveneens aan geen enkelen bepaalden regel gebonden. De winterperiode van motregen ontbreekt dikwijls. Intusschen kan men Juni,

Juli en Augustus als de regenachtigste maanden beschouwen. De jaarlijks met regenmeters waargenomen regenval wisselt af van 1.60 M. tot 2.40 M.

Over het algemeen is het klimaat van Pak-hoi te vergelijken met dat van de delta van Tonkin, doch veel minder vochtig, met betere luchtverversching en minder groote warmte. Het is een overgangstype tusschen dit laatste en dat van Kwang-Tsjeoe, hetwelk een meer kenmerkend karakter van droogte heeft. De klimaatsverandering schijnt dus hier gelijken tred te houden met de wijziging in den aard van den grond.

IV. Korte opmerkingen over ethnographie, godsdienst, zeden, enz.

Het inheemsche ras schijnt na verwant aan de Kantonneezen, wier taal het verbasterd spreekt. Met deze oorspronkelijke kern schijnen zich Hakka's van Kiang-Soe en Lei-Tsjeoe vereenigd en versmolten te hebben, tengevolge der burgeroorlogen uitgewekenen, die in dezelfde omstandigheden verkeerden als zij die men tegenwoordig in het gebied van Mon-kai vindt. Men moet hierbij ook rekening houden met een sterken aanwas, geleverd door Kantonneesche handelaren, eene vlottende bevolking, die zich niet voor goed vestigt, maar naar hare haardsteden terugkeert, als zij hun fortuin gemaakt hebben.

De verschillende Chineesche godsdienstvormen, zooals het Boeddhisme, Confucianisme en Taoïsme, zijn te bekend, om er hierbij stil te staan. De uitwendige uitingen ervan geven blijk van een zonderling positivisme en van op eigenbelang gegronde kinderlijkheden; terwijl hij zijn best doet om de gunst der godheden te verwerven, is de zoon van het hemelsche rijk toch alles behalve eerbiedig jegens hem: een mandarijn van Pak-hoi stelde bijv. eens aan zijn medeburgers voor om eene plechtige kastijding aan Boeddha te gaan toedienen, om hem te bewegen de droogte te doen ophouden, waardoor men tijdens het seizoen bezocht werd. Hunne offeranden op de eerwaardige altaren der pagode bepalen zich tot eenige heele kleine kopjes rijst, eenige wierookstokjes en bladen verguld papier, die de goed vertrouwende godheid als wezenlijke staven edel metaal aanneemt. Men kan er somtijds overvloedige feestmaaltijden zien aangericht, maar de bonzen moeten zich er dikwijls toe bepalen de heerlijke geuren daarvan op te snuiven; de gevers nemen ze weder mede om ze zonder eenigen schroom in eigen kring broederlijk te verorberen.

Rondom den eigenlijken godsdienst scharen zich tallooze bijgeloovigheden omtrent wonderbaarlijke geesten en vreeselijke draken, waardoor verhalen ontstaan zijn, die veel overeenkomst hebben met die, welke de zachte en geduldige Scheherazade oudtijds aan den veeleischenden Khalief uit de „Duizend-en-een-nacht" vertelde. Bij elken stap in de straten hoort men de gong weerklinken en de schreeuwstemmen van de bezweerders, die tegen het „ma kwi" optreden; de toovenaar wordt ook dikwijls geraadpleegd om de richting vast te stellen, volgens welke zich de „wind van het geluk" (feng-shoei) zal doen gevoelen.

Feitelijk is de wezenlijke eeredienst, die in Zuid-China het meest algemeen is, die der voorouders. Elke familie heeft haar huisgoden, de voorvaderlijke tafelen, stille getuigen van het verleden, waarvoor hunne afstammelingen voorgeschreven plechtigheden volbrengen. De grafsteden worden zorgvuldig onderhouden. Elk jaar komen op gezette tijden de bloedverwanten der overledenen er de gebruikelijke ceremonies volbrengen, terwijl op de grasheuveltjes kleine wierookstokjes staan te rooken. Wanneer de tijd zijn werk gedaan heeft, wordt het graf geopend en de opgegraven beenderen worden eerbiedig in urnen overgebracht en bewaard. De eeredienst der voorouders verklaart de onuitroeibare gehechtheid van den Chinees aan den grond, die hem heeft zien geboren worden en zijn verlangen om er te komen sterven. Zijn

verachting voor den dood spruit uit hetzelfde gevoel voort; een van de grootste gunsten welke een tot onthoofding veroordeelde afsmeekt, is dat zijn hoofd na de terechtstelling aan zijne familie zal worden teruggegeven, om met zijn lichaam begraven te worden, opdat hij in volledigen toestand zal kunnen verschijnen voor den voorvader, die hem wacht.

Deze godsdienstige opvatting heeft een hoofdrol gespeeld in de samenstelling der Chineesche maatschappij. Zij is oorzaak dat het begrip „familie" zich gevormd heeft en dat dit onbepaald blijft voortbestaan. Als bewaakster van den huiselijken aard en van de overleveringen is die opvatting de voortdurende en krachtige steun geweest van eene verouderde en wankele staatsinrichting. Zij is te Pak-hoi zeer levendig gebleven, waar het bij voorkeur landbouwende volk afgezonderd op zijn hoeven woont en de zeer eenvoudige zeden in stand zijn gebleven.

De vader is onbetwistbaar hoofd van de familiegroep; de vrouw vervult er slechts een zeer ondergeschikte rol; hoewel de Chineezen in den regel slechts één vrouw hebben, wordt zij door het opnemen in het huis van haar echtgenoot, een volkomen deel daarvan en verliest zij hare persoonlijkheid. Hare mannelijke kinderen worden hoogst welkom geacht, omdat zij bestemd zijn de groep voort te zetten en de plichten tegenover het verledene te vervullen. Dochters daarentegen worden met onverschilligheid begroet; arme lieden verkoopen ze soms of verlaten ze; er zijn er zelfs die zich van haar ontdoen door worging bij de geboorte.

In zijne hoedanigheid van hoofd van den stam is de vader wettelijk aansprakelijk voor het goede gedrag van dezen jegens de maatschappij en is hij het die bij wetsovertreding de rechtspraak der mandarijnen inroept. En het zou ook niet anders kunnen, tenzij men het geheele administratieve en rechterlijke raderwerk hervormde en eene politie instelde, die thans nog slechts in een onbepaalden schetsmatigen toestand bestaat. In elke onderprefectuur (die veel uitgebreider is dan zulk een afdeeling in Frankrijk) heeft men namelijk slechts één mandarijn, die belast is met de veelvoudige taak van bestuurder, rechter, belastinggaarder, directeur der openbare werken, bevelhebber van de gewapende macht, enz. Ondanks eenige hem toegevoegde volgelingen is het de vraag wat hij zou kunnen uitrichten als hij in zijn taak niet bijgestaan werd door de notabelen der dorpsfamiliën, die onder hun standgenooten de politie uitoefenen en door hunne onverbrekelijken band met den grond vaste elementen van verantwoordelijkheid vormen, die zonder veel zoeken terug zijn te vinden.

Het ambtelijk bestuurswezen wordt dus zeer vereenvoudigd; het ernstige bezwaar van het stelsel is echter dat de geletterde, die door het keizerlijk gezag wordt aangesteld, zijn ambt voor zijn eigen penningen moet koopen en dat dikwijls voor een hoog bedrag; daar hij er op gesteld is zijn geld terug te krijgen en het bovendien vruchtdragend te maken, perst hij zijn onderhoorigen af. Dat is de oorzaak van verschillende knevelarijen, van talrijke manieren om te knijpen, die maken dat sommige ontevredenen zich van den stam afwenden en de wel altijd in de perken gebonden maar toch nooit geheel uitgeputten stroom van zwervelingen en roovers, van die uit het gemeenschappelijk bestaan „ontwortelden", gaan vergrooten. Op die wijze ontstond en wordt nog altijd de vrijbuiterij onderhouden, die Zuid-China teistert, want tegen deze bewegingen van vele personen is de inlandsche politie te slecht tot den strijd toegerust en zelfs de Chineesche krijgsbenden zijn menigmaal verplicht hun onmacht te erkennen om ze te bedwingen.

Als openlijk en eervol doel ageert de vrijbuiterij tegen de heerschende dynastie, want in Kwangsi zijn de laatste der Ming's uitgeweken; doch

feitelijk zoekt en wenscht zij slechts roof. Die vrijbuiterij is georganiseerd in den vorm van geheime genootschappen, welke niets gemeen hebben met dergelijke vereenigingen in Noord-China, zooals de Boksers, de Witte Waterlelie, enz. Hier is het een echte vrijmetselarij, waarvan de leden, ,,sam tiam", zich vereenigen om een chef, den ,,Ako", wiens macht onbeperkt is. De hoofden der ondergeschikte groepen werven leden in de dorpen en lijven ze in, door middel van zonderlinge eeden, waarvan een van de bekendste bestaat in het bevochtigen der lippen met het bloed van een kip en zeer zelden gebroken wordt. Naast de werkende leden, zijn er ook lijdelijke deelnemers die slechts tot de broederschap behooren om, tegen betaling van eene bijdrage, aan de plundering te ontsnappen.

Elk individu, die aan vrijbuiterij schuldig bevonden wordt, is veroordeeld om onthoofd te worden en zijn hoofd wordt in het openbaar tentoongesteld. Om de veroordeeling te kunnen uitspreken, eischt de wet dat de schuldige bekent; om hem hiertoe te dwingen, heeft de rechter het geheele barbaarsche en ingewikkelde systeem der oude folteringen van de middeleeuwen te zijner beschikking en men weet dat de Chineezen de kunst van martelen meesterlijk verstaan. Intusschen bestaan er schikkingen met de ernstigste rechtspraak en als de familie van den beschuldigde rijk is, dan stelt de mandarijn, tegen eene behoorlijke vergoeding, zich tevreden met hem onbepaald in preventieve hechtenis te houden.

Alvorens dit hoofdstuk te eindigen, dient nog melding te worden gemaakt van de eigenaardige vereenigingen van bedelaars, die op sommige plaatsen bestaan. Al deze kreupelen op den levensweg vereenigen zich onder leiding van een hoofd, die aan elk de dagtaak aanwijst en zorgt voor de evenredige verdeeling der ontvangen aalmoezen, zooals vroeger in het oude Parijs de ,,Roi des Truands'' en de ,,Ribaudes" in het ,,Cour des Miracles". Om geen hinder te hebben van dit lastige volkje, betalen de voornaamsten uit een stad hun gaarne een jaarlijksche schatting. Hier zij bijgevoegd dat men in China al verbazend arm moet zijn om zich geheel onvermogend te verklaren, want met enkele duiten, waarvan er 900 in een piaster (van ƒ 1.20) gaan, kan men zich zijn dagelijks voedsel verschaffen.

V. De Chineesche zielsgesteldheid in verband met den invloed der geneeskunde.

De geneesheer, chef van het hospitaal te Pak-hoi, die bestemd is om zijn bescheiden bijdrage te leveren tot de verspreiding van den Franschen invloed, kan zijn rol niet bepalen tot het behandelen van zieken. Hij moet die ruimer opvatten, namelijk den Chinees wennen aan voortdurende aanraking met den Europeaan, strijden tegen bijgeloof en onwetendheid en het vertrouwen vestigen in zijne wetenschappelijke wijze van handelen, een zeer teedere opdracht, die vooraf de noodige kennis van de inlandsche zielsgesteldheid eischt.

Uit hetgeen vooraf gaat is af te leiden dat in de Chineesche persoonlijkheid vooral ervaringskennis als het ware gestold is tot een eeuwenheugende sleur en dat de westersche beschaving zich daartegen tot dusver te pletter heeft gestooten. Het schijnt dat het merkwaardige geheugen der zonen van het hemelsche rijk, door duizenden voorgeslachten gescherpt, zich als het ware ontwikkeld heeft ten koste van alle andere eigenschappen van het verstand. Het put zich bij den geletterde uit in de moeilijke en onvruchtbare studie der samengestelde schriftteekens: ,,De zoogenaamd ideographische teekens drukken veel minder het vruchtbare, bewegelijke, levende denkbeeld uit, met zijn oneindig aantal aanknoopingspunten, doch stellen het werkelooze, onbewegelijke, beperkte, doode voorwerp voor. De geest kan de stoffelijke betee-

kenis er van niet uitbreiden of verreinen. Zij stellen slechts gewaarwordingen voor en roepen slechts concrete denkbeelden op, die te begrensd zijn om zich vrij te ontwikkelen..... Wanneer ik die jongelingen zag zitten, met de ellenboog in de lucht, bezig om met hun rechtop gehouden penseel die kabalistische teekens met scherpe of verbreede trekken te teekenen, die ze met arceeringen of puntjes zaten te verfraaien, dan kwam het mij voor of zij op kostelijke wijze kleine kooien uitbeitelden, waarin de gedachten verwrongen en verstijfd worden'' [1]).

Bij den Chineeschen landman is die hersen-onvolmaaktheid van dien aard, dat hij dikwijls niet in staat is eene eenvoudige redeneering te volgen, hoeveel moeite men ook genomen heeft, om er elk afgetrokken denkbeeld uit te verwijderen. Zijn lichtgeloovigheid is buitengewoon, waarvan een typisch voorbeeld wordt aangehaald uit: ,,het dagboek van een burger van Peking", dat verscheen in de ,,Boksers" van den heer Anthouard. Het was tijdens de belegering der gezantschappen, terwijl de Boksers een kruistocht predikten tegen de ,,duivels van vreemdelingen" en om de verbeelding der massa te prikkelen de wonderlijkste berichten omtrent toovenij verspreidden.

,,Op dat oogenblik", schreef de rustige burger van de keizerstad, ,,heeft men, naar gezegd wordt, mannen van de secten der Witte Waterlelie gezien, die de veeren van kippen afsneden; deze kippen zouden, eens geplukt, niet meer eetbaar zijn, het vleesch wordt bij het braden zwart, enz.... en andere domheden! *Indien zulks echter eens waar mocht zijn, dan dient er op gelet te worden*". Welk een naïeve en aandoenlijke bekentenis, die de Chineesche ziel geheel schildert, op den bodem waarvan nog altijd in een hoekje een atavistische aantrekking sluimert tot het geheimzinnige en wonderbaarlijke.

Een dergelijke geestesrichting moet bij de studie van proefondervindelijke wetenschappen, die vergelijking en strenge duiding van feiten eischt, klaarblijkelijk treurige resultaten opleveren. De Chineesche pharmacopaea is zeker zeer uitgebreid en een scherpzinnig waarnemer zal er misschien eenige belangwekkende gegevens in vinden. Een collega, Dr. Regnault, heeft ontdekt dat zij, vóór de westerlingen, de opotherapie van nieren, lever en longen aangaf en het gebruik van kippekroppen voorschreef in sommige gevallen van moeilijke spijsvertering, voordat de ingluvine [2]) bekend werd. Maar het is ook zeker dat het meerendeel van hunne lange geneeskundige voorschriften hoofdzakelijk bestaan uit geneesmiddelen overeenkomende met het ,,Poudre de sympatye'' dat in Frankrijk in de 17de eeuw zoo in trek was en dat Mevr. De Sévigné als een goddelijk preparaat roemde! Zij worden bovendien een weinig op goed geluk toegediend door kwakzalvers, die geen enkel getuigschrift behoeven te bezitten om hun kunst uit te oefenen en wier studies er zich gewoonlijk toe bepalen, dat zij eenige vrome recepten, door de familie-overlevering geijkt, opschrijven; hunne diagnose berust op geen enkel ernstig of wetenschappelijk onderzoek van de lijders en hunne behandeling, die niet in staat is door te dringen tot den oorsprong der kwaal, houdt nauwelijks rekening met de verschijnselen. Hunne heelkunde is buitengewoon behoudend; zij minacht het lancet en geneest met allerlei pleisters; de veelvuldige gewone gezwellen worden zorgvuldig verpleegd tot op een goeden dag de voorzienende natuur tusschenbeide komt en de heelkundige insnijding vervangt. Hunne anatomische kennis is zeer oppervlakkig en hersenschimmig. Dr. Jeanselme

---

[1]) A. Bellesort. — Voyage au Japon. — *Revue des deux Mandes* 1 février 1901.

[2]) Naar de beteekenis van dit woord is aanvankelijk vergeefs gezocht, totdat Dr. A. L. C. Furnée, apotheker te 's Hage, ons mededeelde dat men er pepsine onder verstaat, bereid uit kippenmagen, als geneesmiddel in plaats van pepsine, bereid uit varkensmagen. (Red.)

heeft er een belangwekkend overzicht van gegeven in een nummer van de *Presse médicale* van Sept. 1900, door, evenals hier gedaan is, in het licht te stellen: „dat er een onoverkomelijke hinderpaal bestaat tegen de ontwikkeling van de Chineesche geneeskunde, nl. de vereering der voorouders, waarin de om zoo te zeggen godsdienstige eerbied voor de overlevering belichaamd is en die geheel onvereenigbaar is met den geest van vrij onderzoek. Deze houdt de op waarneming berustende wetenschappen onder voogdij en zij vervult tegenover deze in het Oosten dezelfde rol, die gedurende de lange nacht der middeleeuwen de scholastiek in het Westen deed".

Dit vooropgezet moet men in beginsel aannemen dat elke Chinees die bij een Europeesch geneesheer komt, tenzij hij reeds een van de gewone clienten is, dit slechts doet met wantrouwen en ten einde raad, nadat hij reeds zonder gevolg verschillende Chineesche geneesmiddelen heeft aangewend. Hij vraagt hem, hetgeen billijk is, om spoedig genezen te worden en dwaalt, gedurende het ondervragen, in een menigte nuttelooze bijzonderheden af, waarbij hij met ingenomenheid stil staat. Hij ontwijkt de rechtstreeksche vraag en tracht zelfs een deel van de geneeskundige feiten te verbloemen. Wil men voorbeelden? Onder de talrijke syphilislijders die in consult komen, zijn er slechts enkelen die hun kwaal bekennen en het is alleen door een zorgvuldig verhoor, dat niet op het gewraakte onderwerp betrekking schijnt te hebben, dat men er in slaagt de bekentenis van de leugen op heeterdaad te ontlokken. Men zoude hier de schaamte als oorzaak kunnen aanvoeren, doch dezelfde feiten zijn ook bij andere willekeurige ziekten waargenomen.

Men zal op dezelfde hinderpalen stuiten, zoodra men gaat probeeren om eene rationeele behandeling toe te passen. Zoo zal een lijder aan Brightsche ziekte, die een melkdiëet moet volgen, zich al dadelijk beschouwen als veroordeeld tot den hongerdood. Gij zult hem de toenemende beterschap aantoonen door het verminderen van de waterzucht en van het eiwit in de urine, al uw pogingen zullen hem zelden volkomen overtuigen en hij zal steeds overtredingen van het diëet begaan.

Wanneer eindelijk de behandeling vastgesteld en aangenomen is, kan de taak nog niet als geëindigd worden beschouwd, want nu moet de zieke nog overgehaald worden tot geregeld volhouden. Dat is ook ver van gemakkelijk: een invallend feest, de praatjes van een babbelvrouw uit de buurt, een kleine verandering in het weer zijn dikwijls voldoende om af te breken, wat gij met zooveel moeite ondernomen hebt; tijd en moeite zijn vruchteloos besteed. Van alle zieken ter wereld is de Chinees zeker degeen, die de grootste goedwilligheid ontmoedigt. Hij kent geen dankbaarheid, hij beschouwt den geneesheer met ongeloof en hoeveel moeite deze doet om hem te begrijpen, zijn zielstoestand ontsnapt altijd in eenig opzicht aan de waarneming.

Uit deze waarnemingsfeiten moet de te volgen gedragslijn worden afgeleid. Afgeraden wordt om tegen den inboorling met gezag op te treden. Door zich te rechtstreeks te kanten tegen de Chineesche denkbeelden en bijgeloovigheden stelt men er zich aan bloot dat niemand durft naderen en de strenge geneeskundige leer moet voor de omstandigheden buigen. Men moet aanvankelijk toegevend zijn en trachten door zichtbare en concrete voorbeelden aan te toonen dat sommige geneeskundige feiten even onbetwistbaar zijn als de leer dat $2 + $2 gelijk $4 zijn. Tegenover die stellingen, die door het succes gewaarmerkt zijn, zal men de meest weerspannige zieken langzamerhand zich zien onderwerpen aan uw voorschriften. Op die wijze ontstaat er een soort van invloedsoefening bij reeksen, dat wil zeggen dat men, als een bepaalde aandoening met succes behandeld is, nieuwe analoge gevallen bij u ter behandeling zal brengen en dat men aldus een reeks van lijders aan gezwellen,

een andere aan het cataract, enz. krijgt. Zoo was de schrijver er eens in geslaagd gespleten oorlellen te herstellen en in de volgende veertien dagen meldde zich een ware optocht van vrouwen aan, die uit een oogpunt van schoonheidsgevoel, diezelfde kunstbewerking wilden ondergaan.

Men zou zoo oppervlakkig meenen dat de pogingen om als geneeskundige invloed uit te oefenen zich voornamelijk zouden moeten wenden tot dat deel van het volk, dat door zijn geestbeschaving het meest geschikt is om nieuwe en redelijke denkbeelden aan te nemen en te begrijpen, doch daar is niets van aan. De Chineesche intellectueelen worden niet gaarne beschaamd gemaakt en hun trots is zeer groot; naar hun oordeel kan men door de studie van het verledene van China het meerendeel der kundigheden terugvinden, waarop de westersche wetenschap boogt. Het is bovendien in hun onmiddellijk belang om den tegenwoordigen staat van zaken te laten voortduren, welke aan hen de officiëele waardigheden van het rijk en het bestuur der publieke aangelegenheden laat. Hunne voorkomendheid moet met eenig wantrouwen worden opgenomen, want het is veelal een verborgen voorwendsel om u uit te noodigen tot bemoeienis met particuliere zaken, die in het geheel niet tot het terrein der geneeskunde behooren.

Aldus is in groote trekken, naar het oordeel van den schrijver, hetgeen hij de beste wijze van behandeling vindt van den tegelijk bekrompen en toch sluwen zielstoestand van den inboorling. De geneesheer moet tot elken prijs *vertrouwen* inboezemen, iets dat nu wel geen heksenwerk is, maar toch de voorwaarde *sine qua non* vormt van het welslagen, hier veel meer dan elders, en dat van hem een groot geduld en een sterk volhouden eischt.

(Naar het opstel in de *Revue Indo-Chinoise* van Dr. Abbatucci, Geneesheer majoor 2e klasse van de Fransche koloniale troepen).

De druk der dessadiensten op Java [1]).

Het eindverslag over het onderzoek naar den druk der dessadiensten, dat krachtens Gouvs. besluit van 25 Jan. 1902 no. 19 door den Assistent-Resident in Commissie C. J. Hasselman werd ingesteld, beslaat 113 folio-bladzijden, waaraan nog 100 bladzijden bijlagen zijn toegevoegd.

Zooals de historische inleiding aangeeft is de inheemsche bevolking van Java en Madoera van ouds her gewoon geweest om, hetzij ten behoeve van den Landheer, hetzij ten behoeve van de gemeenschap, verschillende en veelsoortige arbeidsprestatiën te verrichten. In 1854 bleek bij de Kamerdebatten over het Regeerings-Reglement, dat omtrent omvang en druk van deze diensten slechts vage berichten bestonden, doch in algemeenen zin werden toch onderscheiden de diensten aan de hoofden, de cultuurdiensten en de eigenlijke heerendiensten. De laatste werden gesplitst in die ten behoeve van den Staat en van de gemeenten. Met een beroep op art. 192 en 193 der Nederlandsche gemeentewet was Minister Pahud in zijne Mem. v. Antw. van gevoelen, dat deze op Java wel altijd zouden moeten blijven bestaan en ook de Heer Van Hoëvell liet zich in dien geest uit: ,,Er is een soort van heerendiensten, die ik voor mij niet wil afgeschaft hebben. Het zijn die welke de bevolking aan de dessa bewijst. En waarom? Omdat het dessabestuur gekozen wordt, althans gekozen behoort te worden door de ingezetenen. Wanneer dus dit bestuur heerendiensten oplegt is het in 't belang dier gemeenten en de ingezetenen zelven hebben er contrôle over. Maar de overige heerendiensten, die niet het dessabestuur aan de dessa oplegt, maar waarmede autoriteiten buiten de gemeente, 't Gouvernement en de Hoofden, die gemeenten bezwaren, al die heerendiensten moeten worden afgeschaft''.

Daar men de moeilijkheid gevoelde een juiste grens tusschen de verschillende soorten van diensten te trekken, was het eindresultaat der gevoerde debatten dat art. 57 R. R. zijn tegenwoordigen vorm kreeg, waarin in het algemeen slechts van ,,persoonlijke diensten'' wordt gesproken. Dit artikel is echter niet het eenige dat verband houdt met het instituut der gemeentediensten. In al. 2 toch van art. 71 is sprake van de regeling van ,,huishoudelijke belangen'', welke aan de Inlandsche gemeente wordt gelaten, met inachtneming der van den Gouverneur-Generaal of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen. Onder die huishoudelijke belangen heeft men herhaaldelijk gemeend o.a. ook de gemeentediensten of een deel daarvan te moeten begrijpen en de onzekerheid, waarin het R. R. en de daarover gevoerde beraadslagingen ons later ten aanzien van de juiste bedoeling van beide bepalingen, heeft tot verschillende moeilijkheden aanleiding gegeven, in hoofdzaak terug te brengen tot een tweetal strijdvragen van principiëelen aard, n.l. 1o. of de gemeentediensten begrepen zijn onder de persoonlijke diensten bedoeld bij art. 57 en 2o. in hoeverre al. 2 van art. 71 toelaat, dat van bestuurswege in de regeling der gemeentediensten wordt ingegrepen. Artikel 57 van het Regeeringsreglement is door de Regeering in de praktijk niet toepasselijk geacht op de gemeentediensten. Terwijl dit toch spreekt van geleidelijke vermindering der persoonlijke diensten, werd in art. 30 der in 1859 vastgestelde Instructie voor de Residenten (zie St. 1867 no. 114) bepaald dat

[1]) Hoewel het verslag, door den heer C. J. Hasselman over dit onderwerp uitgebracht, te Batavia reeds in 1905 gedrukt werd, waren wij eerst onlangs in de gelegenheid een exemplaar machtig te worden waarvan hier een overzicht wordt gegeven.

deze de persoonlijke diensten, die de ingezetenen eener dessa, volgens vooruderlijke instellingen in het belang der dessa verrichten, zooveel mogelijk zullen instand houden. In de algemeene regeling der heerendiensten in St. 1866 no. 13 werd verklaard, dat onder de persoonlijke diensten bij die ordonnantie bedoeld niet begrepen waren „de gemeentelijke diensten, die behoudens toezicht dat ze binnen billijke grenzen blijven, aan geen regeling van bestuurswege onderworpen zijn". Ditzelfde beginsel is gehandhaafd bij alle verder vastgestelde vijfjaarlijksche herzieningen.

Intusschen was hiermede nog niet uitgemaakt welke diensten gerekend moeten worden tot de heeren-, en welke tot de gemeente-diensten, waar de grens moest worden getrokken. Deze quaestie kwam in de laatste jaren tweemaal ter sprake, in 1891 door den Minister van Koloniën, Baron Van Dedem, en in 1894 door den Gouverneur-Generaal Jhr. Van der Wijck. Bij de behandeling der Indische begrooting voor 1891 had eerstgenoemde als Kamerlid betoogd dat twee categorieën van persoonlijke diensten, n.l. de pantjensdiensten ten behoeve der dessahoofden en de onbezoldigde dessapolitiediensten ten onrechte gerekend werden te behooren tot de gemeentediensten, aangezien zij geen huishoudelijk gemeentebelang maar een staatsbelang betroffen, dus het verbod in al. 2 van art. 71 R. R. voor deze niet kon gelden. Toen hij kort daarop zelf Minister werd, richtte de heer Van Dedem een schrijven aan de Indische regeering, dat de beide bedoelde categorieën van diensten ten onrechte gerekend worden als niet te behooren onder art. 57 R. R. en dat mitsdien de grens in de praktijk getroffen tusschen heeren- en gemeente-diensten behoorde te worden herzien en aan de bevolking ook voor deze diensten de waarborgen zouden worden gegeven, voor de overige persoonlijke diensten in dat artikel voorgeschreven.

De Directeur van Binnenlandsch Bestuur, Mr. Kuneman, was van oordeel dat de pantjensdiensten niet aan de dessahoofden waren toegekend als belooning voor de werkzaamheden, die zij ten behoeve van den Staat verrichten (hiervoor toch ontvingen zij 8 pCt. collecteloon) doch als tegemoetkoming in de kosten, die als hoofd van de dessahuishouding op hen drukken. Ook de dessapolitiediensten, die beperkt blijven tot de kom der gemeenten maakten zijns inziens eveneens een onderdeel uit van de huishoudelijke gemeentebelangen, niet vallende onder art. 57. De Gouverneur-Generaal Mr. C. Pijnacker Hordijk kon zich met deze beschouwing in hoofdzaak vereenigen, doch de Minister bleef zijn bezwaren handhaven en wees er op dat beide bewuste diensten als eene verplichting aan de bevolking werden opgelegd in tegenstelling met de overige gemeentediensten, die zij vrijwillig verrichten en dat zij dus bij koloniale ordonnantie behoorden te worden vastgesteld. Bij den Indischen brief van 13 Juli 1893 no. 1397/20 was de genoemde G. G. echter van oordeel dat die opvatting geen steun vond in de gedachtenwisseling, welke aan de vaststelling van het Regeerings-Reglement vooraf ging. Veeleer kan, naar hij met den Raad van N.-I. van oordeel was, daaruit worden afgeleid dat men in art. 57 meer het oog heeft gehad op de diensten, welke door en ten behoeve van den Staat in het algemeen belang van de bevolking gevorderd worden en, is dit juist, dan vallen de diensten gepresteerd in het bijzonder belang der dessa's niet daaronder, zelfs niet indien zij in meerdere of mindere mate indirect door den Staat als eene verplichting aan de gemeenteleden zijn opgelegd. Zoolang derhalve de bezoldiging der dessahoofden en het houden van politie binnen de dessa's door den Staat aan de gemeenten overgelaten en tot de gemeentelijke belangen en verplichtingen gerekend worden, bestaat er geen aanleiding zich er anders mede in te laten dan in den vorm van contrôle, dat niet meer gevorderd wordt dan

waartoe de gemeenten bij de verkiezing van hare hoofden zich verbonden hebben of dan strikt noodig is voor de handhaving der veiligheid in de dessa's. Voorts werd gewezen op het moeilijke van het criterium van het verplichtend of vrijwillig zijn der diensten. Ook die aan de dorpshoofden worden bij elke verkiezing vrijwilig aanvaard en dit karakter kan er niet aan worden ontzegd, omdat zij nimmer geweigerd worden. Ten slotte achtte deze G. G. evenals de Directeur van B. B. en de Raad v. Indië eene herziening van de bedoelde grens tusschen heeren- en gemeentediensten noodzakelijk noch wenschelijk.

Kort na het optreden van den Gouverneur-Generaal Jhr. Van der Wijck kwam de hierbedoelde quaestie andermaal ter sprake, toen de Raad van Indië in een advies betreffende de Minahassa het beginsel om de gemeentediensten niet aan regeling van bestuurswege te onderwerpen had losgelaten. De G. G. was van oordeel dat bij de vaststelling van art. 57 R. R. bedoeld was onder de persoonlijke diensten zoowel de heeren- als de gemeentediensten te begrijpen, en dat mitsdien de laatste tot dusver ten onrechte niet waren geregeld. De zaak werd bij den Minister voorgebracht, doch in verband met eene voorgenomen herziening van het R. R., waarbij art. 57 van zelf ter sprake zou komen, meende Minister Bergsma haar voorshands te moeten laten rusten. Bij de mededeeling dezer beslissing werd tevens een afschrift overgelegd van eenige beschouwingen van den Raad van State, waarin aangedrongen werd op betere begrenzing der heeren- en dessadiensten, die te meer noodzakelijk was nu bij het bedreigen van straffen tegen nalatigheid in het verrichten van gemeentediensten op de Buitenbezittingen, dit nu eens krachtens gewestelijke keur, elders bij ordonnantie was geregeld.

Wat de ,,huishoudelijke gemeentebelangen'' betreft in al. 2 van art. 71 R. R. vermeld, blijkt uit de beraadslagingen niet, welke daarmede zijn bedoeld. Het besliste voorschrift om deze aan de gemeenten zelve over te laten, was oorzaak dat men zich angstvallig onthield van ingrijpen in de eigenlijke dessa-aangelegenheden en ook de dessadiensten, in de praktijk niet vallende onder art. 57, ongemoeid liet.

Hoe meer men intusschen op de hoogte kwam der intieme dessa-aangelegenheden, hoe meer het wenschelijk bleek om, in het belang der bevolking, het standpunt van geheele bestuursonthouding in die aangelegenheid los te laten. Reeds in 1863 wees de toenmalige Resident van Soerabaja, O. van Rees, op de misbruiken bij de heffing der gemeentediensten en op de wenschelijkheid ook deze te regelen. Meer uitvoerig werd de noodzakelijkheid van bemoeienis met gemeentebelangen betoogd door den 1sten Gouvs. Secretaris P. van der Weide, die in 1882 belast was geweest met een onderzoek naar de werking van de heerendienstregeling van dat jaar en in zijn rapport van 1883 betoogde, dat de destijds geconstateerde misbruiken op het punt der heerendiensten nauw verband hielden met de inrichting van het Inlandsch gemeentewezen, waarmede bestuursbemoeienis niet geoorloofd was. Verschillende Residenten hadden zich in de noodzakelijkheid gezien in het belang der bevolking van die wetsbepaling af te wijken, terwijl andere, die zulks mede noodzakelijk achtten, zich er op grond van die zelfde wetsbepaling van onthielden. Vooral met het oog op de misbruiken, voorgekomen bij het in z.g. dessadienst aanleggen van de Tambelang-leiding in Soerabaja, die o.a. 100.000 dagdiensten had gekost, achtte hij wettelijke voorziening noodig. Ten aanzien van de diensten aan waterwerken werd deze getroffen bij het besluit van 23 Dec. 1885 no. 3/c, doch met betrekking tot de overige huishoudelijke gemeentebelangen bleef de Indische Regeering het standpunt van non-interventie gestreng handhaven en werd het zeer verkeerd genoemd dat regelingen

in Pekalongan en Bagelen eigenmachtig door de Residenten ingevoerd waren.

De Assistent-Resident Wiselius, die na het overlijden van den heer Van der Weide in 1886 zijn taak overnam, drong in nog sterker bewoordingen aan op de loslating van het in de 2e al. van art. 71 R. R. neergelegde beginsel. Hij verklaarde categorisch dat geen verlichting van diensten voor de dienstplichtigen mogelijk is, indien die niet-inmenging in het dessabestuur gehandhaafd blijft en drong aan op eene regeling in navolging van hetgeen hij op Ceylon had gezien.

Inmiddels had de Resident van Kedoe (en ook die van Soerabaja) in 1887 regelingen gemaakt betreffende de verschillende dessaaangelegenheden en deze gaven weer aanleiding tot discussies over de al of niet bevoegdheid, waarbij de Directeur van B. B. zich op het laatste standpunt stelde, de Raad van Indië op het eerste, ook op grond van art. 28 der Instructie van de Residenten. Inmenging in, en betere regeling van de dessadiensten kwam den Raad bovendien noodzakelijk voor, nu uit een brochure van den Controleur Schmalhausen gebleken was, welke misbruiken in de afdeeling Djombang bestonden ten aanzien van de samensteling der gemeentebesturen 1).

Terwijl aanvankelijk gemeend werd dat hiertoe wijziging van art. 71 R. R. noodig zoude zijn, werd dit in 1890 door Minister Mackay ontkend, die zich vereenigde met de Indische opvatting van dat artikel en in een aanschrijving aan den Directeur van B. B. Mr. Kuneman van 15 Juli 1890 werd medegedeeld, dat het beginsel van algeheele onthouding werd losgelaten.

Na het overlijden van den heer Wiselius in 1887 werd de voortzetting van de onderzoekingen betreffende de persoonlijke diensten opgedragen aan den Hoofdinspecteur van Cultures Mr. Kuneman en na diens benoeming tot Directeur, aan den heer F. Fokkens, waarbij de opdracht luidde te onderzoeken:

I. Welke werkzaamheden in elk gewest en onderdeel daarvan in heerendienst verricht worden, daaronder begrepen die voor zaken, welke ten onrechte in z.g. dessadienst worden uitgevoerd.

Een onderzoek naar de gemeentediensten kan daarbij niet uitblijven en in het schema door den hoofdinspecteur ontworpen zou dit zich uitstrekken tot

a. grondslag der dessadienstplichtigheid;

b. vrijstellingen;

c. categorieën van de dessadienstplichtigen;

d. soorten van arbeid aan de dessadienstplichtigen opgelegd en hare omschrijving;

e. afkoop van diensten;

f. vereenvoudiging en vermindering van dessadiensten;

en eindelijk verbetering van bestaande dessaregelingen.

De resultaten van dit uitgebreid onderzoek zijn te vinden in het door den heer Fokkens opgestelde Eindrésumé (zie *Ind. Gids* 1902 I, bl. 436). Ten aanzien van de gemeentediensten was daarbij gebleken dat deze voor vermindering en vereenvoudiging vatbaar waren, dat in verschilende gewesten misbruiken bestonden ten aanzien van de samenstelling der dessabesturen en eindelijk dat de verlichting, aangebracht in de heerendiensten, hier en daar slechts schijnbaar was geweest, daar de afgeschafte heerendiensten weder clandestien werden uitgevoerd in dessadienst.

Nu de Regeering zich niet langer verzette tegen inmenging van bestuurs-

1) Het verslag verwijst hier naar de woorden van den heer Levysohn Norman in de *Indische Gids* 1890 I bl. 611 over dit boek, dat eene openbaring mocht heeten omtrent den druk der dessadiensten.

zijde in dessa-aangelegenheden, werden ten aanzien van verschillende dier aangelegenheden door de Residenten, in overleg met de heerendienst-commissie, regelingen getroffen (opgenomen in het derde ged. van het Eindrésumé, Voorstellen en Resultaat, bl. 101 e. v., alsook onder bijl. O, Q en O van de Kol. Versl. van 1891, 1892 en 1893). Die regelingen betroffen in hoofdzaak de samenstelling der dessabesturen, de ambtsvelden, de pantjens en de dessapolitie. Hierbij werden maxima vastgesteld, binnen welke de regeling overigens aan de dessa's werd overgelaten. Volgens eene mededeeling aan het slot van het Eindrésumé van den heer Fokkens werd op deze wijze alleen aan politiediensten eene besparing van ettelijke millioenen dagdiensten verkregen.

Het was de bedoeling om na beëinding van het onderzoek aan een paar der daarbij werkzame controleurs eene geregelde contrôle op de naleving dier regelingen op te dragen, doch deze is slechts van korten duur geweest. Eerst in 1896-'97 werd aan de controleurs J. C. van Aalst, K. Wijbrands en W. K. F. Hekmeyer opgedragen een onderzoek in te stellen naar de werking der gewestelijke regelingen in verschillende residenties en in 1898 aan eerstgenoemde speciaal betreffende de ambtsvelden. In het algemeen bleek dat de regelingen vrij goed nageleefd werden, behoudens enkele niet onbelangrijke afwijkingen. Het verslag over de ambtsvelden, volgens hetwelk de naleving der bepalingen veel te wenschen overliet en de voorgeschreven registers niet werden bijgehouden, gaf aanleiding tot eene nieuwe ontwerpregeling van het ambtelijk grondbezit (Bijblad 5558).

Wat de politiediensten betrof, bleek dat in vele districten meer personen daarvoor uitkwamen dan geoorloofd was en dat bij wachthuizen buiten de kom der gemeenten, die vroeger in heerendienst bewaakt werden, feitelijk dessadiensten werden gevergd. Op dit gevaar, dat aldus de laatste clandestien in plaats van afgeschafte heerendiensten kwamen, was reeds zoowel in de Volksvertegenwoordiging als in Indië gewezen.

Naar aanleiding van het destijds overwogen denkbeeld tot verdere afschaffing van heerendiensten, betoogde de Hoofdinspecteur der Cultures Van Lawick in 1900 dat om genoemd euvel te voorkomen, eerst nauwkeurig onderzocht behoorde te worden, welke gemeentediensten de bevolking thans verricht en, na juiste omschrijving, begrenzing en registreering daarvan, verboden moest worden andere diensten van de bevolking te vorderen. Een onderzoek van zoo ruime strekking werd echter door den Gouverneur-Generaal Rooseboom niet raadzaam geacht, doch na gedachtenwisseling was deze ten slotte niet tegen een onderzoek van meer beperkte strekking, dat zich zou hebben te bepalen tot den druk en den omvang der dessadiensten en tot de vraag hoe de getroffen gewestelijke regelingen gewerkt hadden.

Bij besluit van 25 Jan. 1902 no. 19 werd de heer C. J. Hasselman tijdelijk toegevoegd aan den Hoofdinspecteur van Cultures „ten einde speciaal te worden belast met het verrichten van onderzoekingen naar den omvang der gemeentediensten en het opmaken van voorstellen betreffende de regeling der heerendiensten op Java en Madoera". Omvang en doel van het onderzoek werden nader omschreven in een als bijl. I achter het verslag afgedrukte missive van den Alg. Secretaris van 29 Mei 1902. Het doel van het onderzoek was zooveel doenlijk zekerheid te krijgen omtrent de volgende vragen:

a. Of de in 1889-1892 getroffen regelingen tot beperking der dessadiensten behoorlijk nageleefd zijn;

b. zoo ja, hoeveel vaste en wisselvallige diensten thans globaal gepresteerd worden en in hoever die diensten al dan niet drukkend worden geacht;

c. of het noodzakelijk is en mogelijk is nieuwe maatregelen te nemen ter verzekering van de goede werken van hooger bedoelde regelingen;

d. of er gevaar bestaat dat de afschaffing van heerendiensten leidt tot clandestiene verzwaring van dessadiensten en zoo ja, wat ter voorkoming daarvan gedaan zou kunnen worden.

Een serie van 114 vraagpunten (onder de bijlagen afgedrukt) werd aan de Hoofden van Gewestelijk bestuur toegezonden, met verzoek die uiterlijk 1° Febr. 1903 terug te zenden. Bij het nagaan der antwoorden bleken nog veel nadere opheldering noodig en daar dit schriftelijk te veel tijd zoude vorderen werden in Oct.-Dec. 1903 in West-Java en van Mei-Sept. 1904 in Midden- en Oost-Java conferenties gehouden, zoodat het onderzoek eerst in October 1904 was afgeloopen en met het Eindverslag kon worden begonnen. In dit Eindrésumé zijn drie Hoofdstukken gewijd aan de boven sub *a*, *b* en *d* bedoelde punten, terwijl de vraag sub *c* in een vierde en laatste hoofdstuk wordt behandeld.

I. De naleving der in 1888-1892 getroffen gewestelijke regelingen.

Als uitvloeisel van de door de heerendienstcommissie ingestelde onderzoekingen werden in elk gewest bij Residents besluit twee regelingen vastgesteld. De eene betrof de samenstelling der dessabesturen, de pantjensdiensten en de ambtsvelden der dessahoofden, de andere had betrekking op de onbezoldigde dessa-politiediensten. Zooals blijkt uit het residentsgewijze opgemaakte overzicht, heeft het administratieve gedeelte, d.w.z. de bijhouding van de bij bedoelde besluiten voorgeschreven staten en registers, in verschillende gewesten te wenschen overgelaten en zijn ook in de praktijk hier en daar afwijkingen geconstateerd.

Als algemeene opmerking kan echter vooropgesteld worden:

1o. dat verreweg het meerendeel der ambtenaren overtuigd is dat in het algemeen niet meer doch wel minder diensten worden gepresteerd dan de bij de Residentsbesluiten aangegeven maxima; en

2o. dat de vermelde afwijkingen en onregelmatigheden meerendeels door en tijdens het onderzoek geredresseerd zijn en bij het einde daarvan grootendeels tot het verleden behoorden. Het in dit hoofdstuk vermelde geeft dus den toestand weer zooals die was bij het begin van het onderzoek in 1902. De vermelding daarvan was echter noodig ter beantwoording van de vraag in hoeverre de Residentsbesluiten naar behooren zijn nageleefd

Het zou te omslachtig worden om hier residentiesgewijze over te nemen wat het onderzoek heeft opgeleverd en daarom wordt uit het vierde hoofdstuk aangehaald welke conclusies uit de geconstateerde feiten zijn te trekken.

Hoewel vrij algemeen de overtuiging bestaat dat overtreding op groote schaal der gewestelijke regelingen niet of slechts bij uitzondering heeft plaats gehad, zoo valt toch niet te ontkennen dat daaromtrent in de praktijk veel onzekerheid bestaat en dat de naleving op het papier, namelijk de bijhouding der bij die regelingen voorgeschreven administratiën, in verschillende afdeelingen veel te wenschen heeft overgelaten.

De allereerste oorzaak is ongetwijfeld hierin te zoeken dat bij de gewestelijke regelingen dikwijls in details gegaan is, waarvoor den ambtenaren den tijd ontbreekt om ze persoonlijk te controleeren. In den regel moeten de controleurs deze contrôle uitoefenen gecombineerd met andere werkzaamheden als dessaverkiezingen, onderzoek van klachten, aanslag van het hoofdgeld, enz. Dit zou evenwel geen overwegend bezwaar hebben als de bevolking zelf met klem voor haar eigen belangen opkwam. Dan zou de contrôle over het beschikken over haar werkkrachten voor een groot deel aan haar zelf kunnen worden overgelaten.

In het algemeen laat evenwel de medewerking van de zijde der bevolking

verleend tot verzekering van eene goede naleving der in haar belang vastgestelde bepalingen in vele streken nog altijd te wenschen over. Het indienen van klachten door den dessaman tegen zijn hoofd heeft zijne eigenaardige bezwaren en grenzen.

Een dessahoofd, dat bij de dessalieden gezien is, hetzij omdat hij het hen niet al te moeilijk maakt bij de afbetaling van belastingen, of het praesteeren van heerendiensten, hetzij omdat hij royaal van aard is of om welke reden dan ook, kan in zijne dessa menige in onze oogen ongeoorloofde daad verrichten vóórdat de bevolking er toe overgaat hem aan te klagen. Zoolang zij het goed met hem kan vinden en, om welke reden dan ook, geen ander verlangt, zoolang kan men aannemen dat eventueel gepleegde ongerechtigheden niet alleen niet ter kennisse van het bestuur worden gebracht maar bij eventueel door dit bestuur ingestelde contrôle zelfs niet altijd aan den dag zouden komen (zoo geeft de bevolking bij de contrôle op de afbetaling der landrente dikwijls foutieve bedragen op om het dessahoofd of bestuur te sauveeren). Eerst wanneer zich in de dessa eene meerderheid gevormd heeft, die het dessahoofd niet goedgezind is of wanneer enkele onder de dessalieden, om welke redenen dan ook het dessahoofd ten val willen brengen, komen de tongen en de pennen los en eerst dan worden de dikwerf jarenlang opgekropte grieven aan het bestuur medegedeeld.

Een andere omstandigheid, die eene scherpe contrôle door de bevolking moeilijk maakt, is dat de bepalingen voor de betrokkenen meestal een gesloten boek blijven. Wel worden van de besluiten waarbij de regelingen omtrent ambtsvelden, pantjens, aantal leden van het dessabestuur, enz. zijn vastgesteld, vertalingen gemaakt en zijn deze in verschillende afdeelingen aan de dussahoofden uitgereikt, doch het nut is problematisch omdat slechts weinigen van deze en overigens in de dessa nagenoeg niemand lezen en schrijven kan [1]). Hieraan wordt van bestuurswege tegemoet gekomen door bij dessaverkiezingen en andere gelegenheden de belangrijkste bepalingen mondeling aan de bevolking mede te deelen, doch het behoeft geen verwondering te wekken dat desondanks de rechten en verplichtingen aan velen der betrokkenen, inzonderheid de dessalieden, onbekend blijven.

Hieruit mag evenwel niet worden afgeleid dat deze Residentsbesluiten geenerlei practisch nut hebben gehad. Zij hebben toch uitgewerkt dat de bevolking bij verschillende gelegenheden op haar rechten en verplichtingen is gewezen, dat haar hierdoor de gelegenheid is gegeven, voor zoover zij zelve zulks verkiest, voor die rechten op te komen en dat daarvan reeds meermalen gebruik is gemaakt.

In het belang eener goede naleving wordt aanbevolen de werking der Residentsbesluiten geregeld te doen nagaan door iemand, die zich geheel aan dit onderwerp wijden kan. Wordt er een speciale inspectie ingesteld voor de landrente, de heeren- en de dessadiensten, bestaande uit een inspecteur en twee adjuncten, dan zou één dezer beide speciaal daarmede belast kunnen worden, evenwel niet in den vorm van contrôle op de ambtsverrichtingen der plaatselijke ambtenaren, doch om aan dezen hulp en bijstand te verleenen. In de tweede plaats wordt bij eventueele herziening der Residentsbesluiten aanbevolen daarin geen voorschriften op te nemen, dan dezulken, waarvan de naleving naar behooren kan worden gecontroleerd. In de derde plaats zal het

---

[1]) In 1887 kon meer dan de helft van ruim 30.000 dessahoofden het Javaansche schrift noch lezen noch schrijven. Slechts 8 pCt. kon het Hollandsch schrift lezen. Van de ruim 30.000 dessaschrijvers waren er meer dan 2000, die niet konden schrijven.
(*Tijdschr. v. h. Binn. Bestuur.* Dl. VI bl. 84).

mogelijke gedaan moeten worden om aan de Inlandsche bevolking besef bij te brengen dat voor eene nauwgezette behartiging van hare belangen allereerst gerekend moet kunnen worden op hare eigen medewerking. De inhoud der Residentsbesluiten zal haar daartoe bij elke voorkomende gelegenheid moeten worden voorgehouden en daarbij tevens er op gewezen moeten worden dat zij, bij elke overtreding dier besluiten door de dessahoofden en bestuurders, vrijelijk klachten kan indienen bij het Bestuur.

Wil men de inlandsche bevolking ook in dit opzicht brengen tot een hooger begrip van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid, dan zal uitbreiding van het volksonderwijs op groote schaal op den duur niet kunnen uitblijven.

Ook zal verhooging van het peil van ontwikkeling der dessahoofden en bestuurders niet mogelijk zijn, zoolang vastgehouden wordt aan de bestaande regeeringsopvatting dat aan de bevolking, bij de keuze harer dessahoofden, een zoo onbeperkte mate van vrijheid gelaten moet worden dat zelfs de eisch van te kunnen lezen en schrijven aan die hoofden niet mag worden gesteld. (Bijblad no. 855).

II. Druk der dessadiensten.

De resultaten van het onderzoek naar dezen druk zijn samengevat in een staat, als Bijlage II achter het verslag gevoegd, waarin voor elk district van Java en Madoera geraamd is, hoeveel dagdiensten gemiddeld per dienstplichtige 's jaars worden gepresteerd voor de verschillende categorieën van dessadiensten. In verband met de quaestie van de bezoldiging der dessahoofden zijn deze gesplitst in twee rubrieken: A. ten behoeve van die hoofden en B. van de dessa. Terwijl men gehoopt had dat althans voor de vaste diensten (politie en pantjens) tamelijk vertrouwbare cijfers te krijgen zouden zijn en bij de wisselvallige diensten (onderhoud van dessawegen, bruggen en leidingen, sambatandiensten enz.) globale cijfers zouden zijn te verzamelen, is bij het onderzoek gebleken dat ook ten aanzien der vaste dessadiensten het verzamelen van voldoend vertrouwbare cijfers in vele gevallen uiterst moeilijk, zoo al niet onmogelijk was. Daar in elk der ruim 28.000 dessa's geen persoonlijk onderzoek kon plaats hebben, was men in de eerste plaats aangewezen op de opgaven door de dienstplichtigen zelve verstrekt.

En nu was de eerste en voornaamste moeilijkheid waarop men bij het onderzoek stuitte, dat de door deze verstrekte opgaven weinig of geen vertrouwen verdienen. Van het aantal gepresteerde dessadiensten wordt als regel noch door het dessabestuur noch door de dienstplichtigen zelven aanteekening gehouden. Waar men nu, zooals bij de pantjensdiensten somtijds en bij de politiediensten meestal het geval is, uitkomt op bepaalde dagen of na een vast, periodiek terugkeerend tijdsverloop, daar kon het aantal gepresteerde diensten althans globaal getaxeerd worden.

Bij de wisselvallige diensten, waar men uitkomt eenig en alleen in verband met de nooden en behoeften van het oogenblik en dan gewoonlijk slechts eenige uren achtereen, daar kost het den dessaman de grootste moeite het aantal uren of dagen arbeid, in een jaar tijds door hem geleverd, zelfs bij benadering te schatten. Niet alleen liepen de opgaven bij verschillende dessalieden zeer uiteen, doch dezefde man gaf op verschillende tijdstippen verschillende antwoorden of gaf maar het cijfer op, dat hij zijn voorganger had hooren noemen. Het behoeft volgens den steller van het verslag geen betoog dat men in deze omstandigheden zich in vele gevallen moest bepalen tot eene zeer globale taxatie van die wisselvallige diensten. Men liet deze door de Inlandsche hoofden doen, of men ging, in verband met den bestaanden toestand van wegen, bruggen en leidingen, na, hoeveel dagdiensten 's jaars benoodigd zouden

zijn om ze in dien toestand te brengen en te houden. Dit aantal omgeslagen over het aantal dienstplichtigen gaf dan een globaal gemiddelde voor den druk per dienstplichtige. Op deze wijze zijn de cijfers verkregen, die in de kolommen van het overzicht voorkomen, welke geen betrekking op pantjen- of politiedientsen hebben. Voor deze laatste konden meer vertrouwbare gegevens worden verzameld, doch ook hier deden zich eigenaardige moeilijkheden voor. Deze sproten, wat de pantjen-diensten betreft, voort uit de zeer gecompliceerde toestanden die men in dit opzicht in de verschillende afdeelingen aantreft; wat de politiediensten aangaat, uit de groote onzekerheid, die in een groot deel van Java bestaat omtrent het aantal werkelijk gepresteerde diensten.

De bedoelde bijlage bevat 11 kolommen, waarvan de drie eerste de residentie, de afdeeling en het district aangeven. In de drie volgende zijn de diensten ten behoeve der dessahoofden opgenomen, gesplitst in pantjendiensten (c. q. afkoopsommen per jaar), gamel- en gondaldiensten en in de derde plaats sambatan- en koedoeran-diensten. De volgende vier kolommen betreffen de diensten ten behoeve van de dessa's en wel in kolom 7 de politiediensten, in kolom 8 en 9 de diensten voor aanleg, herstel en onderhoud van dessawegen en van dessabruggen, dammen en waterleidingen, terwijl de 10de kolom de diensten ten behoeve van de wachthuizen en andere diensten bevat en de 11de kolom voor toelichtingen is bestemd.

Uit de vierde kolom blijkt dat de pantjensdiensten in nagenoeg geheel West-Java niet gepresteerd maar afgekocht worden. Dit heeft ook in een groot deel van Oost-Java plaats, doch in het overige deel daarvan en in Midden-Java komt het veel voor dat ze in sommige dessa's afgekocht worden, in andere niet. Ook komt het veelvuldig voor dat het dessahoofd niet beschikt over pantjens, doch dat eenige personen zijn aangewezen, die, tegen geheele of gedeeltelijke vrijstelling van andere diensten, op zich nemen jaarlijks een vaste som gelds aan het dessahoofd op te brengen (panoekan, angoeran, alingan, sanggoel, kemit, wadal, enz.). Waar dergelijke zeer uiteenloopende regelingen en gebruiken zich voordoen in aangrenzende dessa's en dikwerf in dezelfde dessa, daar kan van het aangeven van een vertrouwbaar middencijfer voor de geheele dessa, laat staan voor een geheel district, moeilijk sprake zijn. Intusschen heeft men ten aanzien van den druk der pantjendiensten althans een tamelijk vertrouwbaren maatstaf in het bedrag der afkoopsommen, welke in streken, waar afkoop voor een geheel jaar regel is, gewoonlijk niet belangrijk uiteen loopen.

Beschouwt men de cijfers in den staat dan krijgt men den indruk dat de afkoopsom per dienstplichtige in West-Java gewoonlijk *f*1 à *f*2.50 bedraagt, en soms ½ à 1 pikol padi. In Pekalongan, Semarang en Kedoe is het aantal dagdiensten per dienstplichtige en per jaar 10 à 15, in Rembang en op Madoera daalt het lager, doch in Soerabaja ziet men het hier en daar klimmen tot 20 en meer, in Kediri, zijn nog hooger cijfers en in sommige districten van Pasoerean zijn zelfs getallen van 50 à 100 geboekt, doch blijkens de toelichting zijn hier in verschillende dessa's de pantjensdiensten opgedragen aan vaste personen of groepen van personen, die dan vrijgesteld zijn van andere diensten doch uit den aard der zaak voor de pantjensdiensten méér uitkomen, dan bij verdeeling der diensten over alle dessalieden.

Zoowel de pantjensdiensten als de gamel-, gondal-, sambatan en koedoerandiensten (respectievelijk gevorderd op reis bij extragelegenheden, feesten of voor veldarbeid) worden gepresteerd in het huis, op het erf of op den bouwgrond van het dessahoofd, dan wel, zooals de gondaldiensten, in diens gezelschap. Bij al deze diensten is het regel — een regel waarop natuurlijk uitzon-

deringen voorkomen — dat het dessahoofd voeding verstrekt aan de betrokkenen en al kunnen deze diensten dus gerekend worden tot de onbezoldigde diensten, zij bieden den dessaman toch eene compensatie aan, die hij bij diensten ten behoeve der dessa moet derven. Gaat men na wat in het verslag residentiesgewijze over de pantjensdiensten wordt gezegd dan worden in Bantam de afkoopsommen vrij gemakkelijk opgebracht, in de voormalige residentie Krawang geschiedt dit onregelmatig, doch de dessahoofden bemoeilijken de bevolking in dezen niet. In Indramajoe eischen de dessahoofden vooral in den westmoesson veel werk, doch overigens zijn in Cheribon alleen klachten in Sindangloet, waar wordt opgemerkt, dat deze diensten soms een hatelijk karakter hebben, daar de pantjen de bevelen heeft op te volgen niet alleen van het dessahoofd maar zelfs van het minste lid van diens gezin. Ook in Pekalongan wordt er hier en daar iets vernederends in gevonden om zoo met alle mogelijke huiselijke bezigheden te worden belast. In Djombang wordt gesproken van het overgeleverd zijn aan de luimen van het dessahoofd. In Kedoe, Madioen en Kediri is men er van overtuigd dat de bevolking spoedig zou klagen als de dessahoofden hunne bevoegdheid te buiten gingen.

Deze trekjes verdienen naar ons inzien te worden opgemerkt, want zij wijzen er op dat in de suikerstreken, als Sindanglaoet en elders, waar meer welgesteldheid en onafhankelijkheid is gekomen, de onderworpenheid aan het gezag der dessahoofden niet zoo sterk meer is, als in meer ouderwetsche afdeelingen, waar de Europeesche industrie haar intrede niet deed en dat daar zooals in Indramajoe nog vrij wat van de lieden gevergd wordt. Men heeft daar geen scherp onderscheid tusschen dessa- en heerendiensten en komt er dikwijls 5 dagen achtereen uit.

Wordt vervolgd).

VARIA.

RAPPORT OVER BRITSCH-INDISCHE CONTRACT-KOELIES IN DE ENGELSCHE KOLONIËN.

In Maart 1906 werd door het conservatieve Parlementslid, den heer Herbert Nield, in het Engelsche Huis der Gemeenten aangedrongen op een verslag, waarin vermeld zoude worden: *a*. In welke Britsche koloniën contract-koelies gebezigd worden, en waarvoor, met vermelding van de nationaliteit of het ras; *b*. het aantal van zulke koelies; *c*. de omstandigheden, waaronder die koelies gehuisvest zijn of wonen, hetzij in omrasterde en gesloten ruimten of kampongs of op andere wijze, alsook of er belemmeringen bestaan en welke, die inbreuk maken op hun persoonlijke vrijheid gedurende tijden, dat zij niet aan hun gewonen dagelijkschen arbeid bezig zijn; *d*. welke regelingen zoo die er zijn, toegepast worden bij de bestraffing van zulke koelies, ingeval van desertie en wangedrag, waarbij te vermelden is de aard van het vergrijp en van de bestraffing, alsook of zulke regelingen en gewoonten de bekrachtiging van het gouvernement of van de bestuurshoofden der kolonies of bezittingen hebben.

Het Ministerie van Koloniën stemde er in toe en de uitkomsten van een onderzoek betreffende dit onderwerp, dat door Lord Elgin werd opgedragen aan de Gouverneurs en Hooge Commissarissen van alle Koloniën en Protectoraten, is als een parlementair „Witboek" onlangs verschenen. De volgende koloniën rapporteerden dat contractuëele koeliearbeid onder geen enkelen vorm in hun gebied bestond: Canada, de Bahama-eilanden, Barbados, Britsch-Honduras, Sierra Leone, Lagos en Zuid-Nigerië, Noord-Nigerië, Kaap de Goede Hoop, Gambia, de Eilanden Onder den Wind, Bermuda, het Somali-protectoraat, de Eilanden Boven den Wind, Hongkong, Oranjerivier-kolonie, Ceylon, het Uganda-protectoraat, Britsch Centraal-Afrika en Noordoost-Rhodesië, Wei-hai-wei, Nieuw-Zeeland en Britsch Nieuw-Guinea. In de Transvaal worden de contract-koelies door China geleverd.

Uit Jamaica wordt een rapport overgelegd van den heer F. L. Pearce, den „Protector of Immigrants", waaruit blijkt dat aldaar 1392 Indische contract-koelies zijn, meestal eenvoudige arbeiders in de Centraal-Provincies aangeworven. Zij worden gebruikt op de bananenplantages en de suikerondernemingen; het meest op de eersten, voor het wieden, het bewerken van den grond, het oogsten en het vervoeren van het product. Enkelen werken ook in de suikerfabrieken. Volgens de bepalingen arbeiden zij zes dagen in de week, telkens negen uren, doch in de praktijk wordt hun gewoonlijk Zaterdags vrij gegeven om naar de markt te gaan. Het dagloon is eveneens vastgesteld op een shilling voor de mannen en negen pence voor de vrouwen (12 en 9 anna's) doch in den regel werken zij op taak en verdienen dan meer. Zij hebben vrij woning in volgens gouvernements voorschrift gebouwde loodsen, waarvan de plaats eerst door den Inspecteur en den Gouv. geneesheer is goedgekeurd en die zich op verschillende punten der plantage bevinden. Buiten de werkuren bestaan er geen beperkingen van de vrijheid, doch als een koelie binnen die

uren wordt aangetroffen op een grooter afstand dan van 2 mijl buiten de plantage waar hij behoort, dan kan hij, hoewel het zelden gebeurt, worden aangehouden en teruggebracht. De koelies moeten hun verblijf zindelijk houden, dat kwartaalsgewijze door een gouvernements-geneeskundige wordt geïnspecteerd. De plantages worden ook geregeld bezocht door gouvernements-Inspecteurs ,,om klachten van koelies of werkgevers te vernemen". Bij ziekte ontvangen de koelies geen loon, maar worden kosteloos verpleegd in gouvernements-ziekenhuizen. Verschillende boeten, van 10 shilling tot vijf pond, met subsidiaire gevangensstraf van 7 dagen tot 2 maanden kunnen aan contract-koelies opgelegd worden, krachtens de Immigratie-wetten der kolonie (no. 23 van 1879, no. 1 van 1881 en no. 13 van 1895) voor vergrijpen als poging om het eiland zonder paspoort te verlaten, tegenstand tegen het brengen naar een hospitaal, weigering om zijn naam aan de politie op te geven, dronkenschap en aanranding, overhalen van anderen om het werk te staken, onwettige afwezigheid van den arbeid en opzettelijke luiheid. Geen andere straffen zijn geoorloofd en de werkgevers hebben geen recht zelf te straffen terwijl zij aan een zware straf bloot staan (waarbij het niet vermeld is of deze uit gevangenis of uit boete bestaat) ,,voor het aanvallen of mishandelen van een op contract werkend immigrant of voor het onwettig inhouden van eenig door hem verdiend loon''.

Wat de wijze van recruteering betreft, deze geschiedt onder de ,,Indian Emigration Act XXI'' van 1883. De landverhuizer wordt in Indië aangeworven door agenten, welke daartoe eene vergunning hebben. Hem wordt door deze een goedgekeurde verklaring ter hand gesteld van de aangeboden voorwaarden en als hij daarin toestemt, teekent hij ten overstaan van een ambtenaar het contract. De immigranten worden vervolgens in de haven van inscheping in een depot vereenigd, van waar zij naar Jamaica worden gezonden op een van een vergunning voorzien emigranten-vaartuig, dat krachtens een contract vaart en onder bewaking van een toezichthoudend geneesheer, die door de Kroonagenten voor de Koloniën wordt aangesteld. Bij aankomst te Jamaica worden zij, na geneeskundige keuring, toegewezen en in contract afgestaan aan de verschillende werkgevers, die er aanzoek om deden. De tijd der verbintenis is vijf jaren. In de eerste drie maanden van hun contract ontvangen zij van den werkgever rantsoenen volgens een door het gouvernement goedgekeurd tarief en een vast loon van 1 sh. per dag en per man en 9 pence voor een vrouw, waarvan de waarde van het rantsoen (2 sh. 6 d. per week) wordt afgetrokken. Na dien tijd is het hun vergund op taak te werken en zelf hun voedsel aan te schaffen. Na vijf jaren mogen zij gaan werken waar zij willen, of zich weder voor een jaar contractueel verbinden, doch niemand heeft tot dusver van die vergunning gebruik gemaakt. Velen huren zelf een stuk grond of een winkeltje. In dien tijd blijven zij vrije geneeskundige behandeling en opneming in hospitalen genieten. Gedurende een tweede periode van vijf jaar van hun verblijf in de kolonie, moeten degenen, die van hunne diensten gebruik maken, wekelijks een premie van 1 shilling daarvoor betalen, welk bedrag gestort wordt in de kas van het Immigratie-Fonds met het oog op de kosten van terugzending. Als de immigrant tien volle jaren in de kolonie gebleven is, heeft hij recht op de terugreis naar Indië voor hem en zijn gezin tegen betaling van de helft der passagekosten voor een man en een derde voor eene vrouw. Hij moet ook betalen voor warme kleederen, welke hem op reis verstrekt worden. Ingeval van noodlijdendheid of invaliditeit wordt vrije overtocht verstrekt.

Op de Seychellen zijn 80 contract-koelies, meest Tamil-landbouwers uit

Madras, die voor het onderhoud der wegen en voor veldarbeid worden gebezigd. Volgens den Gouverneur zien zij er goed uit, hebben geen reden van klagen en wonen in hutten, verstrekt door de werkgevers. Straffen worden toegepast krachtens de ordonnantie van Mauritius no. 12 van 1878 en die van de Seychellen no. I van 1902.

Britsch-Guyana leverde een uitvoerig en belangrijk verslag. De koelies worden uitsluitend uit Britsch-Indië ingevoerd en gebruikt voor het planten van suikerriet en het verwerken daarvan tot ,,Demerara crystals''. Op 30 Sept. 1905 was het aantal immigranten er 11921. Op denzelfden datum waren er op de suikerplantages Britsch-Indiërs zonder contract aanwezig ten getale van 39.763 met 18.605 kinderen. Ook hier worden de verblijven krachtens art 66 der ,,Immigration Ordinance'' geneeskundig gekeurd en is het aantal personen bepaald, dat hoogstens in een locaal mag worden opgenomen, en wel naar rato van 50 vierkante voeten oppervlak per volwassene, hetzij dan drie mannen alleen of voor een man, een vrouw en twee kinderen in één vertrek, waarbij elk vertrek niet kleiner mag zijn dan 120 vierk. voet oppervlak. Ook hier moet de plaats waar de verblijven opgericht worden, door een geneeskundige vooraf worden goedgekeurd. Die verblijven vormen op een plantage een kampong op zichzelf, waarvan de toegang onbelemmerd is. Wegens de noodzakelijkheid echter om de contract-bevolking onder toezicht te houden, niet alleen met het oog op den arbeid, doch ook uit een geneeskundig oogpunt, bepaalt art. 118 dat elke contract-koelie moet wonen op de plantage, waar hij behoort en in art. 119 is straf bedreigd, indien hij die verplichting niet nakomt. Heeft hij gedurende twee achtereenvolgende weken elke week de som van 1½ dollar verdiend, dan geeft art. 120 hem het recht op een verlof van een dag en een nacht voor elk zulk een onverdeeld tijdvak van twee weken; een dergelijk verlof kan echter, behalve voor bepaalde redenen, niet langer duren dan zeven dagen achtereen en hoogstens zes-en-twintig dagen per jaar. Heeft de immigrant een redelijke aanleiding tot het indienen van een klacht, hetzij bij den immigratieagent, hetzij bij den magistraat, dan kan hij te allen tijde verlof daarvoor bekomen. Hoewel de bepalingen der wet streng zijn worden zij zoodanig toegepast, dat er van geen harde behandeling sprake is. Op een paar uitzonderingen na, die vrouwen betroffen, welke gewoonlijk buiten de plantages den nacht doorbrachten, is de wet slechts toegepast op gevallen van ziekte voorwenden of willekeurig wegblijven van de plantage om het contract te ontduiken. Daar de plantages ver uit elkander liggen, de koeliekampongs groot zijn (500 tot 4000 zielen) en de dag slechts duurt van zes uur 's morgens tot half zeven 's avonds, terwijl er strenge bepalingen bestaan om bloedverwanten en vrienden bij eenzelfde plantage in te deelen, bestaat er zeer weinig aanleiding voor de immigranten om deze gedurende de week te verlaten; het is echter een algemeen gebruik om ook zonder verlof te vragen van Zaterdagmiddag tot Zondagnacht of Maandagmorgen vrijaf te nemen, ten einde de kennissen op andere plantages op te zoeken. Doch voor zoover den verslaggever bekend is, heeft dit nooit eenige tegenkanting ondervonden of is er ooit voor dergelijk vrijafnemen eene vervolging ingesteld, ook al was de persoon in de week een nacht uitgeweest. Het wordt echter door de koloniale autoriteiten zeer noodig geoordeeld, dat de plantagebeheerders de bevoegdheid bezitten om vervolgingen ter zake in te stellen, ook al maken zij er geen gebruik van, daar zij anders niet in staat zouden zijn dat toezicht op den gezondheidstoestand van hun volk te houden, hetwelk zulk een belangrijk deel van hunne verantwoordelijkheid uitmaakt.

Wat de bestraffing betreft van contract-koelies of andere immigranten, daaromtrent is bepaald, dat alle gedingen door den Magistraat in openbare zitting

worden behandeld en dat de vonnissen door de ambtenaren van den gevangenisdienst worden ten uitvoer gelegd. De werkgever moet zijn aanklacht op dezelfde wijze als elk ander particulier persoon voorbrengen en bewijzen. Voorts moeten alle wetten betreffende den invoer van, en het toezicht op contractkoelies, niet alleen door de koloniale wetgevers worden bekrachtigd, doch moeten zij ook door de regeering van Britsch-Indië en van het Rijk worden goedgekeurd, alvorens toepasselijk te zijn. Een aantal strafbare vergrijpen worden in de ,,Immigration Ordinance'' opgenoemd. Daaronder is ook het verkwanselen van verstrekte rantsoenen begrepen, strafbaar met veertien dagen gevangenis; het verlaten of trachten te verlaten der kolonie zonder paspoort (waarop een boete, die £5 niet overschrijdt); afwezigheid van de plantage (boete voor een man £2.1 sh. 8 d., voor een vrouw £1.0 sh. 10 d.) en weigering of nalatigheid in het verbeteren van slecht werk (een boete, welke £1.0 sh. 10 d. niet overschrijdt of 14 dagen gevangenis).

Uit een overgelegde statistiek blijkt dat er op 31 Maart 1905 een aantal van 60.642 Britsch-Indiërs waren, die buiten de plantages verblijf hielden en dat in het geheel tot 31 Maart 1906 een aantal van 51.401 Britsch-Indiërs naar hun land teruggegaan waren, die aan spaarpenningen tot op dienzelfden datum £794.470 (dat is bijna tien millioen gulden of pl.m. 200 gulden per hoofd) hadden overgelegd.

Omtrent Trinidad rapporteert commandant Cooms, R. N., de ,,Protector of Immigrants'' aldaar, dat deze kolonie op ult. April 1906 ongeveer 98.300 immigranten telde, waarvan 10.600 onder contract arbeiden. Deze zijn allen van Britsch-Indië afkomstig, Hindoes en Mohammedanen in ongeveer gelijken getale. Elk jaar worden ongeveer 2400 à 3000 Indiërs ingevoerd en keeren er 600 à 700 terug. De contractkoelies verrichten allen veldarbeid op de suiker- en cacao-plantages; die, welke hun tijd uitgediend hebben zijn volkomen vrij om te gaan werken waar zij willen, doch kunnen het eiland niet zonder vergunning verlaten. De wet is zeer streng op dit punt en ieder die een immigrant medeneemt of overhaalt om zonder paspoort de kolonie te verlaten, beloopt een zware boete. Wat den duur van het werkcontract, de huisvesting en de geneeskundige behandeling betreft zijn de bepalingen gelijksoortig met die van Jamaica. Het eiland Trinidad is verdeeld in drie districten, en in elk daarvan is een gouvernements-inspecteur, die elke plantage in zijn district minstens eens in de zes weken moet bezoeken, terwijl er een afdeelingsbureau is met een commies en een tolk, waar de immigranten weten dat zij kunnen gaan klagen over slechte behandeling of overmatig werk. Ongeveer tweemaal 's jaars komt de Protector zelf onverwacht elke plantage bezoeken. Elke immigrant is ook hier verplicht verblijf te houden op de plantage, waarmede hij een contract heeft, maar als hij vrij heeft, kan hij van den administrateur altijd een pas krijgen om die te verlaten voor het koopen van eten, het bezoeken van kennissen of het indienen van klachten bij den Inspecteur of den Protector. De nieuw aangeworven koelies krijgen van de onderneming gedurende twaalf maanden rantsoen, waarvoor 6 dollarcenten of 3 pence per dag worden ingehouden; wil de immigrant na zes maanden liever zelf daarvoor zorgen, dan mag dit gebeuren na toestemming van den Protector. De betaling per man of vrouw is 25 dollarcenten of 12½ pence (= annas) voor een dagwerk van negen uren, of voor een taak, die ijverig werkend in 7 à 8 uren voltooid kan zijn. Om 6 uur 's morgens beginnende kan de immigrant dus 's middags om 2 uur klaar zijn en desgewenscht nog een taak tegen betaling beginnen. ,,Over het algemeen'', schrijft de Protector steekt het lot van gehuwde immigranten gunstig af bij dat van een boerenknecht in Engeland, daar met vlijt een man

en een vrouw 15 sh. 6 d. in de week kunnen verdienen. Daarbij heeft hij geen huishuur, geen dokter en geen medicijnen te betalen; zijn voedsel is goed en goedkoop en de kleeding van hem en zijn vrouw kost een kleinigheid, daar hoeden en schoenen niet gedragen worden en slechts enkele ellen gekleurd en ongebleekt katoen noodig zijn''.

Wat het verleenen van passage terug betreft, bepaalde de wet dat alle immigranten, van vóór 1894, recht hadden op vrijen overtocht naar Britsch-Indië, na een verblijf van tien jaar in de kolonie; doch deze bepaling is niet meer van kracht. Van degenen, die na 5 Augustus 1894 zijn aangekomen, betalen de mannen een vierde en de vrouwen een zesde van de overtochtskosten, die ongeveer £15 beloopen en van hen die na 5 Aug. 1898 kwamen, betalen de mannen de helft, de vrouwen een derde van den overtocht, waarbij het ontbrekende wordt aangevuld uit het ,,Immigratie-fonds''. In 1902 heeft de Staatssecretaris voorgeschreven dat als voorwaarde om met de immigratie voort te gaan, de helft der overtochtsgelden betaald zal worden door de immigranten en de weder-helft door de planters, waar zij gaan werken. Vroeger betaalden deze voor elken immigrant slechts £1 's jaars gedurende vijf jaren; thans moeten zij bovendien £1.11 sh. 6 d. voor elken immigrant betalen en wel 12 sh. in het eerste jaar en 4 sh. 10½ d. in elk der volgende contractjaren. Het fonds, waarin deze gestort worden, het ,,Immigrants' Repatriation Fund'', is voor dat doel belegd, door het in de gouvernementsspaarbank op interest te zetten

De artikelen der ordonnantie betreffende desertie en de straffen daarop, worden noodzakelijk zeer scherp genoemd omdat de kolonie zoo dicht bij het vasteland van Zuid-Amerika ligt, waarheen de immigranten gemakkelijk kunnen ontkomen en waar, zooals in de cacaoplantages van Venezuela, reeds honderden immigranten werken, die Trinidad vroeger met veel kosten uit Britsch-Indië heeft betrokken. Zoolang zij gezond en werkzaam zijn gaat het goed, doch in het tegengestelde geval geven de werkgevers er niet om of ze dood gaan. Dit zijn alen lieden die hun contract hebben afgewerkt en die met een vergunning van den Protector, recht hebben er heen te gaan, hoewel het hun sterk afgeraden wordt. Er zijn echter ook velen die na een of twee jaar verblijf in de kolonie, zich laten verleiden door hun rasgenooten, aangetrokken door hooge loonen. Sommige komen in allerellendigsten toestand terug en melden zich dan bij het Immigratie-bureau aan.

Het rapport over Natal uitgebracht door den Protector der landverhuizers aldaar, den heer J. W. A. Polkinghorne is buitengewoon kort. De Indische arbeiders in Natal worden van Madras en Calcutta uitgezonden en gebruikt in suikertuinen, voor thee en in het algemeen voor den landbouw; er zijn er echter ook bij steenbakkerijen, gemeentebesturen en gouvernementswerken, zoomede in kolenmijnen en als huisbedienden; in de beide laatste gevallen slechts met hun eigen toestemming. Op 31 Maart 1906 waren er in het geheel 32.586 Indiërs (mannen en vrouwen) op contract in de kolonie werkzaam. Zij wonen in verblijven, opgetrokken van baksteen, natuurlijke steen, hout en ijzer of bepleisterd vlechtwerk en zij worden nooit in kampongs opgesloten. Zonder pas mogen zij zich tot op een mijl afstand van de standplaats van hun werkgever verwijderen, doch als zij verder willen gaan, kunnen zij van dezen bijna altijd een pas bekomen. Buiten de werkuren zijn er geen andere belemmeringen van hun vrijheid, behalve in steden, waar alle zwarten 's avonds om 9 uur in hun kwartier moeten zijn, tenzij daarvoor vrijstelling is verleend. Straf voor desertie en wangedrag wordt opgelegd ingevolge artikel 30—38 van de wet no. 25 van 1891.

—

In de Straits Settlements wordt de koelie-arbeid op contract geleverd door Chineezen, Britsch-Indiërs (waarvan er op 30 Dec. 1905: 1780 op plantages en 74 in gouvernementsdienst waren) en Javanen. De groote meerderheid der contract-koelies in deze kolonie werken op de suiker-plantages in de provincie Wellesley en op de tapioca- en rubber-ondernemingen van Malakka. Die van het gouvernement werken aan de wegen en spoorwegen.

Van de Chineezen wordt vermeld dat zij gehuisvest worden in koeliewoningen op de ondernemingen, waar zij werken. Zij zijn daar niet opgesloten, somtijds zijn de woningen echter omgeven door een palissadeering, waarvan de ingang des nachts wordt dicht gemaakt. De gezondheidsmaatregelen staan onder gouvernements toezicht; de woningen zijn meest van hout met atappen daken en worden dikwijls gezamenlijk bewoond door contractkoelies en gewone daglooners. Een contractkoelie, die bepaalde grenzen overschrijdt, zou vervolgd kunnen worden voor desertie, waarbij de magistraat beslist of de opgegeven redenen van afwezigheid aannemelijk zijn.

De voorwaarden waarop de Indische contractkoelies werken zijn gelijksoortig; doch hun wordt in den regel niet veroorloofd om zonder bepaalde vergunning gedurende hun contract (van 600 werkdagen) de onderneming te verlaten. Deze heeft echter 2 à 3000 acres oppervlak en bevat een tempel, winkels, scholen en een hospitaal. Het contract kan met onderling goedvinden verbroken worden (waarbij de Superintendent van de Indische immigranten zijn toestemming moet geven) en ook door betaling van een zekere som. Aanwezig zijn bij de des morgens te houden monstering is verplichtend. De gouvernementskoelies kunnen zich vrij bewegen doch worden gevangen gezet als zij hun werk verlaten vóór dat het contract is afgeloopen. Contract-koelies zijn dikwijls vergezeld van hun vrouwen en kinderen.

Straffen worden aan de Indiërs opgelegd krachtens de Indische immigratie-ordonnantie van 1904. Onder de vergrijpen komen voor: het verkoopen van rantsoenen, strafbaar met zeven dagen gevangenis, en ziekte voorwenden of deserteeren, waarop een maand gevangenis staat. De gedingen hebben plaats voor een magistraat of gerechtshof en ook voor den Superintendent der Immigranten, die altijd magistraat is. De werkgevers mogen zelf niet straffen, doch kunnen wegloopers zonder bevelschrift arresteeren, als zij ze maar zoo spoedig mogelijk naar den naasten politiepost laten brengen.

In de Gefedereerde Maleische Staten zijn 4555 Britsch-Indiërs op particuliere ondernemingen en 1679 in gouvernementsdienst op contract werkzaam. De voorwaarde zijn dezelfde als in de Straits Settlements. Bij het gouvernement werken zij bij de departementen der Openbare Werken en Spoorwegen en bij particulieren op suiker- en caoutchouc-ondernemingen.

Omtrent Australië rapporteert Lord Northcote, de Gouverneur-Generaal van het gemeenebest, dat er maar twee soorten van koelies aldaar gebezigd worden. De eerste omvat Kanaka's inboorlingen uit de Westelijke eilanden van den Stillen Oceaan, die op de suikerplantages van Queensland worden gebruikt. De overeenkomsten, krachtens welke deze personen werken, hielden met 31 Dec. 1906 op wettig te zijn, hetgeen tengevolge zal hebben, dat zij omstreeks dien tijd naar hun land terug zullen gaan. De tweede soort betreft de kleurlingen, meest van Aziatisch ras, die alleen worden ingevoerd om aangemonsterd te worden als bemanning op de schepen voor de parelvisscherij, welke haar bedrijf meestal buiten de grenzen van het Gemeentebest uitoefent. Zij kunnen alleen gezegd worden in Australië te behooren, voor zoover de schepen, waarop zij varen, in Australische havens staan ingeschreven. Als zeelieden

staan zij onder de ,,Merchant Shipping Act'', het aantal bedraagt 98 in het geheel en daarvan zijn de Britsch-Indiërs niet gespecificeerd naast Japanners, Maleiers, Philippino's, enz.

Op Mauritius verdeelt de heer J. F. Trotter, ,,Protector of Immigrants'' de onder zijn hoede staande koelies in de volgende groepen: *a*. Britsch-Indische contract-koelies, die nog geen vijf jaar in de kolonie gediend hebben; hiervan waren er op ult. Juni 1905 een aantal van 6764; *b*. die, welke reeds vijf jaar in de kolonie doorgebracht hebben en voor één of twee jaar, enkele voor drie jaar en nog minder, voor vier of vijf jaar verlenging, hebben geteekend, terwijl elk een premie krijgt per jaar verlenging van het contract; van deze waren op dienzelfden datum 12.276 aanwezig; *c*. Indische creolen — menschen, die op contract werken, doch uit Indische ouders in de kolonie geboren zijn —; van deze waren er op dien datum 24.077; eindelijk *d*. ,,Passagiers'', menschen, die op eigen kosten op Mauritius komen en bij aankomst een contract voor één, twee of drie jaar aangaan, ten getale van 684 op hetzelfde tijdstip.

Van alle aanwezige contractkoelies werken er 43.322 op de suikerplantages hetzij in de tuinen of in de fabriek en 478 in de stad, vooral bij de dokken. Behalve de genoemde eigenlijke contractkoelies, zijn er nog 17.000 mannelijke voormalig immigranten en 23.000 mannelijke Indische Creolen en vrije Indische immigranten (,,passagiers'') in de kolonie, kinderen er onder begrepen. De mannen en de groote jongens werken als daglooners op de plantages of elders. Velen zijn eigenaars van kleine stukjes land, waarop zij suikerriet planten, dat aan de ondernemingen verkocht wordt, anderen zijn handelaars in groenten, melk, fruit en kramerijen, huisbedienden, tuin- en ambachtslieden. Velen laten hun kinderen op de gouvernementsscholen onderwijzen en klerk worden bij het gouvernement of in handelszaken. Verscheidene hebben op het Royal College een diploma behaald en zijn in Europa wetenschappelijke beroepen gaan beoefenen.

Voor het welzijn der koelies op de ondernemingen wordt gewaakt door een ,,Protector'', bijgestaan door inspecteurs en ambtenaren van het Immigratiedepartement. De eerstgenoemden letten er op dat de loonen geregeld uitbetaald worden, dat de verstrekte rantsoenen goed in overeenstemming met de bepalingen zijn, dat de huizen gezond en behoorlijk zijn ingericht en de voorschriften omtrent de kampen worden opgevolgd. Zij zorgen er ook voor dat de Indiërs en hun gezinnen behoorlijke geneeskundige behandeling krijgen. In elk district zijn afzonderlijke magistraten, die kennis nemen van klachten over en van Indiërs en tot wie deze zich vrijelijk kunnen wenden in geval van slechte behandeling. Alle contracten, die in de kolonie gesloten worden, worden ten overstaan van deze magistraten opgemaakt. Elke onderneming heeft een behoorlijk ingericht hospitaal en men vindt daaronder zeer fraaie op dit eiland. Geneeskundige hulp wordt verleend door behoorlijk bevoegde geneesheeren, die de plantages tweemaal 's weeks bezoeken, terwijl de Geneeskundige Inspecteur ze tweemaal 's jaars bezoekt en aan den ,,Protector'' verslag uitbrengt over den toestand en de uitrusting dier inrichtingen. Er wordt inderdaad over de Indiërs in deze kolonie door den Protector en door den Gouverneur met de grootste zorgvuldigheid en nauwgezetheid gewaakt.

Als de contract-koelies niet aan den arbeid zijn, wordt hunne vrijheid niet belemmerd. Straffen zijn ingesteld bij een arbeidswet, de ordonnantie no. 12 van 1878. Meer dan 13 dagen afwezigheid van het werk in één maand of achtereenvolgende dagen in twee maanden dan wel 24 dagen in het geheel in dit tijdvak, worden beschouwd als voortdurende luiheid en gestraft met gevangenis van een zekeren duur, die drie maanden niet overschrijdt. Afwezigheid van

het werk en van de verblijfplaats voor langer dan drie opvolgende dagen wordt beschouwd als desertie. De straf is gevangenis van ten hoogste drie maanden en verlenging van den contractsduur met den tijd van afwezen en van gevangenschap.

In het Protectoraat van Britsch Oost-Afrika zijn alleen contractkoelies uit het gewest Pendjab van Britsch-Indië afkomstig. Deze worden gebezigd als ambachtslieden bij den Uganda-spoorweg en het departement der openbare werken. Op 1 April 1906 waren er 492 bij dien spoorweg en 200 elders, te zamen 692. Te Mombassa worden zij gehuisvest in steenen gebouwen en op andere binnenplaatsen en bij den spoorweg in loodsen van gegolfd ijzer. Na de werkuren zijn deze lieden vrij in hunne beweging. De koelies met het onderhoud van den spoorweg belast zijn op bepaalde punten langs de lijn gehuisvest, welk lijnvak zij zonder vergunning niet mogen verlaten. Het contract loopt over drie jaar, met recht van het gouvernement om het, met een maand te voren opzeggen, te allen tijde te verbreken. Voorts mag dit als maximum $^1/_6$ van het loon inhouden en als zekerheid voor de nakoming van het contract tot na afloop daarvan bewaren. Bij ongeschiktheid kan de arbeider dadelijk worden ontslagen. Een koelie die wegloopt verbeurt zijn recht op terugzending en als de desertie een inbreuk vormt op de „Railway Act" kan hij bovendien krachtens deze gestraft worden.

Op de Fidsji-eilanden waren gedurende 1905: 8684 Indische immigranten op contract werkzaam, waarvan 6350 mannen en 2334 vrouwen. Zij kwamen uit Noordelijk en Zuidelijk Britsch-Indië en uit de Centraal-Provinciën. De duur van het contract is vijf jaren, krachtens hetwelk per week vijf dagen telkens 9 uren en Zaterdags 5 uren gewerkt moet worden. Als een immigrant in een week 50 uren of $5\frac{1}{2}$ taak heeft gewerkt, dan mag hij verlof hebben en als hij op een dag 9 uren heeft gewerkt, dan mag hij het overige van dien dag rusten.

De koelie-verblijven zijn niet omheind of afgesloten, doch eene afwezigheid van de plantage, zonder wettige reden gedurende drie achtereenvolgende werkdagen, wordt beschouwd als desertie en is strafbaar met boete van hoogstens £2 of met gevangenisstraf van hoogstens twee maanden. Een weglooper kan zonder bevelschrift door den werkgever, of door elk politiedienaar, die zeker is van zijn identiteit, worden opgepakt. Andere vergijpen en straffen zijn bij de wet omschreven. Zoo is rooken of vuur medebrengen op de plantage, behalve in de koelieverblijven en woningen strafbaar met boete van hoogstens £5 of gevangenis van hoogstens 6 maanden, en het verlaten van de onderneming door meer dan vijf personen tegelijk om klachten te gaan indienen wordt gestraft met boete van hoogstens £1, of gevangenis van hoogstens één maand.

In het begeleidend schrijven van het rapport, zegt de Gouverneur, de heer Everard F. Im Thurn, dat de voornaamste bezigheid der contractkoelies het planten en bereiden van suiker is. Slechts bij uitzondering zijn zij bij andere industrieën werkzaam. De arbeid die zij verrichten is voor een groot deel wat de Engelschen „unskilled labour" noemen, onder toezicht van Europeesche opzichters en is van dien aard dat Europeanen dien in dit klimaat niet zouden kunnen verrichten, terwijl bovendien de hooge kosten van deze laatsten, het produceeren van suiker op de Fidsji-eilanden geheel zouden beletten.

De gouverneur wijst er op dat de tegenwoordige welvaart op die eilanden bijna geheel te danken is aan de suikerindustrie en dat de toekomst geheel van de instandhouding en uitbreiding van dezen tak van nijverheid afhangt; elke belangrijke vermindering in den aanvoer van gekleurde arbeidskrachten

zou de suikerindustrie zoo benadeelen, dat haar bestaan er door bedreigd werd en daarbij zou tevens de belangrijke stelling worden verloren, die de kolonie op den duur belooft in te nemen. In een tropisch klimaat als dit, waar de Europeanen zelf geen handenarbeid kunnen verrichten, is de eenige manier voor hen om uit den bodem een bestaan te ontleenen, het doen bewerken van deze door plaatselijke aanwezige of van buitenaf ingevoerde gekleurde werkkrachten. Ongelukkig leveren de Fidsjiërs geen geregelden en voldoenden toevoer; zij houden slechts van tijdelijk werk en komen dan nog, enkele gevallen uitgezonderd, in kleiner getale op, zoodat er geen ander middel is dan Indiërs of Polynesiërs in te voeren. De laatsten worden het meest gebruikt voor kokosaanplantingen. Ook hier is de duur van het contract voor Indiërs vijf jaar, met vrijheid buiten een zeker aantal werkuren, doch verbod om de plantages te verlaten. Na afloop van het contract mogen zij elders in de kolonie werk zoeken, en zijn overigens vrij, behoudens dat zij de kolonie niet mogen verlaten en de voorschriften van de ordonnantie op het verbod van drank niet mogen overtreden, zonder speciale vergunning van den Gouverneur. Na tien jaar verblijf mogen zij òf de kolonie verlaten om met een bepaald daarvoor aangewezen schip op kosten van het gouvernement naar Britsch-Indië terug te keeren, òf als zij dit wenschen krachtens een paspoort, maar dan op eigen kosten. Uit het weinige gebruik dat van die beide vergunningen gemaakt wordt, valt af te leiden dat de Indiërs het op deze eilanden zeer goed hebben.

In de kroonkolonie Laboean worden ongeveer 500 Chineezen en 50 Indiërs en inboorlingen gebezigd door de „Labuan Coalfields Company Limited". De Chineezen worden meestal voor den eigenlijken mijnarbeid gebruikt, de Indiërs als nachtwakers en huisbewaarders, terwijl de inlanders als stokers en voor het spoorleggen en houtkappen worden gebezigd. De meesten zijn gehuisvest in koeliewoningen onder één dak, anderen in afzonderlijke, afgescheiden huisjes. Zij zijn vrij in hunne bewegingen en staan overigens onder de bepalingen van de Indian Breach of Contract Act (No. XIII van 1859). Alle straffen worden opgelegd, krachtens het Indian Penal Code en plaatselijke ordonnanties.

TANDEN VIJLEN OP BALI.

Op een morgenwandeling in den omtrek van Gianjar kwam ik bij een woonerf, waarvan de ingang met hooge bontkleurige torens, vervaardigd van vruchten en gebak, versierd was. Ik stapte naar binnen in de hoop iets belangrijks te zien, en werkelijk het geluk was mij gunstig. Het woonerf, het tweede erf, was vol mannen en vrouwen in feestdos en ook de woningen waren recht feestelijk versierd. Toen ik naar de aanleiding tot dit alles informeerde bleek dat van verscheidene leden van de familie die hier woonde, de tanden gevijld zouden worden, wat voor een Baliër natuurlijk aanleiding is om een grootsche fuif op touw te zetten.

Toen ik binnenkwam was het tandenvijlen aan 5 mannen juist volbracht en zag ik deze, op de schouders van anderen, de verhooging, waarop dit geschied was, afdragen en onder pajoengs naar huis brengen.

Doch het feest was gelukkig nog niet afgeloopen. Een viertal jonge vrouwen zou de kunstbewerking nog ondergaan en werd daartoe naar de twee rustbanken, die op een verhooging onder een tent stonden, geleid. Op de rustbanken lag een naar alle kanten afhangende bonte lap, daarop een paar

matjes, daarop een matras met rolkussen, op welk kussen weer een gekleurd lapje met goud ornament. De dames waren op haar mooist, met kostbare kains, een soort gele kousen tot aan de knieën, prachtige gouden ringen aan de vingers en groote knoppen van hetzelfde metaal in de lang uitgerekte oorlellen. Ze gingen op de matras op den rug liggen en werden toegedekt met een prachtigen doek met goudornament en kregen, bij wijze van zakdoek, een vierkant lapje, eveneens met ornament in goud en met een witten rand er omheen.

Hare handen hadden ze op de kleurige deken te zaam gevouwen, zoodat er volop gelegenheid was deze eens goed te bezien. Het waren werkelijk prachtige, slank gevormde handjes met lange, spits toeloopende nagels. Bij het beschouwen van deze laatste viel 't echter dadelijk op, dat hoewel de schoonen alles gedaan hadden om zich zoo mooi mogelijk te tooien, ze totaal vergeten hadden hare nagels eens een flinke beurt te geven.

In de tent was een soort zoldering van bonte doeken aangebracht, terwijl om de rustbanken gekleurde gordijnen hingen, die aan de bekende duiten met een gat er in, langs touwtjes konden worden opengeschoven. Rondom aan het dak hing een lange smalle roode lap, ook al met versieringen in goud en alle pilaren waren met doeken omwoeld; het geheel zag er zeer schilderachtig uit.

Een priester trad nader, nam van één van de vrouwen een ring van den vinger, stak dien aan zijn eigen hand, en begon toen te bidden. Na het gebed maakte hij met den ring, doende alsof hij er mede schreef, eenige teekenen op de tanden, het voorhoofd en de borst van het slachtoffer, nam daarna een hamer en een beiteltje en deed alsof hij van de tanden een stukje afsloeg. Ten laatste nam hij een vijl en deed alsof hij vijlde en ging toen, na een kort gebed gedaan en den ring te hebben teruggegeven naar de tweede vrouw.

De eerste vrouw werd nu na deze symbolische behandeling onder handen genomen door een man, die gewapend was met een trommeltje met verschillende kleine vijltjes en slijpsteentjes. Hij begon met haar een stukje hout (van den dadabboom) tusschen de kaken te steken, zoodat ze den mond niet meer sluiten kon en toog toen, alsof hij een bankwerker was, die het een of ander machinedeel moest bijwerken, met alle kracht aan den arbeid. Gedurende de geheele kunstbewerking liet geen der vrouwen ook maar het minste geluid hooren; wel grepen ze zoo nu en dan den arm van haar beul, die echter onverstoord zijn gang bleef gaan. Eerst werd de voorkant van de vier snijtanden (alleen de tanden van de bovenkaak worden bewerkt) tot één vlak geslepen, waardoor het glazuur geheel werd weggenomen (één van de tanden, die wat naar voren was gegroeid, werd zeker voor de helft weggeslepen), waarna ook de onderkant werd gelijk gevijld. Van de twee middelste tanden werd met een smal vijltje een stukje afgesneden; ook de oogtanden werden een weinig bijgewerkt. De onderkant van de tanden blijft echter niet recht, maar door het afslijpen van de hoekjes wordt deze een weinig rond gemaakt, zoodat de geheele rij van zes tanden na de afwerking als het ware „geschulpt" is. Het laatste gedeelte van de kunstbewerking bestond in het polijsten van de afgevijlde vlakken, eerst met een zwart, daarna met een nog fijner grijs steentje, katèng genaamd, welke steensoort alleen op Oost-Lombok schijnt voor te komen. Zoo nu en dan werd den schoonen even gelegenheid gegeven tot mondspoelen, met gewoon water, waarbij dit dan in een opengesneden jongen klapper werd opgevangen. Een spiegeltje werd voor den dag gehaald en de verfraaiing van het gebit aan een strenge critiek onderworpen, waarbij de vele omstaande vrouwen hare op- en aanmerkingen niet spaarden.

Hier en daar moest op hare aanwijzing nog wat worden bijgewerkt, totdat ten laatste alles ieders goedkeuring wegdroeg.

Inmiddels had een oude vrouw een schotel met vijf kommetjes, eenige offers en wierook op de rustbank neergezet. In elk van de kommetjes was een verschillend vocht, waarmede nu achtereenvolgens de mond werd gespoeld, waarna het tandvleesch, waarschijnlijk om het bloeden te stelpen, bestreken werd met een rood-bruin mengsel van honig, kurkuma en arak.

Waarom de tanden aldus worden verminkt, weet niemand u te vertellen; het is door de goden bevolen en ieder die het naliet zou gedoemd zijn na den dood ten eeuwigen dage te kauwen op een stuk „petoeng", dat is een stuk bamboe van de dikste soort, zoo dik als een dij.

Door het tandenvijlen ontkomt men dus aan deze straf, wat de booze geesten, die gaarne iemand pijnigen, erg onaangenaam vinden. Daarom moet men tegen hun listen en lagen beveiligd worden, waaraan de heele familie medehelpt, door den lieven langen avond stukken uit Kawi-gedichten op te dreunen, waartegen deze boosdoeners niet bestand zijn. Toch is het nog noodig dat de patiënt hun drie dagen uit de voeten blijft en zich daarom opsluit; daarna mag hij of zij zich weer op straat vertoonen, doch moet zich nog een week in acht nemen en vooral geen water oversteken of een huis betreden waar een doode is.

NIEUWENKAMP.

(Ontleend aan de „Brieven van Bali", no. IV in het *Alg. Handelsblad*, 9 April 1907).

OUD-AMBTENAREN ALS PROMOTORS VAN ONDERNEMINGEN.

Op 20 Maart j.l. werd in het Britsche Lagerhuis door den heer Smeaton gesproken over sommige koloniale Gouverneurs, welke na hunne pensionneering handelsmonopolies van verschillenden aard hadden verkregen, „die in strijd waren met de belangen der kolonie", waarover zij beheer hadden gevoerd en hem werd toen geantwoord dat Lord Elgin over dit onderwerp een circulaire tot de Gouverneurs van alle Engelsche Koloniën had gericht. Dit stuk is op 2 April j.l. als een parlementair stuk openbaar gemaakt en van den volgenden inhoud:

De aandacht der Koloniale Gouverneurs wordt gevestigd op de vragen, die in het Parlement gesteld zijn met betrekking tot sommige gevallen, waarin Oud-Gouverneurs van Koloniën een in het oog vallend aandeel hebben genomen in de oprichting of het bestuur van maatschappijen die werkzaam beoogen te zijn binnen de gebieden, te voren door hen bestuurd. Lord Elgin zegt dat hij alle reden heeft om aan te nemen dat de krachtige beweegreden, die een voormalig Gouverneur noopt zich in zulk eene commercieele onderneming te begeven, moet wezen dat hij zich verzekerd acht, op grond van de nauwkeurige kennis der omstandigheden door hem opgedaan, dat zij aanleiding zal geven tot de ontwikkeling der kolonie. Een tweede volkomen gerechtvaardigde en eervolle beweegreden kan de verwachting wezen dat de onderneming goed zal slagen en dat de medewerking daaraan loonend zal zijn. Hierbij kan Lord Elgin echter niet nalaten te meenen dat afgetreden gouverneurs in de meeste gevallen goed zouden doen zich te onthouden een voornaam aandeel te nemen in het beheer van maatschappijen, die zijn opgericht om winst te behalen uit de natuurlijke hulpbronnen van gebieden, welke zij bestuurd hebben. Hij zal altijd bereid zijn om het gedrag te verdedigen van hen, die zich jaren lang met den grootsten ijver aan den dienst van het Rijk gewijd hebben, doch de krachtigste en best-verdiende verdediging zal niet altijd den verkeerden indruk kunnen wegnemen, welke door tegen hen ingebrachte

verwijten wordt gewekt. Lord Elgin verzoekt daarom met nadruk den Gouverneurs, in het belang van den Staat en van den Kolonialen Dienst, de noodzakelijkheid eener ernstige overweging in het oog te houden, alvorens eenig aandeel in zulke handelsondernemingen te aanvaarden.

Het weekblad *India* meent, dat men geen aanstoot kan nemen aan den toon van een rondschrijven, dat zoo gematigd in zijn woordenkeus is; maar, zooals de *Tribune* zegt, men zal het er algemeen over eens zijn dat een woord op zijn pas hier noodzakelijk was. ,,Er is eenig gevaar dat een onwelwillend beoordeelaar soms twijfel zal opperen aangaande de soort van beweegredenen, waarbij Lord Elgin stilstaat, en daarom behoort het ideaal van Cesar's echtgenoote toepasselijk te zijn op gepensionneerde Gouverneurs.

Zoowel de heer Smeaton, als Sir John Jardine, welke laatste in Augustus van het vorige jaar de quaestie van de Ceylonsche parelvisscherijen ter sprake bracht, worden door het blad gelukgewenscht met het verkregen succes.

In het vorige jaar (zie *Locomotief* van 28 Juni 1906) werd de zaak in de *Penang Gazette* besproken, naar aanleiding van het aan de markt brengen van aandeelen in de Bertam Rubber Company, waarvan een oud-gouverneur van de Straits een der directeuren was. Deze maatschappij was belangrijk geoverkapitaliseerd: van de £175.000 kapitaal was niet minder dan £150.000 voor den inbreng der onderneming gerekend en het terrein was gekocht voor de helft van het bedrag, waarvoor het in de maatschappij werd ingebracht. Daarbij werd toen de naam genoemd van Sir J. West Ridgeway als die oud-gouverneur, en thans blijkt o.a. uit *The Saturday Review* van 6 April j.l. dat de circulaire beschouwd wordt als een zijdelingsche en achteraankomende terechtwijzing van den oud-gouverneur van Ceylon, Sir West Ridgeway, met betrekking tot de ,,Ceylon Pearl Fishery Company''. Deze visscherij was eerst een gouvernementsmonopolie, dat weinig of niets opbracht, doch werd binnen twee jaar na het aftreden van Sir West Ridgeway aan eene maatschappij overgedragen, die een ,,royalty'' aan het Ceylonsche gouvernement zou betalen. Degenen, die zijn gedrag verdedigen, wijzen er op dat hij inzag dat de zaak verkeerd beheerd werd, terwijl zij thans voordeel voor den lande zoowel als voor de aandeelhouders oplevert en er vroeger op verloren werd. De tegenstanders, die de zaak in het Parlement ter sprake brachten, insinueeren, doch kunnen niet bepaald bewijzen, dat de oud-gouverneur zijn kennis en invloed anwendde om de overdracht der vischrechten te doen bewerkstelligen op voorwaarden, welke onbehoorlijk voordeelig waren voor de maatschappij en waarbij het gouvernement bedrogen werd. Volgens de *Sat. Rev.* is het feit, dat thans op de visscherij verdiend wordt, terwijl zij vroeger voor niemand voordeelig was, eenvoudig daaruit te verklaren, dat het eigenbelang een beter leermeester in de nijverheid is, dan regeeringstoezicht en dat dit niet door de radicale phariseërs begrepen wordt.

Een ander tijdschrift, *The Economist* van denzelfden datum, zegt dat het vraagstuk, waarmede Lord Elgin zich bezig hield ongelukkig niet eene uitsluitend academische beteekenis heeft, docht dat bijv. de betrekking tusschen Sir West Ridgeway en het syndicaat, dat de pacht der parelvisscherij van het Ceylonsche gouvernement verkreeg, aanleiding heeft gegeven tot kritieken, zoowel in Engeland als op Ceylon, en dat het blijkbaar ongewenscht is in het belang van den openbaren dienst, dat in het vervolg op nieuw gelegenheid tot zulke oordeelvellingen ontstaat. Uitstekende gewezen dienaren van de Kroon, die bezigheid wenschen in financiëele of handelsondernemingen kunnen in den regel wel een arbeidsveld voor hun werkkracht vinden op gebieden buiten het bereik der opmerkingen van Lord Elgin.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 April 1907.

INHOUD.

Javanen naar het buitenland. — Onware berichten over Nieuw Guinea. — Het niet-ambtelijk element in den Raad van Indië. — Nederland en Perzië. — Mr. J. P. Sprenger van Eyk †. — De Lawa-spoorweg in Suriname. — Goed nieuws uit Suriname. — Het jaarverslag van 's Rijks Ethnogr. Museum .— Ethnographische verzamelingen. — Muntpolitiek in Ned. Indië. — De aanstaande koloniale tentoonstelling te Berlijn. — De grens van Nederlandsch- en Britsch Nieuw-Guinea. — De expeditie naar het Sneeuwgebergte. — Arbeidersinspectie en promotie. — De Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. — Gebrek aan ambtenaren. — De geheimen der dessa. — Een inlandsch filosoof. — Een Indiaansch geleerde. — Een brave boschneger. — Pan-Islamisme in onze Oost. — Afschaffing van rotanslagen. — Mijnbouwspeculaties in Indië. — Onverschilligheid en onwil met betrekking tot Atjeh. — Het budget van Atjeh. — Indische druiven. — Doelmatige inrichting van handelsstatistieken. — Dienstzegels. — Verpleging der troepen op Bali. — De Emir van Afghanistan op reis in Britsch-Indië. — Irrigatie en Landbouw op Java. — De militaire strafgevangenis te Tjimahi. — Dollar of gulden. — Kiesrecht in Oost-Indië. — De curatoren van de Bestuursacademie. — Dactyloscopie. — Het Chineezen-vraagstuk in Indië. — Inlandsche soldaten en opium. — Draadlooze telegraphie in Indië. — Een internationaal botanisch tijdschrift. — Materialen verzamelen op Delische ondernemingen. — Singa Maharadja. — Godsdienstige woelingen op Java. — Inlandsche rechtskundigen. — De kleeding van den Indischen soldaat. — De „steinreiche" Chineezen. — Sergeant Jesajus Pongoh. — Een nieuw Fransch-Siameesch verdrag. — Een grondhuur quaestie. —Pangeran Hadji Oemar van Djambi.

Javanen naar het buitenland. Onlangs schreef de *Manila Times* over het trekken van vreemde arbeidskrachten naar de Philippijnen, ten einde den landbouw in deze Amerikaansche kolonie tot ontwikkeling te brengen. Door de immigratiewetten zijn de Chineezen uitgesloten en daarom dacht het blad aan de Javanen, welke van de beschikbare werkkrachten in het Verre Oosten na deze het meest te verkiezen zijn. Men kan tegen hen niet aanvoeren, wat de Japansche zoowel als de Chineesche werkkrachten minder wenschelijk doet achten, dat zij hun geld niet verteren, daar waar zij het verdienen. Men zegt dat zij op Philippijners gelijken wat betreft hun zucht naar spel en vermaken en hun tegenzin in het potten. Met deze eigenschappen vond dat blad dat de Javaansche arbeider veel voor had. De *Locomotief* merkte hierbij o.a. op dat het er zoo langzamerhand op begint te gelijken alsof Java het arbeidsdepot gaat vormen voor een groot deel der wereld. Liefhebbers zijn er al genoeg, maar de animo onder de bewoners zelven van het „overbevolkte" Java is niet bijster groot om naar verre landen heen te gaan. Voordat het N.-I. gouvernement zijn toestemming verleent om Javanen voor het grootendeels door Mohammedanen bewoonde Mindanao te werven, zoude het goed doen de meest stellige waarborgen te verlangen voor eene goede behandeling. Anders staat de Javaan, ondanks zijn rasovereenkomst met de Philippijnen, aan de vrij zekere kans bloot door dezen als een minderwaardige te worden bejegend, vooral nu het Amerikaansche bestuur in het grootste gedeelte van den archipel den Christelijken godsdienst als voorwaarde heeft gesteld voor de toekenning van politieke rechten.

Het *Vaderland* van 16 Maart j.l. deze artikelen aanhalende, vindt emigratie

voor Java wel een natuurlijk verschijnsel, doch meent te mogen verwachten dat onze Regeering deze zoo weinig mogelijk buiten de sfeer van haar beschermenden invloed zal laten geschieden. Het geldt het belang van landskinderen en gelegenheid bestaat er in ons uitgebreid gebied, men zou bijna zeggen, te over. Ten bewijze daarvan haalt het blad aan wat in onze Maart-afl. bl. 405 e. v. gezegd is over het bevolken van Nieuw-Guinea met Javanen.

In dit opzicht zal men ook weldra over tweeërlei soort van praktische ervaring beschikken, namelijk koloniseering onder gouvernements leiding, zooals de proef, welke in de vorige aflevering besproken werd, te Gedong Tataän, en die gunstige resultaten belooft en de proef van den heer Van Emmerik op Midden-Celebes (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 913).

Zooals wij vernamen, scheepte de heer Van Emmerik zich op 18 Jan. j.l. met pl.m. 30 Javanen in om zijn plan ten uitvoer te leggen. Wij maken van deze gelegenheid gebruik om een onjuist oordeel over dien heer te herstellen (Dec.-afl. bl. 1916-1917) toen wij uit den toon van een opstel van zijn hand meenden af te leiden, dat hij zich eerst sedert kort op Java bevond. De heer Van Emmerik is namelijk thans in zijn 50ste levensjaar, waarvan hij er bijna 15 in Europa en bijna 35 in Indië doorbracht. In de laatste 12 jaren kwam hij met zijn vrouw en zijn zuster veel en op bijzondere wijze met de inlandsche maatschappij in aanraking. Men zal hem dan ook bezwaarlijk kennis van den inlander kunnen ontzeggen, zijn arbeid in de Wittekruis-kolonie is algemeen gewaardeerd en de particuliere emigratieproef is zeker bij hem in goede handen.

Dit alles neemt echter niet weg dat wij den toon van hetgeen hij destijds over bestuurshoofden schreef blijven betreuren.

* * *

Onware berichten over Nieuw-Guinea. In het *Alg. Handelsblad* van 15 Maart j.l. plaatst de heer G. A. J. van der Sande, arts, officier van gezondheid bij de zeemacht, een „Protest tegen onware berichten van vreemdelingen omtrent toestanden in Nederlandsch-Indië". Aanleiding is een verhaal van een tocht in Aug. en Sept. j.l. volbracht door den wd. gouverneur van Duitsch Nieuw-Guinea, opgenomen in het *Deutsche Kolonialblatt* van 1 Maart j.l., waarbij deze met den gouvernementsstoomer „Seestern" ook de Humboldt-baai en het Sentani-meer bezocht. Daar niet, zooals in 1903 gebeurd moet zijn, vooraf van het bezoek kennis was gegeven, was er niemand ter plaatse om den vreemdeling te ontvangen en in te lichten, dan een Engelsch vogeljager, die zeide voor het Britsch Museum te Londen vogels te verzamelen en beweerde dat de menschen aan het Sentani-meer nog aan kannibalisme doen. Daarbij werd er de nadruk op gelegd, dat in deze streek geen vertegenwoordiger van het N.-I. gouvernement is gevestigd en krijgt een vreemde daardoor den indruk dat hier het menschen-eten maar ongestraft wordt toegelaten. Hiertegen komt de heer Van der Sande op, als deelnemer van de wetenschappelijke expeditie van prof. Wichman in 1903. Hij heeft toen nagenoeg alle dorpen van het Sentani-meer bezocht en o.a. in één dorp gedurende 15 achtereenvolgende dagen in een zeildoeksche reistent gewoond. Bij de dagelijksche behandeling van patiënten en het verzamelen van gegevens op allerlei gebied is er geen spoor van anthropophagie ontdekt. Terloops wordt nog opgemerkt dat de daar gebruikelijke beenen dolken niet uit beenderen van menschen, doch uit die van den Casuaris zijn vervaardigd.

Een ander staaltje van leugenachtige berichten omtrent toestanden in de Humboldt-baai vond de schrijver in den jaargang 1877 van „The Journal of the Anthropological Institute of Great-Britain and Ireland", waar een Engelsch

zee-officier Armit op bl. 158 beweert, dat daar door de onzen zooveel inlanders vermoord zijn dat de wreedheid der Hollanders op de geheele N.-O. kust van Nieuw-Guinea spreekwoordelijk is geworden. Van dit verhaal, dat, zonderling genoeg, nooit is tegengesproken, is ook geen woord waar. In hetgeen er op volgt wordt de toenmalige toeleg gezien om het in bezitnemen van de Humboldt-baai door de Engelschen in de hand te werken.

* * *

Het niet-ambtelijk element in den Raad van Indië wordt besproken in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Maart j.l. in aansluiting aan het hoofdartikel van 9 en 10 Februari (zie onze revue der Maart-afl. bl. 444). Het blad blijft bij den wensch om niet vier, maar vijf buitengewone leden te hebben en keuze door niet-Europeanen en niet-ambtelijke ingezetenen van Indië, met beslissing buiten G. G. en Minister om. Alvorens die personenquaestie evenwel in verband met hetgeen elders er over geschreven werd, nader te behandelen, wordt eerst in herinnering gebracht, wat de taak hun toegedacht zal wezen. Door in het Reg.-Reglement te bepalen dat de buitengewone leden bemoeienis hebben met de begrooting, de bestemming der voordeelige of de dekking der nadeelige sloten en de geldleeningen en daaraan toe te voegen dat zij ook opgeroepen kunnen worden om deel te nemen aan andere werkzaamheden van den Raad, met een raadgevende stem, is de bedoeling van een eerste schrede goed weergegeven en verdere inmenging van den wetgever in deze onnoodig. Geheel anders is het met de aanwijzing der personen.

Terecht stelt het ontwerp-Fock vast, dat de Nederlandsche wetgever elke wijziging in de omlijning van dit punt aan zich moet houden. Al spreekt de M. v. T. uit, dat wat nu aangenomen zal worden de bestemming niet heeft einddoel te zijn, en al beaamt het blad dit, zulks neemt niet weg dat zoowel deze eerste als elk der te nemen nieuwe proeven als eene nieuwe vraag door den wetgever zelf overwogen moet worden.

Het moeilijke is hoever de eerste schrede zal gaan, waarbij te bedenken valt dat die beslissing voor jaren is, daar aan een in het R. R. vastgestelde regeling in geruimen tijd niet valt te tornen. En nu spreekt de toelichting wel van allerlei als: openbare behandeling, invloed van het particulier element verzekerd; met zooveel veelzijdigheid als mogelijk bezien; openbare meening, oordeel der ingezetenen, enz. enz. Maar met behoud van eene te beperkende drukpersverordening, van art. 111 Reg. Reglement, dat vereenigingen en vergaderingen van staatkundigen aard onvoorwaardelijk verbiedt; voorts met benoeming van de buitengewone leden door den Koning op voordracht van den Gouverneur-Generaal en afzetbaarheid, als zij niet in den smaak vallen, na 5 jaren. Een en ander schijnt het blad te beschouwen als Indië met een kluitje in het riet sturen. Het wil daarentegen vijf leden, die gekozen worden, en voegt aan de vroegere eischen nog toe dat zij bezoldigd zullen zijn om de keuze niet te beperken tusschen die enkele weinigen, die genoeg tijd en geld hebben om zich zonder vergoeding voor die betrekking beschikbaar te stellen. Ten slotte wordt het belang aangestipt van vergelijking eenigszins overeenstemmende toestanden elders. Het blad is voornemens binnen kort eenige gegevens te verstrekken, die den twijfelaar geloof kunnen bijbrengen in het practisch uitvoerbare van de voorgestane deelneming van de ingezetenen van Indië aan de bestuurstaak.

* * *

Nederland en Perzië is de titel van een bij de firma J. H. de Bussy uitgegeven vlugschift van den heer J. P. Nord Thomson, Consul-Generaal van Per-

zië te Amsterdam, eerbiedig opgedragen aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel. De schrijver herinnert aan het uitvoerige in 1904 uitgebrachte verslag van den heer W. Knobel (*Indische Gids* 1904 II bl. 1907) en hoe naast de daarin gegeven weinig bemoedigende cijfers die, betreffende den Perzischen handel gedurende het tijdvak 1905-1906, getrokken uit *Anvers Bourse*, zeer teekenend zijn voor eene ontstane verbetering der toestanden, zoowel in Perzië als in de wederzijdsche handelsbetrekkingen. Dat uit- en invoerhandel beide aanzienlijk zijn toegenomen wordt toegeschreven aan de herziening van het douane-tarief, waarin op raad van den Belgischen adviseur Naus, bijna alle uitvoerrechten afgeschaft of belangrijk verminderd zijn, terwijl de invoerrechten op eerste levensbehoeften eene belangrijke verlaging ondergingen. Vergeleken met den dienst 1904-'05 nam de invoer toe van pl.m. 350 milloen kran tot 386½ en de uitvoer van 248 tot 293 millioen. (Een kran = pl.m. 22 cts.) Als importeur neemt Nederland thans met 1.861.755 kran waarde de negende plaats in; de export derwaarts is echter onbeduidend.

De gewijzigde toestanden zijn zeker aanleiding geweest tot stichting van de Handelsvereeniging Holland-Perzië, Ter Meulen, Gratama & Co., kapitaal *f* 180.000.—, waarvan de heer H. P. Ter Meulen reeds sedert jaren in Perzië gevestigd is (zie *Indische Gids* 1905 II, bl. 1437). Deze enkele zwakke poging is evenwel onvoldoende en nu tracht de schrijver, die de belangen van zijn geboorteland gelijk stelt met die van het land dat hij vertegenwoordigt, belangstelling te wekken voor het scheppen van een nieuw débouché voor Nederland en een grooter débouché voor dat Perzië, waar de begraafplaatsen blijkens het verslag van den heer Knobel nog getuigen van de handelsbetrekkingen, die wij in vroeger eeuwen daar bezaten.

In de brochure wordt verder aangetoond hoe er beweging in en om Perzië komt en hoe deze als het ware voorgevoeld is door den heer Hotz in zijn artikel in de *Economist* (zie *Ind. Gids* 1904 II, bl. 1907), terwijl ook de artikelen van den ingenieur Graadt van Roggen in de *Nieuwe Courant* (ibid. bl. 1903) vermeld worden, waarin deze de voordeelen van de irrigatie in de Karoenvlakte bij Ahwaz aantoonde en tevens hoe wenschelijk het zou zijn dat Nederland op de uitvoering aandrong.

„Van den heer Graadt van Roggen is sedert niet anders vernomen dan dat hij in zake het groote werk een studiereis naar Amerika is gaan ondernemen" zegt de schrijver (waarbij wij nog verwijzen naar *Ind. Gids* 1905 II, bl. 1435), „en dat hem het brevet van het onderscheidingsteeken 1e kl. in goud van de Orde van Wetenschappen werd toegekend op last van den Sjah van Perzië door den Minister van Openbaar Onderwijs, in verband met zijne beschrijving van waterwerken en bruggen in Susiana in het Zuiden van het Rijk". Vermoedelijk is het der Perzische Regeering ernst met de uitvoering van het bedoelde irrigatiewerk, dat ook voor het handelsverkeer zoo belangrijk is, doch verder in geen rechtstreeksch verband staat tot de conclusies van het vlugschrift. Het verleenen van eene concessie voor een Perzische Nationale Bank met een kapitaal van 15 milloen toman (*f*63 millioen) strekt ten bewijze dat de Regeering 's lands crediet wil verbeteren. In een volgend gedeelte worden de denkbeelden door den heer Hotz in de *Gids* ontwikkeld (zie *Ind. Gids* 1906 I bl. 424 en 604) besproken. Ten slotte wordt er op gewezen hoe de Duitschers *nu* in 1907 deden wat de heer Hotz den Nederlanders reeds in 1905 had aanbevolen, n.l. het uitzenden van een Commissie van Onderzoek. Schrijver concludeert alzoo dat onder leiding van een Nederlandsch handelshuis van den allereersten rang, zooals bijv. de Nederl. Handel Maatschappij, zich eenige firma's in verschillende takken van handel, nijverheid en scheepvaart moeten vereenigen tot samenstelling van zulk een commissie, welke echter slechts uit-

gezonden behoort te worden als de Nederlandsche regeering haar door moreelen en materieelen steun een semi-officieel karakter geeft.

* * *

Mr. J. P. Sprenger van Eyk †. Op 21 Maart j.l. overleed plotseling te Utrecht de heer Jacobus Petrus Sprenger van Eyk, die in 1842 te Hilvarenbeek werd geboren, waar zijn vader predikant was. Hij studeerde te Leiden in de rechten, doch gaf zijne promotie er aan, toen bij een brand het handschrift zijner dissertatie verloren ging. Kort daarop deed hij met uitstekend gevolg examen als candidaat-notaris en als surnumerair bij de registratie. Van dit laatste examen wordt de merkwaardige bijzonderheid vermeld, dat het hem werd afgenomen volgens een door hem zelf geschreven handboek. In 1862 aangesteld tot surnumerair, werd hij in 1866 ontvanger en in 1871 als inspecteur werkzaam gesteld aan het Departement van Financiën te 's-Hage. In dat jaar gaf hij gehoor aan de uitnoodiging van den inspecteur Motké om dezen naar Indië te vergezellen. Toen die vermaarde belasting-specialiteit in Indië overleed, alvorens zijn opdracht, de hervorming van het financiewezen, volbracht te hebben, bedankte de heer Sprenger van Eyk wel voor het overnemen van dit taak, welke hij onuitvoerbaar achtte, doch hij nam het aanbod gaarne aan om het koloniaal bestuur in andere betrekkingen met zijn kennis en schranderheid ter zijde te staan. Aldus ziet men hem op 29-jarigen leeftijd benoemd tot Inspecteur van financiën, iets later tot Hoofdinspecteur en op 32-jarigen leeftijd tot Directeur van Financiën. Deze betrekking verwisselde hij in 1877 met die van Algemeene Secretaris, om twee jaar later lid in den Raad van Indië te worden. In deze nieuwe betrekking bleef hij belast met het ontwerpen van ordonnantiën op de verponding, het zegelrecht en het recht van successie, zoomede van een reglement op de in- en uitvoerrechten. Toen in 1883 (laatste Ministerie-Heemskerk) het tweede hoofdstuk van de Indische begrooting met 43 tegen 35 stemmen door de Tweede Kamer was veworpen, werd de heer Sprenger van Eyk bereid bevonden in dat Ministerie den heer Van Bloemen Waanders op te volgen.

„Een van zijn eerste regeeringsdaden", zegt de *Nieuwe Courant* van 21 Maart j.l., „was de benoeming van O. van Rees tot Gouverneur-Generaal, een daad die opzien baarde, omdat de liberale beginselen op koloniaal gebied door dezen verkondigd in Heemskerk steeds een bestrijder hadden gevonden.

„In 1886 wist hij de wetten tot ontheffing van cijns op het suikerriet en tot schorsing van 't uitvoerecht te doen aannemen. Hij gaf daarbij van groote handigheid en zakenkennis blijk, hoewel de toon die hij bij de verdediging van zijn beleid aansloeg, meermalen ergernis wekte in de Kamers. De bekende Tjiomas-zaak bezorgde hem veel hoofdbrekens, met name Keuchenius onderscheidde zich tegenover hem door felheid van oppositie. Ook de overeenkomst met de Paketvaartmaatschappij kwam onder zijn bewind (1888) tot stand. Vergeten mag bovendien niet worden dat hij de eerste minister van Koloniën was die met een vast plan tot herstel van de Indische financiën bij de Kamer kwam, waaraan gedurende de jaren van zijn ministerschap is vastgehouden.

„Toch heeft Sprenger van Eyk als minister van Koloniën niet beantwoord aan de groote verwachtingen, welke velen van hem hadden, wat ongetwijfeld voor een belangrijk deel te wijten is aan de toenmalige politieke omstandigheden".

Van grooter beteekenis is zijn werkzaamheid geweest als Minister van Financiën in het Kabinet-Roëll (1894-'97), doch hieromtrent schijnt het in ons bestek onnoodig verder uit te weiden. Genoeg zij het te vermelden dat na zijn aftreden als Minister de heer Sprenger van Eyk gedurende eenige jaren de

belangen van verschilende Indische cultuurondernemingen behartigde, en tevens een gewaardeerd lid was van den Haagschen gemeenteraad. In 1900 volgde hij den heer J. L. Cluysenaer op als Directeur-generaal van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, in welke functie hij te Utrecht overleed, waar zijne begrafenis op 25 Maart j.l. onder zeer groote belangstelling plaats had.

In 1887 was hij door de Universiteit te Utrecht tot doctor honoris causa in de rechtswetenschap bevorderd. Van zijn hand zijn verschillende belangrijke werken op wetgevend en comptabel gebied verschenen, o.a. eene toelichting op de door hem zelf tot stand gebrachte wet op de personeele belasting, terwijl ook een staatkundig weekblad ,,Nederland'' door hem werd uitgegeven in de jaren tusschen zijn beide Ministerschappen in, van Dec. 1891 tot Febr. 1894.

* * *

De Lawa-spoorweg in Suriname dreigt weldra geen aanspraak meer te kunnen maken op dien naam, want in de dagbladen zagen wij een artikel onder het opschrift ,,Arm Suriname'' uit *Onze West* overgenomen, waaruit blijkt, dat er veel kans bestaat dat het wetsontwerp tot doortrekking van den spoorweg tot Dam aan de Boven Sara-kreek (zie *Ind. Gids* 1906 II bl. 1775) zal worden teruggenomen en de spoorweg zal stranden vóór hij Kadjoe bereikt heeft, zooals de heer J. A. de Gelder destijds voorspelde (zie *Ind. Gids* 1904 I bl. 106) Omtrent die doortrekking moet door de hoofdambtenaren en technische leiders zeer ongunstig zijn geadviseerd. Blijft de eindgoedkeuring voor dit deel achterwege, dan zal de spoorweg niet verder aangelegd worden dan tot den Brownsweg in het Mindrineti-gebied.

Het genoemde blad aarzelt niet dit als een ramp voor de kolonie te beschouwen; het beteekent dat men de hoop op ontwikkeling van het achterland van Suriname opgeeft. De spoorweg in de richting van het Lawa-gebied zou dan ten slotte neerkomen op een lijntje van Paramaribo naar de eerste en gemakkelijkst bereikbare goudzône. Geen nieuwe terreinen zullen voor exploitatie bereikbaar worden gemaakt. Nu wordt wel beweerd dat zulke nieuwe terreinen, die kansen op voordeelige exploitatie aanbieden, niet aanwezig zouden zijn, doch het blad kan dit niet aannemen. Sedert tientallen van jaren hebben de goud- en de balata-industrie bewijzen gegeven recht van bestaan te hebben. Van de hout-industrie spreekt het blad niet eens, omdat deskundigen beweren dat vooreerst althans het houtvervoer te water niet door dat per spoor verdrongen zal worden. Het blad kan niet gelooven dat de exploitabele grens van het binnenland zou eindigen bij het thans bereikbaar gedeelte.

Onder het opschrift ,,Doorzetten'' bespreekt de *Nieuwe Courant* van 26 Maart j.l. deze geruchten, waarvan het blad niet weet op welken grond zij berusten, doch aangezien zij zoo ernstig besproken worden, schijnt die grond redelijk te zijn en dan kan het blad niet nalaten er zijn verbazing over uit te spreken in verband met het feit dat het desbetreffende wetsontwerp reeds in Oct. j.l. door de Kol. Staten met algemeene stemmen is aangenomen. Is sedert dien tijd de meening der deskundigen zoodanig gewijzigd? Wat is daarvan dan de oorzaak? Het staken van den spoorwegaanleg zou gelijk staan met het volkomen loslaten van het gekozen beginsel. Het blad hoopt dat de bedoelde geruchten geen waarheid bevatten en de bevindingen der deskundigen niet van zoodanigen aard zijn geweest, dat zij zich genoopt hebben moeten voelen zulk een ongunstig advies uit te brengen. Maar mocht zulks onverhoopt toch het geval zijn dan meent de *N. Ct.* — hoe roekeloos het in het eerst ook moge klinken — toch het vertrouwen te moeten uitspreken, dat de regeering niet

schroomen zal hier t e g e n het advies harer deskundigen in te gaan. Goud zoeken is nu eenmaal geen wetenschappelijk werk. Voor het opsporen van goud in volslagen onbekende streken bezige men geen mannen der wetenschap maar stelle het land zoover mogelijk open voor de pioniers, die met de felle zucht om zich te verrijken bezield, overal, waar de physieke mogelijkheid slechts bestaat, doordringen en die zich door geen teleurstellingen laten terugslaan. Een mijningenieur met staatsopdracht heeft een te groote verantwoordelijkheid als hij zich vergiste, en goud zoeken en voorzichtig zijn gaat nu eenmaal niet samen. Men weet dat er goud te vinden is en talrijke speurders bewijzen proefondervindelijk dat er succes is te behalen. Om het hun gemakkelijk te maken kan in de eerste plaats de spoorweg dienen.

* * *

Goed nieuws uit Suriname. Na bedoeld slecht nieuws is het een kleine vergoeding in het *Alg. Handelsblad* van 21 Febr. j.l. een vervolg aan te treffen op het in de vorige aflevering vermelde onderhoud met den Inspecteur van Landbouw in West-Indië dr. C. J. J. van Hall, dat op dit gebied meer bemoedigende gezichtspunten opent. Zoo meent men de krullotenziekte in de cacao meester te zullen worden door sterke insnoeiïng der boomen, zóó dat alleen de hoofdtakken gespaard blijven, verbranding van het snoeisel en vervolgens bespuiting van de boomen met 3 pCt. kopervitriool. Het is gebleken dat de boomen twee jaar na deze bewerking weder vruchten kunnen voortbrengen, welke alsdan in veel mindere mate aan versteening onderhevig blijken, al moeten ook de gezuiverde akkers voortdurend onder goed toezicht blijven, opdat zij niet op nieuw ernstig geïnfecteerd worden. Dit laatste gevaar wordt natuurlijk minder naarmate de desinfectie meer algemeen wordt toegepast. Men is er ook in geslaagd de kosten hiervan van *f*60 op *f*30 per H.A. terug te brengen.

Verder verneemt men dat de berichten over de standaard-cultures van Suriname, suikerriet, koffie en rijst gunstig luiden en de resultaten van de rijstverbouwing in 1905 bijna het dubbele waren van die van het vorige jaar. Ook kunnen nog tal van andere producten voor aankweeking in aanmerking komen. Er is een groote toekomst voor rubberboomen, vooral Hevea en Castilloa; voorts worden de sisalplant, de sinaasappelteelt enz. besproken, alsook de kleinzadige maïs een goed exportartikel voor hoendervoeder en de oude echt-Surinaamsche koffie, de zoogenaamde „blauwe boon", die sedert de afschaffing der slavernij wegens de voor de teelt benoodigde talrijke arbeidskrachten, bijna niet meer ter markt komt.

Van de ontwikkeling der cultures wordt toeneming van de immigratie verwacht en dat de koelies, uit Britsch-Indië en nog liever die van Java zich later op door het gouvernement beschikbaar gestelde gronden als kleine landbouwers zullen vestigen. Worden die vestigingen langzamerhand verlegd naar de vruchtbare gronden beoosten de Suriname rivier, waar de verlaten plantages aan de Coica en Boven-Commewijne liggen of in het westen naar Coronie en Nickerie, dan zal de rijkdom van het kustland in haar volheid aan den dag treden.

* * *

Het jaarverslag van 's Rijks Ethnografisch Museum te Leiden over het tijdvak 1 Oct. 1905-30 Sept. 1906 behelst de gewone rubrieken, waarbij de arbeid der beide conservators in het vorige verslag genoemd (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 924) ten einde schijnt gebracht te zijn, terwijl Dr. J. Marquart thans een uitgebreid onderzoek op volkenkundig gebied aan zijn studie over de voorwer-

pen uit het voormalig koninkrijk Benin in West-Afrika vastknoopt. Dr. Juynboll schijnt zich vooral bezig te houden met catalogiseeren, o.a. van de voorwerpen, die van 's Rijks Museum van oudheden zijn ontvangen. Merkwaardig is in dezen jaargang van het verslag eene bijdrage van Mevr. van Oordt te Kobé over Japansche kinderspelen en een Fransch opstel van den heer Arnold van Gennep te Parijs met 14 platen over figuren, die zijn ingesneden aan de keerzijde van opossum-huiden, welke in groot aantal tot een deken samengenaaid, uit Australië afkomstig, in het Museum berust, en waarin men stammerken of iets dergelijks meent te herkennen. Dat ook geleerden zich wel eens vergissen blijkt uit bl. 71 waar achter de Morchead-rivier ter verduidelijking Queensland wordt gezet, terwijl die rivier aan de zuidkust ven Britsch Nieuw-Guinea uitwatert, beoosten de grensrivier die naar resident Bensbach is genoemd (zie *Ind. Gids* 1902, I bl. 219).

Buiten hun arbeid voor het museum schijnen de conservators ook op letterkundig en ethnographisch gebied werkzaam te zijn. Het verslag vermeldt o.a. de uitgifte van een oud-Javaansch prozageschrift door Dr. H. H. Juynboll, terwijl in de *Nieuwe Rotterdamsvhe Courant* van 12 Maart een uitvoerig artikel voorkomt, waarin vooral de verdiensten van Dr. J. Marquart in het licht worden gesteld en later een ander om den directeur Dr. Schmeltz, niet bij zijn medehelpers ten achter te stellen.

* * *

Ethnographische verzamelingen. In de *Nieuwe Rotterdamsvhe Courant* van 27 Maart komt een verweerschrift voor van den heer W. de Jong, Gezaghebber der Gouvs. Marine, gedagteekend uit Atjeh tegen het verwijt hem vroeger in hezelfde blad gedaan dat hij aan den heer Frans Heger (zie Febr. j.l., bl. 265) voor het Weener Museum eene belangrijke collectie ethnographica betreffende de Papoea's had afgestaan en niet aan een Nederlandsche instelling. Het blijkt nu dat de heer de Jong reeds drie groote collecties aan 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden afstond en dat op de bedoelde wijze hoofdzakelijke duplicaten naar Weenen zijn gegaan.

Deze quaestie is al eens meer besproken, ook wij zien het groote bezwaar niet in dat ambtenaren over zaken, die zij voor eigen rekening verzamelen, aankoopen en bewaren, zonder dat zulks tot hun opdracht behoort, de vrije beschikking houden. Temeer daar men zich bij het afstaan aan een Nederlandsch museum gewoonlijk met een dankbetuiging tevreden heeft te stellen en men in het buitenland guller is met eermetaal. De heer de Jong ontving ten minste eene groote gouden medaille in keurig étui.

* * *

Muntpolitiek in Nederl.-Indië. Naar aanleiding van het rapport van Mr. G. Vissering over de dollarquaestie en de daarop gevolgde polemiek met den heer Dinger, schrijft de heer M. J. Wiessing een artikel in het *Koloniaal Weekblad* van 14 en 21 Maart. Daarbij bespreekt hij o.a. hoe bij de tegenwoordige zilverprijzen de dollar ongeveer *f*1.40 waard is en hoe in verband daarmede de Plantersbond op Deli heeft voorgesteld, niet om eenvoudig tot den gulden over te gaan, maar om voortaan de koelieloonen uit te betalen in guldens, mits de dollar werd omgerekend à *f*1.20. ,,Ten slotte kwam dus de Plantersbond'', zooals het rapport zegt, ,,er openlijk voor uit, dat zijn doel was de koelieloonen terug te brengen tot eene hoogte, waarbij het bedrijf voor de kleinere ondernemingen winstgevend kon blijven''. Die koelies, welke zich verbonden voor een bepaalde hoeveelheid zilver, worden door een muntpolitiek als de onze toch al benadeeld, doch volgens de zienswijze van den heer W. staan nog

veel erger zaken met de muntquaestie in verband en hij vindt dat deze aangelegenheid maar niet tusschen Mr. Vissering en de Indische Regeering mag worden afgedaan, doch dat de zaak in Nederland bij de wet moet worden geregeld.

Terwijl principiëele beschouwingen over het muntwezen in Indië volgens den schrijver beter op hare plaats zijn in een overzicht van het oorzakelijk verband tusschen muntpolitiek en volkswelvaart in de voornaamste landen der wereld, waarvoor hem de noodige gegevens en statistieken van verschillende zijde zijn verschaft, bepaalt hij zich thans tot een paar beweringen uit den pennestrijd van den heer J. Dinger en Mr. Vissering in het *Bat. Nbl.* Grondslag daarbij is des schrijvers opinie dat in 1875 een onrecht is gepleegd, toen men de gouden munt in Nederland invoerde op den voet der waardeverhouding van 15.5 : 1 ten opzichte van het zilver. De zaak is te ingewikkeld om hier in het kort te bespreken, doch als een gevolg van dien maatregel is volgens hem de macht der sociaal-democraten belangrijk gestegen door de meerdere welvaart van alle loonarbeiders tegenover hun werkgevers en door den trek der boerenbevolking naar de steden. „Het eerste is een rechtstreeksch gevolg", zoo lezen wij, „tevens groote lichtzijde, van onze muntpolitiek, die den landbouw zóó in verdrukking bracht", en het tweede volgt uit het eerste.

Omtrent de zegeningen die de gouden standaard aan Indië zou brengen, deze: „bleven uit en moesten uitblijven; in plaats daarvan kwam en moest komen de „inzinking" van Java; Oost-Sumatra echter dat zich aan het zilver hield, genoot een ongekenden bloei, evenals Britsch-Indië, waar men ook aan de vrije zilvermunting vatshield. In dit laatste land duurde die bloei onafgebroken voort, tot men daar, te kwader uur, overging tot den gouden standaard, gedreven als men voortdurend werd door de belanghebbende industriëelen in Manchester en elders in Engeland en door de eveneens belanghebbende officieren en burgerlijke ambtenaren in Britsch-Indië zelf. Toen kwam daar ook en moest daar komen „inzinking" die gevolgd werd door erger dingen, door hongersnood en weer hongersnood, jaren achtereen".

Het is ons nimmer duidelijk geworden wat de heer Wiessing eigenlijk wil met zijn „dubbelen standaard zonder vaste waardeverhouding". Wat hij hier echter over Britsch-Indië schrijft, schijnt van de zaak een verkeerde voorstelling te geven. De vrije aanmunting werd er in 1893 gestaakt en de vaststelling van de roepie op 1 sh. 4 d. is van 1898 en het is toch wel wat sterk te beweren dat Britsch-Indië vóór dien tijd ongekend bloeide.

Men was wel genoodzaakt aan de daling van de roepie-waarde paal en perk te stellen ten einde de belastingen niet onbegrensd te behoeven op te drijven om de renten van leeningen en de verplichtingen tegenover het buitenland in goud te kunnen betalen. De inlanders, die hun bezit gedeeltelijk in specie of zilveren sieraden bewaarden, hadden toch reeds na 1893 de waarde van hun zilver met de helft zien dalen. Ook in hun belang en niet alleen in dat van het moederland werd het besluit genomen, terwijl het toch niet aanging officieren en ambtenaren, die hun kinderen in Europa moesten doen opvoeden, daarvoor steeds meer te laten betalen. Dit zou noodzakelijk op tractementsverhooging uitgeloopen zijn, zelfs de heer Gokhale achtte de gouden standaard onvermijdelijk (zie *Ind. Gids* 1904 I, bl. 873), doch hij had vaststelling op 2 sh. begeerd, direct na de muntsluiting. Dat hongersnooden uit dezen maatregel voortgekomen zouden zijn, schijnt niet vol te houden daar zij reeds veel eerder bestonden en aan een veel ingewikkelder samenwerking van economische en klimatologische invloeden zijn te wijten. Evenmin schijnt het een gelukkig denkbeeld de thans meer en meer als een overdreven voorstelling beschouwde „inzinking" op Java van omstreeks 1902 met de muntpolitiek in

verband te brengen of de bloei van de tabaksindustrie in Oost-Sumatra er aan toe te schrijven en daarbij de hooge tabaksprijzen over het hoofd te zien. Het is wel mogelijk dat er nadeelen aan de gevolgde muntpolitiek verbonden zijn, doch Nederland was in dit opzicht niet vrij en de schrijver overtuigt ons niet, als hij de feiten zoo gewrongen interpreteert.

Het is zeker te betreuren, dat de sedert onheugelijke tijden gebezigde metalen, die de ,,pecus" als maat van de ,,pecunia" vervingen, wat standvastigheid betreft ons zoo deerlijk gaan begeven, doch nu de wereld het goud nog steeds als zoodanig algemeen aanneemt, moeten wij wel mede totdat er een denkbeeldige norm kan worden aangenomen, bijv. uit het gemiddelde der indexcijfers af te leiden, als grondslag voor een absoluten waardemeter, waaraan ook de koers van het in omloop zijnde gemunte zilver en goud telkens wordt getoetst.

* * *

Eene aanstaande koloniale tentoonstelling te Berlijn. Volgens een in de *Nieuwe Courant* van 13 Maart j.l. opgenomen correspondentie bestaat het voornemen van 15 Mei tot 15 Sept. a.s. eene ,,Deutsche Armee-, Marine- und Kolonialausstellung" te houden op de terreinen in Schöneberg waar verleden jaar een landbouwtentoonstelling plaats vond. Deze zal herinneren aan onze Amsterdamsche koloniale tentoonstelling van 1883 en op ruime schaal een beeld geven van hetgeen tot dusver op verschillend gebied reeds in de Duitsche koloniën werd tot stand gebracht en van hetgeen tot verdere ontwikkeling der overzeesche bezittingen zal worden ondernomen.

Omdat de laatste groote tentoonstelling in Berlijn, de ,,Gewerbeausstellung" van 1896, ondanks een druk bezoek toch een deficit opleverde, heeft het bestuur thans een overeenkomst met een bankconsortium gesloten, dat een millioen toegangskaarten aankocht en bovendien het recht verwierf tentoonstellingsloten binnen het geheele koninkrijk Pruisen aan de markt te brengen. Men stelt zich voor dat op die wijze ditmaal de onderneming integendeel winst zal afwerpen. De weersgesteldheid zal hierbij zeker het hare moeten doen. Het initiatief ging ditmaal niet uit van invloedrijke personen uit de ambtenaarskringen of de handelswereld, maar van eenige kleinere fabrikanten en leveranciers van uniformen en uitrustingen, die, nu de veel besproken monopoliefirma v. Tippelskirch (*Ind. Gids* 1906 II, bl. 1396) geliquideerd wordt, blijkbaar het oogenblik gunstig oordeelden om te laten zien wat zij op dit gebied vermogen.

* * *

De grens van Nederlandsch- en Britsch Nieuw-Guinea. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Maart j.l. gaf een uitvoerig uittreksel uit het Merauké-verslag over December, waarin o.a. een tocht beschreven wordt door den Assistent-Resident aldaar R. L. A. Hellwig van 11-16 December j.l. gemaakt met het gouvs. stoomschip Spits en een sloepenflottielje langs een gedeelte der Zuidkust, tusschen de mondingen van de Merauké- en Bensbachrivieren, in het bijzonder met het doel om de ligging van de mondingen der talrijke rivieren en kreken aldaar, welke door hem op zijn in September gehouden landtocht (zie onze Jan.-afl. bl. 115) naar de Britsche grens werden aangetroffen, nog nader te verkennen en te verifieeren, daarbij gebruik makende van de toen heerschende kentering den eenigen tijd van het jaar, dat bedoelde kuststrook over zee bereikt kan worden. Men bezocht eerst de Sendarakreek (op de zeekaart Bondara) en de binnenwaarts gelegen vestiging der Kondo-Onim en later met eenige dezer lieden als gids de mondingen der kreken, genaamd Wan, Soeë, Baratara, Taoessi en Jam, wier bovenloop reeds

vroeger werd overschreden. Op een volgenden dag werd de sloepentocht voortgezet en daarbij de zoogenaamde Java-kreek aangedaan, door de inboorlingen Sendaririki genaamd. Na nog de Majo- en Boeti-kreken te hebben gepasseerd, werd de pl.m. 90 meter breede monding der Bensbachrivier bereikt. Vanaf de Sendari tot aan de Bensbachrivier is de kust met ryzophoren bezet, waarachter zich van af eerstgenoemde rivier tot aan de Soeë een breede, met tallooze klapperboomen begroeide zandrug uitstrekt, die eindigt in eene gedurende den Oostmoesson geheel waterlooze laagvlakte, waarop als eenige vegetatie eucalyptus- en pandanboomen voorkomen. Dank zij de medegenomen gidsen kan eindelijk de juiste benaming van de grensrivier worden opgegeven, namelijk de ,,Toerassi''. De verslaggever zegt verder:

,,Op eene, ook bij vloed boven de waterlijn zich verheffende plek op den rechteroever van de monding had nogmaals eene astronomische plaatsbepaling plaats. De denkbeeldige grenslijn, n.l. de 141ste lengtegraad, snijdt voornoemden oever, zoodat nagenoeg de geheele monding en verdere loop der Benbach-rivier binnen het Britsche gebied gelegen zijn. Volgens zeggen der gidsen zouden een pl.m. 50-tal ryzophoren aan den linkeroever der monding eenige jaren geleden gekapt zijn door de bemanning eener stoomsloep van een voor de monding ankerend schip, waarschijnlijk een en ander in het belang van astronomische waarnemingen''.

De opvatting van den Assistent-Resident omtrent de grens, blijkend uit de gespatieerde woorden is, zooals de *N. R. Ct.* aantoont, niet geheel juist en zou tot geschillen met de Britsche autoriteiten aanleiding kunnen geven. Tot bewijs wordt een noot aangehaald in de jongste Maart-afl. van het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap*, welke aldaar op bl. 218 voorkomt bij een artikel betreffende den in Sept. te voren gedanen tocht. Daarin zegt de redactie gemachtigd te zijn de volgende aanteekening van het Departement van Koloniën af te drukken:

,,Blijkens het tractaat van 16 Mei 1895 (*Ind. Stbl.* No. 220) begint de grens op de zuidelijke kust van Nieuw-Guinea in het midden van de monding der Bensbach-rivier, noordwaarts langs den meridiaan, die door het midden van de monding loopt tot aan het snijpunt van dien meridiaan met de Fly-rivier. Van dat punt vormt de ,,Thalweg'' der Fly-rivier de grens tot aan den 141sten graad Oosterlengte, die de grens vormt tot aan het snijpunt van de grenzen der Nederlandsche, Britsche en Duitsche bezittingen.

,,De Bensbach-rivier zelf, die uit het Noord-Oosten komt, ligt dus op Britsch gebied; en heeft de Assistent-Resident die rivier bereikt op eenigen afstand ten noorden van de monding, dan heeft hij inderdaad de grens overschreden.

,,Onjuist is echter zijne mededeeling, dat de monding van de Bensbachrivier door den 141sten lengtegraad zoude worden gesneden. Het midden van die monding toch ligt even beoosten den 141sten graad, n.l. op 141° 1′ 48″.''

Het betreft dus zooals de *N. R. Ct.* zegt een terreinstrook van 1′ 48″ breedte en van aanzienlijke lengte, n.l. tot daar waar de meridiaan van de Bensbachrivier den loop der Flyrivier snijdt.

Wij vestigen er de aandacht op dat de astronomische bepalingen in 1893 ter plaatse verricht beschreven zijn door den oud-luit. t/z. R. Posthumus Meyes in den jaargang 1901 (deel XVIII Nieuwe Serie) van het bovengenoemde tijdschrift (bl. 562), met een kaartje waarop het observatiepunt van 27 Febr. 1903 p 141° 1′ 47.9″ O.L. en 9° 7′ 34,9″ Z.B. is aangeduid.

* * *

De expeditie naar het Sneeuwgebergte. In de *Java-Bode* van 9 Febr. kwam

het bericht voor dat op 15 Maart de aardrijkskundige expeditie naar Nieuw-Guinea, onder leiding van Mr. H. A. Lorentz van Soerabaja zou vertrekken. De expeditie is voorbereid door het Indische Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen, op de begrooting voor 1907 is f20.000 subsidie er voor uitgetrokken, terwijl het gouvernement het gouvs. stoomschip ,,Zwaluw'' in bruikleen afstaat. Mr. Lorentz vergezelde in 1903 prof. Wichman naar de Noordkust van het eiland (zie *Ind. Gids* 1905 II, bl. 1901) en heeft zich in de laatste jaren met ijver op deze belangrijke taak voorbereid en zich bekwame helpers toegevoegd. Hij wordt vergezeld door de heeren J. W. van Nouhuys, gezagvoerder der gouvs. marine, G. M. Versteeg, officier van gezondheid en J. W. Dumas, een handelaar, die tevoren ok de expeditie-Wichman mede maakte. Behalve 60 koelies en 60 dwangarbeiders is er ook een dekkingstroep van 45 bajonetten onder den 1sten luitenant-adjudant C. Schultz.

In een schrijven aan de *Java-Bode* zegt de heer Lorentz o.a. dat besloten is de Oostbaai,, met de daarin uitmondende Oetoemboewe's (zie onze Maart-afl. bl. 414) als uitgangspunt te nemen. Daar men niet weet of de houding der bevolking vriendschappelijk zal zijn is afgezien van het maken van een kamp, doch is besloten de ,,Zwaluw'' zoo hoog mogelijk de rivier te laten opsleepen door de ,,Valk'' en zoo mogelijk nog verder door de ,,Spits'' en dan als bivakschip voor anker te leggen. Vandaar uit zullen tochten dieper landwaarts in ondernomen worden hetzij per prauw of te voet, terwijl aan boord van het bivakschip alle voorraden bewaard blijven en dit tevens een uitstekende bergplaats voor te verzamelen materiaal er gelegenheid ter verpleging van zieken zal opleveren. Het zou voorbarig zijn het bereiken van het Sneeuwgebergte als doel der expeditie te stellen, dit is dan ook niet het eenige doel doch op wetenschappelijk gebied belooft dit land zulke rijke resultaten te zullen leveren, dat eene van die streken medegebrachte verzameling ruimschoots de kosten en arbeid zal vergoeden. Ten einde niet geheel van de buitenwereld afgesloten te zijn, stelt men zich voor dat de ,,Valk'' eens in de zes weken de communicatie zal onderhouden tusschen de basis der expeditie en Merauké. Voor de koelies zijn Dajaks gekozen, omdat deze lieden even-goed kunnen roeien als lasten dragen en ook in het bosch op hun gemak zijn, terwijl Dajaksche prauwen worden medegevoerd. De 60 medegenomen dwang-arbeiders zijn ten dienste der dekkingstroepen.

* * *

Arbeidsinspectie en promotie. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zagen wij uit de *Java-Bode* den inhoud overgenomen van het Gouvs. besluit van 25 Febr. 1907, waarbij een afdeeling Arbeidsinspectie wordt ingesteld, rechtstreeks ondergeschikt aan den Directeur van B. B. Aan het hoofd daarvan staat een inspecteur (waartoe benoemd is de referendaris ter algemeene secretarie D. G. Stibbe), standplaats houdende, waar die door genoemde Directeur zal worden aangewezen, terwijl hem toegevoegd worden drie adjunct-inspecteurs voor de Oostkust van Sumatra, namelijk de controleurs J. D. L. Lefebvre, E. J. van Lier en P. A. Moorrees.

De namen dezer heeren in een ouden regeeringsalmanak (1901) verifiëerende trof het ons dat als men daar op bl. 272-277 de lijst nagaat der toenmalige controleurs op de Bezittingen buiten Java en Madoera, de eerste der benoemde adjuncten no. 129 staat, de tweede 141 en de derde 162, terwijl hun chef destijds no. 152 innam. Men vraagt zich af welke overwegende redenen tot zulk een zonderling gevolg hebben geleid. Men zou toch verwacht hebben dat de toenmalige no. 129 tot chef ware aangesteld en no. 152 tot tweede

adjunct. Nu is het waar dat uit het benoemingsbesluit blijkt, dat laatstgenoemde in dien tusschentijd naar de Algemeene Secretarie is uitverkoren, doch waarom hem dan daar niet gelaten. In verband met de heerschende stemming in het corps, ware eene toelichting wellicht niet overbodig.

* * *

De Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië wordt nog eens ter sprake gebracht in een artikel in de te Medan verschijnende *Sumatra Post* van 27 Febr. j.l., waarin onder het opschrift „Een waardige voltooiing?" gewezen wordt op de destijds gedane toezegging om aan de inteekenaren een supplement en een alfabetisch register aan te bieden, waaraan sedert geen gevolg is gegeven. Beide grieven zijn in dit tijdschrift (*Ind. Gids* 1906 I, bl. 624) reeds besproken en met het weglaten van het supplement werd toen ingestemd. Waarom geen register is gegeven, blijkt niet doch vermoed werd dat dit op praktische bezwaren is afgestuit. Inderdaad meenen wij dat waar de Encyclopaedie slechts vier deelen beslaat het ontbreken van een register niet zulk een groot bezwaar is, daar men bepaalde personen en zaken gemakkelijk zal terugvinden in de meer omvangrijke artikelen. Voor oude reizigers naar het Oosten behoeft men bijv. het artikel „Tochten" slechts op te slaan, voor ingenieurs, bevloeiingen, spoorwegen, waterstaat, enz. Gaat men daarentegen na welk een tal van personen en zaken, voorwerpen, enz. in sommige artikelen vermeld zijn. dan blijkt hoe volumineus het register zou worden, als elk van deze nog eens afzonderlijk werd genoemd. Wat ons betreft, wij zijn het daarom met onzen medewerker J. S. geheel eens die het weglaten van supplement en register kon billijken.

* * *

Gebrek aan ambtenaren. In het *Alg. Handelsblad* van 19 Maart wordt een bericht overgenomen uit de *Java-Bode* dat, hoewel in de jaren 1905 en 1906 niet minder dan 47 in Nederland en 33 in Indië in het groot-ambtenaars examen geslaagde personen bij het ambtenaarscorps zijn ingelijfd, de toestand nog zoo weinig gunstig is, dat de regeering zich genoodzaakt ziet om personen, die nog geen 1½ jaar geleden dat examen aflegden, te benoemen tot controleur inzonderheid op de buitenbezittingen. Het blad voegt hier o.a. aan toe dat het niet te verwachten is, dat uit jeugdige, onervaren personen, aan wie, na eenige maanden, soms eenige weken, ter beschikking te zijn gesteld en vervolgens nog een paar maanden als aspirant-controleur te hebben gediend, het bestuur moet worden toevertrouwd over een soms uitgebreid gebied, dagreizen ver verwijderd van hun onmiddellijken chef, in algemeenen zin gesproken flinke bestuurders zullen groeien, en meent dat zulks te minder betoog behoeft omdat, juist met het oog op gebrek aan ambtenaren in de laatste jaren met de eischen van toelating tot het examen de hand gelicht is.

Het *Hbl.* van 20 Maart komt hierop nog eens terug en betwijfelt het laatste, want de examen-commissiën zouden hun plicht verzaken wanneer zij met overwegingen als hier vermeld rekening hielden; doch overigens acht het de beschouwingen niet voor tegenspraak vatbaar en het vindt er aanleiding in om de voorstelling onjuist te verklaren alsof de tegenwoordige landvoogd, tengevolge van zijn vroegere loopbaan, de officieren vóórtrok b o v e n de ambtenaren; hij vult tijdelijk uit het officierscorps aan wat het ambtenaarscorps te kort komt en vraagt alleen hoe 's lands belang het best wordt gediend, terwijl bijv. Boni bewijst dat dit hulpmiddel niet langer duurt dan volstrekt noodig is.

Dit alles is zeker te prijzen, doch het is dan toch maar een lakenswaardige toestand, waarin het ambtenaarscorps gebracht is, als zulke onnatuurlijke

middelen noodig zijn. Over het algemeen moge zoowel hier als bij andere diensttakken dat willekeurige ingrijpen en dooreen werpen iets origineels hebben en tijdelijk misschien van eenig nut zijn; men kan de zaken niet gaande houden met hier en daar een geniaal individu in te plaatsen en de middelsoort leden van geheele corpsen met een zekere kleinachting te behandelen. Juist omdat er geheele corpsen noodig zijn van bruikbare ambtenaren, moeten de zaken principiëel en niet personeel en individueel worden behandeld. Als er geen ambtenaren genoeg te krijgen zijn bij B. B. en rechterlijke macht, als officieren in hooge technische betrekkingen geplaats moeten worden omdat de betrokken corpsen zelf geen geschikte krachten leveren, dan moeten de voorwaarden verbeterd worden, terwijl men deskundig personeel opleidt en aankweekt, anders laat al dat schijnbaar flinke ingrijpen slechts een desolaten boedel voor opvolgers, waardoor 's lands belang zeker n i e t het best wordt gediend.

* * *

Le geheimen der dessa. De *N. R. Ct.* van 19 Maart vestigt de aandacht op hetgeen in de *Locomotief* van 13 Febr. no. 37 uit Tjilatjap wordt geschreven omtrent fanatieke bijeenkomsten onder leiding van een paar goeroe's, vader en zoon, die in de dessa Koeripan, onderdistrict Selarang, werden gehouden en waaraan de ijverige regent van Tjilatjap, R. M. Ad. Pandji Tjokrowerdojo een einde maakte door deze lieden persoonlijk te onderhouden over hunne kwade neigingen en ze onder eede te doen verklaren daarvan afstand te zullen doen. Uit dit bij tijds onderdrukte opstootje wordt de conclusie getrokken dat een bloedbad als bij Baron in Kediri in de meeste gevallen voorkomen kan worden, als slechts het hoogere Inlandsche en Europeesche bestuur tijdig gewaarschuwd wordt door de dessahoofden; doch de vrees der meestal zeer afhankelijke dessahoofden houdt deze terug van mededeelingen, vóór dat het te laat is. De geheimen der dessa blijven te lang verborgen en dit wordt toegeschreven aan de verkeerde inrichting van het dessa-bestuur. In de *Locomotief* van 2 Maart, no. 52 wordt het flinke optreden van den regent nog nader omschreven en in het licht gesteld hoe zulk een inlandsch bestuurshoofd bedeeld met onverschrokkenheid en beleid meer vermag dan vele Europeesche ambtenaren om opstootjes te voorkomen en dat de dessahoofden, die het bolwerk van ons gezag moesten wezen, niet allen oprecht zijn jegens den Lande. Daaruit wordt geconcludeerd dat het zoo noodig is de bestaande voorschriften nopens de verkiezing en aanstelling van deze, spoedig op doelmatige wijze te regelen. Het mag echter naar ons inzien de vraag zijn of de doelmatige regeling zal kunnen voorkomen dat de meeste inlanders uit vrees geheimhouding en leugen als wapen blijven bezigen.

* * *

Een inlandsch philosoof. Onlangs werd ook in de afdeeling Blora een opstootje voorkomen. De Resident seinde op 28 Febr. aan de regeering dat zekere Samin op 14 Febr. te voren verkondigd had dat er een nieuwe tijd gekomen was, dat er geen belastingen meer betaald behoefden te worden en geen heerendienst verricht en dat men hout uit de bosschen mocht halen naar verkiezing. Een zijner leerlingen, Soeradiwirio, zou op 1 Maart een feest geven om zichzelf tot patih te proclameeren. Deze laatste werd half gek verklaard. Samin en vijf volgelingen werden zonder verzet voorloopig gevangen genomen.

In de *Locomotief* van 2 Maart j.l. wordt in het „Links en Rechts", naar aanleiding daarvan gesproken over de wel plaatselijke maar over geheel Java verspreide, telkens vreemdsoortige woelingen in de dessa en o.a. ook gedacht

aan de pan-islamietische beweging, want al droegen de opstootjes ook een verschillend karakter, er kwam toch altijd iets bij van eene fanatieke waanvoorstelling, een droom, krachtens welke een goeroe zich geroepen achtte de een of andere missie in de kleine wereld zijner waarneming te vervullen of iets dergelijks.

Het voorgevallene in de buurt van Blora doet het blad echter weer twijfelen, want Soerontik, alias Samin, een eenvoudig landbouwer in een klein gehucht Plosso Wetan, dessa Kediren van het district Randoeblatong, verkondigt leerstellingen die gansch en al afwijken van den Islam en zelfs positief tegen den invloed der Mohammedaansche geestelijkheid zijn gericht. Hij blijkt een theoretisch anarchist te zijn; de streng-individualistische Boedthistische levensbeschouwing heeft hij in hare consequenties toegepast op staat en samenleving. Zijne voornaamste leerstellingen zijn: 1o. dat huwelijken door de menschen kunnen worden aangegaan, zonder tusschenkomst van een geestelijke; 2o. dat ook echtscheidingen zonder dezen kunnen plaats hebben; 3o. dat de man verplicht is zijn vrouw aan een anderen man af te staan zoo de vrouw voor dien anderen man liefde heeft opgevat; 4o. dat de oorspronkelijke echtgenoot zijne gewezen echtgenoot in het bedoelde geval steeds moet blijven beschouwen en behandelen als zijn zuster; 5o. dat de menschen zich tegenover elkander volkomen eerlijk moeten gedragen; 6o. dat de mannen geen overspel mogen plegen; 7o. dat de mannen te allen tijde de door hen aangegane schulden behooren te kwijten; 8o. dat het hout der wouden als algemeen eigendom moet worden beschouwd en 9o. dat men geen belasting behoeft te betalen.

In de eerste zeven uitspraken manifesteert zich het begrip der vrije liefde, waarbij hij als Oosterling, determinist, de zorg voor het kroost dier liefde niet in zijn beschouwingen betrekt. In zijn zevende gebod: ,,maakt hij het zedekundig begrip der individueele verantwoordelijkheid voor de gevolgen van elke vrijwillige maatschappelijke daad tot grondslag voor het maatschappelijke verkeer, en daarmede leidt hij tevens zijne begrippen in omtrent de ideale maatschappelijke samenleving, de staatsinrichting: Als ieder burger van den Staat dezen plicht jegens zijne medeburgers vervult is er geen staatsbestuur noodig, ergo behoeft hij geene belasting te betalen ter behartiging van een staats b e s t u u r. En het achtste gebod zegt: de moederaarde, die ons baart is ons gemeenschappelijk, onderling, onvervreemdbaar eigendom; welk begrip zich in het Westen voordoet onder den vorm van propaganda voor landnationalisatie''. Aldus Samin's denkbeelden interpreteerende, komt de *Loc.* tot het besluit dat Samin van Plosso allesbehalve ,,gek'', doch dat zijn eenige fout is dat hij zich de menschheid denkt als samengesteld uit volmaakte, elkander evenwaardige individuen, zoodat geenerlei contrôle in den vorm van bestuur of bescherming van particuliere belangen noodig zouden zijn. Waarschijnlijk zal men hem wel vervolgen omdat hij de bevolking heeft ,,opgeruid'' om geen belasting te betalen. Merkwaardig wordt het gevonden dat men den wijsgeerigen Samin een jaar lang met rust liet en geen gevaar zag in zijne predicaties omdat in 1906 de belastingen nog behoorlijk binnen kwamen. Zoolang de dubbeltjes van het gouvernement nog geen gevaar liepen, achtte men het niet noodig in te grijpen. Uit een nader onderzoek zal, zooals de *Loc.* zegt, in elk geval moeten blijken of men Pak Samin zal hebben te beschouwen als een beminnelijk philosoof of als een rebel die een zijner leerlingen de kastanjes uit het vuur wilde laten halen om te zien wat moois er voor hem misschien uit zou kunnen voortspruiten.

Als bijdrage tot hetgeen er in de ziel van inlanders omgaat is dit geval intusschen van beteekenis. Volgens een later bericht hebben een drietal van

zijn leerlingen, waarschijnlijk verontwaardigd over de gevangenneming van hun voorganger, een assistent-wedono gemolesteerd. Ook deze zijn in de boei gestopt.

* * *

Een Indiaansch geleerde. In Canada overleed de Indiaan Dr. Oronhyatekha, waarvan in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Maart vermeld staat, dat hij behoorde tot den Mohawkstam en in 1841 in het gereserveerd gebied bij Brantfort in Ontario werd geboren. Hij genoot daar het eerste schoolonderwijs, werd vervolgens schoolmeester en studeerde aan de universiteit te Toronto. In 1860 door den Prins van Wales bij diens bezoek in Canada opgemerkt, waar deze jonge Indiaan uit naam van zes stammen een adres van welkomst aan den prins aanbood, ging hij op diens kosten te Oxford studeeren. Aldaar geplaatst onder het bijzondere toezicht en de bescherming van Dr. Henry Acland, professor in de geneeskunde, promoveerde hij in dat vak en kwam als dokter met den naam een organiseerend talent te bezitten, in Canada terug. Hij was in 1863 gehuwd met een vrouw van zijn eigen bloed, een achter-kleindochter van het opperhoofd Thayendanagea. Hij werd 1ste secretaris van de Hastings County Med. Association en was de laatste 26 jaren hoofd van de Independent Order of Foresters, voorts vrijmetselaar, Oranjeman en Good Templar. Zijn zoon Wiliam Acland Heywood Oronhyatekha is in de medicijnen gepromoveerd aan de universiteit te Toronto.

* * *

Een brave boschneger. In het *Alg. Handelsblad* van 19 Maart, wordt onder de rubriek „Van Dag tot Dag" een brief opgenomen het eerst gepubliceerd in *De Bode*, het orgaan der Heldringgestichten, waarvan een der arbeiders, die den Luit. t/z. A. J. van Stockum vergezelden op de Coppename en op de Saramacca-expeditie, de schrijver is. Deze boschneger, Charles Kloppenburg genaamd (o.a. vermeld in het *Tijdschr. van het Kon. Aardr. Genootschap* 1904 I, bl. 266), bedankt daarin voor een hem ter gedachtenis gezonden boek en schrijft in zijn gebroken Hollandsch zoo hartelijk en aardig dat de redactie alle recht heeft om te zeggen dat zulk een brief een ander denkbeeld van een boschneger in Suriname geeft, dan de meesten zijner lezers zeker zullen hebben. Waar gesproken wordt van den weldadigen invloed die er van het Christendom uitgaat, de schat van wijsheid en teedere gevoelens, die er te voorschijn komt uit dat eenvoudig en kinderlijk geloovig hart, schijnt men hier wel wat te veel op rekening van dien invloed en te weinig op den aard dezer menschen gelet te hebben. Volgens den heer Van Stockum toch (zie bl. 249 t. a. p.) is er in de levenswijze, zeden en gewoonten in zwang in de negerdorpen aan de Saramacca niet veel onderscheid op te merken met die welke in de Christendorpen de heerschende zijn.

* * *

Pan-Islamisme in onze Oost. Blijkens eene correspondentie uit Constantinopel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Maart j.l. is in den nacht van 9 op 10 Maart tevoren het Lyceum van Galata-Seraïl, midden in Pera gelegen, in nauwelijks twee-en-een-half uur tijds geheel uitgebrand. Gelukkig waren van de 500 internen (het is een soort Turksche H. B. S. bezocht door pl.m. 800 leerlingen) van Zaterdag tot Maandag velen bij hunne families en bevonden zich tijdens den door onvoorzichtigheid uitgebroken brand slechts 241 leerlingen in het groote gebouw, dat zij allen tijdig, zij het ook velen in nachtgewaad, hebben kunnen verlaten. Daar de snelheid waarmede de bevelen werden opgevolgd om de knapen te helpen en onderdak te brengen te wenschen overliet, zochten velen hulp en ondersteuning bij landgenooten.

En zoo zijn ook Maandagmorgen bij ons consulaat twee van de inlanders van Java gekomen, die door de pan-islamietische propaganda uit onze Oost naar Constantinopel gebracht zijn en te Galata-Seraï in de Turksche afdeeling voor leeraar of administratief ambtenaar worden opgeleid, om de ondersteuning van — nu op eens weer — ,,hunne'' autoriteiten te verzoeken.

,,Het is toch de eerste maal'', zegt de correspondent, ,,dat die jongens zich hun Nederlandsch-Indisch onderdaanschap herinneren, er ten minste openlijk blijk van (durven te?) geven. Tot nu toe verklaarden ze zich immer (of moesten zulks doen) trouwe onderdanen van den Khalief-Padisjah, hun weldoener en alzorgenden Vader.

,,Welwillend zijn ze door onze autoriteiten ontvangen, en niet eer naar het gebouw geleid, waarin de hier geheel vreemd zijnde leerlingen nu tijdelijk zijn ondergebracht, dan nadat ons gezantschap van den hoofddirecteur van het Lyceum de stellige verzekering had ontvangen, dat het hen daar aan niets meer zal ontbreken.

,,Door dien stoutmoedigen stap van die beide Nederlandsch-Indiërs, welke van Turksche zijde natuurlijk alles behalve gunstig wordt opgenomen, is nu ons gezantschap officieel met die onderdanen der Koningin in aanraking gekomen, en het feit dat onze zaakgelastigde naar aanleiding van dit voorval reeds een onderhoud had met den minister van buitenlandsche zaken, duidt er op dat het gezantschap zich nu waarschijnlijk ook verder aan hen, en eveneens aan hunne kameraden, opgenomen in andere staatsinrichtingen van onderwijs hier ter stede, wil en zal laten gelegen liggen''. (Zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 745).

* * *

Afschaffing van rotan-slagen. Terwijl er zich verleden jaar (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1379) reeds stemmen verhieven tegen deze middeleeuwsche straf, die alleen nog maar in de gevangenissen wordt toegepast, schijnt er thans uitzicht op te bestaan dat zij geheel wordt afgeschaft. Blijkens de *Java-Bode* heeft n.l. in Febr. j.l. de Directeur van Justitie tot de hoofden van gew. bestuur eene circulaire gericht, waaruit blijkt dat de Regeering ter zake consideratie en advies vraagt. In 1901 waren die hoofden niet voor de afschaffing geweest, doch in 1903 werden voorschriften gegeven om de straf zoo humaan mogelijk toe te passen en menigmaal is daarna de klacht vernomen, dat de rotan-straf op die wijze voor velen nauwelijks een straf was en dikwijls als eene geheel nuttelooze vertooning moest worden beschouwd. Is dit laatste juist, dan zouden er termen voor de geheele afschaffing bestaan.

* * *

Mijnbouwspeculaties in Indie. Volgens verschillende berichten, die wij in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en in de *Nieuwe Courant* zagen overgenomen is op Batavia zwaar in mijnwaarden gespeculeerd en werden de koersen onmatig opgedreven, zoo bijv. Redjang Lebong tot 1350 pCt. Voor zoover wij de zaak begrepen hebben, waren tal van aandeelen op termijn verkocht en daaronder aandeelen Empalei te leveren op 20 Febr. en andere op 27 Febr Bij de eerste moet nagenoeg ieder makelaar betrokken zijn geweest. Toen nu op eerstgemelden datum door twee personen en een handelshuis de bewuste aandeelen op drie makelaars- en commissionnairs-kantoren werden aangeboden, werd op de stukken aangeteekend dat de aandeelen op 27 Febr. konden worden gepresenteerd, waarop de bedoelde personen en het handelshuis op hun beurt betaling weigerden van andere door die makelaars aangeboden stukken.

In de *Locomotief* van 5 Maart, vindt men onder het hoofd ,,Batavia-,,markt'' dat gebeurde geparodiëerd als het ,,Laennarie''-systeem. Waren de

koersen inmiddels gerezen, dan zoude van dit ,,Kom morgen'' geen sprake zijn geweest, doch het schijnt een feit dat op den eerstgemelden vervaldag slechts één makelaar en één commissionnair in staat waren hunne verplichtingen na te komen.

In plaats van volgens de bestaande regelingen op den effectenhandel de wanbetalers onmiddellijk te vervolgen, hetgeen een verbazende krach zou teweeg gebracht hebben, heeft men het gevaar trachten te bezweren door de oprichting van een Liquidatie-Vereeniging, die onder toezegging van geheimhouding alle belanghebbenden opriep om zoo spoedig mogelijk, althans vóór 25 Febr. 1907 aan het bureau der Vereeniging in te leveren eene nauwkeurige gedetailleerde opgave van alle affaires in fondsen, afgesloten vóór of op 21 Febr., hetzij als tusschenpersoon, hetzij op eigen naam, waarvan de belanghebbenden eventueel de liquidatie aan de Vereeniging zullen willen opdragen.

Dit heeft echter niet veel gegeven. ,,Men zou wel met de Liquidatie-Vereeniging willen meegaan'', zegt Pennist in de *Loc.*, ,,als deze maar een middel aan de hand deed om geld op tafel te krijgen en omdat men niet zeker daarvan is, n.l. niet vooraf weet of de recepissen beleenbaar zullen zijn, bleef deelname uit''. Er zijn toen tal van besprekingen gehouden en men schijnt tot onderlinge regelingen te zijn overgegaan. Bijv. iemand die op Redjangs won, maar de winst niet kon krijgen, op Totoks verloor, maar dat verlies niet kon dragen wijl hem de Redjangs-winst mankeerde, werd door de meegaandheid van den Totok-verkooper op zijn beurt in staat gesteld den Redjang-kooper te helpen. Als er zich geen onwilligen voordoen zal men op die manier doorgaan tot alles geregeld is. Men heeft dan een peperdure les gehad maar blijft staan. Tegenover de menschen die deze onderhandsche regelingen afkeuren en een algemeene schoonmaak zouden wenschen, zegt Pennist dat het de groote vraag is of men daarmede verder komt. Als de verliezers zich eerlijke menschen toonen en langzamerhand hun schulden betalen, dan zal men beter af zijn dan bij een over den kop werpen, al ware het nog maar alleen om de groote onkosten, die daaraan verbonden zijn, uit te sparen.

* * *

Onverschilligheid en onwil met betrekking tot Atjeh worden door den briefschrijver aan de *Nieuwe Courant* van 20 Maart aan het Nederlandsche publiek verweten en beschouwd als een hoofdoorzaak van den langen duur van de Atjeh-misère. Om dit eens duidelijk aan te toonen wordt een artikel in *Het Volk* van 16 Jan. j.l. besproken, waarin de zaken verkeerd worden voorgesteld. Het groote misverstand als men spreekt van den pacificatiearbeid en den voortdurenden oorlogstoestand is dat men er niet op let dat het Atjeh van 1898 nauwelijks het tiende gedeelte omvatte van thans, n.l. Groot-Atjeh met zijne drie sagies, het gebied van Toekoe Neq en de zuidelijke nederzettingen op de Westkust. Overigens op al de kusten buiten Groot-Atjeh een paar onbeduidende posten. En nu zet de briefschrijver het toch den besten historiekenner feiten te noemen, waarmee kan worden aangetoond, dat dit gebied in 1898 niet was gepacificeerd en het sinds niet is gebleven. Zelfs is een veel grooter gebied tot volkomen rust en bevrediging gebracht: het Edische en Bajansche op de Oostkust, het Poeloe Raja'sche op de Westkust; streken waar nog in 1898 de toestand alles te wenschen overliet.

Wel is in de werkelijk bevredigde gebieden nog niet alles in orde, kon er bijv. voor onderwijs, geneeskundige behandeling, intellectueele en economische ontwikkeling ,,voor de kostelijke Atjehsche bevolking'' nog veel gedaan worden, maar de schrijver moet erkennen dat vergeleken met vroeger de bevolking er zeer veel op vooruit is gegaan.

Pas in de laatste acht jaar wordt gewapend verzet getrotseerd in landstreken, waaromtrent in 1898 of eenige jaren later niemand vermocht te zeggen hoe zij er uit zagen, laat staan kon of wilde beweren dat zij gepacificeerd zijn. Na deze gewesten te hebben opgesomd, eindigende met de ruim 17000 K.M². groote Gajoe- en Alaslanden, wordt er op gewezen hoe de oorlog daar niet begonnen is uit imperialistische beweegredenen, maar noodgedrongen.

Een dwaze begripsverwarring als doorstraalt in het artikel van *Het Volk* is vooral te wijten aan een speling der administratie, die Atjeh noemt, wat voor den gemiddelden burger vroeger niet eens bestond. Van een ,,eervollen vrede'' kon geen sprake zijn, omdat in de praktijk geen enkel personage of familie bekend is, die als vertegenwoordiger van een centraal gezag in aanmerking kon komen om er een vredesverdrag mee te sluiten met eenige kans op naleving door hoeloebalangs of bevolking.

Het is den schrijver niet te doen om wat er treurigs in de geschiedenis van Atjeh is goed te praten, doch hij vraagt welk nut er bereikt kan worden door onware voorstellingen, alsof wat thans gebeurt wijst op een 35-jarig oorlogsjubileum. Uit het werk van Dr. Snouck Hurgronje wordt aangehaald hoe deze in 1903 er op wees dat men tot Oct. 1898 geen plan had de binnenlanden te occupeeren en zelfs de gelegenheid ter informatie, door ondervraging van op de kust verschijnende Gajoe's geheel ongebruikt liet.

,,Nadat de ijzeren consequenties van jarenlang en door ieder rechtschapen mensch betreurd en verfoeid wanbeleid, ons eindelijk het donkere binnenland indreven'', zoo zegt de briefschrijver, ,,werd daar dan ook geen ,,bevredigings-komedie'' gespeeld. Dat deden tal van optimisten en pessimisten aan de schrijftafels, die in dwaasheid tegen elkaar opboden. Maar dat kan de regeering toch niet helpen! Het is in ieder geval grove misleiding hier van een ,,35-jarig oorlogsjubileum'' te spreken''. Zelfs is er maar in betrekkelijken zin oorlog, waar op 17000 K.M². een kleine 400 man in actie zijn; zelfs al treden de her- en derwaarts patrouilleerende troepjes nog zoo hardhandig op.

De schrijver waarschuwt hierbij tegen de illusie van den Kamerafgevaardigde Thomson en de hem door een medewerker van de *Java-Bode* aangewreven meening, als zoude een sterker garnizoen tot zachtzinniger militair optreden leiden. De oorlog leert overal het tegenovergestelde. Voor eene betere politie zijn zeker meer machtsmiddelen noodig, maar dan onder toezicht van moedige, tactvolle en rechtschapen civiele ambtenaren. Een oppermachtig sabelrégime voert noodzakelijk tot excessen. Het eenig antwoord op de vraag, ook meermalen in deze Atjeh-brieven gesteld: ,,moet dat zoo doorgaan?'' kan slechts zijn: ,,Geef geld om het land te b e s t u r e n naar behooren, dwing dan de regeering tot het verlaten van den militairen sleurgang van ,,orde en rust bewaren'', en ongetwijfeld zal het niet meer zoo lang behoeven te duren of de soldaat wordt in Atjeh eene overbodigheid''.

Vergelijkt men hiermede wat de Atjeh-correspondent van het *Alg. Handelsblad* zegt in het nummer van 26 Maart, dan is deze wel eenigszins optimistisch gestemd, doch waarschuwt er tegen dat men niet moet denken dat daarom Atjeh binnen korten tijd gepacificeerd zal zijn. Immers nog staan in Pidië en Lho Seumawé de hoofdleiders van het verzet ongedeerd, beschikken zij in dit laatste gewest over groote benden, die weer in contact staan met benden in het Meer-gebied en de Dorotstreek, en is ook in Meulaboh, Tapa Toean en Gajo-Loëos de toestand nog lang niet zooals zij wezen moet. Al valt een belangrijk hoofd, voor hem wordt wel weer een ander gevonden, die het verzet verder zal weten voort te zetten. De hoofdfout is en blijft

volgens dezen deskundige dat men de tegenpartij door niet genoegzame bezetting en daardoor minder intensieven patrouillegang gelegenheid geeft zich telkens opnieuw te organiseeren. Wil men, om den schijn te vermijden, dat door het zenden van meerdere troepen de toestand als achteruitgaande zal kunnen worden beschouwd, hiervan afzien, dan passe men allerwege het tweede middel toe, n.l. goede berichten rijkelijk te beloonen, waardoor althans eenigermate in dat gebrek wordt tegemoet gekomen. Er moeten nu te veel menschen worden gedood, wat onmogelijk eene goede uitwerking kan hebben.

Over de troepenvermeerdering op Atjeh verscheen in de *Java-Bode* nog een artikel van Z. om deze aan te bevelen en een ander dat deze bestreed, op grond dat bij den bestaanden wrok, die de bevolking nog tegen den overwinnaar koestert, den kafirhaat en den afkeer van ons gezag, de pacificatie aanvankelijk misschien wat sneller zou gaan, doch dat men spoedig het doode punt zou bereiken, een toestand waarin men slechts langzaam vordert. Daarbij wordt er op gewezen dat men met een minimum van troepen een goedgezinde bevolking afdoende kan beschermen, doch dat zelfs een maximum van troepen niet in staat is om enkele individuen, levende te midden van een vijandelijke bevolking (ons goedgezinden onder in verzet zijnden) voor molest te vrijwaren.

* * *

Het budget van Atjeh. In den reeds genoemden Atjeh-brief in het *Algemeen Handelsblad* van 26 Maart j.l. komt nog een belangrijk bericht voor over de ontvangsten en uitgaven van dit gewest in de jaren 1904-1906, waaruit blijkt dat de financiëele toestand vooruitgaat. De uitgaven beliepen in de drie beschouwde jaren respectievelijk: *f* 9.895.425; *f*7.884.657 en *f*6.682.751, terwijl de ontvangsten in die jaren worden opgegeven als in 1904: *f*1.933.951; in 1905: *f*1.985.026 en in 1906: *f*2.320.180. De hoofdposten zijn: voor de uitgaven die van oorlog in 1904 7¾ millioen, welke tot bijna 6½ en ruim 5½ in 1905 en 1906 verminderen en van marine, waarvoor in 1904 meer dan een millioen noodig was, in verband met de handhaving onzer neutraliteit te Sabang, en in 1905 nog geen half millioen om in 1906 te dalen tot *f*298.957.

Bij de stijging der ontvangsten valt in het bijzonder te wijzen op den vooruitgang van hasil in de onderhoorigheden, bedragende resp. *f*128.800, *f*146.729 en *f*198.664 terwijl de tramwegontvangsten klommen van *f*248.319, tot *f*373.274 en *f*468.396 en de opiumpacht van *f*756.279 tot *f*779.600 en *f*925.600. In verband met het vertrek van vele Chineezen, die voor een groot deel aan den tramweg verbonden waren, zal het opiummiddel echter waarschijnlijk in belangrijke mate dalen. Daarentegen zal de tramaanleg niet meer zooveel vorderen, immers de aanleg Seulimeum-Keudi Breueh komt in dit jaar gereed, terwijl voor het volgende jaar de aanlegkosten bijna geheel zullen verdwijnen. Bovendien zal, dit jaar aanvangende, de bevolking een groote som belasting moeten opbrengen.

* * *

Indische druiven. In de *Nieuwe Courant* van 19 Febr. j.l. werd uit de *Java-Bode* een bericht overgenomen, waarin, naar aanleiding van de proeven van uitzending naar Indië van Westlandsche druiven per stoomschip „Rembrandt", gewezen werd op de voortreffelijke druiven, die in Probolinggo worden geteeld en niet voor de beste Europeesche behoeven onder te doen. Te Soerabaja werden zij voor Fransche druiven verkocht tegen *f*1 per kilo voor witte en *f*1.60 voor blauwe druiven.

Naar aanleiding der onderstelling dat speciaal Probolinggo zich voor die cultuur schijnt te leenen, wordt aan de *Nieuwe Courant* van 23 Maart j.l. mede-

gedeeld, dat ook in Grissee druiven met succes worden geteeld. In vroeger jaren schijnt, volgens verhalen en overleveringen de druivencultuur der bevolking op het eiland Madoera en omliggende eilandjes van eenig belang te zijn geweest. De resident van Djokdja, de heer Couperus, een ijverig bevorderaar van inlandsche kunstnijverheid, verzamelde o.a. een aantal oude batikpatronen van Madoera en daaronder bevond zich er een, dat naar men gelooft wel 200 jaren oud is en duidelijke teekeningen vertoont van wingerdbladeren, druiven en ranken. Dit was eene aanwijzing dat de bevolking in die dagen goed met die vruchten bekend was. Een onderzoek werd toen ingesteld en het bleek dat tijdens het Engelsche tusschenbestuur alle druivenplanten op Madoera waren uitgeroeid, vermoedelijk omdat men bevreesd was voor concurrentie met de Kaapsche druiven of wijnen. Als dit waar is moet de aanplant zeer uitgebreid zijn geweest en het wordt in verband daarmede op den weg der Indische Regeering geacht te trachten die cultuur bij de bevolking weder ingang te doen vinden. Proeven daartoe zouden niet veel geld behoeven te kosten en veel kunnen bijdragen tot verhooging van den welstand der bevolking.

* * *

Doelmatige inrichting van handelsstatistieken. In de afl. van 15-20 Maart van de *Revue économique internationale* komt een studie voor over den buitenlandschen handel van België, door den heer Armand Julin, waarin gewezen wordt op het groote nut van den in verschillende landen gevolgden weg om de statistieken van uit- en invoer zoodanig in te richten, dat de verschillende artikelen tot enkele hoofdgroepen bijeen gevoegd kunnen worden. Overal waar de opgaven zich er toe leenden om de cijfers te brengen tot 1o. voedingsmiddelen, levende dieren daaronder begrepen; 2o. grondstoffen en halfabrikaten en 3o. bewerkte voortbrengselen, zijn die voor een aantal jaren door Sir Alfred Bateman voor de zitting van 1905 van het Internationale Statistische Instituut bewerkt en herleid tot percenten van het geheel. Men ziet daarbij uit de overgelegde staten bijv. dat Engeland in 1899-1904 ongeveer 42 pCt. van de 1ste, 33 pCt. van de 2de en 25 pCt. van de derde rubriek invoerde, doch dat met betrekking tot den uitvoer deze rubrieken zich verhielden als 6 : 12 : 82. In Rusland daarentegen zijn de verhoudingen in de laatste jaren voor invoer ongeveer als 20 :54 :26 en voor uitvoer als 63 :32 :5. Men vindt hier nog cijfers voor Oostenrijk, de Vereenigde Staten, Frankrijk, Italië en Zwitserland en het artikel strekt om de gegevens voor België aan te vullen en hier ook verhoudingscijfers te vinden niet alleen in waarde doch ook in maat. Het is hier de plaats niet verder op deze beschouwingen in te gaan. Beschamend is echter de noot op bl. 487: „Nous n'avons pas reproduit les chiffres relatifs aux Pays-Bas, parce que la statistique commerciale de Hollande comprend, au commerce spécial, une énorme quantité de marchandises qui ne font que transiter à travers le pays et parce que les valeurs officielles en vigueur (et qui datent de 1862!) ne correspondent aucunement à la réalité". (Vergelijk *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1076).

* * *

Dienstzegels. In het *Alg. Handelsblad* van 26 Maart j.l. vindt men een bericht overgenomen uit de *Java-Bode* dat bij Gouvs. besluit van 18 Febr. j.l. aan het reglement op den postdienst in N.-I. een nieuw artikel 5 b is toegevoegd, waarbij dienstpostzegels worden ingevoerd, ter aanwijzing van het port, dat autoriteiten, collegiën, instellingen, enz., welke nu voor hunne correspondentie vrijdom van port genieten, zouden hebben moeten vergoeden, indien bedoelde vrijdom niet bestond en hunne poststukken volgens het tarief

van 4 cts. per 50 gram of een gedeelte daarvan hadden moeten zijn gefrankeerd.

Zij worden in veertien soorten door het hoofdbureau verstrekt en zijn steeds slechts voor een jaar in gebruik, na afloop waarvan de betrokken autoriteiten, collegiën, enz., eene verantwoording indienen omtrent de door hem gebruikte zegels en de onverbruikt gebleven weder inleveren.

* * *

Verpleging der troepen op Bali. In het *Vaderland* van 26 Maart j.l. komt een ingezonden stuk voor van X., waarin geklaagd wordt over de verpleging der troepen tijdens de jongste expeditie naar Bali. De qualiteit van sommige voedingsmiddelen zou te wenschen hebben overgelaten; in het strandbivak bleven enkele afdeelingen langen tijd zonder eten of drinken, het door de schepen verstrekte water wordt siecht genoemd. En wat de ,,zoo hoog geroemde'' cantine betreft, deze kon niet ellendiger zijn en het leek wel, alsof men juist die artikelen op Bali van de hand wilde doen, welke op Java niet gewild waren. Het ware noodzakelijk geweest te voren een contract met den cantinehouder te maken, diens artikelen aan een onderzoek te onderwerpen en een vast tarief te verderen. Hoewel de expeditie tot de geschiedenis behoort, is het misschien nuttig dat X. voor later op een en ander de aandacht vestigt.

* * *

De Emir van Afghanistan op reis in Britsch-Indië. In een der brieven van Maurits Wagenvoort, opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 17 Maart j.l. bespreekt deze op de hem eigenaardige wijze de indrukken, welke Habib-Oellah (zie *Ind. Gids* 1905 I, bl. 64) opdeed bij zijn bezoek aan Britsch-Indië. Toen deze tot koninklijke waardigheid verheven vorst van Afghanistan eenigen tijd geleden door den hoogen Khyber-pas van uit zijn woest chanaat in Britsch-Indië kwam, ging de faam hem vooraf, dat hij een fanatiek Sjia-Muzelman was, maar tevens een ernstig man, die van zijn vader Dost Mohammed de wijsheid had geërfd. Hij is nooit in Europa geweest en zou nu in Britsch-Indië kennis maken met wat de Engelschen onder beschaving verstaan. Een der kenmerkendste voorvallen was het bezoek aan de Mohammedaansche universiteit te Aligarh, waar de Oostersche vorst onder den indruk van het opzeggen van een der schoonste gedeelten van den Koran door een der leerlingen, zeer geroerd werd en zeide dat hij nu zag dat men slechts leugens van die school had verteld. ,,Waarom zou een man niet de Westersche dingen leeren'', zoo sprak hij, ,, wanneer hij eerst zijn godsdienst in veiligheid gebracht heeft''. Terwijl sommige dweepzieke Afghaansche geestelijken ontevreden over de reis zijn en vreezen dat de Emir er ongeloovig door zal worden, verricht hij openlijk zijn godsdienstplichten in welk gezelschap en waar hij zich ook bevindt. Zoodra de zon de Westerkim heeft bereikt, doet hij met al zijn volgelingen openlijk zijn ,,Gebed van Zonsondergang''. De oprechte Mohammedanen beweren desondanks, zooals een der voornaamste Britsch-Indische regeeringsambtenaren aan M. W. vertelde, dat hij in het geheim al een Christen zou geworden zijn''. Deze gelooft dit echter niet, wel dat hij zeer onder den indruk der beschaving is gekomen en de schrijver vertelt hoe de Emir, gekleed als Engelsch generaal een ter zijner eere gegeven hofbal te Calcutta bijwoonde. Als men de Oostersche denkbeelden over dansen kent en men stelt zich de eere-quadrille voor waarin zoowel de onderkoning zelf als Lord Kitchener, de opperrechter en de Indische Raden danspassen uitvoerden, dan kan men zich zijn volgelingen voorstellen, onbewegelijk dit voor hen hoogst ongepaste schouwspel aanstarend met een gelaat waarop geen aandoe-

ning te bespeuren is en het „Allah akbar!" (God is groot) in stilte op de lippen.

De Emir zelf daarentegen scheen opgetogen, zoo zelfs dat hij het hoofd ontblootte, voor een Muzelman een buitengewoon iets. Het zittende leven van Oostersch despoot heeft hem, kort van gestalte, een zwaarlijvigheid gegeven, die zijn vijf-en-dertig jaren misstaan, maar zijn Semitiesch gezicht is nog jong en klaarblijkelijk is hij in de volle kracht van zijn leven. Dit voorkomen bevestigt de bewering der Afghanen dat zij afstammen van de verloren tien stammen van Israël. Terwijl hij overigens te Aligarh en elders in het begin zijner reis nog geheel de vrome Muzelman was, die vooral beroemde moskeeën en scholen bezocht, is hij geleidelijk zijn aandacht aan andere dingen gaan wijden. Wanneer hij niet in de groote winkels kostbare prullen koopt, is hij bij den fotograaf; het circus is een van zijn voornaamste liefhebberijen en tegenover de Engelsche ladies heeft hij reeds aan losheid van manieren gewonnen.

* * *

Irrigatie en Landbouw op Java. In *Onze Eeuw* van April 1907 komt een belangrijk artikel voor over dit onderwerp, geschreven door den Oud-Hoofdingenieur van den Indischen Waterstaat, den heer J. Nuhout van der Veen. Uit een beknopten terugblik op hetgeen in den loop der tijden voor irrigatie op Java is gedaan, waarbij de werkzaamheid zich 1½ eeuw geleden bepaalde tot den aanleg van de Ooster- en Westerslokkan in het Buitenzorgsche, blijkt dat eerst in het midden der 19de eeuw meer belangrijke waterwerken van regeeringswege werden aangelegd en in het algemeen meer werk van de openbare Werken werd gemaakt, waarbij vooral de Oud-Directeur H. de Bruyn valt te vermelden, die in het belang der bevloeiingen verschillende denkbeelden heeft ontwikkeld, waarop later is ingegaan. Van dien aard was in 1885 de splitsing in een algemeenen en gewestelijken dienst en wat daar destijds uit voortvloeide: afd. E. aan het departement der B. O. W. speciaal voor irrigatie, het algemeene irrigatieplan, en de oprichting van irrigatie-afdeelingen. Deze laatste werden ingesteld om, onder leiding van ingenieurs en ander technisch personeel, te waken voor de meest billijke en doelmatige verdeeling van het water. Na dit meer uitvoerig te hebben uiteengezet wijst de schrijver er op, dat het technisch personeel der irrigatie-afdeelingen, in het volkomen besef zich niet op een gebied te mogen begeven, waarop het vreemd is, er tot nu toe zorgvuldig voor gewaakt heeft zich niet met den landbouw te bemoeien, hoewel het dikwijls zeer moeilijk is, in dat opzicht consequent te blijven, wegens den innigen samenhang tusschen irrigatie en landbouw. De verleiding op dit gebied te gaan liefhebberen is echter groot.

En toch moet thans, zooals uit de verdere strekking van het artikel blijkt, aan de betere uitoefening van het landbouwbedrijf meer aandacht worden gewijd, dan aan den aanleg van nog meer groote werken. De resultaten van deze zijn bepaald gebleven tot het terugbrengen van de mislukkingen tot een minimum; tot het verzekeren alzoo van den oogst voor zoover deze van geregelden aanvoer van water afhankelijk was. Dit resultaat ware volgens den schrijver evengoed te bereiken geweest door, naar de inzichten van een vroeger régime, zich te bepalen tot het vervangen van gebrekkige ontijdig wegslaande inlandsche werkjes door permanente. Waar particuliere ondernemingen binnen de rayons der groote irrigatiewerken liggen hebben die er het meest van kunnen profiteeren, omdat zij bij intensieve cultuur het meest van het water partij weten te trekken. Ook bij de werkzaamheid der irrigatie-afdeelingen komt hij ten opzichte der particuliere ondernemingen tot een gelijk resultaat.

Wanneer nu de Oostmoesson voorbij is en de rijstbouw begint dan ontrolt zich het tafereel dat menigeen in verrukking brengt en een beschrijving doet geven van den ,,nijveren landman'' en van de verwachtingen op een goeden oogst, welke niet weinig tot de meening bijdroegen, dat alles bij den rijstbouw puik in orde was. Door zijn verblijf bij de Waloeh-stuw in Pemalang in 1889-'91 heeft de schrijver echter gelegenheid gehad de werkwijze der landbouwers te bestudeeren en toen is de onuitwischbare indruk bij hem ontstaan dat het bij den natten rijstbouw vrij slordig en onverschillig toegaat en dat sleur en bijgeloof daarbij een groote rol spelen. Hij is het eens met Prof. A. W. Nieuwenhuis die in het *Ind. Genootschap* verklaarde dat de Javaan niet in staat moet worden geacht de rijstcultuur tot een hoogeren trap op te voeren

Evenals bij de suikercultuur, die na de crisis van 1885 zoo schitterend is vooruit gegaan, geleid door wetenschap en techniek, doch met wering van dilettantenwerk, moet bij de rijstcultuur gewerkt worden op adviezen en inzichten van deskundigen buiten het bestuur door middel van goede voorbeelden, overreding en wellicht met eenigen dwang; aan welke laatste geen aanstoot behoort te worden genomen met het oog op den aard der inlanders, die een krachtige hand best kunnen verdragen. Daarbij wil de schrijver ook optreden tegen de ,,adat'' dat hoofden en meergegoeden in de dessa zich in de eerste plaats van het irrigatiewater meester maken.

Waar ook in Nederland de boer den naam had alles van het landbouwbedrijf af te weten, is dit wel anders gebleken, toen tot zijn niet gering voordeel de wetenschap zich met de zaak is gaan bemoeien. Zoo wil de schrijver het ook op Java, waar bij doelmatige behandeling voorbeelden zijn van veel grooter oogsten dan de gemiddelde. Hem is uit een ambtelijk rapport bekend dat de heer Du Bois, administrateur van het land Gondang-Wedelan in de afd. Bojolali in zeker jaar op van de bevolking gehuurde gronden gemiddeld 70 pikols padi per bouw maakte, tengevolge van betere grondbewerking, rationeel planten (systeem Holle) en meer zorg voor de cultuur.

Met het oog op de toenemende bevolking moet er meer geproduceerd worden en daarom is het een dringende eisch dat er deskundige hulp en leiding kome. Daarom wil de schrijver den Residenten voor landbouwzaken deskundige adviseurs toevoegen en deze laten optreden als chefs van de irrigatieafdeelingen, die in hun geheel overgebracht moeten worden bij het Departement van Landbouw, waarbij waterbouwkundigen voor zooveel noodig gedetacheerd kunnen worden.

Verder wordt gewezen op de noodzakelijkheid om alles wat bijeen behoort onder een hand te brengen omdat anders de samenwerking te wenschen overlaat. Dat de Regeering hier nog niet van doordrongen is, blijkt uit het Gouvs. besluit van 9 Oct. 1906, waarbij de Inspecteur voor agrarische zaken en een Ingenieur van den Waterstaat ter beschikking zijn gesteld van den Voorzitter der Welvaartcommissie om verschillende zaken op het gebied van waterverdeeling en retributie in overleg met het lid in den Raad v. N.-I. C. J. de Jaager te regelen, alsof het hier eene op zich zelf staande zaak gold. In het slot van het opstel wordt er op gewezen dat, door zich vooral te wijden aan de landbouwbelangen, er voor gezorgd moet worden dat het trouwe volk van Java niet verworde tot een volk van proletariërs, ten slotte van vagebonden, waarvan de toenemende klachten over onveiligheid een teeken zouden kunnen zijn. Het belang en de eer van Nederland staan daarbij op het spel.

* * *

De militaire strafgevangenis te Tjimahi. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Maart j.l. wordt een artikel uit de *Preanger-Bode* besproken, betref-

fende den toestand van militaire gevangenen voorheen en thans en hetgeen de *Java-Bode* vernam omtrent de strafgevangenis onder den tegenwoordigen directeur, den gepensionneerden kapitein J. M. Kerkhoff, die met tact weet op te treden. ,,Men moet de gevangenis bezocht hebben om zich een denkbeeld te kunnen vormen van de moeilijke taak, welke hem is opgelegd en van de uitnemende wijze, waarop hij zich daarvan kwijt. Overal de uiterste regelmaat, een bijna pijnlijke netheid; de in dit opzicht gestelde eischen komen den onervaren bezoeker overdreven en zelfs hard voor, doch in waarheid zijn zij het middel bij uitnemendheid om een strenger tucht te bewaren, zonder doorloopend zijn toevlucht te moeten nemen tot krasse maatregelen. Door steeds te letten op de kleinste kleinigheden, krijgt ook het geringste verzuim in de oogen der gevangenen een bijzondere beteekenis, wordt voor hen een vergrijp van gewicht; zoodoende leeren ze alle minder kleine vergrijpen tegen de tucht beschouwen als iets buitengewoons, als een ernstig misdrijf, waarvoor men terugschrikt. Ware het anders, die paar honderd gevangenen, veelal menschen met te veel temperament voor het militaire leven, dat zoo weinig ruimte laat voor individueele vrijheid, zouden slechts op zijn Russisch, met den knoet, te regeeren zijn. Thans behooren ernstige vergrijpen en zware straffen tot de uitzonderingen; het gros der gevangenen gedraagt zich zelfs voorbeeldig".

Na de beschrijving hoe alles is ingericht, stelt de *Java-Bode* de vraag, waarom bij eene reorganisatie der civiele gevangenissen geen partij getrokken wordt van de hier opgedane ervaring.

* * *

Dollar of gulden is de titel van een protest van Mr. G. Vissering opgenomen in de Jan.-Febr. afl. van het *Tijdschr. voor Nijv. en Landb. in N.-I.* tegen het in onze Jan.-afl. opgenomen artikel van den heer Wm. Westerman. Daarin wordt betoogd dat door af te gaan op verslagen, laatstgenoemde zich eene onjuiste voorstelling van den loop der zaken heeft gemaakt en niet heeft kunnen inzien hoe verscheidene personen door het voortgezet onderzoek van warme pro-dollar voorstanders van die voorliefde zijn teruggekomen. Het Planters Comité is eindelijk zoover gegaan, dat het in een schrijven van Nov. 1906 aan den Resident van Sumatra's Oostkust uitdrukkelijk heeft verklaard, dat een van de voornaamste bezwaren tegen den gulden zal zijn opgeheven, indien de Javasche Bank haar voornemen wil ten uitvoer brengen om in Medan een voorraad Engelsch goud op te leggen ten einde de muntpariteit met de Straits te handhaven. De Javasche Bank heeft besloten dit voornemen uit te voeren. Verder wordt de meening bestreden dat Mr. Vissering met eene vooropgezette meening naar Deli is gegaan en herinnert deze zich niet zich in een onderhoud met den redacteur van de *Sumatra-Post* op 6 Sept. zoo beslist te hebben uitgelaten als op bl. 25 is vermeld, omdat eerst den volgenden dag de vergadering te Medan plaats vond.

Wat het belang van de Javasche Bank bij de zaak betreft wordt voorgerekend dat hij een meerderen omloop van 1½ millioen gulden aan bankbilletten, waarvan 40 pCt. metaaldekking een bedrag van 9 ton geeft om mede te werken, gemiddeld slechts 4 pCt. hiervan of pl.m. *f*36.000 zal gemaakt worden (van haar geheele circulatie maakte de Bank slechts 1½ pCt. in 1905/06) en dat de kosten van het kantoor te Medan op ongeveer *f*25 à *f*30.000 worden geschat, ongerekend de eerste uitgaaf voor een gebouw. Het verschil dier bedragen is dan dat groote voordeel. ,,Blijkbaar", zegt de schrijver, ,,kan de heer W. zich niet voorstellen dat de Javasche Bank zich laat leiden ook door andere principes dan om als eene Naamlooze Vennootschap geld te ver-

dienen'', en hij geeft dan op waar in den laatsten tijd in het algemeen belang nieuwe correspondentschappen zijn gevestigd.

Na bestrijding der drie hoofdpunten dat de pro-gulden-beweging niet zou zijn de uiting van de publieke opinie, dat de planters uit den aard der zaak zijn pro-dollar en dat de Javasche Bank eigenlijk alleen de groote belanghebbende is, worden nog andere punten behandeld, waaruit volgens den schrijver blijkt dat de heer W. den tegenwoordigen toestand niet juist overziet.

Dat de onwettige toestand van het muntwezen den bloei der tabakcultuur niet in den weg zou staan, wordt weersproken door het feit dat de planters zelf den ouden dollar hebben uitgestooten om in 1903 den nieuwen Straitsdollar aan te nemen. Overdreven schijnt het de verliezen van importeurs door de groote koersschommelingen te brengen onder de gewone handelsrisico's. Aan het argument dat bij invoering van den gulden het risico voor stijging der prijzen uitgedrukt in dollars op de werknemers, de kleine luyden wordt overgebracht, wordt overgesteld dat de cultuur bij daling van de zilverprijzen de verschillen in eigen belang bijpaste om te zorgen dat de koopkracht van het koelieloon in dollars op gelijke hoogte bleef en dat in het vervolg het belang der cultuur zal medebrengen dit ook bij het verdiende guldenloon te doen.

Dat het een onbegonnen werk zou zijn de goudwaarde van de Nederlandsche zilveren munt te handhaven met een beperkt bedrag aan goud, wordt weersproken: als een zekere hoeveelheid Engelsche goud wordt opgelegd om de muntpariteit met de Straits te handhaven, zal deze hoeveelheid niet groot behoeven te zijn. Goud is als munt in den omloop in N.I. over het geheel niet gewild. Voorts wordt gewezen op de onvastheid der Engelsche muntpolitiek en hoe de onze daar gunstig bij afsteekt, op het minder gewild zijn van het kleine dollarpapier als de heer W. het wil doen voorkomen en op het ondoelmatige van het plan om een Nederlandschen dollar te laten slaan en aldus de staalkaart van die gelijknamige munten nog te vermeerderen, waarvan in een noot een merkwaardige lijst wordt gegeven, die wij zoo vrij zijn onder de rubriek ,,Wetenschap en Industrie'' over te nemen.

* * *

Kiesrecht in Oost-Indië is het onderwerp voor een hoofdartikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Maart j.l., waarin het heet: ,,Het kiesrecht is voor onzen Oost in aantocht, niets en niemand kan het meer tegenhouden''. Terwijl in het eerste tempo de leden der gewestelijke raden door de regeering worden aangewezen, zal in 1908 reeds in een deel der plaatsen bij periodieke aftreding door kiezers moeten worden voorzien en vóór dien zal de regeering met eene Indische kiesrecht-regeling gereed moeten zijn. Ook voor de particuliere leden, die in den Raad van Indië opgenomen zullen worden, zal de aanwijzing op den duur door de ingezetenen moeten geschieden. De regelaar van het kiesrecht staat hier voor de moeilijke vraag, waar de grens valt te trekken voor het kiezerscorps in de gemeenten van velerlei ras. Voor de gemeenteverkiezingen zal, naar aangenomen wordt, de voorbereidende studie wel volbracht zijn [1]). Hetgeen de *N.R.Ct.* in het midden brengt doelt dus op haar niet meer. Het blad wil echter, naast de nieuwe bouwstof welke die studie zal geven, gegevens bijeen brengen voor het ontwerpen van een verkiezingsstelsel voor de vertegenwoordiging der ingezetenen in den Raad van In-

---

[1]) Blijkens een later bericht (*Vad.* 11 April jl.) heeft het persbureau eene ontwerpordonnantie tot regeling der verkiezing van Europeesche gemeenteraadsleden in excerpt gepubliceerd, gebaseerd op een census. Het omvat geen algemeen kiesrecht.

die en stelt zich voor daarbij met toestanden elders te rade te gaan. In den Australischen Statenbond blijkt aan ieder van Europeesche afkomst, man of vrouw, het kiesrecht toegekend, doch het medezeggingsrecht aan de gekleurde rassen geheel ontzegd. De enkele gegevens, die omtrent de vertegenwoordiging aldaar zijn bijeengebracht hebben dan ook alleen voor Indië nut, voor zoover betreft hetgeen bij de fundamenteele wet is vast te stellen, en wat aan latere regelingen is over te laten.

In de Franschen koloniën met betrekking tot afgevaardigden naar het parlement in het moederland, is het kiesrecht niet tot de vrouwen, wel tot de inboorlingen uitgestrekt. In Senegal, dat in het laatste opzicht het dichtst bij Ned. O.-I. staat, stemmen gemiddeld ¼ van de als kiezer ingeschrevenen. Ook omtrent de verkiezing in Suriname worden eenige bijzonderhedn gegeven (gerectificeerd in de *N.R.Ct.* van 26 Maart), om ten slotte te komen tot deze stelling: Het kiesstelsel voor Indië zal in de eerste plaats, ja in de eenige plaats rekening te houden hebben met Indië (vergelijk *Ind. Gids* 1903 II, bl. 1718 en 1719).

De Nieuwe Courant van 5 April j.l. wijst er op dat de houding van de *Nieuwe Rott. Ct.* het best wordt aangegeven door den boven in de eerste plaats door ons vermelden uitroep en zij vindt daarin aanleiding om haar meening te zeggen over het kiesrechtvraagstuk in Indië, dat bij de bespreking der voorstellen van Minister Fock aan de orde is gesteld. Het blad acht het ten hoogste voorbarig en daarom ongewenscht van eene heerschende éénstemmigheid in dit opzicht te gewagen, waaronder het niet wenscht te worden opgenomen. De *N. Ct* acht het ambtelijk stelsel van bestuur voor het geheel van Indië voorshands het eenige mogelijke en gewenschte en ziet geen heil in eene vage soort vertegenwoordiging van ingezetenen (niet van *de* ingezetenen). Over het bestaan van ,,recht'' wil het blad niet twisten, men zou het principieel kunnen erkennen en toch overtuigd zijn van de praktische onmogelijkheid der uitoefening. Van een verplichting om toe te laten dat dit recht zou worden uitgeoefend is geen sprake omdat het niet blijkt dat bij eenige categorie van ingezetenen begrip een kennis van of gevoel voor het geheel aanwezig is. Het kan zonder eenige geringschatting gezegd worden, want de reden ligt eenvoudig hierin, dat Indië als geheel, als politieke gemeenschap van belangen nog slechts in vorming is en feitelijk bestaat uit, in hun politieke opvattingen, zooal niet in hun wezen, heterogene bestanddeelen, welke onder den invloed van den door Nederand gelegden ambtelijken band bezig zijn naar elkaar toe te groeien en dat het begrip van dat geheel en dus van wat er goed en kwaad voor is nog niet bij die deelen is ontwikkeld. De Inlandsche maatschappij heeft hiervan nog maar een uiterst flauw begrip en voor de Europeesche is dat belang òf een hetwelk een Nederlandsch gezagskarakter draagt òf wel het bestaat niet. Alleen in steden en sommige plaatselijke en gewestelijken kringen heeft zich langzamerhand een belangensfeer ontwikkeld, welke wellicht toepassing van het vertegenwoordigend stelsel toelaat. Waar die belangstelling op enkele punten verder gaat, daar betreft zij persoonlijke of vakbelangen. Het blad analyseert nu de in 1900 aanwezige getalsterkte der Europeanen en komt tot het besluit dat deze te brengen zijn tot 11222 ambtenaren, officieren en gepensionneerden, 9990 niet-ambtelijke personen, 17.562 personen zonder beroep en niet volwassen, 2983 vreemdelingen en 13.762 militairen. Eene op zulk een wijze samengestelde maatschappij is zeker voor vertegenwoordiging nog zeer weinig geschikt. Nu ligt het ook niet in de bedoeling van de *N. R. Ct.* om zoo maar dadelijk eene uitgebreide kiesbevoegdheid te geven, maar zij meent toch dat men reeds dadelijk kon aanvangen met

aan bepaalde categoriën en bepaalde belangen eene vertegenwoordiging in den Raad van Indië te schenken. Hoe betrekkelijk gematigd die opvatting moge wezen, de *N. Ct.* kan daarin niet medegaan. Het blad acht het ongewenscht en allerminst loonend nu reeds beginselen te gaan vaststellen, waarvan men niet weet of zij ooit in toepassing te brengen zullen zijn. Daargelaten de practische uitvoerbaarheid acht het bovendien allerminst aan te bevelen om e n k e l e belangen te doen beslissen over het a l g e m e e n belang, in een land, waar het particulier belang zoo weinig door eenig vaderlandsch gevoel gecorrigeerd wordt. Men bedenke dat een groot deel van het Europeesch-Indisch publiek niet veel meer is dan in een hotel, dat men den rug toekeert, zoodra de zaken afgedaan zijn. De voorstanders van het kiesrecht zullen volgens de *N. Ct.* er nog een harde kluif aan hebben om aan de volksvertegenwoordiging te bewijzen, dat de invoering mogelijk zou wezen en dat zij eenig nut, geen schade zou kunnen stichten.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 April wordt hierop gerepliceerd en o.a. gezegd dat als Indië voortaan over eigen middelen, naar eigen opvatting en beslissing te beschikken krijgt, het geheel in diezelfde lijn ligt den ingezetenen van Indië ook medezeggingsrecht te verleenen over hetgeen van hen gevraagd zal worden en over de daaraan te geven bestemming, mits de leiding blijve in handen van hen, die genoeg ontwikkeld zijn om de eischen der bijzondere belangen en die van het algemeen belang in evenwicht te kunnen houden. Daarom ziet het blad in de ontwerpen tot financiëele emancipatie eene belangrijke schrede in de richting van kiesrecht, al vraagt het ook aanvankelijk ,,afgevaardigden'' en geen ,,vertegenwoordigers''. In hetgeen de *N. Ct.* toegeeft aangaande de mogelijkheid van plaatselijke belangensfeeren, ligt volgens de *N.R.Ct.* de erkenning dat het personen-materiaal aanwezig is om ,,een verkiezingsstelsel voor de vertegenwoordiging van de ingezetenen in den Raad van Indië te kunnen ontwerpen, dat in bestaande toestanden zijn houvast vindt'', zooals door haar noodig werd geoordeeld. Het blad vindt verder dat de geciteerde verhoudingscijfers van Europeanen hier niets ter zake doen, dat een op zulke wijze samengestelde maatschappij niet voor vertegenwoordiging geschikt is leest het er niet uit en het wilde bovenniets ter zake doen; dat een op zulke wijze samengestelde maatschappij niet aangewezen. In herinnering wordt gebracht de in 1900 aangegeven oplossing met eene indeeling van Indië in vijf kiesdistricten met stemming per post

Wat de belangen quaestie betreft wordt gevraagd of in het ambtelijk stelsel het vaderlandsche gevoel het particulier belang zoo corrigeert, dat daardoor het ambtelijk belang niet overheerschen zal? Kan het verdedigd worden de alleenheerschappij van de alleenwijsheid der ambtenaren te stellen boven de deelneming aan het bestuur van gekozenen van verschillende groepen der niet-ambtelijke maatschappij?

Zonder verdere aanhalingen blijkt wel de juistheid van het slotwoord dat de *N.R.Ct.* zich meer voortuitstrevend acht dan de *N. Ct.* en dan ons ministerie. De polemiek lezende moet ons echter de bekentenis van het hart dat de redeneering van de *N. Ct.* het in ons oog in helderheid wint. Wat toch is een opvatting omtrent het overheerschen van ,,ambtelijk belang''?'' Afgescheiden van promotie-, pensioen- en ander personeel belang is voor den ambtenaar juist de plicht gelegen in het behartigen van de belangen van het algemeen, waarbij zijn persoonlijk belang niet-ambtelijke bijzaak is. Er bestaat dus geen gelijkwaardigheid tusschen die uitdrukking ambtelijk belang en de belangen der verschillende categorieën van ingezetenen.

In de *N. Ct.* van 15 April wordt de discussie voortgezet en naar aanleiding

van een bijschrift der *N. R. Ct.* nog later (18 en 20 April) het een en ander opgemerkt, doch gebrek aan ruimte belet hier verder melding van te maken.

* * *

De curatoren der Bestuursacademie. Blijkens de *Nederlandsche Staatscourant* zijn bij Kon. Besl. van 30 Maart 1907 no. 73 met ingang van 1° April benoemd tot leden van het college van curatoren der Nederlandsch-Indische Bestuursacademie: de oud-Minister Mr. N. G. Pierson, de oud-Gouverneur-Generaal W. Rooseboom, Dr. Snouck Hurgronje, hoogleeraar te Leiden, tevens adviseur voor Indische en Arabische zaken bij het Dept. van Koloniën en verder de leden van de Tweede Kamer J. H. de Waal Malefijt en Mr. C. Th. van Deventer, waarbij bepaald is dat Mr. Pierson als voorzitter zal optreden.

In het *Vaderland* van 8 April wordt het jammer gevonden dat de burgemeester van 's Gravenhage ook niet in het college is opgenomen.

* * *

Dactyloscopie. Blijkens de *Nieuwe Courant* van 31 Maart jl. heeft de gewezen controleur van politie te Batavia, de heer Johan, op 29 Maart in de Vereeniging van O.-I. ambtenaren van het B. B. eene lezing gehouden over dit onderwerp (dat in de *Indische Gids* van 1904 II bl. 1317 ook door den heer Van Eerde behandeld is). Wij teekenen er deze merkwaardigheid uit aan, dat de bekende lijnen op de vingertoppen gedurende het geheele leven dezelfde blijven en zich van vóór de geboorte tot na den dood onveranderlijk bewaren. Een door de politie aangehoudene bleek zijn vingertoppen te hebben getatoeëerd; men onderwierp hem aan eene behandeling, waardoor de aangebrachte teekeningen verdwenen en toen kwamen de oude lijnen weder te voorschijn, waaruit bleek dat hij een recidivist was. Bij de hier te lande gebruikte formulieren worden de vingerafdrukken bewaard op vellen folio-papier, waarop bovenaan zijn vermeld de naam, voornaam en bijnaam van den behandelden persoon en dan in vijf hokjes achtervolgens de afdrukken van rechterduim, rechterwijsvinger, rechtermiddenvinger, rechterringvinger en rechterpink worden gesteld, terwijl daaronder vijf hokjes voor de linkervingers zijn aangebracht. Daaronder is het papier door een verticale lijn in tweeën gedeeld, één vak voor het nemen van een gelijktijdigen afdruk van de vier vingers van de linkerhand en een voor de rechterhand, welke afdrukken als contrôle dienen. De grootste moeilijkheid is het sorteeren om na jaren de identiteit van een persoon uit al die gegevens terug te vinden. De vormen der lijnen worden tot hoofdgroepen teruggebracht, kringen en lussen, respectievelijk aan te duiden door W. en L. De inschrijving geschiedt nu in volgorde van duim tot pink eerst rechts en dan links telkens twee aan twee en naarmate die vingers kringen of lussen vertoonen, zou een formule bijv. kunnen zijn: WL. LL. LW. WL. LL. Het aantal combinaties, dat men van die letters maken kan bedraagt 1024; men heeft dus evenveel hokjes noodig om daarin de verschillende combinaties op te bergen en ze spoedig te kunnen terugvinden. Door een vernuftig uitgedachten sleutel is men in staat om, zoodra men een formule vóór zich ziet, dadelijk na te gaan in welk hokje men een soortgelijke formule kan terug vinden.

* * *

Het Chineezen-vraagstuk in Indië wordt door den heer W. M(ulier) behandeld in een drietal opstellen in het *Algemeen Handelsblad* van 2—4 April jl. waarbij hij verwijst naar vroegere opstellen in de *Nieuwe Courant* (*Indische Gids* 1906 II bl. 1745). Daar wij deze destijds vrij uitvoerig geresumeerd hebben, kunnen wij hier kort zijn en ons bepalen tot het laatste gedeelte, waarin behandeld wordt wat de heer Tan schreef in het *Soerab. Hbl.* van 14 Oct. jl.

omtrent de weinige medewerking die de vereeniging Tiong Hwa Hwee Koan van de zijde der Regeering zou ondervinden.

De vraag wordt gesteld wat die heer beoogde met een uitlokken van een weigering nu bij Gouv. besluit van 16 Aug. 1906 was te kennen gegeven, dat steun van het particulier Chineesch onderwijs in overweging is genomen. „De houding der jong-Chineezen", zegt de schrijver, „tot voor korten tijd zeer sympathiek, is niet zoo diplomatiek en gepast meer, als de vrienden der Chineesche ingezetenen van Ned. Indië (waartoe ik ook behoor) wel zouden wenschen. Zij worden al te ongeduldig. Wat is er verder waar in het courantenbericht over het studeeren van N.-I. Chineezen voor ambtenaar in China? Is het geen „canard"? Men kan hem b. v. wel op 'n briefje geven, dat wij geen woord vertrouwen van de fraaie plannen om ambtenaarsmateriaal voor China (!) te gaan opfokken in Nederlandsch-Indië. Tenzij men de N.-I. regeering niet voor vol aanziet, moet men toch aannemen, dat zij heusch nog wel in staat is om de vriendelijke bedoeling van die kweekerij van aspirant-leiders der Pan-Chineesche partij te vatten. Dàt kunnen wij èn op het Plein èn op Buitenzorg nog wel onderscheiden".

Ten slotte zegt hij, dat de Chineezen geduld zullen moeten oefenen, omdat de vraagstukken zoowel voor de Indische Regeering als door het Opperbestuur moeten worden behandeld en onderzocht, daar zij over eenige jaren van het grootste gewicht kunnen zijn. Wanneer onze gedwongen afwachtende houding door de Chineezen in Indië wordt misverstaan, zou dit te betreuren zijn, immers hun past, nu men zich ernstig met hun grieven en wenschen bezig houdt, nog een weinig geduld, waar dit reeds zoovele jaren op de proef werd gesteld. Onze huidige regeering in Indië is doortastend genoeg om een en ander tot een goed einde te brengen en zichzelf op een waardig en juist standpunt te handhaven.

* * *

Inlandsche soldaten en Opium. Het in de vorige revue (bl. 563) besproken artikel van het *Alg. Handelsblad* trok ook de aandacht van de *Militaire Gids*, waar in de April-afl. op bl. 220 de deskundige redactie o. a. schrijft: „het te lang oogluikend begunstigd kwaad straft zich zelf". Het opium-misbruik toch wordt in de militaire kampementen zelfs zwaar gestraft..... Maar een feit is het dat (laten wij schatten) 60 % der Jav. Onderofficieren, en vooral die in hun tweede en later dienstverband, opiumschuivers zijn en in 't geheim in de kazerne opium verkoopen, gelegenheid geven tot schuiven, schuivers maken onder de jonge fuseliers en uit een en ander een zoet winstje behalen. Het is uiterst moeilijk, gegeven de stilzwijgendheid der Javanen en hun zucht om geen opspraak te verwekken, die kwade praktijken der Jav. onderofficieren te ontdekken en tegen te gaan. Maar de grondfout van het euvel is, dat het opium-gebruik als voornaamste en doeltreffendste middel voor de werving gebezigd wordt. De schrijver zou aan de wervers willen doen verbieden om door dit middel recruten over te halen en het *Alg. Handelsblad* van 9 April, deze beschouwingen aanhalende, is het hiermede eens, doch wijst op de noodzakelijkheid om het stilzwijgend voortwoekeren van het kwaad tegen te gaan door alle opium-gebruik aan Inlandsche soldaten streng te verbieden.

* * *

Draadlooze Telegraphie in Indië. Door den heer Dolk zijn in dato 9 Maart hieromtrent de volgende vragen ingezonden. (Zie *Aanhangsel Verslag Handelingen 2e Kamer, blz.* 25):

1. Zal nog een concessie voor draadlooze telegraphie tusschen schepen en de kusten der eilanden in Nederl.-Indië gegeven worden?

2. Zoo ja, wordt daardoor niet feitelijk het draadlooze telegraafverkeer tusschen de eilanden, die niet door kabels verbonden zijn, gedurende 20 jaren uit handen gegeven? Of heeft het Gouvernement het voornemen te eeniger tijd zelve die verbinding tot stand te brengen en is zulks dan den concessionaris bekend?

3. Bestaat er zekerheid, dat het grootste gedeelte van het kapitaal in Nederlandsche handen is en blijft?

4. Zijn er eenige vooruitzichten, dat de Kon. Paketvaart-Maatschappij, de Stoomvaart-Maatschappij „Nederland" en de Rotterdamsche Lloyd, zijnde de voornaamste Nederl. Stoomvaart-Maatschappijen in Nederl.-Indië, hare schepen zullen voorzien van toestellen voor draadlooze telegraphie? Zoo niet, welk doel heeft dan de concessie-verleening?

Hierop heeft de Minister geantwoord, dat hij zich ad 1 wenscht te houden aan hetgeen door hem in de zitting van 20 Nov. 1906 (*Handel.* blz. 380) is gezegd. Ad 2*m.*: In overeenstemming met de mededeelingen op blz. 56 van de *M. v. A.*, betreffende de begrooting van 1905, zal, indien eene concessie wordt verleend, aan den ondernemer geen uitsluitend recht worden gegeven. Het Gouvernement blijft dus volkomen vrij om te allen tijde het draadloos verkeer, zoowel tusschen schip en kust, als tusschen niet door kabels verbonden eilanden, zelf in handen te nemen of aan anderen soortgelijke concessies te verleenen. De ondernemer zal bevoegd zijn om ook andere dan de uit zee ontvangen of derwaarts bestemde telegrammen tusschen zijne kuststations over te brengen, doch alleen zoolang eene directe of indirecte gouvernements telegraaf- of telephoonverbinding daartusschen ontbreekt. Of er voor het Gouvernement aanleiding zal zijn om van de bij de concessie voor te behouden vrijheid op eene of andere wijze gebruik te maken, valt bij voorbaat niet te zeggen.

Ad 3*m.* De overdracht der concessie zal, zooals op blz. 57 van de hierboven genoemde *M. v. A.* is gezegd, slechts kunnen geschieden aan een Naamlooze Vennootschap, die de noodige waarborgen voor het behoud van haar nationaal karakter aanbiedt; deze waarborgen zijn zoodanig geformuleerd, dat de vraag, in welke handen zich het kapitaal bevindt, geen zaak van gewicht is.

Ad 4*m.* Blijkens de mededeelingen op blz. 55 der meergenoemde *M. v. A.*, is het doel der concessie, de scheepvaart in de Indische wateren niet langer van het voordeel der draadlooze telegraphie verstoken te doen blijven.

Of en wanneer de stoomvaartmaatschappijen haar schepen met radio-telegraphische toestellen zullen uitrusten, en in hoever dienaangaande nu reeds vooruitzichten aan de aanvragers zijn geopend, kan door de Regeering niet worden beantwoord.

De *Nieuwe Courant* van 11 April j.l. vindt in deze beantwoording aanleiding om te vragen, zooals zij reeds 30 Januari te voren deed, waar de concessieverleening nu toch eigenlijk op wacht. Terwijl er toen reeds op aangedrongen werd om er niet langer mede te dralen Indië van de draadlooze telegraphie te voorzien, schijnt uit de boven sub 2 voorkomende woorden „indien eene concessie wordt verleend" deze dan nog — of weer — twijfelachtig te zijn. Op wie of wat wordt gewacht? vraagt de *N. Ct.*

* * *

Een internationaal botanisch tijdschrift. Onder de wet. berichten in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 April vinden wij vermeld dat er bij Gustav Richter te Jena een internationaal botanisch tijdschrift wordt uitgegeven, getiteld *Progressus Rei Botanicae*, waarvan onlangs de eerste aflevering het licht zag. Het staat onder toezicht van het bestuur der „Association internationale des Botanistes", waarvan Dr. J. P. Lotsy, die vroeger tijdelijk aan den Planten-

tuin van Buitenzorg verbonden was, (zie *Ind. Gids* 1900 I 923 en II 1901) algemeene secretaris is. De *Progressus* verschijnt om de vier maanden en het is zeker merkwaardig, dat van deze veelbelovende uitgave, de genoemde Nederlandsche geleerde als redacteur optreedt.

* * *

Materialen verzamelen op Delische ondernemingen. Onder het opschrift „Machtsmisbruik?" bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 3 April j.l. naar aanleiding van een verhaal in de *Sumatra-Post* van 9 Febr. j.l. de vraag of de tabaks-ondernemers het recht hebben gestraften en werklieden van den dienst der openbare werken, als deze voorzien zijn van een identiteits-bewijs, van hun grond te weren, hetgeen volgens de uitlegging, gegeven in een circulaire van den Resident van 30 Maart 1901 No. 168, niet geoorloofd is, omdat de ondernemer op zijn erfpachtsgrond wel eene landbouw-onderneming mag drijven, doch geen uitsluitend recht kan doen gelden op zand, grind, graszoden enz., welke zaken als zij voor het gouvernement benoodigd zijn, daarvandaan gehaald kunnen worden. Het *Hbl.* maakt hier vergelijkingen met Europeesche toestanden en meent dat, als zulks niet uitdrukkelijk in de voorwaarden gestipuleerd is, geen resident de macht heeft te bepalen dat „ieder individu" maar op zijn terrein mag komen om grond weg te halen, gras te snijden, enz. Het spreekt van eene brutale uiting en schandelijk machtsmisbruik en hoopt dat het volle licht hierover opga en dat, wanneer werkelijk naar het blad vermoedt, de rechtsgrond ontbreekt, aan het uitvaardigen van zulke naar den indruk van het *Hbld.* „berugchte" circulaires voor goed een einde komt.

Ons dunkt dat het hier wel wat kras uitvaart, want vooreerst is er geen sprake van elk individu, doch van personen in dienst bij het gouvernement, en als er nu nergens anders gras te krijgen is voor het vee daarbij in gebruik, dan lijkt al die drukte door een betrokken beheerder hierover gemaakt wel wat overdreven en niet getuigende van veel medewerking voor de algemeene zaak, zoodat men zoo den indruk krijgt dat er kleine persoonlijke bisbilles achter zitten.

* * *

Singa Maharadja. Naar men verneemt bestond het voornemen kapitein Christoffel van Celebes naar Sumatra te dirigeeren ten einde dezen Batakvorst op te sporen, wiens gebied aan de Zuidwestkust van het Toba-meer ligt, nagenoeg Noord van Siboga op pl.m. 66 K.M. in rechte lijn gemeten. Volgens het *Vaderland* van 11 April jl. dateeren onze aanrakingen met dezen vorst, in de wandeling „de Singa" genoemd vermoedelijk van omstreeks 1883. Zijn invloed is hoofdzakelijk van godsdienstigen aard (vergelijk onze revue in de Jan.-afl. bl. 111) in zoover hij in de streken om de Z.-W.-kust van het meer en ook meer Noordelijk beschouwd wordt als de tusschenpersoon tusschen de heidensche Batak-bevolking en haar goden. Het is daardoor duidelijk dat hij steeds vijandig staat tegenover de zending, al is hij ook feitelijk geen priestervorst. Ten tijde dat de toenmalige chef van den staf ter S. W. K., tegenwoordig onze Consul-Generaal te Hongkong, Haver Droeze, zich in die streken ophield, toegevoegd aan den commandant eener vrij sterke colonne was Singa Maharadja in 1883 reeds een man van leeftijd, zoodat men thans vermoedelijk met zijn zoon te doen heeft. Sedert die militaire actie, waarbij veel van onze troepen gevergd werd, was hij niet te vinden en daar later onze belangen door hem niet ernstig benadeeld werden, bleef het tot nu bij een pogen om hem in handen te krijgen. Thans (eerste helft van Februari) heeft hij zich verstout een aanhang te verwerven benoorden het Toba-meer, waarheen hij uit Bakara getrokken is om zich met Toean Poerba te vereenigen. Het is vermoedelijk dit optreden dat tot de zending van kapitein Christoffel geleid heeft.

* * *

Godsdienstige woelingen op Java. Van geachte zijde wordt aan de *Nieuwe Courant* van 9 April naar aanleiding van het jongste treurspel bij Baron in Madioen geschreven, dat hoewel het niet mogelijk zal zijn om dergelijke uitingen (van hersenschimmige plannen en waanvoorstellingen) geheel te voorkomen, zij toch binnen enge grenzen zijn te beperken, in de eerste plaats door opvoedend onderwijs. Voorts spreekt het van zelf dat zulke drijvers licht aanhang vinden, als er redenen van wrevel en misnoegen bestaan. Niet alleen dat daarom door de Europeesche ambtenaren streng gewaakt moet worden tegen knevelarij of misbruik van gezag, maar men moet er zorgvuldig voor waken de bevolking met de beste bedoelingen, niet te „maatregelen". Haar tweede gewassen vernielen als in Sidoardjo, haar beletten padie te planten op den tijd, dien zij zelf daarvoor geschikt acht, als in Demak liefst krachtens algemeene verordening plaats heeft, zetten kwaad bloed en bereiden den bodem, waarin zaden van verzet en oproer welig tieren. Doch ook daarmee zal men uitingen van waanzin nooit voorkomen en daarom moet men zonder vrees steeds op zijn hoede zijn; meer dan tot nog toe moeten de regenten verantwoordelijk gesteld worden, omdat zij met hunne talrijke relatiën op de hoogte kunnen komen van wat er in hun gebied omgaat. Als met ontslag wordt gedreigd, zal menig smeulend vuurtje in den aanvang en zonder bloed vergieten worden geblusscht. Een gevaar, waartegen bijzonder gewaarschuwd wordt, is de bespottelijke h a d j i v r e e s onder de Europeanen: daardoor gaat het verstand op den loop en maken wij ons belachelijk in de oogen der inlanders. (Als voorbeeld wordt gesproken van een zotte paniek ongeveer 20 jaar geleden te Soerabaja voorgekomen). Onze bestuursambtenaren hebben bij verschillende gelegenheden getoond wat een kalm, krachtig en beleidvol optreden in dezen vermag, zooals eenige jaren geleden de Assistent-Resident Hardeman, die een bende opstandelingen dwong hun wapens neer te leggen, de Assistent-Resident Bosman in Djember, die een opstootje in zijn geboorte wist te smoren en nu onlangs de controleur van Soekaboemi, die een uitbarsting voorkwam door zijn kalm en humaan optreden. Moet men er naar trachten bloedvergieten te voorkomen, dit neemt niet weg dat men op gewapend verzet voorbereid moet zijn en in verband daarmede wijst hetgeen omtrent Baron bekend is op gebrek aan organisatie en voorbereiding. Als die niet hadden ontbroken, als het bestuurspersoneel niet als een bende, maar als een behoorlijk aaneengesloten corps tegenover de kwaadwilligen had gestaan, zoude het opstootje nog minder hebben bedruid. De schrijver acht het noodig aan bestuursambtenaren de verplichting op te leggen zich te bekwamen in de behandeling van revolvers en geweren, dit ook aan hun ondergeschikten te leeren en deze door oefening voor te bereiden op hetgeen hun bij het voorkomen van dergelijke gevallen te doen staat.

* * *

Inlandsche rechtskundigen. In een uitvoerig hoofdartikel van de *Nieuwe Courant* van 11 April jl. wordt met het aanhangige wetsontwerp van de opleidingsschool voor inlandsche rechtskundigen een gewichtig, moeilijk, zeer delicaat, gevaarlijk en tevens urgent vraagstuk ingeleid.

Het blad is ook van oordeel, dat gebroken moet worden met de vroeger algemeene opvatting van de absolute minderwaardigheid van den inlander in dit opzicht. Juist is het ook gezien om geen *bepaalde* verstrekkende beloften te doen, want omtrent de geschiktheid van den inlander om gewichtige rechterlijke ambten te bekleeden — zoolang ook niet z i j n o m g e v i n g doortrokken is van de beginselen, welke men onderstelt dat hij op de rechtsschool in zich er kunnen opnemen — bestaat a l l e r m i n s t z e k e r h e i d. Tegen het stichten van een afzonderlijke school heeft het blad ernstige bedenking omdat de Regeering de kans loopt over eenige jaren een aantal gediplomeerden te

zullen krijgen, waarmede men geen weg weet en waarvoor men zonder voldoende waarborgen meer ambten zal moeten openstellen, op gevaar af van beunhazerij aan te kweeken.

* * *

De kleeding voor den Indischen soldaat vormt het onderwerp van een belangrijk opstel van een „Compagnies-Commandant" in de *Locomotief* van 7 Febr. j.l., waarbij deze een proef wenscht genomen met korte jassen van bruingroene kleur, en als hoofddeksel voor Europeanen een bamboe hoed, voor Inlanders den hoofddoek. Daarbij wenscht hij de distinctieven tegenover den vijand zoo weinig mogelijk zichtbaar te maken en ze op marsch door het omslaan der mouwen zelfs geheel te doen verbergen. In vredesgarnizoen kunnen zij behouden blijven, waar ook de officieren alsdan een uniformpet van bruingroene kleur kunnen dragen. Het opstel leent zich niet tot nadere behandeling, doch de hoop wordt er in uitgesproken dat men er in slagen zal de noodzakelijkerwijze onbevoegde beoordeelingen uit Holland te overwinnen. De voorgestelde tenues voor dagelijks en voor te velde van de soldaten, alsmede de visite- en gala-uniformen voor de officieren zullen bij grooter doelmatigheid zeker niet meer kosten dan de bestaande.

* * *

De „steinreiche" Chineezen. In de *Locomotief* van 16 Febr. wordt nagegaan in hoeverre een correspondent uit Semarang in de *Java-Bode* gelijk heeft als hij zoo hoog opgeeft van den rijkdom der Chineezen daar ter plaatse en het blad komt tot de overtuiging, dat die welvarendheid al te zeer wordt overdreven. Bij het staren op enkele millionnairs wordt vergeten hoe de strijd om het bestaan bij de Chineezen, tengevolge van den aanwas hunner bevolking, beperkt en belemmerd als zij in hunne bewegingen zijn, minstens even zwaar is als onder de Europeanen. Terwijl er viermaal meer Chineezen dan Europeanen in de stad Semarang wonen en de bedrijfsbelasting voor hen hooger is dan het patentrecht voor Europeanen, wordt door de laatste hieraan *f* 173.000 betaald tegen *f* 45.000 bedrijfsbelasting door de vreemde Oosterlingen opgebracht; in de personeele belasting betalen zij *f* 24.000 tegen de Europeanen *f* 40.000. Bovendien is niet alleen het aandeel der Chineezen, maar ook dat der Arabieren hieronder begrepen. Een en ander bewijst dat, enkele rijkaards uitgezonderd, de Chinees hier een harden strijd om het bestaan heeft te voeren. In het No. van 18 Febr. erkent de berichtgever door die cijfers te zijn getroffen, doch hij meent toch dat het bezit en de macht aldaar neiging hebben in Chineesche handen te komen. De *Loc.* vindt dat het tijd wordt ons oordeel over de Chineezen op deugdelijker gronden te vestigen, dan de Indische roman-traditie.

* * *

Sergeant Jesajus Pongoh. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 April werd er de aandacht op gevestigd, dat onder de belooningen voor de krijgsverrichtingen op Celebes, die onlangs werden gepubliceerd eene benoeming voorkomt, eenig in haar aard, namelijk van den Amboineeschen infanterist 1e klasse (sedert bevorderd tot sergeant) J. Pongoh, tot ridder van de Militaire Willemsorde der derde klasse. In genoemd blad van 12 April komen eenige bijzonderheden voor omtrent dezen merkwaardigen man, alg. stamboeknummer 56429, die bij Kon. besluit van 30 Sept. 1903 benoemd was tot ridder M. W. O. vierde klasse. Hij had zich gedurende het 2e semester 1902 meermalen in Atjeh onderscheiden, meer bepaald op 24 Juli bij de inneming van Koeta Baba Seniko (landschap Seunagan) in gezelschap van den Amb. marechaussee Talazima, met wien hij het eerst in de benting was. Daarna werd hij eervol vermeld bij Gouv. besl. van 10 April 1905 voor zijn verrichtingen gedurende

den tocht in de Gajoe- en Alaslanden, zooals bij de bestorming van de heuvelbenting Gemoejang. In 1905 aangewezen om naar Celebes te gaan, was hij daar om zoo te zeggen het bezielend element in zijn brigade en wist hij daarin steeds den goeden geest te onderhouden, ook na groote vermoeienissen. Is dit voor een eenvoudig infanterist 1e klasse reeds een uitstekende eigenschap, hij onderscheidde zich ook hier door bepaalde feiten, zooals op 5 Jan. 1905 bij kampong Sawieto, toen hij zijn gewonden compagnies-commandant voor verder letsel behoedde, en op 5 Maart in een moeilijken strijd om de versterkte kampong Pabesaran, waar hij, inmiddels tot korporaal bevorderd, weer vooraan en de eerste was om er binnen te dringen. Voor militairen beneden den rang van officier is aan de M. W. O. een levenslange riddersoldij verbonden, die het blad evenwel wel wat royaler zou wenschen.

* * *

Een nieuw Fransch-Siameesch verdrag. In de *Ind. Gids* van 1904, I, bl. 780, is melding gemaakt van het teruggenomen verdrag van 1902 en van een nieuw van 1904; thans is dit weder door een ander verdrag gevolgd. Siam staat nu de provincies Battambang, Angkor en Sisophon, die vroeger tot Cambodja behoorden, aan Frankrijk af, doch krijgt terug de havenplaats Kratt en in het Noorden een smalle maar lange landstreek, Dansaï genaamd, die in 1904 was afgestaan tengevolge van eene grensbepaling met Loewang Prabang (ten Noorden van Laos), waarbij rivieren genoemd waren, wier loop niet voldoende bekend was, zoodat daardoor een strook Fransche grond in het Noordelijk deel van Siam ingreep, waaraan Frankrijk weinig had en die voor Siam van veel strategisch belang is.

Uit een nader artikel van Mr. J. B. B., in het *Vaderland* van 11 April j.l., blijkt, dat Minister Pichon bij zijn optreden reeds onderhandelingen met Siam aanhangig vond over eene wijziging van het tractaat van 1904. Deze zijn met bekwamen spoed voortgezet en op 23 Maart j.l. is de nieuwe schikking tot stand gekomen. Het groote voordeel voor Frankrijk is, dat nu alle streken om het meer Tonglé-Sap aan dit rijk behooren en dat daar dus, zoowel met het oog op de vischvangst als op hydrographisch gebied, geheele vrijheid van handelen is gekregen. Voorts kan het door een spoorweg van Battambang naar Pnom-Penh, de hoofdstad van Cambodja, de handel dezer streken over Saigon trachten te leiden.

Inzake rechtspraak doet Frankrijk dezelfde concessies aan Siam als in 1894 aan Japan. Ook bevestigt Siam overigens de concessies, in 1904 gedaan, waaronder eene regeling der Fransche beschermelingen, Oosterlingen, binnen Frankrijk's gebied geboren of onder Frankrijk's bescherming staande, die zich als zoodanig bij de Fransche legatie kunnen doen inschrijven.

Merkwaardig is nog de bepaling, dat Franschen, die zich in Siam gevestigd hebben, aldaar door het geheele rijk grond mogen koopen en in eigendom bezitten.

* * *

Een grondhuurquaestie. Naar aanleiding van artikelen in het *Soerabajasch Handelsblad* en *de Java Bode* over de quaestie, vermeld in onze Maart-afl. bl. 443, omtrent het door den Resident van Soerabaja verbieden van het in bewerking nemen van met 1 April gehuurde suikertuinen, vóór het verschijnen van dien datum, bevat de *Nieuwe Courant* van 13 April een artikel, waarin zij niet medegaat met de afkeuring dier houding door de gemelde bladen. Als de ondernemers door het verbod van den Resident in onaangename beslommeringen komen, hebben zij dit aan zichzelf te wijten, want bij de besprekingen, die vóór de vaststelling van de laatste grondhuurordonnantie (Aug. 1900) door de

heeren van Lawick van Pabst en Van Rees met de ondernemers zijn gehouden, is het anticipeeren op den datum van inhuur, als de padie eerder gesneden is, besproken. „Hun is toen uitdrukkelijk medegedeeld, dat daarvan geen sprake kan zijn, omdat daardoor een der grondslagen van de ordonnantie, het strafbaar stellen van gebruik van grond zonder geregistreerd huurcontract, zou worden aangetast, maar is hun tevens den weg aangewezen, om als zij in dat verbod moeilijkheden mochten vinden, die langs wettigen weg te ontgaan". Er is hun vrijgelaten om binnen de grenzen van den huurtermijn afzonderlijke schikkingen te treffen. Zoo kan worden overeengekomen dat bij inhuur met 1 April de aannemer niet zal beginnen met de bewerking voor 1 Mei als de padie nog te veld staat, of dat de gronden dadelijk na den rietoogst ter beschikking worden gesteld van den verhuurder, ook al is de huurtermijn nog niet verstreken. De ondernemers hadden nu den grond met 1 Maart inplaats van met 1 April kunnen inhuren, zij hebben echter liever in strijd met de ordonnantie gehandeld. De Resident had volkomen gelijk de onwettige toestanden niet te laten voortbestaan, doch het blad acht zijn optreden niet bezadigd, niet tactvol. Dat hij op de hoogte komend van misbruiken, daaraan een einde wil maken, is toe te juichen, doch het was niet noodig geweest dit tot ongerief van alle partijen, hals over kop te doen en eene aanschrijving met bedreiging van vervolging om voor het volgende jaar de voorschriften in acht te nemen, ware voldoende geweest.

* * *

Pangeran Hadji Oemar van Djambi. Naar aanleiding van de telegrammen uit Indië dat kapitein Darlang nabij Pamoedjen aan de Oeloe Tebo een bende overviel, waarbij pangeran Hadji Oemar, alsmede pangeran Seman en zeven volgelingen sneuvelden, geeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 April eenige bijzonderheden over eerstgenoemd bendehoofd, wiens sneuvelen voor de rust in de pas onderworpen streken van groote beteekenis is. Zijn broeder, pangeran Seman was een bijlooper, van wien weinig uitging. Dji-Oemar kwam in Juni 1903 het eerst op den voorgrond, toen hij met een bende een ernstige rustverstoring wist te bewerken aan het benedenstroomsche gedeelte van de Boven Tambesi. Hieraan werd spoedig een einde gemaakt en hij moest uitwijken naar de Boven-Tabir. Daar wist hij eenige hoofden aan te s'oken tot een beschieting van de controleursstandplaats Soeroelangoen. Telkens werden ook militaire transporten beschoten, doch het gelukte niet hier aan een einde te maken. Hij zwierf steeds rond, een patrouille werd in een hinderlaag gelokt, hij wist den moord op den controleur Kroesen (1 Nov. 1904) te bewerken en werd later vergeefs gezocht, doch in de eerste helft van 1905 dook hij weder op. Hij viel ten slotte het gebied van Korintji binnen, waar hem door de marechaussees al evenmin rust gegund werd, terwijl ook de bevolking daar er genoeg van kreeg. Telkens ontsnapte hij echter. In den nacht van 23/24 Juni 1906 wist hij een moordaanslag te doen bedrijven op den controleur R. C. van den Bor, die in een eenzame pasangrahan te Poelau Lebar, nabij Moeara Kesiro, vertoefde. Later werd nog geschoten op een prauw, waar de Resident en de Controleur Krom van Soeroelangoen in gezeten waren. Mamperoen, die den moordaanslag pleegde, was daartoe met $ 500 omgekocht. Een paar hoofden, ontevreden over de veroordeeling van een hunner familieleden, hadden hulp gevraagd aan Oemar om daarover wraak te nemen en deze had voor de toezegging van die hulp het vermoorden van den controleur van Soeroelangoen als voorwaarde gesteld.

J. E. D. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Het zoutbriketstelsel in Nederl.-Indië, door Mr. J. H. Abendanon, oud-Directeur van het Dept. van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1907.

Zooals uit de inleiding blijkt is dit geschrift niet alleen bestemd om een overzicht te geven van den stand van het vraagstuk der zoutverpakking in Indië, maar ook een zelfverdediging, in de eerste plaats uitgelokt door de ongunstige berichten, waarvan in de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting voor 1907 (bl. 25) is melding gemaakt, doch des te meer noodig geworden toen daarop in de Memorie van Antwoord eene toelichting volgde (bl. 70 der offic. uitgave) waarin de toenmalige Directeur van O. E. en N. voor een groot deel aansprakelijk werd gesteld voor de ondervonden teleurstellingen, terwijl later gebleken is dat in deze laatste Memorie op dit gebied verschilende onjuistheden waren aan te wijzen. Bij het debat in de zittingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 16 en 20 Nov. 1906 werd (bl. 362 e. v.) door het Lid voor Rotterdam, den heer S. van den Bergh Jr., op eenige dier onjuistheden gewezen en zeide de Minister van zijn kant, dat hij den genoemden ambtenaar in de gelegenheid had gesteld kennis te nemen van alle stukken en hem verklaard had dat het hem, Minister, aangenaam zou zijn, „wanneer hij kon aantoonen in een openbare nota of op welke wijze dan ook, dat alle grieven tegen hem ingebracht in Indië ten aanzien van den bouw van fabrieken en den koop van papier of wat anders ook, ongegrond waren".

Het lezen en schiften der over ongeveer zeven jaren loopende bescheiden bleek een tijdroovend werk en nog is een onderdeel, de bouw der fabrieken, onvolledig behandeld, omdat de hierop betrekking hebbende bescheiden inmiddels te zijner verantwoording aan den betrokken deskundige ter hand gesteld zijn. Voorts waren ook verschillende stukken wel in de archieven te Batavia, doch niet hier in Nederland aanwezig; de schrijver wenscht echter de openbaarmaking niet langer uit te stellen. Hij was herhaaldelijk genoopt daarin van eigen handelingen melding te maken en in bijzonderheden af te dalen; doch dit was noodig nu de onjuiste voorstelling het geheele briketstelsel in gevaar bracht en tevens zijn beleid aantastte. Na den heer Van den Bergh oprechten dank te hebben betuigd voor de uit eigen beweging getoonde belangstelling, wordt aan het slot der inleiding, onder dagteekening van 30 Maart j.l. de hoop uitgesproken, dat dit geschrift er toe zal leiden dat hij alle autoriteiten steun zal worden gevonden om zonder verwijl tot algemeene invoering van het briketstelsel over te gaan, met handhaving van het in 1901 aangenomen beginsel om het zout op een zoo groot mogelijk aantal plaatsen beschikbaar te stellen.

In het e e r s t e hoofdstuk wordt de geschiedenis nagegaan en hoe naar aanleiding van een door Schmalhausen geopperd denkbeeld [1]) in 1890 een prijs-

[1]) Zie *Ind. Gids* 1906 I bl. 514.

vraag werd uitgeschreven, waarbij de premie van *f*10.000 in 1893 werd toegekend aan den heer Carl von Balzberg te Ischl, die voorstelde de verpakking in een bijzonder soort papier (lederettenkarton) te doen voorafgaan door samenpersing van het zout tot briketten. De ingekomen antwoorden waren onderzocht door de heeren T. J. van Buuren en K. H. Mertens, waarvan eerstgenoemde tijdens een verlof in Europa in de gelegenheid werd gesteld de zoutbriketteering te Ischl zelf en elders te gaan bestudeeren. Daarop bracht Minister Bergsma op de Indische begrooting voor 1897 een bedrag van *f*200.000 voor eene proefneming. Met de uitvoering daarvan werd genoemde Dr. van Buuren, tevens civiel-ingenieur, belast. Eene te Kali-Anget in de nabijheid van Soemenep op Madoera gebouwde proeffabriek (waarvan twee afbeeldingen bij het geschrift zijn gevoegd) kwam in 1899 gereed en men begon te werken met twee briketpersen door den heer Van Buuren, in overleg met de heeren van Balsberg en Mayer, die daarvan in Oostenrijk het uitvindersrecht had, besteld in de fabriek van Breitfeld Danek & Co. te Praag.

Het toestel bestaat in hoofzaak uit een draaiende ijzeren tafel met drie afdeelingen in elk waarvan negen vierkante perskokers. Het zout wordt uit een bak opgevoerd door een Jacobsladder en gestort in een automatisch weegtoestel boven de tafel, telkens 9 katties afwegende, die vallen in de eerste afdeeling van negen kokers. Dan worden deze door een draaiing gebracht onder de pers-inrichting, die hydraulisch werkt en komt de tweede afdeeling onder het weegtoestel. Weder een derde slag omdraaiende komen uit de eerste afdeeling de briketten te voorschijn, worden die van de tweede geperst en komt de derde onder het weegtoestel. De nog broze briketten worden op het latwerk van een etagewagentje gelegd en dan in een droogoven gereden, waar zij 24 uur in blijven om vervolgens in het afpaklocaal in de gereed gemaakte doozen van lederettenkarton te worden verpakt; elke doos bevat 20 briketten of $^1/_5$ pikol zout.

Toen de schrijver in Maart 1900 als Directeur optrad, werd door hem een reis naar de proeffabriek gemaakt en naar de gewesten in Oost-Java waarheen proefzendingen gestuurd waren. De verpakking bleek goed te voldoen, ook de werking der persen was goed, nadat daaraan op het Marine-Etablissement te Soerabaja eenige versterkingen waren aangebracht. Toch achtten de deskundigen, de inspecteurs van het stoomwezen A. F. G. Mallinckrodt en Dr. Van Buuren het wenschelijk, met het oog op mogelijk onklaar worden, steeds slechts met één toestel tegelijk te werken. Dit leidde tot nadere bestelling van een derde pers, waar de Minister eerst, met het oog op de onzekerheid van het welslagen, niet aan had gewild, toen schrijvers ambtsvoorganger die in Juli 1899 had aangevraagd. Overtuigd dat de proefneming gelukt was en spoedig handelen wenschelijk zou zijn, ook om de hooge kosten op eene kleine productie vallende te verminderen, werd dit werktuig op 13 Jan. 1901 op nieuw bij het Ministerie aangevraagd, doch kwam eerst 15 maanden later in Indië. Werkende met de bestaande persen had men weliswaar in Sept. 1900 een grooten voorraad van 81.900 pikols briketzout, doch zoolang de nieuwe pers er niet was scheen men toch de bediening der residenties Madoera, Besoeki, Pasoeroean en Probolinggo niet in zijn geheel aan te durven en werd daar ook nog los zout verkocht. Het debiet van verpakt zout nam toe en na eenig heen- en weer geschrijf, waarbij kortheidshalve hier niet wordt stilgestaan, bracht de Minister van Koloniën bij nota van wijziging op de Ind. begrooting voor 1902 de vereischte fondsen tot uitbreiding van de fabriek te Kalianget en den bouw van een fabriek te Boender ad *f*621.480 met de machine-installatie, terwijl in 1903 de bouw van een fabriek in de afd. Sampang (geraamd op *f*426.310) zou worden begonnen. Onder de machine-installatie

werden begrepen 14 persen, terwijl ƒ45.000 was geraamd voor 3 persen in reserve. Te zamen ƒ1.092.790. Hierbij was er van uitgegaan dat de productie der drie fabrieken gelijken tred zoude houden met de jaarlijks voor het verbruik uit de drie afdeelingen tot dusver in ronde cijfers afgevoerde hoeveelheden van 22.000, 16.000 en 12.000 koyangs. Toen de begrooting was afgekondigd en daardoor vaststond dat het briketstelsel in het geheele gebied zou worden ingevoerd, werd in dien geest in Indië met de meeste voortvarendheid gehandeld en verwacht dat men met de bestellingen in Nederland ook spoed zou maken. In Mei 1903 kwam Dr. Van Buuren, die wegens ziekte ontslag uit 's lands dienst vroeg, te Batavia berichten, dat twee fabrieken wat den bouw betreft gereed waren, doch dat men wachtte op de persen. Als opvolger werd aangewezen de werktuigkundig ingenieur S. J. Veenstra, destijds bij het Marine-Etablissement te Soerabaja werkzaam. De ontvangst van drie persen gaf gelegenheid tot een voorstel van 6 Juli 1903 om het briketstelsel in te voeren in Kediri, Soerabaja en Madioen. Hierin kwam vertraging door een dépêche van den Minister, die waarschuwde niet te veel van de persen te vorderen. Er werden andere bezwaren gemaakt, doch eindelijk 5 Jan. 1904 kwam de toestemming, maar met aanbeveling om een onderzoek in te stellen of in de zes gewesten niet bezuinigd zou kunnen worden op de beheer- en transportkosten door vermindering van het aantal debietplaatsen. Op 4 Oct. 1904 volgde de vergunning om ook Rembang te bedienen. De uitbreiding van het stelsel had daling der exploitatiekosten ten gevolge, namelijk van respectievelijk ƒ22.88⁶ en ƒ18.96 per kojang in het 1ste en 2de kwartaal van 1904 tot ƒ17.42⁵ in het derde; over het geheele jaar gemiddeld ƒ18.885. Op het uitzenden van meer persen werd aangedrongen, doch door gebreken aan die welke ontvangen werden kon de fabriek te Krampon nog geen zout afleveren. Het bij Gouvs. besl. v. 18 Jan. 1905 ingewilligde voorstel om Sumatra's Westkust van briketzout te voorzien (tegen ƒ10 per pikol in plaats van ƒ8, omdat daar geen andere belastingen geheven worden) kon nog niet uitgevoerd worden. Dit voorstel hing samen met het wachten op de machtiging om het zoutmonopolie ook in Soerakarta en Djokjokarta in te voeren en met het feit dat de capaciteit nog niet voldoende was, om een der groote niet aan de vorige aansluitende gewesten van Java er bij te nemen. De schrijver achtte zulks niet wenschelijk met het oog op het debiet van los zout dat anders in concurrentie verkocht wordt. Hiermede is echter na zijn aftreden geen rekening gehouden, zooals volgt uit het G. B. van 23 Juni 1905, waarbij het stelsel in Cheribon en Pekalongan werd ingevoerd.

Uit het oogpunt van wering van concurrentie bij het brikettendebiet is hetgeen de schrijver over dat gevaar van clandestienen invoer van los zout uit naburige residenties op bl. 16 zegt, van een debietstandpunt zeker juist, doch waar zijn opvolger mededeelt „dat de bevolking van Rembang, Pekalongan en Cheribon, gewesten, welke grenzen aan andere, waar nog los zout verkrijgbaar is, dit zout tegen hoogen prijs uit de andere residenties betrekt", daar ziet de lezer met leedwezen dat die hoogere prijs van het briketzout als compensatie voor betere maat dan toch in de praktijk niet gewaardeerd wordt. „Duidelijker erkenning van de slechte gevolgen der stelsellooze invoering is niet denkbaar", zegt Mr. Abendanon hiervan, doch waar wij van gevoelen zijn dat het belang der bevolking verlaging van zoutprijs eischt (zie *Ind. Gids* Dec. 1905 bl. 1835), daar is tevens eene duidelijke erkenning van de slechte gevolgen der prijsopdrijving hierin opgesloten.

Een andere zeer ernstige fout is volgens den schrijver begaan door in Cheribon en Pekalongan te bepalen dat van gouvernementswege briketzout alleen verkocht wordt bij de tot dusver voor het debiet van los zout aangewezen pak-

huizen, te zamen 9 in Cheribon, 14 in Pekalongan. Hierdoor is afgeweken van het door aanneming van het voorstel tot algemeene invoering uitdrukkelijk aanvaard stelsel van belangrijke vermeerdering der debietplaatsen, terwijl het lot van het briketzout uitsluitend gelaten is in handen van hen, die belang hebben bij het voortbestaan van het debiet van los zout. Toen in 1905 eindelijk ook op Sumatra's Westkust het briketstelsel werd ingevoerd, zijn ook daar ter besparing van transportkosten slechts vijf plaatsen voor den verkoop aangewezen, waardoor weder de geheele zaak in handen kwam van personen, wier belang met het briketstelsel in strijd is, wegens het ophouden van de spillage.

Voor degenen, die niet op de hoogte van het voormalige zoutdebiet zijn, zij hier opgemerkt dat aan de debitanten en vervoerders van los zout wegens volumeverschillen ten gevolge van meerdere of mindere vochtigheid en verliezen van allerlei aard vergund is om, tot een zeker percentage als maximum, minder af te leveren dan zij ontvingen, de zoogenaamde spillage. Deze niet nader te verantwoorden hoeveelheid mag echter nooit als winst worden beschouwd, doch ervaren pakhuismeesters kunnen als een zoutvoorraad op het eind loopt wel schatten hoeveel deze in die omstandigheden zal uitleveren en worden dan verdacht sommige verkoopen niet in te boeken, doch de opbrengst op te steken, zoolang de verkochte hoeveelheid niet met meer dan de toegestane spillage is overschreden. Het is in Indië nu eenmaal de gewoonte om alle pakhuismeesters van deze oneerlijkheid te verdenken en ter zake onkundigen gaan wel eens zoover de geringe vaste bezoldiging, waarvan zij toch behoorlijk leven, als bewijs daarvoor aan te halen, doch daarbij wordt over het hoofd gezien dat onder de wettige inkomsten van de pakhuismeesters bovendien behooren zekere uit te keeren bedragen per verkochten of bewaarden pikol zout. Hoe het zij, dat het euvel voorkwam is hoogst waarschijnlijk en als vergoelijking werd dan wel aangevoerd dat, wanneer er door niet duidelijk aangetoonde oorzaken meer dan het toegestane maximum gespilleerd werd, de betrokken pakhuismeester met de waarde van dit meerdere toch ook werd belast, zoodat hij omgekeerd wel aanspraak had op het genot van gunstige kansen. Er is dus eenige grond voor de onderstelling dat degenen, die onder het oude régime op de spillage wat verdienden het debiet van briketten trachtten tegen te werken door klachten over de verpakking en later zelfs over het geheel verdwijnen van de briketten daaruit door diefstal, doch ons schijnt het toe dat de schrijver die tegenwerking overdrijft.

Het is natuurlijk zeer moeilijk om in die omstandigheden te weten of de klachten gezocht zijn of niet. De schrijver zegt dat bij zijn optreden zoowel over de verpakking als over de briketteering zelf geklaagd werd, doch dat die klachten ophielden toen men bemerkte dat bij hem de vaste wil voorzat om de goede zaak te doen slagen. Volgens een brief van zijn opvolger (4 Oct. 1906) zijn er nu weder klachten over den smaak van het zout. „Men schijnt niet bedacht te hebben", zegt de schrijver, „dat het zout geen bijmenging ondergaat, van welken aard ook, en de zoutkristallen eenvoudig samengeperst worden. Het is niet onaardig om te lezen wat in voormelde rapporten omtrent den smaak van het zout is vermeld. Thans is het alsof alles van voren af moet worden opgebouwd!"

Voor verdere toepassing schijnt in het afgeloopen jaar alleen nog de voormalige residentie Japara in aanmerking te zijn gekomen en thans doet zich, ondanks het nader ontvangen van tien nieuwe persen, het volgens de schrijver ongehoorde feit voor, dat het voornemen bestaat het briketstelsel niet verder in te voeren. Uit hetgeen wordt medegedeeld omtrent de oorzaken hiervan blijkt dat de directeur der zoutverpakking de ondervonden teleurstellingen

meende te moeten zoeken in de heerschende toestanden bij het zoutmonopolie en gelooft dat het transport met eigen vaartuigen, speciaal ingericht voor verpakt zout zal moeten geschieden, terwijl de betrokken departementschef wil streven naar verbetering van de briketteering en verpakking, die de andere goed acht. De schrijver, die zegt dat men zich verwonderd de vraag stelt, welke reden er nu eigenlijk bestaat om ,,voorloopig" niet voort te gaan met de invoering van het stelsel, wijst op de enorme financiëele schade, die hierdoor geleden wordt. In het onlangs verschenen Koloniaal Verslag wordt gezegd (kol. 274): ,,Van verdere uitbreiding van dat stelsel werd voorloopig afgezien, omdat de ervaring twijfel had doen ontstaan aan de soliditeit van de verpakking en het weerstandsvermogen van de briketten bij de tegenwoordige inrichting van de transporten en de langdurige opschuring, welke, vooral op de Buitenbezittingen niet te vermijden is. In verband hiermede werd de nieuwe fabriek te Mangoenan nog niet in werking gesteld.

,,Tot de invoering van het gouvernements-zoutmonopolie in de Vorstenlanden op Java kon nog niet worden overgegaan, in verband met de plannen om, ter besparing van uitgaven, het beheer op de op te richten debietplaatsen — zooals ook elders zooveel mogelijk zal plaats hebben — op te dragen aan de mantri's voor den opiumverkoop. Bovendien geldt voor Soerakarta in het bijzonder nog het bezwaar, dat het noordelijk gedeelte van dat gewest een belangrijk afzetgebied vormt voor het uit de wellen in Grobogan (Semarang) aangemaakt zout, welke streek niet zonder schade voor de zoutmakers opgenomen kan worden in het monopolie-gebied. De wijze waarop aan dit bezwaar kan worden tegemoet gekomen maakt nog een punt van overweging uit".

Met betrekking tot dien ,,twijfel" wijst de schrijver op de gunstige adviezen vermeld bij de ontwerp-begrooting voor 1902. De reden van uitstel voor de invoering in de Vorstenlanden doen hem zeggen dat hier ,,een economische knoop door te hakken is", waaromtrent door hem reeds in 1904 voorstellen zijn gedaan, in overleg met het Dep. van B. B. Het uitstellen van eene beslissing brengt daarbij de schatkist dubbel nadeel. ,,Door verloop van tijd komt geen verbetering. Er moet gehandeld worden. En dit kàn nu, want alles is er voor aanwezig".

Het t w e e d e hoofdstuk behandelt het debiet en hoe aanvankelijk de bedoeling was een zoo groot mogelijk aantal debietplaatsen te hebben, waarbij de ,,schrijvers" van wedono's of assistent-wedono's met den verkoop belast zouden worden, tegen belooning naar rato van de afgeleverde hoeveelheden, en de opschuring in zeer eenvoudige gebouwtjes zoude plaats hebben. In al die regelingen zijn nogal wat wijzigingen gekomen en ten slotte is het verbinden van het zoutdebiet met dat van het opium op den voorgrond getreden, een denkbeeld aanvankelijk door den schrijver geheel verworpen, omdat deze vereeniging tot de verkeerde gevolgtrekking kan leiden alsof het gouvernement aan de zoutkoopers den weg wilde wijzen tot het verkrijgen van opium. Wegens de bezwaren door den Resident van Madioen gemaakt tegen de opdracht aan de vermelde ,,schrijvers" en omdat de Directeur van Financiën alsmede de Hoofdinspecteur van de opiumregie er geen bezwaar tegen hadden, gaf de schrijver voor dit gewest toe en verwachtte hij van den maatregel tevens bezuiniging.

Het d e r d e hoofdstuk handelt over verpakkingsmateriaal, het genoemde lederettenkarton, eerst door een Oostenrijksche firma geleverd tegen *f*16.63 per 100 K.G., later door de Nederlandsche firma Van Gelder Zonen te Amsterdam eerst tegen *f*14, later tegen *f*12.25 per 100 K.G. De berekening is pl.m. 30 K.G. per kojang verpakt zout en dus was per jaarlijksch debiet van rond 45.000 kojang, eene jaarlijksche bestelling door tusschenkomst van het departe-

ment van Koloniën noodig van 1.350.000 K.G. In de eerste jaren evenwel meer, omdat men werkte op het vormen van een voorraad briketten. Zonder in al de medegedeelde bijzonderheden te komen zij het voldoende te vermelden, dat met het oog op de spoedige in werking treding der drie fabrieken en om alsdan niet in papiernood te zitten een groote voorraad werd aangevraagd. Het Ministerie sloot op 23 Oct. 1902 met laatstgenoemde firma een contract tot levering van 1.365.000 K.G. gedurende Juni tot Nov. 1903, later vervroegd tot tien partijen, maandelijks van Februari tot November 1903 af te leveren. Intusschen was er vertraging met de aflevering der persen en dus vertraging met het in werking treden der fabrieken, waarom op 23 April 1903 uit Indië geseind werd om den aanmaak te vertragen en voorloopig verdere uitzending van lederettenkarton te staken. De firma had evenwel reeds grondstoffen aan bederf onderhevig voorhanden en verzocht het contract uit te voeren, terwijl het niet uitgezonden karton tegen pakhuishuur te Wormerveer werd opgeslagen. De schrijver drukt er op dat, niettegenstaande het verlangen uit Indië kenbaar gemaakt, toch nog eenige uitzendingen plaats hadden. Erger is dat de Minister op 29 November 1905 in de Kamer zeide dat van het ingeslagen pakpapier verklaard werd dat het niet meer te gebruiken was. Dit hing samen met een brief van 'schrijvers opvolger van 11 Oct. 1905, die zeide dat het bewuste karton der firma naar algemeen oordeel te zwak is en de briketten niet tegen nadeelige invloeden beschermt. De firma weet de klachten aan het klimaat. Intusschen kwamen zelfs voorstellen uit Indië om het papier op de een of andere wijze op te ruimen. Hieraan werd op grond van de gunstige keuring in Nederland geen gevolg gegeven doch voorgeslagen het zout in dubbel karton te pakken. Toen in Juni 1906 het plan werd uitgevoerd om ook in Japara het brikettenstelsel in te voeren, ging dit intusschen gepaard met een voorstel om nieuw papier uit te zenden en werd verpakking in dubbel karton onnoodig geoordeeld. Al het opgeslagen papier is van 25 Aug. tot 20 Oct. 1906 naar Indië verscheept en de begrooting voor 1907 is met een bedrag van *f*85.000 verhoogd tot aankoop van nieuw papier.

Hier wijst de schrijver op het onbillijke om de aanvankelijk zeer groote papierbestelling te beoordeelen naar hetgeen eerst later gebleken is omtrent het niet voldoende in werking zijn der fabrieken en van de uitspraak van den Minister dat er eene groote hoeveelheid papier is besteld, waarvan men wist dat het niet te gebruiken zou zijn (Hand. 1906/07 bl. 366 2e kol.) En vier dagen later drukte de Minister zich (op gezag van een ambtenaar die ter zake met Mr. Abendanon een discussie had gevoerd) aldus uit: „Er werd dus papier besteld — zoo verklaart de ambtenaar — ik weet er niets van — waarvan te bewijzen was, dat men het niet kon gebruiken" (Hand. bl. 368 1e kol.) Hieraan voegt de schrijver met vette letters toe: „Alsof niet het Ministerie van Koloniën zelf de bestelling had gedaan, volkomen in staat te beoordeelen wat het deed!"

Deze geheele op bl. 35-37 behandelde personeele quaestie — waarbij men er zelfs toe gekomen is den schrijver te beschuldigen dat de te hooge aanvragen van karton opzettelijk gedaan waren, omdat men vreesde dat anders in Nederland geen voortgang zou gemaakt worden met de aanschaffing der machinerieën, hetgeen door den schrijver wordt ontkend omdat destijds nog n i e t s bekend was, waaruit de later ondervonden teleurstellingen waren af te leiden — is zeker zeer onaangenaam voor den schrijver, doch blijkt ten slotte voor de zaak van het briketstelsel van geen objectieve beteekenis. Uit de hernieuwde papieraanvrage van medio 1906 moet men toch afleiden dat het papier wel te gebruiken is en dat de schrijver daardoor gerechtigd is in overweging te geven: „dat niet zal worden geduld het langer talmen met de ver-

dere invoering van het briketstelsel, op grond dat nog gewacht moet worden op beter verpakkingsmateriaal''.

Het v i e r d e hoofdstuk handelt over de persen en andere machinerieën en de verschillende denkbeelden en adviezen over de inrichting daarvan.

Eene nota van Juli 1903 wordt vermeld, waarin het Technisch Bureau van het Ministerie van Koloniën, na Dr. Van Buuren te hebben gesproken, het vermoeden uitsprak dat men in Indië te veel van de persen vergde door de pressie van den toenmaligen directeur van O. E. en N. die tot schade der installatie het debiet zoo hoog mogelijk wilde opvoeren. De onder die omstandigheden te vreezen gebreken aan de machinerieën zouden stagnatie geven in het bedrijf, waaraan niet zou zijn tegemoet te komen door het overhaast uitzenden van persen, zoolang nog niet vaststaat, dat men werkelijk de goede constructie gevonden heeft. Daaromtrent was verschil van gevoelen tusschen de Indische deskundigen en den fabrikant te Praag. In het einde van het jaar bleken, ter bezuiniging op de Indische begrooting voor 1904, 7 van de 13 aangevraagde persen geschrapt. De schrijver wendde zich toen particulier tot Minister Idenburg en wees in dato 16 Nov. 1903 op de redenen van moreelen en financieelen aard, die moesten leiden tot spoedige uitvoering van het door de Wetgevende macht genomen besluit. Hij zeide verder: ,,dat tal van personen belang hebben bij vertraging, en daardoor allerlei invloeden aan het werk zijn om de zaak sleepende te houden, ten einde zoo lang mogelijk het stelsel van spillage te doen voortduren. Die invloeden uiten zich, zooals in dergelijke omstandigheden gebruikelijk is, in het geheim, en nemen voor de oningewijden zoodanigen vorm aan, dat zij geheel te goeder trouw dupe worden'', enz.

Als men dit leest, vraagt de onpartijdige lezer zich af of inderdaad de schrijver zich hier, als hartstochtelijk strijder voor een in zijn oog goede zaak, niet door overdreven phantastische voorstellingen laat leiden. De heer Idenburg schreef dan ook dat hem in Nederland van zulke vertragende invloeden van buiten nooit iets gebleken was.

Na veel heen- en weergeschrijf blijkt op bl. 54 dat eindelijk de laatste zeven persen in het vorige jaar naar Indië verscheept werden.

Wat de bovenbedoelde pressie betreft, volgens Dr. van Buuren door den schrijver op de productie uitgeoefend, toont deze aan dat, als de persen gedurende eenigen tijd meer diensten gedaan hebben dan wenschelijk was, dit allerminst aan zijn aandrang te wijten is geweest. Dat zij in minder gunstigen toestand door den heer Veenstra werden overgenomen schijnt door dezen aan minder oordeelkundige behandeling te zijn toegeschreven en toen hierin was voorzien bleken zij uitmuntende werktuigen, zooals op bl. 57 is vermeld.

Hetgeen gezegd wordt over de kosten en overschrijding der raming voor de persen voorbijgaande, waar deze laatste bij al dat gesukkel met verschillende systemen en verbeteringen wel verklaarbaar is, wordt thans overgegaan tot het v ij f d e hoofdstuk betreffende den bouw der fabrieken. Hier is de overschrijding veel belangrijker en zou volgens de aangehaalde M. v. A. bijna ¾ millioen hebben bedragen voor de drie fabrieken (Kalianget geraamd *f*137.336, Mangoenan *f*162.995 en Krampon *f*244.000) namelijk *f*917.448 reeds uitgegeven en nog *f*354.360 noodig voor de voltooiing. Dit is echter volgens den schrijver een onvolledige en onjuiste voorstelling. Vooreerst zijn onder de uitgegeven bedragen ook die voor decauville-banen, lossteigers, dienstwoningen, magazijnen, enz. begrepen, dus niet voor den eigenlijken fabrieksbouw bestemd en verder waren de fabrieken voor de aangegeven bedragen voltooid en dienden de nog noodige sommen voor andere bijwerken, waarop aanvankelijk in het geheel niet gerekend was. Ten slotte is het onwaar dat die uitkomst voor

een belangrijk deel aan den schrijver te wijten was, omdat deze door het verlangen tot snelle invoering van het stelsel Dr. van Buuren geen tijd had gelaten om behoorlijke wel overwogen plannen te maken. Deze laatste heeft tijd genoeg gehad en nimmer eenig bezwaar wegens overhaasting gemaakt.

Intusschen is het oordeel van eene commissie over den arbeid van den heer Van Buuren niet gunstig geweest, terwijl hij bovendien de kosten te laag geraamd had, en is hij later in de gelegenheid gesteld zich ter zake te verantwoorden. Deze voor de hoofdzaak minder belangrijke quaesties ter zijde latende, zij nog vermeld dat het dusver de fabriek te Mangoenan ongebruikt is gebleven. Dit schijnt samen te hangen met de becijfering wat voordeeliger is minder vervoerkosten van zout en aanmaak op drie plaatsen of meer vervoerkosten tegenover besparing bij meer geconcentreerde en daardoor goedkooper productie op slechts twee plaatsen. Hierover schijnt men nog niet tot een besluit gekomen, doch inmiddels blijft de fabriek ongebruikt. Daar zij gebouwd is in de onderstelling dat het bedrijf met drie fabrieken minder kostbaar zou zijn, valt hierover den schrijver blijkbaar geen verwijt te maken, nu men hieromtrent nog in het onzekere verkeert. Evenmin schijnt het hem zwaar aan te rekenen dat de bouw niet onder toezicht van het departement der B. O. W. gebeurde, daar de heer Van Buuren oud-ingenieur van den Waterstaat was en dus geacht moest worden daartoe voldoende bekwaam te zijn. Na de opgedane ervaring, erkent de schrijver dat zoo hij op nieuw den bouw der fabrieken te regelen had, hij eenvoudig aan den G. G. zou hebben voorgesteld B. O. W. daarmede te belasten.

Een zeer belangrijk punt zijn de financiëele uitkomsten, behandeld in het zesde hoofdstuk. De schrijver becijfert daarin in de eerste plaats het voordeel van het wegvallen der spillage. In de nota van 18 Mei wordt door zijn opvolger meegedeeld dat daaraan jaarlijks ongeveer 2955 kojang verloren gaan. Deze zouden in briketvorm gebracht 2677 koyang verkoopbaar zout, dus een waarde van ruim 6 ton vetegenwoordigen, terwijl volgens diezelfde bron 677 kojang van de spillage, die clandestien verkocht zouden zijn, als briketten nog bovendien 1½ ton bate ten voordeele van den lande gegeven zouden hebben, totaal dus ongeveer 8 ton. In de tweede plaats wordt gewezen op het reeds besproken voordeel dat die clandestiene verkoop van zout, zonder de opbrengst in de boeken op te nemen ,thans onmogelijk is. Een derde voordeel betreft de grootere moeilijkheid om thans clandestien aangemaakt zout te slijten, terwijl in de vierde plaats wordt betoogd dat het debiet van briketzout moet toenemen, als de geschetste misbruiken wegvallen. In 1901 werd uit een bericht van Dr. Van Buuren afgeleid dat het debiet in Pasoeroean en Besoeki met 28 pCt. was toegenomen en sprak de schrijver in een voorstel van Juni 1901 voorzichtigheidshalve van op eene toeneming voor het heele gebied van 10 pCt. te rekenen. In 1906 werd beweerd dat de schrijver de regeering met deze voorspiegeling op een dwaalspoor had gebracht en dat op het Departement aanwezige gegevens tot een andere uitkomst leidden. Zooals meer uitvoerig wordt aangetoond heeft hier eene betreurenswaardige vergissing plaats gehad door dat de debietcijfers van Pasoeroean en Besoeki niet behoorlijk van pikolsgewicht (61.8 K.G.) tot pikols in maat (56 K.G.) waren herleid. In bijl. XX van het Kol. Verslag over 1906 vindt men nu de goede cijfers, waaruit van 1900 tot 1904 in Pasoeroean en Besoeki te zamen een vooruitgang van 13½ pCt. valt te constateeren. Zonder op deze berekeningen verder in te gaan zij vermeld dat de meerdere opbrengst van het zoutmiddel in Besoeki en Pasoeroean door den schrijver van 1900 op 1905 wordt berekend op ruim *f*235.000 en voor Madioen, Soerabaja en Kediri op *f*264.532 à *f*570.286 al naar gelang twee verschillende opgaven worden gevolgd.

Een andere bate is de hoogere prijs van het briketzout welke berekend over het geheele monopoliegebied ongeveer ¾ millioen gulden zal moeten geven.

Bij deze berekening en die van het noodzakelijk hooger debiet door het wegvallen van verkoop van gespilleerd zout, valt het den lezer op dat volstekt geen rekening wordt gehouden met de mogelijkheid dat men minder zout zal koopen omdat het duurder is. Het omgekeerde is toch in Britsch-Indië geconstateerd [1]).

Wegens het wegvallen der commissieloonen bij het constateeren der uitgeleverde hoeveelheden los zout, wat voor per aantal ontvangen briketten niet noodig is, wordt eene besparing van *f*49.000 berekend voorts *f*5000 voor het wegvallen van uitgaven aan zoutmaken. Verder worden pro memorie aangeteekend de baten wegens het ophouden van de mogelijkheid om hoeveelheden door onjuist toemeten of afwegen overgebleven ten eigen bate te verkoopen, het bemoeilijken van het slijten van clandestien zout en het wegvallen der kosten van den bouw van groote verkooppakhuizen. Opgeteld bij de ¾ millioen wegens duurderen verkoop geeft een en ander globaal *f*1.700.000 hoogere opbrengst. Bedriegen wij ons niet dan wordt de opschuringsquaestie van die enorme hoeveelheid briketten hier te licht opgenomen.

Bij de briketten-aanmaak wordt thans gemiddeld 6 pCt. gespilleerd, doch de schrijver acht het mogelijk dat dit door goede contrôle en meer zorg tot 2.15 à 2.75 pCt. is terug te brengen. Hier heeft het verloren zout nog slechts de aanmaakwaarde van *f*12.89 per kojang, zoodat deze jaarlijksche schadepost, nu *f*37.000, zou zijn terug te brengen tot *f*13.000 of minder.

De productieprijs der verpakking is dalende en wordt op bl. 99 per kojang berekend op *f*17.08, dat is *f*8.52 minder dan in den aanvang. Eene verhooging der kosten ad *f*1.68 voor de aanschaffing van duurder verpakkingsmateriaal en van 56 cents voor de machinale onderverdeeling der briketten (om ze gemakkelijk in vieren te deelen) vermeld in de M. v. A., wordt volkomen overbodig geacht. Ook is de schrijver tegen het vervaardigen van briketten onder zwaarderen druk en het geven van 1 pCt. overwicht waartoe besloten werd wegens de klachten, die men volgens hem te zwaar tilt. Voorts is er in de Kamer door den heer Van den Bergh terecht op gewezen dat het verlies wegens dat overwicht niet tegen den verkoopprijs maar tegen den kostprijs geschat moet worden. Langzamerhand zullen nog eenige bezuinigingen zijn in te voeren.

Een afzonderlijke paragraaf wordt gewijd aan de hoogere uitgaven die in rekening worden gebracht voor transport- en beheerkosten in verband met de uitbreiding der debietplaatsen, terwijl feitelijk die debietplaatsen ten onrechte niet worden uitgebreid. In dit laatste geval doet men in de officiëele begrooting zonder reden *f*299.000 op het stelsel drukken. Voert men deze af, dan ontstaat eene besparing, die echter uit anderen hoofde niet loonend wordt geoordeeld.

Wat de transportkosten betreft, los zout kan in de schepen eenvoudig gestort worden en briketzout eischt stuwing, doch de schrijver waarschuwt er tegen dit bezwaar te overdrijven, men kan bij de inlading gebruik maken van gemakkelijk openslaande bakken, waarin een bepaald aantal pakken goed passen. Daarenboven neemt briketzout minder ruimte in.

De financiëele uitkomsten samenvattende, wordt op bl. 105 berekend dat tegenover *f*1.700.000 besparing een meerdere uitgaaf staat van *f*13.000 spillage, *f*709.000 verpakkingskosten, *f*163.000 + *f*20.000 hoogere transportkosten, te zamen *f*905.000 en dat dus een opbrengst van ongeveer *f*795.000 te ver-

[1]) Zie *Ind. Gids* 1905, II, blz. 1820.

wachten is boven hetgeen bij verkoop van los zout wordt ontvangen, welke cijfer in het voorstel van 1901 werd berekend op *f* 493.000. De schrijver acht het dan ook niet vol te houlen, dat bij de invoering van dit stelsel in het geheele monopoliegebied eene belangrijke winstderving te wachten is en beveelt de spoedige algemeene invoering aan, om hier de praktijk uitspraak te laten doen.

In het zevende hoofdstuk volgen eenige slotbeschouwingen, waarin wordt gezegd dat als het den schrijver gelukt is in het voorafgaande den waren gang van zaken te schetsen, daaruit tevens gebleken moet zijn dat de zoutbriketteering bij de behandeling der Indische begrooting voor 1907 in een volkomen verkeerd licht is geplaatst. Het is vóór alles des schrijvers doel om te voorkomen dat die instelling langer te lijden heeft van die scheeve voorstellingen en, na nog eens alle behandelde punten te hebben opgesomd, wijst hij er op hoe noodig het is dat op eene eindbeslissing wordt aangedrongen. Hij haalt daarbij aan wat zijn opvolger 18 Mei 1906, dus veertien maanden na 'schrijvers aftreden, schreef: ,,Men ontwerpe een programma, een arbeidsplan dat, is het eenmaal goed overwogen en vastgesteld, met een koel hoofd en voorzichtig beleid zonder schadelijke overhaasting ten uitvoer worde gelegd. Dat hiervoor een langdurige onverdroten arbeid noodig zal zijn, behoeft geen betoog. Mijne opvatting van deze aangelegenheid is de volgende: de tegenwoordige stand van zaken bij het briketstelsel strekt noch ten voordeele van het land, noch van de bevolking". En dan komt: ,,Trouwens ik moet er op wijzen dat het voordeel van de schatkist vroeger niet zoozeer op den voorgrond is gesteld en dat men eerst in later jaren het bestaan van dat voordeel langs alerlei wegen heeft trachten aan te toonen en als lokaas heeft gebezigd". Deze laatste uitdrukking latende voor hetgeen zij is, meent Mr. Abendanon dat men wel eens een al te koel hoofd kan hebben.

Terwijl van den aanvang af het doen eindigen van misbruiken, het belang der bevolking en de vermeerdering van inkomsten den doorslag hebben gegeven, zegt hij dat het van zelf spreekt, dat de laatste reden meer op den voorgrond kwam toen tot een begrootingsvoorstel werd overgegaan en vooral toen na het aannemen van dat voorstel, de vereischte medewerking bij de uitvoering bemoeilijkt werd, ondanks den krachtigen steun van den toenmaligen landvoogd. Dat het stelsel tevens wel degelijk is en blijft in het belang der bevolking is reeds in den aanvang betoogd. Waar hij wijst op de vertragingen, die nog altijd de verdere invoering in den weg staan, zoodat er zelfs op Java nog acht gewesten zijn waar los zout wordt verkocht, is evenwel de conclusie dat hoeveel financieele schade hier uit voortvloeit moeilijk te zeggen is, doch als men te rade gaat met hoofdstuk VI zal moeten erkend worden dat zij ontzettend groot is en daarom concludeert de schrijver tot onverwijld doorzetten, met handhaving van het in 1901 aanvaarde hoofdbeginsel van een zoo groot mogelijk aantal debietplaatsen.

Aldus den inhoud van het uitvoerig geschrift doorloopende is het zeer moeilijk zich een juist oordeel over de zaak te vormen. Ongetwijfeld krijgt men den indruk dat aan den schrijver onrecht is gedaan door hem van vele misrekeningen de schuld te geven; de overschrijdingen, de quaesties met het karton, met de persen, enz. zijn bovendien zaken van ondergeschikt belang, de debietcijfers thans gecorrigeerd spreken aanvankelijk in het voordeel van zijne voorspellingen en toch aarzelen wij onverdeeld met zijn denkbeelden mede te gaan en schijnt een omzichtig beleid hoog noodig. In zulke ingrijpende aangelegenheden is het doorhakken van oeconomische knoopen in plaats van ze te ontwarren zeker geen goede politiek en het behouden van een koel

hoofd toch ten slotte het beste. Door de voortdurende steeds diepere studie van het onderwerp moge het financieele voordeel zwaarder zijn gaan wegen, dat dit zoo telkens in den gedachtengang meer op den voorgrond treedt, blijft naar ons inzien een fout. Het belang van de bevolking is de hoofdzaak en als deze te veel betaalt of wat tegen het verpakte zout heeft dan moet daarin worden voorzien, zonder doordrijven, zonder 's lands voordeel op den voorgrond te plaatsen, zonder eenige andere nevenbedoeling. Is het voordeel der tot volmaaktheid gebrachte zoutbriketteering eindelijk voldingend bewezen en is voor de invoering ervan de *f*40 per kojang prijsverhooging slechts tot de helft benoodigd, dan verlage men den prijs al dadelijk met *f*20 per kojang om de bevolking niet noodeloos te kwellen, want het zoutmonopolie — het voorbeeld elders en het debiet per hoofd bewijst het — blijft eene drukkende belasting.

Holländisch-Indien, ein Reisebericht von Paul von Rautenberg-Garczinski, Kön. Preussischer Major a. D. — Leipzig 1907, Thüringische Verlags-Anstalt.

Dit boekje, met toestemming der Kon. Paketvaart Mij. versierd met een twintigtal der keurige plaatjes, welke in de Reisgids dier Maatschappij voorkomen (zie *Ind. Gids* 1906, II bl. 1770), geeft een onderhoudende beschrijving van de vluchtige indrukken van een Duitsch officier, die met een boot dier maatschappij de Molukken bezocht en vervolgens van Soerabaja over Garoet naar Batavia terugkeerde.

Daartoe aangespoord door een medepassagier aan boord van de „Rochussen", op de reis van Singapore naar Batavia, besloot de schrijver met dit vaartuig in het begin van 1906 de zesweeksche tocht naar het oostelijk deel van onzen Archipel mede te maken en hij heeft daarvan geen berouw gehad. Te Batavia had hij twee dagen tijd om door tusschenkomst van den Consul-Generaal van Duitschland, den heer Anton, een reispas en eene vergunning, om later het Solo'sche hof te bezoeken, machtig te worden, eene formaliteit die volgens hem al dadelijk eenigszins inneemt tegen het Nederlandsche koloniale stelsel. De indruk wordt echter weder weggewischt door den aanblik van het sympathieke aan Europa herinnerende Batavia. Ook de „Rochussen" en de Nederlandsche schepen in het algemeen zijn eigenaardiger ingericht dan die van andere moderne staten en doen den schrijver in menig opzicht aan een stuk „drijvend vaderland" denken. De beschrijving van het leven aan boord is goed geteekend en als men hem vertelt dat onlangs ongeveer 4000 landgenooten der meest uit Madoereezen bestaande matrozen aan een hongertyphus gestorven zijn, dan gelooft hij dat dit wel overdreven zal zijn. De Hollandsche keuken wint het van de Engelsche, waarvan een Franschman mededeelde dat hij in Britsch-Indië nooit met genoegen aan tafel was gegaan. Bier is er duurder dan wijn, een brave Beyer zou daardoor een schok krijgen, alsof hij met een electrische batterij verbonden werd. Het leven op het voor- en tusschendek was alleen reeds de reis waard, vooral in de Molukken, waar allerlei rassen zich daar afwisselden.

Op 28 Febr. verliet de „Rochussen" Tandjong-Priok „das Fiebernest" om langs de noodkust van Java den tocht voort te zetten. Blijkbaar worden den vreemdeling opgesierde verhalen niet gespaard, want te Semarang zou eenigen tijd geleden een geheele companie muitende „communards" doodgeschoten zijn, waarbij wordt aangeteekend: „Sicher keine halbe Massregel!" (Vermoedelijk het verhaal van den opstand van 1860). Te Soerabaja komt o.a.

kapitein Colijn aan boord, „der noch eine Zukunft vor sich hat" en hem vertelde dat hij met zijn compagnie op Atjeh eens vier maanden alleen van rijst had moeten leven. Een tocht op Bali werd gedaan en op 7 Maart Makasser bereikt, waarvan de opheffing als vrijhaven den schrijver geen gelukkigen maatregel schijnt, daar de plaats toch reeds den indruk maakt van een vervallen grootheid. Op den weinig levendigen, smallen en niet zeer langen houten aanlegsteiger ziet hij een massa inboorlingen naar op sardines gelijkende vischjes hengelen. De vele huisjes op palen langs de kust, waarbij in de buurt groote seroh's opgesteld zijn, doen hem denken aan Japan en den Bosporus. Onder de bevolking ter hoofdplaats trekken de vele Chineezen de aandacht, die in de Duitsche kolonies niet toegelaten worden, ook spreekt hij over Chineesche vrouwen met misvormde voeten, die daar toch wel zeldzaam zullen wezen. Wat de talrijke winkels en magazijnen betreft, heeft de schrijver gelegenheid op te merken dat de invoer van Duitsche goederen derwaarts niet zoo groot is als naar Oost-Azië (Shanghai), terwijl het niet aanwezig zijn van een Duitsche club eveneens op minder Duitschen invloed wijst. Over vruchten, eetwaren, en wat er alzoo te zien is, wordt gezellig gepraat, in een koffiehuis vond de schrijver het opschrift: „In God we trust all others pay cash". Een oude Chinees met een 6 c.M. lange nagel, waarover hij een gouden vingerhoed droeg, deed den schrijver allerlei zonderlinge vragen over zijn land. Het kampement maakt een gunstigen indruk en de inrichting wordt geprezen; verscheidene Duitsche militairen (uit Rijnland en Westphalen) bleken tevreden te wezen, aangetrokken door het betrekkelijk hooge pensioen. Waar in de cantines platen van den oorlog van 1870-71 hingen, verbeeldt de schrijver zich dat de Duitschers daarop minder gunstig, de Franschen geïdealiseerd waren voorgesteld.

Op 9 Maart vertrok de boot naar Ambon, waarvan de indruk wordt beschreven, die menschen en het leven op straat geven, de Amboineezen als militairen worden vermeld, de medicijnen, de vruchten, de zeetuinen en de palmen. Een bezoek op de ondernemingen van den heer Baer stelt den schrijver op de hoogte der bereiding van palmwijn en andere bijzonderheden. Na een school bezocht te hebben, een paar gevangen hoofden van Ceram te hebben gezien en over den aanblik van de haven te hebben uitgeweid, verplaatst het verhaal ons op 15 Maart naar Banda, waar de groot muskaatnootbosschen gedeeltelijk nog in het bezit zijn van de nakomelingen der soldaten, die 250 jaar geleden den grond ten geschenke kregen. Het is een eigenaardige vergissing dat de afbeelding van een Maleisch gezin, in de Reisgids te Batavia woonachtig, hier dienst doet als type voor Banda. Den volgenden dag ging het naar Toeal op de Key-eilanden, waar de natuur geheel anders is en eene eigenaardige begroeting wordt bijgewoond van aan boord zijnde Roomsche zendelingen, die op het eiland Langgoer eene nederzetting hebben, „von seiten eingeborener halbwilder Christen". Dit lokte uit tot een bezoek aan de missie op dit eiland. Na een uur varen werd men daar door een massa inboorlingen ontvangen. De kleine landingssteiger was met guirlandes, eerepoorten en vlaggen versierd. De priesters werden door een kinderkoor ontvangen en daarbij werden drie klokken geluid. Over het geheel schenen de menschen bij de godsdienstoefening aandachtig hoewel wat ongegeneerd. Op 17 Maart was men te Dobo, waar het een en ander over de parelvisscherij ter sprake komt en twee dagen later bij Dammer. Van het op 20 Maart bezochte Wetter heeft men reeds een aanblik op Timor. Den volgenden dag werd Kisser aangedaan, waar de vrouwen een beschaafder indruk maken dan de mannen en op 21 Maart Letti, waar meer handel en vertier schijnt te zijn dan op andere eilanden. In deze streken is de schrijver de eenige eerste klasse passa-

gier, totdat na een verder bezoek aan de Key-eilanden waar de waterval beneden het vroegere rooversnest Ellat door Baedeker met een kruisje zou zijn aangeteekend, op 28 Maart Fak-fak op Nieuw-Guinea wordt bereikt, waar de overval, de heer Van Dissel en de eigenaardigheden der Papoea's ter sprake komen en een tochtje naar het binnenland gedaan wordt, terwijl den volgenden dag de Mac Cluer golf ingevaren werd tot Sekar en enkele passagiers de terugreis naar Soerabaja aanvaardden. Behalve over Gisser, wordt van den tocht terug verder niets gezegd maar in het laatste hoofdstuk wordt nog iets over Garoet verteld. Ook hier is een afbeelding van de Kali Anjar te Soerabaja minder op haar plaats. Ondanks den weelderigen indruk, die Java maakt, beschouwen velen naar de schrijver vernam, dit eiland als een eenigszins uitgeboerd grondbezit. De tegenwoordige Regeering heeft dan ook eene commissie benoemd, die na langen tijd een rapport over den oeconomischen achteruitgang van Java heeft in te dienen en daartoe jaarlijks over 100,000 gulden beschikt. Misschien, zegt de schrijver, heeft men den grond niet voldoende of wel in het geheel niet bemest, want vele koffieboomen moeten weinig of in het geheel geen vruchten meer dragen, sommige streken hebben te veel water, andere te weinig, mogelijk heeft men ook niet genoeg wisselbouw toegepast.....Men ziet, dat hij nog al eens over de toestanden op Java geconverseerd heeft en zich een eenvoudige afgeronde voorstelling over de zaken maakt, zooals wij dit allicht in eene vreemde kolonie zouden doen. Toch is het voor een Nederlander altijd wel interessant om te hooren welken indruk een vreemdeling van zijn land en koloniën krijgt en als zoodanig is het geschrift de moeite waard om te lezen. De schrijver is van oordeel dat men van de Nederlandsche zoowel als van de Engelsche koloniale ambtenaren een zekere practische routine leeren kan, die zich evenwel slechts geleidelijk laat aannemen en op den duur erfelijk wordt, dat er een soort atavisme in de kunst van besturen bestaat. Daarbij gelden naast algemeene beginselen voor alle koloniën, andere die meer plaatselijk toepasselijk zijn, doch voor alles heeft men menschen noodig, die onder allerlei ontberingen en klimaatsinvloeden, een juist oordeel, kalmte, takt, beleefdheid en matigheid betrachten en dat dezulken in ons Indië aanwezig zijn heeft hem blijkbaar tot die overweging gebracht.

J. E. D. M.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE LEER VAN DE HANDELSBALANS.

Meer en meer trekt het in niet-oeconomische kringen de aandacht dat er zooveel te leeren valt uit de cijfers, waarin de waarde van de in- en uitvoeren van verschillende landen worden uitgedrukt en dat zulks het geval is, mag zeker in niet geringe mate dank worden geweten aan de heldere opstellen, welke de heer C. Rozenraad te Londen publiceert, zooals zijne overzichten over de Internationale geldmarkt in de *Economist* over den strijd der natiën op handelsgebied in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* enz. Zoo hield hij ook op 14 Febr. j.l. in de Nederlandsche Vereeniging te Londen een voordracht over „Nederland in het Wereldverkeer" (geresumeerd in de *N. R. Ct.* van 17 Febr. d. a. v. en in de *Nieuwe Courant* van 19 Febr.), waarin o.a. de volgende passage de aandacht trok: „Dat Nederland zich doet gelden, blijkt uit het feit dat het jaarlijks voor *f*250 à *f*300 millioen meer in- dan uitvoert, terwijl dit verschil gedekt wordt door vrachten, commissieloonen, vreemdelingenverkeer, enz. Dat is een gewenschte toestand, want hij keert den wisselkoers niet tegen Nederland en dwingt het niet bovengenoemd verschil op zijn handelsbalans door gouduitvoeren te dekken. Toch dient gezorgd, dat onze uitvoeren niet te klein worden, zoodat bovengenoemde vrachtrekeningen, enz. het verschil op de handelsbalans niet meer dekken kunnen". Deze uitspraak gaf Jhr. Mr. W. F. Rochussen aanleiding om in de *Nieuwe Courant* van 21 Febr. te betoogen dat het verschil in waarde tusschen invoeren en uitvoeren niet moet beschouwd worden als een door het land in quaestie geleden verlies, een daaruit tegenover het buitenland voortgekomen schuld, die — weliswaar niet, zooals men vroeger meende, door uitzending van specie (munt en muntmateriaal) voldaan, maar door afstand van vorderingen, uit anderen hoofde op het buitenland verkregen — vereffend wordt. De schrijver wijst er op dat als de waarde van alle uitvoeren van de geheele wereld vergeleken wordt met die van alle invoeren en als men nog in aanmerking neemt, dat groote hoeveelheden goederen hunne bestemming nooit bereiken, desniettemin de som van alle invoeren steeds grooter is dan die van alle uitvoeren en dat men dan tot de ongerijmde conclusie zou moeten komen, dat alle landen te zamen in het goederenvervoer aan elkander verliezen doch in alle overige verkeersbetrekkingen van elkander winnen.

Wij veroorloofden ons in de *N. Ct.* van 23 Febr. eenige opmerkingen ter zake, door den heer Rochussen beantwoord in de *N. Ct.* van 28 Febr., waarna wij in het avondblad van 1 Maart nog eens op de zaak terugkwamen en in de *N. Ct.* van 6 en 8 Maart de polemiek tusschen de heeren Rozenraad zelf en den heer Rochussen werd voortgezet. Het is hier de plaats niet deze discussie hier verder te resumeeren, doch ten slotte blijkt toch wel dat, ook al houdt men rekening met het feit dat alle invoeren over de geheele wereld de uitvoeren in waarde met 11 à 12 pCt. overtreffen — hetgeen kan toegeschreven worden aan verschil in taxatie bij afscheep en bij ontvangst, als de producten door de reis reeds een grootere waarde hebben gekregen omdat zij dichter bij

de plaats van consumptie zijn — voor sommige landen individueel de uitvoeren grooter zijn, zooals voor de meeste koloniën, voor de Vereenigde Staten, enz., terwijl bij andere, zooals Groot-Britannië, de invoeren verbazend veel meer waarde vertegenwoordigen dan de uitvoeren.

In de *Avondpost* van 16-17 Maart wijst Mr. G. D. Willinck te Nijmegen op deze discussie en brengt die in verband met de ,,systematische aftapping van Indië's rijkdommen'', terwijl hij het algemeene verschijnsel als volgt wedergeeft:

,,Te allen tijde hebben de oeconomisten ingezien, dat er op het gebied van het handelsverkeer tusschen twee groepen van landen onderscheiden moet worden; dat de wereld dus in dat opzicht uit twee helften bestaat, die zich niet anders tot elkander verhouden dan als een werkgever tot zijn werknemer. De eene helft bestaat uit landen, welker invoeren altijd millioenen meer waard zijn dan hun uitvoeren, terwijl bij de andere groep landen zich immer het tegenovergestelde verschijnsel voordoet. Dit is zonder twijfel een merkwaardig oeconomisch feit, dat wijl het zoo stereotiep jaar in jaar uit zich vertoont, niet aan tijdelijke, toevallige gebeurtenissen kan geweten worden (zooals Mr. Rochussen ten deele doet), maar beheerscht moet worden door vaste, steeds weerkeerende oorzaken.

,,Staten, altijd in den zin van economische eenheden, kunnen zich nooit anders tot elkander verhouden, dan twee oermenschen deden, of twee wilden ergens op de wereld nog doen, die geen geld, geen gemeenschappelijk ruilmiddel bezitten. Zij k o o p e n de dingen, die zij voortbrachten, niet van elkaar, maar r u i l e n die. Welnu, dat laatste doen landen onder elkander ook. Geldfouten der Mercantilisten, dat zij zich voorstelden dat het geld bij het internationale d e b i t a en c r e d i t a. Het geld is voornamelijk slechts een ruilmachine voor buitenlandsche omzettingen. En het was een van de kardinaalste fouten der Mercantilisten, dat zij zich voorstelden dat het geld bij het internationaal ruilverkeer een even groote rol speelt als bij het binnenlandsche verkeer''.

De schrijver doet verder uitkomen dat in tegenstelling met individuen het bij landen onder elkaar slechts te doen is om over en weer elkanders producten te erlangen. Het geld, zilver en goud, is bij die ruilingen altijd bijzaak. Het credietpapier, de wissel, waarmee men elkaar over en weer betaalt, is dan ook meestal slechts de vertegenwoordiger van g o e d e r e n, en betrekkelijk zelden van g e l d of van edele metalen, tenzij als koopwaar. Landen met ondernemende, ijverige talentvolle bewoners, vooral wanneer zij bovendien natuurlijke rijkdommen bezitten, worden de rijkste en welvarendste. Uit hun overvloed zijn zij in staat aan arme landen kapitaal te verschaffen om hunne natuurlijke rijkdommen, werkkrachten en talenten van dienst te zijn en tot ontwikkeling te brengen. Zoo werden de rijke landen als het ware de werkgevers van de andere. De uitgeleende kapitalen moeten rente opbrengen en dit geschiedt bijna altijd in den vorm van goederen, door middel van die kapitalen voortgebracht. Dientengevolge bestaan de uitvoeren van kapitaalnemende landen naar de kapitaalgevende niet alleen uit afbetalingen van de goederen, die de laatste aan de eerst hadden v e r k o c h t, maar ook uit betalingen van rente voor g e l e e n d e kapitalen. ,,Met andere woorden'', zegt de schrijver: ,,de invoeren der goederen der rijke landen gingen al naarmate zij meer kapitaal hadden voorgeschoten aan 't buitenland, steeds meer toenemen, terwijl hun uitvoeren, die alleen bleven uitmaken wat zij aan het buitenland v e r k o c h t hadden, vrijwel op hetzelfde peil bleven staan. De uitvoer van de uitgeleende kapitalen kreeg de wereld, of liever kregen de douane-ambtenaren intusschen niet te zien, want die geschiedde betrekkelijk

zelden in de gedaante van goederen. In den regel hebben die plaats in den vorm van credietpapier, van wissels en effecten". Alleen de leeningen aan landen, die nog geen eigen geldmarkt bezitten, moeten wel geschieden in den vorm van kleederen, machines, spoorwegmaterieel e. d.

Verder wordt opgemerkt dat zoolang de kapitaalnemende landen weinig koopvermogen bezitten, omdat zij niets of bijna niets produceeren of te koop hebben aan te bieden, de importen dier landen voor slechts een zeer gering deel van het buitenland gekochte goederen bevatten. Zijn niettemin de importen groot, dan kan men er staat op maken, dat het belangrijkste deel daarvan slechts kapitaalsverstrekkingen, geldleeningen in den vorm van goederen zijn, voorschotten als het ware, welke de rijke landen geven op door de arme landen te produceeren goederen. Betalingen van rente, aflossingen van leeningen komen nooit voor onder de invoeren van dergelijke arme landen, want zij hebben voorloopig nog niets aan het buitenland te leenen; zij bezitten nog geen groote fortuinen in hun midden.

Een en ander is door onze oecnomisten volgens den schrijver altijd uit het oog verloren bij de beoordeeling der verhouding, waarin het Moederland tot de Koloniën staat. „Want Indië's invoeren zijn ook voor het meerendeel niets anders dan kapitaal-verstrekkingen en voorschotten; Indië's uitvoeren zijn voor een groot deel rentebetalingen. Slechts voor een gering deel bestaan die uit met eigen werkkracht en eigen kapitaal voortgebrachte en aan 't buitenland te koop aangeboden goederen. Als zoodanig mag slechts dat deel der suiker-exporten in aanmerking komen, die aan in Indië wonende Chineesche kapitalisten behooren. Maar al het overige der uit de kolonie gevoerde suiker, zoomede al de tabak, de petroleum, het goud, ja zelfs de door den inlander zelf voortgebrachte boschproducten, zijn slechts zaken, die geproduceerd worden middels de hulp van buitenlandsch kapitaal, in 't bijzonder Nederlandsch".

De schrijver wijst er nu op hoe de Indische uitvoeren de invoeren met vele millioenen overschrijden, welke groote dividenden door vele maatschappijen uitgekeerd worden, en meent dat op den duur zulk eene enorme aftapping van Indië's rijkdommen eene uitmergeling vormt van het sociale organisme van Indië. Al het goud, al de petroleum, al de tabak, die de kolonie aan hare Europeesche geldschieters telken jare heeft af te staan maken haar hoe langer hoe armer en zijn grief is vooral dat onder diegenen, die zulke hooge dividenden ontvangen, geen Rockefeller's of Carnegie's worden gevonden, die bereid zijn om aan Indië voor de noodige behoeften iets terug te geven. Het Indische budget is vrijwel armlastig en aan het laatste Ministerie van Koloniën wordt het verwijt gedaan, dat zij er niet voor gezorgd heeft dat van de Indische aftappingen het noodige voor de kolonie werd gereserveerd.

Terwijl het artikel van Mr. Willinck er toe kan bijdragen om onder het publiek juistere denkbeelden omtrent de oeconomische verhouding van Nederland en Indië te vestigen en de belanghebbenden in zake de noodzakelijke versterking van de Indische geldmiddelen met bijdragen uit die groote winsten, langzamerhand hun eigen belang daarbij zullen gaan inzien, is het onderwerp der in- en uitvoeren in het algemeen van zooveel belang voor het juiste inzicht ook in internationale verhoudingen, waarbij wij kunnen worden betrokken, dat het niet ondienstig is, die zaak hier ook nog te bespreken in verband met de Vereenigde Staten en met Japan.

Wat de Vereenigde Staten van Noord-Amerika betreft, deze voeren verbazend veel meer uit dan in, in ronde getallen voor een waarde van

f3600 millioen tegen f2400 millioen en dit gaat maar steeds zoo door, hetgeen is toe te schrijven aan de kolossale hoeveelheid landbouwproducten, die plaatselijk niet verbruikt kunnen worden en welke men in Europa en elders maar al te zeer noodig heeft, terwijl de invoer van vreemde producten en koopwaren belemmerd wordt door het zware beschermende tarief. Zoolang er groote kapitalen aan spoorweg- en andere fondsen van Amerika, in Europa belegd, hunne renten moeten afwerpen, toeristen groote sommen in Europa verteren, daar oudheden en schilderijen aanschaffen, enz. was er veel gelegenheid om die landbouwproducten als het ware met gesloten beurzen te verrekenen. In den laatsten tijd echter ontstaat hoe langer hoe meer vraag naar goud voor New-York en was men daarom bij de Londensche Bank genoodzaakt het disconto sterk te verhoogen, ten einde afvloeiing van het ruilmiddel derwaarts zooveel mogelijk te belemmeren. Herhaaldelijk wordt onder de financieele berichten der dagbladen op deze zaak gewezen. Zooals in den vorigen jaargang van de *Indische Gids* (II bl. 1946) is aangetoond, wijst de geldsomloop in de Vereenigde Staten op een toenemende hoeveelheid ruilmiddelen aldaar en de schatkist is er zoo overvuld dat ongeveer ⅓ van de geheele goudproductie der wereld gedurende het afgeloopen jaar, daarin werd opgenomen.

Nu onlangs las men in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Maart j.l., met betrekking tot de internationale geldmarkt, dat deze in koortsachtige beweging is en aanhoudend te lijden heeft van de overdrijvingen op elk gebied door het ,,enfant terrible'' aan de andere zijde van den Atlantischen Oceaan. ,,Het is inderdaad Amerika'', zoo leest men daar verder, ,,dat grootendeels de oorzaak is van den hoogen discontovoet die meer dan een Europeesche circulatiebank in de laatste tijden heeft moeten toepassen. Immers door het voortdurend beroep en onder allerlei vorm op ons werelddeel hebben de Vereenigde Staten, reeds Europa's schuldeischer voor de producten ons toegezonden, gaandeweg den goudvoorraad onzer circulatiebanken aangesproken en die instellingen, welke reeds te voorzien hadden in de toenemende behoeften van handel en nijverheid, gedwongen om zich te verdedigen door het aanzetten der discontoschroef''.

Merkwaardig is daarbij dat waar aldus Europa's banken en bankiers er op uit zijn het aan Amerika verleende crediet in te krimpen, Europa's speculanten dit land te hulp komen. De reusachtige daling van fondsen, die in de laatste veertien dagen op de New-Yorksche markt plaats had, heeft namelijk aanleiding gegeven tot niet minder reusachtige aankoopen van Amerikaansche spoorwegaandeelen van de zijde der Europeesche fondsenbeurzen. Het gevolg daarvan is dat de Vereenigde Staten, die reeds over een krachtig creditsaldo in Europa beschikten, voortspruitende uit de onlangs geplaatste spoorwegaandeelen en ,,notes'' nu van de gunstige stemming in Europa gebruik hebben gemaakt om duizenden en duizenden hunner spoorwegaandeelen in ons werelddeel af te zetten, met het gevolg dat de Amerikaansche fondsenbeurzen aanmerkelijk verlicht zijn en de prijs van het geld op de New-Yorksche geldmarkt belangrijk daalde. De wisselkoers wijzigde zich krachtig ten gunste der Vereenigde Staten, zoodat Amerika nu de tegenwaarde der verkochte aandeelen aan Europa kan vragen. Wanneer het deze in zijn geheel opvraagt, zou de Bank van Engeland haar disconto op nieuw moeten verhoogen.

Juist door dat voorbeeld van Amerika wordt het zoo duidelijk dat, bij alle neveninvloeden, toch in de handelsbalans groote blijvende oorzaken in het onderling verkeer der volken zich afspiegelen en dan schijnt het onbegrijpelijk dat van gezaghebbende zijde de verschijnselen dikwijls geheel averechts worden geïnterpreteerd.

Zoo schrijft onze gezant in Japan blijkens het eerste nummer der onlangs verschenen officiëele *Handelsberichten* [1]), dat de handelsbalans van Japan in 1906 een tot dusver ongekend gunstig cijfer aanwijst. ,,Voor het eerst overtreffen de uitvoeren de invoeren, namelijk met 4 millioen Yen, terwijl de totaalomzet 32 millioen hooger is dan in 1905. De uitvoeren zijn toegenomen met 102 millioen, de invoeren afgenomen met 70 millioen. Dat de invoeren sterk vermeerderden in 1904, en vooral in 1905, vindt zijn natuurlijke oorzaak in de oorlogsbehoeften. Ter juiste beoordeeling dienen de cijfers voor 1906 vergeleken te worden met die voor 1903 en dan vindt men eene toeneming van 133 millioen, wat den export, tegenover 100 millioen, wat den import betreft.

,,De hoofdoorzaak van dien gunstigen toestand ligt niet alleen in het onmiskenbaar verhoogd productievermogen des lands, maar ook in den voordeeligen stand der Amerikaansche markt voor ruwe zijde, alsmede in het algemeen van de Europeesche markt in het afgeloopen jaar. Zoo nam o.a. de uitvoer van koper sterk toe''.

Verder geeft het bericht de cijfers van Japan's buitenlandschen handel als volgt (in Yens):

	1906	1905		Verschil
Uitvoer van goederen	422.593.318	320.999.132	+	101.594.216
Invoer van goederen	418.471.401	488.179.319	—	69.707.918

De resultaten, waarop deze cijfers wijzen, worden door de Japansche bladen, blijkens het verslag, met groote voldoening besproken. Het feit, dat de meerdere uitvoer voldoende is, om interest en amortisatie van Japan's buitenlandsche schuld te betalen, geeft vooral groot vertrouwen. Was dit laatste niet het geval, dan zoude het met Japan's crediet al dadelijk zeer treurig gesteld zijn, doch hoe men over den loop, die de cijfers van de handelsbalans nemen, aldaar zoo tevreden kan zijn, is inderdaad raadselachtig. Er zijn daar enorme leeningen in het buitenland gesloten om oorlogstuig en proviand voor den oorlog te kunnen aanschaffen. In het bericht wordt erkend dat de invoeren daardoor enorm zijn toegenomen. Zulk eene toeneming is echter geen bewijs van welvaart in den vorm van meerdere koopkracht der ingezetenen. Integendeel, toen de waarde der leeningen in den vorm van allerlei goederen was ingevoerd, kwam het op betalen van renten aan. Daartoe moesten de belastingen worden opgedreven en om die te kunnen opbrengen moet de bevolking zaken van de hand zetten, die zij anders voor zich zelf had behouden, bijv. in de eerste plaats voedingsmiddelen en dan wellicht zijde e. d. Daardoor stijgt de uitvoer, doch allerminst is dit onder zulke omstandigheden een bewijs van ,,verhoogd productievermogen''. Verder kan men nog onderscheiden uitvoer van producten, gewassen die jaarlijks opnieuw groeien, en van mineralen, die door geen andere worden vervangen. Verhoogd productievermogen van de eerste geeft bloei aan een land, terwijl afstand van de laatste zonder dat de daarop te behalen winst het land ten goede komt, den nationalen rijkdom voor de toekomst vermindert. Dat juist de uitvoer van koper zoo toenam is dus voor Japan geen bepaald voordeel. Het is een afstaan van een deel van aanwezig kapitaal om rente te betalen van kapitaal dat in den vorm van verschoten ammunitie, verbruikte legerbehoeften en spoedig verouderde oorlogsschepen tot de productiviteit van het land niets heeft bijgebracht.

J. E. D. M.

---

[1]) Sedert 21 Maart jl. wekelijks uitgegeven door het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel met medewerking van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken. (Prijs *f* 5 's jaars franco buitenland).

DE KOERSDALING VAN EERSTE KLASSE STAATSFONDSEN.

Nu alle hoop gevestigd is op leenen voor Indië, is het niet onbelangrijk de aandacht te vestigen op eene belangrijke beschouwing over de koersdaling der staatsfondsen van J. D. S. voorkomende in het *Alg. Handelsblad* van 19 en 20 Maart j.l. Uitgangspunt was een vraag in het Engelsche Lagerhuis gedaan over de koersdaling van Engelsche Consols. Uit het antwoord van den Minister blijkt dat dit fonds dat in 1896 circa 114 pCt. noteerde, thans tot ruim 84 pCt. is gedaald. Weliswaar is de rente sedert van 2¾ pCt. tot op 2½ pCt. verminderd, maar men wist dit toen reeds vooruit. De oorzaken van de daling zijn deels van internationalen aard, deels een gevolg van de buitensporige opdrijving der Staatsuitgaven en de met de schuldvermeerdering geen gelijken tred houdende vermindering der amortisatie.

Ongetwijfeld hebben deze factoren belangrijk tot de koersverlaging der Britsche Staatsschuld bijgedragen. Het wil den schrijver in het *Hbl.* echter voorkomen dat door te veel op deze beide factoren te letten, men gevaar loopt eene te gunstige verwachting te koesteren omtrent den toekomstigen loop, wanneer die factoren worden weggenomen. In Nederland is het nominaal bedrag van de Staatsschuld sedert 1895 per saldo slechts met *f*40 millioen of met nog geen 4 pCt. toegenomen, hetgeen waarlijk de daling van 22 pCt. in den koers niet kan verklaren. Er moeten andere oorzaken zijn, behalve een tijdelijke depressie van de internationale geldmarkt. Want in de laatste drie jaren, toen de geldmarkt ruim was en de prolongatiekoers herhaaldelijk 2 pCt. bedroeg, waren de 2½ pCt. Ned. Werk. Schuld reeds tot beneden 80 pCt. gedaald.

De hoofdoorzaken van de daling der koersen van de eerste klasse staatsfondsen moeten in tweeërlei omstandigheden gezocht worden, welke door den Britschen Minister van financiën stilzwijgend worden voorbijgegaan.

In de eerste plaats de toenemende concurrentie, die gemeenten en andere openbare instellingen het Staatsfonds op de geldmarkt aandoen. In de laatste jaren hebben, niet alleen in Nederland, maar ook in Engeland en Duitschland, de gemeenten haar schuld belangrijk moeten uitbreiden tot betaling van de kosten van overneming en voortdurende uitbreiding van allerlei bedrijven, die vroeger in handen van particulieren waren. De overweging, dat Staat en gemeente zooveel goedkooper geld kunnen opnemen dan particulieren, gold daarbij wel niet in de eerste plaats, maar speelde daarbij toch een belangrijke rol. Nu blijkt het echter dat het voortdurend aanbod van nieuwe gemeente-, en daarmede gelijkstaande leeningen ten gevolge heeft, dat telkens tot minder voordeelige koersen geld moet worden opgenomen en de koers van het Staatsfonds wordt in sympathie daarmede aangedaan. Bij de gemeentelijke bedrijven heeft de wensch om de voordeelen der exploitatie voor de gemeenschap te behouden, over het hoofd doen zien, dat de kapitaalslast wel eens hinderlijk kan werken op het crediet der gemeenten.

Men heeft te veel uit het oog verloren, dat zelfs de beste zaken, en dus ook de eerste klasse fondsen aan de wet van vraag en aanbod onderhevig zijn. En nu is ook voor deze fondsen het afzetgebied niet zoo onbeperkt als men schijnt te meenen. Wordt de grens van dat gebied overschreden, dan kan zulks onder omstandigheden een ernstigen invloed op den koers uitoefenen, omdat men nieuwe afnemers zal moeten vinden bij eene rubriek beleggers, die zich niet tevreden kunnen stellen met de lagere rente, die men gewoon was van de eerste klasse fondsen te trekken. En het zal de prijs, dien deze nieuwe afnemers bereid zijn te betalen, wezen, die niet alleen den koers van het

plaatsing zoekende nieuwe fonds bepaalt, maar ook van de veel grootere reeds uitstaande hoeveelheid.

Blijven dus Staat en gemeente zich bewegen in de richting van uitbreiding van de bedrijven, dan zal daarbij ook rekening moeten gehouden worden met het feit, dat de daarovor benoodigde gelden op den duur niet zullen kunnen gevonden worden op dezelfde voorwaarden, als men tot nu toe gewend is.

Eene andere omstandigheid van beteekenis, die invloed op den koersloop van eerste klasse staatsfondsen gehad heeft, is de geleidelijke verbetering van het crediet van een aantal staten, die vroeger door kapitalisten beschouwd werden als tot den tweeden of derden rang te behooren. De verbetering van het staatscrediet van Oostenrijk-Hongarije, Italië, Spanje, de Argentijnsche Republiek en zelfs van landen als Rumenië en Bulgarijë, is volgens den heer J. D. S. een gevolg van de omstandigheid, dat het kapitaal het element van risico bij de fondsen van deze staten langzamerhand minder zwaar is gaan schatten. En veel meer dan vroeger is men bereid dat risico, dat men onbeteekenend acht, te loopen dan genoegen te nemen met de lagere rente, die de eerste klasse fondsen afwerpen. Behalve wellicht in Frankrijk, waar nog altijd de Staatsrente bij voorkeur gekocht wordt door hen, die zekerheid boven hoog rentegenot stellen, is belegging in de eerste klasse Staatsfondsen door hen, die er niet bepaald verplicht toe zijn, ontegenzeggelijk aan het afnemen.

Een aantal andere bijkomende omstandigheden hebben nog tot den bedoelden teruggaanden koersloop medegewerkt. Zoo heeft de anti-kapitalistische beweging in een aantal landen er toe bijgedragen den kapitalist af te schrikken. Het zijn daarbij niet zoozeer de in wetten belichaamde maatregelen als de sensationeele uitingen van de ultra's, die invloed uitoefenen op de stemming van het kapitaal.

Hoofdzaak blijft echter dat in laatste jaren tegenover een toenemend aanbod, eene niet in verhouding vermeerderde, veeleer eene verminderde, vraag heeft gestaan. Daarom kan verbetering alleen verwacht worden, indien er ook op het gebied van staats- en gemeente-financiën ernstig gestreefd wordt naar beperking van kapitaalsuitgaven.

De opmerking zal welicht gemaakt worden, dat, waar de overheid zich beweegt op het terrein van de particuliere nijverheid, de gelden, vroeger door deze laatste aan de markt onttrokken, vrijgekomen zijn en meer kapitaal beschikbaar gemaakt hebben. Tot zekere hoogte is dit, volgens den schrijver, het geval, maar men verliest daarbij uit het oog, dat de groote meerderheid van het op die wijze vrijgekomen kapitaal uit den aard der zaak eene nieuwe belegging zoekt in kanalen, meer in overeenstemming met zijne vroegere bestemming en niet in fondsen die lage renten geven. De bewering schijnt niet te boud dat de groote expansie van speculatieve werkzaamheid voor een niet gering deel gevoed is door de uit overneming en naasting van bedrijven vrijgekomen gelden.

Deze beschouwingen zijn geheel in overeenstemming met hetgeen Mr. N. G. Pierson twee jaar geleden reeds in het *Indische Genootschap* zeide bij de gedachtenwisseling over Koloniale leeningen, die op 11 April 1905 door Mr. Th. H. de Meester werd ingeleid. Diens woorden zijn reeds verkort weergegeven op bl. 885 van den jaargang 1905 I van de *Ind. Gids*. Na gewezen te hebben op de redenen, waarvan Engelsche en Fransche koloniale leeningen vrij gemakkelijk te plaatsen waren, zeide hij hoe de Franschen een bijzondere voorliefde hebben voor *valeurs françaises*, terwijl het Fransche kapitaal steeds in groote mate toeneemt bij geen of tragen aanwas der bevolking, zoodat daar

altijd vraag is naar nieuwe fondsen. Met het plaatsen van koloniale leeningen zoo men in Nederland groote moeilijkheden ondervinden en er was daar zelfs moeilijkheid voor het plaatsen van eigen leeningen, zooals in 1898 werd ondervonden. Het bankiersconsortium, dat de leening toen had overgenomen, vond baat bij de zaak van Fasjoda. Toen het namelijk die 55 millioen moeilijk kon plaatsen, deed dit geval in Frankrijk op eens de vrees voor een geschil met Engeland ontwaken en in verband daarmede een behoefte om geld te plaatsen in Nederlandsche staatsschuld. Binnen enkele dagen hadden 25 millioen op de Fransche markt afnemers gevonden.

VERSCHILLENDE DOLLARMUNTEN.

Hoe verschillend gewicht, gehalte en inhoud fijn zilver van de onderscheidene dollarmunten zijn, ook in vergelijking met enkele andere munten van ongeveer gelijke grootte, kan blijken uit het volgende staatje:

Muntsoort.	Gewicht in gram.	Gehalte in duizendsten.	Fijn zilver in gram.
Ned. Rijksdaalder	25.—	0.945	23.625
Spaansche Dollar (Mat)	26.896	0.893 3/4	24.038
Mexicaansche Dollar	27.072 81	0.902 7/9	24.412
Hongkong Dollar	26.956	0.900	24.261
Amerikaansche Trade Dollar	27.215	0.900	24.494
Jap. Yen (in 1898 in Japan ingetrokken)	26.956	0.900	24.261
Fransche Piaster	27.—	0.900	24.300
British Dollar	26.957	0.900	24.261
Straits Dollar 1903	26.957	0.900	24.261
Halve Straits Dollar 1903	13.576	0.800	10.861
dus 2 halve Str. Dollars	27.152	0.800	21.722
Nieuwe Str. Dollar nog te slaan	20.218	0.900	18.196
Tegenw. Amerik. Dollar	26.729	0.900	24.056
5 Francstuk Latijnsche Unie	25.—	0.900	22.500

De halve Straits Dollars zijn bij „Proclamation" van 23 November 1906 door het Straits Gouvernement verheven tot wettig betaalmiddel tot elk bedrag. Tegenover de bestaande Straits Dollar 1903 bevatten twee halve dollars ruim 10 pCt. minder aan fijn zilver. Tegenover de nieuw te maken Straits dollar bevatten twee halve dollars daarentegen ruim 19 percent meer aan fijn zilver. De Straits-munt kan dus moeilijk als een navolgenswaardig voorbeeld worden aangehaald.

(*Tijdschr. v. Nijv. en Lb. in Ned.-Indië*).

SPOORWEG IN DE DUITSCHE KOLONIE TOGO IN WEST-AFRIKA.

In den jaargang 1905 (II bl. 1046 e. v.) van dit tijdschrift is melding gemaakt van een voorgenomen spoorweg in de Duitsche kolonie Togo, van Lome aan de kust naar het binnenland. Deze lijn is thans uitgevoerd, niet zooals aanvankelijk het plan was met 75 c.M. spoorwijdte, doch met het meterspoor. De havenplaats Lome, geheel in het westen aan de grens der Engelsche Goudkustkolonie gelegen, bezit eene op 27 Jan. 1904 ingewijde landingssteiger en is oostwaarts langs de kust door een in den herfst van 1905 voltooiden spoorweg verbonden met Anecho. De eveneens op 27 Jan.

(den verjaardag van Keizer Wilhelm) in 1907 ingewijde spoorweg loopt ter lengte van 122 K.M. het binnenland in naar Palime, met een tusschenstation te Kewe en verder nog twee laadstations en verschillende wisselplaatsen. Deze lijn loopt dwars door het 90 K.M. breede gebied van de palmen, die de bekende olie leveren (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 771) en grijpt vervolgens nog over een groote lengte in het gebied, dat bij uitnemendheid geschikt is voor de katoencultuur.

De spoorwegaanleg is in October 1904 begonnen en werd voor rekening van het Duitsche Rijk en bloc uitgevoerd door de Berlijnsche firma voor spoorwegbouw Lenz & Co., nadat de Rijksdag op 16 Juni te voren daarvoor 4.200.000 Mark had ingewiligd. Deze som vormt het grootste deel eener aan het ,,Schutzgebiet'' Togo verstrekte leening van 7.800.000 Mark die in 30 jaar terugbetaald moet zijn en 3½ pCt. rente moet geven.

Het eindpunt Palime, dat gelegen is in het district Misahöhe, werd op 31 Dec. j.l. bereikt en tegelijk met de daarop gevolgde opening der lijn werd op die plaats eene landbouwtentoonsteling gehouden, waar hoofdzakelijk ruwe katoen, palmolie, granen, vruchten, vee, transportmiddelen, landbouwgereedschappen en werktuigen vertegenwoordigd waren. De opening van den spoorweg en van de tentoonsteling had op plechtige wijze plaats door den Gouverneur van Togo, Graaf v. Zech, in het bijzijn van 250 blanken en 8000 inlanders, terwijl het beschermheerschap der tentoonstelling is opgedragen aan Hertog Johan Albrecht van Mecklenburg, voorzitter van het ,,Deutsche Kolonialgesellschaft''. Deze welgeslaagde tentoonstelling bewijst reeds dadelijk dat de nieuwe spoorweg onder goede vooruitzichten geopend wordt.

Uit de fraaie afbeeldingen welke de *Illustrirte Zeitung* van 21 Febr. j.l. van stations en gedeelten van de baan geeft, ziet men dat het hoofdstation te Lome een eenvoudig gebouw is met steenen onderbouw, waarop een van een veranda voorziene houten étage is geplaatst, terwijl buiten het gebouw een overdekte wachtruimte voor inlanders aanwezig is, die aan onze Indische stations doen denken. Een waterreservoir op ijzeren gestel, een locomotievenloods en werkplaatsen op eenigen afstand van het station gelegen, stempelen Lome tot het hoofdpunt der beide spoorlijnen. Ook te Palime is een doelmatig steenen gebouw met verdieping en bovenveranda. De afbeeldingen van het onderhanden aardewerk geven niet den indruk dat hier groote terreinmoeilijkheden te overwinnen waren, terwijl een ruim gebruik schijnt gemaakt van hulpspoor met kipwagentjes.

DE DUITSCH-NEDERLANDSCHE TELEGRAAFMAATSCHAPPIJ.

Aan de jaarverslagen over 1905 en 1906 van de ,,Deutsch-Niederländische Telegraphengesellschaft, Aktiengesellschaft in Cöln'', welke de kabels exploiteert, waarop vroeger in dit tijdschrift [1]) reeds de aandacht werd gevestigd worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Zoowel het jaar 1904 als 1905 werden grootendeels besteed aan voorbereidende werkzaamheden. Op 14 Jan. 1905 vertrok het kabelschip ,,Stephan'' van de ,,Norddeutsche Seekabelwerke'' uit de haven Nordenham, (aan den mond van de Weser) met de eerste lading voor de uitvoering van het kabelnet. Op 26 April was het uitleggen van de kabel van Jap naar Guam (562.83 zeemijlen = 1044 K.M.) en van Jap naar Menado, (1075.86 zeemijlen = 1995.6 K.M.) gereed, zoodat op den volgenden dag het bedrijf over het traject Me-

[1]) Zie *Indische Gids* 1902 I blz. 720; 1904, I blz. 881 en 1905 I bl.. 80.

nado-Guam geopend kon worden. Daardoor verkreeg Nederlandsch-Indië langs den Amerikaanschen Pacific-kabel van Guam naar San Francisco een nieuwe telegraphische verbinding met Amerika en verder op langs de Atlantische kabels met Europa. Daarop legde de „Stephan" aan de Chineesche kust een deel van den kabel van Shanghai naar Jap uit en keerde toen naar Duitschland terug. Reeds op den 24sten Augustus kon het schip andermaal de reis naar het Verre Oosten ondernemen en voltooide toen zonder eenigen tegenspoed het overige gedeelte van den kabel Shanghai-Jap (met eene gezamenlijke lengte van 1779.03 zeemijlen = 3300 K.M.) in den verbazend korten tijd van 12 tot 26 October.

Op 1 November d.a.v. werd het geheele net der maatschappij in gebruik genomen, dat zich te Shanghai aansluit aan de telegraaflijnen van China, aan den Duitschen kabel tusschen Shanghai, Tsingtau en Tsjifoe, en verder aan de lijnen der Groote Noordelijke Telegraafmaatschappij en aan de kabels van de Eastern Extension Telegraph Company.

Hierdoor worden nieuwe vebindingen gevormd voor het Kiautsjaugebied en voor China in het algemeen met Europa via Amerika en in de tweede plaats van Nederlandsch-Indië en de Duitsche bezittingen in den Stillen Oceaan over Siberië naar Europa.

De omvangrijke gebouwen, die voor kantoor en woongelegenheid van het personeel op het eiland Jap noodig waren, kwamen in April 1906 gereed. Het op 1 Nov. 1905 in gebruik genomen kantoor te Shanghai is voorzien van een chef, een adjunct-chef en vijf telegraphisten; het personeel van het kantoor te Menado bestaat uit een chef en drie telegraphisten en op Jap uit een chef, een inspecteur, 8 telegraphisten en een werktuigkundige.

De maatschappij ontvangt van het Duitsche Rijk een subsidie van 1.525.000 Mark per jaar, sedert 1°. Nov. 1905 betaalbaar gesteld, en van de Nederlandsche regeering 375.000 Mark (waarvan zooals vroeger reeds gezegd is de helft ten laste van de Indische schatkist), zoodat het gezamenlijk subsidie 1.900.000 Mark beloopt. Het aanlegkapitaal werd geraamd op 14.250.000 Mark, waarvan 700.000 M. in aandeelen en 7.250.000 in obligaties. Daarin is de verschuldigde rente tot aan het in exploitatie brengen der lijnen begrepen, alsmede hetgeen te kort kwam toen deze vóór de geheele voltooiing met verlies werden geëxploiteerd. Bij den aanleg is dit kapitaal voldoende gebleken, want wel hebben de bouwkosten op Jap ongeveer 150.000 M. meer bedragen, dan geraamd was, doch daarentegen is het aanschaffen van de seintoestellen een gelijk bedrag medegevallen. Blijkens het verslag over 1905 werd de raming der inkomsten voor het volgende jaar in een rond cijfer geschat op 2 millioen Mark, namelijk 1.900.000 M. subsidie der beide staten en 100.000 M., zijnde 10 pCt. van de geraamde opbrengst der telegrammen ad 1 millioen, waarvan 90 pCt. volgens contract aan de betrokken regeeringen in mindering van het subsidie moet worden terugbetaald.

Sloot de rekening over de twee exploitatiemaanden van 1905 reeds met eene op nieuwe rekening overgebrachte winst, in het verslag van het volle bedrijfsjaar 1906 komt de stand der zaak beter uit. Tegenover een passief, bestaande uit het genoemde kapitaal in aandeelen en obligaties, een vernieuwingsfonds, waarvoor jaarlijks 2½ pCt. van het aandeelenkapitaal wordt afgezonderd en dat nu op ruim 205.000 M. staat en een onderhoudsfonds van ruim 107.000 M., vermeerderd met andere debetposten, staan de aanlegrekening van het kabelnet ad 13.243.363 M., de rekening van magazijnsgoederen 205.849, de waarde van terreinen 86.268 M., van gebouwen 535.792 en andere posten, terwijl de winst- en verliesrekening sluit met een saldo (inclusief het bedrag van 45.175 M. overgebracht van 1905) groot 682.067 M.

Het is evenwel uit de winst- en verliesrekening niet duidelijk op te maken hoeveel aan telegrammen bruto is ontvangen, daar slechts een collectieve post als zoodanig voorkomt: „Einnahme-Konto" 2.020.412,82 M., waaronder het staatssubsidie begrepen is. Trekt men dit, volgens de raming, er af dan blijft 120.412,82 M. als 10 pCt. van de bruto-ontvangsten en zullen deze dus vermoedelijk 1.204.128 Mark hebben bedragen. Hoeveel telegrammen of woorden er gewisseld zijn tusschen de verschillende plaatsen, welk aandeel elk kantoor daarin had, wat elk kantoor kostte en dergelijke opgaven, die men bijv. in ons Ned.-Indisch verslag over den post- en telegraafdienst aantreft, worden hier niet gevonden, terwijl de bedrijfskosten, naast de gespecificeerde afschrijvingen op verschillende fondsen en rekeningen, slechts rond als 346.577 Mark worden vermeld, zonder dat blijkt wat het vereischte personeel en materieel gespecificeerd kosten. Intusschen is de uitkomst van het bedrijf zeker bevredigend te noemen, nu men 4 pCt. gewoon en 2 pCt. extra dividend kan uitkeeren, ongerekend bijna 29.000 M. aan tantièmes en de afschrijvingen volgens de statuten.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

VII.

De Oostkust van Sumatra van 1685 tot 1700.

(Slot).

Op het onder Palembang behoorende eiland Bangka had onze bezetting van Parmisan voortdurend met ziekte te kampen en werd zij daarenboven door hare afzondering zeer gedemoraliseerd; het zich bedrinken aan arak werd een tweede natuur, geen wonder, als men bij voorbeeld nagaat dat de luitenant Timmerling, die er in 1684 geplaatst werd, er in 1690 nog was. De commissaris van Thije stelde toen ook voor, de bezetting te lichten en het fort aan den sulthan van Palembang over te geven. Dientengevolge werd het garnizoen in Februari 1691 op de *Pepertuijn* ingescheept en naar elders vervoerd.

Sedert 1688 wist men dat er op Bangka *tin* was, doch aan het winnen van dat metaal schijnt weinig gedacht te zijn. Nog minder was dit het geval met Blitoeng, waarvan de naam alleen nu en dan in verband met rooverijen genoemd werd.

Op de Siak-rivier werd echter steeds tin gekocht. Dit werd aangebracht van Kaboen (in het binnenland, tegen het gebergte aan, nabij den oorsprong van de Taboeng-kiri), langs Petapahan, aan deze rivier gelegen, waar kooplieden woonden die met goud, tin, was „varkens steenen", bezoars, [1]) en andere producten naar de bandar aan de benedenrivier afkwamen.

Dit bracht echter moeielijkheden mede, want die van Petapahan wilden van den doorvoer van tin voordeel hebben en dwongen de bovenlanders hun dit te verkoopen, waarna zij aan boord van het Compagnie's schip eene belangrijke winst maakten. Eene eigenaardigheid van den tinhandel was, dat de kooplieden daarvoor steeds betaling eischten met *langwerpige* Spaansche realen, eene munt, die niet

---

[1]) Beiden zijn afscheidingsstoffen uit de maag of ingewanden van dieren.

altijd gemakkelijk te krijgen was. De weg naar het binnenland was uit Siak niet zoo goed als uit Indragiri, vanwaar een goed gebaande weg naar Menangkabau liep. Evenwel ging de handel vrij goed, al werd de Compagnie bestolen door hare eigene ambtenaren, die den goudhandel liefst voor eigen rekening dreven.

Naar Indragiri werd in 1686, voor het eerst weer sedert 1679, uit Malaka eene bezending gedaan, met het jacht *de Raap* en de sloep *Malaxe maagd*, onder Salomon Emaus, die aangesteld was tot voorloopig hoofd der factorij.

De handel op Siak en Indragiri werd intusschen bemoeilijkt door den datoe padoeka-radja-lakhsamana of rijksbestuurder van Djohor, die, evenals de radja en verdere grooten van dat rijk, steeds te Riouw woonde. Hij had zich door zijne macht ter zee in Siak en Indragiri zulke rechten aangematigd, dat hij zelfs beweerde dat zijn „gebied" zich uitstrekte tot aan de Taboeng-kanan en kiri. De jang-di-pertoewan van Indragiri, radja Dar-es-salam, aan wien die rechten toekwamen, was niet bij machte ze tegen den rijksbestierder te doen gelden. In Indragiri had deze invloed, doordat de jang-di-pertoewan-moedah met zijne dochter getrouwd was. De pogingen van Emaus, om voor de Compagnie alleenhandel in goud en kleeden te bekomen, mislukten dan ook. In Maart 1688 werd de onderkoopman Joannes Bonket, met het jacht *Malacca* en de sloepen *Jager* en *Vlieger* uit Malaka naar Indragiri gezonden, met hetzelfde doel als Emaus, maar ook hij kwam, zonder het gevraagde te hebben verkregen, in Juni terug; de loge werd dus nog niet weder opgebouwd.

De rijksbestierder van Djohor matigde zich meer en meer gezag aan, en vormde het plan van zich geheel van de regeering meester te maken, door den jang-di-pertoewan of radja en de rijksgrooten uit den weg te ruimen. Onder het voorwendsel van zich te wapenen tegen de Compagnie, en Malaka te willen aantasten, welks gouverneur 10 schepen en 120 pantjallangs van Batavia ontboden zou hebben, rustte hij eene vloot uit van 20 groote en 20 kleine goraps, 60 goentings en 63 roeivaartuigen. Hij gaf voor, den radja, den datoe-bendara en andere rijksgrooten uit Riouw naar eene andere (veiliger?) plaats te willen brengen, en toen de datoe-bendara twijfel toonde jegens zijne voornemens, trachtte hij den radja met geweld aan boord te krijgen. Zijn plan, om dezen in zee van kant te maken, werd doorzien en hij vluchtte, de juweelen van den radja en de rijks-sieraden medenemende. De datoe-bendara zette hem met eene andere vloot achterna en vond hem op de oostkust van het schier-eiland Malaka, bij het eiland Rakit ten noorden van Tranggani. Na een hevig gevecht vluchtten de broeder van den datoe-padoeka-radja en zijn beide zonen, de lakhsamana en de toemenggoeng, naar Patani. De gewezen rijksbestierder verschoot al zijn kogels en laadde daarna zijn stukken met

Spaansche realen als schroot. Eindelijk vluchtte hij den wal op en werd 9 dagen later in het bosch gevonden. Nog eenige kostbaarheden had hij bij zich; de kroonsieraden en het rijkszwaard zeide hij overboord geworpen te hebben; „'t welck dan alsoo bevonden sijnde, is hij door sekere slaaf genaamt Amat, met een dick been gecrist geworden, dan voor sijn doot vragende waarom sulcx g'executeert wierdt door dusdaenigen mismaekten mensch was hem g'antwoort 't is 's conings ordre, en vervolgens wierde sijn soon Siry Biedje de radja, almede door gedachte slaaf gekrist, mitsgaders sijn andere soon genaemt Intje Taheijl met 's conings moeder gevanckelijck aan boort gebracht, dogh voorsz. Taheijl insgelijcx in 't zeijlen verbij pahang, dootgeslagen en buijten boort geworpen, hebbende den dato-bandara 't hunner wedercomst in Johoor voorn. Coninginne verboden aen lant te comen besig zijnde met de grooten te beraatslagen over een secure plaats voor haar gevanckenis — en dusdanig is het eijnde van die wispelturig en ontsaghelijken rijxbestierder van Johoor geweest".

De radja en de rijksgrooten waren intusschen van Riouw naar Djohor-lama teruggekeerd, de versterkingen van Riouw waren geslecht en de Djohorsche bevolking vandaar vertrokken. De gouverneur van Malaka trachtte aanstonds van deze gelegenheid gebruik te maken om het oude contract met Djohor te vernieuwen en te verbeteren, ook ten opzichte van Indragiri.

In Siak en Indragiri waren de gevolgen van den dood van den rijksbestuurder van Djohor spoedig merkbaar. Hij had o.a. getracht de Siakkers over te halen om, ten nadeele van de Compagnie, den handel van Patapahan naar Kaboen te verleggen; dit werd door Emaus voorkomen, die nu trachtte Bantjah, nabij Patapahan, doch beter gelegen, tot marktplaats te bekomen, terwijl de lakhsamana van die plaats den gouverneur van Malakka liet verzoeken er eene loge op te richten. Evenwel werd de handel der Compagnie ook nog wel tegengewerkt, zooals door een nieuwen sjahbandar aan de Mandaurivier, die den bewoners verbood aan de Hollanders eetwaren te verkoopen of hout voor hen te kappen. Onlusten tusschen Kaboen en Petapahan over de keuze van de marktplaats waren oorzaak dat er minder tin verkocht werd. In 1690 zond de gouverneur Sligher van Malaka de sloep *de Fortuyn* met een sergeant en 20 soldaten naar de Siakrivier, niet om zich in dien strijd te mengen, maar om een schrik aan te jagen en die van Kaboen te doen afzien van hun eisch om de bandar daar te hebben. Maar dit gelukte niet. Tengevolge van deze onlusten durfden de bovenlanders geen goud afbrengen en stond de handel stil. Sligher en zijn raad besloten nu den handelsresident terug te roepen en de factorij door een stuurman en 10 of 12 man te laten bewaken. Een der overwegingen hierbij was, dat deze wacht, als de Franschen kwamen, naar Bantjah of hooger op zou kunnen

vluchten. Men maakte zich in dit jaar erg druk over den B.V. Alle brieven handelden er over. Alle schepen van Malaka waren naar Ceylon gezonden, waar het Fransche eskader van Duquesne-Guitton in Julij 1690 aankwam (Zie Ind. Gids 1901).

De handel op de rivier van Siak werd met jaarlijks, gewoonlijk in Maart, uit Malaka gezonden scheepjes voortgezet, terwijl met Djohor bij contract was overeengekomen dat dit elk jaar één vaartuig naar Petapahan mocht zenden.

In Indragiri was in 1688 resident de koopman van Munster. Deze werd in December vervangen door Jan Heij. Op deze rivier werd de handel stil voorgezet. Men had er, behalve de mededinging van de Djohorezen, ook eenige van de Deensche compagnie, die pogingen deed om er eene factorij te krijgen. Twee van de ampat-negri aan de Kampar-kanan, Koewa en Ajer-tiris, (de anderen waren Salo en Bangkinang) zonden afgezanten naar Malakka, om van de Compagnie bescherming en eene loge te vragen. De gouverneur besloot echter de bezetting van Indragiri op te breken. Aan Jan Heij werden daarvoor bevelen gezonden en alweer zou dit, al was het niet zoo akelig als in 1679 met Coelombij, in stilte en met een slenter gebeuren. Jan Heij ontving den 10^{en} November den last om op te breken. Na verschillende tegenspoeden ging het geheele personeel den 1sten December 's nachts stilletjes weg naar de sloep *de Jager*, die beneden in de rivier lag en evenals Coelombij, zond Heij een boodschap aan de vorsten; hij deed het daarbij voorkomen alsof hij uit eigen beweging weggegaan was, omdat hij gebrek aan koopmansgoed (lijnwaad) had.

Den 14den December was hij te Malaka terug. In Mei 1691 werd hij weer naar Indragiri gezonden om uitstaande schulden te innen. Hij vernam toen den inval en het vertrek van Raden Makasar (hiervóór bl. 633) en rapporteerde bij zijne terugkomst te Malaka in Juli, dat men in Indragirí bleef verlangen met de Compagnie te handelen. De handel werd intusschen niet hervat. En toen in 1696 door den weldra aftredenden gouverneur van Malaka, Gelmer Vosburgh, die later tot commissaris en gouverneur van Koromandel benoemd werd, doch in Januari 1697 overleed en door Gerrit van Hoorn opgevolgd werd, de handelsplaatsen op de oostkust van Sumatra werden opgegeven, noemde hij Deli, Padang, Tandjoeng, Batoebara, Asahan, Panej, Rokan en Bangkalis (voor de Siak-rivier), maar van Indragiri noch de Kampar werd melding gemaakt. Vosburgh gaf op, dat de 6 eerstgenoemden opleverden: rijst, slaven, kokos, tabak, was en rotan (hoe worden de slaven hier als een gewoon product van den grond genoemd!); Rohan leverde hetzelfde op en ook „varkenssteenen", terwijl Bangkalis troeboe, vischribben, gezouten spek en varkenssmeer opleverde („welke twee laatst gen^{de} door de rooms Christenen moeten ingekoght en herw^{ts} gebraght werden").

In Junij 1697 werd echter iets van Indragiri vernomen. „Jang-di-pertoewan-moedah, die regeert over Indragiri Dar-es-salam", liet aan den gouverneur van Malaka om een geneesheer vragen ten behoeve van zijn neef. De gouverneur zond een „onder-meester", die in December terugkwam met een dankbrief van bovengenoemden vorst, wiens vader (de Jang-di-pertoewan besar) onlangs overleden was, en die zich nu noemde: Padoeka sri soelthan Ala'din.

Met Siak werden de handelsbetrekkingen eenige jaren langer onderhouden, voornamelijk om het tin. De stuurman Paulus Brugman was daar in 1693 nog waarnemend resident, maar werd in Mei van dat jaar door den boekhouder Joannes Weijts vervangen. De handel op deze rivier werd door zeeroovers bemoeilijkt, onder anderen door eenen panglima Koelop, en de lakhsamana van Djohor verbood het volk van Kaboen den afvoer van tin.

Te Malaka kwam in Maart 1694 bericht, dat een roover, Radja Djohan, de factorij bedreigd had. Weijts was den 6den Februari met 7 man naar Patapahan gegaan, zoo het heette, om inlichtingen te verkrijgen nopens den handel, maar den 23sten was hij nog niet terug gekomen. Op dien dag kwam Radja Djohan, die zijn verblijf had in een kreekje van de rivier, met 2 prauwen en 19 man voor de factorij; zij droegen hun krissen verborgen en wilden binnen de factorij komen. Terwijl zij aan de poort vroegen om toegelaten te worden, werden zij door den chirurgijn uit een venster gadegeslagen, die het volk waarschuwde in het geweer te komen, waardoor de toeleg mislukte en Djohan afdroop. Den volgenden dag ging de stuurman Paulus in een met een bas gewapende roeiboot de rivier op, om Weijts het gebeurde te gaan mededeelen. De kreek van Radja Djohan voorbijgaande, zag hij daar diens zoon, wat hem op zijne hoede deed zijn, en 's avonds kwam hij aan Pasir Salak, waar hij de boot vastmaakte en „de wacht opzette". Zijne roeiers deden om beurten de wacht; elke wacht „van 6 duim lont". Juist toen voor de zooveelste maal zoo'n eind lont opgebrand was, en de wachthebbende zijn opvolger porde, bemerkten zij in stikdonker de nabijheid van een vaartuig, en een oogenblik later werd de boot door 4 of 5 prauwen aangevallen en met spiesen („kallewaaien") beworpen, waardoor de stuurman 3 wonden bekwam. Het gelukte echter, de bas af te vuren en een der aanvallers werd met een sabel geraakt en viel overboord, waarop de prauwen weer met den stroom afdreven. Paulus liet zich ook afzakken om zich in de loge te laten verbinden. Bij de reeds genoemde kreek zag hij een prahoe liggen, waarop hij liet schieten; haar volk liep het bosch in en de prahoe werd in den grond gekapt.

Toen Paulus, na dit avontuur, in de factorij teruggekomen was, begreep men, dat Weijts niet zonder gevaar zou kunnen terugkomen. Daarom gingen nu de 3 gewapende booten van de voor de factorij

liggende *Elisabeth*, *Jager* en *Leeuw* met de 3 stuurlieden, den 27en om 10 uur 'savonds naar boven. Weldra zagen zij 2 prauwen tegen den wal liggen; zij praaiden die aan en vroegen, waar zij vandaan kwamen. Het antwoord was Petapahan, maar dit werd niet geloofd: de prauwen werden beschoten, waardoor een van de twee zonk en een man gedood werd. De andere prauw werd naar de factorij gebracht, waar de opvarenden werkelijk als volk van Petapahan herkend werden. De derde tocht, die naar Petapahan door de 3 stuurlieden ondernomen werd, ging zonder avonturen tot Bangsah, vanwaar zij den 3en Maart terugkwamen, doch zonder Weijts, die den 4en Maart, door kooplieden van Petapahan begeleid, zonder ongeval in de factorij terugkwam.

Nadat *de Leeuw* en *de Jager* het bericht van het bovenvermelde te Malaka hadden gebracht, werd de onder-koopman Jan Heij met deze bodems, benevens de *Houtsnip*, naar Siak in commissie gezonden. Den 27en Maart vertrokken, kwam hij den 30en in de Siak-rivier. Te Sambawar, de standplaats van den sjahbandar, vernam hij, dat deze met 30 man naar boven was gegaan om den roover Djohan te vatten; hoogerop, den 2en April, zeide men hem, dat de sjahbandar Djohan verjaagd en eene prauw van hem genomen had. Den 3en kwam Heij voor de „bezetting" ten anker en den 7en ging hij met roeivaartuigen naar Petapahan, waar hij den 11en aankwam. Hier werden eenige besprekingen gehouden, waarna hij den volgenden dag naar het factorijtje terugkeerde. Hij liet daar alles wat aan den wal geborgen was in de tegen den wal liggende „bezettingssloep" de *Fortuijn* laden en deze veiligheidshalve door een staketsel omringen. Den 23sten April vertrok Heij weder met de *Houtsnip*, *Elisabeth*, *Leeuw* en *Jager*, sprak den 26en den sjahbandar te Sambawar, passeerde den 28en Bangkalis, en was den 30en weer te Malaka.

Over het algemeen was het voordeel, dat de Compagnie van Siak genoot, gering. De lakhsamana van Djohor hield niet op, ter bevordering van zijn eigen handel, het den Hollanders lastig te maken om hen tot heengaan te nopen, en de handel stond bijna stil door de voortdurende oneenigheid tusschen Kaboen en Patapahan. In het begin van 1695 kwamen die van Kaboen zoover de rivier af, dat zij zich meester maakten van eene plaats, (Bangsa?) tusschen Patapahan en de factorij gelegen. De gouverneur Vosburgh trachtte door bemiddeling een einde aan den strijd te maken, doch dit mislukte, ofschoon de datoe-bendara van Patapahan en verschillende negri-hoofden hem zeer genegen waren. Toen nu daarenboven, evenals in 1690, van de Heeren XVII, weer een bericht gekomen was dat 5 Fransche schepen in aantocht waren, besloot Vosburgh het kantoor van Siak op te heffen en daar alleen 10 inlanders van de Compagnie te laten blijven. Joannes Weijts kwam dus met het overige, omstreeks 20 man sterke personeel, in de *Fortuijn*, den 27en Augustus te Malaka terug. In

December ging hij de genoemde 10 inlanders en de houtwerken weghalen. Nu werd aan particulieren toegestaan op Siak te varen en te handelen, doch de bemoeiingen der Regeering hielden op. Nog in 1702 gaf zij den gouverneur van Malaka, Bernard Phoonsen, die in 1700 Gerrit van Hoorn opgevolgd had, uitdrukkelijk last zich in den nog niet geëindigden strijd tusschen Kaboen en den datoe bendara van Patapahan niet te mengen, hierin haar thans aangenomen stelsel volgende.

Het contract, na lang onderhandelen door Isaacq van Thije met den sulthan-ratoe Abdoel Rachman van Palembang in 1690 tot stand gebracht, was voornamelijk een handelsovereenkomst. Het bevatte niet, zooals sedert de gebeurtenissen van het jaar 1659 verwacht had kunnen worden, de bepaling dat Palembang aan de Compagnie onderworpen was, doch de sulthan beloofde slechts, dat hij de goederen der Compagnie zou beschermen. Ten aanzien van vreemde kooplieden werd echter bepaald dat zij, evenals Nederlanders, onder de Compagnie zouden behooren. Ingeval van overtreding zouden onderdanen van de Compagnie niet door den sulthan mogen berecht worden. Dit contract werd den 15en Januari 1691 geteekend.

Nadat van Thije den onderkoopman Willem Bolton tot provisioneel opperhoofd te Palembang had aangesteld, in plaats van den ziek geworden Sabelaer, vertrok hij met laatstgenoemden, den 28en April 1691 per de *Nicolaes* naar Batavia.

In Juni kwam voor de rivier van Palembang een Engelsch schip, zeggende van Malaka te komen met bestemming naar Batavia, en gebrek te hebben aan water en victualie; maar eigenlijk, als Bolton rapporteerde, om amfioen te smokkelen, waarvan de prijs op dat oogenblik 1000 rijksdaalders het pikoel was, terwijl die anders tusschen 600 en zelfs 350 rijksdaalders afwisselde. Het schip bleef onder Bangka liggen en de bemanning kwam te Parmisan aan den wal, waar echter de kapitein en de stuurman vermoord werden. Moord en roof ter zee bleven in deze streken steeds gaande, vooral tusschen Djambi en Djohor wederkeerig. Waren er in 1689 door Djohorezen 130 menschen op Blitoeng geroofd, in April 1691 kwamen daar weer 40 vaartuigen van Djohor en namen 160 menschen van Pangkalan Balok weg. De sulthan van Palembang zond daarop 5 vaartuigen onder eenen kiai Andamoi naar Djohor om die geroofden op te eischen. In September kwam deze met afgezanten van Djohor terug, 46 Blitoengers medebrengende.

De sulthan van Palembang maakte in September 1691 een uitstapje naar het binnenland, om belasting van de bevolking te gaan heffen. De pangeran-adipati vergezelde hem en het bestuur werd waargenomen door pangéran Dipa. De adipati kwam echter den 31 October te

Koesambi te overlijden. Hierdoor werd pangeran Aria de aangewezen opvolger van den sulthan.

Weldra kreeg Aria het bestuur nagenoeg geheel in handen, ofschoon het volk liever zag dat, met voorbijgang van den derden zoon des sulthans, pangéran Soemadjaja, de regeering in handen zou komen van hun zwager pangéran Dipa. Aria trachtte intusschen met de Compagnie op goeden voet te blijven, in 1693 waarschuwde hij Bolton zelfs dat raden Wira Sari, alias Makasar, gezegd had zich bij Soera-pati op Java te willen aansluiten. Raden Makasar bleef evenwel zijne rooverijen op en nabij de kust van Sumatra voortzetten; in December 1692 plotseling met 12 man uit Palembang verdwenen, zat hij eenige weken later met 4 vaartuigen en 100 man bij Blitoeng, en maakte van daar uit de zee onveilig; een jaar later werd zijne terugkomst te Palembang vermeld, met een goeden buit, waarvan de sulthan en Aria hun deel kregen.

De brieven, in deze jaren door Bolton aan de Regeering geschreven, handelen, wat Palembang betreft, bijna uitsluitend over peper en lijnwaden. Evenals op de Westkust liet de Regeering de inlanders meer en meer aan hunzelven over. Daardoor ontzagen dan ook andere Palembangsche hoofden zich niet, om in 1694, met volk van Kemáring een strooptocht tegen de Lalangers, die zich voor Djambi verklaard hadden, te gaan doen en een 150 tal van hunne huizen te verbranden.

In Augustus 1695 kwam de koopman Joannes Siebens te Palembang aan, om Willem Bolton te vervangen, die benoemd was tot oppergezaghebber op de Westkust van Sumatra; deze kon echter wegens ziekte deze betrekking niet aanvaarden en overleed eenige maanden later. Ook Siebens was spoedig zeer ziek en werd in September 1696 vervangen door den koopman Joan Cornelis d'Ableing.

De sulthan raakte meer afgeleefd en liet de regeering over aan pangéran Aria, wien hij de titels gaf van pangéran-ratoe senopati ing-ngalaga. Evenwel trok hij zich nog niet geheel terug, zooals blijkt uit zijn verstandige bemoeiïng met de onaangenaamheden welke in 1697 en 1698 bestonden tusschen de ambtenaren, tengevolge van groote knoeierijen met peper. De secunde Bottendorp beschuldigde terecht en openlijk d'Ableing daarvan, hetwelk tengevolge had dat verscheidene ambtenaren, en zelfs militairen, hem niet gehoorzaamden. D'Ableing gaf zich echter niet gewonnen, maar rapporteerde naar Batavia, vanwaar in Januari 1698 twee gecommitteerden kwamen tot onderzoek, de koopman Willem Witmond en de onderkoopman Abraham Sem. Toen dezen hunne komst aan den sulthan bekend maakten, zeide de oude vorst dat het hem verwonderde, want dat er nog nooit gecommitteerden ter oorzake der opperhoofden waren geweest, en dat hij gezegd had, toen er verschillen over de peper waren, dat de opperhoofden daarover geen tweedracht moesten hebben, maar onderzoek

doen, waar zoo'n groote hoop peper vervaren was en dat zij op 's Compagnies zaken, die hun toevertrouwd waren, moesten passen. Er kwam ruim 46000 pond peper te kort, waarover niemand opheldering gaf, en d'Ableing had groote sommen geld van de Compagnie in zijn huis genomen in plaats van dit in de geldkamer te bergen. D'Ableing wilde de schuld werpen op den klerk van der Heijden, die met de dochter van Bottendorp verloofd was, maar het bleek dat de assistent Kuijselaar, bij het ontvangen van peper, door valsch wegen gestolen had, en dat d'Ableing tot zijn eigen voordeel peper verzonden had naar Malaka, maar op naam van den pangeran ratoe. Ook andere goederen bleken onverantwoord te zijn.

Sem ging den 22en Januari 1699 met d'Ableing en Kuijselaar naar Batavia terug; Witmond bleef als gezaghebber te Palembang en Bottendorp werd in zijne vorige betrekking van secunde hersteld. Witmond overleed den 9en Juli 1699 na eene ziekte van eenige weken.

Tot gezaghebber werd nu de koopman Joan Jacob Erbervelt, en tot secunde de onderkoopman Jan van Geelmuijden benoemd, die beiden de 21en October 1699 te Palembang aankwamen. Bottendorp vertrok den 16en Februari 1700 naar Batavia.

Evenals wij gezien hebben dat op de westkust het geval was, gaf ook op de oostkust in het laatst der 17e eeuw de Compagnie het krachtig handelen op, om slechts in de peper en in het benadeelen van hare mededingers haar voordeel te zoeken. Toen pangeran Ratoe in de loge kwam spreken over de rooverijen van Djohorezen op Blitoeng, om die te bestraffen, waarbij hij op de hulp der Compagnie rekende, praatte Erbervelt dit af, „wetende hoe weijnig het 's Comps. mening en Intresse zij, sig met diergelijcke concepten te bemoeijen" en hij onderstelde dat Aria wegens den verwarden staat in Djohor daar wat uit zou willen halen. (De jonge radja van Djohor was in 1698 meerderjarig geworden en regeerde aanstonds zoo willekeurig dat hij in 1699 door het volk vermoord werd, waarop de datoe-bendara denzelfden dag tot radja werd uitgeroepen. Dit gaf echter onder de hoofden oneenigheid, en de bevolking van Bengkalis en andere onderhoorige eilanden was met die keuze niet tevreden, zoodat er over gesproken werd, den troon op te dragen aan *Palembang*, omdat er geen afstammelingen van den ouden jang-di-pertoewan waren).

Aria liet intusschen vaartuigen klaarmaken om naar Djohor te gaan, maar beloofde dat hij niets zou doen zonder voorkennis van de Compagnie, terwijl hij tevens verzocht met 2 schepen bijgestaan te worden. Hij zag echter van de onderneming af, nadat Erbervelt ze hem ernstig ontraden had.

Met een Engelsch vaartuig, dat voor de Soengsang ankerde, gebeurde het volgende. Twee Engelschen voeren met een sloepje de rivier op naar de loge, en verzochten om wat water, brandhout, een ankertje en andere

benoodigdheden. Erbervelt zeide hun dat hij te Palembang geen macht had en verwees hen naar de inlandsche machthebbenden, maar zond intusschen naar dezen een boodschap. Daarop kwamen inlandsche sjahbandars in de loge; zij spraken de Engelschen zeer barsch aan, zeiden dat er Engelsche roovers in de buurt waren geweest, en verzochten Erbervelt hen weer weg te zenden. Deze gaf hun een kwartiermeester mee om hen te begeleiden naar het jacht *de Schelde*, waar zij water en hout zouden kunnen krijgen. Maar door harden wind konden zij dezen bodem niet bereiken. De kwartiermeester stapte in een de rivier opgaand vaartuig over, de Engelschen keerden zonder iets ontvangen te hebben naar hun scheepje terug en gingen weer onder zeil, zeker een aangenamen indruk van de Hollandsche hulpvaardigheid medenemende. Erbervelt hoopte dat „UE hoog Ed. sullen ons gedrag daar ontrent gunstelijk gelieven goet te keuren, als hebbende naar onse geringe kennisse best geoordeelt, om dese vrunden op de civielste en spoedigste wijse hunne voorgenomen reijse te doen vervorderen".

Op zulke wijze trachtte men den alleenhandel te behouden, waarbij de pangéran-ratoe zijn medewerking verleende. Evenals elders onthield echter de regeering zich thans van bemoeiing met het inwendige van den inlandschen Staat. Met het oog op den hoogen leeftijd van den sulthan schreef zij Erbervelt aan, dat hij bij het eventueel overlijden van den vorst, zich moest bepalen tot complimenteeren en verder alleen op den handel had te letten, die thans ontzaglijk veel peper, en verder wat drakenbloed, hars (djèrènang) en agilahout (reukhout) opleverde. Palembang telde in 1701 82 Compagnie's dienaren. Pangéran-ratoe had nu onder den titel van soelthan-ing-ngalaga de regeering in handen en zijn vader had die van soesoehoenan-ratoe aangenomen, waarmede hij nog 5 jaar in leven bleef.

Hoewel pangéran Pringabaja van Djambi in Februari 1691 aan den vaandrig Dermonde liet weten, dat hij uit het binnenland zou terugkeeren en de hoofden, die zijn broeder niet konden dulden, hem herhaaldelijk daartoe aanzochten, kon hij er niet toe besluiten. Een boodschap van den sulthan van Palembang, om hem te raden terug te komen, hielp ook niet en men beweerde, dat de pangéran Ratoe zelf hem van levensmiddelen voorzag. Om dezen tijd hield de zich noemende jang-di-pertoewan-sakhti zich op aan de Djoedjoehan, 4 dagreizen boven Tabo en 8 dagen van Djambi, met 7000 zielen, waaronder 2000 weerbare mannen, roovende en de bevolking afpersende. Pangéran Pringabaja zocht hem op en eischte de kostbaarheden van sulthan Ingngalaga en Demang-ketjil, waarvan hij zich meester gemaakt had, op; doch de jang-di-pertoewan ging op de vlucht en liet de schatten liggen. Daardoor ontkwam hij, want Pringabaja liet zich door de vondst ophouden.

De pangéran-ratoe versterkte voortdurend zijn dalêm, meenende dan beveiligd te zijn tegen alles wat men tegen hem zou kunnen ondernemen. Hij nam iedereen tegen zich in. Een voorbeeld daarvan was zijn gedrag tegen zijn oom pangeran Dita-menggala. Eene vrouw van dezen was verleid geworden door Angga Lodra en daarom door Dita-menggala gekrist. Deze eischte nu, dat Angga Lodra door den pangéran-ratoe gestraft zou worden, die dit echter weigerde, onder voorgeven, dat Menggala zijne vrouw niet wegens overspel zou gedood hebben, maar omdat zij eene samenzwering van de hoofden tegen hem pangéran-ratoe verraden zou hebben. Dita-menggala, deze miskenning niet verdragende, verhuisde naar Palembang en voegde zich later bij Pringabaja.

De pangéran-ratoe werd hoe langer hoe meer door de zijnen verlaten; zelfs zijne vrouwen en soldaten liepen weg naar de bovenlanden. De gezaghebber Reael schreef, dat alleen de vrees voor de Compagnie een opstand voorkwam; de loge was met 30 kanonnen en bassen bewapend, maar de bezetting was zeer zwak. Reael versterkte de loge nog met palissaden aan de landzijde, waartoe hij gebruik maakte van den heerendienst van het volk aan zijne zijde der rivier wonende, welken hem door pangéran-ratoe was afgestaan.

Aan de Compagnie werd inderdaad nog veel gezag toegekend. Nadat in het begin van 1692 de hoofden nogmaals aan Pringabaja hadden laten vragen om de regeering in handen te komen nemen, schreef deze aan Reael, dat hij niet zou afkomen, voordat de Compagnie het rijk in rust had gebracht, daar er geen hoop was, dat hij of Pangéran-ratoe dat konden doen. De bedoeling was dus eigenlijk, dat de Compagnie laatstgenoemden zou wegjagen. Maar Pangéran-ratoe zeide, dat hij zich verliet op de Compagnie, tegen wie hij nooit iets misdreven had. Daardoor bleven de zaken zoo voortduren, evenwel met deze wijziging, dat de pangéran-ratoe, die zich veel vermaakte met jagen of met uit visschen gaan met vrouwen, in October 1692 „wegens lange afwezigheid" het bestuur in handen gaf van pangéran Poerba en diens schoonzoon Mangkoe-pradja, en hun zelfs het rijkszegel afstond. Hij bemoeide zich niet met de regeering, maar was met zijn vriend Angga Lodra en andere schelmen zooveel te meer bedacht op middelen om zijn dalêm hoe langer hoe meer te versterken, of om op veilige wijze te kunnen vluchten, wanneer Pringabaja hem kwam wegjagen.

Indien de Regeering gewild had, zou zij, door krachtig op te treden en gebruik te maken van haar prestige, aan den ongeregelden toestand wel een einde hebben kunnen maken, maar de peperhandel ging bij haar vóór alles, en voor het welzijn der inlandsche Staten had zij weinig of niets over. In 1692 gaf zij aan de Djambische hoofden te kennen, dat zij er zich niet mee bemoeien zou, wanneer pangéran Ratoe weggejaagd werd en zij schreef in het geheim aan Bolton, dat,

indien de pangéran zich in zoo'n geval in de loge in veiligheid wilde stellen, dit door Reael geweigerd zou moeten worden; hij zou dus op die wijze aan de genade van Pringabaja overgeleverd zijn. Maar in Mei 1693 kwam zij hiervan terug, uit overweging, dat het dan ook wel kon gebeuren, dat pangéran Ratoe naar Palembang, Djohor of Siam vluchtte, wat, althans in de twee laatste onderstellingen, groote moeilijkheden zou veroorzaken. Reael kreeg dus in last, hem wel eene schuilplaats te verleenen, mits met zeer weinig gevolg, en daarbij werd de wenk gevoegd, dat zijne vijanden hem ook wel op de vlucht konden nazetten, en levend *of dood* in handen krijgen, dan zou de Compagnie *geen kosten hebben om hem zijn geheele leven te onderhouden.*

Reael deed intusschen wat hij kon om het belang van Djambi te bevorderen. Onder anderen deed hij eene poging om de steeds hangende grensquaestie met Palembang te regelen, althans wat Lalang, ten oosten van Tambesi, betreft. De Djambische hoofden, met Reael vergaderd, besloten, den sulthan van Palembang te verzoeken, Lalang te bezetten of voorloopig een hoofd daarover aan te stellen, totdat de gouverneur-generaal beslist zou hebben aan wien Tambesi en Lalang zouden toebehooren. Nadat evenwel Palembangsche en Djambische hoofden Lalang bezocht hadden, verklaarde de bevolking, dat zij zich onder Djambi wilde stellen.

In Mei 1693 overleed de eerste vrouw van den pangéran Ratoe, Maimas-ajoe. In September nam hij den titel aan van Kiai-gedeh, nadat Pringabaja zich pangéran-depati-anoem had genoemd.

Laatstgenoemde maakte zich intusschen in het binnenland ook niet bemind; hij hief schattingen en het volk verschanste zich in pagars, om tegen zijn geweld beveiligd te zijn. Zijn schoonvader, pangéran Dita Menggala, zond hij met 16 prauwen naar Tambesi, om hasil op te halen, hetgeen tengevolge had, dat pangéran Dipa, wiens volk daaromtrent woonde, naar Korintji vluchtte.

Overigens had Pringabaja ook weer iets te doen met den Jang-di-pertoewan-„Sakhti". Hoewel eerst verteld werd dat deze „naakt en onmachtig" was en niets meer bezat, vernam men later, dat hij aan de Soengej-abang ontevreden volk verzamelde om over zijne nederlaag van 1691 wraak te nemen. Pringabaja trok daarom met zijne geheele macht tegen hem op naar de Soewèmè en volgens een gerucht werd Sakhti vandaar naar het gebergte verjaagd. Intusschen trachtte deze steeds uit de Djambische oneenigheid voordeel te halen. Hij stelde aan pangéran Ratoe voor, met dezen te samen Pringabaja van weerskanten aan te vallen, voorgevende dat de sultan van Menangkabau daartoe zou medewerken en dat al het volk uit de 7 kota's tot Tandjoeng toe, hem zou bijspringen. Pangéran Ratoe, niet bij machte iets te ondernemen, schoof dit echter af. In het begin van 1694 zat Sakhti weder (of nog) aan de Soewèmé, met 400 man, die

hij beweerde van „Jang-di-pertoewan-Blang " van Menangkabau gekregen te hebben, en hij schreef nu, over Toengkal, aan Reael zelven, hem aanbiedende de rust in Djambi te herstellen. Reael liet aan pangéran Ratoe het antwoord over, dat even ontwijkend was als het vorige.

Intusschen wisselden de regeerende vorsten van Palembang en Djambi beleefdheden en geschenken. Soelthan Ratoe zond aan Pangéran Ratoe een mager paard en een oude opgelapte prahoe djaloer en verzocht, in plaats daarvan, aan zijn vriend hem te willen „accomoderen" met een jongen olifant, een roer, een dansmeid en een smid.

In Maart 1694 kwam er te Djambi eenige verandering in het tooneel. Pringabaja, anders gezegd Depati-anoem, vertoonde zich in de nabijheid. Hij kwam met 50 vaartuigen de rivier af, en bleef 14 dagen liggen bij Pedjoen, 4 mijl boven de loge. Reael trachtte hem over te halen in Djambi te komen, maar hij antwoordde gezworen te hebben dat hij geen vrede met zijn broer zou maken, voordat hun vader weer in Djambi was. Hij maakte van de gelegenheid gebruik om buiten de stad wonende menschen gevangen te nemen, zelfs een pangéran Soemå Dipå. Eindelijk begeleidde hij een zijner pangérans, Mondoråkå, die een gevolg van 50 menschen meebracht, en als gezant naar Java zou gaan, tot in het gezicht van de loge, deed daar met al het geschut van zijn vlootje een saluut aan de Compagnie, en roeide toen weer met zijne macht de rivier op.

Pangéran Mondoråkå zou met een pantjallang van Reael naar Java gaan en peper en andere geschenken voor den gouverneur-generaal en voor sulthan Ingngalaga meenemen. Hierdoor wakker geworden, zond Kiai-gedeh ook gezanten en geschenken, waartoe hij ook van Reael een pantjallang verkreeg, en Mondoråkå werd, even voordat hij vertrekken zou, door een soldaat van Kiai-gedeh met 5 steken verwond, zoodat hij niet vertrekken kon en tot verpleging in de loge werd opgenomen.

Reael belegde eene vergadering van de hoofden, om in de verwarring raad te schaffen. Eenparig verklaren zij dat zij sulthan Ingngalaga niet meer willen hebben en stellen als eenig middel voor, dat de gouverneur-generaal een behoorlijke macht zou zenden om daarmede de orde te herstellen. In een geheimen brief van 20 Maart aan de Regeering zegt Reael dat Pringabaja al even onwaardig is als Kiai-gedeh. Het volk van Djambi wenscht sulthan Ingngalaga terug, omdat zij het nu nog slechter hebben dan onder hem. Pringabaja vraagt ook naar hem, maar laat tegelijk de hem aanhangende hoofden in het binnenland zweren dat zij alleen hem zelven als gebieder zullen erkennen. Kiai-gedeh wil zijn vader in geen geval terug hebben en Reael raadt sterk af hem te laten komen, omdat hij niets dan kwaad zou doen en wel heel gauw als een roover naar het binnenland zou gaan

of rooftochten naar zee zenden. Reael beschrijft de ongelooflijke onzedelijkheid van de twee gebroeders, waarin zij, zooals hij zegt, hun vader navolgen. Kiai-gedeh's soldaten gaan stelen en geven hem een deel van hun buit, zoodat zij, hoewel opgepakt, nooit gestraft worden. Menschen, die zoo'n dief gevat hadden, moesten nog boete betalen omdat ze hem daarbij geslagen hadden. Vrije menschen liet Kiai-gedeh als slaven verkoopen, slaven nam hij anderen af. Onder Depati-anoem worden de binnenlanders geregeerd door Boegis en Makasaren, van min allooi, die opzettelijk onrust stoken omdat anders hun rijk uit zou zijn. In Djambi wenscht groot en klein dat de Compagnie een ander onzijdig persoon aan het hoofd der regeering zal stellen, wat Reael ten slotte aan de Regeering te Batavia overlaat.

Maar de Regeering maakte van deze éénige gelegenheid om Djambi onder haar rechtstreeks gezag te brengen, waardoor misschien in eene verre toekomst veel moeite, bloedvergieten en kosten bespaard hadden kunnen worden, geen gebruik. Na veel bespreking met de te Batavia aangekomen gezanten (Mondoråkå ging na eenige weken, van zijn wonden hersteld, weer naar boven), kwam zij tot het inzicht, dat pangéran Poerba-negara de meest gewenschte regeerder zou zijn, maar daar deze zeer oud was (100 jaar zeiden de gezanten) werd zijn schoonzoon Mangkoe-pradja aanbevolen. De Regeering onthield zich evenwel hardnekkig van dadelijke tusschenkomst; zij bepaalde zich tot het schrijven van *vermanende* brieven aan Pangéran-ratoe, pangéran-Pringabaja en al de andere voornaamste pangérans, en aan Bolton „dat het te wenschen is dat dese langdurige troubelen eens cesseeren, en de landen weder in rust en stilstand mogten geraken, als wanneer wij met dat verwarde werk niet meer ons hooft souden behoeven te breken, en d' E Compie. daar vandaan kunnen trecken de vrugten en voordelen, dewelke deselve daardoor nu al eenige jaren heeft moeten missen". Maar zij nam zelf geene maatregelen en schreef aan de ambtenaren omzichtigheid voor.

Tusschen pangéran depati-anoem en Jang-di-pertoewan Sakhti werd niet meer gevochten. Laatstgenoemde wendde zich nog herhaaldelijk tot Kiai-Gedeh en tot Reael met zijn voorstel om eerstgenoemden in het nauw te brengen, maar zonder gevolg. In Januari 1695 was hij nog op Boekit Silantoean aan de Soewèmè; later schijnt men niet meer van hem vernomen te hebben.

De brief van den gouverneur-generaal scheen Kiai-Gedeh wat bedaarder gemaakt te hebben, maar Reael geloofde dat zijne beterschap niet oprecht gemeend was. Hij rekende dan ook nog steeds op aanvallen van zijne vijanden, die thans zoo velen waren dat de hoofdplaats Djambi nog nauwelijks 600 weerbare mannen telde, behalve de 40 of 50 eigenlijke soldaten van den vorst, en hij liet deze stad, die een uur gaans omtrek had, opnieuw ompaggeren.

Pringabaja bemerkte weldra dat de overheden hem ook niet genegen waren. De sultan van Palembang en de resident Bolton weigerden zelfs hem, op zijn verzoek, zijne vrouw, die in Palembang was, toe te zenden zoolang hij zich met zijn broeder niet verzoend had. Hij hield echter vol, dat hij dit niet doen zou, wanneer men sulthan Ingngalogo niet liet terugkomen. De oude pangéran Poerba, die in 1695 nog te Palembang was, meende ook dat dit het eenige middel tot herstel zou zijn, doch in Mei van dat jaar gaf Kiai-gedeh zelf de regeering in handen van den hierboven genoemden pangéran Mangkoepradja, die door de anderen aanbevolen was, en gaf hij hem den titel van Pangéran-adipati-mangkoe-negara.

Laurens Reael, die, zooals uit de hem door de Regeering geschreven vermaning blijkt, geen kalm leven leidde, werd in Augustus 1695 ziek en overleed den 11en December. De vaandrig Govert Knoll volgde hem tijdelijk op. In Maart 1696 ontving deze een brief van pangéran Pringabaja, meldende dat hij te Djambi wilde komen, waarop Knoll naar Palembang schreef dat hij gaarne vergunning zou willen hebben om hem bij aankomst te vatten en „na d'Eliseesche velden te zenden", wat hem natuurlijk niet toegestaan werd.

Te Batavia werd intusschen, den 19 Maart, besloten, „in het belang van de Compagnie", de zaken in Djambi met de minste kosten wat aan te zien en den sulthan en pangéran Aria van Palembang te verzoeken hunne gedachten te laten gaan over middelen tot verbetering in Djambi, maar overigens het kantoor te lichten en „principael tot betoninge van onse possessie en voorkoming van den indrang van andere Europese natien, alleen te laten een bequaem Nederlands Zergeant en 2 soldaten nevens 12 der vertrouwste Inlandse militairen, mede onder een geschickt Zergeant uijt hare natie". De onderkoopman Jacob Bottendorp, met het lichten van het kantoor belast, kwam daartoe in December te Djambi. Het besluit der Regeering had groote „alteratie" teweeggebracht; gelukkig brak echter, nadat Bottendorp in Februari 1697 met het jacht de *Goudvisch*, de sloep *Middelburgh* en 6 inlandsche handelsvaartuigen, die den „omslag" van Djambi aan boord hadden, naar Palembang teruggekeerd was, en de bezetting nog slechts uit 1 Europeesch sergeant met 3 Europeesche soldaten, 1 Boegineesch korporaal met 11 Boegineesche soldaten en 1 slaaf bestond, geen burgeroorlog uit. De huisgezinnen die, onder bescherming der loge, daar nabij woonden, wilden er echter niet blijven en verhuisden naar Palembang. De sergeant bleef peper voor de Compagnie inkoopen en de twee zoons van sulthan Ingngalaga zeiden weer dat ze zich wilden verzoenen en om terugzending van hun vader vragen. En toen de sergeant stierf, nam de pangéran-ratoe de sleutels der loge in bewaring tot er uit Palembang een ander provisioneel sergeant gekomen was. Het bleef dus rustig onder het prestige van de zichzelve terugtrekkende Compagnie.

Pangéran Pringabaja nam nu weer een nieuwen titel aan, ditmaal een Maleischen, die hem, zoo gezegd werd, door den sultan van Menangkabau gegeven was, alsof hij namens dezen over Djambi regeerde, namelijk soelthan Sri maharadja Bata Djohan pahalawan alam sjah. Kiai gedeh ging den 25sten Julij 1698 met eenige pangérans in 30 prauwen naar boven en bleef te Mangoendjaja, bij de moewara Tabo, dus in het gebied van Pringabaja, of op de grens daarvan, gedurende eenige maanden op een rakit wonen.

Sulthan Ingngalaga overleed in het begin van 1700. Kiai gedeh verzocht, ook namens zijn broeder den „sulthan", met wien hij heette verzoend te zijn, om het lijk in Djambi te mogen hebben. Tegelijk gaf hij een bewijs van erkenning van de Compagnie als opperheer, want hij schreef: „wanneer het Haar mogt behagen hem in het Rijk te bevestigen, verzocht hij om het zwaard Sri Mengoelal en de kris banjak patra" (niet onwaarschijnlijk is het eerste eene samentrekking van sri mengëgoelëgoel (fraai en verheffend) en wordt met het laatste bedoeld eenige kleine krissen (patrèm).

Beide broeders schenen zich overigens als hoofd van het rijk te beschouwen, want Pringabaja schreef den hoofden binnen Djambi aan, dat zij beter voor de welvaart zorgen moesten.

De Regeering stond niet alleen het overbrengen van het vorstelijk lijk naar Djambi toe, maar vergunde ook aan de zuster der prinsen, Ratoe-mas adi Koesoema en haar man, daarheen terug te keeren. De nalatenschap werd geïnventariseerd, beleende kostbaarheden ingelost, doch de bovengenoemde poesaka's waren nergens te vinden. Het is opmerkelijk dat de Regeering, blijkbaar opzettelijk, op de nieuwe titels der vorsten geen acht sloeg, en hen in haar brieven pangéran-ratoe en pangéran Pringabaja bleef noemen.

De fluit *Emmenes* bracht in Junij het overschot van den ouden sulthan naar Djambi, waar het met een saluut van 5 schoten ontvangen werd.

Nog jaren lang bleef de toestand in Djambi dezelfde. Pringabaja heerschende in het binnenland, het volk afpersende, zichzelf verrijkende en vijandig gestemd tegen de Compagnie; pangeran Ratoe daarentegen arm, maar der Compagnie gaarne ter wille zijnde en zich beter dan vroeger gedragende. Te Batavia klaagde men over de geringe opbrengst van het kantoor Djambi. Het had anders kunnen zijn, indien de Regeering de souvereine macht had uitgeoefend, die zij maar te grijpen had. Maar ook hier, evenals op de Westkust en op het vasteland van Azië, verslapte hare hand, werd het staatkundig overwicht meer en meer aan den koophandel opgeofferd, en was van het oude „koopman en soldaat" weinig meer over.

Schetsen uit Ceylon [1]).

INLANDSCH HUWELIJKSGELUK.

Het landhuis lag in de gewone middagrust verzonken. Ook buiten lag de tuin als slapend in de zon. De bloemen, die hare kelken geopend hadden, genoten van de warme lucht. In de groene diepten der oranjeboomen zaten de vogels hunne veeren glad te strijken of langzaam op eenig verdwaald insect te loeren. Alleen de vlinders waren in beweging en zetten zich met uitgespreide vleugels op de scharlaken poinsettia's en de gele allamanda's, met het overige der schepping zich koesterend in de zon.

De koelies van de onderneming, in goed vertrouwen dat de mandoer in slaap en de baas veilig binnen het landhuis was, namen er gedurende de warme uren van den vroegen namiddag hun gemak van, badende in de zon als de vlinders, of met trage hand slaperig de hun opgedragen taak vervullend. De wieders hadden de voorgeschreven houten pen terzijde geworpen en daarvoor in de plaats het verboden stukje bandijzer genomen, dat wel de toppen van het onkruid afschaaft maar het niet ontwortelt. De theeplukkers, die de struiken voorbijgingen waar de groene loten niet overvloedig waren, wijdden al hun aandacht aan die weelderig uitgeschoten waren en zooveel blad vertoonden, dat de manden spoedig gevuld waren.

In de theefabriek waren de koelies nog altijd bezig met het braden van de te sterk gegiste thee. De hulp-theebereider was naar huis gegaan om zijn middagmaal te gebruiken. Het werd hem door zijn moeder opgediend, hoewel het door zijn jonge vrouw was gekookt. Terwijl de oude vrouw de borden voor haar zoon neerzette, keerde zij zich knorrig tot het meisje:

„Kan mijn zoon niet eten, zonder dat jij er bijstaat en hem de brokken uit den mond ziet? De deur uit, luie meid, en wasch de vaten!"

David boog zich over het smakelijk eten, maar zijn blik volgde het meisje. Aan de deur keerde zij zich om en gaf hem een stil knikje. Dit ontging niet aan het scherpe oog der moeder, die opnieuw in standjes en verbieden uitbarstte.

„Was het voor jou plezier of om mijn oude ribben wat gemak te

[1]) Zie *Ind. Gids* Maart afl. 1907 bl. 463.

geven, dat wij je aan die luie klomp huwden?" vroeg ze, zonder op antwoord te wachten. „De stok heeft ze noodig en met de stok zal ze hebben, net als ik er mede gehad heb, toen ik voor het eerst in het huis van mijn schoonmoeder kwam."

De jongen — hij was pas negentien jaar oud — ging in stilte voort met eten, de rijst tot nette balletjes knedende, die hij dan in zijn mond stak. Hij was spoedig klaar. Toen het laatste balletje verdwenen was, gaf zijn moeder hem een koperen kan met water, waaraan hij zijn dorst leschte.

„Wanneer komt vader thuis?"

„Van avond, hij zal wel erg moe zijn, daar hij den geheelen weg van het spoorwegstation af loopen moet."

„Dan zal ik de thee zonder hem klaar moeten maken. Het is nieuw voor mij en het is moeilijk. Als de jonge mijnheer maar eens komen wilde om naar de sirocco te kijken, dan zou ik meer op mijn gemak zijn."

„Waar zit de moeilijkheid?" vroeg de oude vrouw.

„In de juiste hitte te bepalen."

„Gij hebt toch het meetglas?"

„Ja, maar de warmte blijft geen vijf minuten gelijk. Reeds is de thee al half bedorven, zooals de assistent van de onderneming Galla zeide, omdat zij te lang gefermenteerd heeft, en wie weet of ik nu in mijn domheid ze niet heelemaal bederf door ze te hard te braden?"

„Wel, mijn zoon! maak je niet moeilijk om die thee. Het fortuin van je meester hangt van iets beters af dan van de thee, die hij plant en bereidt; en zoo is het met het fortuin van je vader. Wil je niet een beetje slapen, voordat je naar de fabriek teruggaat?"

„Ik kan niet; ik moet dadelijk weg."

„Hier, schoondochter! Waar ben je, luiwammes? Moeten die vuile borden hier den heelen dag ongewasschen blijven staan. Zij moet bepaald met de stok hebben, die meid."

Tot zijns moeders groote verbazing richtte David zich op en zeide: „En ik zeg dat zij niet met de stok zal hebben."

„Wat! Jij durft een weerspannige in dit huis aan te moedigen!" schreeuwde de oude vrouw in plotselinge woede. „Je durft het gezag van je ouders te weerstaan! Wacht tot je vader thuiskomt en dan zullen wij dat aardige brutaaltje eens met een talhout geven en als je er iets tegen te zeggen hebt dan zal jij je vaders stok ook eens op je eigen rug voelen."

David zag in dat hij een verkeerde zet gedaan had. Met een lachje, dat echter ver van vroolijk was, zei hij: „Moeder, ik maakte maar een grapje. Wat ik bedoelde is dat ik zelf met haar spreken zal en haar gelasten om gehoorzaam te zijn, zoodat zij niet behoeft geslagen te worden. Zij is jong en zij begrijpt dat zoo niet."

„Ze is jong genoeg om te leeren, en ik zal zorgen dat zij leert, en dat zonder verwijl."

Het meisje had de ledige schotels weggenomen en was bezig op de plaats achter het huis. David ging langzaam naar haar toe.

„Vrouw, geef water om mijn handen te wasschen," zeide hij op een luiden toon, die tot zijn moeder doordrong, maar dadelijk daarop fluisterde hij in haar oor: „Wees maar niet bang, kleintje, als ik zoo tot je praat."

Het bloed golfde door haar aderen en in haar oogen kwam een schijn van tranen. Niemand sprak tegenwoordig een vriendelijk woord tot haar, zelfs haar jonge echtgenoot niet, als hij binnen het gehoor van zijn ouders was. Nog geen zes maanden geleden was zij een vroolijk lachend meisje dat in haars vaders huis te Kandy met haar broertjes en zusjes speelde. Toen kwam het huwelijk, waarbij zij mooi aangekleed werd en er veel drukte voor haar werd gemaakt, terwijl zij haar echtgenoot voor het eerst zag. Daarna reisde zij met hem en zijn ouders naar Nagatenne en begon het leven echt voor het bedroefde bruidje. Het was werken, werken van den morgen tot den avond, en nooit een lach, een grapje of spelletje, of een woord van lof als zij haar taak goed had verricht.

Het is zoo de gewoonte, bij het Tamil-volk; de meeste vrouwen van die natie, arm of rijk moeten als zij trouwen zulk een soort van proef doormaken, al is die dan ook niet altijd even streng. Na een tijd meenen zij dat het hun plicht is, die behandeling over te dragen op de bruiden, die na hen komen, als haar zoons trouwen en hunne vrouwen in den familiekring brengen.

David had eene vrijzinnige opvoeding genoten op de zendelingsschool te Jaffna en hij had denkbeelden over het huiselijk leven gekregen, welke die zijner ouders verre vooruit waren. Hij moest alleen nog maar geoefend worden om een betrekking als thee-bereider te krijgen en onafhankelijk van zijn vader te worden. Maar de bijzonderheden der thee-bereiding waren niet op een enkelen dag te leeren en het was ook moeilijk om als beginnende een plaats te krijgen. Zoo was hij dan wel genoodzaakt onder het dak zijns vaders te blijven en zich aan een soort dwang te onderwerpen, die kwellend was, terwijl hij zag, hoe zijn vrouw, waaraan hij zoo langzamerhand gehecht werd, in dagelijksche ellende verkeerde onder de huishoudelijke tirannie van zijn moeder.

„Nu een doek," schreeuwde de jonge man ruw, doch fluisterde: „Van avond, als moeder aan vader het avondeten brengt, kom dan aan de rivier om water te halen." En dan weer hardop: „Oh, zorgelooze, wil je nu den emmer weer omgooien. Waarom leert gij niet verstandiger zijn van mijn moeder, die de wijste der vrouwen en de beste der huismoeders is.

Een gebrom van zelfvoldoening uit de achterdeur was hem het bewijs dat die woorden niet zonder uitwerking waren.

„Hier is je belooning," zei David en hij wierp een handvol goudsbloemen naar zijn vrouw, toen hij zich omkeerde.

De bloemen vielen op haar boezem, langs de plooien van haar kleed. Zij gaf ze een duwtje om ze beter vast te houden en keek met genegenheid de opgerichte gestalte van den jongen theebereider na, toen hij snel om den hoek verdween in de richting van de fabriek."

„Ha, ha," lachte de schoonmoeder minachtend, „jij bent niet het eenige meisje, dat door je man met bloemen gegooid is. Werp ze weg; wat zij vertellen is niet waar."

Het meisje draaide de moeder van haar man den rug toe en liep naar de theestruiken, die tot dicht bij het huis groeiden. Zij maakte een beweging alsof zij het willekeurige bevel wilde opvolgen, maar geen blaadje van de kostbare gift ontsnapte aan de plooien van haar kleed. Toen haar schoonmoeder naar binnen ging om zich voor haar middagdutje te bereiden, haalde de jonge vrouw de sleutelbloemen te voorschijn en drukte ze hartstochtelijk aan haar lippen.

„Van avond, van avond, geliefde. Al is het maar voor een paar minuten, wij zullen elkander ontmoeten. Dag en nacht kwelt de schoonmoeder ons, door vervolgen, jagen en mishandelen. Wanneer toch zullen wij van haar dwang bevrijd zijn?"

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

G. J. van Grol: Het eiland St. Eustatius in verleden, heden en toekomst. Eene voordracht. (Overgedrukt uit *De Indische Mercuur* van 19 Maart 1907. No. 12). Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1907. 8°. [Koloniaal Museum te Haarlem].

Mr. J. H. Abendanon: Het zoutbriketstelsel in Nederlandsch-Indië. 's-Gravenhage, MARTINUS NYHOFF. 1907. gr. 8°. Met platen.

M. van Geuns: Nieuwe Vorstenlandsche historiën. De Woro-Loesah-bandjirkwestie en de instelling van waterschappen. (Overgedrukt uit het *Soerabajasch Handelsblad*). Met twee kaarten. Soerabaja, 1907. kl. 8°.

D. van Hinloopen Labberton: De opkomst van het Mataramsche huis door een Mataramschen bril bekeken. Bijeengelezen uit de Javaansche kronieken. (Babad tanah djawi). (Overgedrukt uit *Het Daghet*). [Bandoeng, G. KOLFF & Co. 1906]. 4°.

P. von Rautenberg—Garszinski: Holländisch Indien. Ein Reisebericht. Leipzig, Thüringsche Verlags-Anstalt. 1907. 8°. Mit Abbildungen.

Rapport betreffende het kleinbedrijf in de **Goudindustrie** in de kolonie Suriname. 's-Gravenhage, F. J. BELINFANTE. [1907]. gr. 8°. Met graphische voorstelling.

Rapport der Commissie, benoemd bij Gouv. resolutie van 25 Jan. 1905, No. 980. **Centrale suikerfabriek** [in de kolonie Suriname]. Met 7 teekeningen. ('s-Gravenhage), Algemeene Landsdrukkerij. 1906. gr. 8°.

Verslag over de **Staatsspoorwegen** in Nederlandsch-Indië. 1905. 's-Gravenhage, F. J. BELINFANTE. 1907. 4°. Met tabellen.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Onze Eeuw. *7e jaarg. April 1907.*
Irrigatie en landbouw op Java, door J. NUHOUT VAN DER VEEN.

Vragen van den Dag. *22e jaarg. April 1907.*
Het animisme bij de volken van den Indischen Archipel [door ALB. C. KRUYT, uitvoerig besproken] door D. T. J. BEZEMER.

De Aarde en haar Volken. *43e jaarg. (1907). No. 12.* **Bijblad.**
Klamboe-haken, door JOH. F. SNELLEMAN (met afb.).
Id. No. 19. De Gébar's van Nieuw-Guinea, door JOH. F. SNELLEMAN (met afb.).

De Gids. *65e jaarg. April 1907.*
Bezuiniging bij de zeemacht, door J. P. VAN ROSSUM.

Eigen Haard. *33e jaarg. (1907). No 15.*
Si Sopèng (de pokdalige). Schets uit 't Indische volksleven, door NETTY MUNNIKS DE JONGH (*Zie ook No. 16*).
Id. No. 16. Per automobiel naar de Batak-vlakte, door J. T. CREMER (met tal van afbeeldingen).

De Hollandsche Revue. *12e jaarg. No. 3, 25 Maart 1907.*
Iets over de melaatschheid in Suriname (met afbeeldingen).
Weekblad voor Indië. *3e jaarg. (1906—07) No. 43.*
Van 't oude Soerabaja, door GABRIEL (*vervolg; zie ook No. 44*).

Id. No. 44. Het onderwijs der Chineezen op Java, door TIO BING TIK. — De Pakan Malam te Fort de Kock, 9—17 Juni 1906; door L. C. WESTENENK (slot, met afbeeldingen).

Id. No. 45. Een nieuwe suikerfabriek [bij Blitar], door M. v. GEUNS JZN. (met afbeeldingen).

Id. No. 46. Badplaats genoegens in Indië (met afbeeldingen). — De auto en de bestuurs-ambtenaren, door M. VAN GEUNS.
Id. No. 47. Dr. K. H. MERTENS, 1878—1907 (met portret) — H. VAN OORDT VAN LAUWENRECHT (met portret). — Een praatje over het begrip „mooi" en de oude stad Batavia (met afbeeldingen) door J. S. — Enz.

Album der Natuur. *Maart 1907.*
Dr. H. J. CALKOEN: Botanische und landwirtschaftliche Studien auf Java (slot). [Uitvoerige bespreking van het werk van Dr. W. DETMER].

Het Koloniaal Weekblad. *7e jaarg. (1907). No. 14.*
Koloniale praatjes. Spoorwegen in Nederlandsch-Indië.
Id. No. 15. Een drietal onbillijke bepalingen tegenover Oost-Indische ambtenaren en officieren en hunne weduwen en weezen, door M. J. WIESSING.
Id. No. 16. Koloniale praatjes. Mijnbouw in Nederlandsch-Indië. — De vorming van Indische intellectueelen, door H. E. PRINS.

De Ingenieur. *22e jaarg. (1907). No. 16.*
Ervaringen opgedaan met Surinaamsch hout in België, door A. H. BERKHOUT.

Vragen des Tijds. *Maart 1907.*
De belastingen in Nederlandsch-Indië, door J. J. BEKAAR.

Cultura. *19e jaarg. No. 224. April 1907.*
Het tegenwoordig standpunt van de Java-suikerindustrie, en in verband daarmede het daarvoor noodige landbouwonderwijs. Lezing, gehouden in de afdeeling „Wageningen" der Vereeniging „Moederland en Koloniën", door J. SIBINGA MULDER. *2e Deel.* Landbouwonderwijs.

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *8e. jaarg. (1906-07. Afl. 9,*
Aanteekeningen over Hevea en Ficus (vervolg), door C. J. DE VOGEL. — Verslag omtrent den koffie-proeftuin Bangelan, afd. Malang over de jaren 1904-05 (vervolg). — Enkele schimmels op verschillende koffiesoorten in de streek van den benedenloop der Congo, door Dr. TH. WURTH. — Officieele mededeelingen van het Alg. Syndicaat voor koffie en andere bergculturen in N.-I. *Diverse mededeelingen:* De Venezuela cacao in Kamerun. — Gronduitputtende kracht van kinateelt. — De Rameh in Indië. — Een goede methode tot bestrijding van Pestalozzia Palmarum bij den Cocospalm. — De nieuwe caoutchouc-boom Euphorbia elastica. Ziekten op Ceylon in Hevea brasiliensis, cacao en castilloa. — Taxatie Coffea Robusta.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 74. Jan.-Febr. 1907.*
Ongevraagde hulp (Dollar of gulden), door G. VISSERING. — Nog eenige aanteekeningen over kosten van exploitatie van spoor- en tramwegen in Ned.-Indië door S. A. SCHAAFSMA. — Bandjirs, door NOACH. — Circulaire van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java. — Methode om uitgeputte gronden weder productief te maken. — Portland-cement als bouwmateriaal. Wenken hij het gebruik van cement-steenen, naar R. K. MEADE. — De suiker in het veevoeder, naar M. L. MALPEAUX. — De bereiding van ziektekiemvrije melk door electriciteit. — Het gevaar van ontwouding. — Het winnen van stikstof uit de lucht door middel van electriciteit. — Een steenkolenmijn in de open lucht. — Varia: Gecondenseerde plantenmelk. — Gutta-percha. — Kunst-zijde. — Suiker. — Tin. — Productenmarkt en wisselkoersen over Jan.-Febr. 1907.

De Indische Mercuur. *30e. jaarg. (1907) No. 13.*
Scheikundige bestanddeelen van het theeblad, (vervolg), door Dr. A. W. NANNINGA. (*Zie ook No 15*). — Malangsche landbouwvereeniging. — Taxatie-oogst 1907 der particuliere koffielanden in West-Java. — Cacao- en bacovencultuur in Suriname.
Id. No. 14. De Ceylon Rubber Tentoonstelling, door A. H. BERKHOUT. — Koffiecultuur in Brazilië. —
Id. No. 15. De insecten, vijandig aan de Klappercultuur, door Dr. A. W. NANNINGA. — Een en ander over de vorming van stikstofvoedsel uit de atmospheer, door W. G. LEEMBRUGGEN. — Amerikaansche methoden voor grondonderzoek. — Surinaamsche Brieven, IX. — Caoutchouc-ondernemingen op Ceylon.
Id. No. 16. Uit het verslag over 1905 van het Departement van Landbouw in N.-O.-I., door v. G[ORKOM]. — De invoerhandel op Java in 1906. — Uitvoer van Java. — Thee-proefstation te Heeleaka (Br.-Indië). — Het Suikercongres.

— Kinine in Japan (uit Van Oordt's Handelsberichten). — Eenige onderzoekingen over 't water en de diastates van den kokosnoot, door E. de Kruyff. — Ziekte Manihot Glaziovii (Ceara rubber).

Archief voor de Javasuikerindustrie. *15e jaarg.* (*1907*). *No. 2.*
Over padasvorming, door Th. Mart. — De bepaling der „winbare suiker" bij het werken op consumptiesuiker en melasse. — Bijdrage tot de kennis van eenige cellulose-soorten, door A. Ernest en G. Brandts Buys. — Het verwerken der beetwortelspoeling volgens de Dessauer methode, door H. Ost en W. C. Dickhoff. — De voordeeligste sapwinning door molens, enz., door L. Draaijer. — Resultaten verkregen met een quadruple-effet, door G. J. Broekhuijsen en P. Vreede.
Id. Bijblad. 1907. No. 3. De positie der suikerindustrie in Britsch-Indië en de Java-suiker op de Britsch-Indische markt.

Indische Landbouw-Courant. *6e jaarg.* (*1907*). *No. 6.*
Agave-cultuur. — De koffie-misoogst. — Middel tegen rupsen in de tabakskweekbedden. — Kratokboonen. — De suikerproductie van Java in 1904, 1905 en 1906 (*zie ook Nos. 7—8*).
Id. No. 7. De caoutchouc-cultuur in de Zuid-Oost Preanger. — Het ver valschen van thee.
Id. No. 8. Liberia-zaadselectie, door Jhr. J. T. van Benthem van den Bergh. — Bemesting van cacao in St. Lucia (W.-I.).
Id. No. 9. Landbouw-wetgeving. Regeling van het waterbeheer in Soerakarta. — Verslag van den landbouw in de afdeeling Malang over 1906. — Enz.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 47.* (*1907*). *Afl. 1.*
Verslag der Ver. tot Bevordering der Geneesk. Wetensch. in N.-I. over 1906. — Verslag van het wetensch. gedeelte der vergaderingen te Batavia. — Tetanus (Herstel na lumbaalinjectie van serum), door H. S. Pruijs. — Melklavementen als bloedstelpend middel, door O. Deggeler. — Drie gevallen van Porocephalus moniliformis, door Dr. A. Salm. — Opmerkingen naar aanleiding van het opstel van Dr. G. Grijns over reukmetingen, door Dr. H. ten Kate. — Antwoord door Dr. G. Grijns. — Over de behandeling van blaassteen, door Dr. W. J. van der Min. — De epidemiologie van typhus abdominalis, door Dr. J. de Haan.

Indisch Militair Tijdschrift. *38e jaarg.* (*1907*). *No. 3.*
De trein op onze expedities, door Ch. Kiès (met figuren). — Eenige beschouwingen over de Tirah-expeditie, door J. M. Baretta (met plaat). - Opmerkingen over de nieuwste reglementen der Bereden Artillerie en hunne toepassing, door V. en B. — De verovering van de rotsvesting Oesondau in het rijk Mori op Celebes, door M. W. Siebelhoff (met platen). — De verstrekking der wapening aan den man, door C. J. Ipenburg. — *Varia*: Na 45 jaren, door H. K. — Draadlooze telegraphie. — Een nieuwe verbandtasch. — *Boekbespreking*. Enz.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *13e jaarg.* (*1907*). *No. 1.*
Lief en leed uit de Heidenwereld, door N. Reiche (met platen). [Handelt over de Batoe-eilanden.]

Orgaan der Ned. Zendingsvereeniging. *April 1907.*
Verslag over het jaar 1906 [der verschillende zendingsposten] (met portretten van de zendelingen).

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *April 1907.*
Een bezoek op Dammer (Zuidwester-eilanden), door J. H. Letteboer. — Van de hoogvlakte in Deli, door Br. van den Berg. — Wongsâ Karijâ van Watgalih, door S. Luinenburg.

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. *1907. No. 3*
Über meine Reisen in Deutsch-, Britisch- und Niederländisch-Neu-Guinea, von R. Pöch (mit Abbildungen).

Jahresbericht des Frankfurter Vereins für Geographie und Statistik. *70er Jahrg.* (*1905—1906*), *1907.*
Bericht über meine diesjährige Reise nach Sumatra und Banka, von B. Hagen — Die körperliche und geistige Entwicklung der Dajak auf Borneo, von A. W. Nieuwenhuis.

W. C. Muller.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Maart—22 April 1907.

De omzet in Tabaksaandeelen was in bovengenoemd tijdsverloop van weinig beteekenis, ook de koersen beantwoordden niet aan de verwachtingen, die gekoesterd werden door den werkelijk schitterenden afloop der tot nu toe gehouden inschrijvingen, alleen de aandeelen Deli Cultuur Maatschappij konden een flink avans behalen. Petroleum aandeelen waren willig, ofschoon ook daarin niet veel omging. Mijnaandeelen waren verdeeld: Redjang Lebong en Ketahoen zeer vast, daarentegen Soemalata en Kwandang Soemalata zeer flauw. In Cultuurwaarden bracht de verbeterde kooplust voor suiker bij enkele soorten eenige willigte, aandeelen Nederlandsche Handel Maatschappij afbrokkelend wegens lage dividendraming.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	1 %
Liq. Aand.	Barge & Moorm	1 5/8 „
Aand.	Cultuur Maatschappij de Vorstenlanden	2 3/8 „
Winst. Aand.	„ „ „ „	1 „
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	3 „
Oblig. '85.	„ „	1 1/4 „
„ '94.	„ „	1 1/4 „
Aand.	Javasche Bank	41/2 „
C. v. A.	„ „	5 5/8 „
Aand.	Javasche Bosch Expl. Maatschappij	3 „
5 % Oblig.	„ „ „ „	3 „
Aand.	Ned. Ind. Escompto Maatschappij	2 „
4 % Oblig.	Ned.-Ind. Handelsbank	3/4 „
Aand.	Houtaankap Maatschappij	1/4 „
Gew. Aand.	Guyana Goud Placer	1/8 „
Pref. „	„ „ „	1 „
Aand.	Ketahoen Mijnbouw	11 „
Pref. „	„ „	14 1/4 „
Aand.	N. Celeb. Mijnbouw-Maatschappij	5/8 „
Winstbew.	Paleleh Mijnbouw-Maatschappij	1 3/4 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	73 1/2 „
„	Kon. Ned. Mij. tot expl. van Petroleumbronnen	11 1/2 „
C. v. A.	„ „ „ „ „ „	10 „
Aand.	Tarakan Petroleum Maatschappij	4 3/4 „
„	Koninklijke West-Indische Maildienst	3 3/8 „
Oblig.	„ „ „	1 3/4 „
Aand.	Amsterdam Bedagei Tabak Maatschappij	41/2 „

Aand.	Amsterdam Senembah Cy.	2	%
„	Arendsburg Tabak-Maatschappij	5	„
Cert.	„ „ „	27	„
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	3/4	„
C. v. A.	„ Langkat Tabak Maatschappij	15	„
„	Medan Tabak Maatschappij	7	„
B. v. D.	Rimboen Tabak Syndicaat	1/4	„
Aand.	Senembah Maatschappij	7	„
„ A	Serdang Tabak Maatschappij	1/8	„
„	Linde & Teves	1/2	„
2 1/2 % Oblig.	Nederl.-Ind. Spoorw. Maatschappij	1 3/8	„
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Maatschappij	1/2	„
Aand.	Probolinggo Stoomtram Maatschappij	3/4	„
„	Samarang-Joana Stoomtr. Maatsch.	4	„

Lager werden genoteerd:

Aand.	Ned. Gutta Percha Maatschappij	1/4	%
„	Nederl.-Ind. Gas-Maatschappij	3	„
„	IJsfabrieken in Nederl.-Indië, Mij. tot expl. van	1 1/2	„
Pref. Aand.	Cultuur-Maatschappij de Vorstenlanden	1/2	„
Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	7/8	„
„	Koloniale Bank	1	„
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij	6 3/4	„
C. v. A.	„ „ „	7 1/16	„
Rescontre	„ „ „	7 3/16	„
Aand. f 1000	Nederl. Ind. Handelsbank	2 1/2	„
Oblig.	Houtaankap Maatschappij	1/2	„
5 % Oblig.	Sentanen-Lor Suikerondern.	2	„
Gew. Aand.	Gros Concessies	1	„
Pref. Aand.	„ „	1 1/4	„
Aand.	„Kwand. Soemalata" Expl. en Mijnbouw Maatsch.	17 1/2	„
Gew. Aand.	Paleleh Mijnbouw-Maatschappij	3 5/8	„
Pref. Aand.	„ „ „	1 5/8	„
Aand.	Singkep Tin-Maatschappij	1 1/4	„
„	Soemalata Mijnbouw Maatschappij	9 1/4	„
„	Totok Mijnb. Mij.	29	„
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Maatschappij	4 1/2	„
Aand.	Moeara Enim Petroleum Mij.	2	„
„	Panolan Maatschap	11	„
Aand. A en B	Perlak Petroleum Maatschappij	1 1/2	„
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	7/8	„
„	Zuid Perlak Petr. Mij Pref.	1/4	„
„	Java-China-Japanlijn 1e en 2e Serie	1	„
4 % Oblig.	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	1 1/8	„
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	1 1/8	„
„	Stoomvaart Maatschappij Nederland	10	„
„	Amsterdam Deli Compagnie	37	„
Cert.	„ „ „	58	„
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	2	„
Pref. Aand.	„ „ „	11 1/2	„
Aand.	Amsterdam Padang Comp	3	„
„	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	6 1/2	„
„	Asahan Plantage Maatschappij	9 3/4	„
„	Besoekie Tabak Mij.	2	„
„	Bindjei Tabak	6 3/4	„
„	Deli-Batavia Maatschappij	32 1/2	„
Cert.	„ „ „	29	„
Aand.	Deli Maatschappij	12 1/2	„
Oblig.	„ „	2 1/2	„
Aand.	Deli Padang Maatschappij	2	„

Aand.	Holland Sumatra Tabak Mij	4 1/2 %
Pref. Aand.	„ „ „ „	2 3/8 „
Aand.	Krapoh Tabak Maatschappij	7 „
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij	9 1/4 „
„ B.	„ „ „	5 1/4 „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	3 3/4 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	5 „
„	Padang Tabak Maatschappij	4 „
„	Paya Mabar Tabak Maatschappij	7 „
„	Rotterdam Asahan Tabak Maatschappij	3 1/2 „
„	„ Deli Maatschappij	6 „
Cert. v. Aand.	„ „ „	6 „
Cert.	Senembah Maatschappij	14 1/2 „
Aand. A	Senna Tabak Maatschappij	22 1/2 „
„ B	Serdang „ „	5 3/4 „
Aand.	Silau Asahan Tab. Mij.	4 1/2 „
„	Soekowono Landbouw Maatschappij	11 1/2 „
„	Soengei Bedjankar	3 1/2 „
„	Sumatra Cultuur Maatschappij	14 1/2 „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	10 3/4 „
„	Langkat Maatschappij	1 1/8 „
Cert. v. Aand.	United Langkat Plantations	10 „
Aand.	Deli spoorweg Maatschappij	8 1/2 „
„	Ned.-Ind. Spoorweg Maatschappij	2 1/2 „
Oblig.	Samarang Joana Stoomtr	1/4 „
„	Semarang Cher. Stoomtr. Mij	1/4 „

DIVIDENDEN.

Stoomvaart Maatschappij Nederland	10 %
Padang Tabak Maatschappij	15 „
West-Java Cultuur Maatschappij	5 „
Handel- en Industrie Maatschappij Curaçao	6 1/2 „
Shanghai Sumatra Tobacco Company Limited	50 „
Deli Batavia Maatschappij	147 „
Amsterdamsche Chininefabriek	7 „
Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij	8 „
Landbouw Maatschappij Ketanen	5 „
Nederlandsch-Indische Industrie en Handel Maatschappij	25 „
Java-Veem	6 „
Tabak Maatschappij Arendsburg	140 „
Amsterdam Deli Compagnie	100 „
Amsterdam Padang Compagnie	5 „
Landbouw Maatschappij Manang	20 „
Oostersche Hypotheekbank	5 „
Koninklijke West-Indische Maildienst	8 „
Algemeene Consignatiebank	6 3/4 „
Administratiekantoor van Indische Fondsen	6 „
Deutsch Niederländische Telegraphengesellschaft A. G.	6 „
Cheribonsche Telefoon Maatschappij	19 „
Suikerfabriek Kalibagor Winstaand. 70, Opr. Aand. ƒ 9.72, gew. A.	8 3/4 „
„ Poerwokerto Pref. Aand. 14.85 %, gew. Aand. 12 %, Winstbew. ƒ 9.65	ƒ 9.65
Stoomvaart Maatschappij Nederland	10 %
Rimboen Tabak Maatschappij	ƒ 92.—
Sumatra Cultuur Maatschappij	40 %
Rotterdamsche Lloyd	9 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Cultuur Maatschappij Balapoelang	112½—115	%
„	Landbouw Maatschappij Ngoepit	260	„
„	Landbouw-Maatschappij Rongga	107	„
„	Landbouw Maatschappij Temoeloes.	140 —150	„
1ste pref. aand.	Oost Borneo Maatschappij	175	„
4½% Obbl.	Maatschappij voor Uitvoer en Commissieh. .	98	„
Aand.	Maatschappij tot Expl. der Suikerondernemingen Sentanen Lor, etc.	160	„
Opr. Aand.	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	ƒ 5	
Bew. v. deelg.	Nederl. Indische Landbouw Maatschappij. .	ƒ 45—46	
Aand.	Surinaamsche Bank	110	%
„	Tabak Maatschappij Ramboeng	200	„
„	Tarakan Petroleum Maatschappij.	35½	„
Opr. bew.	Amsterdam Serdang Tabak Maatschappij . .	ƒ 600	
„ „	Koninklijke Paketvaart Maatschappij. . . .	ƒ 605	
5% Obl.	Cultuur Maatschappij Gending	100	%
Winstaand.	Koninklijke Paketvaart Maatschappij. . . .	ƒ 600	
„	Maatsch. tot Expl. der Suikerfabriek Waroe. .	ƒ 80	
Aand.	Ramoenia Cultuur Maatschappij	277	%
5% Oblig.	Cultuur Maatschappij Watoetoelis Poppoh. .	100	„
5 „ „	Crediet en Handels Vereeniging Banda. . .	100	„
Opr. Aand.	Cultuur Maatschappij Maron	ƒ 200	
„ „	Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij . .	ƒ 32—32.50	
Aank.	Koetei Exploratie Maatschappij.	17	%
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	50	,
Oblig.	Cultuur Mij. Gogonito	45	„
Winstbew.	„ „ „	ƒ 25	
Aand,	Solosche Tramweg Mij.	58	%
„	Petroleum Maatschappij Rembang.	45	„
„	Ned. Ind. Gas Mij..	195	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 8	22
Kol. Suriname .....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds..... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank .....Aand.	97 7/8	98
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven 4 1/2 pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank..... Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank .....Pref. Aand.	110	110
Ned. Gutta Percha Maatschappij ...Aand.	40 1/4	40
Ned.-Ind. Gas-Maatschappij..... „	193	190
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Tandjong-Priok (Droogdok-Maatsch.)Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië, Mij. t. Expl. van Aand.	52 1/2	51
Badas Suikerfabriek..... „	54	54
Banda Cred. & Handelsvereeniging v. „	45	45
Barge & Moorm. ... .Liq. „	87 7/8	89 1/2
Borneo Sumatra Maatschappij.....Aand.	—	—
Cultuur-Mij. der Vorstenl..... „	97 13/16	100 3/16
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	166	165 1/2
„ „ „ „ .....Winst- „	28 1/2	29 1/2
Handelsv. „Amsterdam" .....Aand.	163	166
„ „ '85.....Oblig. A. 4 pCt.	95 1/2	96 3/4
„ „ '94 ..... 4 „	95 1/2	96 3/4
„ „ 1905..... 4 „	96 3/4	96 3/4
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	142	142
Javasche Bank..... „	183 1/2	188
„ „ .....Cert. v. Aand.	183	188 5/8
Javasche Bosch Expl.-Mij..... „	101	104
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	101	101
Javasche Cult. Mij.....Aand.	107 7/8	107
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	98	98
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	—	—
„ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah .....Aand.	—	—
„ „ Kali Tello..... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran" „	—	—
Karang Soew. Suikerfabriek .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Koloniale Bank .....Aand.	81	80
„ „ .....Pref. Aand.	96	96
„ „ .....Oblig. 1905 4 pCt.	97 1/2	97 1/2
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	—	106
Landbouw-Maatsch. Melatie..... „	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnolds „	—	105
Ned. Handel-Maatschappij..... „	173	166 1/4
„ „ .....Cert.	173 1/16	166
„ „ .....Rescontre 5 pCt	168 7/16	161 1/2
Ned.-Ind. Cultuur Mij .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Escompto Mij.....Aand.	130	132
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	—	132
Ned.-Ind. Handelsbank *f* 150 .....Aand.	134	134
„ „ .... *f* 1000 „	133 1/2	131
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	98 1/8	98 7/8
Ned.-Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	50 1/4	50 1/2
„ „ „ „ .....Oblig 5 pCt.	97 1/2	97
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.... ..Aand.	260	260

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 8	22
Cultuurmaatschappij Ngredjo .....Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handels Mij..... „	—	20
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04.	99	99
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Preanger Landbouw Maatschappij .. „	—	—
Landbouw Maatschappij Rongga.... „	—	—
Mij. t. expl. Suikeron. Sentanen-Lor „	—	—
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	100
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet . Aand.	190	190
Cultuur-Mij. Soember Redjo..... „	—	76
Surinaamsche Bank .....Aand.	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.. „	140	140
„ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp..... „ $1^1/_2$ „	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	$100^1/_2$	$100^1/_2$
West-Java Kina Cultuur-Maatsch....Aand.	110	110
Mij. t. expl. van het land Wonokoyo. „	—	—
Boekal Maatschij t. E. Mijn Conc... „	—	—
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	—	—
Gros, Concessies.....Gew. Aand.	$1^1/_4$	$^1/_4$
„ „ .....Pref. „	$2^1/_4$	1
Guyana Goud-Placer Maatschappij ..gew. Aand.	32	$32^1/_8$
„ „ „ ..Pref. „	58	59
Mijnbouw Mij. Ketahoen.....Gew. Aand.	148	159
„ „ „ .....Pref. „	$195^3/_4$	210
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata" Aand.	54	$36^1/_2$
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	—
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand	$8^1/_2$	$8^1/_2$
Noord Celebes Mijnbouw Mij.....Aand.	9	$9^5/_8$
Oost Borneo Maatschappij.....Gew. „	50	47
„ „ „ .....Pref. „	100	100
Pagoeat Expl. Syndicaat.....Aand.	$15^{15}/_{16}$	$15^{15}/_{16}$
Paleleh Mijnb. Mij. .....Gew. Aand.	$32^1/_4$	$28^5/_8$
„ „ „ .....Pref. „	$50^3/_8$	$47^3/_4$
„ „ „ .....Winstbew.	$23^1/_4$	25
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.....Aand.	$917^1/_2$	991
Singkep Tin Maatschappij..... „	100	$98^3/_4$
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	$31^1/_4$	22
Surinaamsche Mijnb. Maatschappij.. „	$14^1/_2$	$14^1/_2$
Tjenako Steenk. Mij..... „	—	—
Totok Mijnb. Mij..... „	145	116
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	$127^1/_2$	123
„ „ „ „ 1897 Oblig. $4^1/_2$ pCt.	$102^1/_4$	$102^1/_4$
„ „ „ „ 1933. „ $4^1/_2$ pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$
Gaboes Petr. Mij. .....Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ..... „	—	—
„ „ .....Pref. Aand.	13	13
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	$847^3/_4$	$859^1/_4$
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	849	859
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	147	145
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	100	100
Petr. Mij. Moesi Ilir ..... Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 8	22
Panolan Maatschap.....Cert. *f*	327	316
Perlak Petroleum Mij.....A & B.	132½	131
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	90¼	89⅜
Tarakan Petroleum Maatschappij.....Aand.	31¼	36
Zuid-Perlak Petroleum Mij.. ..Pref. Aand.	113¼	113
Java-China-Japanlijn, 1e en 2e Serie. „	90	89
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	100¾	100¾
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	154	154
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4	101⅞	100¾
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	104⅝	108
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	100	101¾
„ „ „ „ 1900. Obl. 4 pCt.	—	—
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	125	123⅞
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	101
„ „ ....Nieuwe A.	115	—
Stoomvaart Maatschappij „Nederland" Aand.	148	138
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	102	102
Amsterdam Bedagei Tabak Mij..... „	60	64½
Amsterdam Deli Comp..... „	819½	782½
„ „ „ .....Cert.	830	772
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	224	222
„ „ „ .....Pref. „	285½	274
Amsterdam Padang Comp.....Aand.	134	131
„ „ „ ... oprichters aand. *f*	60	60
Amsterdam Senembah Cy A.....Aand.	90	92
Amsterdam Serdang Tabak Mij..... „	136½	130
Tabak-Maatschappij Arendsburg.....Aand.	940	945
„ „ „ .....Cert.	930	957
Asahan Plantage Maatschappij.....Aand.	85¾	76
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	108½	106½
Bindjei Tabak Maatschappij A..... „	102	95¼
Deli-Batavia Maatschappij..... „	870	837½
„ „ „ .....Cert.	864	835
Deli-Cultuur-Maatschappij.....Aand.	159¾	160½
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	380	395
Deli-Maatschappij.....Aand.	560	547½
„ „ .....Cert.	557½	555
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	127	125
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	74½	70
„ „ „ „ .....pr. Aand.	107⅛	104¾
Krapoh Tabak Maatschappij ..... Aand.	132	125
Langkat Tabak Mij., Serie A..... „	121¾	112½
„ „ „ „ B..... „	101¾	96½
Lima Poeloeh Tab. Mij. A ..... „	—	—
Medan-Tabak Maatschappij..... „	371½	367¾
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	373	380
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij.....Aand.	185	180
Padang Tabak-Maatschappij..... „	188	184
Paya Mabar Tabab Maatschappij..... „	100	93
Rimboen Tabak Synd. B. v. D..... „	69¾	70
Rotterd. Asahan Tab. Mij..... „	83½	80
Rotterdam Deli-Maatschappij..... „	495	489
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	501	495
Senembah-Maatschappij.....Aand.	602	595

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 8	22
Senembah-Maatschappij ..... Cert.	604½	590
Senna Tabak Maatschappij, ... Aand.	102½	80
Serdang Tabak Maatschappij, A ..... Aand.	209¾	209⅞
„ „ „ B ..... „	93¾	88
Silau Asahan Tabak Maatschappij ..... „	154½	150
Soekowono Landbouw Maatschappij, A .... „	119½	118
Soengei Bedjankar ..... „	104½	101
Sumatra Cultuur Maatschappij ..... „	425	410½
Sumatra Plantage Maatschappij ..... „	114¾	104
Langkat Mij ..... „	4⅝	3½
United Langkat Plantations Cy. Ltd. Cert. v. g. Aand.	500½	490½
Curaçao Hand. & Ind. Mij ..... „	—	—
Handelsvereeniging Java ..... „	82⅝	82⅝
Handelsvereeniging Reiss & Co. ..... „	—	—
Koelit v/h. Brummer & Co. 1e Hyp. Obl. 1901 5 pCt.	—	—
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves .... Aand.	131	131½
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel 4½ pCt. Oblig.	99¾	99¾
Deli Spoorweg Maatschappij ..... Aand.	196½	188
„ „ „ ... Obl. 1888 4 pCt.	100	100
„ „ „ ... „ 1902 4 „	100	100
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. ..... Aand.	202	199½
„ „ No. 1-13000 .. Oblig. 4 pCt.	100¼	100¼
„ „ 4e-8e serie .. 3½ pCt.	95	95
„ „ 1896 ..... Oblig. 2½ pCt.	87½	88⅞
Babat Djombang Stoomtram Mij. ... Aand.	35	35
„ „ „ „ ... Oblig 4½ pCt.	89½	89½
Bataviasche Electrische Tram-Mij. .. Aand.	25	25
„ „ ..... 1e hyp. Obl. 5	92	92
Kediri Stoomtram Mij. ..... Aand.	121	121
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	98½	98½
Madoera Stoomtram Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ ..... Pref. Aand.	31½	32
„ „ „ ..... Oblig. 5 pCt.	—	—
Malang Stoomtram Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	89½	89½
Modjokerto „ „ ..... Aand.	39¾	39¾
„ „ „ ..... Pref. Aand.	—	—
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	92	92
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... Aand.	—	155
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	99½	99½
Oost-Java Stoomtram Mij. ..... Aand.	—	90
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	97	97
Pasoeroean „ „ ..... Aand	54	54
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij. ..... Aand.	15	15¾
„ „ „ ..... Oblig. 4½ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij ..... Aand.	140	144
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	100	99¾
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij. .... Aand.	154	154
„ „ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	100	99¾
Serajoedal Stoomtram-Mij. ..... Aand.	153	153
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	101	101
Solosche Tram-Mij. ..... „ 4 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN *(Vervolg)*.

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	13—26 Februari.	27 Febr.—5 Maart.
Javasche Bank	—	194
Holl. Certif. Nederl. Handel-Mij.	186	181—187½
N. I. Escompto Mij.	—	132—132½
Ned.-Ind. Handelsbank	126	—
	80	130—131½
Koninklijke Paketvaart Mij.	151½	—
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	140½	—
Rotterdamsche Lloyd	126	—
Ned.-Ind. Tramweg Mij	150	—
Kedirie Stoomtram-Mij	125	125
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	335	—
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	100
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	65
Brand-Ass.-Mij. Veritas	90	—
Landbouw Mij. Tjisaroeni	—	110
Assam Thee Ondern. Pasir Salam	—	145
Assam Thee Onderneming Taloen	—	142½
Cultuur Mij. Sindangsarie	200	—
Cultuur Mij. Maswati	—	80
Preanger Telefoon Mij.	104	—
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	112½
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. Aand.)	35—38	38
„ „ „ (pref. Aand.)	58—60	57
Mijnbouw Mij. „Totok" (Aandeelen)	140	165—147½
„ „ „ (Obligatiën)	—	147½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (Aandeelen)	810	880—900
Goud Explor. Mij. Simau (Aandeelen)	230—285	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. Aandeelen)	210	150—155
„ „ „ (gew. Aandeelen)	165	275
Aandeelen Empalai	99	85—80
„ Sintoeroe	—	100—125
„ Béhé		150

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL-INDIË.

RUBBER EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ „DJAMPANG".

(*Javasche Courant van 22 Februari 1907, No. 15*).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en exploitatie van het erfpachtsperceel Tjigembong, het in cultuur brengen daarvan door aanplant van caoutchouc leverende gewassen, zoomede van andere bijcultures, de exploitatie van eventueel te verkrijgen gronden, het winnen, bereiden, zuiveren en fabriceeren van caoutchouc en andere producten, het deelnemen in ondernemingen van landbouw en industrie, het exploiteeren van octrooien en patenten, verband houdende met het winnen van caoutchouc en aanverwante artikelen.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal *f* 300.000, verdeeld in 2000 aandeelen serie A en 1000 aandeelen serie B, elk aandeel groot *f* 100. In de eerste serie wordt deelgenomen door de heeren J. J. W. van Bennekom en Z. Veldhuyzen voor 400 en 100 stuks, terwijl de aandeelen B worden uitgereikt aan den heer van Bennekom, als vergoeding voor den inbreng van de rechten van erfpacht op het perceel Tjigembong.

Bestuur. 1 directeur, de heer van Bennekom, 2 commissarissen, de heeren H. Kerbert en Veldhuyzen.

Winstverdeeling. In de eerste plaats strekt de winst ten bate der houders van aandeelen A, totdat aan hen één honderd percent van het door hen gestort kapitaal is terug betaald, van het restant 5 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan het personeel, 50 pCt. aan de houders van aandeelen serie A, 25 pCt. aan de houders van aandeelen serie B.

THE SUMATRA TRADING COMPANY LIMITED.

(*Javasche Courant van 1 Maart 1907, No. 17*).

Zetel. Padang.

Doel. De overname en verdere voortzetting der handelszaken, tot nog toe te Benkoelen en te Padang gedreven, de exploitatie van andere eventueel te verkrijgen onroerende goederen, de uitoefening van 's lands pachten, zoomede de uitvoering van werken en leverantiën en voorts den import- en exporthandel, zoowel voor eigen rekening als in commissie.

Duur. Tot 1956.

Kapitaal *f* 150.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1500, waarvan geplaatst 50 stuks.

Bestuur. 1 directeur, Oei Soei Tien, 1 tweede commissaris, Oei Tjoe San.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan den directeur, 7½ pCt. aan den eersten, 2½ pCt. aan den tweeden commissaris, 10 pCt. aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP CULTUUR-ONDERNEMING „TENDJOLAJA".

(*Javasche Courant van 1 Maart 1907 No. 17*).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en verdere exploitatie van het erfpachtsperceel Tendjolaja Goenoeng Tjamar, afdeeling Krawang, residentie Batavia, het erfpachtsrecht op de perceelen Tendjolaja en Tendjolaja II, in de Preanger Regentschappen; het verkrijgen van andere gronden en den handel in producten.

Duur. 50 jaren.

Kapitaal *f* 75.000, verdeeld in 75 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren A. A. Servaas de Klerck voor 40, J. J. W. van Bennekom voor 1 aandeel, terwijl de door den heer de Klerck genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemde perceelen.

Bestuur. 1 directeur, de heer Servaas de Klerck.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, terwijl de algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling van het resteerende.

CULTUUR- EN VEETEELT MAATSCHAPPIJ „RARAHAN".
(*Javasche Courant van 1 Maart 1907, No. 17*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen, huren, in administratie nemen, verhuren, exploiteeren en vervreemden van onroerende goederen en rechten, het oprichten van hoenderparken, de teelt van pluim- en ander vee en het uitoefenen van het landbouwbedrijf, alles in den ruimsten zin.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal ƒ 10.000, verdeeld in 20 aandeelen van ƒ 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren J. W. van Eek en G. C. Boogaard, ieder voor 5 aandeelen, welke als volgestort beschouwd worden door den inbreng van het perceel Rarahan.

Bestuur. 1 directeur, de heer W. Kramers.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP PAN- EN TEGELFABRIEK „PLÈRÈD".
(*Javasche Courant van 5 Maart 1907, No. 18*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De overname en exploitatie der reeds bestaande Pan- en Tegelfabriek „Plèrèd", gelegen te Tjiantieng, het aankoopen van reeds bestaande steenen- en pannenbakkerijen, voorts de fabricatie van en den handel in dakpannen, metselsteenen, vloertegels, potten, buizen en verder alles wat daartoe behoort, den handel in andere bouwmaterialen als kalk, zand, grint, cement, tras, etc.

Duur. 25 jaren.

Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 1000 aandeelen van ƒ 100, gesplitst in 8 seriën, waarin wordt deelgenomen in serie A door de heeren W. R. van der Capellen voor 200, F. J. H. Soesman voor 30 en G. Boutmy voor 20 aandeelen. De door den heer Van der Capellen genomen aandeelen worden als volgestort beschouwd door den inbreng van de Pan- en Tegelfabriek „Plèrèd".

Bestuur. 1 directeur, de heer Boutmy, 1 adjunct-directeur, de heer Van der Capellen, 2 commissarissen, de heeren Soesman en J. H. van Blommestein.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van het resteerende 20 pCt. voor aanleg en stijving van een reservefonds, 10 pCt. voor den directeur, 10 pCt. voor den adjunct-directeur, 15 pCt. aan de commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ VOORHEEN „TOKO SUMATRA".
(*Javasche Courant van 5 Maart 1907, No. 18*).

Zetel. Padang.

Doel. De overname en verdere voortzetting van de handelszaak te Padang, gedreven onder den naam „Toko Sumatra", de exploitatie van andere eventueel te verkrijgen roerende en onroerende goederen, de uitoefening van 's lands pachten en de uitvoering van werken en leverantiën en het drijven van import- en exporthandel, zoowel voor eigen rekening als in commissie.

Duur. Tot 1983.

Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 40 aandeelen van ƒ 2500, waarvan geplaatst 30 stuks.

Bestuur. 1 directeur, Oei Soei Thong, 1 eerste commissaris, Oei Soei Tjeng.

Winstverdeeling. 3 pCt. rente aan de aandeelhouders, van het restant 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan het reservefonds, het resteerende aan de aandeelhouders.

SIANG HONG MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Courant van 8 Maart 1907, No. 19*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het uitleenen en uitzetten van gelden en het verleenen van credieten, het ontvangen van gelden tegen door haar uit te geven depositobewijzen en het verrichten van alle bankzaken, het administreeren van aan derden toebehoorende gelden, en voorts het exploiteeren van onroerende goederen, te Batavia of elders gelegen.

Duur. 50 jaren.

Kapitaal. ƒ 60.000, verdeeld in 60 aandeelen van ƒ 1000, waarvan 12 stuks geplaatst.

Winstverdeeling. Een zeker pCt. aan het reservefonds, 5 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de commissarissen, het resteerende aan de aandeelhouders.

Bestuur. 1 directeur, Tan Tek Lim, 1 commissaris, Tjo Giok Lin.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ TEGALHARENDOENG.

Javasche Courant van 12 Maart 1907, No. 20).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en exploitatie, voornamelijk voor de rubber leverende gewassen, van het erfpachtsperceel Tegalharendoeng, in de residentie Batavia, de exploitatie van andere eventueel te verkrijgen perceelen, het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen van de verkregen producten, het deelnemen in andere naamlooze vennootschappen, met gelijksoortig doel.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst 20 stuks.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. J. W. van Bennekom, 2 commissarissen, Lie Hin Liang en Lie Hin Liam.

Winstverdeeling. 10 pCt. tot vorming en stijving van een reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

JAVA JODIUM SYNDICATE LIMITED (JAVA JODIUM SYNDICAAT).

(Javasche Courant van 15 Maart 1907 No. 21).

Zetel. Soerakarta.

Doel. Het exploiteeren voor eigen rekening of voor rekening en in vereeniging met derden van Jodiumbronnen in Nederlandsch-Indië, voorts het verkrijgen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het verkrijgen van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen, het exploiteeren van zoodanige concessiën, zoomede het vervreemden van verkregen vergunningen en rechten, een en ander in den uitgebreidsten zin en het verrichten van alle handelingen, welke met het doel der vennootschap in eenig verband staan.

Duur tot 31 December 1981.

Kapitaal. *f* 1.800.000, verdeeld in 1500 aandeelen van *f* 1200, waarin wordt deelgenomen door de heeren H. J. Spijker voor 498, W. F. Verdier en J. E. Y. Haverweg ieder voor 1 aandeel. De door den heer Spijker genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een winnings- en bereidingsmethode van Jodium en Jodiumverbindingen.

Bestuur. 1 directeur, de heer C. Lentze, 3 commissarissen, de heeren H. J. en J. Spijker en W. J. van den Brink.

Wistverdeeling. Van de zuivere winst komt 20 pCt. aan het reservefonds, van de rest 5 pCt. rente aan de aandeelhouders, van het dan overblijvende 60 pCt. aan de aandeelhouders, 20 pCt. aan den directeur, 20 pCt. aan de commissarissen.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP TIONG HOA SMEDERIJ VOORHEEN KONGSIE HOA KONG THIE KIOK.

(Javasche Courant van 15 Maart 1907 No. 21.)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van de te Pintoe Besar, onder Batavia gelegen smederij, den handel in ijzerwaren en het uitoefenen van het smidsbedrijf in den meest uitgebreiden zin.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 20.000, verdeeld in 80 aandeelen van *f* 250, waarvan 26 stuks geplaatst.

Bestuur. 2 directeuren, Kho Kek Tjiang en Khoe Teng Hay; 2 commissarissen, Lie Soen Tjoan en Teng A Foek.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de directeuren, 5 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan de administrateurs, van de rest 25 pCt. tot vorming en stijving van een reservefonds, 75 pCt. aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ HONG KIM HO.

(Javasche Courant van 19 Maart 1907 No. 22).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel in den ruimsten zin en zoo algemeen mogelijk, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Duur. 50 jaren.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 4000.
Bestuur. 2 directeuren, Tjie Song Tjoan en Gouw Kim Nio.
Winstverdeeling. 10 pCt. aan de directeuren, 20 pCt. aan het reservefonds, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ BOELOEPINGGIR.
(*Javasche Courant van 22 Maart 1907, No. 23*).

Zetel. Soarabaia.
Doel. De exploitatie van de Jodiumbronnen op bovengenoemd land.
Duur 75 jaren.
Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren F. Ellinger voor 50 en O. G. A. Aspeling voor 50 aandeelen, welke als volgestort beschouwd worden door den inbreng van twee te Soerabaia gelegen perceelen en een concessie tot Jodiumwinning.
Bestuur. 1 directeur, de heer F. Ellinger, 1 commissaris, de heer O. G. A. Aspeling.
Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 7½ pCt. aan den directeur, 2½ pCt. aan den commissaris, 5 pCt. aan het reservefonds, 85 pCt. aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ TJIBEUREUM.
(*Javasche Courant van 22 Maart 1907, No. 23*).

Zetel. Bandoeng.
Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal door aankoop of op andere wijze, het exploiteeren van die gronden, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur 50 jaren.
Kapitaal *f* 200.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 500, waarvan 15 stuks geplaatst.
Bestuur. 2 directeuren, de heer J. H. van Blommestein en echtgenoote.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT VOORTZETTING DER ZAKEN VAN A. L. C. VAN HEEL.
(*Javasche Courant van 26 Maart 1907, No. 24*).

Zetel. Blitar.
Doel. Het voortzetten van de tot nog toe door den heer Van Heel gedreven zaken, door het opkoopen van alle soorten producten van landbouw en het verwerken daarvan, zoomede de handel in zoodanige producten, hetzij al dan niet verwerkt.
Duur 75 jaren.
Kapitaal *f* 130.000, verdeeld in 130 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren A. C. L. van Heel en B. Streefland ieder voor 30 stuks, terwijl aan den heer Van Heel worden uitgereikt 70 aandeelen als vergoeding voor den inbreng van het recht van erfpacht en het recht van opstal op twee perceelen.
Bestuur. 1 directeur, de heer B. Streefland, 1 commissaris, de heer A. L. C. van Heel.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPII TEK THAY.
(*Javasche Courant van 26 Maart. 1907 No. 24.*)

Zetel. Badoeng.
Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, het beleggen van gelden en andere fondsen, het verkrijgen en exploiteeren van onroerende goederen, het koopen of op andere wijze verkrijgen en exploiteeren van roerende goederen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie-pachten, ondernemingen, of handelszaken, het drijven van fabrieken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement, het bebouwen en in cultuur brengen van gronden, het winnen, bereiden, koopen en verkoopen van producten, etc.
Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 300 aandeelen van *f* 500, waarvan geplaatst 200 stuks.
Bestuur. 1 directeur, Liem Sioe Djin, 2 commissarissen, Khouw Kim An en Tan Yoe Ho.
Winstverdeeling. 10 pCt. aan een reservefonds, 5 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

NEDERLANDSCH INDISCHE SPAARBANK.
(*Staats-Courant van 26 Maart 1907 No. 72*).

Zetel. Amsterdam, terwijl in andere plaatsen, zoowel in de koloniën als elders agentschappen kunnen worden opgericht.
Doel. Het uitoefenen van het bankiersbedrijf in den meest uitgebreiden zin des woords en meer in het bijzonder het in ontvangst nemen van spaargelden, hetzij in den vorm van willekeurige inlagen, hetzij in den vorm van vooraf bepaalde gelijke stortingen, volgens daartoe opgemaakte spaarcontracten, hetzij door het uitgeven van leeningen.
Duur tot ultimo December 1955.
Kapitaal. *f* 1.000.000, verdeeld in 10 seriën van *f* 100.000, elke serie bestaande uit 100 aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst zijn de eerste 3 seriën.
Bestuur. 2 directeuren, de heeren I. de Heer en T. Groenman, 4 commissarissen, de heeren Mr. N. A. M. van Aken, Jhr. J. J. C. M. van Citters, J. H. Moojen en Mr. A. J. van Thiel.
Winstverdeeling. 3 pCt. rente aan de aandeelhouders, van het resteerende 50 pCt. aan de aandeelhouders, 17½ pCt. aan den raad van commissarissen, 17½ pCt. aan de directie, 12½ pCt. aan het reservefonds, 2½ pCt. aan het personeel.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ BANTOOL
(*Staats-Courant van 9 April 1907, No. 82*).

Zetel. 's Gravenhage.
Doel. De overname en verdere exploitatie van de landbouwonderneming Bantool, gelegen in het district Sewan, afdeeling Bantool, residentie Djokjakarta.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. *f* 600.000, verdeeld in 600 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren F. W. Wieseman voor 599 en J. G. Dom voor 1 aandeel; de door den heer Wieseman genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de genoemde landbouwonderneming Bantool.
Bestuur. 1 directeur, de heer F. W. Wieseman.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

ALGEMEENE TABAK-MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Courant van 3 April 1907 No. 77.*)

Zetel. Rotterdam.
Doel. Het planten, kweeken en opkoopen van tabak in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, mitsgaders het voor de markt bereiden van en het drijven van handel in de verkregen producten.
Duur tot 31 December 1932.
Kapitaal. *f* 300.000, verdeeld in 600 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen, door de heeren S. van den Bergh Jr. voor 40, de firma M. & R. de Monchy voor 40, G. L. M. van Es voor 40, Mr. A. J. Fortuin voor 8 en K. H. Korff voor 2 aandeelen.
Bestuur. 1 directrice, de handelsvennootschap onder de firma M. & R. de Monchy, 3 commissarissen, de heeren G. L. M. van Es, Mr. A. J. Fortuin en K. H. Korff.
Winstverdeeling. Van de zuivere winst 10 pCt. aan het reservefonds, van het restant 5 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan de directie, 10 pCt. aan de commissarissen, en 10 pCt. aan de houders van winstbewijzen. Het resteerende aan de aandeelhouders.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ „LEBONG KANDIS".
(*Staats-Courant van 4 April 1907 No. 78*).

Zetel. 's Gravenhage.
Doel. Het exploiteeren en het exploreeren van goud of andere delfstofhoudende ter-

reinen in Nederlandsch Indië of elders, waartoe de concessiën of vergunningen door haar worden verkregen, of het deelnemen in zoodanige ondernemingen van anderen.

Duur. Tot einde December 1960.

Kapitaal. *f* 250.000, verdeeld in 250 aandeelen van *f* 1000, waarvan 150 stuks geplaatst.

Bestuur. 1 directeur, de heer D. A. J. Kessler, 5 commissarissen, de heeren G. C. B. Dunlop, E. Deen, Mr. H. Deen, Mr. G. Hijmans en E. van Essen.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 4 pCt. aan de directie, 3 pCt. aan den gedel. commissaris, 8 pCt. aan de overige commissarissen, 25 pCt. aan de houders van winstbewijzen, 60 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ SOEMBER-KEDOENG DOWO.
(*Staats-Courant van 11 April 1907, No. 84*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De cultuur van en den handel in alle landbouwproducten, verkregen op het eiland Java: het daartoe in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal verkrijgen van gronden, gelegen in Nederlandsch Oost-Indië, alsmede het verrichten van alle daarmede in verband staande handelingen.

Duur tot 31 December 1981.

Kapitaal. *f* 120.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1200, waarin wordt deelgenomen door de heeren Mr. J. W. Ramaer voor 1, W. F. de Bois Maclaren voor 1, F. Copeman voor 1, J. R. Bowles en O. P. J. Hondius te zamen voor 97 aandeelen. De door de heeren Mr. Ramaer Bowles en Hondius genomen aandeelen worden als volgestort beschouwd door den inbreng van de ondernemingen Soember en Kedoeng Dowo.

Bestuur. Een raad van bestuur, bestaande uit de heeren Mr. Ramaer, Bowles, de Bois Maclaren en Copeman.

Winstverdeeling. De zuivere winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

TABAK MAATSCHAPPIJ „PAYA MABAR".
(*Staats-Courant van 11 April 1907 No. 84.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van landbouwondernemingen op Sumatra, in hoofdzaak voor tabak; het planten, voor de markt bereiden en de verkoop van het product en al hetgeen met deze exploitatie in verband staat. Ook kan de Vennootschap commissiehandel in landbouwproducten drijven.

Duur tot 31 December 1964.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren W. J. A. de Witt Huberts voor 149, W. Jiskoot voor 126, A. de Stoppelaar Blijdestein voor 25, H. W. Kesper Lodewijk Albertszoon voor 25, L. A. Kesper Hendrik-Willemszoon voor 25 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur, de heer W. J. A. de Witt Huberts, 3 commissarissen, de heeren A. W. J. Wolff, W. Jiskoot en A. de Stoppelaar Blijdestein.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan de directie, 10 pCt. aan de commissarissen, 15 pCt. aan het reservefonds, 65 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR ONDERNEMING DOEKOE.
(*Staats-Courant van 16 April 1907 No. 88*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het telen en kweeken van producten op door de vennootschap op Sumatra te verkrijgen gronden, het verwerken en ten vervoer en ten verkoop geschikt maken der te verkrijgen producten en het vervoeren en het verkoopen van deze, daar waar dit in het belang der vennootschap het meest wenschelijk wordt geacht.

Duur tot 31 December 1930.

Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst 30 stuks.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. M. Schmitz.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, vervolgens, 60 pCt. aan de aandeelhouders 10 pCt. aan het reservefonds, 7½ pCt. aan de directie, 7½ pCt. aan de commissarissen.

SPOOR- EN TRAMWEGONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Febr. 1907.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (129.000)	ƒ	50.000.—
Goederen, tonnen (29.000)	„	143.000.—
Verschillende ontvangsten	„	8.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	201.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	187.242.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	419.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	361.428.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	35.02
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	32.62
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	34.64
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	29.88

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (81.000)	ƒ	28.000.—
Goederen, tonnen (6.000)	„	20.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	50.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	84.434.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	109.700.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	171.247.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	32 08
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	53.85
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	33.20
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.83

Stoomtramweg Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (27.000)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	4.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.885.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	ƒ	9.500.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.649.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	6.52
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.58
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.—
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.11

Stoomtramweg Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (63.000)	ƒ	10.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	6.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	16.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	18.637.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	39.300.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	34.552.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.46
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	14.16
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.17
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.46

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 51 kilometers.

Reizigers, aantal (24.000)	ƒ	6.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	12.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	18.400.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	15.262.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	40.200.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	28.110.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.89
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	14.73*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	13.50†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.88*

Stoomtramweg Goendih—Soerabaja. 244 kilometers.

Reizigers, aantal (94.000)	ƒ	25.000.—
Goederen, tonnen (18.000)	„	55.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.700.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	83.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	70.958.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	180.200.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	142.348.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.25
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.39
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.52
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.89

Tramweg-Maatschappij Solo—Bojolali. (28 kilometers).

Reizigers, aantal (24.000)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	4.000 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar defin.)	„	3.751.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig	„	8.000.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	9.192.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	5.10
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.78
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	4.84
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin).	„	5.56

†Gemiddeld in exploitatie 50 K.M.

*In exploitatie 37 K.M.

NEDERLANDSCH INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Maart 1907 ƒ 28.400 tegen ƒ26.365 in 1906. Sedert 1 Juli 1906 ƒ 258.800 tegen ƒ 262.622.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1907 ƒ 16,500 (voorloopige opgaaf) tegen ƒ 14,173. Sedert 1 Jan. ƒ 51,937 (voorl. opgaaf), tegen ƒ 42,612.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1907 ƒ12,800 (voorl. opgaaf) tegen ƒ12,909. Sedert 1 Jan. ƒ43,696 (voorl. opgaaf), tegen ƒ36,509.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1907 ƒ 12,310. tegen ƒ 10.680. Sedert 1 Jan. ƒ 37.070, tegen ƒ 34.010.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Maart 1907	ƒ 119.100	ƒ 9.75	395
„ 1906	„ 104.000	„ 8.50	
Verschil minder	„ 15.100	„ 1.25	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1907	„ 330.600	„ 9.30	395
„ 31 „ 1906	„ 295.900	„ 8.30	
Verschil meer	„ 34.700	„ 1.—	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1907	ƒ 22.800	ƒ 8.10	91
„ 1906	„ 20.100	„ 7.10	
Verschil meer	„ 2.700	„ 1.—	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1907	„ 63.500	„ 7.75	91
„ 31 „ 1906	„ 56.000	„ 6.85	
Verschil meer	„ 7.500	„ 0.90	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Maart 1907	ƒ 21.800	ƒ 19.—	37
„ 1906	„ 17.500	„ 15.25	
Verschil meer	„ 4.300	„ 3.75	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1907	„ 60.100	„ 18.05	37
„ 31 „ 1906.	„ 50.200	„ 15.10	
Verschil meer	„ 9 900	„ 2.95	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Maart 1907	ƒ 6.600	ƒ 5.20	41
„ 1906	„ 5.500	„ 4.35	
Verschil meer	„ 1.100	„ 0.85	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1907	„ 19.100	„ 5.20	41
„ 31 „ 1906.	„ 14.700	„ 4.—	
Verschil meer	„ 4.400	„ 1.20	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang—Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Maart 1907	ƒ 95.400	ƒ 11.25	274
„ 1906	„ 80.300	„ 9.45	
Verschil meer	„ 15.100	„ 1.80	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1907	ƒ 261.500	ƒ 10.60	274
„ 31 „ 1906	„ 236.300	„ 9.60	
Verschil meer	„ 25.200	„ 1.—	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Maart 1907	ƒ 12.000	ƒ 7.75	50
„ 1906	„ 10.200	„ 6.60	
Verschil meer	„ 1.800	„ 1.15	
Van 1° Januari:			
tot 31 Maart 1907	„ 34.300	„ 7.60	50
„ 31 „ 1906	„ 30.200	„ 6.70	
Verschil meer	„ 4.100	„ 0.90	

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Maart 1907 ƒ 33,000 tegen ƒ 32,000.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie	92 K.M.	tegen	92 K.M.	in	1906.
Opbrengst Maart 1907	ƒ 152.000	„	ƒ 133.251	„	1906.
„ per dagkilometer.	„ 53.29	„	„ 46.72	„	1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ 457.000	„	„ 384.650	„	1906.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155 K.M.	in	1906.
Opbrengst Maart 1907	ƒ 46.000	„	ƒ 37.237	„	1906.
„ per dagkilometer	„ 9.57	„	„ 7.74	„	1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ 134.000	„	„ 108.795	„	1906.

Het behoud van onze koloniën in Oost-Indië,

DOOR

G. NYPELS.

I.

Het vraagstuk van het behoud van onze uitgestrekte koloniën in den Indischen archipel is van meer omvattenden aard dan men het zich gewoonlijk voorstelt. Men pleegt het doorgaans tot dat van de defensie terug te brengen, maar inderdaad is de verdediging slechts een onderdeel ervan, zij het al een onmisbaar, een zeer voornaam deel. Voor het behoud is hetgeen verwikkelingen voorkomen kan van hooger waarde, dan hetgeen, na uitgebarsten oorlog, gedaan kan worden om nog zooveel mogelijk te redden. Nu weten wij wel, dat een goed ingerichte verdedigingsorganisatie mede preventief werkt, maar ook daardoor wordt zij nog niet het alles omvattend geheel, er zijn andere invloeden, die in deze het eerst om aandacht vragen.

Vestigt een natie, door hare handelingen binnen de eigen grenzen, naar buiten de overtuiging van durf en zelfvertrouwen, dan zal daardoor minder kans ontstaan dat zij, tegen haar wil, in politieke speculatiën van anderen betrokken wordt, dan wanneer de toestanden binnen haar gebied op gebrek aan geestkracht en eigenwaardeering wijzen. Het doen en laten van de binnenlandsche staatkunde van Nederland zal daarom medewerken tot het verminderen of vermeerderen van de waarschijnlijkheid dat een mogendheid toe zal geven aan bij haar opkomenden lust om het een deel van zijn koloniaal gebied afhandig te maken. Wanneer in Nederland Jan Kordaat meester is, is de waarschijnlijkheid dat iemand Jan Compagnie te lijf zal gaan veel geringer, dan wanneer hier te lande Jan Salie den toon aangeeft.

Is dit een factor van onmiskenbare beteekenis, het is daarom nog niet aan te nemen dat Nederland bij zijn eigen binnenlandsche politiek opzettelijk geleid zal worden door bespiegelingen over koloniale belangen, maar wel moet met dien invloed daadzakelijk rekening gehouden worden, waar aan de in Indië te volgen politiek van Nederland uit, in overleg met de Indische regeering, richting te geven is.

Toont Nederland zich onmachtig om de groote koloniën in den Indischen archipel in haar geheel te besturen, naar de opvattingen die in onze eeuw gangbaar zijn betreffende koloniaal beleid, dan lokt het daardoor het verlangen bij anderen uit die taak over te nemen; laat Nederland de schatten, die ondersteld worden verborgen te zijn in zijn gordel van smaragd, onontgonnen, dan wekt het daardoor bij anderen den lust op die rijkdommen op te sporen; mist Nederland de zucht tot het verkennen van de binnenstreken der eilanden, waarvan de kusten reeds drie eeuwen in zijn bezit zijn, dan brengt de ondernemingsgeest van onzen tijd anderen ertoe daar den weg te willen wijzen, tot onze schande en schade.

Het krachteloos gepeuter in Atjeh heeft het gevaar zeer nabij gebracht voor directe inmenging van Engeland; door ons klein doen is het noordelijk deel van Borneo — een lap gronds ter grootte van geheel Italië — voor Nederland verloren gegaan; Zwitsers zijn ons den weg naar Midden-Selebes komen wijzen; Europeesche avonturiers van allerlei nationaliteit hebben op verschillende eilanden een rol gespeeld, vóórdat onze ambtenaren daar gehoor konden krijgen; onlangs bleek een wijd vertakte onderneming, die haar hoofdzetel in Zuid-Afrika had, plannen tot vermeestering van Selebes te gronden op het feit dat Nederland zich van zijne plichten als heer over dat eiland te weinig aantrok, een avontuur, zal men zeggen, zeker, maar een dat teekenend is, en waarvan, als het tot begin van uitvoering ware gekomen, de gevolgen toch ernstig, althans zeer lastig, hadden kunnen worden (de inval van Jameson in de Transvaal was ook een avontuur, en toch.....). Wij hebben hier een greep gedaan uit ruimen voorraad [1]), om te illustreeren hoe zwak beleid in onze eigene koloniale huishouding aantrekkend werkt op de meerdere energie van den vreemdeling — particulier en staat. —

Onze politici zijn voor de waarschuwing in de hier bedoelde feiten gelegen niet ten volle blind gebleven. Ons optreden van de laatste jaren heeft dan ook al bijgedragen tot meerdere verzekering van het behoud der koloniën. Wij zeggen daarmede niet, dat dit meer verzekerd is dan vóór dien tijd, maar wel: wanneer bij de zich juist in het jongste tijdvak om Nederlandsch Oost-Azië samenpakkende gevaren, onze politiek geen einde had gemaakt aan het Atjeh-gesukkel, en elders niet doorgegrepen had in vele landschappen, waar wij tot dien werkeloos gebleven waren, wanneer onze wetenschappelijke nieuwsgierigheid geen weg gevonden had tot de binnenlanden, die wij vreesachtig waren blijven ontwijken, dat dan een aanvechten van ons recht van voortbestaan

[1]) Men zie het verslag van onze voordracht in de vergadering van het Indisch Genootschap, van 13 Maart 1906, over „De grenzen van Nederlandsch Oost-Indië", (*De Ind. Gids* 1906 1 blz. 886) en ons artikel: „Onze buitenlandsche koloniale politiek", in *De N. Rott. Ct.* van 23 Mei 1906. (*De Ind. Gids.* 1906 II bl. 1082).

als groote koloniale mogendheid door vreemden veel waarschijnlijker zou zijn dan thans het geval is.

Maar men beschouwe deze schreden in de goede richting nu niet als een ten einde toe afgelegden weg, als een volbrachte taak. Binnen ons eigen terrein moeten wij de wegwijzers willen zijn en blijven op staatkundig-, wetenschappelijk- en handelsgebied.

Niet alleen echter door te toonen dat groot Indië niet te omvangrijk is voor het opperbestuur van klein Nederland, niet alleen door te zorgen dat ons land als koloniale mogendheid niet in discrediet kome, hebben de bestuurders onzer huishouding mee te werken tot het verzekeren van ons overzeesch bezit. Zij hebben daartoe ook leiding te geven aan de krachten die, in Indië zelf haar punt van uitgang vindend, noode met ons oppergezag medewerken of geneigd zijn den blik naar buiten te wenden om steun te zoeken voor haar tegenkanting. Zoo nu aan de Chineezenbeweging. Onze inwendige koloniale bereddering, niet verder ziende en denkende dan eigen kring, heeft onder de Chineezen een beweging tot ontwikkeling laten komen, die, vervlochten met draden welke tot in China reiken, vervelende moeilijkheden, of erger, in het vooruitzicht stelt. Het verzetten van de bakens naar het verloopen van het getij is verzuimd, daardoor is het moeilijk geworden den veiligen uitweg te vinden. De Chineezen in Indië hebben meermalen het verlangen aan den dag gelegd om te vernederlandschen of ook wel om te verindischen, maar wij hielden hen met dwang chineesch. Nu, plots, steekt men hun van uit het Hemelsche rijk de broederhand weer toe. Daarvan schrikkend, beweren wij (en te recht, maar te laat), dat de meesten hunner sedert lang geen kinderen van China meer zijn, al noopten wij hen zich in naam en uiterlijk als zoodanig te blijven voor doen, en dat zij dus niets met China te maken hebben evenmin China iets voor hen te bedisselen heeft.

Spreekt hieruit duidelijk hoe gebrek in doorzicht bij zaken, die schijnbaar alleen het inwendige beleid gelden, internationale verwikkelingen kan bevorderen, ja kan uitlokken, tevens wijst het op het verband dat behoort te bestaan, doch veel te zwak bestaat, tusschen onze binnenlandsche-, en onze buitenlandsche koloniale staatkunde. De politiek voor onze koloniën moet evenzeer meer rekening houden met het buitenland, als onze buitenlandsche politiek meer heeft te rekenen met de koloniën.

Daarmede zijn wij eigenlijk bij een nieuw onderdeel van ons onderwerp beland, bij den invloed, dien de bemoeienis van de diplomatie kan hebben ter verzekering van het behoud van onze bezittingen. Het komt ons voor dat de beteekenis hiervan door onze regeering niet voldoende wordt ingezien of erkend.

Ons gebied is reeds op verschillende punten afgebrokkeld, doordien wij tegenover vrijpostig ingrijpen geen formeele bewijzen van bezit-

recht konden bijbrengen. Herhaaldelijk heeft de onvoldoende zekerheid van de begrenzing van ons territoir tot moeilijkheden geleid en bijna telkens hebben wij het stuk, waarover het geschil liep, daarbij ingeschoten. Slechts weinig hebben wij hierdoor in wijsheid gewonnen, de grens is nog over uitgestrekte strooken onzeker. Hierin blijft een bron voor verwikkelingen schuilen, zoowel voor vermeende, als voor gezochte aanspraken. Het is de taak van het departement van buitenlandsche zaken te trachten dit gevaar af te wenden, door 's rijks gebied scherp te omlijnen.

Ook moest dit departement zoo ingericht zijn en zoo werken, dat het op de hoogte kon blijven van hetgeen bij andere mogendheden ten onzen opzichte broeit. Heeft onze diplomatie de rol voorzien, en tijdig daarvoor gewaarschuwd, die China thans bezig is in onze Oost te spelen? Dit is te betwijfelen, want dan had het zoover zeker niet mogen komen. En thans, in hoever is zij nu *au fait* van hetgeen in China omgaat? Nederland moet zich daar, zonder overdreven grootdoen, durven laten gelden als de mogendheid die groote belangen te behartigen heeft. Is het regeeren door vooruitzien veronachtzaamd, men volge nu niet bovendien de struisvogelmethode, de oogen te sluiten voor hetgeen reeds in wording is. Om onze rechten te doen eerbiedigen is geen indrukwekkende vloot noodig, maar heeft diplomatiek beleid stelling te nemen naar een vast beginsel, waardoor aan China duidelijk en dadelijk wordt gezegd dat Nederland baas wil blijven in eigen huis.

Slaat dit op een reeds ontkiemde bedreiging, het gaat ook op voor de algemeen te volgen buitenlandsche koloniale politiek. Onze gezantschapsdienst moet scherp gericht blijven op hetgeen in Japan en China — daar niet alleen, maar daar wel vooral — over ons gedacht wordt. Die taak moet niet te slecht geacht worden voor onze beste, slimste diplomaten. Daar is door hen preventief meer te doen voor het vredelievend behoud van onze koloniën, dan eenige zee- of landmacht achteraf zal kunnen presteeren om de tekortkomingen van een stelselmatig oppervlakkige buitenlandsche staatkunde te herstellen. Het ligt o. i. voor de hand dat daarbij aan militaire attachés een werkkring toe te denken zal zijn.

Een vrijzinnige politiek ten opzichte van den internationalen handel, verzekering van de veiligheid van schip, persoon en goederen in den archipel, heldere regeling van onze betrekkingen tot de inlandsche staatjes, die onder ons oppergezag staan, ook dit zijn, onder meer nog, punten wier belang voor het onderwerp, dat ons bezig houdt, in het oog springt, doch waarvoor wij hier met deze aanstipping zullen moeten volstaan.

Het voorgaande moge voldoende zijn om vast te stellen dat onze

koloniale politiek zich moet los maken uit de zelfgenoegzaamheid, die een harer kenmerken is.

Nederland behoeft niet stem te vragen in alle quaestiën, die zich in Oost-Azië en Australië opdoen, maar het moet wel durven doorgronden of bij die quaestiën Nederlandsche belangen gemoeid zijn, om dan voor deze op te komen. Nederland heeft tot nu toe zijn kleinheid als Europeesche mogendheid als verschooning laten gelden voor een schuchter onthouden. De vreemden zijn zoo vriendelijk geweest dit kasian-stelsel voor ons te willen aanvaarden. Maar laat ons niet er op rekenen dat dit ons rechten geeft. Het groote oostersche keizerrijk zal niet altijd dekking kunnen vinden achter het kleine westersche koninkrijk. Van het oogenblik dat het begrip van meewarigheid prijs gegeven wordt, zal onze schuchterheid, zal een vergeefsche poging om andermaal te ontwijken, zal een beroep op onze zwakheid slechts hoon en spot uitlokken.

Zien wij daarom voor het behoud van onze koloniën groote beteekenis in de boven aangegeven uitingen van kracht en zelfbewustzijn der Nederlandsche- en der Indische regeering, het is daarom ook dat wij anderzijds de eveneens aangegeven tekortkomingen aan vooruit ziende politiek betreuren, het is daarom dat wij voor Nederland op de, al dan niet gewenschte maar onvermijdelijke, noodzakelijkheid wijzen, bereid te willen zijn de rol van bezitter van een wereldrijk in Azië en Australië op zich te nemen, als het die bezitter wil blijven.

Hebben wij in het voorgaande de krijgsmiddelen ter zijde gelaten, uit hetgeen wij daarover in den aanhef van ons artikel gezegd hebben, weet men reeds, dat wij hunne beteekenis geenszins onderschatten, en hen rangschikken onder de factoren die mede hebben te werken om den oorlog te voorkomen. Voorkomend zijn zij vredelievend; afwerend worden zij strijdbereid, ja, moeten zij zelfs strijdbelust durven zijn. Wanneer de defensie-maatregelen zóó zijn ingericht, dat zij de krijgskansen met groote waarschijnlijkheid in ons voordeel kunnen richten, dan zal een buitenstaander niet licht ten onzen koste op prooi belust worden. Men doet verkeerd verdedigingsmiddelen, welke uit den tijd geraken zonder oorlogs-ondervinding opgedaan te hebben, te beoordeelen en te veroordeelen als niet aan hun bestemming beantwoord te hebben; indien het stelsel waarin zij passen den oorlog mocht hebben voorkomen, dan zouden zij juist op de meest doeltreffende wijze aan hunne roeping voldaan hebben. Maar men vervalle evenmin in de tegenovergestelde dwaling, uit het wegblijven van oorlogsrampen tot het afdoende van de bestaande weermiddelen te besluiten. Dit zou slechts logisch zijn als het verdedigingsstelsel in de beslissing over oorlog of vrede het alles overheerschend element vormde, hetgeen in normale omstandigheden gelukkig het geval niet is, maar hetgeen wel het geval kan worden wanneer een vredebreuk,

door andere combinatiën waarschijnlijk geworden, nog slechts afhangt van een laatste kansberekening op succes. Tot dit uiterste is het voor onze koloniën na 1811 niet meer gekomen.

Niet één deskundige is de meening toegedaan dat de strijdkrachten, waarover Nederland beschikt om zijne bezittingen in het oosten tegen een buitenlandschen vijand te beschermen, eenigszins indrukwekkend zijn; noch onze zeemacht, noch onze levende-, noch onze doode weermiddelen te land kunnen genoeg ontzag inboezemen, om krachtig voorkomend te werken. Hiermede is gezegd, dat zij ook voor de afwerende, verdedigende oorlogstaak niet voldoende berekend zijn. Is de *B. V.* na 1811 niet gekomen, dan bewijst dit eenmaal te meer dat de inrichting der krijgsmacht niet de alles overheerschende factor is; deze is voor ons geweest *veine, blind geluk*. Laten wij ons daarin verheugen, maar er niet op vertrouwen. In het Russisch-Japansch conflict is de veine ons nog trouw gebleven, in of uit het ontwaken van China kon al wel déveine dreigen. In elk geval, wil onze staatkunde inderdaad eindelijk de opdracht aanvaarden te trachten Nederland het behouden van zijne koloniën te verzekeren, dan zal zij *ook* moeten willen steunen op een weermacht die een ernstige bedreiging kan zijn voor ieder, die het wagen zal tegen dit streven in te gaan.

Over die weermacht thans nader.

II.

Waarin de verschillende, voor de verdediging van ons rijk van over zee, aanbevolen stelsels ook mogen uiteenloopen, zij komen vrijwel overeen in de erkenning dat zij ons het behoud van de bezittingen, tegenover een volhardenden tegenstander, niet kunnen waarborgen als geen machtige bondgenoot zich aan onze zijde schaart, of als de inlandsche bevolking niet daadwerkelijk onze partij kiest.

Eigenaardig is het dan verder te hooren hoe over een bondgenoot van buiten in vertrouwen beschikt wordt, terwijl geen vertrouwen gegeven wordt aan- of gevraagd wordt van dien anderen bondgenoot van binnen, den inlandschen onderdaan. Door een vertooning van onderstellinkjes en mogelijkhedentjes tracht men zich wijs te maken dat, indien wij in moeielijke omstandigheden verkeeren, een nog niet te noemen mogendheid wel tot onze redding zal toesnellen. Voor de houding van de inlandsche bevolking sluit men daarentegen alle onderstellingen en mogelijkheden op in deze ééne formule: *wij moeten tevreden zijn als die bevolking neutraal blijft.*

Eigenaardig noemen wij dit, wijl de geschiedenis van de Zuid-Afrikaansche republieken en van de Spaansche koloniën afbreuk moet doen aan de verwachting op een vrijwillig opdagenden vriend in den nood; mede omdat de vreemde, die ons hulp mocht brengen, zeker

geen belangloos vriend zal zijn. Brengt hij het met ons tot een overwinning, dan zal hij ons zeker de dubbele conclusie voorhouden: „Nederland heeft erkend en getoond alleen niet in staat te zijn zijn bezit te verdedigen", en, „mij komt overigens in elk geval een deel toe voor mijn steun". De zoo toegestoken hand zal dus Nederland het behoud van zijne bezittingen niet verzekeren. Loopt de oorlog op een nederlaag voor ons bondgenootschap uit, dan zal niet alleen de overwinnaar zich een leeuwendeel toewijzen, maar ook dan zal de bondgenoot, die zich machtig genoeg geoordeeld heeft om den strijd tegen onzen vijand te durven aanvaarden, trachten toch nog een hapje tot troost te krijgen.

Eigenaardig noemen wij het, dat op deze kwade kansen verdedigingsstelsels gebouwd worden, terwijl men voor de berekening van het gewicht der medewerking van de inlandsche bevolking alle overleg uitsluit door een formule, zonder bewijs.

En toch zou het de moeite loonen naar hare gegrondheid onderzoek te doen, want het is waar, de verdediging van de koloniën behoeft niet meer als een wanhopige zaak beschouwd te worden zoodra de inlandsche bevolking haar, met ons, tot gemeene zaak wil maken. Dan vallen hare en onze belangen samen, dan strijdt zij en strijden wij ieder voor zich en beiden voor beiden. Het tevreden stellen met de neutraliteit der bevolking, berust eigenlijk op de verkapte vrees, dat zij niet onwaarschijnlijk de partij van den eventueelen aanvaller zal kiezen. Is dit weer niet een uiting van onze kleinheid? Wij durven niet onderstellen dat een bevolking, zelfs een in haar aard conservatieve bevolking, ons meesterschap zal verkiezen boven dat van de eerste de beste nog onbekende, maar zeker indrukwekkend groote mogendheid. Wij durven voor den ouden meester geen vertrouwen vragen; wij doen afstand van onzen invloed vóórdat hij aangevochten is; wij ontkennen de gehechtheid vóórdat zij beproefd is.

Men waagt het niet verder te zien dan tot den aanvang, tot den inzet van den grooten strijd tegen een B. V. Had men de stoutheid om tot aan gene zijde der overwinning of der nederlaag te zien, dan zou men misschien anders handelen. Men zou dan, zooals wij aangaven, de uitkomst na den oorlog met een vreemden bondgenoot per se zien leiden tot verkleining van ons gebied, van onze gezagsmacht en van onze zelfwaardeering. Daarentegen zou men, na den kamp vereend volstreden met de inlandsche bevolking, zich de toekomst naar een geheel ander beeld zien teekenen. De overwinning immers zal dan nader een vasten band gelegd hebben tusschen moederland en koloniën, wij zullen door den oorlog niets verloren, daarentegen aan innerlijke kracht veel gewonnen hebben. Mocht het aan de tegenpartij, na langen, afmattenden strijd, op verschillende eilanden gevoerd, gelukken ons te dwingen om den vrede te verzoeken, dan zal de

overwinnaar vermoedelijk opzien tegen de taak daar overal rust en orde te moeten brengen, en ons dus, mede uit eerbied voor de flinke verdediging, een grooter deel laten. Wat wij behouden is dan bovendien gered door de vereende geestkracht van hen, die daar verder samen zullen verblijven. Een minimum kans dus op verlies van territoir, van prestige, van zelfachting.

Ook wat het vermeerderen van de waarschijnlijkheid op een overwinning betreft, verschijnt alles in een ander licht, zoodra de „mits" van den steun der bevolking tot zijn recht komt.

Zou met een zwakke *slagvloot*, het hoofddeel van de verdediging, te veel *à la merci d' un coup ou d' un accident* blijven; zou een *torpedovloot*, over eenige punten verdeeld, in eerste linie een goede rol kunnen vervullen, maar voor een krachtig door te voeren oorlog weinig waarde behouden; zou *ons leger* zelfs maar een strijd om het enkele Java niet met veel hoop op succes kunnen aanbinden; zou van de *vestingwerken*, de daaraan ten koste gelegde sommen ten spijt, geen kracht of macht kunnen uitgaan, zoolang al deze middelen in hun nederigheid afgemeten blijven naar den daarbij tot heden gangbaren maatstaf, zij zullen reuzenkracht kunnen ontwikkelen, wanneer zij steun vinden bij en steun geven aan een *goed georganiseerde volksverdediging*. Wij kennen maar al te zeer van nabij het taai weervermogen van Javaan, Padrie, Atjeher. Niet onmogelijk lijkt ons ook een volksoorlog te water. Vindt die strijd medewerking van torpedo-afdeelingen, vindt hij, bij behoud van de tegenwoordige sterkte van het Indische leger, op Java samenwerking met 25000 man geregelde troepen, en op de buitenbezittingen met nog 13000 goed geoefende militairen, wordt het geheel georganiseerd en geleid door bekwame vakmannen, dan zal een toepassing van den z.g. „kleinen oorlog," op enorme schaal een schrikmacht kunnen vormen, zelfs voor de meest ondernemende en sterkste krijgsmacht, die al hare strijdmiddelen *van ver over zee naar Indië zal moeten brengen* en die deze zal moeten onderhouden in een vreemd, vijandig land, in een vreemd, verraderlijk klimaat.

Blijkt dit denkbeeld te verwezenlijken, dan zullen wij ook niet zoo bevreesd behoeven te zijn, als tegenwoordig, voor bespionneering van onze defensiegeheimen. Laat de op een vermeestering beluste maar waarnemen, dat hij de guerilla, in haar grootste uitgestrektheid en meest geschakeerde ongedurigheid, tegenover zich zal krijgen. Daardoor zal hij niet veel wijzer worden, of juister, daardoor zal hij vermoedelijk wel wijzer worden!

De uitvoering behoeft niet, kan zelfs niet tot in bijzonderheden aangegeven of in cijfers gebracht worden, alvorens het stelsel als wenschelijk te aanvaarden en tot een begin van toepassing ervan over te gaan. Beginnende op vijf, zes punten van den archipel, moet de uitbreiding, liefst met snel tempo, maar van het begin af dadelijk in degelijke organisatie, voortgaan.

De kosten zullen afhangen van den bijval, dien men ondervindt. Bij wijze van spreken dus: hoe hooger hoe liever. Betrekkelijk zullen zij gering blijven, immers er zullen geen gelden noodig zijn voor kazernen, kanonnen, paarden, weinig voor traktementen, pensioenen. Kan het eigenlijk wel goedkooper? Maar hoe dit zij, de koloniën vormen den inzet; weet iemand een even afdoend stelsel, dat minder zal kosten? Bestaat dit niet, dan is er geen keuze. Zonder die weermacht blijft ons bezit in Oost-Indië ten speelbal aan het toeval, blijven wij er slechts bezitters bij het welmeenen van koloniale nevenstanders.

Om die reden zijn, naar onze meening, zij, die over het defensievraagstuk te denken hebben, verplicht zich ernstig te verdiepen in de opgaaf: hoe de bevolking in den grootst mogelijken omvang voor onzen strijd tegen een B. V. als medestander en medestrijder te winnen?

Er zullen bezwaren op zijde te zetten, moeilijkheden te overwinnen zijn.

Er zullen tegenkanters zijn, geheele stammen vermoedelijk, die niet in de gewilde richting zullen willen medewerken, anderen, in pas of nog niet ten volle onderworpen landschappen, wier betrouwbaarheid en gezindheid nog niet op de proef gesteld mogen worden, maar daarin mag geen reden liggen het profijt ongebruikt te laten dat door bevrienden bijgebracht kan worden.

Men zal er gevaar in zien de goedgezinden tot verzet te organiseeren, omdat die gezindheid verkeeren kan. Maar voor zoodanig geval zal ons leger er toch nog zijn, en bovendien kan van de organisatie van andere stammen of groepen dan weer partij getrokken worden. Het is al meermalen gebeurd dat wij zelfs de verwarde benden van een inlandschen vorst aan onze zijde lieten meestrijden.

Veel valt den inlander bovendien niet te leeren, want wij zullen hem alleen moeten gebruiken in de vechtwijze, waarin hij zich reeds een meester getoond heeft, wij zullen daarin alleen, voor zooveel noodig, de strategische leiding en de behoorlijke inrichting van het geheel brengen, die aan Boer, Herero en Atjeher ontbroken hebben.

Het spreekt van zelf dat wij, met het denkbeeld om den eventueelen buitenlandschen vijand met een inlandschen vijand te bevechten, ook staan aan de zijde van hen, die voor het behoud van onze koloniën heil verwachten van het volgen van een ethische lijn bij onze inwendige koloniale politiek. Maakt een overheerscher zich tot onderdrukker, tot uitzuiger, tot willekeurig dwingeland, dan zal zich in het gemoed der bevolking een haat samenpersen, die, pijnlijk verkropt, tot uitbarsting kan komen zoodra de verdrukte meent verlossing van elders te zien opdagen. In het beginsel van den ethischen koers ligt dus een waarborg tegen het zich rechtmatig ophoopen van wrok en afkeer tegen ons bestuur. Buiten beschouwing latende. dat wij die gedragslijn om andere redenen

beslist en warm voorstaan, en het goede erkennende dat wij hier aangaven, moeten wij echter dadelijk waarschuwen tegen het te hoog opvoeren van verwachtingen van daadwerkelijken steun, die verkregen zou kunnen worden alleen door goede behandeling van onze inlandsche onderdanen.

Wat is goed behandelen? Slavernij en onderdrukking door de hoofden laten voortbestaan, of deze uitroeien door een zoo noodig bloedige expeditie? — Zijn wij nu goed of slecht voor den Javaan? Tot voor kort nam iedereen duidelijk een inzinking van Java waar; thans wordt ons voorgerekend dat dit slechts gezichtsbedrog geweest zou zijn. — Welken maatstaf zullen de hoofden aanleggen voor hunne beoordeeling van onze daden, zullen zij de beperking hunner vrijheid, om aan de neiging tot vexatiën toe te geven, veroordeelen, of zullen zij het belang erkennen daarin gelegen voor den kleinen man? — En deze, de arme dessa-bewoner, hoe zal hij beslissen of hij den overgang onder andere heerschappij moet wenschen of vreezen? — Zal de beste behandeling ooit kunnen tot zwijgen brengen het fanatisme dat de Islam vaak vermag op te wekken?

Ziet men de slaven, ter wier bevrijding wij oprukken, meevechten tegen ons, dan moet men ons bestuur wel geschuwd achten als de pest. Maar verneemt men dan, dat ongeveer tegelijkertijd door vrije buurlandschappen herhaaldelijk het verzoek gedaan wordt om onder ons oppergezag te mogen komen, dan moet men ons bestuur weer beoordeelen als een zegen.

Zij die met aandrang bepleiten, om onze zaak sterk te maken, door het winnen van de gunst der bevolking moeten bovendien bedenken hoe een ijveren in die richting wel eens averechts kon uitloopen. In sommige gewesten is het onvermijdelijk om de massa in beweging te brengen met den invloed der hoofden rekening te houden, maar wanneer deze steun gezocht moet worden met een nevenbedoeling, zou dit het mooie beginsel: „het volk ter wille te zijn om het volk zelf", te na kunnen komen. Bij het streven naar populariteit moeten wij geen bijbedoeling hebben. Wij mogen vertrouwen dat bij eerlijk welmeenen zich geen nijd tegen ons gezag zal ontwikkelen, die naar verlossing doet haken; hiermede moeten wij ons, wat deze inwerking betreft, tevreden stellen. Meer mag hiervan in een kolonie, vreemd naar volksaard en godsdienst, niet verwacht worden.

Dit te erkennen is niet van louter theoretische beteekenis. Aangezien elke regeering voor zichzelf overtuigd is goed te zijn voor den inlander, zou een te hoog gespannen verwachting mee kunnen werken om aan zee- en landmacht voortaan minder aandacht te gaan geven, zonder iets anders daarvoor in de plaats te geven; immers de bevolking zou wel in de bres springen! Wij zouden daardoor dan een toekomst tegemoet gaan nog meer zorgwekkend dan het heden reeds is. En

het is juist noodig dat wij spoedig uit deze zorgen komen! Beoogd moet worden de samenwerking van de volksmassa, het leger en de marine tot een passend en sluitend geheel te regelen, waartoe de beteekenis en de waarde van elk onderdeel gewogen, de bestemming en verwachting ervan vooruit aangegeven moeten worden. In vredestijd moet de verdediging tot in bijzonderheden voorbereid worden. Daarvoor is veel te doen, men moet ijverig preventief in actie zijn. De zee- en de landmacht mogen daarbij niet als te verwaarloozen grootheden beschouwd worden. Zij moeten moreel en daadzakelijk den inlandschen medestander steunen, zij moeten in de guerilla hechte deelen vormen, die hier en daar een voornamen zet te doen krijgen, zij moeten een kern blijven uitmaken van waar de defensie-beweging uitstraalt en waar in zij weerkeert. Daarenboven moeten zij onverzwakt beschikbaar blijven voor de rol, die een krijgsmacht in een uitgestrekt koloniën-gebied als het onze te water en te land te vervullen heeft, tot handhaving der internationale neutraliteit, ter uitoefening der internationale politie, ter voorkoming en bestrijding van binnenlandsche onlusten, ter verzekering en nadere bevestiging van ons gezag, enz.

Het is noodig en eerlijk te erkennen dat op marine en leger niet bezuinigd zal mogen worden. Maar wel zal voor die deelen van het krijgswezen zelf veel veranderen, als de bevolking als derde in hun bond treedt. De zeemacht zal zich dan niet meer te verdiepen hebben in de wanhopige poging om met een dwergeskader alleen de verdediging van een reuzen-archipel met kans van succes op zich te nemen, de gedachtenstrijd, tusschen de voorstanders van een eskadertje van pantserschepen en die van torpedo-afdeelingen, zal dan wel in het voordeel der laatsten opgelost worden. De landmacht heeft niet langer te twijfelen en te weifelen tusschen bewapening, oefening, enz. enz. berekend naar den buitenlandschen, dan wel naar den inlandschen vijand; zij zal, door zich tegen den laatstbedoelde gereed te maken, in een groote guerilla, ook tegen den eerste opgewassen zijn. Van groote vestingwerken zal niet veel verwacht mogen worden; permanente versterkingen zullen weinig noodig zijn, maar die, welke men onvermijdelijk mocht achten, moeten wat inrichting en bewapening betreft, op de hoogte van den tijd zijn en gehouden worden.

Nog een niet te miskennen belang is, dat de zaak der verdediging niet langer als een uitsluitend het moederland aangaande zaak beschouwd zal kunnen worden. De inlandsche bevolking zal uitspreken, dat zij het Nederlandsch blijven ook als haar zaak beschouwt, dat zij den strijd tegen vreemd geweld ook als haar strijd opvat.

Wij voor ons betwijfelen niet of door stelselmatige inrichting van de weerkracht der Indische onderdanen een schie onoverwinnelijke

verdediging voor den archipel te verkrijgen is. Wij meenen dat — a quelque chose malheur est bon — de drang van inmenging, die zich thans van uit China openbaart, door den inlander in het algemeen beschouwd zal worden als een dreigend onheil, waartegen hij gaarne onze bescherming zal zoeken en zijn steun zal geven. Het oogenblik schijnt dus gunstig om hem het belang van samenwerking te doen bevroeden. Wij kunnen ons natuurlijk in een en ander vergissen, maar wanneer de kans slechts bestaat, dat in de vermelde richting een oplossing te vinden is, moet de mogelijkheid der uitvoering onderzocht worden, met de hoop ook hier voor den wil een weg te vinden. Dit is hetgeen, waarop wij wenschen aan te dringen.

Resumeerende. Zal het met den wil tot het behouden van onze koloniën ernst worden, dan moet naast nadere bevestiging van ons gezag over geheel den archipel en volharding in den ethischen koers bij onze oeconomische politiek, veel geheel anders worden dan het tegenwoordig is. Meer en nauwer samenwerking van de departementen van buitenlandsche zaken en koloniën is dan een eisch van urgentie; wij moeten ons niet langer trachten wijs te maken dat ons onttrekken aan de staatkundige verwikkelingen in Oost-Azië hetzelfde is als ons vrijwaren tegen inmenging in die verwikkelingen; wij moeten durven inzien dat, om te voorkomen dat men minachtend bij ons, over ons, zonder ons zal komen beschikken, het onvermijdelijk is dat wij waardeering durven eischen door met anderen, en ook bij anderen, over *onze* zaken mee te *willen* spreken; wij moeten tot het verzekeren en nader bepalen van *onze* rechten onbeschroomd het initiatief durven nemen. Wij moeten ook een middel willen vinden om, binnen de grenzen onzer financieele draagkracht, een verdedigingsorganisatie tot stand te brengen, die in ernst mee kan werken tot verweer van onze koloniën tegen gewelddadige aanranding, en daarvoor nagaan in hoever de inlandsche bevolking spoedig en over een groot deel van den archipel in een weermacht te herscheppen is, die bij leger en vloot steun vindt, tot het voeren van den z. g. n. kleinen oorlog op zeer groote schaal.

Handelt Nederland zóó, dan behoeft het niets te verliezen. Durft het dien weg niet op, dan zal zijn vonnis in het geding der koloniale mogendheden wel moeten luiden: alles verliezen, zelfs de eer.

Den Haag, April 1907.

Vóór- of Achteruit?

Voorshands kan niet gezegd worden dat het onlangs ingediende wetsontwerp tot toekenning van rechtspersoonlijkheid en meerdere financieele zelfstandigheid aan Nederlandsch-Indië, de onverdeelde sympathie heeft van de Nederlandsche- en de Indische pers. Wel zien sommige Indische bladen in dit wetsontwerp de dageraad van nieuw leven, van krachtig en vruchtbaar zelfbestuur in Indië, doch andere organen van de publieke opinie zijn minder optimistisch gestemd en vreezen dat zoowel de eigenaardige samenstelling der Indische maatschappij als de politieke neigingen en overwegingen der Nederlandsche staatslieden, blijvende beletselen zullen zijn voor de ontwikkeling van krachtig publiek leven in Indië.

Naast deze bedenkingen waarvan de juistheid niet door redeneering maar alleen door ervaring kan blijken en die dus geen overwegend bezwaar vormen *tegen*, veeleer een argument vóór het nemen van een proef in de voorgestelde richting — naast deze toekomstbezwaren zijn andere geopperd van meer actueelen aard, bezwaren die onder de oogen gezien zullen moeten worden vóórdat tot de vaststelling van het ontwerp kan worden overgegaan.

De schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling over het wetsontwerp belooft mitsdien een belangwekkende strijd der meeningen en al heeft het geen nut op dien strijd vooruit te loopen, eene behoorlijke voorbereiding van den strijd kan slechts ten goede komen aan het nemen van een billijke en wel overwogen eindbeslissing.

In dezen gedachtengang moge een enkel woord worden gewijd aan een der grondslagen van de voorgestelde regeling waarvan de consequenties noch in de Toelichting op het ontwerp noch elders tot dusver ten volle zijn overzien.

Bedoeld wordt het beginsel van *vaststelling* der Indische begrooting in Indië, *goedkeuring* of *verwerping* dier begrooting *in zijn geheel* door de Wetgevende Macht in Nederland.

In een zakelijk artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* is de stelling verkondigd, dat deze goedkeuring of verwerping *in zijn geheel* door de Nederlandsche Wetgevende Macht, voor zoover betreft de *Tweede* Kamer der Staten-Generaal, in strijd is met het aan dien tak der volksvertegenwoordiging toegekend recht van amendement: het

bij artikel 112 van de Grondwet aan deze Kamer toegekend recht om „wijziging in een voorstel des Konings te maken".

Het vóór en tegen van deze stelling moge door de autoriteiten in het Nederlandsch Staatsrecht worden uitgemaakt. Bekend is, dat hieromtrent groot verschil van gevoelen bestaat. Sommigen zijn van oordeel dat het recht van amendement beperkt moet blijven tot voorstellen van den Koning, die een onderwerp van zelfstandige behandeling door de Tweede Kamer uitmaken, doch zich niet mag uitstrekken tot regelingen die reeds door andere machten zijn *vastgesteld* en waarop alleen 's Kamers *goedkeuring* werd gevraagd (prov. begrootingen, concessies, tractaten enz.). Anderen daarentegen meenen, dat het recht van amendement onbeperkt is en zich uitstrekt tot alle voorstellen des Konings.

De toelichting op het nieuwe ontwerp zwijgt over deze niet onbelangrijke twistvraag. Blijkbaar is, in aansluiting aan eerstbedoelde meening, als vaststaand aangenomen dat het recht van amendement ten aanzien van de Indische begrooting alleen dan mag uitgeoefend worden, indien het ontwerp van die begrooting in eerste instantie door de Tweede Kamer wordt behandeld, doch niet wanneer deze begrooting door eene andere autoriteit dan de Tweede Kamer (i. c. de Indische Regeering) wordt *vastgesteld*.

Wordt deze opvatting niet beaamd en de werking van het recht van amendement beschouwd als te zijn onbeperkt dan wordt het hierbesproken wetsontwerp om deze reden alleen reeds onaannemelijk, zou althans aanneming daarvan alleen mogelijk zijn indien *na voorafgaande wijziging van de grondwet*, de in Indië vastgestelde begrooting werd uitgezonderd van de werking van het amendementsrecht.

Voor het oogenblik *moet* dus aangenomen worden dat bij de samenstelling van het hierbedoeld ontwerp gedacht is aan een *beperkt* amendementsrecht, een recht dat zich niet uitstrekt tot voorstellen van den Koning tot eenvoudige *goedkeuring* van reeds door andere autoriteiten *vastgestelde* regelingen.

Gesteld dat deze opvatting — onmisbare bestaansvoorwaarde voor het geheele ontwerp — te verdedigen is, dan rijst de vraag welke de practische consequenties van die opvatting zullen zijn?

Het tot dusver door de Tweede Kamer uitgeoefend recht om partieele wijzigingen te mogen aanbrengen in de ontwerp-Indische begrooting, gaf tot op zekere hoogte waarborgen voor eene nauwgezette en met de wenschen van een groot deel van de natie overeenstemmende behandeling van belangrijke Indische aangelegenheden. Indien dat recht vervalt doordat de *vaststelling* van deze begrooting aan eene andere autoriteit wordt opgedragen, dan zullen de hierbedoelde waarborgen uit den aard der zaak langs anderen weg verkregen moeten worden. Oppervlakkig zou men meenen dat, in den gedachten-

gang van het ontwerp, die waarborgen zullen worden verkregen door de openbare behandeling van de begrooting in Nederlandsch-Indië, waar men tot beoordeeling en bespreking van *alle* aangelegenheden van beteekenis allicht even bevoegd zal zijn als in Nederland.

Toch — en hier komt men tot *des Pudels Kern* — ligt het blijkbaar niet in de bedoeling van het ontwerp om de tot dusver aan de Tweede Kamer gegeven bevoegdheid om de ontwerp-begrooting partieel te wijzigen en om voor bepaalde doeleinden sommen op de begrooting uit te trekken, onverkort over te brengen naar de Indische Regeering die de begrooting heet *„vast te stellen"*:

„Als vaststaande is aan te nemen" — zoo zegt toch de Toelichting blz. 8 — *„dat de in Indië vastgestelde begrooting geen nieuwe maatregelen van eenige beteekenis zal kunnen behelzen, waaromtrent niet te voren overeenstemming is verkregen tusschen de Indische Regeering en de Regeering in Nederland, zoodat het Opperbestuur in preventieven zin grooten invloed blijft uitoefenen op de samenstelling der begrooting* enz".

Wat valt hieruit af te leiden? Dat aan de openbare behandeling der Indische begrooting in Nederlandsch-Indië eene niet openbare gedachtenwisseling met den Minister van Koloniën zal voorafgaan en dat deze niet openbare gedachtenwisseling beslissend zal zijn voor inhoud en samenstelling der begrooting. Mocht de Minister zich met een of anderen door de Indische Regeering verlangden maatregel van beteekenis niet kunnen vereenigen, dan zal die maatregel niet in behandeling kunnen komen. De Indische Regeering zal die behandeling niet kunnen uitlokken, daar de Minister geweigerd heeft den maatregel op de begrooting te brengen, de Tweede Kamer zal daartoe evenmin bij machte zijn, daar zij geen partieele wijziging mag brengen in de in Indië *vastgestelde* begrooting.

Het is duidelijk dat de openbare behandeling en de z. g. „vaststelling" van de begrooting in Indië op deze wijze haar beteekenis voor een groot deel verliezen. Bovendien — en dit schijnt een der meest bedenkelijke gevolgen van de voorgestelde regeling — zal, inzake de vaststelling der Indische begrooting, het zwaartepunt verplaatst worden van de Tweede Kamer *niet* naar de Indische Regeering maar naar het Ministerie van Koloniën.

Men voere hiertegen niet aan dat de Minister, alvorens zijn *veto* te geven inzake sommige door de Indische Regeering gewenschte maatregelen, overleg zal kunnen plegen met de Wetgevende Macht. De Minister zal dit kunnen doen maar in vele gevallen heeft hij evenzeer de vrijheid zulks na te laten. En neemt men aan dat zoodanig voorafgaand overleg van Minister en Tweede Kamer *als regel* plaats zal hebben, dan ware het veel eenvoudiger om alleen het *ontwerp* van de Indische begrooting in Indië in het openbaar te doen behandelen en de *vaststelling* van de begrooting, evenals tot dusver,

over te laten aan de Wetgevende Macht in Nederland met gebruikmaking van het amendementrecht.

Dit laatste ligt echter blijkbaar niet in de bedoeling van het ontwerp. Begrijpt men de Toelichting goed dan zal de Minister[1]) en hij alleen hebben uit te maken welke posten wèl, welke niet in openbare behandeling zullen komen en zal die openbare behandeling, wat Indië betreft, bestaan in eene vreedzame bespreking van die maatregelen waaromtrent reeds te voren overeenstemming is verkregen tusschen Minister en Indische Regeering. De Tweede Kamer zal de aldus in Indië „vastgestelde" begrooting in zijn geheel hebben aan te nemen, of te verwerpen. Wel zal zij daarbij, zooals de Toelichting zegt, elk onderdeel van de begrooting tot een onderwerp van bespreking en onderzoek kunnen maken, maar nieuwe posten zal zij niet op de begrooting kunnen brengen, nòch bestaande posten kunnen verhoogen of verlagen. Stelt men hiertegenover, dat de Minister geheel vrij is in de aanwijzing van hetgeen wèl en hetgeen niet op de begrooting zal worden gebracht, dan behoeft het geen betoog, dat, bij aanneming van dit wetsontwerp, het aandeel van de Tweede Kamer in de totstandkoming van de Indische begrooting belangrijk zal worden verkleind en zulks ter vergrooting van den invloed, niet van de Indische Regeering, maar van den Minister van Koloniën.

Men kan de grootste verwachtingen koesteren van het doorzicht en het beleid der toekomstige Ministers van Koloniën, ten volle overtuigd zijn, dat hun doen en laten alleen zal worden beheerscht door den ernstigen wil om het algemeen belang nauwgezet te behartigen, als vaststaand aannemen, dat zij ten volle bevoegd zullen zijn tot het beoordeelen van alle gewichtige Indische aangelegenheden — en zich toch gerechtigd achten tot de vraag of de hier voorgestelde gang van zaken is overeen te brengen met het vooropgestelde beginsel van toekenning van meerdere zelfstandigheid aan Ned.-Indië? Of het voorgestelde wetsontwerp niet veeleer zal leiden tot verminderde inmenging der Wetgevende Macht en vermeerderde afhankelijkheid der kolonie van de wisselende inzichten van opvolgende Ministers van Koloniën? En of mitsdien het wetsontwerp instede van de staatkundige ontwikkeling en zelfstandigheid van Indië te *bevorderen*, niet veeleer zal leiden tot eene belangrijke schrede op den *terugweg*?

ARGUS.

[1]) In de Toelichting op het ontwerp heerscht eenige spraakverwarring in zake de aanduiding van de autoriteiten die in Indië en in Nederland zullen medewerken aan de tot standkoming der begrooting. Voor Indië wordt afwisselend gesproken van *den Gouverneur-Generaal, de Indische Regeering, de Koloniale Regeering en „het orgaan waaraan de Regeering in de kolonie zelf is opgedragen"*. Voor Nederland vindt men de termen: *de Regeering in Nederland, het Opperbestuur, de Minister, de Nederlandsche Wetgever*. Nadere preciseering en meerdere uniformiteit ware in de gegeven omstandigheden niet ongewenscht geweest.

De samenstelling en vaststelling van de koloniale begrooting in Ned.-Indië.

De bedoeling is eenige beschouwingen te leveren omtrent het bij Koninklijke Boodschap do. 17 Januari 1907 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend wetsontwerp tot nadere wijziging en aanvulling der Indische Comptabiliteitswet. Hoewel daaromtrent in de pers reeds eenige stemmen werden vernomen, schijnt eenige meerdere gedachtenwisseling terzake niet ongewenscht.

Bij de bespreking van het wetsontwerp zal zooveel mogelijk de volgorde worden in acht genomen voorkomende in bijlage A van de betrekkelijke memorie van toelichting, waarin naast de voorgestelde redactie van de te wijzigen en in te voegen artikelen de bestaande text is vermeld der correspondeerende bepalingen. Artikelsgewijze zullen dan de nieuwe wetsvoorschriften worden behandeld, ten einde het op die manier aan den lezer gemakkelijk te maken ons op den voet te volgen.

Zoo blijkt dan in de eerste plaats, dat in artikel 1 der Indische Comptabiliteitswet de erkentenis zal worden uitgesproken, dat *Ned.-Indië* is een rechtspersoon met een eigen vermogen. In de memorie van toelichting wordt het noodig geacht dit met zooveel woorden uitdrukkelijk in de wet te verklaren, opdat alle verschil van meening voortaan uitgesloten zij en een ieder doordrongen van het begrip, dat *Ned.-Indië* heeft „een eigen vermogen", „eigen financiën", afgescheiden en onafhankelijk van die van *Nederland*. Door in dit opzicht allen twijfel uit te sluiten, zal ook de mogelijkheid in het leven worden geroepen ten laste van *Ned.-Indië* leeningen te sluiten.

Zeer belangwekkend is hetgeen omtrent de quaestie van Indië's rechtspersoonlijkheid op den 11en April 1905 in het Indisch Genootschap is medegedeeld door den heer Mr. Th. H. de Meester, oud Vice-president van den Raad van *Ned.-Indië*, in zijne lezing over „Koloniale leeningen."

Hoewel van zoo bevoegde zijde gewezen is op het noodzakelijke om in deze zaak eindelijk door den Rijkswetgever eene definitieve beslissing te doen nemen, en ook wij er in algemeenen zin mede kunnen instemmen, ook omdat door eene dergelijke verklaring in de wet voor goed verwarring en wanbegrippen omtrent de verhouding van de Indische

financiën tot die van het Moederland zullen worden uitgesloten, meenen wij toch, dat hiertoe niet zal mogen worden overgegaan, wanneer niet gelijktijdig in de Indische Comptabiliteitswet wordt aangegeven *waaruit dat vermogen van Ned.-Indië bestaat*, welke de bestanddeelen van dat kapitaal zullen zijn, n.l. zijn passief en actief. Wij meenen, dat niet kan worden volstaan met alleen in de wet te zeggen, dat er een eigen vermogen bestaat, maar dat de wetgever nu eenmaal *a* zullende zeggen, ook het *b* zal moeten doen hooren en verplicht — zij het ook in algemeenen zin en zonder in details af te dalen — den inventaris van den te beheeren boedel op te maken.

Het ligt uit den aard der zaak niet in onze bedoeling te vorderen, dat in de wet eene lijst worde opgenomen van de aan de kolonie toekomende lasten en baten, maar zouden wij gaarne daarin de beginselen zien vastgelegd, die behooren te worden gevolgd bij de beoordeeling van de aan de kolonie toekomende rechten en verplichtingen. Alle twijfel en meeningsverschil moeten daaromtrent in de toekomst zijn uitgesloten, zoowel in het belang van den goeden geest in de kolonie als in het belang van *Nederland's* reputatie als koloniale mogendheid.

Tot het *actief* kapitaal van de kolonie zal alles moeten worden gerekend, wat tot hare „geldmiddelen" behoort. De vraag wat of daartoe zal mogen en moeten worden gerekend zal derhalve voor een afdoende beantwoording vatbaar dienen te zijn. Zij is reeds meer ter sprake gebracht en wilde men daaronder verstaan de goederen, eigendommen en rechten van de Kolonie. In dien geest uitte zich ook de oud-minister van koloniën de Waal in deel VI van zijne aanteekeningen. [1]). Een bepaalde definitie van de uitdrukking „geldmiddelen" geven echter noch de Grondwet noch de Indische Comptabiliteitswet, ofschoon dat woord in beide voorkomt. Waar voortaan het vermogen van *Indië* een zaak zal worden, afgescheiden van dat van *Nederland*, wil het ons toeschijnen, dat het noodzakelijk is een omschrijving te geven, waardoor positief zal vast staan *welke* goederen, *welke* eigendommen en *welke* rechten het deel zullen zijn van de Kolonie.

De uitdrukking „geldmiddelen" komt ook voor in artikel 32 der Indische Comptabiliteitswet, welke de bepaling bevat, dat aan den Gouverneur Generaal van *Ned.-Indië* „het algemeen bestuur" van s'lands geldmiddelen is opgedragen en van de zich in de kolonie bevindende eigendommen. Zal het niet noodig zijn ook dit artikel te herzien, in verband met de tweeledige vertegenwoordiging van de rechtspersoon *Ned.-Indië?* Het is niet tegen te spreken, dat ook de Minister van koloniën handelingen kan verrichten, die het algemeen bestuur der geldmiddelen betreffen. Wellicht zou men het geheele

[1]) n. l. deel VI v/d in 1865 verschenen uitgave dier aanteekeningen, blz. 26.

artikel kunnen doen vervallen ter voorkoming van misvatting. Dat het als overbodig kan worden beschouwd, is wel eens meer beweerd, o. a. door den Heer v. d. Kemp in § 8 van zijn werk. „De administratie der geldmiddelen van Ned. Indië".

Een andere reden, welke voor het opmaken van een inventaris pleit, is dat daardoor op gemakkelijke wijze toezicht op het te voeren beheer kan worden uitgeoefend, zoowel door de Staten-Generaal als door de publieke opinie. Vooral nu voor de vertegenwoordiging van de rechtspersoon „Ned. Indië", *twee* autoriteiten zijn aangewezen, n. l. de Gouverneur-Generaal in *Nederlandsch-Indië* en de Minister van koloniën in *Nederland*, zal ook moeten worden uitgemaakt tot hoever ieders bevoegheid gaat, betreffende handelingen, die het vermogen van de Kolonie raken, en men zal vooraf hebben te beslissen tot hoever ieder van hen voor daden dat vermogen betreffende mag en kan worden verantwoordelijk gesteld. Om hiertoe te kunnen komen, zal vooraf dienen vast te staan, of de gepleegde handeling inderdaad dat vermogen heeft gegolden en dient men dus te weten waaruit dat bestaat.

Dan alleen ook zal de vraag, wie of bijvoorbeeld door de eene of andere handeling van den Minister is verbonden, n.l. *Indië* of *Nederland* voor eene goede oplossing vatbaar zijn. En dat *moet* zij wezen, in verband met de daaraan verbonden gevolgen, n.l. of het de Kolonie zal wezen, die de aangegane verplichtingen zal moeten nakomen, dan wel of het het Moederland zal zijn, dat de tol zal betalen.

In de nieuw ontworpen artikelen 2 t/m. 8*d* van de Indische Comptabiliteitswet tracht de Minister van Koloniën eene regeling te treffen, voor het geval de Volksvertegenwoordiging hare instemming kan betuigen met het opgeworpen denkbeeld om de jaarlijksche begrooting voor de Kolonie in *Indië* te doen vaststellen. De 1e alinea van artikel 2 zegt ondubbelzinnig: „De begrooting van Nederlandsch-Indië wordt jaarlijks bij ordonnantie vastgesteld". De ordonnantie immers is de vorm eener algemeene verordening, die door den Gouverneur-Generaal wordt in het leven geroepen, zooals artikel 31 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië [1]) bepaalt.

In zijne Memorie van Toelichting voert de Minister voor het wenschelijke van eene dergelijke regeling verschillende motieven aan. Ook wij deelen de in dit stuk ontwikkelde zienswijze, dat de bepaling, „dat de begrooting voor Nederlandsch-Indië bij de wet wordt vastgesteld", bij hare totstandkoming opgenomen in artikel 2 van de Ind. Comptabiliteitswet, de gewichtigste beperking vormt van de handelingsbevoegdheid van de Kolonie.

---

[1]) Wet van 2 Sept. 1854.

De stelling, dat het budgetrecht is het recht „par excellence", zal in den tegenwoordigen tijd wel geen bestrijders meer hebben. Vroeger misbruikt, met het doel om aan de Nederlandsche schatkist zooveel doenlijk bijdragen en batige sloten uit de Indische staathuishouding te kunnen doen toevloeien, dient het in de laatste tientallen jaren meer in het bijzonder om contrôle uit te oefenen op het regeeringsbeleid en de financiëele politiek der Kolonie.

Als keerzijde van dat stelsel acht de Minister evenwel de omstandigheid, dat daardoor het zwaartepunt van het beheer der Indische financiën in *Nederland* is geplaatst. Daardoor wordt de bevoegdheid der Regeering in *Indië* ten aanzien van die financiën, naast de beperking welke reeds voortvloeit uit hare verhouding tot het Opperbestuur, aan zeer enge grenzen gebonden. De Minister wijst er op, dat de wijze waarop de ontwerp-begrooting tot vóór korten tijd in *Indië* werd voorbereid, eigenlijk niets anders was dan het door de Koloniale Regeering leveren van bouwstoffen zonder voldoenden financiëelen samenhang, waaruit in het Moederland een geheel werd samengesteld. Sedert was op initiatief van Minister Idenburg eene nieuwe werkwijze gevolgd, waardoor men in *Indië* in staat werd gesteld om rekening te houden met den toestand van 's lands financiën in zijn geheel. Daardoor kon er meer naar worden gestreefd het financiëele evenwicht te herstellen, terwijl de samenwerking, die aan de nieuwe werkwijze ten grondslag ligt, de verwachting heeft doen ontstaan, dat voortaan een juister verband zal worden gelegd tusschen de uitgaven onderling, de bij eene begrooting voorgestelde nieuwe uitgaven en de financiëele kracht van *Indië*.

Dit stelsel en zijne consequentiën werkt evenwel niet naar buiten, meent de Minister, en acht dat de schaduwzijde daarvan, omdat daardoor afbreuk wordt gedaan aan het gevoel van verantwoordelijkheid voor een gezond financieel beheer. De Indische Regeering grijpt geleidelijk minder in en bepaalt zich meer en meer tot het aangeven van de beginselen van het Regeeringsbeleid en tot het toezicht op de wijze, waarop aan die beginselen uitvoering wordt gegeven. Nu in de Indische Comptabiliteitswet de verklaring zal worden afgelegd, dat de Kolonie rechtspersoonlijkheid heeft, is het dringend noodig geworden aan de evengenoemde regeering met betrekking tot het financieel beheer meerdere bevoegdheid te geven. De medewerking van den Nederlandschen wetgever kan echter nog niet worden ontbeerd, omdat de contrôle op het regeeringsbeleid en de financieele politiek nog niet mogen worden prijsgegeven.

De Minister bespreekt dan in zijne Memorie van Toelichting twee stelsels, welke zouden kunnen worden gevolgd om het beoogde doel te bereiken:

1e. zich er toe te bepalen de begrooting in *Indië* voorloopig te

laten vaststellen in dien zin, dat zoowel de Koning als de Staten Generaal bevoegd zullen zijn haar te wijzigen.

2e. het aan de door de Indische Regeering vastgestelde begrooting toekennen van het karakter eener regeling, die slechts in haar geheel aan de goedkeuring van den Nederlandschen wetgever wordt onderworpen.

Het laatste stelsel acht de Minister het meest aanbevelenswaardig. Z. Exc. meent verder, dat voor de Kamer het verschil niet groot is, welke van beide methoden wordt gekozen, omdat nu toch reeds door haar slechts zelden wordt gebruik gemaakt van de bevoegdheid om wijziging in de Indische begrooting te brengen. Immers de volksvertegenwoordiging bepaalt zich gewoonlijk er toe om slechts een critiek te leveren op het algemeen beleid. Belangrijker acht die staatsman het verschil, dat de nieuw te scheppen toestand zal te weeg brengen tusschen het Opperbestuur en de Indische Regeering. Toch zal dat verschil minder aanzienlijk zijn, dan schijnbaar het geval is, omdat als zeker kan worden aangenomen, dat de in *Indië* vastgestelde begrooting geene nieuwe maatregelen van eenige beteekenis zal kunnen behelzen, waaromtrent niet te voren overeenstemming is verkregen tusschen de Indische Regeering en de Regeering in *Nederland*, zoodat het Opperbestuur in preventieven zin grooten invloed blijft uitoefenen op de samenstelling der begrooting. Op den voorgrond staat evenwel, dat in *Nederland* de bevoegdheid ontbreekt om de uit *Indië* ontvangen begrooting naar goedvinden te wijzigen of aan te vullen en dit zal het gevolg hebben, dat het zwaartepunt van de verantwoordelijkheid voor de cijfers der begrooting wordt gelegd op de Indische Regeering. In verband hiermede behoort de begrooting in de Kolonie in het openbaar te worden behandeld en moet aan die behandeling worden deelgenomen door niet-ambtelijke elementen. Aan de particulieren in *Indië* moet invloed op de totstandkoming van het budget worden verzekerd, en de Minister vindt, dat de aangewezen weg, om het niet-ambtelijk element in de instellingen van de Indische centrale regeering in te voeren ligt in de reeds vroeger door den Minister van Dedem voorgestelde versterking van den Raad van *Indië* met buitengewone leden, welke door den koning ten getale van vier zullen moeten worden benoemd. [1])

Die benoeming zal telkens voor vijf jaren geschieden, omdat periodieke aftreding noodig is, terwijl het lidmaatschap niet van te korten duur mag wezen. Het is de bedoeling, dat door dezen uitgebreiden raad van *Indië* met de departements-chefs in de Kolonie in eene schriftelijke gedachtenwisseling zal worden getreden, voorafgaande

---

[1]) Het getal 4 in verband met de tegenwoordige samenstelling van dien Raad, n.l. uit een vice-president en 4 leden.

aan de mondelinge beraadslaging welke ook door hen zal worden bijgewoond. Daarmede wordt beoogd de openbare meening in staat te stellen zich een oordeel te vormen over de ingediende begrooting, zoomede om de Staten-Generaal zoo veelzijdig mogelijk in te lichten omtrent hare beteekenis.

Voor dat wij onze beschouwingen omtrent de boven aangehaalde eerste alinea van het nieuw ontworpen artikel 2 der Indische Comptabiliteitswet nederschrijven, kan nog het navolgende omtrent de samenstelling van de Indische begrooting worden medegedeeld:

In zijne dépêche van 27 November 1872 No. 28/149, lett. A. a. z. en E. [opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad van *Ned.Indië* No. 2668] gaf de toenmalige Minister van Koloniën Fransen van de Putte reeds aan de Indische Regeering te kennen, dat het voor haar onmogelijk moest zijn om in verband met de toen gevolgde werkwijze de begrooting, d. i. de staathuishouding te overzien en dat de landvoogd niet anders dan in den blinde, als het ware, uitgaven kon voordragen, alleen lettende op hetgeen vroeger was uitgegeven en op het nut van nieuwe uitgaven, maar zonder in staat te zijn het verband tusschen middelen en uitgaven in het oog te houden, zoodat de Minister zich ieder jaar geplaatst zag voor Indische ontwerpen van een stuk der begrooting, waarin enkel zijn aangewezen de behoeften, die overeenstemmen met de behoeften van vorige jaren en voor eene menigte voorstellen tot verhooging der begrooting door den Gouverneur-Generaal gedaan, zonder dat hij kon beoordeelen, of eene uitvoering dier voorstellen het verband tusschen middelen en uitgaven niet geheel verbreken zal.

Verder heet het in de evengenoemde dépêche aldus:

„Het komt mij voor, dat dit zoo niet blijven kan. De Gouverneur-„Generaal medewerkende tot de samenstelling der begrooting en voor-„stellen doende welke op de cijfers der begrooting van invloed zijn, „moet evengoed als de Minister de geheele begrooting kunnen overzien. „Anders heeft zijne medewerking weinig waarde en vindt de Minister „daarin niet den steun, die toch voor hem volstrekt onmisbaar is".

Ten einde verbetering in den toestand te brengen wenschte de Minister, dat — er op rekenende dat het bij zijn departement daaraan te verrichten werk drie maanden zou vorderen — de Indische ontwerpen voor de begrooting tegen medio April in *Nederland* moesten zijn ontvangen en dus ongeveer op 1 Maart uit *Indië* verzonden dienden te worden. Uiterlijk op 1 Februari zou per telegram aan den Gouverneur-Generaal worden medegedeeld op welk bedrag de uitgaven en middelen in *Nederland* zouden worden geraamd, terwijl op dat tijdstip de Indische begrootingsontwerpen en de raming der Indische middelen door den Directeur van Financiën aan den Gouverneur-Generaal moeten zijn aangeboden, terwijl de Algemeene Secretarie geheel zou hebben

bijgewerkt eene lijst van *reeds toegestane* nieuwe uitgaven, waarop de Directeuren bij de samenstelling hunner ontwerpen nog niet hebben kunnen rekenen en eene lijst van aan het Opperbestuur voorgedragen nieuwe uitgaven. Zoodoende zou de Gouverneur-Generaal (en de Raad van *Indië*) een overzicht kunnen verkrijgen van de geheele begrooting en kunnen beoordeelen in hoever de voorgedragen en de nog in de volgende maanden voor te dragen nieuwe uitgaven in het kader der begrooting passen.

Het zal natuurlijk altijd noodig blijven afzonderlijke voorstellen aan het Opperbestuur te doen, betreffende nieuwe maatregelen, die tot verhooging der begrooting leiden. Nu behoort de Gouverneur-Generaal — zooals de Minister dit altijd heeft moeten doen — ieder voorstel aan de begrooting te kunnen toetsen, wat tot nog toe niet, althans niet met eenige vrucht geschieden kon, omdat de landvoogd het geheele jaar door niet dan een stuk van de begrooting en geene eindcijfers voor oogen hebben kon.

Naar aanleiding van de hierboven in het kort weergegeven dépêche van den Minister Fransen van de Putte, zagen de mede in het Bijblad No. 2668 opgenomen voorschriften omtrent de samenstelling der begrooting in *Indië* het licht. De Gouverneur-Generaal Loudon bepaalde daarin o. m., dat bij den terzake te verrichten arbeid als vaste gegevens waren aan te merken:

1e. de door den Minister getelegrafeerde eindcijfers der uitgaven en middelen van Hoofdstuk I (uitgaven en ontvangsten in Nederland).

2e. de ramingen en middelen van Hoofdstuk II (uitgaven en ontvangsten in *Indië*).

3e. de door het Opperbestuur reeds toegestane nieuwe uitgaven.

Naar die gegevens moesten worden beoordeeld en daarmede in overeenstemming gebracht de in *Indië* te verrichten uitgaven en wel bepaaldelijk het totaal bedrag der aan het Opperbestuur voorgedragen nieuwe uitgaven. Verder moesten wat de *nieuwe* uitgaven aanging, die de Gouverneur-Generaal voornemens was nog in de volgende maanden voor te dragen, de vragen worden gesteld:

Laten de middelen der begrooting toe, behalve de gewone ook de nieuw voorgedragen uitgaven te dekken?

Zoo neen, welke dezer nieuwe uitgaven kunnen dan het best uitstel lijden?

Zoo ja, blijft er dan geld genoeg voor de nieuwe uitgaven, die de Gouverneur-Generaal in de volgende maanden nog wenscht voor te dragen?

En, indien het antwoord op deze laatste vraag ontkennend is, welke der reeds voorgedragen nieuwe uitgaven staan in belangrijkheid en urgentie wellicht achter bij en moeten dus wijken voor de uitgaven, die eerlang het onderwerp van voordrachten zullen zijn?

Ter beoordeeling dier vragen was voorlichting noodig van den Gouverneur-Generaal, welke voorlichting moest zijn de vrucht van *welwillend onderling overleg* van de hoofden der departementen van algemeen bestuur, en meende Zijne Excellentie, dat de volgende regel in acht moest worden genomen:

De Regeering stelt den Directeur van Financiën in het bezit der vereischte gegevens. De Directeur noodigt de overige Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur, ook de Commandanten van Land- en Zeemacht, uit tot het bijwonen eener vergadering. Van den uitslag der beraadslaging doet de Directeur van Financiën verslag aan de Regeering en voegt daarbij bepaalde voorstellen omtrent de definitieve samenstelling der ontwerp-begrooting, waaromtrent verder door den Raad van *Ned.-Indië* advies wordt uitgebracht en waarop door den Gouverneur-Generaal wordt beslist.

De oorspronkelijke ontwerpen der verschillende Departementen worden nu overeenkomstig die beslissing herzien en opnieuw door de betrokken Chefs aan den Directeur van Financiën aangeboden, die dan het aan *Nederland* in te dienen ontwerp opmaakt. Uitdrukkelijk geeft de Gouverneur-Generaal te kennen, dat laatstgenoemd Departement ten aanzien van de Begrooting is een centraal bureau, dat bevoegd en verplicht is den arbeid bij de andere Departementen voor zooveel noodig te regelen en te leiden.

Bij het bestaan in Indië van de boven omschreven regelingen en wel sinds 1873 moet het op den onbevooroordeelden lezer een eigenaardigen indruk maken, dat de Minister van Dedem in zijn Memorie van antwoord op het Voorloopig Verslag do. 19 April 1893, naar aanleiding van het in 1892 door hem ingediende ontwerp tot herziening van de Indische Comptabiliteitswet [1]) den moed had aan de Volksvertegenwoordiging mede te deelen, dat de drie eerste begrootings ontwerpen, opgemaakt volgens die methode hun weg naar het Staatsblad niet vonden, zoodat de toestand bij het oude bleef en de Indische Regeering tot niet meer in staat bleek te zijn dan een levèren van bouwstoffen voor de in *Nederland* samen te stellen begrooting: *Voor den gang van zaken deed het dan ook al heel weinig af, dat in 1886 besloten werd de in 1873 aangevangen mededeeling omtrent het Ie Hoofdstuk aan de Indische Regeering te staken.*

Wij zullen in het midden laten aan wie het heeft gelegen, dat bovenbedoelde wetsontwerpen niet door onze wetgevende macht zijn goedgekeurd, n. l. aan de voorstellen, zooals zij door de Indische Regeering werden geformuleerd, of aan den tegenstand, dien zij — wellicht na herziening aan het Departement van koloniën — bij de Staten-Generaal

[1]) Het ontwerp der wijzigingswet van 13 Juli 1895.

hebben ondervonden. Wij willen slechts constateeren, dat in de laatste drie jaren met betrekking tot de Indische Begrooting de strooming in de opvattingen weder is teruggekeerd in hare vorige bedding, dat de zoogenaamde „nieuwe werkwijze" van den Minister Idenburg, welke zulke uitnemende resultaten heeft gehad, eigenlijk als niets anders is te beschouwen dan als eene nieuwe, laten wij zeggen, eene verbeterde editie van die, welke in 1873 reeds onder den Minister Fransen v. d. Putte het licht heeft gezien.

En de tijden zijn wel veranderd, want de tegenwoordige Regeering wil het schip van staat nog verder in den aangegeven koers doen opstoomen. De begrooting moet *geheel en al* in *Indië* worden samengesteld, terwijl bij dien arbeid elementen zullen worden in actie gebracht, aan welke men nu 30 jaren geleden niet zou hebben durven denken, elementen, van welke verwacht wordt, dat de energie-potentialen een kracht zullen ontwikkelen, instaat om aan dat schip van staat een flinke vaart te geven in eene voor den voorspoed onzer bezittingen in *Azië* te wenschen richting.

Deze elementen — twee in getal — zijn de behandeling van de begrooting door een Raad van *Ned. Indië*, versterkt met een viertal buitengewone, doch niet ambtelijke leden, en de behandeling in het openbaar.

Van het eerstgenoemde element koesteren wij — het zij tot ons groot leedwezen rondborstig gezegd — niet veel verwachting. De vraag is zelfs bij ons gerezen of de aan die versterking van den Raad van *Ned. Indië* verbonden kosten wel geëvenredigd zullen zijn aan het nut, dat met dien maatregel zal worden gesticht. Ongetwijfeld zal dit nut niet gemakkelijk onder cijfers zijn te brengen. En wat beteekenen — aangenomen dat de vergoeding voor reis- en verblijfkosten voor elk buitengewoon lid [1]) niet meer dan *f* 6000.— 'sjaars zal bedragen, — een luttele *f* 24000.= voor de Indische staathuishouding, welke een budget aanwijst met een totaal aan uitgaafposten van gemiddeld ± 140 millioen gulden per jaar!

Waar echter zuinigheid eenmaal het wachtwoord behoort te zijn bij de beschikking over 's lands financiën, is het gewenscht ook deze uitgave wel te overwegen.

Want die versterking van den Raad van *Indië* met buitengewone leden wordt noodig geacht om de door dat lichaam uit te brengen adviezen een zeker gehalte te geven, dat in staat zal zijn het inzicht van Opperbestuur en Volksvertegenwoordiging in de nooden en behoeften van de Kolonie te verbeteren. Is het nu juist gezien te trachten

---

[1]) Zie het nieuw ontworpen artikel 8 van het in verband met de voorgestelde veranderingen in de Indische Comptabiliteitswet, te wijzigen Regeerings Reglement voor Ned. Indië.

dit doel te bereiken door daarvoor aan te wijzen personen, die door het Opperbestuur zelf op voordracht der Indische Regeering worden aangesteld? Ontstaat daardoor niet van zelf de beduchtheid, dat die adviezen zullen souffreeren aan een zekere eenzijdigheid? En al zeer zonderling moet het in de ooren klinken, dat de Minister dezen stap wil beschouwd zien als een eersten stap in de richting om het niet ambtelijk element mede te doen werken aan onderwerpen betreffende de wetgeving in *Nederlandsch-Indië*.

Zooals de benoeming van de buitengewone leden van den Raad van *Ned.-Indië* is geregeld in het betrekkelijke ontwerp tot wijziging van de wet, houdende het reglement op het beleid van de Regeering in die Kolonie, hebben zoowel de Indische Regeering als het Opperbestuur het geheel in hunne macht alleen die personen te kiezen, van wier steun zij verzekerd zijn of van wier invloed zij weinig dan wel niets te vreezen hebben, terwijl zij het ook in de hand hebben personen, die zich in de vergaderingen te veel roeren, uit dien Raad te verwijderen. Voorts is niet uitdrukkelijk gezegd of een buitengewoon lid na den gestelden termijn van vijf jaren al dan niet *her*benoembaar is. Ook door de bevoegdheid tot herbenoeming kan op de wijze van optreden der buitengewone leden een eigenaardige druk worden uitgeoefend.

De vraag rijst of de benoeming van de buitengewone leden niet eigenaardiger tot de taak zou moeten behooren van de Tweede Kamer der Staten-Generaal? Of niet door dit lichaam uit daartoe genegen Europeesche ingezetenen, niet ambtenaren en o. m. de hoogst aangeslagenen in de belastingen, daartoe door de Indische Regeering voorgedragen, een keuze zou kunnen worden gedaan?[1]) Het komt ons voor, dat op de door den Minister voorgestelde wijze Indië zich in het minst niet vertegenwoordigd zal *gevoelen* en op dit laatste komt het juist aan.

Nu het tweede element, „de openbare behandeling." Hoewel wij niet behooren tot hen, die van de pers heil verwachten voor alle mogelijke kwalen der maatschappij, achten wij deze concessie beslist een stap voorwaarts. Zij zal door die openbare behandeling in de gelegenheid worden gesteld om critiek uit te oefenen op de te volgen financieele politiek, vóórdat de te volgen gedragslijn definitief is vastgesteld. De openbare meening zal zich daarover kunnen uiten. Het is natuurlijk noodig, dat men zich in het Moederland een goede voorstelling maakt van wat is te verstaan onder „de openbare meening in Ned.-Indië", waar de groote meerderheid van de meest ontwikkelde Europeesche bevolking bestaat uit landsdienaren of gewezen landsdienaren van hoogeren en lageren rang. Is al in gewone omstandigheden groote

[1]) Zie o.a. het aangeteekende omtrent deze quaestie in de *Nieuwe Rotterdammer* van 10 Febr. 1907, in het stuk: „Erkenning van de rechtspersoonlijkheid van *Ned.-Indië*".

omzichtigheid noodig om te weten in hoever de uitingen der openbare meening al of niet als betrouwbare verschijnselen zijn aan te merken, te meer geldt dit voor onze bezittingen, die zoo ver verwijderd zijn van *Nederland*, zoodat door eigen waarneming geen indrukken kunnen worden verkregen van de heerschende toestanden en men steeds op het oordeel van anderen zal moeten afgaan. Wij vertrouwen echter, dat de Volksvertegenwoordiging de in de pers uitgebrachte stemmen zal weten te schiften en slechts het oor leenen, aan die welke niet zijn geïnspireerd door minder toelaatbare beweegredenen.

De begrooting zal in *Indië* bij ordonnantie worden vastgesteld, zegt de eerste alinea van het nieuw ontworpen artikel 2 der Indische Comptabiliteitswet, terwijl artikel 5 bepaalt, dat de ordonnantiën, waarin die begrooting wordt opgenomen bij de wet zullen worden goedgekeurd. Ook na die goedkeuring zal echter naar onze meening die begrooting het karakter eener ordonnantie van de Indische Regeering blijven dragen, dit is eene slechts voor *Indië* bindende algemeene verordening, welke alleen verbindbaarheid kan hebben voor dienaren van het Indische Gouvernement en ingezetenen der Kolonie. Welke beteekenis kan nu een dergelijk voorschrift hebben voor den Minister van Koloniën, die niet is te beschouwen als dienaar van de Indische Regeering en toch belast is met de uitvoering van de beide eerste hoofdstukken der begrooting? In welke positie komt deze te staan ten opzichte van de betrekkelijke ondonnantiën? Kan hierbij de ministeriëele verantwoordelijkheid wel voldoende tot haar recht komen? Rijst ook de vraag in welke verhouding de Algemeene Rekenkamer in *Nederland* tot die ordonnantiën komt te staan, in verband met de door dat college uit te oefenen contrôle ingevolge artikel 25 der Indische Comptabiliteitswet. Waar bij het te voeren beheer en de verantwoording der Indische geldmiddelen zoowel Nederlandsche als Nederlandsch-Indische ambtenaren zijn betrokken, behooren de betrekkelijke voorschriften den vorm te hebben, die voor beide categorieën van landsdienaren kan gelden. En dan kan naar onze meening de keuze niet twijfelachtig wezen, en moet de vaststelling bij de *wet* van de begrooting behouden blijven. Door de vaststelling bij de wet te behouden kan ook het conflict worden vermeden, dat door de nieuwe regeling ontstaat met artikel 112 van de Grondwet, eene omstandigheid, die ook door den kundigen schrijver van het door ons reeds aangehaalde artikel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* te berde is gebracht.

De vaststelling bij ordonnantie achten wij overigens eene geheel overbodige formaliteit. De begrootingsontwerpen kunnen in *Indië* even goed in het openbaar worden behandeld, in de *Javasche Courant* worden gepubliceerd, enz. zonder dat terzake door den Gouverneur-Generaal eene ordonnantie behoeft te worden vastgesteld. Het stelsel,

waaraan door den Minister van Koloniën de voorkeur wordt gegeven, kan behouden blijven, niet tegenover de volksvertegenwoordiging, maar alleen ten opzichte van het Opperbestuur. Aan de tweede Kamer onzer Staten-Generaal blijve het recht voorbehouden om desnoods in de details der begrooting in te grijpen. Wij zouden zelfs niet gaarne zien, dat van dat recht op welke wijze dan ook afstand werd gedaan. Wij blijven daarin een krachtigen waarborg zien voor een goeden gang van zaken, al ware het slechts van wege de preventieve kracht, die daarvan het gevolg is. De wijze waarop de Staten-Generaal tot nog toe hun taak hebben opgevat, wijst er op, dat men niet zonder noodzaak daarvan gebruik maakt. Eindelijk is naar onze meening de noodzakelijkheid om dat recht prijs te geven, nog niet gebleken. Daarentegen is het slechts noodig, dat de volksvertegenwoordiging wete, wat de wenschen zijn van de Koloniale Regeering en van de Kolonie, om daarop acht te kunnen geven bij de vaststelling van de begrootingswetten. Kan de Minister zich met die wenschen vereenigen, dan onderwerpe hij ze aan de goedkeuring van de Staten-Generaal, zoo niet, dan behoort door hem een andere begrooting *in zijn geheel* te worden ingediend.

De afwijzing van de Indische voorstellen is dan echter niet een quaestie geweest, die beslist is geworden op het kabinet van den Minister alleen, en die beslissing zal nu ook een geheel ander karakter dragen!

Het is niet zoozeer en ook niet altijd de inmenging van de Volksvertegenwoordiging geweest, die remmend heeft gewerkt op verschillende uit *Indië* gedane voorstellen. Integendeel, de tegenwind heeft dikwijls uit een anderen, den ministeriëelen, hoek gewaaid. Hoeveel ontwerpen tot verbetering van toestanden enz., door de Indische Regeering gedaan, en waaromtrent ook advies was uitgebracht van *niet-ambtelijke* zijde, mochten de Staten-Generaal niet bereiken, werden gedeponeerd onder het beruchte loodje, omdat de Minister meende, dat de tijd voor behandeling „niet gunstig" of „nog niet gekomen was", omdat „de financiën de daaraan verbonden uitgaven nog niet gedoogden", enz. Zegt de Nota van Toelichting overigens niet uitdrukkelijk „dat de in *Indië* vast te stellen begrooting geene nieuwe „maatregelen van eenige beteekenis zal kunnen behelzen, waaromtrent „niet te voren overeenstemming is verkregen tusschen de Indische „Regeering en de Regeering in *Nederland*, zoodat het Opperbestuur in „preventieven zin grooten invloed blijft uitoefenen op de samenstelling „der begrooting"? Men kan daaruit tusschen de regels door lezen, dat de leiding van de zaken toch blijven zal op het Plein. Hiermede dient rekening te worden gehouden. Wij vreezen, dat het practische gevolg van het zich bepalen tot een goed- of afkeuren van de Indische begrooting door de Volksvertegenwoordiging, zal zijn, dat het bestuur van *Ned.-Indië*, meer dan tot nu toe het geval is, in handen zal worden

gegeven van den Minister van Koloniën. Deze zou zijn macht belangrijk zien toenemen, misschien ten bate van de Kolonie, maar wellicht ook ten nadeele van onze bezittingen en van het Nederlandsche volk.

Verder koesteren wij de beduchtheid, dat de belangstelling voor de Indische financiën bij onze Volksvertegenwoordiging hoe langer hoe meer zal verminderen, haar verantwoordelijkheidsgevoel voor den goeden gang van zaken in de Kolonie belangrijk zal verzwakken, zoodat wij min of meer zouden zijn teruggekeerd tot den toestand vóór de vaststelling van de Indische begrootingen bij de wet, toen de leiding van de Koloniale zaken geheel berustte in handen van de Kroon, toen er geen sprake was van eenige inmenging van de zijde der Staten-Generaal en deze zich eigenlijk ook weinig gelegen lieten liggen aan hetgeen er in de Kolonie voorviel.

Uit het vorenstaande moge gebleken zijn, dat het standpunt door ons ingenomen met betrekking tot de samenstelling van de Indische begrooting eenigszins verschilt met dat, waarop de Heer de Meester zich gesteld heeft in zijne hierboven reeds genoemde lezing.

Wij moeten tot het besluit komen, dat de 2e Kamer der Staten-Generaal geen afstand behoort te doen van haar recht tot medespreken in zijn vollen omvang, en dit om te voorkomen, dat *Indië* meer nog dan thans het geval is aan den leiband zal kunnen loopen van de op het Plein gevestigde Regeering. Aan den Heer de Meester willen wij toegeven, „dat verreweg de groote meerderheid van de leden der 1e en 2e Kamer met *Indië* geheel onbekend zijn, dat zij met den besten wil der wereld niet zelfstandig kunnen beoordeelen, welke de wezenlijke behoeften van ons reusachtige Rijk in het verre oosten en welke middelen de beste zijn om in die behoeften te voorzien". Onze volksvertegenwoordiging blijft in ieder geval een buiten de bestuursorganen staanden factor, bevoegd om op de handelingen daarvan critiek uit te oefenen en daarin in te grijpen. Zij zal op onpartijdige wijze kunnen nagaan welk karakter de een of andere door de Indische Regeering of den Minister van koloniën voorgestelde maatregel draagt, en kunnen onderzoeken of daarbij inderdaad aan de wenschen van de bevolking der Kolonie wordt gehoor gegeven en niet alleen de belangen behartigd van het leger ambtenaren — voor het gros tijdelijk daarin vertoevenden — dat over onze bezittingen het bestuur voert. Laten wij ten slotte daarbij denken aan de slaafschheid van het overgroote deel der inlandsche bevolking, zoowel tegenover de bestuurs ambtenaren als tegenover de eigen hoofden, aan de afhankelijkheid van deze laatsten van hunne Europeesche ambtsbroeders, zoodat het maken en doordrijven van regelingen dikwijls maar al te gemakkelijk gaat.

Omtrent de nieuw ontworpen artikelen 3 tot en met 8*d* willen wij niet in bijzonderheden treden. Met uitzondering van artikel 8*a* behan

delen zij de indeeling der begrooting en hebben zij de strekking om aan de uitvoerende macht de bevoegdheid te geven in de daar vermelde gevallen en onder de omschreven omstandigheden de begrooting te wijzigen of van haar af te wijken. Hare beteekenis is, in vergelijking van artikel 2, als van ondergeschikten aard te beschouwen.

Artikel 8*a* is geschreven om te voorzien in het geval, dat de begrooting niet bij ordonnantie maar bij de wet moet worden vastgesteld. Uit punt *a* van dat artikel blijkt, dat aan de Indische Regeering als eisch wordt gesteld de begrooting gereed te hebben vóór den 1en Juli van het jaar, voorafgaande aan dat, waarin zij werken moet. In dit opzicht is derhalve in den nu bestaanden toestand geen verandering gekomen. Een naar onze meening groot euvel is hiermede in de Indische staathuishouding blijven bestaan. Wij bedoelen de omstandigheid, dat zoowel wat de uitgaven als wat de ontvangsten aangaat, de ramingen zoo geruimen tijd van te voren moeten worden gemaakt vóór den aanvang van het dienstjaar. Vooral wat de raming der middelen betreft laat daardoor de betrouwbaarheid zoo veel te wenschen over. Volgens de tegenwoordige wijze van werken behooren de departementschefs hunne bijdragen gereed te hebben op den 1en December van het jaar, voorafgaande aan dat van de indiening der begrooting. Aanvulling en wijziging van deze stukken kan plaats hebben, naar aanleiding van nieuwere of betere gegevens, en zelfs na de indiening dier bescheiden aan het Ministerie van Koloniën kunnen nog nota's van wijziging worden aangeboden, mits deze vóór den 1en Juni zijn ingezonden. [Gouv. Besluit van 27 Febr. 1882 No. 6, opgenomen in Bijblad No. 5413].

Wanneer de begrooting van *Ned.-Indië* in den loop van de maand Juni wordt vastgesteld, moet men vóór die maand met alles gereed zijn, zoodat men dus, wat het tijdsverloop betreft dat de ramingen scheidt van het oogenblik, dat de begrooting moet werken, nog niet veel verder is gekomen.

En nu lijkt het ons, dat juist deze omstandigheid een belangrijke factor is voor de mate van het gevoel van verantwoordelijkheid bij de Indische administratie met betrekking tot het samenstellen van de begrooting. Vergissen wij ons niet, dan meent ook Professor de Louter in zijn bekend werk over het Indisch administratief en staatsrecht, dat bedoeld groot tijdsverloop een niet weg te cijferen bezwaar is [1]).

Zou hierin geen verbetering kunnen worden gebracht door het tijdstip van de aanbieding der begrooting aan de Staten-Generaal te verschuiven tot 15 November? Door bijvoorbeeld artikel 8*a* te doen bepalen, dat de begrooting van *Nederlandsch-Indië* eerst op 15 September gereed behoort te zijn. Wanneer de Staten-Generaal zich er slechts

[1]) d. i. ± 13 maanden.

toe willen bepalen om in algemeenen zin over de Indische begrooting te oordeelen en men zich ook aan het Ministerie van Koloniën tot de hoofdzaken gaat beperken, zonder te veel op de details in te gaan, daar te voren toch reeds overleg heeft kunnen plaats vinden, komt ons die wijziging niet ondoenlijk voor. Zonder twijfel zal zij zeer in het belang der zaak wezen, een meerdere ruimte van twee en een halve maand zou voor de opmaking der begrooting in *Indië* een niet gering te schatten voordeel zijn.

De in de artikelen 10, 17, 18 en 52 alinea 1 en 2 vastgestelde wijzigingen houden, blijkens de Memorie van Toelichting, verband met de erkenning van de rechtspersoonlijkheid van *Ned.-Indië* en hebben de strekking het onderscheid van de beteekenis der uitdrukkingen „den Staat", „het Rijk" en „Ned.-Indië" en tusschen „Ned.-Indië" en „de Regeering van Ned.-Indië" in acht te doen nemen.

Naar aanleiding hiervan zal het slotgedeelte van artikel 10 der Indische Comptabiliteitswet spreken van verkregen rechten door de schuldeischers *van den Lande* in plaats van *van den Staat*.

In zijn reeds meer aangehaalde lezing heeft de Heer de Meester ook de aandacht gevestigd op het gebruik van deze uitdrukkingen in ons staatsrecht, zonder dat de wetgever zich van het verschil genoegzaam rekenschap heeft gegeven. Waarom evenwel niet evenals in artikel 9 der Indische Comptabiliteitswet gesproken van schuldeischers van *Ned.-Indië* en ook deze terminologie zooveel doenlijk ingevoerd in de overige artikelen? Waar *Ned.-Indië* is erkend en genoemd als rechtspersoon, kan daartegen geen bezwaar bestaan, terwijl de redactie daardoor niet anders dan aan duidelijkheid kan winnen en eventueele twistvragen voor goed worden uitgesloten.

Overigens beoogt de wijziging niet in bedoeling en strekking der bestaande artikelen eenige wijzigingen te brengen, zoodat wij haar verder onbesproken kunnen laten en thans artikel 18*a* aan de beurt komt.

Dit moet in de plaats komen van het in te trekken artikel 14 der wet, waarin de bepaling voorkomt, dat geldleeningen ten laste of onder waarborg van *Ned.-Indië* niet worden aangegaan dan uit krachte van de wet; het heeft de bedoeling op ondubbelzinnige wijze de mogelijkheid om geldleeningen te sluiten ten name van *Ned.-Indië*, buiten allen twijfel te stellen. Dit laatste in verband met de erkenning van *Ned.-Indië* als rechtspersoon met een eigen vermogen. Het gevolg daarvan zal zijn, dat eerlang door de Kolonie leeningen zullen kunnen worden aangegaan, waarbij — zooals de Heer de Meester het in zijne lezing kernachtig uitdrukt — *Indië* en *Indië alleen* verbonden zal zijn, terwijl het Moederland voor rente en aflossing niet aansprakelijk zal behoeven te wezen.

Het nieuw ontworpen artikel geeft aan, dat het sluiten van die leeningen op drie wijzen kan geschieden, nl.:

1e. door verpanding of beleening van gouvernementsproducten, op den voet van artikel 18 der Indische Comptabiliteitswet, krachtens machtiging van den Gouverneur-Generaal.

2e. door uitgifte van Nederlandsch-Indische schatkistbiljetten of schatkistpromessen, overeenkomstig regelen bij de wet te stellen.

3e. door uitgifte van andere Nederlandsch-Indische schuldbrieven, krachtens ordonnantie, goedgekeurd bij de wet.

De beide eerstgenoemde wijzen doelen, zooals duidelijk is, op het creëeren van een tijdelijke, zoogenaamde vlottende schuld, de laatstgenoemde beoogt de mogelijkheid in het leven te roepen om de beschikking te krijgen over fondsen, die eerst na geruimen tijd behoeven te worden terugbetaald.

Wij meenen met betrekking tot een en ander te kunnen verwijzen naar de lezing van den heer de Meester in het Indisch Genootschap, met wiens betoog ter zake wij ons geheel vereenigen kunnen.

Voorts zij het ons geoorloofd de redactie-wijzigingen in de artikelen 21, 22, 35, 52 en 53 stilzwijgend voorbij te gaan, daar zij ons geen aanleiding geven tot bijzondere opmerkingen.

De herziening van de artikelen 74, 78, 79 en 80 kan meer onze aandacht trekken. In het eerstgenoemde zal worden bepaald, dat het slot der rekening van *Ned.-Indië* over elk dienstjaar afzonderlijk zal worden vastgesteld bij koloniale ordonnantie, onder goedkeuring bij de wet. Op dezelfde wijze zal, telkenmale over tijdvakken van ten hoogste 10 jaar de bestemming worden vastgesteld van de voordeelige sloten en de voorziening geregeld in de dekking van de nadeelige sloten der rekeningen.

Volgens de bestaande redactie van artikel 74 behoort de vaststelling van dat slot tot de bevoegdheid van den Rijkswetgever, en moet ook door dit orgaan de bestemming plaats hebben der voordeelige sloten en de voorziening in de dekking van de tekorten.

Blijkens zijne Memorie van Toelichting meent de Minister van Koloniën, dat — indien men er toe overgaat de begrooting in *Indië* te doen vaststellen — het geen betoog behoeft om het doen bepalen van het slot der rekening daarmede in overeenstemming te brengen.

Het komt ons voor, dat de op blz. 853 e. v. hiervoren door ons aangevoerde bezwaren tegen de door den Minister voorgestelde vaststelling van de Indische begrooting bij ordonnantie, ook hier voor het meerendeel gelden. Er is echter nog meer: Het vaststellen van het slot der rekening kan worden beschouwd als, ja is feitelijk de goedkeuring door de bevoegde macht van de handelingen, die naar aanleiding van de begrooting zijn verricht. Zien wij in het budget de machtiging aan het uitvoerend gezag om tot zeker maximum lands-

gelden tot aangegeven doeleinden te besteden, de vaststelling van het slot van rekening is de sanctie, die door den wetgever — n.l. degene die de machtiging verleende — gegeven wordt op het beleid, waarmede door dat gezag met die begrooting is gearbeid. Weliswaar wordt in artikel 74 bepaald, dat op de koloniale ordonnantie goedkeuring van den Rijkswetgever zal moeten komen, maar voor tegenspraak kan het niet vatbaar zijn, dat in eerste instantie door de Indische Regeering — zij het dan ook versterkt met *buitengewone* leden van den Raad van *Ned.-Indië* — wat het Ie Hoofdstuk de Begrooting betreft, een oordeel zal worden uitgesproken over de daarop betrekking hebbende handelingen van den Minister van koloniën. Op afwijking of verkeerde toepassing van de bepalingen in de begrootings ordonnantiën of in de Indische Comptabiliteitswet kan door de Algemeene Rekenkamer in *Nederland* de aandacht zijn gevestigd, o. m. in haar bij artikel 79 dier wet bedoeld jaarlijksch verslag en de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat de wijze waarop in de stukken der begrootingsrekening de zaak is toegelicht, dan wel redres is aangebracht door genoemden Minister, ter sprake wordt gebracht in de openbare vergadering van den Raad van *Ned.-Indië* waarin de ordonnantie tot vaststelling van het slot van rekening zal worden behandeld. Dit nu achten wij een zeer eigenaardigen toestand.

Bovendien vinden wij dat in het nieuw ontworpen artikel 74 de zaak niet voldoende is geregeld. Hoe toch zal moeten worden gehandeld, indien de wetgevende macht in *Nederland* de ordonnantie tot vaststelling van het slot van rekening niet wenscht goed te keuren, hoe, indien de ordonnantie regelend de bestemming der voordeelige sloten of die betreffende de voorziening in de dekking van de te korten, door de Tweede Kamer van de Staten-Generaal wordt verworpen? Neemt men aan, dat deze gevallen zich niet *kunnen* voordoen, dan zou de goedkeuring bij de wet niet anders zijn dan eene bloote formaliteit en derhalve zonder bezwaar achterwege zijn te laten. Of moet stilzwijgend worden aangenomen, dat men dan in *Indië* nieuwe ordonnantiën moet ontwerpen, of dat de regeling der bedoelde aangelegenheden ook bij de wet zal kunnen geschieden, buiten de Ned. Indische Regeering om? Wenschelijk ware het, evenals bij de samenstelling der begrooting, in de wet aan te geven hoe in die gevallen het proces zal moeten verloopen. Alle onzekerheid wordt dan weggenomen.

De slot-alinea van het nieuw ontworpen artikel 80, voorschrijvende dat — wanneer door onvoorziene en niet te vermijden omstandigheden de aanbieding der ordonnantie niet op den 30en Juni van het derde jaar, volgende op de afsluiting der begrooting, kan plaats hebben — daarvan aan de Staten-Generaal mededeeling wordt gedaan, doelt op vertraging vóór dat het betrekkelijke wetsontwerp de Volksvertegenwoordiging heeft bereikt en kan op de hierboven door ons gestelde vragen het antwoord niet geven.

Ten slotte meenen wij de beduchtheid te moeten uiten, dat de administratieve arbeid, verbonden aan het vaststellen van het slot der rekening, niet onbelangrijk zal worden vermeerderd door het heen- en weerzenden van *Nederland* naar *Indië* en omgekeerd van de daarop betrekking hebbende stukken.

De vraag is gewettigd of men voorloopig den bestaanden toestand niet zou kunnen handhaven. De ervaring heeft geleerd, dat de wetsontwerpen, betreffende deze quaestie, in den regel bij het publiek en de pers in het Moederland — ook waar het de eigen begrooting aan gaat — weinig belangstelling wekken en het is te verwachten, dat dit evenzeer in *Indië* het geval zal zijn. Daarentegen zegt de nieuwe text van artikel 80 der Indische Comptabiliteitswet, dat uit de in *Nederland* opgemaakte (zoogenaamde) begrootingsrekening — die zoo spoedig mogelijk aan den Gouverneur-Generaal wordt toegezonden — en de rekening wegens ontvangsten en uitgaven in *Ned.-Indië* door den landvoogd eene algemeene rekening wordt opgemaakt, waarvan het slot zoo spoedig mogelijk bij ordonnantie zal worden vastgesteld, in elk geval zoo tijdig, dat die ordonnantie uiterlijk op den 30en Juni van het 3e jaar, volgende op de afsluiting der begrooting, aan de Staten-Generaal ter goedkeuring kan worden aangeboden. Om met 1907 een concreet voorbeeld te nemen, zoude dus de rekening van dat jaar afgesloten zijn ultimo 1908, en de goedkeuring door de Staten-Generaal eerst behoeven te worden verleend na ultimo Juni 1911.

Volgens de bestaande bepalingen behoort de aanbieding tot vaststelling van het slot der rekening ten spoedigste en uiterlijk op den 31en December van het tweede jaar, volgende op de afsluiting der begrooting, plaats te hebben, dus, om bij hetzelfde voorbeeld te blijven, na den 31en Dec. 1910.

De behandeling van deze aangelegenheid in *Indië* veroorzaakt derhalve vertraging van hare afdoening en de Minister van Koloniën licht dit toe door de mededeeling in zijne Memorie van Toelichting, dat verlenging van den termijn noodzakelijk is, wegens den tijd, vereischt voor de toepassing van de voorgestelde wijze van werken.

Veel wijzer wordt men hierdoor niet. Zou men op het Plein niet een jaar na afsluiting der begrooting met het opmaken der betrekkelijke rekening gereed kunnen zijn? En zou de administratie in *Indië* daarmede ook niet wat meer spoed kunnen betrachten?

Ons dunkt dat een en ander niet op onoverkomelijke bezwaren behoeft te stuiten. De begrootingsrekening is een der voornaamste gegevens om over het vermogen van den Staat een juist oordeel te kunnen vellen, en de uitkomsten daarvan behooren tot de voornaamste factoren bij de beoordeeling of eene door de Indische Regeering vastgestelde begrooting al dan niet door de Staten-Generaal kan worden goedgekeurd. Bij eene doelmatige inrichting van de boekhouding

schijnt eene spoediger vaststelling van het slot van rekening wel te verwezenlijken en zij komt ons bepaald gewenscht voor, omdat anders de Staten-Generaal bij het verleenen van de goedkeuring op de voorgestelde uitgaven en de geraamde ontvangsten vrijwel in den blinde zullen blijven rondtasten.

Aan het slot gekomen van onze beschouwingen, willen wij nog op eene kleine leemte in het door den Minister van koloniën aangeboden wetsontwerp wijzen nl., dat in artikel 26 der Indische Comptabiliteitswet nog punt 1 zal moeten worden herzien, omdat in de plaats van het thans daar genoemde artikel *30* zal moeten worden gelezen artikel *8c*.

* * * *

NASCHRIFT.

Na het schrijven van bovenstaande regelen, kregen wij het in de aflevering van verleden maand van dit tijdschrift voorkomend artikel in handen. „De financieele emancipatie van Nederlandsch-Indië" door Mr. Ph. Kleintjes, in welk stuk het door ons behandeld wetsontwerp eveneens wordt besproken.

Naar aanleiding van eenige door dien schrijver geleverde beschouwingen, voegen wij nog het navolgende toe aan hetgeen terzake door ons reeds werd gereleveerd.

In de eerste plaats de vraag, of het stelsel van het ontwerp geacht moet worden al dan niet in strijd te wezen met het bepaalde in artikel 112 van onze Grondwet. Wij kunnen niet nalaten aan te voeren, dat het door Mr. Kleintjes geleverd betoog een sterk juridisch tintje draagt. Het heeft eerder de positie van den Minister verzwakt dan versterkt en blijven wij ons daarom geheel scharen aan de zijde van de *Nieuwe Rottd. Courant*, wier meening meer het eigenlijke wezen en karakter van den voorgestelden maatregel raakt.

Ook des heeren Kleintjes beoordeeling van het in staat zijn onzer Volksvertegenwoordiging om de Indische begrooting tot zelfs in de onderdeelen te onderzoeken en zich daaromtrent een meening te vestigen, wil ons niet bevredigen. Reeds bij de totstandkoming van de Indische Comptabiliteitswet in 1863 werd het bezwaar te berde gebracht, dat de vaststelling van dat budget voor de wetgevende macht een taak zou zijn, waarvoor zij niet berekend was, omdat daarvoor — zoo zeide men — een kennis van al de onderdeelen van het staatsbestuur in de kolonie noodig was, die bij de groote meerderheid der leden niet kon worden verondersteld aanwezig te zijn. Door de voorstanders der wettelijke vaststelling is toen erkend, dat *in den eersten tijd* na het in werking treden der voorgedragen wet het der Volks vertegenwoordiging inderdaad

zou ontbreken aan de noodige kennis omtrent de Indische huishouding, maar dat men kon verwachten, dat langzamerhand daarin wel verandering zou komen. Want die onvoldoende kennis bestaat immers ook ten aanzien van sommige onderdeelen der *Staats*begrooting en zoovele andere zaken en toch werd dat bezwaar niet onoverkomelijk geacht. Men wees b. v. op de marine-aangelegenheden, die toch ook slechts door enkele specialiteiten konden worden beoordeeld. Wij zijn van meening, dat het niet aangaat om in een land met een parlementairen regeeringsvorm de stelling vol te houden, dat ons parlement op eenig punt van wetgeving als onbevoegd of onbekwaam is aan te merken. Transigeeren is hier nu eenmaal niet mogelijk.

Ten slotte de opmerking dat, al geschiedt de vaststelling van de begrootingen voor Britsch-Indië en voor de Union·Indo-Chine buiten de bemoeienis van de Britsche en Fransche Parlementen, het zeer twijfelachtig blijft of voor eene hervorming in Engelschen of Franschen geest voor onze Kolonie veel heil zou te verwachten zijn. Men zij met het maken van dergelijke conclusiën altijd zeer voorzichtig, lette op het groote verschil in de toestanden elders en in onze Kolonie, en houde rekening met onze eigen veeljarige ervaring, eene veel oudere en rijpere dan beide Koloniale mogendheden kunnen raadplegen.

* * * *

Dollar of Gulden.

DOOR

Wm. WESTERMAN.

Op gevaar af vervelend te worden en zelf overtuigd, dat de belangstelling van het groote publiek in de kwestie „dollar of gulden" zoo zij ooit bestaan heeft, thans reeds lang is verdwenen, wensch ik nog enkele woorden over deze zaak in het midden te brengen, alleen echter om duidelijk te maken, waarom ik verder daartoe het zwijgen doe en ook niet uitvoerig zal antwoorden op het artikel van Mr. Vissering in de Jan./Febr. aflevering van het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië. Een antwoord op dit artikel, dat zich onderscheidt door een zonderling „afmakerigen" toon, dien ik van den schrijver nog niet kende en dus aan den invloed van het Indische klimaat meen te moeten toeschrijven, is vooral daarom vrijwel onmogelijk, omdat Mr. V. het doet voorkomen alsof de afstand mij belet een juisten kijk op de zaak te hebben en omdat hij verder verschillende z.g. bewezen feiten als zoovele argumenten aanvoert, welke feiten naar het mij voorkomt niet veel meer dan „beweringen" zijn.

Het is b.v. niet onmogelijk, dat het optreden van Mr. Vissering en zijn rapport de bekeering van *„tal van warme pro-dollar voorstanders"* tot den gulden hebben tengevolge had, dat de verslagen in de couranten geen juisten blik op de zaak gegeven hebben, dat het interview, waarvan de *Sumatra Post* van 6 September 1906 sprak, onjuist is weergegeven, dat een geringe hoeveelheid Engelsch goud voldoende zal zijn „om de muntpariteit met de Straits te handhaven" en ik ben niet onbeleefd genoeg om wat Mr. Vissering daarover en in verband daarmede zegt, voor apodictische uitspraken of enormiteiten uit te maken. Maar wel waag ik 't te herinneren aan dien wensch die vader der gedachte was en aan den rozenrooden bril uit het sprookje.

Als een sprookje klinkt mij ook dat verhaal in de ooren van die koelies, die niet gesteld zouden zijn op „papiertjes" maar klinkende munt willen hebben, en die nu plots zoo tevreden zijn met den gulden. Wat Chineesche koelies dan toch in luttele jaren veranderen kunnen! Ik herinner mij nog hoe in 1898 de koelies op Stabat in Beneden Langkat bij de uitbetaling om „oewang kartas" *vroegen* en

zoomin daar als op eenige andere onderneming werd, voor zoover ik mij herinneren kan, moeite ondervonden bij de betaling in kasorders.

Een rozenrooden bril had Mr. Vissering *niet* opgezet, toen hij de winsten van het Agentschap Medan der Javasche Bank berekende, eene berekening die een meesterstuk van „l'art de grouper les chiffres" mag genoemd worden en waarbij heelemaal werden vergeten al die andere „bankzaken" waarvan in de toelichting op het gewijzigd octrooi sprake is. Ik kan niet veronderstellen, dat Mr. Vissering mij voor zoo onnoozel houd, dat ik aan die berekening ook maar eenige waarde zou hechten, zoomin als ik Mr. Vissering in staat reken zich met een kluitje in het riet te laten sturen, wanneer iemand hem op de mouw wil spelden *„dat overigens de bankzaken in Deli van weinig belang zijn"*. Is die inlichting misschien van de kompenie ketjil afkomstig?".

Zooal de planters, d.w.z. de groote planters, die in het Planters-Comité vertegenwoordigd zijn, inderdaad reeds tot den gulden bekeerd zijn, verschillende hunner directiën hier zijn nog zoover niet en lieten zich in omgekeerden zin tegenover mij uit. Maar die heeren hebben dan ook belang bij den bloei der tabakscultuur, een motief dat Mr. Vissering met verbazende handigheid buiten beschouwing heeft gelaten en dat klaarblijkelijk bij hem niet weegt.

Toen ik mijn paar bedenkingen te berde bracht, heb ik juist in de eerste plaats gedacht aan den invloed, welke de remplaceering van den dollar door den gulden op de bedrijfsresultaten der cultuur zou uitoefenen, omdat in mijn oogen iedere maatregel, welke indruischt tegen de belangen van die cultuur (door den heer Deen eens genoemd de kurk waarop Sumatra's Oostkust drijft), uit den booze is. Ik heb dat motief volstrekt niet verborgen of verzwegen, zooals de *Deli Courant* van 5 Februari zoo vriendelijk insinueert en zie niet in, waarom ik mij daarvoor zou moeten schamen.

Waar dus Mr. Vissering en ondergeteekende op zulk verschillend standpunt staan ten opzichte van deze kwestie, kan ook daarom een voortzetten der discussie tot niets leiden, en zal ik kalm afwachten wat wel het resultaat van den nieuwen maatregel zal zijn.

Ik hoop dat ongegrond zal blijken mijn vrees, dat later eenige mijner bedenkingen, door Mr. Vissering in zijn „mij op den voet volgende" critiek voorbijgeloopen of omgaan, zullen blijken thans te licht geteld te zijn.

Rotterdam, 26 April 1907.

De druk der dessadiensten op Java.

(*Slot*).

Omtrent de politiediensten wordt in het algemeen vermeld dat van de nachtelijke nimmer nauwkeurig aanteekening wordt gehouden en dat vooral door de zeer moeilijke en in afgelegen streken onuitvoerbare, contrôle op het uitkomen der dienstplichtigen, in vele gevallen de grootste onzekerheid bestaat omtrent het aantal diensten, dat, niet in naam maar inderdaad gepresteerd is. Naar het oordeel van verreweg het meerendeel der ambtenaren zijn de in den staat opgegeven cijfers te beschouwen als maxima, terwijl in den regel wel minder doch niet meer nachtdiensten wordt gepresteerd dan aldaar is aangegeven.

Deze toelichting is zeker niet overbodig, wanneer men den staat zelf inziet, waar voor dat aantal, globaal geschat, het middencijfer in Bantam 40, in Krawang 53 schijnt te zijn, in de Preanger niet veel minder, in Cheribon pl.m. 35, in Pekalongan plm. 30 à 40 en ook elders om deze cijfers slingert, dikwijls tot meer dan 50, in Banjoemas hier en daar tot 60 opklimmende. Om een denkbeeld te geven welk aandeel de politie in den arbeid van den dienstplichtige kan innemen, worden hier een paar voorbeelden uit het overzicht uitgekozen. In het district Soetji (Garoet) met afkoop van pantjensdienst, zijn uitgetrokken 52 politiediensten en 16 andere dagdiensten voor de dessa; in het afgelegen Rantja (Galoe, res. Cheribon) 24 diensten voor het dessahoofd, 29 voor de politie, 27 voor andere werkzaamheden der dessa, te zamen 80 dagdiensten. In Porrong (Soerabaja) 18 voor het dessahoofd, 67 voor de politie, 8 andere, totaal 93. In Banjoemas, district van dien naam is de som der cijfers zelfs 102, waarvan 73 politiediensten, enz. Men zou, dit met de heerendiensten op het papier vergelijkende, inderdaad reden hebben hier van zwaren druk te spreken, wanneer het in een wachthuis slapen inderdaad als zwaren dienst ware op te vatten. De Assistent-Resident van Tjiandjoer schrijft daaromtrent o.a. het volgende: „Des avonds of des nachts door de meer buiten de hoofdplaatsen van districten en onderdistricten en verder gelegen dessa's gaande, zou men, indien de beschreven toestand juist ware, telkenmale drommen menschen ontmoeten, die de ronde deden, althans in de districten Maleber, Tjihea, Tjikalong, Paser en in mindere mate in Tjipoetri en Tjikondang. Niets is daarvan aan. Wel ontwaart men bijna overal eene rustige rust, slechts een enkele maal onderbroken door een vervaarlijk geschreeuw van „werda" soms door een kinderstem toegegild uit een op een hoek van een dessa staand wachthuis, dat hoogst zelden het volle aantal wakers bevat, daar immer een of meer daarvan zoo juist naar huis zijn gegaan, omdat zij zich ongesteld gevoelden. Meerendeels zijn dergelijke wachthuizen leeg en bij navraag aan de naastbij wonenden zonden de wakers juist bezig zijn om heel aan de uiterste grenzen van de dessa de ronde doen. Op en nabij de afdeelings-, districts- en onderdistrictshoofdplaats of op de standplaats van een controleerend ambtenaar wordt men des nachts min of meer bedrijvigheid onder het wachtvolk gewaar en meer in den voor- dan in den na-avond. Dieper in de nacht zijn de ronden verdwenen en de in wachthuizen nabij een smeulend vuur overdekt liggende wakers laten door gekuch hooren dat zij toch

waarlijk niet slapen. Breekt na middernacht de morgenkoelte aan dan zijn ook deze wachthuizen onbezet".

De diensten voor aanleg, herstel en onderhoud van dessawegen worden voor verreweg het grootste gedeelte van Java en Madoera niet drukkend geacht. De dessawegen zijn in den regel niet begrind en worden zelden door karren bereden, zoodat zij weinig onderhoud eischen, waarvoor de dessaman bovendien slechts een paar uur achtereen werkzaam is, als hij weinig ander werk om handen heeft. Er zijn echter eenige factoren, die tot verzwaring van dezen druk kunnen bijdragen. Hieronder worden genoemd:

a. Groote afstand van de dessa's tot de wegen, vooral in uitgestrekte afdeelingen met schaarsche bevolking, zooals in het zuiden van Tjiandjoer en Garoet, waar de bevolking 10 à 12 paal moet loopen om het wegaandeel te bereiken.

b. Begrinding van dessawegen. In de afdeeling Tassikmalaja, in het Zuiden van Cheribon en in een deel der residenties Soerabaja, Pasoeroean en Rembang worden vele dessawegen begrind, waardoor het onderhoud natuurlijk zwaarder is dan in streken, waar geen verharding plaats vindt. In enkele districten van Tassikmalaja ziet men dan ook 10-17 dagdiensten voor de dessawegen uitgetrokken, tegen 1 à 2 in veel andere gewesten. In de cijfers der andere genoemde gewesten, zooals bijv. Soerabaja, zijn de cijfers toch niet hoog (1 à 5).

c. Het converteeren van heerendienstwegen in dessawegen. Waar dit geschiedde met weinig bezochte, onverharde wegen werd de druk daardoor weinig of niet zwaarder, doch indien de weg verhard was of er een zwaar karrentransport over plaats heeft was dit wel het geval en het voornemen bestaat ze bij de eerstvolgende herziening der heerendienst-ordonnantie weder onder de heerendienstwegen op te nemen.

d. Het berijden van dessawegen door transportkarren van particuliere ondernemingen. Vooral bij suikerfabrieken en houtaankap-ondernemingen leidt dit in verschillende streken tot verzwaring van onderhoud. Verschillende ondernemingen betalen jaarlijks zeer belangrijke sommen voor onderhoud van dessawegen en de daarin gelegen bruggen en duikers. Soms worden deze bedragen verwerkt door de onderneming zelve in vrijen arbeid, soms wordt het geld afgedragen aan het bestuur of wel aan het dessahoofd, ten einde daarmede de noodige reparatiën aan te brengen en soms ook betaalt de onderneming een vast bedrag per bouw aan het Bestuur, dat alsdan de zorg voor het onderhoud op zich neemt. Voorts wordt de schade aan dessawegen in vele streken tot een minimum teruggebracht door het steeds toenemend gebruik van Decauville-materiaal.

Bij *St.* 1901 no. 161 zijn bepalingen uitgevaardigd om de ondernemers desnoods te kunnen dwingen tot herstel der door hen aangerichte schade. Hoewel de meesten voldoende in de kosten bijdragen, zijn er toch enkele waarover in dit opzicht geklaagd wordt. Zoo in een paar districten van de Preanger, in Wirosari waar twee railbanen van hout-aankappen dessawegen onbruikbaar maakten, in het Soerabajasche, waar enkele ondernemingen de schade eerst herstellen als de weg levensgevaarlijk wordt, in Loemadjang waar geklaagd wordt over koffie-ondernemingen en elders, waar de fabrikant bij het geven van voorschot op den huurprijs van ingehuurde gronden, de voorwaarde stelde dat het onderhoud der wegen geheel voor rekening der bevolking zoude komen (Modjokerto). Overigens is bepaald dat dessawegen met goedvinden der bevolking door het Hoofd van gewestelijk bestuur afgesloten kunnen worden, indien de ondernemer na aanschrijving in gebreke blijft de door hem aangebrachte schade te herstellen. Zulks is een viertal malen in verschillende af-

deelingen toegepast. Het is echter soms moeilijk te schatten, welk gedeelte van de schade door particuliere transporten en welke door die voor het gouvernement en door de bevolking zelve is aangericht en voorts kan afsluiting voor de bevolking zeer nadeelig zijn, waardoor deze er dan niet altijd toe geneigd is. ,,Eindelijk werd in de afdeeling Kediri der gelijknamige residentie medegedeeld dat de dessahoofden en bevolkng daar zoodanig onder den financieelen druk der suikerondernemingen staan dat de bevolking, al ware het alleen uit vrees voor représaille-maatregelen van de zijde der ondernemingen, niet tot afsluiting van dessawegen durft overgaan''. Ook in Banjoemas en Porwokerto moeten in dat geval zulke bedreigingen zijn geuit.

De diensten voor onderhoud en herstel van dessabruggen, dammen en waterleidingen worden in het algemeen niet drukkend geacht. In den staat ziet men dan ook in de meeste districten slechts een paar dagdiensten per dienstplichtige daarvoor uitgetrokken. Soms wordt het onderhoud aan vaste personen opgedragen; op enkele plaatsen heeft men dessabruggen die zeer lang zijn (in Blora van 32 M., in Grobogan van 40 M. en in Toeban zelfs van 60 M.); dikwijls draagt ieder in geld wat bij voor het onderhoud. De levering van materialen is meest het groote bezwaar; artt. 11 en 19 van het Boschreglement (*St.* 1897 no. 61) voorziet daarin, doch soms wordt geklaagd over de slechte qualiteit of het op verren afstand zijn van het aangewezen hout, terwijl in gouvs. bosschen, aan particulieren ter exploitatie afgestaan, niet mag worden gekapt, zooals in Demak. De diensten aan dammen en leidingen in het direct belang der bevolking worden zonder tegenzin gepresteerd en ook hier wordt het materiaal gewoonlijk door onderlinge bijdragen van 5 tot 50 cts. 's jaars bekostigd. De particuliere ondernemingen, die van dessaleidingen gebruik maken dragen in den regel voldoende tot het onderhoud bij; slechts over één onderneming werd in deze in Pasoeroean geklaagd. De onderneming Oud-Djember daarentegen gaf in 1896 ruim 3 ton uit voor eene waterleiding naar hare erfpachtsperceelen, waarvan ook de sawah's der bevolking profiteeren.

Andere diensten worden nog volledigheidshalve vermeld, zooals ten behoeve van het onderhoud van dessawachthuizen en begraafplaatsen en in urgente gevallen het vervoer van gevangenen of stukken van overtuiging. Voorts wordt aangeteekend dat op ongezette tijden en dikwijls in verband met plaatselijke omstandigheden wel eens beschikt wordt over den tijd en de werkkrachten van de Inlandsche bevolking, hetzij in haar eigen belang, hetzij in het belang der algemeene orde en veiligheid. Deze diensten worden door een der Residenten aangeduid als ,,oneigenlijke dessadiensten'', waarbij o.a. genoemd worden het bewaken van niet aan de dessa behoorende zaken, het blusschen van brand, het overbrengen van brieven, stukken van overtuiging, zieken, gewonden en lijken voor de justitie, het vervoeren en begraven van lijken van onbekenden, het vangen en dooden van schadelijk gedierte, het ompaggeren van typeboomen (koffie), het opmeten van individueele aandeelen in heerendienstwegen, afbakenen en snijden van proefvelden, diensten bij tournées van ambtenaren, zoeken van katrangan in politiezaken, enz. Sommige diensten zijn te beschouwen als onderling hulpbetoon, andere worden uit de politiefondsen vergoed, voor de proefvelden worden fondsen toegestaan. Over het algemeen schijnen al die diensten niet veel gewicht in de schaal te leggen.

Leveranties in geld of in natura. Behalve de beschouwde persoonlijke dienstprestaties worden bij verschillende gelegenheden door de bevolking aan het dessahoofd of de dessabestuursleden nog giften in geld en natura opgebracht, ten deele als versterking der inkomsten van die besturen

of als bijdragen tot feesten of tot de geheele dessabestuurshuishouding. Deze giften, waartoe de bevolking zich gewoonlijk verbindt bij elke verkiezing van een nieuw dessahoofd kunnen moeilijk tot de eigenlijke dessadiensten gerekend worden. Van die wisselvallige inkomsten geeft het verslag in Bijlage III eenige bijzonderheden betreffende de contrôle-afdeelingen Soerabaja en Soebah (Pekalongan), ontleend aan de adviezen van de betrokken controleurs. Daaruit blijkt dat bij alle meer of minder gewichtige gebeurtenissen in het leven van eenen Inlander, huwelijk, echtscheiding, koopen en verkoopen van een huis, dienstneming, ontvangst van aangeteekende stukken of postwissels, zijn indentiteit moet vastgesteld worden en niemand anders kan dit doen dan het dessahoofd of een der leden van het dessabestuur. Deze doet dit echter niet zonder een fooi. Behalve die fooi komen er nog meer onkosten bij; de dessabeambte eischt een dogcar om zich ter bestemde plaatse te begeven en bij aankomst eten in een warong. Wil een inlander een feest geven, een huis bouwen, een beest slachten, dan vraagt het dessabestuur voor hem vergunning bij het onderdistrictshoofd, doch alweder tegen betaling. Het zou te ver voeren al die sommetjes van een kwartje tot een gulden of meer hier op te geven, doch het blijkt wel dat op die wijze nog al wat aan de dessabeambten wordt afgedragen.

Omtrent den invloed der dessadiensten op den economischen toestand der bevolking wordt nog het een en ander in het midden gebracht om het begrip van al of niet zwaren druk te bepalen. Daar de subjectieve meeningen der beoordeelaars hier van invloed is, werd nagegaan of de druk der dessadiensten den Inlander belemmeren in:

a. het zoeken naar het levensonderhoud voor zich en zijn gezin?

b. een eventueel bij hem waargenomen streven naar meerderen welstand en hoogere economische ontwikkeling?

Behoudens enkele uitzonderingen luidde het antwoord der plaatselijke ambtenaren op beide vragen ontkennend. Onder de Regenten waren er drie, die van Ngawi, Modjokerto en Panaroekan, die aan de dessadiensten een belemmerenden invloed toeschreven. Die van Modjokerto had daarbij het oog op de vereenigde heeren- en dessadiensten, die in zijn afdeeling tot gemiddeld 150 dag- en nachtdiensten 's jaars per dienstplichtige zouden oploopen; de laatstgenoemde op de zware diensten vereischt tot tegengaan van de rietbranden.

Hieraan is de volgende beschouwing uit het vierde hoofdstuk vast te knoopen:

„Bij de beoordeeling van den druk der dessadiensten heeft men zich allereerst rekenschap te geven van het standpunt van den beoordeelaar.

„De Westerling met zijn rusteloos streven naar materieelen vooruitgang en de hem van jongs af ingeprente overtuiging dat tijd geld is, ziet in het vergen van diensten ten behoeve van Staat of gemeente een ernstige inbreuk op de persoonlijke vrijheid; de Javasche dessaman, wiens aspiraties op materieel gebied in den regel laag bij den grond blijven en die veelal beschikken kan over een overvloed van vrijen tijd, die hij niet gewoon is op andere wijze productief te maken, vat deze persoonlijke dienstprestaties veel lichter op en voelt daarvoor niet den inwendigen tegenzin, dien zij noodwendig moeten opwekken bij volken met een hooger individueel bewustzijn. Vooral geldt dit van de dessadiensten, die door den kleinen man gepresteerd worden ten behoeve van de eigen dessa of van het eigen dessabestuur dus in het rechtstreeksch belang van zijne onmiddellijke omgeving.

„Van hier het bij het dessadienst-onderzoek meermalen geconstateerd verschijnsel, dat de Europeesche ambtenaar sommige dezer diensten drukkend achtte, niettegenstaande de bevolking zelve verklaard had dat zij die dien-

sten niet drukkend vond. En van hier ook het verschijnsel dat, natuurlijk behoudens enkele uitzonderingen, de aandrang tot vermindering van den druk dezer diensten in 't algemeen veel krachtiger wordt uitgeoefend van de zijde der Europeesche dan van die der Inlandsche ambtenaren.

„Wordt het door een en ander reeds moeilijk om een zuiver objectief oordeel uit te spreken omtrent den druk der dessadiensten, er is een andere omstandigheid, waardoor deze moeilijkheid belangrijk verergerd wordt".

Deze wordt namelijk gevormd door het groote verschil in plaatselijke omstandigheden, naarmate particuliere industrie voorkomt en de bevolking meer of minder rustig is. De eerste verzwaart dikwijls het politietoezicht enz., maar opent ook weer de gelegenheid om geld te verdienen.

Onder die omstandigheden is het dan ook niet doenlijk een cijfer aan te geven omtrent den gemiddelden druk der dessadiensten op Java. In aantal zijn die diensten vooral voor politie waarschijnlijk belangrijk minder dan in de staten vermeld is, hetgeen uit de geringe afkoopsommen valt af te leiden. Omtrent het geldswaardig bedrag der geleverde dessadiensten is het eveneens ondoenlijk een gemiddeld eindcijfer voor geheel Java te bepalen. Dit laatste werd destijds door Mr. Brooshooft geschat op 63 millioen gulden of pl.m. *f*18 per man 's jaars en later door Mr. Van Deventer op 30 millioen of p.m. *f*5 per man 's jaars. Uit het thans gehouden onderzoek valt af te leiden dat zelfs dit laatste veel lagere cijfer nog te hoog is. In een deel van Semarang wordt, zooals nader vermeld zal worden, een proef genomen met afkoop van alle dessadiensten behalve de politiediensten tegen *f*1.50 per jaar. Stelt de laatste, teruggebracht tot de werkelijk noodzakelijke, op *f*2, dan komt men tot een totaal van *f*3.50.

Voorts moet niet uit het oog worden verloren dat de druk in den regel verlicht wordt door het verstrekken van voedsel en dat die diensten een groote plooibaarheid bezitten en op groote schaal plaatsvervanging door huisgenooten of familieleden mogelijk is.

III. Clandestiene verzwaring van dessadiensten als een gevolg van de afschaffing der heerendiensten.

Het groote meerendeel der Europeesche en Inlandsche ambtenaren is van oordeel dat voor verzwaring van dessadiensten als een gevolg van afschaffing van heerendiensten over het algemeen geen vrees behoeft te bestaan. De Inlander kent weliswaar in vele steden het onderscheid niet tusschen heeren- en dessadiensten; ook weet hij niet welke diensten in vroeger jaren bestonden en welke sinds afgeschaft zijn. Maar hij weet, als regel, zeer goed tot welke diensten hij thans nog verplicht is en in een groot aantal afdeelingen wordt verklaard dat de Inlander spoedig klagen zou indien men hem liet uitkomen voor andere diensten dan die, waartoe hij verplicht is. Ook is het voorgekomen dat Inlanders zich beklaagden indien zij geen of geen voldoende betaling ontvingen voor den arbeid door hen gepresteerd bij werken, die in vrijen arbeid dus tegen betaling moesten worden uitgevoerd. Toch zijn er uitzonderingen en de controleur van Soerabaja verklaart evenals de Assistent-Resident van Sampang dit doet met betrekking tot Madoera's binnenland, dat men de bevolking daar kan laten uitkomen, waarvoor men wil, terwijl zij ook in Temanggoeng en Poerbolinggo zich niet altijd voldoende verzet tegen onwettige heffingen. Waar de afgeschafte diensten onder toezicht van den Waterstaat in vrijen arbeid worden uitgevoerd of, als bij bewaking, door die van vast personeel zijn vervangen, is het gevaar voor clandestiene heffing van dessadiensten uit den aard der zaak gering.

Er zijn echter drie oorzaken die tot verzwaring van dessadiensten kunnen

leiden. De eerste betreft het reeds besproken afvoeren van sommige wegen van den heerendienstlegger, inzonderheid als die verhard zijn en onderhouden blijven. Dat dit niet altijd geschiedt, blijkt uit den verwaarloosden toestand, waarin sommige dezer wegen en hunne bruggen verkeeren. Het tweede geval is het intrekken der bewaking in heerendienst van sommige wachthuizen, waar inlandsche ambtenaren of dessahoofden niettemin bewaking noodig bleven achten. Dit is o.a. op vrij groote schaal op Madoera het geval; in mindere mate is dit ook toepasselijk bij de intrekking der bewaking van koffiepakhuizen en andere gouvs. gebouwen. Deze gevallen komen niet veelvuldig voor en dikwijls is het ook geen nieuwe dessabewaking, doch eene bestaande die verplaatst wordt. In de derde plaats speelt ontoereikendheid der gewone onderhoudsfondsen een rol. Bij afschaffing der heerendiensten voor het onderhoud van wegen en bruggen zijn van Rijkswege fondsen toegestaan om dit in vrijen arbeid te doen geschieden, soms beheerd door ambtenaren der B. O. W., soms door die van B. B. Wanneer nu een brug of weg dermate beschadigd wordt, dat onmiddellijk herstel noodig is en de bedoelde fondsen zijn daartoe ontoereikend, dan is het gevaar groot dat men tracht de schade in dessadienst te herstellen, ten einde stremming in het verkeer of, vooral bij de lagere ambtenaren, door hen gevreesde aanmerkingen te voorkomen. In de meeste afdeelingen zijn de bedoelde fondsen voldoende, doch in andere schijnt de bevolking wel eens opgeroepen te worden om schade te herstellen, waar dit eigenlijk in vrijen arbeid behoorde te gebeuren.

Vermelding verdient dat één Resident in die gevallen op ruime schaal gebruik maakte van de bevoegdheid, neergelegd in art. 2 van *Staatsblad* 1875 no. 25.

IV. Beschouwingen en eindvoorstellen.

Ter bekorting is uit dit hoofdstuk al het een en ander aangehaald, dat betrekking heeft op de in de drie vorige aangeroerde punten; er kan dus dadelijk worden overgegaan tot dat gedeelte, hetwelk handelt over de maatregelen tot verbetering van den bestaanden toestand in zake de dessadiensten.

1. Maatregelen op wetgevend gebied. Nu, zooals uit het voorafgaande blijkt in de laatste jaren het beginsel is gehuldigd, dat de dessadiensten niet behooren onder de persoonlijke diensten, bedoeld in art. 57 van het Regeeringsreglement, wordt uitvoerig de wenschelijkheid betoogd om dit te wijzigen, het woord ,,persoonlijke diensten'' daarin te vervangen door ,,heerendiensten'' en er eene alinea aan toe te voegen, luidende: ,,De gemeentediensten worden gerekend te behooren tot de huishoudelijke belangen der Inlandsche bevolking, bedoeld in de 2de alinea van art. 71 van dit Reglement''.

Het bewuste artikel kan ook niet op de dessadiensten toegepast worden, omdat hiertegen overwegende bezwaren bestaan. Wellicht zou de vijfjaarlijksche herziening eenig nut hebben omdat dan periodiek de aandacht op dit onderwerp werd gevestigd en er een doorloopende studie van gemaakt werd, doch de andere in art. 57 R. R. gestelde desiderata zijn in verband met den aard der dessadiensten minder aannemelijk. In elk geval is de facultatieve regeling naar gelang van omstandigheden hetzij door hooge autoriteiten, hetzij door de bevolking krachtens art. 71 te verkiezen boven verplichte regeling in alle omstandigheden door den Gouverneur-Generaal krachtens art. 57.

Afgescheiden hiervan is voldoende gebleken dat de dessadiensten zich vooral onderscheiden door zeer belangrijk plaatselijk verschil, zoo in druk, als in aard en in tijdsduur. De aangewezen autoriteiten om de plaatselijke omstandigheden te beoordeelen zijn de plaatselijke ambtenaren en ook in verband daar-

mede schijnt het aangewezen om in de gevallen, waarin de regeling niet aan de bevolking kan worden overgelaten, die door het gewestelijk bestuur te verkiezen boven eene regeling door het centraal gezag. Mocht men hiertegen aanvoeren, dat aan de naleving van regelingen door het laatste in het leven geroepen beter de hand zal worden gehouden, dan wordt er op gewezen, dat de gebleken minder goede naleving der vroegere Residentsbesluiten niet aan onwil of nalatigheid der betrokken ambtenaren te wijten was, doch aan overlading met ander werk en gebrek aan tijd. Ten slotte wordt herinnerd dat eene rangschikking der dessadiensten onder art. 71 R. R. regeling door den Gouverneur-Generaal niet uitsluit.

Ook het beginsel van trapsgewijze vermindering verdient bij de dessadiensten geen aanbeveling. Want weliswaar heeft de toenemende particuliere industrie in verschillende streken de bestaansmiddelen der bevolking doen toenemen, maar door meer politiediensten en meer onderhoud aan wegen en bruggen zijn de diensten daardoor dikwijls verzwaard. Ook in andere gevallen is verzwaring onvermijdelijk gebleken, zooals daar waar door gemis aan ambtsvelden de pantjensdiensten vermeerderen om tegemoet te komen aan onvoldoende inkomsten van het dessahoofd en het dessabestuur. In Krawang vereischte de verwaarloosde toestand der dessawegen eene verzwaring dier diensten en in Besoeki het tegengaan der rietbranden. Ook staat het te wachten dat door toenemend verkeer in de meer bevolkte centra de bevolking in haar eigen belang meer aan het onderhoud van dessawegen en bruggen zal moeten doen.

Het vervangen van die diensten bij geleidelijke vermindering door een aequivalent in geld wordt ondoenlijk geacht. De algemeene opinie is dat de Inlandsche bevolking deze kosten niet zou kunnen dragen en ongetwijfeld persoonlijke dienstprestatie blijven verkiezen boven het opbrengen van een betrekkelijk niet hoog aequivalent in geld. En hoe wenschelijk het moge zijn dat de Staat in urgente gevallen financieele hulp verleent, aan geleidelijke afschaffing der g e m e e n t e-diensten uit de algemeene L a n d s k a s, zonder eenig aequivalent van gemeentewege opgebracht, kan uit den aard der zaak niet worden gedacht.

In deze omstandigheden zal bezwaarlijk een ander beginsel gehuldigd kunnen worden dan behoud dezer persoonlijke prestatie, voor zoover de bevolking zulks verkiest, doch met aanvaarding van de onvermijdelijke consequentie dat, ook bij afwezigheid van al wat naar misbruik zweemt, verzwaring van den druk dezer diensten in sommige gevallen de eerste eisch zal moeten zijn voor het scheppen van betere toestanden. Ter voorkoming van misbruiken zou bepaald kunnen worden dat bestuursbemoeienis met de bedoeling de dessadiensten te verzwaren niet geoorloofd is dan na voorafgaande machtiging van den Gouverneur-Generaal, voor elk geval afzonderlijk te verleenen.

Dat niettemin voortdurend naar vermindering moet worden gestreefd behoeft geen betoog en in dit opzicht ware zelfs bezwaar te maken tegen het voorschrift van art. 30 der Residentsinstructie (*St.* 1859 no. 12), dat spreekt van instandhouden en niet van verminderen.

De onzekerheid, wat gerekend moet worden te behooren tot de h u i s h o u d e l i j k e g e m e e n t e b e l a n g e n toetsende aan de praktijk, bestaat er volgens den steller van het rapport geenerlei bezwaar tegen art. 71 R. R. aldus te interpreteeren, dat de Inlandsche gemeenten hare huishoudelijke belangen, daaronder begrepen de gemeentediensten, regelen v o o r z o o v e r de noodzakelijkheid niet gebleken is die regeling van hoogerhand te doen geschieden.

Het in vroeger jaren gehuldigd beginsel om de gemeentehuishouding te beschouwen als verboden terrein is, zooals werd gezegd, verlaten omdat de praktijk daartoe heeft genoodzaakt, wegens de groote misbruiken, die aan den dag kwamen, waarbij de gemeenten niet alleen de vereischte zelfstandigheid misten om machtsoverschrijding harer bestuurders tegen te gaan, doch die ook aan eene behoorlijke economische ontwikkeling der dessa's in den weg stonden. En dat ook in ander opzicht de bevolking in vele gevallen nog niet rijp is voor het behartigen van hare huishoudelijke belangen, bewijzen de dessaloemboengs en daarmede samenhangende credietinstellingen, die zonder toezicht of inmenging van hooger hand niet zouden zijn tot stand gekomen en zonder deze vermoedelijk spoedig te gronde zouden gaan.

Het beginsel, dat het bestuur bevoegd is om in dessa-aangelegenheden in te grijpen, behoort dus allereerst in het belang der bevolking zelve aan elke organisatie der dessadiensten ten grondslag te liggen en waar de gemeenten zelf regelend kunnen optreden als zulks van hoogerhand niet noodig wordt geacht, is er tevens waarborg voor eene geleidelijke ontwikkeling der gemeente-autonomie. In de praktijk zal door een en ander weinig verandering komen, doch voor alle gewesten dient men als richtsnoer te nemen, geen regelingen op papier te treffen, zonder voldoende zekerheid dat zij behoorlijk worden nageleefd en dit zal al dadelijk tot zelfbeperking op dit gebied leiden.

Ten slotte wordt stilgestaan bij de 1ste alinea van art. 71 R. R., waarbij bepaald wordt dat de Inlandsche gemeenten, behoudens goedkeuring van het gewestelijk gezag, hare hoofden en bestuurders kiezen. Daar het opperbestuur in Nederland herhaaldelijk en beslist verklaard heeft niet te willen medewerken tot het toekennen van meer invoed aan het bestuur op de keuze der dessahoofden, blijft dit denkbeeld buiten beschouwing. Wel echter wordt de aandacht gevestigd op het feit dat die voorgeschreven keuze ook van de bestuurders in flagranten strijd is met de van oudsher gevolgde praktijk en met de daarop gegronde Residentsbesluiten. De gewestelijke regelingen bepalen dat de bestuursleden gekozen worden door het dessahoofd na overleg met de bevolking en feitelijk geschiedt dit veelal zonder dat overleg. Algemeen is op de gehouden conferenties gebleken dat het houden van verkiezingen voor dessabestuursleden theoretisch niet aan te bevelen en practisch volslagen onmogelijk wordt geacht. De Javaansche dessabestuurders komen niet overeen met Nederlandsche gemeenteraadsleden, doch het zijn de helpers van het dessahoofd en als zoodanig schijnt het niet onbillijk dat hij invloed uitoefent op hunne benoeming. Niettemin kan overleg met de bevolking werken als tegenwicht tegen nepotisme en bestaat hiertegen geen bezwaar. In verband met een en ander moeten de woorden „en bestuurders'' uit art. 71 R. R. vervallen.

Uit een en ander volgen nog eenige redactiewijzigingen in andere voorschriften, die hier verder stilzwijgend voorbij worden gegaan.

2. Maatregelen op uitvoerend gebied. Hierbij wordt even als in het tweede hoofdstuk onderscheid gemaakt tusschen de diensten ten behoeve van de dessahoofden en bestuurders en die voor de dessa's.

a. Diensten ten behoeve der dessahoofden en bestuurders. Daar waar de dessahoofden door gemis aan ambtsvelden of anderszins geen voldoende inkomsten hebben, zijn de pantjensdiensten soms verzwaard of ingevoerd om hieraan tegemoet te komen en komt het ook voor dat die hoofden zelf daarin door clandestiene heffing trachten tegemoet te komen. Om in een en ander te voorzien is door vele ambtenaren voorgesteld om met afschaffing van de pantjens-, en zoo mogelijk ook van de koedoeran-, gamel-

en gondaldiensten, de dessahoofden een vast inkomen van Regeeringwege toe te kennen.

Dit denkbeeld is niet nieuw en het voorstel daartoe is in 1861 reeds gedaan door den toenmaligen Resident van Pasoeroean; hieraan werd toen geen gevolg gegeven in verband met andere destijds aanhangige onderzoekingen. In 1871 kwam de zaak ter sprake naar aanleiding van een opdracht aan de Directeuren van B. B. en Justitie Fitz Verploegh en De Pauly tot het ontwerpen eener regeling betreffende het Inlandsch gemeentewezen, die echter nimmer tot stand kwam. In 1881 was het de Resident der Preanger, die de aandacht op de ontoereikende inkomsten vestigde als oorzaak dat dikwerf geen geschikte personen voor dessahoofd te vinden waren. De Regeering vond de zaak toen niet urgent en gelastte alleen de dessahoofden geen overlast te doen en niet op kosten te jagen. In 1892 werd door den Directeur, Mr. Kuneman voorgesteld om middelen te beramen tot vermeerdering hunner inkomsten, doch de zaak werd uitgesteld in afwachting van een nieuw reglement op de verkiezing en van de uitkomsten van onderzoekingen in Bantam. Daar was in overweging gegeven van Rijkswege ambtsvelden voor de dessahoofden aan te leggen of te koopen en ze vrijstelling van landrente te verleenen. Dit laatste werd door den toenmaligen Inspecteur van Cultures Liefrinck warm aanbevolen. De Regeering kon zich noch met het een, noch met het ander vereenigen, maar de gedachtenwisseling werd nog voortgezet over andere oplossingen, speciaal voor Bantam, die wij hier kortheidshalve laten rusten omdat dit tot geen resultaat leidde en de Gouv.-Generaal Van der Wijck het aan de orde stellen der quaestie voor geheel Java destijds niet urgent achtte. Naar aanleiding van het te voren genoemde onderzoek in 1898 door den controleur J. C. van Aalst gehouden, zijn sinds van Regeeringswege regelen gesteld voor de vorming van ambtsvelden uit opengevallen en tot het vrij staatsdomein teruggekeerde bouwgrond-aandeelen en zijn in de laatste jaren ook meermalen door de Regeering domeingronden in bruikleen aan de bevolking afgestaan, om daarvan ambtsvelden voor de dessahoofden en bestuurders te vormen.

De inkomsten der dessahoofden. Toen, in verband met het streven om de dessadiensten te verlichten, het vraagstuk van de bezoldiging der dessahoofden van Regeeringswege weder aan de orde kwam, is het resultaat geweest dat, zoolang het geheel vrije kiesrecht bestaat en dus de Regeering niet het recht kan krijgen waar voor haar geld te eischen in den vorm van waarborgen van geschiktheid, van bezoldiging door haar geen sprake kan zijn. Dit sluit echter niet elke tegemoetkoming van Regeeringswege uit en om na te kunnen gaan wat in dit opzicht gedaan zou kunnen worden tot verlichting van den druk op de bevolking, was het in de eerste plaats noodig te weten waar men de hulp het meest behoefde. Dit leidde tot een onderzoek naar de inkomsten der verschillende dessahoofden. Hiertoe werd de medewerking gevraagd van de ambtenaren bij het B. B., die verzocht werden staten in te vullen, waarop in verschillende kolommen de hoofd- en bijverdiensten werden gespecificeerd. De eerste gesplitst in collecteloon, koffieprocenten, ambtsvelden en pantjens, met het geldswaardig bedrag der afkoopsommen, en de bijverdiensten naar schatting volgens het geldswaardig bedrag van sambatan-, koedoeran- of andere diensten, getuigengelden en andere voordeelen. De hoofdverdiensten konden met voldoende juistheid worden geraamd, de bijverdiensten werden geschat en de aldus verkregen gegevens werden verwerkt tot een als bijlage IV bij het verslag gevoegden staat, waaruit voor elk district blijken kan hoeveel dessahoofden in het bezit zijn van een inkomen

van respectievelijk minstens *f*300.—, *f*600.—, *f*900.—, *f*1200.—, *f*1500.—, *f*1800.—, *f*2400.— 's jaars en daarboven.

Om eenig denkbeeld van de uitkomsten te geven wordt de gewestelijke recapitulatie van dien staat hier overgenomen.

Residentie.	Totaal aantal dessahoofden.	Aantal dessahoofden met een jaarlijksch inkomen van:							
		f 300 of minder.	*f* 300 tot *f* 600.	*f* 600 tot *f* 900.	*f* 900 tot *f* 1200.	*f* 1200 tot *f* 1500.	*f* 1500 tot *f* 1800.	*f* 1800 tot *f* 2400.	Meer dan *f*2400.
Bantam	1326	941	322	51	11	1	—	—	—
Batavia.	213	120	55	27	5	6	—	—	—
Preanger Regentschappen	1043	461	446	149	31	10	5	1	—
Cheribon	1232	173	388	252	137	109	52	82	39
Pekalongan. . . .	2048	773	770	278	116	61	22	14	14
Semarang.	3408	766	1304	723	345	143	61	42	24
Rembang	1987	289	870	529	196	76	16	10	1
Soerabaja.	4832	2412	1970	367	55	22	4	2	—
Madoera	1492	550	580	248	72	28	6	6	2
Pasoeroean	2253	592	1174	385	85	15	2	—	—
Besoeki.	744	132	207	177	131	39	27	27	4
Banjoemas	1544	155	392	334	245	157	107	85	69
Kedoe	2694	662	965	617	265	107	43	25	10
Madioen	1450	209	804	286	95	31	13	7	5
Kediri	1564	92	559	492	250	99	32	27	13
Totaal . . .	27830	8267	10806	4915	2039	904	390	328	181

Hieruit blijkt dat ruim 70 pCt. van het totaal aantal dessahoofden een inkomen heeft van meer dan *f*25.— 's maands of *f*300 's jaars, terwijl 31 pCt. van het totaal een inkomen heeft van meer dan *f*50 's maands of *f*600 's jaars, het aantal dessahoofden met hoogere inkomsten is percentsgewijze gering. Aannemende dat in de kleinere dessa's aan de dessahoofden geen hooge financieele eischen worden gesteld en dat daar een inkomen van minstens *f*25 's maands voldoende wordt geacht, dan zou uit het voorafgaande volgen dat 30 pCt. van het totaal-aantal dessahoofden geen voldoende inkomsten geniet. Residentiesgewijze berekend komt het grootste aantal onvoldoende bezoldigde dessahoofden voor rekening der residenties Bantam, Batavia, Preanger en Soerabaja.

Bij het maken van gevolgtrekkingen uit den gegeven staat mag niet uit het oog worden verloren, dat daarin alleen zijn opgegeven de ambtshalve aan de betrekking verbonden voordeelen. Indien de bevolking een der meest gegoede ingezetenen tot dessahoofd verkiest, dan worden zijn ambtsinkomsten geen hoofdzaak maar bijzaak en het kan daarom veilig worden aangenomen dat het aantal dessahoofden met geheel onvoldoende inkomsten geringer is dan hierboven werd berekend.

Het is echter alleen deze overweging, die het moeilijk maakt te beslissen of verbetering van inkomsten der dessahoofden tot vermindering van den druk der dessadiensten zal leiden, want bijv. in Bantam zijn andere oorzaken, wortelende in den volksaard, voor het minder gehalte dier hoofden aangegeven. Meer en meer blijkt dat men nog onvoldoende met de gemeentehuishouding bekend is en daarom moet bij het aannemen van bindende beginselen groote voorzichtigheid worden betracht. Men zal, waar de inkomsten het minst voldoende zijn, moeten trachten de bevolking over te halen deze te vermeerderen, hetzij door domeingronden tot ambtsveld te maken, hetzij door onderling

ambtsvelden aan te koopen, of door bijdragen in geld of in natura, en daarbij de overtuiging moeten vestigen dat het in haar eigen belang is, als het dessahoofd op een voldoende inkomen kan rekenen. Eerst als dit alles faalt en het vaststaat dat de bevolking niet bij machte is die inkomsten merkbaar te verbeteren, zou staatshulp in overweging zijn te nemen.

Deze zou bijv. kunnen bestaan in het geven van voorschotten voor aankoop van ambtsvelden, welk denkbeeld nader wordt uitgewerkt, terwijl ook door een der Residenten is voorgesteld de dessahoofden na eervol ontslag van staatswege *f*5 à *f*10 's maands pensioen te geven [1]).

b. Diensten ten behoeve van de dessa's. Terwijl in 1902 de bewaking van wachthuizen in heerendienst door het opperbestuur is afgeschaft en aan de Residenten fondsen zijn toegestaan om daarvoor bezoldigde wakers aan te stellen, zijn de dessapolitiediensten te beschouwen als te worden gepresteerd in het belang der Inlandsche gemeenten en te behooren onder de 2e al. van art. 71 R. R., zoodat de regelingen tot vermindering daarvan geheel liggen binnen den kring der bevoegdheden van de Residenten. Het onderzoek heeft uit gegevens van Bantam en de Preanger geleerd dat in verschillende afgelegen dessa's de nachtelijke politiebewaking zonder eenig bezwaar voor de veiligheid geheel of grootendeels werd achterwege gelaten, en er is onderzocht of zulks niet van algemeene toepassing kon zijn. In groote centra van bevolking, daar waar militairen liggen, veel ondernemingen zijn en de bevolking woelziek is, werd dit door de plaatselijke ambtenaren ontkend, doch zij gaven toe dat de nachtelijke bewaking, zooals die thans is geregeld, niet aan hooge eischen voldoet en weinig waarborg geeft, hetgeen wordt toegeschreven aan het onbezoldigd zijn der wakers. Bij de pogingen tot vermindering van den druk der politiediensten moet dus in de eerste plaats onderscheid gemaakt worden tusschen de streken waar zij wèl en die waar zij niet gemist kunnen worden. Bij de laatste is de schrijver voor een stelsel van bewaking door vaste wakers te bezoldigen uit bijdragen der thans in beurtregeling uitkomende onbezoldigde wakers; het denkbeeld is in eene als vijfde bijlage opgenomen nota nader uitgewerkt. Voor druk bevolkte hoofdplaatsen is het vraagstuk buiten beschouwing gelaten in verband met de aanhangige plannen tot reorganisatie der politie op de drie hoofdplaatsen. Alleen wordt vermeld dat eene regeling ,waarbij door een deel der Europeanen gelden ter beschikking van het Bestuur worden gesteld voor de aanstelling van bezoldigde wakers, ter hoofdplaats Semarang reeds vóór het plaatselijk onderzoek in overweging was en sinds tot uitvoering is gekomen. In beginsel zal moeten gelden dat in elk geval de dessapolitie niet verzwaard mag worden ten behoeve van de bewaking van grootendeels door niet-Inlanders bewoonde wijken.

---

[1]) Alvorens van dit onderwerp af te stappen is het van belang te wijzen op een artikel in het *Alg. Handelsblad* van 6 April jl., waarin wordt toegegeven dat in beginsel de noodige verbetering niet uit 's lands kas betaald moet worden; alleen die diensten komen daarvoor in aanmerking, die niet aan de gemeente maar aan den staat worden bewezen. Het middel om overal tot eene goede regeling te geraken acht het blad aangewezen in het bezit van voldoende ambtsvelden. Van alle dessa's hebben bijna ¼ uitsluitend individueel, ¼ uitsluitend communaal en de helft gemengd bezit. Waar communaal bezit is kan zonder bezwaar een zeker deel aan het dessahoofd worden toegewezen. Dit wordt aangetoond voor Semarang, waar volgens opgaven van ult. 1902 respectievelijk 91, 1463 en 1677 dessa's tot een der genoemde rubrieken behooren en 59 in een bijzonderen rechtstoestand verkeeren en waar er achtervolgens 26, 1463, 1674 en 14 dessa's met ambtsvelden zijn; doch in Bantam zijn van 681 dessa's met individueel bezit 660 zonder ambtsvelden. Het blad betuigt dan ook instemming met het denkbeeld om van staatswege voorschotten voor den aankoop daarvan te geven.

Eindelijk doet zich in Besoeki het geval voor dat met machtiging der Regeering tijdelijk buitengewone politiediensten zijn gevorderd tot tegengang der rietbranden en in het algemeen om een einde te maken aan den aldaar bestaanden, aan anarchie grenzenden toestand van onveiligheid in dit opzicht. Bij het onderzoek bleek dat men niet overal de hand hield aan het voorschrift dat ook het personeel der fabriek aan het blusschingswerk mede moest doen. Sinds is hierin verandering gebracht en het aantal rietbranden is belangrijk verminderd, doch vermindering van den druk der diensten wordt door het Gewestelijk bestuur aldaar niet wel mogelijk geacht.

Wat de diensten ten behoeve van dessawegen en andere dessawerken betreft, is boven gezegd door welke oorzaken, die soms verzwaard worden en in verband daarmede wordt het van verschillende zijde aanbevolen denkbeeld overwogen om voor dessabruggen, die veel materiaal eischen, eene bijdrage uit 's lands kas te geven. Dit zal voor elk geval afzonderlijk zijn na te gaan en dan is het misschien beter waar mogelijk permanente bruggen en dammen aan te leggen. Wordt het geven van jaarlijksche bijdragen of bijdragen in eens voor 's lands kas te bezwarend geacht, dan ware ook hier het stelsel van voorschotten toe te passen. Wat den druk der diensten voor dessawegen en bruggen betreft, zal deze hier en daar verlicht kunnen worden door te breken met het stelsel om zoo weinig mogelijk wegen in den heerendienstlegger op te nemen. Ook zal men moeten trachten voor door ondernemingen veel gebruikte wegen en bruggen van deze billijke bijdragen te krijgen en overigens het standpunt in te nemen dat schade door dat gebruik toegebracht hersteld moeten worden, zoo noodig met bedreiging van afsluiting der betrokken wegen, waarbij de clausule dat dit alleen met goedvinden der betrokken gemeenten mag gebeuren behoort te vervallen, omdat deze niet overal krachtig voor hunne eigen belangen kunnen of willen optreden. Eindelijk zal waar de gewoon-onderhoudsfondsen onvoldoende zijn, het bedrag daarvan na plaatselijk onderzoek verhoogd moeten worden.

c. Vereeniging van dessa's. Daar de dessadiensten gewoonlijk het zwaarst drukken in kleine dessa's, zou vereeniging verlichting brengen, doch in vele afdeelingen is gebleken dat de bevolking daar desondanks niet voor is dat zelfs de kleinste dessa's zeer gesteld zijn op een zelfstandig bestaan. De bestaande bepalingen (Bijblad 5083) geven wel vrijheid dessa's te vereenigen, ook al heeft de meerderheid der betrokkenen daartegen bezwaar, doch de ondervinding in sommige afdeelingen leerde dat ook na de vereeniging de oude toestand niettemin blijft voortbestaan en de geannexeerde dessa haar regelingen betreffende grondbezit, heeren- en dessadienst onveranderd laat, terwijl dikwijls jarenlang twist en tweedracht tusschen de bewoners der vereenigde dessa's voortduren. Een ander bezwaar is dat bij de vereeniging de hoofden der beide dessa's aftreden en bij een nieuwe verkiezing dikwijls niet een van hen maar een zwak onbeduidend persoon als dessahoofd gekozen wordt. Niet in alle gewesten bestaan deze bezwaren en vooral in Kedoe heeft in de laatste jaren vereeniging van dessa's plaats gehad. In het district Moentilan is daardoor het aantal dessa's van 515 op 154 teruggebracht en in Salaman van 593 tot 193. Ook in afdeelingen elders had dit plaats, zoodat het aantal dessa's op Java, in 1887 nog ruim 32.000 thans tot bijna 28.000 is gedaald.

d. Registreering en controleering van dessadiensten. Het denkbeeld om ter vermindering van den druk voor elke dessa eene registratie dezer diensten in te voeren en ze aldus aan geregelde contrôle te onderwerpen is reeds vroeger en ook thans weer geopperd, doch bij het onderzoek is gebleken dat dit door nagenoeg alle bestuursambtenaren onuitvoer-

baar wordt geacht. Men zou daarbij in hoofdzaak aangewezen zijn op de krachten van dessahoofden en bestuurders, waarvan het meerendeel niet kunnen lezen en schrijven. De thans bijgehouden registers omtrent bevolkingssterkte, heerendienst, landrente, enz. verdienen om die reden reeds weinig vertrouwen. Ook vreest men er eene onnoodige verhooging van schrijfwerk van, terwijl sommige dessahoofden als bewijs van ijver meer diensten dan noodig zouden laten presteeren en anderen weer geldelijke bijdragen zouden vragen voor de aan de administratie verbonden kosten. Zoolang de eisch niet gesteld is dat dessahoofden de schrijfkunst machtig moeten zijn, valt aan een en ander ook niet tegemoet te komen. Ook contrôle op deze administratie zou bij het vele werk der bestuursambtenaren weder extra personeel eischen. Tot op zekere hoogte wordt echter aan dit bezwaar tegemoet gekomen als een adjunct-inspecteur voor dessa-aangelegenheden werd aangesteld, waarover vroeger gesproken is. Intusschen is de slotsom dat de registreering en controleering der dessadiensten vooralsnog tot de onmogelijkheden moet worden gerekend.

e. Proeven met afschaffing van dessadiensten. Een tweetal proeven, genomen ter hoofdplaats Tjiandjoer en in het district Singenkidoel (Semarang) tot geheele of gedeeltelijke afschaffing van dessadiensten worden onder dit hoofd besproken. Ter eerstgenoemde plaatse, waar de pantjensdiensten de dessahoofden reeds afgekocht zijn, is in overeenstemming met de Inlandsche bevolking besloten tot een heffing van 10 tot 50 cents, volgens eene indeeling in zes klassen, welk geld, door de dessahoofden geind en aan den Aspirant-Controleur afgedragen, deze de beschikking geeft over *f*300 's maands om alle politiediensten en andere voor wegen, bruggen, enz. in vrijen arbeid te laten verrichten.

In Singenkidoel brengen de dessadienstplichtige per persoon *f*1.50 per jaar op, welke bedragen door den Europeeschen ambtenaar beheerd en voor gelijksoortige doeleinden aangewend worden. Op beide plaatsen wordt verklaard dat deze proeven gunstige uitkomsten gaven. Daar men aan die proeven uitbreiding wil geven, dient het voor en tegen te worden overwogen en dan wordt er op gewezen dat de tijd nog verre is, waarin de bevolking hare huishoudelijke belangen behoorlijk zal behartigen en beschikken kan over de daarvoor onmisbare zelfstandigheid. Toch zal ons voortdurend streven moeten zijn haar voortdurend in die richting te leiden en dit geschiedt niet als die behartiging geheel overgebracht wordt bij het Europeesch bestuurstoezicht. Uit een oogpunt van volksopvoeding zouden de hierbedoelde proeven bij uitbreiding in het groot in eene richting werken juist tegengesteld aan die, aangegeven in de 2e alinea van art. 71 R. R.

Ook uit een practisch oogpunt schijnt de maatregel aan bedenking onderhevig. Men zou de administratie kunnen beschouwen als voorloopig om de bevolking te doen zien welke resultaten met zuinig en geregeld beheer zijn te bereiken en de proef zou dan dienen als overgangsmaatregel tot eigen beheer door de dessa. Doch waar in Tjiandjoer de administratie door het Europeesch bestuur wordt gevoerd, omdat men de Inlandsche hoofden in financieele zaken te zwak er voor vindt, daar wordt terecht gevraagd of men zooveel beter van de dessahoofden mag verwachten en dan is in dit opzicht van proeven geen practisch nut te verwachten. Voorts zal de uitvoering in vrijen arbeid van dessawerken in de praktijk tot moeilijkheden aanleiding geven, als maatregelen onmiddellijk moeten genomen worden bij overstrooming in den Westmoesson als anderszins, wanneer het dessahoofd thans onmiddellijk dessalieden kan oproepen. Eene spoedige reparatie wordt dan belemmerd en het is best mogelijk dat de bevolking eigener autoriteit ondershands aan het werk

zal gaan. Men komt voorts in conflict met het beginsel van zoo min mogelijk bestuursbemoeienis met de gemeentehuishouding en de pantjensdiensten verliezen hunne plooibaarheid. Deze en andere bezwaren worden bij proeven op kleine schaal niet zoozeer gevoeld en al hebben zij gunstig gewerkt, zoo volgt er nog niet uit dat zij, ook in andere afdeelingen aanbeveling verdienen. Over de werking zou intusschen nader worden gerapporteerd.

Er werden nog andere voorstellen gedaan die echter meer op plaatselijke belangen betrekking hadden. Deze kunnen overwogen worden als overeenkomstig het gedane voorstel een der inspecteerende ambtenaren speciaal belast wordt met de verdere afwikkeling van het dessadiensten-vraagstuk.

Naast dezen onder de eindvoorstellen op uitvoerend gebied voorgestelden maatregel, worden ten slotte nog aanbevolen de mogelijkheid te overwegen van het geven van voorschotten uit 's lands kas in de aangegeven gevallen, het verhoogen, waar noodig, van de onderhoudsfondsen, het verkrijgen van bijdragen van ondernemers langs minnelijken weg, het voortzetten der proeven tot vermindering van den druk der dessadiensten door het instellen van vaste wakers door de beurtelingsche schadeloos te stellen, het bij de reorganisatie van de politie op hoofdplaatsen niet verzwaren van den druk der dessapolitiediensten ten behoeve van niet-Inlanders, het nader rapporteeren over de laatstelijk besproken afkoop-proeven en het aanschrijven van den Resident van Pasoeroean om rapport wegens de daar geconstateerde misbruiken in zake z.g. k e m i t diensten.

Terwijl het lijvig boekdeel besloten wordt door een rapport van de Residenten naar aanleiding der genomen proeven met afschaffing of vermindering der dessapolitiediensten, waaruit het ondoenlijk is nog nadere gegevens in beknopten vorm hieraan toe te voegen zonder te veel van het geduld van den lezer te vergen, wordt de hoop uitgesproken dat dit toch reeds vrij lange overzicht er althans toe moge bijdragen om meer algemeen de aandacht op den belangwekkenden arbeid van den heer Hasselman te vestigen. Wel heeft hij degenen teleurgesteld, die meenden dat hier weder een bron van ergernis en wanbeheer aan het licht zoude komen, als koren op den molen van eenzijdige pessimisten; doch het geeft daarentegen zooveel eigenaardige trekjes uit het Inlandsch gemeenteleven en het brengt ons weder een aanmerkelijke schrede verder in de kennis daarvan, dat men den steller dankbaar mag zijn voor deze blijvende bijdrage tot de kennis der Javaansche huishouding.

J. E. D. M.

Adviezen in zake de financiëele zelfstandigheid van Nederlandsch-Indië.

Door de Vereeniging „Moederland en Koloniën" is een bundel Adviezen gepubliceerd, welke op verzoek van het bestuur door verschillende personen uitgebracht zijn over de aanhangige wetsontwerpen tot het verleenen van financiëele zelfstandigheid aan de Nederlandsche koloniën in Oost-Indië. De bestudeering daarvan wordt zeer gemakkelijk gemaakt door het in de eerste bladzijden gegeven vergelijkend overzicht van de bestaande bepalingen met de voorgestelde wijzigingen en aanvullingen.

Het eerste opstel is van de hand van den Eere-Voorzitter der Vereeniging, den heer P. H. van der Kemp. Deze oordeelt het onderwerp reeds van zoovele zijden op de meest grondige wijze beschouwd, dat men slechts in herhalingen zou vallen, waar men de voorgestelde autonomie in het afgetrokkene en geschiedkundige ging behandelen. Hij heeft overigens slechts lof voor deze radicale poging om Indië te geven wat Indië's is en prijst dit ministerie voor het stellen van dezen mijlpaal in de koloniale geschiedenis, die wegwijzend voor een vruchtdragende toekomst belooft te zijn.

De erkenning van Indië als rechtspersoon in een artikel van de comptabiliteitswet acht de schrijver een unicum in ons staatsrecht; doch als de hoofdzaak er mede wordt gediend, dan valt er veel voor te zeggen. De M. v. T. geeft den in dit opzicht lofwaardigen indruk: „Ik doe het eigenlijk maar om aan de heeren plezier te doen, persoonlijk voel ik er niets voor".

Daar in het tot rechtpersoon verklaren van eene vereeniging het recht op een eigen vermogen ligt opgesloten, was de bijvoeging dezer woorden eigenlijk overbodig. Zonder deze klinkt de aanhef wat parmantig en daar het geenszins van zelf spreekt wie de persoon is, die onder gegeven omstandigheden de rechtspersoonlijkheid vertegenwoordigt, had de vreemde indruk, die de ontworpen alinea nu onwillekeurig maakt, vermeden kunnen worden door al. 1 en 2 van art. 1 aldus te doen samenvloeien: „Nederlandsch-Indië wordt als rechtspersoon met eigen vermogen, vertegenwoordigd: in *Nederland* door den Minister van Koloniën, in *Nederlandsch-Indië* door den Gouverneur-Generaal". Verder wordt gevraagd waarom hier in de 2e al. is voorgesteld „Onzen" Minister en tevens gesproken van „den" Gouverneur-Generaal.

Ook wordt opgemerkt dat de rechtspersoonlijkheid, als men ze nog eens uitdrukkelijk wilde uitspreken in het R. R. thuis behoorde.

In den titel van het eerste hoofdstuk had, in overeenstemming met dien van het tweede, die spreekt van de verantwoording, in plaats van „Van de wijze van beheer" eenvoudig „Van het beheer" kunnen staan. Is het bovendien wel noodig het „Van Nederlandsch-Indië" tot vervelens toe te herhalen? Dit geldt voor hier en elders.

Het artikel 1 der bestaande wet: „De geldmiddelen van N.-I. worden beheerd en verantwoord naar de regelen in deze wet gesteld" wordt in het ontwerp als 3e alinea behouden. Indertijd uit een redactioneel oogpunt als inleiding op zijn plaats, behoeft dit nietszeggend voorschrift thans niet ge-

handhaafd te blijven. Het is trouwens hier misplaatst even als het geheele artikel dat staat in het hoofdstuk handelende over het beheer tegenover het volgende dat handelt over de verantwoording, terwijl nu dit artikel a[1] dadelijk ook van verantwoording spreekt. Als algemeene bepaling had deze alinea vóór het 1ste hoofdstuk moeten komen.

In artikel 2 is de 3e alinea dat de vaststelling bij ordonnanties plaats heeft, die goedkeuring bij de wet behoeft, de voornaamste en had vooraf moeten gaan, waarna als 2e alinea had kunnen volgen dat iedere ordonnantie een hoofdstuk der begrooting omvat en de 3e het aantal hoofdstukken omschrijft. In geval de begrooting niet is vastgesteld vóór 1 Juli van het voorafgaande jaar, bepaalt art. 8*a* vaststelling bij de wet. Het wordt eigenaardiger geacht dien termijn dadelijk in art. 2 te noemen.

Het artikel 2 wordt bijzonder gewichtig geacht in verband met het voorstel tot uitbreiding van den Raad van Indië. Bij de herinnering aan eigen ervaring, hoezeer beneden critiek de bemoeiingen van de Departements-chefs met het samenstellen der begrooting zijn, is het den schrijver een waar genoegen te lezen over de voorafgaande schriftelijke gedachtenwisseling met den Raad van Indië en de daarop volgende openbare behandeling. Het is wel mogelijk dat deze eerst wat stroef zal gaan, gelijk het zich naar schr. meent, nu ook voordoet, bij de gemeentelijke decentralisatie; maar men roepe dan niet dadelijk ach en wee! over mislukking. Ons constitutioneel en gemeenteleven werd ook niet dadelijk wat men er van verwachtte. De Staten-Generaal worden ten aanzien van Indië niet meer de plaats geacht om de bijzonderheden van dit beleid te behandelen en daarom wordt het toegejuicht dat de verantwoordelijkheid daarvoor van hen wordt afgewenteld, terwijl het goed recht op hare hoogste stem in deze onaangetast wordt verklaard. Als de Minister te kennen geeft dat de invloed der 2de Kamer op de bijzonderheden der begrooting feitelijk zoo goed als niemendal is en hoezeer langzamerhand de belangstelling er door achteruit gaat en moet gaan, dan wordt dit ten volle onderschreven.

Bij art. 3 wordt de raad van den heer De Waal in zijn „Koloniale Aanteekeningen" in herinnering gebracht om de 3e al. te lezen: „Geen afdeeling betreft meer dan een departement van algemeen bestuur".

In art. 4 wordt voorgesteld het woord „betrokken" te vermijden. Terecht wordt daarin gesproken van „Op de artikelen kan uit de onvoorziene uitgaven worden o v e r g e s c h r e v e n", maar waarom dan in art. 8*c*, al. 2 en 3, het leelijke a f- e n o v e r s c h r i j v i n g behouden?

Bij de 5 alinea's van art. 5 komt het den schrijver voor dat men al te zeer is blijven hangen aan het bestaande art. 8 C. W. Hier is al. 3 overbodig en verkeerd, terwijl voor het afkondigen van wetten art. 32 R .R. voldoende zorgt, in verband met art. 22 en 28. Verder handhaaft het ontwerp de beginselen met betrekking tot de inwerkingtreding der begrooting, die in het tegenwoordige art. 8 C. W. zijn opgenomen en die natuurlijk eenigszins gebrekkig zijn, niettegenstaande de eigen bepalingen wel degelijk eene andere regeling mogelijk maken. Het uiterlijk tijdstip van de vaststelling der begrooting is 1°. Juli en als men de macht heeft eene verordening vast te stellen moet ook de plicht bestaan er mede voor het publiek te komen, gelijk bijv. ook nu geschiedt bij het openen van credieten boven de begrooting onder nadere bekrachtiging der wet. Zoo zal dan ook hier de afkondiging dadelijk moeten plaats hebben en kan van een onbekend zijn op 1°. Jan. dan ook geen sprake zijn; alleen het tijdstip van inwerkingtreding op 1°. Jan. wordt afhankelijk gesteld van de afkondiging der goedgekeurde wetten. Men kan dus bij vertraging van dit laatste de afgekondigde begrooting tot „grondslag

van beheer'' nemen, welke laatste uitdrukking het aan den gang houden der zaken inhoudt, zonder dat iets bijzonders wordt uitgevoerd, totdat de wettelijke bekrachtiging gekomen is. Ook al. 4 van het artikel betreffende het in werking treden wordt onnoodig geacht in verband met art. 31 R. R. en omdat het vanzelf spreekt dat een begrooting van 1°. Jan. af in werking treedt. Men kan de stukken bij latere afkondiging voorloopig aanhouden. Het resultaat is dat de schrijver de 1e alinea van art. 5 behoudt, al. 2 en 5 vereenvoudigt en al. 3 en 4 doet vervallen. Terwijl art. 7 als eene verbetering geprezen wordt, blijkt art. 8 meer beperkt dan het oude art. 31 C. W. over crediet-openingen boven de begrooting, omdat het niet voorziet in gevallen dat tengevolge van buitengewone omstandigheden een ontwerp, waarin de begrooting voorziet, ten eenenmale onvoldoende is geraamd.

Art. 8*a* geeft drie uitzonderingen op den regel van vaststelling der begrooting bij ordonnantie. Het eerste betreft de overschrijding van den termijn van 1 Juli, met het oog op de indiening aan de S. G. onmogelijk later te stellen. Voor den normalen gang van zaken wordt gehoopt dat dit voorschrift nimmer toepassing zal vinden. De beide andere uitzonderingen zijn: dat bij de Regeering in Nederland bezwaar bestaat om een hoofdstuk bij de S. G. aanhangig te maken of dat ten slotte deze heeren van het ontwerp niet willen weten. Wat het eerste punt betreft, wordt gemeend dat de Regeering hoogstens tegen enkele posten bezwaar kan hebben en dat er dan geen reden is om aan het overige de wettelijke goedkeuring te onthouden. In zulk een geval zou zij het wetsontwerp ter goedkeuring kunnen aanbieden, voor zoover zij er geen bezwaar tegen heeft, terwijl het overige dan bij de wet moet worden vastgesteld. Evenzeer moet op dezelfde wijze de kans tot verwerping van het geheele hoofdstuk door de 2e Kamer, die men toch ook niet het recht van amendement kan ontnemen, verminderd worden.

Het verdient opmerking dat de schrijver, in tegenstelling van hetgeen ,,Argus'' in deze aflevering te berde brengt, de mogelijkheid aanneemt dat de Staten-Generaal op sommige punten te kiezen zullen hebben tusschen den wil van den Minister en dien van de Indische regeering. Dat overigens de Minister met de ontwerp-alinea 1 van art. 8*a* inderdaad bedoeld heeft een alles of niets ten aanzien der hoofdstukken, moet de schrijver, hoe vreemd het hem oppervlakkig schijne, opmaken uit een geciteerde passage van de toelichting. Gaat men met de onderstelling van ,,Argus'' mede, dan kunnen de verschillen niet, zooals de heer Van der Kemp onderstelt, over belangrijke zaken loopen.

Een redactiewijziging in de voorlaatste alinea van art. 8*a* zou noodig zijn als ook een deel van een hoofdstuk goedgekeurd kon worden en deze alinea en de laatste zou de schrijver willen omwisselen.

Met betrekking tot art. 8*a* wordt het regelmatiger geacht dat de ordonnanties, die overschrijving gelasten, in het *Staatsblad* worden afgekondigd; omdat het wijzigingen betreft van wettelijk goedgekeurde ordonnanties, terwijl als tweede reden geldt dat nu de overschrijving alleen blijkt uit de rekening, die het studeerend, staatsbladlezend publiek niet bij de hand heeft. De rekening wordt namelijk niet in het *Staatsblad* afgekondigd, hetgeen de schrijver altijd jammer heeft gevonden.

Bij art. 8*d* zou de schrijver eenige louter vormelijke bemoeiingen van het Koninklijk gezag willen laten vervallen.

Onder de overige opmerkingen zij nog aangeteekend een krachtig pleidooi voor de instelling van een Indisch Grootboek bij art. 18*a*.

De beginselen, die den Minister geleid hebben tot zijn gelijktijdig voorstel tot wijziging van enkele artikelen R. R., worden zeer toegejuicht. Bij het

aanwezig zijn der Directeuren in den Raad van Indië als hunne voorstellen worden behandeld, wordt er op gewezen hoe men eerst een gansch eind verder een in zekeren zin belangrijke wijziging van art. 64 R. R. aantreft. Tot dusver namelijk hebben alleen de chefs „van het algemeen burgerlijk bestuur" den titel van directeur; het ontwerp stelt nu voor dat *burgerlijk* te schrappen, zoodat ook de chefs der departementen van Oorlog en Marine, nevens hun militairen titel als Commandanten van Land- en Zeemacht zullen voeren dien van *directeur*. Daarmede zullen dus ook de militaire directeuren komen „onder de bevelen en het oppertoezicht van den Gouverneur-Generaal" zooals art. 64 luidt. Dat waren ze wel steeds, maar toch niet in dezelfde mate als de burgerlijke departements-chefs. Het R. R. heeft zelfs ten aanzien der ondergeschiktheid van *Marine* aan de bevelen van den Landvoogd een beperkend voorbehoud in art. 41.

Nog heeft de schrijver bezwaar tegen het geheel kosteloos vergen van de diensten der buitengewone Raden van Indië en hij zou eene vergoeding voor hen willen vinden in het verminderen der bezoldiging van de leden met *f*200, van den Vice-President met *f*400 's maands.

Overigens vindt hij eene leemte in het Regeeringsontwerp, die hij betreurt, n.l. dat bij het doen van zulk een gewichtigen stap om Indië zich zelf te doen zijn, het verouderde art. 111 van het R. R. niet zoodanig gewijzigd wordt dat van het verbod van vereenigingen en vergaderingen van staatkundigen aard, de besprekingen worden uitgesloten „uitsluitend strekkende tot het aanbevelen van personen voor het lidmaatschap dezer raden". Het komt den schrijver zelfs voor dat eene beweging der Vereeniging „Moederland en Koloniën" ten gunste dezer wijziging niet mag uitblijven, eene opwekking waaraan het bestuur wegens de in het voorwoord vermelde redenen echter geen gevolg heeft kunnen geven.

Een naschrift naar aanleiding van het artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 en 10 Febr. j.l., dat in onze Maart-afl., bl. 444 e. v. besproken werd, is aan het artikel toegevoegd.

De meerderjarigheidsverklaring van Nederlandsch-Oost-Indië, door B., is een opstel dat, in een geheel anderen stijl geschreven, begint met een herinnering aan Potgieter's „Jan, Jannetje en hun jongste kind".

„Met de wet die de gelegenheid heeft gegeven tot de invoering van gewestelijke, plaatselijke en gemeentelijke raden, zullen door deze ontwerpeen, worden zij tot wet verheven, aan de Nederlandsch-Indische maatschappij de kinderschoenen zijn uitgetrokken. Het Moederland zal een bewijs van vertrouwen geschonken hebben, dat tot vreugde moet stemmen een ieder, die warm voelt voor onze overzeesche gewesten en wien het hart opzwelt als breedere gedachten baan breken in het stelsel van bestuur, als denkbeelden tot verwezenlijking komen, die de menschenwaarde verheffen". De belofte uit genoemde schets ontleend dat Java nooit met Jan Salie zal worden gekweld, scheen den schrijver door de nieuw voorgebrachte wetsontwerpen bekrachtigd en verleidden hem tot de inleidende phantasie.

Na de hoofdstrekking der ontwerpen te hebben besproken, wordt deze in schrijvers eigen woorden aldus geresumeerd: „De positie van den Gouverneur-Generaal wordt krachtiger, tevens zijne verantwoordelijkheid grooter. De ingezetenen van Indië zullen niet langer verkeeren in den toestand van Nederland in het geschiedkundig ongeluksjaar, dat er gehandeld wordt *bij* hen, *over* hen, maar *zonder* hen. Niet langer zal er plaats vinden een meer of minder geheimzinnig overleg tusschen den Gouverneur-Generaal en den Minister, waarin

de Gouverneur-Generaal van de adviezen zijner ambtenaren niet meer gebruik behoeft te maken dan met zijn wenschen strookt. Hij zal rekening hebben te houden eerstens met die adviezen, voorts met de publieke beraadslagingen en met de publieke opinie. Het publiek, niet langer onkundig van de in wording zijnde plannen der regeering, zal met kennis van zaken kunnen oordeelen, zijne woordvoerders zullen tijdig zijne wenschen en behoeften kunnen bekend maken, men zal kunnen toezien dat daarmede rekening gehouden wordt. Men behoeft niet te kort te doen aan het vertrouwen in den ernst van de tegenwoordige behandeling, indien men de verwachting koestert dat voortaan de zaken met nog meer nauwgezetheid, meer overleg, ruimere overweging van de meening van andersdenkenden, meer studie zullen geleid worden. Zal het tegenwoordig voorkomen, dat de Indische regeering zaken voorbrengt, die zij ingeval van eene geheel zelfstandige verantwoordelijkheid vooreerst zou laten rusten, dat zij, zonder het bepaald te willen, zich laat vervoeren op den weg van l o v e n en b i e d e n, of aan den anderen kant dat zij denkbeelden, die zij gaarne verwezenlijkt zag, onbesproken laat, in de gedachte dat daarvoor toch geen bijval in het Moederland te vinden zal zijn, en dus nutteloos werk verricht wordt; de Indische regeering meer tot handelen gerechtigd, zal, gesteund vooral door de publieke opinie, zich krachtiger doen gelden".

Voor degenen, wie dit al te idyllisch klinkt, is nog de noot op de volgende bladzijde geschreven: „Tegenover de Staten-Generaal blijft de Minister de verantwoordelijke staatsman, ook verantwoordelijk voor de handelingen van den Gouverneur-Generaal, wiens gezag in Indië de Koninklijke macht vervangt. De Gouverneur-Generaal zal nauwgezet met de wenschen van de regeering in Nederland rekening hebben te houden; het mag niet gebeuren, dat hij, als het ware geslingerd wordt in den maalstroom der politieke partijen in Nederland".

Uit de verdere beschouwingen zij slechts aangestipt dat waar het nuttig kan zijn de hoofdstukken betreffende de uitgaven en middelen in Nederland alleen voor den goeden samenhang en ter vermijding van vergissingen bij koloniale ordonnantie vast te stellen, zij toch handelingen betreffen, die weliswaar voor Indische rekening geschieden, maar toch feitelijk door den Minister worden uitgevoerd. Het schijnt daarom meer eigenaardig deze bij Kon. Besluit te bekrachtigen. Wijzigingen, die na de vaststelling en goedkeuring noodig blijken, zullen volgens het ingediende ontwerp wèl door den Minister of bij Kon. Besluit worden bevolen en dit schijnt inconsequent. De koloniale ordonnantie blijft intusschen volgens art. 26 R. R. van kracht, totdat zij door den G. G. zal zijn ingetrokken. Hoe overigens eene koloniale ordonnantie kracht van wet kan hebben in Nederland, is den schrijver niet duidelijk.

Ook deze schrijver gelooft dat de beperktheid van keuze onder zelfstandig, onafhankelijke personen voor het ambt van buitengewoon lid in den Raad van Indië er toe zal moeten leiden ze bezoldiging toe te kennen. Voorts zal op den duur eene verkiezing in plaats van eene benoeming door den Koning niet kunnen uitblijven. Wanneer de invoering van het plaatselijk en gewestelijk zelfbestuur geheel is tot stand gekomen, zal het overweging verdienen die benoeming zoo niet dadelijk door, dan ten minste met medewerking van de verschillende raden van dat zelfbestuur te doen plaats hebben.

Nemen in de plaatselijke besturen personen zitting, gekozen door de ingezetenen en wordt met die besturen rekening gehouden bij de keuze voor buitengewone leden van den Raad van Indië, dan is, naar het den schrijver voorkomt, het meest gedaan wat voor het tegenwoordige gedaan kan worden om de „grootste som of de resultante der goede hoedanigheden van de inge-

zetenen van Ned.Indië te doen bijdragen tot het in werking brengen van de regeeringsmachine". Met een teekening van een ideaal bestuur in de woorden van Stuart Mill wordt de beschouwing besloten, waarbij de lezer zich afvraagt of de schrijver niet al te idealistisch is door voor Nederlandsch-Indië als uitzondering op alle landen der wereld te onderstellen, dat het mogelijk zal zijn bij eene intellectueele meerderheid het altruïsme over het egoïsme te doen zegevieren en of de deugd der ontwerpen niet zit in het „niet te ver", straks van den heer Doeff te vernemen.

Indië's emancipatie op de voorgestelde wijze, beschouwd door Mr. J. A. Levy, leidt in zijn oog tot de overtuiging dat de bepaling, spil der beide ontwerpen, ongrondwettig is. In de Mem. van Toel. wordt, met betrekking tot het sluiten van geldleeningen ten name en ten laste van Nederlandsch-Indië, gezegd dat de Minister zich niet kan vereenigen met het wel eens geleverde betoog dat artikel 1 der Grondwet zoodanige voorziening onmogelijk zou maken. Uit de wording van het artikel zou blijken dat dit niet anders bedoelt dan eene omschrijving te geven van het territoir, waaruit het Koningrijk der Nederlanden, *de Staat* volgens de terminologie van art. 2 der Grondwet, bestaat.

Nu is echter in art. 2 der Grondwet van 1887 sprake *van het Rijk* en niet meer als in die van 1848 *van den Staat* en uit de discussies over de tegenwoordige Grondwet wordt aangetoond dat de Regeering (Minister Heemskerk) bij de bespreking van een voorgesteld amendement op art. 1 wel degelijk het oog heeft gehad op de staatsrechterlijke verhouding, waarin de provincies en gemeenten in Europa en die verwijderde streken, tot het Rijk staan. De nuance wordt aangeduid door het opzettelijk aangebrachte woord *benevens*. Dit wordt door de thans besproken Mem. v. Toel naar den achtergrond gedrongen.

„Van regeeringswege immers", zegt Mr. Levy, „wordt in artikel 1 der Grondwet, de zin gelegd, dat de koloniën en bezittingen, ja, zijn deelen van het Rijk, maar *anders georganiseerde deelen* dan die (provinciën en gemeenten), welke, omnium consensu, rechtspersoonlijkheid hebben, dus zelfstandig zijn. Wat kan met mogelijkheid uit deze *onweersproken* regeeringsverklaring anders volgen dan dat, naar de bedoeling des Grondwetgevers, koloniën en bezittingen die kenmerkende zelfstandigheid, waarvoor de rechtsteun: rechtspersoonlijkheid is, missen?" Ook in de Eerste Kamer werd destijds eene overeenkomstige regeeringsverklaring afgelegd. Daarin wordt o. a. nog gezegd dat de ongelijkheid, behalve door het woord „benevens" ook door het woord „bezittingen" wordt aangeduid en dat hieruit volgt, dat de ingezetenen der koloniën en overzeesche bezittingen aan het nieuwe art. 1 geen aanspraak kunnen ontleenen om tot de samenstelling der Staten-Generaal mede te werken.

Met de stukken is alzoo aangetoond de onjuistheid dat art. 1 de Grondwet niet anders zou bedoelen dan eene territoriale aanduiding. De schrijver wil evenwel de maat vol meten, en neemt aan dat het zulk eene aanduiding is, maar dan vraagt hij: „Waar staat, hoe blijkt, dat het *enkel*, dat het *uitsluitend*, dat het niets *anders* dan zoodanige aanduiding behelst?" Deze meening, verdedigd door Mr. H. W. C. Bordewijk in zijn proefschrift (zie *Ind. Gids* 1906 bl. 280), wordt door Mr. Levy bestreden. Deze had zich beroepen op een plaats uit het werk van Prof. Buys (de Grondwet III bl. 3), die zegt dat bij art. 1 niet gevraagd wordt wie nu eigenlijk de *persona moralis* is, welke onder den naam van Koningrijk der Nederlanden heerschappij voert, maar enkel over welk grondgebied die heerschappij zich uitstrekt, dat in dit opzicht bijv. Noord-Holland en Nieuw-Guinea gelijk staan en dat door in dit artikel nadruk op eene onderscheiding te leggen, de verwarring tusschen subject en object, welke vermeden moet worden, weder in de hand wordt gewerkt.

Mr. Levy meent daarentegen, dat dit artikel het eenige is, waarin de vraag beantwoord wordt, welke die *persona moralis* is en dat hier de bedoelde verwarring niet kan ontstaan. En al had Buys gelijk, niet een commentaar op de wet, maar deze zelve is richtsnoer. Bij de beraadslaging over het artikel heeft de regeering, eene der wetgevende factoren, met *hare* ondubbelzinnige verklaring een indruk teweeggebracht en in het licht der verklaring is het artikel aangenomen en moet derhalve in dat licht worden geëerbiedigd. Daarmede vervalt de nog sterker theoretische opvatting van Mr. Bordewijk. Wat ter weerlegging van diens opvatting op blz. 142 van het proefschrift in het midden wordt gebracht, laten wij hier kortheidshalve rusten.

Liet de Grondwet een leemte met betrekking tot de rechtspersoonlijkheid dan zou geen gewone wet deze mogen aanvullen, dit zoude machtsaanmatiging zijn.

Vervolgens wordt het *rechtsgevolg* der toekenning van rechtspersoonlijkheid beschouwd, waarvan men niet steeds voldoende doordrongen schijnt. *Reeële* eenheid is, met *formeele* scheiding, niet alleen verdraagbaar, maar zelfs in het belang eener ordelijke administratie wenschelijk. Door de toekenning der rechtspersoonlijkheid echter verandert de zaak ten eenenmale. Dit is een privaatrechtelijk begrip. De rechtspersoon beweegt zich in het verkeersleven even vrij, even zelfstandig, als een physiek persoon, die capax juris is. Dit neemt niet weg dat voor den rechtspersoon, op publiek gezag ingesteld (Staat, provincie, gemeente), die vrijheid van beweging aan bepaalde regelen gebonden kan zijn. *Autonomie* is inhaerent aan, valt samen met, de toekenning van rechtspersoonlijkheid. Aangetoond wordt nu, dat ook Mr. Margadant ten onrechte het complex Nederlandsch-Indië als publiekrechtelijk zedelijk lichaam aan privaatrechtelijke zedelijke lichamen overstelt. Beider criterium is de vermogensrechtelijke capaciteit, doch bovendien openbaart zich de rechtsbekwaamheid van eerstgenoemde nog op het gebied van het publiek recht, der rechten van heerschappij en hoogheid.

„Ware derhalve aan Indië rechtspersoonlijkheid toegekend, het zou, *in dit opzicht*, met eene provincie gelijk staan, dat beide, zelfstandig, vermogensrechtelijke handelingen kunnen verrichten".

Een tweede besproken punt is de autonomie, aldus door een deskundige omschreven: „De autonomie is de aan zekere corporaties toegekende bevoegdheid, binnen den door haar beheerschten kring of wel voor hare bijzondere aangelegenheden, naar vrij goeddunken, haar eigen recht (keuren, statuten, reglementen) zich te stellen. Eene zoodanige vaststelling van recht geldt alsdan niet alleen voor diegenen, die haar onmiddellijk totstand hebben gebracht, naar de regelen nopens overeenkomsten, maar zij bindt het geheel als zoodanig en mitsdien alle enkele leden daarvan, de in de toekomst bijkomende zoowel als de tegenwoordige". En verder: „Deze (de hier aangeduide) bevoegdheid is eenvoudig gesteld, door het begrip der corporatie als een rechtspersoon, wier wilsbepaling het geheel, en alzoo middellijk door de enkele leden daarvan, bindt".

Zal de toekenning der rechtspersoonlijkheid ernstig gemeend zijn, dan emancipeert zij Indië, niet *administratief*, maar *reëel*, d. w. z. dan maakt zij Indië heer en meester over eigen vermogen, gelijk de provincie en de gemeente des Rijks het is. De zwaarwichtige beteekenis hiervan wordt vaak onderschat. Aangetoond wordt nu wat misleidend heeft gewerkt. Ten eerste dat Indië, ook staatsrechtelijk, een eigen huishouding heeft en alzoo *schijnbaar* in het genot is van zekere zelfstandigheid, hetgeen echter eenvoudig een quaestie van administratie is. Dan een valsche dunk alsof eenheid van financiën een vrijbrief was voor uitbuiting der kolonie en dat uit de plicht om eene bezitting het haar toekomende te geven, nu de rechtsfiguur van zelfstandigheid kan worden afgeleid. Een derde aanleiding is art. 62 der Grondwet, gewagende van „koloniale geldmiddelen". Dit is echter een spraakgebruik, niet duidende op het *eigendom*

van, maar op de *herkomst* dezer middelen. Hierbij wordt de bekende uitspraak van Thorbecke aangehaald (zie *Ind. Gids* 1902 I bl. 408) in diens Bijdr. t. d. herz. der Gr. (1848) bl. 40. Eindelijk wordt art. 14 der Comptabiliteitswet besproken dat volgens den schrijver ten onrechte een zekere rol heeft gespeeld in de beraadslaging der Eerste Kamer op 29 Dec. 1904 (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 567 e. v.). Terecht werd, volgens Mr. Levy, uit dat artikel afgeleid dat het mogelijk is, zonder wijziging der Grondwet tot koloniale leeningen te komen. Op grond van een overeenkomstig artikel zijn zij in de West herhaaldelijk voorgekomen, doch door die handeling wordt Indië niet een rechtspersoon, zoomin als onze West-Indische bezittingen het zijn. Om zich te overtuigen dat Suriname *niet* is in het bezit van rechtspersoonlijk- d. w. z. financiëele zelfstandigheid wordt in een noot verwezen naar de Hand. 2e Kamer 1906/07 bl. 594, waar de regeering nopens den Lawa-spoorweg mededeelt, dat rente en aflossing van de daarvoor aan Suriname verstrekte gelden op de begrooting dier kolonie voorkomen, en desniettemin van eene bijdrage door het Moederland aan de koloniale geldmiddelen gewaagt. Trouwens Art. 112 van het R. R. voor Suriname onderstelt het geval van regelmatige bijdragen uit 's Rijks schatkist. Kon men rechtspersoon blijven en regelmatig uit de schatkist bijdragen erlangen, de Nederlandsche gemeenten (die het hoog noodig hebben) zouden zich aanbevolen houden.

De slotsom is dat een onderdeel van het Rijk tot rechtspersoon verklaren alleen de Grondwet vermag en dat zulks van de zijde der gewone wetgevers een daad van revolutie zou zijn.

Ver genoeg — niet te ver is de titel die de strekking uitdrukt van de beschouwing van den heer H. Doeff. De ingediende wetsontwerpen zijn volgens hem deugdelijk omdat zij geheel in de richting vallen van hetgeen, zij het ook onbewust, het doel onzer staatkunde is en behoort te zijn: de vorming, bevestiging, toerusting van een *Indischen Staat of Gemeenebest*, en omdat zij rekening houden met de feitelijke toestanden en behoeften.

Indië, bestaande uit verschillende vrijwel onderling onafhankelijk voortlevende elementen, bestaat als geheel thans vrijwel alleen voor zijn bestuurders, het is een meer of min afgebakend politiek begrip, maar geen vaderland, althans op dit oogenblik nog niet.

Indië als een geheel, als een gemeenebest, is een schepping van Nederland. Zijn „algemeen belang", zijn „heil" zijn Nederlandsche uitvindingen. Over dat heil, dat belang heeft Nederland te waken en het doet zulks door middel van de regeering, het bestuur, de ambtenaren, die het in Indië aanstelt om het te vertegenwoordigen. „Van eene *publieke meening* betreffende algemeene Indische belangen is in Indië voorloopig niets te verwachten. Blijde mag men wezen, indien er zich langzamerhand eene omtrent engere, plaatselijke belangen vormt".

„Het ambtelijke vertegenwoordigt in Indië vrijwel uitsluitend het algemeene landsbelang. Waarmede niet gezegd is, dat in Indië, buiten de ambtenaarswereld geen voortreffelijke mannen zouden te vinden zijn, geheel op de hoogte der publieke zaak en wien, persoonlijk, ten volle een aandeel in het besturen daarvan zou kunnen worden toevertrouwd. Alleen stoelen zij niet in hunne omgeving".

„En ook van de pers kan hetzelfde in zekere mate gezegd worden, in zooverre deze door den aard harer werkzaamheden gedwongen is tot het overzien van het geheele samenstel der Indische belangen. Dat zij echter een „publieke meening" zou vertegenwoordigen is eene illusie. Het meeste wat men er van zeggen kan is, dat zij er toe bij kan dragen er op den duur eene te vormen".

Men mag volgens den heer Dokff in de voorgestelde ontwerpen dan ook

geen maatregelen zien ter overbrenging van een deel der macht, welke nog steeds buiten hen om geoefend wordt, op Indië of zijn ingezetenen.

Deze schrijver stelt de zaak als volgt voor: De centrale, geheel Nederlandsche macht, die Indië bestuurt en bijeenhoudt en die deels in Nederland, deels in Indië wordt geoefend, acht het in het belang van het algemeen en van eene behoorlijke afdoening van de zaken wenschelijk, dat de zoo belangrijke handelingen van het vaststellen der begrootingen en het aangaan van leeningen niet langer *in* Nederland, maar *in* Indië plaatsgrijpen (geenszins: niet langer *door* Nederland, maar *door* Indië). Voor de betere beoordeeling van een en ander meent die macht, dat het goed zou zijn, dat de Staat zich daarbij ook de hulp verzekert van personen, die de Indische zaken in een ander licht dan het ambtelijke hebben bezien en daartoe wijst zij uit particulieren kring personen aan, van wie zij de zekerheid bezit, dat zij genoegzame kennis en begrip hebben om het algemeen belang in Indië in zijn geheel te overzien en te behartigen. De nieuwe Raden van Indië, hoe „particulier" zij ook mogen wezen, zullen niet anders doen dan het ambtelijke aanvullen, het behulpzaam zijn. Feitelijk heeft de quaestie van het grooter of kleiner aantal van hen dan ook geene bijzondere beteekenis. De tegenwoordige „ambtelijke" leden staan inderdaad reeds door hunne hooge positie buiten den engeren ambtelijken kring en al even onafhankelijk, even „particulier" als hunne toekomstige medeleden. Dat in eene raadszitting het „particulier" tegenover het „ambtelijk" element zou kunnen komen te staan is niet waarschijnlijk en daarmede vervalt de reden van het aannemen eener bepaalde sterkteverhouding. Het komt er slechts op aan, mannen te vinden, wier oordeel voor de algemeene zaak waarde heeft. Alle begrip omtrent vertegenwoordiging late men voorloopig als onwezenlijk en onpraktisch varen.

Na dit nader te hebben uitgewerkt en een aanvankelijk gebruikt beeld van Indië als lichaam doch tot dusver met een kunstmatig uitheemsch centraal zenuwstelsel te hebben aangevuld met de beschouwing, dat de regeeringsvoorstellen beoogen een belangrijk deel van het staatsmechanisme daar binnen te brengen, prijst de heer Doeff deze als goede en groote te nemen maatregelen. Zij gaan ver — maar niet *te* ver. Wanneer Indië zich zelf heeft leeren kennen, zal men verder kunnen gaan.

De vijfde verhandeling, geschreven door Mr. H. W. C. Bordewijk, levert eene bijdrage tot de critiek op de meergenoemde ontwerpen, die een zeer juridische tint draagt. Hij bespreekt de voor- en tegenstanders van het bezit van rechtspersoonlijkheid door Indië en vindt tusschen deze plaats voor hen, welke bij erkenning van de rechtsbevoegdheid dezer kolonie, van hare handelsbevoegdheid niet willen weten.

De schrijver acht het niet juist dat de rechtspersoonlijkheid zelf praktische beteekenis mist en deze alleen krijgt wanneer zij met de handelingsbevoegdheid in verband wordt gebracht, omdat als een rechtspersoon zelf niet bevoegd is zijn vermogen te verbinden, een ander, die bevoegd is namens den rechtspersoon op te treden op de wijze van een wettelijk vertegenwoordiger, zulks zal doen. In beide gevallen is er eene rechtsgeldige leening, dank zij de rechtspersoonlijkheid.

Aan de hand van § 2 der M. v. T., welke verschillende voorbeelden aanhaalt van beperking der handelsbevoegdheid in de comptabiliteitswet neergelegd, wordt aangetoond dat door zoo te redeneeren ten onrechte de meening wordt gevestigd dat de handelsbevoegdheid van Indië vóór de invoering der comptabiliteitswet belangrijk grooter was dan daarna. De fout in de redeneering is deze „dat voorbij gezien wordt, hoe de wetgevende macht, zoo goed als de uitvoerende en de rechterlijke macht, beurtelings is orgaan, wilsdrager van den

Staat, van het Rijk en van elk der drie koloniën." De Comptabiliteitswet heeft geen vermindering van de handelsbevoegdheid der kolonie teweeg gebracht, doch, deze intact latende, eene andere machtsdistributie over de koloniale organen in het aanzijn geroepen. Waar een deel der bestuurstaak bij de wetgevende macht wordt overgebracht, zoo ondergaat de aard dier taak daardoor niet de geringste wijziging. De verandering door de Comptabiliteitswet gebracht, van hoe groot gewicht ook voor de kolonie zelf, werkt niet naar buiten; hare politieke beteekenis moge reusachtig geweest zijn, hare juridische was gelijk nul.

De schrijver komt nu tot eenige opmerkingen over de artikelen. In het opschrift van het Iste hoofdstuk wordt thans gesproken van „de Nederlandsch-Indische geldmiddelen", vroeger van „de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië." De nieuwe redactie wordt dubbelzinnig genoemd, omdat zij letterlijk ook de geldmiddelen *in* N.-I. dus van particulieren, zou kunnen omvatten, terwijl de middelen *in* Nederland er buiten zouden vallen. Verder zal, na aanneming van het ontwerp de oude overweging niet meer passen op de verjongde wet, vermits deze zwijgt over de rechtspersoonlijkheid.

Wanneer de schrijver in art. 1 leest: Nederlandsch-Indië is een rechtspersoon met eigen vermogen, dan zal daarmede bedoeld zijn, *bevoegdheid* om vermogen te hebben en ziet hij er een pleonasme in; niet alleen is, „eigen" overbodig al kan men er voor de duidelijkheid vrede mede hebben, maar „rechtspersonen, die de bevoegdheid eigen vermogen te hebben zouden derven zijn even weinig bestaanbaar als natuurlijke personen aan wie deze bevoegdheid, die van het persoonlijkheidsbegrip een element is, zou zijn onthouden". (Een leek zou vragen: en slaven dan?)

Wat art. 2 betreft wordt gewezen op gebrekkige redactie, waar in de tweede alinea bij de woorden „op dezelfde wijze" een voorafgaand vergelijkingspunt ontbreekt. Die van het oude art. 7 C. W. verdiende *mutatis mutandis* de voorkeur.

Bij art. 5 omtrent het aanbieden van de wetsontwerpen tot goedkeuring van de ordonnantiën, waarbij de begrooting van N.-I. is vastgesteld, wordt aangeteekend dat daarbij niet uitdrukkelijk is gezegd dat die wetsontwerpen vergezeld moeten zijn van de ordonnanties. Nu is het wel uiterst onwaarschijnlijk dat de regeering die goedkeuring zou vragen zonder het voorwerp der goedkeuring over te leggen, doch in dat geval zou toch de *letter* der C.W. niet zijn geschonden.

Het voornaamste bezwaar heeft Mr. Bordewijk bij hetgeen zal voorgeschreven worden omtrent de vaststelling van de begrooting bij de wet, indien de Regeering bezwaar heeft de goedkeuring aanhangig te maken. Hier ziet hij strijd met artt. 116 en 117 der Grondwet. Hij meent dat wanneer de Kroon geen wetsontwerp tot goedkeuring wil indienen, aan de Tweede Kamer het recht toekomt eene daartoe strekkende voordracht te doen. Voor de uitwerking van deze beschouwing moge naar het geschrift zelve worden verwezen, doch het is ons niet duidelijk geworden wat er tegen is dat als de Kroon geen wetsontwerp tot goedkeuring wil indienen, zij in plaats daarvan met een wetsontwerp tot vaststelling komt, juist zooals thans altijd gebeurt. Het is toch niet aannemelijk dat eene regeering in het geheel geen voorstel had.

Uit het oogpunt van praktische politiek wordt opgemerkt dat bij het voorgestelde art. *8a* sub *b* de financieele zelfstandigheid, die het ontwerp beoogt, het verleggen van het zwaartepunt naar de organen *in* Indië gevaar loopt. Immers zoodra bij de Kroon bezwaar bestaat een goedkeuringswet voor te stellen, herleeft de oude regeling en de Minister zal kunnen volstaan met de mededeeling dat er bezwaar bestaat, waarbij het de vraag is of de ministerieele verantwoordelijkheid hier voldoende veiligheidsklep zal blijken. Immers zoo de ordonnantiën niet vóór de goedkeuring openbaar gemaakt zijn, kan de Kamer er niet over oordeelen.

Wat de geldleeningen betreft zal het oude art. 14 C. W. vervallen en door 18*a* worden vervangen, waarin drie soorten van leeningen worden omschreven. Eene *uitputtende* opsomming is dit niet: de leeningen, welke langs den weg der postspaarbank ten name en ten laste van Ned.-Indië worden aangegaan, zijn niet genoemd.

Artikel 74 zal in zijn nieuwen vorm alleen de goedkeuring eener ordonnantie, die het slot van de rekeningen vaststelt, bepalen, omdat zulks volgens de M. v. T. de goedkeuring van de verantwoording der ontvangsten en uitgaven in zich sluit. Thorbecke heeft intertijd, op eene goedkeuring van het slot alleen, critiek uitgeoefend, die Mr. B. noopt zich te verklaren voor eene goedkeuring van de rekening zelf. Hij spreekt voorts van de mogelijkheid dat de regeering zich niet met eenige posten van die rekening en dus met de ordonnantie vereenigen kan en geen wetsontwerp tot goedkeuring van deze indient. De consequentie zou dan medebrengen dat in zulk een geval de wet, gelijk bij de begrooting, het slot vaststelt, doch het ontwerp zwijgt daarvan.

Ten aanzien van de wijzigingen in het Regeeringsreglement wordt er op gewezen, dat in het laatste lid van art. 7 sprake is zoowel van beraadslagingen als van adviezen en dat in art. 7*b* is bepaald, dat de vergaderingen van den Raad tot het vaststellen van zijn adviezen omtrent de aangelegenheden, bedoeld in het tweede lid van art. 7, in het openbaar worden gehouden. Het is nu de vraag of dit imperatief voorschrift zich ook uitstrekt tot de aan de vaststelling der adviezen voorafgaande beraadslagingen. Verwezen wordt hier naar art. 44 der Nederlandsche gemeentewet.

Uit art. 9 R. R. verdwijnt het woord „Staatsambten", evenals uit art. 52 C. W. In plaats daarvan wordt gelezen „betrekkingen in dienst van den Lande". Men is geneigd, daar deze nieuwe redactie één woord vervangt, haar als eene eenheid te nemen, doch komt dan tot de ongerijmdheid dat de betrekking in stede van den ambtenaar in 's lands dienst zou staan.

Uit art. 30*a* blijkt hoe precair de dusgenaamde financieele zelfstandigheid van Indië is, nu gemis aan overeenstemming tusschen den Gouverneur Generaal en den Raad van Indië evenzeer vaststelling bij de wet ten gevolge heeft als bij bezwaren van de Kroon.

Hoewel de wetsontwerpen veel stof tot critiek geven, hoopt de heer Bordewijk dat de weg tot het Staatsblad ze niet te moeilijk valle. Wat het afgezaagde onderwerp van art. 1 der Grondwet betreft, teekent hij nog aan dat in het onlangs verschenen verslag der Staatscommissie tot herziening der Grondwet van dit artikel 1 pertinent gezegd wordt dat het alleen eene omschrijving van het grondgebied van het koninkrijk beoogt.

De laatste verhandeling in den bundel is van Mr. Ph. Kleintjes, over wiens arbeid wij kort kunnen zijn, omdat hij hetzelfde onderwerp ook heeft behandeld in de Mei-afl. van dit tijdschrift. In dit stuk wordt meer gewezen op de leemten in de Memorie van Toelichting. Ook behandelt hij hier o. a. de (niet in den bundel overgedrukte) considerans van het wetsontwerp luidende: „Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is de rechtspersoonlijkheid van Nederlandsch-Indië wettelijk te erkennen en in verband daarmede eenige bepalingen der Indische Comptabiliteitswet te herzien, en die wet aan te vullen."

De schrijver zoude het eene verbetering achten wanneer achter het woord „erkennen" volgde: „nieuwe voorschriften omtrent de vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië te geven en in verband daarmede eenige bepalingen der Indische Comptabiliteitswet te herzien en die wet aan te vullen." Verder acht hij de uitdrukking „de rechtspersoonlijkheid van Ned.-Indië wettelijk te erkennen" minder goed geslaagd. Er wordt herinnerd aan de meening van

den Hoogen Raad (overwegingen op een arrest van 28 Juni 1844 in een noot geciteerd) dat deze kolonie een rechtssubject met eigen vermogen is en aan een vonnis van den Raad van Justitie te Semarang van 2 Juli 1890 dat ook die rechtspersoonlijkheid aanneemt. Het wordt daarom voorzichtiger geacht te schrijven: „Alzoo, enz..... dat het wenschelijk is in de wet de rechtspersoonlijkheid van Ned.-Indië nader te vermelden".

Bij de bespreking van den tekst van art. 1 valt ook deze jurist over het *teveel* door nog van dat eigen vermogen te gewagen. Doch worden die woorden gehandhaafd dan is er ook een *te weinig*, omdat dan ook vermeld diende te worden dat Ned.-Indië als schuldeischer of schuldenaar met anderen in verbinding kan staan.

Werpt men een blik terug op alle zoowel hier als elders tegen de ontwerpen ingebrachte bezwaren, dan is de algemeene indruk die achterblijft uit te drukken in het slotwoord van Mr. Kleintjes, die „eene nadere en nauwgezettere bewerking van deze bij uitnemendheid belangrijke stof in het belang van Nederlandsch-Indië acht".

J. E. D. M.

VARIA.

BOND VAN POST- EN TELEGRAAFAMBTENAREN IN NED.-INDIË.

Blijkens het eerste jaarverslag (over 1906), dat deze Bond onlangs uitgaf, waren op 13 Febr. 1905 een elftal ambtenaren van den P. en T. dienst te Weltevreden bijeen gekomen om de mogelijkheid van oprichting van een vakblad te bespreken. Dit verscheen als *Indisch Tijdschrift voor Post en Telegraphie* en bleek weldra door een talrijk aantal inteekenaren in een lang gevoelde behoefte te voorzien. Daarna kwam het denkbeeld op om ook een Bond te stichten. Hiervoor waren echter veel moeilijkheden te overwinnen; de meeningen omtrent het doel van een zoodanigen Bond waren eenigszins verdeeld; de vraag of een Bond wel levensvatbaarheid zou hebben, werd gewikt en gewogen; de vrees geopperd of de superieuren, die hier aan het vereenigingsleven nog niet gewend zijn, als in Europa, de oprichting niet met leede oogen zouden aanzien, enz. enz. Totdat, zooals het verslag mededeelt, het tegenwoordige Kamerlid, de heer W. H. Boogaardt, thans eerelid van den Bond, met forsche hand ingreep en alle weifeling deed wegvallen. Vóór zijn vertrek naar Europa was het zijn wensch dat de oprichting van den Bond, die al zoolang in den boezem van het corps was overwogen, een voldongen feit zoude zijn. Op eene vergadering op 19 Nov. 1905, onder voorzitterschap van genoemden heer gehouden, werd de bond met ingang van 1 Jan. 1906 opgericht en besloten dat het genoemde tijdschrift voortaan het orgaan van den Bond zoude wezen.

Door onvoorziene omstandigheden zijn de Statuten eerst bij Gouvs. besluit van 25 April 1906 no. 20 goedgekeurd, zoodat het Hoofdbestuur toen eerst bij machte was handelend op te treden. Die werkzaamheid betreft een achttal in het verslag vermelde punten. Men treft hieronder aan een verzoek om personen, die tweemalen niet voor een examen slaagden, nog één kans te gunnen, waarop gedeeltelijk gunstig beschikt werd; een voorstel om cursussen voor opleiding van ambtenaren bij den P. en T. dienst op te richten; een onderzoek naar de mogelijkheid van meerdere beperking van den Zondagdienst; pogingen om te Batavia een examen-repetitor aan te stellen; het verzoek om examenverslagen in het orgaan te publiceeren, waarop gunstig werd beschikt, evenals op dat van publiceering der circulaires daarin; terwijl stappen werden gedaan om samenwerking te krijgen met de ambtenaren van den telephoondienst.

Het belangrijkste verzoekschrift is echter op 30 Dec. 1906 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend en vraagt: 1o. om commiezen 3e klasse, alleen na afgelegd aanvullingsexamen tot commies 2e klasse benoembaar te verklaren en 2o. om het rangnummer der uitgezonden ambtenaren te regelen, nu deze in gebreke gebleven zijn het wettelijk voorgeschreven aanvullingsexamen af te leggen.

Een indruk van het request is in extenso gevoegd bij het tiende nummer van den 2den jaargang van het tijdschrift en daarin zijn de grieven uiteengezet, ontstaan door de uitzending van postambtenaren uit Nederland, welke geschiedde naar aanleiding van een verzoek der Indische Regeering. Daarop werden in den loop van 1905 4 personen uitgezonden om benoemd te worden

tot commies der 1ste klasse, 8 voor commies 2e klasse en 14 voor commies 3e klasse. De toenmalige dienstchef had zich tot dat verzoek genoopt gezien, omdat naar zijne meening de voortdurend ongunstige resultaten der examens voor den rang van commies der 2de klasse ten duidelijkste uitwezen, dat het personeel van den Indischen P. en T. dienst in gehalte achteruitging en slechts door uitzending van Nederlandsche postambtenaren in het toenemend aantal vacatures in dien rang kon worden voorzien.

Volgens het request heeft die dienstchef, de heer H. Rudolph, door het generaliseeren van zijn ongunstig oordeel een levendig gevoel van verontwaardiging bij zeer vele postambtenaren gaande gemaakt, die gerechtvaardigd is omdat daarbij is voorbijgezien dat de eischen voor het examen van commies der 2de klasse, voor zooveel de dienstvakken betreft, aanmerkelijk zijn verzwaard en dat de commiezen der 3de klasse in de binnenlanden de gelegenheid missen om zich behoorlijk te bekwamen. Dat deze laatste desondanks nog zeer vele bruikbare elementen opleveren moet integendeel verbazen.

Het request wenscht er echter het volle licht op te doen vallen dat — al kan de achteruitgang of juister de stilstand van de intellectueele waarde der postambtenaren het noodlottig gevolg hunner levensomstandigheden genoemd worden — die achteruitgang in de categorie der commiezen 2e klasse niet te bespeuren valt. Onder die personen worden velen gevonden vol plichtbesef en toewijding, die een H. B. S. hebben doorloopen, terwijl meerdere hunner met succes het examen voor adjunct-inspecteur hebben afgelegd. Met voorbijgang van degenen, die naar het oordeel van den dienstchef niet voor bevordering in aanmerking kwamen, hadden jongere commiezen van dien rang voor promotie voorgedragen kunnen worden. Door de naar adressant's meening onnoodige uitzending van 4 commiezen 1e klasse werden de belangen der Indische commiezen 2e klasse aanmerkelijk geschaad.

De dienstchef had als eisch voor de uit te zenden ambtenaren gesteld, dat hun geestelijke ontwikkeling van dien aard moest zijn dat van hen verwacht kon worden, dat zij later met succes in de hoogere rangen plaats konden nemen en eventueel het examen voor adjunct-inspecteur afleggen. Het wordt begrijpelijk geacht dat Nederlandsche candidaten, welke aan die eischen zouden kunnen voldoen, niet genegen waren naar Indië te vertrekken, omdat zij met zulk eene ontwikkeling in het moederland zelf eene goede toekomst tegemoet gingen.

De Minister zond toen, zonder nader overleg met de Indische autoriteiten, een aantal Nederlandsche postklerken uit, die nauwelijks 4 jaren, of iets langer, dienst hadden gepraesteerd, van wie slechts één enkele het surnumerairsexamen had afgelegd, eenigen het post- en telegraafradicaal bezaten, doch de meesten slechts in het bezit waren òf van het post-, òf van het telegraafradicaal, ongerekend dan het gewone toelatingsexamen voor klerk bij de posterijen en telegraphie in Nederland. Eene groote verbittering is nu teweeggebracht door het bezoldigen van zulke personen met *f*350 en *f*250 's maands, terwijl de Indische postambtenaren eerst als commies der 1e klasse op *f*350 's maands kunnen worden aangesteld, nadat zij aan a l l e eischen zullen hebben voldaan en na jarenlang — sommigen zelfs na 19 jaren — dienst te hebben gedaan.

De uitgezonden ambtenaren, die tot commies 3e klasse werden aangesteld, hadden daategen bezwaar omdat zij meenden dat hun door den Minister de belofte was gedaan dat zij bij aankomst tot commies 2e klasse zouden worden benoemd. Hiervan was echter in hunne besluiten van aanstelling niets te vinden. Men gaf hun in Indië bij de benoeming tot commies 3e klasse vrijstelling van de verplichting tot het afleggen van het examen voor commies

2e klasse, doch onder gehoudenheid tot het afleggen van het vereischte aanvullingsexamen. Intusschen is sedert door den Minister beslist dat zij ook van dit aanvullingsexamen vrijgesteld moeten worden.

Dit laatste heeft volgens het request de verbittering bij de Indische postambtenaren tot eene bedenkelijke hoogte opgevoerd en er wordt in verzekerd dat de ijver en werklust bij velen gestadig afnemen, dat opgewektheid nog slechts sporadisch voorkomt en er zich onmiskenbare teekenen van lijdelijk verzet vertoonen. Die slechte geest zoude ophouden als aan de commiezen 3e klasse gelijke voorrechten werden verleend als aan de uitgezonden Nederlandsche postambtenaren. Een der voorrechten zou zijn dat de Indische commiezen der 3e klasse met dispensatie van de verplichting tot het afleggen van het examen volgens programma B (*Ind. Staatsbl.* 1878 no. 48) eveneens benoembaar zullen worden verklaard tot commies der 2e klasse voor zooverre zij daartoe door den Hoofdinspecteur, Chef van den P. en T. dienst, geschikt worden geacht, en zulks nadat zij het vereischte aanvullingsexamen zullen hebben afgelegd, met bepaling voorts dat zij voor geen hoogeren rang in aanmerking zullen komen, dan na het volledige examen te hebben afgelegd. Door dit laatste voorbehoud staan zij feitelijk nog bij de uitgezondenen ten achter, doch die restrictie wordt door het belang van den dienst voorgeschreven. De voorgestelde dispensatie wordt billijk geacht, omdat de Indische commiezen der 3e klasse naar den maatstaf der afgelegde examens te oordeelen, in ontwikkeling met het gros der uitgezonden ambtenaren, minst genomen gelijk staan. Dit wordt nader aangetoond door de programma's der diverse examens achter het request af te drukken.

Een andere grief betreft de promotie der uitgezonden ambtenaren, zonder dat zij tijdig het aanvullingsexamen afleggen. Volgens het request heeft de Minister bepaald, dat de uitgezondenen vrijgesteld zouden zijn van het afleggen der examens van commies der 2e en 1e klasse (zonder ironische bijbedoeling merkt het request op, dat er geen examen voor den rang van commies 1ste klasse bestaat), onder uitdrukkelijk voorbehoud nochtans dat zij het vereischte aanvullingsexamen zouden hebben af te leggen. De uitgezonden ambtenaren moeten geacht worden zich door hunne verbinding aan den Indischen dienst aan a l l e in Indië vigeerende bepalingen te onderwerpen en nu schrijven *St.* 1878 no. 48 en *St.* 1884 no. 225 bij art. 2 dat examen voor en Bijblad no. 3307 bepaalt zelfs, dat zij gehouden zijn dit binnen een jaar na aankomst in N.-I. te doen.

Geen enkel der uitgezonden ambtenaren heeft zich echter binnen dat jaar aan het aanvullingsexamen gewaagd en eenigen hebben zich zelfs tot den Hoofdinspecteur gewend met de openhartige mededeeling, dat zij er zich wel aan wilden onderwerpen, doch de besliste zekerheid hadden daarin niet te zullen slagen. Naar verluidt zou genoemde dienstchef hun toegestaan hebben met het afleggen van bedoeld examen nog eenigen tijd te wachten, zich blijkbaar op het practische standpunt plaatsende, dat het onredelijk zoude zijn iemand te verplichten tot een examen, waarin hij de zekerheid heeft niet te zullen slagen.

Ingevolge de bepalingen mogen de uitgezonden ambtenaren nu ook volgens het request niet alleen geen promotie maken, maar zij mogen ook die der ambtenaren, die wèl aan de wet voldeden, niet hinderen. De consequentie dier meening moet er toe leiden: 1o. dat de uitgezonden ambtenaren de hun door den Minister toegekende rangnummers verliezen en 2o. dat die ambtenaren onder aan de ranglijst van commies 1e en 2e klasse moeten blijven staan en door alle tegenwoordige en latere commiezen der 1e en 2e klasse moeten worden gepasseerd, tot tijd en wijle zij aan voormelde verplichting zullen hebben voldaan.

Wel is het toegekende rangnummer op het oogenblik nog niet schadelijk, omdat zij nog lang niet aan de beurt zijn voor bevordering tot een hoogeren rang, doch later zal die der Indische commiezen 1e en 2e klasse jarenlang worden opgehouden, wanneer de uitgezonden ambtenaren hun tegenwoordig rangnummer blijven behouden. Door den uitgezondenen te vergunnen het verplichte examen bijv. eerst vijf jaren na hunne komst in Indië af te leggen wordt „striemend onrecht" gepleegd, ongerekend nog dat het prijsgeven van den dwang der wet voor de uitgezonden ambtenaren elken prikkel om het aanvullingsexamen spoedig af te leggen, zoude doen te loor gaan. Gewezen wordt op een analoog geval in het jaar 1880 toen een uitgezonden adjunct-inspecteur bij het niet op tijd slagen in een aanvullingsexamen zijn rangnummer kwijt raakte.

Het is inderdaad een moeilijk geval; het uitzenden van ambtenaren leidt altijd tot grieven, doch in dit geval was er alle aanleiding tot die uitzending omdat het personeel van den Indischen dienst hoe langer hoe afkeeriger scheen te worden van examen doen. In het *Alg Handelsblad* van 2 Jan. j.l. wordt het volgende staatje overgenomen, door de *Java-Bode* aan de jaarverslagen ontleend:

	Aantal geëx.	Voldaan in alle vakken.	Toegelaten na beraadslaging.	Percentage geslaagd.
1901	35	3	12	42,8 pCt.
1902	16	2	7	56,3 ,,
1903	34	4	9	38,2 ,,
1904	44	1	17	47,7 ,,
1905	16	0	3	18,7 ,,

Van de 31 candidaten voor het examen van 3e commies, slaagden in 1905 17 personen. De dienst eischte dus dringend aanvulling en onder die omstandigheden is het verklaarbaar dat de Hollandsche candidaten voorwaarden stelden, bij het inwilligen waarvan de Minister misschien wat al te goedgeefsch is geweest.

Het gebeurde is een les om bij de aanvulling van corpsen het in Indië niet zoover te laten komen dat men tot maatregelen over moet gaan, waardoor ook de goede elementen gekrenkt worden, doch dat men daar er alles op moet inrichten om behoorlijke opleiding en voorbereiding voor promotie te waarborgen. Aan de andere zijde zullen de beste voorschriften falen als de Indische jongelui niet voelen, dat in elken tak van dienst van hunne zijde voortvarendheid geëischt wordt, dat zij zich moeten inspannen om het zich van indolentie af te werpen waarmede, zooals Dr. Kohlbrugge in de *Vragen des Tijds* dezer dagen zoo treffend aantoonde, het klimaat en de omgeving der in Indië geboren Europeaan belast en waaraan deze zich moet ontworstelen om, niet alleen in naam maar ook in der daad tot Europeaan te worden gestempeld. Als ieder zich meer inspande om aan dit euvel te ontkomen, zoude minder nieuw bloed uit het moederland noodig zijn.

DE VIER BELASTINGORDONNANTIES.

In de *Javasche Courant* van 22 Maart werden de staatsbladen no. 181 t/m 184 afgekondigd, welke wegens hunne belangrijkheid op belastinggebied niet onvermeld mogen blijven.

Het eerste dient tot uitvoering van de verkregen Koninklijke machtiging: ,,om eene voorziening te treffen ten aanzien van de heffing van patentrecht van naamlooze vennootschappen en andere vereenigingen, wier aandeelhouders uitsluitend behooren tot de Inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking''.

Daarbij is goedgevonden en verstaan:

,,Ten eerste: De 1e al. van art. 1 der ordonnantie van 30 Dec. 1878 (*St.* 380), zooals dat artikel is aangevuld bij ,,Ten eerste'' der ordonnantie van 19 Sept. 1899 (*St.* 261) wordt gelezen als volgt:

,,Er wordt onder den naam van patentrecht, eene belasting geheven van alle inkomen, verkregen door uitoefening binnen Nederlandsch-Indië van landbouw, fabrieks-, ambachts- of handelsnijverheid, van kunst of wetenschap, van eenig ander beroep of bedrijf, zoomede door het vervullen van ambten, bedieningen of betrekkingen, voor zoover die uitoefening of die vervulling niet geschiedt uitsluitend door en ten bate van personen, behoorende tot de Inlandsche- of daarmede gelijkgestelde bevolking, *met dien verstande dat deze beperking niet geldt voor naamlooze vennootschappen, commanditaire vennootschappen op aandeelen, coöperatieve en andere vereenigingen*'' [1]).

,,Ten tweede: ,,Deze ordonnantie wordt geacht op 1 Januari 1907 in werking te zijn getreden''.

,,En opdat niemand, enz. (gewoon slot).

Het *Staatsblad* 182 geeft uitvoering aan de Kon. machtiging: ,,om de belasting op het bedrijf op Java en Madoera te vervangen door eene belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten'';

Hoofdstuk I handelt over Belastingplicht; Grondslagen en bedrag der belasting; vrijstellingen en vertegenwoordiging van belastingschuldigen.

Artikel 1. ,,Onder den naam van belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten wordt eene belasting geheven van alle personen, behoorende tot de Inlandsche- en met deze gelijkgestelde bevolking (opgezetenen van particuliere landerijen daaronder begrepen) op Java en Madoera, uitgezonderd:

a. de eigenlijk gezegde Inlanders in de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, voor zoover zij geen rechtstreeksche onderdanen van het N.-I. gouvernement zijn;

b. de hoofden en bevolking van de zoogenaamde perdikan dessa's, alsmede van de dessa's, uitsluitend bestemd ter bewaking van de graven der voorouders van vorsten, regenten en andere Inlandsche hoofden, of van tempels en andere in de oogen der Inlandsche bevolking heilige plaatsen.

Artikel 2. (1) ,,De personen, bedoeld in art. 1 dezer ordonnantie, zijn belastingplichtig naar het bedrag van hun jaarlijksch inkomen, verminderd, waar daartoe aanleiding bestaat, overeenkomstig artikel 3.

(2) ,,Onder inkomen wordt verstaan al hetgeen in geld, in geldswaarde of door eigen gebruik genoten wordt:

,,*a* uit onroerende goederen;

,,*b.* uit roerende goederen;

,,*c* uit een beroep of bedrijf, uit arbeid, handel, nijverheid en andere ondernemingen.

,,*d.* uit ambten, bedieningen, betrekkingen, wachtgelden, pensioenen, lijfrenten, tantièmes en uitkeeringen, en verder uit alles wat uit anderen hoofde duurzaam of tijdelijk wordt genoten;

,,een en ander na aftrek van de kosten en lasten, aan dat genot verbon-

---

[1]) Het hier gecursiveerde is er thans bijgevoegd.

den — sommen tot aflossing van opgenomen kapitalen daaronder niet begrepen — en van alle verplichte uitkeeringen.

Artikel 3. „Bij de berekening van het inkomen blijven buiten aanmerking:

„1e. de inkomsten uit gronden, vallende onder de werking der landrenteordonnantiën — de vrijgestelde daaronder begrepen —, en uit vischwijvers, onderworpen aan de belasting, bedoeld in de ordonnantie van 17 Jan. 1893 (*St.* 30);

„2e. de inkomsten uit andere onroerende goederen dan die genoemd in 1e, voor zoover die inkomsten bij den aanslag in de grondlasten in aanmerking komen;

„3e. de inkomstens van de opgezetenen der particuliere landerijen uit hunne gronden en opstallen op die landerijen;

„4e. de inkomsten, waarover het patentrecht blijkt te moeten worden betaald;

„5e. de inkomsten, welke de na te noemen personen als zoodanig genieten, te weten:

a. zoutmakers;

b. hoofden der bevolking, landsdienaren en gewezen landsdienaren;

c. personen die — zonder landsdienaar te zijn — in den regel voor rekening van den Lande werkzaam zijn bij Gouvs. ondernemingen, inrichtingen of werken;

d. door het Hoofd van gewestelijk bestuur erkende schrijvers en klerken van de sub *b* bedoelde personen;

e. door het Hoofd van gewestelijk bestuur erkende geestelijken;

f. onderwijzers in den godsdienst en op de scholen;

g. ridders der Militaire Willemsorde of dragers van eenig ander van Gouvernementswege uitgereikt eereteeken.

Artikel 4. „Het inkomen wordt berekend:

a. voor vaste belooningen, bezoldigingen, wachtgelden, pensioenen, lijfrenten en andere periodieke uitkeeringen ,naar het jaarlijksch bedrag bij den aanvang van het belastingjaar of, bij lateren aanvang van den belastingplicht, op het tijdstip van dien aanvang;

b. voor wisselvallig inkomen, naar het bedrag, genoten in het jaar, voorafgaande aan het belastingjaar. Indien de berekening naar dezen maatstaf niet mogelijk is, wordt als inkomen aangemerkt het zuiver bedrag, dat in het jaar der heffing vermoedelijk zal worden genoten.

Artikel 5. „De op Java en Madoera wonende man is, behoudens verhaal, uit eigen hoofde belastingplichtig voor het inkomen zijner vrouw.

Artikel 6. (1) „Indien minderjarigen, onder curateele gestelden, krankzinnigen of afwezigen, behoorende tot de belastingplichtigen, bedoeld in art. 1, een op Java of Madoera gevestigden wettelijken vertegenwoordiger hebben, is de belasting, behoudens verhaal op den belastingplichtige, verschuldigd in den persoon van dien vertegenwoordiger.

(2) „Woont die vertegenwoordiger niet op Java of Madoera, dan is zij, mede behoudens verhaal, verschuldigd in den persoon van diens gemachtigde, die aldaar voor hem optreedt. Ontbreekt ook deze, dan is de belasting verschuldigd in den persoon van den belastingschuldige zelf.

(3) „Zij, in wier persoon belasting voor anderen verschuldigd is, zijn tevens verplicht tot betaling der boete wegens niet tijdige voldoening der belasting.

(4) „Bij wanbetaling van belasting of boete door hem, in wiens persoon volgens dit artikel een en ander verschuldigd is, kunnen deze ook verhaald worden op de goederen van den belastingschuldige zelf en wel krachtens den executorialen titel tegen hem, in wiens persoon belasting of boete verschuldigd is.

Artikel 7. „De belasting bedraagt bij een inkomen van

Per maand.		Per jaar.	
Van niet meer dan	f 4.17	Van niet meer dan f 50	niets.
„ meer dan f 4.17 tot beneden .	„ 5.00	„ meer dan f 50 tot beneden f 60	f 0.72
„ f 5.00 tot beneden	„ 5.84	„ f 60 tot beneden f 70	„ 0.96
„ f 5.84 tot beneden	„ 6.67	„ „ 70 „ „ „ 80	„ 1.20

Zonder deze tabel hier geheel over te nemen zij vermeld, dat de belasting voor inkomsten van f100—f110 's jaars is gesteld op f1.98; van f200 tot f210 op f5.01; van f300 tot f310 op f8.70; van 400 tot f410 op f13.32; van f500 tot f510 op f19.14; van f600 tot f610 op f25.38 en van f630 en hooger op 4½ pCt.

Het Tweede hoofdstuk handelt over het belastingtijdvak, den aanslag en het hooger beroep.

Artikel 9 bepaalt: (1) „ de aanslag geschiedt jaarlijks, zooveel mogelijk in den loop van het eerste kwartaal. (2) Het Hoofd van gewestelijk bestuur benoemt daartoe commissiën, bestaande uit minstens drie personen. (3) Deze commissiën worden, voor zooveel noodig, voorgelicht door de dessahoofden, wat de Inlandsche bevolking betreft, en verder door zoodanige andere hoofden en beambten als door het Hoofd van gewestelijk bestuur uit eigen beweging of op verzoek van de commissie worden aangewezen.

Artikel 10. (1) „De commissie vergadert binnen het betrokken onderdistrict, zooveel mogelijk in de betrokken dessa of wijk. (2) Tijd en plaats van bijeenkomst worden bekend gemaakt op de wijze door het Hoofd van gewestelijk bestuur bepaald. (3) Tegelijkertijd wordt medegedeeld dat de belastingplichtigen in de gelegenheid zijn voor de commissie te verschijnen, ten einde hunne opmerkingen omtrent den aanslag te maken. (4) De commissie deelt aan de aanwezige belastingplichtigen het bedrag mede, waarvoor zij, naar haar inzien, moeten worden aangeslagen. (5) De belastingplichtigen kunnen hunne bezwaren daartegen inbrengen. (6) Na tegemoetkoming aan de gegrond bevonden bezwaren wordt de aanslag voorloopig vastgesteld en op het kohier gebracht. (7) Indien aan de bezwaren van de belastingplichtige geen of geen volledig gevolg is gegeven, wordt daarvan melding gemaakt".

Terwijl de verdere artikelen van dit hoofdstuk als meer tot de details van uitvoering behoorende hier onvermeld kunnen blijven, zij nog aangeteekend dat in het derde hoofdstuk gehandeld wordt over de verschijndagen, het verhaal, de invordering en de geheimhouding.

Hieruit blijkt o.a. dat de belasting in het algemeen invorderbaar is in vier termijnen per jaar, doch dat eigenlijk gezegde Inlanders de belasting in zoodanige termijnen en op zoodanige tijdstippen kunnen voldoen als zij verkiezen, mits elke betaling op rekening niet minder bedragen dan vijf-en-twintig cents. Uiterlijk op den laatsten Dec. moet de belasting door hen voldaan zijn. Bij gebreke hiervan wordt eene boete beloopen ten bedrage van tien ten honderd van het nog verschuldigde.

Krachtens art. 28 wordt de belasting geïnd door de dessahoofden en wat de vreemde oosterlingen betreft, door de door het Hoofd van gewestelijk bestuur aangewezen hoofden of ambtenaren, die van de betaling aanteekening houden en de ontvangen gelden op bepaalde tijdstippen bij den ondercollecteur of bij den algemeenen ontvanger storten, tegen genot van 8 pCt. collecteloon, als de inners niet tot de Europeesche ambtenaren behooren.

Blijkens de slotbepalingen in het vierde hoofdstuk wordt ook deze ordonnantie geacht in werking te zijn getreden op 1° Jan. 1907 en bij eene overgangsbepaling in hoofdstuk V, genieten de pachters van 's lands middelen, die zulks reeds waren op het oogenblik van het in werking treden dezer ordon-

nantie, voor den verderen duur van het loopende pachtcontract vrijstelling van hunne inkomsten als zoodanig.

Het *Staatsblad* 183 geeft uitvoering aan de verkregen Kon. machtiging ,,om de belasting op het bedrijf van de vreemde Oosterlingen in de bezittingen buiten Java en Madoera en de op gelijken voet geregelde belasting van enkele categoriën van Inlanders in sommige gewesten van die buitenbezittingen te vervangen door eene belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten, en tevens deze belasting te heffen van eenige categoriën van Inlanders in andere gewesten der Buitenbezittingen.

Artikel 1 van het eerste hoofdstuk luidt: (1) ,,Onder den naam van belasting op de bedrijf- en andere inkomsten in de bezittingen buiten Java en Madoera wordt eene belasting geheven van:

a. alle vreemde Oosterlingen, voor zoover zij rechtstreeksche onderdanen zijn van het N.-I. Gouvernement.

b. alle niet-inheemsche Inlanders in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden en in de assistent-residentie Zuid-Nieuw-Guinea.

c. alle niet-inheemsche Inlanders in de residentie Oostkust van Sumatra, voor zoover zij rechtstreeksche onderdanen zijn van het N.-I. Gouvernement.

d. alle niet-inheemsche Inlanders in de onder inlandsch zelfbestuur staande landschappen van de gewesten Menado, Riouw en Onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, voor zoover zij rechtstreeksche onderdanen zijn van het N.-I. Gouvernement.

e. de tot de inheemsche bevolking behoorende Inlanders in het Gouvernementsgebied van de residentie Riouw en Onderhoorigheden.

(2) In de residentie Bali en Lombok wordt de belasting alleen geheven in de afdeelingen Boeleleng, Djambrana en Lombok. In de residentie Westerafdeeling van Borneo wordt zij niet geheven van Arabieren''.

Als bijzondere bepaling geldt dat niet worden aangeslagen de inkomens van personen, die in de gewesten Banka en onderhoorigheden, Billiton en Sumatra's Westkust aan den arbeid van de winning van delfstoffen deelnemen en daarbij betrokken zijn, in het gouvernement Sumatra's Westkust echter alleen, indien de winning van delfstoffen geschiedt voor rekening van den lande en van de als employé of werkman op de panglongs in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra gevestigde Chineezen.

Terwijl de andere bepalingen als nagenoeg overeenkomstig met die van de vorige ordonnantie hier achterwege worden gelaten, zij aangeteekend dat het bedrag der heffing blijkens artikel 7 geheel overeenkomt met dat vermeld op de overeenkomstige schaal der ordonnantie voor Java en Madoera

De vierde van het stel ordonnanties (*Staatsblad* 184) heeft betrekking op de Kon. machtiging ,,om eene belasting te heffen van de bedrijfs- en andere inkomsten van de inheemsche bevolking in het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, met uitzondering van de Gajo en Alaslanden''.

Artikel 1 over de ,,Belastingplicht'' luidt:

In het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, de Gajo- en Alaslanden uitgezonderd, wordt onder den naam van belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten eene belasting geheven van alle personen, behoorende tot de inheemsche bevolking, met uitzondering van de bij de inwerking treding dezer ordonnantie in leven zijnde leden der vóormalige Sultansfamilie.

Volgens art. 8 zijn vrijgesteld:

1. de inkomsten, waarover het patentrecht blijkt te moeten worden betaald, of die bij den aanslag in de grondlasten in aanmerking komen;

2. de inkomsten, welke de na te noemen personen als zoodanig genieten;
a. landsdienaren, gewezen landsdienaren en de door het Bestuur erkende en benoemde hoofden der bevolking;
b. door het Bestuur erkende schrijvers en klerken van de onder *a* genoemde personen;
c. onderwijzers en hulponderwijzers aan de door het Bestuur erkende bijzondere scholen;
d. door het Bestuur erkende geestelijken;
e. ridders der Militaire Willemsorde of dragers van eenig ander van Gouvernementswege uitgereikt eereteeken.

Artikel 5 stelt inkomens van niet meer dan *f*50 per jaar vrij en bepaalt het bedrag der belasting van die daarboven op 2 pCt. van het inkomen.

Ook deze ordonnantie wordt geacht in werking te zijn getreden op 1° Jan. 1907, terwijl zij even als de andere op 21 Maart 1907 is uitgegeven.

Wanneer men de bovenvermelde hoofdpunten van het nieuwe belastingstelsel voor Inlanders en daarmede gelijkgestelden leest, dan maken zij geen bevredigenden indruk, want onder eene schijnbaar eenvoudige verbetering eener van ouds bestaande belasting, zetten de bewoordingen de deur opén voor verstrekkende en vexatoire toepassing.

Allereerst kan men vragen of de gecursiveerde aanvulling van de eerste alinea der niet voor inlanders bestemde ordonnantie van 30 Dec. 1870 deze thans gaat verwringen tot een middel om van alle coöperatieve inrichtingen, die met zooveel moeite voor den inlander en in de dessa worden tot stand gebracht, al dadelijk een deel van de winst voor den fiscus te benaderen. Zullen de dessa-loemboengs, de spaar- en beleenbanken, enz., die toch zeker tot ,,coöperatieve en andere vereenigingen" zijn te brengen, nu worden aangeslagen?

Wat verder de vervanging betreft van de bedrijfsbelasting, met deze laatste woorden is door eene op het bedrijf *en andere inkomsten*, de geheele strekking van de heffing gewijzigd. Gaat men na (zie Margadant II, bl. 266) dat tot dusver in de bedrijfsbelasting werden aangeslagen inlanders en oostersche vreemdelingen op Java en Madoera, die geen landbouwers zijn en dat overigens onder de vrijstellingen ook de huisbedienden voorkwamen, dan is thans, tegenover het goede dat het onbelastbaar minimum van *f*25 tot *f*50 is gebracht, de kring der belastingschuldigen onevenredig verruimd. Ieder die diensten voor anderen verricht, welke in natura betaald worden door voeding, kleeding of huisvesting, elke winst door onderling hulpbetoon verkregen kan nu na herleiding der voordeelen tot geldswaarde in de vage omschrijving ,,andere inkomsten" worden ondergebracht.

Men krijgt aan de eene zijde den indruk dat daardoor opdrijving door vexatoire schatting gemakkelijk wordt gemaakt, anderzijds dat de ambtenaren, die den aanslag moeten verrichten hun taak door het toenemend aantal aanslagen zeer zullen verzwaard zien en dat zij in hopelooze verwarring zullen geraken, wanneer duizenden huisbedienden van Europeanen, vreemde Oosterlingen en gegoede Inlanders hun belastingbiljet moeten ontvangen en tusschen aanslag en betaling de betrokkene van naam en van dienst is verwisseld.

Zeer verlangend wordt uitgezien naar berichten hoe deze maatregel, die weder uitloopt op het zwaarder doen betalen van degenen, die men het gemakkelijkst daartoe meent te kunnen dwingen, in de praktijk zal werken.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 Mei 1907.

INHOUD.

Een eigen Indische politiek. — De rechtstoestand der ambtenaren. — De spoorweg in Suriname. — Bestuursbeleid in Z.-O. Borneo. — Pangeran Anom van Djambi. — De markt voor Sumatra-tabak in Amsterdam. — Verkiezing van Europeesche gemeenteraadsleden in Indië. — Per auto naar de hoogvlakte. — Het aftreden van Lord Cromer. — St. Eustatius. — Het melaatschen-dorp op Groot Chatillon. — Ons fossiel strafrecht. — Inlandsche rechtskundigen. — Atjeh bezocht door den oud-minister J. T. Cremer. — Bali en de heer Nieuwenkamp. — Voor de Bataks. — Javanen en Bataks. — De Chineezenquaestie in Indië. — Chineesche officieren. — Koloniale voortbrengselen onder vreemde namen. — Onrust in Britsch-Indië. — De pest in Britsch-Indië. — De Nederl.-Indische Bestuursacademie. — De uitrusting der expeditie naar Zuid-Nieuw-Guinea. — Het Indische kind en zijn karaktervorming. — De Madoera-stoomtram. — Bureaucratische belemmeringen van inlandsche nijverheid. — Brochure over Onderzeeërs, door A. E. Thierens. — Mindere lust in den Indischen staatsdienst. — Opleiding van Inlandsche bestuursambtenaren op Java. — Particulier en algemeen belang. — Het oproer op St. Lucia. — Dr. Wilhelm Volz- — Lucifersbelasting in Suriname. — Tweeërlei decentralisatie. — Nog meer strijd op Celebes. — Amerika en de Philippijnen. — De kosten der Duitsche koloniën. — Verkeerde beoordeeling van Chineezen. — De oorsprong van de Chineesche koloniën in Oost-Indië. — Javaansch Christendom. — Een toekomst voor onze jongelui. — Een zonderlinge opvatting omtrent ambtenaren. — Ethnografische rectificaties. — Onderzoekers en ontdekkers. — Miskenning van het Atjehsche volkskarakter.

Een eigen Indische politiek. In de *Locomotief* van 9 Maart j.l. schreef de redactie in haar „Links en Rechts" over de vertraging, die de voorstellen betreffende Indië's financiëele zelfstandigheid ten gevolge van de politieke crisis ondergaan en hoe dit op nieuw een bewijs is voor de noodzakelijkheid om Indië zijn eigen zaken zooveel mogelijk zelf te laten regelen. Daarbij komt nog dat de belangstelling voor de Koloniën in Nederland verflauwd is, nu er geen Indische bijdragen meer zijn, en dat men in de Staten-Generaal slechts bij uitzondering een zoogenaamd koloniale specialiteit aantreft. Het blad meent dat de te geringe werkelijke belangstelling in Indische zaken mede een gevolg is van den weinigen politieken steun, die de enkele Nederlandsche Kamerleden uit Indië ontvangen. „Dit kan veranderen!" zegt het blad. „Er kan een brug geslagen worden tusschen de vrijzinnige koloniale politiek in Nederland en de ingezetenen van Nederlandsch-Indië, en wij hebben op dit oogenblik de zekerheid, dat men in Nederland daar naar verlangt". Binnenkort hoopt de *Loc.* daarover meer mede te deelen.

Voor de vrijzinnigen in Nederland, die als ideaal zelfbestuur voor Indië voorstaan, is zulks zelfverloochening, want hunne bemoeienis zal daardoor inkrimpen. Men zoekt daarbij steun in Indië omdat geen partij sterk kan staan: „als hare beginselen niet ook wortel hebben geslagen in de kolonie zelve". In verband daarmede wordt de vraag overwogen of men in Indië inderdaad rijp is voor politiek leven en dan ontveinst het blad zich niet dat het antwoord daarop nog slechts twijfelachtig kan wezen. Het wijst op de onverschilligheid tegenover de decentralisatie van bestuur en brengt een oud gezegde in herinnering van de parlementaire sociaal-democraten: „Als gij niet

aan de politiek doet, dan doet de politiek aan u". Met andere woorden dat het dan de eigen schuld der ingezetenen is, als zij slecht geregeerd worden. Het zegt dat het een schande zoude zijn voor de ingezetenen der kolonie als de Regeering vooruitstrevender bleek dan zij zelve en over een jaar zou moeten zeggen: gij hebt niet gewild. Art. 111 R. R. is zeer zeker nog een formeel beletsel, maar dit wordt licht geacht, nu de Regeering daarin zelf reeds een bres heeft geschoten door art. 68c en er wordt niet aan getwijfeld of elke ernstige aanvrage om vergunning tot eene openbare vergadering met een bepaald doel zal thans een gunstig onthaal vinden.

In de *Locomotief* van 13 Maart d.a.v. schrijft „Politicus", dat het bovenbedoelde artikel voorzeker genoemd kan worden onder de belangrijkste Indische publiceeringeen op koloniaal gebied, nu het niet alleen opwekt tot belangstelling doch ook de beschamende vraag opwerpt of men in Indië wel rijp is voor eigen politiek leven. Verder klinkt het als een openbaring dat enkele Nederlandsche Kamerleden meerderen politieken steun uit Indië zelf wenschen te ontvangen. Het is eene erkenning van het feit dat het tot nog toe daaraan geheel heeft ontbroken. Na de voordeelen te hebben opgesomd, indien aan de politiek aangelegde inwoners van N.-I. gelegenheid wordt gegeven hunne staatkundige gevoelens te luchten, wijst deze schrijver op een onmiskenbaar nadeel: het binnenhalen van den politieken strijd met al de uitwassen daarvan. Van een partijschakeering als in Nederland, die daar historisch gevormd is, kan in Indië geen sprake wezen en wanneer de geestelijke en stoffelijke vooruitgang der kolonie de grondslag behoort te vormen voor alle politieke bemoeienis, dan staat bijv. het algemeen kiesrecht, een voor Indië onbruikbare toetssteen, daarmede niet anders dan in een verwijderd verband. En nu zou het wel eens kunnen gebeuren dat, wat in Nederland als de ware democratie wordt beschouwd, in Indië volstrekt niet als zoodanig wordt aangezien, tengevolge der geheel andere omstandigheden, waaronder men daar leeft. Zoo neemt in Nederland de liefde voor het verzekeringswezen steeds toe, en is het niet minder democratisch om te strijden voor bescherming door toeziende ambtenaren van economisch zwakkeren tegen de economisch sterkeren, voor staatsexploitatie van spoorwegen en andere vervoermiddelen, toezicht op woningbouw, arbeidsvoorwaarden, enz. Onnoodig is het er op te wijzen dat een en ander het ontstaan van een heirleger ambtenaren medebrengt, zoodat: „in het Westen de democratie zonder uitbreiding in getal en macht der staatsambtenaren onbestaanbaar is; terwijl in het Oosten het streven om zich aan den greep der ambtenaren te ontworstelen, hun macht en desnoods hun aantal te beperken, als zuiver democratisch kan worden gekenschetst; ginds heet begunstiging van den ambtenaar democratisch, hier (in Indië) bestaat de democratie in oppositie tegen dit gewichtig personage. Aanvallen op het beleid van het gouvernement in zake de exploitatie van spoor, post, telegraaf en telephoon, worden hier beschouwd als uitbroeisels van een democratischen geest, in Holland snakken de ware democraten er naar de zegeningen deelachtig te worden, waarvan de gebreken door hun Indische naamgenooten telkens weêr met volharding aan het licht worden gebracht".

De redactie van de *Loc.* zou evenmin gaarne de politieke constellatie van Nederland in Indië overgebracht zien, doch gelooft dat al die gevaren niet te vreezen zijn, omdat bij de koloniale politiek de geloofsverdeeldheid niet de hoofdrol speelt. In Indië zal het meeningsverschil zuiver loopen over de verschillende inzichten in de oeconomie der kolonie en de taak des bestuurs. De eenige weg die, zoolang Indië nog van uit Nederland bestuurd wordt, open staat is het uitoefenen van invloed op de koloniale politiek in Nederland. Daartoe dienen de politieke programma's te worden onderzocht en geamen-

deerd. Hoe degelijker en krachtiger de ingezetenen van N.-I. zulk een invloed uitoefenen, des te eerder zal men in Nederland overtuigd worden van de wenschelijkheid en rijpheid voor zelfbestuur.

Blijkens eene rectificatie in het *Bat. Nbl.* op het bericht dat enkele Kamerleden politieken steun uit Indië wenschen, was het gemis van alle politiek contact tusschen de geregeerden in Indië met de regeerders in Holland voor een ambtenaar met verlof aanleiding om in overleg te treden met een der voormannen eener politieke partij, wier koloniaal program, los van godsdienstige vragen, het meest voor Indië belooft. Welk gevolg dat overleg had, zal weldra blijken, doch het vorenstaande zij genoeg ten bewijze dat de drang naar samenwerking van beide zijden komt.

* * *

De rechtstoestand der ambtenaren. In de *Locomotief* van 16 Maart j.l. wordt door R. B. gezegd dat, uitgaande van de stelling dat een Staat beter gediend wordt naarmate het intellectueel en zedelijk peil der ambtenaren hooger stijgt, de regeering het verschijnsel slechts kan toejuichen dat in de laatste jaren in Nederland en in het jongste verleden ook in Indië onder de ambtenaren eene beweging begonnen is tot vaststelling en verbetering van den rechtstoestand des ambtenaars. Het bewustzijn afhankelijk te wezen van de willekeur van hooger geplaatsten werkt volgens den schrijver drukkend en dus verderfelijk op het karakter van den ambtenaar en doet schade aan zijn initiatief en verantwoordelijkheidsgevoel. Bij willekeurigheden in zake bevordering en ontslag staat eigenlijk geen andere weg open dan het recht van petitie en het is niet goed de volksvertegenwoordiging in dit opzicht met een tal van betrekkelijk onbeduidende dingen lastig te vallen; deze moet in de allerlaatste plaats als rechtbank worden beschouwd. In groote trekken wordt de geschiedenis der quaestie nagegaan en hoe het ministerie-Kuyper de rechtszekerheid der ambtenaren in verband bracht met, en de regeling er van wilde doen vooraf gaan aan de instelling eener administratieve rechtspraak. Hierbij wordt aangeteekend hoe sommigen een onderscheid tusschen publiek- en privaatrecht, dat medebrengt dat de rechter zich onbevoegd verklaart om uitspraak te doen tusschen ambtenaar en Staat over ambtsbelangen, geheel overboord willen werpen en in de verhouding van die beiden slechts eene overeenkomst zien als die tusschen arbeider en patroon. Anderen erkennen dat de overheid bij het sluiten der overeenkomst een bevoorrechte is, dat het opheffen der onderscheiding van publiek- en privaatrecht een schromelijke achteruitgang zou zijn. Zij verlangen eene rechtspleging te scheppen voor het publiek recht, zoo goed als er een bestaat voor het burgerlijk recht en het strafrecht, n.l. eene afzonderlijke administratieve rechtspraak. Is die verkregen dan kan daarop worden aangesloten de wettelijke regeling van den rechtstoestand der ambtenaren, een regeling die nog heel wat om het lijf zal hebben. Het is deze laatste richting en niet de samensmelting van publiek- en privaatrecht, welke de schrijver in het belang der ambtenaren acht.

Hoewel de zaak nog in het verschiet ligt, wordt propaganda, zooals nu reeds 5 jaar door een Bond in Nederland en sedert verleden jaar te Batavia, toen een poging is gedaan een vereeniging ter bescherming van dit doel op te richten, voor Indië zeer wenschelijk geacht. Bijna dagelijks doen zich gevallen voor, waarin burgerlijke en militaire landsdienaren zich verongelijkt achten. Droevig wordt het geval genoemd van enkele rechterlijke ambtenaren, met verlof in Nederland, die volgens het *Soer. Hbl.* de studeerende jongelingschap te Leiden hebben gewaarschuwd tegen den Indischen dienst, door middel van op de Studenten-Sociëteit en in het Universiteitsgebouw aangeplakte biljet-

ten, waarbij als grootste grief de onzekerheid gold, of de regeering de voorwaarden wel zal nakomen, die bij de dienstneming van kracht waren en of bij gebleken plichtvervulling na zeker aantal dienstjaren een behoorlijke verhooging van salaris zal worden verkregen. Zulk een propaganda is voor Indië uiterst gevaarlijk en getuigt van gebrek aan hart voor de kolonie; zij is zeker niet de weg om tot verbetering te geraken, wel die waarlangs Indië voor Nederland verloren gaat. Die verbetering wordt alleen verwacht van wettelijke regeling van den rechtstoestand der ambtenaren en als inleiding daartoe van het bespoedigen der instelling van de administratieve rechtspraak. Het meest praktisch acht de schrijver dat de Bataviaasche bond door een eenvoudig blaadje in verbinding tracht te blijven met de leden en aan alle ambtenaren de uitnoodiging richt om lid te worden. Voorts zou men zooveel mogelijk gegevens moeten verzamelen om te gelegener tijd te gebruiken.

* * *

De spoorweg in Suriname is volgens een in het *Vaderland* van 17 April j.l. overgenomen bericht uit *Onze West* thans voltooid tot K. M. 103 gelegen op het Placer Gros, op korten afstand van de kwartstampbatterij. In April zal het personeel van verschillende placers in Mindrineti er gebruik van kunnen maken. De spoorweg heeft nu het moeilijkste terreingedeelte achter den rug en de arbeidsmacht kan tot een 500 man worden teruggebracht, meerendeels creolen of geacclimatiseerde arbeiders van Demerara, zoodat het ziekte-percentage beduidend lager belooft te worden. Een belangrijk werk van den laatsten tijd is de brug over de Witte Water Kreek, met onderbouw van beton en bovenbouw van ijzer. Wordt de verlenging tot Dam niet uitgevoerd (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1775) dan eindigt de lijn bij den Bronsweg op 117 K.M. en zal zij vermoedelijk tegen October geheel in exploitatie worden genomen.

* * *

Bestuursbeleid in Zuid-Oost-Borneo. In het *Batav. Nbl.* van 7-9 Febr. j.l. werd in een drietal artikelen het beleid van den tegenwoordigen Resident der Z.- en O.-Afd. van Borneo aangevallen. De *Locomotief* van 13 Febr. j.l. gaf daarvan een overzicht en in dat blad van 16 Maart d.a.v. vonden wij eene verdediging, overgenomen uit het *Batav. Nbl.*, van de hand van den heer J. F. Schlimmer, terwijl later weder stemmen zijn opgegaan, die met de eerste beschuldigingen instemmen. Het is natuurlijk niet uit te maken of de beschuldigingen niet eenigen grond van waarheid hebben; zij geven den indruk dat in de binnenlanden wel eens meer autocratisch wordt opgetreden dan met onze idealen van een verlicht bestuurder overeenstemt, doch eenige feiten worden vermeld, die het van belang is te bewaren. De Dajaks van dit gewest zijn te brengen tot drie hoofdgroepen, waarvan de Bahau-Dajaks, die de stroomgebieden van de Mahakam, de Kelai, de Segah en de Kajan bewonen nog onvervalschte heidenen zijn, die met behulp van tactvolle Europeesche bestuursambtenaren tot trouwe onderdanen zijn te maken, voordat zij geraken onder den blijvenden invloed van Mohammedanen. Hier zou het arbeidsveld, destijds van den bekwamen en volijverigen controleur Barth, overgedragen zijn aan een eersten luitenant der infanterie, die nimmer Borneo gezien heeft. De tweede groep Dajaks, welke reeds meer onder den invloed van den Islam is gekomen, bewoont de Boven Barito en bestaat hoofdzakelijk uit de stammen der Siangs en Moeroengs. Hier zouden door tactloos optreden welgezinde hoofden van ons vervreemd zijn. De derde groep wordt gevormd door de stammen, die de Oost- en Beneden-Doesoen, de Kapoeas- en de Kahajan-streken bewonen, gedurende meer dan een halve eeuw onder den

invloed van het Christendom stonden en tot onze trouwste onderdanen behooren. Bij deze zou, behalve in het Kapoeas-gebied tot hunne verontwaardiging weder militair bewind zijn ingevoerd van een eersten luitenant te Djangkong. Eindelijk worden de Maleiers vermeld, onder wie te Barabei en Kendangan het grootste volksverloop zou hebben plaats gehad, toen de tegenwoordige resident daar als controleur en assistent-resident diende. Dit verloop wordt toegeschreven ten eerste aan de belastingen, die te sterk werden opgedreven en verder aan de heerendiensten. Bij *St.* 1898 no. 181 is het maximum voor alle diensten te zamen op 26 per dienstplichtige 's jaars gesteld en nu wordt beweerd dat dit aantal belangrijk overschreden is voor den aanleg van een kanaal Moeara Moening-Alalah-Martapoerarivier, waarvoor de dienstplichtigen bovendien afstanden van 20 tot 40 paal van huis moesten gaan. Dit kanaal moet 18 paal lang zijn en 6 Meter breed. De heer Schlimmer zegt dat hij op reis van Bandjermasin naar Birajang gebruik maakte van het zoo gewraakte kanaal van Alalah naar Negara en in extase was over het mooie en grootsche werk door leeken uitgevoerd. Wat de heerendiensten betreft is dit ook zoo erg niet als werd voorgesteld. De eerste 12 paal gaat het kanaal door een tamelijk diep moeras, waar weinig grondverzet was en eerst daarna door bosch waar het grondverzet iets grooter is geweest. Ten slotte komt het uit in de Moening-rivier, die over korten afstand gevolgd wordt, waarna een 1½ paal kanaal nog al belangrijke uitgraving vorderde. Dooreen is volgens dezen berichtgever het kanaal 12 M. breed en 1½ M. diep. Een en ander wijst dan toch op het maken van een vrij wat belangrijker werk, dan volgens een rationeel bestuur van zaken ondershands wel geoorloofd is te achten. Ook een weg van Awang naar Amoenthai ter lengte van 5 paal is in aanleg en blijkbaar eveneens eigener autoriteit begonnen.

Een derde grief wordt gevormd door onrechtmatige heffingen. Reeds als controleur van Barabei zou de tegenwoordige resident de vele verhuizingen hebben willen tegengaan door eene eigenmachtige ingevoerde belasting van *f*10 voor elken verhuispas, terwijl afkoop van onwettig gevorderde heerendiensten onder dezelfde rubriek is te rangschikken. Een gewestelijke ordekeur, die aanleiding gaf tot veel beboeten en bij niet-betaling ten arbeidstellen aan openbare werken, ingeval van niet schoonhouden van erven en dergelijke overtredingen, doet ons denken aan de middeltjes die volijverige bestuurshoofden vroeger zelfs op Java wel aanwendden om aan arbeidskrachten te komen, ten einde door hen gewenschte werken ten uitvoer te brengen. Ten slotte spreekt de schrijver in het *Bat. Nbl.* van uittartende bestuursmaatregelen, zooals het telkens afbreken en verplaatsen van een moskee, het telkens opnieuw ophoogen en bewerken van reeds berijdbare wegen, het uitoefenen van pressie om bepaalde hoofden verkozen te krijgen, enz.

In een ander artikel in dat blad wordt gezegd dat de moord op de controleurs Domis en van Leschen gepleegd zijn oorzaak vindt in te zware heerendiensten, waarmede het volk van Hantaroekoeng ten slotte geen genoegen nam. Toen eerstgenoemde, die vernam dat er iets broeide, aan den toenmaligen assistent-resident te Kendangan militaire geleide had gevraagd zou hem dit op minder heusche wijze geweigerd zijn, waardoor hij zich gekrenkt gevoelde en onmiddellijk vertrok, met het gevolg dat hij met zijn collega werden vermoord.

Uit de verschillende artikelen blijkt niet voldoende hoe de zaken zich in dit gewest hebben toegedragen en nog toedragen, doch nadere berichten van officieele zijde zijn zeker wenschelijk. De heer Schlimmer is van oordeel dat de onderafdeeling Barabei onder den heer Van Weert enorm vooruit is gegaan, dat deze wel veel heerendiensten heeft laten verrichten, doch dat de inlan-

ders nu ook het gemak van goede communicatiewegen hebben leeren kennen en den ouden toestand niet zouden terug wenschen nu alles per kar vervoerd kan worden. Voorts dat de resident steeds oog heeft voor de belangen der bevolking en dat de genoemde moorden wel degelijk verband hielden met de woelingen in de Boven-Doesson, terwijl, bij al hetgeen, waarvan de heer Van Weert beticht wordt, het dan toch vreemd is dat hij bij de bevolking geacht en bemind is en zich destijds iedereen verheugde toen hij weer tot assistent-resident van Kendangan benoemd werd. Het is inderdaad te hopen dat men de zaken overdreven heeft, doch als correctief voor al te autocratisch optreden, zij het met de beste bedoelingen, is het mededeelen van feiten in de dagbladen zeker van nut.

* * *

Pangeran Anom van Djambi. Werd in de vorige revue (bl. 762) melding gemaakt van het sneuvelen van Pangeran Hadji Oemar, eenige dagen later volgde het telegram dat een ander invloedrijk hoofd aldaar, Pangeran Anom, met al zijne familieleden in onderwerping is gekomen. Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 April j.l. begon deze in het laatst van 1904 onder de verzetselementen in Djambi op den voorgrond te treden door onrust te stoken in Boven-Soemai, waar het juist zoo goed ging nadat in Februari van dat jaar Pangeran Dipo Negaro verdreven was. Gewoonlijk zwierven in dien tijd de Pangerans Anom, Depati en Hasan in het Alajgebied rond en kwamen vandaar slechts een enkele maal aan de Boven Batang Hari om den rijstvoorraad aan te vullen. Sedert dien tijd wordt zijn naam geregeld vermeld, doch de *N. R. Ct.* kreeg den indruk dat hij wel tot de partij der onverzoenlijken behoorde, echter zonder rechtstreeks te trachten ons afbreuk te doen. Slechts tweemaal liet hij iets doen dat daarmede in strijd was. In den nacht van 12 op 13 Mei 1906 liet hij n.l. den Patih en eenige kamponghoofden van Tanah Prioeq oplichten en later vermoorden en op 10 Juni drong hij met een vrij talrijke bende de doesoen Rambahan binnen, waarbij 7 lieden gedood en 6 gewond werden, hetgeen te beschouwen is als eene wraakneming over het sneuvelen van zijn zoon, die in Januari door onze soldaten overvallen was, naar de vader meende op aanwijzing van die lieden. Behalve dezen zoon lieten nog twee anderen door de wapens onzer troepen het leven. Een dochter moet getrouwd zijn met den Pangeran Ratoe; of dit den weg zal effenen tot diens latere onderwerping zal de tijd moeten leeren.

* * *

De markt voor Sumatratabak te Amsterdam. In een zes-tal artikelen verschenen in het *Algemeen Handelsblad* van 14-20 April j.l., geeft de heer J. D. S. een belangrijk overzicht van de uitkomsten der verschillende maatschappijen, dat te veel in bijzonderheden gaat om het hier te resumeeren. Uit de inleiling zij echter, in aansluiting aan onze Maart-afl. bl. 459 aangeteekend dat de totale oogst van 32 maatschappijen, in 1907 binnen gekomen om in 1907 verkocht te worden, geraamd is op 209,283 pakken, waarvan de kostprijs, neergelegd te Amsterdam, op ruim $f30\frac{1}{2}$ millioen geschat wordt. Van deze hoeveelheid zijn tot en met 12 April j.l. 66,758 pakken of ruim 10 millioen halve kilo's verkocht tot een gezamelijk bedrag van $f23,275,000$ (of dooreen circa $f2.30$ per half kilo), hetgeen beteekent dat door bijna een derde deel van den oogst de geheele kostprijs op $f7\frac{1}{4}$ millioen na gedekt is. Wat de resteerende 21 millioen ponden meer opbrengen dan 35 cts. per pond kan dus als winst der gezamenlijke maatschappijen worden aangemerkt. Daarvan moeten nog eenige algemeene kosten en afschrijvingen afgetrokken worden, doch als men bedenkt

dat elke 5 cts. per pond op de nog te verkoopen hoeveelheid een millioen gulden vertegenwoordigt, dan is het niet twijfelachtig dat bij de tegenwoordige prijzen nog een zeer belangrijke winst zal overblijven. In 1906 verkochten die 32 maatschappijen 203,628 pakken voor *f*49½ millioen. Waar de tot dusver in 1907 verkochte hoeveelheid reeds *f*23,275,000 opleverde behoeven de 21 millioen resteerende ponden dus nog slechts 26 millioen of *f*1.20 per pond op te leveren om het recordcijfer van dat jaar te bereiken en men kan wel aannemen dat dit in 1907 nog belangrijk zal worden overtroffen.

In het slotatikel wordt er aan herinnerd, dat de bedoeling van den schrijver is om bona fide houders van tabaksaandeelen in staat te stellen de beteekenis van de bij elke volgende tabaksinschrijving te betalen verkoopsprijzen voor de winst van de maatschappijen, waarbij zij betrokken zijn, na te gaan. Uit een beleggingsoogpunt wordt voor enkele der groote maatschappijen op de basis van den tegenwoordigen beurskoers en het dividend over het vorige jaar verkregen, het rendement nagegaan:

	Koers	Dividend	Rendement.
Deli-Maatschappij	560	52,2 pCt.	9,3 pCt.
Deli-Batavia Mij.	845	147 ,,	17,5 ,,
Tabak-Mij. Arendsburg ...	945	140 ,,	ca. 15 ,,
Amsterdam-Deli	780	100 „	ca. 13 „
Rotterdam-Deli	500	53 ,,	10,6 ,,

Uit de becijferingen van den schrijver valt af te leiden, dat zelfs bij eene matige raming van de opbrengst der nog te verkoopen tabak de winst van het loopende jaar en dus het rendement op den tegenwoordigen koers nog belangrijk hooger zal zijn. Of een zoodanig rendement voldoende of onvoldoende is, hangt natuurlijk af van ieders individueel oordeel over de wisselvalligheid der cultuur en het meer of minder blijvend karakter van de marktwaarde van het artikel.

* * *

Verkiezing van Europeesche gemeenteraadsleden in Indië. Het o.a. in de *Locomotief* van 18 Maart j.l. afgedrukte bericht van het persbureau over een door den regeeringscommissaris voor de decentralisatie ingediende ontwerpordonnantie tot regeling dezer verkiezing, geeft dat blad op 21 Maart d.a.v. eene beschouwing in de pen, waarbij het sterk opkomt tegen eene kiesbevoegdheid, afhankelijk van aanslag in de belastingen. Bij het zuivere census-kiesrecht wordt volgens het blad uitgegaan van de onhoudbare stelling dat men alleen dàn een bekwaam kiezer kan zijn, indien men in het maatschappelijk leven zekeren welstand geniet en deze maatstaf is, door òns volk althans, sinds lang als onbillijk verworpen. Het blad vindt het doodjammer en zelfs voor de toekomst van Nederl.-Indië eenigermate gevaarlijk, dat de Regeering bij de eerste toekenning van burgerrechten aan de ingezetenen der kolonie, dézen weg uitgaat. In dien gedachtengang heeft het blad ook bezwaar tegen uitsluiting van het kiesrecht van gegijzelden. Waar voorts aan het te kiezen Raadslid geen andere dan de voor Raadsleden in het algemeen geldende eischen worden gesteld (art. 6 Loc. Raden-Ord.), verdient het opmerking dat personen met een inkomen van minder dan *f*75 per maand wèl v e r k i e s b a a r, doch verstoken van k i e s r e c h t zullen zijn.

* * *

Per auto naar de hoogvlakte. In het weekblad *Eigen Haard* van 20 April j.l. komt eene geïllustreerde beschrijving voor van een tocht door den oud-minister J. T. Cremer met een gezelschap waaronder drie dames in twee „Spijker"-automobielen naar de hoogvlakte gedaan. Ook in de *Sumatra-Post* van 6 Maart is

hieromtrent een bericht opgenomen, dat wij aantroffen in de *Locomotief* van 20 Maart. Op 28 Februari vertrok men des morgens na het ontbijt en bereikte even over elven het gezondheidsetablissemnt Bander Bahroe dat op 900 M. boven de zee ligt. Reeds op den weg daarheen had men bij de Petani en de Soengei door het water gereden, was eens half door een brug gezakt en had verder een zwaren bergweg gevolgd. Nog denzelfden dag werd beproefd den in aanleg zijnden weg naar de Teungké-pas te passeeren, doch hevige regenbuien hadden den weg doorweekt en een der auto's bleef steken. Den volgenden morgen ging het beter, nadat men eerst met andere middelen de zwaarste wegstukken gepasseerd had. Een auto werd achtergelaten en met de andere, die de slechte plekken gepasseerd was, ging het gezelschap van zeven personen in twee uur naar het 560 M. hooger gelegen Teungké, waar men om 9 uur aankwam. Vandaar werd onder een stortregen Boenoe Raya bereikt, waar een provisorische „Garage Verwey & Lugardt" was opgericht en men overnachtte. Den volgenden morgen was het weder opgeklaard en kon men een wandeling maken naar het Zendingsstation te Kaban Djahé, waarna om 11 uur de tocht van uit Boenoe Raya naar Gringging werd ondernomen, dat men in iets meer dan een half uur bereikte. Hier eindigt de onderhouden rijweg en gaat over in een voetpad, waarlangs men, na eene wandeling van $2\frac{1}{2}$ uur, voor het eerst van een der hoogten iets van het Toba-meer kon zien. Aan den voet van den Piso Piso had men vervolgens van de helling een onvergetelijk gezicht daarop. Op den avond van dien dag (2 Maart) was men te Boenoe Raya terug. Op Zondag 3 Maart steeg men om half negen in de auto en was om 12 uur den bergpas weder over te Bandar Bahroe. Van daar om half twee vertrokken was men om 5 uur te Medan. De per auto bereikte afstand was ongeveer 100 K.M.

Over den gevolgden weg is reeds iets gezegd in onzen vorigen jaargang I, bl. 773. In *Eigen Haard* wordt de pas Tonkig genoemd, hier Teungké, terwijl de pas tusschen de bergen Sebajah en Baros daar Tjingkam-pas genoemd wordt. De hoogte van 1300 M. komt vrijwel overeen met de hier genoemde van 900 + 450 = 1350 M.

* * *

Het aftreden van Lord Cromer. Terwijl in onze Sept.-afl. bl. 1382 reeds vermeld is hoe in Egypte de moeilijkheden tusschen den Khedive en het Engelsche bewind, belichaamd in Lord Cromer steeds toenamen, vindt men in een correspondentie uit Constantinopel van 20 Jan. j.l. in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Jan. uiteen gezet hoe Abbas Hilmi, geplaatst tusschen twee vuren als hij was, zich ten slotte openlijk geschaard heeft aan de zijde van zijn land- en geloofsgenooten. Dit is van veel belang en geeft aan het conflict tusschen den onderkoning en den vertegenwoordiger der Britsche regeering meer en meer een godsdienstig, een fanatiek karakter. Ofschoon de uitslag niet twijfelachtig kan wezen, indien de Khedive alles op haren en snaren zou willen zetten, zoo moest toch hetgeen gelijktijdig aan den Nijl, in Voor-Indië (en eveneens in Zuid-Afrika) voorviel, de regeerders te Londen doen inzien, dat eenige matiging in het optreden van Lord Cromer tegenover de Egyptische patriotten en de rechtmatige heerschers aanbevelenswaard zou zijn. Dat na een kwart eeuw bezetting de Britten hunne beschermelingen in Egypte niet alleen niet aan zich gehecht, maar ze hoe langer zoo meer van zich vervreemd en tot vijanden gemaakt hebben, schreef de genoemde correspondent grootendeels toe aan de onverzoenlijke aanmatigende houding van Lord Cromer. Hij wilde de nationalistische beweging hardhandig onderdrukken en zelfs den Khedive dwingen hem daarbij behulpzaam te zijn.

Door van den onderkoning te eischen, zooals hij in het begin van dit jaar deed, dat deze de nationalistische leiders niet meer aan zijn hof zou ontvangen, er in zou toestemmen, dat de sterkte der Egyptische troepen zou worden verminderd, terwijl die van het Britsche bezettingsleger in dezelfde verhouding zou worden uitgebreid, dat in het vervolg zeven van elke tien officieren in het Egyptische leger Engelschen zouden zijn, dat hij niet meer rechtstreeks met den Sultan en de Porte brieven zou wisselen, doch slechts door tusschenkomst van het onder Engelsche contrôle staande Ministerie, dat hij den Hoogen Commissaris van Turkije niet meer als zoodanig zou erkennen, heeft de Britsche agent den Khedive tot partijkiezen gedwongen en aan de nationalistische partij in de oogen der Egyptenaren een nog grooter recht van bestaan gegeven.

Voorspelde genoemde correspondent toen al dat een van beide uit Egypte zou moeten wijken, dat is thans geschied, want in eene zitting van het Lagerhuis op 11 April j.l. heeft Sir Edward Grey, de Minister van Buitenlandsche Zaken, het aftreden van Lord Cromer medegedeeld.

„'t Is hier niet de plaats", zegt de Londensche correspondent van de *Nieuwe Courant* van 15 April, „te treden in een critiek van Lord Cromer's beleid, na te gaan wat hij deed of misdeed. Groot-Britannië ziet in hem den héros, die orde bracht waar loszinnigheid, voorspoed waar verkwisting heerschte en wanneer men hoort van een man, wiens werk elke regeeringspartij niet hoog genoeg weet te schatten, een heerscher en bestuurder, dien men leerde vereenzelvigen met zijn ambt, met het land, dat hij met even krachtige vuist als forschen geest voortsleurde naar meerderen bloei — dan is diepe ontroering begrijpelijk". — De stem van den minister trilde dan ook, toen hij gewaagde van zijn persoonlijk gevoel voor den heengaanden heerscher, toen hij diens waardeerende woorden las voor den steun hem ook door deze regeering zoo onbekrompen verleend. Vervolgens stond de heer Balfour, de leider der oppositie, op en verkondigde in keurige bewoordingen den lof en de eer van den aftredende, die daar op een voorpost van het Rijk zooveel gewrocht, zooveel groots tot stand had gebracht.

Dat ook een Nederlandsch staatsman, na een persoonlijk bezoek aan Egypte den arbeid van den vroeger als Sir Evelyn Baring, thans als viscount Cromer bekenden bestuurder wist te waardeeren, zij hier in herinnering gebracht door te verwijzen naar het oordeel destijds door den heer J. T. Cremer in dit tijdschrift (1902 II, bl. 1336) over hem uitgesproken.

Alle Europeesche bladen, Fransche zoowel als Duitsche, betreuren zijn heengaan en de *Köln. Zeitung* meent dat uit zijn beheer in Egypte menige les voor Duitschland is te trekken. Alleen de nationalistische organen, zooals *El Lewa* juichen en schrijven zijn vertrek aa andere dan gezondheidsredenen toe.

Dat er een breuk tusschen Lord Cromer en den Onderkoning gekomen was, blijkt ook daaruit, dat toen eerstgenoemde op 7 Mei j.l. Caïro verliet, uitgeleid door de geheele Europeesche kolonie en de aanwezige Britsche troepen, de Onderkoning niet allen was weggebleven, doch de stad aan een anderen kant verliet. Zaterdag te voren had een officieel afscheid in de opera plaats, waar Lord Cromer een lange afscheidsrede hield. De *N. R. Ct.* van 8 Mei vertaalde daaruit een kenschetsend gedeelte ,dat wij hier laten volgen:

„Ik hoor dikwijls, dat de stoffelijke welvaart van Egypte in de laatste jaren wel verwonderlijk toegenomen is, maar er niets is gedaan om het volk zedelijk en geestelijk vooruit te brengen. Wat? Is er geen zedelijke vooruitgang geweest? Wordt dit land nog zooals vroeger uitsluitend met de zweep geregeerd? Behoort dwangarbeid niet tot het verleden? Heeft de vervloekte instelling van de slavernij feitelijk niet opgehouden te bestaan? Is het niet

waar, dat allen, van den hoogste tot den laagste, thans in het oog der wet gelijk zijn, dat het sparen wordt aangemoedigd; dat het eenvoudigste lid der maatschappij niet langer gekocht en verkocht wordt; dat een iegelijk vrij is — volgens sommigen, misschien te vrij — om voor zijn meening uit te komen; dat koning Baksjisj (de omkooperij) in hooge gewesten onttroond is en nog alleen zich op de bijpaden van het bestuur ophoudt; dat het bevruchtende water van den Nijl onpartijdig uitgedeeld wordt aan boer en edelman gelijk; dat de zieke in een goed toegerust gasthuis wordt verpleegd; dat de misdadiger en de krankzinnige niet langer als wilde beesten worden behandeld; dat zelfs het lot van het redelooze dier niet aan de oogen van den hervormer is ontsnapt; dat in theorie en practijk de gemeenschap van belangen tusschen regeerders en geregeerden wordt erkend; dat elke bestuursdaad — ook wanneer ze een misslag is, want niemand is onfeilbaar — het merk draagt van een eerlijke bedoeling en den ernstigen wensch om het welzijn van de bevolking te dienen en voorts dat de, aanmerkelijk verminderde sommen, uit de zakken der belastingbetalers genomen, inplaats van grootendeels besteed te worden aan nuttelooze paleizen en andere dingen, waarbij zij geenerlei belang hebben, nu gebruikt worden tot werkelijk voordeel van het land?"

Ook in geestelijk opzicht ontkende Lord Cromer, dat er weinig of niets voor het volk gedaan is. Hij noemde als voorbeeld in de eerste plaats het onderwijs voor meisjes, waartegen de bevolking eerst gekant was. Er zijn nu geen scholen genoeg om al de meisjes te bergen. Met het lager onderwijs in 't algemeen was het vóór de Engelsche bezetting droevig gesteld. Nu wordt de eene school na de andere geopend. Voor ambachtsonderwijs, voor het onderwijs in de wetten, de geneeskunde is al aanmerkelijk wat gedaan. Zeker, er had veel meer gedaan kunnen worden, als er twintig jaar geleden genoeg geld was, maar in den eersten tijd was er nauwelijks genoeg voor de dringendste behoeften van het bestuur.

Teekenen wij ten slotte aan, dat Cromer nog eens zeide, dat de Engelschen in het land blijven zouden.

* * *

St.-Eustatius. Voor de Geldersche Maatschappij voor Geschied- en Letterkunde „Prodesse conamur" te Arnhem hield de heer G. J. van Grol, gezaghebber van St. Eustatius, eene voordracht over dit eiland met lichtbeelden, waarvan men o.a. in het *Alg. Handelsblad* van 16 April en in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 April een verslag aantreft. Hij haalde de geschiedenis op van 1636 af, toen Zeeuwsche reeders er kolonisten heenzonden. De laatste helft der achttiende eeuw tot 1781 was een tijdvak van ongekenden bloei voor het eiland door den sluikhandel met de vijanden der Engelschen, doch in dat jaar werd het door den Engelschen admiraal Rodney verwoest, die 40 millioen aan buit medevoerde. Van 1781-1816 verwisselde het eiland enkele malen van meester, doch kwam toen weder in ons bezit. Sinds dien tijd is vruchteloos getracht het als stapelplaats te doen herleven en in de laatste jaren verkeeren de landerijen er meer en meer tot wildernis.

Het eiland is 20 à 28 K.M². groot en er zijn thans nog 1500 inwoners, hoofdzakelijk zwarten en kleurlingen en 100 Europeanen, waarvan 80 creolen, wier namen men herhaaldelijk tegen komt in de familielijsten uit de 17e en 18e eeuw. Het eiland is gezond te noemen, malaria is er niet en ook het voorkomen van gele koorts weet men er zich niet te herinneren. De gehechtheid aan hun geboortegrond is aan alle bewoners gemeen en als zij naar elders gaan om geld te verdienen, komen zij gaarne terug. Engelsch is de algemeen gebruikelijke taal, eerst in den laatsten tijd wordt het Nederlandsch op de openbare

en op de zusterschool onderwezen. Terwijl het moederland in de 18de eeuw voor predikanten zorgde, is dit thans niet meer het geval en staat de Ned. hervormde kerk van dak, preekstoel en banken beroofd op den rand van het klif. Alleen de Wesleyanen en de katholieken houden nog de hand aan hunne gemeenten.

De eerste kolonisten plantten tabak en katoen. In 1742 waren er 80 landeigenaren, doch een eeuw later was de grond in handen van 9 suikerplanters en 3 hypotheekhouders. Vergeleken met vijftig jaar geleden is de bebouwing thans treurig achteruit gegaan. Slechts een 20-tal planters bebouwen hun eigen land en een 100-tal huren een stuk grond voor hun kost. Er wordt een vergelijking gemaakt met andere West-Indische eilanden en het voordeel van een katoenaanplant besproken, waarvoor grond en klimaat gunstig zijn. (Zie *Ind. Gids* 1905 I, bl. 255). Ook de veehouderij dient als nevenbedrijf uitgeoefend, zoowel om het vleesch, de melk en de boter als om den mest. Het kweeken van vruchten en allerlei andere landbouwproducten kan ter hand worden genomen. Voor energieke Hollanders zou op het eiland wel wat te doen zijn. De toekomst van St.-Eustatius ligt in de ontwikkeling zijner natuurlijke hulpbronnen. Daartoe is noodig eene cultuuronderneming met Nederlandsch kapitaal gedreven door een Nederlandsch oeconoom. ,,Wil men de toekomst beter verzekeren, dan voere men'', volgens den spreker, ,,nieuw bloed in, bevordere dus de kleine kolonisatie van gezinnen uit den hoogen grond van Nederland, als 't kon met eenig kapitaal; creool en neger, het is wel teekenend, verwachten veel van ,,new blood''. Twijfel in het welslagen is bijna buitengesloten als men let op het succes op de naburige Engelsche Antillen, maar — daar werken niet alleen parlement en regeering samen, doch het particulier initiatief van Engelsche durf''.

* * *

Het melaatschen-dorp op Groot-Chantillon vormt het onderwerp van een artikel onder de bekende rubriek ,,Onder de menschen'' in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 April. De schrijver had kennis gemaakt met het werkje ,,Buiten de Legerplaats'', door H. Weiss, zendeling-leeraar der Evangelische Broeder-gemeente, directeur van ,,Bethesda'', Protestantsche Melaatschen-inrichting in ,,Suriname''. Deze gegevens werden aangevuld door een gesprek met den heer en mevrouw Weiss, die zich thans in Europa bevinden om voor die insteling steun te vragen. Terwijl bij de afzichtelijke lepra in den regel weinig kans op genezing is, stelt Bethesda zich vooral ten doel eene liefderijke behandeling der lijders en is daarbij niet exclusief, want protestanten van verschillende nuances hebben het helpen oprichten. Waarom nog behoefte aan zulk een instelling bestaat naast het gouvernements-asyl en een katholieke stichting wordt aldus verklaard. Volgens de bestaande leprawet worden de lijders, die zich op straat vertoonen, opgepakt en in het gouvs. gesticht geplaatst, terwijl de negers die niet aan de besmettelijkheid gelooven, het nut hiervan niet inzien, waardoor er in dat asyl veelal een ontevreden geest heerscht. Voorts zijn daar alle leeftijden, landaarden en standen dooreen ondergebracht en laat de huisvesting en verpleging te wenschen over, terwijl de lijders er aan verveling ten prooi zijn. Toch wil de heer Weiss niet zeggen dat de regeering de in het gouvernements-asyl opgenomen lijders slecht behandelt, doch de omstandigheden zijn er ongunstig.

Uit vrees van op straat te worden gezien blijven veel lepralijders steeds in huis en vormen dan een bron van besmetting en daarin was eene aanleiding te meer voor de protestanten om een asyl te stichten, waar zij zoo behandeld worden, dat zij er vrijwillig heen komen. Maar zij hadden ook op het oog de

meer beschaafde zieken, die zich in de omgeving binnen het gouvernementsgesticht misplaatst zouden voelen. Er zijn thans 33 patiënten van tusschen de 12 en 80, de meesten echter beneden de 25 jaar. Elk heeft een kamertje van 3½ à 4 M. in het vierkant en zoo zijn er verscheidene huisjes, elk met twee kamers en een vóór- en achterwarande die op tuinen uitzien. Het geheel vormt een soort dorp, waar rechts de mannen, links de vrouwen wonen, met een zusterhuis, een open pavilloen aan de rivier voor de zieken, enz. Het dorp komt echter woningen te kort en er moesten reeds vele zieken worden afgewezen. Om hierin te voorzien doen ,,vader en moeder Weiss" een beroep op het Moederland, waaraan Hare Majesteit de Koningin en de Koningin-Moeder reeds gehoor gaven.

* * *

Ons fossiel strafrecht. In het *Vaderland* van 23 April j.l. en in de *N. Rott. Courant* vonden wij een uittreksel van een oordeel van het *Nieuws van den Dag van N.-I.* over de benoeming van Mr. J. H. Carpentier Alting, thans secretaris van het Dept. van Justitie, tot hoogleeraar in het Indische Strafrecht aan de Universiteit te Leiden. Hetgeen deze gaat doceeren is niets anders dan de, lichtelijk naar Indische omstandigheden gewijzigde, Code Pénal 1810, welke wet alom als verouderd is verworpen en die sinds 1886 niet langer de basis is van het strafrecht in Nederland. Voor Indië werd in 1898 een nieuwe wet vastgesteld, waarbij eveneens de principes van den Code Pénal als grondslag van de rechtspraak werden ter zijde gesteld voor meer moderne begrippen. Dit fossiele strafrecht nu zal de nieuwe hoogleeraar gaan onderwijzen, omdat in de 9 jaren, die sedert de aanneming van dit meer moderne wetboek zijn verloopen, de Indische Regeering en de bij de invoering der wet betrokken ambtenaren het nog niet zoo ver hebben kunnen brengen, dat die nieuwe wet ook wordt in werking gesteld! (Zie *Ind. Gids* 1902 II, bl. 1235, 1903 I, bl. 770, 1906 I, bl, 76). Het blad acht het optreden van een hoogleeraar ter voorlichting van aanstaande Indische rechterlijke ambtenaren volstrekt niet overbodig, doch keurt het af, dat naast het goede thans weder een officieele plaats wordt ingeruimd aan het verouderde en verkeerde en ziet in dezen stap der Regeering een voorbereiding om de invoering van het moderne strafrecht in Indië steeds verder op de lange baan te schuiven.

* * *

Inlandsche rechtskundigen. Naar aanleiding van het in onze vorige revue (bl. 760) vermelde hoofdartikel van de *Nieuwe Courant* geeft de heer J. van Kuyk in een ingezonden stuk in dat blad van 21 April een korte bespreking van de nieuwste literatuur over het onderwerp voor zoover het in het algemeen rechtspraak van en over inboorlingen betreft. Hij vestigt de aandacht op de artikelen van Henri Rolin in de Jan.-Maart-afl. van het Belgische tijdschrift *La vérité sur le Congo*, waarin de op 1° Jan. j.l. in dien staat in werking getreden rechterlijke organisatie vergeleken wordt met de organisatie in Fransch-Congo en Duitsch Oost-Afrika, respectievelijk van 1903 en van 1900. De heer Rolin is het eens met Arthur Girault in diens ,,Principes de colonisation et de législation coloniale" (Paris, 1904), dat de inlandsche hoofden competent moeten blijven in civiele geschillen tusschen inlanders onderling, doch in strafzaken wil de laatste absolute afschaffing van rechtsmacht door inlanders zelf en wel op drie gronden: 1o. De verleiding om het recht om te straffen partijdig en vijandig aan den Europeeschen invloed uit te oefenen; 2o. het enorme prestige dat zulk recht geeft aan hem die het uitoefent en 3o. omdat het koloniale gouvernement, dat de handhaving der orde op zich

nam, zelf moet oordeelen over de vraag met welke gestrengheid de vervolging van delicten moet plaats hebben en niet kan gedoogen dat de meest talrijke categorie van delinquenten aan zijn werkzaamheid onttrokken wordt. Het eerste gevaar is voor Nederlandsch-Indië waarschijnlijk minder groot dan voor negerlanden. Wat de beide andere betreft hebben volgens Rolin de Europeanen voldoende middelen om hun prestige te handhaven en aan de inlandsche hoofden een beperkte competentie over te laten, die daarop zeer gesteld zijn. Evenals het civielrecht is ook het strafrecht eng verbonden met de eigenaardige inlandsche denkbeelden, waardoor in vele gevallen een inlander beter kan beoordeelen met hoeveel gestrengheid eene overtreding gestraft behoort te worden. In de Congo wordt elke strafzaak in beginsel berecht door de Europeesche rechters, doch wanneer het delict door een inlander tegen een ander inlander in gepleegd, heeft het Openbaar Ministerie de bevoegdheid den beklaagde over te laten aan de jurisdictie van zijn hoofd. Alleen menschenhandel moet steeds door de Europeesche rechters behandeld worden. Verder wijst het artikel nog op een paar belangrijke bepalingen van het Congoleesche recht, n.l. het aan den beklaagde kunnen toevoegen van een verdediger, gekozen uit de natobelen van zijn dorp en het ambshalve opleggen van een schadevergoeding, welk vonnis door het O. M. ambtshalve wordt geëxecuteerd.

* * *

Atjeh bezocht door den oud-minister J. T. Cremer. In het *Vaderland* van 23-24 April j.l. komt een interessant reisverhaal voor van een bezoek dat de heer Cremer aan Atjeh bracht en waarbij hij over zee naar de Langsar-baai ging en toen per tram langs de Oostkust terug naar Kotta-Radja. Van die baai, waar reeds een aanlegsteiger op schroefpalen, een pakhuis en douaneinrichtingen in aanbouw zijn, heeft de schrijver als aanlegplaats voor mailbooten weinig verwachting, daar de streek er om heen niet veel oplevert en bij de diepte van 16 voet bij laag water de booten op tij moeten varen. Wel zal bij Toenong op groote schaal eene gouvernements caoutchouc-aanplanting komen, doch zoo die al slaagt, zal zij eerst over 6 à 7 jaar product geven en dan is de inrichting als haven wel wat voorbarig en vraagt men of deze voor de caoutchouc of wel omgekeerd de laatste voor de haven wordt verbouwd. Slecht is de schrijver te spreken over den met 1° Februari j.l. ingevoerde maatregel om de havens Bajeuën en Idi voor den algemeenen handel te sluiten, en die ook op Sigli toegepast zal worden als de tramweg naar Oleh-leh geheel klaar is. Tot nu toe vrij bedrijvige kustplaatsjes, die hun handel rechtstreeks konden drijven met den overwal, heeft het gereedkomen van de tram naar Langsarhaven, dat tot deze sluiting aanleiding gaf, ten gevolge dat zij hunne goederen of derwaarts op 80 K.M. van Idi of naar Lho-Seumawé, meer dan 100 K.M. van Idi, moeten vervoeren. Het directe gevolg, dat de schrijver te Idi waarnam, was de sluiting van een wijk van bij den tolboom gelegen Chineesche winkels, waarvan de eigenaars geen schadevergoeding ontvingen. Wat vroeger als straf gold, is nu op bevriende staatjes toegepast en het middel is hier tot doel gemaakt, eene averechtsche politiek die zich zelf zal straffen.

Men zegt dat die havens niet goed zijn, doch als het verkeer per tram voordeeliger is, zou dit van zelf wel blijken, terwijl het argument, dat het onvoordeelig is om zooveel havens open te houden, ontkend wordt met een beroep op het feit dat de geïnde in- en uitvoerrechten er ruimschoots de geringe kosten van inning goed maakten. Het hoofdargument, dat de trambaan rendabel gemaakt moet worden, wordt bestreden. De tramweg behoeft niet te rendeeren en zeker nimmer op die wijze. De aanleg is zelfs nog niet voltooid en daarom kan hij het nog niet doen. Zelf had de schrijver tot dien aanleg mede-

gewerkt met het doel om een militair hulpmiddel te scheppen, dat eerst daarna en tevens tot ontwikkeling der doorsneden landstreek zou strekken; rentabiliteit stond daarbij op den achtergrond.

Als bewijs van de belangrijkheid der bedreigde havens worden voor de waarde van den invoer en den uitvoer de volgende cijfers medegedeeld:

	1906.		1905.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Pedir	*f* 857,738	*f* 435,008	*f* 839,593	*f* 473,713
Idi	,, 780,296	,, 424,271	,, 566,996	,, 302,684
Bajeuën	,, 753,093	,, 539,297	,, 986,295	,, 413,972

Van Lho Seumawé, waarheen de reis onder dekking per tram werd volbracht, is de toekomst voor een groot deel afhankelijk van wat men voor de haven kan of wil doen. De reede is diep en van drie kanten beschermd; het is den schrijver niet bekend of reeds onderzocht is of bescherming van de open zijde door middel van een strekdam zonder te groote kosten mogelijk is.

Bij de doorreis naar Sigli wordt aangeteekend dat de indruk van het landschap over het algemeen zeer gunstig is, een mooi land, goed bebouwbaar en veelal goed bebouwd.

Dit land m o e t met verstandig en krachtig beleid een mooie toekomst tegemoet gaan, zoo is de indruk die zich bij een reiziger moet vestigen; de bronnen van welvaart zijn te vele dan dat een bevolking, de zegeningen van den — zij het opgedrongen — vrede beseffend, zich niet allengs zou schikken naar de nieuwe omstandigheden, waarin zij geplaatst wordt. En dat is dan ook in de meeste onderhoorigheden het geval. Maar juist in die welvarende Pedirstreek is het karakter der bevolking minder vertrouwbaar dan bij haar buren, een menschenleven wordt er van ouds minder geteld. Toch wordt ook hier door de machthebbenden niet getwijfeld aan een eindelijk succes.

Een even bemoedigende indruk maakt het tweede deel van het opstel, waar Groot-Atjeh betreden wordt, nog de sporen dragend van den langdurigen strijd en waar door gemis aan voldoende bevolking de wederbebouwing nog te wenschen overlaat. De behandeling, die de Atjehsche vrouw er na een bevalling ondergaat, eene uitrooking door een vuurtje gedurende een veertiental dagen onder haar slaapplaats gebrand, moet wel nadeelig op de toeneming der bevolking werken. Gunstiger indruk werd verkregen van een tochtje naar het liefelijke gezondheids-etablissement Lho Nga aan de Kroeng Raba-baai en ook Kotta Radja en omgeving deelen daarin. Hoewel het moeilijk is personen in het openbaar te bespreken, meent de schrijver hier — omdat wel eens twijfel is uitgesproken of de erfenis van generaal Van Heutsz in goede handen is gekomen — te moeten zeggen dat hij kolonel Van Daalen zoowel op militair als op politiek terrein voor zijn taak berekend acht. Zijn organisatietalent als militair is bekend, niets wordt aan het toeval overgelaten, voor alles wordt gezorgd, aan zijn scherpen blik ontgaat letterlijk niets. Dat methodisch werken, die detailkennis, die zorg voor alles kenmerken hem ook als civiel-bestuurder. De ondergeschikten hebben vertrouwen in hun chef en werken onder hem met toewijding. Bij de militaire- en burgerambtenaren, die de schrijver ontmoette, heerschte een opgewektheid als bij menschen die veel te doen hebben; vastberadenheid sprak uit veler blik, vertrouwen koesterden zij in de toekomst.

* * *

Bali en de heer Nieuwenkamp. De laatste brieven van Bali, die het *Algemeen Handelsblad* plaatste, zijn blijkens het nummer van 23 April bijna tegelijk in Nederland aangekomen met den schilder W. O. J. Nieuwenkamp zelf, die weder aan boord zit van „De Zwerver", en nu aan de omvangrijke taak gaat

beginnen zijn aanteekeningen in woord en beeld, die, wat hij voor het vervolg van zijn boek reeds bijeen had, op menig punt aanvullen, uit te werken. Het blad maakt melding van al de medegebrachte merkwaardigheden en staat verder stil bij dit werk over „Bali en Lombok", dat het verleden jaar reeds kort besprak en dat zoo uitnemend geschikt is om, zooals de schrijver bedoelt, zijn landgenooten de oogen te openen voor het schoon van Indië. De vervolgen worden dan ook met belangstelling tegemoet gezien.

* * *

Voor de Bataks. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 April wordt uit de *Deli-Ct.* van 28 Maart het bericht overgenomen dat de controleur Kok op Medan is aangekomen van een studiereis op Java en van daar een heele lading grondstoffen en producten had medegenomen om onder de Batakbevolking van de afdeeling zijner standplaats Soenggal te worden verspreid. Op vele punten is de door hen uitgeoefende cultuur achterlijk, dikwijls beschikken zij over slecht materiaal, terwijl veel cultuurgewassen hun onbekend zijn, zooals thee, vanille en cacao, welke door hem medegebracht zijn. Verder heeft hij 50 pikol van de beste zaai-padie en drijfrijst voor de Maleiers medegebracht. Wat vooral veel zorg gedurende de reis baarde, was het heelhuids overbrengen van 500 stuks goudvisschen in groote bakken met water, die zullen dienen om de vischvijvers te bevolken. Ook bamboetali voor vlechtwerk en ploegen van betere constructie werden aangevoerd. Den controleur K. wordt met een en ander succes toegewenscht. Het is moeilijk om inlanders die vasthouden aan sleur en gewoonte te overtuigen, maar zooveel te grooter zal later de voldoening zijn, wanneer de nieuwe producten gereede afnemers zullen vinden en de opbrengsten van de kamponggronden toenemen.

* * *

Javanen en Bataks. In de Mei-afl. van *Onze Eeuw* maakt de heer W. Meyer Ranneft eenige interessante vergelijkingen tusschen den volksaard der Javanen en dien der Bataks op Sumatra en knoopt daaraan over de denkbeelden der inlanders in het algemeen, opmerkingen vast, die alle aandacht verdienen. Uit de overeenkomstige woorden in beider talen en uit in Padang-Lawas (Tapanoeli) gevonden Hindoe-oudheden wordt afgeleid dat Hindoe-Javanen vroeger nederzettingen in de Bataklanden hebben gehad. Bij de parallel thans tusschen die streken en Java getrokken, worden drie punten opgemerkt: 1o. Behoudens enkele centra zijn de Bataklanden schaars bevolkt, terwijl men op Java gevaar loopt voor overbevolking; 2o. De Batak behoeft niet zooveel van zijn inkomsten af te staan, omdat hij geen landrente betaalt en 3o de verhouding van het volk tot de hoofden is er geheel anders. Die streken bereizende krijgt men den indruk dat de „kleine man" er over het algemeen beter aan toe is dan op Java. Het verschil zit echter niet in de rijkere oogsten, die de rijstvelden er opleveren. Merkwaardig is daarbij de opmerking dat men bovendien in aanmerking moet nemen: „dat de Javaan als landbouwer hooger staat dan de Batak „en ook werkelijk meer uit den grond trekt". Legt men daarnaast de verklaring voorkomende in de April-afl. van hetzelfde tijdschrift (bl. 75) „dat het bij den natten rijstbouw (op Java) vrij slordig en onverschillig toegaat en dat sleur en bijgeloof daarbij een groote rol spelen" (zie onze vorige revue bl. 750) dan moet het voor een niet met Java bekend lezer van *Onze Eeuw* moeilijk zijn zich een oordeel ter zake te vormen.

Eigenaardige trekjes in het opstel zijn nog de bijgewoonde godsdienstoefening der Bataks, hun speelzucht, de vergadering, waar de belasting-

quaestie behandeld werd, het optreden van een Javaansch mantri en zijn minachting van deze Bataksche „Boschmenschen", de onvoldoende voorstelling, die Bataks van afgelegen streken en van Nederland hebben, enz. Vooral treft in dit artikel de humane beoordeeling der inlanders, ten onrechte vaak als minderwaardig beschouwd, doch die een groote leerlust hebben en hoogst dankbaar zijn voor genoten onderwijs.

* * *

De Chineezen-quaestie in Indië. De *Nieuwe Courant* van 23 April j.l. dringt er op aan dat, nu de parlementaire werkzaamheid hervat is, door een vraag aan de Regeering meer licht moge opgaan over de inmenging der Chineesche regeering in onderwijszaken in Nederlandsch-Indië. In haar nummer van 22 Febr. te voren had dit blad reeds het destijds door het *Hbl.* van Batavia ontvangen telegram besproken dat de vereeniging Tiong Hwa Hwee Koan, welke sedert kort de Chineesche scholen onder één leiding bracht, op haar verzoek aan de Chineesche regeering om subsidie voor de aanstelling van een inspecteur, ten antwoord ontving dat China alle kosten zou dragen. Daarbij werd toen ook besproken wat de heer Tan in het midden bracht (zie onze vorige revue bl. 755) en hoe het N.-I. gouvernement met de genoemde vereeniging tegenwoordig op goeden voet staat.

Terwijl andere berichten uit de Indische bladen zelfs spreken van de benoeming en uitzending van wege de Chineesche regeering van inspecteurs voor die scholen of het doen overbrengen naar China van een aantal leerlingen om hunne opleiding daar te lande te ontvangen, is het van belang te weten of dergelijk optreden moet beschouwd worden als eene volkomen onschuldige handeling. Of acht onze regeering hier de grens van het geoorloofde op internationaal gebied eenigermate geschonden en heeft zij dientengevolge stappen gedaan? Die grens is volgens het blad niet gemakkelijk waarneembaar, maar daarom is er des te meer reden om bijtijds te kennen te geven, waar zij die getrokken wenscht te zien.

Het Chineesche vraagstuk in Indië kan naar de meening der *N. Ct.* slechts door het nemen van zeer liberale maatregelen tot eene oplossing worden gebracht, doch zij vreest dat het, door de deur voor vreemde inmenging op een kier te laten, tot de meest ongehoorde en gevaarlijke afmetingen zou kunnen oploopen. Eenige geruststelling of uitlegging van officieele zijde is werkelijk niet overbodig.

Omtrent deze quaestie leest men in de *Java-Bode* dat, terwijl er goede redenen zijn om te onderstellen dat de Indische autoriteiten met voortvarendheid in deze optreden, het te betreuren blijft, dat die voortvarendheid niet een aantal jaren vroeger aan den dag is getreden. Veel gemor zou daardoor zijn voorkomen en ook veel last zijn uitgespaard ten opzichte van de onwelkome staatsinspecteurs, ons door China op den hals gestuurd. Thans wordt belangstelling in de zaak getoond door den heer W. J. Oudendijk, secretaris-tolk van de Nederlandsche legatie te Peking. (Dit schijnt dezelfde die in onze Febr.-afl. bl. 259 bij vergissing Buitendijk genoemd is). Deze is in de tweede helft van Maart op Java gekomen, naar men zegt om particuliere redenen, en deed vervolgens een reis naar Midden- en Oost-Java met Tosari als eindpunt. Op 29 Maart bracht hij, vergezeld van den heer Stuart, ambtenaar voor de Chineesche zaken te Batavia, een bezoek aan de school der Chineesche Vereeniging aldaar en maakte bij die gelegenheid kennis met den Chineeschen inspecteur Wang Foeng Tsjiang. Of hij nog andere Chineesche scholen op Java zal bezoeken was aan de *Jav.-B.* niet bekend, evenmin of hij louter uit be-

langstelling of krachtens opdracht handelt, doch het is niet onwaarschijnlijk dat zijn rapport tot basis kan strekken aan een diplomatiek verzoek aan de Chineesche regeering om haar inspecteurs in te trekken. Op 17 April zou de heer Oudendijk naar China terugkeeren.

In aansluiting hieraan zij nog de aandacht gevestigd op een artikel van den heer Henri Borel in de *Locomotief* van 27 Maart j.l. waarin deze eene bijdrage levert tot de kennis van het onderwijs op de Chineesche scholen door bespreking van een allernuttigst leerboek in tien deelen voor de lagere scholen, dat zoowel in China als op Java in gebruik is, getiteld: Siao Hak Kok Boen", of, vrij vertaald „Chineesch Nationaal Leesboek voor de Lagere School". Het is geheel doortrokken van den modernen geest en prent het Chineesche kind van zijn eersten schoolgang af die ideeën in, waardoor China alleen uit zijn verval kan worden opgeheven. Wij moeten er ons toe bepalen naar het artikel zelf te verwijzen, dat een overzicht van den gevarieerden inhoud en de uitvoering geeft. De leerling klimt er mede van de eenvoudigste leeslesjes af tot de kennis van eenige duizenden Chineesche karakters op en tegelijk komt hij op de hoogte van moderne uitvindingen en begrippen. Het is als een zaad van moderne ideeën, dat in den geest van het opkomend geslacht wordt uitgestrooid. Welke vruchten er uit zullen voortkomen zal de toekomst ons wel doen zien en gewaar worden, zegt de heer Borel.

* * *

Chineesche officieren. In de *Nieuwe Courant* van 1 Mei wordt een bericht uit de *Java-Bode* overgenomen, betreffende een voornemen der regeering om de positie en het aanzien der hoofden van de Chineezen te verheffen, opdat de meest geschikt geachte en fatsoenlijkste lieden zich daarvoor aanbieden. Vooreerst wil men voor hen een ambtscostuum vaststellen, dan de beperkende bepalingen van het passenstelsel voor alle hoofden opheffen, opdat zij zich overal vrij kunnen bewegen en eindelijk, in navolging van hetgeen geldt voor inlandsche hoofden en grooten en hunne naaste bloedverwanten, aan Chineesche officieren en eveneens aan de andere hoofden van niet-inlandschen landaard, niet alleen in burgelijke, maar ook in strafzaken het voorrecht toekennen om ze te onttrekken aan de rechtspraak van inlandsche rechtbanken en ze alleen voor den Europeeschen rechter te brengen.

* * *

Koloniale voortbrengselen onder vreemde namen. In eene correspondentie uit Londen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 April j.l. wordt er de aandacht op gevestigd dat de eigenlijke bedoeling met den geldelijken bijstand door staten of koloniale regeeringen aan de ontwikkeling van den uitvoer, derhalve van de productie van bodemvoortbrengselen, verstrekt, niet wordt bereikt, wanneer deze bij het debiet niet worden verkocht onder de ware benaming. Zoo worden te Londen de bananen van Costa-Rica verkocht als afkomstig van Jamaica en de schrijver hoopt dat, wanneer de Amerikaansche Bananentrust onze Surinaamsche bananen op groote schaal in Noord-Amerika invoert, ze daar als Surinaamsche en niet als van Costa-Rica of Jamaica afkomstig zullen worden verkocht. Gebeurt dat niet, dan zijn de voor advertenties en reclame voor dat artikel gemaakte kosten grootendeels verloren en zullen de Surinaamsche bananen het lot deelen van vele voortbrengselen uit Ned.-Indië, die in Engeland in massa verkocht worden, maar niet of nauwelijks ooit onder hunne ware benaming. Zoo wordt Java-koffie in groote hoeveelheid aangevoerd, doch in geen der groote winkels is het artikel als zoodanig

bekend, wel Costa-Ricaansche, Britsch-Indische, of „Mokka" en nog meer komen mengsels voor, waarbij Java-koffie echter volslagen ongenoemd en derhalve miskend blijft. Ook van Java-thee weet men niet af en al mogen sommige planters op Java daar niet om geven, dit standpunt is toch niet goed. De theeplanters op Ceylon hebben met de groote reclame voor hun artikel verbazende uitkomsten verkregen. Zij hebben voor gezamenlijke rekening een reusachtige propaganda voor Singaleesche thee jaren achtereen volgehouden en ten gevolge daarvan is het verbruik kolossaal toegenomen, met verdringing van Chineesche en Britsch-Indische thee.

* * *

Onrust in Britsch-Indië. De eigenaar en de redacteur van de *Punjabi* te Lahore, die, zooals in de April-afl. 564 vermeld is, veroordeeld werden wegens ophitsing, kwamen van dit vonnis in hooger beroep doch verkregen van het Hooggerechtshof van Pendjab alleen deze verzachting dat de gevangenisstraf van „rigorous" tot „simple" werd verminderd. De opperrechter merkte op dat hij de straf gaarne zou hebben verminderd, wanneer de gevangenen berouw hadden getoond. Toen zij van het Hof naar de gevangenis teruggebracht werden, werd het rijtuig door eene oproerige menigte tot stilstand gebracht, de begeleidende politiebeambten werd met vuil gegooid en de gevangenen werden omkranst. Daarna ging het volk in optocht langs de hoofdstraat en viel elken Europeaan aan, dien het tegen kwam, waarna de menigte door de politie uiteen werd gedreven.

Volgens de *Nieuwe Courant* van 24 April was de Engelsche pers door het gebeurde over het algemeen onaangenaam verrast en geeft een hoofdartikel in de *Times* uiting aan de vrees, dat hier eene algemeene ontevredenheid der bevolking met het Britsche bestuur achter schuilt. De „Swadeshi"-beweging, die in de Bengaalsche pers openlijk den boycot van Engelsche goederen aanprijst is hieraan niet vreemd. Volgens de *Times* is een nieuwe gevaarlijker beweging daaruit voortgekomen: „Swaraj" genaamd, die de omverwerping van het Britsche gezag beoogt. De *N. Ct.* meent in die angstkreten in de *Times* de bedoeling te zien om de beweging tot verkrijging van uitgebreider zelfbestuur in Indië reeds nu den kop in te drukken. De *Westm. Gaz.* is van meening dat er geen grond is voor een paniek en zegt zelfs dat het „constitutioneele stelsel" hetwelk Lord Minto, volgens de *Times* aan Indië beloofd zou hebben, op zich zelf beschouwd goed en verstandig is en dat de regeering zich daarvan niet door dergelijke gebeurtenissen moet laten afleiden.

Toch zullen de vrijzinnige regeeringsbeginselen van dit kabinet op een zware proef gesteld worden, nu de meerdere vrijheid, die aan de Hindoes wordt toegestaan, den strijd met de Mohammedanen blijkt aan te wakkeren. Zoo wordt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 April j.l. het bericht van de Duitsche kabel maatschappij uit Calcutta aangetroffen dat te Samalpur in Oost-Bengalen tusschen die beiden gevochten is en de *Tribune* vernam uit Calcutta dat een afdeeling Goorkha's derwaarts gezonden is. Volgens een ander bericht uit Lahore is een compagnie inlandsche militairen te Jhellum in Pendjab aan het muiten geslagen. Een ander bericht, uit de *N. R. Ct.* van 5 Mei j.l., spreekt van een ernstig oproer te Rawalpindi in de buurt daarvan. In het district Mymensingh in Oost-Bengalen zou het thans weder rustig zijn, maar de *Indian Daily News* verzekert dat de thans dreigende onrust ernstiger is, dan wat ooit te voren in deze provincies geschiedde.

Een teekenend verhaal wordt in het weekblad *India* van 19 April besproken, Sir Charles Elliot schreef n.l. aan de *Times* dat hij een brief uit Pendjab ontving, waarin vermeld wordt dat, toen Sir Charles Rivaz een afscheids-

bezoek aan Ludhiana bracht, daar een eerepoort was opgericht met het opschrift: „For God's sake, save us from the rule of our countrymen". Het district was namelijk eenigen tijd onder beheer van een inlandsch ambtenaar geweest. *India* zegt dat het niet aangaat uit het feit, dat een enkel „inlandsch" ambtenaar niet populair is bij het Mohammedaansche gedeelte der bevolking in één enkel district, te besluiten dat de eisch van het ontwikkelde Indië om zelfbestuur daarom moet worden afgewezen. Het blad beweert voorts dat de gebeurtenis reeds in October plaats had en dat het opschrift niet op een eerepoort was geplaatst en anders luidde, namelijk dat op een banier, die bij een samenstrooming van een 10,000 Mohammedanen, welke Sir Charles Rivaz verwelkomden, vooruit werd gedragen, alleen de woorden „Deliver us from native rule" waren geschreven. Hoe het zij, dat zulke gevallen zich nu reeds voordoen blijft eene ernstige waarschuwing voor de regeering om met het drijven der Hindoes voorzichtig te zijn.

* * *

De pest in Britsch-Indië. Terwijl in het vorige jaar niet veel over deze gevreesde ziekte vernomen werd (waarover het laatst in de *Ind. Gids* werd geschreven in 1905 II, bl. 1260), ontleent de *Nieuwe Courant* van 27 April thans aan het *Brit. med. Journal* het bericht, dat na eene schijnbare verbetering in 1906 in dit voorjaar weder een zeer ongunstige wending in de pest-epidemie is gekomen. Gedurende de eerste 11 weken van 1904 tot 1907 zijn resp. 253,903; 316,801; 70,761 en 254,033 personen aan pest gestorven. In de geheele jaren 1904 tot 1906 heeft de pest aan resp. 1,023,845; 946,558 en 316,550 personen het leven gekost. De derde week van Maart was dit jaar ongunstiger dan ooit te voren: 49,460 sterfgevallen, tegen ongeveer 47,000 in 1905. Sedert de helft van 1896, toen de pest in Britsch-Indië verscheen, zijn 4,767,141 personen aangegeven als aan pest gestorven.

Op een vraag op 22 April j.l. door Dr. Rutherford aan Minister Morley over de pest in Indië in het Lagerhuis gedaan, antwoordde deze dat, met inbegrip van de Inlandsche Staten, van Sept. 1896 tot einde Maart 1907 ongeveer 5,012,000 sterfgevallen aan pest waren voorgekomen. Uit de maandelijksche opgaven van dit jaar bleek de sterfte aan die ziekte in Januari 58,438, in Februari 98,397 en in Maart j.l. 171,522. De meest geteisterde gewesten waren de Vereenigde Provinciën, Pendjab, Bengalen en Bombay.

* * *

De Nederl.-Indische Bestuursacademie. De *Nieuwe Courant* van 25 April j.l. uitte hare bevreemding over de benoeming van Mr. G. J. A. van Berckel, oud-president van den Raad van Justitie te Batavia, tot directeur der nieuw op te richten Bestuursacademie. Niet om diens persoon, maar omdat ter verdere opleiding van bestuursambtenaren, de keus viel op een rechterlijk ambtenaar. Het blad laakt deze keuze des te eerder omdat ook onder de curatoren (zie vorige revue bl. 755) niemand is benoemd die, laat staan bij het B. B. carrière heeft gemaakt, maar zelfs door den aard van zijn ambt veelvuldig met bestuursambtenaren en de toestanden te midden waarvan zij leven en werken in aanraking is geweest. Alleen van prof. Snouck Hurgronje zou dit laatste nog kunnen worden gezegd. *Land en Volk* vroeg daarop of de *N. Ct.* niet uit het oog verliest dat het aan de Academie te geven onderwijs zal loopen over vakken, waarvan tot dusver slechts weinig bestuursambtenaren studie gemaakt hebben, zoodat het al zeer toevallig zou zijn geweest indien onder de in Nederland vertoevende bestuursambtenaren iemand gevonden ware, voldoende onderlegd om aan de hoogere vorming de noodige leiding te

geven. In deze omstandigheden moest, naar *L. en V.* meent, ook wel buiten de bestuursambtenaren worden gezocht en het kan geen verwondering wekken dat toen de keuze viel op een wetenschappelijk onderlegd oud-rechterlijk ambtenaar van rijpe Indische ervaring. Wat voorts de curatoren aangaat, wordt gemeend dat ook de heer Rooseboom in de gelegenheid is geweest zich omtrent hetgeen een goed bestuursambtenaar zijn en doen moet een oordeel te vormen. Het *Alg. Handelsblad* van 29 April verdedigt de directeurskeuze eveneens, want de leerlingen hebben, als mannen der praktijk geen leiding van dezulken noodig, maar wel van personen van groote algemeene ontwikkeling, die geschikt zijn aan hunne wetenschappelijke studiën de goede richting te geven.

Het verschil van opinie, zegt de *N. Ct.* van 1 Mei, spruit hieruit voort, dat zij bij de Academie niet het zwaartepunt gelegd zou wenschen te zien in de te geven lessen. Niet zoozeer een school voor volwassenen wenscht dit blad, maar een intellectueel middenpunt, waar de gedetacheerden onder elkanders invloed en onder bezielende leiding, nevens aanvullende bekwaamheden, een nieuwen frisschen kijk op hun werk, hernieuwde krachten en idealen zouden opdoen. Om zulk een leiding te geven had men iemand moeten hebben, die het bestuurswerk uit eigen ondervinding kent, te midden er van heeft geleefd en er nog steeds, zij het uit de verte, in medeleeft. Het blad erkent echter gaarne dat van het andere standpunt gezien, de keuze van den heer Van Berckel over wiens bekwaamheden, toewijding en tact slechts één roep gaat, goed is. Wellicht stellen zijn persoonlijke eigenschappen hem in staat aan het nieuw te scheppen instituut de juiste richting te geven. Dat in het Curatorium het B. Best. in het geheel niet vertegenwoordigd is, blijft echter het hoofdbezwaar van de *N. Ct.*, waarvoor geen enkele verschoonbare reden bestaat.

Er zij hier aan herinnerd dat Mr. van Berckel in 1880 te Leiden promoveerde op een proefschrift: „Bijdrage tot de Geschiedenis van het Europeesch opperbestuur over Nederl.-Indië, 1780-1806", destijds door Mr. A. J. E. A. Bik besproken in de *Indische Gids* 1881 I, bl. 504.

* * *

De uitrusting der expeditie naar Zuid-Nieuw-Guinea. In het *Bulletin* no. 52 der „Maatschappij ter bevord. v. h. Nat. onderzoek, der Ned. koloniën", zijn als 2de bulletin der Zuid-Nieuw-Guinea-expeditie, eenige gegevens gepubliceerd, die Mr. Lorentz onder dagteekening van 22 Febr. j.l. uit Weltevreden verstrekte. Veel daarvan kwam reeds voor in de *Java-Bode*, waarvan in onze vorige revue melding is gemaakt op bl. 737/738. In dit bericht worden de redenen besproken, die er aanleiding toe gaven de Oostbaai als uitgangspunt te kiezen (zie onze Maart-afl., bl. 414.) Voorts worden de deelnemers vermeld, de inrichting van het bivakschip, de algemeene uitrusting, (waarbij als nieuwigheid aluminiumkookgereedschap dat voor een zestigtal personen niet meer dan 12 K.G. weegt), de levensmiddelen en de hulpmiddelen voor het onderzoek op het gebied van zoölogie, anthropologie, ethnographie, botanie, topographie en plaatsbepaling, meteorologie en geologie. Voor photographie zijn behalve de noodige ustensiliën 3 statief- en 2 handcamera's aanwezig en een Goerz' apparaat voor telephotographie. Uit eene aanteekening tijdens het afdrukken blijkt dat volgens een telegram van den Voorzitter van het Indische Comité de expeditie op 17 April Soerabaja verlaten heeft.

* * *

Het Indische kind en zijne karaktervorming vormt het onderwerp van een belangwekkend opstel van Dr. J. H. F. Kohlbrugge in de Mei-afl. van de *Vragen des Tijds*. Terwijl het Europeesche ras zich op den duur niet onvermengd in

de tropen staande weet te houden en aan den invloed daarvan slechts weerstand kan bieden als het zich vermengt met het Javaansche ras, wint het daardoor wel aan vruchtbaarheid en levensvatbaarheid, maar de nakomelingen veranderen toch, hoe gering de bijmenging van bloed ook zij, van karakter. Als Java met al zijn bewoners slechts 50 à 100 jaren van Europa te isoleeren ware, dan zou men na dien tijd niets meer terugvinden van het Europeesche bloed, dat daar thans in ongeveer 70,000 menschen leeft. Het is verder de aandacht waard dat de kruising van Chineezen met Javanen een ras oplevert, dat veel meer Chineesch dan Japansch is, terwijl bij de kruising van Europeanen met Javanen de laatste de sterkeren blijken te zijn om hun karaktertrekken en kleur voort te planten. De schrijver spreekt opzettelijk niet van degeneratie, doch slechts van metamorphose, daar het mogelijk is dat het geheele Kaukasische ras bestemd is om uit te sterven. Zooveel staat echter vast dat thans nog op de geheele wereld de Europeaan de drijvende kracht is en daarom ziet de schrijver zijn kind liever als Europeaan dan als Javaan, doch hij geeft toe dat men over eeuwen daarover wellicht anders kan denken.

Er zijn tal van oorzaken, die maken dat kinderen van Europeanen steeds meer en meer Indisch worden en een daarvan is het bederven er van door de toegefelijkheid der bedienden, het gemis aan opvoeding, de weelderige leefwijze, waardoor karakterfouten als indolentie, gebrek aan veerkracht, hoogmoed, enz. worden in de hand gewerkt. Het klimaat werkt mede; de geschiedenis leert dat tropische volkeren, behalve op het gebied van kunst of van oorlog voeren, nimmer groote mannen hebben voortgebracht, dat alle vooruitgang in wetenschap en kennis, die slechts door groote inspanning verkregen kan worden, aan die volkeren te danken is, die in gematigde streken leven. In de bekende lanzaamheid en indolentie van de bewoners der tropen ziet de schrijver eene aanpassing aan het klimaat, noodzakelijk om te blijven bestaan. Het is daarom naar zijne meening ook een dwaasheid te verwachten, dat wij den inlander ooit zouden kunnen doordringen met onze denkbeelden van eerlijkheid, voortvarendheid, plichtgevoel, philantropie, gemeenschapsgevoel en dergelijke.

Ten onrechte wordt de nervositeit der koloniale bevolking beschouwd als een gevolg van promotiejacht, van de jacht naar Mammon. De schrijver gelooft daar niets van en zag de ziekte evenzeer optreden bij hen, die noch naar geld noch naar promotie jaagden. De jacht naar beide is in Holland niet minder groot, doch werkt daar niet zoo nadeelig; de kwaal is een gevolg van het klimaat en de omgeving, al kan de schrijver helaas niet aantoonen hoe deze werken.

Deze enkele grepen uit het rijke opstel toonen genoegzaam de strekking, doch aan het slot wil de schrijver ons toch niet geheel teleurstellen en om te toonen dat hij het niet betreurt Indië, waarheen hij zich vijftien jaar geleden begaf, te hebben leeren kennen en dat men niet moet denken dat hij het voor een land een ongeluk acht om koloniën te bezitten, haalt hij een citaat aan uit Augusta de Wit's „De Godin die wacht" (*Gids*, Aug. 1902, bl. 231), waarin dat verlangen van den westerling naar het Oosten zoo welsprekend wordt geschetst en waar men leert wat de tropen voor den Europeaan zijn. Hun nut is niet alleen om rijkdommen te helpen vergaderen, maar zij verrijken ook den geest met nieuwe denkbeelden, zij rukken den Europeaan uit den engen kring van zijn kleine belangen. Hij leert zien dat er buiten zijnen door inpompen verkregen gedachtenhorizon millioenen en millioenen menschen leven, die anders denken en voelen dan hij.

De uitbreiding van den geestelijken horizon is vele offers waard; de kruistochten verslonden duizenden van de edelsten der natiën, maar hoe grooter de

offers waren, die een Europeesch volk aan deze hersenschimmen bracht, zooveel te meer bloeiden kunsten en wetenschappen. Zoo trekken ook wij naar het Oosten en brengen er vruchten voort, die vele offers waard zijn. „Maar men offere niet noodeloos! Een ieder strijde dat hij vruchten voortbrenge, zonder zich of zijn nageslacht te offeren, dan zal de oogst zooveel grooter en schooner zijn!"

* * *

De Madoera Stoomtram. Blijkens het 10de jaarverslag zijn de uitkomsten van het bedrijf dezer maatschappij, waarover in het vorige jaar het een en ander gezegd is, er niet op vooruitgegaan (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 944). Het aantal reizigers daalde in 1906 van 794,210 op 742,818, het aantal reizigers-kilometers op de landlijn van 16,833,393 op 14,672,531, de reizigersdichtheid van 239 op 212. Alleen de opbrengst van het reizigersvervoer is ruim *f*3450 hooger, hetgeen aan eene kleine vrachtverhooging schijnt toe te schrijven, want de gemiddelde afstand per reiziger afgelegd daalde ook al van 23,2 K.M. in 1905 tot 22 K.M. in 1906.

Het aantal tonnen vervoerde vrachtgoederen nam volgens het verslag af van 59,481 in 1905 tot 50,907 in 1906 (de optelling der specificatie op bl. 10-12 van het verslag geeft echter 51,376). Het aandeel dat briketzout in de massa der vervoerde goederen had, steeg dit jaar tot bijna 50 pCt. ,rijst en gaba daalde tot 14½ pCt. en het voedingswater voor de fabrieken nam 10 pCt. van het vervoer in beslag; brandstoffen, hout, steenkool en residu nog 6½ pCt. Aan lederettencarton werd in 1906 niet minder dan 1160 ton vervoerd, tegen 433 in het vorige jaar. Terwijl toen grind en kapok gunstige cijfers vertoonden, nam het eerste artikel af van 2064 ton tot 1168, kapok van 1036 tot 136 en de passerwaren, waarvan in 1902 882 ton vervoerd werd, zijn nu tot 42 ton gedaald. Een en ander geeft den indruk dat men niet veel werk maakt van het eigenlijke plaatselijke vervoer en hoe langer hoe meer afhankelijk wordt van het zout en van de briketfabrieken.

* * *

Bureaucratische belemmering van inlandsche nijverheid wordt door Soeka Toelis besproken in het *Alg. Handelsblad* van 1 Mei j.l. Aanleiding daartoe is een verhaal uit het *Soerab. Hbl.* van 16 Febr. betreffende een aanvraag van een hadji, die nabij Soerabaja een stukje gouvernementsgrond voor 5 maanden in gebruik vroeg om er, in het belang van zijn handel, bamboe op te slaan. De ambtenaar met het onderzoek in loco belast raadde hem het stuk grond voor goed aan te vragen en dit was in verband met oude havenplannen weder de aanleiding dat het verzoek door den resident werd afgewezen. Als deze manier van zaken in de war te sturen op zich zelf stond, zou men het gebeurde als eene uitzondering kunnen beschouwen, doch de schrijver haalt meer voorbeelden aan van letterknechterige beslissingen en ziet daarin het kenmerk van de niet flinke bestuursambtenaren. De heer Van Geuns schreef: „Het is een opmerkelijk psychologisch verschijnsel dat flinke bestuursambtenaren steeds geneigd zijn, reeds bij voorbaat een hun gedaan verzoek in te willigen, terwijl hun onbeduidende collega's neiging gevoelen om zooveel mogelijk af te wijzen".

* * *

Brochure over „Onderzeeërs", door A. E. Thierens. Dit geschrift, uitgave van de *Avondpost* te 's-Hage, versierd met twaalf afbeeldingen, overgenomen uit *Het Nederlandsch Zeewezen*, bespreekt de typen der verschillende onderzeesche oorlogsvaartuigen en hunne ontwikkeling, eigenschappen en tekortkomingen.

Hierbij is de naam ,,onderzeeërs'' gekozen als algemeene aanduiding van de beide hoofdsystemen die in Engeland en Amerika als ,,submarine'' en ,,submersible'' worden onderscheiden. In verband met hetgeen vroeger in de *Ind. Gids* over onderzeesche booten gezegd is (1905 II, bl. 1566) zij er de aandacht op gevestigd dat de ,,submarine''-boot van het Holland-type, waarnaar onze ,,Luctor et Emergo'' gebouwd is, destijds met den naam van ,,duikboot'' werd bestempeld, zooals de *N. Ct.* toen had aangegeven. De heer Thierens noemt booten van dit stelsel ,,onderzeeboot'' en geeft juist den naam van duikboot aan den ,,Protector'' en andere booten van het door Simon Lake uitgevonden stelsel, die in het buitenland ,,submersible'' heeten.

In het geschrift zijn een aantal gegevens bijeen gebracht, waarbij hier niet kan worden stilgestaan, doch voor het algemeen is zeker de mededeeling het belangrijkste dat de ,,submarines'', zooals wij er een bezitten, blijkens hetgeen uit Engelsche en Fransche manoeuvres bekend is geworden, als aanvalswapen slechts een zeer gering succes hebben en dat een vloot zich er gemakkelijk tegen kan verdedigen. De schrijver raadt dan ook aan om in geen geval meerdere exemplaren van dit type aan te schaffen, dat in zijn huidigen vorm als wapen zoo goed als waardeloos is. Hij wil echter op de Marinebegrooting gelden reserveeren voor de aanschaffing van een of twee typen ,,submersibles'', ten einde daarmede proeven te nemen, omdat als men er in slaagt booten te maken, die oorlogsschepen tot op torpedo-lanceerafstand kunnen naderen, de laatste zeker de zwakste partij zijn. Dat dit tot dusver echter nog niet afdoende gelukt is, kan men als het zwakke punt beschouwen. Een beoordeelaar der brochure in de *Militaire Gids* van Mei j.l. vindt het dan ook ongeraden nog meer geld in deze vaartuigen te steken en gelooft dat het aan de ,,Luctor et Emergo'' uitgegeven geld alleen dan eenig nut zal afwerpen, indien de proefnemingen met dit vaartuig er spoedig toe leiden om de onderzeesche vaart te laten rusten, tot tijd en wijle zij in een belangrijk verder gevorderd tijdperk van ontwikkeling gekomen is.

* * *

Mindere lust in den Indischen Staatsdienst. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 April j.l. ontleent het een en ander aan een zeer belangrijk hoofdartikel van de *Java-Bode* over ,,de oorzaken van den minderen lust om in Indischen Staatsdienst te treden''. Daar leest men o.a.: ,,De Indische regeering heeft, vooral in de laatste jaren, door hare daden er krachtig aan herinnerd, dat zij rechtens vrijwel geen verplichtingen heeft tegenover hare ambtenaren. Zij heeft zich los gemaakt van twee fundamenteele regels, waar ieder, die op den duur behoefte heeft om te beschikken over geschikt personeel, dat eenige voorbereiding noodig heeft om voor den dienst geschikt te zijn, alleen door nood gedwongen van mag afwijken: 1o. er moet continuiteit zijn in de wijze van aanneming van personeel en (wat nog belangrijker is), 2o. men mag geen maatregelen nemen, waardoor de personen, die eenmaal aangenomen zijn, in ongunstige positie komen''.

Deze punten worden uitvoerig met voorbeelden toegelicht en dan wordt vermeld hoe er meer en meer een streven is om in de studiekosten tegemoet te komen van ambtenaren, officieren en juristen en om meer dan tot nu toe den staatsdienst voor inlanders toegankelijk te maken. Geen dezer denkbeelden wil de *Java-Bode* toelachen. Er schijnt iets immoreels in om personen zich te laten verbinden voor een werkkring, waarvan zij de voor- en nadeelen nog niet kunnen beoordeelen, terwijl men groote kans loopt personen in dienst te krijgen door aanleg en karakter ongeschikt voor hun taak. Dat dit zich bij officieren nog niet sterker doet gevoelen is waarschijnlijk van den eenen kant

daaraan toe te schrijven, dat men bij de militaire opvoeding de te vormen persoonlijkheid meer in zijn macht heeft en er dus meer invloed op kan uitoefenen, dan bij welke andere opvoeding ook, en van den anderen kant aan de geringe mate van zelfstandigheid, ook van volwassen militairen, zoolang zij niet de hoogste rangen bereikt hebben. Voor burgerbetrekkingen is echter noodig dat de persoon, die met eene eenigszins gewichtige en verantwoordelijke taak is belast, zich daaraan geeft met liefde en toewijding, die voortspruit uit zijn aanleg en zijn aard. Bij het kunstmatig lokaas van kostelooze opleiding mag men dit niet altijd verwachten.

Wat de diensten van inlanders betreft, het blad schat ze niet laag, doch het gelooft dat zij in den laatsten tijd in regeeringskringen overschat worden. Wil men inlanders plaatsen in de betrekkingen, die vroeger door Europeanen vervuld werden, dan moeten zij in de allereerste plaats in ontwikkeling met dezen gelijk staan en eer men over een zoodanig aantal ontwikkelde inlanders kan beschikken, dat daarmede een belangrijk tekort aan ambtenaren kan aangevuld worden, zullen nog wel eenige geslachten komen en verdwijnen.

De eenvoudige maar harde waarheid is, dat de regeering, om over goede ambtenaren te kunnen beschikken, er consequent naar zal moeten streven geene rechtmatige aanleiding te geven tot ontevredenheid aan de dienaren, die zij heeft, en ook om zoodoende niet af te schrikken hen, die hare dienaren zouden kunnen en willen worden.

* * *

Opleiding van inlandsche bestuursambtenaren op Java. In de *Nieuwe Courant* van 30 April j.l. wordt het bericht uit het *Bat. Nbl.* besproken dat de Indische Regeering voornemens is aan het gymnasium Willem III te Batavia een tweejarigen cursus te verbinden voor de opleiding van inlandsche jongelieden tot het nieuw te creëeren ambt van adjunct-regent. Vermoedelijk wordt daarmede een begin van uitvoering gegeven aan de denkbeelden destijds ontwikkeld in de brochure van J. E. (zie onze Jan.-afl., bl. 106), onder welk pseudoniem de *N. Ct.* een zeer bekwaam assistent-resident meent te herkennen, thans met verlof in Nederland. Het blad gaat den inhoud van die brochure na en bespreekt ten slotte het voorbeeld van de residentie Pasaroean, waar thans 6 assistent-residenten, 14 controleurs en 5 aspirant-controleurs dienen en waar alsdan 3 assistent-residenten en 6 controleurs voldoende zouden wezen, gevende *f*103,560 besparing per jaar, waaruit zouden gevonden moeten worden de bezoldiging voor de adjunct-regenten en de verhooging van de tractementen van Europeesche en inlandsche ambtenaren, waarna waarschijnlijk nog genoeg zou overblijven voor de bekostiging van de decentralisatie-plannen. Eerstbedoelde posten worden op *f*26,400 's jaars berekend; dan zoude er *f*77,000 per gewest overblijven of voor de 15 gewesten van Java *f*1,115,000, terwijl de kosten der opleidingsscholen op *f*651,000 's jaars worden geraamd, gevende voor geheel Java een half millioen besparing. In de eerste jaren zouden de uitgaven, zoolang de scholen geen voldoend aantal candidaten afleveren, grooter zijn dan de besparing, als men met de invoering wachten wil op het personeel. Dit vindt het blad echter niet noodig, omdat er nu reeds enkele regenten zijn, welke de over te dragen bestuurstaak gerust voor een groot deel op zich kunnen nemen. Waar zulke regenten worden gevonden, zou het zeer aan te bevelen zijn al dadelijk met die overdracht aan hen p e r s o o n l i j k te beginnen; met den bekenden naijver onder hen zal het te verwachten wezen, dat dan ook anderen hun uiterste best zullen doen om, zoo niet voor zich zelf, dan toch voor hun zoons zulk eene onderscheiding deelachtig te worden.

Ten slotte beveelt het blad aan zich niet te bepalen tot de uitvoering van

het onderdeel van het plan van J. E. betreffende opleiding van adjunct-regenten, doch op alle gewestelijke hoofdplaatsen opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren te openen.

* * *

Particulier en algemeen belang. In de *Nieuwe Courant* van 26 April j.l. wordt het een en ander ontleend aan de rede die de voorzitter, de heer S. C. van Musschenbroek, gehouden heeft bij de opening van het op 14-16 Maart j.l. gehouden achtste Congres van het „Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java". Daarin wordt er op gewezen hoeveel er geschied is sedert het twee jaar geleden gehouden vorige congres. Beurzen zijn beschikbaar gesteld voor ijverige doch minvermogende leerlingen van de Koningin Wilhelmina-school te Batavia; aan den Minister werd het verzoek gedaan een octrooi-wet voor Indië in het leven te roepen en een onderzoek naar de oeconomische toestanden in de suikerstreken werd onverpoosd voortgezet. Om te voorkomen dat later zoude worden gezegd, dat dit partijdig heeft plaats gehad, werd aan de plaatselijke ambtenaren bij herhaling verzocht zich van de juistheid der verzamelde gegevens te overtuigen.

Met ingenomenheid wees de voorzitter op het heugelijke feit van de groote waardeering, die de suikerindustrie in de laatste twee jaren van de Indische regeering mocht ondervinden, vooral daaruit blijkende dat bij Gouvs. besl. van 24 Dec. 1906 het dagelijksch bestuur van het Syndicaat, een college dat geheel door fabrikanten, zonder eenige regeeringsbemoeienis wordt gekozen, werd benoemd tot officieele commissie van advies in alle zaken de suikerindustrie betreffende (zie onze April-afl., bl. 557). Aan de fabrikanten thans om te toonen dat zij dat vertrouwen waardig zijn en zich te plaatsen op het hooge standpunt, dat zij bij de vervulling van dit mandaat zich als plicht zullen stellen: achterstelling van het particuliere belang bij het algemeene. Daarbij komt een tweede plicht: „een groote belangstelling in de inlandsche bevolking, het steunen, waar dit mogelijk is, van de helpers in ons bedrijf, zonder wie wij hier niet zouden kunnen bestaan".

De heer Van Musschenbroek, die door deze woorden zulk een ruime opvatting blijkt te huldigen van de roeping der fabrikanten, heeft bij deze gelegenheid mede te kennen gegeven dat hij Indië voor goed verlaat. De *N. Ct.* van 1 Mei j.l. zegt o.a.: „In hem verliest de suikerindustrie een man van zeldzame gaven van hoofd en hart; scherpzinnig opmerker, helder denker, krachtig en doortastend uitvoerder, tevens begaafd met een groot organiseerend talent heeft hij die gaven jarenlang met onverdroten ijver en toewijding aangewend ten nutte van dezen tak van landbouw-nijverheid en wij maken ons niet aan overdrijving schuldig als wij de overtuiging uitspreken, dat het standpunt, het welk de suikerindustrie en het Algemeen Syndicaat in de Indische maatschappij innemen, de waardeering, die hun werk in de laatste jaren bij velen meer en meer gevonden heeft, voor het overgroote deel te danken is aan zijn arbeid".

* * *

Het oproer op St. Lucia. Onlangs is er op het Britsche eiland Santa Lucia (gelegen bezuiden Martinique en o.a. door den heer Van Kol besproken in zijn „Naar de Antillen", bl. 36 e. v.) een oproer geweest waarvan het *Vaderland* van 27 April j.l. het een en ander mededeelt, ontleend aan een telegram, dat de *New-York Herald* uit de hoofdplaats Castries ontving. De nieuwbenoemde gouverneur van de Britsche eilanden Onder den Wind had eene rede gehouden, waaruit de kolendragers een aanmoediging hadden opgemaakt

van hunne eischen om loonsverhooging. Hierdoor ontstond een beweging tegen de arbeidswilligen, waarbij zich het gepeupel aansloot. Met maakte het de politie zoo lastig, dat deze op de oproerigen vuurde, bij welke gelegenheid 4 dooden en 22 gewonden vielen. Het is wel merkwaardig dat die arbeid, waaraan ook gehuwde vrouwen deelnemen, door Van Kol reeds ongunstig beoordeeld werd: ,,Zwaar, onmenschelijk zwaar is die arbeid, al wordt hij zoo goed beloond, dat zij van één dag zwoegen een week lang met haar gezin kunnen leven".

Het verdere bericht bevat de inwilliging der eischen van de kolendragers, de hervatting der werkzaamheden en het herstellen van de orde in de stad, terwijl tevens vermeld wordt dat het Ned. pantserschip ,,de Gelderland", onder bevel van den kapitein t/z. W. D. H. baron van Asbeck, in de haven lag. Ook de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Mei neemt een verhaal van het gebeurde uit de *Daily Mail* over, waarin wordt gezegd dat op 25 Maart twintig politieagenten 3000 oproerige veldarbeiders op 3 K.M. ten zuiden van Castries den pas afsneden en toen zij weigerden terug te keeren beschoot, waarbij 6 dooden en 27 gewonden vielen. ,,De toestand was hachelijk; toen werd de Nederlandsche kruiser ,,Gelderland" gesignaleerd. Negentig man politie en twaalf vrijwilligers van Barbados onder kolonel Kaye, met een kleinen troep politie van St. Vincent kwamen van avond aan. Over het geheele eiland is er, volgens de berichten, onrust". In dit telegram schijnt door de censuur iets te zijn weggelaten, dat er op zou wijzen, dat ons oorlogsschip daadwerkelijk hulp heeft verleend, waar men niet zoo dadelijk voor uit wil komen. De *Daily Mail* grijpt namelijk de gelegenheid aan om de Britsche regeering te verwijten dat er niet genoeg Engelsche oorlogsschepen in de West zijn, ten einde in geval van nood te helpen, zooals onlangs op Jamaica, terwijl nu de komst van het Nederlandsche oorlogsschip de eenige hulp van de marine was, die de kolonisten in tijd van gevaar hebben gekregen. Het naaste beschikbare Engelsche schip was 1130 mijl weg.

Als men dit leest, dan zou een leek zeggen, dat het toch nog wel nuttig kan zijn als wij oorlogsbodems in ons bezit hebben en niet alleen torpedo- en onderzeesche booten, zooals door sommigen wordt aangeprezen.

* * *

Dr. Wilhelm Volz, van wiens reizen in Sumatra af en toe melding is gemaakt (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 273), is in den laatsten tijd eenige malen in de dagbladen genoemd. In de eerste plaats had men in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* ten onrechte een necrologie van hem geschreven, terwijl inderdaad de Zwitsersche ontdekkingsreiziger, Dr. Walter Volz, is omgekomen. Thans leert men in de *Nieuwe Courant* van 1 Mei dat (de Breslausche professor) Dr. Wilhelm Volz over zijn in 1904 en 1905 in het noorden van Sumatra gedane reizen tot onderzoek van de geologische gesteldheid en van de vulkanen aldaar, een rapport aan de Academie van Wetenschappen te Berlijn heeft uitgebracht. Hij roemt daarin de hulp hem te allen tijde door de Nederl. regeering verleend. Waar hij door vijandelijk gebied reisde werd hem steeds een militaire escorte toegevoegd, wat op één van die tochten zeer noodig bleek, toen de expeditie werd aangevallen en twee militairen ernstig gewond werden. De Duitsche geleerde moet in zijn rapport zeer belangwkkende mededeelingen gedaan hebben omtrent de geologische structuur van het eiland, dat in het noordelijk deel nog zeer weinig doorvorscht is en in bouw belangrijk van Midden- en Zuid-Sumatra afwijkt.

* * *

Lucifers-belasting in Suriname. Blijkens een bericht in het *Alg. Handelsblad* van 29 April heeft de Gouverneur een ontwerp eener belasting op lucifers bij

de Koloniale Staten ingediend, welke gerekend wordt, tegen ½ cent per doosje, *f*12,000 te zullen opbrengen. Aanleiding is het dalen van de opbrengst der invoerrechten op dit artikel van *f*11,617 in 1901 tot *f*113 in 1906, ten gevolge van de vestiging en den bloei der binnenlandsche luciferververvaardiging. Daar op ontvangsten wegens lucifersinvoer niet meer te rekenen valt en daardoor een belangrijke schadepost voor de koloniale kas ontstaat, wordt deze belasting voorgesteld. Het belang van de ontwikkeling van handwerk en nijverheid wettigt geen hoogere belasting, doch op de verbruikers zal zij niet zwaar drukken, daar iedereen lucifers gebruikt en de last dus over allen verdeeld wordt. Daar de vervaardiging van lucifers beschermd wordt door het betrekkelijk hooge invoerrecht van *f*1.50 per gros doosjes van 72 stokjes of minder en aan die bescherming grootendeels haar ontstaan te danken heeft, zal er tusschen de belasting en het invoerrecht eene ruimte moeten blijven, die het voortbestaan der industrie voldoende verzekert. Het laat zich aanzien, zoo verneemt men verder, dat spoedig in de kolonie een aanvang zal worden gemaakt met de vervaardiging van stokjes of houtjes voor lucifers. Dit zal op den productieprijs van deze een niet onbelangrijken invloed hebben, daar thans nog een in evenredigheid hoog bedrag voor zeetransport der stokjes moet worden betaald.

Hieruit blijkt dus dat tot dusver geïmporteerd hout voor deze industrie werd gebezigd, hetgeen zeker, waar zooveel bosch ter plaatse aanwezig is, een eigenaardig verschijnsel moet worden geacht.

* * *

Tweeërlei decentralisatie. Naar aanleiding van hetgeen de oud-Minister Cremer aan het *Vaderland* over Atjeh schreef en hoe daar financieele decentralisatie als een onmisbare factor voor de ontwikkeling van dat gewest moet worden beschouwd, komt de *Nieuwe Courant* van 4 Mei op het decentralisatievraagstuk terug en wijst hoe hier tweeërlei decentralisatie mogelijk is, die het de „Europeesche" en de „inheemsche" zou willen noemen. De eerste volgt de gemeente- en provinciale instellingen in Europa na en zal slechts in zoover „pakken" als de kring der Europeesche maatschappij of ten hoogste haar invloed strekt. Let men op de reusachtige massa der inlandsche samenleving dan beteekent zij daarvoor weinig of niets. Om ook voor deze de decentralisatie-beginselen toe te passen moet gezocht worden naar een kiem van ontwikkeling, niet van ons afkomstig maar inheemsch, die wij hebben te zoeken, dàn te zaaien, voor welker groei wij gunstige omstandigheden hebben te scheppen. Al is daarbij van feitelijke deelneming der bestuurders aan het beheer geen sprake, desniettemin is deze soort van decentralisatie de ware. Het denkbeeld werd door Mr. Van Houten in de Eerste Kamer besproken, in zooverre dat hij voor eenige deelen der Buitenbezittingen, zooals Groot-Atjeh en Lombok een soort zelfbestuur eischte bepaaldelijk wat de administratie betreft. Het kwam er op aan plaatselijke belastingen zooveel mogelijk voor plaatselijke doeleinden te besteden, opdat de bevolking zou weten waarvoor zij betaalt. De Minister, hoewel raadpleging met de Indische regeering belovende, meende hierin eene miskenning te zien van de wet van 1903, krachtens welke alleen in die streken plaatselijk bestuur ingesteld zou worden, waar tevens locale raden konden worden opgericht, waarvan in genoemde gewesten bij gebrek aan geschikte personen geen sprake is. Ook vormelijke bezwaren werden bijgebracht en in het algemeen werd niet veel voor het denkbeeld gevoeld, omdat het den hoofden van gewestelijk bestuur eene te groote verantwoordelijkheid zou opleggen, als zij te beslissen kregen over de financiën, zonder behoorlijk te worden gecontroleerd.

Verwondering maar tevens bevrediging moet het volgens de *N. Ct.* wekken, dat de Regeering niettemin het nemen van proeven in die richting beveelt, waarbij het blad het oog heeft op de z.g. landschapskassen in de Buitenbezittingen, waarin de Europeesche bestuurders meer of min officieele geldelijke bijdragen, door de bevolking opgebracht of door den radja uit zijn inkomsten afgestaan, verzamelen om daaruit wegen, scholen, passerloodsen en andere zaken van plaatselijk nut te bekostigen (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 616). Op kleiner schaal heeft men hier te doen met het door den heer Van Houten voorgestaan beginsel, doch de Regeering beschouwt die instellingen blijkbaar niet als decentraliseerend, want in zijn bekende lezing in het *Ind. Gen.* van 11 Oct. 1904 noemde Mr. de Meester het verzamelen van gelden als hierbedoeld een maatregel in den zin van centralisatie, omdat het er een is, uitgaande van het centraal, het Europeesch bestuur, ,,dat zijn gezag doet gelden, waar dat krachtig behoort te zijn in Ned.-Indië". De *N. Ct* beschouwt ze integendeel als de uiting van een spontane op vele plaatsen gevoelde behoefte, waaraan verschillende ambtenaren, onafhankelijk van elkaar, elk op zijn wijze voldoening hebben trachten te geven. Zij ziet daarin de kiemen, waaruit de ,,inlandsche" decentralisatie, zooals zij die zou willen noemen, zich kan ontwikkelen. Terwijl de Regeering door haar commissaris voor de reorganisatie der Buitenbezittingen, den heer Colijn, in overleg met het bestuur een daaraan passende financieele regeling voor Midden-Celebes ontwierp, wordt het vreemd gevonden dat het denkbeeld van Mr. Van Houten voor Atjeh en Lombok als onuitvoerbaar op zijde zou moeten worden geschoven. Wellicht zijn er practische bezwaren, maar de overweging, dat het niet zou kunnen gebeuren van wege het beginsel en omdat bij gemis aan geschikte personen geen plaatselijke raden benoemd kunnen worden, moet even als die omtrent onvoldoende contrôle worden afgewezen. Hoe is het met deze bij de landschapskassen, waarin somwijlen ook groote bedragen voorkomen en de verantwoordelijkheid op de bestuurshoofden rust? Wij, Nederlanders, willen wel eens wat al te secuur zijn; in landen met hoogst primitieve toestanden moet men het stellen met de relatieve securiteit, gewaarborgd door het degelijk gehalte der ambtenaren en goede scherpe financieele inspectie. De hoop wordt uitgesproken, dat de Regeering na rijpere overweging ook deze ,,inheemsche" decentralisatie met kracht zal willen doorvoeren en waar de nieuwe belastingen in Atjeh staan te worden ingevoerd, daar er mede zal beginnen.

* * *

Nog meer strijd op Celebes. De in onze April-afl. genoemde Poeang Tikoe, die uit de hem aangewezen kampong Tondong gevlucht was en zich in de door patrouilles onveilig gemaakte omgeving van Lado en Bĭtoeang niet meer kon handhaven, trok terug naar de in het landschap Lali gelegen Ambiso-stellingen. Deze rotsstellingen, blijkens de *Java-Bode* gelegen ten noordwesten van Kalossi, bestaan uit een westelijke en oostelijke groep door een hoogen rug aan de zuidzijde verbonden en werden op 5 Febr. j.l. van uit het bivak Pabosaran voor het eerst verkend en drie dagen later na eenige gevechten door den vijand ontruimd, die 30 dooden achterliet.

Nadat die tien stellingen door kapitein Michielsen genomen waren schijnen verscheidene hoofden van het verzet, onder aanvoering van Oewa Saroerang zich teruggetrokken te hebben in de zoogenaamde Allah-stellingen, een rotscomplex westelijk van Talasi gelegen en het zijn deze die, blijkens een uitvoerig bericht in het *Bat. Nbl.*, overgenomen in de *Nieuwe Courant* van 8 Mei j.l., op 13 Maart j.l. werden genomen, waarbij een hevige slachting onder de Toradja's is aangericht. Officieel vielen 280 dooden, doch deze berichtgever

acht zulks 50 pCt. te laag. Poeang Tikoe moet zich evenwel niet in deze stelling hebben bevonden. Het is opmerkelijk dat toen op 12 Maart de laatste sommatie tot overgave gedaan werd de bendehoofden aan den overbrenger vroegen of er veel marechaussées bij den troep waren. Op het bevestigend antwoord werd te kennen gegeven dat dan van geen onderhandelingen sprake kon wezen. De berichtgever leidt hieruit af dat er een groote vrees voor hun wreedheid en haat tegen de marechaussées bestaat. Een andere betreurenswaardige bijzonderheid door hem medegedeeld, die meer moet voorkomen, was het schieten van een paar afdeelingen der eigen troepen op elkander, omdat ter elfde uur het aanvalsplan veranderd was.

Blijkens een telegram in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 26 April j.l. had Oewa Saroerang intusschen zijn onvoorwaardelijke onderwerping aangeboden aan de marechaussée-colonne, die vroeger onder Christoffel en nu onder kapitein F. E. Heyligers staat en die ook bij de verovering der Allah-stellingen tegenwoordig was. Volgens een ander bericht in het *Hbl.* van 10 Mei j.l. zou dit onderworpen hoofd echter een ander zijn.

* * *

Amerika en de Philippijnen. Hoe wel in de Engelsche pers onlangs het bericht opdook, dat de Philippijnen eene gewaarborgde onzijdigheid tegemoet gingen, wijst, volgens den New-Yorkschen correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Mei j.l., alles er op dat de Amerikaansche voogdij over die eilanden nog van langen duur zal zijn, omdat volgens vele lieden van gezag, de Philippijners vooreerst volstrekt buiten staat zijn om op eigen beenen te staan. Volgens velen wordt toegegeven dat de Roomsche zendelingen inderdaad zekere beschaving hebben doen ontstaan, maar in andere opzichten zullen de eilanden nog lang de nadeelige gevolgen ondervinden van de Roomsche overheersching, die zich uitte in drukkende priesterheerschappij en middeleeuwsche patriarchale monnikenregeering, welke de veerkracht der bevolking gebroken heeft. Deze Maleiers, volgens deskundigen op zich zelf tot de best begaafde stammen van hun ras te rekenen, zijn dientengevolge in een staat van bedroevende kindsheid; zij lijden in sterke mate aan gebrek aan voorzorg, verantwoordelijkheid, spaarzaamheid en zelfbeheersching. Hoe weinig zij bijv. de postspaarbanken benutten, blijkt uit een bericht dat in 1906 van 621 inleggers te Manilla slechts 90 Philippijnen waren en de overigen..... Amerikanen. Met het oog op de Nederlandsche belangen kan die Amerikaansche voogdij in de gegeven omstandigheden wellicht als de meest geschikte politieke toestand aan de noordergrenzen van onzen Archipel beschouwd worden.

Dat men op stofelijk gebied het een en ander tot stand brengt, blijkt o.a. uit een, in hetzelfde blad van 4 Mei j.l. overgenomen, fragment van aan de *Java-Bode* geschreven brieven uit Manilla, waarin wordt medegedeeld dat eenige maanden geleden begonnen is met den bouw van spoorwegen op de eilanden Panay, Negros en Cebu, die ieder een spoorweg van ongeveer 160 K.M. lengte zullen verkrijgen, te zamen in drie jaar voor 27½ millioen gulden te voltooien. De Amerikaansche regeering heeft aan de betrokken maatschappij over 95 pCt. van het aanlegkapitaal gedurende 30 jaren 4 pCt. rente gegarandeerd, waarna een nieuwe overeenkomst zal worden gesloten. Een gelijke overeenkomst is aangegaan met de maatschappij voor de uitbreiding van het spoorwegnet op Luzon.

Eigenaardig met betrekking tot de rassenquaestie is dat de Amerikaansche vrouwen zich er op Manilla in niet geringe mate aan ergeren dat vele Amerikaansche jongelui en pension leven bij Philippino-families en later een meisje

daaruit huwen; dit wijst er volgens den briefschrijver op dat de rassenquaestie in Amerika en Zuid-Afrika veel meer een vrouwen-, dan een mannenquaestie is. Men doet nu pogingen om die jongelieden voor de Amerikaansche samenleving te behouden, door ze het leven in eigen kring meer gezellig te maken, ten einde te verhoeden dat zij door zulke huwelijken uit de Amerikaansche maatschappij worden gestoten.

* * *

De kosten der Duitsche koloniën. Aan het *Alg. Handelsblad* van 4 Mei j.l. ontleenen wij het volgende staatje van de aan de begrootingscommissie uit den Duitschen Rijksdag door den Minister van financiën medegedeelde sommen, die de onder Duitsche bescherming staande Koloniën tot 31 Dec. 1906 gekost hebben, zonder dat daar eenige inkomst van beteekenis tegenover staat: Oost-Afrika 91 millioen, Kameroen 25½, Togo 4, Zuid-West-Afrika 94, het vasteland van Nieuw-Guinea 7, de eilanden 2½, Samoa 14, Kiautsjau 102 millioen. Dat is bij elkaar voor alle koloniën 227,863,000 mark. Voor de Carolinen-, de Marianne- en de Palau-eilanden heeft Duitschland aan Spanje indertijd 20 millioen betaald. De onderdrukking van den opstand in Zuid-West-Afrika heeft 640 millioen gekost, die van den opstand in Oost-Afrika 3½ millioen. In het geheel kostten de koloniën aan Duitschland dus 890 millioen mark.

* * *

Verkeerde beoordeeling van Chineezen. In *De Indische Mercuur* van 12 Febr. j.l. kwam een artikel voor, onder het opschrift „John Chinaman in Indië" van J. C. v. H. te Toeloeng Agoeng, dat de reden van slagen van den Chinees, overal waar hij zich maar vestigt, ten koste van den Europeaan wil zoeken in zijn eigenaardig omspringen met de beginselen der moraliteit. Hiertegen komt in *De I. M.* van 7 Mei j.l. de heer H. F. Neumann te Batavia op die het voor gemis aan opmerkingsgave houdt, als men meent dat de Chinees door oneerlijkheid en kwade trouw in elk bedrijf succes heeft. De schrijver wil niet zeggen dat hij hem moreel even hoog schat als de Europeaan, ofschoon wij, Westerlingen, ons nog al wat veel laten voorstaan op onze moraliteit; maar hij wil toch terloops aanteekenen dat de Japanner, die moreel zeker met den Chinees gelijk gesteld mag worden en in handelszaken zelfs beneden hem staat, in den Indischen Archipel niet zoo slaagt als deze. Het verdringen van den inboorling door den Chinees, waar deze zich vestigt, ziet men over de geheele wereld. Vandaar dat Australië en Amerika gemeend hebben maatregelen te moeten nemen tot bescherming van de eigen zonen en als ooit de stroom van Chineezen naar Europa werd geleid, zou men daar eveneens den strijd tegen deze invasie moeten aanbinden. De wapens, waarmede zij ons zullen bekampen, zijn van industrieelen aard en het overwicht van militaire uitrustingen zal niet bij machte zijn om millioenen van de nijverste arbeiders van de aarde weg te vagen.

Gewezen wordt op het bewonderenswaardig volhardingsvermogen, den aanhoudenden ijver van den Chinees en het veelbeteekenend feit, dat hij alles met de grootst mogelijke animo verricht. Door een parallel te trekken met den Indo-Europeaan wordt het verschilpunt ten voordeele van eerstgenoemde duidelijk toegelicht. Het strekt ons volgens den schrijver niet tot eer, waar wij eeuwen lang den stroom van Chineezen naar ons Indië hebben toegelaten, dat wij blijk geven zoo weinig van dat ras te weten als J. C. v. H. in zijn artikel toont en het gevoelen van generaal Tsjeng Ki Tong wordt beaamd: „c'était le parti-pris qui entraînait l'erreur".

* * *

De oorsprong van de Chineesche koloniën in Oost-Indië. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Mei j.l. wordt een kort historisch overzicht gegeven van het eerste optreden van Chineezen in onzen Archipel en van de rol, die zij onder de O. I. C. en Jan Pietersz. Coen vervulden. Zij bewezen toen onderscheidene diensten hoewel zij niet actief deel namen aan den strijd, waarvan onze vestiging te Batavia de vrucht was. Toen Coen in 1629 overleed was het behoud van die havenplaats verzekerd en daarmede aan de stoutste verwachtingen der bewindhebbers voldaan om een geschikt rendez-vous te hebben, dat den handel uit den geheelen Archipel tot zich kon trekken. Daarentegen was niet verkregen wat door de bestuurders in Indië èn in het moederland mede verlangd was: een nederzetting van uit Nederland afkomstige kolonisten, die de kern zou kunnen worden van een bloeiende blanke gemeente. Alle daartoe gedane pogingen waren op bittere teleurstellingen uitgeloopen.

Door deze omstandigheden, zegt de *N. R. Ct.*, werd de stelling van de kolonie in het Compagnies-gebied, ook voor volgende tijdperken, bevestigd. In den bloei van de Chineesche gemeenten heeft de Compagnie een der waarborgen van haar voortbestaan gezocht. Zij maakte haar minder afhankelijk van de inzichten, grillen en luimen van de inlandsche hoofden, en van den werklust der inlandsche bevolking. Daarin ligt de oorsprong van de Nederlandsch-Indische Chineezen-maatschappij, en daarmede van het Chineezenvraagstuk, dat thans in lichte laaie staat.

Al mogen wij er thans gevaar in zien en er last van verwachten, dat het Chineesche karakter in de Indische gemeenten van zeer verbasterd Chineesch bloed, zoolang is gehandhaafd — erkent dient volgens het blad te worden: ,,dat onze voorvaderen bij de vestiging van de factorijen, sterkten, bezittingen in den archipel gegronde redenen hebben gehad om de Nederlandsch-Indische afstammelingen van de zonen van het Hemelsche Rijk ,,Chineesch'' te houden. Daardoor bleven deze Aziaten vreemd aan en los van onze inlandsche tegenstanders, en daardoor werden nieuwelingen niet afgeschrikt van een verhuizen naar Indië. Coen gaf dit weer in: ,,Daer is geen volck die ons beter dan Chinesen dienen en soo licht als Chinesen te becomen zijn''.

Coen en de Compagnie handelden beleidvol, naar de omstandigheden en de eischen van hun tijd. Laat ons hopen dat men dit later ook zal kunnen getuigen van de staatslieden, die de Chineezen-quaestie in het heden voor de toekomst te ontwarren hebben.

* * *

Javaansch Christendam. In het *Alg. Handelsblad* van 8 Mei j.l. bespreekt ,,Soeka Toelis'' het opstel van Mr. L. W. C. van den Berg in de Febr.-afl. van de *Gids* (zie onze revue Maart afl., bl. 436) en stelt o.a. de vraag of het gouvernement er belang bij heeft dat er christenen worden gemaakt van de Javaansche Mohammedanen. Zullen die een tegenwicht vormen tegenover die elementen der laatsten, die zich niet tot het godsdienstig terrein bepalen, doch staatkundige aspiraties hebben? Dit gelooft de schrijver niet. Vooralsnog is er z.i. geen reden te gelooven, dat wij van de Mohammedaansche volkeren van den Archipel binnen afzienbaren tijd Christenen of Javaansche Christenen kunnen maken, althans niet in den vorm, waarin wij dezen godsdienst tot hen brengen. Maar de mogelijkheid is volgens hem niet uitgesloten, dat zich een nieuwe, gewijzigde godsdienst op Christelijken grondslag, doch inlandsch naar den vorm, openbaart en dan zou het beleid van het gouvernement er veel toe kunnen doen, om zulk eene beweging zoo niet te steunen, dan toch in bescherming te nemen. Vooralsnog moet op loyale doch gestrenge wijze tegen geestdrijving geageerd worden en dan moet de bloem der Javaan-

sche natie worden onderwezen, opdat die overtuigd worde, dat wij als koloniale mogendheid niet anders beoogen dan de godsdienstvrijheid te handhaven. Reeds thans zijn er inlandsche voormannen, die dit streven ten volle beseffen en waardeeren, zooals de schrijver aantoont door een uitspraak van een verlicht Javaan over het Pan-Islamisme, die het gouvernement gelijk gaf zich daartegen te kanten, omdat ook zijn rasgenooten, als zij nog over deze landen regeerden, er evenmin veel mede op zouden hebben, dat het volk twee heeren zou dienen.

* * *

Een toekomst voor onze jongelieden. In de *Nieuwe Courant* van 8 Mei j.l. wordt een artikel onder dit opschrift gewijd aan eene studie, die de heer J. Sibenga Mulder in het maandblad *Cultuur* plaatste over de Javaansche suikerindustrie, in verband met het daarvoor noodige landbouwonderwijs. Aan het slot daarvan werd het een en ander gezegd over de eischen, welke genoemde industrie aan hare beoefenaren stelt, doch tevens over de toekomst, die daarin voor degelijke en flink onderlegde jongelieden is gelegen. Op den voorgrond wordt gesteld dat de groote concurrentie dwingt tot het bezigen van alzijdig ontwikkeld personeel. Hiermede wordt bedoeld dat de jongelui, die naar Indië uitkomen, niet alleen op de hoogte moeten zijn van de eigenlijke bereiding om te eeniger tijd als fabricatiechef te kunnen optreden, doch dat zij daarnaast moeten zijn toegerust met theoretische en wat practische kennis van het landbouwbedrijf, ten einde het tot tuinopzichter en administrateur te kunnen brengen. Na eenige beschouwingen over het onderwijs te Wageningen, waarvoor naar het artikel zelf valt te verwijzen, geeft de schrijver een overzicht van de vermoedelijke carrière, die voor een landbouwkundige met minstens één campagnepraktijk, begint op *f*150 à *f*200 's maands met vrije woning en geneeskundige behandeling, waarna men over een paar jaar fabicatiechef wordt op *f*250 en aandeel in de winst en nog een paar jaar later tuinopzichter met gelijk tractement doch meer aandeel in de winst, om het ten slotte te brengen tot administrateur, waaraan *f*500 à *f*1000 's maands is verbonden en 8 à 10 pCt. in de exploitatiewinst, welk aandeel in de laatste jaren op *f*10,000 was te stellen. Er wordt berekend dat op 160 fabrieken pl.m. 800 geschoolde ambtenaren noodig zijn, terwijl er nu nog slechts 150 werkzaam waren en dat de vraag naar zulke geschoolde jongelieden het aanbod overtreft. Ook in Suriname acht de schrijver voor dezulke een arbeidsveld aanwezig. In zijn gedachte ziet hij reeds verreweg de meeste Java-suikerondernemingen bestuurd door oud-leerlingen van de Landbouwschool, die als wetenschappelijke industrieelen en verlichte menschen de belangen van de Javaansche bevolking samenbrengen met de hunne en door dien samengang een welvarend en gelukkig Java doen ontstaan.

* * *

Een zonderlinge opvatting omtrent ambtenaren wordt ons toegeschreven door het *Alg. Handelsblad*, dat blijkens zijn avondeditie van 10 Mei j.l., uit onze revue van de vorige maand opmaakt, dat wij per se afkeuren als de menschen niet alles bewonderen wat ambtenaren doen en daarin een verdediging à tort et à travers van deze personen meent aan te treffen. Het toedichten van zulk een bekrompen opvatting is naar onze meening een toch wel wat al te gemakkelijk strijdmiddel. Neen, als het nog noodig is om dit meer algemeen duidelijk te maken, onze bedoeling is slechts op te komen tegen dat veroordeelen van ambtenaren als corps, dat kwaadspreken in algemeene termen, zooals nu weder dat verhaal van dien ongenoemden resident, die geen soesah wilde

hebben. Wij zijn echter dankbaar dat het *Hbl.* door een en ander aan te halen onze grieven meer algemeen bekend maakt. Men krijgt toch den indruk dat men tegenwoordig in Indië niet beseft, dat bij strengheid tegen de individuen, de eer der corpsen hoog gehouden moet worden, dat de goede geest, die men daar zoo broodnoodig heeft bij het toenemend gebrek aan candidaten, niet door willekeur mag worden ter neder geslagen en dat dus, bij buitengewone promotiën het ,,waarom'' algemeen bekend moet worden gemaakt. Zulk een daad kan men zooals het *Hbl.* terecht zegt van achter de schrijftafel niet beoordeelen, doch juist daarom wordt er naar de redenen van schijnbare willekeur gevraagd. Het is gemakkelijk om zulke opmerkingen en vragen met een dooddoener over gewezen ambtenaarsschap op zijde te schuiven, doch wij zijn voor eene meer objectieve behandeling.

* * *

Ethnographische rectificatie. Naar aanleiding van het voorkomende op bl. 733 en 734 van de vorige revue, schrijft Dr. Schmeltz ons dat een boodschapsstaf of ,,ku'' door den heer Walter E. Roth, Chief Protector of Aboriginals in Queensland, inderdaad vermeld wordt als vervaardigd door een ,,Morehead river boy''. Nu zijn twee gevallen mogelijk n.l. òf dat er ook in Queensland een Morehead-rivier is of dat er bewoners van de oevers der rivier op Nieuw-Guinea in Queensland verblijf houden. Wij nemen die mogelijkheden gaarne aan, doch daarmede wordt de eenvoudige bijvoeging ter verduidelijking op bl. 71 van het verslag nog niet gerechtvaardigd.

Voorts meent de geachte schrijver in ons bericht betreffende Dr. Juynboll een zekere geringschatting voor het maken van catalogussen te zien. ,,Door de catalogussen'', zegt hij, ,,zooals die bij mijne instelling in bewerking zijn, worden de rijke schatten, die dit zoolang veronachtzaamde Museum bevat, eerst nu ontsloten. Voor den eersten keer doen wij hier in Holland een werk verrichten, dat nog bij geen ander Ethnographisch Museum in Europa is gedaan'', en hij beveelt de lezing aan van hetgeen Prof. Dr. Von Luschan te Berlijn daarover zegt in het *Zeitschr. für Ethnologie* 1906, bl. 1000. Blijkens den strijd, medegedeeld in den vorigen jaargang (*Ind. Gids* 1906 I, bl. 613) is deze geleerde ten opzichte van dit Museum zeker een onverdacht getuige.

Wat het geval met den heer De Jong betreft en de vrijheid van ambtenaren om te beschikken over door hen bijeengebrachte verzamelingen, acht Dr. Schmeltz dezen heer inderdaad te hard gevallen. Overigens bestaat die vrijheid, doch onze regeering wenscht niet anders als een recht van voorkeur, als ambtenaren hunne verzamelingen willen verkoopen en geeft dan vrijdom van vracht en rechten. Wat de belooning voor geschenken betreft, vroeger gaf men ook bij ons medailles, doch deze schijnen wel eens geweigerd, omdat zij niet gedragen kunnen worden. Thans wordt een draagbare eerepenning gegeven, doch of men deze nu meer zal waardeeren wordt betwijfeld. Trouwens men moest bij het schenken het hoogere standpunt innemen de vaderlandsche instellingen te bevorderen en de wetenschap te dienen.

* * *

Onderzoekers en ontdekkers. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Mei j.l. wordt door X. geklaagd dat zoo weinig landgenooten zich met het onderzoek van onzen Indischen Archipel bezig houden. Hoogstens worden enkele Nederlanders aan buitenlandsche zendingen toegevoegd; een geheele eilanden-wereld ligt in de Molukken in dit opzicht verlaten, hoewel de vaarlijnen der Kon. Paketv. Mij. overal doordringen. Onderzoekers en ontdekkers vervoert deze vloot niet, wel meer kopra, rotan en

damar. Wij hebben nu een nieuwen ,,Pionier", een handleiding voor pioniers, maar de pioniers hebben wij niet. Dit is nu wel zeer droevig, doch als X. zoo zegt ,,de fut is er uit", verliest hij dan niet uit het oog dat zulke expedities enorm kostbaar zijn en dat degenen, die bij ons lust in studie en reizen hebben, dikwijls behooren tot degenen, die niet over ruime middelen beschikken?

Het artikel van X. gaf in de *N. R. Ct.* van 14 Mei j.l. aanleiding tot een schrijven van prof. H. Kern, die met verwijzing naar al den Nederlandschen wetenschappelijken arbeid met betrekking tot Indië verricht, de uitspraak dat het onderzoek van onzen Indischen Archipel vrijwel dood ligt, eenvoudig laster noemt of het uitvloeisel van verwaande onwetendheid.

Hiertegen voert X. in de *N. R. Ct.* van 16 Mei aan dat het betoog van prof. Kern het onderwerp, waarover hij schreef, niet aanraakt. Het geographisch onderzoek ligt te veel stil. Er worden geen pogingen genoeg gedaan om met de beschikbare krachten het werk voort te zetten.

* * *

Miskenning van het Atjehsche volkskarakter. In een in de *Nieuwe Courant* van 11 Mei j.l. opgenomen brief van de bekende serie wordt o.a. de ontevredenheid der bevolking in een deel der XXVI Moekims toegeschreven aan sommige agrarische maatregelen, waarvan zij het doeltreffende niet inziet. In plaats van alles op zachte leiding en overtuiging, gevestigd door op den langen duur verkregen resultaten, te laten aankomen, heeft men er hier en daar een starre gezagsquaestie van gemaakt. In tal van kampoengs verkreeg de bevolking den indruk dat op hoog bevel tweede gewassen en veevoeders moesten geplant worden, want bij tientallen werden de menschen, die het niet deden, voor de rol gebracht. De Atjeher is hiervan niet gediend en komt er rond voor uit dat hij zich weldaden niet met geweld laat opdringen: ,,In plaats van dergelijke rondborstigheid te waardeeren, zegt de correspondent, worden zulke ,,brutale rekels" in de gevangenis gestopt. Daarmee meent men de rest te intimideeren, doch er is niet veel menschenkennis noodig om te begrijpen, hoe averechts onder dit soort menschen zulke bedoelingen uitkomen. Vrijheidsberooving en beboeting van een honderdtal Moekimbewoners — zoovelen toch hebben hun niet opvolgen van de agrarische ,,raadgevingen" in de gevangenis moeten boeten! — is het zaad van algemeen lijdelijk verzet. Voeg hierbij het directebelastingspook, een willekeurig systeem, waarbij alle appèl factisch onmogelijk is, dan meenen wij genoeg te hebben gezegd om aan te toonen hoezeer hier met vuur wordt gespeeld. Men kan op deze manier wel eeuwig aan 't tuchtigen en onderwerpen blijven. ,,Geen dwang maar opvoeding" diende nu toch eens de consolidatieleus te worden".

J. E. D. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De Inlander en de Zending. Vier lezingen door Alb. C. Kruyt. Zendeling-Leeraar te Posso (Celebes). J. H. de Bussy. — Amsterdam 1907.

In eene voorrede deelt de heer Kruyt mede, dat drang van verschillende zijden hem hebben doen besluiten zijne vier gedurende den winter 1906-'07 in den Haag, Utrecht, Leiden en Groningen gehouden lezingen in druk te doen verschijnen. Hij hoopt dat de uitgave moge strekken tot bevordering van het heerlijke en schoone werk der zending.

De eerste lezing handelt over „*De Vrouw en de Zending*". De schrijver (spreker) doet daarin vooral uitkomen, dat de vrouw over het algemeen vijandig staat tegenover de Zending, juist omdat zij godsdienstig is en gelooft in geesten en onzichtbare machten, waarvoor zij te waken heeft, niet alleen voor zichzelve, maar vooral voor hare kinderen. De mannen daarentegen, die met de geesten spotten, althans zoolang hen niets scheelt en hun leven geen gevaar loopt, zijn gemakkelijker te bekeeren. Dat de vrouw godsdienstig is, blijkt o.a. uit het feit, dat in Midden- en Zuid-Celebes en ook bij de Dajaks op Borneo, uitsluitend vrouwen als priesteressen optreden en wanneer nu en dan een man dat doet, deze zich kleedt en gedraagt als een vrouw.

Dikwijls gaat de inlandsche vrouw tot het Christendom over ter wille van haar man of hare kinderen, maar nog vaker houdt zij hen van bekeering terug of brengt hen tot afval. Daarom is het van zooveel belang de vrouwen voor het Evangelie te winnen.

In een hoofdstuk getiteld: „Matriarchaat en patriarchaat", acht de schrijver het waarschijnlijk, dat reeds in de grijze oudheid de mensch een tegenzin heeft gehad in het huwelijk onder familieleden, omdat bij zulk een huwelijk de man weinig of geen rechten had op de vrouw, en de kinderen in den stam der moeder bleven. Die tegenzin is waarschijnlijk de aanleiding geweest tot het met geweld wegvoeren van de vrouw uit een anderen stam, waarvan aanvankelijk vijandelijkheden het gevolg waren, doch toen het rooven van vrouwen meer algemeen werd, zagen de beroofden van strijd af en stelden zich tevreden met een boete, waaraan de bruidschat zijn ontstaan dankt. Tal van huwelijksgebruiken wijzen nu nog op die periode van vrouwenroof. Door het roofhuwelijk ging het oorspronkelijke moederrecht over in een vaderrecht. In beide stelsels was de vrouw de mindere van den man, maar in het laatstbedoelde stelsel slechts een *zaak*, die bij overlijden van den man als een deel der erfenis op zijn broeder overging.

Roofhuwelijken en het daaruit ontstane patriarchaat zullen ook daar hebben bestaan, waar, zeker door krachtige medewerking van de familie der vrouw, aan deze concessies zijn gedaan. Bij deze „agnatisch" levende volken op Borneo, Celebes en de Molukken wordt de vrouw niet het eigendom van den man, keert als weduwe tot hare familie terug en kan naar keuze een ander huwen.

Over het algemeen heeft de vrouw, waar die toestand heerscht, een veel betere positie dan bij patriarchale volken, zooals o.a. blijkt uit de hooge plaats die vrouwen op Celebes kunnen innemen.

Een gevolg van de inferieure positie van de vrouw in landen waar het patriarchaat in zijn volle kracht heerscht, zooals op Nias en in de Bataklanden, is o.a. dat het de Zending moeite kost meisjes op school te krijgen, terwijl in de Minahassa zeer veel meisjes school gaan. Onderwijs is echter niet voldoende om de vrouw te helpen zich te verheffen uit hare minderwaardige positie. Er moet invloed worden uitgeoefend op het huisgezin, op het meisje als toekomstige echtgenoote en dat kan vooral geschieden door de vrouwen der zendelingen. Bekend is de gewoonte van de zendelingsvrouwen in de Minahassa en elders in het Oosten van den Archipel, om jonge inlandsche meisjes als „anak piara" in huis te nemen. De schrijver acht den invloed van de zendelingsvrouwen op die meisjes, door haar voorbeeld als huisvrouw te midden van haar gezin, van onberekenbaar nut.

Ongehuwde zendingszusters zooals er thans onder de Bataks werken, kunnen dien invloed niet hebben, omdat zij door de inlanders, die het ongehuwd blijven van een vrouw abnormaal vinden, niet worden begrepen. Zij kunnen zich echter zeer nuttig maken als ziekenverpleegsters.

Bij inlandsche volken moet het huwelijksleven niet als maatstaf worden genomen bij de beoordeeling van den invloed dien het Christendom heeft uitgeoefend. Niettegenstaande het Christendom in de Minahassa dieper wortelen heeft geschoten, dan onder de Bataks, is het aantal buitenechtelijke kinderen daar veel grooter dan bij de Bataks. Dat verschijnsel is een gevolg van de positie der vrouw vóór de invoering van het Christendom. Echtscheiding kwam toen in de Minahassa, waar de vrouw en het huwelijk vrijer waren veel, in de Bataklanden waar de vrouw bijna een slavin was, zelden voor, en het is juist de nieuwe, geheel en al ondergeschikte positie van de vrouw in het ingevoerde westersche huwelijk, die vele vrouwen in de Minahassa er toe heeft gebracht niet te huwen, om vrij te blijven.

In een volgende lezing wordt „*Het Communisme der Toradja's*" besproken. Schrijver heeft 13 jaren gearbeid onder de Toradja's, een zoogenaamd natuurvolk, onder hetwelk een natuurlijk communisme heerscht. Zij kennen geen anderen band dan bloedverwantschap, al is het dan ook in verren graad. De bloedverwanten met de aangehuwden vormen een gemeenschap en allen die er buiten staan, worden als vreemde, min of meer vijandige elementen beschouwd. Van de leden der broederschap is de een niet meer dan de ander, alleen kent men overwicht van den vader op den zoon, van den oom op den neef, enz. Ieder gaat zijn gang en doet wat hij wil, alleen in buitengewone omstandigheden treden bepaalde personen op den voorgrond als leiders, maar van eigenlijk gezag is geen sprake. Er is wel een hoofd of leider in het dorp, die b.v bepaalt wanneer feesten zullen worden gevierd, maar niet dan na rijp overleg met de dorpelingen.

De Toradja kent feitelijk geen ander individueel bezit dan zijn hakmes; buffels behooren aan het dorp; kleedingstukken, wapenen enz. rouleeren door het geheele dorp; wat men van een ander vraagt, wordt gegeven. Die onzekerheid van den eigendom doodt alle energie. Ook particulier landbezit kennen de Toradja's niet. Het land is van den stam, doch vreemden kunnen met toestemming van de hoofden dat land bebouwen. Vooral bij den veldarbeid treedt het gemeenschapsgevoel van den Toradja op den voorgrond. Alle velden worden gezamenlijk en achtereenvolgens bewerkt. Ook bij den huizenbouw heeft dat samenwerken „mesale" plaats.

Die onbaatzuchtigheid, die goedgeefschheid van den Toradja-communist is echter maar schijn; in den grond is hij een berekenend egoïst. Als een bruidschat door de leden van het dorp wordt bijeengebracht, dan rekenen de contribuanten er wel degelijk op,dat zij hunne bijdragen op de eene of andere wijze, vroeger of later, terug krijgen. Door al dat egoïstische gereken treedt het veelgeprezen communisme van den Toradja in een heel ander licht. Bovendien liggen er de kiemen in voor het brutaalste despotisme, dat nog in de hand wordt gewerkt door de slavernij, want heerschzuchtige en aanmatigende slavenhouders komen er zoo licht toe, zwakke en meegaande stamgenooten te domineeren en te exploiteeren.

Nu de Ned.-Ind. Regeering zich met de Toradja's bemoeit, veranderen de leiders der broederschap in verantwoordelijke hoofden, die gedwongen zijn het welzijn van hunne stamgenooten te behartigen en het gemeenschappelijk eigendom zal spoedig plaats maken voor individueel bezit, hetgeen de Toradja's zeker gaarne zullen zien, want het communaal bezit drukt hen.

Wat de landbouw aangaat, daarbij kan samenwerking blijven bestaan, maar het is wenschelijk de onderlinge hulp behoorlijk te reglementeeren, zooals dat in de Minahassa voor het ,,mapaloes'' is geschied. Daar vinden wij een voorbeeld hoe een uitnemend werkende communistische instelling door de Regeering is gesanctionneerd en het is jammer, dat het Gouvernement niet méér van deze instellingen tracht te behouden. Daartoe rekent de schrijver o.a. verantwoordelijkheid van den stam voor hetgeen een der leden doet; hij vindt dat daarin iets schoons ligt, terwijl het de taak van den ambtenaar gemakkelijk maakt.

De schrijver erkent, dat b.v. het beboeten van een geheelen stam voor het kwaad door een zijner leden bedreven, tegen ons individualistisch rechtsgevoel indruischt, maar voor de handhaving van rust en veiligheid bij primitieve volken en in schaarsch bevolkte landen, is zoo'n maatregel noodig. Het afschaffen van het solidariteitsstelsel in een maatschappij als die der Toradja's, zou noodzakelijk gepaard moeten gaan met het in het leven roepen van een uitgebreide politiemacht. Van deze en andere communistische adatverschijnselen moet de Regeering echter de misbruiken en gevaarlijke consequentiën tegengaan en het egoïsme moet i. p. v. door vrees, door eerbied voor het gezag in bedwang worden gehouden.

Er zijn wel eens zeer ontwikkelde menschen geweest, bij wie de gedachte is opgekomen, of onder de Toradja's geen socialistische staat zou zijn te vestigen. Bij een proefneming zouden zij echter al spoedig tot andere gedachten komen, want het communisme der Toradja's rust niet op een vasten grondslag en is niets anders dan een gevolg van de eenvoudige toestanden waaronder die menschen leven. Alleen door de Zending en door de prediking van Gods groote liefde zal het beginsel der waarachtige broederschap in het volk worden gelegd en het grof egoïsme verdwijnen.

De derde lezing draagt tot opschrift: ,,*Hoe het Evangelie door de natuurvolken ontvangen wordt*''.

Als Frederik van Eeden's ,,Kleine Johannes'' in een krekelschool komt, is er juist geografieles: ,,Van de werelddeelen wisten ze niets; ze moesten alleen 26 duinen kennen en 2 vijvers. Van hetgeen verder was, kon niemand iets weten zei de meester en wat er van verteld werd, was ijdele fantaisie''.

Die schildering doet den schrijver denken aan hetgeen een Toradjahoofd tot hem zeide: ,,Waarvoor dient die school toch, ge leert er niets dan onzin. De onderwijzer zegt dat de aarde draait en de zon stilstaat. Ieder kan toch zien dat het juist andersom is''. IJdele fantaisie. Een inlander van de Nieuwe

Hebriden zegt tot een zendeling: ,,Ge praat over Jehovah alsof ge zijn hemel hebt bezocht en ge kunt nog niet eens in een klapperboom klimmen''.

Is het vreemd dat de inlander in den Europeaan, die geen kapmes kan hanteeren, over een riviertje moet worden gedragen en geen flinken marsch kan maken, zijn meerdere niet ziet. Van onze kennis heeft hij niet het minste begrip, hij *ziet* er niets van dat hij begrijpt, alleen is hij bang voor den zendeling, die uit het boek d.i. den Bijbel kan zien, wat een ander verborgen is.

Men klaagt over geringe belangstelling in den inlander van de menschen in Holland, maar is het in Indië zooveel beter? De Europeaan begrijpt ook daar den inlander niet en daarom is deze hem onverschillig. Is het dan te verwachten dat de inlander wel belang zal stellen in den Europeaan, en is het vreemd dat de godsdienst van dien Europeaan aanvankelijk geen indruk op hem maakt? Als jonge zendelingen dat meer inzagen, zouden zij niet zoo spoedig teleurgesteld en ontmoedigd worden.

De natuurmensch vereert twee soorten van goden, n.l. de zielen der afgestorven voorouders en natuurgoden. Voor de laatsten gevoelt het volk weinig. De priesters zorgen voor den eeredienst en zeggen wat er gebeuren moet. Heel anders staat het met de geesten der afgestorvenen. Daarvoor heeft de natuurmensch diep ontzag, omdat die zielen geluk en ongeluk brengen, naargelang van zijn gedrag.

De heiden is van nature niet fanatiek. Wanneer men hem toestond God te dienen naast zijn eigen goden, dan zou de bekeering tot het Christendom gemakkelijk zijn. Zij staan niet vijandig tegenover het Evangelie en zijn zelfs bereid om God in hun Panthéon op te nemen, evenals de Romeinen dat deden met de afgoden van de door hen overwonnen volken. God en Jezus worden gelijkgesteld met eigen goden. ,,God is immers dezelfde als Poeë di songi en Jezus is immers Poeë mpalaboeroe'' zeggen de Toradja's tot den schrijver.

Een andere trek van natuurvolken is hun eudemonisme. Een zedelijk element in den godsdienst kent de natuurmensch niet. Het eenige criterium er van is: ,,wat geeft het mij hier op aarde'', of, ,,zal mijn leven er door worden verlengd''. Hebben de Christenen het niet beter dan de onbekeerden en sterven zij even goed als deze, dan heeft het Christendom weinig waarde voor den heiden.

,,Het tegenwoordige Evangelie voor den inlander'', zegt de zendeling Chalmers op Nieuw-Guinea ,,is er een van bijlen en tabak, doch door die deur moeten wij binnengaan, om te spreken over het Evangelie der Liefde''.

Bij de kennismaking met het Christendom zijn er twee zaken die de belangstelling van den heiden wekken, n.l. de Zondagviering en het lezen, speciaal van het boek d.i. den Bijbel. Behalve het inachtnemen van den Zondag, *ziet* de heiden niets van het Christendom en dàt is nu juist iets wat hij begrijpt, omdat hij ook zijn heilige dagen heeft, waarop b.v. niet in de rijstvelden mag worden gewerkt. De Heidenen zoeken echter dikwijls het essentiëele van het Christendom in de heiliging van den Zondag en de Zondag wordt in acht genomen, maar *naast* de heidensche heilige dagen.

Wat het lezen betreft merkt de schrijver op, dat bij sommige volken leeren lezen en christen worden synoniem zijn. Om christen te kunnen worden, moet men het boek van God kunnen lezen en dat is de eenige reden, waarom de scholen in de Minahassa in vroegere jaren tot zulk een grooten bloei kwamen.

De schrijver besluit met de opmerking, dat als alle jonge zendelingen rekening hadden gehouden met het feit, dat de beleefde onverschilligheid waarmee het christendom door de heidenen wordt ontvangen, geheel in overeenstemming is met hunne sociale en godsdienstige begrippen, zij zich teleurstelling en ontmoediging zouden hebben bespaard, want dat alles geldt slechts voor de

eerste periode van het Zendingswerk. Daarna begint de goddelijke kracht des Evangelies op de harten dier menschen in te werken, dan verdwijnt de onverschilligheid en verandert òf in overgave aan God òf in vijandschap.

„*De beteekenis van droomen in de Zending*" is de titel van de laatste lezing. „Droomen zijn bedrog", heet het, maar dikwijls, zegt de schrijver, moet men in een droom Gods vinger erkennen. Thans zijn droomen voor ons, Westerlingen, niet meer wat zij voor de volken der oudheid waren. Zij *zochten* in den droom een beteekenis, terwijl wij weten dat droomen eene ongecontroleerde voortzetting is van de werking onzer gedachten. Wij mogen echter niet vergeten, dat wij ook in dien toestand in Gods hand zijn en Hij die gebruiken kan om ons te leiden.

Als een droom niet uitkomt, zegt een natuurmensch niet dat droomen bedrog zijn, maar dat de geesten hem voor den gek hebben gehouden. Droomen die niet uitkomen doen hem niet twijfelen aan de realiteit van den droom.

De natuurvolken gelooven dat de ziel de gedaante heeft van den mensch, maar in het klein; zoo groot als de duim of pink. Ook doet zij zich voor in gedaante van vogels, vlinders, insecten, slangen of hagedissen. Is de ziel van het lichaam gescheiden en keert zij niet na bepaalden tijd terug, dan wordt het lichaam ziek.

Van rein- of onreinheid van de ziel heeft de natuurmensch geen begrip. Zij is volgens zijne opvatting iets stoffelijks. Zij kan het lichaam verlaten, b.v. als men schrikt of sterk naar iets verlangt. Ook in den slaap verlaat de ziel het lichaam en wat zij op haar zwerftochten ziet, droomt de slaper. Daarom mag men den slaper niet *plotseling* wakker maken, want dan zou de ziel geen tijd kunnen hebben om naar het lichaam terug te keeren, of wegvluchten.

Niets heeft meer invloed op het doen en laten van den natuurmensch dan een droom. Of een huwelijk gelukkig of ongelukkig zal zijn, of het geplante zal gedijen of niet, waarin men handel moet drijven om geluk te hebben enz., dat alles wordt door de voorouders in den droom gezegd. Een sneltocht springt af door een ongunstigen droom, een geneesmiddel wordt aangewend na openbaring daarvan in een droom, in één woord, de invloed van droomen op natuurvolken is zeer groot.

Droomen worden door ervaren oude lieden uitgelegd, in het algemeen in omgekeerden zin even als bij ons; b.v. dood of ziekte beteekenen lang leven. Soms is het verband tusschen droom en uitlegging duidelijk, zooals wanneer men droomt dat men klappers afhaalt, hetgeen beteekent dat men eenige hoofden zal machtig worden. Niet alleen heeft een menschenhoofd den vorm van een kokosnoot, maar bovendien gelooft men (op Tenimber), dat de kokosboom uit een menschenhoofd zou zijn opgegroeid.

Een van de grootste bezwaren der heidenen tegen het christen worden is vrees voor hunne goden. „Wij durven niet want onze voorouders zouden ons vernietigen", zeggen zij. Men twijfelt of Jehovah wel sterk genoeg zal zijn om den bekeerling tegen de wraak der voorouders te beschermen.

Door toevallige omstandigheden of opzettelijke proefnemingen waarbij de onmacht van de voorouders blijkt, kan de vrees voor de wraak dier voorouders worden weggenomen. Als b.v. christenzendelingen onwetend een plek betreden, die aan een machtige heidensche godheid is gewijd en hun tegen de algemeene verwachting niets overkomt, dan blijkt daaruit dat Jehovah machtiger is en men bekeert zich. Het wordt dan echter dikwijls niet veel meer dan een erkennen van de superioriteit van God en een achterstelling van de eigen goden en dat is de reden, dat bij rampen en epidemieën nog wel eens heidensche plechtigheden in de inlandsche christengemeente opleven. Men denkt:

„God kan niet helpen, laten wij het nog eens met onze voorouders beproeven".

Dikwijls worden droomen uitgelegd als een bevel om zich tot het christendom te wenden en wordt de natuurmensch in den droom tot den zendeling verwezen; zoo is de droom een middel in Gods hand, tot bekeering van den heiden.

...Wij hebben ons moeten bepalen tot het doen van eenige grepen uit den schat van ethnologische wetenswaardigheden, die de heer Kruyt in zijn boek heeft bijeengebracht. Dat weinige zal echter, naar wij hopen, wel voldoende zijn, om de belangrijkheid van dit werk in het licht te stellen en niet alleen zendingsvrienden, maar allen die belang stellen in den inlander en zijn zieleleven, waarin de schrijver ons een diepen blik doet slaan, tot kennismaking op te wekken.

J. H.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE DWERGEN VAN CENTRAAL-AFRIKA.

De heer Paul Hermant heeft in het *Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie* een belangwekkende reeks opstellen geschreven over: „Les coutumes familiales des peuplades, habitant l'Etat indépendant du Congo". Aan de hand van deze studie geeft de heer Erich Prager in het *Zeitschr. für Kolonialpolitik, etc.* de volgende schets der merkwaardige dwergvolken, die daar worden aangetoffen.

Men vindt in het Congo-gebied, inzonderheid in de uitgestrekte wouden, sporen van een oud ras, dat de oorspronkelijke bevolking van aequatoriaal Afrika schijnt te hebben uitgemaakt. Deze volksgroepeñ, die op den laagsten trap van beschaving staan, welke de ethnographie kent, wijken zoowel door hun lichamelijk voorkomen als door hunne mate van beschaving en hunne gewoonten af van de andere stammen, te midden waarvan zij wonen.

Deze inboorlingen, die onder den naam van dwergvolken bekend zijn, werden op zeer verschillende wijzen aangeduid naar gelang van de onderzoekers en van de plaatsen waar deze hunne aanwezigheid hebben waargenomen. Akka's, Walese's, Watwa's, Batoea's, Ewe's, Apé's, Bobassi's, Baiswa's, Wamboetti's, Tikke-tikke's of Bakke-bakke's. Maar ondanks het groot aantal geschriften, die er over handelen, zijn de berichten omtrent hen over het geheel genomen nog zeer oppervlakkig en onvolledig.

Men is het daar over eens, dat de talrijke verspreide deelen van dit ras, feitelijk nog staan op den ontwikkelingstrap van het vruchtenplukken, van de jacht en de vischvangst. De dwergvolken zijn uitnemende jagers, hoewel hun gewone jachtbuit slechts uit klein gedierte bestaat, zooals ratten, vleermuizen, witte mieren, sprinkhanen en gazellen. Enkele malen dooden zij het wilde zwijn en den buffel en somtijds zelfs het nijlpaard en den olifant; doch dat komt slechts zeer zelden voor. Als het gebeurt dan worden deze dieren in groote kuilen gevangen. De kleine jachtbuit wordt gedeeltelijk door de jagers afzonderlijk vermeesterd, gedeeltelijk op drijfjachten en met behulp van groote netten, die tot 20 M. lang zijn. De dwergvolken eten het vleesch van apen en van bijna alle dieren, die zij kunnen vangen; zij zijn echter geen menscheneters.

De vischvangst wordt gedeeltelijk uitgeoefend door kleine waterloopen met modder af te dammen, of door middel van netten en harpoenen. Guy Borrow bericht voorts dat het hun niet aan vaardigheid bij de vischvangst ontbreekt.

Het plukken van vruchten is verder, als bij alle volksstammen, die zich op dezen trap van ontwikkeling bevinden, een van de gewichtigste middelen om aan voedsel te komen. Zij komen daardoor aan vruchten, noten, kruiden en in het wild groeiende wortels. Ook het gebruik van paddestoelen is bij de dwergvolken niet onbekend, terwijl zij honig zeer op prijs stellen.

Daarentegen is de akkerbouw hun geheel vreemd. Met betrekking tot groente-voeding leven zij geheel als parasieten op kosten van hun naburen. De veeteelt is bij hen zeer onbeduidend. Volgens Schweinfurth houden zij er alleen gevogelte op na; toch wordt door het meerendeel der onderzoekers verzekerd

dat zij ook honden bezitten, die hun op de jacht onschatbare diensten bewijzen. Stanley spreekt zelfs van geiten. De wijze, waarop zij zich voedsel verschaffen, dwingt de dwergvolken noodwendig tot een zwervend bestaan. Zoodra de voedingsbronnen van een streek uitgeput zijn verlaten zij deze; elke troep blijft echter binnen een begrensd gebied, ja wat nog sterker is, zij sluit zich aan bij een bepaalde verzameling van landbouwende stammen, die tot het ras van de Monfoe, de Mabode, de Maigo of andere behooren.

Hun hoofdwapens zijn pijl, boog en schild. Dikwijls komen zij door ruilhandel met naburige volken in het bezit van lansen en messen. De pijlen, die zij zelf vervaardigen, hebben geen ijzeren punten; daarentegen weten alle stammen der dwergvolken ze in zeer zware vergiften te dompelen. Ratzel komt op goede gronden tot het besluit dat het pijlgif bij hen veel meer in gebruik is, dan bij andere negervolken.

Harry Johnston en Stuhlmann deelen mede dat deze stammen geen vuur kunnen maken en Guy Borrow vertelt dat zij eenmaal ontstoken vuur voortdurend aan houden. Evenmin verstaan zij de kunst om water of levensmiddelen te koken.

Nijverheid is bij hen zoo goed als niet bekend. Zij verstaan noch de pottebakkerskunst, noch het smeden en het weven is even onbekend als het mandenvlechten. Volgens Debreucque is het eenige handwerk, dat zij uitoefenen, het vervaardigen hunner kleedingstukken en deze zijn uiterst eenvoudig. Niettemin staan zij in levendig ruilverkeer met de landbouwende stammen, aan welke zij een deel van hun jachtbuit afstaan tegen bananen, cassave of andere voortbrengeselen van landbouw of handwerk.

Zij hebben geen vaartuigen; door hunne levenswijze, waarbij zij voortdurend op zwerftochten zijn, zoude het medevoeren daarvan te lastig wezen.

Als slaapplaatsen richten zij circelronde hutten op van 1.40 tot 2.20 M. middellijn en ter hoogte van 1 à 1.30 M., samengesteld uit boom- of cactustakken dan wel uit pisangbladeren. Als zij op hun zwerftochten zijn of met naburige stammen oorlog voeren, zijn zij tevreden met een nachtverblijf in rotskloven of op boomen. Volgens Emin Pacha zijn de ongehuwden op deze laatste aangewezen en leven slechts de gezinnen in hutten.

In den regel zijn de stammen niet groot. Kurt von François spreekt van stammen, die uit 8 à 10 families bestaan, welke in omstreken van de Tsjoeapa [1]) voorkomen. Dineur geeft in zijn werk, dat handelt over de dwergvolken aan de Boven-Itoeri, op, dat de gemiddelde sterkte 15-20 families bedraagt. Guy Borrow duidt als hoogste aantal stammen aan, bestaande uit 30 gezinnen. Volgens Junker hebben de dorpen der Akka's gemiddeld 30 hutten. Werner heeft een dorp gezien dat 80 hutten en 300 inwoners telde, Stanley een van 92 hutten. Debreucque heeft bij een dorp van de Tikke-Tikke's 50 à 60 kegelvormige hutten aangetroffen. Eindelijk spreekt Stuhlmann, die op zijn reizen dorpen van 100-200 hutten aantrof, ook van stammen met slechts 2 à 4 plaatsen van onderkomen. A. C. Lloyd spreekt van pygmeënaanvoerders, aan wie slechts 50 onderdanen gehoorzamen, terwijl andere er 200 bezitten.

Aan het hoofd van deze familie-horden staat een aanvoerder of ten minste een man, die grooter invloed heeft dan de anderen; doch volgens Harry Johnston is zijn bevoegdheid niet bepaald begrensd. Hij is eenvoudig de meest ervaren strijder of de handigste jager en leeft met zijn onderdanen op den voet van patriarchale gelijkheid. Dienovereenkomstig is zijn betrekking ook

---

[1]) Linker zijrivier van de Congo, die deze juist bij den aequator ontmoet, in 1885 door Grenfell en V. François opgevaren.

niet erfelijk. De invloed van zulk een hoofd schijnt alleen op overreding te berusten; dat wil zeggen dat elk denkbeeld van ondergeschiktheid ontbreekt. Een soort van rechtspraak wordt blijkbaar door het hoofd niet uitgeoefend; vijandige daden worden door degenen, die er door benadeeld zijn, gewroken. Guy Borrow en Fischer spreken uitdrukkelijk van het wraakgierig karakter der dwergen, dat reeds door Stuhlmann was afgeschilderd. Dit is blijkbaar ontstaan door de noodzakelijkheid om zich voortdurend te verdedigen tegen sterkere en beter onderling verbonden naburen. De dwergvolken, die in geenen deele een heerschappij der hoofden van naburige stammen over zich erkennen, zoeken ook bij hen geen toevlucht. Intusschen erkende het Batoea-dorp, dat door Werner bezocht werd, de oppermacht van Ndombe. Dit is echter het eenige bekende geval.

Het huiselijk leven der dwergen is weinig bestudeerd. Volgens Dr. David leven zij in monogamie. Volgens Johnston is de veelwijverij niet verboden, maar wordt zij weinig in toepassing gebracht. Volgens de berichten, die Parke van een Wamboetti-vrouw kreeg, hebben de Wamboetti ieder slechts één vrouw. Dit geldt wel te verstaan slechts voor de gewone onderdanen; de hoofden hebben er drie of vier. Dineur schrijft dat de veelwijverij rechtens bestaat, doch binnen beperkte grenzen. Vele mannen hebben slechts één vrouw, eenige twee en slechts zeer weinigen overschrijden dit aantal. Werner vermeldt dat de dwergen neiging tot veelwijverij hebben, doch dat hunne armoede daaraan grenzen stelt, hetwelk eene gelijkmatige verdeeling van de vrouwen onder al de mannen ten gevolge heeft. Een vrouw verkrijgt men door geschenken te geven aan den vader, die meestal bestaan uit wapens of uit voorwerpen, verkregen door ruilhandel of jacht. Zij neemt onder de dwergen eene betrekkelijk goede plaats in, als men deze vergelijkt bij die onder de landbouwende negers.

Dit is zoowat alles wat wij tegenwoordig over het familieleven dezer stammen weten. Stulhman, Casati, Lenz en David verzekeren dat de huwelijksband zeer los is, doch Werner beweert het tegendeel en dat aan het verbreken er van schande wordt gehecht. Laatstgenoemde schrijver verklaart dat de liefde van de ouders voor de kinderen opmerkelijk is, terwijl Guy Borow zegt dat er bij hen geen teedere familiebanden als tusschen moeder en kind, broeder en zuster, bestaan en dat zij over het algemeen ook alle neiging voor het gezellige leven missen. De vrouw moet de boschvruchten verzamelen, hout sprokkelen om het vuur aan te houden, het weinig huisraad van het gezin vervoeren en de hutten bouwen, terwijl de man jaagt en strijd voert.

Men bezit eenige meer nauwkeurige gegevens over de Watwa's, die op de grenzen van Duitsch Oost-Afrika en den Congo-staat wonen. Deze hebben een zeer merkwaardige economische verandering ondergaan. Volgens Baumann leefden zij oorspronkelijk van de jacht; hun verbazende aanwas dreef ze echter niet tot den landbouw maar tot het handwerk. Zij zijn pottebakkers en smeden geworden en ruilen de door hen vervaardigde artikelen tegen de landbouwvoortbrengselen hunner buren, de Oeroendi's. Daarbij hebben zij hunne oude leefwijze behouden, dat wil zeggen zij zijn geduchte en hartstochtelijke jagers en nomaden gebleven. Zij leven in groepen van gezinnen, wier onbeperkt opperheer het familiehoofd is. Degenen, die zich aan zijn gezag willen onttrekken, gaan eenvoudig weg en stichten een ander dorp. Eenigen kozen een hoofdman uit de Oeroendi's, doch slechts zelden brengen de Watwa's hun twisten bij hem voor. De vrouw wordt bij hen als slavin beschouwd. De echtgenoot voert behalve zijn gewone bezigheden, de jacht en het smidsbedrijf, slechts onbeduidende werkzaamheden uit. De bruiden worden meestal zoomin gekocht als verkocht. De meisjes trouwen met een

man van hun stand, die hun bevalt. Voor het huwelijk is geen andere plechtigheid noodig, dan dat het jonge meisje in het huis van haar echtgenoot wordt overgebracht. Onder nauwe bloedverwanten hebben geen huwelijken plaats. Daar de stam niet talrijk is, zijn zij beperkt in de keus, maar zij blijven altijd in de graden van verre bloedverwantschap. Bij den dood van haar man keert de Watwa-vrouw in het ouderlijke gezin terug. De familieleden verdeelen de nalatenschap van den afgestorvene volgens den graad van bloedverwantschap.

DE KOEBOES OP SUMATRA.

Mijn tweede oogmerk was een volkstam op te zoeken en te bestudeeren, waaromtrent in de wetenschappelijke wereld tot dusver nog uiterst weinig bekend is, namelijk de ,,Orang Koeboe'' of boschnomaden, die zich in het onmetelijk oerwoud tusschen de Moesi- en de noordelijk daarvan gelegen Djambi- en Batanghari-rivieren ophouden. Naar men verhaalde zou dit een menschenras zijn, dat op een uiterst lagen trap van beschaving staat, met geen andere kleeding als een schaamgordel uit boomschors zonder akkerbouw of andere geregelde wijze om zich voedsel te verschaffen, ja zelfs zonder vaste woonplaats. De weinige benoodigdheden, die zij zich zelf niet kunnen verschaffen, zooals ijzeren lanspunten, zouden zij slechts door middel van een primitieven ruilhandel machtig worden, waarbij de belanghebbenden elkander niet eens persoonlijk ontmoetten en boschproducten zooals guttapercha, hars en rotan voor het benoodigde bij de Maleiers worden ingeruild. Over hun lichamelijk voorkomen was ook weinig zekers bekend; twee geraamten, die de Engelsche natuuronderzoeker Forbes mede naar Londen gebracht had, zouden kenmerken vertoonen van een zoo lagen ontwikkelingstrap, als nog bij geen volk tot dusver waren waargenomen.

Het zoude vergeefsche moeite geweest zijn deze menschen in hun oerbosschen op te zoeken; een poging daartoe was mij reeds tien jaar geleden mislukt en ook ditmaal had ik er weinig hoop op. Daarentegen was mij weinig gelegen aan de zoogenaamde ,,tamme Koeboes'', die reeds tientallen van jaren geleden hun zwervend leven hadden opgegeven, zich aan de oevers van de Lalang-rivier hadden gevestigd en daar de Maleische kleeding en gebruiken hadden aangenomen. Toen kwam mij een gelukkig toeval te hulp. Eenige maanden te voren waren wegens politieke en militaire redenen de nog in het wild omzwervende Koeboe's, gedeeltelijk goedschiks en gedeeltelijk gedwongen op een bepaalde plaats in eene nederzetting vereenigd, zoodat er thans geen ,,wilde Koeboe's'' meer in Palembang voorkomen. Met behulp van een ouden vriend, den tegenwoordigen Nederlandschen Resident van dat gewest, die aanleiding tot dezen maatregel had gegeven, was ik zoo gelukkig te Moeara Bahar — zoo heet de vestiging — een groot aantal van die voormalige wilde Koeboe's nog in hun volkomen oerwoudtoestand en oorspronkelijkheid met gemak te bestudeeren, anthropologisch te meten, te photographeeren en te ,,phonographeeren''. Het was een troepje vriendelijke goedige menschen, die weldra hunne aanvankelijke schuwheid tegenover ons — mijn vrouw heeft namelijk de geheele expeditie als eene dappere en hulpvaardige geleidster mede gemaakt — aflegden. Ongelukkig zal dit onschadelijk volkje spoedig uitgestorven zijn, want er heerscht een groote overmaat van mannen en van de vier kinderen, die een vrouw gemiddeld ter wereld brengt, blijft er gewoonlijk maar één in leven. De geheele Koeboe-bevolking telt thans ongeveer 3000 zielen, die over 31 stammen elk van bijna honderd personen

verdeeld zijn. Als wapen bezitten zij slechts een lange werpspies en enkele van de Maleiers ingeruilde kapmessen. De kleeding bestaat bij beide geslachten slechts uit een gordel van boombast; doch de Nederlandsche regeering voert nu langzamerhand de Maleische kleederdracht in. Ook doet zij de lieden onderrichten in den aanleg van rijstvelden. Tot dusver leefden zij slechts van hetgeen het bosch en de met groote behendigheid met behulp van vallen en netten uitgeoefende jacht en visscherij opleverden. De Koeboe heeft geen eigen taal, doch spreekt slechts een gebroken Maleisch. Als hoofden kent hij alleen de van regeeringswege aangestelde half-Maleische ,,Pasirah's''. Hun huwelijk is veelal monogaam. Anthropologisch behooren de Koeboe's ongetwijfeld tot de oermaleiers, zij hebben dezelfde lichaamsvormen als de andere oorspronkelijke volken van Sumatra, de Batak's, Gajo's, enz.; uit een ethnographisch oogpunt vormen zij tegenover deze de onderste laag. Toch zijn ook zij reeds in belangrijke mate met vreemde elementen vermengd; want evenals bij de andere genoemde Sumatraansche oervolken, kan men ook bij de Koeboe's twee typen onderscheiden: een kleine soort met een lang hoofd, een laag breed gelaat en korten platten neus — de Maleische oertype — en een tweede langere soort met een kort hoofd, een lang gezicht en een langen bijna overhangenden neus, welk type waarschijnlijk een gemengde vorm is van vreemde elementen. Drie geraamten, welke ik zoo gelukkig was machtig te worden, zullen veroorloven om deze verhoudingen alsmede de opgaven van den Engelschen natuurvorscher Forbes nader te onderzoeken.

Ik heb vervolgens nog op een vermoeiende prauwvaart van meerdere dagen langs een van krokodillen wemelende rivier, de Batang Leko, midden door een wondervol oerwoud, een andere reeds jaren lang bestaande vestiging van Koeboe's bezocht, genaamd Ikan lebar, en daar dezelfde toestanden aangetroffen. Deze vestiging was kort geleden door de pokken vreeselijk geteisterd.

De petroleumindustrie heeft ook in het leven der Koeboe's een geweldige omkeering gebracht. Dozijnen petroleumgeologen doorkruisen de oerwouden, richten boorstellingen op, waar tot dusver geen Europeaan den voet had gezet en schrikken de arme woudmenschen uit hunne meest verborgen schuilhoeken op. ,,Schade um dieses harmlose Volk!''

(Ontleend aan een op 18 Oct. 1905 door Herr Hofrat Dr. Bernhard Hagen, te Frankfort a/M., gehouden voordracht, opgenomen in *Jahresbericht des Frankfurter Vereins für Geographie und Statistik*, Jahrg. 1905-1906, Frankfurt a/M. 1907, bl. 91).

NIEUW-GUINEA EN ENGELSCHE ONDERZOEKERS.

In het Engelsche sport-blad *The Field* kwam onlangs het volgende voor: Nu de Tibetsche Himalaja's voor onderzoek gesloten zijn, zouden bergbeklimmers het slechter kunnen treffen als zij hun aandacht eens vestigden op de met sneeuw bedekte toppen van den Charles Louis keten in Nederlandsch Nieuw-Guinea. Het geheele eiland biedt een aantrekkelijk veld voor de voldoening van den drang tot onderzoek. De kusten zijn in kaart gebracht en er is het een en ander verricht om in het Britsche en Duitsche deel van Nieuw-Guinea, welke de zuid-oostzijde van het eiland beslaan, de voornaamste rivieren en bergketens op de kaarten aan te geven. Maar zelfs hier zijn nog witte vakken van bijzondere grootte, terwijl het grootste deel van het Nederlandsche gebied op eenigen afstand van de kust geheel ondoorvorscht is. Men schat de oppervlakte van Nederlandsch Nieuw-Guinea op ongeveer 150.000 vierk. mijlen of drievierde van de oppervlakte van Duitschland of Frankrijk en er blijft

genoeg ongekarteerd over om bij den tegenwoordigen stand der aardrijkskundige kennis een eerbiedwaardig ruim arbeidsveld op te leveren voor reizigers, die de eerzucht bezitten om pionier te willen zijn.

De Charles Louis-keten ontving ongeveer ¾ eeuw geleden haar naam van den grooten Franschen zeevaarder Dumont d'Urville, doch weinig of niets er van is bekend door werkelijk onderzoek. Onder gunstige omstandigheden zijn de toppen van uit zee zichtbaar en de hoogste, die worden geschat op 16,000 à 17,000 voet, zijn, naar men reeds sedert lang zegt, met sneeuw bedekt. Daar de keten, voor zoover zij gezien is ten ruwe de parallel van 4° Zuider Breedte volgt, vormen de besneeuwde toppen er van een verschijnsel, dat overeenkomt met de hoogten van den Ruwenzori in Equatoriaal Afrika. Er is inderdaad twijfel uitgesproken aangaande de nauwkeurigheid der waarnemingen van reizigers, of liever aangaande de juistheid der gevolgtrekkingen afgeleid uit waarnemingen op grooten afstand van deze bergen. Drie jaar geleden werd evenwel eene expeditie onder den Nederlandschen onderzoeker, den heer R. P. Meyjes, toen zij langs de kust voer, begunstigd met een buitengewoon helder zicht op de keten, en het is krachtens de toen gedane waarnemingen, dat zeer stellig wordt beweerd dat althans het gedeelte van de keten, benoorden de Pisangbaai met sneeuw bedekt is, één top wordt zelfs als geheel wit beschreven met strepen van sneeuw, alsof hij door gletschers omgeven is. De heer Meyjes was niet, zooals hij gehoopt had, in staat zijn onderzoek tot het sneeuwgebergte uit te strekken; maar onlangs werd het bekend dat eene andere Nederlandsche expeditie onder den heer H. Lorentz is uitgerust om het binnenland te gaan onderzoeken door middel van de Oetoemboewe-rivier, die verleden jaar tot op een afstand van omtrent tachtig mijlen van de keten is opgevaren.

Hier is echter plaats genoeg voor verschillende expeditiën naar het midden van Nieuw-Guinea, en Britsche ondernemingsgeest op onderzoekingsgebied zou hier op nuttige wijze kunnen deelnemen aan de ontsluiering der aandrijkskundige geheimen van dit deel van het eiland.

De Maleier en zijn Karbouw,

DOOR

J. KREEMER Jr.,

Controleur B. B. te Ajer-Hadji.

„De omgang van den mensch met de dieren, inzonderheid met de tamme of huisdieren, maakt uit den aard der zaak een belangrijk deel der Volkenkunde uit. Het is echter, vreemd genoeg, tot dusver een zeer verwaarloosd gedeelte dezer nog jeugdige wetenschap".

Indien deze opmerking, waarmede Prof. P. J. Veth in 1894 zijne verhandeling over „Het paard onder de volken van het Maleische ras" inleidde, thans haar actualiteit nog niet heeft verloren, dan vlei ik mij geen ondienstig werk te verrichten met een en ander mede te deelen nopens de plaats, die de karbouw — zeker het nuttigste onder de huisdieren — in de Maleische volkshuishouding inneemt. Vooraf echter de opmerking, dat mijne aanteekeningen uitsluitend verzameld zijn binnen de onderafdeeling Ajer-Hadji [Afdeeling Painan, Padangsche Benedenlanden], met wier bestuur ik thans direct belast ben.

Ik stel mij voor de stof tot dit opstel zoodanig te schiften, dat eerst een en ander wordt aangestipt aangaande de soorten, de eigenschappen, de verzorging en het nut der karbouwen, om daarna eenige plaats in te ruimen voor hetgeen de Maleier met betrekking tot zijne wonderbuffels weet te verhalen en te besluiten met eenige bijgeloovige practijken omtrent die dieren in zwang.

I. Soorten en eigenschappen der karbouwen.

Manjabit di moediq,
Manggaroh di hilir.

Zóó luidt een bekend Maleisch raadsel. Wij zouden zeggen: wie maait van voren en slaat van achteren? Het antwoord is: de karbouw, die met zijn gebit het gras wegmaait en met zijn pluimstaart om zich heen slaat om muskieten en vliegen uit zijn buurt te houden.

In het oog van de meeste Westerlingen hebben de karbouwen, die hen vaak doen denken aan de logge hoefdieren uit de vóórwereld,

weinig aantrekkelijks. De droomerige vadsige gang, waarmede zij voortschuiven voor den ploeg of de pedati, die zij trekken moeten, het bij voorkeur leven op en in modderplaatsen, waardoor zij er vaak zoo onoogelijk uitzien, zijn ons weinig sympathiek.

Omgekeerd gevoelt de buffel geen sympathie voor den blanda: hij wantrouwt hem en als deze hem nadert buigt het dier den krachtigen kop omlaag en blaast door de wijd uitstaande neusvleugels.

Maar de Maleier en zijn karbouw zien elkaar met andere oogen aan. Het is of beider onbezorgde phlegmatische natuur een band van vertrouwen heeft gelegd: voor den Inlander is zijn buffel zijn trouwe bondgenoot in het leven en het dier geeft zich lijdzaam over aan zijn bruinen verzorger, zijn meester, zijn vriend.

De Maleier onderscheidt in hoofdzaak twee soorten van karbouwen n.l. de *kabau miloekoet* [ook *k. bras* of *k. ratoes* genoemd] en de *kabau binoewang*. De laatste is grooter, steviger gebouwd en donkerder van kleur dan de eerste. Verder komt de *binoewang* veel minder voor dan de *miloekoet*. Behalve die beide soorten komen witte buffels veelvuldig voor. Naar men mij verzekert treft men soms ook wel karbouwen aan met een witte vlek op het voorhoofd [*kabau poetih kaning*] en worden deze dieren als „*batoewah*" aangemerkt. Minder zeldzaam is de *kabau panau*, een zwarte buffel met tallooze kleine witte vlekjes over het lichaam verspreid. Ook elders op Sumatra schijnen zwarte karbouwen „met witte vlekken hetzij op het voorhoofd of om de oogen, hetzij aan de uiteinden der hoorns of aan de punten van den staart" voor te komen [1]). Ik teeken dit hierbij aan, omdat men wel eens beweerd heeft, dat gevlekte karbouwen in den Indischen Archipel niet voorkomen [2]).

Terwijl de *miloekoet*-koe jaarlijks niet meer dan één kalf werpt, krijgt de *binoewang* hoogstens twee kalveren in de drie jaren. De draagtijd [*bioe*] van een karbouw rekent men op ongeveer tien maanden, terwijl men meent dat de bronstijd [*manggadis; toeroet kawan*] slechts eenige dagen in het jaar duurt. Twee- en meer-lingen schijnen bij karbouwen zelden of nooit voor te komen.

De leeftijd van den karbouw wordt in den regel bepaald naar het aantal ringen welke aan zijne horens voorkomen. Uit deze laatste aanwijzing wordt ook het aantal kalveren afgeleid, dat een karbouwkoe geworpen heeft, waarbij dan wordt in aanmerking genomen dat hare vruchtbaarheid eerst met het derde jaar is ingetreden en dat

---

1) Zie J. B. Neumann: Het Pane- en Bila-stroomgebied in Tijdschr. van 't Ned. Aardr. Gen. 2e serie dl. IV blz. 85

2) Zie J. Laméris in zijne Inleiding bij de Sectie Veeteelt van den Catalogus der Afdeeling Nederlandsche Koloniën van de Koloniale Tentoonstelling in 1883 te Amsterdam gehouden.

kalveren tot en met hun vierde jaar nog geen ringen aan de horens vertoonen. Heeft de karbouw geen haar meer aan de binnenvlakten der ooren, dan is hij stellig reeds een oud dier.

Evenals vele andere minder ontwikkelde volken een geheimzinnige betrekking zien tusschen het uiterlijk voorkomen en de innerlijke geaardheid van menschen, dieren en zaken, zoo meenen ook de Maleiers uit bepaalde teekenen hunner karbouwen den aard en de deugdzaamheid dier dieren te kunnen afleiden. De phantasie dier lieden is echter op dit punt zóó onuitputtelijk en de waarde dier kenteekenen verschilt plaatselijk zóózeer, dat we meenen te kunnen volstaan met uit de lange lijst dier teekenen eenige voorbeelden te noemen.

Tot die teekenen behooren o. a. de plaatsing der haarwervels, de ligging en het aantal witte kringen of strepen onder den hals, de stand van de horens en hoeven, de grootte van de ooren, de knobbels op bepaalde plaatsen van het lichaam enz.

Heeft een karbouw b. v. haarwervels (*poesar*) bij de ooghoeken, of onder de oksels, of tusschen de hoeven, dan zit er zeker een kwade aard in het beest. Heeft hij een poesar op het voorhoofd, of bij het kruis, dan gaat hij voor een geluksbuffel (*kabau batoeah*) door, maar liggen de haarwervels boven de heup, zoodat het dier er met den staart telkens tegen aan slaat, dan is zulks een malum omen: met zóó'n karbouw heeft men zeker tegenloop in zaken. Met een ongelukskarbouw (*kabau tjilako*) heeft men ook te doen, wanneer het puntje van den staart hard aanvoelt als een nagel. Heeft het dier drie witte strepen onder den hals, dan wijst dat op een tammen aard. Heeft hij zeer breede ooren (*lajah talingo*), dan is hij ook persé lui. Evenmin gewild is een karbouw met wijd gespleten hoeven (*bankang koekoe*), daar hij alsdan als trekdier voor de pedati geheel ongeschikt is. De verschillende standen van horens worden met bijzondere namen aangeduid.

Een zestiental afbeeldingen van veel voorkomende horenstanden met vermelding hunner Maleische benamingen, kan men o. a. vinden in jaargang 1896—1897 van het tijdschrift „Wet en Adat" en een achttal van zulke standen op plaat XCV van den atlas behoorende bij Van Hasselt's „Volksbeschrijving van Midden-Sumatra". Vergelijkt men de in genoemd tijdschrift geproduceerde afbeeldingen, waarbij ook de namen vermeld zijn, zooals zij in het Loeboeq Sikapingsche voorkomen, met die, welke de heer Van Hasselt ons geeft en met die, welke door mij in de onder-afdeeling Ajer-Hadji zijn verzameld, dan blijkt, dat ook die namen vaak plaatselijk verschillen. Achterstaand overzicht zal zulks duidelijk maken; de Romeinsche cijfers daarin verwijzen naar de afbeeldingen in meergenoemd tijdschrift, terwijl de cijfers 1—6 betrekking hebben op de afbeeldingen op Pl. XCV van Van Hasselt's bovenbedoeld plaatwerk.

No.	Loeboeq Sikaping.	Ajer-Hadji.	Van Hasselt.	Omschrijving horenstand.
I.	Galoeq	Galoeq	Koengkoen (6)	Horens sterk gebogen bovenwaarts gekeerd.
II.	Tjampah	Tjapah	—	H. naar boven breed uitloopend.
III.	Rantjang	Djolang	Djolang (8)	H. naar boven gebogen.
IV.	Tjendang	Tjendang	Tèndang (5)	Eén h. bovenwaarts en één ben.waarts.
V.	Langgak	Tagaq	—	H. kort en recht naar boven.
VI.	Kaloeng	Badoer-bakaloeng	Badoe (3)	Beide h. als een halsband (*kaloeng*) onder den hals gebogen.
VII.	Toelaq-kandang	Tjapah	(Katjije-tandoewq 4)	H. naar boven breed uitloopend.
VIII.	Badoer-goeijah	Badoer-goeijah	—	H. benedenwaarts en beweegbaar.
IX.	Bokok	Bokok	—	H. eerst zijwaarts, dan schuin achterw.
X.	Tjakah	Ampang	Gadang-tandoewq (1)	H: horizontaal zijwaarts.
XI.	Rantjang-sabelah	Singkat-sabelah	—	Eén h. kort en de andere lang.
XII.	Rantjang	Tjantjang	—	H. naar boven gebogen.
XIII.	Bangkang	Djolang	—	H. naar boven gebogen.
XIV.	Toenggoel-boeto	Goempoeh	—	H. stomp en niet uitgegroeid.
XV.	Badoer	Badoer-bakau	—	H. kort en recht naar beneden.
XVI.	Lapai	Galoeq	—	H. sterk gebogen bovenwaarts gekeerd.

Zeer bijzondere, weinig voorkomende horenstanden zijn o. a.:

basitoelaq maro = horens eerst naar boven en dan naar voren gekeerd;

basitanai = horens eerst naar beneden en dan naar voren gekeerd;

béloet = horens eerst op zij naar boven en dan met een wrong naar voren gedraaid;

bolo = zonder horens.

Bovenbedoelde namen zijn bij alle soorten horenvee gebruikelijk, maar sommige horenstanden zijn bij de eene diersoort meer algemeen dan bij de andere. Zoo zijn de standen „*basitoelaq maro*" en „*bolo*" bij rundvee zeer algemeen, maar bij buffels hooge uitzondering. In vroegeren tijd mochten karbouwstieren zonder horens alleen een bezitting der Radja's uitmaken. Vaak roept men de karbouwen aan met den naam, die den stand hunner horens aangeeft, b.v.: „Djolang" „Tjantjang" enz.

Is de karbouw om de eene of andere reden bevreesd, dan doet hij een eigenaardig geloei hooren (*mengoèk*). Ook als hij van zijn kudde is afgedwaald of als hij zijn jongen roept, uit hij een lang gerekt „*oèk*".

Er zijn zeker weinig landdieren, die zich zóózeer tot het water aangetrokken gevoelen als de karbouw. Gevoelt hij behoefte aan een verfrisschend bad, dan kan niets ter wereld hem van het water weerhouden, zelfs al moest hij er zijn voedsel voor laten staan. Vooral op het warme gedeelte van den dag is zulk een bad voor hem een werkelijke levensbehoefte. Dit bad is intusschen niet altijd een reinigend bad, integendeel, want kan hij een modderpoel vinden, waarin hij het logge lijf kan begraven en rondwentelen, zoodat de grauwe kop met den zwarten snoet daar even boven uitsteekt, dan gevoelt

hij zich eerst in zijn ware element, van welke gevoelsstemming hij soms door een snurkend gerochel van welbehagen doet blijken. In zulk een poel kan hij zich uren aaneen liggen verkneuteren, terwijl hij bezig is zijn voedsel van den dag te herkauwen en als hij tegen zonsondergang daaruit treedt, is zijn schaarsch behaard lichaam met een dikke modderlaag bedekt, welke hem gedurende den nacht een natuurlijk pantser wordt tegen aanvallen van muskieten en andere parasieten.

Dat de Maleier, die in zijn hart nog zoo geheel en al een kind is van de hem omringende natuur, aan die omgeving de beelden voor zijn taal ontleent, ligt voor de hand, en evenmin is het te verwonderen dat de karbouw, die naast zijn tortelduif des Maleiers eerste vertrouweling is, in die beeldentaal een niet onbelangrijke plaats inneemt. Speelt een kind b.v. steeds aan den waterkant van de rivier, dan hoort men zijn vader vaak tot hem zeggen: „je bent net een karbouw", welke toespeling men ook iemand zal toevoegen, die zich wel baadt, maar zich daarbij toch niet reinigt.

Een typische eigenschap van den karbouw is verder zijn groote lijdzaamheid, die in bepaalde gevallen echter ontaarden kan in onverzoenlijke weerbarstigheid. Zijn meester kan veel van hem gedaan krijgen, maar laten zijn krachten niet meer toe om te werken en wil men hem dan toch tot den arbeid dwingen, dan ontziet hij zich niet om als een geketende Simson zijn boeien te verbreken en zijn tegenstander desnoods te attaqueeren. Zóó is het ook — zegt *Si Anoe* — met den mensch, men moet hem niet tot het uiterste drijven, want dan is er niets meer met hem aan te vangen. Wordt het dier om de eene of andere reden tot woede en verzet geprikkeld, dan zijn de horens zijn natuurlijke wapenen en wee het slachtoffer dat het met de punten dier wapenen treft. Maar als de moederkarbouw haar kalf kastijdt, omdat dit het haar lastig maakt, dan treft zij het niet met de punten maar met den vlakken kant harer horens. Zóó — leert de Maleier — is het ook met ouders, die hun kind bestraffen; zij doen zulks niet om het leed te doen, maar tot vermaning en leering.

„*Saparti paratian kabau*" zegt de Inlander ook van iemand, die aanvankelijk onwillig is iets te doen, maar eindigt met het toch wèl te doen. Zóó immers doet ook de karbouw, die, vóór het juk hem wordt opgelegd, eerst even door de breede neusgaten blaast en den gehoornden kop schudt, maar ten slotte zijn last toch gedwee op de horens neemt.

Zijn er op een feest meer gasten bijeen dan waarop de gastheer gerekend had, dan zal deze zijn gasten bijvoorbeeld zeer hoffelijk toevoegen: „*Indaq roesaq kabau dipandabihan*" d. w. z. door het slachten en aan stukken snijden van den karbouw wordt zijn vleesch niet slecht. Hiermede wil de gastheer zijn gasten te kennen geven, dat ieder welkom is, die het hem toebedeelde maar voor lief wil nemen, omdat de gastheer alsdan geen verandering in het eten behoeft te brengen.

II. Verzorging der Karbouwen.

Met den toestand van de veehoeding is het bij de Maleiers dezer streken over het algemeen treurig gesteld en de karbouwenhoederij maakt daarop geen uitzondering.

Naar verreweg de meeste karbouwen wordt heel niet omgezien en zwerven deze in half verwilderden toestand, geheel onbeheerd in kudden op de vlakten (*padang*) rond, waar ze zich met wat gras, *bamboe*- en *dadap*bladeren, *daoen bakau* en andere bladsoorten voeden.

Opmerkelijk is het, dat die min of meer verwilderde karbouwen hun bepaalde, hoewel niet afgesloten, weideplaatsen als regel niet verlaten, zoodat de eigenaar zijn dieren desgewenscht terug kan vinden. Vermengingen van aan naburige veehouders behoorende karbouwen, komen ook betrekkelijk zeldzaam voor.

Van een bepaalde verzorging kan eigenlijk alleen bij de pedatikarbouwen worden gesproken en zij komt alsdan ongeveer op het volgende neer. 's Morgens in de vroegte wordt de buffel in de rivier of in de een of andere kreek aan zee gebaad, waar hij eenigen tijd aan zijn lot wordt overgelaten, terwijl zijn hoeder in den omtrek het noodige gras voor hem snijdt. Na dit ochtendbad wordt de karbouw voor den arbeid gebruikt. Daar de groote hitte hem spoedig afmat, wordt hij in den regel op het midden van den dag andermaal gebaad, vooral als hij daarna weer voor de vrachtkar moet worden gespannen. Na dit tweede bad wordt hem een gedeelte van het in den ochtend gesneden gras toegediend. Het overige gras krijgt hij in den namiddag, nadat hij zijn derde bad heeft genoten. Daarna wordt hij in zijn kraal teruggebracht, waarbij gedurende den nacht een houtvuur wordt aangehouden tot verdrijving van muskieten en andere insecten. De karbouwen zijn daar zeer opgesteld, vaak ziet men hen zelfs boven het smeulende vuurtje staan. Soms komt het voor dat een karbouw zijn stal uitbreekt, omdat zijn meester verzuimd had, als naar gewoonte, zulk een vuurtje aan te leggen. Ook wordt gezorgd, dat de karbouw gedurende den nacht voldoende voedsel in zijn stal vindt. Niet alleen het betere paardengras (*roempoet banto*) maar ook het minderwaardige *roempoet pait* en jonge *ilalang*bladeren zijn naar zijn gading. Dat de karbouw op het punt van voeding niet zeer kieskeurig is en bij gebrek aan beter ook andere bladsoorten niet versmaadt, zagen we hierboven reeds.

Castratie komt alhier bij karbouwen nimmer voor, hetgeen vreemd mag heeten, daar die operatie op runderen wel wordt toegepast.

De karbouwenstallingen, meestal niet anders dan omheinde modderpoelen, waarin de dieren zeer onvoldoende tegen regen en zonnewarmte beschermd zijn, worden in den regel slecht of in het geheel niet verzorgd, zoodat die kralen ten slotte door ouderdom ineenzakken.

De pedatikarbouwen dragen alle een dunnen rotan ring (*kalawan*)

door het neusmiddenschot, waardoor men die dieren beter in bedwang heeft. Tot het aanbrengen van zulk een ring wordt de vooraf gestalde karbouw eerst aan de horens vastgebonden. Verder wordt hem een strop over neus en kin aangebracht, terwijl de uiteinden daarvan door eenige lieden stevig worden vastgehouden om het dier te beletten den kop op- of benedenwaarts te buigen. De operateur steekt nu een soort bamboenaald, van een oog voorzien, door het neusmiddenschot, aan welke naald de rotan is bevestigd, die tot neusring moet dienen.

Gedraagt de karbouw zich na deze operatie recalcitrant, dan bevestigt men een, twee vadem lange aangepunte bamboe aan den aangebrachten neusring en brengt het dier buiten zijn kraal. De persoon, die zich daarmede belast, houdt de bamboe vast en leidt het dier naar de rivier. Zou dit zich tegen zijn leider willen verzetten, dan behoeft de man de bamboe maar even tegen den neus van het dier aan te drukken, om het weer tot kalmte te brengen. Is de karbouw in den stal teruggevoerd, dan tracht men hem ook makker te maken door zijn gras met zout water te besprenkelen. Ook zal men hem tot dat doel zoo nu en dan van buiten den stal streelen en hem eenige malen daags tegen den neus spuwen, opdat het dier deze daarna zal aflikken. In het vervolg van dit opstel zullen nog andere middelen ter sprake komen om onwillige en wilde buffels tot rede te brengen.

Hier dient nog te worden gesproken over het opvangen van wilde karbouwen. Dit is het werk van den *„toengganai"* of *„doekoen kabau"*. Dat opvangen *(manangkap* of *mantjakau)* vereischt veel oefening, maar bovenal een groote handigheid en een taai geduld. Het bestaat hierin, dat het dier, hetzij in een strik, hetzij in een soort stal wordt gelokt De *toengganai* gaat voorzien van wat gras en zout het wilde dier tegemoet en roept het reeds van verre toe: *„Hé-é-é-érang mari boedjang"* (of *„gadis"* al naar gelang het geslacht van het op te vatten dier). Ziet de man nu kans den karbouw eenigszins meer te benaderen, dan strooit hij wat van het gras en het zout uit. Meestal laat het dier zich op die wijze vrij spoedig verschalken. De *toengganai* loopt nu langzamerhand achteruit steeds gras en zout uitstrooiende om den karbouw naar den stal of den vooraf uitgespreiden strik te lokken. Ook bij de Bataks van Padang Lawas is naar de heer Neumann ons mededeelt[1]) het opvangen van wilde karbouwen het werk van een speciaal persoon *(datoe)* en worden die dieren ook daar binnen een kraal gelokt door daarin eenig zout te strooien.

Luie karbouwen, die altijd bij hun kudde achterblijven, hangt men vaak houten bellen *(katoeq-katoeq)* om den hals, opdat men van verre kan hooren, waar de achterblijvers zich bevinden. Kwaadaardige dieren hangt men een stuk hout *(galintoeng)* om den hals, zoodat dit

[1]) t a. p. blz. 86 en 87.

hen bij het loopen telkens tegen de pooten slaat, waardoor zij dus minder vlug vooruitkomen en gemakkelijker te ontloopen zijn.

Vooral bij onverzorgd rondloopende dieren is het niet ongewoon, dat men hen van een merkteeken voorziet om hen van andermans karbouwen te onderkennen. Zóó ziet men sommige karbouwen met afgezaagde horenpunten, dan wel met insnijdingen in de ooren.

III. Nut der karbouwen.

De karbouwen worden nagenoeg uitsluitend gebruikt als trekdieren (hetzij voor den ploeg, hetzij voor de vrachtkar) en als slachtdieren, nimmer als last- of rijdieren. De in het wild rondloopende karbouwen dienen in hoofdzaak tot aankweeking van slachtvee, of, waar de ploeg (*badjaq*) en de spade (*pangkoer*) daartoe niet in gebruik zijn, tot de omwerking der sawah's (*marantjah*), waartoe die dieren in kudden door de velden worden gedreven.

Behalve in de vastenmaand, waarin tal van karbouwen onder het slachtmes het leven moeten laten, worden bij allerlei adatplechtigheden karbouwen geslacht en wordt hun vleesch alsdan hooger geschat dan dat van runderen of geiten. Vraagt men den Maleier naar de reden hiervan, dan antwoordt hij, dat volgens de overlevering, Datoeq Katoemanggoengan en Datoeq Papati Sabatang bij het vaststellen van de oude adat (*mantjoepaqkan adat dan poesako*) eveneens een karbouw hebben geslacht en wel een zwangere karbouw (*satangah doewo kabau*). Adatplechtigheden, als bovenbedoeld, zijn b.v. het uitspreken van de niat (*mambaiar niat*), het plechtige eerste bad in de rivier (*toeroen mandi*) en de daarmeê meestal gepaard gaande naamgeving, het sluiten van huwelijken (*kawin*), het vieren van den derden dag na het overlijden (*manigo hari*), het plaatsen der grafsteenen (*managaqkan batoe*), het benoemen van een negerihoofd (*maisi adat nagari*), het bouwen van een huis (*managaqkan roemah*) enz. Het slachten van een offerdier heeft steeds door een geestelijke of door een *oerang-siaq* plaats. Terwijl de slachter het dier langzaam den hals afsnijdt, spreekt hij daarbij het voorgeschreven formulier uit. Het slachtmes wordt vóór het gebruik door den slachter met een weinig speeksel bestreken, omdat men meent, dat het mes anders geen bloed te voorschijn zou kunnen brengen (*soepaja pisau makan darah*). Vooraf heeft men een kuiltje in den grond gegraven, waarin het bloed van het offerdier kan afdruipen, welke opening na de plechtigheid weer gesloten wordt.

Niet alleen het vleesch, maar ook nagenoeg al de ingewanden van den karbouw worden als voedsel genuttigd. Zelfs van de huid (*djangat*) wordt, nadat die vooraf geroosterd is, een soort toespijs (*goelai*) bij de rijst toebereid.

Ook aan de nijverheid levert de karbouw niet onbelangrijke producten.

Van het meeste belang is in dat opzicht de huid van het dier. Tegenwoordig worden de meeste karbouwenhuiden uitgevoerd, vooral naar Padang. Vroeger waren die huiden algemeen in gebruik als zit- of slaapplaats, waartoe thans de bekende bultzakken van modern Inlandsch maaksel dienen. De *taboeh's* worden veelal met karbouwenhuid bespannen. Verder snijdt men uit de karbouwenhuid dunne lange reepen. Van een drietal zulke reepen weet men een uiterst sterke touwsoort te vlechten, terwijl ook afzonderlijke strooken als bindmiddel worden gebruikt, b.v. tot het bevestigen van *papati's* en *balioeng's* (een soort hakmessen) aan hun stelen (*sangkal*). Van de beenderen van den karbouw vervaardigt men soms een soort naalden, in gebruik bij het maken van atap, terwijl van de horens wel knoppen voor wandelstokken en gevesten voor messen worden vervaardigd.

De melk (*dadih*) van den karbouw wordt, met suiker gemengd, vaak als versnapering gedronken. Soms wordt die melk in bamboekokers tot een toestand van verzuring gebracht, welk produkt men „*dadih bakoe*" noemt en dat, met *manisan* vermengd, als toespijs bij rijst wordt gegeten.

Ook de Maleische geneeskunde weet zich enkele aan de karbouwen ontleende bestanddeelen ten nutte te maken. Zoo wordt een mengsel van verkoolde karbouwenhuid en rijstewater als geneesmiddel tegen sommige huiduitslagen aangeprezen. Geroosterde karbouwenmest met *sirih*kalk gemengd, bezigt men tegen de zg. „*balaq*"ziekte, zich openbarende in witte vlekken, vooral aan de handpalmen en aan de voetholten. Heeft een kind stuipen (*saroq*), dan worden behalve allerlei vuilnis (oude lappen — een bezem — een oude parapluie enz.) ook karbouwenhorens gebrand, opdat de booze geest, die het ongeval veroorzaakt, door den stank dier brandende voorwerpen verdreven zal worden.

Sluiten we dit hoofdstuk met de „*tangkal tjiling*" te vermelden, een talisman bestaande uit een van boven gespleten bamboe, waartusschen een in karbouwenbloed gedrenkt lapje is geklemd, welk toestel men in zijn rijstveld plant tot verjaging van wilde zwijnen.

IV. Wonderkarbouwen.

Zooals bekend, zou, volgens een volksoverlevering, het land der Maleiers van Sumatra's midden aanvankelijk „*Poelau Pertja*" hebben geheeten en zou die naam later veranderd zijn in „*Manangkabau*", welke naamsverandering in verband wordt gebracht met het feit, dat de laatste vorst van *Toemapel* op Oost-Java in het laatst van de 13de eeuw een vruchtelooze poging zou hebben gedaan de Maleiers aan zich te onderwerpen. Bedoelde overlevering verhaalt, dat, nadat op zekeren dag een vloot vijandige prauwen uit zee was komen aanzetten, de gezagvoerder dier vloot aan de eene zijde en *Datoeq Katoemanggoengan*

met *Datoeq Papatih Sabatang* ter andere zijde overeenkwamen, om den te voeren strijd te doen beslechten door een tweegevecht van karbouwen. Elk der partijen zou één buffel in het strijdperk brengen, en zij, wier buffel het sterkste bleek, zoude geacht worden overwinnaars te zijn. De vijanden hadden een reuzenkarbouw voor den tweestrijd uitgezocht, maar de Maleiers indachtig, dat list boven kracht gaat, namen, na een termijn van zeven dagen bedongen te hebben, alvorens het gevecht zou plaats hebben, een buffelkalf, dat zij drie dagen lang van de moedermelk speenden. Op den beslissenden dag bonden zij dit dier een „*toepang*" aan, d. i. een toestel bestaande uit eenige aangepunte bamboe-latjes, waarvan men zich gewoonlijk bedient om kalveren het zuigen te beletten, welk toestel in dit geval echter van ijzer was vervaardigd. [1]) Toen nu het uitgehongerde kalf tegenover den reuzen-karbouw was geplaatst, dacht het, dat deze zijn moeder was en rende daarom op het dier los. Maar toen het kalf wilde zuigen, drongen de ijzeren punten van de *toepang* in den buik van den reuzenbuffel, zoodat deze ineenzakte en stierf. Zóó waren de Maleiers overwinnaars in den strijd en ter herinnering aan het overwinnen (*manang*) van hun jongen buffel (*kabau*) noemden zij hun land sedert „*Manangkabau*".

Intusschen hoort men dezen naam meestal uitspreken als *Minangkabau*". Doet men bij de Inlanders navraag naar den oorsprong dier gewijzigde spelling, dan hoort men laatstbedoeld woord vaak verklaren als een samentrekking van *maïnang kabau* (d. i. weiden, verzorgen van karbouwen) en zou het land naar dien naam dus voorgesteld worden als een soort kweekplaats voor die dieren.

Evenals de Javanen een overlevering hebben, volgens welke de karbouw op hun eiland van elders zou zijn ingevoerd, zoo is mij ook een Maleische legende bekend, die den buffel als een dier van uitheemschen oorsprong voorstelt. In heel ouden tijd stond de berg *Marapi* nog afzonderlijk als een klein eiland in zee. Het gebeurde toen, dat een zestigtal personen (bij de bevolking algemeen bekend als de *niniq anam poeloeh*) zich in een vaartuig van uit *Mekka* naar dat eiland begaven. Dit was toen nog bewoond door een boozen geest, *Si Kati Moeno* genaamd, die er in een grooten modderpoel verblijf hield. Daar hij zich steeds in de modder rondwentelde, vloeide daarvan voortdurend in zee weg, waardoor het eiland maar niet grooter kon worden. Dat was de reden, dat de 60 *niniq's* besloten, om het monster te dooden, hetgeen hun ook gelukte. Het gewenschte gevolg bleef niet uit: de vroegere modderpoel droogde weer op en het eiland werd grooter en grooter. De 60 *niniq's* zaten niet stil maar

[1]) Op plaat XCV no. 2 van den ethnographischen atlas behoorende bij Van Hasselt's „Volksbeschrijving" wordt zulk een toestel afgebeeld.

werkten dag en nacht om het zich om den berg *Marapi* steeds uitbreidende land vruchtbaar en bewoonbaar te maken. Op zekeren dag stierf één hunner en de 59 overgebleven *niniq's (niniq koerang aso anam poeloeh)* zetten het ontginningswerk voort. Zoo kwamen zij op een plaats, waar zij een beschreven steen *(batoe baoekir* of *batoe basoerat)* vonden, welke plaats zij zich tot vestiging kozen en die zich ontwikkelde tot het latere *Pagar-Roejoeng*. Uit *Mekka* kregen zij een vorst *(daulat)*, die ook een grooten karbouw meebracht, die *Binoewang* heette en de stamvader werd van het geslacht der *binoewang*-karbouwen. Deze buffel was een bovennatuurlijk dier, dat niet alleen de spraak der menschen verstond, maar zelf ook spreken kon. Dit dier werd door de *niniq's* aangewezen om nieuwe woon- en bouwterreinen op te zoeken, daar zij sedert vele afstammelingen hadden gekregen. De karbouw begaf zich daarna op marsch en legde daarbij een vierkant af, waarvan elke zijde drie dagreizen lang was, zoodat de tournée na twaalf dagen was volbracht. Teruggekomen deelde *Binoewang* mede dat hij op weg een reusachtigen *Koebang*boom had gezien en dat die plek bij uitstek geschikt zou zijn voor een nieuwe vestiging. Dit was de plaats waar het latere *Soengei Pagoe* ontstond. Het verdere beloop dezer legende, waarin de wijze wordt medegedeeld waarop de onderafdeeling *Ajer-Hadji* van uit *Soengei-Pagoe* werd bevolkt, ligt buiten het kader van dit opstel en kan dus achterwege blijven.

Ook in het bij de Inlanders dezer streken zoo populaire verhaal *„Tjindoer mato"* wordt van een wonderbuffel *Si Binoewang Sati* gesproken. In die legende wordt zekere *Boendo Kandoeng* als de stammoeder der Minangkabausche Maleiers genoemd. Toen deze eens zwanger werd kreeg zij grooten lust in de klapper-vrucht van de *Nioer Bali*, welke boom zóó hoog was, dat zijn kruin tot in de wolken reikte. Om die vrucht te bekomen had zij de hulp noodig van haar bediende *Slamat Pandjang Gombaq* een jongmensch, „rap van hand en vlug ter been" *(tjapat kaki, ringan tangan)*. Dien bijnaam had hij daaraan te danken dat hij zoo bij de pinken was *(baloen dipanggil injolah datang, baloen disoeroe injolah pai, baloen ditagaqkan injolah brenti.)* Nadat *Boendo Kandoeng* hem zeven zijden buikgordels *(tjandai)*, elk zeven *èto* lang, had gegeven om als klimtouwen *(singgariq)* te dienen, klom *Slamat Pandjang Gombaq* naar boven en haalde de verlangde klapper af. *Boendo Kandoeng* dronk toen eenig water uit die klapper en gaf het restantje aan haar dienstmeid *Si Kambang*, die door het drinken ervan ook zwanger werd. De leege klapperdop werd daarna weggeworpen. Gedeelten daarvan werden toen opgegeten door een kip, een paard en een karbouw, waardoor ook die dieren zwanger werden. Het kind dat *Boendo Kandoeng* ter wereld bracht heette *Toeankoe Moedo*, een bovennatuurlijk wezen.

Ook het kind, dat *Si Kambang* baarde en *Tjindoer Mato* geheeten was, was geluksaanbrengend (*batoeah*). De kip gaf het leven aan het kuiken. *Si Kinantan*, het paard aan het veulen *Koedo Soembrani* en de karbouw aan het kalf *Si Binoewang Sati*, alle heilige dieren.

Hierboven noemden we een paar wonderbuffels uit het rijk der legenden, maar ook onder de thans levende karbouwen komen er voor, die men zich met bovennatuurlijke gaven denkt toebedeeld. Daartoe behooren b. v. de reeds ter sprake gebrachte dieren, welke de teekenen met zich meedragen, dat zij hunne bezitters tot voorspoed zullen zijn. Tot die categorie van z. g. „*kabau batoeah*" behoort ook de „*soembaraq*". Dit laatste dier onderscheidt zich niet door bepaalde kenteekenen, die zijn hoogeren oorsprong aanduiden. De ondervinding alleen kan uitmaken of men een *soembaraq*-karbouw onder zijn kudde heeft. Hieruit volgt dus ook, dat men alleen door het toeval in het bezit van zulk een geluksdier kan komen. Het negerihoofd van *Amping-Paraq* liet mij eens zulk een buffel zien. Vroeger had de man allerlei misères doorgemaakt, maar sedert hij in het bezit van dit dier was gekomen, was alles hem voor den wind gegaan. Het moest, meende hij, dus een *soembaraq*-karbouw zijn. Is iemand eigenaar van zoo'n dier geworden, dan zal hij het voor geen goud ter wereld afstaan; deed hij zulks wèl, dan zou hij zeker doodarm worden. Een *soembaraq* onder zijn kudde te hebben verzekert den eigenaar een spoedige vermeerdering van zijn buffelstapel en evenzeer is het voorspoedig verloop der werkzaamheden op iemands sawah gewaarborgd, wanneer het veld te voren door een *soembaraq*-buffel is betreden. Sterft zoo'n karbouw, dan wordt zijn lijk evenals een menschenlijk in een lijkkleed gewikkeld, hetwelk in dat geval echter niet uit doek maar uit aaneengeregen bladeren bestaat.

V. Bijgeloof omtrent Karbouwen.

Zooals men weet, wordt de witte buffel in den Indischen Archipel als regel niet geslacht omdat het vleesch, volgens de volksopvatting, schadelijk zou zijn voor de gezondheid [1]). De Maleiers b. v. beweren, dat men door het te eten, witte vlekken aan handpalmen en voetzolen krijgt. Aan bedoelde volksopvatting knoopt zich vaak de een of andere legende vast, volgens welke het nuttigen als voedsel van het vleesch van den albino karbouw wordt nagelaten, hetzij uit eerbied (zooals bij de Soedaneezen [2]), hetzij uit afschuw (zooals bij de Maleiers) voor dat dier. De Maleische legende daaromtrent komt op het volgende

---

[1]) Zie G. A. Wilken: Albino's in den Indischen Archipel. Bijdr. Kon. Inst. T. L. en Vk. v. N. I. Ve R. V. blz. 116 noot 37.

[2]) Zie C. E. van Kappen. De buffel, in Tijdschrift v. Nijv. en Landb. in N.-I. dl. XXXII, blz. 383.

neer. Een zeker ouderpaar, waarvan de vader tot de soekoe *Malajoe* en de moeder tot de soekoe *Panai* behoorde, was in het bezit van een kind. Dit klom eens op de ladder van de *kapoeq* (rijstschuur), welke met *andjalai* (een gierstsoort) was gevuld, met het noodlottig gevolg dat het daarin viel. Het kind zakte langs de gladde korrels tot op den bodem van de *kapoeq*, zoodat het niet meer kon worden teruggevonden. Na eenigen tijd droop het lijkvocht van het kinderlijkje door den bodem van de rijstschuur op den grond en een witte karbouw slokte dat vocht op. Uit afschuw voor die daad zwoeren de lieden van *Malajoe* en *Panai* om nimmermeer het vleesch van den witten karbouw te zullen eten. Het is wel opmerkelijk, dat men ditzelfde zoutelooze verhaal terugvindt bij de Maleiers van het Maleische schiereiland. Skeat zegt ons daaromtrent op blz. 189 van zijn Malay Magic: „the flesh of the so-called White (Albino) Buffalo (*kĕrbau balar*) is generally avoided as food, though I have known it to be prescribed medicinally. As might be expected a story is told bij the Malays to account for this distinction. The general outline of the tale is to the effect that a Malay boy (a mere child) fell into the big rice-bin (*kĕpok*) in his parents' absence and was suffocated bij the rice. After some days the body began to decompose, and the ooze emanating from the rice-bin was licked up by a buffalo belonging to the boy's parents. The attention of these latter being thus attracted to the rice-bin, thy found therein the remains of their child, and thereupon cursed the buffalo, which (we are led to infer) became „white", and has remained to ever since".

Herinneren we eraan, dat ook in de Nederlandsch-Indische wetgeving verschillende oude verbodsbepalingen zijn opgenomen [1]) tegen het slachten van witte karbouwen, welke voorschriften naar ik meen in het leven werden geroepen, omdat de albino buffels beter tegen de zonnewarmte bestand zouden zijn dan de donker gekleurde dieren.

De tegenstelling is wel opmerkelijk, dat de Inlander, die van een deugdelijke verzorging zijner karbouwen in den regel zoo weinig werk maakt, onuitputtelijk is in het uitdenken van allerlei phantastische, meest op bijgeloof gegronde ceremoniën, waarmede het leven der karbouwen als het ware is overvuld, zóó zelfs, dat men speciale personen (*toengganai*) noodig heeft, om al die ceremoniën naar behooren te kunnen vervullen. Hierboven maakten we reeds met den *toengganai* kennis en zagen we, dat hij het geheim bezit om wilde buffels te temmen, waar anderen daartoe niet in staat zouden zijn. Ook waar de karbouw ziek is, waar hij steeds mager blijft, hoeveel voedsel men hem ook geeft, waar hij onwillig is zijn stal in te gaan, hoe gedwee hij te voren ook was, waar hij naar een nieuwe weideplaats wordt

[1]) Vg. o.a. Stbl. 1828 no. 6; Stbl. 1849 no. 52 bijl. A, art. 6 en Bijbl. no. 187.

overgebracht en in tallooze gevallen meer is de *toengganai* het factotum, van wien men hulp verwacht. In al de genoemde gevallen wordt de karbouw dan wel zijn kraal aan een *limau*behandeling (*malimaui*) onderworpen. Deze heeft in twee bedrijven plaats, voor-eerst het gereedmaken (*basiang*) van het *limau*-water, ten tweede de overgieting daarmede. In de eerste acte is de *toengganai* (bij menschen de *doekoen*) de hoofdpersoon, in de tweede is het de patient. De geheele handeling, die zoowel op personen, dieren als zaken kan worden toegepast heeft tot doel: afwering van kwade invloeden. De ingredienten, die voor het limauwater noodig zijn bestaan uit de aan stukjes gesneden vruchten, bloemen of bladeren van bepaalden planten soorten, (meestal, maar niet altijd citrussoorten) welke ingredienten voor de verschillende gevallen, waarvoor ze moeten dienen, zelf ook verschillen. Nadat men die zaken in een kommetje met water heeft gedaan, wordt dit limauwater even boven brandende benzoë (*koemajan*) gehouden, waarbij een zegenafsmeking (*saroean*) aan Allah wordt uitgesproken, gevolgd door een eerbiedigen groet (*mambari salam*) aan de vier aartsengelen en de vier eerste chalifen. Daarna heeft het z. g. „*maramaskan limau*" plaats, waarbij men met de hand in het *limau*water roert, terwijl daarbij de *doa* (welke ook weer voor ieder verschillend geval zelf verschilt) wordt uitgesproken, waaraan de geheele handeling haar kracht ontleent. Hiermede is het *limau*water voor het gebruik gereed. Meestal heeft de overgieting daarmede tijdens het baden in de rivier plaats, en wordt zij gevolgd door een insmering met blanketsel (*kasai*), waarna weder een onderdompeling in het water volgt. Daarna brandt men op een bordje wat *koemajan* en wordt dit eenige malen om den persoon, het dier of de zaak, waarvoor de plechtigheid plaats heeft, gedraaid, opdat de geurige walm alle kwade invloeden, die nog aanwezig mochten zijn, zal verdrijven. Hiermede zijn de ceremoniën voor één dag afgeloopen, wat echter niet beteekent dat ook de geheele *limau*-behandeling daarmede geëindigd is, soms duurt zij eenige dagen achtereen, soms keert zij periodiek terug, zoodat zij maanden, ja, in sommige gevallen wel eens jaren duren kan.

Een eigenaardig gebruik is het z. g. „*mandjangoeq kandang*", een plechtigheid, welke zich jaarlijks in de maand *Radjab* herhaalt, waarbij *kandoeri's* bij de verschillende karbouwen-stallen plaats hebben, ten doel hebbende aan de geesten der voorvaderen een vermeerdering van den karbouwen-stapel af te smeeken. De *toengganai* is natuurlijk ook hierbij de leider van de plechtigheid. De deur van den stal is met bloemen versierd. Daaromheen heeft men *si tawar*, *si dingin*, *tji karau* en *tji koempai* gestrooid, de bekende plantjes, die bij allerlei adatplechtigheden te pas komen tot zuivering of afwering van kwade invloeden. Verder wordt aan weerszijden van de staldeur op manshoogte een z. g. „*sanggar*" geplant d. i. een van boven gespleten en uitgespalkte bamboe,

waarop een vierkant wijdgevlochten bamboe-matje rust. Op de *sanggar* bevinden zich eenige kleine van *pinang*-bladeren gevlochten bakjes (*limas*), waarin allerlei zaken zijn neergelegd, zooals *sirih, boeboer-lamaq, panggil-panggil*-bloemen, *rimbang*-vruchtjes, wat steenen en zand, enz. Ook wordt aan de *sanggar* een bamboe met water opgehangen. Nadat de *toengganai* eenig *koemajan* heeft gebrand, posteert hij zich voor de deur van den stal en roept met luider stem: [1])

„O! Allah, gezegend de Aulia's, de Ambia's en de vier aartsengelen. „Gezegend de negenenvijftig voorvaderen (*niniq* [2]) *koerang aso anam „poeloeh*) die op allerlei wijzen de wildernis ontgonnen en daarbij de „muskieten tot verzadigings toe met hun bloed voedden des morgens „en des avonds, bij dag en bij nacht; die de waterleidingen in orde „brachten; die bezitters waren van *sawah*-complexen, van *klapper*- en „*pinang*boomen, van duurzame *ladang's*, van verlaten *padi*velden, van karbouwen en geiten.

„O! *Si Toeakar, Si Boegagar, Poeti Sangkar Boelan* en profeet „Abraham, die de *niniq's* (voorvaderen) zijt van *Soembaraq* [3]) en de „bezitters van karbouwen. Wij wenschen U om karbouwen te vragen „n.l. zulke, wier horenstand wordt aangeduid door *tjoko, bangkang, „béloet, badoeh, siæmpang, laboeh, si toelaq maro, sitanai, sidorong-„mangganti*, al welke soorten het meest bekend zijn onder de vele „karbouwen met horens en zulke wier hoeven wit zijn als zilver.

„Vereenigt ze eendrachtig in dezen stal bijeen. Aanvaardt onzen „eerbiedigen groet en willigt ons verzoek in.

„De *koemajan* brandt reeds en de *sirih*pruim is gereedgemaakt, ook „*boeboer-lamaq*, het heldere water, het zand en de steentjes, de *rimbang*-„vruchtjes en de *panggil-panggil* bloemen hebben wij bereids neergezet „(n.l. op de *sanggar*). Wij wenschen U karbouwen te vragen en wij „zullen U zulks aldoor blijven vragen, zoolang de aarde en de hemel niet „van stand veranderen, zoolang het water afstroomt, de wolken wit „en de kraaien zwart zijn, zoolang de bergen overeind staan.

„Mochten de jonge karbouwen in dezen stal spoedig groot worden „en mocht den volwassenen geen ongeluk treffen. Doet ze alle zonder „uitzondering in aantal toenemen en stapelt bij het goud (dat ons „zóó in handen komt) nog *padi* op. Mochten het vee en de rijstvoorraad „vermenigvuldigen, zoodat stal en rijstschuur beide vol worden.

„Wij roepen U om bij de plechtigheid van het „*mandjangoeq „kandang*" tegenwoordig te zijn De *niniq's Soembaraq* zitten reeds

---

[1]) De tekst, waarvan het ondervolgende eene vrije vertaling is, laten wij aan het einde van dit opstel volgen.

[2]) Wie dat waren werd reeds op blz. 957 medegedeeld.

[3]) Hier worden de op bl. 959 besproken *soembaraq*-karbouwen dus als één persoon voorgesteld, evenals in onze diersagen b.v. Reintje en Isegrim als personen de geslachten der vossen en wolven vertegenwoordigen.

„keurig met gekruiste beenen. Deze stal is werkelijk zeer fraai; zij „is de plaats, waar de *niniq's Soembaraq* telkens heengaan en vanwaar „zij telkens komen.

„Vereenigt ze eendrachtig in dezen stal bijeen, zóóveel als er zand-„korrels zijn aan het strand, als er steenen zijn op de eilanden, als „er vruchtjes zijn aan den *rimbang*-boom, als er houtsoorten zijn in „de bosschen en als men zaken vindt op de vlakten en in de wildernis, „vereenigt ze bijeen als de karbouwen die zich bevinden boven- en „benedenstrooms van de *Bangkok*, de *Moewa*, de *Sariau* en de *Sariki* „en alle die hun modderpoelen hebben op het gebergte, zoowel als „in het laagland. De *niniq's Soembaraq* begeleiden ze in plechtigen „rondgang hierheen. Dit is de maand van het „*mandjangoeq kandang*", „waarin wij hen wachten en daarom brengen wij hulde aan de *niniq's* „*Soembaraq*. Al het eten, dat op de sanggar ligt, moge door hen „worden genuttigd".

Door een offermaaltijd wordt de plechtigheid besloten.

Het is bekend dat bij tal van volken de ziekten onder het vee, in veel gevallen als eene bezoeking der hoogere machten werden of worden aangemerkt. Herinneren we slechts aan het oud-testamentisch verhaal van de z.g. plagen van Egypte, waarbij het vee der Egyptenaren door den hemelschen toorn met „zweeren en blaarkens" werd geteisterd Diezelfde voorstelling vindt men ook bij de Maleiers. De dieren, zoowel als de menschen, staan voortdurend aan de luimen der hen omringende booze geesten bloot. Op allerlei wijzen kunnen die demonen hun slachtoffers ziek maken, hetzij door hen aan te spreken, of door hen beet te pakken, of door hen van een merkteeken te voorzien, of door hen met een of ander voorwerp te treffen, of door hen met zeker ziektegif te beademen, of door hen met magische pijltjes te treffen enz. enz. In al die gevallen zegt men dat het slachtoffer „*tasapo*" dat wil dus in het algemeen zeggen, door een boozen geest „geraakt" is. Gaan de haren van een karbouw plotseling overeind staan en krijgt hij rood beloopen oogen, dan zijn dat de onmiskenbare aanwijzingen dat het dier „*tasapo*" is. Merkt zijn geleider zulks op, dan is het zaak dat deze — of beter nog de toengganai — oogenblikkelijk een kleine commissie in zijn broek doet en daarmede den karbouw van alle kanten slaat, opdat de booze geest, bevreesd voor den stank, zijn slachtoffer zal loslaten en dit dus zal genezen.

Het ligt voor de hand, dat men ook naar middelen heeft omgezien, om zijn vee tegen de aanvallen van booze geesten te vrijwaren. Tot dat doel heeft men b. v. allerlei *djimat's* uitgedacht, die men in of bij den stal aanbrengt. Zeer algemeen zijn als zoodanig een soort vlaggetjes, die men in den stal plant en waarop ruitvormige en driehoekige figuren zijn geteekend, waarbinnen het woord Allah dan wel de Mohammedaansche geloofsbelijdenis (*koelimat ilalah*) geschreven

zijn. Een ander soort amuletten vormen de gekalkte kruisfiguren op de droge schutbladeren van de bamboe, die men hier en daar in den stal ophangt, welke afweermiddelen in beginsel geen andere beteekenis hebben dan de kruisfiguren, die onze voorvaderen de runderen op het voorhoofd brandden tot afwering van ziekte. [1])

Bij verkoop van karbouwen heeft het volgende eigenaardige gebruik plaats: de verkooper trekt eenige haren uit de ooren, de wimpers en den staart van het te verkoopen dier, welke haren in een stukje kain worden gewikkeld en vóór de staldeur begraven, naar men zegt, met het doel, dat de in den stal overblijvende karbouwen er niet over zullen treuren, dat een hunner er niet meer is. Het betrof mijn aandacht, dat een gelijksoortig gebruik ook bij de Timoreezen van Midden-Timor voorkomt. Bij verkoop van een karbouw wordt ook dáár — naar de heer H. J. Grijzen ons mededeelt [2]) bij het verkochte dier en bij elk van de oude karbouwen van den kooper een ooghaartje uitgetrokken en worden die haren, met eenige andere ingredienten vermengd, nabij de woning van den kooper begraven, naar het daar heet „opdat de karbouwen zullen blijven, waar ze zijn". Een ander gebruik bij de Maleiers bij het verkoopen van een buffel in zwang, is dat de stal van dit dier besprenkeld wordt met eenig water, waarin bladeren zijn uitgeperst van *si dingin*, *si tawar*, *tji koempai* en *tji karau*, de reeds genoemde verkoelende plantjes, die bij allerlei gelegenheden te pas komen, waarbij kwade invloeden moeten worden gekeerd. Ook bij het veranderen van weideplaats, wordt — zooals we zagen — de karbouw aan een *limau*-behandeling onderworpen tot afwering van zulke invloeden. Het schijnt niet onmogelijk, dat ook bij bovenbedoelde haarplechtigheid oorspronkelijk die bedoeling heeft voorgezeten daar — zooals Prof. G. A. Wilken ons heeft aangetoond — de haarsnijding bij onderscheidene volksstammen de beteekenis heeft van een afweermiddel van gevaren.

„Es ist annehmbar — zoo lezen we in zijne verhandeling — Ueber das Haaropfer [3]) — dass man gleichwie bei den Menschen, auch bei den Thieren dazu gekommen ist, das Leben, wo dieses bei Krankheiten u. s. w. sich in Gefahr befand, zu erhalten indem man das Haar stellvertretend dafür opferte".

---

[1]) Zie G. J. Hengeveld. Het rundvee dl. II blz. 44.
[2]) Verhandelingen v. h. Bat. Gen. van K. en W., dl. LIV 3e stuk blz. 97.
[3]) Revue Coloniale Internationale 1887 I blz. 382 noot 145.

BIJLAGE.

Wij geven hieronder den tekst, waarvan boven een vrije vertaling voorkomt en welke wij uit den mond van het nagari-hoofd van *Amping-Paraq* hebben opgeteekend, zonder eenige pretentie van toepassing van taalkundige regels.

Hai ja *Allah*, ja *Raboel Allahmin*,
Berkat *Aulia*, dan *Ambia*,
Berkat sahabat nan kaämpat (1)
Berkat niniq koerang aso anam poeloeh (2)
Nan manantjang (3), nan malatih (4), boemi nangko,
Nan manoeki (5), manabang,
Nan manaroeko (6), batahoen (7),
Nan bapanganjang agih (8) dan rangit (9),
Pada patang dan pagi,
Pada siang dan malam.
Nan maéloq bandar boewatan,
Nan badjangdjang (10) sawah,
Nan banioer, bapinang,
Nan baladang baoemoer,
Nan basasoq badjarami (11).
Nan bakabau bakambing.

Hai *Soembaraq* sampoelih,
Si Toeakar, Si Boegagar,
Poeti-Sangkar-Boelan,
Nabi *Krahim*, rang nan poenjo kabau,
Iolah kami naq maminto kabau,
Nan mano to, nan kami minto
Nan tjoko, nan bangkang,
Nan béloet, nan badoer,
Nan basiampang-laboeh,
Nan basitoelaq-maro,
Nan basitanai,
Nan basidorong-mangganti.
Nan basibang-katawi (13),
Nan batandoeq aso-aso
Nan bakoekoe péraq
Bakampoeng, badamailah kamari.

Hai *Soembaraq* sampoelih,
Si Toeakar, Si Boegagar,
Poeti-Sangkar-Boelan,
Nabi *Ibrahim*, rang nan poenjo kabau,
Sambah kami djawab,
Pinto kami palakoekan,
Koemajan lah dipanggang,
Sirih lah dikapoer,
Boeboer-lamaq lah dilataq,
Ajer-aning lah dilataq.

Hai *Soembaraq* sampoelih,
Si Toeakar, Si Boegagar,
Poeti-Sangkar-Boelan,

Nabi *Ibrahim*, rang nan poenjo kabau,
Kami naq maminto kabau,
Minto nan tida bakapoetoesan.
Salamo boemi tatilantang,
Salamo langit tatilankoet (14),
Salamo ajer hilir,
Salamo awan poetih,
Salamo gagaq hitam,
Salamo goenoeng tadiri.

Hai *Soembaraq* sampoelih,
Si Toeakar, *Si Boegagar*,
Poeti-Sangkar-Boelan,
Nabi *Ibrahim*, rang nan poenjo kabau,
Iolah kami naq maminto kabau,
Nan mano to, nan kami minto,
Nan tjoko, nan bangkang,
Nan béloet, nan badoer,
Nan basiampang-laboeh,
Nan basitoeiaq-maro,
Nan basitanai,
Nan basidorong-mangganti,
Nan basibang-katawi,
Nan batandoenq aso-aso
Nan bakoekoe péraq,
Bakampoeng, badamailah kamari.

Odadih, odadang (16),
Ditimpo dahan daroqnjo (15),
Nan katjiq lakaslah gadang.
Nan gadang djangan banjaq maronjo.

Si galoetaq, si galoetai (16)
Halau-halaukan ka padang tjapoq (17)
Nan katjiq djangan ditoepai (18)
Nan gadang djangan diapo.

Bantoe bantoe daoen banto.
Rimboen rimboen daoen katari.
Malantoelah (19) kau rato
Batimboen amas djo padi.

Hai kramaq (20) nan badjapang,
Nan langkiang (22) moediq *Sariti*,
Tranaqnjo naq kambang,
Langkiang naq baisi.

Sambang panoeh,
Sambang baisi,
Langkiang panoeh,
Kandang naq baisi.

Toemboeh aro di pintoe kandang.
Oeratnjo tamboen basélo (22).
Manjoearo kami mandjangoeq kandang,
Tampan njèk *Soembaraq* doedoeq basélo.

Eloq banar padangnjo nangko,
Toemboeh si taraq (23) goelang-goelang (24),
Eloq banar kandangnjo nangko,
Tampat niniq *Soembaraq* baoelang-oelang.

Hai nan sabanjaq kasiq dipantai,
Nan sabanjaq batoe dipoelau,
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan sabanjaq rimbang maoerai,
Nan sabanjaq kajoe-kajoean dirimbo,
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan sabanjaq tjajoq (25) djo padang, djo biloekar,
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan dioeloe *Bangkoq* di koewalo *Bangkoq*.
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan di oeloe*Moewa*, di koewalo *Moewa*,
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan di oeloe *Sariau*, di koewalo *Sariau*,
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan die oeloe *Sariki*, di koewalo *Sariki* (26),
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan die oeloe batang, di koewalo batang,
Bakampoeng, badamailah kamari,
Nan dikoebangan tanah sirah (27), dibaroeh tanah sirah,
Bakampoeng, badamailah kamari,

Araq-araq iring-iring, kambanglah boengo tali-tali (28)
Njèg *Soembaraq* bararaq-bariring, riringlah kamari.
Die boelan iko kami nanti.

Tabang bialang *Si-Andjong-Djolang* (29)
Tabangnjo sambing (30) ka paraq
Boelan nangko boelan pandjangoeq kandang
Kami mamoendjoengi njèg *Soembaraq*.

Hai rang *Amping-Paraq* (31) pandjitah (32) pinang nan tinggi
Halaukan di njèq *Soembaraq* kandang gedang mananti kini
Anaq gagaq anaq takoe (33), anaq moerai makanan lawah (34)
Di badjaq dipangkoer ditoewai manjoedahi sawah.

Araq-araq, iring-iring, kambanglah bengo panggil-panggil,
Di lataq atas doelang,
Njèq *Soembaraq* di boelan iko kami panggil,
Ajapan diatas doelang,
Minto disantoq di njèq *Soembaraq*.

AANTEEKENINGEN.

(1) Hiermede zijn bedoeld de vier aartsengelen.
(2) Zie blz. 957.
(3) *Tantjang* (*manantjang*) = afkappen (ongeveer syn. met *marambah*, niet te verwarren met *mantjantjang*).
(4) *Latih* (*malatih*) = wegkappen, versperringen opruimen, b.v. bij het openhakken van een tracé.
(5) *Toeki* (*manoeki*) = een stelling maken tot het omhakken van een boom.

(6) *Taroeko* (*manaroeko*) = een sawah zóódanig afgraven, dat het water er heen vloeit.
(7) *Batahoen* = het bewerken van een sawah van begin tot het einde.
(8) *Agih* = een kleine soort muskiet kleiner dan de *rangit*.
(9) *Rangit* = de gewone muskiet.
(10) *Djandjang* = een vlakteuitgestrektheid van 100 × 20 *depa's*. Zoo'n *djandjang* wordt weer in *piring's* of vakken verdeeld.
(11) *Sasoq* = in het algemeen iets, waarvan men heeft afstand gedaan, wat men niet meer gebruikt. B.v. een stukje opgerookte sigaar. Het heeft dus niet uitsluitend betrekking op verlaten gronden. *Sasoq badjarami* is te vertalen door ,,verlaten rijstvelden''.
(12) *Sampoelih* = ?
(13) Enkele van de hier genoemde horenstanden werden reeds omschreven, de overige zijn ons niet bekend.
(14) *Tilangkoet* = naar beneden gewelfd, met den hollen kant naar beneden, zooals — naar men meent — de hemel boven de aarde.
(15) *Dahan daroq* = een uitloopende tak. Een tweede beteekenis van *daroq* is die van bruid (*marapoelai* = bruidegom). Ook beteekent dat woord een handeling, waardoor men booze invloeden afweert, b.v. het waaien van een persoon, die in onmacht ligt
(16) Rijmwoorden zonder beteekenis.
(17) *Tjapoq* = een lage struik, waarvan de sterk riekende bladeren als geneesmiddel tegen verkoudheid toepassing vinden.
(18) *Toepai* = vasthouden. Zoo verstaat men onder toepai-toepai: houten of ijzeren steunpunten, die een dwarslat vasthouden.
(19) *Lantoe* = overvloedig, veel. Ook: ombuigen.
(20) *Kramaq* = een grassoort met vertakkingen.
(21) *Langkiang* = een houten rijstschuur.
(22) *Tamboen basélo* = dooreengestrengeld.
(23) *Taraq* = een boom, waarvan het hout o.a. gebruikt wrdt tot het maken van ploegen. De vruchten ervan worden gegeten als de menstruatie (mambawa adat) te lang uitblijft.
(24) *Goelang-Goelang* = een boom, waarvan de bladeren, na in water te zijn uitgeperst, als wrijfmiddel tegen koorts worden aangewend.
(25) *Tjajoq* = veel bijeen. B.v. tjajoq kabau = zwart van de karbouwen.
(26) *Bangkoq*, *Moewa*, *Sariau*, *Sariki* = ?
(27) *Tanah sirah* = letterlijk: roode grond. Men verstaat er ook onder ,,het bergland'', omdat aan de kusten de grond lichter is gekleurd. Ook de aarde op het kerkhof noemt men wel eens ,,*tanah sirah*''.
(28) *Tali-tali* = een plant, waarvan de lange roode naar beneden hangende bloemen in de geneeskunde toepassing vinden.
(29) *Bilalang andjong-djolang* = een soort sprinkhanen met langen spits toeloopenden kop. *B. koenjit* = een soort groote sprinkhanen, die even-als de *B. padang* gegeten wordt. *B. boekoe taboe* = sprinkhanen met een als suikerriet geringd voorkomen. *B. minjak* = een soort sprinkhanen met een olieglans.
(30) *Sambing* = kant, richting.
(31) *Amping Paraq* = de noordelijkste van de zeven nagari's (*toedjoeh boewah bandar*), waarin de onder-afdeeling *Ajer-Hadji* is verdeeld.
(32) *Pandjit* (mamandjit) = klimmen.
(33) *Takoe* = een soort vogel
(34) *Lawah* = spin.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Het onderzoek naar de werking der **Pandhuispacht** op Java en Madoera. (Cheribon, Midden- en Oost-Java en Madoera). *Derde Deel.* Resultaten van het onderzoek. Slotbeschouwingen. Soekaboemische Snelpersdrukkerij. 1906. fol. [Voor den Dienst.]

Verslag van het Mijnwezen over het 3e kwartaal 1906. Batavia, Landsdrukkerij. 1907. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der *Javasche Courant* 5/4—1907. No. 27].

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. 35e Jaargang 1906. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. gr. 8°.

Vier en twintigste **Jaarverslag** der **Deli Spoorweg Maatschappij**, gevestigd te Amsterdam. 1906. (Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1907). 8°.

Mevr. J. Kloppenburg-Versteegh. Indische planten en haar geneeskracht. Semarang, MASMAN & STROINK. 1907. 8°.

R. H. Rijkens: Curaçao. Verbetering van den landbouw aldaar als middel ter verheffing der Kolonie. Uitgave van „Cultura", Vereeniging van oud-leerlingen der Rijksinrichtingen, enz. te Wageningen. Met 14 afbeeldingen. [Overdruk „Cultura", jaarg. 1905]. Tiel, A. VAN LOON. 1907. gr. 8°.

Verslag van het **Mijnwezen** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1905—1906. Met 17 Bijlagen. Batavia, Landsdrukkerij. 1906. gr. 8°.

Tiende **Jaarverslag** der **Madoera Stoomtram Maatschappij** gevestigd te Amsterdam. 1906. (Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1907). 8°.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië geographisch, ethnographisch en economisch beschreven. 17e en 18e Aflevering [*Slot*]. [Bevatten: Timor, Nieuw-Guinea en Nederl. West-Indië]. Leiden, voorheen E. J. BRILL. 1907. gr. 8°.

Maandcijfers en andere periodieke opgaven betreffende Nederland en de **Koloniën**. Nieuwe volgreeks. Uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek. No. 17. Jaar 1906 en de eerste maanden van 1907. 's-Gravenhage, GEBR. BELINFANTE, 1907. gr. 8°

Dr. S. Lijkles: Verslag omtrent het Gouvernements krankzinnigengesticht te Lawang (Residentie Pasoeroean) vanaf de opening op 23 Juni 1902 tot ultimo 1905, benevens een overzicht van de wordings-geschiedenis daarvan. Met drie plannen en elf photo's. Batavia, Landsdrukkerij. 1906 gr. 8°.

Statistiek der gevangenen in Nederlandsch-Indië over de jaren 1900 tot en met 1904. [Met *bijlage*: Statistiek betreffende de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen in N.-I. over 1904]. Batavia, 1906. fol.

Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van Landbouw, enz. Voordrachten gehouden op de Alg. Verg. in 1906. 1°. Eenige opmerkingen over grondbewerking en bemesting, [door G. B. DUSSEL]. — 2°. De cultuur van dividivi (Caesalpinia Coriaria) [door W. VERSLUYS]. Curaçao, A. BETHENCOURT É HYOS. 1907. 8°.

Dr. A. Plehn: Ueber Beri-Beri und ihre Bedeutung für wirtschaftliche und kriegerische Unternehmungen in den warmen Ländern. Vortrag. Berlin, KARL CURTIUS. 1907. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 32. afl. 2-3 Febr.-Maart 1907.*

Zijn Desaloemboengs bestaanbaar naast eene Afdeelingsbank, welke rechtstreeks uitleent? J. W. MESMAN. — Desabanken in de afdeeling Limbangan, door C. E. VAN KAPPEN. — Pilihan desa, door R. M. T. TJOKRO ADI KOESOEMO. — Pewarta Prijdji, door M. ADI KOESOEMO. — Gewestelijke regelingen naar aanleiding van het Gouv. besluit dd. 8 Aug. 1905 No. 39 (*Stsbl. No. 421*) voor het jaar 1906. Vaststelling van maandelijksche indemniteiten voor huishuur, reiskosten en gemis aan postpaarden, door J. VAN AALST.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *7e jaar: 1906—1907. No. VII.*

Adviezen, op verzoek van het bestuur der Vereeniging, [door Mr. J. A. LEVY — H. DOEFF, — Mr. H. C. BORDEWIJK — Mr. PH. KLEINTJES — en B.] uitgebracht over de aanhangige wetsontwerpen tot het verleenen van financieele zelfstandigheid aan de Nederlandsche Koloniën in Oost-Indië.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 26 Maart 1907.*

De inrichting der Gouvernements-internaten voor Inlandsche jongelieden in Nederlandsch-Indië in verband met de zedelijke vorming der leerlingen. (Voordracht door A. J. H. SCHERP; met discussie).

Onze Eeuw. *7e jaarg. Mei 1907.*

Javanen en Bataks, door W. MEYER RANNEFT.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *2e Serie Dl. 24. No. 3. 15 Mei 1907.*

Eenige van Nederlandschen kant verkregen uitkomsten met betrekking tot de kennis der Kĕndĕng-fauna (fauna van Trinil Java) door Prof. Dr. EUG. DUBOIS. — De Nieuw-Guinea Expeditie van de „Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Ned. Koloniën", en het „Indisch Comité voor Wetenschappelijke Onderzoekingen", door H. A. LORENTZ. — Eene reis naar het Binnenland van Suriname in 1858. Waarheid of verdichtsel? door C. H. DE GOEJE. — Literatuur Oost-Indische Archipel.

Eigen Haard. *33e jaarg. (1907), No. 17.*

Si Bopèng (de Pokdalige). Schets uit 't Indische volksleven, door NETTY MUNNIKS DE JONGH (*vervolg; zie ook No. 18*).

Vragen des Tijds. *33e jaarg. Afl. 8. Mei 1907.*

Het Indische kind en zijne karaktervorming, door Dr. J. H. F. KOHLBRUGGE.

De Aarde en haar Volken. *43e. jaarg. (1907). No. 24. Bijblad.*

Koperen helmen uit den Oost-Indischen Archipel, door JOH. F. SNELLEMAN (met afbeelding).

De Ingenieur. *22e jaarg. (1907), No. 15.*

De drinkwatervoorziening van Koeta Radja (met afbeeldingen), door H. HEETJANS.

Id. No. 17. Bescheiden betreffende de verbetering van het Westgat van Straat Madoera, door H. WAKKIE.

Id. No. 18. Over de beoordeeling door Dr. D. F. TOLLENAAR van de Rapporten betreffende Straat Soerabaja (met afbeeldingen), door H. VAN GELDEREN. (*Zie ook No. 19*).

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *17e jaarg. No. 5. Mei 1907.* Iets over de Batak-techniek, door R. W. P. DE VRIES, (met afbeeldingen).

Op de Hoogte. Maandschrift voor de Huiskamer. *4e. jaarg. (1907). Afl. 1.*

Tjokeh tjina-melajoe: „Tjit no sa si go lak". Een Maleisch lied, opgeteekend door OTTO KNAAP. — Javaansche muziekinstrumenten, door OTTO KNAAP (met afbeeldingen).

Weekblad voor Indië. *3e. jaarg. (1906-1907). No. 48.*

De Bond van Suikergeëmployeerden, door M. VAN GEUNS. — Naar Fort de Kock! Tweede Pakan Malam te Fort de Kock, door H. J. H. DOUWES - den Arend. (met afbeeldingen).

Id. No. 49. Van het achtste suikercongres te Soerabaja. Het suiker-déjeuner, (met afbeeldingen). — Bekende tijdgenooten: Jhr. O. VAN DER WIJCK, (met

portret). — Sport in Indië. Voetbalwedstrijd van T. H. O. R. contra suikerelftal „Modjodatie", (met albeeldingen). — Inlandsche kwakzalverij.

Id. No. 50. De roman van Mata-Hari (Mevr. M. G. Mac Leod-Zelle), door W. — De De Ruyter-feesten te Soerabaja (met afbeeldingen). — Indische boosdoeners. (Een oplichter), door Auditor.

Id. 51. Van een kunstenaarsziel (Hugo v. Pedersen), door Dr. H. ten Cate. — Eerste optreden van eene Indische zangeres in Europa (Mevr. Knaap-Marthenes) (met portret), door P. v. W. — De wraak van een Makassaar, door J. Tideman.

Het Koloniaal Weekblad. *7e. jaarg. (1907). No. 17.*

De vorming van Indische intellectueelen (vervolg), door H. E. Prins. (*Zie ook Nos. 18-19*).

Id. No. 18. Koloniale praatjes. Boschexploitatie in Nederlandsch-Indië.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 87 (1907). Nos. 9-12.*

De grondeigendom der Javaansche vorsten in de particuliere landen bewesten de Tjimanoek, door Mr. J. Sibenius Trip.

Indisch Militair Tijdschrift. *38e jaarg. (1907). No. 4.*

Eenige beschouwingen over de Tirah-expeditie, door J. M. Baretta (vervolg). — Draagbaar veldgeschut „bereden", door H. J. Gooszen, (met plaat). — Eene meerdaagsche oefening van de militaire wielrijders naar Midden-Java, door C. (met plaat). — Mitrailleurs voor Indië, door M. — Wat is de taak van den Commandant eener Europeesche Compagnie? door B. — Examen Hoogere Krijgsschool. — Paardrijden aan de Hoogere Krijgsschool. — Kort overzicht van de ongeregeldheden op Halmaheira, (met plaat). — Een en ander over veldkleeding. — Nog iets over de Bali-expeditie, door F., met Naschrift. Enz.

Verslagen der Marine-Vereeniging. *No. 5. Jaarg. 1906-1907.*

Een en ander over het optreden onzer Marine te land tegenover den inlandschen vijand, door C. F. H. Tückermann.

Veeartsenijkundige Bladen van Ned.-Indië. *Dl. 19 (1907). Afl. 1.*

Het verwerpen, de onvruchtbaarheid en het opbreken bij runderen en paarden, door Dr. L. de Blieck. — Het doel van de races, door B. Vrijburg. — Het hoefbeslag „Van Effen", door J. C. Numans. — Dr. M. H. J. P. Thomassen †. — *Referaten.* — Huish. Regl. van de Ver. tot Bev. van veeteelt in N.-I." — Landbouw en veeteelt op Java, door B. Vrijburg.

De Indische Mercuur. *30e Jaarg. (1907). No. 17.*

De caoutchouccultuur in West Fransch Afrika, door A. H. Berkhout. — Frankrijks Koloniaal stelsel, door Mr. Ph. Kleintjes. — Tabakstentoonstelling te Londen (met afbeeldingen). — Het achtste suikercongres (vervolg). — Vergadering der Soekaboemische Landbouwvereeniging.

Id. No. 18. De invoerhandel van Java in 1906. — Scheikundige bestanddeelen van het Theeblad. V. — Tabakszaad en Tabaksbibit (vervolg), door Dr. L. P. de Bussy (*zie ook No. 19*).

Id. No. 19. Ned. Afdeeling der N.-I. Mij. v. Nijverh. en Landb. Jaarverslag 1906. — *Ingezonden:* John Chinaman in Indië, door H. F. Neumann.

Id. No. 20. Het coagulatie-vraagstuk. — Surinaamsche brieven (vervolg). — Kamfer. — Vezelplanten in de Philippijnen. — Uitvoer van Java in Jan. 1907. — Invoer op Java in Jan. 1907.— *Technisch Bijvoegsel.*

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *8e jaarg. 1906—1907. Afl. 10.*

Eenige opmerkingen en aanteekeningen aangaande de koffiecultuur in Brazilië, door G. Elink Schuurman (met kaart). — Kan de Klein-Getas hybride een fijn kop koffie leveren? door V. W. v. G. — De beteekenis van schaduwboomen bij de cacao-cultuur. — De cultuur van Hevea Brasiliensis of Para-Rubber, door C. C. M. Aalbertsberg. — De verhouding van caféïne in koffie schillen. — Het cultiveeren van Rubber. — Het verzenden van Para-Rubber zaad.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. VII. 1907.*

Ueber Aloëholz und andere Riechhölzer, von Dr. W. G. Boorsma.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *15e jaarg. 1907. Afl. 3.*

Vergelijkende cultuurproef met verschillende zaadrietvariëteiten, oogstjaar

1905—1906, door J. A. VAN HAASTERT. — Proeven met kalkstikstof, door P. VAN HOUWELINGEN. — Resultaten verkregen met zaadrietvariëteiten in 1905 en 1906, door J. A. VAN HAASTERT. — De samenstelling en de waardebepaling der ruwsuiker, door Dr. H. CLAASSEN en W. C. DICKHOFF. — Temperatuursverschillen in de stoomtrommels en de circulatie in de verticale verdampingsapparaten, door G. L. HOVENKAMP. — Het quantitatieve sapgehalte van het riet in verband met het vezelstofgehalte.

Id. Bijblad. Afl. 7. De verhouding tusschen de fabrikanten en de bij de suikercultuur betrokken en belanghebbende bevolking.

Teysmannia. *18 Jaarg. (1907). Afl. 3.* Zoölogische wandelingen te Tjibodas, III: De „Dessous" van het bosch, door J. C. KONINGSBERGER. — Selectie van koffie, door Dr. P. J. S. CRAMER. — De behandeling van het plantmateriaal bij de cultuur van Hevea Brasiliensis, door C. J. W. HEYL. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties.— Over een paar ziekten in Palmen. — Korte berichten van het Dep. van Landbouw: Correspondentie over de cultuur van „Kampas Rampit" in Borneo. — Advies voor het winnen van zaad van Coffea Liberica.

Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap. *Dl. 51 (1907). 1e stuk.*

De zending in Bolaäng-Mongondow, door W. DUNNEBIER (met kaart). — De grenzen van Bolaäng-Mongondow. — Zielental en staat der scholen in Bolaäng Mongondow in 1906. — Javaansche raadsels, door S. LUINENBURG. — Een en ander over Bantik, door J. G. DE HAAN. — Deli-Zending: Ressort Kaban-djahe (Hoogvlakte). Het jaar 1906, door E. J. VAN DEN BERG. — Ressort Sibolangit. Het jaar 1906, door J. H. NEUMANN. — Een bezoek op Dammer (Zuidwestereilanden) door J. H. LETTEBOER. — Wongsäh Karijä van Wotgalih, door S. LUINENBURG.

Globus. *Bd. XCI (1907). No. 18.*

Theorien des Vulkanismus. Ein Rundblick auf ältere und neuere Lehren. Von W. VON KNEBEL.

W. C. MULLER.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 April—21 Mei 1907.

De gespannen toestand op de geldmarkt, die echter eenige teekenen van verbetering geeft, deed ook in deze maand zijn invloed gelden. Alle fondsen bleken nog zeer gevoelig te zijn voor min of meer juiste geruchten. Zoo hadden de Tabaksaandeelen, ondanks de hooge opbrengst bij de Inschrijvingen zeer scherpe aanvallen eener contramine-partij te doorstaan, doch konden zich, vooral wat de groote soorten betreft, krachtig herstellen. —

Mijnbouw Mijen. over 't algemeen vast, Soemalata en Kwandang Soemalata bleven echter flauw. —

Kon. Petroleum beduidend hooger. — De vaste suikermarkt bezorgde aan de Cultuurwaarden eene betere stemming.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	1 %
„	Nederl.-Ind. Gas-Maatschappij	1 3/4 „
Liq. Aand.	Barge & Moorm	5/8 „
Aand.	Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden	3/4 „
Winst. Aand.	„ „ „ „	39/16 „
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	3 „
Oblig. '05.	„	11/16 „
Aand.	Javasche Bosch Expl. Maatschappij	7 „
„	Nederlandsche Handel Maatschappij	13/16 „
C. v. A.	„ „ „	15/8 „
Rescontre	„ „ „	5/8 „
Aand.	Ned. Ind. Escompto Maatschappij	17/8 „
Aand. ƒ 1000	Nederl. Ind. Handelsbank	1 „
4 % Oblig.	Ned.-Ind. Handelsbank	3/8 „
Pref. Aand.	Guyana Goud Placer	3 „
Aand.	„Kwand. Soemalata" Expl. en Mijnbouw Maatsch	1 1/16 „
Pref. Aand.	Oost-Borneo Maatschappij	1/2 „
Gew. Aand.	Paleleh Mijnbouw-Maatschappij	4 1/2 „
Pref. Aand.	„ „ „	4 1/2 „
Winstbew.	„ „ „	1 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	2 „
Pref. „	Dordt. Petrol. Industr. Maatschappij	33/4 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot expl. van Petroleumbronnen	40 1/2 „
C. v. A.	„ „ „ „ „ „ „	48 „
Aand.	Moeara Enim Petroleum Mij	4 1/4 „
„	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	7 1/4 „
Pref. „	Zuid Perlak Petr. Mij	4 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	3 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	54 „
Cert.	„ „ „	35 „
		60

Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	20	%
Pref. Aand.	„ „ „	10	„
Aand.	Amsterdam Padang Comp.	$10^3/_8$	„
Opr. „	„ „ „	13	„
Aand.	Amsterdam Senembah Cy.	11	„
„	Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	$3^1/_2$	„
Cert.	Arendsburg Tabak-Maatschappij.	27	„
Aand.	Bindjei Tabak. Mij.	$7^7/_8$	„
„	Deli-Batavia Maatschappij.	$67^1/_2$	„
Cert.	„ „ „	50	„
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	$11^1/_8$	„
„	Deli Maatschappij	$48^1/_2$	„
„	„ „	32	„
„	Krapoh Tabak Maatschappij	$10^1/_2$	„
„	Medan Tabak Maatschappij	31	„
C. v. A.	„ „ „	30	„
Aand.	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$23^1/_2$	„
„	Padang Tabak Maatschappij	14	„
B. v. D.	Rimboen Tabak Syndicaat.	11	„
Aand.	Rotterdam Deli Maatschappij.	41	„
Cert. v. Aand.	„ „ „	55	„
Aand.	Senembah Maatschappij	73	„
Cert.	„ „	27	„
Aand. B.	Serdang Tabak Maatschappij	$2^1/_2$	„
Aand.	Silau Asahan Tab. Mij.	$14^1/_2$	„
„	Sumatra Plantage Maatschappij.	$19^1/_2$	„
Cert. v. G. Aand.	United Langkat Plantations	$24^1/_2$	„
Aand.	Linde & Teves	$^1/_2$	„
„	Ned.-Ind. Spoorweg Maatschappij.	$^1/_4$	„
„	Madoera Stoomtram Maatschappij	2	„
„	Ned.-Ind. Tramweg Maatschappij.	$1^3/_4$	„
„	Probolinggo Stoomtram Maatschappij.	$^3/_4$	„

Lager werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cultuur-Maatschappij de Vorstenlanden	1	%
Oblig. 1885	Handelsver. Amsterdam.	$^1/_{16}$	„
Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij.	$^1/_4$	„
„	Koloniale Bank	$^3/_8$	„
„	Soember Redjo Cultuur Maatschappij.	$^1/_2$	„
Gew. Aand.	Guyana Goud Placer	$^1/_2$	„
Aand.	Ketahoen Mijnbouw	$6^1/_2$	„
Pref. „	„ „	$4^1/_2$	„
Gew. Aand.	Oost-Borneo Maatschappij	2	„
Aand.	Soemalata Mijnbouw Maatschappij.	$2^1/_2$	„
„	Totok Mijnb. Mij.	$10^1/_8$	„
6% Aand. A en B	Perlak Petroleum Maatschappij.	$^1/_4$	„
Aand.	Tarakan Petroleum Maatschappij.	$4^1/_2$	„
„	Java-China-Japanlijn 1e en 2e Serie.	$2^5/_{16}$	„
„	Koninklijke West-Indische Maildienst	$^1/_4$	„
Oblig.	Rotterdamsche Lloyd	$1^1/_2$	„
Aand.	Stoomvaart Maatschappij Nederland.	$1^7/_8$	„
„	Amsterdam Bedagei Tabak Maatschappij	$4^1/_2$	„
„	Asahan Plantage Maatschappij	17	„
„	Besoekie Tabak Mij	5	„
C. v. A.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	7	„
Aand.	Deli Padang Maatschappij	$1^3/_4$	„
Pref. Aand.	Holland Sumatra Tabak Mij	1	„
Aand. A.	Langkat Tabak Maatschappij.	$3^5/_8$	„
„ B.	„ „ „	$9^1/_2$	„
Aand.	Paya Mabar Tabak Maatschappij	8	„

Aand.	Rotterdam Asahan Tabak Maatschappij	1 %
„	Sennah Tabak Maatschappij	2½ „
„	Soengei Bedjankar	5 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	10 „
4% Oblig.	Nederl.-Ind. Spoorw. Maatschappij	1/16 „
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Maatschappij	2 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Maatschappij	½ „
„	Samarang Joana Stoomtr. Mij.	⅛ „

DIVIDENDEN.

Assam Theeonderneming Malabar	40 %
„ „ Wanasoeka	19 „
„ „ Gedeh	14 „
„ „ Perbawattie	16 „
„ „ Pasir Salam	10 „
Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij	8 „
Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong	52½ „
Cultuur Maatschappij Langsee	5 „
„ „ Tjikapoendoeng	30½ „
Bataviasche Spaarbank	3.6 „
Sumatra Cultuur Maatschappij	40 %
Hollandsche Societeit van Levensverzekeringen	11 „
Nederlandsch-Indische Brandwaarborg Maatschappij (voorgesteld)	6½ „
Pharmaceutische Handelsvereeniging	7¾ „
Deli Spoorweg Maatschappij (voorgesteld)	10 „
Madoera Stoomtram Maatschappij pref. Aand.	ƒ 7.50
Assam Theeonderneming Maatschappij Santosa (voorgesteld)	12½ %
Amsterdam Serdang Tabak Compagnie	6 „
Cultuur Maatschappij Kalie Djompo	20 „
Koninklijke West-Indische Maildienst	8 „
Suikerfabriek Kalibagor winstA. ƒ 70, gew. A. ƒ 87.50, Opr. A.	ƒ 9.72
Suikerfabriek Poerwokerto pref. Aand. ƒ 74.25, gew. A. ƒ 48.45, bew. deelg. ƒ 35, winstbew.	„ 9.65
Duitsch Nederlandsche Telegraaf Maatschappij	6 %
Cultuur Maatschappij Soember Kareng	ƒ 3.50
Holland Sumatra Tabak Maatschappij	6 %
Handelsvereeniging Bandjermasin v/h E. A. Hilckes	11 „
Suikerfabriek Gemampir	5 „
Semarangsche Hulpbank	2½ „
Petroleum Maatschappij Sumatra Palembang	7¼ „
Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij v/h P. Buwalda & Co.	10 „
Wester Suikerraffinaderij (voorgesteld)	10 „
Cultuur Maatschappij Kali Tello	ƒ 57.—
Tabak Maatschappij Soengei Bedjangkar	„ 60.—
Amsterdam Langkat Compagnie pref. Aand. 12 % gew. Aand.	6 %
Shell Transport and Trading Company	5 „
Javasche Cultuur Maatschappij	7.8 „
Ned.-Indische Exploratie Maatschappij	6 „
Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden (voorgesteld) pref. Aand. 11¾ %, gew. Aand. 6¾ %, winst Aand.	ƒ 3.25

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Landbouw Maatschappij Bangak	55 %
„	Cultuur Maatschappij Batoe Mandi	90 „
„	Cultuur Maatschappij Petjangaän	147 „

Aand.	Tabak Maatschappij Ramboeng	200	„
„	Preanger koffiecultuur Mij. Tjiharoes Rahajoe	22½	%
„	Ned. Ind. Gas Mij.	192½	„
„	Passoeroean Stoomtram Maatschappij. . . .	53—54	„
Bew. v. deelg.	Nederl. Indische Landbouw Maatschappij . .	ƒ 45—46	
Opr. bew.	Maatschappij tot Expl. der Suikerondernemingen Sentanen Lor, etc.	ƒ 1065	
Aand.	Surinaamsche Bank	110	%
„	Cultuur Maatschappij Balapoelang	110	„
„	Koetei Exploratie Maatschappij.	16—17	„
Opr. Aand.	Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij . .	ƒ 32.50—55	
„	Javasche Cultuur Maatschappij.	ƒ 70	
Winstaand.	Suikerfabriek Poerwokerto.	ƒ 75	
Aand.	Sinkep Tin Maatschappij	ƒ 60—62.50	
„	Tarakan Petroleum Maatschappij	30	%
Opr. Aand.	Babat Djombang Stoomtram Maatschappij. .	34	„
Aand.	Cultuur Maatschappij Maron	102	„
„	Landbouw Maatschappij Tjisaroenie.	10	„
„	Goud Exploratie Maatschappij Simau	370	„
„	Tweede Semarangsche Zee- en Brandassurantie Maatschappij.	55	„
Opr. Aand.	Suikerfabriek Kalibagor	ƒ 90	
Aand.	Solosche Tramweg Mij.	58	%

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Kol. Suriname .....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds ..... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank .....Aand.	90	91
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven 4½ pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank..... Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank .....Pref. Aand.	—	—
Ned. Gutta Percha Maatschappij ...Aand.	38¼	38½
Ned.-Ind. Gas-Maatschappij..... „	190¼	192
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Tandjong-Priok (Droogdok-Maatsch. Aand.	175	175
IJsfabr. in Ned.-Indië, Mij. t. Expl. van Aand.	51	51
Badas Suikerfabriek ..... „	—	—
Banda Cred. & Handelsvereeniging v. „	—	41
Barge & Moorm. ... .Liq. „	90⅜	91
Borneo Sumatra Maatschappij.....Aand.	—	—
Cultuur-Mij. der Vorstenl..... „	101⅜	102⅛
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	169½	168½
„ „ „ „ .....Winst- „	31⅝	35³/₁₆
Handelsv. „Amsterdam" .....Aand.	165	168
„ „ '85.....Oblig. A. 4 pCt.	96¾	96¹¹/₁₆
„ „ '94 ..... 4 „	97½	97½
„ „ 1905..... 4 „	96	96¹¹/₁₆
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	144	144
Javasche Bank..... „	191	191
„ „ .....Cert. v. Aand.	190½	190½
Javasche Bosch Expl.-Mij..... „	107	114
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Javasche Cult. Mij.....Aand.	110	109¾
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor. Aand.	105	105
„ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah .....Aand.	—	—
„ „ Kali Tello..... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran" „	—	98
Karang Soew. Suikerfabriek .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Koloniale Bank .....Aand.	82¾	82⅜
„ „ .....Pref. Aand.	—	95
„ „ .....Oblig. 1905 4 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	102	102
Landbouw-Maatsch. Melatie ..... „	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnolds „	—	—
Ned. Handel-Maatschappij..... „	165¹³/₁₆	166⅝
„ „ .....Cert.	165¼	166⅞
„ „ .....Rescontre 5 pCt	160⅞	161½
Ned.-Ind. Cultuur Mij .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Escompto Mij.....Aand.	130	131⅞
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	132	132
Ned.-Ind. Handelsbank *f* 150 .....Aand.	135	135
„ „ .... *f* 1000 „	132	133
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	98⅛	98½
Ned.-Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	50	50
„ „ „ „ .....Oblig 5 pCt.	97	97
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.... ..Aand.	260	260

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Cultuurmaatschappij Ngredjo .....Aand.	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handels Mij..... „	20	20
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04.	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Preanger Landbouw Maatschappij .. „	—	—
Landbouw Maatschappij Rongga.... „	—	—
Mij. t. expl. Suikeron. Sentanen-Lor „	—	—
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	100	100
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet . Aand.	190	190
Cultuur-Mij. Soember Redjo..... „	76	75½
Surinaamsche Bank .....Aand.	110	110
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.. „	160	160
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Tjiomas Rec. v. 1e Hyp..... „ 1½ „	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	100½	100½
West-Java Kina Cultuur-Maatsch....Aand.	—	100
Mij. t. expl. van het land Wonokoyo. „	—	—
Boekal Maatschij t. E. Mijn Conc... „	—	—
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	—	—
Gros, Concessies.....Gew. Aand.	⅛	⅛
„ „ .....Pref. „	1	1
Guyana Goud-Placer Maatschappij ..gew. Aand.	35	34½
„ „ „ ..Pref. „	61	64
Mijnbouw Mij. Ketahoen.....Gew. Aand.	176½	170
„ „ „ .....Pref. „	234½	230
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata"Aand.	39⁷/₁₆	40½
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	2½
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	—	—
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand	—	—
Noord Celebes Mijnbouw Mij. .....Aand.	9⅝	9⅝
Oost Borneo Maatschappij.....Gew. „	50	48
„ „ „ .....Pref. „	100	100½
Pagoeat Expl. Syndicaat.....Aand.	—	—
Paleleh Mijnb. Mij. .....Gew. Aand.	27½	32
„ „ „ .....Pref. „	46	50½
„ „ „ .....Winstbew. *f*	24	25
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.....Aand.	945	947
Singkep Tin Maatschappij..... „	95	95
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	24¾	22¼
Surinaamsche Mijnb. Maatschappij.. „	14½	14½
Tjenako Steenk. Mij..... „	—	—
Totok Mijnb. Mij ..... „	120½	111⅜
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	126	129¾
„ „ „ „ 1897 Oblig. 4½ pCt.	—	98
„ „ „ „ 1933. „ 4½ pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij. .....Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ..... „	—	—
„ „ „ .....Pref. Aand.	10½	10½
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	860	900½
„ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	852	900
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	142	146½
„ „ „ Oblig. 5 pCt.	100	100
Petr. Mij. Moesi Ilir ..... Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Panolan Maatschap.....Cert. *f*	315	315
Perlak Petroleum Mij..... 6 pCt. A & B.	129¼	129
Sumatra Palembang Petroleum Mij. Aand.	89½	96¾
Tarakan Petroleum Maatschappij.....Aand.	36	31½
Zuid-Perlak Petroleum Mij.. ..Pref. Aand.	106⅝	110⅝
Java-China-Japanlijn, 1e en 2e Serie. „	94	91 1/16
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	—	—
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	154	154
„ „ „ oblig. uitg. 1903. „ 4 pCt.	100⅞	100⅞
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	100	99¾
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	100	100
„ „ „ „ 1900 Obl. 4 pCt.	99¾	99¾
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	115	118
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	99½
Stoomvaart Maatschappij „Nederland" Aand.	138⅞	137
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	—	—
Amsterdam Bedagei Tabak Mij..... „	64½	60
Amsterdam Deli Comp..... „	735	789
„ „ „ .....Cert.	750	785
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	176	196
„ „ „ .....Pref. „	235	245
Amsterdam Padang Comp.....Aand.	110	120⅜
„ „ „ ... oprichters aand. *f*	45	58
Amsterdam Senembah Cy .....Aand.	70	81
Amsterdam Serdang Tabak Mij..... „	116½	120
Tabak-Maatschappij Arendsburg.....Aand.	783	783
„ „ „ .....Cert.	753	800
Asahan Plantage Maatschappij.....Aand	76	59
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	106½	101½
Bindjei Tabak Maatschappij A..... „	84½	92⅜
Deli-Batavia Maatschappij..... „	762½	830
„ „ „ .....Cert.	770	820
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	142⅛	153¼
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	380	373
Deli-Maatschappij.....Aand.	491½	539
„ „ .....Cert.	510	542
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	125	123¼
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	71	71
„ „ „ „ .....pr. Aand.	100	99
Krapoh Tabak Maatschappij ..... Aand.	110	120½
Langkat Tabak Mij., Serie A..... „	94	91⅝
„ „ „ „ B..... „	72	62½
Lima Poeloeh Tab. Mij. A ..... „	—	—
Medan-Tabak Maatschappij..... „	300¾	331¾
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	310	340
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij.....Aand.	153½	177
Padang Tabak-Maatschappij..... „	161	175
Paya Mabar Tabab Maatschappij..... „	93	85
Rimboen Tabak Synd. B. v. D..... „	51	62
Rotterd. Asahan Tab. Mij..... „	80	79
Rotterdam Deli-Maatschappij..... „	404	445
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	395	450
Senembah-Maatschappij.....Aand.	514	587

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. *(Vervolg).*

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 7	21
Senembah-Maatschappij ..... Cert.	558	585
Sennah Tabak Maatschappij, ... Aand.	84 1/2	82
Serdang Tabak Maatschappij, A..... Aand.	209 7/8	209 7/8
„ „ „ B..... „	67 1/2	80
Silau Asahan Tabak Maatschappij ..... „	135	149 1/2
Soekowono Landbouw Maatschappij, A.... „	115	115
Soengei Bedjankar..... „	100	95
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	368	368
Sumatra Plantage Maatschappij ..... „	86	105 1/2
Langkat Mij ..... „	3 1/2	3 1/2
United Langkat Plantations Cy. Ltd. Cert. v. g Aand.	425	449 1/2
Curaçao Hand. & Ind. Mij ..... „	—	—
Handelsvereeniging Java ..... „	—	—
Handelsvereeniging Reiss & Co. ..... „	—	—
Koelit v/h. Brummer & Co. 1e Hyp. Obl. 1901 5 pCt.	—	—
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves....Aand.	131 1/2	132
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel 4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	191	181
„ „ „ ...Obl. 1888 4 pCt.	100	100
„ „ „ ... „ 1902 4 „	100	100
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.....Aand.	199 3/4	200
„ „ No. 1-13000..Oblig. 4 pCt.	100 1/8	100 1/16
„ „ 4e-8e serie .. 3 1/2 pCt.	—	—
„ „ 1896 .....Oblig. 2 1/2 pCt.	87 3/4	87 3/4
Babat-Djombang Stoomtram Mij....Aand.	—	35
„ „ „ „ ...Oblig 4 1/2 pCt.	89 1/2	89 1/2
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	—	23 3/4
„ „ ...1e hyp. Obl. 5 pCt.	—	—
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	120 3/4	120 3/4
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Madoera Stoomtram Mij.....Aand.	8	10
„ „ „ .....Pref. Aand.	32	30
„ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Malang Stoomtram Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Modjokerto „ „ .....Aand.	39	39
„ „ „ .....Pref. Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	92	92
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....Aand.	157 3/4	159 1/2
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	98	98
Oost-Java Stoomtram Mij.....Aand.	94 1/2	94
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ .....Aand	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Probolingo Stoomtr.-Mij.....Aand.	16 1/4	17
„ „ „ .....Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.....Aand.	145	144 7/8
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	99 3/4	99 3/4
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	158 1/2	158 1/2
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	99 /2	99 1/2
Serajoedal Stoomtram-Mij.....Aand.	153	153
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	100
Solosche Tram-Mij..... „ 4 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN *(Vervolg).*

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	13—26 Maart.	27 Mrt.—16 April.
Javasche Bank	194—195	193½
Certif. Nederl. Handel-Mij.	175½	171½—174
N. I. Escompto Mij.	132	132
Ned.-Ind. Handelsbank	129½—130 —	136 132—132¾
Koninklijke Paketvaart Mij	154	153—154
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	145	146
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	70	—
Mij. Onderlinge Hulp		75
Java-China-Japanlijn	—	100—101
Rotterdamsche Lloyd	124½	127
Deli Spoorweg Mij	—	194
Ned.-Ind. Tramweg Mij	—	160
Samarang-Joana Stoomtram Mij	—	143½—144
Samarang-Cheribon „ „	—	157½
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	—	127½
Nieuw Prauwenveer te Batavia	160—165	—
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	200	—
Kultuur Mij. „Tjiogreg"	25	—
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	107½	110
„ „ „Gedeh"	—	170
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	200	—
Assam Thee Ondern. Singaparna	—	100
Assam Thee Ondern. Pasir Salam	150	145
Assam Thee Onderneming Taloen	140	140
Landbouw Mij. Tjisaroeni	102½—107½	112½
Ned. Ind. Telefoon-Mij.	—	125
Intercommunale Telefoon Mij.	117	—
Preanger Telefoon Mij.	106	—
Mijnbouw Mij. Paleleh (gew. Aand.)	32½—35	31—31½
„ „ „ (pref. Aand.)	62½	54½
Mijnbouw Mij. „Totok" (Aandeelen)	150—155	15½—40
„ „ „ (Obligatiën)	152½	153—154
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (Aandeelen)	890—925	950—972½
Goud Explor. Mij. Simau (Aandeelen)	347½	330—365
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. Aandeelen)	140—205	202½—210
„ „ „ (gew. Aandeelen)	295—155	147½—155
Aandeelen Empalai	70—75	100
„ Béhé	125	—
„ Sintoeroe	127½—135	115—130
„ (stellen) Taman	—	110

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

MAATSCHAPPIJ VOOR DEN HANDEL IN MUZIEKINSTRUMENTEN.

(*Javasche Courant van 30 Maart 1907 No. 25*).

Zetel. Batavia.

Doel. Den handel in muziekinstrumenten en aanverwante artikelen, de exploitatie van eenige te Batavia gelegen perceelen, zoomede het koopen en verkoopen, huren en verhuren van gemeubileerde en ongemeubileerde huizen en andere vastigheden.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, de heer W. F. Belle.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling van de winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „TANDJOENG LESOENG".

(*Javasche Courant van 30 Maart 1907, No. 25*).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en exploitatie voornamelijk voor de klappercultuur van het perceel Tandjoeng Lesoeng en andere eventueel te verkrijgen perceelen, het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen der verkregen producten, het deelnemen in andere gelijksoortige vennootschappen.

Duur 75 jaren.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 120 aandeelen van *f* 250, waarvan geplaatst 24 stuks.

Bestuur. 2 directeuren, Ang Sioe Tjiang en Lie Hin Liam.

Winstverdeeling. Een zeker percentage aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP MINERAALWATERFABRIEK „SANITAS".

(*Javasche Courant van 30 Maart 1907, No. 25*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De verdere exploitatie van de te Soerabaia gedreven wordende fabriek Sanitas.

Duur 50 jaren.

Kapitaal *f* 15.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door de heeren H. G. M. Bruyn voor 12 en J. A. van Capelleveen voor 18 aandeelen.

Bestuur. 2 directeuren, de heeren Bruyn en Van Capelleveen.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NEDERLANDSCH-INDISCHE STOOMTRAWLVISSCHERIJ EN VISCHHANDEL MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Courant van 2 April 1907, No. 26*).

Zetel. Batavia.

Doel. De vangst en den inkoop van visch op verschillende plaatsen aan de Noordkust van Java, het inzouten en drogen van die visch en den verkoop daarvan.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal *f* 27.000, verdeeld in 2 seriën A en B groot *f* 15.000 en *f* 12.000, verdeeld in aandeelen van *f* 250.

Bestuur. 1 directeur, de heer C. A. E. van Rhee, 3 commissarissen, de heeren L. J. Lambach, mr. A. Maclaine Pont en F. D. Cochius.

Winstverdeeling. 6 pCt. over de aandeelen A. van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, 15 pCt. aan den directeur 10 pCt. aan de commissarissen, 20 pCt. aan het personeel, 45 pCt. aan de houders van aandeelen A.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „SEPANDJANG".

(*Javasche Courant van 2 April 1907 No. 26*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie der suikeronderneming Sepandjang, benevens van andere eventueel te verkrijgen landbouwondernemingen, de aanplant en de verwerking aldaar van suikerriet en andere landbouwproducten, benevens den verkoop van de te verkrijgen producten.

Duur tot 1981.

Kapitaal f 150.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst 120 stuks.
Bestuur. 1 beheerder, de heer G. F. E. Venema, 2 commissarissen, de heeren Venema en Ong Tjien Hong.
Winstverdeeling. 50 pCt. aan het reservefonds, van de rest 5 pCt. aan den administrateur, 5 pCt. aan de commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ OEY TJIOE NIO.
(*Javasche Courant van 5 April 1907, No. 27*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal door aanvraag, aankoop of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal f 15.000, verdeeld in 15 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.
Bestuur. 1 directeur, Oey Boen Soey.
Winstverdeeling. De winst komt ten bate der aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ GOUW BOEN SENG.
(*Javasche Courant van 5 April 1907, No. 27*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag of op andere wijze, het exploiteeren van die gronden en van de daarop staande gebouwen en getimmerten, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal f 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst 30 stuks.
Bestuur. 2 directeuren, Gouw Tjioe Lian en Gouw Bo Seng.
Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan elk der directeuren, terwijl de algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling van het overblijvende.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „JAVA".
(*Javasche Courant van 5 April 1907, No. 27.*)

Zetel. Soerabaia.
Doel. Het drijven van handel in de ruimste beteekenis des woords, zoo voor eigen rekening als in commissie, voornamelijk in het vak van scheepsleverantiën en het aankoopen en verkoopen van stoom- en zeilschepen, prauwen en alle andere vaartuigen en het drijven eener smederij en gieterij, voorts het aankoopen en verkoopen van perceelen, gebouwen, ondernemingen etc.
Duur 30 jaren.
Kapitaal f 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarvan geplaatst 40 stuks.
Bestuur. 1 directeur, Tie Tok Swan.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

BOUW MAATSCHAPPIJ „OEY TEE LIE".
(*Javasche Courant van 9 April 1907, No. 28*).

Zetel. Batavia.
Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, of op andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur 75 jaren.
Kapitaal f 8000, verdeeld in 8 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.
Bestuur. 1 directeur, Oey Boen Soey.
Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ IMRAN ALMASKATIE.

(*Javasche Courant van 12 April 1907. No. 29.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. De voortzetting en exploitatie der zaken van de te Soerabaia gedreven handelszaken onder bovengenoemden naam, het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin des woords, zoowel voor eigen rekening als voor rekening van derden, enz.

Duur tot ultimo December 1956.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 1000, welke geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directeur, Sech Said bin Obit Imran; 2 commissarissen, Sech Mohamat bin Obit Imran en Sech Alie bin Hoesin Almaskatie.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ GOENOENG MANIK.

(*Javasche Courant van 16 April 1907, No. 30*).

Zetel. Java.

Doel. De overname en exploitatie van de erfpachtsperceelen Goenoeng Manik, het in cultuur brengen van deze en andere gronden, het winnen, zuiveren en fabriceeren van producten en den handel daarin, zoomede het deelnemen in maatschappijen of vennootschappen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel.

Duur 75 jaren.

Kapitaal. *f* 180.000, verdeeld in 180 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur, Tan Kiat Hong; 3 commissarissen, Phoa Keng Hek, Khouw Kim An en Tan Sin Touw.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, 5 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan ieder der commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

HANDEL- EN CULTUUR MAATSCHAPPIJ „HO TJIANG VOORHEEN WELTEVREDEN HAP BIE".

(*Javasche Courant van 16 April 1907, No. 30*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin des woords, zoowel voor eigen rekening als in commissie, daaronder begrepen het aannemen en uitvoeren van leveranties ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en de voortzetting van de toko Weltevreden Hap Bie, het verkrijgen, huren, in administratie nemen, verhuren, exploiteeren en vervreemden van cultuurondernemingen enz.

Duur 75 jaren.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 2500, waarvan 30 stuks geplaatst.

Bestuur. 1 directeur, Tan Djin Gie; 1 onderdirecteur, Tan Bian Tjoan.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt ten bate der aandeelhouders.

TABAK-MAATSCHAPPIJ „LIMA POELOEH".

(*Staats-Courant van 30 April 1907, No. 100*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen van de landbouwonderneming Lima Poeloeh en eventueel van andere landbouwondernemingen op Sumatra, het exploiteeren daarvan hoofdzakelijk door het planten van tabak, het voor de markt bereiden en verkoopen van het product en al hetgeen met deze exploitatie in verband staat.

Duur 70 jaren.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. A. van Zijp; 3 commissarissen, de heeren: E. H. Crone, L. E. Oldigs en Mr. J. G. Schölvinck.

Winstverdeeling. 6 pCt. rente aan de aandeelhouders, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, van het dan overblijvende 10 pCt. aan de directie, 10 pCt. aan de commissarissen, 80 pCt. aan de aandeelhouders.

TABAK-MAATSCHAPPIJ „SENNAH".
(*Staats-Courant van 30 April 1907, No. 100*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen en de exploitatie van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië (met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta), in hoofdzaak voor tabak, het planten, voor de markt bereiden en verkoopen van producten en al hetgeen met de exploitatie in verband staat. De vennootschap is bevoegd commissiehandel in landbouwproducten te drijven en daarop voorschotten te geven.

Duur. Tot 31 December 1971.

Kapitaal. *f* 750.000, verdeeld in 750 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur, de heer W. J. de Graan Jr.; 3 commissarissen, de heeren: J. H. Fock Jr., J. van Hoboken Anthonyszoon en H. J. Knottenbelt Anthonyszoon.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den administrateur, een zeker percentage wordt gereserveerd, en van de rest 90 pCt. aan de aandeelhouders, 10 pCt. aan de commissarissen.

DELI LANDBOUW MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Courant van 7 Mei 1907, No. 106*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen, onder welken titel ook, en het exploiteeren van gronden in de residentie Oostkust van Sumatra, het oprichten van fabrieken ter verwerking van het van die gronden te verkrijgen product, den inkoop en weder verkoop van landbouwproducten, al dan niet verwerkt tot handelsartikelen en in het algemeen het drijven van handel in landbouwproducten.

Duur tot 31 December 1981.

Kapitaal *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren E. H. Crone voor 1, H. G. Th. Crone voor 4, C. A. Koning voor 95 aandeelen. De door den heer Koning genomen aandeelen worden als volgestort beschouwd door den inbreng van een landconcessie in Deli.

Bestuur. 1 directeur, de heer H. G. Th. Crone, 1 commissaris, de heer F. H. C. Cramerus.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur en 5 pCt. aan de commissarissen, van de rest 25 pCt tot vorming en stijving van een reservefonds en 75 pCt. aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEGONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Maart 1907.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (142.000)	*f*	60.000.—
Goederen, tonnen (32.000)	„	152.000.—
Verschillende ontvangsten	„	12.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	224.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	241.312.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	643.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	602.740.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	35.25
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	37.97
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	34.85
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	32.67

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (85.000)	*f*	31.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	20.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	53.100.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	92.649.—

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	162.800.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	263.896.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	30.59
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	53.37
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	32.30
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	52.36

Stoomtramweg Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (29.000)	*f*	2.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	3.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	5.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.187.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	*f*	14.800.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.836.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.43
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.23
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.15
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.17

Stoomtramweg Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (68.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	11.000.—
Verschillende ontvangsten	„	800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	32.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	19.994.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	62.100.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	54.546.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	15.65
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.72
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.68
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.89

Stoomtramweg Magelang—Willem I.
(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 51 kilometers.

Reizigers, aantal (27.000)	*f*	6.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	16.000.—
Verschillende ontvangsten	„	800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	32.800.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	18.785.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	63.000.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	46.894.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	14.42
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	16.38*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	13.82
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.08*

Stoomtramweg Goendih—Soerabaja. 244 kilomoters.

Reizigers, aantal (107.000)	*f*	28.000.—
Goederen, tonnen (19.000)	„	56.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	87.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	79.942.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	268.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	222.289.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.61
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.57
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.20
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.12

Tramweg-Maatschappij Solo—Bojolali. (28 kilometers).

Reizigers, aantal (24.000)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen —	„	—
Verschillende ontvangsten	„	—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	3.000 —
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	3.787.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig	„	11.000.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	12.979.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	3.46
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.36
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	4.37
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin)	„	5.15

*In exploitatie 37 K.M.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand April 1907 ƒ 27.800 tegen ƒ24.465 in 1906. Sedert 1 Juli 1906 ƒ 286.600 tegen ƒ 287.088 in 1906.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1907 ƒ 6785 tegen ƒ 10.438. Sedert 1 Jan. ƒ 28,117 tegen ƒ 30,602. Per dag-kilometer ƒ3.43 tegen ƒ4.90.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1907 ƒ 10.822 tegen ƒ 8452. Sedert 1 Jan. ƒ41,126 tegen ƒ 34,079. Per dag-kilometer ƒ5.28 tegen ƒ4.12.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1907 ƒ 17,400 (voorloopige opgaaf) tegen ƒ15,397 (defin. opg.) Totale opbrengst over de eerste vier maanden van 1907 ƒ 69,376 (ten deele voorl. opgaaf), tegen ƒ 58,009 (defin. opg.)

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1907 ƒ 15,400, (voorl. opgaaf) tegen ƒ 14,837 (defin. opg.). Totale opbrengst over de eerste vier maanden van 1907 ƒ59,125 (ten deele voorl. opgaaf), tegen ƒ51,346 (defin. opg.).

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1907 ƒ 5700 of ƒ 4.69 per dagkilometer, tegen respectievelijk ƒ 4019 of ƒ 3.71 per dagkm. Sedert 1 Januari ƒ 22,633 of ƒ 4.66 per dagkm. tegen ƒ 17,570 of ƒ 3.62.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1907 ƒ 6300 tegen ƒ 5216 of per dagkm. ƒ 5.83 tegen ƒ 4.83. Sedert 1 Januari ƒ 23,259 tegen ƒ 21,305; per dagkm. ƒ 5.38 tegen ƒ 4.93.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
April 1907	ƒ 113.000	ƒ 9.55	395
„ 1906	„ 97.100	„ 8.20	
Verschil meer	„ 15.900	„ 1.35	
Van 1° Januari:			
tot 30 April 1907	„ 443.600	„ 9.35	395
„ 30 „ 1906	„ 393.000	„ 8.30	
Verschil meer	„ 50.600	„ 1.05	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1907	ƒ 31.200	ƒ 11.45	91
„ 1906	„ 25.000	„ 9.15	
Verschil meer	„ 6.200	„ 2.30	

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Van 1° Januari:			
tot 30 April 1907	„ 94.700	„ 8.65	91
„ 30 „ 1906	„ 81.100	„ 7.45	
Verschil meer	„ 13.600	„ 1.20	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

April 1907	f 20.500	f 18.45	37
„ 1906	„ 17.500	„ 15.75	
Verschil meer	„ 3 000	„ 2.70	
Van 1° Januari:			
tot 30 April 1907	„ 80.600	„ 18.15	37
„ 30 „ 1906	„ 67.700	„ 15.25	
Verschil meer	„ 12 900	„ 2.90	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

April 1907	f 5.100	f 4.15	41
„ 1906	„ 5.000	„ 4.05	
Verschil meer	„ 100	„ 0.10	
Van 1° Januari:			
tot 30 April 1907	„ 24.100	„ 4.90	41
„ 30 „ 1906	„ 19.800	„ 4.—	
Verschil meer	„ 4.300	„ 0.90	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang—Cheribon en Tegal—Balapoelang.

April 1907	f 91.100	f 11.10	274
„ 1906	„ 79.900	„ 9.70	
Verschil meer	„ 11.200	„ 1.40	
Van 1° Januari:			
tot 30 April 1907	f 352.700	f 10.75	274
„ 30 „ 1906	„ 316.200	„ 9.60	
Verschil meer	„ 36.500	„ 1.15	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

April 1907	f 11.600	f 7.75	50
„ 1906	„ 11.000	„ 7.35	
Verschil meer	„ 600	„ 0.40	
Van 1° Januari:			
tot 30 April 1907	„ 45.900	„ 7.65	50
„ 30 „ 1906	„ 41.100	„ 6.85	
Verschil meer	„ 4.800	„ 0.80	

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie	92 K.M.	tegen	92 K.M.	in 1906.
Opbrengst April 1907	f 128.000	„	f 115.721	„ 1906.
„ per dagkilometer	„ 46.37	„	„ 41.92	„ 1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ 585.000	„	„ 500.371	„ 1906.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	155 K.M.	in 1906.
Opbrengst April 1907	f 44.000	„	f 32.853	„ 1906.
„ per dagkilometer	„ 9.46	„	„ 7.06	„ 1906.
„ sedert 1 Jan. 1907	„ 178.000	„	„ 141.649	„ 1906.

